Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 7

redactie P.C. Molhuysen en P.J. Blok

bron
P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 7*. A.W. Sijthoff, Leiden 1927

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu07_01/colofon.php

[Woord vooraf]

Bij het verschijnen van het vorige deel spraken wij de hoop uit, dat de voltooiing van het volgende minder tijd zou vorderen. Hoewel ook ditmaal ongewenschte oorzaken tot vertraging aanleiding gaven, is het ons toch een voldoening thans, ruim twee jaar na het begin der werkzaamheden, dit zevende deel te kunnen afsluiten.

Gedurende de bewerking ontvielen ons door den dood een drietal medewerkers, wier verlies wij hier met een kort woord willen gedenken: de oud-rijksarchivaris in Limburg A.J.A. FLAMENT, de archivaris der gemeente Amsterdam DR. JOH. C. BREEN, welke beide van den aanvang af tot de trouwe medewerkers hadden behoord, en PROF. DR. P. VAN HEIJNSBERGEN, wiens medewerking wij juist bij het thans verschijnende deel voor het eerst hadden verworven.

Ook bij dit deel kan een zekere ongelijkheid in den omvang van de artikelen en in de bewerking daarvan niet ontkend worden, terwijl ook sommige categorieën van personen aanzienlijk sterker vertegenwoordigd zijn dan andere. Deze verschijnselen zijn echter bij ons eenmaal vastgesteld werkplan niet te vermijden: zij hangen samen met het verschil van de personen, die de bewerking der artikelen op zich namen en die men tot op zekere hoogte vrijheid heeft moeten laten ten opzichte van hunne inzichten omtrent den hun opgedragen arbeid. De Redactie heeft nu en dan niet geaarzeld van de norm al te veel afwijkende artikelen te doen wijzigen of zelve daarin wijzigingen aan te brengen.

Evenals bij het verschijnen van deel VI herhalen wij de aansporing tot medewerken aan allen, die door hunne studiën tot de volledigheid van het Woordenboek zouden kunnen bijdragen.

Dit deel mag niet uitgaan zonder een hartelijke dankbetuiging aan al onze medewerkers en in het bijzonder aan den heer JHR. H. TEDING VAN BERKHOUT, Directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, die wederom de gegevens omtrent portretten aan de biografieën toevoegde.

ROTTERDAM, } Mei 1927.	FR. KOSSMANN.
LEIDEN, } Mei 1927.	P.J. BLOK.
DEN HAAG, } Mei 1927.	P.C. MOLHUYSEN.

Dit deel bevat artikelen van:

J.C.E. BARTELDS.
E.D. BAUMANN.
G.J.W. KOOLEMANS BEIJNEN.
Mej. J.M. BLOK.
P.J. BLOK.
M. BOAS.
H. BRUGMANS.
L. BRUMMEL.
E.C.G. BRÜNNER.
C.P. BURGER JR.
GUSTAVE COHEN.
H.P. COSTER.
J. CUNEN.
J.L. VAN DALEN.
A.J.A. FLAMENT.
J. FRUYTIER.
M.M. VAN GRINSVEN.
J.K. VAN DER HAAGEN.
J.J.M. HEEREN.
A.H.L. HENSEN.
P. VAN HEIJNSBERGEN.
F.J. HOOGEVEEN.
J. HUIJBEN.
J.H. JACOBS.
J.L. JANSEN.
G.C.A. JUTEN.
J. KLEIJNTJENS.
H.E. KNAPPERT.
L. KNAPPERT.
F.S. KNIPSCHEER.
L.M.G. KOOPERBERG.
F.K.H. KOSSMANN.
Mej. M.E. KRONENBERG.
J.E. KROON.
Mej. H.C.H. MOQUETTE.
A. MULDER.
F.E. MULERT.
H.N. OUWERLING.
L.J.J.M. POELL.
J.E. VAN DER POT.
J. PRINSEN J.Lz.
J.C. RAMAER.
W.M.C. REGT.
M. VAN RHIJN.
H.G. RÖMER.
Mej. M.C. ROSENSTEIN.
M. SABBE.
E.W. SCHALLENBERG.
Mevr. W. SCHALLENBERG - VAN HUFFEL.

A.A. VAN SCHELVEN.
Mej. A.J. SCHOLTE.
H.J.J. SCHOLTENS.
Mevr. W.H. VILENSKISPIER.
F.W. STAPEL.
J.F.M. STERCK.
W.A.C. VAN STRIEN.
Mej. A.J. VERSPRILLE.
J. VERZIJL.
A.B. VAN DER VIES.
Mej. R. VISSCHER.
C. DE WAARD.
E. WIERSUM.
H.F. WIJNMAN.
Mej. C. YPES.
R. ZUIDEMA.
J. ZWARTS.

A.

[Aartman, A.]

AARTMAN (A.), teekenaar, omstr. 1756. Teekeningen van zijn hand kwamen voor op de veilingen P. Hasselaer, 1797: 'de vier stonden van den dagh, door huislijke bezigheden vertoond met verschillende stoffagie, uitvoerig met zapverven geteekend'; op de veiling Isendoorn à Blois 1879: 'de 12 maanden' get. A. Aartman 1756; op de veiling bij R.W.P. de Vries, 27 Jan. 1925 'de Nieuwe Kerk te Amsterdam van achteren' 1757 get. A. Aartman.

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 1.

J.M. Blok

[Aarts, Jacobus]

AARTS (Jacobus) of Artius, ook van Ghiffen genaamd naar zijne geboorteplaats Geffen bij 's Hertogenbosch, overleed 4 Febr. 1536 in de priorij Corsendonck bij Turnhout van de orde der kanunniken van St. Augustinus, congregatie Windesheim, waar hij prior was. V.d. Gheyn noemt hem bij vergissing J. de Ghissen. Hij had reeds het nonnenklooster zijner congregatie, Falcons, te Antwerpen bestuurd, toen hij 1532 tot prior van Corsendonck werd gekozen, en was bij zijn dood hier nog slechts vier jaar aan het bestuur. Hij stond in hooge achting bij geleerden als Corn. Graphaeus, D. Erasmus, Petr. Egidius, en was een uitstekend kenner der drie oude talen: Grieksch, Latijn en Hebreeuwsch.

Zie: Latomus Hoybergius, *Corsendonca sive origo et progressus* (Antv. 1644) 24; Sanderus, *Chorographia sacra Brabantiae* II, 108; I. Welvaerts, *Gesch. v. Corsendonck* (Turnh. 1881) 164, 193; J.v.d. Gheyn, *Le nécrologe du prieuré de Corsendonck* in *Annales acad. royale d'archéol. de Belg.* (Anvers 1901) LIII (5 série t. III) 304.

Fruytier

[Adriaans, Maria]

ADRIAANS (Maria), laatste abdis van het klooster der arme Klaren te Veere. Waarschijnlijk eerst naar Middelburg gevlucht, moest zij 1574 na de inneming dier stad naar elders de wijk nemen. Met 24 zusters kwam zij in haar kloosterkleed te Antwerpen aan, waar zij in het Klarissenklooster liefderijk werd opgenomen. Zij vonden aldaar medezusters uit de kloosters van den Briel, Gouda en Alkmaar, waarbij zich 1580 de eveneens verdreven Klarissen uit Mechelen voegden. Het klooster telde meer dan 150 zusters. Toen de vervolging in Antwerpen door het calvinistisch bestuur een verder verblijf der zusters onmogelijk maakte, vertrokken de Klarissen van Veere 1581 naar St. Omer, waar zij een nieuw klooster begonnen. De abdis Maria Adriaans, en twee zusters waren reeds vóór het vertrek uit Antwerpen gestorven.

Zie: St. Schoutens, *Geschiedenis van het voorm. klooster der arme Claren te Antwerpen* (Antw. 1900) 52, 83 vv.

Fruytier

[Adriaensens, Petrus Josef]

ADRIAENSENS (Petrus Josef), geboren te Antwerpen, gedoopt 10 April 1697, werd Norbertijn aldaar in de abdij St. Michiel, 19 Dec. 1719, en ontving den kloosternaam frater Milo. Hij overleed te 's Gravenhage 10 Juni 1752. Hij was priester gewijd 3 Nov. 1720 en werd 20 Oct. 1724 benoemd tot circator en 12 Oct. 1725 tot supprior en novicenmeester. In dien tijd heerschte in de abdij St. Michiel onder de abdijheeren een neiging voor de leer en de partij der Jansenisten, vooralingevoerd onder den geleerden professor Max Havermans, overl. 1680. De reden, waarom Adriaensens naar Holland vluchtte zooals vele anderen in dien tijd, zal wel geweest zijn, dat hij zich niet aan de uitspraken van Rome wilde onderwerpen. Op de lijst der refractarii (Jansenistische priesters) van omstreeks 1731 komt hij voor als N. .... Adriaensen, vice-pastor op het begijnhof te Delft bij Nic. Broedersen, een der hoofden van de Jansenistische partij. Het necroloog der St. Michielsabdij vermeldt plaats en datum van zijn overlijden zonder meer.

Zie: *Graf- en gedenkschriften prov. Antw.* IV. 138; *Archief aartsb. Utrecht* II, 168; *Analectes hist. eccl. Belg.* XI, 462.

Fruytier

[Aefferden, Frans Adam van]

AEFFERDEN (Frans Adam van), geb. te Gelder 29 Juli 1684, overl. te Venlo 2 Febr. 1753, zoon van Ernest Albert en Barbara Isabella Hendriks, was adjunct-raad en landrentmeester van Over-Gelderland te Roermond sedert 9 April 1704 (sedert 1716 te Venlo), van welke betrekking hij afstand deed ten behoeve van zijn zoon Ernest Joseph Frans den 11. October 1748. Toen bij besluiten van 5 en 25 Juni 1717 de Staten-Generaal een Hooggerechtshof te Venlo vestigden, werd v.A. 26 Juni 1717 tot eerstpresideerenden Raad ervan benoemd. De benoemde voorzitter en raadsleden legden 7 Juli 1717 ter algemeene vergadering der Staten-Generaal te 's Gravenhage en 2 Sept. te Venlo den gevorderden ambtseed af en na in de St. Martinuskerk te Venlo de H. Geestmis te hebben bijgewoond, hielden zij hunne eerste zitting in het daarvoor bestemde huis, gelegen op de Markt. Frans Adam van Aefferden, heer van Coosen en Weijer werd 22 Maart 1740 beleend met een derde deel der heerlijkheid Well, waarvan hij 25 Oct. 1743 vrijwillig afstand deed ten behoeve van Antoon Max, graaf van Pas (zie VI, kol. 1099). Hij schreef een werkje genaamd: *Slaat van het Roermondsche Overquartier des Vorstendoms Gelre in den jaare* 1729, waarvan het handschrift zich bevindt op het kasteel Holtmühle te Tegelen, en dat door den oud-pastoor van Reuver, Jacques Vrancken, in 1903 in *Limburg's Jaarboek* werd uitgegeven.

Van Aefferden was 3 Juni 1710 te 's Gravenhage gehuwd met Joanna Beatrix Oude-

rogge, geb. te Rotterdam 6 Jan. 1686, overl. te Venlo 5 Jan. 1736, dochter van Johan O. (zie VI, 1087) en Catharina Stalpaert van der Wiele. Zijne kinderen waren: Isabella Catharina Maria (geb. te Roermond 6 Juli 1711, overl. te Venlo 23 April 1730), Clara Catharina Maria (geb. te Roermond 22 Aug. 1712, overl. ald. 18 Juli 1766, huwde te Venlo 16 Febr. 1744 met Martinus Josephus van Aefferden, geb. te Roermond 11 Febr. 1689, schepen van Roermond 1736, 1737, raad 1742, 1743, zoon van Joannes en Allegonda Maria Isabella de Werimont), Ernest Joannes (geb. te Roermond 29 Nov. 1714, overl. te Venlo 7 Dec. 1720), Catharina Anna Elisabeth (geb. te Roermond 29 Mei 1717, overl. te Düsseldorf 14 April 1755, huwde te Venlo 31 Mei 1750 met den raadsheer Petrus Engelbertus de Heyster), Joannes Joseph Vincentius (ged. te Venlo 8 Nov. 1718, begr. 30 Dec. 1718), Joanna Maria Josepha (ged. te Venlo 10 Dec. 1719, begr. 21 Dec. 1719), Ernestus Joannes Antonius (ged. te Venlo 10 en begr. 12 Januari 1721), Joanna Josepha Antonia (geb. te Venlo 9 Nov. 1722 overl. te Luik 18 Januari 1801, huwde 22 Aug. 1745 te Cortenbosch met Franciscus Dionysius de Cartier, heer van Flemalle-Grande, Mons, Souschon, van den ban van Kerkrade, burgemeester van Luik in 1743), Ernest Joseph Frans (geb. te Venlo 5 October 1724, overl. te Venlo 31 Juli 1787, volgde zijn vader als landrentmeester op, huwde te Straelen 25 Januari 1755 met Maria Isabella de Cabanes, geb. op het kasteel de Holtheide de Wachtendonck 15 Augustus 1722, overl. te Venlo 1 September 1781, dochter van Hermanus Fortunatus de C. en Maria Anna Josepha de Bylandt).

Zijn geschilderd portret door een onbekend kunstenaar in de verzameling van den burggraaf van Aefferden te Roermond.

Zie: *Limburg's Jaarboek* 1902, 154-155, 1903, 266-268; *Maasgouw* 1879, 174; genealogie van Aefferden in *Annuaire de la noblesse de Belgique* 29 (1875) 34, hier aangevuld.

Verzijl

[Aefferden, Joannes Michael van]

AEFFERDEN (Joannes Michael van), overl. te Venlo 4 Mei 1780, plaats en jaar van geboorte en ouders onbekend. Hij was schepen van Venlo 1752-1780, regeerend burgemeester 1756, 1758, 1761, 1765, 1768 en 1772, deed den eed als schepen 27 Oct. 1752; huwde met Joanna Jacoba de Breff (geb. te Beers, Land van Cuyck. in Dec. 1727, overl. te Venlo 17 Febr. 1808, dochter van Jacobus Adrianus de B. en Joanna Catharina van de Graeff). Joannes Michael komt niet voor in de genealogie van Aefferden, verschenen in *Annuaire de la noblesse de Belgique*, publié par le baron de Stein d'Altenstein, 29e année (1875) p. 34. Zijne kinderen, welke allen te Venlo werden gedoopt waren: Maria Godefrida Adriana (ged. 12 Maart 1759), Theresia Petronella Gertrudis (ged. 27 Aug. 1760, begr. 30 Oct. 1760), Godefridus Adrianus Emanuel (ged. 9 Sept. 1762, schepen van Venlo 1788-1795, deed den eed 19 Dec. 1788, regeerend burgemeester 1794 en 1795 31 Juli -5 Nov.), Maria Anna Theresia, ged. te Venlo 19 Juli 1765, overl. op het kasteel Baarschot bij Vlierden (hertogdom Limburg) 18 Mei 1829), huwde te Venlo 20 Juli 1791 met Ignatius Xaverius Josephus Maurissen, chevallier bij diploma van koning Willem I dd. 27 Dec. 1822, luitenant in het regiment dragonders de Matha in dienst van de Generale Staten (geb. te Namen

24 April 1759, overl. op het kasteel Baarschot 6 Mei 1852, zoon van Jacobus Joseph M. en Maria Josepha Dubois), Franciscus Fredericus Ernestus (ged. 28 Juni 1768, begr. 4 Nov. 1768), Maria Joseph (ged. 10 Febr. 1770).

Zie: *Maasgouw* 1882, 684, 1920, 61-62; Stadsarchief te Venlo no. 174.

Verzijl

[Aegidius, Gulielmus]

AEGIDIUS (Gulielmus), uit Wissekerke (Zuid-Beveland), wiskundige, over wien weinig bekend is, schreef: *De caelestium Motuum indigatione sive Calculo* (Ieperen 1494). Hij moet ook een soort planetarium hebben samengesteld.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland*; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* I.

Mulder

[Aegidius, Johannes]

AEGIDIUS (Johannes), Joh. Gillis, Joh. Aegidii of Jan Gillisz., ook bijgenaamd van Leeuw, omdat hij plebanus is geweest van Leeuw Sint Pieter bij Brussel, van Walcheren, omdat hij Norbertijn was in de Middelburgsche abdij, ook wel abdij de Wallacria genoemd in dien tijd, of van Zierikzee, omdat deze stad zijn geboorteplaats schijnt te zijn. Hij wordt ook bijgenaamd ‘le blanc gendarme’, naar zijn wit kloostergewaad, dat hij als kruisvaarder droeg. Hij overleed 1237 of 1239 in de abdij Vicogne O. Praem. bij Valenciennes, of te Gent. Men vindt hem Aegidius genoemd in twee bekende oorkonden: een van 1212 (Wauters, *Hist. des environs de Bruxelles* I, 104: *Sig. magistri Aegidii predicatoris*); ook is hij wel de magister Aegidius, die een oorkonde teekent met den deken en kanunniken van St. Gudule 1211 (de Smet, *Corpus Chron. Flandr.* II, 287).

Omstreeks 1170 werd Aegidius geboren; een juiste datum is niet bekend. Hij zal dus ongeveer 1190 in de abdij van O.-L. Vrouw te Middelburg het kloosterkleed aangenomen hebben. Zeer veel moet nog over zijn leven en werken verklaard en duidelijk gemaakt worden. De voornaamste bron voor zijne levensbeschrijving, *de Kroniek* van Balduinus van Ninove, is zeer karig in berichten over hem. Volgens deze kroniek begon Aegidius, plebanus de Lewes 1214, den kruistocht te prediken en vele duizenden namen het kruis uit zijne handen aan. Onder het jaar 1227, onjuist voor 1217, vermeldt hij den kruistocht van Aegidius de Lewes, later abt van Vicogne (*Corp. Chron.* II, 721, 723).

Uitvoeriger is de kroniek of *Historia monasterii viconiensis* in Martene et Durand, *Veterum scriptorum amplissima collectio* VI, 302-305. De belangrijkste verhandeling over hem vindt men in *Histoire littéraire de France* XVIII, 152-162 door Petit-Radel. Deze vult de genoemde kronieken aan (ook uitgegeven in de zeldzame werken van Hugo, O. Praem., *Annal. Praem.* II en *Sacra antiqu. monumenta* II) met gegevens uit de werken van Godefridus monachus St. Pantaleonis *Annales* en Oliveriusscholasticus Colon., *Historia Damiatina*.

I. van Spilbeeck, schreef naar de *Hist. litt.* een vollediger levensbeschrijving van Gillis van Leeuw. Hij meent, dat het niet juist kan zijn, dat Gillis den titel van doctor in de beide rechten behaalde voor zijne kruisprediking te Parijs; in dien tijd werd die titel aldaar niet gegeven.

Van het verblijf van Gillis in Middelburg wordt slechts het volgende vermeld. De omstreken derstad werden onveilig gemaakt door een rooverbende. Vier leden dier

bende met hun hoofdman, Ornand, bracht Gillis tot inkeer en overreedde hen zelfs om convers

of leekebroeder te worden in de middelburgsche abdij. Met hunne hulp wist hij de andere bandieten in bedwang te houden. Zij togen later met hem ten kruistocht en onderscheidden zich als de dapperste krijgers, steeds gereed hun meester te volgen. Andere schrijvers vermelden, dat deze rooversbende te Veurne en omtrek huishield. Het tijdstip, waarop hij pastoor werd te St. Pieters Leeuw, niet te Zoutleeuw zooals in *Biogr. nat. Belg.* VII, 765-67, is niet bekend. Hij bestuurde deze parochie nog, toen hij den kruistocht begon te preeken, waarmede Olivier van Keulen belast was door den Paus; hij vond veel begunstigers en bijval en werd bijzonder gesteund door den abt van Prémontré, Gervais de Lincoln. In Vlaanderen bracht Gillis de met vernieuwde woede ontstoken veete en krijg tusschen de Blavoeten en Ysengrins tot bedaren. Met overreding en zachtheid wist hij de hoofden der partijen over te halen om in plaats van elkander te bestrijden met hem den kruistocht te ondernemen. Nadat Gillis een leger van kruisvaarders had bijeengebracht, ondernam hij zelf met hen den tocht. Hij had een groot aandeel in den strijd en wist door woord en voorbeeld de troepen der Friezen en andere Dietsche kruisvaarders aan te vuren. Overal zag men zijn witte reuzengestalte in de eerste rijen en een groot gedeelte der roemrijke overwinningen, vooral bij Damiate zijn aan hem toegeschreven.

De tocht stond onder hoede van den legaat kardinaal Pelagius, kardinaal bisschop van Albano, die Gillis tot zijn penitencier benoemde. 10 Nov. 1219 schreef frater Aegidius de Lewes uit Damiate een brief aan de getrouwe Christenen in Vlaanderen en Brabant, uitgegeven in M a r t e n e e t D u r a n d , *Thesaurus anecdotorum novus* (Paris 1717) I, 874.

Waarschijnlijk bleef Gillis, na de herovering van Damiate door de Mooren, nog te Rome bij kardinaal Pelagius. De kroniek van Vicogne verhaalt, dat hij met groote onderscheiding door den Paus werd ontvangen. In Nov. 1222 was hij met den kardinaal op de Synode te Verona.

1225 of 26 werd hij abt van de Lieve Vrouwe abdij te Middelburg. In sommige lijsten der abten komt hij niet voor, wel in de laatst uitgegevene door v.d. E l s e n en F r u i n .

Omstreeks het einde van het jaar 1229 werd hij abt van Vicogne. Als zoodanig komt hij voor in een oorkonde dezer abdij 1230. Hij overleed volgens sommige schrijvers te Gent, waar hij zijn talent als prediker gebruikte om op te treden tegen den woeker. Volgens de *Gallia Christ.* had hij ontslag genomen als abt van Vicogne in het jaar van zijn dood. De *Historia viconiensis* in M a r t e n e e t D u r a n d , *Ampl. coll.* VI, 305, stelt zijn dood ‘in sexto anno regiminis’.

Zie: *Gallia Christ.* III, 463; M.J. D e l p r a t , *Aegidius de Zierikzee, bijdr. tot de gesch. van Damiate* in N i j h o f f , *Bijdr. vaderl. gesch.* (V, 1847) 75 en vv.; I. v a n S p i l b e e c k , *Jean de Leeuw-St-Pierre abbé de Vicogne* in *Précis historiques* 1891, 545-563; *Nouvelle biogr. gen.* XX, 530-32.

Fruytier

[Aelstius, Joannes (1)]

AELSTIUS (Joannes) (1), geb. in 1620, overl. te Bergen op Zoom Jan./Febr. 1686. Hij was predikant te Obdam in 1644, te Bokstel in 1648, te Bergen op Zoom (bij de nederl. en de fransche gemeente) sedert 9 Nov. 1652, aldaar opvolger van N a t h a n V a i j . Zijne aanteekeningen in het notulenboek van den kerkeraad te Bergen op Zoom zijn belangrijk voor de geschiedenis der Hattemisten. Hij vertaalde preeken van P. du Moulin,

predikant te Sédan: *De eerste thien* .... *Predicatien* .... (Amst. 1666); *De tweede Decade* .... (Amst. 1665); *De derde Decade* .... (Amst. 1660). De opeenvolging van de jaren van verschijnen is bevreemdend. Hij schreef nog: *XV Predikatien over het lijden van Christus* (Amst. 1669).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland* I (Utr. 1903), 48 v.; *Kerkelijk Handboek* (1878), 615, 626; (1908), Bijl. 134; Knuttel, *Acta Syn. Zuid-Holl.* II, 433.

Knipscheer

[Aelstius, Johannes (2)]

AELSTIUS (Johannes), (2) of Aalstius, overl. in Juni 1712 te Middelburg. Hij werd predikant te Hoornaar in 1687, te Beverwijk in April 1698, te Middelburg 22 Nov. 1705, alwaar hij 10 Sept. 1709 ook hoogleeraar werd aan de illustre school. Hij was gehuwd met Magdalena Vervoort Noiret, weduwe van Simon Willemsen du Boisson (overl. te Middelburg in Jan. 1708) en liet geen kinderen na. Hij schreef tegen Balthasar Bekker's *Betoverde Weereld*, samen met zijn ambtgenoot Paulus Steenwinkel: *Zedige Aanmerkingen. Waar in de gronden en de daar op gebouwde redeneeringen van .... B. Bekker, nopende den aard en werkingen der Geesten aan Gods woort en de Reden getoetst worden*. Bekker gaf hier tegen uit zijn *Briiv van B. Bekker aan* .... (Amst. 1693). Bekker gaf te kennen dat zijne tegenstanders ‘vreede en waarheyd gesocht hebben’. Zij lieten echter hun *Antwoord .... op den brief van .... Bekker* (Dordr. 1693) volgen, waarin zij verwerpen het verwijt dat zij niet genoeg van Bekker's geschriften hadden gelezen om er een goed oordeel over te kunnen uitspreken. Deze pennestrijd werd nog voortgezet door Jac. Leydekker (zie dl. IV, kol. 906) en door Antonie de Reus, die een *Ernstig onderzoek* (Dordr. 1693) schreef.

Aelstius schreef als hoofdwerk: *Bespiegeling der Reden-leer, waar in 's menschen zelfkennis door een klaar en beknopt vertoog van ziel en lichaam afgemaald, en het kennelijke Gods na een uitvoerig betoog van deszelfs aanwezen in een hegt verband opgespeurd word* (Dordr. 1696). Dit werk is gesplitst in drie deelen: *a.* de geestkunde, *b.* de lichaamskunde, *c.* het kennelijke Gods, en doet hem vooral kennen als ‘een volbloed Cartesiaan’. Nog koos hij partij tegen Spinoza in zijn: *Inleiding tot de zeden-leer, waarin de schepping, onsterffelijkheid en de gronden van godsdienst verklaart en tegen Spinoza ernstig beweerd worden* (Dordr. 1705). Met Holterus schreef hij tegen de Doopsgezinden. De *Catalogus van de Bibliotheek der Vereen. Dpsg. Gem. te Amsterdam* vermeldt echter hunne geschriften niet; evenmin doen dit de schrijvers die wij beneden noemen. Het notulenboek van den kerkeraad van Middelburg bewaart (Jan. 1710) van hem en Ds. P. Immens (zie III, kol. 631) een zeer uitvoerig stuk, behelzende een onderzoek naar de gevoelens van de Antinomianen of Hebreeuwen. Jacob Willemsen (zie V, kol. 1128 v.) schreef in zijn *Sions Zielsbanketten*, 3de druk (Middelb. 1757), blz. 537-540 een ‘Zegenwensch aan den Heere Johannes Aalstius’ (gedat. 10 Sept. 1709).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland* I (Utr. 1903), 49-53; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 126; (1908) Bijl. 107; (1909) Bijl., 139; Knuttel, *Acta Z.- Holl. Syn.* VI, 71, 277, 319, 373, 407, 498.

Knipscheer

[Aerssen, Jaque Michael Hubert]

AERSSEN (Jaque Michael Hubert), geb. te Etten 3 Nov. 1803, overleden te Handel, huize Padua, 27 Juni 1878, zoon van den burgemeester Mich. Aerssen, med. doctor, en Maria Joanna

P i o t van Leuven. Priester gewijd te Roosendaal 25 Maart 1839 werd hij benoemd tot kapelaan te Oudenbosch 30 Mei 1844; zijne benoeming tot kapelaan te Stoppeldijk, 22 Maart 1852, aanvaardde hij niet, waarna zijn ontslag volgde. Van hem ken ik: *La création selon la Bible* (Bergen op Zoom 1851), eigenlijk een uittreksel van *L'histoire universelle* van C. Cantu, was gericht tegen een geschrift van den utrechtschen hoogleeraar J.H.v.d. Broek; *Verhandeling over de vroeger bestaan hebbende oneenigheid wegens het Instituut St. Louis te Oudenbosch* (Rotterdam 1860, zonder naam van den uitgever), in een schrijven van 26 Febr. 1861 aan zijn bisschop herriep hij dit boek als een ‘ergerlijk en lasterlijk werk’; *God verheerlijkt in zijn werken* (B.o.Z.); *De afschaffing van de doodstraf* (Oudenbosch); *De ijdele inbeelding der liberalen* (Breda); *De Lotgevallen van den advocaat Hablard*; *Het Pausdom* (Breda 1874), grootendeels een vertaling van Scherer's *Le Saint Père*.

Zie: *Godsdienstvriend*, LXXXVI (1861), bl. 201.

Juten

[Aerts, Alanus Adrianus]

AERTS (Alanus Adrianus), geb. te Rijsbergen, overl. te Nijmegen 16 Maart 1848. Priester gewijd te Mechelen 10 Aug. 1824 werd hij als assistent gezonden naar Hoogstraten. Hier werd hij 13 Maart 1825 aangesteld tot pastoor van het kasteel of de Landloopers-kolonie; te Wortel twee jaren later van de vrije kolonie; 1 Juli 1834 werd hij benoemd tot pastoor van de parochie Poppel, waar hij in Sept. 1843 zijn ontslag neemt, om 21 Sept. het Dominicanenhabijt aan te nemen. Na zijne professie 28 Sept. 1844 wordt hij aangesteld tot novicen-meester, 30 Oct. 1846 tot vicaris van het Dominicanerklooster te Nijmegen.

Zie: *Bidprentje*.

Juten

[Al, Pieter Jansz.]

AL (Pieter Jansz.), lidmaat van de gereformeerde kerk te Westzaandam in het midden der 18de eeuw. Nadat Ds. J.E. J u n g i u s geschreven had: *De Verborgentheid der laatste tijden, die aanstaande zijn* (Zutphen 1749), liet Al er een uittreksel van drukken: *Kort begrip of zakelijke inhoud van het doorwrocht werk van .... ds. Jungius* (Amst. 1751). Dit werk liep over den val van den antichrist, door Jungius gesteld in 1808. Toen Ds. Joh. van Herwerden, die het daarmede niet eens was en meende dat deze ‘val’ zou geschieden in 1806, daartegen uitgaf *Vrymoedige dog zedige Aanmerkingen*, heeft Al hierin aanleiding gevonden ‘dieper dat stuk in te zien’, zooals blijkt uit zijn: *De heerlijke Staat der Kerke in het laatste der dagen* (Amst. 1753), waarin hij betoogt dat dit jaar 1868 moet zijn. Daartegen verscheen wederom: *Brief aan P.J. Al* .... door C.D.J.C.S. Neom, lidmaat der gemeente (Amst. 1754).

Zie: V i s s c h e r en v a n L a n g e r a a d, *Het Protest. Vaderland* I (1903), 67 v.

Knipscheer

[Alberts, Theodorus]

ALBERTS (Theodorus) was op het einde der 17e en het begin der 18e eeuw notaris-procureur te Helmond, overl. te 's Hertogenbosch 1707. Van zijn familie en afkomst is weinig bekend.

Voor hij zich omstreeks 1684 te Helmond vestigde, schijnt hij in Asten gewoond te hebben. Zijn notariaat had blijkbaar niet veel te beteekenen, niet talrijk althans zijn de akten in zijn protocol, dat loopt van 10 Juni 1684 tot 9 Aug. 1698. Omstreeks 1700 was zijn kantoor bijna geheel verloopen. Te zijnen huize dreef zijn vrouw een winkel in manufacturen. Hij, zoowel als zijn vrouw, schenen zich nogal eens aan drank te buiten te gaan. In deze omgeving werd hunne dochter Sophia (III, kol. 17) groot gebracht. Om de moeilijkheden, waarin de notaris de Katholieken gebracht had door zijn voortdurend aandringen bij

H.H. Mog. om strenge maatregelen te nemen, teneinde zijn dochter, die in het buitenland verbleef en aldaar tot den roomschen godsdienst was overgegaan, te dwingen naar het ouderlijk huis terug te keeren, nam hij het grootste deel der bevolking tegen zich in. Hij vertrok daarom heimelijk op Paaschnacht 1701 naar den Bosch. Hij was gehuwd met M a r i a V o g e l s a n g h . Uit dit huwelijk werden, behalve de reeds genoemde dochter, drie kinderen in de Herv. kerk van Helmond gedoopt, die allen jong stierven.

Zie: H.N. O u w e r l i n g , *Sophia Alberts, Een bladzijde uit de kerkgeschiedenis der Meierij van 's Hertogenbosch* (Helmond 1900); H e e r e n , *Biogr. Wdb. van Helmond*, 9-10.

Heeren

[Albertsz, Christoffel]

ALBERTSZ (Christoffel), vertrok op ‘de Blijde Boodschap’ met de vloot van Mahu en de Cordes 1598 uit Rotterdam, werd gevangen genomen in Chili en 18 Mei 1602 over Panama naar Spanje opgezonden om uitgewisseld te worden. Hij wordt vermeld als Xristobal Alb in den brief van den Onderkoning van Peru, van 18 Mei 1602, afgedrukt bij I J z e r m a n , *Dirck Gerritsz Pomp* ('s Grav. 1914), 157.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. W i e d e r ('s Gravenhage 1923) I, 66, 70.

Kossmann

[Alewijnsz., Hendrik]

ALEWIJNSZ. (Hendrik), doopsgezind martelaar te Middelburg op 9 Febr. 1569 aldaar verbrand. Hij was geboortig uit het land van Heusden, een ‘professor’ (belijder) ‘en leeraar van de secte van Menno’, taschmaker van beroep, ‘een seer ijverig naevolger Christi’ en ‘van de broederen daertoe gestemt en verkoren om de gemeente Gods met het woord des heyligen Evangeliums te bedienen in 't welk hij seer neerstig geweest is, hoewel jong in den dienst’. Te Zoutelande had hij reeds in 1567 in het geheim gepredikt in een lijnbaan, en 's nachts op een weide. In Vlissingen voor den gouverneur geleid werd hem dit scherpelijk verboden. Vanwege den troebelen tijd durfde men hem niet gevangen nemen. Omdat hij hierna niet zweeg, werd hij uit Zijner Majesteits landen gebannen. Hij bleef niettemin en is in het volgende jaar op 's Gravensteen gevangen gezet, na pijniging enz. verbrand op de markt, vooraf gewurgd. In een van zijne brieven smeekt hij de ‘gemeente Gods’ om voor zijn drie kinderen te zorgen. Zijn brieven moeten reeds in 1577 of iets later in druk zijn verschenen. Ook zijn ‘testament’ is in 1660 geplaatst in het martelaarsboek van Tileman Jansz. van Braght, die evenwel zijn ‘tafereelen of brieven’ wegliet, ‘om langheid te vermijden’. Daarin kwam o.a. voor een lang vertoog tegen den kinderdoop. Een geschrift van Alewijnsz. is in het Fransch vertaald (zie L. W e y d m a n n in *Jaarboekje voor de Doopsgez. Gem.*, ed. S. M u l l e r , 1838 en 1839, blz. 65, aant.): *Plusieurs belles instructions* (1626).

De titels van zijn gedrukte getuigenissen zijn: *Grondige leeringe wat een mensche noodich zij ter zaligheit* .... (1577 en 1581); *Veel schoone ende grondige leeringen van Hendrik Alewijnsz*. (1581; Hoorn 1611); *Eenen Sendtbrief van Hendrick Alewijnsz, gesonden aen de lieve kinderen Godts in Zeeland, geschreven in sijn gevanckenis tot Middelburgh* ....; *Een vaderlijck adieu, Testament ende gantsch sorghvuldighe schriftelijcke onderrechtinge van Hendrik Alewijnsz. aen zijne kinderen*.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 676 v.; *Doopsgezinde Bijdragen* 1899, 77 v., 90 v., 138; 1908,

16, 62; *Catalogus van de Bibl. der Ver. Dpsg. Gemeente te Amsterdam* (Amst. 1919), 99.

Knipscheer

[Allardi, Christiaan]

ALLARDI (Christiaan), geb. te Groningen 2 Apr. 1747 als eerste kind van Christiaan en Hijktje Wolters of Wouters, in eerste huwelijk getrouwd geweest met den proviandmeester J. Scheephorst. Hij overleed te Franeker 1822. De vader, uit Aurich in Oostfriesland afkomstig, behoorde tot den handelstand. De zoon doorliep de latijnsche school in zijn geboortestad en werd aldaar 7 Juli 1763 student in de geneeskunde. In Brugmans, van Doeveren en Camper had hij uitstekende leermeesters voor natuur-, genees- en ontleedkunde. Hij promoveerde 27 Febr. 1771 op een proefschrift *De respirationis mechanismo*. Van toen af wijdde hij zich te Groningen aan de geneeskundige praktijk, terwijl hij in 1794 of 95 ook tot stadsanatomicus werd benoemd. Sedert 1795 was de medische faculteit te Franeker onbezet en nadat de eenig overgebleven student in de geneeskunde aldaar in Augustus 1796 naar Leiden vertrokken was om zijne studiën te voltooien, duurde het tot in 1797 voordat er in de geneeskundige faculteit twee professoren konden benoemd worden. Voor de eene plaats stond Allardi no. 2 op een drietal. Daar no. 1 niet in aanmerking wenschte te komen en no. 3 voor de benoeming bedankte, werd 27 Juni 1797 besloten den groningschen geneesheer te benoemen. Deze schreef 1 Juli dat hij vooralsnog geen besluit kon nemen, den 24sten echter gaf hij aan de roepstem uit Franeker gehoor. Volgens prof. Tijdeman, omdat hij de praktijk moede was, en dit dus een gewenschte retraite was. Den 17den Oct. 1797 werd hij in den senaat te Franeker geïnstalleerd en 15 Nov. hield hij zijn intreerede *De summa mentis voluptate ex ipso artis sanandi usu haurienda*. Deze rede verscheen in 1797 te Leeuwarden in druk.

Zijn traktement bedroeg ƒ 1300 benevens vrije woning in het voor den hoogleeraar in de botanie bestemde huis. Voor een amanuensis stond men hem ƒ 150 toe en eenzelfde bedrag voor ingrediënten, ten behoeve van zijn chemisch onderwijs. Behalve chemie onderwees hij botanie, pathologie en gaf hij praktische lessen aan het ziekbed. Gedurende de vacature, ontstaan door het vertrek van zijn ambtgenoot Mulder naar Groningen in 1808 en 1809, onderwees hij ook de osteologie en ten slotte in 1809 met zijn collega Ypey de ontleedkunde theoretisch en praktisch. In het academiejaar 1806/07 was hij rector magnificus en hield bij de overdracht van het rectoraat op 17 Juni 1807 eene *Oratio de vitae regimine medico, optimo sanitatis tuendae praesidio*, welke rede niet in druk verschenen is. Ofschoon hij bij den overgang van Academie tot Athenaeum in 1815, bijna 70 jaar oud was, vond de regeering geen bezwaar hem tot hoogleeraar te benoemen in de schei-, plant- en artsenijmengkunde. 28 Dec. 1815 werd de nieuwe inrichting ingewijd. In het laatst van April 1816 werd Allardi door een hevige beroerte getroffen, waarbij zoowel zijn spraak- als zijn geestvermogens ten zeerste aangedaan werden. Nog gedurende 6 jaren werd zijn leven gerekt tot zijn dood 9 Juni 1822.

Sedert 1773 was hij gehuwd met Egherdina Hagenouw, dochter van Ds. Meinardus Hagenouw te Lutjegast en van Maria Cost. Zij overleefde haren man nog 11 jaren en stierf 27 Mei 1833, ruim 90 jaren oud. Van hunne twee dochters huwde de oudste Maria met Is. Telting, secretaris van Franeker, aan wien zij 12 Juni 1809 ontviel. De andere dochter overleefde haren vader.

Men zie omtrent hem: *Annal. acad. Groninganae* vol. VIII (1822/23), 5-8; *De Vrije Fries* VII (1856), 164, noot 32; W.B.S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker* II (2de helft) 1889, 653-657.
Kroon

[Aller, Willem van]

ALLER (Willem van), in het midden der 17e eeuw pensionaris van Sas van Gent en Philippine, later procureur te Vere, schreef: *Annotatiën op de Ordonnantie op 't stuck van de Justitie binnen de Steden, en ten platten Lande van Hollandt* (Middelb. 1664). Hij vertaalde uit het Fransch: *Het Proces crimineel*, door Claudius de Bruyn de la Rochette (Vliss. 1656).
Zie: Ermerins, *Zeeuwsche Oudh.* VI, 199; voor de familie zie: *Zelandia Illustrata* I, 591.
Mulder

[Altena, Dirk van]

ALTENA (Dirk van), of Theodorus Altena, predikant, geb. te Zoetermeer in 1593, als candidaat bevestigd te Oegstgeest 8 April 1619, daar overl. 13 Dec. 1661. Hij was gehuwd met Hester Plumiaens en werd de vader van Johannes A., ged. te Oegstgeest 27 Nov. 1639, die in 1673 als candidaat in zijn geboorteplaats predikant werd, in 1680 die plaats verwisselde met Schiedam en daar in 1700 overleed.
Dirk is de schrijver van *Het tegenwoordighe ende toecomende oordeel Godts in deze benaeude ende bedurven tijden, enz. Leyden, gedr. bij Jos. van den Nave in de Sonneveltsteegh, in de gekroonde Bijbel*, 1631, kl. 8°.
Zie: Soermans, *Kerkelijk Register*; *Gen. Herald. Bladen* III, 381-383.
Regt

[Altius, Arnoldus]

ALTIUS (Arnoldus), geb. te Bolsward of te Wilp, overl. te Otterloo 1653; zoon van Ds. Godschalk A. (dl I, kol. 36) en van Grietje van Hillen, of Hilten.
Hij werd in 1628 predikant te Otterloo, waar hij tot zijn dood heeft gestaan, en was de vader van Johannes, predikant laatst te Zwolle, van Hermannus, laatst te Voorst, en van Robertus te Harderwijk.
Arnoldus schijnt de liefde voor het Hooglied van zijn vader te hebben geërfd. Te Arnhem verscheen in 1681 in 4o. in het licht: *Hogheliedt Salomonis overgezet in verscheydene Nederd. gedichten*. Het werd waarschijnlijk door een zijner zoons uitgegeven.
Regt

[Amandus van Zierikzee]

AMANDUS van Zierikzee, gest. 1524 of 1534, behoorde tot de Franciscanerorde, was lector in de godgeleerdheid te Leuven. Van hem is gedrukt: *Chronica compendiosissima ab exordio mundi usque ad annum Domini* 1534 (Antw. 1534) in 6 dln., door hem zelf genoemd: *Scrutinium vel venatio veritatis Historiae*. De uitgave is bezorgd (en misschien van 1524-1534 vervolgd) door Fr.

T i t e l m a n n u s , die er een ander geschrift van Amandus aan toevoegde: *De LXX Hebdomadibus Danielis lib.* I. In een voorrede gaf T. een biografie van A. en de volgende lijst zijner geschriften: *Commentarii in Genesin*; *Expositiones in Jobum*; *In Ecclesiasten Salomonis*; *Dominicae passionis Historia*; *Historia de Christi Resurrectione et ascensione, ex IV Evangelistis collecta et ad concordiam redacta*; *Conciones variae*; *Spiritualis Militiae XII horae super Psalmum CXVIII*; *De S. Annae Conjugio etc.*; *De XL Mansionibus*; *De Sopi, Rege Persarum, hoste Turcarum*.

Mulder

[Amshoff, Johannes Petrus]

AMSHOFF (Johannes Petrus), geb. te Gildehaus (Bentheim) 31 Maart 1766, overl. te Eibergen 21 Januari 1853. Hij ontving het eerste onderricht van den kundigen predikant H o s e a s M e i l i n g , die later zijn schoonvader is geworden, studeerde in de theologie en werd achtereenvolgens

adjunct-predikant te Hellendoorn 23 Nov. 1788, predikant te Ulsen 6 Mei 1789 en te Emmen 6 Nov. 1808. Emeritus geworden 31 Dec. 1844, woonde hij in zijn laatste levensjaren te Eibergen, waar zijn schoonzoon Anthony Jan Gooszen toen predikant was. Amshoff was een trouw pastor en een ijverig catecheet en was bijzonder ervaren in het Hebreeuwsch. Tot zijn geliefkoosde lectuur behoorden de Psalmen in den grondtext. Hij had bij zijn echtgenoote Christina Meiling (dochter van Hoseas M. zooeven genoemd) zeven kinderen, waaronder drie zoons. Deze waren: Hoseas Gerardus Meiling A., predikant laatst te Avereest; Maurits Albrecht A., predikant te Groningen (die volgt), en Gerhardus Hoseas A., med. doct. te Dalen.

J.P. Amshoff gaf in het licht: *Schadeloosstelling voor het verlies hetwelk de dood veroorzaakt, door het Evangelieverzekerd*, leerrede (Gron. 1827); *De geloofsbelijdenis voor Bejaarden*; *Godsdienstleer naar den Bijbel*, een vraagboek (Coevorden 1819, 4e dr. 1831), hiervan bestaat ook een verkorte uitgaaf; *Tafelgebeden* (Gron. 1847); *Toespraak van eenen* 80-*jarigen grijsaard tot zijne kleinkinderen en allen die in zijnen veeljarigen dienst door hem tot lidmaten zijn aangenomen* (Gron. 1847); *Herinnering* 50 *j. evangeliedienst* 25 *Nov.* 1838 *van J.P.A. voor zyne kinderen en verdere betrekkingen* (uitgegeven door M.A. Amshoff).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland* I (1903), 156; *Levensbericht* in *Boekzaal* 1853; Romein, *Predtn. v. Drenthe*, 276.

Regt

[Amshoff, Maurits Albrecht]

AMSHOFF (Maurits Albrecht), derde zoon van Johannes Petrus Amshoff (zie vorig art.), geb. te Ulsen (graafschap Bentheim) 3 Sept. 1801. Hij studeerde te Groningen en werd predikant te Halle in Jan. 1825, te Huissen in Aug. 1827, te Franeker 23 Mei 1830, te Groningen 10 Oct. 1832, emeritus 9 Jan. 1865. Hij woonde daarna te Zutphen, waar hij 25 Maart 1874 overleed. Zijn werk: *Christ. betrachtingen, eene bijdrage tot de stichtelijke lectuur naar de behoefte van onze dagen* (Gron 1834) moet beschouwd worden als de eerste uiting van de Groninger richting, volgens welke ‘geloof’ niet is ‘een voor waar houden, maar het zich toevertrouwen aan Jezus, met verstand, hart en gemoed leven in Jezus’. Sedert 1835 verscheen onder zijn redactie te Franeker het *Algemeen Christelijk Zondagsblad*. Voorts schreef hij vele stichtelijke werken, vraagboekjes, handleidingen enz. Hij begon in 1841 met de uitgave van: *Woorden uit den Bijbel voor elken dag van het jaar. Met bijschrift* (Gron. 1841-1874), waarvan jaarlijks duizenden ex. werden verspreid. De volledige lijst van zijne stichtelijke werken en werkjes vult eenige bladzijden; daarvoor zij naar de beneden genoemde literatuur verwezen.

Hij is twee malen gehuwd; eerst met Helena Lucia Valckenier; daarna op 21 Jan. 1834 met Aldegunda Christina van der Hoop, zuster van de vrouw van G. Groen van Prinsterer (zie dl. II, kol. 508).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland* I (1903), 156-160; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 137; (1911) Bijl. 151; (1914) Bijl., 152.

Knipscheer

[Amsterdam, Herman van]

AMSTERDAM (Herman van), kartuizer, overl. 3 Mei 1517 bij Utrecht. Hij trad in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht en werd aldaar geprofest. Hij heeft hier het ambt van vicarius bekleed. Het *Chronicon Cartusiae Ultrajecti*, geraadpleegd

door le Vasseur, prijst zijn buitengewone godsvrucht en vermeldt, dat hem voortdurend vrijen tijd was toegestaan tot het afschrijven

van boeken voor kerkelijk gebruik. Een drietal codices van zijn hand, afkomstig van het klooster Nieuwlicht, bevinden zich nog in de Universiteitsbibliotheek te Utrecht, n.l. nr. 280 (van 1493), 267 (van 1496) en 370 (ongedateerd) van den catalogus. In zijn klooster bloeide gedurende de 15de eeuw de kunst van het afschrijven en versieren van boeken. Hij is een der 4 monniken, die tengevolge eener epidemie binnen 5 dagen aan het convent door den dood zijn ontvallen. Zijn graf bevond zich aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 558; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 264, 319, 357; Meinsma, *Middeleeuwsche Bibliotheken*, blz. 156; *Catalogus Codicum manu scriptorum Bibl. Universitatis Rheno-Trajectinae* I (Traj. ad R. 1887), t.a.p.

Scholtens

[Amsterdam, Wilhelmus van]

AMSTERDAM (Wilhelmus van), regulier kanunnik van de orde van St. Augustinus der congregatie van Windesheim in het klooster Mariënborn bij Arnhem, werd 1420 prior in het nieuw gestichte klooster Mariënhage te Woensel bij Eindhoven. Hij was een beroemd doctor in de medicijnen, gepromoveerd te Praag, en stond bekend als een godvruchtig en ijverig kloosterling. Hij bestuurde de nieuwe stichting in de twee eerste moeilijke jaren met zooveel beleid dat men hem, volgens Foppens en Schutjes, in 1422 aan het hoofd wenschte te zien van het klooster Groenendaal bij Brussel, waar hij echter niet voorkomt op de lijst der prioren, zooals Sanderus die geeft, *Brab. Sac.* II, 19 (ed. 1727). Slechts een jaar bestuurde hij Groenendaal, en keerde toen naar zijn geliefd Mariënhage weer, waar hij, volgens Foppens, omstreeks 1452 stierf als supprior. Wichmans, *Brab. Mariana*, 824, zegt, dat hij eerst Groenendaal bestuurde. Volgens het Necrologium van Groenendaal, in handschrift bewaard in de Koninkl. Bibliotheek te Brussel, en Latomus-Hoybergius was hij de 8ste overste en vierde prior van Groenendaal, keerde niet naar Mariënhage terug maar bleef in Groenendaal, waar hij supprior werd en overleed 1452.

Zie: Foppens, *Historia episc., Silvaeduc.* 270; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 948; Acguoy, *Het klooster te Windesheim* III, 80; *Analecta Bolland.* IV (1885), 260; Latomus-Hoybergius, *Corsendonca sive coenobii Ord. Aug. de Corsendoncq origo et progressus* (Antv. 1644), 135-136.

Fruytier

[Andreae, Daniël Guillaume]

ANDREAE (Daniël Guillaume), geb. te Leeuwarden 11 Nov. 1806, overl. te Nieuwer Amstel 2 Dec. 1878; zoon van Mr. Daniël Hermannus A. en van Wilhelmina Amelia Catharina Wassenbergh.

Hij werd 21 Juli 1828 2e luitenant der genie; 19 Feb. 1835 1e luitenant; 8 Febr. 1850 kapitein, 31 Juli 1862 majoor, 8 Juni 1866 luitenant-kolonel en 8 Juli 1868 kolonel bij de genie. Hij werd als zoodanig 18 Maart 1871 gepensionneerd.

In onderstaand jaarboekje staat vermeld dat hij bij K.B. van 29 October 1879 vergunning kreeg den naam van Bothnia vóór den zijnen te voegen. Hij was toen echter al overleden. Mogelijk heeft dit betrekking op zijn zoon D.P.H., die volgt.

Hij huwde te Beers bij Grave 3 Dec. 1829 met Adelaïde Armandine Louise de Quay (1806-1874), bij wie hij 7 kinderen won, waarvan het oudste hier volgt.

Zie: C.J. P o l v l i e t in *Alg. Ned. Fambl.* IV, 174, 175; *Nederl. Patriciaat* III.
Regt

[Andreae, Daniël Petrus Hermannus van Bothnia]

ANDREAE (Daniël Petrus Hermannus van Bothnia), geb. te Hellevoetsluis 14 Maart 1832, overl. te Soest 21 Dec. 1896; zoon van Daniël Guillaume (zie vorig art.) en van A.A.L. de Quay.

Hij werd op ruim 15-jarigen leeftijd cadet te Breda, 8 Juli 1851 2e luit. bij het 7e regiment infanterie, 6 Maart 1856 1e luitenant en 23 Nov. 1859 overgeplaatst bij het regiment grenadiers en jagers. 24 Juli 1864 bevorderd tot kapitein, vroeg hij in 1872 detacheering voor 5 jaar bij het indische leger aan. Kort na zijn aankomst brak de oorlog met Atjeh uit. Kapitein Andreae werd bij de troepen in Atjeh ingedeeld en nam aan de krijgsbedrijven aldaar een zeer werkzaam aandeel, waarbij hij zich bijzonder wist te onderscheiden. Tweemaal werd hij eervol vermeld, 1e ter zake van het gevecht om en in Kampong Soerian 26 Juli 1874, en 2e ‘als hebbende zich onderscheiden bij de krijgsverrichtingen te Atjeh en wel bijzonder gedurende het tijdvak medio Aug. 1874-Febr. 1875 met name te Lemboe 7 November’. Hij behoorde tot het 3e bataillon inf. van het O.-I. leger, tijdens dit bataillon de wapenfeiten verrichtte, waarvoor het de Milit. W.O. aan het vaandel gehecht zag.

Op 11 April 1876 bevorderd tot majoor, keerde hij weinige maanden daarna naar Nederland terug, werd ‘à la suite’ geplaatst bij het 7e regiment en 19 Juli 1877 overgeplaatst bij het 5e regiment infanterie, waar hem het commando over het 3e bataillon, in garnizoen te Nijmegen, werd opgedragen. Hij bleef het commando voeren tot zijn benoeming tot luit. kolonel 28 Sept. 1879 met overplaatsing bij het 3e regiment. 10 Mei 1886 werd hij bevorderd tot kolonel en benoemd tot plaatselijk commandant van Amsterdam.

Kort na deze benoeming brak het z.g. ‘palingoproer’ te Amsterdam uit, dat door kolonel Andreae werd gedempt. Op 25 Sept. 1889 werd hij, na een diensttijd van ruim 38 jaar als officier, op pensioen gesteld, met toekenning van den rang van generaal-majoor. Hij was 10 Dec. 1879 te Nijmegen gehuwd met Robertine Clémence de Bruyn, geb. te Utrecht 16 April 1845 (dochter van Maurits Johan de B. en Adriana Margaretha barones van Zuylen van Nievelt) doch liet geen kinderen na.

Zie: *Wereldkroniek*, Jan. 1897 (met portret); *Ned. Patric.* III, 7.

Regt

[Andriessen, Johannes Cornelis ten Brummeler]

ANDRIESSEN (Johannes Cornelis ten Brummeler), geb. te Gouda 9 Oct. 1809, overleden te Raamsdonk 3 Nov. 1889; zoon van Gérard Jacques en van Johanna Maria van der Grijp.

Hij studeerde aan het gymnasium in zijn geboorteplaats en werd 5 Juli 1827 student aan de academie te Utrecht. Kandidaat te Utrecht 1834, hulpprediker te Waddingsveen in het begin van 1836, predikant te Oostwoud 5 Juni 1836, te Hoorn 2 Oct. 1842. Hij werd 1 Mei 1881 emeritus en woonde daarna te Hippolitushoef, waar zijn zoon van 1885-1888 predikant was, en nadat deze naar Drimmelen was vertrokken, te Raamsdonk.

Hij was (te Hoorn?) gehuwd met Christina Wynanda Burckhardt, geb. te Langeraar 10 Mei 1811, overl. te Hoorn 3 Januari 1870, dochter van Dr. Wijnand Ehrenfried B. en van Louise Sibilla Bilderdijk. Deze laatste had tot ouders den bekenden Mr. Willem B. en diens eerste vrouw Cath. Rebecca Woesthoven.

Aan dit huwelijk danken wij: *Mr. W. Bilderdijk's eerste huwelijk, naar zijn briefwisseling met vrouw en dochter* (1784-1807), *medegedeeld*

door zijn aangehuwden kleinzoon (Leiden 1873).

In handschrift liet hij na: *Aanteekeningen uit de handelingen van den kerkraad der N.H. gemeente te Hoorn, betr. de Waalsche gem. aldaar*, 8 f. fol, welk hs. berust in de Waalsche Bibl. te Leiden.

Uit zijn huwelijk sproten 2 zoons en 1 dochter. De oudste zoon Louis was postdirecteur te Venlo en had nazaten; de tweede zoon was Ds. Gérard Jacques ten B.A., 23 Juni 1921 als emeritus van Driehuizen ongehuwd te Alkmaar overleden. Diens belangelooze arbeid in de cellulaire gevangenis aldaar zal nog lang in goede herinnering blijven.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsch Vaderland* I (1903), 176 v.; Frederiks en van den Branden, *Biogr. Wdb. Ned. Lett.*; M.G. Wildeman, *Geneal. Bilderdijk* (in het *Gedenkboek*).

Regt

[Anrooy, Abraham Gijsbertus van]

ANROOY (Abraham Gijsbertus van), geb. te Zalt-Bommel 16 Oct. 1822, overl. te Kampen 15 Febr. 1897; zoon van Peter Gijsbert, apotheker te Z.B., en van Anna Margaretha van Tricht.

Hij werd 17 Sept. 1840 student in de theologie te Leiden en candidaat in Zuid-Holland 1846. Predikant te Brielsch-Nieuwland 9 April 1848, te Zwaag 6 April 1856 (waar hij slechts een half jaar bleef) te Kampen 9 Nov. 1856 en aldaar emeritus geworden 1 Mei 1894. Hij behoorde tot de moderne richting, was een ijverig en ernstig prediker en werd bij zijn gemeenten bemind en hooggeacht. Hij huwde te Brielle 22 Oct. 1851 met Cecilia Catharina van Andel, geb. te Brielle 10 April 1832, overl. te Brielsch-Nieuwland, dochter van Pieter v.A., notaris, en van Stephania Gerriëtta Johanna Brocx. Later hertrouwde Ds. van Anrooy met Mej. Presburg, maar liet bij geen van beide vrouwen kinderen na.

Hij gaf uit o.a.: *Vier leerredenen, Een feestgave aan zijnen vader op diens* 73*sten verjaardag* (Kampen 1858); nogmaals *Vier leerredenen* (Kampen 1862); en vertalingen: K. Fischer, *De ware godsdienst .... over Lessing's Nathan de Wijze* (Kampen 1864); A. Réville, *Het leven van Jezus van Ernest Renan* (Haarl. 1864); E. Langhans, *De Heilige Schrift* .... (Kampen 1867); F. Pécaut, *De moderne orthodoxie en de hervormde kerk* .... (Kampen 1868); H. von Sybel, *De staatkunde van het ultramontanisme in de* 19*e eeuw* (Kampen 1875).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland* I, 183; *Alg. Ned. Familieblad* X, 8.

Regt

[Anthonisz, Aert]

ANTHONISZ (Aert), van Culenborg, voer als constabel op ‘de Trouw’ met de vloot van Mahu en de Cordes 1598 uit Rotterdam, was in November 1603 ongeveer 29 jaar. Op Tidor werd hij door de Portugeezen gevangen genomen en naar Goa gevoerd. Hij keerde in het vaderland terug, waarschijnlijk onder de tegen den Amirant uitgewisselden, ging te Rotterdam wonen en legde den 19. Nov. 1603 te zamen met Anthonis Anthonisz (zie volgend art.) voor Burgemeesters en Raden van Rotterdam een verklaring af over den moord der manschappen van ‘de Trouw’ op Tidor. Wellicht was Anthonis A., die volgt, zijn broeder.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. W i e d e r ('s Gravenhage 1923), I, 65, 70, zijn verklaring 304 vlgg.

Kossmann

[Anthonisz, Anthonis]

ANTHONISZ (Anthonis), van Culenborg, ook wel genoemd T h u e n i s T h u e n i s s e n ,

S w a r t e T h e u n i s , S w a r t e T e u n , was in November 1603 ongeveer 36 jaar. Hij maakte als schipper van ‘de Trouw’ deel uit van de bemanning der vloot, die 1598 onder Mahu en de Cordes uit Rotterdam vertrok. Volgens Jacob Dircksz van Purmerlant was hij geboren te Gorkum ‘Gorcon’ (*Declaraciones Olandeses*, blz. 62), en volgens Jacob Jacobsz was hij in December 1599 reeds 35 jaar (ald. 111).

In de Straat van Magalhães komt hij ‘het Geloof’ bij verschillende gelegenheden in moeilijke omstandigheden te hulp. Van Noort, die de schepen in de Straat van Magalhães ontmoette, kent hem als Swarte Teun. In Tidor wordt hij door de Portugeezen gevangen genomen en naar Goa, wellicht naar Malakka, gebracht. Hij keerde naar het vaderland terug, waarschijnlijk uitgewisseld tegen den Amirant, ging te Rotterdam wonen, en legde den 19. Nov. 1603 te zamen met Aert Anthonisz (zie vorig art.), wellicht zijn broer, voor Burgemeesters en Raden van Rotterdam een verklaring af over den moord der manschappen van ‘de Trouw’ op Tidor. Uit dit stuk blijkt dat hij geen Portugeesch kende.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes* .... uitg. F.C. W i e d e r ('s Gravenh. 1923) I, 65, 70 vlg., 198, 204, 206, 209 vlg., 250, zijn verklaring 304 vlgg.

Kossmann

[Antonucci, Antonio]

ANTONUCCI (Antonio), geboren te Subiaco, volgde in 1831 Cappaccini op als internuntius te Brussel en vice-superior van de hollandsche zending. Onder hem kwam de tijdelijke regeling tot stand van het kerkelijk bestuur over het aan Nederland gebleven deel van Limburg. Aanvankelijk had men erover gedacht om dat gewest in te lijven bij het vikariaat van 's Hertogenbosch; doch dat plan is spoedig prijs gegeven wegens de groote ontevredenheid, welke zulks in Limburg verwekte. Daar zou men toen het liefst den alouden zetel van Roermond hersteld hebben gezien; doch was dat voor het oogenblik onmogelijk, dan wenschte men voorloopig daar een apostolischen vikaris. Aan het verlangen der Limburgers is voldaan; 2 Juni 1846 onderteekende Gregorius XVI de breve, waarbij de populaire dekenpastoor van Roermond, I.A. Paredis, tot vikaris-apostoliek over het gewest werd benoemd, terwijl deze tevens bisschop zou worden van Hirene i.p.i., welke benoeming bij een decreet van 8 Juli voor ‘welgevallig’ werd verklaard. In Mei 1841, toen mgr. Cappacini hier was aangekomen, om zich nogmaals met de zaken van de nederlandsche kerk bezig te houden, is A. van zijn taak ontheven. Hij werd vervolgens bisschop van Monte Feltre.

Zie: A l b e r s , *Gesch. v.h. herstel der Hiërarchie*; G o u l m y , *Hiërarchie en Wetboek*; *Bijdr. bisd. Haarlem* XLI, 58.

Hensen

[Appel, Willem]

APPEL (Willem), geb. 29 Mei 1822 te Middelburg, gest. aldaar 1896, zoon van D i r k A. en C l a s i n a A d r i a n a B o o m , was collecteur der staatsloterij en bekleedde verschillende betrekkingen van plaatselijk belang; 17 Juli 1846 huwde hij A n n a J o h a n n a N o ë . Hij is de schrijver van verscheiden opstellen, gedichten, tooneelstukken; o.a. *Rijp en groen, uit de portefeuille van Severus* (z.j.); *Naar Parijs, een reistochtje in* 1860 (1860); *Het morgenlicht van een nieuw leven, dramatische schets in* 3 *bedrijven bij het* 3*e eeuwfeest van Middelburgs bevrijding* (1874); voorts bijdragen in tijdschriften en dagbladen, als *Het Tooneel, De Dageraad, Nieuws van den Dag*.

Zie: N a g t g l a s , *Levensberichten* I.
Mulder

[Appelius, Johannes Conradus]

APPELIUS (Johannes Conradus), geb. in het graafschap Tecklenburg in 1715, overl. te Zuid-

broek 26 Sept. 1798. Hij werd predikant te Jukwerd in 1738, te Appingadam 11 Febr. 1742, te Uithuizen 1 Nov. 1744, te Zuidbroek en Muntendam 13 Juni 1751. Te Appingadam was hij ook rector; te Zuidbroek bleef hij tot zijn dood. Appelius is vooral bekend geworden door zijn aandeel in den strijd over de sacramenten. De vraag was: of de sacramenten onderwerpelijk of voorwerpelijk de beloften Gods verzegelen. Namelijk: of de sacramenten (doop en avondmaal) zijn aan te merken als teekenen en zegelen van Gods *besturenden* wil, naar welken Hij Zijne uitverkorenen heeft wedergeboren door het Woord der Waarheid, zoodat hun daardoor verzegeld zou worden hun dadelijk aandeel aan Christus en de goederen van het genadeverbond, - dan wel of de sacramenten zijn teekenen en zegelen van Gods *geopenbaarden* en *bevelenden* wil, naar welken wij ons moeten gedragen, zoodat den geroepenen welken door het Evangelie deze wil is bekend gemaakt dus ook de goederen worden verzegeld, mits zij die door een oprecht, heil-aannemend geloof aanvaarden.

Hij schreef: *Aanmerkingen over den bezwaarlijken en nuttigen Dienst, den voornamen inhoud en het regt gebruik van 't Evangelie* (Gron. 1759); *Vervolg van Aanmerkingen over 't Regt Gebruik van 't Evangelie*, enz. (Gron. 1762); na de verschijning van een pamflet *Het Pleidooi* door Ad. Philekkleesius (pseudoniem) einde 1762 antwoordde hij met: *Zedig en vrijmoedig onderzoek van twee gewigtige vragen welke Een genaamd Ad. Philekkleesius heeft bepleit en voorgestelt* (Gron. 1763); tegenover een werk van Janssonius *De waare Aart van de sacramenten* (Gron 1765), herdrukt in 1768, schreef hij: *Brief, behelzende de voornaamste gronden en de bijzondere meening van de hedendaagsche nieuwe Leere der Sacramenten neffens de voornaamste bewijzen tegen deselve*; toen de kerkelijke overheid zich met den strijd inliet schreef hij: *De Hervormde Leer van den Geestelijken staat des Menschen, van 't werk des Geestes, van 't Gelove, het Genadeverbond, de Kerke, de Sacramenten, den kinderdoop, en andere gewigtige waarheden* enz. (Gron. 1769).

Hierna verscheen: *Zaakelijk Vertoog, nopens de tweederlei Gedachten over des Heeren Heilig Avondmaal*.... (Leeuw. 1769), in hetzelfde jaar twee malen herdrukt, zonder naam van den schrijver. Ook anderen, o.a. W. Peiffers en Kessler, predikanten te Amsterdam, zetten hunne gevoelens over de zaak uiteen in werken die in 1769 verschenen. Hoewel Appelius zich ernstig had voorgenomen te zwijgen, verscheen toch nog van zijn hand: *Uitstap van Aanmerkingen over het regt gebruik van 't Evangelie, aangaande een heilzaam middel tegen de Lichaamlijke en geestlijke aanstekende ziekten van den tegenwoordigen tijd, verklaard en aangeprezen in eene Verhandelinge over* 2 *Kron.* 7: 13, 14 (Gron. 1770); en: *Brief ter beantwoording van eene Vraag, wat een bekommerde doen moet om zalig te worden*, geschreven aan Mevrouw ...., uitgegeven door Nic. Stuivinga, predikant te Bellingwolde (Gron. 1778).

In 1859 verscheen te Kampen nog een herdruk van zijn *Het berouw van Petrus*.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland* I (1903), 209-215; *Kerkelijk Handboek* (1914) Bijl., 146, 155, 170, 177.

Knipscheer

[Appelius, Mr. Jean Henri]

APPELIUS (Mr. Jean Henri), geb. te Middelburg 30 April 1767, overl. te 's Gravenhage 12 April 1828; zoon van Louis, predikant bij de Waalsche gemeente, en van diens tweede vrouw Clasina Jacoba Sprenger. Hij werd 4 Nov. 1783 als student te Leiden ingeschreven en promoveerde ald. in

de beide rechten, 21 Oct. 1786, op een *Specimen ad Statua Zelandia anni* 1495. Hij vestigde zich als advocaat in zijn geboorteplaats, werd er schepen en in 1795 raadpensionaris van Zeeland, provin. representant, 5 April 1796 secretaris van provis. representanten van dat gewest en in 1798 lid der Nationale Vergadering, vertegenwoordigende het Volk van Nederland. In 1803 tot raad van financiën aangesteld, werd hij in 1805 lid van den Raad van State onder het bestuur van Schimmelpenninck. Onder koning Lodewijk werd hij in 1808 chef van de staatssecretarie en in 1809 minister van financiën. Bij de inlijving riep keizer Napoleon hem als lid der bekende commissie naar Parijs en benoemde hem tot conseiller d'état de la Section des Finances. 12 April 1814 naar het vaderland teruggekeerd, werd hij 16 Mei 1814 wederom staatsraad, alsmede commissaris-generaal van financiën te Brussel, voor de departementen van België. Op den 16. Sept. 1815 benoemd tot directeur-generaal van 's Rijks indirecte belastingen bood hij in dat jaar aan de Tweede Kamer een ontwerp van wet op de successiën aan, dat verworpen werd, doch een tweede, gewijzigd, ontwerp werd in 1817 aangenomen. In Febr. 1818 werd hij directeur-generaal van de in- en uitgaande rechten en accijnsen, in 1819 ook nog van de indirecte belastingen, 21 Dec. 1820 minister van staat, 1 Jan. 1821 belast met de generale directie van 's Rijks ontvangsten, terwijl hij 30 Mrt. 1824 andermaal tot min. v. financiën werd benoemd. Met verscheidene hooge ridderorden werd deze bescheiden en minzame man vereerd, wiens onkreukbare eerlijkheid en belangeloosheid algemeen werden geroemd. Hij stierf aan de gevolgen van het graveel en aanhoudende verzwakking en werd 16 April te Scheveningen begraven.

Appelius is de schrijver van: *De Staatsomwenteling van* 1795 *in haren waren loop en gevolgen beschouwd* (Leiden 1801). Hij huwde te Middelburg 21 Juli 1799 met Johanna Reiniera Elisabeth Otters, geb. te Arnhem 8 Febr. 1770, dochter van Mr. Rutger, postmeester, en van Maria Pronck. Uit dit huwelijk sproten o.a. twee dochters: Maria Jacoba A. (1801-1897) gehuwd met Johan Alexander van Lanschot Hubrecht, en Henriette Hermine Louise A. (1808-1882), geh. met Alexander van Hoboken. Uit dit laatste echtpaar o.a. een zoon, naar zijn grootvader vernoemd, Jean Henri Appelius van Hoboken. Hij volgt in dit deel op Hoboken.

Zijn portret bestaat als steendruk door een onbekend kunstenaar.

Zie: M. Siegenbeek in *Handel. Mij. d. Ned. Letterk.* 1828, 50-53; *Dagblad van 's Gravenhage*, 14 April 1828; l'*Eclaireur, journal polit., commerc. et littér. de Maestricht*, 14 April 1828; *Alg. Konst en Letterb.*, 1828, II, 313-316; *Galerie Historique des Contemporains* (Brussel 1819); F. Nagtglas, *Beroemde Zeeuwen* I, 12, 13; *Alg. Ned. Familiebl.* XI, 269; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXI, 272, 348, 382; XXXVI, 286; *Navorscher* XI (1861), 36, 199; LV (1905), 337, 616; Colenbrander, *Gedenkstukken*, passim.

Regt

[Appels, Thomas]

APPELS (Thomas), geb. te Utrecht in Dec. 1734, overl. te Schoonhoven 11 Sept. 1788. Hij was predikant te Maartensdijk sedert 27 Maart 1757, te Bodegraven sedert 8 Juli 1764, te Tiel sedert 16 Nov. 1783, te Schoonhoven sedert 8 Mei 1875. Hij schreef een werk in het Latijn over *Psalm* 42:7, 8, dat te Utrecht verscheen in 1753.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland* I (1903), 214 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903), Bijl. 156; (1907) Bijl. 106, 157; (1910), Bijl. 160.

Knipscheer

[Arberg - Vallangin, graaf Albert Joseph d']

ARBERG - VALLANGIN (graaf Albert Joseph d'), geb. te Maastricht 11 Sept. 1655, overl. 24 Maart 1726 te Luik en begraven te Helmond, zoon van graaf Nicolaas en van Olymphe Thérèse Margerite de Grave, werd door zijn huwelijk met de erfdochter van de heerlijkheid Helmond, Isabella Félicité, barones van Cortenbach (dochter van Edmund en van Cecile Isabelle, prinses Gonzaga de Mantua), dat slechts enkele dagen na den dood harer moeder op 9 Mei 1688 gesloten werd, heer van Helmond. De leenverheffing had plaats 5 Juli 1688 en de inhuldiging 24 Juni 1691. Hij verbleef meestal niet te Helmond maar liet deze heerlijkheid door een rentmeester besturen. Bij gelegenheid van het huwelijk, waarbij de heerlijkheid in het geslacht der Arbergs kwam, werd het groote wapenbord geschilderd, dat thans nog als schoorsteenstuk een der zalen van het kasteel siert.

Uit zijn huwelijk werden twee kinderen geboren: Maximiliaan Nicolaas Edmund Joseph (die volgt) en Charles Antoine, graaf d'Arberg enz., overl. te Brussel 5 Febr. 1768, welke ridder was van de orde van Maria Theresia, generaal der artillerie, kolonel van een regiment Walen, huwde 1e met Marie (of Clara) Gabrielle de Gallo de Salamanca y Lima, gravin van Dion-le-Mont van Noirmont, overl. te Roermond 28 Febr. 1748 als laatste overgebleven erfgenaam van haar geslacht; en huwde 2e met Philippine Charlotte, gravin van den Berghe de Limminghe, 11 Oct. 1762, eenige dochter van Frans Joseph, heer van Nieuw-Capelle, etc. en van Eleonore O'Brien O'Lonergain, uit een oud iersch geslacht.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond*, 29; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 14; Moes en Sluiterman, *De Nederl. Kasteelen en hun geschiedenis* II, 179; *Taxandria* XXIX, 274.

Heeren

[Arberg - Vallangin, Antoine Udalricq d']

ARBERG - VALLANGIN (Antoine Udalricq d'), graaf van Frezin, geboren graaf van Arberg en Vallangin en van het Heilig Rijk, heer van Ahin, Saint Leonard Beaufort, etc., overl. te Helmond 27 Febr. 1693. Hij was de zoon van den rijksgraaf Nicolaas en van Olymphe Thérèse Margerite Hypolite de Grave. Hij werd door zijn huwelijk, dat 31 Jan. 1683 op het kasteel van Helmond voor schepenen gesloten werd met Cecile Isabelle prinses Gonzaga de Mantua, weduwe van Edmund van Cortenbach, heer van Helmond. In een rekest aan den raad en leenhof van Brabant verzocht hij ‘om met de ledige hant verlijt ende beleent te worden mettet huys sloth ende heerlykheyt, zooals die zijne gemalin in tocht is aangekomen bij den dood van haar eersten man’, waarna hij 14 October 1683 in die hoedanigheid met de heerlijkheid werd beleend. Na den dood van zijn echtgenoote, die 28 April 1688 op het kasteel overleed, waardoor hij zijn aanspraken op de heerlijkheid kwijt was, vertrok hij uit Helmond. Hij was o.a. in 1690 ‘collonel te paard van den koning van Spanje’. De heerlijkheid was toen overgegaan aan de eenige dochter uit het eerste huwelijk van zijn vrouw, welke huwde met zijn broeder (zie vorig art.).

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond*, 29; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 14; *De Nederl. Leeuw* (1920).

Heeren

[Arberg - Vallangin, Maximiliaan Nicolaas Edmund Joseph d']

ARBERG - VALLANGIN (Maximiliaan Nicolaas Edmund Joseph d'), graaf van Arberg en Vallangin, van het heilig Rijk, graaf van Peer, geboren 1691, overleden 1767, zoon van Albert Joseph (zie

dat art.) en van Isabella Félicité barones van Cortenbach. Bij akte van huwelijksche voorwaarden, die 9 Febr. 1715 voor Not. Donnea te Luik is verleden, ontving hij van zijn ouders als huwelijksgift o.a. de heerlijkheid Helmond. Hij verhief deze heerlijkheid 16 Juli 1720 en hij werd 10 Febr. 1721 als heer gehuldigd. Bij akte van 2 Juli 1767 schonk hij de heerlijkheid aan zijn zoon Nicolaas Antonius, die volgt. Hij was driemaal gehuwd. Ten eerste op 10 Febr. 1715 met Anna Rebecca Françoise Josepha Clementine (overl. 24 Dec. 1731) dochter van François Guidewald, graaf Fugger van Kirchberg, Weissenborn enz. Uit dit huwelijk zijn zes kinderen geboren o.a. Charles Maximiliaan Albert Nepomucenus, graaf d'Arberg etc., kamerheer van Z.M. den keizer, majoor in het regiment van zijn oom in 1756, luitenant-kolonel 1757 en kolonel-commandant 1759, stierf in laatstgen. jaar zonder nakomelingen; Clement August, geb. 1729, kapitein in het regiment der waalsche grenadiers in dienst van de Vereenigde Provinciën, stierf ongehuwd te Doornik 1752. Maximiliaan hertrouwde in 1733 met Henriette Thérèse de Han de Martigny, wereldlijk kanunnikesse van Nivelles, overl. 1742, dochter van Philippe Louis en van Catharina Françoise de Rocquefeuille de Puydebar. Uit dit huwelijk zijn negen kinderen geboren o.a. Charles Alexander, geb. 1734, bisschop van Yperen (zie VI, kol. 48); Antoinette Francisca Yolanda, geb. 1735, kanunnikesse van Nivelles, overl. 6 Juli 1796; Nicolaas Antonius (die volgt); Charles Marie, geb. 1737, kapitein in het regiment van zijn oom, stierf te Gent 27 Juli 1766, zonder nakomelingen; Jean Baptiste, geb. 20 Mei 1738, kapitein in het regiment van Kolowrath, stierf ongehuwd; Leopold, geb. 1739, kapitein van het regiment kurassiers van O'Donnell, stierf ongehuwd; Maria Hermine, geb. 1742 als kanunnikesse van Nivelles aangenomen 29 Juni 1749. Voor de derde maal huwde Maximiliaan 15 Dec. 1744 met Ferdinande Louise de Horion, kanunnikesse van Nivelles, geb. 1724, waaruit geen kinderen zijn geboren.

Zie: A. Sassen, *De Heeren van Helmond*, 30-32; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 14-15.

Heeren

[Arberg - Vallangin, Nicolaas Antonius d']

ARBERG - VALLANGIN (Nicolaas Antonius d'), zoon van den voorgaande, geb. te Nivelles 8 Nov. 1736, overleden te Brussel 17 Sept. 1813, generaalmajoor van het keizerlijk leger, kamerheer van keizer Napoleon, kolonel van een regiment dragonders van zijn naam, werd 26 Juli 1767 bij ‘donatie inter vivos’ door zijn vader met de heerlijkheid Helmond begiftigd en 15 April 1768 door de stad als heer van Helmond gehuldigd, waarbij hem een bienvenue van ƒ 500 werd geschonken. Hij voerde van 1774-80 een zeer uitvoerige procedure met den procureur-generaal in den Haag over de hooge jurisdictie van Helmond. Toen hij dit proces verloren had, bood hij de heerlijkheid publiek te koop aan en verkocht deze 19 Oct. 1781 aan Carel Frederik Wesselman, muntmeester te Utrecht (zie III, kol. 1408).

Hij huwde 6 Nov. 1774 te Brussel met Françoise Claudine prinses van Stolberg-Gedern, kanunnikesse van Mons, geb. 26 Juni 1756, dochter van Gustaaf Adolf en van Elizabeth Philippine Claudine de Hornes. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren: Charles Philippe Alexandre graaf d'Arberg en Vallangin, geb. te Mons 1776, kamerheer van keizer Napoleon, onderscheidde

zich in meerdere veldslagen, was kapitein van het ordonnanceleger, later préfect van het departement Bouches du Weser (Bremen) en daarna te Mayenne; hij stierf onverwacht te Brussel 18 Mei 1814; Louise Caroline, geb. Febr. 1779, gehuwd 1805 met Dominique Louis Antoine, graaf Klein, pair van Frankrijk; Félicité Caroline Honorine, gehuwd met George Mouton, graaf van Lobau, maarschalk van Frankrijk; en Josephine.

Zie: A. Sassen, *De Heeren van Helmond*, 32-33; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 16.

Heeren

[Archer, Patritius]

ARCHER (Patritius), geb. te Middelburg in Zeeland, 26 Jan. 1702, trad op 19-jarigen leeftijd in de orde der Minderbroeders-Recollecten te IJperen en werd aldaar geprofest 27 April 1722. Hij woonde in verschillende kloosters zijner orde, overal als prediker en biechtvader door de geloovigen zeer gezocht. Hij overleed in het klooster zijner orde te Eecloo, 23 Nov. 1741.

Zie: Ph. Naessen, *Franciscaansch Vlaanderen*, 10.

Fruytier

[Arendonck, Daniel van]

ARENDONCK (Daniel van) werd 24 Juni 1572 te Enkhuizen vermoord. Een spreekwoord is daar lang in omloop gebleven: ‘de pastoors worden in Alkmaar gevangen, maar in Enkhuizen gehangen’. Eigenlijk waren die martelaars geen pastoors, maar Franciscaner-observanten van het klooster, Maria van Nazareth op het Heilige velt te Alkmaar gelegen. Nadat soldaten van den Prins 20 Juni 1572 in Enkhuizen waren gekomen, en wel onder beding, dat men den priesters en kloosterlingen geen overlast zou aandoen, werd deze overeenkomst al spoedig geschonden. De prior van het Franciscaner convent, Daniël van Arendonck, en vijf zijner religieuzen, vielen in handen van een woesteling, Houtebeen genaamd, die hen over Hoorn naar Enkhuizen liet brengen. Daar wachtte hen de gouverneur der stad, Gerrit van Berkenrode, een gewezen kanunnik. A. moest van dezen bittere smaadredenen vernemen omtrent de eucharistie; en toen hij moedig voor zijn geloof uitkwam, werd hem door dezen aangezegd, dat hij om die belijdenis reeds den volgenden dag aan de galg zou hangen. Zoo geschiedde het ook; 24 Juni 1572 zijn vijf der Franciscanen aan hun eigen koorden opgehangen op de Breestraat, vlak voor het stadhuis. Een zesde bewoner van hetzelfde klooster, de leekebroeder Engelbert ter Hoog, werd nog eenige dagen in het leven gelaten. Toen hij echter in de gevangenis bleef weigeren de plek aan te wijzen, waar de kelken en andere kostbaarheden van het convent door hem waren geborgen, heeft men ook hem ter dood gebracht, maar niet in Enkhuizen, doch te Ransdorp bij Amsterdam. Als voorwendsel voor deze moorden werd ‘landverraad’ genoemd; maar een gerechtelijk onderzoek heeft nimmer plaats gehad: priesterhaat en hebzucht zijn de ware beweegredenen geweest. Naar verluidt, worden thans pogingen in het werk gesteld voor de beatificatie van A. en zijn metgezellen.

Over afbeeldingen der alkmaarsche Minderbroeders-martelaren zie *Bijdr. bisd. Haarlem* XLIII.

Zie: W. Lampen O.F.M., *De martyribus Alcmariensibus* (ad Claras Aquas, 1924); W. Lampen O.F.M. in *Franciscana* VII (1924, 3).

Hensen

[Arentsz, Cornelis Lighthart]

ARENTSZ (Cornelis Lighthart), geb. te Amsterdam 1552; overl. te Haarlem 3 Oct. 1613. Hij behoorde tot den kring van seculiere priesters, die onder leiding van S. Vosmeer aan de wederopluiking van het Katholicisme in de Ver. Provinciën hebben medegewerkt. Vermoedelijk heeft

A. te Leuven gestudeerd, en is daar Mr. in de beide rechten geworden. Reeds vòòr 1580 arbeidde hij als missionaris te Amsterdam, Grootebroek, Bovenkarspel en in Friesland; hij had daartoe bijzondere volmachten verkregen van Gregorius XIII (1572-1585). In 1581 kwam A. te Keulen in kennis met Vigerius, en het gevolg daarvan is geweest, dat hij de vergadering van de klopjes in 'Den Hoeck' te Haarlem eerst tijdelijk heeft bestuurd, wanneer Vigerius op één van zijn vele zwerftochten was, en sinds 1598 voor goed. Zijn aard, en ook zijn werkzaamheid onder de klopjes, leeren wij het beste kennen uit de aanteekeningen van Trijntgen Jans Oly, welke tot die communiteit behoorde; zij zijn in de *Bijdr. bisd. Haarlem* gepubliceerd.

Zijn portret op paneel, vermoedelijk geschilderd door P. de Grebber, is in het Bissch. museum te Haarlem (*Gids*, 5e dr., 1913) no. 275; kopergravure, vertoonend het lijk, zóó als het in 1630 werd teruggevonden (*Gids* no. 276).

Zie: *Bat. Sacra* (fol.) II, 334; *Bijdr. bisd. Haarlem* XXIII, XXIX, XXX; *Arch. aartsb. Utrecht* X, XI; Brom en Hensen, *Rom. bronnen v.d. kerkl. staatk. toestand der Nederl. in de* 16*de eeuw* (den Haag 1922).

Hensen

[Arentz, Arend]

ARENTZ (Arend), genaamd Cabel, schilder, werd geb. te Amsterdam in 1586 en stierf aldaar vóór October 1635. Hij was de kleinzoon van Pieter Aertz, gen. Lange Pier (zie I, kol. 43), en huwde te Sloten 3 Mei 1619 met Joosjen Jans. Zijn schilderijen doen aan die van H. Averkamp denken; ook staan verscheidene zijner teekeningen op naam van dezen schilder.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Museum: vischvangst, visschers en jagers aan oever van een rivier, visschers en boeren in polderland, jager op reiger schietend; Rotterdam, Mus. Boymans: 'de zomer' (visschers en zwemmende mannen); Haarlem, verz. Enschedé: ijsvermaak; Antwerpen: winterlandschap; Altfranken bij Dresden, verz. graaf Luchner: visscher en vrouw bij riet; Vanäs (Zweden), verz. Wachtmeister: schaatsenrijders; Weenen, verz. Lilienfeld: visschers in het riet.

Naar zijn ontwerp graveerde W. Steelink.

Zie: D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis* (1877-87), VI, 34; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* 27; de Roever in *Oud- Holland* (1889), 30; A. Bredius in *Zeitschrift für Bild. Kunst* (1890), 129; *Kunstchronik* (1888), 369; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon*, 325; v. Frimmel, *Blätter für Gemäldekunde* II, 156-158; J.F. van Someren, *Oude Kunst in Nederland*; *Amsterdam in de* 17*de eeuw* III, *Schilderkunst*, 98; E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam afd. schilderijen; A. Bredius, *Künstlerinventare* (1687), G. 542, G. 544*, G. 545, G. 990; G. Glück, *Niederl. Gemälde a.d. Samml. Lilienfeld in Wien* (Weenen 1907), 44; *Die Gallerien Europa's* 141.

J.M. Blok

[Arkel, Jan I van]

ARKEL (Jan I van), uit het geslacht v. Arkel, dat waarschijnlijk een zijtak is van het geslacht van de Lede (Leda), dat goederen bezat in het land tusschen Lek en Merwede, wordt voor het eerst vermeld in de oorkonde van 1254. Genoemd wordt Jan I van Arkel, knape. Hij is waarschijnlijk gestorven in 1264 en liet minstens 3 zoons na.

Bronnen: er bestaan verschillende biografieën van het geslacht Arkel. Genoemd moeten worden: *De vita et rebus gestis dom. de Arkel* (ed. in M a t t h a e i , *Analecta* V, 201 e.v.); *Kronycke des lants van Arkel ende der steede van Gorkum* (Kon.

Bibl. hs.) (16e eeuw); *Chronycke der heeren van Arkel ende oirspronck ende voortganck van de stede van Gorinchem* (Kon. Bibl. hs.) (17e eeuw; door Aerent Kemp Jacobsz). Dit laatste werk heeft tot grondslag gediend van Abraham Kemp, *Leven der doorluchtige heeren van Arkel ende jaarbeschrijving der stad Gorinchem* (1656) (gedrukt). Betrouwbaar zijn geen van deze werken. Zij hebben het streven het geslacht van A. zoo ver mogelijk terug te voeren, b.v. Kemp begint met het jaar 378, de andere chronisten gaan terug tot de Trojanen. Een kort duidelijk overzicht, berustend op oorkonde-materiaal, geeft J.C. Ramaer, *Geographische Geschiedenis van Holland bezuiden de Lek en Nieuwe Maas in de Middeleeuwen* (in *Versl. Kon. Ac.* afd. *Lett.* II, 3, 1899).
Brünner

[Arkel, Jan II van]

ARKEL (Jan II van), gesn. bij Vianen 1297, zoon van den vorige, in 1281 vermeld als miles (ridder), die van het aan het hollandsche gravenhuis verwante geslacht Bentheim de villa Gorkum had gekregen. Een broer van Jan II was Aernout, die in 1289 genoemd wordt als heer van Noordeloos. Een derde Arkel, waarschijnlijk ook een broer, is Isebrant, in 1303 kanunnik in Kamerijk. Ook hij liet zoons na.
Brünner

[Arkel, Jan III van]

ARKEL (Jan III van), zoon van den vorige, werd in 1297, toen zijn vader gesneuveld was, heer van Arkel. Zijn broer Herbaren werd heer van Slingeland in 1307. Een andere broer was Nicolaas, van wien niets naders bekend is. Jan III was gehuwd met Kunigunde van Virnenburch. Hij stond hoog in de gunst bij Willem III en werd in 1321 belast om als scheidsrechter uitspraak te doen in de geschillen tusschen Willem III van Holland en Jan van Brabant. In de volgende jaren is Jan III niet meer in de gunst. Niet onmogelijk is het, dat hij op den achtergrond is gedrongen door Willem van Duivenvoorde. Hiermede zou dan in verband gebracht kunnen worden de tegenstelling tusschen de geslachten v.A. en v. Duivenvoorde, die zoo sterk tot uiting komt bij het uitbreken van den strijd tusschen Willem V en zijn moeder Margaretha. Omstreeks denzelfden tijd was er twist tusschen Jan en zijn vrouw Kunigunde, die met haar kinderen de wijk had genomen naar Linschoten (1326). Kinderen van Jan waren Jan IV en Jan de bisschop van Utrecht, die beide volgen, en Robert. Eigenaardig is het feit, dat twee zoons van Jan III den naam Jan dragen. Is Jan III twee maal gehuwd geweest? Kunigunde had te Linschoten de kinderen bij zich, waarvan de oudste nog niet meerderjarig was. De naam van dezen wordt niet genoemd. In 1321 wordt een zoon Jan heer van Lede. De zoon Jan, die bisschop werd, zou geboren zijn in 1314. Jan van Lede wordt genoemd de oudste der kinderen, die Jan III had bij Kunigunde. Ik kan niet nalaten de gissing te wagen, dat Jan III twee maal gehuwd is geweest. Jan, de latere bisschop, is dan m.i. de oudste, die in den geestelijken stand is getreden. Zijn geboortejaar zou dan niet geweest zijn 1314, maar vroeger gesteld moeten worden. Hiervoor zou m.i. pleiten de omstandigheid, dat Jan van Lede in 1326 nog minderjarig was, zoodat misschien hij geboren is in 1314.
Brünner

[Arkel, Jan IV van]

ARKEL (Jan IV van), zoon van Jan III, zie vorig art., is gehuwd geweest met Irmengard van Kleef, waardoor het aanzien van het geslacht zoodanig steeg, dat in oorkonden de graaf hem en zijn geslacht betitelt met ‘onzen lieve neve’. Hij had een grooten invloed op graaf Willem IV, dien hij overhaalde zijn broer Jan te doen verheffen tot bisschop van Utrecht. Zelf werd hij in 1340 door Willem IV aangewezen tot

bestuurder van het bisdom. Toen nu in 1343 Jan bisschop was geworden, had het geslacht v.A. een machtspositie, welke de naijver der hollandsche graven moest opwekken. Willem IV had de handen vol met andere ondernemingen; anders echter werd het, toen Willem IV was overleden. De tegenstelling met het geslacht Duivenvoorde werd verscherpt, toen Willem van Duivenvoorde een belangrijke plaats innam onder het bestuur van Margaretha. Jan IV sloot zich daarom aan bij Willem V, dien hij ook verder in den strijd tegen Margaretha steunde. Hij nam deel aan den slag op de Maas (bij Brielle 1351). Toen Willem V wegens krankzinnigheid de regeering moest neerleggen, stelde Jan IV zich tegenover Albrecht, daar hij en zijn aanhang het bestuur toevertrouwd wenschten te zien aan Machteld van Lancaster (1358), vrouw van Willem V. In het volgende jaar kwam de verzoening tot stand. Kort daarop is Jan IV overleden.

Brünner

[Arkel, Jan van (5)]

ARKEL (Jan v a n) (5), zoon van Jan III en Kunigunde van Virnenburch, zie de vorige artikelen, werd in 1342 door den steun van Willem IV van Holland en op aanbeveling van Nicolaas di Capucio door paus Clemens VI tot bisschop van Utrecht aangewezen. Als zoodanig was hij Jan IV. Hij aanvaardde het bewind onder zeer slechte omstandigheden. Het bisdom was belast met zware schulden, terwijl verschillende aanzienlijke edelen zich weinig om het gezag van den bisschop bekommerden. Ten einde den financieelen toestand te kunnen verbeteren, verliet Jan in 1343 het bisdom en ging wonen te Grenoble om daardoor op de kosten van de hofhouding te kunnen besparen. Het bestuur berustte in die dagen in handen van zijn broer R o b e r t v a n A s p e r e n . Hij moest echter in 1345 terugkeeren, daar Willem IV het bisdom was binnengevallen, waarbij hij steun ontving van enkele utrechtsche edelen. Jan zag geen kans om door wapengeweld zijn vijanden te overwinnen. Hij sloot met den graaf een wapenstilstand voor twee jaar (1346) en keerde zich vervolgens tegen de oproerige edelen, die hij onderwierp. Ook zijn tegenstanders in de stad Utrecht (de zgn. Gunterlingen) wist hij tot gehoorzaamheid te dwingen. Hierop loste hij Vollenhove en Goor in, die verpand waren aan Gelre. Wederom verliet nu Jan het bisdom om zich in Verdun en Tours te vestigen. Het bestuur van het bisdom was toevertrouwd aan een raad, die zich echter slecht van die taak kweet. Bij zijn terugkeer, die samenhing met het einde van het bestand, begon Jan den oorlog opnieuw tegen Holland. Eemnes werd door hem veroverd, Oudewater verbrand. Toen evenwel Gijsbrecht van Bronkhorst als bondgenoot van de Hollanders in Twente viel, sloot Jan door bemiddeling van den hertog van Brabant en den graaf van Kleef vrede met Holland; waarop hij zich tegen Bronkhorst keerde. Deze riep de hulp in van Reinoud van Gelre, die den graaf van Holland tot een nieuwen oorlog tegen Utrecht wist te bewegen (1348). Jan vond krachtigen steun bij de heeren van Voorst, Heekeren en Kuinre, aan wie hij grootendeels den strijd tegen de Gelderschen overliet. Zelf wendde hij zich tegen de Hollanders, wien hij een zware nederlaag toebracht bij Schoonhoven. Willem en Reinoud zagen in dat Jan's macht te sterk was en sloten vrede in 1349. De gevolgen van den oorlog waren evenwel voor het bisdom nadeelig. De hulp, die Jan van de verschillende edelen genoten had, moest hij beloonen door hun verschillende kasteelen en landschappen in pand af te staan. Jan heeft in dezen tijd een reis naar Rome ondernomen, vanwaar hij in 1351 terugkeerde, toen zijn verblijf in Utrecht noodzakelijk was met het oog op den strijd,

die er uitgebroken was met Aernout van IJselstein, waarbij deze gesteund werd door enkele ontevreden edelen. Jan sloot een verdrag met Holland, waardoor hij van dit gewest niets te vreezen had (1352) en keerde zich daarop tegen de oproerige edelen, die hij na eenigen strijd onderwierp. Ook in Friesland had hij strijd te voeren, die eindigde met een bestand (1355). In 1360 trad Jan tegen de stellingwerver Friezen en Drenthenaren op, die zich weinig om zijn gezag bekommerden. In den winter van 1360 op 1361 onderwierp de bisschop ook hen. In 1362 tast Jan, gesteund door zijn neef Otto van Arkel, Eduard van Gelre en de steden Deventer, Zwolle en Kampen, Zweder van Voorst aan, die van zijn kasteelen Rechteren en Voorst uit heel veel schade toebracht aan den handel van Zwolle, Kampen en Deventer. In 1362 viel het kasteel Voorst in handen van den bisschop, die het tot den grond liet slechten. Onder Jan werd overgegaan tot het droogmaken en inpolderen van Mastenbroek. Voor handhaving van het recht in het oosten van het bisdom was het van belang, dat hij een vrijstoel oprichtte, waardoor het veemgericht daar ook werkzaam werd. In 1363 werd Jan door paus Urbanus V aangewezen tot bisschop van Luik. Hier is zijn politiek niet zoo gelukkig geweest. Niet kunnende beschikken over voldoenden steun was hij tegen de steden van dat bisdom niet opgewassen en moest hij in 1376 den vrede teekenen, waarbij de steden in het bezit bleven van een zekere zelfstandigheid en alleen moesten toelaten, dat de geestelijkheid buiten de jurisdictie bleef van de stedelijke organen, maar toch de in 1373 verworven voorrechten behield, waarbij bepaald was, dat vreemdelingen geen ambten mochten bekleeden en contrôle op het bestuur uitgeoefend zou kunnen worden door het college van twee en twintig. Twee jaar later in 1378 stierf Jan. Hij werd begraven in de Domkerk te Utrecht.

Zie: zijn levensbeschrijving door J.Th. Beysens, *Jan van Arkel, bisschop van Utrecht* (in *De Katholiek* dl. 104, p. 341-362; dl. 105, p. 310-349; dl. 106, p. 234-275, dl. 108, p. 1-43; 1893-95); waarin echter alleen het bewind in Utrecht behandeld wordt. Wel wordt gebruik gemaakt van kronieken, maar van oorkonden weinig; archiefonderzoek heeft Beysens niet aangewend. Zijn levensbeschrijving kan dan ook niet voldoen aan de eischen der moderne geschiedbeschrijving. Voor bijzonderheden over de Arkels is men nog in hoofdzaak aangewezen op Arend, *Gesch. des Vad.* II en op van Mieris, *Charterboek* II-IV.

Brünner

[Arnoldsz, Jan]

ARNOLDSZ (Jan), kartuizer, geboortig uit Utrecht, overl. bij Arnhem 31 Jan. 1544. In 1524 trad hij in het klooster Nieuwlicht buiten Utrecht, alwaar hij ook werd geprofest. Hij had in de wereld een bestuursambt bekleed, zoodat zijn besluit om naar het klooster te gaan algemeen opzien baarde. Weldra werd hij ook in zijn orde tot een bestuurspost geroepen. In 1530 n.l. benoemde men hem tot prior van de chartreuse Monnikhuizen bij Arnhem. Veel heeft hij als zoodanig te verduren gehad, want na den dood van den laatsten hertog van Gelder doorstond zijn convent vele gewelddadigheden van de zijde der arnhemsche burgerij. Deze gebeurtenissen grepen hem zoozeer aan, dat zijn gezondheid geschokt werd, en een vroegtijdige dood hem uit dit leven wegnam. Hij werd in het prioraat opgevolgd door Lambert van Brienen (zie dit deel). Zijn graf bevond zich te Monnikhuizen.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 143; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 365.

Scholtens

[Artopaeus, Franciscus]

ARTOPAEUS (Franciscus), ook Pistorius of de Bakker genoemd, en naar zijn herkomst ook Tolensis, afkomstig van het eiland Tholen, regulier kanunnik, onderprior in het Agnietenklooster bij Zwolle, vandaar in 1570 verdreven door de Hervorming. Hij schreef: *Dialogus Studio Sacrarum Literarum*; *Dialogus quomodo sacris invigilandum literis* 1561; *Declamatio de bonarum literarum studiis* 1572; *Oratio Protreptica ad studium sacrarum literarum*; *Oratio Parenetica ad studium sacrarum literarum*; *Dialogus de invocatione Divorum* 1573; *Homiliae* III *de Gertrude Virgine*; *De Fide Pudicitia ac Virtute faemininae sexus* 1574; *De vera virginitate ejusque cultu*. Ook schreef hij latijnsche gedichten, o.a. tegen Prins Willem.

Zie: de la Rue, *Gelett. Zeeland*; Val. Andreas, *Bibl. Belg.*

Mulder

[Artz, David Adolphe Constant]

ARTZ (David Adolphe Constant), schilder, werd geb. te 's Gravenhage 18 Dec. 1837 en is aldaar overl. 9 Nov. 1890. Hij was een leerling van de amsterdamsche academie onder Royer, tegelijk met Allebé, en een vriend van Jozef Israëls, met wien hij in 1857 naar Zandvoort trok. Hij reisde naar Italië, Engeland enz.; van 1866-75 werkte hij te Parijs, daarna vestigde hij zich te 's Gravenhage. Hij schilderde voornamelijk visschersinterieurs; in vergelijking met Israëls, die hetzelfde onderwerp schilderde, was zijn werk prozaïscher en zijn kleuren hollandsch-frisch. Behalve visschersinterieurs enz. maakte hij eenige familieportretten en tijdens zijn verblijf te Parijs allerlei soort van stukken, o.a. Japansche vrouwen in Japansche interieurs; te Parijs was hij bevriend met de Marissen.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich o.a. te Amsterdam, 's Rijks Museum: eetzaal van het Oude mannen- en vrouwenhuis te Katwijk, boerin met kind, bij grootmoeder op schoot; Amsterdam, Sted. Mus.: in slaap gesust, scheveningsche vrouw; verder zijn er werken van hem in Rotterdam, den Haag (Sted. Museum); New-York, Museum: biddende vrouw met dochtertje; St. Louis: zieke boerin met meisje.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich ook in enkele musea. Naar zijn ontwerp maakten prenten: M. Weber, Walter, C.E. Taurel.

Zijn door M. Maris geschilderd portret is in het Stedelijk Museum te Amsterdam (afgebeeld in Bremmer, *Moderne Kunstwerken* I, no. 46).

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 30; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* 166; M. Rooses, *Het Schildersboek* III (art. van Haakman jr.); G.H. Marius, *De Holl. schilderkunst in de* 19*de eeuw* (den Haag 1920), 98, 107, 116, 123, 176, 182, 185-186, 190, 193, 229; J. Gram, *Onze Holl. schilders in Pulchri Studio* (Rott. 1881); *Chronique des Arts* (1890), 279; Ph. Zilcken, *Atelier A. Artz*, tekst (den Haag 1891); H.P. Bremmer, *Moderne Kunstwerken* I, 19; *Cat. S. Louis; Cat. Hearn-gift, New-York; Nederl. Kunstbode* III, 348; A. Plasschaert, *Hollandsche Schilderkunst* (Amst. 1923); kunstenaarsbrieven in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

J.M. Blok

[Asperen, Petrus Schols van]

ASPEREN (Petrus Schols van), geb. te Amsterdam in 1729, overl. te Delft in 1800. Hij werd predikant te Abcoude 5 Febr. 1754, en te Delft (Gasthuiskerk) 23

Sept. 1759. Te Delft is hij gehuwd met Cornelia van Wijn, 20 Maart 1770, overl. in Sept. 1771. Hij werd emeritus in 1790. Hij schreef: *Kerkelijke Redenvoering over Hand.* 20:24 *ter gelegenheid van de gedachtenisviering van zijn vijf en twintigjarigen predikdienst in de Gasthuiskerk te Delft*, 26 Sept. 1784.

Zijn portret bestaat als prent door Jer. Snoek naar H. Lapis.
Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland* I (1903), 263-265; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. III; (1910) Bijl. 150.
Knipscheer

[Assendelft, Mr. Adriaan van]

ASSENDELFT (Mr. Adriaan van), geb. te Delft 31 Aug. 1664 (ged. Nieuwe Kerk 31 Aug.), overl. aldaar 2 Aug. 1742 (begr. Nieuwe Kerk 8 Aug.), zoon van Gerard en van Agneta Hoppesteyn van Leeuwen.

Hij werd 6 Aug. 1682 te Leiden student, Veertigraad van Delft 1695, schepen 1699-1708, thesaurier 1709-1714, adjunct ter dagvaart 1716, 1724, 1729, weesmeester 1717, 18, 21, 25 en 26, burgemeester 1722, 23, 27, 28, 31, 32, baljuw van Schipluiden en St. Maartensregt, secretaris der baljuwschappen Hof van Delft, Vrijenban, Abtsrecht, Biesland, Groeneveld en 't Woud, secretaris van Delfland, bewindhebber der W.I. Compagnie 1717.

Hij huwde in de waalsche kerk te Delft 18 Aug. 1687 met Maria Magdalena van Beresteyn (1667-1715), dochter van Mr. Gijsbert en van Cornelia van der Hoeff. Uit dit huwelijk sproten 3 dochters en 1 zoon. De jongste dochter, Maria Magdalena, huwde met Mr. Jacob van der Lely; de zoon, Mr. Gerard van A., werd secretaris van Delfland.

Zijn in 1696 geschilderd portret door D. Court in het bezit van Mr. A.D. van Assendelft de Coningh te Leiderdorp.

Zie: *Wapenheraut* IX, 419-421; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXIII, 114, 155.
Regt

[Assendelft, Albertus van]

ASSENDELFT (Albertus van), geb. te Leiden, ged. in de Hoogl. kerk 7 Juli 1665; zoon van Henrik Pietersz. v.A. wijnkooper en eerder bakker te Leiden, en van Christina Albertsdr. van Eyger- of Egerhorst.

Hij werd 14 Febr. 1680 student in de theologie te Leiden en in 1691 predikant te Haringhuizen, waar hij in Mei 1717 overleed.

Zijn eenige pennevrucht schijnt te zijn geweest: *Lijkrede over het overdroevig en ontijdig afsterven van Willem III* (Alkmaar 1702).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Wdb. v. Prot. Godg.* I, 266; aangevuld met gegevens uit het gemeente-archief te Leiden.
Regt

[Assendelft, Albrecht Barthoudz. van]

ASSENDELFT (Albrecht Barthoudz. van) was Norbertijn in de abdij te Middelburg, waar hij 1532, oud omstr. 23 jaar, geprofest was. 1542/43 werd hij aangesteld als pastoor der abdijkerk te Middelburg. 18 Mei 1545 verbleef hij blijkens een processtuk nog in de abdij; 1546 was hij vertrokken. Bij de keuze van een abt 1548 verkreeg hij eenige stemmen en was toen pastoor te Monster in Z.-Holland, een parochie der abdij. 1552/53 werd een Johannes van Assendelft, abdijheer, pastoor te Westkapelle in Zeeland. Het volgende jaar overleed hij. Het *Register* noemt hem nu fr. Albertus de Assendelft, zoodat Johannes wel een fout zal zijn en Albertus dus waarschijnlijk van Monster naar Westkapelle was verplaatst.

Zie: *Bijdr. bisdom Haarlem* II, 422, III, 106; *Archief Zeeland* (*Z. genootsch.*) VIII, 3 st. (1900) 136; G r i j p i n k , *Register op de parochiën* I, Wal. 82, 117.

Fruytier

[Assendelft, Barthout van (1)]

ASSENDELFT (Barthout v a n) (1), vermoedelijk overleden in 1336 of 37; zoon van Gerrit (1). Den 8. November 1315 ontving hij van graaf Willem III het schoutambt van Assendelft, den vierden penning der vervallen aldaar en het vierde van de opbrengst van het veer (*Reg. Hann.* bl. 60,

89). Alles bij opdracht van zijn vader aan den graaf, met de bedoeling dat deze er Barthout mee zou verlijen. Denkelijk in dat jaar 1315 is Barthout gehuwd met Catharina, bastaarddochter van Dirk van de(n) Wale (= Dirk van Duivenvoorde). Haar moeder moet een onvrije vrouw zijn geweest; Barthout verviel door dit huwelijk, volgens de gewoonte der tijden, tot den stand der onvrijen, doch dit werd 20 Januari 1317 door grafelijk gunstbewijs te niet gedaan, doordat aan B. en zijn vrouw op dien datum (weder) de rechten van vrije lieden werden geschonken (jhr. Mr. W.A. Beelaerts in *Ned. Leeuw* XL, 129-144). Van schout was hij in 1320 ambachtsheer geworden (*Reg. Hann.*, bl. 89). 17 Mei 1328 koopt Barthout van Jan van Rietwijk een bezitting bij Heemskerk. Het was een halve hoeve met woning, werf, laan enz., sedert opgewassen tot een deftige edelmanswoning, met grond- en rechtsgebied, de woonplaats van het hoofd van het geslacht. In 1454 wordt dit goed voor het eerst met den naam ‘Assumburg’ genoemd (*Bijdr. Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R. X, 402).

Of B. van A. nog hertrouwd is met Margaretha van Polanen, zooals de oude genealogieën beweren, is aan twijfel onderhevig. Bij zijn (eerste) echtgenoote C.v.d.W. won hij minstens twee kinderen: Dirk (1) en Gerrit (2), die beiden volgen. Mogelijk was nog een zoon: Jan Bairtoutszoen van A., die 19 Nov. 1371 de ‘maalerije’ (opbrengst van het gemaal) binnen Haarlem ontving (v. Mieris III, 262), terwijl de oude geslachtslijsten nog melding maken van een dochter Geertruid, die met Henrik van Homoet was gehuwd.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* a.b.; *Alg. Ned. Fam.bl.* III, 184; *Wapenheraut* VIII, 51-55, XIII, 465-471; *Bijdr. v. Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R. dl. VII, 160, 161; P.L. Muller, *Regesta Hannonensia* (1882), 60, 89; *Het Huis, Oud en Nieuw* (1908).

Regt

[Assendelft, Barthout van (2)]

ASSENDELFT (Barthout van) (2), geb. omstr. 1360, overl. in 1443, zoon van Gerrit (2) en van Stevina van Haerlem. Hij werd op ‘Jaersavent’ 1392 verlijd met de goederen van zijn oom Dirk Barthoutsz en ontving alzoo de ambachtsheerlijkheid van Assendelft. Nadat hij echter was gehuwd met Nathalia, bastaarddochter van hertog Albrecht van Beyeren werd de ambachtsheerlijkheid een vrije heerlijkheid met hooge en lage jurisdictie (volgens verlijbrief van 1 Dec. 1400).

In den oorlog tegen de Friezen wordt ook heer B.v.A. 3 Mei 1398 opgeroepen om den hertog met 5 gewapenden te dienen (van Mieris III, 673). Hij was dus toen geen onbeteekenend man. Ook volgt hij hertog Willem in den arkelschen krijg; 6 April 1405 krijgt hij aanschrijving om met 3 glaviën te Bodegraven te komen ‘in 's graven voederinge’ (*a.w.* IV, 13, 20). In 1407 lag hij met zijn manschappen binnen Woudrichem (a.w. IV, 84). Den 25. Sept. 1410 stelde hertog Willem hem en heer Willem van Gent aan de stad Haarlem tot borgen voor 700 kronen, die zij aan den hertog leende om de schuld van Coenraad van Herlaer te voldoen. Bij deze gelegenheid wordt Barthout voor de eerste maal ridder geheeten, zoodat hij mogelijk in den arkelschen krijg tot ridder is geslagen (v. Mieris IV, 153). Voldeed hertog Willem niet aan zijn verplichtingen, dan zouden de genoemde borgen, binnen acht dagen na de aanmaning der stad, elk met 3 knechten en 4 paarden te Haarlem in leisting komen. 2 April 1415 is hij met verscheidene voorname edelen getuige van hertog Willem bij de uitspraak

over de geschillen tusschen den abt en den heer van Egmond (*a.w.* 328, 329). B.v.A. ridder, belooft met vele andere ridders, knapen en steden gravin Jacoba na den dood haars vaders tot landsvrouwe te huldigen, 15 Aug. 1416 (a.w. 383). Deze laatste stelt hem 26 Dec. 1417 aan tot kapitein van Amsterdam om die stad in den oorlog te bewaren (*a.w.* 441; *Wapenheraut* XI, 106). 31 Dec. 1418 bevelen Jan van Brabant en Jacoba aan Amsterdam de kosten uit de bede te betalen, die B.v.A. en Gerrit van Zijl wegens dienstkosten en reizen met hun wapenknechten hadden te vorderen (v. Mieris IV, 507).

1 Juni 1421 wordt hij door hertog Jan van Beyeren aangesteld tot meesterknaap in den Haarlemmerhout (*a.w.* 584; *Wapenheraut* XI, 123). In 1429 koopt hij van Willem van Saenden al zijn rechten op de poel en zwanendriften bij Haarlem; hij ontvangt 21 April 1430 van Willem Kuyser en Floris Claesz van Boschuysen alle rechten op de poel en de zwanen in het ambacht van de Liede en sluit 28 Juli 1442 over de poel en zwanendriften een overeenkomst met Willem van Schoten (*Inventaris archief Haaarlem* I, no. 123, 124, 136). 23 April 1434 neemt hij van schout, schepenen en raden van Haarlem een toren met burgwal in erfhuur tegen 30 schellingen 's jaars (*a.w.* 709, zie verder: register). Bezat hij aldus te Haarlem een woning (hij was er ook schepen 1430, 33, 35, 37 en 43; zie *Alg. Ned. Familieblad* XVII), van 1428-1430 heeft hij zich ook te 's Gravenhage een huis laten bouwen en plaatste daarin een glas, ‘dair mijns genadichs heren wapen in staen’, waarvoor hij ontving 5 schilden (*Meded. tot beoef. der gesch. van 's Gravenhage* I, 322). Deze woning moet niet verward worden met het bekende Huis van Assendelft in het Westeinde, dat veel later is gesticht; zie op Gerrit (4).

Nog in 1443 geeft hij aan zijn onderzaten te Assendelft een handvest, rakende het maal- en waaggeld (*Alg. Ned. Fam.bl* III, 183). Zegelde hij vroeger enkel met het paard, tusschen 1419 en 1443 veranderde hij zijn wapen en zegelt o.a. in laatstgenoemd jaar met een gevierendeeld wapen: 1 en 4 Assendelft, 2 en 3 Haarlem (*a.w.* 183).

Volgens genealogieën was Barthout viermaal gehuwd; 1e met Nathalia bastaarddochter van Beyeren, overl. in 1404, waaruit een dochtertje, in hetzelfde jaar overl.; 2e 1412 met Odilia van der Horst; 3e in 1422 met Margaretha van Cralingen, dochter van Gillis; en 4e met Maria van Langerak. (Volgens den genealoog Booth had hij tot eerste echtgenoote een dochter van Bartholomeus van Uterwijk, die in 1399 stierf). Al deze huwelijken (het laatste onbewezen) waren kinderloos en Barthouts goederen gingen bij zijn overlijden over op zijn neef Gerrit van A. (3), zoon van Barthouts broeder Dirk (2) (*Alg. Ned. Fambl.* III, 184). Barthout liet evenwel volgens zijn testament (5 Jan. 1430) twee bastaarden na, bij verschillende vrouwen, t.w. jonker Gerrit van Nyendamme en Dirk (*Bijdr.* bl. 164).

Zie: G.J. Honig in *Wapenheraut* XIII, 465-471; Craandijk in *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R. dl. VII, 163, 164.

Regt

[Assendelft, Cornelis van]

ASSENDELFT (Cornelis van), geb. in 1540, overl. op Assumburg 1600; zoon van Otto (die volgt) en van Anna van Bergen.

Als overtuigd hervormde had hij zich ‘op zijn calvinistisch’ laten doopen, ook een van zijn kinderen, en had getracht den pastoor van Hoogmade, met belofte van een jaargeld van ƒ 300, voor de nieuwe leer te winnen. Hij was ook in het gezelschap van Frederik van Egmond en Herbert van Raephorst

geweest, toen deze laatste den haagschen pastoor beleedigd had en hem een touw om den hals had gedaan onder bedreiging hem te zullen worgen, indien de geestelijke zich op den kansel niet matigde in zijn smadelijke uitlatingen betreffende de aanhangers der nieuwe leer. Hij had ook het Verbond der Edelen onderteekend. Bij de komst van Alva week hij dan ook uit het land; 27 October 1568 volgde zijn verbanning met bevel tot confiscatie zijner goederen, doch de rentmeester, met de uitvoering hiervan belast, kon op geen bevredigenden uitslag bogen, daar Cornelis' vader, Otto v.A., nog leefde en de spaansche zijde hield.

De uitgeweken Cornelis bleef ook in zijn ballingschap de partij van Oranje voorstaan en hield, althans in de jaren 1570 tot 1572 geregeld briefwisseling met den Prins. Daarna schijnt hij teruggekeerd te zijn en was een der afgevaardigden uit de ridderschap en edelen van Holland, die 25 April 1576 te Delft de Unie van Holland en Zeeland teekenden, gelijk hij ook in naam der edelen van Holland deelnam aan de afzwering van Philips II en den eed van trouw aan den prins van Oranje.

Beërfde hij van zijn vader Goudriaan en Kijfhoek, in 1584 gingen de goederen, die zijn zoon Floris had geërfd, op hem over, zoodat hij heer werd van Assendelft, Assumburg e.a.

In 1581 transporteerde hij Goudriaan op Johan heer van Schagen en wordt na dien tijd weinig meer vermeld. Als landedelman op Assumburg woonachtig, schijnt hij zich op de cultuur van den bodem te hebben toegelegd; hij had een bijzondere voorliefde voor het droogleggen van plassen en meren, waarbij hij wel eens met andere belanghebbenden in conflict kwam (zie: Enschedé, *Inv. Archief v. Haarlem* I, no. 1036, II, nos. 725, 726, 1743).

Omstreeks 1565 was hij gehuwd met Margaretha van Meerten, uit het Sticht, volgens *Bat. Ill.* overleden in 1602, oud 78 (!) jaar, en dochter van Gerrit en Geertruy van Loon. Uit dit huwelijk sproten vier kinderen, t.w.: Floris van A., geb. in 1566, overl. in 1584, werd door Nicolaas (3) van Assendelft tot erfgenaam benoemd, doch overleed op jeugdigen leeftijd, zoodat zijn vader in zijn rechten trad; Gerrit van A., geb. in 1567. Deze werd na zijn vaders dood heer van Assendelft enz., maar overleed ongehuwd op zijn slot Assumburg in Juni 1617, zijn heerlijkheden nalatende aan zijn zuster Anna van A., die gehuwd was geweest met Gerrit van Renesse van der Aa (overl. 1609). Hun dochter Agnes huwde met Nicolaas van Renesse van Elderen, door wier kinderen de heerlijkheid Assendelft achtereen volgens werd bezeten. Als vierde en laatste kind van Cornelis v.A. wordt genoemd: Antonia v.A., overl. 1606, gehuwd met Everard van Deurne, heer van Liessel, overl. 1617. Zij lieten twee zoons en een dochter na.

Zie: v. Leeuwen, *Batav. Ill.* II, 855; te Water, *Hist. Verb. der Edelen* II, 162-164, III, 466; Scheltema, *Staatk. Nederl.*; J. Smit, *Den Haag in den Geuzentijd*, 106.

Regt.

[Assendelft, (Daniël Pompejus van]

ASSENDELFT (Daniël Pompejus van), geb. te 's Gravenhage 26 Maart 1689 (ged. Groote kerk 27 Maart), overl. te 's Gravenhage 31 Mei (begr. Groote kerk 5 Juni 1751), zoon van Mr. Paulus, die volgt, en van Petronella van der Esch.

Hij was ontvanger van de ordinaris verponding op een tractement van ƒ 2000, en had als postmeester der brabantsche en fransche posten (voor ¼) een honorarium van ƒ 1250. In 1742 woonde hij aan de zuidzijde van het Kerkhof te 's Gravenhage,

in een huis van ƒ 750 huurwaarde, en hield vijf dienstboden. Van zijn kinderloos overleden broeder P a u l u s v.A. erfde hij ƒ 42000. Zie over de waardeering van het postmeesterschap op Dankert v.A., die volgt.

D.P.v.A. huwde 10 Febr. 1728 te 's Gravenhage in de Kloosterkerk met B a r b a r a v a n S t e e n i s , geb. 14 Febr. 1699, overl. te 's Gravenhage 23 Febr. 1748 (begr. Groote kerk 29 Febr. met 4 kw.; *Ned. Leeuw* XVIII, 14). Uit dit huwelijk sproten 4 kinderen. Op den 29en Juli 1749 is een D.P.v.A. te 's Gravenhage in de Kloosterkerk gehuwd met M a r i a A n n a v . M a s s o w . Was dit de weduwnaar van B. v a n S t e e n i s ?

Zie: *Alg. Ned. Fam.bl.* I, no. 47, 5*b*; *Mdbl. Ned. Leeuw* III, 3 (de familie), XVIII, 13, 14; W i l d e m a n , *Grafb. Gr. Kerk*, 123.

Regt

[Assendelft, Mr. Dankert van]

ASSENDELFT (Mr. Dankert v a n), geb. te 's Gravenhage 21 Maart 1698 (ged. Groote kerk 23 Maart als D a n k a e r t), overl. ald. 27 Oct. 1752 (begr. Groote kerk 2 Nov.), zoon van Mr. Paulus (2) en van P e t r o n e l l a v a n d e r E s c h .

Hij studeerde sedert 1 Juli 1717 te Leiden, promoveerde ald. 27 Jan. 1721 in de rechten *De inofficioso testamento*, en werd advocaat en weesmeester te 's Gravenhage. Hij was postmeester op Amsterdam voor ⅓, op ƒ 1600 tractement; een ander ⅓ van dit postmeesterschap bezat graaf Jacques d'Aumale, die in Friesland woonde en het laatste ⅓ deel genoten de kinderen van David Constantijn baron du Tour, te Breda (de verwantschap tusschen deze belanghebbenden is waarschijnlijk aan te toonen met behulp van *Jaarb. Ned. Adel* I, 273). Het postmeesterschap was een der typische beneficiën uit den regententijd. Hoe de regeering er in onrustige tijden echter gebruik van maakte om ongewenschte propaganda te keeren, leest men in *Die Haghe* 1907, 192.

Mr. D.v.A. woonde in 1742 aan de westzijde van het Noordeinde te 's Gravenhage, in een huis van ƒ 400 huurwaarde. Hij had een inkomen van ƒ 7000, hield 4 dienstboden en was voogd over P i e t e r v a n S t e e l a n t te Delft. Hij was 5 Sept. 1724 te Delft gehuwd met A n t o n i a v a n S t e e l a n t (geb. te Negapatnam 26 April 1706, begr. Groote kerk te 's Gravenhage 10 Mei 1783; dochter van J o h a n n e s , gouverneur en directeur der kust van Coromandel, en van A n t o n i a N i l o). Uit dit huwelijk sproten 8 kinderen, waarvan de meesten jong zijn overleden. Een dochter P e t r o n e l l a huwde in de Hoogduitsche kerk te 's Gravenhage 12 Aug. 1765 Mr. H e n d r i k v. H o o g w e r f f . Zie de kwesties over het huwelijk van een andere dochter, H e l e n a C a t h a r i n a in *Die Haghe* 1903, 119-122.

Zie: *Alg. Ned. Fam.bl.* I, 56, 2 *a*; *Wapenheraut* II, 119, XX, 288, 506, XXI, 26, XXII, 187, 188; *Mdbl. Ned. Leeuw* III, 3; *Die Haghe*, 1902, 269, 278, 1907, 139-193; *Alb. Stud. Leiden*; M o l h u y s e n , *Bronnen* IV, 280*.

Regt

[Assendelft, Dirk van (1)]

ASSENDELFT (Dirk v a n) (1), overl. 1348, zoon van Barthout (1) en van C a t h a r i n a v.d. W a l e . Hij werd na den dood zijns vaders met het ambacht van Assendelft enz. verlijd op Vrijdag na St. Gillisdag 1337. Den 23. Mei 1339 verkreeg hij van zijn aanverwant W i l l e m v a n D u v e n v o i r d e , heer van Oosterhout, 9 morgen lands in Maasland, 4 morgen daar dicht bij gelegen en 6 morgen nabij Schiedam. Deze 19 morgen waren eerder aan A r e n d M u y s (neef van W.v.D.)

overgegeven, doch bij diens dood weder aan W.v.D. teruggekeerd. Zij zouden verblijven aan Dirk v.A. en zijn afstammelingen, doch wanneer Dirk kinderloos overleed, overgaan op zijn oudsten broeder (*Navorscher* LXIV (1915), 508, 509).

Als vrouw van Dirk v.A. wordt genoemd Mabelia van Haerlem, wat echter tot heden nog onbewezen is. Dirk, die in elk geval kinderloos overleed, liet zijn goederen na aan zijn broeder Gerrit (2).

Zie nog: *Alg. Ned. Familiebl.* III, 184.

Regt

[Assendelft, Dirk van (2)]

ASSENDELFT (Dirk van) (2), geb. omstr. 1365, vermoedelijk overleden in 1447; zoon van Gerrit (2), die volgt. Hij is waarschijnlijk dezelfde als 'Dirc Gherit Baertoussoens soene' die door hertog Albrecht 13 Febr. 1387 met het schoutambacht van N. Niedorp, O. Niedorp en Winkel wordt begiftigd (v. Mieris III, 457). Op St. Agnietendag 1418 (= 21 Januari) schonk Jacoba v. Beyeren aan D.v.A. het baljuwschap en rentmeesterschap van Amstelland, Waterland en den Zeevang, met het recht tot aanstelling van schouten, schepenen, raden en dienstluiden en stelde hem ook aan tot houtvester van Bindelmeerbroek (van Mieris IV, 451, 452; *Wapenheraut* XI, 107). Hij werd na den dood zijns broeders Barthout, 23 Nov. 1443 verlijd met de vrije heerlijkheid van Assendelft, die hij echter terstond aan zijn zoon Gerrit overdroeg, voor zichzelf een lijftocht uit de opbrengst der heerlijkheid bedingende (*Alg. Ned. Fam.bl.* III, 182, 184.) Hij was 20 Aug. 1447 dood; op dien datum schonk Philips v. Bourgondië aan Gerrit v.A. ½ hoet gerste uit de tienden van Castricum, die zijn vader Dirk 23 jaar had bezeten (*a.w.* 184).

Dirk hield doorgaans verblijf op Assumburg. Hij was gehuwd met Christina van Cralingen, dochter van Willem en van Christina van Zuidwijk en Rodenrijs. Deze Christina v.C., komt in 1423 als zijn wettige vrouw voor, omtrent wier douarie Engelbr. v. Nassau bepalingen maakt (arch. huis Assumburg) en draagt 10 April 1425 met haar man D.v.A. haar recht op den Rijntiend te Zoeterwoude over. Uit dit huwelijk drie kinderen, Gerrit (3), Jan en Willem (1), die allen volgen. Dirk en Christina v. Cralingen werden in de kerk te Heemskerk begraven.

Zie: *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R., VII, 164, IX, 402, X, 285, 407.

Regt

[Assendelft, Dirk van (3)]

ASSENDELFT (Dirk van) (3), geb. omstr. 1490, overl. vermoedelijk in 1553, jongste zoon van Nicolaes (1) en van Aleid van Kijfhoek.

Reeds heer van Besoyen en Heinenoord, welke heerlijkheden hem in 1501 werden toegewezen 'uit zijns vaders goed' en te houden als leen van Gerrit van A., zijn oudsten broeder, werd hij in 1533 (1534) beleend met land in Ouderschie, Schiebroek en Beukelsdijk. In 1544 komt hij voor als schout van Breda. In 1547 vermaakte zijn genoemde broeder hem bij testament, beschikking het slot Honingen, de heerlijkheden Cralingen, Ouderschie en Schiebroek en Gerrit's aandeel in de heerlijkheden van Bleiswijk en Katendrecht, met bepaling dat bij Dirk's kinderloos overlijden alles aan Otto (kol. 41) en diens nazaten zou vervallen. In 1555 maakte G. opnieuw testament en vermaakte al deze goederen aan Dirk's jongsten zoon Jan. Door het optreden van Nicolaas (3) (kol. 40) is alles echter anders geloopen.

Dirk was gehuwd met Adriana van Nassau, overl. in 1559 (boedelinventaris in het Rijksarch. in N.Br. 8 Maart 1559). Zij was de dochter van Paulus, schout van Breda, en van Catherina van Haeften, en de kleindochter van Johan, den natuurlijken zoon van graaf Engelbrecht van Nassau. Dirk won bij zijn

vrouw o.a. C l a e s (zie op Paulus), Paulus (1) (kol. 42) en Johan (kol. 38). Er schijnen nog zes

dochters te zijn geweest, aan wie in het testament van Gerrit voornoemd, 1555, een jaarlijksche uitkeering werd toegekend. Een daarvan was C a t h a r i n a , eerst met W i l l e m v a n L o c k h o r s t en daarna met C h r i s t o f f e l v a n W y l i c h gehuwd.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XL, 186; *Geneal. Her. Bl.* III, 5; *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R., dl. X, 6, 292.

Regt

[Assendelft, Floris van]

ASSENDELFT (Floris v a n), ridder, geb. omstr. 1490, overleden 1555; tweede zoon van Nicolaas (1) en van A l e i d v a n K i j f h o e k .

Overeenkomstig het testament van zijn moeder, beleent Gerrit v.A. in 1532 zijn broeder Floris met Oud- en Nieuw-Goudriaan, het Land van de Leck, de hoeve van Kijfhoek en eenige andere, kleinere leenen. Floris voert daarom met zijn afstammelingen den titel: heer van Goudriaan. Van 1524 tot 1526 was hij baljuw van 's Gravenhage, daarna van 1527 tot zijn dood, kastelein van Gouda. Hij zegelde 1 en 4 Assendelft, 2 en 3 Haarlem en was gehuwd met H e n r i c a (dochter van O t t o v a n A r c k e l , heer van Heukelom, en van W a l r a v i n a v a n B r o e c h u y s e n v a n W e e r d e n b u r g). Uit dit huwelijk minstens 4 kinderen t.w. W a l r a v i n a en G e r r i t , die ongehuwd zijn overleden, Otto, die volgt, en C l a e s . De ouders maakten in 1549 hun testament: in dat jaar bevond Claes zich nog in het klooster St. Maartensdonck, gelegen in het dorp Brandwijk, waar hij in 1535 tot religieus was aangenomen.

Zie: *Bat. Illustr.* II, 854, 855; *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudheidk.* IVe R. dl. X, 5. 6; *Wapenheraut* IX, 134; *Alg. Ned. Familiebl.* III, 184.

Regt

[Assendelft, Gerrit van (1)]

ASSENDELFT (Gerrit v a n) (1), de tot heden oudst bekende stamvader van het geslacht v.A., ontleende waarschijnlijk zijn naam aan zijn woonplaats (‘een landjonker uit Assendelft’) waar hij in 1306 door Nicolaas van Putten met een weer lands was beleend (*Reg. Hann.*, bl. 17). Donderdag na den 10en dag in het jaar 1312 werd ‘Gheraet van Assendelft’ verlijd met het schoutambt van Assendelft en met de daarop staande huizen (*Reg. Hann.*, bl. 17). Misschien was deze G.v.A. dezelfde persoon als heer G e r a r d v.A., ridder, en de vader van G e r r i t v a n d e n W o u d e (Woude, ten N. van Assendelft en Krommenie), wiens huwelijk met een onvrije vrouw, A l e y d , ten gevolge zal gehad hebben, dat hun in 1334 opnieuw alle rechten van vrije lieden in Kennemerland moesten toegekend worden, benevens het recht, dat erfenissen van dienstlieden op hen mochten versterven (*Reg. Hann.*, bl. 227).

G.v.A. droeg drie jaar later het schoutambt van Assendelft aan den graaf op, opdat deze er Gerrit's zoon Barthout mee zou verlijen (8 Nov. 1315). Het laatst wordt G. vermeld 1323 en liet, bij zijn ons onbekende vrouw, behalve Barthout (1), wellicht nog een anderen zoon na: C l a e s G h e r a r t s z v a n A., 's Graven baljuw in Kennemerland, overl. 1329 (*Reg. Hann.*, blz. 179).

Zie: *Alg. Ned. Fam.bl.*, II, 134; III, 184; *Wapenheraut*, VIII, 54; XIII, 465-471; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXII, 358; XL, 131 en volg.; P.L. M u l l e r , *Regesta Hannonensia* (1882), 17, 179, 227.

Regt

[Assendelft, Gerrit van (2)]

ASSENDELFT (Gerrit v a n) (2), geb. omstr. 1320, overl. nà 1356; zoon van Barthout (1) en van C a t h a r i n a v a n d e W a l e .

Hij werd Dinsdag na Palmzondag 1348, na het kinderloos overlijden van zijn broeder Dirk (1) met het ambacht van Assendelft c.a. verlijd en verkreeg ook de 19 morgen lands in Maasland en nabij

Schiedam gelegen, die Willem van Oosterhout aan Gerrit's broeder Dirk had geschonken. In 1356 werd hij door Dirk van Wassenaer, burggraaf van Leiden, beleend met een smaltiende 'als is leggende in den Ambachte van Assendelft ende dat Gherits Ambacht nu is voirsz.' Of hij dezelfde is als de volgende, is niet bekend. 'De Ruwaard, Hertog Albrecht, vergeeft alle misdaad aan Gerrit Baertoutszoon, uitgezonderd indien hij mede op Kastricummerzant, daar de Baljuw v. Kennemerland, Reinout van Brederode, gejaagd wierdt, geweest hadde' (van Mieris III, 97).

Volgens den genealoog Booth (Rijksarch. Utrecht) was zijn vrouw Stevina van Haerlem. Hij had minstens drie kinderen, t.w. Barthout (2) en Dirk (2) die beiden hier voorgaan, en Agniese, in 1419 als echtgenoote van Jan van Cralingen vermeld. Bovendien komen in oude geslachtslijsten nog voor: Odilia, vrouw van Gijsbert van Zoelen (zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XVIII, 204); Jenne, gehuwd met Willem van Arnhem (*Nav.* LIX, 1910, 502); en Isabella echtgenoote van Dirk van Santhorst.

Zie: *Alg. Ned. Familiebl.* III, 183, 184; *Wapenheraut*, XIII, 465-471; *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R. VII, 161.

Regt

[Assendelft, Gerrit van (3)]

ASSENDELFT (Gerrit van) (3), geb. omstr. 1420, overleden te 's Gravenhage 9 Oct. 1486; zoon van Dirk (2) en van Christina van Cralingen.

Hij werd in 1443 bij opdracht van zijn vader verlijd met 'die vrije heerlichede van Assendelft, hoge ende laghe, mit alle hoeren toebehoeren'; hij moest echter zijn vader vermaken 'in rechten duwarien ende lijftocht hondert Ingelsche Nobelen van vijfthalven engelsz elck stuck wegende of payment haire waarde, alle op te bueren en te ontfangen uyt die vrije heerlichede van Assendelft.' Waar Gerrit toen woonde, is niet bekend; mogelijk was hij in 's Graven dienst en woonde hij te 's Gravenhage, waar zijn oom Barthout reeds in 1428-30 een huizinge had laten bouwen. In Assendelft had Gerrit geen huis of slot, want 23 Aug. 1446 verkreeg hij van Philips van Bourgondië vergunning om boosdoeners gevangen te zetten op het huis van zijn vader (Assumburg onder Heemskerk), en wel omdat daartoe te Assendelft geen gelegenheid bestond. Hetzelfde verlof ontving hij 23 April 1483 van Maximiliaan, doch nu wordt gesproken van 'sijn huys gelegen tot Eemskerk geheten Assenburg'. Hij zal het bij den dood zijns vaders, omstr. 1450, hebben verkregen. Meestal woonde hij echter te 's Gravenhage, waar hij meer dan 30 jaar het ambt bekleedde van raad-ordinaris in het Hof van Holland.

In 1444 had Gerrit oneenigheid met zijn onderzaten over de betaling van 400 rijnsche guldens, doch de zaak werd in der minne geschikt 18 April v.d.j. toen hij de handvesten verzekerde die zij vroeger van heer Barthout hadden ontvangen. Een ander privilege verkregen de inwoners van Assendelft in 1465 ter vergoeding van een bede voor hem en zijn zoons Jan en Claes. In 1449 koopt G. van zijn jongsten broeder Willem, die voor hem de heerlijkheid Assendelft als baljuw bestuurde, 4½ hoet gerste uit de tienden van Castricum en beleent in 1456 dezen broeder met eenige morgen lands in Maasland. In 1464 is G. tegenwoordig bij een geschil dat zijn broeder Jan, rentmeester van N. Holland had met Jan Pijll, gezworen bode van Delfland. Drie jaar later werd zijn broeder Willem in een volksbeweging te Haarlem doodgeslagen en 14 Oct. 1467 is hij borg voor zijn broer Jan, die het slot Heemskerk (het latere Marquette) voor den tijd van 10 jaar huurt van vrouwe Meyne van

Heemskerck. 20 Oct. van hetzelfde jaar is hij getuige in een geschil van de ingelanden van het Land van Altena. In 1468 behoort hij met zijn broeder Jan en zijn zoon Jan onder de edelen, die in 's Gravenhage Karel den Stoute als graaf van Holland huldigen en wordt in 1471 in de plaats van Dirk Pous heemraad van Delfland. Als pachter van de renten en domeinen op Wieringen verbindt hij zich 16 Juli 1478 jaarlijks aan Amsterdam 300 pond à 40 grooten te betalen. Hij heeft het kasteleinschap van Schoonhoven in pand. Zijn zoon Jan is daarom aldaar kastelein en sedert diens dood in 1480 zijn andere zoon Claes. Maximiliaan belooft 17 Mei 1482 dat kasteleinschap aan niemand anders te zullen geven vóór de voldoening van de gewone en ongewone penningen, die Gerrit van A. daarop staande had. Als raadsheer is G. in 1454 tegenwoordig bij de verbanning van Herbaren v. Arkel; hij is in 1482 als raad en leenman getuige bij het verlij van het huis Nijenrode aan Jan v. Nijenrode Jansz., terwijl hij 4 Febr. van dat jaar zich als commissaris van den Rade van Holland van een zending naar Leiden had gekweten.

In 1482 had hij de bekende assendelftsche kapel in de St. Jacobskerk te 's Gravenhage gesticht (zie den fondatiebrief 25 Juni 1482 bij de Riemer II, 843, 846); hij werd daarin met zijn echtgenoote begraven onder de zooveel besproken en zoozeer vervallen tombe.

Gerrit v.A. wordt in genealogieën vermeld als eerst gehuwd met Jacoba Hillegond. Dit huwelijk is, ofschoon niet onmogelijk, tot heden onbewezen. Zekerheid bezitten wij omtrent een ander huwelijk, gesloten in 1447 met Beatrix van Dongen, alias van Dalem, vrouwe van Besoyen en 'het Land van de Waal' (d.i. later Heinenoord), overleden 3 Febr. 1492; dochter van Jan v. Dongen en van Catharina Willemsdr. van Besoyen. Haar echtgenoot had haar 10 April 1461 een lijftocht van 100 fransche kronen gemaakt; zij testeeren 28 Juni 1482 en hadden minstens 5 kinderen, t.w.: Dirk, kanunnik te Utrecht; Johan, kastelein van Schoonhoven, rentmeester van W.-Friesland, overl. in den zomer van 1480, was bij huw.-contract van 1476 verloofd aan de zesjarige Aleid van Kijfhoek, die later huwde met Claes, die volgt); Claes of Nicolaas (1) (kol. 39); Catharina, eerst gehuwd met Adriaan van Polanen van de Lecke en daarna met Joost van Halewijn; stierf te 's Gravenhage 15 Aug. 1494. Een oudere dochter was Beatrix; zij woonde eerst in St. Elisabethzusteren-convent in 's Gravenhage en werd 12 Sept. 1485 door de ouders besteed in het zusterenklooster ten Zijl te Haarlem. Aan dit klooster schonk zij een handschrift 'dat als monument van schrijf- en schilderkunst verdient te worden genoemd'.

Zijn portret volgens graftombe is in prent gebracht door P. van Cuyck.

Zie: G.J. Honig in *Alg. Ned. Familiebl.* V, 106, 107; J. Craandijk in *Nijhoff's Bijdr.* IVe R., dl. VII, 164; X, 292; *Wapenheraut* VIII, 57.

Regt

[Assendelft, Gerrit van (4)]

ASSENDELFT (Gerrit van) (4), geb. in 1488, overl. te 's Gravenhage 5 Dec. 1558, oud 70 jaar, zoon van Nicolaas (1) en van Aleid van Kijfhoek, was ridder, heer van Assendelft, Heemskerk, Castricum, Cronenburg en Assumburg, Cralingen, Overschie en Schiebroek enz. Reeds in 1509 was hij heer van Assendelft; hij krijgt in dat jaar verlof zijn gevangenen op den Assumburg te bewaren en aldaar de vierschaar te spannen. In 1546 werd dit kasteel door zijn toedoen belangrijk vernieuwd. Omstreeks

1520 liet hij het bekende huis van Assendelft in het Westeinde te 's Gravenhage bouwen; het werd later verbeterd en vergroot door G e r r i t (overl. 1617), den zoon van Cornelis (kol. 28) (*Batav. Ill.* II, 1287). Dit huis werd zijn vaste woonplaats. Hij had omstreeks 1514 te Orleans gestudeerd, werd bij zijn terugkomst raad in het Hof van Holland en stond dermate in de gunst bij keizer Karel V, dat deze hem in 1528 aanstelde tot 'eersten Raed in de Raedkamer van Holland, inhoudende de plaatze en praeminentie van Praesident'. Ook bij de landvoogdes Margaretha van Parma en bij Philips II stond hij in hoog aanzien. In 1536 en 1541 maakte hij door zijn mildheid de uitgave van twee kaarten van Jacob van Deventer mogelijk (E e k h o f, in *Hand. en Med. Mij van N.L.* 1880, 5). Over zijn houding, of liever onthouding, in de kerkelijke twisten te Amsterdam van 1538 zie men *Kron. Hist. Gen. Utr.* 1852, 23, 24.

Gerrit v.A. overleed te 's Gravenhage in bovengenoemde woning op St. Nicolaasavond 1558 (*Werken van de Vereen. 'Die Haghe'* III, 33) en werd in de Assendelftskapel begraven.

Tijdens zijn studietijd te Orleans kwam hij daar in betrekking tot een meisje, C a t h a r i n a d e C h a s s e u r, zoo men beweert, een herbergiersdochter. Hij huwde haar (omstreeks 1514), al dan niet gedwongen, en kreeg een zoon, Nicolaas (3). De vader verliet beiden en keerde naar Holland terug, doch werd al spoedig door vrouw en kind gevolgd. Gerrit v.A. erkende haar wel voor zijn wettige vrouw, doch weigerde haar en haar zoon in zijn huis te ontvangen. Catharina begint met een proces, waarbij zij de helft van G.'s goederen eischt en een voogd voor haar zoon, maar stemt 11 April 1532 toe in een accoord, waarbij zij het huis in de Nieuwstraat te 's Gravenhage (waar zij gescheiden van haar man woont) in eigendom ontvangt, een jaarlijksche toelage van ƒ 600 en nog een gelijke som als uitkeering een jaar na haar overlijden. De kosten voor Claes neemt G. geheel op zich. Daarentegen doet zij afstand van alle rechten en aanspraken op zijn goed. Het gescheiden wonen werd tot haar verderf. In Febr. 1540 (= 1541) werd ontdekt dat in haar huis valsche munt werd gemaakt en geldsnoeierij plaats had. Haar huiskapelaan, M a t h u r i n A l y s, mede aan de misdaad schuldig, werd onthoofd, het dienstpersoneel verbannen en Catharina tot den brandstapel veroordeeld, doch bij genade van de koningin-gouvernante 'metten wateren' 11 April 1541 in stilte geëxecuteerd.

Gerrrit, wiens familietrots boven alles ging, kon het niet aanzien dat zijn geslacht zou voortleven door den zoon van een misdadige vrouw. Hij dwong Nicolaas het geestelijk gewaad te aanvaarden en zorgde wel goed voor hem, doch was inmiddels er op bedacht zijn talrijke goederen aan waardiger personen na te laten. Hij krijgt 26 Maart 1543 (= 1544) van keizer Karel V octrooi om over zijn goederen bij testament te mogen beschikken; hij maakt zijn testament 24 April 1547 en stelt Otto Floriszn. v.A. (kol. 41) tot zijn principalen leenvervolger. Deze zou dan ontvangen o.a. de heerlijkheid Assendelft met de hofstede waar het slot placht te staan, de hofstede waar het slot v. Haarlem placht te staan, de heerlijkheid Castricum met het huis Cronenburg, het huis Assumburg, het huis in 's Gravenhage, de heerlijkheid Cortenbosch, de hofstede Reygersbergen enz. Aan zijn broeder Dirk vermaakt hij het huis Honingen, de heerlijkheden Cralingen, Overschie en Schiebroek en zijn deel in de heerlijkheid Bleiswijk en Katendrecht.

16 Febr. 1555 (= 1556) maakt hij opnieuw zijn testament; zijn beide broeders waren inmiddels

overleden, daarom komen de goederen, gelegateerd aan Floris, heer van Goudriaan, aan diens zoon Otto; die aan Dirk, heer v. Besoyen, aan diens jongsten zoon Jan. De beschikkingen door Gerrit v. Assendelft zoo uitvoerig gemaakt, werden echter door het optreden van zijn zoon Nicolaas te niet gedaan. Daar deze evenwel kinderloos overleed, zijn de assendelftsche bezittingen vrijwel alle op de vroeger daarvoor aangewezen familieleden overgegaan.

Zie uitvoerig: J. Craandijk in *Nijhoff's Bijdragen* IVe R., dl. X, 1-38, 280-293, 402-423 (met bronnen); *Die Haghe* 1891, 72; 1900, 331; 1906, 69, 70 (proces van Catharina de Ch.); Enschedé, *Inventaris Arch. Haarlem* I, 1192, 1194.

Regt

[Assendelft, Hugo van (1)]

ASSENDELFT (Hugo van) (1), overl. 1 Aug. 1366, zoon van Henricus en van 'Domina Aleydis de Ascendelf' (in 1343 overleden en te Egmond begraven), wordt vermeld als te Assendelft geboren.

Toen Jan Olout in 1353 mijter en kromstaf had neergelegd en Willem van Rollandt voor de tweede maal, doch slechts kort, als abt van Egmond had gefungeerd, werd Hugo van A. tot 26en abt dier abdij gekozen. Onder het bestuur van zijn voorgangers schenen verscheidene kloostergoederen op onwettige wijze in handen van anderen, meest van heer Jan van Egmond, te zijn gekomen en reeds terstond bij de aanvaarding van zijn hooge waardigheid wendde Hugo v.A. pogingen aan om de vervreemde goederen voor zijn abdij terug te bekomen. Daardoor geraakte hij in groote oneenigheid met genoemden heer Jan. Deze stoorde zich aan bedreiging noch ban, en toen Hugo het waagde de beslissing van den Paus in te roepen, verklaarde Egmond openlijk den oorlog aan den abt, hem vervolgende en afbreuk doende, waar hij kon. Nu bemoeide de graaf van Holland zich met de zaak, doch daar deze de hulp van den machtigen heer van Egmond meermalen zelf noodig had, bracht ook deze tusschenkomst niet de gewenschte beslissing. Ondertusschen vervolgden de mannen van Johan v. Egmond de monniken en leeken tot zelfs in de kerk; de prior Arnoud van Driel werd binnen de muren van het klooster doorstoken. Paus Johannes IV deed nu Johan v. Egmond openlijk in den ban en zond in 1366 eenige commissarissen naar Holland met de uitvoering daarvan belast.

Uit het zwijgen der egmonder jaarboeken mag worden opgemaakt dat de machtige en rijke heer van Egmond zich er weinig van heeft aangetrokken. Hugo van Assendelft ondertusschen verliet heimelijk de abdij en overleed korten tijd daarna, 1 Aug. 1366. Zijn stoffelijk overschot werd niettemin in de abdij begraven, in de O.L. Vrouwekapel aan de zuidzijde der deur en aan het voeteinde van den abt Lubbertus II van Egmond.

Zie: *Necr. Egm.* (bl. 122 bij v. Wijn); Jan v. Leyden, *Kronyk v. Egmond*, 105-113; v. Heussen en v. Rijn, *Kerk. Oudh.* IV, st. 1, p. 129, 130; Rademaker's *Kabinet* (uitg. 1792) bl. 306, 307, 347, 348; *Wapenheraut* VIII, 54.

Regt

[Assendelft, Hugo van (2)]

ASSENDELFT (Hugo van) (2), overl. 3 Febr. 1483; volgens *Batav. Illustr.* II, 856, zoon van Willem, schildknaap, en van Anna van Vennip, en oudoom van Hugo (3).

Hij was volgens het doodenboek van het warmondsche klooster 'Mariënhave' een der stichters van het cistercienser-klooster te Heemstede. Mr. Hugo van A., priester, en Mr. Johan Claesz, of Jan Nicolaeszn, vicaris in de parochiekerk te Haarlem, namen daartoe in 1455 het initiatief. In 1456 kregen zij toestemming van hertog Philips

van Bourgondië de bisschoppelijke goedkeuring werd 30 Maart 1457 verkregen. Hugo v.A. droeg 3 April 1458 aan den prior van het warmondsche klooster een hofstede 'Willeghenhoern' in den ban van Heemstede op, met eenig land, op voorwaarde dat de bouw van het nieuwe klooster binnen twee jaar zou aanvangen. Volgens Binnewiertz. zou ook Jacob van Assendelft, schout van Heemstede, aan dit klooster 8 morgen lands, vrij van tienden, geschonken hebben.

Op St. Antoniusdag 1458 werd met den bouw te Heemstede, aan het Spaarne, aangevangen; het nieuwe klooster ontving den naam van 'Porta coeli' of ''s Hemelspoort'. Het heeft echter geen grooten bloei kunnen bereiken en is in de eerste jaren van den 80-jarigen oorlog te niet gegaan.

Behalve een broeder Barthout, ridder, heer van Veenhuizen, kamerling van Philips van Bourgondië, had Hugo nog een (elders onvermelde) zuster Catharina, echtgenoote van Gherrit Heyn Noortszoon (*Inv. Arch. Haarlem* I, no. 1640).

Zie: H.H.B. Binnewiertz, *Heemstede*, 25-29, 71-74; P.M. Bots, *De oude kloosters en abdijen* enz.; R.C.H. Römer, *Gesch. overzicht van de kloosters en abdijen* enz. (1854); *Alg. Ned. Familiebl.* XVI, 386, 387, 464; *Batav. Illustr.* II, 856, 1325; *Inv. Arch. Haarlem* I, no. 1638; *Bibl. Gem. Leiden*, no. 12920 (belangrijk m.s.).

Regt

[Assendelft, Hugo van (3)]

ASSENDELFT (Hugo van) (3), geb. 1466, overl. 21 Juli 1540, zoon van Aelbrecht v.A. (overl. 26 Dec. 1492), heer van Veenhuizen, als leenman der graaflijkheid vermeld in 1480, 85 en 87 (*Inv. Arch. Haarlem* III, 45), en van Kerstyne van der Maern (overl. 15 Sept. 1509).

Hij werd na den dood van zijn vader met Veenhuizen beleend en transporteerde deze heerlijkheid aan zijn zuster Anna, echtgenoote van Lodewijk van Treslong. Hugo (2) was zijn oudoom; hijzelf omhelsde mede den geestelijken stand, was priester en onderpastoor te Haarlem en werd in 1522 kanunnik op het Hof in 's Gravenhage. Van 1516 tot 1532 komt hij voor als raad-extraord. in het Hof van Holland. Bij zijn overlijden vermaakte hij zijn goederen aan de armen en liet den roem na van een geleerd, deugdzaam en menschlievend man te zijn geweest. Hij werd te Haarlem in de Groote kerk begraven.

Zie nog: *Invent. Arch. Haarlem* I, no. 1607; *Wapenheraut* XVI/XVII, 222, 223 (oude aanteekeningen betreffende dezen tak); Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.*; S. van Leeuwen, *Bat. Ill.* II, 856; *Bibl. Gem. Leiden*, no. 12920 (belangr. m.s.).

Regt

[Assendelft, Mr. Jacob van]

ASSENDELFT (Mr. Jacob van), geb. te 's Gravenhage, in de Groote kerk gedoopt 27 Febr. 1692, overleden ald. 13 Febr. 1752, zoon van Mr. Paulus (2) en van Petronella vander Esch.

Hij studeerde sedert 2 Nov. 1713 te Leiden, waar hij 3 Aug. 1716 in de rechten promoveerde *ad Leg* 2. *Codicis de rescindenda venditione*.

Een jaar na zijn huwelijk was hij, tijdens een der vele burgemeesterschappen van zijn schoonvader, vroedschap te Gorinchem geworden. Hij behoorde aldaar tot het gezelschap 'den Negenden', opgericht 9 Dec. 1727, aan welks leden het schepenschap van G. niet de hoogste trap op de maatschappelijke ladder toescheen.

Toen hij door deze club in 1728 tot burgemeester van G. gekozen was (ofschoon Johan Deym moest voorgaan), zette dit bij de tegenpartij

kwaad bloed. Er werd door 'den Negenden' niet veel notitie van genomen. Mr. Jacob bedankte nog in hetzelfde jaar, daar hij 1 Mei 1728 benoemd was tot lid der gecommitteerde raden, en bleef daarin door den grooten invloed van genoemd college. Toen echter 20 Febr. 1734 de 'Correspondentie' tusschen de leden der tegenpartij tot stand kwam, ging de invloed van 'den Negenden' te niet. Jac. van A., die Deym had verdrongen, kon op geen genade hopen, doch werd gelukkig 9 Mei 1736 door H.E.G.M. tot schepen van 's Gravenhage aangesteld en in 1747 door Z.H. tot burgemeester aldaar. Als zoodanig genoot hij een honorarium van ƒ 1500. Hij was ook schout van Westzaan en Krommenie op een salaris van ƒ 2000 en postmeester (voor ¼) in de brabantsche en fransche posten ad ƒ 1200. Hij woonde in 1742 in het Westeinde, noordzijde te 's Gravenhage, in een huis van ƒ 660 huurwaarde, had een jaarl. inkomen van ƒ 7000, bezat een buitenplaats en hield 5 dienstboden en een koets met 2 paarden.

Hij huwde in Mei 1721 te Gorinchem met Adriana Christina van Hoey, geb. te Gorinchem 23 Aug. 1697, begr. in de Kloosterkerk te 's Gravenhage 22 Nov. 1770; dochter van Casper (zie art.) en van Cornelia van der Esch. Uit dit huwelijk alleen een zoon Paulus, op 3-jarigen leeftijd overleden, en een dochter Cornelia Jacoba, die 19 Juni 1757 te 's Gravenhage in de Kloosterkerk huwde met Carel baron van Buren, luit.-kol. in dienst der Staten.

Zie: Th. Jorissen, *Mem. v. Mr. Died. v. Bleyswijk*, reg.; *Alg. Ned. Fam.bl.* I, 51, 2*b*; II, 285; IV, 70; *Mdbl. Ned. Leeuw* III, 3; *Die Haghe* 1907, 164, 191; *Alb. Stud. Leiden*, 833; Molhuysen, *Bronnen Gesch. Leidsche Univ.* IV, 268*.

Regt

[Assendelft, Jan van]

ASSENDELFT (Jan van), vermoedel. overleden in 1484 zoon van Dirk (2) en van Christina van Cralingen.

Hij wordt vermeld in 1452 bij den verkoop van 5½ hoet gerst, aan zijn broeder Gerrit, uit de inkomsten van Castricum (*Alg. Ned. Fam.bl.* III, 184, noot). In 1470 was hij oppergasthuismeester van het Sint Nicolaasgasthuis te 's Gravenhage (*Wapenheraut* IX, 134). Hij was van 1462 (of 1469) tot 1476 raad en rentmeester-generaal van Noord-Holland en hield gewoonlijk zijn verblijf op het huis Heemskerk, dat hij 14 Oct. 1467 had gehuurd van de weduwe van Gijsbrecht van Vianen, baljuw van Waterland (met de bepaling evenwel dat enkele vertrekken te harer beschikking zouden blijven) (*Kron. Hist. Genootsch.*, 1853). In 1469 werd hij beleend met de heerlijkheid Cortenbosch bij 's Gravenhage, die na zijn dood aan zijn broeder Gerrit kwam. Hij is ongehuwd overleden. Nochtans had hij een bastaarddochter Christina die o.a. een huis in Charlois bezat, dat later aan Nicolaas (3) is gekomen (*Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R., dl. X, 16).

Regt

[Assendelft, Johan van]

ASSENDELFT, (Johan van), overl. nà 1604, jongste zoon van Dirk (3) en Adriana van Nassau.

Hij erfde van zijn vader Cralingen en het slot Honingen, en van zijn kinderloos overleden broeder Paulus (1) de heerlijkheden Besoyen en Heinenoord. Door het optreden van zijn neef Nicolaas (3) geraakte hij Cralingen en Honingen kwijt en begon vruchteloos een proces over het bezit. Nog einde 1577 was Nicolaas' weduwe, W.v. Haeften, vrouwe van Cralingen, Honingen etc. doch sedert 16 Mei 1578 was

Johan er eigenaar van. Hij woonde te Rotterdam en komt nog 12 Oct. 1604 voor als benoemd tot raad ter Admiraliteit op de Maas.

Johan was gehuwd met Margaretha van Rossum, weduwe van Claes van Gendt, en dochter van den heer van Zoelen. Hij liet zijn leenen na aan zijn zoon Gerrit, doch daar deze ongehuwd overleed, kwamen zij aan eendochter die Simon du Faget tot man had en wier nazaten den naam droegen van du Faget van Assendelft.
Regt

[Assendelft, Nicolaas van (1)]

ASSENDELFT (Nicolaas van (1), Claes Gerritsz van A., geb. omstr. 1430, overl. te 's Gravenhage 5 Sept. 1501, zoon van Gerrit (3) en van Beatrix van Dongen.

Volgens zijn grafschrift was hij heer van Assendelft, Heemskerk, Goudriaan, Besoyen, Honingen, het Land van de Leck en van de Waal, ridder, raad en kamerling des Roomschen Konings (keizer Maximiliaan) en van den aartshertog van Oostenrijk, hertog van Bourgondië (v. Leeuwen, *Bat. Ill.* II, 854). Hij werd, 1480, na den dood van zijn broeder Jan, kastelein van Schoonhoven, welk ambt zijn vader in pandschap had, en hield bijna geregeld te 's Gravenhage verblijf, waar hij 16 April 1493 commissie verkreeg voor het portierschap van de beide poorten, de Oost- en Westpoort ‘van den bossche van der Haghe’ (*Die Haghe*, 1924, 162). Hij overl. te 's Gravenhage en werd in de Assendelftskapel in de St. Jacobskerk begraven.

Bij huwelijkscontract van 3 Nov. 1481 werd hij verloofd met en huwde in den voorzomer van 1485 met Alyd van Kijfhoek, geb. 1470, overl. te 's Gravenhage 13 Juli 1530, begraven bij haar man; eenige dochter van Floris (zie art.) en van Gillisje van der Lecke. Zij was een schatrijke erfdochter, over wier bezittingen wij in *Wapenheraut* VIII, 307 worden ingelicht. Zij maakt Jan Claesz (van Assendelft?) 9 Mei 1502 machtig om het schoutambt van Castricum 12 jaar lang te bedienen (*Alg. Ned. Fam. bl.* III, 184, noot; daar ook haar wapen). Cralingen, Honingen, Overschie e.a. bracht zij in het geslacht van Assendelft. Ofschoon haar echtgenoot 40 jaar ouder was, schijnt het huwelijk gelukkig te zijn geweest: zij wonnen 7 kinderen, te weten: Jan; Gerrit (4), Floris en Dirk (3), die voorgaan; Beatrix, echtgenoote van Andries Millinck, heer van Waalwijk, werd in 1531 beleend met land in Maasland, Monster, Rijswijk, Aarlanderveen en Alphen; Josyne (oudste? dochter), nog in 1561 in leven, was in 1506 (huw. voorw. 12 Juni 1506), gehuwd met Steven van Zuylen van de Haer overl. in 1534 (over dit echtpaar handelt *Navorscher* 1903, 172, 173) en eindelijk nog Catharina, gehuwd met Johan van Cortenbach, heer van Helmond, die overleed als wed. van dezen te 's Gravenhage 1583 en in de St. Jacobskerk werd begraven (*Wapenheraut* VI, 402).

Zie uitvoeriger: J. Craandijk, in *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudheidk.*, IVe R., dl. X, 1-38, 280-293 en 402-423.
Regt

[Assendelft, Nicolaas van (2)]

ASSENDELFT (Nicolaas van) (2), geb. omstr. 1510, overleden na 1565 zoon van Barthout (geb. 1471, overl. 19 Jan. 1549 te Haarlem) en diens eerste vrouw Alyd de Vriese. De vader was een broeder van Hugo (3) hiervóór en behoorde tot den tak der heeren van Veenhuizen, maar heeft deze heerlijkheid nimmer bezeten (zie op den gemelden Hugo).

Nicolaas zelf deed een goed huwelijk: hij trouwde Agatha van Bruhese, Henr. dochter en werd door zijn vrouw heer van 's Gravenmoer, waarnaar deze tak der v. Assendelften ook wel wordt genoemd. De laatste jaren van zijn leven waren voor Nicolaas niet de meest aangename.

Reeds lang vertoonde hij sporen van gekrenkte geestvermogens; hij verrichtte allerlei dwaze daden, o.a. had hij in 1563 moedernaakt op de straat te Brussel gezeten en aan de omstanders zijn goederen ten verkoop geveild, waarna hij 6 maanden in het ‘dolhuisken te Cellebroeders’ is opgesloten geweest. Zijn vrouw overleden zijnde, werd hij door bemiddeling van zijn zuster Maria, weduwe van Aelbout van Avesaeth en op haar kosten als ‘een furieus persoon’ op het kasteel te Woerden in bewaring gebracht, waar de kastelein hem echter na een half jaar niet langer wilde houden. Daarna overgebracht naar het Cellebroedersklooster te Schoonhoven kon hij ook daar niet blijven. Bij zijn transport naar het Cellebroedersklooster te Haarlem doodde hij zijn begeleider, Jan van Benthem, waarom hij door den baljuw van Amstelland gevangen werd genomen, op de gevangenpoort te Amsterdam gebracht en vandaar in 1565 naar de Voorpoort te 's Gravenhage getransporteerd. Op verzoek der familie om hem daar te laten blijven, werd door het Hof gunstig beschikt, mits de familie alle kosten en onderhoud voor haar rekening nam.

Nicolaas had bij zijn echtgenoote maar één zoon, mede Nicolaas geheeten. Deze beërfde 's Gravenmoer en overleed kinderloos, na gehuwd te zijn geweest met Philippota van der Duyn (dochter van Jacob, heer van Sprang, en van Maria Hoofs. Philippota), die hertrouwde met Mr. Pieter van der Hooge te Haarlem. De heerlijkheid 's Gravenmoer had Nicolaas vermaakt aan zijn neef Adam van der Duyn, die er 4 Aug. 1602 mee werd verlijd. Deze laatste was een zoon van Nicolaas van der Duyn en van Alyd van Avesaet (dochter van Aelbout en van Maria van Assendelft bovengenoemd).

Zie: v. Leeuwen, *Batav. Illustr.* II, 855; *Navorscher* 1909, 549, 550 (over zijn krankzinnigheid); *Ned. Adelsb.* 1913, 238.

Regt

[Assendelft, Nicolaas van (3)]

ASSENDELFT (Nicolaas van) (3), of Claes van A., geb. te Orleans omstr. 1514, overl. te Burtscheid Aug. of Sept. 1570, zoon van Gerrit (4) en van Catharina de Chasseur.

Zijn vader had hem in Frankrijk ter schole besteld, daarna had hij hem tot zich genomen, doch na den dood zijner moeder vrijwel gedwongen den geestelijken staat te aanvaarden; hij verkreeg echter van zijn vader allerlei inkomsten en ontving door diens bemiddeling aanzienlijke ambten en prebenden. In 1549 was Nicolaas protonotarius en proost van Arnhem. Tegelijk met deze waardigheid wordt hij in 1551 ook als pastoor te Ouderschie vermeld. Na den dood zijns vaders verzocht en verkreeg hij van paus Paulus (20 Oct. 1559) vergunning zich van het geestelijk gewaad te ontdoen, stelde zich in het bezit van de door zijn vader nagelaten heerlijkheden en goederen en ontving 27 Nov. 1561 van koning Philips octrooi om vrij over al zijn goederen, leen en eigen, te mogen beschikken. Daarna trad hij als een der aanzienlijksten onder de hollandsche edelen op. De familie berustte er in, eenigen door het aangaan van een accoord, de anderen na vruchtelooze processen.

Nicolaas v.A., volgens Buchel een zeer geleerd man, had in den eersten tijd met het Verbond der Edelen gesympathiseerd, doch zich ervan teruggetrokken, toen het bleek dat de beweging veel verder ging, dan hem aanstond. Hij bleef niet onopgemerkt, zooals bleek toen ook hij 17 Febr. 1567 voor commissarissen van den Hove werd gedagvaard om te verklaren welke partij hij was toegedaan. Hij had het echter raadzaam gevonden

het land te verlaten en antwoordde schriftelijk, 20 Febr. 1567, dat hij was koningsgezind en het Verbond niet had geteekend. Wel schijnt hij in het vaderland te zijn teruggekeerd, doch drie jaar later overleed hij te Burtscheid bij Aken, waar hij de baden gebruikte. Hij had 12 Aug. 1570, ziek liggende in de herberg 'De Gouden Molen' zijn testament gemaakt, waarbij hij zijn jeugdigen neef, die bij hem woonde, Floris v.A., zoon van Cornelis (kol. 28), tot zijn universeel erfgenaam benoemde (behoudens vruchtgebruik door zijn weduwe). Den 13. Sept. 1570 behoorde hij tot de overledenen.

Nicolaas was in 1558 of 59 gehuwd met Wilhelmina van Haeften, vrouwe van Nyveld, dochter van Walraven en van Gerarda van Honselaer. Zij hertrouwde met Walraven van Brederode en overleed 31 Dec. 1607. Dit huwelijk was kinderloos, doch Nicolaas liet 4 natuurlijke kinderen na: Johannes, Filippus, Catherina en Johanna, aan elk van wie hij 1000 brabantsche guldens vermaakte.

Zie uitvoerig J. Craandijk in *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudheidk.* IVe R. dl. X, 1-38, 280-293, 402-423.

Regt

[Assendelft, Mr. Nicolaas van (4)]

ASSENDELFT (Mr. Nicolaas van) (4) òf Nic. Paulus v.A., geb. te 's Gravenhage 23 Mei 1685, ged. Hoogduitsche kerk 24 Mei, overl. ald. 11 April 1748, begr. te Leiden; oudste zoon van Mr. Paulus (2) en van Petronella van der Esch.

Hij werd 20 Sept. 1706 te Leiden ingeschreven als student en promoveerde aldaar 16 Aug. 1710 in de rechten *de usufructu*.

Hij ging tot het katholieke geloof over en werd pastoor (oud-katholiek?) te 's Gravenhage. Hij kan dit echter maar korten tijd geweest zijn, want in 1714 is hij gehuwd. Hij werd postmeester te 's Gravenhage, woonde in 1731 op de Prinsegracht en had tusschen 1711 en 1714 de ridderhofstad 'de Loo' te Voorburg voor ƒ 24 000 van den hertog te Brunswijk gekocht. Zijn execut. test. verkochten haar 23 Juli 1748 voor ƒ 60 000 aan prins Willem IV.

N.v.A. huwde 25 Maart 1714 in de Fransche kerk te 's Gravenhage met Cornelia Broichot dict St. Paul, geb. 17 Januari 1681, kinderloos overleden 12 Juli 1731.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* III, 3; *Die Haghe*, 1903, 358, 400; *Alb. Stud. Leiden*, 794; Molhuysen, *Bronnen Gesch. Leidsche Univ.* IV, 254*.

Regt

[Assendelft, Otto van]

ASSENDELFT, (Otto van), ridder, heer van Goudriaan en Kijfhoek, overl. te Wassenaar in 1580; zoon van Floris (kol. 32) en van Henrica van Arckel.

Hij begaf zich eerst tot den geestelijken stand en komt in 1524 voor als kapelaan van het slot Honingen. Doch hij is geen geestelijke gebleven. In 1547 wordt hij door zijn oom, Gerrit (4), tot principaal leenvervolger en erfgenaam benoemd, krijgt de heerlijkheid Assendelft, de hofstede aldaar waar het slot placht te staan, de heerlijkheid Castricum met het huis Cronenburg, het huis Assumburg e.a. goederen en rechten in Kennemerland, voorts het huis in 's Gravenhage met boomgaard enz., uitkomende aan de Laan, de heerlijkheid Cortenbosch, de hofstede Reygersbergen aan het einde van het haagsche bosch, benevens een aantal landerijen. Als Otto

bij zijn tweede vrouw geen kinderen kreeg, zouden (volgens Gerrit's testament van 1555) al de hem toebedeelde heerlijkheden aan zijn zoon Cornelis (zie art.) komen.

Van deze beschikkingen is na den dood van

Gerrit v.A. door het optreden van diens zoon Nicolaas (3) (kol. 40.), maar weinig terechtgekomen. Otto en zijn tweede vrouw maakten 18 Mei 1559 met Nicolaas een accoord, doch nog vóór zijn overlijden zag Otto zijn nakomelingen in het bezit van de meeste der bovenvermelde goederen.

Hij woonde de laatste 20 jaren van zijn leven te Wassenaar, vermoedelijk op het huis 'Reygersbergen' en is tweemaal gehuwd geweest. Eerst met Geertruida van Bergen (òf, volgens anderen, Anna v.B.) bastaardzuster van Cornelis v. Bergen, heer van Zevenbergen, bisschop van Luik. Daarna (volgens huw.-contr. van 23 Oct. 1551 te 's Gravenhage) met Johanna van Cruyningen, dochter van Joost, heer van Cruyningen. (Bij gelegenheid van dit laatste huwelijk ontving Otto 'de hofstede van Haarlem', enz.). Hij had bij zijn eerste vrouw een zoon Cornelis (zie kol. 28).

Zie: J. Craandijk in *Bijdr. v. Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R., dl. X.

Regt

[Assendelft, Paulus van (1)]

ASSENDELFT (Paulus van) (1), overl. 1596, zoon van Dirk (3) en van Adriana van Nassau.

Hij studeerde te Dôle in Bourgondië, toen hij 12 Oct. 1558 zijn broeder Claes (die er 30 Aug. 1554 mee was beleend, maar in 1558 overleden was) opvolgde als heer van Besoyen en Heinenoord. Paulus behoorde tot de onderteekenaars van het Verbond der Edelen en was gehuwd met Alverada (Alferda) van den Boetzelaer, overl. 10 Mei 1622, begr. te Breukelen, dochter van Dirk v.d.B. en van Ermgard van Wylich. Alverada hertrouwde met Arend of Arnold van Aeswijn (overl. 12 Dec. 1621, oud 69 j. en 6 m., begr. te Breukelen). Paulus van A. overleed kinderloos en zijn goederen gingen over op zijn broeder Johan (kol. 38) heer van Cralingen en Honingen.

Zie: te Water, *Verb. der Edelen* II, 165, 166; *Bijdr. voor V.G. en Oudh.* IVe R., dl. X, 293.

Regt

[Assendelft, Mr. Paulus van (2)]

ASSENDELFT, (Mr. Paulus van) (2), geb. te 's Gravenhage 3 Januari 1654 (ged. Groote kerk 4 Januari), overl. aldaar 27 Augustus 1729, zoon van Nicolaas, commies van financiën der generaliteit, en van Jacomina van Dulmen.

Hij studeerde vermoedelijk sedert 1676 te Utrecht, werd schepen en burgemeester te 's Gravenhage en gecommitteerde ter Staten-Generaal. Als secretaris der Haagsche societeit en voorzittend burgemeester leidde hij de besprekingen en handelingen over het nieuwe kerkhof aan den Noordwal. (*Die Haghe* 1917/18, 147). Tweemaal is hij gehuwd geweest. Eerst in Maart 1680 met Petronella van der Esch (1660-1702), dochter van Engelbert, commies van de gemeenelandsontvangst te 's Gravenhage, en van Cornelia Quarles van Ufford. Daarna is hij 30 Sept. 1714 in de Nieuwe kerk te 's Gravenhage hertrouwd met Mariane van der Dussen (1681-1747), dochter van Arent en van Anna Aubry de Martrais. Uit het eerste huwelijk sproten 15 kinderen, uit het tweede twee kinderen, ongehuwd overleden.

Van zijn kinderen gaan Daniel Pompejus, Mr. Jacob, Mr. Dankert en Mr. Nicolaas (4) hiervóór en volgt Mr. Willem (3). De tweede moeder dezer kinderen woonde in 1742 op de zuidzijde van de Vlamingstraat te 's Gravenhage, in een huis van ƒ 1020

huurwaarde. Zij had ƒ 8000 inkomen, bezat een buitenplaats, hield 5 dienstboden en een koets met 4 paarden.

Zijn geschilderd portret op een regentenstuk

van 1717 door C. de Moor in het Gemeentemuseum te 's Gravenhage, voorts door J. Vollevens, met zijn jongste dochter, en door H. Serin.

Zie: *Alg. Ned. Fam.bl.* I, 137, 2*a*; *Mdbl. Ned. Leeuw* III, 3; *Jaarb. Ned. Adel* I, 273, 274, V, 250.

Regt

[Assendelft, Willem van (1)]

ASSENDELFT (Willem van) (1), overl. in 1467, zoon van Dirk (2) en van Christina van Cralingen.

Van dezen Willem is 12 Oct. 1449 sprake, wanneer hij aan zijn broeder Gerrit (3) 4½ hoet gerst uit de tienden van Castricum verkoopt. Hij zegelt bij die gelegenheid 1 en 4 v. Assendelft, 2 en 3 v. Haerlem (*Alg. Ned. Fam.bl.* III, 184, noot). Willem fungeerde als baljuw in Assendelft, in de vrije heerlijkheid van zijn broeder Gerrit (3), werd door dezen in 1456 met eenige morgen lands in Maasland beleend en vond den dood in 1467 toen hij bij een oploop op Hemelvaartsdag binnen Haarlem werd doodgeslagen; hij werd in de kerk te Heemskerk begraven.

Bij zijn echtgenoote, Maria van Adrichem, was hij vader van 3 kinderen, t.w. Maria, non te Haarlem, Margaretha, non te Rijnsburg, en Claas v.A., ridder, die omstr. 1490 gehuwd is met Aleyd Freysvan Cuynre, erfdochter van Cuynre, Wilp, Urk en Emmeloord, overleden 1550), zij hertrouwde in 1495 met ridder Johan van Renesse van Wulven); Claas had bij haar een dochter: Maria, die Jan van Mathenesse huwde.

Zie: *Batavia Illustr.* II, 854; *Wapenheraut* VI, 8, 170 (gesl. Freys v.C.); *Bijdr. Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R., dl. X, 16).

Regt

[Assendelft, Mr. Willem van (2)]

ASSENDELFT (Mr. Willem van) (2), overl. 1744. Van zijn afkomst is mij niets gebleken. Hij was thesaurier en rentmeester-generaal der domeinen van den koning-stadhouder Willem III. Hij zal dezelfde zijn als Mr. W.v.A. schepen (1738, 41, 42) en burgemeester van 's Gravenhage (1739, 40, 43) en postmeester voor de helft van de friesche en overijselsche posten (op ƒ 1500 tractement), die in 1742 aan de zuidzijde van de Vlamingstraat te 's Gravenhage woonde, in een huis van ƒ 1000 huurwaarde. Deze had een jaarlijksch inkomen van ƒ 6000, hield een buitenplaats, een koets met 2 paarden en 6 dienstboden. Als advocaat voor het Hof van Holland was hij 14 Dec. 1692 te 's Gravenhage ondertrouwd met Maria van Assendelft, jongedochter, wonende te Amsterdam. Hij werd in de Kloosterkerk te 's Gravenhage begraven 14 Maart 1744; zijn vrouw mede aldaar, 2 maanden vroeger, 23 Januari 1744. Of Jeanne Georgette Barbara van Assendelft, in hetzelfde graf begraven 12 December 1807, tot dezelfde familie behoorde, is niet twijfelachtig, maar op welke wijze kon niet worden vastgesteld.

Zijn geschilderd portret komt voor op een regentenstuk van 1717 door C. de Moor in het Gemeentemuseum te 's Gravenhage.

Zie: *Alg. Ned. Fam.bl.* I, no. 137, 7*a*; III, 3, 4; *Ondertrouwb. van 's Gravenhage*.

Regt

[Assendelft, Mr. Willem van (3)]

ASSENDELFT (Mr. Willem van) (3), geb. te 's Gravenhage 14 Mei 1693, ged. Hoogd. kerk 17 Mei, overl. 31 Oct. 1740 (*Nav.* XXXVI, 552) zoon van Mr. Paulus (2) en van Petronella van der Esch.

Hij studeerde sedert 2 Nov. 1713 te Leiden, waar hij 3 Aug. 1716 in de rechten promoveerde *Ad L Pactum* 46 *D de Pactis*. Hij werd, 20 Mei 1702 aangesteld tot pensionaris van Brielle. Den 21. Mei 1723 werd hij gecontinueerd, maar 4 April 1727 deelde hij aan de vroedschap van Brielle mede

dat hem was opgedragen ‘om als Resident aan het Hoff van Denemarken wegens den Staet te gaen resideeren’, waarom hij als pensionaris aftrad. In 1729 werd hij ordinair-resident te Brussel. In 1740 echter woonde hij te 's Gravenhage, aan de noordzijde van het Westeinde, in een huis van ƒ 700 huurwaarde. Hij had een jaarlijksch inkomen van ƒ 8000, bezat een buitenplaats, hield 5 dienstboden en een koets met 4 paarden.

Hij huwde 23 Januari 1724 in de Scheveningsche kerk met Catharina Maria Raven(s) (1689-1726) en hertrouwde in 1727 met Catharina Henriëtte des Marets (1692-1757). Uit het tweede huwelijk twee kinderen: Paulus en Maria Machtilda.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* III, 3; *Alg. Nederl. Familiebl.* I, no. 51, 2*b*; XIV, 101; *Wapenheraut* IV, 125, 126; *Alb. Stud. Leiden* 834; Molhuysen, *Bronnen Gesch. Leidsche Univ.* IV, 268*.

Regt

[Assendelft, Mr. Willem van (4)]

ASSENDELFT (Mr. Willem van) (4), geb. te Delft 26 Maart 1704, overl. aldaar 20 Jan. 1756, zoon van Mr. Willem en van Magtilda Spiering Guldecroon.

Hij studeerde sedert 4 Mei 1723 te Leiden, waar hij 27 Mei 1727 in de rechten promoveerde *de adulteriis coercendis*, en werd na zijn promotie landgifter en secretaris van Hof van Delft, Vrijenban, Biesland, 't Woud en Groeneveld 1742; werd veertigraad van Delft 1748, havenmeester op Delfshaven 1748 en in het volgend jaar schout van Delft. Hij huwde aldaar 29 April 1749 met Adriana Hoogwerff, geb. te Delft 6 Maart 1721, dochter van Adriaan heer van Rosenburch, en van Adriana de Jongh.

Hun dochter Willemina huwde in 1772 Mr. Jacob v. Vredenburch.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXIII, 282; *Alb. Stud. Leiden* 886; Molhuysen, *Bronnen Gesch. Leidsche Univ.* V, 218*.

Regt

[Augereau, Pierre François Charles]

AUGEREAU (Pierre François Charles), geb. te Parijs 21 Oct. 1757, overl. op zijn buitengoed la Houssaye (Seine et Marne) 12 Juni 1816, was de zoon van Pierre, metselaars- of dienstknecht, en Marie Joseph Kreshine, afkomstig uit München, die een fruithandel dreef in de voorstad St. Marceau. Hij trad in 1774 in franschen krijgsdienst bij de karabiniers, waarin hij als onderofficier naam maakte door de vele duels, welke wijze van zich recht te verschaffen destijds in het fransche leger zeer in zwang was. Nadat hij in zijn garnizoen Saumur een zijner officieren, die in drift zijn degen tegen hem getrokken had, gedood had, nam hij de vlucht naar Genève, waarna hij tot 1791 meestal in vreemden krijgsdienst een avontuurlijk leven leidde, achtereenvolgens in Griekenland, Klein-Azië, Turkije, Rusland, Pruisen, Saksen, Napels, in welk laatste land hij de dochter van een griekschen koopman schaakte, met wie hij in het huwelijk trad. Van hier ontkwam hij over zee naar Portugal, werd aldaar gevangen genomen, doch verkreeg met behulp zijner vrouw gelegenheid, om op een fransch oorlogsschip naar Frankrijk terug te keeren. In vollen revolutietijd kon een man als hij, die voor niets terugdeinsde, vooruitkomen. 26 Juni 1793 is hij kapitein bij het 11e regiment huzaren, 27 September van hetzelfde jaar chef de brigade (kolonel) bij den generalen staf, 25 December d.a.v. divisiegeneraal. Na gestreden te hebben in de oostelijke Pyreneeën en in de Vendée,

nam hij deel aan Bonaparte's eersten grooten veldtocht in 1796 in Noord-Italië, waarin hij zich door beleid en onverschrokkenheid onderscheidde, vooral bij Lodi,

Arcole en Castiglione. De aan Bonaparte en Augereau toegeschreven overtochten over de bruggen bij Lodi en Arcole, vóór de troepen uit, met het vaandel in de vuist, behooren echter tot het gebied der fantasie.

Bonaparte had hem leeren kennen als een generaal, aan wien veel kon worden toevertrouwd, en zoo werd hij, na het eindigen van den veldtocht, onder voorwendsel van het overbrengen der veroverde vaandels, naar Parijs gezonden om de Raden der Vijfhonderd en der Ouden te zuiveren van de zgn. reactionnairen, eigenlijk om de laatste nog overgebleven kenteekenen van republikeinsche vrijheid te vernietigen. Nadat hij eerst benoemd was tot commandant van de 17e militaire (territoriale) divisie (hoofdstad Parijs), volvoerde hij den staatsgreep van 18 fructidor (4 Sept. 1797).

De plotselinge dood van Hoche, den bevelhebber van het vereenigde Sambre en Maas- en het Rijn- en Moezel-leger (19 Sept. 1797), gaf het Directoire gelegenheid, om Augereau tot diens vervanger aan te wijzen (23 Sept. 1797), waardoor deze, voor hij zich meerderen invloed kon verwerven, wat men niet ten onrechte vreesde, van Parijs verwijderd werd. Als zelfstandig bevelhebber toonde hij zich evenwel minder geschikt. Reeds aan het eind van Januari 1798 werd hij in sedentaire betrekking geplaatst als commandant van de 10e militaire (territoriale) divisie (hoofdplaats Perpignan), alwaar hij bleef, totdat hij in 1799 door het departement Haute-Garonne tot lid van den Raad der Vijfhonderd verkozen werd.

Aan den staatsgreep van 18 brumaire an VIII (9 November 1799), waardoor Bonaparte zich tot Eerste Consul verhief, nam hij geen werkzaam aandeel, doch onmiddellijk sloot hij zich bij het nieuwe hoofd van den Staat aan. De Eerste Consul benoemde hem kort daarna (28 December 1799) tot général en chef van het fransche leger in de Bataafsche Republiek, uit welke betrekking hij in October 1801 werd teruggeroepen, waarna hij een tijdlang buiten het publieke leven bleef op zijn prachtig landgoed la Houssaye. In 1804 was hij commandant van het kamp van Brest en van dat van Bayonne. Bij gelegenheid van de verheffing van Napoleon tot keizer der Franschen behoorde hij tot de eerst benoemde maarschalken. In 1805, 1806 en 1807 nam hij deel aan de veldtochten van het Groote leger, na afloop waarvan hij in 1808 tot hertog van Castiglione verheven werd. In 1809 en 1810 streed hij in Spanje, waar hij o.a. commandant en chef van Catalonië was. Hier voldeed hij niet aan de verwachtingen; hij werd teruggeroepen en vestigde zich weder tijdelijk te la Houssaye.

Na den terugtocht van het fransche leger uit Rusland, benoemde Napoleon hem tot commandant van het nieuw gevormde 11e legerkorps. In den veldtocht van 1813 toonde hij nog zijne oude onverschrokkenheid, vooral in den slag bij Leipzig; doch nadat ook hier den franschen keizer het geluk den rug had toegekeerd, was bij Augereau niet alleen het krijgsmansvuur uitgedoofd, maar verried hij ook zijn Keizer en weldoener, die hem met eerbewijzen en schatten overladen had. Napoleon had hem in het begin van 1814 de taak opgedragen, om in de omstreken van Lyon een leger te verzamelen, de in den omtrek van de Saone staande vijandelijke legerkorpsen overhoop te werpen, en daarna in den rug van de Frankrijk binnendringende legers te opereeren; maar alle zijne bewegingen in die streek waren even langzaam als ondoeltreffend en toen hij bemerkte, dat ook hier

Napoleon's gelukster dreigde onder te gaan, trad hij ten slotte in geheime onderhandeling met den oostenrijkschen generaal von Bubna. Zoodra de troonsafstand van den Keizer hem bekend was, ontsloeg hij zijne soldaten van den eed aan den man, 'die niet vermocht als soldaat te sterven, nadat hij sedert vele jaren millioenen slachtoffers heeft gemaakt door zijn gruwbare eerzucht.'

Lodewijk XVIII verhief hem tot pair van Frankrijk en gaf hem het commando over der 14e militaire divisie in Normandië doch bij de terugkomst van den Keizer van het eiland Elba kiest Augereau weder onmiddellijk diens partij. Napoleon wees hem met verachting af, en na de honderd dagen bedankte ook Lodewijk XVIII er voor, om zijne diensten te aanvaarden. De maarschalk trok zich weder op zijn landgoed terug, waar hij 12 Juni 1816 aan waterzucht overleed zonder nakomelingschap.

Het huwelijk met zijne eerste vrouw Joséphine Marie Gabrielle Gracht (overl. 21 Aug. 1816) werd, toen hij op de maatschappelijke ladder steeds hooger steeg, door echtscheiding ontbonden; 23 Febr. 1809 hertrouwde hij met Adelaïde Joséphine Bourlon de Chavanges, die na zijn dood in tweeden echt in het huwelijk trad met Charles Camille Joseph, graaf van St. Aldegonde.

Omtrent het verblijf van Augereau in ons land diene het volgende.

Toen generaal Brune 28 Nov. 1799 naar Parijs was vertrokken, was men hier te lande niet zeker, of hij zou terugkeeren. Hij had zijn commando ad interim overgedragen aan den oudsten alhier aanwezigen generaal, Kellermann. Deze werd den 4. Dec. d.a.v. eveneens naar Parijs opgeroepen, en vertrok reeds den volgenden dag, zijn commando overdragende aan generaal Desjardin, die aan het hoofd zijner brieven zijne functie aangeeft als: 'commandant en chef, par interim de l'armée dans la République batave', waarbij in het midden gelaten werd, of dit commando zich ook nog uitstrekte over het bataafsche leger, zooals het wettelijk aan Brune was toegekend geweest. Den 26. Jan. 1800 kwam Augereau in den Haag; en reeds den volgenden dag, toen hij zijne opwachting maakte bij het Uitvoerend Bewind, vielen dadelijk, juist over dit commando harde woorden. Hij verklaarde, dat hij, volgens van den Eerste Consul ontvangen orders het opperbevel kwam op zich nemen over de fransche en bataafsche legers; maar onmiddellijk viel de directeur Ermerins hem in de rede, om op het willekeurige van die beschikking te wijzen. Van het eene woord kwam het andere, totdat de directeur den generaal toevoegde, dat indien deze op eigen gezag het bevelhebberschap over het bataafsche leger op zich nam hij (Ermerins) bevel zou geven, hem niet te gehoorzamen. Zoo was het begin, en zoo is de verhouding nagenoeg tot het einde van het verblijf van den nieuwen général en chef, die zelfs niet voor grofheden terugdeinsde, gebleven. Na eenige onderhandelingen werd die aangelegenheid zoodanig geregeld, dat bij decreet van de Tweede Kamer van 5 Maart eene instructie voor Augereau werd vastgesteld, volgens welke hem, onder eenige beperkende bepalingen, het opperbevel ook over het bataafsche leger werd opgedragen, doch het Uitv. Bewind zich het onmiddellijk commando over het garnizoen der residentie voorbehield.

Wat de Eerste Consul voornamelijk van de Bataafsche Republiek wenschte te ontvangen was: troepen en geld. Augereau ontving kort daarna opdracht, om met eene uit fransche en

bataafsche troepen samengestelde legerafdeeling den linker vleugel van het Rijnleger, dat onder bevel van generaal Moreau stond, te gaan dekken en daartoe naar den Main op te rukken. In Juni en Juli werden toen in een kamp bij Eindhoven ongeveer 17000 man vereenigd, waaronder 8000 Bataven. Dit korps, onder het opperbevel van Augereau, werd in drie divisiën ingedeeld, die werden aangevoerd door de fransche generaals Duhesme en Barbou en den bataafschen generaal Dumonceau, onder wien de kolonels Bruce en Gelderman als brigade-commandanten optraden. 18 Juli marcheerden de troepen af naar de Lahn. Zij namen verder deel aan den zgn. winterveldtocht aan den Main, die een einde nam met den vrede van Luneville in Februari 1801, waarna de bataafsche afdeeling in de Republiek terugkeerde. Tijdens de afwezigheid van Augereau had generaal Victor in diens plaats het bevel gevoerd over de alhier achtergebleven troepen.

Kenschetsend voor de verhouding van Augereau tot de bestuurders van de Bat. Rep. is, dat, toen men den tijd zag naderen, waarin de fransche generaal alhier zou terugkeeren, de voorzitter van het Uitv. Bew. bij brief van 1 April 1801 den Eerste Consul onder het oog bracht: ‘combien serait nuisible la présence de ce général, célèbre il est vrai par des talents militaires, mais qui parait ne pas avoir des idées exactes de la déférence, due au gouvernement d'un pays libre à la solde duquel il se trouve’. En teekenend voor de toenmalige gevoelens van den lateren Keizer voor onze republiek was, dat hij 9 Apr. antwoordde per brief zoowel aan het Uitv. Bew. zelf, als aan den voorzitter van dit bewind, waarin hij te kennen gaf, dat hij hun gaarne ten dienste wilde zijn, maar dat het moeilijk was, een zoo verdienstelijk generaal zulk eene vernedering aan te doen. Op denzelfden datum schreef de Consul evenwel ook aan zijn min. van buitenl. zaken, Talleyrand, om zulks aan onzen gezant, Schimmel-penninck, mede te deelen, met eene mondelinge toevoeging, dat aan Augereau bepaalde bevelen zouden worden gegeven, om zich niet in burgerlijke en politieke zaken te mengen; en dat, zoodra de eer van dien generaal dit zou toelaten, men naar de Bat. Rep. iemand zou zenden, die aan het Uitv. Bew. aangenaam zou zijn.

29 April 1801 is Augereau weder in den Haag, en 1 Mei maakt hij bij het Uitv. Bew. een beleefde apologie omtrent zijn vroeger gedrag. In de laatste maanden van zijn verblijf heeft hij nog aan een paar belangrijke gebeurtenissen deelgenomen. 29 Aug. 1801 werd tusschen hem en den daartoe gemachtigden agent van marine, Spoors, eene conventie gesloten, volgens welke het aantal fransche troepen in de Bat. Rep. zou worden teruggebracht tot 10.000 man infanterie en 475 man artillerie, voor welke regeling de bataafsche regeering zes millioen gulden betaalde. In September nam Augereau nog een zeer werkzaam aandeel in den staatsgreep, tengevolge waarvan den 17. Oct. d.a.v. eene nieuwe regeering optrad, bestaande uit een Staatsbewind van 12 personen met een Wetgevend Lichaam van 35 leden, hetwelk de voorgestelde wetten onveranderd had aan te nemen of te verwerpen. Toen de Opperbevelhebber in het laatst van October voorgoed vertrok, scheen men wederkeerig in de beste verstandhouding te zijn. Zelfs vereerde de Bataafsche Regeering hem het volgende jaar een eeresabel.

Generaal Victor bleef te zijner vervanging aan het hoofd van éene fransche divisie achter.

Zijn portret is gegraveerd door R. Vinkeles, F.L. Couché, H. Forgeux, N.S.A. Villerey, L. Portman en een onbekend kunstenaar, en

gelithografeerd door Delfech, A. Maurin en G. Kuestner.

Zie: Lievyns, Verdot et Régat, *Fastes de la Légion d'honneur* (Paris 1842) I, 333; Robinet, Robert et le Chaplain, *Dictionnaire historique et biographique de la Révolution et de l'Empire* (Paris s.d.) I, 68; Ch. Gavard, *Galerie des maréchaux de France* (Paris 1839) no. 7 (staat van dienst); Lobedanz, *Helden uit Napoleon's tijd* (uit het Deensch, Zutphen, Thieme, z.j.) 86-120; Andréossy, *Campagne sur le Mein et la Rednitz de l'armée gallo-batave aux ordres du Général Augereau* (Paris 1802); *Mémoires du Général Baron de Marbot* (Paris s.d., table des noms); Legrand, *La Révolution française en Hollande* (Paris 1894) 258-285; Bosscha, *Neerlands Heldendaden te land* (Leeuwarden 1873) 159-166; G.J. Pijman, *Bijdragen tot de voornaamste gebeurtenissen, voorgevallen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden van* 1778-1807 (Utrecht 1826) 101-117; *Journal rédigé* par Daniel Delprat 201-254 in *Bijdr. en Med. van het Hist. Genootschap* 1892; G.W. Vreede, *Gesch. der Diplomatie van de Bat. Rep.* (Utrecht 1864) II[1], 153 en 181-213; H.T. Colenbrander, *Gedenkst. der Alg. Gesch. van Nederland III en IV, Alph. Reg. der Persoonsnamen*, in voce *Augereau*.

Koolemans Beijnen

[Augiers, Philippus]

AUGIERS (Philippus), priester, geb. te Dendermonde, overleed als pastoor te Middelburg 14 Oct. 1713. Zijn naam komt niet voor in het bekende *Necrol. Harlem.* in *De Katholiek* 1871. Eerst was hij werkzaam als onderpastoor te Laerne bij Dendermonde. 26 Mei 1684 werd hij op aanbeveling van de barones Ger. van Vilsteren te Laerne aangesteld als kapelaan van den gezant van Spanje in den Haag. De wijze, waarop hij vermeld wordt door van Heussen, *Historia episc. Middelb.* 25, doet vermoeden, dat hij een onverschrokken tegenstander geweest is der utrechtsche Jansenisten in den strijd, die toen zeer hevig was. Uit de documenten, uitgegeven in *Bijdr. bisdom Haarlem* III, 241, 247 en vv., blijkt duidelijk, dat Augiers behoorde tot de katholieke priesters, die de schorsing en het ontslag van den apostolischen vicaris P. Codde door den Paus en de aanstelling van den nieuwen vicaris, Damen, als wettig erkenden. Toen de Staten van Holland het voor de partij van Codde opnamen, was Augiers gerangschikt onder diegenen, tegen wie men om hunne ‘oproerige conduiten’ zou procedeeren (*Bijdr. Haarlem*, III, 251). Als kapelaan van den gezant, Franc. de Sousa Pacheco, die eerst Spanje, sinds het uitbreken van den Successie-oorlog alleen Portugal vertegenwoordigde en die 1702 ook het gezantshotel van Spanje had betrokken, was Augiers onder veilige hoede. 17 Mrt. 1706 zegde op lastgeving der Staten de baljuw van Rijnland den gezant aan, dat zijn kapelaans niet meer als ‘zijne domestiquen zullen worden geconsidereerd’. De Katholieken rondom den Haag kwamen, omdat hunne priesters en vooral de paters Jezuïeten op aanstoken der Jansenisten uit hunne staties waren verbannen, in groote menigte naar de kapel van den gezant. Augiers met pater van der Beke S.J., den heer Eelbode en pater Bosch O. Carm. werkten ijverig om de Katholieken bij te staan tot ergernis van de jansenistische pastoors. 11 Nov. 1709 moest Augiers verschijnen krachtens bevel van de groot-mogende commissarissen van Holland voor van Heussen, een der hoofden der utrechtsche scheuring, om verantwoording te doen over zijne zendbrieven en de erkenning van den door den Paus benoemden bestuurder

der Missie, den vicaris Adam Damen. Augiers gaf ten antwoord, dat hij een oude zending had; wat betrof de erkenning van den vicaris, dat hij afhankelijk was van den gezant (*Bijdr. Haarl.* X, 384).

Zoolang de gezant leefde, was Augiers veilig. Na diens dood en het vertrek zijner weduwe, delibereerden 21 Febr. 1710 de Hoogmogende Heeren om de kapel van den portugeeschen gezant, die zooveel volk trok, te doen sluiten en de priesters, die in de kapel dienst deden, als van der Beke, die een Jezuïet was, en Augiers, ‘de welke rontomme den Haag en bijzonder in de heerlijkheid Wassenaar veel opschudding causeerden, den Haag en de provincie van Holland te doen ruymen’ (*Bijdr. Haarl.* III, 278). De kapel werd 24 Febr. gesloten. Augiers werd ‘ob excitatos ibi motus’ uit Holland verbannen, dat wil zeggen, omdat hij openlijk opkwam voor het pauselijk gezag. Pater van der Beke vertrok naar Brussel, waar hij hoog bejaard overleed 28 Dec. 1713. Sinds 1708 waren alle Jezuïeten uit Holland gebannen; 22 Nov. 1710 werden zij ook verdreven uit hunne statie te Middelburg. De vicaris Damen, in overleg met den nuntius, zond nu Augiers naar Middelburg. Hij werkte daar onder den naam van Petrus Romeyn. Uit van Heussen ziet men, dat door de uitdrijving der paters twist was gerezen onder de Katholieken van Middelburg. Sommigen hadden den pater Capucijn de Wijs, die te Sluis missionaris was, gewenscht, waartegen de vicaris opkwam. Nicolaas Pouget, een Zweed, bestemd voor Veere, waar hij niet werd aangenomen, en Nicolaas van der Steen waren gedurende korten tijd kapelaan bij Augiers. Tijdens zijne ziekte stond Simon van Veen, een Hagenaar, oud-student van St. Urbanus College te Rome, hem bij en volgde hem op, doch slechts korten tijd. Paters Capucijnen kwamen zijne plaats innemen. De tweespalt in de statie nam nog toe, zoodat de vicaris in 1722 de ook onderling oneenige Capucijnen moest terugroepen. De paters Jezuïeten kwamen echter in Middelburg niet weer.

Zie: P.G. Bongaerts, *De St. Theresia-kerk* ('s Gravenhage 1866) 52, 71-73; *Archief aartsbisdom Utrecht* XXII, 132, 136, 148, 215.

Fruytier

[Auletius, Alardus]

AULETIUS (Alardus), geb. te Leeuwarden in 1544, overl. te Franeker 21 Jan. 1606, uit onbemiddelde ouders, bracht 12 jaren door op de scholen van zijn woonplaats gedeeltelijk in het ambt van claviger, werd toen goeverneur bij dezen of genen edelman ten plattelande, vergezelde hunne zoons op buitenlandsche reizen om hen bij hunne studiën te helpen. Zelf werd hij 15 Oct. 1569 te Heidelberg ingeschreven en te Genève den 27en Dec. 1580. In de laatste plaats als med. stud. Waarschijnlijk zijn door hem ook nog andere buitenlandsche universiteiten bezocht; althans hij promoveerde tot med. doctor in het buitenland, zonder dat bekend is aan welke hoogeschool. In het vaderland teruggekeerd, vestigde hij zich als geneesheer te Dokkum, waar hij tevens tot rector der latijnsche school werd aangesteld. Vandaar vertrok hij naar Amsterdam, zoowel ter uitoefening van de geneeskundige praktijk als om het rectoraat der scholen waar te nemen. De later beroemd geworden Pieter Paaw ontving aldaar van hem onderwijs in de klassieke talen.

In het jaar 1589 werd hij vóór Mei als eenige hoogleeraar in de geneeskunde te Franeker benoemd. Daar hij geen botanischen tuin had voor zijn onderwijs, kweekte hij allerlei planten aan op een onaangelegd stuk grond, dat bij de academie behoorde. Als geneesheer verwierf hij een grooten naam. In het tijdvak 1589-1603, gedurende welken tijd hij de eenige hoogleeraar voor geneeskunde bleef,

werden er in het geheel slechts 38 studenten in de medicijnen ingeschreven. De eerste promotie onder hem had plaats in 1596.

Den treurigen toestand der genees- en heelkundige praktijk in zijn gewest schetste hij in eene *Monitio ad ordines Frisiae de reformanda praxi medica* (Franequerae 1603). Tal van onkundigen en kwakzalvers oefenden die vakken uit, lieten zich duur betalen en vonden meer vertrouwen dan wetenschappelijke artsen. Deze laatsten konden daardoor geene gevestigde praktijk met een behoorlijk inkomen verwerven, en zagen zich wel gedwongen er eene andere kostwinning bij te zoeken. Met één woord, de geneeskunst was in minachting. Hoe dit kwaad te genezen? Volgens Auletius moesten de Staten de toelating als heelmeester en apotheker wettelijk regelen, hunne bevoegdheid omschrijven en een tarief van salarissen vaststellen. De medische studiën aan de academie dienden aangemoedigd te worden door het verleenen van stipendia aan minvermogende studenten in dit vak. Aldus was de strekking van datgene wat Auletius met grooten ernst aan de Staten in bovengenoemd werkje aanbeval. Bij bunne Resolutie van 24 Febr. 1604 werden de Gedeputeerden gemachtigd om in dit opzicht te handelen ‘soo sij tot minste quetsinge ende costen der goede ingesetenen, ende meesten dienste der menschen gesontheit oirbaerlyext vinden sullen’. Later, wanneer is niet bekend, gaf men ook stipendia aan toekomstige medici. Overigens bleven de aangeprezen hervormingen achterwege.

Auletius was gehuwd met Engel Cremers of Cramers; omtrent kinderen wordt niets gemeld. In een *Epicedium dialogicum* wordt zijn dood 1606 ten zeerste betreurd.

Zijn geschilderd portret door een onbekend kunstenaar is in het stadhuis te Franeker.

Men zie omtrent hem: E.L. Vriemoet, *Athenarum Frisiacarum libri duo* (1758) blz. 70-72; J. Banga, *Geschiedenis van de geneeskunde en van hare beoefenaren in Nederland enz.* dl. I blz. 190; W.B.S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker*, dl. II. blz. 56-59; J.W. Napjes in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1925 II, blz. 2559.

Kroon

[Austen, Jacobus Egmondt]

AUSTEN (Jacobus Egmondt), geb. 8 Dec. 1754 te Middelburg, zoon van Jacobus en Cornelia Smitman, studeerde te Utrecht waar hij 22 Nov. 1776 promoveerde tot dr. jur. op een dissertatie *Ad statutorum Medioburgensium rubricam XIV de jure succedendi ab intestato*, in 1777 nogmaals verschenen door hem zelf vertaald in het Nederlandsch. Ook vertaalde hij uit het Latijn W. Schorer, *Aanmerkingen op Hugo de Groot's Holland's regtsgeleerdheid* (1784, 2e dr. 1797). In 1795 werd A. lid der Municipaliteit van Middelburg, in 1797 lid der Nationale Vergadering. Hij werd 2 Maart 1804 door het departem. gerechtshof onder curateele gesteld.

Zie: Nagtglas, *Levensberichten* I; verz. handschr. Zeeuwsch Genootsch.

Mulder

[Avinck, Theodorus]

AVINCK (Theodorus), ouderling te Amsterdam, overl. vóór 1787. Hij schreef twee stukken *Practikale verhandelingen* (Utr. 1779 en 1780), nog een vervolgbundel verscheen na zijn dood in 1787. Voorts is 1774 van hem gedrukt *Het geestelijk en*

verstandig Psalmzingen. Al zijn verhandelingen zijn in twee deelen herdrukt als: *Bundel van praktikale verhandelingen over eenige schriftuurteksten* (Rott. 1843-1846). Ook bewerkte hij: *Stellige en Practikale Verklaaring van den Heidelb. Catechismus .... door A. Comrie* (Utrecht 1779).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protest. Vaderland* I (1903), 274 v.

Knipscheer

[Aylva, Alef van]

AYLVA (Alef van), overl. 1582, zoon van Alef, rechter te Wons, en van Bauck van Offenhuisen. Hij was in 1578 grietman van Ferwerderadeel en wordt vermeld als 'een kloek, standvastig en vermaard regent, die uit ware overtuiging tot aan zijn dood den koning van Spanje en het R.K. geloof getrouw bleef'. Toen Philips II werd afgezworen, moest hij vluchten en begaf zich naar Groenloo, waar hij het volgend jaar overleed.

Hij was gehuwd met Jilcke, een boerendochter, misschien Tjaertsma geheeten. Anderen noemen haar Tjets Auckes dochter. Zij wonnen twee kinderen, Alef en Sjoerd, die beiden jong zijn overleden.

Zie voor dit en volgende artikelen over het geslacht v.A.: de Haan Hettema en van Halmael, *Stamboek van den Frieschen Adel*; over Alef v.A.: Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naamlijst v. Grietmannen*, en J.v. Leeuwen, *de Generaal H.W.v. Aylva en zijn geslacht in de Vrije Fries* V, st. 4, 363.

Regt

[Aylva, Douwe van (1)]

AYLVA (Douwe van) (1), geb. op Haniastate te Holwerd in 1579, overl. aldaar 8 Aug. 1638, oud 59 jaar en begr. te Holwerd, zoon van Ernst (1), die volgt, en van IJdt van Herema.

Hij komt in 1611 het eerst voor onder de St. van Friesland, werd 31 Maart 1618 aangesteld tot grietman en dijkgraaf van W.-Dongeradeel en volgde als statenlid in 1620 de lijkstatie van Willem Lodewijk van Nassau. Hij had in Friesland grooten invloed, maar was om zijn doordrijvend en oploopend karakter bij het volk en de predikanten niet bemind, wat vooral bleek bij de geschillen over de heffing der gemeene middelen. De Staten Gen. hadden reeds in 1625 gepoogd deze in Friesland op ongeveer denzelfden voet als in Holland te doen invorderen, waarom een bezending naar Friesland was gegaan, die Westergoo en een deel van Oostergoo voor het voorstel wist te winnen, doch vooral bij de steden op grooten tegenstand stuitte. Men besloot toen toch maar door te gaan en de gemelde middelen bij panding in te vorderen, terwijl aan graaf Ernst Casimir als stadhouder van Friesland werd opgedragen de uitvoering zoo noodig gewapenderhand te ondersteunen. Terwijl in April 1626 de Landdag werd gehouden, schoolde het gepeupel te Leeuwarden bijeen en viel in woede aan op den grietman Douwe van Aylva, toen deze zich naar den landdag begaf. Hij had nauwelijks gelegenheid zich in een huis in veiligheid te stellen en zeker zou het razende volk het huis overrompeld en geplunderd hebben, zoo niet bijtijds twee vaandels burgerschutters waren aangerukt om het te beschermen. De Landdag scheidde in verwarring; graaf Ernst, pogingen doende om meer krijgsvolk binnen de stad te brengen, werd daarin niet alleen verhinderd, maar werd genoopt de bezetting der stad te laten ontwapenen, waarop de schutters zelf de wanorde in de stad tegengingen en het grauw beletten de naburige adellijke huizen te plunderen. Op andere plaatsen, waarheen het vuur al spoedig oversloeg, liep het met de ontvangers niet zoo goed af. De gemoederen bedaarden echter niet voor er een nieuwe schikking in de regeering, begin 1627, werd vastgesteld. Hierbij vonden Douwe v. Aylva en ook zijn vader Ernst het raadzaam zich voor eenigen tijd van het bewind te onthouden. Later hernamen zij weder hun aandeel in het bestuur, maar het misnoegen hield aan en laaide zelfs in 1635 zoo hoog op, dat men het noodig achtte andermaal een regeeringsverandering tot stand te brengen.

Douwe van Aylva was omstr. 1605 gehuwd met L u t s (L u c i a) v a n M e c k e m a, overl. 29 Juni 1630, dochter van H e s s e l en van H i s c k v a n F e y t s m a. Uit dit huwelijk sproten 7

kinderen, waarvan Hessel, Douwe (2) en Ernst (2) hierna volgen.
Zie: Aitzema, *Saken v. St. en Oorl.* I, 591; J.v.d. Sande, *Ned. Hist.* 121-123; Wagenaar, *Vad. Hist.* XI, 217-222; Vriemoet, *Ath. Fris.*, XCIX;; Scheltema, *Staatk. Nederl*; Baerdt v. Sminia *N. Naaml. v. Grietm.*, 69, 70; *Nederl. Adelsb.* 1912, 70.
Regt

[Aylva, Douwe van (2)]

AYLVA (Douwe van) (2), geb. omst. 1610, overl. 1665, zoon van Douwe (1) en van Luts van Meckema Hesselsdr.
Hij woonde op Herweystate onder Ternaard, was of werd in 1638 grietman van W.-Dongeradeel en werd 11 Nov. 1654 aangesteld tot grietman van Leeuwarderadeel. Gedurende 17 jaar was hij lid van Ged. Staten van Friesland en het was in die hoedanigheid, dat Schotanus zijn *Geschiedenissen Kerckelijk en Wereldtlyck van Friesland Oost en West* ook aan hem opdroeg. Van Aylva had zeer veel invloed op den gang van zaken in Friesland, waarom men hem wel eens aanwees als den 'opperregent' van zijn gewest.
Volgens Upco van Burmania overleed hij 11 Februari 1665, volgens Vriemoet (*Ath. Fris.* pag. C) 11 April van dat jaar. Dezen laatsten datum heeft ook *Nederl. Adelsb.*
Hij huwde omstr. 1630 met Luts (Lucia) van Meckema, overl. 8 Febr. 1670, dochter van Julius en van Lucia v. Dekema. Uit dit huwelijk sproten drie kinderen: Ernst, op jeugdigen leeftijd te Franeker overl., Ernst Sicke, die volgt, en Luts (Lucia), die eerst met Feye van Scheltema en daarna met Epo (4) Sjoerds van Aylva (kol. 54) was gehuwd.
Zie: Baerdt van Sminia, *Nieuwe Naaml. v. Grietm.*, 31; *Nederl. Adelsb.* 1912, 70.
Regt

[Aylva, Douwe Feyo van]

AYLVA (Douwe Feyo van), geb. te Augsbuurt 1675, overl. ald. 10 Juni 1725; zoon van Epo (4) en van Lucia Douwesdr. van Aylva. Hij trad in militairen dienst, werd kapitein, doch verliet den dienst, omdat hij 2 Juni 1712, bij afstand van zijn vader, als grietman van Kollumerland en Nieuw-Kruisland werd benoemd. Hij werd lid van Ged. Staten van Friesland en had zitting als raad ter Admiraliteit op de Maas. Hij woonde ongehuwd op 'Clantstate' te Lutkewoude, waar hij in 1725 overleed.
Zie: A.J. Andreae, *Kollumerland en N. Kruisland*, 113-120.
Regt

[Aylva, Epo van (1)]

AYLVA (Epo van) (1), zoon van Tjaard (1) die volgt, en van Swob Juwsma, was grietman van Wonseradeel, stichtte in 1449 het blokhuis te Allingawier (of te Makkum) tegen de Vetkoopers en hielp Hiddemastins op het Nieuwland verwoesten. Hij leefde nog in 1494, had tot gade Ebel Juwsma, zuster van Gatze uit Rinsumageest die nog in 1495 leefde, en won o.a. twee zoons Epo (2) en Sjoerd (1) die beiden volgen.
Zie: *Nederl. Adelsboek*, 1912, 70.
Regt

[Aylva, Epo van (2)]

AYLVA (Epo v a n) (2), overl. na 1515, zoon van Epo (1) en van E b e l J u w s m a , was een avontuurlijk hoofdman in de bloedige twisten, die Friesland op het einde der 15e en het begin der 16e eeuw beroerden, lid der ridderschap van Westergoo, schijnt beurtelings Schieringer en Vetkooper te zijn geweest. In 1485 werd zijn stins door Seerp Lieuwes Beyem (of Beyma) verbrand. In 1488 hielp hij, betiteld met den naam van ‘Epo de Groene’ of ‘de groene Ype’, Leeuwarden innemen en moet toen den Olderman Pieter Auckama gezegd Pinckert doodgeslagen hebben, althans mede schuldig aan diens dood zijn geweest, ofschoon andere geschiedschrijvers dien doodslag

aan Pieters' bloedverwanten ten laste leggen. In 1489 wordt hij vermeld als grietman van Wonseradeel, woonachtig te Witmarsum, waar zijn stins in 1496 door de Groningers werd verwoest. In 1494 benoemd tot rechter des gemeenen lands. In 1496 hielp hij het huis van Sjoert Beyem te Pingjum, door die van Bolsward belegerd, ontzetten, daarna de stad Bolsward zelf bestormen, waarbij Juw Juwinga krijgsgevangen werd gemaakt, die daarna door hem en Goslick Jongema werd gedood. In 1498 was hij onder degenen, die Westergoo aan Albrecht van Saksen opdroegen, maar ook onder hen, die in 1500 Albrechts zoon Hendrik in Franeker belegerden. In 1504 was hij een der afgevaardigden naar George van Saksen, toen deze het voornemen had de onroerende goederen der heerschappen in Friesland leenroerig te maken. Zij brachten George het onbillijke hiervan onder het oog en wisten het, vooral door de stoutmoedige taal van Edo van Jongema zoover te brengen dat van het aanvankelijk voornemen werd afgezien. In 1514 werd hij met Jancke van Oenema van Blya tot hopman over de 500 krijgsknechten verkozen, door de friesche heerschappen op eigen kosten ten dienste van den Saksischen hertog uitgerust. Zij trokken hiermee 21 Juni naar Aduard tegen graaf Edzard; 14 Juli waagden zij een storm op den molen voor de Ebbingepoort te Groningen, maar zij werden met groot verlies teruggeslagen. In het volgend jaar deed van Aylva den huldigingseed aan Karel V en bevond zich, na de inneming van Harlingen, met Douwe van Burmania, grietman van Ferwerderadeel, te Bolsward om de omliggende plaatsen voor den keizer den eed af te nemen. Verder vonden wij hem niet meer vermeld.

Hij huwde omstreeks 1490 met Beatrix van Walta, dochter van Watze, tot Schraard, en van diens vrouw Auck, uit welk huwelijk minstens vier kinderen sproten, t.w. Watze, J.U. Licentiaat, pastoor in Witmarsum, Tjaard, in 1532 in Witmarsum overleden, eerst met Ulb van Hania (of Tadema) en daarna met Rints van Galama gehuwd. Deze zette den stam voort. Epo's derde kind, Gaets, huwde met Sicke van Gratinga (Graetnia) en Ebel, het jongste werd non in Nijeklooster.

Zie: *Stamb. Fr. Adel*, II, 7; B. van Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 254, 255; *Nederl. Adelsboek*, 1912, 70.

Regt

[Aylva, Epo van (3)]

AYLVA (Epo van) (3), Epeus van A. tot Jellum, geb. te Hijlaard 1612, overl. te (Jellum?) 24 Juni 1645; zoon van Hobbo, die volgt, en van diens eerste vrouw Frouck van Aylva.

Hij studeerde aan de hoogeschool te Leiden (ingeschreven voor de letteren 6 Oct. 1629), werd na voleindiging van zijn studiën benoemd tot grietman van het Bildt, en, bij afstand van zijn vader, 17 Juli 1639 tot grietman van Baarderadeel. In 1640 was hij wegens Friesland lid der Staten-Generaal. Bij de troonsbestijging in dat jaar van Christina, dochter van Gustaaf Adolf van Zweden, besloten de Staten een gezantschap naar Zweden te zenden om de nieuwe koningin geluk te wenschen en met dat land een verdrag te sluiten over de scheepvaart en den koophandel in de Oostzee. Bij resolutie van 4 Mei 1640 werden daartoe aangewezen Willem Boreel (als hoofd), Epo van Aylva en Albert Sonck, oud-burgem. en hoofdschout van Hoorn. Ook Vosbergen was benoemd, maar deze excuseerde zich. De ambassadeurs namen 24 Mei afscheid en vertrokken 12 Juni 1640 uit Amsterdam. Voor de jonge koningin namen zij geschenken mee: fijn lijnwaad ter waarde van ƒ 10000. Zij

moesten met de Zweden middelen beramen om de verhooging der Deensche tollen tegen te gaan, hetzij

door een anderen vaarweg, over Gothenburg of over Lubeck, te zoeken, of anders met de Zweden een verbond sluiten. Volgens resol. van 12 en 19 Mei 1640 werd (voor het eerste denkbeeld) aan het gezantschap een bekwaam ingenieur, Abraham van Thijen, toegevoegd om een plan van doorgraving of passage door Holstein te onderzoeken, ten einde daardoor den handel tusschen Oost- en Noordzee te kunnen drijven zonder de Sont te passeeren. A. van Thijen bedankte echter, waarop (resol. 8 Juni 1640) Baltus Lobij, wonende te Utrecht, opdracht werd gegeven. 8 Aug. werd het gezelschap voor de eerste maal ten gehoore ontvangen; de ontvangst was bijzonder vriendelijk en de gezanten werden gedurende hun verblijf te Stockholm op 's rijks kosten gehuisvest en onthaald. 1 Sept. sloten zij met den rijkskanselier Oxenstierna een tractaat en een geheim tractaat. Het doel bereikt zijnde, namen zij afscheid van de koningin, die aan elk hunner haar portret, met edelgesteenten omzet, en een gouden keten schonk, en keerden naar het vaderland terug, waar zij 9 Nov. 1640 hun rapport uitbrachten. Het is te betreuren, dat de meeste hunner brieven verloren zijn gegaan, althans ontbreken.

Kort na zijn terugkomst werd van Aylva benoemd tot raad in het Hof van Friesland. Hij was gehuwd met Ansck Sirtema van Grovestins, geb. 28 Aug. 1612; zij testeerde te Franeker 19 Sept. 1645 en overleefde haar man, doch haar huwelijk was kinderloos. Zij was de eenige dochter van Botte S.v.G. en van Catharina Sickesz van Dekema.

Zie: Aitzema, *Saken v. St. en Oorl.* II, 684-698; A.H.H. van der Burgh, *Gezantsch. door Zweden en Nederland wederz. afgev.*, 5; Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 233.

Regt

[Aylva, Epo van (4)]

AYLVA (Epo van) (4), geb. in 1643, overl. te Augsbuurt 6 Sept. 1720, zoon van Sjoerd (2), die volgt, en van Juliana van Mauderich. Hij werd 10 Jan. 1667 aangesteld tot grietman van Kollumerland en N. Kruisland; zijn vader Sjoerd, wonende te Rinsumageest, was zijn substituut. In 1667, 1673 en 1698 was hij lid der Staten van Friesland. Hij moet in 1681 van een zwaar vergrijp beschuldigd zijn, want 23 Juli 1681 ontving de procureur-generaal last hem crimineel te vervolgen, terwijl hij van Juli 1681 tot Febr. 1682 in zijn post van grietman werd geschorst, met Isaac de Schepper, grietman van Achtkarspelen als plaatsvervanger. De oorzaak is (tot heden) onbekend; zeker is, dat hij driftig en stijfhoofdig was en dat hij schijnt geweigerd te hebben zich naar 's Gravenhage te begeven om daar zitting in de Stat. Gen. te nemen, ten minste werd hem in 1681 bevolen binnen 3 dagen derwaarts te reizen op verbeurte van een half jaar tractement. In hetzelfde jaar werd hij wegens ongehoorzaamheid aan 's lands regeering veroordeeld tot een boete van 50 gouden rijders, wegens tegenwerking van een besluit. Was hij in 1688 politiek commissaris op de synode te Dokkum, en werd hij in 1690 als buitengewoon gevolmachtigde naar de St. Gen. gezonden, drie jaar daarna, 1693, bevond hij zich opnieuw in moeilijkheden. Hij werd toen ernstig onderhouden over zijn gebrek aan eerbied voor de overheid en eenigen tijd daarna met 25 rijders beboet wegens het weigeren om een stemming uit te schrijven.

De onrustige man deed 2 Juni 1712 afstand van zijn grietenij ten behoeve van zijn zoon, doch bleef diens substituut. Hij was in 1668 gehuwd met de weduwe van zijn ambtsvoorganger Feyo Fran-

ses van Scheltema (overl. aan de pest 11 Nov. 1666). Deze weduwe, Luts (Lucia) van Aylva, geb. 1638, overl. 31 Aug. 1718, was de dochter van Douwe (2) en van Luts van Meckema. Zij bewoonde 'Clantstate' te Lutkewoude, waar nu ook haar tweede man zijn intrek nam. Zij wonnen twee kinderen: Juliana Dorothea, gehuwd met Willem Frederik Wolf Sigismund baron van Schratenbach (*Navorscher* 1920, 137), en Douwe Feyo, die hier voorgaat.

Zie: Vriemoet, *Ath. Fris.*, XLV; Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.* 100, 101; A.J. Andreae, *Kollumerland en N. Kruisland*, 113-120.

Regt

[Aylva, Ernst van (1)]

AYLVA (Ernst van) (1), geb. omstr. 1555, overl. op Haniastate te Holwerd 28 Nov. 1627, zoon van Douwe v.A. en van Frouck Ernstdr. van Mockema. In 1578 grietman van W.-Dongeradeel, was hij in 1584 te Delft gecommitteerde uit de St. v. Friesland wegens het platteland, ten einde door prins Willem het verschil te doen beslechten, dat tusschen de steden en het platteland was ontstaan over de zitting van de eerste in de vergadering der Staten. In 1586 werd hij grietman van Oost-Dongeradeel, gedep. staat in 1598, en 1607 was hij een der gelastigden tot de handeling over het bestand met Spanje. In 1618 en 19 afgevaardigde bij de Dordtsche Synode. In 1626 moest hij, gelijk zijn zoon Douwe, zich voor eenigen tijd van de regeering onthouden, doordat hij zich het ongenoegen der Friezen op den hals had gehaald wegens zijn ijveren voor de inning der gemeene middelen gelijk dat in Holland geschiedde (zie art. Douwe (1)); hij stierf echter niet lang daarna. Van Aylva, die tot zinspreuk had 'Deus providebit', heeft zich met Jelger van Feytsma zeer verdienstelijk gemaakt door de genomen voorzorgen tegen het inbreken van het zeewater bij het dorp Wierum, dat zonder deze maatregelen wellicht geheel zou zijn verdwenen. Hij huwde met Ydt van Herema (Heerma), overl. 9 Dec. 1596, dochter van Bocco en van Wits van Rennerda, en hertrouwde Ael Lollesdr. van Ockinga. Uit het eerste huwelijk slechts één zoon Douwe (1), die voorgaat.

Zie: *Naamreg. van alle de Gecomm. op 't Nat. Syn.*, 1; Brandt, *Hist. Ref.*, IV, 22; F. Sjoerds, *Alg. Beschr. v. Fr.* II, 740; Vriemoet, *Ath. Fris.* XCIC; Baerdt v. Sminia *N. Naaml. v. Grietm.*, 69, 70; *Konst en Letterb.*, 1846, 1, 4; *Nederl. Adelsb.* 1912, 70.

Regt

[Aylva, Ernst van (2)]

AYLVA (Ernst van) (2), geboren omstreeks 1610, vermoedelijk te Holwerd, overleden in 1665, zoon van Douwe (1) en van Luts Hessels van Meckema. Hij ging in militairen dienst, werd 3 April 1647 sergeant-majoor in het regiment van Schwartzenberg, in 1649 kolonel, en komt in laatstgenoemd jaar voor als hofjonker van den stadhouder van Friesland. Hij neemt in 1659 deel aan den roemrijken strijd op Fünen tegen de Zweden en onderscheidt zich bij Nyborg. In 1665 voerde hij het bevel over een afdeeling friesche troepen tegen de Munsterschen, maar is toen al spoedig overleden.

Hij huwde te Leeuwarden 7 Jan. 1644 met Jacqueline van Loo, overl. 8 Jan. 1669 op Haniastate te Holwerd, en in de kerk van dat dorp bijgezet; dochter van Arend en van Hester van Aylva. Uit dit huwelijk één kind: Hester

L u c i a v.A., gedoopt te Leeuwarden 11 Oct. 1644 en 31 Jan. 1669 gehuwd met M a u r i t i u s L o d e w y c k baron v a n I s s e l s t e i n , ritmeester.

Zijn geschilderd portret door een onbekend kunstenaar is in het museum te Leeuwarden.

Zie: Bosscha, *Ned. Held. te Land* II, 11; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* V (reg.); *Mdbl. Ned. Leeuw* VI, 49.

Regt

[Aylva, Ernst van (3)]

AYLVA (Ernst van) (3), geb. 1659, overl. 1714, zoon van Ernst Sicco, die volgt, en van Anna van Cammingha.

Hij werd 12 Januari 1678, bij afstand van zijn vader, grietman van W. Dongeradeel, werd lid der Staten van Friesland en was in 1700 en 1710 politiek-commissaris bij de Synode te Franeker en te Leeuwarden.

Hij huwde omstr. 1690 Elisabeth des H.R.R. barones van Aylva, geb. in April 1662, overl. op Haniastate te Holwerd 26 Dec. 1734, begr. te Blya, dochter van Hans Willem en van Frouck van Aylva. Zij wonnen vier kinderen: Hans Willem, die in 1712 grietman van W.-Dongeradeel werd, en met zijn vrouw Agatha Wilhelmina v. Aylva op Tjessens te Holwerd woonde (vgl. het art. over hun zoon Hans Willem (1); Ubbo Jan v.A., geb. 2 Febr. 1702, vaandrig, kapitein, ritmeester en gecommitt. ten landdage van Friesland, jonkheer der Duitsche orde, Balye van Utrecht 23 Sept. 1753, ongehuwd overleden 10 Febr. 1760; een dochter Anna Lucia v. Aylva en een zoon, Hessel Douwe Ernst, die volgt.

Zie: *Nederl. Adelsboek*, 1912, 70; Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naaml. van Grietmannen*; d' Ablaing, *Wapenboek Duitsche Orde, B.v.U.*, 78.

Regt

[Aylva, Ernst Frans van]

AYLVA (Ernst Frans van), gedoopt te Holwerd 18 August. 1730, overl. te St. Omer 1788 of 1789, zoon van Hessel Douwe Ernst (kol. 59) en van Bouwina van Burmania.

Hij werd in 1751 tot tonneboeier aangesteld en werd 4 Juli 1752 tot grietman van Baarderadeel benoemd. In 1753 wegens Friesland gecommitteerd in de admiraliteit van West-Friesland. Sedert zijn huwelijk te Jorwerd woonachtig, schaarde hij zich in latere jaren aan de zijde der Patriotten en nam zulk een werkzaam aandeel aan hun zaak, dat hij het raadzaam vond bij de nadering der pruisische troepen het land te verlaten (1787). Met talrijke partijgenooten vestigde hij zich te St. Omer, waar hij een jaar later overleed.

Hij huwde te Holwerd 27 Juni 1756 met Hobbina Aemilia Juliana van Unia, geb. te Rinsumageest in Aug. 1738, overl. 26 Febr. 1775, dochter van Hobbe Esaias Ulbo v.U. en van Juliana Dorothea van Unia. Uit dit huwelijk sproten drie kinderen, 2 zoons en 1 dochter, die op jeugdigen leeftijd overleden.

Zie: *Verv. op Wagenaar's Vad. Hist.* XIV, 189, XIX, 45, 59, 169; Chalmot, *Biogr. Wdb.*; Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naaml. van Grietmannen*, 238.

Regt

[Aylva, Ernst Sicco van]

Aylva (Ernst Sicco van, geb. te Ternaard omstr. 1636, overl. na 1678, zoon van Douwe (2) hiervóór, en van Luts Juliusdr. van Meckema.

Hij bezocht de hoogeschool te Franeker en was daar nog, toen hij zijn vader als grietman van W.-Dongeradeel 27 Nov. 1654 opvolgde. Hij bleef zijn studiën voortzetten, terwijl zijn vader, die grietman van Leeuwarderadeel was geworden, zoolang als zijn plaatsvervanger optrad. In 1659 was hij lid der Staten van Friesland, toen 25 Febr. van dat jaar besloten werd het stadhouderschap aan Hendrik Casimir op te dragen, wanneer diens vader Willem Frederik graaf van Nassau kwam te overlijden. Of dit met volle instemming

van van Aylva geschiedde, is ons niet bekend; in de twisten die sedert 1668 Friesland beroerden, behoorde hij niet tot de zoogenaamde prinsgezinden, maar tot de 'hollandsche' partij. Zij hadden hun oorzaak in de wijze waarop de Statenvergadering werd samengesteld (over die twisten zie men Blok *a.w.*). Ernst Sicco v. Aylva, Karel Roorda e.a. delfden wel het onderspit en moesten eenigen tijd buiten de statenvergadering blijven, doch lang kan dit niet geweest zijn, daar Aylva in 1672 als president der Gedep. Staten voorkomt. Toen hem in den nacht van 14 op 15 Juni v.d.j. het ontstellend bericht werd gebracht dat Overijsel zich aan de Keulschen en Munsterschen had overgegeven, riep hij terstond het college bijeen en noodigde tot deze nachtelijke vergadering ook de leden van het Hof, den burgemeester en de predikanten van Leeuwarden. Hier werd besloten den grootst mogelijken tegenstand te bieden en aan dit besluit had Friesland zijn behoud te danken.

Toen de Franschen het grondgebied van den staat verlaten hadden en de drie overheerde gewesten, Utrecht, Overijsel en Gelderland verzochten weer tot de Unie te worden toegelaten, werd 16 Maart 1674 van Aylva met eenige andere friesche staatslieden gecommitteerd om het desbetreffende request te onderzoeken en te dienen van advies. In 1678 deed hij afstand van zijn grietenij ten behoeve van zijn oudsten zoon Ernst (3) (kol. 55). Na dien tijd vonden wij niets meer van hem aangeteekend. Hij huwde in 1658 met Anna van Cammingha, geb. 5 Febr. 1640, overl. in October 1675, dochter van Taco en van Luts van Grovestins. Behalve de genoemde Ernst werden uit dit huwelijk geboren: Luts, die eerst met Frans Duco Watzes van Cammingha, daarna met Frederik Willem graaf van Limburg Stirum huwde; Douwe, jong overleden en Sicco, die als overste luitenant te Hulst stierf en daar 3 Oct. 1703 werd begraven.

Zie: Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*[2] III, 157, 158; *Nederl. Adelsb*, 1912, 70; Wagenaar, *Vad. Hist.* XIII, 341, 342; Kok, *Vad. Wdb.* II, 399, 400; Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naaml. v. Grietm.*, 70, 71; *Vrije Fries* V st. IV, 373; *Stam- en Wapenb. Fr. Adel.*

Regt

[Aylva, Hans Willem van (1)]

AYLVA (Hans Willem van) (1), geb. te Leeuwarden in Maart 1722, gedoopt ald. 1 April 1722, overl. te 's Gravenhage 9 Juni 1751, begr. Kloosterkerk 14 Juni, posthume, zoon van Hans Willem, grietman van W.-Dongeradeel, gecomm. ter Admiraliteit, overl. in 1722, en van Agatha Wilhelmina van Aylva (vgl. het art. Ernst (3). Hij werd, mogelijk wegens zijn rijkdom 'de gouden Aylva' genoemd, trad in militairen dienst en werd kapitein, doch verliet den dienst, toen hij 11 April 1747 tot grietman van Baarderadeel was benoemd. In deze grietenij geraakte hij twee jaar later in zoo groote oneenigheid over zijn tractement, dat prins Willem IV er zich mee moest bemoeien. Aylva was behalve grietman nog gedeputeerde in den Raad van State, dijkgraaf der 5 Deelen en meesterknaap in het jachtgerecht van Friesland. Zijn doodsjaar wordt meestal verkeerdelijk opgegeven als 1757. Hij huwde te 's Gravenhage 30 Juni 1750 met de zeer gefortuneerde Anna Catharina Rumpf, ged. aldaar 9 Dec. 1725, overl. na 1789 (hertrouwd met Mr. Jacob Adriaan du Tour) en dochter van Christiaan Constantijn R. (zie art.) en van Anna Catharina de la Porte, vrouwe van Warmenhuizen en Krabbendam.

Uit haar huwelijk met Aylva sproot slechts één zoon, Hans Willem (2), die volgt.
Zie: Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naaml. v. Grietm.*, 238; *Nederl. Adelsboek*, 1912, 71; *Die Haghe*, 1924. 247; *Alg. Ned. Familiebl.* III, 255, IX, 97; *Jaarb. Ned. Adel* I, 274.
Regt

[Aylva, Mr. Hans Willem baron van (2)]

AYLVA (Mr. Hans Willem baron van) (2), heer van Waardenburg, Neerijnen, Warmenhuizen, Schoorldam en Krabbendam. Geb. te 's Gravenhage 8 Sept. 1751, ald. overleden 29 Dec. 1827, eenige zoon van Hans Willem (1), die voorgaat, en van Anna Catharina Rumpf.

Hij studeerde sedert 2 Juni 1767 aan de acad. te Leiden, werd in 1780 grietman van 't Bildt en protesteerde, als gevolmachtigde van het kwartier van Westergo, in 1781 met C.G. van Wassenaer en Bonifacius van der Haer tegen het besluit der meerderheid van de Staten v. Friesland ‘om ter Alg. Staatsvergadering ten sterkste aan te dringen dat de collegiën ter Admiraliteit dezer landen moesten gelast worden, om ter tafel van H.H. Mog. ten spoedigste in geschrift in te brengen de redenen die zij vermeenden de oorzaken te zijn van het langzaam toerusten ter zee, met eene opgave der middelen, geschikt om dit kwaad te weren’. Volgens hen hield dit besluit een betuiging in van wantrouwen omtrent het gedrag en de maatregelen die Prins Willem V als admiraal-generaal der Unie, gehouden en beraamd had. In 1787 was hij lid van het gezantschap, namens de Alg. Staten naar Wezel gezonden, om den koning van Pruisen te verwelkomen, in 1794 een der vier afgevaardigden door H.H. Mog. naar Brussel gezonden om keizer Frans II aldaar te gaan begroeten.

Had hij in 1788 zijn grietenij 't Bildt verwisseld met die van Baarderadeel, in 1795 zag hij zich bij de omwenteling genoodzaakt dit ambt neder te leggen en leefde sedert ambteloos. Dat hij van koning Lodewijk het grootkruis der orde van de Unie ontving, behoeft nog geen bewijs te zijn, dat hij dezen diensten heeft bewezen. Doch koning Willem benoemde hem 21 Dec. 1813 onder de 14 (15) leden der commissie waaraan het ontwerpen van een grondwet werd opgedragen; ook had hij zitting in de commissie, waaraan 22 April 1815 de grondwetswijziging was toevertrouwd. In 1814 werd hij door den Koning tot opperhofmaarschalk en lid der Eerste Kamer benoemd en tot lid der ridderschap van Friesland, terwijl bij Kon. besl. van 14 April 1822 aan hem en zijn nakomelingen de titel van baron en barones werd verleend.

Van Aylva huwde te Haarlem 2 Mei 1773 met Cornelia van Brakel, gedoopt te Haarlem 19 Febr. 1754, overleden te 's Gravenhage 10 Oct. 1823, dochter van Mr. Cornelis Arnout en van Arnoldine Repelaer. Uit dit huwelijk sproot maar één dochter: jkvr. Anna Jacoba v. Aylva, geb. te 's Gravenhage 20 April 1778, overl. op het kasteel te Neerijnen 11 Sept. 1814, na te Waardenburg 17 Juni 1800 te zijn gehuwd met Mr. Frederik Willem Floris Theodorus baron van Pallandt, in wiens geslacht naam en wapen der v. Aylva's zijn overgegaan.
Zie: *Vervolg op Wagenaar* III, 211, XXI, 227, XXVII, 15; Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 239; *Jaarb. Ned. Adel* V, 18, 19; *Adelsarchief* 1902, 121; *Nederl. Adelsboek* 1912, 71, Blok, *Gesch. Ned. Volk*[2] IV, 196, 219.
Regt

[Aylva, Hessel van]

AYLVA (Hessel van), Hessel Meckema des H.R.R. baron van A., heer van Brandt-

stein, geb. op Haniastate te Holwerd 1608, overl. 21 April 1660, begr. te Holwerd, zoon van Douwe (1), zie hiervóór, en van Luts van Meckema Hesselsdr.

Hij trad in militairen dienst. In 1635 komt hij als kapitein voor, werd 15 Oct. 1637 sergeant-majoor en springt over op den rang van kolonel, 5 Dec. 1637, zonder luit. kolonel te zijn geweest. Hij was kommandant der staatsche troepen in Oost-Friesland, vervangt 21 Aug. 1635 den overste-luit. Willem Coenders van Helpen als commandeur van Leeroord, doch legt dit commandeurschap in Juni 1638 neer, het wederom in handen stellende van zijn voorganger. In 1645, als overste, van wege de Staten-Generaal aangesteld tot commandant der stad Emden, weigert de magistraat hem als zoodanig te erkennen; hij stelde daarom in 1650 het commandeurschap in handen van H.H.M. Daarna is hij door den graaf van Oost-Friesland, Enno Lodewijk, bij wien hij zeer gezien was, begiftigd met het drostambt van Leer. Bij een executie te Lich 21 April 1660, werd hij daar door eenige oproerige boeren doodgeslagen.

Hij huwde in Oost-Friesland 14 Nov. 1634 met Elisabeth gravin von Althan, geb. in Maart 1597, overl. 14 Nov. 1663 en te Holwerd begraven, dochter van Hans Willem, graaf v.A. von der Goldbrücken, en van Barbara barones von Präg. Uit dit huwelijk 2 kinderen: Hans Willem (zie dl. I, 202) en Luts of Lucia Barbara, eerst 1656 met Wolf Sigismund baron van Schratenbach en daarna 1671 met Bocke van Burmania gehuwd.

Zie: Wiarda, *Ostfries. Geschichte* IV, 299, V, 45, 207; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* III, 236, 344, V, 529; *Navorscher* 1920, 137; *Catal. Herald. Tentoonstell.* (1881), bl. 286.

Regt

[Aylva, Hessel Douwe Ernst van]

AYLVA (Hessel Douwe Ernst van), geb. te Holwerd 6 Nov. 1700, overl. ald. op Haniastate 27 Maart 1774, zoon van Ernst (3) hiervóór, en van Elisabeth van Aylva.

Hij studeerde sedert 1717 te Franeker, werd 17 Maart 1722 grietman van W.-Dongeradeel, curator der friesche hoogeschool (in de plaats van Sicco van Goslinga) 1731, gecommitteerde wegens Friesland ter admiraliteit op de Maas 1735 en politiek commissaris op de synode te Sneek 1740 en te Bolsward 1741. Als lid der Staten van Friesland was hij in 1748 een dergenen aan wie werd opgedragen prins Willem IV mee te deelen, dat hij ook in Friesland tot erfstadhouder was aangesteld en kreeg hij met 4 anderen en den secretaris van Sminia eenigen tijd later opdracht het in forma opgemaakt diploma aan den Prins te overhandigen.

In 1763 deed hij van zijn grietenij afstand ten behoeve van zijn zoon Frans Ernst, doch toen deze in 1768 overleed, nam hij het bestuur weer op zich. Hij was bijzonder bevriend met de proff. Hermannus Venema, Petrus Conradi, Tiberius Hemsterhuis, Lud. Casp. Valckenaer, Johannes Schrader e.a. en was voorstander van verdraagzaamheid op godsdienstig gebied, zooals bleek uit zijn houding in de zaak van den doopsgezinden predikant Joh. Stinstra te Harlingen, in 1741 van socianisme beschuldigd, en uit den bijna broederlijken omgang tusschen de Gereformeerden en de Doopsgezinden in zijn woonplaats Holwerd, voor een groot deel door zijn toedoen ontstaan. In de raadzaal verdedigde hij de eer en onschuld met den meesten nadruk, waarom hij den bijnaam van ‘Aristides’ vonting.

Hij huwde te Ternaard 8 Mei 1729 met Bouwina van Burmania, ged. te Engelum 8 Jan. 1702, overl. te Holwerd 24 Jan. 1771, dochter van Frans Eysinga van B. en van diens tweede vrouw Wilhelmina van Tamminga. Van hun 5 kinderen gaat Ernst Frans hiervóór en volgt Sicco Douwe. Hun tweede zoon Frans Ernst, ged. te Holwerd 16 Dec. 1731, overl. ongeh. te Ternaard 7 Aug. 1768; hij is volmacht ten landdage en sedert 1763 grietman in zijn vaders plaats geweest. De oudste dochter Willemina Eduarda (1733-1783) huwde Tjalling Douwe Roorda van Sminia (zie *Wapenheraut* XXII, 525); van de jongste dochter Elisabeth Anna, ged. te Holwerd 21 Dec. 1738, is ons niets bekend. Maar er bestaat een geschrift: *Verdeediging van Thomas Joha tegen de beschuldigingen van S*(*icco*) *D*(*ouwe*) *van Aylva, raakende het testament, codicil en nalatenschap van deszelvs zuster E.A. van Aylva* (Gron., 1797, met portret, fol.) Mogelijk bevat dit eenige bijzonderheden. Thomas Joha was in genoemd jaar predikant te Reitzum.

Zie: Scheltema, *St. Nederl.*; dezelfde, *Gesch. en Letterk. Mengelwerk* II, st. 3; Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naaml. van Grietm.*, 72-74; v.d. Aa, *Aardr. Wdb.* V, 715; *Vrije Fries* V, st. 4, 365; *Alg. Ned. Fam. bl.* III, 98.

Regt

[Aylva, Hobbe van]

AYLVA (Hobbe van), geb. op Tjessingastate te Hijlaard in 1582, overl. 14 Juni 1645, oud 63 jaar, begr. te Hijlaard, zoon van Ulbo en van Sjouck van Heringa.

Hij werd 9 Nov. 1610 grietman van Baarderadeel was in 1609, 20 en 33 gevolmachtigde ten landdage (in welke hoedanigheid hij in 1620 de lijkstatie van graaf Willem Lodewijk volgde) en werd 24 Mrt. 21 benoemd tot curator der friesche hoogeschool. In 1639 deed hij afstand van zijn grietenij ten behoeve van zijn zoon Epo (3) zie hiervóór, en was in 40 politiek-commissaris op de synode te Leeuwarden. Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst in 1610 met Frouck van Aylva, overl. te Hijlaard 25 Dec. 1617, oud 28 jaar en 9 dagen; dochter van Epo en van Ynts Sybeths dr. van Scheltema; daarna is hij in 1620 hertrouwd met Tjitske van Mockema, overl. te Leeuwarden 18 Aug. 1632; deze was weduwe van Jarich van Cammingha en dochter van Syds v.M. en Jets Douma van Oenema. Uit Hobbe's tweede huwelijk sproot een jong overl. dochter; uit het eerste 3 kinderen, t.w. Epo (3) die hier vóórgaat; Sjouckje, jong overleden, en Ulbo (1) die volgt.

Zie: Baerdt van Sminia, *N. Naaml. van Grietm.*, 232, 233; *Nederl. Heraut* V, 102, 103.

Regt

[Aylva, Hobbe Esaias van]

AYLVA (Hobbe Esaias van), vrij- en erfheer van Ameland, geb. op Holdingaburcht te Anjum in 1645, overl. 7 Mei 1692 te Anjum, zoon van Ulbo (1) en van Hylck van Lycklama.

Hij werd 24 Febr. 1671 aangesteld tot kapitein. Gekwetst en krijgsgevangen geraakt bij Senef in 1674, nam hij ontslag uit den militairen dienst en werd 21 Jan. 1675 grietman en dijkgraaf van Oost-Dongeradeel. Zitting genomen hebbende in de Staten van Friesland, gaf hij zijn stem aan de resolutie, 18 Febr. 1675 aldaar genomen, om het stadhouderschap van Hendrik Casimir voor hem en zijn

nakomelingen erfelijk te verklaren. Zijn wapenbord hing (of hangt) in de kerk te Anjum.

Hij was in 1688 gehuwd met Anna Dodonea thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg, geb. in 1668, overl. 24

Aug. 1714, dochter van George Wilco en van Helena Maria van S. en H. Zij hertrouwde met Edzard van Burmania, grietman van Ferwerderadeel, van wien zij in 1708 opnieuw weduwe werd. Uit Aylva's huwelijk met haar sproten 2 kinderen: Helena Maria, overl. 30 Oct. 1712, oud ruim 23 jaar, gehuwd 27 Jan. 1707 met Julius Jelte van Unia Douwe Carelszn; en Hylck, overl. 11 April 1715, oud 23 jaar, eerst gehuwd met Zeino Joachim van Burmania, overl. 1710, en daarna met Ulbo Aylva van Burmania.

Zie: Baerdt van Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 83, 84; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2] II, 472.

Regt

[Aylva, Johan van]

AYLVA (Johan van), overl. 1660, zoon van Sjoerd en van diens eerste vrouw Fopck Reyns dr. van Liauckama.

Hij werd grietman van Hemelumer-Oldephaart en Noordwolde 1641 en werd bij resol. der Stat. Gen. 23 Jan. 1653 benoemd tot extra-ord. ambassadeur naar Lubeck, wegens den vredehandel tusschen Polen en Zweden. Het gezantschap zou bestaan uit Jacob de Witt, oud-burgemeester van Dordrecht, Antony Oetgens v. Waveren, ridder, oud-burgemr. van Amsterdam, en Gualtherus Henricus Gualtheri. Deze laatste werd ziek en stierf vóór 23 Jan. 1653, waarop het gezantschap met v. Aylva werd aangevuld.

Deze nam 30 Jan. 1653 afscheid en kwam eerst 12 Maart d.a.v. te Hamburg aan, alzoo te laat voor het congres, dat zonder succes geëindigd was. Wij vinden v. Aylva later nog vermeld als den 9. April 1659 wegens Friesland gecommitteerd in de Admiraliteit van Amsterdam. In het volgend jaar overleed hij en werd te Hemelum begraven. Hij huwde 27 Juni 1639 Trijn Sybrensdr. van Walta, overl. in 1667. Hij was bij dit huwelijk nog geen 25 jaar, zij was al over de 40 en voor de tweede maal weduwe, 1o. van Gijsbert Arents van Arentsma, 2o. van Hessel Hotzes van Aysma. Uit haar huwelijk met van Aylva zijn geen kinderen geboren.

Zie: A.H.H.v.d. Burgh, *Gezantsch. door Zweden en Nederl. wederz. afgev.*, bl. 7.

Regt

[Aylva, Sicco Douwe van]

AYLVA (Sicco Douwe van), gedoopt te Holwerd 30 Mei 1734, overl. aldaar in April 1807; zoon van Hessel Douwe Ernst, zie hiervóór, en van Bouwina van Burmania.

Hij was eerst in militairen dienst als luitenant bij de infanterie maar werd 3 Mei 1780 grietman van W.-Dongeradeel. In 81 en volgende jaren behoorde hij tot die leden der St. v. Friesland, die de patriotsche beginselen waren toegedaan en later afzonderlijk te Franeker vergaderden, waarom hij het raadzaam achtte zich in 1787 naar het buitenland te begeven. Na de omwenteling van 1795 teruggekeerd, was zijn terugkomst te Holwerd één groot vreugdebetoon, terwijl hij terstond in de regeering der provincie werd benoemd. In 1796 nogmaals tot de minderheid der volksvertegenwoordiging in Friesland behoorende, week hij naar Groningen, doch keerde spoedig weder terug en werd onder koning Lodewijk lid van het depart. bestuur van Friesland. Hij overleed ongehuwd. Over het geschil betreffende de

nalatenschap van zijn zuster zie men het artikel over zijn vader H.D.E.v. Aylva (kol. 59).

Zijn portret, door Vinkeles, komt voor in het *Vervolg op Wagenaar* XIII, 188; ook bestaat het als prent door J. Hulk.

Zie: *Vervolg op Wagenaar* III, 74; XXII, 40; XXIV, 64; XXIX, 23, 56, 57; XXXV, 311, 354;

Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. v. Grietmannen*, 74, 75.
Regt

[Aylva, Sjoerd van (1)]

AYLVA (Sjoerd van) (1), Sjurd of Siward v.A., overl. 1509, zoon van Epo (1) en van Ebel Juwsma.

Wanneer hij S.v.A. van Witmarsum wordt genoemd, wil dat zeggen, dat hij tot den tak der A.'s van W. behoort. Hij woonde echter te Schraard en werd in 1500 tot hoofdaanvoerder gekozen in den opstand der Friezen tegen het saksische gezag. Tjerk Walta, van Tjerkwerd, Douwe Hiddema en Doede Bonga, van Kimswerd waren zijn helpers. Hertog Hendrik van Saksen werd door hen te Franeker met een groote macht omsingeld, en, met behulp der Groningers, formeel belegerd. Het is bekend hoe Hendrik door zijn vader Albrecht werd ontzet en Friesland vreeselijk werd gestraft. Een menigte Friezen, ook S. van Aylva, week buitenslands; zij keerden er echter langzamerhand terug, ook Aylva, maar van verdere wapenfeiten verneemt men niets meer. Hij hield zich bezig met het bestuur zijner landgoederen en liet het leven bij den grooten watervloed van 28 Sept. 1509, bij een poging om zijn knechts met het vee te hulp te komen; door het water overvallen, zijn allen, menschen en vee verdronken.

Hij huwde Sijts van Walta, van Wyckel, dochter van Watze, tot Schraard, en van Auck. Uit dit huwelijk sproten 10 kinderen o.a. Alef, rechter te Wons, wiens gelijknamige zoon hier vóórgaat.

Zijn portret is in prent gebracht door P. Feddesz.

Zie: Schotanus, *Gesch. van Friesl.*, 474, 532; *Tegenw. St. van Friesland*, III, 175, 176; Scheltema, *Staatk. Nederl.*; v.d. Aa, *Aardr. Wdb.* X, 304, 305; Blok, *Gesch. Ned. Volk*[2] I, 517, 518.
Regt

[Aylva, Sjoerd van (2)]

AYLVA (Sjoerd van) (2), geb. 23 Juli 1616, overl. op Meckemastate te Rinsumageest 19 Oct. 1679, zoon van Tjaard (2) die volgt, en van Jets van Aylva.

Hij studeerde aan de academie te Leiden (ing. 16 Juni 1631), werd 11 Dec. 1656 grietman van Dantumadeel en geraakte met de stad Dokkum in verschil over haar rechtsgebied. Bij besluit van Gedep. Staten van 10 Januari 1662 werd beslist, dat de stad haar jurisdictie niet verder zou uitstrekken, dan tot in de stadsgracht en het uiterste einde van de valbrug.

Aylva werd 3 Juni 1660 wegens Friesland gecommitteerde in de Admiraliteit op de Maas, werd lid der Staten van Friesland en van de Staten-Generaal. In 1666 deed hij afstand van zijn grietenij ten behoeve van zijn zoon Tjaard en werd 7 October 1666 raadsheer in het Hof van Friesland. Hij droeg dit ambt twee maanden later over aan Pibo van Donia, doch werd 27 Febr. 1672 opnieuw als zoodanig verkozen en bleef nu deze waardigheid tot zijn dood bekleeden. Sjoerd van Aylva huwde in 1641 met Juliana van Mauderich, die in Maart 1670 overleed en de dochter was van Adriaen en van Sjouck van Roussel. Uit zijn huwelijk sproten 6 kinderen, waarvan Tjaard met Helena Maria barones v. Schwartzenberg en Hohenlansberg huwde, Epo (4) hier voorgaat en Saepck met Johan van Molenschot was gehuwd.

Zie: *Tegenw. St. van Friesl.* II, 252; B v. S m i n i a , *Nieuwe Naaml. v. Grietm.*, 124; *Navorscher* LXIX (1920), 136, 137.
Regt

[Aylva, Tjaard van (1)]

AYLVA (Tjaard v a n) (1), zoon van den tot heden bekenden stamvader E p e of E p o v a n

A., die in 1416 te Witmarsum woonde, wordt vermeld als in 1441 in Westergoo woonachtig.

Tot welke partij, Schieringers of Vetkoopers, hij behoorde is niet voldoende bekend. Doorgaans wordt hij (en deze opgave zal de juiste zijn) tot de partij der Vetkoopers gerekend, ofschoon er een getuigenis van eenen Jancke van Douma, van Oldeboorn, bestaat, die hem uitdrukkelijk een Schieringer noemt. Hoe dit zij, in 1420 haalde hij een stout stuk uit bij de vermeestering van het door de Hollanders (aanhangers van Jan van Beieren, dus Schieringers) bezette Makkum. Het verhaal gaat, dat Tjaard van Aylva door middel van een vreesaanjagenden brief, quasi door Sicko Sjaerdema, hoofd der Schieringers gezonden, en daartoe gesterkt met een van een anderen brief genomen zegel van Sicko, de bezetting van Makkum wist te doen aftrekken. Tjaard bezette daarop het slot, wat ten gevolge had, dat eerlang een bestand met de tegenpartij werd gesloten. Het *Stamboek v.d. Fr. Adel* deelt ook mede, dat met deze gebeurtenis het huwelijk van Tjaard's zoon Douwe met Edwert Sjaerdema, Sicko's dochter in verband staat. Met het oog op het door Tjaard gepleegd bedrog mag dit laatste zeker bevreemdend heeten en wel te meer omdat gemeld huwelijk pas 20 jaar daarna kan gesloten zijn. Tjaard moet omstreeks 1420 zijn gehuwd met Swob Juwsma en won, volgens genealogieën 4 kinderen, waaronder Epo (1) die voorgaat; Sytscke, het 2e kind testeerde in 1492 en was in 1447 gehuwd met met Goslick Juwinga, te Bolsward; Douwe, bovengenoemd, huwde Edwert Sjaerdema en heeft den naam Sjaerdema aangenomen; Ydt of Idt, het 4e kind, huwde eerst met Eelcke Heringa, van Rauwerd, en daarna met Sascker Jelmera.

Zie: *Nederl. Adelsboek* 1912, 69; Schotanus, *Gesch. van Friesland*, 253.

Regt

[Aylva, Tjaard van (2)]

AYLVA (Tjaard van) (2), overl. 23 Febr. 1628, zoon van Ulbo en van Saepk van Wynia.

Hij bewoonde Meckemastate te Rinsumageest, werd 26 Mei 1601 benoemd tot grietman van Dantumadeel en werd in 1615 als buitengewoongecommitteerde uit Oostergoo naar de Staten-Generaal geroepen om te voorzien in de geschillen omtrent den godsdienst ontstaan en plannen te beramen tot het houden van een nationale synode. Hij had zitting in de Admiraliteit en volgde als gevolmachtigde wegens Dantumadeel de lijkstatie van graaf Willem Lodewijk, den frieschen stadhouder, in 1620.

Hij huwde 22 Nov. 1612 met Jets van Aylva, overl. 8 Juni 1618, dochter van Epo en van diens 2e vrouw Ynts Sybethsdr. van Scheltema. Behalve een jong overlleden zoon sproot uit dit huwelijk Sjoerd (2) hiervóór.

Zie: Baerdt van Sminia, *N. Naaml. v. Grietmannen*, 122.

Regt

[Aylva, Tjaard van (3)]

AYLVA (Tjaard van) (3), geb. omstreeks 1645, overl. te Hichtum 31 Jan. 1705, zoon van Ulbo (1), die volgt, en van Hylck van Lycklama. Hij werd in 1673 grietman van Wonseradeel en bracht door zijn tweede huwelijk Waardenburg en Neerijnen in de familie v. Aylva, waarin het steeds is gebleven. Hij huwde eerst met Frouck Hesselsdr. Huyghis, die 17 Sept. 1668 in het kraambed overleed;

daarna met M a r g a r e t h a barones v a n G e n d t J o h a n s d r ., vrouwe van Waardenburg en Neerijnen, geb. in 1656, overl. 15 Jan.

1741. Uit het eerste huwelijk één zoon, Ulbo Hessel v.A., in 1701 grietman van Rauwerdehem en ontvanger generaal der consumptiën; uit het tweede huwelijk 6 kinderen: Cornelis, gehuwd met Juliana barones van Schwartzenberg (wier zoon Tjaard (4) volgt); Frouck Helena, gehuwd met Frederik Hendrik baron van Gendt (dl. VI, kol. 570); Judith Maria, gehuwd met Frans Carel Christoph graaf von Wied (zie dit echtpaar: *Wapenheraut* XXII, 436); Agatha Wilhelmina, gehuwd met Hans Willem van Aylva (wiens gelijknamigen zoon als H.W. (1) hier voorgaat); Hans Willem, de zoogen. historieschrijver van Friesland (dl. I, kol. 203); Hobbe Esaias, ongehuwd als gouverneur van Maastricht overleden (dl. I, kol. 203.)

Regt

[Aylva, Tjaard van (4)]

AYLVA (Tjaard van) (4), geb. 20 Maart 1712, overl. te Hichtum 11 Sept. 1757, zoon van Cornelis en van Juliana thoe Schwartzenberg (zie het vorig art.).

Hij werd 7 Mei 1734 grietman van Baarderadeel en, na den dood zijns vaders, 9 Maart 1747 ook van Wonseradeel, dijkgraaf van de vijf deelen en van Wonseradeels zuiderzeedijken, gecommitteerde staat in het mindergetal, curator der hoogeschool te Franeker (Maart 1747) en lid der Staten-Generaal.

In 1744 werd hij naar eenige duitsche hoven afgevaardigd om deze te bewegen hun met Oostenrijk aangegane verdragen na te komen, welk gezantschap hij met lof heeft volbracht en dat getuigt van zijn goed doorzicht en groote bekwaamheid. Hij wordt ook geprezen als bevorderaar van kunsten en wetenschappen en als groot voorstander van godsdienstvrijheid. Hij was loszinnig van aard: als lid der Stat. Gen. te 's Gravenhage in de Lange Houtstraat woonachtig, hield hij daar (volgens v. Hardenbroek) ‘avond aan avond souper met hoeren en comediennes’ en ‘ging zich geregeld aan drank te buiten’. Dit alles wordt bevestigd door een brief van Mr. Gerard van Eversdijck (9 Maart 1753) aan Mr. Pieter Pous, uitgegeven en toegelicht door W. baron Snouckaert v. Schauburg in den *Navorscher*. Hij bevat een uitvoerig relaas van een hevigen twist tusschen v. Aylva en Mello de Castro, extra-ord. envoyé van Portugal, en waaraan bijna het geheele toenmalige corps-diplomatique te pas is gekomen. Mogelijk is hem toen van hoogerhand een wenk gegeven en is hij voorgoed naar Friesland vertrokken. Hij huwde te Hichtum 21 Nov. 1756 met Juliana Agatha thoe Schwartzenberg, geb. te Rinsumageest 28 Sept., 1731, overl. in 1798 en begr. te Rinsumageest, dochter van Jan Sicco en van Elisabeth Helena van Camstra. Dit éénjarig huwelijk is kinderloos gebleven.

Zie: Wagenaar XIX, 490; Scheltema, *St. Ned.*; B.v. Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 237, 238; *Navorscher*, 1914, 98-101; v. Hardenbroek, *Gedenkschr.* I, 111, 268.

Regt

[Aylva, Ulbo van (1)]

AYLVA, (Ulbo van) (1), geb. te Hijlaard in 1615, overl. in 1652, zoon van Hobbo hiervóór, en van Frouck van Aylva.

Hij studeerde eerst te Leiden (ingeschr. 16 Juni 1631), daarna te Groningen (sedert 23 Sept. 1631), werd bij afstand van zijn broeder Epo (3), 16 Juli 1640 grietman van Baarderadeel; in 1647 werd hij grietman van Wonseradeel, had zitting

in de kamer van Westergoo en werd meermalen wegens Friesland naar staatscommissies afgevaardigd, o.a. naar de Groote Vergadering te 's Gravenhage in 1651. Om zijn kunde en doorzicht bij velen in

hooge achting, zou hij stellig een man van beteekenis zijn geworden, wanneer de dood hem niet op jeugdigen leeftijd had weggerukt. Hij was omstreeks 1640 gehuwd met Hylck van Lycklama, dochter van Eise (Esaias) en van Jelle Aggesdr. van Osinga. Uit dit huwelijk sproten 4 kinderen, waarvan de beide jongsten, Tjaard (3) en Hobbe Esaias hier voorgaan. De oudste dochter, Frouck, huwde met Hans Willem v.A. (dl. I, 202); de tweede, Jeltje Agatha, overl. 27 Dec. 1682, huwde 20 Maart 1664 met Laes v. Burmania Sjuckszn., die in 1691 stierf.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret was in het bezit van jhr. van Sminia te Bergum.

Zie: Scheltema, *Staatk. Nederl.*; Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naaml. v. Grietm.*

Regt

[Aylva, Ulbo van (2)]

AYLVA (Ulbo van) (2), geb. 1659 of 1660, overl. op Haniastate te Holwerd 26 April 1725, oud 65 jaar, zoon van Hans Willem (dl. I, 202) en van Frouck van Aylva. Hij was in zijn jeugd in militairen dienst, doch werd 18 Febr. 1679 grietman van Idaarderadeel en 28 Mei 1692 van Oost-Dongeradeel. Hij bezat goede kundigheden en groote karaktereigenschappen, waarom hij benoemd werd in de meeste staats-commissiën, zoo binnen als buiten Friesland. Hij had veel invloed in de kamer van Oostergoo en werd meermalen als politiek-commissaris afgevaardigd naar de friesche synoden, o.a. te Dokkum 1695, te Heerenveen 1697, te Bolsward 1706, te Harlingen 1715 en te Leeuwarden 1717.

In 1720 droeg hij zijn grietenij over aan zijn schoonzoon en leefde sedert ambteloos; bij zijn overlijden liet hij den roem na van een sieraad te zijn geweest van zijn geslacht en van zijn vaderland.

Hij huwde 6 October 1689 met Helena van Aylva, die 11 Nov. 1708 overleed en de dochter was van Sippe (Scipio) Meckema v.A. en van Lisck Fransdr. van Eysinga. Uit dit huwelijk sproot slechts één dochter: Frouck Elisabeth v.A., geb. 1692, overl. 11 Juni 1758, sedert 1712 de gade van Albertus Aemilius Lamoraal Rengers.

Zie: Scheltema, *Staatk. Nederland*; Baerdt van Sminia, *Nieuwe Naaml. v. Grietm.*, 84, 85.

Regt

[Aylva, Watze van]

AYLVA, (Watze van), zoon van Tjaard, grietman van Wonseradeel, en van diens tweede vrouw Renck of Rints van Galama.

Hij was een der onderteekenaars van het Verbond der Edelen en werd daarom eerst te Antwerpen gedagvaard, doch niet verschijnende, met verbeurdverklaring zijner goederen gebannen.

Hij was gehuwd met Franscke van Grustra (Groestra) dochter van Jeppe, die hem overleefde, maar geen kinderen bij hem had.

Zie: te Water, *Verb. der Edelen* II, 168, 169.

Regt

[Aylva, Wybren van]

AYLVA (Wybren van), Wybrand van A., overl. na 1587, zoon van Rienck en van Hille (Hylck) van Roorda en zwager van den bekenden Jan Bonga, een der hoofdmannen van de vrijheidspartij in Friesland.

Hij bewoonde Roordastate te Genum en behoorde onder degenen, die de zaak der vrijheid voorstonden. Hij had het Verbond der Edelen geteekend, had (volgens een lat. gedicht van Gellius Snecanus) als balling buitenslands gezworven en was ook gevangen geraakt, doch dit wordt door geen andere berichten bevestigd. Toen Sneek zich in 1572 voor den Prins verklaarde, ging dit met zijn volkomen instemming; hij werd toen tot Olderman der stad benoemd.

In het Leicestersche tijdvak zeer engelschgezind, volgde hij de lijn van den woeligen Hessel van Aysma en toen deze in 1587 Oostergoo tot het aanbieden der souvereiniteit aan koningin Elisabeth wist te bewegen en Westergoo, Zevenwolden en de steden zich daarbij aansloten, werden van Aylva en Dominicus Richaeus van Postella naar Engeland gezonden. Daar dit echter buiten toestemming van den Adel en Eigengeërfden en tegen den zin van den stadhouder Willem Lodewijk geschiedde, werd dit gezantschap niet erkend als van staatswege afgezonden en het antwoord der koningin niet op den Landdag voorgelezen.

Hij huwde, volgens huw. voorw. van 19 Mrt. 1564, met Auck van Galama, die 10 Oct. 1587 testeerde, in 1602 nog leefde, en dochter was van Tonis v.G. en Cnier van Jousma. Uit dit huwelijk sproten zes kinderen.

Zie: Gellius Snecanus in *Frisia Nobilis*, 154; te Water, *Verb. der Edelen* II, 169-171; Scheltema, *Staatk. Nederl*; Blok, *Gesch. Ned. Volk*[2] II, 254.

Regt

B.

[Baars, Antonius Wilhelmus Bernardus van]

BAARS (Antonius Wilhelmus Bernardus van), geb. te Tiel 1 Jan. 1824, overl. te Deurne 27 Jan. 1886, zoon van Jan (geb. te Tiel 21 Dec. 1790, overl. te Deurne 16 Jan. 1879) en van Johanna v.d. Driesschen (geb. te Arnhem 5 Juni 1782, overl. te Deurne 18 Sept. 1865) Reeds vroeg voelde hij neiging tot de schilderkunst. Hij bezocht de schilder-academie te Brussel en gaf er het aanzijn aan eenige verdienstelijke schilderijen, waarvan er nog enkele te Deurne aanwezig zijn. Eveneens voelde hij zich aangetrokken tot het onderwijs. In 1840 behaalde hij den 4en rang, in 1841 den 3en, in 1842 Fransch en Duitsch, in 1846 den 2en rang en in 1847 Engelsch. Intusschen was hij werkzaam als secondant in verschillende kostscholen. In Sept. 1850 diende hij bij den gemeenteraad van Deurne een request in 'om hem admissie te verleenen tot het geven van onderwijs in de nederduitsche en fransche talen en hem een woning te verschaffen met gemeubileerd schoollocaal'. Bij raadsbesluit van 25 Sept. 1850 werd hem dit toegestaan, omdat er nog geen onderwijs in het Fransch werd gegeven. In plaats van een woning echter stelde men hem 2 kamers beschikbaar. 14 Mei 1851 werd de schoolonderwijzer J.M. Peereboom eervol ontslagen en v.B. provisioneel tot zijn opvolger benoemd. Die aanstelling werd 30 Oct. d.a.v. in een definitieve veranderd. In 1857 legde zijn zoon Jan Th.H., die hem in 1886 zou opvolgen, den eersten steen voor een nieuw schoolgebouw, dat in 1876 door een ander werd vervangen. V.B. ontving van den gemeenteraad toestemming tot oprichting van een kostschool, die weldra vele leerlingen telde. Van muziek was hij een groot liefhebber; op zijn initiatief werd in 1874 de Fanfare te Deurne opgericht, waarvan hij de eerste directeur was. Later werd die fanfare in een harmonie omgezet, die in 1924 op luisterrijke wijze haar gouden feest vierde. Ook wist hij een voor dien tijd zoo nuttige plaatselijke Veeverzekering te stichten die uitstekend heeft gewerkt. V.B. was de eerste r.k. onderwijzer te Deurne sinds den vrede van Munster. Hij was gehuwd met Anna Maria v.d. Mortel, geb. te Deurne 28 Maart 1830 en ald. overl. 14 Jan. 1886.

Zie: *Gemeente-archief* en *Familiepapieren*.

H.N. Ouwerling

[Backer, Hilmar Johannes]

BACKER (Hilmar Johannes), geb. te Dordrecht 17 Sept. 1804, overl. ald. 1 Mei 1845, was de zoon van Hilmar Johannes Backer en Maria Dam. Hij legde zich in het bijzonder toe op de lithographie in den tijd, toen deze kunst de graveerkunst begon te verdringen. In de verzameling *Dordracum Illustratum* vindt men talrijke door hem vervaardigde of uitgegeven litho's. Zijn portret (borstbeeld zoowel rechts als links), gelithographeerd, zonder naam of opschrift, is zeer zeldzaam.

Zie: S.v. Gijn, *Dordr. Ill.*, no. 3193.

van Dalen

[Backer, Jacob]

BACKER (Jacob), kartuizer, geboortig uit Amsterdam, overl. bij Utrecht op 2 Maart, omstr. 1472. Zijne ouders waren Geertruida en Willem Symonsz. Hij trad

in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht en werd aldaar geprofest. Men koos hem - wellicht in

1466 - als opvolger van Nicolaas Gerritsz. (zie art.) tot prior van dit huis, welk ambt hij tot 1470 heeft bekleed. Hij is toen opgevolgd door Adrianus Storm (VI, 1264) en schijnt daarna nog eenigen tijd het ambt van vicarius te hebben bekleed. Zijn graf bevond zich aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand. Het klooster Nieuwlicht was in zijn tijd een bloeiend centrum voor het vervaardigen en versieren van handschriften. In het Rijksarchief te Utrecht bevindt zich een hs., in 1889 uit de collectie van Thomas Philipps te Cheltenham aangekocht, hetwelk op den omslag den titel draagt: *Recepta et exposita domini Jacobi Backer prioris huius domus in annis LXVIJ, LXVIIJ, LXIX et LXX usque ad eius absolutionem*. (In den *Atlas der Ned. Palaeographie* bij plaat XVII, waar bl. 39*a* van dit hs. gereproduceerd is, wordt het hs. abusievelijk beschreven als ‘Rekeningboek van het karthuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht 1527-1533’). Deze kladrekeningen bevatten zeer belangwekkende bijzonderheden betreffende de uitgaven, door het klooster in deze jaren gedaan, ten behoeve der boekerij. In de Universiteitsbibliotheek te Utrecht, waar niet minder dan 145 hss., 73 incunabelen en vele zestiende-eeuwsche drukwerken bewaard worden, afkomstig van het voormalige klooster Nieuwlicht, vindt men nog een codex (no. 35 van den catalogus), waarvan Backer de eerste helft (fol. 1-60), *S. Ambrosii Hexaëmeron libri VI*, op 6 Sept. 1471 en de tweede helft (fol. 61-98), *S. Basilii homiliae IX in Hexaëmeron*, op 11 Febr. 1472 heeft voltooid. Hij schijnt dus ook zelf naarstig te hebben gewerkt als afschrijver.

Zie: *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 156, 226, 244, 355; A. Hulshof, *Uitgaven voor de Boekerij van het Karthuizerklooster te Utrecht in de jaren* 1466-1470 (in *Buch und Bucheinband, Aufsätze und Graphische Blätter zum* 60. *Geburtstage von* Hans Loubier (Leipzig 1923) 170-175; *Catal. codicum manu scriptorum Biblioth. Univ. Rheno-Trajectinae*, t.a.p.

Scholtens

[Backer, Jan Auke]

BACKER (Jan Auke), in de tweede helft der 18e eeuw koopman te Harlingen, dichter en tooneelschrijver, moest na het verloopen zijner zaken van zijn pen leven. In 1774 verscheen zijn *Proeve van Dichtlievende Mengelingen* (Hoorn 1774), in later jaren nog door twee deelen gevolgd (Hoorn 1781, Amsterdam 1793). Hij bewerkte en vertaalde de volgende tooneelspelen: *Agnes de Castro* (treursp. Hoorn 1775); *De beloonde deugd* (tooneelsp. ontleend aan Marmontel's *Le silvain*, Amst. 1785); *Alardus of de zelfmoord door liefde* (tooneelsp. ontleend aan Goethe's *Werther*, Amst. 1786); *De jaloersche vrouw* (tooneelspel, naar het Fransch van Desforges, in proza, Haarlem 1789, 1791); *De ritmeester Erlau of veroordeelde onschuld* (uit het Hoogduitsch, Haarlem 1789); *De dood van Seneca* (treursp. Amst. 1796); *De zeldzaame bedelaar* (tooneelsp. waarschijnlijk naar een fransch verhaal, Amst. 1798); en de twee ‘herders-zangspelen’ *Het ontdekte bedrog* (Amst. 1787) en *De moerbeziënboom* (Amst. 1792), met aria's en duetten op bekende wijzen te zingen. Voorts is van hem te vermelden: *De jonge reiziger door Nederland* (3 dln. Amsterdam 1792), *Petrarcha en Laura, een fragment*, met hist. aant. (Amsterdam 1793), *Menge-*

lingen uit mijn portefeuille in Proza en Poëzij (Amsterdam 1794).
Zie: Frederiks en van den Branden in voce; te Winkel, *Ontwikkelingsgang*, 2e dr., V (1924), 438; Worp, *Drama en tooneel* II, 156, 173, 214, 307, 315; *Catalogus Bibl. Maatschappij d. Ned. Lett.*, register tooneelcatalogus.
Kossmann

[Bähler, Louis Henry]

BÄHLER (Louis Henry), geb. in 1766, overl. te Zwolle 11 Juli 1836. Hij studeerde te Lausanne in de godgeleerdheid, werd in 1791 proponent bij de Walen, woonde in 1795 te 's Gravenhage, was na peremptoir examen Waalsch predikant te Zwolle 18 Maart 1798 tot zijn dood. Hij was gehuwd met H.W.M. Despar.

Als vurig aanhanger van Isaak da Costa (zie dl. VI, kol. 336-348) schreef Bähler na de verschijning van diens *Bezwaren tegen den geest der eeuw* eene leerrede: *La vérité de Jesus Christ, l'esprit du siècle et la réformation* (*Jean XVII*: 17) .... (Amst. 1824), ook vertaald als: *De waarheid in Jezus Christus* .... (Amst. 1824). Zijn geschrift ademt eerbiedige bewondering ‘over de genade van God in een bekeerden Jood’. Hij vond in de godsdienstige zienswijze van da Costa de waarheid, die in Jezus Christus geopenbaard was, en meende ‘als een krijgsknecht van Christus de slapende Gemeente ten strijde te moeten roepen tegen den geest der eeuw: de hoogmoed van den mensch, die de dingen des Geestes Gods niet verstaat’. Da Costa stelde zijne vriendschap op hoogen prijs, en schreef op hem het gedicht: ‘Getrouwe, wien geen Eeuw van ongeloof en laster In d'ijver voor Gods Kerk geschokt heeft, of ontzet, Maar die, in 't heilgeloof van 't Godlijk woord steeds vaster, Zijn vijand weer bood met de waapnen van 't gebed’ .... Nog schreef Bähler: *De gedenkdag van Waterloo, beschouwd in betrekking met de jongstleden overstroomingen* (*Jes.* 30:18) (Amst. 1825); *Elia bij de weduwvrouwe van Zarphat* (1 *Kon.* 17:8-16) .... (Amst. 1826); *Het gevaar van verharding bij een volk* (*Ex.* 7:5), voorafgegaan door een gedicht van zijn vrouw .... (Amst. 1826); *La voix de l'éternel qui crie à la ville* (*Mich.* 6:9) (Amst. 1831); *La patience de Job* (*Job* 2:9, 10) (la Haye 1834).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prol. Godgel. in Nedeland* I (Utr. 1903), 292-294; *Kerkelijk Handboek* (1878), 714; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Hervorming en de Herv. Kerk der Ned.*, 3de dr. (Utr. 1916), 750 v.; Petit, *Repertorium* .... (Leiden 1907), kol. 1129.
Knipscheer

[Bakhuyzen, Gerardina Jacoba van de Sande]

BAKHUYZEN (Gerardina Jacoba van de Sande), was bloem- en vruchtenschilderes, dochter van Hendricus (zie volgend art.), werd te 's Gravenhage 27 Aug. 1826 geb. en is aldaar overl. 19 Sept. 1895. Zij behaalde vele prijzen en stelde een tijdlang geregeld in Duitschland en Oostenrijk ten toon. Schilderijen van haar hand bevinden zich o.a. in de musea te Amsterdam, den Haag, Haarlem, Rotterdam, Hannover. Een aquarel van haar bevindt zich o.a. in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam. Naar haar werken werden een paar steendrukken gemaakt.

Literatuur: zie volgend artikel.
J.M. Blok

[Bakhuyzen, Hendricus van de Sande]

BAKHUYZEN (Hendricus van de Sande), behoort tot die leden van het geslacht van de Sande Bakhuyzen uit de 19de eeuw, welke met succes de schilderkunst beoefend hebben, met zijn neef Alex. H.v.d.S.B., met zijn zoon Julius Jacobus en zijne dochter Gerardina Jacoba (zie boven).

Hendricus v.d.S.B., landschapschilder, schilder van dieren, marines, wintergezichten, etser en lithograaf, werd geboren te 's Gravenhage 2 Jan. 1795 en is aldaar overleden 12 Dec. 1860. Hij was de leerling van J. Heymans, S.A. Kransz, van den Luikenaar L. Defrance, J.W. Pieneman en werkte veel in Holland, België en Duitschland. Met B.C. Koekkoek en A. Schelfhout behoort hij tot de leiders der landschapsschool in het begin der 19de eeuw. Tot zijn leerlingen behooren: W. Roelofs, J.J.v.d. Maaten, J.v. Borselen, C. Immerzeel, F. en W.A. van Deventer, H. van Hove, P. Stortenbeker, Weissenbruch en Termeulen. In 1822 was hij lid van de academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam en van het bestuur van de teekenacademie te 's Gravenhage. Schilderijen van zijn hand bevinden zich o.a. in de Musea te Amsterdam, Hamburg, Rotterdam, Karlsruhe, München. Hij maakte een zestal etsen (landschappen met dieren) en een zestal steendrukken, o.a. een voorstelling, weergevende een landschap met koe en drie schapen. Naar zijn werk maakten prenten F.L. Huygens, Arendsen, J.D. Steuerwald, J.C. d'Arnaud Gerkens, A.C. Nunninck, P. Lauters, H. van Hove Bzn., R. Brend'Amour, en E. en A. Tilly.

Zijn neef Alex. H. van de Sande Bakhuyzen, landschapschilder, dierschilder en etser, werd geb. te 's Gravenhage 1830. Ook zijn er een tweetal etsen van hem bekend, waarvan de een, voorstellende een landschap, dateert van 1856.

Zijn portret in houtsnede bij Immerzeel, bl. 24.

Zie: A. von Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 42; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* II, 380; J. Meyer, *Allgem. Künstlerlexikon* (Leipzig 1872) II, 525; C. Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* etc. (Amst. 1857-64) I, 47 en suppl. 7; R.S.v.d. *Eynden en* A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderl. schilderkonst sedert de helft der* 18*de eeuw* (Haarlem 1816-42), III, 879, IV, 296; J. Gram in *Max Rooses' Het Schildersboek*, 239 (met afb.); F.v. Bötticher, *Materwerke d.* 19 *Jahrh.*; v.d. Kellen, *Kunstenaarsbrieven in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam*; G.H. Marius, *De Hollandsche schilderkunst in de* 19de *eeuw* (den Haag 1920), 66, 68, 77, 98, 110, 161, 219, 223, 220; H.P. Bremmer, *Moderne Kunstwerken*, IV, 91.

J.M. Blok

[Bakker, Jan]

BAKKER (Jan), geb. te Bolsward, was in 1823 nog werkzaam als praeceptor van een latijnsche school te Amsterdam. Hij werd predikant te Witmarsum 19 Juni 1785, maar is bij vonnis van het Hof van Friesland om politieke redenen van zijn bediening vervallen verklaard op 27 Oct. 1792; hij is daarna ook door de classis Bolsward in buitengewone vergadering uit zijn ambt ontzet. Dit vonnis is echter in 1795 weer ingetrokken. Nu echter vroeg en verkreeg hij eervol ontslag als predikant van Witmarsum en werd na zijn afscheid op 19 April 1795 praeceptor te Amsterdam.

Hij schreef: *Lofrede op Herman Venema* (Amst. 1801); *Brief aan den .... Heer Ew. Kist, pred. te Arnhem, betrekkelijk zijne onlangs uitgegevene Aanmerkingen tegen den Burgerrepresenlant J.H. Floh* (Amst. 1796). Hij gewaagt in dit werkje van de verdraagzaamheid en de noodzakelijkheid van zelfkennis noodig in de beoefening van het christendom.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland* I (1903), 295; *Kerkelijk Handboek* (1911), Bijl. 191.

Knipscheer

[Bakker, Joannes Nicolaus]

BAKKER (Joannes Nicolaus), 25 Maart 1833 te Slooten bij Amsterdam geb. en overl. 26 Aug. 1890 op het melaatschen-etablissement Batavia in Suriname. Den 15en Nov 1860 als leekebroeder in de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser getreden, werd hij in 1866 naar de missie van Suriname gezonden. Daar was hij jarenlang de ziel van het nieuw jongensweeshuis te Livorno. In 1878 werd hij verplaatst naar de leprozeninrichting te Batavia, wijl hij zelf, ten gevolge van snooden moedwil, met de melaatschheid was geslagen. Nog twaalf jaren lang verdroeg hij geduldig de vernederende en pijnlijke gevolgen zijner steeds toenemende ziekte, terwijl hij naar best vermogen de geestelijke en tijdelijke belangen zijner arme lotgenooten bleef behartigen, vooral sinds hij in 1883 priester was gewijd. Niet ten onrechte is hij na zijn dood allerwegen geprezen als de nederlandsche Pater Damiaan.

Zie over hem: levensschets in het maandschrift *De Volksmissionaris*, Jg. 12 (1890-1891), 74-86.

van Grinsven

[Bakker, Jan de]

BAKKER (Jan de) of Johannes Pistorius, geb. te Woerden begin September 1499, verbrand te 's Gravenhage 15 Sept. 1525. Zoon van Jan Dirksz., koster te Woerden (de naam zijner moeder is onbekend), van 1511 tot 1514 leerling op de kapittelschool van den Dom, daarna van de Hieronymusschool, ook te Utrecht, waar toen de welbekende Hinne Rode rector was, heeft hij van dezen geleerde, die voor de Nederlandsche hervorming van zoo groote beteekenis geweest is, sterken invloed ondergaan. In 1520 heeft hij in zijn geboortestad openlijk de nieuwe leer gepredikt en het jaar daarna een poos te Leuven gestudeerd, waar toen ook Erasmus colleges gaf. Want Jan Dirksz., die zijn zoon vóór alles priester wilde zien, hoopte, dat Leuven hem van zijn kettersche denkbeelden genezen zou. Inderdaad is hij daarna pastoor geweest van het thans verdwenen Jacobswoude, het ambtswerk vereenigend met eene evangelische prediking, gelijk in deze jaren van de nog weinig belijnde nieuwe denkbeelden mogelijk was en ook bij vele andere priesters blijken zou. In het begin van 1523 is hij priester in Woerden, misschien verbonden aan het altaar van het bakkersgilde, hier ook gehuwd met Jacoba Jacob Jansz. dochter, een vormloos huwelijk zonder kerkelijke wijding, voor een deel misschlen als protest tegen het priestercoelibaat. In dezen tijd vallen dan ook zijn tochten door Holland, waar zich talrijke kringen van sacramentariërs bevonden (de Delftsche is vooral bekend), geen georganiseerde gemeenten nog, maar toch groepen die ter onderlinge geloofsversterking bijeenkwamen. Toen hij zich nu ook tegen den in 1525 gepredikten aflaat richtte, volgde zijne gevangenneming en overbrenging naar den Haag, 10 Mei. De Gevangenpoort zat reeds vol verdachten. Het geding van heer Jan voor de inquisiteurs Nicolaas Copinus de Montibus, Mr. Godschalk Rosemond en Ruard Tapper loopt van 11 Juli tot 7 Sept. Zijn kerkergenoot Willem Gnafeus de welbekende haagsche rector, heeft er ons uitvoerig over ingelicht. Het onderzoek gaat over de priesterwijding, de pauselijke macht, het vasten, de biecht en vooral over het priestercoelibaat, dat heer Jan verbroken had en waarover de meest aanstootelijke vragen in den hollandschen tekst van Gnafeus' relaas zijn weggelaten. Het verweer van den gevangene is waardig, scherp vaak, bijbelvast, met aanhalingen vooral uit het Nieuwe Testament. Hij heet Lutheraan, omdat 'lutherije' toen het algemeene woord voor ketterij was.

Luthersch was hij stellig niet, veeleer geestverwant van Hinne Rode, van die nog weinig belijnde richting dezer jaren, die evangelisch-bijbelsch heeten mag. Het doodvonnis spreekt het Hof uit op 15 September; na voorafgaande ontwijding werd het op de Plaats voltrokken in tegenwoordigheid van de landvoogdes Margaretha en vele geestelijke en wereldlijke heeren. Alle berichten bewaren de heugenis aan den edelen moed en het vrome geloof, waarmede de eerste noordnederlandsche martelaar den vuurdood onderging.

Het portret, vóór in het boek van Ds. Gunst, is naar de beeltenis in olieverf in de luthersche consistoriekamer te Woerden, vermoedelijk door A. van Rusting (1684), die dan, volgens sommigen, zich heeft gericht naar Gnafeus' persoonsbeschrijving. Een wezenlijk portret is het dus niet.

Zie: Paul Fredericq, *Corpus Inquisitionis* etc. IV, 406-495; J.W. Gunst, *Johannes Pistorius Woerdensis* (Hilversum 1925); J. Smit, *Jan de Bakker* ('s Grav. 1925). Verdere literatuur bij L. Knappert, *Het ontstaan en de vestiging van het protestantisme in de Nederlanden* (Utr. 1924), blz. 150-154.

L. Knappert

[Bal, Willem]

BAL (Willem), houtsnijder, geb. te Rotterdam 4 Aug. 1808 en overl. te Delft 17 Jan. 1897. Hij begon als letterzetter in de drukkerij van Schinkel te 's Gravenhage en kwam later bij de firma de Groot in Delft. Zijn eerste werk als houtsnijder was het maken van groote letters, later maakte hij vignetten, culs de lampe, en wijdde zich geheel aan de houtsnijkunst. Volgens Immerzeel verscheen zijn eerste houtsnede in het *Nederlandsch Magazijn* van 1834, doch zijn werkzaamheid voor dit tijdschrift werd eerst in de jaren 1846-50 van beteekenis. Verder werkte hij voor *De Aardbol, voor Nederlanders door Nederlanders geschetst* (uitgave van Laarman), ook voor de *Kunstchronijk* (jaargang X, XI, XIII) en voor G. Sandwijk's *Prentenmagazijn voor de Jeugd.* Middelmatige vignetten sneed hij voor de eerste hollandsche vertaling van Dickens' *De klok van Mr. Humphrey* (Amst. Frylinck 1840-43). Zijn beste werk is volgens Taurel zijn illustraties voor medische en wiskundige wetenschappelijke handboeken. Afzonderlijke prenten van zijn hand zijn o.a. de Nederl. ruiterij (6 stuks) uit de volks- en kinderprenten uitgegeven door P.C.L. van Staden Cz, de kolonie Frederiksoord.

Zie: Fred. Muller, *De Nederl. Geschiedenis in platen* (Amst. 1863), no. 6364, 6472 (?); E. van Heurck en G.J. Boekenoogen, *Histoire de l'imagerie populaire flamande* (Brux. 1910) 401, 402, 447, 470, 524, 526, 568, 693 enz.; *Historische avonden* III; C. Immerzeel, *De Levens en Werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amst. 1857-64), I, 26; *Brieven* van zijn hand bevinden zich in de *verz. Diederichs, Universiteitsbibliotheek te Amsterdam*; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* II, 382; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 48, III, 16; C.E. Taurel in *die Vervielfält. Kunst der Gegenwart* (Weenen 1887-1903), I, 225; verz. *volks- en kinderprenten* van F.G. Waller te Amsterdam in 's Rijks Prentenkabinet.

J.M. Blok

[Balen, Pieter]

BALEN (Pieter), kartuizer, geb. 1510, overl. 2 Sept. 1600 te Keulen. Hij trad omstreeks 1540 in het kartuizerklooster Zonneberg bij Kampen en werd er als monnik

geprofest. Toen dit klooster in 1580 door de Geuzen werd verwoest, moest de geheele communiteit uitwijken. Hij stierf en werd

begraven in de chartreuse van St. Barbara te Keulen. Pieter Balen was de langst levende professus van het klooster Zonneberg. Petreïus (VI, 1110), die hem van nabij gekend heeft, noemt hem een man van heiligen levenswandel.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* III (Monstrolii 1891), 176.

Scholtens

[Balen, Joannes van]

BALEN (Joannes van), kartuizer, overl. nabij Edingen 21 Oct. 1475. Aanvankelijk was hij magister artium in het college Het Verken te Leuven, waar men hem om zijn geleerdheid hoogachtte. Daarna trad hij in het kartuizerklooster 'Capella B. Mariae' bij Edingen en werd er als monnik geprofest tijdens het prioraat van Laurentius Muscheselius. Gedurende bijna 6 jaren bestuurde hij vervolgens het kartuizerklooster van Sint Andries ter Zaliger Haven buiten Amsterdam. Van deze functie ontheven, keerde hij weder naar het huis zijner professie terug om weldra, omstreeks 1454, toen een chartreuse bij Brussel werd opgericht, aldaar benoemd te worden tot vicarius. Na eenige jaren, (omstreeks 1460) riep men hem als prior aan het hoofd van het klooster van Sint Jan Baptist te Zeelhem bij Diest, welk huis hij ongeveer 10 jaren heeft bestuurd. Daarop heeft men hem wegens zijne gebreken ten gevolge van rheumatiek van dit ambt ontheven. Hij keerde terug naar Edingen, waar hij tot aan zijn dood is gebleven en zijn laatste rustplaats vond. De kroniek van dit klooster vermeldt, dat hij algemeen bemind was om zijn buitengewone deugden en zacht karakter. Hij is ook een tijdlang novicenmeester geweest.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* IV (Monstrolii 1892), 21-22; *Bijdr. en Med. Hist. Gen. Utr.* IX, 327.

Scholtens

[Baltensz, Frans]

BALTENSZ (Frans). Over zijn vader Balten Fransz. spreekt Schotel, *Kerkel. Dordrecht* I (Utr. 1841), 52, 203. De zoon was boekdrukker te Dordrecht, aanhanger van David Joris, den dweepzieken wederdooper. Hij schreef: *Gulden kleinoodt, streckende tot verclaringhe van het* 13*de capittel des Euangeliums Johannis* (1635). De kerkeraad van Dordrecht verklaarde op 27 Dec. 1635 van den schrijver, dat 'hij een persoon was, seer swack ende kranck van herssenen', en nam de gebruikelijke maatregelen tegen de verspreiding van zijn geschrift. Hij liet volgen: *Samaritane ofte spiegel der Godvreesentheyt en eerbaarheyt ofte gespreck van den Heere met het rechtgeloovigh wijf van Samaria* .... (1648), een boek dat door zijn onverstaanbaarheid vermaard is geworden en om zijn zeldzaamheid gezocht wordt. Men verhaalt dat, vóór het gedrukt was, de regeering de uitgave verboden had. De schrijver knipte het handschrift in snippers, soms van slechts halve en heele regels, schudde alles in een mand of zak dooreen, en voegde deze stukjes door elkander op zijn drukpers. Het *Naamregister van Ned. Boeken* van Abcoude en Arrenberg verhaalt dat er zelfs een herdruk van verscheen te Amsterdam. Ook moet hij, volgens dezelfden, nog geschreven hebben: *Historie van Joseph* .... (Dordr. 1648).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 310 v.; *Vaderl. Letteroefen.*, 1835 (Dec.); C. Sepp, *Het staatstoezicht op de godsd. letterk. in de Noordel. Nederl.* (Leid. 1891), 70-72; *Bibliotheca theologica et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), 24 (no. 590).

Knipscheer

[Bange, Jacobus Johannes Henricus]

BANGE (Jacobus Johannes Henricus), zoon van Jan Jaques Bange (die volgt), geb. te Wildervank 9 April 1816, overl. 30 Dec. 1896. Hij studeerde te Amsterdam in de godgeleerdheid, werd hulppre-

diker te Leerdam in Maart 1844, luthersch predikant te Sappemeer 27 April 1851, emeritus 1 Mei 1888. Zijn gelijknamige zoon was ook predikant, geb. 21 Dec. 1861. Hij schreef: *De komeet van* 1858, *of lessen door den sterrenhemel verkondigd* (3e dr. Veendam 1859); *De Christelijke feestdagen. Oorsprong, beteekenis en strekking* (Gron. 1857); *Onsterfelijkheid en wederzien* (Veend. 1860); *Mijn staf op den levensweg* (Gron. 1864); *Oorlog, veepest en cholera* (Veend. 1866); *Tafereelen uit de gewijde geschiedenis* (Gron. 1882); *Beelden-Galerij van heldengestalten op evangelisch gebied* (1889); *Prof. Gellert krijgsgevangen op het slot te Bonau, verlost door een koeherdersjongen, een verhaal uit den zevenjarigen oorlog* (Gron. 1880); *Professor Gellert herdacht, een levensbeeld voor onzen tijd* (voor rekening van den schrijver 1870); *De luchtscheepvaart in hare wording en ontwikkeling* (1874).

Zie: J. Loosjes, *Naaml. v. predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenhage 1925) 12; *Bibliotheca theologica et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans 1900), 24 (no. 594-597).

Knipscheer

[Bange, Jan Jaques]

BANGE (Jan Jaques), geb. te Amsterdam 2 Jan. 1785, overl. te Sappemeer 15 Dec. 1859. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Göttingen, werd hulpprediker bij de luthersche gemeente te Amsterdam (vgl. F.D.J. Domela Nieuwenhuis, *Gesch. der Amsterd. Luth. Gemeente* (Amst. 1856), blz. 232-235), daarna predikant te Wildervank (30 Juli 1814), te Delft (1 Juli 1817) en te Sappemeer (Maart 1819), waar hij stierf als emeritus (sedert 1851).

Hij schreef: *Hebben de zielen der afgestorvenen kennis van, en werking op onze omstandigheden*? (Gron. 1819); *Bloemlezing uit Hoogd. dichtstukken van Claudius, Burger en Blumauer* (Gron. 1834; 2e dr. Zalt-Bommel 1836); *Het boek der natuur opengeslagen* .... (Gron. 1839); *Tafereelen, fragmenten en aanteekeningen van een dorpspredikant* .... (Gron. 1842); *Onsterfelijkheid en wederzien* (Gron. 1859). Jacobus Johannes Henricus Bange, die voorgaat, is zijn zoon.

Zie: J. Loosjes, *Naaml. v. predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 13.

Knipscheer

[Barbiers, Willem Frederik]

BARBIERS (Willem Frederik), geb. te Haarlem 10 Sept. 1815, overl. aldaar 19 Juni 1896. Hij was luthersch predikant, eerst hulpprediker te Kuilenburg sedert 1839, te Tiel in 1842, te Leerdam sedert 1842, te Harlingen sedert 1844. Vervolgens is hij als predikant te Harlingen bevestigd 22 Juni 1845, te Gouda 7 Nov. 1847, emeritus 31 Dec. 1882. Hij vestigde zich te Haarlem. Streng rechtzinnig, was hij voorzitter van de vereeniging voor Christelijk onderwijs te Gouda.

Hij schreef: *Gedachten en Gedichten*; gaf uit *Zomerbloempjes* (*Proza en Poezy*) (Amst. 1854) met J.J.L. ten Kate; bijdragen in *Kleur en Geur*, verzameld door E. Gerdes (Amst. 1855); redigeerde *Een vaste burg is onze God. Evg.-Luth. Volksalmanak* I-V (1854-1858), waarin van zijn hand o.a. eene vertaling van Luther's lied op Voes en van Essen en vertaalde een werk van M.J. Mathesius onder den titel *Dr. Maarten Luther, geschetst door een tijdgenoot* (Amst. 1858); van O.v. Gerlach, *Het Oude en Nieuwe Testament volgens de overzetting van dr. M. Lutherus, met inleid. en oph. aant.* (Amst. 1853-1861); en ook uit het Duitsch *Houdt aan in het gebed. Gedenkboekje*.

Zie: J. L o o s j e s , *Naaml. v. predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 13 v.

Knipscheer

[Barger, Gerrit]

BARGER (Gerrit), geb. te Amsterdam 10 Sept. 1817, overl. te Utrecht 12 April 1877. Hij studeerde te Amsterdam en te Utrecht en werd predikant te Nichtevecht 8 Mei 1842, te Vreeland 31 Oct. 1847, te Delfshaven in 1852, weer te Vreeland in 1855, te Utrecht in 1856, emeritus 1 Juli 1867. Hier werd hij van 1869 tot 1875 zendingsdirector van de Utrechtsche zendingsvereeniging.

Hij schreef: *Onpartijdige beoordeeling der leerrede van H.J. Spijker over de ware eenheid der Christ. kerk* (Amst. 1848), na de verschijning van een preek van Spijker over Joh. 17: 20 v.; *Antwoord aan de Heer C. Broere* (Rott. 1853) na het geschrift van dezen: *Een bezadigd woord aan mijne welgezinde prot. landgenooten ter gelegenheid der R.K. kerkregeling* (Amst. 1853); *Antwoord op den open brief van C.W. Opzoomer* door Anastasio (Utr. 1862); *Christendom en empirisme. Teregtwijzing van A. Pierson naar aanleiding van zijn geschrift*: *De oorsprong der moderne richting* door Anastasio (Utr. 1862); *De dag des Heeren. Christelijke overdenkingen op elken dag des jaars*, onder redactie van G. Barger en D. Molenaar (Haarl. 1851); voorts eenige preeken; ook wordt hij vrij algemeen voor den schrijver gehouden van: *Quos ego ....! Ontgroening van een modern door een oud student. Opgedragen aan de Kon. akademie van wetenschappen* (Utr. 1869). Hij vertaalde uit het Duitsch een werk van Arnim Blumberg, getiteld: *De hoogere standen beschouwd in het licht des Christendoms, geschreven in Febr.* 1851 (Schiedam 1851); een werk van C.A. Auberlen, *De goddelijke openbaring* .... (Rott. 1862/1863); en een werk van Dalton Immanuel, *De Heidelbergsche Catechismus als belijdenisschrift en stichtelijk boek voor de herv. gem. verklaard en aangeprezen* (Utr. 1873/1874).

Zijn portret is door een onbekende gelitografeerd.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 315; J.I. van Doorninck, *Vermomde en naamlooze schrijvers* I (Leiden 1883), 26, II (1885) 468; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 109; (1910) Bijl., 162, 167, 169.

Knipscheer

[Bargues, Hendrik Jacob van Dortmont de]

BARGUES (Hendrik Jacob van Dortmont de), geb. te Sluis in 1773, overl. ald. 10 Aug. 1832, was lid der Provinciale Staten van Zeeland, was eerst gehuwd met N. Barendrecht en vervolgens met Dina Caspara de Lange. Van hem is uitgegeven: *Aanspraken door H.J. van D. de B. en J.A. Janssen bij het, namens het nutsdepartement te Sluis, uitreiken van een eeredegen op* 11 *October* 1831 *aan kapt. Van Hopbergen* (Sluis 1831).

Zie: *Zelandia Illustrata* II, 474.

Mulder

[Barneveld, Willem van]

BARNEVELD (Willem van), geb. te Hattem 20 Jan. 1747 (ged. 21 Jan.), overl. aldaar 23 Juni 1826, zoon van Johannes en van Jacoba van Lil.

Hij vestigde zich in 1770 als apotheker te Amsterdam. Hij was een vlijtig beoefenaar der proefondervindelijke natuurkunde, vooral op het gebied der electriciteit, die hij met gelukkig gevolg op de geneeskunde toepaste. Hij kreeg zulk een goeden naam op dit gebied, dat niet alleen ‘Felix Meritis’ zijn deuren voor hem

opende, maar zelfs verscheidene geleerde genootschappen op zijn lidmaatschap prijs stelden. Hij werd lid der Holl. Mij. v. Wetenschappen te Haarlem en lid 1e klasse van het Kon. Ned. Instituut. Bij het Prov. Utr. Genootschap behaalde hij een gouden medaille. Hij was ook een ijverig lid van de Mij. tot Nut

van 't Algemeen en werd lid van het hoofdbestuur; zijn redevoeringen in laatstgenoemde hoedanigheid uitgesproken zijn gedrukt te vinden in dl. II en IV van gemelde Maatschappij.

1 Juli 1818 vertrok hij uit Amsterdam en vestigde zich in zijn geboorteplaats, waar hij in Dec. 1819 tot burgemeester werd benoemd, welk ambt hij tot zijn dood waarnam.

Hij was 22 Juli 1790 te Amsterdam gehuwd met Walburg Fundrik, dochter van Wilhelmus en van Magdalena Visser. Voor zijn kinderen zie men de beneden genoemde werken van Vorsterman van Oyen en Scheffer.

W.v.B. is de schrijver van: *Het onweersvuur in zijne rigting en uitwerkselen nagespoort en met de electrische stoffen vergeleken, benevens de beschrijving van een afleider door J. Cuthberson* (Amst. 1781); *Over de geneeskundige electriciteit* (Amst. 1789, 3 dln. met pl.); *De zamenstelling van het water op Lavoisiaansche gronden, proefonderv. verklaard* (Amst. 1791); *Verhandeling over het regenwater, hetwelk met loodwit bezwangerd is* (Amst. 1807). De beide laatste verhandelingen zijn ook te vinden in het *Vaderlandsch Magazijn*. Hij schreef ook belangrijke bijdragen in tijdschriften, o.a. *Waarnemingen op de ijzerroestkleurige vlekken op de bladeren der perenboomen* (in de *Algemeene Konst- en Letterbode*) en gaf afzonderlijk, met J.F. Muller, in het licht *Verhandelingen over het planten van boomen binnen en rondom de steden* (Utr. 1793).

Zie: *Alg. Konst- en Letterbode* 1826, dl. I, 417, 418; Abcoude, Arrenberg en van Cleef, *Naamlijsten van boeken*; Scheffer, *Ned. Familiearchief* (1878) geneal. *van B.*; Vorsterman van Oyen, *Stam- en Wapenboek* art. *van B.*

Regt

[Barnevelt, Martinus van]

BARNEVELT (Martinus van), geb. te Gorinchem 30 Juli 1691, ald. overl. 17 Januari 1775, eenige zoon van Hendrik en van diens eerste vrouw Geertruida Pompe.

Hij was vrijheer van Noordeloos en Overslingeland, heer van Engelen, Vlijmen en Krimpen a.d. Lek, bereisde in zijn jeugd Duitschland, Frankrijk, Zwitserland en Italië en werd, als protégé van zijn aanverwant Pieter van Erp, in Dec. 1726 tot lid der gorinchemsche vroedschap gekozen. Hij behoorde niet tot het gezelschap ‘den Negenden’ en sloot zich daarom gaarne aan bij hen, die in Febr. 1734 de ‘Correspondentie’ teekenden. In 1741 werd hij schepen, van 1740 tot 1743 en van 1746 tot 1 Mei 1749 was hij drossaard, in 1744 burgemeester van Gorinchem en 1 Nov. 1749 lid van de Admiraliteit op de Maas.

De tijd van zijn burgemeesterschap te Gorinchem wordt gekenmerkt door groote oneenigheid met zijn ambtgenoot Mr. Diederik v. Bleyswyk, den schrijver der bekende ‘Memoriën’, door Th. Jorissen in het licht gegeven. In die gedenkschriften wordt met onverholen minachting over v. Barnevelt gesproken, zoowel over zijn afkomst als over zijn karakter en bekwaamheden. Hij wordt voorgesteld als niet, of ter nauwernood in staat om een stuk te stellen. Die geheele teekening is weinig betrouwbaar te achten; persoonlijke wrok bestuurde de hand, die ze ontwierp. Zijn lidmaatschap van verscheidene waterstaatscommissiën, door de regeering ingesteld, zijn plannen en adviezen om de voortdurende overstroomingen in Gelderland en Holland door den aanleg van allerlei werken te voorkomen, zijn in 1740 opgesteld ontwerp van den Baardwijkschen overlaat, dat slechts weinig gewijzigd door de regeering werd overgenomen en in 1768 tot uitvoering kwam, wijzen er op, dat v.B.

een ontwikkeld man was, die niet beneden het gewone peil der regenten stond.

In 1773 gaf J. Ploos van Amstel in het licht: *Rivierkundige waarnemingen ter voorkoming van overstroomingen opgegeven door Martinus van Barneveld*, waarin breedvoerig zijn voorstellen aan de Staten van Holland worden verhaald. Niettegenstaande hij 82 jaar oud was, had v.B. toch het boek, dat 'zijn eigen werk bevatte, met de pen in de hand nagezien en verbeterd'. Het boek lokte strijdschriften uit, o.a.: Cornelis Redelijkheid, *Rivierkundige aanmerkingen op de rivierkundige waarnemingen van M.v. Barneveld* ('s Grav. 1773).

Van B. werd te Noordeloos begraven onder de prachtige tombe, die hijzelf te Rome had doen vervaardigen en waar in 1820 de laatste van zijn geslacht, zijn kleinzoon Willem Hendrik, ook een rustplaats vond.

M.v.B. huwde eerst te Gorinchem 28 Aug. 1718 met Elisabeth Steenis, overl. in Nov. 1721, dochter van burgemeester Richardus en van Anthonette van Hoey. Daarna hertrouwde hij te Amsterdam 9 April 1724 met Geertruida Bruyningh, geb. te Amsterdam 19 Juni 1694, overl. te Gorinchem 5 April 1775, dochter van Anthony en van Anna van Erffrenten. Uit het eerste huwelijk een dochter, Geertruida Cornelia, gehuwd in 1756 met Abraham Belcamp. Uit het tweede huwelijk sproten: Anna, huwt in 1750 Mr. Abr. Delcourt (in wiens familie Krimpen overging); Hendrik, die hem als heer van Noordeloos opvolgde en met G.M.C.v.d. Heuvel tot Beichlingen huwde; en Sara, sedert 1750 echtgenoote van Lodewijk Jan Baptiste baron Sweerts de Landas, aan welk echtpaar de heerlijkheden Engelen en Vlijmen werden toebedeeld.

Zijn door een onbekende geschilderd portret in het bezit van Mr. M.G.P. del Court van Krimpen te Haarlem. Voorts komt zijn beeltenis voor op het genoemde grafmonument te Noordeloos.

Zie: Jorissen, *Memoriën v.D.v. Bleyswijk*, reg.; Vorsterman v. Oyen, *Stam- en Wapenb.* I, 27 (fam. v. Barneveld) en 112 (fam. Bruyningh); J.H. Scheffer, *Ned. Familiearch.* (1878).

Regt

[Basius, Franciscus Christophorus]

BASIUS (Franciscus Christophorus), pastoor, geb. te Duinkerke, volgens *Geschiedk. aanteekeningen betreffende de statie Brielle* in: *Bijdr. Bisdom Haarlem* XIX, 191; volgens *Batavia Sacra* II, 209, 376, was hij uit Rotterdam, doch ook de lijst der monniken van Orval noemt hem van Duinkerke, overl. te Orval 1724. Hij werd 1690 pastoor te Brielle en begon 11 Nov. 1690 een doopboek, thans aldaar op het raadhuis bewaard. 1694 werd hij overgeplaatst naar de pastorij te Berkenrode bij Haarlem. Lang is hij daar niet gebleven, want niet lang na Mei 1695 werd reeds zijn opvolger benoemd. Basius begaf zich in het klooster te Orval, Luxemburg, van de Hervormde Cisterciënsers. Orval had veel geleden, door de woelingen en oorlogen einde XVIe eeuw; de abdij bloeide opnieuw onder de statuten van den abt Bern. Montgaillard (1620), die zeer gematigd waren en geheel overeenkomstig met de statuten voor de orde, later ingevoerd (1667) door paus Alexander VII. 1672 begon de abt Bendzeradt met eene zeer strenge hervorming voor te schrijven, ongeveer als in la Trappe, na beraad met den abt de Rancé. Spoedig was het getal der monniken (meest niet-priesters), zeer toegenomen. Met de strenge hervorming was ook het

Jansenisme in de abdij van Orval binnengedrongen. De rust en vrede werd en aanhoudend verstoord. Tijdens eene visitatie 1725 weigerden een vijftiental met den prior aan het hoofd, zich te onderwerpen en namen de vlucht uit de abdij. Zij vestigden een Jansenistenklooster te Rijnwijk bij Utrecht, gesteund door hunnen aartsbisschop te Utrecht. Bij de visitatie bleek, dat de monnik Fr. Basius, sinds een jaar overleden, te voren pastoor in Holland, als lector der theologie en als biechtvader een verderfelijke invloed had uitgeoefend. Hij had hun steeds voorgehouden, dat de pauselijke bul Unigenitus niet zonder doodzonde en gevaar van eeuwig verloren te gaan, kon aangenomen worden.

Zie: *Archief aartsbisdom Utrecht* XV, 403, XVII, 402 en vv.; Trillière, *Histoire de l'abbaye d'Orval* 451 en vv., 613; *Hist. ep. Ultraj.* 346, 527 of *Batavia sacra* II, 209, 376.

Fruytier

[Basson, Adriaan]

BASSON (Adriaan), rechtsgeleerde, geb. te Gouda, was een neef van den goudschen pastoor Jan Frans Basson; hij gaf aldaar in 1665 in het licht *Consilia*.

Zie: Chalmot, *Biografisch woordenboek* II, 125; G. Walvis, *Beschrijving van Gouda* I, 314.

Rosenstein

[Bastiaans, Johannes Gijsbertus]

BASTIAANS (Johannes Gijsbertus), geb. 31 Oct. 1812 te Wilp (Gelderland), overl. 16 Febr. 1875 te Haarlem, vestigde zich eerst als horlogemaker, maar ging in 1836 naar Duitschland, om zich geheel aan de studie der muziek te wijden. Te Dessau kreeg hij les van Friedrich Schneider, daarna te Leipzig van Mendelssohn en Becker. In 1837 gaven Bastiaans en Becker een orgelconcert. In 1838 vestigde B. zich te Amsterdam, waar hij in 1839 organist der Zuiderkerk en van het Blindeninstituut werd. In 1858 werd hij organist der St. Bavokerk te Haarlem. Hij componeerde verscheidene liederen, koralen en orgelstukken, waarvan een uitvoerige opgave te vinden is in J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911). Verder schreef hij: *De zangkunst gegrond op de physiologische kennis van het stemapparaat* (1864). Hij was één der stichters van de Bachvereeniging te Haarlem (1867). In 1843 werd hij tot buitenlandsch eerelid der academie te Rome benoemd.

Zijn zoon, Johannes Bastiaans, geb. 5 Oct. 1854, overl. 1885, volgde hem als organist der St. Bavokerk op.

Zie: Hugo Riemann, *Musik-Lexicon*; F.J. Fétis, *Biographie universelle des musiciens* (Paris 1866); J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911).

Spier

[Battiljé, Johan Lodewijk]

BATTILJÉ (Johan Lodewijk), geb. te Utrecht, overl. te Zaandam in 1764. Hij werd luthersch predikant te Medemblik 1 Mei 1729, te Monnikendam in 1732, te Amersfoort in 1734 en te Zaandam 16 Aug. 1744; emeritus 31 Oct. 1753. Hij vertaalde een werk van J. Lassenius onder den titel: *Bijbelsche wierook of godvruchtige overdenkingen, mitsgaders een stichtelijke voorbereiding tot het H. Avondmaal*

(1735; 5de dr. vermeerderd door J. Klap, 1790); en van C. Diederich, *Catechetische onderwijzing* (2 deelen, Amst. 1736/1737).

Zie: J. Loosjes, *Naaml. v. predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 15.

Knipscheer

[Baumhauer, Theodorus Karel Matthias von]

BAUMHAUER (Theodorus Karel Matthias von), geb. te Brussel in 1824, overl. te Zutphen 24 Sept. 1900. Hij studeerde te Utrecht eerst in de letteren, daarna in de godgeleerdheid, en promoveerde op een *Disputatio crit. theol. qua vindicatur Lucae apost. conventum actuum apost. cap.* XV

referentis, contra recent. dubitationes fides historica. Hij werd predikant te Jaarsveld in 1848, te Geervliet in 1850, te Zutphen in 1854; emeritus 1 Jan. 1891. Hij behoorde tot de evangelische richting, was redacteur van *Geloof en Vrijheid*, en schreef, behalve artikelen en beoordeelingen in dit tijdschrift nog: *Voorlezingen over de* 4 *evangelien, ter beschouwing en onderlinge vergelijking van deze viervoudige getuigenis aangaande de verschijning van onzen Zaligmaker Jezus Christus*.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 356; *Bibliotheca theologica et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans 1900), no. 723; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 167, (1907) Bijl., 114, (1910) Bijl., 156; L.D. P e t i t , *Repertorium* .... (Leid. 1907), kol. 1135 over de familie Baumhauer.

Knipscheer

[Bautersem, Hendrik van (1)]

BAUTERSEM (Hendrik v a n) (1), overleden in het voorjaar 1370, uit zijn geslacht de eerste heer van Bergen op Zoom door zijn huwelijk met M a r i a v a n M e r x e m , naaste erfgename van Joanna van Voorne (zie art. Jan van Valkenburg). Behalve Hendrik (2) (die volgt), werden uit dit huwelijk nog geboren: G e r a r d , heer van Merxem, overl. 27 Maart 1405; M a r g a r e t h a , gehuwd eerst met G e r a r d v a n V o r s e l a e r , daarna met A r n o u d v a n G a v e r e n ; M a r i a , overleden 5 Maart 1407 als weduwe van J a n v a n C a l s t e r e n .

Hij was maarschalk van het hertogdom Brabant, in 1356 vredes-onderhandelaar te Aalst bij Lodewijk van Male en ontvangt einde Maart 1357 in zijn huis te Bergen op Zoom hertog Wenceslaus en graaf Willem van Holland; in 1362 maakt hij de expeditie mede tegen Carpen.

Uit eenige oorkonden blijkt, dat hij, alvorens met Bergen beleend te worden, met groote geldsommen de schulden moest afkoopen, waarmede vorige heeren de inkomsten dezer heerlijkheid hadden bezwaard. De grenzen tusschen zijne heerlijkheid en het land van Steenbergen, dat hij in gemeenschap met den heer van Breda bezat, werden in het najaar 1356 opnieuw vastgesteld; hij gaf met dezen het Oude Cromwiel uit ter indijking; aan de inwoners van Rukven schonk hij in Jan. 1357 eigen bestuur en rechtspleging en aan die zijner hoofdstad 20 Januari 1365 belangrijke voorrechten tegen een jaargeld aan hem en zijne opvolgers uit te betalen.

Zie: P.J. G o e t s c h a l c k x , *Geschiedenis van Schooten, Merxem* I, 214 en de daar aangehaalde bronnen; G.C.A. J u t e n , *Beschrijving van Bergen op Zoom* (1924) bl. 6; *Bijdragen tot de geschiedenis* door P.J. G o e t s c h a l c k x en F l. P r i n s II, 672-680.

Juten

[Bautersem, Hendrik van (2)]

BAUTERSEM (Hendrik v a n) (2), zoon van den voorg., betaalt met Paschen 1370 de leenrechten voor het verhef der heerlijkheid Bergen op Zoom; hij sterft in de eerste dagen van Maart 1419.

Op jeugdigen leeftijd, 12 Mei 1356 wordt hij verloofd met B e a t r i j s v a n P o l a n e n , dochter van Jan, den heer van Breda. Uit dit huwelijk worden geboren: Hendrik (3), die volgt; O d a , werd door haar huwelijk met F l o r i s v a n B o r s s e l e , heer van St. Maartensdijk, moeder van den bekenden Frank van Borselen; M a r i a , leeft na den dood van haren echtgenoot, W i l l e m v a n P e t e r s h e m ,

teruggetrokken in het door haar gestichte Augustinessenklooster Bethanië bij Mechelen tot haar afsterven 7 Maart 1437.

In den oorlog tegen Gelre was hij 'overste capiteyn' van het Brabantsche leger en belegerde in 1388 vruchteloos Grave; hij bevorderde de keuze van Jan van Beieren tot bisschop van Luik en

werd in 1404 door de hertogin-weduwe aangesteld tot een der drie regenten, om haar in het landsbestuur bij te staan.

Onder zijn bestuur werd Bergen op Zoom door brand bijna geheel verwoest op 17 Mei 1397; daarbij ging ook de privilege-brief van 1365 verloren. In 1398 werden de voorrechten opnieuw opgesteld en 20 Juni 1399 door Bautersem bezworen.

Zie: de boven aangehaalde werken.

Juten

[Bautersem, Hendrik van (3)]

BAUTERSEM (Hendrik van) (3), overleed te Brussel 20 Maart 1419, nog voordat hij als heer in Bergen op Zoom was ingehuldigd. Hij was gehuwd met Joanna van der Aa, dochter van den heer van Grimbergen, waardoor deze heerlijkheid in het huis van Bergen werd gebracht. Het eenig kind uit dit huwelijk huwde met Jan van Glymes (zie dat art.).

Hij maakte in 1396 den tocht mede tegen de Friezen, werd na den dood zijns schoonvaders drossaard van Brabant, was in 1414 afgezant naar den keizer te Coblentz, lid van den voogdijraad over Jan IV, in wiens naam hij de huwelijksvoorwaarden met Jacoba van Beieren teekende te Biervliet; en zorgde uit eigen middelen voor belegeringsmateriaal bij Dordrecht in 1418. Door de kuiperijen van den tresorier Willem van den Berghe viel hij in ongenade bij den brabantschen hertog Jan IV; het verdriet hierover was oorzaak van zijn dood.

Zie: dezelfde werken als boven.

Juten

[Bax, Anthony]

BAX (Anthony), geb. te Dordrecht in 1807, overl. te Oostburg 15 Mei 1866. Hij studeerde te Leiden eerst in de rechten, daarna in de theologie, en werd predikant te Oostburg 30 Sept. 1832, waar hij bleef tot zijn dood. Bij zijn zilveren ambtsfeest gaf hij een *Feestrede* uit.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 360; *Kerkelijk Handboek* (1909), Bijl. 142.

Knipscheer

[Beausar, Abraham Theodorus]

BEAUSAR (Abraham Theodorus), geb. te Oosterland (op Duiveland) 9 Sept. 1785, overl. te Klundert 29 Oct. 1836, zoon van Isaac Beausar, predikant in zijn geboorteplaats en Aletta Sara Wiers. Hij studeerde te Leiden en werd predikant te Bleskensgraaf in 1809, te Groot-Ammers in 1810, te Rittem in 1820, te Oudenbosch in 1824 en te Klundert in 1826. Te Rittem was hij lid van het Zeeuwsch Genootschap gevestigd te Middelburg. Zijne redevoeringen als zoodanig verschenen onder den titel: *De Ilias van Homerus tot model voor den redenaar in vier redevoeringen* door A.T.B. (Leid. 1828). Voorts schreef hij: *Handboek, of christelijk weekblad, tot voorbereiding om over feest- en lijdensstoffen met vrucht te hooren prediken* (Breda 1826); *De brief van den Apostel Paulus aan de Romeinen, bij wijze van verklarende omschrijving bewerkt, tot huisgodsdienstoefening* (Dordr. 1631) en *Afscheidsrede gehouden te Groot- Ammers* 30 Juli 1820 (Midd. 1821); het laatste geschrift verscheen met kerkelijke goedkeuring van het provinc. kerkbestuur van Zeeland d.d. 6 Dec. 1820.

Hij was gehuwd met A d r i a n a C o r n e l i a v a n D u u r e n ; bij zijn dood liet hij zijne weduwe met 9 kinderen na.

Zijn zoon N i c o l a a s G o d f r i e d , geb. te Groot-Ammers 23 April 1817, luitenant bij de infanterie, schreef: *Theorie der rekenkunde voor onderwijzers en eenigszins geoefende leerlingen* (Amst. 1844-1848), drie stukjes; *Verzamelingen van oefeningen en voorbeelden daarop* (Amst. 1846-1849) drie stukjes; *Antwoorden op die voorbeelden* (Amst. 1846-1849); *Nederland. Geographisch Historisch overzigt, met een korte levensschets der beroemdste mannen en vrouwen* (Bergen op Zoom 1852).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* I, (1903), 361; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 105, 120, (1909) Bijl. 142, 145; J.I. v a n D o o r n i n c k , *Bibliotheek v. Nederl. Anonymen en Pseudoniemen* ('s Gravenhage en Utr. [1870]), no. 2263.
Knipscheer

[Beausard, Pieter]

BEAUSARD (Pieter) uit Leuven, was van 1559-1569 stadsdokter van Middelburg, daarna tot zijn overlijden in 1577 hoogleeraar in de wiskunde te Leuven. Hij heeft uitgegeven: *Arithmetices Praxis* (Leuven 1573); *De annulo Astronomico liber* (Leuven 1573).
Zie: F o k k e r , *Levensberichten*, 7.
Mulder

[Bebber, Isaac van]

BEBBER (Isaac v a n), geb. te Dordrecht 8 Aug. 1636, begr. aldaar 3 Sept. 1668, was de zoon van J a n J a n s z . v a n B e b b e r en C a t h a r i n a W i l l e m s d r . Hij studeerde te Utrecht, ingeschr. Febr. 1654, en werd reeds op 20-jarigen leeftijd tot doctor in de medicijnen bevorderd. Daarna vestigde hij zich als geneesheer in zijn geboorteplaats, waar hij, van stadswege aangesteld, een salaris van ƒ 72 's jaars ontving. Hij schreef: *Ware en Vaste Gronden van de Heelkonst* (Dordr. 1668 12o.); een tweede druk hiervan ‘met noodige aanmerkingen verrijkt’ door S. B l a n k a a r t verscheen te zamen met Th. F i e n u s , *Twaalf voornaamste hand-grepen der Heelkonst* door Blankaart eveneens ‘met noten verciert’ (Amst. 1685 8o.). Beide drukken zijn aanwezig in de Bibliotheek d. Maatsch. t. bevord. d. geneeskunst. Op de titels luidt zijn naam Isaac Bebber, niet v a n Bebber.
Zijn door een onbekende geschilderd portret is in het bezit van den heer H. van Eeten op huize Schoonzigt bij Arkel.
Zie: B a l e n , *Beschr. van Dordr.* 228.
van Dalen

[Becker, Johan Lourens]

BECKER (Johan Lourens), geb. te Doetinchem in 1796, overl. te Vlissingen 21 Sept. 1857. Hij studeerde te Amsterdam in de godgeleerdheid, en werd predikant te Wildervank 12 Mei 1822, en te Vlissingen 2 Nov. 1824. Hij schreef: *Beknopt onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis* .... (1837); *Bekn. onderw. in de waarheden en pligten der christelijke godsdienst* .... (1838), en eenige preeken.
Zie: J. L o o s j e s , *Naaml. v. predikanten ... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 16.
Knipscheer

[Becol, Adrianus]

BECOL (Adrianus), geb. te Dordrecht 22 Nov. 1715, overl. aldaar 19 Oct. 1790. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, werd predikant te Noordwijk aan Zee 30 Aug. 1739, te Noordwijk-Binnen 31 Juli 1740, te Brielle 7 Juni 1744 en te Amsterdam 15 Sept. 1754. Hij gaf uit: zijn intreerede te Noordwijk aan Zee: *Ter inwijing van A. Becol tot Noordwijk* (Leiden 1739) en *Leerrede ter opening van het Noordh. synode*

te Amsterdam (Amsterd. 1766); na zijn dood verscheen *Bundel van godgeleerde meest Katechetische verhandelingen, nagelaten door Adrianus Becol* ...., uitgegeven door Petrus Meyboom (Amst. 1792).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenboek van Prot. Godgel. in Nederland* I (1903), 370 v.

Knipscheer

[Becx, Adolf]

BECX (Adolf), geb. 1590 te Helmond, overleden te 's Hertogenbosch 10 Mei 1665, zoon van Jacobus (die volgt) en van Catharina van de Water, studeerde te Leuven op een beurs der fundatie van de Water (zie Schutjes, *Gesch. Bisdom 's Hert.* II 235) en promoveerde 1 Mei 1613 tot licentiaat in de beide rechten. Hij werd 23 Aug. 1623 stadhouder van Mierlo en Bakel.

Aanvankelijk schijnt hij, zoowel te 's Hertogenbosch als te Helmond gewoond te hebben, althans twee zijner kinderen werden in 's Hertogenbosch

gedoopt (1628, 1636). Nadat hij meerdere jaren den schepenstoel te Helmond had bekleed, was hij van 1636 tot 1648 president der stad. De veranderde tijdsomstandigheden noodzaakten hem evenals zijn broeder Lambert (die volgt), elders een heenkomen te zoeken.

Hij was 1 Febr. 1622 gehuwd met Ida van Eijnhouts, dochter van Wouter. Zij overleed 2 Aug. 1659 te 's Hertogenbosch. Uit dit huwelijk werden 10 kinderen geboren en te Helmond gedoopt: o.a. Jacobine 19 Oct. 1623, ondertrouwde 1 Juni 1669 te 's Hertogenbosch met Jean de Rhoe, ritmeester der Cavalerie in dienst van den koning van Spanje, wonende te Weert; Hester, ged. 6 Sept. 1626, huwde 21 Maart 1669 te 's Hertogenbosch met Jan van Ertborn, advocaat van den grooten Raad te Mechelen, wednr. van Anna 't Hooft; Josina Gerarda, geb. 13 Juli 1631, overl. 1702, huwde 1e met Pieter Johan Tack en 2e, 19 Dec. 1661, met Daniël van der Meulen, schepen te 's Hertogenbosch; Johanna Catharina, ged. 18 Jan. 1634, overl. te Leuven 16 Febr. 1691, huwde 1 Dec. 1672 met Christophore Spoelberg, heer van Lovenjoul, vice-majoor te Leuven (overl. 9 Nov. 1707); Catharine Isabella, ged. 4 Febr. 1632, overl. 7 Mei 1669, huwde Mei 1667 te 's Hertogenbosch met jhr. Lambert Millingh van Gerwen, schout te Helmond.

Zie: *Taxandria* X, 244; XIV, 52-54; A.H. Becx, *Twee Stamboomen* (Becx en v.d. Water); A.v. Sasse v. IJsselt, *Voorn. Huizen van 's Hertogenbosch* II, 461-62; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 20.

Heeren

[Becx, Jacob]

BECX (Jacob), geb. 1551, overleden te Helmond 29 Juni 1621, zoon van Lambert Becx en van Margaretha Thielens, licentiaat in de beide rechten, werd omstreeks 1580 secretaris der stad Helmond, wat hij bleef tot aan zijn dood. Hij maakte een zeer moeilijken tijd mee, doordat juist in die jaren de stad meermalen van de spaansche in de staatsche macht overging en omgekeerd. Op zeer jeugdigen leeftijd, waarschijnlijk reeds in 1572, werd hij schout van Helmond en bleef dit 23 jaar, totdat hij zich genoodzaakt voelde dit ambt neer te leggen in 1596.

Hij was 13 Dec. 1581 gehuwd met Catharina van de Water, dochter van Everaert en van Josina van der Cammen, overl. 1639. Haar portret werd gepubliceerd in A.H. Becx, *Twee Stamboomen*, blz. 50. Hun kinderen waren: Josina, overl. te Helmond 1621, gehuwd 27 April 1608 met Mr. Gerard van Horenbeeck, schepen te 's Hertogenbosch; Adolf (die voorafgaat); Margriet, overleden te 's Hertogenbosch 6 Aug. 1666, huwde 21 Sept. 1627 met jhr. Jan van der Stegen, president-schepen van 's Hertogenbosch; Lambert (die volgt).

Zie: *Noord- Br. Almanak* (1890) 316, (1893) 902; *Taxandria* VII, 39, XXX, 206 (noot); v. Sasse v. IJsselt, *Voorn. Huizen van 's Hertogenbosch* II, 137, 461, 467, III, 210; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 21.

Heeren

[Becx, Jan]

BECX (Jan), geboren omstreeks 1450, was de oudste zoon van Jan Becx, heer van Belven, Doesberg en Brunssen, en van Johanna de Merode, kwam omstreeks 1475 als dienaar van den heer van Helmond uit Zuid-Limburg naar Helmond, waar hij o.a. in 1483 het schoutambt waarnam. Hij werd de stamvader van den adellijken tak der helmondsche familie Becx, waarvan de afstammelingen nog in Helmond en over heel Oost-Noordbrabant voorkomen.

Becx was gehuwd eerst met G e r t r u d e v a n B e r t h o u t v a n B i s t e r v e l t, bij wie hij een zoon won, L a m b e r t u s, die huwde met

Margaretha Tielens en de vader werd o.a. van Mr. Jacob (die voorafgaat). Zijn tweede huwelijk sloot hij met Johanna de Bever van Berlicum en zijn derde met Johanna Sweertz. Uit dit huwelijk werden o.a. geboren: Jan, kanunnik van St. Jan te 's Hertogenbosch; Peter, Jezuïet, rector te Maastricht; Cornelis, licentiaat in de rechten, rentmeester van den graaf van Buren, overleden waarschijnlijk te Helmond in 1618 en gehuwd met Elisabeth, weduwe van Mr. Robert van Bruheze, med. dr. te 's Hertogenbosch; Jacob, ridder, en Ida, die huwde met Jos van Cortenbach. In het geheel zou hij 29 kinderen gewonnen hebben.

Zie: A.H. Becx, *Twee Stamboomen* (Becx en v.d. Water 47, 50).

Heeren

[Becx, Lambert]

BECX (Lambert), geb. omstreeks 1600 te Helmond, zoon van Jacob en van Catharina van de Water, overleden te Leuven en begravan in St. Geertruikerk 10 April 1675 onder een zerk met 16 kwartieren. Hij werd 13 Sept. 1635 aangesteld tot secretaris en 4 Nov. 1639 tot schout der stad en heerlijkheid van Helmond. Hij bleef dit tot 1650 toen de roomsche schout door een van den hervormden godsdienst moest vervangen worden.

Hij was gehuwd 16 Sept. 1636 te 's Hertogenbosch met Catharina van der Sluis, dochter van Jan en van Jenneken van Vechel, overleden te Helmond 16 Jan. 1639, uit welk huwelijk geen kinderen geboren werden. Becx hertrouwde 11 Febr. 1646 met Catharina de Cock, dochter van Jacob en van Hester van Gestel. Uit dit huwelijk werden o.a. geboren: Jacobus, 11 Dec. 1649, kanunnik te Sittard, overl. 2 Febr. 1672; Gerardus, 21 Juli 1650, licentiaat in de rechten, werd later onnoozel; Lambertus, kanunnik te Sittard; Gasparis Henrikus, heer van Quabeke en Hooghuyse, huwde 1e met Agneta de Ryckel d'Oirsbeke uit Maastricht, 1697 te 's Hertogenbosch; 2e met Hester van Cannart d'Hamale; Catharina, ged. 24 Dec. 1656 te 's Hertogenbosch (St. Jan) huwde 5 Mei 1680 te 's Hertogenbosch met Godefridus, baron de la Magelle, heer van Kettenhove, en daarna met Johan Willem Lodewijk, baron Schenk van Nijdeggen.

Zie: *Taxandria* XIV, 53; v. Sasse v. IJsselt, *Voorn. Huizen van 's Hert.* I, 290, II, 356, 358; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 22.

Heeren

[Becx, Lijsken of Elisabeth]

BECX (Lijsken of Elisabeth), geboren te Helmond en aldaar overleden begin 1619, dochter van Joost van den Berg, werd door haar huwelijk met Jan Becx, zoon van Lambert Becx en van Margaretha Thielens, waardin van de herberg ‘De Wilde Man’ op de Markt te Helmond, waar de magistraat meermalen vergaderde, en die in 1681 door de stad werd aangekocht en na meermalen verbouwd te zijn tot 1922 als stadhuis gebruikt werd. Nadat haar man omstreeks 1600 overleed, zette zij de zaak voort. In het jaar 1603 bevonden zich te haren huize eenige hoogere militairen. Zij hoorde iets van de beraamde plannen, schreef daarover 6 Juli een briefje aan den stadhouder van Kempenland en verijdelde daardoor een aanslag op de stad Eindhoven.

Haar kinderen waren o.a. Joost, die de zaak na haar dood voortzette en 26 Juli 1618 gehuwd was met Adriana Mols; Anneke, die gehuwd was met jhr. Eymert van Oetelaer, stadhouder van den schout van Peelland te St. Oedenrode; Jan,

notaris te Helmond en schout van Gemert, overl. 1662 te Helmond, was 3 Juli 1616 te Helmond gehuwd met Catharina Jansdr. van Bellefeld

(overl. 8 Dec. 1687); en Mr. C o r n e l i s , priester.

Zie: L. H o u b e n , *Geschiedenis van Eindhoven* I, 102; *Bossche Bijdragen* III, 118; J. H e e r e n , *Biogr. Wdb. van Helmond*, 23.

Heeren

[Beeckman, Abraham (1)]

BEECKMAN (Abraham) (1), geb. te Turnhout 10 Aug. 1563, gest. te Middelburg 2 Dec. 1625, zoon van H e n d r i k (die o.a. langen tijd hofmeester was van den admiraal Andrea Doria te Genua) en diens vrouw M a r i e t t e , afkomstig van een der grieksche eilanden, volgde in 1566 zijn vader naar Londen. Hij was er kaarsenmaker, evenals later te Middelburg, waar hij 20 April 1586 poorter werd, en 19 Dec. 1587 ondertrouwde met S u s a n n a P i e t e r s v a n R h e e . Sinds omstr. 1595 had hij in vereeniging met H a n s d e S w a e f twisten met den kerkeraad, vooral omtrent den doop van kinderen van R.K. ouders, waarin velen aan zijn zijde stonden en de goesche predikant Philips van Lansbergen (II, kol. 775) als bemiddelaar trachtte op te treden. Over deze twisten, die tot omstr. 1611 duurden, berust een bundel stukken en brieven op het gemeentearchief te Vlissingen, o.a. van Walaeus, van wien een aan B. gerichte brief ook voorkomt in A n t . W a l a e i *Opera*, t. II (1648), 370-372. Van B.'s kinderen volgen hier: Isaac, Jacob en Abraham (2).

de Waard

[Beeckman, Abraham (2)]

BEECKMAN (Abraham) (2), geb. te Middelburg 15 Jan. 1607, gest. te Tholen 5 Juni 1663, jongste zoon van Abraham (1) (zie vorig art.) en S u s a n n a v a n R h e e , ontving zijn eerste onderricht van zijn broeders Jacob en Isaac (die volgen) op de latijnsche scholen te Veere en Rotterdam, werd vervolgens in 1627 hier en in 1629 te Dordrecht, onder het rectoraat van Isaac, derde meester. In April 1630 was hij in Frankrijk en bezocht o.a. Gassend. Aanvang 1635 werd hij benoemd tot rector te Gorkum en huwde Nov. 1635 met M a r i a C o p i n uit Amsterdam. In Sept. 1636 werd hij rector te Vlissingen, in welke functie Joh. Hayman hem zijn 10 Juni 1640 onder Regius gehouden befaamde dissertatie over den bloedsomloop opdroeg en B. zelf een uittreksel publiceerde uit het handschrift met natuurkundige aanteekeningen van zijn broeder Isaac (Ultraj. 1644). In April 1646 werd B. benoemd als rector te Goes en 4 Nov. 1652 te Rotterdam, waar hij Hendrik Stevin afschriften verschafte van verschillende verhandelingen van Simon Stevin, vroeger door B.'s broeder gecopieerd en later gedrukt in H e n d r i k S t e v i n , *Wisconstigh Filosofisch bedrijf* (1667). Op verzoek werd aan B. te Rotterdam 2 Mei 1661 demissie verleend, waarna hij zich 8 Apr. 1661 met zijne zoons D a n i ë l en Elias (III, kol. 77) te Leiden liet inschrijven. Weldra werd hij rector te Tholen, waar hij met zijn zoon A b r a h a m 12 Mei 1662 poorter werd. Tot voor kort hingen zijn wapens daar in de kerk.

Na een korten tijd te Tholen werkzaamte zijn geweest, werd zijn zoon Abraham in 1678 commandeur van Essequibo, in welke functie de bewindhebbers in Zeeland hem in een brief dd. 24 Aug. 1684 beschuldigden de rol van souverein te spelen. Een menigte brieven van hem zijn op het Rijksarchief te 's Gravenhage. Ten gevolge der moeilijkheden verkreeg hij 30 Oct. 1690 ontslag en werd in zijn ambt opgevolgd door S a m u e l B., gest. in die functie 10 Dec. 1707.

de Waard

[Beeckman, Isaac]

BEECKMAN (Isaac), geb. te Middelburg 10 Dec. 1588, gest. te Dordrecht 19 Mei 1637, oudste zoon van Abraham (1) (zie hiervoor) en S u s a n n a P i e t e r s v a n R h e e , bezocht met zijn broeder Jacob (die volgt) de latijnsche scholen te Arnemuiden en te Veere, en werd, met de bedoeling om predikant te worden, te Leiden 21 Mei 1607 als stud. ling. et phil. en 29 Sept. 1609 als

stud. hon. litt. ingeschreven. Ten gevolge van de twisten van zijn vader met de predikanten (zie boven) weinig kans hebbende om zijn doel te bereiken, volgde hij in 1611 zijn broeder Jacob naar Zierikzee om daar met zijn familielid Joos Lambrechtsen (stamvader der bekende familie) het kaarsemakersvak van zijn vader te gaan uitoefenen, waarmede tevens het leggen van waterleidingen voor de bierbrouwerijen verbonden was. Deze omstandigheid en aangeboren aanleg maakte de studie der natuurwetenschappen tot zijn eigenlijke liefhebberij, waarin hij echter, behalve enkele cijferlessen bij Jan van den Broecke te Rotterdam, nimmer eenig onderricht had genoten. Wel werd B.'s verblijf te Zierikzee in den zomer van 1612 nog onderbroken door een reis naar de protestantsche academie te Saumur en werd hij in 1613 door de walchersche classis als proponent aangenomen, doch hij maakte geen werk, of slaagde niet een predikants plaats te verkrijgen. Zijn niet lang geleden teruggevonden aanteekeningen omtrent zijne studiën wijzen uit dat hij destijds brieven wisselde met Willebrord Snellius (zie art. in dit deel), met wien hij wellicht in kennis was gekomen door Philips van Lansbergen (II, kol. 775); hij stelde experimenteel, lang voor anderen de uitstroomingswet van vloeistoffen vast en kreeg helder inzicht in het destijds nagenoeg onbekende inertiebeginsel, ofschoon dit aanvankelijk te ruim formuleerende. Intusschen maakte hij een reis naar Brussel en een zakenreis naar Engeland in 1616, waarschijnlijk in verband met de omstandigheid, dat hij dit jaar de zaak te Zierikzee overdeed, om zich verder, veelal bij zijn broeder Jacob, thans te Veere, aan eigen studies te wijden, die in het bizonder de medicijnen betroffen. Ook hierin autodidact promoveerde hij 6 Sept. 1618 aan de universiteit te Caen tot doctor medicinae, na de verdediging van stellingen, waarin hij o.a. in het aannemen van den druk der lucht zijn tijdgenooten ver vooruit blijkt te zijn, en eene dissertatie *de Febre tertiana*. Op een uitstapje naar Breda maakte hij in Nov. 1618 kennis met Descartes, als jong soldaat daar destijds in garnizoen. Volgens het oudste omtrent die ontmoeting bestaande verhaal (dat van Lipstorp) vond zij haar oorsprong in een volgens de gewoonte dier tijden aangeslagen vraagstuk, waarvan Descartes reeds den volgenden dag aan B. de oplossing zou hebben gebracht. Behalve muziektheoretische kwesties zijn het, blijkens B's papieren, bevestigd door die van zijn vriend, vooral de verklaring van het hydrostatisch paradox en de afleiding der toen geheel onbekende wet der vrij vallende lichamen (eerst in 1632 door Galileï gepubliceerd) geweest, die tusschen beiden behandeld zijn. Het eerste, reeds door Stevin gevonden, kon voor het aanslaan als vraagstuk minder in aanmerking komen, terwijl, wat het tweede betreft, B. meer de gevende dan de ontvangende partij is geweest, in zooverre hij ons een juiste (en van die van Galilei verschillende) afleiding dier wet heeft nagelaten, in wier reproductie Descartes ook nog later meermalen heeft gefaald. Intusschen is genoemd verhaal misschien slechts een variatie op de waarheid, dat Descartes voor zijn vriend in korten tijd een *Compendium Musicae* schreef (eerst in 1650 gedrukt). Nadat B. naar Middelburg was teruggekeerd, zond Descartes hem nog eenige brieven, o.a. over de oplossing van 3e en 4e machtsvergelijkingen, maar vooral merkwaardig om de daarin uitgesproken appreciatie van B., in welk soort van lofuitingen de fransche wijsgeer steeds zeer karig is geweest. ‘Gij alleen’ - schreef hij - ‘hebt mij uit mijne traagheid wakker geschud, de reeds bijna vervaagde kennis doen herleven en het

van ernstige bezigheden afdwalende verstand tot betere dingen teruggevoerd. Indien derhalve eenmaal iets, wat wellicht niet geheel te verachten is, van mij mocht uitgaan, dan zult gij dat in zijn geheel met volle recht als het uwe kunnen terugeischen, en zelf zal ik niet verzuimen het aan U te zenden, zoowel om er U de vruchten van te laten plukken als om het te verbeteren'. Nadat Descartes Breda had verlaten om, na lange buitenlandsche reizen, pas in 1628 in Holland weer te keeren, werd B. inmiddels in 1619 benoemd tot conrector aan de latijnsche school te Utrecht, onder het rectoraat van Antonius Aemilius (I kol. 38). Hij huwde 20 Apr. 1620 te Middelburg met Cathelina de Cerf uit Nupkerke bij Belle in Vlaanderen. Daar de positie te Utrecht hem te weinig tijd tot eigen studie overliet, verhuisde B. reeds in Dec. 1620 naar Rotterdam, waar zijn broeder Jacob juist rector geworden was, om, als vroeger, zich gezamenlijk aan de beoefening der wetenschap te wijden. Echter gaf hij, hoewel niet aangesteld, ook lessen aan de latijnsche school, welke onder beide broeders een groote reputatie kreeg en o.a. bezocht werd door Mart. Hortensius (I, 1160) en de beide zonen van Stevin, welke laatste omstandigheid hem toegang gaf tot de door dezen nagelaten geschriften. Niet alleen was hij er bevriend met Stampioen (II, kol. 1358), doch ook met Blaeu te Amsterdam en den rotterdamschen burgemeester Gerrit van Berckel, den besten vriend, zooals B. zelf getuigt, dien hij in Holland bezat. Van stadswege werd hij 4 Nov. 1624 tot conrector aangesteld en bedankte tot aller voldoening 22 Mei 1625 voor het rectoraat in den Briel. Na reeds in 1623 een 'collegium mathematicum' begonnen te hebben, stichtte hij in 1626 een 'collegium mechanicum', waarop in het bizonder technische kwesties onderling werden besproken, in welke ook van stadswege van zijne diensten werd gebruik gemaakt. Ongetwijfeld door invloed van Rivet werd B. in Mei 1627 benoemd tot rector te Dordrecht, welk ambt hij 2 Juni 1627 aanvaardde met eene rede *de Figuris isoperimetris*. Hier bezocht hem wederom gedurende korten tijd in Oct. 1628 Descartes, die hem zijn laatste vondsten, o.a. de grondslagen zijner analytische meetkunde en de brekingswet mededeelde. B., zoozeer gesteld op samenwerking in de studie, hoopte deze op den vroegeren voet te herstellen, welk gevoelen aanvankelijk door Descartes werd gedeeld. Immers 'na Frankrijk, Duitschland en Italië doorreisd te hebben, zeide hij niemand anders gevonden te hebben wien hij zijn gevoelens zou openbaren en van wien hij hulp bij zijn studie kon verwachten dan mij'. Na B. nog enkele geschriften uit Parijs toegezonden te hebben, vestigde Descartes zich wel in Holland, maar te Franeker en van nauwere samenwerking kwam niet veel. Ongetwijfeld wederom door toedoen van Rivet ontving B. in den zomer van 1629 ook bezoek van Gassend, die (wellicht reeds atomist gelijk zijn gastheer sedert lang), dezen in een brief aan Peiresc beschreef als 'le meilleur philosophe que j'ai encore rencontré'. Met Mersenne, toenmaals het middelpunt der mondelinge en schriftelijke gedachtewisseling van schier alle europeesche geleerden en den intiemen vriend van Descartes, trad B. in correspondentie, niet door bemiddeling van dezen, maar wederom door die van Rivet. Had deze briefwisseling (bewaard te Parijs, Bibl. nat., f. fr., nouv. acq., 6206, 53-78 en 173-174) Descartes reeds aanleiding gegeven om aan indiscreties van B. ten opzichte van het door hem vroeger aan B. geschonken *Compendium Musicae* te gelooven, na het in den zomer van 1630 door Mersenne aan B. te Dordrecht gebrachte bezoek, vond hij den moed

om aan dit vermoeden, waaraan hij nog andere grieven verbond, in twee brieven (Sept.-Oct. 1630) aan B. uiting te geven. Uit de thans bekende bronnen kan men met voldoende zekerheid de volkomen ongemotiveerdheid van Descartes' verdenking afleiden. Integendeel is het in sommige fundamenteele kwesties Descartes geweest, die denkbeelden van B. overnam zonder diens naam te vermelden. Waarschijnlijk is de diepere oorzaak van Descartes' ontstemming dan ook de omstandigheid geweest, dat B. op sommige punten zijne denkbeelden niet grif genoeg aanvaardde of zelfs in meening met hem durfde verschillen, gelijk in het door B. verdedigde atomistische standpunt, de eindige voortplantingssnelheid van het licht in de luchtledige ruimte en de onderstelling eener lichtsnelheid in verschillende media omgekeerd evenredig met de brekingsindices; evenals overeenkomstige omstandigheden ook in vele andere gevallen een breuk tusschen Descartes en aanvankelijke vrienden hebben veroorzaakt, was een dergelijke vrijmoedigheid in iemand van B.'s positie voor den wijsgeer, die ‘school’ wilde maken, dubbel onaangenaam. Intusschen was de vrede tusschen beiden reeds weer in den zomer van 1631 hersteld en is de briefwisseling hervat, al schijnt de intimiteit niet tot haar vorig hoogtepunt te zijn gestegen; ook was het door bemiddeling van B., dat Stampioen in 1634 een vraagstuk aan Descartes voorstelde (II, kol. 1358). De faam van B. als geleerde evenaarde die, welke van hem uitging als rector der dordtsche school; volgens overlevering telde deze in 1635 niet minder dan 600 leerlingen, waaronder niet alleen uit Dordrecht (Johan en Cornelis de Witt), doch ook van elders. In hetzelfde jaar 1635 werd zij tot illustre school gemaakt, waaraan o.a. Beverwijck werkzaam was als hoogleeraar in de medicijnen en anatomie. Nadat verder in 1636 Galilei zijne methode der lengtebepaling op zee door middel der Jupitersatellieten (door B. reeds te voren vermoed) aan de Staten-Generaal had aangeboden, associeerde de benoemde commissie, bestaande uit Reael, Bleau, Hortensius en Golius, zich ook met B. Uit de omtrent die zaak nog bestaande briefwisseling blijkt, dat, volgens Hortensius, de dordtsche rector het geheim aan Mersenne zou hebben medegedeeld, waarop zulks door Hortensius zelf geschiedde aan Morin, die zich sinds lang met hetzelfde onderwerp bezighield: de juiste toedracht laat zich echter hier niet meer vaststellen. Het omvangrijke handschrift, waarin B. schier dagelijks zijne invallende wetenschappelijke denkbeelden noteerde, en dat thans berust op de Prov. Bibl. in Zeeland, loopt slechts tot 1635. Hierin worden alle vraagstukken behandeld, welke de physici uit zijn tijd bezighielden; als geheel eenig noemen wij nog zijn voorstel om de lengte van den secundeslinger als lengte-eenheid aan te nemen. ‘Hij is altijd aan het mediteeren geweest’ - schreef zijn broeder Abraham (zie boven) op een ledige bladzijde - ‘gelijck dit boeck kan getuigen’. Dezelfde gaf een honderdtal aanteekeningen ervan uit als *Mathematico-physicarum meditationum, quaestionum, solutionum centuria* (Traj. ad Rh., 1644). Een volledige copie van het handschrift is nagenoeg persklaar en de publicatie wacht op het oogenblik, dat de omstandigheden gunstiger zullen zijn dan thans het geval schijnt. De prioriteit van verschillende denkbeelden, thans aan Descartes toegeschreven, zal dan aan B. moeten worden toegekend, gelijk Smith te Nijmegen reeds zulks uitsprak t.o. van de verklaring der magnetische verschijnselen in een brief dd. Aug. 1644 aan Const. Huygens; tevens zal kunnen blijken, dat B. op physisch gebied de waardige opvolger van Stevin en voorlooper van

Chr. Huygens is geweest. Evenals zijn broeder Jacob overleed hij aan de tering. Bij zijn dood gewaagde Hortensius in een brief aan Elia Diodati te Parijs van het groote verlies, dat de wetenschap en in het bijzonder de zaak van Galilei daardoor leed: Descartes getuigde in een brief aan Colvius, dat hij was geweest 'extrêmement philosophe'. B.'s vrouw vestigde zich weldra te Middelburg. Van zijne minstens zeven kinderen overleefde hem slechts een dochter Catelina, geb. te Rotterdam 29 Mrt. 1624, opgevoed te Vlissingen en ald. 19 Apr. 1642 gehuwd met Mr. Abraham van Pere, raad en schepen ald., heer van de kolonie aan Rio de Berbice, overl. te Vlissingen 7 Dec. 1683.

Zie: Dan. Lipstorpii, *Specimina phil. cartesianae* (Lugd. Bat., 1653), 76-78; Baillet, *Vie de Monsieur Descartes*, I (1691), reg.; Schotel, *de Illustre school te Dordrecht* (1857), 71, 223, 225; Monchamp, *Is. Beeckman et Descartes* in *Bull. de l'Academie royale de Belgique, classe des lettres*, 3e serie, T. XXIX (1895), pp. 117-148; *Programma der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem voor 1906* of *Archives néerlandaises*, t. XI (1906), *Programme*; *Oeuvres de Descartes, ed.* Adam et Tannery, t. I (1897) en II (1898), passim, X (1908) reg. en XII (1910), reg.; *Opere di Galileo Galilei*, vol. XVII (1906), 26, 44, 67, 68, 109, 120 en 391. XVIII (1906), 152 en XIX (1907), 619 en 651; Wieleitner, *Das Gesetz vom freien Falle in der Scholastik, bei Descartes und Galilei* in *Zeitschrift für math. und naturw. Unterricht*, XLV (1914), 216-223; Cohen, *Ecrivains français en Hollande* (1920), reg.; Milhaud, *Descartes savant* (1921), 25-46, 90-94, 96-100 en 229; Dijksterhuis, *Over het aandeel van Is. B. in de ontwikkeling der valwetten* in *Nieuw Archief voor wiskunde*, 2e rks, dl. XIV (1924), 186-208.

de Waard

[Beeckman, Jacob]

BEECKMAN (Jacob), geb. te Middelburg 5 Nov. 1590, gest. te Rotterdam 27 Aug. 1629, zoon van Abraham (1) en Susanna Pieters van Rhee en broeder van den voorgaande en Abraham (2), werd als stud. litt. te Leiden ingeschreven Oct. 1607 en 29 Sept. 1609, voorts te Franeker 18 Sept. 1610, in welke laatste plaats hij oostersche talen onder Drusius studeerde. In 1611 werd hij conrector aan de latijnsche school te Zierikzee, verzocht 27 Febr. 1613 te worden toegelaten als proponent en werd 20 April 1616 benoemd tot rector te Veere, in welke beide plaatsen zijn broeder Isaac bij hem woonde (zie boven). B. ondertrouwde 17 Mrt. 1617 te Goes met Susanna Adriaens en 26 Jan. 1619 te Veere met Johanna van Rijckegem, dochter van den koopman Geleyn en Margaretha Somers. Hij werd 26 Nov. 1619 rector van de latijnsche school te Rotterdam, welke hij met zijn broeder tot grooten bloei bracht; ook was hij bekend om zijn kennis van het Hebreeuwsch (Vossius in *Oratio in obitum Th. Erpenii* (1624) en Amama, *Hebreusche grammatica* (Amst. 1627), opdracht). Evenals zijn broeder Isaac overleed hij aan de tering, 'welke ons geslachte eygen schijnt', zooals zijn broeder Abraham schreef. B.'s weduwe huwde te Middelburg Dec. 1632 met Thomas Vergruwe van Brugge.

Uit B.'s tweede huwelijk sproot Samuël, geb. te Rotterdam 30 Dec. 1625, geh. te Middelburg 26 Juni 1647 met Anna Bleeckers. Deze bekleedde te Middelburg aanzienlijke ambten en werd in 1669 commissaris uit de twintig hoogste fourneerders tot de vaart en handel op Guinea. Hij hertrouwde te Rotterdam 22 Sept. 1670 met Maria de With, dochter van Witte Cornelisz de With, vice-admiraal van Holland

en West-Friesland. Oct. 1676 werd Samuël B. ook bewindhebber der West-Indische Compagnie. Hij overleed te Middelburg 3 Aug. 1689.
de Waard

[Beeckman, Abraham Faure]

BEECKMAN (Abraham F a u r e), geb. te Soerabaja 4 Oct. 1797, overl. te Santpoort 22 Febr. 1886. Hij studeerde aan de latijnsche school te Almelo, daarna in de theologie te Utrecht (ingeschr. 6 Sept. 1817), en werd 24 Oct. 1824 predikant te Huissen, 27 Mei 1827 te Voorst tot 1839, toen hij ambteloos werd. Nog was hij in 1862-1869 eerste predikant te Meerenberg. Hij schreef: *Geschenk aan den ouderdom* ('s Gravenh. 1851); *Het huisgezin van Doorenbos*, een verhaal bekroond door het Amst. matigheidsgenootschap (Amst. 1851); *Joan Fourney en zijne non, of de lotgevallen der Hervormden te Antwerpen in* 1566 (Tiel 1852); *Jenever erger dan oorlog* (Amst. 1858); *Het gebed .., de ademtogt van des Christens zieleleven* (Haarl. 1870); *Iets over de zelfsachting, in tafereelen ontwikkeld* (Haarl. 1874); *Cornelis Hoek en zijne zutphensche vrienden*, blz. uit den 80-jarigen oorlog (Haarl. 1875); *De Fransche furie in Antwerpen* (Haarl. 1875); *De waarheidsliefde*, schetsen (Haarl. 1875); de afscheidsrede van Meerenberg (Amst. 1869); en anoniem: *Pater Gozewien en de twee huisgezinnen* (Amst. 1840); *De gouverneur van een Europ. prins* (Amst. 1845).
Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protest. Vaderland* I (Utr. 1903), 371 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) bijl., 129, (1903) bijl. 137, 159.
Knipscheer

[Beeckman, Dirk de Bonvoust]

BEECKMAN (Dirk d e B o n v o u s t), geb. te Utrecht, overl. aldaar in 1853. Hij studeerde hier eerst in de medicijnen, daarna in de theologie, en promoveerde op *Dissertatio de Oratione Stephani Apologetica* (1820). Hij was predikant te de Vuursche sedert 13 Aug. 1820, te Delfshaven sedert 11 Aug. 1822, te Nijmegen sedert 9 Oct. 1825, te Utrecht sedert 1829 tot zijn dood. Hij schreef nog: *Een woord tot nagedachtenis van den .... Heer J.A.D. Molster* (Utrecht 1850).
Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protest. Vaderland* I (Utrecht 1903), 371; *Kerkelijk Handboek* (1903) bijl. 145 v., (1907) bijl. 109, (1910) bijl. 167, 169.
Knipscheer

[Beekman, Daniël]

BEEKMAN (Daniël), overl. te Zaandam 13 April 1795. Hij was predikant te Vlissingen in 1779 en te Zaandam sedert 1780. Hij schreef: *Onderwijsinge in de voornaamste waarheden van onzen redelijken godsdienst* .... twee deelen (Zaand. 1784 en 1788); en *Leerrede gehouden op den een honderd en vijftigjaarigen gedenkdag van de stichting der Evang. Luth. gemeente te Zaandam* (Zaand. 1792).
Zie: J. L o o s j e s , *Naamlijst v. predikanten... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 17.
Knipscheer

[Beeloo, Adriaan Johan Hendrik]

BEELOO (Adriaan Johan Hendrik), geb. te Medemblik 29 Aug. 1830, overl. te Dieren 20 Sept. 1907, was de zoon van A. Beeloo (V, kol. 28) en J.C.H. Schad. Hij werd in 1846 adelborst aan het Koninklijk instituut der Marine in zijne geboorteplaats en was dus voor zeeofficier bestemd, maar in 1847 ging hij over naar het vak van den scheepsbouw. Hij werd bij Koninklijk besluit van 18 Aug. 1850 met ingang van 1 Sept. d.a.v. tot aspirant-ingenieur der Marine benoemd en geplaatst aan de Rijkswerf te Amsterdam. Bij K.B. van 22 Juni 1854 werd hij met 1 Juli d.a.v. benoemd tot ingenieur 2e klasse en tegelijk naar Vlissingen verplaatst, terwijl hij met 1 Sept. 1855 naar Willemsoord werd overgeplaatst. Op 1 Aug. 1857 scheepte hij zich in op de Admiraal van Wassenaer, later verwisseld met de Admiraal de Ruyter, om kennis op te doen van het nieuwe marine-materieel. In April 1858 werd zijne standplaats

weder Vlissingen. Eene volgende overplaatsing geschiedde naar Amsterdam tegelijk met zijne bevordering tot ingenieur der 1e klasse bij Koninklijk besluit van 19 Febr. 1860 met ingang van 1 Mei d.a.v. Op 1 Mei 1864 trad hij op als waarnemend hoofd van de Rijkswerf te Willemsoord, terwijl hij tevens belast werd met het geven van onderwijs aan het Koninklijk instituut der Marine aldaar. Bij besluit van 20 Juni 1864 werd hij met 1 Juli d.a.v. benoemd tot hoofdingenieur, terwijl hij genoemden werkkring behield. Op 1 Nov. 1868 werd hij overgeplaatst naar Hellevoetsluis als hoofd der werf aldaar. Op 2 Oct. 1871 werd hij met ingang van 31 d.a.v. op voorstel van den minister van Marine Brocx, die zich genoopt zag tot vèrstrekkende bezuiningen, op non-activiteit gesteld. Hij ging toen te Breda wonen.

Op voorstel van den minister van Erp Taalman Kip werd hij bij Koninklijk besluit van 22 April 1875 met ingang van 1 Mei d.a.v. weder in zijn vroegeren rang in dienst gesteld en werd hem de betrekking van hoofdingenieur voor algemeene diensten opgedragen. Hij ging te Rotterdam wonen. Bij die betrekking werd hij bij Koninklijk besluit van 2 Aug. 1879 met ingang van 1 Sept. d.a.v. belast met het onderwijs in de scheepsbouwkunde aan de polytechnische school te Delft. Bij Koninklijk besluit van 8 Maart 1883 werd hem de waarneming der betrekking van hoofdingenieur adviseur voor scheepsbouw, de hoogste betrekking bij het korps der marine-ingenieurs, opgedragen; met ingang van 1 Juli d.a.v. bekwam hij die betrekking definitief, terwijl hij tegelijk belast bleef met het onderwijs aan de polytechnische school. Bij Koninklijk besluit van 23 Juli 1887 werd hij van dat onderwijs ontheven.

In de Tweede Kamer werd in dezen tijd veel geklaagd over de in de laatste jaren gebouwde oorlogsschepen. De schuld lag naar het schijnt minder aan Beeloo dan aan de wijzigingen, die in zijne plannen door directiën van particuliere werven en door ministers gemaakt werden, maar waartegenover hij niet energiek genoeg optrad. Intusschen werd door de ministers niet tegen Beeloo opgetreden, totdat in 1891 zijn ambtgenoot Jansen tot minister van Marine benoemd werd. Deze achtte het noodig, dat jongere krachten als hoofd van den scheepsbouw optraden en gaf Beeloo in overweging, uitslag te vragen. Dit werd hem op zijn verzoek eervol verleend bij Koninklijk besluit van 22 Febr. 1892 met ingang van 1 April d.a.v.

In Mei 1880 werd Beeloo lid en secretaris van een commissie voor de beste inrichting van ankers en kettingen en in Aug. 1882 van eene tot het examineeren van zeeofficieren. Hij deed in 1883 eene dienstreis naar Engeland tot het bestudeeren van scheepswerven.

Beeloo was een gemoedelijk man vol toewijding aan zijn ambt, die echter de kracht om waar hij verkeerdheden zag, daartegen met de noodige flinkheid op te treden, miste. Hij had het ongeluk, in Maart 1892, kort na zijn ontslag uit den Rijksdienst, zijn zoon en eenig kind, te verliezen.

Een uitvoerig levensbericht door den vice-admiraal N. Mac Leod komt voor in den *Ingenieur* van 2 Nov. 1907.

Ramaer

[Beeltsnijder, Quirinus]

BEELTSNIJDER (Quirinus), zoon van Bartolomeus Beeltsnijder en Sophia Stich Quirijnsdochter, kleinzoon van Johannes Beeltsnijder, predikant te Beilen (zie dl. IV, 97), werd geb. te Meppel 26 Nov. 1679 en overleed in Dec. 1750. Hij werd 15 Sept. 1697 ingeschreven als juridisch student te Groningen, trad 18 Mei 1710 te Rolde in het huwelijk met

Ida van Rossum, bij welke gelegenheid hij als advocaat te Meppel wordt vermeld, en vestigde zich na zijn huwelijk als advocaat te Rolde. Naar aanleiding van een twist met den predikant te Rolde, die door zijn slecht gedrag aanstoot gaf, richtte hij een adres aan de gedeputeerde staten van Drente en verscheen 24 Nov. 1712 met den predikant te Vries voor de vergadering van predikanten uit de classis Rolde, waar zij hun goed recht zouden bepleiten. Van 1716 tot 1737 was hij ontvanger van de collaterale successiën en vrijwillige verkoopingen in Drente, sedert 1725 was hij tevens schout te Rolde, waar hij Abraham Rudolf Kymmell opvolgde. Zijn aanstelling door ridderschap en eigenerfden dateert van 20 Maart 1725. In 1737 ontving hij zijn benoeming tot landsschrijver van Drente. Uit zijn testament van 5 Dec. 1729 blijkt, dat hij stierf zonder nakomelingen na te laten.

Zie: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* XL (1922), 38, XXVII (1909) 40, XX (1902), 175.

Scholte

[Beerstraten, de familie van]

BEERSTRATEN (de familie van), schilders. Verschillende leden van dit geslacht hebben als schilders in de 17de eeuw naam gemaakt. De bekendste zijn: Antonie, Jan Abrahamsz., Johannes of Jan, en Abraham van Beerstraten.

Antonie van Beerstraten woonde waarschijnlijk te Amsterdam, in 1671 schilderde hij nog. Hij schijnt zoowel havens als amsterdamsche stadsgezichten en winterlandschappen gemaakt te hebben, was echter een middelmatig schilder; zijn werk is hard en nuchter van kleur.

Jan Abrahamsz van Beerstraten werd 31 Mei 1622 te Amsterdam gedoopt en stierf aldaar 1 Juli 1666. In 1642 den 30 Aug. huwde hij met Magdalena Bronckhorst, bij had vier zoons en één dochter. In 1665, 11 April huwde hij voor den tweeden keer met Albertje Crale en stierf waarschijnlijk 1666 te Amsterdam. Hij schilderde amsterdamsche stadsgezichten, zeeslagen en havens. Zijn schilderijen zijn harmonischer, bruiner van kleur, dan die van A. van Beerstraten; Lingelbach schilderde dikwijls de figuren op zijn schilderijen.

Johannes van Beerstraten schilderde, zooals Ant. v. Beerstraten, winterlandschappen en zuidelijke zeehavens. Zijn werk is echter lichter en voornamer van kleur en zeer uitvoerig in de behandeling der huizen en boomen.

Abraham van Beerstraten, ook schilder van winterlandschappen en zuidelijke zeehavens, werd bekend door een schilderij, voorstellende het stadhuis van Kampen in het bezit van Lord Landsdowne te Bowood. Zijn schilderijen zijn bonter en zwaarder van kleur dan die van Jan Abrahamsz. en Joh. van Beerstraten, er is weinig atmosfeer in, zijn boomen zijn plomp, zijn figuren bont met sprekend lichtblauw en purper.

De werken der verschillende leden dezer schildersfamilie zijn uiterst moeilijk te onderscheiden, zoodat de toeschrijving onzeker is. Daarom volge hier een gezamenlijke opgave van hunne bewaard gebleven schilderijen en prenten,

Schilderijen van hun hand bevinden zich te: Amsterdam, 's Rijksmuseum: Regulierspoort, bouwvallen van het Oude Stadhuis te Amsterdam 1652, Blauwpoort te Leiden, Dam en bouw van het Nieuwe Stadhuis, hollandsche schepen in vreemde haven, zeeslag tusschen de holl. en engelsche vloot bij Terheide 10 Aug. 1653, gezicht op de Nieuwe brug en 't Paalhuis, winterlandschap; Amst., stadhuis: gezicht aan 't IJ te Amsterdam; Amst., verz. Six: S. Olofskapel; Rotterdam, Mus. Boymans: oude stadhuis te Amsterdam;

's Hertogenbosch: het oude stadhuis te 's Hertogenbosch; Arnhem, Bronbeek: zeeslag; Utrecht, Museum: Mariakerk aan zuid-kust; 's Gravenhage, Sted. Museum: het Binnenhof; Dresden, Museum: rotsachtige kust; München, Oude Pinacotheek: schipbreuk op rotsachtige kust; Kopenhagen, Museum: gezicht op Haarlem bij winter; Berlijn, Museum: bevroren vaart met schaatsenrijders (2 stuks); Stockholm, coll. W.v. Hallwijl: zeeslag tusschen holl. en engelsche schepen; ald. Museum: rivierlandschap, stadhuis te Amsterdam; ald. Universiteit: zeehaven; ald. verz. M. Francke: een schilderij uit het jaar 1665; ald. verz. Tottie: rivierlandschap; ald. verz. Lind: winterlandschap; Aken, strand met vestingwerken; London, nat. Gallery: Muiderslot bij winter; Hamburg, Kunsthalle: ijsvermaak bij stadspoort, winterlandschap; Gal. Lebrun, Leipzig: strandgezicht; Parijs, Louvre: haven van Genua; Breihl (Gelsenkirchen); Lord Bowood: stadhuis te Kampen; op veilingen komen ook nog al eens werken van van Beerstraten voor.

Teekeningen van hun hand vindt men: te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: huizen aan het Rokin, brand van het stadhuis te Amsterdam 1652, een straat, stadspoort, Schoonhoven, Schreyerstoren en omgeving, zeeslag bij Katwijk onder Tromp, kerk, Heiligewegspoort, kerk te Soelemon bij Beusichem, zeegevecht, huis Kostverloren, kasteel, studieblad met kolvers, triomfpoort op hoogte met zeehaven, Ital. zeehaven, Groote Kerk te Haarlem, Hooglandsche kerk te Leiden, huis te Gassel, schip der admiraliteit; Amst. verz. Six; idem, archief: Schreyerstoren; Amst., Mus. Fodor: puinhoopen van het oude stadhuis; Amst., Mus. Fodor (atlas Splitgerber) o.a. Heilige Wegspoort, trap van het Elisabeth's gasthuis enz.; Maartensdijk, verz. Lugt: kerk en twee torens; Haarlem, Mus. Teyler: Zuiderzee, kasteel Teylingen, ruïne stadhuis te Amsterdam, de Waag te Haarlem; Rotterdam, Mus. Boymans: Dieverpoort te Zwolle, markt en hal te Haarlem, Hasselt, Oude Hooft te Leeuwarden, stadsgezicht, huis ter Horst (2), huis Ypestein, stadhuis, Engelsche driemaster, aak, zeilend schip, booten met volk; Weimar: schepen.

Prenten van hun hand zijn: schip op zee met walvisch, Christus op het water.

Naar hun ontwerp maakten prenten: A. Carse, F.C. Bierweiler, J.W. Vos, W. Unger, J.L. Zeutner.

Zie: Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon*, 170, 171; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 71, 72, III, 21; *Cat. Kaiser Friedr. Museum* te Berlijn II, 236; C. Hofstede de Groot in *Oud-Holland* XXII, 1904, 114; H. Havard, *L'art et les artistes hollandais* (Paris 1880), III, 1, 1725 (met lijst van schilderijen en teekeningen); *Cat. Nat. Gallery* I; W. Bode in *Repertorium für Kunstwissenschaft* III, 442; A. Bredius, *Meisterwerke d. Rijksmuseums zu Amsterdam* (München 1887), 68; A. de Vries Azn., *Biographische aanteekeningen* in *Oud-Holland* III, 1885, 62; R.v.d. Eynden en A. van der Willigen, *Geschiedenis der vadert. schilderkonst sederl de helft der* 18*de eeuw* (Haarlem 1816-42), I, 141; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vlaamsche kunstschilders* etc. (Amst. 1857-64), I, 67; G.K. Nagler, A. Andresen en C. Clausz., *Die Monogrammisten etc.* (München 1871-79), I, 160; J. Meyer, *Allgem. Künstlerlexikon* (Leipzig 1872), III, 287; F.C. Willis *in Monatsheft für Kunstwissenschaft* 1913, VI, 160; E.W. Moes, aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet afd. schilders; F.C. Willis, *Die Niederländische Marinemalerei* (Leipzig 1911), 99;

O. Granberg, *Inventaire général des trésors d'art en Suède* (Stockholm 1912) II, 25; O. Granberg, *Catalogue raisonné de tableaux anciens, inconnus jusqu'ici dans les collections privées de la Suède* (Stockholm 1886), 3, 273; A. Bredius, *Künstlerinventare*, G. 104, 106*, G. 110, G. 216, G. 423, G. 426, G. 543, Seg. 556, G. 769, G. 1251, G. 1361*, G. 2149, G. 119 n., 819, G. 820*, 820, G. 109, G. 820, 817, 818, 814-20, G. 848, G. 1257 13 n.; *Musée national d' Amsterdam*, 27; Carl, G. Heiseu. G. Pauli, *Die Kunsthalte zu Hamburg, sämmtl. holl. Meister* XVII (1893) 1; *Die Kongelige Billed Gallerien* 7; *Die Gallerien von München* 1, 304; *Gallerie Lebrun* III.

J.M. Blok

[Begeman, Christoph Georg Siegmund (1)]

BEGEMAN (Christoph Georg Siegmund) (1), geb. te Detmold (in Lippe) in 1749, overl. te Amsterdam 6 April 1816, broeder van Frederik Adolph B., die volgt. Hij studeerde te Groningen en werd hulpprediker te Emden in 1772, predikant te Wijbelsum 31 Oct. 1773, te Wirdum 2 Juli 1775, te Emden 31 Oct. 1779, te Weender 17 Dec. 1786 en bij de Hoogduitsche Gemeente te Amsterdam 14 Sept. 1791; emeritus 1816. Zijn *Lijkrede op B.W. Altmann*, zijn 19 Oct. 1808 overleden ambtgenoot te Amsterdam, is uitgegeven (Amst. 1808).

Zijn portret is gegraveerd door Ch.H. Hodges (in zwartekunst) en door een onbekende.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr, Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* I (1903), 388; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 103.

Knipscheer

[Begeman, Christoph Georg Sigismund (2)]

BEGEMAN (Christoph Georg Sigismund) (2), geb. te Vlachtwedde (waar volgens Visscher en van Langeraad zijn vader S.H.B. toen predikant zou zijn geweest) in 1798, overl. te Roermond 16 April 1878. Hij studeerde te Leiden in de letteren en de godgeleerdheid, en werd 1 Mei 1822 door den Koning benoemd tot predikant van Gulpen en, omdat een kerkeraad ontbrak, door het classicaal bestuur van Maastricht beroepen. Op 12 Jan. 1823 is hij er bevestigd door zijn broeder J. Waten Begeman. Op 7 Mei 1826 vertrok hij van daar naar Stevensweert; emeritus 18 Nov. 1877. Hij schreef: *Pinksterrede. Onderzoek naar den beteekenis van het woord γλῶσσαι in den volzin Hand.* 2:4 (Dordr. 1866).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* I (1903), 389; *Kerkelijk Handboek* (1878), 667, 672.

Knipscheer

[Begeman, Christoph Georg Sigismund (3)]

BEGEMAN (Christoph Georg Sigismund) (3), geb. te Amsterdam in 1813; aldaar overl. in 1884; waarschijnlijk zoon van Chr.G.S. (1) Hij studeerde te Utrecht, en werd predikant te Venhuizen 18 Nov. 1838 en te Noord-Zijpe 14 Oct. 1847. Hij bleef hier tot na 29 Juni 1856 (datum van zijn afscheid), toen hij naar Oost-Indië vertrok. Daar was hij predikant te Djokjokarta sedert 2 Jan. 1857, te Passaroean sedert 1866. Op zijn terugreis leed hij met zijn familie schipbreuk in den nacht tusschen 28 en 29 Nov. 1868 op den ‘Banjaard’, een Zeeplaat bij Zeeland. Hij bleef evenwel behouden, keerde in Oct. 1869 naar Oost-Indië terug en kwam weer te Djokjokarta tot 1877.

Als emeritus keerde hij in Nederland terug en vestigde zich te Amsterdam. Hij schreef: *Feestrede gehouden bij gelegenheid der inwijding van de nieuwe kerk aan de Schagerbrug en de Zijpe* (Schagerbrug 1851), waarin de stichting van de nieuwe gemeente te Schagerbrug beschreven is.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenboek van Prot. Godgel. in Nederl.* I (1903), 387 v.; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 155.

Knipscheer

[Begeman, Frederik Adolph]

BEGEMAN (Frederik Adolph), geb. te Detmold (graafschap Lippe) in Maart 1753, overl. te Midwolde 11 Dec. 1823; broeder van Christoph Georg Sigismund Begeman(1) (zie aldaar). Hij studeerde te Groningen, en werd predikant te Sleen 8 Juni 1778, te Middelbert 9 Nov. 1783 en te Midwolde 11 Dec. 1803. Hij was gehuwd met Christina Sissingh, overl. in April 1809. Hij schreef: *De kortstondigheid en moeijelijkheid des menschelijken levens*, leerrede bij het afscheid van J. Hora Siccama (Gron. 1813).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 388, *Kerkelijk Handboek* (1914) Bijl., 159.

Knipscheer

[Belgrado, graaf Carlo]

BELGRADO (graaf Carlo). Zijn naam is onafscheidelijk verbonden aan het herstel der bisschoppelijke hiërarchie in Nederland. De archieven van Rome - Propaganda en Vaticaan - alsook het archief der nuntiatuur in den Haag getuigen van zijn onvermoeide werkzaamheid hiervoor. Schier dagelijks gingen er brieven van hem uit, geschreven op groot Bath en met een moeilijk te ontcijferen kriebel-letter, gericht aan zijn principalen te Rome of aan verschillende personen alhier, om deze voor het Katholieke Nederland zoo gewichtige zaak te bevorderen. Merkwaardig echter, dat B., na zijn komst als internuntius alhier in Juni 1848 en evenzoo in de eerstvolgende jaren zich niet zeer toeschietelijk betoonde om een eind te maken aan het zoo gebrekkig bestuur der hollandsche zending. Natuurlijk begreep men zeer goed, hoe gewenscht het herstel van het gewone bisschoppelijk bestuur zou wezen; maar men zag eerst op tegen de bezwaren in Nederland zelf; bezwaren niet alleen van de zijde der protestantsche meerderheid aldaar, maar welke ook onder een deel van de roomsche geestelijkheid voorkwamen, bij seculieren zoowel als regulieren. Het onafhankelijkheidsidee zit er bij Nederlanders nu eenmaal diep in; sommige seculieren voorzagen gestrenge tuchtmaatregelen; vele regulieren vreesden in hun rechten of voorrechten gekortwiekt te zullen worden. Zelfs toen er tal van verzoekschriften van geestelijken bij den internuntius, en ook bij den Paus, waren ingediend, kon dit de stemming aanvankelijk nog niet veranderen. Eerst in Sept. 1851 kwam er kentering; het zijn de petities van leeken geweest, in en buiten de Kamer, welke eigenlijk den doorslag hebben gegeven. B. kreeg toen van Rome in last de noodige voorbereidingen te treffen voor herstel der hiërarchie. Spoedig bleek, dat er groot meeningsverschil heerschte omtrent het concordaat van 1827 en de nadere overeenkomst van 1841. Rome wilde het bisschoppelijk bestier hier inrichten met ter-zijde-stelling (niet met opheffing) van de tractaten; de Regeering daarentegen wenschte in dat geval ontheven te worden van alle verplichtingen, uit die overeenkomsten voortspruitende. Ten slotte kwam in 1852 ook dit punt tot een oplossing, en dat wel in den geest der Regeering. Het bisschoppelijk bestuur zou derhalve hersteld worden krachtens het artikel van de Grondwet, waarbij aan elk kerkgenootschap volle vrijheid werd gegeven om zijn eigen bestuur zoo in te richten als het dit zelf wenschte. Echter, al waren nu alle verbintenissen, uit het concordaat voortvloeiende, verbroken, toch wilde de Regeering haar invloed laten gelden zoowel ten opzichte van de indeeling der bisdommen als omtrent het tijdstip, waarop de nieuwe organisatie zou tot stand komen. Pius IX beschouwde deze wenschen wel niet als geheel onredelijk, maar wenschte toch zijn volle vrijheid van handelen te bewaren. Hij wilde ook voorkomen, dat de kerkelijke belangen

door inmenging van den Staat zouden worden geschaad. Een officieuse kennisgeving vooraf zou derhalve, vooral op aandrang van B., tijdig worden gedaan, maar een *officieele*, gelijk de Regeering verlangde, heeft de internuntius nimmer beloofd en is ook niet gegeven. Bekend is de verklaring van Thorbecke in zijn circulaire aan de Commissarissen des Konings op 32 Maart 1853, nadat de pauselijke breve 'Ex qua die' op 4 Maart was uitgevaardigd, en Pius IX in het consistorie van 7 Maart zijn allocutie 'Cum placuerit' had gehouden. De Minister beklaagde zich daar, dat de H. Stoel *met den slag* (d.i. onverhoeds) had gewaarschuwd. Een feit is echter, dat de gezant te Rome, de Liedekerke, reeds op 22 Jan. 1853 den Minister van buitenlandsche zaken had weten te berichten, waar de metropolitaanzetel zou gevestigd worden en wie de nieuwe aartsbisschop zou zijn. Maar sterker nog, reeds op 12 Jan. had B. dit alles door een tusschenpersoon aan Thorbecke zelf laten boodschappen, en de mededeeling in het begin van Maart nogmaals persoonlijk herhaald aan den secretaris-generaal van buitenlandsche zaken.

De April-storm, welke na deze maatregelen van den Paus losbrak, heeft het plan wel kunnen bestrijden maar niet tegenhouden. De bezadigdheid van B. en van de overige leiders der Katholieken hebben bovendien veel ertoe gebracht, dat de storm betrekkelijk spoedig luwde. De internuntius bleef, zoolang het noodig was, de raadgever van de nieuwe bisschoppen; met hen regelde hij het eerste en meest noodzakelijke. Toen zijn werkzaamheid alhier op 14 Dec. 1855 een einde nam, kon hij met voldoening op het verleden terugzien.

Zijn portret is gelithografeerd door F. Waanders.

Zie: Albers, *Herstel der bissch. Hiërarchie* II; Goulmy, *Hiërarchie en Wetboek*; *Mededl. v.h. Nederl. hist. Instituut te Rome* II (1922), 119; C. Broere, *Een bezadigd woord aan mijne welgezinde protestantsche landgenooten* (den Haag 1853).

Hensen

[Bell, Theodorus van der]

BELL (Theodorus van der), geb. te St. Annaland 19 Sept. 1720, overl. te Rijnsburg 30 Maart 1794, zoon v. Johannes van der Bel, predikant te St. Annaland 1699-1732 en Cornelia van der Schoor. Hij studeerde te Leiden, werd predikant te Rockanje 5 Jan. 1744, en te Rijnsburg 16 Jan. 1752. Hij schreef: *Het zwaarwichtig werk van een getrouw Leeraar, voorgesteld en aangedrongen uit* 2 *Tim.* 4:1-5, een bevestigingspreek (Rott. 1750); en andere leerredenen, o.a. *De dankbaarheid als een noodzakelijke Pligt voorgesteld* (Amst. 1774) op het tweede eeuwgetijde van Leidens beleg en ontzet; *De Wijsheid, Kennis en Vreeze des Heeren als de vaste steunsels en grootste schat van een land en volk* (Amst. 1775) op het tweede eeuwgetijde der leidsche hoogeschool; en een leerrede bij gelegenheid van de inhuldiging van prins Willem V (Leid. 1751).

Hij had vijf kinderen van welke twee ook predikanten waren.

Zijn portret door H. Pothoven is gegraveerd door Houbraken.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 415 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 151, 152, (1909) Bijl., 122.

Knipscheer

[Bellaart, Nicolaas]

BELLAART (Nicolaas), geb. te Haarlem 20 Juli 1696, overl. 27 Nov. 1768. Hij is als wees opgevoed in het burgerweeshuis te Haarlem, studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, en was predikant te Leerdam van 28 Jan. 1728 tot zijn emeritaat

in 1761. Hij deed veel voor de classis Buren, welke toen tot Zuid-Holland behoorde. Hij schreef: *Davids vreede-wensch over Jerusalem*

uit Psalm CXXII:8, *nader uitgebreid en over de loffelijke stad Haarlem uitgesproken in eene leerrede gedaan in de Groote Kerk des avonds* 22 *Dec.* 1726, met een voorrede, geschreven door Gijsbert de Brouwer, predikant te Haarlem.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 416; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 130.

Knipscheer

[Belle, Jan van]

BELLE (Jan van), dichterlijk en taalkundig aangelegd schoolmeester, geb. te Haarlem omstreeks 1690, begr. aldaar 30 April 1754, heeft zich als psalmberijmer en als schrijver van een Nederduitsche spraakkunst eenigen naam verworven. Van huis uit Doopsgezind, ging hij met de zijnen over tot de Remonstranten, 'daar hij zijne bejaarde Dogter heeft laten dopen, alleen, naar hij voorgaf, omdat de leraren dier gemeente, zig meer dan in enige andere, toeleiden op het spreken van goedt en zuiver Nederduitsch'. Zoo verhaalt Andriessen in zijn *Aanmerkingen op de Psalmberijmingen van Petrus Dathenus*, als een bewijs van des schoolmeesters groote liefde voor zijn moedertaal. Inderdaad is van Belle's dochter Johanna, kind uit zijn huwelijk met Marijtie van Steenkist, 17 Dec. 1739 in de Remonstrantsche kerk gedoopt. Zijn tweede vrouw, Janneke ter Brugge, keerde na den dood van haar man tot de Gereformeerde kerk terug. Duidelijk spreekt de taalminnaar uit zijn *Korte Wegwijzer ter Spel-Spraak- en Dichtkunden... in Neederduitse Dichtmaate, op* 100 *Bladzijden gesteld*, die in 1748 te Haarlem het licht zag. De schrijver zelf stelde deze berijmde spraakkunst, die ook voor de dichtkunde eenige waarde heeft, hooger dan zijn in 1755, dus na zijn dood, verschenen *Korte Schets der Nederduitsche spraakkunst*, waaraan daarentegen zijn leerlingen en vrienden de voorkeur gaven. Het volgende jaar kwam te Haarlem een proeve van zijn dichtkunst uit: *Eenige Gedichten, naagelaaten door Jan van Belle*; *uitgegeeven door eenige liefhebbers der Dichtkunde*, nadat reeds in 1749 de *Zinrijke Zinspeelingen, uit het Frans van den Heere de la Motte, ruimschoots nagevolgd, door Jan van Belle*, een indruk hadden gegeven van zijn vertaalkunst. Belangrijker is zijn uitgave van *Davids Psalmen*; *Volgens der Hoogmogende Heeren Staaten Bijbeltekst, Op nieuws in volle vaerzen en korter dan ooit berijmd*; *Verders op de gewoone Zangwijzen, en, tot gemak der Leerlingen, die op Instrumenten speelen, op den G-sleutel daarbij gesteld*, ... (Haarlem 1733). Het werk verkreeg de 'goedkeuringe en aanprijzinge' der Classis. Dat ook deze schoolmeester gelegenheidsgedichten maakte, spreekt vanzelf. Een gedicht in hs. op de stadsbibliotheek te Haarlem, schijnt erop te wijzen, dat van Belle lid is geweest van de rederijkerskamer de Wijngaardrank, met de zinspreuk 'Liefde bovenal'. Zekerheid dienaangaande kreeg ik intusschen niet.

Zie: van Iperen, *Kerkelijke Historie van het Psalmgezang, I*, 223; Frederiks en van den Branden, *Biographisch Woordenboek* 2*e uitg.*, 51; *Cat. Mij. Lett.* I, 6; Kossmann, *Nederlandsch Versrythme*, 1922, 69v.

H.E. Knappert

[Bellevois, Jacob]

BELLEVOIS (Jacob), zeeschilder, werd te Rotterdam geb. 1620 of 21 en aldaar begraven 17 Sept. 1676. Hij huwde 2 Aug. 1643 met Cornelia Uithoek, dochter van een rotterdamsch schilder, zij werd begraven 4 Nov. 1652. Voor de tweede

maal huwde hij 3 Sept. 1656 met M a r i a 't H a r t . In 1671 woonde hij te Gouda, in 1676 in Rotterdam, in 1673

in Hamburg, waar de schilder Jan Voorhout hem kende. Zijn leermeester is onbekend, misschien was het S. de Vlieger, van wien hij vijf schilderijen bezat. Zijn schilderijen, niet van den eersten rang, toonen gevoel voor atmosfeer van lucht en water, vooral zijn verten zijn soms mooi.

Zijn werken lijken op die van L. Backhuyzen en bevinden zich te Amsterdam, 's Rijksmuseum: riviermond bij stormweer, fransche vloot bij rotskust; 's Gravenhage, Mauritshuis: rivierlandschap; ald., verz. A. Bredius: lichtbewogen zee met schepen 1663; Rotterdam, Mus. Boymans: zeegezicht met schepen; ald., verz. C.M.C. Obreen: schip; Brunswijk, Museum: storm aan kust 1664; Hamburg, verz. Weber: begroeting van turksche schepen voor Amsterdam 1665; Madrid: turksche schepen voor Amsterdam 1665; Mühlheim, verz. Niesewand; S. Petersburg, Academie; Neusz, verz. Dr. Sels; Bremen; Leipzig, verz. Otto Gottschald; in den handel bevond zich in 1897 een schilderij van Bellevois van 1654.

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 78, II, 22; A. Houbraken, *De groote Schouburgh der Nederl. Konstschilders en schilderessen* (Amst. 1718-1729), III, 187; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amst. 1857-64), I, 71; J. Meyer, *Allgem. Künstlerlexikon* (Leipzig 1872-85), III, 378; P. Haverkorn van Rijswijk in *Oud- Holland* IX, 1891, 52; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* 246; A. Bredius in *Zeitschrift für Bild. Kunst* 1890; P. Haverkorn v. Rijswijk in *Oud- Holland* (1894), XII, 152; *cat. tentoonstelling R'dam* (1907), no. 4, p. 8; E.W. Moes, aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, afd. schilders; A. Bredius, *Künstlerinventare*, G. 688, 1648-1650, U. 1652, U. 1657; F.C. Willis, *Die Niederl. Marinemalerei* (Leipzig 1911), 57; *Oud- Holland* VIII, schildersregister van J. Sysmus; E.A. Seeman, *Die Galerie zu Braunschweig in ihre Meisterw.* (Leipzig 1870), 89.

J.M. Blok

[Bemme, Johannes Adriaansz.]

BEMME (Johannes Adriaansz.), muntstempersnijder, graveur, etser, lithograaf, werd te Rotterdam geb. 5 Sept. 1775 en is overl. te 's Gravenhage 15 Sept. 1840. Hij was de zoon en leerling van den goudsmid Adr. Jansz. B., ook was hij de leerling van A.C. Hauck en D. Langendijk. In 1808, 6 Oct. huwde hij te Rotterdam met Margaretha Sissing, en vertrok na den dood van zijn vader in 1831 naar den Haag. In 1821 kreeg hij de gouden medaille van de Koninklijke vereeniging tot bevordering van Schoone Kunsten te Brussel. Hij behoorde tot de vroege lithografen; zijn boomstudies, putten en enkele landschappen in deze techniek zijn het best; ook maakte hij steendrukken naar C. Saftleven, J.A. Langendijk, v. Strij, D. Langendijk, A.v.d. Velde, v.d. Does, Ommeganck. Prenten van zijn hand zijn: portretten, landschappen, historieprenten, paarden, paardekoppen, adreskaarten, soldatenscènes en costuums naar Langendijk. Hij maakte ook prenten naar G. Mallery, M. Versteegh, N. Berchem, P. van Dijck, Offermans, Humbert de Superville, J.B. Scheffer, P. Potter, Asselijn, J. Steen, J. Callot, Cuylenburgh, Weirotter, Tiziaan, en er zijn 12 bladen met karikaturen op Napoleon van hem bekend. In een tijd, toen er eigenlijk maar weinig belangstelling voor het maken van prenten was, werkte hij vooral naar 17de en 19de eeuwsche meesters. Hij werkte ook voor Humbert de Superville's *Essai sur les signes inconditionnels dans l'art* Leyde, 1827-30, en voor de *Bataafsche Konstgallerij*, den Haag en Haarlem, 1805.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich in sommige kabinetten, o.a. in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; ook zijn de portretten van P.H. Klaarenbeek en A. Rutgers door hem geteekend. Naar zijn ontwerp maakte een prent: B. W Dietz.

Zijn portret, geteekend door Meyer, is in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 78, III, 22; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* II, 285; R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der Vaderl. schilderkonst, sedert de helft der* 18*de eeuw* (Haarlem 1816-42); C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amsterdam 1843), I, 39; Wap in *Astrea* IV, 187; F. Muller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (1863), no 728, 2982, 5014, 5182, 89, 5127, 87, 97, 5517, 36, 55, 59, 5697, 5722, 25, 5887, 6077, 84, 92, S. 5640 A, 5725, 6081 A; J. Meyer, *Allgem. Künstlerlexikon* (Leipzig 1872), III, 491; F. Muller, *Beschrijv. catalogus van* 7000 *portretten v. Nederlanders en buitenlanders tot Nederl. in betrekking staande* (Amst. 1853); J.F.v. Someren, *Beschrijvende catalogus van gegrav. portretten van Nederlanders* (Amst. 1888); J.H. Scheffer en D.O. Obreen, *Rotterd. Historiebladen* (Rott. 1871), III, 1561; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* etc. (Amst. 1857-64), 72; R. Weigel's, *Kunstlagerkatal.* (zijn volledig (?) prentwerk) (Leipzig 1837-66), III, 13613; G.K. Nagler, A. Andresen u.C. Clausz., *Die Monogrammisten etc.* (München 1871-79), III, 1982; A. Andresen, *Handbuch für Kupferstichsamml. oder Lexikon etc.* (Leipzig 1870) I, 101.

J.M. Blok

[Benetru, Johan de]

BENETRU (Johan de), geboren omstreeks 1680, was de zoon van Jan de B., die van 30 Sept. 1698 tot zijn dood in Juli 1699 schout van Helmond was. Hij woonde na den dood zijns vaders op kamers in een hotel en maakte zeer sterk het hof aan de notarisdochter Sophia Alberts (III, kol. 17). Hij was haar wellicht behulpzaam, toen zij op Allerzielennacht 1700 heimelijk de ouderlijke woning ontvluchtte en daardoor aanleiding gaf tot de jarenlange sluiting van bijna alle kerken in de Meierij en de gevangenhouding van verscheiden geestelijken. Benetru diende toen als vrijwilliger in de lijfcompagnie van den overste markies van Maduran, ten dienste der Vereenigde Nederlanden, en werd kort daarop ritmeester. Kort na de verdwijning van Sophia Alberts, welke hij beloofd had te zullen trouwen, werd hij met zijn regiment verplaatst, eerst naar België en later naar Spanje, zoodat hij zijn minnares nooit meer terugzag. Hierheen vertrok hij in 1704 als ritmeester-titulair om koning Karel in het leger der bondgenooten te dienen; generaal Fagel benoemde hem tot brigade-majoor der ruiterij en zond hem in 1705 naar Portugal. Twee jaren nam hij er aan de krijgsverrichtingen deel. In 1706 viel hij bij Cuenza in handen zijner vijanden en bleef ruim twee jaren krijgsgevangene te Bar-sur-Seine. In September 1708 werd hij ingewisseld tegen een fransch edelman, die door de Staten in Hattum gevangen gehouden werd. Slechts een oogenblik bleef hij in Holland, dadelijk vertrok hij naar Catalonië. Omdat hij geen betaling kon ontvangen, daar hij geen aanstelling van de Staten had, verzocht hij hierom en verkreeg een aanstelling 2 Januari 1710. Een paar maanden later treffen we hem ten kantore van notaris de Rijp te Helmond om een akte te doen passeeren, maar in September van hetzelfde jaar was hij het land weer uit en was ‘militeerende’ in Catalonië.

Wat er verder van hem is geworden, is niet bekend.

Zie: J.C.A. Hezemans, *'s Hertogenbosch van* 1629-1798, 348, 359 en 360; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 24-25.

Heeren

[Benit, Herman Antoni]

BENIT (Herman Antoni), geb. te Purmerend 23 Juni 1823, overl. 30 April 1864. Hij werd luthersch predikant te Wildervank 28 Mei 1848, te Kampen 27 Juli 1851, te Schiedam 13 Mei 1855, verzocht ontslag in Juni 1857 en werd afgezet door de synode van 1858.

Hij schreef o.a. *Onderzoek naar de gewoonte om het afleggen van de belijdenis des geloofs uit te stellen* (1849); *Godsdienst, deugd, natuur en voorzienigheid* (1850); verschillende leerboeken en preeken; voorts eenige geschriften onder den schuilnaam Christianus en andere pseudonymen; vgl. de uitvoerige opgave bij Loosjes.

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst v. predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 18-20

Knipscheer

[Benthem, Salomon van]

BENTHEM (Salomon van), geb. 6 Juni 1769, te Middelburg, gest. aldaar 22 Nov. 1843, ongehuwd, zoon van Johannes en Madeline Jacoba de Smith, stichter in 1801 van de bekende uitgeverij en boekhandel aldaar. Van 1807-1827 was hij de uitgever van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Zie: F. Nagtglas, *Levensberichten* I, 31.

Mulder

[Berchant, Bartholomeus]

BERCHANT (Bartholomeus), of Bergans, regulier kanunnik in het Roode klooster bij Brussel van de congregatie van Windesheim, afkomstig van Maastricht of Utrecht (de Trajecto exortus), overleed in het Roodeklooster 1465. Hij was aldaar werkzaam als procurator en deed de brouwerij bouwen. 1443 werd hij tot prior gekozen in het klooster zijner congregatie, Zevenborren, ook bij Brussel gelegen, in het Soniënbosch. De roep zijner groote godsvrucht, werkzaamheid en bekwaamheid was de reden, waarom hij gekozen werd tot het bestuur van dit klooster. Noode verliet hij het Roodeklooster. Vijf jaar bestuurde hij Zevenborren, steeds in alles het voorbeeld zijner onderdanen. Daarna vroeg hij ontslag aan de visitatoren der congregatie en werd rector van het nonnenklooster St. Barbara te Thienen. Na zeven jaren keerde hij naar het Roodeklooster weer.

Zie: *Anecdota J. Gielemans* (ed. Boll, Brux. 1895), 182, 223; Sanderus, *Chorographia sacra Brab.* II, 79.

Fruytier

[Berg, Laurens Jacobus]

BERG (Laurens Jacobus), geb. te Rotterdam 5 Mei 1828, overleden te Dordrecht 24 Juli 1873, was de zoon van Laurens Jacobus Berg en Constantijna

M a r g a r e t h a B e k e r . Hij beoefende de dichtkunst, en schreef o.a. *Waterloo herdacht* (Dordr. z.j. 4o.).

van Dalen

[Berg, Dr. Franciskus Johannes van den]

BERG (Dr. Franciskus Johannes v a n d e n), geb. te Rotterdam 19 Aug. 1833, overl. te Hilversum 30 Mrt. 1892, was de zoon van P.F. v a n d e n B e r g , agent van de Nederlandsche handelmaatschappij in zijne geboortestad, en E.M.T. v a n K e r c k h o f f . Hij blonk reeds op de lagere school (het instituut van Schlimmer) en in de afd. B van het erasmiaansch gymnasium (onder den rector Schneitter) wegens bevattelijkheid en ijver uit. Hij ontving les in de wiskunde van J.P.A. François en in het laatste jaar in de differentiaalen integraalrekening van Dr. M.C. Mensing. Hiervan was het gevolg, dat hij, toen hij in 1849 aan de Academie te Delft ging studeeren, dadelijk in het tweede studiejaar werd toegelaten. Hij was de eerste, met wien dit het geval was.

In 1852 behaalde hij het diploma van burgerlijk ingenieur. In het voorjaar van 1853 nam hij deel aan het eerste vergelijkend examen voor

surnumerair van den waterstaat, en behaalde het eerste nummer. Er was besloten, het korps met vier surnumerairs (een rang, die voor dien tijd niet bestond) uit te breiden. Daar er bovendien twee vacatures in het korps open waren, werd van den Berg bij ministerieele beschikking van 21 Mei 1853 met ingang van 1 Juli d.a.v. dadelijk tot aspirant-ingenieur benoemd, terwijl hij werkzaam gesteld werd op het bureau van den inspecteur L.J.A. van der Kun (II, kol. 738) te 's Gravenhage. Hij bewerkte hier o.a. eene nota over de afneming der duinen, waarvoor hem vanwege de regeering eene dankbetuiging gewerd.

In het begin van 1855 droeg de minister van Koloniën aan eene commissie, bestaande uit van der Kun, L. Rijsterborgh (IV, kol. 1190) en jhr. J. Ortt van Schonauwen (II, kol. 1033) en waarvan van den Berg secretaris was, op, uit Indië ontvangen plannen voor de verlegging van de Solorivier te beoordeelen. Zij bracht 11 Juni 1855 een gunstig advies uit. Ook heeft hij toen of (waarschijnlijk) later ten behoeve van het Nederlandsch woordenboek van de Vries en te Winkel eene lijst van technische termen opgemaakt.

Met ingang van 1 Nov. 1855 werd van den Berg toegevoegd aan den ingenieur J.A.A. Waldorp (III, kol. 1378) te Arnhem. Hij bleef hier slechts kort, daar hij met ingang van 15 Aug. 1856 werd aangewezen als ingenieur voor het arrondissement Zutfen. Bij Koninklijk besluit van 30 Dec. 1857 werd hij met 1 Jan. 1858 tot ingenieur 2e klasse bevorderd, en met ingang van 1 Mei 1860 werd hij naar Leeuwarden verplaatst, waar de westelijke helft van Friesland zijn dienstkring vormde.

Toen de delftsche Academie, ingevolge de wet op het middelbaar onderwijs, vervormd werd tot Polytechnische School, werd van den Berg buiten zijne voorkennis bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1864 met ingang van 15 Sept. d.a.v. benoemd tot hoogleeraar aan de nieuwe inrichting, terwijl hem tevens eervol ontslag als ingenieur van den waterstaat verleend werd. Het waren F.W. Conrad (II, kol. 314) en C.I. Bolten (V, kol. 45), de laatste zelf een uitstekend wiskunstenaar, die zeer terecht van oordeel waren dat van den Berg als hoogleeraar beter tot zijn recht zou komen. De bescheiden van den Berg was in den aanvang weinig met zijne nieuwe betrekking ingenomen, maar langzamerhand veranderde de ontevredenheid in groote liefde voor zijne betrekking. Het eene jaar gaf hij beschrijvende en analytische meetkunde, het andere jaar differentiaal- en integraalrekening, steeds in de hoogere studiejaren toegepaste mechanica en hydraulica. Zijne colleges waren deugdelijk maar niet opwekkend. Hetgeen in het leerboek stond, werd geheel dienovereenkomstig medegedeeld; men moest daarbij het geheugen van van den Berg bewonderen, dat het hem mogelijk maakte, de grootste formules uit het hoofd zonder ooit eene fout te maken, op het bord te schrijven. Voor analytische meetkunde volgde hij het leerboek van Lefébure de Fourcy, toen in den studentenalmanak de wensch werd uitgesproken, dat het meer bevattelijke leerboek van Briot en Bouquet door hem gevolgd zou worden. Bij het begin van den nieuwen cursus deelde hij mede, dat hij dit in het vervolg zou doen en dit leerboek werd sedert even volkomen als vroeger het andere gevolgd.

Met bewonderenswaardigen ijver nam van den Berg van 1864 tot 1876 bij zijn hoogleeraarsambt de betrekking van bibliothecaris der Polytechnische School waar. Als zoodanig heeft hij de catalogussen dier bibliotheek, die alle ten behoeve van de oude octrooiwet aangeschafte boeken bevatte en daardoor technisch zeer uitgebreid was, samenge-

steld. Daar hij, ook door deze betrekking, volkomen op de hoogte van de wiskundige literatuur was, waarbij zijn verbazend geheugen hem een groot gemak gaf, was hij de vraagbaak van verschillende geleerden. Zoo was hij de man, die Ir. Dr. D.J. Korteweg den weg in dit labyrinth gewezen heeft.

Terwijl hij zich toen hij bij den waterstaat diende alleen had beziggehouden (buiten zijne betrekking) met het oplossen van wiskundige vraagstukken, in het bijzonder die, opgegeven door het genootschap ‘Een onvermoeide arbeid komt alles te boven’ te Amsterdam, werden door hem, toen hij eenige jaren hoogleeraar was, vooral vraagstukken uit het gebied der mechanica behandeld. Sedert 1878 behandelde hij weder meer zuiver wiskundige vraagstukken, maar van hoogere orde. Vooral als zoodanig heeft hij zeer schoone uitkomsten verkregen, waaromtrent verwezen kan worden naar zijn beneden genoemd levensbericht en de uitvoerige daarachter voorkomende lijst zijner werken. Maar ook andere onderwerpen, waaraan hij zijnen werklust kon botvieren, werden door hem aangevat, b.v. het beschrijven en analyseeren van alle werken van Dr. I.P. Delprat (VI, kol. 390), het samenstellen van een register op de werken van het bovengenoemde wiskunstig genootschap en het beschrijven van te Gizeh gevonden oude Egyptische rekentafels.

Ook aan de uitgave der vier eerste deelen van de werken van Christiaan Huygens door de Hollandsche maatschappij der wetenschappen nam hij als lid der Huygens-commissie een werkzaam aandeel.

Ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan van de utrechtsche universiteit in 1886 werd van den Berg doctor honoris causa in de wis- en natuurkunde. Hij werd in 1875 lid van de Koninklijke Academie van wetenschappen. Van 1865 tot 1868 en van 1874 tot 1877 was hij lid van het bestuur van het Koninklijk instituut van ingenieurs.

Bij Koninklijk besluit van 24 Juni 1884 werd hij wegens den slechten staat zijner gezondheid op zijn verzoek eervol ontslagen als hoogleeraar.

Hij heeft veel moeten lijden alvorens zijn krachtig lichaam door de ziekte die hem ondermijnde, gesloopt was. Hij was ongehuwd en liet ƒ 20000 na aan het meermalen genoemde wiskundig genootschap.

Een uitvoerig, hartelijk gesteld levensbericht van van den Berg door Dr. P.H. Schoute komt voor in het *Jaarboek van de Koninklijke akademie van wetenschappen* van 1897, blz. 97 vlgg. Aan het eind daarvan zegt de schrijver terecht: ‘Inschikkelijker, zachtzinniger, vriendelijker, welwillender geleerde dan hij, is wel niet denkbaar’. Ook van den Berg's nauwkeurigheid wordt herhaaldelijk door hem geroemd. Op blz. 124 vlgg. van het levensbericht komt eene geanalyseerde lijst van al zijne geschriften voor.

Ramaer

[Berg, Izaak van den]

BERG (Izaak van den), leefde in het laatste gedeelte der XVII eeuw, was meester in de rechten, diende ook eenige jaren als kapitein in Nederland. Na een ongeval aan zijn voet, keerde hij weer tot de beoefening der rechtswetenschap en verzamelde een groot aantal consultatien en advijsen van voorname nederlandsche rechtsgeleerden, die in 1692 onder den titel *Nederlands Advysboek* in 4 dln. het licht zagen, waaraan hij nog een *Kort Begrip* toevoegde. In 1705 gaf hij een vermeerderden en van de overvele drukfouten gezuiverden tweeden druk. In 1785, lang na zijn dood, verscheen een derde druk, nadat Kornelis van der Kop reeds in 1782 een vervolg geleverd had, onder den titel *Nieuw Nederlandsch Advysboek van I. van den Berg* (Grav. 1782, 2 dln).

Zie: d e C h a l m o t , *Biogr. Woordenb.* II; v a n A b k o u d e e n A r r e n b e r g , *Naamr. van Nederl. Boeken.*

Rosenstein

[Bergen, Jean Isidore Eugène van]

BERGEN (Jean Isidore Eugène v a n), geb. te Zutfen 26 Nov. 1848, overl. te Heidelberg 8 Nov. 1891, was de tweede zoon van Mr. A. v a n B e r g e n , rechter, en jvr. E.C.W. v a n K r e t s c h m a r v a n W i j k e n A a l b u r g . Hij genoot op de school van Campert in zijne geboorteplaats lager en op de tweede afdeeling van het gymnasium aldaar middelbaar onderwijs en studeerde van 1866 tot 1870 aan de Polytechnische School te Delft. Hij was daar bekend om zijn artistieken aanleg en zijne vaardigheid in het oplossen van vraagstukken uit de hoogere wiskunde; o.a. werd door hem eene foutieve oplossing van een dergelijk vraagstuk in het door de studenten gebruikte werk van Jullien, *Mécanique appliqué* ontdekt.

In 1870 verwierf hij het diploma van civiel ingenieur en kort daarna werd hij als buitengewoon opzichter bij de havenwerken te Harlingen geplaatst. Bij Koninklijk besluit van 16 Dec. 1871 werd hij ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch Oost-Indië gesteld, ten einde tot aspirant-ingenieur van den waterstaat benoemd te worden. Hij kwam 2 Mei 1872 te Batavia aan, werd 9 d.a.v. als zoodanig benoemd en te Banjoemas onder J.A. de Gelder geplaatst. Hier heeft hij o.a. een ontwerp gemaakt voor de bevloeiing van een groot complex landen van uit de Singomerto-waterleiding. Bij besluit van den gouverneur-generaal van 2 Sept. 1874 werd hij tot ingenieur 3e, bij dat van 22 Febr. 1875 tot ingenieur 2e klasse bevorderd.

In 1876 werd hij bij de opneming in Straat Madoera geplaatst, met de bedoeling, een dieperen waterweg naar Soerabaia tot stand te brengen. Aan het eind van hetzelfde jaar, toen besloten was tot den aanleg van de havenwerken ten behoeve van Batavia te Tandjong Priok, en de Gelder met de hoofdleiding daarvan belast was, werd van Bergen op zijn voorstel aan hem toegevoegd. Hij werd door hem belast met de 2e afdeeling, die hoofdzakelijk betrekking had op de havenemplacementen en de verbinding der haven met Batavia. In Nov. 1878 werd hij aangewezen als hoofd der steengroeven te Merak, waaraan de trachietsteenen voor de havenhoofden ontleend werden.

Van April 1880 tot Maart 1881 deed hij eene studiereis naar Europa ter bestudeering van de verschillende soorten dokken, ten behoeve van den voorgenomen aanleg van een dok op het Rijks marine-etablissement Onrust. Op raad eener commissie, waarvan van Bergen secretaris was, zag men af van den bouw van een droogdok, maar werd tot den aanleg van een drijvend dok, niet op Onrust maar te Soerabaia, besloten. Het geheele etablissement op Onrust werd kort daarna naar Soerabaia verplaatst. In verband met den aanleg der voor deze verplaatsing bestemde werken werd hij in Juli 1882 bij de marine gedetacheerd en ging hij te Soerabaia wonen. Een der werken, aldaar onder zijne leiding uitgevoerd, was een ketelbok van zeer groote afmeting. Toen deze werken gereed waren, ontving hij bij besluit van 4 April 1885 verlof tot herstel zijner gezondheid, eerst voor twee jaren maar daarna tweemaal met een half jaar verlengd.

In Febr. 1888 kwam hij in Indië terug. Hij werd toen geplaatst aan de technische afdeeling van het departement van publieke werken te Batavia, waar hij o.a. een buitenverblijf voor den gouverneur-generaal te Tjipanas ontwierp; de artistieke details werden alle door hem geschetst. Bij besluit

van 13 April 1888 werd hij bevorderd tot ingenieur 1e klasse.

Door hevige zenuwpijnen geplaagd, moest hij weder verlof naar Europa verzoeken, dat hem 1 Maart 1890 verleend werd. Daarna heeft hij Indië niet weder gezien.

Hij huwde 27 Jan. 1881 Maria Cornelia Anna Augusta Musquetier, geb. 13 Febr. 1854, overl. 19 Febr. 1891, dus kort voor zijn eigen dood. Hij had bij haar eene dochter, E.A. van Bergen, gehuwd met jhr. J.L.A. Martens van Sevenhoven, predikant te Utrecht.

Eene levensschets met portret door J.E. de Meijier komt voor in den *Ingenieur* van 23 April 1892.

Ramaer

[Bergh, A.G.E. van den]

BERGH (A.G.E. van den) geb. 1794 te Mühlheim, overl. 1840 te 's Gravenhage, een zeer begaafde pianiste, gaf reeds op 15-jarigen leeftijd haar eerste concert. In 1818 vestigde zij zich te 's Gravenhage en speelde herhaaldelijk op de concerten van ‘Harmonica’ en ‘Diligentia’. Ook als pianoleerares en later als leerares in den solozang werd zij zeer gewaardeerd. Koningin Anna Paulowna telde zij onder hare leerlingen. In 1821 stichtte zij de eerste Haagsche zangvereeniging, welke zij tot 1838 leidde. Ook als componiste trad zij op den voorgrond; eenige van hare werken zijn in druk verschenen.

Zie: J.D.C. van Dokkum *Nederlandsche muziek in de negentiende eeuw* (Amst. 1913); Eduard A. Melchior, *Wetenschappelijk en biographisch woordenboek der toonkunst* (Schiedam 1890).

Spier

[Bergh, Willem van den]

BERGH (Willem van den), geb. te 's Gravenhage 5 Febr. 1850, overl. te Montreux als predikant van de gereformeerde gemeente te Voorthuizen 20 April 1890, zoon van notaris Johannes Willem van den Bergh en Grietje van Hettinga Tromp. Hij studeerde te Leiden in de rechten en de godgeleerdheid en promoveerde in beide, n.l. op 29 Juni 1878 met zijn proefschrift *De strijd tegen de prostitutie* ('s Gravenh. 1878) en op 30 Sept. 1879 met *Calvijn over het genadeverbond*. Hij werd 7 Dec. 1879 predikant te Schaarsbergen (bevestigd door zijn schoonvader H. Pierson, directeur der Heldring-gestichten) en 12 Oct. 1884 te Voorthuizen. Met de ‘doleantie’ medegaande, trad hij sedert 11 Febr. 1886 aldaar als gereformeerd predikant op. Nog schreef hij: *Wetgeving op de ontucht in Nederland en besluiten der congressen te Genève, Genua en 's Gravenhage* .... ('s Gravenh. 1883); *Een ouderloos en verwaarloosd kind* (Utr. 1884); *Kalender der Leidsche academie en naamlijst harer professoren* (1575-1875) (Leiden 1875). Met zijn schoonvader (zie boven) redigeerde hij: *Getuigen en redden*, een maandblad; met denzelfden redigeerde hij jaargang 29 tot 32 van het jaarboekje *Magdalena*.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 427 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 154, 159.

Knipscheer

[Bergh, Pieter Theodoor Helvetius van den]

BERGH (Pieter Theodoor Helvetius van den), werd 13 Feb. 1799 op een buiten bij Zwolle geb, en overl. in den Haag 10 Oct. 1873. Zijn vader was Jan

Frederik H.v.d.B., kapitein bij het leger hier te lande, zijn moeder Johanna Geertruida Alouisia Kleynefeldt. In de residentie vond hij aan het gouvernement van Zuid-Holland een betrekking, welke hij slechts kort hield, daar hij leed aan een oogziekte, die hem, na een lijden van vele jaren, volslagen blind maakte. In letter- en muzieklievende kringen was hij door zijn kunstzin zeer gezien: hij richtte mede op de 'Mij. ter bevordering der Toonkunst' en 'Oefening kweekt

kennis', welk genootschap hij meermalen vergastte op zijn luimige, soms sarcastische dichtproeven. Het benoemde hem in 1834 tot lid van verdienste. In 1837 maakte zijn berijmd blijspel *de Neven* (5e dr. 1899), vlot van dialoog en rijk aan afwisseling van tooneelen, bijzonderen opgang en kreeg een gunstige beoordeeling van Potgieter. Spoedig vond een klein blijspel in 1 bedrijf - ook in dichtmaat - *Hieronimus Jamaar*, met muziek, nieuw, hoewel reeds minder, succes. Een groote teleurstelling was het voor den schrijver, toen hij daarna zijn tooneelstuk *de Nichten* (1842), een comédie de caractère, naar het leven geteekend en waarin hij den dialoogvorm in natuurlijkheid deed winnen door in proza te schrijven, zag vallen. In een kleine brochure *Gesprek over de Nichten* (1842) verdedigde hij zich tegen de algemeene afkeuring en nam voor goed afscheid van het tooneel. 'Nu eerst is hij gelijk aan Plautus en Molière', spotte Braga (1843) 'die schrijven ook geen blijspel meer!' In 1853 gaf hij een bundel *Proza en Poëzy* uit (3e dr. 1863), waarin drie verhalen in proza en 45 dichtstukken, onder welke het *Rijm-epistel*, dat gemunt was op poëtasters, en *De gelukkige* ('hij had geen hemd aan 't lijf'). Het werk werd hem hoe langer hoe lastiger: bij blindheid kwamen hardnoorendheid en rheumatische pijnen. Zijn laatste levensjaren werden hem verlicht door zijn vrouw Maria Francina Briedé, met wie hij 25 Mei 1865 was getrouwd.

Zijn portret is gegraveerd door J.H. Rennefeld.

Zie: *de Gids* II (1838), 257-277 of *Kritische Studiën* van Potgieter II, 243-263; *de Gids* VI (1842), 432 vlgg.; *Levensb. Mij. Ned. Lett.* 1874, 133; *Ned. Spectator* 1873, 394; Busken Huet, *Litt. Fant. en Krit.* II, 30; zijn brieven aan Potgieter in de Univ. Bibl. te Amsterdam; over hem handelt het utrechtsch proefschrift van A.C. van Waveren (Amst. 1925).

R. Zuidema

[Berghege, Adriaan Rudolph]

BERGHEGE (Adriaan Rudolph), geb. te Hedel in 1794, overl. te Akersloot 2 April 1870. Hij studeerde te Leiden en werd predikant te Heinenoord 6 Oct. 1816, te Hillegersberg 9 Nov. 1828, emeritus 1 Mei 1867. Hij schreef, behalve over Jozef (Rott. 1837) en Abraham (Rott. 1846): *Bijbelsch dagboekje voor huisgezinnen en katechizatiën* (3de dr., 's Grav. 1850), en vertaalde een werk van H. Olshausen onder den titel: *Aanwijzing van de echtheid der gezamenlijke schriften des Nieuwen Verbonds* (*voor nadenkende, niet geleerde lezers*) (Rott. 1838).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 428; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 122, 125.

Knipscheer

[Bergman, Jean Théodore]

BERGMAN (Jean Théodore), geb. te Vlissingen 24 Apr. 1795, overl. te Leiden 24 Nov. 1878, zoon van Christoffel Martin Carel B., kapitein in dienst der Republiek, en Charlotte Elisabeth Huët, dochter van den waalschen predikant Daniel Théodore H. (zie V, kol. 244) en van Esther Joly. Ten huize van deze zijn grootmoeder te Utrecht bracht Jean Théodore met zijn moeder zijn eerste levensjaren door, daar zijn vader wegens de revolutie was uitgeweken. In 1802 was het gezin hereenigd en vestigde zich te Leiden. 23 Maart 1812 werd hij daar aan de universiteit ingeschreven, studeerde letteren en theologie, werd Jan. 1819 proponent bij de Waalsche gemeenten, promoveerde in Nov. van hetzelfde jaar zoowel in de theologie met een *Commentatio in Psalmum C X*, als in de letteren

de Isocratis Areopagitico. Reeds eerder was zijn antwoord op een prijsvraag over de letteren bij de Romeinen bekroond (1817). Voor het schoolonderwijs en voor het predikambt moeten hem lust of aanleg ontbroken hebben. Hij bleef in Leiden privaatlessen geven

studeerde en hielp anderen bij hun studie; daarbij werd hij 26 Juni 1827 'tweede onderbibliothekaris' der Universiteit, vervolgens in 1834, toen Jac. Geel, 'eerste bibliothecaris' werd, kreeg hij diens plaats van 'tweede bibliothekaris'; deze functie behield hij tot zijn ontslag 11 Maart 1865 op 70 jarigen leeftijd, hoewel hij zich in 1858 miskend voelde toen na het ontslag van Geel niet hij doch Pluygers als diens opvolger werd aangewezen. Hij was een trouw lid van de Maatschapij der Nederl. Letterkunde (sedert 1825), had als lid van de commissie voor de bibliotheek werkzaam aandeel aan de gedrukte catalogi van 1829, 1847, 1864 met hun supplementen (1829-39, 1848-57) en registers (1849, 1865); bij gelegenheid van haar honderdjarig bestaan (1866) gaf hij een *Proeve van de Geschiedenis der Maatschappij* (verschenen 1867) en werd daarna tot eerelid benoemd. Hij was beheerder van de bibliotheek der Waalsche kerken en bewerkte den *Catalogue de la Bibliothèque Wallonne, deposeé à Leide* (1855), gevolgd door drie supplementen (1860, 1865 en 1870).

Van zijn geschriften zijn te noemen: *Over de Odyssea van Homerus* (Leiden 1826), als vervolg op het door hem vertaalde boek van J.H.J. Köppen, *Over het leven en de gedichten van Homerus* (Leiden 1820; beide werkjes verschenen tezamen nogmaals te Tiel 1850); *Handwoordenboek der Grieksche taal volgens etymologische orde* (Zutphen 1822-23, naar het Hoogduitsch); in 1824 bezorgde hij een vermeerderde uitgave van Ruhnkenius' *Opuscula* en in hetzelfde jaar een herdruk van diens *Elogium Tib. Hemsterhusii* tezamen met Wyttenbach's *Vita Davidis Ruhnkenii*; in 1831 gaf hij Hugo de Groot's *De veritate Religionis Christianae* uit. In 1841 verscheen zijn *Levensschets van Frans Antonie Bosse, laatstelijk rector van de latijnsche school te Leiden*, dat vooral door zijn *Bijlage over het onderwijs van nieuwere talen en wetenschappen op de latijnsche scholen* een polemiek uitlokte. In 1867 gaf hij een herdruk van den *Ouden Leidschen Patroon of Derden Octobers Banket*, een verhaal van het ontzet van Leiden, in 1630 voor het eerst verschenen; in 1866 schreef hij *De toekomst van de bibliotheek der Leidsche Hoogeschool* naar aanleiding van voorgenomen veranderingen; in 1868 en 69 legde hij zijn *Gedachten over het wetsontwerp op het Hooger Onderwijs* in twee boekjes neer. Voorts gaf hij *Fragmenten van een oud-nederduitsch rijmwerk* (in *Nieuwe werken der Maatsch. Ned. Lett.* III, 227-276, Dordr. 1834), verslag van de bemoeiingen der Maatsch. voor een woordenboek der nederl. taal in de jaren 1770-96 (in *Handelingen* 1851), levensberichten van W.L. Mahne (1852), J. Nieuwenhuis (1857), J.M. Schrant jr. en sr. (1864 en 66), U.G. Lauts (1867), D.T. Huet (1874) alle ook voor de Maatsch. d. Ned. Lett., talrijke boekbesprekingen en verschillende bijdragen in de tijdschriften *Mnemosyne*, de *Vaderlandsche letteroefeningen*, den *Recensent ook der recensenten*, den *Vriend des Vaderlands*, het *Academisch tijdschrift voor het koningrijk der Nederlanden*, de *Godgeleerde Bijdragen*, het *Dagboek voor den Bijbelschen Almanak* en vooral de *Algemeene konst- en letterbode*.

Zie: het door hem zelf opgestelde levensbericht, met een naschrift van W.N. du Rieu, dat hem als geleerde en als mensch typeert, in *Levensb. Lett.* 1879, 35 vlgg., 62 vlgg.; M.F.A.G. Campbell, *Dr. J.Th. Bergman* in *Nederl. Spectator*, 1878, 506.

Kossmann

[Berkenbosch, Hendericus]

BERKENBOSCH (Hendericus), overl. 19 Juli 1878. Hij studeerde te Utrecht en werd predikant te de Meern 10 Sept. 1826 en te Beverwijk 11 April 1836, emeritus 1 Jan. 1868. Hij schreef:

Leerrede over het hooge gewigt eener 25-*jarige evangelieverkondiging voor den leeraar en zijne gemeente* (Beverwijk 1861).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Protest. Godgel. in Ned.* I (1903), 430: *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 107, (1910) Bijl., 160.
Knipscheer

[Berkhout, Anna Christina]

BERKHOUT (Anna Christina), geb. 29 Sept. 1870 te Amsterdam, overl. ald. 8 Dec. 1899, was de dochter van een bekend gymnastiekleeraar. In 1885 werd zij leerlinge van de Gemeent. Kweekschool te Amsterdam, waar zij reeds opviel om haar opstellen. Bij het O.L.O. was zij als onderwijzeres werkzaam van 1888 tot aan haar huwelijk (in 1895) met den heer C.C. Witmond, employé bij de firma Insinger. In Sept. 1894 debuteerde zij met het meisjesboek *Een Klaverblad van vier*, en daarna gaf ze door een lange reeks van grootere en kleinere werken, in een verrassend kort tijdsbestek geproduceerd, blijk van dezelfde groote vitaliteit, die haar reeds als kweekelinge onderscheidde. Zij schreef onder het pseudoniem Tine van Berken kinder- en meisjesboeken, onder het pseud. Anna Koubert voor volwassenen. In den Febr. 1899 door *Elsevier's Geillustreerd Maandschrift* uitgeschreven novellenwedstrijd behaalde zij den eersten prijs met haar novelle *Moeder Wassink*, na haar dood in *Elsevier*, en daarna ook in boekvorm verschenen. Van haar groote meisjesboeken is wel het beste *De Berewoudjes* (1895). Veel wordt ook gelezen *Rudi Willenborg*, dat eerst onder den titel *Mijn roman* verscheen in het tijdschrift *Lente* (1899).

Voor volwassenen schreef zij: *Nieuwe Paneeltjes, Novellen* (Amst. 1894); *Een scheepje zonder roer* (Amst. 1895, 3e dr. 1908); *Confetti. Novellen* (Amst. 1897); *Moeder Wassink* (Amst. 1900, 2e dr. 1910). Voor oudere meisjes: *Een Klaverblad van vier* (Amst. 1894, 4e dr. 1915); *De Familie Berewoud* (Amst. 1895, 2e dr. 1900, onder den titel *De Berewoudjes*, 4e dr. 1915); *Mijn Zusters en ik* (Amst. 1896, 3e dr. 1917); *De Dochters van den Generaal* (Amst. 1897, 3e dr. 1916); *Mijn Roman* (Amst. 1901), later onder den titel *Rudi Willenborg*, (3e dr. 1916). Voorts schreef zij een lange reeks kortere verhalen en ook wel versjes voor meisjes van 10-12 jaar en jonger. In 1894 verschenen o.a.: *Onder vriendjes* (3e dr. 1914); *Uit Klein Kleuterland*; *Ik heet Moortje. Een poppengeschiedenis*; *De geschiedenis van Lammetje bè*. In 1895: *Asschepoester*; *Bella en de Beer*; *Doornroosje*; *Een Kinderfeest*; *Jong Volkje*; *Kermispret*; *Theevisile*. In 1896: *Alfred's Gedragboekje* (3e dr. 1913); *De gelaarsde Kat*; *Een buurjongetje* (3e dr. 1913); *Hartediefjes*; *Krullebolletje*; *Meidorens* (3e dr. 1913); *Zonnige daagjes* (3e dr. 1915); *Van A tot Z*; *Wilde Wingerd* (3e dr. 1913); *Hester's Gebrek* (3e dr. 1913); *Het Album van Dora Jemelle* (3e dr. 1913); *Jonge Vechtersbazen* (3e dr. 1913); *Moeder de Gans*; *Uit Logeeren* (3e dr. 1913). In 1897: *De drie Chineesjes*; *De Hollandsche Spartanen* (3e dr. 1914); *Driftkopje* (3e dr. 1914); *Hedwigs Sint- Nicolaasfeest* (3e dr. 1914); *Hondjes en katjes voor kleine schatjes*; *Jongens die rooken* (3e dr. 1914); *Katjesspel*; *Kattenconcert*; *Kleine Menschen* (3e dr. 1914); *Met z'n drieën* (3e dr. 1914); *Oudste*; *Plaaggeest*; *Poppenserie* no. 1-6; *Rietjes pop* (3e dr. 1920); *Twee vacantiedagen* (3e dr. 1914). In 1898: *De geschiedenis van een broodtrommeltje* (3e dr. 1915); *Een booze stiefmoeder* (3e dr. 1922); *Heintje Pochhans* (3e dr. 1915); *Kibbelaarstertje* (2e dr. 1910); *Kijkjes in Transvaal*; *Lachebekje* (3e dr. 1915); *Laura's Opstel* (3e dr. 1915); *Mijn dierenboek*; *Onder ons* (3e dr. 1915);

Ons Troepje (3e dr. 1915); *Regen en Zonneschijn* (3e dr. 1915); *Robbedoes* (3e dr. 1915); *Roodkapje en Asschepoester*, *Vroolijke Japanneesjes*. In 1899: *Kruidje roer-me-niet* (3e dr. 1920). In 1900: *Naar buiten*; *Ons Telboek*; *Op Grootje's knie*; *Van alles wat*; *Van een grootmoeder en zeven kleinkinderen* (3e dr. 1918).

Voorts vertaalde zij uit het Duitsch van E v a H a r t n e r *Op Kostschool en Thuis* (2e dr. 1917); van C l é m . H e l m *Hans en Hanna* (2e dr. 1915); uit het Eng. van M a r s h a l l S a u n d e r s *Mooie Bruno* (3e dr. 1920). Ook schreef zij vele rijmpjes bij plaatjes van kinderprentenboeken. Bijna al haar uitgaven verschenen bij Becht. In 1899 richtte zij met mevr. d e W i j s v.d. M a n d e l e het tijdschrift *Lente* op, een blad voor jonge dames, waarvan zij den 1en jrg. mee redigeerde,

In *Etsevier's Geïll. Maandschrift* (1900, 1e halfj.) gaat aan de aldaar gepubliceerde schets: *Moeder Wassink* een korte necrologie met portret vooraf.

van Strien

[Berkhout, Anton Maurits]

BERKHOUT (Anton Maurits), geb. te Velsen 17 Mei 1813, overl. te Vlaardingen 6 Jan. 1845, zoon van Nanning of Nanniel Berkhout (zie dl. I, kol. 316). Hij studeerde te Leiden en werd predikant te Heinenoord 24 Nov. 1839 en te Vlaardingen 13 Nov. 1842. Hij schreef verzen in den *Muzenalmanak* en in *Almanak voor 't schoone en goede*. J.R. W e r n i n k gaf over hem een lijkrede uit: *Gods plannen niet de onze, maar oneindig hooger dan deze* (Rott. 1845).

Zijn portret is gelithografeerd door W. van Wouw.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 431; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 122, 162.

Knipscheer

[Berlaer, Jan van]

BERLAER (Jan v a n), geb. omstreeks 1340 en overl. eind 1425 of begin 26, was de zoon van Walraven Berthout, gezegd van Berlaer (die volgt) en volgde zijn vader na diens dood (1361) als heer van Helmond op. Hij ontving 15 Nov. 1380 van den hertog van Brabant tot zekerheid van een som van 1000 hollandsche guldens het recht van manslijve of doodstraf in pand. Later, 10 Nov. 1388, werd overeengekomen, dat dit pand met 600 hollandsche guldens kan worden afgelost. Deze aflossing heeft in 1658 formeel plaats gehad, doch daar de toenmalige heer van Helmond weigerde de som in ontvangst te nemen, is het geld toen en ook veel later nog, niet uitbetaald, zoodat de heer van Helmond bij een procedure met den Procureur-Generaal in den Haag in 1778 nog staande hield, dat de aflossing nimmer had plaats gehad. Tijdens het beheer van Jan van Berlaer ontstonden er verscheidene kwesties o.a. over het jachtrecht, die in 1402 te zijnen voordeele werden beslist. Onder zijn bestuur werd omstreeks 1400 het prachtige kasteel gebouwd, dat sinds April 1923 door de gemeente Helmond als raadhuis wordt gebruikt.

Hij was gehuwd ten eerste in 1372 met G e r t r u d i s C o t r e l (overleden 23 Sept. 1418) dochter van P e t e r C o t r e l , heer van Asten en weduwe van H e n d r i k v a n C u y c k , heer van Asten en Hoogstraten (gesneuveld 22 Aug. 1371 in den slag bij Basweilen). Ten tweede in September 1425 met M a r g a r e t h a v a n S t a k e n b o r g (overleden na 1450) (ook genaamd v a n L i e s h o u t of U t e n v e h u s e) dochter van H u b e r t P e t e r s z o o n v a n L i e s h o u t of H u b e r t U t e n v e h u s e . Hij had reeds bij deze vrouw, evenals bij meerdere

andere vrouwen, een aantal bastaarden, die zich van Helmond noemden. Betreffende deze bastaarden deelt Aug. Sassen in den *Noord-Brab.*

Alm. 1890 (blz. 377-379) een en ander mee. Zijn dochter Catharina, uit Margaretha van Stakenborg geboren, werd bij het huwelijk gewettigd. Dit huwelijk is na 12 Juli 1425, toen Jan van Berlaer testeerde, gesloten. Na den dood huwde de weduwe, die meermalen genoemd wordt, 'vrouwe van Helmond', met Godfried de Lu, schepen van 's Hertogenbosch. De genoemde dochter Catharina (overleden 1447) huwde omstreeks 1433 met jhr. Jan (1) van Cortenbach (zie aldaar) die daardoor heer van Helmond werd.

Zie: Aug. Sassen, *De heeren van Helmond*, 6-8; *Noord-Brabantsche Almanak* (1890) 372-379; Kromen Sassen, *Oorkonden betreffende Helmond* 190; *Taxandria* V, 102; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 28-29.

Heeren

[Berlaer, Walraven van]

BERLAER (Walraven van), oudste zoon van Lodewijk Berthout (zie kol. 110), volgde zijn vader in 1346 op als heer van Helmond en Keerbergen. Hij was gehuwd met Elizabeth Uitenhoeve, dochter van Jan (zij was in eerste huwelijk getrouwd geweest met Dirk van Bronkhorst heer van Batenburg, bij wien zij een zoon had, Gijsbrecht. Uit het huwelijk van Walraven werd een zoon Jan geboren (die voorafgaat). De genoemde Gijsbrecht van Bronkhorst verkocht 16 Juli 1408 de heerlijkheid Batenburg, burgt, boerschappen, markten, tollen en tienden aan dezen Jan van Berlaer, heer van Helmond, zijn stiefbroer.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond*, 5-6; *Taxandria* V, 101; Nijhoff, *Gedenkw. uit de Gesch. van Gelderland* III, 339, 348; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 30.

Heeren

[Berman, Joost]

BERMAN (Joost), geb. 9 Januari 1793 te Ouwerkerk (Z.), overl. 8 Maart 1855, zoon van Maarten en Geertruida der Weduwen, sedert 1814 te Leiden student in de rechten, werd advocaat te Zierikzee, later griffier van de rechtbank aldaar, schreef veel in tijdschriften en was redacteur van de *Zeeuwsche almanak*. In het bijzonder tijdens den belgischen opstand maakte hij vaderlandsche gelegenheidsgedichten. Afzonderlijk gaf hij uit: *Geschiedkundige beschrijving van de Sint-Lievens-Monsterkerk te Zierikzee* (1834), na den brand dier kerk 7 Oct. 1832. Hij was gehuwd met Neeltje Sevenhuizen en had een talrijk gezin.

Zie: Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* I, 33.

Mulder

[Bernardus]

BERNARDUS, kartuizer, overl. 12 Oct. 1417. Hij was geprofest monnik van het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem en is de derde prior geweest van de chartreuse Nieuwlicht buiten Utrecht als opvolger van Diederik Sloyer (zie art. in dit deel). In het bestuur van dit klooster werd hij opgevolgd door Hendrik Wit. In den *Catalogus priorum* van het klooster op den Mont-Cornillon bij Luik (te vinden op fol. 62-65 van het *Obituarium* van dit huis) staat hij vermeld als prior aldaar van 1392 tot 1417, het jaar van zijn dood. Vermoedelijk zal dit moeten zijn 1411-1417. In 1411 n.l. overleed daar zijn voorganger Dom Adrianus, terwijl vast staat, dat Bernardus na 1401 en vóór 1417 prior van Nieuwlicht is geweest. Zeer waarschijnlijk

heeft hij dus in 1411 het prioraat van het utrechtsche klooster verwisseld met dat van het luiksche. Na zijn overlijden werd hij hier opgevolgd door Willem van Meerssen.

Zie: *Obituaire de la chartreuse du Mont-Cornillon*, fol. 62, in het Staatsarchief te Luik; *Bijdr. en Med. Hist. Gen. Utr.* IX, 155 en 324.

Scholtens

[Berns, Antonie Willem Cornelis]

BERNS (Antonie Willem Cornelis), geb. te Brummen in 1837, overl. in 1891. Hij studeerde te Utrecht en te Leiden in de godgeleerd-

heid, was predikant te Brielsch-Nieuwland van 1862 tot 8 April 1866 en studeerde daarna in de filosofie te Utrecht. Hij vertaalde: *Parker of ervaringen van een Amerik. predikant door hemzelven beschreven*, met een inleiding van A. Réville (Arnh. 1862); *Handboek voor godsdienstonderwijs* uit het Fransch van A. Réville (Haarl. 1863); *Iets over eklampsie* (den Haag 1872).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 438; *Eigen Haard* 1891, 168; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 108.

Knipscheer

[Berntrop, David Jacobus]

BERNTROP (David Jacobus), geb. te Amsterdam in 1809, overl. te Weesp 29 Juli 1853. Hij studeerde te Amsterdam aan het Luthersch Seminarium, was hulpprediker te Leerdam van 15 Nov. 1835 tot 10 Sept. 1837, werd luthersch predikant te Doetinchem 5 Nov. 1837 en te Weesp 5 Nov. 1843. Hij bleef er tot zijn dood. Van hem zijn uitgegeven: *Zes nagelaten leerredenen* (Gron. 1856).

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten.... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 22; *Bibl. theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900) no. 1020.

Knipscheer

[Berrangé, Jan Christoffel]

BERRANGÉ (Jan Christoffel), geb. aan den Kaap de Goede Hoop omstr. 1767, vertrok weer daarheen 1815. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid en werd 18 Nov. 1792 predikant te Spankeren, ging 6 Aug. 1797 naar Bloemendaal vanwaar hij naar zijn geboorteland terugkeerde, door het engelsche gouvernement aldaar tot predikant beroepen. Bijzonderheden daarover vindt men in zijn *Gelegenheidsrede over Ps.* 31:16*a*. Op 23 Aug. 1814 nam hij afscheid van Bloemendaal.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 438 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 155, (1908) Bijl., 108.

Knipscheer

[Bertelmann, Jan George]

BERTELMANN (Jan George), musicus, geb. 21 Jan. 1782 te Amsterdam, overl. 25 Jan. 1854 aldaar. Hij was een leerling van D. Brachthuyser. Hij componeerde o.a. een requiem, een vierstemmige mis, een strijkkwartet, viool- en pianocomposities. Verschillende van zijn werken bleven in manuscript, o.a. een harmonieleer en een cantate, geschreven bij het 50-jarig bestaan van Felix Meritis. Van zijn leerlingen zijn vooral bekend geworden: J.B. van Bree en Richard Hol.

Zijn portret is door een onbekend kunstenaar gelitografeerd.

Zie: Hugo Riemann, *Musik-Lexicon* i.v.; J.D.C. van Dokkum, *Nederlandsche Muziek in de* 19*e eeuw* (Amst. 1913).

Spier

[Berthout, Jan]

BERTHOUT (Jan) gezegd van Berlaer, geb. omstr. 1270, overl. omstr. 1328, zoon van Jan van Berthout, overl. 1306, en van Maria van Zubborch van Hamaiden, was heer van Neckerspoel, O.L.Vr. Wavere, Hamaider en

Keerbergen. Op Vrijdag na den feestdag van St. Petrus en Paulus 1314 ruilde hij eenige renten welke hij te Lier en omstreken in leen bezat, met Jan III, hertog van Brabant, tegen het erfelijk leen van de heerlijkheid, het dorp, het huis, het park, de molens en het land van Helmond, en eenige renten en cijnsen onder Helmond en zestien dorpen in Oostelijk-Noordbrabant. Daags daarna heeft hertog Jan de ingezetenen van Helmond en allen, die er belang bij mochten hebben met deze overdracht bekend gemaakt. Hij was gehuwd met M a r g a r e t h a v a n H e v e r l é , die hem twee dochters schonk, waardoor zijn broer Lodewijk (die volgt) hem als heer van Helmond opvolgde.

Zie: A. S a s s e n , *De heeren van Helmond, hun afkomst, vrouwen en kinderen met beschrijving van hun aller wapenen*, 3; *Noord-Brabantsche Al-*

manak (1889) 198 e.v., (1890) 371 e.v.; *Taxandria* XXI, 8; Moes en Sluiterman, *Nederlandsche kasteelen en hunne historie* II, 163; Kromen Sassen, *Oorkonden betreffende Helmond*.
Heeren

[Berthout, Lodewijk]

BERTHOUT (Lodewijk), gezegd van Berlaer, zoon van Jan Berthout en van Maria van Zubborch, overl. omstr. 1346, volgde zijn broer Jan (zie vorig art.) in 1328 op als heer van Helmond. Bij open brief van Febr. 1329 kocht hij van hertog Jan III, het dorp Keerbergen met toebehooren en eenige renten te Beveren, Duffel, Onzevrouwen Waveren en Geel en voorts het huis van Hamaiden met toebehoorden, zooals dat voormaals door Walraven van Dittersbeke in leen werd gehouden. Lodewijk van Berlaer behoorde tot de 80 edelen, die op 3 Dec. 1339 het zoogenaamde eeuwigdurend verbond tusschen Vlaanderen en Brabant bezegelden.

Hij was gehuwd met Johanna van Bentheim, dochter van Diederik en van Agnes (dochter van Dirk, heer van Heeswijk en Dinther). Hun afstammelingen lieten later den naam Berthout varen en bleven zich uitsluitend van Berlaer heeten. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren: Walraven (zie kol. 108); Jan, ten wiens behoeve voor schepenen van Helmond op 11 Oct. 1346 zijn tante Elizabeth afstand deed van al de rechten, die zij op de nalatenschap van zijn vader (haar broer) zou kunnen doen gelden; Catharina, gehuwd met Arnoud de Roever Dirkszn, ridder, schepen van 's Hertogenbosch (1349-1383).

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond*, 4 en 5; Krom en Sassen, *Oorkonde betreffende Helmond* no. XIX en XXI; *Noord-Brabantsche Alm.* (1889) 210 en 211; Moes en Sluiterman, *Nederl. Kasteelen en hunne geschiedenis* II, 163; A. Frenken, *Genealogieën van enkele Meierijsche Geslachten* 46; *Taxandria* 101 (noot); J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond* 29 en 30.
Heeren

[Bertken, Zuster]

BERTKEN (Zuster), eigenlijk geheeten Berta Jacobs, geb. in de tweede helft van 1426 of in 1427, overl. 87 jaar oud op 25 Juni 1514 te Utrecht in de Buurkerk, waar zij sinds haar 30e jaar als kluizenares besloten was. Zij moet een kloosterzuster geweest zijn; omtrent haar persoon of leven is verder niets bekend; haar graf op de plaats van haar kluis was in het koor der kerk. Van haar stichtelijke overpeinzingen deed de drukker Jan Seversen te Leiden (waarschijnlijk in 1516) een uitgave verschijnen: *Een boecxken gemaket van suster Bertken die LVII iaren besloten heeft gheseten tot Utrecht in dye Buerkercke*, dat handelt over *dye passie ons liefs heeren ihesu cristi*; daarna gaf dezelfde drukker *Suster Bertkens boeck tractierende van desen puncten hier na bescreven*, dat aan het slot ook de acht 'lyedekens die suster Bertken selver gedicht heeft' bevat, waardoor zij het meest bekend is; het tweede boekje draagt het jaartal 1518. Exemplaren van beide boekjes zijn aanwezig in de Koninklijke Bibl. te 's Gravenhage en de Bibl. Maatsch. Ned. Lett. te Leiden. De Preussische Staatsbibliothek te Berlijn bezit van het eerstgenoemde een uitgave die ouder blijkt te zijn en door mej. Kronenberg op 1516 wordt gesteld. Beide boekjes werden opnieuw uitgegeven met aanteekeningen en inleiding door Dr. Joh. Snellen (Utrecht 1924, *Herdrukken van de Maatsch. d. Ned. Lett.* no. 3).

Zie: de genoemde uitgave door mej. Snellen en de daar vermelde oudere literatuur (blz. XXVII noot); Nijhoff-Kronenberg, *Noord- Nederl. Bibliogr.* 1500-1540, blz. 103, nrs. 308, 309;

M.E. Kronenberg, *De eerste uitgave van het Boecxken gemaket van Suster Bertken* (1516) in *Het Boek* 1925, blz. 209 vlg.; D.Th. Enklaar, *Zuster Bertken en de Noord- Nederlandsche Renaissance* in *Groot- Nederland* 1926, Jan. 87 vlg.
Kossmann

[Bertling, Johannes]

BERTLING (Johannes), geb. te Koevorden in 1718(?), overl. te Delft 1 Sept. 1778. Hij was een afstammeling van Wessel Bertling (zie hieronder), en de zoon van Henricus Bertling en Arendina Witzenberg; Michael Bertling (die volgt) was zijn broeder. Hij studeerde te Leiden ingeschr. 17 Sept. 1743, volgens het *Alb. Stud.* toen 22 jaar oud) en vóór 1743 waarschijnlijk ook elders, in de godgeleerdheid, werd predikant te Moerkapelle 6 Nov. 1744, te Sommelsdijk 12 Jan. 1749, te Purmerend 6 Aug. 1752, te Delft 30 April 1758.

Hij schreef: *De ministerio Novi Foederis non literae sed spiritus* (L.B. 1744).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 439; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 110, 136, 159, (1908) Bijl., 139; H.H. Brucherus, *Gedenkboek van Stad en lande*, 326.
Knipscheer

[Bertling, Michaël]

BERTLING (Michaël), geb. te Koevorden 2 Febr. 1710 (?), overl. te Groningen 29 Sept. 1772; broeder van Johannes Bertling (zie vorig art.).

Hij studeerde te Groningen in de godgeleerdheid, en werd predikant te Renswoude 17 Dec. 1730, te Alblasserdam 16 Juni 1732, te Hillegersberg 10 Mei 1733, te Delft (Gasthuiskerk) 6 Febr. 1735, te Groningen 29 April 1736. Hij bleef daar tot zijn dood. Een beroep naar Amsterdam, in 1749 is door hem afgewezen, evenals een naar Rotterdam in 1751. Na zijne benoeming tot hoogleeraar te Groningen is hij bevorderd tot doctor in de theologie. Zijne oratio inauguralis, gehouden 7 Sept. 1752, heeft tot titel: *De modestia modestaque sapientia Theologo digna et necessaria* (Gron. 1752). Bij de overdracht van het rectoraat in 1756 hield hij een rede: *Oratio de ritu precandi ad Orientem*. Gerardus Kuipers, zijn lofredenaar, schreef: *Memoria Michaelis Bertlingii*. Nog schreef Bertling een voorrede in J. Durham's *Christus gekruyst of het merg des Evangeliums* (Rott. 1752), en in diens: *Hemel op aarde of verscheidene predikatten*. Hij was tweemaal gehuwd, eerst met Agatha Johanna van der Willigen, daarna met Beerta Veenekamp, wed. van Wolter Woltharsz. Van zijn eerste vrouw stammen een zoon Adriaan Bertling, raadsheer te Groningen, en een dochter Arendina Bertling, gehuwd met Hendrik Ludolf Wichers.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 439 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 101, 111, 125, (1910), Bijl., 163, (1914), Bijl., 151.
Knipscheer

[Bertling, Wessel]

BERTLING (Wessel) of Bertlingh, geb. 11 Aug. 1635 te Koesveld in het bisdom Munster, gest. 6 Jan. 1706 te Groningen, zoon van Wismann Bertling, die voor prins Willem II van Oranje (als heer van Lingen) te Bevergern, dat, in het Munstersche gelegen, na 1633 een tijdlang bij het graafschap Lingen gevoegd was,

een bestuursambt bekleedde, en Adelheid Krull. Na te Bevergern het eerste onderwijs te hebben ontvangen, werd hij met zijn broeder Hendrik in 1647 op het Gymnasium Arnoldinum te Steinfurt gedaan. Nog in hetzelfde jaar namen de keizerlijke troepen, later de Zweden en Hessen, deze plaats in, weshalve het gymnasium gedurende een drietal jaren naar Schüttorff, in het Benthemsche, werd verplaatst. Van de lagere klassen promoveerde Bertling hier tot de hoogere, waarin,

aan hetzelfde gymnasium, academisch onderricht werd gegeven. Spoedig werd hij de beminde leerling van zijn aanverwant Wern. Pagenstecher. Sedert 1658 zette hij te Groningen, onder Franciscus Junius, zijn studiën in de rechten voort; onder diens oog gaf hij weldra aan andere studenten onderwijs, totdat men hem 10 Maart 1662, nadat hij een dispuut *De restitutionibus in integrum* had gehouden, 'more majorum' onder de juris utriusque doctores opnam.

Nog in datzelfde jaar zag Bertling zich op den catheder te Herborn geplaatst. Gaarne nam hij vervolgens de benoeming tot hoogleeraar te Groningen aan, waar hij 20 Sept. 1666 zijn rede ter aanvaarding dezer betrekking heeft gehouden. Na het vertrek van Gerardus Feltman en den dood van Jacobus Oisel vertegenwoordigde hij acht jaar lang (1686-1694) geheel alleen de juridische faculteit, totdat Alexander Arnold Pagenstecher hem terzijde werd gesteld. Deze prijst hem als een kundig, ijverig, beminnelijk en welsprekend man en als sierlijk schrijver.

In 1673, 1685, 1689, 1693 en 1703 werd Bertling tot rector magnificus verkozen; van 1667-70, 1678-82 en in 1691 was hij secretaris van den senaat.

Hij huwde 22 Mei 1664 Maria Helmholt, dochter van Focco Helmholt, hoofdeling te Scharmer, Leegkerk en Dorkwert, busheer van het Gildrecht en hopman van het borgerregiment te Groningen, en Maria Asschenberg, die hem overleefd heeft. Van hun 13 kinderen waren bij zijn overlijden nog 5 dochters in leven.

Van Bertling's geschriften, waarvan Pagenstecher er één iets nader omschrijft ('nucleus Juris universi et assertionum Juridicarum ad Institutiones'), bezit de Universiteitsbibliotheek te Groningen niets.

Zie: A.A. Pagenstecher, *Programma funebre* en *Sermo Parentalis in obitum Wesseli Bertlingii* (Gron. 1706), waarbij autobiografische aanteekeningen van Bertling gebruikt zijn. Op Pagenstecher steunt de biografie van W.B.S. Boeles in Jonckbloet, *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen* (Gron. 1864), 41-42, die hier gevolgd en, waar noodig, aangevuld en verbeterd is.

Coster

[Bertram, J.T.]

BERTRAM (J.T.), geb. te Amsterdam 23 Sept. 1777, overl. aldaar 2 Nov. 1834, godsdienstonderwijzer in het werkhuis aldaar, schreef: *Gezangen* (Amst. 1811); *Ter nagedachtenis voor mijne leerlingen, na het afleggen hunner geloofsbelijdenis* (Amst. 1816); *Leerrede over Jes.* 44:12 (Amst. 1817); *Dichtvruchten, in gewoekerde uren gekweekt* (Amst. 1819); *Eenige vragen ontleend uit de aanmerkingen in de Katechismus des bijbels van H.F.A. Krummacher* (Amst. 1821); *Kleine bijdragen ter aankweeking van godsd. kennis, zedelijkh. en christ. deugdsbetrachting* (Amst. 1833), drie deelen. Hij was gehuwd met Sophia Petronella Goedhuys.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 440.

Knipscheer

[Bervoets, Hendrik Karel]

BERVOETS (Hendrik Karel), geb. te 's Gravenhage in 1833, overl. te Venendaal 18 Aug. 1881. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, en werd predikant te Kootwijk in 1857, te Hengelo (Gld.) in 1860, te Ridderkerk in 1862, te Hattem 11 Sept. 1864, te Zwolle 30 April 1865, te Utrecht 22 Dec. 1867, te Kage 25 April 1875, te Venendaal 30 April 1876.

Hij schreef: *Rede van den Evangeliedienaar voor zijne gemeente*, afscheidsrede te Zwolle (Zwolle 1867); *Petrus liefde voor en volgzaamheid achter den genadigen en getrouwen Heer* (preek) (Utr. 1875);

Woorden ter nagedachtenis van J.H. Bösken (Utr. 1873). Voorts schreef hij een voorrede in J. Ashworth's uit het Engelsch vertaalde werk (door S.H. Serné) *Zonderlinge verhalen uit het dagelijksch leven* (Zwolle 1865); eveneens in het door Christine uit het Hoogduitsch vertaalde geschrift van K. Goebel, verschenen als *Opstandingszegen en andere heilgoederen onzer christel. hoop* (Zwolle 1867).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 441; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 132, 134, 139, (1907) Bijl., 152, (1910) Bijl., 167, 168, (1912) Bijl., 158.

Knipscheer

[Best, Willem]

BEST (Willem) of Guilielmus Bestius, zoon van Quirinus B., predikant te Amersfoort, aldaar 23 Aug. 1683 geb., overl. 16 Aug. 1719 als hoogleeraar te Harderwijk. Hij studeerde te Utrecht in de rechtsgeleerdheid en promoveerde aldaar 7 Oct. 1704 op een *Dissertatio de quibusdam Conjecturis in Jure Civili* (later herdrukt door G. Oelrichs in *Thesaurus dissertationum iuridicarum selectarum in Acad. Belg. habitarum*, Lips. 1769, vol. 1). Na in deze stad als advocaat gepraktizeerd te hebben, werd hij 15 Sept. 1716 te Harderwijk benoemd tot hoogleeraar in de beide rechten als opvolger van Joan Ortw. Westenberg (zie III, kol. 1408), welke in diezelfde waardigheid naar Franeker vertrokken was. Best was slechts drie jaren hoogleeraar. Men heeft van hem in druk: *Ratio emendandi leges, sive libellus in quo secundum regulas plurimae emendantur leges, nonnullae explicantur, stabilita plerisque in locis Pandectarum Florentinorum auctoritate. Addita sunt etiam aliorum auctorum loca non pauca et ex Codice Theodosiano quaedam leges, quibus iisdem ex regalis petita adfertur medicina* (Ultraj. 1707); *Oratio de aequitate juris romani illiusque studii jucunditate* (inaugureele rede, Harderov. 1717); *Oratio de pactorum et contractuum, secundum jus gentium et Romanorum, natura et aequitate* (rectoraatsrede, Harderw. 1719).

Zie: Bouman, *Geschied. der Geld. Hoogesch.* II, 71-75.

Rosenstein

[Betting, Johannes Hendrikus]

BETTING (Johannes Hendrikus), geb. te Amsterdam ongeveer 1797, vertrokken naar Suriname in 1843. Hij studeerde te Amsterdam en te Utrecht in de godgeleerdheid en de letteren, en werd hulpprediker te Beesd 2 Nov. 1821, predikant aldaar 11 Jan. 1824. Hij nam afscheid 5 Maart 1843, benoemd door den koning tot directeur en herder der in te richten europeesche kolonisatie in Suriname. Hij schreef: *Leerrede bij gelegenheid van den brand op den* 29 *Nov.* 1836 *te Beest, nabij Leerdam, tot voordeel der noodlijdenden door dien brand uitgegeven* (Zalt-Bommel 1836).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 441 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 117.

Knipscheer

[Betz, Gerardus Henri]

BETZ (Gerardus Henri), geb. te Breda 30 October 1816 als zoon van den olieslager Johan Hendrik B. en Maria Moolenbergh, overl. te 's Gravenhage 20 Mei 1868.

Betz was een autodidact. Hij bezocht het instituut Provily te Moerdijk, later te IJsselstein en werd op 15-jarigen leeftijd op een notariskantoor geplaatst te Wychen. Na een paar jaren kwam hij echter bij zijn vader in het bedrijf, doch weldra, in 1837, kocht deze voor hem en zijn oudsten broeder een koffie- en aardappelsiroopfabriek te Kralingen. Deze werd toen geëxploiteerd onder de firma Gebroeders Betz. Later, omstreeks 1848, na het overlijden van zijn broeder, verplaatste G.H. Betz de fabriek naar Delfshaven. In 1859 ging deze in andere handen over.

Betz trouwde in 1841 te Amsterdam met Johanna Catharina van Staveren, geb. in 1813 te Leiden en vestigde zich toen te Rotterdam, waar hij, daar de fabriekswerkzaamheden zijn tijd niet geheel in beslag namen, zich ook aan het publieke leven wijdde. Van 1853-1859 was hij lid van den Gemeenteraad, terwijl hij tevens tot president van het burgerlijk armbestuur werd benoemd. Vooral voor de stadsfinanciën maakte hij zich verdienstelijk.

In 1859, toen, ten gevolge van de herziening der tabel voor de verdeeling der kiesdistricten, Rotterdam een derden afgevaardigde moest kiezen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, werd Betz als zoodanig gekozen. In die kwaliteit ijverde hij zeer voor een algemeene hervorming van ons financiestelsel.

Toen Thorbecke in 1862 voor de tweede maal belast werd met de vorming van een ministerie, droeg hij Betz voor als minister van financiën. In de vier jaren, dat deze aan het hoofd van 's lands financiën stond, heeft hij vele verbeteringen tot stand gebracht, waarvan hier alleen de afschaffing van de plaatselijke accijnzen genoemd worde. Een brief, door hem gericht aan van der Maesen, waarin hij toezeggingen deed om den Limburgers concessies te doen op het gebied van belastingen, indien de verkiezingen ten voordeele van het ministerie afliepen, gaf aanleiding tot een interpellatie in de Kamer. B. diende daarop zijn ontslag in (1864).

Na zijn terugkeer tot het ambtelooze leven werkte Betz opnieuw mede aan het tijdschrift *Bijdragen tot de kennis van Staats-, Provinciaal- en Gemeentebestuur in Nederland*, dat hij met Mr. J.A. Fruin en Mr. P.F. Hubrecht in 1857 was begonnen uit te geven. Ook werd hij in 1866 mederedacteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch- Indië*, terwijl in 1867 te 's Gravenhage de bekende *Politieke beschouwingen* van zijn hand verschenen, waarvan het tweede gedeelte de ‘koloniale politiek’ bevat. Het koloniale vraagstuk was toen voor hem het hoofdelement van zijne studiën en werkzaamheden geworden; hij behandelde het in een reeks artikelen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*.

Kort voor zijn dood hadden de kiezers van Rotterdam hem nog tot lid van de Prov. Staten benoemd.

Zijn zoons waren Mr. Gerardus Henri (zie V, kol. 34) en Hendrik Johan, die volgt.

Zie: W.R. Baron van Hoëvell, *Een blik op het leven van Gerardus Henri Betz* (Joh. Nöman en Zoon 1868, overdruk uit het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* 1868, I, 419); *de Economist* 1868, 642 v.; *Nieuwe Rott. Cour.* 23 Mei 1868 en *Leidsch Dagblad* 27 Mei 1868.

Wiersum

[Betz, Hendrik Johan]

BETZ (Hendrik Johan), geb. te Rotterdam 20 Dec. 1842, overl. te 's Gravenhage 23 Dec. 1905, zoon van Gerardus Henri B. (zie hiervóór) en Johanna Catharina van Staveren, studeerde sinds 1861 te Leiden in de medicijnen en promoveerde aldaar 8 Dec. 1866 op een proefschrift: *De theorie der ontsteking*. Na zijn promotie was hij eenige jaren assist.-geneesheer in het ziekenhuis aan den Coolsingel te Rotterdam, doch weldra vertrok hij naar den Haag, waar hij zich aan literairen arbeid wijdde. Hij schreef artikelen, vooral op filosofisch en staatkundig gebied, in *De Ned. Spectator, De Banier* en *De Tijdspiegel*. Afzonderlijk verschenen van hem te 's Gravenhage o.a.: *Levensschets van Baruch de Spinoza* (1876); *Spinoza en de vrijheid* (1877); *Ervaringswijsbegeerte* (1881); *Het spiritisme* (1882); *Spinoza en Kant* (1883).

Hij huwde 25 Mei 1871 te Amsterdam met Adriana Elisabeth Andriessen.

Zie: F r e d e r i k s e n v a n d e n B r a n d e n , *Biografisch Woordenboek* 61 en *Nederland's Patriciaat* VIII, 55.
Wiersum

[Beudt, Gijsbert]

BEUDT (Gijsbert), ged. te Dordrecht 12 April 1719, overleden aldaar 11 Juni 1777, was de zoon van F r a n ç o i s B e u d t en S o e t a v a n W a g e n i n g e n . Hij studeerde in de medicijnen te Leiden sedert 9 Jan. 1740, promoveerde in 1744, en vestigde zich als geneesheer in zijne geboortestad, waar hij spoedig veel naam verwierf. In 1749 werd hij lid van het college der Achten, later, tot zijn dood, voorzitter of burgemeester daarvan.
van Dalen

[Beukelman, Johannes]

BEUKELMAN (Johannes), geb. te Hoorn 11 Maart 1704, overl. te 's Gravenhage 17 Aug. 1757. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid. Zijn beroep naar Oost- en West-Blokker op 9 Oct. 1725 is door de Staten van Holland en West-Friesland niet geapprobeerd om zijn minderjarigheid, ingevolge resolutie der Staten d.d. 21 Dec. 1680. Te Driehuizen en Zuid-Schermer werd hij 17 Nov. 1726 als predikant bevestigd, te Alblasserdam in Dec. 1728, te Zierikzee 1 Jan. 1730, te Hoorn 16 Juni 1737, te Rotterdam 16 Maart 1749, te 's Gravenhage 4 Oct. 1750. Hier bleef hij tot zijn dood.

Verscheidene zijner geschriften zijn meermalen herdrukt; wij noemen: *De monomachia Jacobi cum Deo* (Lugd. Bat. 1725); *Verklaring van den Heidelbergschen Catechismus in* 52 *predikatien*; 65 *uitgelezene keurstoffen of leerredenen uit het O.T.* ('s Gravenh. 1775); 90 *uitgelezene vervolgstoffen uit het O. en N.T.* ('s Gravenh. 1777), twee deelen; 20 *leerredenen, keurstoffen* (Utr. z.j.); *Verhandeling over het lijden*; 63 *teerredenen, Lijdens- en feeststoffen* ('s Gravenh. 1775/1776; nieuwe uitg. Appingadam 1859), drie deelen; verzameling o.d. titel *Theologische Werken van J. Beukelman* ('s Gravenhage bij J.A. Bouvink).

Een portret is van hem geschilderd door P.M. Brasser, en gegraveerd door Pieter Tanjé. Het is verschenen in folio met een dichterlijk bijschrift van Johannes van Spaan. Ook naar P.M. Bakker gegraveerd door P.A. Wakkerdak.

Zie: v a n H a r d e r w i j k , *Naaml. en Levensber. der predikanten te Rotterdam*; V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 443 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 101, 119, 153 (1908) Bijl. 110, 122, (1909) Bijl. 155 v.; *Bibl. theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 1052, en blz. 764.
Knipscheer

[Beuningen, Gerrit van]

BEUNINGEN (Gerrit v a n), zooals hij in de notarieele acten genoemd wordt, elders ook wel G e r a r d en v a n B o n i n g e n , geboren te Emden, volgens Dirck Gerritsz' verklaring in 1600 40 jaar, volgens Jacob Jacobsz 35, koopman, kapitein van ‘het Geloof’ in de vloot van Mahu en de Cordes en na den dood van den admiraal, 25 Sept. 1598 benoemd tot kapitein van ‘de Liefde’ en vice-admiraal; gestorven op de reis 7 Nov. 1599.

Hij was gehuwd met S a r a C r u y d e n i e r . Zij maakten 9 Nov. 1594 een testament, hij gezond, zij 'sieckelijck te bedde liggende', waarbij zij elkander wederzijds tot universeel erfgenaam maakten. Er waren geen kinderen; het echtpaar woonde te Amsterdam op het Rokin. Vóór 3 Febr. 1595 overleed Sara. Wellicht op aanbeveling van R e i n i e r P a u w , die getuige was bij het opmaken van zijn testament, werd Gerrit van Beuningen aangesteld als kommies op de eerste schepen die naar Oost-Indië voeren. Hij kreeg zijn plaats op de 'Hollandia' en was aanvoerder van de sloep (*Eerste schipvaart enz. onder Corn. de Houtman*, uitg. Rouffaer-IJzerman, bl. 68). Zijn eigenmachtig optreden, voornamelijk blijkend in

het openen van den gesloten brief der Compagnie, waarbij Pieter Dircksz Keyser als schipper op de 'Hollandia' werd aangewezen in de plaats van den overleden Jan Dignum, begin Oct. 1595, bracht hem in conflict met de andere hoofden der vloot; de Breede Raad bekrachtigde op 26 Oct. zijn overplaatsing met Keyser en Frederik de Houtman op de 'Mauritius' en die van Cornelis de Houtman op de 'Hollandia'. Op Madagaskar gaf hij nieuwe reden tot misnoegen. Hij legde de zieken van de 'Hollandia' afgezonderd van de anderen, ze werden door de inlanders overvallen en beroofd. Daarna, op 25 Dec. 1595, ging hij op zijn eigen verantwoording weder naar de 'Hollandia' terug en noodzaakte aldus Cornelis de Houtman weder naar de 'Mauritius' te gaan. Toen de vloot in het gezicht van Sumatra was gekomen, beschuldigde Houtman hem, dat hij zich de 'Hollandia' wilde toeëigenen, de Breede Raad gaf aan deze beschuldiging gehoor; hij was niet oproerig genoeg om hem op te hangen, maar tot herwinning van den vrede aan boord werd hij 10 Juni 1596 in de ijzers gezet, zooals hij zelf verklaart: 'met den boyen aent been in een gat'. Toen de 'Hollandia' 14 Aug. 1597 in Tessel aankwam, zat Gerrit van Beuningen nog in de ijzers, hij had niets van Indië gezien. Zijn verwachting, dat hij aan den wal zijn vrijheid zou terugkrijgen en zich zou kunnen verdedigen, werd niet vervuld, hij werd als gevangene naar Amsterdam overgebracht. Nadat hij drie weken in Amsterdam gezeten had, begon hij 11 Sept. te protesteeren, de reeders wilden echter van niets weten. Gelukkig vond de Officier geen termen om hem langer vast te houden en vóór 26 Oct. was hij in vrijheid, hij wist echter van de reeders noch eenige satisfactie te verkrijgen noch ontslag van zijn eed; dit laatste begeerde hij, want zooals hij 31 Oct. 1597 zegt, hij had het voornemen 'hem in dienst van andere compagnie te begeeven, vande welcke hij tot meer mael alreede is versocht en doen aenspreecken.'.

Hij achtte zich ten slotte op 29 Nov. 1597 door het zwijgen van de reeders ontslagen van zijn eed, en kon nu in dienst gaan van de Compagnie van van der Haegen en van der Veken. Deze moeten in van Beuningen kwaliteiten gezien hebben, die hem, ondanks de mislukking van zijn eerste Oost-Indische reis, begeerlijk maakten voor hun onderneming, waartoe zij door het succes van de reis van Houtman opgewekt waren. Zoo vertrok hij 1598 met de vloot van Mahu en de Cordes uit Rotterdam als kapitein op 'het Geloof'.

De admiraal bestemde hem voor militair werk; toen de vloot voor de reede van Praia lag, kreeg hij de opdracht het portugeesche fort met 150 man te bestormen. Naast zich had hij den sergeant-majoor Rombout Hooghstoel als vakman. De Portugeezen namen voor de overmacht de vlucht, doch vertoonden zich den volgenden dag aan de landzijde. Van Beuningen vraagt om versterking, krijgt Sebald de Weert met 60 man en versterkt zich met drie gotelingen, die hij op het veld gevonden had. Het verdere gedrag van van Beuningen toont zijn gemis aan bekwaamheid en karakter: het begint met den 'Juez' of rechter van de plaats, die onderhandelen gaat over het verschaffen van levensmiddelen, hoewel hij zegt, dat hij geen besluit kan nemen zonder voorkennis van den Gouverneur: dus hij wilde tijd winnen. Dan komt er een 'Fydalgo' (edelman), die van Beuningen overhaalt met te beloven hem in het geheim van ververschingen te zullen voorzien, als hij twee of drie sloepen naar zijn woning, twee mijlen van daar, wilde zenden. Van Beuningen nam den Fydalgo aan boord en onthaalde hem wel, zond de sloepen, maar er was

niets te vinden. Die Fydalgo was natuurlijk een spion. Nadat van Beuningen twee nachten in het fort doorgebracht had, was hij ‘seer vermoeyt’ en ging weer naar boord. Mahu laat nu Sebald de Weert aan land blijven. Die houdt het slechts één nacht uit en dan wordt hij vervangen niet door van Beuningen maar door van Bockholt. Bij de algemeene bevordering na den dood van admiraal Mahu wordt van Beuningen 25 Sept. 1598 kapitein van ‘de Liefde’ en viceadmiraal, hij houdt bij die gelegenheid een ‘beweghelijcke vermaninghe’. Toen de vloot bij kaap de Lopo Gonçalves was, werd hij ziek aan een heete koorts en verkeerde in levensgevaar; na lang liggen kwam hij weer op de been (20 Nov. 1598). Verder hooren wij niet meer van hem; hij behoorde tot de zes hoofden der vloot, die zich in Riders Bay in de Straat van Magalhães vereenigden in de Broederschap van den Ontbonden Leeuw. De gelegenheid om zijn belofte van eeuwige vijandschap tegen den Spanjaard te houden, werd van Beuningen niet geboden, want toen ‘de Liefde’ bij Punta de Lavapié in Chili was, ging van Beuningen 7 Nov. 1599 met 22 man onvoorzichtig aan land en werd met al zijn manschappen in de pan gehakt.

De lotgevallen van van Beuningen maken den indruk, dat hij verwachtingen opwekte, waaraan hij niet beantwoordde. Zoowel zijn betrekking van kommies op de vloot van Houtman, als het kapiteinschap en het dienen op de vloot van Mahu en de Cordes bracht hij er slecht af door gebrek aan volharding en misplaatst vertrouwen; zijn onvoorzichtigheid kostte hem den dood.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. Wieder ('s Gravenh. 1923), I 52, 64, 71-73. 157 vlg., 166, 194 vlgg., 314; de Jonge, *Opkomst*, II, 190-195; Archivalia welke nog zullen worden gepubliceerd door Rouffaer en IJzerman in hun werk over de *Eerste Schipvaart onder Corn. de Houtman*.

Kossmann

[Beuningen, Hendrik Adriaan van]

BEUNINGEN (Hendrik Adriaan van), geb. te Rossum (Gelderland) 18 Juni 1841, overl. te Utrecht 7 Febr. 1908, was de tweede zoon van Willem v.B. (die volgt), hervormd predikant en Henriette Boonen.

Hij ontving lager onderwijs in zijne geboorteplaats en middelbaar onderwijs op het instituut Landolt te Vianen. In 1857 werd hij klerk bij de Rijnspoorwegmaatschappij te Amsterdam, eenige jaren later te Utrecht. In 1862 werd hij chef van het goederenvervoer te Amsterdam. Met ingang van 1 Jan. 1873 ging hij als hoofd van het goederenvervoer over de geheele lijn over in dienst van de Nederlandsche Centraalspoorwegmaatschappij, ter standplaats Utrecht. Hierdoor kwam hij in aanraking met vele takken van den handel, in het bijzonder met den steenkolenhandel. In 1883 begon hij bij zijne betrekking een handel in steenkolen; ook doordat hij de leverantie van dat artikel voor zijne maatschappij mocht doen, nam deze handel spoedig zeer toe, en wel zoodanig, dat hij in 1885 zijne betrekking in dienst der maatschappij neerlegde.

In 1895 richtte hij met zijn zwager D.G. Bingham en vijf andere groote steenkolenhandelaren de Steenkolen-handelsvereeniging op, hij werd daarvan een der directeuren. Deze maatschappij verbond zich met de duitsche steenkolentrust, gevestigd te Duisburg, en bloeide ook doordat zij de prijzen der duitsche kolen, die in vele gevallen voor de industrie nagenoeg onmisbaar zijn, naar welgevallen kon regelen. Zij zorgde er steeds voor,

haar klanten uitstekende waar te leveren en de prijzen niet al te hoog te doen stijgen. Tot 1904 was van Beuningen de ziel dezer maatschappij, toen moest hij haar aan jongere krachten overlaten.

Van Beuningen werd 13 Dec. 1878 lid, 1889 onder-voorzitter en 1895 voorzitter der Kamer van Koophandel te Utrecht, in 1878 lid van den gemeenteraad, 29 Mei 1888 lid der Provinciale staten van Utrecht en 9 Juni 1891 lid van de Tweede Kamer. Na de ontbinding dier kamer werd hij 24 Apr. 1894 niet herkozen.

Te Utrecht was hij zeer geacht en bemind, er was bijna geen bestuur van openbaar nut, waarvan hij geen lid was. Hij was voorzitter der handelssociëteit, voorzitter van het bestuur der industrieen huishoudschool, van het kinderziekenhuis, van het bestuur der vereeniging kunstnijverheid, eere-voorzitter van de arbeidsbeurs, eere-voorzitter van den Protestantenbond, oprichter en bestuurslid van de vereeniging de openbare leeszaal, bestuurslid van de vereeniging voor volksbaden, van de ambachtschool enz.

Als voorzitter van de Kamer van Koophandel heeft hij eene beurs, eene fruithal, de verbreeding van het deel van den leidschen Rijn onder de gemeente Utrecht en de uitbreiding van het aantal hulppostkantoren tot stand gebracht.

Hij huwde 26 Sept. 1866 Anna Lavinia Brain, geb. in 1847, die hem overleefde, en bij wie hij zeven zonen en zes dochters had.

Ramaer

[Beuningen, Koenraad van]

BEUNINGEN (Koenraad van) werd in 1622 (naar algemeen aangenomen wordt, maar niet zeker bekend is) te Amsterdam geboren als zoon van Geurt Dirksz. van Beuningen (gest. 1648, eveneens te Amsterdam geboren en schepen en burgemeester van deze stad) en Aafje Appelman (gest. 1667); hij overleed 1693.

Koenraad bezocht de latijnsche school in zijn geboortestad, studeerde en promoveerde vervolgens te Leiden in de rechten. Reeds als student toonde hij groote belangstelling in de wijsbegeerte en de letteren en bleek hij geneigd tot een stille levenswijze; groote sympathie gevoelde hij voor de secte der Collegianten, wier bijeenkomsten te Rijnsburg hij placht te bezoeken.

Toch trad hij na de voltooiing zijner studiën in het openbare leven. Eerst woonde hij, in 1642, korten tijd te Parijs als secretaris van Hugo de Groot. Reeds het volgend jaar werd hij, op een-entwintigjarigen leeftijd, in diezelfde functie te Amsterdam geroepen. Na zeven jaar echter legde hij dit ambt neer om zich ambteloos te Rijnsburg te vestigen. Hier leefde hij gedurende een jaar zéer eenvoudig in den kring der meest 'nederige' Collegianten en bezocht hij de vergaderingen ten huize van den bakker Oudaen, vader van den dichter. Tegen de beginselen der Collegianten in, nam hij echter na dit jaar het ambt aan van pensionaris der stad Amsterdam.

In deze functie kreeg hij de gelegenheid om ook in de Staten van Holland zijn groote bekwaamheid en kennis te toonen. Zijn talenten maakten hem spoedig tot een gezocht vertegenwoordiger van zijn stad en van de Republiek.

Reeds dadelijk na zijn benoeming werd hij met het uitnoodigen der Staten van Friesland ter Groote Vergadering belast; vervolgens werd hij naar Zeeland gezonden om te trachten het aldaar genomen besluit tot het aanstellen van een kapitein-generaal te doen uitstellen. Toen er een gezant naar Zweden noodig was om een verdrag van vriendschap tot stand te brengen, werd van Beuningen om zijn

groote algemeene ontwikkeling een geschikt vertegenwoordiger bij de geleerde koningin Christina geoordeeld. Hij keerde echter

na twee jaar onverrichter zake terug, daar Zweden het voorstel van de hand wees. In 1656 ging hij opnieuw naar het Noorden, maar ditmaal naar Denemarken, dat inmiddels in oorlog verkeerde met Zweden, waar Karel X aan de regeering gekomen was; bij deze gelegenheid viel hij bijna in handen van den Kopenhagen belegerenden zweedschen koning.

Toen van Beuningen in 1660 het pensionarisambt vrijwillig neerlegde, bleef hij lid van de Amsterdamsche vroedschap, op welk lichaam hij grooten invloed uitoefende. Nog in hetzelfde jaar werd hij opnieuw met een gezantschap belast, nu naar Parijs om daar (met Joan van Gent en Justus de Huybert) te trachten een verdrag van vrede en koophandel te sluiten, welk verdrag in 1662 geteekend werd. In 1664 was hij opnieuw in Frankrijk om den Koning om bijstand te verzoeken in de hangende moeilijkheden met Engeland. Tot 1667 bleef hij daar, om vervolgens de onderhandelingen in den Haag met den franschen gezant d'Estrades voort te zetten over de vereffening van de geschillen tusschen Frankrijk en Spanje. Toen in 1668 de Triple Alliantie tot stand kwam, werd van Beuningen met de onaangename opdracht belast hiervan den Koning kennis te geven. Vervolgens naar Engeland gezonden om te trachten daar de fransche invloeden tegen te werken, zag hij al spoedig in dat deze opdracht onmogelijk was; hij keerde terug.

Van Beuningen was een trouw aanhanger van de Witt en een vurig voorvechter van de handhaving van het Eeuwig Edikt. Meer dan ééns burgemeester van Amsterdam, vertegenwoordigde hij daar de anti-stadhouderlijke partij. Toch bleef hij ook na de verandering van 1672 de Republiek dienen. In 1674 werd hij (met van Reede van Haren) opnieuw naar Engeland gezonden, nogmaals in 1681 om dit land tot het verdrag van associatie met Zweden gesloten, over te halen. Daar de zending vergeefsch bleek, werd van Beuningen teruggeroepen.

Intusschen was de verhouding tusschen van Beuningen en den stadhouder niet aangenaam; een hevig conflict brak uit naar aanleiding van de door den Prins noodzakelijk geoordeelde legerversterking, waartegen Amsterdam, met van Beuningen aan het hoofd, zich hevig kantte. Nog erger werd de spanning, toen Willem III de in den Haag berustende documenten der stad Amsterdam liet verzegelen, omdat deze afzonderlijk met den franschen gezant d'Avaux onderhandeld had; bij deze papieren was van Beuningen's correspondentie met Hop. Toen de Prins zich in 1685 met de vroedschap verzoende, bleef van Beuningen van die verzoening uitgesloten.

Deze verhouding tot den stadhouder en daarbij een vermeende aanslag op zijn leven (waartoe werkelijk het plan schijnt te hebben bestaan) maakten van Beuningen ten tweeden male zoo afkeerig van het politieke leven, dat hij in 1686 zijn ontslag indiende. Meer dan twee en veertig jaar had hij Amsterdam en de Republiek gediend; zijn verdiensten waren niet gering geweest noch gering geacht. Dat hij onverzoenlijke tegenstanders had, is begrijpelijk. Van Beuningen was een hooghartig, eigenzinnig man en voor alles amsterdamsch patriciër. De penning met zijn borstbeeld en het randschrift ‘Konradius Beuningius, sextum consul’ geslagen, toen hij voor de zesde maal burgemeester van Amsterdam werd, kwam niet zonder zijn medewerking tot stand.

Hij was zich zijn eigen waarde bewust en niet bevreesd voor Karel X van Zweden noch voor Lodewijk XIV. Toen de eerste hem gedurende een woordenwisseling de bedreiging toevoegde: ‘Tunc ego claudam Fretum Sundicum’, schroomde van Beu-

ningen niet om den Koning met de snedige woorden: ‘At ego claves ligneas hujus Freti in portu Amstelodamensi vidi’, van antwoord te dienen.

Dat hij zich zeer voelde, kan ook blijken uit het feit, dat hij te gaarne zelf aan het woord was, zooals zoowel Abraham de Wicquefort als Burnet en William Temple vertellen. Hij was een zeer ontwikkeld en schrander man en absoluut onkreukbaar; d'Estrades noemt hem met de gebroeders de Witt en van Beverningk onomkoopbaar. Toen Lodewijk XIV hem tijdens zijn verblijf in Frankrijk een vast jaargeld aanbood als hij zich blijvend in dit land wilde vestigen, weigerde hij.

De laatste jaren van van Beuningens leven verliepen treurig. Reeds lang had hij huwelijksplannen gekoesterd, die, misschien met het oog op oudere verplichtingen tegenover zijn huishoudster, mevr. d'Alonne, en tegenover een zekere juffrouw Ferens, nog steeds niet verwezenlijkt waren. In 1686 kwam dit huwelijk, met jonkvr. Jacoba Victoria Bartolotti van den Heuvel, die toen 46 jaar was, toch nog tot stand, maar het schijnt zeer ongelukkig te zijn geweest.

Intusschen had van Beuningen zich opnieuw tot zijn vroegere geestverwanten, de Collegianten, gewend. Zijn neiging tot bespiegelen werd nu echter meer en meer van ziekelijken aard. In 1688 gaf hij een geschrift uit over het Duizendjarig rijk, waarvan hij de komst nabij geloofde, en daarna liet hij zendbrieven drukken aan de verstokte Joden, die zich niet lieten bekeeren, en aan de predikanten, die het niet met hem eens waren. De ongelukkige begreep niet, dat men geen acht sloeg op dergelijke geschriften. Sinds 1689 vertoonden zich ook andere teekenen van zinsverbijstering. Hij predikte langs de straten en profeteerde het aanstaand vergaan der wereld. Daarbij meende hij, dat hij steeds rijker werd, ofschoon hij als bewindhebber der O.I.C. een groot deel van zijn vermogen door het dobbelen met effecten en het opkoopen van Indische actiën had verloren. Men moest hem ten slotte onder curateele stellen. Hij werd in zijn eigen huis (zijn vrouw had hem verlaten) bewaakt door menschen, die geen begrip van zijn toestand hadden en hem kwelden. Zelf schreef hij over zijn ellende het *Kort verhaal oft vertoogh van bovennatuurlijke wonderheden omtrent de geweesen Burgemeester van Beuningen gebeurt met de aenmerkinge daerop vallende*.

Verlaten stierf de man, die tal van hooge posten had vervuld: zes maal was hij burgemeester van Amsterdam geweest, met vele zendingen belast; curator der Leidsche hoogeschool; bewindhebber der O.I.C. ‘Esse, non videri’, was zijn zinspreuk.

Zijn door C. Netscher geschilderd portret is in het museum Christiansborg te Kopenhagen; een ander van 1673 door denzelfden schilder in de collectie van der Hoop in 's Rijks museum te Amsterdam. Een portret door J. van Loo van 1868 is bekend door een gravure van J. Houbraken naar H. Pothoven; een afdruk vindt men bij Wagenaar, *Vad. Hist.* XV, 204 en in *Eigen Haard* 1898, 621; zijn portret werd nog gegraveerd door C. Meyssens.

Zie: S. Kalff, *Een Amsterdamsch burgemeester in de* 17e *eeuw. Eigen Haard.* 1897, 605, 620; *Leven van Nederl. M. en Vr.* dl. III, 308; van Kampen, *Vaderl. Karakt.* dl. II, 235. Het *Alg. Ned. Fam. Bl.* 1887, 131 heeft Koenraad van Beuningen (die kinderloos stierf) verward met Hendrik van Beuningen, een ‘coopman van Dantsick’; de kinderen van dezen Hendrik en Maria Letoor staan verkeerdelijk als kinderen van Koenraad vermeld (vgl. bl. 131 met bl. 236).

Schallenberg-van Huffel

[Beuningen, Samuel van]

BEUNINGEN (Samuel van), geb. in 1760, overl. te Utrecht 13 Febr. 1834. Hij werd predikant te Woudenberg 26 Mei 1782, te Oud-Beierland 18 Dec. 1784, te IJselmonde 14 Oct. 1787, te Hoorn 7 Sept. 1788, te Utrecht 13 Dec. 1789, emeritus 1 Jan. 1812. Hij hield 21 Dec. 1784 een lijkrede op Jacob Hendrik, graaf van Rechteren, overl. 3 Dec. 1784, en gaf uit: *Gedachtenisrede bij de vervulling eener* 40-*jarige evangeliedienst in de gemeente van Utrecht gehouden* 13 *Dec.* 1829, *benevens een laatste leerrede over* 1 *Petr.* 1:24, 25 (Amst. 1833).

Een lithografisch portret is van hem uitgegeven, vervaardigd door J.L. Jonxis.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) 1, 444; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 145, 167, (1908) Bijl., 122, (1910) Bijl., 167, 171; *Bibl. theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), blz. 764, no. 60; Petit, *Repertorium van tijdschriftartikelen* (Leiden 1907, kol. 1148).

Knipscheer

[Beuningen, Willem van]

BEUNINGEN (Willem van), geb. te Harlingen in 1811, overl. te Utrecht 13 Oct. 1899; zoon van Johannes Jacobus van Beuningen. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid, en werd predikant te Rossum 7 April 1839, te Ameide in 1854; emeritus 1 Nov. 1882. Hij vestigde zich daarna te Utrecht. Hij schreef: *Het geestelijk kantoor van Delft* (Arnh. 1870); *Brieven over geestelijke goederen* (Arnh. 1863); *De vicarie-goederen van Ammerzoden en Well* (N. Rott. Cour. 30 Dec. 1878).

Hij was gehuwd met Henriette Boonen; hun zoon Hendrik Adriaan gaat hiervoor.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) 1, 444; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 153; (1907) Bijl., 101; *Bibl. theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans 1900), no. 1053; Petit, *Repertorium v. tijdschriftartikelen* (Leiden 1900), kol. 1148.

Knipscheer

[Beuningen van Helsdingen, Reinier]

BEUNINGEN VAN HELSDINGEN (Reinier), geb. te Beekbergen omstr. 1803, overl. te Ommeren in 1863, zoon van J.M. van Beuningen. Hij studeerde te Utrecht en werd predikant te Ommeren 12 Oct. 1828. Hij gaf eenige preeken uit, o.a. met A. Lambrechts, *Wat zegt God tot Neerlandsvolk in en door den jongsten watersnood* (over Ps. 95:7b, 8 en Job 5:18), uitg. ten voordeele der hulpbehoevenden in de gemeenten Lienden en Ommeren (Tiel 1855).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 444 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 147.

Knipscheer

[Beurnonville, Pierre de Riël de]

BEURNONVILLE (Pierre de Riël de), zoon van Pierre en van Jeanne de Laurencin, geb. te Champignolle (Aube) 10 Mei 1752, overl. te Parijs 23 Apr. 1821, werd aanvankelijk voor den geestelijken stand bestemd, doch wist zijn voorkeur voor het militaire leven door te drijven en trad 10 Januari 1774 als volontair in dienst

bij het regiment van Ile-de-France. In 1789 van het eiland van dien naam in Frankrijk teruggekeerd, aanvaardde hij spoedig daarop de beginselen van de Revolutie, werd in 1792 kolonel, adjudant van maarschalk Luckner, 13 Mei 1792 maréchal de camp (generaal-majoor) en 22 Augustus d.a.v. général de division. 9 November van dit jaar werd hij benoemd tot opperbevelhebber van het Moezel-leger, waarmede hij tegen Trier zou oprukken, in welke onderneming de oorlogskans hem evenwel niet gunstig was.

Onder girondijnschen invloed werd hij 5 Febr. 1793 minister van oorlog. In die betrekking met vier andere commissarissen der Conventie

naar het noorder-leger gezonden, met geheime opdracht om den aanvoerder, generaal Dumouriez, gevangen te nemen, liet deze, van hunne komst verwittigd, hen oplichten, waarna hij ze aan de Oostenrijkers uitleverde. Gevangen gehouden, werd Beurnonville eerst 3 Nov. 1795 ontslagen, om met zijne mede-commissarissen tegen de dochter van Lodewijk XVI, de latere hertogin van Angoulème, te worden uitgewisseld.

Na bijna gekozen te zijn tot lid van het Directoire, werd hij 14 Maart 1796 benoemd tot général-en-chef van het noorder-leger, in welke betrekking hij in Januari 1798 werd vervangen door Joubert. In September van dit jaar is hij inspecteur-generaal van de infanterie bij het leger van Engeland. In 1799 staat hij generaal Bonaparte ter zijde bij den staatsgreep van 18 en 19 brumaire.

Hiermede neemt zijn militaire loopbaan een einde, en gaat hij over in diplomatieken dienst. In Februari 1800 is hij te Berlijn ‘envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire de la République française près Sa Majesté Prussienne.’ In die betrekking werd hij in 1802 naar Parijs geroepen, om met den pruisischen gevolmachtigd minister bij den Eersten Consul, den markies Girolamo Lucchesini, aan wien eveneens volmacht verleend was door den vorst van Nassau-Dillenburg-Dietz (zoo wilde de Eerste Consul den ex-stadhouder aangeduid zien) te onderhandelen over de schadeloosstelling, te geven aan den koning van Pruisen en den prins van Oranje voor het verlies van bezittingen, westelijk van den Rijn en in Nederland ten gevolge van de vredesverdragen van Luneville en Amiëns. Den 23en Mei 1802 werd het desbetreffend tractaat te Parijs geteekend. In ditzelfde jaar nog verwisselde hij het gezantschap te Berlijn met dat van Madrid. In 1805 tot lid van den Senaat benoemd, werd hij in 1808 tot graaf van het keizerrijk verheven. In het begin van 1814 zond Napoleon hem als buitengewoon commissaris naar de oostelijke grenzen, om aldaar de middelen ter verdediging te organizeeren. Ten gevolge van het oprukken der Verbondenen kon hij evenwel niet veel uitrichten, ging weldra naar Parijs terug, en liet zich (volgens Houssaye: ‘gardant depuis dix ans rancune à l'empereur de ne lui avoir point donné le bâton’), den 31en Maart, na de inneming van Parijs door Talleyrand het lidmaatschap van het Voorloopig Bewind opdragen. Hij verklaarde zich krachtig vóór het herstel der Bourbons, werd 26 April door den graaf van Artois in den voorloopigen Staatsraad benoemd en spoedig daarop door Lodewijk XVIII tot pair van Frankrijk (4 Juni) en grootkruis van het legioen van eer (4 Juli) verheven.

Bij de terugkomst van Napoleon van het eiland Elba week Beurnonville met Lodewijk XVIII naar Gent, ten gevolge waarvan hij als emigrant ontheven werd van zijn rang en waardigheden, in welke hij echter door den Koning onmiddellijk werd hersteld. Met dezen, na den val van Napoleon teruggekeerd, werd hij 19 Sept. 1815 tot den conseil privé geroepen, 3 Mei 1816 tot commandeur in de orde van St. Louis, 3 Juli d.a.v. tot maarschalk van Frankrijk, in 1817 tot markies verheven, en in 1820, bij gelegenheid van de geboorte van den hertog van Bordeaux, met het blauwe lint van het ridderschap van den Heiligen Geest begiftigd. Camille Rousset teekent hem in *Les Volontaires* met een paar woorden (3e édition p. 123): ‘On connaît Beurnonville; il aimait la fanfare et la popularité’; generaal Bon. Thiébault rangschikt hem in zijne

Mémoires (III, 362) onder de maarschalken, wier keuze ergernis wekt, in plaats van te bevredigen.

Tijdens zijn verblijf hier te lande heeft hij zich evenwel, zoowel door zijne beschaafde vormen, als door zijn tegengaan van alle geweldenarijen, over het algemeen een goeden naam verworven. Als opvolger van Moreau in het bevel over het noorder-leger, kwam hij in de 1e helft van April 1796 in de Bataafsche Republiek; 10 of 11 April maakte hij in den Haag zijne opwachting bij den Voorzitter van de Nationale Vergadering. Moreau had 18 Juli 1795 het hoofdkwartier van het noorder-leger van Utrecht naar Gorinchem verplaatst; doch toen B. den 18en April aan Utrecht een bezoek bracht, gaf hij aanstonds te kennen, dat hij het hoofdkwartier er weder zou terugbrengen. Den 1en Mei hield hij er een statigen intocht, waarbij volgens den Ooggetuige (*Navorscher* 1898, bl. 79) acht fransche generaals in den stoet waren.

Al heel spoedig daarna werd bij decreet van de Nationale Vergadering van 17 Mei aan den nieuwen generaal-en-chef van het noorder-leger ook het opperbevel over het bataafsche leger opgedragen. Ongeveer gelijktijdig met deze beslissing gaf het zoogenaamde kanonniersoproer in den nacht van 10 op 11 Mei Beurnonville aanleiding om fransch garnizoen in Amsterdam te brengen, hetgeen tot dien tijd toe uit inschikkelijkheid voor de bevolking van de voornaamste stad des lands vermeden was. Den 26en Mei deed de chef de brigade (kolonel) Sarrut zijne intrede in die stad met één bataljon infanterie en één eskadron cavalerie, terwijl ook de opperbevelhebber zelf zich den 29en daarheen begaf. Kolonel Sarrut bleef voorloopig, voor zooveel de militaire aangelegenheden betrof, als commandant in Amsterdam gevestigd.

De volgende maand werd Daendels met een deel zijner divisie naar Dusseldorp gezonden, om, zoo noodig, generaal Kléber te ondersteunen, die met zijn korps den uitersten linkervleugel van het Maas- en Sambre-leger uitmaakte; 13 Juli was Daendels evenwel in zijn hoofdkwartier Nijmegen terug. In September van dit jaar was generaal Jourdan door aartshertog Karel genoodzaakt geworden, om achter den Rijn en den Sieg terug te trekken, waarna hij verzocht had, van zijn commando ontheven te worden. Beurnonville ontving toen bevel, hem te vervangen. Hij deed daarop een groot deel der hier aanwezige fransche troepen, zelfs het garnizoen van Amsterdam, onder Sarrut, naar Duitschland oprukken, en vertrok zelf den 17en September naar Keulen, na het commando over de hier achtergelaten fransche troepen en over het bataafsche leger tijdelijk te hebben overgedragen aan den général de division Dejean. Eene aanvrage van hem, om ook bataafsche troepen naar Duitschland te zenden, werd door de Nationale Vergadering afgewezen.

In de laatste dagen van Januari 1797, werd Beurnonville in zijn bevel over het Sambre- en Maas-leger vervangen door Hoche; Amsterdam had reeds 23 Dec. 1796 zijn fransch garnizoen en commandant, hoewel onder protest van den Raad, zien terugkeeren. Beurnonville werd nog geruimen tijd te Parijs opgehouden, zoodat hij eerst den 22en September hier terugkwam. Hij aanvaardde toen weder zijn vorig commando, waarin evenwel spoedig daarop wijziging werd gebracht. Bij decreet van het Directoire van 25 October 1797 toch werd bepaald: ‘art. 1. L'armée du Nord et son état-major sont supprimés; art. 2. Les troupes qui composaient cette

armée seront commandées par un général de division (d.w.z. niet meer door een général en chef, zelfstandig commandeerend generaal); art. 3. Le général de division Moulin est chargé du commandementé'. Beurnonville zou het commando over dit nieuwe korps evenwel blijven voeren tot de komst van generaal Moulin. Bij leger-order van 9 Nov. 1797 gaf hij dan ook eene afscheidsproclamatie uit als commandant van het noorder- en van het bataafsche leger, waarna hij den titel aannam van: 'Le général commandant par intérim les troupes françaises dans la République Batave'. Zijn bevelhebberschap over het bataafsche leger nam hiermede een einde.

Tijdens dit interim-commando heeft hij evenwel nog een vrij belangrijken maatregel getroffen door het vaststellen van eene 'ligne de démarcation des troupes bataves avec les troupes françaises'. Meermalen toch had de legering der verschillende troepenafdeelingen aanleiding tot wrijving gegeven tusschen de fransche en de bataafsche generaals. In hoofdzaak werd nu de navolgende regeling getroffen. Aan de Bataven werden overgelaten de garnizoenen in Noord-Holland benoorden het IJ, Friesland, Groningen, Drente, Overijssel, de IJsselsteden, de Veluwe, in Utrecht: Amersfoort, in Zuid-Holland: Haarlem en Leiden (of Bommel en Heusden ter keuze); terwijl de Franschen zouden beleggen de garnizoenen in Zeeland, Bataafsch Brabant, Utrecht met de oude Hollandsche Waterlinie (Naarden, Woerden, Oudewater, Vreeswijk, Gorinchem), in Gelderland, Utrecht en Holland het terrein tusschen de Maas en de Waal en tusschen de Waal en de Lek, Zuid-Holland (eventueel zonder Haarlem en Leiden). Den Haag zou belegd worden door troepen van beide natiën. De Bataven zouden het stadhouderlijk kwartier (le Palais National), blijven bezetten. Alle gebouwen, die daartoe behoorden, en de commandant der aldaar gelegerde troepen zouden niet onder de bevelen staan van den generaal der fransche troepen, 'qui occuperont les portes de la ville et la place'.

Na deze regeling wachtte Beurnonville zijn opvolger af; maar toen op het einde van December of in de eerste dagen van Januari de tijding gekomen was dat niet Moulin, doch Joubert hier het commando zou komen voeren, heeft, naar het schijnt, Beurnonville diens komst niet willen afwachten. Hij gaf namelijk 4 Jan. zijn interimcommando tijdelijk over aan generaal Macdonald en vertrok naar Parijs. Zeer waarschijnlijk heeft hij in de keuze van Joubert, die 17 jaren jonger in leeftijd en 4 jaren jonger in aanstelling tot divisiegeneraal was, op dit tijdstip eene achteruitstelling, althans eene mindere waardeering van zijne politieke en militaire kundigheden gevoeld. Hij toch had, ruim eene maand na zijn terugkomst hier te lande, uit zijn hoofdkwartier te Utrecht in een brief van 28 October 1797 aan het fransche Directoire uiteengezet, hoe hij met Delacroix zou kunnen samenwerken in het totstandbrengen van de gewenschte staatsregeling: 'et je crois pouvoir vous assurer qu'elle aurait lieu sans effusion de sang et sans secousse dangereuse' (L e g r a n d , *La révolution française en Hollande*, Paris 1894, p. 161 et 162, waar onbegrijpelijkerwijze Hoche in plaats van Beurnonville als de schrijver wordt genoemd). Hoe dit zij, met de overgave van zijn commando aan Macdonald, weinige dagen voor de komst van Joubert, verdwijnt Beurnonville hier van het tooneel.

Tijdens zijn verblijf alhier werd de betrekking van chef van den generalen staf bij het fransche noorder-leger (en het bataafsche leger) vervuld door den divisie-generaal Grouchy (1766-1847), den lateren maarschalk, die met Beurnonville medekwam, doch reeds in Augustus 1796 vertrok. Na hem teekent, als waarnemend chef van den staf, de adjudant-generaal (kolonel van den generalen staf) Grispère of Grysperre (van wien mij niet naders bekend is), totdat 29 Maart 1797 de adjudant-generaal Musnier Laconverserie (1766-1837) voorloopig met die functie belast werd. Den 3en Juli 1797 werd de brigade-generaal Barbou (1761-1827) tot chef van den staf aangesteld, die 20 December 1797, na het besluit tot ontbinding van het noorder-leger, als brigade-generaal bij de fransche troepen in onze republiek bleef doordienen, den veldtocht in Noord-Holland in 1799 medemaakte (gedurende welken hij tot divisiegeneraal werd bevorderd), later in bijna alle landen van Europa streed, en in 1816 zijn ontslag nam. Den 12en December 1797 werd Musnier Laconverserie door Beurnonville weder met de functiën van chef van den generalen staf belast, in welke betrekking hij Joubert ter zijde stond tijdens de beide staatsgrepen van Januari en Juni 1798. In September van dit jaar vertrok M.L. naar het leger van Italië, waar hij tot brigade-generaal bevorderd werd; steeds te velde, werd hij later tot divisie-generaal en graaf verheven; hij verliet het leger in 1832.

Zijn portret is gegraveerd door H.R. Cook, Th. de Roode en R. Vinkeles en gelithografeerd door Delpech en door een onbekende. Twee portretten van hem, gegraveerd door Darodes en door Morinet, komen voor in *Galerie de Versailles* VIII.

Zie: Robinet, *Dictionnaire historique et biographique de la Révolution* (Paris s.d.) I, 180; Lievyns, Verdot et Régat, *Fastes de la Légion d'honneur* (Paris 1842) II, 240; *Victoires, Conquêtes, Désastres etc. des Français de* 1789 *à* 1815 (Paris, Pancoucke 1834-1836) III, 487, IV, 320-340, 438; *Mémoires du général* Bon. Thiébault (Paris 1895) V. table alphabétique des noms cités; Ch. Gavard, *Galerie des maréchaux de France* (Paris 1839), waarin zijn staat van dienst; Albert Vandal, *L'avènement de Bonaparte* (Paris 1902) I, 282, 305; Legrand, *La Révolution française en Hollande* (Paris 1894) 141 seq.; Camille Rousset, *Les Volontaires* 1791-94 (Paris 1874), 123-141, 181; Cornelius Rogge, *Geschiedenis der Staatsregeling voor het Bataafsche volk* (Amsterdam 1799), 86-90; I. Mendels, *Herman Willem Daendels* ('s Gravenhage 1890), 102-118; H.T. Colenbrander, *De Bataafsche Republiek* (Amsterdam 1908) 92; dez., *R.G.P.* II, III, IV, register; J.R. Thorbecke, *Historische Schetsen* ('s Gravenh. 1872), 2de dr. 122-124, 159-168; *De Militaire Spectator* (1891), 553-555. Archiefstukken.

Koolemans Beijnen

[Beusekamp, Hendrik Jan]

BEUSEKAMP (Hendrik Jan), geb. te Zutfen 30 Juni 1755, overl. aldaar 11 Dec. 1817. Hij was godsdienstonderwijzer en krankenbezoeker te Zutfen. Ook gaf hij les in de natuurkunde, waardoor 24 Febr. 1815 een natuurkundig gezelschap werd opgericht, aanvankelijk van 18 leden, onder de zinspreuk ‘De struik wordt eindelijk een boom’. Het Haagsch genootschap tot verdediging van den Christelijken godsdienst schreef in 1786 een prijsvraag uit over ‘de beveiliging der geenen, die zich in de weetenschappen der godgeleerden

niet met opzet geoefend hebben tegen den schadelijken invloed van de schriften der hedendaagsche bestrijderen van den christelijken godsdienst'. Zijn antwoord daarop is wel niet bekroond (*Boekzaal* 1787 b., blz. 190, 672) maar toch uitgegeven. Ook heeft hij in 1804 de prijsvraag beantwoord *Over de ware en eeuwige Godheid van den persoon des Heiligen Geestes*. Bovendien heeft hij gearbeid aan een werk over de overeenstemming der vier Evangelisten, en uitgegeven: *Leerboek over de voornaamste waarheden van den christ. godsdienst* (Zutph. 1797); *Kleine natuurlijke geschiedenis voor de jeugd*, drie deeltjes (Zutph. 1799) en *Kort onderwijs in de kennisse der Bijbelboeken* (tweede dr. 1816).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 445; E.L. van Heeckeren, *Lofrede op H.J. Beusekamp* (Zutphen 1817) in *Mnemosyne*, Mengelingen voor Wetenschappen enz., XIV, 265; (H.N. van Til), *Beschr. der stad Zutphen*, 110; B. Glasius, *Godgel. Nederl.* I (1852), 116.

Knipscheer

[Beusekom, Adriaan Gerardus]

BEUSEKOM (Adriaan Gerardus), geb. 21 Dec. 1786 te Middelburg, zoon van Jan en Johanne Cornelia Karijn, was notaris aldaar, overl. 2 Mei 1824. Hij schreef een *Verhaal van de merkwaardige voorvallen te Middelburg van* 22 *Nov.* 1813-30 *April* 1814, dat bewaard is in de verzameling handschriften van het Zeeuwsch Genootschap.

Mulder

[Beusekom, Werner Willem van]

BEUSEKOM (Werner Willem van), geb. te Utrecht in 1792, overl. te Amersfoort in Juni 1839. Hij studeerde te Utrecht, werd predikant te De Vuursche in Jan. 1815, te Velzen 3 Aug. 1817, te Maassluis 12 Aug. 1821, en te Amersfoort in 1829. Hij bleef hier tot zijn dood. Hij gaf uit: *Dankrede .. en leerrede ter nagedachtenis van* Ph.J. Resler (Rott. 1826), welke Resler zijn ambtgenoot was te Maassluis.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 445; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 135, (1908), Bijl., 146, (1910) Bijl., 151, 169.

Knipscheer

[Beverland, Adrianus]

BEVERLAND (Adrianus), geb. te Middelburg omstr. 1652, zijn naam komt althans voor in de lijsten der latijnsche school aldaar, studeerde te Leiden in de rechten (ingeschr. 20 Sept. 1673 als 20 jaar oud, *Album Studios.* kol. 585). Rijk en buitengewoon geleerd misbruikte hij beide gaven door zijn onzedelijke geschriften. In zijn studententijd liet hij het 16e-eeuwsche werk *Laus pedastriae* herdrukken. Van eigen hand verscheen: *Peccatum originale χατ᾽ ἐξοχην sic nuncupatum Philologice προβλησατιχῶς elucubratum a Themidis alumno. Vera redit facies, dissimulata fierit Eleutheropoli, extra plateam obscuram, sine privilegi Auctoris absque ubi et quando* (aan het slot van het werkje staat: *In Horto Hesperidum, typis Adami Evae Terrae filii* 1678). Een tweede druk, in 1679 reeds uitgekomen, vermeldde des schrijvers naam. In dit boek betoogde B., dat de zonde van Adam en Eva slechts bestaan heeft in hun conversatio carnalis. De vierschaar der hoogeschool veroordeelde hem tot herroeping, belofte onder eede nimmer iets

dergelijks te zullen schrijven, een boete van 100 zilveren dukatons, schrapping van zijn naam uit de rol der studenten en verbanning buiten Holland en Zeeland. Hij vertrok daarop naar Utrecht, waar hij 1677 als student werd ingeschreven (*Alb. Studios.* kol. 71), doch weer een zoodanig leven leidde, dat ook daar de stadsregeering hem het verblijf ontzegde. Misschien is in zijn utrechtsche periode door hem geschreven *Vox clamantis in deserto*, een hekelschrift tegen de magistratuur der

leidsche Universiteit. In 1680 gaf hij (een herdruk van?) *Justinianaei de Stolatae Virginitatis jure, Lucubratio Academica* (Lugd. Bat.). Uitgeweken naar Engeland, studeerde hij te Oxford en promoveerde er tot dr. jur. Hij verzamelde zeldzame boeken, schilderijen, prenten en in het bijzonder een belangrijke collectie schelpen en horens. Het berouw over zijn levenswijze, dat hij toont in *De Fornicatione cavenda admonitio, sive adhortatio ad pudicitiam et castitatem* was misschien oprecht. Op het eind van zijn leven is hij krankzinnig geworden. Vermoedelijk is hij kort na 1712 overleden. In Engeland schijnt hij voortgeholpen door I. Vossius (zie I, 1519). Daar verschenen nog van hem eenige hekelschriften op engelsche bisschoppen en na zijn dood *De Prostibulis veterum*. Mogelijk is ook door hem geschreven: *Eerste Pleidoy van Mr. A.B. Rechtsgeleerde, in cas. van Falsiteit*, 1677.

Zijn portret is gegraveerd door Munnickhuysen naar J. de Vois 1679, door W. Sherwin in zwarte kunst naar I. Palinck, voorts door P. Schenck, een onbekende en in zwarte kunst door S. Beckett.

Zie: M.F. Lantsheer en F. Nagtglas, *Zelandia Illustrata* II, 358, welke verzameling eenige portretten van B. bevat; F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* I, 36.

Mulder

[Beverland, Johannes]

BEVERLAND (Johannes), volgens de la Rue een broeder van den vorige. Volgens prof. te Water is hij geboren te Lillo. Hij zou te Leiden gestudeerd hebben, en daar gepromoveerd zijn in 1660 op een dissertatie *de Anno et Sabbatto*; echter komt hij noch in het *Album stud.*, noch in Molhuysen's *Bronnen tot de Gesch. der Leidsche Univ.* voor. Hij is predikant te Yarmouth geweest en gaf in 1679 te Middelburg een vertaling eener leerrede uit bij de inwijding der kerk te Flixton. In 1674 werd hij predikant te Waterlandkerkje, vanwaar hij in het voorjaar van 1687 weer naar Engeland vertrok.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, 38; archiefstukken.

Mulder

[Beverningk, Hieronymus van]

BEVERNINGK (Hieronymus van), geb. te Gouda, 25 Apr. 1614, overl. 30 Oct. 1690, stamde uit een pruisisch geslacht; zijn grootvader Joan of Jan v.B. was in 1575 met graaf Philips von Hohenlohe naar Holland gekomen, als artillerie-generaal in staatschen dienst getreden en had een dochter van den burgemeester van Gouda, Dirk Lonk, gehuwd. Hun zoon, Melchior van B. huwde Sibilla, een dochter van den hollandschen officier Leonard Standert, uit welke verbintenis Hieronymus geboren werd. Deze bezocht eerst in zijn geboorteplaats de latijnsche school, waar hij o.a. onderwezen werd door den rector Jacobus Hovius, studeerde daarna te Leiden en voltooide zijn opvoeding met een reis naar Frankrijk. Op 31-jarigen leeftijd werd hij in 1645 tot schepen der stad Gouda gekozen en het volgend jaar als gecommiteerde naar de Staten van Holland afgevaardigd. In 1650 belastten deze hem (en den heer van Brederode) met het uitnoodigen van de Staten van Utrecht ter Groote Vergadering, waar van B. in 1651 zijn gewest vertegenwoordigde. Op deze vergadering werd v.B.'s bekwaamheid algemeen erkend, men luisterde naar hem, ‘zijn inzichten werden vaak gevolgd’.

In 1653 werd hij lid van de Staten-Generaal en in hetzelfde jaar (met Willem Nieuwpoort, Paulus v.d. Perre en Allard P. Jongestal) naar Engeland gezonden met

de belangrijke opdracht om te trachten een vergelijk met dit land te treffen. v.B.'s houding tijdens deze onderhandelingen heeft heel wat stof opgeworpen, daar men hem, die

als anti-oranjegezind en als aanhanger van de Witt bekend stond, ervan verdacht Cromwell de Acte van Seclusie in den mond te hebben gegeven; van deze beschuldiging zuiverde hij zich door een beëedigde verklaring. Deze verdenkingen waren echter de oorzaak, dat zijn verwachte benoeming tot thesaurier-generaal niet doorging, omdat de staten van Friesland hun reeds gegeven stem weer introkken. Eerst in 1657 kon v.B. ook deze waardigheid aanvaarden.

Het meest is v.B. op den voorgrond getreden als gezant, waartoe hij de noodige eigenschappen bezat; hij was welbespraakt, schrander en handig. Van 1665 tot 1679 vervulde hij een lange reeks van diplomatieke zendingen en dit meestal met succes. Zoo werd hij in 1665 door de Algemeene Staten naar Kleef gezonden om de geschillen met den keurvorst van Brandenburg bij te leggen. Hij sloot met dezen een verdrag en slaagde er tevens in een vrede met bisschop Cristoffel van Munster en een met Bernard van Galen te bewerken. In 1667 droeg hij veel bij tot het tot stand komen van den vrede van Breda, waarheen hij met Ripperda tot Beurze, Pieter de Huybert, Allard Jongestal en Tjaarda van Sterkenburg was afgevaardigd. Gewoonlijk was hij bij de besprekingen met de engelsche gezanten de woordvoerder. Het volgend jaar was hij te Aken en in 1670 ging hij als buitengewoon gezant naar Madrid, waar hij een defensief verbond met Spanje tot stand bracht.

De verheffing van den prins van Oranje bracht in van Beverningk's positie geen verandering, (ofschoon hij het geweest was, die uit alle macht in 1657 de benoeming van Willem van Nassau tot veldmaarschalk had tegengewerkt en hij met de Witt in nauwe vriendschapsbetrekkingen had gestaan). Hij volgde het prinselijke leger als gedeputeerde te velde en tijdens de onderhandelingen met de britsche gezanten Arlington en Buckingham stond hij den stadhouder ter zijde. In 1673 trad hij opnieuw als gezant op te Keulen en in 1676 en 1678 voerde hij de besprekingen met de fransche gevolmachtigden. In het laatstgenoemde jaar in het koninklijk kamp te Wetteren, waar Lodewijk XIV een wapenstilstand van 6 weken afsloot. Ook in het totstandkomen van den definitieven vrede van Nijmegen (1678) had van Beverningk een groot aandeel. Het laatste verdrag, dat hij bewerkte, was dat van vrede en koophandel met Zweden in 1679.

Op zijn eigen, reeds vroeger gedaan verzoek, trok hij zich daarna geheel terug, om de laatste 10 jaren van zijn leven op zijn buitenplaats Lokhorst (of Oud-Teylingen, een uur buiten Leiden) door te brengen. Alleen het curatorschap der leidsche hoogeschool, dat hem in 1673 opgedragen was, bleef hij waarnemen.

v.B. was een groot liefhebber zoowel van boeken als van planten en kruiden; hij bezat een kostbare boekerij en een wereldberoemden plantentuin, waaruit hij de hoogeschool dikwijls geschenken gaf. Toen hij bezig was de bibliotheek van Isaac Vossius, die de universiteit op zijn aandringen gekocht had, te rangschikken, struikelde hij ‘op een hoge trappe in de universiteyt tot Leyden’, wat de onmiddellijke aanleiding tot zijn dood werd. Hij overleed 30 Oct. 1690; het stoffelijk overschot werd in de Groote Kerk te Gouda bijgezet, op den toetssteen een grafschrift van Graevius geplaatst. Daar hij bij zijn echtgenoote J o h a n n a l e G i l l o n (uit een picardisch geslacht, geb. te Amsterdam 11 Mei 1635, overl. 17 Sept. 1707), geen kinderen had, gingen zijn bezittingen over op zijn neef J.v.d. D u s s e n , burgemeester van Gouda.

Van Beverningk, wiens zinspreuk luidde: ‘Ne te quaesiveris extra’, wordt door vóór- en tegenstanders als een man van buitengewone talenten geroemd. Dat zijn lastgevers zijn verdiensten op hoogen prijs stelden, spreekt wel van zelf: bij zijn aftreden als thesaurier-generaal in 1665 vereerden de St. Generaal hem een gouden beker, na het tot stand komen van den vrede van Aken een zilveren tafelservies. De stad Gouda benoemde hem tot hoofdschout en telde hem onder haar burgemeesters. Lodewijk XIV zond v.B., nog voor zijn vertrek uit het kamp te Wetteren, twee van zijn beeltenissen met diamanten omzet, welke deze echter terugzond.

Algemeen noemde men hem den ‘peysmaker’. Tegenover dit alles staat, dat v.B. niet alleen door de Oranjegezinden van zijn tijd, maar ook door latere geschiedschrijvers minder gunstig wordt beoordeeld. Vooral zijn houding te Londen in 1653 en te Nijmegen in 1678 (waar de vrede gesloten werd, toen de Prins nog te velde was), is veel becritiseerd, o.a. door Sir William Temple, door Bilderdijk en van Kampen.

Een door J. de Baen in 1673 geschilderd (door J. Houbraken en H. Bary gegraveerd) portret is in het Rijksmuseum te Amsterdam, een door B. Vaillant in 1679 geschilderd (door A. Bloteling gegraveerd) in het museum te Nijmegen; vervolgens graveerden A. Bloteling en N. Verkolje naar een door N. Maes geschilderd portret, dat 26 Nov. 1851 in een veiling te Amsterdam voorkwam; ten slotte gravures door H.H. de Quiter in zwarte kunst en door C.L. van Kesteren. Afbeeldingen bij Wagenaar, dl. XVI bl. 130 en in *Eigen Haard*, 1898, bl. 1616.

Zie: S. Ka1ff, *Een staatsman uit de Gouden Eeuw* in *Eigen Haard* 1898, 616, 631; *Lev. v. Ned. Mannen en Vrouwen* IV, 199; van Kampen, *Vad. Karakteristieken* II; Schotel, *Iets over Hieronymus van B. en Bruno v.d. Dussen* ('s Hertogenb. 1847); verder in de geschiedwerken van den tijd Aitsema, Wicquefort, Temple enz. Nog bij Petit, *Repertorium*.

Schallenberg-van Huffel

[Bevers, Mr. Jean Gustave Stanislas]

BEVERS (Mr. Jean Gustave Stanislas), geb. te Roermond 23 Sept. 1852, overl. te 's Gravenhage 5 Jan. 1909, was de zoon van A. Bevers, hypotheekbewaarder en M.C. Hultermans. Hij genoot lager onderwijs op eene bijzondere school te Roermond en op de school der broeders van St. Vincentius te 's Gravenhage en middelbaar onderwijs aan het Ignatius-college te Katwijk. Hij werd in 1872 als student in de rechten ingeschreven aan de leidsche universiteit, deed in 1876 met goed gevolg examen voor candidaat-notaris, en promoveerde in 1877 op eene dissertatie over *Poging tot misdrijf met ondeugdelijke middelen op een ondeugdelijk voorwerp*. Hij vestigde zich na zijne promotie als advokaat en procureur te 's Gravenhage en mocht zich spoedig in eene goede praktijk verheugen. Eene politieke loopbaan trok hem echter meer aan, en hij zag zich 21 Juli 1885 tot lid van den Gemeenteraad zijner woonplaats, 11 Mei 1886 tot lid der Provinciale Staten van Zuid-Holland voor het kiesdistrict Zoetermeer en 20 Mrt. 1888 tot lid van de Tweede Kamer gekozen. In laatstgenoemde betrekking werd hij 10 Aug. 1894 na de Kamerontbinding niet herkozen. Op 18 Juni 1896 werd hij gekozen tot wethouder van 's Gravenhage. Hem werden de openbare werken toevertrouwd. Hij wist zich zeer spoedig met de vele hier voorkomende technische vraagstukken bekend te maken en verdedigde de belangen van den technischen dienst steeds op uitstekende wijze in den gemeenteraad. Zijne onderhoorigen hadden

de grootste achting voor zijne werkkracht, bekwaamheid en eerlijkheid.

Op 1 Apr. 1902 werd hij tot lid der Eerste Kamer gekozen door de Staten der provincie Zuid-Holland, waardoor hij als lid dier staten moest aftreden. Hij was lid der staatscommissie voor de herziening der faillissementswet. Ook was hij bestuurder van verschillende roomsch-katholieke vereenigingen en kerkmeester eener parochie.

Het was vooral zijne werkzaamheid als wethouder, die de aandacht op hem deed vestigen, toen Mr. Heemskerk in het begin van 1908 een minister van waterstaat zocht. Hij werd als zoodanig benoemd bij Koninklijk besluit van 18 Febr. van dat jaar. Het is hem niet vergund geweest, als zoodanig veel te praesteeren, daar eene beroerte hem een klein jaar later in de volle kracht van het leven wegnam.

Hij huwde 29 Aug. 1877 C.W. Kolkman, die reeds 25 Apr. 1880 overleed. Uit dit huwelijk werd een zoon geboren, die kort na de geboorte overleed. Hij hertrouwde 5 Juni 1883 M.A.T. Zahn, die hem overleefde en bij wie hij geen kinderen had.

Ramaer

[Beyhaerts, Jan]

BEYHAERTS (Jan), geb. omstreeks 1547 te Oisterwijk, zoon van Frans B. en Aryken, een brouwersdochter, overl. te Tongeren 19 Oct. 1617. Adolf B., de prior van het Wilhelmietenklooster te Huybergen (I, 342) was een zoon van zijn broeder Jacob, schout der vrijheid Oisterwijk.

Na priester te zijn gewijd verkreeg hij 24 Dec. 1578 het beneficie van het St. Dionisius-altaar in de St. Nicolaas-kerk te Tongeren, in 1580 dat van het St. Catharina-altaar in het begijnhof dier stad, en werd hij 30 Oct. 1609 aangesteld tot pastoor van dat hof. Volgens de geschiedschrijvers van Tongeren leidde hij een zeer verstorven leven. Hij werd begraven in de Begijnenkerk, dicht bij het hoogaltaar.

In zijn eigenhandig testament, opgesteld 29 Oct. 1619, sticht hij een jaargetijde in zijn kerk en wijst inkomsten aan voor twee beurzen, te genieten door bloedverwanten of bewoners der vrijheid Oisterwijk aan de universiteit van Leuven of Douay. Bij besluit van Gedep. Staten van Noord-Brabant zijn collatoren dezer beurzen de pastoor en de kerk- en de h. geestmeesters der gemeente Oisterwijk.

Zie: v.d. Does, *Studiebeurzen* III, 171; *Taxandria* XXII (1915), 327; Thijs, *Histoire du Béguinage de Tongres* (1881) bl. 146; *Histoire du chapitre de Tongres* III (1889), 149.

Juten

[Beijnen, Dr. Laurens Reinhart]

BEIJNEN (Dr. Laurens Reinhart), geb. 29 Sept. 1811 te 's Gravenhage, overl. aldaar 14 April 1897. In zijne geboorteplaats ontving hij lager onderwijs, daarna bezocht hij van 1824-29 het Instituut Noorthey van Dr. Petrus de Raadt (II, 1147). Van 1829-36 studeerde hij aan de leidsche Universiteit. Hij sloot daar vriendschap met Kneppelhout, Hasebroek, Gewin en Beets. Met van der Linde (de Schoolmeester), Beets en Gewin, redigeerde hij den *Leidschen Studentenalmanak* voor 1831. Met Kneppelhout ontwierp hij in 1833 het plan om eene Rederijkerskamer voor uiterlijke welsprekendheid op te richten, waarvan Gewin, praeses, Beynen, secretaris, zijn geweest.

In 1836 verliet hij Leiden als doctorandus om leeraar te worden aan het Instituut Noorthey. Een jaar later promoveerde hij op eene dissertatie: *Sententiae selectae Democriti, Epicuri, et reliquorum philosophorum, et poëtarum, et rhetorum.*

Vervolgens werd hij in 1838 2e praeceptor in het Latijn aan het Gymnasium te 's Gravenhage, later leeraar in de Nederlandsche taal en ge-

schiedenis en in 1862 rector. In 1878 vierde hij zijn 40-jarig jubileum als docent en trad als rector af.

Na zijne komst in den Haag had Beijnen zich aangesloten bij het letterkundig genootschap ‘Oefening kweekt kennis’, en nam hij een zeer werkzaam aandeel in de Maandagavondlezingen. Vele van de door hem daar gehouden lezingen zijn bewaard gebleven in de Genootschapsbundels. Hij moet een spreker met zeldzame gaven zijn geweest. Aan een degelijken inhoud en een gekuischten vorm paarde hij eene voordracht vol gloed en leven. In 1842-43 wekte hij de werkende leden van ‘Oefening’ op om zich te oefenen in de kunstmatige voordracht. Als gevolg hiervan werd onder zijn voorzitterschap het gezelschap ‘Mnemosyne’ gesticht. Dit gezelschap heeft slechts een vijftal jaren bestaan. Toen Beijnen later geen lezingen meer hield, improviseerde hij dikwijls op meesterlijke wijze over een onderwerp, dat hij overdacht had.

Naast de academische studiën in de klassieke talen en de beoefening der welsprekendheid heeft de liefde tot de kunst Beijnen zijne gansche leven bezield. Zijne waardeering van de kunst moet geheel uit zijne godsdienstige persoonlijkheid verklaard worden. De kunst was voor hem eene gave Gods en de religieuse kunstenaar was Beijnens ideaal. Vele studiën over de oude hollandsche en de italiaansche meesters zijn door hem in de *Kunstkroniek* uitgegeven. Onder de schilders van den nieuwen tijd vereerde hij bovenal Arij Scheffer en Cornelis Kruseman. Ook aan zijne herhaalde bezoeken aan Italië heeft menig opstel in dit tijdschrift de herinnering bewaard. Ter gelegenheid van de onthulling van Rembrandt's standbeeld te Amsterdam, 27 Mei 1852, voerde Beijnen het woord.

Op het terrein van het onderwijs heeft Beijnen gedurende een tijdperk van veertig jaar de eervolste plaats ingenomen. Hij was, naar de mededeelingen van vele zijner leerlingen uit vroegeren en lateren tijd, een uitstekend docent: hij was streng maar over onbillijke of onrechtvaardige behandeling had niet één zijner leerlingen zich ooit te beklagen. Hij behoorde tot de voorstanders van het christelijk onderwijs en verleende in 1849 zijne medewerking om in den Haag de eerste vrije christelijke school op te richten. De strijd voor het onderwijs was voor hem eene paedagogische en niet eene politieke kwestie. Hij geloofde alleen aan de toekomst van de christelijke school, onder voorwaarde, dat de onderwijzers bezield door een echt-christelijken geest, ook goede opvoedkundigen waren en hun onderricht naar den eisch des tijds zoo degelijk maakten als mogelijk was en allerminst de school deden ontaarden in eene kweekplaats van confessioneele orthodoxie.

Buiten het gymnasium werd Beijnen geroepen om onderwijs te geven in de nederlandsche taal- en letteren, eerst aan H.H. Prinses Hendrik, later aan H.M. Koningin Emma.

Bij zijn aftreden als rector in 1878 werd hij gehuldigd in den foyer van het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen. Ook op zijn 80-sten geboortedag, 29 September 1891, werd hem door vrienden en oud-leerlingen hulde gebracht.

Beijnen was vele jaren lid van den raad van bestuur der Academie van beeldende kunsten, ouderling der Ned. Herv. Gemeente en lid van de Plaatselijke schoolcommissie te 's Gravenhage.

Van zijn geschriften zijn te noemen: *Lot-*

gevallen der Rederijkerskamer voor uiterlijke welsprekendheid binnen Leijden, gedurende het tweede jaar van derzelver bestaan (Leijden 1835); *Sententiae selectae Democriti, Epicuri, et reliquorum philosophorum, et poëtarum, et rhetorum* (Lugd.-Bat. 1837); *Mr. Is. da Costa en de referent zijner voorlezingen* ('s Grav. 1847); *Iets over Rome* (Julij 1849); *Gallait's lijken van Egmond en Hoorne* M. 2 steendr. pll. ('s Grav. 1854); *De* 17*e Nov. Feestrede in 'Oefening kweekt kennis'* ('s Grav. 1863); *Dr. Petrus de Raadt, Levensbericht* in *Handel. van de Mij. der Nederl. Lett.* 1863; *Kort overzicht van de Staatsregeling van ons vaderland van het jaar* 1428 *tot op onzen tijd*. ('s Grav. 1864, 7 drukken, de laatste werd bezorgd door Dr. Th.P.H. van Aalst, 1891); *De vervolgingen van de gemeente* (Amst. 1868); *Wonderen doen* (Amst. 1868); *Herinnering aan de feestelijke bijeenkomst op den* 24*en Junij* 1870, *ter viering van het* 50*-jarig bestaan van Noorthey* ('s Grav. 1870); *Antwoord door de ouderlingen aan de Weleerw. heeren afgevaardigden van het Classicaal bestuur* enz. ('s Gravenh. 1871); *Historische schetsen en beelden* (Amst. 1874); *Bij het graf van Groen van Prinsterer* 23 *Mei* 1876. (Amst. 1876); *Fantasieën over geschiedenis, leven en kunst* (Amst. 1876); *Stemmen en beschouwingen over Christendom en beschaving* ('s Grav. 1876); Verder schreef Beijnen een groot aantal artikelen in verschillende tijdschriften en jaarboekjes. Een opgaaf hiervan vindt men in het beneden aangehaalde werk van Joh. Dyserinck. Vele van deze artikelen zijn later verzameld in de genoemde bundels: *Historische schetsen, Fantasieën over geschiedenis, leven en kunst* en *Stemmen en beschouwingen*.

Zijn portret is door M. Weber in hout gesneden.

Zie: Joh. Dyserinck, *Dr. L.R. Beijnen* ('s Grav., 1906, M. portret); Conviva (Gerard Keller), *Het Servetje. Herinnering aan 'Oefening kweekt kennis'* (Leiden 1878); G. Keller, *Het* 40*-jarig jubilé van Beijnen* in *Soerabajasche Handelsblad*, 24 en 25 October 1879; A. Pijnacker Hordijk, *Een getuige van 't Ware, 't Schoone en 't Goede* (Nijmegen 1891); A.W. Bronsveld, '*Kroniek*' 30 April-3 Mei 1897 in *Stemmen voor waarheid en vrede*; Flanor, (C. Vosmaer) *Vlugmaren. Sevilla* 19 *Mei* in *Nederlandsche Spectator* Mei 1897. No. 21; A.W. Bronsveld, *Dr. L.R. Beijnen* in *Stemmen voor Waarheid en vrede* 1897; *Nederlandsche almanak voor* 1898. *Bijschrift* bij zijn portret (Haarlem 1898).

Hoogeveen

[Bierman, Johannes]

BIERMAN (Johannes), geb. te Deventer omstr. 1675, overl. te Middelburg 22 Juli 1721. Hij studeerde te Harderwijk en te Utrecht, werd predikant te Boetzelaar omstr. 1698, te Kervenheim bij Kleef in 1702, hoogleeraar te Herborn in 1704 (tot doctor honoris causa benoemd door de academie te Harderwijk 14 April 1704), predikant te Middelburg 2 Juni 1709, hoogleeraar aan de Illustre School aldaar in 1710. Hij behoorde tot de 'groene Coccejanen', en schreef: *De prophetie van Zacharias* ... (Utr. 1698); *Mozes en Christus* (Utr. 1700); beide werken in het Hoogduitsch vertaald, resp. Basel 1710 en Frankf. a/M. 1716; *Clavis apocalyptico-prophetica, hoc est septem ecclesiarum ac totidem sigillorum, tubicinorum et phialarum apocalypt. analytica explicatio* (Ultraj. 1702); *Hosea verklaard* ... (Utr. 1702); *Verklaaring des eersten briefs aan die van Korinthus* ... (Utr. 1704; 2de deel Utr. 1708); *Heilige mengelstoffen* .... (Utr. 1716); *Uitgelezen kerkredenen* (Utr. 1711); *Oefening tot gebeden* (Utr. z.j.); *Over de pro-*

phetie van Habakuk (Utr. 1713); *Heilige keurstoffen* (Utr. 1714); *Heerlijkheid des Evangeliums boven de wet* ... (Amst. 1723); enkele dezer werken zijn na zijn dood herdrukt.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 748 v.; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl., 139.

Knipscheer

[Bieselingen, Joachim Hubrechtsvan]

BIESELINGEN (Joachim Hubrechts van). Deze middelburgsche geneesheer is slechts bekend uit één zeldzaam werkje, hetwelk in het bezit is der Maatschappij tot bevord. der Geneesk., gedrukt in 1567, getiteld *Het licht der medecynen en cyrurgien, int welcke ghy vinden sult goeden raet ende remedie tot alle gebreken des menschen lichaem van de hoofde totten voeten, als te weten: Die IIII complectien der menschen. Wat een medicynmeester behoort te weten. Van astronomie. Van Urynen te indiceren. Van alle gebreken der vrouwen. Sommige vraghe der natueren des menschen. Leeringhen en curatien der Cyrurgien. Tabule der Anatomie. Van siecke en ghebreken te cureren.*

Zie: *Nederl. Tijdschr. v. Geneeskunde*, 1864, 369.

Mulder

[Biestkens, Abraham]

BIESTKENS (Abraham), zoon van Nicolaas (1) B., die volgt, zou 20 Jan. 1628 bij zijn ondertrouw te Amsterdam met Agneta Petiteau 46 jaar oud zijn geweest en geboortig uit Emden, werd 13 Maart 1642 in de Oude Kerk te Amsterdam begraven, komende ‘vant Water’. Indien hij werkelijk in 1581 of 82 te Emden geboren is, zouden zijn ouders daar nog weer verbleven moeten hebben, nadat zijn vader zich in 1579 voorgoed te Amsterdam had gevestigd; niet onwaarschijnlijk was Abraham bij zijn ondertrouw reeds enkele jaren ouder. Voor den uitgever Zacharias Cornelisz. te Hoorn drukte hij in 1618 het *Liedboecxken* van Soetjen Gerrits (dl. VI, kol. 576) met de bijgevoegde *Sommighe stichtelijcke liedekens* (door Scheurleer afzonderlijk vermeld), in 1621 voor denzelfden uitgever het *Liedt-boecxken* van Vrou Gerrits (dl. VI, kol. 577). Zijn adres is ‘aen d'oude kercke, in Sinte Anne dwersstraet’; bij zijn ondertrouw heet hij boekverkooper in dezelfde straat, in 1631 woonde hij daar nog. Volgens Ledeboer was hij 1640 en 41 werkzaam ‘In de Lelyen onder de doornen’ (het vaderlijk merkteeken) ‘op 't water bij de kapel-steech’, welk adres met dat zijner begrafenis overeenkomt. Zijn huwelijk was blijkbaar kinderloos; in het testament, dat hij met zijn vrouw 17 Oct. 1638 maakte, bedacht hij zijn twee zusters, de drie dochters van zijn broeder Nicolaas (2) en nog een vermoedelijk jongeren Claes Biestkens, omtrent wiens ouders niets naders blijkt.

Zie: Ledeboer, *Boekdrukkers enz. in Noord-Nederland* (Deventer 1872) 10; Moes-Burger, *Amsterdamsche boekdrukkers enz. in de* 16*e eeuw* II (Amst. 1907), 20, IV ('s Gravenh. 1915), 291, 294; Kleerkooper-van Stockum, *Boekhandel te Amsterdam voorn. in de* 17*e eeuw* ('s Gravenh. 1914-16), 38; Wieder, *Schriftuurlijke liedekens* ('s Gravenh. 1900), 173; Scheurleer, *Nederlandsche liedboeken* ('s Gravenh. 1912) 30, 37; *Bibl. d. Univ. v. Amsterd. Catal. v. oudere werken Nederl. lett.* (Amsterd. 1921), 116.

Kossmann

[Biestkens, Nicolaes (1)]

BIESTKENS (Nicolaes) (1), afkomstig uit Diest, zoon van N i c o l a e s , begraven te Amsterdam 26 Maart 1585. Hij was boekdrukker, als doopsgezinde uitgeweken uit de Zuidelijke Nederlanden, en waarschijnlijk te Emden gevestigd, toen hij in 1560 *Den Bibel, inhoudende dat Oude ende Nieuwe Testament* deed verschijnen. In 1578 was hij te Hoorn werkzaam; 7 Mei 1579 werd hij te Amster-

dam in het poortersregister ingeschreven als boekverkooper, komende uit Hoorn. Wellicht was hij of zijn vrouw daarna nog in Emden, waar dan in 1581 of 82 zijn zoon Abraham (zie vorig art.) geboren zou zijn. Op eenige drukken van 1582 en 83 geeft hij zijn adres op te Amsterdam 'in de enge Kercksteghe, in de Lelie onder de doornen'; in 1583 ook 'opt Water'; bij zijn begrafenis in de Oude Kerk wordt hij genoemd 'boeckbinder in de Warmoesstraat'. Als zijn kinderen zijn bekend de zoons: Nicolaes (2) en Abraham (zie die artikelen) en de dochters Maritje en Lysbeth, waarvan de eerste in 1651 een testament maakte.

Zijn voornaamste uitgaven waren: *Den Bibel* (1560, 1563), *Dat Nieuwe Testament* (1562, 1582-83), verschillende doopsgezinde liederboeken (1560? 1562, 1563, 1566, 1569, 1582, 1583), inzonderheid het vermaarde martelaarsboek *Het Offer des Heeren* (1561? 1562, 1567, 1570, 1577; vgl. de nieuwe uitgave door S. Cramer, *Bibl. Reform. Neerl.* II, 's Gravenh. 1904), en andere stichtelijke werken, waarvan de volledige beschrijving is gegeven door Wieder en Moes-Burger t.a.p. De bijbels van Biestkens bleven bij de Doopsgezinden tot in de 19e eeuw in eere.

Zie: *Bibliotheca Belgica* 1e serie, tables; Moes-Burger, *De Amsterdamsche boekdrukkers* enz. *in de* 16*e eeuw* II (Amsterd. 1907) 1-26; Kleerkooper-van Stockum, *De boekhandel te Amsterdam voorn. in de* 17*e eeuw* ('s Gravenh. 1914-16), 38; Wieder, *Schriftuurlijke Liedekens* ('s Gravenh. 1900), vgl. register blz. 179; Scheurleer, *Nederl. liedboeken* ('s Gravenh. 1912) 6, 7, 10, 20.

Kossmann

[Biestkens, Nicolaes (2)]

BIESTKENS (Nicolaes) (2), 'de jonge', zoon van Nicolaes (1), zie vorig art., zal te Emden geboren zijn vóór of omstreeks 1577 en kwam, vermoedelijk dus na kort verblijf te Hoorn, nog als klein kind met zijn ouders naar Amsterdam; waarschijnlijk was hij in 1638 reeds gestorven. In 1595 vindt men hem voor het eerst als drukker met het merk 'inde Lelie onder de Doornen', dat zijn vader tot 1583 had gevoerd; tot 1626 is zijn werkzaamheid als Amsterdamsch boekdrukker te volgen. Op 13 April 1599 lieten hij, 'Claes Claesz. Boeckdrukker' en zijn vrouw Mary Claes een kind Maritgen doopen in de Oude Kerk. Uit de testamenten van zijn broeder Abraham (1638) en zijn ongehuwde zuster Maritgen (1651) blijkt, dat hij nog twee dochters had, Lysbeth en Ydtge; voorts is in beide stukken sprake van nog een Claes of Nicolaes (3) B., die wellicht een zoon van Nic. (2) zou kunnen zijn. Het testament van 1651 en latere stukken leeren nog: dat Maritgen (1651 reeds overleden) gehuwd was geweest met Egbert Sley, van wien zij twee dochters had, die wederom Marike en Itge heetten, dat Lysbeth (eveneens in 1651 reeds gestorven) gehuwd was met Hendrick Theunisz., schipper op Breda, van wien zij een zoon Claes had, die in 1663 nog minderjarig was, en ten slotte dat Itge (in 1651 nog in leven) tot man had Benedictus Hendricksz. Roosecrans en een dochter Agnietge.

Slechts enkele uitgaven van 1597-99 staan op zijn naam (zie de titels bij Moes-Burger IV, 289 vlg. nr. 669-672); meestal drukte hij voor andere uitgevers, tusschen 1595 en 97 voor Cornelis Claeszoon, Willem Jansz. Buys en Laurens Jacobsz., in 1604 voor Zacharias Heyns, 1612 voor Jan Jansz. 'in de Lakeman'. Zijn adres is 1599 'in de nieustraat', in 1616 en 17 'op de nieuwe-zijts achterburghwal', in 1617 en later 'op de keysersgracht', steeds 'inde Lelie onder de Doornen'. In 1619 was hij op de mis te Frankfort.

Intusschen kennen wij hem ook als rederijker: reeds in den bundel *Nieu Jaar Liedekens* van 1581 tot 1608, door de oude kamer 'In liefde bloeyende' in 1609 uitgegeven, is dat van het jaar 1608 door C. Biestkens, geteekend met de zinspreuk 'Wie weet wanneer'. In de latere *Nieuw- Jaerlieden* van de Nederduytsche Academie zijn van zijn hand die voor 1621, met dezelfde spreuk geteekend, en voor 1622, geteekend C. Biestkens 'Een van drien'. Zijn voornaamste letterkundige werk was de klucht van *Claas Kloet* in drie deelen, die waarschijnlijk in 1617 nog op de oude kamer werd gespeeld, in 1619 voor de Academie werd gedrukt, op 21 Jan. 1629 wederom werd opgevoerd en 1640 in 4en druk verscheen. De identiteit van den dichter, die steeds C. Biestkens heet, en den drukker, die zich Nicolaas noemt, wordt ten overvloede bewezen door een rijmpje aan het slot van het derde deel van zijn Claas Kloet (uitg. 1619), waarin hij eenige drukfouten aanwijst 'die ick misschien, Om dattet mijn eygen werck is, over 't hooft heb gezien'.

Met de Nederd. Academie en Samuel Coster was hij ook als drukker en uitgever in nauwe betrekking. In 1617 verscheen bij hem de 1e druk van Coster's *Iphigenia* (fol.), de 2e druk in hetzelfde jaar (in 4o.), de 3e druk in 1626; de 5e druk in 1630 is gedrukt bij Abraham de Wees. In 1618 noemt hij zich 'Drucker der Duytsche Academie', waarover een mededeeling te vinden is in het 31 Juli gedateerde voorbericht van het *Ghezelschap der Goden*. Hij drukt verder o.a. in 1618 en 19 de *Vertoninghen* voor Prins Maurits, Coster's *Ithys, Isabella, Polyxena*, Brederoo's *Spaanschen Brabander* en *Stommen Ridder*, gedeeltelijk op eigen naam, gedeeltelijk voor andere uitgevers als Corn. Lodewijcksz. van der Plasse en Willem Jansz. Cloppenburch. Voor van der Plasse had hij reeds in 1616 Brederoo's *Rodd'rick en Alphonsus* en in 1617 Hooft's *Warenar* gedrukt; in 1621 en 22 voor denzelfden de *Nieuwjaarliederen der Academie*. Echter ook de tegenpartij, met name Rodenburgh, kwam van zijn pers: voor W. Jz. Stam drukte hij 1617 diens *Jalourse studentin*, voor Abr. de Coningh *Keyser Otto* 2e deel (1617), het 3e deel gaf hij in dat jaar zelf uit. Van volledigheid is bij deze opgaven geen sprake.

Hij zette aldus in zijn drukkerij allereerst de traditie van zijn vader voort met stichtelijke boekjes en doopsgezinde liedekens, allengs ging hij voor meer uitgevers en op breeder gebied werken, in latere jaren kreeg hij vooral beteekenis voor de toen sterk bloeiende tooneelliteratuur.

Zie: Moes-Burger, *Amsterdamsche boekdrukkers enz. in de* 16*e eeuw* IV ('s Gravenh. 1915) 286-297); *Bibliotheca Belgica*, 2e serie, tables (de drukken van Coster); *S. Coster's Werken* uitg. Kollewijn (Haarlem 1883) bl. 555; Scheurleer, *Nederlandsche liedboeken* ('s Gravenh. 1912), 28, 30, 32, 145; Worp, *Geschiedenis v.d. Amsterd. schouwburg* uitg. Sterck (Amsterdam 1920), 13, 20, 58, 76, 98; te Winkel, *Ontwikkelingsgang* 2e dr. III (Haarlem 1923), 241 v.; *Catalogus Ned. Lett. Univ. Bibl. Amsterd.* (1921) register blz. 123.

Kossmann

[Bigato, Marcus Antonius]

BIGATO (Marcus Antonius), geb. te Thienen 27 Sept. 1620, Norbertijn in de abdij te Tongerlo 21 April 1642, overleed te Broechem 17 April 1695. Kort na zijne priesterwijding werd hij kapelaan te Diest, 1648; na twee jaar keerde hij terug in de abdij. 4 Jan. 1651 werd hij kapelaan te Poppel, waar de katholieken van Goirle en Tilburg een bedehuis hadden gesticht. Vandaar, dat hij bij Schutjes als kapelaan van Tilburg staat aangeteekend. 1652 keerde bij naar de abdij weer,

als circator, doch werd 7 Maart 1654 benoemd tot pastoor te Diessen N.-B. Negen jaar bestuurde hij deze parochie, die een schuurkerk had opgericht over de grens in de parochie Poppel. Dan keerde hij weer in de abdij als archivaris, 1663, en werd 1665 pastoor te Poppel, en 1669 deken van Hilvarenbeek; 30 Juni 1685 werd Bigato overgeplaatst naar Broeckem.

1646 had hij te Leuven een werkje uitgegeven: *Augustinus humiliatus, exitans cor ad amorem misericordiae Dei*, vermeld bij Foppens, *Bibl. Belg.* II, 838, *Biogr. Nat.* II, 419 en Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 59.

Hij liet nog vele nederlandsche preeken na en hield zich ook bezig met het vervaardigen van latijnsche verzen, waarvan men er drie vindt in een werk van W. Bosschaerts O.P. *Enchiridion de actis S. Augustini* (Mech. 1647).

Zie: W. van Spilbeeck, *Necrol. B.M. de Tongerloo*, 74; Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch* III, 449, V, 717.

Fruytier

[Binnenvest, Dirk Semeins van]

BINNENVEST (Dirk Semeins van), geb. te Enkhuizen in 1739, overl. te Amsterdam 17 Juli 1817. Hij studeerde te Leiden in theologie en letterkunde, werd predikant te Nichtevecht 19 Sept. 1762, te Deventer 27 Mei 1764, te Amsterdam 22 Aug. 1773, emeritus in 1815.

De bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde bewaart van hem een brief (Cat. v. Handschr. I, 57).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* I (1903), 448; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 102, (1910) Bijl., 162, (1912) Bijl., 142.

Knipscheer

[Birnbaum, Johann Michael Franz]

BIRNBAUM (Johann Michael Franz), geb. 19 Sept. 1792 te Bamberg als een-en-twintigste kind van den hofmeester aan het hof van den vorst-bisschop Franz Ludwig von Erthal, overl. 1877. Hij groeide in tamelijk bekrompen omstandigheden op. De secularisatie van het bisdom en de kort daarna gevolgde dood van zijn vader maakte den toestand nog ongunstiger, zoodat hij reeds op zijn 15e jaar door lessen in het onderhoud van zijn moeder en haar vijf jongste kinderen moest voorzien. Het gymnasium doorliep hij met zeer gunstig gevolg, studeerde daarna eerst te Erlangen in de rechten, vervolgens te Landshut, waar de jurist Mittelmaier sedert kort professor was en diep in zijn leven ingreep. Sept. 1814 werd zijn studententijd, die in de veelbewogen jaren van een allerwegen ontwakend duitsch nationalisme viel, door schitterende examens besloten; in 1815 promoveerde hij. Reeds in zijn studententijd had Birnbaum van dichterlijke gaven blijk gegeven; na zijn promotie gaf hij zich onbeteugeld aan zijn dichtersdrang over en ontstonden er verschillende drama's van zijn hand, die ook opvoeringen beleefden. Deze loopbaan nam een einde, toen de nederlandsche regeering hem in 1817 als gewoon hoogleeraar naar Leuven beriep. Hij dankte zijn benoeming aan de eigenaardige moeilijkheden, waarmee de regeering der bij besluit van het Weener Congres tot één geheel versmolten Noord- en Zuid-Nederlanden te kampen had, moeilijkheden die ook andere Duitschers tot hoogleeraarsambten aan de gereorganiseerde leuvensche hoogeschool riepen. Het waren voornamelijk strafrechtelijke en vergelijkende rechtsstudiën, die den jongen professor bezig hielden. Reeds spoedig verschenen er geschriften van zijn

hand. Ook werden zijn colleges druk bezocht en algemeen geroemd. Hij begon zich thuis te voelen in het vreemde land, waar de eerbewijzen hem overvloedig ten deel vielen. In 1824 trad hij

met Clara Wilhelmina Laumayer in het huwelijk.

De belgische revolutie van 1830 verstoorde op hardhandige wijze zijn gelijkmatige loopbaan. Birnbaum bevond zich in Duitschland, toen het onweer losbrak. Zijn verhouding tot de beide partijen der belgische oppositie, die thans de overhand kregen, was den laatsten tijd niet zeer goed geweest; hij had steeds gestaan aan den kant der nederlandsche regeering, die hem indertijd van gewoon huisleeraar tot het leuvensche professoraat had geroepen. Birnbaum aarzelde dan ook niet, de consequenties van de gebeurtenissen van 30 te trekken. Hij bezocht Leuven, waar hij de universiteit gesloten vond, nog slechts één keer om zijn belangen te regelen. De provisioneele belgische regeering deed geen moeite om hem terug te houden, hoewel sterke stemmen uit de leuvensche burgerij er om riepen.

In 1833 aanvaardde hij een professoraat te Freiburg im Breisgau; maar slechts 4 semesters duurde zijn verblijf aldaar. Den 9en Februari 1835 riep de nederlandsche regeering den badenschen hofraad Birnbaum als gewoon hoogleeraar naar Utrecht. Hij kwam in de Nederlanden terug als in zijn vaderland.

Te Utrecht heeft hij, gedurende een tijdsverloop van 5 jaar (1835-40), colleges gegeven over het jus naturae, het jus publicum et gentium en het jus criminale. Zijn geschriften uit dien tijd bestaan in een zeventiental strafrechtelijke verhandelingen, die in het *Archiv des Criminalrechts* (1854-56) verschenen zijn. Alles te Utrecht beviel hem, behalve het klimaat. Dit werkte ongunstig op den gezondheidstoestand van zijn vrouw, zoodat B. in 1840 besloot, een professoraat voor straf- en natuurrecht aan de universiteit te Giessen te aanvaarden. Hiermede eindigt Birnbaum's betrekking tot de Nederlanden. In Giessen steeg hij tot zeer groot aanzien; 1875 nam hij, in hoogen ouderdom, ontslag; twee jaar later ontsliep hij ruim 85 jaar oud.

Zijn portret is gelithografeerd door H.J. Backer (naar Neumann) en door Lemonnier.

Zie: *Alb. Stud. Acad. Rhen. Traj.* en Carl Gareis, *Joh. Michael Franz Birnbaum, ein Cultur- u. Lebensbild* (mit Porträt, Giessen 1878).

van Strien

[Blaauw, Josef Frans]

BLAAUW (Josef Frans), geb. te Arnhem ongeveer 1820, overl. te Amsterdam (?) 10 Nov. 1894. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid, en werd predikant te Otterloo 2 Maart 1845, te Renswoude 30 Mei 1847, te Leeuwarden 4 Oct. 1848 te Rotterdam 26 Mei 1850, te Amsterdam in 1858, emeritus 1 Jan. 1870. Met anderen redigeerde hij *Licht, liefde, leven*, stichtelijke lectuur, waarvan in 1854 tot 1859 zes deelen verschenen.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 452 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 150, (1907) Bijl., 153, (1908) Bijl., 103, (1910) Bijl., 163 (in te vullen), (1911) Bijl., 165.

Knipscheer

[Blancx, Jan Adriaanszoon]

BLANCX (Jan Adriaanszoon) was in de tweede helft der 16e eeuw dijkgraaf van de Breede-Watering op Zuid-Beveland. Bij de troebelen hield hij de spaansche zijde, doch hij onderteekende mede de satisfactie, welke 22 Maart 1577 tusschen den Prins van Oranje en de stad Goes werd gesloten. Ook na dien tijd bleef hij een der invloedrijkste leden van de Staten van Zeeland.

Zie: L.P. van de Spiegel, *Satisfactie van Goes*, 133, 170, 178, 181, 232;

's G r a v e z a n d e , *Unie van Utrecht herdacht* 74, 185; *Zelandia Illustrata* I, 457, II, 334.
Mulder

[Blancx, Nicolaas]

BLANCX (Nicolaas), zoon van den voorgaande, werd in 1578 gecommitteerde raad van Zeeland voor Goes en in 1579 afgevaardigde tot het sluiten van de Unie van Utrecht, die hij onderteekende namens Zeeland. Hij overleed in 1581. Zijn traktement als gecomm. raad is uitbetaald tot 31 Oct.

Zie: 's G r a v e z a n d e , *Unie van Utrecht herdacht*, 251-260; *Zelandia Illustrata* I, 80; N a g t g l a s , *Levensberichten van Zeeuwen* 41.
Mulder

[Blanken, Gerard Cornelis van Balen]

BLANKEN (Gerard Cornelis v a n B a l e n), geb. te Purmerend in 1788, overl. te Wognum in 1856. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, werd predikant te Harenkarspel en Dirkshorn 3 Maart 1811, te Nieuwe Niedorp in 1813, te Wognum en Wadwaai 9 Maart 1823. Hij schreef eenige artikelen in de *Boekzaal* (1823 en 1849), eenige preeken, ook voor kinderen, en *Leerredenen ten gebruike bij de godsdienstoefeningen op Z.M. schepen van oorlog, koopvaardij en andere zeebodems* .... (Leiden 1846, twee deelen).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 300; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 117, 133, 150.
Knipscheer

[Blankenburgh, Abraham Lodewijk]

BLANKENBURGH (Abraham Lodewijk), geb. te Delft in 1696, overl. te Muiden 19 Febr. 1732. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid sedert 22 Febr. 1716, werd predikant te Middelie 9 Aug. 1722, te Muiden 18 Mei 1727.

Hij schreef: *Historia Apostoli Pauli* (Utr. 1720).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 448; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 130 v.
Knipscheer

[Blasius, Gerardus]

BLASIUS (Gerardus), zoon van L e o n a r d B l a e s , een bouwkundige in dienst van den koning van Denemarken, doch meestal verblijf houdend te Amsterdam. Gerard is volgens overlevering omstr. 1625 te Oostvliet (thans in zee) bij Cadsand geboren, doch in het *Album stud. L.B.* komt hij anno 1645 voor als 20-jarige afkomstig uit Holstein.

Voor zijn verblijf te Leiden had hij ook te Kopenhagen gestudeerd. In 1660 werd hij stadsdokter en buitengewoon hoogleeraar aan het Athenaeum te Amsterdam, in 1666 gewoon hoogleeraar, in 1670 bibliothecaris der stad. In 1681 werd hij lid van de keizerl. russische Academie van Natuur en Kunst en nam als zoodanig den naam P o d a l i r i u s s e c u n d u s aan. Hij overleed 25 Maart 1692.

Behalve werken van oudere geneeskundigen, zooals L a u r . B e l l i n i , *Exercitatio de renibus* etc. (Amst. 1665, herdr. Leid. 1711) en J. V e l i n g i i , *Syntagma*

anatomicum, commentario .... auctum (Amst. 1666), heeft hij van zijn eigen hand uitgegeven: *Oratio de iis quae homo naturae, quae arti debet* (Amst. 1660); *Medicina generalis, nova accurataque methodo fundamenta exhibens* (Amst. 1661), herdrukt onder den titel *Medicina universa, hygienis et therapeutices fundamenta, methodo nova, brevissime exhibens* (Amst. 1665); *Pest-genezing en bewaring voor dezelve* (Amst. 1663; *Appendix ad* F. Licetum *de monstris* (Amst. 1665); *Anatome contracta in gratiam disciputorum conscripta et edita* (Amst. 1666); *Anatome medullae spinalis et nervorum inde provenientium* (Amst. 1666); *Observationes anatomicae selectiores, editae e collegio medicorum privatorum Amstelodamensi* (Amst. 1667); *Institutionum medicarum*

compendium, disputationibus duodecim, in illustr. Amstelodamensi atheneo publice ventilatis, absolutum (Amst. 1667); *Miscellanea anatomica hominis brutorumque fabricam diversum magna parte exhibentia* (Amst. 1673); *Observata anatomica in homini, simia, equo, vitulo, testudine, echino, glire, serpente, ardea, variisque animalibus aliis*; *acc. extraordinaria in homine reperta* (Leyde, Amst. 1674); *Ontleeding des menschelijken lichaems, beschreven en in verscheydene figuren afgebeelt* (Amst. 1675); *Zoötomiae seu anatomes variorum animalium pars prima* (Amst. 1676), herdrukt onder den titel *Anatome compilatitia animalium terrestrium variorum, volatilium, aquatilium, serpentum, insectorum ovorumque structuram naturalem proponens* (Amst. 1681); *Observationes medicae rariores*; *accedit monstri triplicis historia, humani, aguini et vitulini* (Amst. 1677); *Medicina curatoria, methodo nova in gratiam discipulorum conscripta* (Amst. 1680).

Portretten van hem werden gegraveerd door A. van Zijlvelt en door een onbekend kunstenaar.

Zie: van Lennep, *Illustt. Amstel. Athenaei Memorabilia*, 44, 97, 119, 136-139; van der Boon Mesch, *Over de ontleedkunde van den Mensch*, 36, 41, 48, 103, 118 en 119.

Mulder

[Bleyswijk, Mr. Diederik van]

BLEYSWIJK (Mr. Diederik van), geb. te Delft 16 Oct. 1711, ged. Oude kerk 18 Oct., overl. te Meeuwen 19 Juni 1763, zoon van Abraham Guillaamsz. v.B. en van diens tweede vrouw Anna Antonia van Hemert.

Hij werd te Leiden student 4 Juni 1728 en zette zich na zijn promotie te Gorinchem neder; het eerstgeboorterecht van een broeder ontzeide hem de hoop op de regeering in de eigen vaderstad, maar de eenige broeder zijner moeder was in de regeering van Gorinchem. Zijn verloving met Cornelia van Schuylenburch, dochter van burgemeester Dionysius v.S., versterkte daar zijn kansen. De ‘Correspondentie’, die sedert 1734 (in plaats van ‘den Negenden’) te G. de lakens uitdeelde, gaf hem zekerheid: in Dec. 1734 wordt hij vroedschap en sluit zich bij ‘de Correspondentie’ aan. Sinds deelt hij in al de voordeelen der regeering. Hij was schepen 1736, 38, 41, 50, 54, 62; burgemeester 1739, 40, 43, 44, 48, 60 en 61; gecommitteerde ter admiraliteit op de Maas 1755; gecommitteerde raad 1745-48; secretaris en penningmeester van het Land van Arkel, ontvanger van den tol te Gorinchem.

Sedert zijn intrede in de Gorinchemsche regeering begon hij zijn *Memoriën* te schrijven, die in 1887 door Theod. Jorissen in het licht zijn gegeven (*Werken van het Hist. Genootschap, gev. te Utr.*, nieuwe serie, no. 45). Het eerste hoofdstuk bevat de ‘Generale articulen van een eeuwigdurende Correspondentie en Vriendschap tusschen de ondergeschreven Burgermeesteren, Oud-Burgermeesteren en Vroedschappen der stad Gorinchem’. Het tweede hoofdstuk bevat meer of minder breedvoerige aanteekeningen omtrent de vergaderingen der verbonden heeren en hun besluiten van 1737-1745; (van 1745-1748 was v. Bl. lid van Gecomm. Raden). Hoofdst. 3 bevat financieele mededeelingen omtrent inkomsten en uitgaven, tijdens de waarneming van verschillende betrekkingen door hem opgesteld. Hoofdst. 4 is voor het grootste deel gewijd aan de gebeurtenissen in den Haag in April en Mei 1747; hij was daar in dien tijd als gecomm. raad aanwezig. In het laatste hoofdstuk, het vijfde, opgesteld in 1750 en later, loopend over de jaren 1747-1755 acht hij het noodig om tegenover de miskenning en de vijandschap, die hem de laatste jaren hadden verbitterd, de pen op

te nemen opdat het nageslacht de waarheid zou kennen.

De hoofdinhoud der *Memoriën* geeft locale historie, doch van algemeen belang voor hem, die het ancien régime in de kleinere steden en den regententijd in het midden der 18e eeuw wil leeren kennen.

De miskenning en vijandschap, waarvan hiervóór sprake is, houdt bovenal verband met Martinus van Barnevelt, heer van Krimpen (kol. 76), wiens 'listen en lagen' Bl. in den breede beschrijft. Bleyswijk mocht echter de voldoening smaken de hooge plaats, die hij te voren in de regeering van Gorinchem bekleedde, weer in te nemen en zelfs, na den dood van oom Johan Maurits van Hemert met een heerlijken titel (vrijheer van Eethen en Meeuwen, heer van Babilonienbroek) naast den heer van Krimpen onder de vroedschappen te pronken.

In 1763 overleed de schrijver der *Memoriën* op zijn kasteel te Meeuwen. Hij was te Gorinchem 10 Mei 1734 gehuwd met Cornelia v. Schuylenburch (1703-1784), dochter van Dionisius en van Catharina Praem, uit welk huwelijk 6 kinderen sproten, waarvan Mr. Abraham (1735-1795) zijn vader niet alleen in de heerlijkheden Eethen en Meeuwen, maar ook in de voornaamste ambten te Gorinchem is opgevolgd.

Zie: Th. Jorissen in genoemde *Memoriën*; *Wapenheraut* XXII, 302, 345 (de familie).

Regt

[Bleyswijk, Johan van]

BLEYSWIJK (Johan van), geb. te Delft 31 Maart 1618, ged. Nieuwe kerk 1 April, overl. te Delft 28 Juli 1696, begr. Oude kerk 2 Aug.; zoon van Cornelis Evertsz. v.B. en van Maria van Santen.

Hij werd veertig-raad 1649, gelicenciëerd 1672, schepen 1651, 52, 53, 54; burgemeester te Delft 1655, 56, 64, 65, 66, 67; adjunct ter dagvaart 1658, 60, 62, 69; thesaurier 1661, 70. In 1656 werd hij ontvanger der geestelijke goederen. Waarschijnlijk kreeg hij hierdoor een zekere voorliefde voor de theologie. Althans in de latere jaren verschenen eenige werkjes op dat gebied van zijn hand. Het optreden van den rotterdamschen predikant, Wilhelmus à Brakel (IV, 281), tegen de rotterdamsche vroedschap in 1688 deed Bleyswijk naar de pen grijpen tot het schrijven van een tractaat: *Moses als een God over Aäron*, waarin hij het recht van approbatie en improbatie der politieke overheid ten stelligste wil handhaven. Brakel schreef daartegen: *Een brief aen de Ed. Heer J.C. van Bleyswijk, ontfanger-generaal voor de kerkelijke goederen* (Delft 1689, 4o.), in welken brief hij een paar tegen hem ingebrachte beschuldigingen weerlegt en zijn goed gereformeerd standpunt (de kerk souverein in haar eigen kring) handhaaft.

Mede op naam van J(ohan C(ornelisz.) v. Bleyswijk worden gesteld: *Heldere Zedespiegel* (Delft 1680, 4o.); *Buurlijk Bagijneboek dienstig voor alle Catholyken* (Delft 1681, 4o.); *Bijbelbalance ende Harmonieboek* (Delft 1682, 4o.); *Sabbaths Sonligt doorstraalende ijder Sondag* (Delft 1693, 4o); en *Geestelijk Graadboek* 4o. en 12o.

Hij was te Delft 5 Febr. 1648 gehuwd met Clara van der Burch (1620-1681), dochter van Reyer en van Alida van der Graaff, uit welk huwelijk 3 zoons en 3 dochters sproten. De oudste zoon was Ds. Cornelis v.B., geb. te Delft 26 Sept. 1649, predikant te Tiel 1681, te Woudrichem 1683, te Delft in het Gasthuis 1703 en overl. te Delft 28 April 1703; bij zijn echtgenoote Geertruyd van Cleeff liet hij kinderen na.

Zie: v. Abcoude, *Naamr. van Nederd. Boeken* I, st. I en III; Visscher en van Langeraad, *Biog. Wdb. Prot. Godg.* I, 566; W.v. Beuningen, *Het geestel. kantoor te Delft*; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXII, 290; *Wapenheraut* XXII, 157, 201.
Regt

[Bliek, Petrus]

BLIEK (Petrus), geb. 1706, overl. te Amsterdam in Sept. 1797. Hij was remonstrantsch predikant te Frederikstad sedert 1729, te Zevenhoven sedert 1739, te Utrecht in 1740, te Amsterdam in 1742, emeritus in 1784. Hij schreef: *Lijkrede uit* 2 *Cor.* 5 *vs.* 6, 7 *en* 8, *ter gedagtenisse van J. Drieberge* (Amst. 1746). Achterin staan eenige lijkzangen en een grafschrift van anderen. Zie over Joannes Drieberge dl. IV, kol. 521.

Zijn door A. Pothoven in 1771 geschilderd portret, tezamen met zijn tweede vrouw, is in de Remonstrantsche kerk te Amsterdam.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 448 v.; J. Tideman, *De Remonstr. Broedersch. Bogr. Naaml.* (Amst. 1905) 17 aant. 3, 178, 280, 284, 309, 312, 395, 406, 453.
Knipscheer

[Bloemarts, Arnoldus]

BLOEMARTS (Arnoldus), geb. te Grave, begr. te Venlo 13 Januari 1733, zoon van Judocus, raad van Z.K. Majesteit in het vorstendom Gelre, en Gertrudis Isabella van der Geest. Hij was schepen van Venlo 1688-1712, regeerend burgemeester 1692, 1697, 1699, 1705 en 1712, en geheime raad van den Keurvorst van den Palts, huwde te Venlo 9 September 1683 met Maria Elisabeth Moeitz (ged. te Venlo 30 November 1651 en aldaar begr. 9 Nov. 1712, dochter van Godefridus Wilhelmus en Maria Puteanus). Hun kinderen waren: Maria Agnes (ged. 2 Juli 1684, begr. 27 April 1720, huwde 21 Febr. 1708 Joannes Franciscus de Bruyne d'Abserbergh, bezitter van den Arenborgh te Venlo, raad en landrentmeester van Z.K. Majesteit van Spanje te Roermond), voorts een dochter en zoon, geb. 1686 en 1689, die beide jong overleden.

Zie: *Maasgouw* 1906, 6, 1920, 59-60; Lambert Simonis, *Aanteekeningen over de familiën Hagen-Bloemarts-Winkelman* in *Limburg's Jaarboek* 1898-99, 53-66; A.F. van Beurden, *Het Roermondsche Regeeringsgeslacht van Wessem*.
Verzijl

[Blom, Cornelis]

BLOM (Cornelis), geb. te Woubrugge 2 Febr. 1712, overl. te Leeuwarden 28 Sept. 1780, zoon van Cornelis Blom, predikant, en Margriet Duinmeijer. Hij studeerde te Leiden in de letteren en de godgeleerdheid, en promoveerde met het proefschrift *De miraculo et mysterio rubi ardentis et non consumti* (*Ex.* 3:2) op 24 Sept. 1732. Hij werd predikant te Zunderdorp 7 Nov. 1734, te Kralingen 8 Jan. 1736, te Zierikzee 10 April 1740, te Leeuwarden 21 Juni 1744, waar hij werkzaam bleef tot zijn dood.

Nadat L.C. Valckenaer (zie dl. I, kol. 1515) op 12 Maart 1749 als rector te Franeker had gehouden zijn *Oratio de prisca et nupera rerum Belgicarum vicissitudine, in annum liberi Belgarum imperii centesimum, Guil. V natalem, et insignem pace firmata* (Fran. 1749), schreef Blom: *Veldbloemen met een Prikneusje daar onder, aan*

Momus gestroyd in en buyten de Academie-kerk te Franequer. Ter eeren van vijf beroemde Heren Professoren, wanneer hun Hoog Eerw. het Catheder nog nauwliks koud geworden, en opgedroogt van het ijvervuur, en zweet ener der grootste Orateuren, opnieuw deden gloeijen en warm hielden, door hunne plegtige inwijings Redevoeringen, uitgesproken den 1*sten van Bloeymaand des jaars* 1749. Hij schreef 'ter

verdediging van de bij hem zoo duur geschatte regtzinnigheid ingevolge de leer der dordtsche vaderen die hij waande, dat door Valckenaer in zijne redevoering was aangerand, dit .... allervuilaardigst paskwil daar geest noch kunst in stak, een hatelijk doch zouteloos stuk'. De aangevallene stelde er prijs op den tegen hem gerichten laster met stilzwijgen te beantwoorden, maar tal van schrijvers namen het voor hem op. Een 'uitmuntend dichtstuk' verscheen o.a., aan Jan de Kruiff toegeschreven, dat Blom aanleiding gaf tot de uitgave van zijn *Bericht wegens mijne onnozele Veldbloemen* (in proza), hetwelk volgens getuigenis van denzelfden dichter zijn beschuldigingen nog meer bevestigde. Blom verwarde o.a. den hoogleeraar Alexander Morus met den engelschen kanselier Thomas Morus, waarop de genoemde dichter schreef: 'Die Thomas heet, die noemt hij Alexander; En dus hangt 't gantsche stuk van zotheid aan elkander'. Toch schreef Blom een *Tweede Bericht*, dat evenwel niet beter was dan het eerste. Ten slotte onderging hij een berisping van het classicaal bestuur van Leeuwarden over zijn 'onbetamelijke handelwijze'.

Erger nog voor Blom was de geschiedenis van 1763 en 1764, zijn strijd met de regeering van zijn gemeente Leeuwarden naar aanleiding van een beroeping. Het stadsbestuur veroordeelde hem tot een boete van 100 goudguldens ten behoeve van de stadsarmenkamer, de Gedeputeerde Staten schorsten hem bij besluit van 13 Jan. 1764 voor zes weken in zijn ambt. Blom richtte zich tot destedelijke overheid in: *Aanspraak gedaan uit naam van den Groten kerkenraad aan den vollen magistraat van Leeuwarden op* 26 *Aug.* 1763 (voor een goed deel ontleend aan W. à Brakel's: *De Heere Jezus Christus* .... [Amst. 1688]). Ook verscheen kort daarna: *Predicatie over Pred.* 3:16, 17 (Goes 1763) en: *Eenvoudig verhaal van hetgene voorgevallen is van den* 24 *Augustus tot den* 10 *of* 11 *September*, en: *Deductie ter nodige verdediging van het gedrag van den Eerw. Gr. kerkenraad van de Geref. gem. binnen Leeuwarden* (Zie over dit alles *Nederlandsche jaarboeken* 1763, 693-769 en 1764, 149-172, 458 v.; *Boekzaal* 1763 *a*, 717). De kwestie gold de beroeping te Leeuwarden in de vacature van P. Rutgers, die naar Utrecht was vertrokken. De overheid van de stad begeerde een Coccejaan in zijne plaats en, zoo mogelijk, een predikant in Friesland geboren, waarop de kerkeraad een drietal ter goedkeuring inleverde van Voetianen en vreemdelingen. Na zes maanden vertraging werd het gedrag van Blom 'ergerlijk en oproerig', waardoor hij zelfs de medewerking van zijn ambtgenooten moest verliezen. Doch, hoe dit alles ook zij, ieder zal het kerkelijk standpunt van Blom moeten waardeeren. Ook S.D. van Veen noemt hem niettegenstaande alles 'ijvervol en heldhaftig'. In zijne gemeenten was hij ook zeer gezien.

Blom schreef voorts: *Gods belofte aan Salomo naar de letter gedaan en toegepast op de geboorte van den graaf van Buren* (Leeuw. 1772), een leerrede op de geboorte van Willem Frederik, later Koning Willem I; *Geschiedschakel der opstanding van Jezus Christus* (Gron. ?); *Leerredenen over Ps.* 45:17 (Leeuw. ?); *Het bevend Nederland door Aardschuddingen tot een heilig beeven door God geroepen, in een Redevoering over Matth.* 24:7*b en Job* 9:4-6, *op den laatsten Bedendag* (Amst. en Leeuw. 1756); *Origineel en N.B. onvervalscht request van* Corn. Blom, *Geref. predikant te Leeuwarden, aan den erfstadhouder .... om een proponent tot ondersteu-*

ning van zijnen zwaren arbeid in den wijngaard des Heeren .... (Leeuw. [1763]).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903 I, 460-463; S.D. van Veen, *Uit de vorige eeuw* (Utr. 1887), 101-148; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Hervorming en de Herv. Kerk*, 3de dr. (Utr. 1916), 698; W.B.S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool* ..... II (Leeuw. 1879), 467 v.; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 1722; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 128, (1908) Bijl., 154, (1909) Bijl., 156, (1911) Bijl., 165; W. Roëll, *Genealogie van het geslacht Blom* in *Nederl. Leeuw* XVIII, 131, 163.

Knipscheer

[Blondel, David]

BLONDEL (David), geb. te Chalons (sur Marne) in 1590, overl. te Amsterdam 6 of 9 April 1655. Hij studeerde te Genève en werd in 1614 predikant te Houdon (bij Parijs). Hij schreef weldra eenige werken ter verdediging van de Protestanten; in 1626 droeg de Fransche Kerk hem op om een werk van kardinaal César Baronius te wederleggen (vgl. Herzog's, *Realencyklopädie für prot. Theologie und Kirche*, dritte Aufl. II [Leipz. 1897] 415 ff.). In 1631 werd hij benoemd tot hoogleeraar te Saumur, maar zijn gemeente weigerde hem te laten vertrekken. Vooral bestreed hij de onvoorwaardelijke suprematie van den paus. Zijn werk *De la Primauté en l' Eglise* (1641) is een meesterwerk genoemd. De synode van Charenton van 1645 verleende hem den titel van honorair hoogleeraar met een jaargeld van 1000 livres, en met de vrijheid om zich te vestigen waar hij wilde. Men verhaalt van vele mislukte pogingen om hem in den schoot van Rome's Kerk terug te voeren. Na den dood van Gerardus Johannes Vossius (17 April 1649) werd hij naar Amsterdam geroepen. Hij schreef hier twee boeken (zie beneden), toen hij geheel blind werd. Als bijzonderheid verhaalt men niet alleen dat hij gewoon was bij zijne studiën voorover op den grond te liggen, met zijne boeken en bronnen rondom hem, maar ook dat hij, reeds blind, zijne *Genealogiae Franciae plenior assertio contra Johannem Jacobum Chifletium* (Amsterdam 1655), twee deelen, geheel uit het geheugen door een ander heeft laten opschrijven. Zijn lijden werd vermeerderd door beschuldigingen van Arminianisme en van vijandschap tegen de kerk, en op politiek gebied over zijn boek dat verscheen gedurende den oorlog van Holland tegen Cromwel (zie beneden). P. Bayle stelt hem als kerkgeschiedschrijver zeer hoog. Zijn voornaamste geschriften zijn: *Modeste déclaration de la sincéreté des églises réformées de France, contre les invectives de l' évêque de Luçon et autres* (Sédan 1619); *Pseudo-Isidorus et Turrianus vapulantes* (Genève 1628); *Eclaircissements familiers de la Controverse de l' Eucharistie tirés de la parole de Dieu et des écrits des Pères* (Quévilly 1641); *De la primauté en l' Eglise* (Genève 1641); *Apologia pro sententia Hieronymi de presbyteris et episcopis* (Amst. 1646); *Tractatus de jure plebis in regimine ecclesiastico* (Paris 1648); *Des Sibylles, célebrées tant par l'antiquité payenne que par les S.S. Pères* (Charenton 1649); *Actes authentiques des Eglises reformées de France, Germanie, Grande-Bretagne, touchant la paix et la charité fraternelle que tous les serviteurs de Dieu doivent entretenir avec les Protestants* (Amst. 1655); *De formulae regnante Christo in monumentis usu* (Amst. 1646), een verhandeling over de macht der koningen; *Familier eclaircissement de la question si une femme a été assise sur le siége Papal de Rome entre Leon IV et Benoit III* [in 1647 zonder zijn voorkennis uitgegeven; in 1649 echter gevolgd door eene

'seconde edition' door hemzelven bezorgd; en in 1657 gevolgd door de oorspronkelijke latijnsche uitgave: *Johanna Papissa sive famosae quaestionis an foemina ulla inter Leonem IV et Benedictum III media sederit, ἀνάχρισις*. Met dit boek, waarin betoogd wordt dat de historie van pausin Johanna louter verzinsel is, heeft hij onder de protestanten veel aanstoot gegeven. [M a r e s i u s schreef hier tegen: *Joanna Papissa restituta, sive animadversiones et adnotationes historicae ad Dav. Blondelli librum de Joanna Papissa* (Gron. 1658)]. *Considérations politiques et religieuses* etc. (Amst. 1652) [zie boven; het mishaagde velen omdat er het parlement van Engeland en het gedrag der leden en vrienden tegen Karel I sterk in veroordeeld werd].

Nog schreef hij onder den schuilnaam A m a n d u s F l a v i a n u s , *De fulmine nuper ex Esquiliniis vibrato* (Eleutheropolis 1651) en: *Commonitorium adversus Innocentii X bullam in tractatum Monasteriensem* (Eleutheropolis 1657), eene verdediging van de vrijheid van geweten tegen Innocentius X, en op den index geplaatst. Eleutheropolis = Amsterdam.

Zijn portret is gegraveerd door R. Nanteuil.

Zie: B. G l a s i u s , *Godgeleerd Nederland* I (1852), 119-121; H e r z o g , *Realencyklopädie für protest. Theologie und Kirche*, dritte Aufl. III (Leipzig 1897), 261 ff.; d'O r v i l l e e t v a n L e n n e p , *Illustris Amstelodamensium Athenaei Memorabilia* (Amst. 1832), 49-51, 147-149; G. B r a n d t , *Hist. der Reform.* IV, 287, 662.

Knipscheer

[Boachi, Aquasi]

BOACHI (Aquasi), prins van Asjanti, geb. te Koemassie 24 April 1827, overl. te Buitenzorg 9 Juni 1904, was de oudste zoon van Q u a k o e D u a , koning van Asjanti, een rijk van eenige millioenen zielen, grenzende aan de nederlandsche bezittingen aan de kust van Guinea, in 1871 verkocht aan Groot-Brittannië.

In 1837 werd namens de nederlandsche regeering door den generaal-majoor Verveer, tijdens het bewind van den gouverneur van genoemde bezittingen, van der Eb, eene overeenkomst met den koning gesloten, waarbij deze beloofde, jaarlijks eenige duizenden soldaten voor Nederlandsch Oost-Indië te leveren. De koning ontving dadelijk een deel der overeengekomen som, en er werd bepaald, dat zijn oudste zoon, en een neef, die volgens de asjantijnsche wet troonopvolger was, Q u a m i n P o k o , als gijzelaars voor zijne goede trouw aan den gouverneur zouden worden overgegeven. Eene dergelijke overeenkomst was kort te voren door den koning met den gouverneur der engelsche bezittingen ter kust van Guinea gemaakt.

Beide jongelieden werden in gezelschap van den tolk Welsink, een mulat, naar Nederland overgebracht, en kwamen op de kostschool van S.J.M. van Moock te Delft.

De minister van Koloniën J.C. Baud (I kol. 245), wilde hen voor zendeling doen opleiden ten einde later met hunne medewerking de Asjantijnen tot het christendom te bekeeren. Zij waren daartoe echter niet genegen. Poko wilde, na een jaar te Delft aan de Koninklijke akademie gestudeerd te hebben, alwaar bleek, dat hij het onderwijs niet kon bevatten, officier worden, waarvoor hij bij de jagers te 's Gravenhage als korporaal in dienst trad, maar ook daar gelukte het hem niet aan de examens te voldoen. Het gevolg was, dat hij in 1848 als sergeant naar St. George d'Elmina gezonden werd. Hoewel hem, naar zijn neef later schreef, beloofd was, dat hij na een driemaandelijksch verblijf aldaar tot luitenant benoemd zou worden, bleef hij sergeant en leefde hij zelfs in eene halve

gevangenschap. In eene vlaag van wanhoop maakte hij zich 15 Febr. 1850 van kant.

Aquasi was intelligenter en leerzamer en van een zachtere inborst dan zijn neef. Hij omhelsde met warmte de christelijke leer, waarin beiden werden opgeleid. Hij dacht later met afschuw terug aan zijne prille jeugd, toen hij somtijds in het gevolg van zijn vader naar den tempel ging over de ruggen van tal van onderdanen. De beul liep voor den koning uit met een bijl en wanneer een neger zich omkeerde om den koning aan te zien, werd hij onmiddellijk onthoofd. Hier te lande waren de jongelieden dikwijls de gasten van koning Willem II en van hertog Bernard van Saksen-Weimar. Zij werden daar als prinsen behandeld. Met de zonen dier vorsten geraakten zij zeer bevriend; met den derden zoon van Saksen-Weimar, later wurtembergsch generaal, bleef Aquasi tot diens overlijden in 1901 in geregelde briefwisseling. De portretten der jongelieden werden op levensgrootte geschilderd en de doeken naar de kust van Guinea gezonden, waar zij aan den koning van Asjanti werden aangeboden. Deze was bij de ontvangst hoogst verontwaardigd, daar hij meende (en hiervan was hij niet af te brengen), dat beiden gevild waren en hun vel (dan wel met kleederen) op het doek vastgehecht was.

Nadat een plan om Aquasi te Leiden te laten studeeren, opgegeven was, werd hij na een op 9 Juni 1843 afgelegd toelatingsexamen student aan de Koninklijke academie te Delft. Hij was onder de studenten zeer bemind en bleef met sommigen hunner ook later bevriend. Zijn beste vriend was H. Linse (IV kol. 921), met wien hij steeds in correspondentie bleef. Hij deed in 1847 met goed gevolg eindexamen voor burgerlijk ingenieur, en werd vervolgens bestemd voor mijningenieur. De bedoeling van den directeur der delftsche academie Dr. G. Simons (V kol. 742) was, dat Boachi en vier anderen, E. van der Elst, S. Schreuder, F.C.H. Liebect en O.F.U.J. Huguenin, die allen voor den nederlandsch-indischen mijnbouw bestemd waren, onder de leiding van C. de Groot van Embden (VI kol. 643), die toch ook nog slechts het diploma van burgerlijk ingenieur bezat, maar reeds een jaar onder prof. Bleekrode eenige mijnkennis had opgedaan, naar Engeland gedetacheerd zouden worden om dit vak beter te leeren dan in Nederland mogelijk was. Boachi kreeg gedaan, dat hij niet onder de leiding van de Groot, dien hij niet mocht lijden, behoefde te staan. Hij werd in afwijking van de andere studenten van Juli 1847 tot Juli 1848 student aan de mijnacademie te Freiberg in Saksen, waar hij o.a. onderwijs genoot van den beroemden Bernhard von Cotta. Weder te Delft teruggekeerd, deed hij later dan zijne ambtgenooten, maar toch nog in 1849 met goed gevolg examen voor mijningenieur. De Groot en drie der anderen (van der Elst bleef in Nederland), werden 19 Febr. 1850 ter beschikking van den gouverneur-generaal gesteld, de Groot om tot ingenieur 2e klasse, de anderen om tot aspirant-ingenieur benoemd te worden. Eerst 22 April 1850 volgde een dergelijk besluit voor Boachi, en hierin was de bijzonderheid vervat, dat hij buitengewoon aspirant-ingenieur zou worden. Een geheim stuk gaf als reden daarvoor op, dat Boachi nimmer aan het hoofd van het korps mijningenieurs zou mogen komen te staan, maar de Groot gaf er later de uitlegging aan, dat nimmer een europeesch ingenieur onder hem zou mogen dienen.

Boachi kwam 9 Sept. 1850 te Batavia aan. Hoe hij op raad van de Groot geen gevolg gaf aan de uitnoodiging van den hertog van Saksen-Weimar

(die juist op eene verre dienstreis was), is bij het artikel de Groot van Embden vermeld. Misschien omdat hij niet zoo bekwaam was als zijne ambtgenooten, of wel om hem te vernederen, gebruikte de Groot hem slechts als bureau-ambtenaar, terwijl hij hem op zijne vele en verre dienstreizen medenam. In 1852 op Madoera werd hij door de Groot gedwongen, achteruit te rijden, terwijl een pangeran (inlandsch hoofd) vooruit reed. Toen de assistent-resident dit bemerkte, gelastte hij, dat Boachi naast zijn chef vooruit zou rijden. In 1853 waren zij te Banjermassin en logeerde de Groot bij den resident, Boachi bij den pakhuismeester. Bij een feest, dat de resident gaf, werd Boachi aan het souper niet aan de hoofdtafel maar tusschen inlanders van lagen rang en chineezen geplaatst. Dit ziende, verwijderde hij zich. Den volgenden dag bezocht de resident hem, om hem zijne verontschuldiging aan te bieden. Over dergelijke steeds weder door de Groot geprovoceerde onaangenaamheden, ontving deze wel afkeurende brieven van hoogerhand, maar zijne houding bleef dezelfde.

Bij besluit van 30 Dec. 1853 werd Boachi tegelijk met zijne ambtgenooten benoemd tot ingenieur 3e klasse, maar weder (in overeenstemming met eene geheime aanschrijving uit Nederland) met de toevoeging ‘buitengewoon’. Zijne klachten over de Groot werden tegelijk in zoover verhoord, dat hij jaarlijks van April tot October zelfstandig werkzaam zou zijn. Dientengevolge heeft hij in die maanden van 1854 een onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van steenkolen bij de Meeuwenbaai in de residentie Bantam, in die van 1855 een dergelijk onderzoek in het Zuiden van de Preanger Regentschappen. De overige maanden was hij bureauchef van de Groot. Toen hij zich in den aanvang van 1856 bij den gouverneur-generaal Duymaer van Twist over zijn titel ‘buitengewoon’ en den daaraan door de Groot gegeven uitleg, dat geen Europeaan onder hem mocht dienen, beklaagde, zeide deze, dat hij in dien titel, als uit Europa afkomstig, geen verandering kon brengen, maar raadde hij hem, zich hierover in Europa te beklagen. Aan dien raad gevolg gevende, verzocht en verkreeg Boachi verlof en reisde hij 28 Maart 1856 naar Europa. Bij een bezoek aan Simons bleek hem, dat de Groot den titel ‘buitengewoon’ bedacht had, en dit deed hem, daar hij als mijningenieur toch steeds met de Groot te maken zou hebben, besluiten, ontslag uit 's Rijks dienst te verzoeken. Tevens verzocht hij den minister van Koloniën Mr. P. Mijer (III kol. 895) om door huur van landerijen op Java schadeloos gesteld te worden voor de niet vervulling van vroeger aan hem gedane beloften. Deze wees zijn verzoek af, maar nu wist hij van koning Willem III gedaan te krijgen, dat tot eene schadeloosstelling besloten werd. Na langdurige onderhandelingen werd in 1857 bepaald, dat hij eene maandelijksche toelage van ƒ 500 zou bekomen, terwijl hem, ofschoon het nog een beginsel der regeering was, dat koffieaanplant, die een monopolie der regeering was, niet op hare gronden mocht geschieden, bij uitzondering 1000 bouws (710 hectaren) woeste grond in de residentie Madioen voor dit doel in erfpacht werd gegeven. Hij vestigde zich toen te Soeka Radja. Daar hij een slecht administrateur was, werkte hij met verlies en verzocht hij, nadat zijne onderneming geliquideerd was, om een ander terrein, en toen werd hem, eveneens in erfpacht, het land Soekasarie in de toenmalige assistent-residentie Buitenzorg verpacht. Ook dit leverde geen voordeel op, zoodat het in 1898 geliquideerd werd. Hij vestigde zich toen te Bantar Peteh even bezuiden

Buitenzorg en bleef daar tot zijn overlijden wonen, doch bracht wegens eene slepende ziekte zijne laatste levensmaanden in het hospitaal te Buitenzorg door. In 1898 werd op voordracht van den gouverneur-generaal jhr. C.H.A. van der Wijck zijne toelage tot ƒ 600 's maands verhoogd.

Boachi was in zijn latere levensjaren in Indië zeer geacht en de inlanders hadden voor hem als prins groote vereering.

Hij bleef veel voelen voor zijne delftsche vrienden. In 1854 toegetreden tot de vereeniging van burgerlijke ingenieurs, later genoemd vereeniging van delftsche ingenieurs, bedankte hij in 1859 voor het lidmaatschap, maar werd in 1871 weder lid en tevens correspondent voor Nederlandsch-Indië.

Hij liet verscheidene kinderen na, buiten huwelijk geboren, uit inlandsche vrouwen.

In de *Bijdragen tot de geologische en mineralogische kennis van Nederlandsch-Indië*, 11e deel (1856), blz. 418, komt een artikel van hem voor, getiteld: *Onderzoek naar het aanwezen van steenkolen in het terrein aan de Tjilaloekbaai, Preanger Regentschappen*.

In het maandblad *de Mijningenieur* van Juli 1923 (dus bijna 20 jaren na het overlijden van Boachi), komt een hem zeer afbrekend entrefilet voor, ‘ontleend aan een oud dagboek’. Dit dagboek vertelt eenige onjuistheden; toch kan het moeilijk van een ander dan van de Groot afkomstig zijn, en dan werpt het op dezen een ongunstig licht. Er staat in het entrefilet, dat Boachi bij de oprichting der academie student werd, hij werd dit eerst 19 Aug. 1843, ruim een half jaar na die oprichting. Verder wordt gezegd, dat hij in het tweede jaar de studie moest opgeven; uit eene opgaaf van J.A. Keurenaer (III kol. 688) in de *Notulen Kon. Inst. v. ingenieurs* van 12 April 1870 blijkt, dat hij in 1847 met goed gevolg examen voor burgerlijk ingenieur gedaan heeft. Het was zijn neef P o k o , die 10 Aug. 1844 op de academie is toegelaten, doch in het tweede jaar wegens te weinig vermogens de studie heeft moeten opgeven. Dat Aquasi wiskunde, physica en chemie niet kon volgen, is althans wat chemie betreft, onjuist, want dat vak werd toen te Delft niet onderwezen. Eerst in het begin van 1847 kwam bij Simons het denkbeeld op om Boachi mijningenieur te doen worden. Toen hij te Freiberg was, stelde Simons hem voor, als zoodanig naar zijn vaderland te gaan, ten einde aldaar met behulp van saksische mijnwerkers goud te graven. Daaraan koppelde Baud het denkbeeld, dat vroeger ook reeds door hem was voorgestaan, dat hij dan tevens zendeling zou worden om geheel Asjanti voor het christendom te winnen. Boachi achtte deze combinatie onmogelijk en beschouwde ook het goudgraven als gevaarlijk voor zijn leven. Door bemiddeling van den kroonprins, later Willem III, werd bepaald, dat hij het mijnvak in Nederlandsch-Indië zou uitoefenen.

In eene der aanvullingen op de *Encyclopedie voor Nederlandsch Indië* komt eene door R.A. v a n S a n d i c k opgestelde levensschets van Boachi voor. Deze is naar aanleiding van het opstel in de *Mijningenieur* overgenomen in het *Koloniaal weekblad* van 16 Aug. 1923, en van Sandick protesteerde in de *Ingenieur* van 3 Nov. d.a.v. op warme wijze tegen de diffamatie in de *Mijningenieur*. Nog komen opstellen over Boachi voor in de nummers van de *Ingenieur* van 20 Oct. en 24 Nov. 1900, het laatste met portret. In het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 11 Juli 1904 komt eveneens een opstel over hem voor. Het daarin gezegde: ‘Pijn-

lijk, zeer pijnlijk trof hem de slag van een voorbijgang voor den rang van hoofdingenieur' is geheel onjuist. Zelfs de Groot werd eerst in 1861, dus 4 jaren na de uittreding van Boachi uit den dienst, hoofdingenieur; Boachi is nimmer bij promotie voorbijgegaan. In *Eigen Haard* van 10 Nov. 1900 heeft Linse een artikel aan hem gewijd, terwijl een zeer uitvoerig stuk van denzelfde is opgenomen als bijlage V achter het verslag der Vereeniging van Delftsche ingenieurs over 1904.

Ramaer

[Bockholt, Jeurian van]

BOCKHOLT (Jeurian van), ook wel Bockhout, van Dordrecht, volgens Dirck Gerritsz' verklaring in 1600, 30 jaar, gehuwd te Dordrecht, nam als kapitein van 'de Trouw' deel aan de reis onder Mahu en de Cordes 1598, stierf 28 April 1599.

Op Praia moest hij het bezette portugeesche fort verdedigen, nadat van Beuningen en daarna de Weert afgevallen waren; met den sergeant-majoor Rombout Hooghstoel leidde hij den aanval op Annobom; op dat eiland en bij Kaap de Lopo Conçalves had hij het bevel over de zieken aan land. Gedurende de geheele reis van het vertrek van Engeland af leed hij aan 'een teeringe' en had bijna nooit een gezonden dag; op 28 Sept. 1598, toen de vloot van Brava naar Kaap Lopo Gonçalves voer, was hij zeer ziek, in de Straat van Magalhães, toen de vloot in Fortescue Bay lag, overleed hij; hij werd met drie schoten van elk schip begraven.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. Wieder ('s Gravenh. 1923) I, 65, 73 vlg., 158, 167, 169, 178, 189.

Kossmann

[Boeles, Pieter (1)]

BOELES (Pieter) (1), geb. te Ferwerd 4 Maart 1795, overl. te Groningen 26 April 1875. Hij studeerde te Groningen, werd predikant te Pingjum en Surich 23 Nov. 1817, te Noordlaren 8 Mei 1825, te Noorddijk 5 Aug. 1827, emeritus 1 Dec. 1870. Daarna vestigde hij zich te Groningen. Hij promoveerde te Groningen in 1850.

Hij schreef o.a.: *Over Staatsregt, Hervormd kerkbestuur en Separatismus* (Gron. 1838), een krachtige weerlegging van G. Groen van Prinsterer's, *De maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst* (vgl. dl. II, kol. 514 v.); *Het beleg en de bevrijding van Groningen in* 1672 (Gron. 1839); *De eisch der tijden aan den Protestant* (Gron. 1853). Onuitgegeven, doch persklaar nagelaten is zijn: *Glossarium Groninganum, of vergelijkend woordenboek van den Groningschen tongval*. Zijn beide zonen Jetzo en Pieter (die volgt) stierven in 1857.

Zie voorts: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenboek van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 457 v.; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Hervorming en de Herv. Kerk der Ned.*, 3e dr. (Utr. 1916), 770; Chr. Sepp, *Bibliotheek v. Ned. Kerkgeschiedschrijvers* (Leid. 1886) 364; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 180, (1914) Bijl., 162 v.

Knipscheer

[Boeles, Pieter (2)]

BOELES (Pieter) (2), zoon van den voorgaande, geb. te Pingjum 16 Oct. 1820, overl. aldaar 30 Oct. 1857. Hij studeerde te Groningen, en werd door floreenplichtigen beroepen te Pingjum, en ald. bevestigd 13 Aug. 1847.

Hij (of zijn vader?) schreef: *Het tweehonderdvijftig-jarig bestaan der Hervormde Gemeente te Noorddijk, gevierd op den gedenkdag der Hervorming*, 2 *November* 1845 ... *Leerrede met* (zeer uitvoerige historische) *aanteekeningen* (blz. 23-86), *vier bijlagen en eene plaat* (Gron., R.J. Schierbeek, 1846). De bijlagen geven de namen van de predi-

kanten met biografische bijzonderheden, ook die der schoolmeesters, kerkeraadsleden enz. Ook gaf hij enkele leerredenen uit, afzonderlijk en in de *Evangelische Stemmen*.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 458; W.P.C. Knuttel, *Ned. Bibliographie van Kerkgesch.* (Amst. 1889), 38; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 180; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 1772.

Knipscheer

[Boener, Henricus]

BOENER (Henricus), overl. te Venlo 1598, zoon van Mathias en van Lucia Dors, was raadsverwant van Venlo 1587, peij-burgemeester 1587 en 1596 en maakte zijn testament 1 Aug. 1598, huwde met Amelia (Ummel) Steins, welke haar testament maakte 1 Augustus 1598 en 23 Juni 1603 (zij was een dochter van Henricus en van Lucia Boegels). Hunne kinderen waren: Herman (overl. vóór 1603, huwde met Catharina Kyphols), Helena (overl. 1642, huwde met Frans ingen Sijp, overl. vóór 1637), Margaretha (overl. vóór 1637), Gertrudis (overl. na 1642), Johanna (overl. vóór 1637; deze drie zusters, welke ongehuwd waren, maakten hun testament op den langst levende 20 Januari 1614), Maria (overl. 1614, huwde 1604 met Johan van Vogelsanck, welke overl. na 1643, zoon van Petrus en van Elisabeth Puteanus) en Mathias geb te Venlo, overl. te Valkenburg (Lb.) in Jan. 1622, pastoor van Valkenburg 1604-1622, landdeken van Valkenburg sedert 1612, kreeg 13 April 1611 verlof om zijn testament te maken van Petrus Pollius, vicarius generaal van het bisdom Roermond, maakte zijn testament voor de schepenen van Venlo 16 Maart 1621, werd als pastoor opgevolgd door Hermanus de Wije, welke benoemd werd 5 Februari 1622 en 10 Maart 1622 geïnstalleerd.

Zie: *Maasgouw* 1881, 446a, 447, 1918, 26; processtukken over de nalatenschap van Mathias Boener, pastoor van Valkenburg, voor het Hof van Gelder op het rijksarchief te Maastricht.

Verzijl

[Boener, Hermanus]

BOENER (Hermanus), overl. te Nijmegen (?) vóór 1650, zoon van Herman en van Catharina Kyphols (vgl. vorig art.). Hij was schepen van Venlo 4 April 1634-29 Aug. 1637, woonde 1638-41 te Nijmegen. In zijn huis op de Groote Kerkstraat te Venlo vergaderden 31 Mei 1632 de Protestanten. Den 24. Juni 1636 werd kapelaan Jacobus Spykermans met den koster Nicolaas Huetz ten huize van Hermanus Boener (welke er met den scholtis Gerard Goris en Johan ingen Betouw bijgenaamd de Geringe vergaderd was) ontboden om de sleutels van de kerk over te geven. B. huwde te Venlo 26 November 1623 met Catharina van Aerssen. Hunne kinderen waren: Antonius (ged. 17 Sept. 1624, welke 22 Oct. 1650 van Nijmegen uit een request aan den magistraat van Venlo richtte), Gertrudis en Godefridus (ged. 1626 en 1628, beide jong overl.), Christina (ged. 5 Jan. 1631, vermeld in 1650 met haar moeder en broeder in bovengenoemd request).

Zie: *Maasgouw*, 1885, 1082, 1906, 7.

Verzijl

[Boermans, Jan]

BOERMANS (Jan) of B o r m a n s , schepen van Kessel (Lb.) en Helden 1529-1540 werd door Willem II, heer van Kessel, beleend met een huis en hof gelegen aan het veer te Kessel, met de eene zijde aan den weg en aan de weide, behoorende bij de pastorie; hij was in 1518 gehuwd met G r i e t (of Gerrit) v a n K e s s e l , natuurlijke dochter van Matthijs III, heer van Kessel. Den 20. Dec.

1540 droeg Willem II van Kessel, met toestemming zijner voogden, aan Griet, zijne natuurlijke zuster, haar man en erven, het veer te Kessel op de Maas, over. Jan Boermans' kinderen waren: A l o f B. en J o h a n n a B., welke laatste beleend werd met vier morgen land, gelegen in de 'hoyvenboems camp'.

Zie: *Maasgouw* 1897, 84; *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven*, 1905, 413; Leggerboek der cijnsen van den laathof van Kessel op het Rijksarchief te Maastricht.

Verzijl

[Boermans, Johan (1)]

BOERMANS (Johan) (1), geb. te Venlo omstreeks 1530, aldaar overl. 5 Juni 1602, zoon van E g i d i u s en A n n a M a r e e l s , wordt het eerst vermeld in de stadsrekening van 1541, toen hij als jongen met andere jongens aarde op den wal droeg voor een 'gewulfsel' buiten de Helpoort. Volgens de schatcedullen woonde hij sedert 1572 in de Gasthuisstraat; hij leverde herhaaldelijk touw en tin aan de stad o.a. in 1591 7 lood rein tin, hetwelk hij voor schotels gebruikte, toen de jonge vorst van Gulik hier was, waarvoor hij aan den stadsrentmeester Jacob van Lom kwitantie gaf. Hij was gehuwd met M a g d a l e n a S t a e l s (overl. te Venlo 24 Januari 1626, dochter van Mathias en van Maria van Solingen), had verscheiden kinderen, waaronder: Johan (2) (die volgt) en A n n a (overl. 5 Januari 1628, huwde 1595 met Henricus van Tegelen, overl. 4 Augustus 1624).

Zie: stadsrekeningen van Venlo van de jaren 1541, 1572-1594; familiechroniekje Boermans in bezit van H. Boermans te Venlo; *Nederlandsche Leeuw* 1913 207; *Limburg's Jaarboek* 1895, 15.

Verzijl

[Boermans, Johan (2)]

BOERMANS (Johan) (2), bijgenaamd de Oude, geb. te Venlo omstreeks 1570, overl. aldaar 16 October 1639, zoon van Johan (1) en M a g d a l e n a S t a e l s , was lakenkoopman en tingieter van beroep, leverde herhaaldelijk aan de stad. Hij was provisor van het St. Jacobs-gasthuis, en der huisarmen sedert 1607, rentmeester van Venlo 1614 en 1635, schepen sedert 9 Juli 1634 in plaats van Pelgrom Huygens en 1 Januari-29 Augustus 1637, peijburgemeester in 1636. Hij huwde 9 November 1597 met M a r g a r e t h a C r a e n e n , (overl. na 1643, dochter van Engelbert Craenen en van Maria Engelborgh), hunne kinderen waren: o.a. A r n o l d (geb. 17 Oct. 1601, overl. te Keulen 17 Juli 1622), S i b i l l a (geb. 1 Maart 1604, overl. 21 April 1636), Johan (3) (die volgt), C a s p a r (geb. 4 Nov. 1609, overl. te Venetië 9 Oct. 1630), E g i d i u s (geb. 26 Febr. 1613, overl. na 1654, huwde 19 Sept. 1634 met Margareta in de Betouw), M a g d a l e n a (geb. 29 Januari 1616, overl. 17 Augustus 1632).

Zie: stadsrekeningen van Venlo van de jaren 1600-1638; *Maasgouw* 1906, 27, 1920, 58; *Nederlandsche Leeuw* 1913, 207 en 208; *Limburg's Jaarboek* 1895, 15-16; familiechroniekje Boermans in bezit van H. Boermans te Venlo.

Verzijl

[Boermans, Johan (3)]

BOERMANS (Johan) (3), bijgenaamd de Jonge, geb. te Venlo 25 Januari 1607 en aldaar overl. in September 1644, zoon van Johan (2) en van M a r g a r e t h a C r a e n e n , was provisor der arme weezen, aldus vermeld sedert 1634, werd 28

Juni 1640 tot raadsverwant aangesteld, en 1 Januari 1641 peijburgemeester. Hij bezat een huis in de Gasthuisstraat en een op de Groote Beekstraat (in het laatste had hij 1638-1647 in kwartier den kapitein Cabanes) en koolhoven en erven in de 'Begynenganck' achter de huizen en de latijnsche school gelegen. Hij was 6 Februari 1628 (volgens huwelijkscontract van 9 Januari 1628) gehuwd met Margaretha van Lom (geb.

te Venlo 30 April 1603, aldaar overl. 19 Augustus 1642, dochter van Hubertus van Lom en van Elisabeth van Vogelsanck), hunne kinderen waren o.a.: Henrica Elisabeth (geb. 2 October 1632, overl. 13 April 1659, huwde 21 April 1655 te Venlo met Andreas Hoch, gerichtsschrijver van het ambt Bruggen), Johan Hubert (die volgt), Magdalena (geb. 23 Nov. 1638, trad in de orde der Annunciaten in het klooster Trans Cedron te Venlo, geprofest 9 Februari 1659), Sibilla (geb. 4 November 1640, was ook Annunciate in hetzelfde klooster geprofest 9 November 1664).

Zie: stadsrekeningen van Venlo van de jaren 1634-1647; *Maasgouw* 1920, 58; familiechroniekje Boermans in bezit van H. Boermans te Venlo; *Nederlandsche Leeuw* 1913, 208 en 212; *Limburg's Jaarboek* 1895, 6; overdrachten van Venlo op het rijksarchief te Maastricht.

Verzijl

[Boermans, Johan Hubert]

BOERMANS (Johan Hubert), geb. te Venlo 4 Sept. 1636, overl. te Well (Lb.) 15 Juli 1711, zoon van Johan (3) en van Margaretha van Lom, studeerde aan de Universiteit te Keulen in de rechten, was scholtis te Well (Lb.) 1666-71 en 1702 (5 Mei) - 1711, scholtis te Blitterswijck, als zoodanig vermeld in April 1667 en 1670, in 1663 hofmeester der gravin te Well (Lb.). Alexander, graaf van Velen en Megen, vrijheer te Raesfeld en Britzenheim, heer te Crudenburg enz., benoemde hem in 1674 tot ambtman en rentmeester te Crudenburg. Hij was 3 Dec. 1685 door Johan Adriaan van Gelre tot drost van Arcen benoemd, bezat den hof Kakenray onder Kessel (Lb.) en kwam hierover in proces met Hendrik van den Bergh, hetwelk door overeenkomst van 6 Mei 1686 werd bijgelegd. Den 1. Januari 1689 huurde hij het adellijk huis Frimerson bij St. Odiliënberg achter Roermond door den rentmeester Arnold van Langenacker voor 28 gulden brabantsch. Op nieuwjaarsdag 1696 is zijn huis te Well (Lb.) op den middag met alles erin verbrand. Hij huwde tweemaal: eerst te Venlo 11 Januari 1665 met Emilia (Amelia) van Darth (geb. te Venlo 16 Juli 1637 en aldaar overl. 11 Mei 1667, dochter van Wilhelmus en van Maria van Vogelsanck), dan te Duisburg 15 Mei 1668 in het Minderbroedersklooster met Agnes Anna Maria van Holling (overl. te Venlo 30 Januari 1716 en aldaar 1 Februari op het koor der St. Martinuskerk begraven). Twee kinderen uit het eerste huwelijk zijn jong overleden. Kinderen uit het tweede huwelijk: Amelia Catharina (geb. te Well (Lb.) 10 Maart 1669, overl. te Alpen bij Gelder 5 Mei 1709, huwde te Münster (in Westphalen) 6 Maart 1701 met Graaf Maximiliaan Hendrik de Pas de Feuquières, zie VI, kol. 1099)), Maria Magdalena (die volgt), Maria Ursula (geb. te Crudenburg 10 Maart 1674, overl. te Venlo 23 November 1725), Sibilla Elisabeth (die volgt), Sophia Margaretha (geb. te Crudenburg 20 September 1677, overl. na 1714, huwde met Egbert Isferding, advocaat).

Zie: *Maasgouw* 1909, 5; *Nederlandsche Leeuw* 1913, 208-209; *Limburg's Jaarboek* 1895, 16-17; overdrachten van Venlo op het rijksarchief te Maastricht, en familiepapieren Boermans in bezit van H. Boermans te Venlo.

Verzijl

[Boermans, Maria Magdalena]

BOERMANS (Maria Magdalena), geb. te Crudenburg 11 Nov. 1671, overl. te Venlo 3 Februari 1736), dochter van Johan Hubert en van Agnes Anna Maria van

Holling. Zij woonde te Venlo in het ouderlijk huis in de Gasthuisstraat; graaf Hendrik de Pas de Feuquières,

gouverneur van Monçon in Frankrijk, deed haar trouwbeloften, maar brak zijn woord. Hunne natuurlijke dochter was Anna Charlotte Antonetta Pas, geb. te Kerkrade 19 Juli 1703, die later te Kerkrade woonde en aldaar 1 Sept. 1707-30 Mei 1731 in den kost bleef bij de echtelieden Caspar Beuch en Agnes Willems. Zij huwde te Kerkrade 30 September 1731 met Nicolaas Trumpener en na diens dood 29 Nov. 1741 te Chèvremont met Wilhelmus Quaedvlieg. Maria Magdalena maakte haar testament voor de schepenen van Venlo 23 Januari 1736, zij vermaakte al hare goederen aan hare dochter en wenschte begraven te worden op het koor der parochiekerk te Venlo, waar haar grootvader, moeder en zuster Maria Ursula begraven waren.

Zie over haar en hare dochter: *Nederlandsche Leeuw* 1913, 210 en *Maasgouw* 1923, 72 en 83.

Verzijl

[Boermans, Sibilla Elisabeth]

BOERMANS (Sibilla Elisabeth), geb. te Crudenburg 4 September 1675, overl. te Oostrum na Februari 1747, dochter van Johan Hubert en van Agnes Anna Maria van Holling. Zij kreeg 16 Januari 1734 voor de vele moeite gedaan voor haar neef Antoon Max, graaf de Pas de Feuquières (zie VI, kol. 1099) een jaarrente van 80 pattacons, mocht haar meubels mee naar Venlo nemen, en kon zoo het mogelijk was, haar woning nemen op het adellijk huis Annadaal te Posterholt, waaruit zij met hare zuster Maria Magdalena de revenues zou ontvangen. Den 19. Mei 1735 neemt zij 25 rijksdaalders op van den jongman Everardus Schraders, waarvoor zij tot onderpand gaf een obligatie ten laste van Antoon Max. de Pas en zijne echtgenoote. Zij woonde in 1736 reeds te Oostrum - Tienraij, waar zij in Februari 1747 haar testament maakte.

Zie: *Nederlandsche Leeuw* 1913, 210 en familiepapieren Boermans in bezit van H. Boermans te Venlo.

Verzijl

[Boers, Jan Conradus]

BOERS (Jan Conradus), geb. 4 Aug. 1812 te Nijmegen, overl. 1 Nov. 1896 te Delft. Zijn vader, Frederik Boers, die een handel in muziekinstrumenten dreef, gaf hem reeds zeer vroeg viool- en fluitles. Op 14-jarigen leeftijd werd hij naar de Kon. Muziekschool te 's Gravenhage gezonden, waar hij in het vioolspel onderricht werd door J. Lübeck, in compositieleer door F. Volcke.

Tegen een jaargeld van zestig gulden werd hij als violist aan de Hofkapel verbonden. In 1837 verbrak hij om verschillende redenen het contract en ging met zijn vrouw, Johanna Juliana Nyssen, naar Parijs, waar hij solo-altist aan het Casino-Paganini werd. Deze instelling werd echter weldra opgeheven en Boers moest in zijn onderhoud voorzien door het geven van lessen en het corrigeeren van proeven voor de muziekuitgevers-firma Richault. In 1839 werd hij tot orkestdirecteur aan den schouwburg te Metz benoemd. In 1840 keerde hij naar Nijmegen terug, waar hij directeur van de Mannenzangvereeniging 'Cecilia' werd en een gemengde zangvereeniging oprichtte. In 1853 riep de benoeming tot orkestdirecteur der vereeniging 'Tandem fit surculus arbor' hem naar Delft, waar hij zijn verder leven sleet. Hij werd er tevens kapelmeester der Schutterij en directeur van het studenten-muziekgezelschap Apollo, en gedurende korten tijd organist der Fransche gemeente.

Vele compositiën van zijn hand zijn te vermelden. Tevens was hij de eenige musicus van zijn tijd, die zich met muziekhistorische studiën bezig hield. Hij bezat een uitgebreide muziekbibliotheek

en een collectie oude muziekinstrumenten (nu in het Rijksmuseum). Hij schreef artikelen in verschillende tijdschriften, o.a. in *Caecilia*. Voorts gaf hij een bewerking van E. Naumann's *Geïllustreerde muziekgeschiedenis* en een *Bibliographie van alle Nederlandsche Muziekstukken*. Boers was een der oprichters en der ijverigste medewerkers der 'Vereeniging voor Noord-Nederlandsche muziekgeschiedenis'. Het gouden feest van zijn werkzaamheid als muziekdirecteur werd in 1891 in zijn geboortestad gevierd. Van grooter omvang was de hulde, hem op zijn 80-sten verjaardag te Delft gebracht. Een uitvoerige opsomming zijner composities en arrangementen vindt men bij Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-1896), waarin tevens één zijner liederen en zijn portret zijn opgenomen.

Zie: Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-1896); S. van Milligen, *Ontwikkelingsgang der muziek van de oudheid tot onzen tijd*. (Gron. 1923).

Spier

[Boetzelaer, Joachim van den (1)]

BOETZELAER (Joachim van den) (1), of van den Boetselaer, was een zoon van Rutger v.d.B. en Anna Schenck, dochter van Willem S., broeder van George Schenck van Toutenburg (zie dl. III, 1132). Deze tak van het geslacht stamde af van Otto van den Boetzelaer (1347-1360) en Alvarne van Geysteren (zie *De Navorscher* LV (1905), 52). Door de verwantschap met George Schenck van Toutenberg erfde Joachim met zijn broeders Steven en Oswald de bezittingen, die oorspronkelijk aan Anna de Vos van Steenwijk, de vrouw van George Schenck van Toutenburg hadden behoord. Na verschillende lotgevallen waren deze goederen in het bezit gekomen van haar zoon Frederik Schenck van Toutenburg (zie dl. II 1280), na wiens dood, 25 Aug. 1580, oneenigheid over deze erfenis ontstond. Het hof van Utrecht wees ze bij vonnis van 31 Juli 1585, met voorbijgaan van Frederik's bastaarden en de kapittelen toe aan de zoons van Rutger van den Boetzelaer. Tot deze bezittingen behoorde ook de havezate Batinge, die Joachim 6 Sept. 1590 op eigen naam had aanvaard, doch die hem betwist werd door de erfgenamen van Johan van den Clooster, eveneens verwant met het geslacht de Vos van Steenwijk. Eerst in 1601 maakte van den Boetzelaer zich met behulp van graaf Willem Lodewijk met geweld van Batinge meester. Over de opbrengst van deze bezittingen zijn echter nog langdurige processen gevoerd, o.a. met Johanna van den Clooster, de weduwe van Evert van Ensse, welk proces 19 Aug. 1611 wordt vermeld. 13 April 1629 vinden we zelfs nog een uitspraak in deze geschillen. Misschien komt Joachim, die zich door deze erfenissen heer van Toutenburg en Batinge kon noemen, ten gevolge van deze twisten eerst 25 Juni 1601 in de drentsche ridderschap voor. 30 April 1602 teekent hij het eedsprotocol, hij schijnt echter niet veel in Drente vertoefd te hebben, zoodat zijn zoon Rutger 19 Febr. 1613 in zijn plaats admissie in de ridderschap verzocht, wat werd toegestaan. Hij zelf vroeg 7 Oct. 1619 zitting te mogen nemen in de overijselsche ridderschap, welk verzoek op den volgenden landdag in overweging genomen zou worden. 19 Sept. 1622 droeg hij het huis Batinge met andere bezittingen over aan gecommitteerden van ridderschap en steden van Overijsel, waarna zijn zoon Rutger ze in leen ontving. Joachim van den Boetzelaer was eerst gehuwd

met Elisabeth van Echten, uit welk huwelijk twee zoons, den reeds genoemden Rutger, en Willem Jurriaan werden geboren, later met Lucia van Reede, weduwe van Adolf van Rechteren. Van dit tweede huwelijk is een huwelijkscontract van 14 Sept. 1598 bewaard.

Zie: R.O. van Holthe tot Echten in den *Nieuwen Drentschen Volksalmanak* X (1892) 207.

Scholte

[Boetzelaer, Joachim van den (2)]

BOETZELAER (Joachim van den) (2), zoon van Willem Jurriaan v.d.B., die volgt, en Johanna Nagell, overl. 1666, werd 17 April 1649 tot de ridderschap van Overijsel toegelaten, maar verzocht 13 Febr. 1664 zijn ontslag in verband met zijn opneming in de drentsche ridderschap. 17 Juni 1653 gaven de Staten-Generaal hem, voor de verkiezing van de Overijselsche Staten, commissie als raad in de admiraliteit van het Noorderkwartier. Na den dood van zijn moeder werd hij 29 Maart 1659 door Willem Thomas Quaat, drost en erfhofmeester van Gelre en Zutfen, beleend met de tienden te Halteren in de Over-Betuwe, bij welke gelegenheid hij van den Boetzelaer tot Toutenburg, Westerholt en Halteren wordt genoemd. 8 Sept. 1663 sloot hij op Batinge huwelijksvoorwaarden met Batina van Loen, dochter van den ritmeester Frans Roeland van Loen tot de Harsevoert, een broeder van Batina van Loen, de vrouw van den drost Rutger van den Boetzelaer. Op den landdag van 23 Febr. 1664 deelde Rutger van den Boetzelaer mede, dat hij aan zijn neef Joachim het huis Entinge had overgedragen en vroeg voor hem admissie in de drentsche ridderschap, wat werd toegestaan. 28 Febr. 1665 besloten de staten van Drente, dat Joachim, daar hij van zijn sollicitatie voor de deputatie der ridderschap had afgezien, voor 1666 in het college van drost en gedeputeerden zou worden gekozen. Hij overleed echter reeds in het begin van 1666, zooals uit het protocol van den landdag van 27 Febr. 1666 blijkt.

Zie: R.O. van Holthe tot Echten in den *Nieuwen Drentschen Volksalmanak* XVII (1899) 155.

Scholte

[Boetzelaer, Joost Rudolf van den]

BOETZELAER (Joost Rudolf van den), zoon van Willem Jurriaan v.d.B., die volgt, en Johanna Nagell, kreeg 2 Maart 1669 wegens zijn bezitting Batinge, die hij van zijn oom Rutger van den Boetzelaer had geërfd, zitting in de ridderschap van Drente. Over deze erfenis was oneenigheid ontstaan tusschen de familie van Loen en Joost Rudolf, die er tegen protesteerde, dat hem alleen Batinge met alle schulden onder bezwarende voorwaarden werd gelaten, terwijl de familie van Loen Entinge zou erven met alle aangekochte en meubilaire goederen. Blijkbaar zijn de partijen tot overeenstemming gekomen, 10 Nov. 1669 werd tenminste door den etstoel een accoord, dat den vorigen dag was gesloten, goedgekeurd. Volgens het lottingsprotocol van 16 Maart 1697 was er 16 Jan. 1671 een scheiding gemaakt, waarbij Batinge aan van den Boetzelaer en Entinge aan Rutger van Loen was gekomen, terwijl ieder blijkbaar de helft van de schulden zou dragen. Op verschillende lottingen van den etstoel werd Joost Rudolf wegens deze schulden en wegens de door den drost gemaakte legaten aangesproken, op den landdag van 15 Febr. 1676 werd hem op zijn verzoek drie jaar toegestaan om zijn

schuldeischers te voldoen, mits hij de renten betaalde. 26 Febr. 1684 vroegen de voogden van de kinderen van ritmeester van Echten, of zij

op zijn goederen in Gelderland mochten procedeeren, omdat hij zijn bezittingen in Drente, waaronder Batinge, reeds in 1675 aan Roelof van Echten tot Echten had overgedragen. Van den Boetzelaer antwoordde 17 Juni 1684 hierop, dat deze afstand geen voortgang had gevonden en dat hij zijn domicilie altijd in Drente had gehad, waarop de etten verklaarden, dat de zaak hier moest dienen. In Gelderland bezat hij o.a. Halteren in de Over-Betuwe, waarmee hij 15 Maart 1666, na den dood van zijn broeder Joachim, door Willem Thomas, vrijheer van Quadteet, was beleend. Nadat echter van den Boetzelaer 6 Juli 1685 Batinge en alle bijbehoorende bezittingen aan Elbert Antoni van Palland had overgedragen, welke overdracht op de lotting van den etstoel van 6 Juni 1688 was erkend, werd het proces gevoerd tusschen de partijen van Echten en Palland. Van den Boetzelaer had toen geen zitting meer in de drentsche ridderschap.

Zie: R.O. van Holthe tot Echten in den *Nieuwen Drentschen Volksalmanak* XVII (1899), 169.

Scholte

[Boetzelaer, jhr. Rutger van den]

BOETZELAER (jhr. Rutger van den), overl. in 1668, zoon van Joachim van den Boetzelaer en Elisabeth van Echten, kreeg 19 Febr. 1613 in plaats van zijn vader zitting in de ridderschap van Drente en werd 19 Sept. 1622 beleend met Batinge en de daarbij behoorende goederen. Hij maakte 17 Febr. 1614 voor het eerst en na 19 Febr. 1633 herhaaldelijk deel uit van de commissie voor den rekendag en was van 1615-17, 1625-29, 1630-33, 1634-36, 1638-41, 1643-44 gedeputeerde. Op den landdag van 18 Juni 1616 stonden de staten van Drente aan Herman Geerts toe zijn ambt als ontvanger der contributiën over te dragen aan Rutger van den Boetzelaer, mits deze bepaalde waarborgen stelde, aan welke voorwaarde werd voldaan. Wel maakten de eigenerfden 24 Febr. 1617 bezwaar tegen zijn comparitie in de ridderschap wegens zijn ambt, maar bij besluit van 9 Dec. 1617 werd hij door de staten gedurende zijn leven gehandhaafd. 29 Jan. 1621 vroeg hij vermeerdering van traktement, omdat hij door het eindigen van het twaalfjarig bestand elders zou moeten wonen, waardoor hij als ontvanger grootere uitgaven zou hebben. Hij kreeg 4 Juni 1621 ten antwoord, dat hij geduld moest hebben tot de financiën van Drente in beteren toestand zouden zijn. Hij wist echter te bewerken, dat bij besluit van 30 Nov. 1621 het ontvangerschap van Coevorden met het algemeen ontvangerschap werd vereenigd, voor welke gecombineerde betrekkingen hij een salaris van ƒ 800 zou ontvangen. Hij bekleedde deze functies tot 10 Jan. 1625, toen gaven de staten hem, wegens zijn benoeming tot gedeputeerde, verlof zijn ambt over te dragen aan Johan Struick, echter met de bepaling, dat in het vervolg dergelijke overdrachten alleen door de staten zouden geschieden. Op de lotting van den etstoel van 21 April 1628 komt hij het eerst als nieuwgekozen ette uit het dingspel Diever voor, tot 1640 bleef hij lid van den etstoel. 22 Maart 1641 werd hij in de commissie benoemd, die aan Willem II de acte van survivance van het stadhouderschap zou brengen. Op de lotting van 8 Dec. 1640 wordt hij voor den eersten keer vermeld als assessor van den drost, in 1643 werd hij in plaats van Roelof van Echten tot Echten tot drost van Drente en kastelein van Coevorden benoemd. Deze benoeming ging met eenige moeilijkheden gepaard. Van den Boetzelaer was nl. aangesteld

door de Staten-Generaal en het was de vraag, of dit lichaam dan wel het bestuur van Drente het recht van benoeming had. 5 Dec. 1643 hadden de staten van Drente, in weerwil van een uitdrukkelijke aanschrijving van de Staten-Generaal om zich van dergelijke handelwijze te onthouden, Willem Hendrik van Welvelde ter Clencke tot drost aangesteld, zij zagen zich echter genoodzaakt 19 Jan. 1644 onder protest de benoeming van van den Boetzelaer te aanvaarden. Van Welvelde werd tevreden gesteld met de schriftelijke belofte, dat hij de waarschijnlijke opvolger van van den Boetzelaer zou worden. 4 April 1644 wordt de drost Rutger van den Boetzelaer, heer tot Toutenburg, Batinge en Entinge, heer van Windischen Eschbach genoemd. Het huis Entinge was door hem gekocht van de voogden van de erfgenamen van Berend van Hackfort.

Van den Boetzelaer was ook in militairen dienst. 19 Sept. 1645 beloofden de staten van Drente hem, dat hij bij de eerstvolgende vacature aan het hoofd van een compagnie zou worden geplaatst. 3 Maart 1659 stonden zij hem de survivance van zijn compagnie toe voor zijn neef Rutger van Loen, vaandrig bij die compagnie, terwijl zij hem 12 Febr. 1661 verlof gaven bij zijn leven deze compagnie aan zijn neef af te staan. Door de bezitting Batinge stonden de van den Boetzelaer's in nauwe betrekking tot het dorp Dwingelo. Zoo vinden wij 10 Febr. 1633 vermeld, dat het legaat van Henderika van Ripperda aan de armen te Dwingelo door Rutger van den Boetzelaer belangrijk werd vergroot. Tot aan de fransche revolutie bewaarde de kerk vele herinneringen aan den drost. Boven een van de deuren stond in een zerk zijn naam met de betiteling erfcollator en fundator van de kerk gebeiteld, ook op den preekstoel las men hetzelfde opschrift. Het is echter meer waarschijnlijk, dat men hem als begunstiger dan als stichter der kerk moet beschouwen. Het vroegere orgel, waarop portretten van van den Boetzelaer en zijn vrouw Balina van Loen waren aangebracht en dat den datum 14 Mei 1665 droeg, was evenals de avondmaalsbeker, een geschenk van den drost en zijn vrouw. Hij bezocht de vergaderingen van de broederschap van den Heiligen Anthonius, van welke vereeniging hij misschien beschermheer is geweest. Bij kwesties, die in latere tijden herhaaldelijk over het collatierecht ontstonden, beriep men zich meermalen op het door van den Boetzelaer uitgeoefende recht. Toen er in 1638 voor het landschap Drente een nieuwe kerkorde werd vastgesteld, behoorde van den Boetzelaer als vertegenwoordiger van den Stadhouder tot de gecomitteerden, die het stuk moesten teekenen.

Van den Boetzelaer was driemaal gehuwd. Blijkens een koopacte van 6 Dec. 1613 was hij toen gehuwd met Henderika Ripperda, waarschijnlijk een dochter van Maurits Ripperda, heer van Vorden enz. te Doornum en Maria van Wijlich, weduwe van Geert van den Clooster. 10 Mei 1630 werden huwelijksvoorwaarden gemaakt tusschen Rutger van den Boetzelaer en Anna van Echten, dochter van Reinold van Echten en Anna van Welvelde, over welke voorwaarden na den dood van Anna van Echten geschil ontstond, zooals blijkt uit het protocol van de lotting van 8 Dec. 1640. Ook werd de geldigheid van het testament, door van den Boetzelaer en zijn echtgenoote 30 Juni 1638 gemaakt, betwist. De derde vrouw van van den Boetzelaer was Batina van Loen, die in de huwelijksvoorwaarden van 7 Dec. 1639 een dochter genoemd wordt van

Casper van Loen tot de Harzevoert en Bretler en van Theodora van Munster. Op den landdag van 22 Maart 1648 hechtten de staten van Drente hun goedkeuring aan de testamentaire beschikkingen van den drost en zijn vrouw, dit testament werd echter later vervangen door een ander, dat 9 Nov. 1666 eveneens door de staten werd goedgekeurd, terwijl zij tevens beloofden, dat zij na den dood van van den Boetzelaer zijn weduwe zouden beschermen en voorzoover dat in hun macht stond zouden zorgen, dat de bepalingen van het testament werden nageleefd. Dit geschiedde echter niet zonder eenige processen.

De orgeldeur met het boven reeds vermelde portret kwam in het bezit van Mr. C.Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam op Huize Sandwijck te de Bilt.

Zie: R.O. van Holthe tot Echten in den *Nieuwen Drentschen Volksalmanak* XI (1893) 219; verder *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* III (1885), 167; VIII (1890), 37; Magnin, *Geschiedkundig overzicht van de besturen van Drente* III, 231. 179 2de stuk.

Scholte

[Boetzelaer, Rutger Wessel baron van den]

BOETZELAER (Rutger Wessel baron van den), heer van Asperen en van de Merwede, oudste zoon van Rutger van den Boetzelaer en van Agnes de Bailleul, geboren in 1566. Hij was in 1598 gehuwd met Amelia van Marnix, dochter van Philips van Marnix van St. Aldegonde (I, kol. 1307), welke in 1604 overleed. In 1605 had hij zich in ondertrouw verbonden met Anna van Hornes, dochter van den baron van Boxtel, welke in hetzelfde jaar voor het voltrekken van het huwelijk overleed. Daarna is hij getrouwd met Maria van Zuyen, weduwe van Jan van Huchtenbroek. Hij overleed den 1. October 1632.

In zijne jeugd diende hij onder prins Maurits, 1595 als ritmeester, streed als zoodanig 1597 bij Turnhout, 1600 bij Nieuwpoort. In 1604 volgde hij zijn vader op als heer van Asperen. Op den 14en October 1612 werd hij door keizer Matthias met zijne beide broeders Werner Adolf en Gideon van den Boetzelaer tot vrije baronnen van het Heilige Roomsche rijk verheven. In 1613 beschreven in de ridderschap, bleef hij langen tijd voorzitter van Gecommitteerde raden.

Hij behoorde in 1618 tot de Gecommitteerden van de Staten-Generaal bij het afdanken der waardgelders te Utrecht. Na de gevangenneming van Oldenbarnevelt, ondernam hij met Jan van Beieren, heer van Schagen, eene poging om hem te doen ontslaan. Doorgedrongen tot aan de kamer, waar de advocaat zat, begeerden zij, dat men hem losliet. Het gerucht, hetwelk dit maakte, deed den Prins uitkomen en bevelen, dat men de edellieden zou ontwapenen, en hen voorts zou bewaken, totdat men hierop het goedvinden der algemeene Staten verstaan zou hebben. Tegelijk verklaarde hij, dat men hen, zijns bedunkens, met eene bestraffing, onder handtasting, zou mogen ontslaan, gelijk geschiedde.

Van Boetzelaer was een man van groote geleerdheid. Ook als dichter heeft hij zich bekend gemaakt nml. door zijn: *Eerste week der Scheppinge des Waerelds*, gedaan in 't François bij G. de Saluste, Heere van Bartas, vertaeld door R.W. van den Boetzelaer ('s Grav. 1622, 4°.); *Méditations Christiennes sur trois Pseaumes du Prophète David*, composées en rime Françoise (à la Haye 1622, 8°.).

Bij zijn eerste vrouw verwekte hij twee zonen en een dochter, van welke zijn oudste zoon

Rutger, als jongeling van groote verwachting overleed, na in 1618 te Leiden een latijnsche redevoering over het nut der eendracht te hebben laten drukken. Voor de opdracht aan de Staten, werd hem, naar de gewoonte dier tijden, 150 gulden geschonken.

Zie: v. Gouthoeven, *Chronijcke van Holland*, bl. 156; v. Leeuwen, *Bat. Ill.* bl. 875; van Hoogstraten en Brouërius van Nidek, *Groot Algem. Hist. Woordenboek*, die hem allen abusievelijk alleen Wessel noemen; Luiscius, *Algem. Hist. Woordenboek*; Beekman, *Beschrijving van Asperen*, bl. 255-259; Wagenaar, *Vaderlandsche Historie*. dl. X, bl. 226 en 259; v.d. Monde, *Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht*. VIII, 1842, bl. 50; Kok, *Vaderlandsch Woordenboek* VII, bl. 645; Hooft, *Gedichten*, uitg. d. Leendertz, I, bl. 151; Vondel, *Dichtwerken*, uitg. v. Lennep I, bl. 317; Anna Roemers Visscher, *Gedichten*, uitg. d. Nic. Beets II, blz. 45, 105; J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*. 2e dr. dl. 3, bl. 251; A. Beekman, *Influence de du Bartas sur la Littérature Néerlandaise*, bl. 90; *Maandblad Nederl. Leeuw*, Jrg. 1925, kol. 34-36; *De Nederlandsche Adel*. 1e Jrg. 1925, bl. 21; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche leger* II, 111, 211, 222, 223.

Hoogeveen

[Boetzelaer, Willem Jurriaan van den]

BOETZELAER (Willem Jurriaan van den), zoon van Joachim van den Boetzelaer en Elisabeth van Echten, overl. waarschijnlijk kort voor 1 Oct. 1654, wordt in de huwelijksvoorwaarden, die hij 17 Aug. 1620 sloot met Johanna Nagell, dochter van Joost Nagell van Ampsen en Gerlichs van der Capellen op den Dam, van den Boetselaer tot Toutenburg, heer van Wendisch en Eschbach genoemd. In 1635 bewoonde hij een deel van het slot Toutenburg, waarvan kapitein Lawick een ander gedeelte bewoonde. 16 Mei 1650 beleende Barthold van Gent hem als man en momber van Johanna Nagell met de tienden te Halteren in de Over-Betuwe. In 1639 of 1640 werd hij in de overijselsche ridderschap opgenomen. Hij had drie kinderen Joachim, Joost Rudolf, die voorgaan, en Elisabeth Geertruid, die wij in 1647 vermeld vinden als vrouw van Johan van Echten tot Echten.

Zie: R.O. van Holthe tot Echten in den *Nieuwen Drentschen Volksalmanak* X (1892), 218; J. van Doorninck, *Geslachtkundige aanteekeningen ten aanzien van de gecommitteerden ten landdage van Overijsel* (1871) 117.

Scholte

[Bogaers, Julianus Egidius]

BOGAERS (Julianus Egidius), geb. te Helmond 28 April 1807, overl. te Cuyk 2 December 1882, zoon van den fabrikant Henricus B. en van Catharina Sanders, had in Sept. 1826 de klasse der rhetorica beëindigd en trok het volgend jaar te voet naar Rome om daar zijn studiën voort te zetten. Aan het collegium Romanum verwierf hij in 1829 den graad van licentiaat in de wijsbegeerte en 17 Dec. 1831 werd hij te Rome priester gewijd. Na in 1833 assistent te Berlicum geweest te zijn, werd hij 20 April 1834 kapelaan te Maastricht in St. Servaas. 2 Oct. 1841 werd hij benoemd tot professor in de theologie aan het seminarie te Roermond, doch spoedig daarna vertrok hij weer naar Rome om zijn studiën te voltooien. In September 1847 promoveerde hij tot doctor in de theologie. Naar het vaderland teruggekeerd, werd hij in Maart 1852 pastoor te Groot-Linden en 1 Sept. 1858

pastoor te Cuyk. Van 1852 af was hij tevens deken over het gelijknamige dekenaat. Hij werd eerekamerheer van Z.H. paus Pius IX, examinator-synodalis, buitengewoon kamerheer van Z.H. Leo XIII en kanunnik van het kathedraal kapittel van 's Hertogenbosch. Na het geruchtmakende ‘bannissement’ van Mgr. Graaff, apost. vicaris van Nederl. Indië in 1846, werd door Mgr. Zwijsen aan Jul. Bogaers gevraagd, of deze geneigd was als diens opvolger naar de Oost te vertrekken, voor welke eer deze echter bedankte.

Zie: *Taxandria* XXIV, 140; *Bossche Bijdragen* III, 280-84; A. Frenken, *Genealogien van aan elkaar verwante Meierijsche geslachten* 18; L. Schutjes, *Gesch. v.h. Bisdom 's Hertogenbosch* III, 257, 409, 821; IV 134; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond* 40-41.

Heeren

[Bogaert, Hendrik]

BOGAERT (Hendrik), ter dood gebracht 7 April 1572, is na de inneming van den Briel het eerste slachtoffer geweest onder de vele priesters en kloosterlingen, welke daar zijn gemarteld. De stad kreeg daarom den bijnaam van ‘De Heeren-boomgaerd’. Ofschoon B., als vader van zes kinderen, een ergerlijk leven achter zich had, aarzelde hij toch niet om tegen het naderen van het Paaschfeest zijn veilige schuilplaats op het vasteland van Zuid-Holland te verlaten, en in een roeischuitje op Goeden Vrijdag de Maas over te steken, opdat zijn parochianen te Hellevoetsluis de h. sacramenten zouden kunnen ontvangen. Nadat hij op eersten Paaschdag de Hoogmis had gezongen, viel de pastoor bij het verlaten van zijn kerk in handen van Marinus Brand, den onder-bevelhebber van Lumey; het waren eenige van zijn eigen parochianen, welke hem hadden verraden. Men voerde den pastoor aanstonds naar den Briel. Toen B. weigerde afvallig te worden, werd hij op bevel van Lumey gehangen, nadat men hem eerst, op dezelfde manier als Christus, aan handen, voeten en aangezicht had gewond. Ook een tweede slachtoffer van Lumey's priesterhaat, de vijf-en-tachtigjarige Andreas, pastoor van Heinenoord, is vóór zijn gewelddadigen dood in den Briel, op gelijke manier verwond.

Zie: P.v. Opmeer, *Martelaers-boeck* (Antw. 1702).

Hensen

[Bogaerts, Siardus]

BOGAERTS (Siardus), omstreeks 1614 geboren, vermoedelijk te Oisterwijk, overleden 5 Januari 1670 te Huybergen. Hij deed zijn plechtige geloften in het Wilhelmieten-klooster te Huybergen 12 November 1634. De hoogere studiën volbracht hij op kosten van den markies van Bergen op Zoom te Leuven, waar hij o.a. de lessen in de wijsbegeerte volgde van Arn. Mennckens. Na zijn priesterwijding werd hij pastoor te Putten (Brab.), waar hij na enkele jaren een nieuw bedehuis bouwde op spaansch grondgebied. Na den dood van prior Beyhaerts (I, 342) kozen zijn medebroeders hem als hun prior, welke keuze 25 Mei 1651 door den provinciaal werd bekrachtigd. Vijf jaren later, 3 October 1656, werd hij in het provinciaal kapittel te Brugge gekozen tot hoofd der 14 kloosters, welke de eenig overgebleven provincie der Wilhelmietenorde vormden. Vier jaren bleef hij provinciaal. Herhaaldelijk reisde hij naar 's Gravenhage, om daar de belangen voor te staan van zijn klooster, dat voor een gedeelte op staatsch grondgebied lag. Bijna alle kloosters uit de zuidelijke provinciën, welke goederen bezaten in de nederlandsche gewesten, stelden hem aan tot vertegenwoordiger, vooral in zake de ‘collaterale successie’. Het

klooster-archief bezit eenige dossiers van de processen, waarin Bogaerts was gemoeid, o.a. van het kapittel te Kortrijk, van de familie Egmont e.a.

Zijn in 1653 geschilderd portret wordt in het

Instituut St. Marie te Huybergen bewaard, waar in het pand ook zijn wapenschild is ingemetseld: drie groene boomen in een zilveren veld, met het devies: omnibus meis umbra.

Zie: *Handelingen van het Prov. Genootsch. van K. en. W. in Noord-Brabant* 1897-1903, bl. 11; *Analectes pour servir à l'hist. ecclés. de la Belgique* XXXII, 66, XXXIII, 218; *Taxandria* XIII, 281.

Juten

[Bohl, Mr. Joan]

BOHL (Mr. Joan), geb. 8 Oct. 1836 te Zierikzee als zoon van Joan B. en Joanna Thans. overl. 21 Oct. 1908 te Amsterdam, werd aanvankelijk opgeleid voor den handel en vertoefde gedurende vele jaren in verschillende landen van Europa, waar hij vooral belang stelde in staatsrecht en staathuishoudkunde; hij studeerde sedert 26 Sept. 1862 aan de universiteit te Leiden en promoveerde daar 2 Febr. 1865 op proefschrift *Een tweetal vragen van Nederlandsch regt*, bevattend een burgerrechtelijke verhandeling *Beschikkingen ten behoeve der armen*, en een strafrechtelijke verhandeling *Misdrijven van post-beambten*. Hij vestigde zich daarna als advocaat te Amsterdam. Schreef onder verschillende pseudoniemen, als: Diodorus B., Constantijn Ager, Quos Ego, Hendrik Smits; zijn eerste novellen gaf hij op 15-jarigen leeftijd uit; behalve talrijke artikelen in het Fransch, verschenen van zijn hand o.m.: *Horsa en Iliandi of Heidenleer en Christenwet* (1855); *Willibrordus of Heidenleer en Christenwet* (1855); *Bonifacius of waarheid en dwaling*, deze drie boeken bevatten 'middeleeuwsche zedeschetsen'; (1857); *Hemeltelg en Wereldling* (1858); *Blijf bij ons* (1859); *Pius VII en zijn tijd* (1861-62); 4 bundels *Geschiedkundige werken, novellen en gedichten* (1863-64); *Waarom*? roman door Quos Ego; (1863); *Het Handschrift, schetsen der VIe eeuw* (1866); *Oom Adriaan* (1866); *Najaarsbladeren* (1867); *De Godsdienst uit staat- en regtkundig oogpunt* (1871; duitsche vertaling 1874); *Dante Alignieri, Goddelijke Komedie, in Nederl. verzen vertaald met verklaringen en geschiedkundige aanteekeningen* (1876-78-83); *Canzonen*, een bundel gedichten in terzinen (1886); *De raad der advocaten in Abdera* (1893); vertaalde uit het Spaansch en Italiaansch verschillende romans. Als roomsch-katholiek schrijver en politicus stond Bohl in nauwe betrekking tot het tijdschrift *de Wachter* en zijn redacteuren, Lipman en Schaepman. Tusschen den laatste en B. rezen moeilijkheden o.a. naar aanleiding van een recensie van Schaepman over B 's boek *De Godsdienst uit staat- en rechtskundig oogpunt* (in *de Wachter* 1872), die aan B. een verweer in de pen gaf, dat te omvangrijk werd geacht om in het tijdschrift zelf te verschijnen en afzonderlijk uitkwam als *Kritiek in de 'Wachter'* (1872). Bohl bleef voortaan de bestrijder van Schaepman, met wiens politieke inzichten hij niet instemde. Hij won een proces, waardoor de naam van *De Wachter* kwam aan Bohl's in 1876 gesticht *Nederlandsch Dante-orgaan*, terwijl Schaepman zijn tijdschrift bij een anderen uitgever moest voortzetten als *Onze Wachter*.

Van groote beteekenis voor den handel waren nog zijn *Code de commerce du royaume d' Italie, traduit, commenté et comparé aux principaux codes étrangers et au droit romain* (Paris 1884) en *Code de commerce Roumain, comparé aux principaux codes de commerce européens, précédé et suivi d' études historiques et juridiques* (Paris 1895).

B. was o.a. buitenlandsch eerelid van de Kon. Vlaamsche Academie. Vooral door zijn Dantevertaling is hij bekend geworden.

Bohl huwde 10 Juni 1869 met C o r n e l i a P e t r o n e l l a J o a n n a T a c h i (geb. 21 Maart 1844 te

Zierikzee, overl. 20 Jan. 1910 te Amsterdam), uit welk huwelijk twee dochters en drie zoons, waaronder Mauritius Cornelius Maria, pastoor te Zandvoort, en Mr. Joachim Rafaël Dante, advocaat te Amsterdam.

Zie o.a.: J. Persijn, *Dr. Schaepman* II (1916), bl. 320-330.

Kossmann

[Boissevain, Jan]

BOISSEVAIN (Jan), geb. te Amsterdam 12 Dec. 1836, overl. te Bellagio aan het meer van Como 13 Mei 1904, was de zoon van G.J. Boissevain, reeder van zeilschepen, en M. van Heukelom. Hij kwam vroeg in de zaken zijns vaders en werd daarvan na diens overlijden in 1875 het hoofd. Reeds in 1856, toen eene commissie benoemd was omtrent het Suezkanaal en de gevolgen van den aanleg daarvan voor ons land, hield hij zich met de studie, welke schepen op den duur de beste voor de vaart naar Indië zouden zijn, bezig. Het was de tijd van de zeilschepen met hulpstoomvermogen, die echter op den duur niet voldeden. Engeland wapende zich met het oog op de aanstaande totstandkoming van genoemd kanaal om bij de opening gereed te zijn, hierop werd door Boissevain de aandacht gevestigd. Deze waarschuwing sloeg bij de amsterdamsche groote kooplieden in, 17 Aug. 1869 werd te Amsterdam eene vergadering gehouden en als gevolg daarvan constitueerde zich 19 d.a.v. eene commissie tot bevordering der stoomvaart op Nederlandsch Indië, bestaande uit J.G. Boelen, J. Bunge en Boissevain. Zij berekenden, dat de stoomvaartlijn, die den naam ‘Nederland’ zou bekomen, moest beginnen met een kapitaal van 3½ millioen gulden. Prins Hendrik teekende voor ƒ 400000 en werd tot eere-voorzitter benoemd. Op 26 Mrt. 1870 bleek, dat slechts voor ongeveer 2½ millioen was ingeschreven, hoewel de vele aanvallen die op de plannen en vooral op de begrootingen gedaan waren, op grondige wijze in een artikel in het *Algemeen Handelsblad*, in hoofdzaak zonder twijfel door Boissevain gesteld, wederlegd werden. Intusschen is later duidelijk genoeg gebleken, dat de 16% 's jaars, die als dividend werden voorgespiegeld, te optimistisch bezien waren. Op 4 Apr. 1870 had eene tweede inschrijving plaats en de 3½ millioen werden volteekend; de Prins had zijne inschrijving verdubbeld.

De Prins en vele anderen zouden gaarne gezien hebben, dat althans een der schepen op de werf van P. van Vlissingen en Dudok van Heel te Amsterdam gebouwd zou worden, maar Boissevain en zijne ambtgenooten, middelerwijl tot 10 uitgebreid, waaronder twee rotterdamsche kooplieden, achtten eene werf in Groot-Brittannië beter. De 4 schepen, met welke begonnen is, zijn bij de firma John Elder te Glasgow gebouwd. De directeuren waren Boissevain, Boelen en C.E. Viehoff. Daar het Noordzeekanaal nog slechts in aanleg was, moest uit den Helder worden uitgevaren. Op 18 Mei 1870 vertrok het eerste stoomschip, de ‘Willem III’. Het geraakte in het engelsche Kanaal in brand.

Daar het verkeerd geacht werd, dat Boelen tegelijk cargadoor der maatschappij was, en daar Viehoff ontslag nam, werden 31 Mei 1872 naast Boissevain tot directeuren gekozen C.W.J. Ramann, reeds directeur eener andere stoomvaartmaatschappij, en de zeeofficier M.L.J. van Asperen. De laatste nam eenige maanden later ontslag en werd vervangen door zijn ambtgenoot P.E. Tegelberg.

De verhooging van den tol door het kanaal van Suez en van de steenkolenprijzen maakte, dat men den eersten tijd met verlies voer. Op 13 Maart 1873 bood prins Hendrik, die bijna geregeld de

bestuursvergaderingen van de 'Nederland' in deze moeilijke tijden leidde, de fondsen renteloos aan voor den bouw van een vijfde schip, een aanbod, hetwelk dankbaar aanvaard werd. Deze bouw droeg veel bij tot versterking der maatschappij, en voor het eerst kon over 1874 een dividend, en wel van 5%, uitgekeerd worden. Later, toen er weder eenige slechte jaren kwamen, vond de Prins goed, dat de geleende gelden nog niet teruggegeven werden. Nadat Boissevain aan het hoofd van de zaken zijns vaders gekomen was, werden deze, daar hij het met de 'Nederland' te volhandig had, in de eerstvolgende jaren geliquideerd.

Eenige jaren later werden de zaken der maatschappij veel vergemakkelijkt en minder kostbaar gemaakt door twee omstandigheden.Vooreerst doordat na de opening van het Noordzeekanaal in 1876 de plaats van afvaart naar Amsterdam werd overgebracht. Daar Amsterdam nog niet gereed was, kon eerst in 1879 over een terrein aan de Rietlanden, vrij ver oostwaarts van Amsterdam, beschikt worden. Dit terrein werd in 1883 verruild tegen een meer nabij de stad gelegen terrein aan de door de stad in het IJ aangelegde Handelskade. Eene tweede verbetering was, dat sedert Dec. 1880 de stoomschepen in de haven van Batavia, Tandjong Priok, konden aanleggen. Vroeger moest geankerd worden op de reede van Batavia, eenige kilometers van den wal, en de goederen moesten met prauwen van en naar den wal vervoerd worden, hetgeen groote kosten vorderde, daar de prauwen, om in de haven van Batavia te kunnen binnenkomen, niet dieper mochten gaan dan 1.80 meter.

In 1877 werd een vaste veertiendaagsche, in 1882 zelfs een tiendaagsche dienst ingericht. In 1887 werd in overleg met de Rotterdamsche Lloyd besloten, dat de eene week eene stoomboot van die maatschappij, de andere week eene van de Nederland zou uitgaan, zoowel van Indië als van Nederland. Hiervan was het gevolg, dat nu een voordeelige overeenkomst betrekkelijk het postvervoer met het Rijk gesloten kon worden.

Intusschen bleven rampen aan de maatschappij niet bespaard. In 1873 had T.C. Scholl de concurreerende stoomvaartlijn Java opgericht, die evenwel spoedig te niet ging. Veel nadeel werd ondervonden door breken van schroefbladen door het stooten op ondiepten in het Suezkanaal. De groote ramp met de 'Koning der Nederlanden' in Oct. 1881 was wellicht een gevolg van het losraken van de verbinding van de schroeftunnel en het stoomschip.

Ten einde steeds de gelegenheid te hebben, de stoomschepen te kunnen nazien en herstellen, was een dok onvermijdelijk. Aan het Nieuwediep waren de Rijksdokken daarvoor beschikbaar totdat de minister van Marine jhr. H.O. Wichers (V, kol. 1120) dit gebruik in 1878 verbood. Daarom werd in dat jaar met hulp der 'Nederland', die daarin ruim ƒ 300.000 aandeel nam, de Amsterdamsche droogdokmaatschappij opgericht.

Ook met de vaart tusschen de verschillende belangrijke havens in Nederlandsch-Indië heeft Boissevain bemoeienis gehad. In de helft der 19e eeuw was deze vaart in handen van het gouvernement. De maildienst tusschen Batavia en Singapore geschiedde sedert 1845 door schepen van de Marine. In 1849 waren er verder 9 gouvernementsschepen voor het vervoer van passagiers en goederen, en een particulier stoomschip, dat van Batavia op Soerabaia voer. In 1852 werd met W. Cores de Vries eene overeenkomst gesloten voor eenige maandelijksche vaste diensten. In 1854 werden deze diensten uitgebreid en werd het

vervoer der mail naar Singapore mede opgenomen. Het Rijks-subsidie was het eerste jaar ƒ 140.000, de volgende jaren ƒ 160.000. In 1859 mislukte eene aanbesteding van de bediening der paketvaart over geheel Indië en daarna werd eene overeenkomst gesloten, waarbij het Rijk 's jaars ƒ 500.000 subsidie gaf. Op 31 Juli 1863 werd voor de jaren 1866-1875 eene aanbesteding gehouden, waarbij de firma H.O. Robinson te Londen de laagste inschrijfster was voor ƒ 6.97 subsidie per mijl per ton, neerkomende op ƒ 293.000 's jaars, terwijl de firma Paul van Vlissingen en Dudok van Heel ƒ 6.98 gevraagd hadden. Door den minister Fransen van de Putte werd voor ƒ 420 's jaars de paketvaart, gedurende 25 jaren in handen van Engelschen gebracht. De ‘Nederlandsch-Indische stoomvaartmaatschappij’ werd met engelsch geld opgericht en over 1876-1890 werd een contract ad ƒ 198.000 's jaars opgemaakt. Van groot belang was het voor de ‘Nederland’, wanneer dit vervoer door eene werkelijk nederlandsche maatschappij kon geschieden. Op 4 Febr. 1888 was een wetsontwerp ingediend om voortaan met Nederlanders in zee te gaan, en, hoewel het kamerlid Mr. L.W.C. Keuchenius (I, kol. 1246) zich hevig hiertegen verzette, werd het wetsvoorstel, om een subsidie, het eerste jaar van ƒ 660.000, later ƒ 10. - per jaar per mijl, aan die op te richten maatschappij te geven, de wet van 19 Mrt. 1888. Later is het subsidie zeer veel verminderd. In Juli 1888 werd de ‘Koninklijke paketvaartmaatschappij’ opgericht, Boissevain was een harer commissarissen.

Het jaar 1889 was voor hem bijzonder moeilijk, daar hij de belangen van de laatstgenoemde maatschappij en van de ‘Nederland’ moest verdedigen bij het sluiten van overeenkomsten met de regeering, omdat de bestaande tot 1891 liepen. Niettegenstaande de minister van Koloniën de zooeven genoemde Keuchenius, de nederlandsche maatschappijen niet anders dan op gelijken voet met de in engelsche handen zijnde behandelen wilde, heeft Boissevain met behulp van allerlei invloedrijke personen overeenkomsten tot stand weten te brengen, die de beide maatschappijen zeer versterkten. De steun van de ‘Rotterdamsche Lloyd’ was daarbij van groote waarde.

Hoewel de hoofdbetrekking van Boissevain zijn directeurschap van de ‘Nederland’ was, heeft hij zich ook in vele andere opzichten nuttig gemaakt. Hij was commissaris-secretaris van de Hollandsche spoorwegmaatschappij, commissaris van de Twentsche bankvereeniging, vice-president der commissie van toezicht op de landverhuizing, voorzitter der vereeniging voor de arbeidsklasse, die vele arbeiderswoningen te Amsterdam gebouwd heeft, voorzitter van de commissie van toezicht op de filiale Amsterdam van het meteorologisch instituut, lid van het algemeen bestuur van het Zeemanshuis en lid der commissie van toezicht op het lager onderwijs.

Tijdens de crisis van Nov. 1884, toen een aantal koloniale instellingen met ondergang bedreigd werden, heeft Boissevain met 5 andere kapitalisten in enkele dagen 90 millioen bij elkander weten te brengen, waarmede de Nederlandsch-Indische landbouwmaatschappij werd opgericht. Daardoor is zoowel Nederland als Indië voor groote verliezen gevrijwaard. Op 3 Nov. 1868 werd Boissevain tot lid van den raad van de stad zijner inwoning gekozen. Bij zijne periodieke aftreding in Juli 1873 verzocht hij, niet in aanmerking te komen. Op 21 Nov. 1882 werd hij door het kiesdistrict Amsterdam tot lid der Provinciale staten van Noord-

Holland gekozen. Toen het lid der Gedeputeerde staten jhr. Mr. G.J. den Tex bij de periodieke aftreding als lid der Provinciale staten in 1898 niet herkozen was, nam Boissevain ontslag als lid dier Staten, evenals een lid van Ged. Staten deed als zoodanig, met het gevolg, dat den Tex in beide colleges opnieuw gekozen werd. Toen er in het district Amsterdam 7, voor hetwelk hij zitting gehad had, eene vacature ontstond, werd Boissevain 30 Apr. 1901 opnieuw tot lid der Staten gekozen.

Hij was een overtuigd vrijhandelaar, zelfs waar dit niet met het tijdelijk belang zijner firma (toen hij nog reeder was van zeilschepen) overeenkwam. Hij toonde dit, ook door eenige artikelen, die goedkeurden, dat de Nederlandsche handelmaatschappij vroeger ingevoerde maatregelen tot bescherming der nederlandsche zeilvaart op Indië ophief.

Hijschreef: *De Oost- Indische vrachtvaart in* 1868, in den *Economist* van 1869, blz. 683; *Het Suezkanaal in* 1870, in hetz. tijdschr. van 1871, blz. 232.

Hij huwde 15 Mei 1862 met P.J. Brugmans, geb. 4 Mrt. 1838, overl. 23 Mei 1905, bij wie hij vier zonen en vijf dochters had.

Zie omtrent hem en zijne verhouding tot de maatschappij Nederland: M.G. de Boer, *Geschiedenis der Amsterdamsche scheepvaart*, 2e deel, 1e stuk, waarin een portret van hem voorkomt.

Ramaer,

[Bokkel, Lodewijk Johannes Willem ten]

BOKKEL (Lodewijk Johannes Willem ten), geb. te Amsterdam in 1814, overl. te Noord-Scharwoude in 1858. Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Noord-Scharwoude 18 Dec. 1841. Zijne werken waren meest van letterkundigen aard: *De algemeene dankdag in Nederland*, 26 *Sept.* 1847 (Amst. 1847); *De winter* (Amst. 1848); verder verschillende bundels verhalen en gedichten.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 476; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 133.

Knipscheer

[Bol, Jacob Jacobsz.]

BOL (Jacob Jacobsz.), geboren te Antwerpen, woonde te Amsterdam; hij was in Dec. 1599 ruim 25 jaar, maakte als kwartiermeester op ‘de Blijde Boodschap’, de reis van Mahu en de Cordes mee 1598-1600.

Op zestienjarigen leeftijd was hij naar Holland gegaan en was, vóór hij op deze vloot medeging, driemaal op nederlandsche schepen naar Spanje geweest, naar San Lucar de Barrameda, Cadix en Setubal, om zout, olie en wijn te halen. Hij was een arm man, maar kon schrijven; toen hij wegvoer, wist hij niets van de te volgen route noch van Peru; onderweg kwam hij op de hoogte, zoowel van het plan om Japan, Californië en de Molukken te bezoeken, als van de spaansche krijgsmacht in Peru. Dit maakte hem ongerust en hij wendde zich in de Straat van Magalhães tot Sebald de Weert met de vraag of de vloot soms militaire bedoelingen had, maar die had hem gerustgesteld. Hij wist den datum van vertrek, 27 Juli 1598, van de aankomst aan de Straat van Magalhães, 6 April 1599, en van het verlaten der Straat, 4 September, wat één dag mis was (3 September). Hij wist ook, dat men den ingang van de Straat kon herkennen aan drie hooge heuvels, die er uitzagen als kerken; dat had hij van Laurens Claesz, die meer technische bijzonderheden van de Straat wist. Hij kende Santa Maria als rendez-vous en wist, dat het fout op hunne kaarten

stond. Olivier van Noord kende hij persoonlijk en hij had het schip 'De Gouden Leeuw' in Amsterdam zien liggen, evenzoo de acht schepen van van Neck.

Hij was één der zes manschappen, die met Dirck Gerritsz te Valparaiso aan land gingen, hij werd gevangen genomen en legde te Callao de Lima 20 en 21 December 1599 een verklaring af, waaraan alle bovenstaande bijzonderheden ontleend zijn.

Op 1 Juli 1604 werd hij, te zamen met Dirck Gerritsz en vier andere mannen van 'de Blijde Boodschap' door Tymon Barentsz te Lissabon uit de gevangenschap bevrijd (IJzerman, *Dirck Gerritsz Pomp*, blz. 97). Alleen hier wordt aan Jacob Jacobsz de naam Bol gegeven.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. Wieder ('s Gravenh. 1923), I, 66, 83 vlg. en register in deel III (onder Jacobsz.).

Kossmann

[Bolhusen, Joannes]

BOLHUSEN (Joannes), kartuizer, overl. 24 Juni 1455. Hij was geprofest monnik van de chartreuse Koningsdal bij Gent en is prior geweest van het klooster van Sint Andries ter Zaliger Haven buiten Amsterdam. In zijn levenswijze was hij uiterst hard voor zich zelf, maar jegens anderen zacht en vaderlijk. Van hem verhaalt de legende, dat hij veelvuldig geplaagd werd door den duivel. Toen de booze geest er niet in slaagde om hem door zijn gewone middelen te misleiden, beproefde hij het door schrikbeelden. Zoo verscheen de duivel herhaalde malen in de gedaante van een vervaarlijken beer voor het venster van zijn cel. Maar Bolhusen spotte met deze listen en nam dan zijn toevlucht tot het gebed. Wijd had zich de roep van zijn uitmuntende deugdzaamheid verspreid en men heeft aan hem meerdere wonderen toegeschreven.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* II (Monstrolii 1891), 360-361; A. Raissius, *Origines Cartusiarum Belgi* (Duaci 1632), 46-47; A. Raissius, *Auctuarium ad Natales Sanctorum Belgi.*

Scholtens

[Bolk, Bartholomeus]

BOLK (Bartholomeus), geb. omstr. 1680, overl. te Sas van Gent in den zomer van 1719. Hij was daar predikant sedert 9 Dec. 1704. Kort vóór zijn dood heeft hij een boekje uitgegeven in het latijn, en 'liet het bij Borstius drukken'. Ook gaf hij een *Gelegenheidsrede* uit.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 479; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl., 145.

Knipscheer

[Bolwerck, Jacobus]

BOLWERCK (Jacobus), geb. te Leerdam omstr. 1678, overl. te Maastricht 19 Juni 1757. Hij studeerde te Leiden, werd in 1708 hulpprediker in de Hollandsche Kerk te Londen, doch predikant te Spijk reeds 23 Dec. 1708, te Bergen op Zoom op het einde van 1711, te Maastricht 28 Febr. 1723, emeritus Oct. 1748. Nog preekte hij op 8 Maart 1749 bij de huldiging van den prins van Oranje. Hij was ook curator van de latijnsche school te Maastricht, en schreef: *Lijkrede op M. Heijdenrijk* (Utr. 1724). Hij was de zoon van Thomas Bolwerck (zie dl. VI, kol. 148).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 480 v.; *Kerkelijk Handboek* (1878) 626, (1907) Bijl. 159.

Knipscheer

[Bomme, Bastiaan]

BOMME (Bastiaan), geb. 12 Nov. 1802 te Middelburg, overl. ald. 4 Nov. 1858, zoon van Servaas en Clara van den Broecke, werd voor den handel opgeleid en kwam als deelgenoot in de handelsfirma van den Broecke, Luteyn en Schouten. In verschillende maatschappelijke betrekkingen was hij werkzaam en sedert 1850 lid der Provinciale Staten van Zeeland, 1857 lid van Gedep. Staten. De lust tot natuur- en sterrekundige onderzoekingen had hij van zijn vader, die een belangrijke verzameling fraaie instrumenten bezat. Hij deed velerlei waarnemingen en maakte becijferingen op dit gebied; van hem verscheen: *Proeve eener berekening der storingen in de loopbaan der komeet van* 1264 *en* 1556 *tot haren waarschijnlijken terugkeer* (Amst. 1850). Dit omslachtig

werk verrichtte hij te Spa; het werd zoowel in ons vaderland door prof. Kaiser in *Album der Natuur*, 1856 als in het buitenland (*Revue des deux mondes*) en in Engeland door John Russell Hind zeer geprezen. Het Zeeuwsch Genootschap bezit van hem in handschr.: *Renteberekening der Middelburgsche Hulpbank*, de eerste in ons land.

Zie: zijn levensbericht door Lantsheer in *Archief Zeeuwsch Genootschap*; *Konst- en Letterbode* 1858, 385; Nagtglas, *Levensbeschr. van Zeeuwen* I, 50.
Mulder

[Bomme, Leendert]

BOMME (Leendert), geb. te Middelburg in 1727, was een der aanzienlijkste kooplieden dier stad en directeur der middelburgsche assurantieen commercie-compagnieën. Als liefhebber beoefende hij de sterrekunde, natuurkunde en vooral natuurlijke historie en schreef daarover veel in de werken van het Zeeuwsch Genootschap. Prof. Vrolik noemt hem ‘den eersten ontdekker van de werktuiglijke wijs, waarop de Pholaden steenen doorboren’ (*Versl. Kon. Acad. v. Wetensch.* 1853). Van het Natuurkundig Gezelschap te Middelburg ontving hij de zilveren medaille. Zijn redevoering bij de inwijding van het Teeken-college te Middelburg in 1777 is gedrukt. Hij overleed in 1788.

Zie: F. Nagtglas, *Levensberichten* I, 51 en *Hss. verzameling Zeeuwsch Genootschap*.
Mulder

[Bonket, Bartholomeus]

BONKET (Bartholomeus), geb. te Dordrecht 11 Oct. 1767, overl. aldaar 15 Dec. 1838, was de zoon van Johannes Bonket en Adriana van der Hill. In 1790 werd hij lid van het teekengenootschap Pictura.
van Dalen

[Bonket, Johannes]

BONKET (Johannes), geb. te Dordrecht 5 Mei 1802, overleden te Amsterdam in 1893, was de zoon van Bartholomeus Bonket en Neeltje Ritmeester. Hij was eerst kantoorbediende, maar beoefende later de schilderkunst, evenals zijn vader.
van Dalen

[Bonket, Philippus]

BONKET (Philippus), geb. te Vlissingen, was koopman te Middelburg, schreef *Eene opregte Geloofsbelijdenisse van eenige Christenen, welke Gods woord, vervangen in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds, stellen voor den eenigen regel van haar Geloof en leven, zonder Menschelijke bijvoegsels* (Gedrukt voor den Auteur 1719). Hierin toont hij zich een z.g. Hebreeër, doch afwijkend in de voorstelling der Triniteit.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland*^{2}, 197.
Mulder

[Bonte, Jan]

BONTE (Jan) was een der stoutste Middelburgsche commissievaarders, die in den oorlog van 1672-1678 blijken gaf van zeldzame zeemanschap en dapperheid.

Zie: de Jonge, *Nederl. Zeewezen*[2] II, 669, 670.
Mulder

[Bonte, Hugo de]

BONTE (Hugo de) of Bontius, rechtsgeleerde, was van 1560-66 pensionaris zijner geboortestad Middelburg, in welke functie hij Nicolaas de Castro, den eersten bisschop aldaar, in een zeer welsprekende redevoering begroette. Hij vertrok in 1568 naar Brabant en werd in 1574 door Elbertus Leoninus naar den Prins van Oranje gezonden om dezen te bewegen zich met den Koning te verzoenen. Wij hebben van hem een verslag zijner onderhandeling met Oranje te Zaltbommel. Nog eens, met een nieuwe opdracht, bezocht hij den Prins in den zomer van hetzelfde jaar te Rotterdam. In December vergezelde hij Leoninus bij diens bezoek met hetzelfde doel aan den Prins. De verslagen daarvan bij Gachard, *Corr. de Guillaume le Taciturne* III, 373 vv., 381-430. De B. gold voor een zeer geleerd man; hij maakte

ook eenige latijnsche verzen. Hij overleed 3 Juni 1601 te Antwerpen, werd althans in die stad begraven.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland*[2], 26 (geeft zijn grafschrift); voorts F. Nagtglas, *Levensberichten* I, 53.

Mulder

[Bonvoust, Jean Louis]

BONVOUST (Jean Louis), geb. in Frankrijk in 1681, overl. te Utrecht 12 Aug. 1752. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, en werd door den Raad van State belast met den predikdienst te Rijssel 1 Maart 1709. Met zijne ouders was hij uit Frankrijk gevlucht; ook uit Rijssel moest hij vluchten, eerst naar IJperen, waar hij bleef tot in 1714. Hierna is hij te Utrecht als Waalsch predikant beroepen, waar hij stond sedert 7 Oct. 1714 tot zijn emeritaat in 1751. Meermalen was hij voorzitter of secretaris van de Waalsche synode. Hij schreef: *Sermons sur divers textes de l' Ecriture Saincte* (Utr. 1722); *Les dogmes et les préceptes de la vraie religion ou Catéchisme pour l'instruction de la jeunesse* (Utr. 1796); *Le triomphe de la vérité et de la paix* .... (Utr. 1731); *Sermon sur Luc.* 9:28 (Utr. 1736).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 490.

Knipscheer

[Bonzer, Willem]

BONZER (Willem) of Gulielmus Bonserus, een Goudenaar van geboorte, werd in 1581 hoogleeraar in beide rechten te Bologna, en vervolgens secretaris of amanuensis van den cardinaal de Navarre te Rome. In zijn vaderstad teruggekeerd, trouwde hij N. Roosendaal, dochter van Jan Jakobz. R., burgemeester, en zuster van den raadsheer Aemilius R. Hij overleed te Gouda 1603.

Zie: J. Walvis, *Beschr. van Gouda*, 285; de Chalmot, *Biogr. Woordenb.* III, 303.

Rosenstein

[Boogaard, Jacobus Fredrik]

BOOGAARD (Jacobus Fredrik), geb. te 's Gravenhage 13 Oct. 1831, overl. ald. 29 April 1883, was de zoon van J.A. Boogaard en G.M. Bosz. Na opleiding in zijne geboortestad deed hij in 1847 toelatingsexamen voor cadet aan de Koninklijke militaire academie te Breda en werd hij geplaatst bij het wapen der genie en bestemd voor Nederlandsch Oost-Indië. Hoewel hij ijverig en bijzonder vlug was, liet zijn gedrag te wenschen over en daarvan was het gevolg, dat hij na afloop zijner studiën niet waardig geacht werd, genie-officier te worden. Hij werd bij Koninklijk besluit van 5 Juli 1851 benoemd tot aspirant-betaalmeester bij het Oost-Indische leger. Hij trachtte eene betrekking hier te lande te bekomen en dit gelukte hem door zijne benoeming bij Koninklijk besluit van 3 Juni 1852 tot adjunct-commies bij het departement van Binnenlandsche Zaken. Bij dat van 26 Sept. d.a.v. werd hij van zijne Indische verbintenis ontheven. Hij werd verbonden aan de afdeeling Waterstaat. Deze afdeeling kreeg tengevolge van den opbloei van ons land en den zich snel ontwikkelenden ondernemingsgeest na 1848 een steeds omvangrijker werkkring. De chefs dezer afdeeling, L.J.A. van der Kun (II kol. 738) en jhr. Mr. J. Quarles van

Ufford, waren met den ijver en de werkkracht van Boogaard zoozeer ingenomen, dat zij bewerkten, dat hij eene zeer snelle promotie maakte, waarbij de omstandigheden ook medewerkten. Bij Koninklijk besluit van 24 Sept. 1858 werd hij met ingang van 1 Oct. d.a.v. tot commies, bij dat van 31 Dec. 1860 met ingang van 1 Jan. 1861 tot hoofdcommies benoemd, terwijl hij, toen Eyssell bij dat van 26 Maart 1862 met ingang van 1 April d.a.v. eervol ontslagen werd, bij hetzelfde besluit met ingang van denzelfden dag tot referendaris en naast den hoofd-

inspecteur van der Kun tevens hoofd der afdeeling Waterstaat benoemd werd.

Toen van der Kun 26 Jan. 1864 plotseling overleed, werd, tengevolge van de minder goede verstandhouding tusschen den minister Thorbecke en den inspecteur F.W. Conrad (II kol. 314), den aangewezen opvolger van van der Kun, geen opvolger benoemd, en ook later, toen, onder het ministerie Geertsema, Conrad tot hoofdinspecteur benoemd was, had hij niet als van der Kun gehad had, bemoeiing met de afdeeling aan het departement, zoodat Boogaard uitsluitend het beheer voerde.

Reeds lang bestond er behoefte aan een recueil, waarin de wettelijke bepalingen betreffende den waterstaat in Nederland verzameld waren. Wel was daarvoor een grondslag gelegd in eene in 1836 verschenen verzameling, uitgegeven door G. Luttenberg, die evenwel slechts de 55 voornaamste wetten en besluiten bevatte. Zij was in eene tweede uitgave, bezorgd door L.N. Schuurman, in 1852 in chronologische volgorde geplaatst, zeer uitgebreid en tot dat jaar bijgewerkt. Maar het bleef gewenscht, dat eene verzameling tot stand kwam, die geregeld met de nieuwste bepalingen verrijkt werd, en die bovendien aanteekeningen bevatte, welke intrekking of wijziging der bepalingen op gemakkelijke wijze onder de oogen der lezers bracht en ook de officieele interpretaties en de rechterlijke uitspraken dienaangaande bevatte.

Boogaard ondernam reeds als adjunct-commies deze zware taak. Het hoofddeel, waarvoor hij van den minister van Rappard vergunning tot het gebruik van de bescheiden, aan het departement aanwezig, verkreeg, kwam uit in 1858, in de eerstvolgende jaren kwam om de 2 jaren, maar sedert 1865 elk jaar een vervolg uit.

Toen ingevolge Koninklijk besluit van 6 Nov. 1877 het departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid werd opgericht en afgescheiden van dat van Binnenlandsche Zaken, werd Boogaard bij eerstgenoemd departement bij Koninklijk besluit van 9 Nov. d.a.v. met ingang van denzelfden dag benoemd tot secretarisgeneraal.

In 1882 werd hij door eene ziekte aangetast, waardoor hij blind werd en die hem na een jaar in het graf bracht. Daardoor heeft hij zijn Recueil over de jaren 1881 en 1882 niet kunnen bewerken. Zijn zoon C.J. Boogaard, eerste klerk aan de afdeeling Waterstaat, heeft die bewerking toen overgenomen; hij had daarbij de hulp van den hoofdcommies aan de afdeeling Mr. D.J. Zubli. Daar C.J. Boogaard twee jaren na zijn vader overleed, heeft hij niet meer dan den jaargang 1883 kunnen bewerken. Daarna is de bewerking vanwege genoemde afdeeling geschied.

Voor een antwoord op eene door het Noordbrabantsch genootschap van kunsten en wetenschappen uitgeschreven prijsvraag werd aan Boogaard de gouden medaille verleend.

Men heeft van hem: *Wetten, decreten, besluiten en tractaten op den waterstaat en de spoorwegen in Nederland* (*hoofddeel met* 17 *vervolgen*, den Haag 1858-1880 en alphabetisch register, gaande tot 1872); *Wet van den* 21*sten Augustus* 1859 (*Staatsblad* no. 98), *houdende bepalingen omtrent het gebruik der spoorwegen, toegelicht uit de stukken gewisseld tusschen de regeering en de beide kamers der Staten- Generaal, en de discussiën, in die kamers gehouden* (den Haag 1859; *Beantwoording der vraag*; *welke verbeteringen zijn wenschelijk in het algemeen polderregt in Noordbrabant*? (bekroonde prijsverhandeling (den Bosch 1860).

Boogaard huwde L.J. Brien, overl. 9 Jan. 1881, bij wie hij negen kinderen had, van welke de bovengenoemde C.J. Boogaard vrij jong, zes anderen zeer jong stierven, allen aan de tering.

Ramaer

[Boomgaert, Cornelis Adriaensz]

BOOMGAERT (Cornelis Adriaensz), zich ook schrijvende Boogaert en Bogaert, geb. 1 Juli 1558, overl. 19 Nov. 1626, vriend van Coornhert en Spieghel. Hij was de zoon van Adriaen Boogaert, ritmeester onder Karel V, die als Gereformeerde naar Engeland vluchtte en wiens geslacht afkomstig was uit het Vrije van Brugge, en Maria Frederiks dr. Mogge, behoorende tot een zeeuwsche familie. Hij werd te Zierikzee opgevoed bij de vrienden van zijn moeder; op 16-jarigen leeftijd is hij op reis gegaan en studeerde in Frankrijk, Duitschland, en te Genève. Hij vestigde zich te Delft, waar hij in 1578 in het huwelijk trad met Adriana Dirksdr. van Santen, een patricische bierbrouwersdochter. Reeds in ditzelfde jaar vinden wij hem in briefwisseling met Coornhert; toen deze in 1587 zich een tijdlang aan zijn ambtsbezigheden onttrekken en Haarlem verlaten wilde, wenschte hij bij Boomgaert in Delft te gaan inwonen, maar de burgemeesters der stad verboden hem zich daar te vestigen. Coornhert laat Boomgaert in een zijner dialogen optreden (*Werken* I, fol. 349) en draagt hem een zijner andere geschriften (I, fol. 384) in Nov. 1589, kort voor zijn dood, op. Boomgaerts betrekking tot Spieghel wordt levendig gehouden door het huldigingsgedicht, aan zijn vriend ‘Bogerd’, dat hij vervaardigde op B.'s eerste pennevrucht, de vertaling van twee traktaten uit de Moralia van Plutarchus naar de fransche vertaling van Amyot, *Van de gerustheydt des ghemoedts* en *Hoe men nut mach hebben uyt syne vyanden*. Het zijn typen van humanisten-vertalingen en zij sluiten zich geheel bij de Christelijk-stoïsche denkwijze van Coornhert aan. Eveneens zijn vertaling der *Disticha Catonis*, die in den slechts bewaarden druk van 1644 op de vertalingen uit Plutarchus volgt. De dateering der oorspronkelijke uitgave is onbekend, Coornhert echter kende de Cato-vertaling reeds. Een andere door Boomgaert bewerkte vertaling is die van Seb. Castellio's geschrift *de Calumnia*, verschenen Haarlem 1613; de initialen A.B.C., waarmede de vertaler het voorwoord onderteekent, worden te recht door Becker op Boomgaert betrokken, gelijk die elfde initialen bij het traktaat *Kerckghang* (Gouda, Tournay 1590).

Boomgaert was een der eerste bewindhebbers der O.I. Comp. te Delft en een der Meesterregenten van de Kamer van Charitate (1597-1617). Hoewel hij zelf niet in de regeering gezeten heeft, behoort hij toch wel tot den kring der regenten. Hij bewoonde in 1600 een huis op het Oude Delft tusschen Bagijnhof en Schoolstraat, met zes haardsteden en twee eesten. Zijn vrouw Adriana van Santen overleed omstr. 11 Jan. 1597, hij hertrouwde in 1598 met Maria Bazius, die tot den zelfden vriendenkring behoorde als haar man en Coornhert; na haar dood, ongeveer 1 Juni 1605, trad hij voor de derde maal in het huwelijk met Susanna Willemsdr. Pous, die hem overleefde.

In 1612 bewerkstelligt Boomgaert de uitgave van het eerste (en voorloopig eenige) deel der *Werken van Coornhert* (Gouda, bij Tournay), en beschreef daarin diens leven, verder zijn daarin van zijn hand de onderteekende voorreden tot Coornherts traktaten, Theriakel en Dolinghen des Catechismi en de K.B. ongeteekende *Vermaninghe aen Reynier Dontectock*. In 1618 verscheen

van zijn hand een godsdienstig boekje *Aendachtige gebeden en Meditatien over den L Ien Psalm* (Gouda, Tournay), dat hij aan Schoutet en Burgemeesteren van Delft opdroeg; aan het slot der voorrede spreekt hij over zijn persoon. Vermoedelijk is hij ook de ontwerper geweest van het Brieven-boeck van Coornhert, waarvan in 1626, zijn sterfjaar, het eerste - en eenig gebleven - deel, naar het voorbeeld van Lipsius' uitgave van Seneca's Epistolae ad Lucilium, uitkwam. Zijn laatste, wellicht posthuum verschenen werk, is *Merck-teycken, om te komen tot kennisse vande ware ende valsche Religie, Kerck ende Leeraren, uyt hare woorden ende wercken* (2e druk, Amst. 1635, 2 deelen, deel 2 is reeds 1633 gedateerd). Na zijn dood in 1630 gaf de Amsterdamsche uitgever Colom een nieuwe uitgave uit van deel I van de Werken van Coornhert, waaraan een 2e en een 3e deel werden toegevoegd.

B. werd 23 Nov. 1626 in de Oude kerk te Delft begraven. Uit zijn eerste huwelijk had hij een zoon A d r i a e n (geb. 1580), die in Leiden in 1597 als student werd ingeschreven, en huwde met M a r g a r e t h a v a n B e r e s t e y n . Zijn tweede huwelijk bleef kinderloos, uit zijn derde had hij een dochter M a r i a . Een genealogie bezit het gem. archief te Delft.

Zie: G. B r a n d t . *Hist. des Reform.* 157, 655, 757, 758; W.W.v. R(e s a n d t) in *De Wapenheraut* VII (1903), 47; H.H. R o ë l l in *Wapenheraut* VIII (1904), 355; M. B o a s in *Het Boek* V (1916), IX (1920), XV (1926); d e z ., *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterk.* XLVI (1924) 40-54; B. B e c k e r in *Nijhoffs Bijdr. v. Vad. Gesch.* VIe, R. II (1925) 1-18. Ook van eenige door B e c k e r nog niet gepubliceerde gegevens kon in bovenstaand artikel een dankbaar gebruik gemaakt worden.

Boas

[Boon, Abraham]

BOON (Abraham), geb. in 1813, overl. te Ochten 3 Oct. 1869. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Groningen en werd predikant te Ochten 8 Mei 1842. Hij promoveerde in 1839 op: *Dissertatio theologica de duplici principio unde in ecclesia emendanda exierunt saeculi XVI Reformatores* (Gron. 1839) en schreef verder *De Jacobi epistolae cum Siracidae libro, sapientia dicto convenientia* (Gron. 1860).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903), I, 492; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 146.

Knipscheer

[Boon, Cornelis]

BOON (Cornelis), geb. te Amsterdam in 1809, overl. te Apeldoorn 26 Juni 1881. Hij studeerde te Groningen in de godgeleerdheid en promoveerde in 1834 op: *De historia conditionis Judaeorum religiosae et moralis inde ab exilio Babyl. usque ad tempora J.C. immutatae*. Hij werd predikant te Kokkengen 12 Oct. 1834, te Sassenheim in 1838, te Medemblik 7 Nov. 1846, te Zuidwolde 8 Mei 1853, te Diever 4 Oct. 1857, emeritus 13 Nov. 1876. Hij vestigde zich hierna te Apeldoorn.

Hij schreef: *Godsdienstige beschouwing van het droogmaken van het Haarlemmermeer* (leerrede over Ps. 8: 7*a*) (Gron. 1844); *Het vroegtijdig afsterven van Abia, Jerobeams zoon* (Lijkrede op H.J. C o m m i j s) (Medembl. 1849); *Bede, gerigt tot de hooge regeering onzes lands, ter zake van het Kon. instituut voor de marine te Medemblik* (Med. 1849). Hierbij sluit aan: *De bede door den heer C. Boon, aang. Z.M. instituut te Beverwijk*, beoordeeld door A. Beelo, J.P. Arend en A.A. Deenik, in het licht gegeven door C. Boon (Amst. 1850); *Mag men de*

formulier-quaestie niet geeindigd achten? *Een kerkelijk vraagstuk van onze dagen beantwoord* ('s Hertogenbosch 1853); *Af-*

scheidspreek (1 Mei 1853 te Medemblik) (Meppel 1853); *Intree-preek* (23 Mei 1853 te Zuidwolde) (Meppel 1853); *Opwekkingsrede voor het .... Ned. Zendelinggenootschap* (14 Maart 1854) (Meppel 1854); *De Christus geen fabel* (Koev. 1860); te zamen met A.G. Boon (zijn zoon?): *Predikatien gehouden den 22sten Dec.* 1867 *te Den Ham bij de bevestiging en intree van dr. A.G. Boon* (Zwolle 1868); te zamen met J.J. Swiers: *De provinciale Drentsche bid- en dankdag voor 't gewas. Viertal toespraken* (Koev. 1855).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I 492 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 155, (1908) Bijl., 129, (1910) Bijl., 157, (1912) Bijl., 145, 153.

Knipscheer

[Boon, Jacob]

BOON (Jacob), geb. te Delft in 1800, overl. te Groningen 6 Aug. 1859. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Leiden, werd predikant te Nieuwkoop 13 Aug. 1826, te Sommelsdijk in 1829, te Groningen 12 Nov. 1837. Hij schreef: *Toespraak ter godsdienstige viering van 's Konings verjaardag* 24 *Aug.* 1839 (Gron. 1839); *Leerrede over hetgene ook eenigszins gevorderden op de Christelijke loopbaan moeten in het oog houden* (Gron. 1851).

Zijn portret bestaat in steendruk door O. Eerelman.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. godgel. in Ned.* (1903) I, 493; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 140, 159, (1914) Bijl. 152.

Knipscheer

[Boot(t), Cornelis]

BOOT(**T**) (Cornelis), geb. te Middelburg 7 Dec. 1679, overl. te Utrecht 1 Febr. 1713. Hij was een zoon van Cornelis Boott, koopman, en Debora Teeling (kleindochter van Willem Teellinck zie dl. V, kol. 890). Hij studeerde te Franeker in de godgeleerdheid, en werd beroepen te Krabbendijke, welk beroep wegens geschil over het recht geen voortgang had. Hij werd predikant te Domburg 13 Aug. 1702, te Vlissingen in 1705 en te Utrecht in 1708. Aeg. van de Put hield eene lijkrede over hem. J.G. Keijsler bediende zich in zijn *Exercitatio historico-philologica de dea Nehalennia* (1717) van eenige brieven en teekeningen van Boott betreffende oudheden, te Domburg gevonden. Deze gegevens waren door Boott gezonden aan Adriaan Reland.

Te Vlissingen trouwde Boott met Anna Smijtegelt (geb. te Goes 29 Mei 1684, dochter van Pieter Smijtegelt en Aletta Haijman, kleindochter van Marinus Smijtegelt). Zij hadden twee zonen en een dochter, allen geb. te Utrecht. De zoon, Cornelis Boott, volgt.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 498 v.; Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Handwoordenboek* (Zutphen 1870) I, 207; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl., 127, 136, 151, (1910) Bijl., 166.

Knipscheer

[Boot(t), Cornelis]

BOOT(**T**) (Cornelis), geb. te Utrecht 31 Jan. 1711, overl. te Middelburg 25 Jan. 1752, zoon van den vorige. Aegidius van de Put, predikant te Utrecht, werd

na den dood zijns vaders zijn voogd. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid en werd predikant te Dubbeldam 12 Juli 1733, te Vlissingen 9 Juni 1737, te Middelburg 6 Dec. 1739.

Hij schreef: *Leerredenen over eenige hoofdstukken des O.T.* (Middelb. 1760), twee deelen; en *Leerredenen over eenige hoofdstukken des N.T.* (Middelb. 1764), twee deelen; en een *Epistola ad Rutgerum Schutte, ad Psalmi XLV*: 5 in *Bibliothecae Haganae*, Fasc. I, 562 vv.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 499 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 113, (1909) Bijl. 139, 151.
Knipscheer

[Bor, Hendrik]

BOR (Hendrik), of B o r r e , kartuizer, geboortig uit Utrecht, overl. 2 April 1473. Hij trad omstreeks 1430 in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht en werd aldaar geprofest in de orde van den H. Bruno. L e V a s s e u r vond in het door hem geraadpleegde *Chronicon Cartusiae Ultrajecti* over hem het volgende verhaal. Voordat hij in het klooster was, trachtte eens een non hem tot onkuischheid te verleiden, waarin zij echter niet slaagde. Hare geloften verwenschende, rukte zij zich hierop den sluier van het hoofd en wierp dien in het vuur. Maar de sluier bleef onaangetast te midden der vlammen, hetgeen haar met ontzetting vervulde en voor Bor een aanleiding was om de wereld te verlaten. Vele jaren heeft hij in zijn klooster het ambt van vicarius bekleed. Gedurende het 2de en 3de kwartaal der 15de eeuw bloeide in zijn klooster de kunst van het schrijven en versieren van boeken, waaraan ook Bor gearbeid heeft. In de utrechtsche universiteitsbibliotheek worden nog een paar handschriften van hem bewaard, die van Nieuwlicht afkomstig zijn. Het zijn: no. 180 van den catalogus, in 1438 door hem geschreven en no. 102, waaraan hij heeft medegewerkt. Gedurende 43 jaren heeft hij in het klooster geleefd. Bij zijn dood was hij de senior van het convent. Zijn graf bevond zich aan de Westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand. De legende verhaalt, dat, toen eens graafwerk werd verricht in de onmiddellijke nabijheid van zijn graf, daarin een wonderbaar geraas is gehoord.

Zie: l e V a s s e u r , *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 426; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen.* IX, 254, 293, 305, 355; M e i n s m a , *Middeleeuwsche Bibliotheken*, 157, noot; *Catal. codicum manuscript. Biblioth. Univers. Rheno- Trajectinae*, no. 102, 180.
Scholtens

[Borch, Gerard ter]

BORCH (Gerard t e r) de oude, schilder, teekenaar, werd te Zwolle in 1584 geb., en is overl. aldaar in 1661. In 1602 ging hij op reis, was in 1603 in Keulen, in 1604 in Venetië, en in 1607 te Rome, alwaar hij nog in 1609 woonde in het paleis van den kardinaal Colonna. Van zijn verblijf in Rome weten wij ook nog, dat hij er 9 Maart 1608 een twist had met één zijner landgenooten; de zaak kwam 19 April voor de rechtbank. Hij ging daar om met Lastman en Elsheimer. In 1610 was hij in Napels en keerde van daar over Nîmes en Bordeaux naar de Nederlanden terug. In 1612 was hij in Zwolle. Hij huwde in 1613 met A n n a L a n c l o t s d r . B ü s k e n s uit Antwerpen, zij schonk hem twee zonen: G e r a r d en H a r m e n ; in 1622 huwde hij met G e e s g e n J o h a n s d r . v a n V o o r s t uit Arnhem, die hem twee kinderen, A n n a en S a r a , schonk. Hij huwde in 1628 voor de derde maal met W i e s k e n H e r m a n s d r . M a t t h i j s , bij wie hij 9 kinderen had, waarvan er één Gesina (VI, 163), een ander M o z e s heette. Zijn derde vrouw stierf 20 jaren na hem. Drie van zijn zoons en een dochter hebben op het gebied van schilderen en teekenen een goeden naam verkregen; de beroemdste van hen was wel zijn zoon Gerard (die volgt). In 1621 was hij ontvanger van convooien en licenten geworden, een ambt, dat zijn vader reeds voor hem bekleed had.

Schilderijen van hem zijn niet bekend, maar volgens zijn eigen aanteekeningen was ook aanwezig bij zijn bagage, die reeds op de galeien naar Spanje was, toen hij zelf te laat kwam om over te steken van Rome naar Spanje: door hem

geschilderd gevogelte met vruchten en moderne figuren in landschap. Na zijn terugkeer uit Rome teekende hij o.a. bijbelsche tafereelen, mythologische voorstellingen en familiescènes; schilderen schijnt hij niet meer gedaan te hebben.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich o.a. te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet, alwaar zich het familie-album bevindt, dat vroeger in het bezit van de familie Zebinden was (het album bestaat uit 770 teekeningen). In het album van Gesina ter Borch, dat zich in dezelfde verzameling bevindt, zijn vier teekeningen van G. ter Borch Sr. Vele van de hierboven genoemde teekeningen geven schetsen van zijn tocht naar Italië weer, o.a. een Hercules, Uranus, H. Laurentius, H. Sebastiaan, verder Rom. gezichten o.a. via Panisperna, Colosseum, Tempel van Venus en Roma, Ponte rotto, boog van Constantijn, Palatijnsche hemel, S. Stefano rotondo, twee landschappen buiten Rome, eenige ruïnes, forum van Nerva, thermen van Caracalla, basiliek van Constantijn, Termo Antoniano, schets van de Vesuvius, ook schetsen uit Nîmes en Bordeaux. Na 1611-12 vinden we dan andere onderwerpen als dierstudies o.a. Orpheus en de dieren, familiefeesten, Abraham en de engelen, heilige familie, het kruis, Christus en de Emmausgangers, graflegging, aanbidding der herders, verder naaktstudies: Artemis en Acteon, Loth en zijn dochters, Perseus en Andromaché, oordeel van Paris. Ook worden teekeningen aan hem toegeschreven, welke zich bevinden in de verz. Beckerath en in het Prentenkabinet te Berlijn.

Prenten van hem zijn: Loth tusschen zijn twee dochters, kop van een ouden man. De koperen plaat voor eerstgenoemde prent bevond zich op de veiling J.H. Cremer 15 Juni 1886.

Zie: M.E. Houck, *Mededeelingen betreffende Ger. Terborch enz.* (Zwolle 1899) (Verz. v. Overijselsch Regt en Geschiedenis II, Versl. en meded. 20e stuk.); W. Bode, *Studien zur Geschichte der holl. Malerei* (Brunswijk 1883); J.M. Blok, *Mededeelingen van het Nederl. Histor. Instituut te Rome* (1925); Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* IV, 336; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 698; E.W. Moes in *Oud- Holland* (1886), 145; A. Bredius in *Zeitschrift für bild. Kunst* (1883), 370, 406; E. Michel in *Gaz. des Beaux Arts* (1886), 389, 393; dez. in *Les Arts* (1887), II, 132, 154; A. Bertolotti, *Artisti Belgi ed Olandesi a Roma nei secoli XVI ed XVII. Notizie ed documenti raccolti negli archivi Romani.* (Firenze 1880). Zie verdere litteratuur onder G. ter Borch Jr.

J.M. Blok

[Borch, Gerard ter]

BORCH (Gerard ter) de jonge, schilder, werd geboren in 1617 te Zwolle en is gestorven te Deventer 8 Dec. 1681. Hij was de zoon van Ger. ter Borch sr. (zie boven), onder wiens leiding hij eerst werkte, daarna leerde hij hoogstwaarschijnlijk H. Averkamp uit Kampen kennen. In 1632 was hij in Amsterdam, waar hij met Rembrandt bekend moet geweest zijn en waarschijnlijk met schilders als Duyster en Codde omging. In 1634 zeker, misschien reeds eerder, woonde hij in Haarlem als leerling van Pieter Molijn. Hij werkte er ijverig en zeer tot tevredenheid van zijn leermeester. In 1635 was hij in Engeland; daarna reisde hij verder, was in 1640 te Rome, bezocht ook Frankrijk en Duitschland; in 1645 was hij weer in Holland (Amsterdam). In 1646 ging hij naar Munster in Westfalen, waar de vrede in 1648 tusschen Holland en Spanje werd gesloten. Hij schilderde daar de afgevaardigden op eigen initiatief; den prijs, welken hij verlangde, vond men te hoog, zoodat het schilderij

zich in 1721 nog bij zijn familie te Deventer bevond (nu Nat. Gallery te Londen). In Munster leerde hij den graaf de Peñeranda kennen, die hem medenam naar Spanje (nadat hij in 1648 nog eens in Amsterdam was geweest) en hem voorstelde aan Philips IV. Hij moet daar den vorst en vele dames geschilderd hebben, maar er is van zijn verblijf in Spanje niets overgebleven; ook zijn er geen schilderijen uit dien tijd van hem bekend. Vóór 1650 was hij weer in Holland, want toen bedankte de magistraat van Kampen hem voor een exemplaar van Suyderhoef's prent naar het schilderij: de vrede van Munster. In 1654 huwde hij in Deventer met Geertrude Matthijsen (weduwe van Thijs Daems). Nu ontstonden vele meesterwerken. Hij werd er een aanzienlijk burger der stad en 'gemeensman'; daar werd zijn regentenstuk met 20 figuren, dat nu nog op het stadhuis in Deventer hangt, gemaakt. In 1672 moet ter Borch prins Willem III geschilderd hebben; het schilderij is echter niet bewaard gebleven. Nadat zijn vrouw gestorven was, ging zijn zuster Sara bij hem wonen. Na zijn dood werd zijn lichaam naar Zwolle gebracht en daar met veel pracht begraven.

Ter Borch jr. heeft voornamelijk genrestukken en portretten geschilderd; behalve deze kennen wij van hem het genoemde historische schilderij: de vrede van Munster. Volgens oude catalogi maakte hij mythologische voorstellingen en allegoriën, ook moet hij een koeien- en een paardenstal geschilderd hebben. Nadat G. ter Borch eerst onder invloed van zijn vader en Molijn was geweest, daarna onder dien van H. Averkamp, kan men zijn later genrewerk in twee perioden verdeelen. In de eerste periode was hij onder invloed van Duck of Duyster, in de tweede onder dien van Metsu. Volgens Hofstede de Groot is er een technisch verschil met Duck en Duyster, nl. in teekening en kleur, want toen reeds schilderde ter B. gelaat en handen etc. met fijne zilvertonen, het coloriet is bij hem fijner, en het heldonker sterker. Metsu's manier begint in 1651; van dit jaar tot 1675 schiep hij een rij van meesterstukken. De modekleur van dien tijd was zwart en het zijn personen in zwarte kleeding en in een donkere omgeving, die ter B. heeft weergegeven.

Zooals reeds gezegd is, is G. ter Borch *de* schilder van genrestukken en portretten van de voorname, deftige burgers uit de 17de eeuw, uit hun wezen spreekt vormelijke beschaafdheid. Ter Borch's streven gaat meer naar het oogbekorende dan naar het zieltreffende, doch in enkele van zijn huiselijke tafereelen spreekt rustige, warme genegenheid voor de eenvoudige verschijningen van het dagelijksche leven. Het hoogst staat hij nog als schilder van portretten in zeer klein formaat, waarvan enkele zeer virtuoos zijn geschilderd; meestal ook is de persoonlijkheid zeer intensief weergegeven. Karakteristiek is de eenvoudige ensceneering: de figuur, staande ten voeten uit, dragende zwarte kleeding (of typeerend voor de vrouwen, meestal echter in zijn genrestukken, wit satijnen kleeding), de mannen meestal met den hoed in de hand, de vrouwen soms handschoenen vasthoudend; de gezichten zijn gewoonlijk bleek; hier en daar treft men aan de figuur een sprekend rood of blauw aan, een armstoelleuning is soms van een dof wijnrood. De achtergronden zijn meestal zwart-blauw; veel 'grijzen' komen er bij hem voor in tegenstelling met Metsu, die aan goudachtige tinten de voorkeur geeft. Hij is koeler dan P. de Hooch, zijn deftigheid doet aan Velasquez denken, doch hij is volbloed Hollander zooals vooral uit het ter Borch album (teekeningen) blijkt met zijn voorstellingen uit het dagelijksche,

huiselijke leven. Hij is ook teerder dan Metsu.

Tot de leerlingen en volgelingen van ter Borch behooren: Casp. Netscher, Barth. Berentsen, Anton Jordens, Roel. Koets, Hendrik ten Oever, Piet van Anraadt, Jac. Ochtervelt, Joh. Verkolje, Eglon Hendrik v.d. Neer, Mich. van Musscher, Bar. Graat, Gerbr. v.d. Eeckhout; in hetzelfde genre als ter Borch werkten ook de Vlamingen: Gonz. Coques, C. Em. Biset, Gill. v. Terborch Hier. Janssens.

Het aantal schilderijen, dat ter Borch gemaakt moet hebben is volgens Hofstede de Groot 464, anderen noemen een kleiner getal (zie ook Thieme-Becker, Allgem. Künstlerlexikon en A.v. Wurzbach, Niederl. Künstlerlexikon).

Teekeningen van zijn hand bevinden zich in de meeste groote verzamelingen. Zeer belangrijk zijn die te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet, 90 stuks in het album van de familie ter Borch, vier stuks in het album van Gesina ter Borch; ook wordt aangenomen, dat de 56 teekeningen in het zoogen. teekenboekje van Harmen ter Borch aldaar door Ger. ter Borch jr. gemaakt zijn. Verder komen teekeningen voor in Weenen, Berlijn, Brunswijk, Rotterdam, Frankfort, Haarlem, Hamburg, Londen, Parijs.

Naar zijn ontwerp maakten prenten: Alb. Artigue, P. Andouin, W. Baillie, H. Bary, Basan, J. Burnet, J. Chevillet, J. Cootwijk, J. François, R. Gaillard, J.F. Gautier d'Agoty, P. Pontius, J.G. Haid, B.L. Henriquez, P. Holsteyn, J. Lavallée, Lucas, Joh. de Mare, A.A. Morel, C.v. Noorde, Picot, Ploos van Amstel, J.L. Raab, A. Romanet, H. Sachs, P. Schenk, J.v. Somer, J. Stolker, J. Suyderhoef, W. Vaillant, E. Verelst, J.G. Wille, Robillard, J. Eisenhardt, Pruneau, Caglio, Dunkel, Mons. Devilliers, Mme Couet, Hanfstaengl, A.C. Nunninck, Chataigner (A. Delfos maakte een teekening naar een schilderij), Weisbrod, Franquinet, D.J. Sluyter, W. Steelinck, J.W. Kaiser, J.v.d. Wildenburg, Gaujean, Merkel, Warren, L. Kühn, Ponce, Couché, Huot, A. Last, A.L. Zeelander, Lerange, Soyer, van Lier, S. Fokke, Lalauze, C.C.A. Last, F. Milius, N.P. Krossing, L. Duval, A. Moll, Wildt, W. Unger, W. de Koning, Boutrois, Heina, J. Kovatsch, Lapauze, Ch. Courtry, W. Hecht, J.J. Mesker, C. de Moor, J.B. Waanders, J. Houbraken.

Een geschilderd zelfportret is in het Mauritshuis te 's Gravenhage, een ander bij den heer Fritz Harck te Seusslitz (tentoonstelling Berlijn 1906). Zijn portret is voorts gegraveerd door J. Houbraken en gelithografeerd door T.B. Waanders en door A. Maurin.

Zie: E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet, afd. schilders, afd. prenten; W. Vogelsang, *De schilderkunst uit onzen bloeitijd*, serie III, 6, 1913, 34 vlg.; W.J. Steenhoff, *Nederl. schilderkunst in het Rijksmuseum* (Wereldbibliotheek) III, 1920, 158; P. Kristeller, *Kupferstich und Holzschnitt in 4 Jahrh.* (Berl. 1911), 474, 506; F. Hellens, *Gerard Terborch. Coll. des grands artistes des Pays-Bas* (Brux. 1911); F. Muller, *De Nederl. historie in platen* (Amst. 1863), no. 2281, 2284, 1941; A. Bredius, *Künstlerinventare*, G. 233, G. 237, G. 468, G. 543, G. 853, K. 989, G. 990, P. 1124, G. 1249, G. 1325, G. 1249, G. 1325, G. 1546, G. 1590, G. 1826, G. 1985, K. 2076; E.W. Moes in *Oud-Holland* (1886), IV (ex. met aanteekeningen in handschrift, Amsterd. 's Rijks Prentenkabinet); J.J.v. Doorninck, *Het schildersgeslacht Terborch* z.p., j. (overdruk); Th. Bodkin in *Burlington Magaz.* (1924), Sept. 138-143; A. Poppé in *Burlington*

Magaz. (1925), Jan. 47; W. Bode, *Die Meister der holl. und vläm. Malerschulen* (Leipz. 1917), 98-111; C. Hofstede de Groot, *Beschreibendes und kritisches Verzeichnis der Werke der hervorrag. Holl. Maler des XVII Jahrh.* (Essling. a.N., Paris, band V, 1912); *Trésors d'art en Russie* (1905), na p. 150; W. Bode, *Die Gemäldesamml. Herm. A. de Ridder etc.* (Berl. 1913), pl. 17, 20, 21, 22, 23; P. Vitry, *Le musée de Tours* (Paris 1911), pl. 19; O. Granberg, *Inventaire général des trésors d'art en Suède, peintures et sculptures etc.* (Stockh. 1911-12) pl. 3; W. Martin en E.W. Moes, *Oude Schilderkunst in Nederland* (den Haag 1911-14), II, 8, 32; *Album van 50 schilder. Holl. school uit de kunstverz. des heeren Six gegr. en toegelicht* door J.W. Kaiser, (Nijm. Amst.), 5; W. Bode en M.J. Friedländer, *Die Gemäldesamml. Carl v. Hollitscher in Berlin* (1912), pl. 66; E. Plietzsch in *Zeitschr. für Bild. Kunst* XXV (1914), 230, XXVIII, 1917, 140; P. Dissard, *Le musée de Lyon. Les peintures* (Paris 1912), 78. Belangrijkste uitgaven van teekeningen verzamelingen, o.a. die v. Amsterdam, Berlijn, Weenen, Haarlem en de uitgave v. teekeningen door Kleinmann; W. Bode, *Die Gemäldesamml. Marcus Kappel* (Berlin 1914), 33; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 698, III, 33; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* IV, 336.

J.M. Blok

[Boreel, Abraham]

BOREEL (Abraham), zoon van Jacob B., die volgt, en Maria Gremminck, geb. 18 April 1605 te Middelburg, overl. 10 April 1664, was rechtsgeleerde, benevens raad en muntmeester-generaal der Vereenigde Nederlanden. Hij was gehuwd met Maria van der Does. Van hem is verschenen: *Missilia sacra, sive de mutua Christianorum unione comparanda, promovenda, atque fraterne conservanda cum iis, qui sectantur pacem et charitatem, item de Judaeorum conversione ad Jesum Christum Filium Dei, Dominum et Servatorem nostrum, collectore Abrahamo Boreelio* (Traj. ad Rhen. 1659).

Zie: de la Rue, *Gelett. Zeeland*; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen*, 58.

Mulder

[Boreel, Jacob (1)]

BOREEL (Jacob) (1), geb. 28 Oct. 1552 te Middelburg, overl. 19 Dec. 1636, zoon van Pieter B, (kol. 177) kwam na het overlijden zijns vaders in Zeeland terug en nam deel aan de belegering en inneming van Middelburg. In 1576 werd hij raad dier stad, in 1580 waardijn van de Munt; van 1584-1601 was hij muntmeester en sinds 1598 herhaaldelijk regeerend burgemeester. In 1602 diende hij als kolonel bij het beleg van Sluis. In 1609 was hij voor Zeeland tegenwoordig bij het sluiten van het Bestand. In 1610 kocht hij Westhoven en Duinbeke en noemde zich sinds dien naar die goederen. In 1613 ging hij met Dirk Meerman (van Delft) en Hugo de Groot in gezantschap naar Engeland, ten einde de geschillen over de Oostindische Compagnie, waarvan hij een der oprichters was, en over de walvischvangst te beslechten. Jacobus I verhief hem bij deze gelegenheid tot ridder. In 1620 werd hij voor Middelburg raad en rekenmeester der Rekenkamer van Zeeland. Een val op straat in 1629 maakte hem kreupel. J.B. is tweemaal gehuwd geweest, ten eerste met Maria Passchiers, waaruit vijf zoons en een dochter o.a. Johan (dl. VI, kol. 166), de stamvader der zeeuwsche Boreels, is geboren, ten tweede met Maria Gremminck, waaruit negen zoons en twee dochters werden geboren, o.a. Willem,

de stamvader der amsterdamsche Boreels (zie hierna), Adam (dl. VI, kol. 164) en Abraham (zie vorig art.).

Zie: de la Rue, *Staatk. Zeeland*, 1.

Mulder

[Boreel, Jacob (2)]

BOREEL (Jacob) (2), geb. 1 April 1630 te Amsterdam, overl. 21 Aug. 1697, zoon van Willem B., (zie hierna) werd in 1661 schepen zijner geboortestad en vervolgens weer in 1667, 1672, 1677. In 1664 ging hij als buitengewoon ambassadeur naar czaar Alexis van Rusland om nieuwe wegen en bronnen voor den handel te openen, doch slaagde hierin niet. Voor den vrede van Nijmegen in 1678 voerde B. voorloopige onderhandelingen te Brussel met den franschen zaakgelastigde den hertog van Villa Hermosa. Na het sluiten van dien vrede vertrok hij naar Frankrijk als extra-ordinaris ambassadeur om met Lodewijk XIV te onderhandelen over diens voorstel tot het sluiten van een verbond 1678-80. Van 1681-91 was hij hoofdschout van Amsterdam. Nadien was hij eenige malen regeerend burgemeester der stad. Na de herroeping van het Edict van Nantes was hij een der commissarissen, belast met de zaken der vluchtelingen. Bij het groote oproer te Amsterdam in 1696 werd zijn huis geplunderd, waarvoor hij een schadevergoeding van ƒ 28750. - kreeg. Als eerste extra-ordinaris ambassadeur en gevolmachtigde der Staten-Generaal woonde hij de vredesonderhandelingen te Rijswijk bij, doch hij stierf vóór het tot stand komen van den vrede. Hij werd op 's lands kosten begraven. Afbeelding zijner tombe in *Zelandia Illustrata* I, 757. B. was gehuwd met I s a b e l l a C o y m a n s . Hij was heer van St. Aagt, Duynbeke, Westhoven en Meerestein.

Zie: A i t z e m a , *Saken van Staet en Oorl.* V, 250-256, 567-577; v a n L o o n , *Nederl. Historiepenningen* III, 242, 243, IV, 159; W a g e n a a r , *Beschr. v. Amsterd.* I, 631, 635, 671, 714, 715 en 718; K o e n e n , *Gesch. d. Fransche Vlugtelingen in Nederland*, 356; S y p e s t e y n e n d e B o r d e s , *De Verdediging van Nederl. in* 1672 *en* 73, II, 91; E l i a s , *Vroedschap van Amsterdam* 537.

Mulder

[Boreel, Johan]

BOREEL (Johan), geb. 1621 te Middelburg, zoon van Johannes B. (zie dl. VI, kol. 166) en A g n e s H e y m a n , gest. 30 Maart 1673 aldaar, studeerde in de godgeleerdheid en werd in 1651 schepen, later ook raad en meermalen burgemeester zijner geboortestad. In 1656 werd hij door de Staten van Zeeland gekozen tot commissaris bij de Chambre-mi-partie te Mechelen. In 1665 was hij met R. Huigens en Joh. de Witt. gevolmachtigde van HH. Mog. op 's landsvloot. In 1666 promoveerde hij te Harderwijk tot dr. jur. In 1667 werd hij extra-ordinaris, in 68 ordinaris Ambassadeur te Londen. In den oorlog van 1672 was hij weer Gedeputeerde op de vloot. B. is nooit gehuwd geweest. Hij was heer van Westhoven. Een afbeelding van zijn grafteeken in de Oude of Sint-Pieterskerk (thans afgebroken) te Middelburg in *Zelandia Illustrata* I, 268.

Zie: d e l a R u e , *Staatk. Zeeland*, 5-7; A i t z e m a , *Saken van Staet en Oorl.*, VI, 72-76; B r a n d t , *Leven van de Ruiter*, 384.

Mulder

[Boreel, Pieter]

BOREEL (Pieter), geb. 24 Dec. 1524 te Sluis, zoon van J a n B., pensionaris van Sint-Anna-ter-Muiden (overl. 1553) en M a r i a S c h e u t i n g , vestigde zich als koopman te Middelburg, waar hij omstreeks 1566 voorkomt als vettewarier en huwde C a t h a r i n a J o o s s e uit Reimerswaal. Als invloedrijk Hervormingsgezinde week hij in 1567 uit naar Engeland, waar hij 19 Jan. 1568 te Norwich overleed. Zijn tweede

zoon J o h a n n e s was van April 1576 tot zijn overlijden in December d.a.v. predikant te Middelburg.

Zie: het art. over Johannes dl. III, kol. 144; F. N a g t g l a s , *Levensberichten* I, 56.

Mulder

[Boreel, Willem]

BOREEL (Willem), zoon van Jacob B. (1) (zie boven), geb. 2 Maart 1591 te Middelburg, overl.

29 Sept. 1668. Na zijn bevordering tot meester in de beide rechten werd hij advocaat der Oost-Indische Compagnie, in welke hoedanigheid hij in 1618/19 met eenige bewindhebbers naar Engeland ging om zekere geschillen met de engelsche O.I. Comp. uit den weg te ruimen. Bij deze gelegenheid werd hij door Jacobus I tot ridder geslagen. In 1627 werd hij pensionaris van Amsterdam en maakte als zoodanig deel uit van belangrijke buitenlandsche zendingen. Zoo ging hij in 1639 naar Bremen. De aartsbisschop en de regeering dier stad hadden geschil over het invoeren van den lutherschen eeredienst in de Domkerk aldaar. Partijen hadden de bemiddeling verzocht van den koning van Denemarken en de Staten-Generaal. Boreel ging voor de laatsten naar Stade, waar de twist in October 1639 door een verdrag werd bijgelegd. In 1640 werd B. aan het hoofd van een gezantschap naar Zweden gesteld, om koningin Christina geluk te wenschen met haar troonsbestijging, doch tevens om met dat rijk een verbond te sluiten tegen de verhooging der tollen door de Denen of een weg te zoeken tot vermijding dier tollen door het graven van kanalen van Gothenburg naar het O. of over Lubeck langs de Trave. Het verbond kwam tot stand. Elk der gezanten ontving het portret der koningin omzet met edelgesteenten benevens een gouden keten. In 1641 reisde B. weder naar het Noorden. Thans met twee andere heeren als gedeputeerde commissarissen om met de gedeputeerden van den koning van Denemarken de geschillen over de tollen te beslechten. Nadat men het te Stade en Glückstadt over de voornaamste punten eens was geworden, reisden zij naar Kopenhagen ter onderteekening der overeenkomst. In 1644 werd aan B. en twee andere heeren als extraordinaris ambassadeurs de delicate opdracht gegeven uit naam van HH. Mog. bemiddeling aan te bieden tot bijlegging der geschillen gerezen tusschen Karel I en zijn Parlement. Na een verblijf van een jaar en 5 maanden in Engeland moesten zij hun pogingen opgeven. B. was intusschen door den koning verheven tot ridder-baronet en verkreeg het recht den engelschen luipaard en chef in zijn wapen te voeren. De gevluchte Karel II verhief hem in 1653 tot baron en pair van Engeland, doch dit bleef zonder gevolg. In 1649 vertrok B. als gewoon ambassadeur naar Frankrijk. De moeilijkheden met dit rijk, gerezen door het nemen van twee fransche kapers door de Ruyter, werden door hem uit den weg geruimd. Dit was tevens een diplomatiek verlies voor Cromwell. Tot zijn dood bleef B. op zijn post te Parijs. Zijn lijk werd op kosten der Staten-Generaal in de Groote kerk te 's Gravenhage ter aarde besteld. B. was een zeer ontwikkeld man en, door zijn groot fortuin daartoe in staat, een steun voor kunsten en wetenschappen. Zelf beoefende hij ijverig vooral de physica. Men zegt wel, dat hij in de diplomatie meer openhartig dan schrander was. B. is gehuwd geweest met Jacoba Carel (overl. 17 Juni 1657). Hij was baron van Vreendijk en Vreenhove, heer van Duynbeke, Westhoven, Steeland en Perenboom.

Van zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is een copie in het bezit van douairière baron d'Ablaing van Giesenburg te 's Gravenhage.

Zie: Aitzema, *Saken van Staet en Oorl.* II, 648-651, 684-698, 788-796, 983-993, III, 35-40, 386, 420-426, 472-479, IV, 46-51, 60, 61, 1125-1126, VI, 752 en 753; van Loon, *Nederl. Historiepenn.* II, 281; Smallegange, *Cronyk van Zeeland* I, 480; de la Rue, *Staatk. Zeeland*, 8-37; Wagenaar, *Beschr. v. Amsterd.* I,

533 en 534, III, 212; E l i a s , *Vroedschap van Amsterdam*, 539; *Journal d'un voyage à Paris, ed.* F a u g è r e , p. 84.
Mulder

[Boreel, Pieter Resen]

BOREEL (Pieter R e s e n), zoon van J a n B., schepen en raad van Middelburg, en van E l i s a b e t h R e s e n , geb. 7 Juni 1673, overl. 3 Apr. 1699, heeft uitgegeven een redevoering: *Trompet of Lofrede over den Vrede, en deszelfs volmaaktheden, beneffens de wisselvalligheid en geluk van Nederlant, door deselve uitgesproken op den* 6*en November* 1697 (Middelb. 1697).
Mulder

[Borremans, Wilhelmus]

BORREMANS (Wilhelmus), monnik van de orde der Eremieten van St. Augustinus, overleed te Leuven 25 Maart 1546. Hij behaalde te Leuven 1540 den graad van baccalaureus in de theologie en was werkzaam als lector in het klooster zijner orde aldaar sinds 1538. Vijf jaar bestuurde hij het klooster te Dordrecht als prior en zeven jaar het klooster te Leuven. 1534 komt hij voor als prior te Dordrecht; 1536 en 1544 te Leuven. 1540 was hij visitator en 1544 definitor. Hij zat het provinciaal kapittel voor dat in 1541 te Mechelen werd gehouden. Hij komt niet voor op de lijst der priors bij S c h o t e l , *Het Klooster der Augustijnen te Dordrecht*. Hij stierf van verdriet, omdat zoovele zijner confraters door den dood werden weggemaaid.
Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXII (1890), 247, XXX (1903), 376; M o l a n u s , *Hist. Lovaniensium* I, 272, 697; *Bijdr. bisdom Haarlem* XXVI (1901), 3, 12.
Fruytier

[Bort, Pieter]

BORT (Pieter), geb. in den aanvang der 17de eeuw te 's Gravenhage, blijkens zijn inschrijving als student te Leiden op 20 Febr. 1633 als Hagenaar oud 17 jaar, werd in zijn vaderstad begraven 4 Juli 1674 in de Kloosterkerk. Hij was een der beroemdste advocaten van zijn tijd, die voor de Hoven van Justitie te 's Gravenhage hebben gepraktizeerd. De volgende werken zijn van hem bekend: *Tractaat van de hollandsche leenen en de wijze om die bij uiterste wille .... te bekomen* ('s Gravenh. 1649); *Over het Appel in de Provintie van Holland en Westfriesland omtrent criminele zaken* .. ('s Gravenhage 1652); *Alle de werken van Mr. P. Bort.* ('s Gravenhage 1681, herdrukt 1702, en nogmaals Utrecht 1730); *Nagelatene werken voor dezen nooit in 't licht gegeven en dienende tot een aanhangsel of tweede deel van alle des schrijver's werken* (Utr. 1745).
Hij was gehuwd met W e n d e l i n a of W i j n t j e d e W i t t (dochter van Mr. Pieter de Witt en Geertruyd de Haze), die hertrouwde met Abraham Verhagen en overl. 27 Maart 1702. Bort had bij haar twee dochters: W i l l e m y n a , gehuwd met Mr. Jan van Alphen, en G e r a r d i n a , gehuwd met Mr. Cornelis Colterman en hertrouwd met Mr. Ivan Anthony Graswinckel rentmeester van Stad en lande van Heusden en ontvanger der verpondingen van 's Hertogenbosch.
Zijn portret is gegraveerd door H. Bary, R. Blokhuysen en een onbekende.
Zie: d e C h a l m o t , *Biogr. Woordenb.* IV, 25; v a n R h e d e v a n d e r K l o o t , *Geslacht Bort* in *Wapenheraut* V (1901), 51; P. v a n H e y n s b e r g e n , *Gesch. d. rechtswetenschap in Nederland* (Amst. 1925) 99-102, m. portr.

Kossmann

[Bos, Adriaan]

BOS (Adriaan), geb. te Sliedrecht 10 Febr. 1811, overl. aldaar 19 April 1858, was de zoon van Pieter Bos en Lena Schram.

Zijn vader was aannemer en associeerde zich in 1825 met Jan van Haaften, eveneens te Sliedrecht woonachtig. Reeds in 1829 was Adriaan op werken, eerst als onderbaas, later als gemachtigde van de firma, die den naam J. van Haaften droeg. Zij heeft tijdens het leven van Bos o.a. de volgende werken

uitgevoerd: droogmaking van de Zuidplas (1829-1835), verzwaring van den Westkappelschen zeedijk (1832), forten te Geertruidenberg en te Ellewoudsdijk (1836), de spoorweg Amsterdam - Utrecht (1840-1844), die van Luik over Verviers naar de grens van België en Pruisen (1840-1842), de forten aan den Diefdijk (1842-1843), te Koedijk en aan de Klomp (1843), de bedijking der schorren van Rumoord, geworden de Anna-Jakoba- en Kramerspolders op St. Filipsland (1847), de forten de Klop en Gogel benoorden Utrecht (1850), een vuurtoren op Ameland (1852), de gasfabriek te Rotterdam (1852), de spoorweg Rotterdam - Utrecht (1854-1857), havens te Rotterdam en te Maastricht (1854), eene sluis te Vlissingen (1854) en eene brug over de Leuvehaven te Rotterdam (1855). Behalve op de aannemerij legde Bos zich toe op het teelen van griendhout in het Bergsche Veld, terwijl hij ook een hoepelmakerij en een handel in rijshout en hoepels had.

Hij huwde 11 Juni 1835 Adriaantje Visser, geb. 14 Febr. 1814, overl. 16 Jan. 1894, bij wie hij zeven zonen en twee dochters had. Behalve de drie zonen, die volgen, had hij: Leendert, geb. 29 Aug. 1845, overl. 8 Nov. 1913, Johannes, geb. 11 Aug. 1848, overl. 27 Juli 1874, Kornelis, geb. 30 Nov. 1850, overl. 11 Aug. 1918 en Wouter Arie, geb. 16 Sept. 1853, overl. 9 Maart 1909. Bos overleed aan de pokken na eene ziekte van enkele dagen.

Zijn zonen Leendert en Kornelis Bos associeerden zich in eene afzonderlijke firma met de aannemers Schram en Bosman te Sliedrecht. Hunne firma had later den naam K. Bos Az. Zij heeft o.a. de verbetering van de Berkel, den Ouden IJsel en de A-strang, de forten Penningsveer en de Liede bij Haarlem, vele baggerwerken in het Noordzeekanaal en in het kanaal door Voorne, kaaimuren en rijswerken in de haven van Hellevoetsluis en de verlenging van het Veerheuvelhoofd tegenover den Briel uitgevoerd.

K. Bos Az. werd 14 Nov. 1893 gekozen tot lid der Provinciale Staten van Zuid-Holland. Wegens vertrek uit die Provincie naar Overveen nam hij 1 Mei 1898 ontslag.

Ramaer

[Bos, Hendrik]

BOS (Hendrik) Adriaanszoon, geb. te Sliedrecht 16 Nov. 1840, overl. te Gorinchem 27 April 1903, was de derde zoon van A. Bos (zie hiervoor) en A. Visser. Nadat hij meerderjarig was, werd hij evenals zijne jongere broeders J. Bos, die jong stierf, en W.A. Bos, lid der firma J. van Haaften (later onder den naam P.A. Bos), in welke de beide oudere broeders (die volgen) reeds waren opgenomen.

Sedert 1880, toen de firma voor het eerst hare werkzaamheden tot het buitenland uitbreidde, reisde daar voor haar L. Konings; sedert omstreeks 1890 nam ook H. Bos een deel dezer reizen op zich. Voor de firma Volker (zie V kol. 1060), waarmede zij zich voor vele buitenlandsche reizen combineerde, reisde P. van de Wetering. De leden der firma P.A. Bos hadden de gewoonte zich des maandags geregeld bij den firmant van dien naam te Gorinchem te vereenigen tot bespreking der zoo groote gemeenschappelijke belangen. H. Bos overleed plotseling op een dier conferentiën.

Bos werd bij Koninklijk besluit van 11 April 1889 benoemd tot hoogheemraad, bij dat van 3 Sept. 1902 tot dijkgraaf van het hoogheemraadschap de Alblasserwaard met Arkel beneden de Zouwe. Hij bleef te Sliedrecht wonen.

Hij huwde in 1866 Lijntje Bot, geb. 23 Sept. 1840, overl. 23 Nov. 1869, bij wie hij twee dochters had.

Ramaer

[Bos, Pieter]

BOS (Pieter) Adriaanszon, geb. te Sliedrecht 11 Dec. 1835, overl. te Dordrecht 17 April 1904, was de oudste zoon van A. Bos (zie hiervoor) en A. Visser. Hij was eenige jaren bij zijn vader werkzaam en toen deze overleed werd hij met zijn broeder P.A. Bos (die volgt) opgenomen in de firma J. van Haaften. Deze firma nam na het uittreden van van Haaften in 1868 den naam A.B. van Tienhoven, en in 1873 (hoewel van Tienhoven lid der firma bleef), den naam P.A. Bos aan. Deze naam, naar den tweeden zoon, werd gekozen omdat P. Bos Az. toentertijd ziekelijk was. Van 1880 tot zijn overlijden was hij weder gezond.

Na het overlijden van A. Bos en voordat de firma den naam P.A. Bos aannam, zijn door haar de volgende belangrijkste werken uitgevoerd: het kanaal van Huusingoo (1861), het herstel der dijkbreuk te Brakel (1861), de bouw der gasfabriek te Zalt-Bommel (1862), een dam aan den Hoek van Holland (1863), een brug over het Noordhollandsch Kanaal (1863), de spoorweg Leeuwarden-Groningen (1864-65), de dam door de Ooster-Schelde (1866), de spoorweg Groningen-Meppel (1868-1870), de afdamming van het Sloe (1870), eenige viaductpijlers te Amsterdam (1870), de spoorweg Middelburg - West-Souburg (1871), eenige Delflandsche hoofden (1872) en de spoorweg Amsterdam - Hilversum (1872-1873).

Het sedert 1873 door de firma verrichte wordt hierna onder P.A. Bos medegedeeld. Verder wordt hierna onder A. Vermaes Wz. medegedeeld, hoe omstreeks 1878 de zelfladende zandzuiger tot stand gekomen is. In deze uitvinding had P. Bos Az., die toen met Vermaes te IJmuiden woonde, een groot aandeel.

Verder zij hier nog vermeld, dat na het overlijden van P.A. Bos de werken zijn voortgezet en nog een hoogere vlucht hebben genomen onder A. Bos Pz., zoon van P. Bos Az., eenige jaren geassocieerd met J.P. Heyblom te Rotterdam, die in 1915 overleed, waarna de zaken door A. Bos Pz. zijn voortgezet. In het bijzonder aan het Suezkanaal heeft de firma groote werken uitgevoerd o.a. de verlenging van het havenhoofd te Port-Said (een werk van bijna 5 millioen) en de exploitatie van omvangrijke steengroeven in het Attaka-Gebergte. Ook voerde zij voor het egyptische gouvernement den aanleg der havenwerken van Port-Tewfik en voor het fransche gouvernement dien der havenwerken van Beyrut uit. In Duitschland zette zij van 1908 (het jaar van overlijden van P.A. Bos) tot aan den wereld oorlog de werken der firma P.A. Bos voort in verbinding met Volker en Ficke (zie hieronder bij P.A. Bos). De belangrijkste zijn: baggerwerken op Helgoland (1909-1913), verbreeding en verdieping van het Keizer Wilhelm-Kanaal (1909-1913), havenwerken op Helgoland (1910-1912), baggerwerken in de Hamburgsche havens (1910-1914), vergrooting der visschershaven te Geestemünde (1912) en aanleg der Imperator-haven te Cuxhaven (1913-1914).

P. Bos Az. werd 4 April 1896 benoemd tot lid der Staatscommissie tot het doen van een onderzoek betreffende den waterweg van Dordrecht naar zee. De commissie bracht 9 Maart 1897 verslag uit en noemde drie wegen als geschikt, waarvan twee, langs den Roompot en langs het Brouwershavensche Gat, wegens de militaire eischen een fort van 2½ millioen vorderden. Daarom raadden zij den Waterweg van Hoek van Holland tot den bovenmond van het Scheur, verder langs de Oude Maas aan. Nadat de zaak eenige jaren sluimerde, werd in de Tweede Kamer op 30 April 1901 een motie

van S.M.H. van Gijn, die ook lid der commissie voor den waterweg geweest was, aangenomen, waarin werd verklaard, dat de laatstgenoemde richting was af te keuren. De reden hiervan was de bouw der brug te Spijkenisse, zoodat er nu twee bruggen in dezen waterweg zouden zijn. Later heeft men bij verbreeding der opening in die brug hierin niet zooveel bezwaar gezien, zoodat toch is besloten dezen waterweg tot stand te brengen.

P. Bos Az. werd 21 Jan. 1886 gekozen tot lid van den gemeenteraad en 30 Mei 1893 tot wethouder van Dordrecht. Hij nam 21 Dec. 1897 ontslag als wethouder en verzocht bij de periodieke aftreding als raadslid in Juli 1901 niet weder in aanmerking te komen.

Hij huwde 2 Dec. 1863 M a r g a r e t h a R e c o u r t , geb. 12 Maart 1835, overl. 22 Febr. 1897, bij wie hij vijf zoons, van wie drie jong stierven, en twee dochters, die beiden jong stierven, had.

Ramaer

[Bos, Pieter Adrianus]

BOS (Pieter Adrianus), geb. te Sliedrecht 3 Sept. 1838, overl. te Gorinchem 25 Mei 1908, was de tweede zoon van A. Bos (zie hiervoor) en A. V i s s e r . Van 1852 tot 1854 ontving hij van den hoofdonderwijzer van der Hoeven te Sliedrecht les in het landmeten en ging hij met hem en andere leerlingen 's Woensdags en 's Zaterdags des namiddags naar het Bergsche Veld tot practische oefening in dat vak. In 1854 behaalde hij een diploma als landmeter.

Bij A. Bos zijn de voornaamste werken, die de firma J. van Haaften (van welke ook P.A. Bos sedert het overlijden zijns vaders deel uitmaakte), tot 1858 uitvoerde, genoemd. Van 1858 tot 1868 bleef de firma J. van Haaften heeten, daarna tot 1873 A.B. van Tienhoven. Van de in die jaren uitgevoerde werken zijn de belangrijkste onder P. Bos Az. genoemd.

Nadat in 1873 de firma den naam P.A. Bos had aangenomen, zijn de volgende werken van de meeste beteekenis door haar uitgevoerd: verlenging van het Noorderhoofd aan den Hoek van Holland (1873), de spoorweghaven met kaaimuren op Feijenoord (1873-75), vele werken aan het Noordzeekanaal (1876-78), de spoorweg Zwolle-Almelo (1878), eenige Delflandsche hoofden (1879 en 1895), de verbreeding van de Dordische Kil (1881), de havens van het Merwedekanaal te Vreeswijk en te Vianen (1890-91), de verlegging van den Maasmond bij Heusden (1893-94), de keer- en schutsluis in de Dieze bij 's Hertogenbosch (1896), opening van den Maasmond (1904-05) en vele bagger- en rijswerken.

Sedert 1876 werden door de firma een groot aantal werken uitgevoerd in vereeniging met de evenals zij uit een aantal aannemers bestaande firma, genoemd naar A. Volker Lz. (V, kol. 1060). Bij dat artikel is medegedeeld, welk een gunstigen invloed Volker en Bos hebben uitgeoefend zoowel in het buitenland, waar men hen steeds gaarne zag, omdat zij zich in tegenstelling met andere groote aannemersfirma's onthielden van het aanhangig maken van processen met de regeeringen of maatschappijen, voor welke zij werkten, en in Nederland, door niet mede te doen aan den opzet. Bij datzelfde artikel is ook medegedeeld, hoe de firma van 1877 tot 1880 het vraagstuk bestudeerde om eene min kostbare wijze van baggeren in te voeren. Beneden zal hierover bij het artikel A. Vermaes Wz. nog verder gehandeld worden.

De voornaamste door de firma A. Volker Lz. en P.A. Bos gezamenlijk uitgevoerde werken zijn: hier te lande: de spoorweg Dordrecht-Schelluinen (1881-83), verhooging van het Noorderhoofd aan

den Hoek van Holland (1889), de spoorweg Schiedam-Maassluis (1890-92), de fundeering van het stoomgemaal te Schellingwoude (1892), groote schutsluis en visschershaven te IJmuiden (1894-95), de bezinking voor het wandelhoofd te Scheveningen (1900), verder een aantal baggerwerken; en in het buitenland: baggerwerken te Duinkerken (1880), zijnde eerst eene proefbaggering met den zelfladenden zandzuiger Adam I(1880), en te Calais en Boulogne sur Mer, eveneens eene proefbaggering met de Adam II (1881), later gevolgd door definitieve baggeringen in die beide havens (1880-84), te Oostende (1882-87), te Pasajes nabij St. Sebastiaan in Spanje, waar ook rots werd weggebaggerd na opruiming met springstoffen (1884-87), gevolgd door den bouw van kaaimuren en ophooging van terreinen (1891-93), te Aviles (in het artikel Volker verkeerdelijk Ailes genoemd) bij Oviedo (1887-91), te Bordeaux (1889-91), te St. Nazaire (1890), te St. Hélier op het eiland Jersey (1896-97), te Dublin in vereeniging met de firma K.L. Kalis (1896-1900), te Valencia (niet zooals bij Volker vermeld is, Malaga (1900). Ook werden langzamerhand nagenoeg alle werken, zoowel nieuwe als onderhoudswerken, aan het Noordzeekanaal te IJmuiden en aan den Rotterdamschen Waterweg te Hoek van Holland door Volker en Bos aangenomen.

In 1896 vereenigden zich de beide firma's met de bremensche aannemersfirma Ficke & Co tot de Bremer Baugesellschaft Volker, Bos, Ficke & Co., die in 1910 verdoopt werd in Hanseatische Baugesellschaft V., B., F. & Co. De voornaamste werken, die deze firma's in Duitschland hebben uitgevoerd, zijn: baggerwerk in de Weser bij Bremerhaven (1896-97), in het Oostfriesche Gaatje en in de buitenhaven bij Emden (1899-1901), in de nieuwe havens op Kuhwärder bij Hamburg (1901-3), in de visschershaven te Nordenham aan de Weser (1903), in de Elbe bij Cuxhaven (1903-4), maken van nieuwe havens te Harburg (1904-6), verlenging van de kolenscheepshaven te Hamburg (1904-6), ophooging van terreinen te Einswarden aan de Weser (1905), baggerwerk op de Elbe bij Krautsand (1906) en bij Cuxhaven (1906-7), groote havenwerken op Helgoland (1908).

In 1873 vestigde P.A. Bos zich te Dordrecht, in 1880 te Gorinchem.

Op 27 Juli 1883 werd hij gekozen tot lid van den Raad van laatstgenoemde gemeente. Op 29 Dec. 1884 werd hij tot wethouder gekozen. Bij zijn periodieke aftreding als wethouder op 2 Sept. 1902 verzocht hij, niet voor een herkiezing in aanmerking te komen en op 26 Juni 1903 nam hij ontslag als raadslid. Bos heeft veel voor Gorinchem gedaan, o.a. heeft hij de gasfabriek, nadat de gemeente haar van den particulieren eigenaar had gekocht, geheel gereorganiseerd en gezorgd, dat zij steeds voldoende capaciteit had. De prijs per kubieken meter werd na eenige jaren van zijn beheer op de helft gebracht.

Hij werd 8 Sept. 1892 benoemd tot lid der Staatscommissie tot het instellen van een onderzoek betrekkelijk de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee. Aan het verslag, hetwelk deze commissie 14 April 1894 uitbracht, nam hij zeer werkzaam deel en zijne medeleden waardeerden zeer de vlugheid en nauwkeurigheid, waarmede hij van allerlei soorten werken de begrooting van kosten wist op te maken.

Behalve in zijn vak was hij ook in andere richting werkzaam. O.a. was hij commissaris van de Rotterdam-Deli-maatschappij, van de

thee-ondernemingen Goenong-Malang en Preanger Landbouwmaatschappij en lid van het China-committee, dat P.G. van Schermbeek (VI, kol. 1225) uitzond.

Hij huwde 13 Aug. 1873 Hendrika Key, die in 1874 overleed, en daarna 20 April 1880 Albertina Maria Verbrugh, overl. 5 Jan. 1919. Bij laatstgenoemde had hij drie zoons en eene dochter.

Ramaer

[Bosch, Jacob]

BOSCH (Jacob), Bos of Bossen, geb. te Breda, gest. te Amsterdam 27 Nov. 1705, was landmeter en ingenieur en gaf onderricht in de wiskunde en het landmeten te Amsterdam, waar hij 6 Nov. 1659 huwde met Leonora, dochter van den makelaar Laurens van Otteren. Omstreeks dezen tijd copieerde en vergrootte hij de kaart, in 1651 door Hendrick Landtmeeter gemaakt van een deel der heerlijkheid van Maarseveen; in twee akten dd. 8 en 10 Oct. 1663 wordt echter ten verzoeke van den uitgever Jakob Colom van de onvoldoendheid van B's werk getuigd. Hij was bevriend met Frans van Schooten (zie art. in dit deel) en Hendrik Ruse en verkeerde te Amsterdam met den wiskundige Gietermaker; doch hij haalde zich den nijd op den hals van concurrenten als Cornelis van Leeuwen. Deze bezocht hem op verzoek van B.'s commensaal, de stillevenschilder Chr. Striep, op 19 Mei 1660, zag B.'s handschriften over *Landmeterije* en *Fortificatie*, en ontving van dezen vraagstukken om op te lossen, gelijk nogmaals in Oct. 1661. Omstreeks laatstgenoemden tijd zond Anhaltin ‘met listige bedoeling’ vraagstukken aan drie Zweden voor hun leermeester B., terwijl in het einde van 1662 van Leeuwen drie vraagstukken publiek aansloeg van B., Gietermaker en Abraham de Graaf. Een en ander gaf aanleiding tot publicatie van verschillende strijdschriften. Op 21 Juni 1672 is B. aangesteld tot landmeter der stad Amsterdam; hij bouwde of verbeterde als zoodanig de vestingwerken van Weesp en Uithoorn; tevens bestuurde hij eene der groote uitleggingen van Amsterdam. Hij verliet den dienst 22 Oct. 1688.

Zie: C. van Leeuwen, *Schoolboeck der wijnroeyeryen, Aenhangh, genaemt den Bril* (Amst., 1663), 65; Gietermaker, *Den Amsterd. belachelijcken geometrischen brilmaker* (ald., 1663); Anhaltin, *Oprecht .... schoolboeck van de wijnroyeryen, met een Antwoordt op den .... Bril* (Amst., 1663); Bierens de Haan in *Bull. di Bibliogr. e di Storia delle sc. mat. e fis.* X (1878), 383-452; dez., *Bouwstoffen* enz., XXI (1883), 14 en XXIII (1884), 1, 2, 11, 13 en 15; Obreen, *Archief voor Ned. Kunstgesch.* VII, 247-49.

de Waard

[Bosch, Jacob]

BOSCH (Jacob), overl. te Kampen omstreeks 1771. Hij woonde eerst te Amsterdam, daarna, als wever, te Leeuwarden. Hij was niet vrij van dweepzucht, doch ervaren in bijbelkennis, zelfs onderwijzer in het Hebreeuwsch. Tegen Johannes Stinstra schreef hij: *Trouhertige Waarschouwing tegen het Doodelijk Banket, opgedist op een Doopsgesinde-schotel door J. Stinstra onder den naam van Waarschouwingen tegen de Geestdrijverij* (*vervat in een Brief aan de Doopsgezinden in Friesland, uitgegeven te Harlingen in* 1750) (Leeuw. [1751]). Hierna verschenen: Blankenburg Jr., *Lof-reede op den Trouwhartigen Waarschuwenden, Vreedelievenden, Alomberugten en geenzints Verdagten Heere J. Bosch, ter Geleegenheid van zijn Ed. verstandig, doorwrogt en met doorslaende blijken van*

eene exacte beleezenheid voorzien werkje, genaamt trouwhartige Waarschouwinge, dat voorgedragen heet in het genootschap der ‘Petits

Scavans' (Harl. 1751); [L. Holberg], *Jacobus Bosch, schrijver en weever te Leeuwarden, ontmaskerd*, twee hekeldichten, 2 pl. en j. (1751); en: J.P. Dorree, *De geest van Jacobus Bosch, volgens zijn Trouhertige Waarschouwing beproeft. En de Reden van J. Stinstra na zijn Ed. vermaninge beredeneert* (Leeuw. 1751). Hij schreef voorts: *De waare hope en verwagtinge Israëls of de Triompheerende waarheid, vertoond in eenige samenspraaken ... tusschen rabbi Hartogh Levij, leeraar der Joden, en den koopman Jacobus Bosch* ... (Leeuw. 1747); *Harmonie der* 4 *Evangelisten* (Leeuw. 1765); *Het licht ten tijde des daags, zijnde eene onderwijzing in de Hebr. taalkunde* ... (Leeuw. 1771); *Wegwijzer in het boek .... Jeremias* (Leeuw. 1770); *De slang bij de vrouw in het midden van den Hof* ...... (Leeuw. 1773), enz.

Zie: *Catalogus der werken over de Doopsgez. en hunne Gesch. in de Bibliotheek der Ver. Dpsg. Gem. te Amsterdam* (Amst. 1919), 140; Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 523 v.; C. Sepp, *Joh. Stinstra* II (Amst. 1866), 147, 220.

Knipscheer

[Bosch, Abraham ten]

BOSCH (Abraham ten), geb. te Vlaardingen 13 Maart 1809, overl. te Sluipwijk 3 Juli 1858; Hij studeerde in de godgeleerdheid te Leiden en werd predikant te Sluipwijk 8 April 1838. Hij gaf uit: *Tweetal preken naar aanleiding der heerschende cholera* (Gouda 1849).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 524; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 159.

Knipscheer

[Bosch, Pieter van den]

BOSCH (Pieter van den), geb. te Amsterdam, overl. te Zoetermeer in 1787. Hij ging in 1755, na zijne studiën in de godgeleerdheid te Amsterdam, van de Herv. Kerk over tot de Remonstrantsche Broederschap en werd predikant te Zoetermeer-Zegwaard 29 Oct. 1757, te Oude-Wetering 24 Aug. 1760, te Zwammerdam 2 Maart 1766, te Leiden 6 Aug. 1769. Hij vroeg zijn emeritaat 17 Juni 1783 en vestigde zich in zijn eerste gemeente. Hij stond op de 'Lijst van veertig Vaderlandsche Medeburgeren om daaruit te benoemen een getal van vijf en twintig Personen als Nationale Geconstitueerden tot de zaak der onderhandelingen te Parijs'. Het volk, hierom op hem verbitterd, mishandelde hem tijdens de omwenteling van 1787, bij welke gelegenheid hij in zijn angst jammerlijk verdronk. Zelfs met zijn lijk bedreef het volk schandelijke baldadigheden, waarvan een uitvoerig verhaal is bewaard gebleven. Hij was een ijverig medearbeider aan de 'Algemeene Oefenschool', en schreef als lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde: *De Twaalfde der Olympische Lierzangen van Pindarus nagevolgd* (1772); *De ware digtkunst altijd eenvoudig* (1777); en eene vertaling van Hier. de Bosch, *Responsio ad quaestionem*; *quidnum est*: *quod in laudatione requiritur*? onder den titel: *Antwoord op de Prijsvraag*: *welke zijn de vereischten van eene Lofrede*? Voorts schreef hij: *Beschrijving der plegtigheden bij het tweede Eeuwfeest van de Leydsche Akademie* (Leijd. 1775), met platen; *Feestrede van Hieronymus David Gaubius, bij den heuglijke aanvang der Derde Eeuw van Hollands Hoogeschool te Leyden* 8 *Febr.* 1774 .... vert. door Pieter van den Bosch (Leyd. 1775). [De titel van het origineel was: *Oratio panegyrica in auspicium seculi tertii academiae Batavae quae Leidae*

est (Lugd. Bat. 1775)]. Tegenover zijn: *Lierzang aan den. Eerw. en Zeergel. Heere Petrus Hofstede* enz. (Leyd. 1769), verscheen: *De Arminiaan ontmaskert in een antwoord, toegezongen aan den Heere Pieter van den*

Bosch, Rem. preeker, op zijn Ed. Lierzang ...... aan Petrus Hofstede, pred. te Rotterdam (z.j.). De *Cat. v. Handschr. op de bibliotheek der Rem.- Geref. Gemeente te Rotterdam* (Amst. 1869) noemt onder no. 269: *Verhaal der gevangenis van G. de Courcelles te Kampen* (1648), *uit een eigenhandig journaal getrokken* door P. van den Bosch, en onder no. 307: *Verhaal der gevangenneming en ontkoming van Arn. Geesteranus* (1624-1631), *getrokken uit het H.S. van zijn zoon*, door P. van den Bosch.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* I (1907), 525 v.; J. Tideman, *De Remonstr. Broederschap. Biogr. Naamlijst* (Amst. 1905), 80, 85, 147, 160, 223, 455; *Cat. v. Handschriften bibl. Rem. Geref. Gem. te Rotterd.* no. 269, 307; J.I. van Doorninck, *Bibl. v. Nederl. anonymen en pseudonymen* ('s Gravenh. en Utr. [1870]), no. 1185, 2543.

Knipscheer

[Boschouwer, Josef]

BOSCHOUWER (Josef), Bernardijn, geboren te Sittard, deed zijn intrede in de nog bestaande abdij Godsdal bij Visé, 1708, en legde aldaar zijn kloostergeloften af, 16 September 1709. In zijn abdij was hij werkzaam als cellier en gastenmeester. Hij komt voor als leenman van Abshoven, uithof der abdij te Munstergeleen bij Sittard, 11 Maart 1750. Reeds 1759 wordt hij de senior der abdij genoemd. In de nonnenabdijen zijner orde St. Georges of Salsinnes bij Namen, te Herkenrode en in het Munster te Roermond, was hij geestelijk bestuurder en biechtvader. Het necroloog van het Munster te Roermond vermeldt zijn overlijden 2 Januari 1772 in den ouderdom van 92 jaar. Volgens Renier overleed hij 9 Januari 1772, oud 87 jaar, 64 jaar geprofest, 63 jaar priester. Hij voerde als wapen: een boom in natuurlijke kleur op zilveren veld.

Zie: J.S. Renier, *Historique de l'abbaye du Val-Dieu* (Verviers 1865) 123, 149; Sivré, *Het necrologium der adellijke abdij van O.L. Vrouw Munster te Roermond*, 7.

Fruytier

[Boshamer, Johannes Willem]

BOSHAMER (Johannes Willem), geb. te Dordrecht 30 Jan. 1802, overl. te Rotterdam 30 Oct. 1857, was de zoon van Johan Hendrik Boshamer (II, kol. 228) en Maria Janse. Hij beoefende, evenals zijn vader, de schilderkunst, en wel bepaaldelijk landschap en portret.

van Dalen

[Bösken, Johan Herman]

BÖSKEN (Johan Herman), geb. te Diepenveen in 1804, overl. te Utrecht in 1873, zoon van den predikant Johan Peter Bösken (overl. 20 Mei 1843) en Margaretha Alting. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid, werd predikant te Hall 3 Aug. 1828, te Werkendam 5 Jan. 1834, te Vlissingen in Juni 1839, te Utrecht 14 Dec. 1845. Hij schreef: *De invloed van de gedachte aan het oordeel des Heeren, op de getrouwe vervulling der evangeliebediening*, Leerrede over 1 Cor. 4:4, gehouden te Almkerk (Rott. 1836); *Een steen voor de Vlissingsche kerk* .... (Utr. 1858); *Ter nagedachtenis van F.C. van den Ham* .... (Utr. 1863). Samen met N. Beets gaf hij uit: *Toespraken gehouden bij het graf van S.G. Jorissen* (Utr.

1865); samen met anderen schreef hij over de jaarvergadering van het Nederl. Zendelinggenootschap in 1864, met toelichtingen en bijschriften. H.C. Bervoets herdacht hem in *Woorden ter nagedachtenis van J.H. Bösken* (Utr. 1873); N. Beets, J.J.v. Oosterzee, e.a. in *In Memoriam* (Utr. 1873). Voorts heeft men van hem preeken en catechisatieboekjes.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 528 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 130, (1909) Bijl., 151, (1910) Bijl., 167, (1912) Bijl., 140, 143.

Knipscheer

[Bosmans, Henri]

BOSMANS (Henri), geb. 17 Febr. 1856 te 's Gravenhage, overl. 9 Aug. 1896 te Amsterdam, werd op 10-jarigen leeftijd leerling der solvègeklasse der Koninklijke muziekschool en een jaar later der violoncel-klasse onder J. Giese. Later ontving hij onderricht in pianospel en harmonieleer en leerde de cornet à pistons bespelen.

In 1873 speelde hij als cellist mee in het orkest der koninklijke muziekuitvoeringen op het Loo. Een jaar later werd hij solo-cellist in het orkest van Bakker te Groningen. In October 1879 verbond hij zich als eerste cellist aan het Parkorkest te Amsterdam (onder leiding van Stumpff.) Van toen af is Bosmans in vele Nederlandsche steden als solist opgetreden en werkte hij mee aan de kamermuziek-soirées der M.t.b.d.T. In Dec. 1893 bracht hij de 6e suite van Bach in zijn oorspronkelijken vorm ten gehoore, waarvoor hij een violoncel met vijf snaren, de z.g. 'violoncello pomposo' had laten vervaardigen. In 1884 werd Bosmans leeraar aan de Muziekschool te Amsterdam en nog in hetzelfde jaar hoofdleeraar aan het conservatorium; sinds 1895 had hij de leiding der toen opgerichte orkestklasse.

In 1886 trad hij in het huwelijk met de bekende pianiste Sara Benedicts.

Zie: Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-1896); J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland*, 1850-1910 (Utrecht 1911).

Spier

[Bossers, Adrianus]

BOSSERS (Adrianus), geb. te Raamsdonk 23 Sept. 1825, gest. te Paramaribo 9 Dec. 1898, trad 17 Juli 1848 in de Congregatie van den Allerh. Verlosser, werd 28 Oct. 1849 door mgr. Paredis te Wittem priester gewijd, was meerdere jaren werkzaam in Nederland, België en Engeland (Londen), was daarna geruimen tijd novicenmeester te 's Hertogenbosch en vertrok dan als missionaris naar de Antillen (St. Thomas), van waar hij 12 Mei 1867 in de missie van Suriname kwam. Hier bleef hij nog 31 jaar en verwierf hij o.a. naam door zijn uitgebreide talenkennis (hij sprak vloeiend 10 talen), door een verhandeling over de bronnen van welvaart in Suriname, door een uitvoerige levensbeschrijving van den H. Alphonsus Maria de Liguori en door zijn *Beknopte Geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname*, dat slechts een gedeelte is van een, helaas, om de hooge kosten nooit uitgegeven standaardwerk over Suriname.

Zie: korte levensschets door C. van Coll C. SS. R. in het maandschrift *De Volksmissionaris*, Jg. 20 (1898-1899), blz. 111-116.

van Grinsven

[Bosvelt, Cornelis van]

BOSVELT (Cornelis van), geb. te Utrecht 14 Nov. 1727, overl. aldaar 23 Aug. 1774. Hij werd predikant te Jutfaas 24 Juni 1753, emeritus 9 Sept. 1772. Hij gaf in het Nederlandsch uit: *Redevoering in dichtmaat over het leven van Christus door Fr. Burmannus* (1768).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 535; *Kerkelijk Handboek* (1910), Bijl., 157.

Knipscheer

[Bosvelt, Jacob van]

BOSVELT (Jacob v a n), geb. te Utrecht in 1758, overl. te Tiel 19 Jan. 1792. Hij studeerde te Utrecht, werd predikant te Waverveen 2 Febr. 1783, te Beemster 2 Nov. 1783, te Deventer 19 Juni 1785. Hier is hij op 30 Oct. 1787, tegelijk met zijn drie ambtsbroeders en den waalschen predikant 'op herhaalde instantiën en begeerte van gecommitteerdens uit de Burgerij en Gildens door schepenen en raad der stad finaal van den dienst ontslagen, behoudens goeden naam en eer'.

Na drie jaren is hij beroepen te Heerenwaarden, waar hij 3 April 1791 zijn intrede deed. Hij schreef: *De armis veterum Hebraeorum* (Traj. ad Rhen. 1781).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 536; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 133, (1908) Bijl., 105, (1910) Bijl., 170, (1912) Bijl., 143.

Knipscheer

[Boucquet, Wilhelmus]

BOUCQUET (Wilhelmus), Bouckét of Bouquet, afkomstig uit Dordrecht van een adellijke, doch verarmde familie, geb. omstreeks 1630, stierf als pastoor te Leiden 9 Dec. 1706. Hij studeerde filosofie en theologie te Keulen, behaalde den graad van licentiaat en verbleef daar nog een tijd als professor aan het Hollandsch College. Daarna was hij werkzaam als kapelaan te Delft op het Begijnhof. De provicaris Schaddée, overl. 4 Sept. 1665, benoemde hem tot pastoor van de statie te Leiden, genaamd Appelmarktskerk. 1701 teekent hij zelf 'sinds 37 jaar pastoor te Leiden'. Pastoor Boucquet was een geleerd man, die de studie beminde, vooral letterkunde en geschiedenis. Een gedicht *Het geestelijk tijdverdrijf* gaf hij in druk uit. Hij had een sterk geheugen en wist zijne preeken vloeiend voor te dragen en de geloovigen te boeien. Zondags en op feestdagen preekte hij driemaal, en dat nog op 70-jarigen leeftijd, om zijn parochianen uit de speelhuizen rondom Leiden te houden. Van Heussen, in *Batavia Sacra* kan hem niet allen lof onthouden, doch misprijst hem als eerst den regulieren ongenegen, zelfs op den kansel, terwijl hij later hun zeer gunstig gezind was. Hij werd 1703 door den apostolischen provicaris de Cock tot landdeken benoemd ter vervanging van den deken, die de partij van van Heussen en Codde was toegedaan. W. Boucquet teekent op de eerste plaats het verzoekschrift bij de congregatie der Propaganda te Rome, 16 Febr. 1701, ingediend door 23 priesters der missie, die om maatregelen vroegen tegen de nieuwigheden, betreffende de katholieke zedeleer en het toedienen der sacramenten in de missie ingevoerd, beschermd en begunstigd door den vicaris apostolicus, Petrus Codde. Hij werd dan ook op de smadelijkste wijze besproken in de door zijn tegenstanders verspreide geschriften. De pastoor in Kethel, Adr. van Wijck trad, als zijn onversaagde verdediger op. Pastoor Boucquet, die waarschijnlijk zijn kerk op de Appelmarkt van elders had overgebracht, heeft deze na 1672, toen meer vrijheid aan de Katholieken werd verleend, vergroot en versierd. 1680 richtte hij de broederschap der H. Drievuldigheid op. 4 Juni 1698 liet hij zich, om deelachtig te worden aan de privilegiën der universiteit, als student inschrijven. Hij stierf hoog bejaard, na lang door het jicht gekweld te zijn, zoodat zelfs zijn tong verlamd was. Hij werd te Voorhout begraven.

Zie: *Batavia Sacra* II, 269 of *Hist. episc. Ultraj.* 477; *De katholiek* (1873) LXIII, 269; *Bijdragen bisdom Haarlem* I, 261, 267-68, 430, XXIII, 416; *Archief aartsbisdom Utrecht* IX, 258, 325, 358, XV, 13.

Fruytier

[Boudewijns, Pieter]

BOUDEWIJNS (Pieter), leeraar of oudste der oude Vlamingen te Haarlem in het midden der 18de eeuw. Zijn werkjes voor het godsdienstonderwijs zijn bij de Doopsgezinden, vooral te Balk en te Zuidveen, nog gebruikt tot het midden der 19de eeuw. Van hem lezen wij, dat hij van de verborgenheden van den godsdienst

meende: ‘wij laten zulke dingen verder rusten, want wij konnen die hooge en heilige verborgenheid met ons verstand dog niet begrijpen noch doorgronden,

maar wel gelooven.' Ook gaf hij over de voetwassching uitvoerige voorschriften, omdat deze plechtigheid 'onderhouden moet worden' als een 'goddelijke instelling'.

Hij schreef: *Onderwijzinge des Christelijken Geloofs, volgens de Belijdenis der Christenen die men de Oude Vlaamsche Mennoniten noemt* .... (Haarl. 1743; herdrukt (vgl. *Dpsgez. Bijdr.* 1892, 72) te Sneek in 1825); *Korte schets van de onderwijzinge des Christelijken Geloofs voor de Jeugd* .... (Haarl. 1744).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 540; *Doopsgezinde Bijdragen* 1837, 60; 1878, 22, 27; 1887, 92; 1892, 70-73, 78 v.; *Catalogus.... der Ver. Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam* (Amst. 1919), 262.

Knipscheer

[Bouman, Hermanus]

BOUMAN (Hermanus), geb. te Idaard 11 Febr. 1789, overl. te Utrecht 14 Mei 1864; zoon van Luttonius Bouman (predikant te Idaard van Maart 1780-1798; overl. 14 Juni 1836; zie beneden bij de literatuur-opgave) en Lucretia Welmina van der Swaagh. Hij studeerde te Harderwijk, werd predikant te Oostermeer 20 Sept. 1812, te Finsterwolde in Juni 1815, en hoogleeraar in de godgeleerdheid te Utrecht in Nov. 1822. Hij nam afscheid van Finsterwolde 27 April 1823, hield zijne inaugureele rede op 20 Mei d.a.v.: *De Belgio, disciplinae theologicae, nostra imprimis aetate, sede pulcherrima et maxime opportuna*, en werd op 30 Mei als academieprediker bevestigd (op 4 Juni 1848 vierde hij zijn zilveren jubileum als zoodanig). Hij onderwees de 'theologia naturalis', exegese van het N.T.; later ook van het O.T. en 'encyclopaedia theologica'; na den dood van J.H. Pareau (zie dl. II, kol. 1065-1067) in Febr. 1833 ook Arabisch. Op 26 Maart 1830 droeg hij het rectoraat over met een rede: *De historia philosophiae de Deo, sapientiae magistra et ludis secularibus*, en 21 Juni 1836 hield hij een preek die gedrukt werd als: *Redevoering ter godsdienstige inwijding van het tweede eeuwfeest* (Utr. 1836) en opgenomen is in de *Annales Acad. Rheno Traj.* en in het *Gedenkboek van het tweede eeuwfeest*. Op 3 April 1845 droeg hij wederom het rectoraat over met zijn: *Oratio et instituta academica quae saeculo* 17 *fuerunt in patria cum iis quae nunc ibidem sunt breviter comparans, et memoriam celebrans Frederici Sig. Alexander, Nic. Corn. de Fremery, Joh. Fr. Schrüder* (Utr. 1845). Hij werd emeritus in 1859.

Hij schreef: *Geschiedenis van de voormalige Geldersche hoogeschool en hare hoogleeraren*, twee deelen (Utr. 1844 en 1847), uit veelal ongedrukte en zeldzame bescheiden samengesteld. Verder: *Memoria Joannis Clarisse theologi* (Utr. 1850), *Chartae theologicae librorum censuras et doctrinae sacrae miscella continentes*, twee deelen (Utr. 1853 en 1857); en na zijn emeritaat: *De Godgeleerdheid en hare beoefening in Nederland gedurende het laatste gedeelte der vorige en den loop der tegenwoordige eeuw* (Utr. 1862), een strijdschrift tegen C. Sepp's *Proeve eener pragmatische geschiedenis der theologie in Nederland* 1787-1858 (Leid. 1869) (zie dl. V, kol. 720-723). Voorts schreef hij: *Tweetal redevoeringen ter aanbeveling van het bijbelgenootschap* samen met Corstius (Gron. 1819); *Aan de Protest. leeraren in ons vaderland, ter gelegenheid van hetgeen in deze dagen door de Roomsche Kerk tegen de Protest. ondernomen wordt*; *Nu of nooit*; *vaderl. ontboezeming na het ontstaan van het oproer in een gedeelte van België* (Utr. 1830; 2de dr. met een bijvoegsel); *Thans, meer dan ooit. Moed en kracht met vertrouwen op God alleen* (Utr. 1832); *Levensbericht van Luttonius*

Bouman in *Boekzaal* 1836; *Jodocus Heringa, Eliza's zoon, als voorganger der Chr. gemeente geschetst* (leerrede) (Utr. 1840); *Jodocus Heringa, als voorstander van het vaderland en deszelfs heilzame instellingen, gelijk mede in eenige andere betrekkingen geschetst* .... (Utr. 1840); *Broederlijke toespraak aan allen die de hevormde kerk liefhebben en om haren vrede bidden*, twee deelen (Utr. 1844 en 1847); *Leerrede ter aandenking van H.J. Rooijaards* .... (Utr. 1854); *Leerredenen ter aandenking voor vrienden en bekenden* (Utr. 1860); *Een woord ter aandenking van den hoogleeraar A. Niermeyer* in *Jaarb. voor wetensch. Theol.* XIII, 243-254; *Iets over het besluit van de synode der Hervormden ter kerkelijke viering van des Konings verjaardag* in *Bijdr. tot de beoefening en gesch. der godgel. wetenschappen* IX, 191-204; *Vlugtige bedenkingen over de handhaving en bevordering van het gebruik der Nederl. taal in de Zuidelijke provinciën* in *Recens. o.d. Recens.* 1818, 441-464. Ook vele boekbeoordeelingen enz. in verschillende tijdschriften. Zijn *Commentarius perpetuus in Jacobi epistolam* (Utr. 1865) was bij zijn dood juist nagenoeg voltooid en is door vriendenhand uitgegeven. J.J. van Oosterzee schreef zijn *Levensbericht* voor de Maatschappij der Nederl. Letterkunde.

Zijn portret is gelithografeerd door J.L. Jonxis.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 545-548; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 174, (1914) Bijl., 150; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 2012-2018; L. Knappert, *Bibliografische inleiding tot de theologie* (Leid. [1925]), 105 v.

Knipscheer

[Bouman, Willem Pieter Roedolph]

BOUMAN (Willem Pieter Roedolph), geb. te 's Gravenhage in 1808, overl. te Rotterdam 16 Maart 1883. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, en werd predikant te Voorhout 13 Nov. 1831, te Sassenheim in 1835, te West-Zaandam 13 Mei 1838, te Rotterdam 12 Nov. 1843. Hij schreef: *Leerrede over de hooge voortreffelijkheid der muzijk, en de waardige wijze waarop wij God door haar vereeren* (Rott. 1837), uitgesproken bij de inwijding van het orgel te Sassenheim; *Het Protestantsch gesticht te Montfoort* .... (Rott. 1848); *Die van God vertroost wordt, moet anderen vertroosten*, leerrede (Rott. 1849). Voorts vertaalde hij: H.E.R. Bellami, *Wittenberg en Rome, Hist. romant. tafereel uit de gesch. der Herv.* uit het Hoogd. (Rott. 1843); *Handleiding tot Christelijk godsdienstonderwijs voor jongelingen uit den beschaafden stand*, naar het Hoogd. v.K.R. Hagenbach (Rott. 1851); J. van Scheffel's, *De trompetter van Säkkingen, een lied van den Boven-Rijn* (Rott. 1877). Hij was tegen z.g. kinderpreeken (*Kerkelijk Weekblad*, 1844, no. 9-12, 19-22).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 548 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 153, 155, 163, (1908) Bijl., 153.

Knipscheer

[Bouvin, Mr. Philip Adriaan Jacob]

BOUVIN (Mr. Philip Adriaan Jacob), geb. te Oosterland (Zeeland) 22 Maart 1845, overl. te 's Gravenhage 20 Juni 1908, zoon van Jacob Marinus B., notaris, en van Johanna Alida Verdoorn.

Hij studeerde sedert 6 Oct. 1862 te Utrecht, promoveerde in 1868 aan dezelfde universiteit tot doctor in de beide rechten en vestigde zich als advocaat te Zierikzee. Hij werd in 1869 benoemd tot leeraar in de staatswetenschappen aan de H.B.S. aldaar, in 1872 tot kantonrechter te Zierikzee, in

1875 tot rechter in de arr. rechtb. te Rotterdam, in 1893 tot vice-president van dat college en in 1901 tot raadsheer in het gerechtshof te 's Gravenhagə.

Hij schreef: *Toelichting over de wet van* 18 *April* 1874 (*Staatsbl. no.* 68). B. huwde te Kralingen 19 Mei 1881 met Hermine Emerentia Kolff (1852-1907), dochter van Adriaan Quirinus en van Tonia Veder. Uit dit huwelijk sproten 5 kinderen.

Zie: *Wie is dat*?, bl. 74; *Ned. Patriciaat*, VIII, 78, 79.

Regt

[Bouvy, Joannes Jacobus Nicolaus]

BOUVY (Joannes Jacobus Nicolaus), geb. 11 Januari 1838 te Amsterdam uit ouders van deftigen stand, trad 27 Oct. 1858 in de Congregatie der Redemptoristen en was na zijn priesterwijding 18 October 1862 geruimen tijd professor der exegese in het studiehuis te Wittem, waar hij 20 Maart 1877 overleed. Ook als schrijver op ascetisch en scripturistisch gebied is hij gunstig bekend, vooral door zijn *Stimulus praedicatori* en *De Ster der* 19*de eeuw* (de H. Jozef), terwijl hij ook beslissend ingreep in den hevigen pennestrijd over kopieën der oude Imagines thaumaturgicae B. Mariae Virginis tusschen Dr. Borret en Pater Deckers, gelijk Pater Kronenburg in zijn standaardwerk *Maria's Heerlijkheid in Nederland* Deel VIII, bl. 388-391 beschrijft, waarin het goed recht der vereering van de beroemde schilderij van O.L. Vrouw van Altijddurenden Bijstand gehandhaafd werd.

Jansen

[Bouwensch, Johannes]

BOUWENSCH (Johannes), Bouwens of Bauwensch, gedoopt te Tiel 27 Dec. 1650, overl. te Edam 11 Juni 1691, zoon van Gerrit of Gerard Bouwens, ontv. gener. van het Quartier van Nijmegen, en van Margaretha van Lith de Jeude.

Hij trad in milit. dienst en werd reeds in 1671 kapitein bij een der 7 Maart 1671 nieuw-opgerichte compagnieën te voet. In het volgend jaar vond hij gelegenheid zich te onderscheiden. Hij bevond zich met 60 soldaten in het dorp Rumpt, toen graaf de Lorges met 8 vendels fransche ruiterij de Betuwe binnenviel en aldaar het landvolk deerlijk kwelde. Bouwensch ontving de vijandelijke overmacht zoodanig, dat ze op de vlucht sloeg, haar zwaar gekwetsten bevelhebber meevoerende en een som van ƒ 60000 als buit voor de overwinnaars achterlatende. Bouwensch deze som in veiligheid willende brengen, geraakte nabij Leerdam opnieuw slaags met 80 fransche dragonders. Ook deze joeg hij op de vlucht, maar hij ontving twee schoten in de borst. Onderwijl waren de voerlieden met den veroverden buit doorgegaan. Bouwensch herstelde van zijn bekomen verwondingen; in 1676 was hij kapitein in het regiment van den graaf van Styrum en later ritmeester. Hij huwde (ondertr. te Arnhem 11 Maart 1676) met Paulina Elisabeth van Vinceler, weduwe van Mr. Matthijs Veere; dochter van Willem, richter en dijkgraaf te Huissen, en van Geertruida Bitter. Dit huwelijk werd door het Hof van Gld. 30 Sept. 1682 ontbonden verklaard. Behalve een dochter Anna Geertruida, sproot uit dezen echt een zoon, Willem Adriaan, die volgt.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXI, 120, XXXII, 31, XLII, 301 en de daar genoemde bronnen.

Regt

[Bouwensch, Menso Johannes]

BOUWENSCH (Menso Johannes), geb. te Arnhem 10 Febr. 1788, overleden te Voorst 22 Mei 1864, zoon van Menso Johannes B. en van Lumina Gey.

Hij werd 21 Mei 1802 aangesteld tot cadet bij het 22e bataillon infanterie van linie, bestemd voor

de Kaap de Goede Hoop; hij verliet Texel 5 Dec. 1802 aan boord van het transportschip 'Alida Theodora' en kwam aan de Kaap in Maart 1803. Den 26. Mrt. 1805 werd hij 2e luitenant. Bij de capitulatie van het 22e bataillon, na de inneming van K. de G.H., 8 Jan. 1806, ging hij aan boord van het transportschip 'Sir John Borliswarren' en werd bij aankomst in Nederl. ingelijfd bij het 7e regiment inf. van linie, 12 Aug. 1806. Dit regiment werd einde 1810 te Haarlem georganiseerd tot het 124e fransche inf.regt. van linie. Bij de inlijving overgeplaatst bij het 112e regiment, kwam hij langs den Rijn en over de Alpenpassen op 4 Maart 1811 in zijn garnizoen te Livorno aan. In 1806, 07 en 08 maakte hij de veldtochten in Pruisen mee, was in 1809 in Zeeland, behoorde in 1812 en 13 tot de Groote Armee in Rusland, nam deel aan de veldslagen bij Lützen, Bautzen en de Kalzbach en werd 23 Aug. 1813 nabij Goldberg door een musketkogel in de rechterborst en arm gewond. 17 Nov. 1814 met honorabele demissie uit den franschen dienst ontslagen, ging hij het volgend jaar over bij het Ned. Ind. leger. In 1819 was hij, als kapitein, bij den opstand op Celebes en onderscheidde zich 21 Aug. bij Beba zoodanig, dat hij 3 Juli 1820 de Milit. Willemsorde 4e kl. ontving. In 1825 gedurende den Java-oorlog was hij kommandant van Djokjakarta, welke plaats door Diepo Negoro werd ingesloten. Hij ontving voor zijn moedig gedrag 27 Juni 1828 de Java-medaille. Niet lang daarna op verzoek eervol uit den dienst ontslagen, keerde hij naar het vaderland terug. Bij de dreigende onlusten met België bood hij echter terstond zijn diensten aan en werd op zijn verzoek 13 Nov. 1830 geplaatst bij het 7e bataillon 2e afd. Geld. Schutterij, gecommand. door den majoor baron Schimmelpenninck van der Oye. In deze hoedanigheid maakte hij in Aug. 1831 den Tiend. Veldtocht mee, waarvoor hij 5 April 1832 het Metalen Kruis ontving.

In 1842 woonde hij te Twelloo; hij verhuisde in dat jaar naar 'Akkeroord' aan den rijksstraatweg te Voorst, waar hij overleden is. Hij is tweemaal gehuwd geweest: eerst in het voorjaar van 1817 te Amersfoort met Margaretha Suyck (1793-1828), dochter van Cornelis S. en van Alida Emerentia van Bemmel, en daarna te Groningen 8 Maart 1844 met Helena Breroo (1800-1885) wed. van Ds. Melchior Cremer Jacobszn, predt. te Groningen. Uit het eerste huwelijk sproten 2 zoons en 2 dochters; het tweede was kinderloos.

Zie: R.W.N. Keyser, *Het Gesl. Bouwens* in *Ned. Leeuw* XLII, 299-305.)

Regt

[Bouwensch, Mr. Willem Adriaan]

BOUWENSCH (Mr. Willem Adriaan), geb. te Huissen in Febr. 1678, overl. te Rhenen vóór 28 April 1731, zoon van Jan of Johannes, hiervóór, en van Paulina Elisabeth van Vinceler.

Hij werd 1698 student in de rechten te Utrecht; kanunnik van St. Marie te Utrecht, 24 Maart 1699 lid van St. Lucas te Arnhem, promoveerde in 1700 tot J.U. Dr., kwam in dat jaar uit Huissen te Arnhem en werd aldaar 10 Juli 1702 tot burger aangenomen. Van 1703 tot 1708 maakte hij te Arnhem als schepen en burgemeester deel uit van de stedelijke regeering. Als voorstander der 'Nieuwe Plooi' heeft hij een werkzaam aandeel genomen in de twisten die Gelderland in het begin der 18e eeuw beroerden. Te Arnhem geraakte hij met burgemeester van Brienen (kol. 210) in heftig conflict over de aanwerving van vrijwilligers door de aanhangers der nieuwe plooi. Als gevolg daarvan werd Johan v. Brienen genoodzaakt zijn ambt als burgemeester neer te leggen en de stad te verlaten.

Twee jaar later, in 1707, mengde hij zich met zijn ambtgenoot Derck Reinier van Bassen in de geschillen die te Wageningen waren ontstaan, daartoe te hulp geroepen door de afgezette gemeensmannen Godard Adriaan van Issum en Jan Aalders. Zij namen den voorzittenden burgemeester Bartold Schaats en eenige andere regeeringsleden gevangen en voerden hen naar Arnhem, vanwaar zij echter na een etmaal weder naar Wageningen werden teruggebracht. Om al deze redenen werden Bouwensch, van Bassen en een tiental anderen in Febr. 1708 uit de regeering gezet en werd hen de toegang tot de stad verboden. Bouwensch begaf zich naar Rhenen en van Bassen naar Tiel, nadat zij vruchteloos bij de Landschap van Gelderland hadden geappelleerd.

In Dec. 1711 is Bouwensch te Rhenen gehuwd met Jacoba Kupius (Cupius), waarschijnlijk in 1722 te Rhenen overleden, 1 zoon en 3 dochters nalatende. De zoon, mede Willem Adriaan B. geheeten, trad in militairen dienst, bracht het tot vaandrig, maar verwisselde zijn ambt met dat van vroedschap te Rhenen (1744-48). In 1749 werd hij daar schepen en is waarschijnlijk kort daarop overleden.

Zie: R.W.N. Keyser, *Het gesl. Bouwensch* in *Ned. Leeuw* XLII, 301, 302; *Bijdragen Gelre* XI (1908); Knuttel, *Cat. v. Pamfl.* (over de jaren 1703-1708); *Geld. Volksalm.* 1880, 105.

Regt

[Bouwmeester, Johannes Wilhelmus]

BOUWMEESTER (Johannes Wilhelmus), geb. 3 Oct. 1804, overl. te Winterswijk in 1892. Hij werd predikant te Kampereiland 7 Jan. 1827, te Borne 4 Mei 1828, te Winterswijk 4 April 1841; emeritus 1 Jan. 1872. Hij schreef o.a.: *Allereerste gronden tot het aanleeren van muziek en zangkunde* (Schoonh. 1860); *Gedichten voor de lieve jeugd* (Edam 1854); *Versjes voor de lieve jeugd* (Amst. 1860); *Herfstavond ....* (Zutphen 1871); *Handleiding voor muziek en zangkunde* (Schoonh. 1874); *Vier feestzangen voor het Nederlandsche volk* (1874).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 549; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 163, (1912) Bijl., 140, 148.

Knipscheer

[Bowier, Abraham]

BOWIER (Abraham), geb. te 's Hertogenbosch 28 Maart 1760, overl. te 's Gravenhage 10 Juli 1807. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid, werd predikant te Est 9 Sept. 1782, te Zeist 7 Sept. 1785, te Waardenburg en Neerijnen 25 Nov. 1787, te Kuilenburg l9 Aug. 1792, te 's Gravenhage 28 Juli 1793. Hij schreef: *De usu nominis Elohim* (אלהים) *in quibusdam V.T. locis* (Utr. 1781).

Van zijn portret bestaan prenten in zwarte kunst door Ch.H. Hodger en A. van Hoogstraaten.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* (1903) I, 549; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 127, 139, 160, (1907) Bijl., 119, (1910) Bijl., 172.

Knipscheer

[Boxel, Hugo van]

BOXEL (Hugo van) of Boxelius, geb. te Heusden, studeerde te Leiden en promoveerde daar 14 Juli 1626 in de philosophie (Molhuysen, *Bronnen Univ. Leiden* II, 126); studeerde daarna te Parijs in de rechten. Van 1634-1645 was hij secretaris te Gorinchem en gaf daar uit met aanteekeningen en vermeerderingen van zijn hand: Hect. Felicius, *de Communione et Societate deque lucro et quaestu* (Gorinch. 1666) en Corn. Neostadius, *de Feudi juris scripti et Hollandici Westfrisicique successione*. (Gorinch. 1670).

Zie: J.F. Foppens, *Bibl. Belg.* 491;

van Oudenhoven, *Beschr. van Heusden*, 189; Hermans, *Consp. Onom. Liter*. 18.
Rosenstein

[Braam, Johannes van]

BRAAM (Johannes van), geb. te Dordrecht 1 Nov. 1677, overl. aldaar 1 Maart 1751, was de zoon van Willem van Braam en Rachel van Eysden. Hij was stadsboekdrukker en boekhandelaar, en beoefende ook de dichtkunst, meest als gelegenheidsdichter bij huwelijken en overlijden van predikanten, magistraten en kunstenaars. Wij noemen daarvan: *Myrtekrans gevlochten .... voor M. Berck* (1695); *Welkomst aan Johannes d'Outrein* (1703); *Vroomaart over de dood van ds Henricus Francken; Ter gedagtenis van David van Hoogstraten* (1724); *Op 't huwelijk van Anthony Eelbo* (1730); *Op het kunstvertrek van Simon Schijnvoet*. In 1736 stelde hij den Catalogus samen van de stadsbibliotheek, toen nog vele zeldzame werken bevattende, maar in 1768 publiek verkocht.

Als drukkersmerk gebruikte hij nu eens een roos tusschen twee takjes, dan weer een leeuw in ovaal met beeldwerk onder kroon, of een gevleugelde faam, zwevende boven een water met schepen, of het Dordtsche wapenschild, of twee zwevende engelen met krans en palmtakken.
van Dalen

[Brakel, Simon van]

BRAKEL (Simon van), geb. te Dordrecht 24 Dec. 1816, overl. aldaar 5 Febr. 1884, was de zoon van Gerrit van Brakel en Catharina van der Koogh. Hij was koopman en lid van de Kamer van Koophandel en beoefende uit liefhebberij op zeer verdienstelijke wijze de schilderkunst. Zijn rivier- en zeegezichten trokken vooral de aandacht.
van Delen

[Brandsma, Franciscus]

BRANDSMA (Franciscus), geb. te Menaldum in 1698, overl. te Oostrum (cl. Dokkum) 5 Juni 1775. Hij studeerde te Franeker, en werd predikant te Oostrum 13 Mei 1725. Hij schreef eene voorrede voor Foecke Sjoerd's, *Kort vertoog* (zie dl. IV, kol. 1248-1251).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 749 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 176.
Knipscheer

[Brant, Johan Arnold]

BRANT (Johan Arnold), geb. te Deventer 29 Juli 1647, overl. 26 Mei 1691, studeerde aan verschillende academiën in de rechtswetenschap. In 1673 bevond hij zich in het gevolg van het keur-brandenburgsche gezantschap naar Moskovië. In 1683 werd hij tot doctor in de rechten bevorderd en praktizeerde se ert als advokaat te Kleef. Daarna werd hij brandenburgsch staatsraad en 1686 hoogleeraar in de rechten te Duisburg.

Van zijn hand verscheen: *Purgatio veteris Juris*, en na zijn dood heeft Christ. Hennin zijne *Muskovische reize* in het licht gegeven, die te Utrecht in 1703 in 2 dl. verscheen.

Zie: C. Henninius, *Laudatio funebris* ... 1691; de Chalmot, *Biogr. Wdb.* IV, 215; Kok, *Vaderl. Woordenb.* i.v.

Rosenstein

[Branteghem, Joannes van]

BRANTEGHEM (Joannes van), geb. te Gent in de parochie St. Michiel, priester-missionaris te Bodegraven van de orde der Eremieten van St. Augustinus in het gentsche klooster, overleed te Bodegraven 31 Januari 1767 niet 1 Febr. zooals bij Keelhoff, oud 78 jaar, sinds 59 jaar geprofest en 54 jaar priester. Bodegraven was een statie der paters Jezuïeten. Door het drijven der Jansenisten werden zij uit deze statie verjaagd en wegens de aanhoudende vervolging bleef zij gedurende zeven jaar door paters onbezet. Met toestemming der oversten der Sociëteit nam de pater-Augustijn Hier. van Damme, te voren prior te Diest en Herenthals, den last op zich voor de katholieken

van Bodegraven en Zwammerdam te zorgen, 2 Aug. 1710. Na zijn dood 7 Augustus 1724 werd zijn taak overgenomen door pater J. van Branteghem, die met veel ijver in de uitgestrekte missiestatie werkte. Om zijn hoogen ouderdom kreeg hij pater van Oost van het klooster te Antwerpen als medehelper. In het verslag van 1758 naar Rome over de missie wordt hij geprezen als ‘diligens’. Hij was de laatste Augustijnerpastoor te Bodegraven.

Zie: Keelhoff, *Gesch. v. het klooster der Augustijnen te Gent*, 254, 262; *Bijdr. Haarlem* XIII, 450-51, XLIII, 274-305, XIV, 93, XVII, 215; *Archief Aartsb. Utrecht* I, 102, II, 149, VIII, 358, IX, 56, X, 13.

Fruytier

[Brantsen, Mr. Gerard]

BRANTSEN (Mr. Gerard), geb. te Arnhem 1734, gest. 1809, werd 27 Sept. 1750 als student ingeschreven te Leiden, waar hij 10 Sept. 1755 in de rechten promoveerde: *De mutuis inter diversas atque vicinas gentes officiorum humanitatis atque comitatis praestationibus*, werd 1760 burgemeester van Arnhem, had voor Gelderland zitting in de algemeene staten, werd in 1782 als minister plenipotentiaris naar Frankrijk gezonden, om met den ambassadeur Matthijs Lestevenon van Berkenrode de aanstaande vredesonderhandelingen bij te wonen; zij sloten te Fontainebleau 10 Nov. 1784 een verdrag met het fransche rijk en 8 Nov. 1785 met den keizerlijken gezant, den graaf de Mercy Argenteau. Na de omwenteling van 1787 uit Frankrijk teruggeroepen, werd Brantsen eind 1794 met Mr. Ocker Repelaer, lid van den oudraad der stad Dordrecht, in gezantschap afgevaardigd eerst naar 's Hertogenbosch, om met de commissarissen en den generaal van het noordelijk leger een schorsing der vijandelijkheden te bewerken en vervolgens naar Parijs te gaan, ten einde met het comité de Salut Public over den vrede te handelen, waarin zij echter niet naar wensch slaagden. Brantsen bleef in Parijs als particulier wonen tot Juni of Juli 1796 en verbleef daar wederom van Dec. 1798 tot Oct. 99.

In 1801 werd hij tot lid van het Staatsbewind gekozen en in de commissie van binnenlandsche zaken geplaatst; in 1803 ging hij als zoodanig met Jan Bernd Bicker en M. van der Goes naar Brussel om den eersten Consul van Frankrijk bij diens komst aldaar te begroeten. Als opvolger van Schimmelpenninck werd hij 1805 extra-ordinair envoyé en minister plenipotentiaris te Parijs in 1806 een der vijf afgevaardigden tot de onderhandeling om Lodewijk Napoleon tot Koning van Holland te verheffen.

Zijn jongere broeder Mr. Derk Willem Abraham, werd geb. 1742 te Arnhem, 6 Febr. 1757 te Leiden ingeschreven als student in de rechten, promoveerde aldaar 2 Juli 1762 *De eo quod iustum est in dubio*, was van 1779 tot 1795 lid van het Hof van Gelderland, en na 1801 lid van het departementaal bestuur van dat gewest. Verscheiden der brieven van zijn broeder Gerard, gedrukt bij Colenbrander, zijn aan hem gericht.

Zie: Lodewijk Bonaparte, *Geschiedkundige gedenkstukken*, I, 107, 203, II, 221; Blok, *Geschiedenis van het Nederl. Volk*, 2e druk, III 564, 588, 616, 672, 674; Colenbrander, *Gedenkstukken* 1789-95 I, 146 en verdere deelen passim; Molhuysen, *Bronnen Gesch. d. Leidsche Univ.* V, 288*. Over Derk Willem Abraham zie: Colenbrander t.a.p. II, 978; *Album Stud.* van Leiden kol. 1059; Molhuysen t.a.p. V, 305*.

Rosenstein

[Brasser, Jacobus Jaspersen]

BRASSER (Jacobus J a s p e r s e n), geb. te Vlissingen in 1733, werd te Leiden als student

ingeschreven, oud 20 jaar, 19 Mei 1752 (*Album Studios*. kol. 1037) en promoveerde 9 Sept. 1757 op proefschrift *Ad principium legis* 6 *Codicis de secundis nuptiis*, vestigde zich als advocaat te Vlissingen. In 1787 en volgende jaren deed hij zich als een vurig Oranjeklant kennen. Hij schreef (behalve eenige gedichten): *Het Recht der Bloedverwanten in het stuk van Versterf, boven de Gemeene zaak of Graaflijkheid van Zeeland, briefswijze voorgedragen, en uit verscheiden Bijlaagen, tot die Stoffe betrekkelijk, bevestigd* (Leyden 1778); *Geschied- en rechtkundige verhandeling van de weeken jaarmarkten, mitsgaders van de zo genaamde kermissen*; *bijzonderlijk in Zeeland* (uitgegeven door C.J. Steenlack, Leiden 1792). E.'s zinspreuk was: Per haec majora quaeramus.

Zie: N a g t g l a s , *Levensber. v. Zeeuwen*, 76; M o l h u y s e n , *Bronnen tot de Gesch. der Leidsche Univ.* V, 294*.

Mulder

[Brave, Jan]

BRAVE (Jan), geb. te Amsterdam 7 Oct. 1793, overl. aldaar 29 Sept. 1859. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid en werd predikant te de Meern 16 Febr. 1817, te Maarsen 1 Aug. 1819, te Doetichem 15 Oct. 1826, te Arnhem 5 Aug. 1827 en te Amsterdam 4 April 1832. Zijn ambtgenoot H. S t e e n b e r g (zie dl. II, kol. 1362), heeft hem herdacht in: *Een woord bij het geopende graf van .... Jan Brave* .... (Amst. 1859). Hij heeft medegewerkt aan dl. I van *De geschiedenis der Christelijke Kerk in tafereelen*, en schreef: *Sterven en herleven* .... (Amst. 1836); *Mijn belangstelling in uw geluk* .... (Amst. 1837); *Het jaarfeest van den dood van Jezus* .... (2de dr., Amst. 1839); *Staf op den levensweg* .... (Amst. 1860); *Vrees niet!* .... (Amst. 1859); *De Roomsche Kerk* (Tiel 1853), en eenige artikelen in het *Maandschrift voor Christenen*, dl. XIX-XXI. Ook vertaalde hij: W.H. R u l e , *Angel Herreros de Mora en de Jezuïten in Spanje* .... (Amst. 1858). Er kunnen nog enkele pennevruchten van hem aangewezen worden.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 593 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 114, 122, (1908) Bijl., 103, (1910) Bijl., 159, v.

Knipscheer

[Bray, Guido de]

BRAY (Guido d e), G u y d e B r è s , geb. te Bergen in Henegouwen in 1522, onderging den marteldood te Valenciennes 31 Mei 1567, zoon van J o h a n n e s (J e a n) d e B r a y . Zijn naam leeft in Nederland vooral voort door zijn geschrift, dat reeds in 1562 is vertaald als *De nederlandsche Geloofsbelijdenis* (37 artikelen), en hoewel in sterk gewijzigden vorm, nog steeds achter de gezangboeken van de Nederlandsche Hervormde Kerk wordt gedrukt. Hij heeft de Roomsch-Katholieke Kerk van huis uit leeren liefhebben, maar meende te moeten arbeiden aan hare ‘reformatie’, d.i. zuivering naar het oorspronkelijke beeld van de eerste Christelijke kerk zooals dat hem voor oogen stond. Vooral na 1556, toen hij in Frankfort am Main Anabaptisten, ‘Wederdoopers’ ontmoette, achtte hij hun ‘los van Rome’ een groot gevaar, waarom hij tegen hen in geschrifte optrad (1565). Opgeleid voor de kunst van het glasschilderen, heeft de ‘continuelle lecture des escritures’ hem gesterkt tot zijn reformatorisch optreden. Van 1548 tot 1552 is hij, vluchtend voor vervolgingen te Mons, in Engeland geweest. Teruggekeerd, heeft hij gemeend overal zijn licht te moeten doen stralen in zijn vaderland. Ook te Rijsel, waar hij in 1556

vluchten moest. Toen Gent eveneens onveilig werd, vlood hij naar Frankfort a/M. Nog is hij in Zwitserland, ook te Lausanne en Genève geweest.

Weder teruggekeerd naar zijn vaderland, begin 1559, trouwde hij met Katharina Ramon. Zijn zoon Israël de Bray is geb. 31 Aug. 1560; hij woonde toen te Doornik. Het is niet onmogelijk, dat zijn reizen naar Antwerpen in dien tijd, en de besprekingen aldaar, aanleiding gaven tot het opstellen van de *Confession de Foy* zooals zijn, in 1561 uitgegeven, in 1562 vertaald werkje getiteld was. Een vervallen tuinhuis te Doornik was hem door een vriend afgestaan. Het was dicht bij den stadsmuur gelegen. Daar had hij zijn boeken. Hier schreef hij zijn werken. Het zingen van de psalmen van Marot op 20 en 30 Sept. 1561 had aanleiding gegeven tot een streng optreden te Doornik. Bovendien is in den nacht tusschen 1 en 2 November 1561 een exemplaar van de *Confession de Foy*, tegelijk met een grooten brief in een pak over den muur van het kasteel van Doornik geworpen, waar het op de binnenplaats gevonden werd. In den brief stond o.a., dat de hervormingsgezinden niets kwaads bedoelden tegen den Staat, zooals de Wederdoopers, maar trouwe onderdanen waren van Philips II. Met allen ijver werd nu naar den schrijver gezocht. De Bray vluchtte en verbrandde het tuinhuis met den rijken inhoud om het niet in vijandige handen te laten vallen; de brand is spoedig gebluscht. De Bray was gevlucht naar Sedan, hoewel hij meermalen weer in de Zuidelijke Nederlanden geweest is. In 1564 heeft hij te Brussel met prins Willem I godsdienstige aangelegenheden besproken. De vraag was vooral: hoe samengaan en samenwerken te verkrijgen van Lutherschen en Calvinisten. De Bray was bekend om zijn mildheid van opvatting en ruimte van blik. Na den Beeldenstorm te Valenciennes 24 Aug. 1566 preekte hij niet meer in de open lucht in het verborgen, maar in de Sint-Janskerk aldaar. Noircarmes belegerde de stad in December 1566, welke zich op 23 Maart 1567 moest overgeven. Op 29 Maart werden de Bray e.a. gegrepen te St. Amand en eerst naar Doornik, daarna naar Valenciennes gebracht. Na een verhoor werd hij tegelijk met Peregrin de la Grange veroordeeld, ‘d'estre pendu sur le marché devant la maison de ville’. Zijn lijk is begraven, na geruimen tijd gehangen te hebben op den ‘Mont d'Anzin’ bij Valenciennes. ‘Zelfs vijanden, onder welke de bisschop van Atrecht, bewezen hulde aan zijn kunde, gematigdheid en vermaardheid. Organiseeren lag meer dan revolutionneeren in zijnen geest. Aan zijn geloofsijver en onverschrokkenheid paarde hij een vaardigheid en bespraaktheid, die hem te midden zijner stoute ondernemingen jaren lang hebben beveiligd, totdat ook voor hem de laatste ure geslagen was’.

Hij schreef: *Le Baston de la Foy crestienne* .... (Lyon 1555); *Histoire notable de la trahison et emprisonnement de deux bons et fidèles personnages en la ville d'Anvers .... Christophle Faber .... et Olivier Bo*(*u*)*ck* (vertaald) door Guydo de Bray; *La racine, source et fondement des Anabaptistes ou Rebaptisez de nostre temps avec très ample refutation des arguments principaux* .... (s.l. 1565), vertaald als: *De wortel, den oorspronck ende het fundament der Wederdooperen oft herdooperen van onsen tijde* .... vert. door J.D.R. (1570, 1589 en 1608); waarschijnlijk ook: *Remonstrance et supplication de ceus de l'Eglise reformée de la ville de Valenciennes, sur le mandement de son altesse, fait contre eus le* 14 *jour de Décembre* 1566 *à messeigneurs les chevaliers de l'ordre* (1567); *Confession de Foy, faicte d'un commun accord par les fidèles qui conversent es pais-*

bas, lesquels desirentvivre selon la pureté de l'vEangile de nostre seigneur Jesus Christ (1561) vertaald als: *De nederlandsche Geloofsbelijdenis* (1562). Hiervan is 'naar den oorspronkelijken nederlandschen druk van 1562' eene uitgave verschenen, bezorgd door Dr. A. van der Linde, te Nijmegen in 1864. Deze oudste uitgave (zie herdruk), is in 1580 (niet in 1566) sterk gewijzigd tot den thans gebruikelijken vorm. Zie hierover, behalve Dr. F.J. Los in *Troffel en Zwaard*, de *Kerkelijke Courant* van 31 Juli 1914, blz. 3.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 594-603, en de daar genoemde levensbeschrijvingen, vooral van L.A. van Langeraad *Guido de Bray. Zijn leven en werken* (Zierikzee 1884); *Kerkelijke Courant* Mei en Juni 1908; *Troffel en Zwaard* 1903-1908; *West-Friesche Kerkbode* 8 Mei tot 7 Aug. 1914; F.L. Rutgers, *Calvijns invloed op de Reformatie in de Nederlanden* ...., tweede druk (Leid. 1901) 16, 18, 30, 112 vv., 116, 139, 211, 219 v., 226, 236; vooral: *Bibliotheca Reformatoria Neerlandica* VIII ('s Gravenh. 1911) 461-643; L. Knappert, *Bibliografische Inleiding tot de Theologie* (Leid. 1925) 99-101; *Catalogus .... van de Bibliotheek der Vereen. Doopsgezinde Gem. te Amsterdam* (Amst. 1919) 190; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* I (Leid. 1911) 14, 81; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Hervorming en de Herv. Kerk*, 3de dr. (Utr. 1916) 191, 271, 274 v., 283, 285, 301, 313, 434; B. Glasius, *Godgeleerd Nederland* I ('s Hertogenbosch 1851) 175-180; *Biographie nationale de Belg* III, 1-8.

Knipscheer

[Breckling, Friedrich]

BRECKLING (Friedrich), geb. te Handewith (in het Flensburgsche) in 1629, overl. te 's Gravenhage 16 Maart 1711. Na zijn studiën aan duitsche universiteiten werd hij predikant in zijn geboorteplaats, waar hij om zijn denkbeelden werd ontzet. In 1660 is hij beroepen door de luthersche gemeente te Zwolle. Omdat zijn levenswijze hier aanstoot gaf, is hij in 1667 afgezet. Hij vestigde zich als schrijver en corrector te 's Gravenhage. Van zijn vele geschriften in het Latijn, Duitsch en Hollandsch bevat Jöhers *Gelehrten- Lexicon* een volledige opgave; ook liet hij vele werken in handschrift na.

Zie verder: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten .... der Luth. Kerk in Nederland* ('s Gravenh. 1925) 37 v.

Knipscheer

[Breda, Gilles of Egidius van]

BREDA (Gilles of Egidius van) was de tweede zoon van Godfried II van Schooten (zie dat art.) en Lutgardis. Als voogd der minderjarige kinderen van zijn broer bestuurde hij het land van Breda, zooals blijkt uit oorkonden van Juli 1228, Juni 29 en 31. Door Kleyn en Goetschalckx wordt hij ons voorgesteld als een lastig en twistziek heer, die zelfs tegen den hertog de wapenen durfde opnemen. Door dezen verslagen, stelde Gilles zich te Kruibeke onder de bescherming van den graaf van Vlaanderen. Bij het vergelijk d.d. 6 December 1232 werd hem het beheer over Breda ontnomen en het 'Soomland', behalve het dorp Wouw, opgedragen. Hij leeft nog in 1239.

Zie: A.G. Kleyn, *Geschiedenis van het land en de heeren van Breda* (Breda 1861) bl. 74; *Taxandria* XII (1905) 226; P.J. Goetschalckx, *Geschiedenis van Schooten, Merxem en sint Job int Goor* (1919) I, bl. 81, met de daar aangehaalde bronnen.

Juten

[Breda, Hendrik III van]

BREDA (Hendrik III v a n), waarschijnlijk de derde zoon van Godfried II van Schooten (zie aldaar), trad in den geestelijken stand. In 1226 is hij proost van Celles, in 1228 deken van St. Maarten te Utrecht en in 1234 van St. Lebuinus

te Deventer. Volgens de voorschriften van het utrechtsche kapittel zal hij priester zijn geweest. De partij van keizer Frederik II houdend, werd Hendrik bij brieven van 17 Augustus 1246 door den paus uit zijn ambten gezet. Met den dood van Godevaart IV van Breda (testament 25 April 1246), was de deken van Utrecht de naaste erfgenaam. Door hem wordt Hendrik Buffel (zie art.) beleend met den Agger- en den Jempolder 15 Juli 1246. In 1251 was hij gehuwd met Elisabeth; 23 Juli 1252 schenkt hij aan de poorters van Breda de oudste ons bekende voorrechten. Vermoedelijk is van dezen Hendrik sprake in een der geschriften van zuster Hadewijch. Hij is gestorven tusschen 1252 en 1256, nalatende éen zoon, Hendrik IV (die volgt, en éene dochter, Elisabeth (zie art. Arn. van Leuven).

Zie behalve de boven aangehaalde werken, nog de artikelen van Dr. J.v. Mierlo S.J. over Zuster Hadewijch in *Dietsche Warande en Belfort* 1921 en vgl. jgg.

Juten

[Breda, Hendrik IV van]

BREDA (Hendrik IV van), zoon van den vorige, geboren in het voorjaar 1251, overleden in de laatste dagen van October 1268. Tijdens zijne minderjarigheid trad op als voogd Raso van Gaveren, o.a. in oorkonde 2 Juli 1256. Met instemming van zijn aanstaanden schoonvader beleent hij 9 April 1264 Willem Bollaert met Huybergen, huwt kort daarna Sophia Berthout, dochter van den heer van Mechelen; schenkt 21 Maart 1267 aan de Bredasche begijnen het hof nabij het kasteel in vollen eigendom; stelt in Januari 1268 een eigen keur op voor de inwoners tusschen Etten en de Mark, ten onrechte het hoevensche charter genoemd, dat Mr. Kleyn aanduidt als ‘eene der belangrijkste oorkonden voor onze regtsgeschiedenis’. Zijn echtgenoote overleefde hem en stierf 25 Februari 1300 in Mechelen, waar zij in de Begijnenkerk bij hare moeder werd begraven.

Zie de boven aangehaalde werken, met de daarbij aangehaalde bronnen.

Juten

[Bredehoff, Mr. François van]

BREDEHOFF (Mr. François van), vrijheer van Oosthuizen, heer van Etershem enz., zoon van Adriaan v.B. (stedehouder van Albert Sonk, schout van Hoorn in 1674 en later kolonel der schutterij der steden Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnikendam, Medemblik en Purmerend), geb. te Hoorn 1648, overl. 4 Mei 1721, volgde zijn vader 1675 als hoogschout op tot 1699, toen hij door zijn zoon Mr. Adriaan v.B. vervangen werd ‘behoudens sijn rang en functie bij indispositie of absentie van sijn Ed. soon’. In 1700 werd hij Gecommitteerde Raad; in 1688 werd hij als lid van de Staten-Generaal afgevaardigd naar den Keurvorst van Brandenburg. In de kerk te Oosthuizen is een marmeren graftombe voor hem opgericht. Hij is driemaal gehuwd geweest, eerst met Johanna Humel, daarna met Cecilia de Jonge van Ellemeet en eindelijk met Magteld van der Graaf. Zijn eerste vrouw schonk hem twee zoons, de reeds genoemde Mr. Adriaan en Mr. François, die 1730 lid werd der vroedschap van Hoorn, eveneens zitting had in de Staten van Holland, doch bij de verandering der regeering door prins Willem IV in 1749 zijn ambten moest verlaten.

Joan v.B., vermoedelijk een kleinzoon van François en zoon van Adriaan, was lid van de vroedschap van Hoorn, toen in 1787 het noordhollandsch burgerlegertje die stad naderde; hij werd als oranjegezinde afgezet doch na het herstel der stadhouderlijken in hetzelfde jaar hersteld (*Vervolg op Wagenaar* I, 164, XVI, 368).

Een portret van F.v.B. komt voor op een regen-

tenstuk der O.I. Comp. door J. de Baen, 1682, in het Museum te Hoorn. Twee door onbekenden en een door N. Verkolje, 1721, geschilderde portretten bij mevr. Quarin Willeumier van Oosthuizen te Utrecht (volgens Moes, *Icon. Bat.*). Voorts komt zijn beeltenis voor op het genoemde grafmunument te Oosthuizen door V.P. Baurscheidt 1723.

Zie: Velius en Centen, *Lijst der Regeringsleden* achter de *Chron. van Hoorn* 46-52; (Feyken Rijp), *Lijst der Regeringsleden* achter zijn *Chron. van Hoorn* 77-87; van Kampen, *Vaderl. Karakt.* II, 496-497; Abbing, *Geschied. der stad Hoorn.* V, 178 noot; Kobus en de Rivecourt I, 249.

Rosenstein

[Brederode, Diederik van]

BREDERODE (Diederik van), kartuizer, overl. te Zeelhem in 1415. Hij was de oudste zoon van Reinout v. B en Johanna van Gennep. Waarschijnlijk in het jaar 1389 trad hij als 'laicus redditus' in het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem. In 1391 stond het generaal kapittel der orde aan den prior en het convent van dit klooster toe om Brederode te bevorderen tot den stand van 'clericus redditus'. Hetgeen Joannes a Leydis in zijn Kroniek van Brederode en in zijn Hollandsche kroniek (lib. XXV, cap. 28), over hem mededeelt is niet geheel nauwkeurig. Met goedvinden van het bestuur der orde (1403) ging hij over naar de chartreuse van St. Jan Baptist te Zeelhem bij Diest, waar hij door een hernieuwde professie in de communiteit werd opgenomen. Ook zijn broeder Jan (zie volgend art.), die aanvankelijk hun vader was opgevolgd als 16de heer van Brederode, bevond zich sinds korten tijd hier als leekebroeder. De annalist der kartuizerorde meldt, dat de overplaatsing van Diederik was geschied, opdat deze zijn broeder, wiens wispelturigheid hem het best bekend was, voortdurend door woord en voorbeeld zou kunnen aanmoedigen tot volharding. Een groote teleurstelling is hem echter daarbij in latere jaren niet bespaard, want in het begin van 1409 keerde Jan in de wereld terug, ondanks zijn als convers gedane professie en de vermaningen van zijn oversten. De broeders stierven in hetzelfde jaar.

De hollandsche kroniekschrijvers noemen Diederik 'monachus'. Monnik in den strikten zin des woords is hij echter niet geweest. Hij was, zooals gezegd, 'clericus redditus', d.i. koorreligieus, die in rangorde het midden hield tusschen monnik en convers. Wel schijnt hij priester te zijn geweest.

Zie: Matthaeus, *Analecta* I, p. 632; Bockenberg. *Historia et Genealogia Brederodiorum* (Lugd. Bat. 1587) p. 22; le Couteulx, *Annales Ord. Cartus.* VII (Monstrolii 1890) 141, 362, 363; H.J.J. Scholtens, *Jan van Brederode, convers der karthuizers bij Diest* in *Hist. Tijdschr.* IIIe Jaarg. (1924), blz. 8-29.

Scholtens

[Brederode, Jan van]

BREDERODE (Jan van), overl. 25 Oct. 1415 in den slag van Azincourt. Hij was de tweede zoon van Reinout v.B. en Johanna van Gennep. Toen in 1390 zijn vader stierf, volgde Jan hem op als de 16de heer van Brederode, omdat zijn ouderen broeder Diederik (zie vorig art.) kartuizer was geworden in het klooster Monnikhuizen bij Arnhem. Hij huwde met Johanna, dochter van Willem van Abcoude. De kroniekschrijvers verhalen, dat hij in 1395 met het leger van bisschop Frederik van Blankenheim is opgetrokken tegen Koevorden en ook hoe hij in 1396 en volgende jaren heeft deelgenomen aan de krijgsverrichtingen van hertog Albrecht

van Beieren en Willem van Oostervant tegen de Friezen. In den vastentijd van 1398 ging hij in Ierland het Sint Patricksvuur bezoeken;

hij keerde nog in hetzelfde jaar op Sint Odulphusdag terug in Holland. Hij stichtte in Sant poort een kapel ter eere van Sint Patricius, waar wekelijks twee Missen zouden worden gelezen.

Willem van Abcoude, die de tweede stichter en een bijzonder weldoener was van het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht, stichtte in 1399 ook een dominicanessenklooster te Wijk bij Duurstede, welke heerlijkheid hem toebehoorde. Een der eerste nonnen, die hier den sluier hebben aangenomen, was zijn dochter Johanna. In 1402 nl. kozen beide echtgenooten, wier huwelijk kinderloos was gebleven, met onderling goedvinden den kloosterlijken staat. Jan van Brederode werd leekenbroeder in de chartreuse van St. Jan Baptist te Zeelhem bij Diest, naar wier convent omstreeks dezen tijd ook Diederik als ‘clericus redditus’ uit Monnikhuizen overging. De annalist der kartuizerorde zegt, dat dit geschiedde, opdat Diederik zijn broeder, wiens wispelturigheid hem het beste bekend was, voortdurend door woord en voorbeeld zou kunnen aanmoedigen tot volharding.

Uit mededeelingen van W. Heda en Gerson weten wij, dat J.v.B. met groote schulden bezwaard was, toen hij in het klooster trad. Alvorens als convers geprofest te worden, stond hij zijn vorderingen en schulden in tegenwoordigheid van Albrecht van Beieren af aan zijn jongeren broeder W a l r a v e n , die hem opvolgde als heer van Brederode. Deze cessie geschiedde evenwel buiten medeweten der schuldeischers. Ten tijde dat J.v.B. in Zeelhem het witte kartuizerhabijt aannam, was Everhardus van Heusden (V, 237) er prior. Het convent had om de deugden zijner leden een goede bekendheid. Menig edelman zocht hier den vrede Gods, en om die reden noemde men het klooster wel ‘domus nobilium’. Aanvankelijk schijnt J.v.B. het er als eenvoudige leekebroeder wel te hebben kunnen vinden, want uit het jaar 1405 vindt men opgeteekend, dat zijn prior hem heeft geprezen en bij de monniken aanbevolen. Materiëele zorgen waren hem evenwel blijven kwellen. Wel was hij met Walraven van B. overeengekomen, dat deze zijn schulden zou voldoen, doch deze was reeds in 1402 door Jan van Arkel gevangen genomen en werd zeven jaar vastgehouden, zoodat hij zich niet had kunnen kwijten van de op zich genomen verplichtingen. De crediteuren begonnen nu den convers lastig te vallen.

Op 23 Mei 1407 stierf zijn schoonvader, Willem van Abcoude, en daar diens eenigezoon G h i j s b e r t hem reeds kort te voren in den dood was voorgegaan, zou zijn dochter Johanna zijn erfgename geworden zijn, indien zij nog in de wereld was geweest. Nu evenwel kwam alles aan zijn naasten bloedverwant en broeders zoon J a c o b v a n G a e s b e e c k . Thans vermocht J.v.B. aan de verleiding der omstandigheden op den duur geen weerstand meer te bieden. Men wist voor hem langs zijwegen uit Rome de vergunning los te krijgen om het klooster te verlaten en ook zijn echtgenoote wederom terug te voeren in de wereld. In het begin van 1409 legde hij zijn kloosterhabijt af, dat hij bijna zeven jaar had gedragen. Gozewijn Comhaer (II, 310), de latere bisschop van IJsland, die sinds 1407 de chartreuse bestuurde, en zijn medekloosterlingen hebben niets onbeproefd gelaten om hem tot andere gedachten te brengen. In het voorjaar van 1409 richtte het generaal kapittel der kartuizerorde een ernstige vermaning aan den prior en het convent van Zeelhem om alsnog alles in het werk te stellen ten einde den ‘fugitivus’ tot terugkeer te bewegen. De vrienden van J.v.B. hadden inmiddels in Parijs van eenige doctoren der universiteit, door de zaak verkeerd voor te stellen,

de verklaring weten te verkrijgen, dat deze zich inderdaad niet meer aan zijne professie gebonden behoefte te achten. Maar de kartuizers onderwierpen op hun beurt het geval aan het oordeel van Johannes Gerson, den kanselier dezer universiteit, en de theologische faculteit van Parijs, die achtereenvolgens op 26 Maart en 28 Mei 1410 hun meening in deze zaak uitspraken. Gerson kwam in een uitvoerig tractaat, hetwelk getiteld is 'An liceat gravato debitis intrare religionem' en door alle leden der faculteit werd onderschreven, tot het besluit, dat het convent van Zeelhem wel is waar niet de noodige voorzichtigheid had betracht door Brederode toe te laten tot de professie, alvorens ook met diens schuldeischers een overeenkomst was getroffen, doch dat niettemin de afgelegde geloften geldig en voor altijd bindend waren. Dat derhalve J.v.B. deze wederrechtelijk verbroken had en in zijn klooster behoorde terug te keeren. Tevens wordt een verwijt gericht aan diegenen, die vóór hem over de kwestie hun oordeel hadden gezegd en aan J.v.B. een verkeerden raad hadden gegeven.

Maar Brederode was inmiddels reeds tot geweld overgegaan, waarbij hij stuitte op den tegenstand van bisschop Frederik van Blankenheim, die reeds in de eerste maanden van 1409 omtrent een en ander een ernstig schrijven had gericht tot het bestuur der kartuizerorde. Ook zijn neef Jacob van Gaesbeeck, den wettigen opvolger van Willem van Abcoude, vond hij op zijn weg. Gewapenderhand trok Brederode op 9 April 1410 Wijk bij Duurstede binnen, nam bezit van de heerlijke rechten en voerde zijn vrouw uit het klooster. Waarop echter Frederik van Blankenheim ijlings met een leger naar deze stad trok en Jan van Brederode in gevangenschap overleverde aan Jacob van Gaesbeeck. Een duitsche dominicaansche kroniek uit de eerste helft der 14de eeuw (*Arch. v.d. Gesch. v.h. Aartsbisd. Utr.* XXXIX, 373-397) verhaalt, dat de bisschop in het bijzijn van Brederode en een talrijk publiek aan Johanna van Abcoude de keuze liet om al dan niet in haar klooster terug te gaan, waarop zij antwoordde: 'Da sy der allmechtig got vor, daz ich die observantz des halgen prediger ordens lass yemer mer und wider ker in die wellt zu minem heren. Min her und gemachel mag tun, was im gut dunckt, von umm lieb noch um leid, so lass ich nit mine orden, und dar umm vor allen dingen, so erwell ich wider zu gon in min closter, dar us man mich nun gezwungen hat.' Aldus geschiedde dan ook.

14 April 1409 deden bisschop Frederik en graaf Willem VI uitspraak in den twist tusschen Jan van Brederode en Jacob van Gaesbeeck over de erfenis van den heer van Abcoude. Brederode werd tot in den zomer van 1412 gevangen gehouden. Johanna van Abcoude stierf op 10 Jan. 1411 in haar klooster. Hoe het Brederode verder is gegaan wordt door bovenvermelde duitsche bron uitvoerig verhaald. Hij ging naar den vreemde en bood den koning van Frankrijk zijn diensten aan. Deze vernederde hem echter door het volgende bescheid: 'Du solest von recht an cartuser sin, als du denn got und dem selben orden gelobt hast in der profession, und ich gelob, sölltest du under unsrem her sin, und gieng uns sust glückt an, so gewunnent wir unglück von dinen wegen'. Gegriefd heeft Brederode zich hierop aangemeld bij het leger van den koning van Engeland, den vijand. Hij sneuvelde in den slag van Azincourt.

Uit hetgeen het onderzoek tot heden aan het licht heeft gebracht, kan met de grootste waarschijnlijkheid de gevolgtrekking worden gemaakt, dat Jan van Brederode in 1408 de uitstekende dietsche vertaling heeft gemaakt van het eerste

gedeelte van Somme le Roy (*Des Coninx Summe*). Merkwaardig is, dat van de acht bekende handschriften van Des Coninx Summe er vier, waaronder de oudste, als vertaler noemen een zekeren 'broeder Jan van Rode convaers der cartuser oerde tot Seelem'; drie hss. vermelden 'broeder Jan van Brederode, convers der cartuser oirden tot Seelem'; één hs. vermeldt alleen, dat het is 'overgheset bi Diest ten Sartroisen van enen convers int iaer ons heren M CCCC ende VIII'. Alle incunabelen noemen Jan van Brederode als vertaler, terwijl ook Joannes a Leidis in zijn Kroniek van Brederode over J.v.B. meedeelt 'Ende want hij hem seer wel verstont op de Walsche tonge, so oversette hij doe een boeck dat hiet Coninck Som uyt den Walsche in Duytsche en is een seer devoet boeck. Oeck so dichtte hij veel schone rijmen en dichten ter eeren onser lieven Vrouwen van de Engelsche groet Ave Maria'. Afgaande echter op de onjuiste mededeeling van denzelfden kroniekschrijver, dat J.v.B. heeft geleefd in het kartuizerklooster buiten Utrecht, en nog verstoken van eenig spoor omtrent zijn verblijf te Zeelhem, heeft men aanvankelijk op gezag der vier hss. Des Coninx Summe toegeschreven aan Jan van Rode, en heeft men gemeend, dat die naam later is veranderd in dien van Brederode. Thans mag echter wel als vaststaande worden aangenomen, dat Jan van Rode en Jan van Brederode een en dezelfde persoon zijn geweest.

Uit de nauwkeurige en voortreffelijke vertaling is op te maken, dat de bewerker het Fransch grondig meester was, iets wat van een vooraanstaand edelman uit dien tijd geen verwondering behoeft te wekken. Wel was het niet alledaagsch, dat een eenvoudige convers zich ook met anderen dan handenarbeid bezig hield en zoodanig letterkundig werk leverde. In zijn voorrede had de bewerker beloofd de geheele Somme le Roy te zullen vertalen, maar het werk is plotseling afgebroken en nooit meer voltooid. Dit zal verband houden met Brederode's vertrek uit het klooster in het begin van het jaar 1409.

Zie: Matthaeus, *Veteris Aevi Analecta*, ed. in quarto, I (Joannes a Leydis, *de Origine et Rebus gestis Dominorum de Brederode*), p. 623 e.v.; Bockenberg, *Historia et Genealogia Brederodiorum* (Lugd. Bat. 1587) p. 22 e.v.; P. Voet, *Oorspronck, Voortganck ende Daeden der Doorl. Heeren van Brederode* (Utrecht 1656), p. 63 e.v.; W. Heda, *Historia Episcop. Ultraject.* p. 268 et passim; Joannes à Leydis, *Chronicon Hollandiae*, passim; D.C. Tinbergen, *Des Coninx Summe* (Leiden 1907), p. 90 e.v.; W. de Vreese in *Biogr. Nat. de Belgique*, XIX (1907), kol. 570-571 (van Rode); J.C. van Slee, in *Allg. Deutsche Biographie* XXIX (1889) p. 6-7 (van Rode); C. le Couteulx, *Annales Ordinis Cartusiensis* VI (Monstrolii 1890), 475, VII (Monstrolii 1890), 141, 212-216, 362; J. Gerson, *Opera Omnia* (Hagae Comitum 1728) II, kol. 730-739; Cl. Bohic, *Chronica Ordinis Cartus. ab anno* 1048 *ad annum* 1510; III (Parkminster 1922), p. 443-448; A. Raissius, *Origines Cartusiarum Belgi* (Duaci 1632), appendix; Lelong, *Boekzaal der Nederduitsche Bijbels* (Amst. 1732), I, 223-229; Paquot, *Mémoires* etc., II 507; *Archief v.d. Gesch. v.h. Aartsbisd. Utr.*, XXXIX, p. 373-397 en LI; Morotius, *Theatrum chronol. s. ordinis Cartus* (Taurini 1681) p. 152; Verwijs, *De oorlogen van hertog A.v.B. met de Friezen* (*Werken Hist. Gen. Nieuwe Serie*, no. 8, Utrecht 1869), blz. XXVIII, XXXIV, 36; *Kroniek van Arent toe Bocop* (*Codex dipl. Neerl.* uitg. d.h. Hist. Gez. te Utrecht, 2e Serie, dl. V)

blz. 436, 446, 475; S. Muller Fzn., *Regesten van het Archief der Bisschoppen van Utr.* (732-1528) II (Utrecht 1918), nos 1832, 1834, 1876, 1793; H.J.J. Scholtens, *Jan van Brederode, convers der Karthuizers bij Diest*, in *Hist. Tijdschr.*, IIIe jaarg. (1924), 8-29; D.C. T(inbergen), *Jan van Brederode als vertaler van Des Coninx Summe* in *De Nieuwe Taalgids*, XIX, 6; *Arch. v.d. Gesch. v.h. Aartsbisd. Utr.* 1925. blz. 121-127.
Scholtens

[Brederode, Pieter Cornelisz.]

BREDERODE (Pieter Cornelisz.), of Petrus Brederodius, in het laatst der 16e en den aanvang der 17e eeuw een bekwaam rechtsgeleerde en gezant der Staten-Generaal bij verscheiden duitsche hoven, vooral te Heidelberg (vgl. Blok, *Gesch.* 2e dr. II, 343, 403, 410; Fruin, *Verspr. Geschr.* IX, 57). Naar het schijnt was hij een Hagenaar en de zoon van een tingieter. Als werken van zijn hand verschenen: *Thesaurus sententiarum, Regularum et Dictionum Juris civilis, ex universo Juris corpore* (Lugd. 1585 folio), door Franciscus Modius opnieuw vermeerderd uitgegeven onder den titel: *Repertorium sententiarum et regularum, itemque definitionum dictionumque omnium ex universo juris corpore collectarum* (Lugd. 1607 fol. Francof. 1664, 4°); *Loci communes in Bartolum* (Francof. 1587); *Novum Specimen de verborum significatione et de sententiis ac regulis juris* (Genev. 1588 folio); *Eurematica,1 sive cautelarum libri III, quorum primus contractuum, secundus testamentorum, tertius judicialium* (Basil. 1590, 8°); *Tractatus de appellationibus, cum admixtis suis locis Germaniae Galliae et Belgicae ordinationibus* (Francof. 1592, 1660); *Analysis, seu Resolutio diolectica IV Libri Institutionum Imperialium* (Argent. 1634. 8°);

Brederode bezorgde voorts uitgaven o.a. van: Schneidewin, *Commentarius ad Institutiones, cum annotationibus* (Argent. 1592 fol.).

Zijn portret is bekend, zonder naam van graveur. Zijn zinspreuk was ‘Loyal à jamais’.

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* II, 966; v(an) H(eusen) en v(an) R(hyn), *Kerk. Outh.* III, 769; Kok, *Vaderl. Woordenb.* i.v.; Bouman, *Geschied. der Geld. Hoogesch.* I, 51, II, 644; G.W. Vreede, *Pieter Corn. Brederode* in Nijhoff's *Bijdr. van Vaderl. Geschied. en Oudheidk.* III, 266-272; J.J. Dodt van Flensburg, *Bijdragen tot de letterkundige regtsgeschiedenis* in *Bijdragen tot rechtsgeleerdheid en wetgeving* van den Tex en van Hall, VI, 7-9, 640.
Rosenstein

[Bree, Johannes Bernardus van]

BREE (Johannes Bernardus van), geb. 29 Jan. 1801 te Amsterdam, overl. aldaar 14 Febr. 1857. Na korten studietijd werd hij violist in het orkest der Fransche Opera; in 1829 directeur der concerten in Felix Meritis. In 1840 stichtte hij de Maatschappij Caecilia. Ook van de zangvereeniging der Afd. Amsterdam van de Mij. tot Bevordering der Toonkunst was hij de leider. In 1836, 40 en 50 was hij met Verhulst directeur der muziekfeesten te Amsterdam. Van Bree was een vruchtbaar componist, zoowel op instrumentaal, als op vokaal gebied. Een groot succes was zijn opera ‘Sappho’. In: J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* (Utrecht, 1911) wordt een deel zijner composities genoemd.

Zijn portret is gelithografeerd door H.W. Couwenberg naar Portman, en door C.M.

Zie: S. van Milligen, *Ontwikkelingsgang der muziek van de oudheid tot onzen tijd* (Gron. 1923); Hugo Riemann, *Musik-Lexicon*; J.D.C. van Dokkum, *Nederlandsche muziek in de* 19*e eeuw* (Amst. 1913).

Spier

[Breff, Aldegonda Wilhelmina de]

BREFF (Aldegonda Wilhelmina de), geb. te Haps 17 Juni 1729, overl. te Venlo 30 Aug. 1810,

trad 13 Febr. 1752 in het klooster St. Nicolaas van de Norbertijner orde te Keizersbosch onder Neer, werd aldaar geprofest 6 Jan. 1754 en ontving toen den kloosternaam Theresia. Den 15. Dec. 1775 werd zij als priorinne geïnstalleerd. In 1797 werd het klooster door de Franschen uitgedreven en de nonnen met haar pater zochten en vonden een toevluchtsoord te Deurne, waar later de pastorie als woonplaats voor de religieusen in orde werd gebracht. Den 10. Oct. 1798 waren de volgende nonnen uit Keizersbosch te Deurne aanwezig: Theresia de Breff, Agnes de Breff, Felicitas Warimont, Elisabeth de Montaigne, Perpetua Ophoven, en Scholastica Mooren. Slechts enkele jaren zijn de nonnen te Deurne verbleven. Of ze toen uit elkaar gegaan zijn, is niet bekend; alleen weten we, dat de priorin naar Venlo is vertrokken en daar overleden is. In 1885 ontdekte ik te Deurne nog twee boeken en enkele losse stukken, die bleken deel uitgemaakt te hebben van het archief van Keizersbosch; deze werden afgedragen aan den toenmaligen rijksarchivaris in Limburg en zijn, voor zoover ik weet het eenige, dat nog van het archief der oude priorij over is. Vergelijk het art. Joh. Gerl. Claessens in deel VI, kol. 300.

H.N. Ouwerling

[Breida, Joannes de]

BREIDA (Joannes de), kartuizer, overl. 21 Mei 1377. Hij was prior van het kartuizerklooster van Sint Barbara te Keulen en wordt door de kroniek dezer chartreuse geprezen als ‘vir exemplaris et industrius’. Toen in 1374 en volgende jaren vanuit Keulen de stichting van het klooster Betlehem te Roermond werd voorbereid, zond men hem als een der initiatores daarheen.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus*. II (Monstrolii 1890), 140.

Scholtens

[Brem, Cornelis]

BREM (Cornelis), geb. te Schiedam, overl. oud 81 jaar te Rotterdam 17 Febr. 1803. Hij huwde te Rotterdam 27 Jan. 1752 met Johanna Gray en had van haar verscheiden kinderen. Zijn dochter Barbara was gehuwd met Johannes Leonardus Nierstrasz (1762-1838), den lateren voorzitter van de Kamer van Koophandel. Brem is bekend gebleven door zijn godsdienstige geschriften: *Aanmerkingen over de beginselen en wijze van beoefening van die godtsdienst, welke het Evangelium leert en voorhoudt* (Utr. 1771); *Cardiphonia of Gemeenzaame Brieven, meestal geschreeven aan godvruchtige vrienden*.... door John Newton, vert. door M. van Werkhoven, met een voorrede van Cornelis Brem (drie deelen, Amst. 1783, 1784 en 1794); *De eer en leer der Herv. Kerk gehandhaafd, tegen eenige misvattingen in het werkje*: *Dagboek mijner goede werken* .... (Rott. 1790); *Brieven en gesprekken over belangrijke waarheden van de Hervormde godsdienst* (Rott. 1792), 2 st.; *De kracht der waarheid in de bekeering van T. Scot* (Amst.); *Kort vertoog over de bijzondere liefde van God den H. Geest in het werk der verlossing* (Rott. 1798); *Geestelijke gedachten over den waaren aart van 's menschen gelukzaligheid* door M.v. Werkhoven, voorbericht en aanteekeningen van Cornelis Brem (Amst. 1788); *Verslag van de merkwaardige gebeurtenissen, opzigtelijk de verlevendiging van de godsdienst in Europa en andere werelddeelen* (Rott. 1803); *Evangelische schatkamer* (Rott. 1802) vier deelen; B. Dutton, *Gods genade verheerlijkt in een zaligmakende bekeering tot God en Christus, en verdere*

bevestiging in den weg des geloofs, vert. uit het Engelsch door C. Brem, voorrede en aanteekeningen door P. Rutgers (Amst. 1836), drie deelen.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 606-608.

Knipscheer

[Brender a Brandis, Johannes Hermannus]

BRENDER A BRANDIS (Johannes Hermannus) werd als proponent beroepen te Eerswoud in Sept. 1704, te Overschie Dec. 1706 en bevestigd Maart 1707, te Deventer 1711 en te Dordrecht 1715, waar hij 3 Mei zijn intrede deed en 18 Dec. 1729 overleed. Hij schijnt deelgenomen te hebben aan de vervolging der Hattemisten en Pietisten.

Zie: S c h o t e l , *Kerk. Dordr.* II, 283.

van Dalen

[Brester, Jan]

BRESTER (Jan) Albertszoon, geb. 7 Mei 1805 te Amsterdam, overl. 4 Nov. 1862, verwierf in zijn tijd zekere vermaardheid als dichter. Uit een degelijk burgerlijk milieu voortgekomen, hebben ook zijn dichterlijke voortbrengselen steeds een degelijk, burgerlijk stempel gedragen. Zij nemen geen hooge vlucht, maar zijn nauwkeurig van waarneming en zonder onnoodigen omhaal. Het bekendst is Brester door zijn *IJsstukjens*, een dichterlijke uitbeelding van het ijsvermaak. Hij dankte er zijn bijnaam van den 'ijspoëet' aan. Verder onderging hij den invloed van Claudius en Hebel, die hij nagevolgd heeft. Ook schreef hij verschillende dichtstukjes in catsiaanschen trant, al bepaalt zich deze navolging geheel tot den vorm. Kenmerkend voor de meeste dezer gedichten is zijn weergeven tot in de kleinste bijzonderheden van allerlei toestanden.

Brester was hoofdbestuurder van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, en heeft ook anderszins algemeene belangstelling getoond. Hij was bevriend met Potgieter; ten Brink verhaalt in zijn *Geschiedenis der Noord- Ned. Letteren in de XIXe Eeuw*, hoe hij hem in het voorjaar van 1858 op een soirée ten huize van Potgieter ontmoette, waar hij 'zich onderscheidde door groote stilzwijgendheid, een zwarten rok en eene wit-en-zwart geruite broek.'

Zijn portret is gegraveerd door J.P. Lange.

Zijn vriend A.J. d e B u l l schreef in de *Levensberichten v.d. Mij. der Ned. Letterkunde* (1864, blz. 386) zijn levensbericht. De verzameling van zijn verspreide gedichten is kort voor zijn dood nog door hemzelf verricht. Zij zagen in 1863 het licht bij ter Gunne in Deventer onder den titel: *Verspreide en nagelaten gedichten*. De bundel geeft ook zijn portret.

v. Strien

[Breuk, Hendrik Roelof de]

BREUK (Hendrik Roelof d e), zoon van J o h a n n e s en van C o r n e l i a D o r o t h e a H a a r t m a n , geb. 25 Sept. 1814 te Haarlem, overl. 24 Sept. 1861 te Gouda. Hij bezocht de rijkskweekschool, daarna het gymnasium, studeerde te Leiden, en werd 25 Juni 1839 bevorderd tot doctor in de letteren. Het volgende jaar vertrok hij naar Zwolle, waar hem het onderwijs in de oude talen aan het instituut van den heer C n o p i u s was opgedragen, welke betrekking hij anderhalf jaar waarnam. Teleurgesteld in zijn pogingen om als leeraar aan een gymnasium geplaatst te worden, zegde hij het onderwijs vaarwel en vestigde zich in 1843 te Leiden, waar hij eigenaar van een boekdrukkerij was geworden. Hier was hij spoedig bekend wegens zijn belangstelling in het openbare leven, zijn bereidwilligheid om werkzaamheden op zich te nemen, zijn gemakkelijkheid van spreken. Eervolle benoemingen vielen hem ten deel, als bestuurslid van meer dan een vereeniging

maakte hij zich verdienstelijk, ten slotte vaardigden zijn medeburgers hem af naar den gemeenteraad. Maar toen hij van politieke zienswijze veranderde, kreeg hij vele vijanden: het door hem opgerichte *Dagblad van Leiden* hield na drie maanden op te bestaan, zijn drukkerij verliep, en de ontmoedigde eigenaar trok zich in 1855 in het stille IJselstein terug. Hij vond er bezigheid in les geven

aan het stedelijk instituut en in het ordenen van de verwaarloosde gemeentelijke archieven. Het was in dezen tijd, dat hij zich bewust werd de gave der improvisatie te bezitten, waarvan hij nu hier dan daar schitterende bewijzen gaf. In 1861 deed hij opnieuw moeite om bij het gymnasiaal onderwijs geplaatst te worden: ditmaal met beter gevolg. In Juni van dat jaar werd hij aangesteld tot leeraar in het Nederlandsch en in de geschiedenis aan het gymnasium te Gouda. Nauwelijks had hij zijn nieuwe taak aanvaard, of hij overleed.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst, sedert 17 Aug. 1843, met Johanna Helena Hazenberg. Na haar dood hertrouwde hij, 5 Juli 1852, met Geertruida Johanna Bazendijk.

'Als dichter en improvisator gevierd, maar ook als ijverig onderzoeker der archieven van IJselstein verdienstelijk', zoo meende in de Jaarlijksche algemeene vergadering van de Mij. der Nederl. Lett. van 1862, de voorzitter, de hoogleeraar Fruin, aan de Breuk de eer te moeten geven, die hem toekwam. Een deel van zijn dichtwerk heeft de dichter verzameld in een bundeltje *Gedichten van H.R. de Breuk*. (*Niet in den handel en alleen voor betrekkingen en vrienden gedrukt*) *Leyden* 1851. Zijn *Inventaris van .... het archief der gemeente IJsselstein, loopende tot den jare* 1800 is gedrukt achter de *Handelingen der Maatschappij* 1858, 87 vvg.

Zijn portret is gelithografeerd door een onbekende.

Zie: *Levensbericht Mij. Lett.*, 1862, 70 vv., waar zijn andere geschriften genoemd worden; *Kerkh. Arch.* van Kist en Moll, I (1857) 422 vv.; *Kron. Hist. Gen.* XIII (1857) 46 en 55, XV (1859) 263, XVI (1860) 99.

H.E. Knappert

[Breyel, Johannes]

BREYEL (Johannes) of Breydel, magister in artibus et in decretis baccalaureus, geboren uit een voornaam geslacht te Tolen, werd 1495 Juli op minder wettige wijze deken der kapittelkerk zijner geboorteplaats Toen daarover klachten rezen is hij op kanonieke wijze gekozen en bevestigd. Tevens was hij pastoor der parochie, welk ambt aan het dekenschap verbonden was. 1489/90 was magister Joannes Breyell ingesteld in de kapelanie van St. Jacobs altaar te Kapelle, Z. Beveland. Hij nam 1495/96 ontslag.

Een Nic. Breyel, misschien een familielid van Joannes, verkreeg 1502/03 een vicarij te Oost-Souburg.

Zie: *Hist. ep. Middelb.* 64; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wal. 46, Zuid-Beveland, 66.

Fruytier

[Brez, Jacques]

BREZ (Jacques), geb. te Middelburg in 1771, overl. 26 Juli 1798, was van Juli 1796 tot zijn dood predikant der Waalsche gemeente te Middelburg.

Hij schreef: *La flore des insectophiles précédée d'un discours sur l'utilité des insectes et de l'étude de l'insectologie* (Utr. 1791); *Voyages intéressants pour l'instruction de la Jeunesse* (Utr. 1792); *Histoire des Vaudois etc.* (Utr. et Lausanne 1796).

Zie: Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen*, 79.

Mulder

[Brienen, Arent van]

BRIENEN (Arent v a n). In 1590 ging de compagnie van Goossen Baeck, luitenant-kolonel, over op Arent v. Brienen (commissie R.v. St. 22 Oct. 1590). Daarna vinden wij hem als luit. Kolonel in, en aanvoerder van het regiment van den kolonel jhr. Diederik van Dorth, in April 1602 binnen het belegerde Ostende. Hier sneuvelde hij 29 Augustus 1602.

Zie: t e n R a a en d e B a s , *Het Staatsche Leger* II, 150, 152, 277.

Regt

[Brienen, Dirk van]

BRIENEN (Dirk van), heer van de Lathmer, geb. omstr. 1600, overl. in of na 1669, zoon van Hendrik, kapitein-ter-zee, en van Petronella de Wael van Moersbergen, kleinzoon van Jacob van B., die volgt.

Hij verkocht de Lathmer, die tal van jaren in het geslacht van Brienen was geweest, in 1630 voor omstr. ƒ 50000 aan Wilt van Broekhuysen tot Doorn en komt voor als kapitein-ter-zee van 1632-1669. Hij huwde (huw. voorw. 15 Oct. 1626) Charlotte van Gelder, overl. in 1691; dochter van Adolf v.G. en van Maria van Batenburg. Dit huwelijk werd door echtscheiding ontbonden, waarop zij in 1654 hertrouwde met Geert Sloet tot Warmeloo.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVII, 195; *Wapenheraut* XVI/XVII, 436.

Regt

[Brienen, Hendrik van (1)]

BRIENEN (Hendrik van) (1), heer van Sinderen, geb. omstr. 1540, overl. 1620, zoon van Hendrik en van Andrea van Harderwyck (of Maria van Hesterwijk).

Ter onderscheiding van Hendrik (2) 'de Altste' geheeten en bijgenaamd 'het Manke Furstendom van Gelre', omdat hij kreupel was. Hij verscheen niet in 1563 op het appellationsgericht, daar hij te Harderwijk woonde, was in de ridderschap van Veluwe 1575, 1577, 1592 (niet verschenen 1586) en compareerde tot 1619. Hij was burgemeester van Harderwijk, raadsheer in het Hof van Gelderland, gecommitteerde ter generaliteit 1589 en 1596; in den Raad van State 1597-1600. Hij kocht in 1597 Sinderen en was ambtman van Voorst.

Talrijk zijn de diensten door hem den lande bewezen. Als lid van het college tot de nadere Unie en later van den Raad van State werden hem meermalen moeilijke bezendingen en gewichtige commissies opgedragen, b.v. in 1590 over de onzijdigheid van Rijnberk, in 1595 te zamen met Joachim Alting en Adrianus Junius de onderhandelingen met den franschen afgevaardigde de Tuileries over de levering van mond- en krijgsbehoeften aan Frankrijk en, eveneens in 1595, met eenige anderen een zending naar Kleef om daar met vertrouwde personen te onderhandelen. In 1596 ging hij met Adrianus Junius, Alman en Foock naar Leeuwarden ten einde de gelijkheid 'soo de contributien als de gemeene Regieringe en de Directie van den Oorloge' te bevorderen. In 1597 werd hij met jhr. Vitus van Cammingha en Pancras van Castricum opnieuw naar Friesland en tevens naar Groningen gezonden, om de toestemming dier provinciën tot het in het veld brengen van een leger te verkrijgen. Nog in hetzelfde jaar vertrok hij met Johan Rengers tot Hellum naar Middelburg, om de oude raden der admiraliteit uit hun eed te ontslaan en den nieuwen dien af te nemen, terwijl hij in 1600 andermaal naar Middelburg reisde om met Johan van Mathenesse, heer van Riviere, de Staten van Zeeland aan te manen tot aanneming van den staat van oorlog.

Van Brienen was tweemaal gehuwd. Eerst met Johanna van Lynden, dochter van Jasper, heer van Sinderen, 22e landcommandeur der D.O. Balye v. Utrecht (zie art. in dit deel) en van Anna van Besten. Daarna met Agnes 't Seraerts, overl. Januari 1623 of 24, wed. van Dirk van Duiven voirde, en van Willem v. Zuylen van Nyevelt, dochter van Lodewijk 't S. en van Margriet van Halmael. Uit het eerste huwelijk sproten twee zoons, die in 1599 te Leiden aan de pest overleden, en een dochter, Hesselina, die in 1607 huwde met jhr. Otto van Sevender, baljuw van Brielle en het land van Voorne.

Zie: S c h e l t e m a , *Staatk. Nederl.*; B o r ,

Ned. Oorl. boek 27, 32, 33, 34 en 37; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVII, 172, XXVIII, 116; d' Ablaing, *Ridderschap v.d. Veluwe*, 99.
Regt

[Brienen, Hendrik van (2)]

BRIENEN (Hendrik van) (2), overl. te Arnhem 11 Febr. 1620. Hij ligt met zijn vrouw in de St. Eusebiuskerk te Arnhem begraven met zijn kwartieren: v. Brienen, v. Wijnbergen, Wolff, ten Busch, zoodat hij de zoon zou moeten zijn van Wolter v. Br. en Gerarda van Wijnbergen.

Hij is geen heer van de Lathmer geweest, maar werd in 1581 beleend met Zwaluwenberg; hij komt voor op de riddercedul der Veluwe 1592-97, compareert tot 1619, wordt raad en rekenmeester van Gelderland 1593 en afgevaardigde ter Staten-Generaal 1598. Hier ijverde hij in 1618 bijzonder sterk tegen het bijeenroepen der Nationale Synode en keurde het ten zeerste af dat dit geschiedde tegen de stem van Holland. Hij was van oordeel dat dergelijke vergaderingen niet geschikt waren tot vermijding, maar wel tot vergrooting der tweedracht en verzocht aanteekening in de notulen van alles wat hij in deze zaak te berde had gebracht.

Hij huwde met Beatrix van Lynden tot den Musschenberg overl. te Arnhem 16 Oct. 1624, begr. bij haar man, dochter van Karel (zie art. in dit deel) en van Aleyd van Zuylen van de Haer. Uit dit huwelijk sproten 13 kinderen, waarvan Wolter volgt.

Zie: Brandt, *Hist. Ref.* II, 634, 636, 637; Wagenaar X, 177, 199; Scheltema, *Staatk. Nederl.*; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVII, 170; XXVIII, 117; *Alg. Ned. Fam.bl.* VII, 124, 142; *Gen. Her. Bl.* X, 324.
Regt

[Brienen, Hendrik van (3)]

BRIENEN (Hendrik van) (3), geb. omstr. 1600, overl. 20 Dec. 1663, begr. te Echteld; zoon van Hendrik en van Petronella de Wael van Moersbergen, kleinzoon van Jacob v.B., die volgt.

Geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen 21 Nov. 1638, verschijnt 1640-1653, eerst bijgeschreven op de riddercedul van 1649, het laatst vermeld op die van 1652 en 1653, ambtsjonker van Neder-Betuwe 1653, heemraad 1649-1653, wordt in 1653 kapitein in staatschen dienst, overl. in 1663 en werd met 16 kwartieren te Echteld begraven.

Hij huwde (vóór of in 1628) Fenne van Gelder, overl. 23 Nov. 1641, begr. te Echteld, dochter van hopman Adolf en van Maria van Batenburg. Daarna hertrouwde hij 5 Sept. 1642 met Bernhardina van Wees, dochter van Berend en van Catalina van der Voort. Uit het eerste huwelijk een dochter Petronella, in 1628 te Deventer geboren.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVII, 195, 196; *Wapenheraut*, XXI, 337; *Navorscher* XXVI, 67, 68; *Riddersch. van Nijmegen*, 237.
Regt

[Brienen, Jacob van]

BRIENEN (Jacob van), zoon van Hendrik en van Andrea van Harderwyck. Hij komt voor op de riddercedul van Veluwe 1575, 1592, 1597, staat op de lijst van 1586, maar is niet verschreven, compareert tot 1619.

Gecommitteerde ter Admiraliteit op de Maas 1591 en 1592; ook op die van Amsterdam 1595-1606. Van 1606 tot 1619 was hij burgemeester van Harderwijk. In 1574 heet hij ridder en heer van de Lathmer; hij heeft een aanvang gemaakt met de vergrooting van dit goed, dat echter reeds in 1630 in andere handen zou overgaan. Of hij dezelfde is als jhr. Jacob v.B., die 15 Aug. 1594 commissie kreeg van luitenant en overste-hoofdman der stad Groningen en Ommelanden, is mij niet met zekerheid bekend.

Hij huwde in 1571 Elisabeth van der Capellen, dochter van Johan en van Elizabeth van Wees; daarna hertrouwde hij met Tieth Jarges, weduwe van Poppe Offkens of Opkes. Uit het eerste huwelijk sproten 8 kinderen, o.a. Hendrik, heer van de Lathmer, kapitein-ter-zee, vader van Dirk en Hendrik (3) hiervóór.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVII, 195 (vgl. XXVIII, 116, 117); d'Ablaing, *Ridderschap van de Veluwe*, 122, 210; ten Raaen de Bas, *Het Staatsche Leger* II.

Regt

[Brienen, Johan van]

BRIENEN (Johan van), J.U.D. geb. te Arnhem 15 Januari 1661, overl. ald. 30 Juni 1715, begr. Oude kerk 9 Juli, zoon van Gijsbert, burgemeester te Arnhem, en van Lucretia Craeyvanger(s).

Hij was burgemeester van Arnhem, ontvanger van den grooten Gelderschen Tol, rentmeester van de geestelijke goederen te Arnhem, werd in 1704 raad-extraordinair en daarna raadsheer in het Hof van Gelderland. Hij was mede betrokken in de heftige geschillen, die na den dood van den Koningstadhouder Gelderland beroerden. Als groot voorstander der 'Oude Plooi' kwam hij in conflict met Dirk Reinier van Bassen en Willem Adriaan Bouwensch (kol. 192). Toen de beide laatsten in 1705 een corps vrijwilligers hadden opgericht om zich van het bewind te verzekeren, wist Johan v.B. de regeering der stad (klaarblijkelijk nog in meerderheid de Oude Plooi toegedaan) in Juni 1705 te bewegen, dat genoemd corps zou worden afgedankt en als gevolg daarvan een gedeelte der stadsregeering zou worden afgezet. Bouwensch, dit hoorende, verzamelde zijn corps en plaatste zich daarmee op de markt tegenover de gewapende burgerij. Deze laatsten trokken af en lieten het veld aan Bouwensch en zijn aanhangers, waarvan het gevolg was, dat burgemeester v. Br. van zijn ambt werd ontzet en hem de stad werd verboden. Hij begaf zich toen naar zijn landhoeve buiten het schependom, waarschijnlijk naar de 'Cruyshorst' onder Rheden, waar hij drie jaar verbleef en die hij na de veranderde omstandigheden verliet om zich weder (1708) binnen Arnhem te vestigen, waar hij eerlang door de burgerij in zijn waardigheden werd hersteld.

Bij zijn overlijden bleek, dat hij als rentmeester der geestelijke goederen in deze functie schulden had nagelaten, waarom 13 April 1717 door de stad Arnhem beslag werd gelegd op zijn onroerende goederen, o.a. op de Cruyshorst. Zijn weduwe, die daar alreeds hypotheek op had genomen, moest het landgoed 16 Juni 1720 aan den rentmeester Gijsbert van Schevichaven zien verkoopen.

Van B. was 31 Dec. 1693 te Nunspeet gehuwd met Johanna Elisabeth de Beyer. Zij overleed te Arnhem 25 Maart 1740, werd bij haar man begraven en was de dochter van Johan, burgemeester van Harderwijk, en van Reynira Schrassert. Uit dit huwelijk sproten 4 zoons en 5 dochters.

Zie: Wagenaar, XVII, 242, 243; Scheltema, *Staatk. Nederl.*; v. Loon, *Ned. Hist. penn.* IV, 416-418; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVI, 206, XXXIX, 160; *Wapenheraut*, XXII, 461; *Ned. Heraut* VIII, 121, 129.

Regt

[Brienen, Lambert van]

BRIENEN (Lambert van), of a Bryenem, kartuizer, overl. bij Kampen omstreeks 1568. Hij trad in het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem en deed daar zijn

professie in de orde van den H. Bruno. In 1544 werd hij gekozen tot prior van dit klooster als opvolger van Joannes Arnoldsz. (zie kol. 24). Hij was een man van uitmuntende godsvrucht, wiens voorbeeld het convent zeer heeft

gesticht. Uit liefde voor de eenzaamheid vroeg en verkreeg hij ontheffing uit dit ambt. Doch kort daarna (1567) riep men hem tot het bestuur van het klooster Nieuwlicht buiten Utrecht als opvolger van dom Nicolaas van Haarlem. Van Brienen was de 32ste prior van dit huis en werd er opgevolgd door Bartholomaeus van Schoenhoven (VI, 1227), toen zijn benoeming plaats had tot prior van het kartuizerklooster Zonneberg bij Kampen, dat hij tot aan zijn dood heeft bestuurd. Zijn opvolger in het prioraat aldaar was Cornelius de Groote (VI kol. 647).

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cart.* I (Monstrolii 1890), 277; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 157.

Scholtens

[Brienen, Wolter van]

BRIENEN (Wolter van), heer van den Musschenberg, geb. omstr. 1590, overl. te Emmerik 17 April 1646 en daar met 8 kwartieren begraven, zoon van Hendrik (2) die vóórgaat, en van Beatrix van Lijnden tot den Musschenberg.

Hij was in 1622 kapitein van een comp. te voet, waarmee hij het garnizoen van het toen belegerde Bergen op Zoom hielp versterken, werd later kolonel in het Geld. Regiment 22 Mei 1639, en was van 1640-1646 commandeur van Emmerik. Hij was beschreven in de ridderschap van Kleef en werd 25 Aug. 1638 te 's Gravenhage opgezworen (*Geld. Volksalm.*, 1888, 53).

Hij huwde in 1628 Elbrich van Buren, vrouwe van Clöradt, overl. op den Musschenberg 22 Febr. 1678, oud 86 jaar, begr. te Valburg, dochter van Wolter, heer van Wadesteyn, Calbeeck en Griet, en van Carola van Brempt tot Clöradt. Uit dit huwelijk werden geboren twee zoons en twee dochters.

Hendrik Jan v.B., de oudste zoon, was heer v. Clöradt en den Musschenberg (1672), van 1651 tot 1661 in de riddersch. van Nijmegen, werd 2 Mei 1662 opgezworen op den landdag te Bonn, is gecomm. ter St. Gen. geweest wegens Gelderland en overl. ongehuwd 8 Aug. 1700, oud 70 jaar, begr. te Valburg.

Wolter v.B., de jongste zoon, was heer van den Musschenberg en van Clöradt, kapitein, en sedert 17 April 1666 majoor onder den graaf van Solms, werd 2 Mei 1662 op den landdag te Bonn met 8 kw. opgezworen en sneuvelde in het gevecht bij Grevenbrug (nabij Woerden) 2-12 Oct. 1672. Hij stierf ongehuwd en werd eerst te Gouda, later te Valburg begraven.

Zie: L. de Rycke, N. Vay en J. du Rieu, *Berghen op Zoom beleghert op den* 18*den July* 1622, bl. 153; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXVII, 171; *Navorscher* 1916, 453; *Jaarb. Ned. Adel*, V, 425; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* IV, 228, 342, 353; V, 464.

Regt

[Brienen van de Groote Lindt, Willem Joseph baron van]

BRIENEN VAN DE GROOTE LINDT (Willem Joseph baron van), heer van de Groote Lindt, Dortsmonde en Stad aan 't Haringvliet, geb. te Amsterdam 31 Dec. 1760, overl. te Wassenaar 10 Oct. 1839, zoon van Arnout Jan, heer als voren, en van Sophia Maria Half-Wassenaer.

Hij was koopman te Amsterdam, lid der firma v. Brienen en Zoon aldaar, en een der rijkste burgers der hoofdstad. Als R. Kath. uitgesloten van alle regeeringsambten, bleef hij rustig zijn zaken behartigen, óók toen de omwenteling van 1795 de ambtsonbevoegdheid voor zijn geloofsgenooten ophief. In 1803 echter, toen de grootste politieke hartstochten bedaard waren, werd hem een plaats in het

stadsbestuur aangeboden, die hij toen meende te moeten aanvaarden. Bij de komst van Lodewijk Napoleon werd hij adjunct-burgemeester, terwijl men hem aan het hof des Konings de voornaamste

ambten aanbood. Bij herhaling bedankte hij daarvoor, maar Lodewijk, wiens oog op v.B. gevestigd was, gaf hem herhaaldelijk blijken van zijn groote achting: hij werd kamerheer, commandeur in de orde van de Unie en staatsraad-honorair. Bij de inlijving werd hij als lid der commissie daarvoor naar Parijs geroepen om Napoleon van advies te dienen en werd bij zijn terugkeer maire van Amsterdam. Hij heeft dit moeilijk ambt vervuld, gedurende de jaren, dat de stad een deel van het fransche keizerrijk uitmaakte en zeker had de burgerij aan zijn wijs en voorzichtig bestuur veel te danken. In 1811 wist hij bij den intocht van Napoleon de gunst te verwerven, dat de stad niet door troepen zou worden overstroomd: hij wist de Amsterdamsche Bank te behouden en te zorgen, dat de gelden der Weeskamer, die der onbeheerde nalatenschappen e.a. niet door de Amortisatiekas werden verzwolgen, terwijl hij in den nood der ambtenaren meermalen uit eigen middelen tegemoet kwam. Hij stond, evenals bij koning Lodewijk, ook bij keizer Napoleon goed aangeschreven; de laatste verhief hem 3 Jan. 1813 tot baron de l'Empire en schonk hem de orde van het legioen van eer. In 1812 stond hij op de lijst der 100 hoogst-aangeslagenen te Amsterdam als ‘maire en koopman, wedr. met 2 zoons en 1 dr., inkomen 60000 francs, aanslag 2964,60 francs’ (*Navorscher* 1904, 317). In 1813 werd hij met Anth. Warin naar Parijs afgevaardigd om de regeering den ongelukkigen toestand van Holland onder het oog te brengen. Maar daar het doel der zending was uitgelekt, werden zij niet ten gehoore toegelaten en waren nog te Parijs toen de omwenteling in Holland uitbrak. Ook toen nog was v.B. zijn vaderland indachtig en zorgde in het bijzonder voor de gijzelaars, die door de Franschen uit de stad Utrecht waren weggevoerd en die mede door zijn bemiddeling de vrijheid verkregen. Eerst na de gebeurtenissen van 31 Mrt. 1814 vergunde men v.B. naar Holland terug te keeren. In hetzelfde jaar lid der Staten van de prov. Holland geworden en 9 Dec. 1814 in de ridderschap opgenomen, werd hij door koning Willem tot lid der Eerste Kamer benoemd, welk ambt hij tot zijn dood bekleedde. Als blijk van zijn weldadigheid diene, dat hij in 1825 een som van ƒ 100 000 schonk voor de slachtoffers van den grooten watervloed.

Koning Willem verhief hem en zijn zoon 12 Januari 1825 tot baron, overgaande bij eerstgeboorte; tien jaar later 26 Oct. 1835 werd dit diploma veranderd in een erkenning met de titels van baron en barones.

Van Brienen, die op den huize Clingendaal onder Wassenaar overleed, was 26 Mei 1782 te Haarlem gehuwd met Margaretha Thimotea Johanna Ram van Schalkwijk (1761-1802) dochter van Eduard Pieter, heer v. Weerdestein en Schalkwijk, en van Agatha Oem, vrouwe van Sandelingenambacht.

Uit dit huwelijk sproten 5 kinderen, waarvan alleen Arnoud Willem den stam heeft voortgezet.

Zie: Scheltema, *Aemstel's Oudh.* II, 144; S. Kalff, *Een maire v. Amsterdam* in de *Telegraaf*, 7, 14 en 18 Oct. 1913; *Hist. Gedenkb. herst. Ned. onafh.* II, 1, 50; *Navorscher*, 1904, 317; *Maandbl. Ned. Leeuw* XXXVI, 44; *Nederl. Adelsb.* 1912, 442, 443; *Geneal. Her. Bl.* I, 417, III, 461.

Regt

[Brienen van Ramerus, jhr. Gijsbert Carel Rutger Reinier van]

BRIENEN VAN RAMERUS (jhr. Gijsbert Carel Rutger Reinier van), geb. te Amersfoort 28 Oct. 1771, overl. aan de Grebbe 18 Sept. 1821, zoon van Johan en van Ermgarda Helena Keyzer.

Onder koning Lodewijk benoemd tot kolonel der nationale garde te Amsterdam, heeft hij zich bijzonder verdienstelijk gemaakt bij gelegenheid, dat deze stad door de fransche troepen werd ontruimd, 14-15 Nov. 1813. Gesteund door den wakkeren kapitein A.R. Falck (I, 845), wist hij door toegeeflijkheid, waar het kon, en door zijn flink optreden, waar het moest, met zijn corps de orde te handhaven en leiding te geven in een omgeving, die door regeeringloosheid tot volslagen bandeloosheid dreigde over te gaan. Onder leiding van v. Brienen en Falck trad een 'provisioneel bestuur' op, met den ouden orangist van der Hoop (VI, kol. 800) aan het hoofd, terwijl zij met behulp van den populairen amsterdamschen zeekapitein Job May en anderen het reeds tot plundering en brandstichting overgaande volk onder de oude oranjeleus in toom wisten te houden.

Koning Willem I bevorderde hem tot generaal en schonk hem het commandeurskruis der Mil. Willemsorde, terwijl hij hem eenige jaren later opnieuw een blijk van waardeering gaf door hem bij besl. van 27 Sept. 1817, no. 64, te erkennen als te behooren tot den nederlandschen adel.

v.B. huwde te Amsterdam 9 Maart 1799 met Geertruid Elisabeth de Graeff (1776-1857), dochter van Gerrit, vrijheer van Zuid-Polsbroek etc., en van Christina van Herzeele. Uit dit huwelijk sproten 10 kinderen, waarvan Jan Anne volgt.

Zijn portret is gegraveerd door J.E. Marcus en door A.L. Zeelander.

Zie: *Nederl. Adelsb.*, 1912, 439; Bosscha, *Gesch. Ned. Staatsomwenteling* I, 125, 130-132, 162-164; Konijnenburg, *Nation. Gedenkb.*, 68, 70, 97, 103, 108-110, 140, 141; Jorissen, *Bijdragen* II, 101 vlg.; *Gedenkboek* 1813, II, 50.

Regt

[Brienen van Ramerus, jhr. Jan Anne van]

BRIENEN VAN RAMERUS (jhr. Jan Anne van), geb. te Amsterdam 26 Oct. 1800, ged. Westerkerk 21 Nov., overl. te Nijmegen 21 Juni 1854, zoon van jhr. Gijsbert Carel Rutger Reinier, die voorgaat, en van Geertruid Elisabeth de Graeff.

Hij ging in militairen dienst, werd in 1815 cadet op de genieschool te Delft, 2 Juli 1818 2e luitenant-ingenieur, 11 Maart 1825 1e luitenant en 20 Maart 1831 kapitein. Toen de opstand in België uitbrak, bevond hij zich binnen Bergen op Zoom en hielp daar ijverig mee om die vesting in verdedigbaren staat te brengen. Van 1839-1843 had hij zitting in de commissie tot het onderzoek en opmaken der ontwerpen met betrekking tot de bevestiging van een gedeelte van het oostelijk frontier, bij Zwolle. Den 16. April 1853 bevorderd tot majoor, overleed hij reeds het volgend jaar als eerstaanwezend officier der genie te Nijmegen.

Door zijn vele onderzoekingen en nasporingen met betrekking tot de verdediging van het vaderland, liet hij een schat van aanteekeningen na, die na zijn overlijden aan het Rijk ten geschenke werd aangeboden.

Hij was om zijn kunde en rechtschapenheid algemeen geacht en was 5 Maart 1827 te Zutphen gehuwd met Anna Maria Henrietta Georgina van Essen (1804-1853) dochter van kapitein Johan v.E. en van Anna Maria Rudolphina Arents. Uit dit huwelijk sproten geen kinderen.

Zie: *Algemeen Handelsblad*, 24 Juni 1834; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXVII, 8, XXXVII, 407; C.J. Polvliet, *Naaml. Off. Genie* in *Alg. Ned. Fam.bl.* IV, 146, 147; *Nederl. Adelsb.* 1912, 439.

Regt

[Briët, Johannes Paulus]

BRIËT (Johannes Paulus), geb. te Amsterdam in 1812, overl. te Maarsen 14 Nov. 1880. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, werd predikant te de Meern in 1836 en emeritus in 1876. Hij woonde hierna te Maarsen. Jaren lang was hij scriba van het provinciaal kerkbestuur. Hij schreef: *De leer van Jezus en de apostelen betreffende de opstanding der dooden* (Amst. 1842); *De eschatologie of leer der toekomende dingen volgens de schriften des N. Verbonds. Een geschied- en uitlegkundig onderzoek* (Tiel 1857-1858); *Geschiedenis van het Israëlietische volk gedurende het tijdvak van het O.T.*, naar het Hoogduitsch (Tiel 1870);

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 614 v.; *Kerkelijk Handboek* (1910) Bijl., 160; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900) no. 2146-2148.

Knipscheer

[Bril, Johannes]

BRIL (Johannes), geb. te Emden 9 Maart 1712, overl. te Middelbert 24 Aug. 1764, zoon van Jan Herman Bril, koopman te Groningen, daarna te Emden, en Fransina Katharina Duchemin. Hij studeerde te Groningen in de godgeleerdheid, deed eenigen tijd dienst te Vlaardingen, werd predikant te Oldersumergast (O.-Fr.) in 1735 en te Middelbert 29 April 1742. Hij schreef eenige leerredenen, o.a.: *Vijf en twintig-jarige predikdienst, geviert te Middelbert* (Gron. 1760).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 750 v.; *Kerkelijk Handboek* (1914) Bijl., 159.

Knipscheer

[Brill, Willem Gerard]

BRILL (Willem Gerard), geb. 10 Oct. 1811 te Leiden, overl. te Utrecht 29 Jan. 1896. Zijn vader was te Leiden chef der uitgevers- en boekdrukkersfirma Luchtmans; zijn grootvader was een bekend predikant te Rijswijk, een gunsteling van prins Willem V. Aanvankelijk werd ook de kleinzoon voor den predikdienst opgeleid, en Oct. 1834 deed hij zijn proponentsexamen; hij ging toen echter over tot de studie der klassieke talen en promoveerde in 1837 tot dr. in de letteren op een dissertatie over Aristophanes. Deze verandering van lotsbestemming is kenmerkend voor Brill. Ze beteekende niet een afval van het geloof, want Brill is levenslang een overtuigd evangelie-belijder geweest, maar ze getuigde van zijn schroom om zich te voegen in een kader van kerkelijke plichten en kerkelijke vormen, dat knellend worden kon voor wie, als hij, het evangelie op zijn eigen wijze beleed.

Na een korte werkzaamheid te Leiden werd Brill in 1840 leeraar voor de vier moderne talen aan het gymnasium te Zutphen. Daar bleef hij negentien jaar. In 1859 volgde zijn benoeming tot hoogleeraar te Utrecht voor Nederlandsch en geschiedenis. Brill heeft, in nauw verband met zijn gymnasialen werkkring, allereerst de grammatica der vier moderne talen, waarin hij onderwijs gaf, beoefend. De nederlandsche spraakleer bewerkte hij in haar geheelen omvang; voor de hoogduitsche gaf hij een handboek; voor de fransche en engelsche leverde hij belangrijke bijdragen. Deze studiën heeft hij in 1871 vaarwel gezegd. Hij was niet uitsluitend linguist, en zijn kracht lag ook niet allereerst op speciaal terrein. Toch was wat hij op taalgebied gegeven heeft, voor zijn tijd zeer verdienstelijk.

Op het terrein der geschiedenis ging Brill zich meer speciaal bewegen, toen hij het breed opgezette werk van J.P. Arend overnam. Hij beeft in 3½ der groote deelen van dit werk de geschiedenis van ons land beschreven van het Bestand tot

den Vrede van Munster. In 1874 nam van Vloten zijn taak over. Van Brill's verder historisch werk is het beste te vinden in zijn *Voorlezingen*. Ook in zijn historischen arbeid is Brill dezelfde die hij is op grammaticaal gebied: het gaat hem om de ideeën, die hij in de feiten belichaamd ziet; het materiaal zelf is hem geen doel der studie. Nochtans verzamelt hij het met de grootste nauwgezetheid.

Als zijn voornaamste werken zijn te noemen: op taalgebied: *Hollandsche Spraakleer* (1846, 3e dr. 1864); *Hollandsche Spraakleer ten gebruike bij inrichtingen van Hooger Onderwijs* (1849, 4e dr. 1871); *Kritische Aanmerkingen over de Fransche Spraakkunst* (1856); *Opmerkingen op het gebied der Engelsche Spraakkunst* (1858); *Nederlandsche Spraakleer van den volzin enz.* (1863, 3e dr. 1881); *Stijlleer* (1866); op geschiedkundig gebied: *Voorlezingen over de Geschiedenis der Nederlanden* (1863-86, 3 dln.); *Betwiste bijzonderheden op het gebied der studie van de geschiedenis van ons vaderland* (1889); *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands* (begonnen door J.P. Arend) dl. III 2e stuk (gedeeltelijk)-5e stuk (1859-68); op theologisch gebied: *Israël en Egypte* (1856); *Het Ware Evangelie* (1886, 2e dr. 1896); *Bijbelstudien*; middelnederlandsche tekstuitgaven: *Rijmkroniek van Melis Stoke* (1886, 2 dln.); *Van Sinte Brandane* (1871). In 1867 gaf Brill, levenslang een Goethe-vereerder, een verklaring uit van het 2e gedeelte van den Faust. P.D. Chantepie de la Saussaye bezorgde zijn *Geestelijke Nalatenschap* (1896).

Zijn portret is gegraveerd door J.A. Boland.

Zie: zijn levensbericht in *Jaarboek van de Kon. Akad. v. wetenschappen* 1896 door P.D. Chantepie de la Saussaye.

v. Strien

[Brink, Hz. Hendrik ten]

BRINK Hz. (Hendrik ten), geb. te Meppel omstr. 1802, overl. te Peperga 1 Maart 1868. Hij studeerde te Groningen, werd 2 Dec. 1827 predikant te Peperga en Blesdijke, waar hij bleef tot zijn dood. Hij schreef: *Nieuwe geestelijke bloemhof of morgen-, avond-, feest- en gelegenheidsoverdenkingen* .... gewijzigd en vermeerderd naar Stockhardt's *Hemelpoort* (Meppel 1853); *De binnenkamer des Christens*, gebedenboek (Meppel 1861); *Gethsemane, Jeruzalem, Golgotha*, stichtelijke overdenkingen (Meppel 1862); *De bron van levend water* (Meppel 1862).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 619; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 179; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 2166.

Knipscheer

[Brink, Rudolf Arend ten]

BRINK (Rudolf Arend ten), geb. 23 Maart 1720, overl. te Amsterdam 29 Sept. 1775. Hij werd predikant te Otterloo 31 Maart 1748, te Hattem 28 Sept. 1749, te Amsterdam 21 Jan. 1759. Hij schreef: *Een Christen tot den strijd gemoedigt, in de wapenen geroepen, en geleerd, hoe de wapenen afhankelijk te gebruiken onder een waakzaam bidden* (Utr. 1784-1785).

Een afbeelding van hem is gegraveerd naar J.M. Quinkhard door J. Houbraken.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 619 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903), Bijl. 132, 150; (1908) Bijl., 102; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 2167 en blz. 767.

Knipscheer

[Brink, Reinier Cornelis Bakhuizen van den]

BRINK (Reinier Cornelis B a k h u i z e n v a n d e n), geb. te Amsterdam 28 Febr., ged. Oude Kerk 11 Maart 1810, overl. in den Haag 15 Juli 1865, was de zoon van D i r k B a k h u i z e n v a n d e n B r i n k (wiens ouders waren J a n

van den Brink en C.S.S. Bakhuizen) en Eva Jacoba van Eibergen. Hij werd student te Amsterdam 1826, te Leiden 1831 en 1842 en promoveerde in de letteren te Leiden 1842. Na zijn promotie gaf hij te Leiden voorlezingen over de geschiedenis der wijsbegeerte. Zijne financieele omstandigheden echter waren in zijn studententijd van dien aard geworden, dat hij het land moest verlaten. Hij vertrekt uit Nederland voor - zooals hij het zelf noemt - zijn ballingschap in Oct. 1843, en gaat naar Luik, daarna Bonn April 1844, Wolfenbüttel Sept. 1844, Breslau Januari 1845, Praag April 1845, Weenen Mei 1845, Brussel Mei 1846, wederom Luik Sept. 1847 en nog eens naar Brussel Oct. 1847. Op al die plaatsen werkt hij zeer hard op de daar aanwezige archieven. Hij verzamelt er een zeer groote massa kopij en publiceert af en toe artikelen naar aanleiding van zijne vondsten. Op 6 Januari 1851 werd het accoord met zijne schuldeischers door de amsterdamsche rechtbank gehomologeerd. Nu kon hij weder naar Nederland komen. In Mei 1851 vestigt hij zich met zijn vrouw en kinderen in Leiden. Hij wordt reeds 22 Juni 1851 benoemd tot ambtenaar aan het rijksarchief in den Haag en gaat dan ook daar wonen. In Januari 1854 wordt hij benoemd tot rijksarchivaris, in plaats van de overleden de Jonge. Hier heeft hij gewerkt tot zijn dood en heeft in het belang van het archief geweldig veel werk verricht. Tot lid van de letterkundige afdeeling van de Kon. Academie van Wetenschappen werd hij benoemd 23 Febr. 1855. In 1861 werd hij benoemd tot lid van den Raad van Adel.

In November 1841 kwam zijne verloving tot stand met Anna Louise Geertruida Toussaint te Alkmaar (de latere mevr. Bosboom Toussaint (zie I kol. 432)). Echter in Oct. 1843 zich vestigende in Luik, werd hij daar spoedig verliefd op een dochter van de menschen, bij wie hij op kamers woonde. Deze liefde is zeer machtig geweest van zijn kant; terwijl hij in Luik slechts ongeveer een half jaar bleef en daarna de reeks bovengenoemde plaatsen achtereenvolgens bezocht, groeide zijn liefde nog steeds voor het luiksche meisje Julie Simon. In 1914 is door C. en M. Scharten-Antink uitgegeven: *Julie Simon, de levensroman van R.C. Bakhuizen van den Brink* uit brieven en bescheiden tezamen gesteld. Na zijn vertrek uit Luik ongeveer in April 1844, heeft B.v.d.B. zijn liefdescorrespondentie met Julie Simon in zeer vele lange brieven voortgezet, eigenlijk tot zijn huwelijk met haar in December 1847. En toch eerst op 1 October 1846 verbrak mej. Toussaint de verloving met hem.

Te Luik is hij dan 21 Dec. 1847 gehuwd met Julie Marie Helene Simon, zij overleed in den Haag in 1855; bij haar had hij verscheidene kinderen. Daarna is hij nog hertrouwd 25 Aug. 1858 met Johanna Boerrigter. Ook uit het tweede huwelijk waren kinderen.

Een groot werk heeft B.v.d.B. niet nagelaten, maar toch heeft hij veel geschreven, al zegt hij zelf in het voorbericht van het eerste deel van *Studien en Schetsen* 'ik ben mij zelven veeleer der schuwheid als der zucht om te schrijven bewust'. Hij heeft gepubliceerd in *De Muzen, Jaarboekje Tesselschade, de Gids, Nederl. Athenaeum, Algem. Konst en Letterbode*, de *Navorscher* en de *Nederl. Spectator*. Van de *Gids* was hij een der stichters en van 1838 tot 1844 redacteur.

Zijn *Studien en Schetsen* (1863-1913) zijn een verzameling van het meeste, dat hij gepubliceerd heeft. Zij bestaan uit 5 deelen, waarvan deel I (1863) door hem zelf bewerkt is. Deel II (1870) en Deel III (1876) is bewerkt door Potgieter,

die er in het tweede deel een levensschets over B.v.d.B. aan toevoegt. Deel IV (1877) is bewerkt door P.A. Tiele en deel V (1913) door S. Muller Fzn. en Th. Bussemaker.

Een bibliographie van zijne geschriften hier te geven is niet noodig. Deel IV van de genoemde *Studiën en Schetsen*, geeft in een lijst van 11 pagina's in chronologische orde al wat hij geschreven heeft van 1834 tot 1865, terwijl deel V nog de 12 artikelen vermeldt, die daarin gepubliceerd zijn en in de bibliographie nog niet waren opgenomen.

B.v.d.B. was - algemeen erkend - en hij wist het zelf ook, een man van zeer buitengewone gaven. ‘Zijne gebreken - zoo schrijft L.Ph.C. van den Bergh in zijn necrologie in het jaarboek van de Kon Acad. v. Wetenschappen - waren die der jeugd, de gebreken dikwijls eigen aan oorspronkelijke geesten. Zorgeloosheid, gebrek aan regelmaat, ongeschiktheid voor de materieele belangen en plichten des levens; dat alles heeft hem veel leed, veel tegenspoed berokkend. Bovendien was hij niet geschikt voor langdurigen arbeid, hij moest gestadig iets nieuws hebben zou het hem boeien, en zoo heeft hij als geleerde geen enkel werk geleverd, dat klassiek is en zijnen naam vereeuwigen zal. In eenige uitstekende monographiëen en in tallooze fijn gedachte en fraai gevormde artikelen heeft hij geschitterd, maar zijne krachten verspild.’

In 1906 is nog door S. Muller Fzn. gepubliceerd de *Briefwisseling van B.v.d.B. met zijne vrienden gedurende zijne ballingschap* 1844-51.

Zijn portret werd gelithografeerd door W. Steelink en gegraveerd door Reynders; men vindt het opgenomen in deel V van de *Studiën en Schetsen*.

Zie: S. Vissering in *Gids* (Aug. 1865); L.Ph.C. van den Bergh in *Jaarb. K.A.v.W.* (1866); C. Busken Huet in de *Javabode* overgenomen in de *Nederl. Spectator* (1869 p. 349 en volg.); E.J. Potgieter in het eerste van de twee door hem bewerkte deelen van de *Studien en Schetsen* 1870, later in *Potgieter's verspreide en nagelaten werken*; R. Fruin in *Gids* (1886), zie *Verspr. Geschr.* VIII, 324, IX, 438.

van der Vies

[Broeck, Johan van den]

BROECK (Johan van den), geb. te Amsterdam 18 Oct. 1648, overl. 1 Maart 1739, was de zoon van Nikolaas v.d.B. en Maria Volkward. Deze, haren man 20 Mei 1661 verloren hebbende, trouwde daarna met Johannes Christenius, hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid aan het Athenaeum te Amsterdam. Onderwezen door den stiefvader en door de leidsche hoogleeraren Albertus Rusius en Adriaan Beeckerts van Thienen, promoveerde hij 15 Maart 1669 te Leiden in de rechten op een disputatie *De obligationibus quasi ex contractu*, vestigde zich te 's Gravenhage als advocaat gedurende twee jaren, en daarna te Amsterdam, alwaar hij 23 April 1673 zijn volle nicht Katrina van Tol (gest. 12 April 1698) trouwde. In 1684 was hij lector in de rechtsgeleerdheid te Amsterdam, twee jaar daarna professor extraordinaris en in 1690 gewoon hoogleeraar tot 1729, toen hij zijn ontslag kreeg ‘behoudende eer en inkomsten’. De hoogleeraar in de oostersche talen Kornelis Hugo Vonck heeft eene lijkrede in het latijn over hem gehouden, welke gedrukt is.

Zie: D' Orville, *Orat. in Centes. natal. Athen. Amstelod.* 30; D.J. van Lennep, *Ill. Amstel. Athen. Memorabilia* 44, 135; Bouman, *Geschied. der Geldersche Hoog.* I, 162, 234; Molhuysen, *Bronnen tot de gesch. d. leidsche universiteit* III (1918), 309*.

[Broedelet, Daniël]

BROEDELET (Daniël), geb. te Amsterdam omstr. 1800, overl. aldaar in Nov. 1867, zoon van Ds. D. Broedelet (overl. 1846). Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid, en werd predikant te Abbekerk en Lambertschaag 31 Oct. 1824, te Durgerdam 23 Juli 1826, te Monnikendam 17 Mei 1846; emeritus 1860. In den zomer van 1867 verhuisde hij naar Amsterdam.

Hij schreef: *Opwekking tot erkentenis van Gods goedheid en aanwijzing van het Gode mishagende, om uit rampen tot schuld en straf te besluiten*, twee leerredenen (Purmerend 1825); *Beknopt overzicht der profetische vooruitzichten* ...., zendingsrede (1837); *Feestrede ter gedachtenisviering mijner* 25-*jarige evangeliedienst* (Voorburg 1849); *Prentbijbel bevattende al de Kanonieke Boeken van het O. en N.T.*; *versierd met* 1000 *houtgravuren* (Amst. z-j.; nieuwe uitgave te Gorinchem en Zalt-Bommel 1848); *Nieuwe proeve van handleiding tot het schaakspel* naar het Fransch (Amst. 1834); Evans, *Het boek der godsdiensten*, naar het Engelsch (Amst. 1848); Glaubrecht, *Het kenmerkend onderscheid in de leer der Evangelische tegenover die der R. Kath. kerk*.... naar het Hoogduitsch (Amst. 1851); *Kinderpreeken* (Voorburg 1847).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 621 *v.*; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 99, 110, 131, 139.

Knipscheer

[Broek, Willem van den]

BROEK (Willem van den), geb. te Amsterdam 2 April 1716, overl. te Amsterdam 27 October 1777. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, werd predikant te Leiderdorp 6 Nov. 1740, en te Amsterdam 31 Dec. 1752. Hij schreef: *Tweetal leerredenen* (Amst. 1776).

Er bestaat van hem een portret naar T. Regters gegraveerd door P. Tanjé.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 631; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 132, (1908) Bijl., 102; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), blz. 767.

Knipscheer

[Broekhoff, Lucius Johan Theodorus]

BROEKHOFF (Lucius Johan Theodorus), geb. te Twelloo 8 Jan. 1816, overl. te den Haag 17 Sept. 83.

Oorspronkelijk voor de militaire administratie bestemd, trad hij in 1832 als scheepsklerk in 's rijks dienst. In 1836 bevorderd tot adjunct-schrijver, werd hij in Maart 1839 toegevoegd aan den schout-bij-nacht Rijk, destijds gouverneur-generaal der W.I. bezittingen, bij wien hij de functie van particulier secretaris vervulde. 1 Juni 1842 werd hij gedetacheerd bij het depart. van marine, terwijl hij in 1845 benoemd werd tot officier van administratie 3e kl. Den 30. Juni 1846 werd hij, onder eervol ontslag uit den zeedienst, benoemd tot commies bij het departement van marine; 1 April 1852 tot hoofdcommies en 1 Juli 1870 tot referendaris. Den 1. Januari 1876 werd hij secretaris-generaal bij genoemd departement, welk ambt hij tot zijn dood bekleedde. Hij had alreeds eervol ontslag gekregen, ingaande 1 Oct. 1883, doch het was hem niet gegund zijn welverdiende rust te genieten. Juist toen hij met den minister de ingekomen stukken had afgedaan en opstaande om de kamer te verlaten, overviel hem een beroerte; onder het overbrengen naar het ziekenhuis overleed hij.

Hij werd op Eik-en-Duinen begraven. Eerst was hij gehuwd geweest met Maria Elisabeth Magdalena Heppener (1829-1853) en daarna met Henriëtte Cornelia Petronella Mahlstede (1820-1882).

Zie: *Alg. Nederl. Familiebl.* I, 36, bl. 6; 38, bl. 5, 6; *Mdbl. Ned. Leeuw*, I, 80; *Nederl. Patriciaat*, VI, 264.

Regt

[Broen, Marcus Jacobus]

BROEN (Marcus Jacobus), geb. te Amsterdam in 1702, overl. te Nijmegen 26 Nov. 1771. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid, werd predikant te Heteren in Nov. 1729, te Goes 22 Nov. 1733 en te Nijmegen 20 Oct. 1748.

Hij schreef: *De Nilo*.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb., van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 631; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 135, 145, (1909) Bijl., 129.

Knipscheer

[Broens, Andries Hendrik]

BROENS (Andries Hendrik), geb. te Amsterdam 19 Maart 1816, overl. te Delft 10 Maart 1878. Hij studeerde te Amsterdam, werd hulpprediker bij de luthersche gemeente te Workum in 1842, predikant te Doetinchem 3 Maart 1844 en te Delft 10 Oct. 1847, waar hij werkzaam bleef tot zijn dood. Hij schreef: *Afscheidsgroete aan G.W. Stegmann* (Amst. 1836); *Leerrede op het* 3*de eeuwgetijde van Luthers dood* (Doetinch. 1846); *De weenende liefde niet zonder troost*, leerrede uitgesproken na den dood van zijne vrouw (Delft 1848); *Vrees den dood niet* (Delft 1857); *De stemmen uit de graven* (Delft 1858), alle leerredenen.

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten ... der Luth. Kerk in Nederland* ('s Gravenh. 1925), 38 v.

Knipscheer

[Broens, Johan Frederik]

BROENS (Johan Frederik), overl. te Medemblik in 1782. Hij werd luthersch predikant te Medemblik 1 Febr. 1737; emeritus in 1780. Hij schreef: *Godt's redelijkste vrijmacht en onafhankelijkheid in zijn .... raadtsbesluyt* enz. (Hoorn 1747).

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten .... der Luth. Kerk Nederland* ('s Gravenh. 1925), 39.

Knipscheer

[Broese van Groenou, Herman]

BROESE VAN GROENOU (Herman), geb. te Kampen 19 Febr. 1822, overl. te Leiden 12 Juli 1894; zoon van Jacobus Adolf Broese en Geertruida van Groenou. Hij studeerde te Utrecht en aan het seminarie der doopsgezinden te Amsterdam, werd in Dec. 1847 doopsgezind predikant te Medemblik, in 1852 te Aardenburg, emeritus 19 Aug. 1883. Hij schreef onder den schuilnaam Herman artikelen in *Nederland* (1851), *Album van schoone kunsten, Kunstkroniek, Drenthina, Evangeliespiegel, Evangelisch Penningmagazijn Aurora* (1851); ook afzonderlijk over *Den Reynaert, De schilderij van Ary Scheffer, voorstellende Christus als vergelder* (1851); maar vooral: *Uit het verleden der Doopsgezinde gemeente te Aardenburg*, in de *Doopsgezinde Bijdragen* (1876-1884), en *Verklaring van een ouden scheldnaam der Doopsgezinden* in *Doopsgezinde Bijdragen* van 1882, 34-40.

Hij huwde 30 Mei 1849 te Medemblik met de schilderes Christina Petronella Schotel (geb. 1818 te Dordrecht, kinderloos overl. te Aardenburg 7 Juli 1854); na haar dood hertrouwde hij met Petronella Elisabeth Schotel.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* (1903) I, 644 v.; *Catalogus van ... de bibliotheek der Vereen. Doopsgez. Gemeente te Amsterdam* (Amst. 1919), 41; N a g t g l a s , *Levensber. v. Zeeuwen*, 82; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 2191.

Knipscheer

[Broos, Joannes Baptista]

BROOS (Joannes Baptista), geboren 8 Aug. 1847 te Roosendaal, overleed 10 Juli 1891 in het Redemptoristenklooster te Roermond. Zijn naam zal steeds genoemd worden onder de helden der christelijke charitas, daar hij gedurende zijn veertienjarig missionarisleven in Suriname (1871-1885) door de melaatschheid werd aangetast, welke hem in het vaderland na eenige jaren ten grave sleepte. Wonderbaar is de opgeruimdheid

geweest, waarmede hij jaren lang die ziekte heeft gedragen.
Zie: korte levensschets in het maandschrift *De Volksmissionaris*, Jg. XII (1890-1891), bl. 457-459.
van Grinsven

[Brouwer, Franciscus Johannes]

BROUWER (Franciscus Johannes), geb. te Schelluinen in 1724, overl. te Brielle 20 Mei 1803, zoon van Johannes Brouwer, predikant o.a. te Schelluinen (overl. 1748). Hij studeerde in de godgeleerdheid te Leiden, werd als opvolger van zijn vader predikant te Schelluinen 1 Sept. 1748, stond daarna te Brielle sedert 10 Juni 1764; werd emeritus in 1802.
Van hem is een preek uitgegeven, gehouden aan het einde van de Provinciale synode van Zuid-Holland te Brielle in 1759.
Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* I (1903) I, 646; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 107, 155.
Knipscheer

[Brouwer, Hendrikus]

BROUWER (Hendrikus), geb. te Meeden 11 Dec. 1823, overl. 8 Nov. 1885, enkele maanden na zijn emeritaat, te Oirschot, zoon van Laur. Meijer Brouwer, predikant te Meeden. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Leiden, werd predikant te Koekange 5 April 1846, te Oudkerk in April 1849, te Veendam in 1857, te Zwolle in 1863, te Oirschot 11 Mei 1884; emeritus 1 Aug. 1885. Hij schreef artikelen in *Geloof en Vrijheid*, zie vooral den 3den en 4den jaargang; in het bijzonder zijn opstel over *Het optreden van Hervormde Leeraars bij de Remonstranten te Rotterdam* en in de *Wetenschappelijke bijdragen tot opbouw der Evangelische kerk*; voorts *Joh. Wessel Gansfort* (Schoonh. 1854 en 1856), twee deelen. Behalve eenige preeken, b.v. afscheidsrede van Oudkerk; intreerede te Veendam; woorden bij de begrafenis van Ds. A.W. Nanninga; een woord na den dood van zijne vrouw (gesproken 12 Maart 1871); *De kerkhervorming herdacht* (Amst. 1868), verscheen verder van hem in druk: *De vasthoudendheid aan den levenden en werkenden God door den geestelijken stand* (Open brief aan S. van Houten; Zwolle 1871); *Objectieve grond of regt van bestaan der christelijke Kerk* (naar aanleiding van A. Pierson's *Aan zijn laatste gemeente*) (Zwolle 1865); *De Christen tegenover de Kerk en den Bijbet* (Zwolle 1867); en een voorrede vóór G.Th. Meyer's *Marcili of het bedelaars-meisje op den Lethof*, uit het Hoogduitsch door G. van der Werf Jz. (Veendam 1864).
Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* I (1903) I, 647 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911), Bijl., 178, (1912) Bijl., 158, (1914), 158, 171; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 2202-2204, 5075.
Knipscheer

[Brouwer, Jan Daniel Beman]

BROUWER (Jan Daniel Beman), geb. te Utrecht in 1814, overl. te Leiden 31 Jan. 1892. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid, werd hulpprediker te Welsrijp, en predikant te Marken 9 Juli 1843, te Welsrijp 10 Nov. 1844, te Waarder 5 Juli

1846, te Ede in 1852, te Bodegraven 3 Juli 1864, te Harderwijk 10 Oct. 1865, te Leiden 10 Oct. 1869; emeritus 1 Oct. 1883.

Van hem verschenen vele preeken in druk, o.a. *Afscheidsrede* van Marken (Fran. 1845); *Zielsgestalten des christens op den hemelweg*, acht leerredenen over het Hooglied (Utr. 1848); *Afscheidsrede* van Waarder (Utr. 1852); *Gods vele barmhartigheden over Nederland* (Gorinch. 1853); *Vijftal preeken voor Kerstfeest, Oudejaarsavond en Nieuwejaarsdag* (Arnh. 1857); *Opwekking tot Gods verheerlijking*,

predicatie op het derde eeuwfeest van Leidens ontzet (Leiden 1874); *Eén Heer, één geloof*, twaalf leerredenen van hem e.a. Ook schreef hij voorreden en aanteekeningen voor werken als: C h r . L o v e , *Theologia practica* (Sneek 1856-1857); J. N u p o o r t , *Het wezen van het opregt geloof* .... (Arnh. 1856); G. S a l d e n u s , *De weg des levens, of korte eenvoudige onderwijzing* .... (Doesb. 1874).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 657 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 124, 131, (1907) Bijl. 106, 132, 164 (1908) Bijl. 129, (1911) Bijl. 190.

Knipscheer

[Brouwer, Gerrit Anne van Limburg]

BROUWER (Gerrit Anne v a n L i m b u r g), geb. te Amsterdam in 1801, overl. te Amsterdam in 1885. Hij studeerde te Leiden in de letteren en de godgeleerdheid, promoveerde op het proefschrift *De parabolis Jesu Christi* (Lugd. Bat. 1825), werd predikant te Deil en Enspijk 12 Maart 1826, te Hoorn 4 Nov. 1827, te Schiedam 8 Mei 1831 en te Amsterdam in Aug. 1834; emeritus 1 Aug. 1867.

Hij schreef behalve 18 stukken in *het Christelijk maandschrift* tusschen 1835 en 1856 (ook in één bundel vereenigd): *Brieven over de poging tot afschaffing van sterken drank* (Amst. 1856); *Opmerkingen over armverzorging* .... (Amst. 1856); *Het uitzigt op hereeniging .... in den hemel* (Amst. 1850); *Hoe heeft men te oordeelen over, hoe te handelen over de twisten onzer dagen* (Amst. z.j.)

Zijn portret is gelithografeerd door F. Schroeder.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 659; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 121, (1907) Bijl. 156, (1908) Bijl. 103, 122; *Bibtiotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900) no. 9590.

Knipscheer

[Brouwershaven, Petrus van]

BROUWERSHAVEN (Petrus v a n), genoemd naar zijn geboortestad, was een roomsch-katholiek godgeleerde. In 1572 verschenen van hem te Leuven gezamenlijk de volgende werken: *De Sanctissimo Missae Sacrificio; De Meritorum Christi et Sanctorum concursu; De coelibatu Sacerdotum; Quaestiones pastorales.*

Zie: d e l a R u e , *Geletterd Zeeland*[2] I, 345.

Mulder

[Bruce, Eduard]

BRUCE (Eduard), zoon van den schotschen lord Kinloss, viel in een tweegevecht tegen Eduard Sackville, tweeden zoon van den graaf van Derby, onder de muren van Bergen op Zoom. Hij werd begraven in de Groote Kerk aldaar, waar zijne moeder een marmeren grafmonument deed oprichten. Volgens het opschrift, dat de Rouck bewaard heeft van dit verdwenen monument, stierf Bruce in Augustus 1612; volgens brieven van tijdgenooten zou dit duel in 1613 hebben plaats gehad.

Zie: *Taxandria* X (1903), 3 en 33, XIII, 54.

Juten

[Bruggen, Diederik]

BRUGGEN (Diederik), geb. te Sittard, overl. te Luik 19 Apr. 1556. Hij trad in het kartuizerklooster op den Mont-Cornillon bij Luik en werd er als monnik geprofest. Na vicarius van deze chartreuse geweest te zijn, werd hij na den dood van den prior Godfried Cluts (zie art.) in November 1540 als 'rector' belast met het bestuur van dit huis. In het volgende voorjaar benoemde het generaal kapittel der Grande Chartreuse hem tot prior, welk ambt hij tot aan zijn dood heeft bekleed. Hij werd opgevolgd door Diederik Moyen (zie art.). Hij was een man van uitblinkende godsvrucht. De *Catalogus priorum* van het klooster, die men vindt op fol. 62-65 van het *Obituarium*, vermeldt van 1519-1520 als prior 'D. Theodoricus de Sittart'. Vermoedelijk is dit dezelfde.

Zie: *Obituaire de la chartreuse du Mont- Cornil-*

lon, fol. 63v, in het Staatsarchief te Luik; l e V a s s e u r , *Ephemerides Ordinis Cartus*. I (Monstrolii 1890) 496.
Scholtens

[Bruggen, Theodorus ter]

BRUGGEN (Theodorus t e r), geb. in Gelderland omstr. 1690, overl. te Rotterdam 10 Jan. 1758. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid, werd predikant te Ede in 1715, te Hattem in 1719, te Amersfoort 26 Jan. 1721, te Rotterdam 5 Sept. 1728. Hij schreef eene *Lijkrede op* zijn ambtgenoot B a r t h . v a n V e l z e n (1733).
Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 665 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 124, 132, (1907) Bijl. 153, (1910) Bijl. 151.
Knipscheer

[Brugman, Antonius]

BRUGMAN (Antonius), pastoor-missionaris te Hoorn en aldaar overleden 22 Dec. 1704. Hij was slechts korten tijd pastoor, zegt de *Batavia Sacra* II, 417. Zijn voorganger Joh. van Excel was aldaar nog werkzaam 1701. Hij was benoemd door den internuntius Bussi, erkende dus de schorsing door den Paus van den vicaris Codde als wettig. V a n H e u s s e n noemt in *Hist. ep. Harlem.* slechts zijn naam, doch zegt in *Batavia Sacra*: ‘parum doctus et frugi sacerdos, invitis patriae edictis Hornam missus’. Uit *Archief aartsb. Utrecht* I, 412 blijkt, dat de priesters, die na de suspensie van den vicaris Petrus Codde door den internuntius van den Paus in verschillende statiën benoemd waren, 27 Mei 1704 in den Haag werden ontboden. Onder die twaalf en vier regulieren was Antonius Brugman te Hoorn. 17 Juli 1704 namen de Staten van Holland het besluit, dat dezen binnen het gebied der Staten de geestelijke bediening niet mochten uitoefenen.
Zie: *Necrol. Harlem.* in *De Katholiek* (1873) LXIV, 267.
Fruytier

[Bruin, Ruisch de]

BRUIN (Ruisch d e) is bekend door zijn *Genealogie van het geslacht Borssele* (zie *Bijdr. v. Vad. Gesch. en Oudheidk.* enz., V, 1863, VI, 274). Hij was waarschijnlijk een zoon van C o r n e l i a R u i s c h , overl. 1633, van de bekende Amsterdamsche familie en J o b a n d e B r u y n , baljuw van St. Maartensdijk, overl. 1628.
Zie: *Navorscher*, 1878, 363; *Versl. Rijks oude archieven* 1916, II, 126 en 1918 II, 227.
Mulder

[Bruistens, Adrianus]

BRUISTENS (Adrianus), geb. omstr. 1710, overl. te Middelburg 11 Oct. 1781. Hij studeerde te Harderwijk in de godgeleerdheid, werd predikant te Sint-Andries in 1736, te Rossum in 1742, te Hulst in 1752 en te Middelburg 3 Nov. 1754.
Hij schreef eene *Lijkrede op F.W. van Oosterzee* (Middelb. 1764).
Een portret met vrouw en kinderen van 1741 door N. van Ravesteyn wordt vermeld b i j v a n G o o l I, 449.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 680; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 153, 168, (1909) Bijl. 134, 139.
Knipscheer

[Brummel, Johannes]

BRUMMEL (Johannes), geb. te Kampen in 1715, overl. te Krommenie 21 Maart 1783. Hij werd predikant te Oost- en West-Blokker 26 Nov. 1738; emeritus 1 April 1780. Hij schreef: *Jubel- Leerreden over Openb.* 14:6, 7 *ter gedachtenis van de eerste openbare verkondiging des Evangeliums in Holland* 14 *Juli* 1566 (Hoorn 1766).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 680; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl. 134, *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat. Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 2258.
Knipscheer

[Brummelkamp, Anthony]

BRUMMELKAMP (Anthony), geb. te Amsterdam 14 Oct. 1811, overl. te Kampen 2 Juni 1888. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid en werd in 1834 predikant te Hattem. Doch reeds in 1835 voegde hij zich bij de afgescheidenen; van andere zijde werd dit als eene afzetting beschouwd. Van de oprichting af (6 Dec. 1854) was hij hoogleeraar aan de theologische school te Kampen. In 1839 deed hij pogingen om Kohlbrugge (zie dl. IV, kol. 848) voor de afscheiding te winnen.

Hij schreef: *Uitgang uit de gemeenschap met het Nederl. Herv. kerkbestuur noodzakelijk gemaakt door afzetting* ('s Gravenhage 1835); *Adres ingediend door de Gereformeerden in Overijssel en Gelderland, met een voorrede en geleidende missive aan Z.M. den Koning* ('s Gravenh. 1836); *Holland in Amerika. of de Holl. Kolonisatie in Michigan* (Arnh. 1847); (met A.C. van Raalte) *Landverhuizing of waarom bevorderen wij de volksverhuizing naar N. Amerika en niet naar Java* (Amst. 1846); *Stemmen uit N. Amerika met een begeleidend woord van A. Brummelkamp* (Amst. 1847); *Evangelische alliantie. Rede bij het overdragen van het rectoraat* .... 6 *Dec.* 1873 ('s Gravenh. 1873); 1517 *en* 1867. *De roeping der theol. school te Kampen in het zevende halve eeuwgetijde der hervorming. Toespraak op haar dertienden verjaardag* 6 *Dec.* 1867 (Kampen 1867); Joh. Kalvijn, *De Evangeliën van Matth., Marc., en Lukas in onderlinge overeenstemming gebracht en verklaard*, vert. uit het Latijn onder toezicht van A. Brummelkamp ('s Gravenhage 1869-1874), drie deelen.

In 1869 verscheen te Middelburg van L.J. van Rhijn en H.J. Koenen: *De antigezanggeest in onze Nederl. Herv. Kerk. Met aanhangsel*: *Openbare brief van ds. Brummelkamp aan D. van Rhijn en beantwoording daarvan*. In 1873 verscheen te Amersfoort: D.P.M. Graswinckel, *Open brief aan het bestuur van het anti-schoolwetverbond. Na de debatten tusschen prof. Brummelkamp c.s. en de voorstanders van de staatsschool*.

Zijn portret is gelithografeerd door N.J.W. de Roode.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.*(1903) I, 681; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Hervorming en de Herv. Kerk*, derde druk (Utr. 1916), 769 v., 793; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 132; H. de Cock, *Hendrik de Cock* (Delfzijl 1886), 417 enz.

Knipscheer

[Bruna, Gerhardt]

BRUNA (Gerhardt), geb. in 1810, overl. te Hasselt 30 Sept. 1886. Hij studeerde te Groningen in de godgeleerdheid, en werd predikant te Hasselt 14 Jan. 1838. Hij schreef: *Catechismus over de waarheid die in Christus is* (Meppel 1850); *Handleiding bij het onderwijs in de bijbelsche en kerkelijke geschiedenis voor gevorderden, bijzonder voor leerlingen van kostscholen* (Rott. 1862, 2de dr.); *Leerrede* na den dood van den Heer Hop te Hasselt uitgesproken (Meppel 1851); *Verkorte handleiding* bij het godsdienstonderwijs (Rott. 1856); *Reglementen en besluiten der Ned. Herv. Kerk* met aanteekeningen .... (Zwolle 1857), vele malen herdrukt. De volgende is zijn zoon.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 683; *Kerkelijk Handboek* (1912) Bijl. 146.

Knipscheer

[Bruna, Hendrik Magdalenus]

BRUNA (Hendrik Magdalenus), geb. te Hasselt 8 Juni 1840, overl. te Hengelo 10 Aug. 1906; zoon van Gerhardt B. (zie vorig art.). Hij studeerde te Groningen in de godgeleerdheid, waar hij

doctoraal examen deed, werd hulpprediker te Hellendoorn in 1865, predikant te Heumen 12 Juli 1868, te Wichen 14 April 1872, te Purmerend in 1886, te Hengelo 3 Dec. 1893.

Hij was een der opzichters van het *Evangelisch Zondagsblad* (1877). Ook redigeerde hij *Eekhof's Almanak voor Landbouwers en Veehouders* en den *Landbouw Scheurkalender*, uitgegeven te Gorinchem. Hij schreef hoofdartikelen (1876 en later) in het *Zaanlands Advertentieblad* en in andere periodieken. Onder den schuilnaam Paganus schreef hij *Wolfskampen Dine* (Nijm. 1872). Uit het Hoogd. vertaalde hij: G. Kaspelen, *Heinrich Heine, Biogr. Schetsen* (Nijm. 1871).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* (1903) I, 683 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 136, 164, (1908) Bijl. 140, (1912) Bijl. 147.

Knipscheer

[Brunings, Herman]

BRUNINGS (Herman), geb. te Bremen 4 Maart 1708, overl. te Drachten 6 April 1777. Hij werd predikant te Ooi en Persingen 3 Aug. 1732, te Hasselt 7 Juli 1737, te Drachten 19 April 1761. Hij was een broeder van David Brunings (zie dl. I, kol. 504), en schreef: *Notae et conjecturae quaedam exegeticae ad Hebr.* XI: 1-6 in *Miscellanea Duisburgensia* H.H. Groenman sprak een lijkrede over hem uit.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 686; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 148, (1911) Bijl. 148, (1912) Bijl. 146.

Knipscheer

[Bruschenus, Thomas]

BRUSCHENUS (Thomas), ook Bruscenus, Bruskenus, Bruschius, Bruscherus, Brunscherus, Bruschemius, Bruschen, Brusken en (bij te Water, *Reformatie van Zeeland*, Middelburg 1766, 196) Brusten, was afkomstig uit Holland. 1578 en vervolgens stond hij als predikant te Aardenburg in Zeeuwsch-Vlaanderen; in de classis Brugge, waartoe dit stadje behoorde, een man van vertrouwen. 1583 ging hij echter van daar weg, omdat Aardenburg toen door vijandig krijgsvolk werd bezet. In Arnemuiden op Walcheren vinden wij hem dan terug. Lang is hij daar evenwel niet gebleven. Slechts tot den herfst van 1585. Toen ging men tot wederzijdsch genoegen weer uiteen: de Arnemuidenaars kwamen niet onder zijn preeken en hij vond Arnemuiden een ‘klein Turkije’. In November van hetzelfde jaar vinden wij hem al weder predikant te Ouderkerk aan den IJssel, het dorp waar hij tot zijn dood in 1624 is gebleven. In de classis Gouda, waartoe hij daardoor behoorde, was hij toen al spoedig opnieuw een man van invloed.

Twee brieven van hem aan Herman Herberts, beide uit het begin van 1592, bevinden zich nog in het archief van den kerkeraad der Nederlandsch Hervormde Gemeente te Delft.

Zie: Reitsma en van Veen, *Acta* II, register in voce; H.M. Kesteloo, *Geschiedenis en plaatsbeschrijving van Arnemuiden* (Middelburg 1876) 282; H.Q. Janssen, *De kerkhervorming in Vlaanderen* I (Arnhem 1868) 46 vv.; J. Hania, *Wernerus Helmichius* (Utr. 1895) register in voce; *Werken der Marnixvereeniging*, S III, D II, register in voce Brusken.

van Schelven

[Brussaerts, Catharina]

BRUSSAERTS (Catharina), door Foppens genoemd B r i f f a e r t , door Coppens B o u f f a r t s , door Schutjes B r u f f a e r t s , werd in 1553 abdis van de adellijke nonnenabdij Binderen bij Helmond. Voor dien tijd was zij 20 jaren boursseresse geweest in het klooster 's Hertogendaal bij Leuven.

Op 76-jarigen leeftijd verzocht zij ter wille van haar hooge jaren uit haar waardigheid ontslagen te worden. Bisschop Metsius en de abt van Villers kregen daarop 21 Juni 1571 van den hertog van Alva last om de keuze van een nieuwe abdis te presideeren, welke keuze 7 Aug. d.a.v. plaats had. Door Petrus Calantijn, kapelaan op het Groot Begijnhof te Leuven, werd in 1563 aldaar ter perse gelegd en aan deze abdis opgedragen een werk getiteld: *Een devote maniere om Gheestelyck Pelgrimmagie te trecken, tot den Heylighe Lande als te Jherusalem, Bethleëm, ter Jordane*, etc. in 8°.

Zie: L. Schutjes, *Geschied. bisdom 's Hertogenbosch*, IV 137; J. Coppens, *Nieuwe beschrijving van het bisdom 's Hertogenbosch*, III 366 (noot); *Taxandria* XXIX, 47.

Heeren

[Bruyn, George Theodorus]

BRUYN (George Theodorus), geb. te Amsterdam 22 Oct. 1833, overl. te Zutphen 16 April 1902. Hij studeerde te Amsterdam in de godgeleerdheid, werd luthersch predikant te Monnikendam 6 Febr. 1859 en te Zutphen 8 Dec. 1861; emeritus 1 Mei 1899. Hij schreef: *Het vrije Christendom en de kerk der toekomst* (Zutph. 1870); *Toespraak op het* 25 *jarig kroningsfeest van Z.M. Willem III* (Zutph. 1874), en vertaalde eenige werken.

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 41 v.

Knipscheer

[Bruijn, Caspar Adam Laurens van Troostenburg de]

BRUIJN (Caspar Adam Laurens van Troostenburg de), geb. te Winterswijk omstr. 1830, overl. te Utrecht 26 Juli 1903. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Utrecht, werd in 1856 hulpprediker te Dordrecht, daarna predikant in Ned. Oost-Indië te Rembang en Japara in 1857, te Soerakarta in 1861, na zijn eerste verlof te Cheribon in 1868, te Poerworedjo in 1869, te Semarang in 1873, na zijn tweede verlof te Poerworedjo in 1877, te Soerabaja in 1878, te Batavia in 1880, na zijn derde verlof is hij eervol ontslagen 1 Juni 1885. Hierna was hij nog predikant te Erichem 7 Juni 1885, te Heeze en Leende van 1892 tot 1895, te Emst sedert 21 April 1895; emeritus 1 Aug. 1900. Hij vestigde zich hierna te Utrecht. Hij schreef: *De Hervormde Kerk in Nederlandsch Oost- Indië onder de Oost- Indische Compagnie* 1602-1795 (Arnh. 1884); *Biogr. Woordenb. van Oost- Indische predikanten* (Nijm. 1893) en *Lijst van Krankbezoekers in Ned. Oost- Indië* (1902).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 688 v., 751; in zijn eigen bovengenoemd biographisch woordenboek noemt hij slechts de plaatsen waar hij gestaan heeft; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 127.

Knipscheer

[Bruyne, Diederik]

BRUYNE (Diederik), of Theodoricus Brune, kartuizermonnik, overleden te Brugge 22 Sept. 1428. Hij trad in het klooster Dal der Genaden bij Brugge en werd aldaar geprofest. Gedurende eenige jaren was hij prior van deze chartreuse,

vermoedelijk als opvolger van Tydeman Grauwert (II, kol. 504), dien men in 1391 belastte met de stichting van een kartuizerklooster buiten Utrecht.

Tijdens het westersche schisma was ook in de kartuizerorde een scheuring ontstaan. De fransche en spaansche kloosters hadden de partij van den paus van Avignon gekozen, terwijl de andere de obediëntie hielden van Urbanus VI. In 1395 ging de communiteit van het klooster Dal der Genaden van laatstgenoemde obedientie over naar die van Avignon. Diederik Bruyne, die het met dezen overgang niet eens was, werd nu genoodzaakt om met enkele andere monniken het klooster te verlaten. In April 1395 kwam hij te Utrecht, waar hij zich

voegde bij zijn voormaligen overste Tydeman Grauwert, die als rector arbeidde aan de stichting van de chartreuse Nieuwlicht. In 1397 werd deze nieuwe nederzetting bij de orde ingelijfd en de 'rector' tot prior benoemd.

In 1398 werd Grauwert van zijn bestuursambt ontheven en benoemde het generaal-kapittel van Seiz (Oostenrijk), dat tijdens de scheuring dezelfde rechten had als de Grande Chartreuse, Theodoricus Brune tot diens opvolger. Veel was er nog te doen aan de voltooiing van den bouw. In 1401 ontving B. op zijn herhaald verzoek van het bestuur der orde 'Misericordia'. In zijn plaats werd nu aan Diederik Sloyer (zie art. in dit deel) het bestuur des kloosters opgedragen.

Nadat in het voorjaar van 1410 de eenheid in de kartuizerorde was hersteld, kon Diederik Bruyne naar zijn moederhuis in Brugge terugkeeren. Hier bekleedde hij nu achtereenvolgens nog de functies van vicarius en prior. In September 1428 werd hij aldaar begraven.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* III (Monstrolii 1891) 333; le Couteux *Annales Ordinis Cartus.* VI (Monstrolii 1890), 447-448, 472-474, 537-538; H.J.J. Scholtens, *Een Boek over Karthuizers* (Roermond 1924) passim; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht*, 9de deel (1886) 133-140, 155, 316; *Maisons de l' Ordre des Chartreux* II (Parkminster 1915) 195-196, 233-234.

Scholtens

[Bruynenbeek, Nicolaas]

BRUYNENBEEK (Nicolaas), overl. te Middelburg 31 Juli 1788. Hij werd luthersch predikant te Bodegraven in 1741, te Middelburg sedert het begin van 1746. De lijkrede op hem door zijn ambtgenoot Siedenburg is door dezen te gelijk met de bevestigingsrede van zijn opvolger uitgegeven: *Twee leerredenen bij byzondere gelegenheden* (Middelb. 1789).

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenhage 1925), 42.

Knipscheer

[Bubbeson, Rijkje]

BUBBESON (Rijkje), geb. omstr. 1707 te Vlaardingen, dochter van een schepen aldaar. De la Rue prijst haar als 'eene der beste dichteressen dezes tijds', doch er is zoo goed als niets van haar bekend. Zij was gehuwd met Ds. Scipio Oudkerk te Haamstede. Na diens overlijden 20 Maart 1760 woonde zij te Maassluis.

Zie: *Onuitgegeven aanteekeningen van* P. de la Rue in *Middelburgsche Courant* 1886; D. Nieuwhof, *Gedenkboek van Haamstede* 60; Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* 87.

Mulder

[Budach, Johan Godfried]

BUDACH (Johan Godfried), geb. te Frankfort a.d. Oder 1 Januari 1750, overl. te Ternate 3 Aug. 1800. Hij trad in dienst der O.I. Comp., werd 1776 boekhouder en negotie-overdrager te Makassar, in 1781 onderkoopman en plaatselijk secretaris, in 1789 secretaris van politie en van 1792 tot 1794 opperkoopman en secunde. In 1794 werd hij extraordin. raad van Indië, directeur der Molukken en gouverneur van Ternate. Beroemd is zijn verdediging van het eiland tegen de Engelschen. De eerste

opeisching van Ternate geschiedde in 1797; de tweede in 1798, de derde in 1799 en de laatste in 1801, toen de kolonie verraderlijk werd overgegeven en gouverneur C r a n s s e n , die Budach was opgevolgd, werd gevangen genomen.

Budach's dapper gedrag en zijn nagedachtenis werd in Nov. 1802 van regeeringswege openlijk geëerd door de uitreiking van een gouden eerepenning aan zijn weduwe op de paradeplaats te Semarang. Zijn zoon ontving bij diezelfde gelegenheid voor zijn gedrag een zilveren penning (het zal dezelfde penning zijn dien T e e n s t r a , bl. 62,

beschrijft als vervaardigd door J.G. Holtzhey).

Budach huwde te Makassar 15 Juni 1776 met Rosa Margaretha Burghgraef, geb. te Makassar in 1755, overl. te Semarang in Juni 1815, dochter van Simon en van Wilhemina van Diepenbroeck. Behalve twee dochters sproot uit dit huwelijk een zoon: Simon Godfried B. (1777-1831), lid van den Raad van Justitie te Semarang, wiens nazaten nog in Indië voortleven.

Zie: L.P. de Boer in *Navorscher* LXIV (1915), 70, 71; Leupe in *Tijdschr. Kon. Instit.* N.R. VIII, 262; *Wapenheraut* VI, 252-54 (kinderen), 395, VII, 132, 133, 515; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 94 (wapenbord), XXIII, 235, XXV, 74, XXVII, 62; M.D. Teenstra, *Bekn. Besch. Ned. overz. bezittingen*, II, 612.

Regt

[Budde, Winoldus]

BUDDE (Winoldus), geb. te Deventer 15 Oct. 1715, overl. te Amsterdam 15 Maart 1790. Hij werd predikant te Drumt 5 Jan. 1738, te Akkooi 9 Juni 1743, te Hattum 19 Juni 1748, te Arnhem 10 Jan. 1751, te Amsterdam 21 Mei 1752. Een lijkrede van hem over zijn ambtgenoot J. Boskoop (zie dl. IV, kol. 250) verscheen in druk. P. Broes (zie dl. IV, kol. 314) hield na zijn dood op 28 Maart 1790 een gedachtenisrede.

Er bestaat een portret van hem door J. Houbraken naar H. Pothoven.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 692; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 112, 114, 123, 132, (1908) Bijl. 102; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), blz. 768.

Knipscheer

[Buddingh, Huibert Jacobus]

BUDDINGH (Huibert Jacobus), geb. te Renen 19 Jan. 1810, overl. te Goes 16 Nov. 1870, zoon van Willem B. en Antonia Sandbrink. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid en nam in dien tijd deel aan den Tiendaagschen veldtocht. Hij werd predikant te Biggekerke in 1834, maar reeds in 1836 trad hij uit de 'staande kerk', en werd 'reizend prediker', wat een in die dagen gevaarlijk werk was. Toen de 'afgescheidenen' zich organiseerden, werd hij predikant te Groningen, maar in 1848 ging hij met eenige geestverwanten naar Amerika. Na een zwervend leven keerde hij terug naar Goes, waar hij een 'vrije gemeente' stichtte. Hij is verguisd, maar ook vergood, ijverde tegen remplaçanten, vaccineeren en het sluiten van verzekeringen. Ook stichtte hij bijzondere scholen. In zijn preeken toonde hij zich vóór alles volksredenaar; ontroerend was het te luisteren naar zijn tallooze bevindingen en wonderbaarlijke gebedsverhooringen. Onder de Zeeuwen is hij zeker nog niet vergeten.

Hij schreef: *Toetssteen of het bewijs uit bijna* 200 *schriftuurplaatsen bijgebragt om de Godheid van onzen Verlosser te staven overeenkomstig het kerkelijk leerstelsel door J.F.G. Vergeleken met de voorstelling van de leer der H. Schriften omtrent de ware Godheid des Heeren* (Gorinch. 1868); *Wat zegt de Heilige Schrift? of belijdenis door vrienden geschreven, die door vijanden mag gelezen worden*, drie stukken in één deel onder den titel: *Wat ik geloof?* (Gorinch. 1869); *Het leven van William Tennent .... waarin belangrijke bijzonderheden vervat in een verhaal van zijn driedaagsche bewusteloosheid of schijnbaren dood* .... (Dordr. 1863). Voorts vertaalde hij vele werken uit het Engelsch, o.a. *God, de kassier van de armen, of*

de geloofsbank .... ('s Gravenh. 1857); *Verhaal van des Heeren leidingen met George Muller* (Zierikzee 1861); *Beschouwingen over het duizendjarig rijk* (Gorinch.

1866). Tegen hem schreef H. de Cock, *Geloofsgetuigenis tegenover de geloofsbelijdenis van H.J. Buddingh* (Gorinch. 1867) en *Het geloof een gave Gods* (Gorinch. 1867); ook H.J. Heynes, *De schriftuurlijkheid, redelijkheid en onmisbaarheid der drieëenheidsleer* .... (Zwolle 1867). Over hem schreef P. Los Gz., *Domine Budding, een baak in zee* (Dordr. 1867), en T.H. Nahuijs, *Eenige bijzonderheden uit het leven van H.J. Buddingh* (Zetten 1871).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 694-697; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl. 125; J. Reitsma, *Gesch. van de Hervorming en de Herv. Kerk*, 3de dr. (Utr. 1916), 793.

Knipscheer

[Buddingh, Steven Adriaan]

BUDDINGH (Steven Adriaan), geb. te Tiel in 1766, overl. te Kage 26 Oct. 1824. Hij studeerde te Harderwijk in de godgeleerdheid, werd predikant te Driebergen 20 Dec. 1789 ('waarschijnlijk vertrokken Aug. 1803'), en te Kage begin 1806. Hij schreef: *Het bestuur van onze levenswijze om lang te leven*, twee leerredenen (Leid. 1817).

Hij is de vader van den gelijknamige (dl. I, kol. 510) wiens levensberichten zijn aan te vullen uit hetgeen Visscher en van Langeraad vooral aangaande zijne geschriften vermelden.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 697, (en over zijn gelijknamigen zoon) 697-699; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 126, (1910) Bijl. 154; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), 93; L. Knappert, *Bibliografische inleiding tot de theologie* (Leid. 1925), 113.

Knipscheer

[Buffel, Hendrik]

BUFFEL (Hendrik), ridder, wordt voor het eerst vermeld in eene akte van 10 Juli 1246 (niet 1240, zooals v.d. Bergh overneemt uit v. Mieris), waarbij Hendrik III van Breda (kol. 198) hem in het geheim beleent met den Agger en Jempolder in Zeeland. Hij was een trouw dienaar van den roomschkoning Willem II, die hem 20 April 1248 in het legerkamp van Werden het ambacht Schakerloo opdraagt en later ook gronden nabij den Vriesendijk aldaar, waarin Otto van Gelre, als voogd van Holland en Zeeland, hem 14 Mei 1264 bevestigt. Zijn broeder, Mr. Egidius, reeds in 1249 kanunnik van de O.L. Vr. kerk te Utrecht, wordt door hem 21 Oct. 1277 aan den deken van Hilvarenbeek voorgedragen als pastoor van Schakerloo. In 1283 is Hendrik nog in leven.

Zijn zoon, eveneens Hendrik geheeten, verkrijgt 27 April 1290 tolvrijheid voor de inwoners van Tolen, waar zich de tolgaarder van Schakerloo zal gevestigd hebben, na de verzanding en indijking der Striene. Op het zegel, dat hij 28 Maart 1299 te Biervliet gebruikt, noemt hij zich 'heer van Tolen'. In het scheepsgevecht voor Zierikzee, (24 Aug. 1304), waar de fransche vloot onder Grimaldi de nietige schuitjes der Vlamingen met behulp der Hollanders vernietigt, werd hij door den overwinnaar gevangen genomen en als straf voor zijn afval onthoofd. Zijne dochter Alene huwt met zekeren Gosuinus.

Zie: Ph.C.L.v.d. Bergh, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* I n. 275, 455, 487; de Fremery, Supplement n. 327; Brom, *Bullarium Trajectense* I, n. 217 en 18; de Raadt, *Sceaux Armoriés* I, bl. 345; Pijnacker Hordijk, *Wilhelmi*

Procuratoris Egmondani Chronicon, bl. 75; P.L. M u l l e r , *Regesta Hannonensia*, bl. 160 en 197.
Juten

[Bührmann, Frans Christian]

BÜHRMANN (Frans Christian), geb. te Amsterdam 13 Jan. 1805, overl. te Breda 10 Febr. 1883.

Hij studeerde te Amsterdam en werd luthersch predikant te Breda 18 Jan. 1835, na ook eenigen tijd als proponent dienst gedaan te hebben te Leeuwarden; emeritus 1 Jan. 1864. Hij schreef: *De mensch gaat heen waar hij eeuwig blijft* (Amst. 1856); *Leerrede ter gedachtenis van volbragten* 25-*jarigen Evangeliedienst* (Breda 1860), en anoniem: *Koorzangen bij gelegenheid der inwijding van de herbouwde Evang.-Luthersche Kerk te Breda*.

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 43.

Knipscheer

[Burch, Mr. Johan van der

BURCH (Mr. Johan van der), geb. te Dordrecht 17 Aug. 1672, overl. te Deil 1758, was de zoon van François van der Burch en Anna Davitsone. Hij studeerde te Leiden, en promoveerde 29 Juli 1697 op een proefschrift *De Pactis*. In zijn vaderstad was hij ingeschreven als advocaat van 1697-1734; tevens was hij van 1699-1705 lid van het college der Goede Lieden van Achten en van 1717-1724 schepen van het watergerecht. Zijn nauwe verwantschap met verschillende regeeringsleden belette, dat hij hoogere posten bekleedde. Hij verliet in 1733 Dordrecht en vestigde zich te Bommel, later te Deil, waar hij in 1753 testeerde. Hij was heer van Oversliedrecht.

Hij schreef verschillende werkjes over lijfrenten en andere financieele aangelegenheden, die geheel vermeld worden in het artikel van Dr. M. van Haaften, getiteld *Nadere gegevens omtrent van der Burch* in het tijdschrift *De Levensverzekering*, Jan. 1925, waar de beteekenis van van der Burch uitvoerig geschetst wordt.

van Dalen

[Burgerhoudt, Hermanus Johannes Eliza]

BURGERHOUDT (Hermanus Johannes Eliza), geb. te Stavenisse omstreeks 1797, overl. in 1878; zoon van Jacobus Burgerhoudt (predikant, overl. 1844). Hij studeerde te Utrecht in de letteren en in de godgeleerdheid, en werd predikant te Wemeldinge 3 Febr. 1822, te Noordgouwe 7 Sept. 1828, te Haamstede 25 April 1830, te Schiedam 8 April 1832. Als emeritus vertrok hij 9 Aug. 1870 uit Schiedam naar Enkhuizen. Hij schreef: *De heerlijke kracht van het Evangelie* leerrede, op zijn 25-jarig ambtsfeest (Schiedam 1847).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 701; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 156, (1909) Bijl. 124, 131, 141, 153.

Knipscheer

[Burgerhoudt, Jacobus Johannes]

BURGERHOUDT (Jacobus Johannes), geb. te Schiedam in 1800, emeritus 9 Mei 1831 om gezondheidsredenen. Hij studeerde te Leiden in de letteren en de godgeleerdheid, en promoveerde in Jan. 1825 in de godgeleerdheid op het proefschrift: *Specimen Academicum inaugurale, de coetus Christianorum Thessalonicensis ortu fatisque, et prioris Pauli iis scriptae epistolae concilio et argumento* [*Academische proeve over den oorsprong en de lotgevallen der*

Christengemeente te Thessalonica ....] (Lugd. Bat. 1825). Hij werd predikant te Leimuiden 6 Maart 1825 en te Sneek 3 Dec. 1827.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 702; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 133, (1911) Bijl. 184; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), no. 2422.

Knipscheer

[Burgersdijck, Franco]

BURGERSDIJCK (Franco), B u r g e r s d i c i u s , geb. te Lier in Delfland 3 Mei 1590, gest. te Leiden 19 Febr. 1635, was een zoon van P i e t e r

B. en C a t h a r i n a , die van moederskant een nicht was van Hugo Bloot, vroeger bibliothecaris van keizer Rudolf II. Van 1604 tot 1606 bezocht B. de latijnsche school te Amersfoort en van 1606 tot 1610 die te Delft, waarna hij 6 Mei 1610 als stud. phil. werd ingeschreven te Leiden en daar de lessen volgde van Heinsius, Baudius, Cunaeus, Polyander en Jacchaeus, benevens het privaatcollege in de logica van Voet (zie diens *Disp. select.*, IV, 259, 287 en V, 126). Een reis hebbende ondernomen naar Frankrijk, met het doel door Duitschland terug te keeren, verbleef hij een half jaar voor zijn theologische studiën te Saumur, waar hij o.a. de lessen van Marcus Duncan volgde en in 1614 door du Plessis Mornay werd verzocht als hoogleeraar in de philosophie op te treden. Op het voetspoor van Duncan bepaalde hij zich bij zijn onderricht aldaar niet uitsluitend tot Aristoteles, maar trachtte diens leer met de nieuwere richting te verzoenen. Na het ontslag van Barlaeus als subregent van het Staten-College, kwam B. met Sinapius op de voordracht, doch 20 Juli 1619 werd de laatste benoemd. Kort daarna werd hem echter te Leiden het buitengewoon hoogleeraarschap in de logica aangeboden, waarop B. Saumur verliet (het aldaar aan hem afgegeven testimonium, afgedrukt bij C r e n i u s , *Animadv. philolog.*, IV (1699), p. 174-176, is gedateerd 6 Oct. 1619), en 29 Nov. 1619 opnieuw te Leiden is ingeschreven; hij werd 25 Mrt 1620 in de nieuwe functie toegelaten en 31 Mrt 1620 mag. phil. gemaakt, waarbij Willebrord Snellius zijn promotor was. In Nov. 1620 kreeg B. ook nog het onderwijs in de moraal en 9 Febr. 1621 werd hij gewoon hoogleeraar. Bij zijn onderwijs ontweek B. de uitersten in de verschillende philosophische richtingen en nam een standpunt in als Keckermann, dien hij overigens verbetert. Zonder de oudheid te verwaarloozen, gaf hij zich ook rekenschap van wat ware natuurkennis vereischte. Dit bracht hem op het gebied van zijn collega Jacchaeus (I, kol. 1197), waartegen 7 Aug. 1623 en 11 Mei 1627 maatregelen werden genomen. Na het overlijden van Jacchaeus, verwisselde B. dan ook 9 Mei 1628 den leerstoel in de moraal met dien van de physica, welke hij met die in de logica tot zijn dood bleef bekleeden. Driemaal (1629, 1630 en 1634) is hij rector geweest; in den zomer van 1632 is hij naar Bremen afgevaardigd voor het beroep van Joh. Preiswerck. B. was gehuwd met een dochter van J a c o b V e r b o o m , die meermalen burgemeester van Leiden was; zijn zoon Pieter volgt. Brieven van den delftschen rector d e l a C r o i x aan hem zijn gedrukt in J a c . C r u c i i *Epist.* (Amst. 1642), pp. 129 en 194.

Ofschoon B. aan de practische philosophie groote beteekenis hechtte, maakte hij het meest naam door zijne geschriften op het gebied der bespiegelende wijsbegeerte, die langen tijd bij het academisch onderwijs zijn voorgeschreven geweest. Wij noemen: *Idea philosophiae naturalis* (Lug. Bat. 1622; herdr. 1627, 1635, 1640, 1645, 1648, 1652 en Amst. 1657; holl. vert. Amst. 1648 en 1657) en *Idea philosophiae moralis* (Lugd. Bat. 1623, herdr. 1629, 1635, 1640 en 1644). Naar aanleiding van de *Schoolordre* der Staten van Holland schreef B. op hun verzoek: *Institutionum logicarum libri* II (Lugd. Bat. 1626, herdr. 1635 en holl. vert. 1646), waarin hij zegt het voetspoor van zijn leermeester Duncan te volgen. Op zijn onderwijs hebben ook betrekking: *Sphaera Johannis de Sacro Bosco* (Lugd. Bat. 1626, herdr. 1639, 1647 en 1656) en *Institutiones physicae* (Lugd. Bat. holl. vert. Amst. 1649). Posthuum verschenen verschillende onder hem gehouden disputaties

als *Collegium physicum* (Lugd. Bat. 1637, herdr. 1642); *Idea oeconomicae et politicae doctrinae* (Lugd. Bat. 1644, herdr. 1649, 1657) en door toedoen van H e e r e b o o r d : *Institutionum metaphysicarum libri* II (Lugd. Bat. 1647, herdr. 1653 en 1657). Tot op het laatst der eeuw verschenen van verschillende werken nog verkorte bewerkingen.

Zijn door een onbekende geschilderd portret is in de universiteit te Leiden; L. Springer maakte daarnaar een steendruk. Een portret, gegraveerd door J. van de Velde, is opgenomen bij M e u r s i u s (zie beneden); zie voor andere de *Cat. der prentverzameling te Leiden*, 2e Afd. (1907) nos 4590-4594.

De lijkrede op hem is gehouden door C u n a e u s (zie diens *Orationes*, no XVI, pp. 227-239).

Zie: M e u r s i u s , *Athenae Batavae* etc. (Lugd. Bat. 1625), 340-342; P a q u o t , *Mémoires*, II (1763), 240-244; S i e g e n b e e k , *Gesch. der Leidsche Hoogeschool* I (1829), 126, 148, 149, 198, 207, 222; II (1832), 108; S u r i n g a r , *Bijdragen tot de gesch. van het geneesk. onderwijs aan de Leidsche hoogeschool* III (1861), 13-14, 43; P r o s t , *La philosophie à l'academie protestante de Saumur* (1907), 42-44, 55; M o l h u y s e n , *Bronnen tot de gesch. der Leidsche universiteit* II (1916), reg.

de Waard

[Burgersdijck, Pieter]

BURGERSDIJCK (Pieter), geb. te Leiden omstr. 1623, gest. ald. in 1691, zoon van den voorgaande, werd 9 Febr. 1634 te Leiden ingeschreven hon. causa en promoveerde in de rechten 12 Juli 1644. Hij werd pensionaris van Leiden en was van 1670 tot 1689 secretaris van curatoren der universiteit. Ook speelde hij in de politiek een belangrijke rol in de Statenpartij.

Voor zijn portret, geschilderd door F. Bol, in het Sted. Museum te Leiden, zie O v e r v o o r d e en M a r t i n , *Cat.* (1902) no 2796 en *Oud-Holland* I, 28 v. Eveneens bestaat zijn portret in krijtteekening door A. Delfos (1801) *Cat. der prentverzameling te Leiden*, 2e Afd. (1907), no. 4595.

Zie: S c h e l t e m a , *Staatk. Nederland* I, 185, 186.

de Waard

[Burmania, Barthold Douwe van]

BURMANIA (Barthold Douwe v a n), gedoopt 17 Nov. 1695, ongehuwd overl. te Weenen 24 Maart 1766, zoon van S j u c k en van J e e p c k v a n D o u m a .

Hij was alreeds, gelijk zooveel anderen uit zijn geslacht, in militairen dienst getreden, doch Epo Sjuck v.B. en anderen, zijn bekwaamheden kennende, deden hem de diplomatieke loopbaan verkiezen. Na zich in Friesland in verschillende staatscommissies en bezendingen te hebben onderscheiden, werd hem het gewichtigeambt van envoyé aan het hof van Weenen opgedragen. Hier wist hij o.a. in 1744 de verbanning der Joden uit Bohemen te voorkomen, waartoe de Koningin reeds vrijwel besloten had; hij bleef onafgebroken tot zijn dood in deze bediening werkzaam, zeer gewaardeerd wegens zijn doorzicht en goede trouw. Van zijn dichterlijken aanleg getuigen eenige vrij goede latijnsche verzen, geplaatst achter de *Naamrol des Raden 's Hoffs van Friesland* (zie op E.M. van Burmania (kol. 235).

Zie: *Stamboek van den Fr. Adel*; v a n W i j n , *Nalez. op Wagenaar* II, 407-409; S c h e l t e m a , *Staatk. Nederland*; *Alg. Ned. Familiebl.* IX, 146; D. K a u f f m a n , *B.D. Burmania und die Vertreibung der Juden aus Böhmen und Mähren* in *Jubelschr. zum* 70. *Geburtstage d. Prof. Groetz* (1887).

[Burmania, Bocco van (1)]

BURMANIA (Bocco van) (1) of Bocke van B., geb. omstr. 1580, overl. te Edens in 1628 of 1629; zoon van Poppo (1) die volgt, en van Clara (Claer) Frauenhoven.

Hij werd in 1600 grietman van Hennaarderadeel, 4 Juli 1602 dijkgraaf en 29 Januari 1614 lid van Gedeputeerden. In 1615 wegens de Staten lid der commissie tot het introduceeren en beëedigen van de nieuwe regeeringsleden der stad Franeker. Wegens Westergoo had hij zitting in de admiraliteit te Dokkum. Het onderschrift van zijn portret, gegraveerd door Theod. Matham en met een latijnsch vers van A. van der Mast, in 4° in het licht verschenen, spreekt van wetenschappelijke verdiensten.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst huwde hij te Edens, omstr. 1610, met Frau van Burmania, overl. in 1621, dochter van Upco (2) die later volgt, en van Rints (van) Roorda. Daarna hertrouwde hij in 1622 met Ursel (van) Roorda, dochter van Feye, van Genum, en van Doedt Uninga van Hoytema. Uit het eerste huwelijk 7 kinderen, waarvan Poppe (3) volgt. Een zoon, Douwe v.B., luitenant te paard, huwde met Tjets Feyesdr. van Roorda (waardoor hij de zwager zijns vaders werd); Rints huwde eerst (1640) Poppe van Andrée, daarna Frederik Sirtema van Grovestins; Doedt was eerst met Sweer van Hoeckelum, later met Damas van Loo gehuwd; terwijl Frau in 1645 de echtgenoote van Sape van Wissema is geworden. Uit het tweede huwelijk sproot Feye, die volgt, en mogelijk ook Jurrien van B.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. van Grietm.* 245, 246.

Regt

[Burmania, Bocco van (2)]

BURMANIA (Bocco van) (2), Bocke v.B., geb. 5 Mei 1637, overl. te Holwerd 8 Juli 1702, zoon van Poppe (3) die volgt, en van Oedt Sickinge.

Hij werd in Febr. 1655 student te Utrecht en 11 Juni 1655 student in de rechten te Leiden. Hij was Jonker op Snelgersma, te Appingedam, Holwierda, Marssum enz. Was gecommitteerde ten landsdage, raad ter admiraliteit in het Noorderkwartier van Friesland en in 1671 en 1672 wegens de Ommelanden curator der groningsche hoogeschool.

Hij huwde te Appingedam 1661 met Jets Lucia Minnesdr. Houwerda van Meckema, die in 1669 overleed, en hertrouwde in 1671 met Luts Hesselsdr. barones van Aylva, weduwe van Wolf Sigismund, baron v. Schratenbach. Burmania testeerde met zijn tweede vrouw te Leeuwarden 18 Dec. 1673.

Uit het eerste huwelijk een dochter, Catharina v.B., overl. te Dokkum 8 Febr. 1752, oud ruim 89 jaar, na gehuwd te zijn geweest met Douwe Feye Wybrens Roorda van Genum.

Zijn door een onbekende geschilderd portret is in de verzameling van Mr. P.A.V. baron van Harinxma thoe Slooten te Leeuwarden.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Jaarboekje van den Fr. Adel* III, 117 (over zijn portret); *Mdbl. Ned. Leeuw* XLII, 139.

Regt

[Burmania, Claes van]

BURMANIA (Claes v a n), overleden 1581, zoon van J o o s t , grietman van Leeuwarderadeel, en van B a e f C a t e r s . Hij was in 1579 met zijn vendel voor Groningen en werd 29 Juli 1580 te Delfzijl bij verraad gevangen genomen, overgeleverd en lang daarna gerantsoeneerd.

Hij huwde met A d d e (A t h) O n s t a , overl. in 1576, dochter van H i d d e . Hieruit 2 dochters:

Eva, echtgenoote van Adam v. Zuylen van Nyeveld, en Adde (Ath), de vrouw van Jan Schummel.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; Winsemius, *Hist.* VI, 504.

Regt

[Burmania, jhr. Cornelius Julius van]

BURMANIA (jhr. Cornelius Julius van), geb. te Tilburg in Juli 1749, overl. te Leeuwarden 17 Mei 1816, zoon van Watze Julius Justus Dominicus Botnia van B. en van diens eerste vrouw Belia Brooshooft.

Hij was kolonel in het staatsche regiment Baden-Durlach, werd daarna drossaard van Ameland, maire en burgemeester van Leeuwarden, werd door koning Lodewijk als ridder in de orde van de unie opgenomen, bij besl. van 28 Aug. 1814, nr. 14 benoemd onder de edelen van Friesland en werd lid der Provinciale Staten van dat gewest.

Hij huwde eerst te Arnhem 11 Dec. 1778 Ceertruid Walraven van Zuylen van Nievelt (1749-1790), daarna te Putten 3 Juli 1791 Anthonia Jeannette Jurriana Wilhelmina van Lynden (1762-1833), doch liet bij geen van beide vrouwen kinderen na.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1912), 463, 464; *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Jaarb. Ned. Adel* V, 477; *Wapenb. Duitsche Orde Balye v. Utr.*, 94; *Riddersch. v.d. Veluwe*, 407, 412.

Regt

[Burmania, Douwe van]

BURMANIA (Douwe van), geb. omstr. 1480, overl. te Ferwerd in 1551 en daar begraven, zoon van Rienck (1) die volgt, en van Eeck Hania.

Hij teekende in 1504, mede voor zijn broeder Bocco v.B. en voor zijn zwager Claes van Stenstera, den renversaalbrief waarbij de regeering van Friesland aan George, hertog van Saksen, werd opgedragen en staat op het register van edelen van dien vorst onder de edellieden van Franekeradeel. In 1511 werd hij grietman van Wonseradeel, in 1527 van Ferwerderadeel. In 1515 ging hij met anderen naar Bolsward om met Goslick van Jongema en de overige regeeringsleden der stad plannen te beramen voor het behoud der stad voor den hertog van Saksen, als bedreigd door de Gelderschen, die zich reeds van Sneek hadden meester gemaakt. Zij konden echter Bolsward niet behouden; wel beproefden zij de stad te hernemen en waren met den ‘Zwarten Hoop’ reeds in Oldeklooster, doch konden dezen woesten troep niet tot bestorming bewegen. In 1515 teekende Burmania de acte van trouw aan keizer Karel V, trok met Juw van Botnia en eenige anderen met 3 vendels soldaten naar Bolsward om de omliggende plaatsen den eed van trouw af te nemen, doch zij moesten voor de geldersche benden de wijk nemen. Als dapper krijgsman werden B. en Tjalling van Botnia door den bourgondischen stadhouder uit hun kwartier in Olde- en Nijeklooster naar Dokkum gezonden om deze stad met haar omgeving tegen een inval der Gelderschen te beschermen. De laatsten durfden den strijd niet aan, maar weken naar de groningsche ommelanden, waarna Burmania en de zijnen zich te Berlicum en in het klooster Anjum legerden. In 1521 beval de stadhouder George Schenck van Toutenburg hem op het Bildt 400 soldaten aan te werven, zich daarmee te Harlingen in te schepen, naar Kuinre te varen en zich met den bisschop van Utrecht te vereenigen om gezamenlijk tegen de Gelderschen op te trekken en een inval in de Lemmer te doen. Deze krijgstocht gelukte, de

Gelderschen werden geheel verslagen en lieten tal van gevangenen achter, terwijl de Lemmer en een deel van Oosterzee werden platgebrand. Om den oorlog tot een goed einde te brengen werden er een aantal sterkten gebouwd en met bezetting voorzien. Burmania werd met

zijn troepen in het karmelieterklooster te Woudsend gelegerd en om zijn dappere daden tot ridder geslagen. Hij was drossaard van Harlingen en admiraal van de bourgondische vloot op de Zuiderzee, waarmee hij onderscheidene tochten naar Enkhuizen en andere hollandsche steden deed. In 1529 was hij wegens het platteland van Friesland medegevolmachtigde tot opmaking van een compromis tusschen dit gewest en de steden Deventer en Kampen, wegens de tollen, terwijl hij van 1539 tot 1549 als lid van Gedeputeerden van Friesland wordt vermeld.

Hij huwde tweemaal. Eerst met Ath Bonninga van Sjaerdema, overl. 1522, weduwe van Laes van Harinxma thoe Heeg en dochter van Pier B.v.S. en van Trijn Lollesdr. Ockinga. Daarna hertrouwde hij met Saepck Ydtsma, meermalen weduwe, n.l. van Taecke Douwes van Aebinga (dit staat echter niet vast), van Sybren van Stenstera en van Jemme van Herjuwsma. Saepck Y., overl. te Leeuwarden 17 Febr. 1570, ligt aldaar in de Galilëerkerk begraven in het graf van J.v. Herjuwsma (haar voorlaatsten man) en was dochter van Werp en van Frau Juwsma. Uit het eerste huwelijk had Douwe van B. 6 kinderen, o.a. Rienck, keizerlijk raad in Friesland in 1537, geh. met Fedt van Stenstera, die in 1559 als weduwe stierf; Here, die de spaansche zijde hield, huwde met Frouck van Stenstera en bij haar vader was van Upco (2) die volgt; Erasmus v.B., in 1538 als student te Leuven overleden. Uit het tweede huwelijk sproot een zoon Gemme (1) die volgt, en een dochter Ath.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1912), 462; Schotanus, *Gesch. van Friesl.*, 604; Baerdt van Sminia, *Nieuwe Naaml. v. Grietm.*, 43-45; v. Rhede v.d. Kloot en Bär, *Geneal. Kwartierstaten*.

Regt

[Burmania, Douwe Bothnia van]

BURMANIA (Douwe Bothnia van), of wel (zooals hij zich schreef:) Dominicus Justus Botnia van B., geb. 14 Febr. 1664 te Britsum, overl. op Mammemastate, ongehuwd, 11 April 1726, zoon van Gemme (2), die volgt, en van Foeck (van) Eysinga.

Hij ontving een goede opvoeding, was bedreven in onderscheidene wetenschappen, doch de natuurkunde, astronomie en meteorologie hadden zijn bijzondere voorliefde. Door lange waarneming en studie had hij het zoo ver gebracht dat hij alle luchtsveranderingen en het weer dat zij veroorzaken met vrij groote zekerheid kon voorspellen. De uitkomsten van zijn studie in deze richting gaf hij in het licht: twee platen op groot mediaanpapier gedrukt en een toelichting, die tot titel draagt: *Nieuwe manier en onderstelling over Weer, met een korte aanwijzinge en uitlegginge ter zake dienende* (Leeuwarden, F. Halma, 1715, plano). Deze uitgave werd gevolgd door een geschrift: *Uittreksel Seste of Laaste Capittel van de Uitlegginge en de Verhandelinge van het Weer van den Wel Eed. Heer D.J.B. van Burmania, behelsende de Manier en Reeden van alles in het opstellen des selfs gehouden. Meede seer dienstig tot het Verstaan van de Kaart over het Weer, door zijn Ed. ontworpen* (Leeuwarden 1716, 4°). Reeds eerder had hij in het Latijn uitgegeven: *Epistola ad cl. Ruardum Andala, de methodo ratiocinandi de more caeli dubio*; *et quidem maxime pro situ ac climate Frisiae, qua Aëris motus annuus, praecipuae mutationum causae ac prognostica, breviter indicantur, secundum quam, et pro omnibus aliis regionibus, locis ac climatibus, judicium ferri*

potest: *ad explicanda et praediscenda Caeli phenomena*; *ut et ad notitiam ac usum dicti Barometri, ut plurimum conducens, occasione Capsulae Tabaci sternutatorii cujus Opercutum praecipuum hypothesis partem exhibebat, missae ac donatae, conscripta* (Leov. 1713, 4°).

Zie: Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.* i.v.; de Chalmot, i.v.; *Biogr. Nation. de Belg.*; *Biogr. Univers.*; *Catal. Bibl. Maatsch. d. Ned. Letterk.*

Regt

[Burmania, Duco Gerrold Martena van]

BURMANIA (Duco Gerrold Martena van), geboren te Sneek en daar gedoopt 7 Dec. 1687 (als D.G., zonder Martena), overl. te IJsbrechtum 4 Sept. 1746, zoon van Sjuck Gerrold Juckema v.B., die volgt en van Josina Susanna van Welvelde.

Hij was heer van Camminghaburg en genoot een geleerde opvoeding, waarvan hij groot nut had bij de waarneming van onderscheidene ambten. Toen zijn vader zich metterwoon in Drente ging vestigen, stond deze hem in 1716 het grietmansambt van Wijmbritseradeel af; hij werd ook dijkgraaf, en curator der hoogeschool te Franeker. Hij was gedurende een reeks van jaren een der voornaamste regenten van Friesland, aan wien verschillende commissies, zoo buiten als binnen de provincie, werden opgedragen.

Hij huwde 8 October 1716 met Feddina Sophia van Goslinga, die te Sneek in 1766 overleed, en een zuster was van Helena Maria, die met Jarich George van Burmania (zie hierna) huwde. Beiden waren dochters van Sicco van G. en van Jeannetta Isabella barones thoe Schwartzenberg. Duco Gerrold had bij deze vrouw geen kinderen; zij namen echter zijn zusters zoon, Sjuck Gerrold Juckema van Burmania Rengers (zie III, kol. 1066) tot zoon aan, die hem in verschillende waardigheden opvolgde en voor zijn pleegvader in de kerk te IJsbrechtum een marmeren gedenkteeken oprichtte.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; Scheltema, *Staatk. Nederl.*; Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 302; Vriemoet, *Ath. Fris.* XCVIII; *Navorscher* XLIX (1899), 563; *Nederl. Heraut* (1889), 85, 86.

Regt

[Burmania, Duco Martena van]

BURMANIA (Duco Martena van), gedoopt te Leeuwarden 16 Juli 1710, overl. 8 Sept. 1775, zoon van Sjuck, en van Jeepck van Douma.

Hij trad in militairen dienst, werd 14 Maart 1742 luitenant-kolonel in het infanterie-regiment van Schwartzenberg, 1 Januari 1748 kolonel en 14 Maart 1766 generaal-majoor der infanterie. In November 1755 werd hij commandeur van Breda en in 1766, na den dood van zijn broeder Jan Frederik (zie ald.), kommandeur van Sas van Gent.

Aan hem herinnert nog een wapenbord in de kerk te Hallum, beschreven in *Ned. Leeuw* (zie beneden). Hij woonde op Goslingastate aldaar en was 2 Januari 1763 te Marrum gehuwd met Willemina Eduarda van Burmania (weduwe van Gijsbert Arentsma van Idsinga), geb. te Berlicum 14 Aug. 1729, overleden 19 Dec. 1824, dochter van Eduard Marius, die volgt, en van Fokel Berber van Haersolte.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Mdbl. Ned. Leeuw* III, 20; *Friesche Volksalm.* (1852), 39.

Regt

[Burmania, Eduard Marius van]

BURMANIA (Eduard Marius van), geb. te Engelum 30 Nov. 1700, overl. 19 Juli 1789, begr. te Weidum, zoon van Frans Eysinga van B. en van Willemina van Tamminga.

Hij werd, in de plaats van zijn overleden vader,

in 1717 tot houtvester en pluimgraaf van Friesland aangesteld en werd 17 Sept. 1723 te Leiden voor de studie der rechten ingeschreven. In 1737 werd hij ordinair raad in het Hof van Friesland, maar deed 28 Sept. 1762 van dit ambt afstand ten behoeve van Dr. Quiryn de Blau. Met groote voorliefde bezield voor alles wat op de geschiedenis en oudheidkunde van Friesland betrekking had, bracht hij een groote verzameling en een uitgebreide bibliotheek, daarop betrekking hebbende, bijeen. Hij leverde aan den hoogleeraar J.W. te Water belangrijke bouwstoffen voor diens werk *Historie van het Verbond en Smeekschrift der Edelen*, terwijl hem het auteurschap wordt toegekend van de volgende werkjes, zonder naam van den schrijver in het licht verschenen: *Naamrol des Raden 's Hoffs van Friesland* (1499-1742) *enz., waarachter verscheide gedichten van Friesche Edelen* (Leeuw. 1742, 4°); *Beschrijving van de Friesche dorpen* (Leeuw. 1749); *Analecta of enige oude ongedrukte Schriften van diversen inhoud tot Friesland alleen specterende* (Leeuw. 1750, 4°). Deze bundel bevat o.a.: *Pluymgraaf in de* 16*e eeuw*; *Naamlijst der Holtphesters, sinds* 1591; *Commissie tot 't kopen van swaane-veeren*; *Naamregister der Postmeesters*; *Veertig verzen van Friesche edelen in het Latijn*; en een aantal andere artikelen. Een volledige inhoudsopgave staat in *Cat. Bibl. Ned. Lett.* II, 615, 616. Voorts *Frisia nobilis, of lijk- en graf- sampt mengeldichten, enz. op diverse Friesche Edelen* (Leeuw. 1755) en door den uitgever Wigerus Wigeri aan hem opgedragen. In laatstgenoemd werk komen op de bladzijden 27-52 twee-en-twintig latijnsche gedichten ter eere van een 20-tal Burmania's voor. Nog in het laatst van zijn leven gaf hij uit: *Naamlijst der Heeren Grietslieden en Secretariën in Vriesland, van de vroegste tijden af tot op het tegenwoordige met de Jaaren van aanstellinge. In rang der grieteniën* (Leeuw. 1785, 4°).

E.M. van B. huwde in 1726 Fokel Berber van Haersolte, geb. te Minnertsga? 14 Maart 1707, overl. te Leeuwarden 22 Oct. 1789, begr. te Jellum, dochter van Arend (VI, kol. 668) heer van Hoenloo, grietman van Barradeel, en van Rienckje Alegonda van Camstra. Uit dit huwelijk sproten 4 zoons en 4 dochters. Een zoon, jhr. Frans Laes van B., volgt; een dochter Willemina Eduarda huwde eerst met Gijsbert Arentsma van Idsinga en daarna in 1763 met Duco Martena van Burmania, zie hier voor.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1912), 463; te Water, *Verbond der Edelen* (zie de opdracht); *Cat. Bibl. Ned. Lett.* II, 611, 615.

Regt

[Burmania, Edzard van]

BURMANIA (Edzard van), of wel Idzerd v.B., geb. te Ferwerd 25 Oct. 1655, overl. op Juwsmastate aldaar 4 Dec. 1708, zoon van Jarich en van Hys van Camstra.

Hij was volmacht ten landsdage; wegens Friesl. 30 April 1686 lid der admiraliteit van de Maas; hij werd in 1696 grietman van Rauwerdehem en in 1701 van Ferwerderadeel.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst 25 Jan. 1680 met Teth Catharina Roorda van Eysinga, overl. 4 Januari 1690, dochter van Frans v.E. (zie IV, kol. 588) en van Aeltje van Eysinga. Daarna hertrouwde hij in 1694 met Anna Dodonea barones thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, overl. 24 Aug. 1714, oud 46 jaar (wapenbord in de kerk te Anjum), sedert 1692 weduwe van Hobbe Esaias van Aylva (zie dit deel, kol. 60) en dochter van Georg Wilco

en van Helena Maria barones thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg.

Uit het eerste huwelijk sproten 6 kinderen o.a. Anna Idzardi (gedoopt te Ferwerd 14 Juni 1685 als Anna Selia) wier vermeend huwelijk met Otto van Holstein, generaal, nergens dan in *Wapenheraut* (zie beneden) wordt vermeld. Uit het 2e huwelijk sproten 5 kinderen, waarvan Jarich George, Gemme Onuphrius en Edzard Hobbe volgen.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Jaarb. Ned. Adel* III, 73; *Wapenheraut* IV, 67, 68 (bovengen. huwelijk), XXII, 361-363 (doopacten der kinderen).

Regt

[Burmania, Edzard Hobbe van]

BURMANIA (Edzard Hobbe van), gedoopt te Ferwerd 23 Oct. 1698, overl. in 1770, zoon van Edzard, hiervoor, en van Anna Dodonea barones thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg.

Hij trad in militairen dienst, werd kolonel der ruiterij en later raad in het Hof van Friesland. Hij hield zijn gewoon verblijf te Bakkeveen en huwde in Juli 1727 met Johanna Wilhelmina barones van Schratenbach, gedoopt te Holwerd 1 Oct. 1699, dochter van Willem Frederik en van Juliana Dorothea v. Aylva.

Uit dit huwelijk 9 kinderen, waarvan Willem Frederik Schratenbach v.B. volgt.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Navorscher* LXIX (1920), 137.

Regt

[Burmania, Feye van]

BURMANIA (Feye van), geb. in 1626, overl. te Augustinusga 14 Januari 1679, oud zijnde 52 jaar, zoon van Bocco (1) hiervoor, en van diens tweede vrouw Ursel van Roorda.

Hij trad in militairen dienst, komt tijdens zijn huwelijk voor als kapitein van een comp. te voet, werd 5 Maart 1666 commandeur van de Langakkerschans en werd 26 Nov. 1672 sergeant-majoor in het regiment van Aylva. Bij deze gelegenheid wordt hij beschreven als ‘een officier van experientie’. Hij overleed als luitenant-kolonel en ligt te Augustinusga begraven. Hij huwde in April 1649 met Sjouck Hania, overl. te Augustinusga 25 Sept. 1680, oud 57 jaar, dochter van Wigle H. en diens vrouw uit het geslacht Polman.

Zie: *Grafschr. in Friesl.* in *Ned. Heraut* 1887, 254; *Stamb. v.d. Fr. Adel*; de Bas en ten Raa, *Het Staatsche Leger* V, 475, 525; **Valkenier**, *Verward Europa*.

Regt

[Burmania, jhr. Frans Laes van]

BURMANIA (jhr. Frans Laes van), geb. te Berlicum 28 Aug. 1730, overl. te Birdaard, 7 Jan. 1815, zoon van Eduard Marius, hiervoor, en van Fokel Berber van Haersolte.

Hij was luitenant in het regiment Oranje-Friesland, werd 10 Juni 1763 aangesteld tot kapitein van een compagnie onder het regiment van generaal Hobbe van Aylva, was in 1782 luitenant-kolonel in het regiment van prins Hendrik en werd als generaal-majoor gepensionneerd. Volgens de *Gedenkschriften van van Hardenbroek* heeft de Prins hem, vóór hij er zelf om vroeg, zijn demissie toegezonden. Bij besl.

d.d. 28 Aug. 1814 nr. 14 werd hij benoemd onder de edelen van Friesland. Hij woonde sedert lang ambteloos te Birdaard, waar hij zich bezig hield met het vervaardigen van een wapenboek, waarin vele voorname geslachten uit de Vereen. Nederl., maar inzonderheid friesche familiën voorkomen. Het wordt in het *Stamboek van den Frieschen Adel* geprezen en behoorde tijdens de samenstelling van dat werk aan één der schrijvers, Mr. van Halmael.

Hij was gehuwd met Dedje Ysebrants,

geb. te Augustinusga 1765 en in 1844 nog te Leeuwarden in het St. Anthoniegasthuis in leven. Bij een zekere Maaike had hij een buitenechtelijke, doch later gewettigde dochter: Anna Maria van Burmania, geb. te Weidum, overl. te Leeuwarden 12 Oct. 1834, eerst (1792) met Lodewijk van Stuart Sluyterman en daarna (1816) met Fredericus Bavius Rodenhuis getrouwd.

Zie: *Stamb. v.d. Fr. Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1912), 463; *Ned. Patriciaat* XIII, 366.

Regt

[Burmania, Gemme van (1)]

BURMANIA (Gemme van) (1) of Jemme v.B., geb. in of omstr. 1523, overl. op Juwsmastate te Ferwerd 28 Nov. 1602, begr. in de kerk aldaar 5 Dec., zoon van Douwe, hiervoor, en van Saapck van Ydtsma.

Hij was hoofdeling te Leeuwarden en te Ferwerd, wegens Friesland tegenwoordig bij de inhuldiging van koning Filips II in 1555 te Brussel, waar de Friezen staande den eed aflegden, wat door de anderen knielende geschiedde. Zijn halfbroeder Hero bleef de spaansche zijde getrouw, doch Gemme zelf toonde een afkeer van de spaansche dwingelandij, door onderscheidene bijeenkomsten te bezoeken waarin met klem geklaagd werd over den inbreuk op 's lands privilegiën en over den gewetensdwang. Hij teekende ook het ‘Verbond der Edelen’, waarom hij in 1568 door Alva ter verantwoording werd geroepen. Doch hij gaf daaraan geen gevolg, week uit het land en hield zich met zijn vrouw te Keulen op, waar zich andere friesche ballingen, o.a. Aggaeus Albada, hadden gevestigd. Hij bleef de vrijheidszaak getrouw en toen een andere toestand was ingetreden, keerde hij terug. In 1583 zette hij zich te Alkmaar neder, waar hem vrijheid van schutterij en andere persoonlijke ‘beswaernisse’, als ook zijn erfgenamen ten allen tijde ‘van exue’ werd toegestaan. In 1585 was hij daar nog; zijn oudste zoon, Douwe v.B., litt. doct., overleed toen aldaar. Weinige jaren later heeft hij zich weer in Friesland gevestigd, op Juwemastate te Ferwerd.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst met Jouck van Haerda, in de kraam van haar vierde kind overleden, dochter van Fedde en van Saeck thoe Herwey, van Ternaard. Daarna huwde hij omstr. 1550 met Jel (Gellia of Juliana) van Aylva, overl. 25 Juli 1560, weduwe van Sjouck van Mellema (overl. 1540) en dochter van Tjaert en van diens eerste vrouw Ulb van Hania. Uit het eerste huwelijk sproten vier kinderen, waarvan Douwe reeds boven werd genoemd en Taecke volgt. Uit het tweede huwelijk werden 6 kinderen geboren; van den oudsten zoon Sjuck, gehuwd met Cnier van Douma, stammen alle latere Burmania's af; Upcke huwde met Luts van Cammingha en Rienck (3) volgt.

Zie: *Stamb. v.d. Fr. Adel*; te Water, *Verb. der Edelen* II, 309-312, III, 497; Scheltema, *Staatk. Nederl.* I, 194, 195, II, 572; *Nederl. Adelsboek* (1912), 462; *Navorscher* (1914) 393; *Friesche Volksalm.* (1889); v. Rhede v.d. Kloot en Bär, *Geneal. Kwartierstaten* (zijn staat).

Regt

[Burmania, Gemme van (2)]

BURMANIA (Gemme van) (2), geb. omstr. 1625, overl. te Britsum, op Jornsmastate, 19 Sept. 1671, zoon van Sjuck, die volgt, en van Catharina Entens van Mentheda.

Hij was eerst dijkgraaf van Wymbritseradeel, later houtvester en pluimgraaf van Friesland en is tweemaal gehuwd geweest. Eerst te Cornjum 29 Sept. 1644 met Rinthje van Eysinga, geb. 3 Febr. 1622, overl. 3 Aug. 1652, dochter van Aede en van Trijn van Eysinga.

Daarna hertrouwde hij te Britsum 30 Nov. 1655 met Foeck van Eysinga, geb. 1630, overl. 20 Sept. 1686 op Jornsmastate, dochter van Frans en van Hylck van Eysinga. Uit het 1e huwelijk drie dochters, o.a. Barber v.B., de echtgenoote van Gerrolt van Burmania. Uit het tweede huwelijk vier zoons en één dochter. Hiervan volgt Sjuck Tjaerd en gaat Douwe Bothnia v.B. hiervóór. Een derde zoon Frans Eysinga v.B. volgde zijn vader als houtvester en pluimgraaf op, huwde eerst met Eduarda Maria van Camstra en daarna met Wilhelmina van Tamminga. De jongste zoon Rienck van B. was kolonel en overleed in Overijsel 22 Sept. 1730 (zie *Ned. Adelsboek*), na 1 Sept. 1700 te zijn gehuwd met C.E. van Haersolte. De dochter, het laatste kind, was Helena Lucia, te Leeuwarden overl. 21 Maart 1743, oud ruim 76 jaar, na gehuwd te zijn geweest met Janno van Sevenaer, kolonel der ruiterij.

Zijn door een onbekende geschilderd portret was tot 1859 in de verzameling van jhr. van Sminia te Bergum.

Zie: *Stamb. v.d. Fr. Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1912), 462; *Jaarb. Ned. Adel* III, 69, 70.

Regt

[Burmania, Gemme Onuphrius van]

BURMANIA (Gemme Onuphrius van), geb. op Juwemastate te Ferwerd en gedoopt te F. 3 Januari 1697, overl. 12 Aug. 1759, zoon van Edzard, die voorgaat, en van Anna Dodonea barones thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg.

Hij trad in militairen dienst en werd 28 Nov. 1738 kolonel der infanterie. Hij was opperstalmeester van prins Willem IV en stond bij dezen vorst in hooge achting. In 1738 zond deze hem naar Zeeland om met de staten van dat gewest over het markgraafschap van Veere en Vlissingen te onderhandelen. Hij slaagde echter niet in zijn pogingen, evenmin als op een tweede reis in 1739, doch in 1747 bij de groote omwenteling zag hij zijn wenschen vervuld. Den 1en Jan. 1742 bevorderd tot brigadier, en kolonel van een friesch regiment te voet zijnde, bevond hij zich daarmee in 1746 binnen Namen, toen die stad door de Franschen werd aangevallen. In den krijgsraad, 30 Sept. van dat jaar bijeengeroepen, verzette hij zich met klem tegen het voorstel tot overgave van het kasteel; toen dit niet mocht baten, verzochten hij en anderen met hun regimenten een veilig heenkomen te mogen zoeken, doch ook dit werd niet toegestaan. Daarna werd de capitulatie gesloten en de bezetting krijgsgevangen gemaakt. Burmania, in rang bevorderd tot generaal der infanterie, werd gouverneur van Sluis alsmede kwartiermeestergeneraal. Hij, die zeer bedreven was in de wiskunde, bleef in hooge achting en gunst bij Willem IV, doch dit verminderde bij diens weduwe en den hertog van Brunswijk. Men zegt, dat hij wegens zijn afgetrokkenheid te dikwijls tegen de hofetiquette zondigde. Voor Burmania, die ongehuwd overleed, werd in de kerk te Anjum een wapenbord opgehangen.

Zijn portret geschilderd door B. Accama is in het museum te Leeuwarden; een door een onbekend kunstenaar geschilderd portret was tot 1859 in de verzameling van jhr. van Sminia te Bergum.

Zie: Wagenaar, *Vad. Hist.* XIX, 133; Scheltema, *Staatk. Ned.* I, 195, 196, II, 572; Ekama, *De Fris. ingen. Mathem. imprimis fert.*, 40; Bosscha, *Neerl. Held. te land*^{2} II, 430, 431, 447.

Regt

[Burmania, Hero van]

BURMANIA (Hero v a n), geb. omstreeks 1580, kinderloos overl. 7 Aug. 1632, zoon van

Upco (2), die volgt, en van Rints van Roorda.

Hij trad in militairen dienst en kreeg (volgens resolutie van Friesland 31 Maart 1618) het bevel over vaan no. 32, die in 1614 gereorganiseerd was tot vaan harquebusiers. Als ritmeester van een compagnie harquebusiers sneuvelde hij 7 Aug. 1632 voor Maastricht en werd te Stiens begraven. Hij huwde te Leeuwarden in Sept. 1618 met Anna van Eysinga, overl. 10 Maart 1655, begr. te Stiens, dochter van Juw (IV, kol. 590) en van Rinthje van Gratinga.

Anna hertrouwde 27 Sept. 1635 met kapitein Philip van Boschuysen en stichtte in 1652 na den dood van haar tweeden echtgenoot het Boschuyser-gasthuis te Leeuwarden.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* III, 158; *Jaarb. Ned. Adel* III, 67.

Regt

[Burmania, Hobbe van]

BURMANIA (Hobbe van), gedoopt te Leeuwarden 25 Febr. 1705, overl. 12 Febr. 1765, zoon van Ubbo Aylva, die volgt, en van Anna Maria Baerdt van Sminia.

Hij werd in 1721 bij afstand zijns vaders benoemd tot grietman van Leeuwarderadeel, doch wegens zijn minderjarigheid bleef zijn vader zijn substituut (tot 1727). Hij werd lid van Gedeputeerde staten van Fr. en gecommitteerde in de provinciale rekenkamer. Als grietman was hij in 1734 tegenwoordig bij de inkomst van prins Willem IV en diens gemalin, werd in hetzelfde jaar als commissaris-politiek afgevaardigd naar de synode te Bolsward en in 1747 lid der admiraliteit op de Maas.

Hij, woonachtig op het Huizumerpad te Leeuwarden, werd in Juni 1748 bij gelegenheid van het oproer wegens de verpachtingen, door het gepeupel uit zijn huis gehaald en naar de Groote Kerk gevoerd, waar men hem dwong een geschrift te onderteekenen, waarin gecommitteerden werden benoemd om de grieven des volks te onderzoeken. Het is bekend, dat de beangste Staten in die dagen alles zonder aarzelen eenparig aannamen. Zij zonden intusschen een commissie van bekende oranjegezinden naar den Prins om hem van een en ander op de hoogte te brengen en zijn overkomst te verzoeken. De commissie bestond uit Hobbe en Jarich van Burmania, Hessel Vegelin van Claerbergen en Jan Sirtema thoe Grovestins. Toen de Prins kwam, een proclamatie uitvaardigde en een commissie van onderzoek instelde en in Augustus troepen uit Overijsel verschenen om tegen verdere rustverstoring te waken, begonnen de gemoederen tot rust te komen. H.v.B. die in 1765 door het ijs zakte en verdronk, huwde 3 Febr. 1732 Helena Emerentia Lucia van Unia, geb. te Leeuwarden 14 Oct. 1712, overl. 21 April 1743, begr. te Huizum, dochter van Julius en van Helena Maria van Aylva, die hem negen kinderen schonk, o.a. jhr. Ulbo, die volgt.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret was tot 1859 in de verzameling van jhr. van Sminia te Bergum.

Zie: Slothouwer, *Friesche troebelen* (1748) in *Nijhoff's Bijdr.* 3e reeks II, 402 vlg.; Blok, *Gesch. Ned. Volk*^{2} III, 447; Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 35, 36; *Ned. Adelsb.* (1912), 464.

Regt

[Burmania, Jan van]

BURMANIA (Jan van), geb. vóór 1570, overl. in 1605 of 1606, zoon van Jan en van Jel Haringhsdr. van Glins (zie deze ouders op het art. Rienck (2)).

Hij was kapitein van een compagnie te voet en behoorde sinds April 1603 met zijn krijgsknechten tot de bezetting van het belegerde Ostende.

Hij was gehuwd met Barber van Bur-

m a n i a , dochter van Poppe (1), die volgt, en van C l a e r v a n F r a u e n h o v e n .

Uit dit huwelijk één zoon, Poppe (2) van Burmania, die tijdens het beleg te Ostende werd geboren en daarom den toenaam 'Ostendenaer' verkreeg. Hij volgt.

Zie: *Stamboek van den Fr. Adel*; P h . F l e m i n g , *Oostende vermaerde, gheweldighe, lanckduyrighe ende bloedighe belegheringhe* .... enz., 267, 396.

Regt

[Burmania, Jan Frederik van]

BURMANIA (Jan Frederik v a n), geb. 1700, overl. te Sas van Gent 1 Mei 1768, zoon van Sjuck, die volgt, en van J e e p k D o u m a .

Hij trad in militairen dienst, lag in 1730 eenigen tijd als majoor (plaatsmajoor) binnen Sas van Gent, werd 19 Sept. 1742 luitenant-kolonel bij het infanterie-regiment Glinstra en werd 1 Jan. 1748 kolonel der infanterie. Nadat de fransche bezetting 29 Jan. 1749 Sas v. Gent had verlaten, kwam v. Burmania als commandeur aldaar, ter vervanging van den in krijgsgevangenschapgeraakten F. van Nispen. Na 14 Maart 1766 bevorderd te zijn tot generaal-majoor, overleed hij twee jaar later te S.v.G. Een prachtig wapenbord van dezen commandeur verbrandde met de kerk in 1896. Hij werd als commandeur te Sas van Gent vervangen door zijn broeder Duco Martena v.B., die voorafgaat.

Zie: *Stamboek v.d. Frieschen Adel* I, 64, II, 45; F. C a l a n d , *Sas v. Gent*, 140 en vlg.

Regt

[Burmania, Jan Lodewijk Doys van]

BURMANIA (Jan Lodewijk Doys v a n), gedoopt te Wirdum 12 Sept. 1734, overl. te Leeuwarden, begr. Westerkerk 27 Oct. 1802, zoon van Jetzo Idzard, die volgt, en van J u l i a n a L u c i a D o y s .

Hij was in zijn jeugd page aan het stadhouderlijk hof, later overste-luitenant en in 1780 koloneltitulair bij het regiment van den luitenant-generaal Acronius, te Sluis in garnizoen. Daarna kolonel en gecommitteerde raad van Friesland.

Hem werd 12 Maart 1780 te Sluis attestatie afgegeven om te Rijs in Gaasterland te trouwen met H e l e n a R e n g e r s t o t R i j s , geb. te Leeuwarden 8 Febr. 1750, begr. in de Westerkerk te Leeuwarden 28 Dec. 1803, dochter van U l b o A y l v a R. en van N i c a s i a v a n d e r H a e r .

Uit dit huwelijk slechts één jong overl. dochter N i c a s i a D o y s v.B. (1780-1793).

Zie: *Stamb. van den Fr. Adel*; *Mdbl. Ned. Leeuw* II, 56; *Geneal. Rengers* in *Geneal. Her. Bladen* V.

Regt

[Burmania, Jarich George van]

BURMANIA (Jarich George v a n), gedoopt te Ferwerd 2 Dec. 1695 (als tweeling met S u s a n n a G r a t i a n a), overl. op Holdingastate te Anjum 17 Dec. 1757, zoon van Edzard, hiervoor, en van diens tweede vrouw A n n a D o d o n e a t h o e S c h w a r t z e n b e r g e n H o h e n l a n s b e r g .

Hij werd student in de rechten te Leiden 17 Januari 1720 en 29 Mei 1721 raadsheer in het Hof van Friesland. Dit ambt vervulde hij tot 1729, toen hij werd benoemd tot grietman van Oostdongeradeel en tot lid van Gedeputeerde staten. In laatstgenoemde waardigheid en als president verwelkomde hij prins Willem IV toen

deze 10 Mei 1734 met zijn gemalin zijn intocht te Harlingen deed. Hij was als commissaris-politiek op de synode te Franeker in 1735 en 1742 en op die te Harlingen in 1750. In 1744 deed hij afstand van zijn grietmanschap van Oostdongeradeel, in 1747 werd hij benoemd tot grietman van Franekeradeel. Als bekend oranjegezinde werd hij met Hobbe van Burmania (zie aldaar), Hessel Vegelin v. Claerbergen en Jan Sirtema van Grovestins in 1748

tijdens de oproerige bewegingen in Friesland naar prins Willem IV in 's Gravenhage gezonden om hem te verwittigen, dat het erfstadhouderschap ook in de vrouwelijke linie was voorgesteld, hem van de woelingen mededeeling te doen en zijn overkomst te verzoeken.

Hij was 13 Mei 1725 gehuwd met Helena Maria van Goslinga, overl. te Anjum 21 Nov. (of 22 Dec.) 1751, oud 53 jaar, dochter van Sicco en van Jeannetta Isabella barones van Schwartzenberg en Hohenlansberg; zij was de zuster van Feddina Sophia van Goslinga, echtgenoote van Duco Gerrold Martena v.B., hiervoor.

Jarich George v.B. overleed kinderloos.

Zie: Slothouwer, *Friesche troebelen* in 1748 in Nijhoff's *Bijdragen*, 3e reeks II, 402 en vlg.; Baerdt v. Sminia, *N. Naamlijst van Grietm.*, 86, 87; *Stamb. v.d. Fr. Adel.*

Regt

[Burmania, Jetzo Edzard van]

BURMANIA (Jetzo Edzard van), of Edz. J.v.B., geb. te Leeuwarden 13 Aug. 1710, ged. 15 Aug., overl. te Maastricht 20 Maart 1775, ald. begr. 24 d.a.v., zoon van Ulbo Aylva v.B., die volgt, en van Anna Maria Baerdt van Sminia.

In 1733 komt hij voor als kapitein in het garde-regiment Oranje-Friesland; in 1742 was hij kolonel-commandant van het infanterie-regiment Glinstra, met welk regiment hij in 1746 naar Engeland overstak om er hulp te bieden tegen den Pretendent Karel Eduard. Kort daarop geraakte hij in Vlaanderen in fransche krijgsgevangenschap. Den 16en Mei 1747 bevorderd tot generaal-majoor, werd hij in 1750 benoemd tot groot-majoor van Namen, terwijl zijn bevordering tot luitenant-generaal 14 Maart 1766 volgde. Hij voerde daarna het commando binnen Maastricht, waar hij van 15 Dec. 1772 tot 5 Januari 1773 het gouverneurschap waarnam.

Hij huwde te Jelsum 14 Juni 1733 met Juliana Lucia Doys, ged. te Jelsum 27 Febr. 1701, overl. op Oenemastate te Wirdum 4 Maart 1738, eerder weduwe van Marius Brunet de Rochebrune en dochter van Johan Lodewijk en van Ansckje Jacobsdr. van Bouricius. Uit haar tweede huwelijk sproot één zoon en 2 dochters; de zoon, Jan Lodewijk Doys v.B., gaat hiervoor. De dochters waren Anna Maria (1733-1808) en Juliana Agatha, echtgenoote van Caspar Willem Carel Lemker de Quade.

Zijn portret, geschilderd door J. Accama, is in het Museum te Leeuwarden; een door J.J. Heinsius geschilderd portret in de verzameling J. van Wageningen thoe Dekama op Dekamastate te Jelsum bij Leeuwarden.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Wapenheraut* XVIII, 275-278; *Publications Limbourg* XLVIII (1912), 213, 214.

Regt

[Burmania, Laes van (1)]

BURMANIA (Laes van) (1), geb. in 1638, volgens andere opgave 1626, overl. 3 Dec. 1691, zoon van Sjuck, die volgt, en van Catharina Entens.

Hij deed in 1662 in het gevolg van zijn zwager Philips van Humalda, extra-ordin. ambassadeur in Spanje, een reis naar Madrid. Hij nam 11 Febr. 1668 zitting als lid van gedeputeerde staten, werd 8 Maart 1670 grietman van Idaarderadeel en 30 Juli 1673 van Leeuwarderadeel. Hij woonde in het laatst van zijn leven op Martenastate te Cornjum, dat hij in 1687 begon te bouwen.

Hij huwde 20 Maart 1664 met J e l t j e A g a t h a v a n A y l v a , in 1712 overleden, dochter van

Ulbo (kol. 65) en van Hylck van Lycklama. Zij schonk hem acht kinderen, o.a. Ulbo Aylva v.B., die volgt, en Hobbe Laes v.B. Deze twee kinderen legden, volgens de opschriften, in 1687 de eerste steenen van bovengenoemde Martena-state, dat later eigendom werd van hun broeder Tjaerd.

Twee geschilderde portretten van onbekende meesters bij den heer C.J. de Bordes te Velp, waarvan er een volgens Moes, *Iconogr. Bat.* dagteekent van 1633; een door een onbekende geschilderd portret was tot 1859 bij jhr. van Sminia te Bergum.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1912), 464; Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naaml. van Grietmannen*, 32, 33; Craandijk, *Wandel. door Nederl.* (1876) II, 111.

Regt

[Burmania, Laes van (2)]

BURMANIA (Laes van) (2), geb. in Febr. 1697, overl. 1 Mei 1725, zoon van Sjuck en van Jeepck van Douma.

Hij trad in militairen dienst, werd kapitein der infanterie, doch ging over in zeedienst. Hij werd commandeur op het schip Tabago, vertrok met een eskader naar de Middell. zee ter tuchtiging der algerijnsche zeeroovers en bescherming der koopvaart, doch werd 29 April 1725, dapper strijdende tegen de kapers, gekwetst en overleed 1 Mei d.a.v. aan zijn wonden.

Zijn portret, geschilderd door een onbekend kunstenaar, in de verzameling van C.J. de Bordes te Velp.

Zie: *Stamboek van den Fr. Adel.*

Regt

[Burmania, Laes Ulbo van]

BURMANIA (Laes Ulbo van), geb. op Martenastate te Cornjum, gedoopt 3 Maart 1700, overl. op Hanenburg onder Tietjerk 9 Juli 1751, zoon van Tjaard en van Remia van Douma.

Hij trad in militairen dienst en was luitenant-kolonel, toen hij in 1746 deel uitmaakte van de bezetting der stad Namen, die door de franschen belegerd werd. Hij en zijn aanverwant Gemme Onuphrius v.B. (zie aldaar) verzetten zich in den krijgsraad van 30 Sept. met klem tegen de overgave der stad. Zij deden voorstellen om met succes de vesting te verdedigen, althans ten volle de eer te redden, en verzochten, toen men hier niet in wilde treden, met de hun toevertrouwde manschappen te mogen aftrekken, doch ook dit werd niet toegestaan. Na inneming der stad werd de bezetting krijgsgevangen gemaakt, doch niet lang daarna in vrijheid gesteld. Laes Ulbo v.B., opgeklommen tot generaal-majoor, overleed weinige jaren later.

Hij was 10 April 1740 te Metslawier gehuwd met Juliana Dorothea van Unia, overl. te Peize 15 Oct. 1782, oud 67 jaar, eerder weduwe van Hobbe Esaias Ulbo van Unia, en dochter van Douwe (of later: Willem Emilius) van U. en van diens eerste vrouw Lucia Juliana barones van Schratenbach. Uit dit huwelijk sproten 5 kinderen t.w. Carel Douwe Unia v.B. (1740-1764) vaandrig bij de garde; Tjaard Willem (over wien: *Ned. Leeuw* XLI, 12); Lucia Helena, echtg. van Edzard Tjaarda van Starckenborgh; Romelia Elisabeth, geh. met Daniël Joseph Slotsboo, en Elisab. Maria, die slechts één jaar oud werd.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2] II, 430.

Regt

[Burmania, Poppe van (1)]

BURMANIA (Poppe v a n) (1), geb. vóór 1528, overl. in 1597, zoon van B o c c o en van F r o u c k v a n H e e m s t r a .

Hij komt in 1580 voor als grietman van Hennaarderadeel en zal dit ook reeds in 1579 zijn

geweest, toen hij uit naam der ingezetenen van die grietenij vóór de Unie van Utrecht stemde en wel tegen den zin van andere gecommitteerden uit Henn. wier volmacht hij onwettig verklaarde. In 1595 was hij nog lid der Staten, maar twee jaar daarna (18 April 1597) werd Ulbo van Aylva, grietman van Baarderadeel, door gedeputeerden verzocht het ambt van grietman van Hennaarderadeel (als naaste grietman) bij provisie te willen bedienen, daar Poppe overleden was.

Hij was gehuwd met Clara Frauenhoven (Froenhoven), dochter van Jurrien en van Barbara van Grombach. Uit dit huwelijk sproten 4 kinderen, t.w. Frouck, achtereenvolgens gehuwd met Ivo van Fritema, Johan Clant en Reynolt van Inthiema; Barber, echtgenoote van Jan van Burmania, hiervoor; Ansck, in 1641 overleden als vrouw van Joachim van Andrée, overl. 11 Mei 1655, oud 68 jaar; en Bocke of Bocco (1), die mede hiervoor gaat.

Zie: Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naaml. v. Grietm.*, 245; *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Alg. Ned. Familiebl.* V, 155, XVII, 303, 306.

Regt

[Burmania, Poppe van (2)]

BURMANIA (Poppe van) (2), geb. te Ostende 1603, overl. 30 Aug. 1676, zoon van Jan, hiervoor, en van Barber van Burmania.

Hij trad in krijgsdienst en zag zich in 1637 tot kapitein bevorderd. Hij droeg den bijnaam ‘Ostendenaar’ (zie o.a. *het Staatsche Leger* V, 476), omdat hij aldaar gedurende het beleg werd geboren. Den 23en Mei 1657 luitenant-kolonel in het regiment van Aylva geworden, nam hij in 1659 in dien rang deel aan den tocht van de Ruyter tegen Zweden. Nog in 1674 wordt hij als dapper officier genoemd in den rang van luitenant-kolonel en commandant van 's Prinsen lijfgarde.

Hij huwde te Leeuwarden 14 Juni 1637 met Claer van Andrée, overl. 4 April 1697, oud 79 jaar. Haar grafzerk te Morra noemt haar Rixt van Andreae, aet. 80. Zij was de dochter van Joachim en van diens eerste vrouw Ansck Poppesdr. van Burmania en overleed kinderloos.

Portretten, geschilderd door onbekende meesters, in het museum te Leeuwarden en bij Mr. A.H. van Slooten te Leeuwarden.

Zie: Ph. Fleming, *Oostende vermaerde .... belegheringhe* enz. 267, 396; *Fris. nob.*, 52; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* V, 96, 476; *Nederl. Heraut* (1890), 243.

Regt

[Burmania, Poppe van (3)]

BURMANIA (Poppe van) (3), geb. omstr. 1610, overl. 26 Aug. 1638, zoon van Bocco (1), die voorgaat, en van Frau van Burmania.

Hij werd 30 April 1635 sergeant-majoor in het regiment Oenema en sneuvelde, als kapitein en hofmeester van prins Hendrik Casimir van Nassau, dapper strijdende in een schermutseling aan de Niers, niet ver van Gelder, 26 Aug. 1638.

Hij huwde te Warffum 10 of 17 Aug. 1634 met Oedt (van) Sickinge, overl. 30 Sept. 1637, dochter van Johan en van Luts Laesdr. van Jongema. Uit dit huwelijk een zoon Bocco (2), die voorgaat.

Zijn portret geschilderd door een onbekend kunstenaar was tot 1859 in de verzameling van jhr. van Sminia te Bergum.

Zie: v.d. Sande, *Vervolg op v. Reyd Hist. d. Ned. Oorl.* XV, 211*a*; de Bas en ten Raa, *Het Staatsche Leger* IV, 237; *Stamboek v.d. Fr. Adel*.
Regt

[Burmania, Rienck van (1)]

BURMANIA (Rienck van) (1), alias Gratinga, overl. te Leeuwarden in 1494, zoon van

Upcke, grietman van Franekeradeel, en van diens eerste vrouw Teth Jongema.

Hij was een der voornaamste edelen in Friesland, wier naam in de binnenlandsche twisten der 15e eeuw worden genoemd. Toen eenige steden zich vereenigden om aan die onophoudelijke geschillen een einde te maken, was hij de eerste der 9 mannen die met de beslissing daarvan werd belast. Toen in 1492 de stad Leeuwarden tot het groninger verbond toetrad, sloot hij, hoofdeling te L., voor zijn kasteel een bijzonder verdrag.

Hij noemde zich ook wel Gratinga of Graetnia, naar het huis van dien naam, door zijn vader aangekocht; zijn zoons lieten dezen naam weer achterwege, omdat Gratingahuis aan hun oom Bocke was gekomen, wiens nakomelingen zich vervolgens naar dit huis hebben genoemd.

R.v.B., die te Oldehove werd begraven, was gehuwd met Eeck Hania (ook wel, naar haar moeder, E.v. Burmania genoemd), dochter van Tjaert en van Bauck Riencks Burmania (aldus onderstaand *Stamboek*; de *Geneal. Kwartierstaten* noemen haar Eeck Burmania, dochter van Douwe en van Bauck Hania). Zij wonnen vier zoons en een dochter. De zoons Tjaert, Douwe, Rienck en Upcke komen met eigen art. in dit deel voor; de dochter, Bauck, huwde met Haringh van Harinxma thoe Heeg.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1912), 462; Scheltema, *Staatk. Nederl.* I, 196; v. Rhede v.d. Kloot en Bär, *Geneal. Kwartierstaten*.

Regt

[Burmania, Rienck van (2)]

BURMANIA (Rienck van) (2), overl. 1563, zoon van Rienck (1), hiervóór, en van Eeck Hania.

Hij was doctor in de rechten, en na zijn promotie benoemd tot raad in het hof van Friesland, in welk ambt hij belast werd met het toezicht op het ‘Landboek’ van Martena. Daarna was hij grietman van Leeuwarderadeel geworden, wat hij nog was in 1555.

Als gunsteling van Karel V nam hij voor George Schenck van Toutenburg het stadhouderschap van Drenthe en het drostambt van Coevorden waar. Toen G. Schenck in 1540 overleed, werd Maximiliaan van Egmond, graaf van Buren, stadhouder, terwijl Burmania tot drost en slotvoogd van Coevorden werd benoemd. Hij ontving daarvoor een jaarwedde van 400 carolus guldens en ⅓ van de boeten, onder verplichting om tegen betaling van 640 goudguldens een getal van 27 behoorlijk gewapende soldaten op het kasteel te onderhouden. Toch was hij een groot tegenstander van dwingelandij en toen de inquisiteur Lindanus in 1557 den frieschen bodem betrad, rustte hij niet, eer deze, hoewel door Aremberg beschermd, naar elders verplaatst werd.

Burmania was gehuwd met Deytzen van Unema, later hertrouwd met Haringh Taeckes van Glins en in 1566 overleden, dochter van Jantje van Unema, van Blya, en van Feth van Wyboltsma.

Rienck had van haar twee zoons, n.l. Upcke van B., in 1581 grietman van Langewold in Groningen, gehuwd met Sythcke Eelsma; en Jan, in 1570 overleden als echtgenoot van Jel Haringsdr. van Glins (overl. 1593).

Zie: *Stamb. van den Fr. Adel*; Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 24, 25; v. Lennep en Hofdijk, *Merkw. Kast. in Nederl* II, 97.

Regt

[Burmania, Rienck van (3)]

BURMANIA (Rienck van) (3), geb. omstr. 1560, overl. 4 Juni 1645, zoon van Gemme (1) hiervoor, en van Jel van Aylva.

Hij bracht zijn jeugd grootendeels te Keulen door en werd 22 Dec. 1581 student in de letteren te Leiden. Hij werd monsterheer (commissaris van de monstering van krijgsvolk) van Friesland en was reeds lid der Staten van dat gewest, toen hij in 1614 werd benoemd tot grietman van Ferwerderadeel. Als gecommitteerde uit de Staten wegens Oostergoo genoot hij in 1621 de eer met zijn medegevolmachtigden den nieuwen stadhouder Ernst Casimir in optocht van zijn woning naar het Landschapshuis in de kamer van Oostergoo te geleiden om daar den eed af te leggen. In 1622, als lid der Staten-Generaal, sloot hij met andere gemachtigden het verbond met den keurvorst van Brandenburg en kreeg hij opdracht om met de afgevaardigden der katholieke Nederlanden te onderhandelen. In 1625 (Juni-Oct.) maakte hij met Joachimi en van Aerssen van Sommelsdijk deel uit van het gezantschap naar Engeland, dat ten doel had om Karel I geluk te wenschen met zijn troonsbeklimming, de geschillen (o.a. over Amboina) te bespreken en de alliantiën tusschen de Staten en Engeland te bevestigen, ten gevolge waarvan 7 Sept. 1625 een of- en defensief verbond werd gesloten. Bij deze gelegenheid werd hij door Karel I tot ridder geslagen. In 1637 komt hij het laatst voor als lid der Staten van Friesland; hij schijnt al eerder zijn grietmansambt te hebben neergelegd, daar al in 1636 van zijn opvolger wordt gesproken. Hij werd daarop in 1637 benoemd tot curator der friesche hoogeschool, welke waardigheid hij tot zijn dood heeft vervuld.

Hij was gehuwd met Ulb van Aylva, overl. in 1637, dochter van Ulbo, te Rinsumageest, en van Saepck van Wynia. Dit huwelijk was kinderloos.

Zie: *Stamb. v.d. Fr. Adel*; Scheltema, *St. Nederl.*; Vriemoet, *Ath. Fris* LV, LVII; Wagenaar, *Vad. Hist.* XI, 223; Baerdt van Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 50, 51; *Werken Hist. Genootsch.* N.R. no. 10.

Regt

[Burmania, Sjuck van]

BURMANIA (Sjuck van), geb. te Britsum 3 Febr. 1597, overl. te Sneek 20 Juni 1650, zoon van Sjuck en van Cnier van Douma. Hij heette eerst Tjaerd, doch toen zijn vader kort na zijn geboorte overleed, gaf men hem diens naam Sjuck.

Hij werd 5 October 1626 grietman van Wymbritseradeel, was onderscheidene jaren gevolmachtigde ten Landdage en een dergenen, die in 1635 doordreven, dat aan de friesche steden het recht werd verleend haar eigen regeeringsleden te kiezen, wat tot hiertoe den stadhouder toekwam. Ten behoeve van zijn zoon Duco Martena v.B. deed hij in 1647 afstand van zijn grietenij. Vóór dien tijd woonde hij op Martenastate te Cornjum, daarna te Sneek.

Hij huwde in 1622 met Catharina Entens van Mentheda, overleden in 1660, sedert 1618 weduwe van Tonis van Aylva, en dochter van Barthold, heer van Mentheda (dl. VI, kol. 484), en van Bauck van Martena. Hieruit sproten 4 kinderen: Duco Martena v.B. is zooeven genoemd; Gemme (2) en Laes gaan hiervóór: Helena, overl. 25 Maart 1712, oud ruim 70 jaar, huwde in 1660 met Philip Aebinga van Humalda, die in 1672 stierf.

Zijn portret, geschilderd door een onbekend kunstenaar, is in de verzameling van C.J. de Bordes te Velp.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1912), 462; *Mdbl. Ned. Leeuw* XLII, 315; *Alg. Ned. Familiebl.* III,

120; W a g e n a a r , *Vad. Hist.* XI, 223; B a e r d t v. S m i n i a , *Nieuwe Naaml. van Grietm.*, 300.
Regt

[Burmania, Sjuck Gerrold Juckema van]

BURMANIA (Sjuck Gerrold Juckema v a n), geb. 1652, overl. te Leeuwarden 4 Dec. 1720, zoon van D u c o M a r t e n a v.B. en van E d w e r L u t s J u c k e m a .

Hij was heer van Camminghaburg en Oosterbroek en werd in 1671, bij afstand van zijn vader, grietman en dijkgraaf van Wymbritseradeel. Hij werd in onderscheidene bezendingen, zoo binnen als buiten Friesland, gebruikt en werd o.a. in 1684 uit de Staten-Generaal, met Daniël Oem van Wijngaarden e.a. gevolmachtigd om het verdrag der Staten met den franschen gezant d'Avaux te sluiten, waarbij Frankrijk zich verbond om Spanje tot aanneming van het bestand te bewegen. Met zijn vriend Sicco van Goslinga had hij in Friesland veel invloed. In 1708 werd hij wegens Oostergoo, in 1714 wegens Westergoo curator der academie te Franeker. In 1716 deed hij van zijn grietenij, dijkgraafschap en curatorsambt afstand ten behoeve van zijn zoon Duco Gerrold en vestigde zich metterwoon op de havezathe Oosterbroek onder Eelde. Hij had deze verkregen, tegelijk met het collatierecht der kerk van Eelde, door het overlijden op 29 April 1710 van zijn zuster C a t h a r i n a B e a t r i x v a n B., weduwe van O t t o v a n W e l v e l d e . Sjuck G.J.v.B. werd 21 Maart 1719 opgenomen in de ridderschap van Drenthe en werd 18 Juni d.a.v. lid van den Loffelijken Etstoel (het souverein hof van Justitie in Drenthe).

Burmania, die ook als een goed latijnsch dichter vermeld staat, huwde omstr. 1680 met J o s i n a S u s a n n a v a n W e l v e l d e , geb. 1660, overl. 24 Nov. 1689 (volgens F e r w e r d a , doch waarschijnlijk fout!), dochter van Z e i n o J o a c h i m , jonker en hoveling te Woltersum, en van A e l c k e v a n D o u m a . Hieruit minstens 5 kinderen o.a. Duco Gerrold, die voorgaat, en Zeino Joachim Welvelde v.B., die volgt. Vier dezer kinderen zijn in het doopboek van Sneek ingeschreven (*Navorscher* XLIX, 563). Een dochter T i t i a B a r b a r a , huwde Egbert Rengers van Farmsum (dl. III, kol. 1067).

Burmania had tot zinspreuk ‘Nobilitas sola est atque unica virtus’.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in de verzameling van J.W. van Welderen baron Rengers op Epemastate te IJsbrachtum.

Zie: *Wapenheraut* XX, 13; W a g e n a a r , *Vad. Hist.* XV, 243; V r i e m o e t , *Athen. Fris.* XCIV, XCV; S c h e l t e m a , *Staatk. Nederl.*; B a e r d t v. S m i n i a , *N. Naaml. v. Grietm.*, 301, 302; *Stamboek van den Fr. Adel*; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXV, 81, 82 (16 kwartieren der kinderen).
Regt

[Burmania, Steven van]

BURMANIA (Steven v a n), wiens naam men in de genealogieën van dat geslacht vergeefs zoekt, is een schuilnaam van George Rataller Doubleth (zie art. in dit deel).
Regt

[Burmania, Sybren of Sybrant van]

BURMANIA (Sybren of Sybrant v a n), geb. omstr. 1580, overleden te Stiens in 1639, zoon van Upco (2), die volgt, en van R i n t s R o o r d a .

Hij staat vermeld als: ‘Praefectus Silvarum’, d.i. opperhoutvester van Friesland, hetgeen Ferwerda vertaalt door: ‘kommandeur van 's Hertogenbosch’!

Hij huwde 20 Nov. 1618 met Magdalena Hesselsdr. van Bootsma, overl. 23 Aug. 1625; daarna in Maart 1627 met Wick Watzes van Ockinga. Uit dit laatste huwelijk een zoon Watze, die volgt.

Zie: Ferwerda, *Wapenboek*; *Stamboek van den Frieschen Adel*.
Regt

[Burmania, Taecke van]

BURMANIA (Taecke van), geb. omstr. 1560, zoon van Gemme (1), hiervoor, en van Jouck Haerda.

Hij was lid der Staten-Generaal en werd in 1618 met vijf anderen benoemd tot buitengewoon gezant naar Denemarken om met dat land vredelievender betrekkingen aan te knoopen dan tot dusverre hadden bestaan. Het was het begin van een betere verstandhouding, die vooral na de zending van Vosbergen (1619) binnen enkele jaren tot een alliantie met dat rijk leidde, welke in Mei 1621 te 's Gravenhage werd gesloten.

T.v.B. huwde driemaal. 1e met Luts van Cammingha, overl. 1597, dochter van Gerrold en Ath van Ockinga; 2e met Rixt van Botnia, overl. 1607, dochter van Juw en van Foockel van Walta; en 3e met Teth van Cammingha, als weduwe overl. 12 Juli 1650, dochter van Rienck en van Margrieth van Botnia. Uit geen der huwelijken bleven kinderen over.

Zie: van Wijn, *Bijvoegs. op Wagenaar* X, 77; Blok, *Gesch. Ned. Volk*[2] II, 511; *Stamboek v.d. Fr. Adel.*
Regt

[Burmania, Tjaert van (1)]

BURMANIA (Tjaert van) (1), geb. omstr. 1480, overl. in 1541, zoon van Rienck (1), die voorgaat, en van Eeck Hania.

Hij was door George van Saksen tot raad in het hof van Friesland aangesteld en als zoodanig in 1515 bij de overdracht van het gewest aan Karel V, door den stadhouder Floris van Egmond gecontinueerd. Bij die gelegenheid schijnt hij den ridderslag ontvangen te hebben. Als kapitein in 's Keizers dienst trok hij in 1522 met eenig krijgsvolk van Mariengaarde naar Claercamp en zond 17 Sept. van dat jaar een vendel van 300 man over de Lauwers, dat plunderend en brandend tot Langewold en Faan voorttrok, alom schrik en ontsteltenis verspreidende, en vandaar terugkeerde. In 1523 woonde hij aan het hoofd van een bende gewapende huisluiden het beleg van Dokkum bij, dat zich 27 Aug. bij verdrag moest overgeven. Wel schijnt hij weinig kieskeurig in zijn manier van oorlogvoeren te zijn geweest, zoodat op den landdag te Sneek (1522) zeer over hem werd geklaagd. Doch de stadhouder George Schenck van Tautenburg, die zijn diensten op prijs stelde, hield hem de hand boven het hoofd.

T.v.B. huwde tweemaal: 1° met Tjets Unia (weduwe van Watze Roorda), dochter van Keympe, te Wirdum, en van Frouck Amama; en 2° in 1534 met Graets Cammingha (weduwe van Wilco van Holdinga), geb. 1485, dochter van Pieter, heer van Ameland, en van Fouwel van Eminga. Dit laatste huwelijk was kinderloos; uit het eerste sproten: Rienck, overl. in 1558, geh. met Elisabeth van Brakel; Joost, de rentmeester in 's Keizers dienst, geh. met Baef Cater, Tissesdr.; Keympe, overleed zeer jong in 1526, en Watze, overleed zonder oir.

Zie: Schotanus, *Gesch. v. Fr.*, 613, 618; Sjoerds, *Besch. v. Fr.* I, 864; v. Mieris, *Ned. Vorsten* II, 181; Kok, *Vdl. Wdb.* VIII, 1170, 1171; Scheltema, *St. Nederl.* I, 200, II, 572; *Stamb. v.d. Fr. Adel.*

Regt

[Burmania, jhr. Mr. Ulbo van]

BURMANIA (jhr. Mr. Ulbo v a n), geb. te Leeuwarden 15 Sept. 1737, overl. op Holdingaburgt onder Anjum 18 Aug. 1818, zoon van Hobbe, hiervóór, en van H e l e n a E m e r e n t i a n a L u c i a v a n U n i a .

Hij was in zijn jeugd page van prins Willem IV,

werd 14 Oct. 1756 student in de rechten te Groningen en 12 Maart 1765 grietman van Leeuwarderadeel. Hij werd volmacht ten landdage, gecommitteerde staat in het 'mindergetal', gedeputeerde staat van Friesland, gecommitteerde ter provinciale Rekenkamer, monstercommissaris van Friesland en raad ter admiraliteit van Friesland. In 1795 werd hij van zijn post als grietman ontzet en leefde sedert ambteloos op Holdinga-burgt. Bij K.B. van 28 Aug. 1814 nr. 14 werd hij benoemd onder de edelen van Friesland en werd in 1815 lid der Provinciale Staten van het gewest.

Niet onbedreven in de friesche geschiedenis en oudheidkunde, leverde hij aan den hoogleeraar te Water, voor diens werk: *Historie van het Verb. en Smeekschr. der Edelen*, belangrijke bouwstoffen, voornamelijk betreffende friesche geslachten.

Hij huwde te Leeuwarden in de Jacobijnerkerk 26 Januari 1766 met Maria Libora van Haersma, gedoopt te Leeuwarden 27 Dec. 1741, overl. te Leeuwarden 12 Oct. 1783, dochter van Hans Hendrik, raad en rentmeester der domeinen van Friesland, en van Isabella Boreel. Uit dit huwelijk sproot, behalve een dood kind (1770), een zoon Hobbe, die in 1775 op 4-jarigen leeftijd overleed.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XLI (1923), 12, 13; *Nederl. Adelsboek* (1912), 464; Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naaml. v. Grietmannen*, 36, 37; *Stamboek van den Fr. Adel.*

Regt

[Burmania, Ulbo Aylva van]

BURMANIA (Ulbo Aylva van), geb. te Cornjum, ged. 9 Mei 1680, overl. te Leeuwarden 12 Aug. 1762, zoon van Laes (1), hiervóór, en van Jeltje Agatha van Aylva.

Hij studeerde te Franeker, werd 17 Febr. 1701 raad in het Hof van Friesland, 4 Sept. 1702 grietman en ontvanger van Leeuwarderadeel, daarna lid van Gedeputeerde staten van Friesland en lid van den raad van State. Hij was een leerling en vriend van Ulbo van Aylva, grietman van Oostdongeradeel, welsprekend en zeer bekwaam, gezien aan het hof van de prinses-douairière Maria Louisa, en bij hen, die destijds het bestuur der Republiek in handen hadden.

Bij resol. van 6 Mei 1719 benoemd tot extraord. ambassadeur naar Zweden, nam hij afscheid ter vergadering van 13 Oct. en kwam 27 Nov. 1719 aan te Stockholm. Zijn zending betrof de herstelling van den vrijen handel en zeevaart op den voet der oude tractaten, het ontslaan van nederl. schepen en goederen, de vergoeding van geleden schade enz., tevens ook condoleantie en congratulatie aan de koningin, alles volgens resolutie van 22 Febr. 1719. Burmania kon nog namens de Staten den nieuwen koning van Zweden, Frederik van Hessen-Cassel, bij diens troonsbestijging een kroningskoets aanbieden, doch een zware ziekte noodzaakte den gezant verlof te vragen om te repatrieeren, wat hem bij resolutie van 6 Juli 1720 werd toegestaan. Hij vertrok 24 Aug. op een hollandsch fregat en kwam in Oct. 1720 in het vaderland terug.

Zijn ziekte was intusschen niet verbeterd: er deden zich vlagen van verstandsverbijstering voor, waarom hij zijn grietenij, die hij 19 jaar met lof had bestuurd, in 1721 aan zijn 16-jarigen zoon Hobbe overdroeg, substituut blijvende voor dezen minderjarige. In 1727 was zijn toestand zóó verergerd dat hij dit ambt niet meer kon bekleeden; de Staten van Friesland waren genoodzaakt hem alle aandeel aan zaken de grietenij betreffende te verbieden en stelden een deurwaarder aan om hem te bewaken en desnoods met geweld binnenshuis te houden (27 Nov. 1727). Burmania herstelde na eenigen tijd vrijwel, doch bleef zich van alle

ambten onthouden, tot hij in 1762 overleed. Hij is driemaal gehuwd geweest: 1e te Leeuwarden 23 April 1702 met Anna Maria Baerdt van Sminia, geb. 1681, overl. 13 Aug. 1710, dochter van Hobbe en van Tethje Gerroltsma; 2e te Leeuwarden 7 Febr. 1712 met Hylck van Aylva, weduwe van Zeino Joachim Welvelde van Burmania, die volgt; en 3e te Leeuwarden 29 Mei 1718 met Baudina Lucia van Eysinga (weduwe van Tjalling van Sixma), geb. 1687, overl. 21 Dec. 1754, dochter van Tjalling Aedo Johan Heringa van E. (dl. IV, 593) en van Syds Aebinga van Humalda.

Uit het eerste huwelijk 6 kinderen, waarvan Hobbe en Jetzo Edzard hier voorgaan; uit het tweede een zoon en een jong overleden dochter; uit het derde sproten vier dochters.

Zijn portret, geschilderd door een onbekende, is in de verzameling van J. van Wageningen thoe Dekama op Dekamastate te Jelsum bij Leeuwarden; ook kwam tot 1859 een geschilderd portret voor in de verzameling van jhr. van Sminia te Bergum.

Zie: v.d. Burgh, *Gezantsch. tusschen Zweden en Nederl. afgev.*, 13, 67; Scheltema, *Staatk. Nederl.*; Baerdt van Sminia, *N. Naaml. van Grietm.*, 33-35; *Jaarb. Ned. Adel* III, 75; *Stamboek v.d. Fr. Adel*; vooral: *de Vrije Fries* V, 144; *Nederl. Adelsb.* (1912), 464.

Regt

[Burmania, Upco van (1)]

BURMANIA (Upco van) (1), Upcke v.B., overl. in 1557, zoon van Rienck (1), hiervoor, en van Eeck Hania.

Hij nam het geestelijk gewaad aan, was doctor, kanunnik en priester in Oldehove, wat echter destijds niet verhinderde om regeeringsambten te vervullen. Hij was gevolmachtigde ten landdage, was een der vier edelen, die in 1533 met bijzondere macht werden bekleed om voor de privilegiën der Friezen te waken en waarvan zij zich wakker kweten. Hij werd in 1539 raad in het Hof van Friesland, waardoor hij groot aandeel kreeg in het bestuur van dat gewest.

Zie: *Stamboek van den Fr. Adel*; Scheltema, *Staatk. Nederland.*

Regt

[Burmania, Upco van (2)]

BURMANIA (Upco van) (2), Upcke van B., overl. te Stiens in 1615, zoon van Hero en van Frouck van Stenstera.

Bij de opkomst der Hervorming in Friesland was hij een der eerste edelen in dat gewest, die denieuwe leer omhelsden, en werd sedert dien, hetzij om zijn jeugd, of wel om zijn kleine gestalte, aangeduid als ‘it lytse geuske’ (= het kleine geusje). Hij teekende het Verbond der Edelen, werd door Alva ingedaagd en, niet verschijnende, met verbeurdverklaring van zijn goederen gebannen. Hij keerde later terug, verscheen van tijd tot tijd in de vergadering der Staten en was in 1601 wegens Oostergoo benoemd ter beslissing van een zwaren twist in dat gewest ontstaan. Als voorstander van 's lands vrijheid en van den protestantschen godsdienst stond hij tegenover zijn vader, die de R.K. religie bleef toegedaan, óók tegenover andere bloedverwanten. Alleen zijn broeder Sybren of Sybrand schaarde zich aan zijn zijde. Naast zijn ambtelijke beslommeringen beoefende hij de oude geschiedenis van Friesland. Bij zijn overlijden liet hij in handschrift na: *Verhandeling over den Adel*; *Gesch. en tijdrekenk. bericht over de ondersch. Vorsten van Fr. tot den tijd*

van Karel den Groote; *Vertoog over de ligginge, grootte en verdeelinge van Fr.*; en *Stamregister van de Adelijke geslachten in Fr.* Het laatste hs. werd belangrijk vermeerderd en bijgewerkt, eerst door zijn gelijknamigen kleinzoon, die in

1673 overleed, en daarna door Feye van Heemstra, in 1690 overleden. Het draagt in de wandeling den naam van 'het Burmaniaboek' en strekte o.a. prof. te Water voor zijn *Historie v.h. Verb. der Edelen* en later de Haan Hettema en van Halmael voor hun *Stamboek v.d. Fr. Adel* tot een welkomen en betrouwbaren gids.

Upco van B. was gehuwd met Rinsck (Rints) Roorda van Tjummarum, dochter van Jurrien en van Doedt van Cammingha. Het echtpaar ligt te Stiens begraven; op hun grafzerk dit distichon: 'Hic cubat ad festas Upco Burmania luces et sociata suo Rinskia Roorda viro'. Zij wonnen 5 zoons en 4 dochters; van de zoons gaan Here en Sybrant hiervoor. De oudste zoon Georg of Jurrien v.B. komt voor in dl. VI, kol. 235; de tweede zoon, Douwe, overl. te Orleans in 1597, oud 22 jaar, vermoedelijk als student. Van de dochters huwde Frau met Bocke of Bocco (1) van Burmania, zie hiervoor; terwijl Haringh in 1646 te Deinum is gestorven, na Bocke van Feytsma tot echtgenoote te hebben gehad.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; te Water, *Verb. der Edelen* II, 312-314, III, 497, 498, IV, 409-412; Kok, *Vaderl. Wdb.*; Scheltema, *Staatk. Nederl.* I, 202, 203, II, 372; Eekhoff, *Bekn. besch. v. Friesl.*, 181; *Nederl. Heraut* (grafzerken in Friesland).

Regt

[Burmania, Watze van]

BURMANIA (Watze van), geb. te Stiens? in April 1632, overl. 27 Febr. 1691, zoon van Sybrant, die voorgaat, en van diens tweede vrouw Wick van Ockinga.

Hij trad in militairen dienst, werd 25 Nov. 1669 majoor in het regiment Schwartzenberg, 17 Maart 1671 luitenant-kolonel daarbij en 4 Febr. 1672 kolonel van een nieuw regiment, het 9e regiment, van 18 compagnieën, ter repartitie van Friesland. Met zijn regiment was hij 28 Maart 1674 bij de bestorming van Nieuwenhuis (Neuenhaus) en 11 Aug. 1674 in den slag bij Senef, waar zijn moed en beleid werden geroemd.

Hij verongelukte op zee; was gehuwd met Helena van Botnia, overl. op Mammingastate te Jellum 16 Maart 1708, oud 61 jaar als laatste van haar geslacht, dochter van Douwe (of Dominicus Justus) en van Geertruy van Meckema. Dit huwelijk was kinderloos.

Zie: Visch, *Bentheim*, 120; *Stamboek v.d. Fr. Adel*; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* V, 276, 379, 476, 492.

Regt

[Burmania, Mr. Willem Frederik Schratenbach van]

BURMANIA (Mr. Willem Frederik Schratenbach van), geb. op Juwema-state te Ferwerd 7 Sept. 1729, ged. in de fransche kerk te Leeuwarden 11 Sept., overl. te Ferwerd 15 Maart 1805, zoon van Edzard Hobbe, hiervoor, en van Johanna Wilhelmina barones van Schratenbach.

Hij studeerde aan de academie te Franeker onder Trotz en Cannegieter en promoveerde aldaar in 1751 met een proefschrift over de friesche landdagen, getiteld: *Tractatus Juris publici Federati Belgii de Jure Comitiorum Frisicorum*, 8°. Dit werk, dat hij aan prins Willem V opdroeg, werd door deskundigen zeer geroemd.

Hij werd beschreven in de Duitsche Orde, balye van Utrecht, en werd 9 Juli 1749 vaandrig in de comp. friesche gardes. Later werd hij ontvanger-generaal van de

floreenrente in Friesland, waarvan hij in 1762 vrijwillig afstand deed. Hij is tweemaal gehuwd geweest: 1e te Ferwerd 6 Sept. 1772 met Anna Elizabeth Weytzel, dochter van een vaandrig. Daarna hertrouwde hij te Ferwerd 23 Nov. 1794 met Aaltje Simons

R o m k e (alias: A l e g o n d a S y m o n s R.), geb. te Bakkeveen 18 Januari 1759, overl. te Leeuwarden 29 Sept. 1818; de tweede vrouw schonk hem drie dochters, allen te Ferwerd gedoopt: J o h a n n a W i l h e l m i n a S.v.B., geb. 6 April, ged. 1 Mei 1796; L u c i a B a r b a r a S.v.B., ged. 1 Juni 1800; A n n a D o d o n e a S.v.B., ged. 11 Sept. 1803. De tweede dochter L.B., geb. 19 Mei 1800, overl. te Elburg 5 Dec. 1840 als laatste B u r m a n i a , na 20 Aug. 1819 te Leeuwarden gehuwd te zijn met S t e v e n A l b e r t A r e n d s e n H e i n , directeur van het postkantoor te Elburg en te den Helder.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel* I, 61; *Wapenheraut* XXII, 408, 409; *Maandbl. Ned. Leeuw* XLII, 205.

Regt

[Burmania, Zeino Joachim Welvelde van]

BURMANIA (Zeino Joachim Welvelde v a n), geb. in 1681, overl. 14 Februari 1710, oudste zoon van Sjuck Gerrold Juckema v.B., die voorgaat, en van J o s i n a S u s a n n a v a n W e l v e l d e .

Hij werd 10 Oct. 1701 grietman van Rauwerdehem en was tevens gecommitteerde in de Rekenkamer van Friesland. In 1782 vergezelde hij den ambassadeur Willem van Haren op diens gezantschap naar Engeland. Later werd hij lid van den Raad van State.

Hij huwde in Maart 1703 met H i j l c k v a n A y l v a , overl. 11 April 1715, oud 23 jaar, dochter van Hobbe Esaias (kol. 60) en van A n n a D o d o n e a b a r o n e s t h o e S c h w a r t z e n b e r g . Zij hertrouwde in 1712 met Ulbo Aylva v. Burmania (zie aldaar).

Zie: B a e r d t v a n S m i n i a , *Nieuwe Naaml. van Gr.*, 165, 166; *Stamboek v.d. Fr. Adel* I, 63.

Regt

[Buscher, Theodor Christoph]

BUSCHER (Theodor Christoph), luthersch predikant te Amsterdam van 1741 tot zijn emeritaat in 1780, overleden in 1787. Hij schreef: *Rede, gehouden ter inwijing van den orgel in de Luthersche Kerk te Arnhem op Woensdag* 8 *October* 1760, *waaragter gevoegd is een kort verhaal van den opkomst en voortgang der voornoemde Gemeente beneffens een lijst der Leeraaren* (Arnh. 1760). Ook moeten twee *Lijkpredikatiën op ds. Eschenburg* (overl. 1752) van hem zijn uitgegeven, van welke de eene is getiteld: *De opstanding der rechtveerdigen als den grond der hope en den prikkel tot godzaligheid* (Arnh. 1753).

Zie: J. L o o s j e s , *Naamlijst der predikanten ....van de Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 44.

Knipscheer

[Busing, Johann Christoph]

BUSING (Johann Christoph), geb. te Bremen omstr. 1725, overl. aldaar in 1802. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, en werd, tot proponent bevorderd, hulpprediker te Amsterdam. Op 25 Jan. 1756 werd hij predikant te Hanau bij de Ned. Herv. gemeente aldaar, en in 1764 werd hij hoogleeraar te Bremen, vooral voor het Grieksch en de oostersche talen. De hoogeschool te Harderwijk heeft hem

het eeredoctoraat aangeboden; de promotie had plaats op 6 Mei 1766 met het proefschrift: *De clauso per tonitura et ignem Paradiso Gen.* 3:24.

Hij gaf uit: *Godts kinderen den beelde van Godts Zoon gelijkvormig* .... (Amst. 1753-1754); *Vredelievende aanmerkingen van .... Hermannus Witsius over de verschillen die onder de rampzalige namen van Antinomianen* (*Wetbestrijders*) en *Neonomianen* (*Nieuwwettische*) *in Britanie toen zweefden*, uit het latijn ([Amst.] 1754); *Salomons wijze lessen* (Amst. 1764); *Commentarius philologico exegeticus in Ps.* 42 *en* 43, *conscriptus et editus* .... (Amst. 1763); opstellen in *Bundel van Godtgeleerde oudheid, Geschied- en Letterkundige*

oeffeningen (zie vooral VII, en VIII): *Verklaring van het vonnis 't welk van God over de slange in het Paradijs is uytgesproken*; *Verklaring over Gen.* 3:7; *Over de sprekende persoon in den* 131*sten Psalm, de gelegenheit bij welke het gedigt is, deszelfs inhoud en ontleding*.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 724 v.

Knipscheer

[Busken, Conrad Rutger]

BUSKEN (Conrad Rutger), geb. 1 Sept. 1717 te Alphen bij Wesel, overl. 23 April 1795, werd apotheker te Vlissingen en huwde Maart 1751 daar met Jacoba Baert (1729-1784). Hij maakte zich bij menig maatschappelijk werk verdienstelijk en schreef gelegenheidsverzen. Zijn dochter Jacoba Adriana (geb. 1759, overl. te Brielle 1841) was zeer begaafd. 16 Aug. 1789 huwde zij met Samuel Theodore Huet (geb. te Vlissingen 1759, overl. 1828), zoon van Samuel Th.H., predikant aldaar en Esther Joly. C.R. Busken was de overgrootvader van Coenraad Busken Huet (dl. VI, 823).

Zie: F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* I, 91.

Mulder

[Bussche, Hendrik Karel van den]

BUSSCHE (Hendrik Karel van den), geb. 25 Nov. 1821 te Kruiningen, zoon van Hendrik Karel Jan v.d.B. en Susanna Dominicus, overl. 12 Maart 1882 te Goes, was als opvolger van zijn vader notaris te Goes. Hij schreef *Handl. ter voorbereiding tot het afleggen van examen voor het notarisambt* (Middelb. 1845).

Zie: F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* I, 92.

Mulder

[Busschius, Michiel]

BUSSCHIUS (Michiel), geb. te Zanow of Zana, in Pommeren, 1625, overl. te Franeker 13 Juli 1681. Hij bezocht verscheidene hoogescholen van Duitschland en de Nederlanden, o.a. Königsberg, Franeker, Leiden en Heidelberg. 25 Aug. 1651 als academie-burger te Franeker ingeschreven, nam hem George Frederik van Schwartzenberg en Hohenlandsberg tot praeceptor bij zijn zoons, en belastte hem met verscheidene commissiën naar Frankfort, Spiers, Würzburg en Weenen. Hij bracht verscheidene jaren in Duitschland met zijn kweekelingen door. Men ontmoet Busschius in 1659 te Presburg, vervolgens kwam hij terug te Heidelberg, en daar ontving hij een brief der curatoren van Frieslands hoogeschool, gedagt. 7 Sept. 1665, waarbij hem het professoraat van Huber werd aangeboden. Hij aanvaardde dit ambt 27 Febr. 1666. 22 Maart van het volgende jaar werd hem toegestaan dispuutcolleges te houden en bijzondere lessen over de rechten te geven. De hoogleeraar Tobias Andreae heeft eene latijnsche lijkrede op hem gehouden.

Hij is de schrijver van een klein werkje, getiteld: *De Natura ac Jure Bonorum Ecclesiasticorum*, De aanleiding tot het schrijven van dit werkje was de twist, ontstaan tusschen den magistraat en de predikanten te Utrecht over het gebruik der geestelijke goederen. Verder is van Busschius verschenen: *Oratio, qua post Belli Anglo-Belgici recitatas causas ac species, Pacem e coelo reducem Celsiss. Foederati Belgii Proceribus gratulatur* (Franeq. 1667); *Oratio habita praesente, et in Athenaeo frisico*

ingenii cultum capessente Celsiss. et Illustriss. Henrico Casimiro, Nassaviae Principe (Franeq. 1672);

Zie: E.L. V r i e m o e t , *Athen. Fris.* 492-494; P a q u o t , *Mém. litter.* X, 232-234; C h a l m o t , *Biogr. Woordenb.* V.

Rosenstein

[Bussingh, Johannes Wilhelmus (1)]

BUSSINGH (Johannes Wilhelmus) (1), geb. te Emmerik 15 Jan. 1727, overl. te Delfshaven 13 Mei 1782. Hij studeerde in de godgeleerdheid te

Duisburg, en werd tot de evangeliebediening toegelaten door de classis Kleef. Daarna werd hij eerst hulpprediker te Utrecht in 1747; maar hij is reeds 26 Nov. 1747 bevestigd als predikant te de Meern, na het peremptoir examen afgelegd te hebben, dat daartoe vereischt was. Van hier vertrok hij 10 Nov. 1754 naar Delfshaven, waar hij bleef tot zijn dood. Op 25 Sept. 1774 herdacht hij aldaar het 200-jarig bestaan van de Hervormde Gemeente. De preek verscheen als: *Jubelrede op het tweede eeuwgetijde van den hervormden godsdienst te Delfshaven* 1774 .... met aantt. en bijlagen en het kerkelijk zegel van de gemeente op het titelblad (Delft 1774). Zijn gelijknamige zoon volgt.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 730; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 109, (1910) Bijl. 160.

Knipscheer

[Bussingh, Johannes Wilhelmus (2)]

BUSSINGH (Johannes Wilhelmus) (2), zoon van den vorige en Elizabeth van der Linden, geb. te Delfshaven 31 Oct. 1761, overl. te Alfen a/d. Rijn 6 Juli 1828. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, werd predikant te Vinkeveen 30 Maart 1783, te Monster in 1786, te Gorinchem 2 Nov. 1788, te Gouda 5 Mei 1793. Op 23 Juni 1795, 'het 1ste jaar der Bataafsche Vrijheid', is hij door de municipaliteit van de stad uit zijn ambt ontzet en verbannen. Reeds werd 25 Aug. d.a.v. een ander in zijne plaats beroepen. In 1802 echter kon hij (uit Rotterdam) in zijne gemeente terugkeeren, waar hem in 1824 bij Koninklijk besluit eervol emeritaat werd verleend. Hij was lid van het Koninklijk Ned. Instituut, en sedert 1807 van de Maatschappij der Ned. Letterkunde. Deel III van *Mnemosyne* (1822-1828) bevat van zijne hand een lezing *Over den invloed der revolutiën op het taalgebruik der volken*. Reeds toen hij 20 jaar was behaalde hij met een gedicht: 'Lof der weldadigheid' den gouden eereprijs bij het haagsch genootschap 'Kunstliefde spaart geen vlijt'. Over het gebeurde in 1798 schreef Bussingh een *Ampele memorie*, een *Aenhangzel tot mijne Memorie* ...., waarin ook van hemzelven een portret voorkomt, en *Brief over zijne remotie te Gouda* aan J.H. van der Palm (zie dl. V, kol. 430) (Rott. 1795), waarvan binnen het jaar drie drukken verschenen. Voorts: *Gezangen voor de Gereformeerde kerk van Nederland* (Rott. 1796/1797), drie deelen; *Toepasselijke liederen gezongen ten voordeele van de noodlijdenden door den watervloed in* 1799; *Gezangen ter viering van het Paaschfeest*; *De weldadigheid* (1807); *Feestzangen voor het Koninklijke Huis* (Haarl. 1817); *Aan Nederland, ten behoeve van noodlijdenden door de overstrooming te Gouda* 7 *Maart* 1825 (Rott. 1825); *Vertoogen over onderscheidene onderwerpen* (Rott. 1797); *Twee leerredenen* (Rott. 1802); *Redevoeringen bij Neerlands verlossing* (Rott. 1815); *Kerkelijke redevoeringen* (Rott. 1819), en andere gedichten.

Zijn portret is gegraveerd naar de Lein door H. Roosing en door Evans.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 730-733; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 116, 117, 137, (1910) Bijl. 168; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), blz. 768.

Knipscheer

[Buurt, Adriaan]

BUURT (Adriaan), geb. te Zalt-Bommel (?) 27 Mei 1711, overl. te Amsterdam 16 Dec. 1781; zoon van Alardus Adrianus Buurt. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid, werd predikant te Beek 11 Juli 1734, te Ooltgens-

plaat 30 April 1741, te Hanau (Ned. Herv. gemeente) in Mei 1744 en te Amsterdam 25 Febr. 1748. Hij vertaalde J.F. Buddeus' *Theses theologicae de Atheismo et Superstitione* als: *Godtgeleerde stellingen over de Ongodisterij en Bijgelovigheit*, en voegde daarbij, behalve zijne opmerkingen, eene *Verhandeling tegens de Atheisten* (Utr. 1737), Op deze verhandeling schreef de 'versierde Meleander': *Vervolg op den Hedendaagschen Groninger Naamstudent*. Voorts schreef hij: *Beschouwende godgeleerdheid* (1763), zes deelen; *Korte verklaring van den* 19*den psalm* (Amst. 1777); *Korte verklaring van den* 25*sten en* 49*sten psalm*, uitgegeven door zijne vrouw Josina Carolina van Lynden (Amst. 1778); *Dadelijke Godgeleerdheit* (Amst. 1780-1786); vier stukken, enz.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 733 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 117, (1907) Bijl. 143, (1908) Bijl. 102.

Knipscheer

[Buyck, Johan de]

BUYCK (Johan de) leefde in de zestiende eeuw. Hij schreef *Origo dominorum de Culembourg, Oystervant, Borsaliorum, de dominis de Vere, Apkoude et Gaesbeek, Woerden, Vliet, Benthem, Hennenburch, Woern, Persyn et Waterlant, Hairlem*, en vervolgens een *Historia dominorum de Lederdam, de Hockelem, de Asperen, Hagenstein, Legenberch, Nordenlois, Zoelen, Avenzaco, Albas et Alblasserdam, Berghen, dominis Arnoldi*, waarvan de handschriften berusten in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel (nos 6054 en 6048). Voor de genealogie der geldersche en hollandsche adellijke families hebben deze geschriften eenig belang.

Zie: Muller, *Lijst van Noordnederlandsche kronieken*, 92.

Brugmans

[Buycx, Jan]

BUYCX (Jan), priester, geb. te Diest, overl. waarschijnlijk te Meerhout 14 April 1743. Hij had in Leuven den graad van baccalaureus in de theologie behaald en was gedurende zes jaar te Scherpenheuvel professor voor de theologanten van het Oratorie aldaar. Daarna was hij twee jaar pastoor en deken te Eindhoven, volgens zijn grafschrift in de kerk te Herenthout. 14 Oct. 1696 nam hij ontslag omdat hij 18 April 1696 gekozen was door het kapittel te Lier als plebaan der St. Gommaruskerk. Hier werkte hij gedurende 25 jaar met veel ijver. Uitgeput en ziekelijk stelde het kapittel hem 7 April 1721 aan tot pastoor van St. Gommarus te Herenthout, waar hij deze kleine parochie bestuurde tot 1740. Hij stelde 1730 voor, de bouwvallige pastorij op zijn kosten op te bouwen. Bij testament van 9 Aug. 1740 schonk hij een legaat van 800 gulden aan de buiten-armen te Lier, die van elken onderstand waren beroofd. Zijn pastoraat te Herenthout verwisselde hij tegen een beneficie te Meerhout. Hij overleed drie jaren later, maar is waarschijnlijk niet te Herenthout begraven; de datum van overlijden op zijn grafzerk is niet ingevuld.

Zie: *Bijdragen Brabant* III, 78; F. Donnet, *Notice sur Herenthout* (Anv. 1904) 60, 72-73; Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch* III, 561, 728; Mast, *Gesch. Liersch dagbericht* 89, 121; Bergman, *Gesch. stad Lier*, 361.

Fruytier

[Buydts, Helena]

BUYDTS (Helena), geb. te Middelburg begin 18e eeuw, gehuwd met Willem Filedt, schreef tal van gelegenheidsgedichten en een berijmde *Korte inhoud der Heidelbergsche Katechismus*. De la Rue prijst haar zeer.

Zie: *Onuitgegeven aanteekeningen van* P. de la Rue in de *Middelburgsche Courant* 1886; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* 89.

Mulder

[Buys, Cornelis Alyander Brandts]

BUYS (Cornelis Alyander B r a n d t s), geb. 3 April 1812 te Zalt-Bommel, gest. 18 Nov. 1890 te Deventer, toonde reeds vroeg grooten aanleg voor muziek.

Na den dood zijns vaders werd hij als diens opvolger tot organist en klokkenist in zijn geboortestad benoemd, welke betrekking hij tot 1840 bekleedde, toen hij naar Deventer ging. Aldaar werd hij organist en muziekdirecteur en was er weldra de ziel van het muzikale leven. Den 11den Mei 1878 werd hem, bij gelegenheid van zijn vijftigjarig jubileum, een muziekfeest aangeboden. Zijn portret en een opgave zijner gedrukte compositiën vindt men in H e n r i V i o t t a , *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-1896).

Spier

[Buys, Henri François Robert Brandts]

BUYS (Henri François Robert B r a n d t s), zoon van den vorige, geb. 20 April 1850 te Deventer, overl. 16 Oct. 1905 te Ede, ontving van zijn vader het eerste muziekonderwijs, hetwelk harmonie- en compositieleer, alsmede het pianospel omvatte. Na eenige jaren werd hij pensionnaire van koning Willem III en ging als zoodanig aan het conservatorium te Keulen studeeren. In 1868 werd hij benoemd tot directeur van het zanggezelschap Swelingh, in 1875 tot directeur van het Deventer Mannenkoor en van een gemengd koor te Lochem, en een jaar later van de afd. Toonkunst te Zutphen en van ‘Erato’ te Nijmegen.

In 1878 volgde hij Daniël de Lange op als directeur van ‘Amstels Mannenkoor’ en in 1880 vestigde hij zich met zijn echtgenoote M a r t i n e H e s s e l i n k , in de hoofdstad, waar hij tevens directeur werd van de liedertafel ‘Oefening baart kunst’ en van de gemengde zangvereeniging ‘Musis sacrum’.

Van de groote uitvoeringen, welke hij dirigeerde, moeten vooral genoemd worden het concert in 1884, ten voordeele der gezondheids- en vacantiekolonies gegeven, en de aubade, in 1887 aan koning Willem III, ter gelegenheid van zijn 70sten geboortedag gebracht. Een jaar na zijn dood werd te Ede een monument onthuld, 20 Oct. 1906, opgericht door vrienden en vereerders.

Van zijn composities is vooral bekend zijn opera *Albrecht Beiling*, in 1891 door de Ned. Opera uitgevoerd.

Zijn portret en een volledige lijst zijner werken kan men vinden in V i o t t a , *Onze hedendaagsche toonkunstenaars*.

Zie: J.H. L e t z e r , *Muzikaal Nederland*, (Utrecht 1911); H e n r i V i o t t a , *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-1896).

Spier

[Buyser, Jan Gerritsz.]

BUYSER (Jan Gerritsz.), sedert 1660 leeraar bij de Doopsgezinden te Uithoorn, overl. 24 Sept. 1695. Hij schreef: *XXXII Predicatiën over verscheyde Texten, des O. en N. Verbonds. Waerachter gevoegt zijn des Autheurs verhandeling in de bediening des H. Doops. en Avontmaels, en de Lijk-Predicatie op den selve gedaen* door K l a e s J a n s z . [M a n] (Amst. 1697).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 734; *Catalogus van de Bibl. der Ver. Doopsgez. Gem. te Amsterdam* (Amst. 1919), 242.

Knipscheer

[Buysrogge, Cornelius]

BUYSROGGE (Cornelius), of B u s e r o g g e , magister in artibus geb. in Hontenisse, was volgens de 'Naemlijst' der pastoors der St. Jacobsparochie te Antwerpen in *Graf- en gedenkschr.* kapelaan in de O.L. Vrouwekerk aldaar 1489, en overleed 1528. 1496-1514 was hij pastoor in St. Jacob; hij komt nog voor in die bediening Aug. 1514, en misschien nog later, want zijn opvol-

ger komt eerst voor met den zekeren datum 1524.

1506/7 werd hij aangesteld als pastoor te Hontenisse, zijn geboorteplaats. 1508 en volgende jaren overstroomde een groot gedeelte van deze parochie. De polder, waarin de parochiekerk gelegen was, moest aan de golven prijsgegeven worden. Er ontstonden langdurige moeilijkheden en processen over het verplaatsen der kerk tusschen den patroon en de abdij van Duinen, die bijna alle gespaard gebleven gronden in Hontenisse bezat. 1519/20 nam Corn. Buserogge ontslag als pastoor van Hontenisse. Hij had deze parochie zeker laten besturen door een plaatsvervanger.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Quat. Off. 18; *Graf- en gedenkschr. prov. Antw.* II blz. XLVI; *Annales Emul. de Flandre* (1912) 204.

Fruytier

[Buyssant de Jonge, Willem]

BUYSSANT DE JONGE (Willem), geb. te Haarlem 15 Juli 1698 en aldaar begr. 10 Oct. 1719, zoon van Willem B. en Anna Dekkers, heeft eenige, voor het meerendeel zedenkundige, gedichten nagelaten, die zijn uitgegeven onder den titel: *Gedichten van Willem Buyssant de Jonge. Versameld voor zijne Vrienden ter gedachtenisse*. De plaats, het jaar van uitgifte, noch de naam van den uitgever worden vermeld. In dit bundeltje is onder meer opgenomen zijn ook afzonderlijk uitgegeven: *Boet-Bazuin over Nederland, in de bespiegeling van den schrikkelijken Watervloed* ...., en de zangen op zijn afsterven, waaronder die van Pieter Langendijk.

Zie: Frederiks en van den Branden, *Biogr. Woordenb.*, 2e uitg., 140.

H.E. Knappert

[Buyze, Daniel]

BUYZE (Daniel), geb. 15 Aug. 1769 te Zierikzee, zoon van Adriaan B. en Theodora Adriana van der Meer (dochter van Daniel v.d.M., predikant te Renesse en Alida van der Werken), overl. 25 Sept. 1850 te Axel; werd in 1784 reeds landmeter, later hoofdonderwijzer te Noordgouwe, daarna te Axel, huwde met Catharina Dees en wijdde zich daarna geheel aan landbouw en polderzaken, terwijl hij ook stedelijk ontvanger werd. Hij verkreeg voor velerlei arbeid eenige gouden en zilveren medailles. Van hem verscheen *Bederf in het koolzaad* (1841); *Rupsensoorten* (1845) en *Nadeel door slakken aangericht* (1844).

Zie: *Zelandia Illustrata*, II, 620; Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* I, 89 v.

Mulder

[Byler, Henricus Carolinus van]

BYLER (Henricus Carolinus van), geb. te Wolvega 1 Nov. 1692, overl. te Gieten 23 Juli 1756, zoon van Johannes Carolinus Byler (overl. te Hoogezand in 1715). Hij studeerde te Lingen, te Groningen en te Leiden, werd predikant te Scherpenzeel (Fr.) 6 Aug. 1719, te Nijekerk, Oldekerk en Faan 11 Oct. 1722 te

Oosterhesselen 30 Maart 1735, te Gieten 1 Juni 1739.

Hij schreef: *Somnium* (1718); *Tractaatje over de sterfte van het rundvee* (1719); *Matthiae Libii Cato Pastoralis* (1728); *Opstel van de dadelijke godtgeleertheit* .... (Gron. 1729); *Heilige Mengelstoffen* (Gron. 1730); *Weegschale van het Heiligdom* (Gron. 1731); *Helsche boosheid of grouwelijcke zonde van Sodomie* (Gron. 1731) vertaald; *Libellorum rariorum partim editorum partim ineditorum fasciculus primus* etc. (Gron. 1733).

Hij was een ‘hevig ijveraar voor het huis van Oranje’.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 737-739; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 182, 192; (1914) Bijl. 160.

Knipscheer

[Bijmholt, Theodorus]

BIJMHOLT (Theodorus), geb. te Groningen in 1712, overl. te Delft 31 Dec. 1786. Hij studeerde te Groningen in de godgeleerdheid, werd predikant te Noordhorn 5 Oct. 1738, te Metslawier 18 Nov. 1742, te Anjum in Jan. 1744, te Strijen 31 Oct. 1756, emeritus 1 Nov. 1779. Hij vestigde zich hierna te Delft.

Hij schreef: *Een bondel van dertien leerredenen* .... gehouden te Anjum (Gron. 1757); *Bondel van negen leerredenen* .... (Gron. 1760); *Veertien leerredenen over de Heiligmakinge* .... (Gron. 1775).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1903) I, 739-741; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 161, (1911) Bijl. 140, 169, (1914) Bijl. 162.

Knipscheer

[Byndorp, Johan]

BYNDORP (Johan) was secretaris van Kampen in het midden der zestiende eeuw, toen hij met Reinier Bogerman een kroniek bewerkte onder den titel: *De annalibus quaedam nota*, die een geschiedenis van Kampen is van 1288 tot 1553. Het handschrift daarvan berust in het stadsarchief van Kampen; het is uitgegeven door de *Vereeniging voor Overijsselsch Regt en Geschiedenis* (Deventer 1862, 80).

Zie: Muller, *Lijst van Noord-Nederlandsche kronyken*, 74.

Brugmans

[Bijsterveld, Hermannus]

BIJSTERVELD (Hermannus) was in 1692 student in de theologie te Leiden. Hij was eerst predikant te Bommel, sedert 1700 te Dordrecht, waar hij 6 Aug. 1729 overleed. Hij had een geschil met zijn ambtgenoot Brender à Brandis, die hem van onrechtzinnigheid verdacht, maar de zaak eindigde met een algeheele verzoening. Op zijn overlijden verschenen een paar treurdichten o.a. een van Klara Ghyben, die ook een grafschrift vervaardigde. Kort na zijn overlijden verscheen de predicatie, die Bijsterveld 13 Mei 1725 over Ps. 71:18, 19 had uitgesproken, ter gelegenheid van zijn 25-jarige ambtsvervulling.

Zie: Schotel, *Kerk. Dordr.*

van Dalen

C.

[Cabel, Adriaen van der]

CABEL (Adriaen v a n d e r), landschap-, marineschilder en etser werd in 1631 te Rijswijk geb., en is, volgens Houbraken, te Lyon overl. in 1695, volgens anderen 16 Jan. 1705. Hij was een leerling van Jan van Goyen, ging vroeg naar Italië. In 1665 was hij reeds 5 jaar in Rome; in 1664 ontmoette hij daar W. Schellinks; zijn bentnaam was er ‘Geestigheid’. Ook was hij geruimen tijd in Parijs en ging omstr. 1670 te Lyon wonen. In 1672

kwam daar Joh. Glauber gedurende twee jaar bij hem, en in 1684 ontmoette Johannes van Bunnik hem te Lyon. Houbraken heeft ons een anecdote aangaande v.d.C. gegeven: zijn ware naam zou 'touw' geweest zijn, maar op aanraden van Jan van Goyen zou hij dezen naam veranderd hebben in 'kabel'. V.d.C. bootste in het begin Castiglione en Salvator Rosa na. Zijn schilderijen zijn zeer zeldzaam, de meeste

moeten zich in Zuid-Frankrijk bevinden; men klaagde er reeds op het einde der 18de eeuw over, dat zijn schilderijen zooveel donkerder waren geworden dan ze oorspronkelijk waren. Als leerling van A.v.d.C. wordt Adr. Manglard genoemd.

Schilderijen van zijn hand vindt men: te München, Museum: landschap zonder boomen; ook in vroegere catalogi komen schilderijen van hem voor o.a. 5 in de verz. Boyer d'Aguilles (2 met geiten, één landschap, kust, S. Bruno); één op verk. Neyman, Parijs 1776, één op verk. de Amory, 23 Juni 1722 Amsterdam, nam. de schildersbent. Hoet noemt een landschap met de aanbidding van het gouden kalf, en één met de reis van Jacob.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich: te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: brug over rivier met ruiters, eenige figuren bij een ruïne (2 stuks), boomen op een weg met ruiter, berglandschap, rivierlandschap; Parijs, Louvre: ruïne aan zee en beladen muilezels; Haarlem, Mus. Teyler: twee Ital. landschappen; Weenen, Albertina: zelfportret, rivierlandschap, boeren bij bron 1655, mythol. landschappen; verz. Weigel 1869: heuvellandschap 1650, berglandschap 1654; Rotterdam, Mus. Boymans: strandgezicht, jongen met hond.

Prenten van zijn hand zijn: reeks italianiseerende landschappen, verdeeld in verschillende reeksen, waarbij behalve landschappen, ook twee met schepen voorkomen, sommige met myth. voorstellingen, en een enkele met een bijbelsche voorstelling.

Naar zijn ontwerp maakten prenten: J. Buys, J. Coelemans, J.J. de Boissien, Ploos van Amstel, Bouchet, Leveau, Andran.

Zijn gegraveerd portret in d'Argenville II, 95.

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 230, III, 45; R. de Cazenove, *Le peintre van der Kabel et ses contemporains, avec le catal. de son oeuvre peinte et gravée* 1631-1705 (Paris, Lyon 1888); E.W. Moes, aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam afd. schilders, afd. prenten; A. Houbraken, *De groote Schouburgh der Nederl. Konstschilders en schilderessen* (Amst. 1718), 29, II, 235, 268, 349, III, 217, 218; v.d. Kellen, aanteek. 's Rijks Prentenkabinet; A.M. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1911), 356; P. Kristeller, *Kupferstich und Holzschnitt in* 4 *Jahrh.* (Berlin 1911), 369; G.K. Nagler, A. Andresen u.C. Clausz, *Die Monogrammisten* etc., (München 1871-79), I, 447, 1457; A. Bredius in *Oud-Holland* (1894), 165; D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. Kunstgesch.* (1877-1887), III, 216; G. Hoet, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen etc.* (den Haag, 1752), I, 262, 532, 538, 604; A. Bartsch, *Le peintre-graveur* (Weenen 1803-21), IV, 221; R. Weigel, *Supplement au peintre-graveur de A. Bartsch* (Leipzig 1843), I, 190; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90), I, 559; *Repertorium* IV, 231, 309.

J.M. Blok

[Cabeliau, Abraham]

CABELIAU (Abraham) was boekhouder te Amsterdam, zijn moeder heette Susanna van Quickelbergh. Hij meende eene uitvinding gedaan te hebben, ‘waerdoor men op alle streecken vant compas soowel de lengde Oost ende West sal kunnen vinden, als de breedte Suyt ende Noort’. Op zijn verzoek om octrooi besloten de Staten-Generaal 9 Nov. 1616, dat bij expres bevel de schippers en stuurlieden haar op zee zouden beproeven, waarop C., blijkens resolutie van 16 Dec., verschillende toelichtingen inleverde. Op 1 Juni 1617 kreeg

hij een belooning voor zijn gedrukte *Rekenkonst van de groote seevaert* (Amst. 1617). Op zijn verzoek om belooning voor zijne uitvinding te mogen ontvangen, is 13 en 29 Juni gehandeld, doch 6 Dec. 1617 werd dit verzoek afgeslagen, omdat zijn voorstel 'frivool' was en hij niet had kunnen 'gedebatteeren', terwijl hem 7 Dec. zijn boek werd teruggegeven. Wellicht stond hij in verbinding met van der Ley (III, kol. 766), die 28 Oct. 1617 om een dergelijke vinding op dezelfde voorwaarden octrooi vroeg. Niet onmogelijk bevond C. zich onder de schaar van Nederlanders, die zich met een naamgenoot naar Zweden begaven, want in een acte dd. 24 Jan. 1624 wordt een Abraham C. genoemd 'reeckenmeester van Zijne Co. Majesteyt van Sweden'. Hij is gehuwd geweest met Petronella Pluympot.

Zie: Dodt van Flensburg, *Archief*, VI en VII, reg.; *Navorscher* XII (1862), 274 en XXXVIII (1888), 103 en *Oud-Holland* V (1887), 33-34.

de Waard

[Caesar, Martinus]

CAESAR (Martinus), geb. te Goes, advocaat aldaar, gehuwd 1601 met Maria de Jonge, overl. Dec. 1651. Hij schreef: *Jus Hodiernum ofte Hedendaeghs Recht, vervattende de voornaamste Materien ende Fundamenten van de Reghtsgheleerdheydt met vele ende byzondere Costumen, Usantien ende Observantien van Rechten, jeghenwoordig in gebruyck zijnde enz.* (Amst. 1656). Het is uitgegeven door Alberts Hooghland, landdrost op Formosa, die het opdroeg aan Cornelis Caesar, den zoon van den schrijver, welke in 1650 extra-ordinair Raad van Indië, in 1653 gouverneur van Formosa was geworden.

Mulder

[Caesarius, Henricus]

CAESARIUS (Henricus), of Hendrick de Keyser, geb. te Zalt-Bommel omstr. 1550, overl. (te Utrecht?) in Maart 1628. Zijn leermeester was de rector van de latijnsche school te Zalt-Bommel Petrus Langenius Agrippa. Reeds lang vóór 1572 waren de priesterlijke en gezaghebbende personen in zijn vaderstad hervormingsgezind, zooals vooral blijkt uit de benoeming door het 'kapittel' der kanunniken (met den deken aan het hoofd) en door de vroedschap van de stad, op wettige wijze dus, van den ketterschen kapelaan Jan van Venray (zie het artikel over hem in dit deel) in 1566. Na de zeer lichte troebelen van dat jaar in de stad volgde een gestreng onderzoek van 25 Juli tot September 1567. Velen vluchtten daarvoor. Ook H. de Keyser, die te Keulen zich trachtte te bekwamen voor het predikambt, wat hem in zóóverre gelukte, dat hij door de eerste vergadering van de classis Dordrecht, gehouden te Zalt-Bommel in de tweede helft van April 1574, kon worden geëxamineerd, en tot den predikdienst in de pas gezuiverde kerk werd toegelaten. Juist was prins Willem I toen van 16-25 April in de stad, nog niet alles wetend van den slag op de Mookerheide (14 April), wiens hofprediker en legerpredikant Jean Taffin het examen heeft geleid. Johannes Leo (zie dl. VI, kol. 937-939) was zijn raadsman. Niet alleen heeft hij met eigen oogen de terdoodbrenging van de drie martelaren, 'onze medeburgers', in het najaar van 1568 aanschouwd en na veertig jaren beschreven, maar ook tijdens het beleg van Zalt-Bommel (half Juni-14 Oct. 1574) zijn broeder zien sneuvelen. Hij werd predikant te Dordrecht in 1577, te Schoonhoven in 1578 en te Utrecht in 1581, op verzoek ontslagen in 1618, welk ontslag hem nog eens door de vroedschap op 8 Febr. 1619

werd medegedeeld. Op 22 Juni d.a.v. teekende hij de acte van stilstand; in Aug. d.a.v. is hij volgens de kerkelijke regelen

afgezet. Voordat hij predikant werd, was hij nog 'rector' van de latijnsche school te Zalt-Bommel. Als predikant van Utrecht heeft hij de synode aldaar bijgewoond, die gehouden is in het 'Catharinenconvent' van 8-10 Juli 1606. Waarschijnlijk als een der oudsten en waardigsten heeft hij daar 'een gebedt gedaen tot God' vóór de verkiezing van het moderamen. In dezelfde vergaderzaal was hij ter synode op 12 Oct. 1618, terwijl dienzelfden dag degenen die 'bij d'oude gereformeerde kercke gebleven zijn' bijeen waren 'int groot capittelhuijs ten Dom'. Dit feit heeft hem blijkbaar genoopt tot het besluit om zijn ontslag te vragen, terwijl daar tevens uit blijkt dat zoo hij al niet tot de Remonstranten behoorde, hij zich niet wilde rangschikken onder hen die 'God d'oorsaecke van de sonde' noemden. Wij achten het zonder nadere gegevens ondoenlijk om met juistheid zijn handelen te beoordeelen, nog minder te beschrijven. In een van Caesarius' geschriften: *Staat der regeringe* .... (Utr. 1625), komt zijn portret voor op 75-jarigen leeftijd, vervaardigd door Crispijn de Passe, met een latijnsch onderschrift van A(rend) B(uchellius). Voorts schreef hij: *Dancksermoon over het teghenwoordighe ghemaeckte bestant van twaelf jaren* .... (Utr. 1609), waarin belangrijke bijzonderheden over zijn leven en vooral over zijn jeugd te Zalt-Bommel voorkomen. Eindelijk: *Sterftroost* (Utr. 1602); *Theylige Emaus anders figuer in waerheyt, d.i. een beschrijvinge van de heerlycke predicatie, die de Sone Gods J.Chr. gedaen heeft op den heyligen Paeschdag, gaende met twee zijner discipelen naar Emaus* (Utr. 1604) en: *Ziel, hemel en helle* (Utr. 1622).

Zijn vrouw, H a e s k e n d e V a e l , dochter van H e n d r i k d e V a e l , stierf omstreeks 1609, nadat hij ruim 31 jaren getrouwd was. Hij had 10 kinderen, een 'domesticquen last'. Voor zijn geschrift over 'Emaus' (zie boven) ontving hij van de Staten-Generaal (bij resolutie van 24 Dec. 1604) 'ter regarde' van dezen 'last' 300 gulden. De hieronder aangegeven bronnen bevatten nog menige belangrijke bijzonderheid.

Zie: d e B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* II, 3-7; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 112, 157, (1910) Bijl. 165; F.L. R u t g e r s , *Acta v.d. Ned. Synoden der zestiende eeuw* (Utr. 1889) 262, 314, 316, 337; R e i t s m a e n v a n V e e n , *Acta* II, 173, 179, 191 v., 205, 207 v., 254, 262, 288, 298, 310, 356, VI, 296-298, 313, 316 v., 324, 327, 329, 343, 361; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), blz. 768, no. 152; *De verrassing van Salt-Boemel na* 350 *jaren herdacht* (Gedenkboek met overdrukken uit *Zalt-Bommelsch Nieuwsblad* 16, 30 Juni, 7, 28 Juli en 4 Aug. 1922) blz. 16-19 [Niet in den handel]; *Studiën en Bijdragen hist. theologie* IV (Amst. 1880) 396; 's G r a v e z a n d e , *De Unie van Utrecht herdacht* (Midd. 1779) 229, 241 v.; J. T i d e m a n , *De Remonstr. Broederschap* (Amst. 1905) 306; *Bibl. Rem. Geschr.*, blz. 158; *Archief voor Kerkgesch.* ('s Gravenh. 1889) 122-124, (1893), 193-195; H.C. R o g g e , *Joh. Wtenbogaert* (Amst. 1874), 36, 118, 135, 240, 243^2, 354, II (Amst. 1875) 129; A b c o u d e , *Naamreg. v. Ned. Boeken* I st. III; *Beschrijving der stad Bommel* door een geldersch rechtsgeleerde (Arnhem 1765), 180-193.

Knipscheer

[Calcar-Schiotling, Eliza Carolina Ferdinanda van]

CALCAR-SCHIOTLING (Eliza Carolina Ferdinanda v a n), geb. 19 Nov. 1822 te Amsterdam, overl. te 's Gravenhage 13 Juli 1904, dochter van J o h a n n e s S c h i o t l i n g , van noorsche

afkomst en van Anna Carolina Fleischacker, wier vader uit Polen was uitgeweken.

Haar vader, een zeer ontwikkeld, maar eenigszins zonderling man, heeft op haar ontwikkeling een grooten invloed gehad. Trotsch waarschijnlijk op het vlugge hoofd van zijn eenig kind, sprak hij reeds vroeg met haar over alle mogelijke onderwerpen, die hijzelf vooraf bestudeerd had. 'Mijn vader onderwees altijd, zijn dagelijksche gesprekken waren leeringen'. Toen Eliza 16 jaar was, had zij dan ook nagedacht en geredetwist over vele dingen, die maar zelden een meisje van dien leeftijd bezighouden. Zij wilde onderwijzeres worden en bezocht daartoe te Amsterdam de school van den heer W. Oostmeyer. Eenige dagen na het bereiken van haar 16den verjaardag, behaalde zij haar akte 'van toelating tot secondante'. Van haar 16e-20e jaar was zij als zoodanig werkzaam. Haar gezondheid bleek evenwel niet bestand tegen de inspanning van het lesgeven en het tegelijk werken voor haar verdere studie voor onderwijzeres. Er werd daarom gezocht naar een plaats als gouvernante. Zij vond die eerst te Nijkerk, daarna bij eene familie in het Gooi en te Amsterdam. Den 24en Juli 1845 deed zij examen voor de Provinciale Commissie van onderwijs in Noord-Holland en werd zij 'geadmitteerd' als 'schoolhouderesse'.

In dezen tijd verdiepte zij zich ook in allerlei theologische vragen. Op 17-jarigen leeftijd sloot zij zich aan bij de Afgescheiden gemeente van Ds. H.P. Scholte. Haar aanleg kon zich echter met de prediking dier secte niet vereenigen. Daarop volgde in 1841 haar aanneming tot lidmate der Ned. Herv. Gemeente. Zij kwam in die dagen ook in aanraking met de voormannen van het Réveil en bezocht getrouw de samenkomsten van dezen kring. Vooral da Costa maakte daar op haar een diepen indruk.

Op vrij jeugdigen leeftijd was Elise begonnen met het houden van een dagboek en voor zichzelf had zij ook wel een en ander geschreven. Verscheidene van deze opstellen hadden eene plaats gevonden in het tijdschrift *Maria en Martha*. Het plan om zich als kostschoolhouderes te vestigen werd na eene enkele poging opgegeven, waarop zij door tusschenkomst van een vriendin in 1847 als gouvernante bij de familie Egidius te Amsterdam kwam. Bij deze familie voelde zij zich zeer op haar plaats en zij wist haar leerlingen door haar onderricht te boeien. In den huiselijken kring las zij aan de theetafel haar nieuwe opstellen voor, waarbij de heer des huizes haar aandachtigste toehoorder was. Deze, hoewel vreemdeling, werd getroffen door vorm en stijl van haar werk, en raadde haar aan dit ter beoordeeling aan da Costa te toonen. Deze, onder den indruk van haar groot talent, wees haar op haar roeping en verantwoordelijkheid, voorspelde haar moeite en teleurstelling, maar sprak haar ook moed in. 'Indien gij mijne dochter waart, ik zou trotsch op u zijn'. Zijne aanmoediging bracht haar er toe zich geheel aan de letteren te wijden. Zij verliet haar betrekking, vond in de woning harer moeder een vrij zolderkamertje en schreef daar in acht maanden haar eersten roman, *Hermine*, die een beeld trachtte te geven van de verschillende richtingen en meeningen die in de vaderlandsche kerk heerschende waren en deed zien, waartoe te hoog opgedreven godsdienstijver voeren kan. Het boek trok zeer de aandacht. De vrienden uit den Réveil-kring waren vertoornd, ook da Costa 'zij is niet van de onzen, niet zuiver in de leer, wij kunnen haar niet gebruiken'. Zij had allerminst bedoeld den godsdienst te benadeelen, maar zij had veel aangetast, dat hen dierbaar was. Dat da Costa, die haar tot

schrijven had aangespoord, zich van haar afwendde, moet voor de schrijfster zeer pijnlijk zijn geweest.

In 1850 was Elise naar Breda verhuisd, waar zij den bekenden predikant van Tilburg, Ds. G.D.J. Schotel leerde kennen. Door hem kwam zij in kennis met barones v.d. Borch v. Verwolde, geb. v.d. Heim, wonende te Chaam. Hier werd zij spoedig een gewilde gast; men richtte zelfs op het landgoed de Hondsdonk een buitenhuis, de Luchtenburg, voor haar in, waar zij kon werken en peinzen.

Den 6den Mei 1853 was mej. Schiotling in het huwelijk getreden met den heer H.C.v. Calcar, gouverneur bij een bevriende familie. Na hun huwelijk vestigden zij zich te Leur, waar haar echtgenoot een steenfabriek overgenomen had. Het letterkundige werk raakte door de huiselijke beslommeringen niet op den achtergrond. Uit dit noordbrabantsche dorpje werden allerlei letterkundige en stichtelijke werken de wereld ingezonden, waarvan het belangrijkste wel de roman *De Dertiende* genoemd kan worden. Met dit werk maakte de schrijfster zich veel vijanden. Haar aanleg tot satyre, die in bijna al hare boeken hier of daar te voorschijn komt, maakte van al die predikantstypen en hunne vrouwen zulke scherp geteekende, levende persoonlijkheden, dat menigeen moeite had te gelooven, dat hier niet bekende menschen geteekend waren. Vooral in den Haag was men in bepaalde kringen verontwaardigd. Toen mevr. v. Calcar haar 80sten verjaardag zou vieren, waren enkele vermogende Hagenaars deze ontstemming nog niet teboven gekomen, daar zij weigerden mede te werken, aan de schrijfster van *De Dertiende* een niet al te bekrompen levensavond te verzekeren.

Intusschen bleek de steenfabriek niet te willen bloeien en financieel was het althans een uitkomst toen in 1859 de heer v. Calcar burgemeester van Sommelsdijk werd. Haar levensleiding dreef haar nu meer en meer tot de studie van onderwijs en opvoeding. Van haar jeugd af had de opvoeding van het jonge geslacht haar zeer aangetrokken. Daar haar huwelijk kinderloos bleef, zou wat zij nu aan eigen kroost niet geven kon, ten goede komen aan zoovelen, die hulp en leiding noodig hadden. Bij haar studie was zij reeds in aanraking gekomen met de werken van Fred. Fröbel. Haar eerste indrukken van deze opvoedingsleer waren niet gunstig. Barones von Marenholtz - v. Bülow, die in 1858 Nederland bezocht, wist haar echter voor Fröbel's beginselen te winnen, en met haar bezocht mevr. v. Calcar Brussel en Parijs om daar zijn ideeën toegepast te aanschouwen. In het verdere gedeelte van haar leven heeft zij in talrijke boeken en brochures deze methode onder de publieke aandacht gebracht.

Het onderwijs aan jonge kinderen liet hier te lande in alle opzichten te wenschen over. Als Inspectrice van het bewaarschoolonderwijs, waartoe zij door minister Thorbecke in 1861 benoemd was, had zij eene reis door het geheele land gemaakt, waarvan zij de resultaten neerlegde in een rapport, dat den treurigen toestand van de ‘kleinkinderscholen’ in vele plaatsen aan het licht bracht. Haar overtuiging dat het onderwijs volgens Fröbel's methode het eenig ware voor jonge kinderen was, deed bij haar het plan rijpen, om allereerst krachten te vormen, om dat onderwijs met vrucht aan kinderen te kunnen geven. Zij wenschte daartoe een kweekschool voor bewaarschoolonderwijzeressen te stichten. In vele plaatsen hield zij lezingen en proeflessen om dit doel te bereiken. Men luisterde, geboeid door haar welsprekendheid, men bewonderde en juichte toe, maar de uitvoering van het plan stuitte telkens op financieele moeilijkheden af.

Eindelijk vormde zich te Leiden een commissie van eenige invloedrijke en bij het onderwijs bekende personen en op 13 April 1865 werd overgegaan tot stichting van de Vereeniging 'Het Nederlandsche Opvoedingshuis'. De school dezer Vereeniging werd op 4 September 1865 geopend. Vóór dit geschiedde, was er reeds oneenigheid tusschen directrice en bestuur en na een jaar werd de inrichting naar Wassenaar overgebracht. Daar bleef zij bestaan tot 1871, toen de Vereeniging ontbonden werd. Mevr. v. Calcar heeft vervolgens de school persoonlijk overgenomen, totdat zij in 1873 werd opgeheven. De familie van Calcar verhuisde daarna naar den Haag. Hier zag mevr. v. Calcar in 1898 nog het ideaal van haar ouden dag verwezenlijkt. De Vereeniging Kindervrienden, door haar in het leven geroepen, opende in dit jaar naast haar woning in de Weimarstraat een kindertuin. Naast de theoretische en practische opleiding voor kinderjuffrouwen, werd daaraan een cursus voor moeders verbonden, waar zij zelf een reeks van voordrachten hield.

Ook op sociaal gebied heeft Elise eene vooraanstaande plaats ingenomen. Haar eerste boekje, *Rongman's huisgezin* (1848), was tegen het alcoholmisbruik gericht. Daarop volgde in 1852 de beantwoording van eene prijsvraag van de Maatschappij tot Nut van 't algemeen: *Over den omgang met en de behandeling van dienstbaren*. Deze verhandeling werd met de Gouden Medaille der Maatschappij bekroond en werd door Ds. Heldring een meesterwerk genoemd.

Het lag geheel in het karakter van mevr. v. Calcar om met hart en ziel deel te nemen aan den strijd voor eene betere en rechtvaardigere positie der vrouw in de maatschappij. Paedagoge vóór alles, was naar haar meening het eerste middel om die positie te verbeteren, eene doelmatige vrouwelijke opvoeding. In haar in 1854 verschenen werk *Evangeline* had zij hiervoor reeds een pleidooi geleverd. Haar antwoord op een prijsvraag van de Maatschappij van Nijverheid 'Door welk onderwijs en langs welken weg kan de vrouw voor het huwelijk in eigen onderhoud voorzien?': *De dubbele roeping der vrouw* werd met goud bekroond. 'Veel wat de schrijfster toen als mogelijk stelde,' schrijft mej. Wolters in haar Levensbericht, 'is nu vervuld, maar veel zou ook thans nog met evenveel recht gezegd kunnen worden als toen'. Zij nam het initiatief tot het stichten van de 'Algemeene Nederlandsche Vrouwenvereeniging Arbeid adelt'. Zij verleende haar medewerking aan verschillende vereenigingsorganen en tijdschriften die bedoelden de belangen der vrouwen te behartigen, welke zeer op prijs gesteld werd. Zij nam in 1878 deel aan het Internationaal feministisch congres te Parijs en hield daar een redevoering over Fröbel's methode. Ook voor andere takken van maatschappelijk werk o.a. armenzorg en gevangeniswezen toonde zij belangstelling.

Na mevr. v. Calcar's vestiging in den Haag opende zich een nieuw arbeidsveld voor haar werkzamen geest. In 1848 was in Amerika het nieuwe spiritisme opgekomen en spoedig had dit ook zijn weg naar Nederland gevonden. Door haar ontwikkeling was zij als aangewezen om één der eersten te zijn, die er zich toe aangetrokken gevoelde. In de herinneringen uit haar jeugd (in *Op de grenzen van twee werelden*) deelt Elise mede, dat haar moeder visioenen en geestverschijningen zag en hoe zij daardoor als kind werd ingewijd in eene mystieke wereld vol geheimzinnigheid. Op 16-jarigen leeftijd was zij bekend geworden met de geschriften van Jung-Stilling, Oberlin, Oetlinger e.a., die haar vertrouwd gemaakt hadden met eene hoogere wereld,

die bestendig haar invloed op de wereld der verschijnselen doet gelden. Door vele van haar romans loopt een spiritistische draad, maar deze is vooral in *De dertiende* en in *Kinderen der eeuw* duidelijk merkbaar. Toen zij dan ook in 1877 door het uitgeven van haar tijdschrift *Op de grenzen van twee werelden* begon met anderen den weg te wijzen, had zij reeds vele jaren van studie en onderzoek achter den rug. Bij haar propaganda heeft zij den nadruk gelegd op het mediumschap, als de eigenlijke bron voor het spiritualisme, zooals zij het bij voorkeur noemde, de bron tevens van alle geestelijke gaven en krachten. De laatste dertig jaren van haar leven heeft zij aan dit doel gewijd, door de uitgave van haar Maandschrift, door het houden van cursussen en séances. Haar woning in den Haag werd het midde punt van allen, die voorlichting op dit gebied zochten.

Ter verpoozing boetseerde mevr. v. Calcar met vaardige hand en zij teekende niet onaardig.

Zij werd den 16en Juli 1904 begraven op Nieuw Eik-en-Duinen.

Van haar hand zag het licht: *Rongman's huisgezin* (Haarlem 1848; 3e dr. 1864; bew. in Brailleschrift 1898); *Vertellingen van de oude tante Christine* (Amst. 1848: 4e dr. 1879); *Uit verre landen en van nabij* (Amst. 1849; 2e dr. 1857); *Och, wat lieve prentjes!* (Amst. 1850; 4e dr. 1879); *Hermine* (Schoonhoven 1850, 2 dln.; 4de dr.: Guldens-editie 37 en 38, 1866); *Belofte maakt schuld* (Amst. 1850); *Wonderboeken met beweegbare platen* (Amst. 1850, 3 dln.); *Blikken in het rond, naar binnen en naar boven* (Amst. 1850; 2e dr. 1852); *Tilburgsche mijmeringen* ('s Hertogenbosch 1851; 2e dr. 1861); *Tweemaal verdronken* (Amst. 1851); *Gebeden in poezy en in proza* (Amst. 1851); *De behandeling van dienstbaren*, Uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (Leiden 1852); *Feestklanken en lijdenstonen* (Schoonhoven 1852); *Een star in den nacht. Schetsen uit het laatst der XVde eeuw* ('s Hertogenbosch 1853, 2 dln., Nieuwe uitg. 1866); *Beeldspraak der natuur*, naar Chr. Scriver (Schiedam 1853); *Evangeline* (Schoonhoven 1854); *De zoon van den klepperman, eene vertelling* (Kampen 1854; 2e dr. 1856); *Een woord over kunst en romantiek* (Kampen 1856); *Fantasmagoriën* (Schoonhoven 1855); *Wat is de winter voor armen en rijken*? ('s Hertogenbosch 1855, 1e-3e dr.); *Moeders A.B.C.-boekje* (Amst. 1856; 2e dr. 1882); *Tabitha, Armoede en weldadigheid* (Amst. 1856, 2 dln.); *Dr. Martin Luther, de Hervormer*. Uit het Duitsch van prof. Heinrich Gelzer (Amst. 1856); *De dertiende, een familieroman* (Schoonhoven 1857, 3 dln.); *Tijd en toekomst in het licht van geloof en hoop. Losse bladen* (Haarlem 1857); *De steen der wijzen* (Arnhem 1857); *Wat Parijs mij te zien en te denken gaf* (Haarlem 1859); *Onze ontwikkeling of de macht der eerste indrukken* (Amst. 1861-62; 4e dr. 1870); *Raadgevingen aan jeugdige onderwijzeressen, inzonderheid der bewaarscholen*. Naar het Fransch van M.P. Carpentier (Haarlem 1862); *Johan Steven v. Calcar. Historische novelle uit de* 16*e eeuw* (Amst. 1862. Eerst opgenomen in *Nederland* 1861); *Handleiding voor onderwijzeressen, inzonderheid der bewaarscholen*. Naar het Fransch van Marie Pape - Carpentier. Haarlem 1862, 1e-2e dr.); *De vrouwen in de gevangenis*. Naar het Engelsch (1863, 2 dln.); *De hoop der toekomst. Maandblad aan de opvoeding der jeugd gewijd* (Amst. 1863-65); *De kleine Papierwerkers* (Amst. 1863; 3e dr. 1866); *Het feest te Wolfhezen* 14 *Juli* 1864 ('s Gravenhage 1864); *De Fröbel'sche Kartonwerkers* (Amst. 1864, 2e dr. 1866); *De werkman thuis*. Naar het Engelsch (1864); *Een blad van den Kerstboom. Aan allen, dien het*

heil der jeugd ter harte gaat (Amst. 1864); *Wat is noodig*? *Eene vraag over vrouwelijke opvoeding* (Amst. 1864); *Aan de geachte leden der Vereeniging voor het Nederlandsch opvoedingshuis* (1866); *Kinderen der eeuw* (Arnhem 1872-73, 3 dln.); *De dubbele roeping der vrouw. Eene prijsvraag beantwoord* (Arnhem 1873); *Fröbel's methode tot natuurlijke en harmonische ontwikkeling van lichaam en geest. Een boek voor moeders* (den Haag 1875, 7e dr. 1905); *Uit het leven voor het leven* (Haarlem 1874-76, 2 Jrg. Nieuwe titeldr. 1878); *Gevleugelde zaden. Ideeën van beroemde denkers* (Nijmegen 1876, 2e dr. 1877); *Sophia Frederika Mathilda*; *Koningin der Nederlanden, als vorstin en moeder geschetst voor hare landgenooten* (Haarlem 1877), *Eigen meester blijven* (Haarlem 1878); *Op stille paden. Aan de nagedachtenis van mijne moeder* (den Haag 1878); *Frederik Fröbel. Hoe hij opvoeder werd en wat de kinderwereld hem openbaarde* ('s Gravenhage 1879, 2e dr. 1910; duitsche vert. Langensalza 1882; italiaansche vert. Rome 1900); *Op de grenzen van twee werelden. Onderzoek en ervaring op het gebied van het hoogere leven* (1877-1904). 29 jrg.; *Levenswoorden uit Elise van Calcar's Maandwerk 'Op de grenzen van twee werelden'* (Amst. z.j.); *Dood is leven. Bloemlezing uit de geschriften van mevr. E. van Calcar* (Zalt-Bommel 1912); *Maakt de kinderen gelukkig* (Maassluis 1880, 6e dr. 1912; fransche vert. Parijs 1882); *Het eerste kerstfeest* (den Haag 1880); *De jonge werkman* (Leiden 1881, 4 dln., 2e dr. 1894); *Emanuel Swedenborg de ziener* (Leiden 1882); *Hoe ik door ervaring tot overtuiging kwam* (den Haag 1885, 3e dr. 1909); *Gelukkig, ofschoon getrouwd*. Naar het Engelsch (Haarlem 1886); *De Eedgenooten. Historische roman uit de* 16*e eeuw* ('s Gravenhage 1888, 2 dln.); *Wat is er voor en wat is er tegen de leer der reïncarnatie aan te voeren*? (s Gravenhage 1889); *Over het graf. Brief aan Dr. Abr. Kuyper* (den Haag 1889); *De tweede Pinksterdag, roman uit het dagelijksch leven* ('s Gravenhage 1891, 2 dln.); *Twee strijders, die elkander niet bereiken kunnen* (den Haag 1891); *Vruchten van het gezaaide* ('s Gravenhage 1892, 3 dln.); *De vrouwen aan het werk voor sociale hervorming* (den Haag 1893); *Bertha van Marenholz, eene groote kindervriendin herdacht. De beteekenis van haar arbeid voor de opvoeding in huis en school* (Maassluis 1893); *Bijbelsche schetsen voor het huisgezin. Handleiding tot de zedelijke en godsdienstige opvoeding der jeugd* ('s Gravenhage 1893-95); *De kleine knutselaar* (Leiden 1894, 2e dr. 1895); *Levensmagnetisme en zijne verschijnselen naar W. Gregory* (Leiden 1897); *Kindertuin en moederschool* ('s Gravenhage 1898); *De Nationale Tentoonstelling van vrouwenarbeid met hare congressen* ('s Gravenhage 1898); *Stainton Mozes, de geestelijke opvoeder* ('s Gravenhage 1898); *Eene ziel in het louteringsvuur*. Naar het Engelsch van Fl. Marryat ('s Gravenhage 1899); *Het jonge leven. Hoe het te kweeken en te beschermen* (Leiden 1904, Nieuwe uitg. 1905).

Voorts verschillende bijdragen in tijdschriften en couranten, waarvan eene volledige opgave voorkomt in de Bibliographie in het te noemen werk van Sikemeier.

Haar portret is gelithografeerd door A.J. Ehnle en door Tresling, en in brons gesneden door Walter.

Zie: J.H. Sikemeier, *Elise van Calcar - Schiotling. Haar leven en omgeving. Haar Arbeid. Haar geestesrichting*. M. pl., portr. en facss. (Haarlem 1921); J.A. Wolters, *Mevr. E.C.F. van Calcar - Schiotling* in *Levensberichten van de Maatschappij d. Ned. Letterk.* (1904-05) 121; Cd. Busken Huet, *Mevr. E. van Calcar* in *Nederland*

(1880) en *Litterarische fantasiën en kritieken* XI, 69; *Eigen Haard* (1892) 745; J.Ch. Blok in *Leeskabinet* (1893) I, 81; M.J. Brusse, *Elise van Calcar. Bij haar 75en verjaardag.* M. afbb. in *Elsevier* XIV (1897), 518; K.H.E. de Jong, *Ter nagedachtenis van mevr. Elise van Calcar* in *Op de grenzen van twee werelden* (1904) 28e jrg.; Geertruida Carelsen (d.i. Mej. A.G. de Leeuw) *E.v.C.* (1822-1904). M. portr. in *Amst. Weekblad* (18 Nov. 1922); G. Kalff in *Vragen des tijds.* 48e jrg. (1922-23) I, 257-275; Joha. W.A. Naber in *De Vrouw en haar huis* XVII (1922-23), 5-10; L. Knappert, *Een rijk vrouwenleven* in *Leven en werken* (1923) 34-48; F. van Gheel Gildemeester, *Elise van Calcar en haar tijd* in *Stemmen voor waarheid en vrede* (1924), 493; W. W(ynaendts F(rancken)-D(yserinck) in *De Vrijheid* 1e jrg. (22 Febr., 1 en 8 Maart 1922); H.J. Schimmel, *Blikken in de werkelijkheid* II. (Bespreking van de werken: Blikken in het rond, naar binnen en naar boven. - Tilburgsche mijmeringen. - Hermine) in *De Gids* (1853) II, 27-62.

Hoogeveen

[Callenbach, Cornelis Carel]

CALLENBACH (Cornelis Carel), geb. te Amsterdam 28 Jan. 1803, overl. (te Elburg?) 25 Oct. 1873. Hij studeerde te Amsterdam en te Leiden in de godgeleerdheid en werd predikant te Kortenhoef 13 Nov. 1825, te Nijkerk 13 Juli 1828 en te Elburg 17 Febr. 1861; emeritus 1 Juli 1867. Zijne geschriften, meest leerredenen, zijn veelal te Nijkerk uitgegeven en blijkens verscheidene herdrukken zeer geliefd. In het hieronder genoemde woordenboek van de Bie en Loosjes zijn de titels van zijne werken bijeengebracht. Ook schreef hij in den *Volksalmanak voor tijd en eeuwigheid* onder redactie van O.G. Heldring (Arnh. 1851), en een ‘woord vooraf’ in de uitgave van de geloofsbelijdenis, Nijkerk 1857, enz.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918 II, 8-10; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 125, 145, (1908) Bijl. 126.

Knipscheer

[Callenfels, Godefridus Wilhelmus]

CALLENFELS (Godefridus Wilhelmus), geb. 12 Febr. 1755 te Cats (N.-Beveland), overl. 19 Oct. 1822 te Sluis, zoon van Ds. Godefridus C. en Antonia Johanna Boom, studeerde te Utrecht en promoveerde daar 7 April 1778 tot doctor in de geneeskunde op een proefschrift *De fabrica et actione ventriculi.* Hij vestigde zich als geneesheer te Sluis en huwde daar Johanna Vincentia van Dortmont. In 1785 werd hij burgemeester en rentmeester der grafelijke domeinen. Ondanks zijn Oranjegezindheid is hij na 1794 nog korten tijd in het bestuur der stad Sluis geweest. In 1814 werd hij wederom burgemeester tot zijn overlijden en was ook plaatsvervangend vrederechter.

Hij schreef een met goud bekroonde *Verhandeling over de ware oorzaken en kenteekenen van de Najaarskoortsen in de Garnizoensplaatsen in Staats-Vlaanderen en de beste behoed- en geneesmiddelen* (Middelb. 1784). In de *Verhandelingen der natuur- en geneeskundige correspondentiesocieteit te 's-Gravenhage* schreef hij sinds 1783 belangrijke artikelen over de weersgesteldheid en heerschende ziekten in Staats-Vlaanderen met vele bijzonderheden nopens de staatkundige gebeurtenissen, verplaatsing van krijgsvolk met statistische overzichten.

Zie voor de genealogie dezer in den hervormingstijd uit de Palts naar de Nederlanden uitgeweken familie: Janssen en van Dale, *Bijdragen Zeeuwsch-Vlaanderen* III, 306.

Mulder

[Callenfels, Hendrik Antonie]

CALLENFELS (Hendrik Antonie), geb. 16 Jan. 1791 te Sluis, overl. 24 Jan. 1860 te Oostburg, zoon van den voorgaande, studeerde te Leiden, promoveerde 17 Juni 1815 tot doctor in de genees-, heelen verloskunde, vestigde zich eerst te Schoondijke en in 1816 te Oostburg. Van 1819 tot zijn dood was hij schoolopziener. Van 1821-1846 was hij burgemeester van Oostburg, in welke functie hij zich, vooral in 1830-31 zeer verdienstelijk heeft gemaakt. Hij was in 1817 gehuwd met J o h a n n a S a r a A l b e r t i n a R i s s e e u w.

Van zijn hand zijn vele bijdragen verschenen in *Zeeuwsche Volksalmanak* en in het jaarboekje *Zeeland*. Hij schreef ook de artikelen over Zeeuwsch-Vlaanderen in het *Aardrijkskundig Woordenboek* van v a n d e r A a van dl. III af.

Zie: zijn levensschets door H.Q. J a n s s e n in de *Bijdragen Zeeuwsch-Vlaanderen* V, 283; N a g t g l a s , *Levensber. v. Zeeuwen*, 98 v.

Mulder

[Callenfels, Michiel Hendrik]

CALLENFELS (Michiel Hendrik) was van 1735-1762 boekdrukker te Middelburg. Hij verkreeg met zijn broeder A d a m L a u r e n s en twee andere boekdrukkers in 1758 octrooi tot het uitgeven eener *Middelburgsche Courant*, welke van 26 April 1758 af is verschenen. Van 1762-1780 werd de uitgaaf voortgezet door J o h a n n e s J a c o b u s C. zoon van Adam Laurens.

Zie: H.P. A b r a h a m s , *De Middelburgsche Courant*, 1758-1874 ('s Grav. 1898).

Mulder

[Calraet, Abraham van]

CALRAET (Abraham v a n), zoon van Pieter Jz. v.C. (kol. 269) ged. te Dordrecht 12 Oct. 1642, overl. aldaar 11 Juni 1722. Hij was 7 Juli 1680 gehuwd met A n n a B i s s c h o p , een dochter van den schilder C o r n e l i s B i s s c h o p , die in de beroemde herberg de Pauw woonde. Ook A b r a h a m was schilder en leerde de kunst bij de gebroeders H u p p e . Hij schilderde o.a. vruchtenstukken of fruitages, zooals blijkt uit het testament zijner moeder (1693), waarbij zij elf schilderijen aan haar kleinzoon M i c h i e l v a n C a l r a e t vermaakte, waaronder een fruytagie van A b r a h a m C a l r a e t . Verschillende fruitages gemerkt A.C. zijn later aan A e l b e r t C u y p toegeschreven. C a l r a e t hielp ook zijn vader bij het beeldsnijden. Van zijn hand is het snijwerk aan het orgel in de Groote kerk te Dordrecht, dat in 1671 gebouwd werd.

Zie over de familie v.C.: de bekende kunstenaarswoordenboeken; *Kunstchronik* 1913-14, 93; *Oud- Holland* VII, 1889, 304; 1925 ... *Künstler-Inventare* van A. B r e d i u s , V, 307-320 en archivalia.

van Dalen

[Calraet, Barend van]

CALRAET (Barend v a n), zoon van Pieter Jz. v.C. (kol. 269) ged. te Dordrecht 16 Aug. 1649, overl. aldaar 9 Febr. 1737. Hij leerde de schilderkunst eerst bij zijn ouderen broeder Abraham, daarna bij A e l b e r t C u y p , wiens manier hij eerst volgde; maar later ging hij een anderen weg, door als S a f t l e v e n rijngezichten te schilderen. Ook maakte hij portretten. Van zijn schilderijen vindt men er enkele in

het buitenland, en op het Gemeentearchief te Dordrecht berust een fraai portret van zijn hand van Matthijs Balen, beschrijver van Dordrecht, gesigneerd B.v. Kalraet fecit. Hij trouwde 16 Juni 1697 met Hermina van der Sluys van Aardenburg. Zijn eenige dochter (alle andere kinderen stierven jong), Agnieta Anna, ged. 23 April 1698, overl. 25 Mei 1739, vermaakte haar nalatenschap aan de familie harer moeder en Ds. J. van Meurs.

Zijn portret geteekend B. Calraet kwam voor in de verzameling Jan Bleuland, Utrecht.

Zie de bronnen bij A.v.C.

van Dalen

[Calraet, Hendrik van]

CALRAET (Hendrik van), zoon van Pieter Jz. v.C. (die volgt), ged. te Dordrecht 27 April 1646, overl. aldaar 24 Sept. 1686. Hij was ook beeldsnijder. Uit zijn huwelijk 7 Mei 1679 met Catharina Macary (Macaly) werd 8 Oct. 1679 een zoon Michiel van Calraet geboren, die evenals zijn vader en grootvader het vak van beeldsnijden uitoefende, en in 1738 het eikenhouten model voor het koperen koorhek in de Groote kerk te Dordrecht sneed.

Zie de bronnen bij A.v.C.

van Dalen

[Calraet, Johannes van]

CALRAET (Johannes van), zoon van Pieter Jz. v.C. (die volgt), ged. te Dordrecht 1 Dec. 1644, ongehuwd overl. aldaar 5 Oct. 1706. Hij was evenals zijn vader beeldsnijder. Werk van zijn hand is niet bekend.

Zie bronnen bij A.v.C.

van Dalen

[Calraet, Pieter Jansz. van]

CALRAET (Pieter Jansz. van), de naam wordt ook geschreven Calra, Kalraet enz. met en zonder van, geb. te Utrecht vóór 1620, overl. te Dordrecht April 1681. Hij was van beroep beeldsnijder. Den 9. Sept. 1640 trouwde hij te Dordrecht met Agnita van Patero (Patro, Padero, Paderode enz.) wed. van Gerrit Michielsz. Uit dit huwelijk werden, behalve de afzonderlijk genoemde Abraham, Johannes, Hendrik en Barend nog geboren: Maria, ged. Oct. 1647, ongeh. overl. Nov. 1727, Catharina, ged. 13 Maart 1651, stierf jong, Pieter, slechts vermeld als schilder in 1693, toen 18 April zijn kind begraven werd, Dirk, verder onbekend, en Catharina, ged. 9 Maart 1657, trouwde in 1696 met Jan Jansz. Schot, verver, en overleed 9 Sept. 1725. De weduwe van Pieter van Calraet woonde in het huis de Posthoorn in de Wijnstraat te Dordrecht, en haar kinderen woonden bij haar in. In haar nalatenschap werden circa 200 schilderijen gevonden, zoo van haar zoons, als van andere kunstenaars, o.m. verscheidene copieën naar Albert Cuyp.

Zie de bronnen bij A.v.C.

van Dalen

[Camerlingh, Joannes]

CAMERLINGH (Joannes), geb. te Ruinen 21 Dec. 1692, overl. te Steenwijkerwold 29 Dec. 1757. Zijn vader, Johannes Camerlingh, was predikant te Ruinen, en stierf 25 Juli 1707. Zijn moeder was Werma Margaretha Aalsen. Hij studeerde te Harderwijk en te Leiden in de godgeleerdheid en werd 18 April 1723 predikant te Steenwijkerwold, waar hij arbeidde tot zijn dood. Drie gedachtenisredevoeringen zijn over hem gehouden. Hij schreef: *De schuldigen plicht van gehoorzaamheid van Gods wegen, ter gelegenheid van de Liberale gifte*, twee leerredenen, (Amst. 1748).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. v. Protest. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 10.

Knipscheer

[Camerling, Mr. Daniel Jacobus Canter]

CAMERLING (Mr. Daniel Jacobus Canter), zoon van Mr. Daniel Jan Camerling, raad in de vroedschap en burgemeester van Haarlem en directeur van de Hollandsche Maatschappij van wetenschappen, en van Magdalena Adriana Canter Visscher. Hij werd geb. te Haarlem 21 Sept. 1754, overl. ald. 24 Oct. 1816. Hij werd 24 Mei 1780 raad in de vroedschap der stad Haarlem. De zaak der Patriotten toegedaan, stond hij in 1784 aan het hoofd eener vrije compagnie en werd in 1787 tot lid van de Commissie ter defensie van de provincie Holland en de stad Utrecht benoemd, in welke hoedanigheid hij een werkzaam aandeel had in het aanhouden der Prinses van Oranje te Goejanverwellesluis. Bij de omwenteling van 1787 van zijn ambt ontzet, bleef hij echter te Haarlem wonen, en werd na de verandering van staatszaken in 1795 lid der

municipaliteit en in 1796 schout. In 1804 werd hij tot directeur der Bataafsche Maatschappij van wetenschappen gekozen. Na de omwenteling van 1814 werd hij president van de rechtbank van eersten aanleg in Haarlem, hetgeen hij bleef tot zijn dood.

Hij was in 1790 gehuwd met Maria Heshuijzen en had zeven dochters, waarvan vier ongehuwd overleden zijn en de anderen: Magdalena Adriana Elisabeth Canter Camerling getrouwd is in 1804 met Jacob Constantijn Helmolt; Maria Jacoba gehuwd in 1821 met jhr. Louis Jacques Quarles van Ufford, wethouder der stad Haarlem, en Johanna Adolphina, in 1827 getrouwd met jhr. Gaspard Philippe Charles van Breugel, ontvanger der belastingen te Haarlem.

Zijn portret is gegraveerd door J. Kobell Sr. en A. Hulk, een gegraveerd portret door Reinier Vinkeles komt voor in *Vaderl. Hist. ten vervolge op Wagenaar* XIV, 358.

Zie: *Vaderl. Hist. ten vervolge op Wagenaar* VIII, 255, XIV 358, XV 21, 181, 213, 372, XVII 258, XX 388, XXVIII, 197; *Algem. Konst- en Letterbode* (1804) I, 435.

Rosenstein

[Camhout, Johannes]

CAMHOUT (Johannes), geb. te Vlissingen 5 Mrt. 1739, zoon van Marinus C. en Anna Stellenaer, overl. ongehuwd te Middelburg 21 Nov. 1797, was een bekwaam beeldhouwer. Hij vervaardigde o.a. de tropheeën aan den nieuwen zijgevel van het stadhuis te Middelburg, in 1780-1784 door C. Kayser gebouwd, het monument voor D.O. Barwell, omgekomen bij het vergaan van ‘De Woestduin’ (1779) in de St. Jacobskerk te Vlissingen, een gedenkteeken voor Mr. Is. Snouck Hurgronje in de kerk te Heinkenszand (1767) en een soortgelijk kunstwerk voor Gregory in de thans afgebroken Luthersche, vroeger Schotsche kerk te Veere.

Zie: *Zelandia Illustrata* I, 543 en II, 102.

Mulder

[Camp, Henri François Guillaume Nicolas]

CAMP (Henri François Guillaume Nicolas), geb. te Bergen in Henegouwen 6 Dec. 1821, overl. te 's Gravenhage 24 Nov. 1875, studeerde van Jan. 1843 tot Juli 1846 aan de Koninklijke academie te Delft en behaalde in laatstgenoemde maand het diploma van burgerlijk ingenieur. Bij dit examen werd tevens uitgemaakt, wie bij den waterstaat zouden dienen. De drie eerste nummers werden behaald door uitstekende jongelieden, J. Lebret (IV, kol. 885), J.L. Schneitter (II kol. 1289) en N.T. Michaëlis (IV, kol. 983), het vierde door een blokker, maar van wien de hoogleeraren een weinig gunstig denkbeeld hadden, het vijfde door Camp, die bijzonder goed aangeschreven stond. De kroonprins, later koning Willem III, die zich zeer veel met de academie inliet, was van een en ander op de hoogte.

Camp werd nu assistent voor het onderwijs in de waterbouwkunde en de architectuur, en bleef daarvoor te Delft wonen; zoo ontmoette de kroonprins, daar hij dikwijls de teekenzalen bezocht, hem zeer veel. Nauwelijks koning geworden, benoemde Z.M. Camp tot architect der koninklijke paleizen, hoewel er een bouwmeester dier paleizen, J.C. Boon, in functie was. Van toen af is Camp in dienst van dezen vorst geweest en heeft hij steeds en terecht, de hoogste achting en het grootste vertrouwen genoten. Op 1 Mei 1851 verhuisde hij van Delft naar 's Gravenhage, daar hij toen eenige werkzaamheden van Boon overnam.

Door W.J. Wolterbeek, secretaris van Koning Willem III voor de zaken van landbouw en nijverheid, werd namens Z.M. op 12 Oct. 1853

een brief gericht tot het bestuur van het Koninklijk instituut van ingenieurs met verzoek om met het oog op de geringe geschiktheid der woningen voor de behoeftige volksklasse, de middelen aan te geven om daarin verbetering aan te brengen. In de vergadering van dat instituut van 8 Nov. 1853 werd een commissie benoemd, bestaande uit F.W. Conrad (II, kol. 314), voorzitter, M.H. Conrad (II, kol. 328), Dr. G.J. Mulder, W.N. Rose en I. Warnsinck, ten einde hierover verslag uit te brengen. Deze commissie, wier lid M.H. Conrad middelerwijl overleed, bracht in Nov. 1854 verslag uit. Daarin werd uitvoerig vermeld het weinige, dat in dezen in het buitenland verricht was, en verder dat in 1851 eene commissie zich te Amsterdam met dit onderwerp had bezig gehouden. De vereischten voor de kleinste afmetingen, de bouwmaterialen, zorg voor licht en lucht, tegengaan van vocht, faecaliënafvoer, rioleering, en ook die voor de straten, watervoorziening en huurprijs worden behandeld, terwijl ontwerpen voor woningblokken, waaronder twee van Camp, zijn bijgevoegd. Verder zijn bij het verslag als bijlagen gevoegd verslagen over de woningtoestanden in de 4 groote steden, te Arnhem en te Delft, het laatste van de hand van Camp. Het geheel is opgenomen in de *Verhandelingen* van bovengenoemd instituut van 1854-55, blz. 50, en is ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld. Of het e nig gevolg gehad heeft, is onbekend.

Op 20 Dec. 1857 werd C. benoemd tot lid eener commissie, belast met het bouwen, meubileeren enz. van een paleis voor kroonprins Willem, die 4 Sept. d.a.v. zijn 18e jaar zou bereiken. De commissie stelde voor, het gebouw op den inspringenden hoek van het Voorhout hiervoor te bestemmen.

Bij dispositie van 27 Jan. 1858 werd door den Koning besloten, dat het toezicht, hetwelk Camp tot dien tijd had op een deel der kroonpaleizen, uitgestrekt zou worden tot alle, zoowel te 's Gravenhage als te Amsterdam. Bij deze betrekking werd hij bij dispositie van 24 Febr. 1860 nog benoemd tot administrateur dier paleizen.

Boon, die sedert 1858 geheel onder de orders van Camp diende, werd 20 Dec. 1860 met ingang van 1 Mei 1861 eervol ontslagen.

Van 11 Juni tot 7 Nov. 1862 en van 13 Mei tot 29 Sept. 1863 was Camp tevens belast met het beheer van het paleis en domein het Loo, tot tijdelijke vervanging van den administrateur J.C. van Heuven gedurende diens ziekte. Op 19 Febr. 1865 werd aan Camp de titel verleend van hofraad, belast met de intendance van de koninklijke paleizen. Op 10 Jan. 1870 werd hij met ingang van 1 Jan. te voren tegelijk benoemd tot intendant van het paleis en domein het Loo, en tot lid der hofcommissie. Op 22 Sept. 1871 verzocht hij, daar hij eene beroerte gehad had, een jaar verlof, dat hem met ingang van 1 Oct. 1871 verleend werd. Zijn dienst te 's Gravenhage en Amsterdam werd waargenomen door jhr. Mr. H.M.C. Clifford, aan het Loo door van Heuven. Bij Koninklijke dispositie van 21 Sept. 1872 werd hij met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd tot intendant van de opvoeding van prins Alexander, terwijl hij kort daarna, bij die van 31 Oct. d.a.v., eervol ontslag verkreeg als intendant van het Loo.

Toen deze prins 25 Aug. 1874 meerderjarig was geworden, werd Camp bij Koninklijke dispositie van 9 Dec. d.a.v. van genoemde betrekking ontheven, en werd hij tegelijk voor een jaar benoemd tot intendant van en belast met de leiding van het

huis van den prins. Op 3 Nov. 1875 werd deze benoeming met een jaar verlengd.

Camp werd 28 Febr. 1856 gekozen tot lid van den raad der gemeente 's Gravenhage. Met het oog op zijne vele betrekkingen nam hij als zoodanig 6 Juli 1869 ontslag.

Van 1852 tot 1869 was hij lid van het bestuur der teekenacademie te 's Gravenhage. Van Juni 1854 tot Juni 1863 was hij lid van het bestuur van het Koninklijk instituut van ingenieurs.

In Maart 1853 werd door hem met 6 andere burgerlijke ingenieurs eene circulaire verspreid, waarin hunne vakgenooten werden opgewekt tot deelneming in de oprichting eener vereeniging tot onderlingen steun en tot bevordering van de belangen dezer klasse van technici. Deze vereeniging, later verdoopt in vereeniging van Delftsche ingenieurs, werd 30 Maart 1853 opgericht en koos Camp toen tot haren voorzitter. Hij heeft veel voor haren bloei gedaan en verzocht bij zijne aftreding in Juni 1873 als bestuurslid niet meer in aanmerking te komen. Kort te voren was hem naar aanleiding van zijn 20-jarig voorzitterschap een huldeblijk aangeboden.

Hij huwde L.J.T. van der Hoop, bij wie hij een zoon en drie dochters had.

Hij schreef: *Over den bouw van den peristyle van den grooten schouwburg te Bordeaux* in *Notulen Koninklijk instituut van ingenieurs* 1848-1849, blz. 35; *Over een octrooi van A.M. Perkins voor eene wijze van vereeniging van warmwaterbuizen* in dez. *Notulen* 1851-1852, blz. 202. Voor de door dat instituut uitgegeven *Uittreksels uit vreemde tijdschriften* leverde hij eenige vertalingen.

Ramaer

[Camp, Steven]

CAMP (Steven), ged. 16 Maart 1753 te Amersfoort, overl. aldaar 31 Oct. 1812, zoon van Hendrik C. en Sophia van Goudoever, werd in 1785, door een aantal van zeshonderd vijfentwintig burgers van Amersfoort, tot een hunner geconstitueerden gekozen. Bij de omwenteling van 1787 buiten bewind geraakt, werd hij in 1795 echter weer in het stedelijk bestuur gekozen, in Juni 1798 lid van het intermediair wetgevend lichaam der Bataafsche republiek, en in 1806 van het departementaal bestuur van Utrecht. Vervolgens werd hij onder-prefect in het arrondissement Amersfoort van het departement der Zuiderzee, en vrederechter van het eerste kanton Amersfoort. Bij zijne echtgenoote Sara van Lennep liet hij twee zoons en een dochter na.

Zie: *Vaderl. Hist. ten vervolge op* Wagenaar, XI, 63, XXVIII, 319, XL, 35, XLIV, 264.

Kossmann

[Camp, Willem Frederik]

CAMP (Willem Frederik), geb. te Loga in Oost-Friesland 3 Nov. 1801 uit W.P. Camp (I, 545) en Hendrika Antonia Weber, klom op tot majoor-ingenieur. In 1830 was hij gehuwd met Eva Maria Adriana de Jonge, wed. van François Jan Jacob des Tombe en 10 Mei 1833 met Anna Jacoba, dochter van Mr. L.C. van Sonsbeek, burgemeester van Middelburg en Magdalena Fernandina Maria Verheye van Citters. Door zijn tweede huwelijk werd C. eigenaar der schorren van Rumoirt en Nicke bij Sint-Philipsland. Na in 1847 den militairen dienst te hebben verlaten werden deze schorren door hem ingedijkt, waardoor de Anna-Jacobapolder ontstond. Hij overleed op het landgoed door hem daar gesticht 7 Aug. 1879.

Hij schreef: *Nieuw metselverbandin zware muren* (Breda 1836); *Proeven omtrent het bindend vermogen van onderscheiden metselspeciën* (Vliss. 1838); *Proefnemingen ter optossing der gewigtige vraagstukken omtrent cement en kalk* (Vliss. 1838);

Bijdragen tot de krijgskunst (Vliss. 1838); *Mémoire sur la fortification etc.* (Paris 1840); *Deuxième mémoire* (Paris 1850).

Zie: Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* I, 101.

Mulder

[Campe, Jacob]

CAMPE (Jacob), geb. te Veere, overl. te Dantzig in 1547.

Zijn zoon Jacob (2) werd rentmeester van Philips II als markies van Veere, was sinds 24 Juli 1578 Gecommitteerde Raad van Zeeland vanwege Veere en zeer invloedrijk in dit gewest. Hij stierf aldaar Dec. 1585.

Diens zoon, eveneens Jacob (3) geheeten, geb. in 1573, werd als Gecomm. Raad beëedigd 19 Febr. 1598 en was politiek afgevaardigde naar de Synode te Dordrecht. Hij was in Jan. 1600 gehuwd met de 16-jarige Martha, oudste dochter van Pieter van Reigersberg en werd daardoor zwager van Hugo de Groot. Deze schreef voor haar een latijnsch grafschrift, toen in Sept. 1620 de geboorte van haar 19e kind 'haar hemelvaart werd'. C. overleed 28 Juli 1625 en werd naast zijn echtgenoote in de Nieuwekerk te Middelburg begraven. Ook zijn grafschrift is van H. de Groot. Zijn handteekening komt voor in het album van Aegidius Becius (Zeeuwsch Genootschap).

Zie: Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* I, 102.

Mulder

[Campen, Michaël Johan van]

CAMPEN (Michaël Johan van) of Kampen, geb. te Gorinchem in 1703, overl. te Haarlem 3 Sept. 1781. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, werd predikant te Ouwerkerk 6 Nov. 1729, te Molenaarsgraaf 19 Dec. 1734, te Oostzaan 17 April 1740; emeritus 5 Sept. 1765. Hij schreef: *De infantibus fidelium qui baptisandi sunt* (Leid. 1725).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Protest. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 10 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 137, (1908) Bijl. 136, (1910) Bijl. 143.

Knipscheer

[Canel, Johannes]

CANEL (Johannes), priester, doctor in de godgeleerdheid, geboren te Antwerpen 1674, opgevoed te Amsterdam, overleed te Hoorn 5 Juli 1740. Na zijne humaniora te Amsterdam werd hij aangenomen in het college der Propaganda te Rome, 8 Aug. 1694. Hij werd te Rome priester gewijd, 19 Aug. 1703, en behaalde aldaar den doctorsgraad. 1 Sept. 1703 verliet hij Rome; 17 Nov. 1703 werd hij door den provicaris Th. de Cock onder de missionarissen der hollandsche missie aangenomen en als kapelaan naar Arnhem gezonden. 27 April 1705 werd hij door den internuntius Bussi tot pastoor in Blaricum benoemd. De *Batavia Sacra* zegt slechts van hem onder Blaricum: 'Joannes Quenel qui dicitur Antverpiensis'. Geheel de missie was toen in opschudding door de suspensie van den apostolischen vicaris Petrus Codde, die zich met zijn aanhang niet aan den Paus wilde onderwerpen. J.B. Plasmans, pastoor te Blaricum (niet in *Bat. Sacra* genoemd), was door toedoen der Jansenisten 1704 verbannen door de Staten. Canel werkte even ijverig als zijn voorganger om Blaricum en omstreken te behouden voor het pauselijk gezag. Ook hij werd Dec.

1709 door een banvonnis der Staten getroffen en kon niet meer naar Blaricum weerkeeren. 1710 werd hij door den internuntius Bussi te Hoorn benoemd in de statie 't Nieuwe Noord, waar hij verbleef tot zijn dood.

Zie: *Archief aartsb. Utrecht* I, 413-14, II, 151, IX, 289, XIX, 314; *Bijdr. bisdom Haarlem* XVII, 190.

Fruytier

[Canin, Jan]

CANIN (Jan), geboren, volgens eigen verklaring van 27 Oct. 1574, toen hij zeide veertig jaren te zijn, in 1534 te Gent, waar hij

boekdrukker was. In 1573 reeds woonde hij te Dordrecht, waar hij 28 Juni tot ouderling der Gereformeerde gemeente werd gekozen. Zijn eerste vrouw heette Elizabeth, die hem in Nov. 1574 nog een dochter Sara schonk. In 1583 hertrouwde hij met Dyrcxken Fransdr., wed. van Jan Bronckhorst, diaken der gemeente. Uit zijn eerste huwelijk had hij verscheidene kinderen, als: Jan Jansz Canin de Jonge, gehuwd te Dordrecht met Adriaentgen Pauwelsdr. in 1583; Abraham Jansz. Canin, geh. met Nelcken de Swerte; Isaac Jansz. Canin, geh. met Janneken, wiens zoon Samuel predikant te Abbenbroek werd; Jacob Jansz. Canin, geh. met Sara Verhagen.

Al deze personen waren boekdrukkers. Jacob Canin had een geschil met Jean François Petit over de gravures van de graven en gouverneurs van Holland dienende tot de groote *Francoys- Hollandsche Cronycke*.

Voorts wordt nog vermeld een dochter Lebuina Jansdr. Canin, geh. met Maximiliaan Bouman, chirurgijn van Veere.

Doordat Jan Canin, 1580, op aansporing van Ds. Hermanus Herberts, *Het Wonderboeck* van David Joris drukte, werd hij beschuldigd van Davidjoristerij, maar in 1591 gaf hij uit de verklaring van den Heidelbergschen Cathechismus, door Ds. Hendrik van den Corput uit het latijn van Ds. Jeremias Bastingius vertaald.

Hij bezorgde in 1577 een der beste uitgaven van Marnix' *Bijencorf*, maar raakte in 1597 weer verdacht wegens het drukken en uitgeven van den Biestkensbijbel.

Als drukkersmerk gebruikte hij in 1587 een staanden leeuw met opengeslagen boek in de voorpooten, in ovaal, met omschrift *siet de Leeuw vvt den geslachte Juda, de Wortel Davids heeft overwonnen Ap.* 5, later een dordtsch wapenschild in tuin.

van Dalen

[Canne, Coert Daniël]

CANNE (Coert Daniël), geb. te Kuinre omstr. 1798, overl. te Haarlem 17 Jan. 1847. Hij werd predikant te Nederhorst den Berg 5 Sept. 1824 (bevestigd door zijn vader D. Canne, predikant te Tzummarum), en te Castricum (en Heemskerk 11 Mei 1828; om gezondheidsredenen emeritus 5 Juli 1846. Hij was medewerker aan de *Godgeleerde Bijdragen*, en schreef: *Opwekking tot vertrouwen op God* (Amst. 1830).

Zijn portret is gelithografeerd door J.P. Berghaus.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Protest. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 17 v.; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl. 125, 132.

Knipscheer

[Cannegieter, Hendrik]

CANNEGIETER (Hendrik), geb. te Winschoten in 1816, overl. te 't Zandt 19 Aug. 1891, zoon van Hendrik Cannegieter en Johanna Jacoba Pierson (zie dl. III, kol. 203). Hij studeerde in de godgeleerdheid te Groningen, en werd predikant te Schingen (en Slappeterp) 8 Maart 1840, te Metslawier (en Nijewier) 11 Juli 1847, te Wolsum (en Westhem) 10 April 1859, te 't Zandt 9 Dec. 1860.

Hij schreef: *Geschiedkundige herinneringen aan Hallum* in *Friesche Volksalmanak* 1851 en 1852.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Protest. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 18; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 169, 192, (1914) Bijl. 177.

Knipscheer

[Cannegieter, Hendrik Gerrit]

CANNEGIETER (Hendrik Gerrit), geb. te Parrega 15 Sept. 1804, overl. te Ternaard 1 Aug. 1866, zoon van Hermannus Cannegieter H. Gz., predikant te Parrega. Hij studeerde te

Groningen in de godgeleerdheid, werd predikant te Hemelum 11 Nov. 1827 en te Ternaard 7 Oct. 1849.

Hij schreef: *Het klooster Foswerd in Friesche Volksalmanak* (1846).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Protest. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 18; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 157, 179, 186.

Knipscheer

[Canoy, Bernard Joseph]

CANOY (Bernard Joseph), geb. te Steijl bij Tegelen 12 Januari 1763, aldaar overl. 24 November 1853, zoon van Bartholomeus en Hendrina Maria van Aerssen, studeerde aanvankelijk in de medicijnen te Düsseldorf, trad later in het klooster en werd regulier kanunnik in de abdij van Wissel. Hij was 31 Aug. 1802 met den deken Heinrich Gerard Poell en de kanunniken Frans Joseph Neuhaus uit Gulich, Frans van Gemert uit Neerloon en Reiner van Düren uit Herpen tegenwoordig bij de opheffing van het kanunnikaat, vestigde zich daarna bij zijne zuster te Steijl en bediende aldaar de kapel, toegewijd aan Sint Rochus. Hij was zeer bemind; de armen vonden altijd hulp in zijne geneeskundige wetenschap, om hunne ziekten te genezen.

Zie: Familiepapieren Canoy; Robert Scholten, *Beiträge zur Geschichte von Wissel und Grieth*, 90-91; G. Peters, *Chronologische beschrijving van Tegelen, benevens aanteekeningen over Belfeld en Steijl*, 57.

Verzijl

[Canters, Wilhelmus Mathias]

CANTERS (Wilhelmus Mathias), geb. te Venlo 8 Maart 1759, overl. te St. Agatha bij Cuijck 19 Januari 1850, zoon van Petrus Franciscus en van Barbara Theunissen, trad te Venlo 7 Januari 1783 in het Kruisheerenklooster, werd aldaar gekleed 10 Februari 1783 en geprofest 10 Februari 1784. Na de suppressie van het klooster te Venlo in 1797, nam hij zijn verblijf in het Kruisheerenklooster te Bruggen (Pr.) bij Roermond, dat daarna ook gesupprimeerd is. Na verder eenige jaren het rectoraat der latijnsche school te Grave waargenomen te hebben, werd hij in September 1803 in het klooster te St. Agatha ingelijfd, waar hij in den ouderdom van 90 jaren, 10 maanden en 11 dagen overleed.

Zie: *Maasgouw* 1897, 31; Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch* III, 78; *Familiechroniekje Theunissen - Canters* in bezit van Frans Boermans te Venlo; *Chroniek van Pastoor J.C. van Postel*, 151, 181.

Verzijl

[Cantzius, Johannes]

CANTZIUS, (Johannes), geb. 1640 te Mijnsheerenland van Moerkerken, waar zijn vader sedert 1635 predikant was, overl. te Dordrecht 25 Mei 1713, was de zoon van Ds. Wijnandus Cantzius van Zutphen (gest. 1659) en Margaretha van Riet. Hij bezocht de Illustre school te Dordrecht, en droeg in 1662 zijn theses op aan de regeerders van Dordrecht, waarvoor hij een vereering van 30 £ ontving. Daarna vindt men hem als candidaat in de theologie sedert 12 April 1663 te Leiden ingeschreven. In 1667 werd hij predikant te Piershil, in 1679 te Oud-Beierland en in 1681 te Dordrecht, waar hij tot zijn dood het predikambt vervulde. Uit zijn huwelijk met Dina Liens, Nov. 1667, werden vier zonen geboren, n.l. Hendrik geb. 27

Nov. 1686 naar O.-Indië vertrokken; Wijnandus, geb. 1665, overl. te Zierikzee in 1749; Pieter, geb. 1677, student in de philosophie te Leiden, 10 Sept. 1697; Johannes (Petrus), geb. 1678, student 18 Sept. 1702, overl. 1706 te Dordrecht. In het testament van Ds. Johannes komen slechts de zonen Hendrik, Wijnand en Pieter voor, benevens de dochters Mara of Dina Maria, Margarita Cornelia, geh. met

G e r a r d   d e   H a a n , en H e n d r i c a   A n t o n i a , geh. met A d a m   v a n   T i e l .
De J o h a n n e s   C a n t z i u s , door S c h o t e l genoemd als een zoon, predikant te Amsterdam en aldaar overl. in 1742, kan geen zoon van den dordtschen predikant geweest zijn, daar hij in het testament niet vermeld wordt. Hij was waarschijnlijk een zoon van P e t r u s   C a n t z i u s , broeder van J o h a n n e s .
Zie: S c h o t e l , *Kerk. Dordr.* II, 11-13; Archivalia.
van Dalen

[Capaccini, Fr.]

CAPACCINI (Fr.), geb. te Rome 14 Aug. 1784, overl. aldaar 15 Juni 1845, was een der bekwaamste diplomaten, welke de H. Stoel hier ooit heeft gehad. Bovendien ‘een man, breed van opvatting en loyaal van inborst’, zooals het onverdacht getuigenis van den gezant te Rome Reinhold luidde. Hij kwam uit de school van Consalvi en was diens rechterhand geweest. Oorzaak, waarom C. in 1828, op verlangen van Willem I, als zaakgelastigde maar ditmaal nog zonder diplomatiek karakter, naar de Nederlanden kwam, was om aan de uitvoering mede te werken van het pas gesloten Concordaat. Geen der bezwaren, aan dit Concordaat verbonden, kon hem verborgen zijn, want met de Celles had hij te voren in Rome aan de onderhandelingen betreffende het verdrag deelgenomen. 1 Oct. 1828 kwam C. in Brussel aan. Gewichtige zaken wachtten hem daar: ten eerste moest de positie van mgr. d e   M é a n , aartsbisschop van Mechelen, dien Willem I toen van dien post wilde verwijderd zien, geregeld worden. Verder diende er naar een oplossing te worden gezocht omtrent allerlei netelige vraagstukken, met het Concordaat in verband staande, zooals: de keuze der bisschoppen; het onderwijs op de klein-seminaries in betrekking tot het door Willem I opgerichte ‘collegium philosophicum’; de houding, welke men tegenover de Jansenisten had in te nemen; het koninklijk placet op bullen van den paus. Allengs slaagde C. erin een uitweg te vinden voor de meeste van deze vraagstukken. Zoo werden met toestemming der Regeering in Jan. 1829 drie bisschoppen benoemd voor de Zuidelijke Nederlanden. Toen na den dood van Leo XII (10 Febr. 1829) een nieuwe Paus in den persoon van Pius VIII was verkozen, werden de onderhandelingen, welke door dit sterfgeval waren onderbroken, aanstonds hervat. Op verlangen van Willem I was onderwijl C. door Pius VIII tot apostolisch internuntius benoemd, de eerste, die als zoodanig bij de nederlandsche regeering werd aangesteld. Tevens bestuurde hij als vice-superior de hollandsche zending. Thans wist C. te verkrijgen, dat de studie der toekomstige priesters aan het ‘collegium philosophicum’ - die ergernis voor de Katholieken! - ‘facultatief’ werd verklaard, wat feitelijk met een opheffing gelijk stond, welke echter eerst onder den druk der belgische revolutie in 1830 is gevolgd. Na het Kon. Besl. van 2 Oct. 1829 konden ook wederom de klein-seminaries geopend worden. Verder bleef mgr. de Méan niet slechts te Mechelen gehandhaafd, maar deze wist door hervorming van zijn aartsbisschoppelijk seminarie een gunstiger stemming bij Willem I te verwekken. Daarentegen leden de onderhandelingen over de nieuwe bisdommen schipbreuk, daar de regeering het benoemen der kanunniken aan zich wilde trekken. Na het uitbreken van den belgischen opstand ging C. op verzoek van den Prins van Oranje met dezen naar Antwerpen, om aldaar het koninklijk gezag te steunen; later werkte hij mede, om Noord-Brabant en Limburg voor het koninkrijk Nederland te behouden. Zijn loopbaan als internuntius besloot hij met op verzoek van

den Prins van Oranje zijn bemiddeling te verleenen tot het dadelijk aanstellen van een bisschop, zoowel te Brugge als te 's Hertogenbosch, een maatregel, welke beoogde de gemoederen te bedaren in West-Vlaanderen en in Noord-Brabant.

Tien jaar later, in 1841 zien wij hem voor eenige maanden nogmaals in Nederland terug. Hij bekleedde toen in Rome den aanzienlijken post van onder-secretaris van Staat. Nog altijd bleef het Concordaat van 1828 onuitgevoerd, en den nieuwen souverein, Willem II, verdroot dit talmen ten zeerste. Daar het Concordaat echter op heftig verzet stuitte van de Protestanten, terwijl ook het aantal Katholieken, dat daarvoor zich huiverig betoonde, niet gering was, besloot de toenmalige Paus, Gregorius XVI, die zelf als kardinaal Cappellari met C. een ruim aandeel had gehad in de voorbereidingen van dat verdrag, zijn vroegeren raadsman naar de Nederlanden af te vaardigen. 19 Mei 1841 verscheen C. in den Haag, thans als buitengewoon gezant van Z.H. en gevolmachtigd minister, tevens zijn voorganger, mgr. Antonucci, vervangende. Bij Koninklijk Besluit werd hij 27 Mei in deze hoedanigheden erkend. Bij de onderhandelingen bleek al spoedig, dat van een invoering van het Concordaat vooreerst geen sprake kon zijn. In plaats van diocesaan-bisschoppen zouden er dus in Noord-Brabant, Limburg en Luxemburg voorloopig apostolische vicarissen aangesteld worden, die tevens het bisschoppelijk karakter verkregen. Aldus is geschied; daarmede had C. zijn taak hier te lande volbracht, en keerde in het najaar van 1841 voor goed naar Italië terug.

Zijn portret is gelithografeerd door Pinati.

Zie: Albers, *Gesch. van het herstel der Hiërarchie*; Goulmy, *Hiërarchie en Wetboek*; Wetzer en Welte, *Kirchenlexicon* II, kol. 1879.

Hensen

[Capito, Johannes]

CAPITO (Johannes) was naar zijn eigen getuigenis afkomstig uit Nederwezel in het land van Kleef. In 1568 wordt hij predikant te Breda genoemd. 20 Oct. 1573 trouwt te Frankenthal in de Palts, het bekende centrum van vluchtelingen uit de Nederlanden, een Jan Capito van Nederwesel met zekere Cornelia Beckers 'mr. Jan Monts swagerinne'. Zijn deze en onze Capito identiek geweest? Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor. Want Jan Mont is wel de latere predikant van Brugge geweest, en sedert Sept. 1579 treffen wij ook Capito als voorganger der Gereformeerde kerk in deze stad aan. Ik veronderstel dus, dat hij, uit Breda de wijk genomen hebbend om de toenmalige tijdsomstandigheden, naar de Palts getrokken is. Maar uiterlijk in den herfst van 1579 moet zijn verblijf daar geëindigd zijn. Als gezegd is hij in September van dat jaar te Brugge - waar hij op de St. Jansplaats gewoond heeft - predikant geworden. En dan wel de voornaamste onder zijn collega's: bij verschillende gelegenheden zien wij hem de eerste rol spelen. Ook bij het verzet tegen de politiek van den Prins, dat in het begin der jaren tachtig te Brugge opkwam - evenals dat onder Dathenus destijds te Gent geschiedde - trad hij op den voorgrond. De moeilijkheden, die hij zich daardoor op den hals heeft gehaald, zijn niet de eenige geweest, die hij te doorleven had. Een geschil met zijn collega Theodorus van den Berghe moet hiernaast ook genoemd worden. In 1581 woonde hij de Nationale Synode te Middelburg bij. 27 Mei 1584 moest hij, ten gevolge van Parma's verovering van Vlaanderen, Brugge verlaten. Via Sluis vertrok hij toen naar Veere. Daar wachtte hem echter niet veel goeds: op grond van een gerucht, dat hij te Sluis veel 'seditieuse' woorden tegen den Prins van Oranje

gesproken had, beval deze immers per brief van 4 Juni 1584 aan de Gecommitteerde Raden van Zeeland Capito, goedschiks of kwaadschiks, naar Delft te doen komen voor een gerechtelijk onderzoek. 7 Juni heeft dit toen ook werkelijk plaats gehad. Van de beschuldiging omtrent ‘seditieuse’ woorden te Sluis kon toen niet veel over blijven. Maar wel kwam aan den dag wat Capito zich te Brugge veroorloofd had: had hij o.a. niet met Kerstmis 1583 op den kansel voor ‘den hinkenden Prins’ gebeden? Tot een vonnis over dat optreden is het toen nog niet terstond gekomen. Maar vóór 1 Oct. d.a.v. is het - in al zijn gestrengheid voor Capito - toch geveld geworden. Want op dien datum schreef Dathenus aan den gentschen pensionaris Tayard het volgende: ‘Messieurs Capito et Haran (Jan Haren), Ministres de Bruges, apres longue détention sont degradez et declarez inhabiles à toute charge, et confinez en ce païs’. Over Capito's verder leven is niets bekend.

Hij is gehuwd geweest met een dochter van den brugschen kapitein Jan Vleys. Op de bekende predikantenlijst van Jean Ballin wordt verteld, dat hij te Gent, wegens zijn slecht levensgedrag, openlijk gegeeselde en gebrandmerkte monnik is geweest, eer hij tot de Reformatie overging. Maar dit bericht kan moeilijk juist zijn: een zoodanige straf voor het genoemde delict was destijds in het geheel niet gebruikelijk.

Zie: A. von den Velden, *Registres de l'église réformée Néerlandaise de Frankenthal* II, (Bruxelles 1913) 3; H.Q. Janssen, *Petrus Dathenus* (Delft 1872) 70, 71, 135; dez., *De Kerkhervorming in Vlaanderen* I (Arnh. 1868) 111 vv., 245 vv., 286 vv., 294 vv.; dez., *De Kerkhervorming te Brugge* II (Rotterd. 1856) 287; J. van Iperen, *Historische Redevoering bij het ontdekken der Gedenknaalde .... ter eere van Joannes van Miggrode* (Amsterd. 1774) Bijlage M.

van Schelven

[Cappelle, Jan van de]

CAPPELLE (Jan van de), schilder, werd te Amsterdam in 1624 of 25 geboren en is aldaar 22 Dec. 1679 in de Nieuwe Kerk begraven. Hij was de zoon van den in 1674 gestorven Franch. van de Cappelle, die een karmosijnververij bezat. De fabriek hield Jan v.d. Cap. aan. Hij was gehuwd met Anna Grotingh, en had twee zoons Johan en Louis, die na zijn dood de fabriek overnamen. Hij was een rijk man. Uit zijn nalatenschap blijkt, dat hij behalve een groote som gelds, verscheidene huizen bezat, een landgoed bij Nieuwersluis, een jacht, een groote kunstverzameling met ongeveer 500 teekeningen van Rembrandt. Ook weten wij, dat hij ongeveer 1300 teekeningen van S. de Vlieger verzameld heeft tijdens zijn leven. Bij zijn dood bezat hij 9 schilderijen van dezen meester (hij liet ook een copie naar de Vlieger na); ook van Jan Porcellis bezat hij 16 schilderijen, van Jan van Goyen 10 schilderijen en over de 400 teekeningen, van H. Averkamp 900 teekeningen.

Ofschoon de fabriek hem niet toestond zich geheel aan de kunst te wijden, behoort v.d.C. toch tot de belangrijkste zeeschilders. Hij heeft twee soorten van schilderijen gemaakt: zomerlandschappen en winterlandschappen. De laatste zijn minder in getal, kleiner van formaat, er is minder variatie in het onderwerp en zij doen aan v.d. Neer denken. De zomergezichten geven gewoonlijk schepen op rivieren weer of de mondingen van een rivier of de zee. Zeer weinig van zijn werk is gedateerd, zoodat zijn ontwikkeling grootendeels alleen naar den stijl is na te gaan. Tot zijn oudere werken behooren de grauwgrijze landschappen, tot de latere die met geel-gouden

kleur; iets bijzonders voor zijn tijd is, dat hij op een zijner schilderijen tracht de zon weer te geven. Volgens Hofstede de Groot heeft hij minstens 180 schilderijen gemaakt, waarvan 142 riviergezichten, o.a. het IJ, de Merwede bij Dordrecht, fort Rammekens, Rotterdam, Scheveningen, Schenkenschans, Willemstad, IJsselmonde, en 38 wintergezichten. Hij werd door zijn medeschilders zeer geacht, o.a. door Rembrandt, F. Hals, v.d. Eeckhout (zie beneden), Joh. van Noort, die portretten van hem zelf of van zijne familie maakten. Hij ging ook om met geleerde mannen als Heyblocq, rector van het amsterdamsche gymnasium (zie beneden). J.v.d.C. schijnt geen leerlingen gehad te hebben. Navolgers waren Jac. de Gruyter, H. Dubbels; hij zelf behoorde tot de groep van W.v.d. Velde.

Zijn schilderijen worden genoemd in het werk door Hofstede de Groot. Zie ook: Thieme-Becker's *Allgem. Künstlerlex.* en A.v. Wurzbach: *Niederl. Künstler-Lexikon*; wat zijn teekeningen betreft: in zijne nalatenschap kwamen er 1200 voor, nu vindt men ze zelden. In het album amicorum van Heyblocq (Kon. Bibl. den Haag), waarin ook G.v.d. Eeckhout een gedicht maakte, waarin hij v.d.C. roemt als autodidact, bevindt zich een teekening met kolfspelers 1654; verder bevinden zich teekeningen te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: ijsgezicht, twee schepen op het land, riviergezicht met schepen, ijsgezicht met kolvers; Amst., Mus. Fodor: stil water met schepen; Haarlem, Mus. Teyler: winterlandschap; Maartensdijk, verz. Lugt; verder te Berlijn, Dresden, Frankfort en Hamburg.

Prenten van zijn hand zijn: de steenen brug ijsgezicht, het dorp aan de rivier. Deze twee etsen zijn zeer zeldzaam; volgens v.d. Kellen (zie beneden) zijn ze slechts in vier exemplaren bekend; zij kwamen voor in de verz. Maarseveen, graaf van Fries, Brandes (in deze slechts 1 exempl.); het Britsch Museum te Londen schijnt nog een andere prent door J.v.d.C. te bezitten.

Naar zijn ontwerp maakten prenten o.a.: W. Unger, L. Byrne, P.J. Arendsen, L. Gaucherel, Sallieth, N. Mossoloff, P.J. Duret, J. Jacquemart.

Zie: E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet afd. schilders, afd. prenten; A. Bredius, *Künstlerinventare*, G. 90, K. 92, H. 343, 585, U. 716, G. 854, G. 855, G. 858*, G. 973, G. 1248, G. 2035; C. Hofstede de Groot, *Beschreibendes und kritisches Verzeichnis der Werke der hervorrag. Holl. Maler des XVIIten Jahrh.* (Essling Paris) VII (1918), 177-233; A.M. Hind, *A short History of engraving and etching* (London 1911), 356; A.v. *Wurzbach*, *Niederländisches Künstlerlexikon* I, 242, III, 46; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* V, 549; J.P.v.d. Kellen, *Peintre-graveur holl. et flamand* (Utrecht 1866).

J.M. Blok

[Cappenberg, Johannes]

CAPPENBERG (Johannes), of Kappenberg, geb. te Lingen 9 Febr. 1695, overl. te Deventer 10 Febr. 1779. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, werd predikant te Warmenhuizen 22 Jan. 1719, te de Rijp 29 Sept. 1720, te Deventer 14 Oct. 1731; emeritus in Oct. 1769.

Hij schreef: *'t Kruistijden van Jezus Christus uit de vier Evangelisten, in XXXV predicatien* (Deventer 1747; 2de dr. 1771).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 20; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl. 141, 147, (1912) Bijl. 142.

Knipscheer

[Caron, Noël de]

CARON (Noël d e) was een vlaamsch edelman, misschien zoon van den Watergeus Jacques (Caron) van Schoonewalle (VI, 1229), die bij den mislukten aanslag der Geuzen op Tolen in

Mei 1573 sneuvelde. Hij speelde, als schepen in het Vrije van Brugge, sedert de Pacificatie van Gent, een belangrijke rol in Vlaanderen en steunde, vooral in diens onderhandelingen met Anjou, o.a. bij het verdrag van Plessis-les-Tours (1580), Oranje, naar wien hij de wijk nam na de verovering van Brugge door Parma (April 1584). Hij was in Jan. 1585 lid van het gezantschap, dat desouvereiniteit aan koning Hendrik III van Frankrijk aanbood. Van 1590 tot aan zijn overlijden in Dec. 1624 was hij eerst agent, sedert 1604 ambassadeur der Staten-Generaal te Londen en bewees groote diensten vooral in den tijd van het Twaalfjarig Bestand, bij de inlossing der pandsteden (1614) en de moeilijkheden met Engeland over den handel tijdens Jacobus I. Hij was heer van Schoonewalle, een oud zeeuwsch leen aan de zuidzijde van Groede. Zeer gezien aan het engelsche hof benoemde hij den Prins van Wales, later Karel I, tot zijn erfgenaam.

Mulder

[Carp, Gothofridus Wilhelm]

CARP (Gothofridus Wilhelm), geb. te Buderich (?) in 1731, overl. te Zwolle, 72 jaar oud, 25 Dec. 1803. Hij was een zoon van Johan Wilhelm Carp, predikant te Buderich (overl., 69 jaar oud, 20 Aug. 1758). Hij studeerde in Duitschland, werd proponent in de classis Wesel (1756), predikant te Hemmen in October 1757, te Wesel 11 Jan. 1764, te Zalt-Bommel 11 Jan. 1767, te Zwolle 27 Maart 1768; emeritus in 1802. In 1763 is hij in aanmerking gekomen voor hoogleeraar in de wijsbegeerte, wis- en natuurkunde aan de hoogeschool te Harderwijk.

Hij schreef: *Het uitnemend voordeel der tegenspoeden* (leerrede over Job 5:17); *De onderwerping aan Gods tuchtiging* (vier leerredenen) (Zwolle 1804).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 22; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 134, (1912) Bijl. 158.

Knipscheer

[Carp, Jacob Arnoud]

CARP (Jacob Arnoud), geb. te Amsterdam 16 Januari 1809, overl. te Helmond 25 Febr. 1895, zoon van Cornelis C. en van Jacoba Amelia Elizabeth Wilhelmina de Roock, vestigde zich als fabrikant te Helmond en stichtte de N.V. ‘J.A. Carp's garenfabrieken’, die vooral tijdens het directeurschap van zijn kleinzoon een wereldvermaardheid verwierf. Hij was 19 Sept. 1838 te Helmond gehuwd met jonkvr. Anna Wilhelmina Margreta Wesselman, dochter van jhr. Mr. Carel Fr. Wesselman en van Elizabeth Maria Spoor. Uit dit huwelijk werden geboren: Cornelis, 1 Nov. 1839 te Zutphen; Carel Frederik, 24 Jan. 1842 te Zutphen en Jacob Arnoud, 31 Jan. 1850 te Helmond.

Heeren

[Carp, Willem]

CARP (Willem), geb. te Amsterdam in 1763, overl. te 's Gravenhage 27 Juni 1821. Hij studeerde te Utrecht, promoveerde in 1788 op het proefschrift *De praescientia divina*, werd predikant te Vuursche 26 Oct. 1788, te Waardenburg (en Neerijnen) 23 Sept. 1792, bij de Engelsche gemeente te 's Gravenhage 9 Maart 1803.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 22; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 160, (1910) Bijl. 169.

Knipscheer

[Cartenstat, Hubertus Jacobus]

CARTENSTAT (Hubertus Jacobus), geboren te Maastricht 23 September 1806, vice-praefectus der R.K. Missie in Ned. Ind., studeerde aan het collegium philosophicum te Leuven, voltooide zijne studiën, na opheffing van dit college, te Rome, werd priester gewijd in 1832 en overleed in 1881. Den 4. November 1837 kwam hij te Batavia aan en bleef daar als assistent van den apostolischen

praefect Scholten. Toen deze in 1842, tot herstel van gezondheid, met verlof moest gaan, stelde hij C. aan tot vice-praefectus. Cartenstat werd den 25. Januari 1842 officieel door de Congr. de Prop. Fide als zoodanig benoemd en trad den 4. Febr. 1842 bij het vertrek van den apostolischen praefect in functie. Hij geraakte echter spoedig in onmin met de hem onderhoorige geestelijkheid. Onder meer kreeg hij moeilijkheden met pastoor A.D. Godthardt, die werkzaam was te Soerabaja. Den 20. Maart 1843 verzocht deze aan den vice-praefectus, bij de regeering een reis naar de Molukken voor hem te willen aanvragen, om botsingen met pastoor Thijssen, eveneens te S. werkzaam, te vermijden; zoo niet, dat hij dan zou mogen repatrieeren. Zonder evenwel het antwoord van Cartenstat af te wachten, verliet Godthardt Soerabaja en kwam den 13. April te Batavia aan. Daar beklaagde hij zich o.a. dat pastoor Thijssen hem hinderde in zijn werkzaamheden en bracht beschuldigingen in over diens zedelijk gedrag. De vice-praefect verbood hem te vertrekken onder bedreiging met suspensie en won inlichtingen in. Godthardt diende inmiddels een request in bij den G.G. om ontslag uit den dienst en verlof om naar Europa terug te keeren, hetgeen hem na ingewonnen advies van Cartenstat, werd verleend. Op verzoek van den Gouverneur Generaal stelde Cartenstat thans een onderzoek in loco in. De klachten tegen Thijssen bleken volkomen gegrond. Daarop werd Thijssen den 31. September kerkelijk gesuspendeerd en bij Gouvernementsbesluit van 7 October 1844 van zijn bediening ontslagen.

In het vooruitzicht van een spoedige komst van een nieuw hoofd der missie had Cartenstat aan de regeering voorgesteld hem te benoemen tot pastoor te Soerabaja, hetgeen bij Gouvernementsbesluit van 7 October 1844 geschiedde. Den 21. April 1845 arriveerde de apostolische vicaris mgr. J. Grooff, tit. bisschop van Canéa, de nieuwe missie-overste. Cartenstat vertrok den 31. Mei naar Soerabaja. Hij kwam spoedig in conflict met den nieuwen bisschop en werd wegens zijn wereldsche gedragingen den 10. September tegelijk met eenige anderen gesuspendeerd. Het Gouvernement echter was met mgr. J. Grooff niet zeer ingenomen en dwong dezen reeds in Februari Indië te verlaten. De G.G. belastte Cartenstat weder met de kerkelijke bediening van Batavia. Daar C. nog steeds gesuspendeerd was, wilden de Katholieken van Batavia de godsdienstoefening niet bijwonen. Mgr. Grooff werd door Koning Willem II in het gelijk gesteld en bij K.B. van 5 Mei 1846 no. 55 nog voor zijn aankomst in Nederland werden de rechten van dienstdoend geestelijke aan Cartenstat en eenige anderen ontnomen. C. moest nu Indië verlaten. Hij begaf zich naar Rome en overleed aldaar in 1881.

Kleijntjens

[Casembroot, jhr. Eduard August Otto de]

CASEMBROOT (jhr. Eduard August Otto d e), geb. te Oud-Vossemeer 20 Juni 1813, gest. te 's Gravenhage 28 Sept. 1883, zoon van jhr. S a m u e l O t t o en W i l h e l m i n a d e H a a n, trad in krijgsdienst, werd gouverneur van prins Willem van Oranje, zoon van koning Willem III, en bereikte den rang van luitenant-generaal. Hij was van 1 Oct. 1859 tot 31 Jan. 1862 minister van oorlog in de ministeries Rochussen, van Hall en van Zuylen van Nyevelt, daarna lid van den Raad van State. Als minister van oorlog streefde hij vooral naar lotsverbetering voor den soldaat en legde zijn militaire inzichten rondweg bloot Hij verwierf zich daardoor bij alle partijen hooge achting, zoodat zijn beleid weinig tegenstand vond, al weigerde hij legerorganisatie bij de wet voor te stellen en deed hij de kosten voor

het leger aanzienlijk stijgen, vooral door zijn betere regeling der voeding van de soldaten. Hij was gehuwd met Magdalena Rueck en liet een dochter na.

Vgl. overhem: *Nederl. Adelsboek* 1911; Rengers, *Parlementaire geschiedenis* I, 195, II, 185.

Blok

[Casembroot, jhr. Frans Frederik de]

CASEMBROOT (jhr. Frans Frederik de), geb. te Luik 26 Juli 1817, gest. te 's Gravenhage 14 April 1895. Zoon van jhr. Leonard (ingelijfd in ned. adel 15 April 1815)enAdriana Johanna van Neukirchen genaamd Nyvenheim. In zeedienst getreden als adelborst, onderscheidde hij zich weldra, vooral in Ned.-Indië, met name 1862 bij Singkel en Baros op de Westkust van Sumatra, vooral 1863 bij de expeditie naar Japan, waar hij als kapitein-luitenant en commandant van de Medusa de straat van Simonoseki onder groot gevaar forceerde (11 Juni) en later deelnam aan den aanval aldaar van een engelsch-nederlandsche vloot (3 Sept. 1864). Van 1866-71 was hij lid der Tweede Kamer voor den Haag, 1875-83 voor Delft, behoorend tot de conservatieve partij en in het bijzonder in marine-zaken optredend, zonder sterk op den voorgrond te komen. Van 1871-75 vergezelde hij prins Alexander tijdens diens studiën te Leiden. Als vice-admiraal gepensionneerd, adjudant van koning Willem III, later van koningin-regentes Emma, bewees hij belangrijke diensten aan de vorstelijke familie en het vaderland. Gehuwd met Agneta Theodora Johanna van de Poll, liet hij twee zoons na.

Over hem: *Eigen Haard* (1895), 285 met fotogr. portret.

Blok

[Casembroot, Jehan de]

CASEMBROOT (Jehan de), heer van Backerzeele, Zellick, Cobbeghem, Berchem en Fenain, geb. omstr. 1525, gest. te Vilvoorde 14 Sept. 1568, zoon van Leonard, burgemeester van Brugge en Maria Reyvaert, stamde uit een aanzienlijk brugsch regeeringsgeslacht, dat zich als van italiaansche afkomst beschouwde, reeds in de 15e eeuw daar bloeide en 6 Oct. 1620 in den adeldom bevestigd werd Eerst opgenomen aan het hof van den landvoogd Emanuel Philibert van Savoye, trad hij later in dienst van graaf Lamoraal van Egmond als diens secretaris en raadsman. Hij was een smaakvol en geleerd latijnsch dichter en schrijver, zeer invloedrijk bij zijn meester, die hem in belangrijke zaken gebruikte. Hij deelde sterk in diens oppositie tegen Granvelle en nam ijverig deel aan het Verbond der Edelen, waarvoor hij in Namen werkte. Katholiek blijvend, behoorde hij tot de actiefste leden van dat Verbond, stelde zich scherp tegenover geloofsvervolging, bood mede het Smeekschrift aan en nam deel aan de beraadslagingen der Edelen van het Verbond te St. Truyen en te Duffel en aan de overeenkomst van 25 Aug. met de landvoogdes. De Beeldstormers vonden in hem een krachtig bestrijder, al toonde hij zich te Oudenaarde, waar Egmond, als stadhouder van Vlaanderen, hem tot gouverneur had aangesteld, aanvankelijk geneigd om den Gereformeerden vrijheid van godsdienstoefening toe te staan. Met Egmond stelde hij zich in het najaar van 1566 ter beschikking van de landvoogdes tot stilling der volksbeweging en trad weder vooral heftig op tegen de Beeldstormers in Vlaanderen, die hij scherp deed vervolgen. Bij Egmond's gevangenneming in Sept. 1567 werd ook hij gevat, herhaaldelijk verhoord en gepijnigd, vooral om hem voor Egmond compromitteerende bekentenissen af te dwingen, terwijl zijn papieren werden geconfisceerd. Door den

Bloedraad 9 Aug. 1568 ter dood veroordeeld, werd hij 14 Sept. 1568 te Vilvoorde onthoofd. Zijn weduwe, Wilhelmina van Bronkhorst, schonk hem een

dochter, Anna, die, na den dood van haren vader, Backerzeele terugkreeg op verzoek van haren oom en voogd, Nicolaas de Casembroot.

Van hem bezit men: *Carmen in laudem Marci Laurini et Huberti Goltzii. Epistola praefixa operi Petri Pecqii in Titulo Juris de Re Nautica*.

Zijn portret is gegraveerd door A. van Zijlvelt en geteekend door een onbekende in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam.

Over hem: te Water, *Verbond der Edelen* II, 419-421, III, 503; Gachard, *Corresp. de Phil.* II, II, 365, 453, 513, 572 suiv., 576 suiv., 589; Groen van Prinsterer, *Archives* II, 59, 162, 426.

Blok

[Casembroot, Jean Louis de]

CASEMBROOT (Jean Louis de), heer van Willige Langerak, zoon van Leonard, heer van Rijnesteyn, ter Moer en Willige Langerak, en Charlotte van Ledenberg, geb. 26 Febr. 1709 te Utrecht, gest. te Breda 31 Aug. 1777, werd 4 April 1729 vaandrig in het regiment du Guy, 28 Nov. 1747 kolonel van het regiment Maleprade en streed met onderscheiding (1747/8) tegen de Franschen in Staats-Vlaanderen. 14 Maart 1766 werd hij gen.-majoor, 24 Aug. 1772 luit.-gen. en gouverneur van de barrière-stad IJperen.

Zijn portret geschilderd door een onbekend kunstenaar bij jhr. F. Casembroot te 's Gravenhage.

Vgl. *Maandblad Ned. Leeuw* 1903, 12.

Blok

[Casembroot, Leonard de]

CASEMBROOT (Leonard de), zoon van Leonard en Godelieve Brest, halfbroeder dus van Jehan, gest. te 's Gravenhage 7 Maart 1604. Hij was omstreeks 1560 pensionaris, later burgemeester van Brugge, 1572 lid van den Raad van State te Brussel, geraakte 1573 bij Alva in verdenking en vluchtte naar Holland, naar prins Willem I, die hem tot raadsheer in het Hof van Holland benoemde. De Prins gebruikte hem (1573-76) in verschillende gezantschappen naar Engeland, Frankrijk, Duitschland en Scandinavië. In Maart 1577 bij den overgang van Naarden en Muiden stelde hij namens de Staten en den Prins de voorwaarden vast en nam den eed af in opdracht van het Hof. Ook speelde hij een belangrijke rol bij het tot stand komen van de Unie van Utrecht en bij het bijleggen der godsdiensttwisten in Friesland (1583) en die tusschen steden en platteland aldaar. Na den moord op den Prins werd hij mede belast met de aanbieding der souvereiniteit eerst aan Hendrik III, daarna aan Elizabeth. Tijdens het bewind van Leycester stond hij tegenover dezen en steunde Oldenbarnevelt in diens verzet tegen de engelsche plannen; hij werd in 1587 ter bemiddeling naar Engeland gezonden. Bekwaam jurist en diplomaat, bewees hij nog belangrijke diensten daarna en nam deel aan de voorbereiding der kerk norde van 1592, op het laatst van zijn leven waarnemend president van het Hof. Hij stierf te 's Gravenhage en werd er in de Groote Kerk begraven. Gehuwd met Cornelia van Poppe, had hij 8 kinderen, van wie Leonard raadsheer werd in den Hoogen Raad (gest. 1637), Samuel hier volgt, Jan, ontvanger en schepen van het Vrije van Sluis (gest. 1625).

Vgl. over hem: Groen van Prinsterer, *Archives* VI, 17, 121.

Blok

[Casembroot, Reinier de]

CASEMBROOT (Reinier d e), denkelijk zoon van J a n (zie onder Samuel) en in Indië geboren, stierf 1685. Hij werd in 1681 directeur van den handel in Perzië bij de O.I. Compagnie en bleef er tot in 1683. Bij een met Sjah Sefi I daarna ontstaan geschil over handelsprijzen in concurrentie met de engelsche O.I. Compagnie werd hij met drie schepen uit Batavia naar Perzië gezonden als commissaris voor Perzië en Suratte om aan de eischen der O.I.C. klem bij te zetten. Met nog 5 andere schepen

kwam hij voor Gamron, nam een aantal arabische schepen in beslag en veroverde het eiland Kismis na een beleg van zeven dagen. Hij moest deze veroveringen in 1685 weder opgeven en de schepen loslaten, waarna de onderhandelingen met den Sjah werden voortgezet. Tijdens deze is hij overleden, nadat hij 1684 extraordinaris-raad van Indië was geworden.

Over hem en die onderneming: Valentijn, *O. en N.O. Indiën* IV, 371, 2. 308, V, 1, 249.

Blok

[Casembroot, Samuel de]

CASEMBROOT (Samuel de), heer van ter Moer, zoon van Leonard (zie boven), geb. 22 Dec. 1582 te 's Gravenhage, gest. te Sluis Maart 1658, werd 1603 vaandrig, later luitenant bij het garnizoen van het belegerde Oostende, 1606 kapitein, 1628 luit.-kolonel in het regiment Grouse, 1630 in het regiment Solms en commandeur van Sluis tot 1636, toen hij aftrad; later werd hij schepen en burgemeester van het Vrije. Hij was gehuwd met Anna Romeyns, die hem vier zoons naliet, van wie alleen Jan hem overleefde, heer van Rynesteyn en Willige Langerak, stamvader van een aanzienlijken tak der familie, die veel in staatschen krijgsdienst voorkomt.

Vgl.: ten Raa en de Bas, *Staatsche Leger* IV, 232.

Blok

[Cassius, Bogislaus David]

CASSIUS (Bogislaus David), geb. in Polen in 1698, overl. te Tiel 10 Jan. 1783. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, en werd predikant te Zoelen 3 Mei 1723. Sedert 1725 was hij ook derde predikant te Tiel; emeritus 14 Jan. 1776. Drie malen kwam hij in aanmerking als hoogleeraar te Harderwijk, in 1725 en 1742 voor de godgeleerdheid en oude talen, in 1731 voor geschiedenis, welsprekendheid en Grieksch. Hij schreef: *Mémoire concernant les églises réformées dans le royaume de Pologne* (vgl. art. 32 van de waalsche synode te Rotterdam in 1776, en *Kerkhistorisch Archief* II (Amst. 1859) 79 v., 427-441).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 23 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 166.

Knipscheer

[Cate, Jacob ten]

CATE (Jacob ten), of Kate, een mysticus in de eerste helft van de 18de eeuw, aanhanger van Antoinette Bourignon. De kerkeraad van de Gereformeerde kerk te Groningen schreef in 1723 tegen hem een opstel: *Waerschouwende Bestieringe tegen de Pietisten, Quietisten en diergelijke*, dat in de werken van W. à Brakel voorkomt (vgl. dl. IV, kol. 281-283). Hij schreef: *Een ouderlijk geschenk* (Gron. 1718); *De weg des vredes, aangaande het verschil der algemeene en bijzondere genade* (Gron. en Hoorn 1748); *Zedige en noodige aanmerkingen over de Evangelische Bedieningen*, twee deelen (1746); *Het zalige Verbondsarkje* (Gron. 1750).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* II (Utr. 1918), 26.

Knipscheer

[Cateau, Benjamin]

CATEAU (Benjamin), overl. in 1792 te Londen, was raad in de vroedschap, pensionaris-honorair van Vlissingen en houthandelaar. Hij was vermaard om zijn buitengewone behendigheid in het besturen van paarden, waarvan vele staaltjes in de litteratuur van zijn tijd voorkomen. Hij schreef: *Manier om paarden wel te behandelen enz.* (Vlissingen 1786). Zekere J a n P o l e y deed een aanval op hem door een geschriftje *De werkman verdrukt en geschonden door den heer Benjamin Cateau* (1786), dat handelde over de loonen der arbeiders in den houtzaagmolen; C. antwoordde met een pamflet *Goede raad aan Jan Poley*. Prins Willem V bezocht in hetzelfde jaar 1786 C. 's stallen.

Zie: N a g t g l a s , *Levensberichten van Zeeuwen* I, 108.

Mulder

[Cats, Cornelis]

CATS (Cornelis), geb. te Gorcum 1613, overl. te Haarlem 3 Jan. 1671. In 1645 werd hij door Rovenius aangesteld als één der vier vaste kapelaans aan de Sint Bavo te Haarlem, en in 1654 is hij tot pastoor der Begijnen aldaar benoemd. Reeds in 1643 behoorde C. tot het haarlemsch kapittel en onderteekende in 1664 als deken dezer corporatie een verdrag, aangegaan tusschen de kapittelheeren en den toenmaligen vicaris apostolicus, Joannes van Neercassel. Uit officieele stukken blijkt verder, dat hij Mr. was in de beide rechten, een graad waarschijnlijk aan de hoogeschool van Leuven behaald, en dat hij titel en bevoegdheid had van 'protonotarius apostolicus'. Toen zijn broeder Boudewijn C. (vgl. IV, 405) in 1662 tot vicaris apostolicus werd benoemd, volgde hij hem op in het bestuur over de Klopjes in den Hoeck.

Zijn geschilderd portret op het seminarie te Warmond; kopergravure van J. de Visscher (Gids Biss. museum te Haarlem, 5e dr., blz. 100).

Zie: *Bat. Sacra* (fol.) II, 336; *Bijdr. bisd. Haarlem* (passim); *Arch. aartsb. Utrecht* (passim).

Hensen

[Cats, Henricus]

CATS (Henricus), geb. te Amsterdam 1 Mei 1785, overl. te Leiden 1 Mei 1832. Zijn vader was Engbertus Henricus Cats. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, werd predikant te Lunteren 12 Juni 1808, te Goes in 1815, te Schiedam 4 April 1819, te Leiden 9 Oct. 1825. Hij was medewerker aan de *Godgeleerde Bijdragen*, en schreef *Bijbel of de gansche H. Schrift .... Ingerigt overeenkomstig de thans meest gebruikelijke taal en spelling* (door H. Cats, met voorbericht van van W.A. van Hengel [vgl. dl. III, kol. 575]).

Hij was gehuwd met Maria van der Noorde. Hun zoon Engbertus Henricus Cats was o.a. predikant te Haarlem.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 29 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 142, (1907) Bijl. 132, 156, (1908) Bijl., 117, (1909) Bijl. 130; *Handel Mij. v. Letterkunde* (3 Juli 1832), 32-40.

Knipscheer

[Cats, Jacob]

CATS (Jacob), etser, teekenaar en landschapschilder, werd geb. 11 Juni 1741 te Altona en is gest. 9 Nov. 1799 te Amsterdam. Hij was de zoon van den amsterdamschen boekhandelaar Johannes Cats, die wegens een door hem uitgegeven verzameling geestelijke liederen het land had moeten verlaten, en diens tweede vrouw, Elisabeth van Ree. Toen zijn moeder gestorven was, keerde de vader naar Amsterdam terug, zijn zoon was toen ongeveer twee jaar. Jac. was eerst werkzaam in een lakenhandel van een zekeren van Zanten, leerde toen bij een boekbinder en eindelijk bij den graveur Abrah. Starre. Eerst bracht hij zijn leertijd door bij Pieter Louw, toen was hij nog eenigen tijd bij Ger. van Rossum en later kwam hij in de tapijtfabriek van Troost van Groenedoelen, waar hij ook Jac. Xaverij en Jac. Schultz vond. Een drietal jaren daarna richtte hij met behulp van eenige vermogende vrienden als J. Goll, J. de Bosch en Willem Writs een tapijtfabriek op, waarvoor ook Egb. van Drielst werkzaam was. Behalve het copieeren van beroemde schilderijen (voor Eyl Sluyter en D. Numan), als de Nachtwacht van Rembrandt en v.d. Helst's Schuttersmaaltijd, schilderde hij ook landschappen etc., welke

topografisch van weinig waarde, doch altijd schilderachtig zijn. Daar hij bovendien teekenles gaf, kon hij zich uit de fabriek terugtrekken. Sedert 1795 was hij sukkelend; al zijn kinderen zijn jong gestorven, zijn nalatenschap werd 16 April 1800 verkocht o.a. 182 adellijke kasteelen, in beeld gebracht door R. Roghman. Zijn teekeningen waren altijd zeer

gezocht en werden in 1912 nog goed betaald. Zijn leerlingen waren J.E. Grave en C.S. Roos.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: Amsterdamsch stadsgezicht, Rokin, Vriendenkrans (4 bladen), Muiderberg (2), een vijftiental landschappen, Mei, ophaalbrug, Wijde Kapelsteeg (aan de gemeente Amsterdam behooren twee landschappen en een ijsgezicht in deze verzameling); Amst., Mus. Fodor: heuvelachtig landschap, bevroren vaart met talrijke schaatsenrijders, bouwvallen in een vlak landschap, twee vrouwen melkende in een berglandschap, rotslandschap met vee, 's Gravelandsche veer te Amsterdam, de twaalf maanden, houthakkerin vlak landschap, rundvee in berglandschap, Gooisch landschap, Wetering bij Weteringpoort, Kostverloren vaart, Brouwersgracht, ijsvermaak, bevroren vaart, dorp, Zuylen bij Utrecht, herberg Hollandsch End in 't Geyn, hetzelfde in den winter, houten brug over bevroren water, bevroren rivier, Gooisch landschap, ijsgezicht, Buiten-Amstel en jachthaven; Mus. Fodor (atlas Spitgerber): woning van Cats van binnen met Cats teekenend, woning van Cats van binnen met pannekoekbakster, Cats en zijn dochter wandelend, dorpskerk te Hillegom, Oude Wetering, Utrechtsche zijde, aardbeienmarkt, Bloemmarkt, Baangracht bij Spiegelplein, Hoogduitsche en Portugeesche Synagogen, Botermarkt, Deventer Houtmarkt, Doodkistenmakersgracht, Kleerveer op 't Singel, Rotterdamsche veer op het Rokin, Grimnessesluis, Leidsche veer op het Singel, de Munt en het Schapenplein, Haagsche en Rotterdamsche Veer, 's Gravelandsche Veer op den Groenburgwal, ijsvermaak Binnenamstel, wintergezicht op Muidergracht, Binnenamstel over Keizersgracht, Binnen-Amstel, van den Amstelgracht gezien, Berebijt; Amst., Archief: verscheidene o.a. hoek Kloveniersburgwal, het binnentrekken der Franschen Utrechtsche poort 1795, Amstelbrug; Amst., verz. Six: Tafelberg, ijslandschap; Amst., verz. W.J.R. Dreesmann: Steenen Beer en oude molen bij de Oude Haarlemmerpoort c. 1780; Haarlem, Mus. Teyler: landschappen 5 stuks; Leiden, 's Rijks Prentenkabinet: Aan de Stadswaag, Muiderberg, Leidsche veer; 's Gravenhage, verz. Hofstede de Groot: vier stuks; Rotterdam, Mus. Boymans: boomrijk landschap met vee, geldersch landschap met vee, rundvee bij boerenwoningen, dorpsgezicht bij maanlicht, vaart bij maanlicht, twee gezichten bij Bloemendaal, vergezicht, dorpsbeestenmarkt. Weenen, Albertina: een groot getal; Dresden, verz. Fred. Aug. van Saksen: Dam; Basel, verz. Visscher Burchhardt: Oude kerk te Amsterdam (uit atlas Wurfbain 1899); New-York, verz. Pierpont Morgan (vroeger verz. Fairfax - Murray): landschap met korenveld. Ook kwamen dikwijls op veilingen teekeningen van Cats voor o.a. veil. Langerhuizen te Amsterdam (Fred. Muller, 29 April 1919) verscheidene o.a. winter (3 stuks), ijsgezicht, riviergezicht met ijs, boomen in winter, watermolen a.h. Gijn te Abcoude wintergezicht, Augustus, December; verder op verkoopingen van: Weigel 1869 (no 70 een aquarel), v.d. Willigen, Lantscheer, Ellinckhuyzen, Vreeswijk.

Prenten van zijn hand zijn: zes bladen met holl. landschappen met figuren 1768, drie gezichten in Amsterdam.

Historieprenten naar hem zijn: gezicht op dijkbreuk en overstrooming te Bemmel bij Nijmegen 12 Febr. 1799; ijsgang en dijkbreuk te Vuuren bij Gorcum 22 Febr. 1799; deze prent werd tien jaar later opnieuw uitgegeven met verandering van jaartal als voorstelling van de dijkbreuk van 1 Febr. 1809.

Naar zijn ontwerp maakten prenten: Prestel

(verz. Hoynck te Frankfort), Is. de Witt, H.M. Schouten, J.E. Marcus, C. Ploos van Amstel, R.C. Schoenecken, C. Josi, J.P. Visser Bender, C.F. Löbbecke, H. Schwegman.

Zijn portret is geteekend door R. Vinkeles.

Zie: A. Bredius, *Künstlerinventare*, B. 289, 292, 1043, 243n; E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam afd. Schilders, afd. prenten; F. Muller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863) no. 5520, 5763; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 248, III, 49; E.W. Moes, *Oude Teekeningen van de holl. en vlaamsche school in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam* (den Haag 1904); Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* VI, 188; R. van Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderl. schilderkunst sedert de helft der XVIIIde eeuw* (Haarlem 1816-42), II, 303-316 (uitvoerige biographie); G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) II, 438; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1843) I, 131; H.J. Scholten, *Cat. raisonné des dessins des écoles franc. et hollandaise Musée Teyler à Harlem* (Haarl. 1904); Kleinmann, *Handzeichn. alter Meister der holl. Malerschule*; *Drawings from the old masters*, Gowan IIId series, 1907, 13; C. Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amst. 1857-1864) I, 223; J.J. de Gelder, 100 *teekeningen van oude meesters in het Prentenkabinet te Leiden* (Rotterdam 1920) 100; *cat. Mus. Fodor te Amsterdam*; *Cat. Mus. Boymans te Rotterdam* etc.; D.C. Meyer jr. in *Oud-Holland* IV, 207; H.W. Singer, *Zeichn. a.d. Samml. Friedr. Aug.* II *in Dresden* (München 1921) 112; *Cat. verz. Fairfax Murray*, 165.

J.M. Blok

[Cats, Joost Boudewijnsz.]

CATS (Joost Boudewijnsz.), geb. te Schoonhoven 29 Nov. 1581, overl. te Haarlem 12 Jan. 1641. Hij is de derde overste geweest van de Maagden in den Hoeck. Reeds vroegtijdig kwam C. onder leiding van Alb. Eggius; achttien jaren oud, werd hij als leeraar aan diens kweekschool te Amsterdam verbonden. Daarna heeft hij gestudeerd te Leuven en daar het licentiaat in de godgeleerdheid verworven; hij woonde toen in het Pauscollege, door paus Adriaan VI gesticht. Eén zijner vrienden te Leuven, was Jac. Trigland, in zijn jonge jaren nog vurig katholiek. Als afkomstig uit het voormalig aartsbisdom Utrecht, werd C. door den proost Zaffius onder de haarlemsche geestelijkheid opgenomen. In de jaren 1606-13 was C. pastoor van Schagen en omstreken; te Oude Niedorp ('t Veld), bracht hij toen een communiteit van klopjes bijeen. Aan zijn werkzaamheid te Schagen kwam een einde, toen Mr. Cornelis Arentsz., de tweede overste der haarlemsche klopjes, in 1613 overleden was, en hij tot diens opvolger werd aangesteld. C. behoorde toen reeds tot het haarlemsche kapittel; in 1628 is hij daarvan de deken geworden. In het voorbereidend proces tot de zaligverklaring van de martelaars van Gorcum, heeft hij een groot aandeel gehad; met één zijner medekanunniken, Nicolaas Nomius, werd hij in 1619 naar den Briel afgevaardigd, om in betrekking tot dit proces aldaar een onderzoek in te stellen naar de plaatselijke gesteldheid, alsook naar de voorafgegane opgravingen der relieken op het martelveld. Bij het sluiten van het verdrag tusschen seculieren en regulieren in de hollandsche missie (de z.g. Concordia van het jaar 1624) te Brussel is C. met N. Nomius, de gevolmachtigde geweest van den haarlemschen clerus. Op het laatst van zijn leven noodzaakte ziekelijkheid hem zijn ambt bij de Maagden in den Hoeck neder te leggen, en begaf hij zich naar Brabant.

Zijne *Sermonen*, opgeteekend door de klopjes Cath. Jans Oly en Mayken de Graef berusten in het archief van het seminarie te Warmond; daar ook een geschilderd portret. Zijn lijfspreuk was *Justus ex fide vivit*. Een gravure van P. Soutman (Gids Biss. Museum Haarlem, 5e dr., blz. 100).

Zie: *Bat. Sacr.* (fol.) 336; *Bijdr. bisd. Haarlem*, passim; *Arch. aartsb. Utrecht*, passim.

Hensen

[Cauwenberg, Augustinus Joseph van]

CAUWENBERG (Augustinus Joseph van), geb. 1748, overl. te Middelburg 20 Aug. 1796, vurig patriot aldaar. Hij gaf uit zijn *Redevoering gehouden in de Vaderlandsche societeit den* 27 *November* 1795, *over. het billijk en onbillijk klagen en beschuldigen*. Ook verscheen van hem een *Verhaal van het voorgevallene te Middelburg in* 1787 (*Pamflet Knuttel* nr. 22808).

Mulder

[Cave, Josua de la]

CAVE (Josua de la), geb. te Rotterdam omstr. 1596, overl. te Rijsbergen in 1661. Hij was doctor in de godgeleerdheid, en werd predikant te Purmerend van 1620 tot 1622, toen hij ontslagen werd. In 1624 studeerde hij weer te Leiden; in 1626 werd hij wederom predikant te Kuilenbrug, in 1650 te Rijsbergen (classis Breda). Hij kwam in 1645 in aanmerking voor hoogleeraar in de godgeleerdheid en het Hebreeuwsch te Harderwijk, en schreef: *Minister Jesu Christi hoc est descriptio veri fidique pastoris et praeconis verbi Dei* (1642).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 32; *Kerkelijk Handboek* (1878) 625, (1903) Bijl. 139 (1908) Bijl. 139.

Knipscheer

[Cazius, Gijsbert Diederik]

CAZIUS (Gijsbert Diederik), ged. te Leerdam 15 Sept. 1722, overl. te Utrecht 3 Aug. 1804, begr. te IJselstein, zoon van Henricus Casius, ontvanger der in- en uitg. rechten, en van Anna of Johanna van Willigen.

Hij werd rentmeester der Duitsche Orde, Balye van Utrecht, 1753-1762 en was rentmeester-generaal dier orde 1762-1789.

Hij bezat het landgoed ‘Het Dambosch’ te Overlangbroek (zie over dit goed: *Navorscher* hieronder) en was tweemaal gehuwd, 1o. met Maria van Lill, uit Dordrecht; zij overleed te Utrecht, kinderloos, 24 Maart 1765 en bezat het buitengoed ‘Zorgrust’ te Alphen aan den Rijn, dat zij aan haar man vermaakte, die het in 1782 verkocht; 2o. te Baarle Nassau 18 Dec. 1765 met Cornelia van Gils (1738-1813), dochter van Floris, schout van Alphen, Baarle en Chaam, en van Catharina Baillet. Uit het tweede huwelijk sproten 2 kinderen: Unico Wilhelm Teutonicus C. en Jan Hendrik C., die beiden volgen.

Zie: M.G. Wildeman, *Het gesl. Cazius* in *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 20; *Navorscher* 1917, 417-423; *Leidsch Jaarboekje*, 1920, 190 (Alphensche buitenplaatsen); *Wapenheraut* XXII, 369.

Regt

[Cazius, Mr. Jan Hendrik]

CAZIUS (Mr. Jan Hendrik), geb. te Utrecht 8 Oct. 1767, ged. in den Dom 14 Oct., overl. te Utrecht 18 Maart 1845, zoon van Gijsbert Diederik (zie vorig art.), en van Cornelia van Gils.

Hij werd in 1788 student in de rechten te Utrecht en na zijn promotie advocaat in zijn geboortestad. Van 1802-1827 was hij secretaris van de ridderl. Duitsche Orde, Balije v. Utrecht, en van 1827-1845 rentmeester dier orde. Hij was ook lid van den raad der stad Utrecht, en had met zijn broeder U.W.T. (die volgt) een steenbakkerij en fabriek van kunstcement buiten de Tolsteegpoort. 24 Febr. 1818 had een scheiding en deeling dezer goederen plaats (not. Buddingh en v. Ommeren te Utrecht). Cazius, die op de Nieuwe Gracht bij den Trans woonde, huwde in Aug. 1794 te Purmerend met

Christina Anna Reygersman (1773-1840), dochter van Mr. Jacob Carel en van Petronella Elsevier. Uit dit huwelijk sproten 7 kinderen, waarvan Unico Willem Elisa volgt en Christina Johanna in 1828 met Dr. Théodore Paul Bergsma, pred. te Bunnik, huwde.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 21.

Regt

[Cazius, Mr. Jean Henri Chrétien]

CAZIUS (Mr. Jean Henri Chrétien), geb. te Luik 11 Febr. 1824, overleden te 's Hertogenbosch 29 Mei 1898, zoon van Unico Willem Elisa, die volgt, en van Antoinette Aimée Gaudin.

Hij werd 19 Dec. 1843 student in de rechten te Utrecht, ging na zijn promotie bij de rechterlijke macht en was laatstelijk raadsheer in het gerechtshof te 's Hertogenbosch en lid en thesaurier van het college van regenten over de gevangenissen. Bij beschikking van 14 Nov. 1844 van den landcommandeur der ridderl. Duitsche Orde, Balye van Utrecht, baron von Bodelschwingh Plettenberg, werd hij voor den tijd van 12 achtereenvolgende jaren benoemd tot vicaris van Tiel, uit erkentenis voor de goede diensten door zijn voorouders aan de Orde bewezen. In 1859 werd die benoeming voor drie jaar verlengd door den toenmaligen landcommandeur B.R.W. baron Sloet v. Hagensdorp en wel 'wegens het nut door ZEd. (J.H. Cazius) mede voor onzen Protest. Godsdienst verspreid'. Op een in 1862 opnieuw ingezonden adres, waarbij verlenging verzocht werd, werd afwijzend beschikt 'omdat het doel der begiftiging een meer geestelijke richting heeft, om in 't vervolg met deze vicarie, kundige jongelieden, die zullen wenschen in de theologie te studeeren, te begiftigen'.

Cazius huwde te Roermond 29 Juli 1862 met jkvr. Anna Paulina de Sturler de Frienisberg, geb. te Oosterhout 22 Mei 1835, overl. te Brummen 31 Dec. 1923, drie kinderen nalatende, dochter van jhr. Adam Emmanuel Carolus en van Davida Hallungius.

Zie: M.G. Wildeman, *Het gesl. Cazius* in *Ned. Leeuw* XXII, 22, 23; *Nederl. Adelsboek*, 1917, 399; *Nederl. Patriciaat* I en VII.

Regt

[Cazius, Mr. Unico Willem Elisa]

CAZIUS (Mr. Unico Willem Elisa), geb. te Utrecht 26 Juni 1799, ged. Cathrijnekerk 30 Juni, overl. te Hulst 26 April 1876, zoon van Mr. Jan Hendrik, hiervóór, en van C.A. Reigersman.

In dienst getreden als vrijwilliger bij het wapen der rijdende artillerie, destijds te Utrecht georganiseerd, werd hij bij besl. van den Souv. Vorst van 9 Juli 1814 benoemd tot cadet bij de artillerie en genie op de milit. school te Delft, verder 2e luit. der artillerie 2 Juni 1815 (als zoodanig maakte hij den slag bij Waterloo mede), adjudant van den directeur der 5e artillerie-directie 31 Oct. 1817-1821, 1e luit. der art. 5 Mei 1821, op verzoek eervol ontslagen als zoodanig 24 Mei 1824, reeds 2 April d.a.v. benoemd tot subst. griffier bij de Holl. Kamer van het hooggerechtshof te Luik. Hij werd doctor in de beide rechten bij publieke promotie te Luik 18 Juni 1829, met proefschrift: *De his quae at succedendum requiruntur* (Leodii 1829, 4o). In Sept. 1830 weigerde hij een onderscheidende bevordering in België en nam met buitengewone opofferingen de wijk naar Holland, daar hij met aanhouding was bedreigd, omdat hij als gewezen artillerie-officier het oproerig bewind niet wilde

dienen. Hij bleef met rang en titel in Holland tot hij 12 Juni 1831 benoemd werd tot subst. officier bij de toenmalige rechtbank van eersten aanleg te Maastricht. Hij werd advocaat-generaal bij het prov. gerechtshof te Utrecht 18 Sept. 1838, procureur-generaal bij dat hof 30 Juli 1844, bij het gerechtshof

in Limburg 17 Maart 1848. In 1869 werd hem het ambt van procureur-generaal voor Curaçao aangeboden. Hij was o.a. ook jaren lang lid en secretaris van den raad van bestuur over het Koninkl. Athenaeum en president van de commissie van administratie over de gevangenissen.

Cazius huwde te Luik 14 Aug. 1822 Marguerite gen. Antoinette Aimée Gaudin, geb. te Parijs 14 Aug. 1797, overl. te Maastricht 26 Dec. 1868, dochter van Marie Louise Charlotte Gaudin. Uit dit huwelijk drie kinderen, o.a. Jean Henri Chretien, die hier voorgaat.

Zie: M.G. Wildeman, *Het gesl. Cazius* in *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXII, 22; *Nederl. Patriciaat*, I en VII.

Regt

[Cazius, Unico Wilhelm Teutonicus]

CAZIUS (Unico Wilhelm Teutonicus), geb. te Utrecht, ged. in den Dom 27 Aug. 1766, overl. te Utrecht 26 April 1832, zoon van Gijsbert Diederik hiervóór en van Cornelia van Gils.

Hij was baljuw der vrije heerlijkheid Schoot (ten W. van Zevenhoven) en werd in 1793 raad der admiraliteit op de Maas. Hij was ook rentmeester-generaal der ridderlijke Duitsche Orde, Balye van Utrecht, in welk ambt hij goede diensten moet hebben bewezen. Hem werd althans een massief gouden snuifdoos, versierd met een geëmailleerd beeld van een ridder in kostuum der D.O. vereerd, met het volgende opschrift: ‘De Balye des Ridd. D.O. binnen Utrecht aan Unico Willem Teutonicus Cazius, rentmeester-generaal, ten blijke van erkentenis wegens deszelfs belanglosen ijver en beproefde trouw. 16 Aug. 1802’. Dit geschenk was op de Herald. Tentoonst. (1880) ingezonden.

Cazius huwde eerst te Asperen 31 Mei 1784 Elisabeth Cornelia van Doorn (1762-1820), daarna te Amsterdam 26 April 1822 Elsabé Geertruida Schorn (overl. 1866). Uit het 2e huw. een dochter Gijsberdina Cornelia Anna C., die in 1843 huwde met Mr. Johannes Andreas Trüter, laatstelijk rechter in de arr. rechtb. te Zutphen.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXII, 20; *Catal. Herald Tentoonst.* (1880) no. 4628; *Atg. Ned. Familiebl.* I, 79, 5.

Regt

[Celles, A.P.F.G. graaf Visscher de]

CELLES (A.P.F.G. graaf Visscher de), geb. 10 Oct. 1779 te Brussel, overl. 1 Nov. 1841 te Parijs. Na de annexatie van de Oostenrijksche Nederlanden bij Frankrijk (1794) werd hij afgevaardigde in het departement van de Dyle, 1800 lid der brusselsche municipaliteit en van den departementsraad, 1805 luitenant der cavallerie bij het Noorderleger, 11 Febr. 1806 auditeur bij den Staatsraad van het Fransche keizerrijk en 10 Nov. prefect van de Beneden-Loire, kreeg 1808 den graventitel, werd 1811 prefect van het dep. der Zuiderzee te Amsterdam, als hoedanig hij zich door zijn strengheid gehaat maakte. Nov. 1813 vluchtte hij naar Parijs en werd weder in den Staatsraad opgenomen. 1814 naar België teruggekeerd, bleef hij tot 1821 ambteloos, totdat hij in dat jaar lid van de Tweede Kamer werd, als hoedanig hij dikwijls in oppositie tegen de regeering kwam en toch wegens zijn bekwaamheid gewaardeerd werd.

In het voorjaar van 1826 kwam de buigzame diplomaat, schijnbaar ‘comme simple voyageur’, gelijk de gezant Reinhold aan een vertrouweling schreef, te Rome, doch

wist aldaar spoedig den invloed van Reinhold te overvleugelen. Leo XII belastte hem bij zijn terugkeer naar het vaderland met een uiterst welwillend schrijven aan Willem I, waarbij de Paus niet alleen zijn vertrouwen uitsprak over de voortreffelijke eigenschappen van de C., maar tevens den Koning met aandrang verzocht het placet op de Jubilé-bulle van 1825 te willen verleenen; zoo zou de weg gemakkelijker gebaand worden voor een bil-

lijke regeling van het R.K. kerkgenootschap in de Nederlanden. Na zich gelukkig van zijn last te hebben gekweten, werd de C. 2 Sept. 1826 benoemd tot 'ambassadeur extraordinaris en plenipotentiaris' van Willem I in den Kerkelijken Staat. Het gelukte hem in een goed half jaar een concordaat te helpen voorbereiden, waarvan de eind-redactie 18 Juni 1827 te Rome werd vastgesteld, en dat de Koning door besluit van 25 Juli 1827 heeft bekrachtigd. Die overeenkomst is echter steeds een doode letter gebleven. 31 Dec. 1827 werd de C. van zijn post ontheven; tegenstanders hadden hem de gunst van den souverein afhandig weten te maken. Thans weder in de Tweede Kamer terug, bleek hij 1830 voor de administratieve scheiding der beide landsdeelen te zijn, maar sloot zich weldra bij den opstand aan, werd lid van het Congres te Brussel en gezant te Parijs, waar hij zeer werkte voor den hertog van Nemours als koning van België. Na de mislukking van die candidatuur trok hij zich terug, bleef echter te Parijs wonen en werd 1832 als Franschman genaturaliseerd, waarop hij weder onder Louis Philippe lid werd van den franschen Staatsraad in buitengewonen dienst.

Zie: P. Albers, *Gesch. v.h. herstel der Hiërarchie*, passim; Goulmy, *Hiërarchie en Wetboek*, 219; *Biographie Nationale*, i.v.

Hensen

[Certon, Henricus Gabriël]

CERTON (Henricus Gabriël), geb. te Dordrecht 20 Febr. 1697, overl. aldaar 28 Mei 1754. Hij was een zoon van Henry Louis Certon en Marianne de Marchezalliers de Bellevue, die vluchtelingen waren uit Frankrijk. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid en was waalsch predikant te Dordrecht sedert 3 Juni 1725; emeritus in 1753. Hij schreef *Sermons* (1803), drie deelen. Hij was gehuwd met Marie Langlois en liet twee zoons en twee dochters na. Zijn zoon Henri Abraham Certon, geb. te Dordrecht 17 April 1735, overl. 21 Sept. 1808 als waalsch predikant te Rotterdam.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 33.

Knipscheer

[Ceulen, Wilhelm Remigius]

CEULEN (Wilhelm Remigius), geb. 11 Mei 1806 te Amsterdam, overl. 11 Maart 1868 te Middelburg, kreeg zijn eerste onderricht in de muziek van zijn vader Wilhelm C. (zie dl. III, 215). Van 1820-29 was hij violoncellist in het orkest van den Franschen schouwburg te Amsterdam, en werd in 1829 stadsmuziekmeester te Middelburg, waar hij als zoodanig en als directeur van verschillende muziek vereenigingen tot zijn dood werkzaam was. Ook componeerde hij eenige werken, welke geroemd worden.

Zie: het tijdschrift *Caecilia*, 1868.

Mulder

[Ceulen, Ludolph van]

CEULEN (Ludolph van), geb. te Hildesheim 28 Jan. 1540, gest. te Leiden 31 Dec. 1610, zoon van den koopman Johannes en Hester de Roode, zou zich in 1569 hebben bevonden te Keulen, schijnt zich verder eerst naar Lijfland begeven te hebben, doch ging vervolgens naar een broeder te Antwerpen. Wellicht was het

hier, dat hij omstr. 1575 Jan Pauwels tot leermeester heeft gehad in de cijferkunst; zeker kende hij er den beroemde wiskundige Michiel Coignet. Na dit verblijf kwam hij naar Nederland en wel vermoedelijk naar Amsterdam; deze veronderstelling berust hierop, dat hij later in zijn geschriften eenerzijds Adriaen Ockers zijn leermeester noemt, dien hij anderzijds zegt landmeter in genoemde stad geweest te zijn. Zijn eigenlijke naam, die volgens een posterieur bericht Ackermann geweest zou zijn, werd al heel spoedig verlatiniseerd tot Colonus, welke laatste dan verkeerdelijk terug werd vertaald als van Ceulen, van

C o l l e n of v a n C o l e n , in welken laatsten vorm hij in latere jaren zelf gewoonlijk zijn naam schrijft. Deze en andere twijfelachtige punten in den vroegsten levensloop van v.C. zouden wellicht zijn op te lossen door een onderzoek in het archief te Delft. Zeker is nl., dat hij zich niet zeer lang na zijn komst hier te lande te Delft moet hebben neergezet, waar hij onderricht in de wiskunde gaf en weldra bekend was met Simon Stevin, die hem in 1582 vraagstukken toezond. Evenals de wiskundigen Claes Pietersz. te Deventer (I, kol. 1414) en Jan Pietersz. Dou te Leiden (II, kol. 406), kreeg ook v.C. door zijn stadgenoot, den bierbrouwer C l e m e n t C o r n e l i s z ., er op 17 Juni 1583 kennis van, dat zijn collega Willem Goudaen te Haarlem (II, kol. 488) wederom een vraagstuk had aangeslagen met belofte van belooning bij goede oplossing. Ofschoon v.C. dit oploste en zich 21 Juni 1583, vergezeld van Hendrick Dircksz. en de haarlemsche secretarissen Michiel van Woerden en Dirck Spijker, bij Goudaen aanmeldde, gaf de zaak aanleiding tot het over en weer aanslaan van nieuwe plakschriften. Na de uitgave van Goudaen's *Generale presentatie* of *Openbare presentatie* (Dordr. 1583), met heftige aanvallen op Claes Pietersz. en v.C., schreef de eerste zijn *Van de twee geometrische vragen* enz. (Amst. 1583) en zijn vriend v.C. een *Solutie en werkinghe op twee geometrische vraghen .... mitsgaders propositie van twee andere geometrische vraghen* (Amst. 1584), de laatste over veelhoeken en binomische wortelvormen, terwijl eveneens van zijn kant een belooning voor de oplossing werd uitgeloofd. Op 6 Oct. 1584 werd v.C. te Delft ‘vrij vechtmeester’ en gaf er onderricht in het schermen. Hij kende geen Latijn, doch leerde Euclides uit de vertaling van Xylander, terwijl zijn stadgenoot Jan Cornets de Groot (II, kol. 528), de vader van Hugo, te zijnen behoeve Archimedes' *κυχλουμέτρηοις* in het Nederlandsch vertaalde, welk werk diepen indruk op hem maakte. Nadat in 1584 Scaliger's vriend Simon van der Eycke (I, kol. 842) zijn *Quadrature du cercle* had uitgegeven, publiceerde daartegen (evenals Coignet, Stevin, Claes Pietersz., Gideon Fallet en Adriaen Ockers) ook v.C. een geschrift op verzoek van Adriaen Anthonisz. te Alkmaar (I, kol. 156). In dit *Kort claer bewijs* (Amst. 1585) wordt eerst de zijde van den 96-hoek berekend, verder door overgang van een veelhoek op een met dubbel aantal zijden, die van den omgeschreven 192-hoek en aldus aangetoond, dat zelfs het getal 3 28497/199973 als waarde van π te groot is. Op v a n d e r E y c k e 's *Claerder bewijs* (1586) antwoordde v.C. met een *Proefsteen en claerder wederlegginghe* (Amst. 1586), waarin weder langs anderen weg de zijde van den 96-hoek wordt berekend en de waarde van π wordt vastgesteld als liggende tusschen 3,141557587 en 3,141662746, welke benadering ook de goedkeuring van Jan de Groot wegdroeg; mede bevat dit laatste geschrift een aanval op van der Eycke in zake de berekening der contante waarde van een in jaarlijksche termijnen te betalen som en wordt ook reeds v.C.'s eerst in 1596 verschenen werk over interestrekening vermeld. Van Sept. 1586 dagteekent zijn vondst om zonder veel moeite de zijde eener honderdduizendhoek uit te drukken door irrationeele getallen, welke den grondslag vormt van den inhoud van zijn later te vermelden werk *Van den circkel*; eveneens dagteekent van dit jaar of daaromtrent zijn kennis met A d r i a a n v a n R o o m e n (Romanus), toen nog te Leuven, die hem de eerste van de thans levende en geleefd hebbende rekenmeesters noemt. Een vraagstuk over berekening van lijnen in een cirkel werd door v.C. aan

Coignet gezonden, en door dezen 31 Mrt. 1588 aan Galilei overgemaakt (*Le Opere di Galileo Galilei*, t. X (1900), p. 32-33); In 1589 verbleef hij eenigen tijd te Arnhem en vond daar een regel cos, waaraan hij groot gewicht hechtte. Als Mr. Ludolf van Colen, schermmeester, wonende op den Verwersdijk, hertrouwde hij te Delft 17 Juni 1590 met Adriana Symons, weduwe van Mr. Bartholomaeus Cloot, wonende in de Voorstraat, die zich voor zijne studiën schijnt geënteresseerd te hebben. Terwijl in de *Idea mathematica* (Lovanii, 1593) van Adriaan Romanus sinds 1593 te Würzburg, π tot in 17 decimalen was berekend, stelde deze, in verband met dit vraagstuk, in genoemd werk aan alle wiskundigen de oplossing voor eener bepaalde numerische vergelijking van den 45en graad, waarop Vieta te Parijs in 1595 verschillende, doch niet zeer exacte, v.C. daarentegen slechts ééne oplossing inzond, die echter de voornaamste was, waarvoor deze niet weinig door Romanus werd geprezen in zijn *Problema Apolloniacum* (Würzburg, 1596). Intusschen was v.C. reeds verhuisd naar Leiden, waar hem door den magistraat bij resolutie van 9 Juni 1594 verlof was gegeven een schermschool op te richten, ondanks de aanwezigheid van een mededinger Pieter Bailly, wiens inrichting, op v.C.'s verzoek, in 1602 zelfs geheel werd opgeheven; behalve dat zijn vriend Jan de Groot in 1594 curator der hoogeschool werd, blijkt v.C. trouwens ook andere machtige beschermers te hebben gehad. Terstond na het verschijnen van Scaliger's *Cyclometrica elementa* (Lugd. Bat. 1594), maakte hij den schrijver op verschillende fouten opmerkzaam en schaarde zich onder de velen, die het werk, dat den naam des schrijvers weinig eer aandeed, wenschten te bestrijden; de Jezuïet Clavius te Rome schreef 27 Jan. 1595 aan Magini daarvoor aan v.C. enkele bouwstoffen te willen zenden (Favaro, *Carteggio inedito di Ticone Brahe, Giovanni Keplero .... con Giovanni Antonio Magini* (Bologna 1886), p. 215), en de bestrijding door Romanus in zijn *Circuli dimensio* (Würzburg 1597) geschiedde niet zonder v.C. 's voorkennis. Opgedragen aan den leidschen magistraat verscheen intusschen v.C.'s werk *Van den circkel* (Delft 1596), verdeeld in vier deelen, handelende over de berekening van π, de beschrijving in den cirkel van regelmatige veelhoeken van willekeurig aantal zijden, de tafels der trigonometrische lijnen met de manier deze te gebruiken en de tafels van interest; in het eerste, meest bekende gedeelte, dat de eerste twaalf hoofdstukken bevat, slaagde v.C. er in π te berekenen tot in 20 decimalen nauwkeurig, en, zoo al niet reeds door zijn voorgaande geschriften, dan werd v.C. zeker wel door deze berekening de schrik der cirkelkwadrateurs van zijn tijd, wier valsche bewijzen voortaan gemakkelijk ontzenuwd konden worden door hunne uitkomsten aan de zijne te toetsen: bovendien bevat het werk eene behandeling van het vraagstuk om de koorde van het n^e deel van den boog van een gegeven koorde te berekenen en een merkwaardig procédé van verkorte deeling, terwijl v.C. ten slotte een tweehonderdtal vraagstukken ter oplossing gaf, waaraan de rekenmeesters gedurende twee eeuwen stof ontleenden tot Laurens Praalder hun oplossing in druk deed verschijnen (Amst. 1777 en 1790). In 1599 stelde v.C. vervolgens met Jan van Hout, den schepen Simon Fransz. van Merwen, Matthijs Minten en Dou een *Corte onderrichtinghe dienende tot het maecken van de reductien van de jaercustingen tot gereede penningen* (Leyden, 1599) samen, waarin tiendeelige breuken gebezigd worden en welk geschrift, naar de zeldzaam gewor-

den exemplaren, later als curiosum is herdrukt (Amst. 1879). Was v.C. tot dusver te Leiden slechts als particulier onderwijzer in de wiskunde en schermkunst gevestigd, toen in 1600 prins Maurits in die stad een aan de universiteit verbonden ingenieursschool oprichtte, werd daaraan, onder toezicht van van Merwen, op 10 Jan. 1600 v.C. verbonden om in het Nederlandsch les te geven in rekenen, landmeten en sterktebouw en in Mei d.a.v. zijn salaris vastgesteld op ƒ 400. Zoowel de schermlessen als die aan de ingenieurs werden in hetzelfde lokaal gegeven, in het voorste onderste gedeelte van de Faliebagijnkerk, onder de bibliotheek. De zeer zeldzame plaat van die genie-schermschool (J. Woudanus delineavit) is o.a. afgebeeld bij M u l l e r , *Onze gouden eeuw* III, blz. 332; de instructie voor de ingenieursschool, gegeven door Stevin, vindt men bij B i e r e n s d e H a a n , *Bouwstoffen* enz. VIII in *Versl. en Meded. Kon. Ac. van Wetenschap. te Amsterdam, Afd. Natuurk.*, 2e Rks, dl. IX (1876), blz. 325 of gebundeld I (1878), blz. 126 en M o l h u y s e n , *Bronnen tot de gesch. der Leidsche univ.* I (1914), blz. 389-391, waar men ook blz. 391-392 de exameneischen vindt vermeld. In Febr. 1603 is zijn salaris verhoogd tot ƒ 450. Van de door v.C. gevormde leerlingen noemen we Pieter Cornelisz. van Alkmaar, Nathaniel Claesz., maar vooral Willebrord Snellius, met wien hij reeds in 1599 vraagstukken wisselde. Zijn handschrift is bewaard gebleven door een inscriptie dd. 12 Mei 1607 in het album van Ernst Brinck ter Kon. Bibl. (zie *Werken Maatsch. Nederl. letterk.*, N. Rks, dl. VII, 2e stuk, blz. 83); twee brieven van v.C. dd. 21 Mrt en 1 Mei 1610 aan Nic. Huybertsz. van Percijn (I, kol. 1401) over onbepaalde vergelijkingen (waaruit echter blijkt, dat hij geene algemeene methode voor het oplossen van dergelijke vergelijkingen bezat) zijn te vinden bij D i r c k d ' H o l l a n d e r , *Toetssteen van d'algebra spetiosa* (Amst. 1669). Van Ceulen schijnt twee testamenten te hebben nagelaten, het een van 1609, het ander van 1610. Uit zijn beide huwelijken liet hij twaalf kinderen na, waarvan een dochter 14 Jan. 1610 in den Haag ondertrouwde met den ingenieur S a m u e l C l o o t (zie *Navorscher* XXXVIII (1888), blz. 103 en de autobiographie van Const. Huygens in *Bijdr. en Meded. Hist. genootsch. te Utrecht* XVIII (1897), blz. 46-48). In zijne betrekking aan de ingenieursschool is hij opgevolgd door Frans van Schooten den oude (zie art. in dit deel); na v.C.'s dood richtte zijne weduwe te Leiden een linnenwinkel op en overleed aldaar in 1627. Zij heeft zich nog bijzonder verdienstelijk gemaakt ten opzichte van de door haar man nagelaten papieren. In de eerste plaats dankt men haar de uitgave van zijne *Arithmetische en geometrische fundamenten* (Leiden 1615), waarvan de *Cat. van het Wiskundig genootschap* te Amsterdam een uitgave vermeldt, uitgekomen te Leiden in 1595, hetgeen wel te wijten zal zijn aan een drukfout op het titelblad. In dit werk vindt men π uitgedrukt in 33 decimalen, terwijl ten slotte Snellius, die de door v.C. nagelaten papieren heeft kunnen raadplegen, in zijn *Cyclometricus* (1621) de door zijn meester ten slotte gevonden 35 decimalen heeft medegedeeld. Eenigszins gewijzigd, doch met toevoeging der drie genoemde pamfletten, heeft de weduwe in hetzelfde jaar ook het werk *Van den circkel* doen herdrukken (Leiden 1615). Op haar verzoek is tevens het eerst genoemde werk door Snellius in het Latijn vertaald als *Fundamenta arithmetica et geometrica* (Lugd. Bat. 1615; nieuwe titeluitgaaf Amst. 1619), terwijl dezelfde Snellius nog in zeer gewijzigden vorm een latijnsche vertaling gaf van het andere hoofdwerk als *De circulo*

et adscriptis liber (Lugd. Bat. 1619), waarover men zie het aan den vertaler gewijde artikel. Een groot werk over de algebra en den bovengenoemden regel cos, waarin v.C. beloofde de theorie van zijne methoden te geven, is echter verloren gegaan. Op de graftombe van v.C. in de Pieterskerk te Leiden, medegedeeld in *Les delices de Leide* (ald., 1712) en Kneppelhout van Sterkenburg, *de Gedenkteekenen in de Pieterskerk te Leyden* (ald. 1864), no 320, was de door hem ten slotte gevonden waarde van π in 35 decimalen uitgebeiteld.

Zijn portret op 56-jarigen leeftijd komt voor in de eerste uitgaaf van het werk *Van den circkel* (1596), een ander op 70-jarigen leeftijd in de *Arithmetische en geometrische fundamenten* (1615); zie ook de *Cat. van de prentverz. der gemeente Leiden*, 2e Afd. (1907), nos 5343-5345. Zijn portret is gegraveerd d or J. de Gheyn Sr, J.v.d. Ve de, W. Swanenburch en een onbekend kunstenaar.

Zie: Meursius, *Athenae Batavae* etc. (Lugd. Bat. 1625), p. 344; Dodt van Flensburg in *Tijdschrift toegewijd aan het zeewezen*, 2e Rks., dl. V (1845), blz. 269-284; Rammelman Elzevier in *Kroniek Hist. Genootschap te Utrecht* II (1846), blz. 351-359; *Navorscher* IV (1854), bijblad, IX (1859) en XIII (1863), blz. 329; Ruland, *Adrien Romanus* in *Le bibliophile belge* II (1867), p. 59; Vorsterman van Oyen, *Honderd vier en veertig vraagst. van Nederl. wisk. der XVIIe eeuw* (1868); dez., *Notice sur Ludolphe van Colen* in *Bullettino di bibliogr. e di storia delle sc. mat. e fis.* I (1868), p. 141-156; Boncompagni, *ibid.*, III (1870) en Bierens de Haan, *ibid.*, VII (1874), 141; Glaisher in *Messenger of math.* II (1872), 124-128 en Bierens de Haan, *ibid.*, III (1874), 24-26; dez., *Bouwstoffen* enz., bundel I (1878), blz. 112, 119, 120, 123 vv., 171 vv., 182, 183, 196, 222, 227, 290, 297, 316, 319 en 336vv.; Ritter, *François Viete* (Paris 1895); Isely, *Epigraphes tumulaires de math.* in *Bull. Soc. des sc. de Neuchatel*, XXVII (1899), 167-172; *Bibliotheca belgica* (vander Haghen) i.v. Stevin; Braunmühl, *Gesch. der Trigonometrie* I (1900) en II (1903), reg.; Burger, *Amst. rekenm. en zeevaartk.* (Amst. 1908), blz. 8, 23, 27 vv. en 128; Bosmans, *Un émule de Viète*: *Ludolphe van Ceulen*; *analyse de son 'Traité du cercle'* in *Annales de la soc. de Bruxelles*, t. XXXIV, 2e partie (1910), p. 88-139 (vooral belangrijk); Kernkamp, *Bengt Ferrner's dagboek* in *Bijdr. en Meded. Hist. Genootsch.* XXXI, 427, 428; Cantor, *Gesch. der Math.* II (1913), reg.; Molhuysen, *Bronnen tot de gesch. der Leidsche univ.* I (1914), reg.; Bosmans in *Mathesis* t. 39 (1925). pp. 352-360 (met portret).

de Waard

[Chais, Charles]

CHAIS (Charles), geb. te Genève 3 Jan. 1701, overl. te 's Gravenhage 8 Oct. 1785. Hij was een zoon van Jean François Chais en Alexandrine Maurice. Zijn grootvader Charles Maurice was predikant te Velaux en Marseille; zijn oom Anthoine Maurice was hoogleeraar te Genève. Slechts 14 jaar oud verdedigde hij *Theses philologicae de affectibus*, die gedrukt zijn. Hij studeerde langen tijd, met zijne begaafdheden zich geheel aan de godgeleerde wetenschap gevende; ook deed hij vele reizen. De Waalsche gemeente te 's Gravenhage beriep hem in 1728. Hij werd 'salvis honoribus et monumentis' emeritus 20 Maart 1764. Het waalsche diaconiehuis is in zijn tijd gesticht. Hij was gehuwd met Antonia Wilhelmina Pauw, die hem zes kinderen schonk.

Hij schreef vele artikelen in *Bibliothèque raison-*

née (tome 9-26), in *Bibliothèque Brittannique* (vijf laatste deelen), *Nouvelle Bibliothèque, Bibliothèque historique* en in *Bibliothèque impartiale*, uitgegeven door L u s a c te Leiden. Bovendien, behalve vele andere werken te vinden bij van Langeraad (zie ben.): *Le sens littéral de l'Ecriture Sainte defendu contre les principales objections des antiscripturaires et des incrédules modernes* ('s Gravenhage 1738), drie deelen vert. uit het Engelsch met een toevoeging van zijne hand: *Sur les démoniaques*; *La Sainte Bible ou le V. et le N.T. avec un commentaire* ...., dl. I-VI ('s Grav. 1743-1777) dl. VII en VIII (Rott. 1790) [Deel VIII, na zijn dood verschenen, bevat een overzicht van zijn leven]; *Lettres historiques et dogmatiques sur les jubilés et les indulgences a l'occasion du jubilé universel célébré à Rome par Benoit XIV l'an* 1750 (la Haye 1751), 3 vol. Voorts: *Sermons* (la Haye 1787), 2 vol.; *Instruetion abrégée* ... (la Haye 1572); *Catéchisme pour les enfants* (la Haye 1754); *Catechisme historique et dogmatique* ... (la Haye 1729).

Zijn portret is gegraveerd door J.E. Liotard en J. Houbraken (zie *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat. Burgersdijk en Niermans, 1900), blz. 769); het is te vinden in *La Sainte Bible* ...; een ander portret is gegraveerd door een onbekend kunstenaar.

Zie: v a n L a n g e r a a d e n d e B i e , *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 33-35.

Knipscheer

[Chalmers, Johan Marinus]

CHALMERS (Johan Marinus), geb. te Veere in 1720, overl. aldaar 5 Febr. 1796, was de zoon van J o h n C h ., predikant hij de schotsche Court aldaar en A n n a C a t h a r i n a , dochter van A b r . D u v e l a e r . In 1741 werd hij raad te Veere, in 1755 secretaris der Zeeuwsche Rekenkamer, waarbij hij zich, niet het minst voor het nageslacht, verdienstelijk maakte door het samenstellen van indices op de Notulen der Staten van Zeeland en op de z.g. Adviesboeken der Rekenkamer, waarvoor hij een zilveren inktkoker ontving. In 1766 werd hij secretaris van het land en in Augustus 1770 raadpensionaris van Zeeland tot Mei 1785, toen hij ontslag vroeg. Ch. is gehuwd geweest eerst met E l i s a b e t h , dochter van Mr. J o h a n P o t t e y en P e t r . C o r n . U d e m a n s , hij hertrouwde met S u s a n n a , dochter van C o r n e l i s G o d i n en M a r i a S u s a n n a H u y s s e n , waaruit kinderen. Zijn wapen in *Zelandia Illustrata* I, 113. Hij had tot spreuk: ‘Fortitudine eripui’.

Zijn door P. Oets 1760 geschilderd portret is bij den heer P.R. Visvliet te Middelburg.

Mulder

[Chandon, Daniel]

CHANDON (Daniel), geb. te Vlissingen 16 Jan. 1738, overl. Nov. 1777 te Middelburg, studeerde te Leiden, werd in 1763 predikant der Waalsche Gemeente te Vlissingen, in 1766 te Middelburg als opvolger van zijn vader P i e r r e F r e d e r i c Ch., die in dat jaar naar Frankfort a.d.M. vertrok. De vader schreef *Sermon prononcé dans l'église Wallonne de Middelbourg le* 31 *Oct.* 1751, *au sujet de la mort du prince d'Orange* (Midd. 1751). De zoon was een der oprichters van het Zeeuwsch genootschap der Wetenschappen. Hij liet bij zijn overlijden zijn weduwe met één kind na.

Zie: d e K a n t e r e n D r e s s e l h u i s , *De provincie Zeeland*; N a g t g l a s , *Levensber. van Zeeuwen*, 117.

Mulder

[Chapelle, Armand de la]

CHAPELLE (Armand de la), of Armand Boybellaud (Boisbeleau), heer van la Chapelle, geb. te Oullac in 1676, overl. te 's Gravenhage 8 Aug. 1746. Hij studeerde te Bordeaux, vluchtte naar Engeland (waar hij kwam onder leiding van zijn grootvader Isaac Bourdieu), deed 18 jaar oud reeds dienst als predikant in Ierland, daarna te Wandsworth (bij Londen), van

1711 tot 1725 te Londen; eindelijk werd hij waalsch predikant te 's Gravenhage.
Hij schreef veel (zie van Langeraad): de tien laatste deelen van *Bibliothèque anglaise ou Histoire littéraire de la Grande-Bretagne* (Amst. 1717-1727) 15 vol. (de eerste vijf deelen schreef Michel de la Roche); de godgeleerde artikelen in de eerste 38 deelen van *Bibliothèque raisonnée des ouvrages des savans de l'Europe* (1728-1753), 52 deelen; *Réflexions en forme de Lettre* .... (Amst. 1729); *Défense de la religion tant naturelle que révélée contre les infidèles et les incrédules* .... (la Haye 1738-1744), 6 vol.; *Mémoires de Pologne* .... (Lond. 1739); *Vie de Beausobre* in dl. II van diens *Remarques sur le N.T.* (la Haye 1742) 2 vol.; *La nécessité du culte public parmi les Chrétiens* .... (la Haye 1746), vert. als: *De nootzakelijkheit der openbare godsdienstoefening onder de Christenen* (Amst. 1747), twee deelen. Ook in vereeniging met anderen schreef hij veel. Meermalen lokten zijne werken andere geschriften uit. Eindelijk leverde hij vertalingen uit het Engelsch.
Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 36-38.
Knipscheer

[Chatelain, Henri]

CHATELAIN (Henri), geb. te Parijs 22 Febr. 1684, overl. te Amsterdam 9 Mei 1743. Hij was een zoon van Zacharie Châtelain en Catherine Bonnel. Met zijne ouders naar Holland gevlucht, studeerde hij te Leiden; ook te Amsterdam, waar hij een latijnsche oratie hield *Eloquentiae laus*. De waalsche synode te Gouda in 1708 stelde hem aan als proponent; in 1709 bezocht hij de hoogescholen te Cambridge en te Oxford. Teruggekeerd in Holland, werd hij beroepen te Londen voor de Martin's Lane-kerk, waar hij 23 Sept. 1711 kwam. Op 27 April 1721 deed hij zijn intrede in de Waalsche gemeente te 's Gravenhage; op 22 Febr. 1728 te Amsterdam, bevestigd door zijn broeder Isaäc Samuël Châtelain, toen predikant te Rotterdam, en sedert 1732 zijn ambtgenoot te 's Gravenhage.
Hij schreef een overzicht van het leven van Jacques Claude, na diens dood in 1712 voor diens *Oeuvres*; ook *La vie de Jacques Bernard* als inleiding voor diens traktaat: *De l'excellence de la religion Chrétienne*. Voorts: *Sermons* ...., 6 vol., verscheidene malen herdrukt, en in onze taal overgezet (door F. de Haas) als: *Verzameling van leerredenen* (Amst. 1754), waarin levensberichten over Châtelain. In het Duitsch verscheen een uitgave te Maagdenburg in 1746. Van hem verscheen nog een bundel *Predikatien* in twee deelen (Amst. 1749).
Er zijn van hem verschillende portretten, van Phil. Endlich (1744), van P. Tonjé, Sysang, Johan Werner Guericke, en door L.T. du Bourg (en J. Folkema) naar J. Fournier (vgl. *Bibliotheca theol. et philos.* Lugd. Bat. Burgersdijk en Niermans, 1900, blz. 769).
Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 38 v.
Knipscheer

[Châtelain, Maria Louise de]

CHÂTELAIN (Maria Louise de) woonde te Goes. Zij schreef: *Vluchtige overdenkingen uit het rijk der waarheid en zedekunde* (Deventer 1848); *Avondrood, beelden en herinneringen van een oude van dagen* (Amst. 1856) en een fransch werkje over Italië.
Mulder

[Chaufepié, Jacques Henri de Dompière de]

CHAUFEPIÉ (Jacques Henri de Dompière de), geb. te Delft in 1806, overl. te Leiden 9 Dec. 1864, zoon van George Samuel de Chaufepié (zie IV, kol. 417) en Maria Johanna Sevenbergen. Bij zijn naam voegde hij dien van zijne grootmoeder (zie dl. IV, kol. 418). Hij schreef: *Mes adieux au troupeau Wallon d' Amsterdam* (Amst. 1864).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 43 v.; *Ned. Gel. Europa* XV, 629; *Bull. Egl. Wall.* III, 75.
Knipscheer

[Chevallereau, Willem]

CHEVALLEREAU (Willem), geb. te Sparendam 19 Mei 1739, overl. 26 April 1818. Hij studeerde te Harderwijk en te Leiden in de godgeleerdheid en werd predikant te Diepenheim 25 Mei 1766, te Reewijk 7 Oct. 1781, te Ommen 10 Mei 1789. Van hier uit was hij ook legerpredikant (23 Febr. tot 23 Nov. 1794) bij de brigade van gen.- majoor Constant Villars; emeritus 14 Dec. 1817. Hij schreef: *Eerste eeuwgetij van Diepenheims kerkvernieuwing* (1789); *Kort begrip der christelijke religie* (Amst. 1789); *Onderwijs in de godsdienst* (1ste deel Gron. 1789); *Bladwijzer van verklaarde en verdedigde bijbelplaatsen* door Nuys Klinkenberg (Amst.); *Bladwijzer* (Amst. 1809) op de nederl. vertaling van James Cook's werk over Polynesië door J.D. Pasteur, *Reizen rondom de waereld* (Leio. 1795-1803), 13 deelen. De Maatsch der Ned. Lett. bezit in handschrift zijn *Brabandsche en Zuid-Hollandsche Reisverhaal*, in dichtmaat uitgebreid.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 44; L. Knappert, *Bibliograf. Inl. tot de Theol.* (Leid. 1925), 31; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 150, (1912) Bijl. 142, 151.
Knipscheer

[Claerbout, Joos]

CLAERBOUT (Joos), geb. te Vlissingen omstr. 1618, zoon van Stefanus C. uit Oudenaarde, eerst kapelaan in de St. Michielskerk te Gent, in 1616 te Vlissingen tot de Hervormde gemeente overgegaan en gehuwd met Catalina van de Vivere. Joos trouwde in Maart 1640 met Maria Dammaerts van Tholen.

Hij schreef: *Klucht van 't Kalf* (1662); *Droefblij-eijndig Vertoog op 't Belegh en Overgaan van Middelburg* (Middelb. 1661); *Blij-eijndig Vertoogh of Vreede- Vreugd, tussen Engelant en de Nederlanden* (Vliss. 1654); *Oresto verdruckte Onnooselheijt en de rampzalige Sibyna, treurspel* (Middelb. 1662). Toen in 1641 de rederijkerskamer de ‘blauwe Acoley’ te Vlissingen een dichtwedstrijd hield was hij een harer leden en dong met vier gedichten op de gestelde vragen mee naar den prijs; die gedichten zijn te vinden in den bundel *Vlissings Redens Lusthof* (1611); zijn zinspreuk was ‘Eer voor Gout’. Voorts zijn van hem bekend eenige lofdichten op Caspar Ingels, Adriaan van Hecke, Everardus Gyselinck, op het eiland Walcheren en op de steden Middelburg, Vlissingen, Veere en Arnemuiden.

Zie: Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* 127 v.; Worp, *Drama en Tooneel* I, 387, 457 v.
Mulder

[Claessen, Johannes]

CLAESSEN (Johannes), geb. te Maastricht in Mei 1734, overl. te Leerdam 24 Juli 1812. Hij was eerst rector te Schoonhoven in 1760, en werd predikant te Kedichem 26 Juli 1761, van waar hij aanstonds reeds, 6 Sept., naar Leerdam vertrok; emeritus 8 Sept. 1806. Op 28 Juni 1766 overkwam hem een ongeluk, waardoor hem een been werd afgezet, en hij zich met een houten been behelpen moest. Vooral was hij bekend om zijn sterk geheugen. De classis-broeders noemen hem in de

approbatie van zijn *Genaderoem* 'eene sterre van de eerste grootte aan den hemel van Gods kerke'. Als patriot werd zijn huis in Juli 1787 door de prinsgezinden geplunderd. Hij was gehuwd met Clasina van Vlierden, en liet twee zonen en vier dochters na.

Hij schreefveel; volledig vermeld bij van Langeraad (zie beneden). Wij noemen alleen: *Genaderoem der bekeeringe van den apostel Paulus*, leerredenen over Hand. 9:1-12; 12:1-16

(Amst. 1770); *Lijkreden op J. Groenewegen* (Utr. 1764); *Jojada's roem in zijnen dood, overgebragt op de doorluchtigste vorstinne Maria Louisa* .... (Amst. 1766); *Het wezentlijk heil uit Gods kastijding, dankpredicatie van eene doodelijke beenbreuk* (1767?); *De afzwering van Filips II herdacht* (Utr. 1784); *Twee redevoeringen ter gedagtenis van den harden winter en ongemeene watervloed* (Amst. 1784); *De wapening Gods aan allen aangepreesen* ... (Amst. 1785); *Leerdam tegen zijnen ondergang gewaarschuwd* (Amst. 1788); *De wolf in 't schaapsvel, of iets over het gedrag van ds. Jan Claassen* (Leerdam 1795?).

Zijn portret is gegraveerd door R. Vinkeles, met een vers van hemzelf als onderschrift, dan nog eens door een onbekende en in zwarte kunst door J.E. Haid.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 53-56; *Bibl. theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900) blz. 769; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 127, 130.

Knipscheer

[Claessens, Jan]

CLAESSENS (Jan), veelal bekend als Jan (Klaasz.) van Grouw, leeraar der Doopsgezinden te Grouw, voorstander van Galenus Abrahamsz. de Haan (vgl. V, kol. 215) en daardoor in strijd met Douwe Feddriks van Molqueren, ook met de classis Leeuwarden die hem een Socini an noemt. Ook openbaarde zich oneenigheid in zijne Gemeente (in 1690 en 1691) over het stil of stemmelijk gebed en over de wijze van Avondmaalsvieren. Het kwam er zelfs tot een afscheiding in 1696 van de ‘Vlamingen’. Zijne gemeente werd nu de ‘waterlandsche’ genoemd. Meermalen heeft hij den doop toegediend in ‘het Algemeene Christendom’, zoodat de gedoopten niet toetraden tot het lidmaatschap van de Gemeente. Toen in 1700 te Amsterdam verschenen was: *Mennonitisch ondersoek op de Korte Grondstellingen, die van dr. Galenus opgestelt zijn in sijn Verdediging der Christenen die Doopsgezinde genaamt worden*, door Douwe Feddriks, schreef hij: *De Leer der Doopsgezinden verdedigd tegen de vreemde misduidingen van D.F.v M.* (Amst. 1702). De aangevallene schreef nu wederom: *De Rechtsinnigheid van de Leer der Mennoniten opgestelt .... tegen de misduydingen van* .... (Amst. 1703). De laatste maakte in zijn werkje met veel bitterheid een onderscheidtusschen de ‘Mennoniten’ als getrouwe aanhangers van Menno en aanklevers der uitstaande belijdenissen, en de ‘Doopsgezinden’ die noch aan Menno, noch aan de belijdenissen vasthouden, zeggende: ‘de Mennoniten zijn wel standvastige Doopsgezinden, maar niet alle Doopsgezinden zijn Mennoniten’. Blaupot ten Cate schreef in 1839 dat er nog handschriften van hem waren.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 56 v.; S. Blaupot ten Cate, *Gesch. der Doopsgez. in Friesland* (Leeuw. 1839), 193, 226, 235 vv.; hetz. *in Groningen* (Leeuw. 1842) I, 189; *Jaarboekje voor de Doopsgez. Gem.* .... (Amst. 1837), 49 v.; *Doopsgez. Bijdragen* (1887), 78, en ald. aant. 2, voortgezet op blz. 79 en 80; *Catalogus der werken over de Dpsgez. in de bibl. der Ver. Dpsgez. Gem. te Amst.* (Amst. 1919), blz. 133.

Knipscheer

[Claesz, Jan]

CLAESZ (Jan), geboren te Rotterdam, in 1600 was hij 18 jaar, voer uit met de schepen van Mahu en de Cordes als putger (‘grumete’) of scheepsjongen op de ‘Blijde Boodschap’; in Valparaiso gevangen genomen, legde hij in Callao de Lima

voor den spaanschen magistraat een verklaring af. Hij kon schrijven, want hij onderteekende zijn verklaring; hij was waarschijnlijk roomsch-katholiek. Hij had te voren reeds 5 of 6 reizen

gedaan, altijd als putger ('grumete'), een naar San Lucar de Barrameda, een naar Lissabon, een naar Engeland en twee of drie naar Rouen; na elke reis was hij weder in Holland teruggekeerd. Hij wist te vertellen, dat de Straat van Magalhães op 52° ZB. lag en dat zij in den Grooten Oceaan tot 57° ZB. afgedreven waren; ook geeft hij enkele diepten en breedten van de Straat van Magalhães, en zegt zelfs, dat zijn zeekaart fout was, hoewel hij de opmerking maakt, dat hij geen nautische kennis bezat. Hij bleef te Lima 'int Hoff van den Vice-roij' (I J z e r m a n , *Dirck Gerritsz. Pomp*, blz. 93, 100).

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de Straat van Magelhaẽs naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. W i e d e r ('s Gravenh. 1923) I, 66, 74.

Kossmann

[Claesz, Laurens]

CLAESZ (Laurens), geboren en opgevoed te Antwerpen, in Dec. 1599 oud 35 jaar. In 1598 voer hij uit met de schepen van Mahu en de Cordes als hoogbootsman op de 'Blijde Boodschap'. Vóór hij met deze vloot medeging, had hij verscheidene reizen gedaan, alle op nederlandsche schepen: drie naar San Lucar de Barrameda, vijf naar Lissabon, één naar Bilbao, één naar Saint Jean de Luz, vier naar Frankrijk en één naar Sandwich ('Sant Vit') ongeveer 22 mijl van Londen. Hij had nimmer langen tijd in één dier landen gewoond. Hij werd in 1599 te Valparaiso gevangen genomen, legde in Callao de Lima een verklaring af, waaruit blijkt, dat hij vrij goed op de hoogte van de reis was; hij wist dat het doel Californië, Japan en de Molukken was en kende de afspraak dat men bij Sante Maria, la Mocha of Valdivia op elkaar zou wachten. Bij de doorvaart van de Straat van Magalhães had hij goed opgelet: zoowel de mond als de uitgang lagen op 52°, de lengte was 110 leguas; men kon den ingang herkennen aan drie heuvels, die er uitzagen als kerken; datzelfde zeide Jacob Jacobsz. (Outghersz spreekt van twee heuvels). Hij geeft loodingen op, noemt de Eerste Nauwte, Pinguins eilanden, de puebla de San Felipe, beschrijft de situatie bij Cape Froward en noemt de Cordes Baai. In den Grooten Oceaan werden zij tot 55° Zuidelijk gedreven.

Hij diende in Peru op spaansche schepen en maakte in 1603 en 1604 twee reizen, waarop hij 64° ZB. bereikte en de Galapagos en Juan Fernandez eilanden bezocht. In 1607 was hij in Panama en vertrok over Carthagena uit Amerika. Thuis gekomen, wellicht dus in 1608, legde hij een verklaring af over deze spaansche reizen, welke gebruikt werd bij de reis van de nassausche vloot onder Jacques l'Hermite; wellicht gaf zijn korte doch gunstige beschrijving van de Juan Fernandez eilanden aanleiding, dat de vloot rechtstreeks naar deze eilanden, die 'maer 40 Mijlen van de wal leggen' en 'rontomme goede anckergront' hebben, zou sturen en van daar de Spanjaarden onverhoeds te Arica aanvallen.

Hoewel hij niet schrijven kon, blijkt hij een man van intelligentie geweest te zijn, die op zijn reizen ervaring opdeed.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes* enz. 1598-1600, uitg. F.C. W i e d e r ('s Gravenh. 1923) I, 66, 74 v., en daar genoemde bronnen.

Kossmann

[Clager, Thomas]

CLAGER (Thomas), kartuizer, overl. 28 Febr. 1574 te Utrecht. Hij was een Engelschman, die omstreeks 1508 als convers was getreden in het kartuizerklooster bij Londen. Hij ontkwam hier aan een bloedbad en aan de vervolging, waarbij 18 kartuizers den dood vonden. Na veel geleden te hebben verbleef hij in verschillende kloosters zijner orde in de Nederlanden. In 1574 vertoefde hij in de chartreuse Nieuwlicht buiten Utrecht, alwaar

hij stierf, na 66 jaren kartuizer te zijn geweest. Hij werd in het utrechtsche klooster begraven aan de oostzijde van het groote claustrum.

Zie: L. le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartusiensis* I (Monstrolii 1590), 229; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 363; M. Chauncy, *Historia aliquot Martyrum Anglorum, maxime, octodecim Cartusianorum* (Monstrolii 1888).

Scholtens

[Clemens, Isaac]

CLEMENS (Isaac), geb. te Middelburg in 1632, overl. in Dec. 1666 te Vlissingen, vermoedelijk aan de pest. Hij studeerde te Utrecht (ingeschr. 1650) en te Leiden (ingeschr. 1654) en werd predikant bij de Waalsche gemeente te Norwich; vervolgens in 1658 te Serooskerke (Walch.) en in 1660 te Vlissingen. Hij heeft verschillende werken geschreven o.a.: *Eenige subyte, korte ende bij occasie voorghevallene geestelicke Meditatiën, Brandend Hert, Christelicke Dachrekeninghe* (Middelb. 1662); *Psalm* 148, *Sneeuw en Vijerdamp*, of een korte *Verhandelinge over den sneeuw en de cometen* (Middelb. 1665); en vertaalde *ΙΣΡΑΗΛ ΑΓΧΙΘΑΝΗΣ. Doodts alarm of de Voorbode van een nakende Doodt*, een lijkpredicatie door J. Whitefort, door C. uit het Engelsch vert. (Midd. 1666).

Zie: G. Vrolikhert, *Vlissingsche kerkhemel* (Vliss. 1758); *Alb. studios. v. Utrecht*, kol. 24; *Alb. Studios. v. Leiden*, kol. 324; van Langeraad en de Bie, *Het protestantsche vaderland, biogr. woordenb. v. protest. Godgel. in Nederl.* II (1918), 82 v.; *Kerkelijk Handboek* 1909, Bijl. 147, 150.

Mulder

[Clercq, Marinus de]

CLERCQ (Marinus de), geb. te Middelburg, een merkwaardig kunstschrijver in het Jaatst der 17e eeuw. Hij overleed 3 Dec. 1704. De vruchten van zijn talent bleven bewaard in een folio kunstboek met den titel *Const baert nijd*, waarin 25 stukken perkament met zeer sierlijke schrijf proeven.

Zie: Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen*, 129.

Mulder

[Clessius, Mr. Henricus]

CLESSIUS (Mr. Henricus) was van 1617 tot 1624 predikant te Utrecht, en is waarschijnlijk daar overleden. Hij vertaalde een werkje uit het Duitsch onder den titel: *Christelijcke Motiven ende oorsaacken* .... (2e dr. Amst. 1644).

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten* enz. *der Luthersche kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 47.

Knipscheer

[Clifford, Marcus Ludovicus Antonius]

CLIFFORD (Marcus Ludovicus Antonius), begr. te Venlo 19 Juni 1738, was als schilder lid van het St. Lucasgilde 1733-1736; als gildemeester maakte hij in 1736 de gilderekening op. De schilderij 'De Marteldood van St. Catharina' welke in de St. Martinuskerk te Venlo hangt wordt aan hem toegeschreven. Zijn naam staat althans op den rug der schilderij. Op de lijst der leden van het St. Lucasgilde van 1734 wordt

hij genoemd 'mijnheer Cliffort'; hij schijnt dus een persoon uit den goeden stand te zijn geweest.

Zie: de rekeningen van het St. Lucasgilde op het venlosche stadsarchief; H. Op de Laack, *Het St. Lucasgilde, Jan de Cleef en M.L.A. Clifford* in *Nieuwe Venlosche Courant* d.d. 31 Maart 1925.

Verzijl

[Clockegieters, Conrardus]

CLOCKEGIETERS (Conrardus), zich ook noemende Klockegieter, Conraets en Janssen, overl. te Venlo na 1646, was klokkengieter van beroep, sloot 16 Oct. 1609 een contract met de kerkmeesters van Meerlo (L.) over het gieten eener klok; deze klok werd 9 Febr. 1610 te Venlo gehaald en woog 427 pond. 1629-1643 vinden wij hem vermeld als lid van het St. Lucasgilde; 1644 goot hij een klok voor het kerspel Overloon, genaamd + Jezus + Maria + Joannes + Den 19. October 1646 komt hij nog als getuige voor onder den naam Conrardus Janssen, bij het huwelijk zijner dochter Anna. Hij was gehuwd

met M a t t h i a v a n G r e f f r a . Zijn kinderen, die onder de namen Clockegieters, Conraets, Conrarts en Janssen voorkomen, waren: W i l h e l m u s (onder den naam 'Weyllem Klockengieter' als lid van het St. Lucasgilde vermeld in 1630, overl. na 22 Nov. 1666, huwde 14 Febr. 1637 Gertrudis Beckers), M a r g a r e t h a (huwde 14 Febr. 1637 Nicolaas Dijcken), A n n a (ged. 3 Mei 1616, huwde 19 Oct. 1646 Matthias Karckes, hertrouwde 9 Juni 1652 met Theodorus Landers), M a r i a (ged. 27 Maart 1624, begr. 6 Juli 1686, huwde 8 Mei 1650 Godefridus Hendrickx), en nog twee dochters, die ongehuwd overleden. Hij is de stamvader der venlosche schepenfamilie Conraetz (zie kol. 318).

Zie: *Maasgouw* 1911, 73-76; de rekeningen van het St. Lucasgilde op het venlosche stadsarchief en de doop- en huwelijksregisters, berustende ter gemeentesecretarie van Venlo.

Verzijl

[Clotterbooke, Mr. Casparus]

CLOTTERBOOKE (Mr. Casparus), zoon van Mr. C a s p e r C l o t t e r b o o k e , secretaris van Hun Edel Groot Mogenden, geb. te 's Gravenhage omstreeks 1720, overl. 2 Jan. 1817. Hij promoveerde 5 Sept. 1760 te Leiden in de rechten na het verdedigen eener *Dissertatio inauguralis de compensationibus* (Lugd. Bat. 1760). In het jaar 1774 werd hij raad en schepen in de vroedschap te Haarlem en bleef er tot 1788. Met van der Does van Noordwijk, de Roo van Westmaas en Royer nam hij als commissaris van Gecommitteerde raden op 3 Maart 1787 aan het te Haarlem binnentrekkende krijgsvolk den eed af. Verder ging hij nog in het zelfde jaar met Backers uit naam van Dordrecht, en vergezeld van den fiskaal Luiken en twee boden van staat naar Hellevoetsluis tot onderzoek der daar voorgevallen oproerigheden. Tot 1802 leefde hij ambteloos, toen hij door het Staatsbewind tot lid van het departementaal bestuur van Holland benoemd werd.

Hij was gehuwd met M a g d a l e n a H e n r i e t t e P a t i j n en overleed kinderloos.

Zie: *Vaderlandsche Hist. ten verv. op Wagenaar* XV, 372, XVI, 31, 38, 262, XLIV, 263; C o l e n b r a n d e r , *Gedenkstukken* I (Inleiding L, 1801-1806).

Rosenstein

[Cluts, Godfried]

CLUTS (Godfried), of C e n t s , kartuizer, geb. te Maastricht, overl. 16 Nov. 1540 te Luik. Hij trad in het kartuizerklooster op den Mont Cornillon bij Luik en werd er als monnik geprofest. In 1523 werd hij prior van deze chartreuse als opvolger van Hendrik Mutsart. In 1537 onthief het generaal kapittel der Grande Chartreuse hem van dit bestuur en werd hij als prior aan het hoofd gesteld van het klooster S. Sophia te Vught als opvolger van Pieter van Scherpenisse (VI, kol. 1227), die hem als zoodanig toen in Luik is opgevolgd. In 1539 kwam hij wederom als prior terug in Luik, terwijl Balduinus van Kloetingen (VI, kol. 883) belast werd met het bestuur van het vughtsche kartuizerklooster. Daar werd hij ook begraven. De visitatoren der provincie belastten na zijn dood in 1540 Diederik Bruggen (kol. 221) als 'rector' met het bestuur van het convent. Deze werd in 1541 door het generaal kapittel tot prior benoemd.

Zie: *Obituaire de la chartreuse du Mont- Cornillon*, fol. 63, in het Staatsarchief te Luik; S c h u t j e s , *Gesch. v.h. bisd. den Bosch* V, 857 e.v.

Scholtens

[Cock, Gerardus Theodorus de]

COCK (Gerardus Theodorus d e), geb. te Niewolda 28 Oct. 1733, overl. te Beetgum 23 Oct. 1808, zoon van T j a a r d a C o c k en C a t h a r i n a H o e n d r i k s . Zijn vader was predikant te ten Boer (1719-1731) en te Niewolda (1731-3 Jan. 1753, toen hij stierf). Hij studeerde te Franeker, en werd predikant te Harich 28 Mei 1758, en te

Beetgum 8 Sept. 1765. Omstreeks 1764 hadden de predikanten te Leeuwarden, op verzoek van den stedelijken magistraat, een advies uitgebracht over de verhandeling van Voltaire, de verdraagzaamheid in den godsdienst betreffende. Van deze verhandeling was te Leeuwarden een vertaling verschenen. In bedoeld advies werd Voltaire zeer hevig aangevallen. Onder deze omstandigheden maakte een preek van G.Th. de Cock groot gerucht. Zij is ook uitgegeven als: *De christelijke liefde in haaren waaren aart, voorwerpen en eigenschappen voorgestelt, en aangedrongen in een redenvoeringe over Johannes* 15:17, uitgesproken in de Groote kerk te Leeuwarden op 3 Febr. 1765 (Leeuw. 1765). Petrus Hofstede (zie IV, kol. 762) schreef over dit alles een breed *Historisch Verhaal*, dat door Dr. J.P. de Bie in zijn werk over dezen is weergegeven.

Voorts schreef hij: *De vlugtige vergankelijkheid van den stervenden mensch*, een lijkrede op George Frederik baron thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg (overl. 6 Augustus 1783 te 's Gravenhage); *Proeven van Bijbel-dichten, Brieven en Mengsel- Zangen* (Leeuw. 1765); *Lijkdicht op het overlijden van den predikant Sicco Tjassens* (Gron. 1753), en enkele gedichten in: *Proeven van poëtische mengelstoffen van het genootschap*: *Kunstliefde spaart geen vlijt*. Hij was de oudoom van Hendrik de Cock (kol. 304).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 149-151; *Kerkelijk Handboek* (1914) Bijl. 161, 169; L. Knappert, *Bibliogr. inl. tot de theologie* (Leid. 1925) 114; J.P. de Bie, *Petrus Hofstede* (Rott. 1899) 124-137, Bijl. bz. 9 en 15; T.A. Romein, *Naaml. der pred. in Friesl.* (Leeuw. 1886) 88, 444; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Hervorming en de Herv. Kerk*, 3e dr. (Utr. 1916), 697 v.; L. Knappert, *Gesch. d. Ned. Herv. Kerk* II (Amst. 1912) 92-94.

Knipscheer

[Cock, Helenius de]

COCK (Helenius de), geb. te Eppenhuizen 1 Nov. 1824, overl. te Kampen 2 Jan. 1895, zoon van Hendrik de Cock (die volgt). Zijn theologische opleiding ontving hij eerst van zijn vader, na diens dood (14 Nov. 1842) van prof. de Haan. Hij werd in 1845 predikant bij de Christelijk-afgescheiden gemeente te Oude- en Nieuwe-Pekela, en bleef er totdat hij in 1854 optrad als hoogleeraar aan het Seminarium van de Christelijk-gereformeerden te Kampen, wat hij bleef tot zijn dood.

Hij beschreef het leven van zijn vader zeer breedvoerig in *Hendrik de Cock, eerste afgescheiden predikant in Nederland, beschouwd in leven en werkzaamheid. Eene bijdrage tot regt verstand van de kerkelijke afscheiding*, twee deelen (Kampen 1859-1864; herdrukt te Delfzijl in 1886).

Uit de lange rij van zijn geschriften (zie bij van Langeraad) noemen wij: *De vereenigde presbyteriaansche kerk van Schotland, en hare betrekking tot de chr. afgescheiden kerk van Nederland* (Kampen 1860); *Redevoering, uitgesproken bij de overdragt van het rectoraat der theol. school te Kampen* (Kampen 1858); *Het driehonderdjarig bestaan van den Heidelbergschen catechismus herdacht* (2de dr., Kampen 1863); *Kort overzicht van de geschiedenis der chr. afg. ger. kerk tot op den tegenwoordigen tijd* (Kampen 1860); *Gereformeerde kerkregeering, handboek voor leeraars enz.* ... (Kampen 1868); *Nieuwe eerzuil voor de Dordsche Synode opgericht op den* 250*en gedenkdag van haar opening* (Kampen/den Haag 1868).

Met J. Bavinck redigeerde hij het maandschrift *De Getuigenis* (Kampen 1869/1870).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 156-

158; J. Verhagen Jr., *De Gesch. der Christ.-Geref. Kerk in Nederland aan het volk verhaald* (Kampen 1881), passim.
Knipscheer

[Cock, Hendrik de]

COCK (Hendrik de), geb. te Wildervank (Veendam?) 2 April 1801, overl. te Groningen 14 Nov. 1842. Hij was een zoon van Tjaarda de Cock, landbouwer, schout en burgemeester, en Jantje Kappen de Boer. Hij studeerde te Groningen in de godgeleerdheid, werd predikant te Eppenhuizen 7 Maart 1824, te Noordlaren 4 Nov. 1827, te Ulrum 29 Nov. 1829. Op 11 Febr. 1824 is hij gehuwd met Frouwe (dochter van) Helenius Venema of Fenema, landbouwer te Wildervank. Zij hertrouwde als weduwe met Ds. H.G. Poelman te Uithuizermeeden. Bij zijn dood in 1842 liet hij vijf kinderen na, van welke de oudste, Helenius Cock hier voorgaat. Gerardus Theodorus de Cock (zie kol. 302) is een bloedverwant van hem.

Zijn zoon Helenius beschreef zijn leven breedvoerig. Hij was de stichter van de Christelijk-afgescheiden gemeenten.

In Maart 1833 verschenen te Groningen twee geschriften tegen hem: 1. *Noodige waarschuwing en heilzame raad aan de gemeente*, twee leerredenen door J. Meijer Brouwer, predikant te Uithuizen; 2. *Brieven over de tegenwoordige verdeeldheden en bewegingen in de Hervormde Kerk* door Dr. G. Benthem Reddingius, predikant te Assen. Daartegen schreef Hendrik de Cock zijn: *Verdediging van de ware Gereformeerde leer en van de ware Gereformeerden, bestreden en ten toon gesteld door twee zoogenaamde Gereformeerde Leeraars, of de Schaapskooi van Christus aangetast door twee Wolven*, een ‘schotschrift’. Hij werd geschorst, eerst door de classis Middelstum, daarna (1 April 1834) voor twee jaren door het provinciaal kerkbestuur van Groningen. Een verwer en koopman te Delfzijl, Jacobus Klok, gaf in 1834 te Groningen uit: *De Evangelische gezangen getoetst, gewogen en te licht bevonden*. H. de Cock schreef een voorrede daarbij en noemde den hervormden gezangbundel o.a. ‘een geheel van 192 sirenische minneliederen, geschikt om de Hervormden al zingende van de Zaligmakende leer af te trekken en een valsche leugenleer in te voeren’. Hij ging verder, en schreef: *De zoogenaamde Evangelische gezangen, de oogappel der vervoerde en verleide menigte in de Synodale Hervormde Kerk, ja zelfs nog van sommige Godskinderen, uit blindheid en omdat zij dronken geworden zijn door den wijn harer hoererijen, nader nog getoetst, gewogen en te ligt bevonden, ja strijdig met alle onze formulieren van eenheid en Gods Woord*. Hierop werd hij afgezet. Alleen gaf de Synode op het vonnis van het provinciaal kerkbestuur zes maanden tijd ‘om zich te beraden, of hij zijn aanvallen tegen de gezangen wilde herroepen’ (16 Juli 1834) Aangemoedigd door Ds. Hendrik Pieter Scholte te Doeveren, die naar Groningen was gekomen, las hij op 19 Oct. 1834 op een bank bij het doophek een acte van scheiding van de Hervormde Kerk voor, welk stuk op 14 Oct. te voren door 53 lidmaten te Ulrum was geteekend. Nu werd hij geheel afgezet op 20 Jan. 1835, niet, luidde het vonnis, om zijne ‘gevoelens’, maar om zijn ‘gedrag’. De arrondissementsrechtbank te Appingedam had hem te voren (7 Nov. 1834) veroordeeld wegens de ongeoorloofde godsdienstoefening op 19 Oct. tot een boete van ƒ 1.50 en drie maanden gevangenisstraf. Op 28 Febr. 1835 keerde hij in de pastorie te Ulrum terug, vertrok daarna met zijn gezin naar Smilde en zwierf rond, afgescheiden gemeenten stichtend. Hij vestigde zich te Groningen als ‘leeraar onder het kruis’, en stierf aldaar als ‘christelijk afgescheiden-gereformeerd leer-

aar'. Na zijn afscheiding schreef hij niet meer. H.J. de Wind, christel.-afgesch.-geref. predikant te Leens hield een lijkrede op hem op 20 Nov. 1842, verschenen te Groningen in 1843.

Zie: de opgave van de titels zijner geschriften bij van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918 II, 152-156; voorts H(elenius) de Cock, *Hendrik de Cock, eerste afgescheiden predikant in Nederland, beschouwd in leven en werkzaamheid, eene bijdrage tot recht verstand van de Kerkelijke Afscheiding* (Kampen 1859-1864, twee deelen; herdrukt te Delfzijl 1886 in één deel van 640 bladzijden); *Kerkelijk Handboek* (1914) Bijl. 149, 163, 171; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* II (Amst. 1912) 92, 266, 291, 299-312, 345; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Hervorming en de Herv. Kerk*, 3de dr. (Utr. 1916) 754 v., 764-769, 771 v., 792, 849, 850; M. Noordtzij, *Hendrik de Cock* (Kampen 1911); L. Knappert, *Bibliograf. inl. tot de theologie* (Leiden 1925) 117; J. Verhagen Jr., *De Gesch. der christ.-geref. kerk in Ned., aan het volk verhaald* (Kampen 1881), vooral blz. 114-189; L.D. Petit, *Repertorium* (Leiden 1907), kol. 1204.

Knipscheer

[Cocq, Christianus]

COCQ (Christianus), geb. te Amsterdam omstreeks 1670, overl. te Rotterdam 8 Mei 1723. Hij is opgevoed in het luthersche weeshuis te Amsterdam, studeerde onder leiding van den lutherschen predikant Theodorus Dominicus, ook in Duitschland. Eerst was hij hulpprediker te Dordrecht en, na den dood van Johannes Leopoldus, luthersch predikant aldaar. Reeds na vier maanden deed hij zijn intrede bij de luthersche gemeente te Rotterdam (beroepen 27 April 1695). Hij bleef hier tot zijn dood. Bij de heerschende geschillen in de gemeente was Cocq het hoofd van de 'Amsterdamsche fractie'. Zijn gemeente echter vereenigde zich met andere tot een nieuwe unie, ten einde het hoofd te bieden aan den overwegenden invloed van de gemeente te Amsterdam op hunne organisatie. Hij was gehuwd met Cornelia Ilzabetha Voet. Zijn ambtgenoot, A. Croesen (zie kol. 340), hield een lijkrede op hem.

Zijn uitgegeven geschriften, bestaande in leerredenen en enkele gedichten, vindt men bij Loosjes en elders aangegeven; na zijn dood verscheen een *Verzameling van Geestelijke gedichten...* (Grav. 1736), door hem vervaardigd of vertaald.

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten* enz. *der Luthersche Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925) 47 v.

Knipscheer

[Codde, Willem of Guilielmus Jacobus van der]

CODDE (Willem of Guilielmus Jacobus van der), of Coddaeus, geb. te Leiden in 1575, overl. na 1625. Hij studeerde te Leiden in de letteren, vooral in de oude talen. Onder leiding van Lucas Trelcatius hield hij de volgende disputationes: *de bonis operibus* (1597), *de cognitione Dei naturali et revelata* (1598), *de legitima vocatione et ordine ministrorum in ecclesia* (1600), en onder Franciscus Junius: *de sacrae scripturae auctoritate* (1596) en de *resurrectione Christi* (1599). Als conrector van de 'triviale' school te Leiden hield hij een oratio: *de nativitate Christi*. Hij werd in Aug. 1601 buitengewoon hoogleeraar in het Hebreeuwsch en in 1602 'professor ordinarius'. In 1616/17 was hij rector van de academie. Als 'arminiaan' is hij in 1619 geschorst, in 1621 afgezet. In 1623 is hij nog als verdacht van schuld aan de

samenzwering tegen prins Maurits gevangen genomen doch als geheel onschuldig weldra weer ontslagen.

Hij schreef een lijkrede op R u d o l p h u s S n e l l i u s (Lugd. Bat. 1623) en eenige andere werken, die men elders aangegeven vindt. Als ouderling was hij op de zuidholl. synoden van 1603, 1606 en 1608.

Twee gegraveerde portretten door onbekende kunstenaars, waarvan een in *Alma Leidens.* p. 45.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 161 v.; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Herv. en de Herv. Kerk* 3e dr. (Utr. 1916) 558, 574; J. Reitsma, *Franciscus Junius* (Gron. 1864) 141; A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* I (Leid. 1897) 78, 120, aant. 2, Bijl. blz. 28; C. Sepp, *Godgel. Onderwijs* I (Leid. 1873) 88, 102, 112, 182; H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaert* (Amst. 1874-1876) I, 284, 287, II, 88, III, 8; Reitsma en van Veen, *Acta* III, 197, 240, 255, 276.

Knipscheer

[Coenen, Anton]

COENEN (Anton), de jongste broeder van Frans Coenen, die volgt, geb. 14 Dec. 1845 te Rotterdam, overl. in 1876 te Batavia, was van 1866 tot zijn dood muziekleeraar te Batavia.

Zie: H. Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-96).

Spier

[Coenen, Frans]

COENEN (Frans), zoon van Louis Coenen, geb. 26 April 1826 te Rotterdam, overl. 24 Jan. 1904 te Leiden, kreeg reeds op zeer jeugdigen leeftijd vioolles van zijn vader. Als dertienjarige knaap trad hij op één der concerten van Eruditio Musica als solist op. Onder leiding van Gustav Kupsch, directeur der Eruditio-concerten, legde hij zich toe op harmonie- en compositieleer. In 1840 componeerde hij een mis voor koor en orkest. Zijn vader zond hem met financieelen steun van eenige kunstvrienden, naar Stuttgart, waar hij tot 1842 studeerde onder leiding van Bernhardt Molique. Zijn studiën voltooide hij te Brussel bij Vieuxtemps en in 1843 vestigde hij zich te Rotterdam. In 1846 werd Coenen tot directeur der zangvereeniging der Mij. tot bev. der Toonkunst benoemd, welke betrekking hij tot het najaar van 1848 bekleedde. Hij vertrok toen naar Amerika, waar hij aanvankelijk weinig succes oogstte, zoodat hij met les geven zijn kost moest verdienen. Zijn kansen keerden zich echter, toen hij, hiertoe aangezocht door den impresario Ullmann, een concert-tournée ondernam met den pianist Henri Herz en eenige leden der Italiaansche Opera. Hierop volgde een nieuwe tournée naar Mexico, ditmaal alleen met Herz. In 1851 keerde hij naar het vaderland terug, maar vertrok reeds weer na enkele maanden, vergezeld van den pianist Ernst Lübeck, naar Amerika, waar zij met groot succes gedurende 3 jaren concerteerden. In 1855 trad hij in het huwelijk met Anna El, en vestigde zich metterwoon te Amsterdam. Van dien tijd af wijdde Frans Coenen zich vooral aan het onderwijs, hetgeen hem echter niet belette als solist en voornamelijk als kwartetspeler op te treden. Hij werd concertmeester van Cecilia, 'Felix Meritis' en Toonkunst en was gedurende eenige jaren directeur van 'Amstels mannenkoor' (als opvolger van Richard Hol). In 1877 werd hij benoemd tot directeur der muziekschool en toen in 1883 het Amsterdamsche conservatorium der muziek gesticht werd, bood men hem het directeurschap aan. 30 Jan. 1890 vierde hij het 50-jarig jubileum van zijn eerste optreden en na zijn 70ste jaar trok hij zich uit het openbare leven terug. Coenen was solo-violist van Willem III, eerelid van de Mij. tot bevordering der Toonkunst, en had verschillende binnen- en buitenlandsche ridderorden. In 1905 is op zijn graf te Leiden een monument onthuld.

Als componist heeft Coenen op velerlei gebied blijken van talent gegeven. Hij schreef vele composities voor viool, trio's, kwartetten, een symphonie, liederen, missen met begeleiding van orgel en verscheidene groote werken voor koor, soli en orkest, o.a. *Elia op Horeb* (tekst van N i c o l a a s

Beets), *Albrecht Beiling* (tekst van J.P. Heye) en *Maria Magdalena* (tekst van Henriëtte Heinze-Berg). Een lijst van zijn uitgegeven composities vindt men in Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-96), waar tevens Coenen's portret.

Zie: Hugo Riemann, *Musik-Lexicon*; J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911); Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-96).

Spier

[Coenen, Henry]

COENEN (Henry), geb. 30 April 1841 te Rotterdam, overl. 1877 te Amsterdam, broeder van Frans Coenen (zie vorig art.), besloot, na een vierjarige studie in de chirurgie zich geheel aan de muziek te wijden. In 1865 werd hij tot leeraar der pianoklasse der muziekschool der Mij. tot bevordering der Toonkunst benoemd. Als solo-pianist was hij zeer gunstig bekend.

Zie: H. Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-96); J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911).

Spier

[Coenen, Johannes Antoon]

COENEN (Johannes Antoon), geb. te Gent 16 Sept. 1800, overl. te Hoorn 16 Nov. 1852. Zijn vader Martin Coenen was predikant te Geldorp (N. Br.) en te Gent (cl. Nijmegen), emeritus 1835, overl. 19 Mei 1842; zie *Kerkelijk Handboek* 1878, 660; (1903) Bijl. 129. J.A. studeerde te Utrecht, en zag zijn antwoord op een prijsvraag van de theologische faculteit aldaar met goud bekroond en gedrukt (Utr. 1825). Hij werd predikant te Puiflijk 14 Aug. 1825, te Wadenooien 17 Febr. 1828, te de Bilt in Oct. 1830, te Hoorn in 1836. P.A. van der Scheer hield een lijkrede op hem, die is uitgegeven (Hoorn 1882). Coenen schreef nog eenige artikelen in de *Godgeleerde Bijdragen* van 1846 tegen J.H. Scholten.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 162 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 140, 161, (1908) Bijl. 122, (1910), 152.

Knipscheer

[Coenen, Johannes Meinardus]

COENEN (Johannes Meinardus), geb. 28 Jan. 1825 te 's Gravenhage, overl. 9 Jan. 1899 te Amsterdam, studeerde aan het haagsche conservatorium onder Lübeck, werd eerst fagottist aan de Hofkapel, in 1851 orkest-directeur van het theater van Lier te Amsterdam en in 1856 van den Stadsschouwburg. Na den dood van van Bree, werd hij benoemd tot directeur der concerten der Mij. Felix Meritis, in welke betrekking hij in 1865 door Verhulst werd vervangen. Daarna werd hij orkestdirecteur van het Paleis voor Volksvlijt en in 1868 kapelmeester van de Schutterij. In 1896 trok hij zich terug.

Coenen componeerde o.a. 2 symphonieën, een cantate (*Ada van Holland*), eenige muziekdrama's ouverturen, concerten voor verschillende instrumenten een vijftigtal balletten, de romantische opera *Bertha en Siegfried* enz.

Hij kreeg het officierskruis wegens langdurigen dienst als kapelmeester der schutterij, en verschillende buitenlandsche ridderorden.

Zie: H u g o R i e m a n n , *Musik-Lexicon*; J.H. L e t z e r , *Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911).

Spier

[Coenen, Louis jun.]

COENEN (Louis jun.), oudste zoon van Frans Coenen (zie art.), geb. 24 Maart 1856 te Rotterdam, gest. 1904, ontving het eerste onderricht van zijn vader en van J.H. Sikemeyer. Hij kwam op 17-jarigen leeftijd als pensionnaire van koning Willem III aan de berlijnsche 'Hochschule'. Na twee jaar stelde hij zich onder leiding van Liszt en vertoefde met dezen een jaar te Boedapest en te Weimar. Onderricht in de compositie ontving hij van Bargiel en Volkmann. In 1877 vestigde hij zich te Parijs en het volgende jaar werd hij tot solo-pianist van

koning Willem III benoemd. Af en toe bezocht hij ons land. In 1895 werd hij leeraar aan de muziekschool te Amsterdam en later aan het conservatorium.

Hij componeerde een sonate voor vier handen en 6 pianostukjes voor twee handen.

Zie: H. Viotta, *Onze hedendaagsche toon, kunstenaars* (Amst. 1893-96); J.H. Letzer-*Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911).

Spier

[Coets, Hermanus]

COETS (Hermanus), geb. te Middelburg 27 Sept. 1663 uit Coenraad C. en Anna Simons. Hij werd schilder onder de leiding van Zach. Blijhooft. Na den dood van dezen vestigde hij zich te Nijmegen en beoefende daar het portretschilderen onder leiding van den engelschen schilder Tuer. Van hier vertrok Coets weer naar Middelburg, waar hij zich in het bijzonder toelegde op het teekenen en schilderen van zeegezichten en schepen, vooral voor de eigenaars dier schepen. Miniatuurscheepjes vervaardigde hij ook. Als plaatsnijder en copiist is hij eveneens bekend. Na den dood van zijn vrouw (omstr. 1707) is hij in 1710 naar Amsterdam vertrokken, waar hij zich nog in 1711 ophield, doch sindsdien is zijn spoor verloren. In de thans oud-katholieke kerk in de Barndesteeg te Amsterdam vindt men nog het door hem geschilderde altaarstuk Christus in den tempel. Enkele gravures voor boeken worden genoemd bij Thieme-Becker.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, 130; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* VII (1912), 170.

Mulder

[Coetsveldt, Rutgerus van]

COETSVELDT (Rutgerus van), geb. te Utrecht omst. 1627 overl. te Bunnik in 1686. Hij studeerde te Utrecht in de godgeleerdheid en werd predikant te Bunnik in 1652. Hij schreef: *Geestelijke Anatomie of des ligchaams nuttigheid en ondergang en der ziele heerlijkheid, opgang en oorsprong* (Utr. 1658).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 163; *Kerkelijk Handboek* (1910) Bijl. 153.

Knipscheer

[Colen, Lambert]

COLEN (Lambert), zoon van den presidentschepen Anthonis Colen en van Machtelt Direx, geboren te Deurne in 1612 uit een gegoede deurnesche familie en aldaar overleden in 1690. In 1641 was hij burgemeester. Reeds vóór 1648 schijnt hij met de R.K. Kerk gebroken te hebben, sloot zich omstr. 1650 bij de nieuwe protestantsche gemeente aan, werd schepen, presidentschepen, H. Geestmeester enz. Hij was gehuwd met Catharina, dochter van Philips Dors (geb. te Deurne 1605, aldaar overl. 2 April 1660). Zijn vrouw en kinderen zijn katholiek gestorven, wellicht hij zelf ook. Hij was iemand van een goed oordeel en onbevreesd. Ook na zijn overgang tot het protestantisme bleef hij zeker aanzien behouden, vooral omdat hij krachtig voor de rechten der gemeente opkwam en Rogier van Leefdael, heer van Deurne staan durfde. Deze was zóó op hem verstoord, dat hij zich in het bijzijn van eenige boeren, die cijnsen kwamen betalen (9 Aug. 1663) onder vele 'passieuse' woorden volgenderwijs over Colen uitliet: 'Hij heeft het soo gemaeckt,

hadde ick hem eens alleen gehadt in de heyde oft velt, ick soude hem omverre geschooten hebben.' In de dorpspolitiek van zijn tijd was hij een der voorname personen; voor oppositie scheen hij in de wieg gelegd en al vroeg gaf hij daarvan blijken. Toen in 1645 de secretaris van Deurne, Otto de Visschere, tevens met het schoutambt begunstigd werd, gingen Colen en eenige notabelen uit Deurne, onder wie ook Jan van Stiphout, de schout van Vlierden (die te Liessel woonde), hieromtrent bij den heer van Deurne, den jongen graaf van Huijn, te Venlo hun beklag

indienen. In plaats van zijn ingezetenen te ontvangen en van hun grieven kennis te nemen, liet hij hen eenige dagen gijzelen. Toen lotharingsche troepen de boeren van den Moosdijk uitplunderden (Dec. 1649), nam Colen het voor de beroofde menschen op. Als schepen werd hij naar den Haag afgevaardigd om over deze plundering te gaan spreken. De zaak werd later door den heer, die als bemiddelaar optrad, gestild; maar Colen schoot er zijn verschotten bij in. Eerst na zijn dood in 1690 is zijn rekening aan zijn zoon Filips voldaan, na ongeveer 40 jaar wachtens. Na 1665 doet Colen niet veel meer van zich spreken. Zijn landbouwbedrijf was van middelmatige grootte; in 1654 boerde hij met 6 koeien.

Zie: archiefstukken.

H.N. Ouwerling

[Colen, Peter]

COLEN (Peter), zoon van Gevert, gewoonlijk Peter Gevarts of Peter Gevarts Colen genoemd, geboren te Deurne 1600, overleden aldaar tusschen 1690 en 1700. Hij is bij de honderd jaar oud geworden en werd menigmaal geroepen om getuigenis af te leggen, waar het kwesties gold, die haar oorsprong vonden in vervlogen tijden. Hij is meermaals schepen en burgemeester geweest.

In 1637 (het Meierijsche pestjaar) werd ook hij bezocht door 'die Goedts gave'. De halve gemeente stierf uit, maar hij was voor de verandering der regeering (17 Maart 1637) in zooverre genezen, dat hij voor een ambt geschikt was. De schepenen dwongen hem als het ware om het burgemeestersambt te aanvaarden, 'omdat sij in de gemeijnte cwaelck (nauwelijks) iemanden costen vinden, die vande peste was genezen om borgemeester te sin'. Colen nam ten laatste het voorstel aan, maar voor 25 gulden boven zijn beurloon. Van verschillende zaken en feiten heeft hij in zijn eigenaardige taal en spelling aanteekeningen gehouden, die zeker voor den plaatselijken geschiedvorscher haar waarde hebben. Een van zijn vele 'annotatiën' heeft nog dienst gedaan tijdens de onderhandelingen over de grensscheiding tusschen Brabant en pruisisch Gelderland. Colen woonde in 1654 in het Haageind, waar hij boerde met vijf beesten.

Zie: archiefstukken.

H.N. Ouwerling

[Colenbrander, Hermanus]

COLENBRANDER (Hermanus), geb. te Doesburg omstr. 1805, overl. te Herwen 4 Mei 1875. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Deventer en te Utrecht, en werd predikant te Herwen c.a. 10 Aug. 1828.

Hij schreef: *Tweetal leerredenen* (Doesb. 1843); *De vier Evangeliën volgens tijdorde naast elkander gerangschikt* (Doesb. 1843).

Zie: van Langeraad en de Bie. *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 164; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 135.

Knipscheer

[Colerus, Johannes Christophorus]

COLERUS (Johannes Christophorus), geb. omstr. 1678, overl. te Zaandam 2 Mei 1720, neef van Johannes Colerus (die volgt). Hij studeerde in de godgeleerdheid te Giessen, Marburg en Altorf, en was van 1702 tot 1 Mei 1704 luthersch predikant te Monnikendam, sedert 18 Mei 1704 te Zaandam. Hij schreef, behalve het in het

volgend artikel genoemde gedicht: *Esraas predikstoel ... ter gelegenheid van de inzegening des nieuwen predikstoels in de Luth. kerk tot Zardam* ... (Zaand. 1704); *Vier openbare getuigenissen* ... (1708); *Leichpredigt über H. Voss* (1708); *De vreugde Israëls over de inwijinge van Salomo tot haren koning ter gelegentheid van de kroninge van .... George Lodewijk* .... (1714); *Lijkpredikatie op ds. Jacobus Wehard* (1718); voorts verschillende gelegenheidsgedichten. Ook gaf hij een 24-tal vertaalde *Geestelijke gezangen* uit, die herdrukt zijn met P e t r i 's

Eenige geestelijke gezangen, ten gebruike na de predikatie. Hiervan verschenen herdrukken te Amsterdam in 1733, te Zaandam in 1756.

Zijn portret is geschilderd door J.F. Bodecker 1687 en door J. Voorhout 1688, en gegraveerd door J.J. Wilant en J. Gole.

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten* enz. *der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 51 v.; van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 170 v.

Knipscheer

[Colerus, Johannes Nicolaüs]

COLERUS (Johannes [Nicolaüs]), of Köhler, geb. te Düsseldorf 5 Jan. 1647, overl. te 's Gravenhage 19 Juli 1707. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Giessen, Worms en Straatsburg, en werd predikant te Mühlheim a/d Ruhr in 1671. In 1679 was hij eenige maanden luthersch predikant te Weesp, sedert 5 Nov. 1679 te Amsterdam. Met zijne ambtgenooten van Born en Vos bestreed hij den vrijzinnigen Theodorus Dominicus, wiens beroep zij evenwel niet konden keeren. In dien strijd schreef hij: *Gottes Heyligh Recht zu der Erbstraffen*, vertaald als: *Gods heilig regt tot d'erfstraffen* (1684). Te midden van twisten in de gemeente over den ban en de ontzegging van toetreding tot het Avondmaal vertrok hij zonder zelfs afscheid te nemen naar 's Gravenhage, waar hij 18 Oct. 1693 zijn intrede deed en bleef tot zijn dood. Mede door zijn toedoen scheidde zijne gemeente zich af van de Fraterniteit en is de ‘Haagsche Unie’ opgericht. Hij verdedigde de eer, doch verwierp de stellingen van Spinoza. De lijkrede op hem is gehouden door Johannes Spitsius en verscheen als: *Eer en gedachtenis columne* .... (1707), waarachter een gedicht van zijn neef Johannes Christophorus Colerus (zie ald.): *De Luthersche Gemeente tot Zaandam in den rouw*.

Hij schreef over Spinoza: *De waarachtige verrijzenis Jesu Christi uit den dooden, tegen B. de Spinoza en zijne aanhangeren verdeedigt .... op Paaschdag* 1704. *Beneffens een naaukeurige levensbeschrijving van deezen beruchten wijsgeer* (Amst. 1705). Van deze levensbeschrijving verscheen eene uitgave, bezorgd door M.F.A.G. Campbell ('s Gravenhage 1880). Een duitsche vertaling bezorgde W. Kahler (Lemgo 1843); een fransche verscheen te 's Gravenhage in 1706 en is overgenomen in *Réfutation des erreurs de Benoit de Spinosa .... avec la vie de Spinosa, écrite par mr. Jean Colerus* .... (Brux. 1731). De fransche vertaling is wederom in het duitsch overgezet als: *Jean Colerus, Spinosa's Leben aus den Schriften dieses verrufenen Weltweisen* .... (Frankf. u. Leipz. 1733). Zijn verscheidene andere werken heeft Loosjes nauwkeurig aangewezen.

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten* enz. *der Luth. Kerkin Ned.* ('s Grav. 1925) 48-51; van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 165-170; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900) 595-597 (no. 15550, 15571); L. Knappert, *Bibliogr. Inl. tot de Theologie* (Leid. 1925) 24.

Knipscheer

[Collier, Peeter Simonszoon]

COLLIER (Peeter Simonszoon), geb. te Tholen, magister, werd opperparochiaan der St. Jacobskerk te Antwerpen 1579. Weldra waren de Calvinisten geheel meester te Antwerpen en duldden de Katholieken niet meer in het bezit hunner kerken. De St. Jacobskerk moest reeds 1580 gedeeltelijk aan de Calvinisten worden afgestaan,

26 Juli 1581 werden alle beelden en altaren uit de kerk weggebroken. 31 Mrt. 1582 werd de pastoor Petrus Collier met de andere geestelijken uit de stad gezet (J.F. Willems, *Mengelingen* 159). Hij vond een toevlucht te Keulen, waar hij over-

leed. Zijn eigenhandig testament dagteekent van 18 Nov. 1585; 27 Nov. daaropvolgend was hij reeds overleden.

Zie: *Graf- en Gedenkschriften prov. Antw.* II (St. Jacobskerk) blz. XLVI; *Bulletin acad. royale d'archéologie* (Anvers 1898) 5 série I, 308-309.

Fruytier

[Colonia, Adam de (1)]

COLONIA (Adam de) (1), schilder, geb. in 1572 of 1573 te Antwerpen. Zijn vader heette Louys de Colonia, zijn moeder waarschijnlijk Tanneken van Barlaymont. Heel dikwijls komt hij voor als Adam Louysz. of Lodewycxz, ook wel alleen als Adam de schilder. Vermoedelijk heeft de behoefte aan godsdienstvrijheid hem naar de noordelijke Nederlanden gedreven. Wanneer hij zich te Rotterdam gevestigd heeft, blijkt niet; 12 Oct. 1593 huwde hij daar met Beatrijs Dircxd. van Beyeren. Van zijn werk is ons heel weinig bekend. Het Museum Boijmans bezit volgens den catalogus van 1892 een schilderij van hem, voorstellende een dorpsbrand; Dr. Jan Sysmus in zijn schildersregister noemt hem een ‘redelijk conterfeiter’, doch geen enkel portret van hem schijnt bewaard gebleven te zijn. Uit een zijner testamenten blijkt, dat hij o.a. zijn eigen portret geschilderd heeft en naliet aan zijn zoon Jacob, die dit bij testament met de portretten van Beatrix van Beyeren en van Nicolaes van Beyeren, zijn oom, legateerde aan zijn nicht Beatrix van Hees. Nog zeven andere conterfeitsels komen in den inventaris van den boedel van Jacob voor, o.a. een, waarop deze met zijn vier broeders afgebeeld was. Onwillekeurig houden wij, voor een deel daarvan althans Adam de Colonia voor den ongenoemden schilder dezer portretten. Volgens van Spaan waren de ‘Koloniën’ (zie ook hierna) ‘brave Kersnagten- Maneschijn- en Beestenschilders’. De schilder Adam Louysz., die in 1598 opgenomen werd in het St. Lucasgilde te Dordt, zal wel dezelfde zijn als de hier behandelde, dien wij dan in 1606 alweer te Rotterdam aantreffen, waar sinds dien tijd zijn naam veelvuldig voorkomt als kooper en verkooper van huizen. Een heel complex woningen aan de Delftschevaart o.a. de huizen ‘de Poth’ en ‘de groene Zode’ behoorden hem, later zijn zoon Jacob. Het blijkt, dat hij vóór 16 Nov. 1644 de stad metterwoon verlaten heeft; waarschijnlijk was hij naar Oudenbosch vertrokken, waar hij ook 11 Mei 1648 woonde en waar een familielid van hem burgemeester was. Zijn vrouw stierf in Mei 1646 te Rotterdam in het huis de Pot en zelf overleed hij daar in Aug. 1651 en werd begraven in de Groote kerk in zijn eigen graf, noordpand no. 206. Van zijn vijf zonen, hiervoor genoemd, overleefden slechts Isaac en Jacob hun vader; ook Tanneken Adamsd. gehuwd met Bernardus Hovius, meester, later conrector aan de latijnsche school te Rotterdam, was hem voorgegaan. Zie voor Isaac hierna. Jacob was eerst apotheker, doch daarna tegelbakker in zijn vaderstad. Hij stierf in 1700, zonder kinderen na te laten. Blijkens zijn boedelinventaris was hij een zeer welgesteld man en in zijn boedel werden zeventien kleine en acht en dertig grootere schilderijen aangetroffen, waarvan maar enkele makers worden opgegeven. Jacob's overleden zoon Louis schijnt, te oordeelen naar de vier zich in den boedel bevindende teekeningen van hem, ook aan de kunst gedaan te hebben.

Zie: *Oud-Holland* (1890) bl. 2 en (1913) bl. 142; van Spaan, *Beschrijving van Rotterdam*, bl. 421-422; *Rott. Historiebladen*, 3de afd. dl. I,

bl. 581 vlg.; *Archief voor Ned. Kunstgesch.* I, bl. 189, noot; P. Haverkorn van Rijsewijk, *Cat. du Musée Boijmans* (1892), bl. 43 en 44, die de dochter Tanneken Anna noemt en van een zoon Louis den dooddatum opgeeft, die nog niet teruggevonden is; Hoynck van Papendrecht, *De Rott. Plateel- en tegelbakkers* 1590-1851, bl. 196 vlg.

Moquette

[Colonia, Adam de (2)]

COLONIA (Adam de) (2), schilder, ged. 12 Aug. 1634 te Rotterdam als zoon van Isaac de Colonia (die volgt) en Machtelt Jan Becxd. Hij trouwde 25 Dec. 1661 te Overschie met Cornelia Ariensd. Kerckhoven. Van 1662 tot 1671 werden hem te Rotterdam vijf kinderen geboren; daarna schijnt hij naar Londen vertrokken te zijn, waar zijn vrouw 25 Aug. 1675 lid werd van de Hollandsche kerk. Van Spaan noemt hem in één adem met zijn grootvader (zie hiervoor); bij Dr. Jan Sysmus in zijn schildersregister heet hij 'redelijck in landschappen en beesjes, brantjes en maneschijntjes'; Weyerman prijst hem als een uitstekend kunstschilder 'in de tot het land behoorende schilderijen' en voegt er bij, dat hij bekend was als schilder van brandende steden, dorpen en gehuchten en als copiist van de schilderijen van Jacopo da Ponte Bassano in de Kon. verz. van schilderijen te Londen. In den Cat. van het Museum Boijmans van 1892 komt een Kerstnacht van hem voor van 1662, in Keulen bevindt zich een schilderij van hem, voorstellende een landschap van 1658. Verder worden in den boedelinventaris van zijn vader Isaac en nog in een anderen rotterd. boedelinventaris stukken van hem genoemd en in Londen komen af en toe nog stukken van hem op aucties voor, o.a. in 1890 een 'brandje'. Hij stierf in 1685 te Londen en werd begraven in de St. Maartenskerk. De overeenkomst van zijn genre met dat van den schilder Egbert van der Poel zou er op kunnen wijzen, dat hij een leerling geweest is van dezen ouderen kunstbroeder, die na 1658 in Rotterdam woonde. Een zoon van Adam, Hendrik de Colonia, geboren omstr. 1668 en overleden in 1701 te Londen en bij zijn vader begraven, komt bij Weyerman voor en heet daar een goed teekenaar. Zijn geboorte- of doopdatum is echter te Rotterdam nog niet gevonden. Adams dochter Huberta huwde te Londen met den schilder Adriaen van Diest.

Zie: Jacob Campo Weyerman, *Levensbeschrijving der Ned. Konstschilders en Konstschilderessen* (1769), dl. IV, bl. 303/4; *Oud-Holland* (1890), bl. 2, waar Sismus hem ten onrechte voor een zoon van Adam de Colonia (1) houdt; *Rott. Historiebladen* 3de afd. dl. I, 588; *Cat. du Musée Boymans* (1892), bl. 44/45, met verkeerde opgave van het aantal der te Rotterdam geboren kinderen en waar van den italiaanschen schilder, bij Weyerman genoemd, twee schilders n.l. Bassan en Ponte Bassano gemaakt zijn; Bredius, *Künstler-Inventare* III, 1053, V, 1657, VI, 1893; Moens, *The Marriage Baptismal and Burial Registers*, 1571 *to* 1874 *of Austin Friars* (London 1884), bl. 19, waar Huberta de Colonia, Huberta Kolowj heet.

Moquette

[Colonia, Isaac de]

COLONIA (Isaac de), schilder, geb. in 1611 of 1612 te Rotterdam als zoon van Adam de Colonia (1) en Beatrix Dircxd. van Beyeren. Hij huwde 30 Oct. 1633 met Machtelt Jansd. Becx. Hoewel als zijn beroep fijnschilder wordt opgegeven, is ons van zijn werk niets bekend. Wel blijkt hij kunsthandelaar geweest

te zijn; in den inventaris van zijn winkel, na zijn dood door zijn weduwe opgemaakt, vinden wij tachtig grootere en kleinere schilderstukken

vermeld, doch het is niet uit te maken of zich daarbij een enkel stuk bevond door den overledene geschilderd. De schilders van der Venne, Jacob Bellevois, Adam de Colonia, Cornelis Schaeck, Jacob Verboom, Jacob Peye en de Hondt (Hondius) worden als schuldeischers genoemd voor geleverde schilderstukken. Isaac leefde wel in een schildersmilieu; zijn vader was schilder, evenals zijn oudste zoon (zie voor beiden hierboven), de zoon van zijn broeder Jacob teekende (zie hiervoor) en zijn schoonzuster Magdalena Becx was getrouwd met den schilder Huybrecht Caymax. Of het hem in zijn zaken erg goed gegaan is, valt te betwijfelen, doch zijn huwelijkszegen was groot; niet minder dan negen kinderen zagen tusschen 1634 en 1655 het levenslicht. Zijn vrouw was niet onbemiddeld, maar waarschijnlijk was Isaac geen financier en was daaraan ook toe te schrijven, dat zijn ouders in meer dan één testament hem slechts vruchtgebruik van zijn erfdeel nalieten; allerlei geschillen met zijn vader en zijn broeder Jacob wijzen ook hierop. Isaac de Colonia stierf 27 Maart 1663; hij liet nog drie minderjarige kinderen na, over wie de oudste zoon Adam als voogd aangesteld werd. Zijn dochter Geertruy huwde met Dr. Daniël van Rande, uit een schildersfamilie, en Beatrix met Jan Pietersz. Brouwer, een kunsthandelaar, naar het schijnt.

Zie: Bredius, *Künstler-Inventare* V, 1632, 1654 vlg.; *Rott. Historiebladen* 3de afd. dl. I, 587; *Oud-Holland* (1913), bl. 142 en 242, waar ten onrechte Magdalena en Machtelt Becx voor één persoon gehouden is, die als wed. van de Colonia met Caymax gehuwd zou zijn.

Moquette

[Colyear, Alexander (1)]

COLYEAR (Alexander) (1), Alex Robertson dict Colyear, geb. omstr. 1635, begraven te Bergen op Zoom 15 Febr. 1680, zoon van David R.d.C., die volgt en vermoedelijk van diens tweede vrouw Jean Bruce.

Hij trad in milit. dienst, was eerst luitenant in de comp. van den luit. kol. Lauder, werd 22 Nov. 1661 kapitein, 1 April 1673 sergeant-majoor van Graham's regiment, 1 Juli 1673 adjudant-generaal van prins Willem III en 1 Jan. 1675 kolonel. Hij nam deel aan bijna alle krijgsbedrijven van 1672-1678; in 1673 was hij belast met het beleid over den aanslag op Naarden, in 1676 was hij bij het beleg van Maastricht, in 1678 in den slag bij Saint-Denis. Hij was een der dapperste officieren van Willem III, die zijn dood ten zeerste betreurde. Den 20. Febr. 1677 door den engelschen koning verheven tot baronet, stierf hij in de eerste dagen van Febr. 1780 (te Bergen op Zoom?).

Hij huwde in 1656 met Johanna Murray, uit een schotsch geslacht, vermoedelijk de dochter van luitenant-kolonel Walter Murray. Uit hun huwelijk sproten ten minste 5 kinderen, waarvan David en Walter Philip volgen en Jacobus, gedoopt te Bergen o.Z. 10 Juli 1664, den 9 Mei 1694 tot luitenant-kolonel werd bevorderd, in welken rang hij nog in 1703 voorkomt. Een dochter Johanna (Jean) huwde in 1678 te 's Gravenhage met Patrick Wisley, kolonel van een engelsch inf. regt. in staatschen dienst.

Zie: J.H. Hora Siccama, *Het geslacht Colyear* in *Maandbl. Ned. Leeuw* XX (1902), 134-155.

Regt

[Colyear, Alexander (2)]

COLYEAR (Alexander) (2), geb. te 's Gravenhage en daar in de Waalsche kerk gedoopt 21 Aug. 1659, zoon van Justinus, later ambassadeur te Constantinopel (IV, 449) en van Marie Engelbert of Marie Engelbert au Grangier.

Deze Alexander (2) wordt veelal verward met

zijn oom Alexander (1) die hier voorgaat. Alex. (2) heeft het grootste gedeelte van zijn leven te Constantinopel doorgebracht. Van 1689 tot 1699 was hij, op aanstelling van zijn broeder Jacob (IV 448), secretaris en thesaurier der ambassade, daarna van 1699 tot zijn dood alleen secretaris. Hij was in deze beide betrekkingen zijn jongeren broeder Constantinus opgevolgd, die kort na 25 November 1688 was overleden.

Alexander (2) zelf overleed ongehuwd te Belgrado bij Constantinopel 17 Augustus 1713.

Zie: J.H. Hora Siccama in *Maandbl. Ned. Leeuw* XX.

Regt

[Colyear, David (1)]

COLYEAR (David) (1), of David Robertson dict Colyear, geb. omstr. 1600, overl. vóór 11 April 1657, zoon van Jacob Colyear alias Robertson, de eerste van zijn geslacht, die zich als krijgsman in de Nederlanden onderscheidde, afkomstig uit Schotland, en van Helena Haye Jacobsdr. uit Kinghorne.

In 1624, 13 Aug., gaf koning Jacobus I te Edinburgh een verklaring over zijn afkomst om hem te dienen op de verre reizen, die hij placht te ondernemen. David C. wordt in dat stuk genoemd: ‘servus clarissimi Mauritii Principis Aurelianorum’ en inderdaad komt hij voor als ‘camerling’ in een van 1624 dagteekenend reglement voor de hofhouding van den Prins. Doch nog vóór Maurits' dood verliet D.C. het hof: den 10. Febr. 1625 werd op acte van den Prins ‘commissie van Capiteyn’ verleend ‘op David Collar, camerling van syn Excellentie, in plaetse van den overleden capiteyn William Hudson’; daags daarna deed hij den eed. Die aanstelling, waardoor de voldoening aan zijn reislust wel voor goed onmogelijk zal zijn gemaakt, zal wel met een trouwplan hebben samengehangen: in Maart 1625 toch huwde hij met Clara van der Poll van 's Gravenhage. Vermoedelijk was de bruid van zeer eenvoudige afkomst. Colyear is (vóór Sept. 1643) denkelijk in Schotland hertrouwd met Jean Bruce, dochter van John Bruce of Airth en van Margaret Elphinstone.

Uit het eerste huwelijk een zoon Justinus (IV, 449) en 2 dochters; uit het tweede huwelijk vier kinderen, waarvan de zoon Alexander (1) hier voorgaat.

Den 9. Juli 1649 werd D.C. bevorderd tot sergeant-majoor bij het regiment Schotten van sir William Drummond en overleed vóór 11 Apr., 1657 wanneer zijn weduwe Johanna Bouvry (3e vrouw of = Jean Bruce?), wordt vermeld.

Zie: J.H. Hora Siccama, *Het gesl. Colyear* in *Maandbl. Ned. Leeuw* XX.

Regt

[Colyear, David (2)]

COLYEAR (David) (2), ged. te Bergen op Zoom 11 April 1657, overl. 2 Januari 1730, zoon van Alexander (1) Robertson dict Colyear, die hier voorgaat, en van Johanna Murray.

Hij trad in milit. dienst, komt in 1680 voor als kapitein onder zijn vader. In 1683 werd hij luit.-kolonel van het regiment Schotten van Mackay; als zoodanig stak hij in 1688 met Willem III over naar Engeland en werd 31 Dec. 1688 kolonel van dat regiment. Hij maakte daarop de veldtochten in Ierland en de Zuidel. Nederlanden mede, voerde daarna het bevel in Schotland, diende gedurende den spaanschen successie-oorlog in Portugal en in de Nederlanden, hield zich in 1711 in diplomatieke betrekking te Lissabon op, werd in 1713 gouverneur van Gibraltar en, na den vrede

van Utrecht, kolonel der koninkl. schotsche dragonders. Hij huwde tweemaal. Eerst in 1691

met A r n o l d a d e B e y e r geb. te Nijmegen omstr. 1665, ald. overl. in 1752, dochter van J o h a n en van G e e r t r u i d a v a n B e n t h e m . Na enkele jaren scheidde hij van zijn eerste vrouw en hertrouwde in 1695 (?) met C a t h e r i n e S e d l e y , die in 1685 door koning Jacobus tot gravin van Dorchester en barones van Darlington was verheven (zie de vermoedelijke aanleiding in *Ned. Leeuw*, 1902, 148, 149). Mogelijk om het verschil in rang tusschen de echtgenooten weg te nemen, werd sir David Colyear den 1 Juni 1699 verheven tot b a r o n P o r t m o r e a n d B l a c k n e s s (in Schotland) en 23 April 1703 tot pair van het Vereenigd Koninkrijk onder de titels van g r a a f P o r t m o r e , b u r g g r a a f , M i t s i n g t o n , b a r o n C o l y e a r . Uit dit laatste huwelijk sproten 2 zoons, die het geslacht in Engeland hebben voortgezet.

Zie: J.H. H o r a S i c c a m a , *Het geslacht Colyear* in *Maandbl. Ned. Leeuw* XX (1902); *Ned. Leeuw* XXXI (1913), 343.

Regt

[Colyear, Walter Philip]

COLYEAR (Walter Philip), gedoopt te Bergenop-Zoom 27 Aug. 1658, overl. te Maastricht 4 Dec. 1747, zoon van Alexander (1) Robertson dict C., die hier voorgaat, en van J o h a n n a M u r r a y . Hij nam op 17-jar. leeftijd dienst in zijn vaders regiment; in het volgend jaar ging hij over in de garde van prins Willem III en nam daarmee deel aan het beleg van Maastricht en in 1677 aan den slag van Montcassel. Na den slag bij Saint Denis (14 Aug. 1678), waarin de garde geweldige verliezen leed, werd hij tot kapitein benoemd. Als zoodanig streed hij 1 Juli 1690 in den slag bij de Boyne en bij het beleg van Limerick. Vervolgens was hij in de veldslagen bij Steenkerken (3 Aug. 1692) en Landen (29 Juli 1693), waarna hij tot kolonel werd bevorderd en nam als zoodanig deel aan het beleg van Namen. Nadat de spaansche successie-oorlog was uitgebroken (1702) werd hij brigadier en in 1704 generaal-majoor. Hij maakte alle veldtochten in de Zuidel. Nederlanden mede; in het geheel nam hij aan zeven veldslagen en acht belegeringen deel. In 1707 werd hij gouverneur van Bonn, in 1708 van Namen, een post, dien hij jarenlang bekleedde. In 1725 werd hij luitenant-generaal, in 1727 generaal der infanterie en vroeg na 70 j. onafgebroken dienst in 1745 zijn ontslag, dat hem in Maart 1746 werd verleend. Na het herstel van het stadhouderschap werd hem, op voorstel van prins Willem IV, den 16. Nov. 1747 de titel van veldmaarschalk verleend, doch hij had er slechts enkele dagen genot van, daar hij den 4den Dec. overleed.

Hij huwde in Dec. 1681 te 's Gravenhage met A l i d a R h i j n b u r g v a n L e y d e n v a n L e e u w e n , geb. 6 Maart 1660, overl. Oct. 1706 te 's Gravenhage, dochter van D i e d e r i k , meermalen gezant in Engeland, en van A l i d a P a e t s . Uit hun huwelijk sproten acht kinderen, waarvan slechts twee dochters gehuwd zijn geweest.

Zie: J.H. H o r a S i c c a m a , *Het gesl. Colyear* in *Maandbl. Nederl. Leeuw* XX.

Regt

[Commaker, Jan]

COMMAKER (Jan), kartuizer, overl. 29 Jan. 1607. Hij werd in 1578 opvolger van Bartholomeus van Schoonhoven (VI, kol. 1227) als prior van het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht, waar hij in 1550 was ingetreden. Hij was ook de laatste prior, die dit klooster bestuurde, want in 1579 moest het convent zich wegens de troebelen terugtrekken binnen de stad. Een afdeeling staatsche troepen had n.l. de

kloostergebouwen bezet, uit vrees, dat anders de Spanjaarden dit wel tot een steunpunt zouden kunnen kiezen bij hun krijgsverrichtingen tegen Utrecht. Daar

de monniken echter van deze bezetting tal van kwellingen te verduren hadden, moesten zij hun chartreuse verlaten. 15 Jan. 1579 vonden zij te Utrecht een onderkomen ten huize van Cornelis van Mierop. Het volgende jaar eischte het stadsbestuur, dat zij hun klooster zouden afbreken en op hun weigering liet de magistraat het vernielingswerk zelf verrichten, terwijl de kartuizers genoodzaakt waren om uit te wijken. Het generaal kapittel der Grande Chartreuse droeg hen in 1583 op om zich te vervoegen bij den visitator van de Rijnprovincie, die zorg zou dragen, dat zij gastvrij werden opgenomen in de kloosters van zijn ressort. Commaker heeft niet minder dan 67 jaren in de strenge orde van S. Bruno geleefd.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 137; v. H[eussen] en v. R[hijn], *Hist. ofte Beschrijving van 't Utrechtsche Bisdom* I (Leiden 1719), 651; *Maisons de l'Ordre des Chartreux* II (Parkminster 1915), 57-61.

Scholtens

[Comrie, Alexander]

COMRIE (Alexander), geb. te Perth (Schotland) 16 Dec. 1706, overl. te Gouda 10 Dec. 1774. Zijn leven is beschreven door A.G. Honig: *Alexander Comrie* (Utr. 1892). Vóór 1727 moet hij reeds te Rotterdam zijn gekomen. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Groningen en te Leiden, en werd doctor in de wijsbegeerte op: *Dissertatio de moralitatis fundamento et natura virtutis* (5 Oct. 1734). Hij werd predikant te Woubrugge 1 Mei 1738; emeritus in April 1773. Hij vestigde zich daarna te Gouda.

Hij was een vurig Voetiaan. Volgens hem verkeerde de kerk in ons land in gevaar, en ging zij haar ondergang te gemoet. Met Nicolaas Holtius, predikant te Koudekerke (zie III, kol. 602), streed hij tegen A. van der Os, predikant te Zwolle (zie V, kol. 408). Zij schreven: *Examen van het ontwerp van tolerantie om de leere in de Dordtsche Synode anno* 1619 *vastgesteld met de veroordeelde leere der Remonstranten te vereenigen*, in den vorm van samenspraken. Comrie spreekt er onder den schuilnaam ‘Orthodoxus’, Holtius als ‘Philaletes’, enz. In de Gereformeerde wereld neemt Comrie een belangrijke plaats in; in zijne dagen was hij een man van gewicht in de kerk, van grooten invloed; en zijn invloed is nog niet verdwenen.

Zijn laatste arbeid was gewijd aan een nieuwe uitgave van Voetius' *Proeve van de kragt der Godzaligheid*, die te Leeuwarden verscheen in 1763. ‘Zelfs deze verklaarder van vele der gewichtigste mysteriën des geloofs is niet aan de beschuldiging van onzuiverheid ontkomen’ (Reitsma).

Zie verder zijn vele werken nauwkeurig beschreven in de hieronder vermelde bronnen.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* (1918) II, 184-192; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Hervorming en de Herv. kerk der Ned.*, 3de dr. (Utr. 1916) 665, 667, 675, 688, 690, 693, 695-697; B. Glasius, *Godgel. Nederl.* I ('s Hert. 1852) 302; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* (Amst. 1912) II, 90-92, 143, 152, 165; dez., *Bibliogr. Inl. tot de theologie* (Leid. 1925) 114; A.C. Duker, *Gisb. Voetius*, registers (Leid. 1915), 172.

Knipscheer

[Conflita, Nicolaas de]

CONFLITA (Nicolaas de), ook genoemd Nicolaas van Crompvliet, was een geleerd man, vaardig latijnsch dichter. Hij woonde te Reimerswaal en stelde in 1549 bij den intocht van Philips, toen nog prins van Spanje, een tienregelig latijnsch

gedicht boven zijn deur, dat Guiccardini en naar hem de la Rue mededeelt. Het geslacht Crompfliet was in Walcheren zeer bekend (vgl. de Stoppelaar, *Inventaris Middelburg* II, 117). In de troebelen verhuisde de familie naar

Brugge en verzocht in 1610 restitutie der verbeurdverklaarde en verkocht goederen, o.a. van de hofstede Nieuwenhove bij Middelburg (vgl. *Zelandia Illustrata* I, 660).
Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, 131.
Mulder

[Coninck, Gijsbrecht Jansz.]

CONINCK (Gijsbrecht Jansz.). Uit een vonnis van Alva van 29 Mei 1572, afgekondigd 29 Juni 1572 blijkt, dat Gijsbrecht Jansz. en Pieter zijn broeder, werden gebannen, terwijl Jan Gijsbrechtsz., de zoon, met hun hulp een aanslag beraamd hebbende, om Dordrecht te verrassen, werd gevat en te Brussel verbrand. Gijsbrecht Jansz., de vader, werd geb. in 1518 of 1519, was koopman in haring, rogge, hoppe enz.; zijn zoon Jan bovengenoemd, was zijn facteur of vertegenwoordiger, die naar Duitschland en Frankrijk reisde, om zaken te doen. In 1567 was hij nog pachter van de kraan Roodermond te Dordrecht, maar sloot zich later bij de Watergeuzen aan en was in het voorjaar van 1572 te la Rochelle als hopman dienende onder de Rijk. In Febr. 1572 werd hij ‘uitgeroepen’ om voor het gerecht te verschijnen, maar bleek toen Dordrecht verlaten te hebben. Na den overgang van Dordrecht tot den opstand in Juni 1572, kwam hij weer in de stad, en werd kapitein van een der drie ‘cromsteerten’, door de stadsregeering tegen de Spanjaarden uitgerust. Voorts werd hij later dijkgraaf van de Alblasserwaard en ‘koninck van de Cloveniersschutterij’. Hij stierf 22 Dec. 1582, en werd in het O.-L. Vrouwenkoor der Groote kerk te Dordrecht begraven.
Zie: *Dordr. Cour.* 1 April 1922; in de oudere litteratuur (vgl. VI, 325) heerscht veelal verwarring tusschen den vader Gijsbrecht Jansz. en den zoon Jan.
van Dalen

[Coning, Gysbert de]

CONING (Gysbert de), Gilbert de Conning of Cunyng, van Middelburg, kwam in Japan op het schip ‘de Liefde’ van de vloot van Mahu en de Cordes, en trachtte tezamen met Jan Abelszoon van Oudewater de lading in handen der Portugeezen te spelen. Hij trad later in engelschen dienst voor 80 tais (20 pond sterling) per jaar, het traktement van een ‘merchant’. Hij trouwde een japansche vrouw en vestigde zich in Oeraga, waar hij bij een brand in 1614 alles verloor. Den 21. Juli 1614 bracht hij een brief van Richard Wickham over aan Cocks, aan wien hij gepresenteerd werd als iemand, die goede diensten bewezen had, maar die geen vriend van Adams was. Richard Cocks ontving in 1615 een brief van zijn vrouw uit Jedo. Hij sprak uitstekend Japansch en had toegang tot den Keizer.
Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de Straat van Magalhaẽs naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. Wieder ('s Gravenh. 1923) I, 63, 69, 75 v. en daar genoemde bronnen.
Kossmann

[Conradi, Cornelis]

CONRADI (Cornelis), geb. te ter Heijde (bij 's Gravenhage) 3 April 1807, overl. te Paramaribo 7 Maart 1876, zoon van Petrus Johannes Conradi [*Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 106, 161, (1908) Bijl. 117, (1909) Bijl. 124, 147] en Cornelia Elizabeth Slingerland. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Franeker, Groningen en Utrecht, werd hulpprediker te Leeuwarden in 1832, predikant op

Curaçao 25 Juni 1837 en in Suriname in 1856, waar hij stierf. Hij schreef: *Lijkrede op mr. E.L. baron van Heeckeren* (Amst. 1838).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 197.

Knipscheer

[Conradi, Willem Christiaan Slingerland]

CONRADI (Willem Christiaan Slingerland), broeder van Cornelis C. (die voorgaat), geb. te Haringhuizen 28 Oct. 1805, overl. te Utrecht 30 Mei 1869. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Utrecht, en werd 19 Juli 1829 benoemd tot predikant in Ned. Oost-Indië. Tijdelijk diende hij eerst de gemeente te Batavia, daarna werd hij predikant te Padang in Maart 1833. Maar reeds in 1834 moest hij wegens zielsziekte naar Nederland terug. Niet gepensioneerd, genoot hij 'onderstandsgeld' tot zijn dood. Hij werd in 1829 te Utrecht doctor op het proefschrift: *De visitatione domestica in Belgii ecclesiis notatae*.

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* 1918) II, 197.

Knipscheer

[Conraetz, Joannes Aegidius]

CONRAETZ (Joannes Aegidius), geb. te Venlo 24 October 1748, overl. aldaar 7 April 1810, zoon van Willem (die volgt) en Maria Joanna van Ginck. Hij was raadsheer van het Hof van Justitie te Venlo 1780-1795, advocaat aan hetzelfde Hof, lid van den Algemeenen Raad, 2de postmeester sedert 5 October 1786 bij resolutie van H.H.M.; huwde 8 Januari 1774 met Helena Francisca Swinckels, geb. te Venlo 26 November 1753, overl. aldaar 17 Maart 1794, dochter van Henricus Swinckels, raadsverwant van Venlo en van Maria Elisabeth Schoonbroodt. Uit zijn huwelijk werden tien kinderen te Venlo geboren o.a. Maria Elisabeth Joanna (geb. 26 October 1776, overl. 2 Juni 1846, huwde 18 Februari 1801 Peter Lodewijk Bernard de Lom de Berg, geb. te Gelder 17 Januari 1772, overl. te Venlo 3 April 1813, zoon van Philip Lodewijk Antoon en van Maria Francisca Josephina Antoinetta van Baexem), Francisca Henrica Ernestina (geb. 10 Mei 1779 overl. te Luik, huwde 19 Juni 1800 met Petrus van Doesborgh, geb. 25 Mei 1772, overl. te Luik, zoon van Mathias en van Maria Gertrudis Lodorff; hij was lid van de Provinciale Staten, stelde 24 Juli 1816 te Venlo den nieuwen gemeenteraad aan, woonde op het Huis Doesborgh, thans klooster der Dominicanessen in het Ven te Venlo en vertrok in 1826 naar Luik), Wilhelmus Rochus Henricus (geb. 16 Aug. 1781, overl. 28 Dec. 1865, raadslid en schepen te Venlo 1830-1836, postdirecteur in belgischen dienst, huwde te Gemünde (1804) Dorothea Brönner, overl. aldaar 23 Jan. 1808, hertrouwde te Venlo 28 Juni 1809 Maria Anna Cornelia Receveur, geb. 9 Dec. 1786, overl. 8 Dec. 1813, dochter van Christophorus en van Maria Catharina van Liebergen), Carolina Hubertina Christina (geb. 19 Sept. 1784, overl. 10 April 1854, huwde 10 October 1810 Jacobus Christianus Michael Opdenoordt, apotheker, geb. 29 Sept. 1784, overl. 29 Jan. 1872, zoon van Herman en van Anna Maria Wassenbergh), Maria Anna Henrietta (geb. 14 Aug. 1792, overl. 16 Febr. 1851, huwde 24 Aug. 1813, Petrus Antonius Canoy, geb. te Steyl 6 Oct. 1775, overl. te Venlo 24 Juni 1851, medicinae doctor, raadslid 1816-1830, burgemeester 1816-17, schoolopziener van het 7e district en lid der Provinciale Staten, zoon van Bartholomeüs en van Hendrina Maria van Aerssen).

Zie: *Chroniek van pastoor J.C.v. Postel*, 12, 33, 37, 64, 84, 118, 119, 157.

Verzijl

[Conraetz, Willem]

CONRAETZ (Willem), ged. te Venlo 19 April 1779, overl. aldaar 11 April 1802, zoon van Joannes Baptista en van Joanna Elisabeth Duycker, volgde zijn schoonvader van Ginck in 1747 als postmeester op, was advocaat aan het Hof van Justitie te Venlo, schepen van Venlo 1759-1796, deed den eed als zoodanig

21 Dec. 1759, regeerend burgemeester 1762, 1767, 1774, 1778, 1782 en 84, huwde met Maria Johanna van Ginck (ged. te Venlo 6 Maart 1714, aldaar begr. 10 Aug. 1772, dochter van Joannes Henricus Fredericus v.G., zie art.) Zijne kinderen waren o.a.: Maria Anna (geb. te St. Etienne de Mont Luc in 1746, overl. te Venlo 23 Oct. 1806), Joannes Aegidius (zie vorig artikel), Joanna Henrica Arnoldina (ged. te Venlo 5 Juni 1752, overl. aldaar 12 Dec. 1799), Helena Catharina (ged. te Venlo 5 Febr. 1755, overl. aldaar 4 Sept. 1808.).

Zie: *Maasgouw* 1906, 30, 1920, 60 en 61; *Chroniek van Pastoor J.C. van Postel*, 7-9, 14, 16-18, 22, 29-30, 33, 62, 83.

Verzijl

[Constant, Pieter]

CONSTANT (Pieter), geb. te Middelburg, was bevelhebber van het oorlogsschip ‘Prinses’. Hij hield in 1640 een hevigen strijd vol tegen elf duinkerker fregatten en wist zich door die overmacht heen te slaan.

Pieter Constant, waarschijnlijk zijn zoon, ook een zeekapitein, sneuvelde bij de herovering van Tabago in 1672.

Zie: Commelin, *Leven van Frederik Hendrik* II, 81 en de Jonge, *Gesch. v.h. Nederl. Zeewezen*.

Mulder

[Convenent, Paul Jean]

CONVENENT (Paul Jean), ook wel Convenant genoemd, was geboren te Namen, een der barrièrevestingen, in 1743, zoon van Alexander C, kapitein in dienst der Staten en Bertina Walburg Volleven. Het geslacht C. was afkomstig uit het prinsdom Oranje. Paul Jean was iemand van geen geringe talenten en kwam in Middelburg als secretaris bij den heer van Lijnden, vertegenwoordiger van den Eersten edele. In 1778 behoorde hij tot de stichters der Teekenacademie te Middelburg, werkte mede aan de door Jan Dane uitgegeven *Zeeuwsche Chronykalmanak* en gaf in 1778 uit *Philopatriana, den Zeeuwschen Burgervaderen toegewijd bij de onlusten in Walcheren*. Hij was eerst de patriotsche partij toegedaan, doch zwenkte en werd een ijverig oranjeklant. Hij schreef in 1793 voor de weduwe Abrahams *de Middelburgsche Courant* en werd van April 1793-Januari 1795 redacteur van de *Zeeuwsche Avondbode*. Daarna is hij naar Rotterdam vertrokken als onderwijzer in de wiskunde. Met prof. H.J. Krom, wiens verhandeling over het planeetlezen door het Nut bekroond werd en met Ds. W. de Vos te Amsterdam had C. een twistgeschrijf over de astrologie.

Zie: Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* 132 v.

Mulder

[Cool, Pieter]

COOL (Pieter), geb. omstreeks 1808, overl. te Harlingen 12 Sept. 1891. Hij werd doopsgezind predikant te Purmerend in 1832, te Harlingen in 1836; emeritus 27 Oct. 1872. Met D. Harting (zie III, kol. 544) gaf hij van 1861 tot 1869 de *Doopsgezinde Bijdragen* uit. Daarin verscheen van zijne hand in 1870: *De hoogste roeping der Doopsgezinde Friesche Sociëteit* ... (1-15); in 1878 (101-132) en 1878 (78-97) *Iets over en uit het archief der Doopsgezinde gemeente te Harlingen*. Samen met Ds. P. Feenstra schreef hij: *Gedenkschriften van het Menno Simons monument*

(Zwolle 1879). Voorts schreef hij, behalve een werk over de arabische taal, *Redevoering bij het* 25-*jarig bestaan van het Ned. Bijbelgenootschap*. (Harl. 1839); *Gesprekken over het leven van Jezus door Strauss* (Harl. 1840); *Een woord van opwekking om lid te worden van de vereeniging tot afschaffing van sterken drank* (Harl. 1854); *Waarheid in beelden* (Harl. 1857; 2de dr. 1867); *Is bijzondere liefde tot zijn kerkgemeenschap een christelijk beginsel*? (Harl. 1857); *De stichting der nieuwe Doopsgezinde kerk te Harlingen* (Harl.

1858); *Lezen=eten* (Harl. 1859); *De afschaffing der afschaffingsgenootschappen* (Harl. 1860); *De feestmorgen van Zondag* 13 *Oct.* 1861 *herdacht* (Harl. 1861); *Een levensrecept* (Harl. 1860). Eindelijk eenige artikelen in *De Gids* en *Licht, liefde en leven*.

Zie: *Mennonitisches Lexikon* (Frankf. am Main und Weierhof 1918) I, 370; *Catalogus van .... de bibliotheek der Ver. Dpsg. Gem. te Amst.* (Amst. 1919), passim; van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* (1918) II, 198.

Knipscheer

[Coolbrant, Martinus]

COOLBRANT (Martinus), magister, griffier en pensionarius van Hulsterambacht, geb. 1535, overl. te Gent 22 Oct 1619. Hij zal behoord hebben tot de familie van Jacob Coolbrant, baljuw van Hulst 1567 tot 1578, toen de Calvinisten meester werden van stad en ambacht. Martinus Coolbrant was gehuwd met Godelieve van Wachtebeke, dochter van Jacob, licentiaat in de beide rechten, schout van Hulst 1566. Zij overleed te Gent 29 April 1614, oud 69 jaar. Toen de stad Hulst 1591 in het bezit van prins Maurits kwam, verliet de griffier, Mart. Coolbrant, getrouw aan zijn geloof en zijn vorst, het land en vestigde zich met zijne familie te Gent, waar hij werd aangesteld als ontvanger aan de griffie van den Raad van Vlaanderen. Met lof bekleedde hij gedurende vele jaren dit ambt. Hij werd in de St. Michielskerk begraven onder een zerk, waarop een uitvoerig grafschrift en de wapens zijner familie en die zijner vrouw waren gebeiteld.

Zie: Jac. v. Lansbergen, *Beschr. v. Hulst* 124; *Graf- en Gedenkschr. Oost-Vlaanderen*. Parochiekerken, 1e reeks, I, 161; *Rekeningen van Hulsterambacht*.

Fruytier

[Coolen, Jan Lambrechtsen]

COOLEN (Jan Lambrechtsen), wiens moeder Cling of Clink heette, werd te Vlissingen in 1554 geboren, overl. 19 Maart 1619. In zijn jeugd had hij ter zee gevaren, wijdde zich later aan den handel en werd een der voornaamste kooplieden van zijn tijd, ook was hij een der eerste twaalf bewindhebbers van de O.-I. Compagnie, kamer Zeeland. In 1586 werd hij raad en vervolgens zeven maal burgemeester aldaar. Hij is vier maal gehuwd geweest, 1°. met jvr. van Bautersen, 2°. met Elisabeth Smidt, 3°. met Jacomina Porrenaer en 4°. (Nov. 1606) met Mayken Adriaans, zuster van den gecommitteerden raad ter admiraliteit Jan Adriaens Soggaert. Door zijn dochters gingen zijn aanzienlijke bezittingen, waaronder o.a. de heerlijkheid Aagtekerke en vele goederen in Staats-Vlaanderen, over in de geslachten Lampsins, Porrenaer, van Reigersberg, Thibaut en de Waardt. Coolen is begraven in de Groote kerk te Vlissingen. Zijn wandelstok met zilveren knop, waarop zijn spreuk: *'t is al wereld* bevindt zich in het museum van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschap; een levensbeschrijving in handschr. door Mr. N.C. Lambrechtsen berust in de verzameling van dat Genootschap.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, 133 v.

Mulder

[Coopmans, Laurentius]

COOPMANS (Laurentius), geb. te Blerick 14 Maart 1744, aldaar overleden 29 Juli 1815, zoon van Leonardus, scholtis te Blerick 1761-1795 en Aldegondis Sybilla Cuypers, trad in de orde der Minderbroeders, deed zijne plechtige geloften te Erkelenz den 2. September 1763. Den 19. Maart 1768 werd hij priester gewijd te Luik. Zijn titel van 'lector emeritus' veronderstelt een veeljarig lectoraat. Zeker was hij leeraar der godgeleerdheid te Roermond in de jaren 1776 tot 1781. Reeds als student had hij meermalen

stellingen verdedigd. Naar Venlo overgeplaatst, werd hij daar Discreet van het klooster. Toen zijne ouders 7 Februari 1792 het 50e jaar hunner echtvereeniging vierden, hield hij te Blerick een gelegenheidspreek.

Zie: G. Hesse, *Hetvoormalige Minderbroedersklooster te Venlo*, 58.

Verzijl

[Coops, Jochem]

COOPS (Jochem), geb. te Lochem omstr. 1798, overl. 6 Maart 1872 te Domburg. Hij studeerde in de godgeleerdheid te Utrecht, en werd predikant te Gorsel 2 Nov. 1823; emeritus 1 Mei 1868.

Hij schreef: *Proeve eener juiste verklaring van de bij den Apostel Paulus in zijne regtvaardigingsleer voorkomende woorden ‘regtvaardigen’ en ‘regtvaardigheid’, en de formule*: ‘*geloof in Jezus Christus*’ (Rott. 1861).

Zie: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utr. 1918) II, 211; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 129.

Knipscheer

[Copal, Mr. Antonie]

COPAL (Mr. Antonie), geb. omstr. 1600, overl. 1672. De familie was afkomstig uit Reimerswaal, waar in het begin der 16e eeuw Jacob Pieterse C. het sacramentshuisje fundeerde. Diens dochter Thona trouwde Adriaan Voxen, waaruit voortkwam Mayken (overl. 1558) getrouwd met Willem Davids de Bout, burgemeester van Reimerswaal en stamvader der familie van Vrijberghe. Cornelis Franssen Copal, geb. te 's Gravenhage, werd in Dec. 1603 burger te Vlissingen, waaruit voortkwam François C., commissaris van de monstering te water, a°. 1634 en 1635. Deze huwde Titia, dochter van Mr. Rembertus van Uylenburgh en Sjoukje Osinga, waardoor hij een zwager werd van Rembrandt van Ryn. Titia overleed 5 Juni 1641 te Vlissingen. De broeder van François was Mr. Antonie C., in 1633 raad te Vlissingen en bij zijn overlijden in Febr. 1672 pensionaris dier stad. Van hem wordt gezegd, dat hij als geheim agent voor Frederik Hendrik werkzaam was en in 1646 een plan beraamde om Antwerpen te verrassen, waarvoor hij 7 ton gouds bedong (4 voor zich en 3 voor zijn helpers) benevens het erfmarkgraafschap voor zich en zijn erven. De zoon van Antonie, die denzelfden naam droeg, beriep zich op de diensten door zijn vader bewezen, toen hij in 1684 een ambt van Willem III trachtte te verkrijgen.

Zijn door Rembrandt geschilderd portret bij baron Nataniel Rotschild.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, 134 v.

Mulder

[Coppello, Servaas van de]

COPPELLO (Servaas van de), geb. te Middelburg 2 Juni 1720, overl. aldaar 25 Febr. 1800, zoon van Bartholomeus v.d.C. (kapitein bij de O.-I. compagnie, later koopman te Middelburg, wiens vader, uit Genua gekomen, protestant was geworden en met een zeeuwsche vrouw huwde) en Abigael Goudzwaart. Servaas studeerde te Leiden van 1738-1743 en promoveerde in de geneeskunde en in de rechten. Hij huwde in Oct. 1743 te Leiden met Barbara Petronella Stem en vestigde zich als med. doet. te Middelburg. Hij bekleedde o.a. het

examinatorschap van de chirurgijns ten dienste der Commerciecompagnie (sinds 1748) en van de O.-I. compagnie (sinds 1771 als opvolger van Paulus de Wind).

Behalve zijn medische dissertatie *De Fabrica atque actione glandularum* is van zijn hand bekend: *Kort verslag van het 's Quinancie, nevens het poeder bij de 's Quinancie-meesters in gebruik* (Middelb. tusschen 1755 en 59); *Waarneming omtrent de milt- en nierklieren* in *Verh. van de Holl. Mij. der Wetensch. te Haarlem*, 1757, 610; *Eenige gevallen van een tweede besmetting der kinderziekte*

door den natuurlijken weg van besmetting in dez. *Verhandel.* 1765, 206.
Zie: A.A. Fokker, *Levensberichten van Zeeuwsche Medici*, 28.
Mulder

[Coppenol, Lieven Willemsz]

COPPENOL (Lieven Willemsz), geb. 1598, overl. 1667 of 1668 te Amsterdam, beroemd schoonschrijver, wiens naam echter wel het meest bekend is geworden door de portretten, die Rembrandt van hem heeft gegraveerd en geschilderd. Als fransche schoolmeester verbleef hij eerst te Haarlem 'In de gecroonde Penne in de Coninxstraat'. Dit was in 1617, en vervolgens vestigde hij zich in 1624 'In de Baghynestraet by 't Clockhuys'. Kort daarna schijnt hij naar Amsterdam verhuisd te zijn, waar hij in 1628 wordt vermeld als fransche schoolmeester 'In den Hertog van Saxen, bij de Jan Roônpoortstoren'. Daar huwde hij, reeds weduwnaar zijnde, met Grietje Andries den 19. Juni 1644. Vooraf had hij een calligrafische trouwbelofte op perkament geschreven, die nu in het Rembrandthuis te Amsterdam te zien is. Het echtpaar vestigde zich in de woning der bruid: Haarlemmerstraat over de Eenhoornsluis, in 'de Oude Tobias'. Zij overleed 7 Mei 1661. Gedurende deze huwelijksjaren was Coppenol bevriend met Rembrandt, die in 1653 zijn portret etste met zijn kleinzoontje, bekend als de kleine Coppenol, en hem in 1658 schilderde, waarnaar ook door Rembrandt zelf een ets is gemaakt, genaamd de groote Coppenol. De kleine schilderij op papier is bij Alfred Rothschild te Londen. Zij behooren tot het beste werk van den meester en werden reeds in dien tijd door dichters bezongen. Vondel maakte vóór 1660 een versje op den schoonschrijver, eindigend: 'Als Coppenol wil triomfeeren, Dan zweeft hij op zijn ganzeveeren'.

Vóór zijn tweede huwelijk had Coppenol zijn school en het woonhuis aan het Singel bij de Warmoesgracht verkocht voor ƒ28.000, hij was dus een gefortuneerd man. In 1665 werd hij voor schepenen gedaagd wegens verbreking van trouwbeloften aan een naaistertje, in een kelder wonende, Jannetje Blocq. Haar eisch werd ontzegd en zij ging in hooger beroep bij het Hof van Holland, bewerende, dat zij reeds vier jaar tot Coppenol in een intieme verhouding had gestaan. Zijn ontkennen baatte niet, en hij werd veroordeeld, 1 Juli 1667, om haar te trouwen 'in facie Ecclesiae aut coram Magistratu'. De bruigom was toen 70 jaar en is kort daarop overleden. Wurzbach verhaalt, dat hij, met zijn calligrafische werken op een platten wagen uitgestald, de huizen der liefhebbers afreed. Fred. Muller bezat van hem 10 stuks schoonschriften, allen br. fol. meest 1662, aet. 64, zijnde 'fondamenten der staende letter, en schoonschrift van verzen door verschillende dichters.

Behalve genoemde portretten door Rembrandt, werd Coppenol nog afgebeeld in het begin van 1658 op een gravure door C. de Visscher (Muller, *Beschrijv. Catalogus*); zijn buste in marmer is gebeeldhouwd door A. Quellinus.

Zie: *Oud Holland* 1883, blz. 88; *Archief voor de Nederl. Kunstgeschiedenis* III, 72; *Catalogus van het Rembrandt-huis* 1920, blz. 48 en *Supplement* 1923, 13; *Vondels werken*, uitg. v. Lennep - Unger, Dl. 1657/8, 346; Houbraken, I, 298; Wurzbach, *Niederländ. Künstlerlexicon* i.v.
Sterck

[Cops, Jacob]

COPS (Jacob), geb. 1621, gest. 10 Nov. 1684 te Makassar, was van 1663-1675 buitengewoon raad van Indië en 26 Jan. 1665 tot 2 Mei 1669 gouverneur van Banda. Wegens willekeurige gevangenneming van den opperkoopman Almonde naar

Batavia teruggeroepen, werd hij nog in 1669 gouverneur van Ambon. Ook hier maakte hij het slecht

en werd 30 April 1672 teruggeroepen wegens willekeur, heersch- en baatzucht. Tevergeefs vroeg hij zitting te mogen nemen als raad van Indië; hij werd 21 Sept. 1675 van al zijn ambten vervallen verklaard maar 1678 benoemd tot voorzitter van den raad van Makassar, waar hij overleed. Ook zijn zoon J o a n n e s , 15 Sept. 1691-31 Aug. 1694 gouverneur van Ambon, ofschoon daar als slecht en nalatig bestuurder bekend en na op eigen gezag dit ambt te hebben verlaten, werd raad van Indië maar ook hier, op aanklacht van den gouverneur-generaal van Hoorn, wegens nalatigheid ontslagen.

Over hen: V a l e n t i j n , *O. en N.O. Indiën* II, vlg., III, 91, 193, IV, 371.

Blok

[Copsma, Cornelius]

COPSMA (Cornelius). Hij werd Maart 1646 te Leiden als theoloog ingeschreven en was toen 22 jaar. De spelling Copsmae in het *Album* kol. 366, zal wel een fout zijn. Hij leerde bij Ds. Junius (V, 264), die 1643 naar patria was teruggekeerd, wat Formosaansch en ging 1649 naar Indië (*Acta* Knuttel III, 216, verhaspelt zijn naam in Cophina). Van Batavia zond men hem aanstonds door naar Formosa; 19 Nov. 1649 bericht de kerkeraad zijn aankomst. Hij werd op Tayoewan geplaatst voor den hollandschen dienst, dus in het fort Zelandia. Maar reeds een brief van 24 October 1651 meldt zijn overlijden te Sincan, waarheen hij dus verplaatst was.

Zie: *Acta* uitg. Knuttel III, 216, 325, 328, 373; G r o t h e , *Archief* I, 36 vlg., IV 127, 135.

L. Knappert

[Corbelijn, Thomas]

CORBELIJN (Thomas) was van 1763-1791 een bekend boekhandelaar te Vlissingen. Hij was een vurig patriot, waarom zijn woning en die van zijn zoon A l b e r t in Sept. 1787 werden geplunderd. In 1795 werd hij gekozen tot representant van het volk van Vlissingen.

Zie: *Vervolg op* W a g e n a a r , XVIII en XIX.

Mulder

[Cordatus, Adrianus]

CORDATUS (Adrianus), zoon van J o h a n n e s C., kanunnik van een der kerken te Middelburg, pastoor van het begijnhof, overleed aldaar 1538 of 39. Hij was een bescheiden en geleerd man, v a n R e y g e r s b e r g h noemt hem onder hen, die over de oudheden van Zeeland geschreven hebben. Hij wordt ook geroemd om zijn dichterlijk talent, (d e l a R u e , *Geletterd Zeeland*). Voor het werk van H. B a r l a n d u s , *Principes Hollandiae* schreef hij een epigram, volgens N a g t g l a s , *Levensberichten van Zeeuwen* I, 136. Geldenhauer (zie VI, 550) noemt hem in een brief aan Seb. Ciriacinus. 1511/12 werd magister Adrianus, zoon van Johannes, ingesteld als pastoor op het begijnhof te Middelburg, dat hij bestuurde tot zijn dood. Hij was in het bezit van het pastoraat gekomen door afstand van Simon Henrici van Wissekerke. Hij verkreeg ook een vicarij in de Westmonster- of St. Maartenskerk. Het pastoraat op het begijnhof en de vicarij werden in 1538/39 vergeven wegens den dood van Adr. Joh. Cordatus. Zijn instelling in de vicarij aldaar is niet vermeld, tenzij hij dezelfde persoon is als magister Adrianus Johannis de Wissekerke 1521/22 ingesteld, wat niet onmogelijk is.

Zie: G r i j p i n k , *Register op de parochiën*. I, Wal. 65, 89.
Fruytier

[Cordes, Balthasar de]

CORDES (Balthasar d e), neef (oomzegger, Spaansch sobrino) van Simon de Cordes (die volgt), dus uit den deftigen koopmansstand, in Dec. 1599 was hij 22 jaar (I J z e r m a n , *Dick Gerritsz. Pomp*, blz. 64). Hij maakte de vermaarde reis van Mahu en de Cordes mede, werd na den dood van Juriaen van Bockholt, 3 Mei 1599, kapitein van 'de Trouw',

vond den dood op Tidor 5 Januari 1601. Hij was Roomsch Katholiek.

Hij had tweemaal gelegenheid op deze reis op te treden, in den Chiloé-Archipel, waar hij de stad Castro plunderde, en op Tidor, waar hij met bijna al zijn manschappen door de Portugeezen vermoord werd. Van beide avonturen bezitten wij uitvoerige verhalen. Het gedrag van den nog zoo jongen man, die opeens geroepen werd zelfstandig een schip te leiden en tegenover ervaren en gevaarlijke vijanden te staan, was ongetwijfeld onbezonnen; zoowel in Zuid-Amerika als op Tidor laat hij onbezorgd den vijand op zijn schip toe en schenkt geloof aan hun vriendelijkheid. Bovendien lijkt zijn houding in Zuid-Amerika tegenover de Indianen zoowel als tegenover de Spanjaarden weifelend.

Hij had naast zich als schipper Anthonis Anthonisz. (zie dit deel kol. 14), een man algemeen bekend, ook buiten deze vloot, als Swarte Teun, een populair man dus, die zijn bijnaam wel niet aan zijn zachtzinnigheid te danken had. Misschien moeten we achter het optreden van Balthasar de Cordes in den Chiloé-Archipel het aandrijven van Swarten Teun zoeken, die den jongen, ongetwijfeld beschaafden, kapitein, aan geen ruw oorlogsgeweld gewend, uit zijn evenwicht bracht.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de Straat van Magalhaẽs naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. Wieder ('s Gravenh. 1923) I, 65, 76.

Kossmann

[Cordes, Simon de (1)]

CORDES (Simon de) (1), geboren te Amsterdam of volgens andere getuigenissen te Antwerpen; in 1599 is hij ongeveer 40 jaar; hij was getrouwd te Lissabon met de dochter van den kampenschen koopman Gaspar Cunretorff en Maria Galoa, en was koopman te Middelburg of Rotterdam en te Amsterdam.

Hij is een der leiders van den vermaarden tocht onder Mahu en de Cordes, was eerst vice-admiraal op het schip ‘de Liefde’, na den dood van Jacques Mahu admiraal op ‘de Hoop’ (volgens den brief der reeders aangesteld 25 Sept. 1598) en kwam ook zelf om op de reis Nov. 1599.

Hij gold voor een rijk man. Hij zou, na den dood van Mahu, de route door de Straat van Magalhães hebben voorgesteld. Van hem was het plan van de broederschap van den Ontbonden Leeuw, in de Straat van Magalhães gesticht, waarbij de zes kapiteins der vloot zich nog eens plechtig verbonden om den Spanjaard zooveel afbreuk te doen als in hun macht stond. Op het eiland la Mocha landde hij in November 1599 met 27 man en werd met al de zijnen door de Araucanen in de pan gehakt.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes* enz. 1598-1600, uitg. F.C. Wieder ('s Gravenh. 1923) I, 62 v., 76 v. en III, 202 register.

Kossmann

[Cordes, Simon de (2)]

CORDES (Simon de) (2), zoon van den voorgaande, was in Nov. 1599 ongeveer 19 of 20 jaar, nam deel aan de reis van zijn vader, werd na diens vermoording admiraal over ‘de Hoop’ en ‘de Liefde’ en kwam ook zelf op de reis om.

Hij treedt in de berichten op na den moord op zijn vader, op la Mocha onderhandelende met de Spanjaarden over het verstrekken van levensmiddelen, waarvoor hij hen zou helpen in hun strijd tegen de Araucanen. Na zich echter gedurende drie weken van levensmiddelen te hebben voorzien, koos hij zee met

bestemming naar Japan. Men - waarschijnlijk de stuurlieden, waaronder William Adams - stelde voor één der beide schepen te verbranden, doch de

nieuw benoemde kapiteins, de Cordes op ‘de Hoop’ en Jacob Quaeckernaeck op ‘de Liefde’, verzetten zich daartegen. 27 November 1599 gingen zij den Grooten Oceaan in, de eerste hollandsche schepen, die het waagden deze zee over te steken. ‘De Hoop’ verging.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes enz.* uitg. F.C. Wieder I, 77.

Kossmann

[Corley, Franciscus]

CORLEY (Franciscus), kanunnik regulier van de congregatie van Windesheim in het klooster Groenendaal bij Brussel, overleed als rector van het nonnenklooster Mariaweyde te Venlo, 21 Febr. 1678. Hij was volgens het necroloog van Groenendaal ook werkzaam als rector in het Augustines enklooster Bethanie, Wijmelenberg of Windmolenberg te 's Hertogenbosch. Dit klooster is na 1648 overgebracht naar Vilvoorde, en werd nog een tijd bestuurd door kanunniken van Groenendaal. Corley wordt niet vermeld bij Schutjes, *Geschiedenis bisdom 's Hertogenbosch* IV, 505.

Zie: Stroobant, *Nécrol. de Groenendael* in *Annales acad. d'archéol.* (Anvers 1854) XI, 263.

Fruytier

[Cornelis, Adriaan]

CORNELIS (Adriaan), geb. te Vlissingen, was bevelhebber eener vlieboot, die zich in den zeestrijd voor Reimerswaal en Gorishoek op 29 Jan. 1574 bijzonder onderscheidde. Een zijner matrozen, Jasper Leinse uit Zoutelande, veroverde in dien strijd de admiraalsvlag der Spanjaarden.

Zijn portret komt voor op een grafzerk in de kerk te Kapelle.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, 137.

Mulder

[Cornette, Karel Jan]

CORNETTE (Karel Jan), geb. te Sluis 15 Jan. 1804, was eerst timmerman, vervolgens student in de humaniora, later commies bij het octrooi, overl. te Brugge 24 Maart 1858. Hij schreef *Een zak schavelingen* (Brugge). Ook zijn zoon Aloysius is als schrijver opgetreden.

Zie: Frederiks en van den Branden, *Biogr. Wdb. d. Nederl. Letterk.*, 169 v.

Mulder

[Cortenbach, Adolf van]

CORTENBACH (Adolf van), heer van Helmond, burggraaf van Tervueren, enz. geboren omstreeks 1540, overleden te Helmond 3 Aug. 1594, tweede zoon van jhr. Joost, die volgt, en van Catharina van Halewijn. Hij werd na den dood van zijn broer Jan (5), die volgt, in 1586 heer van Helmond. Vooral in dien tijd hadden meermalen vijandelijkheden plaats tusschen staatsche en spaansche troepen. Cortenbach legde bij de verdediging van stad en kasteel steeds grooten moed aan den dag. De toenmalige pastoor van Helmond, B.v. Eersel (V, 149), bezong in 1581 zijn krijgsroem in een stuk getiteld: *Victoria Nobilissimi Adolphi de Cortenbach*. In

1580 werd hij door Parma benoemd tot bevelhebber van het krijgsvolk in 's Hertogenbosch.

Ad. van Cortenbach was 1574 gehuwd met Anna de Merode (overl. 8 Maart 1581), wed. van Louis van Halewijn en van Jacques van Claerhout; in 1582 huwde hij met Philippina van Reuschenberch. Uit dit tweede huwelijk werden zeven kinderen geboren. Bij testament van 2 Aug. 1594 vermaakte hij de heerlijkheid Helmond aan zijn zoon Charles; zijn zoon Alexander werd het burggraafschap Tervueren en aan zijn jongsten zoon Adriaan de heerlijkheid Oekere toegewezen; de beide eerstgen. volgen.

Zijn (vermoedelijk) portret hangt in het kasteelraadhuis van Helmond.

Zie: Sassen, *De heeren van Helmond* 21-24; Moes en Sluiterman, *De Nederlandsche kasteelen en hunne historie* II, 175; Heeren, *Biogr. Wdb. v. Helmond*, 63-64.

Heeren

[Cortenbach, Alexander van]

CORTENBACH (Alexander van), geboren te 's Hertogenbosch 27 Sept. 1588, gedoopt 25 Nov. d.a.v., waarbij Alexander Farnese (van Parma) als peter en de vrouwe van Berchem als meter optraden, overleed te Helmond 18 Mei 1648. Hij was de zoon van Adolf van C. (die voorafgaat) en volgde na den dood van zijn broeder Charles (die volgt) dezen op als heer van Helmond. Bij brief van 24 Maart 1609 werd hij op zijn verzoek door de hertogen Albert en Isabella Clara Eugenia uit de voogdij ontslagen. De leenverheffing geschiedde 22 April 1614. Omstreeks 1621 ontstonden meerdere geschillen tusschen den heer en de stad, die tot groote verbittering leidden. Partijen verzoenden zich door tusschenkomst van Johan Oudart, heer van Rixtel, en van Peter van Beers, prior van het convent der Predikheeren te 's Hertogenbosch. Hij steunde omstreeks 1625 ten zeerste het plan tot bevaarbaarmaking van de Aa, waarom de stad 's Hertogenbosch hem voor zijn goede diensten 7 April 1626 een geschenk van 50 gulden deed toekomen.

Om het groote besmettingsgevaar te ontgaan van de pest, die in de stad heerschte, vluchtte C. met zijn gezin in 1636 van zijn kasteel en verbleef tusschen genoemd jaar en 1642 te Eindhoven en te St. Oedenrode. Daarna woonde hij enkele jaren te Holsum in het land van Gulik en keerde na den slag van Lamboy weder naar Helmond terug. Hij huwde 16 Mei 1620 met Maria van Vehlen (geb. 1601, gestorven 13 Mei 1624 te Aken en te Helmond in het familiegraf bijgezet dochter van Alexander, heer van Raesveld, maarschalk van het stift Munster, enz. en van vrouwe Agneta van Leerodt). Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren: Alexander 13 Nov. 1621 te Helmond en vrij jong gestorven; Edmond 16 Mei 1623, eveneens jong gestorven. Cortenbach hertrouwde 25 Febr. 1628 met Anna Maria van Reuschenberg (dochter van Edmund van R., heer van Setterich, enz. en van Anna van Schwartsenberg). Uit dit huwelijk werd geboren Edmund (die volgt) en Johanna Francisca, die 3 Maart 1648 te Helmond huwde met Wilhelmus, heer van Leerodt.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond* 23-27; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 65-66.

Heeren

[Cortenbach, Charles van]

CORTENBACH (Charles van), zoon van Adolf (die voorafgaat), werd geboren te 's Hertogenbosch 23 Maart 1583 en overleed te Helmond 24 Dec. 1602. Hij volgde zijn vader na diens dood 1594 als heer van Helmond op, doch onder voogdij van den graaf van Yzeghem en den heer van Rochette. In 1597 veroverde een bende muitende Ieren in staatschen dienst de stad en hielden er vreeselijk huis. Een paar maanden voor den dood van Charles van C. trok Prins Maurits het kasteel van Helmond binnen en bracht het met de stad voorgoed in staatsche handen.

Hij was gehuwd met Margaretha van Wittenhorst (oudste dochter van Walraven van W., heer van Horst, en van Margaretha van Doerne). Dit huwelijk bleef kinderloos. Na zijn dood volgde zijn broeder Alexander (die voorafgaat) hem op. Zijn weduwe hertrouwde met jhr. Johan van Grevenbroeck, heer van Mierlo en was vóór 1624 overleden.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond* 23-24; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond* 66; *Taxandria* VIII, 157; *Bijdragen van het Prov. Gen. v.K. en W. in N. Br.* (1918) III, 38.

Heeren

[Cortenbach, Edmund van]

CORTENBACH (Edmund v a n), geb. te Helmond 16 en gedoopt 23 Mei 1623 te Helmond, overleden aldaar 22 Oct. 1681, zoon van Alexander (die voorafgaat), volgde na den dood zijns vaders dezen op als burggraaf van Tervueren en Duysborg, erfmaarschalk van het hertogdom Limburg, heer van Helmond, Rochette, Oekene, enz. De leenverheffing der heerlijkheid Helmond had plaats te 's Gravenhage 8 Juli 1650. Hij testeerde 8 April 1675. Zijn lijk werd 3 Jan. 1682 plechtig in het familiegraf in de kerk van Helmond bijgezet. Het *Tijdschrift voor Noordbr. Geschiedenis* enz. (I blz. 179 e.v.) geeft een uitvoerige beschrijving van deze plechtigheid. Omdat hij de laatste mannelijke afstammeling was van dezen tak der familie, werd volgens oud gebruik naast het lijk in het graf een koperen plaat, neergelegd waarop het wapen van den overledene gegraveerd stond. Na zijn dood werd zijn weduwe vrouwe van Helmond. De leenverheffing had plaats 28 April 1682. Zij hertrouwde met Antoine Udalricq graaf van Arberg-Vallangin (zie dit deel kol. 18).

Edmund van Cortenbach huwde 4 Juli 1673 met C e c i l e I s a b e l l a prinses van G o n z a g a d e M a n t u a , overl. te Helmond 28 April 1688, dochter van L u d w i c h en van I s a b e l l a C r o y C h i m a y A r e m b e r g h e . Uit dit huwelijk werden geboren en te Helmond gedoopt: I s a b e l l a F e l i c i t a s 8 Juni 1676 (jong gestorven); een zoon, 29 Juni 1677, provisioneel gedoopt en terstond overleden; I s a b e l l a F e l i c i t a s , 8 Juni 1678, die 9 Mei 1688 te Helmond huwde met Albert Joseph graaf van Arberg-Vallangin (zie kol. 18); M a r i a T e r e s i a , 15 Oct. 1681, overleden 7 Oct. 1682.

Zie: A u g . S a s s e n , *De Heeren van Helmond* enz. 27; J. H e e r e n , *Biogr. Wdb. van Helmond*; *Taxandria* XXIX, 272-274.

Heeren

[Cortenbach, Iwan van]

CORTENBACH (Iwan v a n), zoon van G o s e w i j n en van I s a b e l l a H u i n v a n A m s t e n r a d t , overleden 22 Juni 1434, werd 1410 gekozen tot landcommandeur der Duitsche Ridderorde van Aldenbiesen. Hij kocht de heerlijkheid en het huis van Gruitroede. In 1417 was hij tegenwoordig bij het Concilie van Constans. Nadien komt hij voor als commandeur van Gemert. Hij verkocht 1 Augustus 1421 de goederen der orde te Gemert, tegen een erfelijke en jaarlijksche pacht, aan de ingezetenen. Hij was lid van de O.L.V. broederschap te 's Hertogenbosch.

Zie: A. S a s s e n , *De heeren van Helmond*, 10; L. S c h u t j e s , *Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch* III, 703; A. C o p p e n s , *Nieuwe Beschrijving van het Bisdom 's Hertogenbosch* III, 338.

Heeren

[Cortenbach, Jan van (1)]

CORTENBACH (Jan v a n) (1), geboren omstreeks 1400, waarschijnlijk op het kasteel van Gortenbach onder Voerendaal, overleden waarschijnlijk te Helmond na 1468, was de jongste van de drie zoons van G o s e w i j n (stadhouder der leenen van 't land van Falckenburgh) en van I s a b e l l a H u i n v a n A m s t e n r a d t . Zijn oudste broeder G e r a r d v a n C. was kanunnik te Luik en abt te Visé, overl. te Luik en begraven aldaar in den omgang van de St. Lambrechtskerk 1471; zijn andere broer Iwan van C. gaat vooraf.

Jan van Cortenbach huwde in 1433 (zegt A. Sassen in zijn *Heeren van Helmond* blz. 8, zonder hiervoor eenig bewijs bij te brengen) met Catharina van Berlaer, vrouwe van Helmond, dochter van Jan Berthout, gezegd van Berlaer en van Margaretha van Stakenborg. Na den dood van zijn schoonvader betaalde hij, volgens den wensch in

diens testament uitgedrukt, al zijn schulden en legaten aan bastaardkinderen, en aan anderen gemaakt en liet in 1448 de St. Lambertuskerk binnen de muren van Helmond bouwen. De oude parochiekerk, staande buiten de veste 'in de Haghe' schonk hij met eenige bijgelegen weilanden aan de zusters Augustinessen uit het convent van Venlo, die er zich vestigden en er tot de verwoesting van kerk en klooster in 1543 zijn gebleven. In 1468 stichtte hij een kapel op het slot van Helmond. Op 14 Juni 1436 droeg Jan van Cuyk, heer van Hoogstraten, zoon van Hendrik van C. en van Gertrudis Cotrel aan hem op alle rechten, welke hij op de nalatenschap van wijlen Jan van Berlaer mocht bezitten. In 1441 ontstond er geschil tusschen den heer van Helmond ter eenre en Willem van Eyck, gehuwd met Agatha van Bruhese, en Jacob van der Schaut, gehuwd met Heilwich van Bruhese, ter andere zijde, omtrent het gruitgeld van Helmond. Bij uitspraak gedaan door hertog Philips van Brabant 18 Juli 1441 werd uitgemaakt, dat alleen Jan van Cortenbach recht op deze belasting te Helmond bezat.

Uit het huwelijk van Jan van Cortenbach met Catharina van Berlaer werden twee zonen geboren. Jan (2) (die volgt); Iwan, hoofdschout van Mechelen, overl. 25 Dec. 1523, die heer van Cortenbach en Keerbergen werd en die getrouwd was 1° met Barbara van Schaaff en 2° in 1500 met Philippina (dochter van ridder Jan Hinckarts en van Catharina van der Borgt), waaruit twee zonen en één dochter nl. Frans, verdronken in den Rijn bij Keulen, Jan, heer van Keerbergen, zonder erven gestorven, zoodat hun zuster Catharina, die getrouwd was met Arnoud van Berlo hun erfgenaam werd, waardoor de goederen van Helmond van die van Cortenbach, Keerbergen enz. zijn afgescheiden.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond* 9-13; Krom en Sassen, *Oorkonden betreffende Helmond* no XCV en CXI.

Heeren

[Cortenbach, Jan van (2)]

CORTENBACH (Jan van) (2), eenige zoon van Jan (1) en van Catharina Berthout gezegd Berlaer, overleden omstreeks 1472, werd na den dood zijner moeder heer van Helmond. De leenverheffing had echter eerst plaats 22 Aug. 1467. Hij kreeg ook nog in pand van den heer van Perweys de dorpen Waelre, Wedart (Valkenswaard) en Aalst, met de hooge, middelbare en lage jurisdictie (1472). Hij huwde einde 1469 met Johanna Hinckaert, oudste dochter van Philips H., ridder, burggraaf van Tervueren en Duysborch en van vrouwe Jasperina van Withem, gezegd van Borsele. Het op 14 Dec. 1469 te Leuven, ten huize van ridder Klaas van Sinte Geuricx, door de aanstaande echtgenooten opgemaakt huwelijkscontract, berust nog in het archief der heerlijkheid (thans eigendom van de gemeente Helmond). Uit dit huwelijk werd één zoon geboren Jan (3) (die volgt). Na zijn overlijden hertrouwde zijn echtgenoote met heer Costen van Berchem, overleden te Antwerpen Mei 1512.

Zijn nalatenschap werd beheerd door zijn broer Iwan, als voogd over zijn eenigen zoon.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond*, 13-14; Krom en Sassen, *Oorkonden betreffende Helmond*, 192; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 68.

Heeren

[Cortenbach, Jan van (3)]

CORTENBACH (Jan v a n) (3), zoon van den voorgaande, geboren 1470, overleden te Helmond 1505, werd in 1490 meerderjarig. Te zijnen behoeve had zijn oom I w a n v a n C o r t e n b a c h 5 Sept. 1472 het leen van de heerlijkheid Helmond verheven. Tijdens diens voogdijschap,

had er op 24 Dec. 1483 voor de poort van het kasteel van Helmond een groote volksvergadering plaats, waarbij talrijke nieuwe belastingen en accijnsen werden vastgesteld tot delging van de groote oorlogsschulden. Bij akte van 21 Juni 1490 had een scheiding en deeling plaats van de goederen afkomstig van zijn grootmoeder, tusschen Jan en zijn oom Iwan. Eerstgenoemde kreeg daarbij toegewezen het erfelijk leen van de heerlijkheid, de stad, het kasteel en de molens van Helmond met toebehooren, het park, het gruitgeld van Helmond, de cijnzen van Peelland, de heerlijkheden van Waalre, Valkenswaard en Aalst, en een menigte grondrente-cijnsen en pachten. Iwan van Cortenbach werd toebedeeld het erfelijk leen van de heerlijkheid en de molens van Keerbergen, het huis, de hoeven, weiden en pachten van Cortenbach, en een menigte landerijen en renten. Op 5 Juni 1491 verhief Jan v.C. zelf het leen der heerlijkheid Helmond. Door koop kwam hij in het bezit van het gruitgeld in de verschillende dorpen van Peelland. Hij volgde Hendrik van Rans op als hoofdschout van 's Hertogenbosch. Hij volgde zijn stiefvader, heer Costen van Berghem, die na den dood van diens schoonvader burggraaf van Tervueren en Duysborch was geworden, als zoodanig op (1512). Hij huwde in 1493 met Margaretha van Ghistelles, (dochter van Joost van G., ridder, heer van der Moure en Maalstede, bijgenaamd ‘de groote reiziger’ en van vrouwe Margaretha van Ravenschot.) Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren, die door hertog Philips op 11 Nov. 1505 onder voogdij werden gesteld van hun grootvader Joost van Ghistelles en hun oud-oom Iwan van Cortenbach.

Deze kinderen waren: Jan (4) (die volgt), Joost (die volgt), Frans, die 3 Sept. 1530 ongehuwd is overleden; Philips, die toetrad tot de orde der Duitsche ridders te Gemert; Margaretha, die huwde met Willem Dobbelstein van Doenrade, heer van Nederharen; Walborch, die huwde met Herman van Horion, heer van Rummien.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond* 14-18; Krom en Sassen, *Oorkonden betreffende Helmond*, CXL, CXLI, CXLIII, CXLIV, CLI en CLII; Moes en Sluiterman, *Nederl. Kasteelen en hunne geschiedenis* II, 173; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 68-69; *Taxandria* XXIX, 162-173.

Heeren

[Cortenbach, Jan van (4)]

CORTENBACH (Jan van) (4), geb. omstreeks 1495, overl. 1534 zoon van Jan van Cortenbach (3) kreeg bij zijn meerderjarigheid den titel van heer van Helmond. Zijn grootvader Joost van Ghistelles had 21 Maart 1505 reeds namens hem dit leen verheven. Op 23 Sept. 1534 scheidden Jan en zijn broeder Joost (die volgt) de goederen, die zij in gemeenschap bezaten met toestemming van hun moeder, die afstand deed van alle tocht en douairie, waarop zij aanspraak zou kunnen maken. Jan werd daarbij toebedeeld de heerlijkheid Helmond met toebehooren en lasten, onder gehoudenheid tot uitkeering van een som geld 's jaars aan zijnen broeder Joost, en aan zijn zuster Walborch en haar zoon Dirk Dobbelsteijn; terwijl Joost, behalve gezegde rente, werden toebedeeld de in Brabant gelegen goederen, afkomstig van hun grootmoeder Johanna Hinckaert. Jan van C. (4) huwde 3 Febr. 1531 met Catharina van Assendelf, welk huwelijk kinderloos bleef.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond*, 16-17; *Bijdragen van het Prov. Genootschap van*

K. en W. in N. Br. II 30; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 59-70.
Heeren

[Cortenbach, Jan van (5)]

CORTENBACH (Jan van) (5), geboren omstreeks 1537, overleden 1577 te Helmond, zoon van Joost v.C., die volgt, en van Catharina van Halewijn, licentiaat in de rechten, volgde zijn vader na diens dood in 1560 als heer van Helmond op. De leenverheffing geschiedde 23 Dec. 1560. Ten onrechte beweert L. Schutjes (*Geschied. Bisd. 's Hert.* IV, 114), dat hij een natuurlijke doch gewettigde zoon was. Hij maakte in de stad den zoogenaamden beeldenstorm mee. Toen in 1569 de hervormden in Helmond de beelden in de kerken wilden breken, belette hij dit met geweld, in welk gevecht hij zelf werd gewond. De schuldigen vluchtten, waarna zij 5 Aug. van hetzelfde jaar ter verantwoording geroepen werden.

Jan v.C. (5) stierf ongehuwd op het kasteel van Helmond en werd opgevolgd door zijn broeder Adolf (die voorafgaat).

Zijn (vermoedelijk) portret van 1563 hangt in een der zalen van het kasteel-raadhuis van Helmond.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond*, 19-20; Moes en Sluiterman, *De Nederl. Kasteelen en hunne historie* II, 175; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 70; *Taxandria* XVIII, 242, XXIX, 38.
Heeren

[Cortenbach, Joost van]

CORTENBACH (Joost van), geboren 18 Aug. 1498 op het kasteel van Helmond, overleden aldaar 3 Sept. 1560, zoon van Jan v.C. (3) en van Margaretha van Ghistelles, volgde zijn broeder Jan v.C. (4) na diens dood als heer van Helmond op en nam daarbij de verplichting op zich der jaarlijksche douairie van ƒ 300 aan Cath. van Assendelf, de weduwe van zijn broeder. De leenverheffing had plaats 8 Dec. 1534. Bij zijn inhuldiging als heer der stad verzochten de poorters eenige voorrechten, aan welk verzoek eerst in 1540 werd voldaan, waarna de inhuldiging 23 Sept. 1540 plaats had. De stad verleende hem een bienvenu van ƒ 300 en keerde voortaan jaarlijks uit de gemeentekas deze som uit aan de heeren van Helmond. Op getuigenis van Philips van Halewijn, heer van Maldeghem, en van Dirk Dobbelsteijn, heer van Haren, verklaarde de regeering van Brugge bij brief van 3 Dec. 1544 dat Joost v.C. was en is in dienst van keizer Karel V, dat hij vroeger was standaarddrager van wijlen graaf Hendrik van Nassau, later van prins René van Oranje, en thans van graaf Lamoraal van Egmond, dat hij in den laatsten oorlog den standaard heeft gedragen van den Keizer en dat hij alzoo geheel de Nederlanden door vrij was van alle tol-, weg- en passagegelden. Bij vonnis van het leenhof van Brabant 11 Dec. 1556 werd uitgemaakt, dat de heer van Helmond mocht jagen over de geheele meierij van 's Hertogenbosch. In den nacht van 11 Febr. 1549 brak er een hevige brand uit in het kasteel, waardoor een gedeelte van den westelijken vleugel uitbrandde.

Hij was in Augustus 1536 gehuwd met Catharina van Halewijn (geb. Februari 1515, overl. 5 Aug. 1557) dochter, van Jacob van Halewijn, heer van Maldeghem, en van Catharina van Halewijn

Uit dit huwelijk werden geboren: Jan (5) (die voorafgaat), Adolf (die voorafgaat); Floris, trad in de ridderorde van St. Jan van Jeruzalem en ondernam in 1561 een bedevaart naar Malta; bij brief verleden voor schepenen van Brugge van 13 Maart

1561, schonk hij aan zijn broeders en zuster al zijn rechten, die hij op de nalatenschap zijner ouders zou kunnen doen gelden, onder voor-

waarde, dat zij hem jaarlijks zouden uitkeeren de som van 600 carolusgulden tot op het oogenblik, dat hij in het bezit zal zijn van een commanderie, welke hem minstens 1800 gulden 's jaars zal opleveren, en dat zij, in geval hij door de Turken mocht gevangen genomen worden, voor hem een losprijs zullen betalen van 1000 carolusgulden; Catharina, huwde met Adriaan, heer van Warluzel de Bretencourt, Waudru enz., zoon van Frans en van Antoinette de Bonnière, die een tijdlang omstreeks 1580 het bevel voerde over de troepen ter verdediging van de stad en het kasteel van Helmond.

Blijkens enkele legaten en erfrenten, opgenomen in den zeer uitgebreiden inventaris van de nagelaten goederen van jhr. Joost van Cortenbach, die zich bevindt in het archief der heerlijkheid, had hij ook nog een paar natuurlijke kinderen met name Jan, wiens moeder Ida heette, gehuwd met Petronella Massereels, testeerde 1559; Isabeau, eerst gehuwd geweest met jhr. Dierich Dobbelsteyn van Doenrade, heer tot Harent en daarna met Mr. Joost van Cranevelt; Margaretha, non in het klooster van Zoeterbeek, werd in 1589 onderpriorin van dit klooster en overleed aldaar 1599 (L. Schutjes, *Gesch. v.h. Bisdom 's Hert.* V, 219).

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond*, 18-20; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 70-71; *Taxandria* VI, 28, XXIX, 38-39, 112, XXX, 13-19; 262-264.

Heeren

[Coste, Ludovicus de la]

COSTE (Ludovicus de la), geb. te la Rochelle in 1674 overl. te Dordrecht 2 April 1733, was de zoon van Louis de la Coste en Rachel Chimtrier. Hij werd op zevenjarigen leeftijd met zijn broeder uit het vaderland naar Engeland gezonden, keerde daarna weer naar zijn geboortestad terug en kwam vervolgens met twee broeders en een zuster te Rotterdam. Zijn wetenschappelijke opleiding genoot hij eerst op de Illustre school te Dordrecht en daarna sedert 1694 aan de academie te Leiden. In 1695 reeds werd hij candidaat tot den H. dienst. Zijn eerste standplaats was Heer-Simonshaven en Biert, 29 Juni 1698. Vandaar kwam hij in 1706 naar Dordrecht, waar hij slechts het Statentraktement genoot. Hij diende de gemeente tot zijn overlijden. Volgens getuigenis zijner tijdgenooten was hij ‘een arbeidzaam, vriendelijk, spraakzaam en waardig man, zeer bedreven in allerlei, maar vooral in kerkelijke zaken, een trouw herder en opziener en van een stichtelijken wandel’. Hij was gehuwd met Alida Tressonier, begr. 8 Nov. 1708, hertrouwde met Catharina van Zeebergen, gest. te 's Gravenhage, begr. te Dordrecht 27 Juni 1757.

Zijn zoon Ludovicus Bernardus was later predikant te Noordwijk en te Maaslandsluis en overleed ongehuwd te Dordrecht 5 Juli 1764. Zijn dochter Rachel, mede ongehuwd, stierf te 's Gravenhage, en werd 23 Nov. 1761 te Dordrecht begraven evenals Cornelia Louisa en Johanna Elisabeth.

Geschriften heeft de la Coste niet uitgegeven of nagelaten. De werken, die op den naam Coste staan, zijn afkomstig van Pierre la Coste.

Zie: Schotel, *Kerk. Dordr.*

van Dalen

[Costius, Cornelis]

COSTIUS (Cornelis), overleden te Helmond 1678, was sinds 1642 predikant te Alem en werd 13 Sept. 1648 tot eersten predikant van Helmond bevestigd. Op

Sacramentsdag van genoemd jaar hadden de Roomschen de kerk aldaar moeten verlaten en 12 Dec. d.a.v. werd de pastoorswoning aan den predikant ingeruimd. Bij een inval der munstersche troepen (1665) nam hij de vlucht.

Voor de schade, toen aan zijn onbeheerd achtergebleven goederen aangericht werd hem in de raadsvergadering van 21 Sept. 1668 een som van 30 ducaten toegekend.
Hij was gehuwd met Elizabeth Costius, van wie hij vier kinderen had, o.a. Jan (die volgt).
Zie: J. Heeren, *Biogr. Woordenboek van Helmond*, 71.
Heeren

[Costius, Johannes]

COSTIUS (Johannes), zoon van den voorgaande, waarschijnlijk geboren te Alem, overleden te 's Gravenhage wellicht 1691, als proponent tot predikant beroepen te Son en Breugel 25 Juni 1670 en bevestigd 19 Juli 1671, werd in 1679 als predikant te Helmond beroepen. Wegens zwakte werd hij ‘op verzoek’ in 1683 ontslagen. Heel vrijwillig schijnt dit verzoek echter niet geweest te zijn, want eenigen tijd later heeft Costius zich tegen dit ontslag verzet, waarom bij resolutie van den Raad van State 16 Nov. 1685 opnieuw geordonneerd werd, dat hij zich van alle kerkelijke bedieningen en het bijwonen der classicale vergaderingen had te onthouden. Ds. Costius was niet geneigd om zich hierbij neer te leggen. Toen op Zondag 30 Sept. 1685 de geloovigen zich naar de kerk begaven om den nieuwbenoemden predikant, Johan Broeckhuyzen, te hooren, verscheen de ontslagen predikant, gewapend met een dikken stok in de kerk, vergezeld van den heer Mina, predikant te Son, met eenige Helmondenaren en zeide tot de aanwezigen, dat de classis van Peel- en Kempenland hem weder in de bediening had hersteld, wat Ds. Mina bevestigde. Op het waardig protest van den secretaris, president-schepen en ouderling Geerloff Suyckers, lachte Ds. Cost hem in het gezicht uit. In de synodale vergadering, dat jaar te Zutphen gehouden, werden de beschuldigingen, tegen hem ingebracht, onderzocht en werd Cost kort nadien door den president ernstig vermaand ‘tot meerder bedaertheyt, sedigheit, oock in syn uyterlyck bedragh, meerder voorsichtigheit, alsmede van onthoudinghe van schampere bejegeningen omtrent zijnen naeste, oock van spelen, exsessen in drinkerijen, vloecken, slaen oft smijten, desgelijks van aenstotelyke en satijrische wijzen van spreken in sijne schriften’. Hem werd echter niet verboden te ‘practiseeren’. Bij order van den R.v. State 18 Oct. 1685 werd den rentmeester gelast zijn traktement voorloopig in te houden. Ondanks deze maatregelen bleef de ex-predikant te Helmond en was nadien met zijn trouw gebleven koster Hendrik Ginhoven, nog meermalen oorzaak van opstootjes en schandalen. Eindelijk echter vertrok hij naar 's Gravenhage, waar hij overleed.
Zie: J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 72.
Heeren

[Cottereau, Jacobus Lamoraldus de]

COTTEREAU (Jacobus Lamoraldus de), geb. te Glabbeek bij Thienen, kanunnik-regulier in het klooster te Groenendaal bij Brussel, overl. te 's Hertogenbosch 20 April 1723, oud 87 jaar. 40 jaar bestuurde hij als rector het nonnenklooster St. Geertrui te 's Hertogenbosch, dat na de inneming der stad tot uitsterven was veroordeeld en bij oogluiking tegen recognitiegelden nog novicen aannam. Tweemaal was hij tot prior zijner orde gekozen, doch bedankte voor het aanbod en bleef in de moeilijke tijden van vervolging te 's Hertogenbosch, waar hij, zoowel de zusters als de Katholieken der stad kon bijstaan. In de laatste jaren had

hij een medebroeder van Groenendaal tot assistent, fr. A n t o n i u s v a n d e n H o v e , die 1693 pastoor werd in Orthen en 13 Dec. 1724 overleed. Hij over-

leefde het langzamerhand uitgestorven convent. De laatste nonnen van Sint Geertrui schonken dan ook haar bezit en roerende goederen en ornamenten aan het klooster harer orde te Groenendaal. Zij werden hierom herdacht in het necroloog van het klooster: 'Obitus Sororis Mariae Aelberts de Camp, professae ad Sanctam Gertrudem Sylvaeducis, nec non omnium sororum et dicti monasterium benefactorum, 8 Maart 1691' (de leekezuster Mariken Aelberts van Box el was 1629 20 jaar oud en drie jaar geprofest. 8 Nov.) 'Obitus sororis Josinae Bosch, priorissae ad sanctam Gertrudem Sylvaeducensis, nec non omnium sororum et dicti monasterii benefactorum, 30 Nov. 1698'. Haar naam komt niet voor op de lijsten der nonnen van 1629 en 1653 bij Schutjes. Deze vermeldt, dat de Cotterau een jaarwedde ontving van de Staten van 300 gulden zonder de reden daarbij te voegen.

Waarschijnlijk was hij in St. Geertui gekomen na 17 Nov. 1676, toen fr. Augustinus Langhen kloosterling van Hamersleven, een windesheimsch klooster in het bisdom Halberstadt, als rector van St. Geertrui overleed, en na 5 Januari 1677, sterfdag van Aegidius Breeckpot, rector van St. Geertrui en kanunnik van Groenendaal. Beiden zoekt men te vergeefs bij Schutjes onder de rectoren van het klooster.

Zie: Schutjes, *Geschied. bisdom 's Hertogenbosch* IV, 467; *Annales académ. d'archéol.* (Anvers 1854) XI, 225, 265, 271, 300, 302, 306.

Fruytier

[Coudenberghe, Jan de]

COUDENBERGHE (Jan de), of van Couwenberghe, teekent zelf Decouwenberghe, overl. 1521, komt voor in de kapittelakten van Brugge, waar hij kanunnik was, als Fromomt (voor Froidmont), of in het Latijn de Frigidomonte. Hij was de zoon van Arnold en van jkv. Margareta, dochter van Simon Macfer, en behoorde volgens zijn wapen tot een der zeven geslachten van Brussel, waaruit de bestuurders der stad gekozen werden. Hij was priester en komt 14 Mei 1487 voor als secretaris van Philips den Schoone. Bij zijn aanstelling als pastoor van Reimerswaal, 1486/87, wordt hij ook 'secretarius regius' getiteld. Door bijzondere gunst van den aartsdiaken, betaalde hij slechts een gedeelte der verschuldigde zegelrechten. Reeds te voren 1484/85 had dominus Joh. de Couwenberghe, clericus, het pastoraat (een gedeelte) verkregen van Haamstede, in het dekenaat Schouwen, doch het bezit werd hem betwist. Het volgend jaar deed hij, koninklijk secretaris, afstand van zijn beneficie, dat gegeven werd aan Ono (lees domino) Paulus de Couwenberg, zijn broeder (die volgt), welke het behield tot 1525.

Jan van C. komt nog voor als koninklijk secretaris in een brief van Margaretha van Oostenrijk 20 Mrt 1518 (n.s.).

12 Aug. 1486 nam Joh. van C. bezit als pastoor der gouden portie van St. Salvator te Brugge; bij zijn dood was hij ook persona, tweede waardigheid, van het collegiaal kapittel dezer kerk. Als pastoor van Reimerswaal had hij moeite met de cellezusters aldaar, wier klooster ten zuiden van de kerk stond. Een oorkonde 11 Februari 1490 getuigt dat zij zich hadden onderworpen door tusschenkomst van de schepenen der stad aan Jan van Couwenberge, deken van Abbenbroek en pastoor van Reimerswaal. Abbenbroek op het eiland Putten had een kapittel, gesticht 1483 voor acht kanunniken, waaronder een deken, die een dubbele prove had. De datum zijner benoeming aldaar is niet bekend. Hij stelde in deze plaatsen een vicaris

aan. Sinds 1498 verbleef hij het meest te Brugge in een huis, de Reefter genaamd. J.v.C. was een vroom man en groot vereerder der H. Maagd. Bijzonder ijverde hij om de vereering der zeven smarten van O. Lieve Vrouw meer te verbreiden. Hij liet om de geloovigen op te wekken drie schilderijen vervaardigen naar de afbeelding van O.L. Vrouw te Rome bewaard en bekend als geschilderd door den H. Lucas. Deze plaatste hij in zijne drie kerken te Abbenbroek, Reimerswaal en Brugge vóór 1494. Eerst stichtte hij eene broederschap der Zeven Smarten van Maria in de kerk te Reimerswaal, waar deze grooten opgang maakte. Vooral zijn vicepastoor te Reimerswaal, Mr. J a c o b u s R o g i e r s , aan wien hij het bestuur der broederschap had opgedragen, stelde alles in het werk om deze te verdedigen tegen haar tegenstanders. J.v. Couwenberghe gunde zich geen rust, totdat de broederschap ook bloeide in zijne kerken te Abbenbroek en Brugge. De vorsten Maximiliaan, Philips de Schoone, Margaretha van Oostenrijk, Karel V en de bisschoppen van Utrecht telde hij onder de leden en beschermers, die hem steunden om de broederschap over heel het land uit te breiden en gunsten voor haar te verkrijgen van den Paus. Ofschoon zwak en ziekelijk, stelde hij op verzoek van Karel V de geschiedenis der broederschap op en gaf deze in druk uit 1519. Reeds te voren had hij in een werkje de buitengewone gunsten bekend gemaakt op voorspraak van O.L. Vrouw te Reimerswaal en Abbenbroek verkregen. Dit anonieme werkje is toch wel van hem (*Analecta Bolland.* XII, 343) en is getiteld: *Miracula confraternitatis septem dolorum beatissime Virginis Marie* (Antw., Hend. Lettersnider 1496). Het tweede werkje is: *Ortus progressus et impedimenta fraternitatis Beatissime Virginis Marie de Passione, que dicitur de Septem Doloribus* (Antw., Mich. Hillenius 1519).

Over deze werkjes en de broederschappen van de Zeven Smarten zie: *Analecta Bolland.* XII, 333-352; H. D e l e h a y e , *La Vierge au Sept Glaives*; d e R i d d e r , *De devotie tot O.L. Vrouw van VII Weeën, haar ontstaan in Handelingen van het Vlaamsch Maria-congres* (1921) II, 87-104; A d . D u c l o s , *De eerste eeuw van het broederschap der Zeven Weedommen van Maria in St. Salvators te Brugge* (Brugge 1922). Een der voornaamste vrienden en medehelpers van J. van Coudenberghe, was de deken van Brielle, Petrus Verhoeven, de Manso. J. van Coudenberghe, vroeger steeds op reis met het Hof als geheimschrijver, was de laatste jaren van zijn leven zwak en lijdend; 1512 klaagt hij in een brief aan Theodoricus Adam van Delft, ook een groot ijveraar voor de devotie van O.L.Vr. van Zeven Smarten. Hij overleed te Brugge vóór 25 Juli 1521 en werd aldaar begraven in de St. Salvatorskerk in de kapel van O.L. Vrouw der VII smarten bij de medestichters der broederschap van Brugge, waaronder ook zijn broeder Paulus. Deze grafzerk met koperen ingelegde platen, rijk versierd, in de vorige eeuw gerestaureerd, vermeldt hunne namen.

Zie: G r i j p i n k , *Register op de parochiën* I, Zuid-Beveland 122; Scald. 38; *Bijdragen bisdom Haarlem* XXIV, 187; R. F r u i n , *Het archief der stad Reimerswaal*, 42; *Hist. Ep. Ultraj.* 349.

Fruytier

[Coudenberghe, Paulus de of van]

COUDENBERGHE (Paulus d e of v a n), broeder van Jan, die voorafgaat, werd 1485/86 in bezit gesteld van het pastoraat te Haamstede in Zeeland, dekenaat Schouwen, dat hij behield tot 1525. 8 Juni 1510 vroeg hij, kanunnik der St. Salvatorskerk te Brugge sinds 9 Dec. 1506, de scholasterie, gesticht door magister Jan van de Walle, school-

meester van de St. Salvatorsschole. Hij bevorderde de stichting van zijn broeder ter eere van de Zeven Weeën van Maria en was tot zijn dood in het bezit van het beneficie verbonden aan het altaar van O.L. Vrouw van Smarten in St. Salvator. 12 Mei 1531 verliet hij Brugge voor herstel van gezondheid; vóór 31 Aug. was hij overleden. Uit de opschriften der grafzerk van de stichters der broederschap te Brugge blijkt niet waar en wanneer P.v.C. gestorven is, daar de datum niet geheel is ingevuld. Hij draagt den titel: licentiaat in de beide rechten, pastoor in Haamstede en kanunnik van St. Salvator. Volgens Grijpink deed hij 1525 afstand van Haamstede.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Scaldia, 33; A. Duclos, *De eerste eeuw van het broederschap der Zeven Weedommen van Maria* (Brugge 1922) 49, 52, 105, 107, 109, 132, 135.

Fruytier

[Court, Mr. Johan de la]

COURT (Mr. Johan de la), geb. te Leiden Oct. 1622, daar gedoopt 27 Oct., gest. te Leiden omstr. 20 Febr. 1660 en aldaar in de Pieterskerk begraven 21 Febr., derde zoon van Pieter (1) (den Oude) en Jeanne des Planques, studeerde te Leiden (ing. 5 Oct. 1641) in de theologie, later in de rechten, werd opgenomen in de zaken zijns vaders en broeders en was een veelzijdig auteur. Hij stierf ongehuwd. Van hem zijn wel verschillende van de aan zijn broeder Pieter (2) toegeschreven en in het artikel over dezen vermelde boeken, zoo goed als zeker de *Consideratiën* en de *Politike discoursen* (zie ald.).

Blok

[Court, Pieter de la (1)]

COURT (Pieter de la) (1) bijgenaamd de Oude, geb. te IJperen 1593, gest. 6 Mei 1657 te Leiden, zoon van een herbergier, 1613 als arm ‘boratwerker’, d.i. bewerker van een voor kleeding, vooral kousen, gebruikt fabrikaat, naar Leiden uitgeweken, waar hij 1618 poorter werd en zich weldra grooten welstand, ja rijkdom wist te verwerven als fabrikant en koopman van lakens enz. Hij was 15 Mei 1616 gehuwd met Jeanne des Planques (gest. 1663 te Leiden) uit Mark bij Rijssel en had bij haar verscheiden kinderen, waaronder Pieter (die volgt) en Jan (die voorgaat) en een dochter Jeanne, gehuwd met prof. Adrianus Heereboort te Leiden.

Zijn geschilderd portret door een onbekend kunstenaar (1635) bij douairière de la Court te Utrecht, een ander bij jhr. de la Court aldaar.

Over hem: Driessen, in diens uitgave van het *Welvaren van Leyden* ('s Gravenh. 1911), Bijl. 1 vlg.

Blok

[Court, Mr. Pieter de la (2)]

COURT (Mr. Pieter de la) (2), bijgenaamd de Jonge, geb. te Leiden 1618, gest. te Amsterdam 28 April 1685, tweede zoon van den voorgaande. Hij werd 17 Oct. 1631 ingeschreven als student te Leiden in de letteren; hij heeft ook te Leiden en buitenslands gestudeerd in de rechten en in de theologie (ing. te Leiden 10 Nov. 1643). Hij vestigde zich in de zaken zijns vaders te Leiden en had omstreeks 1648 hevige twisten met zijn zwager Heereboort, die aanleiding gaven tot vinnige

pamfletten. Daar schreef hij zijn eerst in onzen tijd volledig uitgegeven werk *Het Welvaren der Stad Leyden*, geschreven 1659, voltooid 15 Sept., en anoniem het beroemde anti-orangistische *Interest van Holland*. Hij werd na de uitgave daarvan in Juli 1662 daarover lastig gevallen door den kerkeraad te Leiden; het bijwonen van het Avondmaal werd hem 25 Aug. 1662 voorloopig, 2 Dec. 1662 voorgoed ontzegd 'zoo lang hij weigerig blijft om zich te purgeeren' van de beschuldiging, dat hij deze en andere 'zeer aanstotelijke' boeken zou hebben geschreven. Op een verklaring, dat hij 'alle dingen', die in zijn

uitgegeven geschriften hem werden te laste gelegd, 'niet en approbeere', werd hij op zijn verzoek 1 Juni 1663 weder tot het Avondmaal toegelaten. Sedert algemeen beschouwd als vijand van het Huis van Oranje, werd hij herhaaldelijk als zoodanig bedreigd, vooral bij de oranjebewegingen te Leiden in 1668. Hij ontkende echter steeds de hem ook toegeschreven en verboden *Politike Discoursen* te hebben geschreven; dit ook in zijn brief aan Johan de Witt van 3 Oct. 1662. Door den invloed van Pieter de Groot en Johan de Witt, zijn vollen neef, die beiden in de bewerking van het *Interest* de hand hebben gehad, blijkens brieven van 2 en 7 Juni 1662, werd hij eindelijk tegen verdere vervolging beschermd. In 1664 ontwierp hij met zijn zwager van der Voort e.a. een plan tot het vinden van een doorvaart door het Noorden naar China, welk plan door den Engelschen oorlog van 1665 niet tot uitvoering kwam. Hij was 4 Nov. 1657 te 's Gravenhage gehuwd met de vermogende Elisabeth Tollenaer en bezat, behalve een huis te Leiden aan het Steenschuur, het buitenverblijf Meerburg onder Leiderdorp, waar hij, 1658, hier te lande de eerste ananassen heeft gekweekt. Na den dood van zijn eerste vrouw (6 Oct. 1658) huwde hij 1 Maart 1661 te Amsterdam de eveneens vermogende Catharina van der Voort. In 1666 heeft hij te Amsterdam gewoond, misschien tijdelijk in het Dolhuis geplaatst. Wij vinden hem in 1667/70 weder te Leiden gevestigd, in Jan. 1671 echter weder te Amsterdam in de (Achter)Spinhuissteeg no. 63, terwijl hij, nu en dan te Leiden komend, verblijf hield bij zijn zuster Jeanne. April 1672 nam hij, in gezelschap van den amsterdamschen schepen, Bontemantel, deel aan een bezoek aan de IJsellinie. Na den eersten aanslag op de Witt trachtte hij zijn vermogen in veiligheid te brengen en na den moord op den raadpensionaris vluchtte hij, niet ten onrechte beducht voor zijn persoonlijke veiligheid, evenals Pieter de Groot, naar Antwerpen, waar wij hem 8 Nov. 1672 vinden, terwijl zijn vrouw blijkbaar nog te Amsterdam was. Einde 1673 is hij terug in het vaderland en in het voorjaar van 1674 woont hij op den Fluweelen Burgwal te Amsterdam, waar wij hem verder gevestigd vinden, nog steeds in lakenzaken, des zomers op Meerburg bij Leiden. Hij stierf te Amsterdam en werd 2 Mei 1685 in de Nieuwe kerk aldaar begraven. Hij liet een dochter na, Magdalena, geh. met Mr. W. Backer, en een zoon Pieter, die volgt.

Van hem: *Interest van Holland ofte Gronden van Hollands Welvaren. Aangewezen door V.D.H.* (4 drukken, Amst. 1662), opnieuw bewerkt onder den titel: *Aanwijzing der heilsame politike Gronden en Maximen van de Republike van Holland en West-Vriesland* (Leid. en Rott. 1669, 2e druk; duitsche en fr. vert. Rotterdam 1671), fransche vertaling van een gedeelte onder den titel *Mémoires de Jean de Witt par mad.* de Zoutelande) (la Haye 1702, Ratisbonne 1709); *Het welvaren der Stad Leiden*, uitg. B.W. Wttewaall (Leiden 1845) is een uittreksel uit het boek, dat in zijn geheel werd uitgegeven door F. Driessen (Leiden, 1911) met belangrijke bijlagen en aant. over hem, zijn familie en zijn werken en de tegen hem geschreven boeken en pamfletten.

Aan hem werden toegeschreven ook de waarschijnlijk door zijn broeder Johan geschreven boeken: *Consideratien van Staet ofte Polityke Weegschaal, beschreven door V.H.* (Amst. 1661, 2e dr. 1662); *Consideratien en Exempelen van Staat. Omtrent de fondamenten van allerley Regeringen. Beschreven door V.H.* (Amst. 1660, 2e dr. Amst. 1661; 3e-6e dr. Amst. 1662); *Politike Discoursen, beschreven*

door D.C. (2 dl. Leiden 1662; Amst. 1662); Lucius Antistius Conflans, *De jure ecclesiastorum liber sing.* (Aletophili 1665); *Historie der Gravelyke Regering in Holland. Beschreven door V.H.* (Amst. 1662); *Sinryke fabulen* (Amst. 1685), in verzen van J. van Hoogstraten (Amst. 1731); *Begin en Voortgang der Gravelijke Regeering* (1688).

Geschilderde portretten door een onbekende (1637) in het Museum te Leiden, door Abr. v.d. Tempel (1667) in het Rijksmuseum te Amsterdam, door G. Schalcken (1679) in het museum te Leiden, door Frans van Mieris bij jhr. Backer te Amsterdam; andere verkocht uit den Catal. Frederik Muller, no. 110, 119, 129 (met Cath. v.d. Voort).

Over hem: een aantal pamfletten en strijdschriften bij Driessen, I.l., 13 vlg. der Bijl.; D. Groebe, *Iets over P. de la Court en zijn Schriften* in *Alg. Konst- en Letterbode*, 1844, II; O. van Rees, *Over de Politieke Gronden en Maximen* enz. (Utr. 1851); J. Heemskerk Bz., *Stukken betr. P. de la Court* in *Gids* 1853; P.A. Tiele, *Handschrift van het Interest van Holland* in *Gids*, 1865, III, 518; Laspeyres in *Zeitschr.*, *Staatswissenschaft* XVIII (1868), 330; D. Veegens, *Joh. de Witt als publicist* in *Gids* 1867, I, herdrukt in diens *Studiën*; *Navorscher* XXI (1871), 394, door D.M.B. (over zijn auteurschap van *Begin en Voortgang der Grav. Regeering*); Fruin, *Het aandeel van De Witt aan het Interest van Holland* in diens *Verspr. Geschr.* VIII, 42, 74, 110; IX, 346, 369; X, 220; de Vries in *Eigen Haard*, 1905, 123, 140; Elias, *Vroedschap van Amsterdam* II, 823; Overvoorde, in *Leidsch Jaarb.* 1902, 154 en *Bijdr. en Med. Hist. Gen.* XLVII, 249.

Blok

[Court van der voort, Mr. Pieter de la]

COURT VAN DER VOORT (Mr. Pieter de la), geb. te Leiden 25 Mei 1664, gest. ald. 12 Sept. 1739, zoon van Pieter (den Jonge) en Catharina van der Voort, studeerde te Leiden (ing. 1 Oct. 1681), gepromoveerd (niet aldaar) in de rechten.

Hij was een zeer vermogend koopman, liet meer dan een millioen na, toonde zich een groot kunstkenner, bezat een belangrijke collectie schilderijen en beschermde de kunst, vooral die van Willem van Mieris. Op zijn van zijn vader geërfd landgoed Meerburg ontwikkelde hij o.a. de ananas-cultuur verder. Hij was 5 Maart 1686 te Leiden gehuwd met Sara Poelaert en had bij haar 7 kinderen. Hij vatte in 1720 het oude plan van zijn vader op een noordelijke doorvaart weder op maar het kwam ditmaal niet tot uitvoering.

Van hem: *Bijzondere Aenmerkingen over het aenleggen van pragtige en gemeene landhuizen, lusthoven, plantagien en aenklevende cieraeâen* (Leiden 1737; Amst. 1763; Utr. 1766; fr. vert. *Les agréments de la Campagne*, door de Groot (Leyde 1750).

Zijn portret, geschilderd door G. Schalcken bij G.W.F.P. baron Sweerts de Landas Wyborg te Rotterdam.

Over hem: van Gool, *Nederlandsche Kunstschilders* I, 193; Elias, *Vroedschap van Amsterdam* II, 823; Overvoorde, *Bijdr. en Med. Hist. Gen.* XLVII, 262.

Blok

[Crabel, Nicolaus]

CRABEL (Nicolaus) Medioburgensis. Van hem is alleen bekend: *Ovidii Arte Amandi, Amorum, de Remedio Amoris, Tristium de Ponto* in handschrift (Paduae 1449), dat

voorkwam in de bibliotheek van Nic. Heinsius, II, 68. Waarschijnlijk is hij een lid der aanzienlijke middelburgsche familie van dien naam.

Zie: de la Rue, *Gelett. Zeeland*[2], 55; Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, 139.

Mulder

[Craenlandt, Gerardus]

CRAENLANDT (Gerardus), of Kraenlandt, priester, magister en baccalaureus in de godgeleerdheid, geboren te Amsterdam 24 Nov. 1595. Hij overleed 9 Oct. 1652 te Diemen, waar hij reeds 1638 als medepastoor bij Joh. Ruyght en sinds 1646 als pastoor alleen werkzaam was. Hij bediende tevens Over-Diemen en Duivendrecht. *Batavia sacra* 414 vermeldt het onderschrift op zijn portret in nederlandsch rijm door A.V.K.

Bij zijn dood schonk hij al zijne goederen aan de kerk van Diemen, waar men nog een zilververgulden kelk van hem bewaart met opschrift.

Zijn portret is gegraveerd door W.v.d. Laegh.

Zie: *De Katholiek* (1871) LX, 339; *Hist. ep. Harlem.* 127; *Bijdr. bisdom Haarlem* IV, 124; *Archief aartsb. Utrecht* XII, 418.

Fruytier

[Crahay, Louis]

CRAHAY (Louis), zoon van J.G. Crahay (II kol. 346) en Marie Cath. Cavelier, dochter van den te Parijs geboren en later te Maastricht gevestigden boekhandelaar, die ook aldaar bibliothecaris is geweest, eerst van de Ecole centrale, later van de Gemeentebibliotheek. Hij werd geboren te Maastricht 2 Oct. 1834 en overleed te Brussel 27 Maart 1904. Hij studeerde te Leuven, waar hij met zijne ouders was heengetrokken, aan het collège de la Haute-colline en het collège St. Servais; daarna aan de faculteit der rechten aldaar, waar hij 1858 doctor werd met de hoogste onderscheiding. Na eenigen tijd advocaat aan het parket van het hof van appèl te Brussel te zijn geweest, werd hij in 1864, vrederechter van het canton Maeseyck rechter aan het tribunal de l'instance te Hasselt en daarna procureur des Konings (resp. 1867 en 1871), raadsheer aan het gerechtshof te Luik 1874 en aan het hof van cassatie te Brussel 1888. Hij was ook lid der kon. commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen sinds 1868, en daarvan sinds 1894 president. Hij had een werkzaam aandeel in de serie der door deze commissie uitgegeven werken en de uitgave van de statuten en recessen van Maastricht is van zijn hand. In 1889 werd hij ook lid der commissie voor de herziening van het burgerlijk wetboek. Hij schreef ook den *Code de police belge*.

Zie: mijn art. in *Limburgs Leven* van 26 Juni 1920, bladz. 5; voorts naar meded. van Mr. J. de Wit, oud-rechter te Maastricht.

Flament

[Cramer, Joseph Hubert]

CRAMER (Joseph Hubert), geb. 29 Febr. 1844 te Wageningen, overl. 31 Aug. 1899 te Bad Elster (Saksen) ontving op zeer jeugdigen leeftijd te Amsterdam het eerste vioolonderricht, en wel achtereenvolgens van: Rode, Lautenbach en Gravestein. Daarna, van 1853-56, kwam de jonge violist bij van Bree in de leer. Reeds op zijn twaalfde jaar trad Cramer op als solist op een concert van Felix Meritis; in Utrecht, in de studentenvereeniging ‘Mutua Fides’, droeg hij het 8ste vioolconcert van Spohr en de Fantaisie-Caprice van Vieuxtemps voor.

In 1857 ging hij, vergezeld van zijn ouders, naar Brussel, waar hij aan de leiding van Hubert Léonard werd toevertrouwd. Daarna begaf hij zich naar Leipzig, waar hij onder Ferdinand David, een leerling van Spohr, zijn studiën voltooide. Eenige malen trad hij, met veel succes als solist op. Tot 1860 vertoefde Cramer te Weimar,

waar hij aan Liszt werd voorgesteld en zich in diens bijzondere gunst mocht verheugen. Door hem werd hij ten hove aldaar geïntroduceerd, waar hij zich herhaaldelijk liet hooren. Alvorens zich in zijn vaderland te vestigen, vertoefde Cramer drie maanden te Londen, waar hij op een Saturday Concert optrad.

In 1862 werd hij tot concertmeester bij het groningsche orkest benoemd, maar reeds na twee jaar vertrok hij naar Amsterdam. Door Frans Coenen werd hij aangezocht deel uit te maken van diens strijkkwartetvereeniging. In den winter van 1865 werd hij tot eersten violist-concertmeester van het symphonie-orkest van het Paleis voor Volksvlijt benoemd, welke betrekking hij tot 1890 bekleedde. In 1877, toen Frans Coenen zich als concertmeester terugtrok, kwam hij in diens plaats bij de orkesten van Caecilia en Felix Meritis; eveneens verving hij Coenen als leider der kwartetuitvoeringen. Cramer behoort tot de oprichters van het conservatorium (1883), waaraan hij hoofdleeraar voor viool werd. Eenige jaren later werd hij leeraar aan de muziekschool van 'Toonkunst'. Geruimen tijd (sinds 1883) was hij concertmeester van de uitvoeringen der Wagner-vereeniging en gedurende eenige jaren werkte hij mee in het orkest bij de 'Festspiele' te Bayreuth. Den 30sten Dec. 1901 werd op zijn graf een gedenkteeken onthuld.

Zie: H. Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-96); J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911).

Spier

[Crap, Mr. Joan Abbekerk]

CRAP (Mr. Joan Abbekerk), geb. te Hoorn in 1706, overl. 15 Aug. 1778. Hij werd in 1728 lid der regeering en daarna burgemeester. Onafgebroken bekleedde hij de stadscommissiën in de collegiën van staat in den Haag, en was eerste bewindhebber der West-Indische, na 1748 der Oost-Indische compagnie. Prinses Anna stelde hem benevens zeven andere voorname regenten bij testament aan, als voogd over haren minderjarigen zoon Willem V. Dit werd later door de Staten van Holland goedgekeurd.

Zie: Stuart, *Vaderl. Hist.* I, 524; Scheltema, *Staatkundig Nederl.* I, 266.

Rosenstein

[Cremers, Gerhard Gosen Geurt Canter]

CREMERS (Gerhard Gosen Geurt Canter), geb. te Groningen 27 Aug. 1839, overl. te Kuilenburg 6 Oct. 1904, was de zoon van Mr. J.J. Canter Cremers, betaalmeester, en jkvr. M.E. Alberda van Menkema. Hij werd in 1856 cadet der artillerie aan de Koninklijke militaire academie en ging wegens bijzonder gunstige rapporten in 1857, bij het begin van het tweede studiejaar, over naar de genie. Bij laatstgenoemd wapen werd hij bij Koninklijk besluit van 1 Juli 1860 benoemd tot 2 en luitenant en geplaatst te Gorinchem. Na bevordering op 27 Aug. 1862 tot 1 en luitenant werd hij in 1863 overgeplaatst naar Amersfoort en in 1865 te Venendaal belast met den aanleg van een omleidingskanaal, behoorende tot de inundatiewerken van de Grebbelinie. In 1868 geplaatst bij de mineurs en sappeurs te Nijmegen, kwam hij het volgende jaar weder bij den staf van het wapen en wel te Gorinchem, ten behoeve der verbetering van het deel der Hollandsche waterlinie tusschen de Lek en de Merwede. Bij besluit van 28 Juli 1871 bevorderd tot kapitein, werd hij te Everdingen geplaatst, waar hij de verbouwing van het fort aldaar en van dat aan het Spoel, alsmede de werken tot het in staat van verdediging brengen van den Diefdijk leidde. In April 1876 werd hij naar 's Gravenhage verplaatst om op te treden als adjudant van den generaal-majoor J.P. Holtzschue, inspecteur der genie.

In het belang zijner familie werd het na het overlijden van zijn schoonvader A.J. van Hoytema noodig geacht, dat Cremers te zamen met zijn zwager D. van Hoytema de zaken der firma van Hoytema & Co. te Kuilenburg dirigeerde. Met het oog daarop verzocht hij ontslag uit den militairen

dienst, hetwelk hem 30 Sept. 1879 met ingang van 15 Oct. d.a.v. eervol werd. verleend De fabrieken van genoemde firma bestonden uit eene distilleerderij en eene glasblazerij. De familie had geld gestoken in eene heide-ontginning bij Mil in de Noord-Brabantsche Peel, genaamd de Prinsenpeel. Daar de leider dier ontginning door zwakke gezondheid niet in functie kon blijven, nam Cremers de leiding op zich en daardoor kreeg hij zooveel inzicht in ontginning, dat hij eenige jaren later gekozen werd tot commissaris der maatschappij Helenaveen, de concurrent van de maatschappij Griendtsveen (zie VI, kol. 634).

Door de Prinsenpeel kwam hij in aanraking met den Noord-Brabantsch-Duitschen spoorweg, van welken hij in 1882 commissaris, later president-commissaris werd. De aanleg van den stoomtramweg Tiel-Buren-Kuilenburg is door hem voorbereid; toen een directeur hiervoor benoemd werd, heeft hij zich teruggetrokken. Hij werd hiervan toen commissaris.

Hij werd in Jan. 1883 dijkgraaf van het polderdistrict Kuilenburg, in Aug. 1887 heemraad en in Sept. 1891 voorzitter van het waterschap de Linge-uitwatering, dat het kanaal van Steenenhoek beheert.

In het *Gedenkboek* van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs 1847-1897, blz. 153, schreef hij: *De bedijkingen langs de hoofdtakken van den Rijn. De Lekdijk bovendams*.

Hij huwde 23 Aug. 1877 Elisabeth Maria van Hoytema, geb. 31 Oct. 1853, die hem overleefde, bij wie hij een zoon, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat, een bijzonder begaafd man, die 21 Juni 1925 te Cairo is overleden, en twee dochters had.

Ramaer

[Croesen, Anthony]

CROESEN (Anthony), geb. te Amsterdam omstr. 1690, overl. te Amsterdam 27 Aug. 1745. Hij was luthersch predikant te Amersfoort van 1715-1718, en van Dec. 1721 tot zijn emeritaat (19 Nov. 1741) te Rotterdam. Hij schreef behalve een lijkrede op Christianus Cocq (kol. 305) (Rott. 1723), en eene op J. de Roode (Rott. 1723): *Leerreden op het Tweede Jubel-feest ter gedagtenis van de overlevering der onveranderde Augsburgsche Geloofsbelijdenisse van keizer Karel V* (Rott. 1730), en: *Eerste Leerreden tot inzegening van de nieuwe kerk der gemeente binnen Rotterdam* (Rott. 1737).

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten* enz. *der luthersche Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925) 550.

Knipscheer

[Crom, Jacob]

CROM (Jacob), kartuizer, overl. 27 Juli 1436 bij Utrecht. Zijn ouders waren Herman Crom en Petronella. Jacob trad in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht en werd aldaar geprofest. Zoowel in het necrologium als in het *Chronicon Cartusiae Ultrajecti* wordt hij geprezen als 'speculum et exemplar totius domus'. Hij was diaken. Zijn graf bevond zich aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* J. (Monstrolii 1890), 544; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 294, 318, 322, 354.

Scholtens

[Cromjongh, Johan Koenraad Anthonie]

CROMJONGH (Johan Koenraad Anthonie), geb. 1816, overl. ongehuwd 10 Juni 1868, werd in 1844 hoofdonderwijzer aan de weezen- en armenschool te Goes. Hij schreef: *Biervliet en Willem Beukelsz.* en vertaalde uit het Fransch een werk over draineering, aan welke bodemverbetering hij zich veel liet gelegen liggen.

Zie: N a g t g l a s , *Levensber. v. Zeeuwen* 141.

Mulder

[Crompvliet, Adrianus]

CROMPVLIET (Adrianus) uit Reimerswaal in Zeeland, regulier-kanunnik van de Congregatie van Windesheim in het Roodeklooster bij Brussel, overleed in deze stad 17 Febr. 1589 oud omstreeks 69 jaar. De vervolgingen, plunderingen en verwoestingen door de Geuzen hadden de kanunniken genoodzaakt hier en daar een toevlucht te zoeken. Adr. Cr., leed sinds 13 jaar aan eene verzwering der beenen en verdroeg de verschrikkelijke pijnen met groot geduld. Verlaten van zijne dierbaren, die verstrooid waren, steeds genoodzaakt het bed te houden, was de dood eene verlossing voor hem uit het lijden. Hij werd begraven in de Onze Lieve Vrouwekerk, de Zavelkerk, bij het altaar van St. Jozef.

Crompvliet (Nicolaas) of Conflita (kol. 316), ervaren latijnsch dichter, die bij den intocht van prins Philips, later koning van Spanje, in Reimerswaal een tien-regelig gedicht boven zijn deur plaatste, behoorde wel tot dezelfde familie. Dit gedicht wordt meegedeeld door Guiccardini, na hem door de la Rue.

Zie: *Anecdota J. Gielemans* (ed. Boll. Brux. 1895) 265; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* I, 131; *Zelandia illustrata* I, 600.

Fruytier

[Crompvliet, Joannes Cornelii]

CROMPVLIET (Joannes Cornelii), à Cromfliet, 1607 kanunnik van St. Dimphna te Gheel tot 1614, 1608 pastoor van Milligem, stierf 1616, woonde te Gheel in het kapittelhuis, twee jaar te voren ontslagen als kanunnik.

Zie: P.D. Kuyl, *Gheel Vermaard*, 271, 294, B. 105.

Fruytier

[Croock, François]

CROOCK (François), geb. te Veere, was van 1657-1665 een voornaam uitgever, ‘in den Vergulden Bijbel’ te Middelburg. In 1659 zag bij hem de *Keur van Zeeland* het licht; in 1663 Herl's *Chirurgie*, in 1664 het *Boek der Zee rechten*. In de genealogie der familie door Marc. de la Palma komt hij niet voor.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, 141.

Mulder

[Croonenborgh, Mathias van]

CROONENBORGH (Mathias van), geb. te Venlo 4 Juni 1622, overl. te Roermond 28 Maart 1684, zoon van Martinus en Christina Hoffmans, trad in de orde der Minderbroeders 13 Nov. 1642 en werd in 1647 priester gewijd. Eerst onderwees hij de philosophie te Venlo en te Roermond. In Januari 1658 werd hij vicaris van het roermondsche klooster en tevens instructor en in October 1660 confessarius der Clarissen aldaar. In October 1666 werd hij gardiaan van het klooster te Boetendael (bij Brussel), daarna gedurende drie jaren vicarius en in Februari 1671 weder gardiaan van hetzelfde klooster. Later was hij te Roermond nog eenige jaren confessarius der Clarissen en der Poenitenten-Recollectinnen.

Hij schreef *Het Ryck-deugdigh leven van zuster Agnes Maria Huyn van Amstenraedt* en verschillende andere godvruchtige werkjes.

Zie: M. Hub. H. Michels, *Geschiedenis van de Lorettokapel te Gerrooi*, 95 en 98.

Verzijl

[Cruqius, Ioannes]

CRUQIUS (Ioannes), sub-prior van het Regulieren convent in 'den Hem' bij Schoonhoven, ter dood gebracht 13 Nov. 1572. Nadat Schoonhoven in Oct. 1572 zich aan Lumey had overgegeven onder beding, dat 'geen kerken noch kerkelijken eenig leed zou wedervaaren', kwam het ook daar spoedig tot allerlei buitensporigheid. In de nabijheid der stad lag het klooster van 'den Hem', waar reeds in 1475 de boekdrukkunst was uitgeoefend. Dit klooster werd al spoedig na de inneming van Schoonhoven

geplunderd, en de onder-prior met drie van zijn onderhoorigen op bevel van Lumey gepijnigd en daarna gedood.

Zie: van Opmeer, *Martelaarsboeck* II, 71; Walvis, *Beschr. van Gouda* (1714), 117.

Hensen

[Cruysselbergen, Didericus van]

CRUYSSELBERGEN (Didericus van), geb. te Leiden in 1728, studeerde aldaar (ingeschr. 15 Maart 1742, oud 14 jaar) en werd rector te Vlissingen. Hij schreef: *De eloquentiae studio etc.* (1754); *Oratio in memoriam excussi ante duo saecula Hispanicae servitutis jugi* (Mediob. 1772). Zijn verhandeling over de *Bewoners van Zeeland tot aan de vijftiende eeuw* werd in 1771 door het Zeeuwsch Genootsch. d. Wetenschappen bekroond en uitgegeven.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, 141.

Mulder

[Culemborch, Zweder van]

CULEMBORCH (Zweder van) was omstreeks 1500 inwoner van de Geldersche stad, waarnaar hij heet. Misschien behoorde hij tot het geslacht van de heeren van dien naam. Hij schreef een nederlandsche kroniek, waarin hij de geschiedenis van Culemborg en van zijn heeren behandelt van 1015 tot 1494. Zij is door Matthaeus uitgegeven onder den titel *Origines Culemburgicae* (*Analecta* III, 589 vlg.), van niet zeer veel historisch belang en bovendien zeer verward en vol van allerlei bijzonderheden, die niet veel tot de zaak doen.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschrijvers* 88 vlg. en de daar aangehaalde bronnen.

Brugmans

[Cup, Willem]

CUP (Willem), uit een patriciërsgeslacht te Bommel gesproten, geb. 6 Juli 1604, overl. 16 Jan. 1667. Zijn ouders waren Pieter Cup en Elizabeth van Wely, dochter van Johannes van Wely, lid der ridderschap van Gelderland.

Nadat Cup de latijnsche scholen in zijne vaderstad doorloopen had, werd hij student te Leiden (ingeschr. 1622) en promoveerde 15 Jan. 1627 in de rechtswetenschap op een proefschrift *De privatis delictis*. Hij bleef te Leiden wonen en gaf privaatlessen tot 1634, toen hij tot gewoon hoogleeraar in de rechten te Harderwijk werd beroepen, in plaats van Ant. Matthaeus, die te Utrecht benoemd was. Hij bleef er 12 jaar, totdat door den dood van Martinus Wijbinga, de curatoren van Franeker, hem in diens plaats beriepen, welke waardigheid hij 15 Maart 1647 aanvaardde. Zijn lijkoratie, uitgesproken door zijn ambtgenoot, Ulric Huber, is afzonderlijk gedrukt, en verscheen later in de *Auspicia Domestica* van Huber.

Cup ligt begraven in de Martinikerk te Franeker. Nog te Leiden trouwde hij met Geertruid Gordon, dochter van Johannes Gordon, kapitein in het lijfregiment van Frederik Hendrik.

De uitgegeven geschriften van Cup, zijn de volgende: *Disputationes ad Institutiones Imperiales* (Harderv. 1634, Franeq. 1650); *De Successionibus disputationes* XXVI (Franeq. 1651); *Disputationes de lege Falcidia* (Franeq. 1649); *De Obligationibus,*

Disputationes XXXVIII (Franeq. 1654): *Notae ad Institutiones Juris* (Franeq.); *Fasciculus Dissertationum Juridicarum* (Franeq. 1664).

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in het stadhuis te Franeker.

Zie: J.F. F o p p e n s , *Bibl. Belg.* 397; E.L. V r i e m o e t , *Athen. Frisiac.* 387-394; (v a n H a s s e l t), *Beschr. der stad Bommel* 137-139; B o u m a n , *Geschied. der Geld. Hoogeschool* I, 75, 108, 110; *Alb. Stud. Lugd. Bat.*, kol. 158.

Rosenstein

[Curtius, Otto]

CURTIUS (Otto), geb. onbekend, overl. na 1635 en vóór 1638, was landmeter en kaartteekenaar te Dordrecht. Hij was gehuwd met Janneken Cornelisdr., die hem tusschen 1626 en 1635 zeven kinderen schonk. Een dezer kinderen Soetje, ged. Nov. 1631, werd opgevoed in het Weeshuis, trouwde 12 Sept. 1655 te Papendrecht met Johannes Geleynsen Cloot, en overleed 17 Sept. 1693. Curtius wordt in 1630 in de Dordtsche Thes. Rek. genoemd, wegens 'het caerteeren ende meten van alle de huysen ende stadtboomen opte Haven deser stede responderende', en ontving daarvoor 758 £, benevens nog een bedrag van 'verscheyden metingen, peylingen en vacatiën'. Den 28en Dec. 1632 werd hij aangesteld tot ordinaris landmeter der stad op een jaarwedde van 18 £, en onder voorwaarde, dat hij niet buiten de stad zou vernachten dan met voorweten en consent van den burgemeester.

In 1635 vindt men, dat hem zijn traktement, verschenen 21 Oct., wordt uitbetaald; in 1638 ontbreekt hij in de rekening. Over de jaren 1636-37 zijn de rekeningen verloren. Waarschijnlijk is Curtius aan de pest gestorven.

In het Rijksarchief berust een kaart van de grienden, ruigten, rietvelden en slikken gelegen aan de Zwijndrechtschewaard, 2 Nov. 1633 door hem vervaardigd.

Uit archiefaanteekeningen.

van Dalen

[Curtius, Petrus]

CURTIUS (Petrus) was doctor in de godgeleerdheid en werd tot het schrijven van zijn geschiedwerk 'bij de K.M. gecommitteerd', dus door Karel V zelf daarmede belast. Dit werk, de *Chronycke van Holland, Zeeland, Friesland*, werd opgesteld in 1530. De kroniek, die alleen voor dezen tijd zelf eenige waarde heeft, is eerst een eeuw later gedrukt (Hoorn 1638, kl. 8o.) Een collatie van een handschrift daarmede door van Alkemade berust in de Universiteits-Bibliotheek te Leiden (no. 766).

Zie: Muller, *Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken*, 34.

Brugmans

[Cuser, Coenraad]

CUSER (Coenraad), of Kuser, geb. omstr. 1325, overl. in of na 1405, zoon van Willem (1) en van Yde van Oosterwijk.

Hij wordt met Gijsbert van Langerak, Herbert van Liesveld en een groot getal burgers, in den slag bij Schoonhoven 1349 (tegen bisschop Jan van Arkel) gevangen genomen. In 1356 heeft hij de tienden bij Delft in erfpacht, die zijn vader in 1341 van heer Jan van Beaumont had verkregen, en 9 Dec. 1366 wordt hij door hertog Albrecht, bij opdracht van Jan van Egmond, verlijd met een hofstede, huis en landen in het ambacht van Beverwijk gelegen (v. Mieris, III, 204). Cuser geeft deze bezitting den naam van 'Oosterwijk' hetzij naar haar ligging ten opzichte van Beverwijk, of wel (en waarschijnlijker) naar het stamslot zijner moeder, O. in Z. Holland. Sedert dien tijd voert hij als wapen: van zilver met zeven roode punten, of vlammen, uitgaande van den schildvoet, en een gevierendeeld vrijkwartier, 1 en 4 Henegouwen, 2 en 3 Holland. Hij wordt 7 Januari 1368 baljuw van Amstelland en bekleedt dit ambt tot 3 Februari 1370. In die jaren helpt hij de zeerooverij, die zelfs op de Zuiderzee wordt uitgeoefend, beteugelen en klaagt in 1368 aan hertog Albrecht over Herman van Kuinre, die daarbij betrokken is en die, als gevolg daarvan, door den hertog

schriftelijk wordt aangemaand zich daarvan te onthouden. Medio Sept. 1368 (?) ontvangt Cuser van Willem van Amstel, kleinzoon van Gijsbrecht, een ontzegbrief, waaruit blijkt dat deze de aanspraken op de voorouderlijke heerschappij nog niet heeft opgegeven. In 1392 moest hij het beleven, dat zijn

zoon Willem (2) door de hoeksche edelen werd vermoord; op zijn aanraden werden moordenaars en medeplichtigen ingedaagd (zie op Willem (2)).

In 1397 komt hij voor als houtvester van Holland en wordt 25 Mei 1399 tegen betaling van 3100 schilden door hertog Albrecht beleend met het ambacht van Amstelveen en eenige renten daartoe behoorende. Hij verkoopt dit ambacht 18 Januari 1403 (bevest. 3 Febr.) aan vrouwe Margaretha van Cleve, gemalin van hertog Albrecht. Ongeveer tegelijkertijd verkoopt hij zijn ambacht van Sloten en Osdorp, met het huis, de landen en de visscherijen daarbij behoorende, door tusschenkomst van Jan van Foreest, aan hertog Albrecht, die dit alles mede 3 Febr. 1403 aan zijn gemalin overgeeft.

Coenraad Cuser, in 1400 kastelein van Teylingen en raad van hertog Albrecht, wordt nog voor het laatst vermeld in 1405 in laatstgenoemde hoedanigheid bij den hagesteinschen oorlog.

Hij was gehuwd met Clementia, vrouwe van Sloten, en won bij haar twee kinderen, Willem (2) die volgt, en Ida, vrouwe van Oosterwijk, die gehuwd was met Jan van Foreest. Door dit huwelijk kwam Oosterwijk in laatstgenoemd geslacht en ontving toen den naam van ‘Huis te Foreest’.

Zie: H.J. Scharp in *Navorscher* LXV (1916), 1-10.

Regt

[Cuser, Willem (1)]

CUSER (Willem) (1), geb. omstr. 1290, overl. na 1347, bastaard, kan onmogelijk een zoon zijn geweest van den hollandschen graaf Willem III, en zal wel graaf Jan II tot vader hebben gehad.

In 1318 was hij slotvoogd op het sterke kasteel den Tollenburg (Dullenburg) in de Marsch bij Rhenen, dat door de oproerige Neder-Betuwers (de knevelarijen van bisschop Frederik van Zyrik moede) onder aanvoering van Dirk, heer van Lienden werd verbrand. Den 22. Januari 1320 beloofden deze laatsten (onderworpen met hulp van den hollandschen graaf) het huis wederom op te bouwen en Cuser schadeloos te stellen met (waarschijnlijk) 5000 tournooische ponden. In 1331 trok C. ten behoeve van Jan van Diest, bisschop van Utrecht, tegen Hendrik, kastelein van Hagestein, te velde. Hij is in 1336 baljuw van Amstelland en kastelein van het Muiderslot, wordt in 1336 verlijd met de tienden te Waver, sluit 21 Dec. van dat jaar namens Amsterdam een bestand met Deventer over den Koter- of Katertol en wordt in 1337 als baljuw van Amstelland opgevolgd door Gerrit II van Heemskerk. Hij, Cuser, wordt 1 Dec. 1339 verlijd met een huis en erve te Schoten, ontvangt 25 Juli 1341 met zijn zoon van Jan van Beaumont in lijfpacht de tiende te Dijkshoorn bij Delft en komt 7 April 1342 voor als rentmeester van Kennemerland. Hij verkoopt 13 Januari 1342 (1343) een windmolen te Ouder-Amstel en blijkt in 1346/47 eigenaar te zijn van 48 morgen lands met een woning en een molen te IJselmonde, een woning met 16 morgen lands te Schoten (= later het ‘Huis te Kleef’), 7 morgen lands te Ouder-Amstel en de tienden van Waverveen, zoo smaltienden als korentienden. Zijn wapen vertoont een effen blauw schild met een gevierendeeld vrijkwartier, 1 en 4 Henegouwen, 2 en 3 Holland.

Willem Cuser huwde tweemaal. Eerst met Ida (Yda), dochter van Coen van Oosterwijk, baljuw en rentmeester van heer Jan van Beaumont te Gouda en te Schoonhoven, en van Mabelia van Wendelnesse. Hij tocht deze vrouw 6 Dec. 1327 aan de helft van een huizinge, een molen en land in heer Ogier's ambacht van Cralingen (denkelijk bovengenoemd

goed te IJsselmonde). Daarna is hij in 1339 hertrouwd met Machtilde, dochter van Reinier van Heemstede Arentszoon, die hij 27 Nov. 1339 tocht aan zijn huis te Schoten en zijn andere goederen.

Uit zijn eerste huwelijk sproot een zoon Coenraad, die hiervóór gaat, en een dochter Meyne vóór of in 1336 gehuwd met Claes van Swieten, genaamd Drakenburg, Dirkszoon. Claes wordt 23 Aug. 1350 met 18 anderen door het kabeljauwsch gepeupel te Delft doodgeslagen.

Zie; H.J. Scharp in *Navorscher* LXIV (1915), 472-479; *Mdbl. Ned. Leeuw* XIV, 140, XVII, 74.

Regt

[Cuser, Willem (2)]

CUSER (Willem) (2), of Cuser van Oosterwijk, geb. omstreeks 1365, overl. 21 Sept. 1392, zoon van Coenraad, hiervoor, en van Clementia, vrouwe van Sloten.

Als hofmeester aan het hertogelijk hof te 's Gravenhage verbonden, zou zijn naam waarschijnlijk niet in de geschiedenis genoemd worden, zoo hij in 1392 niet op zulk een tragische wijze om het leven was gekomen. Bekend is de moord op Aleida van Poelgeest, door Dirk en Hugo Bloote op het Buitenhof te 's Gravenhage gepleegd 21 Sept. 1392. De hofmeester des graven, die haar op die avondwandeling vergezelde, viel als slachtoffer voor de bescherming, die hij zijn meesteres wilde verleenen. Zijn vader, Coenraad Cuser, treedt voor den hertog en vordert wraak voor zijn zoon, niet in eerlijke veete, maar des nachts, heimelijk en binnen den vrede van 's hertogs eigen burcht verslagen. Als aan de daad schuldig, klaagt hij de 54 ridders en knapen aan, die met 's hertogen zoon hebben samengespannen. Wel zijn ze buitenslands geweken maar hun kasteelen worden verwoest en hun goederen aangeslagen. Eerst 14 Sept. 1413 heeft de verzoening plaats.

Willem Cuser, van wien niet bekend is, dat hij gehuwd is geweest, overleed in ieder geval kinderloos. De ouderlijke goederen kwamen daarom aan zijn zuster Ida, de echtgenoote van Jan van Foreest.

Zie: H.J. Scharp in *Navorscher* LXV (1916), 4-10; van Mieris, III, 568.

Regt

[Cuyck, Pieter van]

CUYCK (Pieter van), de oude, geb. te 's Gravenhage in 1687 uit een aanzienlijk geslacht, gest. aldaar in 1765. Hij was een leerling van den bekenden schilder Terwesten en was zelf ook schilder, maar vooral etser en graveur. Platen van hem staan in de *Beschrijving van 's Gravenhage* van de Riemer.

Zie: Immerzeel, Kramm en andere biogr. woordenboeken in voce.

Brugmans

[Cuyck, Pieter van]

CUYCK (Pieter van) de jonge, zoon van Pieter van Cuyck den oude, geb. te 's Gravenhage in 1720, gest. aldaar 28 Sept. 1787. Hij was vooral teekenaar en teekende o.a. de platen voor de *Lijkstaatsie van Willem IV*, die door Jan Punt zijn gegraveerd. Hij gaf uit: *Beschrijving van eenige oudheden gevonden in een tumulus of begraafplaats op het eiland Texel* (Amsterdam 1780, 8o.); de platen in dat boek zijn gegraveerd naar zijn teekeningen. Nog schreef hij: *Brieven over Texel*

en de nabij gelegene eilanden (Delft 1789, 8o.), dat na zijn dood werd uitgegeven door J. G van Oldenbarneveld gen. Witte Tullingh met zijn levensbericht. Van Cuyck maakte ook teekeningen van de texelsche dorpen, die door P. de Roode zijn gegraveerd en van 1753 tot 1778 te Delft zijn uitgegeven. Hij was gehuwd met Catharina du Bois.

Zie: het bovengenoemde levensbericht van

T u l l i n g h , de biogr. woordenb. van I m m e r z e e l , K r a m m enz.
Brugmans

[Cuyp, Aelbert]

CUYP (Aelbert) werd geb. te Dordt in Oct. 1620 en is in Nov. 1691 overl. en begraven in de St. Augustinuskerk aldaar. Hij was de zoon van den schilder J a c . G e r r . C u y p en van A e r t k e n C o r n . v a n C o o t e n s uit Utrecht. In 1658 huwde hij met de rijke C o r n e l i a B o s m a n , weduwe van Joh. v.d. Cornput en moeder van drie kinderen. Zij stierf 29 Nov. 1689. Cuyp kwam door dit huwelijk, waaruit een dochter geboren werd, in een patricische familie, werd diaken van de Ned. Hervormde gemeente, heilige gasthuismeester van het pesthuis der Groote Kerk (1675-76) en medelid van de Hooge Vierschaar 1680-82. Zooals uit zijn werken blijkt, is hij in Arnhem, Kleef en Nijmegen geweest; ook moet hij in latere jaren de Rijn- en Maasstreken bezocht hebben. Op lateren leeftijd woonde hij op Dordtwijk bij Dordrecht (in 1856 werd dit gebouw gerestaureerd, men liet een gedeelte met deurschildering onaangeroerd, maar een handelaar gen. Lamme verkocht de aanwezige schilderijen voor ƒ 100 per stuk naar Engeland). Het devies van C. was volgens Houbraken ‘In harde rijksdaalders komt de mot niet’. Men vertelt van Cuyp, dat hij het schilderen slechts uit liefhebberij deed, omdat hij zoo rijk was. Hij was echter kunstenaar van beroep en schilderde voor geld. Cuyp is *de* schilder van het door de zon bestraalde holl. landschap met bruine koeien en hier en daar kleine figuurtjes; later komen er meer dieren en menschen op zijn schilderijen voor, en grootscher wordt hij wat betreft de lucht en het licht. Behalve dergelijke landschappen, schilderde hij jachten, paardewedden, rijscholen, paarden, ijsgezichten, een enkele bijbelsche voorstelling, stillevens, gevogelte, enkele kerkinterieurs en portretten. Cuyp gaat uit van den stijl van Jan van Goyen; zijn vroege werken zijn echter wat droog, doch later worden zijn schilderijen frisscher.

Zeer weinige zijn er maar gedateerd, de vroegste zijn van 1639. In 1650 bereikte hij zijn hoogtepunt, zijn meeste werken dateeren tusschen 1640-75. Bij C. overheerscht de kleur den toon, in tegenstelling met Rembrandt en de meeste Hollanders, bij wie de toon de overhand heeft op de kleur; zijn hoogtepunt heeft C. bereikt met zijn zondoorgloeide landschappen, de wazige morgenen avonduren. Het avondlicht blinkt bij C. niet, zooals bij Both of Berchem alsof de lucht was schoongewreven, maar bij C. blinkt het als oudducaten-goud, hij is niet intiem als Jan van Goyen, maar hij heeft iets van de uitbundigheid der Vlamingen. Ook in zijn dierstukken toont hij liefde voor levendige, vaste kleuren. Hij was een kunstenaar van de daad, gul en open, vruchtbaar en veelzijdig. Het aantal schilderijen, dat C. gemaakt heeft, bedraagt volgens Hofstede de Groot minstens 763 nummers (zie voor de schilderijen ook Thieme-Becker en Wurzbach). Zijn leerling was: Bar. Calraet; als navolgers zijn te noemen: Lieve Verschuier, Lud. de Jong, Corn. Sachtleven, Dionys van Dongen, Jac. de Gruyter, Abrah. van Borsum, A. Klomp en Hendr. de Meyer. Zijn werken werden op het einde der 18de eeuw nagebootst door Abr. en Jac. v. Strij en in de 19e eeuw door T. Sidney Cooper. Zijn pluimveevoorstellingen hebben veel overeenkomst met die van Gijsbr. d'Hondecoeter; vooral in Engeland vond C. veel navolgers, hij had invloed op Turner, Wilson. De stillevens van Alex. Coosemans en die van Abr. Calraet worden dikwijls aan Cuyp toegeschreven.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te

Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: Gezicht op Dordt (2), 4 landschappen, 't Mallegat bij Dordt (1648 Muller no. 1934), 3 studies van denzelfden jongen op één blad, Loevesteyn; Amsterdam, Mus. Fodor: landschap met molen, os; Amst., verz. Six: 2 bladen met teekeningen; 's Gravenhage, verz. Hofstede de Groot: zittende herder, riviergezicht, gezicht op Dordt, koeien, vlaklandschap, oever, 2 bladen met koeien, 2 koppen?; Gravenh., verz. de Stuers: staande jongen met stok; Laren (Gelderl.), verz. M.M.v. Valkenburg: melkmeisje (vroeger verz. de Stuers); Rotterdam, Mus. Boymans: stadspoort en havenhoofd; Haarlem, Mus. Teyler: 9 landschappen en dierstudies, o.a. Haarlem, Rhenen, Arnhem; Berlijn, Prentenkabinet: Gorkum, portret van een jongen, een jonge vrouw, stier; Dordrecht, verz. van Gijn: interieur van de Groote kerk; Parijs, Louvre: twee landschappen, kudde, 4 bladen met studies van vee; Parijs, verz. Dutuit: herder met drie koeien over een brug gaande; Parijs, verz. van Aumale: liggende koe; Londen, Britsch Museum: zee met booten, landschap; Londen, Victoria en Albert Museum: zeehaven, vee bij boom, kasteel onder boomen; Londen: verz. Heseltine: landschap met watermolen, landschap, koeien; Berlijn, Prentenkabinet: koe, man en vrouwportret, landschap, hollandsch dorp, koeien en herders in het water, vlaklandschap met windmolen; Berlijn, verz. Beckerath: verscheidene; Dresden, Prentenkabinet: boomen, dorpsstraat met kerktoren; Cassel, verz. Habich: landschap; München, Prentenkabinet: boschlandschap met figuren, rivierlandschap met booten; Bremen, Kunsthalle: berglandschap; Weimar, Prentenkabinet van het Museum: rivierlandschap; Hamburg, Kunsthalle: berglandschap, duinlandschap; Weenen, Albertina: ruïne aan meer, vlaklandschap, gezicht op Dordt, koemelkster, hazenjacht, ijsgezicht met ophaalbrug, gezicht op een stad, molen aan rivier, duinlandschap.

Prenten van zijn hand zijn: zes etsen met koeien met titelblad; ze komen niet dikwijls voor en zijn gecopieerd door E.W.J. Bagelaar; bovendien etste Cuyp nog twee blaadjes met koeien, die nog zeldzamer zijn en gecopieerd werden door Gibbon.

A. Delfos maakte een teekening naar een van C.'s schilderijen. Naar zijn ontwerp maakten prenten: Huot, Veyrasset, F.W. Musculus, J.W. Kaiser, P.J. Duvet, W. Steelink, L. Byrne, A.L. Zeelander, C.C.A. Last, W. Woernle, P.J. Arendzen, C. Apostool, J.A. Boland, J.C. Bentley, J.H. Wright, Braequemond, Ch. Contry, M. Borrel, K.v. Siegl, K.T. Bendorp, W. Unger, F. Maillet, Chataigner, W. Dam, F. Buhot, J. Eissenhardt, Dupressoir, Mossoloff, E.P. Spruyt, J. Consen, A. Bartsch, J.v. Cootwijk, Franquinet, H. Vion, Ploos van Amstel, H.J. Antonissen, Godefroy, Lavallée, F. Vivares, Heideck, L. Löwenstam, W. Elliott, Bentley, Madou, Ch. Spruyt, N. Mucxel, S. Savery, J.L. Allais, W. Baillie, Boquet et Fortier, Coqueret, M. Fischer, J. Fittler, Ed. Goodall, C. Greux, J. Jacquemart, Th. Major, D. Lerpinière, J. Maillet, F. Morris, G. Osterwald, J.G. Prestel, J. Pijl, F. Vivares.

Geschilderde zelfportretten zijn in het museum te Rijssel, museum te St. Omer (met vrouw en kind), bij den Duke of Bedford, Woburn Abbey, bij Lord Ashburton, Bath House London, en kwamen voor in de veilingen der collecties G.P. Turner (Londen 1815), G.H. Bengongh (Londen 1859), Bryant (Londen 1865) en Cope (Londen 1872).

Zie: C. Hofstede de Groot, *Beschrei-*

bendes und kritisches Verzeichnis der Werke der hervorrag. Holl. Maler des XVIIten Jahrh. band II (Paris 1908), p. 5-246; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* VIII, 227; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 364, III, 70; A. Bredius, *Künstlerinventare*, G. 116, G. 307, 308, 309, 310, K. 311*, K. 315, 320, G. 920, G. 1197, G. 1372, G. 1378, G. 1391, G. 1394*, G. 1395, G. 1512; F. Muller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amst. 1863), n°. 1934; *Les Arts* (1913), Jan., 8; *Georg A. Hearn Gift to the Metrop. Mus. of art in the city of New-York and Arth. H. Hearn memorial fund New-York* (1913), 105: *Les Arts* (1913), Mei, 6; H. Naumann in *Zeitschr. f. Bild. Kunst* (1909), 9; *Les Arts* (1909), Mei, 26, April, 24, 28; *Katal. der Kgl. alten Pinacothek. amtl. Ausgabe* (München 1911) 38; E. Plietsch, *Zeitschrift Bild. Kunst* XXV (1914) 228, XXVII (1916) 131, 139; *Exp. S. Petersburg* (1909), 104; C.G. Heise u.G. Pauli, *Katal. der alt. Meister in der Kunsthalle zu Hamburg* (1918) 4; G. von Terey, *Die Gemäldegal. des Mus. für Bild. K. in Budapest* (Berlin 1916), 181; W.J. Steenhoff, *Nederl. schilderkunst in het Rijksmuseum* (Wereldbibliotheek) III; J. Veth, *Verzam. opstellen* (ook in *Tweemaandel. Tijdschr.*); H. Buisman, *Veertig teekeningen van oude meeslers der holl. school, enkele der Vlaamsche* (Leipzig 1924), 28; H. Reitlinger, *A selection of drawings by old masters in the Victoria and Albert Museum* (London 1921); F. Becker, *Handzeichn. holl. Meister a.d. Sammlung Hofstede de Groot* (Leipzig 1923) 11, 12; H. Reitlinger, *Old Master drawings* (Londen 1922); F. Lippmann, *Zeichn. alter Meister im Kupferstichkabinet zu Berlin* (1902); M. Friedländer in *Zeitschr. für Bild. Kunst* (1901); K. Woermann, *Handzeichn. alter Meister a.d. Albertina u.a. Samml.* (1896); O. Eisenmann, *Ausgewählte Handzeichn. alter Meister a.d. Samml. E. Habich zu Cassel*, (Lübeck 1890), III; *Orig. drawings by old masters of the dutch school in the coll. of J.P. H(eseltine*) (London 1910); *Some orig. drawings by anc. and modern artists of var. schools remaining in the coll. J.P. H(eseltine*), (London 1917); W. Bode und W.R. Valentiner, *Handzeichn. altholl. Genremaler* (Berlin 1907); H.v.d. Gabelentz, *Zeichn. alter Meister im Kupferstichkabinett des groszherzl. Mus. zu Weimar* (Frankfort 1912); G. Pauli, *Zeichn. alter Meister in der Kunsthalle zu Bremen* (Frankfort 1914); W. Schmidt, *Handzeichn. alter Meister im Königl. Kupferstichkabinett zu München* (München 1884); J. Meder, *Handzeichn. fläm. und holl. Meister des* XV-XVII *Jahrh.* (Weenen 1923); Kleinmann, *Handzeichn. alter Meister der holl. Malerschule*; G. Pauli, *Zeichn. älter Meister i.d. Kunsthalle zu Hamburg* (Frankfurt 1924); W. Martin en E.W. Moes, *Oude Schilderkunst in Nederland* (den Haag 1911-14), II, 23, 24, 36, 43, 44, 55; W. Bode u.M.J. Friedländer, *Die Gemäldesamml. des Herrn C. von Hollitscher in Berlin* (1912), 35; P. Vitry, *Musée de Tours* (Paris 1911), 181; W. Bode, *Die Gemäldegal. des Herrn de Ridder* (Berlin 1913), 48, 49, 50, 51; E. Dayot, *Gr. et pet. maîtres holl.* (Brux., Paris 1911), 26-48, 40, 36; W. Bode, *Die Gemäldesamml. d. Herrn Max Kappel* (Berlin 1914); Lapaune, *Le Palais des Beaux Arts de la ville de Paris* (1910); *Album van* 50 *schild. holl. school uit de verz. v.d. Heer Six gegraveerd en toegelicht door J.W. Kaiser* (Nijmegen, Amsterdam); W.R. Valentiner, *Hudson-Fulton Exhib.* (1909), 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17;

W. Bode, *Die samml. Oscar Huldschinsky* (Frankfurt 1909), 30, 31; W. Cohen in *Zeitschr. Bild. Kunst* (1910), 6; W. Suida, *Oesterreich. Kunstschätze* II, 1912, 79, 80; *Cat. Bonn* (1914), 54; A.M. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1911), 193, 357; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt in* 4 *Jahrh.* (Berlin 1911), 370; J.Ph.J. van der Kellen, *Le peintre-graveur holl. et flam.* (Utrecht 1866); Jul. Hoffmann in *Mitt. der Graph. Gesellschaft* (1906), 14; C.J.H. in *Burl. Mag.* (1907-8) XII, 373; *Burl. Mag.* (1911-12) XIX, 164; C.J. Holmes in *Burl. Mag.* (1916), XXIX, 255; C.H. Collins Baker in *Burl. Mag.* (1916), XXIX, 256; *Oude Kunst* (1916-17), 9, 109, (1918-19), IV, 285; A. Bredius in *Oude Kunst* (1915-16), I, 90; dezelfde in *Burl. Mag.* (1919), XXXV, 120, XXX, 172; C. Hofstede de Groot in *Oude Kunst* (1915-16) I, 143, 214, 314; A. Bredius in *Oude Kunst* (1915-16) I, 186, 293, 314; W. Martin, *aldaar* 386: A. Bredius in *Oude Kunst* (1916-17), II, 109, 159; E.W. Moes, aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Cuyp, Benjamin]

CUYP (Benjamin), geb. te Dordrecht in Dec. 1612, begr. aldaar 28 Aug. 1652, was de zoon van Gerrit Gerritsz Cuyp en Everynken Albrechtsdr. en aldus een neef van den grooten Aelbert Cuyp (zie vorig art.). Hij deed 30 Dec. 1632 den eed in het St. Lucasgild. In 1643 woonde hij te 's Gravenhage, maar later weer te Dordrecht, op de Voorstraat over Mijns Heeren-Herberg ten huize van Jan Huymen, glazemaker, waar hij ongehuwd overleed. Zijn kunst is thans meer bekend en gewaardeerd dan voorheen.

Zie: Wurzbach, *Niederl. Künsterlex.* i.v.; *Oud- Holland*, 1887.

van Dalen

[Cuypers, Antonius Petrus Prosper Gaspar]

CUYPERS (Antonius Petrus Prosper Gaspar), geboren 6 Febr. 1803 te 's Gravenhage, overleden te Brussel 7 Dec. 1882, was een zoon van Petrus Joseph (die volgt). Hij huwde 30 Aug. 1830 te Eindhoven met Anna Maria Carolina van Veldhoven, dochter van Mr. Andr. van Veldhoven (zie aldaar), geboren te Budel in 1805 en overleden te Laeken 2 Oct. 1887.

Prosper Cuypers van Velthoven, onder welken naam hij het best bekend is, was een der eersten, die zich toelegde op noordbrabantsche geschiedvorsching. In de archieven van België en Nederland deed hij nasporingen, maakte er afschriften of liet deze maken, verzamelde allerlei documenten en merkwaardige drukken. Deze uitgebreide verzameling werd door het rijk aangekocht en wordt als Collectie-Cuypers bewaard in het rijksarchiefdepôt te 's Hertogenbosch. Verder heeft hij eenige werkjes in het Fransch uitgegeven over merkwaardige munten, maar zijn hoofdarbeid wilde hij neerleggen in: *Documents pour servir à l'histoire des troubles religieux du XVIme siècle dans le Brabant Septentrional* (1566-1570), waarvan alleen verschenen is het eerste deel: *Bois le Duc*; in de voorrede kondigde hij aan een tweede deel, dat Eindhoven en Breda zou bevatten, maar het is bij een voornemen gebleven. Bij het verschijnen van het eerste deel schonk het gemeente bestuur van 's Hertogenbosch hem een zilveren medaille.

Zie: zijn portret, de opgave zijner werkjes en

verdere levensbijzonderheden in *Taxandria* V (1898), bl. 118; vgl. ook X (1903) bl. 98.
Juten

[Cuypers, Johanna]

CUYPERS (Johanna), dochter van Daniel Egidii C. en Cornelia Pietersdochter van den Nieuwenhuyzen (?), zuster van Petrus en Wilhelmus (VI, 368) werd gedoopt te Roosendaal 10 Febr. 1627. Zij trad in de Orde van de kanunnikessen van den H. Augustinus te Antwerpen in het klooster Oostmallen, genaamd naar het dorp, waar het klooster eerst gevestigd was. Zij bekleedde in het klooster het ambt van suppriorin, tweede overste, en overleed aldaar I709. Haar jaargetijde werd gehouden in Jan., dat harer ouders in Sept. Hare broeders, vóór haar overleden, worden niet vermeld in het doodenboek van hət klooster. Zie over de familie Cuypers de stamtafel in *Taxandria* V, 174 en vv., waar ook een portret van Petrus C. naar een kopergravuur, 1898 in bezit van den heer Cuypers-Storm te Ginneken.
Zie: *Graf- en Gedenkschriften Antwerpen* IV, 424, 426, 428.
Fruytier

[Cuypers, Petrus Josephus]

CUYPERS (Petrus Josephus), ged. te Oudenbosch 11 April 1763, overl. te Bergen op Zoom 18 Dec. 1844, zoon van Corn. Franc. Cuypers en Isabella Jacoba Eymberts; hij huwde 8 Nov. 1797 te Oudenbosch Maria Ther. Elis. van Mattemburgh, geb. te Bergen op Zoom 15 Oct. 1773, aldaar overl. 22 Dec. 1850 en begraven in de kerk te Huybergen.

Hij was ambachtsheer in Grijsoord en Klinkerland, heer van Spangen en Tedingerbroek; in 1794 werd hij aangesteld tot drossaard van het oostkwartier van het markiezaat van Bergen op Zoom en in 1795 burgemeester van Oudenbosch; in 1796 werd hij gekozen tot lid van het Vertegenwoordigend lichaam der Bataafsche Republ. Door Lod. Napoleon werd hij benoemd tot lid van den Staatsraad, en door Willem I in 1814 van de Staten van Brabant en van de Tweede Kamer (tot 1831), in 1821 tot staatsraad in buitengewonen dienst, terwijl hij in 1818 ook benoemd werd tot burgemeester van Bergen op Zoom.

Zijne dochter Isabella huwde in 1834 den advocaat Storm (zie V, 821). Zijn zoon Ant. Petr. Prosp. Gasp. zie kol. 349.
Zie: *Taxandria* V, 112.
Juten

[Cyrus, Jan Jacob]

CYRUS (Jan Jacob), geb. te Venlo 17 Juni 1739, overl. te Maastricht 10 Februari 1819, zoon van Abraham Joseph en van Johanna Bluijs, studeerde eerst 5 jaren te Maastricht en vervolgens in de wijsbegeerte en de godgeleerdheid te Leuven, waar hij in 1757 primus academicus werd. In 1765 promoveerde hij tot licentiaat in de godgeleerdheid en werd 21 Juni van dit jaar door de kanunniken van St. Servaas te Maastricht tot pastoor der St. Katharinakerk aldaar benoemd, tevens verkreeg hij bij gemeld kapittel eene prebende. Daar hij weigerde den eed af te leggen door de fransche republikeinen van de priesters geëischt, stond hij aan vele vervolgingen bloot. Bij decreet van 31 Januari 1789 werd hij over den Rijn verbannen

doch vluchtte naar Holland, waar hij verbleef tot 8 Mei 1802, toen hij met groote moeite en kosten zijne amnestie verkreeg. Het volgend jaar nam hij wederom bezit van zijn oude parochie. Toen hij 26 Sept. 1814 zijn 50-jarige feest als pastoor der parochie van den H. Mathias vierde, werd hem door zijne kerkmeesters een feestgedicht opgedragen.

Zie: *Maasgouw* 1896, 57-58, 1922, 4.

Verzijl

D.

[Dale, Antonius van]

DALE (Antonius v a n), geb. te Haarlem 8 Nov. 1638, begr. in de Groote Kerk aldaar 1 Dec. 1708, deed zich kennen als een krachtig bestrijder van het bijgeloof. Volgens de gewone voorstelling zou hij de latijnsche school hebben afgeloopen, in den handel zijn gegaan en eerst op lateren leeftijd zijn gaan studeeren in de geneeskunde. Vast staat intusschen, dat hij 27 Maart 1658 bij de leidsche hoogeschool als student in de philosophie werd ingeschreven, en dat zijn naam op de lijst van haarlemsche geneesheeren reeds in 1661 voorkomt. Bij de oprichting van het Collegium Medico-pharmaceuticum in 1692 werd hij tot deken dezer instelling benoemd. Een tijd lang was hij, evenals vele andere doopsgezinde medici, leeraar bij zijn geloofsgenooten.

Zijn geschriften, waarin hij te velde trekt tegen dwaling, vooroordeel, bijgeloof, hebben hem ver buiten Haarlems muren bekend gemaakt: zijn tweeledige verhandeling *De oraculis ethnicorum*.... (Amst. 1683) bezorgde hem een europeesche vermaardheid. Van dit geschrift, waarin hij de godsspraken voor priesterbedrog verklaart, maakte F o n t e n e l l e gebruik bij de samenstelling van diens *Histoire des oracles* (1687). Ook zijn *Dissertationes de origine et progressu idololatriae et superstitionum* .... (Amst. 1696) leveren niet alleen het bewijs van zijn groote geleerdheid, maar ook van zijn krachtigen wil om het bijgeloof uit te roeien. In zijn verhandelingen over het predikambt, de vrijheid van spreken in de gemeente, den doop, het wapenvoeren, verdedigt hij de doopsgezinde opvatting tegenover die van andersdenkenden.

Hij huwde 11 Dec. 1671 met J a c o m i j n t j e S l a c h r e g e n . Een korte schets van zijn karakter, in hs. van de hand van een haarlemschen tijdgenoot, bevindt zich op de stadsbibliotheek te Haarlem (Cat. 2e suppl. bl. 2, no. 3).

Zie: v a n L a n g e r a a d e n d e B i e , *Biogr. Woord. Prot. Godg.* II, 344 vvg., en de daar vermelde bronnen en geschriften; Archief Coll. Med.-pharm. in Gem.-archief Haarlem.

H.E. Knappert

[Dam, Wouter of Walterus]

DAM (Wouter of Walterus), ged. te Dordrecht 13 Mei 1726, overl. aldaar 29 Nov. 1786, was de zoon van J a n A d o l p h (v a n) D a m uit Soest in Westphalen, en J o h a n n a V e r h e y d e n . Hij was een leerling van A a r t S c h o u m a n en teekende als deze, maar met minder meesterschap, vogels en andere dieren. Ook figuren, stadsgezichten en etsen zijn van hem bekend, enkele nader genoemd in onderstaande werken.

Zie: de kunstenaarswoordenboeken van I m m e r z e e l en K r a m m i.v. en T h i e m e -B e c k e r , *Allg. Lex. d. Bild. Künstl.* VIII, 313.

van Dalen

[Dam, Anthony van]

DAM (Anthony v a n), D a a m e of D a m m e , geb. 29 Aug. 1679 te Middelburg en aldaar overl. 19 Februari 1741, zoon van Z e g e r Z e g e r s z . v.D. en C o r n e l i a B o m m e . Hij was een in zijn tijd vermaard schilder van zeestukken en decoratief

werk; komt 1698/99 in het schildersgilde te Middelburg. Hij teekende o.a. de drie afbeeldingen der domburgsche oudheden in van Loon's *Aloude Hollandsche Historie* I, naast blz. 292, 294 en 297. In 1740 gaf hij uit de *Wapenkaart der burgemeesters van Middelburg van* 1498 *af* en vervaardigde een *Stamlijst van het Huis van Oranje*. Voor beide ontvingen zijn erven resp. van

de regeering van Middelburg en van prins Willem IV geschenken in zilver. Hij wordt vermeld in L. Bomme, *Redevoering ter inwijding van het Teeken-college te Middelburg, opgericht* 11 *Nov.* 1777. Een brief van hem van 1704 komt voor in de verz. Diederichs ter Univ. Bibl. te Amsterdam.

Zie: Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* I, 145; Wurzbach, *Niederl. Künstlerlex.*, 375; Thieme-Becker, *Alg. Lex. d. Bild. Künstl.* VIII, 312.

Mulder

[Dam, Jacob Anthony van]

DAM (Jacob Anthony van), geb. te Dordrecht 13 Sept. 1791, overl. aldaar ongehuwd 3 Juni 1828, was de zoon van Roeland Leonard van Dam en Agatha van Hombroek. Hij was koopman, maar heeft zich vermaard gemaakt door zijn uitgebreide en kostbare schilderijenverzameling, die niet minder dan 197 stuks bevatte, waaronder van de beroemdste meesters. Na zijn overlijden werd de collectie 1 Juni 1829 publiek te Dordrecht verkocht, maar een groot deel werd opgehouden, andere stukken werden tegen wat wij spotprijzen zouden noemen, verkocht. Een Mierevelt werd opgehouden op ƒ 14, een Ostade op ƒ 100, een Potter op ƒ 200, een Rembrandt ‘de besnijdenis van Christus’ op ƒ 1000, enz.

Uit archiefstukken.

van Dalen

[Dam, Johannes van]

DAM (Johannes van), geb. te Utrecht 6 April 1805, overl. te Leiden 12 Juli 1877, zoon van Theodorus v.D. en Henrica van Nes. Vóór de belgische omwenteling was hij van 1827 tot 1829 onderwijzer in het Bedelaarsgesticht ‘la Cambre’ bij Brussel, en van 1829 tot 1831 in het centraal tuchthuis te Gent. In deze stad knoopte hij vriendschapsbetrekkingen aan met den dichter Prudens van Duyse, Judocus Jan Steyaert, schoolhoofd, en Johan Michiel Dautzenberg (zie art. in dit deel). Met dezen laatste bleef hij zijn leven lang bevriend. Van Dam was hem bij zijn letterkundige vorming een gewaardeerd raadgever en hielp hem in de studie van taal en dichtkunde. In Maart 1831 keerde hij naar Utrecht terug, waar hij dienst nam als vrijwilliger in het leger, waarvoor hij het metalen vrijwilligerskruis ontving. Bij het bestrijden der belgische opstandelingen verloor hij een oog. Na een diensttijd van vier jaren, werd hij opnieuw aangesteld als r.k. onderwijzer eerst in de correctioneele gevangenis te Hoorn, tot in 1838, en daarna in de crimineele gevangenis te Woerden, In 1872 vereerde de Maatsch. tot Nut v. 't Alg. hem een zilveren medaille voor zijn 45 jaren dienst als gevangenisonderwijzer. 2 Juni 1877 vertrok hij uit Woerden naar Leiden, waar hij spoedig overleed.

Hij schreef kindergedichtjes, die zijn vriend Dautzenberg toelieten te zeggen, dat hij ‘met veel geluk op van Alphen's voetstappen wandelde’. Men vindt van hem dichtproeven in den *Muzenalmanak* (Jg. 1829 en 1837); in den *Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen*, 1841 (*Thijl Uilenspiegel* en *Sint Nimmer*) en 1842 (*Request van genootschappelijke Vereeniging van Jeneverstokers in Holland onder zinspreuk Tot nut van 't gemeen*); in *Christophilus*, 1842 (*Ahasveros, rhapsodische legende*); in den *Nederlandschen Volksalmanak*, 1842 (*Het verzonken Slot*) en ook in het *Gentsch Jaerboekje*. In den *Gids* verscheen zijn opstel: *Een Blik op het Schoolonderwijs in den Kerker* (1863, II, blz. 517). In 1855 liet hij een *Kalender voor de* 19e *Eeuw* drukken, ten voordeele van de slachtoffers der overstrooming in 1854-55. Onder

zijn geschriften moeten wij nog vermelden: *De Verlosser*, cantate, uitgevoerd op 28 Febr. 1847 door het godsdienstig zanggezelschap te Zwammerdam.

De stadsbibliotheek te Antwerpen bewaart een zeventigtal brieven aan J. van Dam gericht door J.M. Dautzenberg, P. van Duyse, J.J. Steyaert en Frans de Cort. In 1885 ontving Max Rooses deze brieven van jhr. Mr. J.W.C. de Jonge van Ellemeet voor de verzameling van het Museum Plantin-Moretus. Sedert dien werden zij overgebracht naar de antwerpsche stadsbibliotheek.

Zie: M. Sabbe, *Dautzenbergiana* in de *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie* (Jg. 1922, blz. 1141-1172).

Sabbe

[Danckers, Cornelis]

DANCKERS (Cornelis), uit Veere, was een scheepskapitein, die zich in de oorlogen tijdens het laatst der 17e eeuw onderscheidde. Hij beteugelde vooral de rooftochten der Duinkerkers, van wien hij eens zeven door hen genomen prijzen hernam, en stierf in Febr. 1697, na bij het vervolgen van een franschen kaper in de spaansche zee door het springen van een kruitton gewond te zijn.

Zie: de Jonge, *Gesch. v.h. Nederl. Zeewezen*.

Mulder

[Danckers, Ghiselin]

DANCKERS (Ghiselin), Dankers of Danckerts, geb. te Tholen in Zeeland, was van 1538-68 kapelzanger te Rome, onder de pausen Paulus III, Marcellus II, Paulus IV en Pius IV. In 1559 publiceerde hij bij Gardane te Venetië: *Il Primo e secondo libro de madrigali a* 4, 5 *en* 6 *voci*. Ook zijn twee motetten van hem bekend.

In 1551 werd D., tezamen met Bartholomeus Escobedo, gekozen om uitspraak te doen in den theoretischen strijd tusschen Vicentino en Lusitano. Het origineele manuscript over dit onderwerp bevindt zich in de Bibliotheca Vallicellana te Rome.

Zie: Hugo Riemann, *Musik-Lexicon* i.v.; F.J. Fétis, *Biographie universelle des musicieus* II (Paris 1866).

Spier

[Danckerts, Jan]

DANCKERTS (Jan) was een zeeloods te Lillo, die zich in 1793 verdienstelijk maakte op het eskader van kapt. J. Schreuder Haringman, dat in den oorlog tegen de Franschen de Schelde bezette. Aan hem had men een paar welgelukte ondernemingen tegen den vijand te danken.

Zie: *Zelandia Illustrata* II, 751.

Mulder

[Daniels, Alexander Polak]

DANIELS (Alexander Polak), in de stukken genoemd Alexander Pola(c)k of Zuskind Pos, was de zoon van Wolf of Hirsch Pos, afkomstig uit Posen. Alexander, de stamvader van de haagsche patricische joodsche familie Polak Daniels legde aldaar op 10 December 1675 den burgereed af. Hij werd op 17 Juni 1676 toegelaten tot het St. Nicolaas- of Winkeliersgilde en dreef een handel op het Spui

in katoenen en zijden netjes. Hij huwde B e l a , de dochter van T a n c h u m H a u f f a d e n , die in 1700 stierf. Alexanders groote verdienste is, dat hij de hoogduitsche joodsche Gemeente van den Haag stichtte, die thans als nederlandsche israël. hoofdsynagoge 's Gravenhage één der belangrijkste dier gemeenten van ons land is. Hem werd op 21 Januari 1694 ‘uyt de name en wegen de Joodse Natie’ een stukje duingrond aan den Ouden Scheveningschen Weg als begraafplaats in erfpacht gegeven, waarvoor hij reeds 27 Juli 1695 verlof kreeg tot uitbreiding. Hij werd er zelf op 12 Juni 1697 begraven; zijn vrouw Bela drie jaren later. Het in 1866 door de familie gerestaureerde grafschrift kenschetst hem als ‘een geacht man, krachtig door verstand, die zich al zijn levensdagen met goede daden bezig hield’ en die ‘oud en zat van dagen’ overleed.

Hij had acht kinderen: T e l s j e , W o l f , S a r a ,

H e n d e l e , B e e r , M o z e s , T a n c h u m en L e i b . Slechts Wolf (ook wel B e n j a m i n genaamd), die in 1694 met M a r t h a N a t h a n huwde, en Leib lieten nakomelingen na. Zij zetten hun vaders nering voort.

Zie: D.S. v a n Z u i d e n , *Hoogduitsche Joden in 's Gravenhage* ('s Grav. 1913) (op Polak) en *Die Haghe* 1904, 106, 121 en 1908, 257.

Zwarts

[Daniels, Mr. D. Polak]

DANIELS (Mr. D. P o l a k), voorzitter van den kerkeraad en het dagelijksch bestuur der joodsche gemeente, lid van den gemeenteraad van den Haag, lid der Provinciale Staten, voorzitter van het Ned. Israël. kerkgenootschap, overl. 4 Mei 1899. Ook aan de Maatschappij tot Nut der Israël. in Nederland, de haagsche afdeeling van de ‘Alliance Israelite Universelle’ en het Israël. Weeshuis van den Haag had hij een werkzaam aandeel. Langer dan 30 jaren heeft hij deze joodsche gemeente geleid, en door ruimere opvattingen, als door zijn streven naar openbaarheid der kerkeraadszittingen, een nieuwere periode ingeluid.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Daniels, Tanchum Polak]

DANIELS (Tanchum P o l a k) was een financier van beteekenis. Bij het uitschrijven der vrijwillige leening, van 1844 door Minister van Hall, gaf hij waardevolle adviezen. Hij was lid van den gemeenteraad van 's Gravenhage. De joodsche gemeente verplichtte hij aan zich, door zijn bemoeiingen tot uitbreiding der oude begraafplaats aan den Ouden Scheveningschen Weg (1851) voor den bouw der synagoge en als regent van het Oudeliedengesticht ‘Zurkann's stichting’.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Dapper, Olfert]

DAPPER (Olfert), zoon van G e r r i t G e r r i t s z . (D a p p e r) en T r i j n t j e H e e r e s , geb. te Amsterdam in 1636, gest. in December 1689. Hij werd in Mei 1658 te Utrecht als student ingeschreven; misschien had hij eerst aan het Athenaeum te Amsterdam gestudeerd. Of hij in Utrecht heeft afgestudeerd, weten wij niet. In ieder geval noemt hij zich in een acte van 16 December 1659 doctor medicinae. Of hij te Amsterdam werkelijk geneeskundige praktijk heeft uitgeoefend, blijkt niet. Openbare ambten heeft hij in ieder geval niet bekleed. Maar wel moet hij zeer veel hebben gestudeerd, blijkens het groot aantal boeken, dat hij in betrekkelijk korten tijd heeft doen verschijnen. Zijn eerste werk was de *Historische beschrijving der stadt Amsterdam* (Amsterdam 1663, 4°). Zooals Wagenaar terecht opmerkt, overtreft het werk van Dapper alles wat tot dusverre over Amsterdam was geschreven. Het boek is opgedragen aan burgemeester Cornelis Witsen, die hem ook met ‘eenige aloude gedenkteekenen en schriften’ had bijgestaan. Aangeteekend mag worden, dat D o m s e l a a r , die in 1665 een beschrijving van Amsterdam uitgaf, daarin geheele stukken uit het werk van Dapper overnam. In hetzelfde jaar 1665 zag een tweede werk van dezen het licht: *Herodoot van Halikarnassus' Negen boeken der historiën gezegt de musen vervattende onder andere de Lydische, Grieksche,*

Persiaensche, Egiptische en Medische historiën.... Beneffens een Beschrijving van Homerus leven door denzelfden Herodoot. Uit het Grieks vertaelt .... (Amsterdam 1665, 4°). Dit was de eerste vertaling van Herodotus in het Nederlandsch; zij is opgedragen aan Nicolaas Witsen 'om U.E. genegentheyt mijwaerts met plichtelijke erkentenis eenigszins te vergelden.'

Maar Dappers 'dagelixe oeffening' was ongetwijfeld het bestudeeren van vreemde landen. Uit die studie is de groote reeks landbeschrijvingen ontstaan, die wij van de hand van Dapper bezitten. Het eerst verscheen de *Naukeurige beschrij-*

vinge der Afrikaensche gewesten, van Egypten, Barbaryen, Libyen, Biledulgerid, Negroslant, Guinea, Ethiopiën, Abyssinië getrokken uit verscheyde hedendaegse lantbeschryvers en geschriften van bereisde onderzoekers dier landen (Amsterdam 1668, 4°). Afzonderlijk verscheen nog de *Naukeurige beschryvinge der Afrikaensche eylanden* (Amst. 1668, 4°), dat zich bij het vorige nauw aansluit. Behalve allerlei gedrukte bronnen heeft Dapper voor dit boek ook ‘geschreve papieren’ gebruikt, ‘bij d'onzen zelfs van eenige dier gewesten in 't rou ontworpen’, die van zeer veel belang zijn geweest, al geeft hij ze niet met name aan. Hij had daarbij de hulp van Is. Vossius, met wien hij blijkbaar bevriend is geweest. Van de *Beschrijving van Afrika* verscheen een tweede druk in 1676 te Amsterdam, een fransche vertaling in 1686 aldaar naar den druk van 1676, een duitsche in 1670 en 1671, een engelsche in 1671. Blijkbaar gaf dit succes van zijn landbeschrijving Dapper de vrijmoedigheid op dezen weg voort te gaan; hij zond in het licht: *Gedenkwaerdig bedryf der Nederlandsche Oost-Indische Maetschappye, op de kuste en in het keizerrijk van Taising of Sina behelzende het tweede gezandschap aen den onderkoning Singlamong en veldheer Taising Liponi door Jan van Kampen en Konstantijn Nobel. Vervolgt met een verhaal van het voorgevallene des jaers* 1663 *en* 1664 *op de kust van Sina enz. onder 't gezag van Balthasar Bort en het derde gezantschap aen Konchy, Tartarsche Keizer van Sina en Oost-Tartarye onder .... Pieter van Hoorn. Beneffens een beschrijving van geheel Sina* .... (Amsterdam 1670, 4°). Het boek is opgedragen aan den raadpensionaris de Witt. Een duitsche vertaling verscheen in 1674 te Amsterdam, een engelsche in 1671 te Londen, een tweede druk daarvan in 1673. Het volgende boek van Dapper was: *Asia of naukeurige beschrijving van het rijk des Grooten Mogols en een groot gedeelte van Indië enz. Beneffens een volkome beschrijving van geheel Persië, Georgië, Mengrelië en andere gebuurgewesten* .... (Amsterdam 1672, 4°). Vijf jaar later verscheen het volgende deel van Azië: *Naukeurige beschryving van gantsch Syrië en Palestyn* (Amsterdam 1677), opgedragen opnieuw aan Nicolaas Witsen. Het derde deel was de *Naukeurige beschryving van Asië behelsende de gewesten van Mesopotamië, Babylonië, Assyrië, Anatolië of Klein Asië. Beneffens eene volkome beschryving van gansch .... Arabië* .... (Amsterdam 1680). Dit boek was opgedragen aan burgemeester Johannes Hudde. Dapper zegt in de voorrede, dat hij voor dit boek ook van vele oude en nieuwe arabische schrijvers heeft gebruik gemaakt; zij worden dikwijls woordelijk aangehaald. Van de drie deelen van Azië verscheen alleen van de beschrijving van Syrië en Palestina in 1680 te Amsterdam een tweede druk. Vertaald zijn de drie werken alleen in het Duitsch (I. Neurenberg 1687; II. Amsterdam 1681, 2e dr. Neurenberg 1608; III. Neurenberg, 1687, alles 4°). Op de beschrijving van Mesopotamië volgde de *Naukeurige beschrijving der eilanden in de archipel der Middellandsche zee* .... (Amsterdam 1688, 4°). Ook dit boek is opgedragen aan Nicolaas Witsen, evenals de *Naukeurige beschrijving van Morea, eertijds Peloponnesus en de eilanden gelegen onder de kusten van Morea en binnen en buiten de Golf van Venetiën* (Amsterdam 1688, 4°). Van dit boek verschenen twee duitsche vertalingen (Augsburg 1688, 4°; Neurenberg 1712, 4°), en twee fransche (Amsterdam 1703, 4°.; 's Gravenhage 1730, 4°). Onder den titel: *Dapperus exoticus curiosus* verscheen te Frankfort en Leipzig in 1717/18

een soort bloemlezing uit zijn werken (2 dln. 8°).

Dapper was ongetwijfeld een kundig man, die zeer veel materiaal wist te verzamelen van zeer verschillende zijden ten behoeve van zijn landbeschrijvingen. Wij weten ook, dat hij zeer veel talen sprak en schreef. Des te meer verbaast het ons, dat een man, die zooveel landen heeft beschreven, zoo goed als nooit Amsterdam heeft verlaten. Blijkbaar gevoelde hij nimmer de behoefte de landen, die hij beschreef, ook met eigen oogen te aanschouwen. Dat die omstandigheid aan de waarde van zijn boeken niet is ten goede gekomen, spreekt wel van zelf, al blijft hun beteekenis toch nog groot genoeg. Ook werden zij blijkens de herdrukken en vertalingen in dien tijd zeer gewaardeerd. Dapper bleef waarschijnlijk ongehuwd; nergens is ten minste sprake van zijn vrouw of kinderen.

Zie: D o z y , *Tijdschr. Aardr. Genootschap.* Tweede serie, III, 414 vlg.; N i e r m e i j e r in hetz. tijdschr. 1908, 125 vlg.

Brugmans

[Dardenne, Charles Ambroise]

DARDENNE (Charles Ambroise), geb. 28 Oct. 1756 te Mérie (Mairy?), bij Sedan, overl. te Parijs 19 vendémiaire an XI (11 Oct. 1802), was de zoon van C h a r l e s , op negentigjarigen leeftijd overl. 24 Jan. 1806, in leven o.a. 'suppléant du tribunal, civil du départ. des Ardennes', en van M a r i e M o r e a u , op 89-jarigen leeftijd overl. 16 Febr. 1806. Blijkens zijne correspondentie registers moet hij eene goede opvoeding hebben genoten. Hij heeft in het oude koninklijke leger gediend in het infanterie-regiment van Agénois van Juli 1779 tot aan het einde van 1782, was den 15en Juni 1792 sous-lieutenant in een bataljon belgische en luiksche jagers, werd 22 Sept. 1792 bevorderd tot luitenant, was 27 Nov. 1792 als kapitein aide-de-camp van generaal Rosières en zag zich 25 Januari 1793 als luitenant-kolonel aan het hoofd geplaatst van het 3e bataljon belgische infanterie. Voor wien in het oog viel, ging de promotie vlug in die dagen. 15 Mei 1793 is hij chef de bataillon, adjudant-général, d.i. hoofdofficier van den generalen staf, en als zoodanig ingedeeld bij het Noorder-leger, waarover aan het einde van dit jaar Pichegru tot général-en-chef werd benoemd. Na de herovering van België werd aan dezen opperbevelhebber door het Comité de Salut Public den 30en Augustus 1794 bevel gegeven, om met zijn leger de Republiek der Vereenigde Nederlanden binnen te trekken. Dardenne was toen chef van den generalen staf van de 1e divisie, die werd aangevoerd door den général de division Souham. Het eerste hoofdkwartier van die divisie in ons land was den 25en Sept. Helvoirt (na het gevecht bij Boxtel op 14 September). Den 14en October is het te Reek (ten w. van Grave); 18 October heeft over een schipbrug de overtocht over de Maas plaats van de divisiën Bonneau en Souham bij Luttereind (tusschen Teffelen en Lith); 22 Oct. is het hoofdkwartier der 1e divisie te Wijchen (aan den rechteroever van de Maas); spoedig daarop wordt Nijmegen ingesloten (hoofdkwartier Hatert), dat den 8en November door de Engelschen ontruimd en door den achtergebleven hollandschen commandant overgegeven wordt.

Stafofficieren worden in de verhalen van krijgsbedrijven in den regel niet genoemd, omdat hun werk grootendeels in de bureau's verricht wordt. Bij gelegenheid van den aanval door de fransche troepen op de buitenwerken van Nijmegen op den 7en November vinden wij evenwel in uitgebreide fransche werken aangeteekend, dat de adjudant-generaal Dardenne aan het hoofd van twee compagnieën grenadiers het meest vooruitgeschoven werk van de vesting aanviel, zonder door andere

troepen te worden gevolgd en er zich, niettegenstaande hevigen tegenstand van de hollandsche bezetting, van meester maakte.

Na de inbezitneming van Nijmegen werd aan de fransche troepen eenige rust gegund; eerst 30 Januari 1795 is het hoofdkwartier der 1e divisie te Amersfoort, 6 Febr. d.a.v. te Harderwijk, 14 Febr. te Zwolle, 2 Maart te Groningen, van waar het 24 Juli naar Zwolle terugkeert. In dien tusschentijd was Dardenne, met behoud zijner betrekking, 13 Juni 1795, tot kolonel (chef de brigade) bevorderd. Juist een jaar later (15 Juni 1796) werd hem door den franschen generaal-en-chef Beurnonville een commando opgedragen, dat wel getuigde van het groote vertrouwen, hetwelk in hem werd gesteld.

De bataafsche vloot verkeerde, zoowel wat materieel als wat personeel betrof, in hoogst onvoldoenden toestand en werd buitendien gedwongen, om binnengaats te blijven door de aanwezigheid van een sterk engelsch en russisch eskader in de Noordzee. Daendels was met een deel zijner divisie naar Dusseldorf gezonden ter ondersteuning van generaal Kléber. De mogelijkheid van eene poging tot landing van den vijand op de hollandsche kust scheen niet uitgesloten. Met het oog daarop werd het door den franschen generaal-en-chef, opperbevelhebber van het fransche en het bataafsche leger, raadzaam geoordeeld, een vertrouwd en energiek bevelhebber aan het hoofd der bataafsche troepen in Noord-Holland te stellen. De keuze viel op Dardenne. Hij werd ontheven uit zijne betrekking van chef van den staf der 1e fransche divisie en aanvaardde een zelfstandig commando in Noord-Holland, waartoe hem werden toegevoegd de adjoints aux adjudants-généraux (kapiteins van den generalen staf) Pecheloche en Darsonval. De macht, die hem werd ter beschikking gesteld, groeide langzamerhand aan tot 8 bataljons infanterie, die, verdeeld over de geheele provincie, in garnizoen lagen te den Helder, Medemblik, Enkhuizen, Hoorn, Alkmaar, Edam, en gedeeltelijk gelegerd werden in de Zijpe en in de dorpen langs de kust Zandvoort, Egmond, Petten, Camp en Huisduinen; voorts een dertigtal cavaleristen voor ordonnansen-posten en een 150 man artillerie in den Helder. Dit commando is voor Dardenne van groote beteekenis geweest, omdat hij daardoor in de gelegenheid kwam, volledig bekend te worden met het terrein, hetwelk in 1799 oorlogsterrein zou worden, waarop hij als chef van den generalen staf den franschen opperbevelhebber, generaal Brune, zou ter zijde staan. In zijne nagelaten correspondentie zijn de aanschrijvingen en bevelen bewaard gebleven, die de commandanten der genoemde garnizoenen hadden op te volgen in de verschillende gevallen, die zich bij eene eventueele vijandelijke landing konden voordoen.

Zijn hoofdkwartier vestigde hij te Schagerbrug in de Zijpe, hetgeen ook nog van invloed is geweest op zijn bijzonder leven; want daar maakte hij weldra kennis met Catharina Elisabeth de Carpentier, met wie hij zich 10 October 1796 in den echt vereenigde. (De familie de Carpentier uit Alkmaar, wier leden in de 18e eeuw steeds in het bestuur van den polder de Zijpe zetelden, had haar zgn. heerenplaats bij de St.-Maartensbrug.)

Toen de fransche generaal-en-chef Beurnonville het opperbevel over het bataafsche leger moest neerleggen (zie dit deel kol. 121) kon ook het commando van Dardenne over bataafsche troepen niet gehandhaafd blijven, en zoo ontving hij in het laatst van November 1797 van Beurnonville aanschrijving, om zijne functiën over te dragen aan den officier,

dien gen. Daendels daartoe zou aanwijzen. Den dag, waarop dit geschieden zou (30 Nov.), overviel hem evenwel eene bloedspuwing en toen deze zich herhaalde, werd nog eene aderlating op hem toegepast, ten gevolge waarvan hij eerst 12 Dec. d.a.v. zijne betrekking aan gen. van Zuylen van Nijevelt overgaf en in den Haag nieuwe bevelen ging vragen aan zijn toenmaligen divisie-commandant, generaal Prévost.

Hem zal toen vermoedelijk eenigen tijd rust gegund zijn, want eerst 27 Januari 1798 meldt hij zich bij de municipaliteit te Rotterdam aan, in de hem nieuw opgedragen bestemming als commandant van die plaats. (In dien tusschentijd had de staatsgreep van 22 Jan. 1798 plaats gehad, waarna aan den nieuwen generaal-en-chef Joubert ook het opperbevel over het bataafsche leger was opgedragen). Kenschetsend voor zijn karakter en de wijze van opvatting van zijn dienst, als militair commandant in een vreemd land, zijn de laatste woorden in dien aanmeldingsbrief: ‘j'espère mériter vos regrets lorsque je serai appelé à d'autres fonctions’.

Dit jaar in Rotterdam zal wel een rustig commando voor hem geweest zijn: misschien zelfs was hem dit daarom met het oog op zijn gezondheidstoestand opgedragen; want de bloedspuwingen herhaalden zich. Toen evenwel gen. Hatry, aan wien, na het vertrek van Joubert, het commando over de fransche troepen in de bataafsche republiek was opgedragen, in Januari 1799 door Brune vervangen was, werd aan Dardenne de betrekking van chef van den generalen staf bij het fransche hulpkorps opgedragen (1 Februari). Hij vertrok dientengevolge naar het hoofdkwartier in den Haag, en van dit tijdstip af werden de voorbereidende maatregelen tot het afweren van eene landing, waarop inkomende berichten en geruchten met meerdere stelligheid begonnen te wijzen, met ernst ter hand genomen. In Dardenne's correspondentie-boeken zijn die voet voor voet te volgen, vooral nadat aan Brune ook het opperbevel over het bataafsche leger was toegekend (15 Juli 1799) en Dardenne dus ook chef van den generalen staf bij dit leger geworden was.

Toen de vloot, met de eerste engelsche landingsdivisie, onder gen. Abercromby, aan boord, zich voor de noordhollandsche kust vertoond had (23 Augustus), bleef het fransche hoofdkwartier aanvankelijk nog in den Haag gevestigd en werden van daar uit maatregelen genomen, om de divisie-Daendels, die in Noord-Holland stond, te versterken. Dardenne heeft hiertoe niet kunnen medewerken. 25 Aug. schreef Brune aan Bernadotte, den franschen minister van oorlog, o.a.: ‘Mon chef d'état-major est à toute extrémité; Rostollant (een jongere kolonel van den generalen staf - zie deel III kol. 1097), qui a une infirmité qui l'empèche de partir d'ici à quelques jours, mais qui n'a que le corps de malade, a la signature (teekent de stukken). Il partira cependant au premier moment.’

Twee kolonels van den generalen staf, waaronder de chef, en deze ernstig, ongesteld op het oogenblik, dat eene landing op de kust dreigde .... het zullen voor den opperbevelhebber moeilijke oogenblikken geweest zijn, vooral toen de landing vier dagen later (27 Aug.) gelukte, en Daendels meende de Zijpe te moeten ontruimen, ja zelfs te moeten terugtrekken tot bij Beverwijk. Brune zond hem onmiddellijk bevel, om zijn terugtocht niet verder voort te zetten, en vertrok zelf naar het oorlogstooneel (1 Sept. 6 uur v.m.). Dardenne vergezelde hem nog niet, maar schijnt toch in zooverre hersteld te zijn geweest, dat hij den volgenden

dag zijn chef kon volgen, en toen tevens overbrenger was van een geheim besluit van het Uitv. Bew., waarin Brune zelfs gemachtigd werd, Daendels gevangen te nemen, indien hij dit noodig oordeelde. Tot zulk een uiterste meende de opperbevelhebber evenwel niet te moeten overgaan. Met zijn chef van den generalen staf vestigde hij zich te Alkmaar, en in onderlinge samenwerking hebben daarna beiden den veldtocht geleid tot den 25en Sept. 1799, alzoo zes dagen na de fransch-bataafsche overwinning bij Bergen. Op dien dag werd bij dagorder bekend gemaakt: ‘Les troupes sont prévenues que le général de brigade Rostollant (hij was op het slagveld den 19en Sept. tot brigade-generaal bevorderd) remplace dans les fonctions de chef de l'état-major-général Dardenne, nommé au grade de général de brigade et employé d'une manière plus convenable à sa santé.’ Het afscheid was vrij koel. Van eigen verzoek van den betrokkene blijkt niet. Officieel is dus Dardenne's gezondheidstoestand aanleiding tot zijne vervanging geweest. Uit eenige brieven blijkt evenwel, dat hij onmiddellijk door Brune naar België is gezonden, om den franschen commandant aldaar tot meerdere activiteit aan te sporen in het af- en doorzenden van de beloofde fransche troepen; en wanneer hij dan na zijn terugkomst den 9en vendémiaire (1 Oct.) uit den Haag aan Brune verslag doet van zijn wedervaren, dan besluit hij als volgt: ‘Donnez-moi vos ordres, je les exécuterai avec chaleur. Vous m'avez reproché, mon Général, d'être trop porté pour les Hollandais. Je vous assure que non, lorsqu'il ne s'agit que du bien de la troupe et des intéréts de la République française; mais il est vrai, que toutes les fois que des agents bataves m'ont fait connaitre des abus, j'ai cherché et chercherai toujours à les corriger.’ Deze zinsneden geven genoegzaam aan, dat over dit onderwerp harde woorden moeten gevallen zijn tusschen den opperbevelhebber en zijn stafchef, waardoor hun uiteengaan noodzakelijk was geworden.

Dardenne is 22 Nov. 1799 met verlof vertrokken tot herstel van gezondheid. Na dien tijd is van hem niet meer bekend dan dat hij in 1802 op 46-jarigen leeftijd te Parijs aan longtering is overleden. Vóór zijn vertrek kende het Uitv. Bew., op voorstel van den Eersten Commissaris, Janssens, hem bij besluit van 14 October eene gratificatie toe van ƒ 1000 uit hoofde van ‘de meer dan gewone diensten, door den chef de l'état-major aan den vaderlande bewezen, gedurende hij in deze qualiteit bij de fransche troepen in onze soldij is geëmployeerd geweest en de buitengewone kosten, welke hij daartoe heeft moeten impendeeren’.

Dardenne is tweemaal gehuwd geweest; de eerste maal (1788?) met Jeanne Marie Angélique Tugot, geb. te Mézières in I761 (?), overl. 1793, uit welk huwelijk twee zonen en eene dochter worden genoemd; de tweede maal met Catharina Elisabeth de Carpentier, die na den dood van haar echtgenoot hier te lande is teruggekeerd, te Alkmaar, Haarlem, Oudshoorn en Zutfen heeft gewoond en in laatstgenoemde plaats 20 April 1840 is overleden. Uit dit huwelijk zijn drie dochters geboren, waarvan de oudste, Elisabeth Maria Dardenne (1798-1835) 29 Sept. 1826 te Oudshoorn gehuwd is met Jan Dirks Ankringa (1793-1860), laatstelijk conrector aan de latijnsche school te Leeuwarden. Een zoon uit dit huwelijk, die, naar zijn grootvader de namen droeg van Charles Ambroise (1829-1906), en predikant is geweest te Spijk, Geervliet en Bolsward, heeft vergunning verkregen om zijn familienaam te mogen veranderen in Dardenne Ankringa, waardoor de

naam van den franschen chef van den generalen staf in 1799 hier te lande nog voortleeft. Bij die familie berusten twee medaillons, waarop Dardenne is afgebeeld op jeugdigen en op ouderen leeftijd in uniform als kapitein (?) en als generaal.

Dardenne heeft niet alleen een voorname rol in onze geschiedenis gespeeld in den zgn. franschen tijd, maar hij heeft ons ook een belangrijk deel der militaire geschiedenis van dien tijd nagelaten. Het archiefwezen was destijds slecht of, misschien beter, niet geregeld. En zoo bleven de minuten der dienstcorrespondentie van staatslieden en militairen of de copieën hiervan veelal in het bezit van hen, die ze geschreven en ontworpen hadden. Zoo zijn in het bezit van Dardenne gebleven vier Registres de correspondance, omvattende het tijdvak van 5 Juni 1793-1 frimaire an VIII (22 November 1799) en twee livres d'ordres, betrekking hebbende op zijn verblijf als zelfstandig commandant in Noord-Holland en te Rotterdam. Deze bescheiden zijn met zijn weduwe hier te lande teruggekomen en berusten thans in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.

Zie: H.T. Colenbrander, *R.G.P.* III, *naamregister*, G.J.W. Koolemans Beijnen, *Krijgsgeschiedkundige studie over de verdediging der Bataafsche Republiek in* 1799 in *De Militaire Spectator*, 1891, 144-148 en 1892, 416-419; F.H.A. Sabron. *De oorlog van* 1794-95 *op het grondgebied der Vereenigde Nederlanden* (Breda 1893) II, 53-55, noten, 103 noot en 232 noot; *Journal van Delprat* in *Bijdr. en Med. van het Hist. Gen.* 1892, 187; Louis Heitz, *Le Général Salme* 1766-1811 (Paris 1895), 127; *Victoires, Conquëtes etc. des Français* (Paris, Panckoucke 1834) II, 211; voorts de meeste werken over de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland in 1799.

Koolemans Beijnen

[Dautzenberg, Johan Michiel]

DAUTZENBERG (Johan Michiel) werd geboren te Heerlen op 6 December 1808, overl. te Elsene bij Brussel 4 Febr. 1869. Na het onderwijs zijner dorpsschool genoten te hebben, leerde hij Latijn bij kapelaan Mieris en werd dan secretaris van graaf van Belderbosch, dien hij naar Parijs vergezelde. Na enkele maanden was hij te Heerlen terug, waar hij eerst notaris- en ontvangersklerk en naderhand onderwijzer werd. Dezelfde betrekking bekleedde hij te Bergen, te Doornik, en kort vóór 1830, te Gent, waar hij benoemd werd, dank zij de bemoeiingen van graaf François Dumonceau, den bekenden adjudant van den Prins van Oranje. Dautzenberg knoopte te Gent innige vriendschapsbetrekkingen aan met Prudens van Duyse, Judocus Jan Steyaert, schoolhoofd, en Johannes van Dam Thz., (zie art. in dit deel) onderwijzer in het tuchthuis aldaar. Die kennismaking oefende sterken invloed uit op Dautzenberg's letterkundige ontwikkeling. Hij bleef niet lang te Gent. In 1830 kwam hij naar Vilvoorde als huisleeraar bij de familie van graaf Dumonceau, die in 1819 te Brussel in het huwelijk was getreden met Thérèse d'Aubrenie, bij wie hij drie dochters en twee zoons had. In zijn vrije uren beoefende Dautzenberg de poëzie in het Fransch en het Duitsch, doch later uitsluitend in het Nederlandsch. Bij de familie Dumonceau leerde hij de dochter van den vrederechter van Vilvoorde, Melanie Maillart, kennen, met wie hij op 18 Oct. 1838 in het huwelijk trad. Hij gaf toen zijn betrekking als huisleeraar op en ging naar Chatelineau als rekenplichtige van de ijzersmelterij en de kolenmijnen der *Société de Commerce de Bruxelles*. Hij woonde daar tot 1841. Tot boekhouder der Société de Commerce te Brussel benoemd, nam hij te Vilvoorde zijn intrek bij zijn schoonouders en reisde elken dag naar de hoofdstad, doch mettertijd kwam

hij zich te Elsene vestigen. Hij had twee dochters: Emilie, die de vrouw werd van den vlaamschen dichter Frans de Cort, en Adèle, die in het huwelijk trad met den heer Piré, leeraar aan het koninklijk Atheneum te Brussel. Zijn zoon Philippe werd een van de bestuurders der kunsttapijtweverij Braquenié te Parijs. In zijn huiselijken kring leidde hij een nederig, gelukkig bestaan, doch omstreeks 1860 werd hij gekweld door chronische bronchitis en kortademigheid, die hem zijn dagelijksch werk zeer moeilijk maakten.

Omstreeks 1843 vatte Dautzenberg het plan op zijn gedichten in een bundeltje te verzamelen en uit te geven, doch moeilijkheden van stoffelijken aard noodzaakten hem daarmede te wachten tot in September 1850. Toen verschenen zij onder den titel *Gedichten*, bij C. Muquart te Brussel. Dautzenberg beleefde veel genoegen aan dit bundeltje, dat werkelijk een nieuw, frisch geluid in de vlaamsche literatuur liet hooren. Hij stelde het vooral op prijs, dat Nicolaas Beets hem zoo vleiend over zijn gedichten schreef. Dautzenberg openbaart zich in deze gedichten als een beslist voorstander van de antieke metra, waarmede hij tegen het ‘eentonig geklapper van iamben en trochaeën’ wilde ingaan. Zijn theorieën ontwikkelde hij in zijn *Beknopte Prosodia der Nederduitsche Taal*, eerst uitgegeven in het *Taalverbond* (6e jg., 7e dl. 1850) en daarna afzonderlijk te Antwerpen bij H. Peeters, 1851. De opvattingen, die hij hier ontwikkelt komen bijna woordelijk uit Dr. Joh. Christ. Aug. Heyse's *Deutsche Schulgrammatik*, hoofdstuk *Verslehre*. Door deze theorie, die hij met warmte en talent verdedigde, oefende Dautzenberg een niet geringen invloed op de zienswijze, die Prudens van Duyse daarover ontwikkelde in zijn *Verhandeling over den Nederlandschen Versbouw*, bekroond door het Nederlandsch Instituut ('s Gravenh. 1854). Dautzenberg was ook vurig voorstander van het behoud en het opnieuw invoeren van allerlei nederlandsche taalarchaïsmen. Hij pleitte herhaaldelijk voor het gebruik van het oude *du*, voor het streng inachtnemen van alle buigingsuitgangen, tegen het vervangen van de datief- en genetiefsbuiging door omschrijving met *aen* en *van*, enz. Dit is te verklaren niet alleen door wat de dichter zelf zijn conservatieven aard noemt, maar ook nog eenerzijds, omdat in zijn limburgsch dialect veel van dit alles nog leefde en anderzijds, omdat het Hoogduitsch zijn nederlandsch taalgevoel beheerschte.

In het jaar van Dautzenberg's dood gaf zijn schoonzoon Frans de Cort al de oorspronkelijke gedichten uit, die niet in den bundel van 1850 voorkomen (*Verspreide en nagelaten Gedichten*). In zijn inleiding tot dezen bundel kondigde de uitgever aan, dat hij eerlang een reeks vertalingen, waaronder een vijftigtal oden van Horatius, in het licht zou zenden. Daar kwam echter niets van. De Horatius-vertalingen geraakten zelfs zoek en het is eerst in 1910, dat Mevrouw de Wildeman - de Cort, Dautzenberg's kleindochter, ze terugvond en liet verschijnen: *Horatius' Oden, metrisch vertaald door J.M. Dautzenberg met inleiding van Dr. M. Sabbe* (W^{we} Monnom, Brussel 1923).

Werkjes van minder belang zijn: het *Volksleesboek* (1844), en *Verhalen uit de Geschiedenis van België* (1850), die Dautzenberg uitgaf in samenwerking met P. van Duyse; *Wilkomsgruss dem Deutsch- Vlämischen Sängerbund - Welkomgroet den Duitsch- Vlaemschen Zangverbonde*, te Gent (1847); *Verslag over den Vlaemschen prijskamp, door 's lands bestuer uitgeschreven, bij gelegenheid der vijf en twintigjarige Jubelfeesten, toegewijd aan Z.M. Leopold I* (1856); *Brugsche Beyaertgroet* (1862);

Strijdige richtingen sedert drie, vier eeuwen der Hoogen Nederduitsche taelleeraren (1862).

In 1857 richtte Dautzenberg met P. van Duyse, J. Heremans e.a. het onderwijzerstijdschrift *De Toekomst* op, waarin verscheidene zijner opstellen voorkomen.

Zijn portret is gelithografeerd door C.C.A. Last.

Zie: Ida van Düringsfeld, *Von der Schelde bis zur Maas*, I, 130; P. Hamelius, *Histoire politique et littéraire du mouvement flamand*, 189; A. Sauwen, *J.M. Dautzenberg, Bloemlezing met Levensbericht en Inleiding* (1908); Fr. Kossmann, *Nederl. versrythme* (1922), 104 v.; M. Sabbe, *Dautzenbergiana* in *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie* (1922), p. 1171-1172.

Sabbe

[Davidts, Hartog]

DAVIDTS (Hartog) Sr., amsterdamsch uitgever bij de Hoogduitsche Joodsche gemeente. In 1718 liet hij voor de somma van ƒ 6500 aan den drukker Joseph Dajan ben Simeon Akiba Baer, het hebreeuwsche boek ‘genaemt Raaff Alfes’ drukken. Er moesten 200 exemplaren geleverd worden volgens monster, aan notaris Martin Lindouw vertoond, vervolgens nog 29 exemplaren en ten slotte nog ‘6 grote blauwe dito’. Elke week zou de uitgever zooveel vellen krijgen, als er gedrukt en gedroogd waren, en wel zoodanig, dat de levering van deze oplaag van 235 exemplaren, in 1 ½ jaar gereed zou zijn. De drukker beloofde niet meer dan 740 stuks te zullen drukken, en Davidts, dat zoo de betaling niet op tijd geschieden zou, de boeken publiek verkocht zouden mogen worden. In 1720 verscheen dit werk, *Hilchoth Rab. Alfas* (een Talmoedcompendium van Isaac Alfasi met commentaren), in drie foliodeelen met den drukker Baer als de uitgever er op vermeld.

Zie: Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam in de* 17*e eeuw* (Amsterdam 1914/16) 1143.

Zwarts

[Deeleman, Charles Théodore]

DEELEMAN (Charles Théodore), geb. te Amsterdam 11 Dec. 1823, overl. te Weltevreden 13 Febr. 1884, was de zoon van Jacob D., hoofd eener fransche school te Amsterdam en Henriëtte Wilhelmina van Woelderen. Na in zijne geboortestad opgeleid te zijn, slaagde hij in 1840 na afgelegd examen voor cadet aan de Koninklijke militaire academie, en wel voor de genie, maar hij werd voor den dienst afgekeurd. Het volgende jaar deed hij weder examen en slaagde nu voor het vak van den Nederlandsch-Indischen waterstaat, terwijl hij ditmaal lichamelijk werd goedgekeurd. Op 22 Juli 1845 werd hij benoemd tot aspirant-ingenieur. In Nov. 1845 in Indië aangekomen, werd hij te Soerabaia geplaatst en in April 1846 tot ingenieur 3e klasse bevorderd. Hij was hier werkzaam aan den bouw der Lengkong-sluizen bij Modjokerto. In 1848 werd hij als eerstaanwezend ingenieur te Batavia geplaatst. Hier ontwierp hij een gebouw voor de tentoonstelling, in 1853 te Batavia te houden. Uit vijf ontwerpen werd het zijne gekozen en met een prijs bekroond, terwijl hem de bouw werd opgedragen. Op 6 Jan. 1854 werd hij benoemd tot ingenieur 2e klasse, maar in hetzelfde jaar associeerde hij zich met Etienne Chaulan, en richtten zij de firma Chaulan, Deeleman en Co. op, die zich hoofdzakelijk met woningbouw in Batavia en omstreken bezig hield, maar ook andere industrieën dreef. In verband hiermede verzocht hij ontslag uit den Rijksdienst, dat

hem eervol verleend werd bij besluit van den gouverneur-generaal van 22 Aug. 1854. Hij vestigde zich toen te Weltevreden. Onder de door hem tot stand gebrachte gebouwen zijn te noemen het Krankzinnigengesticht te Buitenzorg en het Ursulinenklooster te Noordwijk.

Als industrieel onderscheidde Deeleman zich door het ontwerpen en vervaardigen van verschillende rijtuigtypen, waaronder de te Batavia en later ook elders populair geworden Deelemannetjes, een rijtuig voor een paard met twee bankjes in de lengte en een in de breedte voor den koetsier, met eene deur achterin. D. werd 15 Dec. 1863 lid van de Kamer van Koophandel en nijverheid te Batavia. Hij bleef dit tot zijn overlijden. Als zoodanig werd hij lid van eene op 28 Juli 1871 door deze Kamer ingestelde commissie tot onderzoek naar de beste wijze, waarop eene behoorlijke haven voor Batavia tot stand zou kunnen komen. Deze commissie stelde den aanleg van een havenbassin nabij en oostelijk van den bestaanden havenmond voor. Op 9 Jan. 1873 werd door den gouverneur-generaal eene nieuwe commissie ingesteld, in welke Deeleman eveneens tot lid benoemd werd, maar hij nam die benoeming niet aan, waarschijnlijk omdat hij niet bijzonder met het plan der eerste commissie ingenomen was en zich toch niet daartegen verklaren wilde. In 1880 werd hij tot rooimeester van Batavia benoemd, hetwelk hij bleef tot zijn overlijden. In verband daarmede trok hij zich uit de bovengenoemde firma terug.

Hij was in Batavia en omstreken zeer populair. Hij teekende bijzonder fraai. Hij huwde 8 Sept. 1847 Wilhelmina Adrienne Tromp, bij wie hij zes zonen en zes dochters had.

Men heeft van hem: *Bataviaasch album, verzameling van een tiental gezigten van de hoofdstad van Nederlandsch Indië* (Batavia 1860); *Geïllustreerd Nederlandsch-Indisch alphabet* (Batavia, zonder jaartal).

Zijn portret is gelithografeerd door een onbekend kunstenaar.

Ramaer

[Deinse, Mr. Adriaan Joost van]

DEINSE (Mr. Adriaan Joost van), oudste zoon van Mr. Adr. Joh. v.D. (IV, 497), geb. te Goes 26 Febr. 1840, studeerde te Utrecht (ingeschr. 21 Sept. 1857 en 25 Febr. 1862) en promoveerde daar 11 April 1862 op stellingen in de rechten. Tot in 1877 bleef hij als advocaat en procureur te Middelburg werkzaam, toen hij benoemd werd tot rechter in de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, waar hij 8 Juni 1880 overleed. Hij schreef: *Twee octrooien aan doofstommen door de Staten van Zeeland tot het maken van een testament* in *Bijdr. v. rechtsgeleerden enz.*, 1869, en *Subsidiën van achterliggende polders aan calamiteuse polders* (Middelb. 1867).

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* I, 153; *Alb. Studios.* van Utrecht.

Mulder

[Dekingen, Isaac]

DEKINGEN (Isaac), zoon van Simon, was opperrabbijn der Hoogduitsche Joodsche Gemeente van Amsterdam. Hij werd als zoodanig in 1660 benoemd slechts voor eenige jaren, welke akte echter eenige malen verlengd werden. Hij was de opvolger van den bejaarden poolschen opperrabbijn Abraham ben Josua uit Worms. Rabbi Isaac was eveneens van poolsche afkomst. In een boek uit zijn boekerij afkomstig teekende hij aan, dat zijn dochter Boene bij een progrom te Dublin den martelaarsdood gestorven was. Vandaar dat hij bekend is als iemand van zeer ernstige en sobere levensopvattingen. Vermaningen tot inkeer bij den 2 den engelschen oorlog, tegen overdaad bij feestvieringen, en onaangenaamheden met den drukker Phoebus Levie, die hem vergiffenis moest vragen en der gemeente zijn 13de eeuwsch verlucht Machsor (feestgebeden)-boek moest afstaan, dat nog in het bezit der amsterdamsche hoofdsynagogeis, vormt het eenige, dat wij van

hem weten. Zeer belangrijk is het contract van 1668 (waarbij zijn benoeming weder voor 4 jaar verlengd werd) voor de kennis van de beteekenis van zijn ambt

in die dagen. Zijn ambtsbezigheden worden daarin ongeveer als volgt beschreven, welke functies, wanneer hij drie maanden afwezig blijft, voor goed aan een ander worden opgedragen. Hij is verplicht alle godsdienstige vragen van de gemeenteleden te beantwoorden; hij mag gemeenteleden straffen en beboeten, die zich niet joodsch gedragen; hij moet maandelijks preeken en bovendien telkens als Parnassijns dat verlangen. Hij moet alles vermijden, wat hem in opspraak kan brengen, als op werkdagen langs 's heeren wegen te loopen om b.v. iets voor zijn huishouding te koopen. De opperrabbijn zal verder Maandags en Donderdags met of zonder twee bijzitters rechtszitting volgens joodsch recht houden ter beslechting van geschillen onder de gemeenteleden. Hij mag personen tot Moré (den opperrabbinalen graad) promoveeren en moet de godsdienstonderwijzers inspecteeren, opdat zij niet te veel lessen aannemen, en de leerlingen die hem iederen Donderdag en Vrijdag gezonden worden overhooren. Hij geniet een salaris van ƒ 60 hollandsch courant jaarlijks, benevens emolumenten en een ambtswoning. Van zijn letterkundig werk weten wij niets; alleen weten we, dat Sabbatai Rafael, de afgezant van den pseudomessias Sabbatai Tsewie, tijdens zijn amsterdamsch verblijf, bij den opperrabbijn Isaac Dekingen, als gast zijn intrek nam.

Het belangrijkste feit uit zijn opperrabbinaat is de stichting der groote synagoge van Amsterdam, de oudste van West-Europa, waarvoor op 8 en 21 Januari 1670 de erven werden gekocht, die onder leiding van den stadsarchitekt, Daniel Stalpaert, gebouwd werd en op 25 Maart 1671 plechtig door R. Isaac Dekingen werd ingewijd. Ook de stichting der vleeschhal voor zijn gemeente (een voorname welvaartsbron!) beleefde hij nog. Op 28 October 1672 overleed hij en werd tijdelijk nabij Oostenburg te Amsterdam bijgezet, en eerst in den winter 1674/75, toen de Franschen waren afgetrokken, op de begraafplaats te Muiderberg begraven. Een in 1858 gerestaureerde graftombe met een kort in hebreeuwsch sierschrift gehakt opschrift, wijst hier de plaats aan, waar de eerste opperrabbijn dezer gemeenschap, die te Amsterdam overleed, rust.

Zijn dochter Boenle, wier belangen hij op zijn sterfbed aan Parnassijns had aanbevolen, huwde in 1680 met Simon Norden, overleed 1 Juni 1744 en is ook te Muiderberg begraven.

Zie: D.M. Sluys, *De Oudste Opperrabbijnen* enz. (overdruk uit het feestprogramma van de installatie van opperrabijn A.S. Onderwijzer) (Amsterdam 1917) 13 vgl. en 25; dez., *De oudste synagogen* enz. (uit het feestprogramma van het 250-jarig bestaan der groote synagoge) (Amsterdam 1921) 22 vgl.; Jac. Zwarts, *De Ned. Opperrabbijnen uit het heden en Verleden* IV in de *Geïll. joodsche Post* (Amst. 1921).

Zwarts

[Delebecque, Vincentius Josephus]

DELEBECQUE (Vincentius Josephus), priester, geb. te Warneton 18 Dec. 1772, overl. te Boesinge bij IJperen 25 Juni 1843. Hij studeerde de philosofie en theologie te Douai, waar zijn oudere broeder Wilhelmus president van een der colleges was geweest. Deze, daarna professor in het seminarie te Brugge overleed als deken van Kortrijk 1803. Zijn broeder Petrus was 1799 overleden als onderpastoor in St. Jacob te IJperen. Vincent werd wegens de revolutie en vervolging der Franschen 25 Maart 1798 te Emmerik priester gewijd. Als eerste werkkring werden hem, toen hij in Vlaanderen terugkeerde, de parochiën bij Ostende, Leffinge, Steene, Moere, Zande en Slijpe, waarvan de pastoors gevlucht of gevangen waren, aangewezen.

Eens zeide een geneesheer, zijn vriend, dat de meid van den ingedrongen, onwettigen pastoor van

Zande in doodsgevaar verkeerde en een onbeëedigd priester wenschte. Vinc. Delebecque ging als een doctor gekleed met zijn vriend in consultatie bij de zieke en kon haar zoo de laatste sacrament en toedienen. 8 Dec. 1798 werd hij naar Warneton geroepen om het kind van zijn broeder te doopen. Hij legt den weg, elf uren ver, af, gekleed als leurder in kousen en sajet en doopte zijn neefje, die later den bisschoppelijken zetel van Gent zou beklimmen. Ten laatste werd hij gevangen genomen (Dec. 1800) en te Oostende opgesloten. Met het concordaat kreeg hij zijne vrijheid. In 1802 was hij onderpastoor te Pitthem en 11 Jan. 1803 te Rumbeke. 8 Mrt. 1809 werd hij benoemd tot pastoor te Oostburg, Zeeuwsch-Vlaanderen. Om wille der toewijding en de vele diensten die hij bewezen had aan de slachtoffers der zeeuwsche koorts, de fransche soldaten, die in groot getal in Z. Vlaanderen verbleven wegens de landing der Engelschen in Walcheren, werd hij benoemd tot ridder van het legioen van Eer, 31 Mei 1810. Hij volgde het voorbeeld van Mgr. de Broglie en weigerde den eed af te leggen voorgeschreven aan de ridders van het legioen. Hij ontving dus nooit het diploma of het kruis, hem door den Keizer toegekend.

26 Maart 1811 werd hij verplaatst van Oostburg naar Boesinghe bij IJperen. Hij overleed in hetzelfde jaar als Adrianus d'Hauwer van Meerbeke, pastoor te Selsbeke, die zijn voorganger in het pastoraat te Oostburg was geweest, 1806-1809, en niet vermeld wordt door Krüger.

Zie: J.B. van Baveghem, *Het martelaarsboek der Belgische geestelijkheid* (Borgerhout 1873) V, 87; *Annuaire eccles. de Malines* (1861), 261; Kerstens, *Journal hist.* X, 1843, 205; Krüger, *Gesch. bisdom Breda* IV, 550.

Fruytier

[Delen, Dirk van]

DELEN (Dirk van), geb. in 1605 te Heusden, overl. te Arnemuiden 16 Mei 1671, werd vroeger voor een leerling van Frans Hals gehouden; met grooter waarschijnlijkheid meent men thans dat een ouder architectuurschilder Hendrick Aerts zijn leermeester was. In 1626 kwam hij te Arnemuiden en verwierf er in 1628 het burgerrecht. Hij was er ontvanger der tollen en bekleedde er vele andere betrekkingen; enkel inwoners verzetten zich tegen zijn benoeming tot ouderling(1663), omdat hij ‘die luden utenteckende geliek zij in de kercke zitten’. In 1642 werd hij burgemeester, wat hij tot zijn dood gebleven is. Op het stadhuis wordt nog bewaard een geschilderd tafereel, waaruit blijkt, dat hij is gehuwd geweest met Maria van der Gracht, overl. 1650, oud 62 jaren, met Catharine de Hane, overl. 1652, oud 34 jaren, en met Johanna van Baelen, overl. 1668, oud 68 jaren. Zijn eenige kind Maria is gehuwd met Samuel Boone, chirurgijn te Middelburg.

Hij werd in 1639 lid van het Lukasgilde te Middelburg; in 1669 was hij te Antwerpen lid van de rederijkkamer de Olijftack. Van dezen bekenden schilder, die vooral uitmuntte in voorstellingen van binnengezichten in tempels, kerkgebouwen, paleiszalen en derg., vond men in Zeeland vele schilderijen, waarover de reiziger Balthasar Monconys, die in 1663 met den middelburgschen boekverkooper Jacq. Fierens de kabinetten te Middelburg en Vlissingen bezocht, gunstig oordeelt (vgl. *Kunstbode* Dec. 1881). In het stadhuis te Arnemuiden wordt nog een groot schilderij bewaard, een tempel met zinnebeelden, de gerechtigheid voorstellende, door hem in 1656 vervaardigd en aan de stad vereerd, en in het gasthuis te Middelburg een niet minder uitvoerige afbeelding van den Heiland in Bethesda.

Enkele zijner stukken schijnen door anderen gestoffeerd te zijn.
Zie: Kramm, *Leven der schilders*; *Navorscher*, 1858 en 1859; H.M. Kesteloo, *Geschieden plaatsbeschrijving van Arnemuiden* (Middelb. 1876); Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexicon* i.v.; Thieme-Becker, *Allg. Lexicon d. bild. Künstler* i.v.
Mulder

[Delft, Hugo van]

DELFT (Hugo van), kartuizer, overl. 1450. Hij was geprofest monnik van het kartuizerklooster van St. Catharina te Kiel bij Antwerpen. Men vindt hem vermeld als prior van de chartreuse 'Het Hollandsche Huis' buiten Geertruidenberg, vanwaar hij in 1428 geroepen werd naar het kartuizernonnenklooster te Brugge, om hier het ambt van vicarius te bekleeden. Hij was een man van buitengewone deugden en met een groote kennis van geestelijke zaken.
Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* I (Monstrolii 1890), 281.
Scholtens

[Delgado, Menasseh]

DELGADO (Menasseh) was lid van de spaanschportugeesch joodsche academie van Amsterdam 'Arbol de las Vidas' (Ets Haim) in 1733.
Zie: Peraira en Silva Rosa, *Gedenkschrift Ets Haim* (Amsterdam 1916); Kayserling, *Bibliotheca Espagn. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890) 41.
Zwarts

[Demetrius, Andreas]

DEMETRIUS (Andreas), de Meester of Meesterus, was in 1568 predikant der Hervormden te Antwerpen. Na den val dier stad in 1585 vertrok hij naar Frankfort. In 1593 werd hij naar Dordrecht beroepen, waarna de hervormde gemeenten, zoowel de nederlandsche als de fransche, te Frankfort geheel en al verliepen.
Demetrius, die in Febr. 1594 te Dordrecht bevestigd werd, was een predikant, wel geschikt om de rust in de gemeente, die tijdens Hermanus Herberts maar al te zeer verstoord was, te herstellen. Hij was bovendien een ijverig geleerde en schreef: *Der Griecken opganck ende onderganck.* (Dordr. bij Isaac Jansz Kaen 1599) 4°. Voorts vertaalde hij: *Oirlogen van Italiën, beschreven door François Guicciardin, Edelman van Florencen, met seer schoone politycke oorlogse ende morale aant. van Mons. de la Noue.* (Dordr. bij Isaack Jansz Kaen, 1599) 4°.
Ten gevolge van toenemende lichaamszwakte vroeg en verkreeg hij in 1609 ontslag als predikant. De tijd van zijn overlijden is onbekend. Hij was gehuwd met Maria Becius en had een zoon Daniel, die volgt.
Zie: Schotel, *Kerk. Dordr.*
van Dalen

[Demetrius, Daniel]

DEMETRIUS (Daniel), of de Meester, geb. te Antwerpen in 1580 (in het *Album Studios.* van Leiden staat echter Frankendalensis en in zijn trouwaanteekening 'van Franckendaell'), overl. te Dordrecht 28 Aug. 1627, was de zoon van Andreas Demetrius (zie vorig art.) en Maria Becius. Hij ging in 1585 met zijn ouders uit

Antwerpen naar Frankfort, en kwam van daar in Nov. 1593 te Dordrecht, bezocht de leidsche hoogeschool (ingeschreven 14 October 1598) en werd in 1602 tot den H. Dienst toegelaten, waarna hij predikant werd in de Groote en Kleine Lindt. In 1609 kwam hij te Dordrecht in de plaats van zijn afgetreden vader. Den 8. Jan. 1606 huwde hij te Middelburg met Sara Rademaeckers Johansdr. van Aken en liet bij zijn overlijden drie zonen en vijf dochters na. Hij was een zachtzinnig man, die bij de gemeente in hooge achting stond en in stilte veel nut stichtte (Schotel). Geschriften heeft hij niet uitgegeven.

Zie: Schotel, *Kerk. Dordr.*

van Dalen

[Dentz, Dr. Leopold Ferdinand]

DENTZ (Dr. Leopold Ferdinand), geboren te Amsterdam 12 Aug. 1858, overleden te Helmond 25 Jan. 1903, zoon van Simon Nathan D. en van Rebekka Salomons, deed zich op lateren leeftijd als lidmaat der Ned. Herv. kerk opnemen. Hij studeerde te Utrecht, waar hij 24 Sept. 1878 is ingeschreven. Na eenigen tijd te Harderwijk als geneesheer de praktijk te hebben waargenomen, vestigde hij zich in Mei 1889 te Helmond en wist zich hier door zijn groote gaven en toewijding algemeen geacht te maken. Op het gebied van oogheelkunde was hij de eenige uit de gansche streek en van alle zijden kwam men zich onder zijn behandeling stellen. Hij stierf als slachtoffer van zijn plicht ten gevolge van een bloedvergiftiging en werd 28 Jan. 1903 op de openbare begraafplaats ter aarde besteld. Dr. Dentz was gehuwd met Johanna Maria van Overbeek de Meyer, uit welk huwelijk vier kinderen geboren werden.

Hij schreef: *Een geneeskundig vraagstuk van den dag* (Helmoud 1892); *Enkele opmerkingen over het Ontwerp van Wet regelende het staatstoezicht op de volksgezondheid* (Amst. 1899).

Zie: J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, bl. 76; *Alb. Stud. Ultraj.* 559.
Heeren

[Deventer, Herman van]

DEVENTER (Herman van), kartuizer, geboortig uit Deventer, overl. 7 Aug. 1404 te Keulen. Aanvankelijk was hij ‘rector scholarum’ in Arnhem. Op het einde van het derde kwartaal der 15de eeuw, toen Hendrik Aeger van Kalcar (IV, 823) prior was van het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem, werd hij zoozeer getroffen en door de vrome levenswijze der monniken en vooral door zijne gesprekken met den prior, dat hij besloot om het habijt van S. Bruno aan te nemen. Daar dit voornemen in strijd was met den wil zijner ouders, vertrok hij heimelijk naar den vreemde en trad in het klooster op den Sint Beatusberg bij Coblenz. Na het noviciaatsjaar te hebben volbracht, legde hij hier zijne professie af en leefde er vervolgens zoo voorbeeldig, dat men hem weldra benoemde tot vicarius dezer chartreuse en niet lang daarna tot prior. Echter vurig verlangende naar de stilte der cel, verkreeg hij na eenigen tijd ‘misericordia’ en kon hij den bestuurslast aan anderen overdragen. Maar omstreeks 1387 werd hij andermaal prior en wel van het St. Barbara-klooster in Keulen. Dit klooster bleef hij tot aan zijn dood besturen, ofschoon hij herhaaldelijk tevergeefs aan het generaal kapittel der orde verzocht had om ontheven te worden. De kloosterkroniek bevat over hem veel lof. Hij was een man van buitengewone godsvrucht, wijsheid en vaderlijkheid. In het laatst der 15de eeuw werd hij tevens als visitator aan het hoofd gesteld van de Rijnprovincie, die zich uitstrekte van Amsterdam tot Bern, en waaronder dus ook de kartuizerkloosters bij Amsterdam, Utrecht, Arnhem en Roermond ressorteerden. Zoozeer genoot hij het vertrouwen van het bestuur van den Urbanistischen tak van de kartuizerorde, dat het generaal kapittel van Seiz hem het volledige gezag had opgedragen over alle huizen der Rijnprovincie ‘cum potestate dispensandi et absolvendi, et de monachis providendi, prout sibi videretur expedire’. In zijn laatste levensjaren werd hij gekweld door verschillende ziekten en ‘er door gezuiverd als goud in den smeltoven’. Om deze reden werd hij echter in 1402 eervol van het bestuur der provincie ontheven. In het klooster te Keulen bracht ook Hendrik van Calcar zijn levensavond door. Deze heeft echter zijn opvolger nog enkele jaren overleefd.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.*

III (Monstrolii 1891), 26; l e C o u t e u l x , *Annales Ordinis Cartus*. VII (Monstrolii 1890), 106, 108, 170-171.
Scholtens

[Dhaenens, Levinus Josephus]

DHAENENS (Levinus Josephus), geb. 1 Jan. 1801 te Gent, overl. 17 Mei 1886 te Middelburg. Na in 1810 naar IJzendijke te zijn verhuisd, was hij in 1815 te Groede werkzaam op het kantoor van een notaris en ontvanger. In 1827 werd hij ambtenaar aan het Provinciaal Gouvernement van Zeeland, in 1870 gepensionneerd, doch bleef nog 3 jaar als custos der provinciale bibliotheek werkzaam. D. heeft tallooze penteekeningen en kaarten met bijzondere nauwkeurigheid vervaardigd.

Zie: *Zelandia Illustrate* II, 601; N a g t g l a s , *Levensberichten van Zeeuwen* I, 156.
Mulder

[Dias, Moses Mose of Moseh de Yshac]

DIAS (Moses, Mose, of Moseh de Yshac), geb. in 1655, afkomstig van Bajadoli, zoon van I s a a c D i a s , komt in 1683 te Amsterdam voor als ‘coopman’ in de Amstelstraat wonende. Hij huwde in dat jaar (14 Mei), de 21-jarige R i b a (R e b e c c a), dochter van A b r a h a m D i a s . Op 4 Febr. 1692 werd hij als boekdrukker in het gilde van boekverkoopers opgenomen. Hij is een der voornaamste uitgevers van de Portugeesch-Joodsche Gemeente van Amsterdam geweest. De 17de eeuwsche dichter, d e B a r r i o s zingt in zijn *Arbol de las Vidas* (91) van hem: ‘En *Moseh Dias* la ley tan clara y flamente reyna, que es de *Dias* por *Moses* con resplandores de nueva’.

Behalve als drukker en uitgever trad hij ook zelf als auteur op. In 1695 publiceerde hij Joseph Franco Serrano's spaansche Pentateuch-vertaling en sedert dit jaar een groot aantal hebreeuwsche boeken. Hij schreef en publiceerde zelve in 1697 een werk betreffende de oudste bijbelsche geschiedenis (van Adam tot Noach) getiteld: *Meditaciones sobre la Historia sagrada del Genesis, con ponderaciones fundadas en las explicaciones, y comentos diferentos de los antiqueos y modernos Expositores*, waarvan deze eerste editie opgedragen is aan Samuel Cohen Nasi, terwijl de uitgebreider tweede editie, die in 1705 bij hem verscheen aan den Cavallero Selomo de Medina is opgedragen.

Y s h a c d e A b r a h a m D i a s was in 1719 corrector te Amsterdam.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New-York-Londen 1901-1905) IV, 559; K l e e r k o o p e r e n v a n S t o c k u m , *De Boekhandel te Amsterdam in de* 17*de eeuw* (Amsterdam 1914) 181; K a y s e r l i n g , *Bibl. Esp. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890) 41.
Zwarts

[Dickbier, Wilhelmus]

DICKBIER (Wilhelmus), kanunnik-regulier van de orde van den H. Augustinus in Mariënhage te Woensel bij Eindhoven, stierf als prior van zijn klooster in 1558. Hij was volgens S c h u t j e s de zevende geprofeste van het klooster, dat in 1420 was gesticht en 1421 ingelijfd bij de Congregatie van Windesheim. Bedoeld is de zevende prior. Waarschijnlijk is hij dezelfde als Wilhelmus Dickbier, Buscoducensis, die 1494 onder 49 plaatsen de vijfde behaalde bij de promotie der philosofie te Leuven (*Analectes hist. eccl. Belg.* II, 244). Hij bestuurde het klooster Mariënhage gedurende

40 jaar, zooals beweerd wordt in een handschrift no. 2249 der Biblioth. Royale te Brussel (v.d. G h e y n *Catal. Bibl. Royale* III, 379). Dit handschrift: *Libellus plane aureus de religiosorum exercitiis in duas partes divisus* is eene vertaling uit het Nederlandsch van prior Dickbier. Het handschrift was 1555 geschreven door J o h . R i v i u s van den Bosch, Augustijn in St. Merten te Leuven. Dickbier is een bekende, voorname, bossche familie.

Zie: F o p p e n s , *Historia episc. Sylvaduc.*

270; Schutjes, *Gesch. Bisdom 's Hertogenb.* IV, 948; J. Acquoy, *Het klooster te Windesheim* III, 80.
Fruytier

[Diepenbeeck, Abraham van]

DIEPENBEECK (Abraham van), te 's Hertogenbosch 9 Mei 1596 gedoopt in de St. Jacobskerk, en te Antwerpen in Sept. 1675 overleden.

Hij was een zoon van Jan Roelofsz. (die volgt); huwt 30 Mei 1637 te Schelle met Catharina Heuvinck, dochter van den antwerpschen notaris Lucas H., tevens secretaris te Schelle, bij wie hij acht kinderen had, gedoopt in de O.L.V. kerk of St. Joriskerk te Antwerpen. Na haren dood in 1648 sluit hij 13 Mei 1652 te Schelle een tweede huwelijk met Anna van der Dort (overl. 1675), weduwe van Mr. Daniël de Brouwer, secretaris van Aartselaar, waarbij nog vier kinderen werden geboren, gedoopt in de O.L.V. kerk: de oudste uit dit huwelijk, Joanna Maria, werd in 1681 de echtgenoote van den landschapsschilder Joris van Bredael.

Abraham werd in het St. Lucasgilde te Antwerpen ingeschreven onder deken Goetkints als 'glaesschryver' en zag zich 18 Sept. 1641 aangesteld tot deken van dit gild. Talrijke geschilderde glasvensters zijn door hem geleverd; in 1623 in het antwerpsche Karmelietenklooster; in de stedelijke vierschaar; in de St. Jacobs en St. Pauluskerk, en vermoedelijk ook in het Karmelietenklooster te Boxmeer. Zijne studiën als schilder zette hij voort onder leiding van Rubens, onder wiens beste leerlingen hij moet gerekend worden. In zijne tafereelen waardeert men, zegt v.d. Branden, 'rijkdom, weelderige natuurlijkheid en leven in de samenstelling, schoonheid van teekening, een flinken penceeltoets, warme, aangename en harmonische kleuren bij een overheerlijk licht.' Vooral de mythologische voorstellingen vertoonen het sterkst den invloed van Rubens. Het oudste schilderij van hem bekend, draagt het jaartal 1629. De voornaamste musea van Europa en Amerika bezitten doeken van dezen brabantschen schilder; volgens Verreyt in 1900 bezat geen enkel openbare verzameling in Nederland een schilderij van Abraham van Diepenbeeck. Sinds 1627 werkte hij ook voor de Plantijnsche drukkerij.

Ook is bekend eene ets, door hem zelf gegraveerd, welke buitengewoon zeldzaam voorkomt.

Het door hem zelf geschilderd portret werd tijdens zijn leven in koper gebracht door Paulus Pontius, en is geplaatst in het *Gulden Cabinet van de Schilderconst* van den lierschen notaris Corn. de Bie. Vondel maakte op dit portret een vleiend bijschrift.

Zie: *Taxandria* I (1894) bl. 69 e.v.; ald. VII (1900) bl. 173 e.v. (J.C.A. Hezenmans, *Abraham van Diepenbeeck*); ald. VIII bl. 41 en 314 (Ch.C.V. Verreyt, *De Glas- en kunstschilders Jan Roelofsz. van Diepenbeeck en Abraham van Diepenbeeck*); Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 402 v. met lijst van zijn bewaarde werken; Thieme-Becker, *Alg. Lexikon d. bild. Künstl.* IX, 243.
Juten

[Diepenbeeck, Jan Roelofszoon van]

DIEPENBEECK (Jan Roelofszoon van), te 's Hertogenbosch geboren rond het midden der 16de eeuw, en aldaar overleden kort na 1621.

Hij was een zoon van den 'glaesmaker en gelaesscryver' Roelof Ghijsbrechtszoon, die ingeschreven staat als gildebroeder in de naamlijst,

welke met 1555 begint. Jan huwde met Johanna van der Meulen, waaruit kinderen werden geboren, waarvan Gijsbert, de oudste, gedoopt werd 6 Nov. 1582 in de St. Jacobskerk.

In de stadsrekeningen van den Bosch vinden wij de bewijzen van Jan's talent als glasschilder

(bisschoppelijk paleis; vergaderlokaal der Kolveniers; Kruisbroederskerk; St. Pieter; kerk van Empel; Clarissenklooster; St. Christoffelkerk te Roermond); kunstschilder (gevecht 1 Juli 1579 op de Markt; het stadhuis); plaatsnijder en teekenaar (plattegrond der stad en verdedigingswerken; fort Crevecoeur).

Zie: *Taxandria* I en VII, boven aangehaald; VIII, bl. 245; T h i e m e -B e c k e r , *Alg. Lex. d. bild. Künstl.* IX, 245.

Juten

[Diepenbeek, Jan van]

DIEPENBEEK (Jan v a n) was commissaris van de kleine zaken bij het stadsbestuur te Middelburg. Hij maakte als ouderling in 1742 een *Naamlijst der predikanten ouderlingen en diakenen aldaar van* 1574-1742.

Zie: N a g t g l a s , *De Algemeene Kerkeraad te Middelburg*, 92; d e z ., *Levensber. van Zeeuwen* I, 157.

Mulder

[Diggelen, Pierre Jean Gesine van]

DIGGELEN (Pierre Jean Gesine v a n), geb. te Zevenbergen 21 Aug. 1812 uit H e n r i v.D., belastingontvanger, en C o r n e l i e W o l f f s , overl. 13 Nov. 1871 te Oosterhout, studeerde te Leiden (ingeschr. 24 Nov. 1830 als Petrus v.D.), promoveerde aldaar 6 Febr. 1836 op een diss. *De ministerio publico* en werd in 1837 advocaat te Middelburg. In 1849 werd hij auditeur-militair, welk ambt hij tot zijn overlijden heeft bekleed. In Nov. 1851 werd hij tot lid van den gemeenteraad gekozen.

Hij schreef: *Over de aanbesteding van oeconomisch gas te Middelburg* (Middelb. 1853), en gaf met Mr. J. S n i j d e r uit *Rechtsgeding tegen J.B. de Loeil, geëxecuteerd te Middelburg* 11 *Febr.* 1850 (Middelb. 1850).

Zie: N a g t g l a s , *Levensber. van Zeeuwen* I, 158 v.; *Alb. Studios.* van Leiden.

Mulder

[Dilenus, Joannes]

DILENUS (Joannes), geb. te Breda, overl. te Prinsenhage 24 Jan. 1620.

Na te Leuven het licentiaat in de godgeleerdheid te hebben verworven, werd hij 31 Maart 1598 door het kapittel van Thorn voor zes jaren aangenomen ter bediening van de parochie Etten; na afloop dezer overeenkomst verlangde hij een vaste aanstelling als ‘vicarius perpetuus’, wat geweigerd werd. Door den bisschop van Antwerpen werd hij in October 1604 aangesteld als pastoor van Groot-Zundert. Na het bedanken van pastoor Gobbincx (zie ald.), droeg Philips Willem van Oranje bij schrijven van 20 Sept. 1609 hem voor als pastoor van Breda, en zoo teekent hij sinds dien: ‘pastoor tot Breda en Zundert’. De pastorie van Zundert ruilt hij voor die van Prinsenhage, waarvoor hem aanstelling was gegeven bij bisschoppelijk besluit van 6 Juni 1616, terwijl zijne aanstelling als landdeken van Breda gedagteekend is 16 Jan. 1613. Zijne jaarverslagen, zeven in getal, aan den bisschop van Antwerpen zijn een voorname bron voor de kerkelijke geschiedenis der parochiën in de baronie.

Zie: G.C.A. J u t e n , *De parochiën in het bisdom van Breda*, i.v. Prinsenhage.

Juten

[Dilsen, Maria van]

DILSEN (Maria van), ged. te Dordrecht 27 April 1588, was de dochter van Hendrik van Dilsen en Clara van Beveren. Schotel deelt mede dat haar jufferboekjes nog moeten bestaan; zij is drie malen gehuwd geweest: 1e. 19 Jan. 1611 met Cornelis van Lanschot van Leiden; 2e. met Mr. Willem de Bont te Leiden; 3e. met M. Johan Kemp, burgemeester van Gorinchem. Zij werd in de 17e eeuw onder de beroemde vrouwen van haar vaderstad gerekend.

Zie: Schotel, *Letter- en oudh. Avondst.* (Dordr. 1841), bl. 165.

van Dalen

[Dircksz, Adriaan]

DIRCKSZ (Adriaan), geboren en opgevoed te Leiden, in December 1599 was hij ongeveer

25 jaar oud, maakte de groote zeereis van Mahu en de Cordes mee als timmerman op de 'Trouw', later op de 'Blijde Boodschap'. Hij oefende zijn beroep op het land en op schepen uit. Vóór hij zich liet aanwerven voor flor. 4 (per maand) voor deze reis, had hij gevaren op nederlandsche schepen, éénmaal naar Venetië met een lading tarwe, viermaal naar het graafschap Ayumonte telkens met een lading tarwe en scheepsbehoeften, éénmaal naar la Rochelle, waar vrachtgoed en zout werd ingenomen, éénmaal naar de Oostzee om rogge voor de Nederlanden te halen, en éénmaal naar Noorwegen. Hoewel hij kon schrijven, was zijn ontwikkeling of zijn belangstelling niet groot; hij wist van het doel van de reis evenmin iets, als van de landen waarheen men gevaren was, van de Straat van Magalhães en Peru had hij nooit gehoord; wel kende hij de namen Californië en Molukken, maar dat kwam omdat iedereen erover sprak; het was er hem alleen om te doen als arm man zijn brood te verdienen, daarom had hij zich verhuurd, en nu hadden ze hem bedrogen met de Straat van Magalhães, want hij had gedacht over de Kaap de Goede Hoop naar Indië te gaan. Hij kende Olivier van Noort goed en wist van zijn plannen, over de reis van van Neck was hij niet zoo goed ingelicht: hij meende dat die van dezelfde reeders uitging als de reis waaraan hij deelnam. Toen de schepen de Straat van Magalhães uitgevaren waren, ging hij op karwei naar de 'Blijde Boodschap' op 9 September 1599, kort daarop raakten de schepen uit elkaar, zoodat hij niet meer naar de 'Trouw' kon terugkeeren. Hij behoorde tot de zes man die met Dirck Gerritsz te Valparaiso aan wal gingen, hij werd met al de anderen gevangen genomen en legde te Callao de Lima op 18 en 19 December 1599 een verklaring af, waaraan alles ontleend is wat we van hem weten. In de spaansche stukken wordt hij A d r i a n D i e g o genoemd.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. W i e d e r ('s Gravenhage 1923) I, 65, 78 v. en daar aangehaalde bronnen.

Kossmann

[Dircksz, Jacob]

DIRCKSZ (Jacob) van Purmerlant, geboren en opgevoed in Purmerend, in Maart 1603 oud 30 jaar, maakte de reis van Mahu en de Cordes 1598 mee, als constabel en later onderstuurman van de 'Blijde Boodschap'. Vóór hij zich verbond op de vloot van Jacques Mahu, had hij verscheidene reizen op nederlandsche schepen gedaan: twee naar San Lucar de Barrameda, drie naar Cadix, vijf naar Tercera, twee naar la Palma op Canaria, twee naar la Rochelle, één naar Venetië, één naar Genua en één naar de Oostzee. Uit Spanje en de eilanden bestond de terugvracht uit brandewijn, zout, olie, enz. Hij werd te Valparaiso gevangen genomen, legde in Callao de Lima op 16 en 17 December 1599 een verklaring af (*Declaraciones Olandeses*, blz. 54-82), en werd daar op de eenige aanwezige galei geplaatst, die hij 15 Maart 1600 reeds verliet. Hij werd naar Spanje opgezonden, over Panama en Havana op één der schepen, die grootendeels met gedwongen bemanning, waarbij Nederlanders, voeren, en 'geraakte' van Spanje in Nederland. Had hij zijn terugzending te danken aan bekeering, of werd hij als gevangene opgezonden en ontsnapte hij in Spanje? De Staten van Holland geven hem 27 Februari 1603 flor. 36 en dragen hem op, zich door Ds. Petrus Plancius te laten verhooren. Dit verhoor, gedateerd 17 Maart 1603, is gedrukt bij I J z e r m a n , *Dirck Gerritsz Pomp*, 19-94.

In zijn beide verklaringen, die van opper-

vlakkige waarneming getuigen, trekken twee punten de aandacht; ten eerste geeft hij als constabel een goede opgave van de bewapening der schepen en ten tweede geeft hij de juiste datums van het in- en uitvaren van de Straat van Magalhães, 6 April en 3 September 1599, den breedtegraad van den mond der Straat in minuten: 52° 46′, en in Holland geeft hij de breedtegraden op van de punten in Zuid-Amerika aangedaan. In zijn verklaring te Callao wist hij die nog niet, want hun zeekaarten deugden niet. Dit is te merkwaardiger, omdat hij niet schrijven kon, en omdat hij overigens geen geographische bijzonderheden geeft en in zijn datums vaag is. Van van Noort en van Neck wist hij het een en ander te vertellen.

Er was nog een tweede Jacob Dircksz op de ‘Blijde Boodschap’.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes* enz. uitg. F.C. Wieder ('s Gravenhage 1923) I, 66, 79 v., 263 v.

Kossmann

[Dobben, Theodorus van]

DOBBEN (Theodorus van). Bestemd voor den predikdienst op Curaçao en aan boord van ‘De Windhond’, kapitein Ronge, wachtende op gunstigen wind, kreeg hij een beroep naar Hoorn op Texel, dat hij met vergunning van Bewindhebberen aannam. Aldus Hamelberg, *De nederl. op de W.I.-eilanden* I, 96 op het jaar 1677, 3 Dec. *Acta*, uitg. Knuttel V, 263 laten hem echter wel vertrekken, maar eerst 1678, en de predikantenlijst der gemeente Hoorn kent hem op datzelfde jaar doch als gekomen *van* Curaçao en overleden 1706 (van Alphen, *Nieuw kerk. Handboek* 1908, Bijl. 123). Hij zou dus binnen het jaar zijn gegaan en weder teruggekeerd. Van Dissel in *Kerk. Archief* 1859, II, 373 en 411 kent hem niet. Het trekt de aandacht dat, wat met hem geschiedde, ook vermeld staat van Lucas Osdorpius (over wien zie deel II, kol. 1036) en wel *Acta*, uitg. Knuttel IV, 466 en 510, terwijl dan de genoemde predikantenlijst hem noemt als in 1668 *van* Curaçao gekomen en 1677 vertrokken naar Vlissingen. Ook hij zou dus binnen het jaar zijn gegaan en teruggekeerd. Tenzij men wil aannemen, dat Hamelberg fout gelezen heeft, wat wel hoogst onwaarschijnlijk is, of de juistheid der *Acta* wraken, waartoe men ook niet spoedig komt, moet men het er voor houden, dat met beide predikanten hetzelfde is geschied.

L. Knappert

[Dodoens, Rembertus]

DODOENS (Rembertus) of Dodoneus, med. doct. te Vlissingen, aldaar begraven 15 Sept. 1607. Hij kreeg in 1597 op zijn request om ‘recompense van zijnen dienst, nu derthien Jaeren lanck aen 't Crychs ende Bootsvolk ghedaen’: nihil propter consequentiam (*Notulen Staten v. Zeeland* 1597, 278). In 1602 werd hij stadsgeneesheer te Vlissingen. Vermoedelijk was hij een broederszoon van den beroemden kruidkundige van denzelfden naam.

Mulder

[Doerne, Elisabeth van]

DOERNE (Elisabeth van), zuster van Jan v.D. (die volgt), dochter van jkr. Everard v.D. en jkvr. Margareta van Amersoijen Jansdr., hoogstwaarschijnlijk geboren op het kasteel van Deurne en overleden in de abdij van Binderen onder

Helmond. Hoewel zij zeker dertig jaar lang als abdis het adellijk convent bestuurd heeft, en haar naam in oorkonden uit dien tijd herhaaldelijk voorkomt, ontbreekt deze in de lijsten, die S c h u t j e s in zijn *Kerkelijke Geschiedenis* dl. IV, blz. 136, ontworpen heeft. Zij komt reeds als abdis voor in een oorkonde van 3 Juli 1495, alsook in een testament van 1529. Zij moet tusschen dat jaar en 1534 gestorven zijn, aangezien in dat laatste jaar als abdis voorkomt Agnes van Ameroy.

Bronnen: archiefstukken.

H.N. Ouwerling

[Doerne, Everard van]

DOERNE (Everard van), zoon van jkr. Henrick van Doerne, overl. te Deurne 29 Nov. 1508, en van jkvr. Christina van Hemert, overl. te Deurne 26 Juli 1499, beiden begraven in de kerk aldaar. Everard woonde te Deurne en stierf 1526. Hij was gehuwd met Margaretha van Vladeracken, erfdochter van het Hof te Tongelre, dochter van Mr. Johan, heer van Geffen en van Anna van der Aa. In 1505 kreeg hij van den hertog te pand de hooge, middelbare en lage heerlijkheid Vlierden; hij bezat reeds het nieuw kasteel van Deurne, waarmede hij 22 Nov. 1509 werd beleend en kocht 22 Maart 1519 van Jan Taye het oude kasteel van Deurne met de heerlijkheid. Van ult. 1516 - ult. Sept. 1519 was hij hoogschout van den Bosch, waar hij het huis van Doerne bewoonde, dat stond ter plaatse, waar zich thans het R.K. lyceum bevindt, en dat zijn zoon Jan, heer van Deurne, 17 Maart 1598 verkocht aan Gijsbert Masius, bisschop van den Bosch. Uit het huwelijk van Everard van Doerne en Margareta van Vladeracken, werden de volgende kinderen geboren: Henrick senior, de oudste zoon; deze verheft het leen 27 Nov. 1527, was kanunnik te Tongeren en stierf te Maaseyk in 1545; Jan, heer van Bakel, Deurne etc., overl. te Deurne 1606; Everard, kanunnik te Luik en heer van Bakel, overl. 1547; Henrick junior, heer van Liessel, overl. aldaar 1604; Margareta, geh. met Reinier van Brederode, heer van Asten etc.; Maria, geh. met Jan Monicx, heer van 't Hooghuis te Beek bij Aarle en schout van Peilland; Anna, non te Binderen. Behalve deze kinderen, had hij o.a. nog twee bastaardkinderen, van wie één, Christina, huwde met Gerard Nouts, koster-schoolmeester en later secretaris, notaris etc. te Deurne. In haar testament, gemaakt voor schepenen van Deurne dd. 17 Maart 1559, gedenkt Margareta van Vladeracken zoowel hare kinderen als de bastaarden van haar man en die harer beide zonen Henrick Jr. en Henrick Sr. Toen in 1515 Karel van Oostenrijk, de latere Karel V, de koninklijke waardigheid over Spanje en de hertogelijke over Brabant aanvaard had, waren Everard van Doerne en Jan van Kessel onmiddellijk bereid den vorst op last van het platteland der Meierij te verzoeken een grondig onderzoek naar den treurigen toestand van Brabants noorderkwartier in te stellen, waarmede vanwege den koning de raad ordinaris Leonard Cottreau belast werd (zie *Taxandria* jg. 1921).

Ten einde den invallen der Gelderschen paal en perk te stellen, liet koning Karel, als hertog van Brabant, het slechte blokhuis te Liessel in 1516 op kosten van het land door een ander vervangen. Men vindt dit bouwwerk in oude stukken aangeduid als een ‘Legher-Redoutte, daer garnisoen op gelecht wierde ende oock de boueren bij beurten op quaemen waecken’. Voor het evenwel voltooid was, heeft de hertog het blokhuis voor een ‘simpele erkentenisse’ (een paar handschoenen) te leen uitgegeven aan Evert van Doerne. De strategen zullen wel gezien hebben, dat zulk een ‘forteresse’ niet aan haar doel kon beantwoorden. Het blokhuis is eigenlijk gebouwd door Everard van Doerne met het geld, hem daartoe door den hertog verstrekt. Later verzocht hij keizer Karel het van hem te leen te mogen ontvangen met nog 600 ponden vlaamsch bovendien, ten einde het slot te kunnen voltooien. Dit verzoek werd 10 Oct. 1525 ingewilligd, alleen werden er van de 600 ponden 400 gemaakt. Na zijns vaders dood kreeg Henrick Jr. het blokhuis, gelijk bij testament der echtgenooten van Doerne-Vladeracken (1524) bepaald was.

Zie: A.M. Frenchen, *Genealogieën van eenige voorname, aan elkaar verwante Meierysche geslachten*, blz. 27; *Taxandria* XXIII, 36; archiefstukken.
H.N. Ouwerling

[Doerne, Gevert van]

DOERNE (Gevert van), geb. te Deurne en overl. te Vlierden begin Juli 1506, zoon van Gevert van Doerne. Het is nog niet met zekerheid te zeggen, of Gevert van Deurne Jr. een echte zoon is geweest, die beneden zijn stand huwde, dan wel een bastaardzoon. Bij testament van 23 April 1506 benoemt hij tot zijn executeuren: Elisabeth van Doerne, abdis van Binderen, en heer en Mr. Johannes van Doerne, kanunnik te Luik. Zijn testament heeft hij meermalen gewijzigd. Daaruit blijkt o.a., dat hij zeer rijk en gegoed was. Hij heeft enkele kinderen bij twee vrouwen, uit den gewonen boerenstand, o.a. drie zoons, Henrick, die priester werd en in 1553 te Deurne overleed, Gevert, insgelijks priester, en Nicolaas. Gevert van Doerne bewoonde een groot huis nabij de kerk, dat volgens zijn uiterste wilsbeschikking moest ingericht worden als gasthuis voor arme menschen. Ook stichtte hij tegelijkertijd vier vroegmissen per week aan het Maria-altaar in de parochiekerk. Hij was schout van Deurne tot aan zijn dood en is begraven in de kerk aldaar. Zijn testament werd gepubliceerd vóór de deur der kapel te Vlierden 6 Juli 1506; het is op een zeer groot vel perkament geschreven en nog aanwezig in het gemeentearchief.
Zie: *Taxandria* jg. 1924, blz. 92 en verder archiefstukken.
H.N. Ouwerling

[Doerne, Jan van]

DOERNE (Jan van), zoon van jkr. Everard v.D., kwartierschout van Peelland, en van jkvr. Margareta van Amersoijen Jansdr., zeer waarschijnlijk te Deurne op het Kasteel geb. en overl. te Luik omstr. 1530. Hij behoorde tot den geestelijken stand en verkreeg in 1491 een kanunnikdij te 's Hertogenbosch, waarvan hij eerst in 1523 afstand deed. Terwijl hij die prebende bezat, werd hij ook nog kanunnik van St. Lambert te Luik. In 1505 werd hem door den hertog van Brabant in pand gegeven de hooge, middelbare en lagere heerlijkheid van Bakel, welke hij in 1530 overdroeg aan den kleinzoon van zijn broeder Henrick, den kanunnik Everard te Luik, overl. 1547. Hij bezat in de Meierij vele goederen, o.a. ‘de Cruysschot’, op de grens van Helmond en Bakel en den Moosdijk onder de heerlijkheid Deurne, niet ver van Meijel. Beide goederen vermaakte hij bij testament aan de weduwe en de kinderen van den zoon zijns broeders: Margareta van Vladeracken, de moeder van den genoemden Everard (zie dat art.). De legateering van den Moosdijk is geschied 13 Aug. 1529 in de abdij van Binderen, in tegenwoordigheid o.a. van zijn zuster Elisabeth (zie art.), abdis van het convent, en van zijn broeder Philips, klerk van het bisdom Luik. Uit die hoeve kreeg de H. Geest van Deurne jaarlijks 12 mud = 144 vat rogge, zoodat de arme eigenlijk de grootste erfgenaam was.
Uit archiefstukken.
H.N. Ouwerling

[Doesborgh, Michael van]

DOESBORGH (Michael v a n), ged. te Venlo 13 October 1722, overl. te Buggenum 20 Juni 1796, zoon van J o a n n e s en P e t r o n e l l a v a n B o v e n . Hij was rector van het beneficie der Allerh. Drievuldigheid, ingeleid 14 Mei 1752. Daarna werd hij assistent van den ziekelijken pastoor Beckers te Well 1759-1762 pastoor, te Nunhem 1762-1764, pastoor te Buggenum en deken van het dekenaat Maeseijck 1764-1796.

Zie: *Maasgouw* 1922, 14.

Verzijl

[Dögen, Lodewijk]

DÖGEN (Lodewijk), geb. te Amsterdam 21 Jan. 1658, overl. te Dordrecht 24 Oct. 1724, was de

zoon van Matthias Dögen en Maria Vermeulen. Na den dood zijner ouders woonde hij bij Volkard Visscher, luthersch predikant te Amsterdam. In 1678 begaf hij zich naar de hoogeschool te Jena, en werd in Oct. 1680 luthersch predikant te Monnikendam, in Maart 1690 te Woerden en kwam in Augustus 1695 te Dordrecht, waar hij tot zijn overlijden in functie was. Hij was gehuwd met Anna Hedwig de Meyer, en liet o.a. een zoon na: Pieter Dögen (zie hierna).

Hij schreef: *Eerste en noodzakelijke Hooftleerstukken der Christelijke Godsdienst tot onderwijzing van de Jeugt en alle die tragten in staat te zijn om hen, na voorgaande beproeving, tot het* H. *Avondmaal te begeven, onder vragen en antwoorden ontworpen* (Dordr. bij F. Outman, 1725 8°); *De Vernedering en verhoging van den beloofden Messias uit Esaias* 52 *vs* 13, 14, 15 *en cap.* 53 *vertoont* (Dordr. bij F. Outman, 1726 4°), uitgegeven door zijn zoon, met een levensbericht van den schrijver.

Zie: Schotel, *Kerk. Dordr.* 11, 213-215; Loosjes, *Naamlijst van predikanten* enz. *d. Luthersche kerk in Nederl.* (1925), 62 v.

van Dalen

[Dögen, Pieter]

DÖGEN (Pieter), geb. te Woerden, waar zijn vader predikant was, overl. te Dordrecht 31 Juli 1727, was de zoon van Lodewijk Dögen (zie vorig art.) en Anna Hedwig de Meyer. Hij werd 26 April 1719 aangesteld tot notaris te Dordrecht en overleed ongehuwd. In 1718 gaf hij te Delft uit het gedicht: *De Jaargetijden*, waar-. over hij door zijn tijdgenooten zeer geprezen werd.

van Dalen

[Dompeling, Jacob Abraham]

DOMPELING (Jacob Abraham), geb. te Utrecht 23 Sept. 1787, overl. 13 Mrt. 1873, studeerde te Utrecht (ing. 3 Jan. 1804) en werd predikant te Burgh op Schouwen 17 April 1814 en zes maanden later te Zierikzee. 10 April 1823 aanvaard de hij het ambt van hoogleeraar in de wijsbegeerte aan het Athenaeum te Deventer met een redevoering in het Latijn over *De waarheid en de wijze waarop zij kan verkregen of gevonden worden*. In Nov. 1831 sprak hij over *De macht en de voortreffelijkheid der mathesis om den geest voor te bereiden tot studie der overige wetenschappen*. Hij bezat een merkwaardig talent om onderwijs te geven in de wis- en natuurkunde. Te Zierikzee is in 1821 nog van hem verschenen: *Leerrede bij gelegenheid van de oprichting der nieuwe Zierikzeesche visscherij op* 28 *Nov.* 1819 en *Aanspraak bij het uitvaren der eerste haringschepen* (14 Juli 1820), verrijkt met vele aanteekeningen.

D. was gehuwd met Maria Martha Taats (1788-1866), dochter van Boudewijn de Lichte Taats en Johanna Bouvin. Zijn zoon Jan Boudewijn volgt.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* I, 161; *Alb. Studios.* van Utrecht.

Mulder

[Dompeling, Jan Boudewijn]

DOMPELING (Jan Boudewijn), eenige zoon van den voorgaande, geb. te Zierikzee 2 Maart 1815, studeerde te Utrecht (ingeschr. 13 Sept. 1833) en promoveerde tot

med. doctor 9 April 1840. In 1841 deed hij als scheepsdokter een reis naar Oost-Indië en vestigde zich daarna als geneesheer te Utrecht. Hij huwde 16 Oct. 1844 met Marie Jacomine van Campen.

Van hem verscheen: *De varioloïdibus et vaccinae insitione* (proefschrift Utrecht 1840); *Aphorismi van Hippocrates, in het Grieksch, Latijn en Nederlandsch* (Utrecht 1842), alsmede verschillende geschriften over de koepokinenting, welk onderwerp der geneeskunde bijzonder zijn belangstelling bleef wekken. In het *Nederlandsch Lancet*, waarvan hij eenige jaren redacteur was, en in andere genees-

kundige tijdschriften zijn verhandelingen en verslagen van hem opgenomen. Hij bewerkte vrij naar het Fransch: *Handboek voor scheepsgeneeskundigen* (Amst. 1844) en vertaalde uit het Latijn: A.A. Sebastian, *Algemeene Natuurkunde van den mensch* (Gron. 1840).

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* I, 161; *Alb. Studios*. van Utrecht.
Mulder

[Donckers, Joanna Francisca]

DONCKERS (Joanna Francisca), geb. 4 Oct. 1675 te 's Hertogenbosch, den volgenden dag gedoopt in de bidplaats van St. Jan, was de dochter van Melchior en Margaretha van Zutphen. Zij trad in het klooster der Ursulinen te Antwerpen 21 Nov. 1695, waar hare nicht Helena van Susteren (zie V, kol. 845), dochter van Gijsbert en Helena Donckers, non en later overste was. Joanna D. werd 21 Oct. 1695 toegelaten om hare kloosterbeloften uit te spreken onder den naam van Zuster Maria Isabella. Gedurende bijna 50 jaar was zij op schitterende wijze werkzaam bij het onderwijs. Zij overleed 13 Jan. 1761 in haar klooster.

Zie: *Taxandria* VI, 202; *Graf- en gedenkschriften prov. Antwerpen* IV, 460.
Fruytier

[Donckers, Nieltjen Gerrits]

DONCKERS (Nieltjen Gerrits) te Kralingen, stichtte 1657 een eeuwigdurende beurs in de paedagogie de Valk te Leuven, waarvoor zij een som vestte van 1178 gulden. Bij gemis van jongelieden, bekwaam tot de studie der filosofie, die haar in den bloede bestaan, kwamen in aanmerking jongelieden, geboren in Schieland of Holland en eindelijk allen, die zich aan den dienst der R.-K. Kerk, vooral als missionaris, willen wijden. De *Analectes hist. eccl.* XXI (1888), 158 vermeldt van deze beurzenstichting onder die van de Valk niets dan: No. 49 ‘N.... Donckers reliquit legatum 83 florenorum et 19 assium quae fundatio postea redacta fuit.’ In den staat van de tegenwoordige opbrengst der beurzen wordt niets meer van deze stichting vermeld. Pastoor Joh. Roose van Vlaardingen 1652-1669, wiens portret nog aldaar bewaard wordt, zal wel de tusschenpersoon voor deze stichting geweest zijn.

Zie: *De Katholiek* (1870) LVIII, 370.
Fruytier

[Dormido, David Abrabanel]

DORMIDO (David Abrabanel), alias Manuel Martinez Dormido, was bestuurder der portugeesch joodsche gemeenten te Amsterdam en te Londen in de 17de eeuw. Als marraan in één der hoofdsteden van Andalusië geboren, werd hij daar raadsheer en opperschatmeester van de inkomende rechten en de koninklijke inkomsten. Verdacht van judaïsatie werd hij door de Inquisitie van 1627 tot 1632, vijf jaren gevangen gehouden en tegelijk met zijn vrouw en zuster gemarteld. Na zijn vrijlating ging hij naar Bordeaux en na een verblijf van 8 jaren aldaar, kwam hij in 1640 in Amsterdam, waar hij zich bij de portugeesch-joodsche gemeente aansloot en zich met den braziliaanschen handel bezighield. De overgave van Pernambuco aan de Portugeezen ruïneerde hem (1654). Juist in dien tijd behoorde de kwestie, betreffende de wedertoelating der Joden in Engeland tot de vragen van den dag en zoo nam hij ijverig aandeel in de onderhandelingen, hierover gevoerd tusschen den amsterdamschen opperrabbijn, Menasseh ben Israël en Cromwell. Dormido ging

naar Londen en overhandigde op 3 Nov. 1654 een petitie aan Cromwell, die hem aanbeval bij de engelsche regeering. Ook heeft Cromwell een interventie te zijnen behoeve bij den portugeeschen koning ingesteld ter wille van de teruggave van D.'s vermogen. Nadat Dormido zich in 1653 te Londen gevestigd had, werd hij de eerste voorzit-

ter der portugeesche synagoge aldaar, Saar Asamaim (1664), die thans op Bevis Marks gevestigd is. Zijn zoon S a l o m verkreeg toestemming, om zich als makelaar in de city te vestigen (1657), zonder het daarbij gebruikelijke christelijke eedsformulier te hoeven uitspreken.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (Londen, New York 1904) IV, 641; M. G a s t e r , *History of the Bevis Marks Congregation* (Londen 1901), 11, 17, 37 en 37.

Zwarts

[Dornick, Peter van]

DORNICK (Peter v a n), geb. te Gheel in het laatste vierendeel der 16e eeuw, overl. in 1614, waarschijnlijk te Douay.

Hij studeerde aan de universiteit van Douay, toen hij door zijn bisschop teruggeroepen en 3 April 1606 benoemd werd tot pastoor van Prinsenhage. Op het einde van 1609 behaalde hij te Douay het licentiaat in de godgeleerdheid. Hij deed zich kennen als een geducht tegenstander van den apostaat H. Boxhorn (II, 236), met wien hij in 1611, in tegenwoordigheid van zes getuigen, o.a. den griffier, G. Havermans en den katholiek en advocaat Mr. Hendrik Montens, een openbaar dispuut hield over het leerstuk der transsubstantiatie. Zijn uitnemende kennis der hebreeuwsche en grieksche taal, waarin zijn tijdgenoot Valerius Andreas hem tot voorbeeld stelt aan de leerlingen van het leuvensche Drie-Talencollege, deed hem volgens de zijnen zijn tegenstander gemakkelijk overwinnen. De niet-katholieke stadsregeering van Breda oordeelde het dan ook beter het onvoltooid dispuut niet te laten voortzetten. De besprekingen waren voor beide partijen genotuleerd en afschriften er van kwamen in veler handen, o.a. van den bekenden apologeet, pater Gouda S.J. Boxhorn gaf dit verslag op zijne wijze uit in 1613 te Schiedam en deed het voorkomen, alsof de bespreking was gehouden op 4 Januari 1613.

Na het overlijden (20 Sept. 1613) van Willem Estius, vroeg v. Dornick in een schrijven van 19 October d.a.v. de proostdij van St. Pieterskerk te Douay aan de aartshertogen Albert en Isabella. Deze benoemden hem 1 Mei 1614 tot president van het college De Goede Herder aldaar. Kort na dien moet hij gestorven zijn.

Zie: G.C.A. J u t e n , *De parochiën in het bisdom Breda*, i.v. Prinsenhage.

Juten

[Dorp, Filips van]

DORP (Filips v a n), tweede zoon van jhr. Frederik v.D. (zie VI, kol. 448) en A n n a S c h e t s , geb. 1587 in Zeeland, overl. in 1652, ging vroeg in dienst, klom op tot vice-admiraal van Zeeland, doch toen hij in 1621 te vergeefs beproefde om de duinkerker kapers te beteugelen, die den handel groote schade berokkenden, werd hem de schuld dier mislukking gegeven en werd hij te Vlissingen en Veere door het zeevolk gehoond. In 1624 betoonde hij echter zooveel moed, dat de Staten-Generaal hem een gouden eereketen schonken, terwijl in het volgend jaar de koning van Frankrijk hem tot ridder van St. Michiel verhief, alles wegens zijn gedrag bij la Rochelle onder luitenant-admiraal Haultain. Daarna (Juni 1627) tot luitenant-admiraal van Zeeland benoemd, werd hij door de Staten van Zeeland wegens zijn slecht beleid ontslagen, evenwel door den Prins en de Staten-Generaal ten minste in naam gehandhaafd en na den dood van Piet Hein in 1629 luit.-adm. van Holland en daarmede van de geheele vloot. Van de door Piet Hein voorgenomen noodige hervormingen kwam onder hem verder niets en zijn beleid vooral tegenover de Duinkerkers ondervond ook nu veel kritiek. In 1636 met een vloot uitgezonden om

de haringvisschers te beschermen, was zijn beleid weder zeer onvoldoende, wat, naast de oude bezwaren

tegen hem, zulke oneenigheden met de admiraliteit en de andere bevelhebbers van de vloot veroorzaakte, dat de beste kapiteins ontslag uit den dienst vroegen, daar zij onder hem niet langer wilden dienen, o.a. Marten Tromp en Witte de With. Zoo moest hij ten slotte zelf zijn ontslag vragen, dat Frederik Hendrik wel moest aannemen, ofschoon hij den ouden dienaar van zijn huis had willen handhaven (Oct. 1636). Zijn slap en verward beheer en weifelende leiding hadden hem als vlootvoogd onmogelijk gemaakt. Frederik Hendrik deed hem daarna benoemen tot raad der admiraliteit van de Maas, hetgeen hij tot zijn overlijden gebleven is. Hij was gehuwd met Sara van Baerle, bij wie hij drie dochters had.

Zijn portret a°. 1634 naar een schilderij van Rembrandt, gegraveerd door S. Savry, met een gedicht zinspelende op zijn miskenning, is beschreven in *Zelandia Illustrata* I, 124; zijn portret is ook geteekend door J.M. Quinkhard.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* I, 163 v.; de Jonge, *Zeewezen* I, 236, 237, 253, 258, 267 vlg.; Elias, *Schetsen* I, 102, 104 vlg.

Mulder

[Dorsten, Jacob Cornelisz. van]

DORSTEN (Jacob Cornelisz. van), schreef een treurspel *Lucidamor en Fluria* (Amsterdam 1633). Over zijn geboorte en overlijden weet men niets. Mr. J. Scheltema in zijn *Geschieden Letterkundig Mengelwerk* III, 110 noemt hem Justinus en rekent hem tot de dordtsche dichters; op welke gronden blijkt niet.

van Dalen

[Dort, Karel Broes van]

DORT (Karel Broes van), geb. te Brouwershaven 16 Maart 1816, overl. te Goes 18 Mei 1867, was de zoon van Willem v.D., griffier bij het kantongerecht te Brouwershaven, en van Anna Maria Broes. Te Middelburg in 1837 geadmitteerd tot genees-, heel- en verloskundige, vestigde hij zich in 1838 te Ierseke, daarna te Bommel en in 1846 te Goes. Hij ging te Leiden in de medicijnen studeeren (ingeschr. 18 Maart 1852). 15 Juni 1854 promoveerde hij te Leiden op een *Spec. med. inaug. continens herniae incarceratae casus duos*. Hij was gehuwd met Elsje Snoep uit Goes. Behalve zijn dissertatie en artikels in tijdschriften gaf hij in het licht *Bijdrage tot de kennis van de sterfte der gemeente Goes en van den gemiddelden en waarschijnlijken levensduur harer inwoners gedurende* 1830-1859 (Goes 1861).

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* I, 165; *Alb. studios*. van Leiden.

Mulder

[Doubleth, François]

DOUBLETH (François), zoon van Philips (1), Claude's zoon (die volgt), 1580 uit Mechelen gekomen, was 1588 commies bij zijn neef Philips (2), den ontvanger-generaal (zie beneden), werd later commissaris van monstering en wagenmeester-generaal onder prins Maurits, nam 1594 onder graaf Philips van Nassau als betaalmeester deel aan diens expeditie naar Frankrijk, huwde 28 Nov. 1599 met Machteld van Paffenrode, en in 1620 met Catharina Meganck. Hij regelde 1619 de zaken der op Loevestein gevangen heeren en stierf, denkelijk in den Haag, vóór 1627.

Over hem: F r e d e r i k s in *Het geslacht Doubleth* ('s Grav. 1879) en in *Herald. Bibl.* N.R. II, 262; t e n R a a e n d e B a s , *Staatsche Leger* II, 313, 314.
Blok

[Doubleth, Philips (1)]

DOUBLETH (Philips) (1), geb. waarsch. te Mechelen omstr. 1540, zoon van C l a u d e , uit een aanzienlijke familie van rechtsgeleerden en regenten aldaar, werd er procureur bij den Hoogen Raad en vluchtte met andere leden zijner familie in den zomer van 1572 naar Holland, blijkbaar gecompromitteerd bij het verzet te Mechelen tegen

Alva tijdens den overval van prins Willem van Oranje. Hij werd hier 2 Nov. 1572 buitengewoon secretaris van het Hof en later van Gecommitteerde Raden, doch verdronk reeds in het voorjaar van 1573 bij het overvaren van Maassluis naar den Briel, in welke laatste stad hij begraven werd. Hij was gehuwd met Johanna Florimans en had bij haar negen kinderen.

Over hem: Frederiks, *Het gesl. Doubleth* en in *Herald. Bibl.* N.R. II, 262.

Blok

[Doubleth, Philips (2)]

DOUBLETH (Philips) (2), zoon van Jan, die in 1550 procureur bij het Hof van Holland was, geb. omstreeks 1560 te 's Gravenhage en daar overl. 1612. Hij werd 1576 adjunct-auditeur, 1579 lid der Rekenkamer aldaar, 4 Juli 1588 ontvanger-generaal der Unie, en was gehuwd 1e met Maria van der Goes, die hem 9 kinderen naliet, 2e 27 Febr. 1599 met Cornelia Rataller, bij wie hij minstens 2 kinderen had, George (die volgt) en Isabeau, geh. met George Cleser, heer van Monnikenland, kolonel van de garde van prins Frederik Hendrik en prins Willem II en meesterknaap van de wildernisse in Holland (gest. 22 April 1652, vgl. *Staatsche Leger*, III en IV, passim). Door zijn zoon Jan, uit het eerste huwelijk, werd hij de stamvader der heeren van St. Annaland uit zijn geslacht, van wie vooral bekend is Philips, heer van St. Annaland en Moggershil, veel aan het hof van prins Willem III in den Haag en op het Loo (*Register op de journalen van Const. Huygens*, i.v. Doublet en *Droste's Geheughenis*, uitg. Fruin).

Zijn portret geschilderd door J. van Ravesteyn is in het museum te Haarlem, een tweede schilderij door een onbekende in het Prinsen hof aldaar.

Zie: Frederiks l.l., in *Herald. Bibl.* N.R. II, 257.

Blok

[Doubleth, Philips (3)]

DOUBLETH (Philips) (3), heer van Groenevelt, zoon van François (zie boven) en Machteld van Paffenrode, geb. omstreeks 1600, studeerde te Leiden (ing. 29 Nov. 1618), werd 14 Jan. 1623 advocaat bij het Hof van Holland, 1627, als opvolger van zijn vader, wagenmeester-generaal van prins Frederik Hendrik, later burgemeester en schepen van den Haag, daarna ontvanger-generaal der Unie. Gehuwd met Catharina van Overrijn, overleed hij begin Maart 1674 en werd 5 Maart aldaar in de Groote Kerk begraven.

Van hem: *Tacitus*, in hollandsche vert. (Delft 1631).

Zijn portret komt voor op twee regentenstukken van 1618 en 1636 in het gemeentemuseum te 's Gravenhage, beide door J. van Ravesteyn, en op een derde dergelijk stuk van 1647, door C. Janssens van Ceulen in hetzelfde museum; voorts een geschilderd portret door een onbekend kunstenaar in de stadsbibliotheek te Haarlem.

Over hem: Frederiks, *Het gesl. Doubleth* en in *Herald. Bibl.* N.R. II (1886), 263; ten Raa en de Bas, *Staatsche Leger* IV, 263.

Blok

[Doubleth, Mr. George Rataller]

DOUBLETH (Mr. George Rataller), geb. te 's Gravenhage in 1600, gest. aldaar 30 April 1655, zoon van Philips (2) (zie art.) en Cornelia Rataller, studeerde

te Leiden (ing. 30 Juni 1615) in de letteren en rechten, reisde daarna 1621-25 in Engeland, Frankrijk en Italië, voor een deel samen met Nicolaas Meerman, met wien hij te Parijs veel bij Hugo de Groot kwam, evenals Dirk Graswinckel, met wien hij 22 Aug. 1625 door de Zuidelijke Nederlanden in den Haag terugkeerde. Denkelijk advocaat in den Haag geworden, werd hij 1629 rentmeester van de Espargne en als zoodanig belast o.a. met het

toezicht op den zeevond. 1640 werd hij lid van den Hoogen Raad. Hij kwam met C. Pz. Hooft in aanraking en correspondeerde met dezen overletter- en geschiedkundige onderwerpen; ook met Const. Huygens, met wien hij verwant was en tot wiens letterkundigen kring hij in den Haag behoorde. Hij w s dichter en bekend geleerde Isaac Vossius droeg hem 1648 zijn *Theses de Baptismo* op en ook met dezen en Nicolaas Heinsius had hij intieme betrekkingen. Hij dong na den dood zijner drie zoons in 1653 naar den post van lid der Chambre-Mipartie en vertrok 19 Dec. 1653 als zoodanig met zijn twee dochters naar Mechelen Sedert verbleef hij meestal daar en bewoog zich in de hoogste mechelsche kringen. Daar schreef hij zijn *Journael van de Mechelsche reyse*, een belangrijk 'secreet memoriael', dat hij 5 weken voor zijn dood te 'sGravenhage beëindigde. Hij i Oct. 1629 gehuwd met de aanzienlijke en vermogende Marie van Schoterbosch, die hem 20 Mei 1639 ontviel en drie zoons en twee dochters naliet, van wie alleen de laatsten hem overleefden: Corneliae, geh. met Hendrik Duyst van Voorhout; Isabella, geh. met Albert Snouckaert van Schauburg.

Van hem onder het pseudoniem Stephanus van Burmania: *Mare belli Anglicani injustissime Belgis illati, Helena*, 1652, ned. vert. onder den titel: *De zee is de Helena, waarom de Enghelse den onregtveerdighen Oorloch de Vereen. Nederl. Provincien aendoen*, door A.V. (Adriaan Vlack, over wien II, 1503); brieven aan Isaac Vossius, Hooft en Huygens en van dezen aan hem in de uitgaven van de brieven dezer beide laatsten; een sonnet van hem (1621) in het *Album amicorum* van Scriverius; een vers van hem bij Worp, *Gedichten van Const. Huygens* I, 200; zijn *Journael* in ms. in de Bibl. der Maatsch. der Nederl. Letterk. te Leiden.

Vgl.: Fruin in *Verspr. Geschr.*, IV, 195, waar verdere literatuur; *Frederiks* in *Het geslacht Doubleth* ('s Grav. 1879) en in *Herald. Bibl.* N.R. II (1880), 260.

Blok

[Doudyn, Jan]

DOUDYN (Jan), geb. te Dordrecht, overl. aldaar in 1585 na 1 Febr., is een weinig bekend schilder. Van zijn hand bestaat een groot schilderij 'de Brand der Nieuwe Kerk in Januari 1568', eigendom der gemeente Dordrecht, thans op het Museum der vereeniging 'Oud-Dordrecht'. Een ander stuk, dat niet meer schijnt te bestaan, werd volgens Balen, *Beschr. van Dordr.* door Doudijn in 1560 geschilderd, en stelt voor het personeel van de Munt.

Zie: *Oud-Holland* 1887.

van Dalen

[Douveren, Antoon Alexander Joseph van]

DOUVEREN (Antoon Alexander Joseph van), geb. te Horst 3 September 1745, overl. te Stevensweert 9 Febr. 1834, zoon van Johan Jacob (zie art.) en Anna Maria Aerdts, was 19 April 1775 als secretaris of gerichtsschrijver van Meerlo beëedigd, vervulde tevens het officie van vicesecretaris van Broeckhuysen voor zijn vader den drost, was ambtman te Lottum en scholtis van Broeckhuysen 1776-98, scholtis van Blitterswijck sedert 18 Maart 1785, scholtis van Wanssum 1795 tot Januari 1798, toen het scholtisambt door de Franschen werd opgeheven, juge de paix of vrederechter van het kanton Horst 1807-1810, leefde in 1812 als rentenier te Broeckhuysen. Hij huwde te Horst 16 Mei 1780 Maria Anna Gielen, geb. te Horst 11 October 1751, overl. te Broeckhuysen 23 Mei 1798 en hertrouwde in

1798 met Johanna Philippina Frederix (geb. te Luik 1776, overl. te Venlo 11 Juli 1838, dochter van Philip Jacob en Joanna Catharina Arentz). Zijne dochter Maria

Elisabeth Philippina, geb. te Broeckhuysen 27 Maart 1812, woonde later met hare moeder te Venlo aan ‘Maagdenburg’ en huwde aldaar 8 Mei 1838 met Seger Evers, geb. te Heithuysen 19 Juni 1807, ambtenaar bij de administratie der douanen en accijnsen, te Venlo, zoon van Willem en Maria Marcus.

Zie: *Maasgouw* 1907, 93, 1908, 7, 35, 69, 1909, 6.

Verzijl

[Douveren, Caspar Bernardus van]

DOUVEREN (Caspar Bernardus van), geb. te Horst 18 November 1753, overl. aldaar 3 December 1825, zoon van Johan Jacob (zie art.) en Anna Maria Aerdts, was kapelaan te Baerlo 14 April 1780, te Maasbree 14 Juni 1791, pastoor te Wanssum van Juni 1808 tot December 1820, nam ontslag en vestigde zich in zijn geboorteplaats, waar hij overleed, na aldaar nog het officie en beneficie van den H. Antonius bediend te hebben.

Zie: *Maasgouw* 1907, 92, 93.

Verzijl

[Douveren, Gerard van]

DOUVEREN (Gerard van), overl. te Horst 20 September 1749, zoon van Caspar en Helena Welters, alias van Meerlo, was rentmeester der heerlijkheid Horst, ontving 2 April 1712 van Cecilia Catharina, barones van Bocholt, het huis Gastendonck te Horst in eigendom, werd 3 Oct. 1719 door Antoine Frederik, graaf van Frézin, enz. benoemd tot drossaard en stadhouder der leenen van de heerlijkheid Horst, deed 12 Nov. 1725 hiervan afstand ten behoeve van zijn zoon Johan Jacob (die volgt). Hij was gehuwd met Anna Margaretha Vechmeer, uit Roermond, welke 25 Sept. 1727 te Horst overleed.

Zie: *Maasgouw* 1908, 7; *Aanteekeningen omtrent de familiën van Douveren en Rouffs* in *Limburg's Jaarboek* 1894, 126; Adolf Steffens, *Geschiedenis der aloude Heerlijkheid en Heeren van ter Horst in het land van Kessel*, 184 en 193.

Verzijl

[Douveren, Johan Jacob van]

DOUVEREN (Johan Jacob van), geb. te Horst 19 Maart 1711 en aldaar overl. 24 Februari 1796, zoon van Gerard (zie vorig art.) en Anna Margaretha Vechmeer, volgde zijn vader 12 Nov. 1725 als rentmeester, drossaard en stadhouder der leenen van het adellijk huis ter Horst op, werd in 1735 scholtis van Horst en 22 Oct. 1748 door den koning van Pruisen tot scholtis van Bree in het ambt van Kessel benoemd, sedert 1751 secretaris van Broeckhuysen. Hij huwde 5 Mei 1737 in de kapel van het kasteel van Horst Anna Maria Aerdts (geb. te Broeckhuysen 1 Mei 1714, overl. te Horst 27 Dec. 1757, dochter van Johan, scholtis van Broeckhuysen en Hendrina van Gulick) en hertrouwde te Horst 30 October 1769 met Joanna Margaretha Huybers (geb. te 's Gravenhage, overl. te Horst 7 Maart 1812, dochter van Hubert en Jacquelina Smits). Zijn zoons Ant. Alex. Jos. en Casp. Bern. gaan hiervoor.

Zie: *Maasgouw*, 1908, 769; 1909, 6; *Aanteekeningen omtrent de familiën van Douveren en Rouffs* in *Limburg's Jaarboek* 1894, 126-127; Adolf Steffens, *Geschiedenis der aloude Heerlijkheid en der Heeren van ter Horst in het land van Kessel*, 184 en 193.

Verzijl

[Douwen, François van]

DOUWE(N) (François v a n), beeldsnijder, ged. 15 Aug. 1659 te Rotterdam als zoon van Willem Jacobsz van Douwen (zie hierna) en E m m e r e n t i a F r a n s d . W a e r d e n i e r s , getrouwd aldaar 19 Oct. 1683 met C h r i s t i n a v a n d e r P o l en begr. in de eerste week van Mei 1735 in de Prinsekerk. Van zijn tien kinderen overleefde hij er negen; de eenige hem overlevende zoon Willem volgt hierna bij zijn grootvader. Als beeldsnijder of beeldhouwer heeft hij evenals zijn vader veel gewerkt voor de Admiraliteit op de Maas.

Op verschillende teekeningen van spiegels van schepen, op de Admiraliteits- of Statenwerf gebouwd, komt zijn naam voor als maker en waarschijnlijk zullen deze teekeningen, waarvan er nu enkele bewaard worden in het Gemeente-archief en andere in het Museum van land- en volkenkunde te Rotterdam, gediend hebben als modellen voor het beeldsnijwerk aan die schepen. Ook als teekenaar werd hij door het college ter Admiraliteit aan het werk gesteld o.a. voor de afbeelding van 'het Theater en Vuurwerck opgeregt in de Maese' bij gelegenheid van den vrede van Utrecht in 1713. Van de kaart van 1660 van het Hoogheemraadschap van Schieland verscheen in 1718 een 4de druk naar teekening van hem. Het wijnkoopersgilde maakte na 1725 meermalen van zijn kunstvaardigheid gebruik voor het snijden van lijsten om de portretten van gildebroeders en voor snijwerk ter versiering van het gildehuis. Ook in de rekening over 1727-28 van het kuipersgilde wordt hij genoemd. In het St. Lucas-gilde behoorde hij tot de eersten onder de beeldhouwers en beeldsnijders, want van 1694 tot 1720 treffen wij hem bijna voortdurend onder de hoofdlieden aan.

Zie: *Rott. Historiebl.* 3de afd. dl. I, 597; Obreen, *Archief voor Ned. Kunstgesch.* III, 228, 230; *Rott. Ill.* no. 9 (Schiel.) en no. 1304.

Moquette

[Douwen, Willem van]

DOUWE(N) (Willem van), beeldsnijder, ged. te Rotterdam, waarschijnlijk als zoon van Jacob Willemsz. van Douwe en Helena Rotshouck, gehuwd aldaar 20 Nov. 1655 met Emmerentia Fransd. Waerdeniers en 3 Febr. 1683 met Aeltge van Hoogstraten, begraven tusschen 16 en 22 Oct. 1689 in de Prinsekerk. Willem van Douwen, Mr. beeldsnijder, kocht 8 Mei 1659 een huis in de Groote Draaisteeg, hoek Scheepmakershaven, waar hij woonde, totdat hij naar de Statenwerf verhuisde, waar zijn eerste vrouw in 1682 stierf en ook hij overleed. Of hij toen reeds vast daaraan verbonden was, blijkt niet, maar reeds in 1661 werkte hij voor de admiraliteit van de Maas en ontving hij voor het beeldhouwwerk aan het transportjacht van den commandeur Brouwer ƒ 620, terwijl hij in 1662 met ƒ 150 betaald werd voor het beeldwerk aan het bezaanjacht van schipper Huybrecht Coelentroever. De Rotterdamsche kroniekschrijver van Spaan (overl. 1711) noemt Willem van Douwen onder de uitmuntende beeldsnijders van zijn tijd. Uit zijn eerste huwelijk werden elf kinderen geboren, van welke er zes jong stierven. Zie voor Frans hiervoor.

Onder dezen naam is ook te vermelden de kleinzoon en naamgenoot van bovengenoemde, n.l. Willem van Douwe Jr., ged. 26 Juli 1690 te Rotterdam als zoon van Frans van Douwe (zie hiervoor) en Christina van der Pol. en aldaar gehuwd 31 Mei 1716 met Anna Veenenbosch. Het huis in 1659 door zijn grootvader gekocht komt in 1743 voor op naam van Willem van Douwe, beeldhouwer, maar waarschijnlijk werd het bewoond door zijn zoon. Van 1715 tot 1740 behoorde hij meermalen tot de hoofdlieden van het St. Lucas-gilde te Rotterdam, doch, toen het hiervoor genoemde huis 30 April 1745 verkocht werd, liet de eigenaar een acte van volmacht opmaken bij een notaris in Gouda. Wanneer hij Rotterdam verlaten heeft en waar en wanneer hij gestorven is bleek mij niet.

Zie: Obreen, *Archief voor Ned. Kunstgesch.* II, 14 en G. van Spaan, *Beschrijvinge der Stad Rotterdam en eenige omleggende dorpen* (1698), bl. 424.

Moquette

[Drappentier, Daniel]

DRAPPENTIER (Daniel) was stempelsnijder aan de Munt van Holland te Dordrecht, en leefde nog in 1689, toen hij doleerde bij Gecommitteerde Raden over zijn aanslag in den 200en penning. Zijn sterfdag is te Dordrecht onbekend. Waarschijnlijk is hij naar 's Gravenhage vertrokken, waar o.a. Johannes Drappentier (die volgt) geboren werd. Indien deze een zoon van Daniel is, dan heeft hij ook nog twee dochters Sara en Ida gehad.

Als eenig werk van zijn hand is bekend de fraaie wapenkaart van de leden der regeering van Dordrecht, voorkomende in Balen, *Beschr. van Dordrecht*, 1677, getiteld: *Wapenen der Ed. Gr. Achtbare Heeren de Heeren Schout, Burgemeesteren, Schepenen, Oud-Raden, Secretarissen Ende Goede Luyden van den Achten der Stadt Dordrecht den* 14 *July* 1776, bevattende 36 wapens.

Zijn beeltenis komt voor op het schilderij, door Samuel van Hoogstraten in 1675 van het Serment van Holland, waartoe hijzelf ook behoorde, als provoost, vervaardigd. Er staan op dat stuk 19 figuren, waarvan vroeger (o.a. 1894 op de tentoonstelling te Utrecht) de bovenste rij (6 figuren) overschilderd was. Thans, nu het stuk sedert 1903 op Dordrechts museum is gekomen (gekocht te München), zijn die figuren weer te voorschijn gebracht. De eerste figuur der 2e rij is Daniel Drappentier.

Zie: van Gijn, *Dordr. Ill.* 3496, 3497.

van Dalen

[Drappentier, Johannes]

DRAPPENTIER (Johannes), geb. te 's Gravenhage, overl. te Dordrecht, waar hij 2 Febr. 1758 werd begraven. Hij was sedert 1717 stempelsnijder in de Munt te Dordrecht, woonde in het muntgebouw, en is bekend door zijn penning op den Vrede te Utrecht (1716) en op het eerste Eeuwfeest der utrechtsche hoogeschool in 1736. Hij huwde 16 Juni 1726 in de Engelsche kerk te Dordrecht met Margrita Dubois, wed. van Dirck van de Wall. Uit zijn testament blijkt, dat hij geen kinderen had; wel twee zusters, n.l. Sara, wier zoon, Cornelis van Swinderen, stempelsnijder aan de Munt te Utrecht was, en Ida, gehuwd met zekeren van Beest. Dan was er nog een neef Jan Drappentier, assistent stempelsnijder te Dordrecht, aan wien hij alle poinçons en verdere graveursgereedschappen en muntstempels legateerde, terwijl neef van Swinderen de munten en penningverzameling toebedacht werd. Zijn overige nalatenschap vermaakte hij aan zijn trouwe huishoudster Maria de Visser.

Uit archiefstukken.

van Dalen

[Dreibholtz, Christiaan Lodewijk Wilhelm]

DREIBHOLTZ (Christiaan Lodewijk Wilhelm), geb. te Utrecht 3 Sept. 1799, overl. aldaar 16 Maart 1874, was de zoon van Hendrik Christiaan Dreibholtz en Louisa Henrietta Streng. Hij leerde de kunst te Dordrecht bij den bekenden zeeschilder J.C. Schotel, en deed daarna reizen in Frankrijk en Engeland. Hij trouwde te Dordrecht 9 Sept. 1835 met Neeltje Pieternella Krol en vestigde zich later te 's Gravenhage. Zoowel zijn schilderijen als zijn teekeningen, meest rivier- en zeegezichten, waren zeer gezocht.

Werken van zijn hand vindt men in het Rijksmuseum te Amsterdam, museum Teyler te Haarlem, Prentkabinet der Nationalgallerie te Berlijn, Hamburger Kunsthalle, Neue Pinakothek te München.

Zie: Immerzeel, *Levens en werken d. holl. en vlaamsche kunstsch. enz.* I, 195; Thieme-

B e e k e r , *Allg. Lex. d. bild. Künstl.* IX (1913), 549.
van Dalen

[Drelincourt, Charles]

DRELINCOURT (Charles), geb. te Parijs 1 Febr. 1633, overl. te Leiden 31 Mei 1697. Hij was de zoon van C h a r l e s D., die te Parijs een gezien predikant was, studeerde aldaar eerst in de theo logie en later in de geneeskunde, o.a. onder Riolan. Den 24en Sept. 1650 promoveerde hij te Saumur tot mag. in de vrije kunsten en Dr. in de wijsbegeerte, den 28en Aug. 1654 te Montpellier tot Med. Dr. met een diss.: *An omnibus putridis febribus venae sectio et purgatio*? Kort daarop werd hij lijfarts van Turenne; van 1656-1658 was hij ook inspecteur bij den geneeskundigen dienst van het leger in Vlaanderen. Na zijn terugkeer uit het veldleger werd hij geneesheer aan het hof van Louis XIV en oefende tevens de praktijk te Parijs uit. Den 23en Aug. 1668 beriepen hem de curatoren van de leidsche hoogeschool op een salaris van ƒ1600. - als opvolger van J.A.v.d. Linden om les te geven in de praktijk der geneeskunde, welk ambt hij den 18en Febr. 1669 aanvaardde met het uitspreken van een inwijdingsrede. Na den dood van J. van Horne werd hij den 3en Dec. 1670 ook prof. anatomiae op een toelage van ƒ 400. Zijn lessen in de ontleedkunde opende hij op verzoek der curatoren met een rede, getiteld *Praeludium anatomicum* (Jan. 1671); in 1687 werd hij wegens zwakke gezondheid van de lessen in de ontleedkunde ontheven. Rector was hij in 1679, 1688 en 1694; bij het neerleggen van zijn rectoraat in 1680 hield hij een rede, getiteld *Libitinae Tropaea*, welke wel de zonderlingste rede is, welke ooit aan een hollandsche hoogeschool is gehouden (Banga). D. stond in zijn tijd zeker goed aangeschreven als praktisch geneesheer en dankte daaraan zijn benoeming door Willem III tot consuleerend geneesheer van hemzelf en van prinses Maria. Maar zijn grootste verdiensten lagen op het gebied der ontleedkunde. Zijn leerlingen waren vol lof over zijn lessen. Niemand minder dan Boerhaave prees hem als een nauwgezet onderzoeker. Latere schrijvers, o.a. von Haller en Morgagni, hebben minder gunstig over hem geoordeeld. Maar geheel zonder beteekenis was zijn werk toch niet. Zoo vond hij bij den hond een overgang der vasa lymphatica van den glandula thymus in de venae subclav. sin. (Boon); gaf goede studies over de milt, waarbij hij de, toenmaals door velen aangenomen, anastomose van de art. met de vena lien. vóór haar intrede in de milt ontkende; publiceerde een goede beschrijving van den bouw van de iris, van de larynx en beschreef de valv. Vieussenii cerebelli. Hij beoefende ook de pathologische anatomie en benutte de ontleedkundige onderzoekingen voor de ziekteleer; o.a. beschreef hij de verkalking van de artt. coron. cordis. Ook de chemie had zijn belangstelling; hij deed o.a. onderzoekingen over de samenstelling van de urine en ontkende de door R. de Graaf aangenomen zure reactie van het pancreasvocht. Hij beweerde verder, dat het liquor amnii voedende eigenschappen bezat en werd afgescheiden door kliertjes in het amnion. Hij was een groot, wel een al te groot vereerder der Ouden, wat hem de vondsten en de ontdekkers van zijn eigen tijd te gering deed schatten. Zeer belezen, hield hij er van met zijn boekengeleerdheid te pronken, wat aan zijn geschriften niet ten goede is gekomen en ze tot verwarde, onleesbare en niet zelden duistere lectuur deed worden. Zijn stijl was al te gezwollen, terwijl zijn strijdlustigheid en jaloezie op grootere geesten dan hijzelf, allermeest op zijn vermaarden ambtgenoot Sylvius, onaangenaam aandoen. Zijn hooghartigheid, aanmatiging, verwaandheid en zijn spottende kritiek bezorgden hem vele vijan-

den, die hem ook een lossen levenswandel verweten. Van zijn geschriften zijn vermeldenswaard: een *Verhandeling over den achtmaandschen foetus* (1662), welke z.i. heel goed in het leven kon blijven, wanneer slechts niet ziekte van de moeder de oorzaak der vroeggeboorte was geweest. Verder: een diss. *De variolis et morbillis*; een verhandeling over den blaassteen, welke in 1674 werd opgenomen in de werken der Royal Society te Londen; zijn *Experimenta anatomica* zijn door zijn leerling C.G. Heyse en al zijn geschriften door H. Boerhaave als *Opuscula medica* in 1727 uitgegeven.

Zijn portret is geschilderd door W. Vaillant, gegraveerd door L. Visscher en door een onbekende.

Zie: Suringar in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.*, 1864; Banga, *Gesch. v.d. geneesk. in Nederl.*; v.d. Boon, *Gesch. v.d. ontd. i.d. ontleedk. v.d. mensch*; Vierordt in *Handb. d. Gesch. d. Med.*; von Haller, *Ad. Meth., B. Anat., B. Med. Pract.*; Morgagni, *Advers. Anatom.*

Baumann

[Drenckwaert, Boudewijn van]

DRENCKWAERT (Boudewijn van), zoo genoemd naar de hoeve van dien naam in Zuidland, leefde in de 15e eeuw. Hij was gehuwd met Maria van Heenvliet. Het wapen der familie werd sedert: Drenckwaert (een zwaan), gekwartileerd met Heenvliet (een leeuw).

Willem (1) van Drenckwaert, overl. 1488, was de eerste, die te Dordrecht kwam wonen. Hij was burgemeester der gemeente in 1475-76. Uit zijn huwelijk met Machtelt Pallaes Jansdr. had hij 22 kinderen.

Boudewijn (2) van Drenckwaert, zoon van den voorgaande, gehuwd met Margaretha van Cleyburgh, overl. 1537, was baljuw en rentmeester van den lande van Voorne en stierf 28 jaren oud, den 4en Sept. 1496.

Willem (2) van Drenckwaert, oudste zoon van den voorgaande, was heer van Giessenburg en half Puttershoek. Hij volgde hierin zijn oom Johan (1), die volgt, op, in 1555. In de jaren 1537-38, 1543-44, 1546-47, 1549-50, 1553-54, was hij burgemeester van Dordrecht. Als schepen vindt men hem 1517-18, 1522-23, 1526-27, 1530-31, 1533-34. Hij overleed tijdens zijn burgemeesterschap in 1554. Ook bekleedde hij den post van raad en rentmeester van Zuid-Holland. Hij was gehuwd met Cornelia van Steenhuysen Wouwericksdr. overleden 1538.

Boudewijn (3) van Drenckwaert, zoon van den voorgaande, was als zijn vader raad en rentmeester-generaal van Zuid-Holland, schepen in de jaren 1558-59, burgemeester 1560-62, 1564-65, 1567-69, 1571. Na den overgang van Dordrecht in 1572 geraakte hij, evenals al zijn verwanten buiten de regeering en stierf in 1578 op 63-jarigen ouderdom. Hij was gehuwd met Catharina van Hoogelande Jaspersdr.; later met Janneken of Johanna Suys. Bij de eerste had hij drie zonen en een dochter, bij de tweede een dochter. Zijn zoons Cornelis en Johan (2) die volgt, hadden geen nakomelingen, zijn zoon Willem twee dochters, zoodat de familie van Drenckwaert in de mannelijke lijn met Johan van Drenckwaert in 1606 uitstierf.

Zie: van Beverwijck, *'t Begin van Holl. in Dordr.*, blz. 18-24.

van Dalen

[Drenckwaert, Johan van (1)]

DRENCKWAERT (Johan v a n) (1), geb. te Dordrecht in de 2e helft der 15e eeuw, overl. ald. 1549, was de zoon van Willem (1) Bouwensz.

v.D. (zie vorig art.) en Machtelt Pallaes Jansdr. Hij werd in 1516 schout van Dordrecht, welk ambt hij tot zijn dood bekleedde. Hij was een streng vervolger van de ketters, in het bijzonder van de Anabaptisten, van welken hij eenigen liet ter dood veroordeelen. Hij was eerst gehuwd met Josina van Bekesteyn, overl. 1519, daarna met Margaretha de Jonghe, overl. 1542. Zij werden beiden in de Drenckwaertskapel in de Augustijnenkerk begraven, alwaar hun beelden en wapens in de glazen stonden. Het tafereel, waarin zij kunstig geschilderd waren, werd in 1572 uit de kerkrooving gered, en ten huize van den naastwonenden Matthijs Berck gebracht; waar dit tafereel zich thans bevindt, is onbekend.

Zie: van Beverwijck, *'t Begin van Holland in Dordrecht*, blz. 19.

van Dalen

[Drenckwaert, Johan van (2)]

DRENCKWAERT (Johan van) (2), ridder, baron van Dormael, geb. te Dordrecht 1543, overl. te Brussel in 1606, was de zoon van Boudewijn (3) van Drenckwaert (zie kol. 385) en *Catharina van Hoogelande Jaspersdr.* Hij was schepen van Dordrecht in 1568 en 1569, en schout sedert 1571. Trouw dienaar van den koning van Spanje, vervolgde hij gestreng de ketters, maar moest in 1572 bij de komst der Watergeuzen de wijk nemen.

Te Brussel werd hij thesaurier-generaal van 's konings financiën en lid van den Raad van State.

Hij was gehuwd, eerst met Elisabeth Clercks, dochter van Mr. Nicolaes C., pensionaris te Utrecht, daarna met Margaretha Bogaert, dochter van Mr. Jacob B., president van Vlaanderen.

Door een der laatste door hem gevangen ketters, den schilder Johan Woutersz. van Cuyck, liet hij zich in de gevangenis schilderen in de gedaante van Salomo, doende zijn eerste recht. Dit schilderijtje, lang verborgen in een kast op het raadhuis, is thans in het museum der vereeniging ‘Oud-Dordrecht’.

Te Dordrecht vond men voorheen in de tweede Drenckwaertskapel (eigenlijk Queeckelskapel) in de Augustijnenkerk een glas met zijn afbeelding en die zijner eerste vrouw met hunne kwartieren en het devies *Argent faict tout.* Dit glas is reeds lang verdwenen. Hij werd met zijn tweede vrouw te Brussel in een kapel der St. Gudulakerk begraven, terwijl in het klooster der Dominicanen aldaar een opschrift te zijner eer werd gesteld. Zijn devies was *Fidel et constant.* Behalve het portret, door Jan Woutersz. van Cuyck, bestaan er van Johan van Drenckwaert twee zeer zeldzame portretten: 1e. borstbeeld rechts in fraai gebloemd wambuis in ovaal met spreuk: *Fidel et constant* E.G. door J.D. Geyn; 2e als voren op ouderen leeftijd in ovaal, met randschrift in handschrift: *Joannes Drenckwairtus Thesaurarius Regius Obici Bruxelles A^{o} Chr. CIƆIƆCVI* door H. Wierix? Beide vindt men in 's Rijks prentenkabinet. Mevrouw Bosboom-Toussaint schreef over Drenckwaert de historische novelle: *Des Konings Vriend.*

Zie: Joh. van Beverwijck, *'t Begin van Hollandt in Dordr.*, blz. 23, 348; Schotel, *Kerk. Dordr.* I, 36-40; *Oud-Holland*, XVII, bl. 307; *Dordr. Ill.* suppl. bl. 161-162.

van Dalen

[Drom, Nicolaas IJsbrandtsz]

DROM (Nicolaas IJsbrandtsz) of d e n D r o m , van Rotterdam, eind 1599 oud 40 jaar, maakte de groote zeereis van Mahu en de Cordes mee als schipper op de ‘Geloof’, werd ziek tijdens de verstrooiing der vloot in den Grooten Oceaan en stierf 16 September 1599.

Barent Jansz of Zacharias Heyns verklaart, dat zijn dood ‘gheen kleijn verlies voor Capiteijn de Weerdt en was, die sedert sonder schipper zijnde, nu niemandt en hadde die erghens voor sorghe droegh, daer nochtans de voorgenoemde schipper in alle zyne saken de sorghvuldigheydt selfs was, alsoo dat dit afsterven wel een beginsel van zijn ongheluck magh gherekent worden.’

Zijn vader, IJsbrandt den Drom, woonde op het Spui, zijn vrouw was Aaltje, dochter van den stuurman Cornelis Joosten Neeloom uit Katwijk. In den staat van zijn boedel, van 14 September 1606, wordt hij Claes IJsbrandtz Drom schipper genoemd.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de Straat van Magelhaẽs naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. Wieder ('s Gravenhage 1923) I, 64, 95 v. en daar genoemde bronnen.

Kossmann

[Dronkers, Dirk]

DRONKERS (Dirk), geb. te Axel 6 April 1801, overl. te Middelburg 10 April 1881, begraven te Oost-Souburg, was de zoon van (Vin)Cent D. en Anna van Dikshoorn. Heel jong kwam hij op het kantoor van P. van Diggelen (V, 133), ingenieur van den Waterstaat te Sasvan-Gent, waarna hij op jeugdigen leeftijd tot opzichter bij 's Rijks Waterstaat werd benoemd. In 1824 vroeg hij eerst ontslag om zelfstandig als aannemer te kunnen optreden. Als zoodanig heeft hij een aantal belangrijke werken in Zeeland uitgevoerd en menigen polder ingedijkt (*Zelandia Illustrata* II, 373). In 1826 verhuisde hij van Sasvan-Gent naar Middelburg. Van hem was het eerste plan om Zeeland door een ijzeren spoorweg te verbinden met het vasteland. In Maart 1846 verkreeg hij concessie voor een spoorweg Vlissingen - Middelburg - Venlo - Maastricht en D. werd daardoor het middelpunt der feesten op 18 Maart te Middelburg hierover gevierd. ‘Geen ontwerp voor een spoorweg in Nederland heeft met zoovele merkwaardigheden, zooveel moeite, zooveel tegenstand te worstelen gehad, als dat voor den z.g. Zeeuwsch-Duitschen spoorweg’, maar de taaie volharding van D. en zijn medestanders kwam toch alle bezwaren te boven. 1 Juli 1868 werd de lijn van Noord-Brabant uit tot Goes geopend. D. was ook tegenwoordig toen 29 Febr. 1872 de spoorweg tot Middelburg werd geopend. De steden Vlissingen, Middelburg en Goes huldigden hem door een gouden eerepenning.

Dronkers heeft, behalve vele dagbladartikelen ter verdediging zijner plannen, geschreven: *Beschouwing over het doelmatige van een spoorweg uit de hoofdstad van Zeeland naar Noord- Brabant* (Middelb. 1845); *Beschouwing van den Zeeuwsch-Duitschen spoorweg, met bijgevoegde statistieke tabellen, alsmede rapporten van Engelsche en Nederl. ingenieurs* (Middelb. 1846); *Afdamming van de Ooster-Schelde*; *een woord aan alle belanghebbenden* (Middelburg 1849); *Memorie betrekkelijk het herdijken van Verdronken Zuid- Beveland* ('s Gravenh. 1850); *De verachterde toestand der Middelb. haven* (Middelb. 1857); *De duinen van Walcheren, een goudmijn voor de bewoners van Middelburg, Vlissingen enz.* (Middelb. 1869).

In 1823 was D. getrouwd met Julie Philippine Dubosch; zij hadden verscheidene zoons.

Zie: G.N. de Stoppelaar, *Kort overz. der gesch. v.d. Zeeuwschen spoorw. in Middelb. Naamwijzer enz.* 1867; Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* I, 169-171.

Mulder

[Drucker, Chajiem ben Jacob]

DRUCKER (Chajiem ben Jacob), ook A r b i c h genaamd, drukker en uitgever bij de hoogduitsche joodsche Gemeente te Amsterdam

op het einde der 17de en het begin der 18de eeuw. Zijn werkzaamheid als zoodanig en als auteur en verkooper van hebreeuwsche lettertypen omvat de jaren 1680 tot 1724. Hij werkte respectievelijk op de drukkerijen van David Tartas, Mozes Mendez en van Ascher Anschel & Co. Hij gaf in 1690 een jiddische (joodsch-duitsche) vertaling van Menasseh van Israël's *Mikwéh Ysrael* uit en Benjamin van Tudela's reisbeschrijving *Masséoth Benjamin*. Hij publiceerde de volgende eigen werken: in 1706 *Leb Chachamiem*, een moralistische verhandeling, tezamen met het ethische werk *Leb Tob* van Isaac ben Eliakiem van Posen (beiden in het Jiddisch); in 1711 een nieuwe editie van het ethische werk der joodsche vrouwen *Tse enah oere enah*; in 1718 een joodsche kalender over het jaar 5479 (= 1719) en in 1722 ook het joodsche ethische werk *Menorath Hama or* van Isaac Aboab (niet te verwarren met den gelijknamigen amsterdamschen opperrabbijn) met de jiddische vertaling van Mozes Frankfurter en waarbij Frankfurter voor zijn eigen revisies zorgde.

Drucker had twee zoons Mendel Elchanan en Jacob, die beiden drukkers en uitgevers van jiddische vertalingen van onderscheidene werken werden. Jacob Drucker in 1687 zestig jaren oud, was toen getuige voor den joodschen drukker Philips Levie.

Mozes Levie Drucker was in 1713/14 Parnassijn (regeerder) der ‘hoogduytse-joodse Natie tot Amsterdam’.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (Londen-New York 1901-04) V, 3; Kleerkooper en van Stockum, *De boekhandel van Amsterdam in de* 17*de eeuw* (den Haag 1914) 365; D.M. Sluys, *Beelden uit de Hoogd. Gemeente in het begin der* 18*de eeuw* (Amsterdam 1925) 15.

Zwarts

[Drijffhout, Bartholomeus]

DRIJFFHOUT (Bartholomeus), ged. te Dordrecht in Juni 1605, overl. onbekend, was de zoon van Frans Lebuwijnsz. D. (die volgt) en Tanneken Bartholomeus Augustijnsdr. Hij huwde 23 Jan. 1628 te Dordrecht met Cornelia Geerlofs van der Merck. Tot 1636 was hij te Dordrecht woonachtig en wordt nu eens steenhouwer, dan weer beeldsnijder genoemd. Sedert 1633 werkte hij onder Jacob van Campen aan het niet meer bestaande kasteel Honselaarsdijk; in 1640 bouwde hij met Aart Adriaansz. van 's Gravesande de Lakenhal te Leiden en sedert 1647 met Pieter Post de Oosterkerk te Middelburg.

van Dalen

[Drijffhout, Frans]

DRIJFFHOUT (Frans), geb. te Dordrecht 1587, overl. aldaar Febr. 1625, was de zoon van Lebuwijn D. (die volgt) en Teuntje Laurensdr. Hij trouwde in Sept. 1604 te Schoonhoven met Tanneken Bartholomeus Augustijnsz.dr uit welk huwelijk 8 kinderen geboren werden. Hij was beeldhouwer en heeft in 1617 gewerkt aan de nieuwe Groothoofdspoort (een zeeridder en vier visschen) en aan de Nieuwe- of Melkpoort te Dordrecht. Al dit beeldhouwwerk is reeds lang verdwenen.

Zie: *Thes. Rek. van Dordr.* 1617.

van Dalen

[Drijffhout, Laurens (1)]

DRIJFFHOUT (Laurens) (1), ged. te Dordrecht 17 Jan. 1585, overl. te 's Gravenhage, was de zoon van Lebuwijn D. (zie kol. 389) en Teuntje Laurensdr. Hij was 10 Nov. 1613 gehuwd met Betjen den Bout Albrechtsdr. van Emmerik. Hij trad 8 Juli 1609 als schilder in het St. Lucasgilde te Dordrecht, maar na 1619 is hij naar den Haag vertrokken, waar o.a. zijn kinderen Anthonetta, geh. in 1654 te Rijswijk met Jacob Florijn, en Catharina, geh. met

den amsterdamschen schilder Christiaan Striep, geboren zijn.
Uit archiefaanteekeningen.
van Dalen

[Drijffhout, Laurens (2)]

DRIJFFHOUT (Laurens) (2), ged. te Dordrecht Aug. 1611, overl. vermoedelijk te 's Gravenhage, was de zoon van Frans Drijffhout (zie art.) en Tanneken Bartholomeus Augustijnsdr. Hij was beeldhouwer en komt reeds in 1624 in het St. Lucasgilde te 's Gravenhage voor, wat wel vreemd lijkt, doch er is geen andere Laurens Fransz. Drijffhout te Dordrecht geboren.
van Dalen

[Drijffhout, Lebuwijn]

DRIJFFHOUT (Lebuwijn), geb. te Dordrecht 1553, overl. aldaar 19 Jan. 1616, was de zoon van Frans Cornelisz. Drijffhout en Maayke van Gent. Hij was gehuwd met Teuntgen Laurensdr. In de kohieren en acten van het gerecht wordt hij een beeldsnijder genaamd, maar later hopkooper. Hij woonde te Dordrecht in het huis 'de Hopsack' bij het Groothoofd, en heeft dus zijn kunst vaarwel gezegd.
Uit archiefaanteekeningen.
van Dalen

[Duarte, Francisca]

DUARTE (Francisca), dochter van Gaspar D. (die volgt), behoorde als 'de Fransche Nachtegael' tot den Muiderkring. Zij sprak slecht Nederlandsch en correspondeerde daarom uitsluitend in het Fransch. Omstreeks 1630 vinden wij haar bij de alkmaarsche familie (zie beneden), waar zij vermoedelijk met Francisco Duarte gehuwd was, die misschien haar oom was. Constantijn Huygens wenschte haar in 1644 geluk met haar tweede huwelijk. Met Maria Tesselschade (in 1623 gehuwd en in Alkmaar gevestigd) sloot zij een hechte vriendschap. Deze bracht haar in kennis met haar jeugdvrienden Hooft, Vondel, e.a. Sedert 1630 werd zij vol geestdrift in den Muiderkring opgenomen. Zij was er met Maria het middelpunt en een lokmiddel van Hooft, om ook de andere vrienden naar het eenzame slot te krijgen. Zoo schrijft Hooft in 1631: 'Wij hebben hier Joffre Tesselschae ende verwachten daerbij de fransche Nachtegael, dat is Joffre Francisca Duarte. Op deeze keeltjens noodig ik eenige ooren op éénen dagh uyt in 't huys, te weten tegen Woensdagh naestkomende' en in 1633 aan Maria 'Wat zegt gij van die overdiefsche ooghen van Franche (Francisca), die niet alleen meeslepen 't geen zij belonken, maar in de ziellooze dingen een zucht verwekken om haer naer te loopen, als zij schoon uyt hun gezicht is?' Haar zang was het, die haar vooral aantrekkelijk maakte. Hooft dicht haar o.a. toe 'Ghy doet met Uw zang de schaeren Van benêen ten hemel vaeren' en ook de vroolijke amsterdamsche professor, Caspar van Baerle, vergelijkt haar bij een Seraphijn. Tot 1638 komt zij op het Muiderslot voor. Toen schijnt ze als weduwe naar Antwerpen teruggekeerd te zijn, waar zij in 1644 hertrouwde. In 1640 schreef Anna Roemers Visscher een gedicht op een concert, dat zij bij de Duarte's in Antwerpen had bijgewoond, nl. van den vader en zijn vier dochters, dus was Francisca toen weder in Antwerpen gevestigd.
Zwarts

[Duarte, Gaspar]

DUARTE (Gaspar) ook wel vervlaamscht tot D e w e e r t of D u w e e r t , zoon van den bankier en juwelier D i e g o of J a c o b D u a r t e (geb. 1584, gest. Antwerpen 21 Nov. 1653). Evenals zijn vader behoorde ook hij tot de antwerpsche Marranenkolonie en van hem stammen de aanzienlijke nederlandsche Duarte's der portugeesche synagoge af. Zij stammen oorspronkelijk van den portugeeschen Jood, Abraham Aboab af, die in 1497 door dwang gedoopt, den naam van Duarte Diaz had aangenomen. Gaspar was, gelijk zijn vader, bankier en juwelier te Antwerpen tijdens het begin der

17de eeuw. ‘Product van eeuwenoude beschaving was hij een voorbeeld van den 17den-eeuwschen Renaissanceman, een mercator sapiens, die niet alleen een behoefte had om zich met de uitgelezenste voortbrengselen van kunst te omringen, maar ook zelf een gelukkig beoefenaar van velerlei kunsten en wetenschappen’. In zijn vorstelijk hôtel aan de Place de Meir ontving hij den antwerpschen adel en die des geestes. Groot was de attractie van de concerten door den gastheer zelve en zijn kinderen gegeven. Anna Roemers Visscher bezoekt de familie in 1644 te Antwerpen en dichtte na een concert: ‘'t Comt niet bij, wanneer als Duwerte ghij, met Uw dochters lust te zingen’, zoodat het gehoor in vervoering komt. Hun musicaliteit was zóó bekend, dat hun oordeel over muziek als afdoend gold. Zoo ontstond de vriendschap met Constantijn Huygens, den secretaris van den Prins van Oranje, zelf dichter en componist. Duarte liet voor hem een spinet maken bij een bekend instrumentmaker. Verder loopt de briefwisseling over den verkoop van juweelen, bezittingen en muziekstukken, die heen en weer gezonden worden. Buiten Constantijn Huygens ontmoet men bij hem Beatrice de Cusance, die gehuwd was met den hertog van Lotharingen en meerdere malen was daar ook de Prins van Oranje gehuisvest. Gaspar's dochters waren bekend om hun zang en luitspel en hun kunstlievende omgeving. Hij zelf was een groot minnaar der muziek en bijzonder hartelijk was zijn verhouding tot Constantijn Huygens. Telkens wanneer deze een verpachtingsreis naar Staats Brabant maakte, deed hij Antwerpen even aan, hetgeen tot allerlei onaangename praatjes in den Haag aanleiding gaf. Bij zijn zoon Jacobus zien wij hieronder de gunstige verhouding met het engelsche hof, waar hij zeer gezien was en ook goede zaken afsloot.

De familie vertrok ongeveer 1682 voor goed naar Amsterdam om daar openlijk als Joden te kunnen leven. Zóó kwam het (mejuffrouw Dr. Szper heeft dit niet ingezien) dat, toen de leden dezer liberale antwerpsche katholieke familie, doch die uitsluitend als Katholieken bekend waren, in Amsterdam orthodoxe Joden werden, al deze betrekkingen spoedig geheel afkoelden. Gaspar's zuster was in Alkmaar met Francisco Fernandez du Pas gehuwd. Ook haar moeder en twee broers Rodrigues Duarte en Francisco Duarte hebben daar gewoond en zijn allen in een graf op het koor van de Groote kerk aldaar begraven. Deze Francisco werd in 1625 met zijn vader voor schout en burgemeesters gedaagd, omdat zij uit verontwaardiging zijn zuster Beatrice hadden bedreigd, die tot het Christendom wilde overgaan, en op wie zij geen pressie mochten uitoefenen.

In opdracht van zijn zoon Jacobus graveerde Lucas Vorsterman in 1657 Gaspar's portret naar een schilderij. Het stelt hem als een reeds bejaard man voor, doch nog krachtig en vol distinctie; op den achtergrond de val van Icarus; Constantijn Huygens dichtte het bijschrift, waarin hij het verlies van een man betreurt, die vader, leider en Apollo van de vier muzen, zijn dochters, is geweest. Ook zijn grafschrift vervaardigde Huygens, waarin hij hem vergelijkt met Amphion.

Gaspar had twee zoons, Diego of Jacobus (die volgt) en Gaspar en vier dochters, Leonora, Catharina, Francisca en Isabella, waarvan Francisca (zie boven) in onze letterkunde welbekend is.

Zie: Mej. Dr. F. Szper, *Een kunstlievende familie uit de* 17*e eeuw* in het joodsche weekblad *De Vrijdagavond* Jrg. I, no. 7 (9 Mei 1924 met portret van Gaspar); J.M. Hillesum, *Uit de gesch. der Joden te Amsterdam* in *Elseviers Maandblad* 1917 (met afbeelding van Gaspar's portret); A.J. Mendes da Costa, *Overzicht van de Geschiedenis der portugeesch-israël. gemeente* in het feestprogramma van het 250-jarig bestaan der portugeesche synagoge (waarbij de sieraden gereproduceerd); *Catalogus der schilderijen van Diego Duarte te Amsterdam in* 1682 *met de prijzen van aankoop en taxatie* in *De Oude Tijd* (Haarlem 1870) 397; Henriques de Castro, *De portug. Synagoge* (den Haag 1875), 42 vgl.; Bussemaker, *Verslag van het onderzoek naar Ned. archivalia te Lissabon en Brussel* (den Haag 1905), 196; *De huizen Kneuterdijk no.* 22 in *Die Haghe* 1921/22, 148 en in *Buiten* van 3 April 1926, 160.

Zwarts

[Duarte, Jacobus of Diego]

DUARTE (Jacobus of Diego), oudste zoon van Gaspar Duarte, voornaam juwelier te Antwerpen en omstreeks 1682 te Amsterdam. Evenals zijn vader, in wiens zaak hij opvolgde, was hij zeer gezien aan het engelsche hof en droeg den titel: ‘Nobilis Domesticus Regis Angliae’. Hij bood in den Haag eenige kostbare sieraden aan den lateren Willem II te koop aan, die in 1641 prinses Maria van Engeland huwde, en ofschoon de Prins den prijs wel hoog vond, nam hij het aanbod in overweging. Huygens stelde ten slotte den prijs vast, die beide partijen aanvaardden. Na Gaspar's dood bracht Constantijn Huygens zijn vriendschap op Jacobus over. Deze bood in 1657 zijn broers en zusters de gravure naar een schilderij uit zijn bezit aan, zijn vader op het laatst van zijn leven voorstellend, waarvoor Constantijn het bijschrift dichtte. Ook de liefde tot de muziek bond Jacobus aan Huygens. In één zijner laatste brieven dankt deze Jacobus voor de opdracht van een bundel muziek. Toen Constantijn Huygens de jongere als opvolger van zijn vader 's Prinsen secretaris was geworden, bezocht ook hij herhaaldelijk de gastvrije huizinge aan de Meir te Antwerpen. Hier was een prachtige schilderijenverzameling bijeengebracht van de meest bekende nederlandsche, spaansche en italiaansche schilders. Frederik Muller heeft dezen catalogus van de veiling te Amsterdam uit het jaar 1682, dien hij bij de amsterdamsche joodsche familie Jessurun Cardozo vond, in 1870 gepubliceerd. Prof. Bussemaker trof in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel eveneens een 25 folio's lange lijst van 1682 aan ‘Register van de schilderijen in huys van Diego Duarte, woonende te Antwerpen’. De koning-stadhouder, Willem III, heeft met zijn secretaris tijdens den veldtocht van 1674-78 in de Zuidelijke Nederlanden, herhaaldelijk bij Jacobus Duarte te Antwerpen gewoond en daar zijn staatszaken afgedaan. Huygens vertelt verschillende malen van een rondgang door de rijke collectie van verrukkelijke Breughels, Holbein's, van Dijk's enz. Op 11 Juni 1676 kon hij niet in het groote kabinet, omdat Willem III met den raadspensionaris Fagel zich daar voor een conferentie had teruggetrokken. Na 1688 houden de relaties geheel op, zegt mej. Dr. Szper; toen waren de Duartes reeds jaren voor goed in de Republiek gevestigd nl. als orthodoxe leden der portugeesch-joodsche gemeenschap te Amsterdam, waar zij na 1682 voorkomen, n.l. deze Diego. Hij had zijn vaders belangstelling in de schilderkunst geërfd en was bovendien een beroemd organist en componist; ook hij was als katholiek bekend geweest. Het is niet aannemelijk,

dat, zooals mej. Dr. Szper meent, deze Duarte's doortrokken waren ‘van den Renaissancegeest, die onverschillig staat tegenover iederen godsdienst, omdat hij alleen één godheid kent, de schoonheid gediend door de kunst’. Integendeel van hun joodsche orthodoxie spreekt het alkmaarsche geval (zie bij Gaspar) en de verkoop van de katholieke schilderijencollectie te Amsterdam. Als Constantijn Huygens de jongere in 1693 van Engeland naar den Haag reist, teekent hij dan ook aan, dat er ook een der Duarte's medereisde, doch niet in zijn gezelschap, doch in dat van eenige Joden. In 1691 had Huygens Jacobus nog te Antwerpen bezocht, doch hem niet thuis getroffen. Omstreeks 1682 naar de opgave van Frederik Muller, schijnt hij zich dus bij de joodsche gemeenschap van Amsterdam der portugeesch-joodsche natie te hebben aangesloten, e kort daarop te zijn overleden. Uit Huygens' dagboek verdwijnt hij dan. Zijn erfgenaam L e v i (waarnaar de joodsche familie Levy Duarte heet, zie volgend art.) reisde op 7 April 1693 van Londen naar den Haag. Hoewel Huygens hem zag en herkende is hij tot hem niet in relatie getreden.

Bronnen zie vorig art.

Zwarts

[Duarte, Manuel Levy]

DUARTE (Manuel L e v y) of M a n u e l L e v y (M e n d e s), zoon van L e v y D u a r t e (juist genoemd), gehuwd met C o n s t a n c i a L e v y D u a r t e, behoorde tot de aanzienlijkste en vermogendste leden der portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam op het eind der 17de eeuw en tot die van den Haag in het begin der 18de eeuw. Vóór hun vertrek naar den Haag schonk het echtpaar aan de portugeesche synagoge een kolossaal verguld zilveren drijfwerk door den beroemden Adam van Vianen gedreven, een ovale schaal met een uitvoerige voorstelling van het bezoek der koningin van Seba aan Salomo. De ‘groote zilveren lampetkan gedreeven door Viana’, die erbij behoorde, werd in 1777 gestolen en door de gemeente vervangen door een andere waarop de ontmoeting van Jacob met Joseph gedreven is. Dit was waarschijnlijk als afscheidsgeschenk bedoeld, toen het vermogen de echtpaar zich in den Haag ging vestigen, waar toen nog geen synagoge-gebouw stond, althans niet in den eigenlijken zin des woords. De jonge, slechts eenige jaren oud zijnde portugeesche nederzetting kreeg dus een belangrijke aanwinst door hun komst. Manuel Levy Duarte werd nu een voornaam regent der haagsche portugeesche synagoge, in welke hoedanigheid hij reeds in 1701 voorkomt. Zoo speelde hij in 1710 een rol bij de verkrijging van de begraafplaats dier gemeente aan den Ouden Scheveningschen weg. Door burgemeesteren en schepenen in 1701 aangewezen om de geschillen met de hoogduitsch-joodsche gemeente te beslechten, werd hem ook opgedragen een reglement voor die gemeenschap te ontwerpen.

In 1697 kocht hij de huizen aan den Kneuterdijk No. 22, het paleis, laatstelijk bewoond door minister van Karnebeek. Manuel Levy Duarte en zijn gade C o n s t a n c i a kochten het oostwaarts gelegen perceel voor ƒ 24000 en ƒ 112 's jaars verpondingen en het westwaarts gelegen huis bij acte van 19 Juli 1702 voor ƒ 15000. Nog op 6 October 1713 kreeg Emanuel Levy Duarte vergunning op den noordoosthoek twee palen voor het uitstek te plaatsen. Voor het einde van het jaar schijnt het echtpaar Duarte kort na elkaar te zijn overleden, daar de voogden van de minderjarige erfgenamen op 28 Juni 1714 hem het westwaarts gelegen perceel verkochten en zij hierbij niet meer optraden of vermeld worden.

Bronnen zie art. Gasp. Duarte.

[Dubno, Salomon ben Joël]

DUBNO (Salomon ben Joël), geb. te Dubno (Wolhynië) Oct. 1738, gest. te Amsterdam 26 Juni 1813, hebreeuwsch dichter en taalgeleerde, die zich in hoofdzaak op de Massora toelegde. Reeds op 14-jarigen leeftijd huwden zijn ouders hem uit aan een dochter van den talmoedist Simcha ben Jozua van Volozhin. Na het onderricht der joodsche leeraren in Wolhynië gevolgd te hebben, ging Dubno naar Gallicië, waar hij onder leiding van rabbie Salomon van Cholm verscheidene jaren exegetische en taalkundig-hebreeuwsche studiën beoefende. Zijn vaardigheid toonde hij aldra, daar hem de correctie van het in 1766 te Frankfort a/M. gedrukte taalkundige werk *Schaäré Neima* werd opgedragen. Van 1767-1772 woonde hij in Amsterdam, aangetrokken door de rijke hebreeuwsche bibliotheken. Daarna vestigde hij zich als leeraar in Berlijn, waar hij o.a. huisleeraar bij Mozes Mendelssohn werd, voor wiens Bijbelvertaling hij een commentaar schreef *Aliem li Teroefa* (Amsterdam 1788). Na een poos in Wilna te zijn geweest, bleef hij na den dood van Mendelssohn korten tijd te Frankfort a/M. en keerde weder naar Amsterdam terug. Wij mogen hem hier onder den joodschen letterkundigen kring 'Tongeleth' rekenen, die zich met de hebreeuwsche taalstudie bezighield. Reeds in den eersten bundel van dit genootschap, *Bikkoere Toëleth* (4 en 14), schreef hij twee hebreeuwsche gedichten.

Hij was de vertrouweling en raadgever der stichters van het theologisch genootschap 'Resith Chochma' te Amsterdam. Eerst gevierd, later ternauwernood opgemerkt, sleet hij zijn dagen te Amsterdam, levend van de karige opbrengst van het uitleenen van de boeken uit zijn rijke bibliotheek. Daarvan verscheen in 1814 te Amsterdam de catalogus. Zij bevatte 1076 gedrukte boeken en 106 handschriften. Hij liet zelf een groot aantal verhalen, gedichten enz. in handschrift na. Voor de lijst van zijn verdere uitgaven, die buiten Nederland zijn verschenen, zie men W. Zeilin, *Bibliotheca Hebraica Post-Mendelsohniana*, 68.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York-Londen 1901-1906) V, 7; J. Maarsen, *Tongeleth, een joodsch Letterk. kring* (Amsterdam 1925), 9 (beide met portret); Benzion J. Hersch, *Bijdrage tot de kennis der Bioer* in *De Vrijdagavond* van 19 en 26 Febr. 1926 (met het portret).

Zwarts

[Duchastel, L.G.I.F., graaf]

DUCHASTEL (L.G.I.F., graaf), geb. 21 Juni 1808, te Hovaran, in Moravië, overl. te Nizza 26 Jan. 1880, maar bijgezet in een eigen grafkelder, op het kerkhof van 'Campo santo dei Tedeschi' te Rome. Bij het onverwacht afsterven van onzen gezant, graaf Liedekerke-Beaufort in 1855, regelde D., als zaakgelastigde der nederlandsche legatie te Rome, waar hij reeds vroeger, gedurende 1844-1846, in diezelfde betrekking werkzaam was geweest, diens nalatenschap. In 1858 verkreeg hij den titel van minister-resident, en in 1866 dien van gezant bij den H. Stoel. Zijn correspondentie berust, evenals de papieren van zijn drie voorgangers, in de bibliotheek van 'Il Resorgimento' te Rome. Toen het onze Regeering bleek, dat genoemde vereeniging niet geneigd was restitutie te doen, natuurlijk met schadevergoeding, van deze documenten, en al evenmin, om op kosten van Nederland afschriften daarvan te laten vervaardigen, kreeg ondergeteekende van den minister van buitenlandsche zaken opdracht het in den Haag ontbrekende van die briefwisseling, zoo mogelijk, aan te vullen. Gedurende 1920-1921 heeft hij zich van die taak kunnen kwijten, dank zij vooral de toeschietelijk-

heid der beheerders van 'Il Resorgimento', en in het bizonder van Z.E. Salandra. Ook was het hem mogelijk om, met goedkeuring der betreffende autoriteiten, het een en ander van deze correspondentie uit te geven in het Jaarverslag I en II van het 'Nederl. Hist. Instituut te Rome'. Zoo ook: het merkwaardig schrijven, dat D. heimelijk, met een oostenrijkschen courier, 20 Sept. 1870 naar den Haag zond, en waarin hij, op het Vaticaan vertoevende, mededeelt: welke de houding was van Pio Nono bij die droevige gebeurtenissen. Ook na de overweldiging van Rome bleef D. nog een paar jaren op zijn post gehandhaafd. Bij koninkl. besluit van 10 Juni 1872 werd onze gezant bij den H. Stoel echter op wachtgeld gesteld, en bij een ander besluit van 18 Sept. 1877 eervol ontslagen. Eerst in 1915 is de legatie aldaar tijdelijk hersteld.

Zie: Albers, *Gesch. v.h. herstel der Hierarchie* II; Goulmy, *Hierarchie en Wetboek*; *Meded. v.h. Nederl. Hist. Instituut te Rome* I (1921), 18; 167; II (1922), 3.

Hensen

[Dueren, Simon Dammasz. van]

DUEREN (Simon Dammasz. van) treffen wij van 1577 tot 1595 als gezworen landmeter van Schieland te Rotterdam aan. Waarschijnlijk kwam hij van Dueren of Deurne in Brabant, later is hij dan poorter van Rotterdam geworden, want in een acte van 27 Juni 1589 heet hij zoo. Den 18den Sept. 1580 ondertrouwde hij te Rotterdam met Barbara Joesten en hij stierf aldaar in Dec. 1595. Bij zijn dood wordt hij steenhouwer genoemd, bij den ondertrouw landmeter. Verschillende door hem gemaakte kaarten zijn bekend. De stedelijke regeering van Rotterdam maakte van 1577 tot 1590 dikwijls gebruik van zijn diensten voor het teekenen van kaarten van door de stad ter bebouwing uitgegeven grond en het in beeld brengen van stadsgebouwen, welke kaarten zich bevinden in een kaartboek, berustende in het archief der Gemeente. In de rekeningen van kerkmeesters te Rotterdam komt hij van 1574 tot 1595 voor, hetzij als landmeter, hetzij als steenhouwer. In 1578 vervaardigde hij een kaartboek voor het Rotterdamsche Gasthuis van daartoe behoorende landerijen, in 1590 voor het weeshuis. In 1586 teekende hij een kaart van een stuk land in IJselmonde voor Heiligegeestmeesters van Rotterdam en in 1583 had hij voor Johan van Oldenbarnevelt een kaart gemaakt van een kavel land in Nieuw-Beyerland.

Zie: *Rott. Ill.* I, 167, 181, 213, 234; Mr. S. Muller, *Het Heiligegeesthuis te Rotterdam*, bl. 92 en *Inv. Kaarten Rijksarchief* 2de ged. no. 2162.

Moquette

[Dunkler, Frans]

DUNKLER (Frans), geb. 24 Febr. 1816 te Namen, overl. 16 Sept. 1878 te 's Gravenhage, was sedert 1847 dirigent van het muziekcorps der Grenadiers en Jagers, dat onder zijn directie groote bekendheid verwierf. Op het concours te Parijs (1867) behaalde het den tweeden prijs. Frankrijk trachtte hem eenige malen te winnen als directeur van de 'Musique de la Garde', maar hij wilde Nederland niet verlaten. Desondanks ontving hij het 'Légion d'honneur'. Dunkler bespeelde alle instrumenten en componeerde voor militaire muziek; het meest bekend is hij geworden door zijn vele arrangementen voor harmonie-muziek. Zijn werken zijn rijkseigendom.

Zijn zoon Emile Dunkler was een, ook in het buitenland, bekende violoncellist. Deze overleed in 1871.

Zie: H u g o R i e m a n n , *Musik-Lexicon* i.v.; J.D.C. v a n D o k k u m , *Nederlandsche muziek in de negentiende eeuw* (Amst. 1913).

Spier

[Dupper, Leendert]

DUPPER (Leendert), geb. te Dordrecht 16 Aug. 1799, overl. aldaar 4 Maart 1870, was de zoon van Willem Dupper en Jacomina Cornelia Rombouts. Evenals zijn oom Johannes Rombouts, overl. 1850, was hij suikerraffinadeur. Diens fraaie schilderijenverzameling kwam in zijn bezit en werd door hem met verschillende werken uitgebreid. Zelf was hij liefhebber-teekenaar. Vele jaren was hij bestuurslid van Dordrechts Museum. Bij zijn overlijden vermaakte hij zijn kostbare collectie oud-hollandsche schilderijen aan het Rijk (Dupperzaal in het Rijksmuseum te Amsterdam) en ƒ 100.000 aan Dordrechts Museum, benevens een vijftal schilderijen.

Zijn portret door L. de Koningh, in Mrt. 1870 geschilderd, bevindt zich in Dordrechts Museum.

Zie: *Catalogus van Dordrechts Museum*.

van Dalen

[Durven, Mr. Diederik]

DURVEN (Mr. Diederik), gedoopt te Delft 13 Sept. 1676 als zoon van Mr. Paulus Durven en van Yda van den Mierop, overl. ald. 26 Febr. 1740. Studeerde te Leiden in de rechten en werd na promotie in 1704 advocaat van de Kamer Delft van de O.I.C. Hij vertrok 4 Jan. 1706 met het schip 'Grimmesteyn' naar Indië en kwam 3 Aug. d.a.v. te Batavia aan, waar hij jarenlang werkzaam bleef als lid van den Raad van Justitie. Na in 1720 Raad-extra-ordinair van Indië te zijn geworden, volgde in 1724 zijn benoeming tot President van den Raad van Justitie, welk ambt na eenige maanden werd verwisseld met dat van Raad-ordinair van Indië.

Bij den dood van Mattheus de Haan benoemde de Raad van Indië hem 1 Juni 1729 tot Gouv.-Generaal, als hoedanig hij 28 Mei 1732 door Heeren-XVII werd ontslagen en 'buiten dienst en gage' naar Nederland opgeroepen.

Hetzelfde lot deelden de Directeur-Generaal Cornelis Hasselaar, twee leden van den Raad van Indië en nog een aantal hoogere en lagere ambtenaren. Als reden van dit opzienbarend massa-ontslag worden genoemd de toenemende misbruiken en knoeierijen, de 'menigvuldige excessen' van hooge en lage dienaren, verkoop van ambten en andere malversatiën. Er schijnen uit Batavia geheime beschuldigingen tegen Durven bij Bewindhebbers te zijn ingebracht. Een proces heeft de Comp. tegen Durven nooit gevoerd, zoodat een welomschreven beschuldiging ontbreekt.

Het is nog zeer de vraag, of Durven wel schuldiger of nalatiger is geweest dan velen zijner voorgangers; het wekt veeleer den schijn, dat hij vooral ook voor de zonden van anderen heeft moeten boeten. Toen Bewindhebbers hem ontsloegen (het besluit dateert van 9 Oct. 1731) was hij nauwelijks twee jaar G.G. en kon in Nederland nog maar weinig van zijn beleid bekend zijn. Bezwaarlijk althans kon men hem toen het algemeene 'verval in den godsdienst en de justitie' verwijten, waarover Bewindhebbers klaagden. Maar de corruptie was dermate toegenomen, dat zij een voorbeeld wilden stellen en zoo werd Durven meer of min de zondenbok.

De gunstige gevolgen van dit als schrikwekkend voorbeeld bedoeld ontslag waren minder groot dan de nadeelige. Het prestige der Ind. regeering is er sterk door geschaad: de oneenigheden in Rade van Indië en het uitbrengen van geheime beschuldigingen en lasteringen namen sterk toe.

Durven is gehuwd geweest met Anna Catharina de Roo, die ongeveer een jaar na

haar man overleed: 1 Maart 1741. Zij liet een minderjarig kind na.

Zijn door een onbekende geschilderd portret is in het Paleis te Weltevreden; verkleinde copieën hiernaar in het Paleis te Buitenzorg, het Ministerie van Koloniën en het Rijksmuseum.

Zie: v. Rhede v.d. Kloot, *De Gouverneurs-generaal* enz. ('s Gravenh. 1891) en de daar genoemde bronnen; de Jonge, *Opkomst* IX, XXIX en vlg.; de Haan, *Oud-Batavia* I, 290 en *Platenalbum* K. 7.

Stapel

[Duverden van Voort, Anna van]

DUVERDEN VAN VOORT (Anna van), geb. te Amersfoort, overl. te Dordrecht 26 Aug. 1624, was de dochter van Mr. Cornelis van Duverden, schepen te Utrecht en later (1579-1611), schout van Amersfoort en Johanna van Voort. Zij huwde eerst met Johan van Meerevelt en na diens overlijden 1 April 1619 te Amersfoort met Dr. Johan van Beverwijck (I, kol. 327). In zijn boek *Van de Wtnementheyt des vrouwelicken Geslachts* (Dordr. 1643), prijst hij haar uitbundig om ‘haer gaven van geest, lichaem ende die men noemt van fortuyne. Eén gemoet, één begeerte, één wil met haren man. Siende, dat ick de letteren liefhadde ende de geletterde eerde, sij volgden het beyde ende gaf voor, dat haer Vader sal. van jongs op die genegentheyt haer ingestort hadde’ (blz. 67). Zij stierf aan ‘een kwade ziekte’, door haar uit Utrecht medegebracht, binnen zes dagen. Verzen van haar hand zijn mij niet bekend.

Zie: Beverwyck, *Wtnementh. des vr. gesl.* III, 67.

van Dalen

[Duycker, Hendrik Frederik Karel]

DUYCKER (Hendrik Frederik Karel), geb. te Coevorden 6 September 1793, overl. te 's Gravenhage 4 Juni 1884, was de zoon van Hendricus Marcellus, die vóór 1795 als luitenant gediend had in het staatsche leger (regiment van von Wilcke) en Maria van der Kruissen.

Hij trad 1 Juni 1808 in dienst van het koninkrijk Holland als cadet of volontair bij het 3e regiment jagers. Waarschijnlijk ten gevolge van de inkrimping van het hollandsche leger, verwisselde hij nog binnen het jaar den dienst bij den eenen broeder van Napoleon (Louis) met dien van den anderen (Jérôme), en ging hij 16 Februari 1809 over als sergeant bij het 6e (westfaalsche) regiment infanterie.

Reeds in ditzelfde jaar was hij te velde tegen de krijgsscharen van von Schill en den hertog van Brunswijk-Oels, die het Noorden van Duitschland in opstand trachtten te brengen. Roemrijke daden hadden de westfaalsche troepen in dien veldtocht niet te boeken. Zij zijn tot in Bohemen doorgedrongen, van daar na den wapenstilstand van Znaïm (12 Juli 1809) teruggekeerd, en toen de hertog van Brunswijk den strijd bleef voortzetten, heeft deze hen nog een nederlaag toegebracht (2 Aug. 1809) bij het dorp Oelper (in de nabijheid van de stad Brunswijk), aan welk gevecht Duycker heeft deelgenomen. Den 27en September 1809 werd hij bevorderd tot adjudant-onderofficier; bijna een jaar later (19 Aug. 1810) werd hem de rang van 2en luitenant toegekend.

In dien rang heeft hij bij de westfaalsche hulptroepen, die aan het groote leger waren toegevoegd, den tocht naar Rusland medegemaakt, en is hij tegenwoordig geweest bij de slagen van Smolensko, aan de Moskowa (waarin hij, hoewel niet gevaarlijk, gekwetst werd) en bij den overtocht van de Berezina. Eenige maanden,

nadat de overblijfselen van het fransche leger op duitschen bodem waren teruggekeerd, korten tijd, nadat de pruisische koning, Frederik Willem III, zijn volk had te wapen geroepen (15 Maart 1813), werd

Duycker bevorderd tot 1en luitenant bij het 2e westfaalsche regiment infanterie (1 April 1813), in welken rang hij deelnam aan den veldtocht van dat jaar in Duitschland. Den tweeden dag van den slag van Dresden (27 Aug.) werd hem een forsche sabelhouw toegebracht, die gelukkig terechtkwam op het stevige hoofddeksel, dat destijds gedragen werd, doch waardoor hij een wonde in het gezicht ontving. Na dien tijd behoorde hij beurtelings tot de bezettingen van Torgau en Dresden. Dat hij toen reeds als een flink, vertrouwd officier bekendstond, blijkt uit verschillende opdrachten, die hem werden te vervullen gegeven en uit zijne benoeming nog in ditzelfde jaar tot kapitein (1 Oct. 1813). Toen maarschalk Gouvion Saint-Cyr 11 November Dresden moest overgeven, ontvingen de vreemdelingen hunne vrijheid, waardoor Duycker naar zijn vaderland kon terugkeeren. De goede diensten, door hem in het fransche leger bewezen, vonden nog erkenning door Napoleon III, die hem in 1853 het commandeurskruis van het Legioen van eer deed toekomen, waarbij een officieus schrijven te kennen gaf, dat dit, als herstel van verzuim, ook ter belooning van vroegere diensten moest gelden. In Maart 1858 werd hem ook de fransche St.-Helenamedaille toegekend.

Bij het in Nederland nieuw op te richten leger werd Duycker 14 Februari 1814 als 1e luitenant-adjudant ingedeeld bij het 12e bataljon infanterie van linie (Groningen); doch toen dit wegens de al te breed opgezette organisatie en dientengevolge incompleet aan manschappen reeds in October d.a.v. werd opgeheven, werd hij in November overgeplaatst bij het 16e bataljon landmilitie (Nijmegen), dat in Maart 1815 werd herdoopt in 6e bataljon nationale militie. Als luitenant-adjudant van dit bataljon heeft hij deelgenomen aan den slag bij Waterloo. Het was een der zes bataljons van Detmers' brigade, die onder de persoonlijke leiding van den divisie-commandant, generaal Chassé, met de in hare nabijheid oprukkende engelsche troepen den laatsten stoot van de ‘moyenne garde’ met een bajonetaanval te keer ging en dien uitgelezen oorlogstroep - toch in goede orde - in het beslissende oogenblik het veld zag ruimen. De commandant van het 6e bataljon, luitenant-kolonel A. van Thielen, sneuvelde aan het hoofd van zijn troep, en zeer waarschijnlijk zal men in de eerste oogenblikken daarna de leiding wel hebben overgelaten aan den luitenant-adjudant, die met het slaggewoel vertrouwd was. Hiervoor pleit ook, dat op voordracht van den brigade-commandant o.a. ook aan Duycker den 11en Augustus door Z.M. den koning de militaire Willemsorde 4e klasse werd toegekend, die hem tegelijk met vele anderen den 1en November d.a.v. in Frankrijk bij eene wapenschouwing tusschen Pontoise en Franconville (ten n.w. van Parijs) door prins Frederik werd uitgereikt. Reeds twee maanden te voren, den 29en Augustus 1815 was hij bevorderd tot kapitein, waarna hij werd ingedeeld bij een van de zuid-nederlandsche militie-bataljons (no. 46), dat bij Kon. Besl. van 8 October 1815 bestemd werd, om met een bataljon van de staande armée (no. 14) en twee andere zuidnederlandsche militie-bataljons (no. 45 en no. 47) de 11e afdeeling infanterie te vormen. Bij eene latere organisatie dier afdeelingen (3 Dec. 1818) werd bij elk harer eene schoolcompagnie opgericht tot opleiding van kader. Bij de 11e Afdeeling werd Duycker met het bevel over die opleidings-compagnie belast; hij kweet zich van die taak op voortreffelijke wijze.

De opstand in België vindt Duycker in Luik, waar het 1e en 3e bataljon en het reserve-bataljon van

de 11e Afdeeling (grootendeels Zuid-Nederlanders) in garnizoen lagen. De provinciale commandant, generaal van Boecop, achtte het geraden, de troepen reeds den 28en Augustus 1830 op de citadel samen te trekken; de opstandelingen werden meester in de stad. In het begin van October ontstond er muiterij onder de bezetting en den 6en van die maand sloot de generaal eene conventie, volgens welke het garnizoen 'eervol' mocht aftrekken naar Maastricht. Van kapitein Duycker zijn uit dien tijd geen berichten bewaard. Des te meer is dit het geval uit den tijd (1830-1834), toen hij te Maastricht diende onder generaal Dibbets, door wiens beleidvol en krachtig optreden die vesting voor Nederland is bewaard gebleven. 'Wie den kapitein Duycker daar gekend hebben - zoo schreef na zijn dood generaal Booms - als aanvoerder van de zoogenaamde mobiele colonne-vrijwilligers, die bij voorkeur belast waren met de dagelijksche veldontdekkingen en o.a. bij de gevechten van Castert en Smeermaas optraden, of die tot de voorhoeden behoorden bij de demonstratiën welke het garnizoen van Maastricht in de eerste dagen van Augustus 1831 tegen een gedeelte van het Belgische Maasleger in de richting van Tongeren en Hasselt verrichtte - wie Duycker te Maastricht gekend hebben, zullen wel met mij instemmen, dat hij zich in dat eervolle doch lastige bevel door buitengewone activiteit en tact, door een bedaarden moed, door een helderen practischen blik onderscheidde, en zich door al die eigenschappen van hart en karakter, die den waren soldaat kenmerken, bij zijn ondergeschikten bemind maakte. De hoogere (3e) klasse in de Militaire Willemsorde, hem 4 Sept. 1831 toegekend, had hij ruimschoots verdiend.'

Bij zijne bevordering tot majoor (10 Sept. 1836) werd hij bestemd om het commando te voeren over het 3e bataljon der afdeeling mobiele utrechtsche schutterij, welk commando hij tot 5 Augustus 1837 waarnam. Den 9en Sept. 1841 werd hem vergund, om tijdelijk in luxemburgschen dienst over te gaan en werd hem bij besluit van denzelfden datum van den Koning-groothertog met den rang van kolonel het commando over het luxemburgsche Bondscontingent opgedragen. Dit commando heeft hij slechts korten tijd waargenomen. 29 Juli 1842 werd hij eervol uit die betrekking ontheven, en viel hij weder in den rang van majoor bij het nederlandsche leger in; 28 Juni 1844 werd hij bevorderd tot luitenant-kolonel bij het 2e reg. infanterie, 12 April 1847 in dien rang overgeplaatst bij het regiment grenadiers en jagers, bij welk regiment hij 30 April 1848 tot commandant en 13 October 1849 tot kolonel bevorderd werd, nadat hij in April van dit jaar tot 's Konings adjudant in buitengewonen dienst was benoemd.

8 Sept. 1852 volgt zijne aanstelling tot generaal-majoor, commandant van de 3e brigade infanterie, tevens provinciaal commandant van Friesland, Groningen en Drente, welk commando hij 12 Januari 1853 verwisselde met dat over de reservebrigade (toenmaals bestaande uit het regiment grenadiers en jagers met het regiment cavalerie en de batterij rijdende artillerie, die in 's Gravenhage in garnizoen waren), waarbij hij tevens belast werd met de functiën van gouverneur der residentie en provinciaal commandant van Zuid- en Noord-Holland.

Den 5en Sept. 1858, bij zijne bevordering tot luitenant-generaal, werd hij tevens benoemd tot inspecteur van het wapen der infanterie, welke betrekking hij tot zijne pensionneering (op verzoek) den 20en April 1866 heeft bekleed. Gedurende dien tijd werd hij, 12 Januari 1859, nog benoemd tot lid van het comité van defensie. Bij zijn pen-

sionneering werd hem de toenmaals hoogste bekende rang van ‘generaal der infanterie’ toegekend.

Hij huwde te 's Gravenhage 27 October 1841 met Delphine Eleonore Julie Goetz (geb. te Gent 27 Dec. 1819, overl. te 's Gravenhage 13 Nov. 1896, dochter van Karel Alexander Goetz en Sophie Liedtz). Zijne kinderen waren: Karel Hendrik, in leven majoor der infanterie (geb. te Nijmegen 17 Maart 1843, overl. te 's Gravenhage 27 November 1892), huwde te 's Gravenhage 19 April 1877 met Anna van Dommelen (geb. te 's Gravenhage 7 Februari 1854); Willem Bernard Joost, luitenant-generaal der infanterie b.d., (geb. te Maastricht 15 September 1844), huwde te Roermond 14 April 1885 met Maria Isidora Isabella Louisa Hubertina Leclercq (geb. te Roermond 20 Mei 1858, overl. te Vught 19 Februari 1921, dochter van Isidorus Franciscus Hubertus Leclercq, notaris te Roermond en van Maria Gertrude Hubertina Henrica Mertz); Maria Wilhelmina Delphine Sophia Auguste (geb. te Maastricht 10 Januari 1846, overl. te 's Gravenhage 23 Juni 1893); Sophie Marie Delphine (geb. te Maastricht 25 December 1847, overl. te Oisterwijk 2 Februari 1921), huwde te 's Gravenhage 20 October 1869 met Sibertus Alexander Lutz, in leven kolonel der infanterie, (geb. te Tiel 17 Mei 1840, overl. te Tilburg 22 September 1921).

Een goede afbeelding van Duycker is te zien op de bekende plaat van de steenlegging van het monument 1813 te 's Gravenhage in 1863, waarhij achter Willem III staat, gezeten op een schimmel.

Zie: *Dagblad van Z. Holland en 's Gravenhage*, Vrijdag 6 Juni 1884; Jan Verzijl, *Genealogie Duycker*; P.G. Booms, *In Memoriam, Een niet uitgesproken rede bij het graf van den Generaal Duycker* in *De Militaire Spectator* 1884, 450-455; P.H. van der Kemp, *De Belgische Omwenteling in Luik en Limburg* ('s Gravenhage 1904, 84); dez., *Maastrichts belegstaat van* 1830-1839 *onder generaal B.J.C. Dibbets, gedurende het eerste jaar der belgische revolutie* in het *Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap* 1909-1910, 37, 39, 84, 102, 105, 127, 128, 142, 152, 241, 249, 260; H.M.F. Landolt, *Geschiedkundige herdenking van het vijf-en-twintig jarig bestaan der bataillons Grenadiers en Jagers* (Leiden 1854), 121; J.K.H. de Roo van Alderwerelt, *Geschiedenis van het zevende Regiment Infanterie* (Arnhem 1857), 255; F. de Bas, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd* (Schiedam 1904) III, 2e stuk, 1003, 1004.

Koolemans Beijnen

[Duys, Diederik]

DUYS (Diederik), ook Doys, Doeys, kartuizer, geboortig uit Amsterdam, overl. bij Utrecht 23 Oct. 1517. Hij ging van de ridders van Jeruzalem over naar de orde der kartuizers. In 1496 ontving hij het habijt van S. Bruno in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht. In 1511 of 1512 werd hij hier prior, en wel de 20ste van dit huis, als opvolger van Nicolaas van Amsterdam. In 1515 werd hij echter op zijn aandringen van den bestuurslast ontheven en opgevolgd door Jan IJsbrandz. van Haarlem. Zijn graf bevond zich aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand. De kloosterbibliotheek ontving van hem enkele hss, o.a. *Bartholomeus Pisanus de Sancto Concordio, Summa de casibus conscientiae*, hetwelk zich thans

in de universiteitsbibliotheek te Utrecht bevindt (no. 148 van den catalogus).
Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* IV (Monstrolii 1896), 26; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 156, 328, 357; Meinsma, *Middeleeuwsche Bibliotheken*, blz. 157 noot en 275 e.v.; *Catalogus Codicum manu scr. Bibl. Univ. Rheno-Traject* (1887), blz. 44.
Scholtens

[Dijck, Johannes van of van den]

DIJCK (Johannes van of van den), ook de of ab Aggere, geb. te Hoogeloon (N. Br.), overleed 8 of 9 Januari 1530 te Diest. Hij studeerde aan de universiteit te Leuven, waar hij bij de promotie, 1483, van 76 plaatsen de vierde behaalde (*Analectes hist. eccl. Belg.* II, 240). Hij verkreeg aldaar ook den graad van baccalaureus in de theologie. Gedurende eenige jaren was hij werkzaam als pastoor te Hoogeloon-Hapert tot 1504, toen hij proost werd der kapittelkerk St. Sulpitius te Diest.
In de abdij Tongerloo bewaart men zijn geschilderd portret.
Zie: W.v. Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerloo* (1902) 5; P. Lefèvre, *Portraits conservés dans les abbayes Norbertines* (Brux. 1917) 50; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* IV, 621; Raymaekers, *Kerkl. en liefd. Diest* (Leuv. 1870) 146.
Fruytier

[Dijck, Marcus van]

DIJCK (Marcus van), geboren te Goes, vestigde zich 15 Juli 1635 te Dordrecht en werd 26 Aug. 1636 gekozen tot dienaar in het Woord bij de Doopsgezinde gemeente aldaar, nevens den oudste Mels Gijsbrechtsz. Hij was eerst 18 Juli 1635 gehuwd met Barbara Ariens, die 27 Maart 1637 overleed, en hertrouwde 26 Dec. 1637 met Maria Verbeeck Lodewijcksdr. van Utrecht, die 8 Oct. 1646 overleed. Daar hij in financieele moeilijkheden was geraakt, waarover vele klachten ingekomen waren, werd hij 20 Jan. 1648 van zijn dienst ontslagen, en vertrok naar Goes, waar hij reeds 27 April 1648 overleed.
Zie: Res. boek, Doopsgez. Gem. te Dordr.
van Dalen

[Dijckstraat, Hubertus]

DIJCKSTRAAT (Hubertus), geb. te Oisterwijk bij 's Hertogenbosch, kanunnik-regulier der orde van St. Augustinus te Corsendonck bij Turnhout, werd 15 Oct. 1568 te Antwerpen vermoord volgens Welvaerts, die Sanderus en *de Annales Antverpienses* van Papenbrochius volgt. Het Necrologium van Corsendonck vermeldt op 17 Sept.: ‘Obitus patris fratris Huberti Dycstraeten (anno 1568) prioris nostri.’ Hij was voor zaken naar Antwerpen gekomen en begaf zich 's avonds alleen naar het klooster Falcons aldaar. Hij werd overvallen, zijn kleederen werden hem over het hoofd getrokken, en zoo is hij in de Falconsrui geworpen en verdronken. De meening was, dat hij door de Geuzen was vermoord. Men verdacht echter ook personen, aan wie het klooster veel geld geleend had en bij wien hij den interest kwam halen. De schuldbewijzen, welke hij waarschijnlijk bij zich had, werden nooit gevonden, evenmin als de daders. Zijn klooster leed groote schade door den dood van den prior. Hij had nog veel verborgen wegens de gevaarvolle tijden en aan

niemand zijner kloosterlingen daarover iets meegedeeld, zoodat dit alles verloren was.

Het lijk van den vermoorde werd in de kerk van het nonnenklooster voor het hoogaltaar begraven. Zijn grafschrift opgesteld door Latomus vindt men bij: Latomus, Sanderus, Welvaerts.

Zie: Latomus-Hoybergius, *Corsendoncka sive origo et progressus de C.* (Antv. 1644) 28-30; Sanderus, *Chorogr. Sacra Brab.* (ed.

1727) II, 109-110; D. P a p e n b r o c h i u s , *Annales Antverp.* (Antv. 1846) III, 147.
Fruytier

[Dijkshoorn, Johannes van]

DIJKSHOORN (Johannes v a n), geb. te Schiedam in 1770, gest. te Middelburg den 2. Aug. 1821, gaf uit: *De landing der Engelschen in Zee-*

land (Vlissingen 1809, 8o.), dat als het verhaal van een tijdgenoot en ooggetuige nog altijd waarde heeft voor de kennis van het behandelde onderwerp.

Zie: d e W i n d , *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, Aanhangsel, 30.

Brugmans

E.

[Edersheim, Marcus of Meyer]

EDERSHEIM (Marcus of Meyer), Salomonszoon, behoorde tot de joodsche familie in den Haag, die er tot op heden tot de bestuurders der ‘Hoogduytsche Joodsche Natie’ behoort. Marcus nam een werkzaam aandeel aan de oprichting in October 1797 van het haagsche genootschap ‘Door Vlijt en Eensgezindheyd’, waarvoor hij de op 25 Januari 1798 ingevoerde belofte ontwierp, waarbij de leden plechtig beloofden ‘de gevoelens van Vrijheid, Gelijkheid der Rechten van den Mensch en Burger, de een- en ondeelbaarheid der Bataafsche Republiek’ te zijn toegedaan en deze gevoelens te allen tijde te zullen verdedigen. Bij de installatie van het Opperconsistorie der nederlandsche Israëlieten in 1808 was hij één der weinigen, die het dank- en huldeadres teekenden. In 1810 was hij het haagsche lid van dit college, dat daar zorg moest dragen voor de inning van gelden voor de nieuwe uitgaven van het opperconsistorie, die de joodsche gemeente toen echter niet kon dragen. Op 1 October van dat jaar werd hij door den burgemeester aangezocht lid van een commissie te worden, die een verbetering van het onderwijs der joodsche kinderen beoogde, die in het vervolg toen tot het openbare onderwijs werden toegelaten. In 1813 ‘mederegent’ van parnassijns, maakte hij ook deel uit van de deputatie dier joodsche gemeente aan koning Willem I, ter gelukwensching bij diens uitroeping als souverein vorst. In 1815 bij de reorganisatie van het ned. israël. kerkgenootschap werd hij als parnassijn gehandhaafd, dus als lid van het dagelijksch bestuur der nederl. israël. hoofdsynagoge, 's Gravenhage.

Zie: D.S. van Zuiden, *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1913), index.

Zwarts

[Edrehi, Dr. Mozes]

EDREHI (Dr. Mozes), zoon van Isaac E., geb. te Agadir in Marokko 10 Sept. 1771, overl. te Londen omstr. 1840. Deze marokkaansche rabbijn kwam omstr. 1800 naar Amsterdam, waar hij student aan het portugeesch-israël. seminarium werd. Niet zonder trots noemt hij zich ‘Estudiante del Medras Grande de Hets Haim’. Als kabalist en leeraar in de moderne en oostersche talen werd hij van nu af bekend. Op 21 November 1801 hield hij te Amsterdam een preek, naar aanleiding van de nieuwe inrichting van het oude joodsche ziek enzorggenootschap (bij S.A. Proops te Amsterdam verschenen, 29 blz. in 4°), getiteld *Sermon moral predicado en la celebracion del estrenamiento de la Santa Yesiba de Hesrath Holim, instituyda de nuevo* (16 Kislev 5562). In 1809 verscheen te Amsterdam ook zijn *Jod Moschéh*, een bundel feestpreeken. In 1816 bezocht hij Utrecht waar het portret van hem (ets) gemaakt schijnt te zijn. In Engeland, waarheen hij zijn woonplaats verlegde, verscheen zijn *Maäse Nissim*, een verhaal van de Sambatjonrivier

(Londen 1834), waarvan een hebreeuwsche en duitsche uitgave in 1818 te Amsterdam verscheen, en een historisch verhaal van de 10 stammen *An Historical Account of the Ten Tribes, settled beyond the River Sambatyon in the East* (Londen 1836). Edrehi was er vast van overtuigd, dat deze verloren stammen zich in West-Azië ophielden. Hij was in Juni 1829 te Edinburg, waar in *Blackwood's Magazine* een van Christopher North's *Noctes Ambrosianae* verscheen, dat sterk onder invloed stond van Edrehi's opvattingen. Edrehi was een opvallende verschijning te Amsterdam. Met langen baard in orientaalsche kleedij en tulband verdedigde hij zijn meeningen in een mengelmoes van talen, dat hij telkens veranderde, doorkruid met geestige opmerkingen.

Zijn portret is gegraveerd door P.C. Wonder.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* V (Londen - New-York 1903) 41 (met portret); Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaica* (Staatsburg 1890) 42 en *Catalogue de Vente .... M.D. Henriques de Castro Mz.* (Amsterdam 1899) 226 n°. 2312H.

Zwarts

[Ee, Petrus van der]

EE (Petrus van der), afkomstig uit Zierikzee, kanunnik-regulier der windesheimsche congregatie, werd 1483 te Groenendaal bij Brussel tot prior van zijn klooster aangesteld. Hij bestuurde Groenendaal tot 1491. Het necrologium van Groenendaal, uitgegeven door abbé Stroobant (*Annales acad.*) vermeldt zijn dood op 28 Dec.: Obitus fratris Petri van der Ee de Cierixzee quondam prioris hujus domus. Dat 'quondam' wijst erop, dat hij als prior ontslag had genomen of gekregen vóór zijn dood.

Zie: Sanderus, *Chorographia sacra Brab.* II, 21; *Annales acad. d'archéol. Anvers* (1854) XI, 286, 309.

Fruytier

[Ellis, Johannes]

ELLIS (Johannes), een op Curaçao nog veel voorkomende naam. Kerkeraad en Gemeente aldaar hadden reeds lang aangedrongen op een tweeden predikant, opdat, wanneer de een niet in hun smaak viel, zij zich tot den ander zouden kunnen wenden, gelijk dat het geval was geweest toen Theod. van Cambron (1713-1726) hun slecht, maar Henricus Beijs (1714-1717) zeer goed beviel. Gouv. Isaac Faesch (1740-1758) vreesde er groote oneenigheden van, doch kon de benoeming niet tegenhouden. Bewindhebberen stelden toen (als tweeden predikant naast Wigbold Rasvelt) Johannes Ellis aan, proponent, de plaats van wiens theologische opleiding ik vermoed, dat Leiden geweest is. In de kerkeraadsvergadering van 18 Aug. 1751 bood hij zijne credentialen aan. Classis Amsterdam, in dat beroep niet gekend, weigerde hem te erkennen; toch deed hij 22 Aug. zijne intrede met eene leerrede naar 1 Tim. 4, 16, nam zijn dienst geregeld waar en werd na Rasvelts dood, 1757, zelfs eerste predikant. Doch een jaar daarna vroeg

hij ontslag en is toen naar St. Eustatius gegaan, waar eenigen zijner kinderen geboren werden en ook zijn eigen wieg heeft gestaan. Althans in het leidsche album vind ik op 29 Mei 1745 ‘Johannes Ellis junior, St. Eustatius-Americanus, 16 L.’, die zeer wel onze Johannes kan geweest zijn. Het is waar, dat Hamelberg hem Curaçaonaar van geboorte noemt. Toen nu in 1768 Curaçao gansch herderloos was, benoemden de X hem weder en hij nam die benoeming aan. Hij deed het ongaarne, gemerkt zijne uitlating in een brief van 2 April 1770: ‘God beware alle brave manskinderen voor zulk een dienst! Classicale consequentiën en procedures. Wie kan in dien hoon met zijn familie of huisgezin op dit land blijven leven!’ Het was hier als overal met de kerkelijke gemeenten in onze overzeesche gewesten: van den eigenlijken arbeid der predikanten hooren wij te weinig, van hunnen strijd met de overheid om het gezag daarentegen meer dan genoeg. De kamp tusschen kerk en staat is stellig van overgroot belang, maar hij verliep hier al te vaak in louter persoonlijk geharrewar. Dat Ds. Ellis nochtans gekomen was, vond, zegt hij, in de vriendschap en achting zijner medeburgers zijne oorzaak. Inderdaad behoorde hij tot eene aanzienlijke familie. Hij moest ook oom zeggen tegen gouv. Jean Isai Claris Rodier de la Brugière (van Anduze in Languedoc, 1762-1781), die in 1755 getrouwd was met Anna Elisabeth Ellis, weduwe van den secretaris Aldert Pottey. Doch ook dit hielp niet genoeg tegen krakeel. In 1772 had de kerkeraad Ellis en zijnen ambtgenoot Quast den huisdoop toegestaan. Gouv. en Raden beweerden toen, dat dergelijke vergunningen te verleenen uitsluitend hun toekwam. De X vereenigden zich met dat gevoelen en sinds was noch huisdoop noch huiselijke huwelijks-inzegening zonder verlof der regeering mogelijk. De oude gereformeerde kerk heeft trouwens zulke plechtigheden in huis nimmer gewild. Ellis overleed 1784.

Zie: H a m e l b e r g , *De Nederlanders op de W.I. eilanden* I, 179, 198 vlg., 200, 202, 223 vlg.; S. v a n D i s s e l in *Kerk. Archief* (1859) II, 376 vlgg.; *Album Stud. Ac. Lugd. Bat.*, 1006.

L. Knappert

[Elsacker, Jacobus]

ELSACKER (Jacobus), norbertijner-abt van St. Michiel te Antwerpen, geb. te 's Hertogenbosch, overleed in de abdij te Averbode 28 Sept. 1505, nadat hij de abdij St. Michiel 6 jaar en 5 maanden bestuurd had. Hij was proost van de abdij; magister in artibus, toen hij om den hoogen ouderdom van den abt, Jan van Weert, te Rome 18 Maart 1499 door paus Alexander VI tot coadjutor werd benoemd. Hij betaalde 13 Apr. 1499 de verschuldigde rechten voor zijne benoeming en volgde den abt, overleden 18 Mei 1499, op. Elsacker was een geleerd man van strenge zeden. Onvermoeid was hij sinds 1501 werkzaam eene hervorming in de kloosters zijner orde in de Nederlanden te bewerken. Hij werd met de abten van Park en Veurne, 1502, naar Rome afgevaardigd om van paus Julius II volmacht te verkrijgen voor een hervorming van de statuten der orde van Premonstreit.

Vroegtijdig overleed de abt in de abdij te Averbode, dochterklooster van St. Michiel, waarheen hij zich tot herstel zijner gezondheid begeven had.

Bij B e r l i è r e , *Lib. Obl.* wordt hij Jan in plaats van Jac. genoemd.

Zie: *Graf- en gedenkschriften prov. Antwerpen* IV, 80, 154; S a n d e r u s , *Chorogr. sac. Brab.* I, 106, 232; *Stud. und Mith. Ben. und Cist. ord.* XX (1899), 238; B e r l i è r e , *Invent. libr. obl.* (Rome

1904), n° 1906; *De Norbertijner abdij Averbode* (Averb. 1920) 117.
Fruytier

[Elst, Christianus de]

ELST (Christianus de) of de Elsen, magister artium der universiteit van Parijs, die hem 1335 afvaardigde naar paus Benedictus XII en opnieuw 1345 naar paus Clemens VI. Hij wordt aanbevolen door de universiteit bij den Paus voor een kanunnikdij en prebende te Luik, niettegenstaande hij reeds een kanunnikdij bezit in Sint Servaas te Maastricht. Deze was hem 1335 toegezegd door den Paus (J.M. Vidal, *Benoit XII, Lettres communes* No. 714). 31 Mrt. 1345 beveelt de Paus, dat de deken van O.L. Vrouw te Maastricht en de deken van Sint Bartholomeus te Luik Christianus de Elst zullen in bezit stellen van de parochie Dinther. Deze was vacant, doordat Gerardus de Ampstel, die deze parochie reeds verscheidene jaren in bezit had, zich niet tot priester had laten wijden en hiervoor geen dispensatie had aangevraagd. Ch. de Elst kwam niet in bezit der parochie Dinther en voerde daarover een proces, dat bij zijn dood nog niet geeindigd was, en aan zijn opvolger Steph. Capucius, benoemd 29 Dec. 1358, ter beëindiging werd opgedragen. 14 Oct. 1345 vroeg en verkreeg Chr. de Elst een kanunnikdij te Luik. 1346 vroeg hij den Paus eenige geestelijke gunsten voor zijne moeder, zuster en broeders, en een bloedverwant, priester in het bisdom Utrecht. 1348 vroeg hij een openstaande kanunnikdij in de St. Jan te Utrecht, welke hij verkreeg en die 1361 wegens zijn dood weer werd vergeven. 6 Sept. 1358 vroeg hij nog eenige gunsten in zake zijn proces over het bezit der parochie Dinther. 20 Oct. en 23 Oct. 1358 werden zijne kanunnikdijen in Luik en in Maastricht, omdat hij overleden was aan het pauselijk hof te Avignon, weggeschonken.

Zie: Isacker-Berlière, *Lettres de Clement VI* (Rome 1924) no. 1475, 1707; U. Berlière, *Suppliques d'Innocent VI* (Rome 1911) no. 1218, 1250, 1251, 1258; dez., *Suppliques de Clement VI*, no. 831, 937, 987, 1396; Brom, *Bullarium Traj.*, no. 1254, 1670, LXXVII; Denifle, *Chartul. univer. Paris* II, 561-62; A. Fierens, *Lettres de Benoit XII*, 119.
Fruytier

[Elst, Egon van der]

ELST (Egon van der), geb. te Werkendam 1 Mei 1826, overl. te Heerlen 30 April 1897, was de vierde zoon van J.W. van der Elst, notaris en M.C. Buschkens. Hij behoorde onder de eerste studenten aan de Koninklijke academie te Delft, waar hij van Jan. 1843 tot Juli 1846 studeerde en in laatstgenoemde maand het diploma van burgerlijk ingenieur behaalde. Hij ging vervolgens met eenige ambtgenooten onder de leiding van C. de Groot van Embden (VI, kol. 643) naar Engeland om den mijnbouw practisch te leeren kennen en verwierf te Delft in 1848 het diploma van mijningenieur.

In de volgende jaren deed hij nog verscheidene studiereizen en in 1850 werd hij aangesteld tot directeur van de Domaniale mijn te Kerkrade, van welke krachtens de wet van 19 Juni 1845 bij overeenkomst van 4-8 April 1846 het beheer en genot voor den tijd van 99 jaren was afgestaan aan de concessionarissen van den spoorweg van Maastricht naar de Pruisische grens in de richting naar Aken, met een zijtak naar de Domaniale mijn. Nadat hij deze mijn behoorlijk had ingericht en tot bloei gebracht, en voor de stoffelijke belangen der mijnwerkers had zorg gedragen

door de oprichting van een fonds voor den bouw van arbeiderswoningen en in 1856 van een ondersteuningsfonds voor de arbeiders, werd hij bij Koninklijk besluit van 22 Juni 1876 met ingang van 1 Juli

d.a.v. onder den titel van ingenieur der mijnen en groeven in Nederland belast met de algemeene leiding van het mijnwezen in Nederland. Kort daarna, bij besluit van 9 Juli 1876, werd hij benoemd tot commissaris des Konings voor de Domaniale steenkolenmijnen en als zoodanig belast met de handhaving van de bepalingen der overeenkomst en de regelmatige exploitatie van genoemde mijn. Hij verhuisde in 1890 van Kerkrade naar Maastricht, en in 1893 naar Heerlen.

Van 1876 tot 1893 stelde hij de concessie-akten voor verschillende particuliere mijnen in Limburg op. Hij ontwierp het reglement betrekkelijk de ontginning van steenkolenmijnen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 28 Juni 1877. Dit reglement is van kracht gebleven tot het door dat van 22 Sept. 1906 vervangen is.

Hij schreef: *Afdammingen, uitgevoerd in de Domaniale steenkolen mijnen te Kerkrade* in *Notulen Kon. Inst. v. Ingenieurs* 1862-63, blz. 156; *De steenkolenmijnen in Limburg* in *Tijdschr. ter bevordering van nijverheid*, 41e deel (1878), blz. 33.

Hij huwde 22 Mei 1855 Maria Suzanna Hupkens, geb. 21 Nov. 1826, overl. 29 Sept. 1891, bij wie hij een zoon Mr. F. Hupkens van der Elst, rechter te Zutfen en 2 dochters had.

Ramaer

[Elzas, Abraham]

ELZAS (Abraham), joodsch voorganger, reiziger en publicist, geb. te Eibergen in 1835, overl. te Hull in Engeland 1880. Hij was opgevoed in Holland en kwam via Rusland omstreeks 1867 naar Engeland. Hij was een hartstochtelijk reiziger, die voor wetenschappelijke doeleinden onderscheidene werelddeelen bezocht. In 1871 vertrok hij van zijn woonplaats Leeds voorgoed naar Hull en werd daar onderwijzer aan een joodsche school, terwijl hij ook enkele jaren aldaar als voorganger der joodsche gemeente fungeerde. Om gezondheidsredenen moest hij in 1877 zijn betrekkingen opgeven en wijdde zich nu aan de joodsche wetenschap. Hij leverde verschillende vertalingen van bijbelboeken, die hij van kritische aanteekeningen voorzag, zooals *Proverbs* (1871); *The Book of Job* (1872); *Minor Prophets* (1873).

Zie: *Jewish Encyclopaedia V* (New York-Londen 1903) 145.

Zwarts

[Embden, Salomon van]

EMBDEN (Salomon van), geb. 1746, werd op 25-jarigen leeftijd aan de leidsche universiteit ingeschreven. De familie, die o.m. aan Heinrich Heine verwant is, heeft vele takken onder de hoogduitsche joden in Holland. Salomon leefde omstr. 1817 te Londen. Joslin Levie Embden en Alexander Joslin Embden waren respectievelijk omstreeks 1710 en 1714 parnassijns of bestuurderen van de hoogduitsche joodsche gemeente van Amsterdam. Hartogh Joseph van Embden huwde in 1719 Hanna Jochems in den Haag. In 1738 komt hier ook rabbi Meyer Embden voor en in 1770 Wolf van Embden als parnas der joodsche gemeente. Nog later A.M. en Mr. D.S. van Embden, die er een rol in de joodsche gemeenschap speelden.

E. en A.J. van Embden waren de uitgevers van den surinaamschen almanak.

De leidsche studenten Philip en Johannes Loevinus ab Embden, resp. in 1609 25 en 21 jaren oud, die H. Guttenstein in de *Jewish Encyclopaedia* opgeeft, zijn daarentegen waarschijnlijk geen Joden.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* V (New York-Londen 1903) 146; D.S. van Zuiden, *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (1913) en D.M. Sluys, *Beelden uit de Geschiedenis der*

Hoogduitsche Joodsche Gemeente te Amsterdam in het begin der 18*de eeuw* (1925) 15.

Zwarts

[Emden, Jacob Israel ben Tsewie Aschenazi]

EMDEN (Jacob Israel ben Tsewie Aschenazi), ook wel J a c o b H e r s c h e l of naar de beginletters van zijn hebreeuwschen naam J a A B e Z genaamd, geb. te Altona 4 Juni 1697 en aldaar gest. 19 April 1776. Deze duitsche rabbijn vooral bekend door zijn strijd tegen Jonathan Eijbenschütz, het hoofd der aanhangers van de Sabbatai Tsewie-beweging heeft ook in de geschiedenis der Joden in Nederland een rol gespeeld. Zijn vader, de beroemde amsterdamsche opperrabbijn T s e w i e H i r s c h A s c h h e n a z i , kortweg Chacham Tsewie genaamd, en zeker één der grootste geleerden, die de Joden van Nederland ooit bezaten, heeft door zijn actie tegen deze geestdrijverij zijn ambt moeten nederleggen en 's nachts uit Amsterdam moeten vluchten. In de jaren van zijn opperrabinaat (1710-14) was de zoon eveneens te Amsterdam gevestigd en had er zich ook het Hollandsch en het Latijn eigen gemaakt. In een autobiographie, door hem nagelaten, heeft hij de amsterdamsche kwestie echter te subjectief en eenzijdig belicht. Groot geleerde, als talmoedist, kabalist, philoloog en philosoof was hij in 1728 als opperrabbijn van Emden beroepen, van welke plaats hij zijn naam kreeg. Vermelden wij nog dat hij in 1715 gehuwd was met de dochter van Mordechai Cohen, den rabbijn van Hongaarsch-Brod (Moravië) en dat van zijn talrijke werken te Amsterdam de navolgende strijdgeschriften in zake zijn bovenvermelden strijd met Eijbenschütz verschenen: n.l. *Torath hakena'oth*, een Sabbatai Tsewie-biographie (1752) en *Schimmoesch*, bevattende de drie kleinere werkjes *Schoth la Soes, Metech la Chamor* en *Scheweth le gew Kesiliem* (1758-62). Van zijn rabbinale werken verschenen te Amsterdam *Els Aboth* een commentaar op het talmoedtractaat Aboth, benevens *Lechem Nekoediem*, grammaticale aanteekeningen (beide 1751), en *Schaagath Arjé*, een preek, samen gedrukt met zijn *Kischoeriem le Jaäcob* (1755).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* V (New York-Londen 1903) 149; de polemiek tusschen J.M. H i l l e s u m en D.M. S l u y s in het *Centraat Blad voor Isr. in Nederland* (1925) en S l u y s , *Beelden uit de Hoogduitsch- Joodsche Gemeente te Amsterdam in het begin der* 18*de eeuw* (Amsterdam 1925).

Zwarts

[Emmelius, Jodocus]

EMMELIUS (Jodocus), kartuizer, overl. te Roermond 1624. Hij was professus van het kartuizerklooster bij Trier, dat hij ook als prior heeft bestuurd. In 1601 kwam hij als zoodanig aan het hoofd te staan van de chartreuse Betlehem in Roermond, die toen nauwelijks de gevolgen van het bloedbad van 1572 te boven was. Dit klooster mocht zich verheugen in de bijzondere bescherming van bisschop H. Cuyckius (II kol. 358). Op 22 Maart 1618 stierf een der oudste monniken van het huis, n.l. Hendrik Kercken (zie art.). Prior Jodocus vervulde diens wensch om begraven te worden achter de Mariakapel, waar Dionysius de kartuizer zoo vaak de mis gelezen had. Bij het delven van dit graf ontdekte men het gebeente van Dionysius, waarvan men de juiste ligging ten gevolge van in den loop des tijds aangebrachte verbouwingen vergeten was. Reeds had de bisschop voorbereidingen getroffen om het kanoniek proces der zaligverklaring aanhangig te maken, toen zijn dood deze plannen verijdelde. Emmelius was een man van groote deugd. Hij stierf op hoogen leeftijd

na niet minder dan 67 jaren in de strenge orde van S. Bruno te hebben geleefd. Kort voor

zijn dood had men hem van het prioraat ontheven. Zijn opvolger was Jacob Hollander. Hij werd begraven in het klooster Betlehem.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* I (Monstrolii 1890), 28; *Publ. de la Soc. Hist. et Arch. dans le duché de Limbourg* XIX, p. 367 e.v.; D.A. Mougel, *Dionysius der Karthäuser* (Mülheim a.d. Ruhr 1898), 82-83; A. Havensius, *Commentarius de erectione novorum in Belgio episcopatuum* (Colon. 1609), 303 e.v.

Scholtens

[Emmen, Willem van]

EMMEN (Willem van), laatste bernardijner abt van de beroemde abdij van Aduard bij Groningen, overleed aldaar omstreeks 1613. Na den dood van den abt Joh. Greven, 1592, hebben de kloosterlingen, ofschoon de abdijgebouwen in puin lagen door den brand, Sept. 1580, zoo spoedig mogelijk een opvolger gekozen. Zij, welke nog de zij de van Spanje hielden, verbleven in hun refuge in de stad Groningen en hadden natuurlijk een hoofd noodig om te redden, wat van hare abdijen in Groningerland nog over bleef. Door de overgave der stad, 23 Juni 1594, aan prins Maurits verdween alle hoop op herstel, omdat alle bezittingen en gebouwen der kloosters aan den staat vervielen. 27 Febr. 1595 werd een nadere regeling vastgesteld en een behoorlijk pensioen aan de overgebleven geestelijke personen verzekerd. Zij zullen de boeken over de administratie ingeleverd hebben, zooals de friesche kloosterlingen, 28 Juli 1594, deden.

De abt kocht een gedeelte van het refugehuis der abdij op den Munnikenholm, 1599. Ook kocht hij 1602 (aldus *Arch. Utr.* doch Brugmans zegt 1612) een hof en behuizing der abdij te Wolfsbergen. Treurig moet het voor de aduarder kloosterlingen geweest zijn alles van hunne abdij te zien sloopen en wegsleepen.

In 1604 maakte W.v. Emmen zijn testament. Hij bedacht de kinderen van zijn broer en zuster en vijf gewezen conventualen zijner abdij. Het blauwe huis, een gedeelte van het refuge, bestemde hij tot een gasthuis voor oude, behoeftige personen. Het is het tegenwoordige aduarder gasthuis (zie: *Het academisch ziekenhuis op het Munnekenholm* in *Gron. Volksalmanak voor het jaar* 1902, 164-179). Nog wees hij een zekere som toe aan de armen van Hoogermeden en Leegkerk. Daar zijne executeurs-testamentair zijne eigendommen, het brouwhuis op den Munnekenholm en het huis te Wolfsbergen, in 1613 verkochten, is hij zeker omstreeks dien tijd overleden. Begrijpelijker wijze hebben de aduarder bernardijnen zich niet goedschiks van alles laten berooven, maar wisten zij toch wel het een en ander te behouden. De abdij was steeds een toevlucht voor de armen geweest; de laatste abt, trouw aan de traditie der Cisterciënserorde, bepaalde in zijn testament alles ‘uit goeden yver thoe erhen Godes tot dienste der nooddruftigen armen’.

Zie: Nanninga Uitterdyk, *Geschiedenis der Bernardijner abdij* 169-172; H. Brugmans, *De Kroniek van het klooster Aduard* (1902) 112, 117, 156; *Archief aartbisdom Utrecht* XLVIII (1922), 114, 115-117.

Fruytier

[Emmerich, Isaac ben Josua]

EMMERICH (Isaac ben Josua), opperrabbijn van de hoogduitsch-joodsche Gemeente te Amsterdam. In 1636 had het eerste tiental hoogduitsche joden te Amsterdam zich bij een bijzondere godsdienstoefening vereenigd, en bij haar nadere bevestiging was deze latere opperrabbijn reeds ijverig werkzaam, terwijl hij tevens als bestuurder

of parnas gefungeerd moet hebben. Toen de banden met den eersten opperrabbijn Mozes Weile in 1643

verbroken werden, werd E. op 10 Mei beroepen. Vermoedelijk was zijn opvolger R. Abraham ben Josua Worms een broeder van hem. Voor zijn aanwezigheid te Amsterdam, blijkt E. te Emmerik als opperrabbijn gefungeerd te hebben, waaraan hij zijn naam dankt. Wij zagen, dat hij zich tijdens den ambtstijd van zijn voorganger reeds verdienstelijk voor de gemeente maakte en toen dus reeds in Amsterdam gevestigd was. Ook blijkt hij tijdens zijn amsterdamsch opperrabbinaat weduwnaar te zijn geweest, daar de zetel ter synagoge voor zijn echtgenoote bestemd als ledig aan een andere dame werd toegewezen. Het voornaamste van zijn ambtstijd was wel dat hij beter dan zijn voorganger verstond zich bij gewichtige besluiten te doen gelden en toch vrede en eendracht in de gemeente te bewaren. Zelfs toen hij na vier jaren scheidde en er verschil ontstond over het contract, dat hem nog vier maanden langer zou binden, wist hij het conflict in alle opzichten in vrede op te lossen. In Juli 1643 vertrok hij weder naar Emmerik, alwaar hij op 12 Juli 1663 als opperrabbijn overleed.

Zie: D.M. Sluys, *De Ambtsdata van de Oudste Opperrabbijnen der Hoogduitsche Joodsche Gemeente te Amsterdam* (1917) 9 vgl.; dez., *Beelden uit het leven der Hoodg. Joodsche gemeente in de* 18*de eeuw* (Amsterdam 1925) 15; Jac. Zwarts, *De Nederlandsche Opperrabbijnen uit het heden en verleden* IX in de *Geillustreerde Joodsche Post* (Amsterdam 1921) 23.

Zwarts

[Emmerik, Govert van]

EMMERIK (Govert van), geb te Dordrecht 3 Nov. 1808, overl. te Hamburg 11 Nov. 1882, schilder, zoon van Matthijs van Emmerik en Adriana van Steenbergen. Hij trouwde te 's Gravenhage met Elisabeth Alida Nater, uit welk huwelijk te 's Gravenhage, Wateringen en Leidschendam verscheidene kinderen werden geboren. Hij hertrouwde te Hamburg, waar hij overleed. Voornamelijk schilderde hij riviergezichten, waarvan o.a. een gezicht op Dordrecht aanwezig is in Dordrechts Museum.

Uit archiefaanteekeningen; zie ook Thieme-Becker, *Alg. Lex. d. bild. Künstl.* X, 504.

van Dalen

[Emmius, Ubbo]

EMMIUS (Ubbo), zoon van den lutherschen predikant Emme Dijken, geb. te Greetsiel in Oost-Friesland 5 Dec. 1547, gest. te Groningen 5 Dec. 1625. Zijn eigenlijke naam was Ubbe Emmen, dien hij later latiniseerde. Van zijn jeugd is weinig bekend. In 1570 werd hij ingeschreven aan de universiteit van Rostock, waar hij o.a. de lessen van Chytraeus volgde. In 1575 begon hij een groote reis door Europa, die hem te Genève bracht; hij kwam hier zeer sterk onder den invloed van Beza. In 1578 was hij in zijn geboorteplaats terug. Het volgende jaar werd hem tegelijk het ambt van predikant en dat van rector der latijnsche school te Norden aangeboden; hij heeft dus blijkbaar zoowel in de godgeleerdheid als in de letteren gestudeerd. Emmius aanvaardde het rectoraat. Hij bleef te Norden tot 1587, toen kerkelijke geschillen hem dwongen zijn ontslag te nemen: voor den Calvinist was in het luthersche Norden geen plaats. Nog in hetzelfde jaar werd hem het rectoraat te Leer aangeboden, dat hij aanvaardde. Te Leer maakte Emmius kennis met tal van ballingen uit Groningen en de Ommelanden, die na 1580 voor de vervolging uit hun vaderland waren gevlucht; voor zijn toekomst is dat voor Emmius van

beslissende beteekenis geworden. Want toen eindelijk in 1594 Groningen door Maurits was genomen en de nieuwe toestanden waren geregeld, keerden de ballingen terug; zij waren juist de aanzienlijke mannen, die

de leiding der zaken in het nieuwe gewest Stad en Lande in handen namen. De nieuwe calvinistische stadsregeering begon ook onmiddellijk met de hervorming van het schoolwezen naar de nieuwe beginselen. Daartoe werd de geleerde en energieke Emmius uit Leer geroepen; in 1595 werd hij door den groningschen raad benoemd tot rector der latijnsche school. De twintig jaren, die daarop zijn gevolgd, zijn de beste en ook de vruchtbaarste van Emmius' leven geweest. In korten tijd heeft hij de oude school weer opgevoerd tot haar vroegeren bloei. Zijn wetenschappelijk historisch werk kwam in deze jaren tot volle ontplooiing. Maar hij schreef niet alleen historie, hij maakte ze ook. In Groningen bekleedde hij een invloedrijke plaats in het kerkelijk en politiek leven der stad. Niet alleen had hij grooten invloed in Groningen, maar ook in zijn vaderland Oost-Friesland, waar hij Emden met raad en daad steunde tegen het grafelijk gezag. Aan Emmius is het ook toe te schrijven, dat na lange voorbereiding in 1614 de groningsche academie werd opgericht. Het sprak van den aanvang af van zelf, dat hij een der eerste hoogleeraren zou worden; bij de benoeming der anderen, waaronder leerlingen en vrienden van Emmius waren, werd hij voortdurend geraadpleegd. De nieuwe universiteit is den 23. Augustus 1614 plechtig ingewijd. Emmius werd de eerste hoogleeraar in de grieksche philologie en in de geschiedenis en bovendien de eerste rector magnificus. Het professoraat heeft hij tot zijn dood vervuld. Emmius huwde in 1582 te Norden Theda Tiabbern, die hem reeds het volgende jaar ontviel. Hij hertrouwde daar in 1586 met Margareta van Bergen, die hem overleefde.

Emmius is als wetenschappelijk man voornamelijk historicus geweest. Wil men hem in zijn volle wetenschappelijke waarde zien, dan moet men zijn groote friesche geschiedenis ter hand nemen, zijn *Historiarum Frisicarum decades*, zijn levenswerk, verschenen van 1596 tot 1615; zij zijn herdrukt met eenige kleinere studiën over de friesche geschiedenis in de groote folio, die in 1616 bij Louis Elsevier te Leiden verscheen. In de indeeling in decaden herkent men de navolging van Livius, die het voorbeeld was van alle humanistische geschiedschrijvers. Maar van Livius onderscheidt Emmius zich door zijn scherpe critiek van de bronnen, vooral die der oudste geschiedenis van Friesland. Met vaste hand heeft hij alle fabels uit de friesche historie uitgewied. Door zijn critiek heeft hij veel dierbare vaderlandsche tradities aangetast en opgeruimd, wat hem veel tegenspraak en zelfs vijandschap heeft bezorgd. Maar juist daarom is zijn werk van waarde; hij gaf de eerste wetenschappelijke geschiedenis van Friesland.

Van Emmius' ander werk is te noemen de *Historia nostri temporis*, een geschiedenis van Oost-Friesland in zijn dagen tot 1610, die eerst te Groningen in 1734 is uitgegeven. Verder: *De agro Frisiae inter Amasum et Lavicam flumina deque urbe Groninga in agro eodem*; *et de iure utriusque cum serie magistratuum praecipuorum* (Gron. 1605 herdr. Gron. 1646); *Vita Mensonis Altingii* (Gron. 1728); *Guilielmus Ludovicius comes Nassoviae* (Gron. 1621); *Opus cronologicum novum* (Gron. 1619, 1620); *Genealogia universalis* (L.B. 1620); *Graecia vetus* (Gron. 1626; herdr., 1632; later opgenomen in den *Thesaurus antiquitatum Graecarum* van Gronovius). Bovendien is er nog een zeer groote nalatenschap in handschrift van Emmius voorhanden in de universiteitsbibliotheek te Groningen en het Staatsarchief

te Aurich. Emmius is terecht door Möhlmann aldus gekarakteriseerd: 'ein Mann von trefflichen Anlagen, bewunderenswürdigem Fleisse, hoher classischer Bildung, schwärmend für die Verherrlichung seiner Nation, für Freiheitsideen und Wahrheit, insbesondere auch durchdrungen von dem reformirten, seines dafürhaltens dem reinen und ächten Christenthum - aber auch, was bei Schulmännern keine Seltenheit ist, von seinen Meinungen zu sehr eingenommen und deshalb nicht selten eines absprechenden Wesens.'

Een geschilderd portret van 1618 is in de universiteitsbibliotheek te Groningen, twee andere in het museum en nog een in het raadhuis aldaar, van alle zijn de schilders onbekend; gegraveerde portretten zijn er door S. à Lamsweerde en een onbekend kunstenaar.

Zie: Gomarus, *Programma funebre Ubbonis Emmii* (Gron. 1625); Mulerius, *Ubbonis Emmii Elogium* (Gron. 1628, herdr. 1728); *Effigies et vitae professorum academiae Groninga-Omlandicae*, 39 vlg.; Saxe, *Onomasticon* IV, 49 vlg.; Brenneisen, *Ostfriesische Historie und Landesverfassung*, passim; Tjaden, *Das gelehrte Ostfriesland*, in voce; *Almanak der Academie van Groningen voor* 1814, 55 vlg.; Rothermund, *Das gelehrte Hannover* (Bremen 1823) I, 555 vlg.; Jonckbloet, *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen. Bijlagen. Levenschetsen der Groninger hoogleeraren*, 3 vlg.; Möhlmann, *Kritik der Friesischen Geschichtsschreibung* (Emden 1863), passim; *Briefwechsel des Ubbo Emmius herausgegeben* von H. Brugmans und F. *Wachter* (I, Aurich 1911; II, Haag 1923); *Academia Groningana* MDCXIV-MCMXIV (Gron. 1914), 241 vlg.; Brugmans, *Ubbo Emmius en zijn correspondentie* in *Tijdschrift voor geschiedenis* XXXIX, 289 vlg.

Brugmans

[Engelberts, Engelbert Mattheaus]

ENGELBERTS (Engelbert Matthaeus) was predikant te Hoorn. Hij publiceerde: *De aloude staat en geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden* (Amsterdam 1784-99, 4 dln.), dat weinig waarde meer heeft. Hij werkte met van Wijn en J.W. te Water mede aan de *Bijvoegsels en aanmerkingen op de Vaderlandsche historie van J. Wagenaar* (Amsterdam 1790-96, 8o., 20 dln.) en aan de *Bijvoegsels en aanmerkingen, bestaande in noodige naleezingen voor de Vaderlandsche historie van J. Wagenaar* (Amsterdam 1797-1801, 8o., 2 dln. en reg.).

Zijn portret is gegraveerd door Vinkeles.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, Aanhangsel, 25.

Brugmans

[Engelen, Dirk]

ENGELEN (Dirk), geb. te Wessem, overl. te Maeseyck 3 Augustus 1579, was maasschipper van beroep en huwde omstreeks 1565 met Mercken (Maria) Thonissen. Hij werd poorter van Roermond; bij deschippers der bovenmaas stond hij later bekend als Dirck van Ruremunde Ten onrechte werd hij evenwel nu en dan eens aangeduid als wonende te Venlo. Wel verkoos hij Venlo tot stapelplaats van het raapzaad, dat hij in Holland opkocht en waaruit hij te Venlo olie liet slaan. Vandaar voerde hij de olie naar Maeseijck, waar hij twee magazijnen oprichtte. In de eerste jaren na zijn huwelijk sloot hij een contract voor handel in granen met den venloschen burger Jan van Asselt of Hasselt. Hoe lang

dat contract duurde, is niet bekend; het werd opgeheven, toen de prijs der granen ophield te Luik merkelijk hooger te zijn dan in Holland. Dirk Engelen dreef nu weer handel voor eigen rekening. Zijn zaken waren vooruit gegaan, hij bezat een hoogmaster, een schip van grooten diepgang, waarmee hij op Dor-

drecht kon varen. Zijn handel moest hij echter langen tijd staken, daar de Maas te Maastricht, gedurende het beleg van deze stad door Parma, versperd was. Hij verbleef toen, evenals andere maasschippers in de Nieuwe Haven te Dordrecht. De lading van Dirk Engelen bestond toen voornamelijk uit zout, hetwelk hij te Roermond ontlaadde.

Op het einde van Juli 1579 voer hij stroom opwaarts en wierp het anker uit aan de 'Blauwe Hand' buiten de 'Bloemerspoort' te Maeseyck. Van daar wilde hij zijne lading zout naar Luik voeren, maar de dood belette hem het anker te lichten. Hij maakte 3 Augustus 1579, ziek liggende aan de typhus op zijn schip zijn laatste wilsbeschikking, welke in den vorm van testament opgemaakt werd te Maeseyck in het Kruisheerenklooster, 2 Augustus 1580, door Mathias Gielen, pastoor van Ophoven bij Maeseyck, notarius publicus. Zijn weduwe Mercken Thonissen, hertrouwde 26 December 1580 met Jan Coninx uit Elslo, zoon van Gielken Coninx en Meycken Dassen. Tusschen de kinderen van Dirk Engelen en Jan Coninx ontstond later een langdurig proces over het testament van eerstgenoemde, welk proces 5 November 1641 bijgelegd werd. Dirk's kinderen waren: Jan (die volgt); Antoon; Maria (overl. vóór 1621, huwde te Dordrecht 22 Aug. 1604 met Johan Thijssen); Anna (huwde te Venlo 13 Oct. 1608 met Reiner Huyben, welke omstreeks 1618 stierf, zoon van Jan en Barbara Mattewis, en vervolgens vóór 1621 met Reinhard Janssen, overl. vóór 8 Oct. 1622).

Zie: J.L. Meulleners, *De scheepsvaart in het tegenwoordig hertogdom Limburg tijdens de beroerten in de* 16*e en* 17*e eeuw* in *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1886) 93-98, 133.

Verzijl

[Engelen, Jan]

ENGELEN (Jan), geb. tusschen 25 en 31 Dec. 1566, overl. te Aken na 5 Nov. 1641, zoon van Dirk (zie vorig art.) en Maria Thonissen, In Juni 1590 vinden wij hem als lijndrijver bij zijn stiefvader Jan Coninx, die toen wegens den lagen waterstand vijf weken te Grave oponthoud had. Hij sloot 12 Januari 1583 te Venlo in tegenwoordigheid van zijn stiefvader een huwelijkscontract met Jennecke Brouns, dochter van Antonius Brouns, burger van Venlo en diens overleden vrouw Mechtildis. Hij werd 1594 burger van Venlo, zonder nochtans den eed gedaan te hebben, welken hij eerst 21 Juli 1606 aflegde. Hij dreef handel in kruidenierswaren en verfstoffen, was in 1616 te Venlo bezig zijn ververij op een grooteren voet in te richten, geraakte echter in groote schulden vooral door het procesvoeren over het testament zijns vaders. Den 18en Nov. 1637 schreef hij aan zijn dochter Maria te Venlo, dat hij tot voortzetting zijner procedure haren geldelijken steun noodig had. Zij was dadelijk bereid te helpen, verpandde 24 Nov. daarom haar huis te Venlo en gaf aan haar oom Pelgrum Vogels, kanunnik te Aken, volmacht om namens haar in het proces te treden.

Jan Engelen vestigde zich omstreeks 1630 te Aken, waar hij 5 Nov. 1641 nog leefde.

Zijne kinderen waren: Anna, welke met Cornelis Janssen huwde en Maria. Deze huwde te Venlo 3 Juli 1619 met den beeldsnijder Gregorius Schissler (zie deel IV, 1231), welke 30 Juli 1618 burger van Venlo was geworden, met wien zij 15 Januari 1624 een huis op de Jodenstraat kocht. Hunne kinderen waren: Ferdinandus (ged. 16 Juni 1624); Daniel (ged. 1 Mei 1626); Perigrinus (ged. 13 Aug. 1628); Adrianus (ged. 25 Juni 1630); Anna Maria (ged. 28 Febr. 1632) en Franciscus Schissler

(ged. 21 Mei. 1634). Zij hertrouwde te Venlo 3 Februari 1638 met Hermanus Ingenhuys (ged. aldaar 12 April 1616), zoon van Joannes en Sophia Valckenborgh, met wien zij en ook met de voogden harer kinderen uit het eerste huwelijk, nl. haar vader Jan Engelen en haar oom Pelgrom Vogels, kanunnik te Aken, 12 Februari 1639 haar klein huis op de Vleeschstraat verkocht aan de echtelieden Mattheus Kels en Anna Brants; ook kocht zij 13 Mei 1643 met haar man een achtste deel der Onderste Holtmolen te Venlo van Jan Vogelsanck Peterssoen en zijne kinderen.

Zie: J.L. Meulleners, *De scheepsvaart in het tegenwoordig hertogdom Limburg tijdens de beroerten in de* 16*e en* 17*e eeuw* in *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1886) 100, 102, 112, 113, 120-126, 129, 134, 138-160; Jan Verzijl, *Fragmenten uit de Venlosche burgerboeken* in *Limburg's Jaarboek* (1924) 114; Overdrachten van Venlo op het Rijksarchief te Maastricht, Schepenbrieven no. 300 en 311 op het stadsarchief van Venlo.

Verzijl

[Engelraeve, Petrus]

ENGELRAEVE (Petrus) aanvaardde 1612 het predikambt te Boskoop in de classis Leiden. Van het begin af heeft hij met beslistheid de partij gekozen der Arminianen of Remonstranten. Reeds vóór den afloop der Dordtsche Synode, Mei 1619, was Engelraeve gesuspendeerd van zijn dienst. In het najaar 1619 werd hij door de Synode van Zuid-Holland te Leiden ter verantwoording ontboden en weigerde hij de dordtsche geloofsformulieren te onderschrijven. Daarop werd hij ontslagen van alle kerkelijke bediening en 10 Sept. 1619 uit den lande gewezen. E. verbleef eenigen tijd met de andere verbannen Remonstranten te Waalwijk en vertrok met hen naar Antwerpen, waar hij 30 Sept. en begin October de vergaderingen der Remonstranten, voorgezeten door Uytenboogaert, bijwoonde. 1620 gaf hij een vlugschrift uit: *Basuyne dienende om allerley traghe slapende zielen yverich ende wacker te maken*.

1621 begaf Engelraeve zich met vrouw en kinderen naar Holstein, waar de Remonstranten onder bescherming van hertog Frederik een stad hadden gesticht, Frederikstad. Hier trad hij meermalen als predikant op, doch om in zijn levensonderhoud te voorzien aanvaardde hij het ambt van notaris, 1627, en legde het predikambt neer. In Antwerpen had Engelraeve reeds met de Katholieken betrekkingen onderhouden. Waarschijnlijk kwam hij in Frederikstad in aanraking met den zeeuwschen Dominikaan, P. Nicolaas Janssenboy van Zierikzee, die 1623 in Frederikstad begon te werken, en deze steunde hem in zijn overgang tot de katholieke Kerk, na 1627, doch vóór 1630 (*Studiën* XXXVI (1891), 363). Ger. Brandt, *Historie der Reformatie* IV, 415 getuigt: ‘dat Engelraeve yveraer de Remonstranten verliet en tot het Pausdom verviel’. Na dien tijd is van het lot van P. Engelraeve niets meer bekend.

Zie: Allard, *Petrus Engelraeve pred. te Boskoop* in *Studiën enz.* IV (1872), VII, 1-37; Rass, *Die Convertiten seit der Reformation* XII (Freib. 1875), 116-137 (vertaling van Allard).

Fruytier

[Engels, Pieter Hendrik]

ENGELS (Pieter Hendrik), geb. te Rotterdam 19 Augustus 1811, overl. te Leiden 5 Maart 1880, werd 13 Sept. 1830 als student in de rechten te Leiden ingeschreven en promoveerde daar 18 Mei 1836 op een *Dissertatio historico-juridica-politica*

inauguralis de causis conversionis rerum Angliae regnante Carolo primo. Hij heeft als advocaat te Utrecht de rechtspractijk uitgeoefend, waar hij bleef tot 1872, toen hij zich metterwoon te Leiden

vestigde, waar hij een touwslagerij had. Engels heeft naam gemaakt door eenige juridische werken, vooral door zijne *Geschiedenis der belastingen in Nederland van de vroegste tijden tot op heden* (Rotterdam 1848, 8°), het eerste werk, dat de geschiedenis van onze belastingen beschreef, later voortgezet door *De belastingen en de geldmiddelen van den aanvang der Republiek tot op heden* (Utrecht 1862, 8°), waarin tot vóór dien tijd onuitgegeven geschiedkundige en financieele stukken, medegedeeld door den rijksarchivaris R.C. Bakhuizen van den Brink, zijn opgenomen. Bovendien verschenen van zijn hand: *De geschiedenis der Grondwetsherziening in* 1848, *met eene vergelijkende beschouwing der grondwetten van* 1815-1840-1848 (Rott. 1849, 8°) en *De oorspronkelijke en tegenwoordige verhouding tusschen godsdienst en staatsgezag* (Leiden 1876).

van Heijnsbergen

[Enriquez, Aaron Mendes]

ENRIQUEZ (Aaron Mendes) behoort tot dit nederlandsche marranengeslacht, dat van Spanje en Portugal uit haar takken ook in Londen, Jamaica, Brazilië, Suriname, Mexico, Barbados, New York enz. heeft en gewoonlijk ook als Henriquez (vgl. dl. VI, 763 v.) voorkomt. Aaron was arts bij de portugeesche Joden van Amsterdam, omstr. 1680. De dichter de Barrios vermeldt een aan hem gerichten brief.

Een Abraham Nuñez (H) enriquez was er administrateur van het weezengenootschap ‘Aby Yetomim’. David Nuñez Torres droeg aan hem in 1680 een preek op.

Jacob Cohen wordt met Jacob Gabay Enriquez in 1642 in een pamflet betreffende Menasséh ben Israël vermeld. In 1681 droeg Jacob Aboab da Fonseca zijn *Parafrasis* aan Jacob Enriquez (blijkbaar den eerstgenoemde) op.

Jacob Nuñes, alias Jacques Nuñez Henriquez, was de bekende amsterdamsche portugeesch-joodsche juwelier, bij wien de zweedsche kroonjuweelen eenigen tijd verpand waren. In 1686 droeg de Barrios hem een gedicht op.

Zie: Kayserling in *The Jewish Encyclopaedia* V, 183.

Zwarts

[Ensse, Engelbert van]

ENSSE (Engelbert van), of van Ense, zoon van Evert van Ensse en een dochter uit het geslacht van Ittersum, afkomstig uit Overijsel, werd rentmeester van Salland en raad in het college van de kanselarij. 30 Oct. 1557 werd hij door Philips II tot drost van Drente en kastelein van Coevorden benoemd, welk ambt hij 8 Jan. 1558 aanvaardde en waarvan een instructie van 27 April 1558 is bewaard. Hij overleed 1 Sept. 1567. Er zijn verschillende vonnissen van hem bewaard, waaruit men den indruk krijgt, dat hij zijn taak als rechter ernstig opnam. Hij was gehuwd met Agnes Mulert. Van hun kinderen zijn bekend: Evert (die volgt), Mechteld, gehuwd met Reinier van den Clooster, koningsgezind drost te Vollenhove, Margrietha, gehuwd met Joan de Goyer, en Herman, heer van Heekeren, drost van Haaksbergen en Diepenheim, overl. 21 April 1626, gehuwd met Johanna van Coevorden.

Zie: A. van Sasse van Ysselt, *Het geslacht van Ensse* in *Heraldieke Bibliotheek* V (1883) 392 (niet *Ned. Heraut*, zooals Petit *Repert.* I 1249 ten onrechte vermeldt); J.S. Magnin, *Geschiedk. overzicht van de besturen, die voor de*

herstelling in Ned. in 1814 *elkander in Drente zijn opgevolgd* III, 140; H. B o n d e r , *Crimineele rechtspleging onder Filips II* in de *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* XLII (1924) 77.

Scholte

[Ensse, Evert]

ENSSE (Evert, Everhardt of Eberhart van) of van Ense, een zoon van Engelbert (zie vorig art.) en Agnes Mulert, overl. in 1606 te Zwolle, is blijkens een brief van 17 Juni 1570, handelende over achterstallige belastingen van de stad Hasslet, vóór dit jaar landrentmeester van Salland geweest, en werd later drost van Drente en kastelein van Coevorden. Na den dood van Engelbert van Ensse was Jarich of Jarrich van Botnia bij open brief van 22 Oct. 1567 in het bezit van dit ambt gekomen, maar al dadelijk ontstond er een hevig verzet bij de Drentenaren, omdat de benoemde drost geen inwoner van Drente, zelfs niet van Salland of Overijsel was. Hij kon dan ook eerst in 1569 zijn ambt aanvaarden, doch het verzet bleef voortduren, zoodat het Evert van Ensse in 1576 gelukte van Philips II een aanstelling als drost te verkrijgen. Weliswaar moest hij daarvoor aan Philips ƒ 12.000 leenen, van welke som noch hij noch zijn erfgenamen ooit eenige rente of aflossing ontvingen. Voorzien van zijn aanstelling meldde hij zich op de lotting van Pinksteren 1576 in de kerk te Rolde aan, werd echter niet door Botnia erkend, doch maakte een einde aan deze bijeenkomst door met behulp van hooggeplaatste ingezetenen uit Drente en Overijsel den drost uit de kerk te verwijderen, waarna hij zijn waardigheid aanvaardde. 1 Nov. 1577 werden de gewone beloften afgelegd, waarvan een schriftelijke verklaring werd opgemaakt. Echter bleef Botnia in sommige zaken als drost handelen en werd hij ook door een deel van de ingezetenen als zoodanig erkend. Ook na den dood van Botnia (8 Jan. 1579 blijkt hij overleden te zijn) bleef van Ensse niet in het rustig bezit van zijn ambt, een deel van de bevolking wilde hem niet om zijn trouw aan den koning en om zijn katholieken godsdienst, een ander deel had bezwaar tegen zijn herhaalde afwezigheid, een gevolg van zijn krijgsverrichtingen. Daarom zond Rennenberg Claas van Burmania in zijn plaats, terwijl de drentsche ingezetenen Hendrik de Vos van Steenwijk wilden, die dan ook 28 April 1580 door aartshertog Matthias en den Raad van State op advies van Willem van Oranje tot drost werd benoemd. Na het verraad van Rennenberg vluchtte de Vos van Steenwijk, waarop van Ensse zijn ambt hernam. Ook nu trad hij meer op als krijgsman dan als drost. Hij versterkte Coevorden, bouwde een schans te Meppel, welke stad ook door hem versterkt werd en begon met den herbouw van het slot Kinckhorst, die echter niet door hem werd voltooid. Toen Coevorden zich 15 Aug. 1580 aan de Staatsgezinden overgaf, schijnt hij, ofschoon hij misschien bevelhebber van deze vesting is geweest, niet aldaar te hebben vertoefd, maar trok met zijn krijgsvolk in Drente en Groningen heen en weer. Hij bezette Aduard, doch moest dit 8 Sept. 1580 overgeven. Of hij aanwezig was bij het beleg, dat Rennenberg in deze maand voor Coevorden liet slaan, is niet zeker, wel nam hij deel aan de vruchtelooze belegering van Steenwijk in 1580, terwijl de overgave van Steenwijk aan Spanje 17 Sept. 1582 mede een gevolg was van zijn krachtige hulp. Een enkelen keer vinden wij sporen van zijn werkzaamheid als drost, ofschoon hij slechts door weinigen als zoodanig werd erkend. Rennenberg schijnt hem, evenmin als Philips II, zeer welwillend gezind te zijn geweest. Beter was waarschijnlijk de verhouding met Rennenberg's opvolger Verdugo. Deze erkende hem als drost, droeg hem de zorg voor het kasteel in Coevorden op en bediende zich in 1591 van zijn hulp om deze stad in staat van verdediging te brengen. Ofschoon de macht van Spanje na de

overgave van Coevorden in 1592 voortdurend afnam, deed van Ensse in 1596 nog een poging om zijn aanspraken op het drostambt te doen gelden. Omstreeks dezen tijd schijnt hij uit den krijgsdienst te zijn gegaan en zich in Zwolle te hebben gevestigd. Wel vermeldt Magnin (*Overzicht der kerkelijke geschiedenis van Drente* 101), dat hij zich steeds drost van Drente bleef noemen en hoofdofficier was bij de bezetting van Lingen, die in 1606 een inval in Drente deed. Volgens van Sasse van Ysselt is hij in dit jaar als superintendent der belastingen van Over-Rijn overleden.

Hij was gehuwd met Johanna van den Clooster, een dochter van Johan van den Clooster (niet Reinier, zooals van Sasse van Ysselt opgeeft) en Anna Onsta. Volgens sommige schrijvers kwam van Ensse door erfenis van zijn vrouw in het bezit van het huis Havikshorst; dit is echter niet juist, dit goed bleef in het geslacht van den Clooster. In de geschillen tusschen deze familie en de van den Boetselaers over het bezit van Batinge werd Johan van den Clooster door zijn schoonzoon krachtig ondersteund. 19 Aug. 1611 is er sprake van een proces tusschen Joachim van den Boetselaer en de weduwe van van Ensse naar aanleiding van achterstallige boedelpenningen, die betaald hadden moeten worden voor de inmissie van Johanna van den Clooster in het goed Achterholtinge te Wittelte, welke inmissie 13 Febr. 1602 was gebeurd. Haar naam komt in het begin van de 17de eeuw dikwijls voor, o.a. voerde zij een groot proces met de staten van Drente over het geld, door haar man voor zijn aanstelling als drost aan Philips II voorgeschoten, dat zonder toestemming der staten door den koning op domeinen in Groningen en Drente was gevestigd. Uit hun huwelijk werden 10 kinderen geboren. Engelbert, kamerheer van den Keizer, trad 24 Mei 1612 in het huwelijk met Anna van Steenwijk, weduwe van kapitein Gerhard Sloet, en hertrouwde na haar dood met de gravin van Slichtevelt; Maria, die gehuwd was met den drost Cloppenberg uit Munsterland; Maximiliaan was waarschijnlijk ritmeester en overleed kinderloos in Duitschland; Jan, die in 1622 door Philips III van Spanje tot proost der O.L.V. kerk te Utrecht was benoemd, overleed in 1677 als deken te Höxter. Verder worden nog genoemd Philip Jacob, Alexander, Anna en Agnes.

Zie: A. van Sasse van Ysselt, *Heraldieke bibliotheek* V (1883), 395; J. Piccardt, *Annales Drenthiae* 227, 232, 265, 293, 296, 301; J.S. Magnin, *Geschiedkundig overzicht van de besturen van Drente* III (I) 149 en vlg., 325 III (II) 6 en vlg., 32, 88; F.H. Ebbinge Wubben in *Drentsche Volksalmanak* Nieuwe serie I (1868), 259 (in welk artikel enkele onjuistheden voorkomen); *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* X (1892), 215, 229; XI (1893), 201; XIII (1895), 204.

Scholte

[Eremundus, Ernestus]

EREMUNDUS (Ernestus), van wien verder niets bekend is. In 1619 verscheen: *Origo et historia Belgicorum tumultuum immanissimaeque per Cliviam et Westphaliam patratae. Fidelissime conscripta et tabellis aëneis repraesentata. Accedit Historia tragica de furoribus Gallicis* (Lugd. Bat. 1619, 8°; 2e druk Amsterdam 1641, 12°). Het eerste gedeelte van dit werk is een latijnsche vertaling van: *Oorsprong en voortgang der Nederlandscher beroerten ende ellendicheden, waarin vertoont worden de voornaamste tijrannijen, moorderijen ende andere onmenschelijke wreetheden, die onder het ghebiedt*

van Philips de II Coninck van Spaengien door sijne stadhouders in 't werk ghestelt zijn geduyrende deze Nederlantsche troublen ende oorlogen .... (z.p. (Leiden) 1616; 2e dr. Delft 1626), dat geschreven is door Joannes Gysius. Het tweede gedeelte was reeds veel vroeger verschenen onder den titel: *De furoribus Gallicis, horrenda et indigna admirallii Castillioni nobilium atque illustrium virorum caede, scelerata ac inaudita piorum strage .... vera et simplex narratio Ernesto Varamundo Frisio auctore* (Edinburgh 1573, 4°; Londen 1573, 4°; van dat jaar is er ook een duitsche vertaling); het is een beschrijving van den Bartholomaeusnacht. Wie Eremundus of Varamundus was, is onbekend; zelfs is het twijfelachtig, of hij een Nederlander was, waarvoor evenwel pleit, dat hij Frisius wordt genoemd. Men heeft Beza en Lauguet voor den schrijver gehouden en, met eenig meer recht François Hotman.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 328 vlg., 571 vlg. en de daar aangehaalde bronnen.

Brugmans

[Ergas, Joseph ben Immanuel]

ERGAS (Joseph ben Immanuel), italiaansch rabbijn en kabalist, geb. te Livorno 1685, gest. 19 Mei 1730. Hij schreef onderscheidene hebreeuwsche werken en bezorgde te Amsterdam den druk van zijn *Schomer Emoeniem*, een dialoog tusschen een philosoof en een kabalist (1736) en *Mebo Petachiem*, een inleiding tot de ‘waarachtige Kabbala’ en tevens een waarschuwing tegen de ‘kettersche Kabbala’, met sommige responsen aan het slot (1736).

David Ergas was in 1639 parnas of bestuurder der Portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York-Londen 1903) V, 201 en J.S. da Silva Rosa, *Geschiedenis der Portug. Joden van Amsterdam* (1925) 47.

Zwarts

[Erichson, Nathan]

ERICHSON (Nathan). De naam wijst naar Emden, 20 Juni 1688 liet Wilko Erichson Embdanus zich te Groningen als theoloog inschrijven. 28 Aug. 1714 verschijnen in het groningsche album Reinhard en Nathan E. als litteratoren en nu beiden uit Groningen. 29 Aug. 1725 is er een Gerhard Erichson, ook van Groningen, theoloog ‘gratis in gratiam patris pastoris eum adducentis’. Bovengenoemde Nathan zal wel de predikant van Woltersum zijn, die van daar naar Curaçao ging, als opvolger van Ferrarius, Febr. 1729 daar aankwam, doch reeds Aug. van hetzelfde jaar overleed.

Zie: *Album stud. Ac. Gron.* 130, 161, 173; Hamelberg, *De Nederl. op de W.I. eilanden* I, 223; van Dissel in *Kerkh. Archief* (1859) II, 375.

L. Knappert

[Erkenswijk, Warner Hendrik]

ERKENSWIJK (Warner Hendrik), geb. 6 Mei 1741 te Assen, overl. aldaar 14 Jan. 1820, begraven te Borger, was een zoon van Gillis Erkenswijk (geb. te Meurs in het graafschap Cleef, gedurende drie jaar hervormd predikant te Zuidwolde, later te Assen, overl. aldaar in 1777) en Aleida Carsten (overl. te Meppel in 1803), bezocht de latijnsche school in de geboorteplaats van zijn vader en werd in 1757

als student in de rechten ingeschreven te Groningen, waar hij o.a. de lessen bijwoonde van Schwartz, Rucker en Frederik Adolf van der Marck. Hij promoveerde 28 Maart 1761 op een dissertatie *De justa interpretatione legum civilium Drenthiae doctrinali*, vestigde zich als advocaat te Assen, kreeg in 1770 uitzicht om schout van Rolde en Assen te worden, doch werd in plaats daarvan schout te Ruinen en Ruinerwolde, terwijl hem tevens het ambt van gerechtsschrijver van deze vrije heerlijkheid werd

opgedragen. In 1776 volgde hij Jan Kymmell op als raad en landsschrijver van Drente. In 1787 koos hij de zijde van de Prinsgezinden en werd, ofschoon hij geen vurig partijman was, ten gevolge daarvan hevig door de Patriotten aangevallen, welken aanval hij met een verweerschrift beantwoordde. In 1788 werd hij met P. Hofstede en J.H.P. van Lier in een staatscommissie benoemd, die tot taak had het justitiewezen te herzien, ten gevolge waarvan in 1791 de etstoel vervangen werd door het hof van justitie, waarbij Erkenswijk tot eersten raad met behoud van den titel van raad en landsschrijver honorair werd benoemd, terwijl hij de politieke functiën van het landsschrijversambt zou blijven bekleeden. Ook maakte hij deel uit van verschillende andere commissies, o.a. van de commissie, die onderzoek moest doen naar de handelingen der Patriotten in hun excercitiegenootschappen en van de commissie, die in 1794 naar Groningen vertrok om te spreken over maatregelen te nemen in verband met den inval der Franschen.

Erkenswijk was o.a. bevriend met Wijncko Tonckens, die door hem aanbevolen werd voor het schrijven van een geschiedenis van Drente. Door de omwenteling van 1795 verloor hij zijn betrekking, hij vestigde zich te Meppel en bleef daar wonen tot 1801, toen hij voorzitter werd van het herstelde hof van justitie. Toen in 1811 Drente als het arrondissement Assen bij het departement de Wester-Eems werd gevoegd en het hof van justitie opnieuw werd opgeheven, werd Erkenswijk tot vrederechter in het kanton Assen benoemd. In 1815 kreeg hij eervol ontslag; Willem I verleende hem een jaarlijksch pensioen van ƒ 1200.

Zie: S. Gratama in *Drentsche Volksalmanak* III (1839), 75; *Boekzaal der geleerde wereld* 1777, 216-219; *Drente in vluchtige en losse omtrekken geschetst door drie podagristen* II (1858) 125.

Scholte

[Escudero, Lorenço alias Abraham Israël]

ESCUDERO (Lorenço alias Abraham Israël), of ook wel Abraham Gher Peregrino genaamd, geb. te Cordova en gest. te Amsterdam omstr. 1683. Deze spaansche dichter werd geboren uit marraansche ouders en kwam naar Holland, om hier ongehinderd als Jood te kunnen leven. Na zijn overgang tot het jodendom leefde hij bij de spaansch-portugeesche joodsche kolonie te Amsterdam in groote armoede. Vermoedelijk ligt tusschen zijn cordovaansch en amsterdamsch verblijf een oponthoud bij de antwerpsche marrapenkolonie, hetgeen ik afleid uit zijn bekendheid met den toenmaligen gouverneur derzuidelijke Nederlanden, den markies de Caracena. Deze drong er bij hem herhaaldelijk op aan, om tot het katholicisme terug te keeren, doch ondanks zijn groote toezeggingen, weigerde Escudero standvastig. De dichter-kapitein Daniël Levy de Barrios verhaalt van een bezoek, dat Escudero den gouverneur in diens brusselsch paleis bracht. Nadat hij in alle zalen rondgeleid was, ging hij in gezelschap van den gouverneur een kerk (vermoedelijk de St. Gudule) zien. Noch in het paleis, noch aan den ingang der kerk wilde hij het hoofd echter ontblooten. Zoo bleef hij standvastig in het jodendom, waarvoor hij ook een apologie vervaardigde, *Fortaleza del Judaismo, y confusion del Estraño*, zonder plaats of datum verschenen. Een slechte italiaansche vertaling bestaat ervan in handschrift *Forteza dell' Hebraismo e confusione dell' estraneo* en een even eens in handschrift bewaarde hebreeuwsche vertaling *Tseriach Beth El* van Marco Luzatto uit Triest.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (Londen, New York 1903) 219 en de daar genoemde literatuur.
Zwarts

[Essche, Jan van der]

ESSCHE (Jan van der), Eschius of van Esch, kartuizer, overl. te Brugge 1578. Aanvankelijk was hij cellebroeder, doch in 1540 had hij het habijt van Sint Bruno aangenomen. In 1568 of 1569 volgde hij Abrecht van den Berch op als prior van het kartuizerklooster van den H. Bartholomeus in Jeruzalem buiten de Waterslootpoort te Delft. Hij was de laatste, die dit klooster bestuurde. In 1571 was het convent wegens de troebelen genoodzaakt om zich binnen de stad te vestigen. In 1572 werd de chartreuse geheel door de Geuzen verwoest en weldra was het convent ook in zijn refuge-huis niet meer veilig. Eschius zag zich genoodzaakt om zijn monniken en broeders ijlings te doen uitwijken. Zij ontkwamen niet aan mishandelingen en pater Joost van Schoonhoven (IV, 1237) werd zelfs naar den Briel gesleurd en aldaar omgebracht (1572). Eschius werd ten slotte geplaatst in het Sint Annaklooster van de kartuizernonnen te Brugge, waar hij tot aan zijn dood verblijf heeft gehouden.

In het Alg. Rijksarchief te 's Gravenhage berust een manuaal 1570/1572, dat door Eschius is gehouden.

Zie: S.W.A. Drossaers, *De archieven van de Delftsche Statenkloosters* ('s Grav. 1917), 449 (nos 4 en 6), 546 (no. 396) en 550 (no. 416); *Maisons de l'Ordre des Chartreux, Vues en Notices* (Parkminster 1915).
Scholtens

[Est, Willem Hessels van]

EST (Willem Hessels van), Estius of van Esdt, priester, beroemd godgeleerde, schriftuurverklaarder en geschiedschrijver, werd geboren te Gorinchem in 1542 overl. 1613 te Douai. Hij was de oudste zoon van Hessel v.E. en Maria Pieck (*Arch. Utr.* d. 43, 209, geslachtslijst zegt Elisabeth Pieck). Hessel van Est behoorde tot een aanzienlijke familie, was schepen en raad der stad Gorkum. Zijne vrouw was de zuster van den martelaar, den H. Nicolaas Pieck, gardiaan der Minderbroeders-observanten te Gorkum, die door Lumey te Brielle zijn gemarteld. Vier broeders van Willem zijn bekend: Adrianus, (zie VI, kol. 493); Arnoldus, Minderbroeder-observant; Jan, die met kardinaal Granvelle in Spanje verbleef en later fourier was van de aartshertogen Albertus en Isabella, en Rutger die met zijn oom Nicolaas Pieck werd gevangen gehouden op het kasteel te Gorkum, doch nog bijtijds ontsnapte.

Hessel van Est, de vader (zoon van Willem en Hillegonda van Nes), had als broeders: Frans, pastoor van de St. Jacobskerk te Utrecht; Mathys; en Adriaan, schepen der stad Gorkum 1574, 76 en 79. Na den overgang der stad en het schenden der overeenkomst door Mich. Brant, begreep Hessel van Est, dat hij als vurig katholiek in Gorkum niet meer veilig was. Hij nam de wijk naar Utrecht, 1572, en toen ook daar de vervolging der Katholieken toenam, naar Leuven, waar hij overleed, 23 Oct. 1583, oud 71 jaar. Hij werd begraven in de Franciskanerkerk aldaar, waar zijn zoon Willem een grafzerk met opschrift deed plaatsen (Sanderus, *Brabant. illustr.* III, 135).

Willem, de zoon, had zijn kennis van het Grieksch en Latijn te danken aan de school der Hiëronymieten te Utrecht. Daarna zond zijn vader hem naar de universiteit van Leuven, waar hij na twee-jarige studie der philosofie

in de Valk bij de promotie, 13 Febr. 1561, de zevende plaats behaalde van 153 (*Analectes hist. eccl.* IV, 239). Als student der theologie woonde hij in het Pauscollege, waar Bajus president was. Deze met Joh. Hessels, Jud. Ravesteyn (Tiletanus) waren zijn voornaamste professoren. 1567 werd Willem Estius benoemd tot professor der philosofie in de Valk. Als zoodanig werd hij 12 Juni 1574 lid van den raad der universiteit. Bij de oprichting door Philips II van het college van den Koning werd Estius benoemd tot professor der theologie. Het nieuwe college werd opgericht om te voorzien in het groot tekort aan priesters. 18 April 1579 verkreeg Estius een prebende in de St. Pieterskerk te Leuven. 22 Nov. 1580 werd hij plechtig gepromoveerd tot doctor in de theologie (Val. Andreas, *Fasti acad.* 126).

1582 benoemde Philips II hem tot president van het koninklijk seminarie, opgericht in de nieuwe universiteit van Douai en tevens tot professor der theologische faculteit. 1592 en 1602 werd Estius gekozen tot rector der universiteit. 1595 werd hij proost van het kapittel van St. Pieter te Douai en tevens tweede kanselier der universiteit. Bij het bezoek der aartshertogen Albert en Isabella te Douai, 10 Febr. 1600, werden zij plechtig ingehaald in de St. Pieterskerk, waar de proost, W. Estius, de verwelkomstrede hield.

1613 werd Estius, ofschoon oud en ziekelijk, aanbevolen door den bisschop van Atrecht voor den openstaanden bisschoppelijken zetel van IJperen.

Paquot, in de editie van de *Orationes theologicae G. Estii* (Lov. 1760), I-XXXIV, Th. Leuridan, *Les theologiens de Douai, Guillaume Estius* (in *Revue des sciences ecclesiastiques de Lille* LXXII (1895), 120-131; 326-340, 481-495) bespreken uitvoerig het leven en de uitgegeven werken van Estius. J. Salembier geeft dit in het kort weer in Mangenot, *Dictionnaire de théologie Catholique* V (1913), 871-878.

Estius behoorde tot de school van Bajus en heeft geheel te goeder trouw de leerstellingen van zijn meester 'de auxiliis', in zijn eigen werken overgenomen. In latere uitgaven zijner werken werden zij verbeterd of weggelaten. Bij testament beval Estius aan zijn vriend, Dr. Barth. Peeters, die met hem van Leuven was gekomen en professor der universiteit was, de zorg voor de uitgave zijner werken aan, 'ut re communicata cum facultate theologica de iis fieret, quod ecclesiae Dei utile videretur'. Zijn bibliotheek liet hij na aan zijn seminarie. (Uittreksel uit zijn testament in: *Bijdr. bisd. Haarlem* XII, 453-456.) Hij leef de volgens despreuk zijner familie 'Soli Deo et Gloria'. Bij zijn dood, op 71-jarigen leeftijd was de toeloop van het volk naar het lijk op het praalbed zoo groot, dat men nauwelijks de orde kon bewaren. Hij werd in de St. Pieterskerk te Douai begraven. Thans is te Douai niets meer, dat aan den beroemden professor herinnert. In het seminarie der universiteit van Rijssel bewaart men van hem nog een kelk.

Het belangrijkste werk voor Nederland van Estius is: *Historiae martyrum Gorcomiensium majori numero fratrum minorum*; *qui pro fide catholica a perduellibus interfecti sunt anno Domini MDLXXII, libri quatuor, authore Guilielmo Estio Hesselio S. Theol. Doct. in acad. Duac. professore. Quibus pro coronide subjuncta est eodem authore appendix de martyrio Guilielmi Gaudani, item Minorita, quod contigit anno MDLXXIII Habes et aliorum martyria opportunis locis comme-*

morata: *nominalim Cornelii Musii Delfii, Theologi et poetae* (Duaci Ex officina Baltazaris Belleri Anno 1603) 302 blz. in 8°. Een tweede editie verscheen te Namen 1655, 12°. Deze werd afgedrukt door den Bollandist J.B. Sollerius S.J. in *Acta Sanctorum* (1721) deel II, Juli 753-838. De eerste nederlandsche vertaling verscheen reeds twee jaar na de latijnsche uitgave: *Waerachtige historie van de Martelaers van Gorcum* ... enz. *in onse dutsche tael overgheset deur B. Willem Spoelbergh, Gardiaen der Minderbroeders binnen Mechelen* (Antw. bij Jan Moerentorf 1604, 12°). De talrijke verschenen nederlandsche levensbeschrijvingen der martelaren zijn meest vrije vertalingen van het werk van Estius. In het Fransch verscheen het werk zonder naam van den vertaler te Mons 1605, Douay 1606, Cambrai 1618, Namur 1655, en te Leuven bij Hieron. Nempe 1668, met opdracht van den vertaler F. Benoit de la Grange, minderbroeder der strenge observance. In het proces der zalig- en heiligverklaring werd de *Historia martyrum van Estius* bij de akten gevoegd. Aangespoord door zijn broeder Arnoldus had W. Estius deze geschiedenis geschreven. Zijn broeder Rutger was echter reeds begonnen met de stof bijeen te zamelen. Deze, ongehuwd, zelf met de martelaren gevangen genomen, zeer gehecht aan zijn oom, den martelaar Nicolaas Pieck, heeft overal getuigen gehoord, de plaatsen der marteling bezocht, alles bijeenverzameld, wat op het leven der martelaren betrekking had gedurende twee jaren, die op de marteling volgden, toen hij nog te Utrecht woonde. Rutger overleed 1592 in den nacht van 9 Juli (datum waarop de martelaars van Gorkum waren ter dood gebracht), in het bijzijn van zijn 4 broeders Willem professor en Arnoldus, O. Min. en P. Johannes Deckers, Jezuïet, (Estius *Historia martyrum* (ed. 1603) 258-259). Rutger had als blijk zijner groote vereering een nederlandschlied op de martelaren uitgegeven, gedrukt bij Willem Jacobszoon te Amsterdam 1575. Zie: *De Katholiek* (1914) 290-315. Willem Estius had reeds te voren eene korte beschrijving der marteling naar een vriend te Keulen gezonden, welke 1572 aldaar gedrukt is, buiten zijn weten en tegen zijn zin, omdat zij eenige onnauwkeurigheden bevatte: *Novorum in Hotlandia constantissimorum martyrum passionis historia*, overgedrukt in *De Katholiek* XLV (1864) 167-172 en vertaald 172-180. Waarschijnlijk zond Estius ook het kort verslag van de marteling der minderbroeders te Gorcum en te Alkmaarnaar zijn broeder Adriaan in de norbertijner abdij in Park bij Leuven, waar het in het archief berust. Dit is uitgegeven in *Archief aartsbisdom Ulrecht* XIII (1885), 297-310. Van de *Historia martyrum* getuigde Fruin: ‘Aan de geloofwaardigheid van een werk met zooveel zorg en liefde geschreven kunnen wij niet twijfelen’.

1682 vertaalde Estius uit het Fransch in het Latijn een korte levensbeschrijving van een oudleerling van Douai, door koningin Elisabeth van Engeland op het schavot gebracht: *Martyrium Edmundi Campiani Societatis Jesu Presbyteri* (Lov., Joh. Masii 1582) in 12°. Beroemd is Estius vooral als scripturist. Het voornaamste werk van Estius over de schriftuur is: *In omnes divi Pauli apostoli epistolas commentariorum tomus prior* (Duaci ex officina Balth. Belleri MDCXIV) in fol. 732 blz. Het tweede deel werd na zijn dood uitgegeven: *Tomus posterior. Accesserunt ejusdem authoris in quinque epistolas catholicas commentaria nec non D.M.N. Bartholomaei Petri St. Theol. doctoris ac professoris primarii in partem primam ac secundam et tertiam*

Joannis clarissimae elucidationes, cum indice rerum memorabilium locupletissimo (Duaci ex off. Belleri MDCXVI) in fol. 927 blz. Uitgaven Parijs 1623, 1640, 1653, 1659 en 1666. De beste editie werd uitgegeven door Merlo Horstius te Keulen, 1631. Deze werd gevolgd en nog verbeterd in de editie te Parijs, Fred. Leonard, 2 vol. fol. 1679 en Rouaan 1709, 1719 enz. 1841-1845 verscheen het werk in 7 deelen, uitgegeven door Fr. S a u s e n , groot 8°, Maintz, Kirchlein en aldaar 1858-59, drie deelen, groot 8°, door J. H o l z k a m m e r .

J.v. G o r k u m , priester te 's Hertogenbosch, gaf 1619 een *Epitome* uit van het werk van Estius, dat herhaaldelijk gedrukt is. Zie over dezen dit woordenboek dl. VI, kol. 606-607 en *Studiën op godsd. en letterk. gebied* XXXVII (1891), 1476-91.

C a s p a r N e m i u s van 's Hertogenbosch, gaf als president van het koninklijk seminarie te Douai uit: *Guilielmi Estii S.Th. doctoris et in academia Duacensi primarii professoris, ejusdem Universitatis cancellarii regiique bonorum pastorum seminarii praesidis annotationes in praecipua ac difficiliora sacrae scripturae loca, ad illustrissimum ac reverendissimum archiepiscopum et ducem Cameracensem, Fr. van der Burcht* (Douai 1621, in fol.). Reeds 1622 werd het werk herdrukt te Keulen. Verbeterd en vermeerderd werd het opnieuw uitgegeven door Barthol. Peeters (Douai, G. Patte, 1629), nog zesmaal verscheen het in die eeuw: Antw. 1652, Parijs 1663, Maintz 1667, Antw. 1682, Parijs 1683, Antw. 1699, en opnieuw in de *Opera omnia Estii in sacram scripturam* (Venetie 1739), 3 deelen in folio.

Paus Benedictus XIV noemde Estius ‘doctor fundatissimus’ om zijne geleerde commentaria, die zijn roem als godgeleerde verklaren. Zij verschenen eerst na zijn dood, vnl. door de zorg van Caspar Nemius, *D.N. Guilielmi Estii in quatuor libros sententiarum commentaria*: *Quibus pariter St. Thomas summae theologicae partes omnes mirifice illustrantur cum triplici indice* 4 dln. I, 235, II, 444, III, 159, IV, 311 en 339 blz., verschenen te Douai 1616. Dan volgen de edities: Parijs 1678, 1680 en 1696, Napels 1720 met eenige aanmerkingen op de leerstellingen van Estius, ontleend aan Bajus en Hessels zijne meesters, en vooral op zijne gevoelens over de onbevlekte ontvangenis van Maria.

In de bibliotheek te Douai vindt men nog een viertal handschriften der dictaten van Estius, ook een te Valenciennes (zie: *Revue des Sciences* LXXII (1895), 339). Estius bewerkte naar eenige handschriften het IX deel der *Opera St. Augustini*, uitgegeven door de godgeleerden van Leuven. Zij zagen het licht te Antwerpen bij Plantijn, in 10 deelen in folio, 1577 en werden minstens nog negenmaal herdrukt.

Na den dood van Estius gaf zijn vriend, Barth. Peeters uit: *Guilielmi Estii St. Th. Doct. en prof. primarii nec non cancellarii Duacensis Orationes theologicae numero* XIX (Duaci 1614), 12°, opnieuw herdrukt: Parijs 1654, 16°, en te Leuven 1760, 8°, met een uitgebreider levensbeschrijving van Estius door P a q u o t . Als leerling van Bajus en Hessels is het niet te verwonderen, dat Estius in strijd kwam met hunne tegenstanders, de Jezuïeten. Toen de stellingen van P. Leonardus Lessius S.J. gecensureerd werden door de faculteit der theologie te Leuven als semipelagiaansch, volgde de universiteit van Douai, geraadpleegd door de bisschoppen, het voorbeeld van Leuven. 20 Febr. 1588 gaf zij openlijk een nog uitvoeriger veroordeeling dan te Leuven. Estius

was de voornaamste bewerker van het stuk, dat gedrukt werd als *Censura Duacensis sive assertionum quarumdam censura super quibus Rmi in Christo Patres ac D.D. Illmus D. de Barlemont Cameracensis et D. Joannes Hauchinus Mechlienensis, archiepiscopi nec non D. Guillelmus Damasi Lindanus Gandensis Episcopus S. Theol. facultatis Duacensis examen, discussionem et sententiam petiverunt per eandem S.Th. facultatem universitatis Duacensis data. Duaci* 20 *Jan.* 1588.

Dit werd herdrukt met de *Censura Lovaniensis* te Leuven 1641 en 1675 met valsche opgaaf 'Parisiis'; nogmaals te Leuven 1683 en 1724, doch met Parijs als plaats van den druk.

In Douai zoowel als te Leuven ontstond tusschen de theologische faculteit der universiteit en de professoren der paters Jezuïeten een heete strijd over de theologische vraagstukken van dien tijd, de genadeleer, de voorbeschikking. enz. Pater J. Deckers S.J. trad met de professoren Balduinus van Riethoven en met Estius in het strijdperk. Van Estius zag het licht: *Responsio eximii D.N. Gulielmi Estii regii ac ordinarii S. Theologiae olim professoris. In alma universitate Duacena. Ad ea quae sibi objecta erant a R.P. Joanne Deckerio societatis Jesu professore* s.l. et a. 4°, 10 blz. Het werd later nog uitgegeven 1° in: *Lucernae Augustianae*, Lib. Fromondi S.T.D. (Lov. 1650); 2°: in (Pasch. Quesnel?) *Mémoires importans pour servir à t'histoire de la fac. de théot. de Douay* s.l. (1695); 3° in: *Historia Congregationis de Auxiliis*, Aug le Blanc, (Jac. H. Serry O. Praed.) (Lov. 1699) 243-254 (Antv. (niet Holland) 1709), c. 175-182; Zie: Sommervogel, *Bibl. compagn. de Jesus* II (1871). Het hooger gezag maakte 1591 een einde aan den onverkwikkelijken theologischen strijd te Douai.

Paquot vermeldt nog twee handschriften van Estius: *Articuli M.N. Henrici Crockaert ab Anderlecht anno* 1580 *in Seminario regis catholici professoris et confutatio M.N. Guielmi Estii*, 6 blz. 4°; en *Communium in tota theologia materiarum farraginem*. Dit handschrift ging verloren in een brand in het college des konings te Douai.

Van Estius zijn eenige latijnsche verzen bewaard gebleven, volgens het gebruik van dien tijd bij de uitgave van een werk aangeboden: 1 ° *Versus ad Jacobum Latomum evulgantem Jeremiae Threnos* (Antv. Christ. Plantinum 1571 en 1587); 2 ° *Elegia de libera religione* in: Joh. Molanus, *De fide haeret. servanda* (Col. 1584) 45, 8°; in het handschrift: *Vita Nicolai Esschii pastoris Beginagii sanctae Catharinae in Diest* bevindt zich een portret van den oosterwijkschen begijnenherder met daaronder een vers van 42 regels van Wilhelmus Estius: *In effigiem domini Nicolai Esschii, viri vitae sanctitate celebris qui obiit anno* 1578. Het is gedrukt in *Messager des sciences historiques* (1862) 161-162 en in F. Raymakers, *Het kerkelijk en liefdadig Diest* (Leuv. 1870) 479.

In de reeds vermelde *Mémoires* toegeschreven aan Quesnel en in J.H. Serry, *Hist. Congr. de Auxiliis* worden van Estius drie brieven uitgegeven: *Epistolae tres ad Petrum Lombardum S.T.D. Lovaniensem datae* 1602, over 'de Gratia' tegen Molina. Livinus de Meyer, de tegenstander van Serry in zijn groot werk *Hist. Controv. de Auxiliis* betwijfelt de echtheid dezer brieven.

Toen de Jansenisten Estius als hun leeraar wilden verklaren, bewezen eenige professoren zijn rechtzinnigheid en zijne eenvoudige en volledige onderwerping aan de uitspraken van den paus in het werk: *Veritas et aequitas censurae pontificiae*

Pii V, Gregorii XIII, Urbani VIII ex luculentis commentariis Exim. D.D. ac. M.M.N.N. Guil. Estii et Franc. Sylvii (Duaci 1649) fol.

In alle biografische en bibliografische werken wordt Estius besproken, zooals in Sweertius, Val. Andreas, Foppens, Dupin, Niceron, le Long, Hergenröther; Hurter, enz.; Buzelinus, *Gallo-Flandriae* lib. I, 186 en Arn. Raissius, *Auctarium ad natalis S.S. Belgii* (ed. Duaci 1626) 197, beschrijven zijn heilig leven.

Het beste portret van Estius is gegraveerd voor de eerste uitgave der *Commentarii in Paulinas epistolas*, met onderschrift act. 65, anno 1608, Mart. Basse, en in de *Commentaria in quator lib. sent.* 1606. Het portret bij Foppens, *Bibl. Belg.* 399, naar het eerstgenoemde gegraveerd door F. Harrewijn. is minder fraai. Voorts is zijn portret gegraveerd door B. Moncornet en een onbekend kunstenaar.

Fruytier

[Eufrenius, Albertus]

EUFRENIUS (Albertus) Georgiades, of Albert Joriszoon Goedhart, geb. 1581 te Amsterdam, overl. 1626, heeft als ‘poeseos et medicinae studiosus’ te Leiden, aldaar een bundel latijnsche *Poemata* uitgegeven (ex officina Christophori Guyoti, Anno 1601). De indeeling: ‘Erotica, Basia, Coma, Sylva’ wijst hem reeds aan als navolger van Janus Secundus. Hofman Peerlkamp prijst hem als ‘nec natura, nec arte fuisse destitutum’. Hij droeg zijn bundel op aan Sybrant Joosten Buyck, oud-burgemeester van Amsterdam, die na de alteratie dier stad te Leiden was gaan wonen. Het boekje is ook van belang om de vele namen van leidsche vrienden en verwanten, aan wie gedichten zijn opgedragen, als Willem Oldenvliet, secretaris van Leiden, Theodoor Melissant van Rotterdam, Augustinus Stalpert van der Wiele van 's-Gravenhage, Henricus Mouthaan, Jacobus Petri Schuërius Bacchi-Sylvanus, Everardus Staverdenus van Amersfoort; op het huwelijk van Gerbrand Buyck met Reinalda Hoogerbeets van Hoorn; Florentius Joannis Coëtius van Haarlem, Gulielmus Aeyerus van Londen; hij noemt zijn vader Georg Barentsz. Goedhart, zijn zuster Geertruida, overleden 14 jaar, zijn broeder Bernardus, te Leuven overleden 20 jaar, en vele anderen. Eufrenius studeerde aanvankelijk te Amersfoort onder J.C. Gesselius en Staverdenus, later te Haarlem onder Schonaeus en G. Poelenburgius, en te Leiden onder Merula, Vulcanius en Pynacker, den eerste voor geschiedenis, den tweede voor Grieksch, den derde voor rechten. Zijn medische professoren noemt hij niet. Aardig zijn zijn gedichtjes op het haar en de kleeding der leidsche meisjes, die hij eenvoudiger wil hebben. Het *Album Stud.* vermeldt hem 5 Juni 1599 als medicinae stud. 18 jaar. Zijn spreuk was: ‘Victrix mortis Virtus.’

C. van Sichem graveerde zijn portret, dat in miniatuur geschilderd aanwezig is bij onderget. Zijn bundel Poëmata, aanwezig in de Kon. Bibl. den Haag en den Amstelkring te Amsterdam, is een zeldzaam boekje. Het bevat de goedkeuring van Merula, den censor van de gedichten der leidsche studenten.

Sterck

[Ewijk, Hendrik]

EWIJK (Hendrik), geb. te Delft 16 Jan. 1772, overl. te 's Gravenhage 5 Febr. 1859, vormde zich hoofdzakelijk door eigen studie. Behalve talen en natuurkunde beoefende hij vooral geschiedenis en wijsbegeerte. Hij kwam in 1795 in dienst van de Bataafsche republiek bij de afdeeling Financiën maar ging in 1808 naar de

algemeene directie van den Waterstaat in het koninkrijk Holland over. Bij het herstel onzer onafhankelijkheid werd hij 1e kommies bij het departement van waterstaat.

Van 1816 tot 1830 woonde hij het eene jaar te 's Gravenhage, het andere jaar te Brussel.

In 1818 werd hij tot referendaris bij het departement van Waterstaat benoemd, in 1820 ging hij bij de opheffing daarvan naar Binnenlandsche Zaken over, maar hij bleef met de zaken van den waterstaat belast. Met ingang van 1 April 1826 werd hem de titel administrateur verleend. Bij Koninklijk besluit van 7 Juli 1828 werd hij benoemd tot lid der tweede riviercommissie; deze commissie heeft eerst in 1849 haar verslag uitgebracht. Ook maakte Ewijk deel uit van de commissie, in Maart 1840 ingesteld voor de droogmaking van het Haarlemmermeer. In beide commissiën had hij tot hare ontbinding zitting. Bij Koninklijk besluit van 28 Nov. 1847 werd hem met ingang van 1 Jan. 1848 onder toekenning van den titel raad-adviseur op zijn verzoek eervol ontslag verleend als administrateur. Bij dat van 30 Dec. 1847 werd hij benoemd tot staatsraad in buitengewonen dienst.

Hij schreef: *Geschiedkundig verslag der dijkbreuken langs de rivieren in het Koninkrijk Holland* (Amst. 1809), 2 dln.

Ramaer

[Ewoutsz, Jan]

EWOUTSZ (Jan), figuursnijder, boekverkooper en uitgever, geboren waarschijnlijk te Emmerik, overleden te Amsterdam in 1564. In 1535 werd hij poorter van Amsterdam, in 1546 werd hij daar als boekverkooper geadmitteerd. Zijn oudste gedateerde uitgaat is *Den Spiegel van Sassen* (1550); voor 1556 en 1557 drukte hij de prognosticaties en almanakken van den vermaarden geneesheer Pieter van Foreest te Alkmaar (zie I, kol. 884), van 1558 af drukte hij geregeld voor de Generale Muntmeesters de Ordonnanties op de munt, en de daarbij behoorende valuacieboekjes, met tal van muntafbeeldingen in houtsnede. Ongedateerde uitgaven van hem zijn: een herdruk van den *Kerstenspiegel* van Dirck van Munster, en *Een wtlegginghe des Pater noster* van Erasmus.

Belangrijker was zijn werkzaamheid als uitgever van prenten. We kennen een aantal meesterwerken van de hand van Cornelis Anthonisz, in de jaren 1536 tot 1544 waarschijnlijk door den meester zelven uitgegeven, later door Jan Ewoutsz opnieuw in den handel gebracht. Op verscheidene er van heeft hij zijn naamteeken aangebracht, sommigen kennen wij in lateren herdruk van zijn zoon Harmen Jansz Muller (zie art. in dit deel). Houtsneewerken van beteekenis van zijn hand kunnen wij niet aanwiizen, maar wij mogen als zijn werk beschouwen de talrijke vignetten ter versiering in zijn uitgaven en die van zijn zoon geplaatst, de reeds vermelde muntafbeeldingen, en het uit houtsneeblokken samengestelde programma van den schietwedstrijd van 1561/62, door hem voor den Handboogdoelen gedrukt. Grooter verdienste dan door zijn eigen werk heeft hij als leermeester van zijn zoons Harmen en Cornelis, die beiden den familienaam Muller dragen, een naam door enkele levensbeschrijvers ook aan den vader gegeven, maar door dezen nooit gebruikt. Ook de vermaarde graveur Christoffel van Sichem, een zoon van den amsterdamschen boekverkooper Cornelis Karelsz, was een leerling van Jan Ewoutsz; het merkwaardige contract, waarin hij de opleiding van den zoon van den overleden vriend op zich neemt, is bewaard.

De boekhandel van Jan Ewoutz werd na zijn dood enkele jaren door zijn weduwe voortgezet, en ging daarna op den oudsten zoon Harmen Jansz Muller over. Ook een kleinzoon Ewout Cornelisz Muller is later boekverkooper en uitgever in Amsterdam geweest.

Zie: M o e s , *De Amsterdamsche boekdrukkers* I, 148-175; d e R o e v e r in *Oud-Holland* III, 276.
Burger

[Excel, Joannes van]

EXCEL (Joannes v a n), priester, geb. te Wortel bij Hoogstraten, omstreeks 1668, overleed te Antwerpen 4 April 1732. Hij was eerst werkzaam in de hollandsche missie als onderpastoor te Rotterdam en daarna als pastoor te Hoorn (N.H.). 1703 verliet hij Hoorn om als plebaan van Onze Lieve Vrouwekerk te Antwerpen het noorderkwartier dezer parochie te besturen. Tevens was hij kanunnik der kerk. Hij was aldaar werkzaam tot zijn dood, hooggeacht en in aanzien als een geleerd man. Hij had den titel van baccalaureus formatus in de theologie. Het opschrift van zijn grafzerk in de kathedraal te Antwerpen wordt vermeld in: *Grafen gedenkschriften van Antwerpen* I, 312. De naam van Joh. Excel, pastoor te Hoorn, staat onder de suppliek ten gunste van den vicaris apost. P. Codde (*Bat. Sac.* II, 520).
Zie: *Hist. episc. Harlem.* I, 138; *Batavia Sacra* II, 447; *Bijdragen gesch. Brabant* VI, 564.
Fruytier

[Exel, Henricus]

EXEL (Henricus), priester, geb. te Wortel bij Hoogstraten, 1678 of 79, overleed te Antwerpen 21 Januari 1760. Hij studeerde te Leuven en behaalde 1702 als student der philosofie in den Borght de 18e plaats. Hij verkreeg ook den graad van baccalaureus in de godgeleerdheid. 1710 werd hij onderpastoor in de Lieve Vrouwekerk te Antwerpen, waarschijnlijk door den invloed van Joh. Exel, plebaan, zijn dorpsgenoot en wellicht zijn bloedverwant. Veertien jaar was hij werkzaam in de uitgebreide parochie, toen hij 18 Aug. 1724 tot pastoor van het begijnhof werd gekozen door het kapittel van de Lieve Vrouwekerk. Twee jaar voor zijn dood 10 Maart 1758, stichtte hij een studiebeurs voor een student in de theologie, bij voorkeur een bloedverwant tot den vierden graad of bij ontstentenis daarvan, een student uit de baronie Breda of het markiezaat van Bergen op Zoom. Tot collatoren stelde hij aan de pastoors van de Lieve Vrouwekerk en het begijnhof. Thans wordt deze stichting bestuurd door de provincie Antwerpen, zij bracht 1871 nog 493 franken op. Henricus Exel stierf, 82 jaar oud en werd in de kerk van het begijnhof begraven.
Zie: *Handboekje R.K. Eeredienst* XXVI (1872), 352; *Memorial belge* XII (1868), 525; *Graf- en Gedenkschr. van Antwerpem* II, *Bagijnhof*, 498.
Fruytier

[Eyll, Johanna van]

EYLL (Johanna v a n), geb. 1578 uit het adellijk geslacht van Eyll, trad op achttienjarigen leeftijd als religieuse in de abdij van Binderen bij Helmond en werd waarschijnlijk in 1630, na den dood van M a r g a r e t h a v a n K e s s e l tot abdis van Binderen gekozen. In een beschrijving van de Meierij van 's Hertogenbosch van omstreeks 1645 wordt nog gesproken van ‘De tegenwoordich regeerende abdisse vrouwe Joanna van Eyll’. In een lijst van de nonnen, die na den vrede van Munster uit genoemde abdij werden verdreven, wordt zij nog abdis genoemd. Waar zij toen gebleven is en waar of wanneer zij stierf, is niet bekend. Op het binnenplein van het kasteel-raadhuis te Helmond bevindt zich een gedeelte van een grafzerk,

afkomstig uit het klooster Binderen. Daarop ziet men tweemaal het wapen der familie van Eyll uitgehouwen. Ook staat daarop een non met een abdissestaf in de hand. Zeer waarschijnlijk stelt deze dus Johanna van Eyll voor, en is de andere non, waarvan op den steen een stukje te zien is, de priorin Levina van Eyll. Bij den dood van laatstgenoemde is waarschijnlijk de zerk gemaakt en daarop ook reeds het beeld

van de toen regeerende abdis uitgehouwen. Door haar uitdrijving uit het klooster, heeft zij haar laatste rustplaats niet gevonden onder de zerk, die eenmaal voor haar bestemd was.

Zie: L. Schutjes, *Geschied. van het Bisdom 's Hertogenbosch* IV, 138; *Bijdragen van het Prov. Gen. voor K. en W. in Noord- Brabant* (1918), II, 33; *Bossche Bijdragen* III, 263-266; Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond* 91-92.

Heeren

[Eynden, Roeland van]

EYNDEN (Roeland van), geb. te Nijmegen 28 Juni 1747, overl. te Dordrecht 28 Aug. 1819, was de zoon van Jacob van Eynden en Johanna Vermeer. In 1768 was hij leerling der schilderacademie te 's Gravenhage, maar toch werd het schildersvak bij hem niet de hoofdzaak. Hij had Latijn geleerd, en verkreeg later een post bij 's Lands Convooien en Licenten te Tiel, daarna te Dordrecht. In 1783 werd zijn verhandeling *Over den Nationalen Smaak der Hollandsche School in de Teeken- en Schilderkunst* met den gouden eereprijs door Teyler's Tweede Genootschap bekroond. Behalve als schrijver over schilders o.a. Correggio, gebrs. van Eyck, bewerkte hij met A. van der Willigen de bekende *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst*, die hij evenwel niet mocht voltooien.

Van zijn hand bestaan portretten en teekeningen. Zijn portret komt voor in *Studiebeelden en Fragmenten* door J.E. Marcus, en ook in zijn bekroonde verhandeling.

Zie: R. van Eijnden en A. van der Willigen, *Gesch. der Vad. Schilderkunst* III, 45.

van Dalen

[Eynout, Jan Jacobsz.]

EYNOUT (Jan Jacobsz.), schilder, geb. waarschijnlijk omstreeks 1490 te Rotterdam en overl. aldaar in Juni 1553 blijkens het grafschrift op de nog in de Groote kerk aanwezige grafzerk. Zijn vader was Jacob Eynoutsz en naar zijn grootvader Eynout Jansz. nam hij den familienaam Eynout aan of noemde hij zich Jan Jacobsz. *alias* Eynout. In eerste huwelijk trouwde hij met Marrick Gijs Steffensd.; door zijn tweede huwelijk met Katharina Melis Jansd. werd hij, die tot de gegoede burgerij behoorde, in den kring der regeeringsfamilies opgenomen. Zijn schoonvader, Melis Jansz. Bijlwerff, lid van de vroedschap, stierf in 1540, Jan Eynout had zitting in dit college van 1541 tot zijn dood. Van zijn schilderwerk is niets bewaard gebleven en als schilder zou hij geheel vergeten zijn, als een zijner schilderijen, de kruisiging van Christus voorstellende, niet een hevige kritiek had uitgelokt. Daarop kwamen o.a. allerlei wanstaltige figuren voor. Volgens kunstkenners was het een tijdperk, waarin een fantastische richting hoogtij vierde, wat licht in smakeloosheid ontaardde. Een jongere tijdgenoot van den schilder, de kroniekschrijver Pieter Opmeer, zag in dit schilderstuk een bespotting van de kunstfeilen van alle beroemde schilders, in navolging van Erasmus' Lof der zotheid, waarin de dwaasheden der menschen waren gehekeld. Een bekend schilder uit dien tijd zou bovendien de kunstwaarde van dit schilderij zeer hoog aangeslagen hebben.

Zie: A. Hoynck van Papendrecht, *De schilder Jan Jacobsz. Eynout* in *Oud-Holland*, XXXIV, bl. 53 vlg.

Moquette

[Eyssell, Johan Christiaan]

EYSSELL (Johan Christiaan), geb. te 's Gravenhage 13 Jan. 1795, overl. aldaar 26 Mei 1872, werd in 1814 buitengewoon geëmployeerde aan het departement van Oorlog en in 1817 eerste klerk aan dat van Waterstaat en publieke werken. Toen dit departement met ingang van 1 Jan. 1820 vereenigd werd met dat van Binnenlandsche

Zaken, ging Eyssell daarheen over, maar behield zijn werkkring. Hij werd in 1826 commies, werd met behoud van zijn werkkring, die hoofdzakelijk op den aanleg en het onderhoud der Rijkswegen betrekking had.

Bij Koninklijk besluit van 28 Nov. 1847 werd de afdeeling Waterstaat en Wegen aan het departement van Binnenlandsche Zaken gesplitst in twee afdeelingen, en tot hoofd der afdeeling Waterstaat werd B. Wolfson, tot hoofd der afdeeling Wegen werd Eyssell benoemd, terwijl beiden tegelijk referendaris werden.

Toen Wolfson bij Koninklijk besl. van 3 Juni 1852 eervol ontslagen werd en werd opgevolgd door jhr. Mr. J. Quarles van Ufford, werd Eyssell tegelijk met de afdeeling Waterstaat belast. Gedurende zijn gansche referendarisschap had hij den steun van L.J.A. van der Kun (II kol. 738),

inspecteur, later hoofdinspecteur van den waterstaat, die in afwijking van zijne voorgangers en opvolgers, zijn bureau aan het departement van Binnenlandsche Zaken had en met wien zijne verstandhouding bijzonder goed was. In het tijdperk, dat hij aan het hoofd van dezen nu weder ééne afdeeling vormenden dienst stond, werd door de algemeene opleving, die h.t.l. plaats had, zijne bemoeiing met tallooze belangen in zeer hooge mate uitgebreid, zoodat zijn ambt eene groote werkkracht vorderde.

Op zijn verzoek werd hij bij Koninklijk besluit van 26 Maart 1862 met ingang van 1 April d.a.v. eervol uit den Rijksdienst ontslagen. Hij overleed aan eene langdurige smartelijke ziekte.

Hij schreef: *Levensbericht van L.J.A. van der Kun* in *Notulen Koninklijk instituut van ingenieurs* 1863-64, blz. 142.

Ramaer

F.

[Fabius, Gerrit]

FABIUS (Gerrit), kartuizer, overl. te Diest, omstreeks 1571. Hij was professus van het kartuizerklooster van St. Jan Baptist te Zeelhem bij Diest. Na gedurende eenige jaren de chartreuse van Sint Andries ter Zaliger Haven buiten Amsterdam op verdienstelijke wijze te hebben bestuurd, werd hij op zijn aandringen wegens ziekte en ouderdom van het prioraat ontheven, waarna hij terugkeerde in het Zeelhemsche klooster. Hij heeft een halve eeuw geleefd in de orde der kartuizers.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus*. I (Monstrolii 1890), 515.

Scholtens

[Fabricius, Mr. Albert]

FABRICIUS (Mr. Albert) of Fabritius, heer van Almkerk, Sandwijk, Uppel en Hoorn, als zoon van Mr. Willem Fabricius (die volgt) in 1676 geb., overl. in April 1736. Hij promoveerde te Leiden, 1 Nov. 1694 in de rechten op een proefschrift *De procuratoribus*, werd in hetzelfde jaar secretaris en in 1716 pensionaris der stad Haarlem, in 1720 hoogheemraad van Rijnland en in 1726 tot secretaris der Staten van Holland en West-Friesland benoemd. Voorts zat hij o.a. in 1720 in de commissie ter naspeuring van den staat der financiën en derzelver herstelling, en in 1722 ging hij met van Dorp en anderen naar Utrecht en Overijssel, om zoo mogelijk de verheffing van Willem IV te beletten. Hij was gehuwd met Henrietta Christina de Witt.

In het museum te Haarlem zijn twee geschilderde portretten van hem, waarvan een door Haringh, het andere door een onbekend kunstenaar.

Zie: Wagenaar, *Vaderl. Hist.* XVIII, 244; Kok, *Vaderl. Woordenb.* XV, 4, 5; *Scheltema, Staatk. Nederl.* II, 547, 548; Molhuysen, *Bronnen der Leidsche Universiteit* 1682-1725, 217*.

Rosenstein

[Fabricius, Mr. Willem]

FABRICIUS (Mr. Willem) of Fabritius, heer van Saalhoven, was de zoon van Arent Fabricius en Judith van Brakel. Hij werd te Haarlem geb. 1 April 1642, en overl. ald. 20 Sept. 1708. Hij promoveerde te Leiden 1 April 1664 in de rechten op een proefschrift *De actionibus juridicis*. Hij was gecommitteerde raad, lid van den raad van State enz. In 1672 werd hij, als lid der vroedschap van Haarlem, nadat de burgerij de regeering gedwongen had om Willem III tot stadhouder uit te roepen, met drie

anderen afgevaardigd, om den vorst van die verheffing, namens de stad Haarlem, de tijding te brengen. Hij werd, bij de verandering der regeering, 14 Sept. in zijn ambt bevestigd. Hij was 2 April 1670 gehuwd met B a r b a r a S c h a s . Zijn zoon Albert gaat hiervoor.

Het museum te Haarlem bezit van hem twee geschilderde portretten door onbekende meesters.

Zie: W a g e n a a r , *Vaderl. Hist.* XIV, 80; M o l h u y s e n , *Bronnen der Leidsche Universiteit* 1647-1682, 299*.

Rosenstein

[Fano, Senhores Fano e Urbino]

FANO, Senhores F a n o e U r b i n o , 17e eeuwsche italiaansche joodsche uitgevers te Amsterdam, lieten in 1712 aldaar eenige italiaansche acten passeeren, waarbij zij contracten met David Gomes da Silva en Mose Sarfati di Girona opmaken. Het blijkt dat Fano tot de italiaansch-joodsche gemeente van Amsterdam behoort, die spoedig in de portugeesche is opgelost. Er werd bepaald om een joodsch gebedenboek (Tephila) in 4 deelen voor het geheele jaar te laten drukken bij Athias of een anderen drukker, echter in de door den laatste gegoten lettertype, waarbij Fano en Urbino beloven alle onkosten te betalen en ook de gereede vellen in bewaring te zullen nemen; zij kunnen tot het bedrag van hun kosten verkoopen en nadien een gedeelte der winst behouden. Volgens dit contract kreeg Manuel Athias de opdracht; het werd echter op 24 December herroepen. Fano en Urbino mochten het niet anders drukken dan gezamenlijk met Athias en zouden van hem 200 Humassim (bijbels) à ƒ 2.50 moeten overnemen en bovendien een wissel op Isaac en Salomon Arbaz, groot ƒ 250, moeten afgeven.

Ook zouden deze heeren de 4 ‘Halakim’ in het Hebreeuwsch drukken in 8° met nieuwen letter, zooals de Humas (bijbel) gedrukt werd, doch iets grooter. De beide uitgevers betalen de huur der werkplaats, laten haar bewaken en staan voor den bewaker in. In 13 à 14 maanden zouden 6 riem papier worden bedrukt, terwijl iedere riem 3250 of 3300 exemplaren van een gedrukt vel geeft. Zij mochten nog 500 à 600 exemplaren op speciaal papier laten drukken, doch zouden zich over meerdere exemplaren, op straffe van ƒ 1000 boete aan de armen, betreffende den prijs met Athias moeten verstaan. De uitgevers geven aan Athias na volbrachten arbeid zes boeken, nl. vier gewone en twee

groote. Het loon voor drukken en corrigeeren bedraagt ƒ 32 per vel van 32 bladzijden. De exemplaren waren niet alleen voor binnenlandsch gebruik bestemd.

Zie: Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam in de* 17*de eeuw* (den Haag 1914) 18 vgl.; T. Tal, *Het oude volk in 'Woord en Beeld'* (1897) en Ch. Enschedé, *Fonderies de caractères et leur materiel dans les Pays Bas du XVe au XIXe siècle* (Haarlem 1908) 73, 81 vgl.

Zwarts

[Farazaõ, Semuel]

FARAZAÕ (Semuel) fungeerde als rabbijn (Rubi), ong. 1650 bij de hollandsch-portugeesch-joodsche gemeente 'Sur Ysrael' te Recife in Brazilië en was daar tevens leeraar aan de onderwijsinrichtingen, op een salaris van 250 gulden.

Zie: J.S. da Silva Rosa, *Geschiedenis der Portugeesche Joden van Amsterdam* (Amst. 1925) 75.

Zwarts

[Farrar, Abraham (1)]

FARRAR (Abraham) (1), Pharar of Ferar alias Simon Lopez Rosa, geb. in Portugal, overl. 14 December 1618 te Amsterdam. Hij was gehuwd met Doña Sara Farrar. Abraham, in tegenstelling met den volgende 'el viejo' de oudere genoemd, behoort tot de eerste amsterdamsche marranen. Hij werd het hoofd van de eerste portugeesch-joodsche gemeente 'Bet Yahacob' te Amsterdam en was er een bekend geneesheer. Hij is een eigenaardig voorbeeld dezer cryptojoden, die katholiek opgevoed, hier tot het jodendom overgegaan, daarvan slechts een flauwe voorstelling hadden. In hem uitte zich het eerste conflict tusschen de humanistische renaissance en de oude sobere, monotheïstische joodsche levensopvatting. In de rabbinale decisiën van rabbie Joel Sirkes te Brest-Litowsk in Polen, lezen wij over Dr. Farrar's 'lasterstem', die een groot misdrijf in de ritualia had teweeggebracht. 'Daarover zijn alle geloofsgetrouwen verbaasd en geschrokken.' Hij had reeds voor langen tijd zich spottend over de wijzen der joodsche Agada, zoowel als over die der Kabala uitgelaten en de stelling verkondigd, dat hun uitspraken niet gewichtig waren, doch dat iedereen zich richten moet naar de philosophie. 'Nog houdt hij vast aan zijn onreinheid, terwijl hij waardige mannen naar zich toehaalt, en naar zijn opvatting weet te overtuigen.' Ook had Dr. Farrar op eigen gezag iemand als slachter van ritueel vee aangesteld, die van de desbetreffende voorschriften niet op de hoogte bleek. De rabbijnen van de beide gemeenten verklaarden toen dit vleesch voor ongeoorloofd, nadat hun de onwetendheid des slachters op een examen gebleken was. Ter synagoge beklom Dr. Farrar nu het Almemmorgestoelte en verklaarde met luide stem, dat men op deze proclamatie op zijn verantwoording niet behoefde te letten en men het vleesch gerust mocht eten. De amsterdamsche rabbijnen deden schriftelijk hiervan verslag aan de poolsche talmoed-autoriteit, rabbie Sirkes, welk relaas door den president van het joodsche gerecht van Lublin bevestigd werd. Dit vond in 1618 plaats. De strenge afkeuring van den opperrabbijn Uziel van de tweede gemeente, was oorzaak, dat de opposanten zich afscheidden en in dit jaar een derde portugeesche gemeente 'Bet Yisraël' stichtten, die tot 1639 zelfstandig bleef voortbestaan. Dr. Farrar heeft een strijd tegen de joodsche traditie aangebonden, die door Uriel da Costa en Spinoza is voortgezet, als wier onmiddellijke voorganger hij te beschouwen is. Neemt hij in de geschiedenis der philosophie dus een

belangrijke plaats in, niet minder in die der Joden in Nederland, want hebben de beide laatsten voor zich een philosofische wereldbeschouwing nagestreefd, Dr.

Farrar heeft als bestuurder de toen nog zeer onvaste overtuiging dezer pas aangekomen crypto-joden in anti-joodsche richting trachten te drijven. Daarom is zijn optreden voor die gemeenschap niet het minst door zijn groote macht zeergevaarlijk geweest.

Hij werd begraven op de portugeesche begraafplaats te Ouderkerk a/d. Amstel; 9 dagen later overleed zijn gade.

Zie: Carl Gebhardt, *Die Schriften des Uriel Da Costa* (Curis Societ. Spinoz.), tom. II, XXIII, XXIV en 243/4; Jac. Zwarts, *Jacob van Ruysdael's Jodenkerkhof* in *Oud Holland* (1926); *Jewish Encyslopaedia* VIII, 183.

Zwarts

[Farrar, Abraham (2)]

FARRAR (Abraham) (2) ‘de jongere’, geb in Porto, gest. te Amsterdam 1663. Deze arts en dichter praktizeerde eerst te Lissabon, doch week later naar Amsterdam uit, om daar openlijk als Jood te kunnen leven. Hij werd er in 1639 president van de portugeesch-joodsche gemeente, welke gemeenschap door zijn oom, Jacob Tirado, gesticht werd. Hij was bevriend met den opperrabbijn Menasseh ben Israël, die aan hem zijn *Thesauro dos Dinim* opdroeg. Van de *Tarjak Mitswoth*, de 613 geboden der Thora gaf Farrar een poëtische vertaling getiteld *Declaraçaõ das seincentas e treze Encommendanças da nossa Santa Ley* enz. (Amsterdam, Paul van Ravesteyn 1627), waarin hij zichzelf een portugeesch balling noemt, ‘Judeo do desterro de Portugal’. De Barrios vertelt in zijn *Relacion de los Poetas* op blz. 53 echter dat Farrar steeds spaansch schreef.

Nog een andere Abraham Pharar was in 1639 penningmeester der portugeesch-joodsche gemeenschap van Amsterdam.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New-York, Londen 1903) V, 346; J.S. da Silva Rosa, *Portugeesche Joden te Amsterdam* (Amst. 1925) index.

Zwarts

[Farrar, David]

FARRAR (David), geb. in Portugal, gest. te Amsterdam 14 October 1624. Hij was een neef van den voorgaande en behoorde tot deze portugeesch-joodsche artsenfamilie te Amsterdam in de 17de eeuw. Bijzonder verdienstelijk maakte hij zich voor het door deze gemeenschap in 1609 opgerichte ziekenzorggenootschap ‘Bikur Holim’, waarvan hij mede de leiding had en in 1615 het reglement hielp ontwerpen. Blijkens het archief der portugeesche gemeente bezat hij den hoogsten joodschen theologischen graad, en den opperrabbinalen titel ‘Haham’. In 1624 werd hij te Ouderkerk aan den Amstel begraven; zijn tombe heeft Jacob van Ruysdael op zijn teekeningen en schilderijen der begraafplaats afgebeeld. Hugo Broughton richtte aan hem openlijk zijn vragen. Dr. Abraham Farrar noemde hem ‘meu primo’.

Zie: J.S. da Silva Rosa, *Geschiedenis der Portug. Joden van Amsterdam* (Amst. 1925) 8, 24 en 39; M. Kayserling, *Bibliotheca Espagñola-Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890) 44; Jac. Zwarts, *Jacob van Ruysdael's Jodenkerkhof*, 1926.

Zwarts

[Faure, Jean]

FAURE (Jean) was baljuw te Standdaarbuiten in Noord-Brabant en stierf in 1760. Hij schreef een *Histoire abrégée de la ville de Bergen op Zoom* (la Haye 1761, 8°.), die na zijn dood werd uitgegeven.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, Aanhangsel, 17.

Brugmans

[Faure, Rembt Tobias Hugo Pieter Liebrecht Alexander van Boneval]

FAURE (Rembt Tobias Hugo Pieter Liebrecht Alexander van Boneval), geb. 25 Jan. 1826 te Groningen, overl. 19 Aug. 1909 te Putten, was een vermaard rechtsgeleerde. Hij studeerde te

Groningen, waar hij in 1848 promoveerde op een proefschrift *Specimen inaugurale continens Observationum ad tit. VII libri IV Codicis Civilis Capita IV*. Bij K.B. van 14 Juni 1850 werd hij benoemd tot adj.-commies bij het Departement van Financiën, waar hij spoedig bevorderd werd tot commies (1852) en referendaris (1853). In 1856 verliet hij het Departement om als buitengewoon hoogleeraar aan de universiteit te Groningen de wetenschap te dienen. Spoedig volgde zijn benoeming tot hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid te Leiden, waar hij 4 Juni 1859 zijn ambt aanvaardde met eene oratie *De usu regulae Celsi scire leges etc. in interpretandis legum imprimis civilium codicibus*. Hij leefde geheel voor de wetenschap en publiceerde een groot aantal opstellen in rechtsgeleerde tijdschriften. Zijn hoofdwerk is *Het Nederlandsche Burgerlijk Procesrecht*, in 5 deelen, waarvan het eerste in 1871 verscheen. Het is een standaardwerk, dat, hoewel speciaal aan het Nederlandsche recht gewijd, toch een universeel karakter draagt. Faure behoorde tot de historische school: voor de kennis van de rechtsinstituten achtte hij het noodzakelijk hun historisch ontstaan na te gaan. Vandaar zijn groote liefde voor de studie van het romeinsche, het germaansche en het oud-fransche recht. Hij zag in de rechtsgeschiedenis een hulpwetenschap, voor het juiste begrip van het hedendaagsche recht onmisbaar. Zijn standaardwerk blinkt uit, niet alleen door het licht der historie en de stelselmatige verdeeling van de stof, maar ook door de objectieve behandeling der talrijke kwesties op het gebied van het procesrecht, waarin hij naast eigen meening de opvattingen van andere geleerden vermeldt. Voor de rechtsliteratuur heeft hij zich verdienstelijk gemaakt als redacteur van de *Nieuwe Bijdragen voor Rechtsgeleerdheid en Wetgeving*. Als docent heeft hij niet geschitterd, maar ongetwijfeld is er veel invloed van hem op zijn leerlingen, vooral op de meer begaafden, uitgegaan. Sinds 1894 was hij, als afgevaardigde van Zuid-Holland, lid der Eerste Kamer, waar hij zich deed kennen als een bescheiden, maar standvastig strijder voor hetgeen hij rechtvaardig achtte. Zoo noodig, o.a. tegen het ontwerp Hooger Onderwijswet van minister Kuyper, kampte hij met felheid. In 1894 trad hij als hoogleeraar af, waardoor hij meer tijd verkreeg om zijn *Procesrecht* te voltooien. Hij werd voorzitter der Raden van Beroep voor de Vermogens- en personeele belastingen. Dat hij als wetenschappelijk man gewaardeerd werd, blijkt uit het feit, dat hij benoemd werd tot lid der Academie van Wetenschappen. Na zijn dood werd hij ook in het buitenland herdacht (*Belgique Judiciaire* 1909, kol. 1039).

Van Faure's hand verschenen: *Oratio de iis quae academiae Lugduno-Bat. anno* 1865-66 *acciderunt* (Lugd. Bat. 1866, 8°); *Het burgerlijk wetboek* (Leiden 1872); *Het summier proces in verband met de voorgestelde wijzigingen in het Wetboek van burg. rechtsvord.* (Haarlem 1877, 8°); *Het Ned. Burg. Procesrecht* (5 dl. 1891-1899); *Johan Theodoor Buys met zijne leerlingen herdacht, toespraak* (Leiden 1893, 8°); *Adviezen over burgerlijke rechtsvord. voorgedragen in de vergadering van de Eerste Kamer der St. Gen. in* 1896, met voorr. en aant. (Leiden 1896); *Rede over de Hooger Onderwijswet*, uitgesproken in de op 12 Juli 1904 gehouden vergadering van de 1e Kamer der St. Gen. (Amst. 1904, 8°).

Zijn portret is gegraveerd door D.J. Sluyter.

Zie: C.O. Segers, *Mr. R.T.H.P.L.A. van Boneval Faure* in *Rechtsgel. Magazijn* (1909), 640.

van Heijnsbergen

[Fenacolius, Johannes]

FENACOLIUS (Johannes), geb. te Zevenhuizen of te Delft in 1577, overl. te Maassluis 13 Mei 1645. Hij was een zoon (vermoedelijk) van een Lenaert (Leonard) van de Vennecool en studeerde te Leiden in de godgeleerdheid. Daarna werd hij conrector te Delft, en predikant te 't Woud 16 Dec. 1601 en te Maassluis in 1608, toen 'Maeslandsluis' geheeten. Op 1 Jan. 1612 hebben de Staten van Holland Maasland en Maaslandsluis gescheiden. Na dezen ontving de nieuwe gemeente den tegenwoordigen naam Maassluis. Het aandeel van Fenacolius in de voorbereiding en de handhaving van deze besluiten en handelingen, beschrijft C. Veltenaer (zie beneden), en naar hem de heer Dommisse in den in 1924 verschenen *Gids voor Maassluis* (Amst. 1924), blz. 14-18, waar ook zijn portret uit de consistoriekamer te Maassluis is overgedrukt. 'Zoo mocht dan Fenacolius de blijdschap smaken, dat hij niet te vergeefs voor de zelfstandigheid en vrijheid zijn schitterend pleidooi had gehouden. Zonder overdrijving kan van hem gezegd worden, dat hij niet alleen de kampioen, maar ook de grondvester van Maassluis is geweest, wiens naam door den gemeenteraad is vereeuwigd door dien te verbinden aan de "Fenacoliuslaan" aan het oude zandpad'. Hij heette vaak 'vader Fenacolius', omdat 'hij de gemeente als een kind gebakerd, en voor een groot deel opgevoed had tot hare zelfstandigheid'. In de nieuwe kerk van Maassluis, gebouwd op een vroegere fortificatie of schans, waarvoor de Staten in 1612 den grond hadden afgestaan als belooning voor betoonden moed in den strijd tegen Spanje, sprak Fenacolius op 9 Oct. 1639 het inwijdingswoord over Ps. 122. Juist stierf in den nacht vóór deze plechtigheid zijn vrouw, Margarita Fenacolia geheeten. Zie daarover ook het opschrift van den grafsteen in genoemde kerk, in den *Gids voor Maassluis* overgenomen. Bij de feestelijke herdenking van het 300-jarig bestaan der gemeente Maassluis in 1914 zijn de verdiensten van Fenacolius dankbaar herdacht. De titels zijner werken zijn vermeld door de Bie en Loosjes (zie beneden), waar ook de hier niet nader opgegeven bronnen zijn te vinden. Zijn klassieke vorming blijkt vooral uit zijne vertalingen van de werken van Caesar, Tacitus, Livius, e.a.; in het bijzonder uit zijn *Twaalf boecken van de Stad Godts, ... beschreven door Aurelius Augustinus* (Amst. 1646; 2de dr. 1660).

M. Hoffmann schreef van hem: 'Hij is een uytstekent pylaer in den Tempel des Heeren ter dezer plaetse geweest, en zonder zijnen onvermoeiden arbeit en onbezweeke gemoedigheit zou deze Tente in haggelijke tijden, ... waarschijnlijk omver geworpen zijn'. Tegenover de overheid verdedigde hij de vrijheid van de kerk, en tegenover de remonstranten hare eenheid. C. Veltenaer besluit zijne *Schetsen uit het kerkelijk leven der gereformeerden te Maassluis* in het *Ned. Archief voor Kerkgesch.* aldus: 'Onwankelbaar stond hij op den grond van het geloof, maar hield de armen open voor al wat menschelijk was'.

Zijn zoon Johannes Fenacolius was van 1639 tot zijn dood in 1669 predikant te Giessen-Nieuwkerk.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederland* III, 38-40; *Maassluis*, uitgegeven .... onder redactie van C.P.J. Dommisse (Amst. 1924), 11-18; *Kerkelijk Handboek* (1907), Bijl. 114, 135, 166; *Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis* XIII (1917), blz. 277-297; vgl. dit woordenboek, deel VI, kol. 510.

Knipscheer

[Ferdooner, Elias]

FERDOONER (Elias), rabbijn bij de hoogduitsch-joodsche gemeente van den Haag in het begin der 18de eeuw. In 1708 was het gedeeltelijk aan zijn invloed te danken dat de bouw der synagoge aan de Voldersgracht tot stand kwam. Hij wekte de leden op ‘dat sy allegaer gelijk één man de vreeden syn, om een plaets te koopen dewelke dient om een kerk te bouen voor onse gemeente de hoogduytse Jooden, omdat onse kerk alle dag klynder wort’.

Zie: D.S. van Zuiden, *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1913), 127.

Zwarts

[Ferdinand, Philip]

FERDINAND (Philip), geb. in Polen omstr. 1555, gest. te Leiden 1598. Deze joodsche geleerde is opmerkelijk voor ons land door den invloed dien hij op de beoefening van het Hebreeuwsch aan onze universiteiten heeft geoefend. Na een avontuurlijk leven in het Oosten, liet hij zich eerst roomsch-katholiek, later echter weder protestantsch doopen. Hij kwam naar de universiteit te Oxford en vervolgens ging hij naar die van Cambridge, waar hij 16 Dec. 1596 als student werd ingeschreven. Hij verwierf een jaargeld van het ‘Domus Conversum’, waarvoor hij in dato 3 Febr. 1598 in het Latijn, Hebreeuwsch en Grieksch kwiteerde. In hetzelfde jaar voelde hij zich tot Leiden aangetrokken; het is echter niet waar, dat prof. Joseph Scaliger een professoraat voor hem wist te verwerven. Op 11 Aug. 1599 werd hij als ‘Polonus Neophyta’ aan de leidsche hoogeschool ingeschreven. Prof. Scaliger heeft erkend, dat hij veel van Ferdinand geleerd heeft in den korten tijd, dat deze te Leiden werkzaam was. De eenige publicatie van Ferdinand was een vertaling van de 613 voorschriften van de Pentateuch (zooals Abraham ben ‘Kattani’ ze verzameld had) in den Bomberg-bijbel (Cambridge 1597).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New-York, Londen 1903) V, 364; *Album Studiosorum van Leiden*, kol. 56.

Zwarts

[Ferrares, Jacob de Eliëzer]

FERRARES (Jacob de Eliëzer), rabbinaal assessor van de portugeesch-israëlietische gemeente te Amsterdam van 1822 tot zijn overlijden 1852, waarnemende het vacante opperrabinaat dier gemeente. Toen in 1832 de cholera uitbrak, werd hij door den Minister van staat als lid van het buitengewoon rabbinaal college benoemd ten einde een ‘algemeen verbindende doctrinale uitspraak’ te doen om van joodsche zijde maatregelen te treffen om ‘den aziatischen braakloop tegen te gaan’. Op 22 Juli 1832 vergaderde dit college in het ministrieel departement, en stelde haar uitspraak op, die minister van Pallandt van Keppel gedrukt aan alle israëlietische collegiën en opperrabbijnen in het rijk toezond.

Zwarts

[Ferrares, Jacob van Jacob]

FERRARES (Jacob van Jacob), zoon van den voorgaande, geb. te Amsterdam 1805, gest. in den Haag 1884, gehuwd met Judith de Lima, rabbinaal adspirant en adjunct-predikant bij de portugeesch-israël. gemeente te Amsterdam en later

opperrabbijn van dezelfde gemeente in den Haag. Opgeleid door zijn vader aan het portugeesch israël. seminarium te Amsterdam, fungeerde hij als 18-jarig jongeling reeds als voorganger in de particuliere synagoge van Abraham Fundam te Vreeland aan de Vecht, 'Kenéseth Abraham' genaamd. In den Haag voltooide hij zijn rabbinale studiën onder leiding van den opperrabbijn der ned. isr. gemeente, J.A. Lehmans. Bij diens afsterven hield hij een lijkrede, waarom hij mede 'wegens zijn medewerking om door uit te geven leerredenen in de nederduitsche landtaal, te bevorderen, dat zoodanige binnen de synagoge in die

taal mogen worden gehouden', hem in 1842 de zilveren eerepenning van de 'Hoofdcommissie tot de zaken der Israëlieten in Nederland' gewerd, vastgesteld bij kon. besluit van 8 Maart 1836. Na den dood van opperrabbijn J.A. Lehmans in 1842 nam opperrabbijn Ferrares van de portugeesche gemeente tevens het interimaire opperrabbinaat der synagogale ressorten 's Gravenhage en Rotterdam (1845) van het nederlandsch-israël. kerkgenootschap waar, totdat in 1848 opperrabbijn B.S. Berenstein (VI, kol. 100) benoemd werd, die door hem op 4 Febr. 1848 plechtig werd geïnstalleerd. Ook bij de inwijding der nederl. isr. synagoge in de Wagenstraat hield hij een inwijdingsrede. Opperrabbijn Ferrares behoorde tot de stichters van het israël. weeshuis te 's Gravenhage (1849) van de 'Israël. soepinrichting voor alle gezindten' (1855) en van de vereeniging tot bevordering van ambachten onder de israëlieten (1846).

Behalve de bekende portretten op lateren leeftijd is er een jeugdportret in ambtskostuum als lithographie met facsimilé verschenen en een groote buste even voor zijn dood als staalgravure (buste met steek en ridderorde).

Zie: M. Henriquez Pimentel, *Portugeesche Israëlieten in Den Haag* (Den Haag 1876) en *Haagsche Joden* 1800-1900 in *Jaarboekje Die Haghe* (1904) 131; D.H. de Castro, *De Portug. Synagoge te Amsterdam* (Den Haag 1875); D.S. van Zuiden, *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1913) index; Jac. Zwarts, *De synagoge van den Hofnar van Willem V* in het letterkundig Bijblad van het *Nieuw Israël. Weekblad* van 17 Juli en 14 Aug. 1925, no. 3 en 4, jrg. 61.

Zwarts

[Ferrarius, Johannes]

FERRARIUS (Johannes). Hij kwam als proponent naar Curaçao in 1726, als opvolger van Ds. Theod. van Cambron, maar overleed reeds in 1728.

Hij zal wel dezelfde zijn, die zich 20 Aug. 1714 te Groningen als theoloog het inschrijven (*Album Stud. Ac. Gron.* 161).

Zie: van Dissel in *Kerkh. Archief* (1859) II, 374 vlg.; Hamelberg, *De Nederl. op de W.I. eilanden* I, 223.

L. Knappert

[Ferrera, David de]

FERRERA (David de) behoorde tot de eerste portugeesch-joodsche gemeente van Nieuw-Amsterdam (New York), omstreeks 1650; bij was er agent van den amsterdamschen joodschen koopman Mozes da Silva.

Zie: J.S. da Silva Rosa, *Gesch. der Portug. Joden te Amsterdam* (Amst. 1925), 82.

Zwarts

[Ferrieri, J.]

FERRIERI (J.), internuntius in Nederland 1841-47. Nadat mgr. Cappacini in het najaar van 1841 zijn tweede zending had volbracht, kreeg deze in F. een vasten opvolger, die 21 Nov. 1841 tot apostolisch internuntius bij den Koning van Nederland werd benoemd. Reeds spoedig na zijn komst, en wel in Jan. 1842, zijn voor Noord-Brabant drie apostolische vicarissen aangesteld; voor 's Hertogenbosch was dit de persoonlijke vriend van Willem II tot nog toe pastoor van Tilburg, J. Zwijsen,

die na het herstel van de Hiërarchie in 1853 aan het hoofd zou komen van de Utrechtsche kerk provincie; tevens werd hij tot bisschop van Gerra i.p.i. verheven. In 1844 gaf Gregorius XVI op raad van F. een andere regeling aan het kerkbestuur van de Nederlandsche kolonies. De keuze voor een nieuwen vicaris-apostoliek van Oost-Indië viel op J. Groof, die tot nog toe apostolisch-prefect in Suriname was geweest, en thans naar Batavia werd overgeplaatst, alwaar een krachtig bestuurder noodig was. Naar het vaderland teruggekeerd, werd deze 26 Febr. 1844 tot

bisschop van Canea i.p.i. geconsacreerd, en vertrok daarop, zonder helaas genoegzaam te zijn gemachtigd door de Regeering, naar zijn nieuwe standplaats. Daar, in Batavia, ondervond hij veel tegenwerking. Het gevolg was, dat hij 3 Febr. 1846 door den Gouverneur-Generaal, I.J. Rochussen, uit Nederlandsch-Indië werd verbannen. Hij keerde toen, met verlof van den Paus, naar Suriname terug (vgl. het art. Groof in dit deel). In Sept. 1847 is F. naar Rome teruggeroepen; mgr. Zwijsen zou tevens voorloopig het bestuur over de hollandsche zending aanvaarden, die dat ook heeft gedaan tot de komst van mgr. Belgrado in 1848.

Zijn portret is gelithografeerd door T. Waanders.

Zie: Albers, *Gesch. v.h. herstel der bissch. Hiërarchie* I, II; Goulmy, *Hiërarchie en Wetboek* in *De Katholiek* IX (1846), 244.

Hensen

[Fleming, Philippe]

FLEMING (Philippe), van wien men alleen weet, wat hij zelf in zijn beneden genoemd boek mededeelt. In 1621 was hij 64 jaar en dus in 1557 geboren. Hij was van 1591 tot 1604 auditeur militair van het garnizoen van Ostende. Na den val der stad werd hij auditeur te Sluis, welke functie hij in 1621 nog bekleedde. Wanneer hij gestorven is, is onbekend. Hij gaf uit: *Oostende*: *vermaerde, gheweldighe, lanckduyrighe ende bloedighe belegheringhe, bestorminghe ende stoute aenvallen* .... ('s Gravenhage 1621, 4°). Dit boek is een dagregister van het beroemde beleg en een van de voornaamste bronnen voor de geschiedenis daarvan. Het is droog geschreven, maar zeer zakelijk en nauwkeurig en daarom van groot belang.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 353 vlg.

Brugmans

[Florijn, Jacob]

FLORIJN (Jacob), mathematicus, ged. 7 Maart 1751 te Deventer als zoon van Derk Florijn en Joanna Fronten, overl. 13 Febr. 1818 te Amsterdam, werd in 1771 aangesteld tot mathematicus en examinator der zeeofficieren bij de Admiraliteit op de Maas en tot mathematicus der stad Rotterdam. Veel is door hem geschreven op wiskundig gebied en hij was lid van verschillende wetenschappelijke genootschappen en vereenigingen. Hij was o.a. lid-correspondent van de ‘commissie tot de zaaken, het vinden der lengte op zee en de verbetering der zeekaarten betreffende’, werd in 1790 lid van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam en sinds de oprichting van het Koninklijk-Ned. Instituut behoorde hij tot de leden daarvan. In 1795 kreeg hij van het committé van Marine de benoeming tot examinator-generaal der zeeofficieren, waarna hij zich in den Haag vestigde en aldaar in 1798 lid der stedelijke regeering werd. Na 1809 woonde hij in Amsterdam. Te Rotterdam was hij 25 Sept. 1774 gehuwd met Geertruy Voorburg.

Van zijn geschriften zijn te noemen: *Grondbeginselen der hoogere Meetkunde bevattende de voornaamste eigenschappen der Kegelsneden en van eenige andere kromme lijnen* (Rott. 1794, m. pl.); *De arithmetica of rekenkunst op den koophandel toegepast, verbeterde druk* (Amst. 1803); *Verhandeling over het sommeren en interpoleren van Arithmetische seriën* (Amst. 1816); *Onderrigt in het boekhouden, en in de wijze van het aanleggen der drie hoofdboeken* (Amst. 1819); In de *Verhandelingen van het Koninklijk Nederlandsch Instituut* komen van hem voor: *Beschouwingen van eene merkwaardige algemeene eigenschap des Cirkels* (2de

deel, Amst. 1816); *Over de beweging van een wiel, op een' effen grond gelijkmatig voortloopende* (7de deel, Amst. 1825); In het derde deel der *Nieuwe Verhandelingen* (Rott. 1803) *van het Bataafsch Genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte te*

Rotterdam is van hem geplaatst: *Onderzoek over de verschillende wijzen waarop onderscheidene vaste ligchamen in eene vloeistof drijven* (m. pl.); *Beschrijving der wassende kaart van het Kanaal*; *Beschrijving der kusten van Portugal en Spanje*; *Beschrijving der kusten van de Oostzee*. Hij gaf bovendien een verbeterde uitgave der *Zeemans Tafelen* van Cornelis Douwes, en bezorgde ook een nieuwe uitgave van Pibo Steenstra's *Zeevaartkunde*. Voorts verschenen nog van hem: *Verhandeling over de snelheid van het licht* 1811; vervolg, 1812. *Verhandeling wegens de waarneeming der zonsverduistering van den* 5. *Sept.* 1793, gedaan op een der vertrekken van het Bat. Gen. door hem en Dr. H.W. Rouppe. Het Rijksarchief bezit van hem twee kaarten in hs. n.l. *Kaart van de Nieuwe Maas van Krimpen tot voorbij Vlaardingen*, van 1792 en *Kaart van de Maas van boven Rozenburg tot in zee* van 1793 en 1794.

Zie: *Cat. der Bibl. Bat. Gen.*; *Verhand. Bat. Gen.* Dl. XI, bl. 127-134; *Inventaris der verzameling kaarten, Rijksarchief*, 2e ged. no. 1013 en 1030.

Moquette

[Foa, Nathaniël]

FOA (Nathaniël) was van 1702 tot 1715 een hebreeuwsch boek drukker, behoorend tot de portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam. Hij gebruikte eenige malen als titelversiering hetzelfde vignet nl. twee leeuwen rondom een boom met Davidsschild, als op de beroemde, vroegere Foadrukken in Sabionnetta, zoodat hij daarvandaan zijn drukkersmateriaal zal hebben bekomen.

Zie: J.D. da Silva Rosa, *Gesch. der Portug. Joden te Amsterdam* (Amst. 1925), 31.

Zwarts

[Fodor, Carel Joseph]

FODOR (Carel Joseph), geb. te Amsterdam 18 April 1801, gedoopt in de Westerkerk 8 Mei 1801, en overleden te Amsterdam 24 Dec. 1861, zoon van den Venlonaar Carl Antoine en Gertrud Magdalena Cornelia Tersteeg, met wie deze te Härstgen (Rijnland) in de kath. kerk was gehuwd 22 Juli 1798 en vervolgens te Amsterdam voor de commissarissen van huwelijkszaken 10 Aug. daarna; hij schijnt dus eerst later tot den Nederd. geref. godsdienst te zijn overgegaan. Carel Jos. nu was de stichter van het museum Fodor (en niet diens vader Carl Antoine gelijk ik vroeger heb gemeend). In 1853 kocht hij uit de verzameling van de hertogin van Orleans voor 60.000 francs den beroemden Christus Consolator van Arij Scheffer. Hij had voor zijn museum 2 huizen bij testament nagelaten. Volgens het maastrichtsche *Journal du Limbourg* van 24 Maart 1863 werd het museum kort te voren in tegenwoordigheid van koning Willem III geopend.

Zie: mijn art. in *Limburgs Leven* van 11 Sept. 1920 en de daar aangehaalde bronnen; Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon*, i.v.

Flament

[Fokke, Jan]

FOKKE (Jan) was graveur te Amsterdam, waar hij in 1812 stierf. Hij gaf uit een *Geschiedenis van de Vereenigde Nederlanden voor de vaderlandsche jeugd, met plaaten en pourtraiten* (Amsterdam 1783-1795, 25 dln., 12°.), dat hij met Jacobus

K o k bewerkte. Van hem verscheen bovendien anoniem: *Amsteldam en zijne geschiedenissen. Met printverbeeldingen* (Amsterdam 1788-1792 kl. 8°., 6 dln., dat natuurlijk grootendeels op W a g e n a a r steunt.

Zie: d e W i n d , *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, Aanhangsel 29.

Brugmans

[Folmer, Henricus Johannes]

FOLMER (Henricus Johannes), geb. te Zutfen in 1731, bezocht gedurende 6 jaar de latijnsche school aldaar, studeerde te Groningen in de theologie, werd 11 Juni 1754 tot proponent bevorderd, trad 12 Nov. 1758 in dienst als predikant te Echteld, werd 8 Juli 1759 bevestigd te Dwingelo, waar hij 29 Juli 1759 zijn intrede deed, overleed

aldaar 23 Febr. 1781 en werd in de kerk onder den preekstoel begraven. Hij trad in 1765 in het huwelijk met Geertruida Palthe, uit welk huwelijk 3 zoons en 2 dochters werden geboren. Zijn zoon Antonius overleed in 1828 te Weener, zijn zoon Lucretius Bernardus in 1825 te Bonde. In 1773 werd hij naar den Haag afgevaardigd voor de nieuwe psalmberijming, van welke werkzaamheden hij 21 Sept. 1773 verslag deed aan drost en gedeputeerden. Uit de kas van het landschap ontving hij voor een afwezigheid van 203 dagen een schadeloosstelling van ƒ 1218. Folmer was lid van de Maatschappij der Ned. letterkunde. Hij heeft een aantal gedichten nagelaten. Aan de kerk te Dwingelo schonk hij een psalmboek, waarin hij een gedichtje schreef.

Zijn portret is gegraveerd door J. Houbraken.

Zie: *Boekzaal der geleerde wereld* 1781, 328, 330; van Ipen, *Historie van het psalmgezang* I, 318, 329, II, 249; van Schaick, *Feestrede ter herinnering aan het* 250-*jarig bestaan van de Hervormde gemeente te Dwingelo* 14, 32; *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* XXIV (1906), 80; de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. v. protest, godgel. in Nederl.* III, 85.

Scholte

[Fonseca, Abraham de (1)]

FONSECA (Abraham de) (1), overl. 27 Juli 1671, volgens sommigen in Mei 1651, was corrector aan de drukkerij van Daniel da Fonseca (die volgt), portugeesch opperrabbijn (Haham) te Glückstadt, later te Hamburg. In 1627 gaf hij te Amsterdam uit *Ené Abraham* (Abraham's oogen) een index van de bijbelsche passages, die in de joodsche ethische literatuur ‘Midrasch Rabbah’ verklaard worden.

Zijn zoon Joshua was arts te Hamburg, waar hij 7 Dec. 1701 overleed.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New-York, Londen 1903) V, 429; Kayserling, *Bibliotheca Espagnola-Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890) 46; Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 74.

Zwarts

[Fonseca, Abraham da (2)]

FONSECA (Abraham da) (2) schreef *Orthographia Castellana* (Amsterdam 1663, 12°), opgedragen aan J. Nuñes da Costa, agent van koning Alphonso van Portugal en ingeleid door Dr. Jacob Morenu. Hij behoorde tot de portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Fonseca, Abraham da (3)]

FONSECA (Abraham da) (3) was in de 17de eeuw lidmaat der portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam. Hij was daar een van de stichters van het weldadigheidsgenootschap Maskil el Dal. In 1682 stichtte hij een school aan dit genootschap verbonden.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Fonseca, Daniel da]

FONSECA (Daniel d a) behoorde tot de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam, en noemt zichzelf ten onrechte de eerste hebreeuwsche drukker van die stad. Hij drukte in 1627 *Ené Abraham* van zijn bloedverwant Abraham d.F. (1). Op 6 Augustus 1627 drukte hij een hebreeuwsch werkje van Meir Aldabi, dat ten onrechte als de eerste hebreeuwsche druk van Amsterdam is beschouwd. Op 1 Januari echter was het hebreeuwsche gebedenboek van den rabbijndrukker Menasséh ben Israël reeds verschenen en tevens onderwijl Jona Gerondi's *Sépher Hajirah* en een hebreeuwsche grammatica van den opperrabbijn Uziël. Da Fonseca was dus een concurrent van Menasséh, doch heeft het nooit tot die hoogte kunnen brengen. Als corrector was bij hem werkzaam Abraham (1) da Fonseca (zie boven).

Bronnen als boven en: J.M. H i l l e s u m , *Het eerste te Amsterdam gedrukte Hebreeuwsche*

Boek, overdruk uit het joodsche onderwijzersorgaan *Achawah* van Februari/Maart 1910; J a c . Z w a r t s , *De beide oudste hebreeuwsche Bijbeluitgaven van Amsterdam* in *Het Boek* 1926.
Zwarts

[Fonseca, Joseph Haim da]

FONSECA (Joseph Haim d a), zoon van J o s h u a d a F o n s e c a , geb. te Hamburg 1659, gest. 14 Februari 1737, werd op 28 Juli 1681 als student te Leiden ingeschreven en promoveerde op een dissertatie *De Dysenteria* (Leiden 1683).

Zijn zoons volgden dit voorbeeld: A b r a h a m , geb. te Hamburg 1691, gest. 21 Jan. 1727, werd 27 September 1712 aan de leidsche universiteit ingeschreven als student in de medicijnen en promoveerde aldaar in hetzelfde jaar op een dissertatie *De Peste* (Leiden 1712); J a c o b H a i m , geb. te Hamburg 1698, gest. daar 13 Jan. 1754, werd 8 Sept. 1719 aan de leidsche universiteit ingeschreven en promoveerde op een dissertatie *De Chilificatione* (Leiden 1719).
Zwarts

[Fonseca, Jacob Lopes de]

FONSECA (Jacob L o p e s d e) was opperrabbijn van de portugeesch-joodsche gemeente 'Mikwé Israël' op Curaçao, waar hij na 1780 moet overleden zijn. Van hem verscheen in 1763 te Amsterdam een preek *Sernam moral Pregado KK. de TT.*, door hem gehouden in de portugeesche synagoge te Amsterdam als 'Rab Eleitodo KK. Mikwé Israël na Ilha de Curaçao', aldus als beroepen opperrabbijn van dit eiland. Tevoren blijkt hij dus als rabbijn bij de portugeesche synagoge te Amsterdam verbonden te zijn geweest, waarbij deze preek (10 Ijar 5523) uitgegeven door David Raphael Meldola als afscheid gold. Bij de firma Jacob Proops te Amsterdam verscheen in 1780 zijn *Sermão Moral e Paneyirico que no KK. Mikwé Israel* ter gelegenheid dat David Morael en Mordechay Motta, bruidegoms der wet in die portugeesche gemeente waren, op kosten van Morael en Benjamin Garcia uitgegeven, welke laatste ter eere van dezen opperrabbijn 'Rab do KK. na ilha de Curaçau' er een 'Sonetto' aan toevoegde, door prof. Mendes dos Remedios in zijn boekje over de portugeesche joden van Amsterdam herdrukt. De rabbijn Isaac Cohen Belinfante verzorgde de correctie te Amsterdam. Ook aan de afscheidspreek waren gedichten ter eere van dezen opperrabbijn toegevoegd, nl. hebreeuwsche verzen van Joseph de Gabay en David Franco Mendes. Een bloedverwant van hem is I s a a c C h e s k i a h L o p e s d e F o n s e c a , opperrabbijn (Haham) en voorlezer (Hazan) van de portugeesch-joodsche gemeente van Curaçao omstr. 1770.
Bronnen als boven.
Zwarts

[Fonseca Henriques, Francisco de]

FONSECA HENRIQUES (Francisco d e), portugeesch-joodsch arts te Amsterdam in de eerste helft der 18de eeuw. Hij schreef *Medicina Lusitana, Socorro Delphico* (Amsterdam 1731).
Bronnen als boven.
Zwarts

[Fonseca de Mattos, Abraham]

FONSECA DE MATTOS (Abraham), promoveerde 4 Juli 1753 in de medicijnen te Leiden, op een dissertatie *De Fractura* (Leiden 1753). Hij praktiseerde te Hamburg, waar hij 1809 overleed.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Fontijn, Pieter]

FONTIJN (Pieter), geb. te Dordrecht 5 Jan. 1774, overl. aldaar 10 Sept. 1839, was de zoon van Maria Binnens, die 21 April 1774 ondertrouwde met Pieter Fonteyn, uit Bordeaux afkomstig. Hij leerde de kunst bij Jan van Leen en Pieter Hofman en bij den bloemschilder Willem van Leen, werd in 1807 lid van het teekengenootschap Pictura en legde zich vooral toe op het schilderen van portretten en binnenhuizen, waarvan o.m. een op Dordrechts Museum te zien is.

Zie: van Eynden en van der Willigen III, 168, IV, 82; Immerzeel I, 245;

K r a m m , *Aanh.* 82; W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlex.* I, 545; T h i e m e - B e c k e r , *Allg. Lex. d. bild. Künstler* XII, 194.
van Dalen

[Fourneau, Antonius de]

FOURNEAU (Antonius d e), zoon van den graaf d e C r u y c k e n b o u r g , trad in de adellijke Sinte Gertrudis-abdij te Leuven van de orde der reguliere kanunniken van den H. Augustinus, in 1645. Hij bewees zijn abdij als provisor 1662 tot 1686 vele diensten. Hij liet ook eenige aanteekeningen na over de gebeurtenissen van dien tijd te Leuven. Daarna was hij gedurende eenige jaren werkzaam als pastoor te Helvoirt (N.Br.).

Hij was prior zijner abdij, toen hij tot abt werd gekozen, benoemd en bevestigd en 9 Febr. 1698 te Brussel werd gewijd door den aartsbisschop Humb. Guilielmus a Praecipiano met assistentie van de abten van Vlierbeek en Coudenberg te Brussel. De Fourneau bestuurde slechts een jaar en drie maanden de abdij. Hij overleed 16 Mei 1669, oud 72 jaar (*Gallia christ.* geeft op 18 Mei). Willem Kerricx, een antwerpsch kunstenaar, beitelde 1717 een grafmonument, waarop het marmeren beeld van den abt in knielende houding, bekleed met een koorkap en met een boek in de hand. Het kunstwerk bevindt zich nog in de Gertrudiskerk te Leuven.

Zie: A. J a c o b s , *L'abbaye noble de Sainte Gertrude* (Louv. z.j.) 83-85; S c h u t j e s , *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* IV, 146; *Gallia Christ.* V, 64; C. v a n G e s t e l , *Historia Archiep. Mechliniensis* I, 160.
Fruytier

[Fraisinne, Johannes]

FRAISINNE (Johannes), geb. te Avernas - le Bauduin, prov. Luik, werd 1616 aangenomen als novice in de Norbertijnerabdij Floreffe (prov. Namen). Hij behaalde den graad van licentiaat in de theologie en was werkzaam in zijne abdij als novicenmeester en lector der theologie. In 1623 werd hij prior in de abdij zijner orde Beaurepart bij Luik, waarschijnlijk ten tijde, dat de abt van Floreffe, Joh. Roberti, aldaar den nieuwen abt installeerde en bevestigde. De abt van Floreffe, vol zorg voor den bloei en de tucht zijner orde, veranderde als visitator het nonnenklooster Oberentorf bij Wesel in een priorij van kanunniken. Er was slechts een zuster meer over, verblijvend in een huis binnen de stad, want de kloostergebouwen waren afgebroken. De twee parochiën der stad konden dan door priesters van het prioraat bediend worden. De abt van Floreffe benoemde met goedkeuring van den abt van Prémontré Joh. Fraisinne tot prior, 1627, en 29 Oct. van dat jaar werd hij ook geïnstalleerd als pastoor van Sint Willebrord te Wesel. 7 Dec. daaropvolgend werd hij benoemd als de eerste abt van Wesel. Het schijnt dat J. Fr. te toegevend was voor de Protestanten te Wesel en hierom door den nuntius P.L. Caraffa werd berispt. Voortaan toonde hij meer ijver voor de rechten zijner kerk en verdedigde met kracht zijne parochianen tegen de aanvallen der Protestanten. Toen Otto van Gent zich bij verrassing meester maakte van Wesel, 13 Aug. 1629, werd de abt gevangen weggevoerd. Eerst na een jaar ontsnapte hij uit zijn gevangenis. Van de zij de van den proost van Cappenberg, onder wiens toezicht het nonnenklooster van Wesel stond, moest hij vele tegenkanting verduren. Deze wilde het nonnenklooster herstellen en weder onder zijne jurisdictie brengen. Daartoe zocht hij steun bij het Staatsbestuur. De *Annales O. Praem* II van H u g o , 1868 verhalen deze gebeurtenissen zeer partijdig voor Cappenberg. De documenten echter,

medegedeeld in het volgende deel, werpen een ander licht op de feiten en stellen den abt van Floreffe en J. Fr. in het gelijk. Op verzoek van den abt

van Prémontré werd J. de Fraisinne tot proost gekozen door de nonnen van St. Gerlacusklooster te Houthem bij Maastricht 16 Maart 1632. De visitator, de abt van Floreffe, had er vele moeilijkheden ondervonden met den vorigen proost. J. Fr. was de man om aldaar alles tot orde te brengen. Omstreeks dien tijd kwam hij meermalen te Helmond, ter behartiging der zaken van den abt van Floreffe.

Bij de stemming voor een opvolger van den abt van Floreffe, overl. 6 Dec. 1639, verkreeg J. de Fraisinne enkele stemmen meer, dan de prior Ch. Severi, zoon van den luitenant-gouverneur van Namen. Hoewel de abten der orde in België J. de Fr. aanbevalen, werd Ch. Severi door den invloed zijner familie benoemd. J. de Fr. werd als buitenlander beschuldigd met den vijand van het land te heulen, terwijl hij proost was in St. Gerlach enz. Hierop werd een onderzoek ingesteld, 1640, doch uit de verklaringen, aanwezig in het Staatsarchief te Namen, blijkt, dat de deugdzame proost valschelijk beschuldigd was. In Houthem kon de proost niet langer verblijven, omdat door de invallen der Hollanders, die na 1648 beweerden, dat het klooster St. Gerlach tot het land van Valkenburg behoorde, dit gedeeltelijk was verwoest en verbrand en het geheel onveilig was. Hij overleed 17 Mei 1660 te Prémontré en werd in de moederabdij begraven. Te voren was hij benoemd tot abt van Knechstede, bisdom Keulen, zooals het *Obituarium* van Prémontré vermeldt en blijkt uit brieven, bewaard in de abdij Park bij Leuven.

Zie: V. Barbier, *Hist. de l'abbaye de Floreffe* (Nam. 1892), 334-338, 349, 351-352; *Obituaire de Floreffe* in *Analectes hist. eccl. Belg.* XIII, 1876, 189-201; van Waefelghem, *Obit. de l'abbaye de Prémontré* (1913), 111; Habets, *Houthem St. Gerlach en het adellijk vrouwenstift aldaar* in *Publications soc. hist. de Limbourg* VI.

Fruytier

[Franco Mendes, Abraham alias Melchior (1)]

FRANCO MENDES (Abraham alias Melchior) (1) wordt ook Abraham Francoo Velho (d.i. de oude) genoemd. Oorspronkelijk was de naam enkel Franco, doch door de vermaagschapping van de geslachten Franco en Mendes werd de naam aldus samengesteld. Beide geslachten, oorspronkelijk spaansch-joodsch, behoorden tot de 30 aanzienlijke familiën, die naar Porto uitweken met don Isaac Aboab aan het hoofd. Van daar kwamen zij naar Amsterdam. Abraham ontvluchtte met vrouw en twee zonen (die volgen) hetbloedige gericht der portugeesche inquisitie en nam de wijk naar Amsterdam; hier kwam hij op 27 April 1598 aan, behoorde er tot de eerst aangekomen marranen en was er in 1610 parnas (bestuurder) van de oudste portugeesche joodsche gemeente ‘Bet Yahacob’. Hij werd 4 Dec. 1614 op de begraafplaats dier gemeente te Ouderkerk aan den Amstel begraven. Vier steenen torsten op zijn graf een halve zuil, die het graf een zeer schilderachtig aanzien gaven. Benjamin Godines Senior gebruikte het voor zijn Memento Mori-blad en Jacob van Ruysdael teekende en schilderde het meermalen. De portugeesche en latijnsche opschriften verhalen van zijn vroomheid en weldadigheid. ‘Een grooter schat, dan hier ingesloten ligt, zijn de werken, die hij deed en waarmede hij de aarde vervulde.’ ‘Ternauwernood omvat de aarde den naam, dien hij zich door onuitputtelijke vroomheid verworven heeft.’ ‘Onder dezen steen vindt men hem, die bij zijn leven wèl deed en ook bij zijn overlijden de armen bedacht’ ez. Zijn vrouw Sara, overl. 30 Dec. 1615, ligt er naast hem begraven.

Zie: D. Henriques de Castro Mz., *Keur van Grafsteenen der Ned. Portug. Israël.*

Begraafplaats te Ouderkerk a/d Amstel (Leiden 1883), Inleiding, Bijlagen en no. 18 fol. 99 vgl.; Jac. Zwarts, *Jacob van Ruysdael's Jodenkerkhof* (1926); Elkan N. Adler, *The Jews of Amsterdam in* 1655 in *Transactions of the Jewish Historical Society of England* (1899/1901) 224.

Zwarts

[Franco Mendes, Abraham alias Melchior (2)]

FRANCO MENDES (Abraham alias Melchior) (2) zoon van Mordochay alias Christoval (die volgt), was gehuwd met Ribca, dochter van Bento, alias Baruch Ozorio en zuster van David Ozorio, die de derde synagoge 'Bet Yisrael' stichtte. Voor zijn correspondentie voerde hij zijn marraanschen naam Melchior; toch werd zijn naam en die van David alias Beto Osorio door den spaanschen consul te Amsterdam in 1655 aan Philips IV opgezonden op een lijst van de uitgewekenen aldaar, en hun correspondenten, welke lijst aan de inquisitie werd doorgezonden.

Hij had vijf zoons en zes dochters. Zijn zoon David, gehuwd met Rachel, dochter van Antonio Nunez Marchena, alias Mozes Mocata, was in 1685 lid van de door Manuel de Belmonde gestichte spaansch-portugeesch-joodsche rederijkerskamer te Amsterdam, de 'Academia de los Floridos'. Een tweede zoon, Mordechai, was gehuwd met Sara, de dochter van David Abendana. Hij stierf 9 Oct. 1687 en zij 15 Juli 1696; beide werden te Ouderkerk begraven onder een dubbele marmeren zerk die terecht de bewondering van landgenoot en vreemdeling opwekt door het goed bewaarde beeldhouwwerk. Bloemenornamenten en engelenkopjes wisselen af met voorstellingen van de wetgeving op den Sinai, Abrahams offerande, koning David met de harp, Joseph's droom en het verbond van Abraham en Abimelech, alles in vakken in bas-reliefs. Toen de verkiezingsstrijd in 1683 geen bestuur bracht, stelde de opperrabbijn Aboab da Fonseca hem o.a. als parnas (bestuurder) der portugeesch-joodsche gemeente aan.

Zie: Bronnen als boven en *Jewish Encyclopaedia* (New-York, Londen 1903) V, 474.

Zwarts

[Franco Mendes, Isaac]

FRANCO MENDES (Isaac) alias Francisco Mendes Medeyros of Mendes Trancoso, zoon van Abraham (1), die voorgaat, geb. te Porto, gest. te Amsterdam 1623. Isaac stond zeer hoog bij het amsterdamsche stadsbestuur aangeschreven en was zeer bedreven in de latijnsche taal. Hij was stichter van de tweede portugeesche gemeente 'Neve Salom' te Amsterdam (1608). Bijzonder verdienstelijk maakte hij zich door zijn bemiddeling bij den aankoop der begraafplaats te Ouderkerk a.d. Amstel. Daar hij voor jodenhaat beducht was, werd deze begraafplaats persoonlijk op zijn naam gekocht en eerst later aan de beide gemeenten getransporteerd. In 14 vond dit plaats en op 10 Mei trachtten de dorpelingen het begraven te beletten. Isaac vertrok aan het hoofd eener deputatie naar den baljuw, die den raad gaf van de Staten van Holland een officieele toestemming te vragen, die aan Isaac reeds op den 15den in den Haag verleend werd. Uit erkentelijkheid voor de diensten, door hem bewezen, werd 1 Juli 1615 bepaald, dat tijdens zijn leven op iederen sabbath, het Nieuwmaandsfeest voorafgaande, een zegenwensch en na zijn dood elken sabbathmiddag een gebed voor zijn zielsrust ter synagoge moest worden uitgesproken, aan welk laatste nu nog (sinds ruim 3 eeuwen) ter portugeesche synagoge te Amsterdam uitvoering

wordt gegeven. Zijn grafmonument, met opgaande steenen trappen, gedekt door een sarcophaagje, is nog intakt en bevat het eenvoudig opschrift 'Isaac Franco Medeyros A^{o} 5383' = 1623; het werd door J.v. Ruysdael geteekend.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Franco Mendes, Mordochay]

FRANCO MENDES (Mordochay) alias Christoval Mendes Franco, geb. te Porto, gest. te Amsterdam 9 Aug. 1624, broeder van den voorgaande, stond eveneens bij het amsterdamsche stadsbestuur in hoog aanzien. Hij is bekend door zijn groote weldadigheid, behoorde tot de 20 stichters van het genootschap tot uithuwelijking van mingegoede wees- en andere meisjes, 'Dotar orphans e donzelas pobres', en was in 1615 de eerste penningmeester. Bij zijn eerste vrouw Esther, naast wie hij begraven werd, had hij twee dochters, Sara en Rachel en een zoon Abraham (2) die voorgaat. Mordechay wordt door den dichter de Barrios geroemd om zijn wijsheid, rechtvaardigheid en vroomheid. Op zijn overlijden vervaardigde deze een treurzang, *Lamentacion Sonora en el glorioso trancilo del muy virtuoso y noble senor Mordejay Franco Mendes*, 4 pagina's druk groot (*Opuscula* p. 83-87); hierin wordt zijn lof en die van zijn familieleden gezongen. Mordechay die bij de gemeenten in hoog aanzien stond, werd naast den beroemden Dr. Orobio de Castro te Ouderkerk begraven.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Franco Pinheiro, Aron]

FRANCO PINHEIRO (Aron), wiskundige, behoorde tot de portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in de 17de eeuw. Hij gaf daar in 1657 een kalenderberekening uit *Lunario perpetuo calculado* (4°).

Zie: Kayserling, *Bibliotheca Espagñola-Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890) 47.

Zwarts

[Frankel, Meyer alias Markus]

FRANKEL (Meyer alias Markus), rabbijn en medicus uit Dantzig in de 17de eeuw, sloot in 1673 o.a. met den amsterdamsch-joodschen boekdrukker Urias Fais alias Philips Levi c.s. een contract, dat zij hem 'als hun lieden factoor door hun correspondent aldaer in handen sullen doen stellen 500 stuks Joods Hoogduijtse bijbels van d'oversetting van Rabbi Gouckel, bij Filips Levi, volgens d'octroyen van de parnassins van de joodsche natie en 't previlegie van zijn koningl. Maijt. van Poolen alhier in Amsterdam gedrukt', die rabbi Frankel 'tot Dansich alsoock in Poolen ten besten en eersten doenlijk aen den man' mocht brengen, alsmede andere boekenzendingen uit Amsterdam en wel tegen 'soo hoogen en goede prijse als den voornoemde Rabbi Meyer sal connen bedingen, 't welk van sijne goede sorge vlijt en sinceriteijt werdt toevertrouwt'. Ook moest hij 'met alle vlijt en sorg sooveel doenlijck verhinderen, dat geene bijbels van Christoffel van Gangelt ender Josepha Duyts by Joseph Atthias alhier ofte elders gedrukt in Poolen ingevoerd en verkoft sullen mogen werden' op de straf van verlies van het privilege. Voor ¼ part werd bij compagnon in deze compagnie, die zeer belangrijk is geweest voor den amsterdamschen boekhandel. Op 23 Februari werd rabbi Nachman naar Polen gezonden, om de bijbels, die rabbi Frankel nog niet verkocbt had verder te verkoopen. Hij zal identiek met Marco Frankel uit Polen zijn die op 23 Maart 1684 een latijnsche acte voor notaris de Witt in Amsterdam met A. Salomon Benedictus passeerde.

Zie: K l e e r k o o p e r e n v a n S t o c k u m , *De Boekhandel te Amsterdam in de* 17*de eeuw* (den Haag 1914-16) 41, 42, 1148, 1149 en 1167.
Zwarts

[Frankforter, Mozes]

FRANKFORTER (Mozes), zoon van Simon, die volgt, geb. 1672, gest. te Amsterdam 1762. Rabbijn (dajan) en bekend auteur, hebreeuwsch drukker en uitgever bij de hoogduitsch-joodsche gemeente van Amsterdam, blijkens zijn naam uit Frankfort a/M. afkomstig. Op zijn graftombe te Muiderberg staat vermeld, dat hij op hoogen

leeftijd den naam A r o n er bij kreeg, hetgeen naar joodsch gebruik bij stervenden wel geschiedt. Mozes richtte in 1720 een hebreeuwsche drukkerij te Amsterdam op, waarop hij eenige van zijn eigen werken o.a. oplegde. Hij schreef *Nefesch Jehoedah*, een commentaar op I s a a c A b o a b ' s *Menorath Ha Maor* met een joodsch-duitsche vertaling (Amsterdam 1701); *Zé Jenachaménoe* (naar Gen. 5:29), een korte commentaar op de Mechilta (1712); *Schaär Schimon*, gebeden voor zieken, een compendium van zijn vader's *Sepher Hachajiem* in twee deelen, waarvan het tweede deel in het Joodsch-duitsch (1714); *Schewang Petiloth*, bevattende ethische leeringen uit de *Menorath Hamaor* in 7 hoofdstukken (1721); *Tob Lecheth*, glossen op *Hilchoth Semachoth* van de joodsche godsdienstcodex *Schoetchan Aroech* deel *Joré Deang* (1746), terwijl *Beër Heteb* glossen op het deel *Choschen Mischpath*, overeenkomt met dat van Juda Aschkenazi op de drie overige deelen (1749). Frankforter heeft, hoewel hij lid van het amsterdamsche rabbinaat was, ook nog tijd gevonden om de uitgave van onderscheidene werken te verzorgen. Verdienstelijk was wel de uitgave van *Kehilloth Mosché*, een hebreeuwsche bijbeluitgave met onderscheidene rabbijnsche commentaren, die in andere uitgaven niet voorkomen, en waaronder hij ook zijn eigen glossen op den Pentateuch opnam (1724).

Zie: M. S e l i g s o h n in *Jewish Encyclopaedia* (New-York, Londen 1903) V, 493, 494.

Zwarts

[Frankforter, Simon ben Israel]

FRANKFORTER (Simon ben Israel), geb. te Schwerin, gest. te Amsterdam 9 Dec. 1712. Deze joodsche leeraar behoorde tot de hoogduitsch-joodsche gemeente van Amsterdam omstreeks 1700. Hij schreef een werk in twee deelen, over de gebruiken en gebeden voor joodsche zieken en stervenden. Het eerste deel verscheen in het Hebreeuwsch *Diené Semachoth* het tweede in het Joodsch-duitsch onder den titel *Alle Diniem von Freuden* (Amsterdam 1703). Zijn zoon Mozes (die voorgaat) herdrukte dit werk als *Sépher Hachajiem* (1716). C. R e h f u s s van Heidelberg publiceerde het in 1834 te Frankfort a/M. met een duitsche vertaling en B e n j a m i n H. A s c h e r te Londen vertaalde het in het Engelsch en gaf het in 1847 te Londen uit onder den titel *The book of Life*.

Zie: S e l i g s o h n in *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1903) V, 493-494.

Zwarts

[Franssen, Caspar Joannes Hubertus]

FRANSSEN (Caspar Joannes Hubertus), geb. te Tegelen 23 Januari 1826, overl. te Grubbenvorst 7 Mei 1888, zoon van J a c o b u s G o d e f r i d u s en J o a n n a M a r g a r e t h a P e e t e r s , studeerde achtereenvolgens aan de colleges te Venlo en te Rolduc en aan het groot seminarie te Roermond, waar hij 8 Dec. 1851 tot priester werd gewijd. Van 1851-1855 was hij professor aan het bisschoppelijk college te Roermond. Den 17. Sept. 1855 vertrok hij met het schip 'Herman' als missionaris naar Ned. Indië. Zijn eerste standplaats was Soerabaja, waar hij als onderpastoor, later als pastoor met zeer veel vrucht werkte. Hierna was hij nog op fort Willem I, op Ambon, op Flores en Timor, in de stad Koepang werkzaam. Wegens gezondheidsredenen keerde hij 22 Dec. 1863 naar Europa terug, vertrok 19 Febr. 1866 wederom naar Batavia, om er als pastoor werkzaam te zijn, maar moest wegens zijn oude kwaal nog in hetzelfde jaar repatrieeren en kwam 24 Febr. 1867

in het vaderland terug. De gedwongen rust hier te lande strekte hem tot last, waarom mgr. Joannes Paredis, bisschop van Roermond, hem in 1869 als pastoor te Ittervoort benoemde. Toen in 1872

te Grathem, Thorn en Ittervoort de typhus heerschte, was het pastoor Franssen, die zich onderscheidde en alle gevaren trotseerde, de lijdenden bijstond, evenals hij in Indië had gedaan. In 1869 benoemde paus Pius IX hem tot eerekamerheer. Van 1879-1885 was hij rector in het klooster St. Elisabeth te Heythuysen en in de drie laatste jaren zijns levens rector van het klooster der Ursulinen te Grubbenvorst.

Zie: M. Hub. H. Michels, *Genealogie der Familie Franssen te Tegelen* 27-31.

Verzijl

[Franssen, Godefridus]

FRANSSEN (Godefridus), geb. te Steijl bij Tegelen 3 October 1730, overl. te Belfeld in 1800, zoon van Henricus en Anna Margaretha Schaepkens, studeerde voor priester en werd 24 April 1756 door de beheerders van een familie-beneficie in de kerk van Born bij Brüggen (Rijnprovincie) gesticht, tot rector dezer stichting benoemd. Den 8. Aug. 1759 verdedigde hij in het bisschoppelijk seminarie te Roermond, om den graad van doctor te verkrijgen, eenige stellingen. Hij trad als rector af 12 Nov. 1760 en werd tot pastoor van Belfeld benoemd 1 Febr. 1761. In 1797 gedurende de fransche overheersching nam hij met nog andere priesters de wijk naar Emmerik. Later teruggekeerd, leefde hij verborgen in het huis aan de Mergelstraat tusschen Belfeld en Steijl gelegen, waar hij overleed.

Zie: M. Hub. H. Michels, *Genealogie der Familie Franssen te Tegelen* 34-36; G. Peeters, *Chronologische beschrijving van Tegelen, benevens aanteekeningen over Belfeld en Steijl*, 56.

Verzijl

[Fresinga, Rienk]

FRESINGA (Rienk), van wien niets bekend is dan dat hij te Franeker is geboren, daar burgemeester was en tusschen 1590 en 1600 moet zijn gestorven, schreef *Memorien van den gedenckwerdingen dingen, dier in den Nederlandschen provincien van Frieslant, Overijssel, Omlanden, Drenthe, Groningen ende Lingen, met heuren bijliggenden frontieren, geschiet sijn* (Deventer 1584, 8°.; herdruk in Dumbar, *Analecta* III, 1 vlg., met aant.). Deze memoriën loopen over de periode van den nederlandschen opstand van November 1576 tot Januari 1582 en betreffen uit den aard der zaak voornamelijk de geschiedenis van het noorden van ons land. Het werk is in het algemeen zeer volledig en zeer betrouwbaar; Fresinga zegt zelf in zijn voorbericht, ‘dat hij de geschiedenissen, welke hij mededeelt, meestendeel heeft bijgewoond en met eigen oogen gezien of helpen doen heeft, of van dezelve autentijk ende geloofweerdig bescheit in handen heeft, niet alleen van heeren en stad-schriften en registers, maer oock van particuliere memorien der grooten, als heeren, oversten en hopluyden, die de saecken selfs meest beleidet hebben.’

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 202 vlg., 551.

Brugmans

[Friedrichfeld, David ben Tsewie Hirsch]

FRIEDRICHFELD (David ben Tsewie Hirsch), geb. te Berlijn omstr. 1755, gest. te Amsterdam 19 Febr. 1810, behoorde tot de hoogduitsche Joden van Amsterdam, die een werkzaam aandeel aan de emancipatie der Joden in Nederland namen. In Berlijn reeds werd hij geheel in beslag genomen door de toen veel gesmade

Meassefiembeweging, die zich aldaar in de tweede helft der 18de eeuw een herleving der hebreeuwsche poëzie ten doel stelde. In 1781 kwam hij naar Amsterdam, waar hij bij de ouders van Dr. S.I. Mulder (zie VI, kol. 1040) inwoonde. Dr. B.E. Asscher getuigt in zijn biographie van Mulder op p. 8, dat Friedrichfeld 'menige sprank geworpen heeft in het voor kennis en wetenschap licht ontvlambare gemoed zijns

jeugdigen huisgenoots'. Zoo kweekte Friedrichfeld bij Mulder de liefde voor de hebreeuwsche taal aan, waardoor Mulder later zulk een groot aandeel aan den joodschen letterkundigen kring 'Tongeleth' kon nemen. Hier werd het duitsch-hebreeuwsche tijdschrift *Hameasef* o.a. gelezen, waaraan Friedfichfeld geregeld medewerkte. Deze werd dra na zijn komst een voorvechter van de emancipatie der Joden in Nederland. Hij schreef: *Beleuchtung... das Bürgerrecht der Joden Betreffend* (Amsterdam 1795). Toen in dat jaar *De Domkop of Nationaal Volksboek* en ook prof. J.H. van Swinden in een *Advies aan de Representanten van Holland, rakende de stemgerechtigheid en het burgerrecht der Joden* tegen hun emancipatie te velde trokken, schreef Friedrichfeld *Opheldering over 't Advies van den Burger van Swinden aan de Representanten des Volks van Holland, raakende de stemgerechtigheid en 't burgerrecht der Jooden* (Dec. 1795, 8°). Ook publiceerde hij *Appel an die Stände Hollands* enz. (1797). Nog gaf hij op letterkundig gebied uit: *Maäsé Rak* op de uitspraak van het Hebreeuwsch van de portugeesche Joden, welk boek ook een verdediging van Mozes Lehmans' *Imrah Tseroefah* (1808) bevat en tevens *Zécher Tsaddiek*, een biographie van den duitsch-joodschen letterkundige Hartog Wessely (1809). Sommige van zijn werken zijn nog in handschrift in de Kon. Bibliotheek te Berlijn aanwezig, waarvan Moritz Steinschneider er (p. 110) in zijn *Verzeichniss der Handschriften* dezer Bibliotheek eenige vermeldt.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* V, 519; J. Maarsen, *Tongeleth een Joodsch Letterkundige kring* (Amsterdam 1925) 9; S. Seeligmann, *De Emancipatie der Joden in Ned.*, overdruk uit het *Jaarboek der Centr. Org. tot religieuze verheffing der Joden* (1913) 5; J.S. da Silva Rosa, *Bibliographie der Literatur ueber die Emancipation der Juden in Holland* (Frankfort a/M. 1912).

Zwarts

[Froger, Willem Anthony]

FROGER (Willem Anthony), geb. te Amsterdam 24 Mei 1812, overl. aldaar 17 Jan. 1883, was de oudste zoon van Isaäc Johannes F. geb. 1781, overl. 12 Dec. 1843, en Anna Elisabeth Kruys. De vader zag zijn handel in engelsche goederen in den franschen tijd geheel verloopen en richtte in 1814 een hoedenfabriek en winkel op, die, mede doordat hij er het kapitaal zijner vrouw, erfgename van den directeur der staatsloterij, instak, eene zoo groote vlucht nam, dat hij de 'albehoeder' genoemd werd. Ook in Nederlandsch Indië werden zijne hoeden algemeen gedragen.

De zoon werd 6 Oct. 1828 cadet der artillerie aan de toen te Breda opgerichte militaire academie, en ging wegens uitstekende rapporten 4 Nov. 1829 over bij het wapen der genie. Tijdens de belgische onlusten werd de academie gesloten en Froger als de andere cadetten bij het veldleger ingedeeld. Hij deed in April 1831 met den luitenant der genie Snoeck een even gewaagde als goed geslaagde verkenning tot diep in de provincie Antwerpen en nam deel aan den tiendaagschen veldtocht. Op 9 Nov. 1832 werd hij benoemd tot 2en luitenant en bij het bataillon mineurs te Nijmegen geplaatst. Na in 1834 aangewezen te zijn als adjudant in de 1e fortificatie-directie te Utrecht, werd hij op 29 Oct. 1836 te Breda geplaatst als instructeur aan de militaire academie. Hem werd opgedragen, les te geven in mechanica, burgerlijke bouwkunde en vestingbouwkunde. Dit was eene zeer zware taak, tot dien tijd door I.P. Delprat (VI kol. 390) vervuld. Daar deze kort te voren tot tweeden kommandant dier inrichting benoemd was, had Froger den krachtigen steun van dezen even bekwamen als welwillenden man. Hij werd 2 Mei 1842 tot

eersten luitenant benoemd en bleef met bedoeld onderwijs belast tot 1 Juni 1844, toen hij bij den staf der genie geplaatst werd ter standplaats Naarden, die hij in 1846 met Amsterdam verwisselde.

Wegens de bijzonder slechte promotie bij de genie verzocht Froger ontslag uit den Rijksdienst, dat hem bij Koninklijk besluit van 10 Juni 1849 eervol werd verleend. Hij zette zich toen als architect te Amsterdam neder. Reeds toen hij nog luitenant was, en wel op 19 Dec. 1848, werd hij door het bestuur van Amsterdam aangewezen als voorzitter van eene commissie ter beoordeeling van aanvragen tot inpoldering van verschillende gedeelten van het IJ bewesten Amsterdam. Deze commissie diende een ontwerp in voor het doortrekken van het IJ naar de Noordzee, niet alleen in het belang van bedoelde inpolderingen en van de afwatering van Rijnland (waarvoor reeds in de 17e eeuw een plan was gemaakt door Jacob Dou (zie II kol. 406), maar ditmaal ook in het belang van den amsterdamschen koophandel. Froger, die het ontwerp gemaakt heeft en het later onder zijne berusting had, kan als de eerste ontwerper van het Noordzeekanaal worden beschouwd. Het denkbeeld eener vereeniging van het IJ met de Noordzee was wel reeds, behalve door koning Willem I, geopperd door A.F. Goudriaan (I kol. 960) en D. Mentz (II kol. 896) in hunne antwoorden op eene prijsvraag in 1824; ook was het genoemd in eene brochure van de niet deskundige personen P. Faddegon Pz. en J. Kloppenburg over de droogmaking der Zuiderzee, maar het eerste goede plan is van Froger. Eerst wilde hij het alleen voor de kleine vaart geschikt maken.

In 1852 stelde de amsterdamsche raad eene commissie onder voorzitterschap van E. de Kruyff (II kol. 732) in, om de mogelijkheid van dit kanaal te onderzoeken. Zij stelde in Dec. van dat jaar een kanaal voor langs de Zuidzijde van het IJ. In 1853 vroegen jhr. C. Hartsen, Mr. J. van Lennep (I kol. 1267) en J.G. Jäger concessie voor den aanleg aan. Zij stelden zich in verbinding met de engelsche ingenieurs Croker en Burn en nadat de beide eerstgenoemde aanvragers zich teruggetrokken hadden, verzocht Jäger in 1859 concessie voor een nieuw ontwerp. Dit werd aan het oordeel eener commissie onder voorzitterschap van F.W. Conrad (II kol. 314) onderworpen, en 1859 werd een wetsontwerp bij de Tweede Kamer ingediend tot aanleg van een Noordzeekanaal van Rijkswege, en in afwijking van de vroegere plannen zonder indijking der IJgronden. Een in Febr. 1860 opgetreden kabinet trok het ontwerp in, en in Oct. d.o.v. werd opnieuw een wetsontwerp ingediend met een kanaal langs de Noordzijde van het IJ. Dit werd door het in Maart 1861 opgetreden ministerie ingetrokken. Nu maakten Croker en Burn in overleg met den daartoe door Jäger uitgenoodigden Froger een nieuw ontwerp op, nadat hij (Jäger) in Dec. 1861 concessie voor een kanaal verkregen had, en dit ontwerp droeg de algemeene goedkeuring weg, zoodat de concessie bij de wet van 23 Jan. 1863 bekrachtigd werd. Een groot succes was dit voor Froger.

Froger publiceerde in 1850 een plan voor eene behoorlijke waterverversching der amsterdamsche grachten. Aan het oostelijk IJ wilde hij versch water ontleenen en het Oosterdok en het Westerdok zouden als versch-waterboezems ingericht worden. Het vuile water zou uit de stad gevoerd worden naar het westelijk IJ en dan naar de Noordzee. Hoewel Froger zelf als lid der beneden te noemen commissie van 1870 een ander voorstel heeft gedaan, zijn juist zijne denkbeelden uit dezen tijd later in hoofdzaak gevolgd.

In verband met deze ontwerpen werd hij 26 Nov. 1852 door den raad van Amsterdam benoemd tot inspecteur der publieke werken. Wegens zijne vele werkzaamheden als architect was het met zijn goedvinden, dat dit ambt bij raadsbesluit van 25 April 1856 werd opgeheven.

Bij besluit van den raad van Amsterdam van 11 Febr. 1869 werd hij met A. Caland (V kol. 67), J.G.W. Fijnje (I kol. 911) en T.J. Stieltjes (II kol. 1370) in commissie benoemd, om over de verbinding tusschen den Hollandschen en den Rijnspoorweg om Amsterdam te adviseeren. J. Strootman (IV kol. 1281) nam eene benoeming tot lid dezer commissie niet aan en Caland overleed voordat de rapporten werden ingediend. De commissie zond onder datums van 15 April en 7 Mei 1869 hare rapporten in, waarin zij eene verbindingsbaan langs de Zuidzijde der stad aanried. Bovendien ontwierp zij eene reeks aanlegplaatsen voor zeeschepen in de Rietlanden beoosten het Oosterdok, met de noodige spoorwegverbindingen naar het Rijnspoorwegstation. Twee der leden meenden, dat men met zandplemping en wegbaggering van het slib op den duur wel een stabielen toestand zou kunnen verkrijgen. Froger was in deze zeer pessimistisch en meende zelfs, dat de slib aan de noordzijde van het IJ zou oprijzen.

De raad van Amsterdam heeft zich later met de voorstellen der regeering om een centraalstation aan de IJzijde van Amsterdam te bouwen, vereenigd. Dus zijn niet hare denkbeelden, maar die van J.A.A. Waldorp (III kol. 1378) gevolgd. Erkend moet worden, dat het plan Waldorp het groote voordeel heeft, dat het hoofdstation nu nabij de hartader van Amsterdam, Dam en Damrak, gelegen is.

Op 16 Sept. 1870 werd Froger met N.T. Michaëlis (IV kol. 983), Stieltjes, Strootman en den münchenschen architect Baurat Zenetti door genoemden raad in commissie benoemd om de middelen aan te geven, die tot zuivering der grachten en van den bodem van Amsterdam zouden kunnen leiden. De commissie vergaderde in den eersten tijd onder voorzitterschap van den wethouder, Mr. H.J. van Lennep, later onder dat van Froger. Na twee voorloopige rapporten werd haar eindverslag 14 Dec. 1872 uitgebracht. De commissie wilde het water ververschen door een stroomkanaal, dat water uit het IJ voor Amsterdam in de grachten zou brengen, terwijl oostwaarts van de stad een boezem zou komen, waaruit het water naar het open IJ ten oosten van den toen in aanleg zijnden afsluitdijk zou stroomen, of als de waterstand daar te hoog was, door een te stichten stoomgemaal zou worden opgemalen. Ook zag zij de mogelijkheid om het ververschingswater niet uit het Noordzeekanaal (dat brak was), maar van elders te bekomen, in het oog.

Reeds naar aanleiding van een der voorloopige rapporten werd in 1872 een uitwaterings-, tevens scheepvaartkanaal door de Stads Rietlanden aangelegd, met sluis aan het noordoostelijk uiteinde, en een tijdelijk stoomgemaal op den afsluitdijk bij den Paardenhoek. Op 5 Juni 1873 kwam deze afsluitdijk gereed en kort daarna werd het gemaal in werking gesteld.

Door den op 14 Mei 1873 opgetreden directeur der publieke werken van Amsterdam, J. Kalff, werd 26 Mei 1874 een rapport ingediend, waarbij hij in hoofdzaak met de commissie medeging. Hij wilde van Amsterdam een afzonderlijken polder maken, groot 315 hectaren. Zijn rapport werd in een schrijven der commissie van 5 Mei 1875 behandeld, bij een rapport van 19 April 1876 antwoordde Kalff daarop, maar verder bewaarde

de commissie het stilzwijgen, omdat de raad had geweigerd, aan hare niet te Amsterdam woonachtige leden reis- en verblijfkosten te vergoeden. Het kanaal door de Stads Rietlanden met sluis werd in 1873 aangelegd. Later werd het door het Merwedekanaal gekruist, waartoe door L.J. Eymer (IV kol. 584) een syphonduiker onder dat kanaal ontworpen en gebouwd werd. In 1878 kwam een stoomgemaal aan het uiteinde van het kanaal bij Zeeburg tot stand. Dat aan den Paardenhoek was reeds in 1876 buiten gebruik gesteld en werd nu afgebroken. Het kanaal werd op voorstel van Kalff, vooral daar het bleek, dat de bemaling naar het IJ beoosten den afsluitdijk zeer groote sommen aan kolen vorderde, in plaats daarvan voor inlating en zoo noodig inmaling van water op groote schaal gebruikt, dus geschiedde de werking in omgekeerden zin van die, waarvoor het kanaal was aangelegd. Vervolgens werd dit tot doorspoeling van de grachten gebruikt en naar het Noordzeekanaal afgevoerd. Eene discussie hierover had plaats in de vergadering van het Koninklijk Instituut van ingenieurs van 11 April 1893, waarin door J.F.W. Conrad (II kol. 320) zeer belangrijke mededeelingen werden gedaan. Toen in 1894 de tweede sluis te IJmuiden gereed was, bleek het Noordzeekanaal véél beter op peil te houden te zijn dan vroeger, en toen is door het Rijk met Amsterdam overeengekomen, dat bij Zeeburg geen water zou worden ingelaten zoodra in het Noordzeekanaal een zeker peil overschreden werd.

Zeer groot is het aantal gebouwen van beteekenis, door Froger ontworpen en onder zijn toezicht gebouwd. Daaronder zijn in het bijzonder te noemen: te Amsterdam: het verbouwen van het verkoophuis de Zon op den Singel; de opdracht hiertoe ontving hij den dag na de opheffing zijner betrekking in 1856; het Gullshofje, de Kasvereeniging, de Amsterdamsche bank, het gebouw van het Bijbelgenootschap, de Ontvang- en betaalkas, de concertzaal in het Park (welke later is afgebroken en waarvoor toen de Parkschouwburg in de plaats gekomen is), eindelijk de Nederlandsche bank, een bijzonder monumentaal gebouw. In opdracht van het bestuur der bank deed hij voor de en bouw in 1864 en 1865 reizen naar Brussel en Keulen, maar kwam tot de overtuiging, dat de daar bestaande bankgebouwen, wier directeursgebouwen veel te groot waren, geen navolging verdienden. Te München en Berlijn slaagde hij beter, zelfs leverden de daar geraadpleegde architecten Zenetti en Stark ontwerpen voor gevels van de bank in, doch het door Froger gemaakte ontwerp werd gekozen. De bouw werd in 1866 aangevangen en 1 Mei 1869 werd het bankgebouw in gebruik genomen. Buiten Amsterdam: een molen in het drooggemaakte Graftermeer en de verlichting der Nederduitsch-hervormde kerk te Bolsward, later gevolgd bij andere kerken in Friesland.

Froger was van 1860 tot 1865 lid der plaatselijke schoolcommissie te Amsterdam. Als zoodanig heeft hij in 1863 met drie medeleden een verslag over de schoollokalen uitgebracht. Van 1867 tot 1871 was hij lid der commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs aldaar.

Toen het lid der Tweede Kamer Dr. T.J. Stieltjes 23 Juni 1878 was overleden en geheel Amsterdam vervuld was met de vraag, welke verbeterde kanaalverbinding die koopstad met den Boven-Rijn zou behooren te verkrijgen, werd een deskundige gezocht, die met gezag over dit onderwerp zou kunnen spreken. De beide liberale kiesvereenigingen boden aan Froger de candidatuur aan en hij werd 23 Juli 1878 gekozen. Bij de behandeling van het wetsvoorstel van den minister van Water-

staat, Handel en Nijverheid Mr. J.P.R. Tak van Poortvliet (IV kol. 1295) tot den aanleg van een aantal kanalen in het geheele land, sprak Froger in de vergadering van 12 Mei 1879 tot ondersteuning van dat voorstel, dat evenwel 20 d.a.v. verworpen werd. Nog sprak hij in de vergaderingen van 17 Dec. 1878 over de bank, door storting van baggerspecie buiten en niet ver van de hoofden te IJmuiden (deze bank is later door de stroomen in zee opgeruimd), 20 d.a.v. en 23 Dec. 1880 over het centraalstation te Amsterdam en de verschoven viaducten, 19 Dec. 1879 en 20 Juni 1881 over den Rotterdamschen waterweg, en 12 Maart 1880 over de bevordering van zeeofficieren. Hij stelde 23 Dec. 1880 een amendement voor om den post voor den bouw van het Amsterdamsche centraalstation met ƒ 250.000 te verminderen ten einde nog nader te onderzoeken of dit station niet als de nabijgelegen viaducten naar het IJ zoude schuiven en scheuren. Dit amendement werd met 44 tegen 30 stemmen verworpen. Eindelijk verzette hij zich in de vergadering van 20 Juni 1881 tegen den aanleg van het Merwedekanaal, waartoe niettemin besloten werd. Hij had hieromtrent bij het onderzoek van het wetsontwerp in de afdeelingen in Maart te voren eene uitvoerige nota ingediend.

Froger voelde zich in de Kamer niet op zijne plaats, wellicht omdat hij er op te hoogen leeftijd voor het eerst zitting nam. Hij verzocht dan ook, toen de verkiezing wegens zijne periodieke aftreding nog voor de behandeling van het wetsontwerp tot aanleg van het Merwedekanaal, en wel op 14 Juni, zou plaats hebben, aan de kiezers om niet meer in aanmerking te komen.

Hij schreef: *Ontwikkeling van formulen tot het berekenen der dwarsafmetingen van balken, kolommen, hangers enz.* in *Nieuwe wis- en natuurkundige verhandelingen van het genootschap 'Een onvermoeide arbeid komt alles te boven' te Amsterdam* 1840, 1e deel, 6e stuk; *Proeve eener handleiding tot het beoordeelen der inrigting van heiwerken onder muren* in *Bijdragen van de maatschappij tot bevordering der bouwkunst* jaargang 1843, 4e gedeelte; *Handleiding tot bepaling der dwarsafmetingen van brugliggers* in dezelfde *Bijdragen*, jaargang 1844, 3e en 4e gedeelte; *Handboek bij het bepalen der afmetingen van bouwkundige samenstellingen naar de daarop werkende krachten*, 3 dln. (Amst. 1845-1859); *Verslag aan den minister van Oorlog betreffende eenige voorname verbeteringen aan de ophaalbruggen* (met jhr. J.G.W. Merkes van Gendt) ('s Grav. 1848); *Over de verdediging der landgrenzen van den staal, vooral in verband met handel, rivierverbetering, kanalisatie en wateronilasting* (Amst. 1849); *Ontwerp tot bekoming eener geregelde waterverversching in de grachten der stad Amsterdam*, met atlas (Amst. 1850); *Algemeene voorwaarden en bepalingen voor bij bestek binnen het rijk plaats hebbende werken en leveringen* (Amst. 1857); *Leerwijze tot het beoordeelen van den vorm en de dikte van gewelfde overdekkingen in verschillende bouwstoffen, en tot het bepalen der afmetingen van gewelfregtstanden* (Amst. 1859); *Ontwerpen en rapporten betreffende het verbeteren der groote handelswaterwegen van Amsterdam en de te maken aanlegplaatsen voor stoombooten in het IJ aldaar*, met atlas (Amst. 1859); *Rapport* (met J.F. van Lennep, J.W. Aberson en D.J. Muntendam Wz.) *over de openbare schoollokalen te Amsterdam*, gedateerd Dec. 1863 (niet in den handel); *Verslag* (met J.G.W. Fijnje en T.J. Stieltjes) *over het voor Amsterdam het best passende centraalstation* (Amst. 1869); *Rapport* (met Mr. H.J. van Lennep, J. Strootman, N.T. Michaëlis, T.J. Stieltjes

en Z e n e t t i), *houdende een plan tot reiniging en reinhouding van de wateren en van den bodem van Amsterdam* (Amst. 1872); *Rapport* (met T.J. S t i e l t j e s) *over het peil van het Noordzeekanaal*, gedateerd 30 Nov./5 Dec. 1872; *Nota met* 4 *bijlagen en* 2 *kaarten, overgelegd in eene afdeeling der Tweede Kamer in Maart* 1881, *bij het onderzoek van het ontwerp tot verbetering der Keulsche Vaart* (Amst. 1881).

In de bibliotheek van het Koninklijk instituut van ingenieurs komen 11 deelen brieven van hem voor, geschreven toen hij inspecteur der publieke werken te Amsterdam was. Van zijne rustelooze werkzaamheid krijgt men bij lezing daarvan een goed denkbeeld.

Froger huwde 9 Dec. 1836 met C a t h a r i n a S t o r k , geb. 1814, overl. 1 Sept. 1869, bij wie hij drie zonen en drie dochters had; van de laatsten stierven twee jong. De zonen waren: I.J. F r o g e r , hoofd der afdeeling handelszaken bij de Hollandsche spoorwegmaatschappij, geb. 17 Sept. 1837, overl. 9 Dec. 1902, F.R. F r o g e r , luitenant-generaal der artillerie, geb. 15 Jan. 1843, overl. 13 Dec. 1905, en R. F r o g e r , generaal-majoor der infanterie, geb. 13 Oct. 1852, overl. 11 Dec. 1925.

Ramaer

[Frois, Abraham]

FROIS (Abraham) of F r o y s behoorde tot de spaansch-portugeesch-joodsche dichterkolonie van Amsterdam in de 17de eeuw. Hij was een leerling van Abraham Reynoso, ‘doctor de Medicina y de Leyes tan docto y eloquente’. Hij was lid van de rederijkerskamer, gesticht door Don Manuel de Belmonte de ‘Academia de los Floridos’ en eerste geneesheer van onderscheidene weldadigheidsgenootschappen bij die gemeenschap omtreeks 1675.

Da Silva Rosa vermeldt dat Dr. Abraham Frois 18 Maart 1663 te Utrecht gepromoveerd is; hij komt in het ‘Album Studiosorum’ echt er niet voor. In 1683 parnas (bestuurder) van de weezeninrichting ‘Abi Yetomini’, noemt ook de Barrios hem echter ‘Doctor y Jurisconsulto’.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibliotheca Espagñola Portugueza-Judaica* (Straatsburg 1890) 47; J.S. d a S i l v a R o s a , *Gesch. der Portugeesche Joden te Amsterdam* (Amsterdam 1925) 41.

Zwarts

[Fruin, Jacobus Anthonie]

FRUIN (Jacobus Anthonie), zoon van R o b e r t F r u i n en E l i s a b e t h M a r i a P e r k , geb. te Rotterdam 8 Juni 1829, gest. te Utrecht 1 Nov. 1884. Hij genoot voorbereidend hooger onderwijs aan het erasmiaansch gymnasium in zijn geboortestad, waarna hij in September 1848 als student in de rechten te Leiden werd ingeschreven. Hij genoot daar het onderwijs van v a n A s s e n , d e W a l en V i s s e r i n g , maar vooral van G o u d s m i t , die grooten invloed op zijn wetenschappelijke vorming had. In 1852 werd hij door de juridische faculteit met goud bekroond voor het beantwoorden van een prijsvraag over Cicero's beteekenis voor het burgerlijk recht; deze verhandeling is nimmer gedrukt. Den 20en Februari 1854 promoveerde hij op stellingen, niet, zooals hij had gehoopt en verwacht na verdediging van een proefschrift over onze codificatie van de leer der schenkingen; dit onderwerp bleek te veel omvattend om in korten tijd af te werken. Fruin vestigde zich daarna als advocaat in zijn vaderstad; spoedig werd hij daar ook tot lid van den gemeenteraad verkozen. Bij koninklijk besluit van 29 Mei 1858 werd hij benoemd tot referendaris bij het departement van financiën. Reeds den 6en Juli 1859 werd

hij benoemd tot hoogleeraar in het nederlandsch privaatrecht aan de rijksuniversiteit te Utrecht. Hij aanvaardde zijn professoraat den 12en October 1859 met een redevoering *Over het nut der geschiedkundige beoefe*-

ning van het Fransche regt voor de wetenschappelijke verklaring onzer burgerlijke wetgeving (Utrecht 1859). Dit ambt heeft hij tot zijn dood bekleed, evenals de andere, die hem te Utrecht werden opgedragen, o.a. dat van lid van den gemeenteraad, waarin hij weldra een der meest invloedrijke leden was. In 1866 hield hij een rectorale oratie: *De privati iuris nostri codicibus assidue corrigendis et supplendis*. In 1879 was hij nogmaals rector en sprak hij op den dies der universiteit *Over den strijd tusschen het kanonieke en het Romeinsche recht*.

De eerste rede was een pleidooi voor de partieele herziening onzer wetboeken in verband met opkomende nieuwe behoeften. Fruin is hier geheel de hoogleeraar in het burgerlijk recht en dat aangepast aan de behoeften van den nieuwen tijd. In zijn tweede oratie is hij veel meer den historischen kant opgegaan; hij stelt twee groote, historische stelsels tegenover elkander en leidt daaruit af, dat een absoluut recht niet bestaat, maar goed en kwaad in de verschillende richtingen door elkander zijn gemengd. Die historische richting bleek reeds uit een in 1867 gehouden redevoering over *Het regt en de regtsbedeeling onder de republiek der Vereenigde Nederlanden*, later gepubliceerd in *De Vaderlandsche Letteroefeningen*, waarin hij de twee hoofdgebreken van het oude vaderlandsche recht duidelijk in het licht stelde, de rechtsonzekerheid en de rechtsverscheidenheid, niet alleen op het geheele gebied der republiek, maar ook op dat van de gewesten afzonderlijk. Op dat samenvattend overzicht volgden studiën en vooral publicatiën op het gebied van het oud-vaderlandsch recht, die van groote waarde zijn gebleven. Van Fruins studiën was de voornaamste: *De Anfang en de Slichte Clage umme varende Have, naar het oud Saksisch recht, met een aanhangsel over de actiën om roerend goed naar het oud Hollandsch recht* (*Werken Kon. Akad. van Wet. Afd. Lett.* 1871), waarin hij door een helder betoog orde en regelmaat bracht in wat altijd zeer ingewikkeld had geschenen, het oud-duitsche actiënrecht, zooals het in de rechtsbronnen is te vinden. Van die rechtsbronnen heeft Fruin vele uitgegeven. In de *Bijdragen voor rechtsgeleerdheid en wetgeving* publiceerde hij *Philips Wielant's Instructie voor de stad Haarlem* (1873-74), *Het oudste keurboek van Dordrecht* (1876), *Het oudste keurboek van Delft* (1882), dan *De dingtalen van Waterland* (1877) en de *Westfriesche en Delftsche dingtalen* (1878) en enkele kleinere rechtsbronnen meer. Zijn groote uitgaven verschenen in de *Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht*: *Het rechtsboek van Den Briel van Jan Matthijssen* (1880, in samenwerking met M.S. P o l s) en *De oudste rechten der stad Dordrecht en van het baljuwschap van Zuid-Holland* (1882), beide modellen van uitgaven van geschiedbronnen met breede inleidingen en een schat van aanteekeningen. Geheel daarnaast staat Fruins groote en kleine uitgave der *Nederlandsche wetboeken* en de daarmede samenhangende wetten en wettelijke verordeningen, een uitgave, zoo volledig en nauwkeurig, dat zij in de practijk alle andere heeft verdrongen en steeds wordt herdrukt. Fruin was een man van groote gaven, die met overtuiging de historische richting in de rechtswetenschap heeft gekozen, zoodra hij de groote beteekenis daarvan had leeren inzien. Men heeft hem wel eens verweten, dat hij zich wat te veel aan détailstudies had gegeven, maar zag daarbij over het hoofd, dat de studie van het historische recht toen allereerst zulke speciale onderzoekingen en uitgaven eischte. Fruin huwde den 9. Sept. 1858 met A n n a C a r o l i n a S c h n e i t h e r , de dochter van den bekenden rec-

tor van het erasmiaansch gymnasium te Rotterdam.

Zie: Vissering in *Eigen Haard* (1884), 590 vlg.; Brinkgreve in *Leeskabinet* (1884) IV, 184 vlg.; *Utr. Stud. Alm.* (1885), 321 vlg.; de Pinto in *Themis* (1885), 148 vlg.; *Jaarb. Kon. Akad.* (1885), 1 vlg.; *Letterk. Levensb.* (1886), 61 vlg.

Brugmans

[Fruin, Robert Jacobus]

FRUIN (Robert Jacobus), zoon van Robert Fruin en Elisabeth Maria Perk geb. te Rotterdam 14 Nov. 1823, gest. te Leiden 29 Jan. 1899. Hij genoot lager en gymnasiaal onderwijs in zijn vaderstad. In September 1842 werd hij te Leiden als student in de letteren ingeschreven. Hij genoot daar het onderwijs van de classici Mahne, Peerlkamp en Bake, verder dat van Siegenbeek en Schrant; dan had hij relatie met Geel en Leemans. Vooral aan dezen laatste, den directeur van het museum van oudheden, had hij voor zijn historische vorming veel te danken. Zelfs werd hij onder invloed van Leemans in de egyptologische richting gespecialiseerd, ook blijkens het proefschrift *De Manethone Sebennyta librorumque ab eo scriptorum reliquiis* (Lugd. Bat. 1847), waarop hij in 1847 promoveerde. Daarna keerde Fruin de Egyptologie, die hem ten slotte slechts matig interesseerde, den rug toe en kwam tot de geschiedenis, eerst van Griekenland en Rome, vervolgens van den nieuweren tijd en van zijn eigen land en volk. Hij onderging in deze eerste jaren sterk den invloed van den persoon en de wijsbegeerte van Opzoomer en ook van de politieke beginselen en gebeurtenissen van 1848 en volgende jaren. In het staatkundige werd Fruin de overtuigde, maar gematigde liberaal, die hij steeds is gebleven: reeds in den tijd der Aprilbeweging gaf hij zijn kritiek op de antirevolutionnaire beginselen in twee brochures: *Het antirevolutionaire staatsregt van mr. G. Groen van Prinsterer ontvouwd en beoordeeld* (Amsterdam 1853) en *De antirevolutionaire bezwaren van mr. Groen van Prinsterer tegen onzen staat en onze maatschappijm overwogen* (Amsterdam 1854). Tien jaren later wendde hij zich nogmaals tegen den leider der antirevolutionnaire partij in zijn brochure: *Politieke moraliteit. Open brief aan mr. G. Groen van Prinsterer* (Leiden 1864) en eenige kleinere stukjes. Daarbij is Fruins optreden in de practische politiek in hoofdzaak gebleven; hij is de liberale beginselen steeds trouw geweest; hij toonde dit ook later in zijn artikelen over de Luxemburgsche (1867) en de Transvaal-kwestie (1881), de Schoolwet van 1889, over het stemrecht (1892), over onderwijspolitiek (1894), over kiesdwang (1895).

Na zijn promotie was Fruin in Utrecht gaan wonen, waar Opzoomer hoogleeraar was geworden. In 1849 werd hij als opvolger van den tot hoogleeraar te Groningen benoemden Mat thijs de Vries geroepen om op te treden als leeraar in de geschiedenis aan het gymnasium te Leiden. Dat ambt heeft Fruin met goed gevolg en tot zijn eigen voldoening elf jaar bekleed. Maar het onderwijs was hem geen hoofdzaak; hij vond naast zijn ambtelijk werk gelegenheid tot ernstige studie van onze vaderlandsche geschiedenis. Het verslag van het gymnasium, waaraan een der leeraren een wetenschappelijke verhandeling had toe te voegen, bood hem de gelegenheid tot publicatie van resultaten. Al dadelijk gaf hij in het dertiende verslag een studie *Over de goden, die in Griekenland en Italië gelijkelijk vereerd werden* (1851). Maar dan ineens geeft hij in het negentiende en twintigste verslag zijn meesterstuk, dat hem zijn vaste plaats gaf onder de nederlandsche geschiedkundigen van naam: *Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog*

1588-98 (1857-58; nieuwe uitgave, Amsterdam 1861; 3e dr. 's Gravenhage 1882; 4e dr. 's Gravenhage 1889; 5e dr. 's Gravenhage 1897; 6e dr. 's Gravenhage 1904).

Dit boek gaf iets geheel nieuws, de beschrijving van de ontwikkeling van land en volk in een gewichtige periode van overgang, bezien van verschillende zijden. Uit de bronnen zelf puttende, gaf Fruin een uitbeelding van een zeer belangrijke, vroeger weinig behandelde periode: niet alleen de politieke geschiedenis werd hier ontvouwd, maar ook de economische historie en ook de geschiedenis van het geestelijk leven van ons volk; dat alles wordt samengevoegd tot een eenheid, die waarlijk het beeld geeft van land en volk op het einde der zestiende eeuw. En als om te bewijzen, dat hij ook in andere perioden der vaderlandsche geschiedenis volkomen thuis was, gaf Fruin in 1858 zijn eerste Gidsartikel, de fijne psychologische studie *Hugo de Groot en Maria van Reigersbergh*, kort daarna gevolgd door het magistrale werk *Het voorspel van den tachtigjarigen oorlog*, dat de hoofdlijnen van dit tijdvak voor goed vastlegde. Naast Bakhuizen van den Brink was hij de wetenschappelijke historicus van Nederland geworden en gebleken. Toen dan ook Matthijs de Vries, die in 1853 van Groningen naar Leiden als hoogleeraar was teruggekeerd, de vaderlandsche geschiedenis wenschte prijs te geven, kwamen eigenlijk alleen Bakhuizen van den Brink en Fruin in aanmerking. Met instemming en zelfs medewerking van Bakhuizen zelf werd Fruin in Februari 1860 benoemd tot hoogleeraar in de vaderlandsche geschiedenis te Leiden.

Hij aanvaardde zijn ambt den 1en Juni 1860 met het uitspreken van een rede: *De onpartijdigheid van den geschiedschrijver* (Amsterdam 1860). Tot den wettelijken termijn heeft Fruin zijn ambt bekleed. Gedurende den cursus 1877-78 was hij rector magnificus; 8 Februari 1878 sprak bij als zoodanig *Over de plaats, die de geschiedenis in den kring der wetenschappen inneemt* (*Jaarboek der Rijks-Universiteit te Leiden*, 1877-78, 47 vlg). In 1894 nam hij zijn ontslag uit zijn ambt; den 1en Juni 1894 trad hij af als hoogleeraar met een *Afscheidsrede* ('s Gravenhage 1894). Tot zijn dood is Fruin in Leiden blijven wonen. Hij bleef ongehuwd.

De drie genoemde oraties, waarin Fruin zijn denkbeelden over zijn wetenschap en het wetenschappelijk onderzoek heeft ontwikkeld, geven zijn ontwikkelingsgang duidelijk weer. In 1860 had hij een duidelijke voorstelling van de subjectiviteit, die den geschiedschrijver eigen is; hij kan de dingen nu eenmaal niet anders zien dan zij zich aan zijn geestelijk bewustzijn vertoonen; de overeenkomst, maar tevens het onderscheid tusschen den scheppenden kunstenaar en den historicus worden uiteengezet; de geschiedkundige wordt vergeleken met een schilder, die het verleden uitbeeldt, zooals hij het ziet, maar naar het beeld, dat zich bij hem na zorgvuldig bronnenonderzoek heeft gevormd. Hierin ligt dus een zeer subjectief element; van strakke objectiviteit is geen sprake. In 1878 is hij van dat standpunt afgeweken; hij is dan onder den indruk gekomen van de methoden en resultaten der natuurwetenschappen en meent, dat de historische wetenschap daarvan nut kan trekken. Zelfs acht hij op den duur het vinden van historische wetten mogelijk en zelfs waarschijnlijk. Hij spreekt dan van een hoogere objectiviteit, die den geschiedschrijver in den waren zin des woords eigen moet zijn; door oefening en ervaring kan de onderzoeker zich die objectiviteit eigen maken, die hem plaatst

boven de gebeurtenissen en die het hem mogelijk maakt in vollen zin onpartijdig te zijn. Bij zijn afscheid in 1894 komt hij in menig opzicht terug op de denkbeelden van 1860.

Afgescheiden van deze theoretische uiteenzettingen was Fruin zonder twijfel een geboren geschiedvorscher en ook wel geschiedschrijver. Niet minder dan 250 groote en kleine studiën heeft hij nagelaten. Groote werken heeft hij na zijn *Tien jaren* niet meer tot stand gebracht. Het resultaat van het onderzoek had veel minder zijn belangstelling dan het onderzoek zelf en nog minder voelde hij voor het te boek stellen van dat resultaat. Daarbij kwam een eigenaardige lust om zich in kleinigheden te verdiepen; zoo kwam hij wel tot allerlei speciaal onderzoek, waarvan het belang niet steeds evenredig was aan de toewijding, die eraan werd geschonken. Fruins aanleg was meer analytisch dan synthetisch; tot groote en ook grootsche conceptiën kon hij niet komen; maar in het bijzondere was hij zeer voortreffelijk, ook omdat hij met de eerlijke nauwgezetheid van den geboren geleerde werkte.

Fruin heeft allerlei onderdeelen van de vaderlandsche geschiedenis doorvorscht; de latere middeleeuwen, de periode van den opstand, den tijd van de Witt en Willem III, den patriottentijd, ten slotte den opstand van 1813. Over de middeleeuwen heeft hij veel rechtshistorische onderzoekingen ingesteld, voor deze periode zeer begrijpelijk. In verband daarmede, maar toch daarnaast, staat *Een Hollandsche stad in de middeleeuwen* (1873), dat nog meer dan de *Tien jaren* een uitnemend stuk sociale geschiedenis is, waarin alle zijden van het middeleeuwsche stadsleven tot uiting komen. Een uitgebreide studie gaf hij *Over Philips van Leiden en zijn werk*: *De cura reipublicae et sorte principantis*. Nog in de middeleeuwen staat het onderzoek der boekdrukkunst naar aanleiding van de vraag *Mainz of Haarlem*, nog altijd een goed staal van Fruins uitnemende kritische methode. De studiën over onzen opstand worden ingeleid door het onderzoek over *Het proces van Angelus Merula*. Daarop volgt dan het reeds genoemde *Voorspel van den tachtigjarigen oorlog*, geschreven naar aanleiding van de eerste uitgave van Motley's *Rise of the Dutch republic*. Naar aanleiding van Nuyens' boek schreef hij over *De Nederlandsche beroerten in de zestiende eeuw*, waarbij zich *Een proeve van historische kritiek* aansluit. *De overwinning bij Heiligerlee* werd gevolgd door de studiën over *Prins Willem I in* 1570, *Nederland in* 1571 en *Alva's plan van veldtocht voor* 1572. De politiek-kerkelijke geschiedenis van deze veelbewogen dagen werd van twee verschillende zijden behandeld in Fruins studiën over *De voorbereiding in de ballingschap van de gereformeerde kerk van Holland* en over *De Gorcumsche martelaren. Prins Willem in onderhandeling met den vijand over vrede* brengt van zelf tot de belangrijke studie over *Het beleg en ontzet der stad Leiden*. Over het geuswordenvan Amsterdam in 1578 handelde Fruin evenals over eenige ziekten van prins Willem; daarbij sluit zich dan zijn studie aan over *De oude verhalen van den moord van Prins Willem I*, een model van historische bibliographie. *Motleys Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden* is geworden tot een gedocumenteerde geschiedenis van de periode van Leycester. *De slag bij Nieuwpoort* geeft de eerste duidelijke voorstelling van dat gedenkwaardige feit. *De wederopluiking van het Katholicisme in Noord- Nederland omstreeks den aanvang der zeventiende eeuw* stelde dit merkwaardige feit in helder licht. Aan Hugo de Groot en zijn wakkere gemalin wijdde Fruin twee zeer merkwaar-

dige studiën. Over den tijd van Frederik Hendrik gaf hij slechts een artikel over *De jeugd van Louise Henriette d' Orange*. Fruins onderzoek *Over de oorlogsplannen van Prins Willem II na zijn aanslag op Amsterdam* was geheel afdoende. Over den tijd van de Witt heeft Fruin veel verzameld; ongelukkig is weinig meer dan het stuk over *Het proces van Buat* daarvan uitgegeven. Veel meer is daarentegen gepubliceerd over de periode van Willem III: studiën over *Willem III en zijn geheime onderhandelingen met Karel II van Engeland in* 1672, *De schuld van Willem III en zijn vrienden aan den moord der gebroeders de Witt, De Slag van St. Denis in verband met den vredehandel van Nijmegen, Prins Willem III in zijn verhouding tot Engeland* en *Maria, de gemalin van Prins Willem III*. Van de lateren trok vooral Hogendorp zijn aandacht: Fruin wijdde hem de studiën over *De jongelingsjaren van Gijsbert Karel van Hogendorp* en *Gijsbert Karel van Hogendorp in November* 1813.

Op deze wijze heeft Fruin een zeer groot gedeelte van onze geschiedenis behandeld. Op zijn colleges besprak hij het geheel vollediger; in een aaneensluitend betoog behandelde hij de geheele vaderlandsche geschiedenis van den bourgondischen tijd tot de omwenteling van 1795. Daarnaast gaf hij een college over onze staatsinstellingen, dat na zijn dood is uitgegeven: *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek, uitg. door H.T. Colenbrander* ('s Gravenhage 1901; 2e druk ibidem 1922). Van Fruins bronnenpublicatiën zijn nog te noemen: *Informacie up den staet, faculteyt ende gelegentheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant*.... MDXIV (Leiden 1866); *Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot* (Utrecht 1871); *De oude verhalen van het beleg en ontzet van Leiden* ('s Gravenhage 1874); *Enqueste ende Informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen*.... MCCCCXCIIII (Leiden 1876); *Overblijfsels van geheugchenis der bisonderste voorvallen, in het leeven van den Heere Coenraet Droste*... (Leiden 1873, 2 dln); *The tragedy of Sir John van Olden Barnavelt* ('s Gravenhage 1884); *Brieven van Cobet aan Geel uit Parijs en Italië*, 1840-45 (Leiden 1891); *Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales*, 1566-1616 ('s Gravenhage 1893); *Philippus van Leyden, De cura reipublicae et sorte principantis* ('s Gravenhage 1900; met P.C. Molhuysen). Ten slotte moge worden herinnerd aan de medewerking van Fruin aan het *Repertorium der verhandelingen en bijdragen betreffende de geschiedenis des vaderlands in mengelwerken en tijdschriften tot op* 1860 *verschenen* (Leiden 1863; met suppl. ibidem 1872, 1884).

'Zijne onderzoekingen leiden altijd tot iets nieuws, vullen de leemten in vroegere voorstellingen aan, ontdekken haar fouten en vervangen haar door betere. Door de helderziendheid van zijne fantasie overtreft hij alle geschied vorschers, die Nederland heeft voortgebracht - gelijk hij hun meerdere was door de vastheid van zijn brein, de bedachtzaamheid van zijn oordeel en den reusachtigen omvang van zijn weten. Klaarheid - dat was de groote eigenschap van zijn innerlijk zien, van zijn denken, van zijn schrijven. Geen warmte, maar licht brengen zijn geschriften. De trotsche spreuk, eenmaal in den mond gelegd van de toortsdragende godin, die de leidsche hoogeschool moest verpersoonlijken, geldt ook voor Fruins geest: 'Quacunque incedo, pello tenebras' (Kernkamp).

Fruins studiën en artikelen zijn na zijn dood uitgegeven door P.J. Blok, P.L. Muller en S. Muller Fzn.: *Verspreide geschriften*

met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap uitgegeven ('s Gravenhage 1900-05, 10 dln. m. reg.).

Zijn portret is gelithografeerd door W. Steelink; verder heeft men van hem een foto in den *Leidschen Studentenalmanak* voor 1878.

Zie over hem: *Eigen Haard* (1885), 260 vlg.; Busken Huet, *Litt. Fantasieën* XXII, 180 vlg.; S. Muller Fzn. in *Gids* (1894) II, 353 vlg.; *Ned. Spectator* (1894), 184 vlg.; Stellwagen, *Mannen van beteekenis* (1895), 273 vlg.; M.G. de Roer in *Tijdschr. voor gesch.* XIV, 65 vlg.; P.J. Blok in *Ned. Spectator* (1899), 36 vlg. en *Jaarboek Kon. Akad. van Wet.* (1899), 101 vlg., herdr. in Blok, *Verspreide studiën*, 280 vlg.; R. Putnam, *Ann. report of the American Historical Association* (1899) I, 515 vlg.; van Kerkhoff in *Katholiek* CXV, 393 vlg.; Bussemaker in *Elseviers Geïll. Maandschrift* XVII, 241 vlg.; *Leeskabinet* (1899) I, 161 vlg.; Bijvanck in *Gids* (1899) I, 1 vlg., II, 1 vlg., III, 1 vlg.; P.L. Muller in *Levensberichten Letterkunde* (1900), 11 vlg.; van der Meulen in *Ned. Spect.* (1901), 172 vlg.; Verwey in *Beweging* (1905) III, 338 vlg; Rachfahl in *Hist. Zeitschrift* XCVIII (1907), 507 vlg.; Colenbrander in *Ned. Spectator* (1905), 151 vlg.; Kernkamp, *Over Robert Fruin* (Utrecht 1901).

Brugmans

[Fullana, Nicolas de Oliver y]

FULLANA (Nicolas de Oliver y) alias Daniel Juda Fullana, cartograaf en kolonel van marraanschefamilie. Hij werd geboren op het eiland Majorca waar hij langen tijd als ‘capitan’ of ‘cavallero mallorquin’ woonde, hetgeen in 1650 nog het geval was. Op 1 October van dat jaar schreef hij een latijnsch epigram van 8 regels in Vincente Mut's *Historia del Reyno de Mallorca*. Fullana vertrok naar de marranenkolonie te Brussel, waar hij echter als kolonel in hollandschen dienst trad, waarna hij tegen de Franschen vocht. Te Amsterdam gekomen ging hij openlijk het Jodendom belijden en verwisselde zijn marranenvoornaam met dien van Daniel Juda. Na den dood van zijn eerste gade Johanna huwde hij de marraansche dichteres Isabella Correa (zie VI, kol. 333), die eveneens te Amsterdam openlijk Jodin werd. Blijkens Thomas de Pinedo's mededeeling was Fullana ‘litteris et astrologia eruditus’ in 1680 cosmograaf van zijn katholieke majesteit en heeft hij uitstekende cosmographische werken geschreven. Hij verzorgde de uitgave van Blaeu's *Atlas del Mundo* (Amsterdam 1659-1672, 10 fol. deelen) (Atlas Maior). Fullana was evenals zijn tweede echtgenoote bevriend met den spaansch-joodschen dichter Don Miquel de Barrios, als amsterdamsche Jood Daniel Levie de Barrios geheeten. Diens *Coro de las Musas* bezong hij in een gedicht, evenals een drama van den amsterdamsch-joodschen dichter Penso Vega (zie VI, kol. 1105) in een portugeesch en latijnsch gedicht.

Zie: Kayserling in *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1903) V, 528.

Zwarts

[Fundam, Abraham]

FUNDAM (Abraham), zoon van Isaac Fundam, behoorde tot de portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in de 18de eeuw, gest. te Vreeland 1818. Hij vestigde zich met zijn vader omstreeks 1750 in het stichtsche dorp Vreeland, waar zijn vader o.a. de buitenplaats ‘Slotzigt’ bezat. Hij huwde met Hanna Meldola (overl. 1824). Zij was de dochter van den rabbijn David Meldola (VI,

1013) te Amsterdam en trad in 1764, 18 jaar oud in het huwelijk. Het echt paar bewoonde verschillende huizen te Vreeland. In hun perceelen

aan de Vechtbrug en aan de Noorderdwarsstraat hoek Breedstraat hielden zij een portugeesche synagoge. Deze particuliere synagoge droeg den naam ‘Keneseth Abraham’ (Abraham's Synagoge) en was bestemd voor de toen in Vreeland woonachtige portugeesche Joden. Zij bevatte o.a. ‘het groote Boek Mozes met de zilvere handvatten, waar des comparants naam op staat’, en dat hij in 1807 bij uiterste wilsbeschikking aan de portugeesche synagoge van Amsterdam, op eenige voorwaarden legateerde. Deze kostbare wetsrol met den zwaren mantel van gebloemd goudbrokaat en gedekt door een zilveren kroon vormt nog een der schoonste schatten dier synagoge. Er bestaat ook een hebreeuwsch gedicht van den rabbijn Isaac Mendes da Solla op deze synagoge (1807). Henriques Pimentel noemt hem den ‘hofnar’ van Willem V. Het schijnt, dat 's Prinsen vriendschap en Fundam's eigenaardigheden (als bijv. op zijn toekomstig graf een pijpje te gaan rooken op een stoel gezeten), hem dien bijnaam gaven. De haagsche opperrabbijn Ferrares fungeerde als 18-jarig jongeling in zijn synagoge als voorzanger. Na Fundam's overlijden in 1818 werd de vreelandsche synagoge opgeheven; het godsdienstige echtpaar wordt zoowel ter portugeesche synagoge van Amsterdam als in die van den Haag nog met gebeden herdacht.

Zie: Jac. Zwarts, *De Synagoge van den Hofnar van Willem V* (*Keneseth Abraham te Vreeland*) in het Letterkundig bijblad van het *Nieuw Israël. Weekblad* van 17 Juli en 14 Aug. 1925, nr. 3 en 4 van jrg. 61; *Cat. der Wereldtentoonstelling Amsterdam* (1876) (voor den mantel); A.J. Mendes da Costa's *Feestboekje van het* 250 *jarig bestaan der Portug. Synagoge van Amsterdam* (Amst. 1925 afb. mantel); M. Henriques Pimentel, *Een kleine bijdrage tot de gesch. der Portug. Israël, in Nederland* in *Centr. blad voor Israël in Ned.* van 16 Juni 1899, no. 11; J.S. da Silva Rosa, *Over de Verhouding tusschen Joden en niet Joden in de Republiek* in het *Nieuw Israël. Weekblad* (1922, jrg. 58).

Zwarts

[Fundam, Isaac]

FUNDAM (Isaac) of Fundaõ, spaanschjoodsch auteur te Amsterdam, omstr. 1723. Hij schreef *Varios y Honestos Entretenismientos en Varios Entremeses, y Pasos Apasibles, que di a Luz D. Alonso de Castillo, Solorzano en Mexico* (Amsterdam 1723), joodsche aanwijzingen voor de 7 werkdagen, en *Tratados deste en Principio del Mundo hasta Moseh el Profeta*, eveneens over dit onderwerp, dat alleen in handschrift bewaard is gebleven. Hij was met Aaron Hiskia Querido mede-uitgever van het spaanschjoodsche *Orden de los Mahamadot.... Estamp. por orden de Jahacob castello y A. Costa de Mercado* (den Haag 1734, 8° 126 blz.) voornamelijk handelend over Mozes en de propheten). In 1724 gaf hij te Amsterdam een catalogus van spaansche en portugeesche boeken en handschriften uit.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Fundam, Jacob]

FUNDAM (Jacob), tot deze portugeesch-joodsche familie in de 18de eeuw behoorend, liet

zich protestantsch doopen en schreef verschillende anti-joodsche geschriften, waarvan het hebreeuwsche *Schatkamer der Talmud* het bekendste is.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Furmerius, Bernardus]

FURMERIUS (Bernardus), eigenl. Bernard Gerbrands Furmerius, geb. 20 Oct. 1542 te Leeuwarden, gest. 6 Aug. 1616 aldaar. Hij was een leerling van Suffridus Petri en heeft daarna reizen door Duitschland gedaan voor de voltooiing van zijn vorming. In 1597 werd hij door de Staten van Friesland tot historieschrijver benoemd in plaats van zijn leermeester. Dat ambt heeft hij tot zijn dood bekleed. Hij trad geheel in de voetsporen van Suffridus Petri ten opzichte van de friesche geschiedenis en verdedigde als deze de oude verhalen, die bij Andreas Cornelius en anderen waren te vinden. Dit bleek reeds in het eerste boekje, dat bij over de friesche geschiedenis uitgaf: *Apologia Suffridi Petri pro antiquitate et origine Frisiorum contra Ubbonem Emmium* (Franeker 1603). Emmius had Suffridus in zijn *Decades* met felle kracht aangevallen en diens opvatting van de oudste friesche geschiedenis als onjuist en onbetrouwbaar aan de kaak gesteld. Emmius bleef het antwoord niet schuldig en bestreed Furmerius in een uitnemende *Refutatio apologetica sive de origine et antiquitate Frisiorum veritatis assertio contra Suffridum Petri et Bernardum Furmerium, hujus gentis historicos* (Groningen 1603; herdr. in Emmius' *Historia*, 1616), die een meesterstuk van historische kritiek is. Furmerius antwoordde nogmaals met een *Hyperaspistes apologiae Suffridi Petri ad Ubbonem Emmium* (Leeuwarden 1604, 8°.), dat de zaak niet verder brengt. Emmius achtte het ook niet noodig om Furmerius te antwoorden; hij achtte hem geen weerlegging meer waard. Dat heeft Furmerius niet belet zelf tegenover die van Emmius een geschiedenis van Friesland in het licht te zenden: *Annalium Phrisicorum libri tres* (Franeker 1609, 4°.); *Annalium Phrisicorum trias altera* (Leeuwarden 1609, 4°.); *Annalium Phrisicorum trias tertia ..... post mortem auctoris edita a Pierio Winsemio* (Leeuwarden 1617, 4°.). Furmerius geeft hierin nog de oude geschiedenis van Friesland, zooals die nu eenmaal traditie was, maar zooals Emmius ze reeds had verworpen. In de latere perioden is het verschil tusschen de opvattingen van Furmerius en van Emmius natuurlijk veel minder groot. Furmerius' grootste verdienste bestaat evenwel in de uitgave van de kronieken van Beka en Heda (Franeker 1611, 4°.). Dat hij voor het eerst deze merkwaardige geschiedbronnen heeft uitgegeven, moge opwegen tegen de gebreken van zijn eigen geschiedwerk.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 299 vlg., 567 vlg.; Goethals, *Lectures* I, 97 vlg.; van Leeuwen in *Letterbode* (1842) II, 290 vlg.; Wiselius in *Mnemosyne* XV, 231 vlg.; *Briefwechsel des Ubbo Emmius*, hrsg. v.H. Brugmans und F. Wachter, passim.

Brugmans

G.

[Gallant, Emmanuel]

GALLANT (Emmanuel), geb. te Thielt, zoon van Bern. en Godelieve van Landuyt, Minderbroeder-Recollect, gekleed in het noviciaat te IJperen 31 Oct. 1793 en frater Henricus genoemd, aldaar geprofest 26 Mei 1795, overleed als pastoor te Clinge 28 Maart 1846. Hij was nog student in de theologie, toen 30 Dec. 1796, zooals overal, de paters door de Franschen uit hun klooster werden verjaagd. De Provinciaal zond hem naar Thielt, waar de paters bij de burgers gehuisvest waren. Hij nam zijn intrek bij bakker Gallant. 1798 reisde hij naar Keulen, waar hij priester gewijd werd. Hij moest, omdat hij den eed van haat weigerde af te leggen en veroordeeld was om gedeporteerd te worden, te Thielt een andere schuilplaats zoeken. Zelf metselde hij bij een burger een geheime wijkplaats en wist zich, terwijl hij de geloovigen bijstond, aan alle opsporingen te onttrekken. Na het concordaat, 1801, werd het college der paters te Thielt weder geopend en pater Gallant professor. Vervolgens werkte hij als onderpastoor te Vinckt en te Couckelaere, totdat zijn medebroeder, pater Storme, in de residentie te Overslag wegens aanhoudende ziekelijkheid zijn hulp inriep. Toen deze pater ontslag nam, 1817, volgde Gallant hem op en werkte vijf jaar op hollandsch-belgisch Overslag, het grensdorp, dat zijn ontstaan dankt aan de kerk door de Minderbroeders in de 17e eeuw, juist over de grens, gesticht voor de bewoners van Zeeuwsch-Vlaanderen, ten tijde dat hun de uitoefening van hun godsdienst verboden was. In 1822 verliet hij Overslag om zijn medebroeder, pater de Coene, als pastoor van de waasche en zeeuwsche Clinge op te volgen. Hij overleed aldaar na een 24-jarig bestuur, betreurd door zijne parochianen, bijzonder de armen. Pater Gallant was de laatste Minderbroeder der residentie van Clinge, welke 1649 was opgericht voor de Katholieken van Hulst, die hier eene kerk bouwden en hun godsdienstplichten kwamen vervullen. Hierdoor ontstond het grensdorp Clinge, sinds 1870 verdeeld in een belgische en hollandsche parochie.

Zie: Ph. Naessen, *Franciskaansch Vlaanderen* (Antw. 1896), 173-174; St. Schoutens, *Martyrologium Minoritico-Belgicum* 55, 195; Potter en Broeckaert, *Gesch. gem. v. Oost- Vlaanderen* 1e reeks, VII, Wachtebeke 32, 3e reeks II, De Klinge, 14.

Fruytier

[Galle, Philip]

GALLE (Philip), kaart- en plaatsnijder, geb. te Haarlem 1537, overl. te Antwerpen (volgens het grafschrift bij Foppens) 12 Mrt. 1612. De mededeeling bij Ampzing, naar een plaats bij Junius (*Batavia* Cap. XVI), dat hij een leerling van Coornhert is geweest, is waarschijnlijk onjuist. Wel heeft hij zijne opleiding van Hieronymus Cock in Antwerpen ontvangen, bij wien zijn eerste bladen in 1557 en volgende jaren verschenen zijn.

Vóór 1564 was hij reeds als plaatsnijder en uitgever te Antwerpen gevestigd. In 1570 werd hij meester en verkreeg hij het burgerrecht. Van 1585-87 was hij deken van het plaatsnijdersgild. Galle moet tot de voornaamste plaatsnijders van zijn tijd gerekend worden. Tot zijn beste bladen behooren die naar Frans Floris: De offering van Isaac, Lot en zijne dochters, Mucius Scaevola e.a. en die naar Blocklandt: Lot, Sibyllen. Onder zijne grootste werken kunnen genoemd worden:

Equile Joannis Austriaci (38 bl.) en *Venationcs ferarum, avium, piscium* enz. (104 bl.) naar Stradanus. Hij sneed ook de kaarten voor het, in navolging van Ortelius, door hem uitgegeven werk: P. Heyns, *Spieghel der werelt of Epitome Orbis Terrarum* (1577), dat in meer dan 30 verschillende bewerkingen in verschillende talen verscheen. Verder gaf hij uit: *Een cort verhael van de gedincweerdichste saken die in de XVII provincien vande Nederlanden van daghe tot daghe geschiet zijn, sedert den iare ons Heeren* 1566 *totten iare* 1579 (T' Antw. 1579, 29 blz.). Dit werkje werd ook in het Fransch en Latijn uitgegeven. Het kroniekje, dat van eenige waarde is als getuigenis van een tijdgenoot, was bedoeld als commentaar op een kaart van de Nederlanden, die hij te voren gereed had gemaakt, maar waarvan geen ex. bekend is. Voorts: *Instructions et fondemens de bien pourtraire, pour les peintres* (1589) en een iconographisch werk: *Virorum doctorum de disciplinis bene merentium effigies XLIV* (uitgaven van 1572, 1587, 1595).

Zijn portret is gegraveerd door H. Goltzius (1582) en afgebeeld bij Denucé, a.w. I, 221; een portret gegraveerd doop J. Ladmiral in van Mander's *Schildersboek* (1764).

Zie: Foppens, *Bibliotheca Belgica* II, 1032; de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers* 191, 548; van Mander, *Het leven der schilders* (uitg. 1764) II, 7; *Bibliotheca Belgica* 1e serie, vol. XII; Moes-Burger, *De Amsterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de* 16*e eeuw*, IV; Denucée, *Oud-Nederlandsche kaartmakers in betrekking met Plantijn*; Thieme - Becker, *Lexikon der bildenden Künstler* XIII; v. Wurzbach, *Künstler- Lexikon* I; Kramm, II, 531; Nagler, IV, 564; Ampzing, *Beschrijv. ende lof der stadt Haarlem* (1628) 359; Junius, *Batavia* (1599) cap. XVI; v. Someren, *Catalogus van portretten*.

Hoogeveen

[Gans, Jan in de]

GANS (Jan in de), geb. te Arnemuiden, was een der scheepsbevelhebbers, die in 1540 Karel V te Nieuwenhaven in W. Zeeuwsch-Vlaanderen afhaalden om hem naar Walcheren over te brengen. Hij was vermoedelijk ook de leider bij het nemen van het deensche oorlogsschip ‘De Geldersche Jonkvrouw’, dat in 1542 met verdachte bedoelingen in het Veergat verscheen (zie Boxhorn, *Chronijcke* II, 469). In elk geval verkreeg in de Gans van Maximiliaan van Bourgondië ‘admiraal van de Zee’, het bevel over het veroverde schip, waarmee hij verscheidene rijk beladen fransche schepen nam en te Veere opbracht. In 1543 nam hij deel aan den strooptocht langs de Garonne. Zeventien met wijn geladen schepen en eenige veroverde klokken bracht men te Veere binnen.

Zie: de la Rue, *Heldhaftig Zeeland* 172; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen*, 243 v.

Mulder

[Gardeyn, Michiel Filipsen]

GARDEYN (Michiel Filipsen) was vermoedelijk afkomstig uit Middelburg, waar die familienaam menigmaal voorkwam (vgl. *Schoolmeestersgildeboek*, waarin een wapenschild - in azuur een omtuining met bloemen van goud - afgebeeld is.) Hij was eerste officier op het schip De Oranje Galei. In een strijd met vier duinkerker kapers op 22 Apr. 1709 nam hij, toen de kapitein buiten gevecht was gesteld, het bevel over en het gelukte hem de

aanvallers af te slaan. De Staten-Generaal benoemden hem daarna tot kapitein.
Zie: de Jonge, *Gesch. v.h. Nederl. Zeewezen* IV, 3e stuk, 526; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* 244 v.
Mulder

[Gaveren, Raso van (1)]

GAVEREN (Raso van) (1), heer van Breda, overleden omstreeks het begin van April in 1290. Hij was een zoon van Raso van G., in de geschiedenis van Vlaanderen bekend als 'le glorieux et puissant baron' en overleden 9 Nov. 1241, en van Sophia, een der vijf kinderen van Godfried van Schooten (zie ald.). Uit zijn huwelijk met Margaretha (van Enghien) zijn vijf kinderen bekend: Raso (2), die volgt, Jan, heer van Appeltern en Eyghen, die in 1304 zijn testament maakte; Arnoud, tresorier van het luiksche domkapittel; Seger, heer van Cruibeke; Gerard, heer van Oosterhout.

In 1244 noemt Raso zich heer van Liedekerke en voert in zijn rood wapenschild drie zilveren leeuwen: in den strijd tusschen Jan van Avesnes en de zwarte Margriet kiest hij partij voor den zoon, maar later moest hij zich buigen voor de vlaamsche gravin; in 1256 is hij voogd over de kinderen van Hendrik van Breda en in 1270 en 1277 hecht hij zijn zegel aan oorkonden van Arnoud van Leuven en Elisabeth van Breda; bij de verdeeling der heerlijkheid Breda in 1287 wijst de hertog van Brabant hem Breda met aanhoorigheden toe en bij den dood van Arnoud van Leuven wordt hij met die heerlijkheid beleend; het contra-zegel, na dien door hem gebruikt, vertoont een gedeeld schild: de drie leeuwen van Liedekerke en de drie sautoirs van Breda. In den slag bij Woeringen (5 Juli 1288) was hij aanvoerder van het bredasche korps. Uitvoerig heeft van Heelu het aandeel van den bredaschen heer in den strijd berijmd.
Zie: *Taxandria* XXVIII (1921), bl. 102-115, 177-184.
Juten

[Gaveren, Raso van (2)]

GAVEREN (Raso van) (2), oudste zoon van den vorige, overl. in Dec. 1306. Reeds in 1275 was hij gehuwd met Alice van Boenlaer, bij wie hij zeker drie kinderen had: Raso (3), die volgt; Philips van Liedekerke (zie aldaar) en Zeger van Boenlaer. Zij overleed 25 Nov. 1294 en werd begraven in de abdij van Beaupèré. In den zomer 1300 trad hij nogmaals in het huwelijk met Hadewij van Strijen, dochter van Willem, heer van Strijen, bij welke hij vier kinderen verwekte, in 1317 nog in leven.

Raso (2) erft in 1290 de heerlijkheid Breda, waarvan de westgrens door hertogelijke commissarissen wordt vastgesteld, schenkt in Mei, vermoedelijk bij zijne inhuldiging, aan Breda het recht om straatgeld te heffen, vereenigt het gastenhuis aldaar met het Norbertinessen-klooster St. Catharinadal, dat om de overstroomingen Vroenhout onder Wouw moest verlaten in 1295, staat met den heer van Bergen op Zoom wijzigingen toe in de keur van Steenbergen, is de groote weldoener der Cistercienser-abdij St. Bernard aan de Schelde, waar heden nog elken dag zijn naam wordt herdacht onder de H. Mis.
Zie: *Taxandria* XXXII (1925), 107-125.
Juten

[Gaveren, Raso van (3)]

GAVEREN (Raso v a n) (3) volgde zijn vader op in de heerlijkheid Breda. Hij overleed omstreeks het begin 1314.

In zijn testament, opgesteld 13 Febr. 1313, bekrachtigd 21 Febr. d.a.v. door den graaf van Vlaanderen, draagt hij Breda over aan zijn broer Philips van Liedekerke (zie ald.), zijne bezittingen in Vlaanderen aan zijn jongsten broer Z e g e r , wien hij eenige jaren te voren de heerlijkheid Boen-

laer reeds had afgestaan, en aan zijne halfzusters de heerlijkheid Humbermont.

Deze Raso schijnt weinig in Breda te hebben vertoefd. Hij verkoopt het leen Gageldonck onder Roosendaal-Wouw, heerlijkheidsrechten onder Deurlicht, de leenen in Zuid-Beveland, welke de heeren van Breda daar reeds bij het ingaan der 13e eeuw bezaten, en schenkt met den heer van Bergen eenige nieuwe voorrechten aan Steenbergen (1308 en 1310).

Volgens Goethals is deze Raso de vader van de familie van Overhof, welke in Roosendaal en omgeving gegoed was.

Zie: *Taxandria* (1925) XXXII, 302.

Juten

[Gay, Joannes]

GAY (Joannes) of Gaijus, kartuizer, geboortig van Amsterdam, overl. 10 Aug. 1551 te Geertruidenberg.

Hij trad in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht en werd aldaar als monnik geprofest. Op 16 Dec. 1514 volgde zijn priesterwijding. Hij is prior geweest van het kartuizerklooster 'Het Hollandsche Huis' buiten Geertruidenberg, en onderscheidde zich niet alleen door een vroom en voorbeeldig leven, maar ook door zijn beleid en nauwgezetheid in wereldlijke zaken. Vele diensten heeft hij aan zijne orde bewezen.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* III (Monstrolii 1891), 60; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 300; *Archief Gesch. Aartsbisd. Utr.*, XXIV, 5.

Scholtens

[Geel, Joost van]

GEEL (Joost van), geb. 20 Oct. 1631 te Rotterdam, overl. ald. 31 Dec. 1698. Zijn ouders waren Jan Joosten van Geel, brandewijnbrander, een vermogend man, en Ingetje Lucasdochter van Leeuwen. Hij werd opgeleid voor den handel en heet ook in de aangifte van zijn overlijden 'coopman', maar legde zich bovendien toe op de schilderkunst, dichtkunst en godgeleerdheid. Dat hij ook de klassieke talen, althans het Latijn, beoefende, zou men opmaken uit zijn gedicht *Op het burgerlyke oorlogh tegens Brutus en Kassius gevoert* (*Gedichten*, 342), waarin hij naar zijn eigen mededeeling Horatius gevolgd heeft. Zijn afkeer van onverdraagzaamheid en gewetensdwang deed hem zich aansluiten bij de rijnsburgsche collegianten. Op 4 Juli 1666 huwde hij te Rijnsburg met Maritge Jacobsdochter van Wetteren (geb. ald. 27 Dec. 1644, overl. te Rott. 15 Febr. 1733), wier moeder een dochter van een der van der Kodde's was. Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren, waarvan twee jong stierven en drie hem overleefden. Zijn weduwe richtte 26 Juni 1719 een verzoek tot de vroedschap van Rotterdam om ingebruikgeving van grond ten behoeve van haar azijnmakerij buiten de Oostpoort. Het blijkt niet, of van Geel die azijnmakerij reeds bezat. Hij was lichamelijk zwak en leed de laatste twee jaren van zijn leven aan kanker in de kaak, die hem ondraaglijke pijnen veroorzaakte, welke hij met christelijke lijdzaamheid verdroeg, gelijk o.a. blijkt uit zijn gedicht *Zuchten tot Godt in de verwachting van de doot* (*Gedichten*, blz. 415).

In zijn jeugd maakte hij, om zich in de schilderkunst te bekwamen, meermalen reizen naar Frankrijk, Duitschland en Engeland, en ontving 27 Aug. 1657 van Cromwell schriftelijk verlof om al wat hem merkwaardig voorkwam te bezichtigen en te schetsen. Voor zijn leermeester in de schilderkunst houdt men algemeen Gabriel Metsu, met wiens kunst de zijne zooveel overeenkomst vertoont, dat

het dikwijls moeilijk is uit te maken of een werk aan den een dan wel aan den ander moet worden toegeschreven, te meer daar beiden vaak gelijke onderwerpen behandelen en boven-

dien de handteekening van van Geel meer dan eens zeer handig in die van Metsu veranderd is. Ook herinnert hij in zijn wijze van behandeling meermalen aan zijn stadgenoot. Jacob Ochtervelt. Als onderwerp voor zijn schilderijen koos hij bij voorkeur huiselijke en bijbelsche tafereelen; volgens sommigen schilderde hij ook zeegezichten, maar dit berust waarschijnlijk op verwarring met een Jan of Johannes van Geel, die in enkele catalogi vermeld wordt. Als portretschilder deed hij zich kennen door het schilderen van zijn eigen afbeelding, thans in het Rijksmuseum te Amsterdam. Jacob Houbraken vervaardigde hiernaar een gravure ten behoeve der uitgave van van Geel's *Gedichten*, hieronder genoemd, en J.M. Quinkhard maakte er een miniatuur van. Behalve dit portret zijn nog de volgende schilderijen van Joost van Geel bekend: 1° Moeder met min en kind (Museum te Rotterdam), dat als zijn beste werk beschouwd wordt; 2° Musiceerend gezelschap (in 1898 in het bezit van den kunsthandelaar Ch. Sedelmeyer te Parijs); 3° Dame, die zingt en op de luit speelt, terwijl een jonge man naast haar staat (Ermitage te St. Petersburg); 4° Simson en Delila (Gal. Liechtenstein te Weenen; waarschijnlijk is dit het schilderij, dat zich op zijn portret op den achtergrond bevindt); 5° Kaartspelend gezelschap (verz. Wachtmeister te Vanas in Zweden); 6° Meisje, dat van een negerjongen een brief aanneemt (verz. J. Lenglart te Rijssel); 7° Meisje met een hondje op haar schoot (verz. Rutt en te Luik); 8° Dame, die ooft van een schotel neemt (verz. J. Porgès te Parijs); 9° Twee vrouwen in gesprek met een man (verz. lord Rothschild te Londen, vermeld als van Caspar Netscher); 10° Lezende dame aan een tafel (gedat. 1674, verz. Lewis Fry te Bristol); 11° Dame, een medaillon beschouwend, dat ze uit een brief genomen heeft (verz. H.C. Frick te New York, vroeger aan Metsu toegeschreven); 12° Genezing van Petrus' schoonmoeder (gedat. 1666, in Maart 1896 in het bezit van den kunsthandel Thomas Lawrie and Son te Londen, vroeger insgelijks op naam van Metsu, maar volgens Dr. C. Hofstede de Groot wellicht van van Geel, van wien bekend is dat hij een schilderij dit onderwerp voorstellende nagelaten heeft). Bovendien vermelden oude veilingscatalogi nog een zevental schilderijen van van Geel, alsmede eenige teekeningen voorstellende rotterdamsche stadsgezichten van en naar hem, welke echter nog niet zijn teruggevonden. Lebrun, die zijn inlichtingen had van den verzamelaar Gerrit van der Pot, heer van Groeneveld, wiens vrouw een kleindochter van van Geel was, deelt mede, dat hij in den laatsten tijd van zijn leven al zijn werken heeft vernietigd om den geringen dunk, dien hij er van koesterde, maar waarschijnlijk paste hij door een misverstand op van Geel's schilderijen toe wat, gelijk hieronder zal blijken, op diens gedichten betrekking had. Bevoegde beoordeelaars achten hem een dilettant van groote begaafdheid maar geringe verbeeldingskracht, die, wanneer hij zich geheel aan de kunst had kunnen wijden, waarschijnlijk een voortreffelijk schilder had kunnen worden, maar thans niet meer is dan een verdienstelijk navolger.

Van Geel schijnt de voortbrengselen van zijn penseel hooger te hebben gesteld dan die van zijn pen; althans op zijn zelfportret wijst hij niet naar een bundel zijner gedichten, maar naar het bovenvermelde schilderij van Simson en Delila. Bij zijn leven werden dan ook slechts enkele zijner gedichten uitgegeven. Zoo verscheen afzonderlijk: J. van Geels *Tranen, gestort op 't lijk van Hare Majesteit Maria, door Gods genade Koninginne*

van Groot Brittanje, Vrankrijk en Yrlant (Pamflet Knuttel no. 14080). Zijn gedicht *Christus doods Gedenk-teeken* vond een plaats in den *Lusthof der Zielen*, bevattende stichtelijke liederen van een zestigtal dichters, door Claas Stapel in 1681 uitgegeven en later meermalen herdrukt. Ook de *Rouw-klage, over d'onverwachte en betreurelijke dood van den godvruchtigen....D. Geraard Brandt de Jonge* (Pamflet Knuttel no. 11884) bevat naast gedichten van J. Oudaan, J. Antonides van der Goes e.a. een bijdrage van J. van Geel. Een gezamenlijke uitgave van zijn gedichten verscheen eerst ruim 25 jaren na zijn dood door toedoen van zijn stadgenoot en geestverwant, den remonstrantschen predikant Kornelis van Arkel, die er een beknopte levensbeschrijving aan deed voorafgaan (*De Gedichten van Joost van Geel. Te Rotterdam By Jan Daniel Beman* 1724). Het hierin voorkomend reeds genoemd portret van den dichter werd door Joan de Haes van een vierregelig bijschrift voorzien. Van de vijf boeken, waarover de gedichten verdeeld zijn, bevatten de eerste twee *Stichtelyke zangen*, het derde *Geboortedichten*, het vierde *Lykdichten* (o.a. *Op de doot van den grave van Strafford*; *van den heere Michael de Ruiter*, *van den Nederduitschen Maro, Joost van Vondel* en *van den grootsten dichter Joannes Antonides van der Goes*) en het vijfde *Mengeldichten* en *Byschriften*. Merkwaardig voor de kennis van zijn denkwijze aangaande de theologische vraagstukken van den dag is het eerste der *Mengeldichten*: *De Bloeiende Kerk, aen de Remonstrantsche Christenen* (blz. 267 vlgg.), waarin bij de onverdraagzaamheid laakt, niet alleen van Rome, maar ook van Genève en Wittenberg: ‘Hervormde Christenen noemt gy uzelf, dogh zyt Het maer ten deel, zoo lang g'elkanderen verbyt’. Voorts prijst hij de ‘heldre lichten’, die uit Rijnsburg zijn gerezen en ‘schoon gezonken, nogh de rechte koerssen wyzen’. Terecht is opgemerkt, dat zijn gedichten meer lof verdienen om hun verdraagzamen, vrede en liefde ademenden geest dan om hun kunstwaarde. Dat hijzelf ook van die meening was, zou men kunnen opmaken uit bovenbedoelde mededeeling van van Arkel, dat hij kort voor zijn dood ‘(ten deele uit een kleen gevoelen dat hy van zigh zelf hadt, ten deele ook uit andere inzichten) vele vruchten van zyne pen en geest aen de vlammen opofferde ('t geen oorzaek is, waerom men verscheide stukken en brokken, als onvolmaekt, heeft moeten te rugh houden)’. Aan de gedichten gaat vooraf *De Gekruiste Jesus in een rede afgebeeldt*, wellicht voor een vergadering van Collegianten uitgesproken. Van zijn belangstelling in den strijd op theologisch gebied getuigt behalve het boven aangehaalde ook zijn *Redenering over de Algemeene Kerk*, te zamen uitgegeven met Paulus Bredenburghs *Aanmerkingen, op de ongegronde Scheur-klaghten van L. Klinkhamer en P. Smout* (Rott. 1687, Pamflet Knuttel no. 12645). Ook in deze verhandeling, onder het motto ‘Het eynde des Gebodts is liefde uit een rein herte’, dringt hij aan op onderlingeliefde en verdraagzaamheid. Dit vlugschrift lokte een aanval uit van J. Oudaan, waarop van Geel antwoordde met een *Nader Verklaringe eeniger zaken in zijne Redeneringe over d' Algemeene Kerk, tegen de Overweginge van J. Oudaan Franz* (Rott. 1689, Pamflet Knuttel no. 13331*a*). Terecht getuigt van Arkel van hem, ‘dat hy een Christen was met naem en daet, een belyder en belever van den eenvoudigen Evangelischen Godtsdienst, ... een gezwore vyant van alle Secten en Sectarissen; een vrient van eene algemeene onderlinge verdraegsaemheit

in alle punten die betwistbaer en bygevolge niet grontwezentlyk zyn'.

Zijn portret, gegraveerd door J. Houbraken naar een zelfportret in 's Rijks museum te Amsterdam werd reeds boven vermeld.

Zie: J.B.P. Lebrun, *Galerie des peintres Flamands, Hollandais et Allemands* II, 48; J. Immerzeel Jr., *De Levens en Werken der Holl. en Vlaamsche Kunstschilders*; Chr. Kramm, *id.*; J.H. Scheffer en Fr. D.O. Obreen, *Rotterdamsche Historiebladen*, 3e afd. I, 601 vlgg.; J.H. Scheffer in *Alg. Ned. Familieblad* (1883-84) 136, 2; P. Haverkorn van Rijsewijk in *Oud- Holland* XVI (1898), 32 vlgg.; Thieme und Becker, *Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler* XIII, 323 f.

Jacobs

[Geertruidenberg, Arnold van]

GEERTRUIDENBERG (Arnold van) of de Monte S. Gertrudis, kartuizer, geboortig van Geertruidenberg, overl. 2 Juni 1474 nabij Edingen (België). Hij was professus van het kartuizerklooster 'Capella B. Mariae' te Herne bij Edingen. Na het ambt van vicarius te hebben bekleed, werd hij tot procurator benoemd, welke functie hij met zooveel lof gedurende 28 jaren heeft vervuld, dat men vele geslachten later daarvan nog gewaagde. Van het procuratorschap ontheven, was hij daar nog gedurende 12 jaren novicenmeester. De kroniek van deze chartreuse noemt hem een bijzonder eerbiedwaardig man, die zulk een voortgang had gemaakt in de deugd, dat hij daarin zijns gelijke in het strenge klooster niet had.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* II (Monstrolii 1891) 291; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 275.

Scholtens

[Geleinse, Cornelis]

GELEINSE (Cornelis) of Leinse, een Vlissinger, was onderbevelhebber op de vloot van admiraal Johan van Duivenvoorde, die vereenigd met de engelsche onder Charles Howard in Juli 1596 Cadix innam en de spaansche zeemacht vernielde. In 1599 was hij bij de rampspoedige onderneming naar de kust van Afrika onder admiraal Pieter van der Does (zie VI, kol. 435). Toen na diens dood ook zijn opvolger jhr. Gerard Storm van Wena overleden was, kreeg Geleinse het opperbevel en slaagde er in om de door ziekte schier ontvolkte en door storm ontredderde schepen in Febr. 1600 in het vaderland te brengen.

Zie: de la Rue, *Heldhaftig Zeeland* 172; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen*, 251.

Mulder

[Gennep, Arnoldus van]

GENNEP (Arnoldus van), geb. te Rotterdam 4 Jan. 1766, overl. te 's Gravenhage 5 Juli 1846. Nadat hij langen tijd advocaat in zijn geboortestad was geweest, werd hij landdrost van Maasland, later lid van den Staatsraad, tot welke functies hij door Koning Lodewijk benoemd werd. In 1808 werd hij voorzitter van de toen benoemde commissie, belast met de voorbereiding van de invoering van den Code Napoléon. Het werk van die commissie, bestaande uit drie leden, is tot wet verheven en in 1809 ingevoerd als Wetboek Napoleon, ingerigt voor het Koninkrijk Holland. Met M.S. Asser en J. van der Linden vormde hij de commissie tot het ontwerpen

van een wetboek van koophandel, in 1808 door den Koning benoemd. Het ontwerp van deze commissie is van groote waarde en is bijna geheel in het latere wetboek van koophandel overgenomen. Voorts werd hij in 1814 benoemd tot lid der commissie, belast met het ontwerpen van wetboeken van burgerlijk recht, van strafrecht, van koophandel en procesrecht. Na de restauratie heeft hij ons land groote diensten bewezen als lid van den Raad van State,

(van 5 Juli 1814-9 Mei 1826), vice-president van het syndicaat, waarnemend minister van Financiën (van 10 Jan.-1 Juni 1837 en van 9 Jan. - 31 Juli 1840), lid der Eerste Kamer (van 9 Mei 1826 tot 24 Maart 1846), waarvan hij ook voorzitter is geweest (1838-1845), en minister van Staat. Hij genoot de achting en waardeering van koning Willem I, die hem vaak raadpleegde, vooral over de regeling van 's rijks financiën. Toen in 1839 een staatscommissie werd benoemd om den verwarden financiëelen toestand des rijks na te gaan en voorstellen tot verbetering te doen, werd hij tot voorzitter benoemd.

Hij was driemaal gehuwd 1° met Jacobina Maria van Schack, 2° met Cornelia Pilander, 3° met Agatha Anna van Assendelft de Coningh.

Zie: Lodewijk Napoleon, *Geschiedk. Gedenkst.* II, 121, 283; *Gedenkschr. van de Kon. Orde der Unie* (1810) 41; *Handel. v.d. Jaarl. Verg. der Maatsch. van Ned. Lett. te Leiden* (1847) 14-16; Colenbrander, *Gedenkst.* dl. VII. vlg. passim.

van Heijnsbergen

[Germain, Simon]

GERMAIN (Simon) of Germijn zou, volgens Houbraken te Dordrecht geboren zijn ‘op denzelfden dag als Prins Willem de III naderhand Koning van Engeland geboren wierd, te weten op den 14. Nov. van 't jaar 1650’. Als dit laatste waar is, is hij niet te Dordrecht geboren, want in het doopboek komt hij niet voor, ook niet in 1656, zooals sommigen schreven. Hij trouwde vóór 1685, maar niet te Dordrecht, met Huibertina of Huibertje van Erp, die 13 Febr. 1702 overleed. In April 1703 hertrouwde hij te Bergambacht met Anna Feijlingius en overleed te Dordrecht 29 April 1732. Uit zijn eerste huwelijk liet hij vier kinderen na (acht werden er geboren), n.l. Maria, Hermina, Francina en Hubertus, die in zijn testament voor not. P. de Ruiter 7 Mei 1729 genoemd worden. Zijn eerste testament met zijn eerste vrouw voor not. Johan van der Hoop, 16 April 1694 is niet meer aanwezig. Hij woonde te Dordrecht in de Nieuwstraat, en wordt tot 1702 fijnschilder genoemd. Hij was een leerling van Godfried Schalcken, naderhand van Lodewijk Smits genaamd Hartkamp, bij wien hij de nieuwe wijze van behandelingen omtrent het fruitschilderen leerde (zie Houbraken III, 67) ‘Dog het was van geen langen duur’. Daarna schilderde hij landschappen in priëelen en andere huissieraden, en besloot zijn bestaan met een kunsthandel te drijven:

Zie: Houbraken, III, 354; Wurzbach, *Niederl. Künsterlex.* I, 580; Thieme-Becker, *Allg. Lex. d. bild. künstl.* XIII, 479 en archiefaanteekeningen.

van Dalen

[Gerrits, Cornelis]

GERRITS (Cornelis), geb. te Veere, waarschijnlijk een zoon van Gerrit Cornelisse (eerst koopvaardijschipper, later kapitein op een zeeuwsch oorlogschip), kapitein op de ‘Neptunus’ van den koopman Thomas Boursse te Middelburg, werd in 1707 in een hevig gevecht gewikkeld met het fransche koningsschip I.e Bourbon onder bevel van graaf d'Arquin. Met hulp van Pieter Hamers, die met de ‘Concordia’ kwam opdagen, werd het vijandelijke schip genomen. ‘Tot eene onsterfelijke erkentenisse van die heroique daat’ vereerde de Admiraliteit van Zeeland elk der beide helden met een verguld zilveren beker met deksel, waarop aan de eene zijde een afbeelding van den strijd, aan de andere een

loffelijk opschrift was gegraveerd. Het veroverde schip werd door de firma ter kaapvaart uitgerust en als ‘De gekroonde Burgt’ tegen den vijand in zee gezonden.

Zie de la Rue, *Heldhaftig Zeeland* 173; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen*. 260.
Mulder

[Gerwen, Marcus van]

GERWEN (Marcus van), geboren in de tweede helft der 16e eeuw, overleden 1 Mei 1645 te St. Oedenrode, behoorde tot de aanzienlijke familie van Gerwen, doch het is niet bekend van wien hij een zoon was, noch of hij gehuwd was of kinderen had. Hij werd 14 Nov. 1596 door de vrouwe van Helmond aangesteld tot schout der stad en heerlijkheid Helmond en bleef dit tot 1600. Nadien werd hij hoofdschout van Peelland, wat hij bleef tot aan zijn dood. De toenmalige pastoor van St. Oedenrode zegt hem, dat hij zeer veel gedaan had voor de vrijmaking van de kerken in de Meierij van 's Hertogenbosch. In 1623 kreeg hij van de steden 's Hertogenbosch en Helmond de opdracht om een plan te ontwerpen voor de bevaarbaarmaking van de rivier de Aa tusschen genoemde plaatsen en deze vaart door te trekken naar het zuiden tot in het land van Horn. Een schets van dit plan is nog aanwezig in de kaartenverzameling van het Prov. Genootschap v.K. en W. in Noordbr. Onder toezicht van van Gerwen werd de Aa tusschen 1625 en 1629 bevaarbaar gemaakt voor pleiten, voornamelijk voor het vervoer van turf uit de Peel. In 1684 reeds werd besloten de sluizen in de Aa bij Rixtel niet meer te onderhouden, omdat het voordeel de kosten ervan niet dekte.

Zijn portret is geschilderd door G. Flinck en gegraveerd door H. Bary.

Zie: *Taxandria* XXX, 59-61, 206-208.

Heeren

[Gheyn, Jacques de]

GHEYN (Jacques de), graveur, etser en schilder, werd geb. in 1565 te Antwerpen, is gest. 29 Maart 1629 en begraven te 's Gravenhage 2 April 1629. Hij was de zoon van Jacques de Gheyn en evenals deze eerst glasschilder, waarschijnlijk te Utrecht of Amsterdam.

Sedert 1585 ongeveer was hij te Haarlem als leerling van den graveur H. Goltzius werkzaam. In 1591 woont hij te Amsterdam, waar Arend van Buchell hem bezoekt. In dat jaar schijnen de Jezuïeten uit Antwerpen hem voor het illustreeren van boeken te hebben willen gebruiken, doch 11 Febr. en 30 Mei 1592 was hij in Amsterdam. Ook in 1593 was hij in die stad, daar er toen sprake is van het betalen voor een prent voorstellende de belegering van Geertruidenberg door de Staten-Generaal. In datzelfde jaar was hij getuige bij het huwelijk van zijn zuster Anna met Dr. van d. Borcht. In 1594 treedt hij te Amsterdam op in een rederijkersfeest ter eere van prins Maurits in de rol van David; toen werd hem ook een volmacht naar den Haag gegeven. Daar werd hij in 1594 lid van het St. Lucasgilde, eerst wordt hij schilder en plaatsnijder, later alleen schilder genoemd. In 1595 huwde hij met Eva Stalperts van der Wiele uit den Haag, waarbij hij nog als te Amsterdam woonachtig wordt genoemd. In 1597-98, waarschijnlijk echter reeds eerder, woont hij te Leiden, later trok hij naar den Haag. Wij hooren verder van hem door het uitbetalen van gelden voor zijn werk. In 1606 werd bij hem door de Staten-Generaal een bloemstuk besteld voor een bloemstilleven voor Maria de Medici; in 1607 kreeg hij een opdracht van de burgemeesters van den Haag voor een ontwerp van een gevelsteen voor het krankzinnigenhuis; 1607-1609 ontving hij geld voor det schenken van exemplaren van zijn *Wapenhandlinge*. In Sept. 1620 ging zijn zoon met

schilderijen en penteekeningen voor zaken naar Zweden; met dezen zoon was de G. in 1622 in Londen. In 1627 woonde hij naast Const. Huygens in de Lange Houtstraat te 's Gravenhage. De Gheyn muntte vooral uit in het schilderen van

bloemstukken. Van Mander spreekt o.a. over twee bloemstillevens en over een boekje met bloemen en insecten voor keizer Rudolf II. Ook als tuinarchitect is de G. bekend, hij legde paleistuinen in den Haag voor Prins Maurits en Frederik Hendrik aan. Als zijn leerlingen worden genoemd: J. Saenredam, Z. Dolendo, D. Bailly, R. de Baudoux (?), C. Drebbel (?).

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Museum: (tijdel. tentoongest. 1911, uit verz. Hoogendijk te 's Gravenhage, een bloemstuk), Venus en Amor, paard van prins Maurits (1603), paard en knecht; Londen, verz. White: bloemstilleven (1615); Brugge, bissch. Seminarium: H. Helena met kruis voor Christus (1611); Parijs, Ad. Schloss: schoolmeester met twee leerlingen, 1620.

Teekeningen bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: drie bladen met boomstudies, doode vogels, twee gevouwen handen, een vrouw en de dood, 25 stuks ‘wapenhandelinge’, trompetter, doodskop, borstbeeld van een man naar r., kikker, boerenwoning, egels, de vergankelijkheid (putto), blad met vier muizen, blad met aap, blad met figuren en armstudies, oude man en vrouw zittend, blad met c. 15 staande mannen, beweening onder het kruis, c. 12 figuren van mannen en vrouwen, dito blad met 65 figuren, bisschop. jonge man met stok, dame met waaier, zieke vrouw op bed, Prins Maurits op doodsbed, borstbeeld zigeuner, berg-rivierlandschap, twee borstbeelden, drie studies van een jongen ten voeten uit, ezel, borstbeeld oude man, broeder van Hugo de Groot (?), P.H. de Bois; Amst., Mus. Fodor: kop van een man, Philips v. Marnix. v. St. Aldegonde, portret van een jongen man; Amst. verz. Six: een teekening; Rotterdam, Mus. Boymans: ruitergevecht, vrouwebeeld, kolvenier, Seneca; Haarlem, Mus. Teyler: twee bladen ‘wapenhandelinghe’, studie van vier koppen, drie koppen van vrouwen, zittende man(2), rustende man, twee figuren, oude man borstbeeld; Leiden, Prentenkabinet: heilige familie met zingende engelen; 's Gravenhage, verz. Hofstede de Groot: 5 stuks o.a. knielende man, jongen; 's Gravenhage, Sted. Museum: hazen; 's Gravenhage, verz. Kröller: vogelkoppen, jongensportret; Maartensdijk, verz. Lugt: trompetter, studieblad; Frankfort, Städ. Institut: aankomende visschers, Karel van Mander op doodsbed; Weenen, Albertina: portret van H. Goltzius, landschappen, twee bladen met trompetters (1598), twee ruiters, veldslagen, Dresden, Prentenkabinet: Christus op wolken; Berlijn, Prentenkabinet: duivel onkruid zaaiend, studieblad; Weenen, verz. Geiger: landschap; Leizig, vroeger verz. A. Köster: halve figuur van een vrouw in stoel; München, Prentenkabinet, landschap (1603); Brussel, verz. de Grez: blad met 4 studies van een vrouw; Londen, Britsch Museum: landschapcompositie; Londen, Victoria-Albert Museum: landschap met bandieten; verz. Weigel 1869: landschap (1603) (dezelfde als die te München?); verz. Ellinckhuyzen: ‘wapenhandelinghe’; veiling R.W.P. de Vries, Amsterdam, 11 Mrt. 1919; 25 Jan. 1922; 1924: de rijkdom enz. (reeks); veil. F. Muller te Amsterdam (Langerhuizen) 19 Apr. 1919: kop van een jongen, studieblad.

Prenten van zijn hand zijn er ongeveer 200, o.a. de bekende reeks van 117 prenten met musketiers etc. in verschillende houdingen, de zoogen. *Wapenhandelinghe*, voorts allegorieën, boer bezig een boog af te schieten achter hem een vrouw, zigeuners, rederijkersembleem (1596), kaart van Schiedam, costuums, landschap, grotesken, een leeuw, liefdefeest, kruidtuin, ‘Als elck sotken prijst

sijn Marotken', vanitas, gierigaard en dood, concert, portretten o.a. Karel Clusius, Tycho Brahe, H. de Groot, Gorlaus, Hendrik IV, Hendrik II van Bourbon, Philips v. Marnix v. St. Aldegonde, Joh. Kellenberch, Adr. Damman, Lud. v. Collen, Cosino Media, Sigism. Malatesta, Joh. Basilowitsch, Jac. Duym, du Laurier, 12 keizers, voorstell. uit het Oude en Nieuwe Testament, o.a. Mozes met de tafelen der wet, rust op vlucht naar Egypte, Maria in de wolken, Maria met kind, Magdalena, verder Mars en Venus, Triton, 12 teekens van den dierenriem. Als etsen zijn te noemen: boerenwoning en omgeving, ets van 1598 naar Brueghel 1561 en slag bij Turnhout. Naar H. Goltzius maakte de Gheyn de prenten: reeks vaandeldragers etc., de vier evangelisten; naar C. van Mander: God de vader, aanbidding der drieëenheid, toren van Babel, Ruben, Levi, Juda, etc., vlucht naar Egypte, de passie, Christus en de 12 apostelen, verloren zoon, boetende Magdalena, oordeel van Midas, ontvoering van Europa, Andromade, 4 elementen, regeering van den wijzen koning, de domheid en de verkwisting; naar C. Bloemaert: de verkondiging, rust in Egypte, Christus predikend, wonder van de 5 brooden; naar Chrisp. v.d. Broecke: Christus tusschen de moordenaren, goden; naar C. Cornelissen: Acis en Galathea, heilige familie; naar W. Telcho: het rijk van Neptunus (ontwerp voor schaal); naar D. Barentsen: Daniel in den leeuwenkuil, Actäon en Diana.

Historieprenten van zijn hand zijn: de Justitie over den baljuw van Zuid-Holland 1336; 1573 de Haerlemsche verdedigers; 8 Nov. 1576 Pacificatie van Gent; 1 Aug. 1577 twee zinneprenten op den overgang en verwoesting van het kasteel te Antwerpen; 24 Juni 1593, Maurits belegert en wint Geertruidenberg; 22 Juli 1594, na de verovering van Groningen wordt Maurits feestelijk ingehaald; 24 Jan. 1597 overwinning van Maurits op de Thieltsche heide bij Turnhout (reeds genoemd); Nov. 1600, afbeelding van den tocht van Scheveningen naar Petten langs het strand; 1577 zinneprent op den treurigen toestand van het rijk; 1584 zinneprent ter eere van prins Willem van Oranje; 1600, het gouden huishouden en nog een zinneprent; 1600, de wapenhandelinge (reeds genoemd); 1600, zeilwagen van S. Stevin; 2 Sept. 1604, beleg van Ostende.

Naar zijn ontwerp maakten prenten: W. Swanenburg, Z. Dolendo, B. Dolendo, A.I., Jan de Bisschop, een onbekend graveur.

Zijn portret is gegraveerd door H. Hondius en door J. Ladmiral in van Manders *Schildersboek* (1764).

Zie: Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* XIII, 530 (met talrijke literatuuropgaven); A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 582, III, 91; J.Ph. van der Kellen in *Oud- Holland* (1916); F. Muller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863) 208, 258, 632, 723, 749, 1018, 32, 56, 1157*a*, s. 208, 723*C*, 46*A*, 899*A*, 1116, 17, 181*H*, 52*A*, 57, 1215*A*, A 208, 1117 en S. 1117; A. Bredius, *Künstlerinventare* G 232, P 539, P 774, P 779, G 1237, G 1248, G 1306, G 1439, G 1475, G 1587, 2017, G 2077, P 2166, P 2213, 1666*n*, 1669*n*, 1670*n*, 280*n*, P 81*n*; E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam afd. schilders, afd. prenten; v.d. Kellen, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; *Handzeichn. alter Meister im Kupferstichkabinett zu Berlin*, herausgegeben von Lippmann (1902) XI, I, 244, IV H 243; R. Grosse, *Holl. Landschaftsmalerei* 1600-1650 (1925); *Handzeichn. Alter*

Meister im Städ. Institut zu Frankfurt a/M VIII 8, XI, 7; *Vasary-Society* V, 19; J. Scholten. *Catalogue raisonné des dessins des écoles franç. et hollandaise Musée Teyler à Haarlem* (Haarlem 1904); H. Reitlinger, *A selection of drawings by old masters in the Victoria and Albert Museum* (Londen 1921) pl. XIII; A.M. Hind, *A short history of engraving and etching* (Londen 1923) 352; H. Buisman, 40 *teekeningen van oude meesters der holl. school en enkele der vlaamsche in Mus. Teyler in Haarlem* (Leipzig 1924), 3; C. Veth in *Elsevier* (Maart 1923) 158; H.P. Bremmer, *Beeld. kunsten* VI, 3, VII, 65; E.W. Moes, *Oude teekeningen van de holl. en vlaamsche school in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam* (den Haag 1904) 33-35; P. Kristeller, *Kupferstich und Holzschnitt in* 4 *Jahrh.* (Berlijn 1921) 330; J.J. de Gelder, 100 *teekeningen van oude meesters in het Prentenkabinet te Leiden* (Rotterd. 1920) 11; Veilingscatalogi; O. Hirschmann in *Cicerone* (1916) 404, afb. 4; G. Knuttel Wzn. in *Mededeelingen Dienst v. Kunsten en Wetenschappen* (Nov. 1919) afb. 2, p. 27; *Inventaire des dessins et aquarelles coll. de Grez* (Bruxelles 1913), 1346; Leo Planiczig u. Herm. Voss, *Handzeichn. alter Meister a.d. Samml. Geiger* (Wien 1921) 68.

J.M. Blok

[Ghijben, Clara]

GHIJBEN (Clara), ged. te Dordrecht 13 Juli 1708, overl. te Vlaardingen 5 Februari 1747, was de dochter van Johan Ghijben en Cornelia van Haegen. Zij trouwde 24 Oct. 1734 te Dordrecht met Johannes Badon, geb. te Leiden, wonende te Vlaardingen, later raad, burgemeester en ontvanger der convooien en licenten aldaar. Beiden beoefenden de dichtkunst. Na haar overlijden gaf Johannes Badon in 1756 op luisterrijke wijze een bundel gedichten uit, getiteld: *Mengeldichten*, waarin ook de verzen zijner vrouw voorkomen, waarvan reeds Jeronimo de Vries zeide: ‘Buiten een gladde versificatie hebben dezelve onzes oordeels weinig bijzondere waarde’.

Zie: Jer. de Vries, *Proeve III*, 159.

van Dalen

[Gildeklak, Mattheus]

GILDEKLAK (Mattheus), geb. 25 Nov. 1730 te Dordrecht, overl. onbekend, was de zoon van Michiel Gildeklak en Aletta Tielen. Hij heeft de dichtkunst beoefend, hetgeen blijkt uit den bundel verzen van zijn vriend Roelof Arends den jongen.

van Dalen

[Gillis, Hendrik]

GILLIS (Hendrik), waarschijnlijk geb. te Leende, overleden te Eindhoven, waar hij geneesheer en apotheker was en woonde in een groot huis nabij de kerk. In het midden der 17e eeuw heeft hij een rol gespeeld in de kerkhistorie der Meierij, bijzonder in die van Eindhoven. Hij was een man van grooten invloed in zijn woonplaats en bekleedde er jarenlang de ambten van schepen, h. geestmeester enz. Wijl hijiemand van hooge ontwikkeling was, werd hij herhaaldelijk ter behartiging van de belangen der stad naar den Haag afgevaardigd. Na den vrede van Munster, toen de kerken voor de uitoefening van den R.-K. godsdienst gesloten werden, richtte G. een der groote vertrekken van zijn huis tot een geheime kapel in, waar in

1656 door den predikheer W a s s e n b e r c h de broederschap van den H. Rozenkrans werd opgericht. De inventaris dier kapel vindt men vermeld bij H o u b e n (*Gesch. van Eindhoven* II, 66). Als geneesheer had hij een goeden naam. Een zijner patiënten was de bekende M a r i a M a r g a r e t a v a n V a l c k e n i s s e , overste van het klooster der Theresianen te Oirschot, die hij gedurende tien jaren bezocht, in den regel Vrijdags, als te Oirschot de weekmarkt

werd gehouden ‘Het was alsof de regen verdroogde en de wind plotseling geketend werd, wanneer hij zich naar O. begaf (Houben). Onder de burgerij was het spreekwoordelijk geworden: ‘'t Blijft vandaag droog, G. gaat naar Oirschot’. Merkwaardig is, wat in betrekking tot Maria Margareta door Houben van hem wordt medegedeeld.

Zie: L.G.A. Houben, *Geschiedenis van Eindhoven* II, 64-70; F.N. Smits, *Beknopte Geschiedenis van Eindhoven* II, 30 en vlg.; Hezemans, 's *Hertogenbosch* 1629-1798, blz. 201 en vlg.

H.N. Ouwerling

[Gillot, Jean]

GILLOT (Jean), geb. vermoedelijk te Leiden omstr. 1613, kan een zoon geweest zijn van Jean G., die met zijn vrouw in 1607 met attestatie van Sedan lid van de Herv. kerk te Leiden werd. Hij liet zich aldaar 20 Febr. 1630 inschrijven als stud. math., gelijk 27 Juni d.a.v. Descartes, wiens bediende hij aanvankelijk genoemd wordt, doch die hem tevens inwijdde in zijn nieuwe wiskundige methodes. In Febr. 1633 was hij in dienst bij de Wilhem, zwager van Const. Huygens, doch beklaagde zich geen tijd voor wiskundige studiën te hebben en de betrekking te willen verlaten. Inderdaad beoefende hij in 1635 de wiskunde opnieuw bij Descartes, die hem in zijne brieven aan Mersenne meermalen prijst. Volgens deze was G. ‘tousjours nourry avec des personnes qui estoient plus que luy et avec lesquels néantmoins il a vecu comme camarade’, tevens een ‘esprit vif’ en ‘presque celuy du monde qui sçait le plus de ma Méthode’. Het tijdstip van zijn verblijf in Engeland is onbekend; hier te lande gaf hij vermoedelijk privaat onderricht in de wiskunde in den Haag en te Leiden aan vreemde studenten of was met deze op andere wijze verbonden, waarop de plaats zijner inschrijving in het leidsche album op 25 Febr. 1636 eenigszins wijst. Einde 1637 onderwees hij, evenals van Schooten (zie art. in dit deel), jongelui van de leidsche ingenieursschool. Zijne ouders waren strenge Hugenoten, aan welke omstandigheid, gelijk mede aan den invloed van Rivet, Descartes het toeschreef, dat zijne bemoeiingen, om G. een plaats in Frankrijk te bezorgen, faalden. De lof van zijn leermeester was gewettigd blijkens de wijze, waarop G. in 1638 de door Fermat aan Descartes opgegeven studie van verschillende meetkundige eigenschappen der parabolen van hoogere orde wist te beantwoorden, terwijl deze hem de beantwoording overliet van door de parijsche wiskundigen opgegeven vraagstukken over getallen-theorie. In 1640 was G. nog te Leiden en in connectie met Descartes en de Wilhem, doch in Febr. 1644, blijkens schrijven van de Wilhem aan Descartes, in andere omstandigheden werkzaam. Misschien was hij de Jean G., die zich opnieuw 16 Maart 1649 te Leiden als stud. math. liet inschrijven en identiek met zijn naamgenoot, die als geboortig uit deze stad, 4 Dec. 1649 in de Waalsche kerk te Delft huwde met Blanche Isabelle uit Leiden. Intusschen somt Lipstorp onder de vrienden van Descartes ook op een Chilot, ‘nunc Portugalliae Regis mathematicus’. De auctiecatalogus der boeken van Golius (Lugd. Bat. 1668), vermeld ook ‘Snellii, Alb. Girardi, Keppleri, Gilot, *aliorumque scripta mathematica*’ (p. 137).

Zie: Lipstorp, *Specimina phil. cartesianae* (Lugd. Bat. 1653), p. 85; *Oeuvres de Descartes* I (1897), 264-265, 313, II (1898), 30, 89, 145-146, 149-150, 195, III (1899), 32 36, 90, 91, IV (1901), 98 en XII (1910), 225 en 262; *Briefwisseling van* Const. Huygens, ed. Worp, IV (1915), 279; G. Cohen, *Ecrivains français en Hollande* (1920), 494-495.

de Waard

[Ginck, Joannes Henricus Fredericus van]

GINCK (Joannes Henricus Fredericus van), begr. te Venlo 23 Sept. 1747, was postmeester te Venlo, richtte 25 Febr. 1733 een request aan het hof van justitie te Venlo om met het scholtisambt begiftigd te mogen worden; hij deed den eed als zoodanig 9 Sept. 1733 en werd 11 Dec. 1737 vervangen door Paulus van Darth. Den 9. October 1736 wordt melding gemaakt van twee assignatiën, gegeven door 2 officieren aan den scholtis van Ginck en door dezelfde tot betaling zijner schulden betaald. 12 Febr. 1737 wordt aan de crediteuren van den scholtis en postmeester van Ginck gepermitteerd hunne actiën tegen dezelfde voor het hof te institueeren en werden verder alle stukken in zake het conflict over de jurisdictie (scholtisambt) gesteld in handen van 's lands advocaten. 11 Maart 1737 wordt melding gemaakt van een dispuut tusschen den scholtis van Ginck en B. Levi Gomperts te Nijmegen over het verkoopen van het scholtisambt en wissels. Eenige heeren van het hof worden gecommitteerd om te onderzoeken of het pandschap van het scholtisambt van Venlo door het restitueeren van de pandpenningen niet afgelost behoorde te worden. 30 Juli 1737 werd de zaak van den scholtis van Ginck in handen gesteld van de ordinaris justitie en gelast den pandbrief van het scholtisambt bij decreet van het hof te doen verkoopen. 18 Nov. 1737 is er sprake van een request van Joannes Bucken, burgemeester van Venlo, verzoekende vermits het arrest en executie tegen den scholtis van Ginck, te mogen geautoriseerd worden om het proces tegen Carolus Antonius Dolhof ten einde toe te vervolgen. 7 November 1738 wordt het hof op een request van E.H. Israel gelast aan denzelfde spoedige justitie te doen wedervaren tegen den postmeester van Ginck, evenzoo 1 Aug. 1742. Van Ginck huwde 24 Januari 1712 met Anna Margaretha Swinckels (ged. 17 Dec. 1693, begr. 23 Dec. 1782, dochter van Arnoldus en Anna Maria Bex), uit dit huwelijk elf kinderen o.a. Maria Joanna (ged. 6 Maart 1714, begr. 10 Aug. 1772, huwde met Willem Conraetz., zie art.), en Joannes Joseph (ged. 31 Januari 1727, begr. 4 April 1763, huwde te Diest 19 Maart 1743 Joanna Elisabeth de Wilde, geb. te Diest 16 Januari 1722).

Zie: *Maasgouw* 1906, 20; stadsarchief van Venlo no. 174; *Resolutiën van H.H.M. Heeren Staten Generaal. Hooggerechtshof te Venlo* in *Limburg's Jaarboek* 1902, 172, 175, 176, 177, 179, 180.

Verzijl

[Gips, Cornelis]

GIPS (Cornelis), geb. te Dordrecht 6 Dec. 1829, overl. te Schiedam 27 Mei 1892, was de zoon van Albertus Gips en Sophia Beliana van den Broek. Hij trouwde 5 Febr. 1857 met Maria Anna Pigeaud. Hij was portret- en genreschilder.

Uit Archiefaanteekeningen.

van Dalen

[Glavimans, Cornelis Jan]

GLAVIMANS (Cornelis Jan), geb. te Rotterdam 11 Sept. 1795, overl. te 's Gravenhage 11 Aug. 1857, was de zoon van P. Glavimans (2) Jz. (die volgt) en J.A. Been. Reeds in 1808 was hij bij zijn vader op de Rijkswerf werkzaam, zoodat hij in de gelegenheid was, het vak van den scheepsbouw grondig te beoefenen. Hij

werd in Mei 1813 élève du génie maritime te Antwerpen en 12 Maart 1814 onder-constructeur 3e klasse te Rotterdam.

In den aanvang van 1816 ontving hij de opdracht om in Engeland voor het Rijk materiëel voor den scheepsbouw, hetwelk hier te lande toenmaals niet verkrijgbaar was, aan te koopen. In Maart 1818 werd hij weder, en nu met den constructeur C. Soetermeer (V, kol. 767) en den zeeofficier G.M. Roentgen (IV, kol. 1160), naar Engeland

gezonden tot het bestudeeren der aldaar gebruikelijke samenstelling der oorlogsschepen en de inrichting der Rijkswerven. Omtrent deze reis, die voor Roentgen 2½ jaar, voor de beide anderen 9 maanden duurde, kan naar het laatst aangehaalde artikel verwezen worden. In April 1822 werd Glavimans bij zijne betrekking van onder-constructeur benoemd tot hoofd eener te Rotterdam opgerichte school, bestemd voor opleiding van ingenieurs der Marine. De op deze school geplaatste jongelieden hadden de artillerie- en genieschool te Delft afgeloopen. In 1825, 1826 en 1827 werden aan Glavimans opnieuw reizen naar Engeland opgedragen, in het bijzonder met het oog op de stoomvaart. Een door onze regeering aangekocht engelsch schip werd door hem tot oorlogsschip omgebouwd. Hij ontwierp de veerbooten van Willemsdorp op Moerdijk, alsmede de stoomoorlogsschepen Bromo en Merapi, die uitstekend hebben voldaan. Het was de tijd van zeilschepen met hulpstoomvermogen.

Glavimans trachtte op verschillende wijzen de zuid-nederlandsche industrie aan den scheepsbouw dienstbaar te maken, o.a. door na te gaan of het in de Ardennen groeiende eikenhout daarvoor geschikt was. Verder is door hem de vervaardiging van ijzeren waterkisten, kabels en ankers in zuid-nederlandsche fabrieken, in het bijzonder de fabriek van Cockerill te Seraing, gepropageerd.

Bij ministerieele beschikking van 11 Febr. 1830 werd hij onder-constructeur 1e klasse, bij die van 25 Oct. 1831 constructeur 2e, bij die van 1 Oct. 1839 constructeur 1e klasse. Toen met ingang van 1 Juli 1843 een korps ingenieurs der Marine gevormd werd, werd Glavimans bij Koninklijk besluit van 24 d.a.v. benoemd tot hoofdingenieur. Als zoodanig bleef hij te Rotterdam werkzaam, totdat hij bij Koninklijk besluit van 29 Maart 1850 met ingang van 1 Juli d.a.v. eervol ontslag als zoodanig verkreeg.

Hij ging toen in dienst van verschillende particulieren schepen ontwerpen en werd geheel onverwacht bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1855 met ingang van 1 Aug. d.a.v. weder in Rijksdienst hersteld, en wel in den hoogsten rang, als hoofdingenieur-directeur van scheepsbouw, aan het departement van Marine, terwijl hij in rang geassimileerd werd aan dien van kapitein ter zee. Bij Koninklijk besluit van 13 Maart 1857 werd hem om gezondheidsredenen op zijn verzoek met ingang van 1 April d.a.v. eervol ontslag uit deze betrekking verleend.

Hij werd in 1826 lid, in 1837 directeur van het Bataafsch genootschap, in 1827 correspondent, in 1833 lid van het Koninklijk Nederlandsch instituut, ingevolge Koninklijk besluit van 26 Oct. 1851 vervormd tot Academie van wetenschappen.

Hij was lid der uit 3 personen bestaande hoofdcommissie voor de nederlandsche inzendingen op de parijsche internationale tentoonstelling van 1856.

Glavimans was een man uit de practijk, die zich door steeds voortgezette studie tot een wetenschappelijk hoog staand man gevormd heeft.

Men heeft van hem: *Over de stuwing van schepen*, in *Tijdschrift toegewijd aan het zeewezen*, 1832, 2e deel, blz. 102; *Over de ankers van Rodger* in hetz. *Tijdschrift* 1832, 3e deel, blz. 17; *Over het spil van Phillips* in hetz. *Tijdschrift*, blz. 207; *Over het gewigt en de afmetingen van ankers, kabels en kettingen* in hetz. *Tijdschrift* 1835, 4e deel, blz. 230; *Over de pompen van Chalders* in hetz. *Tijdschr.* blz. 272; *Over oxideren van het koper dat tot dubbe-*

ling der schepen gebezigd, wordt in *Tijdschrift ter bevordering van nijverheid*, 2e deel (1834), blz. 582; *Over verschillende houtsoorten, afkomstig uit de kolonie Suriname* in *Verhandelingen Koninklijk instituut van ingenieurs* 1848, I, blz. 1; *Verslag wegens de proeven, genomen met de middelen van Kyan, Burnett en Payne tegen de vervuring van het hout* in *Tijdschrift voor de wis- en natuurkundige wetenschappen, uitgegeven door de* 1*e klasse van het Koninklijk Nederlandsch instituut*, 1e deel, 1848, blz. 25; *Proeven ter bepaling der sterkte van metaal* in hetz. *Tijdschrift*, 2e deel, 1849, blz. 262; *Over de zelfontbranding van zwartsel* in hetz. *Tijdschrift*, 4e deel, 1851, blz. 191.

Ramaer

[Glavimans, Pieter (1)]

GLAVIMANS (Pieter) (1) was waarschijnlijk een Rotterdammer en was een bekwaam scheepsbouwer. Hij was als zoodanig in dienst der Oost-Indische compagnie. Op 26 Febr. 1795 werd door de Staten-Generaal aan hem en 4 anderen opgedragen om een onderzoek in te stellen en verslag uit te brengen over den staat, waarin 's lands oorlogsschepen, scheepstimmerwerven, havens, enz., in een woord al hetgeen met onze marine in verband stond, zich bevonden. Binnen enkele weken bracht de commissie een voorloopig verslag, op 27 Mei d.a.v. een eindverslag, groot 140 bladzijden, uit met de noodige voorstellen tot herstel en verbetering en eene raming der kosten daarvan.

Toen de nieuwe grondwet der Bataafsche republiek 4 Mei 1798 in werking trad, gingen ingevolge art. 247 daarvan alle bezittingen en eigendommen der Oost-Indische compagnie aan de republiek over. Glavimans werd dientengevolge benoemd tot opper-scheepsbouwmeester der republiek.

In 1799 werd hij door het Bataafsche genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte met goud bekroond wegens een antwoord op de vraag naar de beste en minst kostbare wijze van samenstelling van de masten van oorlogs- en andere zware schepen. Dit antwoord is gedrukt in het 2e deel van de *Nieuwe verhandelingen* van dat genootschap (1801), blz. 225.

Zijn geboorte- en sterfjaar zijn onbekend.

Ramaer

[Glavimans, Pieter (2)]

GLAVIMANS (Pieter) (2), J a n s z o o n , geb. te Rotterdam in 1755, overl. aldaar 24 Sept. 1820, was de zoon van den broeder van den voorgaande. Hij was als scheepsbouwkundige verbonden aan de scheepswerf van de Oost-Indische compagnie te Rotterdam.

Bij de overneming van die werf in 1798 door de Bataafsche republiek verkreeg hij den titel scheepsbouwmeester op 's lands werf te Rotterdam. Tot zijn overlijden bleef hij aan die werf verbonden.

Hij schreef: *Verhandeling over het nut van drooge dokken* in *Nieuwe Verhandelingen van het Bataafsch genootschap*, 1e deel, 1798. Ook werd hij met zilver bekroond voor een antwoord op de bij den vorige vermelde prijsvraag van dat genootschap; in hetzelfde deel als het antwoord van zijn oom komt dit voor op blz. 255.

In 1799 ontwierp hij met den waterbouwkundige J. Blanken Jz. (I, kol. 357) en den wiskunstenaar J. Florijn een ‘kunstklip’, een groot gevaarte, bestemd tot

verdediging van het Texelsche zeegat en om daarop vijandelijke schepen te doen stranden. Het bleek bij uitvoering eene mislukking te zijn.

In 1803 werden onder zijn toezicht kanonneerbooten gebouwd, bestemd om met de fransche vloot in Engeland te landen. Gelijk bekend is deze landing achterwege gebleven.

Hij werd kort na de oprichting van het Konink-

lijk instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten bij koninklijk decreet van 18 Juli 1808 tot lid dier instelling benoemd.

Hij huwde I.A. Been, bij wie hij een zoon had, Cornelis Jan, zie art. hiervoor.

Ramaer

[Gobbincx, Cornelis]

GOBBINCX (Cornelis), zoon van Cornelis uit Oud-Gastel, werd pastoor van de jeugdige parochie Standaardbuiten in de eerste helft van December 1563 en was daar blijkens de rekeningen van den rentmeester in 1575 nog in bediening. In den brief van 20 Juni 1578, waarbij de Prins van Oranje hem voordraagt als pastoor van Breda, wordt hij pastoor te Zevenbergen genoemd, zooals hij ook in het oudste doopboek, te Breda aangelegd, van zich zelven getuigt. Om die verhouding tot den Prins, werd hij door zijn geestelijke overheid gewantrouwd en in zijn ambt aanvankelijk niet bevestigd. Hij aanvaardde de zielzorg in Breda onder moeilijke omstandigheden, daar de andersdenkenden er in het openbaar predikten en zijne rechtzinnigheid in twijfel werd getrokken. Toch is aan hem toe te schrijven, dat in Breda de nieuwe leer weinig voortgang maakte en de Katholieken aldaar over het algemeen trouw bleven aan het oude geloof. Bij de furie van Haultepenne in den nacht vóór den feestdag van de H.H. Petrus en Paulus 1581 werd hij door de Spanjaarden ernstig mishandeld en volgens eene aanteekening in de kroniek van St. Catharina-dal aan den staart van een paard door de straten der stad gesleurd. Hoewel bij het onderzoek, dat de regeringscommissaris Lindanus kort na de inneming te Breda instelde, geen grieven tegen Gobbincx werden ingebracht, bleef twijfel aan zijne rechtzinnigheid bestaan, zoodat in 1582 van Pamele in overleg met bisschop van Strijen hem uit Breda wilde verwijderen. Kort daarna schijnt het wantrouwen verdwenen te zijn, daar hem in 1585 een opengekomen prebende van het bredasche kapittel werd geschonken. Rustig kon aan het herstel van den katholieken godsdienst gearbeid worden, totdat in 1590 Breda, door de krijgslist met het turfschip, door prins Maurits werd hernomen. Hermans bewaarde ons in rijm eene aardige episode tusschen Maurits en pastoor Gobbincx. Hij mocht in de stad blijven wonen, zelfs het geestelijk gewaad blijven dragen, maar 10 Aug. 1597 werd elke uitoefening zijner bediening verboden. Gaarne zou hij de stad hebben verlaten, maar op de bede van zijn bisschop Torrentius bleef hij op zijn post. Zijne aanteekeningen in het doopboek geven eenig denkbeeld van de gevaren, waarin hij voortdurend verkeerde. In September 1609 werd eindelijk zijn ontslagaanvrage ingewilligd. Het is mij niet duidelijk, of hij elders is gaan wonen; hij overleed in 1616 en werd 21 Nov. van dat jaar in de O.L.V. kerk te Breda begraven.

Zie: Alg. Rijks Arch. 's Gravenhage: C.v. Br. n. 485 en 486; *Taxandria* XIV, 233, XXII, 12, XXIII, 3 e.v., XXX, 25 e.v, en behalve de aldaar aangehaalde bronnen: de Ram, *Synodicon Belgicum* III, 337; Hermans, *Bijdragen tot de Geschiedenis enz. der prov. Noord Braband* I, 334.

Juten

[Godefridi, Johannes]

GODEFRIDI (Johannes), geb. te Wemeldinge (Z.-Beveland), overl. 12 Oct. 1525, werd in 1484 doctor in de rechten te Leuven en 1 Dec. 1487 hoogleeraar in die wetenschap aldaar als opvolger van Willem Arentsz. van Delf. In 1519 is hij deken geweest van de Sint-Goedelekerk te Brussel en archiefbewaarder der

leuvensche academie. Zijn grafschrift in de Minderbroederskerk te Leuven looft hem zeer, niet alleen als geleerde, maar ook als mensch.

Een toevallige naamgenoot van hem, afkomstig uit Venlo, was in 1689 praeceptor aan de latijnsche school te Middelburg.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland*[2], 527; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen*, 267.

Mulder

[Godewijk, Margaretha]

GODEWIJK (Margaretha), of van Godewijk, oudste dochter van den volgende, geb. 31 (of 30) Aug. 1627 te Dordrecht, overl. ald. 2 Nov. 1677. Zij werd reeds op jeugdigen leeftijd door haar vader in het Latijn, Italiaansch, Fransch en Engelsch, reken-, wis- en sterrekunde, en door den rector der latijnsche school, Johannes Rampius, in het Grieksch onderwezen. Ook legde zij zich toe op het Hebreeuwsch en werd om haar geleerdheid door haar tijdgenooten bij Anna Maria van Schuurman vergeleken en met toespeling op haar voornaam de dordrechtsche Parel genoemd. De mededeeling van Scheltema, dat zij als dichteres de leiding genoot van Anna Roemers Visscher, van wiens echtgenoot zij een nicht zou zijn geweest, moet op een vergissing berusten, daar Anna niet, zooals hij meent, na haar huwelijk te Dordrecht gewoond heeft, maar haar man naar de Wieringerwaard gevolgd is. Wel was Margaretha met de familie van Wesel bevriend, daar zij twee sonnetten gemaakt heeft op de geboorte van Maria van Wesel. Haar dichterlijke nalatenschap bestaat uit latijnsche, fransche en vooral nederlandsche gedichten, waarvan er enkele voor werken van haar tijdgenooten (o.a.M. Balen's *Beschryvinge der Stad Dordrecht*, waarin een latijnsch, een ned. en een fransch gedicht van haar hand) gedrukt werden, maar verreweg de meeste onuitgegeven bleven. Volgens Schotel, die een bundel dezer laatste onder de oogen heeft gehad, staan ze, wat kunstwaarde betreft, boven die welke in druk zijn verschenen en dan ook zeer weinig te beduiden hebben. Voor een groot deel zijn ze gewijd aan den godsdienst, aan den roem van het vaderland, zoowel waar het wapenfeiten en andere belangrijke gebeurtenissen (o.a. *Op den vrede tussen de Republycque van Engelandt en de Vereenighde Nederlandsche Provincien, besloten in Bloeimaant* 1654), als waar het handel en scheepvaart (o.a. *De vaart naar de Oost- en Westindiën*) betreft, en aan de verheerlijking van haar vaderstad, van de schoonheid harer gebouwen, de rechtschapenheid harer regenten, de vroomheid harer predikanten en de vermaardheid harer geleerden. Voor een van haar beste gedichten geldt *Aan Mars, op het springen van 's Lants-Magazijn, binnen Dordrecht*, 2 *Julij* 1652. In haar gedicht *Op mijn schilderij die men menigmaal kan veranderen* hekelde ze de mode. Ook gaf zij lucht aan haar verontwaardiging over het bloedig einde van Karel I van Engeland en over de heerschzucht van Cromwell. Schotel oordeelt haar het best geslaagd als dichteres van bijschriften, waaronder een dertigtal emblemata, van welke hij er vijftien meedeelt. In deze en andere gedichten is, gelijk in die van haar vader en van vele harer stadgenooten, de invloed van Cats te herkennen.

Behalve als dichteres wekte ze door haar schilderkunst de bewondering van haar tijdgenooten. Ze was een leerlinge van den beroemden portretschilder Nicolaes Maes en van Cornelis Bisschop. Na haar dood moeten haar schilderijen tegen hooge prijzen verkocht zijn, maar wat op dit gebied van haar bewaard is, bepaalt zich tot een gravure van S. van Hoogstraeten in Balen's reeds genoemd werk (tegenover blz. 202) naar een door haarzelf geschilderd portret. Een miniatuur door A. van Halen bevindt zich in het Panpoëticon Batavum (Rijksmuseum te Amst.). Veel minder geslaagd zijn de teekeningen, die ze

zelf bij haar emblemata vervaardigde en die trouwens uit haar jeugd dagteekenen. Voorts werd ze geprezen om haar bedrevenheid in het borduren, haar schrijfkunst, ook op glas, haar boetseerkunst en eindelijk om haar zang en clavecimbelspel, in welke laatste kunsten ze de leiding genoot van Theodoor Tegelbergh, den grooten dordtschen pianist van die dagen, wiens kunst ze in twee lofdichten (*Op de Speelkonst van Theodorus Tegelbergh* (1644) en *Op 't Clavecimbelspel van Mr. Theodore Tegelbergh* (1645)) verheerlijkte, en van Cornelis Blanckenburgh, den organist der Groote kerk. Dat ze door de geleerden van haar tijd werd hooggeacht bewijst haar briefwisseling met mannen als Caspar van Baerle, Salmasius, Senguerdius e.a. Ook wijdde ze een sonnet aan Huygens in den trant van Hooft. Behalve door haar geleerdheid en kunst moet zij zich ook door haar bescheidenheid en oprechte vroomheid hebben onderscheiden. Ze ondertekeende haar gedichten, evenals haar vader, met de zinspreuken: Tot Gode is ons wijck, Dieu est mon refuge, Deus mihi vicus, Deus nostrum asylum.

Het handschrift harer gedichten in twee banden, een nederlandsche en een latijnsche bundel, werd in het begin der 19e eeuw op een openbare veiling te Parijs door den boekhandelaar en dichter Immerzeel aangekocht en berust thans, na nog eenige malen van eigenaar te zijn veranderd, in de bibliotheek der gemeente Dordrecht (no. 3036 en 3036*a*).

Reeds genoemd zijn haar zelfportret en de gravure daarnaar van S. van Hoogstraten en het miniatuur door A. van Halen in 's Rijks museum te Amsterdam.

Zie: M. Balen Jzn., *Beschryvinge der Stad Dordrecht* (Dordr. 1677), 203 en onder *Byvoegingen*; J. Scheltema, *Anna en Maria Tesselschade*, 30, 137; dez., *Geschied- en Letterkundig Mengetwerk* III, 3, 108 vlg; G.D.J. Schotel, *Letter- en Oudheidkundige Avondstonden*, 45 vlgg.; Chr. Kramm, *De Levens en Werken der Holl. en Vlaamsche Kunstschilders*; A.C. Loffelt, *Een Hollandsche juffer in de zeventiende eeuw* in *Nederland* 1876, III, 91 vlgg.); P.S. Schull en A. van der Hoop Jr., *Bijdragen tot boeken- en menchenkennis* III, 3, 240 (met een facsimile van Margaretha's handschrift).

Jacobs

[Godewijk, Pieter]

GODEWIJK (Pieter), of van Godewijk, geb. 5 Febr. 1593 te Dordrecht, overl. ald. 11 Aug. 1669, begr. 15 Aug. in de Augustijnenkerk. Zijn ouders waren Govert Godewijk Pieterszoon en Janneken van der Jacht Rochusdochter. Hij bezocht de groote of latijnsche school in zijn geboorteplaats onder het rectoraat van den beroemden Gerardus Vossius, later hoogleeraar te Amsterdam, en van diens opvolger Antonius Aemilius, terwijl hij ook het onderwijs genoot van den predikant bij de waalsche gemeente, Johannes Polyander a Kerckhove, die ‘tot grooter eere der school en augmentatie van haren luister’ door curatoren tot hoogleeraar in de logica en theologica moralis benoemd was. Na deze school verlaten te hebben, zette hij zich, daar de geldmiddelen zijner ouders waarschijnlijk niet toelieten hem naar een hoogeschool te zenden, als onderwijzer in zijn geboorteplaats neder. In 1619 werd hij benoemd tot ‘duytse meester’ aan de groote school aldaar op een jaarlijksch salaris van £ 300, waarvan £ 6 voor huishuur. Het personeel der school bestond destijds uit een rector, een conrector, twee praeceptoren, een latijnsche of duitsche meester en een schrijfmeester. De latijnsche of duitsche meester gaf, behalve in de hollandsche en de beginselen der latijnsche taal, ook onderwijs in het ‘ageren of comoedie spelen’. Godewijk

huwde met Sara Pijpelaar, uit welk huwelijk twee dochters geboren worden, de hier voorgaande Margaretha en Kornelia. Daar zijn inkomen niet toereikend was om hem en zijn gezin een onbekrompen bestaan te verschaffen, werd hem op zijn verzoek toegestaan het schoolhuis in de Nieuwstraat bij de Kaatsbaan, vroeger door de meesters der groote school bewoond, te betrekken. In 1650 was zijn inkomen gestegen tot £ 612, waarvan £ 25 ‘voor de kinderen de vragen af te hooren in de Augustijnenkerk’. Bovendien ontving hij blijkens de Tresoriersrekeningen als bewijs van waardeering zijner diensten in 1638 £ 100 en in 1650 £ 150 van de stad. Mogelijk hield dit verband met zijn benoeming tot opzichter of bewaarder van de Stadsboekerij in het Marienbornerklooster, welk ambt hij te zamen met zijn praeceptoraat tot zijn dood toe bekleedde. Wel wordt hij door sommigen conrector genoemd, maar uit de acta der curatoren blijkt, dat hij slechts praeceptor der laagste klasse was. In 1640 vervaardigde hij op last van Jacob de Witt een *Catalogus sive Nomenclator Auctorum omnium, quorum libri vel typis expressi, vel manuscripti extant in praestantissimo et extimia Bibliotheca Dordrechtana*. Deze catalogus, voorzien van een latijnsche voorrede en aan Jacob de Witt en de overige leden der regeering van Dordrecht opgedragen, werd voor de pers gereed gemaakt, maar nimmer uitgegeven. Ten tijde van Schotel berustte het hs. bij den secretaris der stad, S.H. Lotsy.

De meeste bekendheid verwierf hij door zijn gedichten in catsiaanschen trant, meest alle van kleinen omvang, alleen voor zijn vrienden gedrukt en daardoor hoogst zeldzaam. Achtereenvolgens verschenen te Dordrecht: *Remedie voor de Pest, In Rijm gestelt door* P. van Godewijck (1636, Pamfl. Knuttel no. 4455); *Tranen over J. Westenburgh* (1636); *Segen-Krans op de .... Victorie, verkregen by .... Frederic Henric .... van weghen het innemen der stercke Stadt van Breda* (1637, Boekerij Noord-Brab. Genootschap); *Zegenvlag op de Overwinninge van den edelen zeeheld Marten Harpertsz. Tromp* (1639); P. Godewyckx *Lyck- Klaght, Over de Doot van .... Hendrick Kasimier* (1640, Pamfl. Knuttel no. 4692); *Lof op de geboorte onzes Heeren Jesu Christi* (1641); *Versen aen den Heer Jacob Pijll* (1643); P. Godewycx *Hollandtschen Mars, Aen .... Frederick Henrick .... Op het veroveren van de stercke en vermaerde Forteres 't Sas van Gent* (1644, Pamfl. te Middelburg no. 912); *Op de doot van den geleerden Caspar Parduyn, Waerde Rector in de Schole van Dordrecht* (1644); P. van Godewyk, *Oorloghs-Reden, Op de Doot van.... Frederik Henrik* (1647); P. van Godewiik, *Olyf-tack, Op den Eeuwige-Vrede, Tusschen .... Philip de IIII .... ende de Hooge en Mogende Heeren, de Staten Generael* (1648, Pamfl. Knuttel no. 5751*a*); *Vreughde van Henriette de Bourbon, Moeder van Karel II, Koning van Groot- Brittannien* (1660); *Welkomstgroet aan Cornelis de Witt* (1667). Behalve gedichten aan Cornelis en Abraham van Beveren, Adriaan van Bleyenburgh en Matthys Pompe, die afzonderlijk werden uitgegeven, en verschillende lofdichten voor werken van tijdgenooten, liet hij nog een bundel onuitgegeven gedichten na, die in 1734 in het bezit was van Pieter de la Rue, den schrijver van *Geletterd Zeeland*. Van *Der Vrouwen lof aan Mejuffrouw C. K*(*oerten*) *door* P.v.G., in 1646 te Leiden gedrukt en door sommigen (o.a. door te Winkel) aan Godewijk toegeschreven, is niet deze maar Pieter van Gelrede auteur.

Ten behoeve der dordtsche schooljeugd gaf Godewijk een niet onaardige bewerking van het latijnsche schooldrama *Dyscoli* van den haarlemschen rector Cornelius Schonaeus (1540-1611) onder den titel *Wittebroods- Kinderen of Bedorve Jongelingen, Blyeynde spel* (Dordr. 1641), opnieuw uitgegeven door Dr. G.D.J. Schotel (Utrecht 1867). Het stuk is merkwaardig als bijdrage voor de kennis van het kinder-, schoolen huiselijk leven dier dagen en ook omdat daarin de dordtsche volkstaal ten tooneele wordt gebracht. Het herinnert een enkele maal aan Hooft's *Warenar*, maar vooral aan Cats.

Van zijn latijnsche gedichten, voor het meerendeel geschreven tot lof van werken van vrienden, verscheen afzonderlijk *Carmen in furentes et fanaticos Anglos, bellum gerentes adversus Batavos*. G. beoefende ook de geschiedenis van Dordrecht en liet bij zijn dood aanteekeningen daarover na, welke volgens Schotel door Balen voor diens *Beschryvinge der Stad Dordrecht* werden gebruikt en waarvan een afschrift in zijn tijd nog ‘in goede handen berustende’ was. Eenige kleine geschiedkundige verhandelingen van Godewijk's hand heeft Schotel tevergeefs getracht op te sporen. De zinspreuk waarmee G. zijn gedichten gewoonlijk onderteekende, was: Tot Gode wijck, Tot Gode is ons wijck, Deus mihi vicus, of: Deus nostrum asylum.

Zie: M. Balen Jz., *Beschryvinge der Stad Dordrecht* (Dordr. 1677) 223 en 1041; P. de la Rue, *Geletterd Zeeland* (Middelb. 1734) 345; G.D.J. Schotel, *Letter- en Oudheidkundige Avondstonden*, 123 vlgg.; dez., *De Illustre School te Dordrecht*; J. Smits Jzn. en G.D.J. Schotel, *Beschrijving der Stad Dordrecht* I, LXI.

Jacobs

[Goeree, Willem]

GOEREE (Willem), geb. te Middelburg 11 Dec. 1635, overl. te Amsterdam 3 Mei 1711, was de zoon van Hugo Willemsz. G., doctor in de godgeleerdheid en sedert 1625 med. doctor te Middelburg, en Anna Ewouds. Door den vroegtijdigen dood van zijn vader, kon zijn wensch om te studeeren niet vervuld worden. Hij werd boekhandelaar en woonde van 1666 tot 1677 te Middelburg (Burg, huis ‘Cicero’), later te Amsterdam. In 1666 was hij getrouwd met Elisabeth van Waesbergen (hun zoon Jan, zie dl. I, kol. 948).

Van zijn hand verscheen: *Joodsche Oudheden of Voorbereidselen tot de Bijbelsche Wijsheit* 2 dln. (Amsterd. 1690 en 1700); *Mosaïsche Historie der Hebreeusche Kerke* 4 dln. (Amsterd. 1700); *Kerkelijke en Wereldlijke Historien* (Amsterd. 1705; 2e dr. Leiden 1730); *Algemeene Bouwkunde, volgens de antyke en hedendaagsche manier* (Amsterd. 1681; 2e dr. 1705); *Natuurlijk en schilderkonstig ontwerp der menschkunde* (Amsterd. 1662; 2e dr. 1704); *Inleiding tot de praktijk der algemeene schilderkonst* (4e dr. Amsterd. 1704); *Inleiding tot de algemeene teykenkonst* (Middelb. 1668; 4e dr. Amsterd. 1705); *Verligteriekunde of regt gebruik der waterverwen, eertijds uytgegeven door* Mr. G. ter Brugge, *met aanmerkingen vermeerderd door* W. Goeree (Amsterd. 1697, 4e dr. 1705). Hij gaf ook uit met een voorrede de vertaling door zijn vader van Petrus Cunaeus, *De Republijk der Hebreëen*. Uit diens nagelaten handschriften stelde hij de 2 vervolgen op dat werk samen. Het is niet zeker of het 3e vervolg van hem zelf of van zijns vaders hand is. Sommige zijner werken zijn in het Duitsch vertaald. In hsch. is bewaard *Lexicon Vitruvianum of verklaaring der konstwoorden die in d' Architectuur van Vitruvius voorkomen*; *Werkwoorden der Bouw-*

lieden, zijnde alle benamingen van gereedschappen, stoffen, woorden van commando enz. die bij de werkers aan den bouw dagelyx gebruikt worden; Woordenboek der architecture, waarin alle de konst- of werkwoorden die dagelyx in 't bouwen voorkomen, in hare gronden worden verktaard; *Aanteekeningen over Persepolis*.

Zijn portret is geschilderd door D.v.d. Plaets, waarnaar een gravure door P. van Gunst, met bijschrift van F. Halma (*Zelandia Illustrata* I, 353); een miniatuur door A. van Halen in het Panpoëticon Batavum thans in 's Rijks Museum te Amsterdam.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland*[2] 66; van Kampen, Geschiedenis der letterkunde en wetenschap III, 185; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen*, 271 v.

Mulder

[Goes, Cornelis Pietersz. van der]

GOES (Cornelis Pietersz. van der), zal zich waarschijnlijk wel naar zijn geboorteplaats hebben genoemd. Hij studeerde te Leuven in de godgeleerdheid en wijsbegeerte. Daarna werd hij monnik in het Jacobijnen- of predikheerenklooster te Zierikzee, waarschijnlijk gelegen aan de noordzijde van het Bagijnhof, onder welk convent ook het vrouwenklooster Leliëndale onder Burg ressorteerde. Toen hij in 1566 naar Goes wilde gaan om daar met Paschen dienst te doen en even buiten Zierikzee op den schipper wachtte, werd hij door een paar verwoede monnikenhaters zóó geslagen, dat hij aan de gevolgen der mishandeling niet lang daarna overleed. Bernardus de Jonghe geeft in zijn werk *Desolata Dominicana Batavia etc.* (Brussel 1719) aan dezen zeer veel belovenden jongen man den titel ‘Athleta fidei’.

Zie: Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* I, 273 v.

Mulder

[Goethem, Pieter van]

GOETHEM (Pieter van). Hoewel de familie reeds in 1599 voorkomt te Middelburg, was hij te Leiden geboren en werd in 1662 ingeschreven als boekbinder en poorter te Middelburg, op de Markt ‘in den Leidschen boekbinder’. Tot 1679 was hij daar een voornaam uitgever. Bij hem verscheen o.a. in 1661: Cor. Udemans, *Afbeelding der verkeerde wereldt* en in 1669: Arend Roggeveen, *De verkrachte Belgica*. Hij was stadsen statendrukker en wordt ook als dichter genoemd.

Zie: Nagtglas, *Levensberichten v. Zeeuwen* I, 274 v.

Mulder

[Gogel, Isaäc Jan Alexander]

GOGEL (Isaäc Jan Alexander), geb. 10 Dec. 1765 te Vugt (Meijerij van 's Hertogenbosch). Zijn vader was duitsch officier in staatschen dienst, zijn moeder zuster van den schout-bij-nacht Krul. Gogel werd voor koopman opgeleid op het kantoor van Godart Kappel en Zoon te Amsterdam, waar hij zich in 1791 vestigde. Hij sloot zich bij de Patriotten aan; toen deze, na overleg met gelijkgezinden in andere provincies, besloten zich met de fransche republikijnen in verbinding te stellen, werd Gogel (met Irhoven van Dam) naar Pichegru gezonden, om dezen tot een tocht naar Holland aan te sporen. Gogel toch was een der ijverigste leden van het Comité Revolutionnair van 1794. Na de revolutie werd hij president der Societeit

voor Een- en Ondeelbaarheid en een der grootste voorstanders van het analgama der schulden en van gemeene belastingen.

Na de omwenteling van 1795, bekleedde Gogel verschillende regeeringsambten; zoo was hij commissaris der nationale beleenbank, waarvan hij een der oprichters was. Hij koos partij voor de Unitarissen, die in Januari 1798 met fransche hulp aan het bewind kwamen, maar hij was het met dit bewind niet eens en zette, met andere ontevredenen

in de partij (hij was agent van financiën), een samenzwering op touw tegen het invloedrijkste lid van het uitvoerend bewind, Vreede. Deze beweging gelukte en een nieuw (intermediair) vertegenwoordigend lichaam en een nieuw uitvoerend bewind werden gevormd. Gogel had ook in de nieuwe regeering zitting als agent van financiën, wat hij tot 1801 bleef. Zijn groote bekwaamheid op financiëel gebied maakte, dat raadpensionaris Schimmelpenninck hem in 1805 tot minister van financiën benoemde en als zoodanig bleek hij, na Schimmelpenninck zelf, één der beste, zoo niet de beste kracht in de nieuwe regeering. Reeds in Juni van datzelfde jaar 1805 kwam Gogel met een algemeen stelsel van belastingen, dat ook werd ingevoerd. Bijgestaan door een minister en een raad van zes personen, had hij het beheer van alle belastingen en inkomsten. Toen in 1806 bleek, dat Napoleon tot de invoering van het koningschap wilde overgaan, behoorde Gogel tot de deputatie, die naar Parijs werd gezonden om te trachten dit feit nog af te wenden. Deze deputatie had natuurlijk geen succes.

Lodewijk Napoleon bevestigde Gogel in zijn ambt; deze voltooide zijn belastingstelsel en bewerkte o.a., dat de afschaffing der nijverheidsgilden nu ook bij de wet geregeld werd. Nadat Lodewijk Napoleon afstand van den troon had gedaan, werd Gogel naar Parijs ontboden en door Napoleon tot intendant-generaal van financiën benoemd, welke post hij tot 1813 bekleedde. Na den opstand, begaf hij zich opnieuw naar Parijs, om van zijn eed aan de fransche regeering te worden ontslagen. Gogel trok zich nu terug en kocht een blauwselfabriek te Overveen, waar hij zich vestigde. Hij vond veel waardeering: toen in Januari 1814 de fransche belastingen door nederlandsche vervangen werden, bleven die ten deele aan het ontwerp van Gogel ontleend. Koning Willem I verhief hem in Januari 1821 tot staatsraad in buitengewonen dienst. Kort daarna overleed Gongel, 13 Juni 1821. Hij werd te Hillegom begraven. Hij was gehuwd met Catharina van Hasselt, bij wie hij een zoon en twee dochters had.

Gogel was een groot financieel talent, een eerlijk, onkreukbaar karakter; hij beschikte over een sterk geheugen en was zeer vlug in zijn werk; ook wordt hij een trouw vriend genoemd. De dichter W.H. Warnsinck Bz. prijst in een gedicht van 28 Juni 1821 *Aan de nagedachtenis van mijn hooggeachten vriend I.J.A. Gogel* dezen zeer om zijn 'rechtschapenheid, zielenadeldom, trouw aan zijn land', bovenal waardeert hij hem als 'mensch', maar daarnaast als 'steun van het staatsgebouw'.

In zijn vrije uren hield Gogel zich gaarne bezig met de beoefening der wetenschappen en der letteren. Volgens Witsen Geysbeek zou hij in de dichtkunst ongetwijfeld veel grootere vorderingen gemaakt hebben, als hij maar meer tijd daaraan had kunnen geven. Zijn vertaling op rijm van het duitsche zangspel van Stephani onder den titel *De Apothecar en de Doctor* (Amst. 1796, 8°), werd meermalen opgevoerd. Voorts was Gogel lid en bestuurder van de Hollandsche maatschappij der wetenschappen te Haarlem en lid en directeur der Nederlandsche huishoudelijke maatschappij in diezelfde plaats (die o.a. tentoonstellingen van planten en gewassen organiseerde).

Zie: *Konst en Letterbode* (1821) I, 420 en 435, II, 19; Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*[2] III en IV, passim; Gosses en Japikse, *Handboek*, 368 vgl., Jorissen, *De patiotten te Amsterdam in* 1794 (Amst. 1875); Sillem, *De politieke en staatkundige werkzaamheden van I.J.*

A. Gogel (Amst. 1864); H.T. Colenbrander, *Gedenkstukken der Alg. Gesch. van Ned. van* 1795-1840, I (inl.) bl. 297 en verdere deelen, passim.
Schallenberg - van Huffel

[Golofs, Michiel]

GOLOFS (Michiel), zoon van Hendrik G., geboren te Deurne en wonende omstreeks 1648 in de Walsberg niet ver van het kasteel, gehuwd met Margaretha Thomas van Gassel, overl. in Sept. 1678. Hij bezat twee boerenerven, waarvan hij het eene zelf bewerkte. Hij was roomsch opgevoed en zijn eerste kinderen zijn nog R.K. gedoopt. Omstreeks 1649 ging hij met zijn gezin tot de pas opgerichte Gereformeerde gemeente over. Hij was een ijverig protestant, wat hij gebleven is tot zijn dood. Hij behoorde tot een aanzienlijke oude familie; zijn grootvader Thonis was een reeks van jaren presidentschepen. Wat hem de ingezetenen het meest kwalijk namen, was, dat hij een zoo willig werktuig was in handen van den heer. Zijn tegenstanders hebben van hem de getuigenis gegeven, dat hij een 'treffelijck' man was. In geen enkel archiefstuk heb ik iets gevonden, dat hem in zijn eer of goeden naam aantastte. In 1651 werd Golofs schepen, later nog h. geestmeester, kerkmeester enz. In 1660 werd hij bevorderd tot president en subst. drossaard der heerlijkheid Deurne en wijl de heer eerst in 1663 een drossaard aanstelde, bleef hij drie jaar crimineel officier en tegelijkertijd voorzittend schepen. In 1665, het jaar van den zoogenaamden Bisschopoorlog, werd hij door een bende gevangen genomen en naar Nederweert gevoerd, waar hij tegen betaling van een losgeld echter in vrijheid werd gesteld. Een zijner dochters huwde 1669 met Ds. Plaen, die later predikant van Deurne werd; een andere dochter keerde ongeveer ter zelfdertijd tot de R.K. kerk terug. Het geslacht Golofs, zoowel de roomsche als de geref. tak is, voor zoover ik weet, in de mannelijke linie uitgestorven.
Uit archiefstukken.
H.N. Ouwerling

[Golt, Christianus (1)]

GOLT (Christianus) (1), ged. te Venlo 30 Dec. 1615. overl. aldaar 15 April 1678, zoon van Jacobus (die volgt) en Catharina Holters, was 1648 vaandrager en 1653 praefect van de broederschap van het H. Kruis, rentmeester van Venlo 1650, werd 24 Dec. 1654 provisor der arme weezen, 17 Sept. 1665 als schepen beëedigd in plaats van Hermannus de Paderborn. Hij huwde 27 Juni 1637 Maria Ingenray, ged. 13 Dec. 1615, dochter van Henricus en Agnes Albertsen, daarna 5 Febr. 1649 met Henrica van Darth, ged. 25 Juni 1628, dochter van Joannes en Gertrudis Puteanus; uit het tweede huwelijk Margaretha (ged. 11 Dec. 1639, begr. 26 Juli 1708, huwde 1 Maart 1662 Henricus van Darth, ged. 1 Mei 1630, overl. vóór 1684, provisor der arme weezen, rentmeester der stad 1666, zoon van Wilhelmus v.D. (vgl. VI, kol. 376); Joannes (die volgt); Goswinus (ged. 13 Aug. 1644, begr. 1 Mei 1686, was kerkmeester na den dood van Dirk Couten, werd 10 Januari 1670 in plaats van Bernardus Ververs tot provisor van het St. Jorisgasthuis aangesteld, rentmeester van Venlo in 1675, huwde 31 Dec. 1667 Anna Gertrudis van Darth, ged. 11 Febr. 1647, begr. 1 Mei 1686, dochter van Wilhelmus v.D. (vgl. VI, kol. 376); Agnes (ged. 3 Mei 1646), religieuse in het klooster der Annuntiaten 'Trans Cedron' te Venlo, geprofest 12 Maart 1665).

Zie: over Christianus: *Namen der Heeren Rectores, Praefecten en Vaendraeghers der Broederschap van 't H. Cruijs, opgericht in de Kercke*

van dan H. Nicolaes binnen de Sladt Venlo anno 1645; stadsarchief van Venlo no. 173; *Maasgouw* 1901, 18, 1906, 21, 1920, 59; over Goswinus: stadsarchief no. 173; *Maasgouw* 1920, 59; over Agnes: M. Hub. H. Michels, *Geschiedenis van de Lorettokapel te Genooi en alles wat daarmede in verband staat*, 65.
Verzijl

[Golt, Christianus (2)]

GOLT (Christianus) (2), geb. te Venlo 11 Jan. 1680, overl. te St. Agatha bij Cuyck 22 Juli 1739, zoon van Goswinus en Anna Gertrudis van Darth, trad in de orde der Kruisheeren, werd geprofest 1699; was prior 1728, commissaris-generaal der Maasprovincie 1733; hij dichtte te St. Agatha redetwisten, die in 1736 te Venlo gedrukt werden.

Zijn door een onbekend kunstenaar in 1728 geschilderd portret is in het St. Agathaklooster te Cuyck.

Zie: Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch* III, 76.
Verzijl

[Golt, Gerardus]

GOLT (Gerardus), geb. te Venlo, overl. te St. Agatha bij Cuyck 17 Mei 1671, trad in de orde der Kruisheeren, was prior van Maeseijck tot 1647, werd 22 Febr. 1647 prior van het klooster te St. Agatha en bestuurder der scholen aldaar. Zijn zinspreuk was: ‘Beter eer dan Golt’.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in het St. Agathaklooster te Cuyck.

Zie: Polydor Daniels, *Iets over het Kruisheeren-klooster te Maeseijck in Maasgouw* 1879, 187.
Verzijl

[Golt, Jacobus]

GOLT (Jacobus) was in 1618 gildemeester van het brouwersgilde te Venlo, 1629-1647 lid van het St. Lucasgilde, gildemeester van genoemd gild 1635, huwde met Catharina Holters, uit welk huwelijk: Christianus (1), zie hiervoor, Engelbertus, ged. 9 Oct. 1618, Joannes, ged. 20 Oct. 1621.

Zie: Stadsarchief van Venlo no. 1578, 1629-1754 *Jaarrekeningen van het St. Lucas- of gilde der constenaars of chirurgijns*.
Verzijl

[Golt, Joannes]

GOLT (Joannes), ged. te Venlo 4 Juni 1642, overl. ald. 27 Sept. 1706, zoon van Christianus (1), die voorafgaat, en Maria Ingenray. Hij werd 29 April 1678 in plaats van zijn overleden vader tot schepen aangesteld, was rentmeester 1672, regeerend burgemeester 1684, 1696, 1700-1704. Hij huwde 21 Januari 1669 Anna Elisabeth Welckenhuysen (begr. 25 October 1684, dochter van Jacobus W. en Catharina Bijll) en hertrouwde 10 April 1690 met Sibilla Agnes van Lith (ged. 10 Augustus 1642, begr. 25 Augustus 1702, dochter van Antonius v.L. en Agnes Engelbergh); zijn zoon Jacobus Henricus (ged. 5 April 1672) was kapitein in spaanschen dienst.

Zie: *Maasgouw* 1901, 18, 1906, 21, 1920, 59.
Verzijl

[Gomarus, Franciscus]

GOMARUS (Franciscus), of François Gomaer, geb. te Brugge 30 Jan. 1563, overl. te Groningen 11 Januari 1641. Zijne ouders waren Franciscus Gomarus en Johanna Moermans. Beroemd theoloog, hoogleeraar te Leiden en te Groningen, die ook de dordtsche synode heeft bijgewoond. Hij bezocht eerst de latijnsche school te Brugge. Zijne ouders, hervormingsgezind, weken in 1578 naar de Palts en zonden hem naar Straatsburg om onder leiding van Joh. Sturmins zich voor het predikambt te bekwamen. Hier bleef hij drie jaren en ontwikkelde zich in hem groote eerbied voor Calvijn. Te Neustadt was Franciscus Junius zijn leermeester en ontmoette hij de heidelbergsche professoren, die uit de Palts verdreven waren door den lutherschen keurvorst Lodewijk. Reeds in 1582 reisde hij naar Engeland, bezocht de hoogescholen te Oxford en te Cambridge,

en werd in 1584 baccalaureus of magister philosophiae. Van 1584 tot 1586 was hij weder te Heidelberg, waar Johan Casimir zijn broeder Lodewijk was opgevolgd en de hoogleeraren had teruggeroepen.

Zoo toegerust werd Gomarus in 1587 predikant bij de ‘ecclesia belgica’ te Frankfurt a/Main. Hij bleef daar zes jaren, en wees een beroep naar Arnhem (naast Joh. Fontanus) af. Door zijne uitgave van een werk van Marsilius van Padua bleek, dat hij van oordeel was dat de Keizer ook in het kerkelijk leven te gebieden had boven den Paus (1592). Deze uitgave werd opgedragen aan Frederik IX van de Palts. In 1593 noopten de omstandigheden te Frankfurt hem tot heengaan. Nog werd hij doctor te Heidelberg, en hield hij 8 Juni 1594 zijn plechtige rede ‘De foedere Dei’, later opgenomen in zijn *Opera theologica omnia* (ed. 1644 en 1664), waaruit zijn standpunt blijkt over het ‘genadeverbond’.

Amsterdam begeerde hem als predikant. Maar de leidsche universiteit benoemde hem juist vóór de benoeming kon geschieden op 25 Jan. 1594 tot hoogleeraar. Hij was aldaar tevens predikant, alleen echter predikende, tot ongeveer in 1606. Behalve dat in 1598 bleek, hoe sterk anti-sociniaansch Gomarus zich liet kennen, verliepen de eerste acht jaren zeer rustig. Sepp schrijft dit toe aan den invloed van zijn ambtgenoot Franciscus Junius; doch anderen wijzen liever op andere omstandigheden. Reeds in 1598 droeg de synode te 's Gravenhage (in Augustus/September) hem op (als revisor) de voortzetting van de vertaling van den Bijbel, begonnen door Marnix (overl. 1598), naast Arnoldus Cornelii en W. Helmichius. Toen hij in 1602 alleen als hoogleeraar te Leiden overgebleven was, benoemden de curatoren nevens hem den amsterdamschen predikant Jacobus Arminius. Al te duidelijk had Gomarus ook vóór deze benoeming zijne gevoelens over dien ambtgenoot te kennen gegeven, zelfs in de vergadering van curatoren. Toch, na eene conferentie te 's Gravenhage op 6 en 7 Mei 1603, waarbij curatoren en ook afgevaardigden van de noord- en zuidhollandsche synoden tegenwoordig waren, toonde Gomarus zich voldaan over de rechtzinnigheid van Arminius - de debatten liepen voornamelijk over Rom. 8 - en bevorderde hem tot doctor theologiae, waarna Arminius in September het hooge ambt aanvaardde.

Reeds in 1604 bleken er tusschen beiden zóó diepgaande verschillen te bestaan, dat vrede onmogelijk was. De beschrijving van dit alles zou ons te ver voeren. Arminius verweet Gomarus, dat deze ‘de oorzaak der zonde aan God toeschreef, en door het inscherpen van een Noodlot de gemoederen der menschen verhardde’. Daarnaast trad op den voorgrond hun verschil van meening over de herziening van de Geloofsbelijdenis en den Catechismus. Arminius achtte deze herziening gewenscht, Gomarus onnoodig. Bekend is de conferentie op dit punt (Mei 1607). Daarna verklaarde Gomarus (anders dan te voren), dat ‘hij voor zich niet met Arminius' gevoelen voor Gods rechterstoel zou durven verschijnen’. Opmerkelijk is anderzijds ook zijn standpunt tegenover Bogerman. Gomarus zeide: ‘Gods Woord is wel de eerste regel des geloofs, maar de belijdenisschriften maken den tweeden uit’; Bogerman daarentegen: ‘Men moet Gods Woord verklaren uit de confessie en den catechismus’. Midden in den strijd, die uitvlamde in vele conferenties, hoewel deze samengeroepen werden om den brand te dooven, overleed Arminius 19 October 1609. De lijkrede van Bertius gaf aan Gomarus nieuwe ergernissen, die hij uitsprak in zijn *Bedencken over de Lijck-oratie P. Bertii* (Lugd. Bat. 1609), van welke

Sepp zeide, dat deze ‘wel in staat is, ons over Gomarus gunstiger te doen denken dan gewoonlijk geschiedt’. Bertius' werk daarover beantwoordde Gomarus wederom met *Proeve van mr. P. Bertii aenspraeck* (twee drukken te Leiden in 1610); welke ‘proeve’ wederom Bertius' tegenschrift uitlokte. Anderen, o.a. R. Donteclock, mengden zich in het twistgeschrijf. Tegen den wil van de Staten in, verschenen te midden daarvan *Waerschouwinghe over de Vermaninghe aen R. Donteclock*, geschreven door Gomarus, en eenige andere werken van zijn hand, die soms meermalen herdrukt zijn.

Over den opvolger van Arminius, Conradus Vorstius, werd Gomarus weer door de curatoren van de hoogeschool geraadpleegd. Hij noemde bij deze gelegenheid Arminius ‘een sant te rekenen bij dezen doctor ignorantiae’, en tegenover Wtenbogaert verklaarde hij als zijn gevoelen: dat kerkelijke personen hun ambten en bedieningen van God hadden, zoodat zij vóór alles schuldig waren Gode te gehoorzamen, en niet, zooals Wtenbogaert e.a. meenden, althans niet in kerkelijke zaken, der overheid des lands. Vóór de benoeming van Vorstius als hoogleeraar te Leiden nam Gomarus zijn ontslag (afscheid 21 April 1611) en verhuisde naar Middelburg, waar een ‘collegium theologicum’ werd opgericht tot handhaving en uitbreiding van de contra-remonstrantsche gevoelens. De inaugureele rede hield hij aldaar op 28 Mei 1611. Te Middelburg ontmoette Gomarus o.a. Antonius Walaeus. Van 1615 tot 1618 was Gomarus nog hoogleeraar te Saumur, waar hij oneenigheid heeft gehad met Duplessis de Mornay.

Intusschen was (in 1614) te Groningen een hoogeschool opgericht, waar men al aanstonds Gomarus aan wilde verbinden. We weten niet, wat er tusschen kwam, maar eerst in 1618 aanvaardde hij het ambt van hoogleeraar aldaar.

Een nieuw tijdperk kwam in zijn leven, toen hij werd afgevaardigd naar de Synode te Dordrecht. Wij kunnen niet in bijzonderheden treden om zijne beteekenis aldaar te teekenen. De beschouwingen over hem loopen zeer uiteen, veelal naar het standpunt van den geschiedschrijver. Soms treedt hij zeer fel op; maar, zoo wordt hij verdedigd, ‘de harde woorden raakten ook vitale belangen’. Straks wordt hij genoemd: ‘kalm en zachtmoedig, ja schier toegevend’. Een onpartijdig geschiedschrijver teekene na nauwkeurig onderzoek zijne plaats en zijn aandeel in belangrijke aangelegenheden en besluiten. Hoewel supralapsariër, onderteekende hij zonder protest de later vastgestelde leerregels tegen de Remonstranten, waarin het gevoelen van de infralapsariërs was gehuldigd, maar de tegenpartij (de supralapsariër) niet werd veroordeeld of uitgesloten. Gomarus was revisor bij de vertaling van het Oude Testament.

Zijn verder leven verliep rustig. Alleen schreef hij in 1628 tegen Jacobus Burs te Middelburg over de ‘sabbatsrust’: *Investigatio sententiae et originis sabbalhi*, waarin hij de stelling verdedigde, dat de oorsprong van den sabbat is te vinden niet bij de Schepping, maar in de woestijn Sin. Bovendien beweerde hij, dat de Christenen den sabbat hielden niet krachtens het vierde gebod, maar volgens vrije en wijze keuze van de Kerk. Alleen kort voor zijn dood ontstonden moeilijkheden, toen hij beproefde zijne supralapsarische gevoelens nog eens opzettelijk te verdedigen.

Gomarus trouwde eerst te Frankfurt met Anna Emerentia Musenhole, die daar is overleden. Hier verbond hij zich ook aan zijn tweede vrouw Maria l'Hermite, dochter van Simon l'Hermite, schepen te Antwerpen,

overleden in 1621. Zijn derde vrouw was Anna Maria la Noye. Van zijn tweede vrouw had hij een zoon, die vóór hem overleed, en twee dochters, van welke eene de vrouw werd van David de la Haye, waalsch predikant te Groningen.

De meeste werken van Gomarus zijn uitgegeven door een drietal leerlingen. Bijzonderheden vermelden de Bie en Loosjes, t.a.p. Tijdens de dordtsche synode verscheen tegen Gomarus een spotdicht: *De Triomphe van den Duyvel, over zijn oudl Proces, teghen Godt, dat nu in Hollandt tot Dordrecht in die Synode ghe-endt sal worden, waervan Calvinus en Gommarus die Advocaten zijn, soo dat Sathan goede hope heeft om het proces le winnen. Ballade* (1619). Brieven van Gomarus zijn nog in het oud-synodaal archief.

Zijne handteekening geeft o.a. Jonckbloet's *Gedenkboek*. Zijn zinspreuk was: ‘Dum spiro spero’.

Verschillende portretten zijn o.a. te vinden bij Brandt, in Knappert's *Geschiedenis der Ned. Herv. Kerk* (1, 102) en in het *Gedenkboek der Remonstr. Broedersch.*, 300-*jarig bestaan*, blz. 69 (vgl. *Bibl. Theologica et philos.* Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900, blz. 775). Zijn portret is gegraveerd door C. Koning, W. van Swanenburg, R. Vinkeles, G. Vertue en door onbekende kunstenaars, o.a. voorkomend in *Alma Academia Leidens*. p. 41 en *Icones profess. Lugd.* (1613).

Zie: de uitvoerige literatuuropgave bij de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Nederl.* III, 285-301.

Knipscheer

[Goor, Thomas Ernst van]

GOOR (Thomas Ernst van), geb. te Breda 10 Nov. 1688, overl. aldaar 1756, zoon van Mr. Johan van Goor, stadhouder der stad en baronie van Breda, en van Catharina van Raesveldt. Hij huwde te 's Gravenhage 18 Mei 1720 met Hester de Lannoy, geb. te Alkmaar 31 Aug. 1692 en overl. te Breda 4 Mei 1774, waarbij hij zeven kinderen had. Na zijn rechtskundige studiën voltooid te hebben, vestigde hij zich als advocaat in zijn geboortestad. Vele jaren was hij weesmeester en lid van het schepencollege (1772-35, 1739-56), en ook ontvanger van Terheyden. Hij was een ijverig geschiedvorscher en liet in 1744 te 's Gravenhage bij Jac. v.d. Kieboom drukken het met vele platen versierde foliowerk: *Beschrijving der stad en lande van Breda*, dat door Hermans uitbundig wordt geprezen.

Zie: *De Wapenheraut* IV (1887), bl. 163; *Taxandria* XIX en XX; Hermans, *Bijdragen tot de geschied. van Noord- Braband* I (1845), bl. 510.

Juten

[Goorle, Arnoldus de of van]

GOORLE (Arnoldus de of van), van Goirle of Goerle, ook genaamd Arn. Ayken de Goerle, was afkomstig uit Goorle, N.-Br., waar 1358 zijn moeder Aleidis nog verbleef. 1341 verkreeg Arnold Ayken, clericus van het bisdom Luik, de parochie Rijsbergen, die begeven werd door de abdij St. Baafs te Gent, waar de abt overleden was. De parochie was vacant door den dood van den pastoor Theodoricus de Craensken. Paus Benedictus XII, een Bernardijn, streefde er naar om de misbruiken bij het begeven van beneficies uit te roeien. Hij stelde dan ook den eisch, dat Arn. A. te Rijsbergen zou verblijven en alle orden tot aan het priesterschap zou ontvangen (Fierens, *Lettres de Benoît XII* (Rome 1910) no. 710). Arnoldus was niet van plan zich te Rijsbergen te vestigen. Hij zocht en vond

een middel om te ontkomen aan den eisch van den Paus, wiens opvolgers op dit punt verregaand gemakkelijk waren. Arn. de G. zou van hen nog vele

prebenden en waardigheden verkrijgen. 1342 schonk hem Paus Clemens VI een kanunnikdij met prebende, zoodra er een zou openkomen, in de hoofdkerk te Utrecht, niettegenstaande hij de parochie Rijsbergen in bezit had. 1344 was Arn. Ayken notarius van den hertog van Brabant, die voor hem aan den Paus een supplementum vraagt voor zijn prebende te Utrecht. Hij verbleef nu aan het hof van Brabant en kon dus niet voldoen aan den eisch van te Rijsbergen te wonen, en was ook nog slechts subdiaken. Het middel om toch de parochie te behouden was de verandering van het pastoraat van Rijsbergen in een personaat. De patroon, de abt van St. Baafs, was daartoe wel te vinden; de voorwaarden voor het inkomen van een vicaris of curatus werden vastgesteld en de toestemming van den bisschop van Luik, door den abt gevraagd, werd gegeven. Tot alle zekerheid, want Arn. Ayken was niet geheel in regel, werd de bevestiging van deze verandering aan den Paus gevraagd door den hertog van Brabant, en vooral om hetgeen niet geheel volgens de kerkelijke wetten was uitgevoerd, goed te maken (B e r l i è r e , *Suppliques Clément VI*, no. 2052). De bulle van bevestiging van den Paus 19 Aug. 1350, en de akten van den abt Johannes van St. Baafs 1 Oct. 1347, en van den bisschop van Luik 1 April 1348, zijn uitgegeven in *Taxandria XII* (1905) 95-100.

Arn. Ayken van Goorle stond bij den hertog van Brabant in hoog aanzien. Deze wist bij het pauselijk hof nog meer rijke prebenden voor hem te verkrijgen en noemt hem in de aanvragen zijn ‘clericus, secretarius, cancellarius, consiliarius domesticus’. 1349 werd hem het dekenaat van St. Oedenrode toegezegd, waaraan het pastoraat was verbonden en dat open was door den dood van Simon van Herent. Het was 1353 nog niet in bezit van Arn. de G. Omtrent dien tijd had hij ook de scholasterij van St. Jan te 's Hertogenbosch verkregen, die hij verwisselde met Ayllermo Moyses tegen een prebende in Kamerijk, 1350. De opeenhooping van prebenden was nog niet voldoende. 1353 kwam er nog bij de eerst opkomende kanunnikdij met prebende in St. Rumoldus te Mechelen; hij mocht al deze genoemde beneficies te gelijk behouden plus twee kapelanijen in de kerk van Meldert. Ten slotte werd Arnoldus de G. verheven tot deken van O.L. Vr. kerk te Antwerpen door verwisseling met Jan t'Serclaes, den toekomstigen bisschop van Kamerijk. T'Serclaes had deze waardigheid overgenomen van Johannes Hertsberge, proost van O.L. Vrouw te Brugge 29 Juli 1355, voor eenige zijner beneficies en ruilt opnieuw zijn dekenaat met toestemming van den Paus, 29 April 1356, met Arn. Ayken tegen de kanunnikdij in Kamerijk. Zie hierover: *Bijdr. Gesch. Brabant* VI, 1907, 245. Onjuist zijn dus de beweringen in *Bijdr. tot de Geschiedenis* XV (1924), 681-82. In akten en oorkonden van Antwerpen komt nu de deken Arn. de Goorle herhaaldelijk voor. 6 Mei 1{probem}357 koopt Arnold van Goirle, deken van Antwerpen, de heht der novale tienden te Goirle en draagt 11 Oct. 1358 al zijne bezittingen te Goirle over aan zijn broeder H e n d r i k , doch zijn moeder A l e i d i s behield het vruchtgebruik. De weduwe van zijn broeder Hendrik van Goirle, E l i s a b e t h v a n d e r D a e s d o n c , droeg, 1398, haar recht in de tiende van Goirle over aan haar zonen P e t r u s en A r n o u d . Deze akten zijn uitgegeven in *Taxandria* XVI (1909), 109-111, 113. Waarschijnlijk woonde Arnoldus te Antwerpen en niet meer aan het hof. Uit de talrijke akten en vidimussen, waarin hij voorkomt, zou men dit moeten besluiten.

11 Febr. 1381/2 maakte hij zijn testament en op den 18. derzelfde maand was zijn dekenzetel open, zegt *Bijdr. tot de Gesch.* XV (1924), 682. Zijn overlijden echter is aldaar, bl. 583, vermeld in het *Jaargetijdenboek der kapelanen van Antwerpen* op 12 Jan.

Zie: Berlière, *Suppliques de Clément VI* (Rome 1906). no. 627, 1857, 1937, 2054; dez., *Suppliques Innocent VI* (Rome 1911) no. 100; Isacker, Berlière, *Lettres de Clement VII* (Rome 1924) 620; *Analectes hist. eccl.* XVI, 348; Brom, *Bullarium Trajectense* no. 1107.

Fruytier

[Goossens, Joannes]

GOOSSENS (Joannes), geb. te Venlo 7 Juni 1743, aldaar overl. 7 Maart 1799, zoon van Antonius en Maria van Daelen, trad in de orde der Minderbroeders, geprofest te Erkelenz 17 Maart 1764 en priester gewijd te Mechelen 13 Juni 1767; hij was rector chori in het klooster te Venlo, toen dit door de Franschen werd gesloten.

Zie: G. Hesse, *Het voormalige Minderbroedersklooster te Venlo*, 59.

Verzijl

[Gorichem, Theodoricus de of van]

GORICHEM (Theodoricus de of van), clericus van het bisdom Utrecht 1358, subdiaconus, 1363, was blijkens zijn naam waarschijnlijk afkomstig uit Gorinchem. Hij was huisgenoot, secretarius, van den hertog en hertogin van Brabant en door hunne voorspraak en tusschenkomst kwam hij in het bezit van prebenden aan de voornaamste kapittelkerken van de Nederlanden. 1353 werd hem een kanunnikdij in St. Marie te Utrecht toegezegd. Zijn verblijf aan het hertogelijk hof bezorgde hem een kanunnikdij in St. Pieter te Leuven; als kanunnik dezer kerk komt hij voor 25 Mrt. 1368, toen hij een jaargetij stichtte voor zich zelf en zijn ouders in de abdij van Park. 1363 was hij reeds kanunnik van St. Gudule te Brussel en van Anderlecht, daarna verkreeg hij nog een prebende in Munsterkerk N. Br., in St. Martinus te Luik en O.L. Vrouwekerk te Antwerpen. 1395 komt hij voor als cantor van St. Gudule en 1397 als deken van Lier (*Analectes hist. eccl.* V, 22). Mast, in de lijst der dekens van Lier noemt hem Adrianus. In Lier vermeerderde hij 15 Jan. 1397 de stichting der broodmis. De abdij Park, welke hij bevoordeelde, schreef zijn overlijden 19 Mei in haar *Necrologium*. Het *Obituarium* van het kapittel te Anderlecht vermeldt zijn sterfdag niet, waarschijnlijk had hij zijn prebende aldaar reeds te voren afgestaan doch werd er zijn jaargetij gehouden. In *Annales du cercle archéol. de Termonde* (2e série II (1870) 269-276) worden vele penningen vermeld, die hij als cantor deed slaan voor de aanwezige dienstdoende kanunniken.

Zie: *Bullarium Trajectense* no. 1469; Berlière, *Suppliques d'Innocent VI* (Rome 1911) no. 104; A. Fierens, *Suppliques d'Urbain V* (Rome 1914), 635; *Obituarium van St. Pieterskerk te Anderlecht* in *Bijdr. Gesch. Brabant* IV, 1905, 77; Ern. Mast, *Geschiedkundig Liersch Dagbericht* (Lier 1888) 13, 170; R. van Wafelghem, *Le Nécrologe de l'abbaye du Parc*, 216, 217.

Fruytier

[Goris, Casparus Gaspar of Jasper]

GORIS (Casparus, Gaspar of Jasper), waarschijnlijk een zoon van Jasper (die volgt), was sedert 1715 praeceptor der vijfde klasse der Illustre School te Dordrecht. Tevens

was hij sedert 1718 bibliothecaris der school, en in 1720 conrector. Hij overleed te Dordrecht 26 Sept. 1730. Hij schreef: *Begin en Ingang aller menschen in de wereld*, met pl. (Amst. 1707), 8o; *Verhandeling over de Pestziekte* (Amst. 1711).; *Prijs tegen dank* (Leiden 1714), 8o; *Het kind van*

weelde of vrugt in ontugt (Leiden 1723), 8o.
Zie: van Abcoude, *Naamreg.*; Schotel, *Ill. school*, 161, 162.
van Dalen

[Goris, Gerardus]

GORIS (Gerardus), ged. te Venlo 12 Mei 1633, begr. aldaar 21 Sept. 1694, zoon van Wilhelmus en Anna Ruytkens, werd in 1683 tot schepen van Venlo aangesteld na den dood van Dirk Willem Bex Hij was voor zijn aanstelling tot schepen, landscholtis van het ambt Crieckenbeck, en werd vervolgens burgemeester van Venlo in 1686. Hij huwde met Barbara Alberts (ged. 18 Dec. 1639, begr. 23 Juni 1692, dochter van Albertus en Christina van Bueren), en hertrouwde met Helena Chorus.

Als landscholtis van Crieckenbeck werd hij opgevolgd door zijn broeder Wilhelmus (geb. 1636, begr. te Venlo 31 Mei 1689, gehuwd te Venlo 16 Juli 1684 met Anna Catharina van der Heijden, dochter van Gisbertus, ontvanger van Z.K. Maiesteit en Agnes Bex).

Zie: *Maasgouw* 1920, 59.
Verzijl

[Goris, Jacob]

GORIS (Jacob), geb. omstr. 1536, overl. te Zaltbommel 15 Juni 1623, zoon van Johan Goris, bijgenaamd de Rijke, werd 21 Maart 1579 tot raad van Venlo aangesteld door den commissaris Pieck, was 11 April 1579 een der gedeputeerden der stad Venlo, toen deze stad toetrad tot de Unie van Utrecht, schepen van Venlo 1581-85, regeerend burgemeester 1584. Nadat Venlo op den 28. Juni 1586 bij verdrag aan Parma was overgegaan werd hij met den geheelen hervormden magistraat afgezet en door Roomsch-Katholieken vervangen.

Uit zijn huwelijk met Geertruid Cox uit Amsterdam werden negen kinderen te Venlo geboren: Leendert (geb. 26 Mei 1563, overl. vóór 1628, burgemeester van Zalt-Bommel 1604, huwde Heleke Gerritsdr. Trip), Jan (geb. 26 April 1565, overl. 6 Oct. 1595), Gijsbert (geb. 14 Aug. 1567, overl. te Zaltbommel 24 Dec. 1630, huwde Emke Trip, geb. te Zaltbommel 6 Maart 1580, overl. aldaar 18 Maart 1644), Martinus (geb. 15 Maart 1570, overl. te 'sGravenhage 1 Aug. 1632, huwde 16 Januari 1598 eene Fagel, in tweede huwelijk Josina Lambertsdr. Lamers), Gertrudis (geb. 10 October 1572, overl. voor 1583), Aart (geb. 15 Juni 1575, gesneuveld te Zaltbommel bij een uitval tegen de Spaanschen), Jacob (geb. 6 Dec. 1577, huwde 1613 Leske Trip Gerritsdr.), Elias (geb. 25 Febr. 1580, huwde 1596 eene Sautin), Geertruid (geb. 7 Januari 1583, overl. 1672, huwde Hendrik Versteegh).

Zie: L.J.E. Keuller, *Geschiedenis van Venlo* 80, 261; *Maasgouw* 1881, 447, 1906, 21; *Het Regeeringsgeslacht Goris te Venlo, Zaltbommel Nijmegen*, in *Nederlandsche Leeuw*, 1913, 356-363, 1914, 9-10, 69.
Verzijl

[Goris, Jasper]

GORIS (Jasper), geb. te Amsterdam, begr. te Dordrecht 13 Oct. 1672, trouwde te Dordrecht in Mei 1633 met Dirxgen Hendrick Claeszdr., geb. te Arnhem. Hij vestigde zich te Dordrecht als boekverkooper, en noemde zijn winkel ‘de Vergulde

Griffioen'. Hij heeft o.m. uitgegeven *'t Begin van Hollant in Dordrecht* door J o h . v a n B e v e r w i j c k , 1640. Zijn uitgeversmerk was de dordtsche maagd, met eenige boeken op den schoot en een dordtsch wapenschild ter zijde; hier achter een doek, opgehouden door twee vrouwen als muzen der letter- en schilderkunst; erboven een gezicht op Dordrecht, en op een lint *Virgo Dordracena*, onderaan op een lint *Libros non liberos pariens*. Ook latere boekverkoopers o.a. S i m o n O n d e r d e l i n d e (1677), hebben dit merk gebruikt.

Zijn weduwe met hare zoons J o h a n n e s en

D i r c k G o r i s hebben de zaak tot in de 18e eeuw voortgezet. Ook Caspar G. (zie dat art.) was waarschijnlijk een zoon van Jasper.

Uit archiefaanteekeningen.

van Dalen

[Goris, Johannes]

GORIS (Johannes), wellicht een broeder van Jasper, werd in 1669 aangesteld tot praeceptor der Illustre school te Dordrecht, et in 1671, na door den rector ‘in grammaticalibus et colloquis corderii’ geëxamineerd te zijn, leeraar der vierde klasse. Hij vertrok reeds 1681 naar Utrecht en later naar Amsterdam. Goris was volgens G e r a r d B r a n d t een groot ‘opbouwer’, zoowel van de hollandsche als uitheemsche talen. D a v i d v a n H o o g s t r a t e n wijdde hem twee latijnsche elegieën. Als vertaler van H. d e G r o o t , *Annales et Historiae*, uitgegeven in 1681 te Amsterdam onder den titel *Nederlandsche Jaarboeken en Historiën* enz., maakte hij zich verdienstelijk.

Zie: S c h o t e l , *Ill. school*, 105, 106.

van Dalen

[Gosler, Joan Heinrich]

GOSLER (Joan Heinrich), krijgsman in nederlandschen dienst, geb. in het boheemsche grensstadje Asch in het jaar 1785, waar zijn vader, van oud-patricische afkomst, eigenaar van een fabriek van kristallen en houtvester op een adellijk slot was, overl. te Halsteren in 1869. Afkeerig van den dwang waaronder de macht van Napoleon zijn vaderland had gebracht, trok hij met een twintigtal makkers naar het ‘vrije Holland’, na zijn ouders en elf broers en zusters vaarwel gezegd te hebben. Geen van hen zou hij ooit terugzien. Na een lange reis kwamen ze in Hannover, waar ze vernamen dat alles zich had moeten onderwerpen en Holland niet langer hel land der vrijheid was. Geen uitkomst meer ziende, liet Gosler zich bij het hollandsche leger inschrijven (1805). Na de inlijving moest hij de fransche vanen volgen naar het iberisch schiereiland; daarop maakte hij de campagnes in Duitschland en Rusland mee, de vlucht uit het branden de Moskou, den tocht over de Beresina. In een sneeuwstorm zou hij bezweken zijn, als niet een russische boer hem gevonden en verpleegd had. Als krijgsgevangene binnen de wallen van Stettin gebracht, had hij in die vesting de onbeschrijfelijke ellende der scherpe belegering te verduren. Blijken van dapperheid en onversaagdheid had hij reeds meermalen gegeven. Een aanval van drie zwaargewapende ruiters op hem als eenzame schildwacht, wist hij zoo manmoedig te weerstaan, dat twee er het leven bij lieten en de derde op de vlucht gejaagd werd. Eigenhandig speldde Napoleon hem daarvoor het eereteeken van het legioen van eer op de borst, op voordracht van generaal Duvinier.

G. keerde terug in nederlandschen dienst, en onderscheidde zich zeer bij het beleg van Deventer, dat in 1814 nog door de franschen bezet was. Toen de Militaire Willemsorde werd ingesteld, was G. ook een der eersten wien deze onderscheiding ten deel viel.

Gezegend met een groot gezin, werd hij tot belooning voor zijne talrijke diensten, benoemd tot directeur van het hospitaal in een der zuidnederlandsche vestingen, welken post hij door den belgischen opstand verloor. Wel bood het voorloopig bewind hem de benoeming aan tot majoor der infanterie en commandant der vesting, maar

hij sloeg dit aanlokkelijk aanbod af met de woorden: ‘Zoolang ik vader Willem op mijn borst draag, wil ik geen verrader worden’.

In den nu volgenden veldtocht werd G. tot eersten luitenant-adjudant bij het mobiele leger benoemd, in welk ambt hij grooten lof oogstte als instructeur, zoowel van de jongere officieren als van onderofficieren en manschappen. Van huis uit

een goed schutter, legde hij haast ongelooflijke proeven van bekwaamheid af.

Zijne promotie is zeer langzaam gegaan. Verschil van meening met zijn chefs, zijn onkreukbare eerlijkheid en rechtvaardigheid, tot halsstarrige eigenzinnigheid opgedreven, daarbij zijn hooghartigheid op het punt van eer, zijn afkeer van alles wat zijns inziens naar knoeierij of kuiperij zweemde, zijn weinige bedrevenheid om met menschen van hooge geboorte om te gaan, daar hij niet wist te vleien of te transigeeren, moeten als zoovele redenen beschouwd worden, waarom hij niet tot hoogere rangen opklom. Daar kwam vooral nog bij de invloed van een zeer invloedrijken staatsraad, die vroeger onder hem dienende, menigestraf onderging, later niet genoeg ontzien werd en het verledene niet vergeten kon.

Verbitterd door het gevoel van zooveel miskenning, kon zijn zucht naar onafhankelijkheid en zijn opvliegende natuur niemand meer boven zich dulden en kwam hij tot het besluit, na 44 jaren het land gediend te hebben, zijn ontslag te verzoeken. Zijn pensioen was te gering om er eenigszins behoorlijk van te kunnen leven. Gelukkig zag de regeering dit ook in: weldra volgde zijn benoeming tot commandant van de waterschans bij Bergen op Zoom.

Na den dood zijner echtgenoote, Geertruida Heespelink, die hem elf kinderen schonk, waarvan zes hem overleefd hebben, vestigde hij zich te Halsteren; zijn zoon is Joan Christiaan Eleonor Gosler (zie II, kol. 488).

Zie: *Ter nagedachtenis aan een Oud-Strijder* door Chr. van Spaarne (pseud. van zijn zoon J.C.E. Gosler) (1885).

Bartelds

[Gossaert, Jan]

GOSSAERT (Jan), omstr. 1470 te Maubeuge in Henegouwen geboren, overl. 1541 te Antwerpen; naar zijn geboorteplaats heet hij veelal Jan van Mabuse, Jennyn de Mabuse, Jamyn Mabuysa, Jenne van Henegouwen en Joannes Malbodius. Hij was niet onbemiddeld; hij erfde althans landerijen bij zijn geboorteplaats. Toen hij 25 jaar was, werd hij reeds als gezocht kunstenaar naar Engeland ontboden om de portretten van Hendrik VII en diens echtgenoote Elisabeth van York te schilderen. Omstreeks 1508 schijnt Gossaert naar Italië te zijn vertrokken met zijn beschermer Philips van Bourgondië, rentmeester-generaal van Zeeland, later bisschop van Utrecht, in gezantschap door Maximiliaan II aan paus Julius II gezonden. In Nederland teruggekomen, vestigde hij zich te Middelburg, waar de oomzegger van zijn begunstiger, de kunstlievende abt Maximiliaan van Bourgondië, hem belangrijke werken opdroeg. Daaronder was zijn meesterstuk, de afneming van het kruis voorstellende, waaraan hij 15 jaar zou hebben gearbeid. Deze triptiek, die boven het hoogaltaar in de Koorkerk hing, was zóó groot, dat de zijvakken bij het openslaan door schragen moesten worden ondersteund. Het werd als een der schoonste schilderijen der Christenheid geprezen en men beweerde, dat er, namens den koning van Polen, 80.000 dukaten voor was geboden. Toen de bliksem op 24 Jan. 1568 's avonds in den Abdijtoren sloeg en het vuur de Abdijkerk en de Koorkerk binnen drie uur tot een bouwval maakte, werd ook dit, bij den beeldenstorm gespaard gebleven kunstwerk, geheel vernietigd (vgl. *Nehalennia* 1850, 110). Veel heeft Gossaert ook gewerkt voor bisschop Philips te Utrecht en Wijk-bij-Duurstede. Na het overlijden van den middelburgschen abt in 1534, schijnt hij zich vaak te hebben opgehouden op het kasteel Zandenburg bij Veere, toen bewoond door Adolf van Bourgondië, admiraal van de zee. Daar had de schilder waarschijnlijk reeds vroeger

kennis gemaakt met koning Christiaan van Denemarken, die aan den abt van St. Pieter te Gent loffelijk over hem schreef (vgl. *Messager des sciences etc.* 1859). Daar maakte hij ook kennis met Karel V, toen deze het kasteel Z. in 1540 bezocht (vgl. het verhaal bij Boxhorn, *Chronijck* II, 445 v.v.). Aan het verblijf van Gossaert op Zandenburg herinnert ook zijn voorstelling der Moedermaagd (thans in de Pinakotheek München), waarvoor Anna van Bergen, gemalin van Adolf van Bourgondië, wiens wapen op het stuk prijkt, als model diende. Lucas van Leiden bezocht G. op zijn kunstreis en nam hem mee naar Gent, Mechelen en Antwerpen, waar zij zich losbandig gedroegen. Dit kwam bij G. meer voor. In 1541 werd hij voor schulden te Middelburg gegijseld. Ontslagen vertrok hij naar Antwerpen, waar hij nog in hetzelfde jaar overleed.

Jan Gossaert was te Middelburg gehuwd met Margaretha de Molenaer of Meulenaers (overl. 1530) en had een zoon Pieter en een dochter Geertruida, gehuwd met Hendrik van der Heyden, een schilder, die in 1528 te Middelburg werkzaam was (vgl. *Dietsche Warande* IV, 27, 35 en 41). Dit echtpaar vestigde zich in 1545 te Leuven, doch hun zoon Jan bleef te Veere en hun dochter Catalina huwde te Middelburg met Scobbelant Bertelmeeuwse. De familienaam bleef in M. bekend; in 1613 wordt daar vermeld kapitein Jan van Mabuse.

In Zeeland werden, naar van Mander meedeelt, veel schilderijen van dezen meester gevonden, o.a. te Middelburg bij burgemeester Jacob Simonse Magnus en den muntmeester Melchior Wyntgens. Thans zijn nog beroemde stukken van hem in Engeland, te Brussel, te Antwerpen, te Praag, te München, te Milaan en te Palermo. Albrecht Dürer, die in Febr. 1520 te Middelburg zijn meesterstuk zag, roemt daarvan meer de kleur dan de teekening der figuren. Tot de meest bekende leerlingen van G. behooren Jan van Schoorl (1495-1562) en Lambrecht Lombard (1505-1561).

Zie: van Vloten, *Nederlandsche Schilderkunst* 1874; A.J. Wauters, *Vlaamsche Schilderkunst* 1887; Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* I, 278-211; M. Gossart, *Jean Gossart de Maubeuge sa vie et son oeuvre* etc. (Lille 1903); E. Weiss, *J.G. gen. Mabuse* (diss. Halle 1913); Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexicon* II, 78; Thieme-Becker, *Allg. Lexicon d. bild. Künstler* XIV, 410; Achille Segard, *Jean Gossart dit Mabuse* (Parijs 1922).

Mulder

[Götz, Eliakiem ben Jacob]

GÖTZ (Eliakiem ben Jacob), geb. te Komarno (Gallicië), gest. te Amsterdam vóór 1709, uitgever, joodsch voorzanger, leeraar, schrijver en vertaler bij de hoogduitsche joden van Amsterdam. Hij schreef *Leschon Limmoediem*, een leerboek met voorbeelden voor hebreeuwsche brieven (Amsterdam 1686); *Refoeoth Hanefesch*, joodsche gebeden voor zieken en stervenden, alsmede voor begrafenissen (ald. 1692). Hij vertaalde Menasséh hen Israël's *Mikwéh Jisraël* in het joodschduitsch (ald. 1691). Ook verzorgde hij een uitgave van: Ibn Verga's *Shebeth Jehudah* (ald. 1700); de dagelijksche gebeden naar hoogduitsch-joodschen ritus (1703); de *Techinnoth* of smeekgebeden (1703); de *Selichoth*, boetgebeden naar litauwschen joodschen ritus (1706); *Melammed Siach*, een joodschduitsch woordenboek op den Pentateuch en de vijf rollen (1710) en de *Selichoth* naar hoogduitschjoodschen ritus, waarvan hij vroeger reeds een joodsch-duitschen druk had uitgegeven, nl. van die in Frankfort a/M. gereciteerd worden (1688). Elia kiem Götz gaf ook Benjamin's *Massaot*

(1697) en Samuel Auerbach's *Chesed Schemoël* (1699) uit.
Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1903) V, 109.
Zwarts

[Gouka, Abraham]

GOUKA (Abraham), geb. 21 Nov. 1805 te Schiedam, zoon van Adrianus Jacobus G. en Petronella Bommelaar, overl. 28 Jan. 1883 te Middelburg, was van 1834 tot 1875 hoofdonderwijzer aan de school voor minvermogenden in de Langedelft te Middelburg. Het schoolhouden zat hem in het bloed; zijn moeder had een welbeklante naai- en breischool te Schiedam en zijn broer Maarten was een loffelijk bekend schoolmeester te Rotterdam. In November 1836 behaalde Abr. de zeldzame ‘eerste rang’. Hij werd ook directeur van de Normaalschool en over de stedelijke bewaarschool en onderwijzer aan de Industrieschool (vgl. *Gesch. v.h. Nutsdepartement te Middelburg* Middelb. 1867). Ook was hij lid der examencommissie voor a.s. stuurlieden. Hij bezat de bijzondere gave jongelieden te ontwikkelen, die door anderen als onvatbaar waren afgewezen.

Abr. G. was gehuwd met Maria Blonk (overl. 22 Dec. 1882). Hun eenige zoon Jacob Leendert G., geb. te Middelburg 20 Aug. 1837, was apotheker te Rotterdam.

Van hem is verschenen: *Kaart van Zeeland voor school- en huisonderwijs* in 9 bladen (Middelb. 1843, een z.g. blinde kaart; deze kaart is zeer zeldzaam geworden; G's eigen exemplaar in *Zelandia Illustrata* I, 31); *Wis- en werktuigkundig rekenboek* (Middelb. 1847); *Beginselen der Meetkunde* (Middelb. 1849); *Handl. tot het lijnteekenen* (Middelb. 1849); *Voorstellen voor de rekenkunst* (Middelb. 1849); *Vragen en voorstellen over de eerste gronden der algebra* (Middelb. 1849). Met zijn broeder M. Gouka schreef hij *Theoretisch en Praktisch Rekenboek* (Rott. 1849).
Zie: Nagtglas, *Levensberichten v. Zeeuwen* I, 282-284.
Mulder

[Gouthoeven, Wouter of Waltherus van]

GOUTHOEVEN (Wouter of Waltherus van), geb. te Dordrecht in 1577, begr. aldaar Mei 1623 (en niet in 1628, zooals Balen vermeldt), was de zoon van Arend Bartouts van Gouthoeven, dijkgraaf van Dubbeldam (na 1603) en Machteld Hallineg Screvel Ockersdr. Hij studeerde te Utrecht, te Leuven en te Dôle, maar schijnt geen wetenschappelijken graad te hebben verworven. Te Dordrecht teruggekeerd werd hij waarsman van de Zwijndrechtsche waard 1611 en trouwde 9 Mei 1614 met Maria van Beaumont Jansdr. (niet Cornelisdr., zooals de trouwaanteekening opgeeft), uit welk huwelijk 5 kinderen geboren werden. Zij hertrouwde later met Adolf van de Graaf, commandeur van Ravestein. Van Gouthoeven schijnt te Dordrecht op ‘Blijenburg’, het zg. Reuzenhuis, gewoond te hebben. Hij was blijkens de huwelijksaanteekening in het register der verscheiden gezindten roomsch-katholiek, waardoor zijn familie, hoewel oud en aanzienlijk, van de regeeringsposten was uitgesloten. Trouwens 2 broeders en 2 zusters waren kloosterlingen. Hij was een ijverig geschiedkundige en genealoog. In 1620 gaf hij uit een vermeerderde en verbeterde editie van de groote hollandsche of divisie-kroniek, die in 1516 voor het eerst, en vervolgens in 1591 (Amst.) en 1595 (Dordr.) verschenen was. Hij liet daarbij ‘alle capittelen vervatende eenighe fabulen’ en niets beteekenende verhalen weg en voegde er vele aanteekeningen bij van

Hendrik van Serooskerken, Paulus Merula, Arent Buchel en Petrus Scriverius en van zichzelf, o.a. beschrijvingen van steden naar Guic-

ciardini. Scriverius noemt hem den 'goeden Goudhoeven' en beschuldigt hem van een te veelvuldig gebruik zijner aanteekeningen.

De titel luidt: *D'oude Chronycke ende Historien van Holland* (*met West- Neerland*) *van Zeeland ende van Utrecht van nieus oversien, vermeerdert verbetert ende versiert met eenighe Gheslacht-registeren ende genealogyen der voornaemster Edelen midtsgaders steden, dorpen, Heeren- Huysen ende andere beschryvinghen van Hollandt: voor desen noyt alsoo ghedruckt. Door W. van Gouthoeven, beginnende van den jare onses Heeren* 449 *tot dit teghenwoordige jaer* 1620 (*Tot Dordrecht ghedruckt by Peeter Verhaghen* 1620) fol.

De bijvoegselen van van Gouthoeven volgen op den tekst der kroniek blz. 73-226. Het tweede deel werd door E. de Heer en N. de Clerck te Delft, bewerkt, en in hetzelfde jaar uitgegeven. Een tweede druk van het geheel verscheen in 1636 te 's Gravenhage.

Behalve dit werk schreef van Gouthoeven volgens de lijst van auteurs in zijn kroniek: *Een boecxken, vervatende de beschryvinge ende chronycxken der Stede Dordrecht*, dat echter niet werd uitgegeven. Waar het zich bevindt, is onbekend.

Voorts heeft van Gouthoeven nagelaten een lijvig handschrift, eerst in het bezit van Mr. Ch.M. Dozy, thans van jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland, bevattende geslachtsboomen, genealogische opgaven loopende tot 1622, wapenteekeningen, extracten uit thans verloren Dordtsche stadsrekeningen, enz. De laatste zijn door Mr. Dozy uitgegeven, terwijl de volgende bezitter over Gouthoeven schreef als genealoog.

Zie: Balen, *Beschr. van Dordrecht*, 212, 934, 1074; Smits en Schotel, *Beschr. van Dordrecht* 49-52; *De oudste stadsrekeningen van Dordrecht* 1284-1424, uitgeg. door Ch.M. Dozy ('s Grav. 1891); *Wouter van Gouthoeven als genealoog*, door F. Beelaerts van Blokland in *Maandbl. van het Gen. Herald. Gen. de Nederl. Leeuw* (1907).

van Dalen

[Gouwer, Hugo den]

GOUWER (Hugo den) van Coudekerke, een edelman uit het eind der 13e en het begin der 14e eeuw. Hij was een groot zeeuwsch grondbezitter, bevoegd om den riddertitel te voeren, maar berucht als zeeroover. In de geheele 13e eeuw was de Noordzee onveilig geweest; talrijk waren de klachten daarover van de kooplied en der aan die zee gelegen landen. Eindelijk kreeg men hem echter te pakken en werd hij in 1309 door Robert, graaf van Vlaanderen, binnen Axel gedaagd om zich te verantwoorden voor zijn euveldaden. Het liep op een dading uit. De Gouwer zou in Vlaanderen blijven en Robert in diens strijd met den graaf van Holland bijstaan. Na den vrede werd hem veroorloofd naar zijn land terug te keeren. Wegens felonie waren natuurlijk zijn bezittingen aan de hollandsche grafelijkheid vervallen. Hij had o.a. een zoon Aernoud. Zijn dochter, Justine, huwde in 1316 met Jan Sceven, rentmeester van Waterland; na diens dood hertrouwde zij omstr. 1322 met den burggraaf van Leiden, Dirk van Cuyck. Haar derde echtgenoot was Jan Aelman, de bastaardbroeder van graaf Willem IV van Henegouwen. Zij stierf omstr. 1360.

Zie: Nijhoff's *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudheidk.* 4e reeks X, 252 en 341.

Bartelds

[Graaf, de]

GRAAF (d e). De schrijver der *Histoire naturelle des Iles Antilles* (1658), vermeldt als predikant op St. Eustatius ‘M. de Graaf, à présent pasteur de l'Eglise de Trevers en l'Ile de Oualcre’. Dat moet zijn ter Veere op Walcheren, waar dus na 1658 een predikant van dien naam moet voorkomen. Inderdaad staat daar 1655-1671 Daniël Gra-

vius (IV, 673), maar .... hij was in 1654 van Formosa gekomen, waar hij de bekende moeilijkheden met gouv. Nic. Verburch gehad had. Hij kan dus niet de Graaf van St. Eustatius geweest zijn, dien ik voorloopig niet kan thuisbrengen. Slechts nog dit van hem, dat hij op éénen dag in het Nederlandsch en Fransch placht te preeken in de hollandsche kerk van het eiland, dat sombere, lage kruisgebouw met hoogen toren, waarvan men de naar de reede gekeerde, wit gepleisterde Zuidzijde op Saba met het bloote oog duidelijk kan onderscheiden.

Zie: *Histoire naturelle et morale des Iles Antilles* (Rotterd. 1658) 42; H e s s e l i n g , *Het Negerhollands d. Deense Antillen* (1905) 18, noot 3; M.D. T e e n s t r a , *De Nederl. W.I. eilanden* (Amst. 1836-37) II, 328.

L. Knappert

[Graan, Jan de]

GRAAN (Jan d e), geb. 10 Sept. 1852 te Amsterdam, overl. 8 Jan. 1874 te 's Gravenhage, kreeg reeds op zeer jeugdigen leeftijd vioolles van C. F i s c h e r . Van 1860-67 was hij leerling van Frans Coenen. Zijn vader, een eenvoudig goudsmid, maar zeer muzikaal, zag in zijn zoon een wonderkind, en liet hem zeer hard studeeren. Reeds op 6-jarigen leeftijd trad de Graan in het openbaar op. Na den dood van zijn vader werd hij door zijn voogd J. K n e p p e l h o u t in huis gedaan bij den heer D i r k s e n , leeraar aan de H.B.S. te Amsterdam. Behalve de lessen van Coenen kreeg hij nu ook les in theorie, compositie en pianospel. Van 1867-69 studeerde hij bij J o a c h i m te Hannover. Daarna begaf hij zich naar Parijs. In 1870 kreeg hij een engagement voor de eerste serie der concerten van de Musical Union te London. Reeds toen begon zijn gezondheid slecht te worden. Tijdens den oorlog van 1870 nam de Graan weer zijn intrek in het gastvrije huis van den heer Dirksen. In het najaar van 1870 keerde hij naar Parijs terug. Te Hannover werd hem de betrekking van solo-violist aan de opera aangeboden, welke hij echter wegens zijn zeer slechte gezondheid niet kon aannemen. Nu volgden eenige jaren van ziekte, die hij gedeeltelijk in het buitenland, gedeeltelijk in den Haag doorbracht. Hij trad niet meer in het openbaar op, uitgezonderd 19 Nov. 1873 op een kwartetsoiree te Haarlem. 8 Jan. 1874 overleed hij op 21-jarigen leeftijd.

Zie: J. K n e p p e l h o u t , *Een beroemde knaap* ('s Grav. 1875); J.H. L e t z e r , *Muzikaal Nederland*, 1850-1910 (Utrecht 1911).

Spier

[Graan, François Capellen]

GRAAN (François C a p e l l e n), geb. te Amsterdam 21 Juli 1731, overl. te Zaandam 19 Febr. 1760. Hij studeerde te Helmstadt en Göttingen, en werd luthersch predikant te Zaandam 28 Jan. 1759. J. Mulder, predikant te Amsterdam gaf een lijkrede op hem uit: *De invloed en de handelwijze der Goddelijke Voorzienigheid* (Amst. 1760).

Zie: J. L o o s j e s , *Naamlijst van predikanten* enz. *der Luthersche Kerk in Ned.* ('s Grav. 1925) 47v.

Knipscheer

[Grauss, Gerardus Hendrik]

GRAUSS (Gerardus Hendrik), geb. te Middelburg 1 Dec. 1807, overl. aldaar 29 Jan. 1862, was de zoon van J o h a n H e i n r i c h G., afkomstig uit Marsbach in Duitschland en M a r i e C a t h a r i n a F a g e l . Hij behaalde aan de teekenakademie

in 1826 en 27 de zilveren, in 1829 de gouden medaille. In 1828 werd hij onderwijzer aan die inrichting, in 1839 stads-architect. In 1856 kreeg hij als zoodanig een fraai geschenk in bewerkt zilver. Naar zijn plannen werd in 1837 het stadhuis te M. verbouwd, in 1839 de concertzaal (vgl. de aanteekeningen achter de *Gesch. v.h. Nutsdepartement te Middelb.*), in 1852 de voorgevel van de Nieuwe Kerk (vgl. *Jaarboekje Zeeland* 1853), in 1837 het badpaviljoen te Domburg, alsmede onderscheiden buitenplaatsen op

Walcheren. De kerk te Zierikzee voltooide hij in 1848. Hij was gehuwd met Johanna Jacoba Revers (1808-1881) en liet kinderen na.

Zijn broeder Johan Jacob Frederik G., geb. 25 Sept. 1805 te Middelburg, was eveneens onderwijzer aan de Teekenacademie van 1832-1865 (opheffing der academie). Deze was gehuwd met Maria Josina Revers en overleed kinderloos 3 Aug. 1882 te Middelburg.

Zie: Nagtglas, *Levensberichten v. Zeeuwen*. I. 287-289.

Mulder

[Gravenhage, Hendrik van's]

GRAVENHAGE (Hendrik van 's), kartuizer, geboortig uit den Haag, overl. 1457 in Zeelhem. Buiten weten zijner ouders was hij omstreeks 1410 naar het kartuizerklooster van Sint Jan Baptist te Zeelhem bij Diest gereisd, alwaar hij door den prior Gozewijn Comhair (II, kol. 310) was opgenomen. Zijn vader, Willem genaamd, maakte zich zeer ongerust en ging om raad naar Lydwina van Schiedam. In de ziekenkamer van de heilige lijderes gekomen, die hem noch zijn zoon kende, werd hij aanstonds door haar bij zijn naam genoemd en gelukkig geprezen om de weldaden, waarmede God zijn zoon had overladen. Verwonderd vroeg de vader verklaring van deze gelukwenschen, waarop hij vernam, dat Hendrik kartuizer was geworden bij Diest. Brugman teekent hierbij nog aan, dat hij het feit uit den mond van dezen zelf heeft gehoord. De acten van het generaal kapittel der Grande Chartreuse uit het jaar 1457 vermelden zijn dood.

Zie: Thomas a Kempis, *Vita B. Lidewigis*, lib. 2, cap. 13; J. Brugman, *Het Leven der Heilige Lidwina* (bew. door G.A. Meyer O.P., 2e dr., Nijmegen 1895), 43; L. le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus*. IV (Monstrolii 1892), 512-513.

Scholtens

[Grenier, Abraham]

GRENIER (Abraham), geb. te Middelburg in 1626, overl. aldaar 11 Febr. 1660, studeerde te Leiden (ingeschr. 24 Mei 1644); werd rechtsgeleerde en in 1658 schepen in zijn geboortestad, waar hij huwde (1656) met de dochter van burgemeester Cornelis Arendsen Westdorp. Hij was ook dichter en bevriend met Jan Six van Chandelier, met wien hij na zijn promotie door Frankrijk en Engeland reisde. G. heet volgens een mededeeling van Isaac Vossius aan Nicolaas Heinsius, aanteekeningen gemaakt op Gellius.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland*; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* I, 293.

Mulder

[Grenu, Paul de]

GRENU (Paul de) was de zoon van hopman Philips de Grenu, die zich bij het beleg van Leiden in 1574 onderscheiden had en in 1599 door zijn zoon als hopman eener waalsche compagnie werd opgevolgd. Toen Prins Maurits op 10 Mei 1604 IJzendijke had ingenomen, kreeg Paul de Grenu, toen sergeant-majoor in het regiment van der Noot, het opperbevel over deze 'sleutel van Vlaanderen' (Vondel in *Verovering van Grol*); 1606 luitenant-generaal der artillerie. Bij een commissie naar Grevelingen werd hij krijgsgevangen gemaakt, doch tegen aanzienlijk losgeld vrijgelaten. In 1624 werd hij door koning Jacobus van Engeland tot ridder verheven.

In 1625 werd hij onder Frederik Hendrik ook kolonel der infant. Bij het beleg van 's Hertogenbosch werd de Grenu belast met het opperbevel der artillerie, doch hij sneuvelde 29 Juli 1629.

Hij is gehuwd geweest met Maria Stas. Waarschijnlijk is een zoon van hem: Maurits de Grenu, in 1662 kommandeur van Sas-van-Gent, gehuwd met Wilhelmina van Weede en overl. 1667. De Grenu had met Constantijn Huygens gemeenschappelijk grondbezit in Staats-Vlaanderen (vgl. Schinkel, *Bijdragen enz.* 44, 's Gravenh. 1842).

Zie: *Zelandia Illustrata* II, 337; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* I, 293; ten Raa en de Bas, *Staatsche Leger* I, 208, II, 155, 176, 266, III, 15, 85, 195, 233, 254, 256, 267, IV, 232, 260, 277, 333.

Mulder

[Greve, Willem Hendrik de]

GREVE (Willem Hendrik de), geb. te Franeker 15 April 1840, overl. in de rivier de Koeantan bij Doerian Gadong op Sumatra 22 Oct. 1872, was de zoon van Mr. F. de Greve, president van den Hoogen Raad, en E.J.W. Sluiter. Hij studeerde van 1855 tot 1859 aan de koninklijke academie te Delft en verwierf in laatstgenoemd jaar het diploma van mijningenieur. Nadat hij nog twee jaren aan buitenlandsche mijnacademies gestudeerd en in verschillende mijnen gewerkt had, werd hij bij Koninklijk besluit van 14 Dec. 1861 benoemd tot aspirantingenieur voor het mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië. Hij kwam in Aug. 1862 in Indië aan en werd op het bureau van den chef van het mijnwezen C. de Groot van Embden (VI, kol. 643) te Buitenzorg geplaatst. Hij vergezelde dezen op zijne inspectiereizen en klassificeerde het mineralenkabinet te Buitenzorg naar de toenmalige eischen der wetenschap. Op 1 Sept. 1863 werd hij tot ingenieur 3e, op 9 Dec. 1865 tot ingenieur 2e klasse benoemd. In 1864 werd hij op het eiland Banka geplaatst. In het district Soengeislau spoorde hij eenige rijke tinmijnen op en wees hij de grenzen aan, binnen welke eenige achteruitgaande mijnen nog met voordeel konden worden ontgonnen. In 1865 werd hij te Buitenzorg teruggeplaatst, maar het volgende jaar werd hij met het oog op waarschijnlijke aanwezigheid van kopererts en in de bergen der Padangsche Bovenlanden te Fort de Kock geplaatst. Hier heeft hij 6 jaren lang rusteloos gearbeid. Bij het onderzoek bleek, dat er geen voldoende hoeveelheid koperaderen voor loonende ontginning waren. Te Kawang richtte de Greve een etablissement op tot onderzoek van steen- en houtsoorten en tot het bewerken daarvan.

Door zijne onderzoekingen kwam hij tot de overtuiging, dat langs en in den omtrek van de rivier Ombilien, die ontspringt uit het Meer van Singkara en eene zijrivier is van de Pamoeatan, die weder eene zijrivier is van de Kiantan, welker naam benedenwaarts verandert in Indragiri, eene groote hoeveelheid steenkolen te vinden zijn. Hij schatte deze hoeveelheid, zeer matig berekend, op 36 millioen ton. Hij maakte na vele tochten door de bergen eene geologische kaart van den geheelen omtrek en bestudeerde ook het vraagstuk, hoe de kolen het best af te voeren zouden zijn. Deze afvoer zou naar zijne meening naar twee zijden behooren te geschieden, en wel: per spoorweg naar het westen over Solok (en niet, gelijk toen het gewone vervoer plaats had, over Padang Pandjang) naar Padang, waar de haven verbeterd zou moeten worden; en naar het oosten eveneens per spoorweg tot aan een punt, waar de Koeantan uit de bergen in de vlakte overgaat, en verder langs die rivier per vaartuig. Aan het zeeëind der Indragiri zou eene overlaadgelegenheid gebouwd moeten worden. Een bijkomend voordeel zou zijn, dat er aldus eene verbinding van de oost- en de westkust van Sumatra, die in verschillende opzichten nuttig zou zijn, zou tot stand komen.

Op 27 Febr. 1869 werd de Greve bevorderd tot ingenieur 1e klasse. Herhaaldelijk werd hem, aangezien bij dat vak hoogere betrekkingen bereikbaar waren dan bij het mijnwezen, aangeboden om bij het binnenlandsch bestuur over te gaan, maar dit heeft hij steeds afgeslagen. Ook nadat hij zijn groote rapport over de Ombiliensteenkolenvelden, gedagteekend 15 Juli 1870,

en waaruit zijn meesterschap in de vakken van den mijningenieur, den spoorwegingenieur, den econoom en den koopman blijkt, had ingezonden, ging hij door met zich nog nader op de hoogte te stellen van alle details in zake zijne plannen, en tot uitbreiding en meerdere detailleering van de kaart. Op eene der reizen ten behoeve van terreinopname lag de prauw, waarin hij zich met eenige inlanders bevond, voor anker in een deel der rivier, door hooge rotsen begrensd en waar de stroom zeer hevig was. Daardoor kantelde de prauw, de inlanders werden door den stroom medegesleurd, maar de Greve hield zich aan de prauw vast tot zijne krachten hem ontzonken, en terwijl alle inlanders zich zwemmende konden redden, verdronk hij.

De wet van 6 Juli 1887 beval den aanleg van een spoorweg van de Brandewijnsbaai even bezuiden Padang langs die stad naar Padang Pandjang en van daar eenerzijds naar Fort de Kock, anderzijds naar Mocara Kalaban.

De Greve schreef: *Het Ombilien-kolenveld in de Padangsche Bovenlanden en het transportstelsel op Sumatra's Westkust*, uitgegeven door het Departement van Koloniën, met 3 kaarten ('s Grav. 1871).

Hij huwde 27 Dec. 1861, dus onmiddellijk na zijne benoeming tot aspirant-ingenieur, E.L.T. baronesse van Hoëvell, dochter van W.R. baron van Hoëvell (I, kol. 1128), geb. 6 Aug. 1839, overl. 11 Oct. 1903, bij wie hij drie zonen en eene dochter had.

Artikelen, aan zijne nagedachtenis gewijd, zijn geschreven door G.H. van Soest, in *Tijdschrift van Nederlandsch-Indië* 1872, 2e deel, blz. 404, en door P.H. van Diest, in *Jaarboek voor het mijnwezen*, 1872, 2e deel, blz. 227.

Ramaer

[Greven, Joannes]

GREVEN (Joannes), voorlaatste abt der Bernardijnerabdij Aduard, kwam aan het bestuur na den dood van abt Arn. Kenninck, 29 Jan. 1578. Zoodra hij aan het hoofd stond der abdij (hij komt het eerst voor als abt 18 Febr. 1578), begonnen voor hem, groote moeilijkheden wegens den politieken toestand. De abdij stond aan de zijde der Ommelanden tegen de stad Groningen. De abt was gekant tegen de Unie van Utrecht, die den ondergang van den katholieken godsdienst zou ten gevolge hebben. De Ommelanden echter waren gezind voor de Unie. Het spaanschgezinde Groningen was er tegen. De abt wist niet recht, waarheen zich te wenden. Greven werd zelfs door de Ommelanden afgevaardigd naar Utrecht op de vergadering van 23 Nov. 1578 om over de nadere Unie te beraadslagen. Hij meldt niet te kunnen verschijnen in een brief van 19 Nov. 1578 (Nanninga Uitterdijk, *Gesch. der Bernardijnen* 155-157) en stelt Dr. Jacob Kunersdorf als zijn procurator aan, omdat hij ziek was. Zijn procurator was juist één dergenen, die zich met kracht verzetten tegen de Unie. De vrede tusschen stad en land, 2 Dec. 1578, bracht den abt in de richting der groninger politiek. Op de vergadering, 8 Jan. 1579 in het stadhuis te Groningen met een gedeelte der Ommelander gedeputeerden, verklaarde de abt van Aduard zich tegen de Unie. 3 Maart 1579 was de abt op de vergadering te Loppersum en eischte waarborgen voor de kloosters en de uitoefening van den katholieken godsdienst. Toen deze beloofd, doch niet gegeven werden, protesteerden de prelaten en Greven op de eerste plaats, 5 Mrt. 1579. In den loop van het zelfde jaar verdedigde de abt de belangen der Ommelanders tegen de Groningers. Toen Rennenberg zich van de Unie afscheidde, koos hij diens partij met enkele prelaten en edelen der Ommelanden. Hij bleef aan de katholiek-spaansche zijde. De krijg ontbrandde. De abdij werd bezet door de

troepen van Rennenberg, welke echter het Statenleger te gemoet trok. De achtergebleven bewakers in de abdij werden tijdens een zwelgpartij overvallen door staatsche benden, die de abdij veroverden, 8 Sept. 1580. De Spanjaarden trokken opnieuw naar de abdij. Deze werd 11 Sept. 1580 door de staatsche troepen in brand gestoken toen zij zagen, dat zij ze niet meer konden behouden. Niet alleen de monumentale gebouwen, maar schatten van kunst en geschiedenis van het klooster en der landstreek werden vernield. De abt met zijne kloosterlingen hadden zich teruggetrokken in hun refugium op den Munnikenholm binnen Groningen. Hij treedt nog op als vertegenwoordiger der ommelander staten (1583) en was 1586 door de Groningers afgevaardigd naar Parma.

Zooveel hij kon, trachtte hij de kloosterbezittingen en landerijen te verzorgen en daaruit eenige inkomsten te trekken. De oorlog in de Groningerlanden, de dijkbreuken vernielden bijna alles, zoodat men niets vond dan wildernis. In 1587 werden eenige landen van Aduard weder bebouwd. Niet alleen de aduarder kloosterlingen maar ook Cisterciensers van Gerkesklooster, Essen, Bloemkamp, Trimunt en Termunten moesten zich in armoede en kommer onderhouden in hunne huizen binnen de stad Groningen, waar zij, zooveel mogelijk was, den kloosterregel onderhielden. Aldus schreef de abt, Joh. Greven, in een brief van 6 Nov. 1586 aan den vicaris-generaal zijner orde, den abt van Cambron, onderteekend door de abten van Gerkesklooster, Bloemkamp en Everardus Raedt, abt van Termunten. Toen 1590 de Geuzen de abdis van St. Anna met hare nonnen en den klaarkamper monnik Theodoricus Petri gevangen weggevoerd hadden naar Sneek, gaf Joh. Greven en de abten Everardus Raedt met Thomas van Bloemkamp de noodige vergunning om gelden op te nemen noodig voor hunne invrijheidstelling. Joh. Greven van Aduard is dus niet tegelijk abt of bestuurder van Termunten geweest, zooals beweerd wordt in *Archief Utrecht* XLVIII, 112, maar wel Everardus Raedt. 1 Nov. 1582 verlengde Joh. Greven, met de priorin en conventualen van Trimunt, de pacht van land toebehoorende aan het klooster Trimunt. Greven overleed vóór den overgang der stad Groningen, waarschijnlijk 1592. Hem bleef dus het leed gespaard dat hij de laatste hoop op herstel zijner abdij, die door de onderdrukking van den katholieken godsdienst onmogelijk was, moest zien verdwijnen.

Abt Joh. Greven komt nog voor als vaderabt en visitator der vrouwenkloosters Trimunt en Assen in de pachtcontracten der jaren 1579, 1580, 1581 en 1588 door de abdissen en conventualen uitgegeven.

Zie: *Archief Utrecht* XLVIII (1922), 79-113; H. Brugmans, *De kroniek der abdij St. Bernardus te Aduard* (1902) 112, 117; Nanninga Uitterdijk, *Geschiedenis der Bernardijnen te Aduard* 153-167; Ant. le Waitte, *Historiae Camberonae pars altera* (Paris. 1673) 516; J.A. Feith en H. Brugmans, *De kroniek van Abel Eppens tho Equart* (Amst. 1911) I, 1284, 344, 490, 539; II, 32, 375, 402, 428, 465.

Fruytier

[Grinwis, Pieter Thomas]

GRINWIS (Pieter Thomas), geb. te Ouddorp 25 Dec. 1783, overl. op Meerenberg, gemeente Bloemendaal. 27 Dec. 1845, was de zoon van Jacob Johan G. en Josina Vroemen. Hij was in zijne jeugd als waterbouwkundige in dienst van polders op het eiland Goedereede en kwam in 1808 in Rijkswaterstaatsdienst als temporair landmeter. Toen de nederlandsche

waterbouwkundigen na de inlijving bij Frankrijk in 1810 in het corps des ponts et chaussées werden opgenomen, werd Grinwis bij keizerlijk decreet van 20 Febr. 1811 tot ingenieur benoemd. Daar hij in dat van 2 Maart d.a.v. niet genoemd werd, was hij vanzelf ingenieur 2e klasse. Hij werd te Groningen geplaatst en belast met den dienst in die voormalige provincie, toen deel van het departement Wester Eems.

Bij de organisatie van den waterstaat bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 werd Grinwis ingenieur 1e klasse, en tevens met ingang van 1 Mei 1817 te Alkmaar geplaatst en belast met het noordelijk arrondissement, bestaande uit Noord-Holland benoorden het IJ. Op 1 Juni 1822, toen ook in Noord-Holland de provinciale dienst van den rijksdienst werd afgescheiden, bleef hij met laatstgenoemden dienst in hetzelfde arrondissement belast. Met ingang van 1 Oct. 1825 werd hem de waarneming der betrekking van hoofdingenieur in de provincie Drente opgedragen. Met 1 Oct. 1829 verwisselde hij deze waarneming met eenzelfde in de provincie Noord-Holland, en eerst bij Koninklijk besluit van 28 Jan. 1834 werd hij met ingang van 1 Jan. te voren definitief tot hoofdingenieur 2e klasse benoemd. Hij was van 1840 tot 1842 lid der commissie voor de droogmaking van het Haarlemmermeer.

Wegens eene zenuwziekte verkreeg hij verlof op 8 Oct. 1841. Op 10 Nov. 1841 kon hij zijn dienst weder aanvaarden, maar om dezelfde reden werd hij opnieuw gedwongen, verlof te vragen, hetwelk hem 24 Febr. 1842 verleend werd. Zijn ziekte verergerde zoozeer, dat hij in een gesticht opgenomen moest worden. Hem werd toen bij Koninklijk besluit van 6 Juli 1842 onbepaald verlof verleend, hetwelk hij tot zijn overlijden behield.

Grinwis huwde 23 Juli 1819 W.J. Fullink, dochter van den rector van het gymnasium te Alkmaar, overl. 10 Juni 1852, bij wie hij twee zonen had.

Ramaer

[Groeneyk, Olivier]

GROENEYK (Olivier), geb. te Woerden in 1771, overl. te Zierikzee 16 April 1835, was de zoon van Jan Groeneyck en Josina Plumper. In 1813 was hij commies-griffier op de stadssecretarie van Zierikzee. Hij was gehuwd met Maria Madeleine Agron, geb. te Leeuwarden in 1770, dochter van Pierre Agron, in 1780 kostschoolhouder te Zierikzee. Zij was hoofdonderwijzeres aan het meisjesinstituut aldaar en overleed in 1825. Voor de huwelijken van hun kinderen zie Nagtglas I, 296. Olivier Gr. schreef: *Bekn. geschiedkundige beschrijving der stad Woerden* (Zierikzee 1829); *Kronijk van Zierikzee, ten vervolge op die van den heer J. de Kanter* (*Met bijvoegsel*) (Zierikzee 1821).

Mulder

[Groeningen, August Pieter van]

GROENINGEN (August Pieter van), geboren te Utrecht 14 Februari 1866 als zoon van Adrianus v.G. en Wilhelmina Adriana Barendrecht, overleden 12 Februari 1894 te Rotterdam, waar hij onderwijzer was. Reeds op zijn een en twintigste jaar schreef hij een novellenbundel *Een nest menschen*, in 1895 uitgegeven met een voorwoord van P. Tideman, werd daarna weldra medewerker van *De Nieuwe Gids*, waarin ook de eerste twee hoofdstukken van zijn naturalistischen roman *Martha de Bruin* verschenen onder den titel: *Van alle tijden* (Fragment) en onder den schuilnaam Willem van Oevere, en de volgende twee onder den titel: *Op den naaiwinkel* onder zijn eigen naam. De roman verscheen in zijn geheel einde 1889. Daarna heeft van Groeningen niets meer voltooid.

Zie: *Hollandsche Revue* 1e Jaarg. no. 8, waarin

ook zijn portret voorkomt, en vooral het feuilleton van Dr. H. Gerversman in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 3 en 10 Januari 1925.

Wiersum

[Grooff, Mgr. Jacobus]

GROOFF (Mgr. Jacobus), geb. te Amsterdam 20 Sept. 1800, overl. te Paramaribo 29 April 1852, eerste bisschop van de bij decreet der Congregatio de Propaganda Fide van 20 Sept. 1842 tot Apostolisch vicariaat verheven missie van Batavia. Hij studeerde theologie aan het Groot-Seminarie te Warmond en werd te Munster priester gewijd, 9 Augustus 1825. In hetzelfde jaar vertrok hij naar de missie van Suriname, waar hij in het begin van 1827 werd benoemd tot opvolger van den apostolischen prefect Martinus van der Weijden. Daar nam hij een werkzaam aandeel aan de bestrijding der melaatschheid, werd zelf tot driemaal toe door die ziekte aangetast en het scheelde weinig of hij had zijn opofferende naastenliefde met den dood moeten bekoopen. Ondertusschen had zijn werkzaamheid zeer de aandacht getrokken. In 1842 werd Grooff tot apostolisch vicaris van het nieuw opgerichte vicariaat van Batavia verheven. Niettegenstaande de uitvoerige supplieken, die hij tot Rome richtte, ontving Grooff den last om in Holland zoo spoedig mogelijk de bisschopswijding te gaan ontvangen en zich voor te bereiden voor zijn nieuwen werkkring. Hij verliet Suriname 10 October 1843. Te Leiden ontving hij 26 Februari 1844 uit handen van mgr. van Wijckersloot de bisschoppelijke wijding. Den 8en April 1844 volgde zijn benoeming tot assistent-bisschop bij den pauselijken troon. In een audiëntie bij den Koning beloofde Zijne Majesteit hem zijn bescherming. Hij vertrok den 6den December 1844 van den Helder in gezelschap van vier andere missionarissen J.D. Escherich, B. Kerstens, J.v.d. Brandt en A. Heuvels naar de missie in Nederlandsch Oost-Indië. Na een minder voorspoedige reis kwamen zij den 21 en April 1845 te Batavia aan. 28 April maakte G. zijn opwachting bij den waarnemenden gouverneur-generaal J.C. Reijnst. Deze bracht G. onder het oog, dat hij en zijn medehelpers niet als dienstdoende geestelijken konden worden erkend, daar zij de hoedanigheid van ambtenaar misten; immers de gouverneur had dienaangaande geen aanschrijving van het Departement van Koloniën ontvangen. Gelijke bedenking had G. vóór zijn vertrek geuit tegenover den Minister van Koloniën, die hem echter gerustgesteld had met de mededeeling, dat zij toch vertrokken met voorkennis en goedvinden des Konings. Toch zou juist het gemis van dat radicaal hun de grootste moeilijkheden baren. Wel werd het bedoelde radicaal aan hen gegeven bij K. Besl. van 12 Dec. 1845 nr. 126, doch dit kwam eerst na de verbanning der missionarissen in Indië aan. De moeilijkheden begonnen reeds, toen den 22en Mei 1845 de aanvrage van Heuvels en Kerstens tot kapelaans, respectievelijk te Semarang en Soerabaja, werd geweigerd. Deze zouden echter nog door grootere gevolgd worden.

Onverschrokken van geest, een man van onkreukbare trouw aan den Heiligen Stoel als hij was, kan het geen verwondering wekken, dat Grooff aanhoudend in botsing kwam met de Regeering en het indische staatsrecht dier dagen. In het licht, dat de persoonlijkheid van G. op de feiten werpt, worden deze verklaarbaar. Zoo zal het niet als onverdraagzaamheid kunnen worden beschouwd, als G. dispensatie weigert voor een gemengd huwelijk, omdat de door Rome gestelde voorwaarden niet werden aanvaard. Toch werd dit door Protestanten

en vele Katholieken als zoodanig opgenomen. Veel dreigender werd de stemming tegen Grooff, toen hij Grube, pastoor van Semarang, Cartenstat (zie dit deel kol. 280) pastoor van Soerabaja en van Dijk, onderpastoor te Batavia suspendeerde, die zich te weinig priesterlijk gedroegen. Het kerkbestuur van Semarang nam openlijk stelling tegen hem door het sluiten der kerk.

Heuvels, door G. naar Semarang gezonden, om pastoor Grubbe den suspensiebrief te overhandigen, diende dan ook een klacht in bij den resident en G. wendde zich met een verzoek tot den waarnemenden gouverneur-generaal, doch niets mocht baten. Beiden hadden geen ander gevolg dan dat den 29. September een gouvernementsbesluit verscheen, waarbij Heuvels van Semarang werd verwijderd en tevens werd medegedeeld, dat ook Kerstens door G. naar Soerabaja gezonden, ter vervanging van Cartenstat, van Soerabaja zou verwijderd worden, indien hij zich waarnemend pastoor durfde noemen. Intusschen was den 27. September te Batavia aangekomen de Gouverneur-Generaal Jan Jacob Rochussen, die den 30. September het Bestuur aanvaardde. Reeds op de audiëntie, waarop G. verscheen, bleek, dat van dezen bewindsman voor hem niet veel goeds te verwachten was. Deze ontving de klachten van Semarang en Soerabaja uit tegen G. ingebracht en zond de desbetreffende stukken door aan G. om consideratie en advies onder bijvoeging eener missive, waarin werd geëischt: 1e overlegging der suspensiebrieven (van Cartenstat, Grube en van Dijk), 2e. afschrift der bevelen, welke vroeger aan de gesuspendeerde geestelijken waren gegeven (uitgezonderd hetgeen rechtstreeks op de regeling der godsdienstoefening betrekking mocht hebben). G. antwoordde op beide stukken, doch weigerde de afschriften, daar hij hieromtrent slechts aan den Heiligen Stoel verantwoording verschuldigd was. Welken indruk dit antwoord van Grooff maakte op den gouverneur-generaal, die bij gelegenheid der audiëntie, waarover wij spraken, als zijn meening had te kennen gegeven, dat elk departement, of college, van welken aard ook, afhankelijk was van het indisch bestuur en hij derhalve een afzonderlijk gezag, onder welken titel ook, nimmer zou erkennen, is duidelijk. Bovendien had de nieuwe landvoogd op bedoelde audiëntie zijn misnoegen doen blijken over de 'onkoloniale handelswijze' van G. in Indië en over de suspensie van de pastoors van Semarang en Soerabaja, door den gouverneur-generaal als zoodanig benoemd. Bij besluit van den gouverneur-generaal van 15 Nov. 1845 nr. 3, werd Kerstens dan ook van Soerabaja verwijderd, 'omdat hij zich niet ontziet openbaren dienst in de R.K. Kerk te verrichten zonder daartoe overeenkomstig de bestaande verordeningen bevoegd te zijn'. In dit besluit werd eveneens aan Kerstens, Heuvels, Escherich en van den Brand verboden eenige godsdienstoefeningen in Indië te verrichten.

G. besloot nu zijn vertrouweling en secretaris Escherich naar Holland te zenden om zijn zaak te gaan bepleiten bij de hooge geestelijkheid en de tusschenkomst van het ministerie van R.K. Eeredienst in te roepen. Einde Januari 1846 kwam Escherich in Holland aan, doch inmiddels had G. van den gouverneur-generaal een kabinetsmissive d.d. 8 Dec. 1845, nr. 249 ontvangen houdende een gebiedend verzoek de suspensie der pastoors van Semarang en Soerabaja in te trekken. Daar G. weigerde aan het verzoek te voldoen, ontving hij op 18 Januari 1846 een brief met het verzoek zich te vervoegen bij den

gouverneur-generaal en waarop onmiddellijk antwoord werd verwacht. Grooff ging daags daarna naar den gouverneur-generaal. Wederom richtte deze tot hem de vraag of hij van plan was de suspensie tijdelijk op te heffen of te wijzigen, wat deze weigerde. Grooff werd nu in zijn geestelijke bediening geschorst en moest binnen veertien dagen Java verlaten. Men stond G. toe uit eigen beweging te vertrekken, waarop echter G. antwoordde dat hij zonder toestemming van Rome zijn post niet mocht verlaten, ofschoon hij wel overtuigd was tegen de macht der regeering niets te vermogen.

Als gevolg van genoemde conferentie verscheen den 20. Januari de adjudant van den gouverneur-generaal bij G. en overhandigde een ‘Extract uit het Register der Besluiten van den gouverneur-generaal’ Batavia 19 Januari 1846 litt A., waarbij Grooff in zijn functie werd geschorst, hij met zijne assistenten J.D. Escherich, A. Heuvels, B. Kerstens en J.v.d. Brand uit Indië werd verbannen en hun een tijd van veertien dagen werd gelaten tot regeling hunner zaken en de directeur der producten en civile magazijnen werd belast te zorgen voor den vrijen overtocht van de bannelingen naar Nederland. Tevens werden bij dit besluit Cartenstat, Grube en van Dijk belast met de tijdelijke waarneming der kerkelijke diensten, respectievelijk te Batavia, Semarang en Soerabaja.

Den 3den Februari vertrok mgr. G. naar Nederland, waar hij 11 Juni in het Niewediep landde.

Niet zooals zekere partij in den lande gewenscht had, werd Grooff van zijn waardigheid van vicarius apostolicus van Batavia ontheven. Om verdere onaangenaamheden te voorkomen, benoemde Pius IX Mgr. Grooff tot apostolisch visitator van Suriname, 1 Dec. 1846; voor het bestuur der Oost-Indische Missie werd hem een coadjutor met recht van opvolging toegevoegd. Mgr. Grooff vertrok 23 Mei 1847 naar de hem steeds dierbaar gebleven missie van Suriname, waar hij 29 April 1852 te Paramaribo overleed.

Het zal blijven getuigen voor den rechtvaardigheidszin van koning Willem II, dat hij ten aanzien der kerkelijke handelingen openlijk de partij koos van Grooff tegenover de weerspannige priesters en den gouverneur-generaal, door bij Kon. besl. van 5 Mei 1846 nr. 65 de rechten van dienstdoend geestelijke van Grube, Cartenstat en van Dijk in te trekken.

Zijn portret is gelithografeerd door H.W. Couwenberg, C.W. Mieling en W.v. Wouw.

Zie: Arn. J.H. van der Velden S.J. *De Roomsch- Katholieke Missie in Nederlandsch Oost- Indië* 1808-1908 (Nijmegen 1908) daarin de *Bijlagen* IX tot en met XV en de literatuuropgaaf pag. 395.

Kleijntjens

[Groot, Johannes]

GROOT (Johannes) werd 4 Febr. 1470 kanunnik der St. Janskerk te 's Hertogenbosch. De Paus schold hem, zijn ‘palfrenier’, de verschuldigde annaten voor zijne benoeming kwijt, 15 Mei 1472. 24 Oct. 1505 stierf Joh. Groot en werd voor het hoogaltaar in de St. Janskerk begraven. Hij was ook cantor geweest der St. Dionysiuskerk te Luik.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* IV, 244; U. Berlière, *Invent. anal. diversa cameralia*, no. 668.

Fruytier

[Groot, David Eduard de]

GROOT (David Eduard d e), geb. 8 April 1795 te Amsterdam, overl. 29 Maart 1874 te Parijs, ontving het eerste onderricht in klarinetspel van zijn vader. Gedurende eenigen tijd was hij klarinettist aan de Fransche Opera te 's Gravenhage. In 1818 werd hij in het orkest der opera te Frankfort

geplaatst. Na drie jaar keerde hij naar Holland terug en gaf herhaaldelijk concerten te Amsterdam en te 's Gravenhage. Gedurende vier jaren was hij daarna te Cassel werkzaam, waarna hij tot leeraar aan de Kon. Muziekschool in den Haag benoemd werd en tot solo-klarinettist van Willem III. In 1830 vertrok hij naar Frankrijk en in 1837 werd hij tot directeur aan de opera te Marseille benoemd. Het volgende jaar bracht hij weer te Parijs door, daarna vertoefde hij weer tot 47 te Marseille.

Na 47 reisde hij gedurende eenigen tijd en vestigde zich tenslotte te Chambéry. In 1854 trok hij zich geheel uit het openbare leven terug. Op compositorisch terrein was hij zeer vruchtbaar, hij schreef o.a. eenige opera's.

Zie: J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* 1850-1919 (Utrecht 1911); J.D.C. van Dokkum, *Nederlandsche muziek in de negentiende eeuw* (Amst. 1913).

Spier

[Groot, Heyndrick Louwerens de]

GROOT (Heyndrick Louwerens de) was zilversmid te Rotterdam in de eerste helft der 17de eeuw. Hij woonde in het huis ‘den verghulden Beker’ in de Westewagenstraat en werd waarschijnlijk begraven in de week van 8-15 September 1635. Met J.G. Wellekom, Dirck Woutersen en anderen, die met hun naam of devies onderteekenden, gaf hij geestelijke liederboekjes uit, namelijk *De Groote Korenbloem* en *'t Groen Spruytjen*. Van elk van beide is een exemplaar bewaard in de bibliotheek van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden. Ook verschenen enkele van zijn gedichten in 1620 in de *Ghulde Zang-Fonteyne, byeenverghadert duer Abraham van Gherwen*.

Zie: *Oud- Holland* XXXIV, 129 en 130.

Wiersum

[Grothe, Peter Dietrich]

GROTHE (Peter Dietrich), geb. te Herscheid in Westfalen 23 Juni 1806, overl. te Delft 10 Febr. 1887, was de zoon van Johann Peter Grothe en Maria Gertrud Schmidt. Hij ontving zijne opleiding gedurende 3½ jaar aan de technische inrichting te Berlijn. Hij verkreeg aldaar in 1833 na examen het radicaal om op te treden als leeraar aan de pruisische industriescholen. In hetzelfde jaar werd hij benoemd tot leeraar in de natuur-, schei- en wiskunde aan de höhere gewerbeschule te Hagen in Westfalen en in 1839 tot directeur dier inrichting.

In 1850 werd hem door de utrechtsche hoogleeraren G.J. Mulder, Bake en O. van Rees verzocht, het hoofd te worden van eene aldaar op te richten particuliere technische school. Hij nam deze opdracht aan en bracht die school in korten tijd tot bloei. Het was de eerste inrichting van dien aard in ons land en tal van jongelieden hebben bij hem hunne voorbereidende technische opleiding gehad. Er werd ongeveer in dezelfde vakken les gegeven, die thans aan de hoogere burgerscholen gedoceerd worden. De inrichting telde in 1863 acht leeraren en 63 leerlingen, de kursus duurde 3 jaren. Nadat ingevolge de wet op het middelbaar onderwijs van 2 Mei 1863 op vele plaatsen in den lande hoogere burgerscholen verrezen, en er geen reden van bestaan meer voor de technische school was, bood minister Thorbecke aan Grothe een leerstoel in de mechanische technologie en de kennis van werktuigen aan de ter vervanging van de Koninklijke academie ingevolge genoemde wet gestichte polytechnische school aan. Hij werd 29 Juni 1864 met ingang van 1 Sept. d.a.v. hoogleeraar te Delft. In 1865 ging de utrechtsche technische school op in de hoogere burgerschool ter plaatse.

Niettegenstaande hij zeer bekwaam en zijn onderwijs uitstekend was, was hij bij de stu-

denten niet gezien wegens zijn minder aangename wijze van optreden, vooral bij examens. Toen daarover in den studenten-almanak voor 1873 geklaagd werd, hield hij op het eerstvolgende college een berouwvolle toespraak. Sedert was door zijn toedoen de verhouding veel beter.

Te Delft was Grothe buiten zijn ambt zeer nuttig werkzaam door de oprichting eener afdeeling van de Nederlandsche maatschappij van nijverheid, waarin hij vele malen voordrachten hield over technische onderwerpen. Bij zijn 50-jarig jubileum als onderwijzer werd hij op grootsche wijze gehuldigd.

Hij werd op zijn verzoek bij Koninklijk besluit van 19 Juni 1883 met ingang van 1 Sept. d.a.v. eervol ontslagen als hoogleeraar. Hij bleef te Delft wonen.

Men heeft van hem: *Leerboek der mechanische technologie*, 2 dln. (Gorinchem 1866); dit is een in alle opzichten uitstekend leerboek, er blijkt uit, dat Grothe in allerlei fabrieken, die hij beschrijft, persoonlijk alles onderzocht en zelfs dikwijls als arbeider medegewerkt heeft. Voorts schreef hij: *De Ruhrsteden, Bergsland en het graafschap Mark, een technologisch uitstapje* (Arn. 1869); Het ijzer, zijne bewerking, eigenschappen en toepassing ('s Grav. 1873); *Kennis van werktuigen* ('s Grav. 1874 en Arnhem 1875); *Machine voor het afwerken van vastbodems* in *Tijdschrift voor nijverheid*, 34e deel (1571) blz. 370; *Over het bijten van fixeerplaten* aldaar blz. 372; *Hoe men de stoffen voor het smeeren van machinedeelen beproeft* aldaar blz. 379; *Stereochemie* aldaar 35e deel (1872) blz. 1; *Wenken voor boekdrukkers en uitdrukkers* aldaar blz. 8; *IJzeren wielen voor voertuigen* aldaar blz. 59; *Glasfabrieken* aldaar blz. 105; *Stoomwielenfabriek* aldaar blz. 191.

Hij huwde Albertina Schlickumen na haar overlijden Wilhelmina Riepe, geb. te Hagen 1 Juni 1809, overl. te Delft 16 Apr. 1875. Bij de laatste had hij twee dochters.

Ramaer

[Groy, Jacobus]

GROY (Jacobus), van 's Hertogenbosch, keizerlijk notaris, stelde 1387 een verklaring op, dat de abdij Val St. Lambert 1000 hollandsche guldens inkomen had. Hij is wel dezelfde als Jacobus Groy, die 1401 voorkomt als kapittelheer van St. Jan te 's Hertogenbosch, doch niet meer in 1405.

Een Jacob Groy, 1399, is vermeld in de lijst der leden der illustre broederschap, ook komt er voor een Gerard Groy kan. St. Janskerk, 3 Sept. 1405 (*Taxandria* XVI, 268).

Zie: U. Berlière, *Invent. anal. libri oblig.* no. 903; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenb.* 233.

Fruytier

[Gruterus, Johannes]

GRUTERUS (Johannes) was omstr. 1444 hoofd van het klooster Paradisus Mariae bij Reimerswaal, welk convent van reguliere kanunniken omstr. 1407 betrokken was door broeders uit het Roode klooster in het Sonienbosch bij Brussel. G. was afkomstig uit het huis der broederschap te Nuys en streefde ernaar om zich zooveel mogelijk te onttrekken aan den invloed van den utrechtschen bisschop en naar een vereeniging der conventen, die naar den regel van Augustinus leefden en waarvan het klooster te Windesheim als het hoofd werd erkend. G. is gestorven te Middelburg.

Zie: Ermerins, *Zeeuwsche Oudheden, Reimerswaal* 184; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* I, 300.

Mulder

[Grijp, Cornelis van der]

GRIJP (Cornelis v a n d e r), uit een geslacht dat Vroeger te Dordrecht gevestigd was geweest. Zijn vader J e r e m i a s werd in 1677 te Gouda geboren, studeerde te Leiden, was van 1706-1715 predikant te Wissekerke, van 1715 tot zijn over-

lijden in 1746 te Noordgouwe. Deze was gehuwd met Anna Clement. Van hun vele kinderen zijn bekend geworden Cornelis en Willem Gerard (die volgt).

Cornelis, geb. Nov. 1731 te Noordgouwe, vestigde zich als apotheker te Zierikzee. Prof. J.W. te Water roemt zijn veelomvattende kennis. Hij schreef verhandelingen in de *Letteroefeningen* van 1791 enz. en vertaalde de latijnsche redevoering van den zierikzeeschen rector Adam Camphuysen, *Over Lieven Jansson Keersemaker* (Middelb. 1778). v.d.G. bleef ongehuwd.

Een gekleurd portret van hem in de *Zelandia Illustrata*.

Zie: Nagtglas, *Levensberichten v. Zeeuwen*, 303 v.

Mulder

[Grijp, Willem Gerard van der]

GRIJP (Willem Gerard van der), broeder van den voorgaande, werd in 1736 te Noordgouwe geboren. Op 10-jarigen leeftijd schreef hij een rouwdicht op het overlijden van zijn vader, opgenomen in de *Boekzaal*. Zijn oratie bij het verlaten der latijnsche school te Zierikzee wekte groote verwachtingen. 17 Sept. 1753 te Leiden ingeschreven als student in het Staten College, in 1760 predikant te Oudenhoorn, in 1765 te Heukelom, in 1776 te Monnikendam en in December 1779 te Goes. In 1796 was hij tot Representant van het Bataafsche Volk gekozen. Daarom vroeg hij in Aug. 1797 emeritaat aan (vgl. *Catalogus Tentoonst. Zeeuwsche Oudheden te Midelburg* 1870, 51). Later werd hij rentmeester der domeinen van Prinsland en Willemstad. Hij overleed te 's Gravenhage 11 Dec. 1811.

Uit zijn huwelijk met Anna Christina Bennet te Leiden werd te Monnikendam geboren François Roelof Bennet van der Grijp, overl. 1 Maart 1829. Deze werd leerling en opvolger van zijn oom Cornelis apotheker te Zierikzee, huwde met Anna Yta Nauta, dochter van Petrus Jan Nauta, predikant te Zonnemaire. Hun oudste zoon Sicco Godefridus Nauta van der Grijp, geb. 20 Juni 1810, later apotheker te Zierikzee, was genoemd naar den veelbelovenden jonggestorven dichter S.G. Nauta. Een andere zoon was Dr. Petrus Jan van der Grijp, geb. 11 Maart 1819 te Zierikzee. Deze werd in Sept. 1841 officier van gezondheid, in 1861 promoveerde hij tot med. doct. op een dissertatie *Een geval van elephantiasis* (Gorkum 1861), huwde in Oct. 1870 te Leeuwarden met Elisabeth Gratama en is in Mei 1886 als kolonel gepensionneerd.

Zie: Nagtglas, *Levensberichten v. Zeeuwen* I, 304 v.; Colenbrander, *Gedenkstukken*.

Mulder

[Guillielmi, Adrianus]

GUILLIELMI (Adrianus) of Adriaan Willemszoon werd geboren te Vlissingen in het laatst der 16de eeuw. Hij studeerde in de geneeskunde, doch legde zich tegelijk toe op de oostersche talen, in het bijzonder op het Arabisch. Zeer veel werd van den jongen man verwacht, toen hij in 1604 te Parijs stierf. Isaac Casaubonus (1559-1614), die bij zijn overlijden tegenwoordig was, spreekt met grooten lof over hem en deelt in een brief aan Joseph Scaliger mede, dat hij zijn nagelaten papieren, schoon verspreid en zonder schikking, zou doen bezorgen bij den gezant der Staten-Generaal, toen François van Aerssen, heer van Sommelsdijk. Scaliger noemt in zijn antwoord het sterven van Willemsz. een onherstelbaar verlies en zou het zich

tot een voorrecht gerekend hebben, als hij dezen jongeling tot onderwijzer in het Arabisch had kunnen krijgen (J. C a s a u b o n u s , *Epistolae* (Rotterd. 1709).

Ook Thomas Erpenius en Louis de Dieu prijzen zijn verwonderlijke kennis van het Arabisch. Op zijn dood heeft Foppe van Aitzema een latijnsch (*Poemata Juvenilia*, Helmstad 1607) en Daniël Heinsius een grieksch lijkdicht geschreven.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland*. Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* I, 310 v.

Mulder

[Gunning, Johannes Hermanus]

GUNNING (Johannes Hermanus), geb. te Vlaardingen 20 Mei 1829, overl. te Arnhem 21 Febr. 1905, zoon van Johannes Hermannus Gunning, predikant te Vlaardingen, en van Anne Elisabeth van Campen. In 1832 verhuisde hij met zijne ouders naar Hoorn, in 1835 naar Leeuwarden. Hij verliet het gymnasium aldaar met een rede *De comoedia attica*. Hij studeerde sinds 13 Aug. 1846 te Utrecht. Eerst gaf hij eenigen tijd les in geschiedenis aan een instituut te Barneveld. Hij huwde later (6 Jan. 1854) met mej. Hoog, dochter van den predikant aldaar. In 1851 vertrok hij naar Antwerpen om hulpprediker van Ds. Stockfeld aldaar te worden. Hij nam er ook den franschen dienst waar. Nog was hij in 1852 hulpprediker te Heusden. Zijn eerste gemeente was Blauwkapel, waar hij 22 Jan. 1854 predikant werd. Op 1 Maart 1857 kwam hij te Hilversum, op 11 en 14 Aug. 1861 te 's Gravenhage. Van hier uit werd hij benoemd tot kerkelijk hoogleeraar te Amsterdam, waar hij het ambt aanvaardde met een rede: *Het kruis van Christus, de waarheid voor wetenschap en kerk* (Amst. 1882). Voor Utrecht had hij een zelfde benoeming in 1878 afgewezen; in 1889 werd hij hoogleeraar te Leiden, als opvolger van prof. Rauwenhoff. Zijn inaugureele rede droeg den titel: *De wijsbegeerte van den godsdienst uit het beginsel van het geloof der gemeente* (Utr. 1889). In 1899 moest hij aftreden, als 70 jaar oud. Hij vestigde zich te Arnhem en was er ouderling der gemeente. Op voordracht van prof. Opzoomer ontving hij het doctoraat honoris causa in de wijsbegeerte in 1877. Sedert 1862 was hij lid van het Provinciaal utrechtsch genootschap.

Reeds te Blauwkapel schreef hij artikelen van gemengden aard in *Pantheon, Vaderl. Letteroefeningen* en *Ernst en Vrede*, en gaf hij preeken uit, ook vertaalde van Kingsley. In 1857 was hij redacteur van *De Referent voor de theologische wetenschap*, slechts enkele jaren, en dan nog korten tijd onder een anderen titel, verschenen; maar juist de leemte aanvullende tusschen de oude en nieuwe *Jaarboeken voor wetenschappelijke Theologie*. Te 's Gravenhage leefde hij midden in den kerkelijken strijd tusschen Zaalberg en Hoevers aan den éénen, Groen van Prinsterer c.s. aan den anderen kant.

Zijn broeder Jan Willem was hoogleeraar in de scheikunde, zijn broeder Marius Willem hoogleeraar in de oogheelkunde.

Een stelselmatig overzicht van zijne denkbeelden is niet wel te geven. Hij was vertegenwoordiger van ‘het ethisch beginsel’, wat wellicht het duidelijkst blijkt uit zijn: *Jezus Christus, de Middelaar Gods en der menschen* (Amst. 1884). ‘Het geloof der gemeente’ noemde hij: ‘de diepste ervaring van allen die waarlijk in gemeenschap met den opgestanen Christus leven’, dus niet een dogmatische overtuiging. De verschijning en het wederom intrekken van de eerste aflevering van zijn *Leven van Jezus* in 1870 heeft tot zeer verschillende beoordeeling aanleiding gegeven. Ten opzichte van de dogmatiek was hij zeker vrijzinnig. Toch verklaart hij in zijn: *Wat is het geloof*? (Amst. 1887): ‘Wij zeggen met volle zekerheid dat wie

niet in den drieëenigen God gelooft, die gaat zonder twijfel voor eeuwig verloren'. Hij zeide o.a. dat de godsdienstwetenschap is het verstandelijk onderzoek aangaande het verschijnsel van den godsdienst en dat deze door niet-wedergeborenen kan worden beoefend; maar dat de godgeleerdheid de geloofservaring der gemeente tot voorwerp heeft, welke niemand kan beoefenen, tenzij hij wedergeboren is door den H. Geest, en staat in het geloof in Christus.

Zóó neemt hij te midden van de theologische richtingen een bijzondere plaats in. Zijn invloed was van groote beteekenis. Overstelpend is het aantal van zijne geschriften. Voor het samenstellen van boeken 'was zijn geest te licht bewogen, zijn gemoed te gevoelig. Boven alles was Gunning schrijver van vlugschriften'. De heer A. Brom Jr. heeft met veel zorg en nauwkeurigheid een zoo veel mogelijk volledige bibliografie samengesteld thans in het slotdeel van het beneden te noemen werk van Gunning's zoon uitgegeven. Daaruit is een heele lijst van titels van verhandelingen en brochures getrokken, gedrukt bij de Bie en Loosjes, t.a.p. Wij treffen daarbij ook nog enkele vertalingen aan.

Zijn portret is verscheidene malen in druk verschenen.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* III, 397-408; *Kerkelijk Handboek* (1907), Bijl., 119, (1908) Bijl., 120, (1910) Bijl., 153. Zijn zoon J.H. Gunning J. Hz. gaf in vijf deelen onder den titel *Prof. Dr. J.H. Gunning, Leven en werken* een uitvoerige beschrijving van zijn levensloop met uittreksels uit zijn geschriften, portretten en uitvoerige registers (Rotterd. [1923-25]). Daarna verscheen nog: J.H. Semmelink, *Prof. Dr. J.H. Gunning, zijn ontwikkelingsgang en zijne beginselen* (proefschr. Utrecht 1926).

Knipscheer

[Gijsbrechtsz, Mels]

GIJSBRECHTSZ (Mels) werd 17 Nov. 1626 aangesteld tot dienaar in het woord bij de Doopsgezinde gemeente te Dordrecht, nevens Jacob Terwen, en deed 3 Jan. 1627 zijn eerste predicatie. Den 8. Aug. 1632 werd hij op proef benoemd tot 'lieven oudste' der gemeente, en den 2en pinksterdag 1635 door Abraham Dircxsz van Amsterdam bevestigd. Hij bekleedde zijn ambt tot 19 Juni 1648, toen hij in den ouderdom van 53 jaren overleed. Hij was gehuwd met Anneken Dircxdr, die 2 Nov. 1649 stierf.

Zie: Res. boek, Doopsgez. Gem.

van Dalen

[Gyselingh, Johan]

GYSELINGH (Johan) werd geboren te Vlissingen van een uit Vlaanderen geweken familie. (In 1630 werd poorter te Middelburg Pieter G. uit Rijssel.) Johan werd bewindhebber der Westindische Compagnie en gekozen om met Matthijs van Ceulen naar Brazilië te gaan. In het najaar van 1632 vertrokken zij en deden verschillende tochten door toen nog weinig bekende streken. In Nov. 1634 keerden zij terug en hadden, volgens J. de Laat, medebewindhebber, de Compagnie een voordeel van 23 ton gouds bezorgd. Ook Barlaeus in *Res gestae in Brasilia* roemt G. in het bijzonder. Hij was in 1648 raad en burgemeester zijner geboortestad en was gehuwd met Geertje Evertsen, een dochter van Evert Heindricssen, den stamvader der Evertsen. Zijn zoon was vermoedelijk Evert Gyselingh (burgemeester van 1653-1666) en zijn kleinzoon Johan Gyseling, baljuw te Vlissingen in het begin der 18de eeuw.

Zie: N a g t g l a s , *Levensberichten v. Zeeuwen* I, 311 v.
Mulder

H.

[Haaff, Dr. Gerard ten]

HAAFF (Dr. Gerard ten), geb. in 1720 te Zevenaar in het land van Cleeff, overl. te Rotterdam 26 Mei 1791. Zijn opleiding in de heelkunde genoot hij volgens eigen getuigenis (zie zijn in 1790 te Rotterdam verschenen werk, bl. 133 en 190) in den Haag van professor Thomas Schwencke. In het midden der 18de eeuw was deze daar professor in de ontleed- en heelkunde en lector in de verloskunde en als zoodanig ook door het Land aangesteld tot examinator van ''s Lands- en Hospitaalchirurgijns'. Na in 's Lands dienst als heelmeester de praktijk te hebben uitgeoefend, vestigde hij zich in 1749 te Rotterdam, waar hij 18 Juli als poorter geëed werd. Als wij mogen afgaan op den daarvoor opgegeven datum, zou hij 18 Sept. 1749 gepromoveerd zijn. Dit diploma behaalde hij aan de Academie van St. Andreas in Schotland, doch hij moest ervaren, dat dit buitenlandsch brevet door zijn collega's niet erkend werd. Een goeden naam wist hij desniettegenstaande te verwerven en 9 Oct. 1765 werd hij aangesteld tot stadchirurgijn en chirurgijn van het werkhuis te Rotterdam. In 1786 weigerden de apothekers zijn doctorsbul te erkennen en de stedelijke regeering was hierbij op hun hand. Dit zal ten Haaff er toe gebracht hebben om zich in dat jaar nog, op 66-jarigen leeftijd, als student te doen inschrijven te Zutfen voor de lessen van professor M. van Geuns, Med. Dr.

Hij zelf noemt zich daar Med. Cand. Spoedig daarna zal hij zijn nederlandsche bul toen gekregen hebben en zijn den 27sten Oct. 1788 daarop gevolgde benoeming tot lector chirurgiae clinicae aan de Illustre school te Rotterdam bewijst wel, dat alleen het gemis van den nederlandschen doctorstitel ten Haaff in den weg gestaan heeft om vroeger voor een zoodanige aanstelling in aanmerking te komen. Ook was hij heelmeester van Schieland en examinator bij de O.I. Comp. Meer dan één wetenschappelijke vereeniging had er prijs op gesteld hem onder haar leden op te nemen o.a. de Holl. Mij. van Wetenschappen te Haarlem en in 1769, het jaar der oprichting, het Bat. Gen. te Rotterdam. Met wie hij in eerste huwelijk getrouwd is geweest, blijkt niet, doch 24 Febr. 1771 huwde hij voor de tweede maal te Rotterdam met Anna Henriette s' Jacob. Hij werd 31 Mei 1791 begraven in de Waalsche kerk in het familiegraf der s' Jacobs.

Hij schreef: *Eene kwalijk geneezene breuk van het dijebeen, door kunst herbroken en zeer spoedig recht geneezen* in de *Verh. van de Holl. Maatsch. der Wetensch. te Haarlem*, 1757, 158; *Herstelling van een zeer verouderde en aanmerkelijke scheeven hals, en een bijna op de linker schouder neerhangend hoofd, door het afsnijden der tendo van de musculus sternomastoideus* in dezelfde *Verh.* 1758, 293; *Geneezing van een aanmerkelijken fistel, welke uit het vet, dat de nieren omringt, zijn oorsprong had* in dezelfde *Verh.* 1760, 168; *Bericht nopens eenen verdronkenen door het aderlaten in de hals-aderen hersteld* in dezelfde *Verh.* 1762, 696; *Verhaal nopens een verstopte navelbreuk, in eene vrouwe van* 80 *jaren, door het handwerk* (*de operatie*) *zeer gelukkig en voorspoedig geneezen* in dezelfde *Verh.* 1765, 595; *Bericht nopens een ongemeen haastig verlies des gezichts, door de operatie hersteld* in dezelfde *Verh.* 1768, 435; *Korte aanmerkingen nopens de gevolgen der kneuzingen op het menschelijk*

ligchaam enz. in dezelfde *Verh.* 1776, 221; *Bericht wegens het snijden en afhalen van den steen der blaaze, in twee bijzondere tijden* in dezelfde *Verh.* 1779, 427; *Waarneming van een verouderde darmnel- en waterbreuk, door konstbewerking hersteld* in dezelfde *Verh.* 1786, 13 van de *Berichten*; *Verhandeling over de Cataracta* (Rott. 1761. 8°. met platen); *Kort vertoog over de ziekte en sterfte van he Rundvee* (Rott. 1769); *Verhandeling over de voornaamste kwetsuren, die den Scheepsheelmeesteren op 's Lands schepen van Oorlog kunnen voorkomen* (Rott. 1780); *Korte aanmerkingen over de beenwording der zagte deelen, doch bijzonder over die der mannen-ballen, mel een bijgevoegde waarneming gesterkt* in de *Verh. van het Bat. Gen. te Rott.* 1774, I, 497; *Kort vertoog nopens de genezing der doofheid, ruising en tuiting der ooren, door het inspuiten der Eustachiaansche trompetten* in dezelfde *Verh.* 1781, V, 216; *Kort vertoog over de hydrops vertebralis of spina bifida, door twee waarnemingen bevestigd* in de *Verh. van het Prov. Utr. Gen.* 1781, I, 378; *Waarneming van eene zeer aanmerkelijke, groote verstropte balzaksbreuk, door de taxis hersteld* in dezelfde *Verh.* 1781, V, 199; *Berigt van een aneurisma spurium, of valsche slagaderbreuk, gevolgd na eene aderlating door de omzwagleling van den arm, hand en vingeren, en verdere gepaste middelen, geneezen* in *Algemeen. Konst- en Letterb.* 1783, V, 2e stuk, 530; *Berigt van een man, die, in verscheidene tijden, vier, zoo arm- als beenbreuken, onderging en van de laatste in de dije, door één verband gepaard met de schuinsche ligging, spoedig genas* in hetzelfde tijdschr. 1784, VI, 2e stuk, 154; *Waarneeming nopens de geneezing van een diep ingeworteld, en zeer verouderd fistelgebrek, dat achter het bovensle gedeelte der bilspieren zijn zitplaats had, en met de bederving van het ongenaamde been was vergezeld* in *Nieuwe Alg. Konst- en Letterb.* 1787, II, 2e stuk, 424; *Inwijdings-redenvoering, over de nodige kennis van den aart en huishoudelijke gesteldheid van 's menschen ligchaam, mitsgaders over de onafscheidbare verwandschappen, die er tusschen de genees- en heelkunde plaats hebben* enz. (Rott. 1790).

Zijn portret uit zijn laatste levensjaren werd geteekend en gegraveerd door F. Sansom.

Zie: *Vaderl. Hist. ten verv. op* Wagenaar, XXIII, 35-37; *Algem. Konst- en Letterb.* 1791, VI, 169; Arrenberg, *Naamreg. van Ned. Boeken*; Holtrop, *Bibl. Medico-Chirurg.* p. 118, 119; Muller, *Cat. van Portrett.* bl. 324; voorts: J.H. de Haas, *Gerard ten Haaff* in *Ned. Tijdschrift voor Geneesk.* 1893, I, no. 25; *Rott. Historiebl.* 2de Afd., I, bl. 119 en 126; *Weekbl. voor Winkeliers- en Handelsbelangen* Jrg. V, no. 12.

Moquette

[Haaff, Gerardus Gijsbertus ten]

HAAFF (Gerardus Gijsbertus ten), bloedverwant van den voorgaande, geboren te Delft in 1749, werd, na te Leiden gestudeerd te hebben, geneesheer te Rotterdam, later ook directeur en secretaris van het Bataafsch Genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte aldaar. Hij werd in 1799 door het Uitvoerend Bewind benoemd tot lid der commissie belast met de samenstelling eener *Pharmacopaea Batava*, en overleed te Rotterdam in den ouderdom van 51 jaren, op den 8sten December 1800. Hij huwde 11 Aug. 1776 te Rotterdam met Adriana Cornelia de Bruyn, woonde toen

reeds aldaar, doch werd pas 24 Juni 1785 geëed als poorter der stad.

Van hem heeft men in druk de volgende verhandelingen: *Verhandeling over de oorzaken en behoedmiddelen ter voorkominge van de tegenwoordig meerdere sterfte van het volk op onze Oost-Indische schepen* in de *Verh. van het Bat. Gen. te Rott.* 1777, III, 1; *Scheikundige verhandeling over den olie, natuurlijk in de wijnmoer bevat* in de *Verh. der Holl. Maatsch. der Wetensch. te Haarl.* 1780, 189; *Scheikundige verhandeling over den zouten aanslag der turfkooten* in de *Verh. van het Bat. Gen. te Rott.* 1781, V, 193; *Verhandeling over het onderscheid tusschen delfstoffelijke en plantenzuren, en over den invloed van dit onderscheid op de geneeskunst* in de *Verh. van het Gen. Servandis Civibus*, 1781, 71; *Berigt wegens een steatoma of spekgezwel in den buik gevormd, en na den dood bij de opening van het lijk gevonden* in de *Verh. van het Bat. Gen. te Rott.* 1783, VII, 270; *Verbeterde distelleerstoof van Boerhaave. Met eene afb.* in de *Scheikundige Bibliotheek*, 1793, II, 1e stuk, 55.

Zie: *Algem. Konst- en Letterb.* 1788, I, 156; *Nieuwe Algem. Konst- en Letterb.* 1799, XI, 123; Holtrop, *Bibl. Medico-Chirurg.*, 119; Muller, *Cat. van Portrett.* bl. 324; *Rott. Historiebl.* 2de afd. I, bl. 119, 122, 125, 126 en 129.

Moquette

[Haagen, Abraham van der]

HAAGEN (Abraham van der) of van der Haegen, schilder, zoon van den vóór 1575 uit Antwerpen uitgeweken Joris van der Hagen genaamd Pauw en van Adriaenken Martens, vader van den schilder Joris (zie art.), gedoopt te Dordrecht 26 April 1587. In 1608 wordt hij daar lid van het St. Lucasgilde; 18 Dec. 1611 huwt hij met Sophia Ottendr. van der Laen. In 1618 woont hij in Arnhem, waar hij tot aan zijn dood, Febr. 1639, blijft. Van zijn werken is tot nu toe niets bekend.

Zie: Thieme-Becker, *Allgem. Lexikon d. bild. Künstler* XV, 460.

v.d. Haagen

[Haagen, Cornelis van der]

HAAGEN (Cornelis van der) of van der Haegen, schilder van landschappen, zoon van den schilder Joris (die volgt), gedoopt 9 April 1651 te 's Gravenhage; hij huwt daar op 17 October 1675 met Geertruijdt du Pon, en sterft er vóór Jan. 1690. Hij was leerling van zijn vader en van Johan Post, met wien zijn moeder in 1670 te zijnen behoeve een overeenkomst sloot. Een gemerkt en gedateerd schilderij (1689), voorstellend een jager met hond in een landschap, bevindt zich in de verzameling van Mr. G.J. ter Kuile te Almelo.

Zie: Thieme-Becker, *Allg. Lexikon d. bild. Künstler* XV, 461.

v.d. Haagen

[Haagen, Joris van der (1)]

HAAGEN (Joris van der) (1), van der Hagen, Verhaegen, vroeger foutief vaak Jan of Johann Baptist genoemd, landschapschilder, zoon van den schilder Abraham, vader van den schilder Cornelis (die beiden voorgaan). Hij werd omstreeks 1615, waarschijnlijk in Arnhem of Dordrecht, geboren. In 1640 laat hij in den Haag een huis bouwen, waarin hij tot zijn dood blijft wonen; hij werd begraven 23 Mei 1669. In Juli 1642 huwt hij met Magdalena Thymans de Heer. In

1643 wordt hij lid van het St. Lucasgilde, waarvan hij in de jaren 1653 en 1654 hoofdman was; in 1656 scheidde hij zich met 46 andere schilders af van het gilde en richtte de Confrerie Pictura op, waartoe slechts kunstschilders konden toetreden.

Verschillende van zijn talrijke schilderijen, die dikwijls aan Hobbema doen denken, zijn uitwerkingen van naar de natuur gemaakte schetsen, meest op blauw papier, waardoor zij tevens topo-

graphische waarde hebben; het bekendst zijn echter zijn typisch hollandsche boschgezichten. Een enkele maal ook schildert hij op meer italianiseerende wijze. Hij werkte vooral vaak in Gelderland (in de omgeving van Arnhem), in het Kleefsche, in den Haag en in Maastricht, ook wel in Amsterdam, bij Haarlem, Rotterdam en in Nassau. De figuren in zijn schilderijen zijn soms van andere hand, nml. van N. Berchem, L. de Jongh, A. van de Velde en D. Wijntrack.

Zijn belangrijkste werken bevinden zich in de musea te Amsterdam (Rijksmuseum en Rijksprentenkabinet), Cassel, 's Gravenhage (Mauritshuis en Museum-Bredius), Haarlem (Teyler's museum), Karlsruhe, Kopenhagen, Nancy, Parijs en Rotterdam, benevens in de verzamelingen F.W. van der Haagen te Arnhem, M.J.F.W. van der Haagen te 's Gravenhage en Ad. Schlosz te Parijs.

Zie: Thieme-Becker, *Allg. Lexikon d. bild. Künstler* XV, 463; M.J.F.W.v.d. Haagen in *Oud-Holland* XXXV (1917) 43; F.W.v.d Haagen in *Getre* XVIII (1915).

v.d. Haagen

[Haagen, Joris van der (2)]

HAAGEN (Joris van der) (2), zoon van Cornelis (zie art.), gedoopt 15 Mei 1676 in 's Gravenhage; is waarschijnlijk de schilder van zeestukken en landschappen die teekende J.C. van der Hagen. Hij ging naar Engeland, waar hij met zijn zeeschilderingen vooral succes schijnt te hebben gehad. Hij stierf waarschijnlijk omstreeks 1745 te Dublin. Van zijn werken zijn bekend zeven gesigneerde zeestukken in de Galerie Liechtenstein te Weenen, één in het slot Peterhof bij Leningrad en een landschap met kluizenaar, gedateerd 1716, in den kunsthandelte 's Gravenhage, benevens een tweetal teekeningen (een landschap bij Oxford en een zeegezicht).

Zie: Thieme-Becker, *Allg. Lexikon d. bild. Künstler* XV, 463.

v.d. Haagen

[Haan, David Bierens de]

HAAN (David Bierens de), geb. te Amsterdam 3 Mei 1822, gest. te Leiden 12 Aug. 1895, zoon van den koopman Abraham Pieterszoon de H. en Catharina Jacoba Bierens, ontving zijn eerste opvoeding van verschillende gouverneurs. Zijn vader, die zich in 1838 na het overlijden van zijne vrouw uit zijne handelszaken had teruggetrokken, bestemde hem voor de studie der rechten, in welke faculteit de H. in 1841 te Amsterdam werd ingeschreven. Zijn liefde tot de exacte wetenschappen deed hem echter in Sept. 1842 die studie vaarwel zeggen, hij had zich trouwens reeds 2 Jan. 1841 ook te Leiden als stud. philos. laten inschrijven en promoveerde aldaar 15 Mei 1847 summa cum laude op een dissertatie *De Lemniscata Bernoulliana*. In 1848 werd hij leeraar aan het gymnasium te Deventer, huwde 31 Maart 1852 met Johanna Cornelia Jacoba IJsselde Schepper uit die stad. In 1853 nam hij echter ontslag als leeraar, hoewel te Deventer gevestigd blijvende, voornamelijk om zich geheel te kunnen wijden aan zijne *Tables d'integrales définies*, waarin niet alleen een overzicht der uitkomsten wordt gegeven, doch deze ook zoodanig zijn gerangschikt, dat zij een overzicht geven van de gebezigde methoden, waaraan de schrijver nieuwe toevoegde. Reeds in 1856 lid geworden der Kon. Academie van Wetenschappen te Amsterdam, gaf deze de tafels onder genoemden titel uit in 1858 met een *Supplément* in 1864, terwijl later een vermeerderde uitgave volgde als *Nouvelles tables d'integrales définies*

(Leiden 1867). Ten deele vonden deze aanvullingen haren oorsprong in een nieuw werk, waarin de H. een overzicht van de theorie der bepaalde integralen en

een critische beschouwing van de tot de berekening geleid hebbende methodes gaf, welk werk mede door de Academie (1862) werd gepubliceerd. Na sinds 1857 schoolopziener en sinds 1858 lid van den gemeenteraad te Deventer geweest te zijn, verliet hij deze stad toen hij in 1863 te Leiden tot buitengewoon hoogleeraar werd benoemd, welk ambt hij 25 Sept. 1863 aanvaardde met een rede *Over de magt van het zoogenaamd onbestaanbare in de wiskunde*. Als opvolger van Verdam werd hij in 1867 gewoon hoogleeraar. Niet alleen schreef hij in de volgende jaren menige verhandeling in de *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Academie* of in de *Archives néerlandaises* over de integraalrekening, in andere tijdschriften gaf hij talrijke recensies van werken op het gebied van onderwijs, dat zijn belangstelling bleef behouden. Reeds sinds de verschijning van zijn eerste hoofdwerk was hem het lidmaatschap van verschillende binnen- en buitenlandsche geleerde genootschappen aangeboden en ook later werden zijne groote verdiensten op verschillende wijzen gehuldigd. Hoewel hij reeds vroeger over de geschiedenis der logarithmen had geschreven, was het voornamelijk sinds 1872 dat de geschiedenis der wis- en natuurkundige wetenschappen, en vooral die der hollandsche wiskundigen zijn aandacht trok en hij zich meer en meer aan die studie ging wijden. Na eenige opstellen in het *Bullettino* van prins Boncompagni (met welken hij sinds dien in verbinding bleef) en elders, verscheen sinds 1874 in de *Versl. en Meded. der Kon. Ac.* de eerste der lange reeks van *Bouwstoffen voor de geschiedenis der wis- en natuurkundige wetenschappen in de Nederlanden*, waaraan hij tot zijn dood is werkzaam gebleven. Vooral zijn deze van belang voor de bibliographie, die de H., ook voor de niet behandelde schrijvers, nog completeerde door de uitgave in het *Bullettino* van de *Bibliographie néerlandaise historico-scientifique des ouvrages ... sur les sciences mathématiques et physiques* (1881-1883), ook afzonderlijk verschenen, evenals de *Bouwstoffen*. Ook deed hij zeldzaam geworden werken van de Witt (1879), Spinoza en Girard (1884) herdrukken en gaf hij twee handschriften uit van Stevin (1884). Sinds 1882 was hij een drijfkracht van de door de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen ondernomen uitgave der *Oeuvres complètes de Christiaan Huygens*. Ook na zijn emeritaat in 1892 bleef de H. te Leiden wonen, aan welks universiteit hij een groot deel van zijne omvangrijke boekerij vermaakte. Uit zijn huwelijk bleven hem vier kinderen over.

Zie voor een volledige bibliographie zijner werken de levensbeschrijving in *Nieuw Archief voor wiskunde*, 2e Reeks, dl. II (1896), p. I-XXVIII.

de Waard

[Haas, Lucas de]

HAAS (Lucas d e), geboren te Boxmeer omstreeks 1635, zoon van G o y a r t d e H., overleden te Helmond en aldaar begraven 12 Oct. 1693, was jaren lang advocaat-procureur te Helmond. Hij geraakte in 1674 wegens gehouden briefwisseling met den vijand in hechtenis en werd voor den krijgsraad gebracht. Hierdoor ontstonden groote moeilijkheden tusschen de regeering der stad, den Prins en de Staten. Inmiddels werd de gevangene onder borgtocht van eed losgelaten en keerde weer naar zijn woonplaats terug. In Nov. 1675 was hij daar weer. Zijn vertrouwen als raadsman schijnt er niet onder geleden te hebben. In een vergadering van 22 Juli 1677 werd hij o.a. aangewezen om te onderzoeken welke stukken voordeelig konden zijn in een procedure van de stad tegen het kwartier van Peelland. Omstreeks 1690 had hij de practijk neergelegd; in April 1691 heet hij in de stadsresolutieboeken ‘oud-practicijn’. Hij was 20 Nov.

1660 voor schepenen van Helmond gehuwd met Geertrui van Hoof, weduwe van Mr. Albert Kets. Uit dit huwelijk werden meerdere kinderen geboren.

Zie: J. van Heurn, *Historie der stad en meyerye van 's Hertogenbosch* III, 233; A. Sassen, *Geschiedenis van het Kolveniersgilde te Helmond* 24; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond* 109-110.

Heeren

[Haer, Floris van der]

HAER (Floris van der) of Florentius Haracus), geb. in 1547 te Leuven uit een aanzienlijk utrechtsch geslacht, trad reeds vroeg in den geestelijken stand. Hij was hoogleeraar in de theologie in de abdij van St. Geertruid te Leuven. Hij deed later een reis naar Italië en vestigde zich daarna te Rijssel, waar hij kanunnik was geworden. Lange jaren heeft hij daar gewoond tot zijn dood in 1634. Hij is de schrijver van een zeer bekend en veel gelezen werk over de geschiedenis van onzen opstand tegen Spanje: *De initiis tumultuum Belgicorum ad serenissimum D.D. Alexandrum Farncsium Parmae et Placentiae ducem, libri duo* (Douay 1587, 12o.; 2e dr. Leuven 1640, 12o.). Het boek is een beschrijving van het voorspel van den tachtigjarigen oorlog, van den afstand van Karel V tot de komst van Alva. Het geeft in voortreffelijk Latijn een onpartijdig verhaal van het ontstaan der troebelen, geput uit berichten van tijdgenooten en ook uit eigen ervaring. Het boek is altijd zeer gewaardeerd en door de geschiedschrijvers van allerlei richting en partij zeer veel gebruikt. Later gaf van der Haer nog uit: *Les chastelains de Lille, leur ancien estat, office et famille. Ensemble l'estat des anciens comtes de la république et empire romain, des Goths, Lombards, Bourguignons, Français et au règne d'iceux des forestiers et comtes anciens de Flandre. Avec une particulière description de l'ancien estat de la ville de Lille en Flandre, les trois changemens tant de cette ville que du pays* (Rijssel 1611, 4o.), een uitnemend boek over de geschiedenis van Fransch-Vlaanderen.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 209 vlg.; Fruin, *Verspreide Geschriften* I, 279, 350 vlg., III, 301, VII, 79, 215, 268, 304; Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*, 2e dr. II, 659.

Brugmans

[Haes, Frans de (1)]

HAES (Frans de) (1), geb. te Rotterdam waarschijnlijk in 1658, koopman en dichter, overleden 24 Sept. 1690 aldaar. Zijn vader, Jan Aalberstz de Haes, 29 Mei 1651 getrouwd met Neeltje Aarts Verstolk, had een zaak in linnen en Oostindische waren en was tot zijn dood in 1697 rentmeester van het Leprooshuis. Frans was de zoon uit zijn vaders tweede huwelijk met Maria Fransdr. Oudaen, gesloten te Berkel begin Juli 1657. Frans trouwde 28 Nov. 1683 te Amsterdam met Cornelia Brandt, geboren te Hoorn 6 Oct. 1663, dochter van Gerard B. (VI, 184) en Susanna van Baerle. Zijn gedichten zijn uitgegeven door zijn zoon Joan in 1711 te Rotterdam bij Barent Bos, onder den titel van *Mengeldichten*.

In het Archief der gem. Rotterdam berusten in handschrift enkele gedichten van hem, alsmede van zijn vrouw.

Wiersum

[Haes, Frans de (2)]

HAES (Frans d e) (2), geb. te Rotterdam 18 April 1708, overl. aldaar 14 April 1761; zoon van Joan de Haes (die volgt); hij huwde 28 Sept. 1732 te Rotterdam met A d r i a n a v a n d e r T o o r n en hertrouwde na haar dood 18 Mei 1757 in Cool met A l i d a R e e s s e n , weduwe van Ds. C o r n e l i s v a n d e n B e r g . Hij was koopman in katoen en contrarolleur-boekhouder van de wisselbank. Tevens was hij een van de

oprichters van het rotterdamsche dichtgenootschap 'Natura et Arte' (1726); als dichter, vooral van stichtelijke verzen, munt hij niet uit boven de middelmaat van zijn tijd. Kenmerkend is zijn streven naar grammatische zuiverheid. Voor eigen gebruik schreef hij een spraakkunst, die met zijn gedichten werd uitgegeven. Hij gaf uit: *Poëzy van H. Snakenburg* (Leiden 1753); *Poëtische Uitbreiding en Bespiegeling over de Evangeliegelijkenis van den verloren zoon* (Rott. 1744, 2e dr. 1754); *Stichtelijke gedichten* (Amst. 1746); *Het verheerlijkt en vernederd Portugal* (Amst. 1758); *Lijkzangen op Adr. van Cattenburgh* (1743) en *J. Wetstein* (1754); eenige vertalingen, o.a. van: *Gedenkschriften van Filip van Comines* (Amst. 1757) en vermoedelijk ook gedichten in *Poëtenstrijdt voor en tegen het Huis van Oranje en Nassau, en de Stadhouderlijke Regeering voorgevallen te Rotterdam* (1742). Zijn vrouw gaf na zijn dood van hem uit: *Nagelaten gedichten en Nederlandsche Spraakkunst*, twee deelen (Amst. 1764).

Zijn portret is gegraveerd door J. Houhraken naar O. Bruyninx; een miniatuurportret door D. van Nijmegen bevindt zich in het Rijksmuseum.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenboek van Prot. Godgel. in Ned.* III, 447 en *Rott. Jaarb.* (1922) blz. 39.

Wiersum

[Haes, Joan de]

HAES (Joan de), zoon van Frans (1) koopman, letterkundige en dichter, werd te Rotterdam den 3den November 1685 geboren en overleed er den 12den Februari 1723. Hij trouwde aldaar 22 Maart 1706 met zijn nicht Cornelia de Haes. Aan de uitgaaf van de gedichten zijns vaders (zie aldaar) voegde hij als *Aenhangsel* eenige gedichten van zichzelf toe, die ingeleid werden met lofdichten van Cornelis van Arckel en David van Hoogstraten. Zijn daarin opgenomen tuinzang werd geïllustreerd met een kopergravure van B.v.K. en H.v.S. naar een schilderij van E. van Nijmegen. Verder gaf hij nog afzonderlijk uit: *Judas de Verrader*. (Rott. 1714), *Eerkroon voor Rotterdam* (Rott. 1716) en *Jonas de Boetgezant* (Delft 1723).

Nadat eenige zijner dichtwerken reeds te Rotterdam in 1720 in het licht gegeven waren, werden zij na zijn dood door den dichter Poot in 1724 te Amsterdam opnieuw uitgegeven. Voor zijn gedicht *Eerkroon voor mijn geboortestat Rotterdam* vereerden burgemeesteren dier stad hem een gouden penning. Op hetzelfde gedicht komen in de *Latijnsche en Nederduitsche keurdichten* (Tweede vervolg 49) eenige hekeldichten voor.

Als prozaschrijver maakte de Haes zich verdienstelijk door het beschrijven van het leven van zijn grootvader van moeders zijde, Gerard Brandt. Dit werk zag door de zorg van Jakob Spex eerst in 1740 te 's Gravenhage het licht. Brandt's leven is in denzelfden trant gesteld als diens *Leven van Vondel*, hetwelk de Haes tot model schijnt genomen te hebben.

In het Archief der gem. Rotterdam berusten eenige brieven van en aan hem. Zijn portret is gegraveerd door P. van Gunst naar Thomassin en uitgegeven met vierregelig vers van D. van Hoogstraten. Het komt ook voor in de uitgave zijner gedichten van 1720 bij Maarten van Loon te Rotterdam. Ook Hendrik Patijn heeft een portret van hem geschilderd.

Wiersum

[Haestens, Hendrik van]

HAESTENS (Hendrik v a n) was boekverkooper te Leiden. Hij werkte mede aan het beroemde werk van J a n O r l e r s : *De Nassausche laurencrans ofte beschrijvinge en afbeeldinghe van alle de overwinninghen, soo te water als te lande, die Godt Almachtigh de .... Staeten der Vereenighde*

Nederlanden verleent heeft door het wijs en kloeck belegd des Hooghgeboren Vorste Maurits van Nassau (Leiden 1610, fol.). Zelfstandig gaf Haestens uit: *De bloedige belegeringe der stad Oostende in Vlaanderen. Met veel prenten* (Leiden 1613 4°.; 2e dr. ald. 1614, 4°.; fransche vert.: *La nouvelle Troye ou Histoire du siége d'Ostende, avec figures*; Leiden 1615, 4°.). Van veel beteekenis was dit werk evenwel niet.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 319 vlg., 570 en de daar aangehaalde bronnen.

Brugmans

[Hagelaers, Johannes]

HAGELAERS (Johannes), geboren te Steensel 25 Maart 1755, overleden te Helmond als pastoor 9 September 1812, zoon van Matheus H. en van Johanna Leenders, trad in de orde der Norbertijnen te Postel (1778) en werd 21 Dec. 1782 te Antwerpen priester gewijd. Van 14 Aug. 1789 was hij pastoor te Postel tot hij 15 Mei 1790 door zijn overheid als kapelaan naar Helmond gezonden werd. Hier werd hij in Aug. 1797 tot pastoor aangesteld. Hij maakte de geheele omwenteling mee en beleefde zeer moeilijke dagen in den strijd, die ontstond over de inbezitneming van de oude St. Lambertuskerk, die bijna vier jaren werd voortgezet (zie A. Frenken in *Bossche Bijdragen* VI). Op St. Lambertusdag 17 Sept. 1804 droeg de pastoor er voor het eerst sinds 17 Sept. 1648 de H. Mis weer op. Bij gelegenheid van een bezoek van Lodewijk Napoleon aan Helmond (21 Mei 1809) vereerde deze den pastoor een gouden snuifdoos met inscriptie, voor de uitstekende diensten aan de ingezetenen van Aarle-Rixtel bewezen, toen daar de besmettelijke ziekte heerschte.

Zie: L. Schutjes, *Gesch. van het Bisdom 's Hertogenbosch*; Ign. Welvaerts, *Postels Biogr. Wdb.* 116; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 110.

Heeren

[Hakohen, Sabbatai ben Meïr]

HAKOHEN (Sabbatai ben Meïr), naar zijn hebreeuwsche initialen bij afkorting ook SHaK geheeten, geb. te Wilna 1661, gest. te Holleschau omstr. April 1662, was een beroemd russisch talmoedist, die velerlei werken op het gebied der rabbijnsche literatuur uitgaf. Door de kozakkenvervolgingen van 1648 moest hij vluchten. Zijn *Selichoth*, boetgebeden ter gedachtenis van hen, die bij de pogroms van den zomer van 1648 (20 Siwan) gedood werden, werden te Amsterdam in 1651 gedrukt, alwaar een groot aantal vluchtelingen een goed heenkomen had gevonden. Ook verscheen daar in 1667 zijn *Sifté Kohen* op het deel *Goschen Mischpath* van den Godsdienstcodex *Schoelchan Aroeg*.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) XI, 217.

Zwarts

[Halen, Goswinus van]

HALEN (Goswinus van) werd omstr. 1468 te Halen aan de Maas, bij Roermond, geboren. Zijn ouders behoorden tot den boerenstand. Te Roermond ontving hij onderwijs van Johannes Grovius en Johannes Kerckhof. Waarschijnlijk heeft Agricola hem omstr. 1481 uit Roermond meegenomen naar Groningen. Van Halen werd er 'famulus' van Wessel Gansfort. Als zoodanig was hij getuige van de ontmoetingen

van Gansfort en Agricola en vertoefde hij meermalen in de bernardijner abdij te Aduard, waar hij den bloeitijd meemaakte, en verschillende vrienden vond. Ongeveer 1485 vinden wij van Halen te Deventer. Johannes Oostendorp en Alexander Hegius waren er zijn leermeesters. Na eenige jaren keerde hij naar Groningen terug. 25 Juni 1489 deed hij er afstand van al zijne goederen ten behoeve van het Fraterhuis. Kort daarna stierf Gansfort (4 Oct. 1489). In 1497 werd van Halen tot rector van het Frater-

huis gekozen. Onder zijn rectoraat bloeide het Fraterhuis zeer. Met tal van bekende personen correspondeerde hij of kwam hij in aanraking. O.a. met Erasmus, Martinus Dorpius, Willem Frederiks, Listrius, Aggeus, Ferreus en Melanchton. Belangrijk was vooral zijn briefwisseling met Melanchton. Jongere vrienden van van Halen waren Albertus Hardenberg en Regnerus Praedinius. Zijn geestesrichting was 'Bijbelsch-Humanistisch'. Van Halen schreef o.a. een leven van Agricola. In 1530 is hij overleden. Geschriften van Gansfort, die hij bezat, kwamen in eigendom van zijn neef Johannes van Halen, destijds abt van het Clarissenconvent te Groningen.

De nieuwste gegevens over van Halen bij: M. van Rhijn, *Goswinus van Halen* in *Archief voor Kerkgeschiedenis*, 1924, blz. 1-25.

van Rhijn

[Hall, Floris Adriaan baron van]

HALL (Floris Adriaan baron van), geb. te Amsterdam 15 Mei 1791, overl. te 's Gravenhage 29 Maart 1866, was de oudste zoon van Maurits Cornelis van Hall (1768-1858) en Elizabeth Christina Klinkhamer. Na te Amsterdam aan het athenaeum gestudeerd te hebben, waar hij op 25 Juni 1812 onder leiding van prof. Cras een dissertatie verdedigde, gevolgd door een promotie op stellingen te Leiden, vestigde hij zich als advocaat in de hoofdstad. In 1842 door den Koning benoemd tot Minister van Justitie als opvolger van C.F. van Maanen, werd hij in 1843 ook Minister van Financiën ad interim. Als zoodanig wachtte hem de taak mede te werken tot herstel van 's lands financiën om een staatsbankroet te voorkomen. Zijn streven was er op gericht de rentebetaling van den schuldenlast, die het Rijk zwaar drukte, te verlichten en het evenwicht tusschen schulden en uitgaven te herstellen, waartoe hij in December 1843 drie wetsontwerpen indiende. Eén daarvan schreef een vrijwillige geldleening ad 3% voor, ten bedrage van 150 millioen gulden, in dier voege, dat als deze niet tot stand kwam, een gedwongen geldheffing zou plaats vinden, die als een inkomstenbelasting zou worden opgelegd. Het bedrag van 150 is later teruggebracht tot 127 millioen. Niettegenstaande de zeer felle oppositie is het plan, dank zij de bekwame en handige verdediging van van H., tot wet geworden. De leening werd volteekend. Daardoor is het doel bereikt: de toestand van 's lands financiën is belangrijk verbeterd. Hoewel deze successen mede te danken zijn aan de kunde en het doorzettingsvermogen van v.H., is de hem toegezwaaide lof als redder des vaderlands uit den financiëelen nood overdreven. De drijvende kracht lag meer in de Volksvertegenwoordiging dan in den Minister. De oppositiepartij in de Tweede Kamer in 1843 en 44 heeft de verbetering in ons financiewezen doorgedreven, zij heeft de regeering gedrongen den weg te gaan, dien zij wees (de Bosch Kemper, *Gesch. van Ned. na* 1830, V, bl. 215, 216). Einde 1847 nam v.H. ontslag als minister, nadat hij zich zeer verdienstelijk had gemaakt door verbetering van het muntstelsel door ontmunting van een aanzienlijk bedrag (86 millioen) aan zilveren munt en het aannemen van den enkelen zilveren muntstandaard (1847).

In 1848 was hij lid der Dubbele Kamer, belast met de herziening der Grondwet, daartoe afgevaardigd door de Staten van N.-Holland, van 1849-53 was hij lid der Tweede Kamer. Steeds deed hij zich kennen als een man van groote talenten en een handig redenaar. Zijn karakter was buigzaam, hij was meegaande en in het algemeen van vrijzinnige beginselen. Toen na den val van het ministerie-Thorbecke een nieuw ministerie optrad

(1853), nam v.H. daarin zitting als Minister van Buitenl. Zaken, welke functie hij drie jaar bekleedde. In den Krimoorlog wist hij onze onzijdigheid te handhaven. Na het sluiten van den vrede te Parijs, werd hij met den titel van baron in den Nederlandschen adelstand opgenomen. In 1860 is hij nogmaals Minister van Financiën geworden, hij was toen Minister van Staat. In dit Ministerie ontwierp hij een plan tot aanleg van staatsspoorwegen, dat ook tot wet verheven is. Maar spoedig, 1861, trad hij af en verliet hij voorgoed het tooneel der staatkunde. Hij is gehuwd geweest met Alida Paulina Bondt (1815) en na haren dood (1845) met Henriette Marie Jeannette baronesse Schimmelpenninck van der Oye.

Hij was een bekwaam jurist, waarvan hij ook door geschriften blijk gaf. Als belangrijke opstellen verdienen vermeld te worden: *Dertig vragen omtrent bezit en bezitregt volgens het nieuwe Nederlandsche burgerlijke Wetboek* in *Bijdragen tot de Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, jaarg. III, 1828, en vooral *Kritische beschouwing der zeven eerste Titels van het Nieuwe Nederlandsche Wetboek van Koophandel* in hetzelfde tijdschrift, jaarg. IV. Voorts schreef hij: *Proeve van een onderzoek wegens de gevolgen van gepleegde valschheid in wisselbrieven* (Amst. 1826). Op litterair gebied schreef hij: *Lofrede op Johan de Wit* (1819), door de Hollandsche Maatschappij met goud bekroond; *Lettre d'un Hollandais indépendant à lord Grey* (1833). Voorts verschenen nog van zijn hand in 1820: *Onpartijdige beschouwing van den toestand des koophandels binnen de Vereenigde Nederlanden, in brieven*, en in 1840 op staatkundig gebied: *Proeve van een Onderzoek omtrent de Schuld van het Koningrijk der Nederlanden* (Amst.); *Verdediging van de onafhankelijkheid des handels, bij het oprigten van naamlooze maatschappijen* (Amst. 1834); *Nadere verdediging van de onafhankelijkheid des handels bij het oprigten van naamlooze maatschappijen* (Amst. 1835); *Redevoering ter gedachtenis van Gijsbert Karel van Hogendorp* (Amst. 1835, herdrukt in 1864 te 's Gravenh.); *De Verhandeling van eene op te rigten handelsbank getoetst* (1837); *De wettigheid van den maatregel omtrent de uitgestelde schuld gehandhaafd* (Amst. 1841); *Een woord over de voorgestelde belasting op de bezittingen* (Amst. 1848, 2e dr. 1848).

Zie: R. van Boneval Faure, *Het Leven van F.A. baron van Hall.* in *Handelingen der Maatschappij van Ned. Letterk.* (1868); P.J. Blok, *Geschiedenis van het Ned. Volk* VIII; J. de Bosch Kemper, *Geschiedenis van Nederland na* 1830; J.A. de Bruyne, *Staatk. Geschiedenis van Nederl. in onzen tijd* II, hoofdst I, II en VII; Gleichman, *Mr. F.A. van Hall* (1904).

van Heijnsbergen

[Halma, François]

HALMA (François), predikant, geb. 26 October 1692 te Utrecht, was de 4e zoon van den boekdrukker Franciscus H. (zie VI, kol. 690) en werd evenals zijn drie broeders Samuel, Jacob en Hendrik - de twee andere overleden zeer jong - door den vader voor de boekzaak bestemd. Bij resolutie van Gedeputeerde Staten van Friesland (11 Mei 1701) werd de 9-jarige François tot drukker van de Academie te Franeker aangesteld in plaats van den overleden Hans Gijselaar. Maar in den drukker met de jongenskiel voer de geest van grootvader Reinier en oom Gerart: toen hij na de latijnsche school in Amsterdam doorloopen te hebben, naar de hoogeschool van Franeker was gezonden, om zich verder voor het vak te bekwamen, wilde hij predikant worden; zijne ouders stemden toe en hij liet zich (1710)

in het Album Stud. van Franeker inschrijven als François Halma Junior Acad. Franeq. Typogr. Reeds in 1716 zag hij zich als candidaat beroepen naar Holwert; in 1725 volgde hij een beroep naar Elburg; in 1727 naar Amsterdam. Hier overleed hij 7 Januari 1733. Den 18. Juni 1717 werd zijn jongste broeder Hendrik als opvolger van François, die tot 3 Juli 1717 academiedrukker bleef, aangesteld. H. trouwde 17 Mei 1727 met Henrika Antoinette Greve te Elburg en liet haar een zoontje François, oud 4½ jaar na.

Zie: *Het Leven van François Halma* (vóór het *Tooneel der Vereen. Nederlanden* 1725) door Matth. Br. van Nidek; *Boekzaal* 1733, blz. 112; T.A. Romein, *Naamlijst der predikanten sedert de hervorming tot nu toe in de hervormde gemeenten van Friesland* (1886); Petrus Abrah. Borger, *Biogr. naamlijst van Nederlandsche predikanten sedert de Hervorming tot op* 1850 (in handschr. op de Bibl. Amst. Univ.).

R. Zuidema

[Hals, Antonie]

HALS (Antonie), genre-schilder, in Haarlem Oct. 1621 geboren als zoon van Dirck Hals (die volgt), en omstreeks 1700 gestorven. Van hem is vermoedelijk een schilderstukje, dat een rookenden boer voorstelt, en aanwezig is in een verzameling op het kasteel Nieuwenbroeck in Beesel (Limburg) Hij doet het meest denken aan Harmen Hals (die volgt) doch is minder belangrijk.

Zie: Thieme-Becker, *Allg. Lex. der bildenden Künstler*, Bd. XV en de literatuur-opgave aldaar.

van Strien

[Hals, Dirck]

HALS (Dirck), hollandsch schilder, in 1591 te Haarlem geboren en daar in 1656 gestorven. Hij was elf jaar jonger dan zijn beroemde broeder Frans (die volgt) en onderging diens invloed. Zijn schilderijen zijn meest onderteekend, en ook vaak gedateerd, zoodat we in staat zijn zijn ontwikkelingsgang te volgen van 1619 af tot 1654 toe. Zijn werk uit de latere jaren doet een inzinking zien. Dirck Hals is een van de hoofdvertegenwoordigers geweest van den ouderen vorm van het ‘gezelschapsstuk’, de milieu-schildering in huis en in de natuur van de welgestelde burgerij in feeststemming: dans partijen, muziekvoorstellingen met galante meisjes en vroolijke cavaliers, feestgelagen enz. Wat hij gaf, behoort tot het beste, dat onze schilderkunst in haar typeering van de ‘groote wereld’ kan aanwijzen. Of echter zijn invloed op de groote groep van milieu-schilders zoo groot geweest is als aangenomen wordt, is tegenwoordig min of meer twijfelachtig.

Zijn werk heeft een groote zuiverheid van observatie en realisme in de weergave, is vaak belangrijk van compositie en kleur, en geeft zóó een voortzetting van wat zijn broer Frans nieuw in de schilderkunst dier dagen bracht, al is diens werk veel genialer. Het ernstige, dramatische element ontbreekt in de schilderijen van Dirck Hals. Daarentegen is hij een meester in het verwekken van vroolijke effecten door groepeering, houding, uitdrukking der gezichten, door keuze van kleur en kleeding. Hij stoffeert zijn milieu's vaak zeer rijk, als in prachtige parken met paleizen op den achtergrond.

Zie: Thieme-Becker, *Allg. Lex. der bildenden Künstler*, Bd. XV en de literatuur-opgave aldaar.

van Strien

[Hals, Frans (1)]

HALS (Frans) (1), hollandsch schilder, vermoedelijk in 1580 te Antwerpen geboren, en gestorven te Haarlem in 1666. Zijn vader F r a n s H a l s was lakenwever te Mechelen; hij schijnt daarna te Antwerpen gewoond te hebben, waar deze oudste zoon geboren is, en vestigde zich ten slotte in

Haarlem. De schilder is daar als tienjarige knaap gekomen en er levenslang gebleven.

Van zijn jeugd is niets bekend. Als hij, zooals overgeleverd is, leerling was op de door K. van Mander met Corn. van Haarlem en Goltzius geleide academie, heeft dit toch geen sporen nagelaten. Hij is tweemaal gehuwd geweest. Uit zijn eerste huwelijk had hij een zoon Harmen (die volgt) die ook schilder werd; uit zijn tweede huwelijk met Elisabeth Reyniers had hij minstens tien kinderen, waaronder er zijn, die ook geschilderd hebben.

Gelijk van zoovele hollandsche schilders uit zijn tijd wil de overlevering, dat hij een goed deel van zijn leven in herbergen heeft gesleten, en daar het geld doorbracht, dat hij ongetwijfeld zijn leven lang verzuimd heeft om op te sparen. Tegen deze overlevering pleit het zeer groot getal van zijn werken en de goede reputatie, die hij genoot. En geld bijeenhouden heeft hij nooit gekund, omdat hij een groot gezin had en een slecht financier was. In 1652 heeft hij zelfs meubelen en schilderijen aan zijn bakker in pand moeten geven en kort vóór zijn dood had hij ondersteuning van het stadsarmbestuur.

Ondanks dit gebrek aan economischen zin was hij in Haarlem zeer gezien. Geen ander meester uit de 17e eeuw heeft, zooals hij, acht maal een opdracht voor groote gildestukken ontvangen, en zoovele opdrachten voor groote familiegroepen. Geen schilder van zijn tijd heeft ook zoovele bekende landgenooten geportretteerd.

Het materiaal van Hals' kunst is eng omlijnd. Het zijn vrijwel uitsluitend portretten en genrestukken, die in aanmerking komen, en de genrestukken komen de portretten nog zeer nabij. De stoffeering ontbreekt. Frans Hals was de grootste portretschilder van zijn tijd en is een der grootste van alle tijden. Aan zijn portretten in het algemeen, aan zijn schuttersstukken in het bizonder, dankt hij zijn roem. Het museum te Haarlem bezit acht schutters- en regentenstukken uit de verschillende perioden van zijn kunst.

Ook in de wijze van schilderen is een sterke eenheid. Sedert enkele jaren geleden een portret van Jac. Laffin uit 1611 in het haarlemsch museum ontdekt is, heeft men over een tijdvak van 55 jaar Hals ontwikkelingsgang kunnen nagaan. En dan treft het, dat hij reeds zoo vroeg in zijn werk die eigenschappen openbaart, die op het hoogtepunt van zijn roem onze bewondering vragen: een volheid van uitbundigen humor en een breede, geniale behandeling der materie. Reeds terstond toont hij een veel grootere compositie-gave dan de vroegere schilders van schuttersstukken, doordat hij zijn personen tot levendige en aaneengesloten groepen weet te ordenen, en werkt met een helder en bont koloriet. En in de jaren, die komen, die hem steeds sterker de techniek zien beheerschen, voert hij zijn werk tot een zeldzame hoogte op en ziet hij steeds dieper in het geestelijk leven zijner modellen.

Van de humoristische genre-stukken met levensgroote half-figuren, waarin Hals zijn ongebonden genialiteit het best heeft ontplooid, noemen wij: Het Tafelgezelschap (Parijs); Jonker Ramp en zijn liefste (1623, Parijs); de Rommelpotspeler. Een tweede groep wordt gevormd door een reeks karakterfiguren: spelende en zingende knapen, visschersjongens en -meisjes, vroolijke drinkebroers, lachende deernen. Het beroemdste stuk van deze soort is de z.g. Hille Babbe van Haarlem (± 1650 Berlijn). Van de portretten zijn onder de beste: Frans Hals en zijn tweede vrouw, Elisabeth Reyniers (Rijksmuseum Am-

sterdam) en de portretten der familie van Beresteyn (Louvre).

Sedert omstr. 1640 verdwijnt de kleurenrijkdom uit zijn stukken, wordt de ondertoon zwart; de modellen dragen in plaats van bonte dracht donkere gewaden. Maar ook met een zeer eenvoudig palet bereikt de groote schilder verrassende kleureffecten door de fijne rangschikking der tonen.

In tegenstelling met Rembrandt heeft Hals geen etsen gemaakt, en weinig geteekend.

Ongeveer 280 schilderijen zijn van hem bewaard gebleven. In Haarlem, zijn vaderstad, is hij door de 8 reeds genoemde groepstukken en door 3 afz. portretten het best in zijn ontwikkeling (v. 1611-64) te volgen. In het Rijksmuseum is hij het veelzijdigst vertegenwoordigd, door een schuttersstuk, een familiegroep, een genre-stuk en door 6 portretten. Wat Londen, Parijs, Dresden, Weenen en München bieden, staat daarbij ver ten achter. In Cassel treft onder 7 stukken 'de Man met den slappen hoed'. Uit Engeland gingen vele der beste stukken naar Amerika, al is er nog veel goeds over. De beste stukken zijn her en derwaarts verspreid.

Tot de leerlingen van Hals hebben behoord Judith Leyster en J.M. Molenaar, Adr. en Is. v. Ostade, A. Brouwer. Jan Steen en Wouwerman ondergingen zijn invloed.

Een geschilderd zelfportret van 1622 is bij den Duke of Devonshire, een van 1635 bij den Duke of Bedford op Woburn Abbey; in 1639 schilderde hij zichzelf op een schutterstuk uit de St. Jorisdoelen, thans in het Museum te Haarlem. Als prent bestaat zijn portret door C. van Voorde en door R. Brookshaw, beide in zwartekunst naar F. Hals zelf, voorts gegraveerd door D. Coster naar A. van Dijck (?), door J. Houbraken (in diens *Schouwburg* I) en door J. Ladmiral (in de uitgave van v. Mander 1764, II).

Zie: W. Bode, *Frans Hals und seine Schule* (Leipzig 1871); W. Bode, *Studien z. Geschichte der holländ. Malerei* (Braunschweig 1883); G.S. Davies, *Frans Hals* (London 1902-04); D. Knackfuss, *Frans Hals* (Bielefeld 1896); E.W. Moes, *Frans Hals* (Haarlem 1908); Percy Rendell Head, *Sir Anthony Van Dyck and Frans Hals* (London 1879); A. Riegl, *Das Niederl. Gruppenporträt* in het *Jahrb. d. Oesterreich. Kunstsammlungen* XIII (1902); Hofstede de Groot in Thieme-Becker, *Allg. Lex. d.b. Kstlr.*, Bd. XV, en de literatuur-opgave aldaar.

van Strien

[Hals, Frans (2)]

HALS (Frans) (2), hollandsch schilder, geb. te Haarlem in 1618, aldaar gestorven in 1669. Zoon van Frans Hals (1) uit diens tweede huwelijk. Hij heeft lang gegolden voor den best gekende van de zoons van Hals, omdat ten eerste alle schilderijen met diens monogram, die niet geheel op de hoogte van zijn kunnen staan, aan den zoon werden toegeschreven; en in de tweede plaats omdat een monogram van Frans Rijckhals als van dezen zelfden zoon werd uitgelegd. Het nader onderzoek heeft deze voorstellingen vernietigd. Tegenwoordig is van geen enkel schilderstuk meer met zekerheid te zeggen, dat deze zoon van Hals er de maker van was. Waarschijnlijk is zijn werk onder anderen naam in omloop.

Zie: Thieme Becker, *Allg. Lex. d.b. Kstlr.*, Bd. XV, en de literatuur-opgave aldaar.

van Strien

[Hals, Harmen]

HALS (Harmen), hollandsch genre-schilder, geb. te Haarlem in 1611, aldaar gestorven in 1669. Eenige zoon van Frans Hals (1) uit diens eerste huwelijk. Dit is de zoon van Hals, van wien verreweg het grootst getal stukken (ongeveer 40) bekend zijn. Het Museum te Haarlem bezit stukken

van hem, terwijl ook het Mauritshuis in 1917 in het bezit van een werk van hem is gekomen. Hij was geen groot meester, maar behoorde tot de goede volgelingen der haarlemsche school. Hij schilderde het liefst in roodbruinen toon. Vooral in eenige levensgroote halffiguren is de invloed van zijn vader sterk te bespeuren.

Zijn in 1644 door Frans (1) Hals geschilderd portret is in het Art Institute of Chicago.

Zie: Thieme-Becker, *Allg. Lex. d.b. Kstlr.*, Bd. XV, en de literatuur-opgave aldaar.

van Strien

[Hals, Jacob]

HALS (Jacob), zoon van Frans Hals (1) uit zijn tweede huwelijk. De hem toegeschreven schilderijen zijn geteekend J. Hal(s) en zijn wellicht van de hand van zijn broeder Johannes. Zelf schilderde hij naar alle waarschijnlijkheid niet.

Zie: Thieme-Becker, *Allg. Lex. d.b. Kstlr.*, Bd. XV.

van Strien

[Hals, Johannes]

HALS (Johannes), zoon van Frans Hals (1) uit zijn tweede huwelijk. Er zijn eenige schilderstukken van hem bekend. Oude kunst-inventarissen geven voornamelijk stukken van hem met historischen inhoud; wat tegenwoordig van hem bekend is, zijn bijna zonder uitzondering zedebeelden, die op invloed van zijn broer Harmen wijzen, en in de boerentooneeltjes op invloed van J.M. Molenaer.

Zie: Thieme-Becker, *Allg. Lex. d.b. Kstlr.*, Bd. XV en de literatuur-opgave aldaar.

van Strien

[Hals, Nicolaes of Claes]

HALS (Nicolaes of Claes), hollandsch landschapsschilder, zoon van Frans Hals (1) uit zijn tweede huwelijk, geb. in 1628 te Haarlem en daar gestorven in 1686. Hij heeft in zeer bescheiden omstandigheden geleefd.

Nog niet lang geleden is een schilderstuk met volle onderteekening van hem voor den dag gekomen: dorpsstraat met grooten kerktoren (museum te Oxford). Blijkens dit stuk behoorde hij tot de nabootsers van Ruysdael. In het museum te Haarlem bevindt zich een Gezicht op de Groote Houtstraat met de Bavo-kerk, dat hem toegeschreven wordt; echter zonder voldoenden grond. In het Mauritshuis bevindt zich een C.H. geteekend stuk: De Krantenlezeres; en zoo zijn er nog enkele stukken, die het eerstgenoemde, vol onderteekende stuk overtreffen. Maar ze wijken in alle opzichten zoozeer af van het stuk te Oxford, dat ze wel niet aan dezen zoon van Hals, die slechts een zeer middelmatig talent was, moeten worden toegeschreven.

Zie: Thieme-Becker, *Allg. Lex. d.b. Kstlr.* Bd. XV en de literatuur-opgave aldaar.

van Strien

[Hals, Reynier]

HALS (Reynier), hollandsch genre-schilder, zoon van Frans Hals (1) uit zijn tweede huwelijk. Slechts drie stukken, alle vol onderteekend, zijn van hem bekend: een bijna levensgroote halffiguur, voorstellend een lachend meisje met lepel en breipot

(museum te Haarlem), en twee kleinere: een appelschilster en een naaister (beide den Haag). Deze kleinere zijn beter dan het groote stuk, dat blijkbaar boven het kunnen van dezen schilder uitgaat.

Zie: T h i e m e - B e c k e r , *Allg. Lex. d.b. Kstlr.*, Bd. XV en de literatuur-opgave aldaar.

van Strien

[Hamconius, Martinus]

HAMCONIUS (Martinus) of M a a r t e n H a m c k e m a , zooals hij eigenlijk heette, werd in of omstreeks 1550 te Polleya geboren; hij stierf in 1620 of 1621, oud 71 jaar. Hij bleef de partij van den Koning getrouw gedurende den opstand tegen Spanje en ontving daarvoor ook de belooning in den vorm van hooge ambten. Maar hij ondervond daarvan ook de nadeelen, toen zijn vaderland

meer en meer voor de zaak van den opstand was gewonnen; tot drie maal toe werd hij door de Staatsgezinden uit zijn ambten gezet. Hij schijnt ook daadwerkelijk aan den strijd te hebben deelgenomen en was tegenwoordig bij een gevecht bij Grijpskerk in Groningen of Grijpskerke in Zeeland. Vier malen bevond hij zich in plaatsen, die in de handen der Spanjaarden vielen. In zijn latere, rustiger jaren wijdde hij zich aan de dichtkunst en aan de geschiedenis. Hij gaf uit: *Frisia seu de viris rebusque Frisiae illustribus libri duo* (Franeker 1620, 4°.; Amsterdam 1623, 4°., uitg. door J. Lamrinck en J. Starter). Het eerste boek bevat de afbeeldingen van koningen, potestaten enz. van Friesland met korte levensbeschrijvingen. Het tweede boek is een historische lofspraak op Friesland en de groote mannen van Friesland in latijnsche verzen. De historische gegevens zijn ontleend aan de fabelgeschiedenis van Andreas Cornelius, zoodat het werk van Hamconius nauwelijks als een serieus geschiedwerk is te beschouwen.

Zijn portret is gegraveerd door een onbekend kunstenaar en door P. Feddes van Harlingen; een miniatuurportret door A. van Halen is in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 348 vlg. en de daar aangehaalde bronnen; Dirks, *Vrije Fries* III, 315 vlg., 332 vlg.

Brugmans

[Hanedoes, Louwrens]

HANEDOES (Louwrens), geb. 14 Juli 1822 te Woudrichem, aldaar overl. ongehuwd 9 Febr. 1905. Hij was een zoon van Adriaan Nic. Joh. H. en Sara van der Plas, en broeder van Adriaan H., burgemeester van Woudrichem in 1844 te Leiden in de rechten gepromoveerd.

Hij was een verdienstelijk landschapsschilder, waarvan zijn werken in het Rijksmuseum te Amsterdam (legaat van Lynden) en het museum te Dordrecht getuigen.

Zie: *Taxandria* XVI (1909) bl. 158; VIII (1901) bl. 83.

Juten

[Hangest-Genlis gezegd d'Yvoy, Daniel Cornelis Egbert van]

HANGEST-GENLIS gezegd D'YVOY (Daniel Cornelis Egbert van), geb. te Utrecht 1 Sept. 1744, overl. huize Kranenburg bij Zwolle 29 Aug. 1806; zoon van Maximiliaan (2), die volgt, en van Antonia Louisa de Leeuw.

Hij trad in milit. dienst, werd in 1761 cornet onder de gardes te paard, 7 Febr. 1777 aangesteld tot kapitein-luitenant in het regiment der hollandsche gardes te paard met den rang van luitenant-kolonel en werd later kolonel der cavalerie.

Hij huwde te de Bilt bij Utrecht 18 October 1773 met Maria Sybilla Voet van Winssen, gedoopt te Utrecht 6 Juni 1751, overl. te Utrecht 17 Nov. 1821, dochter van Mr. Paul Engelbert, raad in de vroedschap der stad Utrecht, en van Adriana van Halm. Zij wonnen vijf kinderen, waarvan Maximiliaan Louis en Paul Engelbert volgen. Na de inlijving in den nederl. adel, 1814, hebben de kinderen van D.C.E., die toen nog in leven waren, zoomede de zoon van zijn broeder Paulus Hendrik Justus, den voorouderlijken naam laten varen en voortaan den naam: van Hangest baron d'Yvoy gevoerd.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1914), 94; *Jaarb. Ned. Adel*, VI, 176, 177; *Mdbl. Ned. Leeuw* XII, 73.

Regt

[Hangest-Genlis gezegd d'Yvoy, Egbert Marie Frederik van]

HANGEST-GENLIS gezegd D'YVOY (Egbert Marie Frederik van), geb. te Utrecht 6 Febr. 1746, ged. 10 Febr., overl. in Dec. 1810, zoon van Maximiliaan 2), die volgt, en van A.L. de Leeuw.

Hij was lid der ridderschap van Utrecht en werd

1 Mei 1782 aangesteld tot ontvanger van de bisdomstienden en 11 Nov. d.a.v. tot kameraar van den Lekdijk-bovendams. Hij was de partij der Patriotten toegedaan en komt in 1784 voor als penningmeester van het patriottisch genootschap 'Getrouw voor het Vaderland' te Utrecht, waartoe ook zijn broeder Maximiliaan Louis (zie dl. IV, kol. 1498) behoorde. Mogelijk was deze laatste president; secretaris er van was de utrechtsche boekhandelaar J. Altheer. In 1784 trachtten zij bij geheim rondschrijven een som van ƒ 10.000 bijeen te brengen. Hiervoor zou een gouden beker worden vervaardigd, die als een vereering zou worden aangeboden aan den hertog de la Vaughuyon, voormalig fransch gezant te 's Gravenhage, destijds te Madrid. Waarmee de hertog deze hulde had verdiend, is nog niet opgehelderd; denkelijk als beschermer der Patriotten.

De oproerige handelwijze van Ondaatje en Gordon stuurde niet alleen dit voornemen in de war (de inschrijving werd geheel afgelast), doch de volkomen zegepraal der radicalen in de patriottenbeweging deed verreweg de meeste aristocraten naar de stadhouderspartij overgaan. Zoo ook de gebroeders d'Yvoy. Zij bedankten 12 Maart 1785 voor hun lidmaatschap van 'Getrouw voor het Vaderland' en zochten aansluiting bij de Prinsgezinden. Egbert kreeg 3 April 1786 een aanstelling als ontvanger der admiraliteit van Amsterdam, doch werd natuurlijk in 1795 uit zijn bedieningen ontzet. Sedert leefde hij ambteloos en zocht zijn tijdverdrijf in de teeken- en schilderkunst.

Van J. Verstege had hij daarin het eerste onderricht ontvangen en steeds de natuur en de stukken van de grootmeesters onzer kunst ten voorbeeld genomen. Hij maakte onderscheidene teekeningen van schoone plekjes in den omtrek van zijn geboorteplaats, die hij met O.I. inkt opwerkte. Hij bezocht, behalve de kunstverzamelingen in eigen land, ook die van Brussel, Antwerpen en Dusseldorp, en vervaardigde later ook enkele schilderstukken. Doch hij bracht geen enkele teekening of schilderij in den handel en schonk ze alleen weg aan familie of vrienden. d'Yvoy is ongehuwd overleden.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* VI, 173; *Navorscher* LIII (1903), 129-132; Kobusen de Rivecourt, *Biogr. Wdb.* (art. Hangest.)

Regt

[Hangest-Genlis gezegd d'Yvoy, Frederik Thomas van]

HANGEST-GENLIS gezegd D'YVOY (Frederik Thomas van), geb. te Genève 18 Febr. 1663, ged. 1 Mei, overl. te 's Hertogenbosch 24 Oct. 1727, begr. in de kapel te Nuland (bij Geffen, N.Br.), zoon van Maximiliaan (1), die volgt en van Henriëtte Brouërs.

Hij werd student te Leiden 2 Dec. 1683 en was heer van Binderen en Spreeuwenstein. Binderen (bij Helmond) was hem 25 Mei 1717 toebedeeld uit de nalatenschap van Anna Maria Tromp, weduwe van Cornelis Gans.

Het werkzaam aandeel, dat zijn vader bij het beleg van Grave had genomen, werd door prins Willem III beloond met de toezegging van survivance zijner compagnie op een van zijn twee zoons en met de directe aanstelling voor den oudste, Fred. Thomas, toen 10 jaar oud, tot kapitein. Als kolonel en kwartiermeester-generaal nam deze in 1703 deel aan het gevecht bij Ekeren; het plan van het terrein aldaar en te Orderen, dat voorkomt in het werk van Rousset, *Oorlogskund. beschrijving van de veldslagen en belegeringen des prinsen Eugenius, Oranje-Nassau-Vriesland en Marlborough*, is door hem vervaardigd. De generaal van Baer van Slangenburgh - door wiens beleid vooral de roem der

nederl. wapenen te Ekeren was gehandhaafd - geeft in zijn verslag aan de Staten te kennen: geen woorden genoeg te kunnen vinden om de diensten in het licht te stellen, hem bewezen door het beleid, de dapperheid en den goeden raad van den kolonel en kwartierm.-generaal, den nederl. baron d'Yvoy. In 1709 maakte hij het beleg van Doornik mede en schreef naar aanleiding daarvan: *Mèmoire concernant le siège de Tournoy*. Deze memorie (voorkomende in een h.s.: 'Journaal van den kwartierm.-generaal Yvoy' indertijd in het bezit van generaal-majoor Trip) getuigt van zijn groote strategische bekwaamheden. Onder zijn bestuur en dat van zijn broeder, den luitenant-kwartiermeester-generaal, werd in 1712 Denain omringd door groote veldwerken, ten doel hebbende om de troepen aldaar gelegerd te beschermen tegen vijandelijke aanvallen, inzonderheid tegen uitvallen der fransche bezetting van Valenciennes.

In 1709 tot generaal-majoor bevorderd, voerde hij als gouverneur in 1712 het bevel binnen Quesnoy, dat hij van 18 Sept. tot 4 October manmoedig verdedigde. Tot bemoediging der bezetting liet hij papieren noodmunt, met zijn wapen bestempeld, aanmaken. Doch hij moest de stad tot zijn grievende teleurstelling aan de franschen overgeven. In 1715 werd hij gouverneur van 's Hertogenbosch en onderhoorige forten, bleef 12 jaar in dit ambt werkzaam en overleed in 1727.

Hij huwde 19 Dec. 1705 te 's Gravenhage met Johanna Alida van der Horst (van moederszijde nakomelinge van Maarten Harpertsz. Tromp), geb. te Rotterdam in Juni 1682, gedoopt 17 Sept. overl. te 's Hertogenbosch 24 Oct. 1717, dochter van Pieter, advocaat-fiscaal van de admiraliteit te Rotterdam, en van Alida Maria Kievit. Zij wonnen 6 kinderen. Hiervan werd Paulus Hendrik Justus (1712-1779) heer van Binderen en Spreeuwenstein; Maximiliaan volgt. Een dochter Cornélie huwde in 1736 met Johan Floris Nicolaas graaf van Nassau-la-Lecq, heer van Ouwerkerk (Ouderkerk a.d. IJ.). Vreemd is wat *Nederl. Adelsboek* (1925) 85, meedeelt, n.l. dat de beide genoemde zoons bij besl. van den Raad van State d d. 22 Januari 1738 werden genaturaliseerd als nederlanders!

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* VI, 169, 170; *Nederl. Adelsboek* (1914) 94, (1925) 85; Bosscha, *Neerl. Heldend. te Land*[2] II, 252, 253, 258, 335, 337, 369, 370, 382, 390; *Wapenheraut* XX, 312-316 (familie-aanteekeningen); *Mdbl. Ned. Leeuw* XXIX, 239 (zijn wapen, in 1683); *Geneal. van Kinschot* (overdruk uit *Gen. Herald. Bl.*), 487, 606; Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.*; *Alg. Nederl. Familiebl.* I, no. 3, 3*b* (vrouws-familie).

Regt

[Hangest-Genlis gezegd d'Yvoy, Gaspard Samuel van]

HANGEST-GENLIS gezegd D'YVOY (Gaspard Samuel van), geb. te Genève 8 Sept. 1667, er gedoopt 27 Sept., overl. 14 Januari 1729, begr. in de kapel te Nuland (bij Geffen, N. Br.), zoon van Maximiliaan (1), die volgt, en van Henriëtte Brouërs.

Hij trad in militairen dienst, klom op tot kolonel-commandant van een regiment infanterie, werd luitenant-generaal en kwartiermeester-generaal en commandant van Crèvecoeur.

Hij huwde te Rotterdam 18 Dec. 1713 met Magdalena van Voorburgh, geb. aldaar 29 Nov. 1689, dochter van Johan, hoofdschout van Rotterdam, en van Johanna Tromp (kleindochter van Maarten Harpertsz. Tromp). Dit huwelijk was kinderloos; Magd. van Voorburgh hertrouwde 18 Oct.

1729 met Isack Marcellis Reck van Mülhausen, geb. 9 April 1694, kapitein in het regiment infanterie van den luit.-generaal de Carris, overl. 2 Febr. 1744.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* VI, 168, 169; *Genealogie van Kinschot* (overdruk uit *Gen. Her. Bladen*), 484; *Navorscher* XLIX (1899), 252 (Reck v. Mulhuysen).

Regt

[Hangest-Genlis gezegd d'Yvoy, Jean van]

HANGEST-GENLIS gezegd D'YVOY (Jean van), geb. omstreeks 1530, overl. 1572, zoon van Adrien de Hangest, heer van Genlis, ridder, raad en kamerling van Karel VIII, Lodewijk XII en Frans I, en van Claude du Mas, broeder van Jean de Hangest-Genlis, gezegd de Jonge Genlis, en van François, de partij der Hugenoten in Frankrijk toegedaan.

Na den dood van zijn broeder François (te Straatsburg in 1569 overleden) werd hij heer van Genlis, doch zonder die heerlijkheid te bezitten, omdat hij zich openlijk bij de Hugenoten had gevoegd. Hij was de eerste van zijn familie die den naam van de Hangest-Genlis dit d'Yvoy voerde. In 1562 verdedigde hij de stad Bourges 20 dagen tegen de koninklijke troepen en gaf haar over - naar men zegt - door vleierij van het hof daarvoor gewonnen. Niet lang daarna begaf hij zich naar de Nederlanden, waar hij zich, bij het begin van den tachtigjarigen krijg, ter beschikking van den prins van Oranje stelde en dezen gewichtige diensten bewees. In 1570 maakte hij zich van Valenciennes meester, onderhield nauwe betrekkingen met de fransche Hugenoten en begaf zich met graaf Jan van Nassau in 1572 naar Frankrijk om hulp te verkrijgen tot het ontzet van Bergen. Werkelijk keerde hij met eenig krijgsvolk terug, doch viel als slachtoffer der geheime intrigues van het fransche hof. Door trouwelooze gidsen naar een hinderlaag der Spanjaarden geleid en door een deel van zijn volk verlaten, werd hij gevangen genomen, naar de citadel van Antwerpen gevoerd en aldaar heimelijk omgebracht.

Hij huwde in 1562 (huw. contr. gepasseerd te Bourges 19 April 1562) met Jeanne de Boucard dochter van François, heer van Boucard, ridder, grootmeester der artillerie van den prins van Condé, en van Marie de Martigny. Een zoon Nicolas volgt.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* VI, 165, 166; *Nederl. Adelsb.* (1914) 93.

Regt

[Hangest-Genlis gezegd d'Yvoy, Maximiliaan van (1)]

HANGEST-GENLIS gezegd D'YVOY (Maximiliaan van) (1), geb. te Asperen 14 Juni 1621, overl. bij Keulen 14 (24) Dec. 1686, zoon van Nicolas, die volgt, en van Geertr. van Glabbeeck.

Hij trad in militairen dienst, was reeds op jeugdigen leeftijd kapitein in staatschen dienst en werd door den Prins voor zijn prinsdom Oranje in dienst genomen. In 1660 komt hij daar voor als luitenant-gouverneur onder den gouverneur en kapitein-generaal graaf van Dohna. Hij was een zeer kundig ingenieur, die in 1664 door de republiek van Genève werd uitgenoodigd de fortificatiën dezer stad te herzien en zoo noodig te verbeteren. Hij was daarbij tot zoo groote tevredenheid der stad werkzaam, dat zij hem een gouden, te zijner eer geslagen, gedenkpenning aanbood en hem met zijn 'zoo wettelijke als natuurlijke' afstammelingen in 1666 het burgerrecht der stad schonk. d'Yvoy werd in dat jaar, 1666, ingenieur en inspecteur-generaal over al de domeinen van het huis van Oranje. In 1673 aangesteld

tot kwartiermeester-generaal der legers van de nederlandsche Staten onderscheidde hij zich in het bijzonder bij het beleg van Grave (27 Juli-28 Oct. 1674).

Willem III was hierover zoo voldaan, dat hij d'Yvoy het pensioen schonk, dat hij en zijn vader op de domeinen van Bourgondië had, met belofte om dit ook na zijn dood aan zijn weduwe te zullen uitkeeren; tevens verkreeg d'Yvoy de toezegging van de survivance van zijn compagnie op een van zijn twee zoons en de dadelijke aanstelling van den oudsten, Frederik Thomas (zie hiervóór), toen 10 jaar oud (!), tot kapitein. Voorts stelde Willem III hem aan tot kanunnik in het kapittel van Wijk bij Duurstede, terwijl de Staten hem met een geschenk van ƒ 3000 vereerden. d'Yvoy was kwartiermeester-generaal van 's lands fortificatiën en commandeur van Schenkenschans, toen de senaat van Genève in 1684 opnieuw aan den Prins verzocht van zijn kundigheden gebruik te mogen maken om de fortificatiën te inspecteeren. D'Yvoy begaf er zich heen, met een van zijn zoons, den kapitein Gabriël Mallet en den luitenant Cassin; men deed op zijn voorstel vier nieuwe bastions maken. Omstreeks November keerde hij terug, doch op reis naar het vaderland ernstig ongesteld geworden overleed hij op zijn jacht vóór Keulen 14 (24) Dec. 1686. Hij werd te Schenkenschans begraven. Hij was 20 Juni 1660 te Copet bij Genève gehuwd met Henriëtte Brouërs, geb. in 1633, overl. te Nijmegen 10 Januari 1699, dochter van Thomas, commandeur op het kasteel te Orange, en van Marie Bouchat. Uit dit huwelijk sproten 9 kinderen, waarvan er 3 jong overleden; de beide zoons, Frederik Thomas en Gaspard Samuel, gaan hiervóór. Een dochter, Anna Maria, huwde te Ub-, bergen 5 Maart 1694 met den kapitein der mineurs Zacharias Guichenon de Châtillon; een andere, Anna Geertruida staat vermeld als ‘mistrouwd’ aan eenen Isaac Leyendecker.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* VI, 167-169; *Nederl. Adelsboek* (1914), 93, 94; Haag, *La France Protestante* (1855) V, 429.

Regt

[Hangest-Genlis gezegd d'Yvoy, Maximiliaan van (2)]

HANGEST-GENLIS gezegd D'YVOY (Maximiliaan van) (2), geb. te 's Hertogenbosch 28 Juli 1717, ged. 30 Juli, overl. te Utrecht 9 Maart 1783, begr. St. Jacobskerk (kapel der fam. de Leeuw), zoon van Frederik Thomas (zie boven) en van J.A. van der Horst.

In 1751 was hij raad in de vroedschap der stad Utrecht en bekleedde wegens die stad verscheidene zoowel provinciale als stadscommissiën. In 1781 legde hij zijn bedieningen neder; zijn oudste zoon nam zijn plaats in.

Hij huwde te Utrecht 15 Oct. 1741 Antonia Louisa de Leeuw, geb. te Utrecht 1 Mei 1726, er overl. 10 April 1792, dochter van Daniël, deken van het kapittel van St. Pieter en ordin. gedeputeerde, en van Cornelia Henriëtte van Weede. Zij wonnen acht kinderen, waarvan Paulus Hendrik Justus volgt, Maximiliaan Louis (IV, 1498) en Daniël Cornelis Egbert en Egbert Marie Frederik hier voorgaan.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* VI, 171, 172; *Nederl. Adelsb.* (1914) 94.

Regt

[Hangest-Genlis gezegd d'Yvoy, Nicolas van]

HANGEST-GENLIS gezegd D'YVOY (Nicolas van), geb. omstr. 1570, overl. te Willemstad 20 Dec. 1635 of 1636, zoon van Jean, hierboven, en van Jeanne de Boucard.

In de hervormde leer opgevoed, trad hij in militairen dienst, waar de herinnering aan zijn vader hem spoedig bevordering bracht. Er bestaat nog een kwitantie, door

hem 13 Mei 1593 afgegeven over een som gelds van een huis, door zijn vader te Bourges verkocht; Nicolas noemt zich daarin nog heer van Genlis en van

Yvoy, ofschoon hij nimmer in het rustig bezit dezer heerlijkheden is getreden.

In 1600 was hij kapitein in staatschen dienst en wordt vermeld bij de verovering van de forten Crèvecoeur en St. Andries. In 1629 was hij kolonel en commandant der vesting Willemstad, waar hij in 1635 of 1636 is overleden. (Het jaartal is niet voldoende bekend, doordat een stukje uit de grafzerk is gebroken, maar het zal 1636 zijn.)

Hij huwde 20 Mei 1619 (volgens huwel. contract, te Asperen 11 April gesloten) met Geertruyd van Glabbeeck, overleden te Willemstad 20 Juli 1643, dochter van Tieleman en van Josina Coopmans. Het echtpaar ligt in de kerk te Willemstad begraven en liet een zoon na, Maximiliaan (1), die hier voorgaat.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* VI, 166, 167; *Nederl. Adelsboek* (1914) 93.

Regt

[Hangest baron d'Yvoy, Maximiliaan Louis van]

HANGEST baron D'YVOY (Maximiliaan Louis van), geb. op den huize Zandwijk te de Bilt bij Utrecht, 13 Sept. 1774, ged. te Utrecht 18 Sept., overl. te 's Gravenhage 16 Mei 1840, zoon van Daniël Cornelis Egbert, hiervoor, en van Maria Sybilla Voet van Winssen.

Hij diende in 1791 als luitenant in het regiment hollandsche gardes te paard, doch werd, als oranjegezind, in 1795 ontslagen. Hij werd daarna kapitein in engelschen dienst onder het corps van den Prins van Oranje en in 1802 als majoor gedimitteerd. Later werd hij adjudant van prins Frederik, dien hij als zoodanig vergezelde bij zijn verblijf aan de hoogeschool te Leiden, en werd door dezen tot zijn hofmaarschalk aangesteld. Bij K.B. van 20 Febr. 1816, no. 67, in den nederl. adel ingelijfd, overleed hij in 1840, ongehuwd, aan een zenuwberoerte.

Aan zijn groote deugden van verstand en hart werd bij zijn verscheiden een welverdiende hulde gebracht. Hij bezat geen geringe kennis der fraaie letteren in onderscheidene talen, waarom hij in 1814 tot lid der Maatsch. der Ned. Letterkunde was gekozen.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* VI 176, 177; *Nederl. Adelsboek* (1914) 95; *Handel. Maatsch. v. Ned. Letterk.* (1840) 42, 43.

Regt

[Hangest baron d'Yvoy, Paul Engelbert van]

HANGEST baron D'YVOY (Paul Engelbert van), geb. te Utrecht 20 Aug. 1776, overl. te Amsterdam 19 April 1843, zoon van Daniël Cornelis Egbert, hiervoor, en van Maria Sybilla Voet van Winssen. Hij werd 26 Sept. 1801 student in de philosophie te Harderwijk, ging later over tot de rechten en was 11 Maart 1809 jur. cand. aldaar.

Toen hij de eerste maal huwde, woonde hij aan de Bilt bij Utrecht (denkelijk op Zandwijk); hij vestigde zich echter in 1804 in de woonplaats van zijn vrouw, Harderwijk, waar hij 14 Sept. 1804 het groot-burgerrecht verwierf. Bij K.B. van 20 Febr. 1816, no. 67 ingelijfd in den nederl. adel, werd hij in 1819 lid der ridderschap van Gelderland, lid der Provinciale Staten van dat gewest en is secretaris van curatoren der geldersche hoogeschool geweest.

Hij huwde eerst te Nijkerk 20 Sept. 1801 met Aleyda Johanna van Westervelt (1782-1811), dochter van Heribert en van Nalida Geertruid Margaretha Op ten Noort. Daarna is hij te Amsterdam 23 April 1817 hertrouwd met Catharina Johanna Broen (1793-1821), dochter van Ds.

Marcus en van Anna Magdalena van Hasselt. Uit het eerste huwelijk zijn geen kinderen geboren; uit het tweede sproten twee dochters, waarvan barones Anna Magdalena (1818-1877) in 1846 huwde met jhr. Mr. Hendrik Maurits van Weede.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* VI 177, 178; *Nederl. Adelsboek* (1914) 95; Bouman, *Gesch. Geld. Hoogeschool* II, 560; *Wapenheraut* XX, 315, 316.
Regt

[Hanneman, H.]

HANNEMAN (H.) schreef een *Genealogia Comitum de Wassenaer* in 1585, waarvan een afschrift berust in de Koninklijke Bibliotheek in den Haag (van omstreeks 1700).
Zie: Muller, *Lijst van Noordnederlandsche kronijken*, 91.
Brugmans

[Hannuyts, Gillis Pietersz.]

HANNUYTS (Gillis Pietersz.), schilder, geboortig van Mechelen. De familienaam van den schilder wijst misschien op herkomst der familie uit Hannut in het Luiksche, want meermalen heet hij van Hannuyt. Waarschijnlijk heeft hij behoord tot de talrijke uitgewekenen uit de Zuidelijke Nederlanden, die hier het spaansche gezag ontvluchtten. Hoe groot de kolonie dier uitgewekenen te Rotterdam was, blijkt wel uit zijn drie huwelijken, aldaar gesloten, n.l. 1 Mei 1588 ondertrouwd met Celytgen van Meldert, geboortig van Antwerpen; 20 April 1595 gehuwd met Maritgen Hendricx van den Heuvel, geboortig van 's Hertogenbosch; 15 Maart 1600 met Neeltgen Simons Ooms van Brussel. Hij werd te Rotterdam begraven 1 Aug. 1609 en liet drie kinderen uit het eerste huwelijk na, doch al komen er later drie schilders voor met name Pieter Gillisz., Cornelis Gillisz. en Philips Gillisz., toch zijn er geen bewijzen om deze als zonen van Gillis Hannuyts te beschouwen. De winkelinventaris, door hem bij weesmeesters ingeleverd in 1598 na den dood van zijn tweede huisvrouw, die hem ook een kind had achtergelaten, geeft een kijk op zijn werk, waarvan tot dusverre nog niets is teruggevonden. Een vijftigtal, meest kleine en ‘slechte’ (= onbeduidende) stukken waren er toen voorhanden; er is sprake van geschilderde papieren, van olieverfdoeken, van stukken op paneel en van een door hem geschilderd vaandel ‘van de burgerije deser stede op den Achterwech’, d.w.z. een schuttersvaandel. De verdere inventaris van de goederen door hem en zijn vrouw bezeten en de kosten voor het begraven in de Groote kerk toonen aan, dat hij niet onbemiddeld geweest is, doch in hoe verre deze welstand aan zijn kunst te danken was, is niet uit te maken.
Zie: *Rott. Historiebl.* 3de ged. I, 609; *Oud-Holland* XXVII 65; A. Bredius, *Künstler-Inventare* III, 871-872 en VII 100; *Invent. Archief Weeskamer* (Arch. Rott.) n° 364 fol. 99.
Moquette

[Haraeus, Franciscus]

HARAEUS (Franciscus), eigenl. van der Haer, is omstreeks 1550 te Utrecht geboren en werd reeds vroeg tot priester gewijd. Hij werd hoogleeraar aan de in 1562 door Philips II gestichte universiteit te Douay en onderwees daar de rhetorica Hij werd daar ook licentiaat in de godgeleerdheid. Hij reisde zeer veel, zoo in Duitschland als Italië. In 1581 vergezelde hij den Jezuïet Posserin, den pauselijken nuntius in Polen en Rusland, naar die landen. Daarna moet hij nog eenigen tijd in Utrecht hebben gewoond. Maar de tijdsomstandigheden dwongen hem, den overtuigden Katholiek, tot uitwijken. Hij begaf zich naar de Zuidelijke Nederlanden,

werd kanunnik te Namen, later te Leuven. In deze stad stierf hij 11 Jan. 1632. Hij heeft allerlei geschreven over theologie en kerkgeschiedenis. Over de nederlandsche geschiedenis schreef hij: *Onpartijdighe Verklaringhe der oorsaken der Nederlantsche oorloghs sedert 't jaer* 1566 *tot* 1608 (Antwerpen 1612, 8o), niet veel meer dan een compilatie, maar die het katholieke standpunt ten opzichte van den opstand duidelijk aangeeft. F r a n ç o i s F r a n c k e n of V r a n c k , des-

tijds raadsheer in den Hoogen Raad, gaf daartegen uit een *Wederlegginghe van seker boeksken, uitghegheven bij François Verhaer. ghenaemt Onpartijdighe verclaringhe* .... (Breda 1618). Haraeus' tweede boek was van breeder opzet, de *Annales ducum seu principum Brabantiae totiusque Belgii tomi tres*: *quorum primo solius Brabantiae, secundo Belgii uniti principum res gestae, tertio Belgici tumultus usque ad inductas anno MDCIX pactas, enarrantur* (Antwerpen 1623, fol. 2 dln.). Dit boek bevat vooreerst een breed opgezette geschiedenis van Brabant, niet zonder beleid samengesteld uit de oudere schrijvers; daarop volgt een geschiedenis van de Nederlanden in de vijftiende en zestiende eeuw, op soortgelijke wijze samengesteld. Daarbij sluit zich aan een uitgebreide geschiedenis der troebelen in de tweede helft der zestiende eeuw, voortgezet tot het sluiten van het twaalfjarig bestand. Dit derde stuk is een aanvulling en uitbreiding van de *Onpartijdighe Verklaringhe*. Veel zelfstandige waarde heeft ook dit gedeelte niet, dat voor een niet gering deel uit Pontus Heuterus is geput; in zijn voorrede erkent Haraeus ook, dat hij veel gebruik heeft gemaakt van het werk van zijn naamgenoot Florentius H. Waarschijnlijk ook door de goede compositie trok het boek van Haraeus in de Zuidelijke Nederlanden de aandacht; totdat Strada verscheen, las men in katholieke kringen gaarne de geschiedenis van den nederlandschen opstand uit Haraeus. Na 1623 heeft de schrijver het derde gedeelte, de geschiedenis van den opstand, nog omgewerkt en aangevuld. Deze bewerking, die in 1776 in de bibliotheek van J.B. Verdussen te Antwerpen in handschrift aanwezig was, is nimmer gedrukt.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 360 vlg., en de daar aangehaalde literatuur; Huges, *Het leven en bedrijf van M. Franchois Vranck*, 98 vlg.; Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*, 2e dr. II, 661.

Brugmans

[Hardeveldt, Anthonie van]

HARDEVELD(**T**) (Anthonie van), of van Hartenvelt, overl. 11 Juni 1777, misschien zoon van Cornelis Hardeveld, predikant te Alem en Maren (overl. Juni 1739). Hij was predikant te Eethen en Drongelen sedert 7 Dec. 1721, te Wijk (bij Heusden) sedert 11 Apr. 1723; emeritus najaar 1776. Een vereeniging tusschen Roomschen en Protestanten achtte hij onmogelijk, maar die tusschen Lutherschen en Gereformeerden trachtte hij te bevorderen. Behalve zijn zoon Samuel (die volgt) had hij twee zonen die predikant werden, Johannes Antonius van Hardeveld, overl. 30 Oct. 1759 te Aalburg (en Heesbeen) en Carel Willem van Hardeveld, overl. te Made (en Drimmelen) 7 Dec. 1777. Zijn dochter Allegonda Klara van Hardeveld vervaardigde een grafschrift op de Gouvernante Anna, overl. in 1759. De lijst zijner geschriften beslaat eenige kolommen; wij noemen slechts: *De ontdekte wolf in den Pot .... Over de Vermaarde Profeetsie van Benedictus XIII op den Sacramentsdag* 1734 *over de gereformeerde religie, het onderscheidt der tegenwoordige Roomschen* enz. (Utr. 1735); *Kerkelijk pleidoij .... Waarom de Gereformeerden hunne vereniging met de Ev. Lutherschen en niet met de Roomschen konnen zoeken* .... (Amst. 1747); over hetzelfde onderwerp (Amst. 1755); *Historisch vertoog betreffende de verscheidene crisissen .... in welke zich het Protestantendom 't zedert keizer Karel den Ve tot op dezen tijd bevonden heeft* .... (Amst. 1759); *Romen in brand* .... (Amst. 1763) en vervolg daarop (1768); *Eene volledige historie der zogenaamde Piëtisten* .... (Leid. 1770).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 511-513.
Knipscheer

[Hardeveldt, Samuel van]

HARDEVELD(T) (Samuel van), zoon van den voorgaande, geb. te Wijk (bij Heusden) in 1728, overl. te Leiden 22 Jan. 1790, begr. in de kerk te Valkenburg (Z.H.). Hij werd predikant te Valkenburg 27 Dec. 1750; nam er afscheid wegens emeritaat om gezondheidsredenen 25 Mei 1788. Hierna vestigde hij zich te Leiden. Op 26 Jan. 1759 hield hij een lijkrede op de Gouvernante Anna over Amos 8:9. Van hem is ook een *Klinkdicht op het hoge huwelijk van Willem V .... en Frederica Sophia Wilhelmina* (Leid. 1767). De lange titels van zijne vele geschriften kunnen hier niet alle worden herhaald; wij noemen slechts: *Voorbereiding tot de aanstaande Kerkhervorming* .... (Leid. 1757); *De betrekkelijke Staatsverandering van elk der Uitverkoorenen .... over een gewigtig stuk der Herv. rechtzinnige Godsdienstleere* .... (Leid. 1767); *Harmonie van 't saamen vastgehoudene, maar te veel gescheidene Waarheden* .... (Leid. 1769); *Vraagen, ten aanzien der nieuwe gedachten over de middelen ter verkrijging van den geestelijken Smaak* in *Boekzaal* 1775 *a*, 457-459; *Vraagen welke de ondergeschreeven de vrijheid neemt Ds. Kleman .... voor te stellen* in *Boekzaal* 1776 *a*, 426-429; *Beantwoording van zes vraagen, welke volgens de beginselen en denkwijze van J.E. Voet is ontworpen* .... (Leid. 1777); *Bijzondere uitlegging van alle de bewoordingen in 't gebed des Heeren* .... (Leid. 1780).
Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 513 v.; *Kerkelijk Handboek* 1907, Bijl., 161.
Knipscheer

[Hardius, Cornelius]

HARDIUS (Cornelius) of Hardenier, licentiaat in de theologie van de orde der Eremieten van St. Augustinus, overleed te Dordrecht 23 of 28 Maart 1575. In 1529 was hij supprior in zijn klooster te Leuven, waar hij ook als lector der theologie werkzaam was. Gedurende vele jaren in de rampzalige tijden van vervolging en verbanning, bestuurde hij als prior het klooster zijner orde te Dordrecht, waar hij aan zijn orde en de vervolgde Katholieken vele diensten bewees. Volgens Schotel komt hij voor als prior 1555-1559, 1568 en 1569. In 1571 en 72 was Joh. Crabbius er de laatste prior. Hij was bekend als een welsprekend en zeer geleerde prediker.
Zie: *Analectes hist. eccl.* XXII (1890) 249; XXX (1903) 377; Molanus, *Hist. Lovanien sium* I, 273, 719; Schotel, *Het klooster der Augustijnen te Dordrecht* (Dordr. 1861) 56; *Bijdr. bisdom Haarlem* XXVI (1901) 21.
Fruytier

[Hartog, Henri]

HARTOG (Henri), geb. te Schiedam 1 Aug. 1869 als zoon van Salomon lenjamin Hartog en Maria Koster. Hij was onderwijzer in zijn geboorteplaats, doch vertoefde veel bij zijn familie te Rotterdam en is daar de stichter geweest van de Vereeniging ‘Voor de Kunst’. Ook bezat hij groote litteraire hoedanigheden, doch hij heeft niet veel geschreven, daar hij zichzelf hooge eischen stelde. Zijn medewerking aan de *XXste Eeuw* werd zeer gewaardeerd; zijn socialistische denkbeelden sprak hij uit in het dagblad *Het Volk*. Na zijn dood zijn

zijn verzamelde werken uitgegeven in 1904 onder den titel: *Sjofelen*, met zijn portret, dat ook voorkomt in *Wereldkroniek* van 12 Maart 1904 en in het *Rott. Jaarboekje* voor 1926. Hij stierf 25 Februari 1904 te Rotterdam en is te Schiedam begraven.

Zie: *Necrologie* door *L. van Deyssel* in het *Handelsblad* van 27 Februari 1904, het artikel van H. Gerversman in het *Rott. Jaarboekje* voor 1926, blz. 75. en Brinkman's *Catalogus*.
Wiersum

[Hasebroek, Elisabeth Johanna]

HASEBROEK (Elisabeth Johanna), zuster van Ds. J.P. Hasebroek (zie III, kol. 546), werd den 4en April 1811 te Leiden geboren en overleed 12 September 1887 te Amersfoort. Hare ouders waren Johannes H., apotheker te Leiden, en Anna Maria Theresia Kleyn. In 1836 trok zij, de ‘Editha’ uit Jonathan's *Waarheid en Droomen* met haren broeder naar de pastorie van Heiloo, die door beider gulle gastvrijheid den letterkundigen kring tot zich trok, tot welken Toussaint, Beets, Kneppelhout, Potgieter, W. de Clercq e.a. behoorden. In 1843 volgde zij den ongehuwden predikant naar Breda en bleef hier tot 1847, toen deze trouwde. Zij keerde terug in den huiselijken kring te Wijk bij Duurstede, waar ze niet alleen vrienden van letteren tot zich trok, maar zich ook aan maatschappelijk werk begon te wijden. Zoo richtte ze er met mevr. de barones van Ittersum een zondagsschool op, die een 70 leerlingen kreeg. Na den dood van hare moeder (1865) verhuisde ze naar Amersfoort. Hier bleef ze in weerwil van zwakke gezondheid en langdurig smartelijk lijden werken en leverde bijdragen aan jaarboekjes en tijdschriften. Als prozaschrijfster maakte ze naam met hare novelle *Te Laat* (1838), waarom zij zich bij hare volgende novellen *Elize* (1839), *Twee Vrouwen* (1840), *De Bedevaartgangers* (1841) steeds betitelde als ‘schrijfster van Te Laat’. Van hare latere pennevruchten noemen we nog *Verhalen en Schetsen* (1852); *Margaretha Blaaser en eenige andere bladen uit mijn Schetsboek* (1855) en *De Vrouwen der Hervorming* (2 dl. 1859). Van ‘Te Laat’ verscheen in 1856 een herdruk en opnieuw - tegelijk van *Elize, Twee Vrouwen* en *de Bedevaartgangers* - in 1877, welke alle vier met een veel milder waardeering werden verwelkomd door Busken Huet dan Boudewijn in Braga (1844) ‘zus Elize, Murwe schrijfster van Te Laat’ toedacht. In de Guldens-Editie gaf in 1892 Jonathan een inleidend woord bij een nieuwe uitgave van haar eerste novelle.

Haar portret is gegraveerd door een onbekend kunstenaar en gelithografeerd door H.W. Last.

Zie: *Open brief* tot haar gericht in 1880 door mevr. Bosboom - Toussaint bij den 3en druk van *de Graaf van Devonshire*; *Nederl. Spectator*, 1887, 316; *Eigen Haard*, 1888, 596; A. Busken Huet, *Litt. Fantasien en Kritieken*, 10e dl., 1878.
R. Zuidema

[Hasselholt, Joost van den]

HASSELHOLT (Joost van den), genaamd Stockhem, geb. te Venlo, aldaar overl. 8 October 1652, zoon van Adam en Gudula Romer, komt ook voor onder den naam van Stockum of Stockheim. Hij was voor den Koning van Spanje verwalter van de ambten Krieckenbeck en Erkelenz, en stadhouder van stad en het land van Wachtendonck. Met zijne echtgenoote Gisberta Magdalena van Ewick leende hij 4 Oct. 1642 een som gelds aan Clara van Huchtenbroeck, de huisvrouw van jonker Christoffel van Langen, welke door de Weimarschen gevangen was. 22 Maart 1644 kochten zij een huis en erf in de Picardie te Venlo gelegen; 11 Juni 1646 teekenden zij een schuldbekentenis aan Simon Poittiers, gouverneur der stad Venlo.

Joost was in eerste huwelijk getrouwd met Petronella Redula (waaruit een dochter Gudula, ged. 8 Dec. 1624 te Venlo) en in tweede met Gisberta Magdalena van Ewick.

Van zijn kinderen uit het tweede huwelijk noemen wij Joannes Adam Godefridus, ook Joannes Adam of wel Godefridus of Godardus genoemd, komt herhaaldelijk in de doopregisters van Venlo voor, was heer van Blerick 1674-77, huwde met Catharina Beijs. Hij belastte 24 Maart 1673 zijn leengoed de Munt te Tegelen met 1300 pattacons ten profijte van jonker Christoffel van der Voordt. Den 11 en Mei 1674 werden de schepenen en de pastoor van Blerick naar Roermond geroepen, ten einde getuige te zijn van het wettig in bezit nemen der heerlijkheid Blerick door dezen Jan Adam van Hasselholt van Stockheim, als tijdelijk heer dier plaats. Den 14en daaropvolgende werd hij ingehuldigd. Zijn zuster Alexandria, overl. te Blerick in 1677, huwde te Venlo 3 Maart 1662 met Joannes Bertramus van Laer van Hoenlo (ged. te Baerlo 6 Maart 1632, overl. te Blerick 15 Mei 1702, zoon van Hendrik en van Christina van den Bijlandt), welke zijn zwager opvolgde als heer van Blerick 1677-1702.

Zie: doopregisters van Venlo, Blerick en Tegelen; overdrachten van Venlo d.d. 4 October 1642, 22 Maart 1644 en 11 Juni 1646 op het rijksarchief. te Maastricht; Jan Verzijl, *Genealogie Romer* in *Maasgouw* (1922) 37-39; dez., *Genealogie van Laer van Hoenlo* in *Maasgouw* (1924) 43; A.J. Flament, *Wapenschilden als obitoria op het raadhuis te Venlo* in *Maasgouw* (1896) 6; Gerard Peeters, *Geschiedkundige beschrijving van het aloude kerspel Blerick* in *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1870) 273-274; Jos. Habəts, *Het adellijk geslacht van Hasselholtz* in *Maasgouw* (1883) 854-855; *Limburg's Jaarboek* (1910), 241.

Verzijl

[Hasselt, Mr. Conrad Jacob Gerbrand Copes van]

HASSELT (Mr. Conrad Jacob Gerbrand Copes van), geb. te Tiel 17 Mei 1777, overl. te Haarlem 1 Mei 1860, was de zoon van Mr. Jacob C.v.H., land-, dijk- en gerichtschrijver van het ambt Neder-Betuwe en Margaretha Jacoba Homoet. Na lager onderwijs in zijne geboortestad ontvangen te hebben, studeerde hij te Utrecht, waar hij in 1798 tot meester in de rechten promoveerde. Hij werd kort nadat Nederland op 27 Maart 1802 bij den vrede van Amiens de Kaapkolonie van Groot-Brittannië terug ontving, benoemd tot auditeur-militair van 's lands troepen in die kolonie, ter standplaats Kaapstad. Hij vertrok daarheen 5 Aug. 1802.

Op 1 Maart 1803 verwisselde hij deze betrekking met die van substituut-secretaris van het college van gouverneur en raden van Zuid-Afrika, tevens chartermeester. Hij bleef evenwel den post van auditeur-militair waarnemen tot de komst van zijn opvolger Mr. G. Beelaerts van Blokland (I, kol. 273) in het najaar van 1803. Bij besluit van gouverneur en raden van 13 Juni 1804 werd hij benoemd tot ordinaris lid in den raad van justitie. Tevens nam hij de betrekking van griffier van dat opperste gerechtshof waar.

Na de overgave van de Kaapkolonie aan de Engelschen in Maart 1806, keerde hij met zijn schoonvader, den gouverneur J.W. Janssens (I, kol. 1211) naar Nederland terug. Bij besluit van koning Lodewijk werd hij 13 Aug. 1806 benoemd tot raadsheer in het departementaal gerechtshof van Gelderland te Arnhem. Na de inlijving bij Frankrijk werd hij als lid van het keizerlijk gerechtshof van het departement IJssel Supérieur bevestigd bij decreet van 24 Jan. 1811.

Bij Souverein besluit van 22 Jan. 1814 werd hij benoemd tot advokaat-fiscaal van de middelen te land bij het commissariaat-generaal in Gelder-

land te Arnhem. Terwijl hij als zoodanig in functie bleef, werd hij met vergunning des Konings tevens advokaat te Arnhem, in welke functie hij 7 April 1818 den eed aflegde.

Op 7 Juni 1819 veranderde hij weder van werkkring en werd hij benoemd tot hoofdinspecteur der in- en uitgaande rechten en accijnsen in Limburg, ter standplaats Maastricht.

De minister van Financiën Mr. J.H. Appelius bood hem in het begin van 1823 de betrekking van inspecteur der registratie en domeinen te Amsterdam aan. Hiervoor bedankte hij, maar tot zijn vroeger vak keerde hij terug, toen hij bij Koninklijk besluit van 2 Mei 1823 werd benoemd tot auditeur-militair in Noord-Holland, ter standplaats Haarlem. Bij Koninklijk besluit van 9 Jan. 1827 werd hij benoemd tot griffier der Staten van Holland, Noordelijk gedeelte. Eindelijk werd hij 6 Maart 1836 benoemd tot lid van den raad van State.

Men achtte een man, die in zoo veelzijdige hooge betrekkingen den lande gediend had, geschikt om lid te worden van eene gemengde commissie voor de uitvoering van § 6 van het 19 April 1839 met België gesloten tractaat. Hij werd in plaats van J.J. Rochussen (II, kol. 1217), die bedankt had, op 28 Juni 1839 als zoodanig benoemd. Het gevolg van de voorstellen der commissie was het tractaat van 5 Nov. 1843.

Op zijn verzoek werd Copes van Hasselt bij Koninklijk besluit van 21 Juli 1843 met ingang van 1 Jan. 1844 als lid van den raad van State eervol ontslagen en werd hij tegelijk benoemd tot staatsraad in buitengewonen dienst. Hij vestigde zich in 1846 te Maastricht en legde aldaar 1 Febr. 1847 den eed af als advokaat.

Hij is lid geweest van een staatscommissie betrekkelijk het armwezen. Hij huwde te Kaapstad 28 Oct. 1804 Wilhelmina Anna Janssens, geb. 8 Juli 1787, overl. 19 Maart 1821, bij wie hij acht kinderen had.

Ramaer

[Hatry, Jacques Maurice]

HATRY (Jacques Maurice), geb. te Straatsburg 13 Febr. 1742, overl. te Parijs 30 Nov. 1802, was de zoon van Jacques en van Marie Agathe Rénievin. Hij trad 2 Oct. 1758 als 2e luitenant der infanterie in dienst bij het koninklijke leger (regiment van la Marck), waarin hij van 1759-1762 deelnam aan den zevenjarigen oorlog in Duitschland, in 1768 en 1769 aan den veldtocht in Corsica, en van 1781-85 in Indië krijg voerde, gedurende welken tijd hij in 1782 tot kapitein werd bevorderd. Voorstander geworden van de beginselen der revolutie, verkreeg hij, 29 Juni 1792, in den rang van luitenant-kolonel, het bevel over het 77e regiment infanterie.

Na zich onderscheiden te hebben in het Rijnleger, werd hij binnen korten tijd achtereenvolgens bevorderd tot chef de brigade (kolonel), général de brigade en 28 Jan. 1794 tot divisie-generaal, in welken rang hij in 1795 en 1796 diende in het Sambre- en Maasleger, waarover hij, 1 Febr. 1796, bij afwezigheid van Jourdan, tijdelijk het commando voerde. In 1797 was hem het bevel opgedragen over de 17e (territoriale) militaire divisie (hoofdkwartier Parijs); doch toen de directeuren Barras, Larévellière Lepeaux en Rewbell den staatsgreep van 18 fructidor (4 Sept. 1797) beraamden, was niet Hatry de man, om hun hierin ter wille te zijn, waarom hij vooraf (8 Aug. 1797) in die betrekking vervangen werd door Augereau. Tegen het eind van dit jaar, werd hem, ingevolge eener overeenkomst op het Congres van Rastadt, opgedragen om Mainz te bezetten, hetgeen den 30en December door hem ten uitvoer werd gelegd, waarna die stad in handen der Fran-

schen bleef, totdat het Congres van Weenen haar aan het groothertogdom Hessen toewees. Hatry is aan het hoofd van het leger van Mainz gebleven, totdat hij tot général-en-chef werd benoemd van de fransche troepen in de Bataafsche Republiek, in welke betrekking hij in den aanvang van 1799 vervangen werd door generaal Brune. Hij diende daarna weder als général de division bij het leger in Italië onder Moreau. Na den staatsgreep van 18 brumaire schaarde hij zich aan de zijde van generaal Bonaparte en werd hij 24 December 1799, bij de eerste benoeming, lid van den staatsraad. Drie jaren later maakte eene beroerte een einde aan zijn leven.

Hier te lande is de verschijning van Hatry als opperbevelhebber van de fransche troepen slechts van korten duur geweest. Zijne benoeming tot dien post dateert van denzelfden dag als de verplaatsing van Joubert (dien hij ging vervangen), naar het leger van Mainz (11 Juli 1798). Schimmelpenninck, die uit Parijs onmiddellijk bericht ervan zond, gaf daarbij te kennen, dat 'het bekende caracter van den generaal Hatry, die voor een zeer braaf mensch, en voor een man van zagte zeden bekend is, daarenboven zeer geruststellend is.' Den 12en Augustus d.a.v. deed de nieuwe genéral-en-chef met zijn staf onder kanongebulder zijne intrede in den Haag, waar het fransche hoofdkwartier gevestigd bleef. Na het vertrek van Joubert (24 Juli 1798) tot aan de komst van Hatry was het commando over de fransche troepen ad interim waargenomen door den divisie-generaal Tilly (1759-1822).

Van het oogenblik af, dat de opvolger van Delacroix als fransch gezant bij de Bataafsche Republiek, Lombard de Langres, eene voor zijne taak weinig berekende persoonlijkheid, hier te lande was aangekomen (5 October 1798), heeft deze niet opgehouden, in zijne correspondentie generaal Hatry bij zijne regeering voor te stellen als veel te zwak in het waarnemen van zijne betrekking. Reeds 7 October schrijft hij o.a. aan Talleyrand: 'Plus actif que le général Hatry, qui craint les maladies et cherche du repos, Tilly est à moi ....'; zoo ook later nog (19 Nov. 1798): 'Hatry n'est pas un homme ferme, enz.' In zijne in 1823 uitgegeven *Mémoires* (I, 270) bekent hij hierin, al is het wel wat laat, ruiterlijk zijn ongelijk in de woorden: 'Le général Hatry était un homme respectable, un militaire distingué, aimé du soldat. Avant que de vouloir influer sur le sort de pareils hommes, il faudrait avoir été à portée de les juger; et où aurais-je pris ces connaissances? était-ce à mon tribunal? J'avais donc une fausse opinion du général Hatry que je croyais faible, enz.' Nog geen twee maanden waren sinds Hatry's aankomst in den Haag verloopen of von Bielfeld, de pruisische zaakgelastigde bij de Bataafsche Republiek schreef aan zijn koning (11 Oct. 1798): 'Terwijl de ongenade van generaal Hatry, die plotseling van het commando over het Noorderleger ontheven is, waarschijnlijk te wijten is aan de bescherming, die hij heeft schijnen te verleenen aan de Hollanders, door aan de fransche zeelieden te Vlissingen te verbieden, zich metterdaad te verzetten tegen de bevelen van de bataafsche beambten ....' Den 25en October reeds werd generaal Brune, die het opperbevel in Italië voerde, tot Hatry's opvolger aangewezen; maar het duurde nog tot 7 Januari 1799 vóórdat hij in den Haag aankwam, om den volgenden dag het commando over te nemen. Moeilijkheden met het bataafsche bewind schijnen tijdens het verblijf van Hatry alhier zich niet te hebben voorgedaan.

Het commando over de bataafsche troepen is hem niet opgedragen geworden, hoewel Joubert in de order, waarbij hij het bevel overgaf, de woorden had doen stellen: ‘remet jusqu'à l'arrivée du général-en-chef Hatry, qui doit le remplacer, le commandement des troupes françaises et bataves, qui étaient à ses ordres, entre les mains du général de division Tilly (Orderboek van Dardenne te Rotterdam, R.A.).

Als chef van den generalen staf was aan Hatry, ten tijde van zijn verblijf alhier, toegevoegd de adjudant-général, chef de bataillon (luitenant-kolonel van den generalen staf) Henri François Marie Charpentier (1769-1831), die met hem was medegekomen, en evenzoo met hem vertrokken is. In 1804 tot divisie-generaal bevorderd, later tot graaf verheven, streed hij in Italië, Spanje en Oostenrijk, maakte dan met onderscheiding den tocht naar Rusland mede en den daarop volgenden veldtocht in Duitschland, waarna hij na den slag bij Hanau (30 en 31 October 1813) met de overblijfselen van Macdonald's korps nog een korten tijd in ons land is geweest, zwaar gewond is geworden bij de inneming van Arnhem door de Pruisen onder von Bülow (30 November 1813) en toen krijgsgevangen is gemaakt.

Hatry's portret in olieverf hangt in het Musée de l'armé te Parijs; een gegraveerd portret door Oleszcynski in *Gall. Versailles* VIII.

Zie over hem: Robinet, Robert et le Chaplain, *Dictionnaire historique et biographique de la révolution et de l'empire* (Paris s.d.) I, 142; *Revue d'histoire* (Paris 1906) 3, 456; Hermann Hüffer, *Der rastatter Congress und die zweite Coalition* (Bonn 1878) I, 27, 28; dez., *Der Krieg des Jahres* 1799 *und die zweite Koalition* (Gotha 1904) I, 33, 34, 40; *Correspondance de Napoléon* I (Paris 1859) III, 454 no. 2384; Jomini, *Histoire critique et militaire des guerres de la révolution* (Bruxelles 1841) III, 176; Albert Vandal, *L'avènement de Bonaparte* (Paris 1902) I, 548; Lombard de Langres, *Mémoires anecdotiques pour servir à l'histoire de la Révolution française* (Paris 1823) I, 260, 268, 270; I. Mendels, *Herman Willem Daendels* ('s Gravenhage 1890), 204, 206; H.T. Colenbrander, *R.G.P.* III, *naamregister*; *Gazette de Leyde* 20 *juillet*, 17 *août*, 26 *octobre* 1798. Zie voor Charpentier: Robinet, Robert et le Chaplain, *Dictionnaire historique et biographique de la révolution et de l'empire* (Paris s.d.) I, 381; *Fastes de la légion d'honneur* III, 136; *Historisch Gedenkboek* 1813, *naamregister*.

Koolemans Beijnen

[Haverkamp, Everhard Siwartz]

HAVERKAMP (Everhard Siwartz), geb. te Stad aan 't Haringvliet 15 Sept. 1711, overl. te Nijmegen 18 Apr. 1791, zoon van Siwart Haverkamp, (die volgt). Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Noordwijk aan Zee 6 Nov. 1740, te Barneveld 7 Jan. 1742, te Nijmegen 15 Maart 1744; emeritus 1 Juli 1785. Van zijne hand verscheen in *Boekzaal* (1752) de ‘bekendmaking’ van een gedrukten *Brief van een winkelier in Nijmegen aan den .... schrijver van het boekje*: *Het schadelijke van de Societeit der Vrij Metselaars* .... (gedr.: ‘raadt eens waar’?) Dit geschrijf had zijn ontstaan te danken aan een preek van E.S. Haverkamp te Nijmegen op 12 Maart, tegen de vrijmetselaars gehouden.

Hij huwde 3 Juli 1746 met Helena Cornelia Smits, die 13 Juli 1778 overleed. Een zoon, Sigebert Haverkamp was sedert 1766 advocaat te Nijmegen; een andere, Leonard Haverkamp raad in de vroedschap te Hoorn.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 584 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 116, 154, (1907) Bijl. 142.
Knipscheer

[Haverkamp, Gerardus]

HAVERKAMP (Gerardus), of Havercamp, geb. te Amsterdam, overl. te 's Hertogenbosch 24 Sept. 1752; broeder van Siwart Haverkamp (die volgt). Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Wilsveen en Stompwijk in 1701, te Heenvliet in 1710 of 1711, te Oud-Beijerland in 1715, te 's Hertogenbosch 1 Sept. 1720. Hier werd hij in 1730 benoemd tot hoogleeraar in de grieksche taal aan de Illustre school, welk ambt hij op 7 Aug. aanvaardde met: *Oratio Linguae Graecae Commendatrix*. Hij werd in 1747 emeritus. Hij schreef: *De voce 'υεγας'* (Lugd. Bat. 1694); *Zalige uitkomst van Enochs wandeling .... lijkpredikatie van .... David Grimes* .... (Delft 1713). Zijn zoons waren Ludovicus Haverkamp à Kerkhoven, predikant te Meeuwen, en Everhardus Haverkamp van der Helst te Sleeuwijk.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* III, 584; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 122, 145, 165.
Knipscheer

[Haverkamp, Siwart]

HAVERKAMP (Siwart, Sivert of Sigebertus), of Havercamp, geb. te Leeuwarden in Dec. 1684, overl. te Leiden 25 of 27 Apr. 1742, zoon van Evert (Everhardus) Haverkamp. Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Stad aan 't Haringvliet in 1710, lector in de grieksche taal te Leiden 1 Juli 1720, een jaar later hoogleeraar in die taal. Hij was vooral beroemd als uitstekend classicus en begaafd redenaar en oudheidkundige. Het lectoraat aanvaardde hij met een *Oratio utrum majus sibi nomen paraverint graeci bellica laude et victoriarum gloria an artium inventione disciplinis liberalibus et studio eloquentiae*; het hoogleeraarsambt (2 Dec. 1721) met een *Oratio, qua probatur, vigente aemulatione et gloriae studio virtutem Graecorum ad maxima imperii et literarum incrementa pervenisse, at vero, sublata aemulatione et exstincto gloriae ardore, omne decus literarum, una cum imperio considisse*. Op 18 Dec. 1724 was hij ook tot hoogleeraar in de welsprekendheid en de geschiedenis aangesteld, en hield een rede *De actione oratoris, sive corporis eloquentia*. Sedert 1741 was hij curator van de latijnsche school te Leiden. Hij was gehuwd met Agneta Root. Everhard Siwartz Haverkamp was hun zoon (zie dat art.).

Zijne werken zijn talrijk, vooral op het gebied van het Grieksch en Latijn. Wij noemen slechts: *Tertulliani Apologeticus recogn. et perpetuo commentario illustrav.* (Lugd. Bat. 1718); *Disquisitio de vera aetate Apologetici* (Lugd. Bat. 1720); *Dissertationes de Alexandri Magni numismate, quo quatuor summa orbis terrarum imperia continentur, et de nummis contorniatis* (Lugd. Bat. 1722); *T. Lucretii Casi de Rerum natura libri VI cum annotationibus* (Lugd. Bat. 1725); *Series Numismatum antiquorum Henr. Adriani a Mark* (Lugd. Bat. 1727); *Museum Uilenbroekianum* (z. pl. 1729) drie deelen; ...... *Censorinus de die natali, et Lucilii Satirarum reliquae* (Lugd. Bat. 1743). Ook leverde hij vertalingen uit het Italiaansch voor den *Thesaurus Rerum Italicarum*. Hij schreef gedichten en bezorgde de uitgave van Flavius Josephus, *Opera Omnia, graece et latine, cum plurimorum interpretum animadversionibus* (Amst. 1720). Vermeld moet nog worden zijn: *Algemeene Historie*

der zaken in Asie, Afrike en Europe .... sedert het ophouden der Fabel- Eeuwe, tot op Karel den Grooten en tot de Middel- Eeuwe ..., met meer

dan duizent historiepenningen verrijkt en opgeheldert ('s Gravenhage 1736-1739), drie deelen.

Zijn portret is gegraveerd door een onbekend kunstenaar en door J. Houbraken naar Frans van Mieris, voorts gelithografeerd door L. Springer.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 582.

Knipscheer

[Haye, Petrus de]

HAYE (Petrus de), was clericus en raadsheer van graaf Willem IV van Henegouwen en Holland en ontvanger der inkomsten van het graafschap. De graaf verzoekt 21 Oct. 1342 aan den Paus om voor zijn trouwen dienaar een kanunnikdij te reserveeren in de St. Salvator of Oudmunster te Utrecht. De Paus stond de aanvrage toe en verleende goedgunstig, dat P. de Haye, die bovendien een kanunnikdij bezat in de St. Pieterskerk te Middelburg, het pastoraat der parochie Kloetingen en eene kapelanij van St. George in de St. Marie te Utrecht, deze mocht behouden, niettegenstaande het gebruik der utrechtsche kerk, dat niemand, tenzij prelaat, twee beneficies in deze stad tegelijk kon verkrijgen.

Zie: U. Berlière, *Suppliques de Clément VI* (Rome 1906) No. 272; Brom, *Bullarium Trajectense* No. 1039.

Fruytier

[Heel, Willem Frederik Casper Johannes van]

HEEL (Willem Frederik Casper Johannes van), geb. te 's Gravenhage 16 April 1836, overl. ald. 29 April 1899, zoon van Johannes Jacobus van Heel en Anna Maria Veldhoedt. Hij studeerde te Utrecht, en werd predikant te Roermond 11 Jan. 1863; emeritus 1 Maart 1897. Op 21 Maart 1865 promoveerde hij te Utrecht op het proefschrift: *Campegius Vitringa Sr. als godgeleerde beschouwd* ('s Gravenhage 1865).

Hij was gehuwd met Philippina Margaretha Wilhelmina van Boven (overl. te 's Gravenhage 9 Dec. 1909).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 602 v.

Knipscheer

[Heemskerk, Hermanus]

HEEMSKERK (Hermanus), geb. te Amsterdam 13 Juni 1814, overl. ald. 11 Maart 1889, zoon van Jan Jacob Bysterus Heemskerk en Geertruid ten Cate, zijn tweede vrouw. Hij studeerde te Leiden, en werd remonstrantsch predikant te Haarlem 20 Jan. 1839, en te Amsterdam 25 Apr. 1847; emeritus 1 Apr. 1875. Hij promoveerde 29 Juni 1839 op het proefschrift: *Inquisitio in notionem τῆσ Βασιλείασ τῶν οὐϱανῶν τοû δεοû, τοû Χϱιoτοû ex mente Jesu Christi* (Amst. 1839), en schreef: *De vrijmakende kracht der waarheid*, leerrede (Amst. 1848); *Onze Vader* .... (Haarl. 1852; 2e dr. 1857).

Hij huwde in Sept. 1839 met Joanna Sophia Sara Braams (overl. in 1840) en hertrouwde 13 Oct. 1842 te Amsterdam met Catharina Elisabet Waller (overl. 12 Mei 1906). Mr. Jan Heemskerk was zijn broeder (zie I, kol. 1047).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 603 v.
Knipscheer

[Heemstede, Diederik van]

HEEMSTEDE (Diederik van), kartuizer, zoon van Symon Claesz., overl. te Leuven 3 April 1542. Hij was geboortig uit de omgeving van Haarlem en studeerde te Leuven in de rechten. 21 Febr. 1505 trad hij in het kartuizerklooster aldaar en werd er in het volgende jaar als monnik geprofest. 2 Juli 1506 droeg hij zijn eerste H. Mis op. De kroniek van het klooster prijst hem als een goed schilder en een ijverig en kunstvaardig verluchter van boeken. Gedurende dertig jaren is hij vicarius van zijn klooster geweest. Tevens heeft hij zich aldaar op verdienstelijke wijze gekweten van de moeilijke taak van novicenmeester.

Op 10 Juni 1520 nam ook zijn broeder Jan van Heemstede, die student was in het college van Standonck, in deze chartreuse het habijt van S. Bruno aan. In het volgende jaar werd deze als monnik geprofest en in 1522 priester gewijd, nadat hun vader in hetzelfde jaar was gestorven. Ook Jan muntte uit in het versieren van boeken. Hij werd in 1528 procurator van het klooster.

Diederik had een bijzondere gave om zijn jongere medebroeders in den vrede van het kloosterleven te bevestigen. Zoowel zijne huisgenooten als de burgers droegen hem een groote achting toe. Gedurende ongeveer 3 jaren heeft hij als prior aan het hoofd van het klooster gestaan, totdat de dood hem aan dit officie ontrukte.

Zie: L. le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartusiensis* I (Monstrolii 1895), 428; *Analectes pour servir à l'hist. ecclés. de la Belgique* XIV (1877), 269-270, 286, 295.

Scholtens

[Heerspink, Johannes Bernardus Folkerus]

HEERSPINK (Johannes Bernardus Folkerus), geb. te Sleen 21 Dec. 1812, overl. te Groningen 30 Juni 1899, zoon van Johannes Herman Heerspink, predikant, en Janna Gosselaar. Hij studeerde te Groningen, en werd predikant te Kolderveen 5 Nov. 1837, te Gasselte 26 Maart 1843, te Gieten 22 Oct. 1843; emeritus 16 Nov. 1879. Hij vestigde zich van toen af te Groningen. Op 12 Juli 1842 was hij gehuwd met Diddina Haukea Hitjer (overl. 1889) uit Oost-Friesland. Zij hadden tien kinderen. Hij behoorde tot de 'groninger richting'.

Behalve eenige preeken, een gedicht 'De kinderjaren' in de *Gron. Studentenalmanak* 1838 en eenige artikelen in *Waarheid en Liefde* (jaarg. 1855, 219-284; 1856, 281-397; 1872, 481-526), schreef hij: *Gedachtenisrede op Folkert Herman Heerspink* .... (Gron. 1843); *De hope des wederziens* .... (Gron. 1858); *De Godgeleerdheid en hare beoefenaars aan de Hoogeschool te Groningen* (1614-1864) (Gron. 1864), twee deelen, en *Dr. Petrus Hofstede de Groot's leven en werken* (Gron. 1898).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 606 v.

Knipscheer

[Heeser, Johannes]

HEESER (Johannes) of Heser, geb. te Siegen, overl. te Doesburg in 1716. Hij studeerde te Harderwijk, en werd predikant te Otterloo in 1690, te Doesburg in 1700. Zijn geleerdheid in de hebreeuwsche en grieksche talen blijkt uit zijn uitgaven: Ed. Leigh, *Critica sacra seu Observationes phil. et theot. in omnes radices Vet. Test. et omnes graecas voces Novi Test* .... a Joh. Heeser (Amst. 1696); *Eben Haezer, i.e. Lapis Adjutori ...., d.i. Steen des Hulpmiddels* ...., hebreeusch woordenboek (Harderw. 1716); en *Historisch verhaal van de geboorte, het leven en den dood van C. Jansenius*.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 607 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 121, 150.

Knipscheer

[Heesper, Casparus]

HEESPER (Casparus), geb. te Werden in 1663, overl. te Gouda 2 Juli 1736. Hij was eerst veldprediker, daarna luthersch predikant te Edam in 5 Juli 1701 en te

Gouda 8 Nov. 1705; emeritus 8 Maart 1734. Hij schreef: *De ydele verwagting der Joden na de komste van den Messias. Getoond in een Doop-predicatie over Gen.* 49:10 *wegens het Doopen van een bekeerd Jood* op 14 April 1721 (Gouda 1721). Zijn ambtgenoot B. K l o e c k h o f , hield op hem een lijkrede die in druk verscheen.

Zie: J. L o o s j e s , *Naamlijst van predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 111.

Knipscheer

[Heessel, Adrianus van]

HEESSEL (Adrianus van), geb. te St. Oedenrode omstreeks 1660, overleden te Someren 10 Aug. 1701, deed zijn studiën te Postel en nam bij zijn professie 6 Dec. 1685 den kloosternaam Macarius aan. Nadat hij 20 Sept. 1687 te Antwerpen priester was gewijd, werd hij 31 Januari 1690 kapelaan te Helmond. De regeering der stad verbood hem op 30 Juli van dat jaar binnen Helmond godsdienstoefeningen te houden. Daarop verbonden zich verscheidene ingezetenen om elke inmenging desnoods met geweld te keeren. In 1694 vertrok van Heessel naar de abdij en werd het volgend jaar tot pastoor te Someren benoemd. Er was in die dagen een geschil gerezen tusschen de abdij en vicaris Houbraken over het begevingsrecht van dit pastoraat. Toen de nieuwe pastoor door den deken als deservitor zou worden ingeleid, ontstond er in de gemeente een hevige opschudding en de bidplaats, waarin de plechtigheid zou geschieden, bleef gesloten. De schout van Peelland mengde zich in de zaak en verbood van Heessel de uitoefening van den godsdienst, omdat hij in het heerenhuis, aan de katholieke gravin van Berlo toebehoorende, de H. Mis opdroeg. De Hoogmogenden handhaafden dit verbod van den schout, zoodat van Heessel zich van alle openbare godsdienstoefening moest onthouden. Intusschen droeg de vicaris Steijart aan een saeculieren deservitor de jurisdictie op. Ter handhaving van de rechten van Postel op dit pastoraat, bleef van Heessel op zijn post tot de dood hem wegrukte.

Zie: L. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch* V, 665; J.A. Coppens, *Nieuwe Beschrijving van het Bisdom van 's Hertogenbosch* III, 420; Ign. Welvaerts, *Zomeren, volgens Postels archieven*; Ign. Welvaerts, *Postels Biogr. Woordenboek* 119; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 113-114; Aug. Sassen, *Geschiedenis van het Kolvemersgilde te Helmond*, 26.

Heeren

[Heide, Casparus van der]

HEIDE (Casparus van der), geb. te Amsterdam 7 Oct. 1727, overl. te 's Gravenhage 18 Aug. 1791. Hij werd in 1750 ‘artium liberalium magister’ en ‘philosophiae doctor’, op 16 Juli 1752 luthersch predikant te Zierikzee, waar hij 18 Jan. 1756 de nieuwe kerk inwijdde, te Gouda 14 Maart 1756, te 's Gravenhage 20 Nov. 1757. In de laatstgen. Gemeente wijdde hij 13 Dec. 1761 de nieuwe luthersche kerk in, 10 Sept. 1762 het nieuwe orgel. Zijn richting was de gematigd-coccejaansche. Zijn stijl van preeken was bloemrijk. Hij had grooten toeloop. Hij schreef: *De heerlijke Uitbryding der Kerke Gods* ... (Zier. 1756); *Het Echte Opschrift der Godgewijde kerktempelen, Gen.* 28:17 ('s Grav. z.j. [1761]); (met F.G.C. Rütz en A. Stark), *Drietal Leerredenen* ('s Gravenh. 1780). Ook bezorgde hij de uitgave van een liederenbundel, die te 's Gravenhage en te Leeuwarden in de luthersche kerken werd gebruikt, getiteld: *Geestelyk Zieten-vermaak* .... (voor het eerst verschenen te Amsterdam in 1709). Van der Heide's ‘verbetering’ is daarin meermalen een geheel nieuwe overzetting.

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten .... der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenhage 1925), 113; J. Loosjes, *Gesch. der luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1921), 107.

Knipscheer

[Heidenrijk, Menso]

HEIDENRIJK (Menso), geb. te Wesel 9 Febr. 1644, overl. te Maastricht 12 Oct. 1724, zoon van J a n A n t h o n i j H e i d e n r i j k , kapitein, en D r i e s k e H o n n e r t s . Hij studeerde te Harderwijk, en werd predikant te Climmen (bij Maastricht) 16 Sept. 1668, aldaar beroepen door de toen 'vijf correspondeerende nederlandsche synoden'. In 1673 moest hij vluchten naar Voorburg en werd spoedig legerpredikant, totdat hij in 1676

predikant te Hasselt werd. Sedert 22 Jan. 1679 stond hij te Maastricht. Hij was gehuwd met Johanna Catharina van der Beek, en later met Aletta van Hensbergen, die in 1723 overleed.

Hij schreef: *Het uitgedoofde Vagevuur* .... (Harderw. 1700); *De canonisatie.... van Pius V* .... (Harderw. 1713); *Het jubeljaar van Menso Heidenrijk* ...., twee deelen (Harderw. 1721). Twee tractaten, bij zijn dood nog niet afgewerkt, zullen onuitgegeven gebleven zijn. Jac. Bolwerck gaf zijne lijkrede op hem uit: *Het ongelukkig uiteynde der Vaderen .... in de Janskerk den* 22 Oct. 1724 .... (Utrecht z.j.).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 612-614.

Knipscheer

[Heimenberg, Casparus van]

HEIMENBERG (Casparus van), of Heymenberg (h), gedoopt te Utrecht 18 Juli 1658, overl. te Kampen in den nacht van 21 op 22 Febr. 1734, zoon van Johannes van Heimenberg, predikant, en Margaretha van Mansvelt, dochter van een maarschalk van stad en lande Montfoort. Hij studeerde te Utrecht, en na den dood van zijne ouders in 1677 te Deventer, werd predikant te Kudelstaart 26 Aug. 1681, te Wijk bij Duurstede in 1682, te Kampen in 1685; emeritus 19 Mei 1731. Te Wijk bij Duurstede heeft ook de overgrootvader van zijne vrouw Laur. Modaeus gestaan, en later zijn broeder Henricus (zie art. ben.). Hij huwde 4 Juli 1782 met Catharina van Breen (overl. in 1723), dochter van Ds. Petrus van Breen te Utrecht en Johanna Hammius.

Hij schreef: *Mozes en Aäron of pligten der overheden en leeraren* (Kampen 1710); en een voorrede in S. Oomius' *Sierlyke kroon en krans des gryzen ouderdoms* (1707). S. Oomius was in 1706 overleden te Kampen en had hem aldaar in het ambt bevestigd.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 614 v.; *Kerkelijk Handboek* (1910) Bijl. 158, 171, (1912) 148.

Knipscheer

[Heimenberg, Casparus Henricus van]

HEIMENBERG (Casparus Henricus van), of Heymenberg, zoon van Casparus van Heimenberg (die voorgaat), geb. te Kampen 18 Nov. 1694, overl. te Haarlem 27 Oct. 1764. Hij studeerde te Utrecht en te Leiden, werd predikant te Middelie 16 Juni 1720, te Wormerveer 16 Nov. 1721; emeritus in 1762.

Hij gaf vele leerreden uit. Wij noemen alleen: *'s Vaders jubilé door een zoon geviert*, 1 Juni 1731 .... (Amst. 1731); *Wagen Israels en zijne ruiteren* .... lijkrede op zijn vader 14 Maart 1734 (Amst. 1734); *Wormerveers Kerk-jubilé* .... drie leerreden, van welke de derde het opschrift draagt: *Gods gunstige verhoring van Salomons Gebedt, gedaan bij de inwijing van zijnen volbouwden Tempel* (Amst. 1739); gedachtenisrede 25-jarigen predikdienst te Wormerveer: *Vriendenraadt tot wijsheit* .... (Westzaandam 1747); *Het eeuwgetijde van Nederlants vrijheit* .... (Westzaandam 1748); *Vrede- en boetbazuin .... op den dank- en bededag over den vrede te Aken*, 18 Oct. 1748 (Haarl. 1749).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 616-618; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl. 130, 151.

Knipscheer

[Heimenberg, Henricus van]

HEIMENBERG (Henricus v a n), of H e y m e n b e r g , broeder van Casparus van Heimenberg (zie dat art.), gedoopt te Utrecht 12 April 1663, overl. 30 Aug. 1710 te Schiedam. Hij studeerde te Utrecht en werd predikant te Schalkwijk in 1687, te Wijk bij Duurstede in Nov. 1696 en te Schiedam in 1709. Hij

was gehuwd met Maria van den Helm, en schreef: *De komst van den Schiloh ter bestemder tijd voorgevallen ende de toevloed der Heydenen tot denselven* (Utr. 1692; herdr. 1695); *De propheterende Hanna ofte den Lofzang van Hanna ... Mitsgaders den propheterenden Ethan, Ps.* 89:14-20. *Afscheids- en Intre Reden* te Wijk bij Duurstede en te Schiedam; *Verhandelingen v. Ps.* 68:12 (alles te zamen door zijn broeder uitgegeven Amst. 1714).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 616; *Kerkelijk. Handboek* (1907) Bijl. 156, (1910) Bijl. 164, 171.

Knipscheer

[Hein, Casimir Albrecht Wilhelmus]

HEIN (Casimir Albrecht Wilhelmus), geb. te Almelo in Maart 1725, overl. te Lochem 20 Nov. 1794. Hij werd predikant te Almen 25 Sept. 1747, te Genemuiden 12 Nov. 1775 en te Hoogeveen 11 Juli 1779. Daar is hij om het weigeren van eed, door de Staten van Drente op 11 Mrt 1788 gearresteerd, en om andere redenen bij resolutie van 24 Maart 1789 uit zijn ambt ontzet. Blijkens aanteekeningen over de hieraan voorafgaande procedure gold hij ‘voor een persoon, de verderfelijke gevoelens en nieuwigheden der zoogenaamde Patriotten toegedaan’, waarvan hij ook op den kansel blijken had gegeven. Hij was gehuwd met Lucina Raedt, die hij met vijf kinderen moest achterlaten en die later hulpbehoevend was.

Hij schreef: *Echte Opgaave en Verhaal van de redenen om welken, en de wijze op welke C.A.W. Hein .... door de Staten van Drenthe van zijnen dienst is ontzet ...., in het licht gegeeven door bovengenoemden predikant. Voor den waarheidlievenden* (gedr. in Holland 1790); *'s Heeren Gerechtigheid, voorgesteld als het verheven onderwerp der vermelding van een Evangeliedienaar* (Deventer 1793).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel.* III, 618; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 112, (1912) Bijl. 144.

Knipscheer

[Hein, Georg Henricus]

HEIN (Georg Henricus), geb. te Meppel in 1788, overl. te Kampen 13 Dec. 1840, zoon van Chr. Henr. Hein, die een jongere broeder was van C.A.W. Hein (zie vorig art.). Ook deze Chr. H. Hein werd (in 1796) uit zijn ambt ontzet door de Staten van Drente, en wel omdat hij weigerde het declaratoir, door de volksrepresentanten van Drente in Oct. 1795 uitgegeven, te teekenen. Doch hij werd in zijn ambt hersteld en stond nog te Giethoorn (1797), te Gorredijk (1799) en te Lage (Oost-Friesland, 1802); emeritus 1807; overl. ald. 29 Juli 1813.

Zijn zoon studeerde te Groningen, en werd predikant te Enum 2 Dec. 1810, te Noordlaren 14 Maart 1813, te Bellingwolde 16 Apr. 1815, te Meppel 15 Juni 1817 en te Kampen 7 Oct. 1821. Hij was gehuwd met Elizabeth Catharina Emmen, dochter van Cornelis Henric Emmen, advocaat, gildrechtsheer, later rentmeester te Groningen.

Hij schreef eenige gelegenheidsleerreden, en eene voorlezing tot nagedachtenis van Roeland van Wijk Jbz., rector van de latijnsche school te Kampen (Zwartsluis 1839).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 619 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 154, (1912) 144, 148, (1914) 146, 148, 162.

Knipscheer

[Heineken, Diderik]

HEINEKEN (Diderik), geb. te Bremen in 1730, overl. te Elburg 6 Aug. 1795; broeder van Nicolaus Heineken (zie volg. art.). Hij studeerde te Bremen, te Deventer en te Harderwijk, waar hij doctor in de wijsbegeerte werd 5 Juni 1753 op een *Dissertatio de physica scientiarum indagatrice*. Ook was hij doctor in de theologie. Hij werd predikant te Doornspijk 21 Maart 1756, maar woonde te

Elburg. Zijne richting was de coccejaansche. Hij huwde in Jan. 1758 met Theodora Segerina van Loon, en na haar overlijden met Egbarta Römer, wed. van Marle.

Hij schreef: *De planting van Jesus Kerke door dienst der apostelen, zeer levendig afgebeeld onder de vier doorluchtigste wonderwerken van Christus, beschreven Matth.* 8:2-16 .... (Amst. 1769).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 620 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 122.

Knipscheer

[Heineken, Nicolaus]

HEINEKEN (Nicolaus), geb. te Bremen in 1719, overl. te Elburg 7 Juli 1782; broeder van Diderik Heineken (zie vorig art.). Hij studeerde te Harderwijk, en promoveerde 10 Juni 1740 tot doctor in de filosofie met verdediging van een proefschrift: *Dissertatio de gravitate universali ejusque caussa*. Daarna studeerde hij nog te Leiden, en werd hij predikant te Veesen 18 Aug. 1743. Van hier uit werd hij hoogleeraar aan het athenaeum te Deventer 23 Dec. 1745, toen hij het ambt aanvaardde met een *Oratio de recta via ad veram eruditionem*. Om gezondheidsredenen vertrok hij in 1774 als ‘professor honorarius’ naar Amsterdam. Hij stierf te Elburg ten huize van zijn broeder Diderik Heineken. De ‘recta via’, in zijn inaugureele rede bedoeld was: de logica en de mathesis; deze beide voeren tot kennis van andere wetenschappen. De physica, zeide hij, was ook voor theologen van groot belang. Uit alles blijkt dat natuurkennis een duidelijk godsdienstige strekking had, en dat de wijsbegeerte voor hem volstrekt niet vijandig was aan den godsdienst. Van 1747 tot 1753 preekte hij ook te Deventer in de Groote Kerk.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel.* III, 620; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 158.

Knipscheer

[Heinrici, Godfried]

HEINRICI (Godfried), of Hendriks, geb. te Berlijn in 1667, overl. te 's Gravenhage 7 Maart 1732. Hij studeerde te Leipzig, en werd ‘hoogduitsch’ predikant te Kopenhagen, waar hij in 1705 uit zijn ambt is ontzet. In ons land gekomen studeerde hij te Harderwijk en werd doctor in de medicijnen. Vermeld wordt dat hij hierna te Zaandam preekte in de duitsche taal, wat hem (1708) te Amsterdam evenwel werd geweigerd. Na verschillende pogingen en moeilijkheden te Buiksloot, aan den Overtoom en op de Lindengracht, werd hij luthersch predikant te Purmerend in 1709, te 's Gravenhage 30 Nov. 1716. Te Purmerend heeft hij op tweeden Paaschdag 1712 de nieuwe kerk ingewijd. Over hem verscheen een protest tegen zijn beroep naar 's Gravenhage: *Sententie tegen H. Heinrici te Coppenhagen, uitgesproken den* 21 *Febr.* 1705, *waarbij de voorsz. H. wegens dieverij van het predikambt aldaar geremoveerd wordt*. Hiertegen gaf een vriend van hem zijn laatste preek te Kopenhagen uit, getiteld: *De gevallene maar niet wechgeworpen Aäron* .... Zelf schreef hij: *Bescheyden verantwoordinghe op seeker geschrift, genaemt*: *Sententie* ...., waarin zeer gunstige getuigenissen over hem voorkomen ook van wege den kerkeraad te Purmerend enz.

Behalve zijn genoemde afscheidspreek te Kopenhagen ('s Gravenh. 1717) en zijne verantwoording ('s Gravenh. 1716) schreef hij: *Waarachtige species facti en volslagen afschrift uit het protocol van het gevolgd proces* (1705); *Lijkpredikatie* ....

op Ds. E.P. Pesarovius (Amst. 1709); *De heilige wooningen des Hoogsten bij den Christen, in eene inwyings-predicatie van een nieuw gebouwt Godshuis binnen Purmerende* (Amst. [1712]); *Laatste Zegenwensch uytgestort over de gemeynte Jesu Christi binnen Purmerend* ('s Gravenh. 1716); *D'eerste Vreeden-groet aan de gemeynte Jesu Christi*

in 's Gravenhage 30 *Nov.* 1716 ('s Grav. 1716).

Zie: J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten der Luth. Kerk in Ned.* ('s Graven. 1925), 114 v.; J. Loosjes, *Gesch. der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1921), 166 v.

Knipscheer

[Heins, Hermine]

HEINS (Hermine), geb. te Groningen 12 Oct. 1729, overl. te Aarlanderveen 1 Maart 1814. Hij studeerde te Groningen, en werd predikant te Zevenhoven 14 Sept. 1760; emeritus Maart 1808. Hij was gehuwd met Johanna Moriaanshoofd 17 Jan. 1769; overl. 27 Oct. 1807.

Hij schreef eenige gedichten: *Lykklagte ter gedachtenisse van Albertus Alberthoma* (overl. 11 Mei 1758; zie dl. I, kol. 56); *Amstelsche uitspanningen of stichtelijke gedichten* (Amst. 1860); *Amstelsche uitspanningen of stichtelijke gezangen* (Amst. 1762).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 630; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 167.

Knipscheer

[Heinze, Gustav Adolf]

HEINZE (Gustav Adolf), geb. 1 Oct. 1820 te Leipzig, overl. 20 Febr. 1904 te Muiderberg, kreeg het eerste onderricht in klarinetspel van zijn vader Ferdinand Heinze, welke gedurende dertig jaar deel uitmaakte van het Gewandhausorkest, waarin ook Gustav Adolf H. reeds op 15- jarigen leeftijd een plaats verkreeg. Zijn overige leeraren waren: W. Haake voor piano, de organist Sieber voor harmonie, later C.G. Müller. Als soloclarinettist had Heinze veel succes. In 1844 begaf hij zich naar Breslau, waar hij 2de kapelmeester aan de opera werd. Hier werden zijn opera's *Lorelei* en *Die Ruinen von Tharandt* opgevoerd, beide gecomponeerd op teksten van zijn vrouw, de vroegere zangeres en dichteres Henriette Peuckert (Henriëtte Heinze-Berg), geb. 1812 te Dresden, overl. 1892 te Muiderberg.

In 1850 trok Heinze, als kapelmeester van het duitsche opera-gezelschap van Ferdinand Röder, naar Amsterdam. Reeds na twee maanden werd het gezelschap ontbonden. Heinze bleef te Amsterdam en wijdde zich aan het muziekonderwijs en compositie. Eén zijner eerste te Amsterdam verschenen werken was een vierstemmig mannenkoor *De Morgen*. Van 1853-84 was hij directeur van de liedertafel ‘Euterpe’. In 1857, na den dood van van Bree, nam hij de leiding der concerten van de vereeniging ‘Vincentius à Paulo’ op zich. In 1863 werd zijn oratorium *Die Auferstehung* op één dier concerten ten gehoore gebracht. Dit werk, zoowel als *Sancta Caecilia* (in 1870 uitgevoerd) werd door publiek en critiek zeer gunstig ontvangen. In 1868 werd Heinze directeur der zangvereeniging voor beoefening van gewijde muziek ‘Excelsior’. Van de zangschool der M.t.b.d.T. (waaruit later de muziekschool ontstaan is) was Heinze hoofdleeraar. Het door hem uitgegevene *Theoretische en practische zangleer* werd als methode gevolgd. In 1875 richtte Heinze met Richard Hol, Nicolaï en andere kunstbroeders de Ned. Toonkunstenaarsvereeniging op. In ditzelfde jaar zag een nieuwe compositie het licht: *Der Feenschleier* voor gemengd koor met solopartijen.

In 1880 liet Heinze zich als Nederlander naturaliseeren. In 1885 werd zijn oratorium *Vincentius de Paulo* ten gehoore gebracht. Aan zijn vrouw, die ook hiervan den tekst geschreven had, werd door Paus Leo XIII een zilveren medaille geschonken.

In 1883 bedankte Heinze als directeur van Excelsior; hij vestigde zich te Muiderberg. In 1884 werd hij directeur der hilversumsche en bussumsche afdeelingen der M.t.b.d.T. en van de muziekschool te Bussum, en werd tevens leeraar in de harmonie aan de muziekschool van L e o -

nard van Loenen te Amsterdam. In den winter van 1886-87 dirigeerde hij nog een uitvoering van Excelsior.

Zijn 80ste verjaardag werd luisterrijk gevierd. 21 Juli 1909 werd een gedenksteen ter herinnering aan hem en zijn vrouw in zijn villa te Muiderberg geplaatst. Heinze heeft zeer veel gecomponeerd; een volledige lijst zijner in druk verschenen composities vindt men bij Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-1896). Hierin staat tevens zijn portret.

Zie: Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-96); Hugo Ricmann, *Musik-Lexicon*; S. van Milligen, *Ontwikkelingsgang der muziek van de oudheid tot onzen tijd* (Gron. 1923); J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* 1850-1910 (Utrecht 1911).

Spier

[Hekeren, Gerhard]

HEKEREN (Gerhard), of Heeckeren, geb. te Doetichem, overl. te Haaksbergen in Oct. 1724. Hij studeerde te Utrecht en te Leiden en werd predikant te Almen in 1678 en te Haaksbergen in 1687.

Hij schreef: *Juda's onachtzaamheid omtrent de wegrapinge der vrome*, lijkrede op Maria Stuart (Deventer 1695).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 630 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 112, (1912) Bijl. 145.

Knipscheer

[Hel, Arnoldus van of ab]

HEL (Arnoldus van of ab), of Hellius, geb. te Zwolle, overl. te Nieuwpoort in 1635. Hij studeerde te Franeker en te Leiden, en werd predikant te Jaarsveld in 1620 en te Nieuwpoort in 1632. De zuidhollandsche synode van Juli-Aug. 1635 heeft hij nog bijgewoond. Hij was gehuwd met Elisabeth Schaegen, vermoedelijk een dochter van Ds. Gerbrand Jansz. Schagen te Wijk bij Duurstede, die na zijn dood hertrouwde met Ds. Cornelis van Leeuwen Cz. te Boskoop. Hun zoon was Gerbr. van Leeuwen, hoogleeraar te Amsterdam.

Hij schreef: *Collegii theologici controversiarum quaestiorum disputatio prima, quae est de quaestione hoc, ultrum Deus velit omnes et singulos salvos fieri*: *ad quam A.D.O.M. praeside Johanne Maccovio respondebit* .... (Fran. 1618), opgedragen aan zijne bloedverwanten Reinerus Henricus en Gerardus Nicosius ab Hell.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 631 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 140, (1910) Bijl. 156.

Knipscheer

[Hel, Caspar van]

HEL (Caspar van), of Hellius, overl. in 1626 te Aalburg en Heesbeen, waar hij sedert 1621 predikant was. Hij verdedigde in 1620 te Franeker: *Theses de sacramento in genere sub praeside* .... *Johannis Makowsky* ....

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 631; A. Kuyper, *Joh. Maccovius* (Leid. 1899), Bijl. XVI; A.C. Duker, *Gisb. Voetius* I (Leid. 1897) Bijl. blz. CI.

Knipscheer

[Hel, Simon van]

HEL (Simon van), of Hellius, overl. te Haarlem 26 Mei 1704. Hij was predikant te Overschie sedert 23 Aug. 1648, te Weesp sedert 21 Aug. 1650, te Hoorn sedert Aug. 1654 en te Haarlem sedert Juli 1656. Hij was gehuwd met Margreta van Leek. Hun dochter huwde met Campegius Vitringa. Zijn tweede vrouw was Margaretha van Dommelen, weduwe van Ds. Greg. Cossius (Costius) te Rotterdam. Hun zoon Arnold van Hel was predikant te Sloten, overl. 1710.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 631 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 148; (1908) Bijl., 116, 122, 143, 148.
Knipscheer

[Hellenbroeck, Abraham]

HELLENBROECK (Abraham), geb. te Amsterdam 3 Dec. 1658, overl. te Rotterdam 16 Dec. 1731, zoon van Jan Hellenbroeck en Elisabeth Kluft. Bij zijn afscheid van de Illustre School te Amsterdam hield hij in Sept. 1674 een oratie in latijnsche verzen: *De vitae humanae fragilitate*. Hij studeerde te Leiden eerst in de wijsbegeerte, daarna in de godgeleerdheid, en werd predikant te Zwammerdam 28 Febr. 1683, te Zwijndrecht 4 Juni 1691, te Zalt-Bommel 29 Mei 1694 en te Rotterdam 23 Jan. 1695. Sedert 27 Jan. 1728 werd hem wegens toenemende zwakte emeritaat salvo honore toegekend; ook daarna preekte hij nog eenige malen. Hij was gehuwd met Geertruid van der Hoeven, dochter van Nicolaas van der Hoeven te Bodegraven. Hij was een van de meest vermaarde streng-voetiaansche predikanten. Zijn preeken zijn vele malen herdrukt en nog altijd gezocht; maar nog meer invloed heeft hij gehad door zijn catechisatieboekje, dat bij de Voetianen zelfs het veel minder schoolsche *Kort Begrip* heeft verdrongen. Alardus Tiele was zijn lijkredenaar (zie beneden).

Hij schreef: *De Evangelische Jesaya, ofte deszelfs voorname Evangelische prophetiën, in haar samenhang, eigen inhoud, oogwit, vervulling en nuttig gebruik vertoond* (Rott. 1702; Amst. 1736), vier deelen; *Voorbeeld der Goddelijke Waarheden voor eenvoudigen die zich bereiden tot de belijdenisse des geloofs* (Rott. 1706), het boven aangeduide catechisatieboekje; *Salomons Hoogliet verklaert en vergeestelijkt* (Rott. 1718; Amst. 1736); *Bijbelsche keurstoffen*, 180 preeken (Amst. 1735), twee deelen; *De Kruis Triumph van Vorst Messias, of verklaring van het lijden des Heeren*, 48 preeken (Amst. 1745, 1746; Dordr. 1777 enz.), twee deelen; *Nuttige Mengelstoffen* (Leid. 1742); *Algemeene rouw-klagt in de straaten van Rotterdam*, lijkrede op Wilhelmus à Brakel, overl. 30 Oct. 1711 (Rott. 1711).

De lijkrede op Hellenbroeck is getiteld: Alardus Tiele, *De roem der heiligen na hun dood afgemaald, en vertoond in het leven en sterven van Jojada* .... (Rott. 1732).

Zijn portret is gegraveerd door J. Gole naar een schilderij van P. van der Werff.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 639-642; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 164, (1907) Bijl. 153, 169 v.
Knipscheer

[Hellenius, Abraham Exters]

HELLENIUS (Abraham Exters), geb. te Dordrecht 28 Sept. 1713, overl. te Nijmegen 8 Aug. 1784. Hij studeerde te Leiden, werd predikant te Noorden 22 Sept. 1737, te Schoonhoven 11 Sept. 1746, te Nijmegen 5 Dec. 1751, tevens benoemd tot leeraar aan de academie te Nijmegen 22 Sept. 1756. De plannen om de ‘Kwartierlijke Academie’, opgericht in 1656 uit de vroegere ‘Illustre School’, opgeheven in 1679, tot bloei te brengen mislukten door tegenwerking uit 's Gravenhage zoowel als door ‘kerkelijke burgertwisten’. Hij heeft niet gewild dat na zijn dood een lijkrede werd gehouden.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 642 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 145, (1907) 141, 156; C. Sepp, *Het godgel.*

onderwijs in Ned. (Leid. 1874) I, 145-149; P. Gouda Quint, *Grondsl. voor de Bibliographie van Gelderland* (Arnh. 1910), 485 v.

Knipscheer

[Heller, Christoffel of Christophorus]

HELLER (Christoffel of Christophorus), of Hillegerus, geb. te Bremen in 1579, overl. vóór 1636. Hij studeerde te Leiden, werd in 1607 predikant te Rotterdam en afgezet in 1619 als remonstrantschgezind. Hij was gehuwd met Wilhelmina Becx, die als zijne weduwe op 15 Juli 1636 een huis in de Zandstraat te Rotterdam verkocht. Op 20 Juli 1619 werd hem en Franciscus Lansbergen het preeken verboden. Eenmaal ‘afgeset en ampteloos’, niettemin 23 Juli d.a.v. gedaagd voor de zuidhollandsche synode, weigerden zij op den eisch om de canones van de dordtsche synode te onderteekenen, hun ‘gevoelen over de canons t'openbaeren’. Eveneens verklaarden zij de ‘acte van stilstand’ niet te willen onderteekenen, omdat zij een dergelijke acte op last van den magistraat van Rotterdam reeds hadden onderteekend. Daarop heeft ook deze synode hen uit hun ambt ontzet. Later onderteekende Heller toch nog de acte van stilstand op herhaalden aandrang. Het verhaal van zijne moeilijkheden is meermalen uitvoerig beschreven.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 643-645; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 152; *Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis* (1902) I, 62; H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaert* II (Amst. 1875) 75, 172; A.C. Duker, *Gisb. Voetius* I (Leid. 1897), 268, 367.

Knipscheer

[Helligers, Hendrik]

HELLIGERS (Hendrik), geb. te Dordrecht 5 Febr. 1713, overl. te Doeveren 17 Maart 1782. Hij werd predikant te Zuilichem en Nieuwaal 1 Juli 1753, te Doeveren en Genderen 31 Aug. 1755.

Hij schreef: *Kort begrip van de Christelijke lere, volgens de leiding van den Heidelbergschen Catechismus* .... (2e dr. Dordr. 1754); *Verhandelinge over het onderscheid der kennis van de waarheden van het Evangelium in den onwedergeboorenen en wedergeboorenen*: *Waar in werd aangetoond dat een onwedergeboren Mensch, nog blyvende in zijn* Natuurstaat, *de waarheden van het Evangelium niet kennen* (sic!): *zoo, dat hy die kend in haar eigen weezen en gedaante, gelijk ze in waarheid zijn, of gelijk ze van de wedergeboorenen gekend worden* (Gorinchem 1762).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 645 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 166.

Knipscheer

[Hellinga, Sybrandus]

HELLINGA (Sybrandus), geb. te Twijzel 28 Mei 1724 (of 28 Aug.?), overl. te Norg 9 Jan. 1802. Hij studeerde te Franeker en te Groningen, werd predikant te Norg 14 Juni 1750; emeritus in Nov. 1797. Door de synode van Drente is hij mede aangewezen om de psalmberijming van J.E. Voet te overzien, met andere berijmingen te vergelijken en daarvan verslag uit te brengen.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 646; vgl. H.H. Barger, *Ons kerkboek* (Rott. 1907), 49-64; R. Bennink Janssonius, *Gesch. van het Kerkgezang* (Amst. 1863, 2e dr.), 158-189.

Knipscheer

[Hemert, Gerardus van of van den]

HEMERT (Gerardus van of van den), geb. te Middelburg 21 Jan. 1698, overl. ald. 11 Oct. 1759, zoon van Gerrit van Hemert en Elisabeth Benier. Hij studeerde te Leiden, werd predikant te Hellevoetsluis 7 Juli 1720, te Voorschoten 20 Juli 1721, te Middelburg 26 April 1722. Hier werd hij bovendien hoogleeraar in de wijsbegeerte aan de illustre school. Eene benoeming tot hoogleeraar te Utrecht wees hij in 1737 af. Hij wilde niet dat een lijkpredikatie op hem gehouden werd. Hij huwde 27 Nov. 1722 met Anna Dubbels; en is vooral bekend als bestrijder van de Doopsgezinden.

Hij schreef: *G. de Wind uit zijne verhandeling van Godts algemeene genade ontmaskert* .... (vooraf gaat een bericht wegens de Doopsgezinden en der zelver leer) (Middelb. 1730); *Brief aan G. Maatschoen betreffende voornamelijk den oorsprong en betrekking der Mennoniten of Doopsgezinden in opzigt tot de Munsterse* .... (Middelb. 1744).

Zie: d e Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 658-660; *Catalogus der werken over de Doopsgezinden en hunne gesch. in de bibl. der Ver. Dpsg. Gem. te Amsterdam* (Amst. 1919), 208 v.

Knipscheer

[Hemert, Paulus van]

HEMERT (Paulus v a n), geb. te Amsterdam in 1756, overl. te 's Gravenhage 10 Febr. 1825. Hij studeerde te Amsterdam, te Leiden en te Utrecht, werd eerst adjunctpredikant te Baarn en Eembrug 1 April 1781, te Wijk bij Duurstede 16 Dec. 1781. Hoewel hij een beroep naar Naarden reeds had aangenomen, legde hij zijne bediening neer. Groenewegen schrijft (a.w., blz. 2 v.): ‘Als predikant nauwelijks werkzaam bleek hij reeds grooter wijsgeerige en theologische kennis te bezitten dan bij de toenmalige toestanden der Hervormde Kerk vereenigbaar was met de vervulling van zijn ambt overeenkomstig de toen geldende eischen van dat kerkgenootschap’. Hij vestigde zich als ambteloos burger te Rotterdam, waar hij nu en dan optrad in de vergadering der Collegianten en zich aansloot bij de Remonstranten in wier groote vergadering hij in 1788 als lid werd toegelaten. In 1789 vestigde hij zich te Amsterdam, waar hij les gaf in het Hebreeuwsch en in de godgeleerdheid. De curatoren van het seminarium der Remonstranten benoemden hem in Aug. 1790 tot hoogleeraar. Hij aanvaardde het ambt met zijn *Oratio de prudenti Christi apostolorumque et Evangelistarum consilio sermones et scripta ad captum atque intellectum vulgi quantum illud fieri potuit accomodantium* (1791; ook in het Nederl. vert. door P. Weiland, Amst. 1791). Hij verklaarde daarin dat Jezus, de apostelen en de Evangelieschrijvers zich met groote wijsheid geschikt hebben naar onschadelijke dwalingen in het volksgeloof, hoewel zij zelf beter wisten, en dat zij daardoor de godsdienstige zedelijke hoofdgedachten van hunne prediking beter ingang hebben doen vinden. Feitelijk alzoo een aanval op het gangbare Schriftgezag. Op 30 Maart nam van Hemert als hoogleeraar ontslag, wat de vergadering van de Broederschap op 10 Juni bekrachtigde. Daarna ging hij wonen op zijn landgoed Reckenburg boven Emmerik; doch toen zijn tweede vrouw omstr. 1798 was overleden, keerde hij naar Amsterdam terug. Te Emmerik had hij zijn werk over de kantiaansche wijsbegeerte voltooid: *Beginsels der Kantiaansche wijsbegeerte* (Amst. 1796-98), vier deelen. Deze beginselen heeft hij voor en na met mond en pen alom verbreid. Het door hem uitgegeven tijdschrift: *Magazijn voor de critische wijsbegeerte* maakte in 1804 plaats voor zijn: *Lectuur bij het ontbijt en de theetafel*, waarin Kant's wijsgeerige begrippen in populairen stijl werden ontwikkeld, maar ook scherpe aanvallen en bijtende spot werden gericht op tegenstanders. Vele geschriften vloeiden uit dit alles voort, totdat zijn levensloop in de laatste jaren een onverwachte wending nam: hij verhuisde naar 's Gravenhage om zich te wijden aan de drukke bezigheden die het secretariaat van de Maatschappij van Weldadigheid hem verschafte. Midden in dezen arbeid is hij gestorven. Groenewegen schrijft: ‘Het heeft iets onbevredigends de belangrijke werkzaamheid van dezen man met zoo nuttelooze schrijverij te zien eindigen..... Dat hij zich in de laatste jaren onttrok aan het openbaar wetenschappelijk leven, wijst er dunkt ons op dat de vruchten van zijn werk hem hebben teleurgesteld’.

Van uitvoeriger beschrijvingen moeten wij ons onthouden, zelfs van zijn 'strijd met Gisbertus Bonnet', hoogleeraar te Utrecht, waaraan zijn biograaf een heel hoofdstuk heeft gewijd. Eveneens moeten wij voor de volledige opgave van zijn vele belangrijke werken verwijzen naar de literatuur. Behalve de reeds genoemde vermelden wij slechts nog: *De Rede en haar gezag in den Godsdienst, briefswijze voorgesteld aan den Hoogeerw., Hooggel. Heer Gisbertus Bonnet, Doctor en Professor in de H. Godgeleerdheid en Akademie pred. te Utrecht* (3 st. Utr. 1784. 8°; Rotterd. 1786. 8°, ib. 1787. 8°.); onder pseudoniem Paulus Samosatenus, *Over de gevoelens der eerste Christenen en Kerkvaders betrekkelijk den persoon van Christus* (1787. 8°.); *Proeve eener Geschiedenis van het Arianismus* (Rotterd. 1788. 8°); *Proeve ter beantwoording van de vraag betreffende het bestaan van beginzelen ener belangloze goedwilligheid in het menschlijk hart* (Amst. 1798. 8°); *Magazijn voor de Critische Wijsbegeerte en de geschiedenis van dezelve* (Amst. 1799-1803. 6 dln. 18 st. 8°); *Lectuur bij het ontbijt en de theetafel* (Amst. 1804-08. 11 dln.); voorts verhandelingen op prijsvragen o.a. in *Verhandel. v. Teyler's Godgel. Genootschap* (XI. 1791. 1-178, XII. 1792. 1-198, XIV. 1795. 175-310).

Zijn portret is gegraveerd door J.E. Marcus.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 660-669; H. IJ. Groenewegen, *Paulus van Hemert als godgeleerde en als wijsgeer* (Amst. 18 9); *Maandblad Ned. Leeuw* V (1887), 30; J.I. van Doorninck, *Bibl. v. Ned. Anonymen en Pseudon.* ('s Gravenh. en Utr. [1870]), kol. 357, 721; *Kerkelijk Handboek* (1910) Bijl. 152, 171; *Catalogus van handschr. op de Bibl. der Rem. Geref. Gem. te Rotterdam* (Amst. 1869), no. 681, blz. 65.

Knipscheer

[Hemert, Petrus van]

HEMERT (Petrus van), geb. te Middelburg omstr. 1684, overl. te Wolfaartsdijk 8 Juni 1739. Hij studeerde te Leiden, waarna hij eerst werkzaam was als vlootpredikant door de classis Walcheren uitgezonden, vervolgens als predikant te Wolfaartsdijk werd bevestigd op 24 Aug. 1710. Bij zijne beroeping rezen eenige bezwaren van de zijde van ambachtsheeren, die zich miskend achtten. Hij huwde 17 Sept. 1719 te Wolfaartsdijk met Margrita van Capelle, geb. te Veere, die in 1735 overleed. Hij hertrouwde 7 Juli 1738 te Scheveningen met Appolonia de Koning.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 658; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl. 154; J.I. van Doorninck, *Bibl. v. Ned. Anonymen en Pseudon.* ('s Grav. en Utr. [1870]), kol. 266, 721, 782 [Petrus van Hemert, 'abt van Berne']; en over het geslacht van Hemert: H. IJ. Groenewegen, *Paulus van Hemert* (Amst. 1889), 2 aant. 1, en *Maandblad Ned. Leeuw*, V (1887) 30.

Knipscheer

[Hemsterhuis, Franciscus]

HEMSTERHUIS (Franciscus), geb. te Franeker 27 Dec. 1721, ongehuwd te 's Gravenhage overleden 7 Juli 1790. Hij was de tweede van de drie zoons van professor Tiberius Hemstcrhuis (zie I, 1068) en Cornelia Maria de Wilde; een oudere broeder, Jacob, een jongere, Tiberius zijn beiden op jongen leeftijd

gestorven. Bij de benoeming van zijn vader tot hoogleeraar aan de leidsche universiteit verliet Frans in 1740 Friesland. In Leiden schijnt hij vooral de wisen natuurkundige vakken te hebben bestudeerd; de officieele inschrijving dateert echter eerst van 1747, het jaar van Tiberius' rectoraat. Weinig is ons uit Frans' studietijd bekend. In deze jaren valt het begin van zijn vriendschap met den beroemden Petrus Camper (I, 552), terwijl een reis

naar Duitschland wellicht ook in dezen tijd te plaatsen is. Na blijkbaar eenigen tijd het beroep van ingenieur te hebben uitgeoefend, werd hij in 1755 op de voordracht geplaatst voor een professoraat in de philosofie aan de hoogeschool te Franeker, doch niet benoemd. In hetzelfde jaar volgde echter nog zijn benoeming tot commies bij den Raad van State. Hij vestigde zich in den Haag, eerst op het Plein, later, in 1767, aan de Veenlaan.

Tot hooge ambten is Hemsterhuis nooit geklommen. In 1769 werd hij eerste commies, hetgeen hij bleef tot 1780. In dat jaar werd hij 'gedispenseert' als zoodanig, d.w.z. hij werd met behoud van zijn volle salaris ontheven van zijn ambtsplichten, zonder daarom ontslagen te zijn. Hij had de volle vrijheid om juist zooveel als hij dat wenschte zijn diensten aan den Raad te blijven bewijzen, hetgeen hij nog gedurende vele jaren heeft gedaan.

Zoowel door zijn afkomst als door zijn maatschappelijke positie verkeerde Hemsterhuis in de hoogste haagsche kringen. Hij was verwant aan de du Tour's en de Aylva's en nauw bevriend met de families Fagel en Bentinck. Vooral zijn vriendschap met den jong gestorven Mr. Francois Fagel, den zoon van den 'ouden' griffier Hendrik, is bekend. Van het grootste belang echter is voor hem geworden zijn jarenlange vriendschap met de echtgenoote van den russischen gezant in den Haag, Adelheid Amalia prinses Gallitzin. Hemsterhuis heeft deze hoogstaande vrouw in 1775 leeren kennen en was, toen zij in de daaropvolgende jaren zich voor de opvoeding harer kinderen uit het society-leven terugtrok, een geregeld bezoeker van haar eenvoudige woning bij den Haag. Hij onderwees de kinderen van de prinses en beoefende met haar de exacte wetenschappen en de philosofie. Een derde, die dikwijls bij hun gesprekken tegenwoordig was, was de jonge zwitsersche geleerde Dentan. Hij was de 'Lysis' van deze verhouding. Hemsterhuis de 'Socrates', prinses Gallitzin de 'Diotima'. Bij de laatste rijpte het plan om zich met haar kinderen naar een aan haar toebehoorend landgoed bij Genève te begeven en haar beide vrienden daarom blijvend als hun opvoeders aan zich te verbinden. In 1779 vertrok zij naar Münster i.W., om daar het opvoedingssysteem van minister Frans von Fürstenberg nader te leeren kennen en zich aldus voor te bereiden voor de taak, die haar in Zwitserland wachtte. Door tal van omstandigheden, o.a. door het sterven van Dentan, kwam echter van al deze plannen niets en bleef de prinses in Münster en Hemsterhuis in den Haag. Verschillende keeren heeft Hemsterhuis zijn vriendin nog te Münster bezocht, o.a. in 1785, terwijl tot zijn dood toe in 1790 geregeld tweemaal per week zijn brieven naar Münster gingen, bijna even regelmatig door de prinses beantwoord. Uit deze grootendeels bewaard gebleven correspondentie blijkt duidelijk, hoe de vriendschap met prinses Gallitzin voor Hemsterhuis van groote beteekenis is geweest, veel meer dan een verhouding uit latere jaren met mevrouw Perrenot, geb. Mollerus. Weliswaar was de invloed van de prinses op zijn denkbeelden slechts gering, doch het is vooral aan haar te danken, dat die denkbeelden ook werkelijk nog in verschillende verhandelingen het licht hebben gezien. Bovendien had door haar verblijf in Duitschland de prinses een werkzaam aandeel in de verbreiding van Hemsterhuis' geschriften en bracht zij hem in persoonlijke aanraking met tal van vooraanstaande figuren in het toenmalige duitsche geestelijke leven. Zoo ontmoette Hemsterhuis herhaaldelijk Jacobi en in 1785, op een reis, in Weimar Goethe, Her-

der en Wieland. In Duitschland hebben zijn denkbeelden ook de meeste waardeering gevonden.

Hemsterhuis, die zelf teekende en boetseerde, was zeer kunstzinnig en bezat een beroemde verzameling antieke gesneden steenen (thans in het Kon. Penningkabinet in den Haag). Zijn eerste werkjes: *Lettre sur une pierre antique* (1762), *Lettre sur la sculpture* (1769) bewegen zich dan ook op het terrein der aesthetica. Zijn denkbeelden over de geschiedenis der beeldhouwkunst doen sterk denken aan die van Winckelmann, zonder dat bepaalde ontleening is aan te toonen. In aansluiting bij de *Lettre sur la sculpture* schreef Hemsterhuis verder een *Lettre sur les désirs*, die in 1770 werd uitgegeven. Hier wordt het gebied der aesthetica reeds eenigermate verlaten voor dat der philosofie. Bij de bespreking van het karakter van liefde en vriendschap, treedt in dezen brief het dualisme van lichaam en geest, zoo kenmerkend voor Hemsterhuis' denken, al vrij sterk op den voorgrond. Hemsterhuis' wereldbeschouwing, volgens welke de geheele stoffelijke en geestelijke wereld beheerscht wordt door een alles doordringend streven naar vereeniging, vinden we uitgewerkt in de *Lettre sur l'homme et ses rapports* (1772), door zijn verwarde systematiek het minst gelukkige van Hemsterhuis' geschriften. Hij sluit zich hier nauw aan bij het sensualisme, waarbij vooral Condillac zijn voorbeeld schijnt geweest te zijn. Toch komt de irrationalistische trek van zijn wijsbegeerte hier ook al duidelijk uit door zijn voorstelling van ‘l'organe moral’, dat den mensch voor de niet met het verstand te doorgronden verschijnselen ontvankelijk maakt. Het is deze zedelijke zin, die ons in staat stelt ons in anderen te verplaatsen en ons zoo tot sociaal wezen opvoedt; in de beschouwingen over mensch en maatschappij loopt Hemsterhuis geheel in het voetspoor van Rousseau. Vrij lang duurt het dan, voordat Hemsterhuis' volgende verhandelingen verschijnen. Ze zijn tijdens zijn vriendschap met prinses Gallitzin ontstaan en onder haar invloed in dialoogvorm geschreven. Wat den inhoud aangaat, onderscheiden ze zich vooral daarin van de vroegere werkjes, dat thans veel bewuster dan tevoren een belangrijke plaats wordt ingeruimd aan het gevoel. De lezing van Shaftesbury is wellicht aan deze verandering niet vreemd. In den eersten dialoog *Sophyle ou de la philosophie* (1787) is dit verschil nog niet zoo duidelijk als in den in 1779 verschijnenden *Aristée ou de la Divinité*. Hierin wordt de verhouding geschilderd van den mensch tot God, die het heelal in ontelbare, op zichzelf staande, deelen geschapen heeft, samengehouden door het beginsel der aantrekkingskracht of liefde, dat in elk dier deelen woont. De natuur wordt hier als een groot bezield geheel gezien. Hemsterhuis' Godsgeloof krijgt daardoor een duidelijk pantheïstischen toon. De mensch staat tot God in onmiddellijke betrekking door het moreele orgaan, dat hem goed en kwaad doet onderscheiden. Iedere mensch is in dit opzicht weer anders bewerktuigd: goed en slecht zijn daarom relatief en algemeen geldende zedewetten bestaan niet. Het eenige, wat den mensch te doen staat hier op aarde, is te streven naar een harmonie zijner psychische vermogens. Zoo komt Hemsterhuis door zijn ethiek vanzelf tot psychologische uiteenzettingen, gelijk we die kennen uit *Simon ou des facultés de l'äme* (voltooid omstr. 1782). Deze psychologie is, hoewel Hemsterhuis daaraan veel gewicht hechtte, weinig belangrijk en past feitelijk slecht bij het ver doorgevoerde individualisme, dat zijn opvattingen overigens typeert; ze is buitendien zeer onzelfstandig, daar ze geheel

ondergeschikt is aan zijn ethische beschouwingen. De 'Simon' is verder aan aesthetische problemen gewijd, met name aan dat van het onderscheid der verschillende kunsten, waarbij Hemsterhuis Lessing's ideeën zeer nabij komt, hoewel hij waarschijnlijk diens *Laocoon* niet kent. Ook de laatste voltooide dialoog van Hemsterhuis, de *Alexis ou de l'age d'or* (1787) behandelt aesthetische vraagstukken, terwijl dit werk zijn naam ontleent aan de daarin uitgesproken gedachte, dat het gouden tijdperk niet achter, maar vóór ons ligt, daar de evolutie van den geest den mensch leiden zal tot een bewusten terugkeer naar de natuur. Hemsterhuis' laatste geschrift, de *Lettre sur l'athéisme* (1787, verschenen in 1789), en eenige onvoltooide werkjes als de *Réflexions sur la République des Provinces- Unies* en de *Alexis II ou du militaire* zijn van geringe beteekenis.

Hemsterhuis' wijsbegeerte is geen wèlsluitend systeem, terwijl helderheid en logische door-dachtheid dikwijls verre te zoeken zijn. Haar beteekenis ligt vooral hierin, dat ze, ondanks eigen rationalisme, een vroege reactie is tegen rationalisme en verlichting, doordat ze, naar het voorbeeld van Rousseau, opkomt voor derechten der individualiteit en aan deze een nieuwen grondslag geeft in de zelfverzekerdheid van het gevoel. In Hemsterhuis' werkjes komt niet een nieuwe philosofie, doch wel een nieuw levensgevoel aan het woord. Het krijgt bij hem een eenigszins gedempten toon, doordat het zich uit in de vormen van het herleef de humanisme; de natuurmensch van Rousseau is bij Hemsterhuis de geïdealiseerde Griek uit den bloeitijd der grieksche beschaving. Humanistisch is Hemsterhuis echter ook weer niet geheel, omdat uit zijn werk sterk spreekt het nameloos, altijd onbevredigd verlangen van den modernen mensch. Aan zijn platonisme hechte men geen overdreven beteekenis; het teruggaan op Socrates is een karakteristieke trek van het irrationalisme van dien tijd.

Uit het feit, dat Hemsterhuis' denkbeelden zoo geheel passen in de geestelijke sfeer van het laatste deel der achttiende eeuw, is het te verklaren, dat ze met name in Duitschland zulk een verrassenden opgang hebben gemaakt. Jacobi, persoonlijk met Hemsterhuis bevriend, vertaalt diens *Alexis* en de *Lettre sur l'athéisme* en verkondigt in zijn philosofie tal van gedachten, die zeer sterk met die van Hemsterhuis overeenstemmen. Herder dweept met den hollandschen denker, vertaalt diens *Lettre sur les désirs* en vult deze aan met zijn opstel *Liebe und Selbstheit*. Goethe leest Hemsterhuis' geschriften, terwijl de jonge Schiller zich in zijn denkbeelden nauw aan dezen verwant toont. De duitsche romantiek beschouwt in haar eerste periode Hemsterhuis als een harer voorgangers. Hij is de geliefde auteur van A.W. Schlegel. Friedrich Schlegel spreekt steeds met groote bewondering over hem en sluit zich in zijn *Jugendschriften* herhaaldelijk bij hem aan. Novalis vooral stelt Hemsterhuis zeer hoog en heeft in zijn magisch idealisme van diens wijsbegeerte een dankbaar gebruik gemaakt. Zelfs aan Jean Paul, Schleiermacher en Bettina is Hemsterhuis' werk bekend.

Van Hemsterhuis' werkjes verschenen tijdens zijn leven voornamelijk particuliere drukken, die thans zeldzaam zijn. Na een duitsche vertaling van 1782 verscheen in 1792 een editie zijner werken te Parijs (ed. H.J. Jansen), waarvan in 1809 een tweede druk. In 1825 verscheen een belgische uitgave van S.v.d. Weyer. Een derde uitgave, bezorgd door L.S.P. Meyboom, verscheen in Leeuwarden (1846-50), waarvan het derde deel een

levensbeschrijving en eenige brieven bevat. Een moderne duitsche vertaling dagteekent van 1912. Brieven van Hemsterhuis aan prinses Gallitzin en aan mevrouw Perrenot in de Kon. Bibl. te 's Gravenhage. Brieven van de laatste aan Hemsterhuis in het museum Meermanno-Westreenianum in den Haag. Een groote particuliere brievenverzameling bevindt zich nog in Münster i.W.

Zijn portret is gelithografeerd door L. Springer en P. Blommen.

Zie: R.C. Bakhuizen v.d. Brink, *Studiën en Schetsen over Vad. Gesch. en Letteren* II, 87-158; E. Grucker, *François Hemsterhuis sa vie et ses oeuvres* (Paris 1866); E. Kircher, *Philosophie der Romantik* (Jena 1906); F. Bulle, *Franziskus Hemsterhuis und der deutsche Irrationalismus des* 18. *Jahrhunderts* (Leipzig 1911); A. Funder, *Die Aesthetik des Frans Hemsterhuis und ihre historischen Beziehungen* (Bonn 1913); B. Lange, *Franz Hemsterhuis, seine Religions-philosophie in ihrem Abhängigkeitsverhältnis zu Locke* (Leipzig 1915); J. de Boer in *Gids* (1912) III, 282 en in *Tijdschrift voor Wijsbegeerte* (1912) 458; Th. C.v. Stockum in *Tijdschrift voor Wijsbegeerte* (1922) 190; E. Boulan, *François Hemsterhuis, le Socrate Hollandais* (Groningue-Paris 1924); *Ilbergs Jahrbücher* (1925) 212; L. Brummel, *Frans Hemsterhuis. Een philosofenleven* (Haarlem 1925); in dit laatste werk nadere opgave van bronnen en literatuur.

Brummel

[Hendricksz., Henricus]

HENDRICKSZ. (Henricus), geb. in Zeeland, overl. te Christiaanstad op het eiland S. Cruz (St. Croix) in Nov. 1743. Hij studeerde te Groningen, werd predikant te Wilnis en Vinkeveen, 28 Juli 1737, en vertrok in 1742 naar West-Indië, waar hij spoedig stierf. Te Wilnis wijdde hij de nieuwe kerk in met: *Zions Tempel- Vreught, of Christelijke Inwijinghs-Predikaatsie*, 4 Febr. 1742 (Amst. 1742).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 680; *Kerkelijk Handboek* (1910) Bijl. 170.

Knipscheer

[Hendriks, Jacob]

HENDRIKS (Jacob), of Jacob Hendrics Smidt, doopsgezind vermaner te Blokzijl, overl. ald. in 1724. Met zijne ambtgenooten Jan Adriaensz en Berent Janssen is hij in 1684 beschuldigd van socinianisme door de classis Vollenhove bij de Gedeputeerde Staten van Overijsel, waarop zij 1 Aug. van dat jaar werden vermaand. In 1686 werden zij wederom, nu door de overijselsche synode, aangeklaagd bij de Staten van het gewest. Een jaar lang bleven zij geschorst, doch wegens gebrek aan bewijs werd de schorsing opgeheven met bedreiging van arbitrale correctie. Bovendien stond zijn eigen gemeente hem tegen: de rechtzinnige meerderheid ergerde zich aan hem, ja zette de beschuldigingen tegen hem voort. De geschiedenis van de ‘Zonisten’ en de ‘Lamisten’ (zie op Laurens Hendriks, volg. art.) te Amsterdam werd naar Blokzijl overgebracht. Daar kwam bij de uitgave van zijn boekje *Onderwijs na den weg ten hemel* (Amst. 1698, 12°.) De overijselsche synode klaagde hem daarover aan bij den drost van Vollenhove (31 Mei 1699): het heette ‘een vuil en lasterlijk libel’! Tot verantwoording geroepen gaf Jacob Hendriks in geen enkel opzicht toe, ook niet nadat hij in Jan. 1700 in hechtenis werd genomen en een zware gevangenisstraf moest ondergaan in ‘den pijper’, een vuil onderaardsch krot. Eindelijk, 19 Nov. 1700, moest men hem weer vrij laten, wat geschiedde met

dezelfde bedreigingen als voorheen. Het boekje *Praetje bij de weg*, dat kort hierop verscheen en deze zaak behandelt, wordt aan hem toegescheven.

Voor al zijn lijden oogstte hij geen dank van zijn eigen gemeente: de rechtzinnige meerderheid stichtte een nieuwe vlaamsche gemeente in de Breestraat te Blokzijl, waar de in 1802 weer vereenigde gemeente nu nog vergadert. Jacob Hendriks bleef vermaner van de vereenigde vlaamsche en waterlandsche Gemeente op het Noorderhoofd.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 674-676.

Knipscheer

[Hendriks, Laurens]

HENDRIKS (Laurens), doopsgezind vermaner te Amsterdam, een van de drie in de ald. op 26 April 1639 gevestigde gemeente van 'vereenigde doopsgezinden' uit de vroegere vlaamsche, friesche en hoogduitsche gemeenten. Drie belijdenissen naast elkander vormden den grondslag van deze vereenigde gemeente. Hoewel bij de keuze van een leeraar een onderzoek werd ingesteld naar overeenstemming met deze geschriften, mochten de drie leeraren Galenus Abrahamsz., David Spruyt en Laurens Hendriks ieder hun eigen belijdenis voorlezen, waarin de beide eersten twee belangrijke punten omzeilden, Laurens Hendriks de belijdenis op die punten nog verscherpte. De eerste twee werden verdacht van Socianisme, zoodat een hardnekkige strijd in de gemeente ontstond. Na vruchtelooze debatten volgden geschriften, die men vindt in de Bibliotheek der Ver. Doopsgez. Gemeente te Amsterdam (*Catalogus der werken over de Doopsgez. en hunne gesch.* [Amst. 1919], 115-118), en die beschreven zijn door W.J. Kühler in *Het Socinianisme in Nederland* (Leid. 1912), 164-173. In 1662 kwam het tot een wapenstilstand tusschen de beide partijen. Korten tijd later evenwel werd Galenus Abrahamsz. bij de Staten van Holland van Socinianisme beschuldigd. Laurens Hendriks werd openlijk als beschuldiger aangewezen. Maar 14 Sept. 1663 werd Galenus vrijgesproken door het Hof van Holland en zelfs voor een goed Mennoniet verklaard. Laurens Hendriks en de zijnen deden nu een *Vredes-presentatie* (Amst. 1664), bestaande uit 11 artikelen. De aanbieding daarvan veroorzaakte evenwel de uittreding van 700 'Zonisten', naast welke de overblijvenden 'Lamisten' genoemd werden. Toch werd ook Laurens Hendriks beschuldigd van afwijking in de leer der oude Mennonieten. Zijn ambtgenoot en medebeschuldigde Tobias Govertsz van den Wijngaert vermeldt dit in de voorrede van de *Algemeene belijdenissen der Vereen. Vlaemsche, Vriesche en Hoogd. Doopsgez. Gemeynte te Amst.* (1665); vgl. bovengen. *Catalogus*, blz. 168. Hij en zijne ambtgenooten, verklaart van den Wijngaert, zouden zich houden aan de 'met de H. Schriftuur overeenkomende geloofsbelijdenissen der Mennonieten'. Deze 'algemeene belijdenissen' heeft Laurens Hendriks ook onderteekend.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 673 v.; de in den tekst aangehaalde literatuur, en C.B. Hylkema, *Reformateurs* II (Haarl. 1902), 134, aant. 287. In de *Doopsgezinde Bijdragen* (1869, 7, 1874, 31, 1875, 68) wordt ook een Laurens Hendriks genoemd als leeraar te Nijmegen sedert 1690 tot in 1710; ook een Hendrik Laurents die in 1759 zijn ambt als 'vermaner' neerlegde (aldaar 1875, 79, vgl. 1895, 71).

Knipscheer

[Hendriks, Pieter]

HENDRIKS (Pieter), leeraar bij de oudvlaamsche Doopsgezinden te Sappemeer, bekend als tegenstander van Johannes Stinstra en bestrijder van het Socianisme. Hij drong er bij Stinstra op aan om de Drieëenheid schriftuur-

lijk te belijden. In 1754 was hij reeds overleden; hij leefde nog in 1750.
Hij schreef: *Schriftuurlijke Katechismus waar in de grondlere der Doopsgezinden in 't gemeen, dog der sogenoemde Oude Vlamingen in 't bijzonder met den Woorde Gods opengelegd is* (Gron. 1744); 2de dr. met gewijzigden titel en als aanhangsel: *Schets van de leer van Menno Simons* (Gron. 1744); *Korte schets van verscheiden waarheden des Christendoms, voorgesteld in XVI overwegingen over* 1 *Petr.* 2:9 (Gron. 1743); *De redelijk bevindelijke godsdienst der weerloze Christenen*, 70 korte 'predikatiën' (Gron. 1747).
Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 677; *Catalogus der werken over de Doopsgez. en hunne gesch. in de Bibliotheek der Vereen. Doopsgez. Gemeente te Amsterdam* (Amst. 1919), 219, 245.
Knipscheer

[Hendriksz., Daniël]

HENDRIKSZ. (Daniël), geb. te Schiedam 28 Maart 1766, overl. te Groningen 7 Maart 1841, zoon van Antoni Pieter Hendriksz. en Adriana de Lange. Hij studeerde te Leiden, werd predikant te Zunderdorp 25 Oct. 1789, te Krimpen a.d. Lek 10 Juli 1791 en te Groningen 20 Sept. 1801. Hij was gehuwd met Barta van der Wal; na haar overlijden hertrouwde hij 16 Mei 1822 met jonkvr. Henrietta Ferdinanda Wichers (geb. te Groningen 7 April 1794, overl. ald. 4 Sept. 1853). De zoon uit dit laatste huwelijk, ook Daniel Hendriksz. geheeten, stierf als em. pred. van Meerssen 10 Nov. 1899.
In 1816 werd hij mede aangewezen als lid van de consuleerende commissie, door Willem I benoemd. Hij was ook lid van de synode van 1816 en eenige jaren daarna. Hij schreef: *Onderwijs in de leer van den Godsdienst, naar het Kort Begrip der Chr. Religie* (Rott. 1800; 26ste dr. Gron. 1870).
Eenige portretten zijn van hem bekend.
Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 680 v.; *Handelingen der Synode van de Herv. Kerk in .... Ned. in den jare* 1816 ('s Grav. 1821), 5; ook volgende jaren; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* II ('s Gravenh. 1912), 253.
Knipscheer

[Hengel, Daniël van (1)]

HENGEL (Daniël) van of van den Henghel (1), geb. te Amsterdam 26 Oct. 1618, overl. te Utrecht 22 Aug. 1689. Hij studeerde te Utrecht, was leerling van Voetius en respondeerde 4 Juli 1640 'De superstitione'. Hij werd predikant te Amerongen 3 April 1642, en op aanbeveling van Voetius te Utrecht 10 Sept. 1648.
In 1659 wendde de stedelijke regeering van Utrecht zich tot den kerkeraad met de vraag of een gereformeerd Christen 'sonder beswaringe des gemoets' de geestelijke goederen mocht bezitten en genieten? De meerderheid van den kerkeraad antwoordde ontkennend, maar vier predikanten, onder welke van Hengel, spraken den wensch uit dat men zich zonder meer zou houden aan de uitspraak van de Synode te Middelburg in 1581, 'sonder verder quaestie daerover te moveren'. Zij schreven: *Advys ofte Bericht, ten versoecke van de heeren burgemeesteren en vroedschap der stadt Utrecht .... over het gebruyck van goederen die men geestelijck noemt* (Amst. 1660). Tot den kerkeraad richtten zij in de vergadering van 30 Jan. 1660 een 'cort begrip van het advijs, bij haer E.E. de vroetschap behandigt' (afgedrukt in A.C. Duker's *Gisbertus Voetius* II (Leid. 1910), bijlage XCIV). Over dezelfde zaak

schreef van Hengel onder den schuilnaam Christianus Philadelphus: *Zedigh, en grondigh bericht over het gebruyck der genaemde geestelijcke goederen, soo in 't gemeen als bijsonderlijck in den gestichte van Utrecht* (1661;

herdr. met zijn eigen naam in 1666). Voetius en de zijnen gewaagden in deze aangelegenheden menigmaal van ‘de sonde van Achan’ (Jozua 7:1). Toen van Hengel in Febr. 1662 daarover op zijne wijze gepreekt had, schreef Voetius een uitvoerige en heftige bestrijding van die preek in zijn *Politicae ecclesiasticae libri* .... (Amst. 1663), I, pars II, 759-791.

Tegen de roomsche kerk schreef v.H.: *Het Afkeer ende de Bitterheyt over 't verschil der religie gematicht ende recht bestiert, mitsgaders medelijden met de dwalende ende sachtmoedige onderwijsinge der selve* (Utr. 1673). Nadat pater Cornelius Hazart hem hierover had te woord gestaan, schreef hij wederom: *Beknopte Weegschael*, van welk boekje nog de volledige titel gezocht wordt.

Onder den schuilnaam Christianus Philalethes schreef van Hengel tegen Voetius: *Staet des geschils over 't stuck van de bancken van leeninghe, summierlick geopent* (Utr. 1665).

In Nov. 1673 werd van Hengel als gijzelaar opgeëischt door den franschen gouverneur Stoupa, omdat hij behoorde tot de 14 rijkste en voornaamste ingezetenen van Utrecht. Van zijn wedervaren op de reis naar Rees (Land van Kleef) geven de Bie en Loosjes, t.a.p., uitvoerig bericht, evenals van andere merkwaardige bijzonderheden uit zijn leven.

Hij was gehuwd met Elisabeth de Witte. David van Hengel (zie een volg. art.) was hun derde zoon.

Van zijne werken moeten wij nog noemen: *Missive van een vrient aen sijn vrient, vervattende eenige korte aenmerckingen op de Historische Instructie aengaende de Canonicken ende haer goederen, onlangs uytgegeven door d. Matthias Nethenus* (Amst. 1661), anoniem verschenen; *Sabbathsonrust verandert in Sabbaths-rust, dat is de disputen en twisten over den Sabbath beslist* (1664), anoniem verschenen; *Vredesdrangh ofte accuraet ende leersaem discours aengaende de dispuyten ende onlusten in de kercke tot Utrecht*, onder den schuilnaam Salomon van Amstel; *Siloloquium ofte aenspraecke en heylighe bedenckingh van een gelovige ziele over den inhoud en practyke des H. Doops* (1657); *Siloloquia ofte aenspraecken ende heylighe bedenckinghen van een geloovige ziele, over den inhoud ende practijke der twee Sacramenten des N. Test.* (Utr. 1688); *Klaer en grondigh naderonderrigt over de waerschouwinge van Timotheus Philalethius* (volgens A.C. Duker, *Gisb. Voetius* III (Leid. 1914), 124, aant. 1. pseudoniem van Cornelius Gentman) *ende het beter onderricht.... die gegeven zijn tegen Vredes-drangh* (Amst. 1663); *Onpartydigh Receul ofte versamelinge van de wederzijts argumenten, redenen en replicen ... over de materie ofte questie van den Sabbath. Met het oordeel des autheurs in desen* (Utr. 1668); *Nehemia* .... (Utr. 1674; Amst. 1748).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 693-698; A.C. Duker, *Gisb. Voetius* II (1910), 293[2], 297[3], 326[1], bijl. blz. 7, 108, 120, III (1914), 33[1], 92[4], 119[3], 120, 143[3], 145, 270, 284, 318 v., 338; J.I. van Doorninck, *Bibl. van Ned. anonymen en pseudon.* ('s Grav. en Utr. [1870]), no. 525, 3020, 3977, 4227, 5129.

Knipscheer

[Hengel, Daniël van (2)]

HENGEL (Daniël van) (2), of van den Henghel, geb. te de Bilt 3 Maart 1689, overl 25 Aug. 1733, oudste zoon van David (zie volg. art.) en Johanna Elisabeth van Hengel. Hij studeerde te Utrecht, begon in 1707 met het

publiceeren en verdedigen van filosofische disputen, o.a. over de ‘Goddelijke besluiten’, en werd 25 Febr. 1710 doctor in de philo-

sofie na de verdediging van zijne disputatie over ‘de vereniging van de ziele met het menschelijk lighaam’. Hij werd predikant te Purmerland 6 Sept. 1711, te Koog 13 Oct. 1715, te Rotterdam 21 Febr. 1717. Hij huwde 16 Mei 1718 te Rotterdam met Adriana van Bergen. Hoezeer geleerd en bemind, wordt hij voorgesteld als een ‘geestelijke quakzalver’ in een anoniem schotschrift: *Schuitpraatje tusschen een Rotterdammer, Saerdammer en een heer* .... (Saerdam 1728), blz. 28. Ald. op blz. 37 heet hij ‘een samenknoopsel van ongeregtigheden’.

Hij schreef: *Een leeraar in de heerlijkheid* (Dan. 12:3), lijkrede op Wilhelmus Eversdijck (Rott. 1729), en volgens eene opgave: *Over het* 19*de capittel van de Hand. der Apostelen*.

Zijn portret is in 1723 geschilderd door H. van Limborch.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 698 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 153, (1908) Bijl. 126, 140.

Knipscheer

[Hangel, David van]

HENGEL (David van), geb. te Utrecht 7 Juni 1717, overl. 30 Oct. 1742, jongste zoon van Mr. Carel van Hengel, ontvanger der domeinen te Utrecht, en Maria van Baarle, dochter van Mr. Jan van Baarle, te Utrecht, kleinzoon van Daniël (1) van Hengel (zie een vorig artikel). Hij studeerde te Utrecht, te Leiden en wederom te Utrecht, werd predikant te Soest 27 Nov. 1740, te Zevenhuizen 3 Dec. 1741. Van hem was nog veel te verwachten. Gedrukt zijn alleen twee disputaties, door hem in Maart en Dec. 1739 verdedigd: *Disputatio theol.-philol. ad Proverb.* 25:22. *De prunis super caput inimici ponendis. Seu qua quis hujusce phraseos sensus sit disquiritur* .... (Traj. ad Rhen. 1739); *Disputatio hist.-philol.-theol. ad* 2 *Tim.* 2:17, 18. *Qua quaenam vere fuerit haeresis Hymenaei, et Phileti Dicentium resurrectionem iam factam esse, disquiritur* .... (Traj. ad Rhen. 1739).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 699 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 168, (1910) Bijl. 164.

Knipscheer

[Hengel, Frederik Ulderik van]

HENGEL (Frederik Ulderik van), geb. te Grootebroek 11 Jan. 1814, overl. te Hilversum 15 Mei 1876, zoon van Wessel Albertus van Hengel (zie III, kol. 575-577 en de Bie en Loosjes, a.w., 681-692). Hij studeerde te Leiden en werd 2 Oct. 1841 benoemd tot predikant in Oost-Indië, waar hij stond te Semarang (1842), Makassar (22 Jan. 1743), Pasoeroean (1847), Soerabaya (1849) en Batavia (1850). Na zijn verlof dat begon in 1857 stond hij sedert 1860 weer te Semarang. In 1871 vestigde hij zich te Hilversum, in 1872 te Kampen. Hij was driemaal gehuwd, eerst te Valkenburg (Z.H.) met Paulina Aletta van den Ende (geb. te Rotterdam, overl. te Batavia 27 Oct. 1853); daarna met Maria van der Plas (overl. te Hilversum 18 Dec. 1871); eindelijk met Wilhelmina Catharina van der Hartbeek, geb. te Bergen in Henegouwen, die in 1884 te 's Gravenhage hertrouwde met B.P.W. Verweyde.

Hij schreef: *Kerkelijke bezoekreis naar de Protestantsche gemeenten van Buitenzorg, de Preanger Regentschappen en Krawang*, in dl. I van het *Tijdschrift tol bevordering van christelijk leven in Ned.-Indië* (1855); *Afscheidsrede* te Pasoeroean 7 Oct. 1849 (Bat. 1849); *Korte handleiding tot het afleggen van belijdenis voor mingeoefenden* (Bat. 1853); *Korte handleiding tot het afleggen van belijdenis*

voor min en meer geoefenden (Semarang 1858); *Het Christelijk vertrouwen op God* (Bat. 1862).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 692 v.; C.A.L. van Troostenburg de Bruijn, *Biographisch Woordenboek v. Oost. Indische predikanten* (Nijm. 1893), 178.
Knipscheer

[Hengelaer, Gerrit van]

HENGELAER (Gerrit van), diaken bij de Doopsgezinden te Utrecht in de tweede helft van de 17de eeuw. Hoewel de gemeente zich de Vereenigde noemde, was zij in tweeën gesplitst. De partijen stonden scherp tegenover elkander. De rechtzinnigen handhaafden de belijdenissen en neigden tot de gereformeerde leer. De vrijzinnigen rekenden de vier leeraren tot de hunnen. G. van Hengelaer behoorde tot de ontevredenen. Wij leeren zijn denkbeelden en de toestanden in de gemeente kennen uit zijn geschrift: *Een morgenwecker, dienende tot op-weckingh van die broederen die haer selven noemen vereenigde Vlaamsche, Vriesche, Hooghduytsche Doops-gesinde, en nu door twisten gescheyden sijn .... Mitsgaders een belijdenis....* (Utr. 1673).
Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 693; *Catalogus der werken over de Doopsgez. en hunne gesch., in de bibl. der Ver. Dpsgez. Gem. te Amsterdam* (Amst. 1919), 130.
Knipscheer

[Heppener, Henricus]

HEPPENER (Henricus), geb. te 's Gravenhage in 1780, overl. te Drachten (?) 9 Dec. 1839. Hij studeerde te Utrecht, werd predikant te IJselmuiden 3 Maart 1805 en te Drachten in Aug. 1808. Hier was hij tevens schoolopziener. Hij schreef: *Redevoering over den weldadigen invloed van een wel ingerigte opvoeding en onderwijs op het geluk van den mensch en de maatschappij* (Amst. z.j.). De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen bekroonde zijne verhandeling *Over het vooroordeel* (1818) en *Oorzaken van het ongelukkig huwelijk* (1820).
Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 700; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 148, (1912) Bijl. 156.
Knipscheer

[Herberts, Dirk of Theodorus]

HERBERTS (Dirk of Theodorus), of Herbers, zoon van Herman Herberts (zie volg. art.). Hij studeerde te Leiden, werd in 1599 predikant te Gouda en afgezet in 1619 (evenals Henricus Leo te Zalt-Bommel, dl. VI, kol. 935). Met zijn vader, die ook predikant te Gouda was en Ds. H. Thomhergen stelde hij een *Korte onderwijsinghe der kinderen in de Christelijke religie* op, een ‘A.B. of vrageboekje’ (H.C. Rogge, *Caspar Coolhaes* II, 236), uitgegeven als de *Goudsche Cathechismus* te Gouda in 1607 (J.I. van Doorninck, *Bibl. van Ned. Anonymen en Pseudon.*, no. 3254). De zuidhollandsche synode van Aug. 1617 te Delft had ‘een groot misnoegen’ dat de kerkeraad dit boekje had uitgegeven ‘tot stichtinge van hare jeucht’ alzoo het ‘de principale hooftstucken der christelijker leere wtlaet’. De gedeputeerden van de synode worden naar de overheid en den kerkeraad van Gouda gezonden ‘op hope dat allenskens die kercke haer met de andere kercken van Zuijthollant sal conformeren’. In de volgende synode (Oct.-Nov. 1618 te Delft) verscheen Dirk Herberts zelf, die alles over het ontstaan en het gebruik van het

geschrift op de scholen te Gouda ‘rondelicken bekent heeft’. Ook dat Arminius het nog vóór zijn dood gelezen had. Maar hij voegde daarbij, dat het hem leed was en dat hij goeden grond had om te hopen, dat de Heidelbergsche catechismus zou worden ingevoerd; te meer nu hij zelf alle exemplaren ‘tot hem genomen ende opgeslooten’ had. (Zie verder hierover: Reitsma en van Veen, *Acta* III, 284, 301-303).

Hij was een van de onderteekenaars van de Remonstrantie van 14 Jan. 1610 (J. Tideman,

De Remonstrantie en het Remonstrantisme, Haarl. 1851, 36), en van de Unie van Febr. 1617 (J. Tideman, *De stichting der Rem. Broedersch.* I, Amst. 1871, 16).

Intusschen was in 1616 van hem verschenen (1ste uitgave 6 Mei, 2de uitg. 'van nieuws oversien' 25 Aug.) een klein geschrift: *Cort ende claer bewijs uyt de H. Schriftuur van 't ghevoelen der ghereformeerde Leeraren die ten huydighen dage van sommighe Remonstranten ghenoemt worden, aengaende de Godlijcke Praedestinatie ende andere aenclevende poincten* .... vier capittelen, 'ghestelt tot dienst van de ghene die int corte eenvoudigh onderricht hier van soecken'.

Reeds de voorrede van dit boekje is zeer merkwaardig (E.J.W. Posthumus Meyes, *Jacobus Revius*, Amst. 1895, 121-128). Het is door Jacobus Revius bestreden, door Herberts ook in het Fransch vertaald als: *Verification briefve et claire par la parole de Dieu* .... (der Gouw 1616). Een derde druk verscheen te Rotterdam nog in 1647. Sommigen meenen, dat Herberts toen nog leefde, maar wij weten over zijn latere lotgevallen weinig. Herberts heeft Revius (wiens werk *Schriftuurlijck Tegen-Bericht* .... te Deventer in 1617 verscheen) beantwoord met: *Christelijcke verdedigingheende breeder bewijs uyt de H. Schriftuur van de leere der gereformeerde kerckendienaren die men Remonstranten noemt*..... (Gouda 1617).

De synode te Leiden van 1619 heeft Herberts afgezet. Eerst wilde hij de acte van stilstand niet onderteekenen. Op de synode van 1621 wordt medegedeeld, dat hij dit later toch gedaan heeft. Wij vinden in deze daad geen aanleiding tot de beschuldiging van zwakheid (vergel. op Henricus Leo dl. VI, kol. 935).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 715 v.; H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaert* I (Amst. 1875), 21, 31, 335; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 116; Reitsma en van Veen, *Acta* III, 130, 141, 210, 228, 238, 256, 258, 276, 289, 294, 301-303, 362-365, 430, 463; W.P.C. Knuttel, *Acta* I ('s Gravenh. 1908), 13, 24, II, 76; *Kronieken Hist. Genootschap*, XXXI, 100.

Knipscheer

[Herberts, Hermannus]

HERBERTS (Hermannus), of Herbers, geb. te Grol in Juni 1540 (Rogge) of in April 1544 (Brandt), overl. te Gouda 23 Febr. 1607. Hij was van 1560 tot 1564 als 'conventuaal' (lid van de minder strenge groep der Franciscanerorde) in het klooster te Buurlo (Westfalen) opgenomen, waarvan de prior Arend Proustinck hervormingsgezinde neigingen had. Hij verliet het klooster, waar hij veel van Luther en andere hervormers gehoord en veel uit den Bijbel geleerd had, om pastoor te Winterswijk te worden. Bij de komst van Alva week hij uit het land. Te Wesel werd hij gereformeerd predikant. Van daar uit werd hij in 1577 te Dordrecht beroepen, waar men toonde zijn komst op prijs te stellen. Gedurende zijn verblijf te Dordrecht was hij meermalen tijdelijk ook in andere steden werkzaam, zooals te Gouda, Mechelen en Antwerpen. Vooral te Gouda was hij zeer bemind. In 1579 moest hij te Leiden zoo mogelijk orde brengen in de verwarring door Coolhaes ontstaan.

Herberts eischte, dat zijn inzicht geëerbiedigd zou worden. De gave des Heiligen Geestes, zeide hij, kan men niet 'voorcomen ofte voorschrijven ende zijn werck verhinderen ofte ophouden'. Een conflict met Jan van Campen, predikant te Oud-Beyerland, werd op de classis (6 Mei 1578) bijgelegd. Ernstiger in zijn gevolgen echter was het feit, dat Herberts meermalen naliet uit den Catechismus te preeken en vrije stoffen behandel-

de, wat hij 'duysentmael beter' achtte. Een dwingend voorschrift bestond wel niet, maar hij brak op deze wijze met een algemeen gebruik dat ook te Dordrecht bestond. Op de vraag: 'of hij iets tegen den catechismus had', antwoordde hij wel ontkennend, maar kort daarna preekende over Philipp. 4:13, verklaarde hij, dat de Christen op aarde tot volmaaktheid kan komen. Men oordeelde dat in strijd met den 44sten Zondag van dit leerboek. In dit optreden kwam Herberts wel met Coornhert overeen, maar hij was toch niet van hem afhankelijk. Wat Coornhert daarover schreef, verscheen pas aan het einde van 1582. In de vergadering van den kerkeraad werd Herberts over deze zaak aangesproken, maar hij zeide ronduit, dat 'hij met zijn mededienaers int geloof niet eens was ende blijven wilde bij 'tghene hem was gheopenbaert ende tgunt hij in syn hert hadde, dat hem niemant daer af soude brengen, dat hij hem oock niemants oordeel en wilde onderwerpen'. De kerkeraad gaf aan den magistraat verslag van dit alles, ja verbood Herberts op een avond den kansel. Hij ging daarop naar Gouda, waar hij zeer gezien was. Maar ook te Dordrecht keerden zich vele vrienden van Herberts om deze zaak tegen zijn ambtgenooten: van den Corput (zie dl. II, kol. 336) en Naeranus (zie dl. II, kol. 976). Van den Corput klaagde daarover in een brief aan Ds. Arendt Cornelissen te Delft, dien wij noglezen kunnen. De dordtsche magistraat evenwel schorste Herberts in zijn ambt.

Herberts keerde na enkele dagen niettemin terug. Een verhoor in den kerkeraad in tegenwoordigheid van acht vertegenwoordigers van de stedelijke regeering liep vruchteloos af. Ook aan de classis wilde hij zich niet onderwerpen. De classis deelde den stand der zaken aan prins Willem van Oranje mede, die (Aug. 1582) Adriaan van der Mijle naar Dordrecht zond. Deze loop der dingen was weer in strijd met het gevoelen van van den Corput, wien eene inmenging van de overheid ten zeerste tegenstond. Hij schreef: 'Nu steect hij' (Herberts) ''t hooft op en heeft gewonnen spel'. Van der Mijle riep een commissie samen, bestaande uit 4 magistraten, 2 ouderlingen, de 2 predikanten en hemzelven, waartegenover Herberts ook 4 getuigen mocht aanwijzen. Eerst werd de nederlandsche geloofsbelijdenis voorgelezen. Herberts had daar niets tegen, maar hij wilde ze niet onderteekenen om zich op geenerlei wijze aan menschelijk gezag te binden. Eindelijk verklaarde hij zich bereid een acte te teekenen, waarin hij betuigt nooit van meening geweest te zijn om af te wijken van de leer der gereformeerde kerk en van den catechismus. Hem werd opgedragen een schuldbekentenis van den kansel te doen; later verklaarde hij 'botweg' het vergeten te hebben. In Sept. 1582 ontving Herberts na veel strijd ontslag; in October vertrok hij naar Gouda. Hier arbeidde hij onder bescherming van den magistraat, zelfs tegenover de synode zich handhavend. Eduard Poppius (dl. V, kol. 531) werd zelfs naast hem beroepen, op voorwaarde dat ook deze niet uit den catechismus zou preeken. Johannes Andelius (dl. I, kol. 128) moest van hier om zijnentwil naar Meerkerk vertrekken, Everardus Bomelius (of Evert Woutersz.; zie dl. I, kol. 401) werd wegens hoogloopend geschil met Herberts ontslagen.

Weer werd door den magistraat het oordeel van prins Willem I gevraagd, doch diens verzoenende raadgeving is niet opgevolgd. Eindelijk daagde hem de zuidhollandsche synode (Juni 1583) voor zich, maar de magistraat liet Herberts niet toe daarheen te gaan. Toch werd zijne zaak ter synode behandeld, en werden gedeputeerden benoemd om

naar Gouda te gaan. Deze kwamen echter aldaar te vergeefs, omdat de dordtsche predikanten er niet waren. Nu verscheen de Prins zelf te Dordrecht, waar vrienden van Herberts zich over diens ontslag beklaagden. De Prins verwees de zaak naar de eerstvolgende synode.

In dezen tijd schreef Herberts: *Corte verclaringe over de woorden Pauli Rom.* 2:28, een boek van 584 bladzijden (1584), waarin hij zich kant tegen een bindend gezag van belijdenis en catechismus. Daarboven stelt hij de Christelijke gezindheid, pleit hij voor vrij onderzoek van den Bijbel en verwerpt hij de voorbeschikking tot zaligheid of verdoemenis. Hij meende, dat dit werk rust en vrede zou brengen.

Maar het tegenovergestelde geschiedde: algemeen misnoegen vlamde op. Nog eenige geschriften volgden. De zuidhollandsche synode van Juni 1586 daagt hem voor zich. Hij verschijnt niet. De nationale synode te 's Gravenhage (20 Juni 1586) roept hem op. Einde Juli staat hij vóór haar. Van beide kanten is men verzoeningsgezind. Na eenige beloften van zijn kant wordt hij - vrijgesproken en voor zuiver in de leer gehouden!

Zoo ging het af en aan in de volgende synoden, totdat die van 6 Nov. 1591 hem schorste in zijn ambt. Herberts gaf nu uit: *Bekentenisse des gheloofs* .... (Gouda 1591). Het volgende jaar bracht wederom eene verzoening, die in 1593 op een buitengewone synode te 's Gravenhage bevestigd werd. Het eenige, wat wij daarna uit Gouda op de synoden hooren is, dat nog altijd de prediking van den catechismus aldaar werd nagelaten, de belijdenis van de erfzonde niet werd gepredikt, en dergelijke zaken meer. Nog in 1606 verscheen Herberts op de synode te Gorinchem.

Voor zijne verdere geschiedenissen, geschriften en geloofsovertuigingen op verschillende punten o.a. over de praedestinatie moeten wij verwijzen naar de literatuur over hem. Herberts was ongetwijfeld een man van groote beteekenis. Dirk of Theodorus Herberts (zie vorig art.) was zijn zoon.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 700-715; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 112, 116; J. Reitsma, *Gesch. van de Herv. en de Herv. Kerk der Ned.*, 3de dr. (Utr. 1916), 435-438, 449, 483; H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaert* I (Amst. 1874), 67-70, 105 v., II (Amst. 1875); *Theol. Tijdschrift* 1909, 392; J.H. Maronier, *Het inwendig Woord* (Amst. 1890), 310; *Studiën en Bijdr. op 't gebied der hist. Theologie* IV (Amst. 1880), 343; E.J.W. Posthumus Meijes, *Jacobus Revius* (Amst. 1895), 28; F.D.J. Moorrees, *D.V. Coornhert* (Schoonh. 1887), 119 v.; C. Sepp, *Het Godgel. Onderwijs in Ned.* I (Leid. 1873), 83; dezelfde, *Bibl. van Nederl. kerkgeschiedschrijvers* (Leid. 1886), 215; J.I. van Doorninck, *Bibl. van Nederl. Anonymen en Pseudon.* ('s Grav. en Utr. [1870]), no. 4684, 4685.

Knipscheer

[Herckenrath, Jacobus]

HERCKENRATH (Jacobus), geb. te Keulen 4 Oct. 1680, overl. te Meerlo (Lb.) 30 Dec. 1758, zoon van Petrus en Anna Maria von Glehn, was advocaat, eerst auditeur in het regiment dragonders van Stratzfeld, vestigde zich in de Nederlanden en werd de stamvader van een talrijk nageslacht. In 1705 werd hij als scholtis beëedigd te Meerlo, 13 October 1714 als secretaries van Oeijen onder Broeckhuysenvorst, was scholtis van Blitterswijck van 1711 tot Juli 1729. Hij was gehuwd met Gertrudis Liefkens, (overl. te Meerlo 16 Sept. 1730, dochter van den maasheeser postmeester Marcus Liefkens en Ester van den Boom) uit welk huwelijk de volgende kinderen:

Frans Hendrik (geb. te Meerlo 11 Mei 1709, overl. aldaar 25 Januari 1768, werd kapelaan te Meerlo, priester gewijd 1732, vicaris van het St. Antoniusaltaar 15 October 1727, vicaris van het St. Goar-altaar 17 April 1729, rector van het St. Catharina-altaar te Blitterswijck 22 Juni 1731, rector der St. Annakapel te Blitterswijck 4 November 1749), Rembold Willem (geb. te Meerlo 7 Januari 1711, overl. aldaar 2 December 1761, secretaris van Meerlo 8 Aug. 1736, scholtis van Blitterswijck 1729-1761, secretaris van Oeijen 11 Mei 1737), Joannes Gerardus (geb. te Meerlo 22 October 1712, overl. in 1766, was geneesheer te Horst 1739-1740, 1747-1766, en te Weert 1741-1747, huwde te Venray 21 December 1737 met Catharina Petronella Schouten, overl. te Meerlo 9 September 1770), en twee dochters.

Zie: *Maasgouw* (1903), 21 (1907), 13 (1909), 6; M.J. Janssen, *Genealogie Herckenrath*.

Verzijl

[Herder, Adrianus de]

HERDER (Adrianus de) of den Harder, geb. te Rotterdam, waarschijnlijk ald. gedoopt 9 Jan. 1639, overl. ald. einde Jan. 1699, zoon van Dirk Jacobse en Maertje Ariens. Hij studeerde te Leiden en werd predikant te Bleiswijk in 1662. In April 1671 wordt een ander in zijne plaats benoemd, namelijk E. Temmink, waarna de Herder conventikelen houdt in zijn eigen huis, niettegenstaande hij zich daardoor vele moeilijkheden berokkent, ja tuchthuisstraf ondergaat. Hij schijnt veel sympathie gehad te hebben voor de kwakers, en schreef tot verdediging van zijne daden: *Historia Apologetica, ofte Waarachtigh Vertoogh van al 't geen in de Kerke tot Bleiswijk als ook in de classis van Schieland over 't werk van de Reformatie voorgevallen is. Tot verantwoordinge van alle de ongefondeerde beschuldigingen des opgemelten classis* .... (Rott. 1673). De genoemde classis had ook een *Verhaal des E. Classis en Schielandt* in het licht gezonden. Ridderus schreef tegen hem: *Dolende Herder*.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 717 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907). Bijl. 165; Knuttel in *Rotterd. Jaarb.* 1918, 1-13.

Knipscheer

[Herent, Simon de]

HERENT (Simon de), deken van Rode, d.i. St. Oedenrode, niet Rhode St. Agatha, baccalaureus in de theologie van de universiteit van Parijs, vraagt 25 Nov. 1345 een beneficie voor zijn natuurlijken zoon Jan. 15 Juli 1348 werd Jan benoemd tot kapelaan in St. Pieter. Alsdan wordt Simon getiteld als panselijk kapelaan en deken van St. Oedenrode. 1345 was hij echter reeds deken en verzoekt hij een kanunnikdij in Luik, wat hem in afwachting werd toegestaan. 1346 dient hij opnieuw eenige verzoeken in bij Paus Clemens VI, onder wien hij te Parijs had gestudeerd, zooals hij zegt in zijn verzoek om een aflaat in het uur des doods, om de gunst van bij testament te mogen beschikken over zijn bezit en om een kanunnikdij in Luik, waar hij reeds zoo lang op wachten moet. Hij was bereid om daarvoor zijn dekenschap, zoo noodig, af te staan. Hij bleef deken. 10 Dec. 1349 vroeg en verkreeg zijn opvolger het dekenaat van St. Oedenrode openstaande door den dood van mag. Simon de Herent.

Zijn naam komt op de lijsten der dekens voor als Simon de Lovanio, bijgenaamd Herent 1340.

Zie: Berlière, *Suppliques de Clément VI*, No. 956, 960, 1051-1053, 1857; Denifle, *Chartular. univ. Par.* II, 590; Molanus, *Histor. Lovan.* 119-120, 645, 722.

Fruytier

[Hergraeff, Michael van den]

HERGRAEFF (Michael van den), overl. te Venlo 25 Januari 1629, zoon van Egbertus (scholtis van Blitterswijck 1565-1587) en Anna van Blitterswijck, was schepen van Venlo 1601-1629, peijburgemeester 1590, regeerend burgemeester 1606, 1615, 1625, huwde met Elisabeth van Ruweel, genaamd Ingenhuys (dochter van Joannes en Elisabeth van Doveren); hunne kinderen waren: Joannes (huwde met Catharina Maroijen), Elisabeth (huwde te Venlo 20 Januari 1622 Henricus Boener, zie art. in dit deel, hertrouwde te Venlo 30 April 1637 Theodorus Schenck van Nijdeggen, ambtman te Lottum, geb. te Sevenum 18 Mei 1608, overl. 1659, zoon van Martinus en Elisabeth Aelbouts), Egbertus (als provisor der huisarmen vermeld 1622, 1623 als wachtmeester der stad Venlo 1630, werd 17 April 1653 tot schepen van Venlo aangesteld en overleed 6 Maart 1654, was gehuwd met Johanna Creijaerts, dochter van Gerardus, burgemeester van Roermond en Maria de Maroijen).

De zoon van dezen Egbertus, Michael (2), ged. te Venlo 10 Aug. 1629, was R.-K. priester, komt als zoodanig 18 October 1663 als doopgetuige voor; hij was rector van de O.L.V. kapel te Oostrum, bedankte in 1666 en werd later kanunnik. Bij bisschoppelijke dispositie van 9 Januari 1666 werd voor hem op het afgestane beneficie een pensioen vastgesteld.

Zie: *Maasgouw* 1881, 442, 447, 1901, 4, 17, 1906, 22, 1908, 38; overdrachten van Venlo d.d. 2 Dec. 1622, 20 Juli 1623 en 29 Mei 1630, op het Rijksarchief te Maastricht; M.J. Janssen, *Geschiedenis van de O.L.V. Kapel te Oostrum* in *Publ. de la Soc. hist. et arch. dans le duché te Limbourg* (1898), 30; *Genealogie Puteanus* in handschrift; A.F. van Beurden, *Het Roermondsche Regeeringsgeslacht van Wessem*.

Verzijl

[Heringa, Jeen Joukes of Johannes Jodocofilius]

HERINGA (Jeen Joukes of Johannes Jodocofilius), geb. te Groningen 11 Jan. 1733, overl. te 's Gravenhage 1 Febr. 1816. Het geslacht der Heringa's heeft zich in de geschiedenis van Friesland eeuwen lang onderscheiden. Vier leden daarvan onderteekenden het verbond der edelen. Jeen Joukes was de tweede zoon van Jodocus Heringa (1704-1782; zie de Bie en Loosjes, a.w., III, 726, aant. 1) en Catharina Camphuis. Hij studeerde te Franeker en te Groningen, werd predikant te Beetsterzwaag 22 Juni 1755, te Marssum 3 Sept. 1758, te Winschoten 21 Juni 1761, te Scheemda 27 Nov. 1768, te Nijmegen 2 Dec. 1770, te 's Gravenhage 8 Jan. 1772; emeritus 1 Sept. 1814. Hij is 25 Jan. 1756 gehuwd met Houkjen Mensonides (overl. Oct. 1808) uit Makkum. Hun eenige zoon Sybrand Heringa, gehuwd met Maria Jacoba Scheidius, overleed 22 Nov. 1801 te Leiden, 37 jaar oud, en behoorde tot de oprichters van het Ned. Zendelinggenootschap. Jodocus Eliza's zoon Heringa (zie volgend artikel) was zijn neef.

Buiten zijn weten is van hem gedrukt een *Rapport* (door iemand, die zich Justus Aletophilus Pacificus noemde) in zake de veroordeeling van David Kleman door de classis 's Gravenhage. De classis heeft in Nov. 1775 dezen Kleman onrechtzinnig verklaard om zijne uitgave: *De orde des heils* .... (1774), tegen welke veroordeeling Heringa zich met kracht had verzet. Het ‘rapport’ had hij blijkbaar niet voor uitgave bestemd. Voorts behoorde Heringa (hoewel hij hofprediker van prins Willem V was) tot degenen die zich openlijk in meer dan één opzicht

verklaarden tegen het optreden van de stadhouderlijke partij. Hierdoor kreeg hij zóó de volksklasse tegen zich, dat men niet alleen zeide dat hij 'den patriot uithing', maar dat hij (en Ds. Muilman met hem) bescherming verzocht bij het Hof van Holland en den magistraat, die het in het openbaar voor beiden opnamen.

Heringa behoorde tot de oprichters van het 'Haagsche Genootschap tot verdediging van de Christelijke godsdienst' (1785), en was tot zijn dood daarvan bestuurder en voorzitter. Te voren was door haagsche predikanten, onder wie Heringa, een prijsvraag uitgeschreven tegenover eene uitgave van Joseph Priestley, *Historie der verbastering van het Christendom* (als vertaling verschenen te Dordrecht in 1784). De uitgave van de bekroonde antwoorden daarop in 1787 is door Heringa voorzien van eene voorrede, waarin hij de Waldensen tegen Priestley verdedigde. Ongetwijfeld bedoelden Heringa e.a. bij de oprichting van dit genootschap de verdediging van de rechtzinnigheid; maar toch verklaarde hij: 'Ik ben zoo achterdochtig en kwaadaardig niet dat ik groote mannen die in het ophelderen, uitbreiden, bevestigen en verdedigen der Evangelische geloofs- en zedeleere nu en dan gewaagde stappen doen, daarom aanstonds zoude verketteren of in den rang der hedendaagsche bestrijderen van den Chr. godsdienst plaatsen'.

Nog was Heringa lid van het genootschap: 'Kunstliefde spaart geen vlijt', en curator van de latijnsche scholen te 's Gravenhage.

Hij schreef (onder de letters J.H.): *Naamlijst der predikanten die zedert de Herforming gedient hebben in de classis van Franeker* ...., vernieuwde uitgave van de naamlijst, verzameld door Ansonius Greydanus (Leeuw. 1761); en voorts: *Schets van de verderfelijke pogingen des ongeloofs ten onzen tijde tegen het Christendom in het werk gesteld* (zie: *Prijsverhandeling van het Haagsche Genootschap* (1887) blz. 36-76); *Godsdienstige redevoering op verzoek en in tegenwoordigheid der provisioneele representanten van het volk van Holland, ter gelegenheid van de geslotene en geratificeerde Alliantie tusschen de fransche en nederlandsche republieken, in 's Hage gehouden* 17 *Juni* 1795 ('s Gravenh. 1795); *Schriftmatig onderzoek, welk belang wij hebben bij de regte kennis van Christus Jezus* .... (aanspraak voor eene algemeene vergadering van het Haagsche Genootschap 26 Juli 1804 in: *Prijsverhandeling* 1804, blz. 1-86). Nog vertaalde hij de oratio van prof. G. Kuypers onder den titel: *Inwijings reedenvoering van Gerardus Kuypers over de beletselen om het zekere in de godgeleerdheid vast te stellen* .... uitgesproken 6 Dec. 1765; eindelijk bezit de Bibliotheek van 'Letterkunde' te Leiden een handschrift van hem aan H.W. Tydeman, geschreven in 1806.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 726-729; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 145, (1907) Bijl. 119; (1911) Bijl. 142, 168, (1914) Bijl. 167, 175.

Knipscheer

[Heringa, Jouke of Jodocus]

HERINGA (Jouke of Jodocus) Eliza's zoon, geb. te Gorredijk 14 Oct. 1765, overl. te Utrecht 18 Jan. 1840, zoon van Eliza Heringa, dokter, later procureur-fiscaal te Leeuwarden, en Janke Halbertsma. Jeen (of Johannes) Heringa (zie vorig art.) was zijn oom. Hij studeerde te Groningen. Hij verdedigde en gaf in het licht: *Dissertatio philol.-theol. de formula baptismi* .... (Gron. 1785). Hij werd predikant te Nijkerk 8 Oct. 1786 (als opvolger van zijn schoonvader H. Nagel, bevestigd door zijn oom), te Vlissin-

gen 11 Dec. 1791; hoogleeraar te Utrecht 5 Juni 1794, waar hij ook den vollen predikdienst moest waarnemen. Op 2 April 1794 promoveerde hij. De inaugureele rede was getiteld: *Oratio de theologiae in scholis institutione ad praesentem reipublicae christianae conditionem accomodanda* (Ultraj. 1794). Hij bedankte voor eene benoeming als predikant en hoogleeraar te Amsterdam, waarop de stad Utrecht hem vereerde met den titel 'professor theologiae tum naturalis, tum imprimis christianae'. Toen hij daarenboven in 1799 bedankt had voor eene benoeming te Leiden, sprak hij te Utrecht een (onuitgegeven) redevoering uit op 17 April: 'Oratio de christianae societatis perpetuitate fidenter expectanda'. Nu ontving hij den titel: 'hoogleeraar in de uitlegkunde van het Nieuwe Testament'. Volgens hem bestaat er geen verschil tusschen 'bijbelsche theologie' en 'christelijke dogmatiek'.

Hoewel eerst te Utrecht voor onrechtzinnig gehouden, trad hij (na 1834) in den strijd om 'quia' en 'quatenus' op als bestrijder van de groningsche richting.

In dit verband schreef hij: *Berigt aangaande zeven stellingen betreffende formulieren van eenigheid des geloofs in de Ned. Herv. Kerk, onlangs verdedigd* en: *Verhandeling over het betamende en nuttige gebruik der formulieren van eenigheid* ....

Nadat in 1811 de utrechtsche hoogeschool was vernederd tot een school van lagere orde, verdedigde Heringa hare belangen; toen zij in 1815 was verheven tot rijksuniversiteit, heeft hij haar als zoodanig ingewijd. Zijn rede daarbij is uitgegeven: *Redevoering ter inwijding van de Akademie te Utrecht bij hare nieuwe inrigting* .... (Utr. 1815). Vele malen was hij adviseerend lid van de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk. Ook was hij lid van vele genootschappen. Te Utrecht bewoonde hij het huis van Gisbertus Voetius. Zijn kostbare bibliotheek bracht te Utrecht omstr. ƒ 14.000 op; prof. H.E. Vinke bezorgde daarvan een catalogus. Herman Bouman beschreef zijn leven en werken in een leerrede: *Jod. Heringa Eliza's zoon als voorganger der christelijke gemeente geschetst* (Utr. 1840); breeder in: *Jod. Heringa. Eene biographische schets* 19 Jan. 1840 met portret (Utr. 1840), overdruk uit *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheidkunde en Statistiek van Utrecht*. Doch er is nog veel meer over hem geschreven, bijvoorbeeld door H.E. Vinke (zie dl. V, kol. 1024-1027).

Hij was gehuwd met Geertruida Wolvega (overl. 25 Dec. 1796), en hertrouwde 28 April 1803 met Clara Judith Nagel (overl. 16 Dec. 1825). Uit het eerste huwelijk waren twee zoons predikanten: Koenraad Heringa, overl. als emeritus van Delfzijl 1869, Eliza Heringa, overl. als emeritus van Blauwkapel in 1861; eene dochter was gehuwd met Anthonie van de Wetering, overl. als emeritus van Purmerend in 1869.

Zijn portret is gelithografeerd door Madon en H.J. Backer, en gegraveerd door G. Koekers.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 729-740; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 144, (1909) Bijl. 151, (1910) Bijl. 167; *Handelingen van de Algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk* 1816-1840; A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* III (Leid. 1914), 177, aant. 1. Vgl. in dit deel op Casparus van Herwerden.

Knipscheer

[Heringa, Petrus]

HERINGA (Petrus), of Heringha, geb. omstr. 1620, overl. te Oost-Graftdijk in 1683. Hij studeerde te Leiden, en werd in 1649 predikant te Oost-Graftdijk.

Hij schreef: *Drie parabolen ofte gelykenissen der H. Schrift* .... (Amst. 1661); *De vrient te middernagt en vijgeloosen vygeboom of geleerde en schriftmatige uytlegginge over parabelen der H. Schrift* .... (Amst. 1664); *Drievoudige gront-slag der verootmoedinge, wegens de sonde, der moetgrypinge, wegens Gods genade, der dankbaarheyt, wegens Gods voorsorge* .... (Amst. 1666); *Drie pylen Gods wegens pest, honger en swaart*; *Versameling van eenige gewichtige gront-regels der christelijke leere, waarin getoont word, hoe zigh een christen sal aenstellen in 't leven der godtsaligheyt* .... (Amst. 1666); *Opera omnia of alle de theol. werken van Edw. Reynolds* (Amst. 1667); *Het nootwendigh middel der behoudenis* .... (Amst. 1669); en misschien nog: *Geloof en hoope der kinderen Gods*; *Predicatiën over Job* 19.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 725; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl. 114.

Knipscheer

[Heringa, Simon Petrus]

HERINGA (Simon Petrus), geb. te Berlikum (N. Br.) 29 Oct. 1830, overl. te Purmerland 22 Nov. 1895, zoon van Koenraad Heringa, predikant, tweelingbroeder van Koenraad Heringa (overl. als emeritus predikant van Groenloo 20 Dec. 1904, schrijver van een artikel in *Geloof en Vrijheid* 1874, blz. 399-424; zie de Bie en Loosjes, a.w. III, 740, aant. 1). Hij studeerde te Utrecht en was eerst (30 Mei 1856) hulpprediker te Hellendoorn, ook korten tijd te Sneek, daarna te Zuid Scharwoude 11 Sept. 1859, te Renesse 6 April 1885 en te Purmerland 11 Sept. 1887. Hij werd doctor in de theologie 7 Nov. 1861 op: *Specimen historico-theologicum de Hermanno Witsio theologo biblico* (Amst. 1861). Hij huwde 20 Nov. 1861 met Jacoba Hulst te Ooster-Blokker. Van hem bestaat een portret. Zijne verhandeling over F.C. Baur (zie beneden) is door Teyler's Godgeleerd Genootschap met goud bekroond.

Hij schreef voorts: [met D. Lodeesen] *Geschiedenis van Jezus' tijd en tijdgenooten*, bewerkt naar het Hoogduitsch (Amst. 1868-1872); *Ferdinand Christiaan Baur. Volledig en kritisch overzicht van zijn werkzaamheid op theologisch gebied* (1669) opgenomen in de *Verhandelingen van Teyler's Godgel. Gen.* 1870, 1-571; *Uit alle werelddeelen. Schetsen en tafereelen uit de natuur en het volksleven, nihilisme, Jodenverzorging, emigratie* .... (Amst. 1882/83), afl. 1 tot 7.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 740 v.; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl. 140-154, (1909) Bijl. 145, (1911) Bijl. 184, (1912) Bijl. 147.

Knipscheer

[Hermanni, Petrus]

HERMANNI (Petrus), geb. te Harlingen omstr. 1590, vermoedelijk in of kort na 1624 overleden. Hij was predikant te Dokkum vóór 7 Juli 1613 en is wegens remonstrantsche gevoelens na de dordtsche synode afgezet. Het verloop van den tegen hem gevoerden strijd is merkwaardig omdat de Staten van Friesland de besluiten van de dordtsche synode 'plat afgekeurt en verworpen' hebben. Ook omdat Hermanni in 1624 voor de friesche synode verklaarde, dat 'partijschap tegen mijn persoon' duidelijk getoond was, 'nadien se twee andere dienaers, met namen Thomas Thomae van Jelsum en wijlen Johannes Sartorius van Buitenpost, die in gelijcke termen met mij' het dordtsche onderteekeningsformulier

‘geteeckent hadden tot naarder teeckeninge in volle conformiteijt van andere hebben toegelaten, maer mij, die 't selve al lange vóór desen voorgenoemde personen gepresenteert en ernste-

lijck versocht hadde om te mogen doen, hebben afgeslagen en plotselijck van den dienst afgeworpen'. Deze en andere omstandigheden (en vooral de uitvoerige en nauwkeurige wijze waarop Diest Lorgion (t.a.p.) ons deze geschiedenisse verhaalt) doen hetgeen van Hermanni en zijn ambtgenoot te Dokkum, Hajo (of Hugo) Lamberti, bekend is van bijzondere beteekenis worden voor de hervormingsgeschiedenis in Friesland omstreeks de dordtsche synode. Jammer dat in 1624, wellicht door zijn dood, het verhaal eensklaps afgebroken wordt. Het verhaal van Diest Lorgion verbetert op vele punten Ypeij en Dermout en kan gedeeltelijk worden aangevuld uit de *Acta* van Reitsma en van Veen VI, 224, 226, 273, 288. In Juni 1620 heet Hermanni 'gewesene dienaer in de stadt Doccum'. Hij had zich tot onderteekening bereid verklaard mits met de bijvoeging: 'dat Adam niet noodzakelijk en onvermijdelijk, maar vrijwilliglijk gezondigd hadde', voor welke toevoeging hij zich beriep op de negende vraag van den Heidelbergschen catechismus. Een gevolg van de afzetting der beide predikanten was de stichting van de remonstrantsche gemeente aldaar. De hem opvolgende predikanten verklaarden zich met de afgezette één in gevoelen over de betwiste punten betreffende de voorbeschikking. In 1621 woonden Hermanni en Lamberti te Franeker; zij bleven er in elk geval tot 1623, hoewel de kerkelijken in hun verblijf daar een gevaar zagen voor de rust van de gemeente. Bijzonder merkwaardig is het 'adres van Petrus Hermanni aan de Gedeputeerde staten van Friesland', in 1624 ook ter synode voorgelezen. Het is in zijn geheel door Diest Lorgion opgenomen (bijlage I). Tideman weet nog te verhalen (uit *Rott. Hss.* no. 1, 9, 10), dat zijn vrouw bij hem aandrong op het onderteekenen van de acte van stilstand, maar meent (alzoo ook de Bie en Loosjes, t.a.p.), dat zij dit niet volgehouden heeft, omdat zij later zich bij de remonstranten heeft aangesloten. Wij zouden deze zaken anders voorstellen (vgl. dl. VI, kol. 935).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 743-745; E.J. Diest Lorgion, *De Nederduitsche Hervormde Kerk in Friesl.* (Gron. 1848), 42-79, 314-333; J. Tideman, *De Remonstr. Broederschap. Biogr. Naamlijst* .... (Amst. 1905), 361 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 147, en de bronnen in den tekst.

Knipscheer

[Hermannius, Henricus]

HERMANNIUS (Henricus), of Herman(n)i, geb. te Bremen omstr. 1620, overl. te Veendam in 1678. Hij was predikant te Pernambuco (Brazilië) bij de hollandsche Gemeente van 1645 tot 28 Jan. 1654, toen de Nederlanders Brazilië moesten verlaten. De West-Indische Compagnie 'ter Kamer van Stad en Ommelanden' had hem te Pernambuco als predikant aangesteld. Volgens zijn eigen verklaring keerde hij terug 'vermits het overgeeven en verlies van die glorieuse Koninglyke Conqueste'. Met zijn gezin kwam hij naar Groningen en moest in 1655 aan de synode van Stad en Lande verzoeken om zijn achterstallig tractement en zoo mogelijk een beroep naar eene gemeente. Op 16 Dec. 1655 is hij te Veendam bevestigd. Hier hield hij zijn eerste preek in de 'veenen'; het bedehuis was een schuur, de preekstoel een oud vat, hooi en stroo moesten voor banken en stoelen dienst doen. Eerst in 1662 kon hij op 5 Oct. de nieuwe kerk inwijden, op 26 April 1663 den preekstoel. Ruim een eeuw later werden de beide toen gehouden preeken 'in de huisbezoeking' ontdekt door Ds. H. Janssonius, en met eenige preeken van hemzelven uitgegeven. De titel hiervan is: *Een vijftal*

van leerredenen. De twee eersten behelzen de inwijing van Veendammer Kerk en predikstoel, gedaan door Henrikus Hermannius, *eerste predikant aldaar. De drie laatste vervatten*: *Veendammer Jubeljaar, Veendammer Kerk vergroot, en*: *Wildervank in rouw* .... door Hillebrandus Janssonius (Gron. 1772). De tekst bij zijne intrede in de schuur was Matth. 9:1-8; in de nieuwe kerk Ex. 20:24, en op den nieuwen preekstoel Neh. 8:5-7.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 745 v.; *Kerkelijk Handboek* (1914) Bijl. 171.

Knipscheer

[Hermans, Adolf Antoon]

HERMANS (Adolf Antoon), ged. te Venlo 18 Februari 1699, overl. aldaar 5 en begr. 8 October 1752, zoon van Arnold Antoon, scholtis van Maasbree 1670-1704 en Antonetta van den Boogaert, was licentiaat in de beide rechten, schepen van Venlo 1729-1752, deed den eed 3 Maart 1729, regeerend burgemeester 1736, 1741, 1748, 1750 en 1752. Ook was hij ontvanger van exploiten van het Hooggerechtshof van het Overkwartier van Gelderland te Venlo.

Zie: *Maasgouw* 1906, 22, 1920, 60 en 1922, 20; het Venlosche begrafenisregister der St. Martinuskerk 1734-1784, berustend op den burgerlijken stand te Venlo.

Verzijl

[Hermans, Dr. Cornelius Rudolphus]

HERMANS (Dr. Cornelius Rudolphus), geb. te Oss, N. Br., 22 Febr. 1805, overl. te 's Hertogenbosch 14 Dec. 1869, zoon van Hermanus Gijsbertus Hermans, goudsmid, later gemeente-ontvanger te Oss en Elisabeth Cornelia van de Goor.

Na de seminariën van het bisdom 's Hertogenbosch bezocht te hebben, studeerde hij aan de universiteit te Leiden, waar hij 26 Juni 1834 promoveerde tot doctor in de klassieke letteren, op de dissertatie: *Introductio in notitiam rei litterariae, maxime Provinciae Brabantiae*. Als candidaat in de letteren had hij het conrectoraat aan de latijnsche scholen te Eindhoven waargenomen; na zijn promotie werd hij aangesteld tot rector der latijnsche scholen, later het gymnasium te 's Hertogenbosch, welk ambt hij 14 Oct. 1834 aanvaardde en dat hij tot zijn dood heeft waargenomen. Tevens was hij leeraar in de wiskunde aan de Kon. school voor Nuttige en Beeldende Kunsten te 's Hertogenbosch en schoolopziener van het 1e schooldistrict in Noord Brabant.

In zijn proefschrift had hij de wenschelijkheid betoogd van de oprichting van een Genootschap van Kunsten en Wetenschappen voor de provincie Noord Brabant, welk genootschap, op 8 Maart 1837 tot stand kwam en waarvan hij medestichter en tot aan zijn dood volijverig bibliothecaris was.

Bijzondere verdiensten heeft Dr. Hermans voor de geschiedenis der provincie Noord Brabant zoowel door onderzoekingen naar oudheden in den bodem als door zijne navorschingen in oude documenten. Van het eerste getuigt het museum van het Prov. Gen. voor Kunsten en Wetenschappen te 's Hertogenbosch, van het laatste getuigen zijne talrijke werken op het gebied der geschiedenis van Noord Brabant. Hij was lid van onderscheidene binnenlandsche en buitenlandsche geleerde genootschappen. Door keizer Napoleon III werd hij geraadpleegd bij het schrijven van diens werk over Julius Caesar, omtrent de door hem gevonden romeinsche heirbaan in Noord-Brabant.

Hermans schreef de volgende werken: *Wiskunde der ambachtslieden, Handleiding bij de Wiskundige lessen aan de Kon. School voor nuttige en Beeldende Kunsten te 's Hertogenbosch* (1837); *Geschiedkundig*

Mengelwerk over de Provincie Noord-Brabant (2 dln. 1839-1842); *Analytische opgave der gedrukte Charters, diploma's, handvesten, plakaten, keuren, ordonnantiën, reglementen en andere staatsstukken betrekkelijk de Prov. N. Brab. van* 704 *tot en met* 1648 (1844); *Geschied- en aardrijkskundige Beschrijving van Noord-Brabant* (1845); *Bijdragen tot de Geschiedenis, Oudheden, Letteren, Statistiek en Beeldende Kunsten der Prov. N. Brab.* (2 dln. 1845); *Beredeneerd overzicht der Landbouwkundige geschriften betrekkelijk de Prov. N. Brab.* (1845); *Verzameling van Kronyken en Oorkonden betreffende de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch* (1 dl., 3 stukken, 1840-1848); *Charters en Geschiedkundige Bescheiden betrekkelijk het Land van Ravenstein* (2 dln. 1848-1854, met medewerking van A.v. Hoogstraten, en M. van den Boogaard); *Verzameling van zeldzame oorkonden betreffende de belegering van 's Hertogenbosch in den jare* 1629 (4 dln. 1850-1874); *Geschiedenis der Illustre en Latijnsche scholen te 's Hertogenbosch, vanaf haar ontstaan in* 1630, *tot hare opheffing in* 1848 (1852); *Annales Canonicorum Regularium Ord. S. Crucis* (3 dln. 1858); *Noord- Brabant's oudheden* (1862); *Geschiedenis der Rederijckers in Noord- Brabant* (1867). Dit laatste werk en het *Beredeneerd overz. der landbouwk. geschriften*, als zijnde antwoorden op de door het Prov. Gen. uitgeschreven prijsvragen werden met de zilveren medaille van dit Gen. vereerd. Voor de *Annales Canonic. Reg. O.S. Crucis* mocht Dr. Hermans een zilveren medaille ontvangen van paus Pius IX.

Hermans verleende nog zijne medewerking aan: *De Aardbol, Magazijn van hedendaagsche Landen Volkenkunde* (1838-54), waarvan in deel III het hoofdstuk over N. Br. van zijne hand is. Eveneens was hij een der medewerkers van het *Aardrijkskundig Woordenboek van* A.J. van der Aa. Met zijne medewerking verscheen ook *De Noord-Brabantsche Volks- Almanak* (1841-1845). Enkele artikelen van zijn hand komen nog voor in de tijdschriften: *De Navorscher, De Dietsche Warande* (1855) en *de Katholiek* (1853).

Hermans was 9 Sept. 1837 gehuwd te 's Hertogenbosch met M.M. Laffertée, uit welk huwelijk drie kinderen geboren werden, één zoon, die in 1861 op 18-jarigen leeftijd overleed, en twee dochters.

In enkele exemplaren van het werk: *Annales Canonicorum*, komt zijn portret in steendruk voor. Het Prov. Gen. bezit zijn olieverf-portret, geschilderd door van Beers. In de *Handelingen* van dit Genootschap wordt zoowel tijdens zijn leven als na zijn dood aan hem hulde gebracht voor zijne onvermoeide werkzaamheid in het belang van deze stichting. In deze *Handelingen* komen ook zeer vele artikelen van Dr. Hermans voor over onderwerpen betreffende de Gesch. v.N. Br.

Behalve de catalogi der Bibliotheek v.h. Prov. Gen. stelde Hermans een catalogus van de Munt- en Penningverzameling van dit Genootschap samen, terwijl de voorwerpen van het Museum beschreven worden in zijn werk *Noord-Brabant's oudheden*.

Zie: *Hand. v.h. Prov. Gen.* 1837-1870.

Cunen

[Hermans, Petrus Franciscus]

HERMANS (Petrus Franciscus), met zijn kloosternaam Godefridus genaamd, norbertijner abt van Tongerloo, geb. te Vorst in de Kempen, 19 Nov. 1725, zoon van Arnoldus en Margaret Wijtens, overl. 13 Juli 1799 te Haren bij Tilburg, werd begraven te Enschot. P.F. Hermans volgde de latijnsche klassen aan het college te Gheel 1740-44. Op het einde zijner

lagere studie werd hij primus perpetuus verklaard. Daarna volgde hij de lessen der philosofie aan de universiteit te Leuven. 1746 begon hij zijn noviciaat in de ebdij te Tongerloo. Na zijn professie, 23 Mei 1747 werd frater Godefridus Hermans naar Rome gezonden om zijne godgeleerde studie te voltooien in het St. Norbertuscollege aldaar. Op schitterende wijze had hij zijne studie geëindigd, toen hij 1725 kapelaan werd te Alphen bij Tilburg, waar hij tien jaar met vrucht werkte. Dan werd hij benoemd tot provisor te Kalmpthout om de abdijgoederen in die streek en in westelijk Noord-Brabant te beheeren. Deze streek had veel geleden door de oorlogen. Hermans deed de verwaarloosde gronden bebouwen, de uitgeroeide bosschen aanplanten en de pachthoeven herstellen. Hij begon met vele heigronden te ontginnen, op een betere, nieuwe wijze bemesting in te voeren met gebruik van kalk en streed tegen de vooroordeelen van alle verbetering. Hij schafte ook vele verouderde gebruiken, ondoelmatig voor den landbouw, af. Vijvers, rijk aan visch, boomgaarden en weiden kwamen in plaats van moerassen en wildernis. Hij werd dan ook door zijn medebroeders beschouwd als de man geschikt om den overleden abt op te volgen. Gekozen 13 Maart 1780, werd hij eerst drie maanden later benoemd door de keizerin Maria Theresia. Hermans was een der voornaamste abten, die de vermaarde abdij Tongerloo hebben bestuurd, en wel in de hachelijkste tijden, namelijk in den strijd om het voortbestaan der abdij tegen de overmachtige vijanden. Bij zijne benoeming moest hij offers brengen van duizenden voor de verfraaiing van Brussel. Hij was met den abt van St. Bernard en den penitencier van Eupen (VI, kol. 494), de ziel van den opstand tegen Josef II, die uitbarstte nadat reeds vele brabantsche kloosters waren in beslag genomen en afgeschaft en de abdijen Tongerloo en St. Bernard onder sequester waren gesteld bij decreet van 13 Oct. 1789 (zie L. Delplace, S.J., *Joseph II et la révolution Brabançonne* 2 ed. Brug. 1891).

Hermans ontkwam met andere abten nauwelijks aan de gevangenis. Hij week uit naar Noord-Brabant en verbleef te Alphen, Haren en Breda. Toen de Oostenrijkers uit het land waren verdreven, hield de abt G. Hermans met den abt van St. Bernard, B. Neefs, aan het hoofd van den stoet, met het comité van Breda een triomftocht in Brussel, 18 Dec. 1789. Na den terugkeer der Oostenrijkers in 1790 verbleef Hermans te Roosendaal en Alphen en hij den pastoor te Haren. Hij kon eerst in de abdij terugkeeren, nadat de Franschen, die in België waren gevallen, waren verdreven. Van 's Hertogenbosch uit, 1793, dankt hij den graaf van Metternich voor het verleende verlof om te mogen terugkeeren.

Slechts kort was zijn verblijf in Tongerloo: in 1795 moest hij zich opnieuw over de grenzen in veiligheid stellen. 6 Dec. 1796 werd de abdij aangeslagen en de abdij-heeren met geweld, onder protest, uit hun klooster verdreven. Tongerloo telde 118 leden en zes novicen. Het grootste aantal was in bediening in de parochies der abdij zooals te Tilburg, Roosendaal, Nispen, Alphen, Chaam, Riel, Haren, Enschot, Klein-Zundert, Waalwijk, Nieuwkuik, Drunen, Mierlo, Moergestel, enz. In 1797 werd de abdij en hare bezittingen publiek verkocht.

De aanhoudende vervolging der zijnen droeg er toe bij het einde van den abt Hermans te verhaasten. Hij overleed in de pastorij te Haren bij zijn medebroeders en werd des nachts in stilte begraven in de schuurkerk te Enschot.

Groot waren de verdiensten van abt Hermans op het gebied van land- en boschbouw. Meer nog ijverde hij voor kunsten en wetenschap. Een onsterfelijken roem bezorgde hij aan zijne abdij door de overneming van het werk der Bollandisten. De grootste geldelijke offers getroostte zich de abt om van het staatsbestuur onder zekere voorwaarden alles over te nemen, noodig om het werk der Bollandisten voort te zetten in de abdij, die een pensioen betaalde aan de oud-Bollandisten. Twee van hen, de Bue en Ghesquière, zetten het werk in de abdij voort met de abdij-heeren van Tongerloo: van Dyck, van de Goor, Stals, Thijs en Heylen. Niettegenstaande het oostenrijksch bestuur de persen verzegeld had, 20 Jan. 1792, totdat de Franschen, 24 Nov. 1792, de zegels kwamen weghakken, verscheen in 1794 in de abdij, deel 52 der *Acta sanctorum* (VI deel van October) en het zesde deel der *Acta sanctorum Belgii*, beide opgedragen aan Paus Pius VI. Op alle mogelijke wijzen had de abt zijne onderhoorigen aangespoord en aangemoedigd en alles gedaan om de studie te bevorderen en aangenaam te maken. Niettegenstaande zijn voortdurende zorgen als hoofd van een der grootste abdijen, als lid der Staten van Brabant en hoofd der oppositie tegen de vervolgings- en onderdrukkingsmaatregelen van keizer Josef II, had hij nog tijd om plannen te vervaardigen voor het aanleggen van een vaart van Geel naar de rivier de Neet bij Lier. Hij deed vele herstellingen en nieuwe bouwwerken uitvoeren, zoowel in de abdij als aan de pastorijen en pachthoeven. Hij stond bekend als bijzonder beschermer der kunstenaars, zooals de schilders Quertemont, Faes, Ommeganck en Herreyns.

Tijdens zijn verblijf te Haren deed hij eenige zandheuvels weggraven. Zijn hoop om aldaar eeuwenoude tumuli te vinden werd verwezenlijkt.

Van de kunstschatten der abdij, die overal verspreid werden, hebben de kloosterlingen slechts weinig kunnen redden, of terugkoopen. De geschilderde portretten hunner abten sinds 1504 zijn bewaard gebleven en prijken weder in de sinds 1837 herstelde abdij, de voornaamste van België. Men vindt er de portretten van de in dit *Biogr. Woordenboek* vermelde abten: Tsgrooten, Ant. (IV, kol. 1347) van onbekenden schilder; Mutzaerts, Nicolaus (IV, kol. 1012), van onbekenden schilder; Stalpaerts, Adr. (V, kol. 794), van onbekenden schilder; Ursino, A. (V, kol. 986), van onbekenden schilder; Crils, Jac. (V, kol. 120), twee portretten van onbekende schilders; Achter, J.v.d. (V, kol. 2), twee portretten, een door C. van der Meiren. Van den abt Godefridus Hermans bezit Tongerloo zes portretten, waaronder twee groote, een door G. Herreyns en een van J. Jacquin. In het museum te Antwerpen is nog een groot portret van Hermans (staande) door G. Herreyns 1793 geschilderd, tegelijk met de portretten der in Tongerloo verblijvende Bollandisten, de ex-Jezuïeten, Ghesquière en de Bue, welke eveneens in het antwerpsche museum berusten en in houtsnee zijn afgebeeld bij W. van Spilbeeck, *Norbertijnsche Mengelingen* (Antw. 1881) 132. Quertemont graveerde een portret van den abt als lid der Staten van Brabant. In het oorlogsmuseum van het Jubelpark te Brussel hangt nog een portret van den abt Hermans te paard als algemeen aalmoezenier van het Patriottenleger. Hiervan heeft men een aquarel in de abdij Tongerloo, waar men ook twee spotprenten op den abt bewaart, als colonel van verscheidene regimenten van het Patriottenleger.

In druk verscheen van hem met zijn naam: *Oratio poenitentis ex Medit. et soliloq. St. Augustini per Ampl. D.D. Godefridum Hermans Tong.* 16° (gedrukt te Tongerloo omstr. 1794); *Godefroi par la grace de Dieu abbé de Tongerloo, supérieur spirituel des Troupes Belgiques etc. etc. A tous ses Aumoniers, Officiers, Lieutenants etc. etc.* 16 blz. 8° (Brux. T'Serstevens); hetzelfde in het Nederlandsch: *Godefridus door Godts genaede abt van Tongerloo en Geestelijke Oversten van de Belgike Krijgs-Troupen.*

Zie: W. van Spilbeeck, *De abdij van Tongerloo* (Lier 1888) 562 en vv.; dez., *Necrologium eccl. B.M.V. de Tongerloo* (Tongerl. 1902) 52, 53, 137; *Biogr. Nat. Belg.* IX, 266-273; P. Lefèvre, *Les portraits conservés dans les abbayes Norbertines de Belgique* (Brux. 1917) 25; v.d. Gheyn, *Catal. manuscr. bibl. royale VIII no.* 5918; Namèche, *Cours d'histoire nationale* XXVII, 116 en vv.; H. Lamy, *Les conditions de la reprise de l'oeuvre des Bollandistes par l'abbaye de Tongerloo* in *Mélanges d'histoire Charles Moeller* (Louv. 1914), 481-501.

Fruytier

[Hermkhuysen, Bernhardus van]

HERMKHUYSEN (Bernhardus van), broeder van Frederik (zie volg. art.), geb. te Leiden in 1655, overl. aldaar in Juli 1700. Hij studeerde te Leiden en werd predikant te Meliskerke in 1679, te Ameide in 1682, te Oost-Zaandam in 1687, te Leiden in 1696. Hij was gehuwd met Geertruyt Sybingh (overl. in Juni 1702). Joannes Sybing van Hermkhuysen was hun zoon (zie een volg. art.).

Hij schreef: *De wet der schaduwen aangaande den tabernakel der getuygenisse, desselfs gewijde dienaers, en plegtelijke vyer-dagen* .... (Amst. 1700; herdr. in 1703, 1720 en 1738). Daarin komt een preek voor over Leiden's ontzet.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 747; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 101, 131, (1908) Bijl. 152, (1909) Bijl. 138.

Knipscheer

[Hermkhuysen, Frederik van]

HERMKHUYSEN (Frederik van) of Hermikhuyzen, Herminckhuysen, Herinkhuysen (de laatste vorm is waarschijnlijk de oorspronkelijke familienaam), geb. te Leiden omstr. 1654, overl. te Asch 5 Juli 1707, broeder van Bernhardus van Hermkhuysen (zie vorig art.). Hij studeerde te Leiden en te Utrecht, en werd predikant te Etten (N. Br.) 5 Mei 1686. Hij is geschorst door de classis Breda en na hooger beroep, ingesteld door zijne gemeente, in Juli 1690 in zijne bediening hersteld. De collator, Willem III, de stadhouder-koning, deed hem evenwel verhuizen naar Asch (graafschap Buren), terwijl de predikant aldaar naar Gilse, en die te Gilse naar Etten werd verplaatst. Dit is een ‘unicum’ (de Bie en Loosjes). Willem III was toen hij het bevel daartoe uitvaardigde, op 21 Sept. 1691, op het Loo. Hermkhuyzen huwde te Hoeven 27 Dec. 1687 met Cornelia Duls, geb. te Rosendaal (N. Br.), waarschijnlijk een dochter van Pieter Duls, predikant te Hoeven.

Hij schreef: *Israël ter Uitvaart met Mirjam*, lijkrede op Maria Stuart .... (Amst. 1695).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 746 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 115.

Knipscheer

[Hermkhuysen, Joannes Sybing van]

HERMKHUYSEN (Joannes Sybing van), geb. te Oost-Zaandam in 1690, overl. te Utrecht 28 Jan. 1740; zoon van Bernhardus Hermkhuysen (die voorgaat). Hij studeerde te Leiden en werd predikant te Rolde in April Mei 1716. Sedert 2 Juli 1720 studeerde hij opnieuw te Leiden en promoveerde aldaar op 16 Juli d.a.v. op zijn *Dissertatio Theologica Inauguralis de Hypocrisi Petri a Paulo reprehensa Antiochiae. Ad locum*

Gal. 2:11-14 .... (Lugd. Bat. 1720). Uit Rolde vertrok hij naar Utrecht 23 April 1724. Hij huwde in Mei of Juni 1730 te Amsterdam met Maria de With, weduwe van Joannes Bakker. Nog schreef hij een tweetal gedichten: *Epicedium in luctuosum obitum viri celeberrimi Jac. Triglandi* ...., achter: Johannis Marckii *Oratio Funebris in obitum Jacobi Triglandii* .... (Lugd. Bat. 1705); *Felicitas saecularis academiae Trajectinae ad Rhenum* (Traj. ad Rh. 1736).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 747 v.; *Kerkelijk Handboek* (1910) Bijl. 166.

Knipscheer

[Hermsen, Hermanus]

HERMSEN (Hermanus), of Harmsen, geb. te Doesburg in 1691 (of 9 Dec. 1696?), overl. ald. (?) na Oct. 1770. Hij verloor vroeg zijn ouders; zijn moeder was roomsch. De overheid plaatste hem in het burgerweeshuis. Met kerkelijke attestatie vertrok hij 4 Maart 1719 naar Rotterdam. Zijne ‘bekeering’ aldaar onder invloed van Hellenbroeck (zie in dit deel kol. 546) heeft hijzelf uitvoerig beschreven. In Mei 1734 was hij weer te Doesburg. Welk zijn maatschappelijk beroep was, blijkt niet, maar wel, dat hij het later ook nog te Zevenhoven (Z.-H.) heeft uitgeoefend. Ten slotte vinden wij hem toch te Doesburg, waar hij zijn laatste jaren in het gasthuis was. Zijn veel bestreden boekje is: *De uitnemende kracht van Christus liefde, zichtbaar doorstralende in het ontdekken en overtuigen der ziele en het komen tot den Heere Jezus, in het aannemen van Hem door 't Geloove, onder de bewerkinge en leidinge des H. Geestes, na het zuivere Woord van God .... zoo als dezelve .... ondervonden zijn in den persoon van Hermanus Hermsen* (Rott. 1757; 9de dr. Amst. 1770). Met verkorten titel afgedrukt in: *De Christelijke adversaria of verzameling van Levens- en Bekeeringsgeschiedenissen uit den ouden en nieuwen tijd* (Doesb. 1871), te gelijk met: *Verhaal der krachtdadige bekeering van een Roomsch soldaat* en andere dergelijke verhalen van Hermsen welke behoorden tot de werken die in gereformeerd-piëtistische kringen langen tijd veel aftrek gevonden hebben. In den 13den druk van de afzonderlijke genoemde uitgave komt een portret van hem voor.

Zijn portret is gegraveerd door J. Houbraken.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 748-750.

Knipscheer

[Herregouts, David]

HERREGOUTS (David), zoon van Sebastiaan H. en Elisabeth de Gorteere, werd gedoopt te Mechelen in de Lieve Vrouwekerk over de Dyle 13 Juli 1603. Hij begon zijn kunstenaarsloopbaan als vergulder en schildersleerling in het atelier van zijn neef (rechtszweer) Josse Salmier, sinds 1614 gehuwd met Anna Herregouts-Jansdochter. In 1616 was hij de leerling van Melchior Avont. In 1624 werd David aangenomen als meester in het schildersgilde zijner geboortestad. 13 Januari 1628 huwde hij in de Sint Romboutskerk met Cecile Gerrits of Genits, die hem drie zonen en twee dochters schonk

In Mechelen had hij 1627 Frans Stevaerts als leerling. 1633 werd zijn zoon Henri (die volgt) te Mechelen geboren. Omtrent dien tijd schilderde hij voor de mechelsche St. Catharinakerk een schilderij: Sint Josef gewekt door een engel, dat verloren is gegaan. In 1646 verhuisde David Herregouts naar Roermond, waar hij het volgende

jaar in het schildersgilde werd opgenomen. Hij genoot aldaar de bijzondere bescherming van bisschop d'Allamont.

6 Juni 1662 schreef hij nog van uit Roermond aan zijn zoon Jan over het succes, dat zijn zoon

Henri, die in Roermond bij hem te gast was, behaalde en hij drukt zijn vreugde uit over den roem, die den naam van Herregouts over heel de wereld zal omgeven, als God hem nog eenige jaren in leven laat. Hoogstwaarschijnlijk mocht hij het genoegen smaken, dat zijne twee zonen als schilders met veel lof naam gemaakt hadden. De datum van overlijden van D. Herregouts is niet bekend.

Fruytier

[Herregouts, Henri]

HERREGOUTS (Henri), geb. te Mechelen 1 April 1633, overl. te Antwerpen 1724, zoon van den voorgaande, was een schilder van naam. 13 jaar oud volgde hij zijn vader naar Roermond. Aldaar leerde hij de eerste beginselen der schilderkunst, begaf zich nog jong naar Italië, vestigde zich te Keulen, waar hij 1661 huwde. Zijn eerste huwelijk was ongelukkig. Hij copieerde de groote meesters en vooral de werken van Rubens hadden veel invloed op hem. De bisschop van Roermond, Eug. Alb. d'Allamont, was zijn beschermer en noemde hem een tweeden Rubens. Hij vestigde zich later in Mechelen 1666, in Antwerpen 1679 of 80, en schilderde voor de kloosters en kerken dezer steden en voor de kerken St. Anna, St. Jacobus, der Paters Dominikanen, enz. te Brugge. Zie *Annales Soc. d' Emulation de Bruges* t. V en t. XII. Zijne schilderingen op hoogen leeftijd waren zeer zwak en van weinig beteekenis.

Fruytier

[Herregouts, Jan Baptist]

HERREGOUTS (Jan Baptist) was ongetwijfeld een zoon van David, wel de jongste, en niet van Henri, zooals vele schrijvers vermelden. Hij werd 1677-78 aangenomen in het St. Lucasgilde te Antwerpen, waar hij de leerling was van zijn ouderen broeder. Hij was waarschijnlijk geboren te Roermond, waar zijn vader sinds 1646 woonde en hij zijne jeugd doorbracht. Hij vestigde zich te Brugge; 31 Juli 1684 werd hij aldaar aangenomen als meester in het Lucas-gilde, waarvan hij 1687-89 gezworene, in 1694 deken en in 1695 stedehouder was. In Brugge had hij een goeden naam als portretschilder. Hij richtte er met eenige andere schilders en graveurs de teekenacademie op. Ook als graveur is J.B. Herregouts bekend; hij leverde vele portretten en afbeeldingen van schilderijen. Zijne beste werken vindt men nog te Brugge in de kerken en zijn portret en dat van zijn vader aldaar in het museum der academie. J.B. Herregouts overleed te Brugge 25 Nov. 1721 en werd in de Sint-Jacobuskerk aldaar begraven.

Zie: *Messager des sciences hist.* (1874) 265-269; *Biogr. nation. Belg* IX, 284-288.

Fruytier

[Hertoch, Abraham]

HERTOCH (Abraham), of H a r t o c h , geb. te Amsterdam omstr. 1595 (?), overl. te Sluipwijk in de eerste helft van 1655. Hij werd predikant te Zwammerdam in 1619, te Sluipwijk in 1626. In zijn eerste Gemeente heeft hij reeds spoedig wegens ongesteldheid geen dienst kunnen doen. De zuidhollandsche synoden van 1621 tot 1626 handelden meermalen over hem. Toen hij te Sluipwijk 'resideerde', deed zijne vrouw een 'neeringe' te Gouda. Hij schreef: *Aen edeldom der Christenen ghepractiseert in een heylich ondersoeck der cortheyt ende ellendicheyt des menschelycken levens door gheestelijcke meditatiën over sommighe bysondere*

texten der H. Schrifture; *Meditatiën over Dan.* 6:26, 27. *Eerst sommarischer wijse ghepredict de* 25 *Sept.* 1631 *in de Oude Kerck t' Amsterdam als die groote victorie noch nieuw ende versch was. Doch nu 't ghene doe cort was wijders uitgebreydt* (Amst. 1631); *Hypotyposis* 27 *concionum*: *ofte een exemplaer van* 27 *predicatiën*: *handelende van de ghelyckformicheyt des Lydens der geloovigen, met haren hoofde Jesu Christo, ende 't ghene wyders begrepen is Psalmo* 22 .... (Gouda 1634); *De betrachtinghe der ware danck*-

baerheydt voor ghestelt in sekere Dancksegginghe: *sommierlijck voor desen ghedaen na het H. Avondmaal uyt den lof des H. Apostels Pauli*: *daer in hy uyt berst* 1 *Tim.* 1:17 (Amst. 1636).

Ook schreef hij een latijnsch gedicht als opdracht in een jubelpredicatie van Jacobus Sceperus, predikant te Gouda (*Kerkelijk Handboek* 1907, Bijl. 116): *Verbaesde Verwondering der Castilianen, en danckbare vreughde der Vereenighde Nederlanders over het innemen van de stadt Hulst door .... Frederik Henrick* (Gouda 1646).

Voor zijn *Hypotyposis* ...., dat hij had voorzien van een ‘dedicatiebrief’ aan de zuidhollandsche synode is hem door deze synode van 1643 dank betuigd ‘met toewenschinge van vermeerdering der gaven des H. Geestes aen sijne waerde’. Dit werk is een doorloopende, sterk allegoriseerende interpretatie van Ps. 22.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 750-753; *Kerkelijk Handboek* (1907), Bijl. 159, 169.

Knipscheer

[Hertoghe, Michael of Michiel den]

HERTOGHE (Michael of Michiel den), of Hartogh, geb. te 's Gravenhage omstr. 1633, overl. te Loenen aan de Vecht Aug.-Sept. 1701 (niet 1707), zoon van Adrianus den Hertoghe. Hij studeerde te Leiden en te Groningen, en werd predikant in de nederlandsche ambassadekapel te Parijs 23 April 1666 als opvolger van Jacobus Hooghcamer. De ambassadeur Boreel overleed 29 Sept. 1668; maar de dienst van Hertoghe werd door de Staten-Generaal bestendigd op verzoek van zijne Gemeente aldaar, dat gesteund werd door den secretaris Rompf. In Aug. 1670 kwam de nieuwe ambassadeur Pieter de Groot, die echter 23 Maart 1672 weer vertrok. Het moet den predikant worden geweten dat op 1 Mei 1672 de kapel gesloten werd. Na zijn terugkomst in Holland werd hij eerst in 1675 legerpredikant, 20 Dec. 1676 predikant te Loenen aan de Vecht. Hij schreef eenige middelmatige verzen in ‘Johanna Koertens stamboek’, en trouwde Mei-Juni 1681 met Maria Hagebaert (ondertrouwd te Amsterdam).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 753-755; *Kerkelijk Handboek* (1910) Bijl. 159.

Knipscheer

[Herwaarden, Adrianus van]

HERWAARDEN (Adrianus van), geb. te Gorinchem 26 Sept. 1815, overl. te Opheusden 29 Juli 1855. Hij studeerde te Utrecht, werd predikant te Waarder 20 Aug. 1843, te Fijnaart en Heiningen 1 Maart 1846, te Opheusden 9 Juli 1854. Hij is te Fijnaart begraven; in de kerk te Opheusden is een steen te zijner gedachtenis aangebracht. Hij stierf op den kansel, door den bliksem getroffen. Hij was gehuwd met Sya Maria Visser, die te Fijnaart overleed; hij hertrouwde met Jennigje van Dis. Zijn zoon uit het eerste huwelijk, Gerrit van Herwaarden, woonde te 's Gravenhage als emeritus-predikant van Leiden, terwijl Dirk van Herwaarden uit het tweede huwelijk als predikant van Diepenveen overleed in 1901.

Na zijn dood is van hem uitgegeven: *Viertal nagelaten leerredenen. Met een levensschets* enz. (Gorinch. 1855; twee drukken); *Twaalftal nagelaten leerredenen* (Gorinch. 1856), met portret. P.A. van Toorenenbergen gaf een lijkrede op hem uit: *God nam hem weg* (Utr. 1855).

Zijn portret is gelithografeerd door C.C.A. Last.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 755 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 149, (1907) Bijl. 132, 164.

Knipscheer

[Herwerden, Casparus van]

HERWERDEN (Casparus van), geb. te Amsterdam 18 Jan. 1772, overl. te Schiedam 14 April 1822, zoon van Claudius Henricus van Herwerden en Geertruida Agneta Commelin. Hij studeerde te Utrecht, en werd predikant te Amerongen 17 April 1797, te Schiedam 21 April 1805. Hij beschuldigde professor Jodocus Heringa te Utrecht (zie het artikel over dezen in dit deel) van onrechtzinnigheid. De correspondentie tusschen beiden hierover doet van Herwerden niet van een gunstige zijde kennen; zij is uitgegeven onder den titel: *Briefwisseling over de Godheid van den Heiligen Geest, gehouden tusschen den hooggel. heer J. Heringa .... en den weleerw. heer C. van Herwerden* (Utr. 1800). Andere geschriften vloeiden hieruit voort.

Hij was gehuwd met Abigaël de Vrij op 27 Nov. 1798; zij overleed te Dieren 8 Maart 1844. Zijn broeder Claudius Henricus (1) volgt.

Zijn portret is gegraveerd door een niet genoemden kunstenaar.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 761 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 156, (1910) Bijl. 150.

Knipscheer

[Herwerden, Claudius Henricus van (1)]

HERWERDEN (Claudius Henricus van) (1), geb. te Amsterdam 11 Maart 1766, overl. te Zutphen 25 Jan. 1820, broeder van den vorige, zoon van Claudius Henricus v.H. en Geertruida Agneta Commelin. Hij werd predikant te Jutfaas 27 Juni 1790, te Zalt-Bommel 18 Nov. 1792, te Zutphen 6 Aug. 1797, waar hij ook aan het gymnasium de oude en oostersche talen doceerde. Hij huwde 26 Aug. 1799 met Sara Maria Wolterbeek, die 14 Juni 1830 te Roderwolde overleed. Hun oudste zoon was Claudius Henricus van Herwerden (3) (zie dl. III, kol. 581).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 760 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903), Bijl. 165, 167, (1910), Bijl. 159.

Knipscheer

[Herwerden, Claudius Henricus van (2)]

HERWERDEN (Claudius Henricus van) (2), geb. te Jutfaas 17 Maart 1802, overl. te Amersfoort 23 Febr. 1880, zoon van Henricus van Herwerden, predikant te Jutfaas in 1793 (opvolger aldaar van Claudius Henricus (1) v.H., die in 1792 naar Zalt-Bommel vertrok; zie vorig art.), te Enkhuizen 1804, overl. 1823, en van Dieuwertje Hondius. Claudius Henricus (2) studeerde te Leiden en promoveerde 14 Juni 1827 in de theologie met zijn *Specimen Academicum inaugurale de Juliano Imperatore, religionis Christianae hoste, eodemque vindice* (Lugd. Bat. 1827). Hij werd predikant te Poederooien en Loevestein 7 Oct. 1827, te Beetsterzwaag 17 Oct. 1730; emeritus 1 Juni 1869, en vestigde zich te Amersfoort. Hij huwde 17 Aug. 1827 te Leiden met Maria Anna Susanna Elisabeth van Schilling, geb. te Lingen, overl. te Amersfoort 1 April 1871. Hun zoon Henricus van Herwerden overleed als hoogleeraar in de grieksche taal en letterkunde te Utrecht in 1910.

Hij schreef nog: *Leerrede over Marc.* 5:39 *b. ter nagedachtenis van wijlen jonkheer Rijnhard van Eysinga, overl. te Beetsterzwaag*, 27 *Oct.* 1832 (Leeuw. z.j.); *Leerrede over Hebr.* 13:14, *ter nagedachtenis van wijlen baronesse Catharina Johanna*

Aebinga van Humalda, douairière van Lijnden, overl. te Beetsterzwaag 2 *Sept.* 1835 (Leeuw. z.j.); en een vertaling van: A. C o q u e r e l , *De kerken der woestijn of geschiedenis van de verdrukking der Protestanten in Frankrijk van het einde der regering van Lodewijk XVI tot op de Fransche omwenteling*, ... (Gron. 1844-1846), twee deelen.

Zijn portret is gegraveerd door C.C. Fuchs; een geschilderd portret door een onbekend kunstenaar is bij den heer A.A. Hondius van Herwerden te Amsterdam.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 762 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 151, (1908) Bijl. 113, (1910) Bijl. 157, (1911) Bijl. 142.

Knipscheer

[Herwerden, Joannes van]

HERWERDEN (Joannes van), geb. te Amsterdam 25 Dec. 1713, overl. te Leiden 31 Dec. 1772, zoon van Adolf van Herwerden en Maria de Vries. Hij studeerde te Utrecht, en werd aldaar 26 April 1736 'magister liberalium artium et philosophiae doctor' na verdediging van zijn *Disputatio astronomica inaug. de motu terrae diurno atque annuo*; daarna studeerde hij te Leiden in de theologie. Hij werd predikant te Limmen 10 Mei 1739, te Jisp 5 Maart 1741; emeritus 11 Oct. 1768. In 1744 stond hij op een nominatie voor hoogleeraar in de wijsbegeerte en literatuur aan de illustre school te Deventer. Hij woonde verder te Amsterdam, maar stierf te Leiden. Hij bewoog zich gaarne op het gebied van de apocalyptische profetieën en berekeningen. Hij was gehuwd met Aletta Catharina Pielat. Van zijne vele geschriften noemen wij slechts: *W. Deurhofs Godgeleerdheid* .... (Amst. 1744); *ὁ Ἀγιος! ὁ Παντα! Godtgeleerd en Redenkundig Vertoog over den Naam en het getal van den Naam van het Beest* (Openb. 13:18), ... waarachter: *Vrijmoedige dog zedige aanmerkingen over de verborgentheit der laatste tijden, die aenstaande zijn* .... (Amst. 1751), waarover men vergelijke het art. P. Jz. Al in dit deel kol. 7; *Διαχρισις of Wikkend oordeel over het betoog uit prophetische en onlochenbare historische kundigheden opgemaakt* .. (Amst. 1753); *Αρμαγεδδον, of proefnemend onderzoek* .... (Openb. 16:16) (Amst. 1746; herdr. 1794); *Geef dan Gode wat Godes is*; *of zedig, ernstig en bondig vertoog dat de spreekende Engel des Heeren Luc.* 2:9 *een godlijk persoon, bepaalt de Zoon Gods en geen geschapen engel zij geweest*.... (Amst. 1770). Hij schreef ook een voorbericht in Casparus Jansens Elinga's, *Hoognodige Raad tot vernedering onder Gods krachtige hand* (1 Pet. 5:6) (Amst. 1772).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godget. in Ned.* III, 756-759; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl. 124, 128, 151.

Knipscheer

[Heshusius, Wilhelmus]

HESHUSIUS (Wilhelmus), geb. te Lingen in Oct. 1730, overl. te Dokkum 23 Jan. 1781, zoon van Everhardus Hendrik Heshusius, 'conrector en inspector seminarii'. Hij studeerde vermoedelijk te Franeker, werd predikant te Hindeloopen 16 Sept. 1753 en te Dokkum 17 Nov. 1776. Te Hindeloopen heeft de stedelijke regeering om zijn zwakte een tweeden predikant nevens hem aangesteld. Hij was eerst gehuwd met Jelleana Anna ab Hoytema, na haar overlijden met R. Bruining. Hij schreef (behalve verscheidene latijnsche gedichten in de *Boekzaal* (1761-1766) en enkele preeken, die verschenen te Leeuwarden in 1768 en te Dokkum in 1777): *De wetenschap der levendigen dat zij sterven zullen*, lijkrede op Maria Louisa, prinses van Hessen-Kassel enz., overl. te Leeuwarden 9 April 1765 (Amst. 1765); *De Evangelie-kerk verheerlijkt door Christen overheden*, toespraak bij het huwelijk van den erfstadhouder met Frederica Sophia Wilhelmina, prinses van Pruisen te Berlijn 4 Oct. 1767 (Amst. 1768).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 773 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 147, 158.

Knipscheer

[Hespel, Hendrik van den]

HESPEL (Hendrik van den), geb. te Dordrecht 26 Oct. 1742, overl. te Middelburg 15 Oct. 1828. Hij studeerde te Groningen, was korten tijd hulpprediker te Amsterdam, daarna predikant te Heerjansland 27 Aug. 1775, te Ovezande en Driewegen 12 Nov. 1780, te West-Souburg 18 Sept. 1785; emeritus 4 Mei 1807. Daarna woonde hij te Middelburg. In 1791 is hij benoemd tot lid van het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen te Vlissingen.

Hij schreef: *Verhandeling over Gods goedheid in de bepaaling omtrent den dood der meeste dieren* (in *Verhand. uitg. door het Zeeuwsch Genootschap*, 1786, 313-345); *Bedenkingen over Matth.* 21:19 (in *Bibl. van Theol. Letterk.* 1809, 296-304); *Gedachten over Matth.* 4:4 e.a. artikelen (in *Boekzaal* 1818-1822); *Gods liefderijk bestuur in de omwenteling van Nederland aangewezen* (Middelb. 1796); *Nieuwe leerwijze om kinderen langs een gemakkelijken en corten weg het lezen en schrijven gelijktijdig te leeren* (2e dr. Middelb. 1799); *Het leven en sterven van J.K. Ellemer*, 22 *Maart* 1815 *geguillotineerd te Middelburg* (Middelb. 1815); *Vriendenraad omtrent het misbruik van den Heiligen Naam des Heeren* (2e dr. Middelb. 1818); *Opwekking omtrent het Christelijk geven en ontvangen van aalmoezen* (Middelb. 1819).

Hij huwde in 1785 met Anna Maria van Nederveen, overl. 6 Oct. 1805. Hun zoon Jan van der Hespel was geneesheer te Dordrecht en schreef o.a.: *De zijdewonde welke onze Zaligmaker aan 't kruis ontving, ontleed- en zielkundig beschouwd* en: *ontleedkundige aanmerkingen over de genezing van het afgehouwen oor van Malchus* (in het *Genees-, natuur- en huishoudkundig kabinet*).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 778 v.; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl. 132, 144, 149.

Knipscheer

[Hesse, Folkert Jan]

HESSE (Folkert Jan), geb. te Groningen 10 Jan. 1811, overl. te Zuidbroek 20 Febr. 1888. Hij studeerde te Groningen, werd predikant te Tjummarum 7 Febr. 1836, te Gasselter-Nijeveen 7 Mei 1854, te Westerlee en Heiligerlee 1 Maart 1857, te Godlinze 3 Febr. 1861; emeritus 1 Oct. 1887.

Hij schreef: *Lijkrede op R. Kylstra* (Veendam 1860); een bijdrage over *Joh.* 18:5*m* in *Boekzaal* (1846); *Des Christens roemtaal bij de ondervinding van den heilrijken invloed welken het lijden dezes tijds onder Gods genadigen zegen op zijn hart en leven uitoefent* (Leeuw. 1847); uitgesproken na herstel van een zware ziekte; *Gods hoog en wijs bestuur in de regeling van het sterflot van den mensch* .... (Franeker 1853).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 779 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 188, (1914) Bijl. 151, 174.

Knipscheer

[Hessels, Jan]

HESSELS (Jan), geb. te Leggeloo (gem. Dwingeloo) 25 April 1836, overl. te Zwolle 24 Oct. 1907. Hij studeerde aan de theologische school te Kampen, werd predikant van de Christelijk-Gereformeerde kerk te Bolsward 21 Sept. 1862, te Bedum 11 Sept. 1864, te Zwolle 27 Nov. 1881. Hij bleef aldaar ook na de samensmelting van de kerken A. en B. in 1892. Te Bedum kwamen in zijn tijd een nieuwe school, kerk en pastorie. Hij bekleedde in de gereformeerd-kerkelijke wereld een eerste plaats,

was curator van de theologische school te Kampen en had zitting in de commissie van toezicht op het gymnasium aldaar.

Hij trouwde eerst met Aaltje Hessels, overl. in 1889, daarna met Pietje Rijpma in 1892, weduwe van Dr. C. Vermerlen. Hij

schreef: *De onsterfelijkheid der ziel* (Delfzijl 1880); *De roem van den Evangeliedienaar* (Zwolle 1902, met portret); [met J.H. Feringa en H. de Cock], *Kerkenordening der Geref. Kerken in Nederland, benevens de daaraan verbonden besluiten der Gener. synode van Dordrecht in* 1893 (Kampen 1894), later meermalen uitgegeven en vermeerderd, o.a. met de besluiten van de synode te Middelburg in 1896. Ook was Hessels redacteur van *De Vrije Kerk* van 1894 tot 1899. Na zijn dood verscheen: *In memoriam Ds. J. Hessels. Levensschetsen en Grafredenen* (Zwolle 1907, met portret); A.M. Donner, *Ds. J. Hessels* in *Handboek ten dienste van de Geref. Kerken in Ned.* 1908, met portret.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 785-787.

Knipscheer

[Hesta, Leonardus]

HESTA (Leonardus), geb. te Amsterdam 9 Mei 1856, overl. te Haarlem 14 April 1901. Hij studeerde te Utrecht en te Amsterdam, werd doopsgezind predikant te Rottevalle en Witteveen 19 Maart 1882, te Norden 27 April 1884 waar hij in het Duitsch preekte, te Sneek 3 Maart 1889, te Haarlem 29 Juni 1890. Hij was gehuwd te Amsterdam 2 Febr. 1882 met Maria Christina van der Weyden. Hij was opsteller van de statistische overzichten van de doopsgezinde gemeenten, en in deze kringen een man van groote beteekenis. Jeronimo de Vries beschreef zijn leven in de *Doopsgezinde Bijdragen* van 1901, waar een portret is bijgevoegd. Hij was in de eerste jaren mederedacteur van de *Zondagsbode*, het doopsgezinde weekblad, schreef: *Die christliche Hoffnung, Predigt über* 1 *Petr.* 1:3 (Altona 1887); *Predigt über Phil.* 1:25 (Norden 1888); *Gedächtnissrede über* 2 *Sam.* 1:26 *a, nach der Beisetzung des Herrn Pastor emer. J. Pol* (Norden 1888); en vertaalde Theod. Zahn, *De Zondag voornamelijk in de Oude Kerk* (Amst. 1884).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 787 v.; *Catalogus der werken over de Dpsgez. en hunne Gesch. in de Bibl. der Ver. Dpsg. Gem. te Amsterdam* (Amst. 1919), 332.

Knipscheer

[Hestelt, Arnoldus van]

HESTELT (Arnoldus van), Hesselius of Hesselmans, priester en deken, geb. 1579, zoon van Lambrecht (overl. 1612) en Maria van Houten (overl. Dec. 1640). Hij stierf zelf 16 Nov. 1655, en was sinds 29 Oct. 1606 pastoor te Oud-Gastel, parochie der abdij St. Bernard. Daar de bisschop van Antwerpen tevens abt was, en de abdij, die tijdens de laatste oorlogsjaren was verwoest, weinig leden telde, benoemde hij een seculier priester, en wel Arn. Hesselius; deze bestuurde de parochie Gastel tot zijn dood. 1613 werd hij landdeken van Bergen op Zoom en gaf meerdere verslagen uit als deken 1619, 1621, 1651 o.a. afgedrukt in: *Analectes hist. eccl. Belg.* IV, 429-432. Omstreeks 1609 heeft pastoor Hesselius gevangen gezeten, zooals blijkt uit een brief van P. Lokeman (VI, kol. 963; vgl. Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* IV, 1045). Deze nam toen de parochiediensten in Gastel en Oudenbosch waar. In 1611 was er weder een andere deservitor in zijne plaats en ook in 1621. Waarschijnlijk was Hesselius weder niet veilig in zijne parochie. 4 Jan. 1637 moest hij 's nachts om twee uur weer de vlucht nemen. Na den vrede van Munster, 1649, werd de deken gedwongen zijn kerk, welke hij 1633 had verfraaid, en zijne pastorie aan de Hervormden af te staan. 18 April 1649 zegende hij nog een

huwelijk in vóór zijn vlucht uit Gastel. Spoedig keerde hij weer om in het geheim in kamers, schuren of stallen de godsdienstoefeningen te

houden, en zijne parochianen bij te staan. Hij werd te Gastel in het koor der kerk begraven onder een grafzerk, waarop zijn familiewapen en een opschrift, dat ook den datum van den dood zijner ouders vermeldt. De zerk, teruggevonden bij de afbraak der oude kerk, is daarna weer onder den vloer der nieuwe kerk gemetseld. In *Taxandria* is het opschrift bewaard.

Zie: Krüger, *Gesch. bisdom Breda* III, 20 381, 388; *Taxandria* XII, 1905, 290; van Doninck, *Obituarium Loci St. Bernardi* (Lerins 1901), 77.

Fruytier

[Hettinga, Romke van]

HETTINGA (Romke van), geb. te Harlingen in 1805, ald. overl. 9 Mei 1879, zoon van Doekle van Hettinga en Reino de Lon. Hoewel hij geen theoloog was en een kommervol bestaan leidde, schreef hij eenige werken op godsdienstig terrein: *De leer des Bijbels aang. de H. Drieëenheid, tegen*: '*De Handhaver der Herv. Godsdienst*' [Rott. 1843-1846; vier deelen, geschreven door P.J. Laan emer. predikant te Amersfoort, overl. 8 Dec. 1862] *verdedigd en nader in het licht gesteld* (Rott. 1848); *Het Lam Gods dat de zonde der wereld wegneemt* (Rott. 1851); *Eene bijdrage tot de leer der absolute praedestinatie* .... (Harl. 1852); *Twee brieven over Kerkeenheid en Kerkinrigting* (Harl. 1854); *De onfeilbaarheid des Pausen veroordeeld* (Harl. 1870).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 788.

Knipscheer

[Heuff Azn., Johan Adriaan]

HEUFF Azn. (Johan Adriaan), letterkundige, werd den 5en Maart 1843 te Avezaath bij Tiel gegeboren en overleed te Heerde in Juni 1910. Hij was uit een deftige geldersche familie, die al sedert vier eeuwen te Tiel gevestigd was; zijn groote liefde voor geldersche geschiedenis, zooals ze uit een groot deel van zijn werk blijkt, mag ten deele uit deze afkomst worden verklaard. Hij werd opgeleid voor ingenieur en studeerde ook eenigen tijd te Delft. Maar zijn letterkundige neigingen maakten, dat hij deze studie niet voltooide. Reeds te Delft begon hij een historischen roman: *De Kroon van Gelderland*. Ook leverde hij bijdragen voor den *Delftschen Studenten-Almanak* van 1864.

Uit Delft teruggekeerd, gaf hij zich voortaan geheel aan zijn historische en letterkundige neigingen over. Daarnaast was hij directeur van de Waterleiding-Maatschappij te Tiel. Hij schreef onder verschillende pseudoniemen, als B.V.H.J., Jan van Brabant, Een Makelaar, Cosinus. Maar het bekendst werd hij onder zijn pseudoniem J. Huf van Buren. In 1878 werd hij zelfs onder dezen naam tot lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde benoemd. Hij begon met het schrijven van tooneelstukken. Later volgden verschillende romans en ook reisbeschrijvingen. In geldersche tijdschriften schreef hij eenige historische studiën; ook voor het tijdschrift van het Tooneelverbond leverde hij bijdragen.

Van zijn tooneelstukken heeft alleen *Speculanten* eenig succes gehad. Van zijn historische romans is *De Mannen van St. Maarten* de beste. Verreweg den meesten opgang maakte hij echter met den roman *Kippeveer*, dien hij onder den schuilnaam Cosinus schreef. Eerst na zijn dood kwam vast te staan, dat hij de schrijver was. In deze amusante parodie moet het spiritisme, maar vooral de doleantie van 1886,

menige veer laten. Van Heuff's tooneelstukken, bijna alle blijspelen, noemen wij: *Het Nichtje van den Bakker* (Amst. 1869); *Buat* (hist. drama); *Hotel Wittebrood* (Tiel 1870); *Jager en Patrijshond. Gevolgd naar den Pseudolus van Plautus* (Purm. 1872); *Het Testament van Oom Jan*, vrij bewerkt naar een van de meester-

stukken der oude school (Purm. 1872); *De Speculanten* ('s Gravenhage 1882); *Oom Frederik* (Zutphen 1887); *Gekroonde Hoofden* (Amst. 1897); *Het nieuwe Hotel* (Amst. 1904); *De Stededwinger*, historiespel (Amst. 1910).

Van zijn historische romans noemen wij: *De Kroon van Gelderland*, 2 dln. ('s Gravenh. 1877); *De Mannen van St. Maarten*, 2 dln. ('s Gravenhage 1882); *De laatste der Arkels*, 2 dln. (Haarl. 1885); *Hertog Adolf* ('s Gravenh. 1887). Dit laatste werk sluit onmiddellijk bij *De Kroon van Gelderland* aan. Andere romans zijn: *De Jonker van Duinenstein*, 2 dln. (Amst. 1896); *Johannes de Speelman*, 2 dln. (Amst. 1904). Historische novellen: *Grootheid en Val* ('s Gravenhage 1881); *In 't Harnas* (Amst. 1888). Als vrucht van zijn reizen verschenen: *Langs Lahn en Dill*, 2 dln. ('s Gravenhage 1878); *Elzas en Vogezen* (Schoonh. 1890). Tot zijn vroegste geschriften behooren nog: *In 't Vuur van den Verkiezingsstrijd* (Tiel 1871) en *Gedenkschriften van een burgemeester* (Amst. 1874). Het veelgelezen *Kippeveer of Het geschaakte Meisje* verscheen in 1888. De latere uitgaven bij Meulenhoff zijn door Raemaekers geïllustreerd (5e dr. 1917). Als pendant van *Kippeveer* verscheen *Haneveer* door Sinus (J.A. de Vletter).

Behalve het blijspel *Oom Frederik* schreef Heuff ook een roman van dien naam (Haarl. 1885). Naar P.J. Andriessen's *Oranje Nassau* bewerkte hij zijn *Oranje en Nederland* (Arnh. - Nijm. 1898, 2e goedkoope uitgave 1901).

van Strien

[Heumen, Joannes van]

HEUMEN (Joannes van), door Foppens, *Bibl. Belg.* ten onrechte Jacobus genoemd, geboren te Utrecht, priester, was als baccalaureus in de theologie pastoor te Schoonhoven, 1638. Hij werd 1642 door den vicaris apostolicus, Philippus Rovenius, aangesteld tot pastoor der statie St. Laurentius te Rotterdam, waar hij 26 Aug. 1673 overleed als licentiaat in de theologie, pronotarius apostolicus, en assessor en praeses van het vicariaat van Utrecht, tevens aartspriester van Delft.

In de relatie van de la Torre aan den Paus te Rome, 1638, wordt zijne groote toewijding voor de Katholieken van Schoonhoven en omliggende dorpen geprezen. Dezelfde looft hem 1656 om zijn ijver te Rotterdam. 16 Juni 1671 onderteekent hij den brief aan den Paus met de zich later noemende kanunniken, waarin zij den Paus danken voor de beslissingen ten gunste der missie genomen en hem hunne gehoorzaamheid en eerbied betuigen. Joannes van Heumen was een uitstekend prediker, een geleerd, opgeruimd en geestig man. Ten tijde der besmettelijke ziekte, die in de stad heerschte, was hij dag en nacht in de weer om de zieken en stervenden bij te staan. Zooals de meeste hollandsche geestelijken van dien tijd was hij de Sociëteit van Jezus niet genegen. Hij verdedigde zich echter met kracht tegen de valsche beschuldiging, als zou hij op den ondergang der Sociëteit geklonken hebben. Ruisch, een bekeerling uit het protestantisme, eveneens uit Utrecht, van advocaat priester geworden, stond hem als kapelaan ter zijde op den moeilijken missiepost. Een andere kapelaan van van Heumen, de rotterdamsche priester Bernard Hoogwerf, stichtte als kapelaan aldaar de kerk het Paradijs.

J. van Heumen gaf verschillende werken in druk uit, vermeld door Foppens en *Bat. Sacr.*: *Joseph Somnians complectens falsas variorum imaginationes authore admodum reverendo eruditissimoque Domino D. Joanne ab Heumen S.Th. Licent. Pronot. Apost.* Editio secunda. *Quam pluribus quibus scatebat mendis correcta* enz. (Antw.

Sumpt. Engelb. Gymnici, 1663), 62 blz. ongen., 599 gen. en 10 ongen. De opdracht aan R.D.D. Zacharias de Mez, bisschop Tralensis, dateert van 19 Mrt. 1660, wellicht het jaartal der eerste editie; F o p p e n s geeft het jaartal 1666; voorts: *Joseph accrescens docens conversionem peccatoris ad justitiam, et modos ac media justi ad perfectionem. Nunc primum in lucem prodit* (Antw. Sumpt. Engelb. Gymnici, 1663) met opdracht aan R.D.D. Joanni Neercasselio episcopo Castoriensi, 14 Juli 1662, 8°., 78 blz. ongen., 707 blz. gen. en 11 niet gen.; *Job patiens sive conciones sacrae* (Antw. 1668 in 4°); *Den sterfelijken Adam leerende de manier van salig te sterven* (Antw. 1651); *Het clooster van Sion* (Antw. 1664) zes deelen 8°.; *De mediteerende Duyf over de Sondagen en Heylige dagen* (Antw. 1658) in 8°. V a n H e u s s e n bewaarde in handschrift van van Heumen: *Codex de matrimonio Catholici cum acatholica*.

Zijn portret geschilderd door een onbekende is bewaard in de St. Laurentiuskerk te Rotterdam.

In *Bijdr. gesch. bisdom Haarlem* XVII, 48 wordt de rotterdamsche pastoor J. van Heumen verward met zijn naamgenoot, pastoor te Amsterdam. Een J.v. Heumen was aldaar pastoor geworden buiten de utrechtsche poort en overleed 13 April 1709 ‘in flore aetatis’ zegt *Bat.* ‘Jansenistarum partes secutus’, *Bijdr. H.* XLII (1923), 76. Zijn naam staat onder het smeekschrift ten gunste van Codde in de *Bat. sac.*

Zie: *Batavia Sacra* II, 199, 412 of *Hist. ep. Ultraj.* 367; *Hist. episc. Harlemn.* 108; *Bijdr. bisdom Haarlem* X, 106, XVII, 47, 72, XXXVII, 188; *Archief aartsb. Utrecht* X, 233, XII, 211; *De Katholiek* LXI (1872), 249, LXII (1873), 270; *Catalogus bibl. abbatiae S. Bern. ad scaldim* (1747) 169.

Fruytier

[Heurckmans, Elisabeth]

HEURCKMANS (Elisabeth), kloosterzuster van de orde der kanunnikessen van den H. Augustinus van Windesheim, overleed te Antwerpen 15 Jan. 1776. Zij was geprofest in het klooster Zoeterbeek te Nuenen bij Eindhoven. Onder oogluiking was Zoeterbeek als klooster blijven bestaan, na 1648 mochten de kloosterlingen het gesticht blijven bewonen. Toen de laatste zuster, J o s i n a v a n d e n B o o g a a r d , stierf, 1716, moesten de later aangenomen zusters het klooster verlaten, dat publiek werd verkocht. De nieuwe eigenaar liet met oogluiking van den kwartierschout de nonnen rustig wonen. Toen in 1731 nieuwe scherpe plakkaten, vooral tegen de kloosterlingen, werden uitgevaardigd, konden de zusters niet langer in haar gesticht verblijven, zij moesten een toevlucht zoeken te Deursen in het vrije land van Ravenstein, waar thans Zoeterbeek nog als klooster bestaat. Elisabeth Heurckmans was 1730 uit Zoeterbeek geroepen en door den pauselijken nuntius als priorin aangesteld in het klooster Nazareth te Waalwijk. Dit klooster, van dezelfde orde als Zoeterbeek, trof hetzelfde lot. Toen de bezittingen 1715-17 verkocht werden, nam een gedeelte der nonnen de wijk naar Luik, waar zij een nieuw klooster tot stand brachten. Een vijftal bleef, met toestemming van de geestelijke overheid, te Waalwijk. 1728 werd het waalwijksche kloostergebouw, waarin weder eenige nieuwe zusters waren gekomen, publiek verkocht. De zusters bleven in het klooster, dat zij huurden, wonen tot 1 Oct. 1731 door den drost van Waalwijk aan de 12 zusters aangezegd werd om te vertrekken. In deze moeilijke tijden stond dus de priorin Elisabeth Heurckmans, een moedige vrouw, aan het hoofd. Verjaagd, onder bedreiging van schavoteering in den Haag, vonden zij beurtelings een kort verblijf te Besoyen, Tilburg, Corsendonck en Brecht. Zij hadden het plan

zich te vestigen te Eekeren of Stabroek. De moederpriorin had een vast vertrouwen in de bescherming van den H. Jozef. Onverwachts ontving zij 1 Sept. 1732 een brief van den provisor der abdij van St. Bernard, Alex. Adriaansens (dl. II, kol. 11.), met het bericht, dat een heer uit Antwerpen de nonnen, door de Gereformeerden verjaagd, ter hulp wilde komen en hem om inlichtingen over haar verblijf had gevraagd. Deze, ridder Claudius Roelants, noodigde de priorin, Elisabeth Heurckmans, uit om in Antwerpen te komen onderhandelen. Hij schonk aan de kloosterlingen een ruim huis, Den vliegenden Os, met nog vier aanpalende huizen en hof, een landgoed met 85 gemeten land, genaamd Rooseveld, tusschen Middelburg en Vlissingen, een hoeve van 70 gemeten te Colijnsplaat, 120 gemeten land en beemden in het eiland Goes, ⅘ der ambachtsheerlijkheid in Cromstrijen en ⅘ deel in 52 gemeten land in Numanspolder, tegenover Willemstad, alles op een waarde van 52.620 gulden geschat. Voor deze schenking moesten de nonnen jaarlijks vijftien arme katholieke weesmeisjes uit de stad Rotterdam onderhouden tot haar twintigste jaar. Deze meisjes zouden haar door de katholieke armvaders en missionarissen van Rotterdam worden toegezonden. De nonnen moesten de kinderen opleiden en hun leeren lezen, schrijven, naaien, spinnen en ander nuttig werk te verrichten. De stichting zou staan onder toezicht van den bisschop en den binnenburgemeester van Antwerpen. Moeder Elisabeth Heurckmans sloot met ridder Roelants de overeenkomst, 12 Febr. 1733. Het stadsbestuur wilde den nonnen echter geen toelating in de stad verleenen. De priorin Heurckmans was radeloos. Driemaal weigerde het stadsbestuur. De tusschenkomst der landvoogdes, Maria Elisabeth, baatte niet. Een rekwest van de priorin Heurckmans aan het schepencollege met het vertoog, dat anders die katholieke weesjes in het protestantsche weeshuis te Rotterdam moesten opgevoed worden, had geen gevolg. Ten slotte bekwamen zij de vergunning door de voorspraak van Andreas Melchior van Kessel, pensionaris der stad. 30 April 1733 nam de moederpriorin, na een verblijf van 17 maanden te Brecht, bezit van het nieuwe kloosterhuis, dat St. Jozef-Nazareth werd genoemd. De bevolking noemde de zusters de Spinsters. De weinige kerksieraden, huisraad en portretten, uit Waalwijk werden hierheen overgebracht. 1742 zond de priorin, Elisabeth, eene zuster naar Waalwijk om hetgeen nog daar aanwezig was te verkoopen; alle hoop op herstel was verdwenen. De kloostergebouwen werden afgebroken. 1737 was Roelants overleden. De priorin zorgde, dat op bijzondere wijze hare buitengewone weldoeners steeds herdacht werden. Na vele moeilijkheden overwonnen te hebben, smaakte de priorin het genoegen haar klooster geheel in orde en in bloei te zien. Zij moest 1770 en 1771 reeds eenige hatelijke reglementen voor de kloosters zien verschijnen, doch giste niet, dat deze de voorboden waren eener vervolging en vernietiging. Zij ging naar een beter leven over, 80 jaar oud, betreurd als een ware moeder door hare zusters en weeskinderen. Zie de uitvoerige documenten over de antwerpsche stichting in *Graf- en gedenkschriften van Antw.* blz. CXL-CXLVIII, 442.

Zie: S c h u t j e s , *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 217, 882.

Fruytier

[Heusden, Cornelis van]

HEUSDEN (Cornelis v a n), overl. te Amsterdam in Nov. 1741. De kerkeraad aldaar had hem in 1699 aangesteld als ziekentrooster. Hij ijverde tegen Deurhoff en de Hattemisten, en schreef: *Alle de gedichten voor en tegen den grooten godgeleerden en schranderen wijsgeer Willem Deurhoff* (Amst.

1717), en: *Afgeperste Verantwoordinge wegens het Gedigt voor hem uitgegeven. Ter onstervlyke opvaard van Willem Deurhoff. Tegen alle de onheusche en valsche beschuldigingen van delievelingen des overledene* .... (Amst. 1719).

Ook schreef hij: *Het Allervolmaaktste, van alle schepselen, zakelijk onderscheiden hoogstgeduchte goddelijk Wezen*: *'t geen Pontiaan van Hattem en zijne navolgers noemen 's Werelds afgod, Dagon, Satan enz.* .... (Amst. 1734); *'t Vervolg op de onpartijdige vraagen gedaan aan C. Bouman, over zijn eigen stellingen, in zijn brieven aan Willem Beumer en Andries de Vrind, en onpartijdig onderzoek tegen het onderzoek van Willem Deurhof* ... (Amst. 1741).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 796 v.

Knipscheer

[Heussen, Frans Esausz. den of ten]

HEUSSEN (Frans Esausz. den of ten), geb. te Enkhuizen in 1599, overl. te Oost-Vlieland in 1679. In een opdracht van zijn geschrift over den catechismus aan burgemeesteren van Enkhuizen verklaart hij ‘dat God hem onwaardige van zijn ambacht en als van achter de vaten geroepen en voort getrokken had’. Opgeleid door de predikanten van Enkhuizen werd hij in 1625 predikant te Oost-Vlieland waar hij tot zijn dood bleef. Hij was gehuwd in April-Mei 1651 te Amsterdam met Sara Davids. Hun zoon Nicolaus Doemer den Heussen was 1657 tot 1680 predikant te Koedijk.

Hij schreef: *Tien schriftuurlijke redenen tot bewijs dat de jonge kinderen der geloovigen moeten gedoopt worden* .... (Amst. 1637); *Den Christelijcken jongelingh. Een stichtelijcke onderwijsinge* (Ps. 119:9, na de nieuwe oversettinge des Bijbels ....; Amst. 1638; 4e dr. 1647; 5de dr. 1657); *Christelick tresoirtjen*, een uitbreiding van het vorige (Amst. 1645); *Den Christelijcken Visscher*, gesprek tusschen een visscher en een predikant (3de dr. Amst. 1640), een ‘hand- en schatboek voor de visschers’; *Catechisatie over het eerste deel van den Catechismus van des menschen ellende* (1647), op aandrang van de classis Enkhuizen e.a. voortgezet: *Catechizatie over de Christelyke Catechismus der Geref. Kerken in de Vereen. Nederlanden* (Enkhuysen 1668); *Noachs Arcke en Zions Burght, vertoond door bewarende handt des Almachtigen Gods in dit sware Oorloghs geval aen syn Volck en Kercke .... Onder een sommarisch verhael van 't gepasseerde desen Somer* 1672 (Hos. 13:9 en 18:10; Amst. 1673); *Gouden breydel voor de quade en ongebonden tonge ofte verklaring van het derde gebod* .... met een aanhangsel van eenige politycke en kerckelycke wetten tegen het vloeken, sweeren enz. (Amst. 1676).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 804 v.; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 136.

Knipscheer

[Heussen, Nicolaus van]

HEUSSEN (Nicolaus van), Heussenius of Hussenius, geb. te Delft omstr. 1625, overl. te Batavia 19 Juli 1660. Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Poortugaal in 1647. De classis Amsterdam benoemde hem voor Oost-Indië; op 19 Juli 1660 kwam hij te Batavia aan. Hij was gehuwd met N. van Toll. Hun dochter Sara van Heussen was de vrouw van Cornelis Moll, secretaris van de weeskamer te Batavia.

Hij schreef: *Gebeden over den Catechismus* (Leid. 1655); *Catechismus der Gereformeerde Nederlandsche kerken in haare waarheid bevestigd met de getuigenissen der Oud-Vaderen* (Rott. 1657).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 805 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 149.

Knipscheer

[Heuterus, Pontus]

HEUTERUS (Pontus) of Pontus de Huyter, natuurlijke zoon van Jan de Huyter, baljuw en dijkgraaf van Delft, geb. aldaar in 1535, gest. te St. Truyen 9 Aug. 1602. Hij werd na voorbereidende studie geestelijke en werd kanunnik te Gorinchem. In Juli 1572 werd deze stad door de Geuzen ingenomen; Heuterus werd toen gevangen genomen en naar den Briel voor Lumey gevoerd. Door handigheid in het verhoor wist hij aan den dood der gorkumsche martelaren te ontkomen; kort daarna, den 20sten Juli, zou hij toch worden opgehangen, maar bekwam opnieuw door behendige toezeggingen lijfsbehoud. Hij werd zelfs door een der Watergeuzen, Omal, tot zijn secretaris benoemd. Hij nam echter de eerste de beste gelegenheid te baat om uit de handen der Geuzen te ontsnappen; hij begaf zich naar de koningsgetrouwe gewesten en wist zich schoon te wasschen van den blaam in den Briel zijn geloof te hebben verzaakt. Hij leidde sedert een leven van studie en onderzocht de geschiedenis der Nederlanden onder de bourgondische vorsten en daarna. Hij gaf zich voor het bronnenonderzoek zeer veel moeite en deed daarvoor tal van reizen, zoo naar Bourgondië en Franche-Comté. In 1585 werd hij kanunnik te Deventer, maar verliet de stad in 1591 na de verovering door Maurits. Sedert woonde hij te St. Truyen, waar hij ook is gestorven.

Heuterus heeft veel geschreven over allerlei onderwerpen. Zijn voornaamste wetenschappelijke productie bestaat uit twee historiewerken van beteekenis. Vooreerst *Rerum Burgundicarum libri sex, in quibus describuntur res gestae regum, ducum, comitumque utriusque Burgundiae* (Antwerpen 1583, fol.; herdr. den Haag 1639, 8°.). In dit aan Philips II opgedragen werk beschrijft Heuterus de geschiedenis der koningen, hertogen en graven van Bourgondië tot en met Karel den Stoute; het is nog steeds van belang, daar vele door Heuterus gebruikte handschriften sedert zijn verloren gegaan, en ook, omdat de schrijver met verstandige kritiek zijn bronnen weet te gebruiken. Daarbij sluit zich zijn tweede werk aan: *Rerum Belgicarum libri quindecim, quibus describuntur pace belloque gesta a principibus Austriacis in Belgio* (Antwerpen 1598 4°.). In dit aan aartshertog Albert opgedragen boek sluit hij zich bij het vorige aan en zet de geschiedenis van Bourgondië en Nederland voort tot 1565. Ook voor dit boek heeft hij zeer veel bronnen geraadpleegd en verwerkt. Toch staat het niet op de hoogte van zijn vorig werk. Emmius verwijt hem, dat hij bijna een vierde gedeelte van het geheele werk aan Sicke Benninghe heeft ontleend zonder dezen een enkele maal te noemen (*Epistola de Ponto Heutero et Hermanno Hamelmanno* vóór de *Historia*: L.B. 1616). Ook heeft Heuterus zeer veel feitelijke onjuistheden laten staan. Hij heeft zijn werk nog vervolgd met een *Historia secessionis Belgicae*, dat de geschiedenis der nederlandsche beroerten bracht tot 1575. Het boek is lang na Heuterus' dood in 1649 te Brussel gedrukt, maar door de censuur verboden en door de politie opgehaald. Al de werken van Heuterus, met uitzondering van zijn werkje over de *Nederduytsche orthographie* (Antwerpen 1581, 8o.), zijn samengebracht in de groote uitgave: *Opera historica omnia, Burgundica, Austriaca, Belgica* (Leuven 1643, fol.; 2e druk, ibidem 1649, fol.; editio ultima auctior: ibidem 1651, fol.). Daarin komt ook voor de *Historia secessionis Belgicae*, die evenwel hier niet tot 1575, maar slechts tot 1569 doorloopt. Verloren blijft dus alleen het gedeelte, dat de geschiedenis van 1569 tot 1575 behandelde. Heuterus was een zeer ijverig en ook verstandig

onderzoeker; wij wezen er reeds op, dat hij ook fouten maakt; aanteekening verdient evenwel, dat hij onpartijdig weet te zijn, hoewel hij natuurlijk principieel op katholiek standpunt staat in dezen veelbewogen tijd.

Zijn portret is gegraveerd door N. de Larmessin.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 192 vlg., 437 vlg., 447 vlg., 549 vlg. en de daar aangehaalde bronnen; Serrure in *Vad. Mus.* III, 173 vlg.; *Katholiek* XLIX, 20 vlg.; *Bijdr. Prov. Gron.* IX, 240 vlg.; Dodt van Flensburg in *Konst en Letterbode* (1833), no. 46; *Briefwechsel des Ubbo Emmius, hrsg. v.* H. Brugmans und F. Wachter, passim.

Brugmans

[Heutz, Hermanus Paulus]

HEUTZ (Hermanus Paulus), ged. te Venlo 27 Juli 1760, aldaar overl. 10 Januari 1842, zoon van den volgenden Joannes Jacobus, was schepen van Venlo 1787-1796, deed den eed als schepen 15 Januari 1787, regeerend burgemeester 1791, raadslid 1814-1830, burgemeester 29 September 1817, presideerend burgemeester 2 Januari 1822, wethouder 1824-1830, huwde te Venlo 15 Mei 1783 Catharina Theresia Josepha Swerts (ged. te Brussel 1751, overl. te Venlo 16 Juni 1815), hertrouwde te Wachtendonck met Josephina Norbertina Aloysia Tauwel (geb. te Wachtendonck in 1785, overl. te Venlo 11 Febr. 1863, dochter van Peter Heinrich Anton en Maria Josepha Elisabeth Conincx).

Zie: *Maasgouw* 1906, 22, 1920, 60-62; Stadsarchief Venlo no. 174; A.F. van Beurden, *Het Roermondsche Regeeringsgeslacht van Wessem*.

Verzijl

[Heutz, Joannes Jacobus]

HEUTZ (Joannes Jacobus), ged. te Venlo 25 Maart 1727, overl. aldaar 2 Maart 1773, zoon van Joannes Wilhelmus (rentmeester van Venlo 1739-1752) en Joanna Maria Heutz, was schepen van Venlo 1747-1773, deed den eed 6 Oct. 1747, regeerend burgemeester 1754, 1759, 1766, 1770; ook was hij provisor van de huisarmen, kapitein der adelborsten van de Maaspoort, opzichter van de vleeschhal, van de plantagiën en houtgewassen en van het reinigen der haven, commissaris van de bank van leening en van de bakkers; hij huwde 15 Februari 1755 Petronella Ursula van Wessem (ged. 13 Febr. 1733, overl. 1 Mei 1821, dochter van Joannes Joseph en Anna Sibilla de Paderborn); hun zoon Hermanus Paulus gaat hiervoor.

Zie: *Maasgouw* 1906, 22, 1920, 60; Magistraatsnotulen, Stadsarchief Venlo no 174 en 199; A.F. van Beurden, *Het Roermondsche Regeeringsgeslacht van Wessem*.

Verzijl

[Heuvel, Willem Dirk]

HEUVEL (Willem Dirk), geb. te Tilburg in 1735, overl. ald. 28 Oct. 1793, zoon van David Heuvel en M.S. Zehender. Hij studeerde te Utrecht, en promoveerde 29 Oct. 1755 in de theologie met: *De vindemia et torcularibus Veterum Hebraeorum* (Traj. ad Rhen. 1755). Hij volgde 4 Nov. 1759 zijn vader als predikant te Tilburg op, die 15 April 1759 overleden was en aldaar sedert 1726 adjunct-prediker, sedert 1734 predikant was geweest. Ook zijn zoon Dirk David Heuvel werd 1 Juni

1794 predikant te Tilburg (deze had te Heerewaarden gestaan sedert 1785, te Boxtel sedert 1790 en overleed 6 Mei 1802).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 806; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl. 133.

Knipscheer

[Heuven, Arent van]

HEUVEN (Arent van), doopsgezind vermaner te Utrecht in de tweede helft van de 17de eeuw. Hij nam deel aan den strijd om de belijdenis, die te Utrecht de doopsgezinde gemeente beroerde na de uitgave van *Een Belydenisse aengaende de*

voornaemste Leer-stucken der Christelycken Godtsdienst (Utr. 1659), geschreven door G. van Alendorp, J. Andries, W. van Maurick en Arent van Heuven. Deze belijdenis lokte een lange reeks geschriften uit, o.a. van dezelfden: *Wijdtloopiger Verhael van de beklaeglycke onlusten*: *die, onder de Vlaemsche Doops-gesinden binnen Utrecht, insonderheyt in den jare* 1661, *sijn voorgevallen* (Utr. 1662). Deze geschiedenis is het laatst in den breede beschreven in de *Doopsgezinde Bijdragen* van 1916, blz. 145-195. Al de geschriften vindt men in den *Catalogus der werken over de Dpsgez. en hunne gesch. in de Bibl. der Ver. Dpsg. Gem. te Amsterdam* (Amst. 1919), 119-121.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 806 v.; *Doopsgezinde Bijdragen* 1916, vooral blz. 148 aant. 3, 152, 164, 167 aant. 1, 175, 189.

Knipscheer

[Heyde, Johannes van der]

HEYDE (Johannes van der), gaf uit: *Vereeuwiginge der Kerk-inwijding* (in dichtmaat) 25 Dec. 1733, ter gedachtenis van het eerste eeuwgetij van de luthersche Oude Kerk te Amsterdam (Amst. 1734), met afbeelding van die kerk. Ook schreef hij *Gedachten op de tytetplaat* vóór A. Paauw's *Europe's Lutherdom*.

Een Johannes van der Heide of Heyden was van 4 April 1712 tot in 1726, toen hij vrijwillig van zijn ambt afstand deed, luthersch predikant te Leeuwarden. Of hij dezelfde kan zijn durf ik niet te beslissen.

Zie: *Catalogus Luth. Seminarium*, no. 1197; R. Arrenberg, *Naamreg. v. Nederd. boeken* (1600-1787), 406; zie over den naamgenoot: J. Loosjes, *Naaml. v. predikanten enz. der Luth. Kerk in Ned.* ('s Grav. 1925), 113.

Knipscheer

[Heyden, Abraham van der]

HEYDEN (Abraham van der), ook van der Heiden, Heydanus, Heidanus, geb. te Frankenthal in de Palts 10 Aug. 1597, overl. te Leiden 15 Oct. 1678. Na de dissertatie van dr. J.A. Cramer (1889) en de schets in het werk van de Bie en Loosjes (1926), hoewel de laatsten verzuimden den eerste in hun artikel opzettelijk te noemen, kunnen wij kort zijn. Hij was de zoon van Gaspar van der Heyden (dl. III, kol. 583 v.; vgl. de Bie en Loosjes, a.w. IV, 1), broeder van Johannes van der Heyden (die volgt). Zijn ouders verhuisden in 1608 naar Amsterdam. Sedert 1617 studeerde hij te Leiden. Als student mengde hij zich niet in den partijstrijd, maar onderzocht hij grondig de geschilpunten in de remonstrantsche woelingen. Als proponent (reeds in 1618) van de Waalsche kerk deed hij een buitenlandsche reis van twee jaar; wij vinden hem o.a. te Heidelberg en te Genève. Van een parijschen predikant leerde hij de analytische preekmethode; door Ramus' wijsbegeerte werd hij versterkt in zijn anti-scholastische denkbeelden. Sedert 1623 was hij gereformeerd predikant te Naarden, sedert 11 Juni 1627 te Leiden. Hoewel hij zich in geschriften verdedigde tegen verdenkingen van heterodoxe gevoelens, kon hij zich niet vereenigen met de wijze waarop de remonstranten werden bestreden. Ja, in een voorrede sprak hij de zich vormende remonstrantsche gemeente ‘vriendelijk en vredelievend’ toe. Episcopius (dl. I, kol. 829-832) schreef tegen hem: *Antwoort op de Proeve van Abr. Heydanus tegen de onderwijsinge in de Chr. Religie, na de belydenisse der Remonstranten* (1643 na den dood van Episcopius verschenen; in hetzelfde jaar herdrukt, vermeerderd met een *Breede*

Weder-spraeck op de Aen-spraecke A. Heydani aen alle Remonstrantschgesinden). Een benoeming tot hoogleeraar te Harderwijk heeft Heydanus afgewezen. Ook bedankte hij voor Heidelberg, wat evenwel een

onderscheiding door den keurvorst van de Palts in 1656 niet terughield. De benoeming tot hoogleeraar te Leiden op 13 Sept. 1648 heeft hij aanvaard, daarbij predikant blijvende. Op 19 Oct. d.a.v. aanvaardde hij het nieuwe ambt met de rede *De singularibus Scripturae*. Door zijn invloed mede werden in 1650 Johannes Coccejus (dl. I, kol. 616-618) en in 1653 Johannes Hoornbeek benoemd. Met den laatste geraakte hij sedert 1657 in hevigen strijd over vraagstukken in verband met de Sabbatsviering. Verscheidene geschriften werden daarover uitgegeven, totdat de Staten van Holland deze uitgaven verboden (7 Aug. 1659). Heydanus was gematigd maar overtuigd Cartesiaan. Zijn *Oratio Gratulatoria* (1674) getuigt van zijn liefde voor het Huis Oranje. In den toenmaligen strijd aan Leidens hoogeschool schreef de bijna tachtigjarige Heydanus: *Consideratiën over eenige saecken onlanghs voorgevallen in de Universiteyt binnen Leyden* (1676), een werkje dat grooten opgang maakte, maar waarom hij 4 Mei 1676 werd afgezet als hoogleeraar. Zijn predikambt bleef hij waarnemen tot zijn dood. In 1678 bezorgde hij nog de uitgave van zijn vroegere 'disputaties' enz. in *De Origine erroris* in acht boeken. Zijn onderwijs over de 'Loci communes' verscheen na zijn dood in 1686 als *Corpus theologiae christianae*. Hij was rijk en mild, een man 'in wien een groot hart met een fijnen geest en een mannelijk karakter om den voorrang drongen' (J.P.N. Land). Chr. Wittichius hield op hem een lijkrede (verschenen 1679).

Hij huwde 18 Mei 1627 te Amsterdam met Sara Loten (overl. 15 Aug. 1669), dochter van den koopman Carel Loten. Van hun negen kinderen noemen wij: Carel Heydanus, secretaris te Leiden; Maria Heydanus, gehuwd met Ds. Dion. Crucius (overl. 21 Juni 1653 te Nijmegen) en met Franciscus Burman (dl. IV, kol. 351 v.); Sara Heydanus, gehuwd met Mr. H. Brouwer, een vermaard rechtsgeleerde, schepen, burgemeester en schout te Leiden enz.

Over zijn verdere werken raadplege men de beneden genoemde literatuur.

Zijn portret is gegraveerd door A. Blotelingh naar de schilderij van J. Lievens, door J. Suyderhoef naar de schilderij van J. van Schooten, verder gravures door J. Hof-Spanje en een onbekend kunstenaar en een lithografie door L. Springer.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* IV, 2-9; L. Knappert, *Bibliografische Inl. tot de theologie* (Leid. 1925), 108; J.A. Cramer, *Abraham Heidanus en zijn Cartesianisme* (Utr. 1889); *Kerkel. Handboek* (1907) Bijl. 131, (1908) Bijl. 132; Veeris en de Paauw, *Vern. kerkel. Alphabeth* (Enkh. 1750) 91; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900) 250 v.; C. Sepp, *Biblioth. v. Ned. Kerkgeschiedschr.* (Leid. 1886) 78; L.D. Petit, *Repert. der verhand..... in tijdschr.* (Leid. 1907), kol. 1303.

Knipscheer

[Heyden, Johannes van der]

HEYDEN (Johannes van der), ook Heydanus, geb. te Frankenthal in 1604, overl. te Amsterdam 14 Juni (of Juli?) 1670, broeder van Abraham van der Heyden (zie boven). Hij studeerde te Leiden en volgde zijn broeder als predikant op te Naarden in April 1628. Sedert 1638 stond hij te Rotterdam, sedert 28 Nov. 1649 te Amsterdam. Als bibliothecaris van de gemeentelijke bibliotheek te Amsterdam gaf hij in 1668 een gedrukten catalogus uit van die boekerij. Hij huwde te Naarden in Nov. 1634 met Hillegonda Pater (dochter van Hendrik Elbertsen

P a t e r ?), en had drie kinderen, van welke C a s p a r v a n d e r H e y d e n in 1670 overleed, en M a r g a r e t a v a n d e r H e y d e n gehuwd is (29 Nov. 1661) met den amsterdamschen geschiedschrijver Casparus Commelin (dl. VI, kol. 324).

Zie: d e B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* IV, 9 v.; J.A. C r a m e r , *Abraham Heidanus* (Utr. 1889), 35; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 152, (1908) Bijl. 101, 132; V e e r i s e n d e P a a u w , *Vern. kerkel. Alphabeth* (Enkh. 1750), 92.

Knipscheer

[Heyen, Hendrik]

HEYEN (Hendrik), geb. te Amsterdam 18 Jan. 1833, overl. te 's Gravenhage 28 Dec. 1890. Hij studeerde te Leiden en te Amsterdam, werd luthersch hulpprediker te Kampen in 1856, predikant te den Helder 13 Sept. 1857, te Maastricht 2 Jan. 1859, te Leiden 13 Mei 1860, te 's Gravenhage 29 April 1866. Hij huwde met M a r i a P e t r o n e l l a v a n O l p h e n , en had uit dit huwelijk twee kinderen; op 21 Juni 1871 hertrouwde hij met M a r i a J o h a n n a J u s t i n a K r u s e m a n , dochter van J o h a n n e s D i e d e r i k K r u s e m a n , directeur-generaal van financiën in Ned.-Indië. Na zijn dood werd de weduwe (kinderloos) de derde vrouw van J a n J a c o b v a n G e u n s , president van het gerechtshof te 's Gravenhage (overl. 27 Dec. 1915). Het portret van Heijen is in de kerkeraadskamer van de Ev. luth. gemeente te 's Gravenhage.

Hij schreef: *Hendrik van Zutphen* in *Kalender voor de Protest. in Ned.* II (Amst. 1857), 133-151; *Het recht van bestaan der modernen als kerkelijke partij*, adres aan de luthersche synode ('s Gravenh. 1873); *Ten volle overtuigd*, een apostolische raad ('s Gravenh. 1873); *De verdediging van het synodaal besluit tot invoering van het stemrecht bij de Evg. Lutherschen door J.G.D. Martens nader overwogen* ('s Gravenh. 1876); *Niet eerlijk. Antwoord aan J.G.D. Martens* ('s Gravenh. 1876).

Zie: d e B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* IV, 10 v.; J. L o o s j e s , *Naaml. v. predikanten enz. der Luth. Kerk in Ned.* ('s Gravenh. 1925), 118.

Knipscheer

[Heylerhoff, Martinus Joannes van]

HEYLERHOFF (Martinus Joannes v a n), geb. te Maastricht 1776 uit een geslacht, dat ook vóór 1794 aan deze stad leden van den magistraat heeft geschonken, overleden 1854. Hij was van beroep pompenmaker, maar maakte zich verdienstelijk door oudheidkundige schetsen zijner geboortestad te schrijven, waarin hij door zijn oom M a t t h i a s v a n H e y l e r h o f f werd voorgelicht. Als lid der maastrichtsche ‘Société des amis des sciences, lettres et arts’ schreef hij in de door dit genootschap geredigeerde jaarboeken *Annuaire de la province de Limbourg* van 1825 tot 31: *Notice sur l'origine de la ville de Maastricht et sur les enceintes qu'elle a eu à diverses époques*; *Notice hist sur le pont de la Meuse à M.*; *Développements ultérieurs sur la dernière extension de la ville de M.*; *Notice hist. sur l'ancienne église de Notre-Dame à M.*; *Notice hist. sur l'église primaire ci-devant collégiale de Saint Servais à M.*; *Continuation de la description des monuments de la ville de M., avec indication des principaux souvenirs historiques qui s'y rattachent*; *Dépendances de l' eglise de St. Servais, Hôpital de St. Servais... Chapelles dép. de l' église de St. Servais*; *Egl. paroissiales dép. de l' Egl. de St. Servais*; *Dépendances de l' Eglise de Notre Dame*; *Egl. par. de St. Nicolas*; *Egl. de St. Martin à Wyck, Chapelle du St.*

Esprit, Communautés religieuses; (*Les Dàmes Blanches*; *L'ordre des Templiers Le couvent de St. Antoine*; *L'ordre Teutonique*); *Continuation de la description des mon. de la ville de M., etc.* (*Dominicaires Récollers*,

Augustins, Begards, Croisiers, Cellites, Jésuites, Capucins); Communautés religieuses de femmes (*St. André, le 'Beyard', le 'Nieuwenhof', St. 'Catharinendal', les Annonciades à Wijk, 'le Mont Calvaire', les Sépulchrines, les Soeurs Grosses, les Pénitentes*).

In het *Jaarboek van het Hertogdom Limburg*, door hetzelfde genootschap uitgegeven 1846, 1850, 1851 schreef hij, eveneens in de fransche taal: *Not. monumentale et hist. sur la ville de M.* a) *Souveraineté* b) *Gouvernement intérieur* c) *Monuments* d) *Ancienne maison de ville et dépendances*; *Not. mon. et hist. sur la ville de M.* a) *Nouvel hôtel-de-ville* b) *La bibliothèque publique*; *Not. mon. et hist. etc.* a) *Hôtel des Etats* b) *Hôtel du Gouvernement* c) *Hôtel du commandement*; *Sur l'état de la ville durant le dix-septième siècle*. Verder liet hij een handschrift na (ber. op de gemeentebibliotheek te Maastricht) over St. Servaaskerk, in het bijzonder over het graf van St. Servaas, de krochten en relieken, alsmede over andere maastrichtsche oudheden, door hem en voor een klein deel door zijn voorn. oom Matthias, oudraadpensionaris van luiksche zijde, te Maastricht geschreven. Zie mijne uitvoerige inhoudsbeschr. in mijn *Catal. der stadsbibl. van Maastricht* II, 867-872.

Zie: mijn voorn. *Cat.* dl. I, 565 v. en zijn leven door A r n . S c h a e p k e n s in jaarg. 1858 van den *Messager des sciences hist. des arts et de la Bibliographie de Belgique* (Gand 1858), 272.

Flament

[Heyn, Pieter Pieterse]

HEYN (Pieter Pieterse), geb. 1588 te Delfshaven, gesn. 20 Juni 1629 bij Duinkerken. Zoon van een eenvoudig haringreeder, was hij vroeg als visscher en matroos op zee en voer op Indië en Spanje. 1600, niet voor het eerst, in spaansche handen gevallen, werd hij op een der galeien van Spinola als roeier gebruikt en na een zwaar leven in den zomer van 1602 met alle staatsche gevangenen losgelaten tegenover de vrijlating van den admiraal van Arragon door de Staten. Later vinden wij hem (tusschen 1608 en 1617) bij de koopvaardij, ten slotte als schipper. 1621 trad hij, die blijkbaar een bescheiden vermogen had vergaard, als bewindhebber op in de Kamer Rotterdam der pas opgerichte W.I. Compagnie, 1623 als vice-admiraal op de vloot van Willekens naar Brazilië, waar hij zich zeer onderscheidde bij de verovering van San Salvador (8 Mei 1624). Ook in 1626 en Maart 1627 behaalde hij daar grooten roem als admiraal bij de verovering eener rijke vijandelijke vloot, opnieuw in Juli 1627. Als 'zeeschrik van Delfshaven' was hij zeer gevreesd wegens zijn onverschrokkenheid en beleid, die vooral indruk maakten bij zijn verovering der spaansche zilvervloot (8 Sept. 1628) in de baai van Matanzas, een wapenfeit, dat hemzelven als zoodanig van weinig belang scheen, zoodat hij minachtend sprak van de 'razernij des volks' over die zegepraal, met veel minder moeite behaald dan zijn vroegere. Een gouden keten met medaille werd hem van landswege door Frederik Hendrik gegeven en de Prins ontving hem aan tafel. Hij trok zich toen naar Delft terug om er zijn verder leven in eenvoudige rust te slijten. Na den dood van Holland's luitenant-admiraal, Willem van Nassau, werd echter behoefte gevoeld aan hervorming van de staatsche vloot en krachtiger strijd tegen de Duikerkers. Frederik Hendrik bood hem, den 'pikbroek', die door het scheepsvolk geëerd en gevierd was en als vroom, manhaftig en beleidvol bekend stond, de waardigheid aan van luitenant-admiraal van Holland, die hij aannam onder voorwaarde van uitgestrekter gezag dan te voren aan die waardig-

heid verbonden was en het invoeren van belangrijke en hoogst noodige hervormingen op de vloot, waarvan inderdaad onmiddellijk werk werd gemaakt. Zoo werd hij de grondlegger van de roemrijke staatsche vloot uit de 17de eeuw. Verbetering der krijgstucht, betere betaling en verzorging der matrozen, betere rechtspraak en administratie vormden de hoofdzaken in een nieuwen op zijn verlangen gegeven 'artikelbrief' en de daarmede samenhangende verordeningen. 19 April 1629 deed hij den eed op zijn nieuwe waardigheid. In Mei daaraan volgende naar de vlaamsche kust uitgezeild, sneuvelde hij echter reeds 20 Juni door een kogel in den schouder in een gevecht bij Duinkerken. Hij werd onder groote eerbewijzen 4 Juli, in het koor vande Oude Kerk te Delft begraven, waar hem een fraaie graftombe werd opgericht. Zijn zinspreuk was: De dapperheyd is meer dan goud of zilver. Hij was gehuwd met Annetje Claasdochter de Reus, die kinderloos bleef en 10 Nov. 1640 te Rotterdam, 75 jaren oud, stierf en in de Groote Kerk begraven werd, waar nog haar grafzerk ligt. Zij was denkelijk in 1613 met hem gehuwd.

Zijn portret is gegraveerd door C.v.d. Passe, Vinkeles, Bogerts, J. Houbraken, D. Veelwaard, W. Swidde en een onbekend kunstenaar, gelithografeerd door H. ten Kate, M. Mourot en F. Waanders; behalve op zijn graftombe, staat zijn standbeeld te Rotterdam (Delfshaven), waar ook zijn geboortehuis door een gedenksteen is aangeduid.

Vgl. over hem: de Jonge, *Gesch. van het zeewezen* I, 249; Elias, *Schetsen* I, 102; de Boer, *De Zilvervloot* in *Tijdschr. voor gesch.* 31, 1; Scheltema, *Mengelwerk* I, III, 145; *Navorscher* V, 166, 170, 231, VI, 20, 44, 45, 79, 112, 241, 313.

Blok

[Heynes, Hendrik Johannes]

HEYNES (Hendrik Johannes), geb. te Amsterdam 3 Maart 1836, overl. aldaar 20 Aug. 1887, evangelist te IJselstein, Dalfsen, Smilde, Voorschoten en Amsterdam, gehuwd in 1863 met Anna Maria Geerlink (overl. 6 April 1918). Hij schreef eenige stichtelijke en in zijn praktijk bruikbare werkjes als: *Schriftuurlijk Confessioneel handboekje bij het onderzoek naar de leer der Herv. Kerk* .... (Leid. 1870); *De Evangelist van Driestein*. Een verhaal .... (den Helder 1882); *De Bijbel*, losse bladen .... (Utr. 1865), enz.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* IV, 11 v.

Knipscheer

[Heyningen, Gerardus van]

HEYNINGEN (Gerardus van), geb. te Amsterdam 11 Jan. 1716, overl. ald. 3 Jan. 1801, zoon van Gerrit van Heyningen en Elisabeth de Clercq. Hij studeerde te Amsterdam en te Utrecht, waar hij 14 Sept. 1736 een verhandeling verdedigde: *Over de menschelijke ziel*, en bevorderd werd tot 'meester in de vrije kunsten en doctor in de wijsbegeerte'. Na de pas opgerichte doopsgezinde kweekschool bezocht te hebben werd hij doopsgezind predikant te Utrecht 22 Febr. 1739, te Amsterdam (in de kerk bij het Lam) 5 Febr. 1758. Juist op den sterfdag schreef hij zijn kerkeraad, dat hij van het ambt wenschte te scheiden. Hij gaf een lijkrede uit op Isaac Francken, predikant te Utrecht (1739), en op zijn oom Barth. van Leuvenig (1760). Hoito Tichelaar gaf eene lijkrede op hem

uit (Amst. 1801). Hij huwde 5 Febr. 1741 met Maria de Heger (overl. 13 Juni 1796), en heeft zeven kinderen gehad.

Zijn portret komt o.a. voor in de lijkrede op hem; het werd gegraveerd door J.E. Marcus.

Hij schreef nog: *De mente humana* (zie boven) (Traj. ad Rh. 1736).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* IV, 12 v.

Knipscheer

[Heynricxz., Reynier]

HEYNRICXZ. (Reynier), boekdrukker te Amsterdam in de eerste helft der 16e eeuw. Men kent tot nu toe slechts één druk van hem, de *Statuten ende lantrechten vanden landen van Westvrieslant*, omstr. 1533 te dateeren, waarin hij zich noemt Reynier Heynricx soon met het adres 'aen dye oude side in die gulden eenhooren'. Dit boek stelde hij te koop bij Jan Seversz. die Croepel te Amsterdam. Omtrent zijn persoon is niets naders bekend.

Zie, ten deele met reproducties: E.W. Moes, *De Amsterd. boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 128-130 (ald. opgave van meer literatuur); W. Nijhoff, *L'art typographique dans les Pays- Bas* (1500-1540), dl. I (la Haye 1926), p. 3 en pl. I; W. Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Ned. Bibliographie van* 1500-1540 ('s Grav. 1923), blz. 791.

M.E. Kronenberg

[Heyst, Fredericus Gerardus]

HEYST (Fredericus Gerardus), geb. te Waalwijk 18 Mei 1689, norbertijn in de abdij te Tongerloo 15 Aug. 1711, overl. te Antwerpen 9 Juni 1756. Na zijne priesterwijding werd hij circator en ziekenmeester, 1719. Daarna was hij, 1722-1726, werkzaam als kapelaan in zijne geboorteplaats. Gedurende 30 jaar bestuurde hij als provisor in de abdij en te Antwerpen met grooten ijver de bezittingen van zijn klooster. In de abdij te Tongerloo bewaart men nog zijn portret, geschilderd door C. van der Meiren.

Zie: W. van Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. in Tongerloo*, 113; P. Lefèvre, *Les portraits conservés dans les abbayes Norbertines*, 53.

Fruytier

[Hildegaersberch, Willem van]

HILDEGAERSBERCH (Willem van), overl. in 1408 of in het begin van 1409, ontleent zijn naam aan het dorp Hildegaersberch bij Rotterdam, waar hij, zooals hij vijfmaal in zijn gedichten vermeldt, werd geboren, men neemt meestal aan vóór 1350. In de hollandsche grafelijkheidsrekeningen uit de jaren 1383-1408 (meegedeeld door Jonckbloet, *Gesch. der Middelnederlandsche dichtkunst* III, 593-617) komt zijn naam 20 keer voor als spreker of dichter, 19 maal treedt hij op voor het grafelijk hof in den Haag, eenmaal, in 1390, te Middelburg. Den eersten keer, 5 Febr. 1383, ontvangt hij als belooning ƒ 1. -, later meestal meer. 3 Juni 1408 vinden we zijn naam voor het laatst, hieruit en uit het feit, dat Willem VI 12 April 1409 een boek kocht met gedichten, die, zooals de rekening vermeldt, Willem van Hildegaersberch gemaakt had, leidt men zijn sterfjaar af. Uit zijn laatste gedichten krijgen wij den indruk, dat hij zich oud voelt en genoeg heeft van het leven. Als het vers *Hoe men voer die ere gaet schulen* werkelijk betrekking heeft op Dirc van den Rijn, commandeur van de Duitsche orde en eerste geestelijke aan de Sint Pieterskerk te Leiden, wat wel waarschijnlijk is, dan moet Hildegaersberch voor 1375 zijn opgetreden, daar Dirc in 1375 door een anderen commandeur werd vervangen. In verband met deze feiten neemt men aan, dat hij vóór 1350 is geboren.

We bezitten een verzameling van 120 gedichten, die voor het grootste deel, zoo niet alle, door hem zijn geschreven, de naam Willem van Hildegaersberch komt er 28 maal, de naam Willem alleen bovendien nog 11 maal in voor. Ze zijn bewaard in 2 volledige handschriften, een uit het midden der 15de eeuw, toebehoorende aan de Koninklijke Bibliotheek in den Haag, een van 1469 in het bezit van de

Bourgondische Bibliotheek te Brussel. Verder bestaan er nog fragmenten van een waarschijnlijk oorspronkelijk volledig handschrift te Rostock, terwijl enkele gedichten verspreid in andere handschriften voorkomen. We leeren den dichter uit zijn werk kennen als een niet zeer bele-

zen man, die zelf lijdt onder zijn gebrek aan ontwikkeling en er rond voor uitkomt, dat hij zijn kunst om den broode beoefent. Zijn werk verraadt den invloed van Maerlant en Boendale, de *Lekenspieghel* wordt door hem met name genoemd. Hij geeft godsdienstige en zedekundige beschouwingen, historische en politieke gedichten, dierfabels en boerden. Het gedicht *Van den tien gheboden*, dat misschien tot zijn eerste werken behoort, schreef hij op verzoek van de abdis van Rijnsburg, waarschijnlijk Agnes de Hornes. Het is mogelijk, dat hij door haar met hertog Albrecht van Beieren in betrekking is gekomen. Op de bruiloft van hertog Albrecht met zijn tweede gemalin Margaretha van Kleef, sprak hij 5 April 1393 met Jan van Raemsdonck, waarschijnlijk heeft hij bij deze gelegenheid *Van feeste van hylic* gedicht. Uit sommige verzen blijkt, dat de schrijver sympathie gevoelt voor de Kabeljauwsche partij, in het gedicht *Van den sloelel* trekt hij partij voor de stad Leiden, die bij Albrecht in ongenade was gevallen. Ook in andere gedichten vindt men toespelingen op gebeurtenissen uit dien tijd.

Zie: *Gedichten van Willem van Hildegaersberch*, uitgegeven vanwege de Maatschappij der Ned. Letterkunde door W. Bisschop en E. Verwijs ('s Grav. 1870), met uitvoerige inleiding; Petit, *Bibliografie der Mnl. taal- en letterkunde* I, 295, II 219; W.T. Tiemeyer, *Klankleer der gedichten van Willem van Hildegaersberch* (1916); *Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde* 37 (1918), 154-160, 38 (1919), 311-312.

Scholte

[Hoboken, Jean Henri Appelius van]

HOBOKEN (Jean Henri Appelius van), geb. te Zwolle 29 Mei 1835, overl. te Batavia 19 Maart 1893, zoon van Alexander van H., hoofdcontroleur van den Waarborg te Zwolle, en van Henriëtte Hermine Louise Appelius (dochter v. Jean Henri, A., zie kol. 16).

Hij was officier van administratie bij de ned. marine, werd 10 Febr. 1872 benoemd tot lid van den residentieraad van Soerakarta, 15 Nov. 1873 lid van de Kamer van koophandel en nijverheid te Padang, 19 Mei 1874 raad van justitie en 9 Juni 1874 lid der plaatsel. schoolcommissie aldaar, 22 Juni 1878 lid en gedurende tal van jaren voorzitter van de Kamer van koophandel en nijverheid te Soerabaya, president van de Handelsvereeniging, van het comité van het Roode Kruis en van het Atjehfonds aldaar; 21 Mei 1892 directeur en 6 Sept. 1892 tevens plaats v.v. president van de Javasche Bank; lid van het hoofdbestuur van het Indisch Land-bouwgenootschap.

Hij huwde te Batavia 23 Dec. 1863 met Catharina Johanna Reiniera Doornik (1837-81) en hertrouwde te Soerabaya 16 Juli 1884 met Sarah Johanna Elisabeth Versteegh. Uit elk huwelijk sproten drie kinderen.

Zie: *Alg. Ned. Familiebl.* XI, 268-270.

Regt

[Hoeck, Adrianus van]

HOECK (Adrianus van), geb. te Helmond 1 April 1754, overl. te Boxtel 7 Juli 1793, zoon van Wilhelmus van H. en van Hendrina Menders, ging in October 1772 naar de universiteit van Leuven en werd 1779 priester gewijd. In het begin van zijn priesterlijke loopbaan was hij waarnemend kapelaan te Meerloo (L.), in 1785 assistent te Driel en het volgend jaar kapelaan te Boxtel. Hij was een der vooraanstaande figuren in de patriottische beweging zijner dagen. Zoo zond hij o.a.

een lijst van inteekenaren voor het vaderlandsche fonds naar Dr. Guljé te Helmond. In 1787 werd hij gevankelijk naar den Haag gevoerd, beschuldigd van medeplichtig te zijn aan het opruien van het volk. Bepaalde feiten konden hem niet worden ten laste gelegd, waarom hij dan ook spoedig uit de gevangenis ontslagen

en met groot gejuich in Boxtel ingehaald werd.

Een door D. Nederveen geschilderd portret hangt bij de familie van Hoeck te Helmond van hem en van zijn drie andere broers-priesters: Johan Baptist (1769-1844) als pastoor te Vlierden overleden, Thomas (die volgt) en Wilhelmus (1763-1831) Minderbroeder.

Zie: L. Schutjes, *Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch* III, 352, V, 825; Krom, *De Patriotten in de Meiery*, 22; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 119, 121-123.

Heeren

[Hoeck, Thomas van]

HOECK (Thomas van), geb. te Helmond 16 Jan. 1762, aldaar overleden 3 Febr. 1822, broeder van den voorgaande, bezocht van 1 Oct. 1779 de hoogeschool te Leuven. Hij werd 11 Juli 1782 Norbertijn in de abdij van Postel en werd 1787 geprofest en 23 Sept. van hetzelfde jaar priester gewijd. Hij bekleedde in de abdij verschillende functies. Bij een inval der Franschen in 1795 was hij genoodzaakt de wijk te nemen. Midden Sept. kwam hij te Helmond aan, maar omdat hij zich hier niet veilig voelde, vertrok hij met eenige medekloosterlingen naar Lierop. Toen betere tijden waren aangebroken, werd hij als assistent naar Emmerik gezonden en als rector van het Agnetenklooster aldaar aangesteld. Hij was de laatste postelsche rector. Zijn laatste levensdagen bracht hij door ten huize van zijn ongehuwden broeder Henricus (geb. 2 Nov. 1750 en overl. 1837), die het ouderlijke stamhuis op de Markt te Helmond bewoonde.

Portret zie vorig artikel.

Zie: L. Schutjes, *Geschied. van het Bisdom 's Hertogenbosch* V, 825; Ign. Welvaerts, *Postels Biogr. Woordenboek*, 128; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 122-123.

Heeren

[Hoek, Sander van]

HOEK (Sander van), geb. in 1757, gest. te Middelburg 4 Oct. 1816. Hij was predikant bij de engelsche hervormde gemeente te Middelburg en schreef: *Geschiedkundig verhaal van de landing en den inval der Engelschen in Zeeland in het jaar* 1809, *eerste deel* (Haarlem 1810, 8o.), dat als het verhaal van een tijdgenoot en ooggetuige nog altijd waarde heeft voor de kennis van het behandelde onderwerp.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, Aanhangsel, 30.

Brugmans

[Hoeufft, jhr. David]

HOEUFFT (jhr. David), geb. te Haarlem 25 Nov. 1762, ged. ald. 28 Nov., overl. te Haarlem 25 Mei 1836, zoon van Mr. Jan Diederik Pauw geb. H. en van Marie Susanne Silvestre.

Hij werd 26 April 1785 benoemd tot schout enz. van Haarlemmerliede enz., en 18 Dec. 1792 tot commissaris van de Turfwerkers te Haarlem, Eerst was hij adjunct-secretaris van de Weeskamer te Haarlem; 28 Mei 1796 werd hij secretaris dier Kamer. Op denzelfden datum werd hij tevens secretaris van de Kleine Bank van Justitie te Haarlem, terwijl hij in 1796 ook benoemd werd tot hoogheemraad

van Rijnland. Later werd hij vrederechter en raad der stad H. In 1799, toen de Engelschen en Russen in N. Holland geland waren, werd David H. als een man van vertrouwen door het gemeentebestuur aangesteld tot het beheeren van een som van meer dan een halve ton gouds, ter betaling van alles, welke som door den commissaris Janssens aan de Municipaliteit was toevertrouwd.

In 1813, na herstel der orde van zaken, werd hij president van het stadsbestuur in zijn vaderstad, welke betrekking hij tot zijn overlijden in 1836 onder den titel van burgemeester bekleedde. Toen 2 Dec. 1813 de prins van Oranje zich naar Amsterdam begaf en eenige uren te Haarlem vertoefde, werd hij door den president verwelkomd en

werden hem de sleutels der stad door denzelfden overhandigd. Hoeufft, die ook lid was van de Prov. Staten van Holland (noordel. deel) en regent van het Groote of St. Elisabethsgasthuis te Haarlem (in welke stichting zijn beeltenis voorkomt op een schilderij, voorstellende het college van regenten), woonde te Haarlem op den Kouden Horn. Hij werd in 1815 lid der ridderschap van Holland en bij K.B. van 15 Apr. 1815, no 17, met zijn wettige afstammelingen in den nederl. adelstand verheven.

Hij huwde te Haarlem 9 Oct. 1785 met Eva Jacoba Gerlings, geb. ald. 27 Dec. 1764, en overl. 14 Dec. 1843, dochter van Jan Herman en van Sophia Magdalena Crommelin. Zij vierden 9 Oct. 1835 met grooten luister hun gouden bruiloft en wonnen elf kinderen, waarvan er zes op jeugdigen leeftijd zijn overleden. Van de overigen was jhr. Jan Diederik hoofdinspecteur van het kadaster, trouwde jkvr. Leonora Ida met Elias Tielenius Kruythoff, werd Paul Quirin eerste luitenant der dragonders, in Rusland 1812 vermist, en overleed jhr. Willem Hendrik als bewaarder der hypotheken en van het kadaster te Haarlem.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 195-199, 212-218; *Haarl. Courant* 9 Oct. 1835 (gouden bruiloft); *Nederl. Adelsboek* 1914, 292, 293.

Regt

[Hoeufft, jhr. Diederik]

HOEUFFT (jhr. Diederik), heer van Fontaine-Peureuse en Reygersfort (of Reyersvoort, nabij Tricht), geb. te Dordrecht 1 Aug. 1648, overl. te Utrecht 2 Nov. 1719, begr. ald. in de St. Catherinakerk, zoon van Mr. Diederik (dl. III, kol. 594) en van Maria de Witt.

Hij woonde te Utrecht en was domheer aldaar 1669, 71, 83, 84 en 89; aide-de-camp van den generaal van Steenhuysen, heer van Heumen, 1672; commandant van de krijgsbezetting binnen Gouda, 1673; kapitein van de cavalerie en adjudant-generaal van den graaf van Waldeck in het leger van den hertog van Villahermosa in 1676; afgevaardigde vanwege de Staten (gedeputeerde tevelde) bij het leger van dien hertog in hetzelfde jaar; bewindhebber der W.I. Compagnie ter kamer van de Maas in 1684, evenzoo der O.I. Comp. ter kamer van Amsterdam van 1707-10 en had ook zitting onder de gedeputeerde Staten der provincie Utrecht. Bij diploma dd. 21 Aug. 1692 van keizer Leopold I werd hij met zijn wettige afstammelingen erkend als tot den adel te behooren.

Hij huwde te Amstelveen 13 Febr. 1680 met Isabella Agneta Deutz, geb. te Amsterdam 11 Juni 1658, overl. te Utrecht 19 Oct. 1694, begr. in de St. Catherinakerk, dochter van Jan en van Geertruida Bicker. Uit dit huwelijk sproten 3 zoons en 5 dochters, waarvan de zoons op jeugdigen leeftijd zijn overleden.

Portretten van hem en van zijn vrouw waren in 1905 bij jkvr. Singendonck te 's Gravenhage. Een zilveren schotel met het wapen van Diederik H. is in het Mauritshuis te 's Gravenhage (catal. no. 712).

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 116-121 (copie van den genoemden adelsbrief op blz. 122-125) en 145-150.

Regt

[Hoeufft, Gideon]

HOEUFFT (Gideon), geb. te Parijs 30 Juli 1652, overl. te 's Gravenhage 19 Febr. 1710, begr. te Utrecht, Jacobikerk, zoon van Jan (2) en van Isabella Deutz. Hij was kanunnik van St. Pieter te Utrecht, voorzitter der Staten van Utrecht in 1696, na 17 Mei 1693 door den Prins van Oranje zonder voorafgaande nominatie te zijn

aangesteld als een der geëligeerden, representeerende het Eerste Lid van de Staten 's Lands van Utrecht. Voorts was hij afgevaardigde ter Admiraliteit van Zeeland in 1695 en wegens Utrecht afgevaardigde ter Staten-Generaal 1708.

Hij woonde te Utrecht achter St. Pieter, doch overleed te 's Gravenhage, waar een ‘publieke uytvaert’ plaats had, en liet uit geen zijner huwelijken kinderen na. Eerst huwde hij 22 Jan. 1683 met Sara Fannius, die hij reeds 3 Maart d.a.v. te Middelburg door den dood verloor (begr. te Biggekerke). Daarna hertrouwde hij in Juni 1693 met Catherina Copal, overl. te Utrecht 3 Aug. 1723, oud 79 jaar.

De geschilderde portretten van Gideon en zijn beide vrouwen bij Mr. J.A. Grothe te Utrecht; dat van Gideon bovendien bij Mr. M. Crommelin aldaar; beide zijn geschilderd door J. van A.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 106, 107, 260; *Alg. Ned. Familieblad* XVI, 434; *Ned. Leeuw* XXIX, 215, 280; K. Wielemaker, *Biggekerke, zijn Burg. en Kerk. Geschiedenis* (Middelburg 1904).

Regt

[Hoeufft, Mr. Jacob]

HOEUFFT (Mr. Jacob), geb. te Rotterdam 8 Januari 1660, ged. te Dordrecht 5 Nov. d.a.v., overl. aldaar 26 Juli 1717, zoon van Diederik (dl. III, kol. 594) en van Maria de Witt.

Hij studeerde sedert 19 April 1679 te Leiden in de rechten, werd in 1691 raad der stad Dordrecht en in 1700 burgemeester aldaar. Hij was afgevaardigde ter Staten van Holland en lid van gecommitteerde raden, bewindhebber van de W. Ind. Comp. ter Kamer van de Maas, baljuw en dijkgraaf van Wieldrecht, landdrost van Zuid-Holland en domheer te Utrecht.

Toen hij te Leiden studeerde, was hij ergens in Zuid-Holland op de jacht en werd toen door jachtopzieners bekeurd, waarschijnlijk omdat hij te veel honden bij zich had. Hierover ontstond twist, waarbij hij in drift een der jachtopzieners met zijn polsstok doodsloeg. Naar aanleiding daarvan ontstond er verschil tusschen het forum previligiatum van Leiden en den baljuw van Zuid-Holland over de vraag door wien die zaak moest berecht worden; die twist liep zóó hoog, dat prins Willem III er zich mede bemoeide en aan Jacob geheele vrijheid van straf toekende. Om die reden was Jacob Hoeufft zijn geheele leven altijd zeer prinsgezind, waarom hij in 1702 uit de regeering van Dordrecht werd gezet.

Hij huwde te Dordrecht 20 Juni 1694 met Sophia Everwijn (1668-1747), dochter van Mr. Samuel, burgemeester van Dordrecht, en van Cornelia de Rovere. Uit dit huwelijk sproten 14 kinderen, waarvan Pompejus, Samuel, Pieter en Jan (3) volgen. Een dochter Sophia, was gehuwd met Johan Wenceslaus van Otting, pred. te Breda.

Zijn portret geschilderd door G. Schalcken bij jhr. Mr. Hoeufft van Velsen te 's Gravenhage.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 126-129, 151-165.

Regt

[Hoeufft, Mr. Jacob Pompejus]

HOEUFFT (Mr. Jacob Pompejus), geb. te Amsterdam 8 Nov. 1779, ged. Westerkerk 28 Nov., overl. te Velsen 24 Aug. 1835 en begr. te Beverwijk, zoon van Mr. Henrik en van Margaretha Levina Geelvinck.

Hij werd student in de rechten te Leiden en promoveerde aldaar 19 Sept. 1801 op theses. Hij was raad der stad Amsterdam o.a. in de moeilijke jaren van 1811-1813 en in 1814, was luitenant-kolonel van de schutterij aldaar en tot zijn overlijden lid van Gedeputeerde Staten der provincie Holland (noordelijk gedeelte). Behalve dat

hij lid was van verscheidene commissiën en genootschappen was hij tal van jaren secretaris van de Maatsch. van Landbouw, afd. Amsterdam.

Van zijn moeder erfde hij de heerlijkheden Velsen en Santpoort, woonde met zijn gezin eerst op 'Meeroogh' onder Velsen, later, na den dood van zijn vrouw en van zijn moeder (1818), woonde hij

's zomers op ‘Watervliet’ onder Velsen, 's winters te Amsterdam op de Heerengracht bij de Vijzelstraat. Hij werd ook eigenaar van de Breezaap en van Velserbosch.

Hoeufft huwde te Amsterdam 12 Sept. 1809 met Judith Catherina Dedel (1783-1817), dochter van Willem Gerrit en van Jacoba Elisabeth Crommelin. Uit dit huwelijk sproten 1 zoon en 4 dochters. De zoon, jhr. Mr. Henrik Hoeufft v. Velsen, volgt (kol. 605).

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 202-206, 219-226; Vaillant, *Wapenb. der Amsterd. Regeeringsleden sedert* 1795-1861, 97, 119.

Regt

[Hoeufft, Jan (1)]

HOEUFFT (Jan) (1), geb. te Luik in 1578, ged. in de St. Janskerk ald., overl. te Parijs 5 Sept. 1651, zoon van Johan en Catharina van Wessem.

Hij, heer van Fontaine-le-Comte, Fontaine-Peureuse, Choisival en Sous-Bourbon (heerlijkheden, gelegen in Picardië en Poitou), vertrok naar Frankrijk en woonde eerst te Rouaan, later te Parijs, waar hij koopman en bankier was. Hij is als Franschman genaturaliseerd in Juni 1601, was te Parijs sedert 1634 commissaris van de Staten-Generaal der Vereen. Nederl. en was ook raad en secretaris van koning Lodewijk XIII, welk ambt hij tot zijn dood bekleedde. Hoeufft heeft een werkzaam aandeel genomen in de drooglegging van een aantal plassen en moerassige streken in Picardië, Poitou en andere deelen van Frankrijk, welke werken meerendeels door nederl. ingenieurs werden uitgevoerd. Daarna werden de gronden op aanwijzing van Hoeufft in cultuur gebracht; enkele zijn tot heerlijkheden verheven of de heerlijke rechten daarvan werden opnieuw bevestigd. Zoo heeft Lodewijk XIII bij ‘lettres patentes’ van 20 Maart 1642 aan Jan H. geschonken o.a. de heerl. rechten hem toekomende wegens zijn aankoop van Fontaine-le-Comte.

Jan Hoeufft, wegens zijn secretarisschap bij Lodewijk XIII in den adelstand verheven, overleed ongehuwd, een zeer groot vermogen nalatende, waarover hij bij testament van 23 Dec. 1647 ten voordeele van zijn broeders en zusters beschikte.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 68-72; Groen v. Prinsterer, *Arch. de la Maison d' O.N.* III, 53, 65, 67, 78, 97, 101, 250, V, 116.

Regt

[Hoeufft, Jan (2)]

HOEUFFT (Jan) (2), geb. te Dordrecht 8 Febr. 1601, overl. te Utrecht 19 Febr. 1677 en ald. begr. Jacobikerk, zoon van Diederik en van Anna Luls.

Hij was heer van Fontaine-le-Comte, dat hij van zijn neef Fabritius. en van Choisival, dat hij van zijn neef Godefroy erfde. Hij verliet Dordrecht, woonde eerst te Luik, daarna als koopman in 1638 te Rouaan en voorts te Utrecht, alwaar zijn oom en tante Christoffel Hoeufft en Agnes van Beeck zich reeds vroeger hadden neergezet. Hij was kanunnik te Utrecht, kapitein bij de cavalerie en bewindhebber der O.I. Compagnie te Amsterdam.

Jan H. huwde te Amsterdam 4 Mei 1638 met Isabella Deutz, geb. 16 Nov. 1615, overl. te Utrecht 1 April 1672, begr. Jacobikerk, dochter van Hans en van Elisabeth Coymans. Uit dit huwelijk sproten 4 zoons en 6 dochters. Een zoon Gideon gaat hiervoor, een andere zoon, Joseph, volgt

De geschilderde portretten van hem en zijn vrouw bevonden zich in 1905 bij Mr. M. Crommelin en bij de familie Grothe, beiden te Utrecht.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 77-79, 99-108, 258; *Bulletin des Egl. Wall* V, 220; *M.S. Engelen* (Gem. Arch. Utrecht) I, 373, 374, 414.
Regt

[Hoeufft, Jan (3)]

HOEUFFT (Jan) (3), geb. te Dordrecht 3 Dec. 1709, overl. aldaar 19 Febr. 1793, zoon van Jacob,

hiervóór, en van S o p h i a E v e r w i j n . Reeds op jeugdigen leeftijd trad hij in zeedienst en werd in 1736 kapitein-ter-zee in dienst der Vereen. Nederl. In het volgend jaar was hij bevelhebber op het fregat ‘Zeepaard’, met 24 stukken, met welk schip hij zich op de reede van Salee terdege tegen de barbarijsche zeeroovers weerde en 19 Nov. 1737 twee marokkaansche roofschepen veroverde en verbrandde. In 1739 ontweldigde hij aan een kaper een fransch koopvaardijschip en noodzaakte een anderen een hollandsch schip, dat veroverd was, te doen zinken. 24 Juni 1739 werd Jan Hoeufft, oud 29 jaar, student te Leiden (Mat: Hon: c:). In 1743 voerde hij het bevel op de ‘Dolphijn’, die weder bestemd was op de barbarijsche kust te kruisen ter beveiliging van onze koopvaardijschepen; hij deed toen aan de Staten 9 Juli 1743 zijn beklag, dat de officieren van gezondheid te Cadix hem in quarantaine lieten liggen, omdat er in Ceuta een besmettelijke ziekte heerschte, niettegenstaande hij verklaard had, dat hij deze haven in het geheel niet had aangedaan. De Staten-Generaal besloten 6 Aug. 1743 daarover hun beklag te doen bij het Hof van Spanje. Als kapitein-luitenant ter zee diende Hoeufft onder den luitenant-admiraal Cornelis Schrijver (V, kol. 705); het blijkt, dat de goede gezindheid tusschen deze beiden veel te wenschen overliet. Vooral rezen de geschillen hoog in 1761 door het verongelukken op het Gom van 's lands schip van oorlog ‘de Meermin’, gecommandeerd geweest door den kapitein Bisdom. Schrijver beschuldigt Hoeufft zijn functiën slecht waar te nemen en de belangen der V.N. niet te behartigen, waarop Hoeufft zich verontschuldigt en zich tegen die beschuldigingen verdedigt. Bij resol. van 25 Nov. 1761 besluiten de Staten-Generaal de admiraliteit van Amsterdam te machtigen om in die geschillen te beslissen, wat evenwel in Juli 1763 nog niet had plaats gevonden. Het schijnt, dat Hoeufft in het gelijk is gesteld: was hij in 1762 bevorderd tot kapitein-commandeur, in 1766 werd hij schout-bijnacht, in 1768 vice-admiraal en 8 Maart 1773 luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland, ressorteerende onder de admiraliteit van Amsterdam. In 1781 werd hij nog kolonel van het eerste of lijfregiment mariniers van prins Willem V. Hij maakte zijn testament 1 Jan. 1781 voor Jan van der Star, notaris te Dordrecht, maakte zijn zoon tot universeel erfgenaam en werd in de Augustijnerkerk te Dordrecht met 8 kw. begraven.

Jan Hoeufft huwde te Kleef in Maart 1755 met L o u i s a M a r g a r e t h a v o n D i e s t (1733-1758), dochter van H e n d r i k en van M a r i a M a r g a r e t h a v o n S t e i n b e r g . Uit dit huwelijk sproot slechts één zoon Mr. Jacob Hendrik Hoeufft, wiens biografie in dl. III, kol. 595 voorkomt.

Zie: W a g e n a a r , *Vad. Hist.* XIX, 219; *Recueil van alle de Placaten .... betr. de Admiraliteiten* .... ('s Gravenhage, Scheltus a°. 1744) IV, 754, 755, VIII, 787; *Genealogie Hoeufft*, 161-165, 187-189.

Regt

[Hoeufft, Mr. Jan Diederik (1)]

HOEUFFT (Mr. Jan Diederik) (1), geb. te 's Gravenhage 22 Sept. 1686, ongeh. overl. nabij Bergen (Henegouwen) in 1712 en ald. begraven, zoon van J a n D i e d e r i k , heer van Buttingen, en van A g a t h a P a u w v a n H e e m s t e d e .

Hij studeerde sedert 15 Sept. 1704 te Leiden in de rechten en promoveerde aldaar 31 Mei 1707 op een dissertatie: *De compensationibus*, die hij opdroeg aan zijn vader, zijn oom M a t t h e u s en zijn ooms van moederszijde, Mr. A d r i a a n P a u w en Mr. I J s b r a n d d e B y e .

Na zijn studiën voltooid te hebben, begaf hij zich in militairen dienst; werd kapitein der cava-

lerie en sneuvelde in 1712, nog vóór zijns vaders dood, vóór de stad Bergen in Henegouwen.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 135.

Regt

[Hoeufft, Jan Diederik (2)]

HOEUFFT (Jan Diederik) (2), gen. te 's Gravenhage 28 Oct. 1698, overl. op Curaçao 25 Juli 1742, zoon van Mattheus H.v. Oyen, die volgt, en van Constantia Theodora Doublet.

Hij werd 3 Maart 1724 door de Staten-Generaal aangesteld tot kapitein-ter-zee bij de Admiraliteit van Amsterdam. Hij overleed ongehuwd.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 143, 144.

Regt

[Hoeufft, Mr. Jan Diederik (3)]

HOEUFFT (Mr. Jan Diederik) (3), geb. te Haarlem 21 Sept. 1760, overleden in Suriname 27 Juli 1801, zoon van Mr. Jan Diederik Pauw geb. H. en van Marie Susanne Silvestre.

Hij werd 13 Sept. 1774 als student in de rechten te Leiden ingeschreven, nogmaals 6 Maart 1776 en promoveerde aldaar 24 April 1778 op denzelfden dag als zijn oudere broeder Jean Paul op een dissertatie over hetzelfde onderwerp: *exhibens stricturas quasdam tertii juris objecti*, doch waarbij hij het tegenovergestelde gevoelen verdedigde. Hij begon zijn loopbaan als klerk ter secretarie van de Admiraliteit te Amsterdam en klom op tot den rang van secretaris van 's Lands Vloot, daartoe benoemd door prins Willem V op 6 Maart 1793. Hoeufft, die tot 1795 kerkmeester der Westerkerk te Amsterdam is geweest, is waarschijnlijk in dat jaar van zijn ambten vervallen verklaard en, na in 1796 te zijn gehuwd, vermoedelijk naar Suriname verhuisd, waar zijn vrouws familie gegoed was. In 1794 had hij te Amsterdam een belangrijk werk ter perse gelegd, getiteld: *Beschrijving van het gebeurde ten tijde van den inval der Franschen in ons land, benevens de middelen van defensie aangewend door den Ridder J.H. van Kinsbergen, Vice- Admiraal van Holland en West-Friesland, commandeerende alle scheepen en gewapende vaartuigen op dien tijd*; *door Mr. J.D. Hoeufft, Secretaris van 's Lands Vloot*. Het zeer breedvoerig en belangwekkend werk verscheen in 2 deelen, 640 bladzijden; het 2de deel behelst de bijlagen en het geheel was, blijkens het voorbericht, door Hoeufft alleen voor zijn goede vrienden te boek gesteld. Uit alles blijkt zijn groote bewondering voor den genoemden admiraal.

Bij missive van 30 Nov. 1868 heeft jhr. David Hoeufft eenige handschriften en papieren, afkomstig van Jan Diederik, aan het departement van Marine ten geschenke gegeven.

Hij is 24 April 1796 te Leiden gehuwd met Henriëtte Wilhelmina Bedloo, geb. in Suriname 21 Juni 1778, overl. in 1820, dochter van Willem en van Anna Maria de Nijs. Uit dit huwelijk sproten een zoon en een dochter, die beiden jong overleden; de moeder hertrouwde met Jacques François Roux.

Een pastelportret, vermoedelijk J.D. Hoeufft voorstellende, bevond zich in 1905 bij jhr. Mr. W.H. Hoeufft te Middelburg.

Zie: *Geneal. Hoeufft*, 194, 195; *Geneal. Herald. Bladen* I, 372, 375; M.C. van Hall, *Leven en karakter van Kinsbergen*, 166; *Ned. Leeuw* XVII, 69; *Wapenheraut* XX, 89-91.

Regt

[Hoeufft, Joseph]

HOEUFFT (Joseph), heer van Lunenburg, geb. te Utrecht 26 Juli 1657, overl. 24 Nov. 1700, begr. te Utrecht, zoon van Jan (2), die voorgaat en van I s a b e l l a D e u t z . Hij studeerde te Leiden sedert 10 Juni 1677 en werd door den stadhouder (volg. Reglement van 16 April 1674) in 1686, zonder voorafgaande nominatie, tot raad in de vroedschap der stad Utrecht aangesteld. Voorts was hij schepen aldaar en afgevaardigde ter Admiraliteit van

West-Friesland en het Noorderkwartier, zetelende te Hoorn.

Hij huwde te Zuilen 13 Febr. 1699 met Constantia van Toll (1675-1731), later hertrouwd met Mr. Balthasar Smissaert. Uit haar huwelijk met Hoeufft sproot slechts één dochter, Sara Henriëtte Josepha H. (1700-1736), die de echtgenoote werd van Hendrik Ruysch, generaal-majoor der infanterie.

Geschilderde portretten van Joseph H. bevonden zich in 1905 bij de familie Grothe en bij Mr. M. Crommelin te Utrecht, het eerstgenoemde door A. de Vois 1679, het tweede door N. Maes.

Zie: *Geneal. Hoeufft*, 107, 108, 130, 131; *Geneal. Herald. Bladen* II, 228-230.

Regt

[Hoeufft, Leonard]

HOEUFFT (Leonard), geb. 21 Aug. 1651 (vermoedel. te Amsterdam), overl. 11 April 1677, zoon van Mattheus en van Maria Sweerts.

Hij was ritmeester en adjudant van den graaf van Nassau-Saarbrück, die hem zeer genegen was. Const. Huygens, de zoon, vermeldt in zijn journaal (bl. 51) onder dagt. van 3 Aug. 1675: ‘Zuérius le Lt me conta d'une brouillerie qu'il y avait eu entre Montpouillan et le Comte de Nassau, Général de la Cavalerie, pour une impertinence que ce premier avait dite à Heuft, adjud. du Comte de Nassau, et pour la quelle il avait esté obligé de faire de grandes satisfactions à l'un et à l'autre.’

Hoeufft sneuvelde in den veldslag van Mont-Cassel bij St. Omer, 11 April 1677 (evenals zijn zwager Herman Schaep, echtgenoot van Maria Hoeufft). Zijn lijk werd naar 's Gravenhage overgebracht en 20 April in de Gr. Kerk begraven.

Zie: *Geneal. Hoeufft*, 115; *Haagsch Jaarboekje* 1891, 91.

Regt

[Hoeufft, Mattheus Theodorus]

HOEUFFT (Mattheus Theodorus), geb. te Dordrecht 24 Febr. 1737, overl. te 's Gravenhage 9 Juli 1792, begr. Gr. K., zoon van Leonard H. van Oyen (kol. 603) en van Margaretha Eelbo.

Hij was kapitein der holl. gardes te voet in 1762, majoor in 1775 en kolonel in 1779. 15 Sept. 1790 werd hij generaal-majoor van de infanterie ten dienste der V.N. Waarschijnlijk was hij op de begrafenis van prins Willem IV tegenwoordig als ‘een van de vier vendrigs Hoeufft’.

Hij huwde in de fransche kerk te 's Gravenhage 22 Sept. 1765 met Anna Henriëtte Elisabeth gravin van Hompesch (1737-1771) dochter van Vincent Willem en van Charlotte Cornelia barones van den Boetzelaer. Uit dit huwelijk sproten een zoon en twee dochters, allen ongehuwd. De zoon, Leonard Hoeufft (1766-1818), werd 24 Dec. 1793 benoemd tot luitenant-kolonel der infanterie.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 173, 174, 200, 201; *Wapenheraut* VIII (1904), 450, 462.

Regt

[Hoeufft, Mr. Pieter]

HOEUFFT Mr. Pieter), geb. te Dordrecht 11 Oct. 1708, overl. te Dordrecht 24 Oct. 1778, zoon van Mr. Jacob (kol. 596) en van Sophia Everwijn. Hij studeerde in de rechten te Utrecht, waar hij in 1729 is ingeschreven en in hetzelfde jaar promoveerde. Hij vestigde zich in zijn geboortestad, was er raad en vroedschap in

1745, schepen in 1753 en volgende jaren en in 1771 burgemeester. Zijn neef J.H. Hoeufft (dl. III, kol. 595) vervaardigde een latijnsch gedicht op hem.

P. Hoeufft huwde 29 Oct. 1743 te Dordrecht met Adriana van den Broucke, geb. ald. 10 Juni 1705 en overleden te Dordrecht 3 Maart 1747, dochter van den burgemeester Mr. Mattheus v.d.B. Uit dit huwelijk een eenige

dochter, Sophia Adriana, die met Mr. Hendrik Onderwater, schepen, raad en burgemeester van Dordrecht, was gehuwd.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 160, 161, 185-187; J.H. Hoeufft, *Pericula Poëtica*, 81.

Regt

[Hoeufft, Mr. Pompejus]

HOEUFFT (Mr. Pompejus), geb. te Dordrecht 11 April 1702, ged. ald. 14 April, overl. te 's Gravenhage 21 Nov. 1787, zoon van Mr. Jacob (kol. 596) en van Sophia Everwijn.

Hij promoveerde te Utrecht 27 Juni 1722 in de rechten, op een dissertatie *De aditione hereditatis*, werd raadsheer in het Hof van Brabant en daarna raadsheer in den Hoogen Raad van Holland, Zeeland en W. Friesl. te 's Gravenhage. In 1742 woonde hij op de zuidzijde van de Heerengracht te 's Gravenhage als raadsheer in het Hof v. Br. op een tractement van ƒ 1500; hij had een jaarl. inkomen van ƒ 5000, hield een koets met 2 paarden en 4 dienstboden. Bij zijn huwelijk in 1744 bleek hij, behalve het hiervóór vermelde, ƒ 92707 te bezitten, terwijl zijn ambt van raadsheer in het Hof v. Br. door elkander op ƒ 2000 tractement werd gerekend.

Hoeufft, die ook als regent van het St. Nicolaasgasthuis te 's Gravenhage wordt vermeld, kocht 6 Mei 1743 van Ocker Repelaer een huis, gelegen aan de zuidzijde van den Voorhout, naast het Schoorsteenvegerstraatje. J.H. Hoeufft (dl. III, 595) maakte een gedicht op hem.

Hij huwde te 's Gravenhage 15 Maart 1744 met Susanna Isabella Hooft, geb. aldaar 1 Mei 1716 en er overl. 13 Nov. 1803, dochter van Henrik en van Barbara van Essen. Uit dit huwelijk sproten 4 kinderen, waarvan de drie dochters ongehuwd overleden en de zoon, Mr. Henrik Hoeufft, als raadsheer in het Hof van Brabant wordt vermeld.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 154, 174; *Die Haghe* 1910, 160, 161; *Alg. Ned. Fam. blad* I, no. 108, 4a.

Regt

[Hoeufft, Samuel]

HOEUFFT (Samuel), geb. te Dordrecht 15 Mei 1703, overl. te Breda 9 of 17 Januari 1789, zoon van Mr. Jacob (kol. 596) en van Sophia Everwijn.

Hij studeerde in de theologie sedert 7 Aug. 1721 te Leiden en sedert 1727 te Utrecht, waar hij in hetzelfde jaar promoveerde tot doctor in de godgeleerdheid. Hij werd 15 Mei 1729 predikant te Hardingsveld en 16 Maart 1732 te Breda, werd in 1782 op halve preekbeurt gesteld, in 1788 emeritus verklaard en overleed korten tijd later.

Op zeer gevorderden leeftijd gaf hij in het licht: *De inenting der pokjes gemeenelijk de kinderziekte genaamt in hare onbetamelijkheid en schandelijkheid klaar en naakt bij het ligt der reden aangetoont*, waarbij is gevoegd een *Besluit ofte Aanhangsel behelzende de verscheide middelen om deese quaade practijk tegen te gaan* ('s Gravenhage, Isaäc du Mee, 1770). Het werkje wordt niet zeer geroemd; voor de kennis der rechtzinnigheid in die dagen levert het echter een sprekende bijdrage.

Samuel Hoeufft, wiens dood door zijn neef J.H. Hoeufft (dl. III, 595) met een latijnsch gedicht werd herdacht, huwde 30 Maart 1734, vermoedelijk te Prinsenhage, met Jacoba Elisabeth Peysel, geb. 16 Maart 1712, overl. te Dordrecht 5

Juni 1795, dochter van Johannes, predikant te Prinsenhage. Uit dit huwelijk twaalf kinderen.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 157-159, 179-185; *Alg. Ned. Familiebl.* VI, 47; Hermans, *Bijdr. tot de Gesch. van N. Brab.* IV, 358; Kist en Royaards, *Kerk-Gesch., inzonderheid van Nederl.* IV, 499.

Regt

[Hoeufft, Mr. Benjamin Pauw geboren]

HOEUFFT (Mr. Benjamin Pauw geboren), geb. te Haarlem 30 Oct. 1717, overl. te Heemstede

2 Mei 1747, zoon van Mr. Gerard (zie volg. art.) en van Geertruida Dutry.

Hij was heer van Heemstede, Rietwijk en Rietwijkeroord, welke heerlijkheden hij na den dood van zijn broeder, Jan Diederik, verkreeg en waarmee hij 21 Aug. 1737 werd verlijd. Hij studeerde sedert 19 Sept. 1735 te Leiden in de rechten en promoveerde 2 Sept. 1737 te Utrecht op een dissertatie *De apprehensione possessionis*, werd 4 Maart 1743 raad en vroedschap der stad Haarlem en in Sept. 1744 schepen aldaar. Hij bewoonde het slot te Heemstede, welke heerlijkheid hij in verscheidene opzichten heeft verbeterd, stond bekend als een ervaren regent, helder van hoofd en van een edelaardig karakter en overleed aan de kinderziekte, zonder nakomelingen. Hij vermaakte zijn bezittingen aan zijn vollen neef Jan Diederik Hoeufft, op voorwaarde dat deze ook den naam en het wapen van Pauw zou aannemen.

Hij was 4 Maart 1738, vermoedelijk te Haarlem, gehuwd met Agneta Sylvius, gedoopt te Haarlem 8 Aug. 1719, overl. te Heemstede 1 Juni 1760, dochter van Mr. Cornelis en van Maria Verhamme. Zij is in 1749 hertrouwd met den generaal-majoor Jr. Albert Nicolaas van Aerssen Beyeren.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 166, 167; *Adelsarchief*, III (1902), 185; *N. Ned. Jaarboeken*, Mei 1747.

Regt

[Hoeufft, Mr. Gerard Pauw geboren]

HOEUFFT (Mr. Gerard Pauw geboren), geb. te 's Gravenhage 2 Maart 1685, overleden op het slot te Heemstede 8 April 1729, zoon van Johan Diederik H., heer van Buttinge en Zandvoort, en van Agatha Pauw.

H. promoveerde te Leiden in de rechten, 7 Juli 1705, op een dissertatie *De emptione et venditione*, welke hij o.a. opdroeg aan zijn vader, aan zijn ooms Mattheus Hoeufft, heer van Oyen, Onsenoort en Nieuwkuik, en Mr. Adriaan Pauw e.a. Hij was raad der stad Haarlem in 1721 en schepen aldaar 1726; den 16. Oct. 1722 werd hij benoemd tot raad ter Admiraliteit van Amsterdam.

Hij was heer van Heemstede, Rietwijk en Rietwijkeroord en bewoonde het slot te Heemstede. De drie heerlijkheden waren 28 Juni 1704 aan hem afgestaan bij overeenkomst tusschen zijn vader en Adriaan Pauw (diens zwager), nadat te voren Adriaan's moeder Agatha, Harteveld, bij testam. dispos. en codicil van 13 en 15 April 1696 bepaald had dat de leengoederen van haar zoon Adriaan Pauw na diens dood zouden overgaan op een der zoons van haar schoonzoon J.D. Hoeufft, op voorwaarde, dat alsdan die zoon en al zijn wettige afstammelingen den naam en het wapen van Pauw aannamen. Het kasteel had Adriaan reeds aan zijn zuster Agatha geschonken, na wier dood in 1698 het op haar zoon Gerard werd overgedragen.

G.P. geb. H. huwde te Amsterdam 16 Juli 1713 met Geertruida Dutry (1691-1733), dochter van Benjamin en van Maria Anna de Roy. Uit dit huwelijk sproten 3 zoons, waarvan Mr. Benjamin Pauw geb. H. vóórgaat.

Zie: *Geneal. Hoeufft*, 111, 132-135, 165-168.

Regt

[Hoeufft, jhr. Mr. Leonard Pauw geboren]

HOEUFFT (jhr. Mr. Leonard Pauw geboren), geb. te Haarlem 1 Dec. 1757, overl. te 's Gravenhage 17 Juli 1824, zoon van Mr. Jan Diederik P. geb. H., burgemeester van Haarlem, en van Marie Susanne Silvestre.

Hij was, als oudste zoon, erfgenaam van de heerlijkheden Heemstede, Rietwijk en Riet-

wijkeroord en heette alzoo na den dood zijns vaders in 1792 Pauw geboren Hoeufft.

Hij studeerde in de rechten te Leiden, sedert 6 Juli 1774, en promoveerde aldaar 2 Oct. 1778 op een dissertatie *De legitimatione per rescriptum principis et jure succedenti*, welke hij opdroeg aan zijn vader, zijn behuwdoudoom Mr. Cornelis Chastelein enz.

Hij was raad, schepen en burgemeester van Haarlem. Daarna begaf hij zich, in of omstr. 1802, met vrouw en kinderen naar Nijmegen, waar hij woonde tot omstr. 1810, toen hij benoemd werd tot directeur van het postkantoor te Haarlem. In zijn vaderstad teruggekeerd, kreeg hij zitting in het provisioneel bestuur der stad. In 1814 na de herstelde orde van zaken, verhuisde hij naar 's Gravenhage, benoemd zijnde tot lid van de Algemeene Rekenkamer. Bij Kon. Besl. van 15 April 1815, no. 17 werd hij, tegelijk met zijn broeder David (kol. 594) in den nederl. adelstand verheven. Het slot Heemstede met bovengenoemde heerlijkheden verkocht hij 12-14 Dec. 1793 voor ƒ 125000 aan Johanna Maria Dutry, gesch. echtgenoote van Jan Frederik Hendrik de Drevon.

Leonard P. geb. H. huwde 28 Maart 1779 te Leiden met Ida Clasina de Mey (1758-1839), dochter van Mr. Jacob Jan, heer van Streefkerk en van Johanna Rosina de Jacoby. Uit dit huwelijk sproten 4 dochters. Daar hij geen zoon naliet en de heerlijkheden bovendien verkocht waren, stierf met hem de naam Pauw geboren Hoeufft uit.

Zie: *Geneal. Hoeufft*, 189-193, 208-211; *Nederl. Adelsb.* (1914), 291, 292.

Regt

[Hoeufft van Oyen, Jean Philippe]

HOEUFFT VAN OYEN (Jean Philippe), geb. te Dordrecht 15 Aug. 1734, overleden te Utrecht 7 Januari 1795, zoon van Leonard (hierna) en van Margaretha Eelbo.

Hij was heer van Oyen en van St. Annaland; de eerste heerlijkheid erfde hij van zijn vader en de laatste in April 1788 van Susanna Louise Huygens, weduwe van den graaf van Wassenaer.

J.P. Hoeufft trad op jeugdigen leeftijd in militairen dienst. Als cornet van de garde te paard was hij in 1752 bij de begrafenis van Willem IV; den 22 Juni 1779 werd hij kolonel bij de cavalerie en klom op tot den rang van generaal-majoor. In laatstgenoemden rang was hij o.a. in 1794 commandant van de stad Utrecht. Hij overleed alhier en werd in de Nicolaikerk begraven.

Tweemaal is hij gehuwd geweest: 1e te 's Gravenhage 3 Juni 1759 met Maria Sara gravin van Hogendorp (1741-1760), dochter van Jean François en van Sara Johanna van Campen; en 2e te Utrecht 28 Maart 1794 met Louisa Cornelia Elisabeth Clunder (1754-1822), weduwe van den luit.-generaal Jean Louis de Casembroot en dochter van Cornelis en van Elisabeth Provo (Louisa hertrouwde later met eenen markies de la Valette). Alleen uit het tweede huwelijk één zoon, Leonard Jean Philippe, geb. 1794, in 1810 en 1815 stud. te Utrecht en in 1819 ongehuwd te Breda overleden als laatste mannelijke Hoeufft van Oyen.

Geschilderde portretten van Hoeufft en zijn eerste vrouw waren in 1905 bij jhr. Hoeufft van Velsen te 's Gravenhage, en een pastelportretje van Hoeufft bij jhr. Mr. W.H.H. te Middelburg.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 171, 172, 199.

Regt

[Hoeufft van Oyen, Leonard]

HOEUFFT VAN OYEN (Leonard), geb. te 's Gravenhage 9 April 1697, overl. in 1772, begr. te 's Gravenhage Gr. K. 25 Juli 1772, zoon van Mattheus (1) (die volgt) en van Constantia Theo-

dora Doublet. Hij was heer van Oyen, Onsenoort en Nieuwkuik, welke heerlijkheden hij van zijn broeder Mattheus (2) erfde, en verkocht de beide laatste aan jhr. Joannes Half-Wassenaer. Leonard trad in militairen dienst. In 1742 was hij ritmeester van de gardes van Holland en woonde aan de noordzijde van het Voorhout te 's Gravenhage; hij had toen een jaarlijksch inkomen van ƒ 6000, bewoonde een huis van ƒ 750 huurwaarde, hield 7 dienstboden en een koets met 2 paarden. In 1747 was hij kolonel-commandant van hetzelfde wapen, hij woonde met zijn regiment den slag bij Lafeld bij en werd daar gewond. Den 2. Nov. 1748 benoemd tot generaal-majoor, behoorde hij bij de lijkstatie van prins Willem IV onder hen, die waren aangewezen om het lijk te dragen. 14 Maart 1766 bevorderd tot luitenant-generaal der cavalerie, was hij ook president van den Hoogen Krijgsraad der Vereenigde Nederlanden.

L.H. huwde in Januari 1732 met Margaretha Eelbo, geb. 1701, overl. te 's Gravenhage 31 Oct. 1762, dochter van Jan en van Maria Margaretha Karsseboom. Uit dit huwelijk 2 zoons, Jean Philippe H. van Oyen (hiervóór) en Mattheus Theodorus (kol. 600).

Zie: *Geneal. Hoeufft*, 142, 143; *Taxandria* VII (1900), 290; *'t Leven van Willem den IV* (Amst. 1752), 178; *Alg. Ned. Familieblad* I, no. 81, bl. 5*a.*

Regt

[Hoeufft van Oyen, Mattheus (1)]

HOEUFFT VAN OYEN (Mattheus) (1), ged. te Amsterdam 15 Aug. 1647, overl. te Onsenoort 6 Oct. 1720, zoon van Mattheus en van Maria Sweerts en tweelingbroeder van Jan Diederik.

Hij erfde Oyen van zijn vader en kocht in 1690 Onsenoort en Nieuwkuik (in N.B. nabij Vlijmen) voor ƒ 8350 van vrouwe M.E.A. van Merode, weduwe Jr. G. van Poelgeest.

M. Hoeufft werd in 1674 benoemd tot kapitein bij de cavalerie; hij woonde in dat jaar te 's Gravenhage, aan de westzijde van den Kneuterdijk en bezat een vermogen van ƒ 135.333.75. In 1677 werd hij bevorderd tot majoor en in 1683 tot kolonel, in welken rang hij deel nam aan den veldslag aan de Boyne in Ierland 1690. In 1704 werd hij luit.-gener. bij de cavalerie. Hij hield doorgaans verblijf te 's Gravenhage, doch in de latere jaren ook veel op zijn landgoed te Onsenoort, volgens Willem III een ‘onplaisante plaets’. Hier is hij overleden en werd met 8 kw. in de kerk te Nieuwkuik begraven.

Hij huwde 27 April 1683 met Constantia Theodora Doublet (1656-1726), vrouwe van St. Annaland, Moggershil (bij St. Annaland, op Tholen) en Callantsoog, dochter van Philips en van Susanna Huygens. Uit dit huwelijk sproten 13 kinderen, waarvan Philippus, Mattheus, Leonard en Jan Diederik (2) in dit deel voorkomen, Constantijn op 26-jarigen leeftijd als vaandrig ongehuwd overleed en Sara Philippine met den hofkapelaan van prins Willem V, Jean Royer, was gehuwd.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 112-114, 138-145, 273; *Taxandria* VII (1900), 287; *Journaal van Const. Huygens den zoon* (reg.); *Die Haghe, Bijdr. en Meded.* (1914-15), 49.

Regt

[Hoeufft van Oyen, Mattheus (2)]

HOEUFFT VAN OYEN (Mattheus) (2), geb. (vermoedel. te 's Gravenhage) 10 Sept. 1690, overl. te Voorschoten 5 Febr. 1765, begr. te 's Gravenhage Gr. K., 9 Febr., zoon van Mattheus (1) en van Constantia Theodora Doublet.

Hij was heer van Oyen, Onsenoort en Nieuwkuik, welke heerlijkheden hij van zijn broeder Philippus (die volgt) erfde, trad in militairen dienst, werd 16 Sept. 1735 kolonel der cavalerie, 1 Jan. 1742

brigade-generaal en 16 Mei 1747 luitenant-generaal bij dat wapen. Bij de begrafenis van prins Willem IV, 29 Jan. 1752, droeg hij een der vier kwartieren, n.l. dat van Nassau. Na zijn uittreding uit den dienst, heeft hij vermoedelijk met zijn vrouw op een buiten te Voorschoten gewoond; beiden zijn althans in dat dorp kort na elkander overleden.

Hoeufft was gehuwd met Anna Isabella gravin van Nassau la Leck, geb. 30 Sept. 1695, overleden te Voorschoten en vandaar 24 Januari 1765 naar 's Gravenhage uitgevoerd, dochter van Maurits Lodewijk, heer van de Lek en Beverweerd, en van Elisabeth Wilhelmina gravin van Nassau Odyck. Uit dit huwelijk zijn geen kinderen geboren.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 140, 141; *Taxandria* VII (1900), 289; *Ned. Leeuw* XXXIX, 334; M.G. Wildeman, *Grafb. Gr. Kerk te 's Gravenhage*.

Regt

[Hoeufft van Oyen, Philippus]

HOEUFFT VAN OYEN (Philippus), geb. te 's Gravenhage (?) 1 Oct. 1686, overl. aldaar, ongehuwd, en in de Gr. Kerk begraven 20 Dec. 1759, zoon van Mattheus (1) en van Constantia Theodora Doublet.

Hij was heer van Oyen, Onsenoort en Nieuwkuik, welke heerlijkheden hij van zijn vader erfde en aan zijn broeder Mattheus vermaakte. Hij trad in militairen dienst, werd 11 Nov. 1735 kolonel der cavalerie, 1 Januari 1742 brigade-generaal en later luitenant-generaal der cavalerie. Als brigade-generaal maakte hij 11 Oct. 1746 den veldslag bij Rocoux mede en werd daar zwaar gewond.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 108; A.D. Schinkel, *Nadere bijzonderheden betreff. Const. Huygens en zijne familie*, 62; Bosscha, *Neerl. Heldend, te land* II, 433 (waar hij verkeerdelijk met den naam van zijn broeder wordt vermeld).

Regt

[Hoeufft van Velsen, jhr. Mr. Henrik]

HOEUFFT VAN VELSEN (jhr. Mr. Henrik), geb. te Amsterdam 21 Jan. 1812, overl. 2 Jan. 1894 te Amsterdam, begr. te Velsen, zoon van Mr. Jacob Pompejus, hiervóór (kol. 596) en van Judith Catherina Dedel.

Hij was heer van Velsen en Santpoort, welke heerlijkheden hij van zijn vader erfde, maakte in 1831 als vrijwilliger bij de lanciers den Tiendaagschen Veldtocht mede en studeerde aan het Athenaeum te Amsterdam in de rechten. Hij promoveerde te Leiden 11 Juni 1836 op een dissertatie inhoudende: *Praescriptionem non esse juris naturalis sed eam jure civili recte esse introductam*. Hoeufft werd in 1849 door den raad der stad Amsterdam benoemd tot lid der Prov. Staten van N. Holland en werd in 1850, na de invoering van de rechtstreeksche verkiezingen en sedert herhaaldelijk herkozen. Van 1861-1869 was hij lid der Gedep. Staten van die provincie. In Aug. 1843 nam hij deel aan het bestuur van de Maatschappij tot indijking der Waard- en Groetgronden in N. Holland en werd in 1849 bij de inwerkingtreding van het polderreglement, presid. hoofdingeland van dien polder. In 1847 was hij medeoprichter van de Holl. Maatsch. van Landbouw, waarvan hij vijf jaren algemeen penningmeester en later gedurende vele jaren president van de afd. Amsterdam is geweest. Voorts was hij heemraad van den Haarlemmermeerpolder, president hoofdingeland van Rijnland, hoofdingeland van den Velserbroek enz.

Hij was lid van de Ridderschap van Holland na 1842, kamerheer des Konings i.b.d. Bij Kon. Besl. van 22 Aug. 1842, no. 42, werd hij met zijn

wettige nakomelingen in den nederl. adelstand verheven; hij huwde te Oosterbeek 10 Juli 1840 met Ernestina Lucretia Roukens (1822-1894).

Uit dit huwelijk sproten 3 zoons en 3 dochters, waarvan Jacob Pompejus Ernst (die volgt) alleen den stam voortzette. De oudste dochter jkvr. Henriëtte Judith Catherina over leed te Amsterdam 14 Maart 1920 als weduwe van den bekenden amsterdamschen bankier Johann Gottlieb Sillem. Een jongere zoon, jhr. Jan Arend H., overleed te Amsterdam 3 Juni 1916, oud 67 jaar, na een in dienst der liefdadigheid welbesteed leven.

Portretten van Mr. Hendrik en zijn echtgenoote bevonden zich in 1905 bij zijn zoon Jac. Pompejus Ernst (die volgt) en een penning op hun 50-jarig huwelijk bij de verschillende familieleden.

Zie: *Genealogie Hoeufft*, 219-223, 233-238; *Nederl. Adelsboek*, 1920.

Regt

[Hoeufft van Velsen, jhr. Jacob Pompejus Ernst]

HOEUFFT VAN VELSEN (jhr. Jacob Pompejus Ernst), geb. te Amsterdam 25 April 1842, overleden te 's Gravenhage 1 Mei 1910, zoon van jhr. Mr. Henrik (zie vorig art.) en van Ernestina Lucretia Roukens. Hij was heer van Velsen en Santpoort, welke heerlijkheden hij van zijn vader erfde, studeerde te Delft en verkreeg het diploma van bouwkundig ingenieur. Hij vestigde zich eerst als bouwkundige te Amsterdam, doch verhuisde in of omstreeks 1872 naar Brussel, waar hij verscheidene jaren als directeur eener bierbrouwerij verbleef, totdat hij in 1880 benoemd werd tot rijksbouwmeester in het IIe district, ter standplaats 's Gravenhage. Hij bekleedde die betrekking tot Juli 1892, toen hij als bouwkundig adviseur aan het Hof werd verbonden, tevens als kamerheer der Koningin. In het volgend jaar, 1893, ging hij als kamerheer over i.b.d. en werd aangesteld tot intendant der koninklijke paleizen (met uitzondering van ‘het Loo’) als opvolger van baron de Constant Rebecque, nadat hij het intendantschap een korte poos tijdelijk had waargenomen.

Onder zijn bekwame leiding zijn tal van bouwen herstellingswerken aan de koninklijke bezittingen tot stand gebracht, o.a. het nieuwe gebouw aan het koninklijke paleis grenzende, bestemd tot bewaarplaats van H.M. huisarchief, een werk, dat de bijzondere belangstelling en voorliefde van intendant Hoeufft had. Voorts heeft de koninkl. familie op hoogen prijs gesteld de adviezen van jhr. Hoeufft bij de herstellingswerken van het ‘Oude Loo’, het uit Maarten van Rossum's tijd dagteekenende kasteel, dat in den ouden stijl werd gerestaureerd.

Zeer veel overleg en persoonlijke toewijding is van jhr. Hoeufft gevorderd in de dagen van de inhuldiging van H.M. de Koningin, toen o.a. in de Nieuwe Kerk te Amsterdam onderscheidene maatregelen moesten worden genomen voor de inrichting van het kerkgebouw in verband met die plechtigheid. Vooral ook aan de inrichting van het paleis op den Dam, dat lang niet de vereischte ruimte bood voor vele vorstelijke logé's, heeft jhr. H. indertijd voortreffelijke leiding gegeven. Ook later, bij de huwelijksfeesten der Koningin, heeft hij menigen flinken maatregel ten opzichte van enkele koninklijke woningen getroffen. De laatste bemoeiingen van den bekwamen man betroffen de inrichting der vertrekken voor prinses Juliana in het koninklijk paleis.

Hij stierf aan een kwaal, die reeds vroeger een operatie had noodig gemaakt en werd op de Algem. Begraafplaats te 's Gravenhage begraven.

Hoeufft huwde te Elsene bij Brussel 6 October 1869 met Adrienne de Perez, geb. te Makassar 6 April 1844, overl. te 's Gravenhage 30 April 1923, dochter van Petrus Joannes Baptista de Perez de Baron, vice-presid. van den Raad van N.O.I., en van Johanna Sophia Echardt. Uit dit huwelijk twee kinderen: jkvr. Alice Sophie, op drie-jarigen leeftijd overleden, en jhr. Mr. Henrik, heer van Velsen en Santpoort, die den stam heeft voortgezet.

Zie: *Nederl. Adelsboek*, 1920, 344; *Genealogie Hoeufft*, 235, 236, 251, 252; *Nieuwe Rott. Courant*, 1 Mei 1910.

Regt

[Hoff, Dirk Claesz.]

HOFF (Dirk Claesz.), een zoon van Claes Dirksz. Hoff, baljuw en schout van Bleiswijk, schilder te Rotterdam, komt reeds in 1606 als zoodanig voor, trouwde 13 Juli 1603 Annitge Adriaens en in tweeden echt haar zuster Gerritge Adriaens, stierf te Rotterdam in Maart 1628. Op 8 Sept. d.a.v. diende zijn weduwe den boedelinventaris bij de Weeskamer in. Hij schilderde hoofdzakelijk ‘bancquetten’, bijbelsche voorstellingen en landschappen. Van zijn schilderijen worden vele genoemd in den boedelinventaris, dien hij 3 Juni 1615 na den dood zijner eerste vrouw aan de Weeskamer overleverde. Ook in den boedelinventaris van zijn zwager, den schoolmeester Mr. Lambrecht van der Kemp, 20 Juni 1618 aan de Weeskamer overgegeven, worden schilderijen beschreven, die wel van zijn hand zullen zijn.

De bekende Hendrik Crijnen Volmarijn, schilder en handelaar in schilderijen, was een der voogden over zijn kinderen.

Zie: *Rott. Historiebladen* III, 700, op Thoff en *Nieuwe Rott. Cour.* 18 April 1925 Avondbl. c. het feuilleton *De eerste Rotterdamsche schilders*.

Wiersum

[Hoffman, Johannes Lambertus Urbanus Boreel]

HOFFMAN (Johannes Lambertus Urbanus Boreel), geb. te Paramaribo, was predikant te St. Croix sedert 6 Juni 1757, na te Leiden gestudeerd te hebben (ingeschreven Sept. 1748) in de godgeleerdheid. Hij schreef: *Intrede te St. Croix in Amerika over* 1 *Thess.* 5:12, 13 (Leiden 1766).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. v. Protest. Godgel. in Ned.* I (1907), 501 v.; R. Arrenberg, *Naamreg. v. Ned. boeken*, 74.

Knipscheer

[Hoflandt, Alardus]

HOFLANDT (Alardus), geb. te Amsterdam omstreeks 1664, zoon van een apotheker, werd 15 jaar oud naar Rome gezonden, waar hij 7 Febr. 1679 in het College der Propaganda trad. Hij werd aldaar priester gewijd en behaalde den graad van doctor in de theologie. 1688 keerde hij naar Holland terug. In hetzelfde jaar werd hij omstr. Kerstmis naar zijn geboortestad gezonden om pastoor Just. Moederzoon bij te staan. Daarna was hij werkzaam en inwonend te Haarlem bij den provicaris Cousebant en dan als pastoor te Wormer, 1691-96. Hij vroeg zelf om als kapelaan geplaatst te worden bij zijn bloedverwant, Alardus Titzingh in de St. Jacobsstatie in den Haag, 1700. Vervolgens was hij pastoor te Hoogwoude en dan te Homade, 1706, tot zijn dood, 11 Nov. 1712. De provicaris Cousebant zegt van

hem in zijn verslag ‘vas utile erit in domo Dei’. Alardus Hoflant was een tegenstrever van de partij der Jansenisten. Hij deed zijn beklag in Rome over het bestuur der missie. Hij is dan ook een der 23 aanklagers van den apostolischen vicaris Petrus Codde (*Arch. aartsb. Utrecht* IX, 258, 287, XV, 13), die 16 Febr. 1701 een onderteekende suppliek naar de propaganda te Rome

zonden. Toch komt de naam van Alardus H. ook voor onder de getuigenis ten gunste van P. Codde om op te komen tegen deze aanklacht, in *Bat. Sac.* II, 519, als 'Alardus Hofland, expastor in Wormer' (zie hierover *Bijdr. bisdom Haarlem* VI, 130).

Toen Hoflandt op bevel der Staten voor het onderzoek, uitgelokt door de Jansenisten 1710, een verklaring moest afleggen voor van Gael, erkende hij als zijn overste den door den Paus benoemden vicaris A. Damen. Hij verklaarde echter ook in deze de Staten te gehoorzamen (zie: *Bijdr. Haarlem* X, 378, 388). Toen hij in Homade kwam, omstreeks Kerstmis 1706, stond de statie reeds twee jaar zonder priester. Zijn voorganger Sonsbeek was in den zomer 1704 vertrokken. Zijne gemeente had hem niet meer willen aanhooren, wijl hij Jansenist was. Alardus Hoflandt overleed plotseling te Leiden, 11 Nov. 1712. Na zijn dood bleef de statie Homade opnieuw twee jaar onvervuld.

Zie: *Bijdr. bisdom Haarlem* V, 105, VII, 238, XII, 40; *Archief aartsb. Utrecht* XIX, 13, 305, XLIV (1919), 299; *Batavia Sacra* II, 275, 389, 443.

Fruytier

[Hoflandt, Cornelius]

HOFLANDT (Cornelius), geb. te Haarlem 1601, priester, magister in de philosofie en baccalaureus in de theologie, overleed aldaar 15 October 1667 (*Necrologium Harlemn.* in *De Katholiek* LXI (1872). Bij zijn eerste H. Mis droeg hem Jan Albert, pastoor van het begijnhof te Haarlem, een latijnsch gedicht op, gedrukt in *Bijdr. bisdom Haarlem* I, 56-57: *Ode in Primitiis pietate doctrinaque Ornatissimi viri D. Cornelii Hoffelandi S.T.B.F. primum sacrificantis* V, kal. Febr. anno CDDCXXVI (28 Jan. 1626).

Acht en twintig jaren droeg hij vol ijver zorg voor de Katholieken van Sloten en tevens ook van Sloterdijk en Oostdorp. Hij heeft, zooals blijkt uit de akten van het haarlemsch kapittel (*Bijdr. Haarl.* II, 303) 19 Febr. 1633, te Sloten een nieuw bedehuis gebouwd. 1652 onderhandelde hij met Osdorp. Hij verbleef 1653 te Amsterdam, zooals ook uit de *Relatio* van den vicaris de la Torre blijkt (*Archief Utr.* XI, 138). Niet gemakkelijk schijnen de onderhandelingen met de Osdorpers verloopen te zijn (*Bijdr. H.* III, 133, 445). Zij wilden niet veel geven voor de diensten van Mr. Cornelius (*Bijdr. Haarlem* XV, 360 vv.).

Bij zijn dood werd zijn portret uitgegeven met een onderschrift: ...'En stelt het in U huys gelyk een kostlijk pandt' (*Bat. Sac.* II, 379). Zijn assistent, sinds vele jaren de eerw. H. Meyer, volgde hem op in zijne staties (*Hist. episc. Harlemn.* 58). Het *Necrol. Harl.* zegt 'Antehac pastor in Oostdorp'.

Zijn portret is gegraveerd door Th. Matham naar JCz. Verspronck.

Fruytier

[Hogendorp, Dirk van]

HOGENDORP (Dirk van), geb. te Heenvliet 1761, gest. in Brazilië 1822, oudste zoon van Mr. Willem v.H. (II, kol. 594) en van Carolina Wilhelmina van Haren, en broeder van den bekenden staatsman Gijsbert Karel. Tot op hun 16e jaar waren deze beiden steeds samen geweest en hadden in denzelfden beperkten familiekring geleefd, waarin het bekende familiedrama van O.Z. van Haren nog lang zijn invloed deed gelden. Tot op 12-jarigen leeftijd was Dirk in weelde groot gebracht, toen door een handelscrisis het vermogen zijner ouders geheel verloren ging. Dank zij den stadhouder kreeg de vader, die toen 37 jaar oud was, een voordeelige

betrekking in Indië. Door voorspraak van prinses Wilhelmina bij haar oom, den koning van Pruisen, konden de twee oudste zoons op de adellijke cadet-

tenschool te Berlijn geplaatst worden. Op 16-jarigen leeftijd werd Dirk als vaandrig aangesteld bij een regiment in Oost-Pruisen. De beide broers werden gescheiden en voortaan zouden hun omgeving en werkkring geheel uiteenloopen. De oudste miste het buitengewoon bedaarde van den tweede. Hij was vlug, knap van uiterlijk, onbezorgd, hartstochtelijk, levenslustig, vol zelfvertrouwen, vol eerzucht en van licht ontvlambaren aard. Het saaie garnizoensleven bood iemand met dergelijken aanleg weinig bekoorlijks aan. In 1782 verzocht hij dan ook ontslag, dat hem met den rang van kapitein verleend werd. Zijn hooge beschermvrouw onttrok hem deswegen haren steun. Gelukkig waren in die jaren de beschermelingen der Prinses niet die van den Prins. Van dezen wist admiraal van Kinsbergen gedaan te krijgen, dat hij opgeleid werd voor den zeedienst. In Januari 1783 werd hij in den rang van kapitein aangesteld tot commandant over de landingstroepen, die onder leiding van den schout bij nacht van Braam naar de Kaap werden gezonden. Daar aangekomen, vond men inmiddels den vrede gesloten en nu luidde het bevel naar O. Indië te zeilen. Op 8 Maart 1784 kwam het eskader daar aan en Dirk zag er zijn vader terug, die aanstalten maakte voor zijn terugreis naar vrouw en kinderen in Holland. Het was voor de laatste maal dat zij elkaar zagen. De vader vertrok, toen de zoon op expeditie naar Selangor was, en nooit werd meer iets van zijn schip vernomen. Dank zij de tusschenkomst van den erfstadhouder, mocht hij als onderkoopman in dienst der O.I.C. overgaan (1786) en zeer kort daarop volgde zijn benoeming tot tweeden resident der factorij te Patna in Bengalen, waar reeds één jaar later die tot eersten volgde. Dit ambt was intusschen lang zoo voordeelig niet als men hem te Batavia had voorgespiegeld. In plaats van er rijk te worden, kwam hij met schulden in 1788 op Java terug. Toch was zijn verblijf in Voor-Indië in zoo verre van belang geweest, dat hij er het engelsche koloniale regeeringsstelsel grondig heeft kunnen bestudeeren, daarin nog geholpen door de vriendschap van den engelschen gouverneur-generaal. Die studiën maakten hem gevoelig voor de gebreken die het nederlandsche beheer in zoo groote mate aankleefden.

Op Java terug, werd hij aangesteld als administrateur op Onrust; het klimaat was daar echter zoo ongezond, dat hij na herstel eener zware ziekte er in 1790 vandaan moest. Om volkomen genezing te zoeken werd hij overgeplaatst naar Djapara, waar hij weldra resident werd. Begin 1794 volgde zijn benoeming tot gezaghebber van den Oosthoek met standplaats Soerabaja. Hoe meer hij land en volk leerde kennen, des te meer werd hij in zijn overtuiging bevestigd, dat de ontbinding der Compagnie de onmisbare voorwaarde was om tot gezonderen toestand te komen. Zijn onvergankelijke verdienste is het dan ook geweest dit niet alleen te hebben ingezien maar ook den weg gewezen te hebben, die tot herstel kon leiden. Hij is de lang verguisde baanbreker geweest voor de liberale koloniale politiek. Als alle hervormers was hij zijn tijd vooruit: cultuurstelsel en batige sloten moesten nog eerst voorafgaan, vóór de geest der oude Compagnie geweken was.

Die nieuwe denkbeelden werden vooral uiteengezet in de brieven aan zijn broeder, die ons inlichten over de onmogelijke, haast ongeloofelijke toestanden, die er toen in Indië heerschten. Van zijne *Korte en vrije Aanmerkingen over den tegenwoordigen staat der Oost-Indische Maatschappij en de Belangens van den Staat in de Oost-Indische Bezittingen en Handel*, liet Gijsbert Karel verschillende afschriften maken ter ver-

spreiding. Wat in later dagen Schimmelpenninck heeft willen, wat koning Willem I op het gebied van hervormingen heeft kunnen doen, is hun vooral door dit geschrift van 1792 geïnspireerd. Toen in 1795 het bewind der O.I.C. vervangen werd door een commissie van O.-I. zaken, schreef hij in 1796 een *Memorie*, die in breede lijnen een modern stelsel aangaf voor koloniaal beheer.

Hij verwachtte veel van de twee uit Holland gezonden commissarissen-generaal, maar weldra vervloog die hoop. De kliek Alting-Siberg-Nederburgh had allen invloed en toonde den grootsten afkeer van alle nieuwigheden. Men vond hem een lastigen sta-in-den-weg, die zoo spoedig mogelijk onschadelijk moest gemaakt worden. Als voorwendsel nemend de vrees voor oproer van de zijde der inlanders en een beschuldiging van geldafpersing, schorste men hem in 1798; met achterlating van vrouw en kind werd hij onder mili tair geleide naar Batavia gebracht. Het nadere onderzoek in deze zaak, hoe partijdig ook, bracht niets aan het licht, dat deze daad rechtvaardigen kon. Van een adres van hulde, een spontane uiting der europeesche en niet-europeesche bevolking ten gunste van het slachtoffer, werd eenvoudig de doorzending belet. Vijf lange maanden hield men hem zonder eenig verhoor in arrest. Toen besloot hij, het wachten moede, in Nederland zelf recht te zoeken. Hij wist te ontvluchten op een deensch schip, bereikte Benkoelen en ging vandaar over Bombay, St. Helena, Engeland en Hamburg naar Holland. De Aziatische Raad aldaar noodigde het Uitvoerend Bewind uit, door het Wetgevend Lichaam een rechtbank aan te wijzen, waarvoor ijn zaak kon aanhangig gemaakt worden. Toen nu het Uitv. Bewind vroeg, of er voor den fiscaal termen aanwezig waren om een actie tegen v.H. in te stellen, luidde het antwoord volstrekt ontkennend. Het U.B. verklaarde hem daarop buiten staat van beschuldiging. Met kracht bond hij nu den strijd aan tegen het oude koloniale stelsel. Op de lange zeereis had hij al een overzicht opgesteld van den staat der Ind. Bezittingen, dat in Dec. 99 het licht zag onder den titel: *Bericht van den tegenwoordigen Toestand der Bataafsche Bezittingen in Oost- Indiën en den Handel op dezelve*. Dit werd gevolgd door een reeks van polemische geschriften, die de argumenten der aanhangers van het Compagnie systeem moesten weerleggen, waarvan *Stukken, rakende den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indië* wel het voornaamste is (1801). Ook Gijsbert Karel, tot de denkbeelden van zijn broeder bekeerd, verhief zijn gezaghebbende stem in een serie geschriften tusschen 1801 en 1804 verschenen (zie dl. II, kol. 592).

Het toenmalige Staatsbewind ging ten slotte over tot de benoeming van een commissie van onderzoek, waarin mannen van de meest uiteenloopende denkbeelden op koloniaal gebied zitting kregen en waarin Dirk van Hogendorp evenmin ontbrak als zijn tegenstander Mr. S.C. Nederburgh, de oud-commissaris-generaal. Haar uitvoerig rapport van 1803 hield het midden tusschen de beginselen van onzen hervormer en die der Compagnie, wat ook in het Ontwerp-Charter merkbaar was. Het had er in deze jaren allen schijn van, dat zijn hartewensch: het gouverneur-generaalschap van Ned.-Indië, in vervulling zou gaan. De meerderheid van den Aziat. Raad was op zijn hand, maar het Staatsbewind bleef treuzelen en uitstellen, tot eindelijk zijn benoeming tot gezant aan het Russische Hof volgde, welk ambt hij in Mei 1803 aanvaardde.

Van een tijdelijk verblijf buitenslands stelde hij zich veel voor: de partijschappen konden bekoelen en het nieuwe Charter kon vastgesteld zijn. Het valt voor Indië te betreuren, dat het in uiterst hachelijke omstandigheden een doortastend man van grooten werklust en administratief talent als Dirk was, heeft moeten ontberen. Zijn groote geest ging zoodoende voor het vaderland verloren. Lodewijk Napoleon toonde hem wel te waardeeren, maar na G.-G. Wiese volgde in 1807 niet hij, maar Daendels op.

Als gezant in St. Petersburg deed hij zijn best om de onafhankelijkheid der Bataafsche Republiek ook door Rusland gewaarborgd te krijgen. Hij slaagde daarin niet; ook van het commercietractaat, waarnaar de voorgaande Czaar wel ooren gehad had, kwam niets. Meer succes had hij in zijn opdracht om door russische bemiddeling de Dardanellen en de Zwarte Zee voor onze schepen geopend te krijgen. De tijden waren er overigens niet naar dat een gezant der machtelooze Bataafsche Republiek, het aanhangsel van Frankrijk, iets tot stand zou kunnen brengen. Voor den persoon van Hogendorp had men groote achting; zelfs bood de Czaar zich als peet aan voor een van zijn kinderen. Zijn eerzucht, zijn werklust vonden hier niets te doen, waarbij nog kwam dat zijn bezoldiging dikwijls niet uitbetaald werd. Redenen dus te over om zich in 1805 te laten terugroepen.

Het nieuwe koninkrijk legde gelukkig op zijn gaven beslag door de benoeming in 1806 tot voorzitter van de afdeeling Zaken van Oorlog van den Raad van State. Een paar maanden later trad hij als Minister van Oorlog op. Als zoodanig kreeg hij de zware, hoogst ondankbare taak te volbrengen voor den Keizer een hulpleger van 20000 man aan te werven, waartoe hij in dienst nam de krijgsgevangen Pruisen, die in Mainz en Frankfort waren geïnterneerd. De africhting van deze legermacht als ook de oprichting der cadettenschool te Honsholredijk zijn doorslaande bewijzen van zijn talent als organisator. Maar het verging hem ten slotte met Koning Lodewijk als het Gogel vergaan was. Van den beginne af had v.H. helder ingezien, dat alleen de meest volkomen aansluiting aan de keizerlijke politiek ons volksbestaan rekken en misschien redden kon; aan dat inzicht heeft het Lodewijk steeds ontbroken. No in 1807 vroeg hij zijn ontslag om benoemd te worden tot gezant te Weenen. Een bepaald omschreven doel kreeg zijn missie door de opdracht om de belangen der hollandsche bezitters van oostenrijksche obligaties te behartigen. De door v.H.'s bemiddeling gevoerde onderhandelingen tusschen de regeering aldaar en eenige hollandsche bankiers zouden zeker tot een goed eind gebracht zijn, als niet de hernieuwde oorlog met Frankrijk tusschenbeide gekomen was. Door zijn eigen regeering in den steek gelaten, had hij nog maar even tijd om het oorlogsgebied te verlaten en ijlings naar Holland terug te keeren, waar hij in den zomer van 1809 aankwam. Lodewijk, wien v.H.'s franschgezindheid altijd eenigszins dwars zat, herstelde hem toch in zijn lidmaatschap van den R.v. St., met den rang van minister doch zonder portefeuille. Na een jaar volgde zijn aanstelling tot gezant te Madrid, maar toen hij daarheen zou gaan, vond de inlijving bij Frankrijk plaats. Zich schikkend in het onvermijdelijke, volgde hij het voorbeeld van zoo vele vaderlanders door zich aan het vreemde regime aan te passen. Hij was niet de man om in werkeloosheid boudeerend op betere tijden te wachten. Door Lebrun, hertog van Plaisance, tot voorzitter der deputatie uit de land- en zeemacht benoemd, die den nieuwen souverein te Parijs hulde zou

bewijzen, werd hij door den Keizer tot lid der commissie benoemd, die overwegen moest welke maatregelen de vereeniging der beide landen met zich bracht. Groot menschenkenner als de Keizer was, had hij onzen soldat de fortune spoedig gepeild en een trouw, bruikbaar dienaar in hem ontdekt. Tot aide-de-camp met den rang van divisiegeneraal benoemd, stond hij onder onmiddellijk bevel van Napoleon, die hem in 1811 den grafelijken titel en een dotatie schonk: de ruime inkomsten van een brunswijksche abdij. De verhouding tusschen beide is steeds aangenaam en vertrouwelijk geweest, zoodat v.H. in later dagen deze periode als den gelukkigsten tijd van zijn leven beschouwde.

In 1812 werd hij tijdens den oorlog met Rusland tot gouverneur van Koningsbergen en tot officier van het legioen van eer benoemd, kort daarna tot gouverneur-generaal van Lithauen, met residentie Wilna, de stapelplaats voor de proviandeering van het leger. Daar kreeg hij ook de opdracht een lithausch hulpleger op de been te brengen, een taak die, verward als de poolsche zaken waren, en dubbelzinnig als de keizerlijke poolsche politiek was, slechts door een niets ontziend, doortastend man als v.H. te volbrengen was. De ramp van Moskou dreef Napoleon tot de vlucht naar Parijs. Dat deze gelukt is, mag voor een groot deel toegeschreven worden aan de maatregelen van den man, die in de étappe Wilna een dictatoriaal gezag voerde. Een ontzettend zware taak heeft hij daar gehad, toen de uitgehongerde horden in de door zijne zorgen goed voorziene stad aankwamen. Toen de débâcle algemeen werd en de post niet meer te houden was, trok hij over Koningsbergen en Berlijn naar Parijs, waar hij 8 Februari 1813 aankwam. Een aanval van podagra belette hem aanvankelijk aan den oorlog deel te nemen, doch vóór den slag bij Bautzen (20 Mei 1813) was hij weer bij den Keizer, die hem op 1 Juni tot gouverneur van Breslau en een paar weken later tot gouverneur van Hamburg benoemde, waar Davoust met de uiterste stiptheid de keizerlijke bevelen had uitgevoerd. Een botsing tusschen v.H. en zijn onmiddellijken chef kon niet uitblijven, waar beider onverzettelijkheid van geen toegeven wilde weten, en de aide-de-camp zich niet meer op den keizer kon beroepen, die zelf zijn laatsten, wanhopigen kamp streed. Als de hamburgsche traditie v.H. als den meest gehaten handlanger van den tyran herdenkt, vergete men niet, dat de wreede Davoust, ook na zijn tijdelijk verlaten der stad, alles bleef regelen en steeds bleef aandringen op trouwe uitvoering der overstrenge keizerlijke bevelen. Begin Mei 1814, bij de overgave der stad, nam hij zijn ontslag uit den franschen dienst en erkende Willem I als zijn wettigen souverein. Op voorspraak van zijn broer werd hem een jaargeld toegekend: van zijn diensten wenschte men geen gebruik te maken.

Zonder rang, zonder werk, zonder inkomen, door zijn familie onderhouden, bood hij den uit Elba teruggekeerden keizer zijne diensten aan, die hem tot luitenant-generaal en gouverneur van Nantes benoemde. Na Waterloo was terugkeer naar Holland onmogelijk; hij vond toen een liefderijke toevlucht bij de familie van zijn schoondochter te St. André bij Calais. Daar hield hij zich onledig met het schrijven van: *Du système colonial de la France sous les rapports de la politique et du commerce* (Paris 1817). Het doel was erop te wijzen, dat Frankrijk ook ter zee een bolwerk tegen de Engelschen behoorde te zijn en zich daartoe op het stichten van koloniën moest toeleggen. De eerste minister van Lodewijk XVIII, de hertog de

Richelieu, ook Louis Say, de broer van den beroemden economist, e.a. lieten den auteur alle recht wedervaren, maar hij werd niet aangezocht zijn denkbeelden in praktijk te brengen.

Geholpen door Gijsbert Karel en een neef, burgemeester van Rotterdam, trok hij Nov. 1817 naar Brazilië, waar hij in de buurt van Rio de Janeiro, op Novo Sion een koffie-plantage aanlegde. Die arbeid schonk hem afleiding en vervulde hem met blijden levensmoed. Het nieuwe keizerlijke hof te Rio, hooge autoriteiten, officieren van nederlandsche oorlogsschepen, allen zagen gaarne den beminnelijken man.

Hij stierf ruim een jaar na den Keizer, die hem in zijn testament 100 000 frs vermaakt had. Het bericht ervan kwam op den dag zijner begrafenis.

In 1785 was hij gehuwd met Margaretha Elisabeth Bartlo, dochter van Mr. Bartlo, vice-president van den Raad van Schepenen te Batavia en rijk grondbezitter. Uit dit huwelijk sproot een zoon Carel Sirardus Willem. Na haar overlijden huwde hij met Augusta Eleonora Carolina, prinses van Hohenlohe Langenburg (1775- 1813), dochter van Frederik Ernst, prins van H.L., gest. 1795, en van Magdalena Adriana baronesse van Haren (1746-1822). De kinderen uit dit huwelijk waren allen reeds vóór 1813 overleden.

Zijn portret is gegraveerd door Gonod.

Zie: *Mémoires du Général Dirk van Hogendorp Comte de l'Empire, etc., publiés par son petitfils M. le Comte D.C.A. van Hogendorp* (la Haye 1887); het werk is van apologetische strekking; Mr. J.A. Sillem, *Dirk van Hogendorp* (Amst. 1890); J.H.H.S., *Haagsche Stemmen* van 17 en 24 Dec. 1887; R. Fruin, *De Mémoires van Dirk van Hogendorp* in Fruin's *Verspr. Geschr.* VIII; J.H. Scheffer, *Het Geslacht van Hogendorp* (Rotterd. 1867), waarin een volledige opgave zijner geschriften.

Bartelds

[Hogendorp, Willem van]

HOGENDORP (Willem van), geb. te Amsterdam 1795, gest. te 's Gravenhage, 1838, oudste zoon van Gijsbert Karel (II, kol. 587) en van Hester Clifford. Hij werd opgevoed onder onmiddellijk toezicht van zijn vader op diens buitengoed Adrichem bij Beverwijk; na 1809 te 's Gravenhage in het huis op den Kneuterdijk. Hoewel klein van gestalte en van tengeren lichaamsbouw, toonde hij toch reeds vroeg groote zelfstandigheid van karakter, wat o.a. bleek, toen de prefect de Stassart hem wilde overhalen zich goedschiks te laten inlijven bij de keizerlijke Gardes d'honneur te Metz. Toen Willem hier niet op inging en de ander er hem op wees, dat er de kogel op stond, vroeg hij hem koeltjes, of hij nog iets te zeggen had en vertrok. Gendarmes voerden hem kort daarna uit het ouderlijke huis naar Metz, waar hij echter geen dienst te doen had wegens den slechten staat zijner gezondheid. Toen in Maart 1814 de legers der geallieërden tusschen Metz en Parijs stonden, wist hij naar Mainz te ontkomen en langs den Rijn Holland te bereiken, waarop hij zich als gewoon soldaat bij het Nederlandsche leger voegde, dat in het noorden van Frankrijk stond. Na den vrede ging hij te Leiden in de rechten studeeren, deed gedurende de 'Honderd dagen' nog even als korporaal dienst en voltooide zijn studiën in 1819 met een zeer geprezen dissertatie *De Guilielmo III principe Arausiaco, libertatis Europae contra dominationem Gallicam vindice*. Zijn boezemvriend Mr. Is. da Costa getuigde van hem: 'Al wat geboorte en opvoeding aan een jong mensch geven kan van aangenaam-

heid, van gemakkelijkheid, van elegantie in de vormen en ook wederom *niet* geven kan zonder den uitnemendsten aanleg, vereenigde zich in dien veelbelovenden jongeling, wiens blaam van tot de school van Bilderdijk behoord te hebben noch door zijn bekende personeele bekwaamheden, noch door zijn naam en titel schijnt te hebben kunnen opgewogen worden voor het allerjongste tijdperk van zijn vroeg afgesneden loopbaan.' Zijn vader heeft Bilderdijk en zijn school nooit kunnen uitstaan; in 1821 dichtte hij:

Een jongeling van zes en twintig jaren,
Goedaardig, vol van geest, aan kundigheden rijk,
Maar overheerd door luimen, onervaren,
En op zijn neus een bril van .... Bilderdijk.

Nochtans heeft die bril zijn ruimte van blik niet belemmerd, zijn zelfstandigheid niet geknot, getuige wat Nahuijs, toen resident van Soerakarta (dl. I, kol. 1356-57), over hem in 1828 schreef: '.... omtrent de meeste punten van koloniale huishouding denk ik eenstemmig met ZEd. Weinige, ja geen menschen van gelijken leeftijd jouisseeren van een zoodanige algemeene achting alhier als het deel is van den jongen graaf van Hogendorp.'

Intusschen viel het den jong gepromoveerde niet gemakkelijk om in den begeerden staatsdienst te komen. De vader was in de oppositie tegen den Koning en de zoon deelde in s Konings koelheid. Een reis naar Parijs in 1821, waarop hij zijn vader mocht vergezellen, schonk hem afleiding. Daar leerde hij het schitterende hof van Lodewijk XVIII van zeer nabij kennen, de toonaangevende staatslieden, de tooneelwereld met sterren als M^{le} Mars. Aan dit verblijf kwam echter een plotseling einde toen aan G.K. bericht werd dat Willem I aan de St. Gen. financiëele voorstellen gedaan had in den geest van den opposant. Een soort verzoening kwam tot stand, die ook den zoon ten goede kwam in den vorm van een benoeming tot referendaris bij den Raad van State en tot secretaris eener commissie, die onder presidium van prins Frederik verslag zou uitbrengen over den toestand van het armwezen. Beide werkzaamheden strookten echter niet met zijn groote gaven. Er stak een economist van breeden stijl in den jongen man, die de vraagstukken van den dag met een critisch oog beschouwde en een verlangen had naar aanraking met den stroom des levens. Een ware uitkomst was dan ook zijn benoeming in 1825 tot eersten secretaris der missie die met du Bus de Gisignies (II, kol. 282) als commissaris-generaal met zeer uitgebreide volmacht naar Indië zou gaan. In deze hoedanigheid heeft W.v.H. invloed gehad op de ontwikkeling onzer koloniën, al zou er nog een menschenleven mee heengaan vóór zijn ideeën verwezenlijkt werden. Een van leven tintelende geest als de zijne moest zich kunnen uiten aan wie hem waardeerden en die belangstelden in de onderwerpen, die hem vervulden. Dat waren vooral zijn vader en zijn broer Dirk. Die met groote zorg bewaarde correspondentie vormt een belangrijke bijdrage tot de indische geschiedenis.

Het uitvoerig verslag over het vraagstuk der colonisatie, een der onderwerpen du Bus ter overweging gegeven, werd door W.v.H. volgens eigen opvatting ontworpen en 1 Mei 1827 door den C.-G. geteekend. In Nederland trok het zeer de aandacht, en daar de mogelijkheid bestond dat een G.-G. zou benoemd worden, die naar den geest van dat staatsstuk zou te werk gaan, vond hij het geraden die benoeming af te wachten, daar waarschijnlijk op hem zou gerekend worden als den man, die den nieuwen landvoogd daarbij kon ter zijde staan.

Na zijn eervol ontslag op 2 Januari 1829 bleef hij nog op Java om door vele reizen op dat eiland land en volk nader te leeren kennen. Helaas overviel hem daarbij een dysenterie, die een spoedige terugreis naar Europa noodzakelijk maakte. Maar zeereis, noch verblijf in Zwitserland of Italië hielpen afdoende. Het werd een worsteling om herstel en zijn genezing vorderde jaren. In den zomer van 1838 tot lid van den Raad van State benoemd en als zoodanig geïnstalleerd, overleed hij zeer kort daarna.

Zie: H. Graaf van Hogendorp, *Willem van Hogendorp in Nederl.-Indië* 1825-1830, naar onuitgegeven bronnen bewerkt ('s Gravenh. 1913); G.K.v. Hogendorp, *Brieven en Gedenkschriften* ('s Gravenh. 1866-1903) III, 303; W.G.C. Byvanck, *De jeugd van Isaac da Costa* (over W.v.H.'s omgang met Bilderdijk); Z.W. Sneller, *Een homoeopathische 'Cuu' in* 1836 (feuilleton der *N. Rott. Crt.* van 12 Juli 1918); dezelfde, *Economische en sociale denkbeelden in Nederland in den aanvang der* 19*e eeuw* 1814-1830 (*Haarlem* 1922, overdruk uit *Vragen des Tijds*).

Bartelds

[Hol, Richard]

HOL (Richard), geb. 23 Juli 1825 te Amsterdam, overl. 14 Mei 1904 te 's Gravenhage, was de eenige zoon van welgestelde burgerlieden. Hij kreeg zeer jong les in het orgelspel van Martens, den organist van de Zuiderkerk. Op achtjarigen leeftijd was hij reeds in staat den dienst voor zijn meester waar te nemen. Op 12-jarigen leeftijd componeerde hij een wals voor piano. Zijn ouders lieten hem nu naar de muziekschool gaan, hoewel het hun liefste wensch geweest was, hem voor predikant te laten studeeren. Zijn leermeester was Bertelmans, de directeur van het instituut. Hol behaalde hier vele prijzen en in 1844 komt zijn naam onder 'de bekroonden voor fortepiano en compositie' voor. Kort hierop verliet hij de school en verder heeft hij zich geheel zelf ontwikkeld.

Met het virtuosenpaar, de gezusters Milanollo, maakte Hol in het voorjaar van 1845 een kunstreis door de provincies. Nog in hetzelfde jaar bezocht hij de Rijnprovincie, in gezelschap van de zangeres Mej. Appy en haar broeder Henry, den violist. Van 1848 af verkeerde hij veel ten huize van de zeer muzikale familie van Waning Bolt; de oudste dochter Jacoba, die later zijn vrouw geworden is, zong zijn eerste liederen. In 50 componeerde Hol op woorden van zijn vriend H.G.H. Groenewegen (die onder den naam Frisius gedichten schreef), het lied 'Ons Vaderland' dat, gezongen door den gevierden tenor de Chavonnes Vrugt, wel het meest heeft bijgedragen om zijn roem te vestigen. Van 1850-52 trad Hol meermalen als solist te Amsterdam op; maar het grootste deel van zijn tijd werd aan lesgeven besteed. Als paedagoog had hij zeer bijzondere eigenschappen. Door zijn leiding van de zangvereeniging 'Polyphonia' werd de aandacht op zijn dirigeertalent gevestigd. In 1856 werd hij benoemd tot directeur van 'Amstel's Mannenkoor' (tot 1871). In hetzelfde jaar trad hij in het huwelijk, maar reeds na twee jaren werden zijn vrouw en zijn kindje hem door den dood ontrukt.

In 1857 volgde Hol van Bree op als directeur van de amsterdamsche afdeeling van Toonkunst (tot 1862) en van het R.K. zangcollege 'Omnia ad maiorem Dei gloriam'. Vele van zijn frissche liederen voor mannenkoor zijn in dien tijd tot stand gekomen. In 1862 nam Kufferath, de directeur der stadsconcerten te Utrecht, zijn ontslag, Hol werd als zijn opvolger aangewezen. Spoedig werd hij directeur van Toonkunst en de

studentenconcerten, en organist van de Domkerk; in 1875 directeur der muziekschool. Hij wist de muziekbeoefening te Utrecht op zeer hoog peil te brengen.

Het grootste deel zijner composities is te Utrecht ontstaan, o.a. de *Vondelcantate*, de *Vliegende Hollander*, het oratorium *David*, vier symphonieën, vele liederen enz. Bij teksten van Marie Boddaert schreef hij *Floris V*, dat in April 1892, en *Uit de Branding*, dat in 1894 voor het eerst werd uitgevoerd.

Zijn werkzaamheden als dirigent strekten zich ook buiten Utrecht uit. Sinds 1878 was hij directeur der haagsche liedertafel ‘Caecilia’. In 1887 nam hij zijn ontslag als Domorganist, maar in datzelfde jaar aanvaardde hij de leiding der Diligentia-concerten te 's Gravenhage en in den winter van 1891 leidde hij de klassieke concerten in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam. Van 1896 af woonde Hol te 's Gravenhage. In verschillende tijdschriften heeft hij artikelen over zijn kunst geschreven, enkele zijner voordrachten zijn gedrukt. Vele zijner composities zijn bekroond; hij bezat verscheiden eereteekenen.

In 1864 trouwde hij met Amalia Reuter. Deze overleed in 1896 en in 1897 trad hij voor de derde maal in het huwelijk en wel met mej. Th. Koene.

Hol's compositiekunst was zuiver nederlandsch, vele van zijn kinderliedjes zijn volksliederen geworden. Als dirigent was hij zeer veelzijdig, hij voelde zich niet beperkt tot eenige periode of richting.

In Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-96) is een volledige lijst van Hol's uitgegeven composities opgenomen; daar tevens zijn portret.

Zie: Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-96); Hugo Nolthenius, *Richard Hol* (Haarlem 1904); S. van Milligen, *Ontwikkelingsgang der muziek van de oudheid tot onzen tijd* (Gron. 1923); *Caecilia* (1925) 14.

Spier

[Hollandia, Alphardus de]

HOLLANDIA (Alphardus de), kartuizer, overl. bij Arnhem 14 Aug. 1422. Hij trad in het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem, en werd er als monnik geprofest. Omstreeks 1406 werd hij prior van de chartreuse te Erfurt als opvolger van Dom Suffridus en tevens bestuurde hij toen als visitator de ordesprovincie ‘Alemania Inferior’. De kroniek van dit klooster is vol lof over zijn vroomheid, zijn vaderlijke goedheid en zijn uitnemende bestuursgaven. Toen hij in Erfurt kwam, was het klooster zwaar belast met schulden. Zoolang deze niet waren afgewenteld heeft hij aan geen der monniken eenig nieuw kleedingstuk toegestaan. De preeken, die hij er in het kapittel placht te houden, waren goed en pakkend, hoewel eenvoudig en geenszins sierlijk of geleerd. Hij beval den monniken ten sterkste aan om des nachts na de Metten weder ter ruste te gaan, zelfs al vermochten zij den slaap niet meer te vatten, opdat hunne krachten toch zouden worden hersteld. Voorts verhaalt de kloosterkroniek van hem de volgende legende. Op een keer, toen hij van een zware ziekte langzamerhand herstelde, wilde hij door nieuwsgierigheid gedreven zijn gelaat eens in den spiegel bekijken. Hevig schrok hij, toen hij daarin evenwel een duivelstronie ontwaarde, en heel zijn verdere leven heeft hij vol berouw zichzelf die nieuwsgierigheid verweten. In het jaar 1409 werd hij prior van het klooster Monnikhuizen bij Arnhem. Toen de monniken en broeders van Erfurt deze tijding vernamen, konden zij hunne tranen niet bedwingen en waren zij diep bedroefd. Alphardus troostte hen echter aldus: ‘Mijne

beminde Zonen, weent niet, want God zal U een goeden prior bezorgen; dit, immers, staat vast, dat goede monniken altijd goede priors hebben'.

In 1415 droeg het generaal kapittel der Grande Chartreuse aan hem en aan Diederik Teerlinck (zie art.), prior te Antwerpen, op om uit hunne kloosters monniken te zenden naar Engeland, die een door den Koning nabij Shene gestichte chartreuse moesten bevolken. In 1417 werd een begin gemaakt met de stichting van het kartuizerklooster 'Insula Reginae Coeli' bij Wesel. Het getuigt van den bloei van Monnikhuizen, dat dit huis ook hiervoor krachten leverde. Dom Alphardus belastte Jan van Delden (VI, 384) met de leiding der voorbereiding, terwijl hij hem in 1418 nog Albertus Kivet (V, 300) als helper stuurde. In 1420 was dit klooster voltooid.

Dom Alphardus is bovendien als visitator belast geweest met het bestuur der ordesprovincie van den Rijn.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* III (Monstrolii 1891), 70; le Couteulx, *Annales Ord. Cartus.* VII (Monstrolii 1890), 348, 401; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 301.

Scholtens

[Hollebeke, Catharina]

HOLLEBEKE (Catharina), overste der zusters van de derde orde van St. Franciscus te Zaamslag en te Berchem bij Oudenaarden. 1523 was zij met pauselijk verlof en vergezeld van zuster Johanna le Dack uit het hospitaal te Komen (Comines) in W. Vlaanderen naar Zaamslag gekomen, om het vervallen hospitaal en ziekenhuis te herstellen. Met haar eigen erfgoed liet zij veel aan de gebouwen verrichten en schafte vele benoodigdheden aan. Zij voorzag ook het hospitaal van de noodige meubelen en voerde met goedkeuring van den H. Stoel den kanonieken koordienst in.

Door de groote overstrooming van 1530 was zij genoodzaakt Zaamslag te verlaten en vond met hare zusters een onderkomen te Berchem in het hospitaal, waar maar drie zusters meer waren, 1531. Zij vroeg den Keizer om de meubelen, die zij in Zaamslag bekostigd had, naar Berchem over te mogen brengen, totdat de bezittingen in Zaamslag weder bedijkt waren. De toestemming werd gegeven, totdat het hospitaal in Zaamslag hersteld zou kunnen worden.

1535 maakten de collateurs van het zaamslagsche hospitaal moeilijkheden om aan Moeder Catharina de renten uit te keeren. Zij kreeg, 9 Nov. 1535, keizerlijk verlof om hen te dagvaarden in den Raad van Vlaanderen. Het zaamslagsche hospitaal, gesticht 1338, ging geheel te niet, toen de staatsche troepen in 1586 de dijken van het eiland Zaamslag doorstaken. Het werd vereenigd met de Bernardijner-abdij Oost-Eecloo. De archieven van het hospitaal bevinden zich met die dezer nonnenabdij in het Staatsarchief te Gent.

Zie: Miraeus-Foppens, *Opera diplomatica* IV, 653, 55; Potter en Broeckaert, *Gesch. der gem. van Oost- Vl.* 6e reeks, I, (Berchem) 32, 34; dez., *Gesch. van Gent* VIII, 90.

Fruytier

[Hombach, Johan Pieter Willem]

HOMBACH (Johan Pieter Willem), geb. 6 December 1781 te Hulst en ald. overl. 20 Januari 1858; aldaar gehuwd 5 Juli 1811 met jkvr. Charlotte Cornelia Jacoba van Rade. Zijne ouders waren Johannes H., overleden als oud-kapitein der artillerie, en Dorothea Johanna Wagenschiet.

Hij trad 2 Mei 1796 in militairen dienst als cadet-volontair bij de artillerie, werd benoemd tot 2en luitenant (1800), tot adjudant-majoor (1808), verliet in 1810 bij de inlijving van Holland door Frankrijk den militairen dienst, doch nam weder

dienst als kapitein-titulair bij het korps rijdende artillerie op 8 Maart 1814 en werd 20 Mei d.a.v. aangesteld als kapitein-effectief bij het 4e bataljon artillerie land-militie. Bij de belegering der Citadel van Antwerpen was hij adjudant van generaal Chassé; bij Kon. Besl. van 16 Nov. 1830 werd hij benoemd tot ridder in de Militaire Willems-orde en was ook gerechtigd tot het dragen van de Citadel-medaille en het Metalen Kruis. Als krijgsgevangene 29 Sept. 1832 naar Frankrijk gevoerd, keerde hij 26 Juni 1833 van daar terug.

Juten

[Homelius, Joannes]

HOMELIUS (Joannes), kartuizer, overl. 1594. Hij trad omstreeks 1540 in de orde der kartuizers en werd in het volgende jaar als monnik geprofest in het klooster 'Het Hollandsche Huis' buiten Geertruidenberg. Toen deze stad in 1573 door de staatsche troepen werd veroverd, werd zijn klooster geplunderd en moest het convent uitwijken naar Breda. Nadat Parma in 1589 Geertruidenberg had heroverd, keerden de kartuizers onder leiding van den prior Nicolaas Huard (zie art.) terug om te trachten er een nieuw huis tot stand te brengen. Daar echter prins Maurits de vesting in 1593 andermaal voor de taatschen won, moesten de kloosterlingen voorgoed een onderdak zoeken in de huizen van hun orde bij den Bosch en in België. Lang heeft Homelius al dit lijden niet meer overleefd. Toen hij stierf, was hij de senior van zijn voormalig convent en had hij niet minder dan 54 jaren in de strenge orde van S. Bruno doorgebracht.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartusiensis* I (Monstrolii 1890), 214.

Scholtens

[Hoogeveen, Henricus Theodorus]

HOOGEVEEN (Henricus Theodorus), zoon van Theodorus H., geb. te Delft 12 Nov. 1781, overl. te Doesburg 25 Jan. 1842, stud. te Leiden, promoveerde tot med. dr. 24 Mei 1806 op proefschrift *De februm omnium ratione interioris indolis inter se convenientia*, arts te Deventer 1806, te Doesburg sedert 1811. Hij was raad, curator der lat. school en president van de plaatselijke schoolcommissie aldaar. Hij huwde 1810 Agatha E.M. Veltman.

Hoogeveen

[Hoogeveen, Jan (1)]

HOOGEVEEN (Jan) (1), zoon van Henricus H. (dl. V, kol. 240), studeerde te Leiden in de rechten, promoveerde hier tot iur. utr. dr. (1763), en werd nog bij het leven van zijn vader tot conrector der latijnsche school te Delft benoemd. Hij aanvaardde die betrekking 9 Sept. 1771 met een *Carmen heroicum referens orationem Soaemidis ad matronas Romanos de Sexu muliebri a gerenda republica non removendo.* Deze oratie zoowel als die van zijn vader, bij deze gelegenheid gehouden, werden gezamenlijk uitgegeven o.d. titel: *Henrici et Jani Hoogeveen Carmina, illius elegiacum, hujus heroicum.* (Delphis 1771). In 1791 volgde hij zijn vader als rector op en bleef als zoodanig tot 1806. Evenals deze beoefende hij vlijtig de latijnsche poëzie. Men heeft van zijn hand onder meer: *Carmen eligiacum exhibens orationem Caji Marii, consulis exulis Carthaginis delatae ruderibus insistentis* (1805), in het Nederlandsch vert. door G.F. Kleynhoff (1806); *Oratio de pace novissime restaurata carmini eucharistico celebrata* (1802). Hij was op 30 Aug. 1791 gehuwd

met Catharina Bartha Verbrugge en op 10 Jan. 1806 met Maria Geertruida Gries, wed. van Jac. Stevens.

Zie: Schotel, *Illustre School Dordr.*, 153; dez., *Kerk. Dordr.* II, 191, 783; van der Aa, *Biogr. Anth. Crit. Woordenb.* II, 242; *Nederl. Patriciaat* 1920.

Hoogeveen

[Hoogeveen, Jan of Johannes (2)]

HOOGEVEEN (Jan of Johannes) (2), schoolmeester te Leiden, ald. geb. 16 Mei 1671 en ald. overleden 5 Nov. 1730. Hij schreef gedichten o.a. *Het hooglied van Salomo, zinnebeeldig en dicht*-

kundig uitgebreid (1726), en in het zevende *Vervolg* der *Nederduitsche en Latijnsche keurdichten* een gedicht dat tot titel voert: *Klagende godsvrucht*. Uit het eerste zijn op last van de schepenen te Leiden, kort na de uitgave een 20 à 30-tal bladen op het Raadhuis verbrand, als zijnde spinozistisch. Hij trouwde als wedr. van C l a s i n a v a n D u y n , te Leiden 27 Juli 1704 M a r i a F r e y , geb. 28 Nov. 1674, overl. ald. 13 Maart 1733.

Zie: v a n d e r A a , *Biogr. Anth. Crit. Woordenb.* II, 242; *Cat. Maatsch. Ned. Letterk.* I, 365; F r e d e r i k s e n v.d. B r a n d e n , *Biogr. Woordenb.*, 367.

Hoogeveen

[Hoogeveen, Theodorus]

HOOGEVEEN (Theodorus), zoon van Henricus H. (dl. V, kol. 240), geb. te Culemborg 3 Febr. 1745, overleden te Delft 11 Nov. 1787, stud. te Leiden, promoveerde tot med. dr. 5 Juni 1769 op proefschrift *De causis productioris antediluvianorum aetatis*, werd in 1769 benoemd tot Stads- en Gasthuisdokter te Delft en in 1770 tot lector in de ontleed-, heel- en vroedkunde aan het ‘Collegium Medico-Pharmaceuticum’ aldaar.

Hij schreef verscheidene latijnsche gedichten o.a.: *Carmen elegiacum domestici, variolis infecta domo*: *dictum publice in aede Gallic. quae est Dordraci, sub Praesidio patris Henrici Hoogeveen, Gymnasii Rectoris, cal. Septemb.* 1762 en *In Honorem dilectissimi tratris Jani Hoogeveen, cum publicos I.H. honores capesseret* (1763). Hij huwde te Geervliet 27 October 1779 M a g d a l e n a D o r o t h e a v a n B r a n d t .

Hoogeveen

[Hoogeveen, Theophilus]

HOOGEVEEN (Theophilus), zoon van Henricus H. (dl. V, kol. 240) promoveerde (1773) tot phil. dr. et art. lib. mag. op een dissertatie *De aëris resistentia in globos projectos*, werd predikant te Piershil (1774) te Geervliet (1775), overl. 2 Oct. 1782. Hij schreef latijnsche gedichten. Op 26 Mei 1779 was hij te Bergen op Zoom gehuwd met J o a n n a M a r i a v a n B r a n d t .

Hoogeveen

[Hooghstoel, Rombout]

HOOGHSTOEL (Rombout), neemt als sergeant-majoor deel aan de groote zeereis van Mahu en de Cordes in 1598. Hij is de feitelijke militaire aanvoerder der expeditie; als op Praia achtereenvolgens van Beuningen, de Weert en Bockholt, die geen van drieën militaire opleiding hadden, niet zijn geslaagd, zendt Mahu hem aan land. Hij slaat een aanval der Portugeezen op het van hen veroverde fort af. Op Annobom gaat het volk met vliegende vendels aan wal, de grootste troep onder Hooghstoel, de kleinste onder Bockholt. Daarna hooren we niets meer van hem.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhaës naar Zuid-Amerika en Japan* (1598-1600), uitg. F.C. W i e d e r ('s Gravenhage 1923) I, 82, 154, 161, 178.

Kossmann

[Hoogkamer, Sebastiaan]

HOOGKAMER (Sebastiaan), geneesheer en priester, geb. te Goes, overleed te Rotterdam 25 of 26 Februari 1641. Na volbrachte studie was hij werkzaam als geneesheer. Hij bezocht nog de universiteit van Padua, waar hij den graad van doctor in de medicijnen behaalde. Door den treurigen toestand van zijne katholieke landgenooten bewogen, besloot hij priester te worden en hen te hulp te komen. Onder leiding van zijn stadgenoot, Leon. Marius (zie art. in dit deel), president van het hollandsch college te Keulen, begon hij de theologische studie. Na zijne priesterwijding behaalde hij ook den graad van licentiaat in de theologie. Door de oversten der Missie bestemd voor Goes, werd hij op de reis daarheen, gedurende een kort verblijf te Rotterdam, als priester gevangen genomen. De katholieke burgers der stad kochten hem vrij uit den kerker en waren zeer tevreden, toen hij na den dood van pastoor Martinus Modaeus,

overl. 7 Jan. 1630, als diens opvolger in de stad bleef. Hij was de tweede priester na de reformatie, die zich in Rotterdam aan den Oppert metterwoon kon vestigen. Door woord en voorbeeld ijverde hij voor de Katholieken der stad en der omliggende dorpen. Tijdens eene besmettelijke ziekte in de stad stond hij onverschrokken als geneesheer en als priester de zieken bij. Deze toewijding bezorgde hem meer vrijheid in het uitoefenen zijner bediening. Om zijne milddadigheid en voorkomendheid had hij vele vrienden onder het Stadsbestuur en de heftigste Calvinisten prezen hem hoog. De Synode van Z. Holland klaagde 1636 over zijn verblijf te Rotterdam, doch zonder ernstig gevolg.

Bij zijn dood liet hij een eigen woning met bibliotheek en huisraad na voor zijn opvolger. L. Marius was zeer bedroefd bij de tijding van het overlijden van zijn vriend en leerling. Hij maakte het op den kansel bekend en prees hem en sprak van hem als van een heilige.

Zie: *Batavia Sacra* II, 198; *Bijdr. bisdom Haarlem* II, 89, 411, XIX, 179; *Archief Utrecht* X, 233, XII, 209; *Necrol. Harlemn.* in *De Katholiek* LX (1871), 78.

Fruytier

[Hoogvliet, Arnold]

HOOGVLIET (Arnold), geb. 3 Juli 1687 te Vlaardingen, overl. 17 Oct. 1763 in zijn geboortehuis, was de zoon van Johannes Hoogvliet, reeder te Vlaardingen en van 1693-99 schepen der stad, en Katharina Paspoort. Als jongen van 12 jaar werd hij klerk op een notariskantoor in Vlaardingen, daarna schrijver bij een bank van leening in Dordrecht, waar door den omgang met leden van de Dordtsche dichtschool - D.r. Abraham den Bak, Tieleman van Bracht (IV, 279) e.a. - in hem de lust tot dichtoefening werd gewekt. Op 20-jarigen leeftijd zette hij zich tot de studie van het Latijn. Van 1713 tot 1720 was hij als boekhouder werkzaam op een suikerraffinaderij, kwam toen naar Vlaardingen terug, waar hij eerst als kashouder in een zilversmidswinkel van zijn broeder en later als tafelhouder van de bank van leening een onbekrompen bestaan vond. In 1750 werd hij in de Vroedschap gekozen.

H. trouwde 30 Nov. 1735 met Ida van der Ruyt (overl. 1789).

Van zijn dichtkunst gaf hij als eerste belangrijke proeve: *Ovidius Nazoos Feestdagen in Hollandts dichtvertaelt* (1719, 2e dr. 1730), ‘in het berijmen de zachtheit en in de vertaaling de klaarheit naar vermogen’ betrachtende. Aan den wensch van zijn stervenden vader, om ‘geen fabeldicht van vreemde goôn’ meer te maken, doch ‘de eer van den eenigen waren God te bevorderen’, voldeed Arnold door het schrijven van *Abraham de Aartsvader in* 12 *boeken* (1727).

Dit bijbelsch heldendicht, waarin H. het verhaal van Genesis XI-XXV ‘met lijst- en loof- en bijwerk had trachten op te schikken’ en waarvan verscheidene verzen - naar zijn wensch en oordeel - ‘als een beek van honig vloeien’, had voor zijne tijdgenooten groote bekoring. H.'s vriend, Sybr. Feitama, duidde het aan als ‘Neerlandsch wonderstuk’, welken hoogen lof H. dezen ruim vergold, door hem om zijn Tooneelpoezij te eeren als ‘d'eer der Nederduitsche Sofoklessen’; het beleefde tot 1780 niet minder dan 10 drukken, waarvan de 4e (1744) door J. Punt met 12 gravures werd versierd (in 1841 gaf B. ter Haar eene uitgave met voorbericht en aanteekeningen) en vervoerde tal van 18-eeuwsche kunstbroeders, wien het veel meer dan hun voorganger aan kunst en kracht van geest haperde, zooals deze van zich zelf beleed, tot het berijmen van bijbelsche onderwerpen. In de *Mengeldichten* (1738) verzamelde H. zijn overige

kunstoefeningen van 1711 af: evangelische keurstoffen, herderszangen, geboorte-, bruilofts-, lijken lofdichten; in het *Vervolg* ervan (1753) eveneens tal van gelegenheidsverzen alsmede *Zijdebalen, Hofdicht* (op het buitenverblijf van Jacob van Mollem bij Utrecht aan de Vecht) en *Eerekroon voor de stede Vlaardingen*, welke beide reeds afzonderlijk waren uitgegeven; het eerste in 1740, met een fraaie titelprent van Jan Punt, het andere in 1743.

Zijn portret is gegraveerd door Pottevein en door Houbraken naar een schilderij van D. van Nimwegen, door P.W. van Megen naar een schilderij van N. Reyers. Een miniatuurportret door J.M. Quinkhard is in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: J. de Kruyff, *Leven van Arnold Hoogvliet* in *Levens van Nederlandsche dichteren en dichteressen* (1782); J. Macquet, *Proeven van dichtkundige letteroefeningen* I (1780); Willem Kloos, *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid* (1909), 107-119; *Nieuwe Taalgids*, 1918, 178 v.

R. Zuidema

[Hoorn, Hendrik van]

HOORN (Hendrik van) of Henricus Ellini, kartuizer, geboortig uit Hoorn, overl. 24 Maart 1523 bij Utrecht. Aanvankelijk was hij pastoor te Loenen. Hij trad echter in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht en werd aldaar geprofest. In deze chartreuse bloeide gedurende de 15de eeuw de kunst van het afschrijven en versieren van boeken. Ook dom Henricus heeft zich daarmede bezig gehouden, blijkens de kladrekeningen van den prior Jacob Backer (kol. 67) uit de jaren 1466-1470. In 1504 riep men hem als prior tot het bestuur van het klooster Zonneberg bij Kampen. Zijn bijzonder innemende persoonlijkheid, uitstekende deugden en vaderlijke goedheid hebben velen er toe aangetrokken om in dat huis het habijt aan te nemen. Ook mocht het jonge klooster onder zijn bestuur tal van weldoeners verwerven. In 1513 onthief het generaal kapittel hem om zijn eerbiedwaardigen ouderdom van het prioraat. Hij keerde terug naar Nieuwlicht, waar hij nog tot zijn dood het ambt van vicarius heeft bekleed.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 367; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen.* IX, 251, 337, 344, 355; A. Hulshoff, *Uitgaven voor de Boekerij van het Karthuizerklooster te Utrecht in de jaren* 1466-1470 in *Buch und Bucheinband, Aufsätze und Graphische Blätter zum* 60 *Geburtstage von* Hans Loubier (Leipzig 1923), 170-175.

Scholtens

[Hoorn, Johan van]

HOORN (Johan van), geb. te Stockholm 1 Febr. 1662, ald. overl. 11 Juni 1724. Zijn vader was een koopman uit Hoorn en sinds 1631 te S. gevestigd. Hij begon zijn studiën in 1678 te Upsala, maar werd reeds in Juli 1679 door zijn vader naar Dordrecht gezonden, vermoedelijk om de hollandsche taal te leeren spreken; hij bezocht daar de latijnsche school. Den 13en Sept. 1681 werd hij ingeschreven te Leiden als student in de geneeskunde en studeerde ongeveer drie jaar onder Drelincourt, Th. Craanen en L. Schacht. Daarna leerde hij te Amsterdam de verloskunde onder Fred. Ruysch. In 1687 ging hij via België, waar hij de voornaamste geneeskrachtige bronnen bezocht, naar Parijs ter voltooiing van zijn verloskundige studiën; hij was daar ook praktisch werkzaam onder den vroedmeester le Frad. In April 1689 vertrok hij naar Engeland, waar hij ruim een jaar bleef en o.a. te Londen en te Oxford vertoefde. Daarna weer terug naar Holland, waar hij den 27en Juni

1691 te Leiden promoveerde tot Dr. in de geneesk. met een dissertatie *De partu praeternaturali* (keering en afhaling aan één voet). In het voorjaar

1692 keerde hij eindelijk naar Stockholm terug, waar hij zich vestigde als arts. Al spoedig werd hij benoemd tot secr. en thesaurier van het Coll. Med. In 1697 publiceerde hij in het Zweedsch *De Zweedsche goedgeschoolde vroedvrouw* (volgens Kleinwächter in 1721 in het Duitsch vertaald), een boek, dat zeer de aandacht trok en waarmee hij den grondslag legde voor de wetenschappelijke verloskunde en een goed geregeld verlossingswezen in Zweden. Zelf verhaalt hij, dat deze uitgave hem een grooten naam als vroedmeester bezorgde en sinds dien bij moeilijke verlossingen allereerst zijn hulp werd ingeroepen. Kort daarop begon hij kosteloos privaatonderwijs te geven in de verloskunde. Zijn pogingen om de opleiding der vroedvrouwen te verbeteren, hoewel in den beginne door de regeering onvoldoende ondersteund, leidden tot de uitvaardiging in April 1711 van de Reglementen voor de vroedvrouw. In 1723 werd ten slotte een behoorlijke regeling van het onderwijs voor de vroedvrouwen door den Rijksdag ingesteld. Zijn verdere werken waren: een ontleedkundige lezing in het Latijn te S. gehouden over de voortbrenging van den mensch (1705); Siphra en Pua (1715), een boek voor de vroedvrouw in vragen en antwoorden, dat een groot aantal drukken beleefde, en door den schrijver in het Duitsch (1726) en door G. ten Haaff in het Holl. (1753, 1768) werd vertaald; twee brieven over de longzwemproef gewisseld met den beroemden Magnus van Bromell, later lijfarts van den koning van Zweden en hoogleeraar te Stockholm (1718, 1720); de tweede brief is opgenomen in de *Acta tit. Sueciae*; de vert. van Portal's *La Pratique des Accouchements*, met noten en aanm. (1721); waarneming van een geval van ware en geheele procidentia uteri (1724). v.H. was ongetwijfeld een bekwaam verloskundige en heeft zich voor de ontwikkeling der zweedsche verloskunde zeer verdienstelijk gemaakt.

Zijn beeltenis, door David von Krafft geschilderd, hangt in het Coll. Med. te Stockholm; verder bestaat er een gravure door Brenner(1724).

Zie: Daniëls in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* (1916); Geyl in *Ned. Tijdschr. v. Verlosk. en Gynaekol.* (1895); von Siebold, *Gesch. d. Geburtshilfe* (1839); Fasbender, *Gesch. d. Geburtshilfe* (1906).

Baumann

[Hopperus, Joachim]

HOPPERUS (Joachim), eigenl. Hoppers, geb. te Sneek 11 Nov. 1523, gest. te Madrid 11 Dec. 1576. Hij behoorde tot die friesche juristen, die het belang van een sterke centrale regeering voor de verdeelde Nederlanden inzagen en die daarom die regeering krachtig steunden. Zelfs in de moeilijke tijden, toen de centrale regeering van buiten af werd geleid en er dus een nationale beweging tegen ontstond, bleven zij het gouvernement zoo lang mogelijk getrouw. Niet ten onrechte vreesden zij anarchie, als het verzet mocht gelukken de regeering omver te werpen. Maar van bloedige onderdrukking hadden zij een afkeer; het gouvernement van Alva achtten zij bedenkelijk, ook voor de regeering zelf. Tot deze mannen behoorde ook Viglius met wien Hopperus zeer bevriend was. Reeds op jeugdigen leeftijd had hij een goede reputatie als rechtsgeleerde, zoodat hij dan ook reeds in 1554 werd benoemd tot raadsheer in den Grooten Raad van Mechelen. In 1561 werd hij lid van den Geheimen Raad en kort daarna ook van den Raad van State. In 1566 eindelijk werd hij tot een zeer verantwoordelijk ambt geroepen, toen de Koning hem naar Spanje ontbood; hij werd daar lid van den koninklijken raad, speciaal voor de nederlandsche zaken. Men mag aannemen, dat hij zijn invloed ten bate van de Nederlanden

heeft aangewend, voor zoover dat aan het spaansche hof in de gegeven omstandigheden mogelijk was. Maar veel kwaad heeft hij toch niet kunnen verhinderen; de zending van Alva ging door, ook al voorzag hij daarvan meer kwaad dan goed, ook voor den Koning. Hopperus was trouwens meer een man van geleerdheid dan van politiek inzicht, meer een man van kennis dan van karakter. Grooten invloed heeft hij dan ook aan het hof stellig niet gehad. Evenmin als Viglius te Brussel was Hopperus te Madrid tegen den stroom opgewassen. Zij behoorden tot een middenpartij, waarvoor, in den fellen strijd der hartstochten, denkbeelden en belangen geen plaats meer was.

Hopperus heeft zeer veel rechtsgeleerde studiën geschreven. Van meer belang voor de kennis van zijn tijd is het bekende *Recueil et mémorial des troubles des Pays- Bas du Roy*, dat door Hopperus is opgesteld in 1566 en 1567, oorspronkelijk in het Spaansch en door zijn secretaris d'Ennetières in het Fransch vertaald. Hij zond het aan Viglius, die het zeer waardeerde, maar de informatie van den kant der opstandelingen onvoldoende vond. Dat bezwaar, waaraan Hopperus natuurlijk moeilijk kon tegemoetkomen, is juist. Maar daar staat tegenover, dat hij zeer veel mededeelt omtrent het verhandelde in de regeeringscolleges, den Geheimen Raad en den Raad van State. Ook de Koning las het met belangstelling; hij gaf het Alva ter kennisgeving, die een afschrift meenam naar de Nederlanden; op zijn bevel is het in den Raad van Beroerten voorgelezen. De meeste geschiedschrijvers over onzen opstand, Hooft, Strada en anderen, hebben het *Recueil* gebruikt; blijkbaar waren er meerdere afschriften in omloop. Het is eerst veel later gedrukt, in 1743 door Hoynck van Papendrecht in zijn *Analecta Belgica* II, 2, 17 vlg. en daarnaar met andere stukken door Alph. Wauters in zijn *Mémoires de Viglius et d' Hopperus*: *Collection de mémoires relatifs à l'histoire de Belgique* (Brussel 1858). Daar komt ook een vervolg op het *Recueil* voor, dat eerder van Viglius dan van Hopperus is en dat Fruin later uitgaf in *Bijdr. en Med. v.h. Hist. Gen.* XIII, 115 vlg., XVI, 373 vlg. Voor zoover bekend berusten handschriften van het *Recueil* in de Kon. Bibliotheken te Madrid, te Brussel en in den Haag en in de Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.

Behalve het *Recueil* zijn voor de geschiedenis van de troebelen der zestiende eeuw van belang de brieven van Hopperus aan Viglius, die de bisschop van Antwerpen, de Nelis, in 1772 liet drukken, maar die eerst veel later zijn uitgegeven als: *Joachimi Hopperi Frisii epistolae ad Viglium*... (Utrecht 1802, 4o.). De brieven van Viglius aan Hopperus en ook andere stukken van dezen laatste berusten in de Kon. Bibliotheek te Brussel.

Zijn portret is gegraveerd door P. Feddes van Harlingen, P. Yver en een onbekend kunstenaar.

Zie: *Levens van Ned. mannen en vrouwen* IV, 104 vlg.; Beucker Andreae in *Vrije Fries* V, 121; Tydeman, t.a.p. X, 152 vlg.; Hiddema Jongsma, *Regtsgeleerde schetsen* 1 vlg.; Murray Bakker in *Navorscher* (1900), 288 vlg.; de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 172 vlg.; Fruin, *Verspr. Geschr.* I, 258, 348, II, 62 vlg., 93, 119, 423, VII, 79, 213 vlg., IX, 88 vlg., 214; Blok, *Gesch. v.h. Ned. volk*, 2e dr. II, 21 vlg., 35, 43, 51, 61, 64, 90, 112, 122 vlg., 131, 177 en de daar aangehaalde bronnen.

Brugmans

[Horinck, Arnoldus]

HORINCK (Arnoldus), kartuizer, geb. te Amsterdam, overl. 1475. Hij werd als monnik geprofest in het kartuizerklooster van Sint-

Maartensbosch bij Geeraardsbergen. Van 1448 tot 1457 was hij als vicarius belast met het geestelijk bestuur van de nonnen der chartreuse van Sint Anna bij Brugge. Hij heeft dit klooster velerlei goede diensten bewezen. Door zijn zorgen werden er verschillende altaren gebouwd. Arnoldus was een man van buitengewone deugd. Den harden regel van Sint Bruno leefde hij nauwgezet na, doch bovendien placht hij zich nog allerlei andere boetplegingen op te leggen. Hij legde steeds een bijzonder levendige devotie tot de H. Maagd aan den dag. Men verhaalde, dat hem eens, toen hij nog in de wereld was, de Moeder Gods, gehuld in hemelsch licht, was verschenen. Arnoldus zou haar toen gesmeekt hebben, dat Zij in het uur van zijn dood jegens hem een goede moeder zou toonen te zijn. Hij bezat de gave der tranen, en placht niet alleen de zonden van zijn eigen leven, maar ook die van anderen te beweenen. Zijn uiterlijk, zijn gelaat had de zachtheid, maar ook den ernst van een asceet.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartusiensis* I (Monstrolii 1890), 197.

Scholtens

[Horne, Johannes van]

HORNE (Johannes van) of van Hoorn, geb. te Amsterdam (ged. 2 Sept.) 1621, overl. te Leiden 5 Jan. 1670. Hij stamde uit een aanzienlijk geslacht van rijke vlaamsche kooplieden. Zijn vader Jacobus (Jacques) was na zijn over gang tot de Hervormde kerk uit Antwerpen naar Amsterdam gekomen. Ook hier werd hij een der groote kooplieden en o.a. bewindhebber der O.I. Comp. Zijn moeder heette Margriet van der Voort. Van H. studeerde meerdere jaren te Leiden (ingeschr. 10 Sept. 1636), eerst in de letteren, later in de geneeskunde. Vooral de ontleedkunde had zijn belangstelling en reeds als student stond hij zijn leermeester de Wale bij bij diens onderzoekingen aangaande de nieuwe leer van den omloop van het bloed. Hij heeft hem ook verdedigd tegen de aanvallen van Riolan. Na zijn studietijd te Leiden studeerde hij te Utrecht verder onder van der Straten. Daarop volgde een langdurige studiereis naar Italië, waar hij o.a. de ontleedkundige lessen volgde van Joh. Vesling te Padua, aan welke beroemde universiteit hij ook is gepromoveerd tot Dr. med.; verder studeerde hij ook te Napels onder M.A. Severino, die op zijn heelkundige inzichten grooten invloed heeft gehad. Na zijn verblijf in Italië keerde van H. terug over Zwitserland; te Bazel werd hij toen tot Dr.med. honoris causa gepromoveerd. Nog bezocht hij Frankrijk (hij was o.a. te Montpellier) en Engeland. De geheele reis duurde niet minder dan zes jaren. In Holland en wel te Leiden teruggekeerd, richtte hij tot de curatoren der universiteit het verzoek om ontleedkundige demonstraties te mogen houden, waarin, om den veelbelovenden jongen geleerde voor de hoogeschool te behouden, 8 Febr. 1651 werd toegestemd. Reeds den 28 Febr. volgde de aanstelling tot prof. anat. extraord. op een jaarwedde van 400 gld. (in 1652 tot ƒ 600 verhoogd). Na den dood van Heurnius werd hij bevorderd tot prof. anat. et chir. ord. (27 Jan. 1653) op een jaarwedde van ƒ 600 (17 Aug. 1654 verhoogd tot ƒ 800 en 6 Dec. 1667 tot ƒ 1000). Zijn onderwijs wordt als degelijk en veelzijdig geprezen en vele zijner leerlingen zijn mannen van naam geworden, o.a. Fred. Ruysch en Jan Swammerdam. Van H. was een zeer beschaafd en ontwikkeld man, zeer bedreven in de klassieke en moderne talen. Behalve de ontleedkunde, welke allereerst zijn liefde had, doceerde hij ook de therapie en de heelkunde; bij de geschiedenis van de operatie van den kanker van de borstklier wordt ook zijn naam genoemd. Op ontleedkundig gebied was hij de eerste, die

den ductus thoracicus bij den mensch ontdekte. Bekend zijn ook zijn studies over den bouw van het geslachtsapparaat; zijn vondsten moeten hierbij echter feitelijk van zijn leerling en helper Swammerdam afkomstig wezen. Hij was ook zeer vaardig in het maken van anatomische praeparaten, waarin hij Ruysch en Swammerdam voorging en hij moet een ontleedkundigen atlas hebben vervaardigd, nl. van het spierstelsel, welke echter niet is uitgegeven. Betrokken was hij als zoo vele anderen bij de kwestie Louis Bils. Ten slotte had ook de kruidkunde zijn belangstelling en van 1657 tot de komst van de le Boe Sylvius doceerde hij de Inst. Med., waartoe hij na den dood van Kijper (26 Sept. 1655) was gemachtigd. Uit alles blijkt dat hij een, wel is waar eerzuchtig, maar toch ook bekwaam man was, ijverig, soms echter wat oppervlakkig in zijn oordeel. In 1649 moet hij, waarschijnlijk te Bazel, eenige opmerkingen over de ontleedkundige waarnemingen van Fallopius hebben uitgegeven; zijn verdere geschriften waren: *Epistola de aneurysmate*, gedrukt achter de *Anatomica aneurysmatis dissecti historia* van Bartholinus (1644); *Novus ductus chyliferus, nunc primum delineatus, descriptus et eruditorum examini expositus* (1652); *Microcosmus sive brevis manuductio ad historiam corporis humani* (1660, herdrukt 1662) en in het Holl., Fransch en Duitsch vertaald; *Opera omnia* Botalli (1660); *Waerschouwinge aen alle lieffhebbers der anatomie teegens de gepretendeerde weetenschap derselver van Louys de Bils* (1660); *Microtechne, sive brevissima chirurgiae methodus* (1663, herdrukt 1668, 1675); *Skiagraphia septemdecim librorum Galeni de usu partium corporis humani* (1666); *Prodromus observationum suarum circa partes genitales in utroque sexu* (1668, herdrukt in 1672 met aanteekeningen van Swammerdam); *Opuscula anatomico-chirurgica* (uitgegeven door J.G. Pauli, 1707).

Zijn portret is gegraveerd door een onbekend kunstenaar.

Zie: Bartholinus, *Epist. medic.*; Siegenbeek, *Geschied. der Leidsche Hoogeschool*; Sandifort, *Musaeum*; Drelincourt, *Opera omnia*; von Haller, *B. anat., Meth.*; Donders in *Nederl. Lancet* (1853-54); Israels en Daniels, *De verdiensten d. Holl. gel. t. opz. van Harvey's leer v.d. bloedsomloop*; van der Boon, *Gesch. d. ontdekk. in de ontleedk.*; Banga, *Geschied. d. Gen.*; Suringar, *Ned. Tijdschr. v. Geneesk* (1863); Fokker in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* (1865); Haeser, *Gesch. d. Med.*; Helfreich in *Handb. d. Gesch. d. Med.*; Jansma, *Louis de Bils*.

Baumann

[Horstenius, Henricus]

HORSTENIUS (Henricus), geb. te Noordwolde 5 Mei 1686, overl. te Meppel 4 April 1768, was een zoon van Johannes Horstenius, predikant te Noordwolde, die in 1727 emeritus werd en 5 Mei 1736 op 88-jarigen leeftijd overleed. Zijn grootvader Henricus Horstenius, die eveneens predikant te Noordwolde was, overleed aldaar Juni 1665, zijn overgrootvader Roedolfus Goestinus, ook wel Rudolf ter Horst of Rudolfus Horstenius genaamd, was aanvankelijk predikant te Capelle in het Sticht van Munster, werd door den bisschop verdreven, kreeg 7 Mei 1617 van drost en gedeputeerden van Drente een aanbeveling voor de gemeente te Roderwolde, die hem tot predikant aanstelde en vertrok in 1620 naar Norg, waar hij 25 Juni 1638 overleed. Zijn vrouw Gibbetien Hindric overleed 8 Febr. 1658.

Henricus bezocht de latijnsche school te Leeuwarden en studeerde vervolgens aan de hoogeschool te Franeker, waar hij o.a. de lessen van

Vitringa en Rhenford volgde. In 1710 had hij zijn studiën voltooid en daar het drie jaren duurde, voor hij een beroep kreeg, stelde hij zich in 1713 beschikbaar als garnizoens-predikant. 7 Sept. werd hij als zoodanig door den Raad van State beroepen te IJperen en het fort Knokke. In het najaar van 1715 kreeg hij een beroep naar Meppel, waar hij Jan. 1716 zijn intree deed als opvolger van Zacharias Spies. In Juli 1766 nam hij zijn emeritaat. Hij was eerst gehuwd met Catharina van der Weide, die in 1738 overleed, daarna met Catharina Margaretha Rokoy, die in Juni 1762 overleed, terwijl hij in 1767 voor de derde maal in het huwelijk trad met Theodora Maria Elisabeth van Walcheren, weduwe van kapitein Meursinge. Uit het tweede huwelijk werd een zoon Johannes geboren, de kinderen uit het eerste huwelijk stierven jong. Volgens het schulten-protocol moet hij een uitgebreide bibliotheek bezeten hebben, waarvan de titels echter niet zijn opgegeven.

Vgl.: T.A. Romein, *De Hervormde predikanten van Drente sedert de Hervorming tot in* 1861 (Gron. 1861), 80, 104, 150; R. Broekhuizen in *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* XL (1922), 75, XLII (1924), 86; *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* VII (1889), 239, XXVII (1909), 61.

Scholte

[Hosden, Philippus de]

HOSDEN (Philippus de) of Hosdain, kanunnik-regulier van de orde van St. Augustinus, pastoor te Oisterwijk, N. Brabant, daarna abt van zijne abdij St. Gertrudis te Leuven, waar hij 28 Mei (niet 1 Juni, gelijk wel wordt opgegeven) 1569 overleed. Zijn voorganger, Petrus Was, om te voorkomen, dat zijne abdij in vreemde handen kwam, verzocht en verkreeg reeds 1538 van keizer Karel V een coadjutor met recht van opvolging in den persoon van den abdijheer Philips de Hosden. Deze was een tijd prior, daarna 1546 pastoor te Oisterwijk tot 1553 (en niet 1530-1538, zooals bij Schutjes). Na den dood van den abt, Petrus Was (die geen ontslag nam, zooals verkeerd bij Schutjes IV, 145 en V, 388 beweerd wordt, maar tot zijn dood de abdij bestuurde) werd 7 dagen na zijn overlijden 21 Febr. 1553 Philips de Hosden gekozen (voor den vorm?) door de kloosterlingen van St. Gertrudis en bevestigd door den bisschop van Luik, 2 Maart 1553. Philips was de gouden abt der abdij. Hij herstelde de gebouwen, die 1551 waren afgebrand, schafte meubelen en kostbare gewaden aan voor zijne kerk. Op een koorkap, nog bewaard in de St. Jacobskerk te Leuven, komt zijn geborduurd portret voor. Hij had eene voorliefde voor zijne kloosterbibliotheek; vóór 1914 bewaarde men in de universiteitsbibliotheek nog een band uit de bibliotheek der abdij met zijn wapen en beginletters, zooals hij al de door hem verworven boeken liet binden. Hij was ook conservator der privilegiën der universiteit sinds 24 Maart 1553.

Zie: Alph. Jacobs, *L'abbaye noble de St. Gertrude te Louvain* 53-58, 152, 158, 167, 173, 177, 187, 188; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXIX (1901), 104-105; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 387; *Gallia Christiana* V, 62-63; Sanderus, *Chorogr. sac. Brab.* (ed. 1727) II, 3; van Even, *Louvain dans le passé et dans le présent* (Louv. 1895), 400, 409, 412.

Fruytier

[Hotman, Jacob]

HOTMAN (Jacob) of Jacobus Hottman de Embrica, kartuizer, overl. 14 Mei 1391 Hij trad in het kartuizerklooster van St. Barbara te Keulen en werd aldaar

geprofest. Hij was een der eersten, die in deze toen kortelings gestichte chartreuse het habijt van Sint Bruno hadden aangenomen. Vele jaren leefde hij hier als een voor-

treffelijke en vrome monnik, zooals de kroniek van het klooster verhaalt. Enkele jaren bestuurde hij zijn klooster als prior en ook is hij een der eerste priors geweest van het klooster Betlehem te Roermond, dat van Keulen uit tot stand was gebracht. Hij stierf als vicarius van het klooster te Keulen. Zijn stoffelijk overschot werd daar begraven.

Zie: le Couteulx, *Annales Ord. Cartus.* VI (Monstrolii 1890), 445-446; le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* I (Monstrolii 1890), 335.

Scholtens

[Houssaye, Dionysius Johannes Godefridus de la]

HOUSSAYE (Dionysius Johannes Godefridus de la), kwam Febr. 1796 als predikant naar Curaçao, maar overleed reeds eind September deszelfden jaars en werd van de armen begraven, terwijl zijne weduwe 91 pesos voor rouwkleederen ontving.

Zie: S. van Dissel in *Kerkh. Archief* II (1859), 384.

L. Knappert

[Houtman, Cornelis de]

HOUTMAN (Cornelis de), geb. te Gouda omstr. 1540, gest. voor Atjeh 1 Sept. 1599, brouwerszoon, was als koopman, met zijn jongeren broeder Frederik (die volgt) 1592-93 te Lissabon, waar zij in opdracht van amsterdamsche reeders heimelijk onderzochten naar den O.I. handel. Ontdekt en gevat, werden zij slechts tegen hoog losgeld losgelaten, dat door amsterdamsche reeders werd betaald. Zij keerden zoo begin 1594 met belangrijke berichten terug en de reeders brachten toen geld bijeen voor een tocht naar O. Indië. Corn. voer bij deze eerste schipvaart daarheen als oppercommies mede. Uitgezeild 2 April 1595 uit Texel, kwamen drie van de vier schepen 14 Aug. 1597 terug zonder voordeel, - wat ten deele aan hem te wijten was, wegens zijn twisten met de zeelieden en verdere opvarenden - maar met groote ervaring. Een tweede tocht, voor rekening van Balthasar de Moucheron en diens Zeeuwsche Compagnie, met twee schepen werd, 15 Maart 1598 van Veere uitgezeild, ondernomen onder Corn. als 'generaal'. Ook op dezen tocht toonde hij veel energie maar weinig beleid; hij genoot bij zijn onderhebbenden weinig vertrouwen en werd zelfs van moord verdacht. Hij werd voor Atjeh bij een verraderlijken overval door de door de Portugeezen aangezette Atjehers vermoord. Een gedenkteeken voor de beide broeders werd 1880 te Gouda opgericht.

Vgl.: de Jonge, *Opkomst Nederl. gezag in O.I.* I, 90, II, 187; Leupe in *Bijdr. Land en Volkenk.*, 4de Serie, IV, 527; *Eerste schipvaart naar O. Indië*, uitg. Roeffaer en IJzerman in *Werken der Linschotenvereeniging* VII (1915) en XXV (1925); *Bijdr. en Meded. Hist. Gen.* (1883) 222.

Blok

[Houtman, Frederik de]

HOUTMAN (Frederik de), geb. te Gouda omstr. 1540, gest. te Alkmaar 1627, broeder van den voorgaande en diens lotgevallen deelende tot 1599, toen hij bij den overvalin Atjeh gevangen raakte. Hij bleef er 26 maanden en waarschuwde in Dec. 1600 van Caerden op diens vloot, werd toen weder gevangen gezet, nu te Pedir, en eerst een jaar later vrijgelaten. Naar het vaderland teruggekeerd, ging hij Dec. 1603 als oppercommies op de vloot van van der Haegen opnieuw naar Indië,

waar hij 1605 gouverneur van Ambon werd, wat hij tot 1611 was. In 1616 werd hij Raad van Indië en gouverneur der Molukken, wat hij tot zijn terugkeer naar het vaderland in 1625 bleef. Hij vestigde zich toen te Alkmaar, waar hij in de Groote kerk begraven werd. Hij was een goed bestuurder, tevens verdienstelijk sterrekundige en taalkenner.

Van hem: *Spraeck ende Woordboeck in de Maleysche en Madagaskarsche talen met vele Arabische ende Turksche woorden*: *inhoudende twaelf tsamensprekinghe in de Maleysche ende drie in de Madagas*-

karsche spraken met alderhande woorden ende namen, ghestelt naar ordre van den A.B.C. alles int Nederduytsch verduytst. Noch syn hier bygevoeght de Declinatiën van vele vaste sterren, staende omtrent den Zuydpool voor desen tydt nooyt geseien (Amst. 1603), herdrukt en vermeerderd uitgegeven als *Dictionarium ofte Woord- en Spraeckboeck met verscheyde tsamenspreckingen in 't Duytsch en Maleytsch, aengaende de schipvaert en allerley Koopmanschap* (Amst. 1680).

Vgl.: Wijn malen in *Actes Congrès intern. de Leyde*, 4me partie, 201; Veth in *Tijdschr. Aardr. Gen.* VI, 290.

Blok

[Houtmart, Gerardus]

HOUTMART (Gerardus), bernardijn, geb. te Eersel in N. Brabant, overleed 4 Dec. 1537 te Zierikzee. Hij was 1506 in het cisterciënserklooster Sint Salvator of Potklooster te Antwerpen getreden, waar hij 1507 werd geprofest. Na zijne priesterwijding was hij werkzaam in zijn klooster als cellier en cantor. Daarna werd hij gezonden naar het Cisterciënserklooster te Zierikzee, waar hij als novicenmeester overleed.

Zie: *Graf- en gedenkschriften prov. Antw.* IV, 225.

Fruytier

[Houttuyn, Adriaan]

HOUTTUYN (Adriaan) was een Amsterdammer van geboorte en advocaat in den Haag. Hij schreef: *Reipublicae Batavae liber primus periodum ab gentis initio ad comitum usque tempora complectens* (Hag. Com. 1689, 240.), een boekje over de oudste geschiedenis van ons land, dat weinig waarde meer heeft.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, Aanhangsel, 9.

Brugmans

[Hove, Wilhelmus Augustinus van]

HOVE (Wilhelmus Augustinus van), geb. te Antwerpen 15 Oct. 1647, norbertijn der abdij te Tongerloo, 17 Febr. 1669, overleed te Calmpthout 10 Febr. 1721. Gedurende vier jaren was hij professor der theologie aan het norbertijner college te Rome en daarna in de abdij, 1675, gedurende 11 jaar. 1677 behaalde hij te Leuven den graad van licentiaat in de godgeleerdheid. Hij bekleedde het ambt van prior 1682 tot 4 Nov. 1686, toen hij tot pastoor te Alphen (N. Br.) benoemd werd. Hij bestuurde deze parochie tot 18 Juni 1691, datum zijner benoeming te Calmpthout. Krüger, *Gesch. bisdom Breda* geeft verkeerd op, dat zijn pastoraat tot 1696 duurde.

In druk verscheen van hem: *Theses theologicae* en *Conclusiones theologicae de sacramentis in genere, Impii apotheosis sive actuum in justificatione interven entium economia etc.*, beschreven bij Govaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 305-306.

Zie: W.v. Spilbeeck, *Necrol. B.M.V. de Tongerloo*, 29.

Fruytier

[Huard, Nicolaas]

HUARD (Nicolaas), kartuizer, overl. omstreeks 1603. Omstreeks 1556 trad hij in de orde der kartuizers. Hij bestuurde als prior achtereenvolgens de chartreuse te Herne bij Edingen, het klooster Sion te Noordgouwe bij Zierikzee en het klooster ‘Het Hollandsche Huis’ buiten Geertruidenberg. De troebelen des tijds hebben hem niet gespaard. De zeeuwsche chartreuse werd door de Geuzen geplunderd, zoodat de monniken haar moesten verlaten. Ook het klooster bij Geertruidenberg onderging dit lot in 1573. Aanvankelijk vestigde zich het convent in Breda, doch spoedig werden zij genoodzaakt om zich te verspreiden over verschillende kloosters bij den Bosch en in België. Na de herovering van Geertruidenberg door Parma in 1589 hebben de kartuizers onder het prioraat van Huard getracht zich opnieuw aldaar te vestigen. De prior heeft in Juli van dat jaar een desbetreffend verzoekschrift gericht tot den bisschop Crabeels. Korten tijd later, in

1593, toen de stad wederom door prins Maurits was gewonnen, waren de monniken van S. Bruno genoodzaakt om voorgoed elders een vreedzaam onderdak te zoeken. Huard eindigde zijn veelbewogen leven na 47 jaren in de orde der kartuizers te zijn geweest.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Carthusiensis* I (Monstrolii 1890), 442; Schutjes, *Geschiedenis v.h. bisd. 's Hertogenbosch* II, 507 vlg., III, 658.

Scholtens

[Huibrechts, Jan]

HUIBRECHTS (Jan) of Hubert, uit Zierikzee, priester en plaatsvervangend-pastoor te Mechelen in de kerk van O.L. Vrouw aan de Dyle, overleed aldaar 11 April 1549 (n. st.). Hij komt voor als vice-cureit van de pastoors Fr. Peeters en Petrus Vorstius, gunsteling van Paus Adrianus VI, die elders vele rijke beneficies hadden en nooit resideerden. Jan Hubert was een ijverig, werkzaam priester en wordt zelfs parochiaan en curatus van de Dyle genoemd in de rekeningboeken, maar zelf noemde hij zich vice-cureit. Als dusdanig komt hij voor 1539-49 in het manuale of cijnsboek, waar hij teekent: Jan Hubert de Ziericzee, vice-cureit. Voor de geschiedenis van Mechelen maakte hij in dat boek merkwaardige aanteekeningen.

Zie: J. Baeten, *Verzameling van naamrollen betr. de kerkgesch. van Mechelen* II, 136, 137, 140.

Fruytier

[Huigensz, Adrianus]

HUIGENSZ. (Adrianus), kartuizer, overl. te Noordgouwe 1541. Hij werd geprofest in het klooster Sion te Noordgouwe bij Zierikzee. Omstreeks 1520 koos men hem met algemeene stemmen tot prior aldaar, welk ambt hij vier jaren bekleed heeft. De acten van het generaal kapittel der Grande Chartreuse vermelden in 1524, dat men hem ‘ad lacrymosam suam instantiam’ en wegens zijn aanhoudende ziekte van het bestuur heeft ontheven, waarna hij op loffelijke wijze zijn laatste levensjaren doorbracht. In het visitatie-verslag van het jaar 1524 werd hij zeer geprezen.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 142-143.

Scholtens

[Huppe, Gillis Goossensz.]

HUPPE (Gillis Goossensz.) kwam uit Luik en woonde reeds Aug. 1615 te Dordrecht, toen zijn eerste kind er gedoopt werd. In October 1616 kocht hij een erf op het Nieuwe werck (Nieuwhaven), waar hij een woonhuis bouwde, het z.g. Huis met de Hoofden. Hij was gehuwd met Lijsbeth Claesdr., uit welk huwelijk geboren werden drie zonen en drie dochters, waarvan Samuel en Margaretha te Luik, Jacob, ged. Dec. 1621, Palamedes, ged. Mei 1628, Elisabeth en Sara. Hij moet overleden zijn vóór 1650, toen zijn erfgenamen Samuel, Jacob, Palamedes en Elisabeth zijn huis met hypotheek bezwaarden.

Gilles Huppe was steenhouwer of beeldhouwer, en maakte, behalve de fraaie zandsteenen koppen en versieringen aan zijn huis, de versieringen aan de Groothoofdspoort te Dordrecht, en ook de beide leeuwen met het wapen van Dordrecht boven de Nieuwpoort (Melkpoortje), benevens ‘de personen, die op de selve poorte staen’. Hij had nog een broeder Nicolaes, die steeds ‘de Luycxse schilder’ wordt genoemd.

De oudste zoon Samuel Huppe, geboortig van Luik, sculpteur, trouwde voor de tweede maal 17 Mei 1655 in de Waalsche kerk te Dordrecht met J e a n n e J e a n H u b e r t uit het land van Luik. Hij woonde in 1665 in de Bank van Leening, waar hij 17 October overleed. Hij had o.a. een zoon A e m e l i s , ged. 22 Oct. 1657. Van Jacob en Palamedes vindt men niets vermeld; de drie zusters zijn allen getrouwd, en twee vertrokken uit Dordrecht: Lijsbeth naar Breda,

Sara naar Tholen. Margaretha gehuwd met den goudsmid Josua Offermans schijnt te Dordrecht gebleven te zijn.

Bij Houbraken vindt men vermeld: Aemilius en Samuel Huppe, die steenhouwers waren, en bij wie Abraham van Calraet (kol. 268) in de leer was geweest. Dat zal wel juist zijn, hoewel die Aemilius Huppe niet te vinden is; maar bepaald onjuist is, dat zij het beeldwerk aan de Groothoofdspoort zouden gemaakt hebben. Dat was het werk van Gillis, zooals blijkt uit de stadsrekeningen. Mogelijk was Aemilius een broeder van Gillis Huppe.

Zie: Houbraken III, 181; en Archiefaanteekeningen.

van Dalen

[Huyn van Amstenrade, Agnes Maria]

HUYN VAN AMSTENRADE (Agnes Maria), geb. te Amstenrade 14 Sept. 1614, overl. te Venlo 8 Juli 1641, dochter van Werner en Leiffard van Leerode, voelde reeds op zeer jeugdigen leeftijd roeping voor den religieuzen staat; zij trad op 12-jarigen leeftijd in het klooster der Annunciaten ‘Trans-Cedron’ te Venlo en werd aldaar ingekleed 24 Nov. 1626. Door een ziekte aangetast, was zij genoodzaakt na een jaar het klooster te verlaten. Na een bezoek aan O.L. Vrouw van Scherpenheuvel wonderbaar genezen, keerde zij naar het klooster terug en deed, na het voleindigen van een nieuwen proeftijd, haar gelofte. Haar geestelijke leidsman, pater Gerardus van Suchtelen, getuigt over haar, dat zij een brandende liefde had tot haren Bruidegom in het Allerh. Sacrament; de allerverborgenste zaken werden haar geopenbaard; op den dag dat zij het Allerh. Sacrament genuttigd had, was zij altijd sterk en gezond, maar als zij het niet ontving ziek, slap en met vele pijnen bezocht. Zij was zeer genegen tot boetewerken, gedurig bezig met bidden en mediteeren; onder de geweldigste pijnen, waarmede zij vele jaren door God bezocht is geweest, was zij zeer geduldig en opgeruimd. Op 28-jarigen leeftijd overleed zij, na gedurende haar leven, en ook na haar dood vele wonderen te hebben verricht. Haar lichaam werd in het klooster Trans-Cedron begraven, maar in de dagen der fransche overheersching werd haar gebeente opgegraven en naar Genooi, bij Venlo, in veiligheid gebracht, waar het in de kapel voor het altaar werd bijgezet.

Zie: P.F. Mathias Croonenborch, *Het Ryck-deugdigh leven van zuster Agnes Maria Huyn van Amstenraedt*; M. Hub. H. Michels, *Geschiedenis van de Lorettokapel te Genooi en alles wat daarmede in verband staat* 64, 81-83, 87, 95-181; H. Op de Laack, *Zuster Agnes Maria Huyn van Amstenrade* in *Nieuwe Venlosche Courant* 27 Oct. 1923.

Verzijl

[Huyn van Amstenrade, Werner]

HUYN VAN AMSTENRADE (Werner), overl. in 1595, zoon van Johan en Mechtildis van Cortenbach, pandde van Philips II van Spanje, 16 Febr. 1557 de heerlijkheid Oirsbeek voor de som van 600 pond, en 28 Januari 1558 de heerlijkheid Brunssum voor de som van 2260 hornsche gulden. De waardigheid van stadhouder en voogd van het land van Valkenburg (Lb.), welke in pandschap werd bezeten door de familie van Strijthagen, kreeg hij 5 Juli 1565 door afstand van zijn zwager Johan van Strijthagen. Dit pandschap verkocht hij 20 Febr. 1587 aan Wolter Hoen van Hoensbroeck. Zijne huisvrouw stemde 22 Nov. 1592 in dezen verkoop toe. Hij was gehuwd met Anna, dochter van Johan van Strijthagen en Maria van Goor.

Zie: *Publ. Soc. Limb.* (1884), 204, 289, 291-293; Jan Verzijl, *Het adellijk geslacht Huyn van*

Amstenrade en Geleen in *Nieuwe Venlosche Courant* (16 Juli 1925).
Verzijl

[Huyn van Geleen, Arnold Wolfgang]

HUYN VAN GELEEN (Arnold Wolfgang), overl. te Aken 10 September 1668, zoon van Arnold en Margaretha Wilhelmina van Wittenhorst, werd met Geleen en Spanbeek 17 October 1642 beleend. Hij was drost van Krieckenbeck sedert 13 Oct. 1638-1664, pandheer van Wachtendonck 1644, kocht de heerlijke rechten van deze plaats 20 Juli 1649 voor 171,440 brabantsche guldens van koning Philips IV van Spanje; was heer van Horst sedert 1653, dat hij 8 Maart 1660 verkocht aan Willem Vincent van Wittenhorst. Als heer van Geleen en Wachtendonck werd hij 6 April 1644 beschreven ter bijwoning van de vergaderingen der Staten van het Overkwartier. Hij was ook raad van Zijne Majesteit en werd 26 Febr. 1654 tot graal van Geleen enz. verheven. Zijn echtgenoote, Maria Margaretha, erfgename van Amstenrade, Oirsbeek en Brunssum, was een dochter van Werner Huyn van Amstenrade en van Lyfart van Lerode.

Zie: *Publ. Soc. Limb.* (1884), 282; Adolf Steffens, *Geschiedenis der aloude Heerlijkheid en der Heeren van ter Horst*, 84; *Maasgouw* (1881), 543, (1908) 60; Jan Verzijl, *Het adellijk geslacht Huyn van Amstenrade en Geleen* in *Nieuwe Venlosche Courant* (16 Juli 1925).
Verzijl

[Huyn van Geleen, Godfried]

HUYN VAN GELEEN (Godfried), geb. op het slot St. Jans-Geleen, gelegen tusschen Schimmert en Op-Geleen in 1595, overl. te Aldenbiesen bij Maastricht 27 Augustus 1657, zoon van Arnold en Margaretha van Bocholtz, was in 1619 luitenant in het infanterie-regiment van den graaf van Bronkhorst, landcommandeur van

Aldenbiesen bij Maastricht sedert 1634; hij streed in den dertigjarigen oorlog met andere limburgsche veldoversten, nml. de graven van Gronsveld en Petershem, Jan van Weert en Gallas, een geboren Maastrichtenaar, werd in den slag van Allerheim gevangen genomen door den franschen generaal Mercy, maar reeds na een maand tegen een de Grammont uitgewisseld; hij was veldmaarschalk en kolonel in beierschen en keizerlijken dienst, werd 26 Febr. 1654 graaf van Geleen.

Zie: Jan Verzijl, *Het adellijk geslacht Huyn van Amstenrade en Geleen* in *Nieuwe Venlosche Courant* (16 Juli 1925); Jos. Habets, *Huyn van Amstenrade* in H. Welters, *Limburgsche legenden, sagen enz.* 143.

Verzijl

[Huyn van Geleen, Johan Godart Frans]

HUYN VAN GELEEN (Johan Godart Frans), overl. in 1653, zoon van Arnold en Margaretha Wilhelmina van Wittenhorst, was heer van Rossum, Deurne en Broekhuizen, ontving 22 Aug. 1636 door afstand van zijn oom Johan van Wittenhorst de heerlijkheid Horst (Lb.), werd 4 April 1644 toegelaten tot de vergadering der Ridderschap van het Overkwartier. Zijn huwelijk met Johanna Charlotta de la Margelle, dochter van Alexander en van Maria van der Heijden, was kinderloos, weshalve zijn broeder Arnold Wolfgang de heerlijkheid Horst erfde.

Zie: Adolf Steffens, *Geschiedenis der aloude Heerlijkheid en der Heeren van ter Horst* 76, 77, 84; *Maasgouw* (1881), 543, (1908), 60; Jan Verzijl, *Het adellijk geslacht Huyn van Amstenrade en Geleen* in *Nieuwe Venlosche Courant* (16 Juli 1925).

Verzijl

I.

[Idema, Hermanus Arnoldus]

IDEMA (Hermanus Arnoldus), ingeschreven 9 Juni 1768 te Groningen als geboortig van Oldenzijl in de Ommelanden, werd 1774 predikant te Maurik cl. Tiel en kwam 1786 naar Curaçao, waar Ds. Sporon hem 5 Nov. bevestigde met eene leerrede naar 1 Thess. V, 12, 13 en hij den 19den intrede deed met Ps. 51, 14, 15. Doch hij overleed reeds 16 Maart 1787.

Zie: *Album stud. ac. Gron.*, 222; S. van Dissel in *Kerkh. Archief* II, 1859, 382.

L. Knappert

[Imhoff, Gustaaf Willem baron van]

IMHOFF (Gustaaf Willem baron van), geb. te Leer aan de Eems, 8 Aug. 1705, als zoon van Willem Hendrik, baron van Imhoff, geheimraad van den vorst van Oost-Friesland, en van Isabella Sophia Boreel; overleden te Batavia, 1 Nov. 1750. Den 19den Jan. 1725 vertrok de 20-jarige v. Imhoff met het schip 'Cokkenge' in den rang van onderkoopman naar Indië; 22 Nov. van dat jaar kwam hij te Batavia aan, waar hij geruimen tijd achtereen werkzaam bleef. In 1726 werd hij reeds koopman en nog in hetzelfde jaar opperhoofd van het generale soldijkantoor. Na in 1729 tot opperkoopman te zijn benoemd, trad hij in 1730 als waterfiskaal op en werd in 1732 Raad-extra-ordinair van Ned. Indië. Toen het op Ceylon, na het wanbeheer van Vuyst en Versluis, ook onder van Domburgh niet goed ging en de jarenlange vexatiën een opstand der Singaleezen hadden veroorzaakt, werd v. Imhoff er heen gezonden, om 'dat gouvernement te redden uyt de ongemeene verwarringe, waarinne hetselve

so plotseling is vervallen'. Hij kreeg 6 comp. militairen mee. Op Ceylon ontwikkelde v.I. een buitengewone werkzaamheid: hij herstelde de rust, hief tal van misbruiken op en diende bij Bewindhebbers zijn 'Consideratiën' in over den toestand van Ceylon. Even als later op Java, maakte v.I. hier een aantal groote landreizen in de jaren 1737 38 en 39, waarbij hij een groot deel van het eiland doorkruiste. Ook maakte hij een reis langs de kusten van Malabar en Koromandel en bezocht het eiland Manaar. Den keizer van Kandi wist hij geheel voor de Comp. te winnen; deze vorst, Radja Singa, schonk hem o.a. een hellebaard, rijk met diamanten bezet, en een buitengewoon grooten getanden olifant.

De G.G. Valckenier (zie aldaar), die steeds een geducht vijand van v.I. was, beklaagde zich over diens te eigenmachtig optreden op Ceylon, doch Bewindhebbers waardeerden zijn werk daar hoogelijk en benoemden hem tot Raad-ordinair. Als zoodanig vertrok hij in 1739 naar Nederland, maar keerde in 1740 weer naar Indië terug. 2 Dec. 1740 teekende Heeren-XVII zijn benoeming tot G.G., maar lang voor dit besluit te Batavia aankwam, was hij weer op weg naar Nederland. De geschillen tusschen hem en Valckenier hadden na den Chineezenmoord hun hoogtepunt bereikt, en 6 Dec. 1740 zette deze hem en zijn mederaadsleden E. de Haaze en S.I. van Schinne in militair arrest om hen 13 Jan. d.a.v. naar Nederland op te zenden. 19 Sept. 1741 kwam v.I. daar aan en werd

door Bewindhebbers onmiddellijk weer in het bezit van stok en degen gesteld en eervol onthaald. 24 Nov. bood nu v.I. aan Heeren-XVII zijn zeer uitvoerige ‘Consideratiën over den tegenwoordigen staat van de Ned. O.I. Comp.’ aan, waarin hij de oorzaken van het verval en de middelen tot redres aanwees. Bewindhebbers, die zeer groote verwachtingen van hem hadden, zonden hem 27 Oct. 1742 als G.G. naar Indië met uitgebreide volmacht. Het schip, waarmee hij vertrok, werd, de Hersteller' gedoopt. 21 Jan. 1743 was v.I. aan de Kaap, waar hij vernam, dat Valckenier, op weg naar Holland, daar was aangehouden, en gevankelijk naar Batavia teruggevoerd. Zelf kwam v.I. daar 26 Mei aan. Als G.G. ontwikkelde hij dadelijk een ongewone werkzaamheid. In 1744 reeds maakte hij een reis door de Preanger en Krawang, waarbij hij de eerste plannen opvatte tot stichting van een huis te Kampong-baroe (Buitenzorg). In 1745 volgde een reis door Krawang en naar Buitenzorg, dat hij intusschen van de regeering had ten geschenke gekregen; hij maakte nu ter plaatse zelf het plan voor een huis aldaar. Het volgende jaar ondernam hij zijn groote reis over Java - met, de Hersteller' via Soerabaja en Madoera naar Pasoeroean en vandaar terug naar Semarang; vervolgens over land via Soerakarta, Banjoemas en Tegal naar Batavia. Op deze reis was de Soenan, Pakoe Boewono II, hem tot Semarang tegemoet gekomen; v. Imhoff bezocht o.a. de tempelruïnen van Prambanan. Door tijdens zijn verblijf te Soerakarta den halfbroeder van den Soenan, Mangkoe Boemi, in het openbaar een vermaning toe te dienen, veroorzaakte hij den afval van dezen prins, die den grooten strijd begon, welke zou leiden tot de splitsing van Mataram in Soerakarta en Djokjakarta.

Het aantal goedbedoelde maatregelen, dat v.I. voor en na ten uitvoer bracht, is zeer talrijk. De voornaamste zijn: de oprichting van het Buitenhospitaal te Batavia, de stichting van de Amfioensociëteit, om den smokkelhandel in opium ten nadeele van de Comp. tegen te gaan, de kolonisatie proeven met europeesche boeren, de stichting van een latijnsche school evenals van een seminarium tot opleiding van predikanten en een Académie de Marine, de instelling van een postkantoor en een bank van leening te Batavia, de uitgifte van de *Bataviasche Nouvellen*, het slaan van eigen gouden munt. De meeste dezer instellingen mislukten echter en werden na korter of langer tijd opgeheven, zoodat de volkshumor, de Hersteller omdoopte in ‘de Versteller’, om aan te duiden, dat alles maar lapwerk was. V.I. liet den lutherschen godsdienst voor het eerst officieel in Indië toe.

Naast de politieke fout in zijn optreden jegens M. Boemi, heeft v.I. een tweede begaan in zijn staatkunde ten opzichte van Bantam, waarschijnlijk onder invloed van de Sultane-regentes van dit rijk. Ratoe Sjarifa Fatima. Deze vrouw, die wel eens kwam logeeren in ‘de thuyn van sijn Hoog Edelheyt, alwaar tot haar verblijf eenige vertrecken g'apteert wierden’, en die later met hem naar Tandjoeng Oost trok ‘ten eynde sig aldaer voor eenige dagen te diverteeren’, wist te bewerken, dat de Comp. den wettigen troonopvolger naar Ceylon verbande en daarvoor een harer beschermelingen in de plaats stelde. Dit leidde tot een ernstigen strijd tusschen Bantam en de Comp.

Van Imhoff overleed te Batavia 1 Nov. 1750; zijn grafsteen op het kerkhof Tanah Abang is afgebeeld bij de Haan, *Platenalbum* E, 12. Het door hem gestichte landgoed Buitenzorg werd uit zijn boedel aangekocht door zijn opvolger Mossel.

Van Imhoff was in 1734 te Batavia gehuwd met Catharina Magdalena Huysman,

dochter van Anthony Huysman, directeur-generaal, en Johanna Catharina Pelgrom. Uit dit huwelijk werd een zoontje geboren, Jan Willem Balthazar, geb. 20 Maart 1735, overl. 13 Dec. 1736 te Colombo. De moeder stierf 22 Juli 1744 te Batavia. Bij zijn inlandsche huishoudster, een hem door de vorstin van Bali geschonken schoone slavin, die vrijgelaten en als Christin Helena Pieters gedoopt werd, verwekte v. Imhoff drie kinderen, welke door hem werden gewettigd. In zijn testament beval hij hen in de gunst van den Prins van Oranje aan. Het waren Jan Willem van Imhoff, later kolonel bij de cavalerie en gehuwd met de groningsche jonkvrouw Christine Emerence Lewe van Aduard; Isabella Anthonia, geboren 8 Mei 1748 en vermoedelijk jong gestorven en Wilhelmina Sophia, geb. 23 Sept. 1749 en reeds in 1750 overleden.

Helena Pieters, die v. Imhoff in zijn testament zeer goed bedacht had, huwde na eenigen tijd met den luitenant J.A. Dürkopp.

Een Rudolf Christiaan van Imhoff, broeder van den G.G., overleed in 1751 als eerste administrateur van Onrust.

Zijn in 1742 door Ph. van Dijk geschilderd portret is op het bureau van den Raad van Indië te Batavia, in 1745 maakte P. Tanje een gravure naar een door denzelfden schilder in 1744 geschilderd portret, nog een derde portret door Ph. van Dijk bevindt zich in het paleis te Weltevreden; copieën hiernaar zijn in het paleis te Buitenzorg en het Departement van Koloniën te 's Gravenhage en een door J.M. Quinkhard van 1742 in het Rijksmuseum te Amsterdam; gravures door J. Folkema, J. Houbraken, G. Sibertsma, J.v.d. Schley en de bovengenoemde door P. Tanje.

Zie: v. Rheede v.d. Kloot, *De Gouverneurs- Generaal en Commissarissen-Generaal van Ned. Indië* ('s Grav. 1891) en de daar genoemde bronnen; de Haan, *Priangan* passim; Gijsberti Hodenpijl, *G.W. Baron v. Imhoff* enz. in *Bijdragen Kon Inst*, 75 (1919), 481 v.; Heeres, *De Consideratiën van v. Imhoff* in *Bijdr. Kon. Inst.*, 66 (1912), 441; de Haan, *Oud- Batavia* II, 230 en 378.

Stapel

[Ingenhuys, Godefridus]

INGENHUYS (Godefridus), overl. te Venlo 18 Juni 1620, was raadsverwant van Venlo 1595-1620, peijburgemeester 1595, 1606 en 1613, huwde met Mechtildis de Laet Hermansdr (overl. 14 Augustus 1629), met welke hij in de St Nicolaaskerk werd begraven. Zijne kinderen waren Henricus, die volgt, Sophia, religieuse in het klooster Transcedron te Venlo, gekleed 28 Mei 1615, en Joannes (3), die volgt.

Zie: *Maasgouw* 1920, 58; schutblad van het overdrachtsregister 1617-1625 van Venlo op het Rijksarchief Maastricht; *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* 1879, 333; M. Hub. H. Michels, *Geschiedenis van de Lorettokapel te Genooi*, 63.

Verzijl

[Ingenhuys, Henricus]

INGENHUYS (Henricus), overl. te Venlo 1 Januari 1654, zoon van den voorgaande, was schepen van Venlo sedert 10 November 1629 en bleef dit tot 1 April 1634, toen de katholieke magistraat werd afgezet. Hij werd 26 Augustus 1637 wederom schepen tot aan zijn dood. Hij was 5 Januari 1616 gehuwd met Elisabeth van Lom (geb. 18 Nov. 1593, dochter van Hubert en van Elisabeth van Vogelsanck), waaruit verscheiden kinderen: o.a. Apollonia (ged. 16 April 1619), religieuse in het

klooster Maria-Weide te Venlo 1637, M e c h t i l d i s (ged. 24 Sept. 1629) huwde 26 Nov. 1656 G o d e f r i d u s R o n d e n .

Zie: schutbladen overdrachtsregister 1626-1653 van Venlo op het Rijksarchief Maastricht; *Maasgouw* 1901, 17, 1906, 28; overdracht van Venlo dd. 13 Febr. 1637.
Verzijl

[Ingenhuys, Hubertus]

INGENHUYS (Hubertus), overl. te Nyekercke na 1640, zoon van Joannes (1), die volgt, en van Catharina Puteanus, was rentmeester van Venlo in 1605, peyburgemeester 1606, 1625, kerkmeester sedert 7 April 1606, deed den eed als raad 25 Sept. 1624 en als schepen 19 Dec. 1626, was regeerend burgemeester 1628, 1634 en 1637. Toen de Staten 1 April 1634 van hem en zijne medeschepenen en raden, scholtis en secretaris den eed vorderden, weigerden zij en werden afgezet, maar 26 Augustus 1637, na de verovering van Venlo door kardinaal Ferdinand, infant van Spanje, wederom aangesteld. Hij huwde driemaal: 1. Margaretha van Lom, 2. Elisabeth Holt 3. eene Swaenen. Uit het eerste huwelijk waren de volgende kinderen: Catharina (huwde met Joannes Weijers, landschrijver van Gelder), Anna (huwde 22 Nov. 1615 Elias Pullen en daarna 12 Oct. 1625 Leonardus van Aerssen, stadstollenaar 1620-1664), Nicolaas (rentmeester van Venlo 1631, huwde 14 Sept. 1624 met Maria van Litt), Joannes (naar alle waarschijnlijkheid ongehuwd).

Zie: schutbladen der overdrachtsregisters van Venlo 1617-1646; *Maasgouw* 1885, 1083, 1920, 58; Stadsarchief Venlo no. 173; overdracht dd. 22 Aug. 1619, 30 April 1627 en 5 Dec. 1639 op het Rijksarchief te Maastricht.
Verzijl

[Ingenhuys, Joannes (1)]

INGENHUYS (Joannes) (1), zich ook noemende van Ruweel, genaamd Ingenhuys, was schepen van Venlo 1558-1578, peijburgemeester 1543, 1554, 1569, regeerend burgemeester 1565, 1571, 1576, rentmeester 1557, huwde met Catharina Puteanus (dochter van Joannes en van Elisabeth de Laet Hubertsdr.). Hunne kinderen waren: Joannes (huwde met Anna van Thoor), Maria (huwde met Gerardus de Groot), Anna (huwde met Wilhelmus Mareels en vervolgens met Joannes Boener), en Hubertus die voorgaat.

Zie: *Maasgouw* 1880, 412, 1881, 443, 447, 1906, 28; *Genealogie Puteanus* en aanverwante families in handschrift op het stadsarchief van Venlo.
Verzijl

[Ingenhuys, Joannes (2)]

INGENHUYS (Joannes) (2), overl. te Venlo 15 Juli 1623, was schepen van Venlo 1593-1623, regeerend burgemeester 1593, 1601, 1608 en 1612, gehuwd met Johanna van Heijthuijsen.

Zie: *Maasgouw* 1881, 447, 1906, 28, 1920, 58; schutblad van het overdrachtsregister van Venlo over de jaren 1617-1625 en overdracht d.d. 5 Febr. 1619 uit genoemd register, berustende op het Rijksarchief te Maastricht.
Verzijl

[Ingenhuys, Joannes (3)]

INGENHUYS (Joannes) (3), overl. te Venlo 28 Augustus 1629, zoon van Godefridus (zie art.), deed den eed als accijnsmeester in plaats van den overleden Henricus Byl 6 Sept. 1621, werd raad 20 Dec. 1627. Hij huwde met Sophia Valkenborgh (dochter van Henricus, ontvanger der licenten te Venlo en van Henrica van Hervorden) en vervolgens met Henrica van Holt, kinderen: Apollonia (geb. in 1614, religieuse in de Godsweerd te Roermond, geprofest in 1646), Hermanus (ged. 12 April 1616, huwde 3 Febr. 1638 Maria Engelen, weduwe van Gregorius Schisseler, dochter van Joannes en van Joanna Brouns), Maria (ged. 6 April 1619, begr. 10 Nov. 1699, huwde 20 Nov. 1643 Antonius Piedbeuff uit Luik), Godefridus (ged. 18 April 1623, begr. 19 Mei 1694, huwde 11 Maart 1677 met Catharina Pagie), Henricus (ged. 12 Dec. 1625, begr. 16 Nov. 1688), die vicarius

der St. Martinuskerk was 1666-1688, verschillende beneficies had in 1669 en rector was van St. Jacob in het manhuis.

Zie: Stadsarchief no. 1449: schutblad van het overdrachtsregister 1626-1633; *Maasgouw* 1922, 13; overdrachten d.d. 15 Januari 1624, 26 Februari 1631, 13 Maart 1637, 8 Aug. 1637, 12 Februari 1639 en 23 Juni 1646; transfix schepenbrief no. 770 op stadsarchief van Venlo.

Verzijl

[Ingenraey, Leonardus Theodorus]

INGENRAEY (Leonardus Theodorus), ged. te Venlo 18 Aug. 1634, overl. in 1709, begr. te Goch, zoon van Ericius en van Agnes Engelbergh, was volgens de kerkvisitatie van Venlo d.d. 30 Sept. 1669 vicarius van het altaar van O.L.V. der Smarten, beneficie gesticht door Matthias Puteanus en Catharina de Groot, en ook van een beneficie aan hetzelfde altaar gesticht door Judocus Puteanus, later 1678 kanunnik te Bonn. Hij stichtte met zijne zuster Anna Christina 15 Maart 1690 een beneficie aan het St. Anna-altaar in de parochiekerk. Genoemde Anna Christina (ged. 26 Juli 1632) huwde met Gerardus de Groot (ged. 23 Nov. 1626, begr. 1 Jan. 1689), die 23 Jan. 1665 tot kerkmeester en 23 Dec. 1668 tot accijnsmeester werd aangesteld, zoon van Gerardus, accijnsmeester (3 Dec. 1637-4 Aug. 1664) en van Joanna van Wanssum; zij huwde later 25 April 1690 met den licentiaat in de rechten Theodorus Degenhardus van Heucelom.

Zie: *Maasgouw* 1922, 13, 1925, 48; stadsarchief van Venlo no. 173 en 1650; Jos. Habets, *Geschiedenis van het tegenwoordig bisdom Roermond* III, 255.

Verzijl

[Ingenraey, Theodorus]

INGENRAEY (Theodorus), overl. te Venlo in 1634, maalde in 1601 een reis naar Rome; in de crypte der Hollanders in de katakomben van Domitilla bevindt zich een graffito van hem, dat luidt: ‘Theodorus Ingen. Roe. Venlonensis. 1601. In te domine speravi.’ Hij was rentmeester van Venlo in 1617, werd 22 Dec. 1618 in plaats van Petrus Moeitz tot accijnsmeester aangesteld, was raadsverwant sedert 20 Dec. 1625, peijburgemeester in 1631. Uit zijn huwelijk met Anna Puteanus (dochter van Joannes en van Gertrudis Segers) sproten o.a. Maria, religieuse in het klooster Transcedron 1637, Ericius, welke 16 Januari 1628 huwde met Agnes Engelbergh, en Leonardus, vicarius der St. Martinuskerk vermeld 1634-1654.

Zie: *Maasgouw* 1906, 29, 1920, 58, 1922, 24, 1925, 47; schutbladen van de overdrachtsregisters 1625-1634; Stadsarchief van Venlo no. 173; *Genealogie Puteanus* in handschrift op het stadsarchief en in bezit van H. van Boom Sr. te Venlo.

Verzijl

[Isselmuden, Gerlach van]

ISSELMUDEN (Gerlach van) was kapitein der mariniers aan boord van het schip van kapitein Elant du Bois, die in April 1671 naar Smyrna was gezonden tot bescherming der koopvaardijvloot. Deze bestond uit 66 rijk geladen koopvaarders en toen zij naar het vaderland vertrok, voerde Adriaan de Haze het opperbevel over de 6 oorlogsschepen van het convooi, du Bois het bevel over de voorhoede en Cornelis Evertsen de jonge over de achterhoede. Niets kwaads vermoedende (de

oorlog was nog niet verklaard), werden zij 23 Maart 1672 ter hoogte van het eiland Wight plotseling door den engelschen schout-bij-nacht, sir Robert Holmes, aangevallen. De staatsche vloot weerde zich echter zoo dapper, dat Holmes met zijn 12 schepen moest afdeinzen. 's Avonds sneuvelde de Haze en du Bois nam nu het opperbevel over. Hij hield ook den volgenden dag moedig stand, strijdende met zijn schip van 44 stukken tegen Holmes, die er 80 voerde en tegen nog 2 fregatten. Toen aan

du Bois in den avond van 24 Maart de linkerhand werd afgeschoten, gaf hij het bevel over aan van Isselmuden, die al vechtende, de Smyrnasche vloot behouden in het vaderland terug bracht. Alleen 3 koopvaardijschepen waren veroverd en het fregat, waarop Jan Jansz. van Nes het bevel voerde, was na heldhaftige verdediging en na den dood van zijn bevelhebber genomen, doch gezonken. Van Isselmuden nam onder de Ruyter deel aan den roemrijken zeeslag bij Solebay en werd daar gekwetst. Volgens Bosscha sneuvelde hij 11 Aug. 1674 in den slag bij Senef; hij was toen kapitein der mariniers in het regiment van kolonel Palm.

Zie: de Jonge, *Gesch. Ned. Zeewezen* III, st. I, 60, 139; Bosscha, *Ned. Held. te Land*[2] II, 473.

Regt

[Isselmuden, Hendrik van (1)]

ISSELMUDEN (Hendrik van) (1), heer van de Rollecate en Zwollingercamp, geb. 24 Januari 1647, overl. op Rollecate (onder Dedemsvaart) 21 Nov. 1691, zoon van Johan (1), die volgt, en van Agnes van Essen.

Hij wordt in de ridderschap van Overijsel beschreven 18 Maart 1675 wegens Rollecate, na het overlijden van zijn oudsten broeder Johan Alfer in April 1674; hij erft Zwollingercamp in 1672 van zijn ouderen broeder Lucas Willem, majoor in staatschen dienst. Hij werd jonkheer der Duitsche Orde, Balye van Utrecht, 2 Oct. 1678, commandeur te Schoten 14 Sept. 1685 en was sedert 1690 ordinaris-gedeputeerde.

In 1676 huwde hij Theodora Judith Margriet van Essen, geb. 6 Januari 1649, overl. 14 Maart 1702, dochter van Hendrik, heer van Helbergen en Vanenburg, en van Geertruid Margriet van Varick. Uit dit huwelijk sproten vier kinderen, waarvan Joan, Hendrik (2) en Roelof Gerlach volgen.

Zie: H.H. Röell, *Het geslacht van Isselmuden* in *Maandbl. Ned. Leeuw* XX (1902), 161; *Nederl. Adelsboek* 1914, 431.

Regt

[Isselmuden, Hendrik van (2)]

ISSELMUDEN (Hendrik van) (2), tot Zwollingercamp, later tot het Hogehuis, geb. in 1681, overl. 27 Mei 1751, zoon van Hendrik (1) en van Th.J.M. van Essen.

Hij werd in de ridderschap van Overijsel beschreven wegens Zwollingercamp 5 Maart 1705, wegens het Hogehuis (in pl. van wegens Zwoll) 18 Maart 1747, Commandeur der Duitsche Orde, Balye van Utrecht, te Schelluinen 19 Oct. 1723, commandeur te Dieren en coadjutor 4 Oct. 1746, landcommandeur 22 Febr. 1748, kanunnik der commanderie te Ootmarsum in 1692.

Hij werd extra-ordin. envoyé van den Staat bij den bisschop van Munster in 1720, hoogbaljuw van Sluis 1720-1750, envoyé bij de keurvorsten van Keulen en van de Palts en zoo noodig bij den koning van Pruisen in 1727. In het volgend jaar naar Beyeren, om voor de aflossing der schulden te handelen, doch hierin slaagde hij niet. Hij werd 26 Maart 1733 drost van Vollenhove, ijverde zeer tegen de verheffing van prins Willem IV en wikkelde zich daardoor in groote moeielijkheden. Hij stierf in 1751, oud 70 jaren; zijn kwartier-bord hing in de kerk te Vollenhove. Dat hij ongehuwd overleed, zooals meest wordt meegedeeld, is niet zeker. Hij kan gehuwd geweest zijn met Geertruid Margriet van Essen, gedoopt te Barneveld 16 Jan. 1693, overl. 29 Jan. 1733, dochter van Lucas Willem van Essen

tot Helbergen en van Geertruid Agnes Vygh). In ieder geval overleed van Isselmuden kinderloos.

Zijn portret geschilderd door een onbekend kunstenaar in het ordehuis te Utrecht en hiernaar gegraveerd door J.A. Boland.

Zie: S c h e l t e m a , *Staatk. Nederl.*; H.H. R ö e l l , *Geneal. van I.* in *Mdbl. Ned. Leeuw* XX (1902), 161.
Regt

[Isselmuden, Hendrik van (3)]

ISSELMUDEN (Hendrik v a n) (3), tot Paeslo en Zwollingercamp, gedoopt te Steenbergen (als H e n d r i k u s) 17 April 1719, overl. op Zwollingercamp 24 Nov. 1774, zoon van Roelof Gerlach, die volgt, en van J o h . J u d . v a n E s s e n .

Hij werd 15 Maart 1745 in de ridderschap van Overijsel beschreven wegens Paeslo, dat hij in 1744 van Rutger van Haersolte had gekocht; tijdelijk beschreven 19 Maart 1745 wegens de Rollecate. Van zijn oom Hendrik (2) van Isselmuden erft hij in 1751 de Zwollingercamp. Hij werd jonkheer der Duitsche Orde, Balye van Utrecht 4 Juni 1765, commandeur te Middelburg 15 Sept. 1767, bij zijn overlijden was hij commandeur te Leiden. Verder gecommitteerde ter admiraliteit van Amsterdam 11 Mei 1763.

Hij huwde te Oldebroek 22 Juli 1746 A n n a E l i s a b e t h v a n H a e r s o l t e , geb. te Zwolle 11 Nov. 1724, overl. 19 Nov. 1779, dochter van A n t h o n y Z w i e r , tot Elsen, Bredenhorst, Staverden en Swaluenberg, en van C o e n r a d i n a W i l l e m i n a v. D e d e m .

De kwartierborden van Hendrik (3) v.I. en zijn vrouw hingen in de Gr.K. te Vollenhove. Zij wonnen 4 kinderen, waarvan Roelof Hendrik volgt en J a n A n t h o n y Z w i e r v.I. t o t P a e s l o in 1810 als kwartierdrost te Zwolle is overleden.

Zie: R ö e l l , *Het gesl. v.I.* t.a.p.; *Wapenheraut* XXIII, 166 (doopacte); *Nederl. Adelsb.* 1914, 431.
Regt

[Isselmuden, Johan van (1)]

ISSELMUDEN (Johan v a n) (1), heer van de Rollecate en Zwollingercamp, geb. in 1610, overl. te 's Gravenhage 10 Nov. 1671, zoon van A l p h e r t , heer van de Rollecate, en van J u d i t h S l o e t .

Geadmitteerd ten landdage van Overijsel 4 Juni 1633, werd hij in 1644 drost van Vollenhove, als opvolger van Hiddo van Voorst. Hij was een man van groote bekwaamheid en veel doorzicht en had grooten invloed op het bestuur van Overijsel. Als bijzonder bevriend met Johan de Witt, ijverde hij tegen de verheffing van Willem III en deelde dientengevolge in de daardoor gerezen geschillen.

Hij huwde te Harderwijk 29 Oct. 1634 met A g n e s v a n E s s e n , geb. 4 Nov. 1614, overl. 11 Januari 1674, dochter van L u c a s en van J u d i t h v a n d e r C a p e l l e n . Agnes legde (in 1649?) den eersten steen van de nieuwe kerk te Zwartsluis. Een zoon Hendrik (1) gaat hiervóór.

Zie: S c h e l t e m a , *Staatk. Nederl.*; v a n R a p p a r d , *Overzicht eener verzamel. Alba Amicorum* 59; *Navorscher* 1903, 310; *Nederl. Adelsboek* 1914, 431.
Regt

[Isselmuden, Joan van (2)]

ISSELMUDEN (Joan v a n) (2), tot Rollecate, geb. in 1680, overl. 25 Dec. 1732, zoon van Hendrik (1) en van Th.J.M. v a n E s s e n . Hij werd beschreven in de ridderschap van Overijsel 20 April 1701, werd tweemaal met Rollecate beleend en

verkreeg tweemaal octrooi, 30 Nov. 1704 en 9 April 1717, om daarover bij uitersten wil te beschikken.

Hij overleed als lid van Gedeputeerden in 1732, oud zijnde 52 jaar en was 29 Juli 1704 te Voorthuizen gehuwd met Theodora Margriet van Essen, geb. 1678, overl. 15 April 1733, dochter van Lucas Willem, tot Helbergen, en van Geertruid Agnes Vygh. Uit hun huwelijk 3 kinderen, n.l. Hendrik in 1741 overleden als raad en ontvanger generaal der beden van Brabant, kwartier van Antwerpen; Theodora Judith Margriet, die door haar huwelijk met Gijsbert Willem van Dedem tot den Berg de huize Rollecate in het

geslacht van Dedem bracht, en Geertruid Agnes, die met Jan Arend Godert de Vos van Steenwijk was gehuwd.

Zie: Röell, *Het Gesl. van Isselmuden* in *Mbl. Ned. Leeuw* XX (1902), 162, 163.

Regt

[Isselmuden, Roelof Gerlach van]

ISSELMUDEN (Roelof Gerlach van), geb. in 1686, overl. 21 Maart 1727, oud 41 jaren, vermoedelijk te Barneveld, zoon van Hendrik (1), hiervoor, en van Th.J.M. van Essen.

Hij trad in militairen dienst, komt in 1713 voor als kapitein in het regiment van den brigadier van Rechteren, daarna als bevelhebber van Steenbergen, waar hij zeker woonde van 1719 tot 1723, want hij liet er vier kinderen doopen. Kwartierborden van hem en zijn vrouw hingen echter in de kerk te Barneveld.

Hij huwde te Barneveld 24 October 1713 met Johanna Judith van Essen, ald. gedoopt 18 Maart 1685, overl. 9 Oct. 1725, dochter van Lucas Willem, tot Helbergen, en van Geertruid Agnes Vygh. Een zoon Hendrik (3), gaat hiervoor.

Zie: Röell, *Het gesl. van Isselmuden* t.a.p.; *Wapenheraut* XXIII, 166 (doopacten der kinderen).

Regt

[Isselmuden, Roelof Hendrik baron van]

ISSELMUDEN (Roelof Hendrik baron van) tot Zwollingercamp, geb. te Zwolle 20 Mei 1752, ged. 22 Mei, overl. op Zwollingercamp (gem. Wanneperveen) 5 Juni 1834, zoon van Hendrik (3), hiervoor, en van A.E. van Haersolte.

Wegens Zwollingercamp 30 Oct. 1776 beschreven in de ridderschap van Overijsel en herbenoemd bij Kon. Besl. van 28 Aug. 1814, n°. 14. Lid der Provinciale Staten van Overijsel, jonkheer der Duitsche Orde, Balye van Utrecht, 8 Mei 1810, commandeur te Schelluinen en, bij het herstel der Orde 8 Aug. 1815, te Dieren en coadjutor 6 April 1828. Hij werd landcommandeur 21 Januari 1831.

Bij Kon. Besl. van 7 April 1822 no. 17 werd hem de titel van baron toegekend voor hem en zijn wettelijke afstammelingen.

Hij was 11 Dec. 1796 gehuwd met Carolina Frederika Wilhelmina Walther, geb. te Micheln (Duitschland) 10 Aug. 1759, overl. op Zwollingercamp 11 April 1833, dochter van Johann Conrad W. en van Carolina Maria Sophia Koch. Uit dit huwelijk sproten één zoon en één dochter; uit den zoon spruiten alle nog voortlevende van Isselmuden's.

Zie: Röell, *Het gesl. van I.* t.a.p., 166; *Nederl. Adelsboek* 1914, 431, 432.

Regt

[Italia, Salomon]

ITALIA (Salomon), teekenaar en graveur in de eerste helft der 17de eeuw, behoorende tot de portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam. Hij graveerde het portret van den opperrabbijn Menasséh ben Israël, die het zóó gelijkend vond, dat hij op een afdruk van zijn duitschen vriend Abraham von Frankenberg deze gelijkenis roemde, hetgeen ons van Rembrandt's ets niet bekend is. Ook het portret van den opperrabbijn-teekenaar Jahacob Juda Arjéh Leon Templo (dl. VI, kol. 941)

graveerde hij; voorts teekende hij menig fraaie joodsche huwelijksacte (Ketoeba). Hij woonde in een gang op Uylenburg.

Zie: Lucien Wolf, *Menasse ben Israel's mission to Oliver Cromwell* (Londen 1901) met het portret van Menasséh door Italia; J.S. da Silva Rosa, *Gesch. der Portug. Joden te Amsterdam* (Amsterd. 1925), 68; *Jewish Encyclopaedia* V, 484 (i.v. Frankenberg).

Zwarts

[Ittersum, Albert van]

ITTERSUM (Albert van) tot Veenebrugge en Wolfshagen, overl. vóór 1 Nov. 1608, zoon van Robert (2), die volgt, en van Johanna Mulert.

Jhr. Albert v.I. wordt volgens commissie van

den Raad van State, 13 Mei 1598 aangesteld als commandant van vaan no. 24; hij had toen 100, later 80 harquebusiers onder zijn bevelen en werd in 1600 vervangen door Hasse Brun. Hij zal dezelfde zijn als de A.v.I., die drost van Lingen was tijdens de overgave 19 Aug. 1605 en die, met den bevelhebber Maerten Cobbe en de kapiteins, te 's Gravenhage werd gevangen gezet om zich over de overgave van Lingen te verantwoorden (resol. R.v.S. 27 Aug. 1605). Bij sententie van den krijgsraad van 11 Febr. 1606 werden zij gecasseerd, minder als verdiende straf, dan wel om het publiek voldoening te schenken wegens geleden verlies. Prins Maurits herstelde ze dan ook in de volgende jaren allen in hun waardigheden. Bij zijn echtgenoote, Anna van Asscheberg, had van I. twee zoons: Johan Heidentryck v.I. (1596-1637) gecomm. ten landdage van Overijsel wegens de ridderschap 15 Mei 1629; en Robert, overl. tusschen 1651 en 1654.

Zie: de Bas en ten Raa, *Het Staatsche Leger* II, 79, 124; v. Doorninck, *Gesl. Aant.*

Regt

[Ittersum, Ernst van (1)]

ITTERSUM (Ernst van) (1), heer van Nyenhuis en Benthuis, geb. in 1563, overl. 9 Sept. 1611, zoon van Robert (2), die volgt, en van Johanna Mulert.

Hij komt in 1591 voor op alle landdagen vanwege de ridderschap gehouden, werd in 1592 met anderen naar prins Maurits gezonden om over het slot Coevorden te handelen en behoorde tot de weinigen - in 1593 was hij zelfs de eenige - uit de ridderschap, die den moed hadden om steeds ter vergadering van den landdag te verschijnen; de anderen werden daarvan uit vrees voor de Spanjaarden teruggehouden. De landdagen werden in dien tijd van algemeene onveiligheid dikwijls niet meer in Overijsel, maar te Hattem gehouden. In 1593 werd hij tot voorzitter benoemd van het eerste overijselsche college van gedeputeerden; in 1596 en 1598 komt hij voor als lid van den Raad van State; in 1598, 1601, 1606 en 1609 gecommitteerde ter Staten-Generaal. Van 1598 tot zijn dood was hij drost van Twenthe.

Ernst v.I., die ons wordt geschetst als een moedig, bekwaam en doortastend man, is tweemaal gehuwd geweest. Eerst omstr. 1590 met Geertruid Sloet, geb. omstr. 1569, overl. 1604, dochter van Johan, drost van Vollenhove, en van Everdina de Vos van Steenwijk tot Ansen. Daarna 16 Maart 1607 met Anna Schele van Weleveld, overl. vóór of op 7 Dec. 1624, weduwe van Johan van Olthuys tot Welbergen, en dochter van Christoffel en van Judith Ripperda. Uit het eerste huwelijk vier zoons, waarvan Robert (3) en Ernst (2) volgen; Hendrik was denkelijk domheer te Munster; van Coert is ons niets bekend.

Zijn door een onbekend kunstenaar in 1611 geschilderd portret was bij A.M.K.W. baron van Ittersum te 's Gravenhage.

Zie: van Doorninck, *Gesl. Aant.*, 17, 18; Kymmell, *Het gesl. Sloet* (overdruk uit *Wapenheraut* 1914), 42, 43; *Nederl. Adelsb.* 1914, 436.

Regt

[Ittersum, Ernst van (2)]

ITTERSUM (Ernst van) (2) van den Oosterhof, geb. tusschen 1595 en 1604, overleden 17 Febr. 1681, zoon van Ernst (1) tot Nijenhuis, hiervoor, en van Geertruid Sloet.

Hij was gecommitteerde wegens de ridderschap ten landdage van Overijsel 1631, trad in militairen dienst, werd 13 Maart 1624 vaandrig, in 1631 kapitein, 1641 majoor en kreeg 17 Oct. 1644 commissie van den Raad van State als luit.-kolonel

van het regiment Wijnbergen (vuurroers), Oprichter van het eerste vaste overijselsche regiment (zooals wordt beweerd) zal hij wel niet geweest zijn, maar in 1646 werd hij er de chef van en kreeg 2 Febr. 1647 den kolonelsrang. Hij maakte zich er zeer verdienstelijk mee, hielp o.a. van 20 Mei tot 4 Juni 1664 de Dylerschans veroveren en lokte nog in 1676 een officieele dankbetuiging van de zijde der Staten uit. Hij huwde eerst in Maart 1631 met Bernhardina van Langen, en betrouwde met haar den Oosterhof (onder Rijssen). Zij overl. 7 Juni 1637, werd te Rijssen begraven en was de dochter van Gerhard en van Stephania van Voërst. Daarna hertrouwde hij te Winsum 30 April 1643 met Hendrika Maria van Gulich, overl. tusschen Mei 1684 en April 1685, dochter van Hendrik v.G. tot Bergh en van Margaretha Schaep tot den Dam. Uit het eerste huwelijk één zoon: Ernst die den Oosterhof verkrijgt (en wiens zoon Ernst Hendrik (1) volgt); uit het tweede huwelijk vier zoons, t.w. Hendrik v.I. tot Beverfeurde, geb. 1644, als majoor der cavalerie bij Fleurus in 1690 gesneuveld; Robert, geb. 1646, diende in 1663 in de compagnie van zijn vader en overleed in 1673 als kapitein; Wijnand Coert, die volgt; en Willem Andries, geb. 1649, jong overleden.

Zie: van Doorninck, *Gesl. Aant.*; *Nederl. Adelsb.*, 1914, 436; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* IV, 238, 239, V (zie register).

Regt

[Ittersum, Ernst Hendrik van (1)]

ITTERSUM (Ernst Hendrik van) (1), heer van den Oosterhof, geb. 1669, overl. op den Oosterhol (te Rijssen) 25 April 1733, zoon van Ernst, tot den Oosterhof, en van Ida van Ittersum tot Nijenhuis.

Hij werd 27 Maart 1677 kanunnik der commanderij van Ootmarssum, was in zijn jeugd page van Willem III en later luitenant-kolonel en kapitein bij 's konings garde (1699). Hij was gecommitt. ten landdage van Overijsel wegens Deventer 26 Sept. 1696; sinds 11 Maart 1732 echter van Boxbergen in plaats van den Oosterhof. Van 1706-1711 gecommitteerde ter Staten-Generaal. In 1706 en 1707 geschiedde de verkiezing van den bisschop van Munster geheel onder den invloed, dien hij als gezant uitoefende. Tal van nog aanwezige brieven van vorsten en vooraanstaande staatslieden leggen getuigenis af van de groote achting, die hij genoot, en van den invloed, dien hij op den gang van zaken uitoefende. Van zijn hand bestaat nog een belangrijke beoordeeling van Willem III, die hij schijnt te hebben opgesteld naar aanleiding der onjuiste beoordeeling door den bekenden geschiedschrijver Burnett geleverd. Van hem stammen alle nog levende van Ittersum's af. Hij huwde 1e in de fransche kerk te 's Gravenhage 19 Maart 1702 met Maria Clara Charlotte du Faget van Assendelft, overl. in 1703, dochter van Jan Willem, heer van Heinenoord, en van Sara Silvercroon. Daarna is hij te 's Gravenhage in de fransche kerk 30 October 1718 hertrouwd met Anna Margaretha Desmarets, ged. te 's Grav. 22 Sept. 1678, overl. te Breda en 22 Nov. 1751 in de Gr. K. te 's Grav. begraven, wed. van Mr. Rutger Verbruggen en dochter van Daniël D. en van Anastasia Gertrude Huyghens. Uit het 1e huwelijk vijf kinderen, waarvan Willem den stam heeft voortgezet.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret was bij F.A. baron van Ittersum van den Oosterhof te Zutphen.

Zie: v. Doorninck, *Gesl. Aant.*; *Nederl.*

Adelsb. 1914, 436; *Wapenheraut* IV, 125; *Alg. Ned. Famitiebl.* X, 248. L a m b e r t y , *Mémoires* IV, 188, 189, 190, 193, 211, 426; H o r a S i c c a m a , *Aant. Regist. Huygens*, 368; *Ned. Heraut* (1886) 117, 118 (wapenbord te Rijssen).
Regt

[Ittersum, Ernst Hendrik baron van (2)]

ITTERSUM (Ernst Hendrik baron v a n) (2), geb. te Kampen 26 Oct. 1804, overl. te Wijk bij Duurstede 5 Januari 1853, zoon van baron Lodewijk Arend, die volgt, en van J o h a n n a S i p p i e n a B o l d e w i n a A d r i a n a v a n d e r M e r w e d e .

Hij studeerde sedert 19 Juni 1822 te Utrecht, werd een bekwaam rechtsgeleerde en kantonrechter te Wijk bij Duurstede, tevens lid van den gemeenteraad aldaar en hoogheemraad van het college van den Lekdijk-bovendams. Hij was een man, die om zijn christelijken zin, zijn beminnelijke hoedanigheden en vriendelijke hulpvaardigheid door ieder, die hem kende, werd geëerd en bemind. Zijn ledige uren besteedde hij aan de beoefening der geschiedenis en oudheidkunde. In de *Kroniek van het Hist. Genootschap* dl. III, 74-79, beschreef hij de belangrijke archivalia, die in zijn bezit waren; in dl. V, 283-287 staat van zijn hand een *Inventaris van zoodanige archieven en oude stukken als van eenige consideratie ter secretarie der stad Wijk bij Duurstede berustende zijn*.

Hij was een der zes broeders uit het gesl. van Ittersum, die den Tiendaagschen veldtocht meemaakten, en huwde te Utrecht 19 Mei 1836 jkvr. I g n a t i a G e r a r d i n a J a c o b a B e e l a e r t s v a n B l o k l a n d (1809-1874), dochter van jhr. P a u l u s A d r i a a n en van B e r t h a T h e o d o r a R a m .

Uit dit huwelijk sproot één zoon, Mr. Paulus Adriaan Lodewijk Arend baron v.I., die den stam heeft voortgezet. Hij volgt kol. 646.

Zijn portret is gelithografeerd door een onbekend kunstenaar.

Zie: *Nederl. Adelsb.* 1914, 446; *Boekzaal der Gel. Wereld* 1853, I, 105.
Regt

[Ittersum, Mr. Frederik Alexander Sippo Arnold baron van]

ITTERSUM (Mr. Frederik Alexander Sippo Arnold baron v a n), geb. te Kampen 14 Aug. 1800, overl. te Hattem 25 Oct. 1877, zoon van baron Lodewijk Arend, die volgt, en van J o h a n n a S.B.A.v.d. M e r w e d e .

Hij studeerde sedert 1 Dec. 1817 te Utrecht in de rechten, nam met zijn 5 broeders deel aan den Tiendaagschen veldtocht, werd kantonrechter van Elburg, lid der Prov. Staten van Gelderland (18 April 1860) en kamerheer des Konings i.b.d. (9 Januari 1857).

Hij is de schrijver van de volgende werken: *Aanmerkingen op de 'Bedenkingen over de Korenwetten' van prof. J. Ackersdijk*, onderteekend: Hattem, 17 Dec. 1835 (Zwolle 1835, kl. 8°); *Iets over den tegenwoordigen toestand der stad Hattem en de middelen tot bevordering van welvaart aldaar*, ondert. H. Juni 1847 (Zwolle 1847); *Verantwoording van F. van I. ter zake zijner handelwijze bij de scheiding en deeling der nalatenschap van F.Th. Engelenburg* (Groningen 1853); *Levensberichten omtrent eenige leden van het geslacht van Ittersum* (Hattem 1862); *Iets over den oorsprong, den naam en het wapen van het gesl. van Ittersum* (Zwolle 1867).

Hij huwde op Nijenhuis te Wijhe 6 Mei 1829 W i l h e l m i n a F r e d e r i k a barones B e n t i n c k t o t N i j e n h u i s (1801-1876) dochter van baron A d o l p h C a r e l

B. heer van Nyenhuis en van Maria Françoise barones van Aerssen Beyeren van Voshol. Hieruit sproten 5 kinderen, o.a. Adolph Marius

Karel Wolphgang baron v.d., oud-inspecteur-generaal van den rijkswaterstaat die in dl. IV, kol. 801 voorkomt.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel*, I, 185; *Nederl. Adelsb.*, 1914, 443; *Adelsarchief* 1901, 146; F.V. Engelenburg, *Het gesl. Engelenburg*, bl. 25.

Regt

[Ittersum, Hendrik van (1)]

ITTERSUM (Hendrik van) (1) tot de Hofstede, geb. omstr. 1580, overl. medio 1634, zoon van Johan (3) tot de Hofstede, drost van Salland, die volgt, en van Anna Mom. Hij was gecommitteerde ten landdage wegens de ridderschap 7 Sept. 1610, kapitein en commandeur van Hasselt, wordt 9 Maart 1634 tot drost van Haaksbergen aangesteld, doch sterft eenige maanden later.

Hij huwde in den aanvang van 1603 met Sophia Sloet, geb. omstr. 1586, overl. in 1636 of 1637, dochter van Johan en van Everhardina de Vos van Steenwijk tot Ansen. Zij wonnen vier kinderen, een zoon en drie dochters. De zoon Johan, Kapitein, en in 1627 geadmitteerd ten landdage, stierf kinderloos begin 1648, na gehuwd te zijn geweest met Anna Margriet Sloet tot Lindenhorst, die nog tweemaal hertrouwde. De oudste dochter Everhardina, geb. 1605, overl. 1648, na eerst gehuwd te zijn geweest met Georg van Galen en daarna met Herman van Heerdt tot Eversberg (hij hertrouwde met Anna van Coeverden); de tweede dochter was Johanna Sophia, geb. 1612, overl. vóór 1647 als stiftsjuffer van Zwartewater; de jongste, Geertruid, huwde met Goossen van Keppel tot Oelde.

Zie: van Doorninck, *Gesl. Aant.*; Kymmell, *Het gesl. Sloet* (overdruk uit *Wapenheraut*, 1914) 42.

Regt

[Ittersum, Hendrik van (2)]

ITTERSUM (Hendrik van) (2) tot den Leeuwenberg, geb. in 1635, overl. 14 Aug. 1696 (o. st.), zoon van Robert (3), die volgt, en van diens tweede vrouw Maria van Voerst.

Hij begaf zich in militairen dienst, was sedert 4 Mei 1689 sergeant-majoor, 8 Juni d.a.v. kolonel-titulair en 16 Oct. kolonel. Den 17. Maart 1690 werd hij brigadier der cavalerie, onderscheidde zich door bijzondere dapperheid en beleid, o.a. in de veldslagen bij Fleurus, 1690, en Neerwinden 1693. 23 April 1691 werd hij generaal-majoor van de cavalerie en 25 Oct. 1694 luitenant-generaal. In zijn jeugd schijnt hij zich met letterkundige studiën te hebben beziggehouden en werd later, wegens zijn meer dan gewone lengte, steeds aangeduid als 'de lange Ittersum'.

Hij was gehuwd met Cornelia van Welderen, die als kinderlooze weduwe achterbleef.

Zie: Bosscha, *Neerl. Heldend, te Land*[2] II, 194, 205 (op deze laatste pag. is hij verward met zijn broeder Zeger); Hora Siccama, *Aant. op het Reg. Journaal Huygens*, 367.

Regt

[Ittersum, Jacob van]

ITTERSUM (Jacob van) tot Nijenhuis, overl. 1499, vierde zoon van Johan (1) en van Agnes van Camferbeeke.

Hij was heer van Hekeren, in 1477 kastelein van Holten, in 1495 kastelein van Lage en rentmeester van Twenthe. Dat hij drie pluimen op den helm van zijn wapen mocht voeren omdat hij wegens zijn 'vrome' daden driemaal (!) tot ridder was geslagen, zal wel op rekening van de rijke verbeelding der oude kroniekschrijvers moeten worden gesteld. Den 24. Juni 1502 werd hij, als overleden, door zijn zoon in zijn goederen opgevolgd. Hij was gehuwd met Maria Mom, overl. 1495. Van zijn dochter Agnes, in 1519 overl. als gade van Reint van de Clooster tot den Havixhorst, maakt het *Mdbl. Ned. Leeuw* (XXIV, 261, 263) breedvoerig melding. Zie ald. ook over hem.

Regt

[Ittersum, Jan Willem Cornelis baron van]

ITTERSUM (Jan Willem Cornelis baron van), geb. te Kampen 29 Jan. 1803, overl. te Groningen 23 Januari 1880, zoon van baron Lodewijk Arend, die volgt, en van J.S.B.A.v.d. Merwede.

Hij was een der zes zoons van genoemde douairière, die in 1830 hun diensten aan den Koning aanboden om tegen de Belgen ten strijde te trekken. Als kapitein bij de tweede compagnie geldersche schutterij heeft hij zich 6 Aug. 1831 bij Houthalen dermate onderscheiden, dat Cort-Heyligers 9 Aug. d.a.v. de compagnie bij Hasselt aan de beide prinsen voorstelde met de verklaring, dat deze compagnie geheel alleen den veel talrijker vijand bij Houthalen had staande gehouden. Burgemeester en wethouders van Arnhem zonden van Ittersum een brief van gelukwensching voor zijn onverschrokken en beleidvol gedrag; hij werd vereerd met de Mil. Willemsorde. Later werd hij directeur der posterijen te Groningen, lid der Provinciale Staten en burgemeester dier stad, kamerheer i.b.d. van Z.M. den Koning.

Hij huwde te Zwolle 22 Mei 1829 met Ockje Meder, geb. te Emden 1 Juli 1805, overl. te Groningen 24 Juni 1883, dochter van Helias M. en van Octavia Belina Feith. Uit dit huwelijk sproten vier kinderen: waarvan Mr. Lodewijk Arend Helias volgt; Johanna Sippiena Boldewina Adriana met prof. Bernhardus Dominicus Hubertus Tellegen, hoogleeraar in de rechten te Groningen, was gehuwd; Octavia Bellina, geb. te Groningen 16 Oct. 1832, overleed te Utrecht 10 Maart 1926. Mr. Frederik Alexander Robert Arnold baron van I. werd president van de arr. rechtb. te Utrecht en overleed aldaar 8 Mei 1913; hij heeft een zoon nagelaten.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel*, I, 187, 188; *Nederl. Adelsboek*, 1914, 445, 446; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2] III, 541, 542 noot 1.

Regt

[Ittersum, jhr. Jasper Gerrit van]

ITTERSUM (jhr. Jasper Gerrit van), heer van het Reelaer, geb. op den huize Oosterhof bij Rijssen 28 Maart 1745, overl. op den huize Reelaer onder Raalte 23 Maart 1819, zoon van Willem v.I. van den Oosterhof en van Margaretha Isabella van der Capellen tot Appeltern.

Hij werd gecommitteerd ten landdage van Overijsel 22 Maart 1774, 2 Dec. 1765 vaandrig, in Jan. 1774 kapitein over een compagnie in het regiment Acronius, was in 1785 majoor in het regiment van Nostis (?) te Philippine en behoorde, als 2e luitenant kolonel in het regiment van Plettenberg, tot den krijgsraad of raad van defensie binnen Breda, die de stad 24 Febr. 1793 heeft overgegeven.

Hij werd 4 Maart 1783 voor het Reelaer in de ridderschap van Overijsel beschreven; geadmitteerd in de ridderschap als voren 28 Aug. 1814; bij Kon. Besl. van 1819 erkend als te behooren tot den nederlandschen adel; was lid der Provinciale Staten van Overijsel en overleed als gepensioneerd luit.-kolonel.

Hij huwde te Wolvega 8 Sept. 1782 met Wilhelmina Carolina van Haren (1758-1785), jongste dochter van Onno Zwier v.H. en van Sara Adel van Huls. Uit dit huwelijk sproot slechts één dochter Margaretha Isabella, gehuwd met Gabriël Lambert Vidal de St. Germain.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* I, 193, 194; *Nederl. Adelsb* 1914, 451; van Doorninck, *Gesl. Aant.*; Bosscha, *Ned. Heldend, te Land* III, 14, noot 1.

Regt

[Ittersum, Johan van (1)]

ITTERSUM (Johan van) (1), geb. 1380, overl. 1464, zoon van Roelof, die volgt, en van Margaretha van Tybencamp.

Hij was heer van het Hof te Zwolle, Werkeren, Voorst en het Nyenhuis. Was onder Frederik van Blankenheim en Rudolf van Diepholt gedurende meer dan 50 jaar bisschoppelijk raad, werd of was in 1425 schout van Deventer, verscheidene malen burgemeester van Zwolle en rentmeester van Salland van 1438 tot zijn dood.

J.v.I. wordt ons geschetst als een zeer ervaren en verstandig man, vermaard rechtsgeleerde (licentiaat in het keizerl. recht) en zeer rijk. Voor het grootste deel heeft hij het *Stadsboek* te Zwolle bijeengebracht. In 1438 fundeerde hij de St. Laurentiuskapel tegen het klooster Betlehem; voor de stichting van het gasthuis schonk hij ruime middelen en stichtte het Hof te Zwolle op de Nieuwe markt, het huis te Werkeren en het tweede kasteel te Voorst.

Bij zijn tweede echtgenoote Agnes van Kamferbeke, dochter van Steven en van eene ten Bussche, won hij o.a. Wolf, die volgt, Robert, heer van het Nyenhuis en de Leemcule, vóór 1517 overleden en gehuwd met eene van Wijtman, en Wichmoet, overl. op St. Gregoriusdag 1502, gade van Wolter van Keppel, overl. 1483, wiens ouders waarschijnlijk waren Dirk en Jacoba van Hackfort (*Nederl. Adelsb.* 1914 bl. 508 geeft twee Wolter's, die vermoedelijk identiek zijn).

Zie: *Nederl. Adelsboek*, 1914, 435; verdere bronnen op: Wolf v. I (kol. 649).

Regt

[Ittersum, Johan van (2)]

ITTERSUM (Johan van) (2) tot Nijenhuis, geb. omstr. 1470, overl. in 1528, zoon van Robert, heer van het Nijenhuis en de Leemcule, en van diens vrouw uit het geslacht van Wijtman.

Hij was van 1495 tot 1520 (?) drost van Salland en ging in dienst van den hertog Karel van Gelder over, wiens hofmaarschalk hij werd. In 1517 was hij als zoodanig bevelhebber binnen Tiel, welke stad hij zoo versterkte, dat zij in 1520 vruchteloos werd belegerd. Hij was eerst met Agnes van Essen en daarna met Geertruid Agnes van Doornick gehuwd.

Regt

[Ittersum, Johan van (3)]

ITTERSUM (Johan van) (3) tot de Hofstede, geb. omstr. 1550, overl. 1588 zoon van Hendrik, tot de Hofstede, en van Bertha Strubbe.

Hij behoorde met zijn neef Robert (2) onder hen, die bij de verovering van de schans te Goor, begin Aug. 1581, in handen van Maarten Schenck vielen en gedurende 3 jaar op diens kasteel Bleyenbeek, bij Gennep aan de Maas, werden gevangen gehouden (zie op Robert v.I.). Hun gevangenschap is in onderstaand werk beschreven. Hij was van 1585 tot 1588 drost van Salland, huwde Anna Mom tot den Rooden Toren, eigenares van den Elscamp onder Wijhe, dochter van Rudolf en van Maria Hackfort. Zij leefde nog als weduwe 2 Juni 1620 en had drie kinderen: Bartha, geh. met Zacharias van Vehien; Maria, in 1610 gehuwd met Reinier Gansneb genaamd Tengnagel, en Hendrik, die hier voorgaat.

Zie: *Overijs. Volksalm. voor Oudh. en Lett.* 1847, 184-200; *Riddersch. van Veluwe*, 49, 130.
Regt

[Ittersum, Johannes Gerardus Julianus van]

ITTERSUM (Johannes Gerardus Julianus van) van den Oosterhof, geb. te Kampen 23 Maart 1783, overl. te Versailles 4 Dec. 1810, zoon van Frederik Alexander en van Anna Johanna Judith Sloet tot Plattenburg.

Hij was officier bij de garde van koning Lodewijk en nam later deel aan de krijgsverrichtingen in

Spanje. Hij onderscheidde zich aldaar in den slag bij Medellin aan de Guadiana, 28 Maart 1809, waar Victor met 12000 man het driemaal zoo sterke leger van Cuesta geheel versloeg. De veelbelovende van Ittersum werd echter eenigen tijd later door de Spanjaarden vergiftigd. Overgebracht naar Frankrijk, overleed hij te Versailles, ongehuwd.

Zie: *Levensberichten omtrent de leden van het gesl. v.I.*; *Jaarb. Ned. Adel*, I, 177; *Nederl. Adelsboek*, 1914, 437; Bosscha, *Neerl. Held. te Land* III, 234, noot 3.

Regt

[Ittersum, Lodewijk Arend baron van]

ITTERSUM (Lodewijk Arend baron van), geb. te Kampen 20 April 1779, overl. ald. 5 Dec. 1812, zoon van Frederik Alexander en van Anna Johanna Judith Sloet tot Plattenburg. Hij huwde te Kampen 10 Dec. 1798 met Johanna Sippiena Boldewina Adriana van der Merwede, geb. te Kampen 23 Juni 1778, overl. te Twelloo 19 Nov. 1857, dochter van Jan Willem Cornelis en van Rudolphina Anna Lemker van Breda. Deze brave vrouw gaf bij het uitbreken van den oorlog met België een schoon bewijs van vaderlandsliefde. Na reeds twee zoons naar het leger te velde te hebben zien trekken, antwoordde zij op het verzoek der vier anderen om mede de wapens op te vatten: 'het doet mij leed niet meer dan zes zonen te hebben, die het vaderland kunnen verdedigen.' Zoodoende deed zich het zeldzame geval voor, dat gelijktijdig een eskadron kurassiers, een bataljon jagers, een bataljon der arnhemsche en twee der utrechtsche schutterij, en de compagnie jagers der Utrechtsche hoogeschool, elk één der gebroeders van Ittersum in hun gelederen telde. Van die zoons gaan Frederik Alexander Sippo Arnold, Jan Willem Cornelis, en Ernst Hendrik hiervóór.

Van mevr. van I. bestaat een geschrift: *Memorie van de douairière L.A.v.I. geb. v.d. Merwede tegen de regtsvordering van W.v. Ittersum, enz.* (1849) (Catal. Verk. Bibl. Rengers van Naerssen). Over hetzelfde onderwerp bestaat nog een andere brochure: *Verdediging van wijlen L.A.v.I. tegen de beschuldigingen van W. van Ittersum* (Zwolle 1855).

Zie: Bosscha, *Neerl. Held. te Land*, III, 517; *Jaarb. Ned. Adel* I, 184; *Nederl. Adelsboek*, 1914, 442.

Regt

[Ittersum, Mr. Lodewijk Arend Helias baron van]

ITTERSUM (Mr. Lodewijk Arend Helias baron van), geb. te Arnhem 3 Maart 1830, overl. te Constantinopel 15 Oct. 1881, zoon van baron Jan Willem Cornelis, hiervoor, en van Ockje Meder.

Hij studeerde sedert 10 Sept. 1847 te Groningen en sedert 2 Oct. 1852 te Utrecht in de rechten, maar promoveerde in eerstgenoemde plaats 11 Maart 1853 op stellingen. Hij ging in diplomatieken dienst en werd in 1862 nederl. min.-resident te Madrid bij de hoven van Spanje en Portugal, daarna in 1879 te Constantinopel, waar hij vier maanden vóór zijn dood, 16 Juni 1881, gehuwd was met Estella Adisson, uit welk huwelijk geen kinderen werden geboren. Hij was in 1853 kamerjonker en in 1861 Kamerheer i.b.d. van Z.M. den Koning.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* I, 188; *Nederl. Adelsboek* 1914, 446.

Regt

[Ittersum, Mr. Paulus Adriaan Lodewijk Arend baron van]

ITTERSUM (Mr. Paulus Adriaan Lodewijk Arend baron van), geb. te Wijk bij Duurstede 17 Febr. 1837, overl. te Utrecht 18 Mei 1909, eenige zoon van Mr. Ernst Hendrik (2) hiervoor, en van jkvr. I.G.J. Beelaerts van Blokland.

Hij studeerde sedert 28 Juni 1854 te Utrecht in de rechten en promoveerde aldaar in 1859 tot doctor in de rechten. Van 1865-1883 was hij

rechter pl. v.v.; van 1871-1883 commies ter griffie van het Hoog Militair Gerechtshof; van 1883-1892 griffier daarbij en sedert 1892 lid van dit gerechtshof. Hij was ook penningmeester bij het college van den Lekdijk Bovendams.

Hij huwde te Utrecht 4 Aug. 1859 jkvr. Arnoldine Emilie de Watteville (1838-1909), dochter van baron Frans Victor en van jkvr. Josina Aleida Antoinetta van Thye Hannes. Uit dit huwelijk sproten twaalf kinderen.

Zijn portret is gelithografeerd door J.P. Berghaus.

Zie: '*Wie is dat*?'; *Ned. Adelsboek* 1914, 447; *Jaarb. Ned. Adel* I, 190.

Regt

[Ittersum, Robert van (1)]

ITTERSUM (Robert van) (1) tot Nijenhuis en de Leemcule, geb. omstr. 1480, overl. in 1531, zoon van Robert, heer van het Nijenhuis en de Leemcule, en van eene van Wijtman.

Hij was schout van Hardenberg in 1500, drost ter Eem 1520, drost van Salland 1522 en het hoofd der toenmalige geldersche partij in Overijsel. Hij volgde zijn broeder Johan (2) op in dienst van hertog Karel van Gelder en komt als hofmaarschalk van den hertog voor van 1531-1538.

Hij huwde Sophia van Harderwyck, wier moeder Mulert heette, en schijnt na haar dood nog hertrouwd te zijn met een vrouw uit de familie Vijgh, wier moeder een van Marwick was. Uit het 1e huwelijk o.a. een zoon Ernst, echtgenoot van Anna van Cortryck, en daarbij vader van Robert (2) die volgt.

Zijn in 1571 door een onbekend kunstenaar geschilderd portret was bij A.M.K.W. baron van Ittersum te 's Gravenhage.

Zie: *Nederl. Adelsb.* 1914, 436.

Regt

[Ittersum, Robert van (2)]

ITTERSUM (Robert van) (2), geb. 1538, overl. 1588, zoon van Ernst v.I. heer van Nijenhuis en Dasselaer en van Anna van Cortrijck.

Hij was heer van Nijenhuis en Dasselaer, bekleedde verscheidene gezantschappen en bezendingen namens Overijsel, hield nog in 1571 de spaansche zijde en komt in dat jaar voor als generaal-krijgs-commissaris van koning Philips. Vermoedelijk is hij na de pacificatie van Gent tot de staatsche zijde overgegaan, want in 1580 werd hij, na den afval van Rennenburg, aangesteld, om dat gewest te beheeren. In 1581 waren hij en Dr. Johan Dorre de eersten der afgevaardigden door Overijsel voor den Algem. Landraad aangesteld. In datzelfde jaar 1581 besloot Robert met eenige andere edelen, o.a. Johan v.I. (3) tot de Hofstede (kol. 645) een poging te wagen om den vijand ten minste uit één gewichtig punt te verdrijven. Met een te geringe macht rukte men daartoe op de stad Goor aan; zij hadden reeds een schans bemachtigd, toen zij plotseling door een overmacht onder Maarten Schenck werden overvallen en genoodzaakt werden zich in de pas veroverde schans terug te trekken. Na een 14-daagsche dappere verdediging moesten zij zich, door hongersnood gedrongen, aan Schenck overgeven, die hen naar het kasteel Bleyenbeek bij Gennep voerde en hen aldaar drie jaar lang in harde gevangenschap hield. Robert en Johan werden eerst in 1584 ontslagen. Robert behoorde in 1585 tot de leden van den Raad van State wegens Overijsel en werd in dat jaar tevens geaccrediteerd bij de Generale Staten. In 1586 was hij commissaris-generaal van de garnizoenen in Overijsel.

Hij was gehuwd met J o h a n n a M u l e r t , dochter van H e n d r i k , tot den Ordel, en van J o h a n n a v a n A p p e l d o o r n . Behalve Albert en Ernst (1), die voorgaan, sproten uit dit huwelijk: A n n e k e n , gehuwd met E d z a r d

Rengers, en Johanna, echtgenoote van Johan van Arnhem, raad van Gelderland.

Zie: *Overijs. Alman. v.O. en L.* 1847, 184-200; *Nederl. Adelsboek*, 1914, 436; *Nederland* 1875, III, 392; *Overijs. Recht en Gesch.* XXVI (1910), 164.

Regt

[Ittersum, Robert van (3)]

ITTERSUM (Robert van) (3) tot Nijenhuis en Luttenberg, geb. 1592, overl. 3 April 1636, zoon van Ernst (1), die vóórgaat, en van Geertruid Sloet.

Hij is misschien dezelfde als die 18 Nov. 1616 te Groningen als student in de rechten werd ingeschreven. Hij was gecommitteerde ten landdage van Overijsel wegens de ridderschap 8 Maart 1615, werd in 1619 drost van Haaksbergen en in 1623 van Twenthe, was gecommitteerde ter Staten-Generaal en bij den Raad van State.

Hij huwde eerst in 1615 of 1616 met Ida van Rechteren vrouwe van Egede, overl. in de kraam van haar elfde kind 31 Aug. 1631, dochter van Zeger heer van Rechteren, Almelo en Bredenhorst en van Margaretha van Mönster tot Harssevoort. Daarna hertrouwde hij in Januari 1635 met Maria van Voerst, overl. 1645 of 1646; dochter van Diderik, tot Hagenvoorde, en van Alegonda van Mönster. Van hun kinderen komen Zeger en Robert (4) (uit het eerste huwelijk) en Hendrik (2) (uit het tweede) in dit deel voor.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret was bij A.M.K.W. baron van Ittersum te 's Gravenhage, een ander portret bij Mr. R.T.C.H. baron Bentinck van Schoonheeten te Zwolle.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXII, 287; v. Doorninck, *Gesl. Aanteeken*.

Regt

[Ittersum, Robert van (4)]

ITTERSUM (Robert van) (4) tot Noorddeuringen (onder Denekamp), geb. in 1620, overl. in het voorjaar van 1669, zoon van Robert (3) tot Nijenhuis, hiervoor, en van Ida van Rechteren.

Hij was eerst kapitein, kreeg 15 Juli 1644 commissie van de Staten-Generaal als kastelein, drost en ambtman van stad en lande van 's Hertogenrade, werd in 1660 aangesteld tot majoor, maar aanvaardde die betrekking niet. In 1665 komt hij voor als sergeant-majoor der inf., drost van Daelhem en het kwartier van 's Hertogenrade en werd 19 Nov. 1667 commandeur van Maastricht. In Maart 1669 werd hij door den markies de Colombières, een fransch edelman, in een duel (tusschen Maastricht en Tongeren) doodelijk verwond. Hij vermaakte Noorddeuringen aan zijn broeder Seiger of Zeger, en wordt soms verward met den zoon van dezen.

Bedoelde zoon Robert (5) tot Noorddeuringen, gedoopt te Deventer 24 Mei 1664, is gecommitt. ten landdage van Overijsel 1695 in plaats van zijn broeder Adolf Casper. Deze Robert huwde met Anna Maria Elisabeth van Schwartz, dochter van Anton Gunther en van Mechteld van Welvelde, en stierf als proost van Oldenzaal ‘in beslommerde omstandigheden’ in 1708. Zijn vrouw overleed te Osnabrück 17 Juni 1708 en werd 20, 21 en 22 Juni te Denekamp overluid.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXII, 124, XXXIV, 214; v. Doorninck, *Gesl. Aanteeken.*; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* IV, 327, 472, 525; Hora Siccama, *Gedenkschr. van Mevr. van Zoutelande* (overdruk) 60, 61.

Regt

[Ittersum, Robert van (6)]

ITTERSUM (Robert van) (6) tot Nijenhuis, geb. 30 Mei 1645, overl. 7 Febr. 1705, hegr. te Wijhe, zoon van Ernst, tot Nijenhuis en Leemcule, en van Geertruid van Doornick.

Hij was gecommitteerde ten landdage van

Overijsel in 1669, commandeur der Duitsche Orde te Tiel, was in 1681 dijkgraaf van Salland. Hij werd in Febr. 1690 tot kolonel der cavalerie benoemd en maakte als zoodanig den veldtocht in Ierland mede. Hij ontving al spoedig een lichte kwetsuur, die hem het oorlogstooneel deed verlaten. 20 Maart 1691 werd bij bevorderd tot luitenant-generaal. In 1691 komt hij voor als drost van Twenthe en in 1692 als drost van Salland, doch was in 1694 weer in militairen dienst. Hij overleed kinderloos als laatste van zijn tak in 1705.

Hij was eerst in 1669 gehuwd met Joachima van Rechteren tot Rechteren, geb. in 1648, overl. in 1674, dochter van Joachim Adolf, heer van Rechteren, en van Margaretha van Haersolte. Daarna hertrouwde hij (huw. voorw. van 20 Oct. 1676) met Eleonora Sophia Bentinck, ged. te Zwolle 17 Dec. 1644, overl. ald. 3 Oct. 1710, dochter van Bernt, heer van Diepenheim, en van Anna van Bloemendael. Door dit huwelijk werd Robert de zwager van den 1en graaf van Portland.

Zijn portretten door I. de Moucheron en een onbekend kunstenaar waren bij A.M.K.W. baron van Ittersum te 's Gravenhage.

Zie: van Doorninck, *Gesl. Aanteeken.*; *Overijs. Almanak*, 1850, 253; *Wapenheraut* XII, 278; Hora Siccama, *Aant. Reg. Huygens*, 367.

Regt

[Ittersum, Roelof van]

ITTERSUM (Roelof van), heer van het Hof te Zwolle en het Nijenhuis, overl. tusschen 1419 en 1425, zoon van Jacob in 1375 schepen te Zwolle.

Hij komt als leengetuige voor van 1364-1404, was van 1380-1393 ‘redituanus’ of landrentmeester van Salland en leenman van het Sticht. Hij stond den bisschop in diens oorlogen herhaaldelijk met aanzienlijke geldsommen bij. Of hij dezelfde is als de burgemeester van Zwolle in het onrustige jaar 1416, is niet met zekerheid bekend.

Hij huwde met Margaretha van Tybencamp, dochter van Geert, en won o.a. een zoon Johan (1), die vóórgaat.

Zie: *Nederl. Adelsboek*, 1914, 435; Dumbar, *Analecta* II, 445; van Hattum, *Gesch. van Zwolle; Tegenw. St. van Overijsel* III, 430, 477, 527, 533, 538, 549; handschrift van W. Nagge (oud-archief te Zwolle) VI, 386.

Regt

[Ittersum, Rudolph van]

ITTERSUM (Rudolph van) tot Diepenheim, geb. omstr. 1470, overl. omstr. 1530, zoon van Wolphert, tot Gerner, en broeder van Johan, tot Leuthe.

Hij bekleedde de waardigheid van schenker van den bisschop van Utrecht, dien hij geheel was toegedaan; was vóór 1511 burggraaf van Coevorden enz., en kwam in 1521 in den oorlog der Overijselschen tegen hertog Karel van Gelder aan het hoofd der burgers van Kampen en Vollenhove de belegerde stad Hasselt te hulp, waardoor de Gelderschen moesten aftrekken.

Regt

[Ittersum, Wolf van]

ITTERSUM (Wolf van) tot Nijenhuis, overl. 1485 zoon van Johan (1), die hier voorgaat, en van Agnes van Kamferbeke.

Bij den dood zijns vaders (1464) kreeg hij naar aanleiding der nalatenschap met zijn zwager Wolter van Keppel hoogloopende geschillen over een tiend bij Dalfsen, dien v.I. als leengoed beschouwde. Door tusschenkomst der nabestaanden werd besloten de zaak aan de uitspraak van afge-

vaardigden uit de drie groote steden over te laten en men zou daartoe in Deventer bij elkaar komen. Op weg daarheen werd echter v.I. door Wolter v.K. overvallen, gevankelijk naar diens slot gevoerd en eerst na langen tijd kon men zijn loslating verkrijgen. Daarbij beloofde v.I. onder eede zich weer bij het eerste opontbod bij Wolter in hechtenis te begeven (1466). Toen deze laatste hem nu werkelijk opriep, nam de Zwolsche regeering om den eed krachteloos te maken v.I. (dien zij zeer genegen was) gevangen. Wel werd hij op de Sassenpoort opgesloten, maar zijn gevangenschap werd op allerlei wijzen veraangenaamd; hij kon alleen op den herhaalden oproep van zijn zwager antwoorden, dat hij volkomen bereid was om te komen indien de Zwollenaars hem slechts wilden loslaten. Na den dood van W.v.K. (1483) openden zich voor hem de deuren van de Sassenpoort en werd hij door de Zwollenaars met 6 paarden in dienst genomen.

Hij was gehuwd met Machteld Elisabeth van Munster (Mönster), die zijn gevangenschap vrijwillig met hem deelde.

Zie: Revius, *Daventria Ill.* 115-118; v. Hattem, *Beschr. van Zwolle* II, hoofdst. 17; Arend, *Alg. Gesch. des Vaderl.* II, 3e st., 101. *Overijs. Alman.* 1836, 161-164, 1846, 127; v.d. Chijs, *Munten der H.H. en Steden v. Overijssel*, 93, 94.

Regt

[Ittersum, Wijnand Coert van]

ITTERSUM (Wijnand Coert van) tot den Oosterhof, ged. te Rijssen 14 Nov. 1647, overl. 14 Aug. 1676, zoon van Ernst (2) v.I. tot den O. hiervóór, en van diens tweede gade Hendrika Maria van Gulick.

Hij werd 10 April 1673 aangesteld tot ordinarisedelman van den Prins. Hij werd door dezen naar de prinses-douarière Amalia afgevaardigd, even voordat hem het bericht van haar overlijden bereikte. Hij was kapitein, werd 12 Aug. 1676 voor Maastricht gevaarlijk aan het hoofd gewond en bezweek daaraan twee dagen later, ongehuwd.

Twee portretten door onbekende kunstenaars waren bij A.M.K.W. baron van Ittersum te 's Gravenhage.

Zie: *Journaal v. Huygens*, IV, 6, 62, 228; Hora Siccama, *Aant. op het Register*, 366; v. Doorninck, *Gesl. Aant.*

Regt

[Ittersum, Zeger of Seiger van]

ITTERSUM (Zeger of Seiger van), heer van Luttenberg en Noorddeuringen, geb. omstr. 1630, overl. 10 April 1677, zoon van Robert (3) tot Nyenhuis, die voorgaat, en van Ida van Rechteren.

Hij was proost te Oldenzaal, in de Ridderschap van Overijsel 1666, gecommitteerd ten landdage 27 Maart 1666, wordt cornet, later ritmeester en majoor der cavalerie en sneuvelt bij St. Omer 10 April 1677. Hij erfde in 1669 Noorddeuringen van zijn broeder Robert (4).

Hij huwde (ingeschr. te Deventer 18 Dec. 1658) met Agnes Willemina Hadewich van Ledebur, overl. 20 Febr. 1684, erfdochter van Adolf Caspar, tot Langebrugge en Overmollenborch, en van Elisabeth Magdalena van Dincklage. Zij wonnen 6 kinderen, die te Deventer werden gedoopt en waarvan Robert (5) hier voorgaat (zie artikel Robert (4)).

Zie: v. Doorninck, *Gesl. Aant.*; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 287, XXXII, 345; *Wapenheraut* V, 52, 119.

J.

[Jacobs, Abraham]

JACOBS (Abraham) was een der eerste en voornaamste Joden van Deventer in de 17de eeuw. In 1653 klaagde de Meente te vergeefs bij het stadsbestuur over zijn handelsconcurrentie, wijl 'eenige Joden ende insonderheyt Abraham Jacobs de neeringe van de goede ingesetenen, met senistre practycque en ongewoontlycque manieren onbeschaemdelyck gaet ondercruypen, dringende haere waren den luyden op in haere huysen met groot bedroch, oock allerhande goudt ende silver opcopen tot groot nadeel van de burgeren' en dat schepenen en Raad 'haerluyden alle haren handel ende negotie t'eenemael gelieven te verbieden'. De Joden behielden echter een tamelijk groote vrijheid.

Zie: Helena Poppers, *De Joden in Overijsel* (nagelaten Dissertatie Utrecht, Amsterdam 1926), 12 vlg.

Zwarts

[Jacobs, Hendrik]

JACOBS (Hendrik), zoon van Jan J. en van Elisabeth van Bussel, geb. te Asten, overl. te Deurne in of omstreeks 1635. De als geleerde en schrijver bekende kanunnik van St. Donaes te Brugge Jan Jacobs (overl. te Brugge 31 Januari 1647), was zijn broer en Mr. Geraert Jacobs, deken pastoor te Someren (overl. te Someren 1613) als dichter en schrijver bekend, was een broer van zijn vader. Hendrik Jacobs is te Deurne schepen, kerkmeester, H. Geestmeester enz. geweest. De nog aanwezige kerkrekeningen van 1618-1628 zijn van zijn hand en uit een oogpunt van taal zeer merkwaardig. Den 8. October 1629 trok hij met zijn medeschepen Jan Jan Vinen aan het hoofd van 37 deurnesche burgers op order naar den Bosch om 'de veste tot Orten te slichten'. Hij huwde te Deurne met Jenneke, dochter van den schepen Aert Antonius Dirck Roymans; zij overleed te Deurne in het Haageind 18 Oct. 1672 en was de zuster van Mr. Antonius R. pastoor van Deurne en Bakel. Uit dat huwelijk zijn o.a. geboren Aert, schepen, H. Geestmeester, borgemeester en tienman, overl. te Deurne 1711, en Gerard geb. 1624, overl. 25 Mei 1684 als pastoor te Deurne. Zijn zoon Aert is de vader geweest van twee geestelijken: Hendrik, rector te Liessel, en Antonius, pastoor te Deurne.

Uit archiefstukken.

H.N. Ouwerling

[Jacopssen, Reinier]

JACOPSSEN (Reinier), alias Guerts, was omstreeks 1615, 'operateur, steen- ende breucksnijder, oculyst ende wondemeester te Deurne'. Hij had als chirurgijn groote vermaardheid. Van zijn geslaagde operaties vinden we niet zonder ophef melding gemaakt in een schepenacte van 20 Nov. 1616. Daar komen getuigen 1e Peter Henricxen van Herzel, oud omtrent 66 jaren 'seer grootelijck ende afgryselijck gebroken sijnde met alsulcken gebrokenheyt, dat hy daermede sonder te rusten nyet verre en heeft cunnen gegaan. 2e Jan Wylbaerts met twee van synen soenen, de eenen van acht maenden, genaempt Fransken, met eenen dubbelen affgryselijcken hazemont, ende den anderen gaende in syn vyfte jaere, geheyten

Pauwelsken,geboeren met eenen enkelen hazemont. 3e Truyken Jan Harwaerts huysvrouwe, out omtrent 40 jaeren, oock gebroken sijnde met eenen affgryselijcken breucke soedat sy daermede nyet heeft kunnen gaen, sonder behulp van te dragen eenen grooten ijseren bant, weegende wel stijff drie pont. 4e Pauwels Proemmen met eenen

soon van drije jaer gebroken sijnde aen d'een sijde. 5e Dries Joesten met eenen soen van drie jaeren van gelijcken aen d'een sijde gebroken. 6e Sekere nabueren van Bakel, den eenen genaempt Jan Wijlboerts hebbende een knechtjen (jongetje) out omtrent derdalff jaer gebroken sijnde aen beyde syden met twee affgrijselycke bruecken, waermede dat 'tzelve aen d'een sijde geboeren is geweest, soedat hem syn dermen hangende in plaetsschen aldaer 't gemecht (schaamdeelen) soude behoeren te hangen, den anderen Jochym Wylboerts met eenen soene van omtrent twee jaeren gebroken sijnde aen d'een sijde etc'. Allen bekenden, sommigen driewerf, hoe Mr. Reinier 'ten respecte van hunne gebreken hen gesneden heeft ende daeraff werden gecureert ende genesen met ter hulpe Godts'. Van het verdere leven en zijn heelkunst is niets bekend. Hij is niet lang te Deurne blijven wonen.

Uit archiefstukken.

H.N. Ouwerling

[Jacobsz., Bartholomeus]

JACOBSZ. (Bartholomeus), boekverkooper te Leiden en te Amsterdam in de jaren 1530-1548, of later. In latijnsche drukken wordt hij B a r t h o l o m e u s I a c o b i genoemd. Het eerst wordt hij vermeld in het colophon van het *Psalterium Traiectense* van 29 Jan. 1530, gedrukt door C.H. Lettersnijder te Delft en te koop in Leiden bij Barth. Jacobsz. 'super nouum Renum' en in Amsterdam bij Jan Seversz. die Croepel. In een nederlandschen druk van datzelfde jaar wordt zijn woonplaats aangegeven als 'bi die Visch capelle'. Slechts drie boeken vermelden hem als boekverkooper te Leiden; in 1532 verplaatste hij zijn zaak naar Amsterdam. Daar woonde hij in de Warmoesstraat 'in den gulden Bibel'. Behalve met C.H. Lettersnijder te Delft heeft hij ook in betrekking gestaan met Willem Vorsterman te Antwerpen; op een viertal van diens drukken wordt vermeld, dat ze bij Barth. Jacobsz., hetzij in Leiden, hetzij in Amsterdam, te koop waren. Evenzoo in een tweetal drukken van Jan van Ghelen en in één druk van Henr. Peetersen van Middelburch te Antwerpen. Verder heeft hij na zijn vertrek uit Leiden verscheiden boeken van den leidschen drukker Peter Jansz. aan de markt gebracht; in een zevental wordt hij genoemd als boekverkooper. Bij hem was ook te koop gesteld de 2e uitgave van *Des Cropels Calengier* van 1540, waarvan de drukker nog onbekend is. De laatste uitgave, 'te coope' bij hem, is de ned. vertaling van Erasmus, *Enchiridion militis christiani*, in 1543 door Peter Jansz. te Leiden gedrukt. De titelrand vertoont op een schild onderaan zijn huismerk, ongeveer hetzelfde, waarmee zijn graf gemerkt werd (zie afb. Moes, blz. 140 en 145). Nog wordt hij genoemd bij een reeks boekverkoopers, die een muntboekje, te Gent in 1544 gedrukt, verkochten. In 1541 en 1542 heeft hij papier aan de stad geleverd. Eerst in Sept. 1546 is hij als boekverkooper geadmitteerd. Zijn sterfjaar is onbekend; in 1548 wordt hij nog vermeld, in 1551 was hij waarschijnlijk al overleden. Toen werd tenminste de zaak in hetzelfde huis gedreven door zijn schoonzoon H e n d r i c k A e l b e r t s z ., getrouwd met zijn dochter M a r i a .

Zie over hem en de boeken, bij hem te koop gesteld: E.W. M o e s , *De Amsterd. boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 131-147; W. N i j h o f f e n M.E. K r o n e n -

b e r g , *Ned. Bibliographie van* 1500-1540 ('s Grav. 1923), blzz. 802 v., 826 vv., 831 v., 834, 849 v.: verder A.M. L e d e b o e r , *Alfab. lijst der boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord-Nederland*, enz. (Utr. 1876), 87; N. d e R o e v e r in *Oud-Holland* II (Amst. 1884). 180-181 en B. K r u i t w a g e n in *Het Boek* XIII ('s Grav. 1924), 50.

M.E. Kronenberg

[Jacobsz, Gerrit]

JACOBSZ (Gerrit), zoon van den ‘speuijwachter’ te Rotterdam, was op de vloot van Mahu en de Cordes 1598 als ondertimmerman op de ‘Trouw’. Hij werd 5 Januari 1601 vermoord op Tidor door de Portugeezen, die hem ‘thooft affsneden ende langs de strant wech werpende waren’. Hij kende Portugeesch en ging als tolk met den schipper mec aan wal.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhaẽs naar Zuid-Amerika en Japan* (1598-1600) uitg. F.C. W i e d e r ('s Gravenhage 1923) I, 65, 83, 306.

Kossmann

[Jacobsz., Jan]

JACOBSZ. (Jan) wordt tusschen de jaren 1538 en 1541 als boekverkooper, boekbinder en boekdrukker te Amsterdam vermeld. In een latijnschen druk noemt hij zich I o a n n e s I a c o b i . In 1538 kreeg hij den winkel op de Oude Brug van de stad in huur, die Jan Seversz. die Croepel tot 1537 in huur had gehad. Ook het huis van Seversz., de vier Heemskinderen, in de Niezel blijkt hij te hebben betrokken en tevens is hij eigenaar van een deel van diens drukkersmateriaal geworden. Slechts 3 drukken zijn van hem bekend, maar daaronder zijn 2 hoogst belangrijke uitgaven, *Die Kaerte van dye Suyderzee*, gevolgd door een *Ordinancie van schiprechte in Hollant, Zeelant ende Vlaenderen* van 1540 en *Die Caerte vander zee* van 1541. Van beide is slechts één ex. bekend (Amsterdam, Univ. Bibl.); er bestaan echter herdrukken van in facsimile, door H.G. Rogge bezorgd (Leiden 1885). Verder heeft hij nog een boek met lat. hymnen gedrukt, zonder jaar, dat te koop was bij den boekverkooper P i e t e r H e n d r i c k z o o n (M o l) ‘in dye vette Hen’ te Amsterdam. De houtsnee in beide eerste boeken, een schip voorstellende, wordt aan Cornelis Anthonisz. toegeschreven; misschien heeft deze nog meer tot de twee uitgaven bijgedragen.

Jan Jacobsz. heeft 2 of meer drukkersmerken gebruikt. Het eerste stelt de gekroonde dubbele adelaar voor, links op een schild het amsterdamsche wapen, rechts op een schild klaarblijkelijk zijn huismerk, een samenvoeging van kruisen en lijnen met bovenaan iets, waarmee misschien de initialen I I bedoeld zijn. Het tweede merk is hetzelfde, dat zijn voorganger Jan Seversz. die Croepel te Amsterdam gebruikt heeft en stelt de vier Heemskinderen te paard voor; de gekruiste krukken, het embleem van ‘die Croepel’, is er echter uit verwijderd. Misschien zijn ook als drukkersmerken te beschouwen de twee schilden met de wapens van Holland en Amsterdam, naast elkaar afgedrukt, en eveneens die met het keizerlijk wapen en een grooter wapen van Amsterdam.

Zie over hem, ten deele met reproducties, E.W. M o e s , *De Amsterd. boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 181-186; W. N i j h o f f , *L'art typographique dans les Pays-Bas* (1500-1540), I (la Haye 1926), p. 3 en pl. I-II; W. N i j h o f f en M.E. K r o n e n b e r g , *Ned. Bibliographie van* 1500-1540 ('s Gravenhage

1923), blz. 791. Verder N. de Roever in *Oud- Holland* II (Amst. 1884) 181-182; C.P. Burger Jr. in *Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen* VI (Antw.-'s Grav. 1908), 255-260; *ald.* VII (1909), 1-2 en 166; in *Het Boek* II ('s Grav. 1913), 284-289 en *ald.* XIV

(1925), 236; B. Kruitwagen, *ald.* XIII (1924), 48-50 en M.E. Kronenberg. *ald.* 321 en 331.
M.E. Kronenberg

[Jager, Herbert de]

JAGER (Herbert de), beroemd oriëntalist, geb. te Zwammerdam 1636 of 1637, gest. te Batavia 6 Jan. 1694. Boerenzoon, studeerde hij met een beurs te Leiden theologie 1657-62, ook mathesis, botanie, astronomie en oostersche talen (onder Golius), werd echter geen predikant in O.I., zooals het plan was, maar vertrok Nov. 1662 naar Java om benoemd te worden tot rector der te Batavia op te richten latijnsche school. Hij werd er echter eerste klerk op het kasteel, was in dienst der O.I.C. 1666-70 in Perzië, 1670-80 aan de kust van Coromandel, leerde daar Perzisch, Sanskrit, Tamil, enz. 7 Nov. 1680 te Batavia terug, onderwees hij predikanten in Arabisch en Maleisch, studeerde ook Javaansch. Eind 1683 ging hij weder naar Perzië, toegevoegd aan den commissaris aldaar der O.I.C.; hij kwam 18 Jan. 1687 terug te Batavia. Daar studeerde hij verder, vooral in oostersche talen, maar werd spoedig ziek van lichaam en geest en stierf half krankzinnig. Zijn boeken enz. werden gecatalogiseerd en daarna verkocht. Eenige zijner mss. kwamen te Londen terecht; enkele zijner brieven werden in Duitsch en Latijn vertaald en resp. 1704 en 1716 gedrukt, maar vele zijner boeken en geschriften bleven totnogtoe zoek, al zijn zij Aug. 1695 door de O.I.C. te Amsterdam in ontvangst genomen.

Vgl. over hem: *Encyclopedie v. Nederl. Indië* II, 177, waar uitvoerig artikel van Rouffaer.
Blok

[Jansen, Henricus Wilhelmus]

JANSEN (Henricus Wilhelmus), pastoor, overleden als trappist in het klooster Oelenberg in den Elzas onder den naam van pater Maria Felix, 28 Jan 1848, was geboren te Emmerik 15 Febr. 1773, zoon van Joannes en Agnes Kaal. Emmerik behoorde onder de Hollandsche missie en zoo werd H.W. Jansen opgeleid en gewijd als priester voor deze missie. Hij was 1807 pastoor ‘Onder de Linden’ te Utrecht, daarna te IJsselstein, Breukelen en Hoogland. Het scheen, dat hij nergens rust vond. October 1824 besloot hij het harde, zeer strenge leven der trappisten te omhelzen. *De Godsdienstvriend* verdedigt H.W. Jansen, die van onbestendigheid van karakter was beschuldigd. In het klooster Darfeld in Westfalen werd hij eerst aangenomen als kostganger. De pruisische regeering had aan de trappisten verboden nog novicen aan te nemen. Om aan de pruisische tegenwerking te ontkomen, zochten de trappisten van Darfeld een toevlucht in den Elzas 1824-25, in een oud augustijnerklooster Oelenberg bij Mühlhausen, bisdom Straatsburg. Aldaar legde de pastoor 15 Febr. 1526 zijne kloostergeloften af in het ‘Domus Dei Montis Olivarum Reformationis Venerabilis Abbatis Armandi de Bouthilier de Rancé, Beatae Mariae de Trappae primaevae Cisterciensis Observantiae’. 22 jaar leefde hij als een voorbeeld voor allen, stipt den allerstrengsten levensregel onderhoudend, een boeteleven van stilzwijgen, vasten, arbeid en gebed. Hij stierf als een heilige.

Zie: *Archief aartsbisdom Utrecht* I, 152-153; VIII, 107; *Bijdr. bisdom Haarlem* XXXIX, 136-144; *De Godsdienstvriend* IX, 44, XIII, 264, XV, 188, XVI, 110.
Fruytier

[Jansenboy, Henricus]

JANSENBOY (Henricus), geb. te Zierikzee, predikheer, in het klooster te Antwerpen geprofest, overleed als pastoor-missionaris te Standaertbuiten 1 Juni 1678, oud 56 jaar. Hij was te Leuven een gezocht redenaar, toen hij aldaar als prediker der Congregatie van O.L. Vrouw optrad (*Graf- en gedenkschr.* ***Antwerpen*** **V, 128). Volgens de visitatie**

van den provinciaal Pater Verjuis, 1660, was P.H. Jansenboy te Utrecht als assistent om den een of anderen zieken of afwezigen confrater te vervangen. Gewoonlijk waren er drie, doch nu slechts een.

1663 klaagt de bestuurder der Hollandsche missie, de vicaris-apostolicus Neercassel, bij den prefect der Propaganda te Rome over eenige regulieren en geeft op verzoek over hen een nadere verklaring o.a. over Hendericus Jansenboy, dominikaan te Utrecht, die den vicaris en zijnen ordensoversten ongehoorzaam was en hen wederstreefde. Het zou misschien helpen, indien hij onder censuur door zijne oversten werd teruggeroepen (*Arch. aartsb. Utrecht* XVIII, 212). 1664 werd Pater Fr. H. de Rycke van Standaertbuiten, N. Br., gezonden naar de missiestatie te Amsterdam. In zijne plaats kwam P. Henr. Jansenboy te Standaertbuiten, waar hij met vrucht werkte tot zijn dood, en veel bijdroeg tot het opbouwen der schuurkerk, 1671.

Zie: Krüger, *Gesch. bisdom Breda* IV, 230; *Archief Utrecht* IX, 59, XLIX, 174.
Fruytier

[Jansenius, Cornelius]

JANSENIUS (Cornelius) of Jansen, eerste bisschop van Gent, geb. 1510 te Hulst (Zeeuwsch-Vlaanderen), zoon van Cornelius, chirurgijn dier stad, en van Margareta Loots, overleed te Gent 11 April 1576. De gentsche bisschop wordt Corn. Jansenius, senior of Hulstensis genoemd om hem te onderscheiden van Cornelius Jansenius van Aquoi, die een halve eeuw later leefde en naar wien de Jansenisten van hun tegenstanders hun naam ontvingen (zie volgend art.).

Corn. Jansenius had aan de kerk van zijn geboortestad Hulst een schilderij geschonken, voorstellende Christus met doornen gekroond, waarop ook hij geknield in pontificaal gewaad was afgebeeld met zijne ouders. Het onderschrift doet hun naam en het jaartal van hun dood kennen: ‘Pietatis ergo filius hanc tabulam posuit parentibus; quorum Cornelius Janssen obiit A. 1537 Octobris 7, aetatis suae 73. Margareta vero Loots A. 1553 14 Martis aetatis suae 68. Requiescant in pace’. De schilderij zal wel verdwenen zijn tijdens de calvinistische overheersching en plundering in 1578 en volgende jaren. De grafzerk van den vader van den bisschop is nog aanwezig in het voorste gedeelte der hulstersche kerk, bij de protestanten in gebruik.

De ouders van Corn. Jansen (zijne moeder behoorde tot een schepenfamilie der stad), zonden hun zoon Cornelius om zijn bijzonderen aanleg voor de studie naar de latijnsche school van Eligius Hoeckarius te Gent op den Zandberg. 1527 kwam Cornelius naar de universiteit te Leuven als student in de paedagogie van den Borght. 1529 behaalde hij bij de promotie als magister der philosofie de tweede plaats van 111 leerlingen. Joannes Cauwenberg van Boxtel was primus. Jansen besloot priester te worden en volgde den cursus der theologie in het college van den H. Geest. Ruard Tapper, de groote godgeleerde, was zijn professor. De juiste datum en plaats van zijne priesterwijding zijn niet bekend. Bij de benoeming tot bisschop wordt hij op de lijst in het Vat. archief genoemd ‘presbyter Tornacensis’ (Eubel, *Hierarchia Cath.* II, 217). Hij heeft dus in het bisdom Doornik, niet in het bisdom zijner geboorte Utrecht, de wijdingen ontvangen en waarschijnlijk reeds de mindere orden tijdens zijn verblijf op de school te Gent. Evenmin is bekend, waar hij werkzaam was omstreeks 1534, na het voltooien zijner studie te Leuven. 27 Sept. 1533 werd Corn. Jan-

senius toegelaten als lector bibliae aan de universiteit (H. de Jonghe, *l'Ancienne faculté de théologie de Louvain* 1432-1540, 62). Verbleef hij soms in zijn geboortestad? Verder zullen we zien, dat dit mogelijk was.

De jaartallen uit het leven van C. Jansen zijn niet zeker vast te stellen, omdat men zich slechts bepaald heeft tot hetgeen in de verschillende bibliografische werken over hem vermeld wordt, zooals bij Sweertuis, Val. Andreas, Foppens, Dupin en hunne naschrijvers en in de oppervlakkige levensbeschrijving van Sanderus en Hellin. Het uitvoerigst wordt Jansenius behandeld in Kerstens, *Journal historique* IV (1837) 507-513, met eenige bijzonderheden over zijn verblijf te Leuven weergegeven in *Annuaire de l'université Cath. de Louvain* (1871) 288-298, en door G.B.J. in *Jaarboekje van Alberdingk Thijm* 1900 met, eenige aanvullingen over zijn hulstersche familie.

De geleerde norbertijner abt van Tongerloo Arnoldus Streyters (1530-1560) oudpastoor van Roosendaal (N. Br.), was de vriend en beschermer van Corn. Jansenius. Hij benoemde hem tot professor in zijne abdij voor de jonge kloosterlingen en was ook tegenwoordig bij de promotie van Corn. Jansenius te Leuven tot licentiaat in de theologie, 1545 (volgens Sanderus 1552, wat onjuist moet zijn). Bij het licentiaat van C. Jansenius hield Ruard Tapper (deze was rector magnificus 1545), een redevoering (Lindanus, *Opera Tapperi* 352).

Jansenius, die in zijn werk, *Commentarius in concord. evang.* over zijn verblijf in Tongerloo spreekt, noemt het aantal jaren niet, welke hij er doorbracht. Val. Andreas en v.d. Velde zeggen, dat hij acht jaar in Tongerloo verbleef, 1534-1542. Sweertius en Foppens twaalf jaar zonder jaartal aan te duiden. Hij zou dus na zijne cursus in de theologie, 1529-34, het professoraat in Tongerloo begonnen hebben.

Volgens Walt. v. Spilbeeck, *Gesch. der abdij Tongerloo*, 311, wel den betrouwbaarsten zegsman, kwam Jansenius als lector eerst in de abdij in 1540. Van Spilbeeck geeft geen bron aan. Een rekening der abdij, nog aldaar in het archief, noteert, dat in de maand Juli 1546 aan mgr. Cornelius de Hulst, lector van het convent, LX Renenses werden uitbetaald. Maart 1547 werd hem voor een boek, *Cathena in Genesim*, gekocht voor den abt, 2½ Ren. betaald.

Tijdens zijn verblijf in het stille klooster bereidde Corn. Jansenius de stof voor zijne uitgebreide werken over de schriftuur. De rijke bibliotheek der abdij, getuigt hij zelf, en zijne studie der grieksche en hebreeuwsche talen, waren hem van grooten dienst. Eenige zijner werken o.a. *De concordia evangelica* (Lov. 1549), *Paraphrases in omnes psalmos Davidicos* (Lov. 1559 en 1662) en de *Commentaria in concord. evang.* (Lov. 1571) zijn een herinnering aan zijne lessen in Tongerloo, zooals hij zelf verklaart in de opdracht of voorrede van deze werken. Het eerste was opgedragen aan zijn beschermer, den abt Arn. Streyters. Toen in Tongerloo een grootsche tabernakeltoren werd opgericht, waaraan zeven jaar gearbeid was, stelde professor Corn. Jansenius een achtregelig latijnsch vers op, dat op een der zijden werd gegrift.

Petrus Simons vermeldt in de lijkrede van Corn. Jansenius, dat hij 18 jaren het pastoraat bekleedde van de St. Maartensparochie te Kortrijk. Verschillende schrijvers zeggen, dat hij aldaar benoemd werd, krachtens privilegie der universiteit. Volgens Potter, *Gesch. van Kortrijk*, werd Jansenius

pastoor in Sint Maarten van de Noordportie te Kortrijk, niet door benoeming der universiteit, maar door verwisseling met Mich. van den Berge, 1547. Dezen Mich. van den Berge treft men aan onder de pastoors van Hulst (G r i j p i n k , *Register op de parochiën en altaren* I, 19) als ontslaggever, 1557-58. Men zou daaruit kunnen opmaken, omdat de lijst der pastoors van Hulst bij G r i j p i n k niet volledig is, dat Jansenius het pastoraat zijner geboortestad verruilde tegen dat van Kortrijk. Doch in dezelfde lijst van Hulst komt 1558-59 een Corn. Jans voor als pastoor ontslaggever. De parochie Hulst had steeds twee pastoors, zooals ook in Kortrijk het geval was. Mogelijk is, dat Corn. Jansenius eerst de eerste portie bezat en deze verruilde met van den Berge, en daarna de andere portie verkreeg en zooals gebruikelijk was, door een vicaris liet bedienen. Zekerheid voor deze veronderstelling en dat deze Corn. Jans dezelfde is als de latere bisschop Jansenius, vindt men niet. Opmerkelijk is toch, dat de opvolgers van dezen Corn. Jans in het hulstersche pastoraat, en ook velen te voren afkomstig waren uit Hulst, zooals ook de eigen neef van Jansenius, Joh. van Dalen, zoon zijner zuster C a t h a r i n a , die 1567 priester was gewijd en 13 Sept. 1574 het licentiaat in de theologie behaalde te Leuven (VI, kol. 370). Reeds 1569 verkreeg deze in Hulst de kapelanie van St. Willibrordus op het hoog altaar en 1570 het pastoraat der stad, waar hij 25 Jan. 1571 plechtig werd ingehaald: deze benoeming geschiedde door het kapittel van Kortrijk, dat het patronaat uitoefende over de hulstersche kerk en beïnvloed was door Jansenius als bisschop en oud-pastoor van Kortrijk. Vreemd is het daarentegen, dat Jansenius in de opdracht van zijn werkje aan de heeren baljuw en schepenen van Hulst *Refutatie ofte Wederlegginghe Teghen een ketters boecxken gheintituleert. Het oud christen geloove teghen de nieuwe dolinghe der Papisten* (Loven Jan Boogaerts 1567). wel gewaagt van zijne liefde en zorg voor de stad als zijne geboorteplaats, waar de ketterij was ingeslopen, maar niet de minste melding maakt van zijn pastoraat aldaar. De bewering van S i m o n s en S a n d e r u s , dat Jansenius 18 jaar pastoor te Kortrijk was, komt ook niet overeen met de jaren van zijn verblijf te Tongerloo. *Biogr. nat. Belg.*, F o p p e n s en d e R a m stellen zijne benoeming te Kortrijk op 1550. Zij zijn zeker in dwaling, want uit de stadsrekening van Kortrijk blijkt, dat 1549 de stad een geschenk aanbood aan ‘Cornelius Jansoene een selveren cop werdich de somme van vichtich pond parisis ter causen van zekeren bouck bij hem gemaect in theologia te Leuvene ghenrent getituleert: Concordia Evangeliorum, L lib. par.’ Voor de opdracht van dit werk aan den abt van Tongerloo ontving hij 1549 van den abt 12 gulden of 6 kronen ten geschenke (v a n S p i l b e e c k , 310-11). De uitgave van deze werken was reeds lang voorbereid, want de schrijver bekent zelf, dat de Sint Maartensparochie, die zich bijna over heel Kortrijk uitstrekte, hem veel en zwaar werk zonder bijna eenige verpoozing, bezorgde. De faam van den geleerden pastoor deed de leuvensche universiteit Cornelius Jansenius als professor wenschen. Hij werd 1561 benoemd als professor ‘novae fundationis’ en verkreeg een kanunnikdij. De dag zijner benoeming wordt niet aangegeven, ook niet die zijner plechtige promotie tot doctor in de theologie, welke 1562 plaats had tegelijk met die van Georg. Blavois, predikheer. 1561 en 1563 werden geene doctoren in de theologie gepromo-

veerd. De overige jaren gewoonlijk slechts een twee- of drietal (Val. Andreas, *Fasti academ.* Lov. 1650, 117). De promotie had plaats in Augustus. De heeren der wet van Hulst zonden den griffier als afgevaardigde om hen te vertegenwoordigen op het feest, en den nieuwen doctor namens de stad met een aam wijn te vereeren.

De aartshertogin benoemde C. Jansenius tot deken van St. Jacob te Leuven. Daarna werd hij, wegens de aanstelling van Joannes Six tot vicaris-generaal van het bisdom St. Omer, in diens plaats tot president van het groot college van den H. Geest aangesteld. 31 Jan. 1563 nam hij het bestuur van het college in handen. Bij brief van 3 Maart van hetzelfde jaar werden door de landvoogdes Corn. Jansenius, Michel Bajus en Jan Hessels als theologen met de bisschoppen van IJperen, Namen en Atrecht afgevaardigd naar het Concilie van Trente. Zij kwamen aldaar aan 21 Juni en woonden de drie laatste zittingen bij, 15 Juli, 11 Nov. en 3-4 Dec. Schitterend hielden zij de eer van hun land hoog en de vergadering zag met eerbied op tegen de nederlandsche geleerden (Sfortia Pallavicinius, *Vera historia concil. Trid.* II, 190, lib. 21 cap. 7; de Ram, *Mémoire sur la part que le clergé de la Belgique et spécialement les docteurs de l'université de Louvain ont prise au concile de Trente*, Brux. 1541, 58).

Half December vertrokken de nederlandsche afgevaardigden uit Trente. Corn. Jansenius nam het bestuur van zijn college, dat hij toevertrouwd had aan Gerardus v.d. Meeren van 's Hertogenbosch, weer in handen. De landvoogdes benoemde hem tot lid der commissie, samengesteld uit negen leden, die op bevel van Philips II de middelen moesten beramen om het geloof in het land te bewaren en de Hervormden te bestraffen, 1564. Het besluit dezer vergadering, 8 Juni 1565, te Brussel genomen, om den Koning te raden tot verzachting van het toepassen der straffen, werd door dezen niet aangenomen.

Als professor en president van het college, besteedde Jansenius zijne weinige vrije oogenblikken aan het verbeteren, bijwerken en voor den druk gereedmaken zijner werken over de Schriftuur. Hij was in Leuven ook werkzaam als boekenkeurder. Ofschoon den Jezuïeten zeer genegen, weigerde hij met prof. Jud. Ravensteyn de goedkeuring van een boek van pater Fr. Torres, *De Hierarchicis ordinationibus*. Om deze reden kon het niet in de Nederlanden gedrukt worden (*Stimmen aus Maria-Laach.* Ergh. 108 (1912). 62).

Te midden van zijnen arbeid ontving hij het bericht, dat de Koning hem benoemd had tot eersten bisschop van Gent. Hij weigerde met klem deze waardigheid aan te nemen, doch tot tweemaal toe drong de Koning met kracht aan. Op aanhouden van landvoogdes Margaretha zou hij zijne beslissing nog eenigen tijd overwegen en bij Tiletanus (v. Ravestein) niet bij Viglius om inlichtingen en raad vragen. Tiletanus, aangemaand op bevel van Margaretha door Molinaeus (v.d. Meulen van Gent), slaagde er in Jansenius over te halen om de benoeming aan te nemen. Jansenius gaf dan toe om den zwaren last en al de moeilijkheden verbonden aan de oprichting en regeling van een nieuw bisdom op zijn schouders te nemen. 6 Juli 1565 werd hij door den Paus bevestigd als bisschop van Gent. Sommige schrijvers, o.a. Foppens, Hellin, de Jonghe, *Annuaire, Kirchenlexikon, Biogr. Nat.* stellen verkeerd zijne benoeming in 1568. Ook uit de brieven van Viglius aan

Hopperus, van Margaretha en koning Pilipsh blijkt duidelijk, dat hij voor dien tijd benoemd was.

Drie jaren duurde het, eer hij bezit van zijn bisdom kon nemen. De groote moeilijkheid was de dotatie, het inkomen van den bisschop. De abdij St. Baafs, geseculariseerd sinds 1539 tot een college van kanunniken in de St. Janskerk, sinds St. Baafs genoemd, had aan het hoofd een proost. Deze waardigheid zou met het inkomen 6 à 7000 gulden aan den bisschop toekomen, doch eerst na den dood van den in bezit zijnden waardigheidsbekleeder, den invloedrijken Viglius van Zwichem, die als weduwnaar nog priester was geworden en 1562 de proosdij verkreeg. Een moeilijke stap was het voor Jansenius wel, toen hij dit aan Viglius namens landvoogdes Margaretha moest berichten. Viglius was getroffen door een ernstigen aanval van beroerte; toen hij aan de beterhand was, ging Jansenius hem bekend maken met zijne benoeming en de schikking, dat na den dood van Viglius het proostschap aan den bisschop zou komen. Viglius was niet geraadpleegd over de benoeming. Hij klaagt nog in een brief na den dood van Jansenius, dat deze zonder zijne tusschenkomst op aandrang van Armenteros, secretaris der landvoogdes, en Molinaeus door Margaretha aan den Koning was voorgesteld. Hij begreep ook wel, dat de hertogin een ander verloop zijner ziekte verwacht had; toch ontving hij den benoemden bisschop met voorkomendheid, betuigde hem den wil des Konings gaarne te zullen opvolgen en schonk hem een bisschoppelijken ring als onderpand zijner welwillendheid (*Vita Viglii* in Corn. Hoynck van Papendrecht, *Analecta* I, p. I, 42). In de briefwisseling van Viglius met Hopperus, die in Spanje verbleef, komt de benoemde bisschop aanhoudend ter sprake. Viglius en anderen wilden Jansenius de commende opdringen van de beroemde abdij St. Pieter te Gent. Toen juist de abt van St. Pieter was gestorven, werd er nog meer op aangedrongen, doch standvastig weigerde Jansenius. In het voorbeeld van zijn geliefd Tongerloo had Jansenius het onbillijke en noodlottige van de incorporeering der abdijen reeds ingezien. Hij heeft een afschuw van de commende, schrijft Viglius, hij wil geen klooster en monniken besturen tot schade van zijn bisdom en vooral wil hij niet baatzuchtig schijnen. Aanhoudend drong Jansenius bij Viglius aan op de regeling van het beloofde en met Rome overeengekomen pensioen van 3000 gulden; op het bespoedigen van de benoeming van een abt in St. Pieter en vooral om Hopperus in Spanje aan te manen de zaken tot een vlug eind te brengen. Hij belastte Viglius ook met een zending zijner gedrukte werken aan Hopperus, in het bijzonder het aan Viglius opgedragen *Proverbia Salomonis*. Zie de verschillende brieven in: Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belgica* I, p. II, (ed. 1743) 392, 402, 411, 444, 445, 449, 460, 483, 488, 518, 521, 532, 866. Talrijk zijn ook de brieven van den Koning aan Viglius, Granvelle en Margaretha over de benoeming en het jaargeld van den bisschop (zie: Gachard, *Correspondance de Philippe II* (Bruxelles 1848) I en II, passim; dez., *Correspondance de Marguerite d'Autriche* (Brux. 1867) I en II passim.; Poullet, *Correspondance du cardinal de Granvelle* (Brux. 1877) I-III).

3 Mei 1567 legde de benoemde bisschop den eed van trouw af; er scheen een einde aan de langdurige onderhandelingen te komen. De Koning spoort in een brief van 31 Maart 1568 Alva aan, om Jansenius spoedig in het bezit van zijn zetel te stellen (Gachard, *Corresp. de Philipe II*,

II, 19). Eindelijk kwam een behoorlijke regeling van het traktement van den nieuwen bisschop tot stand en kon hij bezit nemen van zijn bisdom. 29 Augustus 1568 geschiedde dit door zijn procurator Adrianus Meyere, kanunnik der kathedraal. In September 1568 (waarschijnlijk den eersten Zondag), werd hij te Leuven in de kapel van het college van Savoie tot bisschop gewijd door Sonnius, den bisschop van den Bosch, bijgestaan door Pepin Rosa, bisschop van Salubrië, wijbisschop van Mechelen, en Martinus Cupere, bisschop van Chalcedonië en wijbisschop van Kamerijk. 4 September 1568 nam de bisschop ontslag als president van het college der theologanten te Leuven. 8 September daaropvolgend deed hij zijn plechtigen intocht in Gent, gezeten op een muilezel en vergezeld van den baljuw en een stoet voorname burgers, afgevaardigden van zijn geboorteplaats Hulst. De magistraat, vele edellieden, een stoet van ruiters en hellebardiers begeleidden den nieuwen bisschop naar het klooster Sint Joris, waar hij zijn bisschoppelijk gewaad aantrok. Vandaar in plechtigen stoet met de kanunniken, geestelijken en kloosterlingen, de abten van Drongen en Baudeloo werd hij onder gejubel en gejuich der bevolking naar zijn versierde kathedraal gevoerd. 17 Sept. predikte hij voor het eerst in St. Baafs, de kerk was te klein. 4 October in St. Nicolaas en vervolgens beurtelings elken Zondag in een der parochiekerken der stad, steeds onder grooten toeloop van volk. Het dagregister van Ph. de Kempenaere vermeldt al de predikatiën van den bisschop in de verschillende kerken en het onderwerp van zijn preek. De aanblik van die kerken, op schandelijke wijze onteerd en van hare sieraden beroofd door de beeldstormers, 1566 maakte een treurigen indruk op den nieuwen bisschop. Hij had dan ook volop werk in zijn kathedraal en heel in zijn bisdom met het wijden der vernieuwde altaren. 1569 werd in de bisschoppelijke woning een schooldispuut gehouden, een bewijs, dat de bisschop reeds een begin gemaakt had met de opleiding van seminaristen. De bewering, dat hij in de Nederlanden het eerst een bisschoppelijk seminarie stichtte, is onjuist. Rythovius, bisschop van IJperen, was hem voor. Bisschop Jansenius veranderdehet huis der fraters Hieronymieten in zijn seminarie. Deze inrichting van onderwijs was haar ondergang nabij; zij kon financieel niet meer blijven bestaan. Op billijke wijze, na voorzien te hebben in het bestaan der zes nog in leven zijnde fraters, sloot de bisschop een verdrag, goedgekeurd door den aartsbisschop van Mechelen, met de voorwaarden, waarop deze stichting in een seminarie werd veranderd, 26 Augustus 1569. De beschuldiging hierom gericht aan het adres van Jansenius door Diericx, den geschiedschrijver van Gent, is reeds lang weerlegd, o.a. in *Messager des sciences* 1870, 180-81. Het verdrag met de fraters vindt men bij Miraeus-Foppens, *Opera diplom.* IV, 461 en de Ram, *Synodicon Belg.* IV, 255-59. Den 8. Jan. 1570, na zijn preek in St. Baafs, meldde de bisschop aan de geloovigen de oprichting van het seminarie en verzocht hen daartoe giften bij te dragen.

Na eene vergadering der bisschoppen te Brussel, waaronder Jansenius, April 1570, vertrok hij 9 Juni naar het concilie te Mechelen. Jansenius had een ruim aandeel in de werkzaamheden van het provinciaal concilie te Mechelen 1570 en 1574 (zie: *Synodicon belgicum* I, 29-228). 23 Dec. 1570 gaf Jansenius met den bisschop van IJperen, Rythoven, een brief uit, waarbij zij getuigen, dat de

afkondiging in de universiteit van Leuven van de veroordeeling der dwalingen van Baius op uitdrukkelijk bevel der vereenigde bisschoppen geschied was. Het volgend jaar hield Jansenius in zijn bisdom de eerste diocesane Synode, 5-7 Febr. 1571. 2 Febr. 1571 predikte hij in St. Baafs en kondigde een vastendag aan en tevens, dat hij om aan het verzoek van den Paus te voldoen de besluiten van het concilie van Trente zou afkondigen (*Analectes* XII, 707). De synode werd bijgewoond door den deken en kanunniken van St. Baafs, de abten van Drongen en de afgevaardigden van de abdij van St. Pieter, van het kapittel van Dendermonde en Sint Pharailde en door 128 pastoors. De heilzame voorschriften en statuten der synode deed de bisschop hetzelfde jaar in druk uitgeven (Gent, Gisl. Manilius). Men vindt ze nog bij de Ram, *Synodicon Belgicum* I, 1-40, vermeerderd met eenige aanvullingen op de bijeenkomst van het kapittel en de dekens van het bisdom, 5 Mei 1573 (aldaar 40-41). Na het provinciale concilie van 1574 werd door Jansenius een nieuwe diocesane synode uitgegeschreven op 30 Aug. 1574. Waarschijnlijk had deze geen plaats wegens de onrustige tijden.

Bisschop Jansenius, die Alva in 1569 opgewekt had tot eene algemeene vergiffenis, vertrok 21 Januari 1572, in gezelschap van de bisschoppen van IJperen en Brugge, naar den hertog van Alva te Brussel, om te pleiten voor de afschaffing van den tienden penning, die zoo geweldig op het volk drukte. Alva berispte de bisschoppen en verweet hun de ongehoorzaamheid van het volk door hun gedrag te stijven. Met de andere bisschoppen wendde zich Jansenius daarna tot den Koning, 24 Maart 1572 (Poullet, *Correspondance de Granvelle* III, 459, IV, 84, 89; Gachard, *Corresp. Phil. II*, 224, 229, 236).

De groote watervloed van 1570 en de invallen der Bosch- en Watergeuzen, vooral na de inneming van Vlissingen, 6 April 1572, bezorgden den bisschop droevige dagen. De Geuzen ondernamen strooptochten tot bij Gent. Zij vermoordden verschillende priesters en kloosterlingen, o.a. werden de Minderbroeder Penneman van Sluis 20 Nov. 1571 en de pastoor van Eecloo 1572, de geestelijken te Audenaarden op gruwelijke wijze gemarteld. Biervliet en Sas van Gent werden geplunderd en het laatste met Assenede in brand gestoken, terwijl de pastoor met de voorname ingezetenen gevangen werden weggevoerd, Mei 1572. Langs de oevers der Honte maakten de aanhoudende strooptochten der Geuzen het verblijf aan de bewoners onmogelijk. 30 Oct. 1572 schreef bisschop Jansenius een brief aan den abt van Duinen om te voorzien in de behoeften van de parochie Hontenisse, waar de kerk en vele hofsteden afgebrand waren door de Watergeuzen en hij de parochie zonder pastoor had bevonden (*Analectes hist. eccl. Belg.*). Dendermonde, door Oranje overmeesterd, werd door de waalsche soldaten van Mondragon heroverd en geplunderd, niettegenstaande de voorspraak van Jansenius bij Alva, die een afkoopsom aanvaard had. Axel met omliggende dorpen werd 1574 plat gebrand. De spaansche soldaten bedreven eveneens de grootste schanddaden, roofden en plunderden overal op het platte land.

Onvermoeid werkte de bisschop voor het heil van zijn bisdom. Zijne geboortestad Hulst vergat de bisschop van Gent in zijne verheffing niet. Herhaaldelijk bezocht en bedacht hij haar. Reeds met Lichtmis, 2 Febr. 1569, kwam hij op ver-

zoek der stad en van Hulsterambacht om ter stede het H. Vormsel toe te dienen, wat in twintig jaar niet was geschied. De stad en het ambacht boden hem den eerewijn aan volgens gebruik, betaalden de kosten van zijn 10-daagsch verblijf en richten te zijner eere een grooten maaltijd aan.

In Augustus 1570 kwam hij wederom officieel gedurende eenige dagen te Hulst, ook in Juli 1574 en in Augustus 1575. Telkens bood de stad, fier op haar bisschop, hem een eeremaaltijd aan.

1572 schonk hij aan de hulstersche kerk 'uit goede affectie ende faveur, die hij tot deze stede es draghende' een schoon zilveren vergulde ciborie. De kerkmeesters namen uit dankbaarheid de verplichting op zich om jaarlijks een H. Mis te doen lezen op den sterfdag van zijn vader. De kroniek van de Kempenaere vermeldt zijne talrijke wijdingen en het toedienen van het H. Vormsel, in vele plaatsen, de kroniek van Drongen zijne aanwezigheid met Cunerus Petri aldaar om altaren te wijden en de relikwieën na te zien 2 en 3 Mei 1569. 13 Nov. 1569 assisteerde Jansenius bij de wijding van bisschop Drieux van Brugge. In dat jaar kocht hij voor zijn kapittel het huis van Viglius te Dendermonde aan. 25 Maart 1570 keurt bisschop Jansenius de statuten goed van de koordiensten in Temsche (Archief der kerk). Een brief en voorschriften van den bisschop voor den pastoor en de kerkbedienden van St. Walburg is te Audenaarden 1570, bevindt zich aldaar in het archief (*Messager des sciences hist.*, 1863, 411). De registers en archieven van het bisdom over het bestuur van Jansenius zijn ten tijde van het schrikbewind der Calvinisten te Gent verdwenen. In de archieven der verschillende parochies zal nog wel iets over hem te vinden zijn. Viglius wist te bewerken door een overeenkomst met bisschop Jansenius, dat de waardigheid van proost van St. Baafs ook na zijn dood in stand bleef. 7 Sept. 1570 bekrachtigde de Paus deze door den Koning goedgekeurde besluiten door een bul (Miraeus-Foppens, *Op. dip.* II, 1105). 31 Maart 1572 verkreeg bisschop Jansenius de koninklijke goedkeuring op de overeenkomst met Viglius, den proost van St. Baafs, over het begeven der prebenden van het kapittel van St. Baafs (*Analectes hist. eccl.* XVII, 1881, 127-128).

Niettegenstaande de zaken van zijn bisdom bijna al zijn tijd in beslag namen, zagen nog zijne voornaamste werken het licht: *Commentarii in proverbia Salomonis* (1568), *Paraphrasis in psalmos Davidicos* (Lov. 1569 en 1574) en de *Commentarii in concordiam evangeliorum* (1572). Gaarne had hij het laatste, zijn voornaamste werk, een lijvigen foliant, nog verbeterd en bijgewerkt, doch hij zag daartoe geen kans meer, zoodat hij besloot het maar te doen verschijnen om zijne vrienden, die dit wenschten, te voldoen.

Voor zijn bisdom gaf hij een Pastorale of Rituale uit: *Liber ecclesiae Gandavensis* (Gand. 1571). Door een mandement van 12 Maart 1572 beval hij dit Pastorale aan zijne geestelijken aan, om meer eenheid te verkrijgen in het bedienen der H.H. Sacramenten en ingeslopen fouten te verbeteren in de gebeden der wijdingen. Steeds toonde hij zich een vurig voorstander voor het onderhouden der liturgische gebruiken en ceremoniën. Het provinciaal concilie van 1574 belastte hem zijn *Liber ecelesiae* om te werken ten gebruike van heel de kerkelijke provincie. Ziekte en het vroegtijdig intreden der gebreken van den ouderdom,

en de dood beletten den werkzamen bisschop deze opdracht uit te voeren.

Bisschop Jansenius moest zich ten laatste onthouden van het preeken in de verschillende kerken der stad: een plicht, dien hij vervulde, zoolang hij kon. Het koorgebed in de kathedraal, waaraan hij steeds stipt en met godsvrucht voldeed, omdat hij een prebende genoot als gegradueerd kanunnik, kon hij niet meer bijwonen. Zijn slepende ziekte, de toenemende strijd, opstand en de voortgang van het Calvinisme, deden hem veel leed en stemden hem bitter. 18 Maart 1576 beval hij een algemeene processie in de stad Gent, om den vrede te verkrijgen. Zelf kon hij deze niet meer volgen, maar wachtte ze af in de St. Baafskerk. 2 April werd bisschop Jansenius voorzien van de laatste H.H. Sacramenten. 11 April tegen den avond stierf de eerste bisschop van Gent, een zeer geleerd, godvruchtig en barmhartig man, zegt de kroniekschrijver de Kempenaere. Zijn dood op den vooravond van het schrikbewind der Calvinisten in Vlaanderen spaarde hem het aanschouwen en ondervinden van veel leed en gruwelen. Het lijk van den bisschop werd in de St. Baafs, in de kapel onder den toren, bewaard tot 8 Mei, wanneer plechtig de uitvaart werd gevierd in tegenwoordigheid van de abten van St. Pieter en Ninove en de hooge waardigheidsbekleeders van het bisdom. der stad en van het bestuur van Vlaanderen. Hij werd begraven in de krocht of onder-kerk onder de kapel van St. Ivo, welke de overledene tot zijn gebruik had. Het gedenkteeken met opschrift op het graf werd door de Calvinisten vernield. Zijn opvolger en vriend, bisschop Lindanus (overl. 2 November 1588), werd naast hem begraven. Op de marmeren graftombe in de St. Ivo-kapel, liggen beider beeltenissen naast elkaar. Het opschrift herinnert aan hunne werken in het verklaren van de Schriftuur, beider verdiensten en hunne innige vriendschap (zie, de beide grafschriften bij Sweertius, Sanderus, de Jonghe enz.). De aartspriester van Gent, Petrus Simons, later bisschop van IJperen, hield de lijkrede. Zij werd gedrukt in de *Opera omnia van* P. Simons (Antw. Plantijn 1609). Deze was ook tot uitvoerder benoemd van het testament van Jansenius met den aartsdiaken, Clemens Crabbeels, later bisschop van 's Hertogenbosch en met den kanunnik Nic. Meganck. Petrus Simons bezorgde ook nog de uitgave van werken van Jansenius.

Het testament van den bisschop is gedrukt bij de Ram, *Synodicon Belg.* IV, 263-267 en dateert van 12 Maart 1575. Rijk zal hij niet geweest zijn. Elk jaar gaf hij het overschot van zijn inkomsten aan de armen. Alle priesters en kloosterlingen van buiten de stad, die bij hem kwamen, noodigde hij aan zijne tafel. Bisschop Jansenius maakte verschillende legaten en beschikkingen, ten voordeele van zijn opvolger, van de kathedraal, van het seminarie, van de armen, van vrienden en bedienden. Hij stichtte drie beurzen in het college van den H. Geest te Leuven en een in zijn seminarie. Zijn familie werd gelijkelijk uit het overschot bedacht en wordt door dit testament nader bekend, n.l. zijn broeder Adrianus met diens kinderen Laurentius en Margareta; zijne zuster Maria, weduwe van Joannes van Dalen; en Adrianus en Catharina de Paeu kinderen zijner overleden zuster Catharina.

Bij codicil van 24 Oct. 1575 schonk hij nog een legaat om de studie en scholen te bekostigen der kinderen zijner neven en nicht, Laurentius

en Margaretha Jansens, Cornelius van Dalen en van Adrianus de Paeu, zoo hij kinderen zou hebben bij den dood van den bisschop. Zijne handschriften, de werken van Augustinus en zijne boeken, die niet bestemd waren voor het kapittel der kathedraal, een kelk en een misgewaad schonk hij aan zijn neef Joannes van Dalen, pastoor te Hulst, op voorwaarde, dat zij later aan het koor der hulstsche kerk zouden komen. Indien een kelk niet ter beschikking was, schonk hij den vergulden zilveren kop, hem door zijn geboortestad vereerd. Het kerkfabriek en den armen van Hulst en het kerkfabriek van Kortrijk, gaf hij 50 Rijnsche guldens.

Voor de beurzen in Leuven, waarvan de inkomsten nog gedeeltelijk bestaan, kwamen de seminaristen van het bisdom Gent en onder hen eerst zijne bloedverwanten of ingezetenen van Hulst in aanmerking. Een halve beurs, waarop thans de Zeeuwsch-Vlamingen in het seminarie te Gent nog recht hebben, schijnt afkomstig van Jansenius. Zie den brief van Jansenius 24 Jan. 1573 in *Syn. Belg.* IV, 265.

Het geschilderd portret van Jansenius werd bewaard in het college van den H. Geest te Leuven. Na de revolutie kwam het in de hallen der universiteit en verbrandde daar in 1914. De kathedraal te Gent bezit een portret in de portrettenrij der bisschoppen. Op de tentoonstelling te Gent, 1913, was een portret No. 310 van Jansenius, geschilderd op een houten paneel, eigendom van den heer Albert Joly te Brussel. Het portret van Jansenius werd gegraveerd door Theod. Galle in *Illustrium Galliae Belgicae scriptorum icones et elogia. Ex museo Auberti Miraei Can. Antverp.* (Antv. 1608). Gewoonlijk vindt men de prent ingelascht in het werk: *Elogia Belgica sive illustr. Belgii scriptorum studio Aub. Miraei* (Antv. 1609) op blz. 9 bij het elogium van Jansenius. Hetzelfde portret ook met een latijnsch vers van Max. Vrintius als onderschrift, vindt men in Foppens, *Bibl. Belg.* De gravure bij Sanderus, *Flandr. Illustr.* I, 217 geeft een van de eerste gravure afwijkend portret met het wapen van den bisschop: een hulstblad van sinopel op gouden veld met drie posthoorns van sabel. Een portret, klein medaillon, gegraveerd door Godefr. Bouttats vindt men op het titelblad van de editie *Paraphrases in omnes Psalm. Dav.* (Lov. 1692). Jansenius had zich tot medehelpers in het bestuur van zijn bisdom met geleerde en godvruchtige mannen omringd. De latere bisschoppen, Cl. Crabbeels, eerst secretaris, dan officiaal en aartsdiaken en Petrus Simons, aartspriester, en bijzondere vriend van Jansenius, zijn reeds genoemd. Petrus Dammant, later 3e bisschop van Gent, werd 1589 cantor van het kapittel en Corn. Columbanus Vranx, Licentiaat van Leuven, professor in Tongerloo, door Jansenius tot kanunnik en poenitencier benoemd, werd later, 1585, benedictijn en abt van St. Pieters te Gent. Ook zijn vriend Joannes Garet, supprior van St. Maarten te Leuven een beroemd prediker, die den bisschopszetel van IJperen weigerde, en door zijn geschriften een ijverig verdediger was der katholieke leer, wist hij naar Gent te trekken, waar hij rector der zusters Poenitenten werd. Jan David van Kortrijk, eveneens zeer bekend door zijn indrukmakende predikatiën, was leerling van Jansenius in het Grootcollege te Leuven en verhuisde als secretaris met den nieuwen bisschop naar Gent. Na den dood van den bisschop werd hij Jezuïet, bestuurde als rector verschillende colleges zijner orde en schreef een groot aantal verdedigingswerken tegen de aanvallen der hervormde

predikanten op de katholieke leer. (*Biogr. Nat. Belge* IV, 722-732; S o m m e r v o g e l , *Bibliothèque de la Comp. de Jésus* II, 1844-1853). De kunstminnende en ijverige pastoor van Enghien, Theodoricus Planen van 's Hertogenbosch (VI, Kol. 1132), bekend door zijn beurzenstichtingen, noemt Corn. Jansenius zijn voogd.

De werken van Jansenius zijn herhaaldelijk herdrukt en behouden hunne waarde voor de studie der Schriftuur tot heden toe. Ofschoon zij vermeld worden door alle bibliografen, is er tot nog toe geen nauwkeurige, volledige lijst van de verschillende uitgaven dezer werken verschenen. De universiteitsbibliotheek te Gent bezit wel de talrijkste exemplaren. Hulst, dat zoo fier was op zijn bisschop, heeft geen enkele herinnering aan hem bewaard.

Fruytier

[Jansenius, Cornelius]

JANSENIUS (Cornelius), de jongere, junior, professor te Leuven, bisschop van IJperen, wordt Leerdamnensis genoemd naar het dorpje Akkooi bij Leerdam, waar hij geboren is, 28 Oct. 1585. Hij overleed te IJperen 6 Mei 1638. Zijn vader J a n O t t o n i s of O t j e n s , gehuwd met L y n t j e G y s b e r t s , was een arme dorpstimmerman. Zijn zoon Cornelius, naar hem Jansens, Jansenius, genaamd, was zijn vader behulpzaam in het vak. De utrechtsche priesters, die in Akkooi de Katholieken kwamen bijstaan, hadden zijn vlug verstand opgemerkt en zorgden, dat de vicaris Sasbout Vosmeer hem de klassen liet volgen der latijnsche school te Utrecht, vroeger bestuurd door de Hieronymieten. Daarna werd hij door hen van een beurs voorzien, zoodat hij de studie der philosofie aan de universiteit te Leuven kon voltooien. Als student in de Valk, niet van de Jezuïeten, behaalde hij de eerste plaats bij de promotie der philosofie. De primus werd elk jaar met groote feestelijkheden en banket gevierd. Een deel der studenten ontkende aan Jansenius het recht van primus en het feest werd gestoord door hun kabaal. Slechts enkele maanden kan Jansenius nog te Leuven verbleven hebben in het Pauscollege, voor de studie der theologie, waar Jac. Jansonius, ook soms Jansenius genaamd, president was. Reeds op het eind van 1604 was Corn. Jansenius te Parijs, tot herstel zijner zwakke gezondheid, volgens J. L a f e r r i è r e , *Etude sur Jean Du Verger* (Louv. 1912), 2. A. d e M e y e r , *Les prem. controverses Jansénistes* (Louv. 1917) 77, ontkent dit zonder eenig bewijs aan te voeren. (Zie over zijne weigering bij de Jezuïeten het volgend artikel Jac. Jansonius kol. 674). Corn. Jansenius was van teringachtigen aard, en had wel te veel gevergd van zijn krachten bij de studie. Een zachter klimaat was noodig voor zijn herstel. In Parijs verkreeg hij den post van leermeester bij een aanzienlijke familie, waarschijnlijk door tusschenkomst van zijn leuvenschen vriend, Jean du Verger de Hauranne.

Hierdoor was hij in staat zijne studie te Parijs aan de Sorbonne voort te zetten. Hij legde zich bijzonder toe op de oude talen, noodig voor een degelijke kennis der schriftuur. In Parijs zag hij zijn vriend du Vergier weer. Deze, later meer bekend als l'abbé de Saint Cyran, had bij de paters Jezuïeten te Leuven de lessen der theologie gevolgd en zoo vriendschap gesloten met Corn. Jansenius, welke te Parijs nog nauwer werd. Sainte Beuve beweert, dat het niet zeker is, dat zij te Leuven elkander kenden. Hij was gedurende heel het verdere leven de geest, die Jansenius leidde en bezielde. Weinige zekere gegevens zijn over het verblijf van Jansenius in Frankrijk bekend. Niets vindt men vermeld over zijne priesterwijding en het behalen zijner graden. Du

Vergier, teleurgesteld, omdat het verdedigen zijner theses over de theologie geweigerd was, keerde naar zijn geboortestreek Bayonne weer, waar de bisschop hem een kanunnikdij schonk. Hij trok zich terug op zijn landgoed te Champré, waarheen hij Jansenius uitnoodigde. Deze volgde hem twee jaar later, waarschijnlijk omstreeks 1611, toen zijne studiën te Parijs geëmdigd waren. 15 Dec. 1612 werd Jansenius aanbevolen, door zijn vriend bij den bisschop van Bayonne en benoemd tot bestuurder van het nieuw opgerichte college der stad. Du Verger had weten te beletten, dat het in handen der Jezuïeten kwam. Het was zijn eerste optreden tegen de Societeit van Jezus, waartegen zij zulk een hevigen strijd zouden voeren. Jansenius nam reeds 1 Juli 1614 ontslag als bestuurder, om zich met zijn vriend geheel te wijden aan de studie in het rustige Champré (*Histoire du collège municipal à Bayonne avant* 1789 *par* D r e v o n (Agen 1889), 170 v.).

Onverpoosd werkten de beide vrienden, soms 15 uur per dag. Dat zij toen reeds de voorbereidingen van het werk van Jansenius *Augustinus* maakten, is zeer onwaarschijnlijk. Jansenius, die den doctorshoed van Leuven verkoos bovendien der Sorbonne, moest zich door degelijke studie voorbereiden voor de zware examens. Mogelijk is, dat zij beiden toen reeds ijverig de werken van den H. Augustinus hebben bestudeerd, want de werken van Augustinus werden toen om strijd geprezen en aanbevolen. De groote theologische twisten over de vraagstukken der genadeleer beheerschten ook toen de godgeleerde wereld, zoowel bij de Katholieken als bij de Protestanten. In Leuven had de veroordeeling der leer van Bajus, 1567, veel strijd gebracht, die na zijn onderwerping en dood niet geheel was vergeten, zooals de moeilijkheden, die P. Lessius S.J. ondervond, aantoonden. De groote heftigheid, waarmede gestreden werd over het systeem der genadeleer door de voormannen der Dominikanen en Jezuïeten Bañez en Molina, vond weerklank en partijgangers in alle hoogescholen, bijzonder te Parijs. Paus Clemens VIII kwam tusschenbeiden om een eind te maken aan den strijd en stelde 1597 de Congregatie 'De auxiliis' in. Na 14 jaar van een voortdurend onderzoek verklaarde deze, dat beide systemen mochten verdedigd worden. Tevens werd verboden, om verder getwist te voorkomen, werken uit te geven over deze kwestie, zonder toestemming der Inquisitie.

In Frankrijk en elders was de groote katholieke hervormingsbeweging in vollen gang. De Jezuïeten met hunne mildere opvattingen namen daarbij een voorname plaats in. De rigoristen stonden niet alleen in hunne leer maar ook in toepassing der christelijke levenspractijk lijnrecht tegenover de Jezuïeten en hunne volgelingen. Zij waren vol minachting voor de scholastiek. Overdreven hoog achten zij de Oude Vaders, zoodat het leergezag der kerk op den achtergrond geraakte. Zij wilden de praktijk uit de eerste eeuwen der Kerk toepassen en de gestrengheid en gebruiken der egyptische kloosters van eeuwen terug invoeren. Het karakter van Jansenius was in overeenstemming met de harde opvattingen der genadeleer, die hij te Parijs zal hebben leeren kennen. Teruggetrokken ontweek hij het gezelschap van anderen, behalve dat van enkele vertrouwelingen. Du Verger was, evenals Jansenius, stug en streng. Hij had echter een bijzonderen tact om zielen te veroveren en te beheerschen, en wist dan overal zijn wil en plannen door te drijven. Beider ideaal was; volgens hunne strenge opvattingen de Kerk in leer en gebruiken te hervormen. Wanneer zij

beginnen te streven naar de uitvoering hunner plannen, vinden zij tegenover zich de machtige Societeit van Jezus, met haar groote geleerden en als opvoeders der jeugd haar immer groeienden aanhang.

De beschermheer van du Verger, de bisschop van Bayonne, werd 1617 bisschop van Tours. Op diens aanbeveling nam de bisschop van Portiers du Verger aan als zijn 'theologaal'. Een weinig daarna ontving deze de commende van de abdij St. Cyran. Jansenius keerde naar Leuven terug met twee neven van St. Cyran, die aldaar onder zijn toezicht zouden studeeren bij de Jezuïeten.

Het Hollandsch College was van Keulen overgebracht naar Leuven door den grooten invloed van Jac. Jansonius, den president van het Pauscollege. Jansenius werd door den vicaris der hollandsche missie, Rovenius, tot eersten president aangesteld bij de opening April of Mei 1617. Waarschijnlijk heeft Jansonius daartoe bijgedragen.

Of Corn. Jansenius door hem uit Frankrijk was ontboden, blijkt niet, want van eene briefwisseling of betrekkingen met Jansonius in dezen tijd zijn geen bewijzen. 18 Oct. 1617 stond het leuvensch stadsbestuur aan den president van het college der Schoone Lieve Vrouw (Pulcheria) toe, op den toren achter aan de Dyle 'eene camere' te mogen maken. Het gebouw, opgetrokken op een der versterkingen der stadsmuren, is nog bekend als de Janseniustoren. Volgens de overlevering schreef hij daar zijn werk *Augustinus*, waardoor hij zoo befaamd is geworden. Afbeelding van dit gebouw bij v. Even, *Louvain dans le passé et le présent* en *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX, 154.

Jansenius trad als president streng-hardhandig op. Het college bloeide niet, zoodat de provisoren hem overreedden ontslag te nemen, 1624. Als provisor bleef hij voortaan de belangen van het Hollandsch College behartigen. Onder zijn opvolger, den zachtmoedigen Paridaans, was spoedig een heele verandering merkbaar, vooral in den ijver voor de studie.

1618 was Jansenius benoemd tot professor ordinarius der theologie aan de universiteit. Hij verkreeg een kanunnikdij in de St. Pieter te Leuven en een prebende in de St. Pieterskerk te Rijssel. 1630 werd hij koninklijk professor der schriftuur. Augustus 1635 werd hij tot rector magnificus gekozen, voor een half jaar, zooals gebruikelijk was. Het doctoraat in de theologie behaalde Jansenius te Leuven, 24 Oct. 1619, zooals uit een zijner brieven blijkt. Valerius Andreas, *Fasti academici* (Lovan. 1650), 138-140 geeft als datum op 24 Oct. 1617, In het jaar 1619 wordt geen promotie door V. Andreas vermeld.

Omstreeks dezen tijd 1620 begon Jansenius met de voorbereiding van zijn werk *Augustinus*. Uit zijne briefwisseling met Saint Cyran blijkt duidelijk, dat bij een bezoek aan Jansenius te Leuven, 1621, dit plan was besproken en overlegd. Met onverdroten ijver en rustelooze inspanning werkte hij gedurende elk oogenblik vrijen tijd aan het verzamelen van de stof voor zijn boek, getrokken uit de werken van Augustinus, die hij volgens zijne getuigenis tien malen had gelezen, het boek over de Genade en het Pelagianisme 30 maal. Uitvoerig wordt in de uittreksels der brieven van Jansenius en in het werk van P. Rapin beschreven, hoe hij streefde en trachtte om de leerstellingen van Bajus zoo voor te stellen en te bewerken in zijn boek, dat zij niet veroordeeld zouden worden. Saint Cyran bereidde in Frankrijk alles voor om voldoenden steun te

vinden bij het verschijnen van het werk, dat zooveel opspraak zou verwekken. Geheel gerust was Jansenius nooit over zijn werk, zooals uit die briefwisseling duidelijk blijkt en dit is ook wel de reden van de lange vertraging. Zie hierover: de Preville (P. Pinthereau S.J.), *La naissance du Jansénisme découverte* (Louv. 1654), waarin de uittreksels uit de brieven van Jansenius met een weinig welwillende aanteekening van een der voornaamste tegenstanders van Jansenius en Saint Cyran. De overtuigde Jansenist Gerberon (VI, 571) gat deze onder den schuilnaam van Fr. Duvivier opnieuw uit met zijne bemerkingen, wel een bewijs dat zij niet onderschoven waren, zooals men beweerd had, *Lettres de Cornelius Jansenius évêque d'Ypres* (kol. 1702). Het werk van den Jezuïet R. Rapin, *Histoire du Jansénisme* (Paris 1861), slordig uitgegeven door den abbé Domenech naar een handschrift niet bestemd voor den druk, bevat zeer vele bijzonderheden over Jansenius, die nog slechts gedeeltelijk door Sainte Beuve bekend waren. De verhalen van hooren zeggen van P. Rapin, wiens werk tevens een verdediging van zijne orde is, zijn evenwel ‘sous bénéfice d'inventaire’ te lezen, zegt de *Diction. de théol. Cath.* VII, 319. Pater Chérot S.J. in de *Précis historiques* 1890 verdedigt het werk v.P. Rapin in eene studie: *Jansenius et le P. Rapin*.

Door de universiteit van Leuven werd Jansenius tweemaal afgevaardigd naar het spaansche hof, in 1624 en 1626. De universiteit achtte zich gekrenkt in hare rechten door het onderwijs in de philosofie der Jezuïeten te Leuven en te Luik en doordat zij ook de graden in die wetenschap wilden verleenen. Jansenius scheen de geschikte persoon om bij den vorst de rechten der universiteit te verdedigen. Hij kon echter niets ten voordeele der universiteit bereiken. Hij benutte zijn langdurig verblijf in Spanje tot de studie voor den *Augustinus* en bezocht zijn vriend Saint Cyran tijdens deze reizen om nadere plannen te overleggen voor de uitgave van zijn werk. Hij wist ook te Parijs te bewerken, dat een afdeeling van het Oratorie van Bérulle in de Nederlanden zou gevestigd worden. Reeds lang deed hij al het mogelijke om eene kloosterorde onder zijn invloed tegenover de Jezuïeten te plaatsen, wat hem bij het Oratorie met zijne groote colleges gelukte, vooral door medewerking van den aartsbisschop van Mechelen en het hoofd der hollandsche missie. Zie: *Jansenius et la fondation de l'Oratoire en Belgique* in *Mélanges d'histoire offerts à Charles Moeller* 322-326; P. Rapin, *Hist. du Jansen.* en (de Swert), *Chronicon congregationis Oratorii Domini Jesu per prov. archiep. Mechliniensis* (Line 1740); *Une lettre inédite de C. Jansenius* in *Précis historiques* (1884), 446-461.

Na de verovering van 's Hertogenbosch, 1630, daagden de hervormde predikant Gijsb. Voet met twee collega's, die zich in de stad hadden gevestigd, de Roomsch-Katholieken uit, om over de waarheid van het geloof openlijk te disputeeren. Jansenius en Willem van Engelen, professoren van Leuven, namen die uitdaging aan. Hierop schreef Jansenius: *Alexipharmacum civibus Silvaeducensibus propinatum adversus ministrorum suorum fascinum* (Lov. 1630), in het Nederlandsch vertaald, 's Hertogenbosch en Brussel 1630. Na het antwoord van Gijsb. Voetius schreef hij nog: *Notarum Spongia quibus Alexipharmacum civibus Sylvae- Ducensibus nuper propinatum aspersit Gisb. Voetius* (Lov. 1631, 1641). In 1635 verscheen zonder naam van den schrijver een bijtend schimpschrift op den ‘zeer christelijken’

koning van Frankrijk, die de Protestanten hielp de Katholieken, onderdanen van den Koning van Spanje, te onderdrukken. Met kracht worden aan de Franschen de schanddaden en gruwelen verweten, die zij bedreven tegen de onschuldige burgers van Thienen en elders. Jansenius had het werk opgesteld, op aandrang en bijgestaan door zijn vriend, den invloedrijken Petrus Roosen, president van den gehelmen Raad van Brabant. Het werk verscheen onder een schuilnaam: Alexandri Patricii Armacani theologi, *Mars Gallicus seu de justitia armorum et foederum Regis Galliae libri duo* (Lov. 1635). Het was een antwoord op een verdediging van het verbond van den franschen Koning met de Protestanten door Dr. Besian Aroy, *Questions discutees sur la justice des armes des rois de France sur les alliances avec les hérétiques* .... (1634). Het werk van Jansenius werd naar de derde uitgave vertaald in het Fransch als: *Le Mars François* (1638) door C.H.D.P.D.E.T.B. (Charles Hersent) en verwekte in Frankrijk diepe verontwaardiging. Besian Aroy schreef daarop: *Le Mercure Espagnol* (1639).

Na zijn ontslag als president van het college woonde Jansenius in drie verschillende huizen, afgetrokken en stil, steeds met inspanning verdiept in de studie en arbeid. Later woonde zijn vertrouweling, professor Dr. Libertus Fromondus, bij hem in en gedurende eenigen tijd ook de zoon zijner zuster, Jan Willemsen, ook Jansenius genaamd (zie volgend artikel). Niettegenstaande zijn teruggetrokken leven had Jansenius vele vrienden en zag men met eerbied en ontzag tegen hem op. Vooral was hij in aanzien bij aartsbisschop Boonen en bisschop Triest, bij den wijbisschop van Mechelen, Florentius Conrius, aartsbisschop van Tuam, minderbroeder-recollet; bij Henricus Calenus (van Caelen), vicaris-generaal van den aartsbisschop van Mechelen, benoemd tot bisschop van Roermond, door den Koning, maar niet door Rome bevestigd, bij Libertus Fromondus, doctor in de theologie, opvolger van Jansenius als professor en deken van St. Pieter te Leuven en bij Pontanus, doctor in de theologie, apostolisch boekenkeurder. Behalve in de huizen van het Oratorie had Jansenius zijne vrienden in de abdijen Park, Grimbergen, St. Michiel, Afflighem, Tongerloo, St. Martinus te Doornik, in de orden der Kartuizers, Karmelieten, Minderbroeders enz. Vooral in de hollandsche missie stond hij hoog aangeschreven bij Marius, van der Plaat, Catz, enz. Toen 18 Oct. 1628 de Utrechtenaar, Ben. Haftenus, proost der abdij van Afflighem, met zijne monniken de beloften uitsprak volgens de strengere hervorming in de abdij, ingevoerd door den aartsbisschop Boonen, hield Jansenius eene rede, in het bijzijn van Calenus, Fromondus, Aub. Miraeus, enz. Deze rede is gedrukt: *Cornelii Jansenii S. Theologiae doctoris oratio de interioris hominis reformatione habita in monasterio Affligemensi, coram Illmo et R^{mo} Domino D. Archiepiscopo Mechliniensi cum R.D. Benedictus van Haeften ejusdem monasterii praepositus aliique cum eo undecim religiosi in strictiori et reformata Benedictina observantia professionem emitterent* (Antv. Hiërm. Verdussen 1628), vertaald in het Fransch door Rob. Arnauld (Parijs 1644) (*Revue Bénédictine* XIII (1896) 496). De uitgave van den *Mars Gallicus* bracht Jansenius in de gunst van het hof van Madrid, beweren alle schrijvers, zoodat dit veel bijdroeg tot zijne benoeming tot bisschop van IJperen. De aanbeveling en de steun van den aartsbisschop van Mechelen en der andere bisschoppen, vooral de bemoeiin-

gen van zijn vriend Petrus Roose, president van den Raad van Brabant en van den kanselier van Brabant, bewerkten zijne benoeming door den Koning 28 Oct. 1635. De bevestiging in Rome geschiedde niet zonder tegenspraak. Te voren reeds had Jansenius gehoopt den bisschopsstoel van Antwerpen of van Brugge te beklimmen. 28 Oct. 1636 werd Jansenius te Brussel in de kerk van den Zavel tot bisschop gewijd door den aartsbisschop Boonen. Zijn vriend en voormalige studiemakker, P. Otto van Zyl van Utrecht, Jezuïet, kwam hem gelukwenschen en eene verzoening met de Societeit werd hem toegezegd. Het College der Jezuïeten te IJperen betuigde groote blijdschap bij de ontvangst van haren nieuwen bisschop door uitbundige verzen, overgenomen, uitgegeven en vertaald in het werk van Leydekker.

Alph. Vanden peereboom, burgemeester van IJperen, heeft in zijn werk *Ypriana*, deel VI, ook afzonderlijk uitgegeven als: *Cornelius Jansenius, septième évêque d'Ypres, sa mort, son testament, ses épitaphes* (Bruges 1882), vele niet bekende bijzonderheden aan het licht gebracht over den bisschop van IJperen en vooral over zijn dood. Het werk werd bestreden en aangevuld door Calewaert-Nols, *Jansenius évêque d'Ypres ses derniers moments, sa soumission au S. Siège d'après des documents inédits* (Louv. 1893). Vele onjuistheden van andere schrijvers worden in dit werkje aangewezen en verbeterd.

Jansenius stond slechts 18 maanden aan het hoofd van zijn bisdom IJperen. In dien korten tijd had hij de achting en eerbied verworven van zijne kanunniken en onderhoorige geestelijkheid, zoowel seculieren als regulieren. Het volk zag in hem een heiligen bisschop. Men merkte op, dat hij in tegenstelling van vroeger, van praal en pronk hield boven de andere bisschoppen. Zijn broeder te Akkooimoest voor hem in Holland de schoonste paarden gaan koopen, hij begon te bouwen enz. De pest, die in IJperen gewoed had, was sinds eenige maanden bijna geheel verdwenen, toen de bisschop werd aangetast en bezweek. Geheel bewust van zijn naderend einde, stierf hij kalm en onderworpen, voorzien van de H.H. Sacramenten. Hij had 5 Mei zijn testament gemaakt. Eenige oogenblikken voor zijn dood, in den morgen van 6 Mei, schreef hij nog een codicil betreffende zijn levenswerk *Augustinus*, dat hij aan zijn kapelaan, Reginaldus Lammaeus, legateerde met de verplichting zich te verstaan met Fromondus en Calenus over de uitgave. Tevens schreef hij daarin de verklaring, dat hij zich geheel onderwierp, indien de H. Stoel daarin veranderingen wilde brengen, want hij was een gehoorzame zoon der Kerk, waarin hij geleefd had, en wilde blijven tot op dit sterfbed. Deze laatste wilsbeschikking is zeer in twijfel getrokken en beschouwd als onderschoven, opgesteld door Calenus bij de uitgave van het werk. Na de besprekingen van de meening der verschillende schrijvers, onder wie Vanden peereboom met zijne bijzondere gegevens de echtheid ontkent, besluit C. Callewaert (*Jansenius et ses derniers moments*) tot de echtheid dezer verklaring-P. Cherot S.J. sluit zich bij Callewaert aan (*Etudes religieuses, partie bibliogr.* (1894) 826. Daarentegen zegt A. Cauchie in *Annuaire de la soc. pour te progrès des études philol. et hist.* (1910-11), 137-142: ‘il faut, semble-t-il, considérer le “testament Spirituel” de Jansenius comme un faux.’

Jansenius werd stil des nachts begraven in zijne kathedraal, omdat hij aan eene besmettelijke ziekte gestorven was. Op zijn graf werd een zerk geplaatst met een opschrift, dat bijzonder den lof verkondigde

van zijn werk *Augustinus*. Op bevel van den Paus werd deze zerk weggenomen, alsook een volgende; zie: A. Legrand, *Jansenius' grafzerken te IJperen* in *Annates soc. d'émulation de Bruges* LXII (1912), 244-253.

Het werk *Augustinus* was bij den dood van den bisschop gereed voor den druk. Hij was van plan het in zijne woning te doen drukken, waarvoor reeds de eerste voorbereidingen gemaakt waren. Ook had hij pogingen gedaan om den Bernardijn, den beroemden Joh. Caramuel der abdij van Duinen, die reeds vele werken had uitgegeven, voor de uitgave te winnen. Deze ging er niet op in. Hij zou spoedig een der hevigste aanvallers van de leer van Jansenius zijn. Opmerkenswaardig is dus het getuigenis, dat J. Caramuel, bestempeld door den kerkleeraar den H. Alphonsus als 'princeps laxistarum', over Jansenius geeft: 'Jansemum amavi dum viveret; virum (sincere loquor) modestissimum, urbanissimum, moderatissimum, virum vitae inculpabilis et si ab opmionibus posthumis praeseindamus, omni lande dignissimum. Amavi ejus primarium discipulum, Libertum Fromondum, ingenio floridissimo et lortissimo praeditum, pium et doctum: et utrumque etiamnum veneror, nam potuerunt nimio erga Augustinum amore, nimio erga Jesuitas taedio seduci, et in re nobis clara invincibiliter coecutire et errare' (zie: de Visch, *Bibl. Script O. Cist.* 2*ed.* 197). Ook een poging van Jansenius om den steun voor zijn uitgave te verkrijgen van den geleerden Franciscus Sylvius (Dubois), professor der universiteit te Douai, faalde. Waarschijnlijk bracht deze Jansenius er toe, de opdracht van *Augustinus* aan Urbanus VIII te schrijven met de gevoelens van onderwerping. Deze werd eerst 1666 uitgegeven door P. Annat S.J. De echtheid is betwist, doch volgens C. Callewaert ten onrechte. Zij werd niet opgenomen in de uitgave van den *Augustinus*, die door de zorgen van Calenus en Fromondus in drie deelen het licht zag bij den drukker Jac. Zegers 1640, niettegenstaande het verbod der universiteit en het verzet van den internuntius van Brussel, Paulus Stravius. Het werk was goedgekeurd door de kerkelijke censoren Calenus en Pontanus. Kort daarna verscheen het te Parijs. Aanstonds werd het werk aangevallen en verdedigd in verschillende geschriften. 4 Mei 1641 werd te Leuven eene lijkrede gehouden op het jaargetij van den dood van Jansenius door den Norbertijn van Grimbergen, Joannes van Steen (Joannes a Lapide) met vele lofspraken over den *Augustinus*; ook deze werd te Leuven gedrukt. Door decreet van de Congregatie S. Officii te Rome, werd de *Augustinus* met al de verschenen geschriften, zoowel van voor- als tegenstanders, ook de lijkrede, verboden, omdat zij uitgegeven waren zonder de vereischte toelating van de Congregatie volgens de decreten van 1611. Door de bulle van paus Urbanus VIII, 6 Mrt. 1642, werd de *Augustinus* ook verboden als behelzende vele stellingen, reeds vroeger door de Kerk veroordeeld, en tevens ook al de reeds gemelde geschriften. Nu barstte de hevige theologische partijstrijd uit, die veel afbreuk aan de Katholieke kerk zou doen en gedurende bijna een eeuw zooveel twist en tweedracht, voornamelijk in de Nederlanden en in Frankrijk, zou brengen.

Een ontzaglijke stroom van strijdgeschriften overstelpte de gansche wereld. Veel is er nog in Jansenius leven, dat niet juist is voorgesteld of nog moet opgehelderd worden, een eigenlijke biografie van hem bestaat niet. Behalve in de reeds aangehaalde werken en alle bio- en bibiiogra-

phische woordenboeken vindt men een enorme bibliographie over Jansenius in de *Dict. de théologie Cath.* (Paris 1924), 330, 522-529, en in A. de Meyer, *Les premières controverses Jansénistes en France* (Louv. 1917).

De werken van Jansenius over de Schriftuur, verklaringen zijner lessen, werden niet zooveel besproken, omdat *Augustinus* steeds aller aandacht trok. Zij zijn door zijne vrienden na zijn dood herhaalde malen uitgegeven, maar minder algemeen gewaardeerd als de scripturistische werken van zijn naamgenoot Corn. Jansenius van Hulst (zie vorig art.) Bovendien vindt men sommige der veroordeelde leerstellingen uit *Augustinus* over de genadeleer, de voorbeschikking, enz., ook in zijn *Commentarius in Evangelia*. Zie: *Nolae Domini Mallet Sorbonici doctoris et canonici Rothomagensio in Jansenii Iprensis Commentarius in Evangelia*, geplaatst vooraan in de uitgave (Mechl. 1825) van *Tetrateuchus sive Commentarius in qualuor Evangelia* (verschenen: Lov. 1639, 1641; Paris 1643, 1649, 1655, 1660, 1677, 1697; Lugd. 1676, 1688, enz.). Vervolgens verscheen nog *Pentateuchus sive Commentarius in quinque libros Moysis* (Lov. 1639, 1641, 1644; Paris 1649, 1661; Lugd. 1677, enz); *Anatecta in Proverbia, Ecclesiaslen, Sapientiam, Habacuc, et Sophoniam* (Lov. 1644, 1649 enz).

Geschilderde portretten van hem door: Ph. de Champaigne, een onbekend schilder (was 1825 op het kasteel Eu, bij den Hertog van Orleans), een onbekend schilder (Veiling coll. Despinon, Versailles 14 Jan. 1850); gegraveerde portretten door: N. Habert naar de schilderij van Ph. de Champaigne, A. van der Does, M. van den Bergh, Ph. Fruytiers, J. Morin, Zeelander, N. Habert, G. Vallet, E. Desrochers, G. van Gouwen, een gemerkt B. en een zonder aanwijzing van graveur.

Zie: Sanderus, *Flandria illustrata* 2e editie 305; Foppens, *Bibl. Belg.*, 204-209; *Port-Royal* par G.A. Sainte Beuve (2 ed. Paris 1860), 281 en vv.; Melchior Leydekker, *De historia Janseniana libri VI, quibus de Cornelii Jansenii vita et morte necnon de ipsius et sequacium dogmatibus disseritur* (Utrecht 1695); dez., *Disputatio hist. theot. de vario Jansenistarum fato*(1700); Roel Bennink Janssonius, *Gesch. der Oud- Roomsche katholieke kerk in Nederland* (1870); A. Legrand, *Le Jansenisme dans tes Pays-Bas Espagnols* in *Mélanges d'hist. offerts à Charles Moeller* (Louv.1914), 327-358; Dom. Gerberon, O.S.B *Histoire generale du Jansenisme* (Amsterdam 1700 t.I.); P. Claessens, *Histoire des Archevëques de Malines* 279-319; H.J. Allard, *Bina Leerdamensia* in *Studiën* 13 Jg. deel I, 183-193: *Bijdr. bisdom Haarlem* XXVII (1903) 456-460; Reusch, *Der Index der Verbotenen Bücher* (Bonn 1885) II, 457-484; Mgr. Ricard, *Les Premiers Jansénistes et Port Royal* (Paris 1883) 3-18; *Biogr. Nation. Belg.* X (1888-89), 105-130; J. Laferrière, *Etude sur Jean Duvergier de Hauranne, abbé de Sainte-Cyran* 1581-1643 (Louv. 1913).

Fruytier

[Jansenius, Johannes]

JANSENIUS (Johannes), eigenlijk Willems, Willemszoon genaamd, zoon van de zuster van Corn. J., bisschop van IJperen (zie vorig art.), geb. te Akkooi, nam later den naam van zijn oom, zijn beschermer aan, maar werd ook van Akkooi genoemd. Nadat hij zijne latijnsche studiën voltooid had, trad hij 1629 in het Oratorie te Leuven, dat door toedoen van zijn oom gesticht was. Jansenius verlangde, dat men hem een maand na zijne intrede naar het oratorie in Frankrijk zou zenden, omdat hij neiging toonde Jezuïet te worden. Na zijn terugkeer zou hij dan in het hollandsch college Pulcheria zijne godgeleerde

studiën voltooien. Dit plan van Jansenius ging niet door. De jonge Jansenius bleef in het Oratorie te Leuven, en woonde later in bij zijn oom den professor. Zoodra zijn oom bisschop was geworden te IJperen, kreeg hij een kanunnikdij te Veurne in de Sint Walburgiskerk. Joh. Jansenius was de vertrouweling van zijn oom Jansenius te Leuven. Toen deze stad door de Franschen belegerd werd verborg hij, alleen met zijn oom, diens werk *Augustinus* in den grond. Later ging hij in Holland met Jac. de la Torre te Leiden en Gouda de benoodigde letters koopen om in stilte den *Augustinus* te drukken. Door zijn oom kreeg hij, zooals vele Oratorianen, eene statie in de Missie in Holland. Volgens de relatie van J. de la Torre, 1638, was R.D. Joannes ab Ackoy canonicus Furnensis in Flandria, pastoor in Aalsmeer en Legmeer. Ook in Lammerschage was hij werkzaam geweest. Het werk *Augustinus* werd verboden, door de inquisitie te Rome 1 Aug. 1641, tevens met andere theses en werken van zijn tegenstanders, omdat zij uitgegeven waren tegen de decreten van 1611 en 1625, waarbij het verboden was, werken over ‘de auxiliis gratiae’ te doen drukken, zonder bijzondere toestemming der inquisitie. Daarop gaf Johannes Jansenius 1641 in druk uit *Mémorial au Roy* om zich te beklagen over het decreet der inquisitie. Dit *Mémorial* werd eveneens verboden en staat nog op den *Index librorum prohibitorum* (Romae 1917), door de bulle van paus Urbanus VIII, 6 Maart 1642, en door decr. S. Off. 23 April 1654. Het *Memorial* werd ook afgedrukt in het werk van den pastoor van Mechelen, Aeg. de Wit, *Panlegyris Janseniana*. Joh. Willems Jansenius overleed plotseling als pastoor te Aalsmeer 3 April 1652. ‘R.D. Mr. Joannes Akoy, pastor in Aalsmeer, quo obiit ibid. 3 Aprilis’ zegt het *Necrol. Hartem.* De neef van Jansenius vermeld als kanunnik te IJperen 1648, die de opdracht aan den Paus van *Augustinus* bekend heeft gemaakt (*Jansenius ev. d'Ypres* blz. 75, 189) kan moeilijk dezelfde zijn als de pastoor van Aalsmeer.

Zie: (P. de Swert), *Chronicon congreg. Oratorii Domini Jesu per prov. archiep. Mechliniensis* 1626-1719 (Insul. 1740), 30; Melch. Leydecker, *De hist. Jansenismi libri* VI (Traj. ad Rhenum 1695), 120; *Archief aartsb. Utrecht* XII, 418; *Bijdr. bisd. Haarlem* V, 453-456; *Jansenius ev. d'Ypres, ses derniers moments* (Louv. 1893), 76, 166, 167 189,; Reusch, *Der Index der verbotenen Bücher* (Bonn 1885) II, 461; *Necrol. dioc. Harlem.* in *De Katholiek* 1871, 338; *Bat. Sacra.* 443.

[Jansonius, Jacobus]

JANSONIUS (Jacobus), Janszoon, Johannis, ook soms Jansenius genaamd, priester, doctor in de theologie, professor, vice-kanselier van de universiteit te Leuven, geboren omstreeks Sept. 1547 te Amsterdam, van zeer godvreezende, maar onbemiddelde ouders, overleed te Leuven 30 Juli 1625. Hij verloor zijn vader, een schipper of zeeman, op zeer jeugdigen leeftijd. Zijne moeder begon een kleinen winkel en voorzag zoo in de behoeften harer kinderen, Jacob en twee dochters, van wie de jongste spoedig stierf. De moeder (zij leefde later zeer oud en blind te Haarlem *Bijdr. H.* XX, 393) wilde haren zoon, die veel aanleg en studielust bezat, op school doen bij pastoor Mart. Duncanus (III, 309) te Wormer. Deze werd juist verplaatst naar Delft en nu zond zij haar kind naar Leuven bij den deken van St. Jacob, Rogerius de Bruyn. De jonge Jacobus volgde de lessen der wijsbegeerte in ‘het Verken’ en behaalde bij de promotie van 19 Febr. 1562 onder 159 gepromoveerden de elfde plaats, niet de

twaalfde, zooals bij P a q u o t , *Mémoires litt.* (*Analectes hist. eccl.* IV, 247).

Hij volgde den cursus der theologie in het Pauscollege van Adriaan VI, waar de president Michiel de Bay, Bajus, hem als beurshouder had aangenomen en zijn bijzondere beschermer werd. In dien tijd kreeg hij lust om zich te begeven in het klooster der Recollecten of in de Sociëteit van Jesus. Zijn biechtvader pater A. Adriaensz., overl. 1580, een der leerlingen van den H. Ignatius, ontried hem dit en zeide, dat hij doctor, professor, moest worden. Hij volgde dien raad en vervolgde zijne studie in de godgeleerdheid aan de universiteit. 4 Mei 1575 verkreeg Jac. Jansonius den graad van licentiaat. Professor Mich. de Bay hield alsdan een redevoering (v.d. G h e y n , *Catal. Bibl. Royale* III, 110).

In plaats van het college Ruard Tapper stichtte Mich. de Bay het college St. Augustinus en stelde Jac. Jansonius aan tot president 1578. In de moeilijke jaren voor de universiteit, die bijna ten gronde ging, 1579-89 hield Jansonius het college staande. Hij ging over als president naar het Pauscollege (van Adrianus VI) als opvolger van den overleden Mich. Bajus 1589. Jansonius, tegenwoordig bij het afsterven van zijn meester M Bajus, was met diens neef Jac. Bajus executor van het testament.

1580 werd Jac. Jansonius, die lector der theologie was in de Augustijner-abdij, Sint Gertrudis te Leuven, benoemd tot professor ordinarius aan de universiteit en tevens tot kanunnik van Sint Pieter. 29 Aug. 1584 behaalde hij den doctorsgraad in de theologie. 29 Nov. 1598 volgde hij professor Stapleton op als koninklijk professor der Schriftuur. 17 Oct. 1614 werd hij na den dood van Jacobus Bajus deken van Sint Pieter en vice-kanselier der universiteit. Jacobus Jansonius leed veel aan podagra, zoodat hij sinds 1616 zich als professor moest doen vervangen. Hij hield 16 Juni 1620 te Mechelen nog de lijkrede tijdens de uitvaart van den aartsbisschop Mathias Hovius. P a q u o t zegt, dat men in de lijkrede geen welsprekendheid moet zoeken. Toch schijnt hij als redenaar bekend te zijn geweest, want hij had ook de lijkrede gehouden bij den dood van aartsbisschop J. Hauchin 1589 en van den leuvenschen professor Henricus Gravius. Gewoonlijk preekte hij te Leuven in het klooster der Clarissen.

In een brief aan Andr. Trevisius, 3 Aug. 1620, klaagt Jansonius, dat hij na het houden der lijkrede zoo zwak was geworden, dat hij het bed moest houden, maar weer aan de heterhand was. Half Mei 1625 was hij geheel verlamd. Hij overleed 30 Juli daaropvolgend, oud 78 jaar, na 36 jaar het Pauscollege te hebben hestuurd. Hij werd in de kapel van het college begraven naast zijn geliefden meester Bajus ‘ut quos par pietatis et doctrinae praesertim Augustinianae zelus rapuerunt, tumulus non separat’, zegt V a l e r i u s A n d r e a s , *Fasti academici* 1650. Deze lofspraak was een der redenen, waarom deze editie van A n d r e a s ' *Fasti* op den Index werd geplaatst (F.H. R e u s c h , *Der Index der verb. Bücher* II, 482). Het is natuurlijk, dat Jansonius, de bijzondere leerling en vriend van Bajus, diens leer volgde en verdedigde, zoolang hij kon, en eveneens een groote bewonderaar van den H. Augustinus was, zooals V a l e r i u s A n d r e a s bevestigt. Jansonius stond even als zijn meester Bajus lijnrecht tegenover de leer der Jezuïeten. De censuur van een aantal stellingen van pater Leonardus Lessius S.J. door de faculteit der theologie van de universiteit van Leuven, waarbij ook Jac. Jansonius betrokken was, verwekte groot opzien, 1587. Mich. Bajus was wel de aanstoker, maar Jansonius

en Jacobus Bajus, meende men, waren zijn helpers. De censuur der stellingen, als semi-pelagiaansch, was opgemaakt uit de aanmerkingen van Jansonius, die eenige maanden had besteed aan de kritiek der lessen van Lessius te Leuven. De universiteit van Douai volgde het voorbeeld van Leuven, de aartsbisschoppen van Mechelen en Kamerijk bevestigden de censuur. De studenten te Leuven, waaronder vele vrienden der Jezuïeten, hielden over deze zaak onder elkaar straatgevechten! Liv. Torrentius, bisschop van Antwerpen, vooral Jan van Strijen, bisschop van Middelburg, president van het Koningscollege te Leuven, namen de verdediging der leer van Lessius op, die ook de leer geweest was van hunne professoren R. Tapper, Dridoens en Cunerus Petri. De brieven hierover van van Strijen (niet vermeld in zijn biografie, VI, kol. 1264) vindt men bij Liv. de Meyer, *Hist. Controv.* I, 27-34. Jansonius begon te Leuven Oct. 1587 openbare lessen tegen de leerstellingen der Jezuïeten over 'de auxilio sufficienti et efficaci', echter met weinig succes (aldaar, blz. 16). Op bevel van den Paus legde de nuntius aan beide partijen het stilzwijgen op, nadat de leer van Lessius als niet strijdig met de leer der Kerk was erkend. Ook in het vraagstuk over de Bergen van Barmhartigheid (banken van leening) en het heffen van rente, stond Jansonius tegenover pater Lessius. Jansonius teekende met eenige professoren een contra-consultatie en schreef zelf nog een afzonderlijke (*De Katholiek*, dl. 144 (1913), 413).

Over deze theologische kwesties met Lessius handelen uitvoerig: *Historiae congregationum de Auxiliis divinae gratiae sub summis pontificibus Clemente VIII, et Paulo V, autore* Aug. le Blanc S. Theol. Doct. (Jac. Hyac. Serry O Praed) (Mogunt. 1699) c. 11-51; *Historiae controversiarum de divinae gratiae auxiliis sub summis pontificibus Sixto V, Clemente VIII, et Paulo V libri sex, quibus demonstrantur ac refelluntur errores et imposturae innumerae, quae in Historia Congregationum, de Auxiliis edita sub nomine Aug. le Blanc notatae sunt et refutantur acta omnia earundem Congregationum quae sub nomine Fr. Thomae de Lemos prodierunt autore Theod. Eleutherio* [id est Livino de Meyer S.J.] *Tomus primus* ed. 2 (Venetiis 1742) 13-56, vnl. over Jansonius 14, 15, 16, 21, 52; Sommervogel, *Bibl. de la Comp. de Jesus* IV, 1726-1729; *Stimmen aus Maria-Laach* Ergh. IX, 122-132, XIII, 135.

Danés, *General. Tempor, notion*, en na hem de meeste schrijvers, beweerden, dat Jansonius zijn bevoorrechten leerling Corn. Jansenius de leerstellingen van Bajus heeft ingeprent. De *Dict. de Théol. Cath.* zegt: 'Janson est en effet representé comme faisant la transition entre Bajus et Jansenius'. Daarentegen verklaren de Meyer, *Hist. contr.* I, 23, 38, gevolgd door Paquot, en Feller dat Jansonius wel in zijn *Commentarius in Threnos* het systeem volgde van Bajus, maar dat hij later zich geheel heeft onderworpen aan de veroordeeling der stellingen van Bajus door paus Pius V. Zelfs als voorzitter deed hij in 1598, 1607 en 1610 verschillende theses aan de universiteit verdedigen, geheel tegenovergesteld van de leer van Bajus (zie deze stellingen bij de Meyer I, 52-54).

Paquot, die uitvoerig de werken van Jansonius beschrijft, verzekert, dat hij in zijne overige werken niets heeft kunnen vinden, dat aan het systeem van Bajus doet denken. In zijne *Commentarii* op het evangelie aan Johannes en in zijn tractaat over de genadeleer onderwerpt hij zich geheel aan de bulle van Pius V. Paquot heeft echter weinig lof over voor de werken van Jac.

Jansonius, die, zegt hij, veel te hoog geprezen worden door den supprior van de abdij Park in: J. M a s i u s , *Etogium et vita Ex. D. Jac. Janssonii* en door V a l e r i u s A n d r e a s . Jansonius had veel gestudeerd in de werken van Sint Augustinus en Sint Prosper. Hij had echter geen genoegzame kennis van de oude oostersche talen om die kerkvaders te lezen, die absoluut noodig zijn om een geleerde schriftuurverklaring uit te geven. P a q u o t maakt nog de opmerking, dat M a s i u s met geen woord rept over de verhouding van Jansonius tot de Jezuïeten. Hij haalt het vers aan van Corn. Gisb. Plempius op Jansonius, waar deze naief zegt: ‘Non erat Ignati semita grata tibi’. De naijver en concurrentie tusschen de universiteit en de paters Jezuïeten leidden tot onvermijdelijke botsingen. Jansonius was, als oudste professor, aan zijne universiteit gehecht en kon zeker in zijne oude dagen geen afbreuk velen; zoodat hij 3 Aug. 1620 de klacht schreef aan Trevisi, geneesheer der Aartshertogen ‘Siccine religiosi societatis non parcunt derogare ordinum Brabanticorum decretis aut verius rebus ac studiis suis: scriptum est enim Apprehendam sapientes in astutia eorum’ (*Analectes hist. ecct. Belg.* XXVI, 428). Als president van het pauskollege had Jansonius vele oudleerlingen onder de missionarissen in Holland. Van daar uit hoorde hij aanhoudend klachten over de regulieren, bijzonder over de Jezuïeten, welke hem ontstemden. Daartegenover staan echter de vriendschappelijke relaties, die hij met de paters onderhield en nog wel met P. Lessius. Door tusschenkomst van Lessius was hij ook in betrekking met kardinaal Bellarminus S.J., zooals blijkt uit een brief van den kardinaal uit Rome, 1606. Bellarminus herinnert Jansonius aan hunne vroegere vriendschap, aangename wandelingen en gesprekken van weleer te Leuven, hoe hij door hem gediend werd bij de H. Mis en hij hem de H. Communie gaf. De kardinaal zou voor de zaak der boeken van Jansonius zorgen, want die ging hem ter harte, alsof het zijn eigen belang betrof (*Annuaire université de Louvain* (1841) 143).

Jansonius meende, dat alleen een conferentie de geschillen tusschen de Jezuïeten en de missionarissen in Holland zou kunnen doen ophouden. Hij bewerkte, dat de aartsbisschop van Mechelen het voorzitterschap zou bekleeden op de bijeenkomst, die door hem werd vastgesteld. De provincial der Sociëteit van Jezus zou P. Lessius en P. Corn. a Lapide zenden. De paters uit Holland waren op den vastgestelden dag ter plaatse, doch niet de priesters der missie, waarover Jansonius zeer boos was. Dat deze vredespoging vruchteloos was, betreurde hij zeer (zie hierover; *Arcaief aartsbisdom Utrecht* XLIII, 184-188 en 138, 167, 181).

Vele schrijvers meenen, dat Jansonius zijn landgenoot, Corn. Jansenius, als jeugdig student afkeer van de Jezuïeten bijbracht en hem opdroeg de eer van Bajus te herstellen door het schrijven van het vermaarde werk *Augustinus*, dat Corn. Jansenius ziek werd door de zware studie over het vraagstuk der genade en in zachter klimaat in Frankrijk genezing moest zoeken. Op dramatische wijze beschrijft dit P.R. R a p i n , *Hist. du Jansénisme*, slordig uitgegeven in de vorige eeuw (1861) door D o m e n e c h t , 8-10, 27, 59, 98, 119, 183, 195.

Erger nog maakt het mgr. R i c a r d , *Les premiers Jansénistes et Port Royal* (Paris 1883). Hij begint met een romantische beschrijving van de samenkomst van den president Jac. Jansonius met den student Jansenius in het Pauscollege, na

diens teleurstelling bij de Jezuïeten, die geweigerd zouden hebben hem in de Societeit op te nemen. Op theatralewijze toont hij Jansonius met Jansenius gezeten bij den haard aan een tafel, waarop een paar hollandsche bierkruiken, die Frankrijk nooit heeft kunnen namaken, en laat hem de rol spelen van een duivelachtigen stokebrand. Rapin en Leidecker veronderstellen zonder bewijs, dat Jansonius ook Duvergier tot een heftigen Jezuïetenhater heeft gemaakt. Rapin, die nu eens Corn. Jansenius dan Jansonius schrijft, heeft misschien, gelijk ook wel andere schrijvers, Jansonius met Jansenius verwisseld. Jac. Jansonius wilde Jezuïet worden, zooals boven vermeld is. Verdacht is het wel, dat men dit ook van Corn. Jansenius verhaalt.

De verhalen van hooren zeggen in het werk van Rapin zijn slechts ‘sous bénéfice d'inventaire’ te aanvaarden (*Diction. thèol. Cath.* (1924) 319). Uit de briefwisseling van Corn. Jansenius blijkt, dat Jansonius eerst in de laatste jaren van zijn leven 1622 in kennis gesteld is met het plan van de uitgave van den *Augustinus* door Corn. Jansenius, waarover hij zeer verheugd was.

De president van het Pauscollege Jansonius kan Corn. Jansenius slechts enkele maanden tot leerling gehad hebben, volgens J. Laferrière, *Etude sur Jean du Verger de Hauranne* (Louv. 1912), 11-13). Deze promoveerde als primus der philosofie en student van de Valk, 1604; in hetzelfde jaar was Corn. Jansenius reeds te Parijs. In die enkele maanden kan Jac. Jansonius den student, die zijn theologische studie begon, niet ingewijd hebben in het vraagstuk der genade en der voorbeschikking. A. de Meyer, *Les prem. controverses Jansénistes* zegt, zonder verder bewijs, dat Laferrière ten onrechte beweert, dat Jansenius reeds 1604 te Parijs was. Hij weet echter geen zeker jaartal op te geven. Jansenius zal echter gedurende zijn verblijf in Frankrijk tot 1617, relatie onderhouden hebben met zijne hollandsche kennissen te Leuven. Hij was zeer in aanzien bij Jac. Jansonius en werd door diens invloed aangesteld als eerste president van het hollandsch college Pulcheria 1617. Dit college was van Keulen overgeplaatst naar Leuven. Jac. Jansonius met Rovenius, zijn oud-leerling, beslisten deze overplaatsing (*Archief aartsb. Utrecht* L, 31; *Bijdr. bisd. Haarlem* VIII, 258-260). Onder de priesters der Missie van Holland, waarvoor Jansonius onverpoosd gewerkt heeft, waren vele oud-studenten van het Pauscollege, die steeds bij hem te rade gingen. Als zijne vrienden en vereerders telde hij vele hoogeplaatste en gezaghebbende personen, zooals den vicaris Adelbert Eggius, pater Arn. ab IJscha O. Min., Sasbout Vosmeer en Rovenius, bestuurders der missie. Boonen, de latere aartsbisschop van Mechelen, jurist, advocaat, die een schitterende loopbaan begon, bereidde zich, na rijp beraad met Jansonius, voor, om priester te worden. Het Pauscollege was in 1589, toen Jansonius aan het bestuur kwam bijna verlaten, maar kwam door hem tot hoogen bloei. Hij verkreeg talrijke beurzenstichtingen o.a. van Petrus Bleyenberg, deken van Horst, van Wilger van Moerendal, deken van St. Pieter te Utrecht, van Bernard van Schoonhoven, baljuw der orde van St. Jan te Utrecht, enz. Hij deed de aanspraken gelden van zijn college op de tienden van Schijndel (*Annuaire univ. Louv.* (1841) 207). Zelf besteedde hij meer dan 6000 gulden aan het herstel van het college. Nic. Vernuleus, *Academia Lovaniensis* ed. 1667, 153, 173, die het leven en de leer van Lessius zoo hoog prijst en dezen een ster noemt, die zal blijven schit-

teren, zegt, dat Jacobus Jansonius bekend stond door heel het land om zijn heilig leven. Dadelijk na zijn dood stroomde niet alleen de studentenwereld, maar zelfs het volk der stad naar het sterfhuis om den man Gods, die schooner was na zijn dood dan tijdens zijn leven, nog eens te aanschouwen. Jansonius had verboden een lijkrede te houden.

De volgende werken zijn van hem bekend: *Catholici ecclesiastae instructio, jussu Archiepiscopi Mechliniensis in lucem edita* (Lov. Joan Masius 1586, 1594) ook in de werkjes van M. Steyart, *In Sacrum Missae canonem quo Romana utitur Ecclesia, expositio* (Lov. Joan Masius 1586), nogmaals uitgegeven in zijn *Liturgica*, dat volgt; *Oratio funebris in obitum Eximii D. Henrici Gravii S.T.D. Lovaniensis habita in exequiis ejus celebratis* 18 *Maii anno* 1591 (Lov. Joan. Masius 1591); *Jacobi Janssonii Amstelodamensis S. Script. Louanij professoris In Canticum canticorum Salomonis commentarius* (Lov. apud Joan Masium et P. Zangrium 1596) *ed. secunda, aucta et recognita* (Lov. 1603; Ingolstadii 1605), opgedragen aan Henricus Cuyckius bisschop van Roermond; *In Psalterium et cantica, quibus per horas canonicas Romana utitur ecclesia expositio* (Lov. J. Masius et. P. Zangrius 1617); *In librum psalmorum et cantica officii romani, expositio iteraat* (Lov. Joan. Masius 1611), opnieuw in fol. Colon. 1622), het is een verkorte uitgave van het vorige werk, dat opgedragen was aan den aartsbisschop van Mechelen, Mathias Hovius; *Vitta coccinea sive enarratio Dominicae Passionis, ex verbis utriusque Testamenti aliisque contexa* (Lov. Joan Masius 1600); *Liturgica sive de sacrificiis materiati altaris libri quatuor, adjuncta in coronidem, una cum rerum indice, sacri canonis quo Romana ecclesia utitur, expositione* (Lov. Joan Masius 1604); *'t Proces van Melchisedech bij aenspraecke antwoorde replycke ende duplycke gheinstrueert ghefurnieert ende in staet ghestelt bij .... Jacobus Janssonius in 't licht gebracht door F.v.C.* ... (Lov. Ger. Rivius 1618); *Oratio funebris in obitum Ill^{m}□ ac R^{mi} D. Matthiae Hovii Archiep. Mechliniensis habita Mechliniae in exequiis ipsius ibidem celebratis* 16 *Junii anno* 1620 (Lov. Ger. Rivius 1620); *In propheticum librum Job enarratio* (Lov. Henr. Hastenius et Petr. Zangrius, 1623, fol.); *Officium decem evangelicarum virtutum, seu beneplacitorum B. Mariae ad formam Romanibreviariiaccomodatum* (Antv. Moretus 1626); dit officie door Jansonius samengesteld werd gedrukt in het ‘Proprium’ voor het brevier der zusters Annionciaten; *In evangelium S. Joannis expositio* (Lov. Bern. Masius 1630); voor zijn dood 1625 had Jansonius dit werk ter uitgave gegeven aan den abt van Park, Druys, aan wien het werk was opgedragen, 14 Juni 1625; na de opdracht volgt: *Elogium et vita Jacobi Janssonii, per Fr. Joannem Massium S.Th. Lic. Canonicum Norbertinum et subpriorem Parcensem*, 12 blz. Nog eenige werken liet Jansonius na in handschrift. De Meyer vermeldt een *Commentarius in Threnos*, Paquot een *Tractatus de Gratia et libero arbitrio*, 1587, bewaard in het college van Malderus; *Apocalypsis B. Joannis apostoli brevis et succincta elucidatio praelegente.... Jac. Janssonio*, 1608, bewaard in het college van Mechelen te Leuven; *Oratio funebris* van den aartsbisschop J. Hauchin, overl. 5 Jan. 1589, gehouden te Leuven. Kerstens, *Journal historique* VIII (1841-1842, 59) vermeldt als bewaard in de bibliotheek van de universiteit te Leuven: *Illuminatissimi ac devotissimi Domini Jacobi Jansonii Amsteldamensis sacr. scripturae in academia Lovaniensi, professoris*

regii.... S.S. Patrum interpretis solidissimi commentarium in Genesim (1604-22 Oct. 1610); *Commentaria in quatuor evangelia auctore exim. D. Jacobo Jansonio S.T. professore Lovanii* 1612 en 1613, in fol.; de commentaar op St. Marcus ontbreekt, die van St. Jan is gedrukt. Ook het bisschoppelijk museum te Haarlem bezit den commentarius in evangelium Lucae in handschrift. De Bibliothèque Royale te Brussel bezit volgens J.v.d. Gheyn, *Catalogue des manuscrits de la Bibl. Royale de Belgique* I, n°. 331: *Commentarius exemii domini M.N. Jacobi Jansonii Amsteledamensis S. Theol. in academia Lovaniensi professoris in evangelium S. Johannis in epistolas ad Corinthios, in epistolam ad Galathas, in epistolam ad Ephesios, in epistolam ad Philippenses* (1600-1601); n°. 332 *Commentarii* der verschillende boeken der schriftuur, met enkele van de professoren Paludanus, Loyaerts en Corn. a Lapide. Het zijn de verklaringen van Janssonius, 1606-1607, in de lessen door studenten opgeteekend. Nog wordt aldaar vermeld: n°. 1792, blz. 35-68, *Censura in libellum vulgo Theologia Germanica*,; *responsio Jacobi Janssonii doctoris Lovaniensis*; *Replica P. Thomae a Jesu Additiones ad censuram in epistola P. Leon. Lessii ad Patrem Thomam a Jesu Bruxellam pro censura Theologiae Germanicae* an n°. 2664, *Decisiones juris canonic*; f. 185-195, *Queritur obligatne regula Beghinarum, G. Fabricius, Jac. Jansonius*; f. 235-236, *Jacobus Jansonius Censura in librum gallicum de admirabili conversione cujusdam poenitentis*.

Volgens Kerstens werd bij een professor te Leuven bewaard een handschrift in folio: *Hier volgen seer schoon sermonen, die hier ghepreeckt zyn in ons convent van St. Claren binnen Loeven van den Eerweerdigen heer ende Doctoor in der Godtheyt, mynheer Jacobus Jansonius voor deerste ooc volgen hier de feesten van de gloriose Maget Maria*.

Zie: Paquot, *Mémoires Litt. Lov.* (1765) V, 196-205; P. Claessens, *Hist. des archev. de Malines*, 173-174, 236, 256; E. Amann, *Dictio naire de théologie Catholique* (Paris 1924), col. 529-531; *Analectes hist. eccl. Belg.* IV (1867), 247-248, XVIII (1882), 96, 110; *Annuaire de l'université cath. de Louvain* (1879), 497-99; F. Vigouroux, *Dictionnaire de la Bible* III (Paris 1903).

Fruytier

[Janssen, Petrus]

JANSSEN (Petrus), geb. te Lommel 24 Nov. 1676, overl. te Helmond 22 Januari 1722 en begraven te Postel, zoon van Nicolaas J. en van Maria Pooters. Hij trad als Norbertijn in de abdij van Postel en werd 6 Maart 1701 geprofest. In 1702 werd hij priester gewijd te Namen. Van 1702 tot 1710 was Janssen deservitor en daarna tot aan zijn dood pastoor van Helmond. Groote moeilijkheden heeft hij te verduren gehad in verband met de ontvluchting van Sophia Alberts (III, kol. 17). Toen er geen gevolg gegeven werd (of kon gegeven worden), aan den wil der Staten om de minderjarige notarisdochter onder het gezag harer ouders te doen terugkeeren, werd bij resolutie van 9 Dec. 1704 tot gevangenneming van Janssen bevel gegeven. In 1705 wist hij aan de handen zijner vervolgers te ontkomen, doch in 1706 werd hij 's nachts door 36 krijgslieden uit zijn pastorie gehaald, gevankelijk naar den Bosch gebracht en op de gevangenpoort gezet. Hier bleef hij vier jaren. Alle middelen door zijn parochianen aangewend tot zijn in vrijheidstelling bleven vruchteloos. Eerst toen de authentieke stukken van Sophia Alberts' overlijden waren overgelegd, namen de Staten 28 Jan. 1710 het besluit om de

gevangen genomen priesters in vrijheid te stellen, zoodra de gemaakte kosten zouden zijn betaald. Bij zijn terugkeer in Helmond (Oct. 1710), had Janssen zulk gebrek aan het meest noodzakelijke, dat hij tot Postel zijn toevlucht moest nemen. Zijn voorganger, pastoor Kennis (VII, kol. 700), was genoodzaakt geweest zijn meubelen publiek te verkoopen, zelfs zijn portret werd verpand.

Herhaaldelijk werden den pastoor moeilijkheden in den weg gelegd door den drost Joh. de Cassemajor. Zoo werd 1 Juni 1719 bevel gegeven tot sluiting van het kerkehuis en het houden van Roomsche godsdienstoefeningen, welk verbod in het volgend jaar werd herhaald, evenals nogmaals in de jaren 1721 en 22.

Zie: Ign. Welvaerts, *Postels Biogr. Wdb.* 145; H.N. Ouwerling, *Sophia Alberts, Een bladzijde uit de kerkhistorie van de Meierij* (1900), blz. 20, 25, 27; L. Schutjes, *Geschied. van het Bisdom 's Hertogenbosch* IV, 127; J. C A. Hezemans, '*s Hertogenbosch van* 1629-1798, 353 e.v.; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond* 128-129.

Heeren

[Jansz, Arent of Aeriaen]

JANSZ (Arent of Aeriaen), of Jansen, maakte de groote zeereis onder Mahu en de Cordes 1598 mede op de ‘Blijde Boodschap’, werd in Chili gevangen genomen, van Lima naar Lissabon gevoerd en daar 1 Juli 1604 door Tymon Barentsz gelost, uitgeleverd tegen den Amirant.

In het testament van Oytgen Pieters dr. van Walbeeck in Gelderland, 14 Mei 1599, wordt als haar zoon genoemd: ‘Aeriaen Jans, tegenwoordig wesende op de Vaert naer O.-Indië’ (archief Amsterdam notaris J. Jz. Pylorius).

Zie: IJzerman, *Dirck Gerritsz Pomp*, 97; Wieder, *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhaẽs naar Zuid- Amerika en Japan* 1598-1600 ('s Gravenhage 1923) I, 66, 84.

Kossmann

[Jansz, Gillis]

JANSZ (Gillis), maakte de groote zeereis van Mahu en de Cordes mede als onderschipper van ‘de Hoop’, werd 24 Juli 1599 in de Straat van Magalhaẽs schipper van de pinas ‘de Postillon’, die in vier stukken was medegenomen en door de timmerlieden bij Fortescue Bay in acht dagen in elkaar werd gezet. Zoo genoot hij, als één der zes hoofden van de vloot, de eer lid te worden van de Broederschap van den Ontbonden Leeuw. Het laatste, wat we van ‘de Postillon’ hooren, is op 9 Sept., in den Grooten Oceaan, toen de pinas de timmerlieden van de ‘Geloof’ en de ‘Trouw’ op de ‘Blijde Boodschap’ overbracht.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhaẽs naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. Wieder ('s Gravenhage 1923) I, 62, 66, 86, 192, 197.

Kossmann

[Jansz., Hugo van Woerden]

JANSZ. (Hugo) van Woerden, drukker, klaarblijkelijk afkomstig uit Woerden, die achtereenvolgens gewerkt heeft te Leiden (1494-1506), Amsterdam (1506- ?), Delft (1517) en den Haag (1518- ?). Hij noemt zich: Hugo (Huge, Huich, Huych) Ianszoen (Ians(s)oen, Iansoon, Ians soen, Ian soen, Ians sone,

Ian zoen) van Woerden (Woirden). Ook alleen: Hugo (Hughe) Ian soen (Ians soon, Ianssoen) en één maal: Huych van Woorden. Een enkele keer wordt de naam voorafgegaan door: Meester. Zijn eerste gedateerde druk te Leiden, *Ghetiden van o.l. vrouwen*, is van 10 Dec. 1494. Hij heeft daar tot 1506 gewoond en in die jaren, voor zoover ons bekend is, ruim 40 drukken uitgegeven, bijna uitsluitend devote boekjes in het Nederlandsch, grootendeels in 8° formaat. Hij schijnt te Leiden

twee verschillende huizen bewoond te hebben; in de jaren 1497-1498 geeft hij als adres op ‘aen die visch marct’ en ‘aen (of “by”) die visch capelle’, in twee ongedateerde drukken van na 1500 ‘in sinte pieters kerste(e)ghe’. Worden met de initialen B.B. aan 't slot van het colophon in zijn eersten druk (Campbell 837), waar sommigen een persoonsnaam, mogelijk een compagnon achter hebben gezocht, soms de voorletters van den naam van zijn leidsche huis aangeduid? Af en toe gebruikt hij de spreuk ‘God heb(be) lof’ of ‘Looft god van al’ of ‘God si gheloeft’.

In het jaar 1506 verhuist hij naar Amsterdam, misschien wel wegens de concurrentie der drukkerij van Jan Seversz., die in 1502 te Leiden geopend was. De eerste gedateerde druk te Amsterdam is de *Wandelinge der kersten menschen* van 18 Dec. 1506. Hij drukte daar soortgelijke devote boekjes als in Leiden; de productiviteit van zijn pers wordt echter steeds kleiner. Slechts een stuk of 12 amsterdamsche drukken zijn ons van hem bekend, meest ongedateerd. Een eigenhandige verklaring van Hugo Jansz., gedateerd 12 Sept. 1510 en bewaard in het Archief van het Begijnhof, bewijst, dat hij er in dat jaar nog woonde. Zijn drukkerij was te Amsterdam gevestigd ‘bi der heyligher stede’ of zooals hij het ook wel uitdrukt ‘in die caluerstraet’; klaarblijkelijk is met beide hetzelfde adres bedoeld. Indien, hetgeen heel waarschijnlijk is, de *Niewe suuerlike geestelike boemgaert* van 1 Juni 1508 ook een druk van hem is, dan woonde hij in dat jaar ‘op die oude burchwal’. Tusschen 1510 en 1517 hooren we niets van hem; op 6 Maart 1517 geeft hij te Delft ‘opten langhen dijck’ de *Fasciculus mirre* uit, zoover wij weten zijn eenigen delftschen druk. In 1518 vinden we hem terug in den Haag; 4 Sept. van dat jaar geeft hij er de *Wandelinghe der bloemen* uit, hetzelfde werk, met eenigszins gewijzigden titel, waarmee hij te Amsterdam debuteerde. Maar een heel enkele haagsche uitgave uit de jaren 1518-1519 en misschien nog wat later is ons van hem bekend. Hij schijnt er verder als boekverkooper den kost te hebben verdiend. De *Instructie van den Houe van Hollant, Zeelant ende Vrieslant* door Pieter Jansz. Tyebaut te Amsterdam in 1522 gedrukt, vermeldt aan het slot, dat het boek te koop is ‘inden Haghe by Meester Huych Ian zoen van Woirden’. Uit een verkoopacte blijkt, dat hij op 16 April 1526 nog in den Haag woonde. Hij wordt daar samen vermeld met een anderen boekverkooper, C l a e s J a n s z . Soms een broer?

Twee drukkersmerken heeft hij gebruikt, uitsluitend in zijn leidschen tijd. Het eene stelt het leidsche wapen voor: twee gekruiste sleutels op een schild in vierkante lijst; het andere een vogel (pelikaan?) onder een boog, aan zijn snavel en om zijn hals hangt een leeg schild, boven zijn kop een schild met het leidsche wapen. Het eerste merk vinden we na zijn vertrek uit Leiden terug bij Jan Seversz., zonder de lijst. De typen en houtsneden, die hij gebruikte, zijn weinig origineel. Door E.W. M o e s en later door M.J. S c h r e t l e n is verondersteld, zonder veel bewijzen, dat Hugo Jansz. van Woerden tevens boekbinder is geweest. Verder heeft B. K r u i t w a g e n de hypothese ontwikkeld, dat hij behalve drukker ook prentsnijder zou zijn geweest en als zoodanig in het klooster Marienwater bij Coudewater gewerkt zou hebben.

De haagsche acte van 16 April 1526 is het laatste spoor, dat ons van hem bekend is.

Zie voor de beschrijvingen van zijn drukken tot

1500 hoofdzakelijk M.F.A.G. Campbell, *Annales de la typographie néerland. au XVe siècle, avec Supplém.* I-IV (la Haye 1874-90); na 1500 W. Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Nederlandsche bibliographie van* 1500-1540 ('s Grav. 1923). Over zijn typen, houtsneden, enz., ten deele met reproducties, J.W. Holtrop, *Monuments typographiques des Pays-Bas au quinzième siècle* (la Haye 1868), p. 106 en pl. 112 (86); W. Nijhoff, *L'art typographique dans les Pays-Bas* (1500-1540), livr. 2, 5, 13 (la Haye 1926) p. I, 5, 11 en pl. I-II (Amst), I (Delft), I-II (la Haye), I-II (Leiden); W.M. Conway, *The woodcutters in the Netherlands in the fifteenth cent.* (Cambr. 1884), 164-166; M.J. Schretlen, *Dutch and Flemish woodcuts of the fifteenth century* (Lond. 1925), p. 43 en pl. 66 B - 69; K. Haebler, *Typenrepertorium der Wiegendrucke* II (Leipz. - N. York 1908), 225. Uitvoerig over zijn leven en drukken bij E.W. Moes, *De Amsterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 5-31, aangevuld door C.P. Burger in IV ('s Gravenh. 1915), 377-383. Zie verder nog B. Kruitwagen in *Het Boek* XII ('s Grav. 1923), 198-206 en A. Hulshof en M.J. Schretlen, *De kunst der oude boekbinders* (Utr. 1921), 42-43.

M.E. Kronenberg

[Jansz, Pieter]

JANSZ (Pieter), hollandsch stuurman naast de twee engelsche op de ‘Hoop’, deel uitmakende van de vloot van Mahu en de Cordes 1598, gestorven 27 September 1598 op zee, varende van Praia (Kaapverdische Eilanden) naar kaap de Lopo Gonçalves. Hij wordt genoemd door Pieter Walichssoon te Patani, 4 Aug. 1602, bij vermelding van de ‘Trouw’: ‘een van de scheepen daer Pieter Jansz. mee uitgevaren was’. Waarschijnlijk werd hij als stuurman opgevolgd door Paulus Hartog.

Op dezelfde vloot was ook een Pieter Jansz., geboren te Brugge, in Dec. 1599, ongeveer 20 jaar oud als putger op de ‘Blijde Boodschap’; hij had reeds vroeger gevaren tusschen Duinkerken en Londen; in Valparaiso werd hij gevangen genomen en in Dec. I599 legde hij een verklaring af, waaruit een en ander omtrent hem blijkt.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhaẽs naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.C. Wieder ('s Gravenhage 1923) I, 62, 86, 167, 310; voor den tweeden P. Jz. aldaar 66, 87.

Kossmann

[Joannis, Egidius]

JOANNIS (Egidius), deken van de St. Pieterskerk te Middelburg, was 1351 overleden, want 23 Nov. van dat jaar verzoekt Walterus de Angulo, kapelaan en ontvanger van den graaf van Vlaanderen, aan den Paus om in zijn plaats benoemd te worden. In dien tijd komt een Eg. Joannis van St. Vaast, kapelaan van Jacobus, koning van Majorca, verschillende malen voor als beneficiaat in het bisdom Kamerijk. Hij was, zooals blijkt, 1361 nog in leven en kan dus dezelfde persoon niet zijn als voornoemde deken. In Zeeland was nog een andere Egidius Joannis, ook genaamd Muygaerd, maar die was 1353 nog in leven. 9 Juli 1350 verkreeg deze van den Paus een kanunnikdij in Utrecht, niettegenstaande hij beneficies of kapelaniën bezat in Kloetinge, Nisse, Oud-Duiveland, enz. en hij procedeerde over zijn recht op de parochie Meliskerke op Walcheren, dat 1352 erkend werd. 6 Oct. 1353 werd Egid. Joannis een kanunnikdij in St. Marie te Utrecht toegewezen.

Zie: Berlière, *Suppliques de Clément VI* no. 1579, 1784, 2328; dez., *Lettres de Clément VI* (Rome 1924) no. 611; dez., *Suppliques*

d'Innocent VI, no. 1844; Brom, *Bullarium Trajectense* no. 1357, 1438, 1487.
Fruytier

[Jonckers, Franciscus Ferdinandus]

JONCKERS (Franciscus Ferdinandus), geb. te Venlo 22 Mei 1740, aldaar overl. 5 Juni 1802, zoon van Joannes Henricus J. en Maria Josepha de Noville, trad in de orde der minderbroeders, geprofest in het klooster Slavante bij Maastricht den 18 October 1760 en priester gewijd te Antwerpen den 24 September 1763. Den 8 Augustus 1764 verdedigde hij te Mechelen publiek eenige theologische stellingen. Hij was vicarius te Turnhout van 1774 tot 1777, te Antwerpen van 1777 tot 1779, eveneens te Maastricht en te Heinsberg. Gedurende eenigen tijd bekleedde hij het ambt van ‘Lector theologiae Moralis et controversiarium’ te Venlo. Van Oct. 1793 - Aug. 1796 was hij gardiaan van het klooster te Venlo.

Zie: G. Hesse, *Het voormalige Minderbroedersklooster te Venlo*, 55-56.
Verzijl

[Jongeneel, Jacob]

JONGENEEL (Jacob), geb. te Rotterdam, 21 Febr. 1831, overl. te Utrecht 20 Mrt. 1887, was de oudste zoon van den wijnkooper Dirk Jongeneel. Hij bezocht van 1843-47 het Erasmiaansch Gymnasium in zijn vaderstad, waar hij tot de beste leerlingen behoorde, en ontving er godsdienstonderwijs van Ds. de Vries en Dr. van Oosterzee. Van 1847 tot 1850 was hij als volontair werkzaam op een commissionairs- en expediteurskantoor, doch dit bleek voor hem geen geschikte omgeving en na twee jaren van voorbereiding werd hij in 1852 student te Utrecht, waar Hugenholtz, Gleichman en R.P. Mees zijn vrienden werden. Hier volgde hij o.a. Opzoomer's colleges, hier ook richtte hij het studenten-gezelschap ‘Panta Noèta’ op. Na korten tijd te Leiden Scholten en Kuenen gevolgd te hebben, werd hij in 1857 proponent en in 1858 Ned. Herv. predikant te Hurwenen bij Zalt-Bommel. Tien rustige jaren van studie bracht hij hier door; en hoewel in practische bemoeiingen niet zijn kracht lag, wist hij er toch energieke hulp te verleenen, zoowel bij den watersnood van 1861, als tijdens de cholera-epidemie van 1867. Doch vooral geschied- en letterkundige studiën trokken hem aan en zoo was hem zijn benoeming in 1868 te Deventer zeer welkom tot hoogleeraar in de Nederlandsche taalen letterkunde en in de Algemeene en Vaderlandsche geschiedenis aan het Athenaeum aldaar. In hetzelfde jaar huwde hij Maria Henrietta Koopman, die hem drie kinderen schonk.

In 1872 werd het Athenaeum opgeheven, waarna Jongeneel nog drie jaren aan het Gymnasium te Deventer verbonden bleef met behoud van zijn titel, om vervolgens twee jaren ambteloos te Utrecht door te brengen. Hier gaf hij, als secretaris van het Schoolverbond, een brochure in het licht: *De huishoudschool voor meisjes een eisch des tijds*, en hier verwierf hij met zijn antwoord op een prijsvraag van H. Pierson over aardrijkskundige platen bij het onderwijs den eersten prijs. In 1877 werd hij echter wederom predikant en wel bij de Herv. gemeente te Heerlen. Het eigenaardig limburgsch dialect, dat hij daar hoorde, deed hem *Een Zuid-Limburgsch taaleigen, Proeve van vormenleer en woordenboek der dorpsspraak van Heerle* met geschiedkundige inleiding en bijlagen uitgeven, naar aanleiding waarvan hij benoemd werd tot lid van de Mij. der Ned. Letterkunde. Zijn historische studiën vatte hij weder op door het ontwerpen van een *Kroniek der cultuurgeschiedenis* en door de

bewerking van B e c k e r ' s *Wereldgeschiedenis* (met inlasschingen, o.a. over grieksche muziek

en middeleeuwsch bijgeloof). Voorts leverde hij correspondentiën in de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Doch deze veelzijdige arbeid viel hem weldra zwaar door een toenemend hersen- en zenuwlijden. Toen hij hiervan herstel ging zoeken te Utrecht, overleed hij daar onverwachts in 1887.

Behalve de bovengenoemde werken verscheen van zijn hand: *Neue Entdeckungen auf dem Gebiete der biblischen Textkritik, Proben und Hypothesen* (Leiden 1868), later nog toegelicht door: *Proeven van oorspronkelijken strophenbouw in de verhalende boeken des Bijbels* (Deventer 1870); *De opbouw der geschiedkunde naar den eisch onzer dagen* (Deventer 1868, inaugureele oratie); *Corn. Vermuyden, Eene cultuur-histor. schets* (Deventer 1871); *De Grondwet van* 1848, *Feestrede bij de viering van het* 25-*jarig bestaan der Grondwet van* 1848, *te Deventer* 3 *Nov.* 1873 en voorts vele verspreide gedichten, waarvan o.a. *Het klokje van. Innisfare*, naar Fr. Holm (Utrecht 1875) afzonderlijk verscheen. Zijn *I-dicht* verscheen in het Letterkundig Bijblad der *N. Rott. Ct.* van 17 Jan. 1925.

Zie: P.H. Hugenholtz in *Stemmen uit de Vrije Gemeente*, 11e Jaarg. 1888.

van der Pot

[Joris, David]

JORIS (David), geb. te Brugge in 1501, overl. te Bazel 1556. Psychologisch raadsel van ouds, wordt hij toch tegenwoordig beter gekend dan het vroegeren schrijvers mogelijk was, met name zien wij zijne spiritualistische en profetische denkbeelden thans in veel nauwer verband met die groote strooming in de 16de eeuw, die op vergeestelijking van den godsdienst aandrong en waartoe ook de Anabaptisten hebben behoord. Want bij hen brengen wij David Joris altijd nog het beste onder, met wie hij zijne prediking van een leekenchristendom, van de roeping tot wedergeboorte en tot heiliging van den innerlijken mensch gemeen heeft. Het is waar, dat Menno Simonsz. de Davidjoristen valsche broeders noemt (in den tweeden druk, 1558, van *'t Fundament*) en hem in een brief ‘onttuchtlijck heeft ghescholden’ (K. Vos, *Menno Simons*, 1914, 277 vlgg.), gelijk wij zoo aanstonds zien zullen. De latere Doopsgezinden hebben hem fel bestreden. Over 's mans uitwendig leven het volgende. Sinds 1524 oefende hij te Delft het glasschrijvers- en glasschildersbedrijf uit. Deelnemend, als Jan van Leyden, aan rederijkersoefeningen, trad hij gaarne op in de rol van koning David, en reeds toen mag in hem de gedachte aan een geestelijk koningsschap gerezen zijn. Maar toen hij smadelijk begon te spreken van de Kerk en het heilig Sacrament des altaars, volgde zijne verbanning. Uitgeweken naar Friesland, kwam hij daar in aanraking met de Melchiorieten en hij is het geweest, die in Augustus 1536, op het groote Wederdooperseonvent te Bocholt, eene verzoening tusschen Melchiorieten en Munsterschen bewerkte. Aan de munstersche beroerten heeft hij geen deel gehad: zijn weekzinnelijke natuur vond in strijdrumoer geen behagen. Sinds steeg hem de waan naar het hoofd, dat hij de voltooier zou zijn van Gods openbaring, in Christus nog niet tot volle ontplooiing gekomen, maar nu in hem, den profeet, den behouder en zaligmaker, in volkomenheid gegeven. Het is hierbij de taak der historische kritiek om te onderscheiden tusschen zijn eigen meeningen en die, welke zijn bestrijders hem mogelijk hebben toegedicht of zijn geestdriftige aanhangers hem stellig hebben toegekend. Die kritiek wordt voorts bijzonder bemoeielijkt door de eigen onverstaanbaarheid van dezen veelschrijvenden man, aan wien zijn denkbeelden allerminst helder voor den geest stonden en die nog bovendien zich ook vaak opzettelijk in bedekte

termen uitdrukte, zoowel naar zijn bekend beginsel van de ‘schalckheydt Jacobs’, d.i. naar het voorbeeld van Jacob, toen hij Izak bedroog, als naar zijn leer, dat de letterlijke beteekenis van een bijbelwoord mag worden omgebogen naar elke vruchtbare beteekenis, die het voor het hart hebben kan. Wat dit laatste aangaat, David Joris is een uit de velen zijner tijdgenooten, dien de ongeschoolde lectuur van den nu voor elken leek openliggenden bijbel tot de zonderlingste tekstverklaringen verleid heeft. Lang heeft hij het tegen de vervolging niet uitgehouden; van 2 Jan. en 26 Febr. 1539 zijn de plakkaten 's Hofs van Holland beroerende, dat ‘soo wie Davidt Joris ende Meynert van Embden, herdopers logeren, sonder die aen te brengen, levendichten haer deur gehangen sullen worden ende diese aenbrengen van elck genieten sullen hondert gulden’ - en reeds in den zomer van dat jaar vinden wij den leider, die tot lijder niet geboren was (maar lang niet altijd was uitwijken daarvan het bewijs!) in Emden. Van daaruit schreef hij toen aan de raadsheeren in dat Hof een brief, waarin hij hun des hemels straffen aankondigde. Vijf jaren later is hij dan te Bazel, waar hij nog twaalf jaren heeft geleefd, voor het uiterlijk een onschuldig emigrant, wezenlijk in weelde levende van de bedragen, die zijne blinde volgelingen (‘slechte menschen’, zegt Bloccius: eenvoudige zielen) in het vaderland voortgingen op te brengen. Want zijn persoon heeft stellig grooten invloed geoefend en velen aan hem verbonden, vrouwen niet het minst, zooals die bekende martelares Anneke Jans, die hem vaak uit hare bezittingen heeft gesteund.

Maken wij, voorzoover mogelijk, kennis met zijn denkbeelden. In den bovengenoemden brief zegt Menno, dat David het Evangelie heeft verworpen en in plaats daarvan gesteld zijne nieuwe verbeeldingen, spraakfiguren, filosofie en andere bedriegerijen des duivels. Inderdaad was hij een man van droomen en visioenen, waarin hij leerde, dat hem Gods openbaringen ten deel vielen, zwoelzinnelijke en wulpsche droomen menigmaal (Ubbo Emmius, *Den davidjoristischen geest*, 54 vlg. 192), getuigenis zijner eigen natuur. Zinnelijke speculaties verbonden zich ook aan zijne leer, dat de uiterlijke lichaamsdeelen figuren of beelden zijn van geestelijke waarheden, waardoor God van het rechte, ware, toekomende wezen een uitwendig voorbeeld gegeven heeft (*'t Wonderbouck* uitg. 1551, II 82 v., 84 r.). In dat werk staan de twee platen, een man en eene vrouw, wier lichaamsdeelen de eigenschappen van den nieuwen, geestelijken mensch afbeelden. De vonnissen verhalen ons, dat 's mans leerlingen zijn theorieën aan ledepoppen demonstreerden, zij deden ‘d'expositie nae de leeringen van den voorsz. David opte figuur van een menschen ende al zijne leden’.

Menno schrijft verder, dat ‘gij stinkende mensch, gij assche en schaduw, uwen dienst waagt te verheffen boven den dienst Jesu Christi, des zoons Gods’. Hier raken wij aan David Joris' christologie - te weidsch woord trouwens voor deze verwarde denkbeelden. God openbaart zich drievoudig, als Vader, Zoon en Heilige Geest. Dit hangt samen met zijn leer van de drie tijdperken in het godsrijk, van den kinderleeftijd onder Mozes, de jonkheid onder Christus, de mannelijke jaren onder den trooster-middelaar Christus-David. Gewone voorstelling trouwens, tot in moderne tijden terugkeerend, als b.v. Ph. van Heusde de ontwikkeling van het menschelijk geslacht zag als kind in Israël, knaap in Hellas, jongeling in Rome, man in de Germaansche volken, gelijk Victor Hugo soortgelijke denkbeelden ontwikkelt in de *Préface* vóór *Cromwell* (1827). Maar in dien trias Mozes-Christus-David

school bij David de ketterij. Dat hij zelf die derde was heeft hij altijd ontkend, zijn aanhangers hebben het immer geloochend. Maar zijne bestrijders hebben het even stellig volgehouden. Hier moet ik Coornhert noemen. De gelukkige en scherpzinnige onderzoekingen van prof. Bruno Becker hebben niet alleen over Coornhert vol en helder licht doen opgaan, maar evenzeer over tal van personen en richtingen van zijnen tijd. In Coornherts *Klein Munster* (*Werken* III, 26-45) gedrukt in 1590, maar toen 'al overlanghe geschreven' (*W.W.* I, 461b), misschien al vóór 1583 (aan Arent Cornelisz. en Donteclock, *Werken* II, 247), zegt hij: 'Doch David Joris sich selve, nopende sijnen dienst, gheest-ende wijsheydtskennisse stelt verde boven der apostelen, ja boven Christi' (Cap. III, § 14). In de *voorrede* vóór *Van de Praedestinatie* (1590, maar na het *Klein Munster* geschreven): 'Oock heb ick wedersproken derghenen roemen, die verwaendelijck alle voorgaende leeringhen ende diensten, ja Moysi, Christi ende der apostelen voor onvolcomen ende stuckwerck te zijn leerden, ende nu deur hen wat onghehoorts, nieuws ende volcomens voortghebracht te worden, boochden' (in margine: H.N. en D.J.). Eindelijk in een brief, waarschijnlijk aan den oud-burgemeester van Leiden, D.J. Montfoort (*MS.* van Coornherts *Brievenboeck* in de bibliotheek der Oud Bissch. Clerezij te Utrecht, weldra uit te geven, maar waarvan prof. Becker zoo vriendelijk was mij reeds inzage te schenken): 'Ick houdet nut te zijn, dat Christus niet D.J. voor de Heere, Johannes Christi niet Christus Davids Joris voorloper zij gehouden; dat Christi ende zijner apostelen lere ende schriften door Christi geest voortgecomen, nyet stuckwerck, maer de volcomen lere zij ende daarvoor gehouden werde ende niet Davids lere. Dat oock daarom het N. Testament alles dat ter hoochster zalicheyt nodich is inhoudende is, ende derhalven D.J. Wonderboeck ende d'ander zijne schriften daer toe hij wijst ... schadelijck sijn'. Men ziet het, Coornhert zegt ook niet, dat David Joris zich Christus noemde, maar wel, dat hij Christus en de apostelen, in de openbaring, die zij ontvangen hadden, bij zich zelven achterstelde. Weder anders onder de nieuweren Kühler (*Socin.* 38): 'D.J. verstond onder "Joris" zijne menschelijke natuur, maar zijn geest is de rechte Christus, al heeft hij dat nooit rechtstreeks durven verklaren'.

En nogeens Menno: 'Verder dat gij zijdelings de veelwijverij der Joden (sic!) aanbeveelt en ook wel invoert, ook andere onzedelijkheden en onkuischheid, overspel.' Inderdaad noemde D.J. in het derde tijdperk het verbond des huwelijks opgeheven en tal zijner volgelingen brachten (juist als de Batenburgers) de polygamie onvervaard en openlijk in praktijk, gelijk weder de sententiën van het Hof onloochenbaar leeren. Ook de 'onbeschaamde', de 'naecte, duyvelsche' biecht, waartoe D.J. zijne aanhangers opwekte, opdat zij al hunne zondige gedachten en daden elkander belijden zouden (aldus ook N i c o l a ï 's *Inlasschingen*, zie *Bronnen Ref. Ned.* VII, 302) wijzen op dit verbond tusschen Davids fanatisme en zinnelijkheid. Van zijn 'ombuiging' van de letterlijke beteekenis van een bijbelwoord heb ik gesproken; ik voeg er nog bij zijne leer, dat de geloovige 'vergödet' wordt, buiten kerk en leer om Gods gemeenschap smaakt - juist wat wij bij Hendrik Niclaes (zie dl. V, kol. 367), joristischer nog dan Joris, terugvinden.

Nog lang komen Davidjoristen in de geschiedenis voor (een aantal voorbeelden bij L. Knappert, *Opkomst v.h. prot. i.e. noordned. stad*, 1908, 184 noot 8).

Zijn portret is gegraveerd door R. Vinkeles C. van Sichem, J. Houbraken, F. van Bleyswijk, R. de Hooghe, H. Pfenninger en een onbekend kunstenaar.

Zie: bronnen en literatuur bij L. Knappert, *Ontstaan en vestiging v.h. prot.* 1924, 207-211, waarbij nog gevoegd moet worden Joh. Kuhn, *Toleranz und Offenbarung* (Leipz. 1923) 271-300. Ik kreeg niet onder oogen P. Poiret, *Epistole de privilegiis et charismatibus mysticorum* (1700) Cap. XII, Anonymus Belga (= D.J.). Amsterdam, Doopsg. Bibl. en Deventer, Stadsbibl. zijn talrijke geschriften van D.J. rijk; wij zien er van af daarvan hier een bibliografie te geven,

L. Knappert

[Joubert, Barthélemy Catherine]

JOUBERT (Barthélemy Catherine), geb. te Pont-de-Vaux (Ain) 14 April 1769, zoon van Claude Marie, 'avocat en parlement et juge des seigneuries de M.M. Bertin de Vaux' en van Françoise Giraud, gesneuveld 15 Aug. 1799, was eerst advokaat, doch verliet de balie en trad in 1789 in dienst bij de nationale garde te Dijon. Na eenigen tijd als sergeant bij het Rijnleger gediend te hebben, ging hij 12 Jan. 1792 als sous-lieutenant over in het 51e regiment infanterie bij het leger van Italië. 10 Mei 1794 is hij luitenant-kolonel, adjudant-generaal bij den generalen staf, waarbij hij 13 Juni 1795 tot chef de brigade (kolonel) wordt benoemd. Een half jaar later (24 Dec. 1795), na zich in den slag bij Loana (bij Genua), onder de bevelen van Masséna, door zijne dapperheid onderscheiden te hebben, wordt hij brigade-generaal. Als commandant van een der brigades van de divisie-Augereau, nam hij daarna deel aan den eersten grooten veldtocht van generaal Bonaparte in Italië, waarin hij op alle gevechtsvelden nieuwe lauweren plukte, tengevolge waarvan hij tot divisie-generaal werd bevorderd (op 28-jarigen leeftijd).

Na den vrede van Campo Formio (17 Oct. 1797) werd hem (met kolonel Andréossy) door Bonaparte opgedragen om - als toen gebruikelijk - het vaandel van het leger van Italië aan het fransche gouvernement te gaan terugbrengen. In zijne kennisgeving hiervan aan het Directoire, getuigde de Opperbevelhebber o.a. van hem: 'Le général Joubert, qui a commandé à la bataille de Rivoli, a reçu de la nature les qualités, qui distinguent les guerriers. Grenadier par le courage, il est général par le sang-froid et les talents militaires. Il s'est trouvé souvent dans ces circonstances, où les connaissances et les talents d'un homme influent tant sur le succès'.

23 Dec. 1797 werd hij aangewezen om het commando te gaan voeren over de fransche hulptroepen in de Bataafsche Republiek; 11 Juli 1798 werd hem het commando over het leger van Mainz, 14 Oct. d.a.v. over dat van Italië opgedragen, voor welken post hij evenwel, wegens verschil van inzicht met het Directoire, in Januari 1799 bedankte. Daarna trok hij zich eenigen tijd uit het leger terug, tot hij, 18 Juni 1799, benoemd werd tot commandant van de 17e militaire (territoriale) divisie (hoofdkwartier Parijs). Hij was toen, door den naam, dien hij zich verworven had, een der meest invloedrijke generaals in Frankrijk. 'Je vous laisse Joubert' - had Bonaparte, bij zijn vertrek naar Egypte, tot de Directeuren gezegd. Siéyès had hem dan ook voor zijne plannen weten te winnen, om Frankrijk een nieuw bestuur te geven. Maar eerst zou hij daartoe nog nieuwe lauweren gaan plukken in Italië, waar de krijgskans ten nadeele van de Franschen was gekeerd. 5 Juli 1799 werd hij tot Opperbevelhebber van het leger van Italië benoemd; 15 Augustus d.a.v. sneuvelde hij bij eene verken-

ning in den aanvang van den slag bij Novi (ten n. van Genua), waarin aan het fransche leger, na zijn sneuvelen door Moreau aangevoerd, door den russischen generaal Suwarow de neerlaag werd toegebracht.

Vóór zijn laatste vertrek naar het italiaansche leger was Joubert in het huwelijk getreden met de stiefdochter van den franschen gezant in de Bataafsche Republiek, de Sémonville, zuster van den lateren graaf de Montholon, generaal, kamerheer en vertrouwde van Napoleon I. Zijne weduwe is 26 Juni 1802 hertrouwd met den toenmaligen divisie-generaal Macdonald.

Hoewel Joubert niet langer dan ruim een half jaar in ons land is geweest, heeft hij in dien tijd grooten invloed op de gebeurtenissen uitgeoefend, vooral omdat juist in dien tijd de grondslag is gelegd voor den politieken eenheidsstaat.

Hij kwam onverwacht. Na den vrede van Campo Formio had het fransche Directoire eene nieuwe organisatie der legers vastgesteld, volgens welke het Noorder-leger en de staf daarvan zou worden gesupprimeerd, en de fransche troepen, die in de Bataafsche Republiek bleven, niet meer zouden worden aangevoerd door een ‘général en chef’ (zelfstandig commandeerend generaal), maar door een ‘général de division’, waartoe werd bestemd generaal Moulin (of Moulins), die onder het opperbevel zou staan van den generaal-en-chef Augereau, commandant van de Sambre-, Maas-, Moezel- en Rijn-armée. In de tweede helft van December werd het hier te lande bekend, dat niet die generaal, maar generaal Joubert dit bevel zou komen aanvaarden. De onderstelling ligt voor de hand, dat een meer doortastend generaal voor dien post zal gekozen zijn, met het oog op het voornemen van het Directoire om hier een einde te maken aan de langwijlige besprekingen over de grondwet en tot een vasten staat van zaken te geraken; ook ten einde den franschen invloed meer te kunnen doen gelden, met welke opdracht de fransche gezant Charles Delacroix, die 30 Dec. 1798 in den Haag aankwam, hierheen was afgevaardigd. Verschillende gegevens wijzen er evenwel ook op (zie C o l e n b r a n d e r , *R.G.P.* 2, II, 342/3 en *Corr. de Napoléon* I, no. 2405), dat de keuze van Joubert van generaal Bonaparte kan zijn uitgegaan met het oog op de te dier tijde voorgenomen landing in Groot-Brittannië. Den 26en October 1797 toch had het Directoire het besluit uitgevaardigd tot de samenstelling van een ‘armée d'Angleterre’, waarvan het opperbevel aan generaal Bonaparte (voorloopig, ad interim aan generaal Desaix) was opgedragen. Met zijne gewone doortastendheid had Bonaparte, zoodra hij uit Italië was teruggekeerd, de voorbereiding tot die expeditie ter hand genomen, waarbij op de medewerking van de Bataafsche Republiek in het leveren van schepen en manschappen gerekend werd.

Hoe dit zij, 12 Januari 1798 komt Joubert te Utrecht aan, en neemt hij aldaar het bevel over de fransche troepen van Macdonald (die het ad interim voerde) over, welke overname hij twee dagen later (14 Januari), als generaal-en-chef, aan de drie (fransche) divisiën bekend maakt (deze - juistere - data verschillen, door verkeerde overzetting uit de republikeinsche tijdrekening, één dag met die, welke in de biografie van Macdonald (deel V, bl. 331) zijn opgegeven). Nog dienzelfden dag schrijft hij aan Delacroix, dat deze, overeenkomstig de meening van het Directoire, het bataafsche gouvernement er toe moet bewegen, hem het commando, ook over het bataafsche leger, op te dragen en besluit

hij, om den volgenden dag (15 Januari) het hoofdkwartier van het fransche hulpkorps, dat door Beurnonville in 1796 van Gorcum naar Utrecht verlegd was, naar den Haag over te brengen. Hoe weinig daar nog van zijn komst hier te lande bekend was, mag blijken uit de omstandigheid, dat de *Haagsche Courant* van 17 Januari in een bericht van 's Hage 16 Januari meldde: 'De Generaal Macdonald is gisteren alhier aangekomen en met veel plegtigheid door het Fransche Garnisoen ontvangen'.

Twee dagen na aankomst in den Haag (dus 17 Jan.) gelast Joubert, dat over 4 dagen 'le 2 pluviose, correspondant au 21 janvier (v.s.) les troupes (alleen de fransche troepen natuurlijk) célébreront dans chaque garnison ou cantonnement l'anniversaire de la mort du dernier Roi des Français. Elles prendront les armes, se rendront sur la place de la Liberté et l'officier le plus élevé en grade prononcera à haute voix le sermon prescrit par la loi du 24 nivose an 5: “Nous jurons haine à la Royauté et à l'anarchie, nous jurons attachement et fidélité à la République et à la constitution de l'an 3”. Pendant ce sermon les troupes levront la main droite et répondront, nous le jurons. Dans les places où il y aura du canon il en sera tiré en suite trois coups'. Deze order, ontleend aan het orderboek van Dardenne (Rijksarchief), wordt in geen der verhalen van den staatsgreep van 22 Januari vermeld. Zij kan als eene aanwijzing gelden voor de opvatting, dat men van fransche zijde reeds den 17en Jan. was overeengekomen, den 21en den coup te wagen; want stellig zal hiermede verband houden het voorstel van C.L. van Beyma, den 19en in de Nat. Verg. ingediend, 'om op den 21en des Zondags, den 5en verjaardag van de onthoofding van Lodewijk Capet, *haat aan het Stadhouderschap en alle Overheersching plegtig te zweeren*' (R o g g e , 492). Bijna was dit voorstel onder den hamer doorgegaan, doch na eenige discussie werd het niet voldoende ondersteund.

Die parade der fransche troepen heeft op den 21en in den Haag niet plaats gevonden; noch de *Haagsche Courant*, noch H u r a u (gemeentearchief) maken er melding van; doch wel is zij in andere plaatsen, waar fransch garnizoen lag, gehouden (zie b.v. voor Utrecht: K e e t e l l , in de *Navorscher* 1899, bl. 138). Vermoedelijk zal men in den Haag met de voorbereiding tot den staatsgreep nog niet geheel en al gereed geweest zijn, en ter vermijding van een misgreep op het laatste oogenblik van zoo'n opzienbarende vertooning hebben afgezien. Hoe dit zij, twee dagen later (24 Jan.) werd aan Joubert ook het opperbevel over het bataafsche leger opgedragen.

Is de omwenteling van 22 Januari, waarbij de ultra's - Vreede en de zijnen - het overwicht in de regeering erlangden, voornamelijk het werk van Delacroix geweest, Joubert is de man, die Daendels in de gelegenheid heeft gesteld, den staatsgreep van 12 Juni tot stand te brengen. Geen heethoofd, afkeerig van revolutionnaire geweldenarijen, was hij het volstrekt niet eens met het streven van den franschen gezant, en toen deze met Daendels heftig geschil kreeg, hield Joubert den bataafschen generaal de hand boven het hoofd, zelfs tegenover het Uitvoerend Bewind.

Na den val van het revolutionnaire vijftal werd het bestuur voorloopig in meer rustige banen geleid, en nadat het nieuwe Uitvoerend Bewind en zijn agenten hun taak hadden aanvaard, vertrok Joubert (18 Juli 1798) bijna even

onverwachts als hij gekomen was. Zijn vertrek hield geen verband met de omstandigheden hier te lande. Hij werd door het fransche Directoire naar den Rijn gezonden, waarschijnlijk om, door de benoeming van een bekend krijgshaftig generaal aan het hoofd van het leger van Mainz, druk uit te oefenen op den loop der vredesonderhandelingen te Rastadt.

Behalve omtrent zijn aandeel in de beide staatsgrepen van 1798, is in de geschiedboeken niet veel meer over zijn verblijf hier te lande medegedeeld dan dat hij het over het algemeen met de bewindslieden goed kon vinden, ook het volkskarakter scheen te begrijpen, en veel bijgedragen heeft tot het kalmeeren van opgewonden gemoederen. In de *Correspondance inédite officielle et confidentielle de Napoléon Bonaparte* (eene eerste poging van den bekenden parijschen uitgever C.L.F. Panckoucke, ter verzameling van die correspondentie) staan aan het einde van de 3e livraison (1819) twee nog niet in eenig artikel verwerkte brieven verscholen van Joubert aan Bonaparte van 15 Februari en 7 Maart 1798, die, in verband met andere door Colenbrander in de *R.G.P.* en door de Jonge in de *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen* (deel V, 333) medegedeelde bescheiden, bijna volledig licht werpen op het aandeel, dat ook de Bataafsche Republiek zou nemen aan de mede in dit tijdperk ontworpen expeditie tegen Engeland. Joubert zelf zou de van hier uitgezonden troepen aanvoeren. In den laatsten van bovengenoemde brieven schrijft hij o.a.: ‘Rien n'empêche d'ailleurs de mettre dans l'embouchure de la Meuse ou à Flessingue les 28 bâtimens de transport qui doivent contenir 15 000 hommes, et qui sont tous armés de vingt pièces de canon au moins, ce qui en fait autant de petites frégates capables de se défendre de l'attaque de petits bâtimens et susceptibles d'éviter les gros: avec ce moyen je pourrai me porter sur un point quelconque des côtes britanniques malgré la vigilance des Anglais ....’ Toen Joubert dit schreef, was evenwel in Parijs van de engelsche expeditie reeds afgezien. Den 23en Februari had Bonaparte, na persoonlijk een verkenning langs de fransche en de belgische kusten te hebben gedaan, rapport daarover aan het Directoire uitgebracht, waarin hij als conclusie had neergeschreven: ‘Le vrai moment de se préparer à cette expédition est perdu, peut-être pour toujours’, waarna den 5en Maart door het Directoire in beginsel tot den tocht naar Egypte werd besloten.

Zijn portret bestaat als gravure door Monsiau (ook in *Gal. Versailles* VIII) en als lithografie door Formentin & Co en door een onbekend kunstenaar.

Zie over hem, behalve de werken omtrent de door hem bijgewoonde veldtochten (vooral 1796 en 1799) en die betreffende de beide staatsgrepen in 1798 in de Bataafsche Republiek, Jacques Charavay, *Les généraux morts pour la patrie* 1792-1871, p. 71 (Paris 1893); Albert Vandal, *L'avènement de Bonaparte* I, p. 87, 88, 112 s.s. (Paris, Plon 1902); *Mémoires, Correspondance et Manuscrits du général Lafayette* II, 180 s.s. (Bruxelles 1839); *Mémoires du général Bon Thiebault V*, table alphabétique (Paris 1895); I. Mendels, *Herman Willem Daendels*, 136 v.v. bijlagen 77; H.T. Colenbrander, *R.G.P.* II, register; dezelfde, *De Bataafsche Republiek* 120 v.v. (Amsterdam 1908); Hermann Hüffer, *Der Rastatter Congress und die zweite Coalition* (Bonn 1879) II, 243, 244: dez., *Der Kriey des Jahres* 1799 *und die*

zweite Koalition (Gotha 1905) II, Personen verzeichnis 368.
Koolemans Beijnen

[Joubert, Louis]

JOUBERT (Louis), geb. 3 Nov. 1762 te le Mans (Sarthe), zoon van 'maitre Louis, conseiller du roi, notaire et receveur ès insinuations ecclésiastiques du diocèse du Mans' en van Marie Magdeleine Charlotte Chesneau, worde, ofschoon hij slechts eene zeer korte verschijning in ons land heeft gemaakt, hier opgenomen, zoowel ter onderscheiding van den voorgaande, als omdat hij heeft medegewerkt aan het geheel afsluiten van een vorig tijdperk onzer geschiedenis.

Als afgevaardigde van l'Hérault den 29en Jan. 1794 lid van de conventie geworden, werd hij al spoedig als representant van het Comité de Salut Public naar het Noorder- en het Sambreet-Meuse-leger gezonden. Daarna was hij eenigen tijd 'commissaire ordonnateur des guerres' (intendant bij het leger), tot hij in April 1798 zitting nam in den Raad der Vijfhonderd, in welke betrekking hij zich krachtig verzette tegen den staatsgreep van generaal Bonaparte in Nov. 1799. Hij werd toen van de volksvertegenwoordiging uitgesloten, maar eenigen tijd later, zich naar de omstandigheden gevoegd hebbende, werd bij weder commissaire ordonnateur bij het Groote leger, in welke betrekking hij 24 Oct. 1812 den dood vond in Rusland bij het gevecht van Maro-Jaroslawetz (ten n. van Kaloega).

7 Januari 1795 is hij met zijne mede-representanten bij het Noorder-leger, Lacoste en Gillet, van Brussel naar het hoofdkwartier van generaal Pichegru in den Bosch vertrokken, ten einde dezen den wensch van het Comité de Salut Public kenbaar te maken, om over de toen dichtgevroren rivieren Holland binnen te dringen. Met nog twee andere representanten, Bellegarde en Portiez (de l'Oise), vergezelde hij daarna Pichegru in diens zegetocht over Bommel en Utrecht naar Amsterdam, waar zij den 20en Jan. aankwamen en vandaar, op dien datum uit naam van het fransche volk eene proclamatie tot het bataafsche volk richtten.

Den 24en Jan. volgden de vijf representanten Pichegru naar den Haag, waar zij hun intrek namen in het stadhouderlijke kwartier en uitgebreide requisitiën begonnen uit te schrijven voor het fransche leger. Spoedig daarop verdwijnt Joubert evenwel hier van het tooneel; 28 Jan. onderteekent hij voor het laatst met de anderen een brief aan het Comité de Salut Public. Bij de wet van 4 ventôse an III (22 Februari 1795) werd hem, gezamenlijk met de volksvertegenwoordigers Dubois (du haut Rhin) en Roberjeot, opgedragen, zijn werkkring in het vervolg uit te oefenen in het arrondissement, gevormd door de veroverde landen tusschen den Maas en den Rijn.

Zie: *Dictionnaire historique et biographique de la Révolution, rédigée par* Robinet, Alphonse Robert et J. le Chaplein (Paris s.d. 232); H.T. Colenbrander, *R.G.P.* I, naamregister; dezelfde, *De Bataafsche Republiek* (Amsterdam 1908) 57-61; F.H.A. Sabron, *De oorlog van* 1794-1795 *op het grondgebied van de Rep. der Ver. Nederlanden* (Breda 1893) II, 228 en bijlagen 29 en 31; G.W. Vreede, *Gesch. der Diplomatie van de Bat. Republiek* (Utrecht 1863) I, 50, 84 en 92.
Koolemans Beijnen

[Junckers, Antonius Tilmanus]

JUNCKERS (Antonius Tilmanus), begr. te Venlo 3 Juni 1773, zoon van Henricus Conrardus J., die volgt, en Anna Margaretha Kerckhoven, was J.U.L. en Advocaat te Venlo, werd 18 Februari 1727 lid van de broederschap

van St. Johannes en St. Mathijs te Roermond, deed den eed als schepen van Venlo 2 October 1733, nam zijn demissie 9 April 1773, was regeerend burgemeester 1739 en 1745, werd 3 Oct. 1755 tot commissaris voor het gilde der Chirurgijns en der schoenmakers aangesteld. Hij huwde met Maria Mechtildis Weiler (begr. te Venlo 24 Oct. 1736, dochter van Conrardus en Eleonora Meyer) en hertrouwde met Dorothea de Haen, vrouwe tot Nieuwenbroeck (bij Beesel), begr. te Venlo 29 October 1748. Uit het eerste huwelijk werd geboren: Helena Eleonora (ged. 5 Februari 1734) en Conrardus Henricus (die volgt).

Zie: *Limburg's Jaarboek* 1922, 124 en 243. *Maasgouw* 1906, 29; 1920, 60; Stadsarchief van Venlo no, 174.

Verzijl

[Junckers, Conrardus Henricus]

JUNCKERS (Conrardus Henricus), ged. te Venlo 4 Augustus 1735, aldaar overl. 13 Januari 1814, zoon van Antonius Tilmanus (zie vorig art.) en Maria Mechtildis Weiler, was secretaris van Venlo 1763-1793, deed den eed als secretaris 25 April 1763, schepen 1773-1795, deed den eed 23 April 1773, nam demissie 31 Juli 1795, regeerend burgemeester 1780, 1783, 1785, 1789, 1793, 1795, werd 19 Mei 1773 tot commissaris voor het gilde der chirurgijns en schoenmakers en 12 Juli 1782 tot commissaris over de regie van stadsaccijnsen en imposten aangesteld, huwde te Roermond 28 Februari 1764 met Maria Christina Dominica Henderick begr. te Venlo 13 April 1776, dochter van Carolus Egidius en Maria Anna Galliot. Zijn kinderen waren o.a.: Antonius Conrardus (ged. 20 Mei 1766, overl. 10 Nov. 1788, als subdiaken en vicarius der St. Martinuskerk), Petrus Carolus (ged. 16 Juli 1769, overl. 3 Maart 1837, deed den eed als secretaris 31 Mei 1793-1796, was raadslid van Venlo, 1816-30 amanuensis van de burgerlijke godshuizen en van de armen der stad en eerstvervangend vrederechter, huwde te Erckelens Maria Francisca Josepha Antonetta Esser, geb. te Erckelens 1788, overl. te Venlo 27 Juni 1837, dochter van Joannes Theodorus, scholtis en Jacomina Willemsen), Maria Anna (ged. 2 Maart 1773, huwde 6 Januari 1804 met Leonardus Livinus van Haelen, geb. te Weert 15 Dec. 1769, zoon van Jacob Bernard en Maria Johanna Funcken), Egidius Joannes (ged. 19 Januari 1776, overl. 27 Maart 1842, controleur der belastingen en imposten te Venlo, huwde te Erckelens met Elisabeth Antonetta Esser, zuster van zijn broeders vrouw).

Zie: *Maasgouw* 1920, 60 en Stadsarchief van Venlo no. 174.

Verzijl

[Junckers, Henricus Conrardus]

JUNCKERS (Henricus Conrardus), begr. te Venlo 1 September 1745, advocaat en schepen van Herten ongeveer 1700 tot 26 Juni 1717, advocaat te Venlo, was met zijn echtgenoote sedert 1705 lid van de broederschap van St. Johannes en St. Mathijs te Roermond, werd tot raad en momboir van het Hooggerechtshof te Venlo benoemd 26 Juni 1717, deed den eed ter algemeene vergadering der Staten-Generaal te 's Gravenhage 7 Juli 1717 en den gevorderden ambtseed te Venlo 2 Sept. 1717, huwde met Anna Margaretha Kerckhoven, begr. te Venlo 15 Juli 1740. Zijn kinderen waren: Antonius Tilmanus (zie dat artikel) en Joanna Aldegondis (begr. te Venlo 30 December 1780).

Zie: *Limburg's Jaarboek* 1902, 154, 1922, 124; *Maasgouw*, 1925, 8.

Verzijl

[Junius, Hadrianus]

JUNIUS (Hadrianus), eigenlijk A d r i a e n d e J o n g h e , geb. in 1511 te Hoorn, gest. in 1575

te Middelburg. Hij studeerde in de medicijnen en werd in 1540 te Bologna tot doctor in de medicijnen bevorderd. Daarna hield hij verblijf in Parijs en in Engeland. In 1562 en 1563 was hij gouverneur van den kroonprins van Denemarken, den lateren Christiaan IV. In het laatstgenoemde jaar werd hij benoemd tot stadsgeneesheer en tevens tot rector der latijnsche school te Haarlem. Na de inneming van Haarlem door de Spanjaarden en de plundering van zijn bibliotheek in Juli 1573 vertrok bij naar Middelburg, waar hij in 1574 stadsgeneesheer werd; daar is hij ook gestorven. Hij gold in zijn dagen voor een groot geleerde; Lipsius noemde hem den geleerdsten Nederlander na Erasmus. Hij heeft zeer veel geschreven, zooals de humanisten van die dagen dat deden. Hij gaf latijnsche poëzie uit en schreef zeer veel werken over klassieke philologie. Daarnaast gaf hij studiën uit over geneeskunde, taalkunde en ook over geschiedenis. Zeer bekend is lang gebleven zijn *Batavia* (Lugd. Bat. 1588), dat reeds was opgesteld tusschen 1566 en 1570 en bedoeld was als het eerste deel van een groot historiewerk, dat evenwel verder nimmer is verschenen. Er bestaan ook bekorte nederlandsche vertalingen van de *Batavia* (1609 en 1642). Junius gaf de middeleeuwsche historie van ons land met voor die dagen behoorlijk onderscheidingsvermogen; thans is zijn werk natuurlijk zeer verouderd. Bekend is het uitvoerige verhaal, dat hij geeft van de uitvinding der boekdrukkunst door Laurens Jansz. Coster te Haarlem; dit verhaal is eenige eeuwen de grondslag geweest van de voorstelling dienaangaande.

Van zijn vele werken kunnen wij slechts enkele titels vermelden: *Lexicon Graeco-latinum* (Basil. 1548; ibid. 1557); *Nomenclator omnium rerum propria nomina variis linguis explicata indicans* (Antv. 1567; ibid. 1577; ibid. 1583; Lond. 1585; Francof. 1590, 1596, 1602; vermeerderd door Herm. Germberg, Par. 1606, Francof. 1619); *Emblemata ad Arnoldum Cobelium. Libellus aenigmatum* (Antv. 1565; ald. 1566, 1575 en 1585; Lugd. Bat. 1596); eene fransche vertaling, door

J a q . G r e u i n , verscheen onder den titel: *Les Emblesmes du S. Adrian le Jeune, médecin et historien des Estats de Hollande. Faicts Françoys et sommairement expliquez* (Anvers 1570); een nederlandsche verscheen onder den titel: *Emblemata Adriani Junii medici, overgheset in Nederlantsche tale door M.A.C.* (Antw. 1575). Na zijn dood verscheen: *Poëmatum Liber Primus* (Lugd. Bat. 1598); *Epistolae, quibus accedit ejusdem vita et Oratio de artium liberalium dignitate* (Dordr. 1652); *Epistolae Selectae nunc primum ed.* P e t r . S c h e l t e m a (Amst. 1839); *Batavia. In qua praeter Gentis et Insulae Antiquitatem Originem, Decora, Mores, aliaque ad eam Historiam pertinentia, declaratur, quae fuerit vetus Batavia, quae Plinio, Tacito, Ptolomaeo cognita, quae etiam genuina inclytae Francorum nationis fuerit sedes* (Lugd. Bat. 1588; Dordr. 1652); een hollandsche vertaling, door G. B o o t , van een gedeelte der Batavia verscheen onder den titel: *Een seer cort doch clare Beschrijvinge van de voornaemste Ghemuyrde en ingemuyrde steden en vlecken van Holland en West- Vriesland* (Delft 1609).

Zijn portret, geschilderd door een onbekend kunstenaar, bevindt zich in de universiteit te Amsterdam; zijn portret is gegraveerd door: D. Coster, P. Holsteijn, A.v. Sijlvelt, R. Boissard. Ph. de Bry, C. Coninck, N. de Larmessin, Ph. Galle, Matham, een onbekend kunstenaar, en komt voor in *Icones, Profess. Lugdun.* (1613); gelithografeerd door C.C. Last en Blommens.

Zie: *Miscellaneae observationes criticae novae* X, 390 vl.; S c h e l t e m a , *Oud en Nieuw* I, 133 vlg.; A c k e r s d i j c k in *Letterbode* 1836 II, 146 vlg., 184 vlg.; A b b i n g in *Aant. Prov. Utr. Gen.* 1851, 54 vlg.; S c h e l t e m a in *Letterbode* 1860, I, 180 vlg.; *Letterbode* 1842, I, 273 vlg.; v a n d e r L i n d e in *Ned. Spectator* 1870, 56 vlg.; K a m p i n g a , *De opvattingen over onze vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historici der XVI en XVII eeuw*, passim.

Brugmans

K.

[Kamp, Jean de]

KAMP (Jean d e), C a m p s of C a m p , was uit Sedan en liet zich, 26 jaar oud, als theoloog te Leiden inschrijven den 19 Sept. 1651. Op de waalsche synode van den Haag in April 1653 bood hij zich aan voor het praeparatoir examen en werd in April 1654, na afgelegd examen, toegelaten tot het getal der proponenten (‘de nos proposants’). De Synode van Zierikzee in September van dat jaar benoemde hem tot ‘proposant de Zeelande’ met als woonplaats Zierikzee en Groede in den zomer, en Middelburg en Vlissingen in den winter, van waar uit hij dan gaan zal naar de (vacante?) gemeenten waar men zijn hulp zal behoeven. Het volgend jaar lieten de directeuren van het eiland St. Martin (dat, evenals St. Eustatius, geene bezitting was der W.I. Compagnie, slechts eene met hare toestemming gestichte kolonie, en dat in 1642 onder den patroon Cornelis Lampsins gekomen was) het oog op Jean de Camp (of Camps) vallen tot den dienst der kolonisten op dat eiland. Zij vroegen aan de synode van Naarden, Sept. 1655, om hem door oplegging der handen tot zijn predi-

kantsambt te ordenen, gelijk geschiedde, waarna hij zijn bestemming volgde. Sinds was er een nauw verband tusschen de gemeente aldaar en onze Waalsche kerk. In September 1656 zond zij, op verzoek van die van St. Martin, catechismi in het Fransch en Hollandsch en diende hen van advies ter zake van den doop van heidensche slavenkinderen. Op de vraag, of men de inboorlingen en negers mag overdoopen, wanneer zij zeggen vroeger door spaansche priesters gedoopt te zijn, antwoordt de synode, dat dit slechts geoorloofd is, wanneer blijkt, dat zij in het geheel niet gedoopt zijn. Kinderen, geboren van een christelijken vader en zijn heidensche bijzit mag men doopen, maar, zoo de vader roomsch is, slechts dan, wanneer gereformeerden het kind ten doop houden en zich met zijne opvoeding belasten. Censuur op gevallen van concubinaat met negerinnen behoort voor den kerkeraad en niet in het openbaar te geschieden. Voor de kerstening van negerslaven, die na hun doop moeten beschouwd worden als ware leden van de Kerk des Heeren, heeft Ds. Camp zich zeer

verdienstelijk gemaakt, en de synode van April 1657 te Breda heeft de eigenaars van slaven op het eiland dringend aangemaand dat werk te bevorderen en hunne gedoopte slaven menschelijk, als broeders in den Heer te behandelen, en in geen geval hen te verkoopen aan niet-gereformeerde meesters. Ter synode van Dordrecht, in April 1658, blijkt dan, dat het niet gemakkelijk gaat deze voorschriften in practijk te brengen, maar men blijft daarop toch aandringen, onder verwijzing o.a. naar naburige fransche eilanden, waar de wetten ook het verkoopen van slaven aan ongeloovigen verbieden. Deze zelfde synode staat Ds. Camp zijn verzoek toe, om van zijn ambt ontheven te worden, ook omdat een ander, die Fransch en Hollandsch beide kent, daar meer nut zal kunnen doen. En heeren directeuren zal men instantelijk verzoeken het tractement voor den nieuwen predikant te verhoogen, dat nu al te 'pétit et chétif' is. Intusschen overleed Ds. Camps in het voorjaar van 1659. De geschiedenis van zijn pastoralen arbeid op St. Martin is eene gewenschte bijdrage voor onze nog geringe kennis van zending onder de slaven.

Zie: *Album stud. ac. Lugd. Bat.*, 415; *Histoire naturelle et morale des Iles Antilles* (Rotterd. 1658), 44; *Livre Synodal* I, 1896, 518 art. 30, 525 art. 27, 527 art. 6 en 7, 535, art. 7, 543 art. 19, 545 art. 4, 555 art. 2, 562 art. 3.

L. Knappert

[Kater, Jan]

KATER (Jan) Tzoon, geb. te Monnikendam 9 Dec. 1827, overl. te Groningen 29 Aug. 1896, was van 1846 tot 1850 student aan de delftsche Koninklijke akademie en promoveerde in laatstgenoemd jaar tot burgerlijk ingenieur. In datzelfde jaar werd hij aangewezen om mede te werken aan het plan van B.P.G. van Diggelen (V, kol. 129) tot droogmaking der Zuiderzee. In 1852 kwam hij in dienst der provincie Groningen en werd hij belast met het ontwerpen van eene verbeterde indeeling van de provincie in waterschappen en met het maken van ontwerpen voor den aanleg van eenige kanalen en het verbeteren van de bestaande. Hij woonde daarvoor te Groningen. In 1856 werd hij benoemd tot architect van het zijlvest de Drie Delfzijlen, waarvoor hij zich te Appingedam neerzette. Kort daarna werd hij tegelijk belast met het opmaken van een plan tot indijking van een polder in den Dollard, hetgeen later de Kerkhovenpolder geworden is. Bij beschikking van den minister van Binnenlandsche Zaken van 1 September 1861 werd hij benoemd tot sectie-ingenieur bij den aanleg der Staatsspoorwegen. Hij werd te Leeuwarden geplaatst bij den aanleg der lijn Harlingen-Leeuwarden, en toen deze in het laatst van 1862 gereed was, verplaatst naar Zwolle, waar hij het stationsemplacement heeft aangelegd. De Staten van de provincie Groningen kozen hem met ingang van 1 Jan. 1865 tot ingenieur van den toen opgerichten provincialen waterstaat. Hier had hij tot zijn overlijden een zeer gewichtigen werkkring. Buiten zijn gewonen arbeid heeft hij een aantal kanalen aangelegd, als: van 1870 tot 1876 het Eemskanaal van Groningen naar Delfzijl, ingericht voor zeeschepen, waardoor in den waterstaatstoestand dezer provincie eene belangrijke wijziging kwam, daar het water van de uit Drente afkomstige Hunze nu niet meer langs het Reitdiep naar Zoutkamp, maar langs het zeer ruime Eemskanaal naar Delfzijl vloeit; verder werd in aansluiting hieraan in 1876 het Reitdiep bij Zoutkamp afgesloten, hetgeen een zeer moeilijk werk was, werd het Hoendiep tusschen Groningen en Stroobos van eene nauwe vaart tot een vrij goed scheepvaartkanaal gemaakt; eindelijk werden

eenige korte kanalen nabij Groningen tot verbinding van het Eemskanaal en het Reitdiep met het Boterdiep en het Damsterdiep aangelegd. De beide laatstgenoemde kanalen werden verbreed en verdiept. Bij besluit der Staten van Groningen werd aan Kater in 1876 de rang van hoofdingenieur toegekend.

Hij huwde P. Hoitsema Reynders, bij wie hij een zoon en twee dochters had.

Zijn portret komt voor in den *Ingenieur* van 26 September 1896.

Ramaer

[Katerken, Antonie]

KATERKEN (Antonie), kartuizer, overl. te Tuckelhausen in 1588. Hij was geprofest monnik van het kartuizerklooster Sion te Noordgouwe bij Zierikzee, alwaar hij in 1541 was ingetreden. Sedert 1566 was zijn klooster herhaaldelijk het mikpunt van de beroerten der hervorming. In 1572 werd het convent met geweld verjaagd. Katerken vond toen een gastvrije cel in de chartreuse te Brussel. Toen echter niet lang daarna Zierikzee weder door de Spanjaarden bezet was, keerde het convent weder terug, en werd Katerken vicarius van het klooster. Tijdens het beleg van Zierikzee in 1575 moesten de monniken andermaal uitwijken. Zij vertrokken voor goed naar den vreemde, terwijl de kloostergebouwen weldra geheel werden verwoest. Katerken begaf zich met eenige medebroeders naar het kartuizerklooster Tuckelhausen in het bisdom Würzburg. Hier verbleef hij tot aan zijn dood. De monniken van dit huis werden gesticht door zijne deugden.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* I (Monstrolii 1890), 281-282; Scholtens, *Een boek over Karthuizers* (Roermond 1924), 91; *Maisons de l'ordre des Chartreux*, IV (Parkminster 1919), 210.

Scholtens

[Kemper, jhr. Jeronimo de Bosch]

KEMPER (jhr. Jeronimo de Bosch), geb. te Amsterdam 23 Maart 1808, overl. aldaar 20 Oct. 1876, was een zoon van Joan Melchior Kemper (dl. II, 658) en Christina de Vries. Nadat hij reeds als student had uitgeblonken door groote gaven, werd hij 24 Juni 1830 te Leiden gepromoveerd in de rechten op een proefschrift *De Indole Juris criminalis apud Romanos*. Na zijn promotie vestigde hij zich als advocaat in den Haag. In 1834 werd hij substituut-officier van justitie te Amsterdam, waar hij in 1841 advocaat-generaal werd bij het Hof van Noord-Holland. Daar schreef hij ook zijn standaardwerk, dat nog steeds groote waarde bezit en de beste commentaar was op het oude wetboek van strafvordering, getiteld: *Het Wet boek van Strafvordering* (Amsterdam 1838-40, 3 dln.). In 1852 werd de Bosch Kemper hoogleeraar aan het athenaeum te Amsterdam als opvolger van C.A. den Tex, welk ambt hij 22 Nov. 1852 aanvaardde met een inwijdingsrede over: *De Staatswetenschap, eene wetenschap op waarneming en wijsbegeerte gegrond en door voortdurende kritiek te volmaken*. Als geleerde en als staatsman heeft hij zich een grooten naam verworven. Hij was lid van den Raad, van de Provinciale Staten, later buitengewoon lid van Gedeputeerde Staten en sinds 1867 korten tijd lid van de Tweede Kamer. Hij was een aanhanger van de liberale denkbeelden, maar behoorde niet tot een staatkundige partij. In 1848 richtte hij de ‘Vereeniging voor de Statistiek’ op, waarvan hij ook voorzitter werd en menige bijdrage publiceerde hij in het *Jaarboekje* dier Vereeniging. Een groot geleerde, blonk hij tevens uit door gaven des gemoeds. Hij was een menschenvriend, met hooge idealen bezield, strevende

naar een rijk van waarheid en liefde, waarvan getuigen de door hem geredigeerde *Vriend van*

Armen en Rijken en het ter verheffing van het volk door hem uitgegeven *Volksblad*.
Gehuwd met Maria Aletta Hulshoff, had hij een zoon Barend (dl. V, 298).
Van zijn vele kleine geschriften heeft prof. Vreede (*De Bosch Kemper als Staatsburger en geleerde herdacht* (1877)) een lijst samengesteld. Van zijn grootere mogen vermeld worden: *De Staatkundige partijen in Noord-Nederland, geschetst in een Historisch Overzigt van deszelfs binnenlandsche staatsgesteldheid* (Amst. 1837; zonder naam); *Gedachten over de beoefening der aanstaande Nederl. wetgeving* (Amst. 1838); *Handleiding tot de kennis van het Nederl. Staatsrecht en Staatsbestuur* (Amst. 1850-1853); *Geschiedkundig onderzoek naar de armoede in ons Vaderland*, bekroond door de Holl. Maatschappij (1851); *Het Wetboek van Strafvordering aan ervaring en wetenschap getoetst.* (z.j.). Op het gebied der destijds opkomende sociologie schreef hij: *Wetenschap der zamenleving* (Amst. 1863-71 3 dln.), waarvan het tweede deel een nieuwe, uitgebreide uitgave was van *Het Ned. Staatsregt en Staatsbestuur.* Voorts schreef hij: *Staatkundige Geschiedenis van Nederl. tot* 1830 (Amst. 1868-71); *Geschiedenis van Nederland na* 1830 (Amst. 1873-82, 5 dln.); *Godsdienst en Wetenschap*, Toespraak (1867). Hij was van 1841-45 redacteur van den *Tijdgenoot* en hoofdredacteur van het *Volksblad* van 1856-70.
Zijn portret is in hout gesneden door Walter en op steen gebracht door J.P. Berghaus.
Zie over hem: *Levensb. der Maatsch. van Ned. Letterk.* (1877); *Themis*, (1876), 523-540; Busken Huet, *Litterarische Phant. en Krit.* VII, 173-177.
van Heijnsbergen

[Kempinck, Everardus]

KEMPINCK (Everardus), ged. te Venlo 29 Juli 1660, overl. te Kaldenkirchen 2 September 1706, zoon van Lambertus, medicinae doctor en van Margaretha van Munster. Hij trad in het Brigittinerklooster te Kaldenkirchen, werd aldaar geprofest in 1677, priester gewijd in 1684, was prior van het genoemde klooster en pastoor van Kaldenkirchen 1694-1700.
Zie: Johann Finken, *Die Stadt Kaldenkirchen* I, 125 v.
Verzijl

[Kempis, Thomas à]

KEMPIS (Thomas à) eigenlijk genaamd Th. Hemerken, omstr. 1380 geb. te Kempen (Rijnland). Na de school zijner vaderstad te hebben bezocht, begaf hij zich in 1392 naar Deventer, waar hij aan de kapittelschool, onder rector Johan ten Bome, zijn studies voortzette. Al spoedig kwam hij onder de geestelijke leiding te staan van Florens Radewijns, die op zijn karaktervorming een diepen en blijvenden invloed zou uitoefenen. Gedurende het laatste jaar van zijn verblijf te Deventer vond hij een onderkomen in het z.g.n. Oude Huis, een convict voor vrome scholieren onder toezicht der Broeders van het Gemeene Leven: hier leerde hij, behalve de schoonschrijfkunst, ook bijbelkunde en moraaltheologie, terwijl hij tevens kennis maakte met de bestaande ascetische literatuur. In Sept. 1399 toog hij naar Zwolle en werd als nietreligieus huisgenoot opgenomen in het Regulierenklooster St. Agnietenberg, waar zijn oudere broeder Johannes (zie deel VI, kol. 876) sinds enkele maanden prior was. In 1406 ging hij tot de eigenlijke orde der Reguliere kanunniken over, werd 10 Juni van dat jaar ingekleed, legde een jaar later zijn kloostergeloften af, en ontving in 1413 of 1414 de priesterwijding. Geheel zijn verder leven sleet hij op St. Agnietenberg, behalve een afwezigheid van drie jaren. In Juni 1429 moest

hij nl. met zijn kloosterbroeders wegens het Utrechtsche schisma de wijk nemen naar het

klooster Ludingakerke in Friesland, vanwaar hij in 1431 als 'socius' van zijn broeder Johannes en als biechtvader werd aangesteld in het vrouwenklooster Bethanië bij Arnhem. Na den dood van zijn broeder (overl. 4 Nov. 1432) keerde hij naar Zwolle terug, waar hij op 92-jarigen leeftijd stierf (25 Juli 1471).

Er bestaan tal van afbeeldingen van Th. a K., waaronder zelfs twee miniaturen uit de XVe eeuw; maar het is onmogelijk met zekerheid uit te maken, of we hier met een werkelijk portret naar het leven te doen hebben. Zijn tijdgenooten beschrijven hem als een man, klein van gestalte, bedaard van gemoed en rijp van verstand, met ijzersterk geheugen; innig vroom en steeds ingekeerd in zich zelven, zacht en minzaam, was hij voor iedereen een wijze raadsman, met een bijzonderen tact om anderen te troosten en op te beuren. Nergens gelukkiger dan in zijn kloostercel, leidde hij in stilte en afzondering een leven van gebed en beschouwing, en van onafgebroken arbeid. In zijn spreken, zoowel als in zijn geschriften, was hij er steeds meer op bedacht het gevoel te ontvlammen dan het verstand te verscherpen. Noch in zijn klooster, noch in zijn orde, bekleedde hij ooit een leidende positie: hij tracht het niet verder dan supprior en novicenmeester, en, eenmaal tot procurator benoemd, werd hij spoedig ontslagen, omdat hij ongeschikt bleek voor de behandeling van wereldsche zaken.

Zijn historische beteekenis ligt geheel en al in zijn wereldvermaarde geschriften. De eerste editie, die tot de oudste producten der Nederlandsche boekdrukkunst behoort, verscheen omstr. 1473 te Utrecht bij Ketelaer en van Leempt: de laatste en beste is die van M.J. P o h l , bij Herder, Freiburg i. Br., 7 dln., 1902-1922. In de ascetische literatuur worden zijn werken - zelfs zonder de *Navolging* er bij te tellen - onder de meest verspreide boeken gerekend: ze zijn in bijna alle europeesche talen overgebracht, en het aantal uitgaven, dat nog steeds toeneemt, is tot bij de 300 geklommen. Er is geen enkele middeleeuwsche ascetische schrijver die een zoo algemeen en blijvend succes heeft gehad.

Zijn litteraire nalatenschap, in proza en in versmaat, omvat 39 nummers. Zijn geestelijke gedichten, waarvan het juiste aantal moeilijk te bepalen is, verheffen zich niet boven het gemiddelde peil van zijn tijd. Als prozaschrijver staat hij hooger: hoewel in middeleeuwsch latijn geschreven en vol met germaansche idiotismen, bezitten zijn werken, door het herhaaldelijk terugkeeren van rijm en rhythme, een welluidendheid en zoetvloeiendheid die ze tot ware kunstwerken verheffen. Toch is het niet aan den uiterlijken vorm, dat hij zijn vermaardheid te danken heeft, maar veeleer aan den rijkdom van den inhoud. Thomas' werken onderscheid en zich niet door hooge gedachten vlucht, maar door spontane, ongekunstelde vroomheid en diepe kennis der menschelijke ziel: juist door dat diep-zielkundige en algemeenmenschelijk inzicht zijn ze immer actueel gebleven. De voornaamste zijn: *De tribus tabernaculis, Soliloquium animae, Hortulus rosarum, Vallis liliorum*, enz. Verder bezitten we nog van hem meerdere series overwegingen en sermoenen of *collaties*. Als geschiedschrijver heeft hij, behalve de kloosterkroniek van St. Agnietenberg, waardevolle levensbeschrijvingen nagelaten van Geert Groote, Florens Radewijns en diens eerste volgelingen. Zijn *Leven der H. Lydwina van Schiedam* is slechts een omwerking van Brugman's *Vita S. Lydewigis*. Al deze werken zijn in het latijn geschreven. Alleen het kleine stukje *Van goe-*

den woerden to horen ende die to spreken (ed. Pohl, III, 325-329), werd in het Dietsch opgesteld.

Het meesterwerk van Th. à K. vormen de vier traktaten *Admonitiones ad spirituatem vilam utiles, Admonitiones ad interna trahentes, Devota exhortatio ad sacram communionem*, en *Liber internae consolationis*. Hoewel het oorspronkelijk afzonderlijke en van elkander gescheiden werken waren, zooals de autograaf en de oudste handschriften duidelijk te kennen geven, is het sinds lang het algemeen gebruik ze alle vier samen te voegen onder den gemeenschappelijken titel *De Imitatione Christi*, ontleend aan het eerste hoofdstuk van het eerste traktaat (het z.g.n. Boek I der *Navolging*). Na den Bijbel bestaat er in de godsdienstige letterkunde geen boek, dat een dergelijke verspreiding heeft gevonden. In 1864 telde men reeds 2814 uitgaven; het aantal thans nog bekende handschriften uit de XVe en het begin der XVIe eeuw gaat de 700 te boven. De beide oudste afschriften van het eerste Boek dateeren uit het jaar 1424 en zijn afkomstig uit St. Hiëronymusberg, een huis der Broeders van het Gemeene Leven nabij Hattem. De twee handschriften die voor het eerst de vier traktaten samen bevatten, werden in 1427 in de Regulieren-kloosters van Nijmegen en Doetinchem vervaardigd. Een twaalftal jaren na het verschijnen van het ‘gouden boekske’, was het al verspreid in Nederland, België, Duitschland, Oostenrijk, Italië, Frankrijk en Engeland. Het eerste Boek of traktaat werd reeds in 1428 vertaald in het Dietsch, en in 1434 in het Duitsch. Sindsdien zijn de vier Boeken in alle beschaafde en zelfs vele onbeschaafde talen overgezet.

De *Navolging* is zonder auteursnaam verschenen. Van den beginne af hebben zich dan ook allerlei gissingen voorgedaan omtrent den waren schrijver. De groote litteraire strijd is echter pas in 1616 begonnen. Ontzaglijk veel is er in de drie laatste eeuwen over deze kwestie geschreven, doch niet altijd met de noodige objectiviteit en zaakkennis: hier wilde men op louter hypothetische of zuiver subjectieve gronden steunen, zonder rekening te houden met de vaststaande feiten; elders beperkte men zich tot een haastig en oppervlakkig onderzoek; vele schrijvers bleven onkundig van hoogstbelangrijke documenten, die nog niet gepubliceerd waren of waarvan zij het bestaan niet kenden; anderen werden op het dwaalspoor gebracht doordat zij foutieve gegevens van hun voorgangers voetstoots overnamen; men is er zelfs niet voor teruggeschrokken valsche stukken te vervaardigen. Zóó is het te verklaren dat de strijd zoo lang geduurd heeft. Naarmate echter meer handschriften-materiaal opdook, vooral in den laatsten tijd, kwam men meer en meer tot het inzicht, dat het recht van Thomas op de *Navolging* onaantastbaar is, zoodat hij thans in bevoegde en wetenschappelijke kringen vrij algemeen als auteur wordt erkend. Voor een gezonde kritiek, voldoende op de hoogte der feiten die het vraagstuk beheerschen, blijft er inderdaad geen plaats meer over voor redelijken twijfel.

Thomas' vaderschap ten opzichte van de *Navolging* is een historisch feit, gewaarborgd door een lange rij van tijdgenooten, waaronder verschillende getuigen van den eersten rang, die Thomas persoonlijk gekend hebben of met zijn onmiddellijke omgeving in betrekking stonden, zooals de anonymus van Kamerijk (1438), Hermann Ryd (omstr. 1456), de anonymus van Rooklooster (1464), Johannes Busch (1464), de biograaf van 1488, Wessel Gansfort (overl. 1489), Johannes Mombaer

(vóór 1194), Jacobus van Vrede, enz. Voor geen enkele der andere naar voren gebrachte candidaten (Gerson, Gersen, Hendrik van Calcar, enz.) heeft men ooit een getuigenis van een tijdgenoot kunnen vinden. Dat is zeker wel het sterkste argument ten gunste van Th. a K. Daarbij komen dan nog een groot aantal handschriften, die hem als auteur noemen, en vooral de eigenhandig door hem geschreven codex, waarin hij de *Navolging* aan de spits van zijn eigen werken plaatst zonder eenig onderscheid te maken. De innerlijke kritiek bevestigt ten volle deze uitspraak der geschiedenis. Er is geen schrijver wiens werken méér overeenkomst vertoonen met de *Navolging*, wat inhoud en uiterlijken vorm betreft, als Th. a K.

Het zal wel niet mogelijk zijn ooit tot een complete bibliografie te komen van alles wat er over deze auteurskwestie geschreven is. De meest volledige opgaven zijn te vinden in de volgende werken: C. Wolfsgrüber, *Giovanni Gersen, sein Leben und sein Werk* (Augsburg 1880); P.E. Puyol, *L'auteur du livre De Imitatione Christi*, 2e section: *Bibliographie de la Contestation* (Paris 1900); Ul. Chevallier, *Bio-Bibliographie*, i.v. *Gerson* en *Thomas a Kempis*; dez., *Topo-Bibliographie*, i.v. *Imitation.* Bij A. de Backer *Essai bibliographique sur le livre De Imitatione Christi* (Liège 1864), is tevens een bibliografie te vinden van uitgaven der *Navolging*, alsook bij E. Fromm, *Die Ausgaben der Imitatio Christi in der Kölner Stadtbibliothek* (in *Veröffentlichungen der Stadtbibliothek in Köln*, 2. Heft, Köln 1886).

De historische gegevens betreffende het leven van Th. a K. zijn verzameld door Her. Rosweyde in zijn *Vita Thomae a Kempis ex variis auctoribus concinnata*, achter zijn uitgave der *Imitatio* (Antwerpen 1617), sindsdien herdrukt in bijna alle uitgaven der *Navolging*, die den naam van Th. a Kempis dragen. Aan de door Rosweyde gebruikte bronnen moeten echter nog de volgende belangrijke documenten worden toegevoegd: een biografische aanteekening uit het jaar 1464 (gedrukt door J. Malou, *Recherches sur le véritable auteur du livre de l' Imitation de Jésus-Christ*, 3e éd. Paris 1858, 388); enkele aanteekeningen van Joh. Mombaer, in de tweede redactie van zijn *Venatorium sanctorum ordinis canonicorum regularium* (nog ongedrukt: hss. Parijs, Bibl. Nat., lat. 15044, fol. 150, en 14662, fol. 162); en vooral de levensbeschrijving door Petrus Impens opgenomen in zijn *Chronicon Bethlehemiticum* (uitgegeven door E. Auger, *Etude sur les mystiques des Pays- Bas* in de *Mémoires couronnés de l' Acad. roy. de Belgique*, t. XLVI, 1892, 348-350).

In de musea te Keulen en te Kempen, de O.L. Vrouwekerk te Zwolle en bij den heer J.Ph. Allard te Geertruidenberg vindt men door onbekende kunstenaars geschilderde oude copieën naar een verloren geschilderd portret; gegraveerde portretten bestaan van de hand van P. Aubry, F. Bloemaert, Ph. Galle, A. van der Laan, J. Matham, J.M. Schramm en C. Vermeulen.

Huijben

[Kennis, Paulus Norbertus]

KENNIS (Paulus Norbertus), geb. te Middelburg 20 Maart 1662, overleden in de abdij van Postel 9 April 1709, trad 1 Januari 1680 in de orde der Norbertijnen te Postel en nam den kloosternaam Augustinus aan. Hij werd geprofest 19 Oct. 1681 en 17 Maart 1685 priester gewijd te Antwerpen. Nadat hij van 29 Juni 1687 tot 8 Nov. 1688 assistent was geweest te Olmen, keerde hij naar de abdij terug tot zijn benoeming als pastoor te Helmond in 1689. Bij een geschil met den heer

van Helmond in 1690 was de pastoor genoodzaakt de wijk te nemen en liet hij de parochie tijdelijk aan zijn mede-kanunnik G. Vincqx over. Toen hij 8 jaren in gedwongen ballingschap en negen maanden in de gevangenis had doorgebracht, werd hij 8 Mrt. 1698 in zijn herderlijke waardigheid hersteld. Door het besluit der Staten van 20 Jan. 1701 in zake Sophia Alberts (III Kol. 17), werd de pastoor op het gemeentehuis in gijzeling gezet en de bidplaats gesloten. Die gevangenis was zeer dragelijk: de drossaard behandelde hem met onderscheiding. Notaris Alberts, de vader van het meisje, berichtte dit aan de Staten, waarop dezen den schout gelastten, den pastoor 'in stricte detentie te houden'. Er was geen andere gevangenis dan den dievenkelder van het kasteel. Toen de drost op 6 Oct. om nadere instructies vroeg, hadden de ingezetenen het plan gevormd, hun pastoor te bevrijden. Dit plan werd enkele dagen later met gunstigen uitslag bekroond. Kennis begaf zich onverwijld naar de abdij van Postel, waar hij zich veilig en buiten het gebied der Staten bevond. Zijn deservitor Johan Swinkels nam eenigen tijd de pastorie waar, tot, na de bevrijding van Petrus Janssen (zie art. in dit deel), deze tot pastoor werd aangesteld, daar zijn voorganger overleden was.

Zie: L. Schutjes, *Geschied. van het bisdom 's Hertogenbosch* IV, 126-127; J.A. Coppens, *Nieuwe beschrijving van het bisdom 's Hertogenbosch* III, 372; Ign. Welvaerts, *Postels Biogr. Wdb.* 150; H.N. Ouwerling, *Sophia Alberts, Een bladzijde uit de kerkhistorie der meierij van 's Hert.* 16-22; J.C.A. Hezemans, *'s Hertogenbosch van* 1629-1798, 349-351; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond* 132-133.

Heeren

[Kercken, Hendrik]

KERCKEN (Hendrik), kartuizer, overl. te Roermond 22 Maart 1608. Hij trad in 1558 in de chartreuse 'Betlehem' te Roermond en werd er als monnik geprofest. Hij maakte deel uit van het convent, toen na de inneming der stad door de Staatsche troepen, op 23 Juli 1572 in het klooster een bloedbad werd aangericht. Niet minder dan 9 monniken en 3 leekebroeders werden door de plunderaars vermoord, 5 min of meer ernstig mishandeld en anderen weer gevankelijk weggevoerd. Kercken overleefde deze droevige gebeurtenissen, doch heeft het vaak betreurd, dat hem de martelpalm was ontgaan. Hij bewoonde de cel, waarin voorheen Dionysius de Kartuizer (II, kol. 393) had geleefd, voor wien hij een groote vereering koesterde. Tengevolge van verbouwingen en brand kende men de juiste ligging niet meer van het gebeente van den doctor extaticus. Vooral de bisschop H. Cuyckius (II, 358) betreurde dit zeer, daar hij een kanoniek proces tot zaligverklaring van Dionysius wilde aanhangig maken. Op zijn sterfbed verzocht Kercken, die toen de 'senior' van het convent was, aan den prior Judocus Emmelius (zie dit deel kol. 406), dat zijn lijk zou mogen worden begraven op de plaats waar ook Dionysius rustte, nl. achter de Mariakapel. Bij het delven van zijn graf ontdekte men inderdaad op 12 Maart 1608 het gebeente van den eerbiedwaardigen Dionysius, hetwelk werd verheven, terwijl eenige dagen later in diens graf Kercken zijn laatste rustplaats vond.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 365; A. Havensius, *Commentarius de erectione novorum in Belgio Episcopatuum* (Colon. 1609), 303-305; D.A. Mougel, *Dionysius der Karthäuser* (Mühlheim a.d. Ruhr 1898), 82-83.

Scholtens

[Kerckhove, Jan van]

KERCKHOVE (Jan van), geb. te Utrecht 1592, uit een protestantsche familie, ging over tot de Katholieke kerk. Hij trad in de strenge orde der Ongeschoeide Karmelieten of Theresianen als leekebroeder, onder den kloosternaam: broeder Andreas van de Presentatie. Vijftig jaar lang was hij een heilig voorbeeld van een nederigen gehoorzamen broeder, die liever zou gestorven zijn, dan zijn regel in het minste te overtreden. Hij overleed in het klooster te Mechelen oud 76 jaar, 29 Juli 1668.

Zie: Wilmet, *Calendrier historique des saints personnages de la Belgique* (Tournai 1877), 84.

Fruytier

[Kerker, Nicolaas]

KERKER (Nicolaas), kartuizer, geboortig uit Amsterdam, overl. 18 Jan. 1481 bij Utrecht. Hij was de zoon van Henricus K. en Maria, die weldoeners waren van het kartuizerklooster Nieuwlicht, waar hun zoon als monnik was geprofest. Gedurende 25 jaren oefende deze er het ambt uit van sacrista. Hij was een vroom en voorbeeldig man, die zich ook heeft bezig gehouden met het afschrijven van boeken. In zijn tijd bloeide in deze chartreuse de schrijf- en miniatuurkunst. Een handschrift, door Kerker geschreven en afkomstig uit de kloosterbibliotheek, is thans nog in het bezit van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht (no. 137 van den catalogus). Hij lag begraven bij den buitenwand van het groote claustrum aan de Westzijde.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 87; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 242, 333, 229, 355; Meinsma, *Middeleeuwsche Bibliotheken*, blz. 157; *Catal. Codicum manuscr. Bibl. Univ. Rheno-Traj.* (1887) 41.

Scholtens

[Kerkhof, Johannes van de]

KERKHOF (Johannes van de), geb. te Helmond 6 Maart 1756, overl. aldaar 8 Maart 1832, zoon van Godefridus van de K. en van Anna Maria Veertappen, kanunnikregulier van het klooster St. Elizabeth te Nunhem, werd als rector van het klooster Maria-Weyde te Venlo geïnstalleerd 19 Mei 1794. Hij gaf zich zeer veel moeite om den druk der zware contributiën van de kloosters te verlichten. Den 19den Maart 1798 werd het klooster door de Franschen opgeheven en begaf van de Kerkhof zich naar zijn geboorteplaats, waar hij 24 Mei 1799 werd benoemd tot praeceptor aan de latijnsche school. Na den dood van rector van Moorsel in 1813, volgde hij dien op en bleef ruim 30 jaren het rectoraat vervullen.

Zie: H.N. Ouwerling, *Schetsen uit de Oude Brabantsche schoolwereld*, 89; *Noord-Brabantsche Almanak* (1890), 330; *Taxandria* XXVI, 122; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 133.

Heeren

[Kersten, Henricus]

KERSTEN (Henricus), of Kerstingh, ged. te Venlo 15 Sept. 1715, begr. aldaar 20 Sept. 1771, zoon van Engelbertus K. en Gertrudis Janknecht, in 1757 door den pastoor van Venlo, met toestemming van den bisschop van Roermond, tot kluizenaar aangesteld, verzocht in een request aan den magistraat van Venlo, dat hem voor zijn leven lang tot vrije woning werd gegeven, de kluis,

gelegen in het Ven, met den bijbehoorenden moeshof, daar de vorige eremiet Ludovicus Wennekens (zie het art. in dit deel) daarvan afstand had gedaan, omdat hij tot weesvader van het weeshuis was aangesteld. Hij mocht als eremiet in de kluis wonen en aalmoezen bijeenverzamelen, echter onder de volgende voorwaarden: hij moest de groenten en boomvruchten, welke hij niet tot eigen onderhoud noodig had, afstaan ten behoeve van het arme weeshuis en in het geval broeder

Ludovicus Wennekens vroeg of laat naar genoemde kluis mocht terugkomen, of wel voor dezen plaats maken, of wel in geval van samenwoning hem als den oudsten erkennen en in die hoedanigheid allen eerbied toe dragen. Ook moest hij zich bezighouden met het cathegiseeren en onderwijzen der jeugd. Opmerking verdient, dat een zuster van Henricus Kersten, Joanna Barbara Kersten (ged. te Venlo 15 Nov. 1710) aldaar Nov. 1742 huwde met Ludovicus Wennekens, een neef of bloedverwant van den gelijknamigen kluizenaar.

Zie: Jan Verzijl, *Kluizenaar te Venlo in* 1757 in *Maasgouw* 1925, 38.

Verzijl

[Kessel, Benediktus van]

KESSEL (Benediktus van), geb. te 's Hertogenbosch, priester-missionaris te Amsterdam, overleed aldaar en werd begraven in de Nieuwe Kerk 24 Oct. 1661. Waarschijnlijk is hij dezelfde als B.v. Kessel, vermeld bij Schutjes, II, 26, als secretaris van het bisdom 's Hertogenbosch. 1627 was hij pastoor te Loon op Zand. Bisschop Ophovius stond hem toe op het kasteel de H. Mis op te dragen in een plaats uitsluitend voor kapel gebezigd, omdat de uitoefening van den godsdienst in de kerken verboden was. Na het retorsie-plakkaat van 2 Febr. 1636 was de pastoor met den abt van Berne, Joannes Moors, afgevaardigd naar den Haag om de belangen der Katholieken te bepleiten. Over de zending was men niet tevreden evenmin als over zijn gedragswijze. In het archief van den Bosch bevinden zich over hem verschillende brieven 1627-1635. 1656 was hij volgens de relatie van de la Torre te Amsterdam: ‘In altero latere fluminis Amstelae ad Pauwii hortum operatur Leonardus van Kessel antehac pastor Loenensis in Campinia J.U.D.’ (*Arch. Utrecht* XI, 141). De *Batavia Sacra* II, 412 noemt hem in navolging van de la Torre ‘Leonardus’ en verbetert het *Necrol. Harlem.*, dat hem Benedictus en U.J. Licentiatus noemt. Hij is een der eerste missionarissen geweest van de statie ‘Achter den Pauwentuin’, ter meerdere veiligheid in het gerecht Amstelveen, opgericht. 1655, verklaarde het haarlemsch kapittel dat van Kessel in de stad geen pastoralia mocht uitoefenen. Van Kessel komt niet voor onder de doctores Juris van Leuven in *Fasti acad.* Hij studeerde misschien te Keulen of elders of was slechts licentiaat, zooals het *Neer. Harlem.* zegt. Hij overleed niet nabij zijne bidplaats in het Z.O. der buitenstad, thans St. Willebrord buiten de Vesten, maar in een huis op de Nieuwe-zijds-voorburgwal. In de lijst der pastoors van St. Willebrordus, *Bijd. II.* (1923) XLIII, 75, wordt hij Leonardus, Benedictus genoemd.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch* IV, 750; *Bijdr. bisd. Haarlem* III, 446, XVII, 46, 171, XLII, 75; *De Katholiek* LX (1871), 346.

Fruytier

[Kessel, Hendrik I graaf van]

KESSEL (Hendrik I graaf van), overl. 1114, wordt het eerst vermeld in een oorkonde van 1096, had met Godfried V, hertog van Neder-Lotharingen, partij gekozen voor den aartsbisschop Frederik I van Keulen tegen keizer Hendrik V. In October 1114 kwam het bij Andernach aan den Rijn tot een veldslag, waarin de partij van den aartsbisschop zegenvierde; Hendrik vond er den dood; hij geraakte door vergissing of verraad onder de paarden van zijn eigen volk en werd vertrapt; zijn lijk werd naar Keulen gebracht en aldaar naast de Domkerk met groote plechtigheid ter aarde besteld.

Zie: *Maasgouw* 1896, 4, 12, 19.

Verzijl

[Kessel, Hendrik II graaf van]

KESSEL (Hendrik II graaf v a n), zoon van den voorgaande, in oorkonden vermeld 1121-1144, komt 1129 voor onder de getuigen van koning

Lotharius, 1121 als getuige van Frederik I, aartsbisschop van Keulen, 1135 en 1136 als getuige van Bruno II aartsbisschop van Keulen, 1139 als getuige van Arnold I aartsbisschop van Keulen, 1141 wordt hij voogd der abdij van St. Pantaleon te Keulen genoemd.

Zie: *Maasgouw* 1896, 28.

Verzijl

[Kessel, Hendrik III graaf van]

KESSEL (Hendrik III graaf v a n), overl. omstr. 1190, zoon van den voorgaande, is 1172 getuige bij den verkoop van Kuhlenhof (gemeente M. Gladbach) door Alard van Tusschenbroeck (bij Erkelenz) en diens oom Geldolph van Breidenrode (Breinder bij Schinnen) aan de abdij St. Vitus te M. Gladbach. In 1174 den 9den Mei is hij getuige van keizer Frederik I, bij de bevestiging der privilegieën van de abdij Siegburg; in 1188 verkoopt hij aan Philippus aartsbisschop van Keulen een wijnberg te Siegenheim (Senheim aan de Moezel). Volgens *Recherches sur l'ancien comté de Kessel et sur l'ancienne seigneurie de Geysteren* door M.J. W o l t e r s (Gent 1854) blz. 12, wordt zijne echtgenoot A l v e r a d i s genoemd en blz. 13 aangenomen, dat hij tusschen 1188 en 1190 overleden is; geene oorkonde wordt ter bevestiging noch van het eene, noch van het andere aangehaald.

Zie: *Maasgouw* 1896, 28.

Verzijl

[Kessel, Hendrik IV graaf van]

KESSEL (Hendrik IV graaf v a n), overl. 1236, zoon van den voorgaande. Onmogelijk is het niet, dat hij het is, die zonder voornaam als comes de Kessele in 1190 getuige is van graaf Otto I van Gelder. Hij verschijnt achtereenvolgens 28 Juni 1193 onder de getuigen van keizer Hendrik VI, 1197 (22 Jan.), 1201 en 1203 onder die van Adolf I aartsbisschop van Keulen, 12 en 13 Juli 1198 en 3 Febr. 1200 onder die van koning Otto IV, 30 April 1207 van koning Philippus, 16 Maart 1212 en 30 Nov. 1212 als getuige van keizer Otto IV te Frankfort en te Aken, 1216 en 1218 als getuige van Engelbertus I electus van Keulen. In 1219 schenkt hij met toestemming zijner echtgenoote O t h e l e n d i s , zuster van Willem III, graaf van Gulik, en die zijner kinderen, tot lafenis zijner ziel, aan de abdij Mariënweerd (aan de Linge, gemeente Beesd in Gelderland) eene hoeve in Baerlo en in Ravensdonk met toebehooren. Op Sint Martinusavond 1236 sticht hij in de parochiekerk te Kessel (Lb.) op het St. Katharina-altaar twee wekelijksche missen. Zijn zoon Willem volgt.

Zie: *Maasgouw* 1896, 28, 32; *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* 1879, 92-94.

Verzijl

[Kessel, Hendrik V graaf van]

KESSEL (Hendrik V graaf v a n), overl. 5 September 1285, zoon van Willem (die volgt), komt 28 Januari 1269 voor als een der borgen voor Willem IV, graaf van Gulik, welke verklaart voor den tijd van drie weken, niets vijandelijks tegen de stad Keulen te zullen ondernemen; 22 Juli 1271 verkoopt hij een wijnberg te Trechtinghausen aan den Rijn aan de cistercienserabdij Eberbach in de Rijngouw. 23 Augustus 1271 geeft hij aan den aartsbisschop van Keulen Engelbert ter leen de voogdij van Neuss, getuigen o.a. zijne broeders W a l r a m , proost te Munster

en W i l l e m , proost van Soest enz. 24 Augustus 1271 doet hij in tegenwoordigheid zijner broeders ten gunste van het aartssticht Keulen afstand van het opperhoutvestersambt in een bosch bij Hochstaden, hetwelk hij denzelfden dag verkoopt. 2 Mei 1273 verpandt hij voor den tijd van drie jaar aan den aartsbisschop van Keulen het kasteel Grevenbroich. 8 Maart 1274 verandert hij op verzoek der kerspellieden van M. Gladbach de jaarlijksche beden aldaar. 19 Mei 1274 verleent hij aan de commanderie der hospitalieren van St. Jan van Jerusalem, te Mechelen-Wittem gelegen, voor zijn jaargetijde en dat

zijner echtgenoote en kinderen, vrijdom van tol te Dobach en te Gulpen; 15 October 1275 draagt hij met toestemming zijner echtgenoote Gertrudis voor zijn jaargetijde en dat zijner ouders, de voogdij van Laack in het kerspel Gusdorf bij Grevenbroich in leen op aan de commanderie der Duitsche Orde te Genath; in Augustus 1276 is hij getuige van Willem, oudsten zoon van Willem IV, graaf van Gulik, 7 April 1277 sluit hij mede een verbond tegen den aartsbisschop Siegfried van Keulen; 27 Sept. 1279 verkoopt hij met toestemming van zijn broeder Walram, proost der kathedraal te Munster, aan Reinoud I, graaf van Gelder voor de som van 1500 marken, Keulsche munt, dat gedeelte van het graafschap Kessel, dat met het kasteel van dien naam op den linker Maasoever gelegen is, terwijl hij het op den rechter Maasoever gelegen gedeelte met al de daaraan verbonden rechten in leen blijft behouden. Na den verkoop van een gedeelte van het graafschap Kessel, bleef hij echter zijn titel en zegel behouden, maar voerde somtijds ook nog den titel dominus de Bruke, zooals blijkt uit oorkonden d.d. 3 en 15 Maart 1285. 28 Juni 1285 komt hij voor met zijne echtgenoote Lisa. In het necrologium der abdij M. Gladbach wordt melding gemaakt van een graaf Hendrik van Kessel, die op 5 September overleden is; deze kan Hendrik V zijn, zijn dood kan den 5. September 1285 voorgevallen zijn; zijn jongste broeder Willem, kanunnik der H.H. Apostelen te Keulen en domheer te Munster komt na den 24sten Aug. 1271 niet meer in oorkonden voor. Zijn dochter Lisa huwde met Dirk Loef van Cleef, heer van Hulckrath en Tomburg, overl. omstr. 1311, zoon van Dirk VII, graaf van Cleef en van Aleidis van Heinsberg.

Zie: *Maasgouw* 1896, 68, 72, 76, 84, 87, 91; Robert Scholten, *Stammtafel der Clevischen Grafen und Herzoge*, 198.

Verzijl

[Kessel, Johan heer van]

KESSEL (Johan heer van), overl. 1403, zoon van Mathijs I, die volgt, was drossaard van het land van Kessel, komt 1368 in November als getuige voor bij het huwelijkscontract van hertog Eduard van Gelder en Catharina van Beieren; in 1391 's Maandags na O.L.V. Conceptio bezegelde hij de akte, waarbij zijn neef Mathijs van Kessel op 't Oever en Catharina diens vrouw de verstat (veerstad) van Kessel (Lb.) met alle renten, cijnsen en rechten veronderpandden aan Herman Kemppen, burger van Roermond; hij bezegelde 's Zondags voor St. Lucia 1395 het huwelijks-contract tusschen zijn achterneef Sibert van Kessel, zoon van Mathijs op 't Oever, met Bela, de oudste dochter van Dirk van Groesbeek; ook kwam hij voor in een akte van 25 Mei 1403. Zijne zonen waren Mathijs 11 en Johan.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* 1879, 102-105.

Verzijl

[Kessel, Mathijs I heer van]

KESSEL (Mathijs I heer van), overl. omstr. 1368, was naar alle waarschijnlijkheid een zoon van Godfried Berck, die in 1279 's daags voor St. Simon en Judas door graaf Reinoud I van Gelder, tot erfelijk kastelein van het kasteel van Kessel (Lb.) was benoemd; Mathijs werd op St. Luciadag 1338 met den burcht en de goederen van Kessel beleend; Reinoud II, hertog van Gelder verpandde hem op St. Martinusavond 1340 de tiende te Bracht; hij komt 17 Maart 1351 voor als getuige van Arnold, heer van Wachtendonck en diens echtgenoote Lutgard, toen deze een rente uit hun goed te Asperden aan het cistercienserinnenklooster ‘Grafenthal’

verkochten, 's Zondags na St. Victor 1364 bekenden Mathijs van Kessel en diens zoon Johan, wegens de groote en de smalle tiende van Kessel en wegens de twee aldaar gelegen hoeven Vijehof en Ganderijngen, die zij te pand

hielden van den hertog van Gelder schuldig te zijn aan Johan van Meurs, ridder, de som van tachtig alde golden schilden.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* 1879, 95-103; Robert Scholten, *Das Cistercienserinnen- Kloster Grafenthal zu Asperden*, oorkonde no. 190.

Verzijl

[Kessel, Mathijs II heer van]

KESSEL (Mathijs II heer van). overl. 1405, zoon van Johan (zie hiervoor), huwde met Vriedtzwent van Brede. Iets naders is over hem niet bekend. Zijn zoon Willem I volgt.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* 1879, 105.

Verzijl

[Kessel, Mathijs III heer van]

KESSEL (Mathijs III heer van), overl. 1525, zoon van Willem I en Gerarda van Broeckhuysen, huwde 7 Dec. 1476 met Margareth, dochter van den ridder Johan van Hembergh, erfkamerheer des stichts Keulen; beleende op O.L.V.-avond 1491 ridder Otto Schenck van Nydeggen, met de hoeve te Kesseleyck, werd 1493 na den dood van zijn broeder Johan met het huis Kessel beleend.

Bijgestaan door zijn echtgenoote verkocht hij in 1493 op St. Urbanusdag, twee tienden aan Matthijs van Merwijck, drossaard van het land van Kessel. Hij kreeg op St. Michielsdag 1498 consessie van den hertog Karel van Gelder tot oprichting van eenen windmolen te Kessel (Lb.) in plaats van den watermolen, die bouwvallig was. In 1500, op O.L.V. dag, beleende hij Gerard van Holtmolen met vijf morgen land gelegen aan den Offenrijt in het kerspel van Blerick, benevens nog elf morgen genaamd in den Winckel.

Zijn zoon Willem II volgt.

Zie: *Publ. de ta soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* 1879, 108-110, 1894, 171; *Maasgouw* 1897, 84, 1898, 12.

Verzijl

[Kessel, Walram van]

KESSEL, Walram van), heer van Bruke (Grevenbroich), overl. 20 October 1305, zoon van Willem, graaf van Kessel, werd tusschen 3 Juli en 23 October 1265 domproost van Munster, was tevens proost van Beckum en pastoor der parochiekerk van Oostbeveren in Westphalen, welke twee betrekkingen aan de proostdij van Munster verbonden waren, hij verkocht 10 Nov. 1285 zijn aandeel van het goed te Trechtinghausen in het bisdom Mentz, dat hem na den dood zijner ouders toegevallen was, voor dertig Keulsche mark aan de cistercienserabdij Eberbach in genoemd bisdom. 29 September 1295 noemde hij zich erfgenaam van het graafschap Kessel en heer van Bruke; hij deed afstand van de proostdij van Munster en trad in het huwelijk met Catharina, dochter van Dirk Loef van Cleef, met welke hij 8 Februari 1296 te Grevenbroich, een klooster van de Wilhelmietenorde stichtte; in een oorkonde van 28 Juli 1303 wordt hij schoonzoon van Dirk Loef van Cleef genoemd; 18 October 1304 schonk hij aan de abdij St. Pantaleon te Keulen de tiende in zijn gebied van Boisheim bij Bruggen; denzelfden dag hief hij in tegenwoordigheid zijner echtgenoote Catharina een tolplaats in het kerspel van M.

Gladbach. Hij overleed 20 October 1305, als de laatste van zijn geslacht, zonder nakomelingschap en werd vóór het hoogaltaar der door hem gestichte kloosterkerk te Grevenbroich begraven. Zijn weduwe hertrouwde kort na zijn dood met Dirk graaf van Katzenellenbogen (overl. 1315), en vervolgens vóór 1320 met Hendrik rougraaf van Alten-Baumburg (Beieren-Palts) (overl. 1340).

Zie: *Maasgouw* 1896, 84, 91, 95, 1897, 7-8, 11; Robert Scholten, *Stammtafel der Clevischen Grafen und Herzoge*, 200.

Verzijl

[Kessel, Waltergraaf van]

KESSEL (Waltergraaf van), zoon van Hendrik I, vermeld in oorkonden van 1139 tot 1158, komt

1139 als getuige van aartsbisschop Arnold I van Keulen voor, 1141 en 1143 van denzelfde, in zake de abdij St. Pantaleon, in 1144 als getuige der abdij Laach.
Zie: *Maasgouw* 1896, 28.
Verzijl

[Kessel, Willem graf van]

KESSEL (Willem graaf van), overl. omstreeks 1269, zoon van Hendrik IV. Hij komt het eerst voor in 1232, in welk jaar hij bekend maakt, dat ridder Dirk, genaamd Seman, ministeriaal van den graaf van Gelder zijn goed te Furbruch verkocht heeft aan de abdij Camp (tusschen Gelder en Rheinberg). In 1235 of 1236 schenkt hij ter nagedachtenis van zijn vader Hendrik voor het jaargetijde van diens moeder, zijn (Willem's) grootmoeder, aan de abdij Camp een erfrente. In 1243 deelt hij met Herman II, abt te M. Gladbach, het gemeentewoud aldaar in perceelen, naar maatstaf der daartoe rechthebbende hoeven, terwijl zij de gemeenschappelijke weidegang aan alle kerspellieden voorbehouden. 10 September 1250 wordt hij door graaf Willem IV van Gulik tot scheidsman in toekomstige geschillen benoemd; in Juni 1251 is hij getuige van Otto II, graaf van Gelder, evenzoo 10 Maart 1253; 15 October 1254 is hij getuige bij de verzoening tusschen den aartsbisschop Koenraad van Keulen en Willem IV, graaf van Gulik en diens broeder Walram; in Juni 1255 is hij getuige van Otto II graaf van Gelder bij het stichten van het vrouwenklooster der cistercienserorde 's Gravendal bij Asperden; 4 September 1259 getuige van Hendrik bisschop van Luik en Otto II graaf van Gelder, toen deze als scheidsmannen beslisten in het geschil van graaf Godfried van Sayn met de gebroeders Walram II en Otto I, graven van Nassau; 16 November 1263 komt hij als getuige voor van Otto, graaf van Gelder, toen deze den verkoop bekrachtigde van de groote en smalle tienden van Spraland, door Gerard van Spralant aan het cistercienserklooster te Roermond.
Hij overleed vóór 28 Januari 1269. Zijn jaargetijde, dat hij met drie malder tarwe en drie malder haver stichtte, werd in de abdij St. Pantaleon te Keulen op den 14den September gehouden.
Zie: *Maasgouw* 1896, 34-36, 40, 52; Robert Scholten, *Das Cistercienserinnen- Kloster Grafenthal zu Asperden*, oorkonde no. 11.
Verzijl

[Kessel, Willem I heer van]

KESSEL (Willem I heer van), overl. 1469, zoon van Mathijs II en Vriedtzwent van Brede, werd beleend met Kessel 1405. 1408 verkocht hij met zijne moeder aan Reinart van Baerle en diens vrouw Elisabeth, hun neef en nicht, een hoeve te Blerick genaamd Goeterloe; hij bezegelde 3 Mei 1418 den verbondsbrief tusschen de ridderschap en de Geldersche steden; verscheen op St. Remigiusdag 1428 toen de halve tol te Kessel, door Vullinck van Holtmolen voor een som van 450 Rijnsgulden overgedragen werd aan de stad Roermond; kocht 1433 op St. Simon en Judasdag ⅓ deel van de veerstad te Kessel van Henric Rysvoerden. Op St. Catharina-avond 1435 verkocht hij met zijn echtgenoote Gerarda van Broeckhuysen aan de abdis van Daelheim, Margaretha van Betgenhuzen, de groote tiendenschuur behoorende in des convents tiendenhof te Blerick; deze echtelieden kochten 1436 van Mathijs van Kessel op 't Oever diens aandeel in de veerstad van Kessel; hij bezegelde in 1436 's Dinsdags na Beloken Paschen den verbondsbrief tusschen de ridderschap en de steden Roermond, Goch, Erkelenz en Straelen.

Zijn kinderen waren: J o h a n , ongehuwd overleden, beleend met Kessel 1469 en 18 Oct. 1473, Mathijs III, die voorgaat, C a t h a r i n a , die huwde moet Cornelis van Merwyck, aan welk ge-

slacht later in 1541 de heerlijkheid Kessel kwam, Wilhelma, gehuwd met Dirk van Pollart.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* 1879, 105-108, 1894, 170-171; *Maasgouw* 1898, 12.

Verzijl

[Kessel, Willem II heer van]

KESSEL (Willem II heer van), overl. 15 October 1541, zoon van Mathijs III en Margaretha van Hembergh, huwde 10 November 1516 met Anna van Balderich, genaamd Barich, dochter van Hendrik en van Eva van Brede In 1526 riep hij de tusschenkomst der ridderschap in tegen Adriaan van Bylant, heer van Well, die hem 300 goudgulden schuldig was; hij werd 19 Juni 1527 als erfgenaam van zijn vader met het huis van Kessel met al zijn toebehooren, den hof Genengrave, den weerd en den tol van Kessel beleend; hij had in 1529 een geschil met den graaf Christoffel van Meurs en de provisoren van het collegie St. Hieronimus te Keulen; 8 Oct. 1534 tochtte hij zijn vrouw Anna van Barich, bezegelde 27 Januari 1538 het verdrag tusschen Johan en Willem, hertogen van Gulik en Cleef ter eenre en den hertog Karel van Gelre, mitsgaders de baanderheeren, ridderschap, hoofd- en kleine steden van Gelderland ter andere zijde. Een schepenbrief van Kessel d.d. 11 Januari 1540 bevestigde het getuigenis van Peter Duyven, Johan Boermans en Johan Buskens zaliger, dat jonker Willem van Kessel den aanwas van zijn erf bevaren heeft, overmits mannen van leen, volgens het waterrecht. Willem van Kessel overleed kinderloos, weshalve de burcht van Kessel met de aanklevende leengoederen, bij erfopvolging overging op zijn achterneef Caspar van Merwyck.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* 1879, 110-113, 1894, 171; *Maasgouw* 1897, 84; *Verslagen omtrent 's rijks oude archieven* 1905, 390, 427.

Verzijl

[Keuller, Petrus]

KEULLER (Petrus), geb. te Goch 2 Augustus 1716, overl. te Venlo 27 Januari 1794, zoon van Joannes Rutgerus en Joanna Elisabeth Soutermans, was 24 November 1738 om particuliere redenen met het burgerschap vereerd geworden, was van 1739-1754 lid van het St. Lucasgilde en ook van het St. Bernardusgilde, waarvoor hij 7 Aug. 1764, bedankte, ten overstaan van de regeerende gildemeesters Joannes Peetersen en Arnoldus Overdijck; hij was rentmeester van Venlo 1765-79 en raadsverwant 1766-94, als hoedanig hij 10 October 1766 den eed deed. Hij huwde te Venlo 27 September 1741 Johanna Maria Collaers (overl. te Venlo 10 September 1750, dochter van Godefridus en Sibilla van der Horst) en hertrouwde aldaar 11 October 1757 met Johanna Maria van Laeckervelt (geb. te Venlo 24 Mei 1735, aldaar overl. 31 Mei 1802, dochter van Lambertus en Johanna van Mosselvelt).

Zie: Jan Verzijl, *Fragmenten uit de Venlosche burgerboeken* in *Limburg's Jaarboek* 1924, 118; *De rekeningen van het St. Lucasgilde op het stadsarchief te Venlo en die van het St. Bernardusgilde op het Rijksarchief te Maastricht*; *Maasgouw* 1920, 60-61; *Stadsarchief te Venlo* no. 174; Jan Verzijl, *Genealogie Keuller*.

Verzijl

[Keverberg, Charles Louis Guillaume Josephe de]

KEVERBERG (Charles Louis Guillaume Josephe d e), geb. 13 Maart 1768 op het kasteel Aldengoor gem. Haelen (L.) en overl. te 's Gravenhage 24 Nov. 1841, begraven in het familiegraf te Haelen. Hij was de zoon van C h a r l e s E m m a n u e l G a s p a r J o s e p h e , heer van Haelen (en Nunen), Neer, Kessel, Aldengoor, Ghoor, Warenberg (alle kasteelen, de 3 eerste met heerlijkheden) en van M a r i a J o s e p h i n a barones

de Weichs de Roesberg. Hij paste zich aan de moderne toestanden aan evenals zijn vader, die president is geweest van het kiescollege (collège électoral) te Kessel, in het Roer-departement gelegen. Hij ontving van zijn ouders een katholieke opvoeding, maar zijn jeugd viel samen met den bloeitijd der fransche wijsbegeerte der 18e eeuw en de omstandigheden voerden hem naar de professoren der eerste te Bonn opgerichte universiteit, die toen geheel van deze wijsbegeerte was vervuld, en later naar die van Kant, dien hij persoonlijk kende en dikwijls bezocht, eveneens naar de scholen van andere wijsgeeren van dien tijd. Het gevolg was, dat van zijn godsdienstige opvoeding niet veel overbleef. Onder het oud regime was hij lid der ridderschap van de staten van het pruisisch Overkwartier van Gelderland te Gelre. Onder het fransche bestuur was hij lid van den conseil général du département de la Meuse-Inférieure en tijdelijk maire te Haelen, waar zijn vader heer was geweest, zoodat men aan zijn republikeinsche gevoelens niet behoefde te twijfelen. Weldra werd hij echter door de republikeinsche fransche regeering opgemerkt en benoemd tot sous-préfet van het arrondissement Kleef. In deze betrekking reeds heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt, o.a. voor het onderwijs, waarvan hij zich degelijk op de hoogte stelde. Zoo vond ik onder zijn ambtelijke bescheiden (afkomstig van het kasteel Aldenghoor en thans op het Rijksarchief in Limburg) het schoolwerk van kinderen eener dorpsschool van zijn onderprefectuur Kleef en zeer vele stukken nog op het onderwijs betrekking hebbend, die van zijn zorg en ijver daarvoor getuigen. Ook met Goethe is hij in briefwisseling geweest en deze heeft op zijn verzoek, wat nog niet bekend is, naar ik meen, het schoone gedicht op Johanna Lebus gemaakt, het heldhaftige meisje, dat bij een overstrooming van den Rijn, menschen ten koste van haar eigen leven heeft gered. Dit gedicht werd als cantate gezongen bij gelegenheid van een plechtigheid ter eere van haar nagedachtenis, waaraan ook de Keverberg deelnam en die door hem werd georganiseerd te Kleef. Onder het nederlandsch bestuur werd hij al spoedig tot gouverneur van Antwerpen benoemd en in 1817 van de provincie Oost-Vlaanderen, tot hij in 1819 deze betrekking met die van lid van den Raad van State verwisselde. Zijn duitsche en belgische onderhoorigen, zegt zijn levensbeschrijver in *Journal de la Haye* van 1 Dec. 1841, hebben nooit vergeten, wat hij voor het welzijn en den voorspoed hunner gewesten heeft gedaan. De instellingen van openbaar nut, die hij hielp inrichten te Gent en Antwerpen, vooral betreffende het bestuur der gevangenissen, de instellingen van weldadigheid, schoone kunsten en wetenschappen, zijn blijvende getuigenissen van zijn groot administratief talent en tevens van menschlievendheid. Als lid van den Raad van State heeft hij tot zijn laatsten levensstond ongewone ijver en werkzaamheid ontwikkeld. De onafhankelijkheid van zijn karakter verwierf hem de achting van al zijn ambtgenooten, zelfs dan als deze zich niet met zijn meening konden vereenigen, en deze hoedanigheid deed hem reeds vroeg onderscheiden door koning Willem II, die als kroonprins lang vice-president van den Raad van State was geweest. Een hoog gevoel van rechtvaardigheid was hem eigen en verdrukking, misbruik van macht vonden in hem een onvermoeid onverzoenlijk tegenstander. Zacht van karakter, was hij aangenaam in den omgang. Als beminnaar der schoone kunsten, waarvan hij den veredelenden invloed heeft ondervonden, heeft

hij vele jeugdige kunstenaars aangemoedigd en door zijn welwillende tusschenkomst bij den Koning hun de middelen verschaft tot ontwikkeling hunner gaven. De Keverberg liet vele geschriften na van ware en blijvende verdienste, die van zijn groote talenten en liefde voor het algemeen welzijn getuigen. Hij deed zich in 1815 kennen door zijn opmerkingen over het grondwetsontwerp, die sindsdien de aandacht van het gouvernement op hem hebben gevestigd. Zijn werk *Sur l'état des indigents en Flandre* is klassiek en werd lang met vrucht geraadpleegd door economen en staatslieden. In 1818 gaf hij uit: *Ursula, princesse Britannique, d'après la légende et les peintures de Memling* (Gand 1818); in 1821 een fransche vertaling van een geschrift van generaal van den Bosch over de kolonie Frederiksoord. Zijn vergevorderde leeftijd heeft hem belet zijn groot en moeitevol werk te voleindigen over het Koninkrijk der Nederlanden (in het Fransch), waarvan drie deelen zijn verschenen en een klein gedeelte in handschrift is gebleven: *Du Royaume des Pays-Bas, sous le rapport de son origine, de son développement et de sa crise actuelle, suivi de pièces justificatives* (la Haye 1834, 1835, 3 dln.). In dit werk heeft hij met energie den Koning en Holland verdedigd tegen de beschuldigingen van hen, die in België hadden getracht in de oogen van Europa de revolutie van 1830 te verdedigen. Met den godsdienst werd hij weer verzoend eenige maanden voor zijn dood. De K. is tweemaal gehuwd geweest. Zijn zoon uit het eerste huwelijk overleed als laatste mannelijk erfgenaam van zijn geslacht in 1904.

Zie mijn art. in *Limburgs leven* van 5 Juni 1920.

Flament

[Keyaerts, Johannes]

KEYAERTS (Johannes), regulier-kanunnik van St. Augustinus in Groenendaal bij Brussel, zoon van Jan en Katharina Peeters, prior van zijn klooster, komt voor als rector van het nonnenklooster Sint Margriet in het dal van Josaphat te Bergen op Zoom, 1501 en 1512. Hij schijnt van een welgestelde familie te zijn geweest, want zijn ouders deden verschillende schenkingen aan het klooster, opgeteekend in het necrologium, zoodat hun jaargetij in Groenendaal werd gevierd en ook dat zijner grootouders, Egidius Keyaerts en echtgenoote en Nicolaas Peeters en echtgenoote. Volgens Sanderus, *Chorographia sac. Brab.* (2 ed.) 21, werd J. Keyaarts met algemeene stemmen tot prior van Groenendaal gekozen, 1491. In de verschillende ambten, die hij bekleedde, wist hij door zijn welwillendheid aller achting te winnen. Hij richtte in Groenendaal, om aan het verlangen zijner medebroeders te voldoen, eenige nieuwe gebouwen op. 1493 werd met toestemming van het convent door den prior, te dien tijde Johannes Keyaerts, het gebruik ingevoerd om de klok te luiden voor den lofzang, die ter eere van Maria na de completen werd gezongen en een kaars te branden op haar altaar. De moeder van den prior zou door de schenking van een stuk land voorzien in deze uitgave. Aldus het necrologium van het klooster. Als prior regelt Joh. Keyaerts 1496 de schenkingen door zijne ouders gedaan. De lijst der priors (Sanderus) vermeldt, dat 1503 Jac. van Dynter tot prior werd gekozen en na diens dood, 4 Maart 1512, Ewaldus Vincx. Van dezen wordt verder niets aangeteekend en op hem volgt D. Daniel Petri van Bergen op Zoom 1523-1534. De lijst zegt ook niets van het overlijden of aftreden van J. Keyaerts of van zijn tweede prioraat. E. Vincx overleed als rector van Galilea te Gent.

Krüger, *Geschiedenis bisdom Breda* III, 123

verzekert, dat Jan Keyaerts 1506 rector was in het klooster St. Margriet in het dal van Josaphat te Bergen op Zoom. Dit klooster, eerst van de orde van St. Franciscus, gesticht 1461, was door bemoeiing van den deken van Bergen op Zoom Willem Braem, een bijzonderen vriend en weldoener van Groenendaal, overgegaan naar den regel van St. Augustinus, 1470. De deken bezorgde nog de bullen van den Paus, waardoor het klooster geheel naar den vorm en gebruiken van de Congregatie van Windesheim zou ingericht worden en gesteld werd onder de leiding en het bestuur van den prior van Groenendaal, die het van rectoren moest voorzien, 1485. 1512, toen heer Jan Keyaerts nog rector was, werden onder zijne voorlichting de ‘horae canonicae’ ingevoerd (zie korte kroniek in M i r a e u s -F o p p e n s , *Op. Diplom.* IV, 623-624).

1518 was Jan Keyaerts weder prior van Groenendaal. Het necroloog teekent aan, dat hij dat jaar als prior met instemming van het konvent voorschreef het branden van kaarsen op bepaalde feestdagen ter eere der H. Maagd en der H. Moeder Anna. De kosten werden bestreden uit zekere sommen door zijne ouders bezorgd en nagelaten. In de lijst der priors van Groenendaal moet hij dus een tweede maal geplaatst worden na E. Vinck en vóór Daniel Petri, die 1523 aan het bestuur kwam. 17 Nov. wordt in het necroloog van Groenendaal vermeld zonder jaartal: ‘Obitus fratris Johannis Keyaerts quondam prioris hujus loci’. Dat ‘quondam’ duidt gewoonlijk aan, dat de persoon niet als prior stierf.

Zie: S t r o o b a n t , *Nécrol. de Groenendaal* in *Annales acad. d'archéol. Belg.* (Anvers 1854) XI, 299-300, 303-305, 313.

Fruytier

[Klebitius, Willem]

KLEBITIUS (Willem), geb. 1533, gest. 1568, is afkomstig geweest uit een brandenburgsche koksfamilie en werd te Wezel geboren. Van zijn jeugd weten wij niets. Evenmin van de perioden in zijn leven, gedurende welke hij respectievelijk te Bocholt, te Freiburg im Breisgau en in Wurtemberg heeft gewoond. 1557 treffen wij hem als diaconus en tegelijk pomeridianus concionator te Heidelberg aan. In verband met de tegenwerking, die hem daar, om zijn aanhangen van de zwitsersche Reformatie, van de zijde der stadspredikanten, ten deel viel, verwierf hij zich 15 April 1559 den graad van baccalaureus in de theologie aan de heidelbergsche universiteit. Spoedig daarna zat hij, naar aanleiding van de bij die gelegenheid door hem verdedigde stellingen, diep in een fellen strijd met zijn zeer luthersch-gezinden stadgenoot Tileman Heshusius Eindelijk liep deze zóó hoog, dat keurvorst Frederik III van de Palts, na veel mislukte pogingen om een verzoening te bewerkstelligen, beiden vechters de verdere uitoefening van hun ambt ontzegde. Een poging, kort daarna door Klebitius ondernomen, om intrekking van dit vonnis te verkrijgen, mislukte. Toen nam de afgezette de wijk buiten de Palts. Op den langen zwerftocht, die toen voor hem begon, vinden wij hem dan achtereenvolgens te Emden, Groningen, Aken, Bocholt bij Munster, Londen, Wigornia (waar hij tot 14 Sept. 1562 leeraar in grieksch en rhetorica en uitlegger van het Lukas-Evangelie is geweest), Frankfort a.d. Main en Antwerpen, waar hij door het geven van lessen in wiskunde in zijn onderhoud heeft pogen te voorzien. Vóór of in het najaar van 1565 gaf hij dat werk reeds weer op. Echter slechts om het aan de universiteit van Keulen weer te gaan hervatten. Was hij in Antwerpen nog ternauwernood aan gevangenneming ontsnapt, hier in Keulen heeft men hem inderdaad opgesloten en gehouden, tot hij in Maart 1566 verlof kreeg om naar Hessen te gaan, om daar in dienst van den landgraaf te

treden, mogelijk wel om mee te helpen aan de bevordering der calvinistische hervorming, die er destijds aanmerkelijken voortgang maakte. Maart 1567 woonde hij voor de zooveelste maal in Frankfort a.d. Main. Door het geven van lessen in de sterrekunde en als corrector aan verschillende drukkerijen voorzag hij daar ter stede in de behoefte van zijn groot gezin; tegelijkertijd echter door de publicatie van het gedicht *Nachtigall* de belangen daarvan ernstig schadend. Finantieel was deze uitgave een groot succes. Maar wijl zij tegen den Keizer gericht was ontketende zij een heftige vervolging tegen hem. Door de wijk naar Frankrijk, en bepaaldelijk naar Parijs te nemen, stelde hij zich daarvoor in veiligheid. De lessen in wiskunde en sterrekunde, die hij ook daar heeft gegeven, schijnen hem niet veel te hebben opgebracht. Geheel verarmd is hij gestorven. Zijn kinderen Maria en Arlegen legden in 1578 en 1580 belijdenis des geloofs af in de Nederduitsche vluchtelingenkerk te Frankfort a.d. Main.

Behalve eenige werkjes, die ik slechts bij name ken (*Carmen*, waarin hij zijn conflict met Heshusius bezong; *Aedes erraticae*; *Nativitates* waarin hij voor allerlei menschen de horoscoop trok), schreef Klebitius vele theologische en politieke werken. Ook trad hij - en vooral daardoor heeft hij voor onze Nederlandsche geschiedenis belang gehad - als vertaler van minstens drie pamfletten op.

De genoemde theologische werken zijn: *De fundamento salutis pia et utilis admonitio* (ex. in Univ. bibl. te Göttingen), volgens het titelblad van 1553, maar eerder van 1563; immers het spreekt van het conflict van Beza en Seb. Castalio, dat in 1553 nog in het geheel niet had plaats gehad; *Demonstratio erroris Heshusiani de praesentia Judae in coena Domini* (Losannae 1563) (ex. in Univ. bibl. te Göttingen); *Buccella intincta quam comedit Judas proditor*, in 1675 te Dresden eerst uitgegeven, maar veel eerder reeds geschreven en niet onmogelijk zelfs een kort ontwerp voor de hiervóór genoemde *Demonstratio erroris Heshusiani*; dit boekje is opgenomen in de *Critici Sacri* VII (Amst. 1698); *Demonstratio theologica* (Losannae 1563) (ex. in Univ. bibl. te Göttingen); *Assertiones de controversia sacrae synaxeos .... per* Wilhelmum Klebitium *Brandeburgensem. Cum epistola eiusdem ad Johannem Pedderum Anglum* (1560) (ex. in de Preuss. Staatsbibliothek te Berlijn); *Theses, quae veram de coena Dom. sententiam ... summatim continent, ad disputandum in academia Heydelbergensi* (1560) (ex. in de Preuss. Staatsbibliothek te Berlijn); *Victoria Veritatis ac ruina papatus Saxonici* (Freiburg 1561) (ex. o.a. in de bibliotheek der universiteit te Utrecht).

Als politieke geschriften van Klebitius kunnen vermeld: *Insulae Melitensis, quam alias Maltam vocant, historia, quaestionibus aliquot mathematicis reddita iucundior* (Antwerpen 1565) (ex. in de bibliotheek der universiteit te Leiden), een behandeling van het beleg van Malta (1565) in den destijds heerschenden Turkenoorlog, en van de bevrijding van dat eiland door den onderkoning van Sicilië; *Nachtigall, das ist aus Johann Friedrichs des Mittlern, Herzogs zu Sachsen, publicirten Schriften, vom Ursprunge, Anfang und ganzen Prozesz der Wirtburgischen und Grumbachschen Handlungen, ein kurzer Bericht und Auszug* (1567), in originali aanwezig in de stadsbibliotheek te Frankfort a.d. Main, gedrukt in Lessing, *Wolfenbüttler Beiträge zur Geschichte und Litteratur*, Beitr. I (Braunschweig 1772) 112-130, waarmee de schrijver

zich mengde in de zgn. grumbachische Händel van dien tijd, een twist die begon als een particuliere botsing tusschen Wilhelm von Grumbach en den würzburger bisschop Melchior von Zobel over erf- en leenaangelegenheden, maar langzamerhand het geheele Rijk in beroering bracht; *Grabschrift, das ist historischer Bericht und Ursprung .... Proces und Ende des gotischen Kriegs*, een tweede gedicht in verband met de zaak van Grunbach, te Parijs gemaakt, in hs. naar het schijnt in de bibliotheek te Wolfenbüttel, gedrukt in *Deutsches Museum*, Jhrg. 1779, I, 61-87; Jhrg. 1779, II, 458-477, 552-571. Het heeft veel opgang gemaakt, ook in het buitenland en met name in de Nederlanden, op welker geschiedenis het meermalen zinspeelt. Nachtegaalpamfletten van Ellert de Veer vertoonen verwantschap met het werk van Klebitius en eveneens bekendheid ermee; zie C.P. Burger's artikel daarover in *Tijdschrift voor Boeken Bibliotheekwezen* jrg. VI (1908) blz. 159, 160 en *Het Boek* jrg. 1923, aflev. van Dec., blz. 318 vv. Of zeven andere gedichtjes, die in verband met de affaire-Grumbach verschenen, ook door Klebitius gemaakt zijn, is niet met beslistheid te zeggen.

Tenslotte trad Klebitius ook nog op als vertaler van nederlandsche pamfletten. In zijn *Drey Bapstumb* (*Pamflet Thysius* n°. 114) vinden wij *Pamflet Meulman* no. 124, *Verclaringhe van die menichvuldighe loose Practycken ende Listen* terug. In *Neuwe Zeitung auss Niderland* (*Pamflet Thysius* no. 118) *Pamflet Thysius* no. 117, vermeerderd met *Pamflet Meulman* no. 134; en in *Confessio. Der Niderlendischen Christen so in Antorff in Schutz und Schirm des .... Printzen von Oranien .. auffgenommen kurtze bekentnuss des Glaubens* (*Pamflet Thysius* no. 119) de *Corte Belijdinghe des Geloofs der gheenre, die overal in Nederland .... de waerachtige Leere des Evangeliums aenhanghen*. Zeer waarschijnlijk zelfs ook nog in *Newe Zeitung* (*Pamflet Knuttel* no. 141) de beschrijving van den antwerpschen beeldenstorm, die zich in de Preuss. Staatsbibliothek te Berlijn (*Flugschrift* 1566 no. 14) bevindt.

Al deze vertalingen, die veel nauwkeuriger zijn dan Klebitius' sterke wijziging van den titel zou doen vermoeden, zijn uit 1566, en zagen - zeer waarschijnlijk althans - te Frankfort a.d. Main het licht. Maar zij hebben, behalve in die uitwendige omstandigheden van hun ontstaan, ook overeenkomst in hun aard. Steeds dezelfde godsdienstige en politieke idealen verdedigen zij, de idealen, waarvoor ook de Prins van Oranje in dien tijd heeft gestreden. In één opzicht was Klebetius van dezen zeer onderscheiden. Hij was veel feller anti-roomsch dan de Prins; fel was hij trouwens bij alles wat hij was: Zanchius sprak eens van een bijzondere heftigheid als van een ingenium Klebitianum. Maar overigens was hij voorstander van eenzelfde unie onder de aanhangers der Reformatie als de Vader des Vaderlands in 1566. Waarschijnlijk zelfs uit twee motieven. Vooreerst behoorde Klebitius tot de ‘moderaeten’ van zijn eeuw, die veel voor de denkbeelden van Adriaen van Haemstede, den vriend der Anabaptisten, en voor de idealen van den spiritualist Sebastiaen Castellio gevoelde. En dan meende hij, dat zulk een eenheid onder de Protestanten onmisbare voorwaarde voor het voortbestaan van het Protestantisme was: zonder zulk een unie moest de Reformatie z.i. te gronde gaan.

Zie over hem een uitvoerig artikel in *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 5e Reeks, Dl X, blz. 80 vv., met als bijlage 5 brieven van Klebitius.

van Schelven

[Klerk, Reynier de]

KLERK (Reynier d e), gedoopt te Middelburg 9 Nov. 1710, overl. te Batavia 1 Sept. 1780, zoon van Reynier de Clerck en Elisabeth Jansse. De Klerk ging jong naar zee; in 1725 deed hij reeds dienst als adelborst op een oorlogsschip van de Kamer van Zeeland, dat de retourvloot uit Indië tegemoet ging. Tusschen 1726 en 1729 maakte hij twee reizen als matroos naar Indië, om 11 Dec. 1730 derwaarts te vertrekken als derdewaak (onderstuurman) op het schip ''t Vliegent Hert'. Na 10 Juli 1731 te Batavia te zijn aangekomen, bleef hij ook in Indië voorloopig bij de zeemanscarrière; hij werd weldra aangesteld als gezaghebber op een bark en deed als zoodanig meerdere reizen naar Padang. De Raad aldaar wees hem eenige malen aan als aanvoerder van de zee- en landmacht, welke de vorsten van Baros en omgeving bijstand tegen den sultan van Atjeh moest verleenen en de Klerk deed zich hierbij kennen als een onverschokken en beleidvol man. In 1737 zei hij het zeemanschap vaarwel en trad als boekhouder in civielen dienst. Reeds in 1738 kreeg hij een zelfstandige positie als resident te Toelang Bawang (Noord-Lampongs), met den rang van onderkoopman. In deze positie was hij ook gecommitteerde voor het regelen der grenzen tusschen de vorsten van Palembang en Bantam. Toen in 1741 een leger naar Midden-Java werd gezonden, ter bestrijding van den chineesch-javaanschen opstand aldaar, deed de Klerk daarbij dienst als secretaris; het volgend jaar werd hij opperhoofd te Soerabaja en in 1744 te Semarang. 24 Maart 1747 bereikte hij den rang van opperkoopman en trad als secunde persoon in het Gouvernement van Java's Noordoorstkust op. 30 Dec. 1748 volgde benoeming tot Gouverneur en Directeur van Banda. Eerst in 1753 keerde hij vandaar naar Batavia terug en was daar president van het college van boedelmeesters van Chineezen en andere niet- christenen; nog in hetzelfde jaar werd hij Raad-extra-ordinair van Indië. Sedert vervulde hij gewichtige functiën te Batavia als directeur van de Bank-courant en Bank van leening (1756), Directeur van de Amfioen-societeit (1761), Raad-ordinair (1762), Commissaris-politiek bij den kerkenraad (1770), Directeur-generaal (28 Dec. 1775) en ten slotte Gouverneur-generaal (4 Oct. 1777). In Maart 1780 werd hij zoo ziek, dat de Dir. Gen. Alting met de waarneming van zijn ambt moest worden belast; 1 Sept. 1780 overleed hij.

De Klerk was een eerlijk, bescheiden en arbeidzaam man. In 1756 had hij een *Radicale beschrijving van Banda* samengesteld en naar de Bewind hebbers in Nederland opgezonden; dezen gaven bij schrijven van 10 Oct. 1758 hun hooge ingenomenheid daarmee te kennen en gaven aan de indische regeering opdracht, de daarin vervatte voorstellen tot verbetering van den toestand van Banda's Gouvernement ten uitvoer te brengen. Als G.G. ijverde de Klerk in het bijzonder voor uitbreiding van het onderwijs; hij was directeur van de Hollandsche Maatschappij voor Wetenschappen te Haarlem en eerste Directeur van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. De Klerk was 1 Mei 1754 te Batavia gehuwd met Sophia Francisca Westpalm, weduwe van den Raad-ordinair Hugo Verijsel en dochter van den bekenden Directeur-generaal Michiel Westpalm. Zij bracht uit haar eerste huwelijk een dochter mee, Margaretha Sophia Verijsel, die in 1761 huwde met Mr. J.C.M. Radermacher. De Klerk's bijna 26-jarig huwelijk bleef kinderloos; zijn weduwe overleed te Batavia 31 Dec. 1785.

Zie: van Rhede v.d. Kloot, *De. Gou-*

verneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal enz. ('s Grav. 1891), 107; F. d e H a a n , *Priangan*, passim en A. H u y s e r s , *Het Leven van Reynier de Klerk.* enz. (Amst. 1787).
Stapel

[Kloeck, Jan Jansz.]

KLOECK (Jan Jansz.) maakte de groote zeereis van Mahu en de Cordes mede op het schip 'het Geloof' als vaandrager en boekhouder of kommies van Sebald de Weert. Hij vergezelde Gerrit van Beuningen bij zijn bezoek aan den inlandschen koning bij Kaap de Lopo Gonçalves om eetwaren te ruilen tegen wat kramerijen en ijzer, waarvoor ze slechts een kip en wat bananen kregen. Hij sneuvelde 24 December 1598 op Annobom bij de bestorming van den berg, waarop de Portugeezen zich versterkt hadden, waarbij hij een van de voorsten was, en werd op het eiland 'heerlijck begraven'. Hij was een dapper jongman, 'onder de gasten lief getal'.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhâês naar Zuid-Amerika en Japan* (1598-1600) *uitg.* F.C. W i e d e r ('s Gravenhage 1923) I, 64, 87.
Kossmann

[Kloetingen, Alardus van of de]

KLOETINGEN (Alardus v a n of d e), C l o t h i n g e n , of C l o e t i n g e n , was 27 Nov. 1362 magister artium aan de universiteit te Parijs, welke op dien dag een lijst met aanvragen indiende om beneficies bij paus Urbanus V te Avignon. Aan Alardus werd een kanunnikdij in St. Salvator te Utrecht toegestaan. 15 Juli 1393 komt hij voor met de andere kanunniken als tegenwoordig bij het onderzoek der relieken der St. Salvatorkerk. Hij verbleef in zijne kapittelkerk en volbracht zelf de diensten als kanunnik. Zijn dood wordt in het necroloog van St. Salvator vermeld XV kal. Augusti (10 Juli) 1420. Hij had gezorgd, dat jaarlijks een ruime uitdeeling aan het kapittel en de koristen plaats zou hebben op zijn jaargetij. Bovendien had hij nog een stichting gedaan voor de kanunniken en koristen, die de drie missen met Kerstmis bijwoonden.

Zie: *Archief Aartsb. Utrecht* VII, 350, XI, 248, XII, 184; A n t . M a t t h a e u s , *Fundationes et Fata eccl.* (Lugd. 1704) 93; B r o m , *Bullarium Trajectense* no. 1712.
Fruytier

[Kloetingen, Cornelius van]

KLOETINGEN (Cornelius v a n) of d e C l o e t i n g e n , magister, werd 1481-82 ingesteld als pastoor van Zandijk op Walcheren, als opvolger van ook een Cornelius de Cloetingen. Magister Cornelius deed tegelijkertijd afstand van de vicarij aldaar aan het Lieve Vrouwe altaar, die hij, Cornelius Johannis bezat sinds 1479/80. In 1490/91 deed een Cornelius Cloetingen afstand van het pastoraat van Kleverskerke. Nog komt 1487/88 een Cornelius Nicolai de Cloetingen voor als vicaris van het H. Kruisaltaar te Poortvliet.

Zie: G r i j p i n k , *Register op de parochien* I, Wal. 42, 126, Z. Bev., 112.
Fruytier

[Kloetingen, Joannes van]

KLOETINGEN (Joannes van) of de Cloetingke, magister der philosofie, kreeg door pauselijke begeving 19 Juni 1342 de reservatie eener kanunnikdij in de Mariakerk te Utrecht. 1350 werd magister Joh. de Clotinghem bevestigd door den Paus in het bezit dezer kanunnikdij te Utrecht, welke open was gekomen door den dood van den deken van St. Salvator, Frederik Ossekin, 1345. 1356 was J. de Kl. te Avignon borg voor de verschuldigde bijdrage van den abt Henricus der abdij Sint Andries bij Brugge. Opnieuw werden voor hem pauselijke gunsten gevraagd en toegestaan door Petrus de Gros, de kardinaal van Auxerre genaamd, 19 Jan. 1357. Deze kardinaal vroeg voor Joh. de Cloetinghe van het bisdom Utrecht, meester in de vrije kunsten en de geneeskunde en baccalaureus in de rechten, zijn geneesheer en huisgenoot, een kapelanij in de Lieve Vrouwekerk te Antwerpen, niet-

tegenstaande hij eene kanunnikdij met prebende in de Mariekerk te Utrecht en de parochiekerk van Hoedekenskerke in bezit had. De aanvraag werd met een ‘Fiat’ beantwoord. Waarschijnlijk was hij in het bezit gekomen der parochie Hoedekenskerke door den dood van Johannes de Haecht, van Brabant, overleden vóór 23 Aug. 1354. Deze was kanunnik van St. Salvator te Utrecht, deken en kan. van Nivelles en bij de aanvragen om nieuwe beneficies, 1343-1350, pastoor dezer zeeuwsche parochie. Heer Jan van Kloetinge, die 10 Nov. 1316 voorkomt als executeur van het testament van Pieter van Leiden, kanunnik van St. Pieter te Utrecht en te Middelburg, zal wel een ander persoon zijn als bovengemelde (van Mieris, *Charterb.* II, 176).

Zie: U. Berlière, *Suppliques de Clément VI*, no. 1948; dez., *Suppliques d' Innocent VI*, no. 567, 796, 809; dez., *Inventaire anal. des libri obligationum* (Rome 1904) no. 252; Isacker-Berlière, *Lettres de Clément VI* (Rome 1924) no. 816, 1815; Brom, *Bullarium Traj.* no. 1003, 1052, 1140, 1142, 1160, 1362, 1540.

Fruytier

[Knijff, Guillelmus J.]

KNIJFF (Guillelmus J.) noemt zich M.D. op het titelblad van zijn zeldzaam geworden werkje: *Goylandiae libri II seu vera ejusdem regionis descriptio historica rerumque memorabilium in ea exactarum in qua tyrannica illa clades hujus metropolis Nardae perfidia Hispanorum perpetrata recensetur: nec non herbarum omnium in ea regione sponte nascentium cum earum viribus brevis enarratio* (Amsterdam 1624, 4°). Hij was blijkbaar geneesheer en geeft in zijn boekje een beknopte geschiedkundige beschrijving van Gooiland, waarbij hij ook bij den moord van Naarden in 1572 wat uitvoeriger stil staat.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, 376.

Brugmans

[Koch, Bernard]

KOCH (Bernard), geb. 1791 te Amsterdam, overl. 30 Juli 1858 aldaar, werkte van 1806 tot 1810 mede in de hofkapel van koning Lodewijk. Later was hij als kapelmeester verbonden aan de italiaansche en de duitsche opera te Amsterdam. Vier van zijn werken, van humoristischen aard, werden bij deze gezelschappen ten tooneele gebracht. Zijn cantate *Moederliefde* werd door de Mij. t.b.d. Toonkunst bekroond. Met M.B.A. Fallée was hij de stichter van de zangvereeniging ‘'t Volmaakt Akkoord’. Tevens was hij medeoprichter van het tijdschrift *Amphion*. Zijn zuster Henriëtte Koch schonk al zijn nagelaten handschriften aan de bibliotheek der Mij. t.b.d. Toonkunst. Een deel zijner composities wordt vermeld bij J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911).

Zie verder: J.D.C. van Dokkum, *Nederlandsche muziek in de negentiende eeuw* (Amst. 1913).

Spier

[Kock, Anne Willem Theodoor]

KOCK (Anne Willem Theodoor), geb. te Haarlem 3 Juni 1841, overl. te Arnhem 2 Mrt. 1903, was de zoon van P. Kock, die volgt, en M.J. Telting. Hij was leerling der technische school te Utrecht en studeerde daarna aan de koninklijke academie

te Delft, waar hij in 1862 het diploma van burgerlijk ingenieur behaalde. Na eenigen tijd bij de bedijking van den Kerkhovenpolder in den Dollard werkzaam geweest te zijn, werd hij in 1863 tot opzichter bij den aanleg der Staatsspoorwegen benoemd. Hij was eerst werkzaam te Groningen bij den aanleg der lijn Groningen - Nieuwe Schans en vervolgens te Leeuwarden bij dien der lijn Leeuwarden - Groningen. Bij ministerieele beschikking van 7 Aug. 1865 met ingang van 1 Sept. d.a.v. tot adjunct-ingenieur benoemd, werd hem een deel van den aanleg der lijn Groningen - Meppel opgedragen,

waarvoor hij eerst te Groningen en van 1867 te Hoogeveen woonde. Toen deze lijn gereed was, kwam hij in 1869 te Leeuwarden bij den aanleg der lijn van daar naar Meppel. Met ingang van 1 Mei 1870 verkreeg hij op verzoek eervol ontslag als adjunct-ingenieur en ging hij in dienst over bij de maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, bij welke hij ter standplaats Groningen sectie-ingenieur werd. In 1873 werd hij naar Bergen op Zoom, in 1875 naar Venlo overgeplaatst.

Bij beschikking van 1 Nov. 1878 werd hij ter beschikking van den gouverneur-generaal van Oost-Indië gesteld om te worden benoemd tot hoofd-ingenieur bij den aanleg der spoorwegen op Java. Daar aangekomen, werd hij 22 Febr. 1879 als zoodanig benoemd en belast met den aanleg der lijn Buitenzorg - Bandoeng. Reeds in 1880 moest hij wegens de gezondheid zijner echtgenoote naar het moederland terugkeeren. In Nederland aangekomen, meldde hij zich bij bovengenoemde maatschappij, die hij 8 jaren goed gediend had, aan om weder bij haar in dienst te komen, maar men zeide hem, dat de maatschappij uit beginsel geen ingenieurs, die bij haar weggegaan waren, weder in dienst nam, iets hetgeen niet belette, dat van dit beginsel wel eens was afgeweken.

Bij den aanleg, waarbij hij ook gediend had, was men welwillender. Hij werd bij ministerieele beschikking van 17 Mrt. 1882 benoemd tot sectie-ingenieur en te Gorinchem geplaatst, bij den aanleg der lijn Dordrecht - Elst, doch in 1883 overgeplaatst naar Rotterdam ten behoeve van den aanleg der lijn Schiedam - Hoek van Holland. Hij heeft dezen geheelen aanleg medegemaakt. Toen zij gereed was, werd hij met ingang van 1 Jan. 1894 eervol ontslagen. Hij bleef daarna nog drie jaren als tijdelijk ingenieur werkzaam bij den bouw van een kaaimuur langs de Spoorweghaven te Rotterdam en bij de watervoorziening van den spoorweg aan den Hoek van Holland. Toen ook deze werken gereed waren, werd hij in den aanvang van 1897 buiten dienst gesteld en vestigde hij zich te Nijmegen. Op 30 Oct. 1897 werd hij benoemd tot secretaris-penningmeester van de nederlandsche vereeniging voor lokaalspoorwegen en tramwegen, tevens redacteur van het orgaan dier vereeniging, de Locomotief.

Hij was als zoodanig lid van verscheidene commissiën, waarin hij tot tevredenheid der belanghebbenden werkzaam was, als: om te adviseeren over een wetsontwerp betrekkelijk spoorwegen met beperkte snelheid, over de afschaffing der tollen op de Rijkswegen voor gewoon verkeer over de vorming van een pensioenfonds voor vaste beambten bij lokaalspoor- en tramwegen, en de oprichting eener onderlinge omslag- en risico-vereeniging van lokaalspoor- en tramwegen. Met ingang van 1 Oct. 1901 nam hij ontslag als redacteur, maar hij bleef secretaris-penningmeester.

Kock schreef: *Korte beschrijving der groote vaste bruggen in Nederland* (met atlas, Rott. 1885), met jhr. P.H.A. Martini Buys, met voorwoord van N.T. Michaëlis; dit werk is ook in het Fransch verschenen; *Grondverschuivingen op den spoorweg van de Beneden-Merwede bij Baanhoek naar Geldermalsen* in *Tijdschr. Koninklijk Instituut van Ingenieurs* 1885-86 blz. 10; *Brug over de Maas te Buggenum nabij Roermond in den spoorweg Antwerpen - Gladbach*, in hetz. tijdschr. 1886-87, blz. 169; *Wegneming der kolken beneden de brug van Arnoy te Lyon*, vertaling naar L. Clavard, onder de vertalingen in hetz. tijdschr. 1887-88, blz. 140; *Nota omtrent den bouw der spoorwegbrug met keersluis in de haven te Vlaardingen* in *Ver-*

handelingen K. Inst. v. Ing. 1889-90, blz. 132; *Over den terminus der Hollandsche ijzeren spoorwegmaatschappij* in *Gedenkboek Koninklijk Instituut van Ingenieurs* (1847-97), blz. 84; *Levensschets van A.T.L. Rouwenhorst Mulder* in *Ingenieur* van 16 Mrt 1901.

In den *Locomotief* van 11 Mrt. 1903 wordt hij herdacht.

Hij huwde Sara Anna Cornelia Spandaw, geb. 1843, overl. 1912, bij wie hij eene dochter had, gehuwd met L.G.J.H. Hendrickx, majoor der infanterie.

Ramaer

[Kock, Pieter]

KOCK (Pieter), geb. 30 Apr. 1802, overl. te Utrecht 17 Mei 1880, was de zoon van P.B. Kock, majoor der artillerie. Hij werd 1 Sept. 1816 kadet voor den waterstaat aan de artillerieen genieschool te Delft en werd na 4 jaren evenals zijne medeleerlingen op de werken geplaatst, hoewel zij nog geen aanstelling bekwamen. Kock werd aan J. Blanken Jz. (I, kol. 357) toegevoegd ten behoeve van den aanleg van het groot Noordhollandsch Kanaal, en was daarbij werkzaam aan den bouw der sluizen bij het Tolhuis tegenover Amsterdam, later sluizen Willem I genoemd, en aan het aansluitend kanaal. Bij beschikking van den minister van Binnenlandsche Zaken van 1 Mei 1822 werd hij benoemd tot élève aspirant, en bij Koninklijk besluit van 30 Sept. 1823 met ingang van 1 Jan. 1824 tot aspirant-ingenieur. Na de doorbraak van den Zuiderzeedijk bij Durgerdam op 4 Febr. 1825 werd hij belast met het herstellen van den dijk en dit heeft hij naar genoegen van het polderbestuur van Waterland en van zijn chefs gedaan. In den aanvang van 1826 werd hij aan den hoofdingenieur van Noord-Holland toegevoegd ter standplaats Alkmaar, ten behoeve van eenige voltooiingswerken aan het groot Noordhollandsch Kanaal. In 1827 werd hij belast met de voorbereidende maatregelen voor een kanaal van Durgerdam naar de Gouwzee en in het verlengde daarvan door Marken. Toen de Koning bij besluit van 10 Mrt. 1828 bepaalde, dat deze werken gestaakt zouden worden, werd Kock met ingang van 1 Apr. 1828 te 's Gravenhage geplaatst.

Op 28 Jan. 1834 met ingang van 1 Jan. te voren tot ingenieur 2e klasse benoemd, werd hij met ingang van 1 Juli 1836 ter standplaats Amsterdam belast met den provincialen dienst in Noord-Holland. Na het overlijden van zijn ambtgenoot voor den Rijksdienst in het oostelijk arrondissement dier provincie, J. van Asperen Kz., 15 Nov. 1839, werd hem tegelijk diens dienst opgedragen. Met 1 Mrt. 1840 werd hij in den provincialen dienst door zijn ambtgenoot J.G. van Gendt (I, kol. 919) vervangen en behield hij den bovengenoemden Rijksdienst, eveneens ter standplaats Amsterdam. Deze dienst zou niet lang duren, daar hij met ingang van 1 Oct. 1840 in plaats van F.W. Conrad (II, kol. 314) werd aangewezen als een der twee ingenieurs voor de droogmaking van het Haarlemmermeer. Bij Koninklijk besluit van 28 Juli 1840 was hij met ingang van denzelfden 1 Oct. tot ingenieur 1e klasse benoemd. Voor zijn nieuwen dienst werd hem Haarlem als standplaats aangewezen.

Hij deed in 1846 met H.F. Fijnje (I, kol. 908) en den nijmeegschen gemeente-architect P. van der Kemp eene reis naar Hongarije ter beoordeeling van een door den architect Beszedes opgemaakt ontwerp voor eene open verbinding van den Donau bij Boedapest en de Theiss bij Szegedin.

Terwijl zijn ambtgenoot J.A. Beijerinck (I kol. 334), die een zeer groote werkkracht had en reeds bij de droogmaking van den Zuidplas werkzaam

geweest was, dus in dit moeilijke vak ervaring opgedaan had, schijnt dit met Kock niet het geval geweest te zijn. Wel werden hem de ringvaart, het afwateringskanaal naar Katwijk met de uitwateringsluizen aldaar, de hoofdtochten en eenige accessoire werken opgedragen, maar met het belangrijkste deel, de drie stoomgemalen, had hij geen bemoeiing. De commissie voor de droogmaking kreeg langzamerhand den indruk, dat hij niet voor zijne taak berekend was en toen hij in den aanvang van 1852 aan de beurt voor eene benoeming tot hoofdingenieur was, werd hij door verscheidene jongeren voorbijgegaan. Met ingang van 1 Juli 1853 werd hij van zijn betrekking aan de droogmaking ontheven en als ingenieur in het zuidelijk arrondissement van Noord-Holland aangewezen, terwijl hij zijn standplaats Haarlem behield. Ook in 1854 werd hij eenige malen voor hoofdingenieur voorbijgegaan, maar er kwam in zoover uitkomst, dat Kock met ingang van 1 Oct. van dat jaar tot waarnemend hoofdingenieur in de provincie Drente, ter standplaats Assen, benoemd werd. Op de Staatsbegrooting voor 1855 was bepaald, dat het aantal hoofdingenieurs 2e klasse met 2 vermeerderd, dat der ingenieurs 1e klasse met 2 verminderd werd. Blijkbaar was het dus de bedoeling, dat hij wel geschikt bevonden werd voor die provincie, waar toen weinig te doen was, maar niet meer voor een dienst van beteekenis. Bij Koninklijk besluit van 22 Jan. 1855 werd hij met ingang van 1 Jan. te voren tot hoofdingenieur 2e klasse benoemd.

Ook in Drente werd hij niet welwillend behandeld, daar hij het voortdurend met ongeschikte of onwillige ingenieurs moest doen. Zelfs werd, toen op zijne klachten P.J. de Quartel (V, kol. 549) met ingang van 1 Febr. 1865 uit Assen weggenomen werd, geen ingenieur tot diens vervanging aangewezen, zoodat Kock tegelijk met den hoofdingenieurs- den arrondissements-dienst moest waarnemen, hetgeen voor een oud man zeer bezwaarlijk moest zijn. Na eenigen tijd werd hem dit te machtig en verzocht hij om gezondheidsredenen ontslag uit den Rijksdienst. Dit werd hem bij Koninklijk besluit van 28 Mrt. 1866 met ingang van 1 Mei d.a.v. eervol verleend. Hij vestigde zich te Utrecht.

Kock was een bijzonder welwillend man. Bij het artikel C.T. Liernur (VI, kol. 949) is vermeld, hoe hij dezen als jongeling vooruithielp.

Hij huwde M.J. Telting, geb. 26 Mrt. 1806, overl. 22 April 1899. Bij haar had hij een zoon (zie het vorig artikel).

Hij schreef: *Proeve eener beschouwing omtrent de verbetering van het Katwijksche Kanaal* in *Verhandelingen Koninklijk Instituut van Ingenieurs* 1848-49, blz. 80; met I.P. Delprat (zie VI, kol. 390): *Waarnemingen en berekening wegens het vermogen der uitwaterende sluizen te Katwijk* in dezelfde *Verhandel.* 1853-54, blz. 21, met 2 platen.

Ramaer

[Koerbagh, Adriaan]

KOERBAGH (Adriaan), geb. omstr. 1632, gest. te Amsterdam 1669. Zijn vader, vermoedelijk van duitsche afkomst, was gehuwd met Trijntje Claes Roch, welke hem 3 kinderen schonk: Lucia, Adriaan en Johannes, die ongeveer 2 j. in leeftijd verschilden. Toen Adriaan nog zeer jong was, verhuisde de vader naar Amsterdam, waar deze spoedig overleed, zijn gereformeerd gezin vrij bemiddeld achterlatend. De 2 zoons gingen te Utrecht aan de hoogeschool studeeren. De oudste verwierf daar den titel van doctor in de medicijnen en promoveerde in 1661 bovendien in de beide rechten. Johannes werd in 1660 tot doctor in de theologie bevorderd en als proponent in de

Hervormde kerk toegelaten. Omtrent dezen tijd schijnt A. den kring van van den Enden (zie dit woordenboek deel VI, 480) te hebben leeren kennen en met Spinoza en diens leer in kennis te zijn gekomen. In 1664 verscheen althans van zijn hand *'t Nieuw Woorden-Boek der Regten* door Mr. A.K. dat naast het doel het ‘knoei-latijn’ te willen bestrijden, de duidelijke bijbedoeling had christelijke leerstukken en gebruiken aan een scherpe critiek te onderwerpen. Meer en meer een apostel van Spinoza's leer geworden, verscheen in 1668 in hetzelfde handige duodecimoformaat *Een Bloemhof van allerley lieflijkheyd zonder verdriet, geplant door Vreederijk Waarmond, ondersoeker der waarheyd, tot nut en dienst van al die geen, die der nut en dienst uyt trecken wil. Of een vertaaling en uytlegging van al de Hebreusche, Grieksche, Latijnse, Franse, en andere vreemde bastaardwoorden en wijsen van spreeken. Gedaen door Mr. Adr. Koerbagh, regtsgel. en geneesmr. 't Amsterdam. Gedrukt voor den Schrijver*. Evenals in zijn vorig werk werden hierin duizenden uitheemsche woorden op juiste en bondige manier verklaard en als zoodanig is het lang niet onverdienstelijk. Betrof het echter termen van philosofischen of theologischen aard, dan gaf hij opmerkingen en meeningen ten beste, die zoo indruischten tegen de denkbeelden van het overgroote deel van het volk, dat het er soms den schijn van heeft of hij zijn tijdgenooten opzettelijk heeft willen krenken. De schrijver heeft dit blijkbaar later eerst ingezien, want, zich in zijn woonplaats niet veilig voelende, is hij uitgeweken naar Kuilenburg, een vrije heerlijkheid, waar hij van het amsterdamsche stadsbestuur noch van den kerkeraad iets te vreezen had.

Kort daarna ging ter perse: *Een Ligt schynende in duystere plaatsen om te verligten de voornaamste Saaken der Godsgeleertheyd, ontsteeken door Vreederijk Waarmond, ondersoeker der waarheyd, anders Mr. Adr. Koerbagh Regts-gel. en Genees-Mr. 't Amsterdam gedrukt voor den Schrijver. Int Jaar* 1668. Ofschoon nog niet voltooid, werden de eerste vellen al dadelijk verspreid. Intusschen durfde de drukker Everardus van Eede te Utrecht er niet mee voortgaan en openbaarde de zaak aan den schout, die zijn ambtgenoot te Amsterdam er van in kennis stelde. Nog tijdig gewaarschuwd, kon Adriaan, die zijn veilige vrijplaats verlaten had, naar Leiden ontkomen, waar een vriend hem verborg. Door verraad viel hij in handen van het gerecht, dat hem aan Amsterdam uitleverde. Het is te begrijpen, dat het boek hevige opschudding verwekte; nog scherper veroordeelde hij hier het leerstellige van de oude rechtzinnige leer der vaderen. Het over hem gevelde vonnis was zeer streng: 10 jaren gevangenis in het rasphuis, voor 10 jaren uit de stad gebannen en ƒ 4000 boete. Langen tijd had men er over beraadslaagd, of men hem niet uit Holland en W.-Friesland zou verbannen. De overweging, dat de wet in dat geval eischte: aflezing van het vonnis na klokgeslag en kennisgeving aan alle schouten van den Lande, deed hen overhellen tot uitbanning uit de stad. Het was er den heeren om te doen de zaak zoo min mogelijk ruchtbaarheid te geven, ‘overmits de ooren teer en de nieuwigheden kittelachtig zijn’. De barbaarsche rasphuisstraf heeft hij een jaar kunnen uithouden. Toen was zijn van nature overigens gezond lichaam gesloopt en ontfermde de dood zich over hem. De apostel van het Spinozisme heeft het ongeluk gehad zijn tijd te ver vooruit te zijn geweest; hij is gevallen als martelaar voor de vrijheid van denken in een tijd, die er niet rijp voor was.

Zijn broer J o h a n n e s , die niet zoo ver ging, maar toch volgens den kerkeraad met sociniaansche

denkbeelden besmet was, werd te gelijkertijd voor den rechter gedaagd. Van medeplichtigheid aan de z.g. misdaad zijns broers was men niet overtuigd. Toen voorgesteld werd hem eenige jaren in hechtenis te nemen en vervolgens te verbannen, had schepen Bontemantel den moed om te verklaren dat men iemand voor eenige ‘verkeerde discoursen’ toch bezwaarlijk kon opsluiten of verbannen. De beschuldigde herkreeg de vrijheid, na overweging dat hij toch al 11 weken gezeten had en ‘men hier te lande, als geen boeken werden geschreven of vergaderingen geleid, op de opinie, die ieder voor zichzelven van den godsdienst heeft, zoo nauw geen regard sloeg’. Reeds in 1672 stierf hij, zeker niet betreurd door de broederen, die ‘in 't waecken over hem continueerden.’

Zie: K.O. Meinsma, *Spinoza en zijn kring. Hist.-Krit. studie over Holl. Vrijgeesten* ('s Gravenhage 1896); J.J. Salverda de Grave, *De Franse woorden in het Nederlands* 12 v.v. Amsterd. 1906), hierin worden bovengenoemde woordenboeken uit zuiver taalkundig oogpunt beschouwd.

Bartelds

[Kok, Jacobus]

KOK (Jacobus) was een geboren Amsterdammer; hij was in zijn vaderstad boekhandelaar en had veel belangstelling in historische onderzoekingen. Hij stierf te Amsterdam 26 Mei 1788. Hij is het meest bekend gebleven door zijn *Vaderlandsch Woordenboek* (Amsterdam 1780-95, 35 dln, 8°.), waarvan hij 19 deelen zelf bewerkte; dl. 19-35 hebben platen van Jan Fokke. Later verschenen nog *Bijvoegsels op het Vaderlandsch Woordenboek* (Amsterdam 1797-99, 3 dln. 8°., ook met platen). Een tweede druk van het geheel verscheen ongeveer gelijktijdig (Amsterdam 1785-99, 38 dln. 8°.). Het is een echte boekverkoopersonderneming, die als teeken des tijds echter beteekenis heeft. Kok bedoelde een algemeene encyclopedie te geven voor de ontwikkelde burgerij van zijn dagen en als zoodanig had zijn woordenboek dan ook stellig waarde. Verder heeft hij zich bezig gehouden met de geschiedenis van Amsterdam in zijn werk *Amsterdams eer en opkomst door middel der hervorming in* 1578 (Amsterdam 1778, 8°), waarin met een zinspeling op een bekend katholiek boek de nadruk wordt gelegd op de protestantsche traditie van Amsterdam sedert 1578; het tweede eeuwfeest van de alteratie gaf hem daartoe aanleiding. In zijn *Amsteldamsche Jaarboeken, behelzende de merkwaardigste geschiedenissen*; *welken, zo binnen de stad als daaromtrent, zijn voorgevallen, sedert haare eerste beginselen tot op den tegenwoordigen tijd ... Met plaaten* (Amsterdam 1781, 8°., 3 dln), gaf hij een geschiedenis van Amsterdam, die goeddeels op Wagenaar was gebaseerd. Van meer waarde is nog zijn uitgebreid onderzoek over *Oorsprong, aanwas, geschiedenis, voorrechten en tegenwoordige staat der Nederlandsche schutterijen en exercitie-genootschappen* (Amsterdam 1784, 8°.; m. gekleurde platen), dat ook voor de geschiedenis van den patriottentijd van belang is. Misschien is ook van hem: *Beknopte geschiedenis of verhaal van 't voorgevallene tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten van de vroegste tijden tot op* 1772 (Amsterdam 1773, 8°), dat voor dit onderwerp weinig belang meer heeft.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, Aanhangsel 23.

Brugmans

[Kok, P.P.]

KOK (P.P.), van wien verder niets bekend is, gaf uit: *Historie van Enkhuizen, in rijm,, van den jare* 1353 *tot* 1603 (Enkhuizen 1603, 4°). Het boekje heeft alleen eenige waarde voor den tijd, waarin de schrijver zelf leefde, de periode omstreeks 1600, toen Enkhuizen een bloeiende handelsstad was.

Zie: d e W i n d , *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 376.
Brugmans

[Kokens, Aleidis]

KOKENS (Aleidis), geb. te Harderwijk, eerste priorin van het klooster Mariëndaal te Diest, overleed aldaar 1426.

Aleidis Kokens en Elisabeth Bernaerts waren uit het Augustinessen-klooster van Nijmegen ontboden, om te Diest in het huis van J. van Rumelaer een nieuw klooster te beginnen. Aleidis Kokens werd tot eerste overste aangesteld, 10 Aug. 1423, toen de vijf eerste novicen hunne kloostergeloften uitspraken voor den prior van Groenendaal Jan Renens. De kloosterzusters leefden in groote armoede van handwerk en het afschrijven van boeken, waarin zij bijzondere vaardigheid toonden.

Zie: R a y m a e k e r s , *Het kerkelijk en liefdadig Diest* (Leuven 1870) 379, 380, 387.
Fruytier

[Koppen, Cornelisz.]

KOPPEN C o r n e l i s z ., in Juni 1575 ter dood gebracht. In Noord-Holland, het z.g. Noorder kwartier, is Dirk Sonoy, luitenant-generaal aldaar van den Prins, de beul geweest van vele vermogende katholieken. Hem werd nagegeven, dat er naar zijn opvatting geen grooter misdaad kon bestaan dan: Roomsch te wezen en tevens rijk. Gelijk Alva bediende hij zich voor zijn bloedig bedrijf van een afzonderlijke rechtbank, welke in wreedheid den Bloedraad van dezen geweldenaar nog overtrof. Het eerste slachtoffer was: Koppen Cornelisz., een zeer welgesteld landbouwer van Woggenum. In Juni 1575 werd deze bejaarde man gegrepen en naar het slot van Schagen gevoerd. Men legde hem daar op de pijnbank, om zich te verantwoorden tegenover een valsche beschuldiging, door Jan Driemunt van Hoorn geuit, als zou K. last hebben gegeven op verschillende plaatsen van het Noorder-kwartier brand te stichten. Onder de meest verfijnde wreedheden gaf hij den geest, zonder dat men hem tot eenige bekentenis had kunnen brengen.

Nog erger verging het zijn zoon, den zes en twintigjarigen N a n n i n g K o p p e n s . Wanneer men bij Hooft en Bor de folteringen leest, welke dezen jongen man werden aangedaan, komen ons de meest uitgezochte wreedheden voor den geest, welke Aziaten als straf hebben uitgedacht. Zelfs ratten zijn daarbij te pas gekomen. Tevens valt de gruwelijke zedeloosheid op, welke ditmaal, evenals reeds bij de schennis der lijken van de gorcumsche martelaars en van Musius, zich heeft afgespeeld. Ofschoon onschuldig aan het landverraad, waarvan men hem overtuigen wilde, liet hij, door de herhaalde folteringen overmeesterd, zich tot bekentenis brengen. Daarmee heeft hij echter zijn leven niet kunnen redden, maar is door Gecommitteerden van West-Friesland veroordeeld om als verrader te Hoorn te worden gevierendeeld, welk vonnis op 1 Oct. aan hem werd voltrokken.

Een derde slachtoffer was Pieter Nanninksz, zie art. in dit deel, waar tevens de bronnen zijn vermeld.
Hensen

[Korevaar, Pieter Adrianus]

KOREVAAR (Pieter Adrianus), geb. te Vrijenban (thans gemeente Delft) 18 Maart 1825, overl. te Delft 25 Juni 1892, was de zoon van J a c o b u s K o r e v a a r ,

timmerman en molenmaker, en C o r n e l i a v a n E s . Hij werd in het vak zijns vaders opgeleid en legde zich, toen het bemalen van polders met stoom meer en meer in zwang kwam, op het practische gedeelte van het vak van stoomwerktuigkunde toe. Hem werd in 1860 het plan voor en in 1862 de uitvoering van de droogmaking der plassen de Oude Lede onder Pijnakker en Berkel opgedragen, terwijl hij in 1861 het eerst een stoomgemaal bouwde, en wel voor den Zuidpolder van Delfgauw onder Delft.

Daar deze werken goed slaagden, werden hem vervolgens verschillende dergelijke opdrachten verstrekt. Het vertrouwen, dat in hem gesteld werd, breidde zich steeds verder uit. In 1866 werd door hem een vijzel-stoomgemaal gesticht tot droogmaking en drooghouding van het Gothenmeer op het eiland Usedom aan den mond der Oder. In 1889 bouwde hij een scheprad-stoomgemaal ten behoeve van den polder Bazel- en Rupelmonde - Broek in Oost-Vlaanderen. In het geheel heeft hij 7 droogmakerijen tot stand gebracht, 71 stoomgemalen gesticht en 7 nieuwe watermolens gebouwd.

Bij voorkeur bouwde hij scheprad- en zuigperspompgemalen. Hij heeft steeds getracht, verbeteringen in de door hem ontworpen gemalen te brengen, en hij verkreeg daardoor zeer gunstige uitkomsten wat betreft aanleg- en exploitatiekosten. Door toepassing van een ijzeren geleider werd het scheprad door hem dienstig gemaakt voor verschillende opvoerhoogten. De gebogen schoepen, door hem toegepast, stelden in staat, grootere opvoerhoogte met het scheprad te bereiken. Door het gebruik van tubulaire ketels werd groote besparing in aanlegkosten en in steenkolenverbruik verkregen.

In het weekblad *de Ingenieur* van 3 Sept. 1892 zijn alle door hem ontworpen en uitgevoerde werken genoemd en zijn ook de verschillende opstellen, die hij sedert 1869 in het *Tijdschrift van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs* heeft geschreven, medegedeeld.

Hij huwde Aaltje Adriana Waltman en na haar overlijden hare zuster Yda Johanna Waltman. Bij de eerste had hij vijf zonen en zes dochters.

Ramaer

[Korff, Alexander Hugo Bakker]

KORFF (Alexander Hugo Bakker), genreschilder, werd geb. te 's Gravenhage 31 Augustus 1824 en overl. te Leiden 28 Jan. 1882. Hij was de zoon van den schrijver Johannes Bakker Korff en Neeltje Stark. Eerst was hij leerling van Corn. Kruseman, daarna ging hij op de haagsche Academie bij J.E.G. van den Berg, in 1845 trok hij naar Antwerpen, waar hij onder Wappers werkte en ook zijn werk wel eens aan de Keyzer liet zien. In 1848 ging hij te Oegstgeest wonen, in 1850 in Leiden, in 1852 in den Haag; maar nadat hij in 1853, een tijdlang wanhopende aan zijn roeping als schilder, was gaan aardappelen verbouwen in Noordwijk, vestigde hij zich voorgoed in 1856 aan de Turfmarkt te Leiden. In het begin van zijnloopbaan schilderde hij enkele geschiedkundige voorstellingen en derg., o.a. het sterfbed van Frederik Hendrik en den Kindermoord. Sedert 1859 maakte hij zijn ‘Bakker Korffjes’: geestige voorstellingen van oude dames en juffrouwen uit den rijken burgerstand in haar milieu; zijn schilderstukken zijn klein van formaat, zijn kleur is harmonisch, vooral op de kleine dingen vestigt hij zijn aandacht, op kleine lichteffecten enz.; zijn oogen zagen zeer scherp, zoodat hij wel eens de ‘hollandsche Meissonier’ genoemd wordt; zijn modellen waren veelal zijn zusters. Hij maakte vele penteekeningen en behaalde op vele tentoonstellingen medailles.

Verschillende schilderijen en teekeningen bevinden zich in particuliere verzamelingen, vooral te Leiden en omgeving, verscheidene ook te 's Gravenhage. In openbare verzamelingen bevinden zich schilderijen van zijn hand te Amsterdam: 's Rijks Museum: twee oude dames, Onder de palmen; Amsterdam, Sted. Museum: vieu Pontac, koopvrouw in antiquiteiten, ‘la lecture de la gazette’; Leiden, Sted. Museum (waar men ook zijn atelier-benoodigdheden opgesteld heeft): vrouw met Antw. muts, de melancolieke, costuumknip-

pen, de weduwe; 's Gravenhage, Sted. Museum: 'La fille du héros', 'lecture de la bible'; Haarlem, mus. Teyler: een confidentie. Een zijner bekendste werken is 'de Romance'.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich o.a. te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: brieflezeres, afwasschen, koffiepraatje; Leiden, Sted. Museum: 'la bienfaisance', 'la lettre', 'la fête au château', het voorlezen der courant, onder den palmenboom, vertrouwelijk gesprek; Rotterdam, mus. Boymans: de dienstbode; Haarlem, mus. Teyler: het bezoek.

Naar zijn werken maakten prenten: F.W. Weissenbruch, W.C. Chimaer van Oudendorp, A.C. Nunninck, H. Sluyter D.Jz.

Zie: A. Plasschaert, *Hollandsche Schilderkunst* (Amsterd.) 1923; kunstenaarsbrieven in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; *Cat. tentoonst.* (Leiden) Sept. 1924; M.J. Slagter in *Elsevier* Dec. 1924, 361, 368; *Maandblad voor Beeld. Kunsten*, Sept. 1924; H.P. Bremmer, *Mod. Kunstwerken* I, 95; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon*, 48; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon*, 381; *Gaz. d. Beaux Arts* XXIII, 19; *Chronique des Arts*, 1882, 53; J. Meyer, *Allgem. Künstlerlexikon*, (Leipzig) 1872, 85; G.H. Marius, *De Holl. Schilderkunst in de* 19*de eeuw*, (den Haag) 1920, 51, 83, 87-88, 98; J. Gram in Rooses' *Schildersboek*; Vosmaer, *Onze Hedendaagsche Schilders*, I.

J.M. Blok

[Kromhout, Joachim Hendrik]

KROMHOUT (Joachim Hendrik), geb. te Latum, gemeente Angerloo, 12 Juni 1835, overl. te Klein Avegoor, gemeente Reden, 29 Juli 1897, was de zoon van J.H. Kromhout, steenfabrikant en S.A.E. de Haas. Hij werd in 1852 cadet der genie aan de koninklijke militaire academie te Breda, werd 30 Juni 1856 tot tweeden luitenant bij dat wapen benoemd en bij de mineurs en sappeurs te Nijmegen geplaatst. Op 16 Juli 1858 tot eersten luitenant bevorderd, werd hij te Breda geplaatst, terwijl hij in 1863 eerstaanwezend ingenieur te Deventer werd. Terwijl de vooruitzichten, toen hij in dienst trad, bij de genie zeer slecht waren, veranderde dit in dezen tijd geheel, tengevolge van de vele betrekkingen bij den aanleg der Staatsspoorwegen, bij gemeentewerken en in andere diensten, waartoe in de ranglijst boven hem staande officieren benoemd werden. Op 5 Maart 1866 tot kapitein bevorderd, kwam hij te Utrecht in garnizoen, maar reeds in 1867 werd hij te 's Gravenhage bij den generalen staf geplaatst en tevens gedetacheerd aan het departement van Oorlog. Hij bracht daarbij den geheelen verderen tijd van zijnen kapiteinsrang door. In 1872 werd hij naar Engeland afgevaardigd, waar hij de manoeuvres bijwoonde en door het legerbestuur getuigd werd, dat hij een model-officier was. Met voorbijgang van verscheidene ambtgenooten werd hij 16 Apr. 1873 benoemd tot majoor en verkreeg hij tegelijk het belangrijke commando van het korps mineurs en sappeurs (later genietroepen geheeten). Men vond, dat in dat korps meer leven gebracht behoorde te worden dan er onder de vorige, bejaarde kommandanten was. Hij had de gewoonte zijn onderhoorigen op de kazerne aan de Biltstraat voor plotselinge oplossingen te stellen, b.v.: hier is een man te water geraakt; degenen, die dan bij de redding de meeste energie en handigheid toonden, waren de geschiktsten voor bevordering. Bij Koninklijk besluit van 27 Mei 1876 bevorderd tot luitenant-kolonel, werd hij tegelijk te 's Gravenhage aan het departement van Oorlog geplaatst als chef van het bureau materieel der genie. Op

2 Sept. 1880 tot kolonel bevorderd, werd hij hoofd der afdeeling genie aan het departement. Eindelijk werd hij 4 Mei 1886 benoemd tot generaal-majoor, tevens inspecteur van het wapen. Op 25 Febr. 1893 tot luitenant-generaal bevorderd, behield hij de betrekking van inspecteur. Een pijnlijke kwaal dwonghem, op niet hoogenleeftijd ontslagte vragen, dat hem 19 Juni 1895 eervol en onder dankbetuiging voor zijne vele en langdurige diensten werd verleend. Hij was voorzitter eener bij Koninklijk besluit van 16 Jan. 1895 ingestelde commissie van advies over de wijze, waarop binnen de stelling Amsterdam in tijd van oorlog voldoende voorzien zal kunnen worden in de behoefte aan drinkwater. Voordat zij haar advies had uitgebracht, werd hij bij Koninklijk besluit van 26 Juli 1897, dus 3 dagen voor zijn overlijden, van het voorzitterschap op zijn verzoek ontheven.

Hij schreef: *Projet d'un diastimètre électrique pour les batteries de côte* ('s Grav. 1867); *De Stelling van Amsterdam, eene militaire studie* (Amst. 1869); *Les casemattes - traverses avec le rapport officiel des expériences contre l'embouchure* ('s Grav. 1869); *Zakboekje voor den Nederlandschen pionier, met* 67 *platen* (Utr. 1875); *De genietroepen bij de Engelsche expeditie naar Coomassie* in *Indische Gids* 1880, 2e deel, blz. 204; *Vademecum voor officieren voor alle wapens, met* 125 *platen* ('s Grav. 1883); *Een studie op het gebied der veldversterkingskunst, met* 6 *platen* ('s Grav. 1885); *Proeve eener organisatie van Nederlands weermiddelen* ('s Grav. 1894).

Hij huwde H. B e s s e m , die hem overleefde.

Ramaer

[Kros, Arie Christiaan]

KROS (Arie Christiaan), geb. 2 Juni 1786, overl. te Zwolle des middernachts tusschen 31 Mei en 1 Juni 1860, was de zoon van S. Kros (die volgt). Hij werd in 1802 cadet der artillerie, maar daar hij meer voelde voor het vak zijns vaders, werd hij in 1804 onder diens orders opzichter bij den bouw der uitwateringsluizen te Katwijk. Toen deze werken in het laatst van 1807 gereed waren, deed hij in 1808 examen voor landmeter bij den waterstaat en werd in hetzelfde jaar als zoodanig aangesteld. Toen de nederlandsche waterstaat na de inlijving bij Frankrijk in 1810 in het ‘corps des ponts et chaussées’ werd opgenomen, werd Kros bij Keizerlijk Decreet van 20 Febr. 1811 tot ingenieur benoemd. Daar hij in dat van 2 Maart d.a.v. niet genoemd wordt, was hij vanzelf ingenieur 2e klasse. Hij werd te 's Gravenhage geplaatst. Met 1 Sept. 1816 werd hem de veel belangrijker dienst te Gorinchem opgedragen. Bij de 7e organisatie van den waterstaat bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 werd hij tot ingenieur 1e klasse benoemd. Zijn verhouding tot zijn chef A. Blanken Jz. (I, kol. 356) was ver van aangenaam. Met ingang van 1 Juli 1822 werd hij naar Arnhem verplaatst, waar hem de dienst in het noordelijk deel van Gelderland (Veluwe en Graafschap) werd opgedragen. Toen met 1 Oct. 1825 de provinciale dienst in Gelderland van den Rijksdienst werd afgescheiden, werd hem de Rijksdienst in de geheele provincie opgedragen; met 1 Mei 1830 werd voor dezen Rijksdienst in de Betuwe weder een afzonderlijk ingenieur aangewezen. Bij Koninklijk besluit van 16 Juli 1834 werd Kros met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd tot hoofdingenieur 2e klasse en met den dienst in Drente, ter standplaats Assen, belast. Met ingang van 1 Maart 1836 werd hem tegelijk de dienst in de provincie Groningen opgedragen, maar met 1 Juli d.a.v. werd hij, ter standplaats Groningen, van Drente ontlast. Hij behandelde zijn ingenieur van Essen (VI, kol. 492) op zoo onaangename wijze,

dat de gouverneur van Groningen aan den minister van Binnenlandsche Zaken voorstelde, een van beiden te verplaatsen. De laatste besliste ten voordeele van van Essen, en bepaalde, dat Kros van dienstkring zou ruilen met P. Wellenbergh (IV, kol. 1441) en dus te Leeuwarden geplaatst zou worden. Dit had plaats met ingang van 1 Mei 1841. Ook hier was hij niet bevriend met zijne onderhoorigen, maar hier lag de schuld aan een hunner, J.A. van Dorth. Als pleister op de wond zijner verplaatsing werd Kros, terwijl er geen vacature ontstaan was, bij Koninklijk besluit van 27 Dec. 1845 met ingang van 1 Jan. 1846 tot hoofdingenieur 1e klasse bevorderd. Bij dat van 11 Jan. 1852 werd hij met ingang van 1 Mei d.a.v. eervol uit 's Rijks dienst ontslagen. Hij zette zich te Zwolle neder.

Hij schreef: *Vergrooting der zeehaven te Harlingen* in *Notulen Koninklijk Instituut van Ingenieurs* 1851-52, *Bijlagen* blz. 215.

Hij huwde in 1818 C.W.F. de Salengre, overl. 10 Maart 1875. Bij haar had hij een zoon, geneesheer te Zwolle.

Ramaer

[Kros, Simon]

KROS (Simon), geb. in 1747, overl. Dec. 1813, was ervaren in sluis- en molenbouw en werd ook in het buitenland in zijn vak geraadpleegd. In 1784 had hij een groot aandeel in den bouw van een kanaal in Holstein, en kort daarna in dien der eerste sluis van de marine te Nieuwediep. Hij ontwierp en bouwde de molens der droogmaking van de Nieuwkoopsche en Zevenhovensche Plassen. Hij was met F.W. Conrad (II, kol. 313) en A. Blanken Jz. (I, kol. 356) de ontwerper en directeur van het uitwateringskanaal van Rijnland naar zee en de sluizen aan den mond van dat kanaal bij Katwijk. Tot den aanleg van dit kanaal werd door het Wetgevend lichaam op 4 Mei 1804 besloten. Op 7 Aug. d.a.v. werd de eerste spade in den grond gestoken, in het voorjaar van 1805 de eerste steen gelegd en 21 Oct. 1807 werd het kanaal met de sluizen in tegenwoordigheid van koning Lodewijk geopend. De sluizen te Katwijk zijn samen 17 meter, die te Spaarndam bijna 41 meter wijd. Maar een voordeel bleek dadelijk, doordat van de 66 dagen in 1807, dat de sluizen te Katwijk in werking waren, daarmede gedurende 54 dagen geloosd kon worden en slechts gedurende 33 dagen met de sluizen te Spaarndam.

Kros had twee zonen, A.C. Kros (die voorgaat) en J. Kros, opzichter van Rijnland.

Met Conrad en Blanken bovengenoemd schreef hij: *Rapport wegens het onderzoek omtrent eene uitwatering te Catwijk aan Zee, gedaan in* 1802, *op last van dijkrichter en hoogheemraden van Rhijnland, met bijlaagen en kaarten en plaaten* (Haarlem 1803).

Zie: *Konst- en letterbode* 1804, 1e deel, blz. 316.

Ramaer

[Kruythoff, Willem Abraham Tielenius]

KRUYTHOFF (Willem Abraham Tielenius), zoon van Theodorus Kruythoff en Agneta Tielenius, studeerde te Franeker in de godgeleerdheid, werd den 19en April 1718 predikant te Overlangbroek. Den 1en October 1730 deed hij zijn intrede als zoodanig te Edam, waar hij den 13en Maart 1756 is gestorven. Hij gaf uit: *Lieffelijk rijksbestier van de Koning Messias of verheffing van Z.D.H. den Heere Willem Karel Hendrik Friso* .... (Amsterdam 1747, 4°). Maar bekend is gebleven zijn geschiedenis van Edam: *Geschiedtverhaal van de vuur- en watersnoot, de stadt*

Edam, eens en andermaal overkoomen, door het afbranden van de Groote Kerk en Toorn, op den 24 *February* 1602. *En van den Toorn dier kerk, op den* 5 *Maart* 1699, *telkens verzelt met hooggaande waatervloedt* (Hoorn 1756, 8°). Dit boek

werd herdrukt onder den titel: *Historisch Geschied-Verhaal van de opkomst, oudheid, welgelegentheid, bloeistaat en voorrechten der stad Edam, gepaart met eene naauwkeurige beschrijving van derzelver meer dan eens overgekomene onheilen, door vuur en watersnood en wonderlijke uitreddinge uit dezelve* (Amsterdam 1762, 8°).

Zie: N i j h o f f , *Bibliographie van Noord- Nederlandsche plaatsbeschrijvingen*, in voce.

Brugmans

[Kufferath, Johann Hermann]

KUFFERATH (Johann Hermann), geb. 12 Mei 1797 te Mülheim, overl. 28 Juli 1864 te Wiesbaden, een zeer bekend violist, ontving zijn opleiding van Spohr en Hauptmann, werd in 1823 muziekdirecteur te Bielefeld.

In 1830 werd hij directeur van het ‘Collegium musicum’ te Utrecht, vervolgens van het studentenconcert, de stedelijke zangschool en de in 1829 opgerichte afdeeling van Toonkunst. In 1836 schreef hij een feestcantate voor het 200-jarig bestaan der utrechtsche hoogeschool. Verder componeerde hij nog eenige cantates, ouvertures en pianostukjes; ook gaf hij een kinderzang-methode uit. Hij was gehuwd met de zangeres E l i s a b e t h R e i n t j e n s . In 1862 vestigde hij zich te Wiesbaden.

Zie: J.D.C. v a n D o k k u m , *Nederlandsche muziek in de negentiende eeuw* (Amst. 1913); H u g o R i e m a n n , *Musik-Lexicon*; J.H. L e t z e r , *Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911).

Spier

[Kufferath, Louis]

KUFFERATH (Louis), broeder van den vorige, geb. 10 Nov. 1811 te Mülheim, overl. 2 Maart 1882 in de nabijheid van Brussel, leerling van Fr. Schneider te Dessau, was van 1836-50 directeur van de muziekschool te Leeuwarden en dirigent van de vereeniging ‘Euphonia’ en van de Mij. tot nut van 't Algemeen.

Sedert 1850 woonde hij te Gent en wijdde zich aan het muziekonderricht en de compositie. Hij componeerde o.a. een vierstemmige mis met orgel en orkest, 250 canons, de cantate *Artevelde*, vele pianostukken, liederen en koren.

Zijn portret is gelithografeerd door J. Keiser.

Zie: H u g o R i e m a n n , *Musik-Lexicon*; J.H. L e t z e r , *Muzikaal Nederland* (Utrecht 1911).

Spier

[Kun, Cornelis Ghijsbertsz van der]

KUN (Cornelis Ghijsbertsz v a n d e r), geb. te 's Gravenhage 7 Juni 1666, overl. 1741, norbertijn der abdij Heilissem bij Thienen, werd 1695 pastoor-missionaris bij Vlaardingen in de Souteveenen. In de lijst, 1732 door den baljuw naar den Haag gestuurd, heet hij: ‘gestudeerd bij de canunniken van St. Norbertus’. Hij had zijn zending van den toen wettigen apostolisch-vicaris Petrus Codde. Zijn naam komt voor in de *Bat. Sac.* onder den bekenden brief of verzoekschrift ten gunste van P. Codde, 1701, gericht aan de kardinalen te Rome. Het is zeer twijfelachtig, of die onderteekeningen alle door de personen zelf geschied zijn. Moge pastoor v.d.K. in het begin geen openlijke tegenstander geweest zijn van P. Codde, hij ging toch niet

mede in de scheuring en ongehoorzaamheid aan den Paus. Zijn naam komt op de priesterlijsten van dien tijd niet voor onder de geestelijken van Utrecht, maar steeds onder de aan Rome getrouwe priesters. Hij bestuurde de niet gemakkelijke missiestatie Vlaardingen tot zijn dood. In 1736 had hij verschil met den pastoor van Kethel. Deze beweerde jurisdictierechten te hebben op de Souteveenen. Zijn vertoog aan den nuntius 9 blz. fol. berust in het archief van het bisdom te Haarlem.

Zie: *Bijdragen Haarlem* II, 350, XIII, 189, XIV, 96, XVII, 222; *Archief Utrecht* IV, 125, X, 20; *Batavia Sacra* II, 206, 519.

Fruytier

[Kun, Cornelius Richardszoon van der]

KUN (Cornelius Richardszoon v a n d e r), priester, geb. te 's Gravenhage 25 Nov. 1667,

baccalaureus in de theologie, overleed als pastoor te Wateringen (Z. Holland) 31 Juli 1735. Hij was eerst eenige jaren kapelaan te Gouda en werd daarna door den vicaris, Hugo van Heussen 12 Dec. 1700 naar Wateringen gezonden. Evenals van zijn naamgenoot, die vooraf gaat, vindt men zijn naam onder de onderteekenaars van den brief ten gunste van P. Codde. Toch bleef hij, evenals gene norbertijn, zijn neef tot de priesters behooren, die trouw aan Rome waren. Hij werd zelfs aartspriester en werd door den apost.-vicaris Joh. van Bijlevelt, als een der aanzienlijkste priesters, belast om bij de Staten in den Haag te werken tegen de Jansenisten. Hij bestuurde de statie Wateringen omstreeks 35 jaar tot zijn dood.

Zie: *Archief Utrecht* I, 314, IV, 125, X, 20, *Bijdr. Haarlem* II, 351, V, 243, XIV, 95, XVII, 222.

Fruytier

[Kun, Gijsbertus van der]

KUN (Gijsbertus van der), geb. te Rotterdam 2 Oct. 1693, overleed te Noordwijkerhout 2 Aug. 1745. 1721 werd hij als pastoor der statie Rhoon overgeplaatst naar Noordwijkerhout en komt als zoodanig voor op de lijst der priesters van dat jaar. Steeds wordt hij op de lijsten der aan Rome trouwe priesters gevonden o.a. op de lijst van den baljuw der Noordwijken. Hij was werkzaam tot zijn dood te Noordwijkerhout. *Bijdr. Haarlem* XXVIII, 428 geeft (index) verkeerdelijk twee Gijsb. v.d. Kun. Het was een en dezelfde persoon.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem* II, 352, X, 75, XVII, 211, XX, 242; *Archief aartsb. Utrecht* IV, 125, X, 25.

Fruytier

[Kuijpers, Warnoldus]

KUIJPERS (Warnoldus) kwam, na den dood van Ds. L. Lunterbos, als tweede predikant op Curaçao in 1764. In 1768 schorste de kerkeraad hem om ons niet bekende redenen, doch in elk geval eigenmachtig en onwettig, aangezien een predikant Compagnies dienaar en door heeren X aangesteld was. Dezen namen dan ook met die schorsing geen genoegen en stelden de klachten tegen Kuijpers in handen der cl. Amsterdam. De classis schreef 2 April 1770 (de beschuldigde was toen al twee jaren dood!) dat Ds. K. misschien wel eens onvoorzichtigheden, maar nimmer zoodanig kwaad bedreven had, dat zijne suspensie billijk heeten mocht. Ook weigerde zij een anderen predikant te erkennen. Het dreigend conflict vond zijne oplossing in het overlijden van den geschorste nog in hetzelfde jaar 1768. Of hij Gerardus Kuijpers, den man der nijkerksche beroerten, bestond, weet ik niet.

Zie: Hamelberg, *De Nederl. op de W.- I. eilanden* I, 200.

L. Knappert

[Kijfhoek, Floris van (1)]

KIJFHOEK (Floris van) (1), geb. omstr. 1380, overl. 1449, zoon van Zeger, die volgt, en van Elisabeth van Rossum.

Hij krijgt 31 Mei 1398 kwijtschelding wegens mishandeling van eenen Arent van de Brugge, wordt 3 Maart 1399 door Albrecht gemachtigd een gewaarden rechter aan te stellen in zijn ambachten in Zwijndrecht, die hij van zijn vader Zeger Florisz geërfd had, met wiens nagelaten goederen hij 11 Nov. 1400 verlijd wordt (van Mieris, III, 319, 447). In de volgende jaren wordt hij herhaaldelijk als in

gunst bij de hertogen Albrecht en Willem vermeld. In 1404 was hij hoogschout in 's Hertogenbosch. 31 Maart 1407 was Floris v.K. onder de edelen die beloofden graaf Willem v. Holland als landsheer te huldigen (van Mieris, *Gr. Ch. boek* IV, 54). Hij sticht het St. Anthonies-altaar in de kerk te Hendrik-Ido-Ambacht en beschenkt het 15 Januari 1413 met den thyns en jaarrente van 1/16 deel van Zwijndrecht, dat men heet Scilde-

mans-kinderen-ambacht (van Micris, IV, 272). 12 Febr. 1414 (1415) behoorde hij onder de ‘mannen’ van den graaf bij de overdracht van het ambacht Zijdwinde aan Floris van Wijffliet (van Mieris, IV, 311). Bij de verpachting van den tol van Woudrichem, 18 Oct. 1415, aan Arend van Gent voor 3500 fransche cronen, is F.v.K. borg voor de helft; de omschrijving bij v. Mieris is onduidelijk: men kan er ook uit lezen, dat zij samen den tol pachten (v. Mieris, IV, 355, 356.) Onder de edelen, in 1416 met Wouter van den Walen ontboden ‘om naar Reenen te rijden’, was ook Fl. v.K. (*Kroniek Hist. Gen.* VIII, 222). Bij de invoering der nieuwe handvesten, 19 Juli 1417, wordt hij onder de ambachtsheeren van Jacoba in Zuid-Holland genoemd (v. Mieris, IV 406). Deze laatste vorstin beveelt 3 Nov. 1417 aan ‘onsen geminden’ F.v.K. en Andries van Dalen de helft der accijnsen te Gorinchem, die voorheen tot versterking aan die stad gegeven en niet behoorlijk gebruikt waren, in te gaderen en tot verbetering der vesten, muren en van het slot aan te wenden (v. Mieris IV, 429 en 452). Aan Floris en Daniël van Cralingen wordt 14 Febr. 1418 het kapiteinschap van Rotterdam opgedragen (*Wapenheraut* XI, 107). Den 12. Aug. 1418 pachten Arend van Gent en Floris v.K. de tollen van Woudrichem, Schoonhoven, Gouda en Spaarndam voor 4200 holl. gouden schilden (als voren, 109). Floris wordt 16 Maart 1418 (1419) door Jan van Beyeren in een aantal leenen bevestigd. In October d.a.v. heeft hij een geleide noodig en valt wegens gehechtheid aan Jacoba van Beyeren in ongenade. Zijn goederen worden hem ontnomen en goeddeels 10 Maart 1420 (1421) aan (zijn halfbroeder?) Gijsbert van Loon geschonken. Hij behoort onder de bondgenooten van Jacoba en was het welbekende hoofd der Hoekschen onder wiens bevel in Maart 1425 het slot te Schoonhoven belegerd en bemachtigd werd en die daardoor zeer betrokken was in de geschiedenis van Albert Beylinc (zie Nijhoff's *Bijdragen*, N.R. VI, VII, VIII, vooral VII, 93). Hij bleef de zaak van Jacoba getrouw, zoolang zij zelve die niet moest opgeven; dan werd hij met Philips van Bourgondië verzoend en kreeg zijn goederen terug. Als een der getuigen wordt hij 24 Januari 1428 (1429) vermeld over het nader verdrag te Valenciennes op den zoen, te Delft tusschen Philips en Jacoba gesloten (v. Mieris, IV, 943-945). 5 Nov. 1429 en 27 April 1430 behoort hij onder de getrouwe Rade en Mannen van Jacoba (v. Mieris, IV, 959, 976) en deze laatste beleent hem 27 Juli 1430 met de hooge en lage heerlijkheid van Nieuw-Goudriaan hem opgedragen door haar nicht Catharina van Kleve en van der Marck (v. Mieris, IV, 984). Floris en zijn gade Alyd van Doornick bewoonden een huis aan de Houtpoort te 's Gravenhage; zij bespreken dit aan de St. Anthonieskapel aldaar, doch hun erfgenamen kunnen het, zoo zij er prijs op stellen, behouden, mits zij aan genoemde kapel een jaarlijksche rente van 50 Arnoldus guldens betalen. Hertog Filips schenkt hun het vrije gebruik gedurende hun leven van een gedeelte grond, grenzende aan het Haagsche Bosch 3 Mei 1434 en benoemt hem bij die gelegenheid tot bewaarder van genoemd bosch (van Mieris, IV, 1037), welke benoeming door Jacoba als houtvesterin van Holland 14 Nov. 1434 wordt bekrachtigd (v. Mieris, IV, 1057). 17 Nov. 1435 geeft Filips aan ‘onsen lieven getrouwen’ F.v.K. vergunning om de noorden en uiterlanden, gelegen vóór de landen in Zwijndrecht die Floris toebehooren, te mogen bedijken en tot korenlanden te maken (a.v. 1068). Bij een overeenkomst tusschen

de steden van Holland 5 Maart 1435 (1436) om een verlaat te Gouda te maken, staat hij als getuige (a.v. 1073) en 12 Juli 1436 stelt de hertog ‘onsen lieven ende getrouwen’ Fl. v.K. tot zijn houtvester van den ‘Haagschenhout’ en van de koekampen op zekere voorwaarden aan (a.v. 1083).

Volgens van Mieris (IV, 933) was ‘heer’ Floris van Kijfhoek 24 Febr. 1442 raad in het Hof van Holland. Dit is de eenige maal, dat hij in genoemd werk met dien titel voorkomt, en dan nog wel in een niet-officieele opgave.

Floris was gehuwd met Alijd van Doornick, dochter van Helmich, een der hoeksche hoofden en strijdmakkers van Floris, en van Johanna van Langerack. Floris tocht zijn vrouw 22 Nov. 1434 aan zijn goederen te Goudriaan en te Hendrik-Ido-Ambacht; haar lijftocht werd 30 Dec. 1444 vermeerderd en 31 Dec. d.a.v. bevestigd.

Uit dit huwelijk sproot een dochter Jutte van K., die de eerste gade werd van Eduard (Everard) van Hoogwoude, ridder, heer van Hoog- en Aartswoud (bastaard van Willem VI) en een zoon Floris (2), die volgt. Volgens van Leeuwen, *Bat. Illustr.* 997, hadden zij nog twee andere kinderen, t.w. Mr. Zeger v.K., priester, en Johanna, echtgenoote van Adam van Nispen, in 1447 (? 1467) drossaard van Breda en Steenbergen. Mr. Zeger en Adam van Nispen, benevens Willem v. Uitwijk, pastoor van Hendrik-Ido-Ambacht ‘hun neve’ komen in 1474 als voogden voor over Alyd v. Kijfhoek, dochter van Floris (2) en stichten in dat jaar een vicarie in de kerk te Hendrik-Ido-Ambacht voor de zielen van Floris v.K. (2) en zijn ouders.

Zie: Nibbelink, *Handv. v.d. Zwijndr. Waard*; Nijhoff's *Bijdragen*, 4e R, IX, 292-296, X, 287-292; van Mieris, *Groot Charterboek*.

Regt

[Kijfhoek, Floris van (2)]

KIJFHOEK (Floris van) (2), geb. omstr. 1430, overl. 1472, zoon van Floris (1) hiervóór, en van Alijd van Doornick.

Hij was heer van Goudriaan, ambachtsheer van half-Kijfhoek en van Hendrik-Ido-Ambacht en schildknaap. In de geschiedenis des lands heeft hij geen groote rol gespeeld; alleen was hij bekend als geheel toegewijd aan de bourgondische vorsten; voor het overige wordt zijn naam aangetroffen in eenige handvesten, voornamelijk den Zwijndr. Waard betreffende. Hij deed een rijk huwelijk met Gilia van der Lecke, dochter van Jan, knape, en van Alida van Egmond, die na den dood van haar broeder Adriaan, in 1482, vrouwe van Cralingen, Honingen enz. werd. Zij hertrouwde na den dood van haar eersten man met den zeer bekenden hoekschen edelman Jan van Naaldwijk, den vriend en medestrijder van jonker Frans van Brederode. Nadat deze als balling 's lands in Frankrijk was gestorven, huwde zij voor de derde maal met Filips van Spangen. Bij haar eersten man had zij een dochter: Alijd van Kijfhoek, geb. in 1470, die de goederen haars vaders erfde en aan wie haar moeder bij haar tweede huwelijk ook haar goederen overgaf. Alijd, daardoor een zeer rijke erfdochter, bezat in 1514 volgens Fruin's *Informacie* 350 morgen lands te Kralingen, omstr. 100 morgen te Streefkerk, ruim 16 m. te Besoyen en 33 m. te Schoorl. Zij huwde met Claes of Nicolaas (1) van Assendelft over wien men zie kol. 39 hiervóór.

Zie: Nibbelink, *Handv. v.d. Zwijndr. Waard*; *Bijdr. Vad. Gesch. en Oudh.* 4e R, IX, 292-296.

Regt

[Kijfhoek, Zeger van]

KIJFHOEK (Zeger van), of Seger Florisz, geb. omstr. 1350, overl. in 1399, zoon van eenen Floris, vermoedelijk uit het huis van Arkel gesproten.

Hij trad in 1382 in het genot van het erfdeel van zijn oom (of neef) Hendrik Ye Wittenzoon, heer van (het latere) Hendrik-Ido-Ambacht en Schildmanskinderen. Seger, ontvangt van hertog Albrecht 15 Mei 1382 1/16 van het ambacht in Zwijndrecht ‘Hendrik Yen ambacht’ genaamd, met de gifte van de kerk. Albrecht schenkt de 3 schellingen hollandsch kwijt van elken morgen in de 160 morgen lands, behoorende aan Witte Yenzoonskinderen in Zwijndrecht (vermoedelijk Hendrik-Ido-Ambacht) en verklaart, dat Seger Floriszn. ontvangen heeft 3 sch. 's jaars van elken morgen van 173 m. en 3 hond lands, gelegen in Schildmanskinderen ambacht. Seger's geheele bezit blijkt 19 Sept. 1386: op bede en verzoek van Otto van Arkel bevestigt hertog Albrecht S. Fl.zn. en zijn nakomelingen in het bezit van een recht achtendeel en het ambachtsgerecht in Zwijndrecht, met gift van de kerk, met uiterdijk enz. ‘die men heet Hendrik Yen ambacht en Schildemanskinderenambacht’, benevens een hofstad, ook in Zwijndrecht, waar ‘Heynric Ye voorsz.’ woonde ‘in 't lest’ van zijn leven - en andere goederen o.a. de Steenplaats en de hofstede Wittenstein, buitendijks. De hofstede, waar Hendrik Ye woonde, heet in 1532 ‘de hoeve van Kijfhoek’, hier nog niet. Voorts ontvangt S. Fl. al het goed dat men heet Bornisse, gelegen tusschen Heenvliet en Zwartewaal met tienden en heerlijkheden, te houden van Otto van Arkel en diens nakomelingen (v. Mieris, III, 447). (De tusschenkomst van v. Arkel ten behoeve van S. Fl. mag wel een aanwijzing zijn voor familieverband). Volgens *Batavia Illustrata*, 997 geeft S. Fl. zijn tienden van Raamsdonk in 1386 aan zijn vrouw, Elisabeth Gijsbertsdr. van Loon. Albrecht geeft aan S. Fl. zijn hofstede in Zwijndrecht vrij van alle tienden 25 Juli 1387; dezelfde verlijdt hem met de helft van ⅛ deel van het ambacht en ambachtsrecht van Zwijndrecht en met de gift van de kerk in dat ambacht 7 Nov. 1388. Als poorter van Dordrecht zegelt S. Fl. 3 Dec. 1388 (*Cod. diplom. Hist. Gen.* 2e R. II A (1853) bl. 224). Albrecht vergunt aan Zeger van Kijfhoek een welgeboren man tot gewaard rechter in zijn ambachten in Zwijndrecht, o.a. in den ambachte van Kijfhoek, 25 Dec. 1397. Zeger Floriszoon komt 2 Juni 1398 voor als baljuw van den lande van Altena (van Mieris, III, 680) en is 3 Maart 1399 dood, wanneer gesproken wordt van de ambachten die Floris van Kijfhoek van zijn vader geërfd had.

Zeger was gehuwd met Lijsbeth van Rossum; zij wordt óók L. van Kijfhoek, L. van Loon en volgens *Batavia Ill.* in 1400 ook Elisabeth van Dalem geheeten. Het waarschijnlijkst is, dat zij eerder eenen van Loon tot echtgenoot heeft gehad, waarbij zij dan een zoon Gijsbert van Loon heeft verkregen, die bij de ongenade van zijn halfbroeder Floris v. Kijfhoek (zie hiervóór) met een groot deel van diens goederen werd beleend (10 Maart 1420 (1421)).

Lijsbeth van Kijfhoek hierboven vermeld, leefde nog 6 Maart 1420 (1421), toen zij door hertog Jan van Beyeren werd verlijd met de helft van alle uitlanden, gelegen in Gijsbrecht Bokelsambacht (= West IJselmonde). Over haar zoon Floris van Kijfhoek zie het vorige artikel.

Zie vooral: Nibbelink, *Handv. v.d. Zwijndr. Waard*; Nijhoff's *Bijdragen* 4e R,

X, 288-290; *Navorscher* XLV (1895), 478 noot 1.
Regt

[Kijper, Albert]

KIJPER (Albert), geb. te Koningsbergen, overl. te Leiden 15 Sept. 1655. K. studeerde in zijn vaderstad in de geneeskunde en ook in de natuurphilosofie. De treurige toestanden in Duitschland, ten gevolge van den dertigjarigen oorlog, deden hem naar Holland uitwijken. In 1640 promoveerde hij te Leiden op een dissertatie *De lue vener a*. In 1643 werd hem op zijn verzoek, welk verzoek door de medische studenten werd ondersteund, toegestaan om lessen te geven in de natuurkunde. De voorspraak van Jacobus Golius, die in 1642 rector was, heeft zeker tot die benoeming als lector bijgedragen, als ook zijn behoudende gezindheid in dien tijd, toen Descartes zoo vele aanhangers verwierf. K. was immers een aanhanger der oudere school, een vereerder van Aristoteles en Galenus. Alleen Harvey's leer van den omloop van het bloed mocht zijn instemming verwerven, wat toen trouwens geen wetenschappelijke waaghalzerij meer was. Overigens, was hij zeer geneigd tot de zijde van het behoud, in welke neiging hij werd versterkt door zijn zucht om vooruit te komen. K. was namelijk zeer geneigd om hen te vleien, die macht en aanzien hadden. Hij keek de toenmaals rechtzinnige overheid wat al te zeer naar de oogen; ook ging hij van de luthersche richting tot de gereformeerde over. Op geneeskundig gebied was hij een volgeling van Fernelius. Aan al deze dingen zal hij het te danken hebben gehad, dat hij, hoewel geen man van groote wetenschappelijke begaafdheid, toch in zijn eerzuchtig streven zulk een succes heeft gehad. In 1646 werd hij n.l. hoogleeraar in de de natuur- en geneeskunde aan de Illustre school te Breda (inwijdingsrede 19 Sept., in 1647 uitgeg.), kort daarop ook lijfarts van Frederik Hendrik en ten slotte den 8sten Juni 1650 hoogleeraar te Leiden in plaats van Screvelius. Te Leiden doceerde hij de algemeene pathologie en therapie, de specieele pathologie en de heelkunde; tevens was hij met van der Linden leider der kliniek. In 1655 was hij rector, maar stierf reeds den 15. Sept. van ditzelfde jaar aan de pest. K. heeft vele boeken geschreven, welker aangename stijl te roemen valt. De *Institutiones medicae* werden door Th. Bartholinus geprezen, maar von Haller achtte zijn geschriften van weinig waarde. Zijn werken waren: *Medicinam rite docendi et exercendi methodus* (1643); *Institutiones physicae* (1645); *Anthropologia corporis humani contentorum et animae naturam et virtutes secundam circularem sanguinis motu explicans* (1650, 1660); *Institutiones medicae, ad hypothesin de circulari sanguinis motu compositae, subjunguntur ejusdem transsumpta medica, quibus continentur medicinae fundamenta* (1654); *Disputationes politicae de origine et jure magistratus, Collegium medicum disputationibus* XXVI *breviter complectens, quae ad institutiones pertinent* (1654, 1666).

Zijn portret is geschilderd door D. Bailly en gegraveerd door J. Suyderhoef naar Bailly en door een onbekend kunstenaar.

Zie: Blankaert, *Coll. med. phys.*; von Haller, *Meth. Stud. med., Bibl. Atom., Bibl. Med. Pract.*; Bartholinus, *Epist. Med.*; Siegenbeek, *Gesch. der Leidsche Hoogeschool*; Banga, *Gesch. d. Geneesk.*; Suringar in het *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1863; Paquot, *Mém. pour serv. à l'hist. litt.* (waarin bibliografie).
Baumann

[Kyspenning, H.]

KYSPENNING (H.), geb. te Venlo in de 16e eeuw. Hij was kanunnik van het kapittel te Xanten. Hij schreef *Aquae vitae de fontibus salvatoris, h.e. doctrina evangelica de meditatione mortis* (Antv. Plantijn 1583).

Flament

L.

[Laar, Antonius van de]

LAAR (Antonius v a n d e), geb. te Helmond 4 Sept. 1832, overl. te 's Hertogenbosch 20 Mei 1902 zoon van H e n d r i k v a n d e L., kastelein in 'De Korenbeurs', en van E l i z a b e t h v a n B r u s s e l , werd 6 Juni 1857 priester gewijd en 9 Juni d.a.v. benoemd tot professor in het fraterhuis te Tilburg; 25 April 1864 volgde zijn benoeming tot kapelaan te Stratum, doch reeds 19 Sept. van het volgend jaar keerde hij naar het onderwijs terug als professor aan het seminarie te Haaren. Hij werd 24 Sept. 1869 benoemd tot diocesaandirecteur van het genootschap der H. Kindsheid en 9 Nov. 1884 gekozen tot kanunnik van het kathedraal kapittel te 's Hertogenbosch. Mgr. Godschalk verhief hem 16 April 1887 tot Vicaris-Generaal van het bisdom en stelde hem tevens aan tot directeur der Zusters van Liefde, Dochters van Maria en Joseph te 's Hertogenbosch en provisor in spiritalibus van het seminarie. Den 14. Juni 1887 werd hij benoemd tot lid en 1 Aug. 1893 tot voorzitter der commissie van beheer voor het instituut van doofstommen te St. Michielsgestel. Na den dood van Mgr. Godschalk (7 Jan. 1892) trad hij op als vicaris-capitularis en werd door diens opvolger Mgr. v.d. Ven aangesteld tot deken van 's Hertogenbosch.

Hij schreef meerdere theologische werken: o.a. *Introductio in S. Scripturam* (St. Michielsgestel 1878); *Epistola beati Pauli Apost. ad Romanos* (St. Michielsg. 1881); *Tractatus compendiosus de scriptura Sacra* ('s Hertogenb. 1884).

Zie: L. S c h u t j e s , *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch* II, 199, V, 695; *Taxandria* XXVI, 168; J. H e e r e n , *Biogr. Wdb. van Helmond*, 138-139.

Heeren

[Laeckervelt, Jacobus Cornelius van]

LAECKERVELT (Jacobus Cornelius v a n), geb. te Venlo 25 Augustus 1736, aldaar overl. 28 April 1809, zoon van L a m b e r t u s v a n L. en van J o h a n n a v a n M o s s e v e l t , trad in de orde der Minderbroeders, werd 20 Februari 1757 te Erckelenz geprofest en 20 September 1760 priester gewijd te Roermond, waar hij 13 April 1761 in het openbaar eenige theologische stellingen verdedigde. Hij was discreet in het Minderbroedersklooster te Venlo, werd na de opheffing van dat klooster bij decreet van 13 Mei 1798 tot deportatie veroordeeld, maar wist zich 27 Mei door de vlucht te redden.

Zie: G. H e s s e , *Het voormalige Minderbroedersklooster te Venlo* 47, 48 en 58.

Verzijl

[Lagendaal, Jan of Johannes]

LAGENDAAL (Jan of Johannes), gedoopt 2 Juni 1720 te Rotterdam als zoon van den remonstrantschen predikant aldaar J o h a n n e s L a g e n d a a l en A l e t t a B o s . Als weduwnaar trouwde hij te Rotterdam 17 Mei 1764 met J a c o b a C o o l . Hij gaf in 1766 uit *Hiob, De geestelijke palmboom* (Rotterdam bij de wed. F. de Vuyck en Joh. Hofhout), een dichtstuk in 12 boeken, met een 'Toewijing' aan Arnout van Zuylen van Nyeveld. In 1773 verscheen op naam van het rotterdamsche kunstgenootschap 'Prodesse Canendo', bij welk genootschap hij de functie van administrateur vervulde, een dichtstuk, getiteld: *Zoographia* (Rotterdam bij Bennet

en Hake). In een kort daarna te Amsterdam verschenen *Brief van eenen Heer aan zijnen vriend* werd dit werk zeer ongunstig beoordeeld. Het

rotterdamsche archief bezit van Lagendaal een bundel brieven over de jaren 1774-1776. Na dien tijd is niets van hem bekend.

Zie: *Hedendaagsche vaderlandsche letteroefeningen* 1774, blz. 181-187.

Wiersum

[Lambertsz, Cornelis]

LAMBERTSZ (Cornelis), kartuizer, geboortig uit Muiderberg, overl. 15 Febr. 1551. Hij was vermoedelijk een broeder van Jan Lambertsz. (die volgt), die prior is geweest van het kartuizerklooster bij Amsterdam. Hij trad omstreeks het jaar 1496 in het klooster Nieuwlicht buiten Utrecht en werd aldaar als monnik geprofest. Het *Chronicon Cartusiae Ultrajecti*, geraadpleegd door le Vasseur, deelt mede dat hij op bijzonder loffelijke wijze gedurende 36½ jaar het ambt van sacrista heeft uitgeoefend. Vier weken voor zijn dood heeft men hem wegens zijn ziekte van dit officie ontheven. Hij heeft niet minder dan 55 jaren in het klooster doorgebracht.

Door Jan van Scorel in 1525 geschilderde Corn. Lambertsz. als Ridder van de Broederschap van den Heiligen Lande te Utrecht 1498, in het Museum Kunstliefde te Utrecht, is waarschijnlijk een ander.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 194; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 239.

Scholtens

[Lambertsz., Jan]

LAMBERTSZ. (Jan), kartuizer, geboortig uit Muiderberg, overl. 12 Sept. 1541, trad in het kartuizerklooster van Sint Andries ter Zaliger Haven buiten Amsterdam, waar hij blijkens Scheltema's naamlijst der monniken, overgenomen uit het Giftboek, in 1503 reeds als clericus verbleef. Hij was vicarius van het klooster, totdat hij om zijn uitmuntende deugden als prior werd gekozen. Reeds na eenige maanden evenwel stierf hij. Het *Liber Visitationum*, door le Vasseur in de Grande Chartreuse geraadpleegd, prijst zijn goede eigenschappen. Hij was vermoedelijk een broeder van Cornelis Lambertsz. van Muiderberg (vorig art.).

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 142; Scheltema, *Aemstels Oudheid* II, 36 e.v.; *Bijdr. en Med. Hist. Gen. Utr.* IX (1886), 312.

Scholtens

[Lampe, Barend]

LAMPE (Barend) was geneesheer te Amsterdam. Hij zette van 1631 af het werk voort van zijn collega Nicolaas van Wassenaar, die sedert 1622 uitgaf een *Historis verhaal aller gedenkwaardigste geschiedenissen die hier en daar in Europe, als in Duytsland, Vrankrijk enz. en Nederland van den beginne van 't jaar tot den herfst toe, voorgevallen syn* (Amsterdam 1622, 4°). Sedert kwam jaarlijks zulk een deel uit, dat echter meer een verzameling van allerlei nieuwstijdingen dan een werkelijk historisch verhaal is.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 352.

Brugmans

[Langencruys, Mattheus van den of van]

LANGENCRUYS (Mattheus van den of van), priester, geb. te Hilvarenbeek 1584, overleed te Antwerpen 18 Maart 1662. Hij behaalde aan de universiteit te Leuven den graad van licentiaat in de godgeleerdheid. Op de 2e synode van 's Hertogenbosch, 1612, werd hij benoemd tot landdeken van het district Hilvarenbeek. 30 Jan. 1618 legde hij het pastoraat en dekenschap neer.

Hij was 4 Jan. 1618 aangesteld als pastoor van het begijnhof te Antwerpen, dat hij 44 jaren bestuurde. In dien tijd nam hij de professie af van 234 begijntjes.

Hij zal wel een bloedverwant zijn van Joannes van Langencruys (dl. V, kol. 308).
Zie: *Graf- en gedenkschr. van Antwerpen* VI, 497; Coppens, *Nieuwe beschr. bisdom 's Hertogenbosch* IV, 123, 601.
Fruytier

[Lansberghe, Jacob van]

LANSBERGHE (Jacob van) was burgemeester van Hulst. Hij schreef: *Beschrijving van Hulst, behelzende haer oude opkomst, aenwasch, tegenwoordige toestand en veelvuldige gedenkwaardige zaeken, van tijdt tot tijdt daerin voorgevallen* ('s Gravenhage 1687, 8°, 2e dr. Rotterdam 1692, 8°).
Zie: Nijhoff, *Bibliographie van Nederlandsche plaatsbeschrijvingen* in voce.
Brugmans

[Lantscroon, Loeffridus Gijsbertsz]

LANTSCROON (Loeffridus Gijsbertsz), kartuizer, geboortig uit Utrecht, overl. 31 Aug. 1540 aldaar. Omstreeks het jaar 1520 trad hij in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht en legde daar na zijn noviciaat de professie af in de Orde van S. Bruno. Het *Chronicon Cartusiae Ultrajecti* deelt mede, dat hij zeer vroom, ingetogen en bescheiden was, en algemeen bemind door de communiteit. Een epidemie, die in enkele dagen meerdere monniken deed sterven, heeft ook hem ten grave gesleept.
Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* III (Monstrolii 1891), 161; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 308, 357.
Scholtens

[Lappet, Petrus]

LAPPET (Petrus) geb. te Utrecht, kanunnikregulier van de orde van St. Augustinus, stond 14 jaar, tot 1428, aan het hoofd der priorij zijner orde Oignies aan de Sambre in Henegouwen, waar hij 10 April 1428 overleed.
Zie: Toussaint, *Histoire du monastère d' Oignies* (Namur 1880) 85; U. Berlière, *Monasticon, Belge* 458.
Fruytier

[Laubinger, Bernardus]

LAUBINGER (Bernardus), priester, geb. te Maastricht, overleed te Gheel 17 Jan. 1773. Hij voerde den titel van vicarius van Burtscheid bij Aken, en was protonotarius apostolicus. 14 Juni 1746 werd hij ingeleid als kanunnik in St. Dimphna te Gheel. Hij bouwde 1749 een huis te Gheel in de Kapuinstraat n°. 70. Boven de deur bevindt zich nog zijn familiewapen met opschrift. Zijn vader Ludovicus overleed 28 Jan. 1760. Zijn naam staat op de grafzerk, voor den kanunnik geplaatst in de O.L.V. kapel. Opschrift en wapen is vermeld bij Kuyl, *Gheel vermaard* 243, 309-310.
Fruytier

[Leemans, Arnoldus]

LEEMANS (Arnoldus), ged. in de Ger. kerk te Helmond 6 Dec. 1711, overl. te Helmond 1765, zoon van Gijsbert L. en van Martijntje de Mater. Deze

eenvoudige jongen, die noch lezen noch schrijven kon, heeft jaren lang van zich doen spreken en heel wat pennen in beweging gebracht. Na den dood van zijn vader (omstr. 1728), werd hij door diakenen uitbesteed om het kleermakersambacht te leeren, ''t welk geleert hebbende (is hij) vertrokken ende paaps geworden'. Dit geschiedde 12 Febr. 1730. Daags daarna zou hij naar Leiden zijn vertrokken om bij zijn zwager het ambacht verder te leeren. Omdat de kerkeraad meende, dat hij 'apparentelyck door quaetaerdige menschen was geseduceert ende misleit geworden', kwam 15 Febr. d.a.v. een deputatie bij den drossaard J a n d e C a s s e m a j o r , om hem hiervan in kennis te stellen, waarop deze den pastoor verzocht te willen zorgen, dat Leemans weer onder de gehoorzaamheid van den kerkeraad mocht worden gebracht. Pastoor Mus (zie art. in dit deel) moest in gebreke blijven dit verzoek in te willigen. Den 28sten dierzelfde maand verklaarde Leemans bij notarieele akte te Turnhout, 'dat hij over jaren ende daegen (nogtans sonder inductie ofte persuatie van iemandt) van intentie is geweest de Roomsche religie te aenveerden.' Bij resolutie

van den Raad van State, 1 Febr. 1731, werd den pastoor aangezegd te zorgen, dat de minderjarige jongeling weer binnen Helmond en in handen van den kerkeraad kwam, wijl anders zou worden overgegaan tot sluiting van de kerkschuur. De pastoor slaagde in zijn pogen en begin Maart diende Nol Leemans zich bij hem aan. Den 17den van die maand vergaderde de kerkeraad, waarop de geroepene verscheen. Hier hield hij zijn geloof moedig staande en werd nu uitbesteed bij den vorster Cornelis Ponderoyen. Daar ontvluchtte de jonge man enkele dagen later en hield zich bij zijn eveneens Roomsch-geworden broeder te Helmond schuil. Ondertusschen was ook de classis van Peel- en Kemperland zich met het geval gaan bemoeien. Zij bespraken het in hun zittingen van 19 Jan. en 29 April 1732, echter zonder resultaat. Ondertusschen was de persoon in kwestie meerderjarig geworden. Hij vestigde zich als kleermaker te H. en was van 1738 tot aan zijn dood meermalen deken van het lakencoopersambacht. Hij huwde 6 Sept. 1733 voor schepenen van Helmond met Geurtje Hendriks Becx, uit welk huwelijk meerdere kinderen werden geboren en in de R.K. kerk gedoopt.

Zie: H.J. Allard in *Studiën* XXVI (1886); J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 142-143.

Heeren

[Leen, Gerardus van der]

LEEN (Gerardus van der), geb. te Zeelst, overleden te Deurne en aldaar begraven 19 Januari 1786, zoon van Arnoldus v.d.L. Hij studeerde voor den geestelijken stand, werd omstreeks 1731 kapelaan te Erp en na den dood van den pastoordeken Joannes v.d. Meulen pastoor aldaar. Nog datzelfde jaar verwisselde hij met goedkeuring van den vicaris de pastorie van Erp met die van Deurne, waar de pastoor Ger. Pennincx (zie art.) in onmin was geraakt met het grootste deel zijner parochianen. Van der Leen hield zich buiten de dorpskwesties en bestuurde zijn parochie in rust en vrede tot zijn hoogen ouderdom. In 1780 nam hij zijn emeritaat. Hij was volgens Schutjes een deftig en geleerd man, zeer ervaren in de theologie. Na den dood van den vicaris Gijsbertus van der Asdonk was v.d. Leen de derde candidaat voor het openstaand vicariaat van den Bosch. In 1765 werd hij door den vicaris Andreas Aerts tot deken van het district Helmond benoemd. Hij stierf te Deurne in de toenmalige pastorie, een huis, dat nog bestaat en waarin gewone arbeiders nauwelijks meer willen wonen.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenb.* III, 431.

H.N. Ouwerling

[Leenaerts, Petrus]

LEENAERTS (Petrus), of Leonardi, priester, magister, notarius publicus, geb. te Zierikzee, overleed 1538 of 1539 als pastoor van St. Jacob te Antwerpen. 1513 of 1514 verkreeg Petrus Leonardi zijn aanstelling in een vicarij van het altaar van O.L.V. in het begijnhof te Zierikzee, waarvan hij 1521 of 1522 vrijwillig afstand deed. Een clericus van het bisdom Utrecht Petr. Leon. werd niet zonder tegenstand 1505 of 1506 ingesteld in de kapelanie van het H. Kruisaltaar te Nieuwerkerk Duiveland; 1518 of 1519 nam door den dood van Petrus Leonardi een ander zijn plaats in. Het register is niet altijd juist in het aanduiden der reden, waarom de beneficies vacant zijn. Is dit hier wel het geval, dan waren er twee priesters tegelijk op Schouwen-Duiveland met den naam Petrus Leonardi. Wellicht was een van hen de latere pastoor van St. Jacob.

Zie: *Graf- en Gedenkschriften prov. Antw.* II, blz. XLVI; G r i j p i n k , *Register op de parochiën en alt.* I Scald. 56, 96.

Fruytier

[Leenders, Maurits Gerard Hubert]

LEENDERS (Maurits Gerard Hubert), geb. te Venlo 9 Maart 1833, overl. in het buitenland, zoon van Philip Jan (die volgt), begon op 7-jarigen leeftijd viool te spelen, voor welk instrument hij bijzonderen aanleg toonde, werd op 13 jarigen leeftijd geplaatst in de eerste klas van het koninklijk conservatorium te Brussel. Op 17-jarigen leeftijd werd hem met algemeene stemmen de eerste prijs toegekend; hij bleef daarna nog 3 jaren studeeren in het vioolspel en de compositieleer, maakte vervolgens kunstreizen door Nederland, Polen, Noord-Duitschland, Denemarken, Zweden enz. In 1859 werd hij benoemd tot lid der jury van het vioolconcours der vier klassen van het koninklijk conservatorium te Brussel en in 1863 door de koningin van Spanje onderscheiden.

Zie: *Een Venloosch kunstenaar, Maurice Leenders* in *Nieuwe Venlosche Courant* van 17 Maart 1926.

Verzijl

[Leenders, Philip Jan]

LEENDERS (Philip Jan), geb. te Venlo 11 Juli 1798, vertrok uit Venlo 13 Januari 1836, zoon van Hendrik en van Maria Dorothea Stoot, was muziekleeraar van beroep en lid van de societeit Turksche harmonie, die 1 Juli 1822 te Venlo werd opgericht, sinds 25 Juni 1830 in harmonie-gezelschap werd veranderd en sedert 1831 in philharmonie-gezelschap; hij werd 9 Juli 1830 vice-orkestmeester en 1 Juli 1831 orkestmeester van genoemd gezelschap.

Hij was 4 Februari 1829 te Venlo gehuwd met Anna Maria Dumez (geb. te Venlo 19 November 1802, dochter van Maria Gabriel Moritz Dumez, gepensioneerd luitenant in franschen dienst, wonende te Venlo en van Anna Gerarda Aerts). Uit zijn huwelijk werden drie kinderen geboren: waaronder Maurits Gerard Hubert (zie vorig art.).

Zie: burgerlijke stand te Venlo; H. Op de Laack, *Oprichting van de societeit Turksche harmonie te Venlo op* 1 *Juli* 1882; *Reglement van het harmonie-gezelschap* (1830, Juni 25); *Het harmonie- en philharmonie-gezelschap* (1830 en 1831) *Het philharmonie-gezelschap* (1831-1836) in *Nieuwe Venlosche Courant* van 12 en 25 Dec. 1925, 16 Jan., 13 Febr., 20 en 27 Febr. 1926.

Verzijl

[Leffen, Pieter]

LEFFEN (Pieter), boekverkooper, uitgever en auctionaris uit het midden der 17e eeuw, gevestigd te Leiden in de Kloksteeg aldaar. Tal van geleerde werken heeft hij het licht doen zien, o.a. Machiavelli, *Disputatio de republica* (1649); ook geschriften van Nostradamus, Revius, Const. Huygens, Boxhorn, Thysius, e.a. Ook van een officieuze uitgaaf van de *Keuren der stadt Leyden*, 1658 en 1662, wordt hij samen met zijn confrater Hackius als de uitgever vermeld. Calvijn's *Institutiones christianae religionis* zagen bij hem in 1654 het licht, alsmede het *Memoryboek* van Petrus Cabeljauw (dl. I, kol. 538), leidsch predikant en regent van het Staten-College, dat als volledigen titel voerde: *Catholyck Memoryboeck der Gereformeerden, gesteld tegen het Roomsch Memoryboeck der Pausgezinden zijnde een wederlegginghe van het memory-boeck van Turano Veketi* (1661, 2 dln.).

In 1653 hield hij de auctie van Joh. Smetius' bibliotheek; in 1655 van de boekerij van Daniel Heinsius, Leidens beroemden hoogleeraar; in 1656 van die van Gerard Vossius, den bekenden amsterdamschen geleerde.

Het was een echt academische boekhandel, dien hij dreef, waarin b.v. Parival's *Délices de la Hollande* een eenigszins vreemd figuur maakte. De exploitatie der latere uitgaven heeft hij dan ook aan anderen overgelaten, wier uitgaven op minder hoog wetenschappelijk peil stonden.

Uit het feit, dat hij de uitgave van het *Memorieboek* ondernam, mag men besluiten, dat van Leffen niet tot de R.-K. kerk behoorde. Zijn uitgave van Calvijn's *Institutiones* is er geen doorslaand bewijs van, sinds gebleken is dat de *Opera omnia* van den grooten franschen hervormer in 1671 een goed roomsche uitgeefster vonden te Amsterdam in de weduwe van Jan Jacobszoon Schipper.

Zijn portret komt voor op een regentenstuk van het Pesthuis in de Lakenhal te Leiden, geschilderd in 1667 door A.C. Beeldemaker.

Zie: J.W. Enschedé, *J.N. de Parival* in *Bijdr. voor vad. gesch.* ('s Gravenh. 1915), 5e reeks II.

Bartelds

[Leiden, Wermbold van]

LEIDEN (Wermbold van), kartuizer, overl. 23 Mei 1517 bij Utrecht. In het begin der tweede helft van de 15de eeuw trad hij in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht, waar hij als monnik werd geprofest. In 1476 volgde hij Hendrik van Heeswijk (dl. VI, kol. 744) na diens overlijden (25 Jan.) op als prior. Hoe lang hij dit klooster heeft bestuurd is niet vastgesteld. In het laatst van Aug. 1478 was hij nog prior van Nieuwlicht. Zijn opvolger in het prioraat werd Willem van Leiden. Toen sedert 1485 van dit klooster uit de grondslag werd gelegd voor de chartreuse Zonneberg bij Kampen, bevond hij zich onder de ‘initiatores’. Vermoedelijk was hij aanvankelijk rector der nieuwe nederzetting en zal hij in 1494, na de incorporatie van het klooster in de orde, er prior zijn geworden. Naderhand is hij weer in het utrechtsche klooster teruggekeerd, waar hij ook nog korteren of langeren tijd de ambten van procurator en van vicarius heeft bekleed. In de 15de eeuw bloeide in zijn klooster de kunst van het afschrijven en versieren van boeken. Ook hij heeft daar ijverig aan deelgenomen. In de Universiteitsbibliotheek te Utrecht worden nog verschillende hss. van hem bewaard, nl. no. 335 van den catalogus, welken codex hij in 1462 Laurens van Leiden heeft helpen schrijven, no. 186 (1482-83), no. 187 (1494), no. 733 (1509), no. 198 (1510) en de nos. 131 en 199 (ongedateerd).

Zie: Meinsma, *Middeleeuwsche Bibliotheken*, blz. 156; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 156, 249, 271, 284, 357; Drossaers, *De Archieven v.d. Delftsche Statenkloosters* ('s Gravenhage 1917), 208; *Catal. Codicum Manu Scr. Bibl. Univ. Rheno-Trajectinae* (1887).

Scholtens

[Lemmens, Augustina]

LEMMENS (Augustina), geboren te 's Hertogenbosch, kloosterzuster van de orde van den H. Augustinus te Diest in Mariëndal, waar zij hare plechtige beloften uitsprak op 20 Juli 1778. Zij overleed te St. Oedenrode 6 Mei 1829. Aan het groot beleid en de kloekmoedigheid dezer onverschrokken vrouw is het te danken, dat het klooster Mariëndal, niettegenstaande de revolutie en de dwangmaatregelen van koning Willem I, is blijven bestaan.

24 Januari 1791 werd Augustina Lemmens tot priorin van Mariëndal gekozen en door den landdeken van Diest, Lamal bevestigd. Moeilijke tijden voor de kloosterlingen braken aan. 7 Nov. 1796 werd haar aangezegd Mariëndal te verlaten. De priorin sterkte door haar moedig gedrag de overige kloosterzusters. Zij wachtten het uiterste af en weigerden het habijt af te leggen. 13 Nov. 1796 werden zij door gewapende soldaten met geweld op straat gezet. Een edele vrouw nam ze in haar huis op. 17 Nov. 1796 's morgens vroeg vluchtte de priorin met de nonnen, veertien

in getal. Zij vonden te Eersel een toevlucht in het huis van de familie Kerkhoven. 27 Maart 1801 betrokken de nonnen met hun geestelijken bestuurder, een abdijheer van Averbode, C l a u -

dius Momaerts, die zich weder bij haar gevoegd had, het slotje Henkenshage te St. Oedenrode. De priorin kon dit na drie jaar door tusschenkomst van een protestant, den heer Kien uit 's Hertogenbosch, aankoopen.

De priorin opende nu een dagschool, een dringende behoefte voor de parochie St. Oedenrode. Vier jaar verleende zij een schuilplaats op Henkenshage aan den abt van Averbode, Gregorius Thiels, 1804 tot 1808, toen hij naar Averbode weerkeerde. Vele gevluchte priesters uit Brabant en Luik vonden te St. Oedenrode op Henkenshage bijstand en verblijf. 1811 verkreeg de priorin, dat het klooster als instelling van onderwijs zonder bijzonderen naam werd erkend en de statuten de keizerlijke goedkeuring ontvingen, 12 Nov. 1811. Hierdoor werd haar toegestaan novicen aan te nemen. 20 April 1819 verliet de priorin met hare zusters Henkenshage om het ruimere kasteel Dommeloord te betrekken, dat zij gekocht had van Gerard de Jong voor 8500 gl. Naast de school werd een bloeiende kostschool opgericht.

Na den dood van den bestuurder, den norbertijn Cl. Momaerts 15 Jan. 1815, had het klooster geen afzonderlijken, priester meer, maar werd door de geestelijken der parochie verzorgd.

Toen de priorin Aug. Lemmens, 6 Mei 1829, overleed, telde haar klooster 26 leden.

Zie: Raaymakers, *Kerk. en liefd. Diest* (Leuven 1870) 387-388; Coppens, *Nieuwe beschr. bisdom 's Hertogenbosch* III, 142; Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch* V, 329-330; *Norbertijner abdij Averbode*, 272; *Bossche Bijdr.* IV, 176 vv.; *Taxandria* XXX (1923), 72.

Fruytier

[Lendt, Dirk van]

LENDT (Dirk van), overl. te Venray Sept. 1752, was substituut secretaris van Venray 1726-34, 1735 adjunct-drossaard te Middelaer, scholtis van Venray 1739, tevens scholtis van Middelaer 1741; hij huwde met Anna Paulina Coebergh, uit welk huwelijk een zoon Gerardus Franciscus v.L. (geb. te Venray 27 Januari 1736 en aldaar overl. 6 Mei 1783), welke 11 Juli 1760 als scholtis van Well en Bergen werd beëedigd en 6 Febr. 1764 te Horst huwde met Alexandrina Joanna Antoinetta van Douveren (geb. te Horst 20 Sept. 1743, overl. te Wanssum 30 Mei 1813), dochter van Jan Jacob v.D. (dit deel kol. 381).

Zie: *Nieuwe Venlosche Courant* dd. 8 Nov. 1924.

Verzijl

[Leuven, Arnoud van]

LEUVEN (Arnoud van), overleden in den zomer 1287, was geboren op Gaesbeek, het stamslot der heeren van Leuven; hij was de tweede zoon van Godevaart, den broeder van Hendrik II van Lotharingen, en van Maria van Oudenaarde.

Kort vóór het overlijden van Hendrik IV van Breda (kol. 199) gehuwd met diens eenige zuster Isabella (Elisabeth), werd Arn. na diens sterven als haar gemaal beleend met het land van Breda; de eerste oorkonde is door hen uitgevaardigd te Wouw 5 Nov. 1268. Na den kinderloozen dood van Isabella, in het begin 1281, krijgt hij voor zijn leven deze heerlijkheid opnieuw in leen, welke 22 Juni 1287, enkele dagen voor Arnouds sterven, door den brabantschen hertog verdeeld wordt tusschen Isabella's erfgenamen: Raso van Gaveren (1) (kol. 461) en Gerard van Wezemale (zie ald).

Het testament van Hendrik IV schonk aan diens weduwe een ruim jaargeld, dat betaald moest worden uit de inkomsten der heerlijkheid: volgens de berekening van Goetschalckx was die lijftocht gelijk aan ongeveer twee vijfden van de inkomsten. Het nakomen dier verplichting dwong Arn. en Isab. gelden op te nemen o.a. van de cisterienser-

abdij St. Bernard a.d. Schelde (welke daarvoor uitgestrekte eigendommen in bezit kreeg, voornamelijk te Gastel) en waarschijnlijk zelfs geheel de heerlijkheid eenigen tijd in pand te geven aan Arnouds broeder, H e n d r i k v a n H e r s t a l , die in 1273 optreedt als heer van Breda.

Aan Oosterhout verleende Arnoud in 1272 vrijdom van tollen met een week- en jaarmarkt, en in hetzelfde jaar aan Steenbergen een merkwaardige keur.

Arnoud en Isabella waren groote weldoeners van kloosters en kerken: zij wezen inkomsten aan voor de nieuw gestichtte kerk te Roosendaal (1268) en voor den bouw der steenen kerk te Breda (1269); schonken de heidevelden van Huybergen aan de Wilhelmieten om er een klooster te bouwen (1277); gaven aan het norbertinessen-klooster St. Catharina-dal op Vroenhout groote bezittingen onder Roosendaal, Prinsenhage en Oosterhout (1279) en vergrootten door tal van schenkingen de rijke bezittingen der cisterciensers, gelegen onder Gastel-Oudenbosch-Hoeven, ook door overdracht van het patronaatsrecht der kerken van Gastel en Wouw.

Arnouds krijgsverrichtingen in den oorlog tegen Gelre zijn berijmd door Jan van Heelu; Aken voorzag hij van levensmiddelen, zoodat de vijand het beleg opbrak, en Grave werd door zijn op tijd toegesneld legerkorps van den vijand bevrijd.

Zie: P.J. G o e t s c h a l c k x , *Geschiedenis van Schooten, Merxem en Sint Job in 't Goor* (1919) I, 128-173, met de daar aangehaalde bronnen; *Taxandria* (1921) XXVIII, 102-115.

Juten

[Leyden, Lucas van]

LEYDEN (Lucas v a n), schilder, graveur en etser, werd geb. eind Mei of Juni 1494 te Leiden en is gest. aldaar in 1523. Hij was een leerling van zijn vader H u g o J a c o b s z . vervolgens van C o r n . E n g e l b r e c h t s . Reeds zeer vroeg, als jongen van twaalf of veertien jaar openbaarde zich bij den jeugdigen Luc. v.L. buitengewone aanleg. Omstreeks 1517 huwde hij L i j s b e t h v a n B o s c h h u y z e n , dochter uit een der aanzienlijke geslachten van Leiden. Vóór dien tijd, omstreeks 1513, had hij reeds een onwettige dochter, die later zijn erfgename werd, bij gebrek aan wettige nakomelingen. Van 23 Mei 1515 tot 7 Mei 1519 vinden wij hem ingeschreven in het gilde der boogschutters en telkens in dezelfde afdeeling als Corn. Engelbrechts; 28 Juni 1521 staat hij borg voor zijn broeder D i r k H u g e n z ., die veroordeeld was tot 1000 steenen voor de wallen van Leiden wegens ontduiking van bierbelasting; vier jaar later was hij voor denzelfden broeder, die afstand deed van zijn fortuin ten behoeve van vrouw en kinderen, getuige; in 1529 krijgt diezelfde broer een berisping van L. en van Jan van Boschhuyzen wegens poging tot ontvluchting uit den toren ‘de Pelicaen’, waar hij gevangen zat. Waarschijnlijk heeft Lucas veel gereisd, toen hij jong was; in 1521 was hij in Antwerpen, waar Dürer hem ontmoette. In diens reisverhaal schrijft hij over L.v.L.: ‘mich hat zu Gast geladen Meister Lucas, der in Kupfer sticht, ist ein kleins Männlein und bürtig von Leyden aus Holland’ enz. Eenige maanden later is Lucas weer in Leiden. Het is zoo goed als zeker, dat hij 1522 geheel of gedeeltelijk in Antwerpen doorbracht; in 1525 zien wij hem weer te Leiden, en 6 Aug. 1526 ontvangt hij daar een groote opdracht (voor het Laatste Oordeel?). Waarschijnlijk deed hij in 1527 zijn laatste groote reis, hij bracht toen namelijk bezoeken aan schilders in Zeeland, Vlaanderen en Brabant te samen met Gossaert van Mabuse (kol. 491) hij ging er heen in een eigen, goed uitgerust schip, gaf kostbare maaltijden en droeg gedurende de reis evenals Gossaert bijzonder fraaie kleeren. Hij kwam echter ziek terug en bleef

kwijnende tot aan zijn dood in 1533, volgens van Mander door het vergif hem op de reis uit afgunst toegediend. Zijn dochter huwde met den schilder Damas Claesz de Hoey van Utrecht, en even voor Lucas' dood werd hem een kleinzoon geboren, de latere Lucas Dammerts of Dammessen.

Het belangrijkst is L.v.L. als kopergraveur, als zoodanig had hij ook het meeste succes; behalve graveur is hij echter ook de maker van ongeveer een twintigtal schilderijen. Waarschijnlijk heeft hij zich zelf leeren graveeren, toen hij nog zeer jong was. Van de 170 prenten, die wij kennen, heeft hij er in 1506 en 1507 vele gemaakt, omstreeks 1508 een twintigtal, daarna tot 1521 een zeven- of achttal per jaar, en daarna tot 1530 4 à 5 per jaar, uitgezonderd de jaren 1511, 1522 en 1526, toen hij er in het geheel geen gemaakt heeft. Bijna alle ongedateerde zijn van vóór 1515, in lateren tijd dateerde hij regelmatiger. De beste en meeste prenten zijn uit L 's jeugd en des te opmerkelijker is dit, daar niemand er hem in is voorgegaan. Friedländer onderscheidt eenige groepen: ten eerste, die gemaakt zijn vóór den Mohammed en den monnik Sergius, de eerst gedateerde van 1508; een tweede groep gedateerde uit de jaren 1509 en 1510 en eenige ongedateerde. Alles is thans zekerder, de bewegingen vrij, het zijn nu geen in elkaar gedoken gestalten meer zooals eerst, maar recht opstaande figuren; tot deze groep behoort ook de ronde passie, die doet denken aan glasschilderingen en stijlkritisch aan werken van Corn. Engelbrechts. In dezen tijd komen ook genre-voorstellingen voor. Ieder jaar na 1508 geeft weer andere problemen: eerst zijn het zielkundige uitingen, dan verfijning van techniek, tegenstellingen tusschen licht en donker, verkortingen van het menschelijk lichaam; het zijn telkens weer nieuwe experimenten. De prenten van 1510 en die van 1512 onderscheiden zich door een sterke neiging naar een zeker manierisme in het laatstgenoemde jaar. In 1513 en 1514 volgen dan weer andere reeksen, waarvan de Jozefserie van gewicht is voor de nieuwe richting, waarbij de hoofdfiguren in rijen zijn aangegeven; de proporties zijn kleiner; in 1514 volgen verschillende minder belangrijke bijbelsche en kerkelijke prenten, ook verhalende thema's; van 1510-1520 geeft hij de lijdensgeschiedenis van Christus, Madonna's en heiligen. L. kent sedert 1515 de kunst van Dürer, zooals blijkt uit zijn Triomf van Mordechai. Tegen 1519 kenmerkt zich zijn werk door eenvoud, strakheid en grootere uitdrukking (grootere uitdrukking bijv. in Christus als tuinier en Maria Magdalena). De prenten tusschen 1512 en 1519 zijn grauw en bleek, temperamentloos tegenover de vroegere; aan het einde dezer periode is de teekening wat zwak. In 1520 ontstaat de eerste ets; waarschijnlijk is Luc. v. Leyden de eerste Hollander, die deze techniek gebruikt, o.a. in portret van Maximiliaan, een Uilenspiegel; in deze prenten evenals in de andere van deze groep, bevindt zich echter ook graveerwerk naast of verbonden met de etstechniek. Na 1520 krijgt zijn burijngravure iets speelsch: het zijn meer ronde bogen, die de burijn beschrijft. De prenten van 1523, 24 en 25 doen sterk aan Gossaert van Mabuse denken; het zijn ook andere thema's, geen passies meer, maar wereldsche Madonna's, naaktfiguren en genre, bijv. Virgilius in de mand van 1525. De burijn gaat dan dieper, er zijn meer contrasten, meer effecten van licht en donker. In 1527 ontstaan eenige ornamentprenten (ze doen aan Vellert-ornament denken). In 1530 maakt hij eenige naaktfiguren. Bartsch geeft een beschrijving der prenten: 1-33 zijn voorstellingen uit het oude

testament, 34-125 uit het nieuwe, 140-174 profane voorstellingen en drie portretten, 126-139 mythologische en geschiedkundige voorstellingen, dan volgen een drietal etsen en 17 stuks houtsneden. Behalve kopergravures, en enkele prenten, waarin kopergravure en etstechniek tegelijkertijd zijn gebezigd, heeft L.v.L. ook, zooals wij hier boven zagen, een aantal houtsneden gemaakt, die echter vergelijkenderwijs weinig hebben bijgedragen tot zijn roem. Ze zijn niet gedateerd en niet gesigneerd; voor alles is men hier op stijlkritiek aangewezen en dat is bij houtsneden moeilijker dan bij gravures, want de persoonlijke stijl is bij houtsneden niet zoo duidelijk te herkennen. Ze zijn vrij zeldzaam en een volledige reeks is nergens te vinden. Verschillende van deze houtsneden bevinden zich in boeken. Iets duidelijker is er ons overzicht van geworden door Dühlberg en Campbell Dodgson; er kunnen er nog meer gevonden worden; de kopergravures vormen daarentegen een afgesloten reeks. De eerste houtsnede, die wij aan een bepaalden datum kunnen verbinden, is uit het jaar 1508, het is het titelblad van een boek uitgegeven 31 Maart 1508 *Brev. Traiectens.* enz. Na 1508 zijn er tot dusver geen meer met zekerheid in boeken bekend. Van 1509 dateert *Libellus a magistro Petro d. Rizo editus* .... (bij Jan Seversz); wellicht is de houtsnede, die hierin voorkomt, van L.v.L. Zoo zijn er nog eenige boeken, waarin men vermoedt, dat houtsneden van L. voorkomen; ze worden allen door Friedländer genoemd. Uit het jaar 1513 kennen we dan den Simson (B. 6.), maar het grootste aantal houtsneden wordt gevormd door twee reeksen van voorstellingen, weergevend de macht van de vrouw, ieder van 6 bladen. Bij de eerste reeks van omstr. 1511, behoort ook nog het blad van Aristoteles en Phyllis. De tweede reeks van omstr. 1514 bestaat uit louter bijbelsche voorstellingen; deze laatste reeks is minder zwaar, de proporties zijn normaler, de bewegingen vrijer. De verdere houtsneden vinden wij tusschen 1511-1517; anders, wilder zijn de voorstellingen van de 12 koningen van Israel, van de 9 heiligen; ook in de Passie van Jac. Corn. van Oostsanen komen nog 7 voorstellingen voor van Luc. van Leyden, die omstr. 1518 ontstaan zijn.

In het geheel, zegt Beets en ook Friedländer, zijn er een 20-tal schilderijen van hem bekend. Vroeger schreef men aan Luc. v. Leyden toe alle noordnederl. schilderijen der XVIde eeuw, die in Italië heetten Luca da Olanda, omdat L.v.L. in de 16de eeuw de eenige beroemde, de eenige bekende schilder uit dien tijd was. Reeds in zijn jeugd, op zijn twaalfde jaar, dus omstr. 1506 of 07 moet hij de legende van S. Hubertus in waterverf (?) geschilderd hebben, waarvoor hij van den heer van Lookhorst zooveel guldens ontving als hij jaren oud was. De drie voornaamste schilderijen v.L. zijn: het Laatste oordeel in het Sted. Museum te Leiden, de Genezing van den blinde van Jericho in Petrograd en het altaar te München. De andere schilderijen bevinden zich: te Bremen, Museum: Susanna voor den rechter, omstr. 1510 of 11; te Berlijn, Kaiser Friedr. Museum: de schaakspelers, uit ongeveer denzelfden tijd; te Philadelphia, verz. Johnson: Salome met het hoofd van Joh. den Dooper, omstr. 1511 of 12 (was ook op de tentoonstelling te Brugge); te Brussel (vroeger verz. Fétis): Verzoeking van S. Antonius 1511; daarop volgt het portret van een man (volgens Friedländer 1517 of 11) uit de verz. Valkenburg (toen Boymans, nu Amsterdam, kunsthandel Goudstikker), het zelfportret te Brunswijk van omstr. 1509 of 10 of wellicht, 1519 (dit laatste volgens Dr. C.H. de Jonge, wegens het costuum, en Dülhberg); van omstr. 1514 is Loth en zijn dochters

in het Louvre te Parijs; omstr. 1515 H. Hieronymus in het Kaiser Friedrich Mus. te Berlijn; omstr. 1520 twee miniatuurachtige portretten uit de verz. Six te Amsterdam. Ook kunnen eenige portretten van omstr. 1520 aan hem toegeschreven worden, o.a. Maximiliaan te Weenen, en andere in de verzameling Oldenburg, Arenberg, Londen enz.; zeker kan aan L.v.L. toegeschreven worden een portret uit de verz. van Sir Louis Fry te Bristol (volgens Friedländer omstr. 1520); van omstr. 1522 dateert de Madonna ten troon in het museum te Berlijn, en uit dat jaar is ook het schilderij te München, voorstellende Maria met kind enz. en heilige, en de verkondiging; het Laatste oordeel te Leiden zou van 1525 of 1526 moeten zijn; dan is er te Karlsruhe een Aanbidding; van 1527 is Mozes het water uit de rots slaande in het Nat. Museum te Nürnberg; in de verzam. Kaufmann te Berlijn bevindt zich een Maria met kind; uit zijn lateren tijd zijn ook de Kerkprediking te Amsterdam, de Kaartspelers te Wilton House uit de verz. v.d. Earl of Pembroke en de triptiek te Petrograd, verm. uit 1531, met de voorstelling van den Blinde van Jericho; in de verz. Schloss (†) te Parijs bevindt zich een Maria met kind; van omstr. 1527 is de Christus te Gethsemané uit verz. J. Matsvangsby te Weenen; te Chicago, verz. M. Ryerson, is een aanbidding der koningen (dezelfde als die te Karlsruhe?).

Als glasschilder en teekenaar is L. van Leyden ook van belang. Volgens Beets kennen wij c. 35 teekeningen van hem, waarvan het Museum te Londen er 10 bezit ‘Lucas Teekeninge 1637’, andere teekeningen bevinden zich te Amsterdam, Berlijn, Brunswijk, Stockholm, Florence, Hamburg, Haarlem, Leiden, Rijssel, Parijs, Weenen, Weimar. Onder de teekeningen zijn de portretten van het meeste belang, andere onderwerpen zijn ontwerpen voor glasschilderingen. Wat de glasschilderingen betreft: van omstreeks 1508 moet zijn het glasruitje ‘Ecce homo’ in het Rijksmuseum te Amsterdam; een tweede in de Ambrosiana te Milaan, voorstellende vrouwen dansend ter ontmoeting van David, wordt ook aan Luc. van Leyden toegeschreven, doch moet veel later zijn.

Lucas v.L. heeft niet veel invloed gehad op volgende generaties van schilders; in de prentkunst werd niet Luc. v.L. maar Dürer nagevolgd door Wierix, v.d. Passe, Galle (H. Hondius maakte een teekening naar L.'s prent Maria Magdalena B. 39); aan het einde der 16de eeuw werd L. nagevolgd om de oude costumes, de Limogesemailleurs profiteerden van hem, later N. de Bruyn in zijn landschappen met figuren en Goltzius in zijn Aanbidding B. 19 en in zijn reeks van 12 prenten voorst. de Passie, de Verzoeking van S. Antonius. Goltzius heeft een glasschildering van hem gekend, andere haarlemsche graveurs maakten ook prenten naar L. van Leyden; Marc. Antonius Raimondi heeft L.'s achtergronden gebruikt in zijn werk en Rembrandt had niet alleen veel prenten van den meester, maar hij heeft hem ook nagevolgd in zijn Ecce homo van 1655. Joh. Uytenbogaert, advokaat, bezat een boek vol met teekeningen en prenten van L., die hij gedurende 50 jaren verzameld had met grooten ijver, veel werk en niet geringe kosten.

Naar zijn ontwerpen maakten prenten: A. Stock, W.C. Chimaer van Oudendorp, P.A. Pazzi, J. Suyderhoef, C. Visscher, J.J. Flipart, R. de Baudoux, J. Saenredam, P. Serwouter, C. Ploos van Amstel, P. de Mare, B. Dolendo, S. Frisius, de Caylus, Ch. Onghena, N. de Bruyn, C.v.d. Passe, een onbekende.

Tenslotte komen we dan tot de conclusie, volgens Friedländer, dat L. beroemd is geworden door

zijn prentwerk; van zijn schilderijen zijn er vele bedorven, andere verdwenen. Het begin van zijn loopbaan als kunstenaar was schitterend; later werd dat minder, omstreeks 1508 maakte hij werk als dat van iemand, die de visie van een schilder met den graveernaald realiseert en met een soort van dofheid of moeheid een zeker soort van avonturen vertelt. De hoop, die uit zijn eerste werken sprak, ging niet in vervulling noch in het lyrische noch in het dramatische, noch in het genre of landschap. In zijn prenten meer nog dan in zijn schilderijen bemerkt men, dat L. schilder was. Zijn vroege schilderijen zijn klein alsof ze door een graveur zijn gemaakt, later worden ze veel vrijer. Wij zien dus, dat de groote meester in de graveerkunst, doordat hij waarschijnlijk als kind greep naar de middelen om zich uit te drukken, juist door deze middelen op lateren leeftijd verhinderd werd zijn krachten te ontplooien; helaas kwam de geniale aanleg door zwakheid van karakter, door lichamelijke zwakheid en door de tijdsomstandigheden niet verder tot uiting.

Zijn geschilderd zelfportret 1509 in het Museum te Brunswijk, andere zelfportretten in de Uffizi te Florence, op een stuk met schaakspelers in de verz. Six, op de veiling Brentano te Amsterdam 1822; hij is voorts geschilderd door A. Dürer en door een onbekend kunstenaar in de veiling coll. Enschedé te Haarlem 1768. Een geteekend portret door Dürer. Portretten door hemzelf, H. Hondius, A. Stock (naar zelfportret), J.B. Mauraissa, W.C. Chimaer van Oudendorp, B. Moncornet, F.W. Bollinger, P.A. Varin, D. Kochnaar, H. Aldegrever en een onbekende.

Zie: G. P a u l i , *Zeichn. alter Meister der Kunsthalle zu Hamburg*, 1924, 2; verscheidene teekeningen zijn afgebeeld in F. D ü h l b e r g , *Frühholländer*, N. B e e t s , *Lucas de Leyde* (Paris Bruxelles 1913); M. F r i e d l ä n d e r , *Lucas van Leyden* (*Meister der Graphik*; Band XIII, Leipzig 1924); C.H. d e J o n g e in *Bulletin van den Oudheidk. Bond*, 1916, 248; F. V e r m e u l e n in *Onze Kunst* 1915, I, 98; *Bouw- en sierkunst* II; N. B e e t s in *Onze Kunst*, 1914, 95; J. M e d e r in *Graph. Künste*, 1920, 33; H.v.d. G a b e l e n t z , *Handzeichn. alter Meister in Weimar*, 1913, I, 25 (Prestelgesellschaft); *Vasari-Society* IV, 1921; *Drawings by old masters in the British Museum* III, 11; verschillende *veilingscatalogi*; *Handzeichn. alter Meister im Kupfer stichkabinett zu Berlin*, herausg. v. L i p p m a n n , 1902, XIX G, 226; M.E. K r o n e n b e r g , *Lotgevallen van Jan Seversz.* in *Het Boek* XIII (1924), 1, 142.

J.M. Blok

[Leyden, Petrus de]

LEYDEN (Petrus d e), priester van het bisdom Utrecht, kapelaan en huisgenoot van de gravin van Henegouwen, Johanna van Brabant, echtgenoote van graaf Willem II. Hij verkreeg op haar verzoek een kanunnikdij met een te reserveeren prebende in St. Mariakerk te Utrecht, niettegenstaande hij in bezit was van de parochie Wemeldingen in Zeeland, 26 Maart 1349. Twee jaar te voren had de gravin reeds voor hem een zelfde gunst gevraagd in de St. Janskerk te Utrecht.

Zie: U. B e r l i è r e , *Suppliques de Clément II*, no. 1266, 1538; B r o m , *Bullarium Traj.* II, no. 1264.

Fruytier

[Liaucama, Sixtus]

LIAUCAMA (Sixtus), of L i a u c k e m a , van een friesche, katholiek gebleven familie, geb waarschijnlijk op het kasteel Liaucama bij Leeuwarden, overl. te Mechelen 29 Oct. 1638, oud 76 jaar. Hij werd 1606 benoemd door Sasbout Vosmeer als kanunnik

van St. Marie te Utrecht (*Archief aartsb. Utrecht* 4 (1924) 107). Zeer waarschijnlijk is dit slechts bij een blooten titel gebleven, daar de prebenden in handen

der Protestanten waren. Liaucama kreeg een kanunnikdij in Paderborn en was proost te Osnabrück, toen hij voor de oprukkende legers der Zweden moest vluchten en bij zijne familie te Mechelen een schuilplaats vond, waar hij naar het voorbeeld van den zaligen Eelco Liaucama, norbertijner abt en martelaar (dl. VI, kol. 946), in de vervolging geduldig berustte. Hij overleed na een langdurige ziekte en koos zijn graf in de franciscaner-kerk te Mechelen. Hij werd aldaar, in het koor der kerk, begraven. Behalve een opschrift op zijn grafzerk, bevond zich in den muur naast het altaar nog een marmeren steen met gouden letters, de bijzonderheden uit zijn leven vermeldend. 1652 werd in zijn graf bijgezet de adellijke Fries Vitus Camminga, heer van Merchtem, echtgenoot van Sophie Anna Pippenpoy, vrouwe van Merchtem, dochter van Erard en Juliana van Liaucama, zuster van den proost. Deze, slechts 24 jaar oud, was gedood in een tweegevecht. Zijne echtgenoote Sophia overleed kinderloos op het kasteel Liaucama in Friesland 1670. In de heerlijkheid van Merchtem werd zij opgevolgd door Dirk van der Laan, gehuwd met Katharina Liaucama, dochter van Joris en van eene vrouwe Camminga.

Zie: v.d. Eijnde, *Provincie, stad, en district van Mechelen opgeheldert* II, 9-11; Sanderus, *Chorographia sacra Brab.* (ed. 1727) III, 176; M. Sacré, *Gesch. der gem. Merchtem* (Rousselaer 1904) 104-107.

Fruytier

[Liebergen, Antonius Wilhelmus van]

LIEBERGEN (Antonius Wilhelmus van), geb. te Venlo 20 October 1724 en aldaar overl. 23 December 1804, zoon van Michael en van Eleonora Nesters, promoveerde te Duisburg 30 September 1766 tot doctor in de geneeskunde. De uitnoodiging tot bijwoning van de plechtige verleening van den doctorstitel in de geneeskunde bevindt zich op het Rijksarchief in Limburg; promotor was Johan Gottlob Leidenfrost. Van Liebergen hield in het openbaar en verdedigde een disputatie over het kennen en genezen der plotselinge ziekten en eene lezing over den aard en de genezing van de scheurbuik. Den 5. Nov. 1787 maakte hij aan den magistraat van Venlo bekend, dat hij van plan was met zijn huisgezin naar het ambt Bruggen te vertrekken en verzocht voor hem en zijne kinderen het burgerrecht te mogen behouden, wat hem werd toegestaan.

Hij huwde te Venlo 1 October 1754 met Anna Maria van Lin, ged. te Venlo 6 April 1732, aldaar begr. 21 April 1781, dochter van Jacobus en Anna Gertrudis Esser.

Zie: *Venloosch Nieuwsblad* van 7 Maart 1900, *Maasgouw* 1900, 24; *het Venlosche burgerboek*; Jan Verzijl, *Genealogie van Liebergen*.

Verzijl

[Liedekercke, Philips van]

LIEDEKERCKE (Philips van) werd na den dood van zijn oudsten broeder, Raso (3) van Gaveren (kol. 461), beleend met Breda; hij overleed in 1318.

In zijne jeugd was hij door zijn vader beleend, eerst met Alphen, later ook met Ulvenhout. Uit zijn huwelijk met Sophia van Sotteghem zijn bekend drie dochters: Aleid, die hem opvolgt in Breda en huwt met Gerard van Rasseghem; Maria, welke later de heerlijkheid Roosendaal erft; Margaretha, in 1339 reeds de echtgenoote van Jan van Leefdaal, heer van Oirschot en Hilvarenbeek; deze laatste stierf kinderloos.

Zie: *Taxandria* (1926) XXXIII, 46.
Juten

[Liedekerke - de Beaufort, A. graaf van]

LIEDEKERKE - DE BEAUFORT (A. graaf v a n), geb. 1792 te Celles, bij Namen, overl. in Rome 27 Sept. 1855. 31 Dec. 1829 werd hij als opvolger van de Celles tot gezant bij den H. Stoel benoemd. Zijn uitgebreide correspondentie, verschei-

dene folianten omvattende, geraakte eertijds door diefstal in handen van een opkooper, die op zijn beurt ze overdeed aan iemand, die de papieren opkocht voor de centraal-bibliotheek der vereeniging 'Il Risorgimento' te Rome, waar ze nog heden berusten. Aan de nadere onderhandelingen omtrent de uitvoering van het concordaat nam L. ijverig deel. Toen paus Pius IX in 1847 moest wijken voor het oproer, volgde de nederlandsche gezant den Paus naar Gäeta, en bleef daar, totdat Pius in zijn stad was teruggekeerd. L. had echter in die benauwde dagen zijn particulieren secretaris, Paolo Magrini, in Rome achtergelaten, en dat niet alleen om de zaken waar te nemen van de legatie (zij was gevestigd op de eerste verdieping van een palazzo in de Via di Ripetta, vlak bij San Girolamo de' Schiavoni), maar tevens om op de hoogte te blijven van de gebeurtenissen in het woelige Rome. Schier dagelijks kwamen uitvoerige berichten van Magrini in; en de waarde, welke 'Il Risorgimento' aan de papieren van L. hecht, moet hoofdzakelijk uit die rapporten verklaard worden.

Niet onbelangrijk ook is de rol geweest, welke L. bij het herstel der bisschoppelijke hiërarchie heeft gespeeld. Ware zijn wensch vervuld, dan zou niet Utrecht als residentie van den aartsbisschop gekozen zijn, maar 's Hertogenbosch. Dat blijkt uit zijn correspondentie met den Haag, welke onder toestemming der autoriteiten in de *Mededeelingen van het Nederl. Hist. Instituut te Rome*, voor zooverre het deze zaak betreft, is afgedrukt (II, 1922, blz. 119). Niet minder merkwaardig is ook het feit, dat hij reeds in Jan. 1853 aan den minister van buitenlandsche zaken wist te berichten, waar de aartsbisschop, als opvolger van den H. Willebrordus, zou zetelen, dat volgens den uitdrukkelijken wil van Pius IX te Utrecht moest zijn, en nergens elders, alsook, dat mgr. Zwijsen daarvoor was bestemd. Zijn wedervaren op een audiëntie bij den Paus, toen hij zeer omzichtig op 's Hertogenbosch trachtte aan te sturen, is door hem zelven l.c. opgeteekend. De nederlandsche regeering erover verstoord, dat de Paus het juiste oogenblik van het herstel der hiërarchie geheel aan zich heeft gehouden, gaf aan L. bevel Rome te verlaten, zonder kennisgeving wanneer hij op zijn post zou terugkeeren. Ten gevolge van de April-beweging moest Thorbecke aftreden, doch toen de storm een weinig was bedaard, en minister van Hall naar een 'apaisement' streefde, werd Mr. Lightenvelt in buitengewone zending naar Rome afgevaardigd, om het daar zoo mogelijk tot een schikking te brengen. Hierin slaagde hij en daarop werd L. gelast als gezant naar Rome terug te keeren. Moge hij in zijn politieke bemoeiingen niet altijd even gelukkig zijn geweest, hij was toch te Rome een representatieve figuur; als oudste der diplomaten aldaar vervulde hij jaren lang de functie van deken van het corps diplomatique. Voor zijn landgenooten betoonde L. zich uiterst zorgzaam, vooral ook wanneer deze door ziekte of andere ongevallen werden bezocht. Reeds in 1846 had hij prinses Marianne op haar italiaansche reis begeleid (zie de daarop betrekkelijke correspondentie in de *Mededeelingen Ned. Hist. Inst. te Rome* I (1921), blz. 158). Ook voor kunstenaars (zie de levensschets van Alexander Teerlink in dezelfde *Mededeelingen* II (1922) blz. 128) was hij vol belangstelling.

Zie: A l b e r s , *Gesch. v.h. herstel der Hiërarchie* I en II; G o u l m y , *Hiërarchie en Wetboek*, 219; I. K o e l m a n , *In Rome* (Arnhem 1869) II, 129.

Hensen

[Liefkens, Jacobus]

LIEFKENS (Jacobus), overl. te Venlo 28 Juli 1673, zoon van Christianus en van Anna Bolwaters, werd 6 Mei 1648 aangesteld tot kerkmeester naast den schepen Jan Diester in plaats van wijlen schepen Willem Duycker, werd 3 Maart 1650 tot raad aangesteld en beëedigd, was peijburgemeester 1642, 1651, 1652, 1653, 1658, 1659, 1663, 1664, 1666, 1671 en 1672. Hij was gehuwd 4 Febr. 1625 met Margaretha Falkenbergh, en hertrouwde 3 Juni 1628 met Anna Ingenreepken. Uit het 2e huwelijk sproten 10 kinderen, waarvan de meesten jong stierven; daaronder zijn te noemen: Catharina Margaretha (ged. 10 April 1639, begr. 1 Feb. 1686), huwde 27 April 1658 Theodorus Wilhelmus Bex, overl. 1682, welke in December 1668 tot accijnsmeester aangesteld en vereed werd in plaats van Willem van Darth zaliger, en 19 Juli 1675 tot schepen in plaats van wijlen Marcelis Duycker; Christianus Arnoldus, ged. 25 Maart 1645, vicarius der St. Martinuskerk te Venlo 1667-1683 bezat in 1669 meer dan een beneficie in de parochiekerk en was rector van het altaar van O.L.V., wordt in 1684, 1686, 1690 en 1692 vermeld als pastoor van Herongen; Anna Christina (ged. 1 November 1652, begr. 30 November 1732) huwde 30 October 1675 Arnoldus Craenen (ged. 16 Maart 1645, begr. 9 Aug. 1689, zoon van Joannes en Catharina van den Stijper).

Zie: *Stadsarchief van Venlo* no. 173; *Maasgouw* (1901), 17, (1920), 58, 59, (1922), 13.

Verzijl

[Liefkens, Oswaldus Theodorus]

LIEFKENS (Oswaldus Theodorus), geb. te Maashees 18 Mei 1695, overl. te Venray 12 Juni 1775, zoon van Marcus, postmeester te Maashees en Ester van den Boom, woonde te Venray, werd als secretaris van Geijsteren en Oostrum beëedigd 16 Augustus 1721, tevens secretaris van Wanssum, waar hij in den winter van 1740-41 het gemeente-archief in orde bracht, als schepen te Venray 6 Juli 1747 beëedigd, hij overleed als president-schepen en broeder van het St. Nicolaasgilde; hij huwde in 1723 Elisabeth van de Sandt en hertrouwde te Venray 30 Januari 1733 met Anna Margaretha Saesen, welke 11 Juli 1792 te Venray overleed.

Zie: *Maasgouw* (1892), 54; *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1896-97), 73.

Verzijl

[Lier, Barbara Maria van]

LIER (Barbara Maria van), geb. te Annen, gedoopt 31 Oct. 1751 te Anlo, overl. Aug. 1778 te Assen, begraven 28 Aug. in de kerk, het tegenwoordige stadhuis aldaar, was een dochter van Johannes van Lier, ontvanger-generaal en ette van het landschap Drente, en Roelina Johanna Hofstede. 27 Oct. 1777 trad zij te Assen in het huwelijk met Mr. Jan Haak Oosting, advocaat te Assen en eveneens lid van den etstoel in Drente. Zij heeft verschillende gedichten nagelaten. Daarvan werden enkele, die zij wisselde met Lucas Trip en Henricus Johannes Folmer, uitgegeven.

Zie: H.J. Oosting, *Een viertal gedichten uit de achttiende eeuw* in de *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* XXIV (1906), 80.

Scholte

[Lievens, Jan]

LIEVENS (Jan), schilder en etser, werd geb. 24 Oct. 1607 te Leiden en begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam 8 Juni 1674. Hij was de zoon van L i e v e n H e n d r i c k s z . en J a n s v a n N o o r t z a n t . Van 1615 tot 1617, dus toen hij ongeveer acht jaar was, is hij de leerling geweest van Joris van Schooten te Leiden, die ook de leermeester van Rembrandt was; Rembrandt en Lievens werkten beiden soms naar hetzelfde model. Daarna ging hij naar Amsterdam naar Pieter Last-

man, bij wien hij twee jaar bleef. In 1629 of 1631 ging hij naar Engeland, 6 Febr. 1632 woonde hij te Leiden; in 1634 trad hij te Antwerpen in het gilde: hij leefde daar van 1634 tot 1643. Den 29sten Dec. 1638 huwde hij met Susanna, de dochter van den beeldhouwer Andreas Colijn de Nole. Misschien is Jan A. Lievensz. zijn zoon. In 1640 verwierf hij het antwerpsche burgerrecht. Hij ging er met de beroemdste schilders om, o.a. met Joh. de Heem, Dan. Seghers, P. Pontius, A. van Dyck, die zijn portret schilderde, en vele anderen. Met de Heem en Dan. Seghers werkte hij ook samen. Hij bleef niet voortdurend in Antwerpen: in 1640 was hij te Leiden en eerst na 1643 bleef hij voorgoed te Amsterdam wonen. 1 Maart 1644 woonde hij er in het huis van Jan Miense Molenaar, in 1661 was hij in den Haag lid van Pictura, in 1670 kocht hij er een huis en in 1671 woonde hij daar. Hij kreeg vele opdrachten o.a. van Frederik Hendrik, Amalia van Solms, de Staten-Generaal van Amsterdam en van Leiden. Zijn leerlingen waren Hans v.d. Wijngaerde, Hendrik Schook. Hij was steeds in geldnood en daarom woonde hij ook dan eens hier, dan eens daar. In zijn vroege werken toont hij verwantschap met Rembrandt; door zijn verblijf in Engeland kwam hij sterk onder invloed van van Dyck; van zijn vele schilderijen zijn er verscheidene over (de verdwenen schilderijen vindt men in Wurzbach's *Künstlerlexikon* opgenoemd).

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijksmuseum: Simson en Delila, de Verheerlijking van den vrede, Maarten Harpertsz. Tromp, Cornelia Teding van Berkhout, jongenskop; Amsterdam, Paleis: Fabius Maximus, Claudius Civilis op het schild geheven, de Gerechtigheid tusschen wijsheid en vrede; te 's Gravenhage, Museum: kop van een grijsaard; aldaar, Huis ten Bosch: de muzen op den Parnassus; Rotterdam, Mus. Boymans: kop van een kind; Leiden, Sted. Museum: Scipio; Leiden, Rijnlandshuis: mathematicus; Antwerpen, Jezuïetenkerk: heilige familie; Brussel: Minoritenkerk: S. Franc. d. Paula; Brussel, Jezuïetenkerk: S. Elisabeth; Berlijn, verz. van den voormaligen Keizer: portret van Sultan Soliman II; Berlijn, Museum: portret van een jongen in bruine kleeding, avondlandschap?; Brunswijk, Museum: Abraham omarmt Izaak, borstbeeld van een ouden man (copie naar schilderij te 's Gravenhage); Dresden, Museum: borstbeeld van een krijgsman, borstbeeld van een ouden man; Hamburg, verz. Weber: mannelijke kopstudie (niet zeker); Leipzig, verz. Thieme: jong meisje; München, Museum: oude man met zandlooper, borstbeeld van een ouden man met wit haar; Oldenburg, Museum: borstbeeld van een grijsaard, half figuur oude vrouw, jong meisje; Schwerin, Museum: visie van Zacharias, evangelist S. Lucas, portret van een ouden man; Weenen, Museum: borstbeeld van een lachenden jongen man; Weenen, verz. Czernin: borstbeeld van een jongen man naar rechts; Edinburg, Newbattle Abbey: Sir Rob. Verr, kapucijnermonnik; Londen, Nat. Gallery: Anna Maria Schürman; Londen, verz. Lord Derby: Tromp; Londen, verz. Barry: Job op mesthoop; Kopenhagen: portret van een man; Nancy, Museum: Christus a.h. kruis; Parijs, Louvre: bezoek van Maria aan Elisabeth; Petrograd, Hermitage: portret van een grijsaard; Rome, Galleria Doria: Abraham's offer; Turijn, Museum: slapende oude man; Vanäo (Zweden), verz. Wachtmeister: S. Paulus, de student; Bergamo: borstbeeld van een grijsaard; Stockholm, verz. Brahé: Jozef zijn vader en broeders ontvangend. In verz. Steengracht te 's Gravenhage bevond zich een schilderij voorstel-

lende een jonge vrouw, die een jongen leert lezen.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: Jac. van Campen, kop van Const. Huygens, kniestuk van een man met doodskop, borstbeeld van een man, landschap met ruiter, landschap met fluitspeler, boomlandschap, boerderij onder boomen, schutting en wagen onder boomen, boomlandschap met twee figuren, Bergerpoort te Alkmaar, boomen op een heuvel en beek, hooiberg tusschen boomen; Amsterdam, Mus. Fodor: boerenwoning aan vaart, rotsachtig landschap met vervallen boerenwoning, ingang van een tuin, Joh. Utenbogaert, C.D. Cool; Amsterdam, verz. Six; Haarlem, Mus. Teyler: portret van een man, portret van Constant. Huygens, boschlandschap, visscher aan water in bosch; Rotterdam, Mus. Boymans: landschap met boerenwoning, boomrijk landschap, boerenwagen bij geboomte, zittende man in stoel; 's Gravenhage, verz. Hofstede de Groot: gezicht op huizen, een kerk enz., portret van een man, Overtoom; 's Gravenhage, verz. Kröller: landschap; Leiden, Prentenkabinet: Overtoom te Amsterdam, Heiligewegspoort te Amsterdam (waren op de histor. tentoonstelling te Amsterdam 1925), bouwvallen Abdijkerk te Egmond Binnen, gezicht op kerk onder boomen; Maartensdijk, verz. Lugt: kop van een man (vroeger in verz. A. Köster te Leipzig); Berlijn, Prentenkabinet: landschap, teekenaar, slapende man; Berlijn, verz. Beckerath 1879: een lezende man van achteren gezien; Dresden, Prentenkabinet: Mercurius en Argus, Christus op den olijfberg; Dresden verz. Grahl: man met aap; Frankfort, Städ. Institut: Jan Vos; Leipzig, verz. Dr. Carl Otto: rivierlandschap; Leipzig, verz. Weigel: portret; Leipzig, Museum: portret van een man; Kassel, verz. Habich: boomstudie met stad; Weenen, Albertina: apostelfiguur, evangelist, boerenhutten onder boomen, borstbeeld van een jongen man met hoed, zelfportret, P. Pontius; Weenen, verz. Lanchoronski: boschlandschap; Weenen, verz. P.J.N. Geiger: hut in bosch; Londen, Britsch Museum: portret van een man, landschap met brug, Jac. Matham, Jan de Heem, Dan. Seghers, Sylv. Delaboe, Const. Huygens, Maarten Harp. Tromp, Jan de Wit, Petrus Scriverius, manskop, studie van ets voorst. S. Franciscus,naaktfiguur, landschap met fluitspeler, landschap, boschlandschap, figuurstudie; Londen, verz. Heseltine: kanaal, landschap; Londen, verz. Reitlinger: landschap met vee; Amerika, verz. Pierpont Morgan (vroeger verz. Fairfax Murray): offering van Manoah. Ook op verschillende veilingen komen teekeningen door Lievens o. toegeschreven aan hem voor, o.a. op veil. R.W.P. de Vries, 25 Jan. 1922 het portret v. Const. Huygens (vergelijk die in het Teyler-museum en die in het Britsch Museum).

Prenten van zijn hand zijn: Maria met kind, aanbidding der herders, opwekking van Lazarus, S. Joh. de Evangelist, S. Hieronymus, S. Franciscus, S. Antonius, knielende man, Mercurius en Argus, spelers en de dood, Oostersche figuren enz., man en vrouw, blanke negers, Ephr. Bonus, Joost v.d. Vondel, Dan. Heinsius, Jacq. Gouter, Venetiaan, landschap, de vier Evangelisten; houtsneden zijn: boomen, Cain en Abel, borstbeeld van een man (3 stuks), kop van een man (2 maal), zittende man in stoel naar rechts, grijsaard met zandlooper. Waarschijnlijk zijn er onder de op naam van Rembrandt staande etsen nog wel enkele, die door Lievens gemaakt zijn.

Naar zijn ontwerp maakten prenten: C. Schroeder, A. Schwester, C. Waumans, J. Houbraken, M. Mosijn, J. Cootwijk, A.v.d. Does, J. François, onbekend, J. van Somer, F.H. Weissenbruch,

S. Savry, Luc. Vorsterman, R. Vinkeles, P. Pontius, R. Cooper, P. de Jode, A.H. Payne, A. Blooteling, Krüger, M. Oesterreich, J. Suyderhoef, J. de Frey, W.P. Louw, C. van Dalen, H. Rokesz, G.W. Müller, A. Besseling, J. de Visscher, F.v. Wijngaerden, J.Th. Lembke, N. Rhein, W. Unger, R. Roghman, G.F. Schmidt, N. Mossoloff, J. Mock, G. Longhi, A. Bartsch, Ph. Ganz, J.G. van Vliet, J. Lonys, W. de Heem, Chr. v. Meckel, A. Moitte, A. Riedel.

Zijn portret is geschilderd door A. van Dijck, waarnaar gravures door L. Vorsterman en A. Bartsch; twee geschilderde zelfportretten, waarvan een in het museum te Kopenhagen; in het museum te Augsburg een schilderij van een onbekend kunstenaar.

Zie: E.W. Moes, *Oude teekeningen uit de holl. en vl. school in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam* (den Haag 1904); A. Bredius, *Künstlerinventare* G 170, 186-227, G. 231, G. 233*, G. 234*, G. 235, G. 236*, G. 237*, G. 238*, G. 239, G. 373, G. 544, U. 546, G. 565, G. 566, G. 610, Z. 774, G. 787, G. 849, G. 852, G. 973, G. 1240, G. 1249, G 1250, G 1253, G 1305, H 1359, G 1569, G. 1671, G 1826, 139n, 42n, 232n; A.M. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1923) 184, 144, 158, 175, 180, 354, 355; E.W. Moes, aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, afd. schilders, afd. prenten; v.d. Kellen, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; C. de Bie, *Het gulden Cabinet van de edele vrij schilder-const* (Antw. 1662), 243; H. Schneider in *Oud-Holland* (1917), 34; A.Ch. Coppier in *Les Arts* (1914) XIII, April, 4; W. Martin in *Oud- Holland* (1911), XXIX, 86; L. Burchard, *Die holl. Radierer von Rembrandt* (Halle a.d.S. (1912), 88; J. Six in *Oud- Holland*, (1919), 80; P. Kristeller, *Kupferstich. u. Holzschnitt in vier Jahrh.* (Berlin, 1921), 394 vlg, 542; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 44, III, 109; Orlers, *Beschrijving van Leiden* (1641), 375; Fr. van Mieris, *Beschr. van Leyden* (1770), II, 375; v. Leeuwen, *Beschrijving van Leyden* (1672), 190; A. Houbraken, *De groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en schilderessen* (Amst., 1718-1729) II, 296, 212, III, 284; C. Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* etc., (Amst, 1857-1864) IV, 998; F.D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. kunstgeschiedenis* (1877-87) III, IV, V, VII; F. Jos. v.d. Branden, *Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool* (Antw. 1883), 863; J. Link in *Naumann's Archiv* V, 1859; G.K. Nagler, A. Andresen en C. Clausz, *Die Monogrammisten* (München 1871-79) III, 2721; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-1852) VII, 52; D. Daulby, *A descriptive catalogue of the works of Rembrandt and his scholars etc.* (London 1796); A. Bartsch, *Catalogue raisonné de toutes les estampes qui forment l'oeuvre de Rembrandt et ceux de ses principaux imitateurs* (Weenen, 1797); *Galerie Bergamo*, pl. 134; Stampart u. Prenner, C.v. Lützow, *Die K.K. Gemäldegalerie Wien, text*, 31; *Cat. Rembrandttentoonstelling te Leiden* (1906) pl. 22; E.A. Seemann, *Die Galerie zu Braunschweig in Ihren Meisterwerken* (1870) 21, 46; O. Granberg, *Invent. général des Trésors d'art en Suède* I, (1911) 2, 25; B. Meyer in *Zeitschrift für bild. Kunst* (1869) 4; *Gemälde alter Meister des grossherzogl. Museum zu Schwerin* herausgeg. v. Joh. Nöhring, 92; *Gal. elector. Düsseldorf*, XXIII, 297; *Galerie Lebrun* II; W. Martin, *Oude Schilderkunst in Nederland* (den Haag) II, 21, 52; *Meisterw. der Gallerie zu München*, 335; *Cat.*

Gemälde Gallerie Kaiser Friedrich Museum II, 193, 194; H. W a l p o l e , *Anecdotes of painting in England* II, 363; P. S e i d l , *Gemälde alter Meister im Besitz des deutschen Kaisers*, 115; *Nation. Gallery* I; *Cat. Bonn, Prov. Museum* (1914) p. 48; *Cat. Weenen* (1907) 1278; *Les Arts* (1914) April, 27, 29; *Cat. verz. Weber te Hamburg*; F. B e c k e r , *Gemäldesamml. Speck v. Sternburg in Lütschena*, (Leipzig 1904) pl. 16; E. S c h i l l i n g , *Handzeichn. alter Meister in deutschem Privatbesitz* (Frankfurt, 1924) pl. 55; *Handzeichn. alter Meister im Kupferstichkabinett zu Berlin* herausgegeben v. L i p p m a n n , (1902) XVIII H, XXIX G, zie ook de oudere uitgave; J.J. d e G e l d e r , 100 *teekeningen van oude meesters in het Prentenkabinet te Leiden* (Rott., 1920) 78, 79, 80; F. B e c k e r , *Handzeichn. alter Meister in Privatsamml.* (Leipzig, 1922) 15; J. M e d e r , *Handzeichn. alter Meister a. der Albertina* 319, 590; *Cat. verz. Grahl*, 21; *Cat. verz. Reveley* 22; *Cat. Mus. Fodor, Mus. Boymans* etc.; J. V o g e l , *Handzeichn. u. Entwürfe älterer Meister in d. Städt. Samml. zu Leipzig*; K. W o e r m a n n , *Handzeichn. alter Meister im Königl. Kupferstichkabinett zu Dresden*, VII, laf. 19; K l e i n m a n n , *Handzeichn. alter Meister der holl. Malerschule*; *Handzeichn. alter Meister in Städ. Institut zu Frankfurt* III, 9; H.J. S c h o l t e n , *Catalogue raisonné des dessins des écoles franç. et hollandaise Musée Teyler à Haarlem* (Haarlem 1904); H. B u i s m a n , 40 *teekeningen van oude meesters der holl. school en enkele der vlaamsche Mus. Teyler te Haarlem*, (Leipzig 1924) 19; A.M. H i n d , *Catal. of drawings by dutch and fl. artists in the British Museum*, I, 1915, LI, 1, 3; LII, 4, 5, 6, 7, 8, 9; LIV, 11, 12, 13, 15, 16; LVI, 17; LVI, 28; LVII, 14; LVII, 1; *Drawings from the old masters* (Gowan ed. 1909) IV ser., 35; H.S. R e i t l i n g e r , *Old master drawings* (London 1922), 37; F. B e c k e r , *Handzeichn. holl. Meister a.d. Samml. Hofstede de Groot*, (Leipzig 1923) 25, 26; H.P. B r e m m e r , *Beeldende Kunsten* VII, 67; O. E i s e n m a n n , *Ausgewählte Handzeichn. älterer Meister a.d. Samml. Habich zu Cassel* I, 20; L e o P l a n i c z i g u. H e r m . V o s s , *Handzeichn. alter Meister a.d. Samml. B. Geiger* (Wien 1921) 64; teek. *Cat. verz. Weigel*, 25, verz. *Fairfax Murray*, 209; *Drawings by old masters in the British Museum* III, 6, 7; verschillende veilingscatalogi.

J.M. Blok

[Ligtvoet, Karel Johan Adriaan]

LIGTVOET (Karel Johan Adriaan), geb. te Grissee op Java 20 Sept. 1862, overl. te Batavia 8 Dec. 1908, werd in Nederlandsch-Indië opgeleid en verwierf het diploma van eindexamen der hoogere burgerschool in 1880. Hij studeerde vervolgens aan de polytechnische school te Delft en verwierf het diploma van civiel ingenieur in 1884. Daarna legde hij zich te Delft onder prof. Snijders op de theorie der electriciteit toe, doch toen kon men te Delft nog geen diploma in dat vak bekomen. Ten einde zich praktisch te bekwamen, werd hij monteur bij electrische bedrijven. Maar na eenige jaren veranderde hij van plannen, en werd hij bij beschikking van den minister van koloniën van 14 Juni 1889 ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië gesteld om tot aspirant-ingenieur van den waterstaat benoemd te worden. Na zijne aankomst in Indië werd hij 19 Aug. 1889 als zoodanig aangesteld en reeds 27 Maart 1890 volgde zijne benoeming tot ingenieur 3e klasse. Maar spoedig zou hij weder een andere richting kiezen. Ziende, dat het meerendeel der ingenieurs van den waterstaat weinig belangrijk werk hadden, solliciteerde hij naar eene betrekking bij de Staatsspoorwegen. Hij werd bij beschikking van 24 Oct. 1890 eervol

ontslagen als ingenieur van den waterstaat en tegelijk benoemd tot adjunct-ingenieur bij den aanleg der Staatsspoorwegen op Java. Kort daarna veranderde hij weder van betrekking en werd hij chef der afdeeling weg en werken bij de exploitatie dier spoorwegen.

Was hij van 1891 tot 1898 bij de westerlijnen op Java te Tjandjoer werkzaam, sedert een verlof, van Aug. 1899 tot Aug. 1900, deed hij op de oosterlijnen te Soerabaia dienst.

Met het oog op plannen voor den aanleg van Staatsspoorwegen op Sumatra werd hem in 1901 de verkenning opgedragen van groote oppervlakten in de residentiën Benkoelen, Palembang en de Lampongsche Districten. Zijn rapport dienaangaande werd in 1903 van regeeringswege uitgegeven. Op 2 Jan. 1904 werd hij tijdelijk bij den aanleg der Staatsspoorwegen op Java gedetacheerd en belast met de directie van den aanleg der lijn van Rangkas-Betoeng naar Laboean in de residentie Bantam. Op 2 Nov. 1905 werd hij benoemd tot chef der afdeeling weg en werken, weder bij de oosterlijnen op Java. Op 20 Mei 1906 werd hij aan het departement van burgerlijke openbare werken geplaatst als waarnemend hoofdingenieur, voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen.

In 1907 werd hem eene dergelijke verkenning als in 1901 opgedragen, maar nu met het oog op grootsche spoorwegplannen door geheel Sumatra. Hij doorkruiste vele wildernissen en ontzag zich niet. Zijne gezondheid kreeg een knak ten gevolge van de vele op dezen tocht geleden ontberingen. Juist was hij met ingang van 1 Dec. 1908 benoemd tot inspecteur van het verkeerswezen op de buitenbezittingen, toen hij enkele dagen later overleed.

Eene levensschets van hem van de hand van A. Snethlage komt voor in den *Ingenieur* van 16 Jan. 1909.

Ramaer

[Limburg en Bronckhorst, Frederik Willem des H.R.R. graaf van]

LIMBURG EN BRONCKHORST (Frederik Willem des H.R.R. graaf van), heer van Stirum Wisch en Borculoo, geb. vermoedelijk in Juli 1649, overl. in Aug. 1722, zoon van graaf Otto, die volgt, en van E.C. gravin van Dohna.

Hij was erfbaanderheer van Gelre en Zutphen, trad in zeedienst en werd luitenant-admiraal van Friesland, Groningen en de Ommelanden. Brandt vermeldt in *Het Leven van Admiraal de Ruyter*, dat de 'Leeuwin', het schip dat Fred. Willem aanvoerde 'in den slag bij Sicilië zich steeds dicht bij het admiraalschip bevond en hoewel eenige grondschoten bekomen hebbende en voorts zwaar geteisterd zijnde, nochtans zich staande hield'. v.L. die later als kolonel der infanterie voorkomt, verkocht in 1721 zijn graafschap Bronkhorst en huwde te Leeuwarden 11 Febr. 1683 met Lucia van Aylva, overl. 25 Mei 1722, begr. te Borculoo, te voren weduwe van Frans Duco Watzes van Cammingha, heer van Ameland, en dochter van Ernst Sicco v.A. (dl. VII, kol. 56) heer v. Witmarssum, en van Anna van Camstra.

Uit dit huwelijk sproten 4 zoons en 2 dochters. Hun zoon Otto Ernst Gelder graaf van Limburg Stirum (1685-1766), als majoor in den slag bij Malplaquet, huwde te Delft 1 Nov. 1722 met Anna Lucia van Klinkenberg (1698-1772) en won 5 kinderen; twee zoons werden de stamvaders der beide nog voortlevende takken van dit geslacht.

Zie: *Nederl. Adelsboek*, (1915) 135, 136; *Stamboek v. den Fr. Adel* I, 260; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2], II, 477; *Nederl. Heraut* I, 194; *Wapenb. D.O. Balye v. Utrecht*, 64; *Stamtafel der graven v.L.S.*, 14, 25.

[Limburg en Bronckhorst, Herman Otto graaf van]

LIMBURG EN BRONCKHORST (Herman Otto graaf v a n) heer van Stirum, Gemen en Borculoo, erfbaanderheer van Gelre en Zutphen, geb. omstr. 1592, overl. te Bergen op Zoom 17 Oct. 1644, begr. te Borculoo, zoon van graaf Joost, die volgt, en van M a r i a gravin v o n H o l s t e i n - S c h a u m b u r g .

Hij werd in 1621 aangesteld als ritmeester over een nieuwe vaan van 100 harquebusiers. Toen Spinola in 1622 het beleg voor Bergen op Zoom had geslagen, wachtte men het ontzet der stad van den graaf van Mansfeld, die met zijn leger tusschen Mannheim en Heidelberg lag. Deze sloeg zich bij Fleurus 29 Aug. 1622 door den vijand heen, bij welke gelegenheid de graaf v.L. en Bernard, hertog van Saksen Weimar, zich door kloekmoedigheid onderscheidden. V.L. was dan ook bij het ontzet van Bergen o.Z. door Maurits tegenwoordig. Hij werd commandant der garde (vaan no. 3) en volgde 27 Maart 1626 Thomas van Stakenbroek op als wachtmeester of commissaris-generaal der cavalerie. 19 Mei 1626 werd hij ritmeester over vaan no. 41. Den 2en Oct. 1626 niet ver van Calcar, door onvoldoend wachthouden overvallen door graaf Hendrik van den Berg, werd hij met de ritmeesters Nicolaas Smelsing en Stephanus Gans van Potlitz, benevens 100 ruiters, krijgsgevangen gemaakt en 10 Oct. d.a.v. uitgewisseld. In het volgend jaar, 18 Juli 1627, kreeg hij van Frederik Hendrik opdracht om met zijn ruiters onverwachts alle toegangen naar Grol te bezetten en bij de verovering werd v.L. als gouverneur der veste aangesteld, waarbij hij het bevel over 22 vendelen en 2 vanen ontving. In 1629 was hij aangewezen om met voldoende krijgsmacht den overgang des vijands over de Waal te verhinderen en een wakend oog te houden op den IJsel, met de uitgebreidste volmacht om te doen wat de omstandigheden voor 's lands dienst zouden vorderen. Hij werd echter door Cairo verschalkt, die den IJsel overtrok, en pogingen door v.L. aangewend om hem alsnog uit Gelderland te verjagen, mislukten. In 1630 werd hij benoemd tot superintendent of luitenant-stadhouder over de garnizoenen in de provincie Overijsel. In 1632 maakte hij het beleg van Maastricht mede en lag met zijn krijgsvolk te Borcharen. Als commissarisgeneraal werd hij 26 Januari 1635 kolonel van regiment no. 2, was in 1637 met zijn brigade cavalerie bij de verovering van Breda en verkreeg in 1641, ter vervanging van den overleden Otto van Gendt (dl. VI. kol. 566) het gouverneurschap over de stad Wesel. In verschillende bronnen staat, dat hij 7 (17) Oct. 1644 aan zijn bekomen wonden te Bergen op Zoom overleed: vermoedelijk heeft hij dus nog het beleg van Sas van Gent meegemaakt en is hij daarbij doodelijk gewond.

Hij was een man van uitstekende dapperheid en een goed soldaat; doorzicht, berekening en een ver vooruitziende blik waren hem echter ten eenenmale vreemd.

Hij was gehuwd met A n n a M a r g a r e t h a freiin v o n S p i e s - B u l l e s h e i m , vrouwe van Bodendorf, in 1659 te Bergen op Zoom overleden; ‘das Ehe-vertrag’, in het archief van graaf Landsberg-Vehlen aanwezig, dateert van 22 Maart 1618; het werkelijke huwelijk (zij was ‘nicht ebenbürtig’) kwam pas in 1638 (huw. voorw. 3 Juli 1638) tot stand; zij was de dochter van H e r m a n n en van W i l h e l m i n a v o n M ü n s t e r - V o r t l a g e . Uit dit huwelijk sproten vier kinderen: Otto, die volgt; S o p h i e E l i s a b e t h , geh. met F.G. graaf v a n V e h l e n ; A d o l f E r n s t graaf v a n L. St., uit wiens huwelijk met I s a b e l l a gravin v o n V e h l e n e n M e g e n de in 1798 uitgestorven tak v a n L i m -

burg Stirum-Vehlen en Ghemen sproot; en Maurits graaf van Limburg Stirum overl. 1664, geh. met Marie Bernardine gravin van Limburg Stirum, waaruit de in 1809 uitgestorven tak van Limburg Stirum-Stirum.

Het Staatsche Leger maakt in dl. II nog melding van een anderen Herman Otto v.L.S. Deze, geregeld van den anderen onderscheiden door de toevoegingen senior en junior, komt al in 1604 met een compagnie voor op een staat van oorlog, later als ritmeester van vaan no. 41 en overleden in 1625. De *Stamtafel* kent dezen H.O. senior niet.

Zie: ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger*; Aitzema, *Saken v. St. en Oorlog* I, 582; Bosscha, *Neerl. Held. te Land* (zie register); *Stamtafel der graven van L.S.* 32 (kwartierstaat) en ook bl. 24.

Regt

[Limburg en Bronckhorst, Johan graaf van]

LIMBURG EN BRONCKHORST (Johan graaf van), heer van Stirum, geb. omstr. 1560, overl. na 1602, zoon van graaf Herman Georg en van Maria gravin van Hoya.

Hij was domdeken te Keulen, hield de spaansche zijde en was in 1597 spaansch gouverneur van Grol (Groenloo), toen prins Maurits de stad belegerde. Na een dappere verdediging, waarbij vele huizen in brand waren geschoten, de toevoer van water was afgesneden en de mijnen van Maurits tot nabij den vestingwal waren gebracht, bedong hij een eervolle capitulatie, ten gevolge waarvan hij 27 Sept. 1597 met zijn soldaten en bagage, ongehinderd mocht aftrekken. Maurits had zelfs de beleefdheid aan de ruiters hun paarden te schenken. Onder de belegeraars was een ‘seer constich vuyrwercker’, meester Jean Bouvier, die met ‘vuyr-ballen driemaal de stad in brande hadde gebracht’ (Baudartius).

Johan grave thoe Limburg en Bronkhorst, heer tot Stirum, Wisch en Borculoo, die indertijd met graaf Willem van den Berg de zijde van Spanje had gekozen, verzocht in 1602 pardon, dat hij de wapenen tegen deze landen had gevoerd (*Resol. St. Gener.* 24 Januari en 13 Februari 1602). Of hem dit is toegestaan en welke diensten hij nog het land heeft bewezen, is ons onbekend, daar zijn naam niet meer wordt genoemd.

Zie: Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.*; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* II, 214, 245; *Stamtafel van Limb. Stirum*, 24.

Regt

[Limburg en Bronckhorst, Joost graaf van]

LIMBURG EN BRONCKHORST (Joost graaf van), heer van Stirum, Wisch, Borculoo en Lichtenvoorde, erfbaanderheer van Gelre en Zutphen, geboren omstr. 1565, overl. (volgens een inscriptie op de hofpoort te Borculoo) 7 Aug. 1621 te Borculoo, zoon van graaf Herman Georg en van Maria gravin van Hoya en Broichusen, vrouwe van den Wildenborch.

Zijn moeder was en bleef R. Kath. en hing de spaansche partij aan, gelijk zeer vele geldersche edelen. In 1581 nam zij spaansche bezetting in op het huis Bronkhorst en wellicht ook op haar huis Wildenborch, wat ten gevolge had, dat de Staten haar goederen aansloegen. In Sept. 1582 begon zij meer tot de staatsche zijde over te hellen (‘begon sij een goett gelaet an onse parthy te vertoenen’), doch liet staatsch garnizoen, noch op Bronkhorst, noch op den Wildenborch toe. Haar

zoon Joost had in 1583 den moed aan de Staten te laten verzoeken ‘gerestituirt te mogen worden in syn guederen’. Daar de stad Zutphen korten tijd daarna spaansch werd, lezen wij van geen toenadering vóór 1591, toen Zutphen heroverd werd. Toen was echter voor de grafelijke familie het keerpunt genaderd. De gravin vraagt en verkrijgt in 1592

van de Staten handlichting en sauvegarde, onder voorwaarde dat ze haar zoons uit 's vijands dienst zal terugroepen en het huis Wildenborch zal ontmantelen. Twee jaar later overleed zij. Joost verliet den spaanschen krijgsdienst, doch zijn hoop als vrije bannerheer in 1595 op den landdag te kunnen verschijnen werd niet verwezenlijkt doordat de landdag besloot: ‘geen bannerheeren oft edelluyden, in actuelen dienst van den vijand geweest, op Landt- ende Quartiersdagen te verschrijven, duirende dese troublen’. Met bezadigdheid en volharding bleef hij echter voor de rechten van zijn geslacht optreden en 23 Mei 1605 mocht het hem eindelijk gelukken den eed af te leggen, echter alleen als afgevaardigde uit het kwartier van Zutphen; er was van banner- of vrijheer geen sprake meer. Op de hooge vergadering werd hij echter op de eerste plaats beschreven. Met medewerking van Joost, als graaf van Bronkhorst, begon het bekende proces met den bisschop van Munster over Borculoo, dat 19 Nov. 1613 voor het eerst ten nadeele van Munster uitviel. Maar eerst in 1616 kon graaf Joost voorgoed den naam van heer van Borculoo aannemen, terwijl de Staten van Gelderland de opperheerschappij daarover tot zich nameu (zie over dit proces: H.G. Harkema in *Gelre* VII (1904), 1-65).

Hield Joost voorheen op den Wildenborch verblijf, omstr. 1616 verlegde hij zijn residentie naar het kasteel te Borculoo, waar hij blijkbaar een priester onderhield, die in de slotkapel voor hem en de zijnen de mis bediende. In 1620 werd hij vermaand daarbij geen anderen toe te laten: ‘des sondachs die poorten van 't huis Borculo te willen sluyten voor dengeenen die uit der stadt boven sullen willen komen tot die praedicatie, soo op 't huys geschiet, oft tot het genieten van de sacramenten aldaer’.

Een vruchtelooze poging om Elisabeth, de eenige dochter van Floris van Pallandt, graaf van Culemborg, in 1584 te huwen staat vermeld in *Gelre* VII, 238. Joost is daarna (op huw. voorw. van 2 Maart 1591) geh. met Maria, gravin van Holstein-Schaumburg, ervin van Ghemen, geb. 1559, overl. (volg. inscriptie op de hofpoort te B.) 30 Oct. 1616 (volg. *Ned. Adelsb.* overl. op den Wildenborch en 27 Nov. te Borculoo begr., volgens Snelting, in *Gelre*, overleed zij 3 Oct. 1613), dochter van graaf Otto en van Elisabeth Ursula prinses van Brunswijk-Lunenburg.

Uit dit huwelijk sproten vijf zoons en twee dochters. Van de zoons gaat Herman Otto hiervoor en volgt George Ernst. Willem Frederik, heer van den Wildenborch, te voren ritmeester van vaan no. 20, werd in 1625 ritmeester van vaan no. 41 en in 1626 commandant van de garde, vaan no. 3 (*Het Staatsche Leger*) en is omstr. 1635 ongeh. overleden. Zijn broeder graaf Johan Adolf, heer van Stirum, 6 April 1642 benoemd tot ritmeester van vaan no. 15, echtgenoot van Walburch Anna, gravin van Falckenstein-Broich, was toen al dood, zonder kinderen na te laten. Bernard Albrecht echter leefde nog; hij was domheer te Keulen en te Straatsburg geweest, had echter den geestelijken stand verlaten en was in spaanschen dienst gegaan. In Nov. 1626 huwde hij met Anna Maria, gravin van den Bergh, Hendriksdr., vrijvrouwe van Well (bij Gennip) en St. Annaland, en liet drie dochters na. Van de twee dochters van Joost was de oudste Anna Sophia, eerst met Johan baron van Moriën Nortkirchen en daarna met Johan Melchior von Dombroeck geh. De jongste, Elisabeth Juliana, staat vermeld als coadjuctor-abdisse van Elten en Vreden.

Zie het belangrijk artikel van B.L. Snelting, in *Gelre* VII (1904), 235; voorts: *Stamtafel der Gr. v.L. St.*, 7, 8, 24; *Nederl. Adelsboek*, 1915, 135; d'Ablaing v.G. *Riddersch. van Zutphen*, 35; *Illustr. Zeit.* 21 Nov. 1846; *Geld. Volksalm.* (1838) 158, (1868) 154, (1892) 12, (1902) 33; van Spaen, *Inleiding* I, 257, 303; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger*.

Regt

[Limburg en Bronckhorst, Otto des H.R.R. graaf van]

LIMBURG EN BRONCKHORST (Otto des H.R.R. graaf van), heer van Stirum en Borculoo, erfbaanderheer van Gelre en Zutphen, geb. omstr. 1620, overl. op zijn slot te Borculoo 27 Aug. 1679, zoon van graaf Herman Otto, hiervoor, en van Anna Margaretha freiïn von Spies-Bullesheim.

Hij trad in militairen dienst, was in 1643 ritmeester bij de kurassiers, ging uit staatschen dienst over in dien van den koning van Zweden (dit blijkt alléén uit een doopinschrijving van een zijner kinderen te Borculoo, 17 Oct. 1655; hij was bij dien doop niet tegenwoordig, als 'in Polen ofte op de grensen van Polen gereist, syner Coninckl. Majesteyt ende Sweeden dienende'). Niet lang daarna (1661) wordt hij weer vermeld als kolonel van het geldersche regiment dragonders; hij was in 1672 sergeant-majoor der ruiterij en had 3 Juni 1672 zitting in den krijgsraad, die besloot den overtocht des vijands over den IJsel met alle beschikbare middelen te beletten. Later was hij bij de infanterie geplaatst; hij wordt vermeld als generaal-majoor bij dat wapen en was tegenwoordig in den veldslag bij Senef, 11 Aug. 1674, waar hij het bevel voerde over het derde regiment te voet in de eerste brigade (Solms). Hij overleed als gouverneur der stad en graafschap Zutphen, was voorheen roomsch-katholiek, doch is later, vermoedelijk 14 Maart 1668, gereformeerd geworden volgens een nog aanwezige merkwaardige geloofsbelijdenis (*Stamtafel*, bl. 8, 9). Hij huwde te Buren 5 Juni 1643 (o. st.) met Elisabeth Charlotte gravin von Dohna, geb. 14 Febr. 1625, overl. te Borculoo 18 Maart 1691, dochter van graaf Christoffel en van Ursula gravin van Solms-Braunfels. Hun vier zoons hebben het land loffelijk gediend; drie ervan lieten in den oorlog het leven. Otto Christoffel, geb. omstr. 1645, sneuvelde als kolonel der ruiterij in 1673; Fred. Wilhelm gaat hiervoor, Adolf Gelder en George Albrecht volgen.

Zie: Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2] II, 45, 471, 477; *Nederl. Adelsb.* (1915), 135; *Mdbl. Ned. Leeuw* XLI, 159; *Alg. Ned. Familiebl.* XV, 285, 286; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger*; *Stamtafel graven v.L.S.*, 8, 9, 13, 24, 25.

Regt

[Limburg Bronckhorst Stirum, Adolf Gelder graaf van]

LIMBURG BRONCKHORST STIRUM (Adolf Gelder graaf van) gedoopt te Borculoo (N. Herv.) 3 Aug. 1659, overl. in Aug. 1676, zoon van graaf Otto, die voorgaat, en van E.C. gravin van Dohna.

Hij trad in militairen dienst en sneuvelde, nauwelijks 17 jaar oud, bij het beleg van Maastricht Juli-Aug. 1676).

Zie: Bosscha, *Nederl. Held. te Land*[2] II, 477; Hubner, *Tabellen*, 415-418, 435, 436, 438; Hoogstraten, *Gr. Alg. Wdb.* (1732); *Alg. Ned. Familiebl.* XV, 285; *Stamtafel*, 25.

Regt

[Limburg Bronckhorst Stirum, George Albrecht graaf van]

LIMBURG BRONCKHORST STIRUM (George Albrecht graaf van), of Albrecht George graaf v.L.B.S., gedoopt te Borculoo 12 April 1660 (als George Aelberth), overl. 1 Juli 1690, zoon van graaf Otto, hiervoor, en van Elisabeth Charlotte, gravin van Dohna.

Hij trad in militairen dienst, werd kolonel der infanterie en gouverneur van Heusden, en sneuvelde 1 Juli 1690 in den slag bij Fleurus.

Hij was 2 Februari 1684 te Scheveningen gehuwd met Elisabeth Philippina van den Boetzelaer (nakomelinge van Jacob Cats), geb. omstr. 1660, reeds vóór haar huwelijk hofdame en bij haar overlijden, te Londen in 1692, lady of the bedchamber van koningin Maria van Engeland, dochter van Carel, heer van Nieuwveen (bij 's Gravenhage), raad en rekenmeester der domeinen en van diens eerste echtgenoote Anna Catharina Musch. Behalve een jong gestorven zoon, sproot uit dit huwelijk een dochter, Maria, in *Adelsarchief* (waarsch. ten onrechte) als erfvrouwe van Bronkhorst vermeld. Deze Maria, geb. 24 Oct. 1689, overl. 15 Dec. 1759, wordt in het *Journaal van Huygens* eenige malen aangeduid als ''t frelletje' of 'het vrewlyntje van Stirum', ook wel als 'Mie van Stirumb'. Zij werd na den dood van haar moeder aan de zorgen van de freule van Goltstein toevertrouwd en huwde 27 Aug. 1714 met Philipp landgraaf van Hessen-Philipsthal, die 24 Mei 1717 overleed. Voor de karakterbeschrijving van haar ouders raadplege men de '*Mémoires de Monsieur de B*'. (archief raadpensionaris Huygens, XXXVIII).

Zijn geschilderd portret door N. Maes bij L. Graaf van Limburg Stirum te Warmond.

Zie: *Adelsarchief*, (1901), 180; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2] II 195, 477; Hora Siccama, *Aant. op de registers Journaal v.H.*; v. Spaen, *Inleid.*, I, 307; *Alg. Ned. Familiebl.* XI, 230, XII, 171, XV, 286; *Stamtafel Gr. v. Limb. St.*, 14, 25.

Regt

[Limburg Bronckhorst Stirum, Georg Ernst graaf van]

LIMBURG BRONCKHORST STIRUM (Georg Ernst graaf van), heer van Wisch, Lichtenvoorde en den Wildenborch, geb. omstr. 1600, overleden in 1666, zoon van graaf Joost, die voorgaat, en van Maria van Holstein-Schaumburg-Ghemen.

In 1608 vertoefde hij met zijn broeders Herman Otto en Willem Frederik te Leiden (v. Rappard *Overzicht eener verz. Alba amicorum* bl. 49, 50). Bij den dood des laatsten werd zijn nalatenschap onder de andere broeders verdeeld (18-28 Juni 1636 op den huize Eerbeek) waarbij Georg Ernst de leengoederen ontving, onder verplichting jaarlijks aan zijn broeder Bernard Albrecht 1200 rijksdaalders uit te keeren, terwijl Herman Otto vrij brand voor zijn huis Borculoo uit de Lichtenvoordsche veenen ontving.

G.E. werd 14 Januari 1625 ritmeester van vaan no. 51, 29 Dec. 1635 van vaan no. 30 en 4 Dec. 1641 majoor in het regiment no. 10 (kolonel van Aerssen van Sommelsdijk). In 1662 werd hij vervangen en verzocht nog in 1665 aan H.H. Mog. met een nieuw te werven 'regiment te peerde gebenificieert te worden'. In het volgend jaar is hij overleden; hij is den R. Kath. godsdienst steeds getrouw gebleven, evenals zijn eed van trouw aan de republiek der Vereenigde Nederlanden.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst met Magdalena gravin van Bentheim; na haar overlijden hertrouwde hij in 1636 met Sophia Margaretha gravin van Nassau-Siegen, geb. te Siegen 16 April 1610, overl. 28 Mei 1665, zuster van den bekenden veldmaarschalk Johan Maurits. Uit het eerste huwelijk sproot een dochter Maria Elisabeth gravin van L.S., vrijvrouwe van Wisch, Lichtenvoorde en den Wildenborch. Zij overleed 27 Dec. 1707, na gehuwd te zijn geweest met Hendrik vorst van Nassau-Siegen.

Het Staatsche Leger maakt in dl II, 245 nog gewag van George Ernst graaf van L.S., die 24 Juni 1604 een bijzondere opdracht verkreeg

om binnen 4 of 6 weken, voor den tijd van 3 maanden, 2000 duitsche voetknechten en 200 of 300 ruiters te werven. Deze krijgers moesten dienen om Oostende te ontzetten. In Augustus kwamen 1000 man in het land; de rest werd wegens geldgebrek niet gelicht. Deze George Ernst moet (als het bericht juist is) natuurlijk een geheel ander zijn dan de hierboven vermelde, doch de *Stamtafel v.L.S.* noemt dezen niet, tenzij hij moet vereenzelvigd worden met Georg graaf van Limburg (broeder van Joost en Johan) die in genoemde *Stamtafel* als domproost te Keulen voorkomt (bl. 24). Dat deze waardigheid geen beletsel was om er afstand van te doen en in den militairen stand te treden, blijkt wel uit de biografie van Johan; ook hun neef Bernard Albrecht (zie op Joost) bekleedde eerst een geestelijk ambt.

Zie: de Bas en ten Raa, *Het Staatsche Leger*, *Gelre* (1904), 239 en 240; *Stamtafel der Graven v.L.S.*, 11, 24; Vorsterman v. Oyen, *Oranje- Nassau*, 199.

Regt

[Limburg Stirum, Albert Dominicus des H.R. Rijks graaf van (1)]

LIMBURG STIRUM (Albert Dominicus des H.R. Rijks graaf van) (1), geb. op het slot Hoogeveen in Drenthe 4 Maart 1725, overl. op den Wildenborch bij Vorden 1 April 1776, begr. te Borculoo, zoon van graaf Otto Ernst Gelder (zie op Frederik Willem hiervóór) en van Anna Lucia van Klinkenberg.

Hij was heer van den Wildenborch, waarmee hij in 1769 werd beleend, en erfbaanderheer van Gelre en Zutphen. Hij trad in militairen dienst, doorliep bij het regiment Oranje-Gelderland de verschillende rangen, werd 29 Dec. 1751 luitenant-kolonel, 20 Mei 1766 kolonel bij dat regiment en was sedert 17 Juni 1772 majoor-commandant van Arnhem.

Hij huwde te Esch bij 's Hertogenbosch 17 Oct. 1749 Elisabeth Gratiana Sayer (1726-1788), dochter van John, kapitein der dragonders in het regiment van Wassenaer, en van Johanna Susanna Lucretia (de) Chambrier. Uit dit huwelijk sproten vijf zoons en twee dochters. Van de zoons volgen Otto Ernst Gelder, Samuel John, Leopold, en Willem Bernard. Uit deze kinderen sproot de jongere tak der van L. Stirum's.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 194-197; *Nederl. Adelsb.* 1915; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXIX, 163; *Nederl. Heraut* I, 195.

Regt

[Limburg Stirum, Albert Dominicus graaf van (2)]

LIMBURG STIRUM (Albert Dominicus graaf van) (2), geb. te Leeuwarden 15 Januari 1788, ongehuwd overl. te Leeuwarden 15 Maart 1832, zoon van graaf Frederik Theodoor Ernst en van diens tweede vrouw Catharina Wilhelmina van der Haer.

Hij was ontvanger der registratie en zegelrecht en bewaarder der hypotheken te Sneek en is de auteur van een geschrift, getiteld: *Tafels, ten gebruike voor de beambten der registratie* (Sneek, 1818).

Zie: *Adelsarchief*, 1901, bl. 184; *Stamtafel*, 27; *Catal. Koninkl. Biblioth.*

Regt

[Limburg Stirum, Constantijn Willem graaf van]

LIMBURG STIRUM (Constantijn Willem graaf v a n), geb. op den huize Vaartzicht (onder Oudwoude) 17 Maart 1836, overl. op den huize Nyenburgh te Arnhem 30 Aug. 1905, zoon van graaf Louis Gaspard Adrien, die volgt, en van C e c i l i a J o h a n n a v a n S c h e l t i n g a .

Hij verliet Friesland in 1851, toen zijn vader benoemd werd tot commissaris des Konings in Groningen en vestigde zich in 1855 in Gelderland; sedert dien tijd woonde hij op den huize Nyenburgh. Van 1859-1863 was hij adjunct-commies 2e kl. ter provinciale griffie in Gelderland. In 1861 nam hij deel aan de watersnood-expeditie in den Bommeler-

waard, waarom hij ook later lid werd van de commissie ter voorziening in geval van watersnood. Van 1863-1867 was hij burgemeester der gemeente Westervoort, van 1865-1871 lid der provinciale staten van Gelderland. Hij had zitting in de ridderschap van dat gewest en was daarvan als secretaris-thesaurier ook bestuurslid. In 1866 werd hij lid en was van 1876-1896 voorzitter van het college van regenten over de gevangenissen te Arnhem. Het werk onder de gevangenen had de liefde van zijn hart; ook voor het dienstdoend personeel aan de gevangenis deed hij veel. Gedurende tal van jaren was hij lid van het genootschap tot zedelijke verbetering; zijn eerste rede als lid der Eerste Kamer gold dan ook de belangen der gevangenen. Voor de Heldring-gestichten te Zetten werkte hij vele jaren als lid van de besturen van Bethel en Talitha. Hij was sedert 1875 commissaris en werd, na het aftreden van Jhr. Mr. J.K.W. Quarles van Ufford, in 1895 tot voorzitter der Maatsch. van Weldadigheid gekozen. In 1883 werd hij lid van het burgerl. armbestuur te Arnhem, was vele jaren bestuurslid der weesinrichting Neerbosch, terwijl de Vereen. tot Chr. Verpl. van Bedelaars en Landloopers, sinds in 1893 de Arbeiderskolonie 'het Hoogeland' werd geopend, zijn steun mocht genieten, inzonderheid na den dood van zijn zoon, die voor die inrichting zijn beste krachten en gaven had besteed. Voegen wij hier nog bij, dat v.L.S. lid was van het hoofdbestuur van den Militairen-Bond en bestuurslid van de Wilhelmina-Vereeniging (ten bate van verpleegsters der krankzinnigengestichten) en van het Gasthuis voor behoeftige en minvermogende ooglijders te Utrecht en dat de Zuid-Afrik.-Vereeniging en het Boeren-Comité, evenals de Nederl. Heide Maatsch., wat de afd. Arnhem betreft, zich in zijn medewerking mochten verheugen; voorts, dat hij de laatste drie jaar penningmeester van de Vereen. tot Chr. Verzorging van Zenuwlijders was, dat mede door zijn veelvuldige bemoeiingen het Sanatorium te Zeist uitnemend werd ingericht en dat hij in 1900 de vereeniging 'Adelsfonds' hielp stichten, dan is het duidelijk welk een groot verlies de weldadigheid en de liefdadigheid door zijn afsterven leed.

Sedert 19 Februari 1878 was hij kamerheer i.b.d.; in Aug. 1904 werd hij gekozen tot lid der Eerste Kamer.

Hij huwde op den huize 'Wildhoef' te Bloemen daal 2 Juli 1863 met Maria Catharina van Wickevoort Crommelin (1838-1896), dochter van Mr. Jan Pieter Adolf en van Cornelia Willink. Zij wonnen drie dochters en een zoon. De zoon, Mr. Jan Pieter Adolf, volgt; de jongste dochter Wilhelmina Philippina huwde met jhr. Mr. Hubert Willem van Asch van Wyck.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 212, 224, 225; *Nederl. Adelsboek* 1915, 144, 145; *vooral*: *Tijdschr. v. Armenzorg* VI (1905), 239 en P.C.J. Meys, in *Erica*, 1907, bl. 4-10 (met portret tegenover den titel); *Alg. Ned. Familiebl.* XIII (1900), 165.

Regt

[Limburg Stirum, Mr. Daniël Adriaan graaf van]

LIMBURG STIRUM (Mr. Daniël Adriaan graaf van), geb. te Leiden 24 Jan. 1833, overl. te 's Gravenhage 2 Aug. 1892, zoon van graaf Mr. Albert Otto Ernst (dl. V, kol. 818) en van Francona Diderica van Halteren.

Hij werd student te Leiden 29 Aug. 1851, te Utrecht 23 Sept. 1854 en promoveerde in 1858 te Leiden op 'een academische proeve': *De meerderjarigheid van den vermoedelijken erfgenaam der kroon*. Hij werd 10 Dec. 1866 subst. griffier bij de arr. rechtb. te Utrecht, 1 Mei 1877 rechter in die

rechtbank en 25 Oct. 1878 kamerheer der Koningin. Hij was gehuwd met jkvr. Henriëtte Frederique Jeanne Pauline Sandberg tot Essenburg, overl. te 's Gravenhage 12 Juli 1925, uit welken echt 5 kinderen.

Zie: *Adelsarchief* 1901, 213; *Stamtafel der Gr. van L.S.*, 28; Moll, *Catal Gem. Bibl. 's Gravenhage*, 187.

Regt

[Limburg Stirum, Edmund Pieter Hendrik graaf van]

LIMBURG STIRUM (Edmund Pieter Hendrik graaf van), geb. te 's Gravenhage 6 Juli 1849, overl. te Veenhuizen 1 Dec. 1904, zoon van graaf Pieter Hendrik, die volgt, en van diens tweede vrouw Elen Drayton.

In het jaar 1864 werd hij als adelborst 3e kl. geplaatst bij het Koninkl. Instituut voor de marine te Willemsoord en 1 Juli 1872 bevorderd tot luitenant ter zee der 2e kl., in welke kwaliteit hij diende tot 30 April 1874, toen hij op zijn verzoek eervol uit den zeedienst werd ontslagen. Na eenigen tijd als particulier te Kampen gewoond te hebben en daarna als administrateur bij de stoomvaartmaatschappij ‘Nederland’ werkzaam te zijn geweest, keerde hij 20 Sept. 1885 in staatsdienst terug, ditmaal als directeur der rijkswerkinrichting Veenhuizen III, van aar hij 16 October 1901 werd bevorderd tot directeur van Veenhuizen II. Gedurende negentien jaren was hij vol ijver in dit ambt werkzaam; de nederl. staat verloor in hem een ambtenaar, uitmuntend door bekwaamheid en nauwgezette plichtsbetrachting; zijn ondergeschikten verloren een wel streng, doch rechtvaardig en humaan chef, de verpleegden een vaderlijk verzorger, wien geen moeite te veel was om hen weer in de maatschappij terug te voeren.

Hij huwde te Kampen 7 Oct. 1875 Louise Charlotte Cramer (geb. 1847, dochter van Jean Albert, kapitein van het O.I. leger, en van Louise Charlotte Schmol. Uit dit huwelijk sproten drie zoons, waarvan de oudste zeer jong overleed.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 215; *Nederl. Adelsboek*, 1921, 120; *Wereldkroniek*, Dec. 1904 (met portret).

Regt

[Limburg Stirum, Frederik Willem graaf van]

LIMBURG STIRUM (Frederik Willem graaf van), geb. te Deventer 7 Dec. 1774, overl. te 's Gravenhage 6 April 1850, zoon van graaf Frederik Theodor Ernst, en van diens eerste vrouw Johanna Spree.

Hij was heer van Bronkhorst, welke heerlijkheid hij in 1792 terugkocht, nadat zij in 1721 van zijn geslacht was vervreemd, en die hij in 1805 weder verkocht. Op twaalfjarigen leeftijd trad hij in dienst als cadet onder de compagnie gardes van den stadhouder; in 1788 werd hij bevorderd tot vaandrigsurn merair, het jaar daarop tot vaandrig-effectief met den rang van luitenant bij het regiment hollandsche gardes te voet en 14 Juli 1792 tot luitenant-effectief bij hetzelfde regiment. Met dit keurkorps nam hij deel aan de eerste veldtochten in België tegen de groote revolutie. Als zeer oranjegezind, week hij in 1795 naar Duitschland uit; vier jaar later bevond hij zich in Engeland als kapitein van een der vier regimenten infanterie van den prins van Oranje, in dienst van Groot Brittannië. Na den vrede van Amiens, in 1802, werden deze troepen afgedankt en bleef hij ambteloos in Ierland wonen, waar hij inmiddels was gehuwd. In 1813 evenwel kwam hij op verzoek van den Souvereinen Vorst naar Holland terug en werd door dezen benoemd tot adjudant-majoor van den

Erfprins. Bij K.B. van 28 Aug. 1814, no. 14 werd hij geadmitteerd onder de edelen van Friesland. Gezondheidsredenen en familie-aangelegenheden noodzaakten hem in 1815 den dienst te verlaten als luitenant-kolonel; hij vertrok naar Ierland. In

1821 kwam hij weer naar Holland en werd in 1823 aangesteld tot commandant van 's Hertogenbosch. Bij K.B. van 23 Dec. 1825, no. 122, benoemd onder de edelen en in de ridderschap van Friesland. In 1827 bevorderd tot kolonel, ging hij in Nov. 1827 bij den generalen staf over en werd tevens bij het ministerie van oorlog overgeplaatst. In Maart 1830 werd hij benoemd tot chef voor het personeel en de militaire zaken; vier jaar later bevorderd tot luitenant-generaal en in 1840 op zijn verzoek gepensionneerd.

Hij trouwde te Wexford (Ierland) 15 April 1802 met Elisabeth Richards, geb. te Rathasp ck bij Wexford 12 Juli 1778, overl. te 's Gravenhage 15 Aug. 1863, dochter van Thomas en van Martha Redmond. Uit dit huwelijk sproten tien kinderen waarvan Menno David in dl. III, kol. 1203, voorkomt. Graaf Mr. Frédéric Adrian is de stamvader van den duitschen tak der familie (zijn zoon Frederik Willem wordt in Brockhaus' *Konvers. Lexikon* vermeld). Graaf Mr. Thomas Henry volgt hierna. Graaf Julius Bernard, heer van de Wierse, was intendant der koninkl. paleizen en overleed te Hyères in 1893, een paar maanden vóór het huwelijk van zijn dochter met jhr. Mr. Victor de Stuers.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 181, 182, 184-189; *Nederl. Adelsboek*, 1915, 136-138; *Taschenbuch der gräflichen Häuser*, 1914, 550, 551; *Geneal. Herald. Bladen*, II, 271; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXXI 300, XLIII, 232; *Die Haghe*, 1905, 108; *Stamtafel der graven v.L.S.* 16, 17.

Regt

[Limburg Stirum, Mr. Jan Pieter Adolf graaf van]

LIMBURG STIRUM (Mr. Jan Pieter Adolf graaf van), geb. te Arnhem 3 Febr. 1866, overl. te Oosterbeek 7 Januari 1902, zoon van graaf Constantijn Willem, die voorgaat, en van Maria Catharina van Wickevoort Crommelin.

Hij bezocht het gymnasium in zijn geboorteplaats en studeerde in de rechtswetenschap aan de universiteit van Amsterdam van 1884-1886. 14 Mrt. 1890 promoveerde hij aldaar tot doctor in de rechtsw. op proefschr.: *Bescherming van onderzeesche telegraafkabels*, en vestigde zich te Oosterbeek, waar hij zijn geheele leven aan de philantropie wijdde. Zijn voornaamste werk was de oprichting van de 'Vereen. tot Christel. verpleging van bedelaars en landloopers', welke vereeniging een toevluchtsoord stichtte te Beekbergen, het 'Hoogeland' genaamd. Hij werd bestuurslid van 'Neerbosch' en richtte ook te Arnhem de vereeniging 'Welkom' op, die een christelijk logement voor arme doortrekkenden in het leven riep, werd lid der commissie tot zedel. verbeter. van gevangenen te Arnhem, bestuurslid van de vereen. tot christel. verpleging van krankzinnigen en curator van het gereformeerd gymnasium te Zetten. Sinds 13 Nov. 1900, was hij, wegens het district Putten, lid der provinciale staten van Gelderland. Hij behoorde tot de anti-revolutionnaire partij.

Hij huwde te Arnhem 28 April 1892 met Cecilia Johanna gravin van Limburg Stirum (geb. 1871), dochter van graaf Mr. Otto Ernst Gelder en van Isab. Ant. Lucr. v. Welderen barones Rengers. Zij hertrouwde in 1914 met Dr. Reginald Mander Smyth, die te Alassio (Italië) 28 Oct. 1924 overleed.

Uit haar eerste huwelijk sproten 5 kinderen, waarvan de beide jongsten, Johanna Petronella Adolphine en Cornelia, 20 Juli 1902 (dus na haar vaders dood werden geboren. Het oudste dezer tweelingen onthulde 3 Febr. 1915 te Barneveld den naast den hoofdingang van het paviljoen geplaatsten gedenksteen van de, aan de

nagedachtenis naars vaders gewijde, Mr. Jan Pieter Adolfstichting te Barneveld.
Zie: *Adelsarchief*, 1901, 225; *Nederl. Adelsb.* 1915, 145; *Dagbladberichten*.
Regt

[Limburg Stirum, Leopold graaf van]

LIMBURG STIRUM (Leopold graaf v a n), geb. op het slot Hoogeveen in Dr. 12 Maart 1758, overl. te 's Gravenhage 25 Juni 1840, zoon van graaf Albert Dominicus (1) hiervoor, en van E l i s a b e t h G r a t i a n a S a y e r . Hij trad in militairen dienst en was reeds in 1768 kadet bij het garde-regiment Oranje-Gelderland. Eerst tot vaandrig, daarna tot luitenant en kapitein bevorderd, verliet hij den krijgsdienst en werd 22 Juli 1782 rentmeester der episcopale en andere geestelijke goederen van de stad en de Meyerij van 's Hertogen bosch. De omwenteling van 1795 deed hem zijn ambt verliezen; hij woonde toen eenige jaren ambteloos in de prov. N. Brabant, doch vestigde zich daarna metterwoon te 's Gravenhage. Bij het bezoek, dat Napoleon aan Holland en 24 en 25 Oct. 1811 te 's Gravenhage bracht, woonde v.L.S. in het Voorhout; bij hem logeerde toen de keizerl. kamerheer graaf de Béarn. 2 Juli 1812 kreeg v.L. ‘autorisatie d'un titre impérial’.

Bekend is, welk een gewichtig aandeel hij had aan de omwenteling van 1813. Reeds vroeg met van Hogendorp in overleg getreden zette de impulsieve man dezen tot snel en krachtig optreden aan, reeds in het begin van Nov. 1813, met name in den morgen van den 17den toen hij diens huis verliet met een oranjestrik op den hoed en daardoor zeer op de menigte werkte. Door de eerste medestanders gemachtigd om als gouverneur van den Haag op te treden stelde hij een krachtige proclamatie op tot handhaving van rust en orde tot de komst van den Prins. Hij reorganiseerde de nationale garde in de stad tot een Oranjegarde en nam de eerste maatregelen tot vorming eener militaire macht namens den Prins van Oranje. Zijn aandrang en die zijner officieren bewogen van Hogendorp en van der Duyn op den 21sten Nov. tot het opnemen van het Algemeen Bestuur des lands. Hijzelf nam 29 Nov. voorloopig onder hen de leiding der oorlogszaken in handen in de plaats van den te Zwolle opgetreden kolonel Bentinck, die eerst in December als commissaris-generaal voor Zijne Hoogheid de leiding van het oorlogsdepartement van hem overnam. Ook voor het overhalen van aarzelende personen van aanzien in den Haag en elders tot de zaak der onafhankelijkheid gaf hij zich veel moeite. Sedert het optreden van Bentinck trad hij terug uit de leiding der militaire zaken en bleef alleen gouverneur van den Haag. Zijn rol in de eerste dagen van den opstand, hoe belangrijk ook, is indertijd door Jorissen (tegenover Fruin) zeer overdreven ten koste van die van van Hogendorp.

Toen de Prins den 30sten te Scheveningen landde, was Hogendorp aan zijn stoel gekluisterd, en v.L.S. snelde naar het strand om den Prins te begroeten. Deze gebruikte bij graaf Leopold den eersten maaltijd. Van L.S. door den Souvereinen Vorst als gouverneur der residentie bevestigd, zag zich in 1814 tot luitenant-generaal benoemd. Bij K.B. van 28 Aug. 1814 no. 14 benoemd tot lid van de ridderschap van Holland, werd hij lid der provinciale Staten, 10 Nov. 1828 verkreeg hij den rang van generaal der infanterie en was van 12 Oct. 1833 tot zijn dood lid van de Eerste Kamer. Hij huwde te 's Gravenhage 28 April 1782 T h e o d o r a O d i l i a C a r o l i n a L u d o v i c a v a n d e r D o e s , vrijvrouwe van Noordwijk (1758-1793), dochter van Wigbold Jan Theodoor (dl. VI, kol. 442); daarna hertrouwde hij te 's Gravenhage 24 Nov. 1801 met M a r i a J a c o b a v a n

Styrum (1763-1848), dochter van Mr. Jan, schepen, raad en hoofdofficier van Haarlem, en van Anna Maria Visschers. Uit het tweede huwelijk sproot een jong overl. dochter; uit het eerste werden zes kinderen geboren, waarvan Wigbold Albert Willem en Otto Jan Herbert volgen. Een zoon, Frederik Govert graaf v.L.S., geb. te 's Hertogenbosch 30 Juli 1790 sneuvelde als luitenant in den slag bij Leipzig 16 Oct. 1813.

Zijn portret bestaat in prent door C. Last, J.E. Marcus en C. Hamburger.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 196, 205-208; *Navorscher*, XLV (1895), 722 (vers op hem); *Die Haghe*, 1893, 77, 1913, zie register; *Wapenheraut* XVI-, XVII, 80; Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.*; Moll, *Catal. Gem. Bibl. 's Gravenh.* I, 40, 41; *Stamtafel v.L.S.* Voorts de litteratuur, genoemd onder de artikelen v. Hogendorp (dl. II, kol. 587) en v.d. Duyn v. Maasdam (dl. I, kol. 777); vooral het *Gedenkboek* 1813, dl. I en III, passim.

Regt

[Limburg Stirum, Louis Gaspard Adrien graaf van]

LIMBURG STIRUM (Louis Gaspard Adrien graat van), geb. te Groningen 10 Januari, ged. Martinikerk 17 Jan. 1802, overl. te Arnhem 30 Aug. 1884, zoon van graaf Otto Ernst Gelder, die volgt, en van Maria Albertine barones von Maneil.

Hij werd 20 Sept. 1820 luitenant der artillerie, doch werd op verzoek 16 Mei 1826 eervol ontslagen als luitenant-instructeur, lid der ridderschap van Friesland 11 Febr. 1826, grietman en dijkgraaf van Kollumerland 1827, houtvester in het 5e district in Friesland, lid der provinciale staten v. Fr. 1827, president van den militieraad 1827, lid van de Dubbele Kamer der St. Gen. 1840, staatsraad i.b.d., lid en tevens president van de Eerste Kamer der St. Gen. van Febr. 1849 tot Aug. 1850. Hij werd in Sept. 1850 commissaris des Konings in Groningen, was van 1 Januari 1851 tot 14 Mei 1853 curator der groningsche hoogeschool, was van 1 Januari 1853 tot 10 Aug. 1881 commissaris des Konings in Gelderland en werd in 1878 minister van staat. Lid der Eerste Kamer 19 Maart 1881. Als grootofficier des Konings was hij eerst opperschenker 22 Januari 1855; later, 1872, opperjagermeester. Hij huwde op den huize ‘Vaartzicht’ onder Oudwoude 7 Sept. 1826 Cecilia Johanna van Scheltinga, geb. te Weerseloo 23 Maart 1801, overl. te Arnhem 20 Aug. 1863, dochter van Mr. Martinus, grietman van Kollumerland, en van Catharina Louisa Antoinetta Anna barones du Tour van Bellinchave. Uit dit huwelijk sproten 4 zoons en 3 dochters.

Zijn portret bestaat in prent door J.H. Hoffmeister.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 199, 209-212; *Alg. Nederl. Familiebl.* II, 21, 56; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XII, 74; Andreae, *Kollumerland en N. Kruisland*.

Regt

[Limburg Stirum, Otto Ernst Gelder graaf van]

LIMBURG STIRUM (Otto Ernst Gelder graaf van), geb. op het slot te Hoogeveen 29 Dec. 1752, overl. te Leeuwarden 21 Juli 1826, zoon van graaf Albert Dominicus (1) hiervóór, en van Elis. Gratiana Sayer.

Hij was erfbaanderheer van Gelre en Zutphen en werd na den dood zijns vaders in 1776 met den Wildenborch onder Vorden beleend. Hij draagt met zijn moeder, zoo voor haar als voor haar twee minderjarige dochters en zijn minderjarige broeders,

dit kasteel in 1781 op aan D a m i a a n H u g o S t a r i n g en S o p h i a W y n a n d a V e r h u e l l (ouders van den bekenden dichter).

Hij trad in milit. dienst, werd 8 April 1776 luitenant-kolonel bij de garde van Holland, 15 Oct. 1787 kolonel, 8 Mei 1789 kolonel-commandant, daarna luitenant-generaal, provinciaal commandant van Groningen en Drente, en eindelijk commandant van Leeuwarden. Hij werd bij Kon. Besl. van 1 December 1814, no. 14 benoemd in de ridderschap van Groningen en was lid der Provinciale Staten van dat gewest. Hij huwde te Groningen 11 Juni 1792 met Maria Albertina (barones) von Maneil (1772-1850) dochter van Cornelis en van Josina Petronella Alberda van Bloemersma. Uit dit huwelijk zeven zoons en drie dochters. Van de zoons komt Mr. Albert Otto Ernst graaf v.L.S. in dl. V, kol. 818 voor, en gaat graaf Louis Gaspard Adrien hiervoor.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 194, 195, 198-201; *Nederl. Adelsboek*, 1915, 139, 140; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XII, 74, XLIII, 110.

Regt

[Limburg Stirum, Otto Jan Herbert graaf van (1)]

LIMBURG STIRUM (Otto Jan Herbert graaf van) (1), geb. te 's Hertogenbosch 29 Jan. 1789, gedoopt 8 Febr. d.a.v., overl. te Maastricht 4 Febr. 1851, zoon van graaf Leopold, hiervoor, en van Theodora Odelia Carolina Ludovica van der Does.

Op jeugdigen leeftijd in krijgsdienst getreden, maakte hij den veldtocht in Spanje mede, werd als luitenant 17 Maart 1809 bij Mesa-de-Ibor gewond, onderscheidde zich 28 Maart van dat jaar bij Medellin, was ten slotte in Spanje kapitein der fransche voltigeurs (25e régiment infanterie légère) doch nam na afloop van den strijd in Spanje, wegens ziekte, zijn ontslag. Dat zijn bekwaamheden werden gewaardeerd, blijkt uit een schrijven van zijn bataillon-chef, kolonel Duplessy, 12 Januari 1813, waar deze zegt: ‘Monsieur le Major, à qui j'ai communiqué votre lettre, partage le regret bien sincère que j'éprouve, de voir un officier aussi méritant que vous, quitter nos rangs. Vous nous trouverez en toute occasion disposés à faire tout ce qui dépendra de nous, pour vous donner des preuves de l'estime, que l'on doit à un brave tel que vous’. In Aug. 1813 ten gevolge van zeebaden genoegzaam hersteld, was hij zijn vader van groot nut en werd hij bij de omwenteling van November tot zijn adjudant benoemd, in welke betrekking hij goede diensten bewees. G.K. van Hogendorp zegt van hem: ‘De jonge graaf Otto van St. heeft voor en onder den opstand gedurig blijken van moed en verstand gegeven. Hij heeft zijn heer vader getrouwelijk bijgestaan en toen de lichaamskrachten van den afgetobden vader schenen te bezwijken, heeft de zoon, in de kracht zijner jaren zichzelf verdubbeld. Onder de vele trekken die ik zou kunnen aanhalen, zal ik er slechts een aan Uwe Kon. Hoogh. opnoemen. In de gevaarlijkste oogenblikken, toen de Franschen ons weder aanvallenderwijze bestookten, legde hij mij, midden in den nacht, het plan voor om de Regeering op het Binnenhof te brengen, en, met al wie moed en wapenen had, hetzelve tot de komst der Engelschen te verdedigen. Ja, konden wij het daar niet langer uithouden, door den vijand heen te slaan, post te vatten in het duin, de landing der Engelschen te dekken, met hen den Haag te veroveren en evenwel de Franschen uit het land te jagen. Zoo bevestigde hij zijn woord, op den grooten dag der oproeping gesproken, op het oogenblik dat ik verklaarde het algemeen bestuur te aanvaarden: Mijn geheele leven lang aan u’ (zie nagelaten geschrift van Mr. F. baron v. Hogendorp, Bijlagen, bl. 22 en 23).

Bij Quatre-Bras was hij majoor-adjudant van

den Prins van Oranje en werd op den 16den Juni, 's avonds, door den majoor Ducala (eveneens adjudant van Z.K.H.) zwaar gewond op het slagveld gevonden. Hij was in gevecht geraakt met fransche kurassiers, die hem om zijn jeugdigen leeftijd en hoófdofficiers-epauletten voor den Prins hielden. Zij meenden hem te dooden, met de woorden; 'tuons-le, c'est le Prince', doch het bleek gelukkig een vergissing te zijn. In militairen dienst gebleven, zag hij zich 16 Aug. 1829 bevorderd tot kolonel, bleef steeds de adjudant van den Prins en vergezelde dezen op meest alle binnen- en buitenlandsche reizen. Bij den belgischen opstand was hij een der adjudanten, die hem overal volgden ook op het stadhuis te Brussel. Het paard, dat Z.K.H. genoodzaakt was over te geven wegens het toebrengen van een slag aan een der oproermakers, kreeg hij te bestijgen; aan dat kwade paard dankte v.L.S. zijn leven: niemand durfde het genaken en de hoogste barricaden waren voor het vurige dier geen beletsel. Ook in den Tiend. Veldtocht was hij den Prins ter zijde; als diens adjudant bracht hij 12 Aug. 1831 aan den hertog van Saxen-Weimar het bericht om de vijandelijkheden te staken. Ter gelegenheid van dien opstand schonk de prinses van Oranje, Anna Paulowna, hem een prachtigen eeresabel. Het gouden gevest prijkte aan de eerezijde met vier edelsteenen; de beginletters daarvan (Amethist, Néophite, Nacre de perle en Aigue-Marin) vormden den voornaam der Prinses. Aan de andere zijde stond het opschrift 'Voor zelfopoffering 1831'. Gedurende meer dan 25 jaar was hij de adjudant van den Prins. 19 Febr. 1838 werd hij bevorderd tot generaal-majoor, 7 Maart 1845 tot luitenant-generaal, kommandeerende de 1e divisie infanterie, tevens opperbevelhebber der vesting Maastricht en der troepen in het Limburgsche. Hij was het laatst opperstalmeester (sinds 1850) en adjudant des Konings i.b.d.; tal van de voornaamste ridderorden sierden zijn borst.

Tweemaal is hij gehuwd geweest: te 's Gravenhage 5 Oct. 1814 met Josephine Arnoldine barones Rengers (1789-1839), dochter van jhr. Jan Lodewijk, burgemeester van IJlst, en van Agatha van der Goes. Daarna hertrouwde hij te Weimar 6 Sept. 1843 met Sophia Augusta Frederika Ferdinanda Louise von Buchwald (1814-1890), grootmeesteres van de groothertogin van Saxen-Weimar-Eisenach. Dit laatste huwelijk was kinderloos; uit het eerste sproten 7 kinderen. Hiervan huwde de tweede dochter Leopoldina Maria met Mr. Frederik baron van Hogendorp; Willem volgt, en Lodewijk (1823-1882) was rentmeester van prins Frederik en van prins Hendrik. De jongste zoon, Albert (1825-1893) was eerst marine-officier, later planter op Java.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 206, 207, 221-223; *Nederl. Adelsboek*, 1915, 156; Bosscha, *Neerl. Held. te Land* III, 232, 234 noot 3, 353, 575 noot 3, 637; Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.*; *Stamtafel der Gr. v.L.S.*, 17.

Regt

[Limburg Stirum, Mr. Otto Jan Herbert graaf van (2)]

LIMBURG STIRUM (Mr. Otto Jan Herbert graaf van) (2), geb. te Utrecht 6 Nov. 1855, overl. te Godesberg 15 Juli 1909, zoon van Willem, die volgt, en van C.W.Ph. barones van Tuyll van Serooskerken.

Hij promoveerde te Leiden 1880 tot doctor in de rechtswetenschap, op proefschrift: *De bevoegdheid van den ingezetene om namens de gemeente te procedeeren. Opmerkingen over art.* 143 *al.* 3, *Gemeentewet.* Hij werd advocaat voor den Hoogen Raad, was eeni-

gen tijd schoolopziener in het arrondissement Leiden, maakte een reis van vier jaren in Nederl. Indië, was secretaris der commissie voor de gouvernements-koffiecultuur en werd 17 Mei 1894 voor Schiedam afgevaardigd naar de Tweede Kamer der St. Gen.

Hij bezat een uitgebreide kennis omtrent onze O.-I. bezittingen. Op zijn reizen in onze Oost had hij zich voortreffelijk op de hoogte gesteld van ons binnenlandsch bestuur, vooral ook van de christelijke zending. Zelden klopte men tevergeefs bij hem aan om inlichting, waar het de toestanden der christen-inlanders, hetzij op Java, hetzij in de Buitenbezittingen gold. Als Kamerlid heeft hij zich met grooten ijver aan de koloniale zaken gewijd, op alles nauwkeurig toegezien en, waar het noodig bleek, kritiek geoefend. Ook zijn geschriften geven daarvan getuigenis. Naar aanleiding van politieke en andere artikelen in de groote dagbladen der tegenpartij zond hij menigmaal brieven met opmerkingen daarover aan de redactie en, mocht men het daarmede niet in allen deele eens zijn, de keurige vorm en de geestige uitdrukking, waarin hij zijn gedachten kleedde, vonden steeds waardeering.

Van L.S. is ongehuwd overleden.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 231; *Nederl. Adelsboek*, 1915, 157; '*Wie is dat*?', 287; *Dagbladberichten*.

Regt

[Limburg Stirum, Pieter Hendrik graaf van]

LIMBURG STIRUM (Pieter Hendrik graaf van) geb. te Arnhem 30 Nov. 1792, overl. te 's Gravenhage 26 Dec. 1875, zoon van Samuel John, die volgt, en van J.S. Reynst.

Hij begon zijn militaire loopbaan als adelborst 1e kl. op 5 Juli 1814, ging evenwel 30 Aug. d.a.v. over in den dienst te lande als 2e luit. der artillerie, werd 13 April 1815 bevorderd tot 1e luit. bij dat wapen en 20 Oct. 1821 tot kapitein. In 1823 benoemd tot adjudant van prins Frederik, maakte hij als zoodanig de gevechten van Hasselt, Bautersem en Leuven mede.

Na het eindigen van het gevecht bij Leuven, en terwijl de daarop volgende onderhandelingen plaats hadden, werd een hevig kanonvuur uit de stad op onze troepen geopend. De kapitein v.L.S. werd als parlementair derwaarts gezonden om den bevelhebber der stad de reden te vragen van deze schijnbaar verraderlijke handelwijze. Hij kwam spoedig terug met een officier, die zijn leedwezen betuigde over het gebeurde, dat geheel strijdig was met de stellige bevelen van den opperbevelhebber der troepen aldaar (Bosscha, *Willem II*, 571). Wegens een in dienst bekomen verwonding werd hij 20 Mei 1835 gepensionneerd met den rang van majoor en tevens benoemd tot kamerheer van prins Frederik; hij werd in 1841 hofmaarschalk van diens Huis en bekleedde dit ambt tot 27 Sept. 1871, toen hij als zoodanig eervol werd ontslagen en benoemd werd tot grootmeester van het Huis des Konings.

Hij huwde tweemaal: 8 Sept. 1824 te 's Gravenhage met Martha Maria Jacoba Adriana Alting Siberg (1801-1844), dochter van Willem Arnold en van Margaretha Jacoba van der Hoeven. Daarna 16 Oct. 1847 te Londen met Elen Drayton (1813-1870), dochter van Edmund en van Mary Shephard. Uit het eerste huwelijk sproten drie kinderen, o.a. gravin Marg. Jac. Wilh. in 1847 gehuwd met jhr. Mr. F.G.A. Gevers Deynoot, burgemeester van 's Gravenhage; uit het tweede huwelijk een zoon Edmund Pieter Hendrik, die voorgaat.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 202, 203, 214, 215; *Nederl. Adelsboek* 1915, 148, 149; vooral: *Milit.*

Spectator serie IV, dl I, 619 en vlg.; *Stamtafel* 18, 27.
Regt

[Limburg Stirum, Samuel John graaf van]

LIMBURG STIRUM (Samuel John graaf van), geb. op het huis Hoogeveen 11 Febr. 1754, overl. te 's Gravenhage 20 Juli 1824, zoon van Albert Dominicus (1) hiervoor, en van Elisabeth Gratiana Sayer.

Hij trad op 13-jarigen leeftijd als vaandrig in dienst bij het regiment Oranje-Gelderland 12 Juli 1767, werd kapitein 20 Maart 1776, majoor Sept. 1785, kolonel 19 Sept. 1793, en ten slotte generaal-majoor en commandant van Arnhem. Benoemd in de ridderschap van Gelderland 28 Aug. 1814, werd hij lid der Eerste Kamer der St. Gen. 21 Dec. 1818, welk ambt hij tot zijn dood bekleedde. Onder andere orden sierde het slechts zelden verleende grootkruis der Milit. Willemsorde zijn borst.

Hij huwde te Breukelen 27 Sept. 1785 Johanna Sara Reynst (1762-1837,), dochter van Pieter Hendrik, vice-admiraal, en van Johanna Sara Bicker. Uit dit huwelijk sproten twaalf kinderen, waarvan Pieter Hendrik voorgaat; Willem Bernard, page van koning Lodewijk en keizer Napoleon, werd de stichter van den (r. kath.) belgischen tak van zijn geslacht; Samuel John, in oudere biografieën verward met zijn gelijknamigen vader, en Albert Otto Jacob, in Rusland gesneuveld 1812. De tweede dochter Elisabeth Gratiana werd de gade van den bekenden krijgsman, luit. generaal jhr. Albert Dominicus Trip van Zoudtlandt.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 195, 201; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXV, 142, 173, 174; *Alg. Ned. Familiebl.*, IV, 146 (een zoon); *Geneal. Her. Bladen*, II, 375 (een zoon); *Nederl. Adelsb.*, 1915, 147.
Regt

[Limburg Stirum, Mr. Thomas Henry graaf van]

LIMBURG STIRUM (Mr. Thomas Henry graaf van), geb. te Pembroke 13 Februari 1804, overl. te 's Gravenhage 26 Januari 1842, zoon van Frederik Willem hiervoor, en van Elisabeth Richards.

Hij studeerde sedert 22 Sept. 1821 te Utrecht in de rechten, werd vóór 1825 toegelaten onder de edelen van Friesland en in de ridderschap dier provincie bij K.B. van 23 Dec. 1825, no. 122. Hij werd in 1839 referendaris bij den raad van State en overleed drie jaar later, ongehuwd.

Hij gaf in het licht: *Iets over de naamlooze maatschappijen* ('s Gravenhage 1829); *Volledig verslag van het verhandelde in de buitengewone zitting van de Tweede Kamer der St. Generaal en verzameling van al de adviezen uitgebragt betrekkelijk de Kon. Boodschap van den* 13*den Sept.* 1830 ('s Gravenhage 1830).

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 186; *Catal. Koninkl. Bibl.*
Regt

[Limburg Stirum, Willem graaf van]

LIMBURG STIRUM (Willem graaf van), geb. te 's Gravenhage 2 Maart 1822, overl. aldaar 22 Nov. 1888 en begr. te Overveen, zoon van Otto Jan Herbert (1), hiervoor, en van Jos. Arn. barones Rengers.

Hij werd page des Konings 1837, 1e luitenant der artillerie 10 Sept. 1852, kapitein 29 Dec. 1860, op verzoek gepensionneerd in 1870 met den rang van majoor, kamerheer des Konings i.b.d. 3 Mei 1870. Zijn rusttijd gebruikte hij om uit de oude bescheiden in het familie-archief de geschiedenis van zijn beroemd geslacht te schrijven. Als resultaat daarvan verscheen van zijn hand: *Stamtafel der graven van Limburg Stirum met eenige geschiedkundige aanteekeningen*, met pl. en gesl. wapens, ('s Gravenhage 1878 groot 4°).

Hij huwde te Amsterdam 15 Dec. 1853 Cornelia Wilhelmina Philippina baro-

nes van Tuyll van Serooskerken (1833-1857), dochter van baron Mr. Ernst Louis, heer van Vleuten, staatsraad, en van Wilhelmine Philippine Willink. Uit dit huwelijk sproten twee zoons, waarvan Mr. Otto Jan Herbert (2) voorgaat, en Ernest Louis, als jagermeester in 1899 te Davos is overleden, als weduwe nalatende jkvr. Wendela Albertina Fagel en drie kinderen.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 222, 231, 232; *Geneal. Herald Bladen* I, 112; *Nederl. Adelsboek*, 1915, 157; *Jaarboek Ned. Adel* VI, 317 en een *In Memoriam* in *Nederl. Heraut* V, 115.

Regt

[Limburg Stirum, Willem Bernard graaf van]

LIMBURG STIRUM (Willem Bernard graaf van), geb. op het slot Hoogeveen 8 Febr. 1761, overl. 13 Sept. 1793, zoon van Albert Dominicus (1) hiervoor, en van Elisabeth Gratiana Sayer.

Hij trad als vaandrig in dienst bij de hollandsche gardes te voet 8 Oct. 1777, doorliep de verschillende rangen en werd 7 Januari 1789 kapitein met den rang van luit. kolonel bij genoemde gardes. Als zoodanig nam hij deel aan den Posten-oorlog in Vlaanderen en sneuvelde in den noodlottigen slag bij Werwick-Meenen 13 Sept. 1793.

Hij huwde te Amsterdam 18 Maart 1787 met Johanna Sara Bicker (1766-1793), dochter van Mr Jan Bernd en van Catharina Boreel. Zij wonnen twee dochters, van wie Ottoline Agnes Catharine met Jean Charles graaf van Bylandt (dl. IV, kol. 381) en Jeanne Sara Marie met jhr. Lucas Boreel was gehuwd.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 196, 208; Bosscha, *Neerl. Held te Land*[2] III, 53; *Navorscher* LXIX (1920), 178.

Regt

[Limburg Stirum, Wigbold Albert Willem van der Does graaf van]

LIMBURG STIRUM (Wigbold Albert Willem van der Does graaf van), geb. te 's Hertogenbosch 16 April 1786, ged. 30 April, overl. te 's Gravenhage 15 Januari 1855, zoon van den bekenden Leopold, hiervóór, en van Theodora Odilia Carolina Ludovica van der Does.

Hij was vrijheer van Noordwijk, Offens en Langeveld, Sint Anthoniepolder en de Lugt, welke heerlijkheden hem van moederszijde in Nov. 1812 waren aangekomen. In zijn jeugd in militairen dienst getreden, maakte hij den veldtocht in Spanje mede en wordt bij Bosscha eervol vermeld in den slag bij Medellin, 28 Maart 1809. Na het eindigen van dien veldtocht nam hij zijn ontslag uit den milit. dienst en werd in den franschen tijd maire van Noordwijk, in 1818 lid der ridderschap van Holland, eerst lid der Provinciale Staten van Z. Holland en de Gedeputeerde Staten van dat gewest, dan van de Eerste Kamer der St. Gen. (30 Juni 1840-Februari 1849) en was sedert 1837 kamerheer-ceremoniemeester van het koninklijk huis.

Hij huwde te 's Gravenhage 16 Juli 1811 met Maria Margrieta Elisabeth des H.R.R. barones van Slingelandt (1790-1834), dochter van baron Barthout, heer van Goidschalxoord, en van Magdalena Anna Elisabeth barones van Boetzelaer. Uit dit huwelijk sproten 3 dochters en 2 zoons. Van deze laatsten werd Leopold heer van Warmond, terwijl de jongste zoon Mr.

F r e d e r i k A l b e r t G o v e r t heer van Noordwijk Offem, Langeveld en de Lugt is geworden.

Zie: *Adelsarchief*, 1901, 205, 206, 220, 221; *Nederl. Adelsboek*, 1915, 153; B o s s c h a , *Neerl. Held. te Land*[3], III, 234, noot 3; *Alg. Ned. Familiebl.* I, no. 17, 3; J. K l o o s in *Leidsch Jaarboekje*, 1913, 152-159 (met portret).

Regt

[Limmerlaan, Nicolaas]

LIMMERLAAN (Nicolaas), apotheker te Delft, wenschte na den dood zijner vrouw priester te worden. Hij begaf zich 1652 in de congregatie der priesters van het Oratorie te Leuven. In Bodegraven - Zwammerdam hadden de paters Jezuïeten een statie. 1649 klaagden zij te Rome, dat zich aldaar een seculier priester had gevestigd, waardoor verdeeldheid ontstond. Na de overeenkomst van den vicarius apostolicus met de Jezuïeten te Brussel 3 Jan. 1652 werd de statie Bodegraven aan de paters Jezuïeten toegewezen en verplaatste de vicarius P.v.d. Kloes oratoriaan van Bodegraven naar Utrecht. De tegenstanders der Jezuïeten in Bodegraven kregen echter een opvolger voor P.v.d. Kloes in den persoon van Nicolaas Limmerlaan. Ofschoon de Swert zegt ‘ab Ephesino vocatus in Bodegraven’ schrijft de la Torre, de vicarius apost., bisschop van Ephese, in zijn verslag naar Rome 1656 (*Archief Utrecht* XI, 78), over Nicol. Limmerlaan, dat hij te Bodegraven gekomen is ‘citra missionem nostram’ en dat hij hem bevolen heeft aldaar te vertrekken. Of hij dit werkelijk deed en later weer terugkeerde? Hij was, zooals blijkt uit een doop en trouwboek, nog in herderlijke bediening April 1667 tot 1672. Hij is vertrokken na zijn laatste doopsel 6 Juli van dat jaar naar de pastorie te Sprundel in Noord-Brabant, omdat er het een en ander op hem te zeggen viel. Hij kreeg weder een opvolger, niettegenstaande de overeenkomst met de Jezuïeten. Deze moest aan den lijve de gruwelijke wreedheden ondervinden door de fransche troepen gepleegd te Bodegraven en Zwammerdam in Dec. 1672.

Nic. Limmerlaan overleed als pastoor te Sprundel 12 Juli 1688 (*Necr.* in *De Katholiek* (1872) LXII, 245). Krüger, *Gesch. bisdom Breda* geeft verkeerd het jaar 1683 op.

Zie: de Swert, *Chronicon Congr. Oratorii per prov. archiepisc. Mechl.* (Insul. 1740) 79; *Batavia Sacra* II, 187. *Bijdragen bisdom Haarlem* XXXVII (1916) 195, 196, 204.

Fruytier

[Linden, Joannes van der]

LINDEN (Joannes van der), geb. te Zuid-Scharwoude 23 Febr. 1756, overl. te Amsterdam 1 Aug. 1835, zoon van Johannes v.d.L., predikant te Z.-Scharwoude en Petronella van den Bogaart, is een van de vermaardste nederlandsche rechtsgeleerden van het einde der 18de en het begin der 19de eeuw. Hij was een leerling van de leidsche hoogleeraren Pestel en van der Keessel. Na op 1 Maart 1774 gepromoveerd te zijn, vestigde hij zich als advocaat eerst te 's Gravenhage, later te Amsterdam, waar hij tot zijn dood is gebleven en zich een grooten naam verwierf als dienaar van Themis en als geleerde. Toen hij 50 jaren gepromoveerd was, werd hem een feestelijke hulde gebracht, waaruit ten volle bleek, hoe zeer hij geacht en bemind was (1 Maart 1824). Bij die gelegenheid hield hij een rede, die later uitgewerkt, in druk is verschenen, over den advocaat (*De ware pleiter* 1827). Kort na zijn jubileum werd hij benoemd tot rechter in de rechtbank van eersten aanleg te Amsterdam (20 Juni 1827). Hij was gehuwd met Geertruida Kragt. Voor de rechtswetenschap bezat hij groote verdiensten door zijn vele belangrijke geschriften, vooral door hetgeen hij schreef in den aanvang der 19de eeuw, toen hij voorlichtend medewerkte tot de toepassing van nieuwe wetten. Als lid van de in 1808 benoemde staatscommissie ontwierp hij met M.S. Asser en A. van Gennep een wetboek van koophandel, welk ontwerp zeer geprezen is en grootendeels wet is geworden. Hij is de eerste geweest, die hier te lande het handelsrecht heeft

losgemaakt van het burgerlijk recht. In zijn *Regtsgeleerd Praktikaal en Koopmanshandboek* (Amst. 1806) geeft hij aan het

handelsrecht een afzonderlijk hoofdstuk naast burgerlijk recht en strafrecht. Reeds spoedig na zijn promotie schreef hij met D. Lulius en P. en R. van der Spaan het vermaard geworden werk *Honderd rechtsgeleerde Observatiën* (Amsterdam 1776) tot opheldering van verscheiden plaatsen in de *Inleiding* van Hugo de Groot en met dezelfde geleerden het vierdeelig werk *Rechtsgeleerde Observatiën* op dezelfde *Inleiding* (Amsterdam 1777-78). Van zijn overige werken mogen vermeld worden: *Korte Schets der formen van procederen voor de Hoven van Justitie in Holland* ('s Gravenhage 1781); *Memoriën over twee belangrijke criminele questiën* (Utrecht 1791); *Verhandeling over de Judiciëele Practycq* (Leiden 1794, 1798, 2 dln.), waarin het procesrecht van het Hof van Holland beschreven wordt. Dit boek werd zeer veel gebruikt en heeft ook invloed gehad op de rechtspractijk der lagere rechtscolleges; *Verzameling van merkwaardige gewijsden der geregtshoven in Holland* (Leiden 1803); *Verhand. over het ambt van Notarissen* (Amst. 1809); *Merkwaardige gewijsden der Geregtshoven in Holland* (Leiden 1809); *Beredeneerd Register op het Wetboek Napoleon* (Amst. 1809); *Register op het Crimineel Wetboek voor het Kon. Holland* (Amst. 1809); *Over het Notaris-ambt in Frankrijk* (Amst. 1810, 5 dln.; 2e dr. 1826); *Verhandeling van het regt of de belasting op de Successie volgens de Fransche wetten* (Leiden 1812); *Manier van procederen in civiele zaken voor de geregtshoven en regtbanken in Frankrijk*, gevolgd naar het Fransch van B. Saint-Prix (Amst. 1812); *Algemeen Register op de Wetboeken* (Fransch en Holl., Amst. 1813, 2 dln.); *Handboek der regten van het Zegel, de registratie, griffie en hypotheek* (Leiden 1814); tezamen met van Hall gaf hij in 1817 in het licht: *Advies wegens de wet op den boekhandel van* 25 *Jan.* 1817. Bovendien vertaalde hij uit het Fransch: *Leven van Catharina II, keizerin van Rusland* en van R.J. Pothier: *Verhandeling over het Wisselregt* (Leiden 1801); *Regt omtrent Societeiten of Compagnieschappen en andere gemeenschappen* (Leiden 1802); *Legaten* (Leiden 1803) en *Contracten en andere verbintenissen* (Leiden 1806, 2 dln.). Voorts heeft hij zich verdienstelijk gemaakt door een nieuwe uitgave te bezorgen met een supplement van den beroemden *Commentarius ad Pandectas* van Johannes Voet (Ultraj. 1795, 3 dln. fol.).

Zie: *Konst- en Letterbode* (1835) II, 84; van Kampen, *Bekn. Gesch. der Ned. Lett. en Wetensch.* II, 306; N. de Beneditty in het *Rechtsgeleerd Magazijn* (1924), 364-373 en 448-454; M.C. van Hall, *J. van der Linden en J.D. Meyer* (1853), 7-46.

van Heijnsbergen

[Linden, Johannes Antonides van der]

LINDEN (Johannes Antonides van der), geb. 13 Jan. 1609 te Enkhuizen, overl. 5 Maart 1664 te Leiden. Hij was de zoon van Antonius Hendrikszoon, bijgenaamd van der Linden, een wetenschappelijk aangelegd man, die te E. geneesheer en tevens rector van de latijnsche school was. Op tienjarigen leeftijd kwam hij in het huis van zijn oom Herman Antonides die predikant te Naarden was, maar twee jaar later keerde hij weer terug naar E. om de latijnsche school te bezoeken, waarvan Willem van Nieuwenhuizen, die een bekwaam grieksch philoloog moet zijn geweest, toen rector was. Op zestienjarigen leeftijd is hij te Leiden als student in de letteren ingeschreven (23 Oct. 1625); hij studeerde eerst in de natuurkunde en wijsbegeerte onder G. Jachaeus en F. Pzn. Burgersdijk en daarna ook in de geneeskunde onder Otho Heurnius, Screvelius, van Valkenburg en Ad. Vorstius. Hij woonde te L. in bij Richard Grotius. Na vierjarige studie ging hij te Franeker zijn studiën

voleindigen (ingeschreven 2 Dec. 1629), zeker wel omdat zijn grootvader daar hoogleeraar was geweest en zijn vader daar was gepromoveerd; hij studeerde onder Menelaus Winsemius, in wiens huis hij ook werd opgenomen. Zijn promotie had plaats 19 Oct. 1630 op een diss. *De virulentia venerea*. In het voor jaar 1631 vestigde hij zich te Amsterdam, waar toen zijn vader ook arts was (overl. 1634). In 1637 werd hij Inspector Collegii Medici, twee jaar later hoogleeraar te Franeker: hij sprak 26 Nov. 1639 zijn inwijdingsrede uit: *De medico futuro necessariis*. Als eenig geneeskundig hoogleeraar doceerde hij naast de geneeskunde ook de kruidkunde en de ontleedkunde. Hij slaagde er in verlof te krijgen om enkele lijken te ontleden. Op zijn aandrang werd ook te Franeker een hortus botanicus gesticht. Tevens was hij sinds 1648 bibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek, voor welke hij zich zeer verdienstelijk moet hebben gemaakt. Hoewel hij blijkbaar een echte boekengeleerde was en zijn studiën hem boven alles gingen, zou hij toch ook geen onverdienstelijk practicus geweest zijn en zijn raad door velen, ook buiten Franeker, zijn ingeroepen.

In 1649 werd hij te Utrecht beroepen, welk beroep hij echter afsloeg, maar toen 21 Febr. 1651 de curatoren van de Universiteit te Leiden hem kozen in plaats van den overl. O. Heurnius als prof. med. pract. (jaarwedde ƒ 2000) nam hij dit beroep aan. Hij hield zijn inwijdingsrede op 17 Juni. Met Kijper leidde hij ook de medische kliniek. Hij was gehuwd met Helena Grondt en bevriend met Nic. Tulp, die hem prees als een begaafd en ervaren arts, en met Coccejus, die hem in een lijkrede herdacht. Zijn onderwijs wordt geroemd door Plemp. Ook te Leiden zou hij een gezocht arts geweest zijn. Hij was een groot vereerder der ouden, vooral van Hippokrates en Aristoteles; in latere jaren schijnt hij echter tot de nieuwere denkbeelden van Descartes en de le Boë Sylvius te zijn overgegaan. Zijn grootste verdiensten liggen op philologisch gebied en hij is vooral bekend door zijn uitgave van Hippokrates en door zijn *De scriptis medicis libri duo*, een niet onbelangrijk bibliographisch overzicht. Zijn werken waren: *De scriptis medicis libri duo* (1637-1651); Adriani Spigelii, *Opera quae exstant omnia* (1645); Hieronymi Cardani, *De utilitate ex adversis capienda*, (1648); *Medicina phys. nova curataque meth. ex optim. quibusque auct. contr. propiisque observ. locupl.* (1653); *Selecta med. et ad ea exerc. bat.* (1656); A.C. Celsi, *De medicina libri VIII* (1657), een uitgave, welke door Morgagni is afgekeurd, maar toch niet zoo slecht was voor dien tijd en in een dringende behoefte voorzag; *Meletemata med. Hippocraticae* (1660); *Exerc. de circ. sang.* (1659-1663), waarin o.a. werd beweerd, dat Hippocrates den bloedsomloop had gekend (!); *Medulla medicinae* (1642); *Univers. med. compendium*; *Manuductio ad medicinam*; *Selecta med.*; *Magni Hippocratis Coi opera omnia* (1665) na zijn dood door zijn zoon uitgegeven, wat aan het boek niet is ten goede gekomen, door von Haller geprezen als nitida editio.

Zie: von Haller, *Meth., B. anat.*; Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*; *Epist. Bartholini*; Morgagni, *In A.C. Celsum et Q. Ser. Samonicum Epistolae*; Triller, *De nova Hipp. ed. adorn. comm.*; Littré, *Oeuvres d'Hippocrate*; Emerins, *Hipp. et al. medic. vet. rel.*; Banga, *Geschied. d. geneesk.*; Suringar in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1863.

Baumann

[Lippe genaamd Hoen, Caspar van der]

LIPPE genaamd HOEN (Caspar van der), geb. 1531, overl. 1607, zoon van Dirk (die volgt) en van Aleidis Schenck van Nijdeg-

g e n , werd 29 Nov. 1560 als erfgenaam zijner moeder, met het huis Grebben, de halve heerlijkheid Grubbenvorst en Velden en een deel van den tol van Venlo beleend; hij tochtte hieraan zijn vrouw C o r n e l i a v a n H a r f f 1 Dec. 1560, bezwaarde den tol van Venlo met een rente van 48 gulden, aan Johan Vogelsanck te lossen in 6 jaren met 13.000 gulden, 12 Jan. 1566; tochtte zijn tweede vrouw G e r t r u d i s v a n d e n B i j l a n d t 9 April 1566. In 1569 ontstond tusschen hem en de stad Venlo een twist; hij had een schip en lading koren, in zijne heerlijkheid gewassen en geladen voor 's Hertogenbosch, in beslag genomen, wijl men van den schipper te Venlo stapel en tolrechten had gevorderd. Den 18en Januari 1591 hechtte Philips II zijn goedkeuring aan de verpanding van Caspar's aandeel in den tol van Venlo, aan de stad Venlo gedaan, mits de verpanding binnen 6 jaren werd afgelost. Caspar van der Lippe had veel te lijden van de natuurlijke kinderen van Dirk Schenck van Nijdeggen, die hem de heerlijkheden Afferden en Blijenbeek betwistten, welke hem in 1579 door Maarten Schenck, den bekenden krijgsoverste, een afstammeling der bastaarden, werden ontrukt; zij kwamen eerst kort na den dood van Maarten Schenck wederom in zijn bezit. Caspar huwde tweemaal: 1e. C o r n e l i a v a n H a r f f , 2e. (volgens huw. contr. van 31 Dec. 1565) G e r t r u d i s v a n d e n B y l a n d t (overl. 26 Oct. 1615, dochter van R o e l m a n , heer van Spaldorp en van B a r b a r a v a n V i r m o n d t). Uit het tweede huwelijk had hij de volgende kinderen: R o e l m a n , die 20 Januari 1608 zes weken uitstel kreeg om de goederen zijns vaders te verheffen, en in 1613 met zijne moeder en de stad Venlo een prachtcedul over het aandeel in den tol van Venlo sloot; 23 Juli 1618 was hij tegenwoordig op eene vergadering te Straelen in het klooster in het Zand gehouden door de ridderschap en de steden van het Overkwartier; hij overleed in Nov. 1620; O t t o , stierf in spaanschen dienst; W i l l e m , in 1595 gedood door Dirk Schenck; A d e l h e i d , erfgename van Blijenbeek, enz., na haar broeder Roelman (huwde, volgens huw. contr. 4 Maart 1590 op het huis Horn, C h r i s t o f f e l S c h e n c k v a n N i j d e g g e n , heer van Asselt en Swalmen, overl. 9 Maart 1624); M a r g a r e t h a (overl. te Aken 15 Nov. 1633, huwde in 1592 W i l l e m v a n C o r t e n b a c h , vorstelijk guliksch stalmeester); V e r o n i c a (overl. 1638, huwde in 1596 J a c o b v a n M a r n i x , heer van St. Aldegonde, Souburg en Lesdin, overl. te Leiden 27 Jan. 1599); B a r b a r a (huwde 1 Febr. 1611 L u d g e r v a n W i n c k e l h a u s e n , heer van Meerlo, enz., en vervolgens 20 April 1626 A l b r e c h t v a n H ü c h t e n b r u c h , heer van Gastrop enz.); A n n a , (huwde R e i n e r v a n R a e s f e l d , heer van Lütkenhoven).

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1885), 401, 403, (1894), 159, 281, (1912), 249; *Maasgouw* (1900), 12; H. F e r b e r , *Geschichte der Familie Schenck van Nijdeggen*; E g i d i u s S l a n g h e n , *Het Markgraafschap Hoensbroeck*, 199; Stadsarchief van Venlo no. 881, 883, 884, 887-892.

Verzijl

[Lippe genaamd Hoen, Dirk van der]

LIPPE genaamd HOEN (Dirk v a n d e r), geb. 1492, overl. 1565, heer van Betgenhausen, Afferden, Blijenbeek en Grubbenvorst, zoon van R e i n e r en van A n n a v a n K r i c k e n b e c k genaamd S p o i r , was een edelman van den echten stempel, van waren godsdienstzin en groote rechtschapenheid; hij was raadsheer van den hertog van Gelre en ambtman van Kessel. Den 15en April 1534 sloot hij met Goedert Haes

en diens echtgenoote Catharina van Huls een verdrag, waarbij hij het huis Blijenbeek, met de heerlijkheid Afferden, het goed te Niffterich, gelegen in het Rijk van Nijmegen zou krijgen; 22 April 1534 kreeg hij met zijn echtgenoote van den hertog van Gelre alle aan dezen toegevallen roerende en onroerende goederen van Dirk Schenck van Nijdeggen; 27 Januari 1538 onderteekende hij mede de overeenkomst tusschen Karel, hertog van Gelre en Jan, hertog van Kleef, waardoor het hertogdom Gelderland en graafschap Zutphen na Karels dood aan hertog Willem van Kleef zou komen; Jan van Aschebrock, bezitter van ⅓ deel van Afferden, die in groote geldverlegenheid was gekomen, verpandde met zijn zoon Georg en diens echtgenoote Sophie van der Reck dit deel aan Dirk van der Lippe genaamd Hoen voor 1850 gulden; genoemd deel kreeg Dirk 26 Juni 1540 voor 2800 gulden, de gerechtelijke overdracht had 9 Oct. 1540 plaats; 1 Febr. 1541 verpachtte hij den tol van Venlo voor 7 jaren aan Hendrik Mouts; 12 Sept. 1543 onderteekende hij mede het verdrag van Venlo, waardoor het hertogdom Gelre en graafschap Zutphen aan keizer Karel V kwam; 8 Febr. 1548 sloot hij een verdrag met Gisbert Buegell Gaerts' zoon en Hendrik Mouts over de 700 gulden, die Gisbert Buegell op den tol had staan. Met oorkonden van 14 Nov. 1550 en 15 Febr. 1555 hadden Anna van Egmond, weduwe van graaf Jan van Horn en haar zoon Philips van Montmorency graaf van Horn aan Dirk van der Lippe het graafschap Horn verpand. 29 Jan. 1555 had er een verpachting van den tol van Venlo tusschen Dirk en de stad Venlo plaats.

Dirk huwde tweemaal: 1e. einde 1529 of begin 1530 Adelheid Schenck van Nijdeggen, vrouwe van Arcen en de halve heerlijkheid Grubbenvorst, weduwe van Reiner van Gelre, heer van Arcen (overl. 21 Dec. 1555, begraven te Afferden), dochter van Winand, heer van Arcen en van Johanna van der Donck. 2e. Johanna of Anna van Merode (geb. 1533, overl. 9 Juni 1575), dochter van Johan, heer van Schlossberg en van Lucia van Haes, erfgename van Coslar.

Uit het eerste huwelijk: Caspar (of Jasper) (zie hiervoor); Reiner (overl. 21 Dec. 1541, begraven te Afferden).

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1885), 401-403; *Maasgouw* (1894,) 46, (1898), 56, (1899), 76; H. Ferber, *Geschichte der Familie Schenck van Nijdeggen*; Egidius Slanghen, *Het Markgraafschap Hoensbroeck* 198-199; E. Richardson, *Geschichte der Familie Merode*, band I, 68; Stadsarchief van Venlo no. 878-882.

Verzijl

[Loemans, Joannes Baptist]

LOEMANS (Joannes Baptist), geb. te Antwerpen 31 Oct. 1617, legde zijne kloostergeloften af in de Norbertijnerabdij St. Michiel in zijne geboortestad, onder den kloosternaam Reynerus, 8 Mei 1638, en overleed 14 Dec. 1679. Na zijne priesterwijding was hij werkzaam als kapelaan of medemissionaris van den St. Michielsheer, A. Lemmens, pastoor te Ginneken. Hij steunde vooral de Katholieken van Breda door hen in de stad op te zoeken en in het geheim aldaar de godsdienstoefeningen voor hen te houden. 1660 werd hem bij oogluiking vergund een verborgen bedehuis in de stad op te richten. Niettegenstaande een dikwijls hevige vervolging der Katholieken wist hij zijne statie 18 jaar in stand te houden. Ten laatste moest hij ‘propter persecutionem luporum Christi ovile, oves et pastorem invaden-

tium' naar zijn abdij weerkeeren. Bij besluit van het bredasche stadsbestuur, 10 Febr. 1666, werd hij met nog twee andere reguliere pastoors uit de stad gebannen. Ofschoon zeer populair te Breda, kon hij in de stad geen toelating meer verkrijgen en ging zijn statie te niet. Hij werkte in de abdij met veel ijver als prediker en als provisor en rector te Nederockerzeel. Op zijn graf in de abdijkerk (thans geheel verdwenen), bij den ingang der kapel van St. Jan, was een zerk met grafschrift te zijner gedachtenis geplaatst.

Zie: *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen* IV, 38, 160; Krüger, *Geschiedenis bisdom Breda* III, 205.

Fruytier

[Logteren, Ignatius van]

LOGTEREN (Ignatius van), geb. te Amsterdam 1685, overl. aldaar 1732. Hij was de zoon van Johannes en van Maria Scheerder. Van de jeugd van dezen in zijn tijd bekenden beeldhouwer is niets bekend. In 1718 kocht hij voor de uitoefening van zijn beroep een erf aan de Prinsegracht tegenover de Amstelkerk. In oude veilingscatalogi, o.a. in die van Johannes v.d. Bosch (1785), komen als van hem afkomstig voor twee standbeelden, voorstellende graaf Johan Maurits van Nassau en een staanden Mars; voorts drie termen, eenige verbeeldingen van woudgoden, twee rustende sfinxen en een kindje met een mand vruchten.

Hij was gehuwd met Hendrika Turk, Turck of Torck.

Zie: Knoef, *Twee achttiend' eeuwsche beeldhouwers* in *Oud- Holland* (1926); Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders, beeldhouwers .... enz.* (Amsterd. 1857-64); Immerzeel, *De levens der holl. en vl. kunstsch.... enz.* (1843).

Bartelds

[Logteren, Jan van]

LOGTEREN (Jan van), zoon van den voorgaande, geb. te Amsterdam 1709, overl. aldaar 1745. Hij kwam als beeldhouwer en houtsnijder in de zaak van zijn vader en vestigde als zoodanig de aandacht op zich door zijn beeldhouwwerk aan het St. Pietersgasthuis in zijn woonplaats, voorstellende een zieke man en vrouw. Ook het beeldhouwwerk van het orgel der St. Bavokerk te Haarlem is van zijn hand. Aan de opdracht daartoe was voorafgegaan een bespreking in 1735 met den onderbouwmeester Hendrick de Werff en den amsterdamschen orgelmaker Christiaan Mulder ten einde een bestek op te maken, gelijk de magistraat bevolen had. Voor de som van 2800 gld. werd hem het beeldhouwwerk gegund. Ook stucadoorswerk is door hem geleverd, blijkens de kennisgeving in de *Amsterdaemsche Dingsdaegse courant* van 1745 omtrent de veiling van een huis in de Warmoesstraat 'synde het huys voorzien van 2 royaele zaalen, de eene gestucadoort en geplavoneert door van Logteren en Huxley'. Ook Jan's naam komt in verschillende veilingscatalogi voor. Een leerling van hem was Hendrik van Velsen, geb. 1728, zoon van Leendert en van Vroutie de Wilde.

Hij was gehuwd in 1734 met Margaretha Wijntjes, die hem in 1735 één kind, Hendrika, schonk.

Zie: Knoef, *Twee achttiend' eeuwsche beeldhouwers* in *Oud- Holland* (1926); Kramm en Immerzeel.

Bartelds

[Lom, Arnold van]

LOM (Arnold v a n), overl. te Venlo 1521, zoon van J o h a n en van C a t h a r i n a v a n E y l . Hij werd als erfgenaam zijns vaders 11 October 1473 en 12 October 1475 met het goed Tusschenmolen, het huis Crieckenbeck en het goed Bontenach te Leuth beleend, schepen te Venlo 1501-1521, regeerend burgemeester 1491, 1518,

huwde met Margaretha van Brempt. Zijn zoon Johan volgt.

Zie: *Maasgouw* (1881), 443, (1902) 4, (1906) 37; *Limburg's Jaarboek* (1896) 35; *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg* (1894) 266-267; Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth*, 258, 266.

Verzijl

[Lom, Hubert van]

LOM (Hubert van), geb. te Venlo 8 Jan. 1570, overl. te Trier 5 Dec. 1622, zoon van Nicolaas en van Cunera In de Betouw, was rentmeester van Venlo 1613, peijburgemeester 1617, raadsverwant 1617-1620, schepen 1621-1622, regeerend burgemeester 1622, huwde 29 Jan. 1591 met Elisabeth van Vogelsanck (dochter van Gerardus en van Magdalena Puteanus). Zijne kinderen waren: Gerard (geb. te Venlo 1591, overl. te Roermond 31 Dec. 1666, schepen van Roermond 1641-1656, burgemeester 1656, raad van het Souvereine Hof te Roermond, huwde te Brussel 1 Jan. 1634 met Maria Maliony, dochter van Pontius, arts van den hertog en de hertogin van Brabant en van Elisabeth ab Hulst); Elisabeth (geb. 18 Nov. 1593, huwde 5 Jan. 1616 met *Henricus Ingenhuys*, schepen van Venlo 1630-4 April 1634, 29 Aug. 1637-1 Januari 1639, 28 Juni 1640-53, overl. 1 Januari 1654); Mechtildis (geb. 1600, overl. 29 Oct. 1653, annunciate in het klooster Trans-Cedron te Venlo 1621-53); Margaretha (geb. 30 April 1603, overl. 19 Aug. 1642, huwde 6 Febr. 1628 met Joannes Boermans, geb. 25 Jan. 1607, overl. Sept. 1644, provisor der arme weezen 1634-44, schepen van Venlo sedert 28 Juni 1640, peijburgemeester sedert 1 Januari 1641, zoon van Joannes en van Margaretha Craenen); Nicolaas (geb. 28 Sept. 1606, overl. 9 April 1635, recollettenpater).

Zie: *Maasgouw* (1906), 47; (1922) 58; *Limburg's Jaarboek* (1896) 36-37; *Stadsrekeningen van Venlo van de jaren* 1617-22.

Verzijl

[Lom, Johan van]

LOM (Johan van), overl. te Venlo 29 Maart 1566, zoon van Arnold (zie boven) en van Margaretha van Brempt, werd 23 Jan. 1529 met Tusschenmolen beleend, dat hij erfde van zijn tante Baetse van Lom; peijburgemeester van Venlo 1527, regeerend burgemeester 1540, 1550; huwde 1529 met Eva van Krieckenbeck gen. Baerle (geb. 21 Dec. 1512, overl. 24 Febr. 1540), dochter van Peter en van Anna van Dursdael. Zijne kinderen waren: Johan (heer van Westeringh, leen te Bree, afkomstig van de van Krieckenbeck, door deeling van 11 Mei 1535, huwde volgens huw. contract 13 Febr. 1562 Margaretha de Pollart, dochter van Andreas en van Anna van der Weije); Catharina trouwde met Johan van Stalbergen, welke na den dood van Johan van Lom met Tusschenmolen werd beleend; Anna huwde met Loeff Ingenhaeff; Johanna huwde volgens huw. contract van 5 Januari 1572 met Dederich van Pollart, zoon van Andreas en van Anna van der Weije.

Zie: *Maasgouw* (1881) 443, (1901) 20, (1906) 37; *Publications soc. hist. arch. Limb.* (1894) 266-267, (1896-97) 363, 381, 385; *Limburg's Jaarboek* (1896) 35; Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth*, 258, 266.

Verzijl

[Loo, Johan Berthout van]

LOO (Johan Berthout v a n) was in 1631 suppoost van de Generaliteits-Rekenkamer in den Haag; waarschijnlijk was hij van vlaamsche afkomst. Hij gaf uit: *De beschrijvinge der forestiers ende graven van Vlaenderen etc., den slagh van*

Paryen, 't innemen van Roome, door den Heere Philibert de Chalon etc. Hoe de 17 *Nederlanden bij den anderen gekommen sijn, mette beroerten, oorlogen, treves etc. sedert de komste van Duc d' Alba, tot in de maent Julio anno* 1631 ('s Gravenhage 1631, 4°. Dit boek is grootendeels geput uit de kroniek van Vlaanderen van Willem Versterman, die in 1531 te Antwerpen was gedrukt. Voor de eeuw, die nog volgde, heeft hij van verschillende bronnen gebruik gemaakt. Het boek is van zeer slechte compositie; er is zelfs geen chronologische orde in; ook de stijl is weinig verzorgd. Nog hebben wij van van Loo: *Beschrijving van Eduwart van Jorcks en Hendrick van Lancaster* ('s Grav. 1631, 8°) en een *Chronijkje van den koning en koninginne Frederik en Elisabeth van Bohemen en van Gustavus Adolphus* ('s Grav. 1632, 8°), die zeer geringe waarde hebben.

Zie: de Wind, *Bibliotheek van Nederlandsche geschiedschrijvers*, 412 vlg.

Brugmans

[Loodt, Andreas]

LOODT (Andreas), of Lotius, kartuizer, geb. te Aalst (België), overl. 3 Sept. 1592 te Keulen. Hij trad in het kartuizerklooster van de H. Maria Magdalena onder het Kruis te Leuven en werd er als monnik geprofest. Hij is prior geweest van de chartreuse ‘Capella B. Mariae’ bij Edingen, totdat hij in 1570 als zoodanig tot het bestuur werd geroepen van het klooster Monnikhuizen bij Arnhem. Hij zou evenwel de laatste zijn, die dit convent bestuurde. Reeds beijverde hij zich om het klooster tot zijn vroegeren bloei op te voeren, toen de troebelen lostbarstten. Het gebouwencomplex werd in 1572 geheel verwoest en de communiteit week uit naar een refugiehuis in de Ketelstraat te Arnhem. In 1585 waren de kartuizers echter genoodzaakt naar den vreemde te gaan. Andreas Loodt vond tot aan zijn dood een gastvrij dak in de chartreuse van Sint Barbara te Keulen. Th. Petreïus (dl. VI, kol. 1110), die hem daar gekend heeft, noemt hem ‘optimus eruditissimusque’ en gewaagt van zijn gelukkig afsterven. Voorts deelt hij mede, dat door zijn zorgen de voorwerpen van waarde en ook de stichtingsbrieven uit Monnikhuizen tijdig naar Keulen zijn overgebracht. Een andere tijdgenoot, Pieter du Wal, prior van het kartuizerklooster bij Brussel, getuigt dat Andreas altijd de onschuld zijner jeugd heeft bewaard.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* III (Monstrolii 1891), 178-179.

Scholtens

[Loon, Laurentius van]

LOON (Laurentius van), zoon van Jan Lensen v.L. en van Helena, dochter van Claes Willems van den Heijtrak (geh. voor schepenen van Deurne 8 Maart 1659). Hij werd geboren te Liessel niet ver van de kapel en voor den geestelijken stand opgeleid. Hij overleed te Deurne 8 Aug. 1731 en werd er in de kerk begraven (Grfb. Deurne). Hij studeerde te Leuven, werd kapelaan te Deurne onder den pastoor Nic. Smits en bediende van Deurne uit het rectoraat van Liessel. Na den dood van zijn pastoor, die 7 Jan. 1698 overleed, werd hij tot pastoor van Deurne benoemd en 30 Maart d.a.v. als zoodanig ingeleid. Zijn pastoraat was tot 1712 zeer rustig. In 1705 had zelfs Liessel een verblijvenden rector gekregen, wat zijn pastoreele werkzaamheden niet weinig verlichtte. In 1712 echter vluchtte Margo Goloffs, een protestantsche wees uit Deurne, van den Bosch, waar zij diende, naar Antwerpen, om er tot den kath. godsdienst over te gaan. Ofschoon de pastoor van de heele zaak niets wist, moest hij toch zorgen, dat het meisje (zij was 15 jaar

oud) in Deurne terugkwam, want dadelijk werd er gedreigd met sluiting der kerk.
Pastoor

en drost togen naar Antwerpen; het meisje kwam terug naar Deurne, ontvluchtte weder en het gevolg was, dat voor eenige weken de kerkschuur werd gesloten. In 1714 waagde men een stout stuk. Zonder iemand buiten Deurne te moeien, bouwde men een nieuw kerkenhuis, wat drost en schepenen oogluikend toelieten. Den 25en Juni van dat jaar, want er was iets van uitgelekt, begon de fiscaal Mr. Diederik Vleugels dreigende brieven te schrijven, waarin o.a. stond te lezen, dat hij de placcaten streng zou uitvoeren. Men wist, wat dit zeggen wilde. In de vergadering van drost en schepenen d.d. 6 Sept. 1714 werd besloten een commissie tot den fiscaal af te vaardigen en hem drie achterstaande jaren recognitie te betalen en zoo hij daarmede geen contentement geliefde te nemen, hem nog een som van 100 gld. te vereeren. Het resultaat was gunstig en de nieuwe kerk werd nog hetzelfde jaar betrokken. Men heeft het er tot 1801 mee gedaan.

Uit archiefstukken. Zie ook: *Bossche Bijdr.* VII, 178 en vlg.

H.N. Ouwerling

[Loots, Everhardus Johannis]

LOOTS (Everhardus Johannis). De bundel *Briefen von verschiedenen Gemeinen und Predigern an das Consistorium zu Embden de* 1555-1751 no. 78, in het archief der Evangelisch-Reformierte Kirche te Emden, geeft een brief van hem, d.d. 7 Jan. 1569, aan den kerkeraad van Emden, naar aanleiding van een verzoek, dat deze laatste hem gedaan moet hebben, om financiëele hulp te verleenen ten behoeve der vluchtelingen uit de Nederlanden. Hij bericht voor dat doel een collecte te zullen houden, na een herhaalde afkondiging daarvan van den kansel. Hij was n.l. destijds predikant te Osrelt (misschien Ursel in Vlaanderen?).

Een Everhardus Johannis Loot vinden wij later als predikant te Amersfoort (1586), Egmond-Binnen (1586-91) en in het Gasthuis te Delft (1591 tot zijn dood). De overeenkomst in zake de voornamen doet mij beide mannen identiek achten.

van Schelven

[Louise Hollandine]

LOUISE HOLLANDINE, geb. te 's Gravenhage (niet te Heidelberg) 18 April 1622, was de dochter, het zesde kind van de dertien, van Frederik V, keurvorst van de Palts en koning van Bohemen, en van Elisabeth Stuart, eenige dochter van Jacob I, overleed te Maubuisson 11 Febr. 1709. Zij was de achterkleindochter van Willem de Zwijger, want hare grootmoeder van vaders zijde was Louise Juliana, de oudste dochter van den Prins en van zijne derde echtgenoote, Charlotte de Bourbon. Haar vader, die zijn kroon en zijne landen verloren had na den slag op den Wittenberg, 1620, en bijgenaamd werd de Winterkoning, vestigde zich met zijn gezin in den Haag 1621. Bij den doop van Louise 30 April in de kloosterkerk traden, onder de aanzienlijke getuigen, op: de Edel Mogende Heeren Staten van Holland (vandaar dat zij Hollandine werd genoemd), prins Hendrik van Nassau, prinses Emilia van Portugal, Maurits' zuster, en vrouwe Sophia, vorstin van Brunswijk.

Haar vader overleed 1632. Hare moeder hield haar hof te 's Gravenhage of verbleef op Honslaarsdijk. Deze gaf haren kinderen een hoogst beschavende en allerzorgvuldigste opvoeding, waarvan de rijke en vlugge geest van Louise bijzonder profiteerde. De strenge calvinistische leer en geest werd hun van kinds af ingeprent (zie Schotel, *De Winterkoning en zijn gezin*). Louise muntte vooral uit in de kennis

der europeesche talen en in het beoefenen der schilderkunst. Zij deed haren leermeester, G e r a r d H o n t h o r s t , eer aan. Mevr.

Bosboom-Toussaint heeft in: *Het Huis Honselaarsdijk*, menige romantische bladzijde aan Hontorst en Louise gewijd.

Louise maakte in den kring der wetenschappelijke mannen en vrouwen van dien tijd in den Haag een goed figuur. Eind Dec. 1657 deed eensklaps het gerucht de ronde, dat prinses Louise sinds 20 Dec. spoorloos verdwenen was uit het ouderlijke huis op den Kneuterdijk. Zij had slechts het hoognoodige medegenomen en een brief aan hare moeder achtergelaten, waarin zij als reden opgaf, dat zij naar iets meer bevredigends in de religie zocht. Het bericht, dat zij te Antwerpen openlijk tot de katholieke Kerk was overgegaan, bracht heel wat opschudding in den Haag te weeg en vele pennen en tongen in beweging. Als medeplichtigen werden eerst de gezanten van Spanje en Frankrijk genoemd. Daarna bleek het de katholieke markiezin van Bergen op Zoom te zijn, die vertrouwelijk met Louise omging. De predikanten maakten er gebruik van om een vervolging op touw te zetten tegen de 'gruwelijke papisterij' in het markiezaat, vooral tegen de monniken der abdij St. Bernard 'uyt welck klooster als uyt een Seminario alle de Papisten in 't Marquisaet wierden geplant'. In 1658 zag een (echte of valsche?) briefwisseling van Elisabeth, prinses van Hohenzollern, markiezin van Bergen op Zoom, met Louise Hollandine het licht, waaruit hare medeplichtigheid bleek.

De Arminianen gaven in spotverzen tegen de Gommaristen blijk van hunne voldoening over den afval van hunne prinses van Boheme. Het antwoord bleef niet uit. Zie de gedichten in: *Studiën* 46-51. Schandelijke geruchten werden over het verdwijnen der prinses uitgestrooid. De gezant van Spanje, Esteban de Gamarra, sprong openlijk in de bres om de eer en den goeden naam der prinses te verdedigen. Toch heeft Chr. von Rommel, in zijn werk *Leibnitz und Landgraf von Hessen-Rheinfels*, zonder eenig bewijs de eer van Louise Hollandine nog erger aangerand, haar noemende de 'liederliche Aebtissin von Maubuisson'. Hij had zeker de abdis, in naam, zooals er zooveel in Frankrijk waren, Ang. d'Estrée in het hoofd, die een halve eeuw vóór Louise leefde. Louise Hollandine was door een pater Jezuïet, waarschijnlijk P. Franc. Baes, eerst missionaris te Etten, dan sinds 1655 kapelaan bij den gezant van Spanje, onderricht in de katholieke leer. In zijne handen legde zij te Antwerpen in de kerk der engelsche karmelietessen hare katholieke geloofsbelijdenis af, 25 Jan. 1658. Na een verblijf van eenige maanden in Antwerpen vertrok Louise Hollandine naar de abdij der benediktinessen van St. Amand te Rouaan. Haar broeder Eduard, die reeds vroeger katholiek was geworden, met zijne vrouw Anna van Gonzaga en drie dochters kwamen haar aldaar begroeten en omhelzen 10 April 1658 kwam zij aan in het Visitandinnenklooster van Chaillot bij Parijs. Hare tante Henriëtte Maria van Frankrijk, de weduwe van den ongelukkigen Koning van Engeland Jacobus I, had zich daar teruggetrokken. Zij ontving Louise met open armen, stelde haar voor aan het hof en den koning, Lodewijk XIV, die haar zelfs ondersteuning aanbood. Louise ontving de bezoeken van hare neven, Karel II, Jacob II, Hendrik van Glocester en van talrijke leden der keurvorstelijke familie. De ijdele wereld kon haar niet meer voldoen. Prinses Louise verlangde naar het kloosterleven en besloot den sluier aan te nemen in de abdij Maubuisson bij Pontoise, thans bisdom Versailles. Deze was eene stichting van koningin Blanca van Castilië, 1242, droeg den titel van

Nostre Dame la Royale en behoorde tot de orde der cisterciënsers. 25 Maart 1659 ontving Louise het witte ordenshabijt. Zij was reeds 37 jaar oud. Bij hare professie 19 Sept. 1660 was haar broeder Eduard met zijn echtgenoote, de prins van Condé en een stoet voorname edellieden tegenwoordig. De bisschop van Amiens, Mgr. Faure, hield de feestrede. Hare hooge geboorte, de gunst des Konings konden haar een abdiszetel in een der voornaamste abdijen van het land bezorgen of te Maubuisson zelf. Men mag dit niet als een beweegreden van Louise's intrede in het klooster veronderstellen, en zeker niet in Maubuisson. De abdis, Catherine d'Orleans de Longueville, die aan het bestuur kwam 1653, was maar vijf jaar ouder dan Louise Marie, zoo werd zij in het klooster genoemd. Deze abdis was met hare familie verwant en de drie dochters van Louise's broeder Eduard waren aan haar ter opvoeding toevertrouwd. Daardoor leerde Louise Maubuisson kennen.

Haar levenswandel in het klooster toonde duidelijk aan, dat hare roeping oprecht gemeend was en zij slechts den weg der volmaaktheid zocht. Zij verlangde geen gemakkelijk leven in pronk en praal, zooals toen gebruik was in zoovele kloosters, waar de overtallige dochters van den adel, zonder roeping, een onderkomen zochten.

Bij voorkeur verrichtte Louise met liefde en ijver de nederigste oefeningen in het klooster. In alles gaf zij een voorbeeld van versterving en van afkeer van weelde en gemakzucht. 20 Aug. 1664 op het feest van St. Bernard, den patroon der orde, werd zij benoemd tot abdis, na den onverwachten dood der vorige abdis. Deze had haar tijdens hare ziekte als hare opvolgster aanbevolen aan den Koning in naam der kloosterzusters van Maubuisson, die haar aan het hoofd der abdij wenschten. 4 Nov. werd zij geïnstalleerd en gewijd door den abt van Citeaux, Claudius Vaussin. De abdis Louise begon door haar voorbeeld aan hare kloosterlingen te toonen, hoe regel en statuten moesten onderhouden worden. Alle verzachtingen, die haar vroeger toegestaan waren, schafte zij voor haar persoon af. Zij vastte meer en strenger nog dan de regel voorschreef. Zij kleedde zich als de gewone zusters, at aan de algemeene tafel dezelfde spijzen met gewoon tafelgerei van aardewerk. Zij woonde in geen afzonderlijk kwartier, doch in een gewone cel zonder vuur, waarin slechts een stoel met biezen mat en een matras hard als steen. Bij dag en nacht was zij het eerst in het koor, onderhield streng het slot, zoodat zij slechts driemaal tijdens haar 45-jarig bestuur en dat om hoogst gewichtige redenen, buiten haar klooster kwam.

Zij had een bijzondere gave om hare onderdanen te leiden, aan te sporen en in onderlingen vrede en liefde te bewaren. Dit was wel noodig te Maubuisson. In de abdij heerschte een geest van verdeeldheid en tweedracht. Het schandelijk gedrag der naam-abdis Angelique d'Estrée en van hare aldaar inwonende zuster, Gabrielle, minnares van koning Hendrik IV, hare afzetting door den abt van Citeaux, nadat hij vele nuttelooze pogingen daartoe had in het werk gesteld, haar verzet, terugkeer met geweld, de inmenging der regeering en van den adel deed zich nog jaren daarna gevoelen. De hervorming der abdij, opgedragen aan Port Royal en de invloed en bezoeken van Duverger, den abt van St. Cyran, hadden er niet toe bijgedragen eendracht en rust in de abdij te brengen. Bovendien waren vele schulden gemaakt en het beheer der abdijbezittingen was verwaarloosd en in wanorde.

Het 45-jarig beleidvol bestuur van de abdis Louise

werd een tijdperk van vrede en onderlinge liefde in het klooster. Langzamerhand kon zij de schulden delgen en de gebouwen herstellen; 1680 begon zij de restauratie der 60 meter lange en prachtige abdijkerk. Zelf schilderde zij verschillende schilderijen uit het leven van O. Lieve Vrouwe voor de kapel, aan Maria toegewijd, welke zij nieuw herbouwd had. Voor de omliggende parochiekerken, voor andere kloosters, vervaardigde zij vele schilderijen, die zij schonk ter versiering. Bij de verbetering van den financieelen toestand der abdij vermeerderden ook hare aalmoezen voor de armen en noodlijdenden, die zij ruimschoots bedacht en verzorgde in het jaar 1693, een winter van hongersnood en ellende.

Louise Marie schijnt geheel het voorbeeld gevolgd te hebben van hare oud-tante Charlotte Flandrina van Nassau, wier levensbeschrijving 1653 was gedrukt (zie dl. I, kol. 594). Weinig is bekend van hare verdere familierelaties. Voor hare zuster Sophie van Hannover schilderde zij nog een stuk, toen zij 77 jaar oud was. Van haar vernam zij bij een bezoek in Maubuisson de plannen der Lutheranen, Molanus, Leibnitz en Spinola voor de hereeniging met Rome. Zij stelde alles in het werk om hen in relatie te brengen met Bossuet, waarvoor haar Paus Alexander VIII bedankte in een brief.

De hertog de Saint Simon prijst op buitengewone wijze Louise Hollandine als kloosterlinge (zie *Mémoires complets et authentiques du duc de Saint-Simon* (Paris 1862, IV, 300-301). Hij, als vurige vereerder der Jansenisten, stelt haar verkeerd voor als kloosterlinge van Port-Royal, gezonden naar Maubuisson als hervormster. Hij geeft verkeerde data. De abdis Louise integendeel toonde en verklaarde, dat zij geen andere partij kende dan te gehoorzamen aan de wetten der katholieke kerk. De invloed van Port-Royal in Maubuisson was er vóór het eigenlijk tijdperk van het Jansenisme 1618-1644.

Maubuisson werd verkocht en afgebroken tijdens de Fransche revolutie. Schildersezel, palet en penseelen, bewaard door de kloosterlingen als gedachtenis aan hare geliefde abdis, werden zelfs publiek geveild, evenals vele harer schilderijen, waarvan nog slechts enkele gespaard zijn gebleven. Een ‘justitia’ in de zaal der Eerste Kamer te Parijs ging te loor bij de brandstichting der revolutionnairen, 23 Mei 1871. In de parochiekerk St. Ouen-l'Aumône bij Maubuisson heeft men eene ‘verrijzenis’ en te Breançon eene ‘hemelvaart’, geschilderd en geteekend door de abdis in 1695.

De abdis bleef kras en gezond zonder gebreken tot haar 80ste jaar steeds ijverig in de weer, altijd werkzaam, nooit in rust. Dan kwam een wreede ziekte haar zes jaren lang beproeven. Zij leed met voorbeeldig geduld tot haren dood 11 Febr. 1709. Mgr. Maboul hield hare lijkrede. Hare bedroefde kloosterlingen deden eene korte beschrijving uitgeven van haar deugdzaam leven en een eenvoudig grafmonument oprichten met opschrift, dat de revolutie in 1791 vernielde.

Zie: *Mémoire sur la vie et les vertus de feue Mme la princesse électorale Louise Hollandine, palatine de Bavière, vingt-quatrième abbesse de Maubuisson, par les religieuses de cette abbaye* (Paris 1709); *Oraison funèbre de Louise Hollandine, palatine de Bavière, prononcée dans l'église de l'abbaye royale de Maubuisson, le* 22 *Août* 1709 *par messire* Jacques Marboul *évêque d' Aleth* (Paris Simart; herdrukt Paris, bij denzelfden en Montpellier chez Martel 1712); A. Dutilleux et J. Depoin, *L' Abbaye de Maubuisson Notre Dame la Royale. Histoire et Cartulaire* (Pontoisse 1882-

1884); H.J. Allard *Charlotte Flandrina van Nassau en Louise Hollandine van Boheme* in *Studiën op Godsd., wetensch. en lettk. gebied*, 2e jg. (1869) IV, 24-64: vertaald en vermeerderd door I. van Spilbeeck, *Louise Hollandine princesse palatine de Bavière, abbesse de Maubuisson de l'ordre de Citeaux* 1622-1709 in *Précis historiques* XXXVI (1885), 201-217, 263-285 met talrijke aangehaalde schrijvers; A. Räsz, *Die Convertiten seit der Reformation*, VII 1868), 137-141, XIII (1880), 234-264, vertaling uit *Studiën*.

Fruytier

[Louw, Laurens de]

LOUW (Laurens de), geb. te Deurne 1612 en aldaar overleden omstreeks 1682, zoon van Paulus Goorts de L., chirurgijn, burgemeester enz. Zijn broer Jan was priester te Thorn en was door de vrouwe van Deurne Margareta Wilhelmina van Wittenhorst in 1624 met het kosterschap begiftigd, dat hij door een plaatsvervanger liet waarnemen. Deze schijnt in 1636 overl. te zijn, want in dat jaar kreeg Laurens van diezelfde vrouwe het beneficie, dat hij behouden heeft tot 1648, toen alle R.K. schoolmeesters in de Meierij werden ontslagen. Ook zijn organistschap moest hij laten varen. Hij was gehuwd met Petronella Vloeijmans, dochter van een der rijkste en aanzienlijkste boeren uit Deurne; deze stierf aan den rooden loop 25 Aug. 1676, zijn dochter Anna overleed aan diezelfde ziekte 7 Sept. d.a.v. In 1648 woonde de Louw nog in de pastorie naast de kerk, dat jaar nog betrok hij zijn eigen huis in het Derp. Hij ging er aan het boeren en had in 1654 6 koeien op stal, terwijl hij over heel wat grond beschikken kon. Hij behoorde tot de meest vermogende lieden uit de gemeente. Na zijn ontslag nam hij de geneeskunde ter hand; over 1655 bediende hij het burgemeestersjaar. Toen de heer van Deurne, Rogier baron van Leefdael, zich tegen de rechten van kerk en gemeente kantte, ontstond er algemeen verzet in de heerlijkheid, waarvan als voormannen optraden de oud-schout Otto de Visschere en Laurens de Louw. Die twisten hebben langer dan dertig jaar geduurd en beiden waren reeds overleden, voor ze geëindigd waren. Door van Leefdael werden de aanvoerders betiteld als te zijn ‘de vuijlste en bitterste papisten uit de gansche Meyerij’. De Visschere en de Louw zijn in hun tijd voor Deurne politieke personen van beteekenis geweest.

Uit archiefstukken.

H.N. Ouwerling

[Loze, Albertus]

LOZE (Albertus), clericus van het bisdom Luik. was 29 Dec. 1365 huisgenoot van den kardinaal-diaken van St. Adriaan, Renaldus Rosini. Deze vroeg voor hem aan den Paus de parochie Dinther, die bestuurd werd door een vicarius en vrij was door den dood van Jacobus Codolis, in Rome gestorven. Reeds te voren, 28 Juli 1365, was deze parochie gevraagd en verkregen door Gerardus Scaubroyc, die reeds een kanunnikdij in afwachting van eene prebende had in de St. Pauluskerk te Luik sinds 1362. Hij moest, indien hij de parochie aannam, de prebende laten varen. Hij zal dus de parochie Dinther maar opgegeven hebben. Albertus Loze verkreeg de parochie Dinther op voorwaarde, dat hij het pauselijk hof te Avignon verliet. Indien zijn meester of een ander verlof voor hem vroeg, om aldaar te verblijven, dan was de gunst ingetrokken. Over het proces om het bezit van de parochie Dinther zie het art. Christ. de Elst (kol. 404). Een Albertus Loze van 's Hertogenbosch, kanunnik in St. Paulus te Luik, komt voor in een drietal oorkonden, 1410 en 1412. In een

oorkonde van hem, 14 Febr. 1411, noemt hij zich onderdeken en kanunnik der collegiale kerk van St. Paulus. Of hij dezelfde per-

soon is als de familiaris van kardinaal Rosini, blijkt niet.

Zie: U. Berlière, *Suppliques d' Innocent VI* (Rome 1911), no. 543; A. Fierens, *Suppliques d' Urbain V* (Rome 1914), no. 1591; C.J. Thimister, *Cartulaire de l'égl. collégiale de St. Paul*, 409-418.

Fruytier

[Loze, Johannes]

LOZE (Johannes), priester van het bisdom Luik, kapelaan der Sint-Janskerk te 's Hertogenbosch, was voorgesteld en benoemd tot pastoor te Welle door de patronen der parochie, de rectoren der kerken van Orthen en 's Hertogenbosch, na den dood van den pastoor van Welle, Jac. de Montforde. Hij was in het rustig bezit zijner parochie, toen een clericus van het bisdom van Utrecht, Alex. de Inghen, brieven van benoeming wist te verkrijgen in het pauselijk hof te Avignon onder voorwendsel, dat de benoeming voor de parochie Welle gereserveerd was aan den Paus. Hierdoor ontstond een proces in het pauselijk hof te Avignon. Intusschen overleed Alex. de Inghen te Carpentras, Frankrijk, en 6 Aug. 1346 vroeg Marselius Alberti de Woudrichem de rechten op de parochie Welle, die A. de Inghen bezat, op hem over te dragen, hetwelk met een ‘fiat’ werd beantwoord. Den volgenden dag verkreeg echter J. de Loze op aanvraag het rustig bezit der parochie Welle met alle recht, dat zijn mededinger Alex. de Inghen daarop had. Het volgend jaar, 26 Jan. 1347, vroeg fr. Jacobus, aartsbisschop van Neopatras (Patradjik in Griekenland), waarschijnlijk uit het luiksche bisdom afkomstig, voor zijn vriend Joh. Loze nog een beneficie in het bisdom Luik. Een Jan Loze 1363 komt voor op de lijst der leden van de Lieve Vrouwebroederschap te 's Hertogenbosch.

Brom, *Bullarium Traj.* 1187, wil de parochie Welle in Zeeland (verdronken land) zoeken; bedoeld zal zijn de parochie Wel bij Amerzoden, Bommelerwaard.

Zie: Berlière, *Suppliques de Clément VI*, 1342-1352 (Rome 1906), no. 1039, 1041, 1143.

Fruytier

[Luderus, Paulus]

LUDERUS (Paulus), ged. te Amsterdam Noorderkerk 12 Nov. 1755 als vierde zoon van den ijzerkooper Fredrik Luderus (kleinzoon van Paulus Luderus, zie art. Martinius) en Anna Margaretha Arntzen. Hij was brouwer in de Brouwerij ‘de Waereld’ en werd poorter in zijn geboortestad 27 Juni 1780. Na de omwenteling werd hij 12 April 1796 lid van den Gemeenteraad te Amsterdam, hetgeen hij bleef tot 19 Jan. 1798. Van 15 Maart tot 13 Juni 1798 maakte hij deel uit van den Jacobijnschen Gemeenteraad aldaar, waaraan de tweede staatsgreep van Daendels een einde maakte. Blijkbaar was Luderus nogal op den voorgrond getreden, immers op laatstgenoemden datum werd hij met den maire H. Nobbe en zijn mederaadslid J. Bax door de nieuwe regeering in hechtenis genomen en op het Muiderslot gevangen gezet. Ook schijnt hij eenigen tijd in den Haag gevangen gezeten te hebben.

Zijn oudere broeder Willem Luderus, geb. te Amsterdam 3 Jan., ged. ald. Westerkerk 5 Jan. 1748, overl. te Amsterdam 7 Oct. 1817, koopman in wijn en thee, trad eveneens na de omwenteling in het politieke leven en was o.a. in 1797 vice-voorzitter van het comptoir der Grondvergaderingen te Amsterdam. Deze ondertr. aldaar 11 Aug. 1779 met Maria Géraud, uit welk huwelijk twee kinderen werden geboren.

Zie: Doop- en Poorterboeken, archief Amsterdam; J o h . B r e e n , *De Regeering van Amsterdam gedurende den Franschen Tijd* in *Jaar-*

boek Amstelodamun 1914, 1 e.v.; C. van der Vijver, *Geschiedkundige Beschrijving van Amsterdam* III, 281 e.v.; Vaillant, *Wapenboek der Amsterdamsche Regeering na* 1795, 21, 23; Moes e.a., *Amsterdamsche bijzonderheden*, VIII, 70; van Lennep en Hofdijk, *Kasteelen van Nederland, Het Muiderslot*; *Navorscher* 1925; H.F. Wijnman, *Genealogie Martinius-Luderus* in *Maandbl. Ned Leeuw* 1926, 323 v.
Wijnman

[Luderus, Willem]

LUDERUS (Willem), geb. te Amsterdam 20 Dec., ged. ald. Oude Kerk 25 Dec. 1803, sneuvelde 6 Aug. 1831 in het gevecht tusschen Houthalen en Sonhoven. Hij was een zoon van den makelaar Pieter Luderus (zoon van Hendrik, oudsten broeder van Paulus, die voorgaat) en Susanna Françoise Riche. Van beroep drogist, werd hij ingelijfd als schutter in 1825 en nam hij als 2de luitenant deel aan den Tiendaagschen veldtocht, die voor hem noodlottig werd. Hij was ongehuwd. Van zijn dood bestaat een modern schilderij door J. Hoynk van Papendrecht (1907) in het Stedelijk Museum te Amsterdam, welk schilderij thans is overgebracht naar het Historisch Museum in het Waaggebouw aldaar.
Zie: Doopboek der Oude Kerk, arch. Amsterdam; J.A. Jochems, *Gewapende Burgerwacht Amsterdam* 89, 100, 134; Bosscha, *Neerlands heldendaden te land* III, 703; H.F. Wijnman, *Genealogie Martinius-Luderus* in *Maandbl. Ned. Leeuw* 1926, 323 v.
Wijnman

[Ludick, Lodewijck van]

LUDICK (Lodewijck van), geb. te Amsterdam in 1629 als zoon van Lodewijck van Ludick (van Amsterdam) en Sara Jansdr. (van Iepelaer), overl. aldaar vóór 1703, was landschapschilder in het genre van Jan Both (dl. II, kol. 230), terwijl hij tevens het beroep van kunsthandelaar in zijn geboortestad uitoefende. Hij ondertrouwde te Amsterdam op 27-jarigen leeftijd den 3den Mei 1657 met Cornelia Bosmans, de 22-jarige dochter van den wijnkooper Jacob Arentsz. Bosman en Josijna de Penijn. Zijn zwager was de rijke amsterdamsche koopman Abraham Heldewier. In een protocol van den amsterdamschen notaris J. van der Hoeven dd. 15 Sept. 1653 komt hij reeds voor als ‘lieffhebber ende eervaeren kender van de schilderkonst’. In 1656 was hij met Abram Franssen schatter in Rembrandt's faillissement. Schilderijen van hem treft men aan in de musea van Bamberg, München en Praag.
Zie: Huw. Int. Reg., archief Amsterdam; Wurzbach, *Niederl. Künstlerlex.* in voce; *Oud-Holland* 1884, 83, 1885, 225 enz.; *Maandbl. Ned. Leeuw* 1924, 248, 341, 378; J.J. de Gelder, *Bartholomeus van der Helst*, 142.
Wijnman

[Lunterbos, Lambertus]

LUNTERBOS (Lambertus) kwam 1761 als proponent op Curaçao. Hij kan zeer goed die Lambertus L. geweest zijn, die zich 11 Sept. 1739 te Harderwijk als litt. stud. had laten inschrijven. Doch reeds 13 Juli van datzelfde jaar 1761 overleed hij, na nog maar vier maal te hebben gepreekt, drie kwartier na zijne vrouw. Zij stierven, gelijk zoo vele pas aangekomenen, aan de gele koorts, misschien dezelfde ziekte

als de dat jaar grasseerende ‘chocolaad-ziekte’, met hevige galbrakingen, razernij en snel verloop.

Zie: *Album Stud. ac. Gelro-Zutph.*, uitg. van Epen, 92a; J.H. Hering, *Beschr. v.h. eiland Curaçao*, 1779, 35; Hamelberg, *De Nederl. op de W.-I. eilanden* I, 103 vlg., 179, 223; van Dissel in *Kerkh. Archief* 1859, II, 377.

L. Knappert

[Lutgens, Johannes]

LUTGENS (Johannes) ook Ludgens, Ludgars, Ludgers). Hij werd 9 Mei 1648 te

Harderwijk ingeschreven als ‘Zutfaniensis Th.’ (*Album* uitg. D.G. van Epen, blz. 2a), stond een poos te Doesburgh, ging 1650 naar Indië en werd 26 Juli 1651 naar Formosa gezonden. Doch kort vóór zjjn aankomst overleed hij aan boord en werd op een der Pescadores, ten W. van Formosa begraven. Zijne weduwe, Maria Hogers, bleef met vier kleine kinderen achter (hij moet dus reeds getrouwd geweest zijn, toen hij te Harderwijk ging studeeren) en de Raad gaf haar een plaats als binnenmoeder in het weeshuis op Tayoewan ‘waarmede dat vrij geholpen is’. Doch reeds in Oct. 1652 hertrouwde zij met Pieter Pauwels Outhout, van Hoorn, ziekentrooster, weduwnaar van Aeltje Arentsdr. van Delft. Of hij met zijn gezin tot de slachtoffers van Coxinga heeft behoord, weet ik niet.

Zie: van Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenboek*, 272 vlg.; dez., *Krankbezoekers* 59; Grothe, *Archief* IV, 127, 132, 135.

L. Knappert

[Luyt, Meester]

LUYT (Meester), koster van de Oude Kerk te Amsterdam, bij wien in 1527 blijkens de aanwijzing op het titelblad te koop was Eckius, *Declaracie ... teghen zommighe articulen der Lutheranen*, gedrukt door C.H. Lettersnijder te Delft. Het boek werd verboden en exemplaren te Amsterdam verbrand.

Zie over hem en dit boekje: E.W. Moes, *De Amsterd. boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 122-124 (ald. opgave van meer literatuur); *Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis Neerland.* uitg. door P. Fredericq en zijne leerlingen, V (Gent-'s Grav. 1902), 223-226, 231-233, 306-307; W. Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Ned. Bibliographie van* 1500-1540 ('s Grav. 1923), blz. 834.

M.E. Kronenberg

[Lijnden, Albert Adriaan van]

LIJNDEN (Albert Adriaan van), geb. in 1711, overl. te Groningen 20 Maart 1753, oud 41 jaar, zoon van Bernard Jan v.L. van den Leeuwenberg (kol. 811) en van Wilhelmina Lewe.

Hij werd 8 Mei 1732 te Harderwijk student in de rechten ‘eques tetrarchiae Velavensis, Gelro-Batavus’ en vervolgde sedert 29 Sept. 1733 zijn studiën te Groningen, was heer van Klinkenborg, Cantens, Stitswerd en Eppenhuizen en was gedeputeerde wegens de provincie Stad en Lande ter vergadering der Staten-Generaal. Hij huwde (huw. voorw. 7 Oct.) 1737 Johanna Wilhelmina Lewe van Aduard, dochter van Evert Joost en van Christina Emerentia van Berum. Uit dit huwelijk sproot een dochter Wilhelmina, geb. in 1738, overl. te Groningen 26 Mei 1776, in 1761 gehuwd met Tjalling Homme thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (1740-1774) kolonel der infanterie.

Zie: Wittert van Hoogland, *Geneal. van Lijnden* in *Geneal. Herald. Bl.* X, 380; C.J. Polvliet in *Jaarb. Ned. Adel* V, 468; *Ned. Jaarboeken* (1753), I, 191.

Regt

[Lijnden, Dirk van (1)]

LIJNDEN (Dirk van) (1), Diederic, Didderic, Dyderic van L., geb. omstr. 1287, overl. in 1360. In *Nederl. Adelsb.* (1915) komt hij als eerste bewezen stamvader

voor, doch Adhemar baron van Linden, een degelijk historicus en genealoog, voert in *Navorscher* 1921 (88, 89) de stamreeks vier generatiën hooger op. (De bewijzen daarvoor zijn echter uitermate zwak!) Als vader van Dirk (1) wordt een andere Dirk genoemd, die in 1277 door den graaf van Cleef beleend werd met een jaarrente van 10 pond leuvensch uit den tol te Huissen. Mogelijk had deze

tot gade Agnes van Herlaer (zooals oude genealogieën beweren), doch dit huwelijk is tot heden niet uit oorkonden gebleken.

Als vaststaande mag worden aangenomen, dat de geldersche van Lijnden's uit Cleef stammen hun stamslot was het kasteel Lynn (Lynne) bij Crefeld, welks ruïnen nog heden aanwezig zijn.

Dirk (1), gegoed in Deest, Afferden, Winssen en Druten, komt voor de eerste maal voor (als knape) 19 Oct. 1307, wanneer hij en zijn broeder Steven v.L. getuigen zijn, als Johan v. Beusichem belooft dat het slot Maurik steeds voor den graaf van Gelre een open huis zal zijn. 22 Maart 1312 doet Dirk ten behoeve van het kapittel van St. Pieter te Utrecht afstand van den tijns op 16 morgen lands te Alst (op een half uur afstand van Lienden). In dat jaar huwt hij met Ermgard van Keppel, dochter van Wouter, heer van Keppel, en van Jutta van der Sluse. Dirk heeft zich van zijn geboortegrond Cleef geheel los gemaakt en zich in dienst van den graaf van Gelre begeven: hij is gelderschman geworden. Tot 1327 vinden wij hem niet vermeld en heeft hij wellicht deelgenomen aan buitenlandsche oorlogen. Maar 17 April 1327 dragen Dirk en Ermgard te Deest al hun goederen in Deest, Afferden, Winssen en Druten aan het klooster 's Gravendael op. Hij staat in 1331 met vele andere edelen over de oorkonde, waarbij graaf Reinald II aan zijn gemalin Eleonora van Engeland het vruchtgebruik verzekert van een jaarrente uit de inkomsten van de Veluwe, alsmede van zijn goederen te Elst, Angeren en Gent. 1 Maart 1333 is hij getuige bij het huwelijksverdrag tusschen Gerard, oudsten zoon van graaf Willem van Gulik en Margaretha van Gelre, oudste dochter van Reinald II van Gelre en wordt tusschen 1333 en 1335 door de abdis van Elten beleend met de halve heerlijkheid Lienden. Sedert 1335 voert hij daarom den titel van ‘heer van Lienden’. 5 Febr. 1335 en 27 Maart 1335 wordt hij als ridder vermeld. Komt in 1307 zijn broeder Steven voor, in 1317 wordt Johan, in 1335 Hubrecht, ridder, als zoodanig vermeld, terwijl in 1316 een zuster Elisabeth optreedt, die vermoedelijk Wouter heer van Loenersloot tot man heeft gehad.

Toen keizer Lodewijk van Beyeren 12 Maart 1339 op den rijksdag te Keulen het graafschap Gelre tot een hertogdom verhief en graaf Reinoud II alzoo de eerste hertog van G. werd, voegde hij hem 4 van de voornaamste edelen des lands tot hooge ambtenaren toe. Dirk van L., ridder, was er één van: hij werd erfschenker van Gelre. Hij was ook heer van ter Leede (zoo het schijnt werd dit leen steeds gekoppeld aan het erfschenkambt) en bouwde het, in 1318 door de Hollanders gedeeltelijk verbrande en anderdeels in 1342 door een aardbeving verwoeste slot weder op. In 1345, 1357, 1358 en 1359 komt hij voor als raad van hertog Reinald III. 28 Januari 1344 staat hij over de oorkonde, krachtens welke Arnhem en Wageningen verzekering erlangen wegens de voldoening van hetgeen zij voorgeschoten hadden om in de schulden van Reinald III tegemoet te komen; hij is 14 Mei 1345 getuige en raad van Reinald III, als deze van den abt van St. Paulus het hoog en laag gerecht te Lienden in pacht neemt, staat 11 Nov. 1345 over de beleening van Willem de Cock van IJsendoorn door hertog Reinald met de heerlijkheid IJsendoorn, staat 20 Juli 1348 over de beleening door Reinald van Jan heer van Culenborg met het goed, dat zijn vader van dien vorst placht te houden, belooft 19 Juli 1358 zich als raad van Reinald III en zijn broeder Eduard getrouw te zullen

gedragen, richt met vele andere edelen 25 Januari 1359 den Landvrede op en bezegelt 7 Febr. 1359, als raad der beide hertogen, de oorkonde waarbij zij aan Dirk graaf van Meurs den tol te Tiel en Heerewaarden verpanden. In 1358 komt hij voor als raad van den hertog van Gelder, overleed (volg. van Spaen) in 1360 en werd in de kloosterkerk van Mariënweerd begraven. Bij zijn vrouw Ermgard van Keppel (wier moeder volgens *Ned. Adelsb.* Aleid van Aeswijn zou zijn geweest) won hij minstens 3 kinderen, waarvan Steven (1) en Johan (Jan 1) volgen en Mechteld v.L. voorkomt als gade van Johan van Bentheim, heer van Heeswijk. Bovendien worden nog in genealogieën vermeld: Wouter, heer van Alst, Johanniter ridder te Jeruzalem en op Rhodus; Cornelis, kanunnik van den Dom te Utrecht en Hubert; de beide laatsten sneuvelden 24 Sept. 1345 met Willem IV bij Stavoren en werden in het klooster Bloemkamp begraven.

Zie: Wittert van Hoogland in *Geneal. Herald. Bladen* X, 306, 307; *Nederl. Adelsboek* (1915), 202; Nijhoff, *Gedenkw. Gesch. Gelderl.* I, 100; *Navorscher* (1917), 514, (1918), 312-320, 425-432, (1921), 78-89.

Regt

[Lijnden, Dirk van (2)]

LIJNDEN (Dirk van) (2), tweede heer van Hemmen, heer van Boedelhamen den Musschenberg, geb. omstr. 1360, overl. 28 October 1437 en te Utrecht in de Buurkerk begraven, zoon van Steven (1), die volgt, en van Elisabeth Borre van Doornick.

Dirk (2), ten onrechte door *Nederl. Adelsb.* ‘erfschenker van Gelre’ geheeten, nam deel aan den strijd met Jan van Arkel, heer van Rijnestein, tegen Albrecht van Beyeren, graaf van Holland, waarin zijn kasteel Boelenham door de Hollanders werd verbrand en de slotvoogd Willem van Blitterswijck gevangen werd genomen. Dirk v.L. verbrandde op zijn beurt het kasteel Liesveld. Hij werd 1 Dec. 1417 als partijganger der Arkels gevangen genomen in het gevecht, waarbij gravin Jacoba van Beyeren burcht en stad van Gorinchem op de heeren van Arkel herwon; hij werd na den dood van hertog Reinoud van Gelre in 1423 de vertrouwde raadsman van hertog Arnoud van Egmond en werd in 1425 in gezantschap naar den Keizer gezonden om 's hertogs rechten te verdedigen tegen Adolf, hertog van Gulik. Bij een inval van hertog Arnoud in Gulik werd hij gewond en naar Keulen gevoerd, maar weder vrijgelaten. Hij schijnt viermaal gehuwd te zijn geweest: 1e met Walburg van Benthem, overleden in 1392; 2e met Anna van Blitterswijk dochter van Willem, ridder; 3e met Catharina van Montfoort, dochter van Zweder, den burggraaf, en van Catharina van Culenborch; 4e omstreeks 1400 met Aleyd van Winssen, overl. 1466, dochter van Godschalck (zie *Gen. Her. Bladen* III, 19), maarschalk van Eemland, en van Elisabeth Mouwer, vrouwe van Heemstede bij Jutfaas. Dirk v.L. en zijn 4e gade liggen beiden te Utrecht in de Buurkerk begraven.

Uit het 4e huwelijk sproot een zoon Jan (2), opvolger in de stamreeks; hij huwde Folswijn van Randwyck en volgt hierna. Van de overige kinderen vinden wij een dochter Elisabeth, in 1440 vermeld, en een schoonzoon (haar man) Willem Huecke, die in 1442 voorkomt. Dit laatste echtpaar verkoopt in 1444 land te Andelst. Een zoon Goossen v.L. huwde in 1436 met Derrica van Randwyck (zuster van Folswijn); zij hadden een dochter Cunera, die in 1457 met Otto van Bylandt (dl. IV

kol. 387) luwde. Goossen zelf leeft nog in 1448, maar hij is dood in 1455; zijn weduwe Derrica hertrouwde in of vóór 1457 met Johan van Bemmel, graaf in Dornick.

Het gebeeldhouwd portret van Dirk (2) op een grafsteen, voorheen in de Buurkerk te Utrecht, is afgebeeld bij Butkens, *Annales de la maison de Lynden* (Anvers 1626) p. 167.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1915), 202; *Geneal. Herald. Bladen* II, 100, 101, III, 19, X, 312; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXVI, 161; *Navorscher* (1904), 168, 169; (1921), 88, 89.

Regt

[Lijnden, Dirk van (3)]

LIJNDEN (Dirk van) (3), Dierick v.L., geb. omstr. 1365, overl. 6 Mei 1408, begr. in de kloosterkerk van Mariënweerd, zoon van Jan (1) die volgt, en van Margaretha van Gennep. Hij was 11 Juni 1381 nog minderjarig, komt in 1392 als knape voor.

Als 'joncheer' werd hij in 1400 beleend met het erfschenkambt van Gelre, en vernieuwde den leeneed voor het huis ter Leede feria tertia post vincula beati Petri 1404. Hij was ook heer van Oudeweert en Ommeren. Daar hij kinderloos overleed, vererfde het erfschenkambt naar de familie van Heukelom. (Zijn zuster Elisabeth huwde Otto, heer van Heukelom; hun zoon Johan werd in 1413 met voornoemd ambt en genoemde heerlijkheden verlijd). Dirk huwde in 1386 of 1387 met Maria van Hoorn, die in 1409 hertrouwde met Alexander (Stewart) earl of Mar and Garioch (overl. 1435). Als zoodanig wordt zij wel genoemd: gravin van Meer (en vrouwe van Duffel). Zij liet zich na den dood van haar eersten man met Lienden beleenen, 1409, testeerde in April 1433 en overleed vóór 28 Juni 1436, als dochter van Willem van Hoorn van Duffel en van Maria van Randerode (volgens van Spaen: dochter van Dirk van Hornes, heer van Perweys, en van Catharina van Berthout, vrouwe van Duffel). Uit het eerste huwelijk sproot slechts een jong overleden dochter, Margaretha.

Het gebeeldhouwd portret van Dirk (3) op een grafsteen, voorheen in de abdij Mariënweerd, is afgebeeld bij Butkens, *Annales de la maison de Lynden* (Anvers 1626) p. 117.

Zie uitvoeriger: Adh. baron v. Linden in *Navorscher* (1903), 182-185, 573-574, 700, (1904), 163-172, (1921), 89; *Geneal. Herald. Bl.* X, 309.

Regt

[Lijnden, Dirk van (4)]

LIJNDEN (Dirk van) (4), vierde heer van Hemmen, heer van Boedelham (dat hij in 1490 van zijn broeder kocht), geb. omstr. 1445, overl. op het huis Hemmen 3 Juli 1500, zoon van Jan (2) derde heer van Hemmen, die volgt, en van Folswijn van Randwyck.

De twisten tusschen hertog Arnold van Egmond en zijn zoon Adolf, die het toenmalige Gelderland in vuur en vlam zetten, waren oorzaak, dat Dirk met zijn moeder zich tijdelijk te Utrecht vestigden; onderwijl hield hertog Adolf zijn heerlijkheid Hemmen in bezit. Als groot tegenstander van de bourgondische overheersching ijverde Dirk zeer tegen het gezag van Karel den Stoute en trachtte ook de geldersche ridderschap te bewegen den laatstgenoemden vorst niet te huldigen, daar hij den verkoop of de verpanding van Gelderland aan den Bourgondiër als nadeelig

beschouwde voor de kinderen van Adolf en als buiten voorkennis der Staten geschied. Toen zijn tegenkanting en die der Staten den storm niet kon afwenden, voegde hij zich bij den Keizer, dien hij behulpzaam was in den oorlog tegen den hertog, en was als zoodanig tegenwoordig in het elf maanden lang belegerde

Neuss (in Juni 1475 ontzet). Hij verkreeg van keizer Frederik van Oostenrijk den titel van raad en kamerling. Na den dood van Karel van Bourgondië was hij een der voornaamste bewerkers van den terugkeer van Karel van Egmond in zijn erfstaten; met den graaf van Meurs bewerkte Dirk v.L. (Maart 1492) zijn ontslag uit de gevangenschap aan het hof van Frankrijk en mocht het genoegen smaken Karel als heer van Gelderland gehuldigd te zien. Hij ondersteunde dezen vorst nog herhaaldelijk met aanzienlijke geldsommen (waarvoor hij zijn goederen moest bezwaren en verkoopen) en overleed op zijn slot te Hemmen in 1500.

Hij was in 1472 gehuwd met Walburch van Blitterswijk, erfdochter van Blitterswijk, Beck en Heymerden, dochter van Arnoud en van Margaretha van Reyd (of Elisabeth van Bemmel), uit welken echt 3 kinderen zijn overgebleven. Zij hertrouwde met Wouter van Zuylen van Natewisch, die in 1503 een magescheid maakte met zijn vrouws voorkinderen.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret, in 1626 op het slot te Reckem, is afgebeeld in Butkens, *Annales de la maison de Lynden* (Anvers 1626) 185, gegraveerd door Joh. Vasonus

Zie: Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.*; *Geneal. Her. Bladen* II, 407, X, 315.

Regt

[Lijnden, Dirk van (5)]

LIJNDEN (Dirk van) (5), Dierick, Diederik v.L. Dormael, geb. op den Musschenberg (?) 1497, overl. te Leuven 5 April 1566, begr. St. Pieterskerk aldaar, wordt door Butkens en op diens gezag door alle andere genealogen de zoon genoemd van Steven (2) van Lijnden, die volgt, en van Walburg van Bronckhorst.

Baron Adhemar von Linden schreef over de afkomst van Dirk uitvoerige artikelen in den *Navorscher* (jaarg. L en LI, 1900 en 1901) die, goed gedocumenteerd, alle aandacht verdienen. Hij komt tot de overtuiging, dat Dirk's vader moet zijn geweest Robert I van der Marck en van Arenberg en zijn moeder Walburg van Bronckhorst, de gade van Steven v.L. Camille de Borman tracht in *Navorscher* LI (1901) deze beweringen te ontzenuwen; ook diens artikel is van veel belang.

De hier volgende gegevens trachten voor zijn biografie zooveel mogelijk de waarheid te benaderen. Dirk (5) schijnt in 1507 als student aan de universiteit te Keulen en in 1508 aan die te Leuven te zijn gekomen, waar hij vriendschappelijk omging met Robert's zoon, eveneens Robert geheeten, en met Cornelis van Bergen, den lateren bisschop van Luik. Na voleindiging zijner studiën kwam hij omstreeks 1519 door voorspraak van Robert v.d.M. aan het hof van diens neef Everard v.d.M., prins-bisschop van Luik, verkeerde door deze positie in intiemen kring bij Everard v.d. Marck v. Arenberg, den broeder van Robert I, en kwam daar in kennis met Catharina van der Marck, alias le Pollain, natuurl. dochter van den laatstgen. Everard. Zij was 8 à 10 jaar ouder dan Dirk, doch dit was geen beletsel voor een al te intieme verstandhouding, waardoor Dirk genoodzaakt werd haar in 1520, in Januari, te huwen.

Catharina was weduwe met omstr. 5 kinderen van Adrien de Fraipont dit la Bouverie (met wien zij 29 Mei 1509 was gehuwd) en had tot moeder Catharina van Berghel (Birgel) die later met Jean le Pol-

l a i n d e W a r o u x , ridder, huwde (zie afkomst, 1e huwelijk en kinderen van Catharina v.d.M. in *Navorscher* LI, 74).

Als huwelijksgift gaf Everard v.d.M. aan zijn natuurl. dochter en haar man 27 Januari 1520 slot en heerlijkheid van la Rochette, die Dirk v.L. echter 29 Jan. 1536 weer moest afstaan aan de rechtmatige eigenaresse, Maria van Witthem. Catharina v.d. Marck overleed in 1531 en reeds in het volgend jaar, 3 Juli 1532 hertrouwde Dirk v.L. met M a r i a v a n E l d e r e n , vrouwe van Sart S. Gilly, overleden 3 Januari 1574, begr. te la Boverie, dochter van G o d e n o e l v.E. en van E l i z a b e t h v a n A m s t e l . Dirk van Lijnden, hofmeester van bisschop E.v.d. Marck en kastelein van Mirwart, wordt 29 Dec. 1536 door Robert graaf v.d. Marck en van Arenberg aangesteld tot zijn ontvanger-generaal. Na den dood van kardinaal Everard v.d.M. 1538, trok Dirk zich op zijn goed Mathivaux terug, doch zijn oude vriend en studiemakker Cornelis van Bergen, opvolger van Everard, riep hem aan zijn hof terug en benoemde hem opnieuw tot zijn hofmeester, welk ambt hij ook bij diens opvolgers bekleedde, tot hij bij de aanvaarding van de bisschoppelijke waardigheid door Gerard van Groesbeek ontslag verzocht en zich op zijn goederen terugtrok.

Dirk en zijn vrouw koopen 18 Maart 1539 van Jean de Forvie de heerlijkheid Elderen.

Door invloed der familie van der Marck werd D.v.L. 23 Sept. 1540 beleend met de heerlijkheid Othée (Elch, tusschen Tongeren en Luik); hij verkocht deze 11 Mei 1546 aan Philips van Hamale, heer van Monceau. Dirk wordt 1 Maart 1561 (opnieuw?) beleend met Mathivaux en koopt met zijn vrouw van Jan, markgraaf van Bergen, het burggraafschap en de heerlijkheid Dormael, waarmee zij 31 Dec. 1562 worden verlijd. Dirk wordt hierom wel met den naam v a n L i j n d e n D o r m a e l aangeduid.

Bij zijn eerste vrouw won hij vijf, bij de tweede zeven kinderen; van deze laatsten volgen George, Robert, Jasper (2), Dirk (6) en Herman.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret, in 1626 op het slot te Reckem, is afgebeeld in B u t k e n s , *Annales de la maison de Lynden* (Anvers 1626) p. 244, gegraveerd door Joh. Vasonus.

Zie: A d h . baron v o n L i n d e n in *Navorscher* L (1900), 317-405 en de bijgevoegde geneal. tabellen, LI (1901), 63-77, 401-430, 501-530; C a m i l l e ridder d e B o r m a n in *Navorscher* LI (1901), 141-164, 184-202; over de kinderen uit het eerste huwelijk, zie *Navorscher* (1901), 73.

Regt

[Lijnden, Dirk van (6)]

LIJNDEN (Dirk v a n) (6), D i e r i c k v.L., geb. omstr. 1535, overl. te Lu k 11 Juli 1603, zoon van Dirk (5) v.L. Dormael, die voorgaat, en van M a r i a v a n E l d e r e n .

Hij trok het geestelijk gewaad aan en klom tot hooge waardigheden. Hij was heer van Mathivaux, werd domheer der kathedraal van St. Lambertus te Luik, apostolisch protonotarius, aartsdiaken van Andennes, proost en abt van O.L. Vrouwekerk te Maastricht en te Dinant, vicaris-generaal, staats- en geheimraad van den prins-bisschop van Luik en groot-zegelbewaarder van denzelfden en groot-deken der hoofdkerk van St. Lambertus te Luik, in welke kerk hij ook begraven werd en waar zijn grafschrift te zien is.

Zijn portret, in 1626 op het slot te Reckem, is afgebeeld bij B u t k e n s , p. 252 (vgl. vorig artikel).

Zie: *Navorscher* (1894), 1-7, (1900), 321, 325 noot 2, 332, 337, 353, 395.

Regt

[Lijnden, jhr. Mr. Dirk Reinhard Johan van]

LIJNDEN (jhr. Mr. Dirk Reinhard Johan van), geb. te 's Gravenhage 17 Februari 1779, ged. Gr. kerk 21 Febr., overl. te Nijmegen 11 April 1837, zoon van Willem Frans Godard van L. van Hemmen (kol. 808) en van Anna Wilhelmina des H.R.R. gravin van Hogendorp.

Hij studeerde sedert 10 Maart 1796 te Utrecht in de rechten en werd bij organiek besluit van 7 Oct. 1814 geadmitteerd in de ridderschap van Gelderland. Hij was burgemeester van Nijmegen, lid der provinciale staten van Gelderland en dijkgraaf van Overbetuwe. Na zijn overlijden verscheen van de hand van Mr. J.J.L. van der Brugghen een werkje getiteld: *Hulde aan de nagedachtenis van Jonkheer Dirk Rynhard Johan van Lynden* (Nijmegen 1837).

Hij huwde te Maartensdijk 10 April 1804 Cornelia Henriëtte Huydecoper (1776-1838), dochter van Mr. Willem heer van Nichtevecht en van Constantia Isabella Ferdinanda van Weede. Uit dit huwelijk sproten zeven kinderen. Bij K.B. van 19 Mei 1839 werd de titel van baron erkend voor de zoons Willem, Constantijn Willem Ferdinand, Edward en Karel Theodoor. Willem komt voor in dl. II, kol. 859; Edward v.L.v. Cannenborch volgt (kol. 805); en zijn oudste dochter jkvr. Philippine Rijnhardina Henriëtte v.L. werd in 1830 de gade van den haagschen predikant Ds. Theodoor Cornelis Reinier Huydecoper.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 445; *Nederl. Adelsb.* (1915), 212; *Geneal. Herald. Bladen*, X, 359; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXV, 197.

Regt

[Lijnden, Mr. Dirk Wolter Jacob Carel baron van]

LIJNDEN (Mr. Dirk Wolter Jacob Carel baron van), geb. te Wageningen 2 Dec. 1813, overl. te Koepang (Timor) 24 Mei 1852, zoon van Jan Carel Elias graaf v.L., die volgt, en van jkvr. Antonia Margaretha Jacoba van Pabst.

Hij studeerde sedert 8 Juni 1832 te Utrecht in de rechten en promoveerde te Leiden in 1839 op een *Diss. Hist. Polit. de Commercio Societatis Indiae Orientalis* (Schoonh. 1839). Hij kwam in N.O.I. in Nov. 1841 als ambtenaar 1e kl., werd in Jan. 1842 ter beschikking gesteld van den algem. secretaris der ind. regeering, in April 1843 benoemd tot hoofdcommies ter Algem. Secretarie en 6 Juli 1845 tot referendaris. In Juni 1846 werd hij ass. resid. van Pontianak, doch werd van dit ambt in Januari 1848 ontheven, omdat men zijn diensten gebruiken wilde bij de invoering der nieuwe rechterlijke organisatie in N. Indië. Kort daarna werd hij benoemd tot lid van den raad van justitie te Batavia. In Oct. 1848 benoemd tot resident van Timor, is hij daar in 1852 ongehuwd overleden.

Van dezen bekwamen man komen belangrijke verslagen voor in het *Natuurk. Tijdschr. voor N. Indië*. Zij behandelen het *stroomgebied van den Kapoeas* en *de groep om Timor gelegen en tot de residentie Timor behoorende eilanden* (1852). Een *Rapport over de verhouding van het Nederl. Gouvernement tot de Chineezen en Dajaks van Sambas*, staat in jaargang 1853. Hij was ook de beschermer van verschillende natuurkundige reizigers, die hij ondersteunde waar het hem mogelijk was en waaraan menige botanische ontdekking is te danken. Zollinger, de bekende botanicus, bracht hulde aan van Lijnden door een nieuw geslacht van memelyceae naar hem te noemen.

Zie: *Geneal. Her. Bl.* X, 370; *Jaarb. Ned. Adel* V, 458; *Nederl. Adelsb.* (1915), 218; *Natuurk. Tijdschr. voor N.I.* III (1852), 493-494, (1853) I.

Regt

[Lijnden, Ernest van]

LIJNDEN (Ernest van), geb. omstr. 1585, overl. in 1636, zoon van Herman v.L., die volgt, en van Maria van Halmale.

Zijn vader Herman v.L. was in 1567 door keizer Maximiliaan tot rijksridder en in 1583 door keizer Rudolf III tot baron des H.R.R. verheven en had in 1590 de baronie van Reckheim verkregen. Ernest zelf, ridder, werd 31 Maart 1623 door keizer Ferdinand II verheven tot graaf van Reckheim en des H.R.R. Hij was baron van Richolt, Borssem en Thiennes, heer van Hautain, Once, St. Simon, Blaringen, Steenbeeke, Calonne op de Ley en Vieuville, was edelman van den Keizer en kolonel in zijn dienst.

In 1626 verscheen te Antwerpen een folioprachtwerk, getiteld: *Annales de la maison de Lynden, divisées en XV livres, verifiées par chartres, tiltres, recueillées par* Fr. Chr. Christophore Butkens, etc. Dit werk was op kosten van Ernest v.L. gedrukt; hij had er ook het materiaal voor verstrekt, dat door Adriaan van Winssen, heer van Hoencoop en Heemstede was verwerkt, terwijl Butkens zoo onvoorzichtig was het geheele samenstel met zijn naam te dekken. Bekend is, dat in dit werk niet alleen grove fouten, maar ook ergerlijke vervalschingen voorkomen, zoodat het voor historische onderzoekingen slechts weinig waarde heeft.

Ernest v.L. huwde in 1609 met Anna Antonia Gouffier, overl. 7 Juli 1620, dochter van Hendrik G., markgraaf van Crèvecoeur en Bonivet, en van Johanna van Bocholt. Uit dit huwelijk sproten vier kinderen. Zijn tak stierf 19 Sept. 1819 uit.

Zijn portret, in 1626 op het slot te Reckem, is afgebeeld bij Butkens, *Annales* enz., p. 312.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 390, 409; *Nederl. Adelsboek* (1915), 200, 201; *Navorscher* XLIII (1893), 198-245, L (1900), 404, 405, LI (1901), 404, 508, 509; Oordeel van den genealoog Corn. Booth over de *Annales* in *Navorscher* XLIV (1894), 258-267, LI (1901), 411.

Regt

[Lijnden, Eusebius Borchard Berend van]

LIJNDEN (Eusebius Borchard Berend van), geb. omstr. 1700, overl. te Neuwied 13 Mei 1745, zoon van Dirk v.L. tot Ressen, die volgt (kol. 816), en van Anna Wilhelmina Bentinck.

Hij was eerst kapitein in het geldersche regiment van den prins van Oranje Nassau, later luitenant-kolonel en groot-majoor van 's Hertogenbosch. Hij is ongehuwd overleden.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 383; *Jaarb. Ned. Adel* V, 472; *Navorscher* (1896), 222, 223.

Regt

[Lijnden, Frans Carel van]

LIJNDEN (Frans Carel van), geb. omstr. 1677, overl. 3 April 1741, begr. te Nijmegen (Stevenskerk) 7 April, zoon van Caspar Antony v.L. van Ressen, die volgt (kol. 815), en van Mechteld van Welderen.

Hij was kapitein-luitenant der gardes te paard 1705, brigadier en kolonel der cavalerie 1 Januari 1709. Den 13en Febr. 1730 werd hij gouverneur (commandeur)

der stad Grave, welk ambt hij tot zijn dood waarnam en waarin hij werd opgevolgd door Godard v.L., die volgt.

Over zijn nalatenschap werd 20 April 1742 een magescheid gemaakt.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 382; *Jaarb. Ned. Adel* V, 470; *Wapenheraut* XVI, 265.

Regt

[Lijnden, George van]

LIJNDEN (George van), Jurgen of Joris van L., geb. omstr. 1533, overl. 21 Jan. 1592, zoon van Dirk (5) en van diens tweede vrouw M.v. Elderen.

Hij was ridder, burggraaf van Opper- en Neder- Dormael (19 Aug. 1566), drossaard en hoogschout

van het land van Montenaken en regeerend burgemeester van St. Truyen. Hij had zijn opvoeding genoten aan het hof van Emanuel Philibert, hertog van Savoye, werd page van keizer Karel V en edelman van de koningin-weduwe Maria van Hongarije. Op het slagveld van St. Quintin (10 Aug. 1557) door koning Philips II tot ridder geslagen, verkreeg hij de waardigheid van gouverneur van Nijmegen en drost van Heel. Ten gevolge der onlusten was hij in 1582 verplicht zijn burggraafschap Dormael en in 1584 zijn heerlijkheid Opper- Dormael aan Jan van Drenkwaart, thesaurier-generaal van Philips II, te verkoopen. Hij overleed 21 Jan. 1592 en werd te St. Truyen begraven.

Hij huwde Marie van Heemsdijk of Hemsdijke, dochter van Nicolaas, heer van Halsbergen, ridder, en van Marie Moys, uit welk huwelijk 13 kinderen sproten. Een zoon George diende in Hongarije en later onder Leopold, aartshertog van Oostenrijk, in den gulikschen oorlog. Een andere zoon, Gilles Dirk, heer van Dormael, Oostmael, Steen enz., gouverneur van Curanges, was eerst met Elisabeth van Momperat (overl. z.o. 11 Oct. 1595) en daarna met Ferdinanda van Beieren gehuwd. Deze laatste was de gelegitimeerde dochter van hertog Ernst, den lateren keurvorst van Keulen, en van Catharina van Theul, en schonk haar man 4 kinderen. Een derde zoon Carel werd op 12-jarigen leeftijd in de belegering van Doornik doodgeschoten en daar in de O.L.V. kerk begraven.

Zie: *Navorscher* (1900), 325 noot 2, 332, (1901), 201, 503, 504; *Jaarb. Ned. Adel*, V, 396.

Regt

[Lijnden, Godard van]

LIJNDEN (Godard van), geb. in Juni 1703, overl. 11 Mei 1745, zoon van Dirk Wolter v.L. v. Hemmen (kol. 806) en van Anna Ursula van Reede.

Hij diende den lande als ritmeester in het geldersche regiment van Dirk van Lijnden, heer van de Parck, was later kolonel van een regiment cavalerie, volgde 18 April 1741 Frans Carel van Lijnden (zie hiervóór) op als gouverneur (commandeur) van Grave en sneuvelde bij Fontenoy 11 Mei 1745.

Hij huwde eerst te Hattem 30 Mei 1730 met Johanna Elisabeth van Haersolte (1709-24 Nov. 1735), dochter van Nicolaas Steven, tot Yrst, en van Cornelia Mechteld van Lijnden. Daarna hertrouwde hij te Gendringen 26 Juni 1737 met Adriana Cornelia van Lijnden (12 April 1714-26 Mei 1788), begr. in de St. Stevenskerk te Nijmegen, dochter van Dirk v.L. tot de Parck (kol. 813) en van Heilwig van Lijnden tot Ressen.

Uit het 1e huwelijk drie, uit het 2e zes kinderen, waaronder Johan Nicolaas Steven v.L. die volgt.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 376; *Jaarb. Ned. Adel* V, 465; Bosscha, *Neerl. Heldend. te Land*[2] II, 416; *Navorscher* (1906), 324; *Wapenheraut* XVI, 265.

Regt

[Lijnden, Gijsbert Karel Constant baron van]

LIJNDEN (Gijsbert Karel Constant baron van), geb. te 's Gravenhage 27 Dec. 1842, overl. aldaar 17 April 1910, zoon van baron Jacob Carel Marie, kolonel der inf., die volgt, en van Lucile Agnes Knuyse de Mey.

Hij werd in 1862 2e luit. bij het 4e regt. vesting-artillerie en werd tweemaal op zijn verzoek voor 5 jaar gedetacheerd bij het leger in N. Indië. De eerste maal werd hem het eereteeken Samalangan 1877 toegekend en werd hij eervol vermeld voor de wijze, waarop hij zich in 1878-79 onderscheidde bij de expeditie tegen de XXII en XXVI moekims

op Atjeh. Drie jaar nadat kapitein v.L. van zijn 2e detacheering in het moederland was teruggekeerd, volgde in 1892 zijn benoeming tot majoor bij het 3e reg. vesting-artillerie, waarna hij in 1896 werd bevorderd tot overste. Na vier jaar in dien rang te hebben gediend, werd hij op zijn verzoek gepensionneerd, waarbij hem de rang van kolonel werd verleend. Hij werd op Oud Eik-en-Duinen begraven.

Van L. huwde te Batavia 19 April 1877 met Petronella Jacoba Meyer, geb. te Willem I (Java) 24 Mei 1856, overl. te 's Gravenhage, 12 Mei 1920, dochter van Carel en van Hélène Adolfine Krüger. Uit dit huwelijk sproten zes kinderen.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1921), 162; *Gen. Her. Bladen*, X, 358; *Jaarb. Ned. Adel* V, 443; *Nieuwe Rotterd. Crt.* 18 April 1910.

Regt

[Lijnden, Heilwich Dirk van]

LIJNDEN (Heilwich Dirk van), heer van Onstein en Lantfort, geb. 1737, overl. te Gendringen 14 April 1782, zoon van Carel v.L., van Swanenburg, die volgt (kol. 817), en van Mechteld van Lijnden tot de Parck.

Hij was ambtsjonker van Brummen 4 Mei 1758, geadmitteerd in de ridderschap van Veluwe 25 Mei 1759, ordin. raad in het Hof 1763, richter van Arnhem en Veluwezoom 19 Nov. 1776, gecommitteerde in den Raad van State 1772-82.

Hij huwde te Zutphen 26 Januari 1755 Assuera Henriëtte van Heeckeren, vrouwe van Onstein, ged. te Zutphen 9 Oct. 1735, overl. 6 Aug. 1759, begr. te Zutphen 11 Aug., dochter van Ludolph Hendrik Borchard Silvius, tot Campherbeek en Waliën, en van Susanna Johanna Everdina Valck. Uit dit huwelijk sproten twee jong overleden kinderen.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 383; *Jaarb. Ned. Adel* V, 473; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXXVII, 368.

Regt

[Lijnden, Herman van]

LIJNDEN (Herman van), geb. 21 Oct. 1547, overl. op kasteel Rechem 5 Juni 1603, begr. in de abdij van Rechem, zoon van Dirk (5) v.L., die voorgaat, en van Marie van Elderen.

Herman, des H.R.R. baron, ridder, vrijheer van Rechem (Reckheim), Richolt enz., diende evenals zijn broeder Robert onder prins Andreas Doria, verwierf veel roem in de oorlogen in Italië en Hongarije en werd door keizer Maximiliaan eigenhandig tot ridder geslagen. In de nederl. oorlogen hield hij de spaansche zijde, was kapitein der hellebaardiers van aartshertog Matthias en diens eerste schenker en hofmeester; de Keizer gebruikte hem meermalen voor gewichtige zendingen naar Luik. Hij trad daarna in dienst van Ernst van Beieren, prins-bisschop van Luik, als diens groot-hofmeester en werd ook regeerend burgemeester van Luik. Hij onderscheidde zich in den keulschen oorlog tegen den afgezetten keurvorst Gerhard Truchses en bracht er niet weinig toe bij, dat deze uit het keurvorstendom werd verjaagd, waarna hij tot gouverneur en kapitein-generaal der keulsche landen werd benoemd.

Omstreeks 1581 huwde hij met Maria van Halmale, overl. 5 Nov. 1609 en bij haar man in de abdij van Rechem begraven, dochter van Constantijn, ridder, en van Catharina van de Werve. Uit dit huwelijk sproten 6 kinderen.

Zijn portret, in 1626 op het slot te Reckem, is afgebeeld bij Butkens, *Annales* enz. p. 292.

Zie: N i j h o f f ' s *Bijdragen* VI, 213; *Navorscher* (1900), 332, 333; *Alg. Ned. Familiebl.* VII, 45.

Regt

[Lijnden, Jacob Carel van]

LIJNDEN (Jacob Carel v a n), geb. te Utrecht 20 Mei 1738, overl. ongehuwd 19 Juni 1801, zoon van Mr. Frans Godard v.L. van Hemmen, die volgt (kol. 808), en van C.I. v a n d e r M u e l e n .

Hij werd in 1760 beschreven in de ridderschap van Nijmegen, was ambtman, richter en dijkgraaf van Overbetuwe, burggraaf van Nijmegen, buitengewoon raad in het Hof van Gelderland en gedeputeerde wegens Gelderland in de vergadering van H.H. Mogenden en (1773) wegens Gelderland lid der admiraliteit op de Maas. Hij was de laatste burggraaf tot 1794; het Valkenhof, hun aloude residentie, werd na door de Franschen hevig te zijn beschoten geweest, in 1795-1797 gesloopt.

Als opvolger van Jan Elias v. Lijnden (kol. 798) werd hij 12 Mei 1793 curator der hoogeschool te Harderwijk, van welk ambt hij in 1795 afstand deed. In zijn plaats kwam Herman Willem Jan v.L. van Oldenaller (kol. 812).

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 347; *Jaarb. Ned. Adel* V, 431; *Mdbl. Ned. Leeuw* XV, 31; B o u m a n , *Gesch. Geld. H.S.* II, 484; v a n E p e n , *Alb. Stud. Acad. Gelro-Zutph.* p. IX.

Regt

[Lijnden, Jacob Carel Marie baron van]

LIJNDEN (Jacob Carel Marie baron v a n), geb. te Utrecht 22 Juli 1813, overl. aldaar 31 Oct. 1892, zoon van baron Gijsbert Carel Cornelis Jan v.L. van Sandenburg (kol. 817) en van B e n u d i n a M a r i a d e B e a u f o r t .

Hij werd 22 September 1829 als kadet op de Kon. Mil. Acad. geplaatst, behoorde tijdens de belgische onlusten tot het mobiele leger en maakte in 1831 den Tiendaagschen Veldtocht mede. In 1831, 22 Dec., zag hij zich tot 2en luitenant aangesteld en 2 Mei 1842 volgde zijn bevordering tot 1en luitenant. Als zoodanig werd hij 27 Febr. van het volgend jaar ingedeeld bij het regt. grenadiers en jagers. Slechts kort bleef hij daarbij dienen. Bij de reorganisatie van dat regiment, 1 Jan. 1844, werd baron v.L. in het genot gesteld van het tractement aan zijn rang verbonden en 20 April 1846 overgeplaatst bij het 7e regt. inf. Den 5. Juli 1847 werd hij aangesteld tot bataljons-adjudant bij het 1e regt. inf., terwijl 14 April 1855 zijn benoeming tot kapitein 3e klasse volgde. Ruim een jaar later - 31 Dec. 1856 - werd hij bevorderd tot kapitein 2e kl. en 28 Maart 1860 tot kapitein 1e kl. Spoedig - 10 Juni 1861 - klom hij nu op tot majoor en 20 Mei 1867 werd hij tot luit. kolonel van het 5e regt. inf. aangesteld. Den 18. Juli van dat jaar verkreeg hij op verzoek eervol ontslag met aanspraak op pensioen.

Hij huwde 9 Febr. 1842 te 's Gravenhage met L u c i l e A g n e s K n u y s e d e M e y (1819-1900), dochter van L e o n a r d u s P e t r u s A d r i a a n en van A g n e s L o u i s e P i n e t . Uit dit huwelijk sproten 9 kinderen, waarvan Gijsbert Karel Constant vóórgaat.

Zie: *Gen. Herald. Bl.* X, 357; *Jaarb. Ned. Adel* V, 443; *Ned. Adelsb.* (1915), 210; *Dagbladberichten*.

Regt

[Lijnden, Jan van (1)]

LIJNDEN (Jan v a n) (1), J o h a n v a n L., geb. omstr. 1315, overl. vóór 11 Juni 1381, zoon van Dirk (1), die voorgaat, en van E.v. K e p p e l .

Hij was vermoedelijk de oudste zoon, ridder, heer van Lienden, Leede, Oudeweert en Ommeren, en komt in 1379 voor als erfschenker van Gelre. Hij werd des anderen daags na St. Laurentius 1379 door hertog Willem van Gulik en Gelre beleend met ‘dat huys ter Lede, met 4 morgen lants daer dat huys op steet’. Hij behaalde veel roem in de oorlogen, die Eduard koning van Engeland tegen Frankrijk voerde, koos in de geldersche burgeroorlogen de partij van hertog Reinoud III (de partij der Hekeren's), werd

in den ongelukkigen veldslag bij Tiel, 25 Mei 1361, zwaar gewond, met zijn vorst gevangen genomen en op het huis te Rozendaal gebracht, uit welke krijgsgevangenschap hij, zoo het schijnt, door tusschenkomst van Willem van Gennep, aartsbisschop en keurvorst van Keulen, ontslagen werd. Johan, heer van Lijnden, verklaart 27 Sept. 1365 Ydo, bastaarddochter van Ot van Beynen, en haar nakomelingen voor altoos vrij en ontheft haar van de keurmede, welke zij aan hem en aan zijn ouders verschuldigd was. Hij bezegelt 1 Nov. 1368 met Steven van Lijnden de huw. voorw. tusschen hertog Eduard en Catharina oudste dochter van hertog Albrecht van Beyeren. Denzelfden dag bezegelt hij de oorkonde, waarbij hertog Eduard, ingeval van kinderloos overlijden de terugbetaling der huwelijksgave van zijn bruid Catharina waarborgt. Nadat de beide broeders, hertogen van Gelre, zonder nakomelingen waren overleden, koos hij partij voor hun oudste zuster Machteld, de gade van Jan van Blois, tegen Willem van Gulik. Hij belooft 25 Mei 1372 graaf Jan van Blois schadeloos te zullen houden ‘wegens alle lofnisse die hij gheloeft heeft voer heren Rutgher van Laecmonde, ridder, voer Rutgher van Renwyc ende voer Dyrycke den Roeden, knapen, in zake de nalatenschap van Rutger van den Lewenborch’. Hij verklaart 7 Dec. 1375 met zijn gemalin Margriet van Gennep, dat hun behuwdbroeder Reinald van Brederode, heer van Gennep, hun het huis Grunsfoort heeft overgedaan. Hij bezegelt 21 Febr. 1375 met Steven van Lijnden, heer van Hemmen, en Goessen van Lijnden, ridders, den zoenbrief van Jan van Blois en hertogin Mechteld ten behoeve van een aantal edelen en helpt 6 Jan. 1377 den Landvrede oprichten tusschen Jan van Blois en Mechteld en de ridders van Over- en Nederbetuwe. Hij bezegelt als raad van Jan van Blois en Mechteld dit verdrag 24 Maart 1379 met Willem en Maria, hertog en hertogin van Gulik. Johan v.L., door Pontanus (p. 309) ‘praefect van de Veluwe’ genoemd, overleed vóór 11 Juni 1381, op welken datum zijn broeder Steven als voogd over zijn nagelaten kinderen voorkomt. Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst, in 1339 met Elisabeth, dochter van Frederik van den Bergh, heer van 's Heerenberg, en van Elisabeth van Millingen. De heerlijkheid Millingen was nog in 1365 in Elisabeth's bezit. Johan v.L. hertrouwde al spoedig daarna met Margaretha van Gennep, dochter van Gerard, graaf van Gennep op de Maas, en van Johanna Both van der Eem (Margaretha huwde in tweeden echt met Johan van Looz, heer van Heinsberg). Uit J.v.L.'s eerste huwelijk werden o.a. twee dochters geboren: Elisabeth, omstr. 1419 overl. en gehuwd met Otto van Arckel, heer van Heukelom, wiens zoon Johan in 1413 met het erfschenkambt van Gelre en de heerlijkheden Leede, Oudeweert en Ommeren wordt beleend; en Johanna, vóór 1408 overleden, gade van Henrik heer van Gemmenich en Vischel, ridder, wiens zoon Johan v.G., heer van Lienden en Vischel, in 1431 erfschenker en heer van Leede, Oudeweert en Ommeren wordt. Deze laatste verkoopt 16 Maart 1461 de Lijndensche heerlijkheden aan Gerard van Culenborch, die in 1470 ook met het erfschenkambt wordt beleend. Uit Jan van Lijnden's tweede huwelijk sproot een zoon Dirk (3), die voorgaat.

Buiten echt verwekte Johan v.L. twee kinderen: Dierick Wolf bastaard v.L., vermeld in 1408, en Johan bastaard v.L., echtgenoot van Aleid van Zoelen; over dezen

Johan en zijn nakomelingen handelt *Navorscher* (1921), 40.

Zie: Adh. baron von Linden, in *Navorscher* (1904), 163-172, (1921), 88, 89; Wittert van Hoogland in *Geneal. Herald. Bl.* X, 307-309; van Spaen, *Inl.* I, 341; *Bijdr. Hist. Genootsch.* (1883), 25 (gevangenschap van J.v.L.).

Regt

[Lijnden, Jan van (2)]

LIJNDEN (Jan van) (2), derde heer van Hemmen, heer van Boedelham en den Musschenberg, geb. omstr. 1410, overl. 13 April 1473, zoon en opvolger in de stamreeks van Dirk (2), tweeden heer van Hemmen, en van Aleyd van Winssen.

Jan, ten onrechte in *Nederl. Adelsboek* 'erfschenker van Gelre' genoemd, doet in 1440 een gelofte aan zijn zuster Elisabeth, verkoopt in 1442 goed in Hemmen aan zijn zwager Willem Huecke en komt voor op een riddercedulle van Overbetuwe in 1460.

Hij steunde, evenals zijn vader, hertog Arnoud bij invallen in het hertogdom Gulik en werd door den gelderschen hertog in 1444 tot ridder geslagen. Hij koos in den strijd tusschen hertog Arnoud en zijn zoon de partij des vaders; na de gevangenneming van den ouden hertog vluchtte hij naar den hertog van Kleef. Hertog Adolf belegerde en verbrandde toen het kasteel Hemmen. In 1468 viel Jan v. Lijnden daarop in Gelderland en maakte zich van Doesburg meester, maar werd door hertog Adolf weder teruggeslagen. Toen hertog Karel v. Bourgondië, door den Keizer aangewezen als bemiddelaar tusschen hertog Arnoud en zijn zoon, beiden te Doulens liet samenkomen, was Jan v.L. daarbij tegenwoordig, en toen hertog Arnoud het kasteel te Grave belegerde, werd het door Jan v.L. 28 Juni 1471 bestormd en ingenomen. Hij werd nog 15 Juli 1472 door den hertog tot maarschalk van Gelderland benoemd, doch overleed nog geen jaar later.

Hij huwde op het kasteel Doornik in 1440 Fulkwine (Folswijn) van Randwyck, dochter van Gijsbert en van Elisabeth Pieck. Folswijn, die zich wegens de twisten tusschen hertog Arnold en zijn zoon Adolf, met haar zoon Dirk tijdelijk te Utrecht had gevestigd, woonde als weduwe op de hofstede onder Hemmen, later (1488) bij haar dochter Lijsbeth v.L., gehuwd met Johan van Holthuysen, en overleed in 1489.

Van de kinderen van Jan volgt Steven (2) en gaat Dirk (**4**) hiervóór.

Zie: *Nederl. Adelsb.* (1915), 202; *Geneal. Herald. Bladen* II, 100, X, 314, 315.

Regt

[Lijnden, Jan van (3)]

LIJNDEN (Jan van) (3), ridder, heer van den Musschenberg, geb. omstr. 1485, overleden na 1539, zoon van Steven (2), die volgt, en van Walburch van Bronckhorst.

Jan v.L. was een krijgsman in dienst van hertog Karel van Gelre, dien hij in 1528 met twee paarden dient. In het volgend jaar, 1529, was hij bevelhebber van Harderwijk en was in datzelfde jaar, 'porte guidon van een bende van ordonnantie' van hertog Karel. Ook in 1529 is hij met 2 paarden in hertogelijken dienst. Hij koopt het Laer in 1533 en wordt in 1536 door hertog Karel naar Groningen gezonden. Hij komt voor als landdrost van Hattem. Was beschreven in de ridderschap van Veluwe, is aanwezig op den landdag 1539, maar staat als overleden op de eerste riddercedul van Veluwe.

Jan v.L. trouwt met A n n a v a n G a l e n , uit het land van Munster, dochter van O t t o en van eene v a n (d e r) H o e v e l i c k . Zij was sedert 1537 weduwe van J o r i s v a n L e n n e p , huishofmeester van hertog Karel van Gelre en in 1532 drost van Middelaar, met wien zij in 1521

was gehuwd. Bij haar tweeden man had zij vijf kinderen, waarvan Carel v.L.v.d. Musschenberg volgt (kol. 812), Elisabeth met Bernt van Voorst tot Rijksen en Leonora met een heer van Brempt was gehuwd. Een zoon Johan overleed in 1574; hij was sedert 1567 echtgenoot van Anna van Heerdt.

Zijn portret in 1625 op het slot te Reckem, is afgebeeld bij Butkens, *Annales* enz., p. 224.

Zie: *Navorscher* (1893 of 1896); *Alg. Ned. Familiebl.* XV, 123, 132, 230; *Geneal. Herald. Bl.* X, 322.

Regt

[Lijnden, Jan Carel Elias graaf van (1)]

LIJNDEN (Jan Carel Elias graaf van) (1), geb. te Arnhem 23 Januari 1770, ged. 28 Jan., overl. te Arnhem 31 Juli 1825, zoon van Dirk Wolter van L. van Hoevelaken, die volgt (kol. 809) en van A.T. Geelvinck.

Hij werd in 1792 lid van de ridderschap van Nijmegen en ambtsjonker en heemraad van de Neder-Betuwe. Als oranjegezinde werd hij in 1798 namens de oranjepartij door van Heeckeren van Suyderas als een soort van gezant naar Berlijn gezonden; in het volgend jaar was hij te Emmerik, later te Elten woonachtig om aldaar in het belang van de oranjepartij werkzaam te zijn en nam in Sept. 1799 deel aan den mislukten gewapenden inval in Gelderland en Overijsel. Hij was daarna hofmaarschalk van prins Willem V te Fulda. In 1814 opnieuw in de ridderschap van Gelderland beschreven, werd hij van 1814-1825 gouverneur van Gelderland, daarna staatsraad i.b.d. en kamerheer van koning Willem I. Bij K.B. van 25 Dec. 1818 verkreeg hij den titel van graaf, bij recht van eerstgeboorte, terwijl 10 Maart 1819 werd bepaald, dat zijn overige wettige nakomelingen de titels van baron of barones zouden voeren.

Hij huwde te Emmerik 23 Mei 1804 met jkvr. Antonia Margaretha Jacoba van Pabst (1776-1815), dochter van jhr. Johan Maurits, heer van Bingerden, Wolfswaard en Hoenkoop, en van Sara Agatha des H.R.R. barones Hop. Hieruit sproten 7 kinderen, waarvan Johan Maurits volgt, Dirk Wolter Jacob Carel voorgaat, en Mr. Rudolph Willem in dl. III, 800, voorkomt. De jongste dochter Agatha Agneta Jacoba (1815-97) was van 1842-52 hofdame van koningin Anna Paulowna.

Zie: Blok, *Gesch. Ned. Volk*[2] IV, 69, 70, 76; *Geneal. Herald. Bl.* X, 370; *Jaarb. Ned. Adel* V, 457, 458; *Nederl. Adelsboek*, (1915), 218.

Regt

[Lijnden, Mr. Jan Carel Elias graaf van (2)]

LIJNDEN (Mr. Jan Carel Elias graaf van) (2), geb. te Apeldoorn 24 Juni 1835, overleden te 's Gravenhage 20 April 1878, zoon van graaf Mr. Rudolph Willem (zie dl. III, kol. 800) en van jkvr. Antonia Elisabeth van der Heim.

Hij studeerde sedert 17 Mei 1853 te Utrecht in de rechten, werd advocaat te Middelburg, rechter in de arrond. rechtb. te Zierikzee 1866, te Rotterdam 1872 (waar hij als rechter-commissaris de omslachtige instructie in het strafproces tegen Jut tot een goed einde bracht) en te 's Gravenhage 1876. Hij was lid van de ridderschap van Gelderland, lid van den Hoogen Raad van Adel, kamerjonker en kamerheer van Z.M. den Koning, en is ongehuwd overleden.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 461; *Geneal. Herald. Bl.* X, 373; *Nederl. Adelsb.* (1915), 220.

Regt

[Lijnden, Jan Carel Elias graaf van (3)]

LIJNDEN (Jan Carel Elias graaf v a n) (3), geb. op huize 'Klein-Vollenhove' aan de Bilt 17 Febr. 1837, overl. te 's Gravenhage 22 Januari 1900, zoon van graaf Johan Maurits, die volgt, en van E.S. S i n g e n d o n c k .

Hij werd 1e luitenant der cavalerie 16 Juli 1858, ordonnans-officier van Willem III 3 Sept. 1863,

ritmeester 27 April 1868, majoor 27 Januari 1877, luitenant-kolonel 18 Nov. 1882 en als zoodanig later gepensionneerd. Daarna werd hij hofmaarschalk en grootmeester van koning Willem III.

Hij huwde te Lisse 10 October 1861 met Cornelia Johanna barones van Pallandt, geb. te 's Gravenhage 4 Maart 1840, dochter van baron Carel Anne Adriaan en van jkvr. Cecilia Maria Steengracht. Uit dit huwelijk sproten 3 kinderen.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 459; *Geneal. Herald. Bl.* X, 372; *Nederl. Adelsboek* (1915), 219; *Adelsarchief* (1902), 137.

Regt

[Lijnden, Jan Elias van]

LIJNDEN (Jan Elias van), geb. te Nijmegen 20 Maart 1737, ged. ald. 24 Maart, overl. ald. 28 April 1793, zoon van Mr. Frans Godard v.L.v. Hemmen, die volgt (kol. 808), en van C.I. van der Muelen.

Hij werd beschreven in de ridderschap van Nijmegen in Juni 1759, werd extra-ordinaris raad der stad Nijmegen in 1776, raad aldaar 1780, burggraaf, richter en dijkgraaf van het Rijk van Nijmegen 1787, gedeputeerde wegens de ridderschap in de Staten van Gelderland en volgde O.F. graaf van Lijnden (kol. 818) op als curator der hoogeschool te Harderwijk 10 Juni 1788. Hij overleed ongehuwd.

Zie: *Geneal. Herald Bl.* X, 347; *Jaarb. Ned. Adel* V, 431; Bouman, *Geld. H.S.* II, 484; J.C.F. van der Meer van Kuffeler, *Varia uit de gesch. van Nijmegen*; *Mdbl. Ned. Leeuw* XV, 31.

Regt

[Lijnden, Jasper van (1)]

LIJNDEN (Jasper van) (1), geb. omstr. 1500, overl. vóór 1578, zoon van Steven (2), die volgt, en van Walburch van Bronckhorst. Omtrent dezen Jasper is tot heden zeer weinig bekend geworden, alleen dat hij voorkomt ‘op het gericht van Voorst’. Hij wordt hier vermeld wegens zijn plaats in de stamrij der familie van Lijnden.

Omstreeks 1540 is hij gehuwd met Anna van Besten, die omstr. 1520 is geboren en in 1600 te Loenen a.d. Vecht werd begraven; zij was de dochter van Frans (wiens moeder eene Westerholt) en van eene van Aller (wier moeder eene van Lennep). Uit dit huwelijk zijn drie kinderen bekend, t.w. Steven, de oudste, heer van Sinderen, die bij Antonia van Amstel vader werd van Jasper (**4**) den echtgenoot van Th.v.d. Vecht; Frans (1) v.L.v. Hemmen, die volgt (kol. 807), en een dochter Anna, gade van Hendrik van Brienen, ridder.

Zijn portret, in 1625 op het slot te Reckem, is afgebeeld bij Butkens, *Annales* enz., p. 324.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1915), 203; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXX, 42; *Geneal. Herald. Bl.* X, 325.

Regt

[Lijnden, Jasper van (2)]

LIJNDEN (Jasper van) (2), geb. omstr. 1540, overl. 18 Juli 1576, zoon van Dirk (5) v.L. Dormael, die voorgaat, en van Marie van Elderen.

Hij was luitenant in de ordonnans-compagnie te paard van Karel de Brimeu, graaf van Megen, en eerste stalmeester van kardinaal Gerard van Groesbeeck, prins-bisschop van Luik. Hij huwde met M a c h t e l d (M a t h i l d e) v a n R o u g r a v e , die hem de heerlijkheid Vaux mede ten huwelijk bracht, en werd begraven in de kerk van Mathivaux, bij zijn broeder, geen kinderen nalatende.

Zijn gebeeldhouwd portret op den grafsteen te Mathivaux is afgebeeld bij B u t k e n s , t.a.p. 254.

Zie: *Navorscher* (1900), 331, 332.

Regt

[Lijnden, Jasper van (3)]

LIJNDEN (Jasper v a n) (3), geb. omstr. 1570, overl. 27 Maart 1620, begr. te Utrecht in de Ridderkerk, zoon van Carel v.L.v.d. Musschenberg, die

volgt (kol. 812), en van A l y d v a n Z u y l e n .

Jasper, heer van den Musschenberg, was in zijn jeugd page bij Willem, hertog van Gulik, Cleve en Berg. Omstreeks 1590 werd hij ridder der Duitsche Orde, balye van Utrecht, 17 Jan. 1599 commandeur te Leiden, 25 Sept. 1616 tot coadjutor gekozen, 7 Oct. 1617 geagreëerd, en eindelijk, 29 Mei 1619, na het overlijden van Dirk van Bloys van Treslong, de XXXIVe landcommandeur der D.O., welke waardigheid hij slechts 10 maanden heeft bekleed. Hij was de laatste landcommandeur van de R.K. religie. Zijn opvolger was Hendrik Casimir, graaf van Nassau-Dietz, stadhouder van Friesland.

Zie: *Wapenheraut* XIII, 232; *Wapenboek Duitsche Orde*, 3; *Geneal. Herald. Bl.* X, 323.

Regt

[Lijnden, Jasper van (4)]

LIJNDEN (Jasper v a n) (4), C a s p e r v.L., geb. in 1593, overl. te Utrecht 2 Januari 1679, oud 85 jaar, zoon van S t e v e n v a n L. t o t S i n d e r e n en van A n t o n i a W i l h e l m i n a v a n A m s t e l v a n M i j n d e n .

Hij werd beschreven in de ridderschap van Utrecht met zijn huis Geerestein 16 Febr. 1642. Hij erfde later door het overlijden van zijn eenigen broeder, A n t o n y v.L., Sinderen, Muykveld en Outhoven, kreeg van zijn moeder Mijnden, Loenersloot, Teckop en Loosdrecht en werd door zijn huwelijk heer van Geerestein en Hoevelaken. Hij overleed als president der ridderschap van Utrecht en werd te Utrecht met 16 kwartieren in den Dom begraven.

Hij huwde 9 Februari 1634 met T h e o d o r a v a n d e r V e c h t , vrouwe van Geerestein en Hoevelaken (1633) enz., geb. omstr. 1597, overl. 2 Februari 1672, begr. in den Dom te Utrecht met 16 kw., dochter van J o h a n en van M a r g a r e t h a v a n Z u y l e n v a n N y e v e l d , vrouwe van Hoevelaken en Geerestein.

Uit dit huwelijk sproten drie kinderen, waarvan Steven v.L.v. Hoevelaken (1) volg. (kol. 810), M a r g a r e t h a J o h a n n a , vrouwe van Sinderen, met G e r l a c h v a n d e r C a p e l l e n t o t S c h a l k w i j k huwde, en A n t o n e t t a eerst J o h a n v a n R e n e s s e v a n M o e r m o n t en daarna P a u l u s v a n A l k e m a d e tot echtgenoot had.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 417; *Gen. Herald. Bladen* I, 252-255, II, 265, 266, III, 494, 581, X, 326.

Regt

[Lijnden, Johan Maurits graaf van]

LIJNDEN (Johan Maurits graaf v a n), geb. te Emmerik 25 April 1807, overl. te Cleef 22 Aug. 1864, zoon van graaf Jan Carel Elias (1), die voorgaat, en van A.M.J. v a n P a b s t .

Hij werd lid van de ridderschap van Gelderland, maakte als officier der cavalerie den Tiendaagschen Veldtocht mede, was adjudant des Konings en werd als generaal-majoor gepensionneerd. Hij werd opperstalmeester van koning Willem III en opperintendant der koninklijke paleizen en werd in 1855 als buitengewoon gezant naar Japan gezonden, waarbij den Keizer namens de nederlandsche regeering een oorlogsstoomschip werd aangeboden.

Hij huwde op den huize Zijlhorst bij Amersfoort 27 Juni 1834 met E l i s a b e t h S u s a n n a S i n g e n d o n c k , geb. te Utrecht 19 Maart 1811, overl. te 's Gravenhage 22 Maart 1879, dochter van H e n r i , generaal-majoor, en van

E g b e r t h a A n g é l i q u e F a l c k . Uit dit huwelijk 7 kinderen, o.a. Jan Carel Elias (3), die voorgaat.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 371; *Jaarb. Ned. Adel* V, 459; *Ned. Adelsboek* (1915), 218; *Alg. Ned. Familieblad* I, 43, 3.

Regt

[Lijnden, Johan Nicolaas Steven van]

LIJNDEN (Johan Nicolaas Steven v a n), heer van Bemmel en van de Voorst, geb. te Nijmegen 17 Juli 1738, ged. ald. 18 Juli, overl. 2 Febr.

1798, zoon van Godard, die vóórgaat, en van Adriana Cornelia van Lijnden.

Hij verkreeg de Voorst na den dood van Otto Frederik graaf van Lijnden (kol. 818), werd in de ridderschap van Nijmegen beschreven, was eerst president en grootzegelbewaarder van den Hove van Venlo en later independent-fiscaal aan de Kaap de Goede Hoop.

Hij huwde eerst te Wehl 24 Sept. 1763 met Anna Schrijver, geb. in 1743, overl. in Mei 1768, dochter van Wilhelmus S. en van Petronella Garwert. Daarna is hij in 1771 te Amsterdam hertrouwd met Johanna Elisabeth Helt, geb. ald. Nov. 1746, overl. 6 Januari 1797. Uit het eerste huwelijk sproten 4 kinderen, waarvan er twee jong zijn overleden. De beide anderen zijn: Steven v.L. (23 Febr. 1766-8 April 1830), kapitein der artillerie op Ceylon, geh. met Henriëtte Magdalena Leembruggen, en Adriana Cornelia v.L., echtgenoote van Sebastiaan Willem van de Graeff, burgemeester van Wageningen. Uit Steven sproot een niet-geadelde tak, die in 1879 is uitgestorven.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 377; *Jaarb. Ned. Adel* V, 466-468; *Wapenheraut* II, 132, XV, 400; *Navorscher* LII (1902), 134, (1904), 645; *Geld. Volksalm.* (1892), 11.

Regt

[Lijnden, Josina Carolina van]

LIJNDEN (Josina Carolina van), geb. op het huis ‘De Parck’ te Elst omstr. 1715, overl. 6 Oct. 1791, dochter van Derck of Dirk v.L. tot de Parck, die volgt (kol. 813), en van Heilwig van Lijnden. Zij huwde 2 Juli 1742 met Ds. Adrianus Buurt, geb. te Z. Bommel 27 Mei 1711, pred. te Beek en Ubbergen 1734, te Ooltgensplaat 1741, te Hanau 1744, te Amsterdam 1748 en daar overl. 16 Dec. 1781. Hij was de broeder van Alardus Adrianus B., pred. te Wadenooyen, en de zoon van Adriaan B. en Hillegond van Loenen (vgl. kol. 254).

Jos. Car. v.L. was een zeer geleerde vrouw. Zij gaf niet alleen onderwijs in den godsdienst aan jonge dochters uit den deftigen stand, maar, overtuigd van hetgeen zij den noorschen reiziger Björnstähl toesprak: ‘la vérité n'est qu'une, soit dite par femme, ou par homme’ had zij een *Logica of Redeneerkunde* geschreven, die in 1770 te Amsterdam bij P. Schouten in het licht verscheen (340 blz.). Bovendien gaf zij uit: *Korte verklaring van den XXVsten Psalm en van den XLIXsten Psalm* (1778); *Kort Begrip der Beschouwende Godgeleerdheid* (Amst. 1775) getrokken uit het breedere van haar echtgenoot, en door B. Keun in het Fransch overgezet (Amst. 1779). En, na haar mans dood, het 3e (1783) en het 4e stuk (1786) van diens *Practicale of dadelyke Godgeleerdheid*. Hun huwelijk was kinderloos.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 487; *Geneal. Herald. Bl.* X, 340; *Navorscher* LXVI (1917), 488; Ypey, *Gesch. Chr. K. in de XVIIIe eeuw* VIII, 211 vlg.; *Vervolg op Wagenaar's Amsterdam*, st. XXI, 88; Glasius, i.v.; Visscher en van Langeraad, I, 733, 734; Björnstähl, *Reize door Europa* V, 441-451; *Boekzaal der G.W.* (1778), 207.

Regt

[Lijnden, Karel Theodoor baron van]

LIJNDEN (Karel Theodoor baron van), geb. te Nijmegen 4 Januari 1814, overl. te Nijmegen 16 Maart 1888, zoon van jhr. Mr. Dirk Reinhard Johan v.L. (kol. 790) en van Cornelia Henriëtte Huydecoper.

Hij was officier der cavalerie 1832-1846; kamerheer der Koningin, later des Konings in buitengewonen dienst. Zijn oudste zuster was gehuwd met den haagschen predikant

T.C.R. Huydecoper; door dezen zwager werd hij voor den strijd tegen den sterken drank gewonnen. Als voorzitter der haagsche afdeeling van de Vereeniging tot Afsch. heeft hij meermalen door zijn bezield en bezielend woord de harten getroffen en velen bewogen in onthouding redding voor zich en hun gezin te zoeken. Ook voor een aantal andere philantropische en oeconomische instellingen ijverde hij onvermoeid, o.a. voor de wasch- en badinrichting achter de Gr. Kerk te 's Gravenhage, voor de Vereeniging tot bescherming van dieren, en voor de Ned. Herv. kerk te 's Gravenhage met al haar instellingen. In Oct. 1887 verliet hij de residentie, vestigde zich te Nijmegen en overleed aldaar ongehuwd.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 446; *Geneal. Herald. Bl.* X, 360. *Nederl. Adelsboek* (1915), 213; *Dagbladberichten*.

Regt

[Lijnden, Reinhard baron van]

LIJNDEN (Reinhard baron van), geb. te Utrecht 6 Mei 1742, overl. te Beetsterzwaag 26 Januari 1819, zoon van Mr. Frans Godard v.L.v. Hemmen, die volgt (kol. 808), en van Constantia Isabella van der Muelen. Hij was 1770 kanunnik van Oud-Munster te Utrecht en lid der Staten van Utrecht. Werd, door zijn huwelijk, in 1785, grietman van Opsterland, daarna gedeputeerde staat en in 1792 gecommitt. ter Admiraliteit te Amsterdam. In 1795 werd hij lid der Staten-Generaal, doch in hetzelfde jaar met zijn ambtgenooten afgezet. Hij bleef toen buiten ambtelijke bediening tot 1812, toen hij lid van den Alg. Raad van het departement Friesland werd. Bij K.B. 28 Aug. 1814, no. 14, benoemd onder de edelen van Friesland, werd hij in 1815 lid der Provinciale Staten van dat gewest. Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst te Beetsterzwaag 25 Oct. 1778 met Ypcke Hillegonda van Boelens (1756-89), dochter van Mr. Ayso, raad in het Hof van Friesl., en van Ena Romelia Sakes van Idsinga. Hij hertrouwde te Dronrijp 15 Aug. 1797 Catharina Johanna Aebinga van Humalda (1758-1835), dochter van Binnert Philip en van Catharina Johanna van Sminia. Uit het eerste huwelijk 3 kinderen, uit het tweede huwelijk een zeer jong overl. dochter. Zijn oudste zoon Ayzo Boelens v.L. (1779-92), overl. te Franeker als student; zijn andere zoon, Mr. Frans Godard Ayzo Boelens v.L., volgt (kol. 803).

Zie: *Stamb. van den Fr. Adel* I, 264; Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 389; *Geneal. Herald. Bl.* X, 375; *Jaarb. Ned. Adel* V, 462; *Nederl. Adelsb.* (1915), 222; *Wapenheraut* I, 234; *Nederl. Patriciaat* XII, 58 (gesl. Boelens).

Regt

[Lijnden, Robert van]

LIJNDEN (Robert van), geb. omstr. 1535, overl. 16 Sept. 1610, zoon van Dirk (5) en van Maria van Elderen.

Hij was ridder der St. Jacobsorde, baron van Froidcourt, heer van Stumont, gouverneur van Charlemont en raadsheer in den Raad van State. Hij diende den Keizer onder prins Andreas Doria, viel in handen der barbarijsche zeeroovers, doch werd op bevel van Karel Vuit die gevangenschap losgekocht en verkreeg een toelage van 50 ducaten per maand. Daarna geraakte hij bij de Turken krijgsgevangen en werd voor de tweede maal door bemiddeling van keizer Karel gelost tegen een der gevangen genomen Turken en een som van 1200 ducaten.

Na zijn huwelijk nam hij in het spaansche leger deel aan de veldtochten in de Nederlanden, werd spaansch gouverneur van Kuilenburg, daarna van Buren, doch

viel, toen deze laatste stad van spaansche troepen ontbloot werd, in handen der bur-

gerij, die hem aan Willem van Oranje overleverde. Om zijn losprijs te voldoen heeft hij toen verscheidene rijke landgoederen moeten verkoopen.

Hij verkreeg van zijn aanverwant, den vorstbisschop Gerhard van Groesbeeck, het gouverneurschap van het markiezaat van Franchimont en werd geheimraad en hofmaarschalk van keurvorst Ernst van Beyeren, aartsbisschop van Keulen. Hij stierf in 1610 als generaal der artillerie en werd in de kerk van Theu (markiezaat Franchimont) begraven. In 1566 was hij gehuwd met Maria van Ingenulandt, begraven in de St. Maartenskerk te Wijk bij Maastricht, uit welk huwelijk 9 kinderen.

Zijn portret, in 1625 op het slot te Reckem, is afgebeeld bij Butkens, *Annales* enz. p. 278.

Zie: *Navorscher* (1900), 332, (1901), 201; v. Hasselt, *Onuitg. st. Vad. Hist.* I, 286; Voet v. Oudheusden, *Beschr. van Cul.* I, 233, 285; te Water, *Verb. d. Ed.* III, 552; Nijhoff's *Bijdragen* VI, 208, 212.

Regt

[Lijnden, Samuel baron van]

LIJNDEN (Samuel baron van), geb. te Arnhem 25 Juni 1834, overl. te 's Gravenhage 29 April 1885, zoon van jhr. Lubbert Jan Aland, kapitein der infanterie, en van Margaretha Sophia Florentina barones van Voërst.

Bij K.B.d.d. 13 Oct. 1860 no. 60 werd voor de wettige afstammelingen zijns vaders en voor zijn moeder de titel van baron en barones erkend. Hij was kapitein der infanterie, werd gepensionneerd met den rang van majoor, werd daarna waarnemend hofmaarschalk des Konings, tevens dienstdoend kamerheer, en huwde te Kampen 4 Sept. 1861 Florentina Natalia gravin van Rechteren Limpurg (1835-64), dochter van graaf Willem Reinhard Adolf Karel en van Sophia Maria Adelaïde freiin von Günderrode.

Uit dit huwelijk sproot alleen: Jan Aland baron v.L., geb. te 's Gravenhage 2 Juli 1863; hij was in 1894 2e luitenant bij de schutterij te Amsterdam en overl. ongehuwd te Utrecht 9 Febr. 1909.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 390; *Jaarb. Ned. Adel* V, 482; *Ned. Adelsb.* (1915), 226, 227.

Regt

[Lijnden, Steven van (1)]

LIJNDEN (Steven van) (1), eerste heer van Hemmen, geb. omstr. 1320, overl. op het kasteel Hemmen in 1400, begr. te Elst, zoon van Dirk (1), die voorgaat, en van Ermgard van Keppel.

Hij werd in 1359 te Mainz door keizer Karel IV tot ridder geslagen. In het volgend jaar, 1360, huwde hij met Elisabeth (Borre) van Doornick, erfdochter van Hemmen, Boedelham en den Musschenberg, dochter van Willem en van Margriet van Bylandt. Daar Hemmen echter een zwaardleen was, kon zij haar vader daarin niet opvolgen, doch haar man S.v.L. reisde in 1364 naar Duitschland en verkreeg van den Keizer de beleening (der baronie?) van Hemmen voor zich en zijn mannelijke nakomelingen. Van zijn kinderloos overleden broeder, Wouter, erfde hij de heerlijkheid Alst. Hij bezegelde 1 Nov. 1368 de huwel. voorw. tusschen hertog Eduard en Catharina, oudste dochter van hertog Albrecht van Beieren, en bezegelt denzelfden dag de oorkonde, waarbij hertog Eduard, ingeval van kinderloos overlijden, de terugbetaling der huwelijksgave van zijn bruid Catharina

waarborgt. Hij belooft 25 Mei 1372 graaf Jan van Blois schadeloos te zullen houden ‘wegens alle lofnisse die hij gheloeft heeft voer heren Rutgher van Laecmonde, ridder, voer Rutgher van Renwyc ende voer Dyrycke den Roeden, knapen’, in zake de nalatenschap van Rutgher van den

Lewenborch. Hij bezegelt 21 Febr. 1375 een oorkonde ten behoeve van de St. Jansheeren te Arnhem. Hij bezegelt met Jan heer van Lijnden en Goessen van Lijnden, ridders, den zoenbrief, 2 Nov. 1376, van Jan van Blois en hertogin Mechteld ten behoeve van een aantal edelen en helpt 6 Januari 1377 de Landvrede, het verbond tusschen Jan van Blois en Mechteld met de ridders van Over- en Nederbetuwe, oprichten. Hij verzette zich eerst tegen Willem I als hertog van Gelre, deed een inval in de Veluwe en bedreigde Arnhem. Vandaar verdreven, sloeg hij het beleg voor Wageningen, onder welks muren Mei 1381 een veldslag werd geleverd. Kort daarna verzoende hij zich met den hertog. Hij komt van 1381 tot 1400 voor als voogd over de kinderen van zijn broeder Johan.

Bij zijn vrouw E.v.D. verwekte hij (volg. genealogieën) 7 kinderen, o.a. Dirk (2), die voorgaat, en heer Gosuinus v.L., ridder, overl. 18 Juni 1445, gehuwd met Sophia van Dael.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1915), 202; *Navorscher* LIV (1904), 164, LVII (1908), 388, 391, LXX (1921) 88, 89; *Geneal. Herald. Bl.* X, 310.

Regt

[Lijnden, Steven van (2)]

LIJNDEN (Steven van) (2), heer van den Musschenberg, geb. omstreeks 1445, overl. te Arnhem 18 Sept. 1507, zoon van Jan (2), die voorgaat, en van Folswijn van Randwijck.

Steven, die in 1474, bij deeling met zijn broeders, met den Musschenberg zou zijn beleend, wordt in die hoedanigheid niet in de oude acten genoemd (Adhémar von Linden in *Nav.* 1900, 322). Ongetwijfeld heeft hij echter dit goed bezeten; hij heeft het kasteel, in de voorgaande oorlogen verwoest, weder laten herbouwen. Hij kocht 13 Febr. 1490 van Goossen van Bemmel en diens vrouw Margaretha Velkeneers den hof, genaamd Brienenshof, in het ambt Elst (als voren bl. 322). In den strijd van hertog Karel van Gelre tegen de bourgondisch-oostenrijksche overheersching, verdedigde hij in 1496 het door aartshertog Maximiliaan belegerde Nijmegen.

Steven, die te Arnhem in de Groote Kerk begraven werd, huwde omstr. 1484 met Walburch van Bronckhorst, overleden in 1504, dochter van Johan, heer van Oosterhout (-holt), in 1503 burgemeester van Nijmegen, en van Anna van Delen. (De ruimere beteekenis, die het woord ‘zwager’ vroeger had, lost de onzekerheid op van de afstamming in *Navorscher* (1900), 323).

Van hun kinderen gaan Jan (3) en Jasper (1) hiervoor; óók de vermeende zoon Dirk (5).

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1915), 203; *Navorscher* L (1900), 317-405; *Geneal. Herald. Bl.* X, 322.

Regt

[Lijnden, Mr. Frans Godard Ayzo Boelens baron van]

LIJNDEN (Mr. Frans Godard Ayzo Boelens baron van), geb. te Leeuwarden 21 Sept. 1781, overleden aldaar 9 April 1828, zoon van baron Reinhard, die voorgaat (kol. 801), en van Ypcke Hillegonda van Boelens.

Hij werd door zijn vader aan de bijzondere leiding van prof. J. van Voorst, hoogleeraar te Franeker, toevertrouwd en volgde dezen leidsman eerst naar Arnhem en daarna naar Leiden, waar hij 1 Juni 1799 (18, J.) werd ingeschreven en zich onder prof. Wyttenbach op de oude letteren toelegde. Na een driejarige studie

verdedigde hij te Leiden 12 Juni 1802 een dissertatie: *Disputatio Historico-Critica, de Panaetio Rhodio, Philosopho Stoico*. Deze beroemde dissertatie werd waarschijnlijk door Wyttenbach opgesteld; zie *Bake*, door B a k h u i z e n v.d. B r i n k , bl. 6. Daarna studeerde hij in de rechten onder van der Keessel, Smallenburg en Pestel; in 1805

werd hij bij zoogen. promotio more majorum met den meesten lof tot doctor in de beide rechten bevorderd na verdediging van een proefschrift *Exhibens interpretationem Jurisprudentiae Tullianae in Topicis expositae*. De jeugdige geleerde werd al spoedig curator der hoogeschool te Franeker, terwijl het Provinc. Utr. Genootschap en de Mij van Ned. Letterkunde hem tot lid benoemden. In 1809 werd hij jachtofficier, in 1812 raad van het arrondiss. Heerenveen en vrederechter te Beetsterzwaag. In laatstgenoemd dorp stichtte hij het fraaie landgoed Lyndenstein, dat zich nog thans in al zijn schoonheid vertoont (de 'Corneliastichting' aldaar). In 1815 werd hij lid der Staten van Friesland en in 1816 grietman van Opsterland. Hij overleed in 1828, diep betreurd door zijn familie, maar ook door hen, die nog veel van zijn groote gaven voor het vaderland hadden verwacht. Hij was 16 Maart 1825 te Leeuwarden gehuwd met Cornelia Johanna Margaretha van Borcharen (1789-1864), dochter van Mr. Cornelis en van Johanna Petronella Coel. Uit dit huwelijk sproten een dochter en een zoon, Reinhard Boelens, baron v.L., die volgt.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 463; *Geneal. Herald. Bl.* X, 375; *Nederl. Adelsboek* (1915); Siegenbeek, *Gesch. Leidsche H.S.* I, 374, 375; *Handel. Msch. Ned. Lett.* (1822), 48 vlg.; *Handel. Prov. Utr. Genootsch.* (1828); *Kontst. en Letterb.* (1802), 84-87, (1805), 274; Collot d'Escury, *Holl. Roem*; *Bibl. Crit. Opusc. Wyttenb.* I, 148; *Bibl. Holth.* N. 21, p. 98; *Stamb. Fr. Adel* I, 264; Baerdt v. Sminia, *Verv. Naaml. v. Grietm.* (1816-51), 42; *Wapenheraut* I, 98.

Regt

[Lijnden, Reinhard Boelens baron van]

LIJNDEN (Reinhard Boelens baron van), geb. te Beetsterzwaag 15 Juli 1827, overl. te 's Gravenhage 25 Nov. 1896, zoon van Mr. Frans Godard Ayzo Boelens baron v.L. (hiervoor) en van Cornelia Johanna Margaretha van Borcharen.

Hij was lid der ridderschap van Friesland en kamerheer des Konings i.b.d. Hij was een groot kunstkenner en kunstliefhebber, die een vermaard kabinet van schilderijen bijeenbracht. Bij zijn dood legateerde hij aan het rijksmuseum te Amsterdam 39 moderne en 4 oude schilderijen. Het daaraanvolgend jaar schonk zijn douairière 45 schilderstukken van de eerste fransche en hollandsche moderne meesters, door haar echtgenoot bijeengebracht; dit is de meest belangrijke schenking, bij het leven aan het museum gedaan.

R.B.v.L. huwde te Waardenburg 19 Aug. 1859 met Maria Catharina barones van Pallandt (1834-1905), dochter van baron Hans Willem en van Constantia Catharina Wilhelmina van Scheltinga. Uit dit huwelijk sproot slechts een eenige dochter, Cornelia Johanna Maria, die op 20-jarigen leeftijd overleed.

R.B.v.L. werd te Beets (Fr.) in het familiegraf bijgezet.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 464; *Geneal. Herald. Bl.* X, 376; *Nederl. Adelsb.* (1915), 222; *Adelsarchief* (1902), 132; van Riemsdijk, *Catalogus der schilderijen in het rijksmuseum* (1903), XVII, XVIII; *Dagbladberichten.*

Regt

[Lijnden van Blitterswijk, Dirk Wolter van]

LIJNDEN VAN BLITTERSWIJK (Dirk Wolter van), Derk Wolter v.L., ged. te Nijmegen 16 Jan. 1735, overl. te 's Gravenhage 30 Nov. 1806, zoon van Jacob

Diederik, die volgt, en van Justina Geertruid van Borssele tot Geldermalsen.

Hij werd 31 Oct. 1761 poorter te Goes, pensionaris der stad, hoogbaljuw der stad Hulst

en lande van Hulster-ambacht en gedeputeerde wegens Zeeland ter Staten-Generaal. Bij resol. van 14 Mei 1777 benoemd tot extraord. envoyé in Zweden, kwam hij te Stockholm 23 October 1777; hij vertrok vandaar 10 Juni 1781, zijnde 23 April te voren in gelijke betrekking benoemd te Weenen. Hij schijnt ook gezant in Engeland te zijn geweest en was in 1795 burger der Bataafsche Republiek en burger-gezant in Denemarken.

Hij huwde te Alphen aan den Rijn 4 Aug. 1776 met Louisa Johanna Lampsins, geb. te Middelburg 4 Dec. 1732, overl. te 's Gravenhage 16 Nov. 1796, sedert 1775 weduwe van Mr. Simon Jan Baptist Barchman Wuytiers, en dochter van Cornelis L., heer van Brigdamme, en van Elisabeth Arnoldina Helvetius. Dit huwelijk was kinderloos.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 344; *Jaarb. Ned. Adel* V, 428, 429; v.d. Burgh, *Gezantsch. Zweden en Nederland*, 20, 50.

Regt

[Lijnden van Blitterswijk, Jacob Dirk van]

LIJNDEN VAN BLITTERSWIJK (Jacob Dirk van), geb. 10 Januari 1707, overl. 15 Aug. 1764, zoon van Dirk Wolter v. Hemmen, hierna (kol. 806) en van Anna Ursula van Reede.

Hij trad in militairen dienst, was kapitein in het geld. regt. van den prins van Oranje, werd later generaal-majoor in staatschen dienst en lid van den hoogen krijgsraad. Hij was commandeur der Duitsche Orde, Balye van Utrecht en huwde in 1732 met Justina Geertruid van Borssele, ged. te 's Gravenhage 26 Oct. 1704, dochter van Adriaan, heer van Geldermalsen, en van Geertruid van Welderen.

Hun oudste kind, Anna Ursula v.L., werd 21 Sept. 1732 te Geldermalsen geboren en 28 Sept. gedoopt (*Mbl. Ned. Leeuw* XXI, 90). Adriaan Jacob en Dirk Wolter worden poorters van Goes (*Wapenheraut* VII, 102, 104); de laatste gaat hiervóór, terwijl jhr. Willem Carel Hendrik v.L. van Blitterswijk reeds werd vermeld in dl. III, kol. 801. De brieven van Willem V aan dezen laatste werden door kolonel de Bas gepubliceerd (*Werken Hist. Genootschap*, 3e serie (1893) no. 4).

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 344; *Jaarb. Ned. Adel* V, 428, 429; *Wapenboek D. Orde*, 82.

Regt

[Lijnden van den Cannenborch, Edward baron van]

LIJNDEN VAN DEN CANNENBORCH (Edward baron van), geb. te Nijmegen 16 Mei 1812, overl. te Baarn 5 Sept. 1890, zoon van jhr. Mr. Dirk Reinhard Johan, die voorgaat (kol. 790), en van Cornelia Henriëtte Huydecoper.

Voor hem werd bij K.B. 19 Mei 1839, no. 93, de titel van baron erkend. Hij was controleur der directe belastingen, in- en uitgaande rechten en accijnzen te Zutphen, 1839-46, lid der ridderschap van Gelderland 1844, lid van Gedeputeerde Staten van dat gewest 1847-50. Hij kocht 28 Aug. 1882 den Cannenborch te Vaassen; zijn zoon verkocht dit kasteel in Nov. 1905 ondershands aan den heer Cleve, kunstschilder te Berlijn.

In 1846 had hij tegen zijn zin eervol ontslag als controleur der dir. bel. enz. ontvangen. Hij schreef toen een brochure (ondert. Zutphen 6 April 1846) groot 35 blz., die tot titel draagt: *Verantwoording van E. bn. v. Lijnden bij gelegenheid van het bekomen van deszelfs eervol ontslag, onder toekenning van pensioen, als*

controleur der directe belastingen, in- en uitg. rechten en accijnsen, ingevolge K.B. van 9 *Maart* 1846, no. 79. *Als manuscript gedrukt*. (Arnhem 1846).

Edward v.L. huwde te Rozendaal (Gld.) 30 Juni 1842 met jkvr. Susanna Geertruid Wilhelmina Lewe tot Aduard (1818-66), dochter van jhr. Berend en

van Susanna Tak. Uit dit huwelijk sproten 5 kinderen, t.w. Mr. Dirk Rijnhard Bernard baron v.L. heer van den Cannenborch, president der arrond. rechtb. te Arnhem, en 4 dochters.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 449, 450; *Geneal. Herald. Bl.* X, 363; *Nederl. Adelsboek* (1915), 215; *Wapenheraut* X, 140; *Utr. Jaarboekje* (1891), 209.

Regt

[Lijnden van Cronenburg, Anthony van]

LIJNDEN VAN CRONENBURG (Anthony van), geb. in 1583, overl. 7 Oct. 1626, eenige zoon van Frans v.L.v. Hemmen (1), die volgt (kol. 807), en van Clementia van Amstel.

Hij werd 14 Febr. 1601 als student in de rechten te Leiden ingeschreven (Gelro-Batavus, 18 j.) en 31 Jan. 1604 nogmaals aldaar (dominus de Croonenburg, 21 j.), erfde van zijn moeder de heerlijkheden Cronenburg, Loenen enz., behoorde tot de vijf edelen, die op begeerte van prins Maurits in 1618 de ridderschap van Holland vermeerderden, was 24 Dec. 1619 gecommitteerde ter admiraliteit op de Maas, overleed volgens *Familieblad* (XIII) in October 1626 op zijn huis Cronenburg en werd 16 October te Utrecht als overleden aangegeven.

Hij huwde 23 Oct. 1611 te Doddendaal bij Nijmegen met Alexandrina van Stepraedt, dochter van Reinier, heer van Doddendaal, en van Johanna van Voorst, uit welk huwelijk 7 kinderen zijn geboren. Voor de kinderen, in het *Jaarb. Ned. Adel* onvolledig vermeld, zie men *Gen. Her. Bladen*, terwijl over de kinderen en kleinkinderen van Anthony gegevens voorkomen in het *Familieblad* (XVI).

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 420; *Geneal. Herald. Bladen* I, 218, X, 331; *Alg. Nederl. Familieblad* XIII, 233, XVI, 496.

Regt

[Lijnden van Hemmen, Dirk van]

LIJNDEN VAN HEMMEN (Dirk van), geb. omstr. 1587, overl. 3 Febr. 1652, begr. te Hemmen, oudste zoon van Frans (1), die volgt, en van Anna van Lijnden.

Hij was de 10e heer van Hemmen, heer van Blitterswijk enz., werd in 1621 ambtman, richter en dijkgraaf van Overbetuwe (als opvolger van den 1 Mei 1621 overleden Jan van Gendt, heer van Wolferen) en was wegens de ridderschap van Gelderland gecomm. ter Staten-Generaal. Tweemaal was hij gehuwd. Eerst (huw. voorw., 25 April 1619) met Heilwig Vijgh, overl. 3 Dec. 1638, begr. te Hemmen, dochter van Dirk, heer van Zoelen, den Aldenhaag en de Snor, en van Theodora Pieck van IJzendoorn. Daarna, in 1641, met Geertruyd van Delen, overl. op het huis de Parck, dat zij na den dood van haar man aankocht, 3 Febr. 1688, begr. in de kerk te Elst, dochter van Nicolaas (of Herman) en van Margaretha van Appeldoorn.

Een magescheid Vijgh - van Lijnden, Aug. 1652, komt voor in *Gen. Her. Bladen* I. Volgens blz. 44 aldaar stierf Dirk v.L. 1 Juni 1652. Van de 9 kinderen uit zijn eerste huwelijk en van de 5 uit het tweede komen Frans (2) (kol. 807), Caspar Antonie (kol. 815), Nicolaas Herman (kol. 814) en Steven Hendrik (kol. 814) in dit deel voor.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret bij Mr. R.F.C.H. baron Bentinck van Schoonheeten te Zwolle.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* I, 41-46, X, 335, 336; *Wapenheraut* XX, 414; *Geld. Volksalmanak* (1882), 33; *Alg. Ned. Familiebl.* XI, 187; *Jaarb. Ned. Adel* V, 423; B e e l a e r t s , *Stichtsche Leenen in Gld.*, 4.

Regt

[Lijnden van Hemmen, Dirk Wolter van]

LIJNDEN VAN HEMMEN (Dirk Wolter v a n), geb. (te Hemmen?) 29 Sept. 1659, overl. 6 Sept. 1712, begr. te Hemmen, eenige zoon van Frans (2),

11en heer van Hemmen, die volgt, en van Charlotta van Brienen.

Hij was de 12e heer van Hemmen, heer van Blitterswijk (1712), Clörath en Wanssum; geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen 24 April 1684; ambtman, richter en dijkgraaf van Maas en Waal 1697; gedeputeerde van het kwartier van Nijmegen; edelman van Maria, koningin van Engeland.

D.W.v.L. huwde te Ellecom 12 April 1699 met Anna Ursula van Reede, geb. 15 (25) Sept. 1669, overl. te Arnhem 26 Maart 1749, zij verhief het leen Blitterswijk (waaraan zij door haar man getocht was) 10 Oct. 1713 en werd opnieuw daarmee beleend 16 Febr. 1736, dochter van Godard, 1e graaf van Athlone (dl. III, kol. 1017) en van Ursula Philippota van Raesfelt.

Uit dit huwelijk sproten 4 kinderen, waarvan de drie zoons Frans Godard, Godard en Jacob Diederik in dit deel voorkomen.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 343, 344; *Jaarb. Ned. Adel* V, 427; d'Ablaing, *Balye v. Utr.*, 82; dez. *Riddersch. v.d. Veluwe*, 423, 441, 442; dez., *Riddersch. v. Nijmegen*, 335; *Mbl. Ned. Leeuw* XXIX, 118; *Wapenheraut* XXII, 197, 436 (over de dochter); *Nederl. Adelsb.* (1915), 205.

Regt

[Lijnden van Hemmen, Frans van (1)]

LIJNDEN VAN HEMMEN (Frans van) (1), geb. omstr. 1550, overl. 6 Maart 1606, begr. te Loenen, tweede zoon van Jasper (1), die voorgaat (kol. 798), en van Anna van Besten.

Hij was ridder, werd door zijn tweede huwelijk de 9e heer van Hemmen, was heer van Grunsvoort en Blitterswijk, kocht met zijn broeder de heerlijkheid Sinderen van Ermgard Scheiffard van Merode, weduwe van Johan Torck, heer van Sinderen, had in 1574 zitting in de ridderschap van Utrecht, verschijnt 1595 in die van Nijmegen en wordt in 1597 niet beschreven, daar hij in Holland woonde.

Hij huwde 6 Dec. 1578 Clementia van Amstel van Mijnden, vrouwe van Mijnden Cronenburg enz., overleden te Loenen 1 Maart 1584. Zij was weduwe van Johan van Holtzwyler, en de dochter van Antony, ridder, heer van Mijnden, Cronenburg, Loenen, Loosdrecht, Teckop, enz., en van Anna van Isendoorn. (Haar jongere zuster Antoinetta van A. huwde met den ouderen broeder van Frans, Steven van Lijnden, heer van Sinderen). Daarna is Fr. v.L. in Januari 1586 hertrouwd met Anna van Lijnden, erfdr. van Hemmen en Blitterswijk, zijn nicht, overl. in 1613, begr. te Loenen, dochter van Dirk, ridder, 8e heer van Hemmen, heer van Blitterswijk, en van Judith van Wylich. Uit beide huwelijken sproten kinderen; uit het 1e o.a. Anthony v.L.v. Cronenburg, die voorgaat, uit het tweede o.a. Dirk v.L.v. Hemmen, de echtgenoot van Heilwig Vijgh, die mede hiervóór gaat.

Zie: *Nederl. Adelsb.* (1915), 203; *Geneal. Herald. Bl.* X, 331; *Alg. Ned. Familiebl.* XVI, 496; Jacob Willem Imhoff, *Notitia S. Rom. Germanici Imperii procerum* (Stuttgart 1699); Ferwerda, *A. en A. Wapenboek*.

Regt

[Lijnden van Hemmen, Frans van (2)]

LIJNDEN VAN HEMMEN (Frans van) (2), geb. 1627 of 1628, overl. 26 April 1700, begr. te Hemmen, zoon van Dirk, hiervóór, en van Heilwig Vijgh.

Hij was de 11e heer van Hemmen, heer van Blitterswijk (na overl. van zijn oudsten broeder Dirk, 1652), ging in zijn jeugd in krijgsdienst, werd volgens resol. v.d.R.v.S.

van 2 April 1672 majoor in het regiment gardes van Gelderland, kreeg in 1672 van prins Willem III den rang van luit. kolonel, zonder aanwijzing van regiment en werd

commandant van het fort Sint-Andries. Den dienst verlaten hebbende, werd hij in 1675 beschreven in de ridderschap van Gelderland, kwartier van Nijmegen, en werd dijkgraaf van Overbetuwe. Bij den nijmeegschen vredehandel 1678 werd de baronie van Hemmen van een keizerlijk tot een geldersch leen gemaakt.

Hij huwde op het kasteel den Musschenberg 15 Januari 1655 met Charlotte van Brienen, ervin van Clörath en Griet, geb. in 1630, overl. te Valburg 15 Juli 1721, oud 91 jaar, dochter van Wolter, heer van den Musschenberg, en van Elbrig van Buren tot Griet. Hieruit 9 kinderen, waarvan Dirk Wolter hier voorgaat.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 425; d'Ablaing, *Wapenb. Duitsche Orde, Balye v. Utr.*, 69; *Geneal. Herald. Bl.* I, 44, X, 341; *Wapenheraut* XIII, 233-241; *Nederl. Adelsb.* (1915), 203; *Navorscher* (1901), 97; *Het Staatsche Leger* V, 464.

Regt

[Lijnden van Hemmen, Mr. Frans Godard van]

LIJNDEN VAN HEMMEN (Mr. Frans Godard van), geb. in Juni 1702, overl. te Nijmegen 9 Febr. 1786, begr. te Hemmen, zoon van Dirk Wolter hiervoor, en van Anna Ursula van Reede.

Hij was de 13e heer van Hemmen, heer van Blitterswijk 1749, geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen 1724, werd burggraaf van Nijmegen 1754, richter en dijkgraaf 1780, gelastigde tot het beneficieeren van den Nederrijn en den IJsel, gedeputeerde ter Staten-Generaal 1759, gecommitteerde ter generaliteit en 19 Oct. 1754 in plaats van zijn neef Adriaan van Lijnden (dl. II, kol. 859) door de ridderschap benoemd tot curator der hoogeschool van Harderwijk, welk ambt hij tot zijn dood vervulde. Hij werd daarin opgevolgd door Otto Frederik graaf v. Lijnden, kol. 818. Hij kocht 8 Aug. 1750 de ridderhofstad Lunenburg met 18 morgen land en 20 morgen bosch genaamd ‘het Lunenburgsche bosch’, voor ƒ 6615 van den kolonel Hendrik Ruysch en werd er 24 Dec. 1750 mee beleend.

Hij huwde te Baarn 10 Juni 1726 Constantia Isabella van der Muelen, vrouwe van Oud-Broekhuizen, geb. te Utrecht 15 Nov. 1703, overl. aldaar op de Kromme Nieuwe Gracht bij de Pieterstraat 2 Nov. 1745, begr. te Hemmen, dochter van Mr. Willem, heer van Oud-Broekhuizen, Spengen, Portengen en Laag Nieuwkoop, en van Sophia Huydecoper.

Uit dit huwelijk sproten 11 kinderen, waarvan Willem Frans Godard, Balthasar Constantijn. Dirk Wolter, Jan Elias, Jacob Carel en Reinhard in dit deel voorkomen.

Zie: *Nederl. Adelsb.* (1915), 204; *Jaarb. Ned. Adel* V, 430; *Alg. Ned. Familiebl.* XVI, 488; *Boekzaal der Gel. Wer.* (1786) I, 317; van Spaen, *Inl. Gesch. Gld.* II, 413 vlg.; Bouman, *Geld. H.S.* II, 216, 222; *Konst- en Letterb.* (1805) II, 276; *Geneal. Herald. Bl.* II, 231, X, 346: *Nederl. Jaarb.* (1786), 167.

Regt

[Lijnden van Hemmen, Willem Frans Godard van)

LIJNDEN VAN HEMMEN (Willem Frans Godard van), doorgaans alléén als Willem v.L. vermeld, 14e heer van Hemmen, geb. te Utrecht 11 Oct. 1729, overl. te IJselmonde 15 Juni 1787, zoon van Mr. Frans Godard, die voorgaat, en van C.I. van der Muelen.

Hij werd in 1786 in de ridderschap van Nijmegen beschreven, werd burggraaf, richter en dijkgraaf van Nijmegen, landrentmeester-generaal van het vorstendom Gelder en de graafschap Zutphen 1776, gedeputeerde ter Stat.-Generaal,

hoogschout van de stad en de Meyerij van 's Hertogenbosch, president van den raad van domeinen van prins Willem V, en gouverneur der beide jonge prinsen van Oranje-Nassau.

Hij overleed, op reis zijnde, op het kasteel IJselmonde en werd te Hemmen begraven. Een marmeren gedenkplaat in den kerkmuur te Hemmen, voor hem en zijn vrouw, wordt in *Wapenheraut* XXI beschreven.

Hij huwde te Rotterdam 30 Oct. 1755 met Anna Wilhelmina des H.R.R. gravin van Hogendorp (1735-1779), dochter van des H.R.R. graaf Mr. Dirk Johan, heer van Hofwegen, Tilburg en Goirle, en van Maria Anna du Peyrou. Zij werd niet te Hemmen, maar in de Gr. K. te 's Gravenhage begraven (zie *Navorscher* 1904, 51) en schonk haar echtgenoot 14 kinderen, waarvan Frans Godard in dl. III, kol. 801 voorkomt, Gijsbert Carel Cornelis Jan bn. v.L.v. Sandenburg volgt en jhr. Mr. Dirk Reinhard Johan van L. voorgaat, terwijl over Johanna Sara Jacoba v.L. en haar man een omstandig verhaal is te vinden in *Navorscher* 1923, 97-100.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 347; *Jaarb. Ned. Adel* V, 432-434; *Nederl. Adelsb.* (1915), 204; *Wapenheraut* XXI, 448; *Navorscher* LII (1902), 331; Bouman, *Geld. Hoogesch.* II, 484.

Regt

[Lijnden van Hemmen, Willem Jan Elias baron van]

LIJNDEN VAN HEMMEN (Willem Jan Elias baron van), 16e heer van Hemmen, geb. te Amsterdam 9 Dec. 1791, overl. op het kasteel te Hemmen 8 Sept. 1860, zoon van baron Frans Godard (dl. III, kol. 801) en van Margaretha Clara Munter.

Hij werd geadmitteerd in de ridderschap van Gelderland bij organiek besl. van 28 Aug. 1814, was districtscommissaris van Nijmegen, lid van het Polderbestuur van Overbetuwe, burgemeester van Hemmen, lid van de Dubbele Kamer in 1840 en van de Provinciale Staten van Gelderland in 1848. In het *Tijdschr. ter bevorder. van Nijverheid,* door van der Boon Mesch enz., (1834) II, 367, komt van zijn hand een artikel voor: *Over de acacia*.

Hij huwde te Cleef 3 Mei 1832 Constance Jeannette Louise Caroline freiin von Nagell-Gartrop (1804-67), dochter van freiherr Paul David Sigismund Maurits en van Constantia Hermina Albertina Maria Jacoba des H.R.R. gravin von Quadt Huchtenbroeck. Uit dit huwelijk één zoon en acht dochters.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 350; *Jaarb. Ned. Adel* V, 435; *Nederl. Adelsboek* (1921), 157, 158; Holtrop, *Bibl. Med.*, 214.

Regt

[Lijnden van Hoevelaken, Dirk Wolter van (1)]

LIJNDEN VAN HOEVELAKEN (Dirk Wolter van) (1), geb. te Utrecht 11 Maart 1733, ged. 21 Juni, overl. op het kasteel Hoevelaken 5 Juli 1770, zoon van Mr. Frans Godard v.L. van Hemmen, die voorgaat, en van Constantia Isa van der Muelen.

Hij was eerst kapitein der infanterie, daarna beschreven in de ridderschap van Nijmegen, werd geadmitteerd in de ridderschap van Veluwe 7 Mei 1767 en was gecommitteerde ter Generaliteit van 1768-70.

Hij huwde te Amsterdam 20 April 1760 Agatha Theodora Geelvinck, geb. te Amsterdam 11 Maart 1739, overl. te Hanau 17 Januari 1805 (na hertrouwd te zijn met N. baron von Thielmeyer), dochter van Mr. Nicolaas (1), (dl. VI, kol. 548), heer van Backum, Castricum, Stabroek, Cronenburg, Velsen en Santpoort,

en van J o h a n n a J a c o b a G r a a f l a n d . Uit dit huwelijk 8 kinderen, waarvan Dirk Wolter en Frans Godard Willem volgen en Jan Carel Elias voorgaat (kol. 797), en jhr. Mr. Jan Elias Nicolaas in dl. III, kol. 802 voorkomt.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 367; *Jaarb. Ned. Adel* V, 454; *Nederl. Adelsb.* (1915), 217.
Regt

[Lijnden van Hoevelaken, Dirk Wolter van (2)]

LIJNDEN VAN HOEVELAKEN (Dirk Wolter v a n) (2), geb. te Arnhem 11 April 1762, overl. 13 Sept. 1793, zoon van Dirk Wolter (1) hiervóór, en van A g a t h a T h e o d o r a G e e l v i n c k .

Hij werd brigadier-supernumerair met den rang van ritmeester bij de cavalerie van Z. Hs. escadron gardes-du-corps, onder leiding van den hertog van Brunswijk 16 Maart 1779, kapitein van een compagnie met den rang van luit.-kolonel in Z. Hs. garde-regiment dragonders 5 Dec. 1781, adjudant van prins Willem V, 3 Januari 1788.

In de conduitelijst van het regt. garde-dragonders 1784 staat: ‘D.W.v.L., oud 21, geb. te A., gereformeerd, heeft gediend in het regt. infanterie “Oranje-Drenthe” als vaandrig 6 maanden; in het escadron gardes-du-corps als brigadier 32 maanden en nu als kapitein 25 maanden; spreekt hollandsch, hoogduitsch en fransch, heeft ambitie, kan paardrijden, is van goed comportement, is bekwaam tot het exerceeren, verdient geavanceerd te worden’.

Hij onderscheidde zich in den postenoorlog in Vlaanderen in 1793. Hij sloeg o.a. de Franschen 6 Sept. 1793 te Messines, waar zij, gelijk ook te Roncq, de nederl. posten hadden aangevallen, terug, doch sneuvelde ongelukkig een week later, 13 Sept. 1793 in den slag bij Meenen.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X. 368; *Jaarb. Ned. Adel* V, 455; B o s s c h a , *Neerl. Held. te Land*^{2} III, 48 en noot 1 ald.
Regt

[Lijnden van Hoevelaken, Frans Godard Willem van]

LIJNDEN VAN HOEVELAKEN (Frans Godard Willem v a n), geb. te Arnhem 6 Juni 1764, overl. te Beetsterzwaag 12 Oct. 1818, zoon van Dirk Wolter (1) v.L. van H., die voorgaat, en van A g a t h a T h e o d o r a G e e l v i n c k .

Hij was luitenant-kolonel der zwarte huzaren, brigadier der gardes-du-corps van prins Willem V in 1787, later generaal-majoor der cavalerie. Bij K.B. van 7 Oct. 1814, no. 53 is hij benoemd in de ridderschap van Gelderland en in 1818 ongehuwd overleden.

B o s s c h a vermeldt het dapper gedrag van den brigadier Hoevelaken 1 April 1807 nabij Straalsund. Het is ons niet bekend of deze identiek is met F.G.W. van Lijnden.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 368; *Jaarb. Ned. Adel* V, 455; B o s s c h a , *Neerl. Held. te Land*^{2} III, 177.
Regt

[Lijnden van Hoevelaken, Steven van (1)]

LIJNDEN VAN HOEVELAKEN (Steven v a n) (1), geb. 1635 (vermoedel. op Geerestein te Woudenberg, anders te Loosdrecht), overl. 20 Oct. 1669, begr. te Woudenberg, zoon van Jasper (4), hiervóór (kol. 799), en van T h e o d o r a v a n d e r V e c h t .

Hij was heer van Hoevelaken, Geerestein, Mijnden, Loosdrecht e.a., van 8 Febr. 1661 tot 11 Febr. 1668 rentmeester-generaal en raad der domeinen van het Sticht van Utrecht, werd 30 Juli 1663 kanunnik van het kapittel van den Dom en 27 Oct. d.a.v. verkozen tot geëlig. raad des lands van Utr., doch omdat hij destijds rentmeester der domeinen van het Sticht was, heeft hij eerst 29 April 1668 bezit van die waardigheid genomen.

St. v.L. huwde te Utrecht (ondertr. te Loosdrecht 6 Juli) 1664 met Jacoba Maria (of Jacomina Maria) van Reede tot Renswoude (ongetwijfeld dezelfde die 15 Febr. 1649 onder den naam Jacobus in den Dom te Utrecht werd gedoopt, of althans ingeschreven); zij overleed in 1731 en was de dochter van Gerard (dl. III, kol. 1036), heer van Renswoude, en van Machteld van Zuylen van Nyeveld.

Jacomina Maria erfde bij magescheid van 5 Mei 1680 de heerlijkheid Hoevelaken (die Steven mee ten huwelijk kreeg) en werd 3 Aug. 1681 daarmee beleend onder hulderschap van haar broeder Frederik Adriaan. Zij liet haar besloten dispositie approbeeren 19 Oct. 1682, 6 Juni 1689 en 17 Juni 1711; bij haar dood werd haar boedel insolvent verklaard en werden haar leengoederen verkocht. Geerestein kwam weer aan haar schoondochter en Willem Johan van Dedem kocht Hoevelaken. Steven v.L. liet twee kinderen na, waarvan Steven (2) volgt en Johanna Antonia eerst met Cornelis van Weede, heer van Zuylenburg, en daarna met Gerard Maximiliaan Pynssen van der Aa was gehuwd. Deze laatste is hertrouwd met zijn schoonzuster, de weduwe van Steven (2) van Lijnden.

Zie: W.M.C. Regt, *Geneal. v. Reede* (m.s.); *Geneal. Herald. Bl.* II, 266, X. 326, 327, III, 563, 64; *Jaarb. Ned. Adel.* V, 417; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVIII, 236; *Geld. Volksalm.* (1875), 129 vlg.

Regt

[Lijnden van Hoevelaken, Steven van

LIJNDEN VAN HOEVELAKEN (Steven van) (2), geb. 1668, overl. 11 Febr. 1709 en met 16 kw. in den Dom te Utrecht begr., zoon van Steven (1) hiervóór, en van J.M. van Reede van Renswoude.

Steven was heer van Hoevelaken, Geerestein, Mijnden en Loosdrecht. Hij werd, nog onmondig, met Hoevelaken beleend 1679; mondig geworden, opnieuw beleend in 1701. Beleend met Geerestein (na den dood van zijn grootvader Jasper v.L.) 20 Juni 1685. Hij verkocht in 1702 de heerlijkheid Loosdrecht en werd 16 Oct. 1695 met zijn huis Geerestein in de ridderschap van Utrecht beschreven. Hij was raadsheer te Utrecht en stierf in 1709 zonder kinderen na te laten.

St. v.L. trouwde (op huw. voorw., geteekend te Utrecht 25 Oct. 1698) op Geerestein in Nov. 1698 met Anna Maria de Marez, gedoopt in den Dom te Utrecht 21 Maart 1679, overl. te Utr. 15 Juni 1763, dochter van Samuel, heer van Maarsbergen, Maarn en Oud-Broekhuizen, en van Margaretha Trip. Zij hertrouwde op Geerestein in 1712 met Gerard Maximiliaan (baron) Pynssen van der Aa, wedr. van haar schoonzuster Johanna Antonia van Lijnden (zie op Steven (1) hiervóór).

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 417; *Geneal. Herald. Bl.* II, 267, X. 327; *Navorscher* (1908), 123; *Wapenheraut* II, 87, 171, III, 12.

Regt

[Lijnden van den Leeuwenberg, Bernard Jan van]

LIJNDEN VAN DEN LEEUWENBERG (Bernard Jan van), geb. omstr. 1672, overl. 20 Mei 1728, tweede zoon van Caspar Antony v.L. van Ressen, die volgt, en van Mechteld van Welderen.

Hij was heer van den Leeuwenberg, ritmeester en majoor der karabiniers 1705, ambtsjonker van Voorst 1718, generaal-majoor en kolonel van een regiment karabiniers. Hij is ongetwijfeld dezelfde als Barend Jan baron van Linden door Bosscha vermeld als gekwetst in den slag bij Malplaquet 1709, toen kolonel-kommandant van het cavalerie-regiment van Keppel. Hij huwde 17 Febr. 1711 met Wilhelmina Lewe, vrouwe van Kantens, Klinkenborg, Stitswerd en Eppenhuizen, geb. in 1684, overl. 7 Aug. 1732, dochter van Albert en van Elisabeth Clant.

Uit dit huwelijk 5 kinderen, waarvan de eenige zoon Albert Adriaan hier voorgaat (kol. 784).

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 380; *Jaarb. Ned. Adel* V, 468; B o s s c h a , *Neerl. Held. te Land*[2] II, 484.

Regt

[Lijnden van Lunenburg, Balthazar Constantijn van]

LIJNDEN VAN LUNENBURG (Balthazar Constantijn van), geb. te Nijmegen 2 October 1731, overl. op Lunenburg 8 Januari 1822, zoon van Mr. Frans Godard van L. van Hemmen, die voorgaat, en van Const. Isab. van der Muelen.

Hij werd 14 Juli 1755 heer van Lunenburg (bij overgifte zijns vaders) en wegens deze ridderhofstad in 1758 beschreven in de ridderschap van Utrecht, beleend met Sandenburg (na den dood zijns vaders) 9 Sept. 1765. Hij werd president dier ridderschap, geëligeerde in het 1e lid der Staten van Utrecht en gedeputeerde ter Staten-Generaal.

In 1758 verkreeg hij het halve, later het geheele bezit van het buitengoed 'Essensteyn' te Voorburg. In 1804 stond Essensteyn geboekt ten name van de freules Charlotte en Sophia v.L. (dochters van Balthazar C.v.L.) en in 1834 overleed laatstgenoemde, Sophia Maria Agatha, ongehuwd op dit buiten.

Balthazar C.v.L. huwde te Linschoten 25 Oct. 1758 met jkvr. Johanna Antonia Strick van Linschoten, geb. te Utrecht 17 Februari 1733, overl. op Lunenburg 16 Febr. 1806, dochter van Mr. Jan Hendrik, heer van Linschoten en Polanen, en van Johanna Antonia Bernard. Uit dit huwelijk 7 kinderen, o.a. jhr. Jan Hendrik v.L.v. Lunenburg (zie dl. III, kol. 802). De oudste dochter, Francina Godardina Constantia (1760-1825) huwde in 1794 met Lamoraal Albertus Aemilius Rengers, grietman van Gaasterland.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 452; *Nederl. Adelsb.* (1915), 216; *Geneal. Herald. Bladen* II, 210, 232, X, 366; *Jaarb. Die Haghe* (1903), 278.

Regt

[Lijnden van den Musschenberg, Carel van]

LIJNDEN VAN DEN MUSSCHENBERG (Carel van), derde heer van den Musschenberg, geb. in Mrt. 1529, overl. te Vianen 27 Oct. 1610, begr. te Utrecht in de kerk der Duitsche Orde, zoon van Jan (3) die voorgaat, en van Anna van Galen.

Hij volgde keizer Karel in den oorlog in Italië. Teruggekeerd, werd hij ambtman van Overbetuwe en als zoodanig vermeld 1562, 66, 69 en 78, gedeputeerde uit de ridderschap van Nijmegen 1571, komt voor op de riddercedul van Nijmegen 1562-92 en woonde in 1598 te Vianen. Hij huwde in 1561 (huw. voorw. 10 Jan.) Alyd van Zuylen van de Haer, overl. 4 April 1617, begr. te Utrecht in de kerk der ridders van de Duitsche Orde, dochter van Dirk, ridder, heer van Zevender, de Haer, enz. en van Josina van Drakenborch, erfdochter van Drakenburg Oudaan.

Zij wonnen 9 kinderen o.a Jasper (3) die voorgaat (kol. 798). Een zoon, Steven v.L. was ridder der Duitsche Orde, balye van Aldenbiezen bij Maastricht, en sneuvelde in den Hongaarschen oorlog tegen de Turken. Een 3e zoon, Jan van L., gouverneur van Bonn, werd in een gevecht bij Keulen gekwetst en stierf, ongehuwd, aan zijn wonden 5 Juni 1602, hij werd in het munster te Bonn begraven. Alleen Beatrix, gehuwd met Hendrik van Brienen had kinderen, waarop de Musschenberg dan ook is overgegaan.

Zie: Nijhoff's *Bijdr. Vad. Gesch. en Oudh.* V, 175, VI, 237; *Navorscher* (1905), 509, 510, (1922), 188; *Wapenheraut* XIII, 232; *Alg. Ned. Familiebl.* XV, 132; *Geneal. Herald. Bl.* III, 491, X, 322, 323; *Geld. Volksalm.* (1888), 49.

Regt

[Lijnden van Oldenaller, Herman Willem Jan van]

LIJNDEN VAN OLDENALLER (Herman Willem Jan v a n), heer van Oldenaller, geb. te Arnhem 4 Sept. 1729, ged. 8 Sept., overl. op het huis

Oldenaller (te Putten) 18 Dec. 1803, zoon van Jaspar Hendrik heer van Ressen, die volgt, en van Geertruid van Dedem, vrouwe van Oldenaller.

Hij was commandeur der Duitsche Orde, beschreven in de ridderschap van Veluwe, werd onder de Bataafsche Republ. den 1en Juli 1795 benoemd tot curator der hoogeschool te Harderwijk en vervulde alzoo de plaats van Jacob Carel v.L. (kol. 794), die in 1795 zijn demissie had genomen.

Hij huwde te Velp 17 Oct. 1752 met Jacoba Louise van Eck (1729-81), dochter van Samuel, heer van Overbeek, en van Jacoba Wilhelmina Maria Couttis. Uit dit huwelijk sproten 6 kinderen o.a. jhr. Samuel v.L. van Oldenaller, die volgt.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 385; *Jaarb. Ned. Adel* V, 475-477; van Epen, *Alb. Acad. Gelr. Zutph.* IX; *Wapenb. D. Orde*, 94.

Regt

[Lijnden van Oldenaller, jhr. Samuel van]

LIJNDEN VAN OLDENALLER (jhr. Samuel van), heer van Oldenaller, Appelenburg en de Snor, geb. op Oldenaller 19 Jan. 1760, ged. te Putten 10 Febr., overl. op Oldenaller (te Putten) 31 Juli 1849, zoon van Herman Willem Jan, die vóórgaat, en van Jacoba Louise van Eck.

Hij werd lid van de ridderschap van Nijmegen 22 April 1782 (tot 1787), ambtman en dijkgraaf van Nederbetuwe. Bij K.B. van 28 Aug. 1814, no. 14 benoemd in de ridderschap van Gelderl., werd hij later gekozen tot lid der provinciale staten van dat gewest, hoofdschout van de Nederbetuwe 1817.

Hij huwde te Velp 29 Sept. 1789 Dorothea Jacoba Vijgh, erfdochter van de Snor en den Appelenburg, geb. te Arnhem 3 Jan. 1772, overl. te Beverwijk 4 Mei 1820, dochter van Johan en van Maria Catharina van der Heyden.

Uit dit huwelijk sproten 11 kinderen.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 389; *Jaarb. Ned. Adel* V, 479, 480; *Nederl. Adelsboek* (1915), 225.

Regt

[Lijnden van de Parck, Caspar Anthony van]

LIJNDEN VAN DE PARCK (Caspar Anthony van), heer van de Parck, geb. op huize de Parck 18 Aug. 1707, ged. te Elst 21 Aug., overl. te 's Gravenhage 3 Maart 1748, begr. Gr. K. 8 Maart, zoon van Dirk heer van de Parck, die volgt, en van Heilwig van Lijnden.

Hij werd beschreven in de ridderschap van het kwartier van Nijmegen 7 Oct. 1729, en werd richter te Breedevoort 21 Januari 1737. Hij huwde te Wassenaar 18 Sept. 1739 met Magdalena Elisabeth des H.R.R. barones van den Boetzelaer (1716-73), dochter van Jacob Godefroy des H.R.R. baron v.d.B. en van Magdalena Elisabeth de Jonge. Uit dit huwelijk vier kinderen, o.a. Jacob Carel Godefroy, die volgt. Een dochter, Heilwig Adriana Amarantha (1740-73), was gehuwd met Arend Willem baron van Reede (dl. III, kol. 1001); een andere, Magdalena Elisabeth (1743-1813) huwde met Willem baron van der Duyn (dl. IV, kol. 544).

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 338; *Jaarb. Ned. Adel* V, 484; *Wapenheraut* VIII, 368; *Alg. Ned. Familiebl.* XI, 209, 210; *Mdbl. Ned. Leeuw* XL, 71.

Regt

[Lijnden van de Parck, Dirk van]

LIJNDEN VAN DE PARCK (Dirk v a n), geb. in 1679, overl. 16 Oct. 1735, zoon van Steven Hendrik, die volgt, en van J o s i n a v a n W e l d e r e n .

Hij was heer van de Parck (bij den dood zijns vaders), kanunnik van den Dom te Utrecht en proost van Elst. Was eerst ritmeester bij de karabiniers van Albemarle, later brigadier der cavalerie en kolonel van een geldersch regiment te paard. Hij was

gouverneur en later opperhofmeester van den Prins van Oranje-Nassau (Willem IV) en werd in Febr. 1732 met den opperstalmeester van Aylva, als twee van 's Prinsen vertrouwden, van het Loo naar het Noorden gezonden om te trachten Friesland en Stad en Lande te bewegen 's Prinsen toelating in den Raad van State te eischen en bij weigering alle medewerking met de Staten-Generaal te staken, alle betaling van lasten te doen ophouden. Zij slaagden echter niet in hun zending. In hetzelfde jaar 1732 was Dirk v.L. een der gemachtigden te Berlijn tot vereffening der nalatenschap van Willem III.

D.v.L. huwde te Ressen 24 Nov. 1705 (huw. voorw. 2 Nov.) met zijn nicht Heilwig van Lijnden, geb. 1675, overleden in Febr. 1735, begr. te Nijmegen, dochter van Caspar Antonie (kol. 815), zijn vaders halven broeder, en van Machteld van Welderen. Zij hadden zes kinderen, waarvan Caspar Anthony en Josina Carolina in dit deel voorkomen, Machteld gehuwd was met Carel van Lijnden van Swanenburg (kol. 817) en Adriana Cornelia de gade werd van Godard v. Lijnden (kol. 792).

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 338; *Jaarb. Ned. Adel* V, 484; Blok, *Gesch. Ned. Volk*[2] III, 366; Wagenaar, *Vaderl. Hist.* X, 14.

Regt

[Lijnden van de Parck, Jacob Carel Godefroy van]

LIJNDEN VAN DE PARCK (Jacob Carel Godefroy van), heer van de Parck, geb. te 's Gravenhage 29 Dec. 1741, overl. op de Parck (te Elst) 23 Oct. 1806, zoon van Caspar Anthony, hiervóór, en van Magdalena Elisabeth van den Boetzelaer.

Hij was eerst zeeofficier, later exempt bij de gardes-du-corps en majoor van de cavalerie. Op 23-jarigen leeftijd bekwam hij brieven van veniam aetatis van de Staten van Holland, 30 Januari 1765. Hij werd geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen 27 April 1779, was ambtsjonker van Overbetuwe en raad en ontvanger-generaal der beden van Brabant en overleed ongehuwd.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 339; *Jaarb. Ned. Adel* V, 485, 486.

Regt

[Lijnden van de Parck, Nicolaas Herman van]

LIJNDEN VAN DE PARCK (Nicolaas Herman van), geb. omstr. 1645, overl. 2 Aug. 1676, zoon van Dirk v.L.v. Hemmen, hiervóór, en van Geertruid van Delen.

Hij was heer van de Parck, werd 21 Sept. 1665, oud 20 jaar, student in de rechten te Leiden, werd geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen in 1667 en compareerde daarin tot 1672. Hij verkreeg commissie als kapitein 2 Nov. 1674, werd luitenant-kolonel en kapitein van de gardes te voet, sneuvelde bij de belegering van Maastricht 2 Aug. 1676 en werd met 8 kwartieren te Elst begraven.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 337; *Jaarb. Ned. Adel* V, 424; *Navorscher* (1896), 51.

Regt

[Lijnden van de Parck, Steven Hendrik van]

LIJNDEN VAN DE PARCK (Steven Hendrik v a n), geb. omstr. 1647, overl. te Nijmegen 30 Nov. 1680, begr. te Elst met 8 kw., jongste zoon van Dirk van L. van Hemmen, hiervóór, en van G e e r t r u i d v a n D e l e n .

Hij zal dezelfde zijn als: Steven Hendrik v.L. Nob. Gelrus, die 13 Sept. 1665 te Harderwijk student werd (ph.) en 14 Maart 1667 te Leiden zijn studiën (L. et P.) voortzette. Hij werd heer van de Parck, na den dood van zijn broeder Nicolaas Herman (zie vorig art.), was luitenant-kolonel en kapitein van de blauwe gardes.

Hij huwde te Nijmegen 17 Januari 1677 met J o s i n a v a n W e l d e r e n , overl. 12 Januari 1723, jongste dochter van D i r k , burggraaf en richter der stad Nijmegen, en van C o r n e l i a

van Druten, vrouwe van den Leeuwenberg. Behalve een dochter Cornelia Machteld v.L., die de vrouw werd van Johan Rabo van Keppel, sproot uit dit huwelijk een zoon Dirk, die voorgaat.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 337; *Jaarb. Ned. Adel* V, 483; *Navorscher* (1896). 53.

Regt

[Lijnden van de Plack, Godert Philips van]

LIJNDEN VAN DE PLACK (Godert Philips van), heer van de Plack en van Rijsselt, geboren in 1662, overl. 28 Aug. 1735, begr. te Gossel, zoon van Jasper, die volgt, en van Isabella Bellasis.

Hij was majoor van de gardes en generaal-majoor van de ruiterij ten dienste der Vereen. Nederlanden, ongetwijfeld dezelfde als Godard Filip baron v. Linden, kolonel-titulair bij de cavalerie, in den slag bij Malplaquet gekwetst (Bosscha), en huwde omstr. 1685 met Anna Cornelia Isabella van Coeverden, ervin van Rijsselt, waarmee zij in 1710 na den dood haars broeders beleend werd, dochter van Philips Otto en van Anna Sophia Frisia van der Capellen. Uit dit huwelijk sproten een zoon en een dochter. De zoon, Jaspar Carel v.L. werd heer van de Plack en Rijsselt; hij was gehuwd met Sophia Charlotta gravin van Limburg Bronckhorst Stirum en Borculoo, doch in 1731 kinderloos overlijdende, liet hij genoemde heerlijkheden na aan zijn zuster Anna Margrieta Elisabeth v.L., gehuwd met Robert Evert van der Capellen tot Boedelhof.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 318; *Jaarb. Ned. Adel* V, 395; d'Ablaing van Giessenburg, *Bannerh. en Rschap. v. Zutphen* 169, 180; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2] II, 484. De grafschriften van het echtpaar (waarsch. foutief afgeschreven) in *Wapenheraut* XXI, 393.

Regt

[Lijnden van de Plack, Jasper van]

LIJNDEN VAN DE PLACK (Jasper van, heer van de Plack, geb. omstr. 1630, overl. 3 October 1676, jongste zoon van Godard, heer van Boelenham, en van Jacoba van Bronckhorst.

Hij was ritmeester van een compagnie gardes-du-corps van den Prins van Oranje (de gardes Zeeland, met 116 paarden). Na de terechtstelling van Buat, 11 Oct. 1666, benoemde Zeeland J.v.L. tot ritmeester-commandant. Zijn verzoek om den majoorsrang werd niet ingewilligd en 6 Aug. 1670 werd hij vervangen door Hendrik van Nassau la Lecq. Hij huwde omstr. 1660 met Isabella Bellasis (Belloys of Belasyse) tot Finkenbrits, overl. 1669, dochter van Jan en van Margriet van Thienen. Uit dit huwelijk sproten: Godert Philips, die voorgaat, en Jacoba, die ongehuwd overleed.

Zie: *Herald. Geneal. Bl.* X, 317; *Jaarb. Ned. Adel* V, 394; d'Ablaing van Giessenburg, *Ridderschap van Zutphen*, 180; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* V.

Regt

[Lijnden van Ressen, Caspar Antonie van]

LIJNDEN VAN RESSEN (Caspar Antonie van), heer van Ressen, geb. in 1631, overl. 8 Nov. 1718, begr. te Ressen, zoon van Dirk v.L.v. Hemmen, die voorgaat, en van Heilwig Vijgh.

Hij was ambtman, rechter en dijkgraaf van Overbetuwe, geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen 1652 en wegens Gelderland lid der admiraliteit op de Maas, 26 Juli 1664.

Hij huwde te Nijmegen 21 Febr. 1669 met Mechteld van Welderen, vrouwe van Leeuwenberg, dochter van Dirk tot den Leeuwenberg, en van Cornelia Mechteld van Druten.

Uit dit huwelijk sproten 6 kinderen, waarvan

Dirk, Bernhard, Jan en Frans Carel in dit deel voorkomen en Adriaan graaf van L. in dl. II, kol. 859, wordt vermeld. Een dochter, Heilwig v.L. huwde met Dirk v.L. van de Parck (kol. 813).

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 381; *Jaarb. Ned. Adel* V, 468; *Nederl. Adelsb.* (1915), 223; *Alg. Ned. Familiebl.* I, no. 34, 3*b*.

Regt

[Lijnden van Ressen, Dirk of Derk van]

LIJNDEN VAN RESSEN (Dirk of Derk van), geb. 26 Jan. 1670, overl. te Ressen in Sept. 1711, zoon van Caspar Antonie, hiervóór, en van Mechteld van Welderen.

Hij werd 24 April 1687 te Leiden student in de rechten (Theodorus van Linden, Geldrus, 20. J.), geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen 12 Febr. 1692, ambtman, richter en dijkgraaf van Overbetuwe 1696, gedeputeerde van het kwartier 1705.

Hij huwde in 1694 Anna Wilhelmina Bentinck, geb. 1 Juni 1677, overl. te Ressen 24 April 1749, begr. ald. 30 April, dochter van Eusebius Borchard, heer van Schoonheeten, en van Elisabeth van Brakell. Zij wonnen 7 kinderen, waarvan Jasper Hendrik en Carel v.L.v. Swanenburg volgen en Eusebius Borchard Berend voorgaat. Een zoon Adriaan werd luitenant-generaal en stierf 25 Maart 1785 ongehuwd, oud 78 jaar.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 382; *Jaarb. Ned. Adel* V, 471-473; *Adelsarchief* (1901), 134; *Navorscher* (1896), 220 (over zijn zoon Dirk).

Regt

[Lijnden van Ressen, Mr. Jasper Hendrik van]

LIJNDEN VAN RESSEN (Mr. Jasper Hendrik van), heer van Ressen, geb. te Bemmel 4 October 1696, overl. te Arnhem 28 Maart 1759, zoon van Dirk v.L. van Ressen (vorig art.) en van A.W. Bentinck.

Hij werd student in de letteren te Harderwijk 16 Sept. 1717, werd commandeur der Duitsche Orde, beschreven in de ridderschap van Nijmegen 1719, raad in het Hof en daarna rekenmeester van Gelderland 1743. Den 2. Mei 1744 werd hij wegens Gelderland raad ter admiraliteit van Amsterdam.

Hij huwde 20 Febr. 1727 met Geertruid van Dedem, vrouwe van Oldenaller, ged. te Zwolle 31 Oct. 1699, overl. 6 Dec. 1733, dochter van Willem Jan, heer van Berg, Maurik, Oldenaller en Hoevelaken, en van Gerberich van Delen.

Van hun drie kinderen gaat Herman Willem Jan v.L.v. Oldenaller hiervóór.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 384; *Jaarb. Ned. Adel* V, 473; *Wapenheraut* VIII, 71; *Alg. Ned. Familiebl.* I, 87, 2; *Wapenboek D.O.*, 71.

Regt

[Lijnden van Sandenburg, Mr. Frederik August Alexander Carel baron van]

LIJNDEN VAN SANDENBURG (Mr. Frederik August Alexander Carel baron van), geb. te Utrecht 18 Oct. 1801, overl. op kasteel Sandenburg (te Neerlangbroek) 30 Juni 1855, zoon van baron Gijsbert Carel Cornelis Jan, die volgt, en van Benudina Maria de Beaufort. Hij was heer van Sandenburg, Groenesteyn en Walenburg;

Groenesteyn verkreeg hij na den dood van zijn tante Isabella Eliana van Lijnden (overl. 1851).

Hij studeerde sedert 1 Sept. 1818 te Utrecht in de rechten, werd in 1825 lid van de ridderschap van Utrecht, was in 1840 lid van de dubbele Kamer, werd raadsheer en later vice-president van het gerechtshof te Utrecht en kamerheer des Konings i.b.d. Hij huwde tweemaal: te 's Gravenhage 16 April 1823 met Anna Wilhelmina des H.R.R. barones van Spaen (1801-1836), dochter van baron Alexander Willem Jacob en van Seyna Alexandrina des H.R.R. barones von Neukirchen genaamd Nyvenheim; hij hertrouwde te

Amsterdam 14 April 1842 met Catharina Melvil (1805-1882), dochter van Robert en van Elisabeth Skurray. Uit het eerste huwelijk vier dochters en één zoon, Mr. Constantijn Theodoor graaf v.L.v.S. (zie dl. IV, 937); uit het 2e huwelijk drie zoons o.a. Mr. Robert Melvil baron v.L. (zie dl. V, 328).

Zijn portret bestaat als prent door J.H. Hoffmeister.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 439, 440; *Nederl. Adelsboek* (1915), 207; *Geneal. Herald. Bladen* II, 216, X, 353.

Regt

[Lijnden van Sandenburg, Gijsbert Carel Cornelis Jan baron van]

LIJNDEN VAN SANDENBURG (Gijsbert Carel Cornelis Jan baron van), geb. te 's Gravenhage 20 Febr. 1767, overl. te Utrecht 3 Aug. 1850, zoon van Willem Frans Godard v.L. van Hemmen, die voorgaat, en van Anna Wilh. gravin van Hogendorp.

Reeds op 15-jarigen leeftijd trad hij in militairen dienst, werd in 1782 geplaatst bij de gardes-du-corps van den stadhouder en maakte als zoodanig en als edelman van prins Willem V de voor den laatste moeilijke jaren 1785-86 mede. In 1787 was hij brigadier van de gardes-du-corps van den Prins. Hij werd beleend met Sandenburg 17 Aug. 1792, bij koop van Barend Hendrik baron van Reede van Oudtshoorn, en met Walenburg 4 Juli 1803, bij koop van Mr. Joachim van Vliet, heer van Hardenbroek. Voor Sandenburg werd hij beschreven in de ridderschap van Utrecht 12 Sept. 1792 en daaruit gecommitteerd als lid der Staten v. Utr., als ordin. lid in den Hove Provinciaal en in de Admiraliteit van Amsterdam. In 1795 van al zijn ambten en bedieningen ontheven, leefde hij als ambteloos burger tot 1802, toen hij lid werd van het college van den Lekdijkbovendams; in 1805 werd hij lid van de commissie van Landbouw, in 1810 van de Ringcommissie en in 1811 van het Conseil Général. Bij het herstel onzer onafhankelijkheid werd hij lid van het provis. Provinc. bestuur van Utrecht, 28 Aug. 1814 (no. 14), benoemd in de ridderschap van Utrecht en wegens deze afgevaardigd naar de Provinciale Staten, werd lid van Gedeputeerden en vervulde dit laatste ambt tot zijn dood. In 1830 nam hij als oudste lid van het college van Ged. St. het ambt van gouverneur der prov. Utrecht waar; hij overleed in 1850 te Utrecht. Zijn groote gaven van verstand en nog grootere van hart werden om het zeerst door ieder, die met hem in aanraking kwam, geprezen. Bij K.B. van 2 Juni 1822, no. 61, was voor hem de titel van baron erkend.

Hij huwde te Utrecht 31 Oct. 1797 Benudina Maria de Beaufort (1771-1813) dochter van Mr. Joachim Ferdinand (dl. VI, kol. 83) en van Anna Digna van Gelre. Uit dit huwelijk sproten 5 kinderen o.a. Mr. F.A.A.C. baron v.L. van Sandenburg, die voorgaat, en Jacob Carel Marie v.L., kolonel der infanterie, in 1892 overleden, die voorgaat (kol. 794).

Zijn portret bestaat als prent door C.W. Mieling.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 437; *Nederl. Adelsb.* (1915), 206; *Gen. Her. Bladen* II, 214, X, 351, 352; *Adelsarchief* (1902), 230; *Utr. Courant* 4 Sept. 1850; *Utr. Volksalm.* (1847) (portret), (1851), 100.

Regt

[Lijnden van Swanenburg, Carel van]

LIJNDEN VAN SWANENBURG (Carel van), heer van Swanenburg (te Gendringen), geb. omstr. 1700, overl. 11 Januari 1742, zoon van Dirk v.L. van Ressen en Oldenaller, hiervóór, en van Anna Wilhelmina Bentinck.

Hij was lid van de ridderschap van Nijmegen 1723, houtvester van het kwartier van Nijmegen, woonde meest op den Swanenburg te Gendringen en huwde te Elst, huize de Parck, 14 Aug. 1731, met Machteld van Lijnden, geb. in 1710,

overl. 1 April 1738, dochter van Dirk v.L. van de Parck, die voorgaat, en van Heilwig van Lijnden. Van een tweede huwelijk, zooals *Jaarb. Ned. Adel* meedeelt, kan geen sprake zijn, evenmin van een kind, in 1742 uit het 1e huwelijk geboren.

Van zijn kinderen volgt Dirk en gaat Heilwich Dirk hiervóór (kol. 793).

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 383; *Jaarb. Ned. Adel* V, 472, 486; *Mdbl. Ned. Leeuw* XVI, 50.

Regt

[Lijnden van Swanenburg, Dirk van]

LIJNDEN VAN SWANENBURG (Dirk van), heer van Swanenburg, geb. te Zutphen 1735, overl. in Mei 1792, zoon van Carel, hiervóór, en van Machteld van Lijnden. Hij werd 19 Sept. 1751 te Leiden student (ann. ac.); geadmitteerd in de ridderschap van Veluwe 11 Mei 1757; ambtsjonker van Voorst 12 Mei 1757; richter en dijkgraaf van Wageningen 30 April 1765; gecommitteerde ter generaliteit 1767-83; gecomm. in de generalit. rekenkamer 1783-86; gecomm. ter admiraliteit op de Maas 1786-87; in de Oost-Indische Compagnie 1788; monstercommissaris 1789, gedeputeerde 1789-92; extra-ordin. raad in Gelderland 1791.

Hij huwde (ondertr. te 's Gravenhage 2 Mei 1756) met Catharina Lucia Pater, bij wie hij maar één dochter won: Catharina Lucia van Lijnden. Zij werd in Juli 1776 geschaakt door, en huwde te Renkum 16 Aug. 1776 met Willem baron von Ungern-Sternberg, officier bij de garde. Dit huwelijk werd door echtscheiding ontbonden. Zij hertrouwde in 1795 met Andries van der Schroeff, bataafsch officier, en overleed te Koudekerk a.d. Rijn, waar zij 2 Januari 1799 in de kerk werd begraven.

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 383; *Jaarb. Ned. Adel* V, 472; *Wapenheraut* VI, 202; *Navorscher* (1896), 148.

Regt

[Lijnden van de Voorst, Otto Frederik graaf van]

LIJNDEN VAN DE VOORST, (Otto Frederik graaf van), geb. 18 Januari 1716, overl. op den burcht te Nijmegen 21 Mei 1788, zoon van graaf Adriaan (dl. II, kol. 859) tot Poll en Beering, en van Stephania Anna Amaranthe von Vittinghoff genaamd Schell.

Hij was heer van Nederhemert en de Voorst. De eerste heerlijkheid was hem aangekomen door zijn moeder; de tweede kocht hij in 1759 van George van Keppel, 3en graaf van Albemarle. Den 24. Mei 1732 werd hij te Leiden student in de rechten. Hij werd geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen 26 April 1738, raad en rentmeester-generaal van de bede in Brabant en de Meijerij van 's Hertogenbosch, ambtman van Overbetuwe, in 1734 burggraaf, richter en dijkgraaf van het Rijk van Nijmegen, Gedeputeerde Staat.

Wegens het kwartier van Nijmegen werd hij 14 Juni 1786 verkozen tot curator der hoogeschool te Harderwijk, welk ambt hij tot zijn dood waarnam (opgevolgd door Jan Elias v.L., die voorgaat). Hij verrijkte de bibliotheek dier school met een kostbaar boekgeschenk, dat later door zijn weduwe volledig gemaakt werd, en zorgde dat de hoogeschool de haar tijdelijk verleende toelage bleef behouden. Hij stierf, geroemd als een ijverig voorstander der letteren en begunstiger der geleerden.

Hij huwde 13 Juni 1754 met Frederica Louisa van der Does van Noordwijk, geb. 21 Febr., ged. Kloosterk. te 's Gravenhage 24 Febr. 1730, overl.

te 's Gravenhage, in haar woning in het Voorhout, 9 Mei 1811, begr. te Nederhemert, dochter van Steven (dl. VI, 440) en van Theodora Odilia Doys.

Dit huwelijk was kinderloos. Zij adopteerden Ottelina Frederika Louise van Reede (later: gravin van Lijnden Reede),

over wier doop (Waalsche K. 's Grav. 28 Jan. 1773) zij als peter en meter hadden gestaan. Zij was de dochter van Arend Willem (dl. III, 1001) en huwde in 1791 met Willem Gustaaf Frederik graaf Bentinck v. Rhoon (dl. I, 303).

Zie: *Geneal. Herald. Bl.* X, 381; *Jaarb. Ned. Adel* V, 470; Klotzii *Acta Lit.* VI, 62; Bouman, *Geld. Hoogesch.* II, 210, 222; Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.*; Moll, *Catal. Bibl. van 's Grav.*, bl. 26; van Epen, *Alb. Acad. Gelr. Zutph.*; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXI, 38; Knuttel, *Pamfl.* no. 20256.

Regt

[Lijntgens, Pieter]

LIJNTGENS, (Pieter), of Lijntjes, stond in het begin der 17de eeuw aan het hoofd van een groot handelshuis te Amsterdam. Als zoovelen zijner stadgenooten had hij een aanzienlijk bedrag gestoken in de V.O.I.C. van 1602; met meer dan een ton gouds behoorde hij tot de grootste aandeelhouders. Toen de Compagnie zich echter met goed succes op de kaapvaart ging toeleggen, deed L., die Mennist was en het behalen van winsten, op een zoo onvreedzame wijze verkregen, niet met zijn geweten kon overeenbrengen, zijn aandeelen van de hand. Echter miste hij noode de vroegere hem ten deel gevallen profijten. Het oprichten van een nieuwe compagnie, wat ook zijn tijdgenoot Isaac le Maire voor den geest stond, was door het verleende monopolie niet wel mogelijk. Toch konden deze beide mannen elkaar niet vinden. Den vurigen Calvinist was het onverschillig, hoe de hem toekomende winsten waren verkregen, als Spanje maar afbreuk gedaan werd. Toen raakte L. in kennis met zekeren avontuurlijk aangelegden solliciteur Mathieu Coulhes. Deze wees hem er op, dat de oprichting van een nieuwe handelscompagnie in Frankrijk met meer kans

van slagen kon worden ondernomen. Dat land en Spanje leefden in goede harmonie; kostbare oorlogsschepen ter bescherming van den handel waren dus onnoodig. Het gelukte C. den franschen Koning voor het plan te winnen. Eind 1604 kwam uit naam van Hendrik IV het verzoek, om in Holland en Zeeland schippers en matrozen te mogen aanwerven voor de eerlang uit te rusten schepen, aangezien fransche zeelieden, die nooit op de Indiën gevaren hadden, daartoe in de eerste jaren niet bruikbaar waren. De V.O.I.C. zag het gevaarlijke van den toestand in. Hoe moest het gaan, als de talrijke, zeer bemiddelde doopsgezinde participanten L.'s voorbeeld volgden. Gelukkig vond de Compagnie krachtigen steun bij de Staten-Generaal, die er geen oogenblik aan dachten hun franschen beschermheer in dezen ter wille te zijn. Ze wisten de zaak op de lange baan te schuiven, hierbij krachtig gesteund door Oldenbarnevelt, Fr. v. Aerssen, onzen bekwamen gezant bij Hendrik IV en den behendigen franschen gezant de Buzanval. De Staten voelden zich nu sterk genoeg om bij plakkaat ons scheepsvolk te verbieden op Indië te varen anders dan in dienst der O.I. Compagnie. Pieter Lijntjes' opzet raakte in het vergeetboek en hij, de ontwerper, stierf kort daarna.

Zijn zoon, ook Pieter geheeten, was na een indische reis, die hem den roep van groote bekwaamheid gegeven had, naar Holland teruggekeerd, waar hij, nog vóór zijn vader, door misbruik van sterken drank kwam te overlijden.

Zie: Fruin, *Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot* in *Verspr. geschriften* III ('s Gravenh. 1901); Bakhuizen v.d. Brink, *Isaac le Maire* in *De Gids* IV (1865); Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*[2] II, 337.

Bartelds

M.

[Maas, Gerard Brandt]

MAAS (Gerard Brandt), geb. te Utrecht in 1787, overl. te Gouda 30 Mei 1847. Hij studeerde aan het seminarie der Remonstranten, en werd predikant te Zwammerdam in 1811 (tevens bedienende de gemeenten te Amersfoort en te Waddingsveen), en te Gouda 9 Mei 1829. In Dec. 1820 hield hij een lijkrede op den te Nieuwpoort gestorven predikant Adriaan Koenerding (vgl. dl. VI, kol. 887v.), zijn grootvader. Op 31 Juli 1836 heeft hij het kerkgebouw te Waddingsveen ingewijd. Hij schreef: *Levensschetsen van merkwaardige, meest Vriesche mannen en vrouwen*; *uitgegeven door het departement Leeuwarden der Maatsch. tot Nut van 't Algem.* (Leeuwarden 1837); *Gedichten* (Amst. 1836-1838); en vertaalde J.M. Braun, *Geschiedkundige reize in Griekenland* .... twee deelen (Zalt-Bommel 1838), E.L. Bulwer, *Engeland en de Engelschen*, twee deelen (Zalt-Bommel 1836) en A. Bünck, *Lodewijk Philips, koning der Franschen en zijn familie* (Zalt-Bommel 1840). Ook bewerkte hij twee vraagboekjes van Pleun Labberton.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenboek van Prot. Godgel. in Ned.* I (1907), 584 v.

Knipscheer

[Maastricht, Bartholomeus van]

MAASTRICHT (Bartholomeus van), of de Traiecto, geb. te Maastricht in de tweede helft der 14de eeuw en overleden te Keulen 16 Juni 1446.

Hij studeerde in de godgeleerdheid en verkreeg vervolgens een leerstoel aan de in 1386 gestichte Universiteit van Heidelberg. Blijkens de matricula

der Universitas Ruperto-Carolina was Bartholomeus in 1408 dekaan der theologische faculteit, 1412-1413 bekleedde hij de rectorale waardigheid, in 1414 was hij wederom dekaan en 1419-1420 was hij vice-rector. Zijn voorlezingen en geschriften genoten een bijzondere autoriteit. In het tijdvak, gedurende hetwelk hij te Heidelberg verbleef, vonden de concilies van Constanz en Basel plaats. De groote kerkelijke gebeurtenissen hielden in die jaren ook de heidelbergsche geleerden bezig. In den strijd tusschen Rome en Avignon had de Universiteit met den Keizer beslist partij gekozen voor den Paus te Rome. Ofschoon de conciliaire idee in het algemeen bij de heidelbergsche hoogleeraren geen ingang schijnt gevonden te hebben, treffen wij daarentegen Bartholomeus van Maastricht aan als een gematigd voorstander dezer theorie. Onder zijn tijdgenooten en medeprofessoren te Heidelberg vond men betrekkelijk vele Noordnederlanders, o.a. Marsilius van Inghen, den eersten rector en eigenlijken organisator der universiteit ('Anheber, Regierer und Verweser'). Verlangend om zijn laatste levensjaren in strenge afzondering door te brengen, verliet hij omstreeks 1440 de wereld en trad in de kartuizerorde. In 1442 werd hij als prior geroepen aan het hoofd van het klooster Betlehem te Roermond. Hier had hij het voorrecht om Dionysius van Rijckel (dl. II, kol. 393) onder zijn monniken te tellen. Ten onrechte schrijft Welters, *Denys le Chartreux* (Roerm. 1882), dat hij prior was

toen Dionysius de Kartuizer in 1423 zijn intrede deed in het roermondsche klooster. Kort daarna verkreeg hij tevens de waardigheid van visitator der ordesprovincie van den Rijn, welke zich uitstrekte tot Bern. Meermalen moest hij nu het generaal-kapittel der orde bijwonen in de Grande-Chartreuse bij Grenoble. Als een bewijs zijner nederigheid wordt verhaald, dat de grijsaard te voet daarheen reisde, met een eikenhouten stok in de hand en gaande van klooster tot klooster. Met een bewonderenswaardigen moed legde hij aldus den afstand af, welke Roermond scheidt van het gebergte van Dauphiné. Daar placht hij, zooals Dorlandus in zijn *Chronicon Cartusiense* zegt, door den generaal R.P.D. Guillaume de la Motte en de vergaderde kartuizers ontvangen te worden als een engel Gods. Zijn raadgevingen hadden aldaar een beslissenden invloed. Voorts werd zijn ijver, vroomheid, geleerdheid en bescheidenheid onvergelijkelijk genoemd.

Toen Bartholomeus in 1446, door ouderdom en ziekte verzwakt, herhaaldelijk ontheffing uit zijn ambten had verzocht, werd omstreeks Mei van dat jaar aan zijn verzoek gevolg gegeven. Een lange rust was hem echter niet meer vergund. Reeds in Juli van dat jaar overleed hij te Keulen in de chartreuse van St. Barbara. Aldaar is hij ook begraven.

Een opsomming zijner geschriften vindt men bij Petrejus (die er 16 noemt) en Paquot (die er 21 vermeldt), alsmede bij Morotius (die er 22 opnoemt) en in de *Biographie Nat. de Belgique*. Zij waren in den tijd van Petrejus (1608) in hs. aanwezig in het kartuizerklooster te Keulen. Bijzondere vermelding verdient de verhandeling: *De auctoriate concilii supra Papam*, waarin hij in een contemporeele strijd vraag de zijde kiest van Gerson en Dionysius Carthusianus. In het Britsch Museum (Arundel 358, fol. 18-42) vindt men in hs. *Bartholomaei, prioris Carthusiensis in Reymunda sive Ruremunda Exhortatio ad constantiam suscepti propositi cuidam novicio Carthusiensi directa*. Te Weenen (4967 - theol. 637, fol. 115*a*-118*b*): *Bartholomeus de Ruremunda. De proclamationibus in Capitulo*.

Onder de werken van Joannes Gerson bevinden zich twee brieven ‘ad Bartholomaeum Cartusiensem’, waarin de parijsche kanselier de eerste twee deelen van Ruysbroeck's geschrift *De ornatu spiritualium nuptiarum* zeer prijst, doch den inhoud van het derde deel ernstig laakt. Dionysius de Kartuizer en anderen hebben daarop Ruysbroeck verdedigd.

Bartholomeus schijnt ook nog tijdens zijn verblijf in Roermond in betrekking te hebben gestaan tot de Universiteit van Keulen.

Zie: Th. Petrejus, *Bibliotheca Carthusiana* (Colon. 1609), 18; P. Dorlandi, *Chronicon Carthusiense* (Colon. 1608), 390-391; le Couteulx, *Annales Ordinis Cartus.* VI (Monstrolii 1890), 140, 292-293; le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* II (Monstrolii 1891), 338; Foppens, *Bibliotheca Belgica* I, 129; Töpke, *Matrikel der Universität Heidelberg* I. 119, 120, 146, 147, II, 369, 371, 610; H. Keussen, *Die Matrikel der Universität Köln* 1389 *bis* 1559, I (Bonn 1892), 569; Morotius, *Theatrum chronol. sacri ordinis Cartus.* (Taurini 1681), 82-83; Paquot, *Mémoires* II, 23; N. Molin, *Historia Cartusiana* II (Tornaci 1904), 240-242; *Dionysii Cartusiani Opera Omnia*, Indices i.v. ‘Bartholomeus’; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht* IX (1886), 279; *Biographie Nat. de Belgique*, t. I; *J. Gersonii Opera Omnia*, ed. M.L. Ellies du Pin (Hagae Comitum 1728).

Scholtens

[Macropedius, Georgius]

MACROPEDIUS (Georgius), eigenlijk geheeten Joris van Langhveldt, geb. te Gemert 1475, gest. te 's Hertogenbosch 1558, taalgeleerde en vermaard schrijver van latijnsche schooldrama's. Hij bezocht waarschijnlijk te 's Hertogenbosch de school der Broeders van het Gemeene Leven, daarna de leuvensche hoogeschool, trad in de Orde der in gemeenschap levenden van den H. Hieronymus en was rector der hieronymiaansche school, achtereenvolgens in 's Hertogenbosch, te Luik, te Utrecht, van 1537-52, weer te 's Hertogenbosch 1552-58. Na vele pijnen (podagra) overleed hij daar in 1558 (aan de pest?) en werd, volgens Jacob van Oudenhoven (*Beschrijvinghe der stadt van 's Hertogenbossche*, blz. 119), begraven vóór het koor der kerk van het zoogenaamde ‘Arme Fraterhuis’ te 's Hertogenbosch, ter plaatse, waar zich nu de bedding van het kanaal bevindt.

Groote studiereizen schijnt hij nooit te hebben ondernomen. Hij was een beroemd man en goed docent, verstond de latijnsche, grieksche, hebreeuwsche en chaldeeuwsche talen, en was zeer bedreven in de wiskunstige wetenschappen. Niet enkel in de geleerdheid muntte hij uit, maar ook in godsvrucht, wijsheid, nederigheid, zachtmoedigheid en in liefde voor zijne leerlingen. Jacoby meent, dat Macropedius Terentius nu en dan overtreft. Zijne taal is eenvoudig en vroolijk bedaard.

Macropedius schreef een twaalftal tooneelstukken: vijf ervan zijn ‘Comediae’, 7 gewijde drama's. I. *Asotus Evangelicus* (de Verloren Zoon; nieuwe uitg. van Jacoby). II. *Rebelles* (het mooiste). 2 leerlingen, door een onverstandige moeder bedorven, ontvluchten hunnen meester, komen tot dieverij, worden ter dood veroordeeld, maar de meester legt beslag op hen, en bevrijdt hen door de tuchtroede van den dood (uitgave Bolte, Berlijn 1897). III. *Aluta* (zeer mooi en kort). Aluta verkoopt gevogelte op de markt, doet het geld borgen, als pand neemt ze een haan. Deze wordt haar ontroofd en ook haar kleederen (uitgave Bolte). IV. *Andrisca*. Twee mannen hebben ieder een slechte vrouw. Beiden brengen ze met geweld tot beterschap. V. *Bassarus* (Feestspel). Bassarus noodt een gierigaard te gast, en trakteert hem op diens eigen wijn. VI. *Hecastus* (1539). Ter dood gewezen weigeren bloedverwanten hem te vergezellen. De Deugd en het Geloof gaan met hem. Dit stuk gaat terug op de latijnsche bewerking van Elckerlyc. VII. *Lazarus Mendicus* (De bedelaar Lazarus). VIII. *Josephus*. Ex carcere in thronum (van kerker tot troon). IX. *Adamus* (lang). Adam en Eva zien al de groote daden der Joden tot aan de komst van den Verlosser toe. X. *Hypomone* (Geduld). Zij bezoekt met hare zuster (Graphe) al de haar toegewijden en troost de bedrukten. XI. *Jesus Scholasticus* (niet in versmaat). Jesus wordt in den tempelgevraagd naar Zijn oordeel over den Messias. Hij brengt allen tot bewondering. Dit is Macropedius' laatste werk. XII. *Petriscus* (1536 's Hertogenbosch, G. Hatard) is het vloeiendst van versificatie, maar voert kastijding ten tooneele en is voor onze ooren wat onkiesch.

De *Comoediae* van Macropedius werden uitgegeven te Utrecht bij Herman van Borculo in de jaren 1552, 1553, 1556. Ook bij Scheffer in 's Hertogenbosch. De hertog van Aremberg bezit de zeldzame verzameling van zijne lierdichten.

Van Macropedius' hand zijn verder bekend: *Graecarum Institutionum Rudimenta* (Buscoducis 1535); *Institutiones Grammaticae* (Buscoducis 1538); *Syntaxeos Praecepta* (Buscoducis 1538); *Nominum et Verborum Quae In Institutionibus*

Grammaticis Georgii Macropedii Exemplorum loco passim assumuntur Germanica interpretatio (Antv., J. Loens, 1552); *Fundamentum Scholasticorum* (Utrecht, Bernard, 1538; Antwerpen, Loens, 1552); *Prosoedia Georgii Macropedii* (Antv., Loens, 1550; Keulen 1562); *Cantilena Scholae Hieronymianae Ultrajecti pro anno* 51 (Utrecht, H. Borculous, 1551); *Cantilena pro anno* 52 (Utrecht, H. Borculous); *Textus Evangelicarum et Apostolicarum Lectionum denuo castignatus .... Adjecta est Interpretatio* (Sylvaeducis, J. Schoeffer, 1555; 1605); *Kalendarius Georgii Macropedii chirometricus, Ejusdem Computus Ecclesiasticus, cui additur brevis Calculandi ratio* (Utrecht, Borculous, 1541; ibid. 1555; ibid. 1574); *Simplex Disserendi Ratio* (Buscoducis, G. Hatard, 1536; Buscoduc., J.v. Turnhout, 1549); *Epistolica Georgii Macropedii* (Antv., J. Hillenius, 1543; Antv., M. Hillenius, 1546; Antv., J. Verwithagen, 1550; Antv., J. Hillenius, 1551; ibid. 1556; Sylvaeducis, J.v. Turnhout, 1556; Leiden, Horst, 1564; Antv., A. Tavernier, 1570; *Methodus de conscribendis Epistolis, Accessit Epitome praeceptorum de paranda copia verborum et rerum per quaestiones, necnon de novem speciebus argumentationum Rhetoricarum, rem omnem breviter explicans* (Dilingae, S. Mayer, 1561; ibid. 1564; ibid. 1567; Basileae, J. Ophorinus, 1665; Keulen, Birckmann, 1568); hetz. werk maar *Accessit Christophori Hegendorphini Epistolas conscribendi Methodus* (Keulen, Birckmann, 1576).

In het koor der Fraterskerk van 's Hertogenbosch, waar hij begraven is, hing Macropedius' portret met dit grafschrift: Comico doctistimo, praeceptori Suo, pietatis ergo Joannes Lentius, Regius Senator, posuit. Georgio Macropedio, Grammatico et poetae. JULIUs eXpIrans sILVae dUCIs oCCUpat artUs MaCropedI tenUes; spIrItUs astra tenet. Wat vertaald luidt: Uit eerbied voor den geleerden blijspeldichter zijn meester, plaatste dit Joannes van Lent, Raadsheer des Konings, voor Georgius Macropedius, den taalgeleerde en dichter. Het einde der Julimaand nam te 's Hertogenbosch bezit van Macropedius' zwakke leden; zijn geest bezit de hemelen.

Zijn portret gegraveerd door Ph. Galle in M i r a e u s , *Icones*, 48; eveneens in J.F. F o p p e n s , *Bibliotheca Belgica* (Brussel 1739).

Zie: J a n u s H a r t e l u s t , *De Dictione Georgii Macropedii* (Utrecht 1902); F e r d . v.d. H a e g h e n , *Bibliogr. v.G. Macr.* (Gent); D a n . J a c o b y , *Georgius Macropedius* (eerst verschenen in de *Allgemeine Deutsche Biographie* dl. XX); C a r . H. H e r f o r d in *Studies in the litter. relations of England and Germany in the* 16 *cent.*

Poell

[Maerlant, Jacob van]

MAERLANT (Jacob v a n), de belangrijkste van onze middeleeuwsche dichters, ontleent zijn naam aan de parochie Maerlant op Oost-Voorne, ten Oosten van den Briel, later met deze plaats samengesmolten, waar hij gedurende eenige jaren koster is geweest. Van zijn leven weten wij betrekkelijk weinig, gewoonlijk neemt men aan, dat hij omstr. 1235 geb. en omstr. 1299 overl. is. Uit zijn werken kan men opmaken, dat hij in Brugsambacht d.w.z. in het Vrije van Brugge, is geboren, dat hij koster te Maerlant is geweest en later te Damme heeft gewoond, waar hij volgens de overlevering de betrekking van schepenklerk heeft vervuld. Waarschijnlijk is hij aldaar overleden en begraven. In die plaats werd tenminste, misschien meer dan een eeuw na zijn dood, onder den klokketoren een zerk met een latijnsch grafschrift, dat verschillende, maar geen betrouwbare bijzonderheden over zijn leven bevat, geplaatst. Een copie van dit

grafschrift werd in 1584 genomen door den toenmaligen griffier van Damme, J.B. van Belle, die blijkbaar niet wist, wie Maerlant was, en die den steen reeds zoo afgesleten vond, dat hij gissen moest, wat er gestaan had. Uit den half geestelijken, half wereldlijken aard van het kostersambt is het te verklaren, dat Maerlant, die tot de lagere geestelijkheid schijnt behoord te hebben, zich ook in andere kringen thuis gevoelde en de geestelijkheid herhaaldelijk heeft bestreden. Hij stond in betrekking met verschillende aanzienlijke personen, o.a. met heer Albrecht van Voorne, burggraaf van Zeeland, met Nicolaas van Cats van Noord-Beveland en met Floris V. Van betrekkingen met Zuid-Nederlanders weten wij niets. Hij geeft meer bewijzen van aanhankelijkheid aan Floris V dan aan Gwy van Vlaanderen en kiest nadrukkelijk de partij van Floris in zijn geschil met de Friezen. Wel zegt hij zelf, dat hij een Vlaming is en nooit zulk goed land heeft gezien als in het ambacht van Brugge.

Vaste data uit zijn leven kennen wij heel weinig. Wij weten, dat hij het vervolg van den *Rijmbijbel* 25 Maart 1271 voltooide, dat hij 13 jaar na dit werk met zijn *Spieghel historiael* begon en dat hij, na den val van St. Jean d'Acre, 18 Mei 1291, het gedicht *Van den lande van Oversee* vervaardigde. Over zijn eerste werken deelt hij zelf iets mee in de *Historie van Troje*. Daarin zegt hij, dat hij vóór dit werk *Merlijn, Alexander, Torec, Sompniarys* en den korten *Lapidarys* heeft geschreven. We kunnen dus aannemen, dat zijn overige werken later zijn ontstaan. De volgorde is niet, zooals Maerlant die geeft, de *Merlijn* is jonger dan de *Alexander*, daar dit werk in het eerstgenoemde wordt vermeld, na deze twee is misschien de *Torec* geschreven, de *Sompniarys*, vermoedelijk een werk over droomen, en de *Lapidarys*, vermoedelijk een werk over steenen, zijn niet tot ons gekomen, zoodat we daarvan verder ook niets weten. Men neemt algemeen aan, dat de *Alexander* het eerste werk van den dichter is. Uit enkele regels heeft men afgeleid, dat het tusschen 1257 en 1260 is ontstaan, de schrijver heeft er een half jaar over gewerkt. Of Maerlant op Voorne of in Vlaanderen woonde, toen hij dit werk schreef, is ons niet bekend, in den *Merlijn* noemt hij zich koster van Maerlant, ook de *Historie van Troje* is in die plaats geschreven, zooals hij nadrukkelijk vermeldt. De *Merlijn* is opgedragen aan Albrecht, heer van Voorne, die voor het eerst 1 Mei 1261 als zoodanig voorkomt en wiens vader 22 Maart 1258 deze waardigheid nog bekleedde. In verband met deze feiten neemt men gewoonlijk de volgende jaartallen voor de eerste werken aan: *Alexander* tusschen 1257-1260, *Merlijn* omstr. 1261, *Torec* omstr. 1262, *Historie van Troje* omstr. 1264.

De *Alexander*, of zooals de dichter zijn werk noemt *Alexanders geesten*, is de vertaling van de latijnsche *Alexandreis*, met welk werk de fransche schrijver, Gautier de Chastillon, de onhistorische verhalen over dezen vorst, waarvan er zoovele in omloop waren, hoopte te verdringen. Maerlant, die daarvan niet op de hoogte was, heeft in zijn werk veel uit de door Gautier afgekeurde bronnen ingelascht. Dit eerste gedicht heeft hij gemaakt voor een vrouw, die waarschijnlijk Gheile (Gotilde, een naam, die in de Middeleeuwen veel voorkwam) heeft geheeten, zooals wij uit boek X vss. 1513-1520 kunnen opmaken. Uit Maerlant's werken krijgen wij den indruk, dat hij de vrouwen hoog stelt. Hij spreekt herhaaldelijk met warmte over haar en over de liefde. Uit den *Alexander* blijkt niet duidelijk, of de dichter Gheile liefhad, of dat zij alleen een beschermster

is geweest, voor wie hij zijn ridderroman vertaalde. Van dit werk bestaan er enkele kleine fragmenten en een volledig handschrift uit de 14de eeuw te München. Het is uitgegeven door F.A. Snellaert (Brussel 1860-1861) en door J. Franck (Gron. 1882). Het tweede werk van Maerlant, sedert 1837 als het *Boeck van Merlijn* bekend, bestaat uit twee deelen, beide vertaald uit het fransch proza van Robert de Borron, het eerste naar de *Joseph d' Arimathie* als de *Historie van den Grale* en het tweede naar de *Merlin* als *Merlijns boeck*. Het eerste werk heeft geen behoorlijk slot, Maerlant eindigt dit gedeelte met de belofte, dat hij het zal voltooien, als hij het fransche origineel zal hebben gevonden, ook aan *Merlijns boeck* ontbreekt de epiloog, waarschijnlijk echter is dit gedeelte wel in zijn geheel vertaald geweest. Na Maerlant's dood voegde Lodewijc van Velthem in 1326 aan den dubbelroman de vertaling van *Le livre du roi Artus* van een onbekend schrijver toe. Maerlant's werk bezitten we in het steinfortsch handschrift, uitgegeven door J. van Vloten (Leiden 1880-1882) terwijl een fragment werd uitgegeven door J. Verdam in *Tschr. voor Ned. taal- en letterkunde* XIX (1901) 65-80, 131. Dat de *Torec* Maerlant's derde geschrift is, is wel waarschijnlijk, maar niet zeker. Het werk is zeer verminkt tot ons gekomen, het behoort tot de romans, die Lodewijk van Velthem bewerkt heeft om als interpolatie in de Lancelot-compilatie te worden opgenomen. Van het door W.J.A. Jonckbloet onder den titel *Roman van Lancelot* uitgegeven haagsche handschrift ('s Grav. 1846-1849) vormt de *Torec* vss. 23127-26964 van boek III. Afzonderlijk werd dit werk uitgegeven door J. te Winkel (Leiden 1875). De belangrijkste van de door Maerlant geschreven ridderromans is de *Historie van Troje*, een vertaling uit het Fransch van Benoit de St. More. Reeds eerder, waarschijnlijk in het begin van de 13e eeuw, had Segher Dieregotgaf een paar gedeelten van dezen roman vertaald of bewerkt. Deze gedeelten heeft Maerlant, waarschijnlijk eenigszins gewijzigd, in zijn werk opgenomen. Evenals de andere romans is ook de *Historie van Troje* een vrije vertaling, waarin de dichter naar willekeur heeft uitgebreid en bekort. We bezitten van dit werk een volledig handschrift, toebehoorend aan graaf von Loë te Wissen en een aantal fragmenten. Een volledige uitgaaf werd gegeven door N. de Pauw en Ed. Gaillard (4 dln. Gent 1889-1892), J. Verdam gaf uit *Episodes uit Maerlant's Historie van Trojen* (Gron. 1874) met uitvoerige inleiding.

Uit Maerlant's bewerkingen blijkt wel, dat hij met deze romans de mode van zijn tijd volgt, maar dat zijn aanleg hem feitelijk een geheel andere richting wijst. Hij schrijft deze werken dan ook niet om de menschen te amuseeren, maar om hun nuttige kennis bij te brengen. Hij geeft ze als historie en als hem later blijkt, dat hij verkeerde bronnen heeft gebruikt en daardoor onware dingen heeft geschreven, betreurt hij dit zeer. Herhaaldelijk komt reeds zijn neiging tot onderzoek en wetenschap aan den dag en wij begrijpen, dat hij zich later geheel van de ridderromans heeft afgekeerd om op een andere wijze invloed uit te oefenen.

Dat blijkt in de eerste plaats uit de zoogenaamde *Martijns*, dit zijn uit kunstige strofen bestaande gedichten, waarin Jacob en zijn vriend Martijn samenspraken houden over allerlei belangrijke maatschappelijke, godsdienstige en ethische vraagstukken. De belangrijkste daarvan is de *Eerste Martijn*, waaruit wij beter dan uit al zijn andere

werken Maerlant's beginselen en persoonlijkheid kunnen leeren kennen. In dit gedicht worden tien los van elkander staande kwesties in vragen en antwoorden behandeld. Een enkel punt, een spitsvondige moeilijkheid in een liefdesverhouding, bespreken de beide vrienden in *D'ander Martijn*. De *Derde Martijn*, ook wel genoemd *Van der drievoudichede*, is een volledige geloofsbelijdenis, waarin de dichter zijn denkbeelden omtrent den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest uiteenzet. De *Verkeerde Martijn*, een parodie op de redeneeringen uit den *Eersten Martijn*, is waarschijnlijk niet van Maerlant afkomstig. Vooral door deze *Martijns* is de dichter bekend geworden; zij zijn dikwijls aangehaald, nagevolgd (behalve in den *Verkeerden Martijn* ook in den in 1299 geschreven *Vierden Martijn*) en vertaald (in het Latijn door priester J a n B u k e l a r e , van welke vertaling wij een handschrift uit het jaar 1453 bezitten, en in het Fransch, welke vertaling omstr. 1480 is gedrukt). Weten wij niet, waar de *Eerste Martijn* is geschreven, de dichter deelt ons zelf mede, dat hij te Damme woonde, toen *D'ander Martijn* ontstond, dat zijn vriend Martijn te Utrecht woont, en dat hij het betreurt, dat zij gescheiden zijn. Daaruit leidt men af, dat hij na den *Eersten Martijn* te Damme is komen wonen en dat dit gedicht dus nog te Maerlant is geschreven. Men heeft wel verondersteld, dat men in Martijn een bisschop van Utrecht en dan waarschijnlijk Jan van Nassau (1267-1296) zou moeten zien. Als deze veronderstelling juist is, dan is het niet onmogelijk, dat Maerlant in *Van der drievoudichede* een gelegenheid heeft gezocht nog eens den nadruk te leggen op zijn rechtzinnigheid tegenover dezen bisschop, tegenover wien hij zich misschien al eens eerder heeft moeten verantwoorden, toen de zuiverheid van zijn geloof verdacht werd. Zeker is dit echter allerminst (zie over deze kwestie laatstelijk. J.W. M u l l e r in *Tijdschr. v. Ned. taal- en letterkunde*, 42, 304 v.v.). In strofenvorm schreef Maerlant ook verschillende andere gedichten, alle betrekking hebbende op den godsdienst.

In *Die clausule van der bible* verheerlijkt hij Maria als de moedermaagd, de *Disputacie van onser vrouwen ende van den heiligen cruce* is een samenspraak tusschen het kruis en Maria met een slotwoord van den dichter over de beteekenis van Gods menschwording en zijn kruisdood, *Der kerken claghe* behandelt het verval van de kerk, *Van den lande van Oversee*, waarschijnlijk het laatste werk van Maerlant, is een opwekking tot de Christenen om het heilige land niet in de macht van de ongeloovigen te laten. Waarschijnlijk behooren tot deze groep ook de kleinere gedichten *Van ons Heren wonden* en *Van den vijf vrouden* (de vijf gelukkigste oogenblikken uit het leven van Maria), al wordt Maerlant's naam niet genoemd. Zie over deze gedichten, hun uitgaven, bronnen en handschriften *Jacob van Maerlant's Strophische gedichten*, uitgegeven door E. V e r w i j s (Gron. 1880; 2de dr. uitgegeven door J. F r a n c k en J. V e r d a m , Gron. 1898; 3de dr. door P. L e e n d e r t z Jr. en J. V e r d a m , Leiden 1918).

Maerlant's streven om den menschen nuttige kennis bij te brengen komt in zijn latere werken meer en meer tot uiting. Men heeft wel gemeend, dat zijn vertrek van Voorne naar Damme, dat misschien omstr. 1266 heeft plaats gehad, van veel invloed is geweest op zijn leven. Echter dient men niet uit het oog te verliezen, dat die ernstige levenshouding zich ook reeds vroeger heeft geopenbaard. Dat blijkt o.a. daaruit, dat zijn latere werken dikwijls een terugslag geven op zijn vroegere. In den *Alexander* komen b.v. allerlei wijze lessen voor,

die Aristoteles aan zijn leerling geeft; later schrijft Maerlant de *Heimelijcheit der heimelijcheden*, welk werk men als een handboek voor vorsten kan beschouwen. Het is een bewerking van een in de Middeleeuwen zeer bekend latijnsch geschrift n.l. van de *Secreta secretorum* van Philippus Tripolitanus, dat algemeen, ook door Maerlant, aan Aristoteles werd toegeschreven. De dichter draagt het op aan zijn 'lieve neve'; het is niet onwaarschijnlijk, dat hij met deze vaderlijke uitdrukking den jongen Floris V aanspreekt, die in 1266 op twaalfjarigen leeftijd aan de regeering kwam en dat dit werk geschreven is als leiddraad voor den jongen vorst, met wien hij op Voorne heeft kunnen kennis maken. Immers Floris V vertoefde gedurende zijn minderjarigheid in Zeeland, had later Albrecht van Voorne tot raadsman en was bevriend met Nicolaes van Cats, aan wien Maerlant zijn werk *Der naturen bloeme* opdroeg. Deze vertaling van *De naturis rerum* van Thomas van Cantimpré, door Maerlant toegeschreven aan Albertus Magnus, is ontstaan tusschen 1264 en 1269. Het is een samenvatting van alles, wat men in dien tijd van de natuur, van menschen en dieren wist en wat de schrijver vroeger reeds voor een klein deel in den korten *Lapidarys* had behandeld. Van dit werk bestaan verschillende fragmenten en een aantal volledige handschriften. De eerste vier boeken zijn uitgegeven door J.H. Bormans (Brussel 1857), het geheele werk door E. Verwijs (2 dln. Gron. 1878). Van de *Heimelijcheit der heimelijcheden* bestaan drie handschriften, waarvan één niet geheel volledig; het werk werd uitgegeven door J. Clarisse als dl. IV van de *Nieuwe werken van de Maatsch. der Ned. Letterkunde* (Dordrecht 1838), door J. Kausler in *Denkmäler altnied. Sprache und Litt.* II (Tübingen 1844) en door A.A. Verdenius (Amst. 1917). Misschien is *Der naturen bloeme* reeds in Vlaanderen geschreven. In elk geval is door Maerlant's vertrek uit Zeeland de betrekking met zijn hollandsche vrienden niet afgebroken, zooals ook uit de *Martijns* is gebleken. Op verzoek van broeder Alaerd, te Utrecht, waarschijnlijk gardiaan van het Franciscanen-klooster aldaar, en van eenige andere inwoners van die stad vertaalde hij het leven van Franciscus van Assisi uit het Latijn van pater Bonaventura, vóór 1273. Reeds eerder had hij *Het leven van Sinte Clara* vertaald, welk werk echter niet tot ons is gekomen. *Sinte Franciscus leven*, waarvan een handschrift te Leiden aanwezig is, is uitgegeven door J. Tideman (Leiden 1848). Waarschijnlijk is aan dit geschrift een van Maerlant's belangrijkste werken voorafgegaan, n.l. de *Scolastica* of *Rijmbijbel*, een vertaling van de *Historica Scolastica* van Petrus Trecensis bijgenaamd Petrus Comestor, waarin de schrijver den inhoud der geschiedkundige boeken van het Oude Testament, van de Apocriefe Boeken en van de Evangeliën met korte verklaringen en toevoegsels weergeeft. Op verzoek van een ongenoemden vriend heeft Maerlant hieraan *Die wrake van Jherusalem*, waarin hij de verwoesting van deze stad door de Romeinen behandelt, toegevoegd, welk werk 25 Maart 1271 werd voltooid. Van den *Rijmbijbel* heeft de dichter niet veel genoegen beleefd; hij deelt zelf later mede, dat de priesters het kwalijk genomen hebben, dat hij de geheimen van den Bijbel aan leeken mededeelde. De overlevering vermeldt zelfs, dat hij voor den Paus rekenschap heeft moeten geven van deze daad en het is niet onmogelijk, dat hij zich voor bisschop Jan van Nassau, tot wiens diocese Damme behoorde, inderdaad heeft verantwoord, op welke ver-

antwoording het gedicht *Van der drievoudichede* dan een terugslag zou kunnen zijn. Uit het groote aantal handschriften en fragmenten van handschriften blijkt, hoe verspreid de *Rijmbijbel* is geweest. Er bestaat een uitgave van J. David (3 dln. Brussel 1858-1859). Het belangrijkste werk van Maerlant is de *Spieghel historiael*, een bewerking van het *Speculum historiale* van den franschen Dominicaan Vincentius van Beauvais. Dit werk behandelt de wereldgeschiedenis van de schepping af tot het jaar 1250, Maerlant heeft het origineel eensdeels verkort, o.a. door weg te laten, wat hij reeds in den *Rijmbijbel* had behandeld; anderdeels heeft hij het uitgebreid door wat hij bij andere geschiedschrijvers vond en door er spreuken en levenslessen aan toe te voegen. Hij begon dit werk 13 jaar na den *Rijmbijbel*, waarschijnlijk ziet dit op het tijdstip, waarop hij met den *Rijmbijbel* begon, en moet men aannemen, dat de *Spieghel historiael* omstreeks 1282 of 1283 is begonnen. Maerlant verdeelde het werk in vier gedeelten of partieën, waarvan hij de tweede oversloeg, aan de derde werkte hij van 1284 tot 1286, met de vierde, waaraan hij in 1288 nog bezig was, is hij niet klaar gekomen, waarschijnlijk heeft de dood de voltooiing belet. Later is de tweede partie vertaald door Philips Utenbroeke van Damme, terwijl de vierde partie op verzoek van Maria van Berlaer van Antwerpen, voortgezet is door Lodewijc van Velthem. Van den *Spieghel historiael* bezitten wij een handschrift en een aantal fragmenten, dl. 1 en 2 werden uitgegeven door J.A. Clignet en J. Steenwinkel (1784 en 1785), dl. 3 door J. Steenwinkel en W. Bilderdijk (1812), dl. 4 met aanteekeningen van J.H. Halbertsma door de Tweede klasse van het Kon. Ned. Instituut (Deventer 1815). Een latere uitgave bezorgden M. de Vries en E. Verwijs (3 dln., Leiden 1857-63)

Maerlant heeft veel invloed gehad op de schrijvers, die na hem kwamen, zoodat men zelfs spreken kan van een school van Maerlant, waartoe men o.a. Jan van Boendale, Gielys van Molhem, Jan Praet en Jan de Weert kan rekenen. In de 14de en ook nog in de 15de eeuw schijnen zijn werken veel gelezen te zijn, daarna werd hij zoo goed als vergeten, totdat in het laatst van de 18de en in de 19de eeuw de belangstelling opnieuw ontwaakte. In 1860 werd te Damme een standbeeld voor hem opgericht.

Portretten van hem, echter zonder historische waarde, werden gegraveerd o.a. door L. Brasser, Ph. Velijn en gelithografeerd door T.C. Lith en J.B. Lammens.

Zie behalve de inleidingen voor de verschillende uitgaven en de overzichten in onze literatuurgeschiedenissen (vooral J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der Ned. letterkunde*, 2de dr. I, 443-489, met uitvoerige opgave van literatuur); C.A. Serrure, *Jacob van Maerlant en zijne werken* (Gent 1861, 2de dr. 1867); K. Versnaeyen, *Jacob van Maerlant en zijne werken* (Gent, 's Grav. 1861); J. te Winkel, *Maerlant's werken beschouwd als spiegel van de* 13*de eeuw* (Leiden 1877, 2de dr. Gent, 's Grav. 1892); H. Bouwman, *Verklarende en tekstcritische aanteekeningen op Maerlant's Historie van den Grale en Merlijnsboeck* (Gron. 1905); Petit, *Bibliografie der Mnl. taal- en letterkunde* I, 260, 261, II 188; Petit, *Repert.* I, 1398, 1399, II, 721; J.W. Muller in *Tschr. voor Ned. taal- en letterkunde* XXVIII (1909), 278-292, XXXI (1912), 170, XLII (1923), 304-317; J. van der

V a l k in *Tschr. voor Ned. taal- en letterkunde* XXX (1911), 274, XXXII (1913), 304; G. B e u m e r in *Bloesem en vrucht* V (1915), 545-565; J.J.A. F r a n t z e n in *Tschr. v. Ned. taal- en letterkunde* XXXV (1916), 95-103.

Scholte

[Maetschoen, Gerardus]

MAETSCHOEN (Gerardus), geb. omstr. 1700 te Amsterdam, gest. aldaar in 1751. Hij was daar geneesheer en leeraar bij de Doopsgezinden. Hij vertaalde de *Historiae Mennonitarum plenius deductio* van S c h i j n in het Nederlandsch (Amsterdam 1738, 4°) en voegde er aanteekeningen aan toe en een vervolg: *Aanhangsel, dienende tot een vervolg of 2e deel van de Geschiedenisse der Mennonieten, weleer in het Latijn beschreven door de heere Hermannus Schijn .... In het welke nog negentien leeraars beschreven en hunne naagelaatene schriften aangeweezen worden* (Amsterdam 1745, 12°). Ook schreef hij een lijkrede op zijn ambtgenoot S c h i j n onder den titel: *Eeuwigdurende gedagtenisse der regtvaardigen* (Amst. 1728, 4°).

Zie: B l a u p o t t e n C a t e , *Gesch. der doopsgezinden in Holland* II, 186 vlg.; d e z ., *De doopsgezinden in Groningen* II, 76 vlg.; G l a s i u s , *Godgeleerd Nederland* in voce.

Brugmans

[Maire, Hans le]

MAIRE (Hans l e), een uitvinder uit de eerste helft der 17e eeuw. In den tijd, toen men uitsluitend open vuurhaarden gebruikte, waarbij in hoofdzaak de stralende warmte diende voor de verwarming der woonvertrekken en het nuttig rendement der brandstoffen grootendeels door den schoorsteen trok, moet het voor zijn landgenooten een hoopvolle tijding geweest zijn, dat hij met H e n d r i k l e M a i r e en eenige anderen samen op 9 Augustus en 11 November 1615 van de Staten-Generaal octrooi verworven had, om voor den tijd van 10 tot 20 jaar, zoowel in den Haag als in Delft, een middel in practijk te brengen, ten einde het stof en het vuil van de schotsche kolen, dat uit den schoorsteen opstijgt en daar de lucht verontreinigt, binnenshuis te doen blijven. Hoe het met die proefneming gegaan is, meldt de geschiedenis niet. Hans woonde toen in den Haag en is waarschijnlijk later naar Amsterdam verhuisd. Volgens de doopboeken der Nieuwe kerk aldaar, is een le Maire van dien naam vóór 1620 gehuwd met C a t r i n a of K a t e l i j n a K i p (wordt ook als K i j c k of K i c k vermeld).

Zie: *Resolutiën der Staten-Generaal 'meer onmiddellijk betreffende de geschiedenis der beschaving'* medegedeeld door J.J. D o d t v a n F l e n s b u r g , *Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen inz. van Utrecht* VI (1846), 372, 374, 381 (ald. VII, 61 komt Mr. H e n d r i c k l e M a i r e nogmaals voor in verband met een ander octrooi); Collectie waalsche gesl. in de Biblioth. wallonne te Leiden.

Bartelds

[Maire, Isaac le (1)]

MAIRE (Isaac l e) (1), lid van het ondernemende geslacht van kooplieden van dien naam, was afkomstig uit Doornik, gelegen in het spaansch gebleven gedeelte van

Fransch-Vlaanderen. Hij werd daar geboren omstr. het midden der 16e eeuw en overleed te Egmond a.d. Hoef in 1624. Op de lijsten der ballingen uit Doornik en Valenciennes, beide brandpunten van het protestantisme in de Zuidelijke Nederlanden, komt zijn naam nog niet voor. Mogelijk heeft hij zijn geboortestad verlaten, toen zij na een moedige verdediging onder Maria van Lalaing, prinses d'Epinoy, in 1581 in handen van Parma gevallen was. Een vroegtijdige opleiding voor den handel, van eenigszins langen duur, moet aan dien uittocht voorafgegaan zijn, want het Nederlandsch in zijn brieven en opstellen is zeer zuiver, hier en daar welsprekend. Na den val van Antwerpen in 1585, vestigde hij zich met zijn gezin te Amsterdam, waar hij zoo-

velen zijner geloofs- en landgenooten terugvond. Het ging hem daar voor den wind, en toen de tijd aanbrak der z.g. Compagnieën van Verre, verrees mede door zijn toedoen ook een Brabantsche of Nieuwe Compagnie binnen hetzelfde Amsterdam, dat in zijn kleinsteedsch exclusivisme van toen een nabootsing der Zuidnederlanders wel gaarne zag, maar deze niet als gelijkgerechtigden in hun midden duldde. Het moet dan ook voor de oprichters een voldoening geweest zijn, eenige geboren Amsterdammers, w.o. een Gerard Reynst, voor hun zaak gewonnen te hebben. De nieuwe onderneming, machtig door haar groot kapitaal, stak al spoedig de oude compagnie naar de kroon. Al mocht echter le Maire het beginsel toegedaan zijn van hen, die alle monopolie op handelsgebied verwierpen ‘tegens de vrije navigatie en trafycke, die voor alle man gemeen moesten gemaenteneert werden’, de oprichting eener Algemeene of Vereenigde O.I.C., op aandrang van zijn vriend Oldenbarnevelt en Maurits, was onvermijdelijk gebleken. Door het groote bedrag, dat hij er aan waagde, 60.000 gld., meer dan het 60ste deel van de geheele inschrijving voor de kamer Amsterdam, kon men hem allerminst voorbijgaan als lid van het hooge college van bewindhebbers en kort daarna ook als lid van de Vergadering van Zeventien. Dezelfde man, die voor zoo'n bedrag bij het nieuwe handelslichaam geïnteresseerd was, die ook zijn naaste betrekkingen, broers en zwagers en zijn eigen echtgenoote, tot inschrijving had overgehaald, al was hij daarbij niet zoo ver gegaan als de amsterdamsche burgemeester Reinier Pauw, die zelfs zijn dienstmeisje en zijn naaister ieder voor 100 gld. liet inschrijven, nam bij acte van 22 Februari 1605 ontslag als bewindhebber. Tegelijk teekende hij de volgens de statuten verplichte verklaring, dat hij de kennis van den waren staat der V.O.I.C. noch zou misbruiken tot eigen of anderer voordeel, noch tot het ondernemen van een tocht beoosten de Kaap of door de Straat van Magalhaës. Alsof men hem toen reeds van een vestiging buitenslands verdacht, moest hij ook de schriftelijke belofte afleggen in dat geval alle geschriften en memoriën der Compagnie in haar handen te stellen. Als onderpand voor de trouw aan zijn woord, stelde hij haar de som van 3000 ponden vlaamsch ter beschikking. De ware beweegreden tot dien stap ligt in het duister, daar de notulen van de kamer Amsterdam voor 1604 gedeeltelijk, voor 1605 geheel ontbreken. Er liepen in dien tijd te zijnen nadeele geruchten van gepleegde verduisteringen. Door den schout gedagvaard en in verhoor genomen, was toch de zaak nimmer uitgewezen, daar de bewindhebbers het verschaffen van eenige inlichting, welke ook volstrekt weigerden. Ook zij moeten dus hun goede redenen ervoor gehad hebben om geen dwarskijkers in hun boeken toe te laten. Beide partijen gaven de voorkeur aan een compositie of minnelijk verdrag, dat voor le Maire neerkwam op de storting van 1200 pond ten behoeve van schout en burgemeesteren. 's Mans grieven tegen de Compagnie waren: kloeke uitrustingen noch ontdekkingen werden gedaan, men beperkte zich tot Bantam en eenige eilanden van den indischen archipel; Oost-Afrika bleef onbezocht, Japan werd vergeten; aan de Magellaansche Compagnie had men het vroeger verleende octrooi ontwrongen. Den heiligen plicht, der O.I.C. opgelegd, den Spanjaarden, waar ook, afbreuk te doen, scheen men vergeten. De tegen Spanje opgestane Indianen in Chili, die daar, evenals wij, om hun vrijheid vochten, lieten we aan hun lot over, niettegenstaande de weg naar Peru, de schatkist van Spanje,

over hun land liep. Geen wonder, dat de persoon van den franschen Koning en diens koloniale staatkunde een man als le Maire moest aantrekken. Daar in Frankrijk wachtte den op daden belusten man een rijk arbeidsveld. Hij bood door tusschen-komst van den franschen gezant in den Haag, Pierre Jeannin, Hendrik IV zijn diensten aan, als ook dat land aan den handel op Indië zou willen deelnemen, door het oprichten van een fransche compagnie. Wellicht was het hem gelukt zijn verreikende plannen te volvoeren, als niet de ontijdige dood van den monarch tusschenbeide gekomen was (1610). Nog op een andere wijze hoopte hij het machtige handelslichaam gevoelig te treffen. In 1609 wierp hij groote partijen actiën, waarin toen reeds dagelijks handel gedreven werd, op de amsterdamsche beurs. Daartegen kwamen de Staten-Generaal in verzet en namen beperkende maatregelen tegen dien handel. Toen de onderhandelingen met Henry Hudson over het zoeken van een n.w. doorvaart naar Indië op niets waren uitgeloopen, kwam een ander reeds lang beraamd plan bij hem tot rijpheid: het opsporen van een nieuwe passage door de Stille Zuidzee met ontwijking van de voor hem gesloten straat van Magalhaẽs. Voor dezen exploratie- en handelstocht wist hij te winnen Pieter Clemensz Brouwer, burgemeester, Jan Jansz Molenwerf, schepen, Jan Clemensz Kies, secretaris en Cornelis Segers, allen te Hoorn. De gelden, benoodigd voor de uitrusting van 2 schepen, De Eendragt en De Hoorn, werden gevonden. Blijkens den hem verleenden lastbrief van Maurits, gedateerd op 13 Mei 1610, was alles voor de onderneming gereed, maar tot 27 Maart 1614 hebben de ondernemers moeten wachten op het door de Staten-Generaal te verleenen octrooi. In Febr. van dat jaar was een plakkaat uitgevaardigd, waarbij zij aan ieder, die nieuwe landen ontdekte, een monopolie verleenden, doch slechts voor 4 reizen en zonder inbreuk op aan anderen reeds verleende privilegiën. Veel eer en roem is den tochtgenooten ten deel gevallen; een nieuwe doortocht, de straat le Maire, werd gevonden, eilanden werden ontdekt, maar groot was de geleden schade, daar schip en lading door de O.I.C. verbeurd verklaard werden. De vader, de man van het denkbeeld, had bovendien den vroegtijdigen dood te betreuren van zijn zoon Jacques, den man der uitvoering van het denkbeeld. Maar hij was er niet naar om bij de pakken neer te zitten in het stille Egmond a.d. Hoef, waarheen hij zijn domicilie verlegd had. De algemeene sympathie viel hem ten deel, de publieke opinie gaf luide lucht aan haar afkeuring van de gewelddaden der O.I.C. Op 11 Juli 1617 verscheen de vader in de vergadering der Staten-Generaal om rapport te doen van de roemruchte ontdekking. Hij mocht de voldoening smaken, dat zijn zaak en die der door hem opgerichte Australia-Compagnie, ondanks de vertoogen der V.O.I.C., naar den Hoogen Raad verwezen werd. Na 2 jaren van strijd en procedure volgde de uitspraak: de O.I.C. moest schip en lading en scheepspapieren met alde onkosten en interesten, van den dag der inbeslagneming af, vergoeden.

Tot zijn dood heeft hij de Compagnie met processen bestreden en nooit geheel met rust gelaten. Met hem daalde de laatste groote figuur ten grave van die generatie van groothandelaren, die in het Holland van die dagen de Heemskercken en van Necks te voorschijn hebben geroepen.

Hij was te Antwerpen gehuwd met Maria van Walraven, die den 17. April 1621 overleed, na hem 22 kinderen te hebben geschonken. Op hun beider zerk in het midden van het ruim der kerk van Egmond-Binnen staat gebeiteld:

'Hier legt begraeven Sr Isaac le Maire Coopman die geduirende syn Handelinge op meest alle quartieren van de weerrelt van Godt den Heere soo rijckelick gesegent is geweest dat hij in 30 jaren tijts (behoudens eer) overloren heit over de 150.000 gulden is in den Heere gerust op den 20en Septembris anno 1624'.

De gissing van Bakhuizen van den Brink zal wel juist zijn. De o van 'overloren' moet weg en achter genoemd bedrag is denkelijk een o weggevallen,

Zijn geslachtswapen vertoont 4 kwartieren, waarvan 2 elk met 3 moorenkoppen prijken, wat het waarschijnlijk maakt, dat de naam oorspronkelijk le Maure geweest is.

Zie: Bakhuizen v.d. Brink, *Isaac le Maire* in *De Gids* (1865) IV, (ook verschenen in *Studiën en schetsen*); Fruin, *Verspreide geschriften* III ('s Gravenh. 1901); Pontanus, *Hist. beschrijving van Amsterdam* (Amsterd. 1644); Akkersdijk, *Jacq. le Maire en zijn ontdekking van een nieuwe doortocht in de Zuidzee* in *De Fakkel*, 10e jaarg.

Bartelds

[Maire, Isaac le (2)]

MAIRE (Isaac le) (2), zoon van Johannes (die volgt), geb. te Amsterdam omstr. 1623, gest. aldaar 1692. Ook hij werd voor het predikambt opgeleid. Nog proponent werd hij naar de gemeente van O. en W. Blokker beroepen; in 1651, 1656 en 1661 kwam hij resp. te Edam, Rotterdam en Amsterdam, waar hij tot zijn dood gevestigd is gebleven. In zijn jeugd legde hij zich toe op het vervaardigen van latijnsche poëzie, naar het voorbeeld van zijn tijdgenooten, de dichter-predikanten Brandt, Vollenhove, Sluiter en Lodenstein. Letterkundig werk van blijvende waarde is echter niet van hem bekend.

Volgens de collectie aanteekeningen omtrent waalsche geslachten, aanwezig in de Bibliothèque wallonne te Leiden, huwde den 12. Feb. 1607 in de Nieuwe kerk te Amsterdam een Johannes le Meyre met Maria Merchier (Mercier). Uit dit huwelijk werden volgens de doopboeken dierzelfde kerk daar ter stede verschillende kinderen geboren, o.a. een zoon Isaac op 28 Febr. 1623, die mogelijk naar zijns vaders broer, den grooten koopman (die voorgaat), werd gedoopt. Dit moet wel de hier genoemde predikant geweest zijn. De leden van het geslacht le Maire waren in onze republiek ruim vertegenwoordigd en de voornaam Johannes komt er herhaaldelijk in voor. Het naar de gewoonte onzer voorouders op den klank af spellen der familienamen maakt het nasporen van een lid van dit geslacht niet gemakkelijk. In genoemde collectie treft men o.a. aan de schrijfwijzen: le Merre, l'amer, la Meir, le Meijre, la Mayer, le Meer, le Mer, le Meere.

Een neef of oomskind van bovengenoemde is ook predikant geweest. Van hem wordt bericht: 'Gehuwd te Delft in de geref. kerk op 25 Juli 1648: le Maire (Isaacus). Bedienaar des G. Evangelie tot Oost-Indië en Coolsaet (Margarita) woonagtig tot Egmondt op de Hoeff.'

Zijn portret is gegraveerd door D. Danckerts, J. Gole en een onbekend kunstenaar.

Zie: *Aanteekeningen omtrent waalsche geslachten in de Bibl. wallonne te Leiden*.

Bartelds

[Maire, Jacques le]

MAIRE (Jacques le), zeevaarder en ontdekker, werd geb. te Antwerpen 1585, gest. op zee 1616. Hij was een der 22 kinderen van Isaac (1) en van Maria van

W a l r a v e n . Slechts korten tijd kan hij in de Zuidelijke Nederlanden hebben doorgebracht, daar zijn vader na den val van Antwerpen als vurig Calvinist

met de zijnen de wijk nam naar Amsterdam. Toen deze den stoot gegeven had tot de oprichting der Australische of Zuid-Compagnie, werd de zoon aangewezen als leider en opperbevelhebber, met den titel van opperkoopman, op de vloot van 2 schepen, die uitgerust waren met het doel het geheimzinnige onbekende zuidland te ontdekken met nadrukkelijk verbod door de verboden straat van Magalhaës te koersen. Een jongere broer, D a n i ë l , vergezelde hem met den rang van koopman. Schipper was Willem Cornelisz. Schouten uit Hoorn. De aanvoerder kreeg een lastbrief mede van Maurits, waarbij hem vergund werd in diens naam als zijn stedehouder met alle rijken van het Oosten en de Zuidzee verdragen aan te gaan en handelsbetrekkingen aan te knoopen. Ook gaf de vader hem aanbevelingsbrieven mee voor Steven v.d. Hagen, den beroemden admiraal der O.I.C., en voor Laurens Jansz. Reael, bewindhebber op de Molukken. Vooral was zijn hoop gevestigd op den G.G., Gerard Reynst (dl IV, kol. 1147), dien hij nog van vroeger als medebewindhebber in zijn eigen brabantsche en later in de vereenigde O.I.C. kende. Vooral met het oog op hem was de geheime instructie opgesteld. In dat stuk stelt hij R. als ijdel en hebzuchtig voor, wat deze zich dan ook wel toont in een toevallig bewaard gebleven brief aan zijn zwager Jacques Niquet. Kon de handel op de Oost-Indiën ‘indirectelijk’, waarmee bedoeld werd met oogluiking van den G.G. worden verkregen, dan stond het Jacques le Maire vrij het octrooi te schenden, maar toch altijd met goedvinden van en onderteekening door den breeden scheepsraad, om te voorkomen, dat bij mislukking de schade op hem alleen zou verhaald worden. Met zijn schepen stak hij op 12 Juni 1615 in zee. Het eerste, De Eendragt, telde 65 koppen en 41 stukken geschut; het tweede, veel kleiner, De Hoorn, had slechts 22 opvarenden. ‘Gouthaelders’ zeiden smalend de mannen van het monopolie, maar toch zonden zij in aller ijl een lastgeving aan hun dienaren om hun te berichten, hoe ze handelen moesten, als de gelukzoekers in Indië aankwamen. Na een tocht over den Atlantischen Oceaan van 3 maanden bereikten ze Porto Desire, in welke veilige haven zij versch proviand konden opdoen. Daar trof hen echter de ramp, dat het ter onderzoek op het strand gezette jacht De Hoorn door brand vernield werd. Den 13en Januari 1616 werd de reis zuidwaarts voortgezet, tot men na tien dagen het zuidelijk deel van Vuurland bereikte. Men had den ingang der lang vermoede passage gevonden, die den naam straat le Maire ontving. Het westelijke land werd Mauritius de Nassau, het zuidelijke Statenland, eenige dorre grauwe klippen d'eylanden van Barnevelt, de zuidelijke punt van Vuurland kaap Hoorn genoemd. Nu namen ze den koers noordwaarts, zagen een maand lang niets dan water, tot men bij de Paomoetoe of Lage Eilanden kwam. Maar van het lang verwachte zuidland kreeg men niets te zien. Op de hoogte gekomen van Nieuw-Guinea gaf de aanvoerder den moed nog niet op; gaarne had hij den ontdekkingstocht nog verder voortgezet, maar de meerderheid der bemanning had van het zwerven genoeg. Vooral schipper Schouten trad als hoofd der oppositie op. Le Maire moest toegeven en werd gedwongen naar de Molukken te varen. Zij bereikten, langs de noordkust van Nieuw-Guinea zeilend, de oostkust van Djilolo of Halmaheira, waarna het nog een volle maand duurde, voordat Ternate bereikt was. Daar troffen zij den 17en September de schepen der Compagniesvloot onder Joris van Spilbergen, die, ongeveer gelijk met hen uitgezeild, door de

straat van Magalhaēs gestevend was. Ongelukkigerwijs was daar juist de G.G. Reynst, waarop hun hoop gebouwd was, gestorven. Hoe vriendelijk ook door diens tijdelijken opvolger Laur. Reael ontvangen, moest de leider der expeditie dezen toch uitdrukkelijk verzekeren geen handel binnen den oost-indischen archipel te zullen drijven. Verder verwees hij hem naar Jacatra, waar bij aankomst 15 leden der bemanning op hun verzoek ontslagen werden om in 's Compagnies dienst over te gaan. Daar trof hun de tweede ramp: de nieuwe G.G. had juist de regeering aanvaard en dat was J.P. Coen, de man van ijzer, die van geen schipperen wist, als het de belangen gold der Compagnie. Hij verklaarde schip en lading verbeurd, nam hun alle scheepspapieren af en zond deze verzegeld aan de heeren bewindhebbers. De bemanning zond hij op 2 schepen onder van Spilbergen naar het vaderland op. Op deze reis kwam Jacques le Maire te overlijden, 'eene afflijvicheyt gecauseerd deur de affronte ende fiericheyt hem aengedaen'. Van Spilbergen prijst hem in zijn journaal als een man 'begaeft met sonderlinghe wetenschap en ervarentheyt int stuk van de zeevaert.' Voor goed blijft zijn naam verbonden aan de geschiedenis der ontdekkingen van Oceanië.

Zijn broer Daniël kwam den 2en Juli 1617 behouden in Zeeland aan.

Coen's gedrag ten opzichte van le Maire heeft bij al onze historici strenge afkeuring gevonden, maar al was die daad noodeloos streng, zoo had toch de vermetele zeevaarder den schijn tegen zich gekregen, nadat men in Indië kennis had genomen van zijn geheime instructie.

Onder toezicht van den vader van den overledene werden zijn lotgevallen te boek gesteld onder den titel: *Spieghel der Australie-navigatie door den wijt vermaerden ende cloeckmoedighen zeeheldt Jacques le Maire, president ende overste over* 2 *schepen de Eendragt en Hoorn uitghevaren den* 12 *Juny* 1615 (Amsterdam 1622). Het genoot de eer door Barlaeus in het Latijn vertaald te worden.

Zie: Bakhuizen v.d. Brink, *Isaac le Maire* in *De Gids* (1865) IV; de Boer, *Van oude voyagiën* II; Wagenaar, *Vad. Hist.* X, 158; Wichman, *Dirk Gerritsz.* (Groningen 1899); Pontanus, *Hist. beschrijving van Amsterdam* (Amst. 1644).

Bartelds

[Maire, Jan le]

MAIRE (Jan le), zoon van Anthony le Maire, als drukker werkzaam van 1617 tot 1656. Hij was afkomstig uit Valenciennes. Niet alleen de doorniksche maar ook de valencijnsche tak komt voor op de lijsten der ballingen, die ten gevolge van de troebelen bij den nederlandschen opstand naar de noordelijke gewesten uitweken. In de leidsche verzameling aanteekeningen omtrent waalsche geslachten, treft men de namen van le Maires aan uit Brugge, Lannoy, l'Olive, St. Denis, Tourcoing, Rijssel en uit het land van Luik. De meesten vestigden zich metterwoon te Amsterdam, Leiden en Delft. Jan le Maire werd 22 Dec. 1602 te Leiden in de Pieterskerk in den echt verbonden met Aechgen Pietersdr. Haes van Leyden, waar hij op 3 Maart 1606 als poorter geboekt werd. Als drukker (en waarschijnlijk ook boekverkooper) was hij algemeen bekend en stond hij in betrekking met de groote geleerden van zijn tijd. Zoo kwam van zijn pers Hugo de Groot's *De Veritate Religionis Christianae*, ed. III (1633), dat vele herdrukken beleefde en in vreemde talen, zelfs in het Arabisch, vertaald werd. In 1639 drukte hij van 'le roi des auteurs', J.L.G. de Balzac, het *Discours politique des provinces unies*. In 1634

verscheen bij hem het werk van den beroemden dordtschen geneesheer Johan v. Beverwijck: de vele malen herdrukte *Epistolica questio de vitae termino vitali an mobili*. Voor den geleerden philoloog Dionysius Vossius drukte hij de latijnsche vertaling van Reydt's onpartijdig meesterwerk *Belgarum aliarumque gentium annales* (1633). Schrevelius, Vorstius, Salmasius, vertrouwden hem hun werken toe. Meermalen moest hij ook in het belang van zijn zaak verre reizen ondernemen. Zoo was hij in 1628 te Parijs, waar hij de Groot ontmoette, wiens *Inleidinge tot de hollandsche rechtsgeleerdheid* hij gaarne gedrukt had, maar de toezegging bleef uit; ‘neque obligavi me neque spem resecui’, antwoordde de auteur. Al die uitgaven, waarvan hier slechts enkele genoemd zijn, wijzen er op, dat hij tot de meest gezochte academische uitgevers van zijn tijd behoord heeft.

Ook een Dirk le Maire komt als drukker in die dagen in Leiden (ook den Haag) voor. Hij drukte voor J. Batelier (dl. VI kol. 78), den grooten tegenstander van Gijsb. Voetius, *Tractatus de Jacob et Esau* (1644). Verder: *Chant nuptial* (A l'imprimerie de Théod. le Maire). Nog wordt omtrent hem gemeld, dat hij in 1639 van de Staten van Utrecht 36 gld. ontving voor den druk van: J. de la Pise, *Tableau de l'histoire des princes et principauté d'Orange*, een door latere geschiedschrijvers vooral van Willem I veel gebruikte biografie, die ook hooge literarische waarde heeft en vele elders niet voorkomende bijzonderheden omtrent den Prins bevat.

Zie: *Leidsch Gemeentearchief*; *Collectie Waalsche gesl. in de Leidsche Bibl. waltonne*; A.M. Ledeboer, *De boekdrukkers, boekverkoopers en Uitgevers in Noord- Nederland* (Deventer 1872) (Niet in den handel); Fruin, *Verspr. Geschr.* ('s Gravenh. 1903) VIII, 23; Blok, *Willem I, Prins van Oranje* (Amst. 1920) II, 235.

Bartelds

[Maire, Johannes le]

MAIRE (Johannes le), broer van Isaac (1), geb. te Doornik 1567, gest. te Amsterdam 1642. Hij was afkomstig uit dat deel van fransch Vlaanderen, welks inwoners, zooals ls. den gezant Pierre Jeannin te kennen gaf, de franschgezindheid in het bloed hadden en een gefleurdeliseerd hart omdroegen. Die gezindheid belette echter niet, dat beide broeders, vurige Calvinisten, naar Antwerpen getrokken zijn, waar ze zich het Nederlandsch grondig hebben eigen gemaakt. Na de verovering dier stad door Parma week ook hij naar Holland uit, waar hij opgeleid werd voor predikant. In 1601 als proponent naar Amsterdam beroepen, was hij de taal van het land volkomen machtig. Hij trad dan ook niet voor de waalsche gemeente aldaar op, maar in de gereformeerde nederduitsche kerk.

Door echten handelsgeest kenmerkten zich ‘les Maire tournaysiens’. Nog drie andere broers waren als kooplieden in Portugal, Castilië en Italië gevestigd, en Johannes vormde slechts in zekeren zin een uitzondering hierop. Als calvinisten ijverden èn de koopman èn de predikant tegen pauselijke aanmatiging en spaansche dwingelandij: paus Alexander VI, ‘het ongoddelijkste monster zijner eeuw’ noemden de geloofsijveraars dezen kerkvorst, die zich vermeten dorst het gezag over de oost- en west-indische zeeën en eilanden aan den Koning van Spanje toe te kennen. Te toonen dat ‘des Pausen donatie is idel ende teghens de leeringhe Christi ende teghens de religie’, was beider overtuiging. Ze verschilden alleen maar in de strijdmiddelen. Het vuur der welsprekendheid fonkelde bij den een van den kansel, als hij zijn geloofsgenooten waarschuwde voor den erf-

vijand in Rome en Madrid; het vuur der geuzenkanonnen vernielde de spaansche schepen en veroverde het spaansch koloniaal bezit in Oost en West. Als men zijn tijdgenooten gelooven mag, kroop ook bij Johannes het bloed, waar het niet gaan kon: speculaties in actiën der oost-indische compagnie zouden hem niet onwelgevallig geweest zijn.

IJverig koos hij partij tegen de libertijnsche Arminianen. Al ging hij in blinden geloofsijver niet zoo ver als zijn befaamde ambtgenoot Adriaan Smout, die boven allen de kroon spande in heftig uitvaren tegen alles wat naar onrechtzinnigheid zweemde, toch was de verdraagzaamheid der amsterdamsche regenten jegens de Remonstranten hem een gruwel. Hij, de vurige Calvinist, kon het niet stilzwijgend aanzien, dat men na Maurits' dood oogluikend de bijeenkomsten der Remonstranten begon te gedoogen en toeliet, dat aanzienlijken en invloedrijken er hun kinderen lieten doopen. Smout's opruiende preek van Paaschmaandag 1626, die op denzelfden dag de plundering van het remonstrantsch vergaderlokaal bij den Montalbaanstoren ten gevolge had en welke baldadigheden ternauwernood zonder veel bloedvergieten door den majoor der stadssoldaten, Nicolaas Hasselaar, konden bedwongen worden, mocht in zijn oog genade vinden. Zonder die gehate scheurmakers zou er geen oproer geweest zijn, oordeelde hij. Le Maire ontging dan ook Vondel's geeselroede niet.

Zie: Bakhuizen v.d. Brink, *Isaac le Maire* in *De Gids* (1865) IV; van Lennep, *De werken van Vondel* II (Amsterd. 1856); Wagenaar, *Vaderl. Hist.* XI.

Bartelds

[Marbais, Carolus]

MARBAIS (Carolus), geb. te Leuven omstreeks 1580, overl. 26 Sept. 1666, trad in 1612 in het klooster der Norbertijnen te Floreffe, werd 1627 pastoor te Oerle en in 1636 te Helmond. Omdat hij zich niet stoorde aan het retorsieplakkaat der Staten van Holland (20 Juni 1634), werd de pastoor in 1636 gegrepen en gevankelijk naar Nijmegen overgebracht. Na wederom in vrijheid gesteld te zijn, legde hij in 1644 zijn herderlijke bediening neer.

Zie: L. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch* IV, 126, V 341; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond* 150-151.

Heeren

[Marbays, Gerard de]

MARBAYS (Gerard de), de Marbeys of Marbaix, geb. te Maastricht uit eene adellijke familie omstreeks 1467, overleed aldaar Juli 1513 als deken der kerk van Onze Lieve Vrouwe. Reeds vóór 1495 was hij kanunnik van deze kerk; 1503 werd hij scholaster en 21 Aug. 1504 werd hij tot deken gekozen. Gerard Marbays had gestudeerd in de philosofie en de rechten en was om zijn wetenschap en kennis hoog geacht. Hij schreef een *Dialogus de materia prima* en *Dialogus de captione urbis Tungrensis*. Hij was een tijdgenoot en vriend van den maastrichtschen kanunnik Mathias Herben (dl. VI, kol. 764) en van Gilles Holy. Trithemius verzekert, dat Gerard Marbays nog andere werken schreef, waarvan hij de titels niet kon opgeven. Zijn naam komt voor als lid van den adellijken staat van het land van Luik, onder edellieden, die 5 Mei 1492 het vredesverdrag bevestigden, gesloten door den bisschop, Jan van Hoorne.

Zie: *Biogr. nat. Belg.* XIII, 418; F o p p e n s , *Bibliotheca Belg.* I, 356; T r i t h e m i u s , *Cathalogus* en G.D. F r a n q u i n e t , *Beredeneerde inventaris der oork. en bescheiden v.h. kap. van O.L.Vr. Kerk te Maastr., berustende in het prov. archief van Limburg* (Maastr. 1870, 2 dln.) I, 382 en 388.

Fruytier

[Marcelis, Jacob]

MARCELIS (Jacob), geb. te Amsterdam in Mei 1637, was aldaar koopman en zeepzieder. Evenals Scaliger, kwam hij tot de meening, dat het getal π grooter moest zijn dan de waarde van Archimedes en stelde het op 3,1441078, welk resultaat hij publiceerde in *De quadratuur van den circkel, sijnde 't eerste en eenigste fondament .... uytgevonden op den* 20*en Jan.* 1698 (Amst. 1698). Hierover trad met hem in correspondentie de kwadijksche schoolmeester Klaas Najer, die over de zaak een weddingschap wilde aangaan en zoowel dit werkje als M.'s *Ampliatie en demonstratie* (Amst. 1699) bestreed in advertenties in de *Amsterdamsche Courant* (21 en 26 Aug. 1700) en door het de correspondentie bevattende *Eenvoudig vertoog* (Amst. 1702). Echter gaf M. nog met dezelfde strekking uit zijn *Sleutel ende openinge van de quadrature* (Amst. 1704), *De eerste en eenigste uytvindinge van de circulquadratura* (Amst. 1714) en, vermoedelijk eveneens in 1714, 'ten dienste van de geheele waerelt, zoowel te water als te land, sijnde het fondament van de longitudo', een *Elucidatio wegens het voorgaende tractaetje*.

Zie: Bierens de Haan, *Bouwstoffen* XVI (Amst. 1878), blz. 1-3.

de Waard

[Marcquis, Cornelius]

MARCQUIS (Cornelius), of Marquis, geb. te Amsterdam, priester, studeerde te Leuven en overleed als pastoor van het Duifje te Amsterdam 1721. Hij was eerst pastoor te Enkhuizen in de statie St. Gommarus aan de Breestraat en legde er 20 Dec. 1683 een doopboek aan. 1688 wordt hij door den provicaris geprezen als 'vir modestus, religiosus ac eleganti morum suavitate gratus'. 1692 had hij Enkhuizen verlaten. Zijn opvolger was een voorman der Jansenisten, zeer geprezen door de *Bat. Sacr.* De St. Gommarusstatie bleef in handen der Jansenisten. De *Bat. Sacr.* 450 zegt van Corn. Marcquis, dat hij zijn pastorij te Enkhuizen verliet 'Sibi Deoque victurus'. 1701 staat zijn naam bij de 300 onderteekeningen van het geschrift ten gunste van P. Codde als 'expastor Enkhusanus' (*Bat. Sacr.* 520). Waarschijnlijk zijn die onderteekeningen niet door de personen zelf geplaatst. 1709 tot 1711 bediende hij weer als pastoor de seculiere statie te Kampen. Verkeerd wordt in de lijsten (*Arch. Aartsb. Utrecht* IV, 129, VIII, 98) beweerd, dat hij te Kampen pastoor was tot 1717. Hij deed aldaar zijn laatsten doop 24 Mei 1711 en zijn opvolger doopte 26 Mei daaropvolgend.

Waar hij 1711-1717 verbleef, blijkt niet. Door tusschenkomst van zijn neef, den amsterdamschen burgemeester Gerrit Hooft, werd hij pastoor van het Duifje, 10 Mei 1717. Mogelijk is, dat hij, ofschoon niet aangenomen door het stadsbestuur, reeds tevoren werkzaam was te Amsterdam. In deze stad wisten de Jansenisten door hun invloed bij de stadsregeering het den R. Katholieken lastig te maken en vele vervolging en strenge toepassing der plakkaten te bewerken. Pastoor Marcquis moest 1720 een boete van 100 dukaten betalen aan den schout.

5 Oct. 1717 werd Corn. Marcquis gekozen als lid van het zoogenaamde kapittel van Haarlem en 26 April 1718 ingeleid. 8 Oct. 1720 was hij verhinderd de vergadering bij te wonen. 22 April 1721 werd wegens zijn dood in zijn plaats gekozen Franciscus Schatter. Vóór zijn dood had hij met toestemming van den apost.-vicaris Bijlevelt afstand gedaan van zijn pastoraat ten behoeve van Franciscus Schouwen, die hem 1 Nov. 1720 opvolgde als pastoor van het Duifje. Dit geschiedde om zijn statie niet te doen vallen in handen der Jansenisten. Dezen verwekten na zijn dood heel wat opschudding, zoodat de statie voor een tijd werd gesloten.

Zie: *Bijdr. bisdom Haarlem* II, 261, 321, 355, 358, III, 204, V, 115, XVII (1891), 149, 152, XXXVII, 40, 78; *Archief aartsb. Utr.* XXV (1898), 393-394; *Kerkelijk Nederland* (1850), 141 vv.
Fruytier

[Marcquis, Lazarus]

MARCQUIS (Lazarus), of Marquis, franciskaan der 3e orde, geb. te Antwerpen en gedoopt in de St. Jacobskerk 28 Januari 1607, zoon van Bernard, genoemd Bernardin, en Anna Kemp. Zijn peetoom was Lazarus Marquis, vriend van Rubens en van van Dijck, beroemd antwerpsch geneesheer en schrijver, evenals diens zoon Willem, die een tijd te Hulst als geneeskundige gevestigd was (dl. VI, kol. 989).

De jonge Lazarus voltooide zijne studiën bij de Jezuïeten te Antwerpen en trad daarna in het klooster der Bogaarden of Franciskanen der derde orde in de stad. Lazarus Marcquis was, evenals zijn peetoom en zijne neven, latijnsch dichter. 1627 maakte hij eene latijnsche ode voor het werkje *Decus Pestifuga*, uitgegeven door zijn neef Willem. In diens werkje 1633 *Aloë morbifuga* schreef hij een ander latijnsch gedicht van 28 verzen. Ook zijn oom Lazarus had een gedicht voor beide werkjes geschreven.

Hij vertaalde ook twee werken van den spaanschen bisschop Juan de Palafox y Mendoça in het Nederlandsch: *Carta pastoral y conocimientos de ta divina gracia bondad y misericordia* (Brux. 1653), als *Hardersbrief, en bekentenissen van de goddelijke genade* (Antw., Arn. v. Brakel, 1658), en *Pastor de Noche-buena* (Brux. 1655) als *Harder van de Goede Nacht of korte aenwysing der Deughd ende Ondeught* (Antw., Arn. v. Brakel, 1658).

1656 was P. Lazarus Marcquis niet meer in zijn klooster te Antwerpen maar reeds werkzaam in de hollandsche missie in den Haag als kapelaan bij den franschen gezant, zegt het verslag van de la Torre naar Rome. 1668 was L. Marcquis van den goeden weg af. Hij was provinciaal zijner orde geweest. Omstreeks 1666 was hij belast met de visitatie der vlaamsche provincie, doch werd wegens ongeschiktheid weldra van dit ambt ontheven. Hij waande zich verongelijkt en was hierdoor voltoorn. Hij schreef 1668 een smaadschrift, waarin zijn ordegenooten schandelijk aan de kaak werden gesteld; de internuntius werd belasterd, ook de vicaris-apostolicus Neercassel werd beschuldigd van landverraad en als gevaarlijk voor den staat. Hij was door Neercassel gesuspendeerd, doch niet openlijk, en door zijn oversten geëxcommuniceerd. Hij had, 1668, nog twee pamfletten onder de pers, schandelijker dan het eerste, en was op het punt, om tot het Protestantisme over te gaan.

Pater Godefridus Marcquis O. Praed., prefect der hollandsche missie en provinciaal van België, 1666-1672 zeer bedroefd door het schandaal, dat zijn neef verwekte, wist door zijn tusschenkomst te bewerken, dat door een gematigd optreden van den vicaris en de oversten, pater Lazarus tot inkeer kwam. Hij bracht hem ertoe zich te onderwerpen en in een buitenlandsch klooster zijner orde boete te gaan doen. De datum van zijn overlijden is niet bekend.

Zie: *Archief aartsb. Utrecht* XI, 99; XVIII, 178, 243-249; *Biogr. nat. Belg.* XIII, 573.
Fruytier

[Marcus, Jan]

MARCUS (Jan) was koopman en liefhebber in oudheden en kunstzaken te Amsterdam in de eerste helft der achttiende eeuw. Hij gaf uit: *Sententiën en*

indagingen van den hertog van Alba, uitgesproken en geslagen in zijnen bloedraedt. Midsgaders die van

bijzondere steden, tegen verscheide zo edellieden als voornaeme burgers en inwoonders van Hollandt, Zeelandt en andere provincien van den jaere 1567 *tot* 1572. *Mitsgaders een aanhangsel van authentike stukken, spruitende uit deselve sententiën. Nu eerst in 't licht gegeven na het oorspronkelijke handschrift* (Amsterdam 1735, 8°). Marcus' bibliotheek werd den 7en Sept. 1750 te Amsterdam verkocht.
Brugmans

[Marius, Leonardus]

MARIUS (Leonardus), geb. 12 Juni 1588 te Goes (vandaar zijn naam Marius d.i. Zeelander), overl. te Amsterdam 18 Oct. 1652. Als knaap ontving hij voorbereidend onderricht in de school welke Eggius te Amsterdam voor aanstaande priesters in de Noordelijke Nederlanden had opgericht. Met de gevangenneming van Eggius verliep die school; M. werd nu opgenomen in het college van ‘De hooge heuvel’, dat door S. Vosmeer voor hetzelfde doel te Keulen was gesticht. Eén zijner leermeesters aldaar, Joost Catz, heeft in die jaren het volgende getuigenis van hem gegeven: ‘minimus aetate et postura; maximus ingenio, doctrina et modestia’. Aan de hoogeschool van Keulen verwierf hij het doctoraat in de godgeleerdheid. Waarschijnlijk zal M. op den kanonieken leeftijd van vier en twintig jaren tot priester zijn gewijd. Daarna werd hij als leeraar in de Schrift aan het keulsche college verbonden, en is vervolgens zelf daarvan president geworden. In 1621 verscheen van zijn hand een uitvoerige verklaring van den Pentateuch. Een oogenblik scheen zijn verder leven zich te zullen afspelen in de Spaansche Nederlanden; aartshertogin Isabella, wenschte hem als plebaan aan de hoofdkerk van Antwerpen te verbinden. Gelukkig bleef M. echter voor de hollandsche zending gespaard. Toen de vicaris-generaal van het voormalige bisdom Haarlem, Sibrandus Sixtius, in 1630 wegens gebrekkelijkheid moest aftreden, werd M. door den vicaris-apostoliek Rovenius tot diens opvolger benoemd, en tevens belast met het rectoraat van het Begijnhof te Amsterdam. Zijn twee en twintigjarig bestuur is een weldaad geweest voor dit deel der zending. Aan bittere ervaringen heeft het hem echter daarbij niet ontbroken; om zijn ijver en krachtig handhaven van de tucht werd hij bij de Staten in den Haag beticht en bovendien in zijn particulier leven aangetast. Het onderzoek der kerkelijke overheid bracht aan het licht, dat die beschuldigingen voor een deel overdreven waren, deels niets dan lasteringen. Door zijn controvers-preeken te Amsterdam steeg aldaar zijn invloed bij Katholieken, en ook bij niet-Katholieken steeds meer; vele personen van aanzien heeft hij voor de R.K. kerk teruggewonnen. Een veertig jaren geleden is er fel, maar niet altijd even verkwikkelijk, gestreden over het vraagstuk, of M. al dan niet de eigenlijke bekeerder van Vondel moet genoemd worden. Een afdoend bewijs, dat hij als zoodanig kan gelden, werd niet geleverd; maar gerustelijk mogen wij aannemen, dat de dichter dikwerf raad en voorlichting is gaan inwinnen bij den geleerden en welsprekenden Begijnen-vader, dien Vondel tot twee malen toe in een lofdicht heeft geprezen. Nog op een andere wijze verplichtte M. de katholieke Amsterdammers aan zich: door het schrijven van het beste verhaal, dat verschenen is, omtrent het mirakel van de H. Stede. In de kracht zijner jaren is M. bezweken; bij zijn begrafenis in de Oude kerk, was de toeloop zoo groot, dat men geld gaf, om maar een plaats te verkrijgen op de luifels of op de daken.

Hij gaf uit: *Catholica hierarchiae assertatio contra Marc. Ant. de Dominis* (Col. 1619); *Com-*

mentarium in Pentateuchum (Col. 1621 fol.); *Amstelredams eer ende opcomen* (Antw. 1639); *Een Catholyck antwoort tegen Simon Episcopius* (Antw. 1641).

Nic. Moyaert heeft in 1647 zijn portret geschilderd, dat bewaard wordt in het Begijnhof te Amsterdam; het is een kniestuk van voren, aan een tafel schrijvend. Dirk Matham heeft het gegraveerd, met het grafschrift van Vondel: 'Dus stichtte Marius', etc. Zijn wapen onder deze prent: gehalveerd, rechts klimmende leeuw, links bloemstengel, als wapenspreuk: 'Fortiter sed suaviter'. Het Begijnhof bezit nog een tweede portret van hem door Moyaert geschilderd. Weer een ander portret door Moyaert werd gegraveerd door C. Goudsbloem. Zijn portret in 1652 geschilderd op zijn paradebed eveneens door Moyaert is in de R.-K. kerk te Ankeveen. Voorts is er nog een gegraveerd portret door C. Visscher en een gelitografeerd door E. Dujardin.

Zie: *Bijdr. v.d. Gesch. v.d. kath. kerk* (Rotterdam 1888); v. Heussen, *Bat. Sacra* (fol.-editie) II 404; Allard, *Vondels bekeering* in *Stud.* XXIV (1885); Klönne, *Marius en Vondel* in *De Kath.* LXXXVII en LXXXVIII (1885); *Arch. aartsb. Utrecht* XI, 136; *Bijdr. bisd. Haarlem* XLIII (1925), 122; Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam* VII, 400; de la Rue, *Gel. Zeeland*, 412; *Jaarboekje Alberd. Thijm* (1896) 220; *Dietsche Warande* (1886) 291.

Hensen

[Marlot, David de]

MARLOT (David de), of de Morlot, geb. omstr. 1600 te Bern, gest. te 's Gravenhage 1680. Deze trouwe dienaar van het huis van Oranje en prinselijke leermeester stamde uit een hugenootsch geslacht, waarvan tijdens de fransche godsdienstoorlogen een tak uit Fontenay de wijk naar Genève genomen en in 1569 het burgerrecht verworven had. De leden van dit zwitsersche geslacht werden in 1583 door den hertog van Lotharingen in den adelstand verheven en noemden zich Sr. de Bavoy of Beauvoye naar de door aankoop verworven heerlijkheid van dien naam. De jonge David de Marlot of Morlot, zooals zijn naam in officieele stukken steeds luidt, kwam in dienst van hertog Lodewijk van Wurtemberg, reisde vervolgens naar onze republiek, voorzien van een warme aanbeveling aan prins Maurits, die hem in 1622 tot zijn stalmeester benoemde. Nog in hetzelfde jaar trad hij te Gorinchem in den echt met Anna Maria, dochter van jhr. Philip van Steeland, heer van Grysoort, drost van Buren en raad van den Prins. Dit huwelijk bracht hem vele goederen in ons land aan. Zijn gelukster ging na den dood van zijn schoonvader (1623) en dien van den Prins (1625) niet onder. In 1626 werd hij ritmeester in het regiment van van Aerssen van Sommelsdijk en nam in 1629 deel aan de verrassing van Wezel onder Otto van Dieden. In 1635 werd hij bevorderd tot sergeant-majoor in het regiment van Limburg Stirum; hij genoot in 1636 bij Resol. der Staten-Generaal de onderscheiding benoemd te worden tot gouverneur van den jongen prins Willem, wien hij onderricht zou geven in den wapenhandel, de rijkunst en de krijgskunde.Burggraaf Frederik van Dohna schreef in zijn mémoires omtrent dezen prinselijken leermeester: 'il avait fait figure par une honnête dépense qu'il faisait paraître et parce qu'il était adroit aux exercices du corps, mais il n'avait point d'étude, à quoi on tâcha de suppléer par de savants précepteurs'. In die hoedanigheid behoorde hij ook tot het talrijke uit 250 personen bestaande gevolg van den jongen Prins, dat op een vloot van 20 zeilen, onder bevel van M.H. Tromp, in April 1641 naar Engeland

werd overgebracht, bij gelegenheid van zijn huwelijk met de engelsche koningsdochter. Als gouverneur genoot hij een jaargeld van 2600 gld., dat hij bij beschikking van Dec. 1647 levenslang genieten mocht. In 1643 werd hij de opvolger van Jacques Wijts als superintendant van den krijgsraad, op een tractement van 800 pond 's jaars. Dit ambt heeft hij lange jaren waargenomen. Toen de Staten van Holland hem te oud achtten voor de behoorlijke vervulling van dezen post, benoemden ze daartoe in 1653 en nogmaals in 1666 en nog eens in 1668 kolonel Adr. Cuyck van Meteren, maar eerst in 1674 deed hij voorgoed afstand van dit ambt. In de resol. Holl. van 27 Sept. 1672 wordt hij nog genoemd onder de officieren staande op de repartitie van de provincie Utrecht.

Door zijn huwelijk met Anna Maria van Steeland, die hem 4 kinderen schonk: Ernst Philip, Lodewijk (die volgt), Henriëtte Wilhelmina (jong gestorven) en Anna Catharina, behoorde hij tot de groote grondbezitters in de noordelijke Nederlanden. Behalve een aanzienlijk huis en erf in de Poten te 's Gravenhage, had hij land in Utrecht, Zuid-Holland en Zeeland. Een goed financier schijnt hij echter niet geweest te zijn. In 1660 lag hij in proces met zijn zoon Lodewijk over de rechten over het slot en de heerlijkheid Giessen-Nieuwkerk. Naar aanleiding daarvan werd hij zelfs in 1662 een tijdlang gegijseld. Hij woonde toen weer in een huurhuis aan het Noordeinde. Van de weduwe van den advocaat Tr.v. Dammen kocht hij in 1666 De Blaeuwe Camer met de aanhoorige landerijen. Daarmee kreeg het door hem in 1645 en 1648 aangekochte landbezit in die buurt een enorme uitbreiding. Het werd sedert naar den bezitter ‘Marlot’ genoemd. Toch moest hij reeds in 1666 en 68 op De Blauwe Camer een hypotheek sluiten. Mogelijk werden zijn financieele moeilijkheden veroorzaakt door de hoogst avontuurlijke levenswijze van zijn oudsten zoon Ernst Philip.

Zie: Borkowski, *Les mémoires du Burgrave et Comte Frédéric de Dohna* (Königsberg 1898); Fruin, *Aanteekeningen op C. Droste's Overblijfsels van Geheugchenis* (Leiden 1879); van Nooten, *Prins Willem II* ('sGravenh. 1915); de Witt Huberts, *Onopgeloste raadsels en vreemde gebeurtenissen in vroegere jaren* in *N. Rott. C.* (30 Aug. 1926); ten Raa en de Bas, *Staatsche Leger* IV en V, passim.

Bartelds

[Marlot, Lodewijk de]

MARLOT (Lodewijk de), jongste zoon van den voorgaande, geb. omstr. 1625, overleden vóór 1700, ritmeester in 1668. Hij huwde in 1657 met Anna Florentina van den Boetzelaar dochter van Philip Jacob, baron van Boetzelaar, heer van Asperen, president van de ridderschap van Holland, lid der Admiraliteit van Amsterdam. Uit dit huwelijk sproot één dochter Anna Maria (1658-95). Deze erfdochter huwde in 1683 met Gijsbert Johan van Hardenbroek (dl. VI, kol. 702), die ongelukkigerwijs een echte doorbrenger schijnt geweest te zijn. Hij was er althans op uit het erfgoed van zijn in 1695 overleden echtgenoote, de heerlijkheid Giessen-Nieuwkerk met den Giessenburg, te gelde te maken, waartoe hij zijn toevlucht nam tot het zeer curieuze middel van een loterij, die jarenlang het onderwerp van gesprekken was en uit alle gewesten belanghebbenden en nieuwsgierigen deed toestroomen naar Amersfoort, de plaats, waar de trekkingen gehouden werden.

Lodewijk's broer Ernst Philip, bracht het grootste gedeelte van zijn leven in Frankrijk door. Reeds in de eerste jaren der 18e eeuw verdwijnt de

naam van het geslacht Marlot uit onze geschiedenis. In onze dagen werd de gemeente 's Gravenhage door aankoop eigenares van het landgoed van dien naam, dat zij tot een villapark verkavelde.

Zie: Fruin, *Overblijfsels van geheugchenis* (Leiden 1879); ten Raa en de Bas, *Staatsche Leger* V, 422.

Bartelds

[Martinius, Ds. Bernardus]

MARTINIUS (Ds. Bernardus), geb. te Elspeet 7 April 1741, overl. te Blankenham 30 Jan. 1814. Hij was de tweede zoon van Ds. Dithmar Martinius en Hendrica Fabritius en studeerde - na van 1751-1758 voorbereidend onderwijs te Deventer genoten te hebben - te Harderwijk in de theologie en philosofie (1758-1763). Op 31 Oct. 1763 werd hij in plaats van zijn vader te Elspeet beroepen en aldaar bevestigd door Ds. Lubbertus Coenradus Fabritius, predikant te Genemuiden, den jongsten broeder van zijn moeder. Den 2. Mei 1779 werd hier zijn dochter Hendrika Anna gedoopt. In hetzelfde jaar nog werd hij te Archangel beroepen als predikant ten dienste der buitenlandsche kooplieden, waar hij verbleef tot 1788, toen hij wederom naar het vaderland terugkeerde in gezelschap van zijn vrouw Meintje (of Maria) Jansdr. Nieuwenhuijs en vijf kinderen. Op deze terugreis verloor hij zijn jongste dochtertje aan den ingang der Witte Zee. Terug in Nederland, vestigde hij zich aanvankelijk te Harderwijk, waar zijn beide jongere broeders en zijn zuster woonden (hij liet er 22 Febr. 1789 een zoon Petrus doopen), doch werd al spoedig 28 Aug. 1789 beroepen te Elkerzee op Schouwen. Deze standplaats verwisselde hij in 1794 met St. Maarten boven Alkmaar. Zeer Oranjegezind, liet hij zich na het uitbreken der revolutie in twee predicatiën, te Petten en te Wieringerwaard, onvoorzichtig over de politiek uit. Hierdoor werd hij uit zijn dienst ontzet en in arrest gesteld. Dit arrest werd wel na 15 maanden opgeheven, doch in zijn dienst werd hij niet hersteld. Tot armoede vervallen begaf hij zich in 1800 op 60-jarigen leeftijd via Emmerik en Hamburg naar Engeland en werd daar veldprediker, eerst op Wight, daarna in Ierland en ten slotte op het eiland Jersey. Na den vrede van Amiens werd hij op een engelsch fregat naar Holland teruggevoerd en kwam hij in Aug. 1802 op de reede te Texel aan. Op 5 Mei 1803 werd hij beroepen te Blankenham, waar hij 16 Jan. 1814 zijn 50-jarigen dienst herdacht. Bij zijn dood liet hij na een tweede vrouw, Gerritje van Sichem, met wie hij na zijn terugkeer in Nederland was gehuwd (overl. te Deventer 18 April 1837) en drie kinderen uit zijn eerste huwelijk (een zoon in militairen dienst, een gehuwde en een ongehuwde dochter).

Hij was de schrijver van: *Tractatus philosophicus de animalibus brutorum rationalibus* (Harderwijk 1762), *Wijsgeerige aanmerkingen op het gevoelen van den Weleerwaarden Heer Adriaan Buurt, predikant te Amsterdam, over de redelooze dieren* (Amsterdam 1765); *Thema metaphysica continens argumentum philosophicum famosum pro aeternitate poenam petitam ex consideratione magistri legislationis infinitae* (1777).

Zie: Doopboeken van Elspeet en Harderwijk; *Handschr. Borger* in de Univ. Bibl. Amsterdam; *Wapenheraut* (1904), 339; H.F. Wijnman, *Genealogie Martinius-Luderus* in *Mbl. Ned. Leeuw* 1926, 323 v.v.

Wijnman

[Martinius, Dithmar Bernardus]

MARTINIUS (Dithmar Bernardus), ged. te Harderwijk 13 Juli 1770 als oudste zoon van Franciscus Martinius en diens eerste vrouw Geertruid Oosterbaan. Hij koos de

marineloopbaan en komt voor op den Staat van Oorlog van 1794 als luitenant ter zee. Oranjeklant gelijk zijn oom Ds. Bernardus, die voorgaat, vinden wij hem in 1795 terug als luitenant bij het Corps der Marine, Rassemblement van Osnabrück. Toen de bataafsche vloot door den Schout-bij-Nacht Story vóór den Helder was overgegeven aan de Engelschen (1799), werd Martinius als oudned. zeeofficier in naam van den Prins van Oranje belast met het bevel over een der aan het Nieuwediep in beslag genomen bodems. In het laatst van Oct. en het begin van Nov. 1799 voeren deze schepen naar Engeland, waar zij op één na behouden aankwamen en later bij de engelsche vloot werden ingelijfd

Martinius' jongere broeders waren Hendrik Oosterbaan Martinius, geb. te Harderwijk 13 Nov. 1771, apotheker te Uithoorn, overl. aldaar 25 Sept. 1842; en Dr. Med. François Martinius, geb. te Harderwijk 23 Sept. 1773, stadsgeneesheer te Nijkerk, overl. aldaar 12 Dec. 1819.

Zie: Doopboek te Harderwijk; Fiches collectie-Wakker (Genootsch. de Ned. Leeuw); de Jonge, *Het Nederlandsche Zeewezen* V, 487; *Maandbl. Ned. Leeuw* (1920) 288 e.v.; H.F. Wijnman, *Gen. Martinius- Luderus* in *Mbl. Ned. Leeuw* 1926, 323 v.v.

Wijnman

[Martinius, Ds. Franciscus]

MARTINIUS (Ds. Franciscus), eigenlijk genaamd Frans Martensz., geb. te Kampen 21 Juni 1611 (N.S.), overl. te Epe 24 Jan. 1653. Zijn vader Marten Ludersz. (ook wel voorkomend onder den naam Marten van Lunenburch en Marten de Metselaer) had zich, afkomstig uit Ramelsloh in Lüneburg, als metselaar te Kampen gevestigd en ondertrouwde aldaar 13 April 1610 met Kunne Coertsdr., uit Diepholz in Hannover. Toen Martinius tien jaar oud was ontving zijn vader reeds een uitkeering uit de Ecclesiastique Goederen ten behoeve van de studie van zijn veelbelovenden zoon, terwijl Martinius' moeder als weduwe sinds Paschen 1626 een pensioen genoot uit dezelfde bron. Op 20 Mrt. 1627 werd Martinius als alumnus der stad Kampen aangenomen, doorliep met vrucht de latijnsche school aldaar en werd 17 Oct. 1631 te Leiden als theol. stud. ingeschreven. Het was hem echter niet vergund de studie aan de hoogeschool geheel te voleindigen, aangezien zijn begunstigers dd. 17 Febr. 1635 besloten hem ‘naar huis te roepen om den Rector (van de Latijnsche school) bij te staan opdat deze ethica en logica kunne onderwijzen op 250 car. gld’ (Oud-Archief Kampen 7434). Gedurende zijn leeraarschap zette hij evenwel in zijn vrijen tijd de theologische studiën voort en werd einde 1636 proponent. Reeds in 1637 solliciteerde hij naar de vaceerende predikantsplaats te Epe, voor welk beroep hij verlof had gekregen van den amper magistraat, omdat hij toch geen orde kon houden op school en ook ‘mede geen apparentie is, dat de voornoemde Franciscus wegens derselver sachte humoren tot eeniger tijd goede authoriteit in den scholen zal verkrijgen’ (Raadsresolutie 1637). Na allerlei strubbelingen met de Classis aanvaardde hij zijn ambt te Epe op 28 Oct. 1638 en leidde er als predikant een vreedzaam en zeer plichtsgetrouw leven. Martinius was een niet onverdienstelijk dichter (volledigste uitgave zijner *Gedichten*, 's Gravenhage 1729), al is hij voor het publiek goeddeels een onbekende gebleven. Ook als latijnsch dichter onderscheidde hij zich; de proeven daarvan, voorzoover bewaard, zijn verspreid in zijn *Epistulae ad amicos praesertim Campenses*

(Harderwijk 1654), die door zijn weduwe zijn uitgegeven en uitmunten door zuiver en onberispelijk Latijn. Voor Dr. J.C. van Slee vormden deze *Epistulae* den grondslag voor zijn interessante biografie van Martinius. Martinius was 15 Mrt. 1646 te Epe geh. met Anna Verhagen, dochter van Peter Verhagen. Uit dit huwelijk stamde Ds. Petrus Martinius, ged. te Epe 7 Mrt. 1652, stud. te Harderwijk 1668, te Leiden 1671, predikant te Oosterwolde 1677, Nunspeet 1679, overl. aldaar 3 Mei 1718, uit wiens huwelijk met Helena Desemers werden geboren: 1e Ds. Franciscus Martinius, geb. te Nunspeet 11 April 1695, stud. te Harderwijk 1713, te Leiden 1718, predikant te Nunspeet 1719, em. 1739, overl. Nunspeet 19 Oct. 1741, ongehuwd; 2e Ds. Dithmar Martinius, geb. te Nunspeet 16 Oct. 1696, stud. te Harderwijk 1718, te Leiden 1721, predikant te Elspeet 1728, overl. aldaar 9 Juni 1763, gehuwd met Henrica Fabritius, een dochter van Ds. Bernardus Fabritius, pred. te Elburg, en Christina Wamelingh, had hij vier zoons (Petrus, Bernardus, Franciscus en Dithmar) en één dochter (Christina Helena, geh. met Rijkert Appeldoorn).

Franciscus Martinius' broeder Coenraet Martensz., geb. te Kampen omstr. 1613, overl. te Amsterdam 1666, was apotheker aldaar en had uit zijn huwelijk met Marie Pipart een zoon Paulus Coenraetsz, die zich later (naar zijn grootvader Marten Ludersz.) Paulus Luderus noemde en de stamvader werd van het amsterdamsche geslacht Luderus.

Zie: J.C.v. Slee, *Franciscus Martinius* (1904); Gebodenboek te Kampen en Register der Ecclesiast. Goederen (Oud-Archief Kampen); *Alb. Ac.* Leiden; *Bijdr. Gesch. Overijssel*, passim; *Herald. Bibl.* (1882) 243, 350; Doopboek Nunspeet; *Handschr. Borger* in de Univ. Bibl. Amsterdam; *Navorscher* (1925); H.F. Wijnman, *Genealogie Martinius- Luderus* in *Mbl. Ned. Leeuw*, 1926, 323 v.v.

Wijnman

[Mastelijn, Rafael]

MASTELIJN (Rafael), kanunnik-regulier der congregatie van Windesheim in het klooster Groenendaal bij Brussel, baccalaureus in de theologie, overl. te Brussel in het klooster Jericho 16 Febr. 1684. Gedurende acht jaar had hij het nonnenklooster Nazareth te Waalwijk bestuurd, dat oogluikend was blijven bestaan. Zijn vader overleed einde Febr. 1632, zijne moeder 30 Sept. 1654. Nazareth ontving een legaat om voor hen te bidden en teekende zijn naam, evenals te Groenendaal, op in het necroloog. Maria Mastelijn, overl. 17 Oct. 1678, en het antwerpsch begijntje Susanna Mastelijn, overl. 14 Sept. 1658, die beiden het arme Nazareth een legaat schonken, zullen wel bloedverwanten zijn geweest van rector Rafael, evenals Anna Mastelijn, non der cistercienserabdij Nazareth te Lier. De kanunniken van Groenendaal, Petrus Mastelijn, overl. 27 Sept. 1647 en Marcus Mastelijn, later prior in Zevenborren, overl. 4 Dec. 1652, waren kinderen van zijn oom Hendrik, geneesheer der Aartshertogen.

Rafael Mastelijn werd na zijn rectoraat in Nazareth naar het nonnenklooster Jericho te Brussel geroepen, waar hij nog werkzaam was, toen Sanderus zijne *Chorographia sacra Brabantiae* uitgaf. Hij was aldaar 1657 zijn confrater Joh. Lamantius, die tot prior van Groenendaal was verheven, opgevolgd.

Zie: *Graf- en gedenkschriften van Antw.* IV, 442, 443, 448, 449; Sanderus, *Chorographia sacra Brab.* II, 141.

Fruytier

[Matham, Theodorus]

MATHAM (Theodorus), graveur, werd geb. in 1606 te Haarlem en is gest. in 1660 te 's Gravenhage. Hij was de tweede zoon van J a n M a t h a m , in 1621, dus op zijn 15de jaar, lid van de burgerwacht en trad in 1637 in het gilde te Haarlem; hij huwde in 1641, 35 jaar oud; hij behoort tot de stichters van Pictura in den Haag in 1656. Met Corn. Bloemaert, Natalis Persijn en anderen was hij te Rome werkzaam aan de Galleria Giustiniani.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: twee heuvellandschappen in de buurt van Rome.

Prenten van zijn hand zijn: Beweening n. Geertgen tot St. Jans, allegorie n. Pietro d. Cortona, gezicht op Heusden (zie ook F.M. 1526), eenige titelprenten, Nijenrode, vanitas-stilleven met muziekinstrumenten enz., de haarlemsche stedemaagd en gezicht op Haarlem, een kok (voorstellende Februari), een nar, vioolspeelster in omlijsting, pannekoekbakster, drie costuumprenten van vrouwen, metamorphosen van Ovidius, S. Bartholomeus, de schilderkunst, oude vrouw voor spiegel, heilige familie n.P. Cagliari, hetz. n. Sandrart, S. Agnes, S. Begga, Apollonia en eenige andere heiligen, reeks antieke koppen, jaargetijden n. Goltzius, reeks portretten o.a. C. Barlaeus, Th. Graswinckel, J. Koerten, Joh. Maurits van Nassau, R. Pauw, H. Regius, J. van den Vondel, Mich. Leblon, Ch. Salmasius, Wolfg. Wilh. v. Beieren, L. de Geer, Fred. Wilh. van Brandenburg, Sim. Episcopius, Dona, Coornhert, Crachtius, Christina van Zweden, J. de Brune, Marti. v.d. Velde, Theod. Velius, G. Valckenier, Vossius. Ook heeft hij illustraties voor boeken geleverd (waarin sommige van de bovengenoemde prenten voorkomen) o.a. voor S. Ampsing, *Beschrijvinge der stad Haarlem*; *Relation du voyage de Charles II en Hollande*; Th. Velius, *Chronyce van Hoorn*; J. Cats, *Spiegel van den Ouden ende Nieuwen Tijdt*; J. Cats, *Houwelijck*; J. Cats, *Proteus*; G.J. Quintijn, *De Holl. Lijs met de Brabantsche Belg*; Barlaeus, *Rerum in Brasilia gestarum historia*; Marolles, *Tableaux du Temple des Muses*. Ook als uitgever van een reeks prenten moeten wij Th.M. noemen, o.a. van prenten door N. Berchem ‘Cahier de la femme’, ‘Cahier de l'homme’, van prenten als Maria met Christus op wolken door C. Bloemaert, als het portret van J.v.d. Vondel door J. Lievens.

Zie: v.d. K e l l e n , Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; E.W. M o e s , Aanteekeningen in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, afd. prenten; A.v. W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon* II, 124; J. S a n d r a r t , *Teutsche Academie* (1675) II, 360; A. H o u b r a k e n , *De groote Schouburgh der Nederl. konstschilders en schilderessen* (Amst. 1718-29) II, 259, 269; C. K r a m m , *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amst. 1857-64) IV, 1071; G.K. N a g l e r , *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) VIII, 429; v.d. W i l l i g e n , *Les artistes de Harlem* (Haarl. et la Haye 1870) 213; F r . D.O. O b r e e n , *Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis* (1877-87) IV, 60, V 18, 155, VII 251; A.D. d e V r i e s A z n . in *Oud- Holland* (1885) 228; C h . B l a n c , *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) II, 621; F. M u l l e r , *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amst. 1863) no. 1526.

J.M. Blok

[Mattenburgh, Jacoba van]

MATTENBURGH (Jacoba v a n), geb. te Gastel bij Roosendaal, ged. 19 Dec. 1731, dochter van P e t r u s A n d r e a s M., overl. 4 Apr. 1784, rentmeester van den prins van Salzbach, keurvorst van de Palts en markies van Bergen op Zoom,

en van M a r g a r e t h a V e r v l o e t , overl. 25 Jan. 1786, en beiden onder één zerk begraven in de kerk der Wilhelmieten te Huybergen. Jacoba overleed te Turnhout op het begijnhof 27 Mei 1807, zij was het vijfde der dertien kinderen.

Jacoba was kloosterlinge van de orde der kanunnikessen van het H. Graf of Sepulchrienen te Turnhout sinds 1753 en droeg den kloosternaam van M a r i a V i c t o r i a . Zij werd 12 Sept. 1781 tot overste, priorin, gekozen. Haar bestuur viel in de hachelijkste tijden voor de kloosters. Eerst dreigde haar de opheffing door keizer Jozef II. 9 April 1789 diende zij een verslag in over haar klooster met opgave van de eigendommen, bronnen van inkomsten en lasten, eigenhandig geteekend. De zusters hadden zich steeds gewijd aan het onderwijs. Dit redde haar bestaan. 4 Oct. 1796 moest zij opnieuw een procesverbaal teekenen nu van den commissaris der fransche Republiek over den staat van haar klooster, waar 14 kanunnikessen waren, 7 werkzusters en 3 novicen.

Met geweld werd de priorin Marie Victoire Mattenburch uit haar klooster gezet, 1797. Zij vestigde zich metterwoon op het begijnhof, met enkele zusters. Aan den goeden geest, welke de priorin had doen heerschen onder hare zusters, is het wel te danken, dat haar klooster eenige jaren na haren dood hersteld werd.

Hare zuster A n t o n i a , ged. te Oud-Gastel 7 April 1733, kloosterlinge van de orde van St. Franciscus te Antwerpen, was als moeder Delphine overste, toen zij met hare kloosterzusters werd verjaagd door de fransche revolutionnairen. Zij woonde bij hare zuster op het begijnhof te Turnhout en overleed aldaar hetzelfde jaar in Augustus.

Zij hadden nog twee zusters L a u r e n t i a , ged. te Gastel 7 Sept. 1734 en sinds 1755 ongeschoeide carmelietes te Huy en daarna te Antwerpen. Zij werd eveneens tijdens de revolutie op straat gezet. Hare zuster C o r n e l i a J o s e p h a , geb. te Oudenbosch en ged. 26 Juli 1738, had 1 Aug. 1757 in het klooster der norbertinessen te Antwerpen den sluier aangenomen, als zuster Constantia. Reeds 1783 werd zij door de wetten van Joseph II uit haar klooster verdreven en na een verblijf te Mechelen, en daarna te Antwerpen, overleed zij aldaar 10 Mei 1819.

Zie: *Taxandria* X (1903), 152-153; J a n s e n , *Turnhout in het verleden en heden* (Turnhout 1905) II, 13, 223, III, 136, 137.

Fruytier

[Matthaeus, Antonius (1)]

MATTHAEUS (Antonius) (1), geb. te Frankenberg 27 Dec. 1564, overl. te Groningen 28 Mei 1637, studeerde te Marburg, waar zijn vader K o n r a d M. professor in de welsprekendheid was, te Heidelberg en andere steden in de rechtsgeleerdheid, promoveerde te Marburg tot doctor in de beide rechten in 1594 en verkreeg in hetzelfde jaar te Herborn een juridischen leerstoel aan het academisch gymnasium. Hier schreef hij zijn eerste, zeer bekend geworden en vaak herdrukt wetenschappelijk werk: *Notae et animadversiones in libros IV Institut. jur. Imp. Justinian.* (1e dr. 1600). Van 1605-25 professor in de rechten te Marburg geweest zijnde, werd hij in laatstgemeld jaar hoogleeraar aan de nieuwe universiteit te Groningen Hij had het voorrecht te beleven, dat vier van zijne zoons gelijktijdig hoogleeraar waren: J o h a n n te Cassel, Anton (2) te Utrecht, K o n r a d te Groningen en C h r i s t o p h te Harderwijk, Johann en Anton waren rechtsgeleerden, de anderen geneeskundigen. De meeste van zijn geschriften zijn na zijn dood door zijn zoons uitgegeven. Daarvan is het meest bekend *Collegia juris sex* (Gron.

1638, herdrukt te Franeker, 1647, 4°), bevattende 144 disputationes, waarvan vele reeds vroeger gepubliceerd waren.

Een volledige lijst van zijn geschriften vindt men bij Strieder, *Hess. Gel. Gesch.* VIII, 164-172.

Zijn portret is gegraveerd door S.A. Lamsweerde en door een onbekend kunstenaar.

Zie: C. Burman, *Trajectum eruditum*, 213-216; M. Adam, *Vit. Ictorum*; Freher, *Theatrum vir. erud*, 882; *Allgemeine Deutsche Biographie* XX, i.v.

van Heijnsbergen

[Matthaeus, Antonius (2)]

MATTHAEUS (Antonius) (2), geb. te Herborn 15 Nov. 1601, overl. te Utrecht 25 Dec. 1654, was de vierde zoon van Antonius M. (1), die voorgaat, In 1606 verhuisde hij met zijne ouders naar Marburg, waar hij later ook gestudeerd heeft. Hij studeerde, hoofdzakelijk onder leiding van zijn vader, in de rechtsgeleerdheid. In 1626 ging hij met zijn ouders naar Groningen. Spoedig werd hem te Harderwijk een professoraat in het jus civile aangeboden, waartoe hij 10 Juni 1629 benoemd werd, en welk ambt hij aanvaardde met het uitspreken van eene rede *De Pileo*. Den 13en Februari 1633 huwde hij daar met Anna Pontanus, de oudste dochter van zijn beroemden ambtgenoot J.I. Pontanus (dl. I, kol. 1417), op welk huwelijk Barlaeus een gedicht heeft gemaakt. Een jongere zuster van Anna, Helene, huwde den 8. Sept. 1639 met Antonius' jongeren broeder Christoph, toen nog conrector te Harderwijk, later professor in de medicijnen te Utrecht. Ant. werd als eerste professor in de rechtsgeleerdheid benoemd aan de nieuw opgerichte ‘Illustre School’ te Utrecht; bij de openingsplechtigheid op 17 Juni 1634 hield hij een rede *De juris civilis sapientia contra ejus obtrectatores*. In Maart 1636 werd de Illustre School tot universiteit verheven. Matthaeus bleef tot zijn dood den utrechtschen katheder trouw en genoot zeer veel aanzien, hij wordt geroemd als een sieraad der universiteit. Zijn belangrijkste werk is *Commentarius de Criminibus*, een commentaar op de boeken 47 en 48 der Digesta, die nog steeds groote waarde heeft. De bijzondere beteekenis van het werk ligt hierin, dat het teruggaat tot het zuivere romeinsche recht, niet vermengd met germaansch, italiaansch of canoniek recht. Hij behandelt daarin het strafrecht op stelselmatige wijze en geeft blijk van zeer humane opvattingen aangaande het strafrecht, waardoor hij hooger stond dan zijn tijdgenooten. Hij spreekt zich in dit boek ook tegen de tortuur uit. Het verscheen in 1644 en is herhaaldelijk herdrukt (1661, 1672, 1679, 1702, 1715, 1727, 1732, 1745, 1760, 1761), zelfs verscheen in de 19de eeuw nog een nieuwe uitgave in Italië. In 1769 verscheen een nederlandsche vertaling (niet voltooid) van de hand van J.D. van Leeuwen, *Verhandeling over de misdaden* I (Utrecht 1769). De raad van Utrecht, die dikwijls gebruik had gemaakt van Matthaeus' kennis, schonk hem 600 gulden voor de toezending van een exemplaar van voormeld werk, waarin ook het strafrecht der stad Utrecht werd behandeld. Voorts schreef hij: *De judiciis disputationes XVII* (Ultraj. 1639, 1645 Amst. 1640), verhandelingen op het gebied van het civielproces, waarvan in 1680 een uitgave verscheen met aanteekeningen van G.A. Struve. Door des schrijvers zoon Antonius (3) zijn in het licht gegeven: *Orationes quarum pleraeque continent argumentum juridicum* (Ultraj. 1655, 12°). In 1841 wijdde de utrechtsche hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid Vreede bij de aanvaarding van zijn ambt een redevoering aan Matthaeus: *De Antonio Matthaeo primo Juris criminalis in Acad. Traject. doctore*, die echter niet in druk verschenen is.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in de Universiteit te Utrecht.

Zie nog: *Allgemeine Deutsche Biographie* XX, 617.

van Heijnsbergen

[Matthaeus, Antonius (3)]

MATTHAEUS (Antonius) (3), geb. te Utrecht 18 Dec. 1635, overl. te Leiden 25 Aug. 1710, een zoon van den vorige. Hij studeerde te Utrecht, onder leiding van zijn vader en J.J. Wyssenbach en te Franeker, waar hij de colleges volgde van C. Regner, in de rechtsgeleerdheid. In 1659 promoveerde hij te Utrecht en kreeg weldra (17 Oct.) verlof om aan de universiteit les te geven. In 1660 werd hij daar buitengewoon hoogleeraar in de Instituten en de Pandecten, in 1662 gewoon hoogleeraar en bleef te Utrecht tot 1672, toen hij een professoraat te Leiden aanvaardde. Hij onderscheidde zich door groote geschiedkundige kennis, die ook uit zijn werken blijkt. Hij was gehuwd met Elisabeth Pater. Uit een brief van curatoren der leidsche universiteit van 1682 blijkt, dat de lessen van Matthaeus weinig bezocht werden ten gevolge deels van verkeerd oordeel, deels van zijn stroefheid. De meest bekende van zijn geschriften zijn *De Nobilitate* (1686) en *De Jure Gladii* (1689). Bovendien gaf hij uit: *Commentarius ad librum primum Institutionum* (1672); *De rebus Ultrajectinis* (1690, 4°, 1740, 4°); *Chronicon Egmundanum* (1692, 4°); *Rerum Amersfortinarum scriptores duo inediti* (Leiden 1693, 4°); *Anonymi sed veteris et fidi Chronicon Ducum Brabantiae* (Leiden 1707, 4°); voorts een 10-deelig werk, waarin hij oude handschriften publiceert, met vele aanteekeningen voorzien, getiteld: *Veteris aevi Analecta* (Lugd. Bat. 1698-1710, 8°; Hagae 1738, 5 dln. 4°); *Alciati contra vitam Monasticam ad Bernardum Mattium Epistola* (Leiden 1708, 8°; 1740, 4°); *Manuductio ad Jus Canonicum* (1696, 1706, 8°) e.a.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in de Universiteit te Leiden; ook bestaat er een gegraveerd portret waarvan de kunstenaar eveneens onbekend is.

Zie: M. Siegenbeek, *Gesch. der Leidsche Hoogeschool* I, 195, 235, 293, II, Toev. en Bijl. 150.

van Heijnsbergen

[Mauricius, Andreas]

MAURICIUS (Andreas), geb. 1720, gest. te Paramaribo 1754. Hij was de zoon van J.J. Mauricius, die volgt, en van Alida Pauw. Toen zijn vader in 1742 tot G.G. van Suriname benoemd was, nam deze zijn gezin met zich mede en zoo werd Andreas in 1743 aangesteld tot ontvanger der in- en uitgaande rechten, waarna in 1751 zijn aanstelling tot eersten ontvanger der Ed. Societeit volgde en tevens die van vendumeester, welke betrekking hij als opvolger van zijn broer Pieter, die volgt, van 1744 af, reeds tijdelijk had waargenomen. Met zijn vader was hij o.a. beheerder van de plantage la Rencontre, een bezitting van den graaf de Neale, den erfgenaam van Suzanna van Kinkhuyzen, wier moeder de tweede vrouw was van den bekenden in 1696 uit Loevestein naar Suriname ontsnapten burgemeester Simon van Halewijn (dl. IV, kol. 704). Ook had hij het opzicht over de ontginning van de 500 akkers land, die de directeuren der G.S.S. den G.G. in 1745 kosteloos hadden afgestaan. Daar deze er heel wat geld in gestoken had, was er hem bij zijn aftreden veel aan gelegen, dat die ontginning, Bilwaarder thans Belwaarde, onder nauwgezet familiebeheer

stond. Eveneens nam hij voor hem waar de administratie van de suikerplantage la Simplicité (het vroegere Zandpunt), die de G.G. in 1743 gekocht had.

Hij stierf kinderloos.

Zie: v. S y p e s t e y n , *Mr. J.J. Mauricius* ('s Gravenh. 1858).

Bartelds

[Mauricius, Jan Floris]

MAURICIUS (Jan Floris), broeder van den voorgaande, geb. te 's Gravenhage 1713, gest. te Paramaribo 1754. Op jeugdigen leeftijd trad hij in militairen dienst en werd al spoedig door de voorspraak van de regeering der stad Purmerend tot kapitein eener compagnie infanterie benoemd, die deel uitmaakte van de 600 man z.g. staatsche troepen onder generaal Hendrik Ernst baron von Spörcke, welke in 1750 naar Suriname gezonden werden. Na het vertrek van zijn vader, den G.G., werd hij in 1753 door den waarnemenden gouverneur Wigbold Crommelin tot havenmeester benoemd.

Hij stierf ongehuwd.

Zie: v. S y p e s t e y n , *Mr. J.J. Mauricius* ('s Gravenh. 1858).

Bartelds

[Mauricius, Mr. Jan Jacob]

MAURICIUS (Mr. Jan Jacob), zoon van Johannes, die volgt, geb. te Amsterdam 1692, gest. te Hamburg 21 Maart 1768. Hij genoot zijn schoolopleiding te Amsterdam, waar 's vaders groote kennis van het Latijn en Grieksch en hun letterkunde het jonge, bijzonder vroeg ontwikkelde kind zeer te stade kwam. Naar een welgestaafd getuigenis heeft hij op ruim zesjarigen leeftijd voor een gehoor van een paar honderd menschen in de Gasthuiskerk een boeiende preek voorgedragen. In zijn in het licht verschenen dichtbundels treft men latijnsche en nederlandsche verzen aan door hem op achtjarigen leeftijd gedicht. Op de latijnsche school genoot hij het onderwijs van den bekenden dichtlievenden praeceptor David van Hoogstraten (1658-1724). Op zijn dertiende jaar liet hij zich inschrijven als student in de theologie te Leiden; maar weldra gaf hij aan de studie in de rechtsgeleerdheid de voorkeur, muntte daarin boven allen uit en promoveerde reeds op zestienjarigen leeftijd in de rechten op een proefschrift *De Gallorum- Germanorumque origine*.... enz. (Hij schreef hierin zijn naam met een t, wat de reden is dat men wel eens over de juiste spelling in twijfel gestaan heeft). Met velen zijner leermeesters, vooral met Voet en Boerhave, stond hij op zeer vriendschappelijken voet; bijzonder hechte vriendschapsbanden verbonden hem met verschillende medestudenten; vooral die met Mr. P.A. de Huibert (dl. II, kol. 617) en Mr. J o a n D u n c a n , later raad en requestmeester van den Prins van Oranje, hebben tot hun dood stand gehouden.

Op 17 Sept. 1711 liet hij zich inschrijven als advocaat bij het Hof van Holland, doch weldra stelde de raadpensionaris Anth. Heinsius (dl. I, kol. 1107) hem aan tot commies. Na zijn huwelijk in 1712 kocht hij een landhoeve bij Nijmegen, waar echter zijn grootscheeps aangelegde veefokkerij mislukte; na 2 jaren deed hij dit land van de hand om in Purmerend nogmaals een landbouwonderneming te koopen. In dien tijd maakte hij daar ennis o.a. met Bernard Nieuwentijdt (dl. I, kol. 1062), wis- en natuurkundige van europeeschen naam, toenmaals burgemeester aldaar en met diens schoonzoon, den burgemeester Munnik. In 1719 werd hij voor 1½ jaar gekozen tot schepen en pensionaris der stad Purmerend en nog in hetzelfde jaar tot gedeputeerde der staten van Holland en West-Friesland, i.p.v. den overleden schepen en hoofd-officier Mr. Reinier Gerard v. Ruytenburg. Daar hij reeds toen aan een borstkwaal leed, die hem zijn geheele leven geplaagd heeft, dorst hij aanvankelijk deze ambten slechts bij wijze van proef aanvaarden. Na het verstrijken van dien termijn werd hij voor zes jaar herbenoemd. Zijn landhuis liet hij tot buitenverblijf inrichten en bouwde zich een fraai woonhuis in de stad, waar hij ieders achting en veler genegenheid genoot.

Kort daarna werd hij tot pensionaris voor zijn leven en tot burgemeester benoemd. In 1723 stond hij op de voordracht voor raadsheer in den Hoogen Raad; de benoeming viel hem nochtans niet te beurt, hoeveel moeite burgemeester Munnik en schepen Willem v. Neck zich daarvoor getroost hadden. Zijn verblijf aldaar mocht niet onverdeeld gelukkig zijn: hij verloor er vrouw, vader en moeder, die allen in het door hem aangekochte familiegraf werden bijgezet.

Inmiddels had hij zich in den Haag als afgevaardigde den naam verworven van een schrander beleidvol staatsman; toen nu in 1725 de post openkwam van resident van den Staat der Ver. Nederl. bij den neder-saksischen kreits te Hamburg, viel deze hem ten deel. Het was een zeer belangrijke missie in die dagen wegens onzen aanzienlijken handel op de Oostzeelanden. Met zeer groot leedwezen zag men hem vertrekken.

Ook daar wist hij zich de vriendschap van regeerders en ingezetenen, en de waardeering der Stat.-Gen. te verwerven, die hem in 1733 den titel van minister verleenden en zijn salaris van 5 op 6 duizend gld. brachten, hetwelk bij resol. van 1 Mei 1741 wederom met 1200 gld. verhoogd werd. Van de O.I.C. viel hem een jaarlijksch geschenk in geld ten deel wegens de bescherming en uitbreiding van haren handel; een jaar bedroeg dit zelfs 2500 gld. Hiertoe zullen veel bijgedragen hebben de door hem genomen maatregelen tegen het onder fransche vlag varend schip Sirène, dat in de haven van Cadix de lading overgenomen had van een vaartuig naar Indië gecharterd door de in 1722 opgerichte compagnie van Ostende, die sedert 1725 om politieke redenen voor 7 jaar door keizer Karel VI geschorst was. Het schip werd in beslag genomen en niet dan met moeite vrijgegeven, maar de regeering van Hamburg vaardigde op aandrang van onzen gezant en dien van Engeland een bevel uit, dat het binnenloopen van schepen dezer compagnie uit Indië of het verkoopen van door haar ingevoerde indische waren allen ingezetenen verboden werd.

Zijn verblijf te Hamburg, in 1740 door een europeesche reis onderbroken, waarbij hij o.a. te Parijs Voltaire leerde kennen, eindigde in 1742, toen hij het vereerend aanbod aannam hem gedaan door de directeuren der Geoctroyeerde Societeit van Suriname (G.S.S.) om als G.G. de plaats van den na 5 jaar teruggeroepen functionaris G e r a r d v a n d e S c h e p p e r (1737-42) te gaan vervullen, die niet overweg had gekund met de europeesche bevolking aldaar. Velen, w.o. zijn beste vrienden, als de Huibert, Duncan en Adr. v.d. Mieden (dl. I, kol. 1336), raadsheer in het Hof v. Holl., hadden het hem ten sterkste ontraden; ook waren de geldelijke voordeelen niet veel grooter dan die te Hamburg. Doch de overweging dat een tropisch klimaat van gunstigen invloed op zijn borstkwaal zou zijn, had ten slotte den doorslag gegeven. Dus volgde zijn benoeming tot G.G. over Suriname, rivieren en districten van dien, mitsgaders kolonel van de militie en president van alle collegiën. De Stat.-Gen. gaven hem in de meest eervolle bewoordingen ontslag, waarbij het hem in zekeren zin voldoening moet geschonken hebben, dat de bezoldiging van zijn opvolger met 1200 gld. verminderd werd, zijnde deze slechts geschonken ‘met bijzondere reflexie op de personeele merites van gemelden heer Mauricius en op de extraordinaris naarstigheid en moeite die hij gebruikt en genomen heeft gehad.’

Na een zeer lange reis kwam hij 14 Oct. 1742 in Suriname aan, waar zijn voorganger hem 17 October het bestuur overdroeg. Had de purme-

rendsche periode van zijn leven hem aanzien en geluk en vriendschap verschaft, had de hamburgsche hem zelfvoldoening geschonken en genegenheid en hoogachting van landgenooten en vreemden; de derde, verwachtte hij wellicht, zou de kroon op zijn werk zetten, maar het zou een doornenkroon blijken te zijn. De geoctroyeerde societeit van 21 Mei 1683, waarin de W.I.C., de stad Amsterdam en Cornelis van Aerssen van Sommelsdijk (dl. III, kol. 10), ieder voor een derde aandeelhouder waren, werd bestuurd door eenige directeuren; zij had bij art. 27 van het haar door de Stat.-Gen. verleend octrooi, de zorg op zich moeten nemen voor de verdediging der kolonie Suriname. Toen tijdens den Spaanschen successieoorlog in 1712 een fransche legerbende onder Jacques Cassard de kolonie kwam brandschatten, bleek hoe schandelijk de societeit in haar plicht te kort geschoten was. Na langdurige onderhandelingen over de vraag wie de kosten van een afdoende defensie moesten dragen, kwam eerst na 20 jaar (1733) een overeenkomst tot stand, die bij resol. der Stat.-Gen. van 19 Dec. 1733 werd goedgekeurd. De tot het doel benoodigde 630 duizend gld. moesten in 7 jaar opgebracht worden. Jaarlijks moesten daartoe de ingezetenen 60, de societeit 30 duizend gld. bijdragen. Tevens namen de eerstgenoemden de verplichting op zich een voldoend aantal z.g. commando-slaven in huur af te staan voor den arbeid aan de verdedigingswerken. Men begon daartoe met den bouw van het fort Nieuw-Amsterdam, aan de samenvloeiing der Commewijneen Surinamerivier. Al spoedig ontstond oneenigheid tusschen het bestuur en de kolonisten, die onwillig waren deze drukkende belastingen op te brengen. Bewerende voor de belangen der kolonie op te komen, durfden de raden van politie zich in 1736 wenden tot de St.-Gen. om zich te beklagen over den G.G. Mr. Johan Raye (1735-37). Deze werd opgevolgd door Gerard van de Schepper (1737-42), die niet voor energieke maatregelen terugdeinsde, waar het de defensie betrof. Na diens terugroeping hoopten de directeuren in den persoon van Mauricius den meest geschikten man voor dit zoo moeilijke ambt gevonden te hebben.

De eerste jaren van zijn bestuur gingen vrij rustig voorbij; de landvoogd, met de bepalingen van het contract van 1733 voor oogen, had al zijn aandacht op de voltooiing der fortificatiën gericht, want nog was het fort N. Amsterdam niet voltooid. De leger-commandant, die hier den titel van commandeur voerde en tevens als eerste raad in het hof van politie zitting had, was speciaal met het toezicht op den bouw van het fort belast, terwijl aan 2 raden, als commissarissen, het beheer was opgedragen over de z.g. commando-slaven, die gedurende den bouw door hun meesters moesten afgestaan worden. Ongelukkigerwijs was die commandeur, overste Philippe Chambrier, een hoogst onbekwaam, weinig ontwikkeld en zeer onbetrouwbaar man, die achter M.'s rug druk correspondeerde met de erven-van Aerssen en andere mannen van aanzien in de Republiek. Dezen legde hij zijn eigen inzichten voor, waarover de directeuren den G.G. om advies vroegen, wien het niet moeilijk viel er het belachelijke en hersenschimmige van te doen inzien. Daar hij voortdurend genoodzaakt was dezen man tot betere plichtsbetrachting aan te manen, nam Chambrier, intusschen met een schatrijke weduwe getrouwd, in Febr. 1744 zijn ontslag. Zijn definitieve opvolger Wigbold Crommelin, een bekwaam en loyaal man, kwam echter pas in 1748 in de kolonie aan, toen de cabale, zooals M. zijn gezamenlijke tegenstanders noemde, al den tijd had gehad, een ver-

zoening onmogelijk te maken. Toch wekt het onze bewondering dat hij nog zooveel tot stand heeft weten te brengen bij al die tegenwerking en ondermijnd gezag.

Na de voltooiing van N. Amsterdam (1743) vond M. het noodig tot betere bestrijking van de Suriname-rivier, aan de overzijde nog een redoute aan te leggen. Hiertoe legde hij in 1744 den eersten steen en doopte ze met den naam Purmerend. Voorts slaagde hij er in een oorzaak van bittere ontevredenheid weg te nemen. Steeds hadden de kolonisten geklaagd over het groote aantal en den lagen huurprijs der commando-slaven; zij hadden zich reeds in 1747 met hun klachten tot de St.-Gen. gewend, die eindelijk den G.G. machtigden om met de raden, als vertegenwoordigers der ingezetenen, een overeenkomst te treffen. Deze kwam tot wederzijdsche tevredenheid 6 Maart 1748 tot stand. Zij bestond uit 12 artikelen, die geheel door hemzelf waren opgesteld en nu nog als een voorbeeld van zijn groote bekwaamheid kunnen dienen.

Ook de noodzakelijkheid eener reorganisatie der rechtspleging was z.i. een gebiedende eisch. Hiermede waren 3 colleges belast. Het eerste, het hof van politie en crimineele justitie, was onder het presidium van den G.G. tevens belast met de wetgevende macht. De 9 leden waren allen onbezoldigd, terwijl het advizeerend lid, den raad-fiscaal, de uitvoering was opgedragen van alle door gouverneur en hof gegeven bevelen. Hij was tevens den landvoogd als raadsman toegevoegd. Het tweede collegie, het hof van civiele justitie, bestond uit 6 eveneens onbezoldigde raden; terwijl het collegie van commissarissen voor de kleine zaken, het z.g. subalterne collegie, een soort kantongerecht vormde. Aangezien vele van M.'s voorgangers geen rechtsgeleerden geweest waren, hadden zij slechts zelden het voorzitterschap bekleed en de rechtspraak aan den fiscaal overgelaten, die, daargelaten de helft van eenige boeten, door het aan zijn betrekking verbonden exploiteursambt zijn inkomsten van 18 tot 20 duizend 's jaars zag opgevoerd. Aan dien minder wenschelijken toestand heeft M. een einde gemaakt. Bij zijn komst vond hij bij de twee hoven 400 nooit afgedane rechtszaken. Als voorzitter van beide hoven heeft hij met taai doorzettingsvermogen al die zaken afgedaan; de uiterst omslachtige wijze van procedeeren heeft hij ten goede gewijzigd; het ambt van exploiteur van dat van fiscaal gescheiden en het laatste met een vast salaris van 5000 gld. bezoldigd. M.'s justicieele hervormingen, hoe zeer ook door alle weldenkenden toegejuicht, versterkten echter de macht der cabale, waarheen de toenmalige, bij de bevolking zeer gehate fiscaal Jacobus van Halewijn, zich haastte over te loopen. De nieuwe exploiteur, Aubin Nepveu, en diens broer Jan, de secretaris van den G.G., kregen in nem hun bittersten vijand. Halewijn stierf reeds in 1746, maar zijn vervanger, Mr. N.A. Kohl, een kundig, verdienstelijk man, overleed al in 1748, en ook diens opvolger Jac. v. Baerle stierf binnen het jaar. Bij M. bleef intusschen nog altijd de hoop levendig alle hinderpalen te boven te komen en de gebroken eendracht te kunnen herstellen, ofschoon zijn vijanden niets of niemand meer ontzagen. In 1746 traden ze met Salomon Duplessis, een der leden van het hoogste rechtscollege aan het hoofd openlijk op, hielden op vaste tijden hunne vergaderingen, waarin ze hun eigen president, secretaris en penningmeester benoemden, met het doel gezamenlijk middelen te beramen om den G.G. het leven zoo onaangenaam mogelijk te maken. De goede bedoe-

lingen van M. in zake den vrede (1749) met de boschnegers werden miskend. De bepalingen van het gesloten verdrag werden opzettelijk geschonden, waardoor de pas tot stand gekomen vrede weer verstoord werd en men een wapen te meer in handen kreeg om zijn beweerd gebrek aan staatsmanskunst aan te toonen. Den later onder Crommelin gesloten vrede (1761), welks bepalingen volkomen analoog aan de zijne waren, heeft hij gelukkig nog mogen beleven. De cabale verweet hem ook het mislukken van de poging tot kolonisatie door middel van dertig zwitsersche boeren, in 1748 onder leiding van den piëmonteeschen apotheker Louis de Bussy herwaarts gezonden. Had de proef met Paltserboeren (1737) in geen enkel opzicht aan de verwachting beantwoord, ook de tweede werd één groote teleurstelling. Velen stierven, de anderen waren onhandelbaar en verwekten door hun levenswandel algemeen ergernis. Op gezamenlijke kosten werd nu Salomon Duplessis naar Nederland gezonden, die van 1747-51 maar steeds klachten bij de St.-Gen. indiende. Alles, van zijn komst in 1742 af, werd daarbij opgehaald. Zelfs M.'s ridderlijke houding jegens den geleerden franschen reiziger de la Condamine in 1744, toen men iederen dag de tijding verwachtte van het uitbreken van den oorlog met Frankrijk, werd hem nu als landverraad aangewreven: men had niet met de la C. maar met een franschen spion te doen gehad! De inkomende klachten stapelden zich in die mate op, dat de directeuren besloten aan de St.-Gen. te verzoeken het onderzoek der geschillen aan den Hoogen Raad v. Holl. op te dragen. Bij resol. van 3 Febr. 50 werd in dien zin besloten. Dit strookte niet met den wensch van de cabale, die een onmiddellijke terugroeping verlangde. Zij begon nu in talrijke geschriften den toestand der kolonie in de somberste kleuren af te schilderen, hetgeen de publieke opinie, als gewoonlijk weinig met de bijzonderheden der zaak op de hoogte, den schrik om het hart deed slaan. Bij resol. van 22 Mei 1750 machtigden ten slotte de St.-Gen. den stadhouder Willem IV tot herstel van de orde en rust in de kolonie alle maatregelen te nemen die dezen wenschelijk zouden voorkomen. De Prins benoemde een commissie van onderzoek om zich ter plaatse van den stand van zaken op de hoogte te gaan stellen. De drie commissarissen waren Hendrik Ernst baron von Spörcke, opperbevelhebber van 600 man staatsche troepen tijdelijk voor de kolonie bestemd, Mr. Karel Bosschaert, pensionaris van Schiedam en Mr. Hieronimus de Swart Steenis, raad der stad Gorinchem. Mr. A.W. Senn van Basel werd hun als eerste secretaris toegevoegd. Nog in Dec. 1750 bereikten zij hun bestemming. Kort voor hun aankomst had M. de verguizing en beleedigingen moede een jaar verlof aan de Ed. Societeit verzocht om persoonlijk zijn zaak te verdedigen. De directie willigde dit verzoek in, doch voor hun antwoord hem kon bereiken was de naar het schijnt door de cabale bewerkte commissie tot de overtuiging gekomen dat het onmiddellijk vertrek van den G.G. voor het herstel der rust onvermijdelijk was. Den 15den April 1751 stelden zij als den dag vast waarop hij het bestuur aan Spörcke zou overdragen. Dit was wel een zware slag voor M. die slechts noode de nederzetting voor goed verliet.

Behouden in Nederland aangekomen, werd M. op het advies van den Hoogen Raad door de St.-Gen. bij resol. van 15 Mei 1753 vrijgesproken van alle tegen hem ingebrachte beschuldigingen, terwijl aan S. Duplessis bericht gezonden werd,

dat zijn ingediende requesten als niet ingekomen zouden worden beschouwd. Ook werd hij veroordeeld tot betaling van alle kosten, terwijl den fiscaal der generaliteit en Mr. J.J. Mauricius de bevoegdheid werd voorbehouden om Duplessis wegens laster te vervolgen. Beide heeren gingen hiertoe over, zoodat D. op de Gevangenpoort te 's Gravenhage werd gevangen gezet. Eenige maanden later na uitvaardiging der algemeene amnestie in zake de surinaamsche geschillen, werd ook hij op zijn dringend smeekschrift begenadigd, maar de betaling der aanzienlijke gerechtskosten moest onmiddellijk geschieden en de terugkeer naar Suriname, waar zijn vrouw en kinderen waren, werd hem voor altijd verboden. Ook de directeuren verklaarden bij monde van den burgemeester van Amsterdam, Mr. Cornelis Hop (dl. II, kol. 601), den verdienstelijken oud-G.G., hun uiterste voldaanheid over het door hem gevoerde bewind.

De vierde nu aanbrekende periode van zijn leven zou voor dezen werkzamen man, die wel het devies ‘rust roest’, na zoo'n ingespannen arbeid in het toen zoo ongezonde tropenland nog altijd in zijn banier scheen geschreven te hebben, heel wat aangenamer zijn. Het pensionarisschap van Purmerend aanvaardde hij weer voorzoover het de daaraan verbonden waardigheid van gedeputeerde ter Staten van Holland betrof. Zijn overigen tijd besteedde hij voor het ter perse leggen zijner talrijke dichtwerken, die alle zeer middelmatig zijn en gereedelijk doen geloof schenken aan M.'s eigen naïeve verklaring in zijn *Vaarwel aan den zangberg*, dat hij ‘nooit een hardloop er in de poëzij’ geweest is en zich ‘nooit gerekend heeft onder het getal der poëten.’ Toch neemt dit niet weg, dat zijn tijdgenooten hem een voornamere plaats op letterkundig gebied hebben ingeruimd dan uit die woorden zou op te maken zijn. Het waarlijk geestige gedicht *De Zangberg Gezuivert, Muizenzang*, waarvan de maker zich achter den schuilnaam dr. C h r y s o s t o m u s M a t h a n a s i u s verborgen had, is tot op onzen tijd aan hem toegeschreven. Hiermee zou hij dus ook deel genomen hebben aan den z.g. ‘poëtenoorlog’,waarin meer dan 25 letterkundigen betrokken zijn geworden. Het was een strijd, die in zijn eigenlijk wezen liep over de vraag, of de zeer diepgaande invloed der fransche letteren op de onze al of niet verkieslijk was. Dank zij Kossmann's *Nieuwe bijdragen tot de gesch. v.h. nederl. tooneel*, staat thans wel vast dat de Muizenzang geenszins op M.'s naam mag doorgaan. Het vaderschap van dit geesteskind heeft M. trouwens steeds ontkend; waarschijnlijk komt men de waarheid meer nabij, als men het aan zijn vriend de Huibert (dl II, kol. 617) toeschrijft. Ook J.I.v. Doorninck (dl. IV, kol 518) geeft in zijn *Vermomde schrijvers* dezelfde foutieve toeschrijving. Allen zijn wellicht op het dwaalspoor gebracht door M. zelf, die zijn *Nieuwjaars-harangue* 1755 heeft geteekend ‘Chalcophonus Mathanasius Chrysostomi filius’.

Het leek of hij nu voor goed in den Haag zou blijven; in November 1754 kocht hij er een fraai huis, maar reeds begin 1756 nam hij weder de benoeming aan tot minister te Hamburg. Hij werd er de opvolger van Mr. Barend Willem Buys. Een levendige briefwisseling onderhield hij daar met zijn vriend P.A. de Huibert, met Jan Wagenaar, den geschiedschrijver, met zijn nicht J o h a n n a M a r i a B o e r h a a v e , toen weduwe van den graaf Thoms, als ook met de gouvernante, prinses Anna, die deze correspondentie op hoogen prijs stelde. Hij getuigde

later van haar, dat zij een nederlandsch hart bezat en onze taal zeer zuiver en zonder vreemd accent sprak.

Den 21sten Maart 1768 is hij daar na een zeer smartelijk en langdurig lijden overleden. Zijn stoffelijk overschot werd gebalsemd en naar Purmerend gevoerd, waar het eenige dagen in de Doelen ter bezichtiging werd gesteld, voordat het in het familiegraf werd bijgezet.

Nog zeer jong huwde hij (1712) met Alida Pauw. Deze overleed tusschen 1721 en 23. Na een zeer kortstondig tweede huwelijk huwde hij voor de derde maal (1737) met Joanna Maria Wrede, dochter van Christoffel, koopman te Hamburg, en van Maria Boerhaave, eigen zuster van den beroemden professor en van den predikant Jacobus B. Haar broer Christoffel Herman, in 1745 tot ontvanger der modicque lasten in Suriname benoemd, stierf daar ongehuwd in 1754. Uit dit laatste huwelijk werden in Suriname geboren Johanna, Maria Philippina (1743) en een zoon Christoffel Jan Jacob Boerhaave van Mauricius (1749). De meeste zijner talrijke kinderen en kleinkinderen zijn vóór hem overleden. Zijn oudste dochter Wilhelmina Hamburgensis huwde met den fiscaal van Paramaribo Mr. N.A. Kohl; na diens dood in 1748 hertrouwde zij in 1750 met W.A. Strube, eigenaar der plantage Chatillon.

De volgende werken zijn van hem bekend: *Lauwerkrans voor de helden bij den slag van Hochstedt* (Amst. 1704); *Sesostris*, een treurspel (Amst. 1712, herdr. 1734, en 35); *Europa, verkwikt op 't gezicht der vrede* (Amst. 1712); *Het leidsche studentenleven*, een kluchtig blijspel (Amst. 1717, herdrukt in 1734 en 35); *De promotie van den ingebeelden zieken*, naar Molière (Amst. 1712, herdrukt in 1742); *Pimpinon*, kluchtig zangspel (herdrukt in 1745); *De vreugde*, een voorspel (herdr. in 1754); *De kruishistorie van den lijdenden Heiland* (Amst. 1714; 3e dr. in 1752); *Rechtsgeleerde maandelijkse uitspanningen* (Amst. 1722 en 1725); *Over de uitzigten van Vrankrijk op de Nederlanden*, geschreven in 1724 op last van den raadp. I.v. Hoornbeek, niet in druk verschenen; *Recueil van noordsche zaken* (1735-42) niet in den handel; *Dichtlievende uitspanningen* (met portret) (Amst. 1753, vervolg 1754, besluit 1762); *Onledige ouderdom, taallievende en historische uitspanningen* (Amst. 1765 en 66); *Recueil van egte stukken en bewijzen door S. du Plessis .... enz.*; *tegens Mr. Jan Jacob Mauricius, G.G. over de colonie van Suriname Rivieren en Districten van dien... enz., met en beneffens de Resol. van H.H., Mogende en van de Societeit daartoe betrekkelijk* 5 fol. dln. (Amst. 1752).

Zijn *Europa, verkwikt* .... enz. heeft hij gedicht voor de 'inwijding van den nederduitschen schouwburg te Utrecht', welks heropening heel wat stof zou doen opdwarrelen, in den vorm van pamfletten pro en contra, uit het kamp der libertijnen en calvinisten van het Utrecht dier dagen, waar in 1711 bij resolutie der vroeschap een eind gekomen was aan het een eeuw lange schouwburglooze tijdperk, toen de troep van Jacob van Rijndorp (dl. IV, kol. 1188) verlof kreeg twintig blij- en treurspelen op te voeren, o.a. ook het bovengenoemde van Mauritius. Dat besluit bracht het deftige, patricische Utrecht, de stad van Voetius, in rep en roer, vooral toen een van hare strijdlustigste, maar tevens een van hare vinnigste hoogleeraren, zich als een heftig tooneelvoorstander opwierp. Het was de bekende Petrus Burman (dl. IV, kol. 354).

Zijn portret is vervaardigd door A. Schouman, een gravure daarnaar door P. Tanjé komt voor in het werk van C.A.v. Sypesteyn. De bekende schilder J.M. Quinkhart (1688-1772) maakte in 1736 een afbeeldsel van hem om geplaatst te worden in het Panpoeticon van Michiel de Roode (dl. V, kol. 610), die sedert 1732 eigenaar was dezer verzameling geschilderde portretten; dit portret is thans in het Rijksmuseum te Amsterdam. Voorts een gelithografeerd portret door E. Spamer naar Tanjé. Als wapen voerde hij drie zwarte bijlen op een goud veld.

Zie: van Sypesteyn, *Mr. Jan Jacob Mauritius* ('s Grav. 1858); Hartsinck, *Beschrijv. v. Guiana*..... enz. II (Amsterd. 1770); Wagenaar, *Vaderl. Hist.* XIX; Wagenaar, *Amsterdam in zijn opkomst* XXI; van Sandwijk, *Kroniekmatige beschrijving van Purmerende* (1839); *Vaderl. Letteroefeningen* (Juni 1848); *De Navorscher* III (1854); v. Sypesteyn, *Beschrijv. v. Suriname* ('s Gravenh. 1854); *West-Indië* II (tijdschr.); de la Condamine, *Relation abrégée d'un voyage* .... etc. 212 (Paris 1745); Bart, *Briefe aus der Tropenwelt* ... etc. in *Jugendblätter* 1852 en 53, deze bevatten een nauwkeurige beschrijving van de boschnegeroorlogen; Huisinga Bakker, *Leeven van Jan Wagenaar*, met brieven van en aan W. 119-133 (Amst. 1776); Bodel Nyenhuis, *Naaml. van afgest. leden der Mij der Ned. Letterk.* (Leiden 1852); Witsen Geysbeek, *Biogr., anthol. en crit. Woordenbk. der nederl. dichters* IV, 368 (1821-27); Bueno de Mesquita en Oudschans Dentz, *Geschiedk. tijdtafel van Suriname* (Paramaribo 1925); J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang d. Ned. Lett.*[1] III en V; E.F. Kossmann, *Das niederl. Faustspiel des* 17. *Jahrh.* ('s Gravenh. 1912); dez., *Nieuwe bijdragen tot de gesch. v.h. nederl. tooneel* ('s Gravenh. 1915) zie het register.

Bartelds

[Mauricius, Johannes]

MAURICIUS (Johannes), vader van den voorg., waarschijnlijk geb. omstr. 1660, gest., evenals zijn vrouw, tusschen 1719 en 25. Hij was een voormalig roomsch priester van de orde der dominicanen of predikheeren, die reeds vóór zijn huwelijk tot den hervormden godsdienst moet zijn overgegaan. Blijkens zijn eerste hieronder vermeld geschrift moet deze overgang vóór 1695 hebben plaats gehad. De zoon zeide later van zijn familie, dat ze ‘Holland vreemd’ was en dat hij geboren was ‘plus honestis quam copiosis.’ In 1708 was hij blijkens de dissertatie van zijn zoon als koopman te Amsterdam gevestigd. In zijn geschriften, die alle tegen het door hem verzaakte geloof gericht zijn, ontvouwt hij de redenen die hem genoopt hadden van godsdienst te veranderen. Deze geschriften, waarin hij zijn naam in den titel steeds Mauritius spelt, zijn: *Anatomie van den barvoeter-monnike-alcoran*, opgedragen aan de ouderlingen der Herv. gemeente te Amsterdam, (Amsterdam 1695); *Getuigenis der waarheid of eene zedige aanspraak van Johannes Mauritius aan alle r.k.*; *Het heilige jaar*, *Den onnaspeurlijken rijkdom van Christus* (Amsterd. 1704); *Gewigtige redenen om zig niet te begeven in den huwelijken staat met roomschgesinden* (Amsterdam 1708); *De afgodendienst der Jezuiten in China* (Amsterd. 1711); *Korte verhandeling van het recht en gebruik der graven en begraaffenissen so der aloude, als hedendaagsche volkeren* (Amsterd. 1714). Dit laatste is opgedragen aan de Staten van Holland en West-Friesland.

In het door zijn zoon te Purmerend aangekocht

familiegraf werden hij en zijn echtgenoote begraven.

Zie: v. Sypesteyn, *Mr. J.J. Mauricius* ('s Gravenh. 1858).

Bartelds

[Mauricius, Pieter]

MAURICIUS (Pieter), kleinzoon van den voorg. en tweede zoon van Mr. Jan Jacob (zie art.) en van Alida Pauw, geb. omstr. 1715 te 's Gravenhage, gest. 1756. Hij kwam met zijn vader in 1742 als vaandrig en adjudant in Suriname, waar hij na een jaar benoemd werd tot vendumeester. In 1747 vertrok hij met zijn vrouw en twee kinderen naar Purmerend, waar hij in 1748 tot schepen en later tot burgemeester werd gekozen. Den 31. Januari 1752 was hij echter met zijn gezin weer in Paramaribo terug, waar na het aftreden van zijn vader eerst Spörcke en na diens overlijden, op 7 Sept. 1752, de commandeur Wigbold Crommelin den 2den Febr. 1753 als waarnemend G.G. was opgetreden. Den 30. Oct. 1753 werd hij benoemd tot raad van het hof van politie en crimineele justitie. Hij verliet de kolonie Suriname in 1756 en is kort daarna overleden.

Kort na zijn eerste aankomst in Paramaribo was hij nog in 1742 gehuwd met Anna Magdalena Bley, dochter van den commandeur, d.w.z. bevelhebber der troepen, Johannes Bley, die na den dood van F.A. de Rayneval, in 1726 G.G.a.i. geweest was. Door dit huwelijk werd hij eigenaar van de plantages Curcabo, Simiritibo en Purmerend, welke laatste hij zelf bezat.

Zie: v. Sypesteyn, *Mr. J.J. Mauricius* ('s Gravenh. 1858); *De opvolging in het bestuur der kol. Suriname, in W. Indië* II, 28.

Bartelds

[Meer, Hubertus van der]

MEER (Hubertus van der), volgens *Bat. Sac.* II, 173 uit den Haag, volgens van Lommel waarschijnlijk uit Poeldijk, geboren uit een gemengd huwelijk, werd in den Haag gedoopt. Op 22-jarigen leeftijd 9 Juni 1701 werd hij te Rome als propagandist aangenomen in het college St. Urbaan. Na zijne priesterwijding 26 Sept. 1705 verliet hij Rome, 26 Sept. 1705. *Bat. Sac.* noemt hem doctor der theologie. Als werkkring werd hem aangewezen de statie Oude Tonge met het geheele afgelegen eiland Overflakkee, toen berucht door zijn onbegaanbare wegen en zware vervolging. Door toedoen der Jansenisten had de pater Jezuïet. Ign. Idiers 1705 Oude Tonge moeten verlaten en nam hij zijn plaats in. Niettegenstaande vele moeilijkheden, wist hij zich door zijn ijver en liefde bemind te maken bij zijn onderhoorigen, die zijn vroegen dood, 30 Dec. 1712, zeer betreurden.

Zie: *Archief aartsb. Utrecht* IV, 129, XIX (1892) 817, XXVIII (1902), 87, 88, 173; *De Katholiek* LXIII (1873), 273.

Fruytier

[Melis, Jan]

MELIS (Jan), kartuizer, geb. te Oisterwijk, overl. 2 Jan. 1580 te Keulen. Hij trad in 1542 in het kartuizerklooster van Sint Barbara, dat bekend was om zijn voortreffelijke communiteit. Een jaar later legde hij zijn professie af in handen van den prior Gerard Kalkbrenner van Hamont. In 1557 volgde hij dom Thomas op als vicarius van het klooster. Vervolgens koos het kapittel hem op 6 Sept. 1575 tot prior van dit huis,

dat hij tot aan zijn dood heeft bestuurd. De kroniek dezer chartreuse is vol lof over zijn godvrucht en deugden.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus*. I (Monstrolii 1890), 6; O. Braunsberger, *Die Kölner Kartause* in *Stimmen der Zeit*, 94 Band (1918), 134-152.

Scholtens

[Mellinus, Abraham]

MELLINUS (Abraham) was afkomstig uit Vlissingen en predikant te St. Antonispolder. Hij gaf uit: *Groot Rechtgevoelende Christen Martelaars-boek .... Eerste deel* (Dordrecht 1619, fol.). Verdere deelen zijn nooit verschenen. Het eerste deel is een zeer wijdloopige compilatie van allerlei berichten en verhalen over de martelaren van het christelijk geloof. Voor de Nederlandsche geschiedenis is het boek van minder beteekenis, daar het afsluit met het jaar 1520, juist toen de geloofsvervolgingen in de Nederlanden zouden beginnen.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland* 225; de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 502.

Brugmans

[Mensinga, Hendrik Pieter]

MENSINGA (Hendrik Pieter), geb. te Amsterdam 5 Oct. 1850, overl. te Haarlem 27 Jan. 1909, studeerde van 1868 tot 1872 aan de polytechnische school te Delft en verwierf in laatstgenoemd jaar het diploma van civiel ingenieur. Hij werd bij beschikking van den minister van koloniën van 30 Oct. 1872 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Oost-Indië gesteld, om tot aspirant-ingenieur van den waterstaat aldaar benoemd te worden. In Indië aangekomen, werd hij als zoodanig benoemd bij beschikking van den Gouverneur-Generaal van 8 April 1873, en te Fort de Kock geplaatst. Bij beschikking van 22 Jan. 1875 werd hij ingenieur 3e, bij die van 15 Mei 1876 werd hij ingenieur 2e klasse, bij die van 10 Nov. 1887 ingenieur 1e klasse.

In 1881 werd hij bij de toen opgerichte afdeeling irrigatiën geplaatst. Haar eerste taak was, dezen tak van dienst in te voeren in Dewalt, een deel der residentie Samarang, hetwelk veel door hongersnooden geteisterd werd, alsmede in Grobogan in de residentie Bagelen. Tot 1885 woonde hij te Sedadie, daarna te Djepang. Op 5 Sept. 1888 werd hem verlof naar Europa verleend. In Dec. 1890 in Indië teruggekeerd, werd hij weder in dienst gesteld en, als eerstaanwezend ingenieur te Poerworedjo geplaatst. Op 26 Sept. 1896 tot hoofdingenieur 2e kl. benoemd, werd hij belast met de 2e afdeeling, ter standplaats Soerabaia. Reeds op 30 Mei 1897 tot hoofdingenieur 1e klasse bevorderd, werd hij in 1898 met de 4e afdeeling belast, doch behield zijn standplaats.

Eindelijk volgde 7 Oct. 1901 zijn benoeming tot directeur van het departement der publieke werken, te Batavia. Hij bleef dit tot zijn eervol ontslag bij beschikking van 15 Juni 1905.

Mensinga huwde A.G. van Hecking Colenbrander, bij wie hij een zoon en twee dochters had.

Ramaer

[Mercado, David]

MERCADO (David) was met doctor Jacob de Pas (zie het art.) een der portugeesche Joden, met wien de kampensche stadsraad op 5 Februari 1661 een overeenkomst aanging tot vestiging van een portugeesch-joodsche gemeente in deze voor den doorvoerhandel zoo gunstig gelegen stad. De ‘verscheiden familiën’ zouden ook een synagoge in een hunner huizen mogen oprichten. De belemmerende bepalingen maakten echter den bloei van deze eenige portugeesche gemeente in het oosten van ons land onmogelijk.

Zie: Helena Poppers, *De Joden in Overijsel* (Nagelaten dissertatie Utrecht; Amsterdam 1926), 13 vgl.

Zwarts

[Merica, Johannes de]

MERICA (Johannes de), of van der Heide, bernardijn, geb. te Edeghem bij Antwerpen omstreeks 1486, overleed te Waalhem bij Mechelen 1554. Hij ontving 18 Jan. 1506 in het Potklooster te Antwerpen het habijt der cisterciënserorde. 18 Jan. 1507 legde hij de kloostergeloften af en 13 Jan. 1510 zong hij zijne eerste plechtige H. Mis. Verscheidene jaren was hij werkzaam als kapelaan

in het nonnenklooster zijner orde Zwyvike te Dendermonde. Daarna is hij cellier geweest en prior in Bethlehem, priorij te Wateringen, welke hij vóór of in 1551 verliet om tot zijn dood als kapelaan te gaan verblijven in de nonnenabdij Roosendaal O. Cist. bij Waalhem. Aldus vermeldt de lijst der monniken van S. Salvator of Potklooster te Antwerpen. Een ander lijstje, genomen van een schilderij, teekent zijn dood aan als prior van Wateringen in 1554, hierin gevolgd door *Hist. ep. Middelb.*, 79 en *Bijdr. bisdom Haarlem* XVII, 35, XXIV, 264. 1551-1557 werd de priorij der bernardijnen te Wateringen bestuurd door Franciscus Ruthens.

Hij is niet te verwarren met Joannes van der Heyden of a Merica (dl. VI, kol. 779).

Fruytier

[Merler, Jacob]

MERLER (Jacob) of Merlo Horstius, geb. te Horst (vandaar zijn toenaam) den 24. Juli 1597 en overl. 21 April 1644. Hij was de zoon van een niet zeer gegoeden landbouwer. Terwijl hij nog jong was, werd zijn vader door een troep rondzwervende soldaten vermoord, toen hij op het land werkzaam was, zoodat zijn moeder zijn opvoeding moest leiden. Toen hij 8 of 9 jaren was, ging zij met hem naar Keulen en vertrouwde hem toe aan haar broeder Johan van Horst, kapelaan aan den Dom. Onder zijn leiding studeerde hij aan het college de Drie Kronen, daarna aan het collegium Montanum, sinds 1612 begunstigd door een studiebeurs en studeerde er de wijsbegeerte onder den bekenden Joannes Gelenius, toen deken van het kap. der H.H. Apostelen, later vic.-gen. van den Aartsbisschop. 22 Maart 1616 werd hij magister artium; hij studeerde godgeleerdheid en werd 6 Maart 1621 priester gewijd. Begin 1622 benoemde Frans van Lotharingen, deken van den Dom, hem tot zijn aalmoezenier en 1623 tot pastoor der parochie van O.L. Vrouw in Pasculo; 4 Nov. 1626 werd hij candidaat in de godgeleerdheid en studeerde niet verder, teneinde zich meer aan zijn herderlijk ambt te kunnen wijden. Onder meer hooge geestelijken vereerden de nuntius Fabio Chigi, later paus Alexander VII, hem met zijn bijzondere vriendschap. Hij was zeer liefdadig voor de armen en onderhield van zijn armoede nog vele arme studenten en andere behoeftigen. Hij schreef vele geestelijke boeken o.a. de bekende *Paradisus animae Christianae*, in vele talen vertaald (ook in onze taal). Hij gaf ook de werken van St. Bernardus uit met levensbericht, welke o.a. na een 3e herziening van Joh. Mabillon, in 6 dln. te Parijs bij C.R. Robustel in 1719 verschenen.

Zie: *Limburgs Leven* van 10 Juli 1920, een levensschets, bewerkt naar gegevens van G.D. Franquinet.

Flament

[Merode, Arnoldus de]

MERODE (Arnoldus de) werd eerst kanunnik van St. Paul te Luik en daarna seculier abt van Visé en deken van St. Oedenrode. 27 Aug. 1443 vierde hij het gouden jubilé van zijn kanunnikschap. Hij overleed 1 Nov. 1445 en werd in de kloosterpand der tegenwoordige kathedraal van Luik, in de kapel van O.L. Vrouw begraven. Schutjes zegt, wellicht onjuist, dat hij eerst den 27. Sept. 1451 in het dekenschap van St. Oedenrode is opgevolgd.

Zie: O.J. Thimister, *Hist. de l'église collégiale de St. Paul* 2 ed. (Liège 1890) 354; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 320.

Fruytier

[Merula, Angelus]

MERULA (Angelus), eigenlijk Engel Willemsz. van Merlen, geb. in den Briel 1482, gest. te Bergen 1557, zoon van Willem, die tot de aanzienlijksten van de stad behoorde. Deze had 4 kinderen waarvan Engel

de oudste was, de anderen heetten P a u l u s , H u b e r t en C a t h a r i n a . De eerste werd opgeleid voor het hooger onderwijs en trok op zijn 22ste jaar naar de universiteit van Parijs. Al was deze school niet langer de hoofdzetel van alle menschelijk weten, toch was ze nog altijd een zoo merkwaardig instituut, dat men het een groot voorrecht achtte daar een tijd te kunnen studeeren. Het canonieke recht werd er vlijtig beoefend en de bijbel had er door den invloed van Jacques Faber Stapulensis sedert 1493 weer zijn exegeten gevonden. Mannen als Erasmus, Reuchlin, Buchanan, Vives, Farel, Calvijn, waren discipelen van deze Alma Mater. Als aanstaand geestelijke wijdde hij zich aan de studie der canonieke rechtsgeleerdheid en theologie. Zijn vierjarig verblijf aldaar eindigde in 1508, toen hij voor het licentiaat der godgeleerdheid slaagde, na in 1507 reeds tot meester der vrije kunsten te zijn bevorderd. In het vaderland teruggekeerd, ontving hij 5 April 1511 te Utrecht in de domkerk de priesterwijding en vertoefde weldra weer in den Briel, waar hij opklom tot apostolisch notarius publicus en tot kanunnik der St. Catharinakerk aldaar. Dit ambt van kerkelijk notaris verhinderde niet, dat hij ook in wereldsche zaken als zoodanig bijstand kon verleenen. Intusschen liet hij de studie niet varen: op veertigjarigen leeftijd begon hij zich nog op het grieksch toe te leggen, zoodat ook het nieuwe testament in de grondtaal niet langer een gesloten boek voor hem was. Niet altijd lieten zijn bezigheden hem tijd tot de studie. Zoo werd hij omstr. 1525 door bisschop Philips van Bourgondië naar Leuven gezonden om daar op te treden tegen de aanmatigingen der leuvensche hoogeschool. Het jaar 1530 bracht een groote verandering in zijn leven. Toen werd hem door Joost van Kruiningen, heer van Heenvliet, het ambt van pastoor in het bloeiende, stedelijke rechten bezittende Heenvliet aangeboden. Zelf een ontwikkeld, onafhankelijk en verlicht man, voelde hij zich aangetrokken tot dezen uitstekenden, vromen geleerde. Deze kon zich hier geheel aan de theologische studiën wijden. De geschriften der beste kerkvaders las hij ijverig, zoodat hij er volkomen in thuis raakte. Als degelijk geleerde nam hij ook kennis van de contemporaine auteurs. Aan de ideeën van een Eccius, Vervetius, Guilliardus toetste hij die van een Luther, Bucerus, Melanchton, Capito. Maar ook Merula ontging niet den invloed der denkbeelden, die het menschengeslacht uit de eerste helft der 16de eeuw beheerschten. In dezen zoo bezadigden geleerde rijpte allengs het geloof in het leerstuk der justificatie, dus de overtuiging, dat de mensch niet door eigen werken maar uitsluitend uit het geloof in Christus, als den eenigen middelaar voor God, gerechtvaardigd wordt. Dit bracht hem tot afkeer van den beeldendienst, van de z.i. overdreven vereering der Moeder Gods en der Heiligen. Ook hij liet in het afgelegen Heenvliet zijn stem tegen dwalingen en misbruiken der Kerk hooren, luid genoeg om het Hof van Holland in 1540 een commissaris te doen benoemen ten einde eenige zijner parochianen omtrent hun herder in het verhoor te nemen. Voorloopig bleef hij echter ongemoeid. Heer Joost hield hem de hand boven het hoofd en ook wilde hij van de z.g. scheurmakers niets weten. Hij behoorde ten onzent tot de schaarsche vertegenwoordigers van het oude geloof, die de Kerk in de Kerk zelve hervormen wilden. Noch hem, noch 30 jaren later Duifhuis, is dit gelukt.

Intusschen bleef M. op betere tijden hopen. Alle heil verwachtte hij van het hervormingsconcilie van Trente; zelfs werd zijn naam genoemd als

een toekomstig vertegenwoordiger aldaar der utrechtsche Kerk. Echter niet roem en eer, doch smaad en vervolging wachtten den nu 70 jaren ouden man. Zijn machtige beschermer, de heer van Kruiningen, en diens oudste zoon Jacob stierven en hun opvolger Johan en diens echtgenoote Jacoba, zuster van Maximiliaan van Bourgondië, graaf van Veere, stadhouder van Holland en Zeeland, bevreesd voor hun eigen veiligheid bij de allengs strenger wordende geloofsvervolging, brachten de landvoogdes Maria op de hoogte der ketterijen van Merula, die in deze jaren door zwakte en ziekelijkheid gekweld werd. In 1552 verscheen Christiaan de Waard, raad en procureur-generaal van het Hof van Holland om inlichtingen in te winnen. Den pastoor ging hij voorbij, maar hij liet zich in de kerk het misboek geven, dat de geestelijke gebruikte. Daarin vond hij ongeoorloofde wijzigingen. Overigens verhoorde hij geen enkelen inwoner van Heenvliet, trok daarop naar Geervliet, waar van de zes ondervraagden slechts enkelen beslist tegen den verdachte getuigden. Hierop verliep een half jaar. Merula's hoop herleefde weer, totdat den 15. April 1553 Franciscus Sonnius ten tooneele verscheen. Diens fiscaal Dirk Wolf en de notaris Karel Wesenhaghe overvielen den ouden, zeer dooven man in zijn boekvertrek en doorzochten eenige boeken, terwijl Sonnius den volgenden dag een preek bijwoonde en hem na afloop een geschrift toereikte, dat 17 artikelen van beschuldiging bevatte. Daarop doorzochten ze nogmaals zijn bibliotheek en met boeken en handschriften beladen keerden ze terug naar het Hof, het huis van den heer van Kruiningen. Na nauwkeurig onderzoek dier boeken, werd M. daar in verzekerde bewaring genomen; slechts zijn trouwe, geliefde neef Willem (zie dl. II, kol. 904), de zoon van zijn broeder Paulus, mocht zijn kerker deelen. Kort daarna werden beiden naar de Voorpoort te 's Gravenhage overgebracht. Doch ook nu vorderde het proces zeer langzaam; misschien zag Sonnius ertegen op den bejaarden, beminden man in den dood te drijven. Ruard Tapper, de hoofd-inquisiteur, zette de zaak echter krachtig door. In 6 *propositiones* stelde hij zijn eischen tegen den beschuldigde samen. Beantwoordde hij deze in toestemmenden zin, dan stond de vrijheid hem te wachten. Het antwoord liet niet lang op zich wachten: hij verwierp ze alle als in strijd met zijn geweten. Met toestemming van den heer der hooge heerlijkheid Heenvliet, tot wiens jurisdictie hij behoorde, zou hij nu gedaagd worden voor een commissie te Utrecht, bestaande uit Sonnius, Herman van Lethmate, deken, en Nicolaas van Nieuwland, wijbisschop aldaar. Nu beriep M. zich echter op het oude privilege de non evocando, waardoor hij niet buiten zijn gewest kon gedaagd worden. Ook de Staten van Holland weigerden alsnog zijn uitlevering. Door toedoen van Viglius werd zelfs zijn harde gevangenschap eenigszins verzacht door zijn opneming in de proostdij Bethlehem in het Westeinde. Naar dit nonnenklooster werd hij met den onafscheidelijken neef Willem op kerstavond 1553 overgebracht. Maar Tapper rustte niet en drong er bij de landvoogdes op aan den hardnekkigen, geleerden ketter naar Leuven te laten ontvoeren. Immers het werd tijd, dat er spoedig een eind aan de zaak kwam. Zoo ooit, dan was hier periculum in mora. Herhaalde missives aan het H.v.H. eischten zijn uitlevering. Doch de Staten stonden ferm op hun stuk. Toen werd M. naar de Voorpoort teruggebracht: men zou hem nu in den Haag zelf berechten, en wel den 24en September 1554. Waar noch Sonnius', noch Tapper's

geleerdheid en overredingsgave een bres hadden kunnen schieten in den muur van beginselvastheid van dezen aanzienlijken ketter, daar restte slechts een veroordeeling ten doode. Op het uiterste oogenblik besloot M., tot ieders verbazing en veler teleurstelling, tot herroeping zijner kettersche stellingen. Niet de dood, maar toch een levenslange gevangenschap wachtte hem nu. Het gerucht verspreidde zich echter weldra, dat de geloofsrechters hem misleid hadden, dat hij alleen op enkele punten van ondergeschikt belang toegegeven had, dat ze misbruik van zijn zware doofheid gemaakt hadden. Dit gerucht is door den verderen levensloop van dezen martelaar niet gelogenstraft. Overgebracht naar Delft, waar men hem in het ‘convent der zusteren van St. Maria Magdalena’ opsloot, en daarna met verkrachting der privileges naar Leuven, waar de trouwe neef van hem gescheiden en een vuile cel in het Cellebroedersklooster zijn verblijf werd, sloegen ook hier velen geloof aan het verraad van den kant der Inquisitie tegen hem gepleegd. Ook hier rustte hij niet en schreef uitvoerige betoogen tot rechtvaardiging van zijn christelijk geloof. De geest in dit afgetobde, zwakke lichaam scheen niet te breken te zijn. Fel verweet hij Tapper de oorzaak te wezen van zijn onteering voor zijn medemenschen. Onbevreesd en steunend op het evangelie, verklaarde hij zich bereid zijn geloof, met den vuurdood te bezegelen. Zijn beulen vonden zijn gevangenschap te Leuven op den duur minder verkieslijk. Tapper had er vele vijanden; het aantal dergenen die aan M.'s onschuld geloofden en onder de bekoring van zijn geloofsvertrouwen kwamen, groeide aan. Dus was de afgelegen Henegouwsche abdij van Liessies een geschikter verblijf. Daar werkten abt en monniken vruchteloos aan zijn bekeering. Hij toefde er tot 4 Juni 1557, toen de overgang plaats had naar zijn laatsten kerker, in het slot te Bergen (Mons). Daar kwamen de inquisiteurs nogmaals bijeen, en eischten wederom zijn onderwerping aan het kerkelijk leergezag, waarna zij bij zijn volhardende weigering den grijsaard den 24. Juni tot den brandstapel veroordeelden. Eerst den 26. Juli zou het vonnis voltrokken worden. Willem, door een hem onbekende gewaarschuwd, wat er met zijn oom stond te gebeuren, had nog juist bijtijds de folterplaats kunnen bereiken. Neerknielend om tot zijn God te bidden gaf Merula plotseling den geest. Slechts aan het ontzielde lichaam kon men de executie voltrekken.

De voornaamste geschiedbron voor zijn langdurig martelaarschap is de *Historia tragica*, de verkorte titel van het latijnsche boek: *Fidelis et succincta rerum adversus Angetum Merulam tragice ante XLVII annos, quadriennium et quod excurrit ab Inquisitoribus gestarum commemoratio, auctore Paulo Merula* (1604). In hetzelfde jaar verscheen een nederlandsche vertaling bewerkt door den zoon van den auteur, waarvan een ex. in de Kon. Bibliotheek te vinden is. Deze Paulus Merula was hoogleeraar te Leiden, tevens 's lands geschiedschrijver (zie dl. II, kol. 902), wiens goede trouw en nauwgezetheid afdoende door de ontdekking ook van latere documenten gebleken is. Zijn vader, de trouwe neef Willem, had hem van zijn jeugd af ingewijd in het leven, werken en strijden zijns betreurden ooms. Ook de martelaar zelf heeft aan dit boek indirect kunnen meewerken door zijn gewoonte alle gewichtige gebeurtenissen op te teekenen, alle brieven te bewaren, uitvoerige aanteekeningen te maken van alle ondergane verhooren en beantwoordingen. Uit dien overvloed van geschrif-

ten is nog veel aan de handen der Inquisitie kunnen onttrokken worden. Verder heeft de auteur gebruik gemaakt van H a e m s t e d e 's *Martelaarsboek* en van het heftige pamflet *Ruard Tapper's Apotheosis* door H e n d r i k G e l d o r p . Ontegenzeggelijk is dit geschrift smadelijk van toon, maar Fruin heeft er terecht op gewezen, dat de eigenlijke kern van het geschriftje alleszins met de mondelinge familietraditie en de feiten, voor zoover bekend, overeenkomt. In den loop der tijden zijn van A. Merula's handschriften helaas vele verloren gegaan, waarvan echter een gedeelte teruggevonden werd door den rijksarchivaris Mr. S. Muller Fz. in het archief der Oud-Bissch. Clerezij te Utrecht, waar het indertijd veilig is opgeborgen door Petrus Codde, den apostolischen vicaris. Deze zijn door den steun van jhr. I.B. van Merle te Heemstede uitgegeven.

In het tegenwoordige Brielle legt het z.g. Merula Weeshuis, nu stedelijk bezit, een levend getuigenis af van den milden geest des stichters. De ruime regentenkamer aldaar bewaart nog steeds als grooten schat het schilderij (door een onbekend kunstenaar), waarop hij op acht en veertigjarigen leeftijd is afgebeeld. Een door W.F. Wehmeyer gegraveerd portret bij M o l l , *Ang. Merula*.

Zie: W. M o l l , *Angelus Merula, de Hervormer en Martelaar des geloofs* (Amst. 1851); J.M.J. H o o g , *De verantwoording van Angelus Merula, volgens het handschrift in het archief der Oud- Bissch. Clerezij* (1898); R. F r u i n , *Het proces van Angelus Merula* in *Verspr. Geschr.* I, 228 v. ('s Gravenh. 1900); v a n A l k e m a d e e n v.d. S c h e l l i n g , *Beschrijving van de stad Brielle en den lande van Voorn* (Rotterd. 1729).

Bartelds

[Merwyck, Caspar van (1)]

MERWYCK (Caspar v a n) (1), M a r w i j c k , overl. 1554, zoon van W i l l e m (zie art. Corn. v. Merwyck) en M a r g a r e t h a v a n d e n D o n c k , was burgemeester van Nijmegen 1501, drossaard van Bommeler- en Tielerwaard, werd 1513 met Baersdonck en de halve heerlijkheid Grubbenvorst beleend, welke goederen hij 27 Mei 1527 overdroeg aan Otto van Wylick, drost van Gennep; in hetzelfde jaar 1513 deelde hij, bijgestaan door zijne echtgenoote Cornelia van Hemert, de ouderlijke goederen met zijn zwager Arnold van Bocholtz; 7 Dec. 1522 werd hij door Karel, hertog van Gelder, tot stadhouder en bevelhebber van Groningen benoemd; in 1529 werd hij gevangen genomen te Arnhem door hertog Karel; eerst na anderhalf jaar gevangenschap op 24 Juli 1531 werd hij tegen een aanzienlijk losgeld uit zijn gevangenschap ontslagen; 1532 was hij raadsman van hertog Magnus van Saksen, 1533 van Christoffel, aartsbisschop van Bremen, 1535 landdrossaard van het sticht Bremen; 15 Oct. 1541 werd hij met het huis te Kessel met al zijn toebehoor, den hof Genen-Grave, den Weerd, Snaterbecxgoed en den tol van Kessel beleend, na kinderloos overlijden van Willem II van Kessel; 4 Maart 1548 had er een minnelijke schikking plaats tusschen hem en den deken van den H. Geest en den magistraat der stad Roermond; 17 Nov. 1549 deelde hij met zijn zuster J o h a n n a , weduwe van Arnold van Bocholtz.

Hij was driemaal gehuwd: 1e met C o r n e l i a v a n H e m e r t ; 2e te Groningen, 17 April 1523 met G e r t r u d i s L u y t k e n s H a r i n k e n s d r . (overl. 1537); 3e te Rostock met M a r g a r e t h a v a n W e l z o w . Uit het eerste huwelijk een zoon C o r n e l i s , vermeld 1541, ongehuwd overleden; uit het derde huwelijk Willem (die volgt); A n n a , gehuwd met Thomas van Nun-

hem; Mathijs, kanunnik van St. Jan te Luik; Margaretha, echtgenoote van Mathijs Beersz., welke kinderen 26 Juni 1569 de nalatenschap hunner ouders deelden.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1879), 116-125, (1894), 160-161; *Maasgouw* (1897), 64, (1898), 16; *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven* (1905), 390, 397.

Verzijl

[Merwyck, Caspar van (2)]

MERWYCK (Caspar van) (2), overl. 18 Aug. 1623, heer van Kessel enz. zoon van Willem (1) die volgt en van Johanna Hillen, sloot 24 Nov. 1609 op het huis Heukelom een huwelijkscontract met Walrava, dochter van Renier van Stepraedt, heer te Walbeck en van Johanna van Voorst tot Dorenweerd, hertrouwde volgens huwelijkscontract 29 Febr. 1620 voor notaris A.J. de Witte te Nuenhem met Anna Monix; hij werd 21 Mei 1616 naar Binche afgevaardigd, 24 Maart 1621 kregen Caspar van Merwyck en Liffart van Asselt instructie zich naar 's Gravenhage te begeven om aldaar van den prins van Oranje en van de Staten-Generaal brieven van sauvegarde te verzoeken en met hen te onderhandelen over de door het platte land te betalen contributiën; 12 Maart 1622 was hij te Brussel tegenwoordig bij de lijkplechtigheid van aartshertog Albert van Oostenrijk en 27 Maart 1623 eveneens aldaar bij de huldiging van aartshertogin Isabella Clara Eugenia, dochter van koning Philips II van Spanje. Zijne kinderen, die 24 Juli 1624 en 11 Sept. 1625 een deeling sloten waren: Johanna Maria, huwde volgens huwelijkscontract van 12 Juni 1634 Jan Renier Hoen van Cartils, heer van Oud-Valkenburg, deze echtelieden maakten 9 Oct. 1681 hun testament; Willem (2) (die volgt); Renier Caspar, novice in het Minderbroeders Observantenklooster te Brühl, maakte 12 Dec. 1627 zijn testament; Catharina, huwde baron Ernest van Boecop, heer van Ravensberg en Birgelen, maakte als weduwe 10 Oct. 1680 haar testament. Uit het tweede huwelijk een zoon Jan Caspar vóór 1647 overleden.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1879) 128-131; *Maasgouw* (1897) 88, (1898) 16, 20, (1899), 96; *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven* (1905) 391, 399, 401.

Verzijl

[Merwyck, Caspar van (3)]

MERWYCK (Caspar van) (3), overl 1727, zoon van Willem (2), (die volgt) en van Judith van Lijnden, werd meerderjarig 21 Maart 1681 met Kessel enz. beleend, deelde met zijn broeder en zuster 17 Januari 1688, verkocht 27 Maart 1693 met zijne echtgenoote Catharina Agnes van Deurne voor de som van 600 rijksdaalders aan de stad Venlo het Blericksche veer op de Maas vóór en tegenover de kerk van Blerick gelegen en van daar varende op de Venlosche zijde; 8 Mei 1693 werd dit veer door Johan Godfried van Bodinckhuysen schout der heerlijkheid Kessel, gevolmachtigde van Caspar (3) van Merwyck aan de stad Venlo overgedragen; hij werd 20 April 1696 in de confraterniteit der orde van St. Franciscus opgenomen; 3 Sept. 1709 raad-costumier van het Overkwartier te Roermond, was 13 Sept. 1713 te Gelder, om de huldiging van Frederik Willem I, koning van Pruisen, door de stenden bij te wonen; werd 12 Maart 1717 met het adellijk huis Oeijen enz. beleend. Hij was 20 Mei 1711 op het huis Grunsfoord hertrouwd met Elisabeth

Anna van Lijnden, dochter van Antoon, heer van Croonenberg enz. en van Cornelia Anna van IJsendoorn tot Cannenburg, met welke hij 2 Juni 1723 zijn

testament maakte, dat 10 Mei 1729 werd geopend; zij maakte als weduwe 25 Febr. en 13 Nov. 1728 haar testament, dat 4 Nov. 1738 werd geopend. Zijne kinderen waren: Willem Antoon Mathijs (die volgt); Antoon Adriaan Frans, minderjarig, 12 Oct. 1727, met het adellijk huis Oeijen enz. en den Boshoick beleend, was kanunnik van St. Servaas te Maastricht, maakte 12 Januari 1765 zijn testament; Judith Cornelia Maria, huwde volgens huwelijkscontract van 8 Mei 1739 Rudolf Caspar van Keverbergh heer van Aldenghoor, zoon van Carel Emanuel en van Joanna Elisabeth Maria van Keverbergh tot Aldenghoor; Theodora Maria Josepha, overl. te Baarlo 14 Nov. 1778, huwde 6 Febr. 1741. Willem Frederik baron d'Olne, geb. 10 Nov. 1709, overl. 29 Aug. 1784, zoon van Willem Philip en van Theresia Florentina de Rhoe d'Obsinnich.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1879) 132-134; *Maasgouw* (1898), 20, 23, 32, (1900) 3; *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven* (1905) 402, 404, 409, 419, 432.

Verzijl

[Merwyck, Cornelis van]

MERWYCK (Cornelis van), overl. 1468, werd in 1464 met het goed Baersdonck en de halve heerlijkheid Grubbenvorst beleend, was bevelhebber der geldersche troepen in de landen van Cuyck, en Kessel en sneuvelde in 1468 in een gevecht tegen de Kleefschen. Hij was gehuwd met Catharina van Kessel, dochter van Willem (1), heer van Kessel en van Garerda van Broeckhuysen.

Zijn kinderen waren: Willem, als erfgenaam zijns vaders met Baersdonck en de halve heerlijkheid Grubbenvorst 11 Dec. 1474 beleend; 1 Mei 1493 werd een geschil tusschen hem en Mathias van Kessel, wegens het ambt van Kessel en eene som van 1100 rijnsche gulden door Frederik Schellart van Obbendorp, heer te Schinnen en te Geysteren en andere edelen bemiddeld; hij was gehuwd met Margaretha v.d. Donck, dochter van Johan en van Alard Pieck, uit welk huwelijk Caspar (1) (zie hiervoor); Johanna, echtgenoote van Arnold van Bocholtz, drossaard te Grave en het land van Cuyck; Matthijs, werd 10 Dec. 1484 drost en scholtis van het land van Kessel, kreeg op Zondag Jucundidat 1498 van Karel hertog van Gelder een schadeloosbrief wegens 62½ goudgulden rente, waarvoor hij zich ten behoeve des hertogs jegens Cornelius van Bergen, heer te Melyn, Sevenbergen enz. had verbonden, hij overleed vóór 27 Oct. 1500; Egbert, werd 1513 als erfgenaam van zijn broeder met Baersdonck en de halve heerlijkheid Grubbenvorst beleend.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duchè de Limbourg* (1879) 107, 113-116, (1894) 160; *Maasgouw* (1897) 43-44, (1898) 8, 11, 16.

Verzijl

[Merwyck, Willem van (1)]

MERWYCK (Willem van) (1), overl. 1585, heer van Kessel enz. zoon van Caspar (1) en van Margaretha van Welzow, beleend met Kessel 25 Sept. 1555, na 6 Sept. 1555 uitstel te hebben gekregen, werd in Aug. 1566 met Caspar van der Lippe gen. Hoen heer van Grubbenvorst enz. naar Nijmegen afgevaardigd om middelen in het werk te stellen tot afschaffing der inquisitie. Den 4. Nov. van dit jaar, toen de gezanten der geldersche kwartieren te Nijmegen vergaderden, verschenen hij en Caspar van der Lippe als vertegenwoordigers der ridderschap, ook was hij

18 Nov. 1566 te Brussel afgevaardigd naar Margaretha, hertoging van Parma, en was drossaard van het ambt Montfort sedert 7 April 1570-1571.

Hij huwde 1 Juni 1563 Sandrina van Wees; daarna 1 Aug. 1570 Johanna Hillen (overl. 1 Juni 1625), dochter van Johan en van Catharina van de Grind. Uit het tweede huwelijk: Caspar (2) (zie hiervoor) en Johanna, welke huwde met Conrard van der Horst van het huis Raay onder Baarlo (1589-1630 vermeld).

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duchè de Limbourg* (1879) 125-128; *Maasgouw* (1897) 87, (1898), 16, (1925) 2.

Verzijl

[Merwyck, Willem van (2)]

MERWYCK (Willem van) (2), overl. 1676, heer van Kessel enz., zoon van Caspar (2) en van Walrava van Stepraedt, werd minderjarig 9 Januari 1624 met Kessel beleend, zijn hulder was Johan van Stepraedt, vernieuwde meerderjarig den eed 18 Dec. 1637, deelde 11 Oct. 1636 met zijn broeder en zusters, sloot 5 Febr. 1637 op het huis Croonenborch een huwelijkscontract met Clementia van Lijnden van Croonenborch, welke 25 April 1642, kinderloos overleed, haar weduwnaar kocht in Dec. 1645 den molen te Offenbeeck en de laten gehoorende in den hof te Leven van de erfgenamen van jonker Adolf van Buren. Hij hertrouwde 16 Juni 1647 met Judith van Lijnden, dochter van Dirk, heer van Hemmen en Blitterswyck; 3 Sept. 1647 had er te 's Hertogenbosch een minnelijke schikking plaats tusschen de kinderen van wijlen Caspar van Merwyck en Walraven van Steproy ten eenre en de kinderen van Floris van Eyck, heer te Nuenen en Beatrise Monicx ter andere zijde; 11 Mei 1648 werd Willem van Merwyck tot Kessel door de Staten van het Overkwartier als riddermatig persoon erkend. Willem van Merwyck, Otto Lodewijk van Blancart en Gerard Bordels, oud-burgemeester van Roermond zaten langen tijd als gijzelaars van het Overkwartier van Gelderland gevangen op het kasteel van Sedan; Lodewijk XIV, koning van Frankrijk verminderde het losgeld van 230.000 livres op 132.000 livres, welke som 28 Maart 1670 in handen werd gesteld van Carlier, intendant van politie in Henegouwen en de gijzelaars werden 24 Mei 1670 vrijgelaten. 1 Dec. 1673 verkochten Willem van Merwyck en Judith van Lijnden, zijn vrouw, aan Bartholomeüs Douven en Allegondis Moeitz, echtelieden een jaarlijksche rente van 25 rijksdaalders, waarvoor zij Douvenhof veronderpanden. 23 April 1674 werd hij beleend met het dorp Kessel, de hooge en lage jurisdictie, bestaande in crimineele en civile breuken, erven en onterven, stellen van scholtis enz., welke hij in Nov. 1673 had gekocht. Hij maakte 19 Aug. 1675 met zijne echtgenoote zijn testament en stierf in 1676 nalatende de volgende kinderen: Caspar (3) (zie hiervoor); Theodoor Frans, kanunnik te Aken, welke 8 Jan. 1712 zijn testament maakte en 18 April 1714 te Kessel overleed; Clementina Maria, kloosterdame te Steinfurt; Walrade, religieuse te Burtscheid; Theodora Maria, jong overleden.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1879) 129-132; *Maasgouw* (1897) 88, 92, (1898) 20, 23; *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven* (1905), 394, 395, 399-403, 426.

Verzijl

[Merwyck, Willem Antoon Mathijs van]

MERWYCK (Willem Antoon Mathijs van), overl. 1798, heer van Kessel enz., zoon van Caspar (3) en van Elisabeth Anna van Lijnden, werd minderjarig, 17 Febr. 1728, met de heerlijkheid Kessel, het huis en de weerd aldaar, eveneens met

den tol, met den hof op den Grave en Snaterbeecksgoed beleend; meerderjarig beleend 3 Aug. 1741; 15 Nov. 1752 beleend met den hof

te Put te Kessel. Hij werd 20 Juli 1743 tot Raad van het hof te Gelder benoemd, was Raad Costumier te Roermond 1743-1794. Daar zijn huwelijk met Maria Anna Sophia Theresia van Metternich kinderloos was, vermaakte hij in zijn testament d.d. 5 Nov. 1779 zijne goederen en het kasteel met aanhoorige landerijen en de kesselsche heerlijkheid aan zijn neef Caspar Emanuël Joseph de Keverbergh.

Zie: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1879) 134-135; *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven* (1905) 403, 411, 412, 419; *Limburg's Jaarboek* (1914), 121.

Verzijl

[Mesdach, Johannes]

MESDACH (Johannes), kartuizer, overl. 20 Oct. 1540 bij Brugge. Hij nam het habijt van S. Bruno aan in de chartreuse buiten Brugge en werd er als monnik geprofest. Na in dit klooster het ambt van procurator te hebben bekleed, werd hij in 1513 als opvolger van Nicolaas de Hodegia, door de visitatoren der provincie benoemd tot prior van het kartuizerklooster op den Mont-Cornillon bij Luik. In 1519 is hij van dezen bestuurspost ontheven en opgevolgd door Diederik van Sittard. Achtereenvolgens heeft hij ook als prior nog aan het hoofd gestaan van de chartreuse Sion te Noordgouwe bij Zierikzee en van het huis zijner professie buiten Brugge. Het laatstgenoemde klooster heeft hij tot aan zijn dood bestuurd. Hij was een man met bijzondere gaven van hoofd en hart, die zich als kloosteroverste zeer heeft onderscheiden. In 1528 vindt men hem bovendien vermeld als medebestuurder (convisitator) der nederduitsche ordesprovincie.

Zie: *Obituaire de la chartreuse du Mont- Cornillon* (fol. 63), in het Staatsarchief te Luik; le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* IV (Monstrolii 1892), 104; *Bijdr. Med. Hist. Gen. Utr.* IX, 327; Raissius, *Origines Carlusiarum Belgi* (Duaci 1632), appendix.

Scholtens

[Messemaeckers, Antonius]

MESSEMAECKERS (Antonius), ged. te Venlo 30 Augustus 1752, overl. aldaar 16 Februari 1825, zoon van Goswinus Joannes (die volgt) en van Dorothea Boxwilder, was eerste violist der St. Martinuskerk, aanvankelijk met een jaarlijksche gage van 10 pattacons (1775); sedert 26 October 1781 werd dit 12 pattacons. Hij huwde 1 September 1782 met Joanna Henrica l'Allemand (ged. 17 Oct. 1755), dochter van Jan Frans en van Maria Catharina Willemsen.

Bronnen: zie art. G.J. Messemaeckers.

Verzijl

[Messemaeckers, Goswinus Joannes]

MESSEMAECKERS (Goswinus Joannes), ged. te Venlo 7 Januari 1726, begr. aldaar 28 Januari 1775, zoon van Andreas M. en Anna Maria Brouwers, was tweede violist in de St. Martinuskerk en kreeg volgens Raadsbesluit van 12 April 1753 van de stad een jaarlijksch tractement van 7 rijksdaalders. Sedert 22 Aug. 1755 gebracht op 10 pattacons; later was hij kapelmeester in de Martinuskerk.

Hij huwde 29 April 1749 met Dorothea Boxwilder, ged. 18 Aug. 1714, overl. 19 Nov. 1795, dochter van Joannes Boxwilder en Sibilla Theunissen.

Uit dit huwelijk 5 kinderen: Joannes Andreas (die volgt); Antonius (zie vorig artikel); Maria Elisabeth (die volgt); Petrus Joannes Henricus (ged. 13 Dec. 1755, begr. 24 April 1756); Sibilla (ged. 25 Mei 1757).

Zie over hem en zijn kinderen: Jan Verzijl, *Venlosche musici van beteekenis* in *Limburg's Jaarboek* (1923), blz. 43-45; H. Op de Laak, *Uit Venlo's Verleden*: *Kerkmuziek* in *Nieuwe*

Venlosche Courant van 5 Aug. 1922; Jan Verzijl, *Genealogie der Venlosche organistenfamilie Messemaeckers en de aanverwante componistenfamilie Fodor*.
Verzijl

[Messemaeckers, Joannes Andreas]

MESSEMAECKERS (Joannes Andreas), ged. te Venlo 26 Nov. 1750, overl. aldaar 12 Oct. 1832, zoon van Goswinus Joannes (zie vorig art.) en van Dorothea Boxwilder, werd 27 Jan. 1775 door den Raad van de stad Venlo tot kapelmeester der St. Martinuskerk benoemd met een jaarlijksche gage van 12 pattacons. Den 27. Juli 1791, werd hij tot organist der St. Martinuskerk aangesteld. Hij huwde 28 September 1777 met Hendrina van Ulft, geb. 6 Aug. 1753, overl. 12 April 1831, dochter van Jan en Maria Aerts. Uit zijn huwelijk 9 kinderen, o.a. Goswinus Henricus (geb. 5 Nov. 1778, zie deel VI, kol. 1019) en Joannes Everardus (geb. 17 Juli 1784, overl. 19 Dec. 1863), die zijn vader als organist der St. Martinuskerk opvolgde.

Bronnen: zie art. G.J. Messemaeckers.

Verzijl

[Messemaeckers, Maria Elisabeth]

MESSEMAECKERS (Maria Elisabeth), ged. te Venlo 3 Sept. 1754, overl. aldaar 18 Januari 1832, ongehuwd, dochter van Goswinus Joannes (zie art.) en Dorothea Boxwilder. In de raadsvergadering van 25 Februari 1774, besloot de Raad tot steun van de muziek in de parochiekerk, dat aan de dochter van Goswinus Messemaeckers, jaarlijks uit Hulster- en Wylrehoven en St. Jorisgasthuis, ieder voor de helft zou worden betaald 5 pattacons, als een ‘douceur’ zonder verplichting en wederroeping. In Aug. 1780 bedankte Elisabeth Messemaeckers als zangeres in de Groote Kerk, ter oorzake zij dezelfde functie voor 5 pattacons niet meer kon bedienen. 26 Oct. kreeg zij 6 pattacons gage.

Haar portret is gelithografeerd door F.B. Waanders.

Bronnen: zie art. G.J. Messemaeckers.

Verzijl

[Meteren, Emanuel van]

METEREN (Emanuel van), zoon van Jacob Cornelisz. en Ottilia Ortel, geb. te Antwerpen in 1535, gest. te Londen 18 April 1612. Met zijn vader ging hij in 1550 naar Londen, waar hij op een koopmanskantoor werd geplaatst. Hij bleef sedert in Londen wonen, waar hij zijn zaken dreef. Van tijd tot tijd kwam hij over naar Antwerpen, waar hij 2 Mei 1575 werd aangehouden onder verdenking van verstandhouding met de rebellen. Hij beriep zich, terecht of ten onrechte, op zijn hoedanigheid van engelsch onderdaan en werd op dien grond dan ook weer uit de gevangenis ontslagen. Hij vertrok toen spoedig weer naar Londen. In de volgende jaren bereisde hij met zijn neef, den bekenden geograaf Abraham Ortelius, Engeland en Ierland. In 1583 werd hij benoemd tot consul der nederlandsche kooplieden te Londen, welk ambt hij tot zijn dood heeft bekleed.

Van Meteren had van ouds veel belangstelling voor de geschiedenis van den tijd, waarin hij leefde. Hij verzamelde zeer veel documenten en gegevens, die hij in 1583 op aanraden van Ortelius tot een geschiedkundig verhaal begon om te werken. Het lag buiten zijn bedoeling dat geschiedverhaal vooralsnog uit te geven. Omstreeks

1593 zond hij een kopie van zijn handschrift naar Duitschland om tegen den tijd der uitgave een stel koperen platen gereed te maken. Buiten den auteur om werd het werk in het Duitsch en in het Latijn vertaald en uitgegeven. Zoo verschenen achtereenvolgens: *Historiae vund Abcontrafeytung fürnemblich der Niderländischer Geschichten uund Kriegshändelen* ....

mit höchstem fleisz beschrieben durch D.M.M. (Neurenberg 1593, 1596, 2 dln. fol.) en *Historia Belgica nostri potissimum temporis Belgii sub quatuor Burgundis et totidem Austriacis principibus coniunctionem et gubernationem* (z.p. en j.,) die te Keulen in 1598 uitkwam; er bestaat bovendien een keulsche uitgave van de duitsche vertaling. Van deze vertalingen kwam een exemplaar in handen van den drukker Vennecool te Delft, die voor een Nederlandsche vertaling daarvan den 23. Aug. 1597 octrooi verkreeg van de Staten Generaal. Dit kwam van Meteren zelf ter oore, die het natuurlijk beter oordeelde, nu zijn werk toch door den druk was gemeen gemaakt, den oorspronkelijken nederlandschen tekst af te doen drukken. Zoo verscheen: *Belgische ofte Nederlantsche Historie van onsen tijden .... Verciert met een caert .... ende aller regeerders afbeeldinghe .... Eensdeels int Latijn ende Hoochduytsch in druck wtghegaen, maer nu by den Autheur selve oversien* (Delft 1599, 4°).

Het boek trok dadelijk zeer de aandacht, omdat het het eerste werk was, waarin de geschiedenis van den opstand in haar geheel was behandeld; B o r was nog niet verder gekomen dan 1567, terwijl van Meteren de geschiedenis tot 1598 had voortgezet. Juist dat verhaal der jongste gebeurtenissen werd van Meteren zeer euvel genomen. De Staten-Generaal oordeelden den 10. Februari 1599, ‘dat in hetzelve gevonden wierden vele onwaarheden, alleen rustende op 't goedvinden en eigen gevoelen van den autheur, met verkorting der eer van eenige Prinsen en Heeren, die den Staten daarover hadden beklaagd, terwijl de Autheur gehoord zijnde, geen redenen had weten te allegeeren dan van hooren zeggen’. Er werd dus last gegeven de exemplaren op te halen; het boek werd verboden. Maar reeds na een half jaar werd de verkoop weer toegestaan. Maar nu kwamen de predikanten in het geweer. Door hun invloed werd het boek wel niet weer verboden, maar toch het uitgeven van een herdruk verscheiden jaren vertraagd. Op zijn vraag naar de aanstootelijke plaatsen kreeg de auteur geen of weinig antwoord. Toen hij ‘vele kennen gegeven had van de herdruckinge, biddende te willen zijne fouten bewijzen’, had hij ‘veel weyniger bevonden ... die hem met waarheyt wat wisten aan te wijzen, dan hij verwachtende was geweest’. In arren moede gaf hij eindelijk den tweeden druk uit: *Commentarien ofte Memorien van den Nederlandtschen Staet, Handel, Oorloghen ende Geschiedenissen van onzen tyden ... voor de tweede ende leste reyse over-sien, verbetert ende vermeerdert .... tot* .... 1608. (*Ghedruckt op Schotlandt buyten Danswijck bij Hermes van Loven*. Aan het slot: *tot Londen voor Emanuel van Meteren* 1609, fol.). Waarschijnlijk is het boek in Amsterdam gedrukt. Het viel blijkbaar zeer in den smaak; het is met hetzelfde fictieve adres nogmaals gedrukt in 1610 (fol.) en in 1611 (4°., 2 dln.).

Van Meteren stierf in 1612. Zijn erfgenamen achtten het beter niet voort te gaan met den onveranderden herdruk van het werk zonder octrooi der Staten. Deze achtten het noodig het boek, dat blijkbaar reeds veel invloed had verworven, grondig te herzien naar de denkbeelden en inzichten der heerschende partij. Stellig Ledenberg en waarschijnlijk de Groot hebben den tekst van van Meteren naar den eisch des tijds veranderd en omgewerkt. Zoo kon verschijnen: *Historie der Neder-landscher ende haerder Na-buren oorlogen ende geschiedenissen tot den jare* 1612 .... *Is mede hier bij gevoegt des Auteurs leven* ('s Graven-

hage 1614, 2 dln. fol.). Op den titel staat: 'nu de laestemael by den autheur voor sijn doodt merckelijck verbetert', wat wel de waarheid, maar niet de geheele waarheid is. De latere drukken van van Meterens werk zijn alle herdrukken van de officieele editie van 1614 ('s Gravenhage 1623, fol.; Amsterdam 1647, fol.; ibidem 1652, fol.; ibidem 1663, fol.; Gorinchem, Breda 1748-1763, 10 dln. 8°). Een latijnsche vertaling is: *Belli civilis in Belgio gesti historia, ab anno* 67 *usque ad annum* 1610 *deducta. Opus novum a Belgicis.... et aliorum commentariis concinnatum a* Gaspare Ens (Arnhem 1623, fol.). Duitsche vertalingen zijn: *Eigentliche und vollkommene historische Beschreibung dess Niederländischen Kriegs* ..... (Amsterdam 1627-1640, 4 dln. fol.) en: *Meteranus novus, das ist Warhafftige Beschreibung aller denckwürdigsten Geschichten, so sonderlich in den Niderlanden auch sonsten in andern Reichen, von Anfang der Regierung Philippi Audacis .... bis auff* .... 1612 *sich zugetragen. Beschrieben in XXXII Bücher* (Amster*dam* 1633-1635, 2 dln. fol.). Eindelijk is een fransche vertaling: *L'histoire des Pays Bas .... depuis l'an* 1315 *jusques à l'an* 1612. *Corrigé et augmenté par l'autheur mesme .... Traduit du Flamend en Françoys par J.D.L. Haye* (Amsterdam 1670, fol.).

Het werk van van Meteren behoort nog altijd tot de belangrijkste bronnen voor de geschiedenis van onzen opstand tegen Spanje. De schrijver heeft zeer veel documenten weten te verzamelen, die voor zijn geschiedenis dienstig waren; ook van leden der regeering en andere invloedrijke personen ontving hij stukken. Ook uit oudere auteurs, Pontus Heuterus, Bor en anderen, heeft hij met verstand zeer veel geput. Hij heeft een voorzichtige kritiek toegepast. In zijn voorrede zegt hij, dat hij veel dienst heeft gehad van de mededeelingen en verhalen van personen van beide partijen; hij was zoo in de gelegenheid hun berichten met elkander te vergelijken en koos dan in den regel het bericht, 'tgeen hem dacht met de minste passie geschreven te zijn' en dus het meest met de waarheid te stroken. Zeer belangrijk zijn de mededeelingen van van Meteren over handel en zeevaart; zijn berichten over de tochten naar het Noorden en naar Indië hebben groote waarde. Ook is hij natuurlijk over Engeland en zijn betrekkingen tot de Nederlanden zeer goed ingelicht. Dat hij in beginsel aan de zijde van den opstand staat, spreekt van zelf; objectief kan hij natuurlijk niet zijn. Maar hij was zacht in zijn oordeel; terecht zegt van Reydt, 'dat hij om eenige te behagen en anderen niet te vertoornen, overal milder is met prijzen als met laken'. Een stilist van beteekenis was hij niet; hij is droog en stroef en komt zelden tot verheffing.

Zijn portret is gegraveerd door E. de Boulonois, R. de Baudous en een onbekend kunstenaar.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers* 257 vlg., 561 vlg.; Fruin, *Verspreide Geschriften* I, 187, 191, II, 115 vlg., 209, 296, III, 77, 110, 227 vlg., VII, 111, 303 vlg., 364, 375 vlg., 383 vlg., VIII, 406 vlg., IX, 5 vlg., 94, 275, X, 85; Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*, 2e dr. II, 354, 383, 479, 671 vlg., en de daar aangehaalde bronnen; Verduyn, *Het leven van E.v.M.* (den Haag 1926).

Brugmans

[Meurs, Cornelis Theodorus van]

MEURS (Cornelis Theodorus van), geb. te 's Gravenhage 13 Nov. 1799, overl. aldaar 29 Jan. 1894, werd 10 Jan. 1814 aangesteld tot kadetkanonnier en 9 Juli d.a.v. tot kadet der artillerie aan de artillerie- en genieschool te Delft. Op 22 Juni 1817 tot 2en luitenant benoemd, kwam hij,

na eenige jaren bij de vesting-artillerie gediend te hebben, bij de veldartillerie. Op 21 Sept. 1823 werd hij tot 1en luitenant bevorderd. Daar hij zich op het vak der werktuigkunde had toegelegd, werd hij in 1828 ter standplaats Luik belast met het toezicht op aan de fabriek van John Cockerill te Seraing vervaardigde kanonnen. In 1830, na den opstand, werd hem opgedragen, dit etablissement in staat van verdediging tegen de opstandelingen te stellen; het viel echter in hunne handen. Hij maakte den tien-daagschen veldtocht mede.

Op 21 Febr. 1833 tot kapitein benoemd, werd hij gedetacheerd bij de stapel- en constructie-magazijnen te Delft. In 1841 werd hij onder-directeur dier inrichting en dit bleef hij, toen hij 2 Mei 1842 tot majoor benoemd werd. In 1851 werd hij inspecteur der draagbare wapenen, maar bleef te Delft in garnizoen. Op 17 Maart 1853 tot luitenant-kolonel bevorderd, werd hij in 1854 directeur der stapel- en constructie-magazijnen te Delft. Deze fabriek werd door hem geheel naar nieuwe eischen gereorganiseerd. Op 18 April 1856 tot kolonel benoemd, werd hij in 1856 aangewezen als directeur van de gieterij van bronzen geschut te 's Gravenhage.

Op 23 Dec. 1857 werd hij tot generaal-majoor benoemd en op 26 d.a.v. tot minister van oorlog. Met het oog op dreigend oorlogsgevaar, in verband met de beweging voor eenheid in Italië, werd door hem, in overleg met den Duitschen bond, een wetsontwerp ingediend, volgens hetwelk de miliciens uit Limburg (behalve Maastricht en Venlo) van de lichtingen 1856 en 1857 nog onder de wapenen zouden blijven. Hierover ontstond groote beweging in de Tweede Kamer, in het bijzonder bij de limburgsche leden. Het wetsontwerp werd 7 Juni 1857 met 34 tegen 32 stemmen aangenomen. In de Eerste Kamer verklaarden zich slechts de leden uit Limburg tegen de wet. Daar van Meurs van oordeel was, dat hij dus in de Tweede Kamer te weinig steun had, verzocht hij als minister zijn ontslag. Dit werd hem bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1859 eervol verleend onder de bepaling, dat hij in functie zou blijven, totdat zijn opvolger benoemd zou zijn. Deze werd 1 Apr. d.a.v. benoemd. Hij trad toen weder in militairen dienst.

Toen de spoorwegwet van 18 Aug. 1860 tot stand gekomen was, werd bij Koninklijk besluit van 24 d.a.v. eene commissie voor dezen aanleg ingesteld en van Meurs bij hetzelfde besluit tot haar lid benoemd. Op 1 Maart 1861 werd hij als militair gepensionneerd. Op 30 Juli 1863 werd de spoorwegcommissie opgeheven en geraakte van Meurs dus buiten betrekking, maar op 10 Oct. 1863 werd hij benoemd tot voorzitter van den in 1860 ingestelden raad van toezicht op de spoorwegdiensten. Hem werd in 1867 de rang van luitenant generaal toegekend. Op zijn verzoek ontving hij 22 Jan. 1870 eervol ontslag als voorzitter van den raad van toezicht. Van Meurs was van de oprichting van het Koninklijk instituut van ingenieurs in 1847 af lid van het bestuur daarvan. Bij zijne periodieke aftreding in 1854 verzocht hij voor eene herkiezing niet in aanmerking te komen. Een bewijs, hoe sterk zijn gestel was, is, dat hij in 1882 optrad als voorzitter van het hoofdcomité tot het verleenen van hulp aan zieke en gewonde krijgslieden in tijd van oorlog. Hij nam als zoodanig in 1888 zijn ontslag.

Hij schreef: *Verslag over de nijverheids-tentoonstelling, in* 1849 *te Delft gehouden*, met G. Simons en F. Droinet in *Verhandelingen Koninklijk instituut van ingenieurs* 1849, 4e stuk, blz. 3; *Nopens de vervaardigingswijze van*

voorwerpen uit zoogenaamde '*fonte malléable*', in *Notulen K.I.v. ing.* 1850-51, blz. 145; *Over den nadeeligen invloed van het lichtgas op den plantengroei, en in verband daarmede over gasbuizen van Chameroy te Parijs*, met P.J. Kipp en A.C. Pierson, in dezelfde *Notulen* 1851-52, blz. 188; *Beschouwingen over de vrees, in Rijnland gekoesterd voor de gevolgen van de droogmaking van het Haarlemmermeer*, met G. Simons, in dezelfde *Notulen* 1852-53, blz. 69.

Hij huwde 8 Dec. 1821 Cornelia Isabella Johanna Bloys van Treslong, geb. 18 Aug. 1788, welk huwelijk door echtscheiding ontbonden werd, en daarna 27 Mei 1830 Stéphanie Josephine Thérèse Bovy, geb. 5 Dec. 1808, overl. 12 Sept. 1875, bij wie hij een zoon, ingenieur van het stoomwezen, had.

Zijn portret is gelithograveerd door J.P. Berghaus.

Ramaer

[Meursius, Johannes]

MEURSIUS (Johannes), geb. te Loosduinen in 1579, gest. te Sora in Denemarken 20 Sept. 1639. Hij schijnt reeds vroeg een man van beteekenis te zijn geweest, zoodat Odenbarnevelt hem het onderwijs van zijn zonen kon toevertrouwen. Toch promoveerde hij eerst in 1608 te Orléans tot doctor in de rechtswetenschap. In dat jaar werd hij benoemd tot hoogleeraar, eerst in de geschiedenis, daarna in de grieksche philologie aan de academie te Leiden. In 1625 nam hij, misschien in verband met den te Leiden ondervonden tegenstand, een benoeming aan, tot hoogleeraar in de geschiedenis en de staatkunde aan de hoogeschool te Sora in Denemarken, welk ambt hij tot zijn dood heeft bekleed. Meursius heeft zeer veel geschreven op het gebied der grieksche philologie in den ruimsten zin, daarnaast over nederlandsche geschiedenis. Zijn werken zijn uitgegeven als: Jo Meursii, *Opera omnia quorum quaedam in hac editione primum apparent*, Jo. Lamius *recensuit et scholiis illustravit* (Florence, groothertogelijke drukkerij, 1741-63, 12 dln. fol.). Op het gebied der nederlandsche geschiedenis gaf hij uit: *Rerum Belgicarum liber unus, in quo induciarum historia et anni noni reliqua* (Lugd. Bat. 1612, 4°). Dit boek, waarin de sluiting van het twaalfjarig bestand werd beschreven, gaf aanleiding tot heftige kritiek en berokkende den schrijver veel last. Hoewel geschreven in opdracht der Staten Generaal en misschien juist daarom verweet men hem partijdigheid; zijn nauwe relatie tot Oldenbarnevelt maakte hem bij de tegenpartij zeer verdacht. Aan Meursius werd niettemin door de Staten Generaal de opdracht gegeven zijn werk met gebruikmaking der archieven van den staat voort te zetten. Van zulk een voortzetting van de geschiedenis van het bestand is evenwel niets gekomen. Veeleer heeft Meursius teruggewerkt en de oudere geschiedenis van den strijd tegen Spanje in zijn onderzoek betrokken. Hij heeft zijn boek over de sluiting van het Bestand zooveel mogelijk weer opgehaald; het is daardoor zeer zeldzaam geworden. Daarentegen gaf hij uit: *Rerum Belgicarum libri IV in quibus Ferdinandi Albani sexennium belli Belgici principium* (Lugd. Bat. 1614, 4°). Een geschiedenis dus van het gouvernement van Alva in vier boeken, waaraan hij merkwaardig genoeg als vijfde toevoegde, een omwerking van zijn geschiedenis van de sluiting van het bestand onder den titel *Induciarum historia et ejusdem belli finis*. Kenmerkend was het reeds toen, dat de Staten-Generaal de opdracht van dit boek afwezen. Meursius heeft verder geschreven: *Gulielmus Auriacus sive de rebus ab eo gestis usque ad excessum Requesenii* (Lugd. Bat. 1621, 4°; herdr. Amsterdam 1638, 4°),

een merkwaardig werk, waarvan het alleenis te betreuren, dat het niet verder dan 1576 loopt. Dan schreef hij: *Athenae Batavae sive de urbe Leidensi et academia, virisque claris qui utramque ingenio et suis scriptis illustrarunt, libri II* (Leiden 1635, 4°), een belangrijke geschiedenis van het geestelijk leven in stad en academie te Leiden. Eindelijk publiceerde hij nog een geschiedenis van Denemarken: *Historiae Danicae libri III de rebus gestis a Christiano I, Joanne ejus filio et nepote Christiano II* (Hafnia, Kopenhagen, 1630, 4°).

Zijn miniatuurportret door A. van Halen is in het Rijksmuseum te Amsterdam. Hij komt voor op een votiefschildering in de kloosterkerk te Sorö (afgeb. in *Danske Malede Portraeter* IX, p. 108). Gegraveerde portretten door A. van Zijlvelt, S. de Passe, W. Swanenburg, C. Fritzsch en door onbekende kunstenaars in *Alma Academia Leidensis* p. 216 en *Icones Profess. Lugdun.* 1613.

Zie: Gronovius, *Thesaurus antiquitatum Graecarum* X, 654 vlg.; Witten, *Memoriae philosophorum*, Dec. IV, 478 vlg.; Nicéron, *Mémoires* XII, 182 vlg.; Sepp, *Godgel. Bijdr.* (1869), 236 vlg.; *Geschiedk. Nasp.* I, 1 vlg. II, 234 vlg.; de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 315 vlg., 568; Fruin, *Verspr. Geschr.* VII, 449 vlg., VIII, 10, 412, 415, IX, 275; Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*, 2e dr. II, 383, 386, 674 vlg.

Brugmans

[Mey, Johannes de]

MEY (Johannes de), geb. te Middelburg 2 Sept. 1617, overl. aldaar 8 April 1678. Student te Leiden, predikant te Ovezande 1640, Baarland 1641, zou hij begin 1642 naar Indië gaan, maar zag van de reis af, onder de verdenking liggend van onzuiverheid in de leer. Daarentegen nam hij een benoeming aan voor St. Eustatius, sinds 1635 door Jan Snouck en anderen onder hollandsche vlag gebracht. Patroon was daar toen Pieter van Ree, ‘honorable marchand de Flessingues et ses associez, qui y ont etably une colonie, composée d'environ sei e cens hommes, qui y sont proprément accommodez sous le dous gouvernement de la nation hollandoise’. De Mey vertrok half Maart 1643 met de ‘Samaritaan’ en nam er den dienst waar, in Fransch en Duitsch ook preekend voor de gemengde bevolking. Maar 4 Dec. 1645 werd hij beroepen te Zoutelande, kwam daar 1646, ging 1648 naar St. Laurens en vandaar, in 1649 of 1650, naar Middelburg. In Juli 1662 stond hij op de nominatie voor theol. prof. te Utrecht, Juni 1676 te Middelburg. Hij was gehuwd met Wilhelmina van Drijen, 7 Oct. 1648.

Zijn portret is geschilderd door L. Blijhooft, waarnaar een gravure door J. de Jonghe, voorts door C. Eversdyck in 1660, waarnaar gravure door J. Suyderhoef, en door D. Clouet; verder gegraveerde portretten door J. en C. Luiken en een onbekend kunstenaar.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland*, 99-116; Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenboek*, 286 vlg.; *Histoire naturelle et morale des Iles Antilles* (1658), 41 s.; van Alphen, *Nieuw kerk. Handboek* (1909) bijlage Q. sparsim.

L. Knappert

[Middelburg, Willebrord Jansz. van]

MIDDELBURG (Willebrord Jansz. van), kartuizer, geboortig uit Middelburg, overl. 4 Oct. 1554 bij Utrecht. Aanvankelijk behoorde hij tot de orde van Praemonstreit. Na 7 jaren in de abdij van Middelburg te hebben doorgebracht, ging hij uit verlangen

naar een leven van contemplatie en versterving, omstreeks Februari 1518 over naar de kartuizers en trad hij in het klooster Nieuwlicht buiten Utrecht. Het *Chronicon Cartusie*

Ultrajecti gewaagt van zijn liefde voor de gewijde letteren, die hem bijbleef, totdat hij door ouderdom en zwakheid van gezicht zich niet meer kon behelpen. Hij schreef volgens dezelfde bron vele geleerde en schoone preeken. Volgens het necrologium en het begraafboek van Nieuwlicht (*Bijdr. en Med.* IX 321 en 358) zou hij gestorven zijn 5 Oct. 1555. Zijn graf bevond zich aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* III (Montrolii 1891), 471; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 321, 358; Raissius, *Origines Cartus. Belgi* (Duaci 1632), in *Elencho Scriptorum.*

Scholtens

[Millen, Goswinus van]

MILLEN (Goswinus van), ridder, vermeld 1242-1262. Wij vonden hem in 1242 in het bezit van het tiend te Venlo, waaraan ook het patronaatsrecht der kerk verbonden was, hetwelk hij in genoemd jaar aan het stift van O.L.V. Munster te Roermond voor 120 Keulsche mark afstond. Deze verkoop geschiedde met bewilliging van Arnoldus van Millen, bloedverwant van Goswinus, van wien deze het in leen had, en met toestemming van Hendrik, heer van Heinsberg, als oorspronkelijk leenheer. Deze werd door Goswinus daarvoor schadeloos gesteld door de overdracht van den molen met 12 bunder akkerland en 12 bunder bosch, genaamd Brul uit zijn allodium te Millen, de heer van Heinsberg voegde deze in plaats van het tiend van Venlo aan zijn dominium toe en beleende daarmede Arnold van Millen, die op zijne beurt gemelde goederen aan zijn bloedverwant Goswinus in leen teruggaf. Die eerste overeenkomst werd echter spoedig te niet gedaan, want den 12. November 1259 droeg Goswinus met medewerking van zijn zoon Willem het tiend en het daaraan verbonden vergevingsrecht der kerk van Venlo over aan den abt Walther en het klooster van Averbode in Belgisch Brabant, hetgeen in 1260 door den bisschop van Luik, Hendrik van Gelder, en in 1262 bij breve van 28 Mei gegeven te Viterbo door paus Urbanus IV werd goedgekeurd.

Zie: Martin Jansen, *De Pastoors van Venlo uit de abdij Averbode* in *Maasgouw* (1880), 297.

Verzijl

[Millen, Willem van]

MILLEN (Willem van), heer van Grubbenvorst (bij Venlo), Millen (bij Nieuwstad) en Wickrath (bij Rheydt) in oorkonden vermeld 1310-1327, beloofde 22 September 1310 bijstand te verleenen aan graaf Gerard van Gulik, met dat gedeelte van het kasteel Wyckerode, waarover hij te beschikken had; 22 April 1311 verkocht hij met zijn vrouw en kinderen aan de abdij Camp (bij Rheinberg) hunne bezittingen te Millen en omstreken, met het patroonschap der parochiekerk te Leur (Gelderland) en de daarvan afhankelijke kapellen te Bergharen en Neder-Asselt, waarvan ridder Willem, bezitter geworden was na den dood zijner broeders Dirk en Jan van Millen; 20 Mei 1311 droeg hij aan Reinoud I, graaf van Gelder, zijn kasteel Gribben aan de Maas tot leen op; 19 Maart 1315 gaf hij aan de rentmeesters van de stad Keulen Rutger van Lyskirchen en Johan Hardevust last een gedeelte van de som, die de stad Keulen hem schuldig was, te betalen aan Johan van Horn; 31 October 1317 gaf hij last zijn burgerrente aan Johan van Mirwsilre te betalen; 3 December 1317 trad hij met andere edelen in de krijgsdienst der stad Keulen; 3 Februari 1319 werd hij tegen een burgerleen van twintig mark edelburger van de stad Keulen.

Deze burgerrente ontving hij gedurende de jaren 1320-1327 van de stad Keulen; 25 Maart 1327 kwam

hij als getuige voor bij een uitspraak omtrent de verdeeling der erfenis van Reinoud graaf van Gelder.

Uit zijn huwelijk met Catharina van Boychstel (Boxtel?) werden geboren: Willem, gehuwd met Jutta, met zijn ouders vermeld in een oorkonde 22 April 1311; Elisabeth, in hetzelfde stuk vermeld (overl. 1353) erfvrouwe van Grubbenvorst gehuwd met Frederik van den Berg ('s Heerenberg) (overl. 3 Juni 1321); Aleida, evenzoo (overl. 1354), gehuwd met Frederik, heer van Wevelinghoven (bij Neusz).

Zie: Eduard Rosenkrantz, *Bijdragen tot de geschiedenis van Grubbenvorst bij Venlo en Millen bij Nieuwstad in Maasgouw* 1882, 641, 1890, 65-67.

Verzijl

[Milst, Nicolaas van]

MILST (Nicolaas van), geb. te Antwerpen 22 Maart 1645, overl. te Breda 17 Aug. 1706. Hij was een zoon van Nicolaas bij Barbara van Havere. Van de eerste jaren na zijn priesterwijding is weinig met zekerheid bekend. Hij schijnt werkzaam te zijn geweest in Edeghem, werd in December 1672 benoemd als pastoor te Wikkevorst. Na den dood van pastoor Hendrik Vosbeek (Jan. 1674), aan wien, op het bredasche begijnhof wonend, de zielzorg ook over de stad was opgedragen, werd van Milst aangewezen als enkel pastoor van dit hof. Kort na zijn benoeming stond hij op gespannen voet met het bredasche kerkbestuur, dat in de stad letterlijk alles regelde. Pastoor van Milst toch had in de Begijnenkerk opgericht de aartsbroederschap der H. Drievuldigheid en door het lidmaatschap lokte hij te veel burgers naar het hof. Verder is van zijn pastoraat weinig bekend.

Pastoor van Milst heeft zich vooral doen kennen als volksdichter. Hermans getuigt van hem: ‘blijkens zijn geschriften was hij een minzaam volksleeraar, die bevallig, gemoedelijk, zeer vertrouwelijk en gemeenzaam het volk op het pad der deugd wist te brengen en te behouden. Hij zong op den toon van Cats en Poirters, en bevalt door zijn edele eenvoudigheid in uitdrukking en zuivere zedeleer’. De meeste zijner werkjes zijn zeldzaam en dragen òf den naam van den schrijver òf diens zinspreuk: ‘soeckt uw vreught - in de deught’. Mij zijn bekend: 1e. *Christelycke Beweegh-Redenen tot een salige vreese, om af te weiren alle sorgeloosheydt der siele*, de eerste uitgave is mij onbekend, *den tweeden druck vermeerdert met de Seven hooft-sonden ende sonde der Tonge* verscheen te *Breda bij Cornelis Seldenslagh in de Corte-Brughstraat in de Druckery anno* 1689; een derde uitgave eveneens te Breda bij Pieter Seldenslagh in 1703. 2°. *Het sweerdt der siele ofte krachtige beweeghredenen tot een saligHe vreese tegen de* 7 *hooftsonden ende tegen de sonde der tonge* (*Tot Breda bij Cornelis Seldenslagh* 1689). 3°. *Jesus ghekruyst, en ghestorven voor het Welvaren van den Mensch, ofte het vermaeck der Ziele, bestaende in vijf Meditatiën op de vijf glorieuze Wonden van den Ghecruysten Jesus* (Antw. Frans van Gaesbeek 1693), opdracht aan Maria Schuermans, meesteres. 4°. *Cort Begryp van seven Meditatien, gedaen op de seven woorden Christi, gesproken aen het Cruys, met de liedekens daer op dienende* (*Tot Breda gedruckt by Cornelis Seldenslagh Brughstraet anno* 1695). 5°. *Den sone Godts, gheworden eene sone des Mensche, Lydende ende stervende voor den mensch, voorghestelt in de vyf droeve mysterien* (Antwerpen, Frans van Gaesbeeck 1697), opdracht aan Sr. Elisabeth Verboven, costeres. 6°. *Seven Meditatien op de seven woorden Christi, gesproken aan het cruys met haere tusschen-gezangen, leerende wel leven en wel sterven* (Antw. Frans

van Gaesbeek 1702), opdracht aan Joanna Barbara de Journo. 7°. *Het Houte Sleutelken tot openinge van het Menschen Hert, gepast op eenige woorden van d' Evangeliën, die Sondaghs, en Heyligh daghs door het geheel jaer, en op eenige bezondere Feesten, oock al de dagen van den Vasten in de Kercke worden voorgelezen* (Antwerpen, Frans van Gaesbeeck 1706).

Zie: Alph. Goovaerts, *La famille van Havre* I, 33; G.C.A. Juten, *Cartularium van het Begijnhof te Breda* bl. XXXX, 254; *Analectes pour servir à l'histoire ecclés. de la Belgique* VI, 291, X, 242; Hermans, *Geschiedk. Mengelw. over N. Br.* I, 190.

Juten

[Moescops, Petrus Rutgerus]

MOESCOPS (Petrus Rutgerus), priester en kanunnik van het kapittel te Eindhoven, overleed te Antwerpen 16 Nov. 1636. Hij werd in den grooten beuk der St. Andrieskerk begraven. Hij was, evenals vele priesters, om de hevige vervolging, door de Staten van Holland in Brabant (de retorsie) te ontwijken, naar Antwerpen gevlucht, zooals zijn grafschrift vermeldt. 1615 was de kanunnik Petrus Rutgeri 34 jaar en 8 jaar kanunnik te Eindhoven. In 1627 was Petrus Rutten alias Mouscop primissarius van het kapittel.

Zie: Visschers, *Geschiedenis Sint Andrieskerk te Antwerpen* I, 149: Coppens, III, 76; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* III, 568; Coppens, *Nieuwe besch. bisdom 's Hertogenbosch* III, 76.

Fruytier

[Molenaer, Adrianus de]

MOLENAER (Adrianus de), bernardijn, geb. te Antwerpen 1522, overl. aldaar 20 Nov. 1569, trad in de Cisterciënser-priorij St. Salvator of Potklooster te Antwerpen, waar hij 16 Jan. 1541 de kloostergeloften aflegde. 1554 werd hij priester gewijd en bekleedde gedurende eenige jaren het ambt van cellier. Hij werd gekozen tot prior van Bethlehem in Wateringen 1557 of 1558, dat hij meer dan 10 jaren bestuurde. Door eenigen belasterd, keerde hij naar het klooster te Antwerpen terug en overleed aldaar 1569 (*Graf- en gedenkschriften prov. Antwerp.*, IV 217-226, lijst der monniken van St. Salvator). 1562 had prior Adr. Molenaar een jongen monnik Petrus Mecus van St. Salvator aangenomen als lid der priorij van Wateringen. Reeds het volgend jaar moest hij aanzien, dat deze de vlucht nam ‘cum vili prostibula’ en het katholieke geloof verloochende. 1563 was prior Adr. Molenaar aanwezig in den Haag op de vergadering der geestelijkheid om te bepalen, welke bijdrage in de kosten voor de afgevaardigden naar het concilie van Trente zou betaald worden. Het zegel van Adr. de Molenare, prio. conv. de Beth. in Watering, komt voor in v. Alkemade, *Beschr. van de abdij Leeuwenhorst* (hs. in Warmonds seminarie), en hing aan een afschrift van een bul van paus Innocentius VIII, die de privileges der cisterciënsers vernieuwde. Van Heussen bezat van hem een brief van affiliatie.

Zie: *Bijdr. bisdom Haarlem* XVII, 35, XXIV, 265; Römer, *Kloosters en abdijen in Holland* I, 321.

Fruytier

[Molewater, Dr. Jan Bastiaan]

MOLEWATER (Dr. Jan Bastiaan), geb. 16 Aug. 1813 te Rotterdam, overl. 9 Dec. 1864 aldaar, zoon van Adriaan Molewater en Johanna Cornelia van Alphen. Na 3½ jaar het bekende instituut Noorthey bezocht te hebben, werd hij in 1830 student te Leiden en wel volgens opgave in het *Alb. Stud.* in de rechten. Van den beginne af bepaalde hij zich echter niet tot één vak, maar strekte hij zijn studiën uit tot de natuurwetenschappen, de philosofie, de oude en nieuwe letteren en vakken van kunst. Onder zijn medestudenten was hij een zeer geziene persoonlijkheid en bij allerlei kwesties had hij

door de welsprekendheid, waarmee hij zijn overtuiging wist te verdedigen, grooten invloed. Na 1 Juli 1840 op een proefschrift: *De typho abdominali sive febre typhoidea* tot doctor in de geneeskunde te zijn gepromoveerd, vestigde hij zich in zijn geboortestad, waar hij spoedig een groot arbeidsveld vond, niet alleen door een goede praktijk, doch ook door zijn benoeming tot lid van tal van commissies en besturen, vooral doch volstrekt niet uitsluitend, op het gebied van wetenschap en kunst. Hij behoorde tot de eerste hoofdbestuurders der Mij. tot bevordering der geneeskunst en tot de oprichters van het Wetenschappelijk instituut te Rotterdam. Den 22. Maart 1848 werd zijn kunde als medicus erkend door zijn benoeming tot geneesheer-directeur van het nieuwe ziekenhuis aan den Coolsingel, waarvan het inwendige geheel naar zijn inzichten werd ingericht en dat in 1851 in gebruik genomen kon worden. In 1851 volgde Molewater's benoeming tot lector aan de Geneeskundige School te Rotterdam in de practische geneeskunde. Nog eenmaal zien wij daarna zijn naam verschijnen in het *Alb. Stud.* van Leiden; Jan Bastiaan Molewater, Med. Dr., liet zich in 1852 inschrijven als student in de chirurgie, waarin hij later ook promoveerde. Inmiddels was hij 7 Mei 1851 gehuwd met J e a n n e G u i l l e m i n e L o u i s e R o s e , de dochter van den bouwmeester van het ziekenhuis, W.N. Rose (zie art.).

Door zijn overtuigende en schitterende rede van 17 Maart 1852 gaf Molewater den grootsten stoot tot de oprichting van het Doofstommeninstituut te Rotterdam en hij werd in 1853 dan ook tot voorzitter gekozen van het bestuur dezer inrichting, waarvan hij tot zijn dood de ziel en de voortstuwende kracht was en waarvoor hij ieder jaar opnieuw door zijn toespraak bij gelegenheid van het openbaar examen der kweekelingen de belangstelling onder de aanwezigen wist op te wekken. Een groote kracht is ook van hem uitgegaan als geneesheer-directeur en als lector door zijn bezieling, zijn vurigen ijver en zijn practischen zin. Den 9. December 1864 overleed hij te Rotterdam, een weduwe en vier dochtertjes achterlatende. Slechts heel weinig heeft hij geschreven. Hij was meer een man van de daad en van het gesproken, dan van het geschreven woord. Behalve verslagen van zijn hand, o.a. als secretaris sinds 1858 van de commissie van bestuur over de Geneeskundige School, zag nog van hem het licht een beschrijving van het Rotterdamsche Ziekenhuis in het plaatwerk: *Rotterdam geschetst in zijne voornaamste gebouwen, kerken en gestichten*' (Rott. P.C. Hoog 1863).

Zie: *Levensbericht van Dr. J.B. Molewater* door F.J.J. S c h m i d t in *Ned. Tijdschr. voor Geneesk.* (1865) en het bericht in *Rott. Courant van* 14 *Dec.* 1864; P.H. S i m o n T h o m a s , *De Rotterdamsche Geneeskundige School*, 1828-1866 in *Rott. Jaarb.* (1913, bl. 57).

Moquette

[Moliaert, Walterus]

MOLIAERT (Walterus), M o e l i a r t of M o e l l a e r t , geb. te Vilvoorden, regulierkanunnik van de orde van den H. Augustinus in de proosdij St. Gertrudis te Leuven, overleed aldaar 8 Juni 1467. Hij was pastoor te Oisterwijk, N. Brabant, parochie zijner proosdij, toen hij gekozen werd tot proost van St. Gertrudis, 1420. Zijn naam komt niet voor onder de pastoors van Oisterwijk bij S c h u t j e s , *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 387.

Bij de oprichting der universiteit te Leuven, werd de proost Walter voorgesteld bij den Paus Martinus V, als conservator der privilegiën der Universiteit en door bul van den Paus 1 Juni 1428

benoemd. Hij woonde het concilie van Florence bij en trad meermalen op als afgevaardigde voor Paus Eugenius IV en Nicolaas V, enz.

De proost Walter bracht zijn klooster tot grooten bloei en aanzien, deed een goede tucht heerschen en gaf zelf het voorbeeld in het onderhouden van den regel. Zeer in aanzien bij hertog Philips, verkreeg deze voor hem, dat zijn klooster door den Paus tot abdij werd verheven, 2 Maart 1450. De nieuwe abt werd gewijd door den wijbisschop van Keulen 10 Juni 1450. Abt Moliaert deed den toren van St. Gertrude, een der zeven wonderen van Leuven, bouwen. Na een zegenrijk bestuur van 35 jaar, 1465, deed hij afstand van zijn abtszetel en leefde nog twee jaar in de stille eenzaamheid.

Zie: Alph. Jacobs, *L'abbaye noble de St. Gertrude* 14, 38-45, 182, 199; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXV, 34, XXIX (1901) 26-46, 100; Molanus, *Hist. Lovan.* I, 226; *Gallia Christiana* V, 62; Sanderus, *Chorographia Sac. Brab.* (ed. 1727) II, 3; van Even, *Louvain dans le passé et dans le présent*, 402-403.

Fruytier

[Molqueren, Douwe Feddriks van]

MOLQUEREN (Douwe Feddriks van), of Molkwerum, doopsgezind leeraar te Harlingen in de eerste helft van de 18de eeuw, hoofd van de voorstanders van de oud-Menniste leer en gebruiken, bestrijder van Jan Claessens van Grouw (zie in dit deel, kol. 299).

Zie verder: *Doopsgezinde Bijdragen* (1878), blz. 83, 96 v.

Knipscheer

[Momaerts, Petrus]

MOMAERTS (Petrus) regulier, kanunnik, der congregatie van Windesheim in het Roodeklooster bij Brussel, geb. te Sterbeke, overleed in zijn klooster 3 Dec. 1567. Hij was werkzaam als rector, eerst in het nonnenklooster Sint Barbara te Thienen gedurende 5½ jaar, daarna in het nonnenklooster te Arkel (Z. Holland). Vandaar riep zijn prior hem terug naar Roodeklooster, om het ambt van supprior waar te nemen.

Hij verbleef met zijn medebroeder Johannes Noyens in de abdij Rolduc, om door hun voorbeeld de kloostertucht opnieuw in eer te herstellen. Hij schreef een latijnsch gedicht: *De situatione domus almiflue Virginis ad Septem Fontes*.

Zie: *Anecdota Joannis Gielemans* ed. Boll (Brux. 1895) 190, 255, 261, 398; Ernst, *Annales Rodenses*, 117.

Fruytier

[Mondelaers, Claudius]

MONDELAERS (Claudius), norbertijn der abdij Averbode, geboren te Veerle 1745, geprofest in de abdij 1767, overleed te St. Oedenrode 15 Januari 1815. Na zijne priesterwijding 20 Mei 1769 was hij assistent te Messelbroek en onderpastoor te Venlo, en werd 13 Sept. 1779 door Kardinaal Frankenberg met toestemming van den abt benoemd tot rector der Augustinessen van Mariëndal te Diest. Volgens *Gesch. der Abdij v. Averbode* en van Bavegem weigerde hij den eed af te leggen voor de Franschen en werd Nov. 1598 aangehouden en naar Aarschot geleid. Te Scherpenheuvel wist hij aan de gendarmen te ontsnappen en voegde zich te St. Oedenrode bij de verdreven kloosterzusters van Mariëndal, die zich daar gevestigd

hadden en er thans nog voortbestaan. Volgens S c h u t j e s was hij met de nonnen, die 13 November uit haar klooster waren verjaagd, 17 November van Diest naar Eersel gevlucht. Onderweg, te Bergeik, werd Mondelaars gevangen door de Fransche gendarmen, maar door de nonnen vrijgekocht.

1804-1808 woonde de abt van Averbode, Gregorius Thiels, bij Mondelaers te St. Oedenrode om zich dan weder te Averbode te vestigen.

Zie: R a a y m a k e r s , *Kerkelijk en liefdadig*

Diest, 382, 386; van Bavegem, *Martelaarsboek der Belgische geestelijken* V, 49; Schutjes, *Gesch. bisdom 's He togenbosch* V, 330.
Fruytier

[Mont, Jan]

MONT (Jan), of Johannes de Mont, Munt, Montanus, Muntensis of Montius. Van een drager van dezen naam, die in de tweede helft der 16e eeuw predikant te Heidelberg geweest is, spreekt Petrus Bloccius. Dat deze identiek geweest is met zekeren Johannes Montius, die in de brieven van Gaspar van der Heyden voorkomt in verband met de vervulling eener vacature te Delft, waarvoor hij echter geen serieus candidaat werd geacht, omdat zijn gaven maar klein waren (Oct. 1574, Juli 1575) blijkt niet, maar lijkt wel waarschijnlijk. Of hij ook identiek geweest is met zijn naamgenoot, den zeer langen man, die in 1566 predikant te Brugge was en ook te Damme werkte? Er zijn dingen, die ons die vraag ontkennend doen beantwoorden. De paltsische Jan de Mont kwam volgens Bloccius uit Goch en schijnt Latijn noch Grieksch te hebben gekend. Zijn brugsche naamgenoot daarentegen heet in de Sermoenen van Broeder Cornelis een zeer geleerd man en wordt meestal identiek geacht met Johannes Hove of Hovius, die Brabanter was, geboortig uit Bergen op Zoom. Echter is weer gunstig voor de hypothese eener identiteit, dat Jan Capito, die ook brugsch predikant is geweest, blijkens de kerkboeken der nederduitsche vluchtelingen-kerk te Frankenthal, getrouwd is geweest met ‘Mr. Jan Monts swagerinne’. Is het misschien toch wat gewaagd den Bruggeling voor denzelfde als de Bergen op Zomer te houden? Of was de Paltser toch een ander, omdat hij dezelfde was als Johannes Montanus van Loevenich (bij Aken of bij Keulen)? Deze laatste, geb. 1542. getrouwd 4 Juli 1569, is 1577 te Frankenthal opvolger geworden van Gaspar van der Heyden, die in 1574 naar Middelburg vertrok. Eind 1596 of begin 1597 moet hij gestorven zijn, want 13 Aug. 1597 trouwde Lambrecht van Gelekercken met Magdeleene van den Dijcke, ‘weduwe Joannes Montani Loevenichii’. In het frankenthaalsche doopboek staan drie kinderen van hem vermeld: Joannes L. van den Berge (zoo heette dus de vader eigenlijk) op 3 Dec. 1577, Magdeleene op 8 Nov. 1579 en Joannes Loevenich op 20 Mei 1582.

Zie: A. von den Velden, *Registres de l' Eglise .... de Frankenthal* II (Bruxelles 1913) register; G. Brandt, *Historie der Reformatie* I (Amst. 1671) 374, 375; M.F. van Lennep, *Gaspar van der Heyden* (Amst. 1884) 221, 226; *Kerkhistorisch Archief* (1842), 47; *Monatschrift des Frankenthaler Altertumsvereins*, Jhrg. XIII, no. 12.
van Schelven

[Montbrun-St. André, Etienne Henri Josué markies du Puy de]

MONTBRUN-ST. ANDRÉ (Etienne Henri Josué markies du Puy de), geb. te Emden 17 Febr. 1805, overl. te Kleef 20 Dec. 1867, was de zoon van P. du Puy de Montbrun-St. André, predikant, die tijdens de revolutie uit Frankrijk vluchtte, eerst predikant te Emden en later te Haarlem was en daar 18 Sept. 1804 overleed. De weduwe, uit Emden afkomstig, ging na het overlijden van haar echtgenoot weder te Emden wonen, en Montbrun werd hier opgevoed. Na aan de universiteit te Göttingen gestudeerd te hebben, werd hij leeraar in geschiedenis en aanverwante vakken te Haarlem en later te Kleef, waar hij omstreeks 1850 den titel professor verkreeg.

Hij had een zomerverblijf te Hauberg bij Elten en kwam er daardoor toe, een studie te maken van de wijzigingen, die de verdeeling van den Rijn in den loop der tijden ondergaan heeft. Van de

tweede zijner hieronder te vermelden boeken zegt J.W. Welcker (*De Noorder Lekdijk bovendams*, blz. 19): 'Het is een bij de studie der bovenrivieren onmisbaar geschrift.'

Hij schreef: *Recherches bibliographiques sur quelques impressions néerlandaises du quinzième et seizième siècle* (Leiden 1836); *Gedanken über die Nothwendigkeit der Schliessung der Mündung des alten Rheines unweit Lobith, das Hauptmittel die Schiffbarkeit des Rheines in seinem Stromscheidungsgebiethe zu befördern, zu verbessern und zu erhalten, mit einer Flusskarte* (Emmerich 1850); *Die Hauptveränderungen des unteren Rheinbettes namentlich zwischen Köln und Xanten* in *Annalen des historischen Vereins des Niederrheins* (1859, blz. 138); *Verhandeling over de oorzaken der dijkbreuken en voornamelijk over die in den bandijk en den Rijnspoorweg te Babberik in de gemeente Zevenaar* (Amst. 1861).

In het tweede dezer werken geeft hij zich de voorletter S., d.i. Stephan, de duitsche vertaling van zijn eersten franschen voornaam.

In zijn werken heeft hij zijn titel markies en den naam St. André nimmer gebruikt.

Ramaer

[Monte, Johannes de]

MONTE (Johannes d e), geb. te Maastricht en overl. ald. 4 Februari 1481. In 1461 was hij benoemd tot kanunnik van het kapittel van O.L. Vrouw aldaar. Volgens zijn grafschrift in den oostelijken omgang van deze kerk, dat in de beide bovenhoeken met de pauselijke tiaar met de 2 gekruiste sleutels is versierd en in de beide linker benedenhoeken met zijn familiewapen (3 bladen met stengels 2-1), was hij kamerheer van Paus Nicolaas IV: 'Quem sublimavit gratia pontificum', zegt het grafschrift nog; hij was bij den Paus geliefd om zijn stem, wellicht, terwijl hij te Rome vertoefde wegens zijn studie.

Zie dit grafschrift en G.D. F r a n q u i n e t , *Beredeneerde inv. der oork. en bescheiden van O.L. Vrouwekerk te Maastricht berustend op het prov. archief van Limburg* (Maastr. 1870) 2 dln., I 387.

Flament

[Moorsel, Franciscus Maria Johannes van]

MOORSEL (Franciscus Maria Johannes v a n), priester geb. te Heeze (N. Brabant) 15 Juni 1806, gedurende vele jaren pastoor te Luik, overleed te Etterbeek, Brussel, waar hij verbonden was aan de kerk van St. Gudule, 15 Dec. 1871. Van hem verschenen enkele nederlandsche gedichten: *Dichterlijke proeven over de tijdsomstandigheden, voorafgegaan en gevolgd door eenige afzonderlijke stukjes door* V.M. pr. (Brussel. 1850) 44 blz.; *Waarheid en kunstminnende beschouwing van het meesterstuk, de onbevlekte ontvangenis voorstellende, geschilderd door Petr. van Schendel* (Brussel 1856).

Zie: *Bibliographie Nationale Belg.* IV, 199.

Fruytier

[Moreau, Jean Victor]

MOREAU (Jean Victor), geb. 14 Febr. (18 Aug.) 1763 te Morlaix (Finistère), overl. 2 Sept. 1813 te Laun bij Dresden, was de zoon van G a b r i e l L o u i s M o r e a u , een zeer geacht advocaat, die ten tijde, dat zijn zoon zich aan het hoofd zijner divisie van Sluis meester maakte, door de revolutionnaire rechtbank van Brest tot de guillotine werd veroordeeld. Jean Victor studeerde aanvankelijk te Rennes in de

rechten, doch toen in 1789 de revolutie uitbrak en de nationale garde georganiseerd werd, richtte hij eene compagnie kanonniers op. 10 Sept. 1791 werd hij commandant van het 1e bataljon vrijwilligers van Ille-et-Vilaine. Hij diende eerst in het Noorder-leger onder Dumouriez, later onder Jourdan, ten slotte onder Pichegru. In het laatst van 1793 werd hij door de vertegenwoordigers der Conventie tot brigade-generaal (goedgekeurd bij decreet van 6 Febr. 1794), en op

voordracht van Pichegru, reeds twee maanden daarna (14 April 1794) tot divisie-generaal bevorderd. De 2e divisie, waarvan hem het commando was opgedragen, maakte aanvankelijk den linkervleugel van het Noorder-leger uit, en veroverde in 1794 achtereenvolgens Meenen, Yperen, Brugge, Ostende, Nieuwpoort en Sluis, welke laatste vesting door generaal W.H. van der Duyn eerst na eene dappere verdediging van anderhalve maand (3 Juli-26 Aug. 1794) werd overgegeven.

Na voorts een belangrijk aandeel genomen te hebben in de verovering van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, verkreeg Moreau, toen Pichegru tot het commando over het Rijn- en Moezel-leger geroepen werd (24 Maart 1795), het commando over het Noorder-leger, en hij verving zijn vorigen chef eveneens in diens nieuwe commando 19 April 1796 (datum van aankomst in zijn hoofdkwartier Hagenau). In Juni d.a.v. rukte hij overwinnend Zuid-Duitschland binnen tot diep in Beieren, waarna hij tot den terugtocht moest besluiten, toen het noordwaarts van hem opereerende Sambre- en Maas-leger, onder Jourdan, door aartshertog Karel over den Rijn werd teruggedrongen. Hij verwierf toen nieuwe lauweren bij de leiding van den terugtocht door het Höllenthal in het Schwarzwald. De Fransche strijdkrachten werden daarna opnieuw georganiseerd, waarbij aan Moreau het opperbevel over het Sambre- en Maas-leger en over het Rijn- en Moezelleger werd toevertrouwd. In Maart rukte hij nogmaals Zuid-Duitschland binnen; doch het door generaal Bonaparte in Italië gesloten verdrag van Leoben (18 April 1797) maakte aan de krijgsverrichtingen een einde.

18 fructidor an V (4 Sept. 1797) heeft te Parijs de bekende staatsgreep plaats, waarbij ook Pichegru werd gevangen genomen. Den volgenden dag schrijft Moreau uit zijn hoofdkwartier Straatsburg aan den directeur Barthélemy over wat hem bekend was van de onderhandelingen tusschen Pichegru en den hertog van Condé. Hij had - zooals hij schrijft - niet over zich kunnen verkrijgen, om zijn vroegeren chef en krijgsmakker eerder aan te klagen en verzocht den directeur om raad, hoe in dezen te handelen. Naar Parijs ontboden, werd hij 23 Sept. d.a.v. op wachtgeld gesteld. Een jaar later werd hij evenwel weder benoemd tot inspecteur van de infanterie van het leger van Italië. 12 Nov. 1798 is hij te Milaan. In die betrekking heeft hij tweemaal, na de nederlagen van Schérer bij Legnano (28 Maart 1799) en Magnano (5 April 1799), en na het sneuvelen van Joubert bij Novi (15 Augustus), onder zeer moeilijke omstandigheden het opperbevel moeten op zich nemen, wat hij 21 Sept. weder aan Championnet overgaf.

9 October d.a.v. is Moreau te Parijs. Den voorgaanden dag had generaal Bonaparte, uit Egypte teruggekeerd, te Fréjus voet aan wal gezet; 18 brumaire an VIII (9 Nov. 1799) joeg hij te St. Cloud de volksvertegenwoordiging uiteen, waarna hij Frankrijk eene nieuwe staatsregeling schonk, het Consulaat. Moreau, die bij deze gelegenheid voor het eerst met Bonaparte kennis maakte, had tijdens den staatsgreep de taak gehad om de directeuren Gohier en Moulins in het Luxembourg te bewaken. Korten tijd daarna (23 Nov.) werd bij consulair besluit Moreau benoemd tot opperbevelhebber van de vereenigde legers van Helvetië en van den Rijn. Na de eerste krijgsverrichtingen in Zuid-Duitschland, die met een wapenstilstand van Hohenlinden (oostwaarts van München) den 30en Sept. 1800 een einde namen, werd Moreau te Parijs door den Eersten Consul met groote onderscheiding bejegend, terwijl Josephine een huwelijk wist tot stand te

brengen tusschen hem en mej. Hulot, eene creoolsche, dochter van een groot grondbezitter op Isle de France en Bourbon. Twee dagen na het sluiten van het huwelijk (8 Nov. 1800, op den jaardag van den staatsgreep) vertrok Moreau weder naar het leger; de wapenstilstand had niet tot een vrede geleid. Moreau rukte weder Zuid-Duitschland binnen en behaalde eene schitterende overwinning op den aartshertog Johan bij Hohenlinden (3 Dec. 1800). Een wapenstilstand, die spoedig door den vrede van Luneville gevolgd werd (9 Febr. 1801), maakte opnieuw aan de krijgsverrichtingen een einde. Moreau werd, ook door den Eersten Consul, die tegelijkertijd in Italië groote voordeelen behaald had, met eerbewijzen overladen. Na dien tijd ontstond evenwel eene verkoeling tusschen beide veldheeren, voornamelijk door toedoen van Moreau's echtgenoote en schoonmoeder, die zijne jaloezie wisten op te wekken en in hem het geloof aanwakkerden, dat hij een evenknie van Bonaparte was, welke ten onrechte alle eer en voordeelen aan zich trok. Het einde van die tweespalt speelt zich af in het zgn. royalistisch complot in 1804, waarin, na den politieken moord op den hertog van Enghien, Moreau en Pichegru betrokken werden. Beiden werden gevangen genomen; Pichegru werd geworgd in zijn cel gevonden en Moreau, dien men als landverrader had hopen ten val te brengen, werd tot twee jaren gevangenisstraf veroordeeld. Op verzoek van zijne echtgenoote werd hem evenwel vergund, zich naar Amerika te begeven. Zijn verbittering tegen Napoleon groeide tot haat tegen Frankrijk, en in 1813 gaf hij gehoor aan aanzoeken van keizer Alexander I, vermoedelijk ook van Metternich, om naar Europa over te komen en zich bij de vijanden van Frankrijk aan te sluiten. Hij diende den Verbondenen van raad, en in den slag van Dresden werd hij den 27 Augustus in de onmiddellijke nabijheid van den russischen czaar en den koning van Pruisen door een franschen kanonskogel doodelijk getroffen. Zijn lijk werd gebalsemd overgevoerd naar St. Petersburg, waar het in de katholieke kerk werd bijgezet. Keizer Alexander gaf aan mevrouw Moreau 500.000 roebels ten geschenke en verleende haar een pensioen van 30.000 roebels. Na haar terugkomst in Frankrijk vereerde Lodewijk XVIII haar den maarschalkstaf, dien hij ‘voor haar man bestemd had’, en kende haar nog een pensioen toe van 12.000 francs. Zij bleef tot aan haar dood (1821) den titel voeren van ‘Madame la maréchale’.

De omstandigheden in aanmerking genomen, heeft Moreau, hoewel in 1794 als veroveraar de oude Rep. der Vereenigde Nederlanden binnengetreden, bij zijn vertrek in 1796 een goeden naam achtergelaten. Nadat zijne divisie Sluis had ingenomen, trok zij, na eenigen rusttijd, van Brugge naar de Maas, waar zij in het laatst van Sept. 1794 aankwam en bevel ontving om Venlo in te nemen. Tijdens dit beleg, omstreeks half October (18 October was hij reeds in den Bosch) werd Moreau naar het hoofdkwartier van het Noorder-leger geroepen, om tijdelijk Pichegru, die zich ter genezing van een huidziekte naar Brussel zou begeven, te vervangen; 23 Oct. gaf P. hem het commando over; 9 of 16 Dec. (Sabron, II, 84 en 119) was hij teruggekeerd. Tijdens deze waarneming van het opperbevel had de overgave van Venlo plaats (24 Oct.), bezetten de Franschen Nijmegen (7 Nov.) en mislukte een door Daendels geleide poging om de Bommelerwaard te bezetten (11 Dec.). Nadat Pichegru het commando weder op zich had genomen, hield hij Moreau als 2en bevelhebber of als raadgever in het hoofdkwartier bij zich. Het bevel over de 2e divisie werd

gedurende het verdere verloop van den veldtocht door Vandamme gevoerd.

18 December viel de felle vorst in, die den toegang tot het hart der Republiek opende; 27 Dec. trokken de Franschen over de Maas, en den weg nemende over Bommel en Kuilenburg, doen Pichegru en Moreau 18 Januari 1795, hun intocht in Utrecht. Den volgenden dag is Moreau, met generaal Salme en een deel van diens brigade (behoorende tot de 4e divisie), Pichegru vooruitsnellende, in Amsterdam, waar hij den 21. van het hollandsche krijgsvolk den eed afneemt, om niet meer tegen de Franschen te zullen strijden; 22 Januari trekt hij met ongeveer 50 huzaren over Haarlem en Leiden naar den Haag, waar hij tegen den middag aankomt, zijn intrek neemt in den Ouden Doelen en den volgenden dag, evenals in Amsterdam, aan het hollandsche garnizoen den eed afneemt. 23 Januari en volgende dagen komen aldaar grootere afdeelingen fransche troepen binnen, niet van de zijde van Amsterdam, maar uit Brabant, van waar de divisie-Bonneau over het ijs, langs den Biesbosch over Dordrecht naar Rotterdam was opgerukt en gedeeltelijk over Delft den Haag binnentrok. Den 23. kwamen ook Pichegru en den volgenden avond tegen middernacht de fransche representanten in den Haag hun intrek nemen.

Zoodra aldaar maatregelen waren getroffen voor het in werking stellen van eene nieuwe regeering, ontving Moreau van Pichegru opdracht, om de provincie Zeeland voor de Franschen op te eischen. Den 4. Februari, 's morgens, kwam hij, alleen vergezeld door zijn aide-de-camp, in Middelburg aan, op welken datum in den middag de deputatie uit de Provinciale Staten terugkwam uit Breskens, waarheen zij de instemming met de door den franschen generaal Michaud gestelde eischen hadden teruggebracht. Na den 7. Februari van het hollandsche krijgsvolk den eed te hebben afgenomen, om niet meer tegen de Franschen te zullen strijden, stelde hij ook hier orde op de regeeringszaken, zooals Pichegru en de representanten het hem hadden voorgeschreven.

Omstreeks 24 Maart d.a.v. vertrok Pichegru, aan wien het commando over het Rijn- en Moezel-leger was opgedragen, naar Parijs en trad Moreau als opperbevelhebber van het Noorder-leger op. Den 13. April vestigde hij zijn hoofdkwartier te Utrecht hetwelk den 16. Juli naar Gorkum verlegd werd, korten tijd, nadat generaal Desbruslys (1757-1809) hier te lande was aangekomen, om de betrekking van chef van den generalen staf bij het Noorder-leger te vervullen. Nadat den 16. Mei 1795 het alliantie-tractaat tusschen de beide republieken gesloten was, werden achtereenvolgens verscheidene halve brigades infanterie en regimenten cavalerie van het Noorder-leger, ook om dit tot de bij het tractaat vastgestelde sterkte van 25.000 man terug te brengen, ter versterking naar andere legers afgezonden. Een sterkte-staat van 14 Dec. 1795 wijst aan, dat het aantal divisiën, toen tot drie was teruggebracht, aangevoerd door de generaals Souham, Desjardins en Macdonald.

In den aanvang van zijn opperbevelhebberschap werd aan Moreau opgedragen, te zorgen, dat de organisatie van het nieuw op te richten bataafsche leger niet tot stand gebracht zou worden, vóórdat de vredesvoorwaarden door de Staten-Generaal waren aangenomen. Toen werd de bataafsche republiek vrij en onafhankelijk verklaard en mocht zij een eigen leger inrichten. Den 8. Juli 1795 werd het plan van organisatie daaromtrent vastgesteld. Over dit bataafsche leger heeft Moreau niet het bevel gevoerd.

In Februari 1796 werd de medewerking van den franschen opperbevelhebber ingeroepen om den tegenstand in de provinciën Friesland, Groningen en Zeeland tegen het bijeenroepen van eene Nationale Conventie, die eene nieuwe staatsregeling zou ontwerpen, te breken, hetgeen zonder veel vertoon van militaire macht werd bewerkstelligd. Van gewelddadig optreden heeft ook Moreau zich zooveel mogelijk onthouden. In een van de eerste dagen van April 1796 heeft hij ons land verlaten.

Zijn portret is gegraveerd door R. Vinkeles, P. Andonin, A. Boilly, J. Chapman, J. Hopwood e.a. en gelithografeerd door Delpech.

Zie: Lievyns, Verdot et Régat, *Fastes de la légion d'honneur* (Paris 1845) III, 425; Claude Fauriel, *Les derniers jours du Consulat* (Paris 1889); Huon de Penanster, *Une conspiration de l'an XI et de l'an XII* (Paris 1896); alle boeken, waarin de oorlogen der groote revolutie, de samenzwering tegen den Eersten Consul in 1804, en de omwenteling in ons land in 1795 beschreven zijn; H.T. Colenbrander, *R.G.P.* I en II, alphabetisch register der persoonsnamen; dezelfde, *De Bataafsche Republiek* (Amst. 1908) 57, 60, 80 en 81; F.H.A. Sabron, *De oorlog van* 1794-95 *op het grondgebied van de Rep. der Ver. Nederlanden* (Breda 1892-93) 2 dln.; Louis Heitz, *Le général Salme* (Paris 1895) 161, 164, 169 en 171; *Mémoires du général Bon. Thiébault* (Paris 1895) V. table alphabetique des noms cités; Theod. Jorissen, *De overgave van Amsterdam in Januari* 1795 (Amsterdam 1884), 133, 134; *Archief van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (1917), 59; *Correspondentie- en orderboeken* van Dardenne (Manuscript, aanwezig in het Algemeen Rijksarchief).

Koolemans Beijnen

[Mortel, Jan Willem van de]

MORTEL (Jan Willem van de), geb. te Deurne aan den Heimolen in het gehucht Vreewijk 5 April 1751, overl. te Deurne 14 December 1540, zoon van Antonius Jansen van de Mortel (geb. te Deurne 7 Jan. 1714 aldaar begr. 21 Mei 1763) en van Joanna Maria Jan Smits (begr. te Deurne 24 Oct. 1789). Zijn vader bemaalde de beide molens der heerlijkheid Deurne; hij leerde weven en linnen fabriceeren. In het voorheen bekende schoolwerkje *Geschied- en Aardrijkskundige Beschrijving der Prov. Noord-Braband* ('s Hertogenbosch 1845), wordt gemeld: ‘het servetgoed te Deurne gemaakt, wordt in den handel zeer gewild’. Den 18. April 1795 werd hij tot president-schepen te Deurne aangesteld en den 17. Sept. tot drossaard gekozen, terwijl hij als zoodanig den 10. Oct. van dat jaar in functie trad. Hij maakte den heelen franschen tijd als regent door. In 1813 - hij heette toen schout - vroeg hij zijn ontslag en leefde vervolgens ambteloos. In zijn overlijdensacte wordt hij genoemd fabrikant. Hij was gehuwd met Helena, dochter van Paulus van Lieshout, geb. te Riethoven, overl. te Deurne.

Een zoon en drie zijner kleinzoons zijn burgemeester van Deurne geweest. Het tijdperk, waarin hij zijn ambt als drost en schout bekleed heeft, wijst er op, dat hij moeilijke dagen heeft beleefd.

Uit archieven.

H.N. Ouwerling

[Moucheron, Balthasar de]

MOUCHERON (Balthasar de) stamt uit een adellijk normandisch geslacht, welks bezittingen tusschen Dreux en Evreux waren gelegen. Zijn vader, Pierre de

Moucheron (zie ald.), vestigde zich in 1530 te Middelburg, maar keerde in 1545 naar Antwerpen terug. Balthasar was de vierde zoon uit diens huwelijk met Isabeau de Gerbier, dochter van een middelburgschen groothandelaar. Hij werd in 1552 te Antwerpen

geboren; overl. na 1609. De zonen van Pierre de Moucheron bleven ook na diens dood in Antwerpen, waar zij de tradities van het handelshuis, reeds te Antwerpen hoog in aanzien, voortzetten. Ofschoon zij in 1572 de zijde van den Prins kozen, bleven zij nog in die stad, tot verder blijven onmogelijk werd. Wel maakten zij reeds na 1572 Vlissingen tot middelpunt van vele hunner handelsondernemingen.

Tijdens het beleg van Antwerpen in 1585, toonde Balthasar de Moucheron zich een trouw aanhanger van den verdediger der stad, Marnix van St. Aldegonde. Den 17. Aug. van dat jaar behoorde hij tot de onderhandelaars in het spaansche kamp. Na de capitulatie vestigden de Moucherons zich te Middelburg, waar hun vader eens als koopman begonnen was en spoedig behoorde ook hier hun handelshuis tot de allervoornaamste. Balthasar, die al jong een sterke neiging tot de zeevaart en alles wat daarmee samenhing had getoond, werd algemeen om zijn groote bekwaamheden, zijn scherpen, vooruitzienden blik, zijn energie en doortastendheid als hoofd der familie erkend, als een der meest vooraanstaande middelburgsche kooplieden, als hun leider. Toen de hollandsche en de zeeuwsche scheepvaart bedreigd werd door de verscherpte verbodsbepalingen van spaansche zijde en de moeilijkheden ook door de Engelschen aan de hollandsche zeevaarders in den weg gelegd, moest men op veiligheidsmaatregelen bedacht zijn. De convooien, door de Staten van Zeeland uitgezonden, bleken bij de steeds aangroeiende drukke scheepvaart niet voldoende. Het was Balthasar de Moucheron die er op aandrong, dat de kooplieden zichzelf zouden helpen. Op zijn initiatief werd het ‘Consulaat of college der consuls’ opgericht, bestaande uit 24 kooplieden. Dit college was het ‘wettig orgaan van den handelsstand’ ter verdediging van de belangen van dien stand.

Aanvankelijk strekte de vaart op het westen en het zuiden zich niet verder uit dan de Canarische en de Kaap-Verdische Eilanden. Nu werden ook tochten naar de Westkust van Afrika en naar Amerika ondernomen. De Moucherons behoorden (met Oliver Brunel) tot degenen, die het groote belang van de tochten om de Noord, speciaal de verkenning van de Tartaarsche Zee, inzagen (zie bij Melchior de Moucheron). Balthasar was de hoofdaanlegger van deze tochten. Steeds drong hij aan op een onderzoek naar de bevaarbaarheid van de Noordsche Zee ‘omtrent Waigats tot China toe’. Met grooten ijver werkte hij mee aan de organisatie der expeditie van den zomer van 1594 (landtong Moucheronshoek). Zouden de Staten in die streken van Noord-Rusland een gewapende nederzetting vestigen? Balthasar de Moucheron pleitte ervoor met grooten nadruk om de groote voordeelen, ‘ende wat bovenal is, hope een oorsaecke wesen sal, dat Godes eere verbreyt wordende Christus gekent onder dengenen, die den duyvel nu aenroepen, tot welcke saecke alle potentaten ende overicheyts meest behooren te trachten ende geen middelen daertoe spaeren, met vast vertrouwen, dat Godt den Almogenden Heere dese landen weder met andere benedictie begaeven sal ende de verteerde costen menichvuldelyck recompenseeren’. Zendingsdrang dus gecombineerd met den wensch tot vermeerdering van eigen welvaart! Toen in den Haag een tweede conferentie van Gedeputeerden van Holland en Zeeland betreffende de vaart om de Noord werd gehouden, kwam de Moucheron daar niet meer als adviseur alléén, maar als bijzonder gevolmachtigde voor Zeeland. Wel is waar leverden

deze tochten geen verdere resultaten op, maar Balthasar liet het denkbeeld niet varen. Hij bleef overtuigd, dat de N.O.-passage moest bestaan. Doch nu moest men wel blijven gebruikmaken van den weg om Afrika, een weg, die steeds vele moeilijkheden en gevaren opleverde. Alweer was het Balthasar de Moucheron, die het initiatief nam tot verbetering van dezen weg door het stichten van een tusschenstation, waar de zeevaarders zouden kunnen rusten, ‘eene herberghe voor alle nederlandsche schepen, dien wech vaerende’. Hij koos daartoe het Prinseneiland en stelde zelf 50 à 60 duizend fransche kronen voor deze onderneming, de verovering van het genoemde eiland, beschikbaar, terwijl de generaliteit hem vijf schepen toestond. Na de vermeestering liet de Moucheron zich den titel van ‘markies van het Prinseneiland’ (Isola del Principe) aanleunen; boven hem stond alleen prins Maurits. Dit was wel wat voorbarig, want de Zeeuwen konden het op het eiland niet harden, de gezonden hulp kwam te laat en de verovering ging al spoedig weer verloren. Toen hoopte de Moucheron vergoeding voor deze mislukking in de vermeestering van San Thomé te vinden, maar ook hier stootte hij het hoofd.

In 1598 verplaatste de Moucheron zijn handelshuis naar Veere. Zijn handelsvloot was toen zoo groot, dat hij zich met deze stad bij contract kon verbinden, om jaarlijks van uit haar haven te doen ‘wtreeden, laden, innecommen ende lossen’ 18 à 20 schepen. Men kon wel begrijpen, dat de Moucheron dus ook over een leger van zeker wel een duizend zeelieden beschikte. Overal woei zijn vlag: het bourgondische kruis op een groen veld. In Zeeland was hij één der eersten die handel dreef op de Levant en die den zouthandel van de Kaap-Verdische Eilanden naar Curaçao verplaatste. Zijn vaart op Oost-Indië was zóó belangrijk, dat hij in 1600 om een monopolie voor de vaart op bepaalde plaatsen verzocht, welk monopolie hem echter door de Staten-Generaal geweigerd werd. Balthasar de Moucheron stond bij prins Maurits in hoog aanzien. Bij den geheimzinnigen tocht, door de Moucheron naar Brazilië ondernomen, was de Prins eigenlijk meer geïnteresseerd, dan de Moucheron zelf. Bij de oprichting der Oost-Indische-Compagnie werd natuurlijk de Moucheron aangezocht om zijn steun te verleenen aan de vereeniging der verschillende kleine compagnieën. Zou de Moucheron zijn particulieren handel willen opgeven? Zou hij zich tevreden kunnen stellen met den hem aangeboden post van bewindhebber? De Moucheron heeft toegestemd, slechts wenschte hij den particulieren handel op de ‘cost van Cefala ende Melinda tot de Roode Zee toe’.

Toch begint in deze jaren de Moucheron's neergang. Waaraan deze precies te wijten is? Zeker heeft de stichting van de O.I.C. zijn val verhaast. Hij was daardoor niet in staat zijn crediet, dat door allerlei tegenslagen (als die van het Prinseneiland) geleden had, te herstellen. Hij moest zich beperken tot de oude wateren, juist die, waar hij met allerlei nederlagen en verliezen te kampen had gehad. Hij verloor veler vertrouwen, ook dat van de stad Veere, die hij plotseling in 1603 verliet. De Staten van Zeeland ontzeiden hem zelfs het verblijf in hun gewest en de ‘heldenkoopman’ begon een zwerversleven, waarvan zeer weinig bekend is. In 1609 moet hij nog in Frankrijk geleefd hebben, zooals uit brieven van den gezant Aerssens blijkt.

Het was in elk geval een weinig eervol einde van de Moucheron's roemruchtig koopmanschap. De ‘commercieele dynast, een macht in den staat’,

die zelfstandig verdragen had afgesloten met de Staten-Generaal, die zijn eigen consul had in meer dan één plaats, die het initiatief had genomen tot zoovele ondernemingen en millioenen had bezeten, zag nu op zijn bezittingen beslag gelegd. Wellicht is de diepere oorzaak van zijn val in de afgunst en de tegenwerking van de vele concurrenten te zoeken? B. de M. was niet alleen een stoutmoedig en buitengewoon bekwaam koopman, hij was ook zeer kundig in alle zaken de zeevaart en het zeewezen betreffende. Had hij voor ontspanning in het buitenleven op zijn onder Grijpskerke (Walcheren) gelegen hofstede ‘de Munnikenhof’ (later bekend als de buitenplaats van Jacob Cats) in zijn druk en bezig leven weinig gelegenheid - zijn studeerkamer was hem lief naast het kantoor. Daar verbleef hij gaarne te midden van zijn kaarten, aardgloben, zeeinstrumenten, reisbeschrijvingen, cosmografische werken en de curiositeiten, die zijn gezagvoerders voor hem meebrachten. Hij was een ontwikkeld en voor zijn tijd ook humaan man. In den lastbrief, dien hij in 1598 aan zijn kapiteins meegaf, lezen we o.a. ‘het sal ons aengenaem wesen, dat alle handel geschiet sonder bloet te storten, noch sonder eenighe overlast aen de inwoonders des lants te doen; al wat ghij met vrientschap sult kunnen becommen, daer en sult geen rigeur noch gewelt toe gebruycken.’ Zoo was hij ook zoo menschelijk mogelijk tegenover de ‘Mooren’. Hij kocht slechts ‘zwarten’ als hij deze ter aanvulling van zijn manschappen beslist noodig had en gaf steeds bevel hen behoorlijk te behandelen ‘sonder te gedoogen, dat men haer eenich schimp ofte overlast sal doen.’

Balthasar de Moucheron was in eerste huwelijk getrouwd met Jacqueline de la Croix, dict Drumez, bij wie hij twee jongens en drie meisjes had. Zij overleed in 1589 en de Moucheron was wel genoodzaakt de opvoeding van zijn kinderen aan zijn vrouwelijke familie over te laten. Den 16. Juni 1591 trad hij opnieuw in het huwelijk met jonkvrouwe Elisabeth Berwouts van Cromvliet, met wie hij van 1594-98 in het huis van burgemeester Johan van Bekerke in de Lange Noordstraat te Middelburg woonde (later Cats' huis). Hier werden twee kinderen geboren. Zijn wapen is te vinden op een afbeelding van Annabon in de *Eerste reyse van Joris Spilbergen*, voorkomend in *Begin en Voortgang v.d.O.I.C.* dl. I, bl. 12.

Zie: *Ned. Spectator* (1901), 141; H. Brugmans, *Balthasar de Moucheron*; J.N. de Stoppelaar, *Balthasar de Moucheron, Een bladzijde uit de Nederl. Handelsgeschiedenis tijdens den tachtigj. oorlog* ('s Grav. 1901); R. Fruin, *Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog*; J.K.J. de Jonge, *De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost- Indië*; S. Muller, *Geschiedenis der Noordsche Compagnie* en voorts de literatuur opgegeven door de Stoppelaar.

Schallenberg - van Huffel

[Moucheron, Frederik de]

MOUCHERON (Frederik de) was een kleinzoon van Pieter de M., oudsten zoon van Pierre de M., die zich in 1530 te Middelburg vestigde en Isabeau de Gerbier (beide volgen). Pierre de Moucheron junior (zie aldaar) had bij zijn derde vrouw Catharina Segillow een zoon Balthasar, die als schilder uit Arnemuiden op 3 April 1619 te Amsterdam trouwde met Cornelia van Brockhoven. Uit dit huwelijk werd, als één van zes kinderen, Frederik in 1633 te Emden geboren, waarheen Balthasar om geloofsredenen was gevlucht. Hij werd, daar hij aanleg voor en neiging tot het schildersvak toonde, in Amsterdam opgeleid door Jan Asselijn.

In 1655 ging hij naar Parijs om zijn studiën te voltooien, van daar naar Antwerpen. Vervolgens keerde hij naar Amsterdam terug, waar hij in 1686 overleed. In 1659 trad hij in het huwelijk met Maria de Jouderville, bij wie hij elf kinderen had. Eén van deze was de schilder Izaak (die volgt), ter onderscheiding van wien Frederik ook wel wordt bijgenaamd 'de oude'.

Schilderijen van zijn hand zijn in de musea te Amsterdam, Brunswijk, Brussel, Cassel, Dresden, Frankfurt a. Main, den Haag, Kopenhagen, Londen, München, Parijs, Petrograd, Rotterdam, Schwerin, Stockholm en Weenen; teekeningen te Haarlem (Teyler's Mus.), Weenen (Albertina). Sommige van zijn stukken zijn gestoffeerd door Nic. Berchem, Adriaen van de Velde, Jan Lingelbach en Theod. Helmbreker.

Frederik de M. is vooral bekend als landschapschilder. Hij legde zich toe op het weergeven van 'bergachtige zuidelijke landschappen, die zeer weinig verscheidenheid opleveren en ons thans slechts in eenige der beste exemplaren nog boeien kunnen'. In de M.'s tijd waren ze zeer gezocht en nog in 1866 moest men voor het 'inderdaad zeer goede specimen' van het museum Boymans ƒ 5750 betalen. 'Thans heeft men weinig oog meer voor zijne soms meer of min fabriekmatige kunst'.

Zie: Bredius, *Amsterdam in de zeventiende eeuw* III, 2; Immerzeel; Kramm; van Gool, *Lev. d. Schild.* I; von Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 199.

Schallenberg - van Huffel

[Moucheron, Isaac de]

MOUCHERON (Isaac de), zoon van Frederik de M., die voorgaat, en Maria de Jouderville, geb. te Amsterdam 1670, gest. aldaar 1744. Hij legde zich onder leiding van zijn vader op de schilderkunst toe en werd een bekwaam landschapschilder, die volgens sommigen zijn leermeester nog overtrof. Tusschen 1694 en 97 maakte hij een reis naar Italië. Het Rijks-museum heeft van hem: Gezicht op Tivoli bij Rome, alsmede: Een park met vijver en fontein. Ook als graveur had hij naam. Hetzelfde museum bezit o.a. de kopergravure: Gesigt te Amsterdam met de opgerichte eluminatiën bij de ontvangst der muscovitische gezanten in den jare 1697. Het kon als een hulde dienen aan de nagedachtenis van een zijner voorzaten, Melchior de Moucheron, den stichter der nederzetting bij het latere Archangel en den grondlegger onzer handels- en vriendschapsrelaties met het rijk der Moscovieten. Ook zijn vader, Frederik de Moucheron, schijnt belang in de afkomst der familie gesteld te hebben. Hij leverde althans een copie van den door zijn oudoom Melchior ontworpen stamboom. Een latere bewerking daarvan bezit nu nog de familie Rethaan Macaré.

Schilderijen van zijn hand zijn behalve te Amsterdam in de musea te Cassel, Dresden, Kopenhagen, Schwerin, Florence, Montpellier enz.; teekeningen te Haarlem en Weenen. Sommige van zijn stukken zijn gestoffeerd door Jacob de Wit en door N. Verkolje.

Zijn door A. Boonen geschilderd portret is slechts bekend door de gravure van P. Tanjé (naar teekening van N. Schouman) in van Gool, I, 295, 367. Een ander portret in zwarte kunst door A. van Halen.

Zie: A. von Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 200.

Bartelds

[Moucheron, Melchior de]

MOUCHERON (Melchior d e) geb. te Antwerpen, 1557, gest. allerwaarschijnlijkst te Amsterdam, na 1617. Jongste zoon van Pierre (1508-67), die volgt, en van I s a b e a u d e G e r b i e r (1518-69). Ook deze broer van Balthasar (zie het art.) heeft

als handelaar-diplomaat ruimschoots zijn sporen verdiend. Toen deze, nog tijdens de vestiging te Antwerpen, het plan beraamde van een expeditie naar het hooge noorden tot verkenning der Tartaarsche of Kara-zee, werd Melchior in 1584 met de leiding van dien exploratietocht belast. Deze moest dienen als wegbereiding voor hen, die eenmaal den zeeweg om den noord naar Indië durfden ondernemen. Geheel voor eigen rekening, alleen gesterkt door den zedelijken steun van prins Willem, wien de financieele toestand des lands te hachelijk scheen om geldelijken bijstand te verleenen, staken de koene avonturiers in zee. Ze hadden het geluk, dat Jan Buyck, stuurman op het schip van M., op omstreeks 65° een breeden diepen riviermond aantrof, die naar den patroon Moucheronrivier gedoopt werd. Het was een der monden van de Dwina die ze ontdekt hadden. Een ruime reede en een gemakkelijke verbinding met het binnenland leek hun een allergeschiktste gelegenheid voor een nederzetting. M. vond hier een levenstaak in dit verre oord, waar hun factorij lange jaren de eenige was en later toch het hollandsche element den boventoon heeft gevoerd. De tocht wierp rijke vruchten af voor het ondernemende handelshuis, dat bijtijds de bakens verzet had, toen den handel op de spaansche havens hoe langer hoe meer moeilijkheden in den weg gelegd werden. Melchior toonde zich een rusteloos arbeidende ondernemer, die den handel aan zich wist te trekken en ook aan het hof te Moskou een geziene persoonlijkheid was. Zijn agenten mochten overal vrij handel drijven, kosteloos werden hun paspoorten verstrekt. Grand seigneur, soepel in den omgang, innemend van manieren, man van zijn woord, deed hij als handig diplomaat voor Pieter niet onder. Hij beleefde er soms moeilijke dagen. Bevreesd voor Balthasars verreikende plannen, kwamen de Nederlanders bij den Czaar in verdenking Straat Waigats te willen afsluiten en tot een tweede Sont te maken. Echter wist hij die verdenking van zich af te werpen en zelfs in 1595 een nieuw handelsverdrag te sluiten, waarvan hij voor de zeeuwsche kooplieden groote voordeelen verwachtte. Schriel van aanleg was geen van de broers. De beste weg om tot goede besognes te geraken lag in veelheid en aanzienlijkheid der geschenken, oordeelden zij. Zooveel stelde hij er zich van voor, dat hij in eigen persoon naar Middelburg reisde, waar hij 18 April 1596 in de vergadering der Staten werd toegelaten om het russische verdrag nader toe te lichten. Het duurde tot 4 Febr. van het volgend jaar, eer het besluit werd genomen vrijdom van inkomende rechten te verleenen aan alle uit Rusland in Zeeland in te voeren producten. Een belooning of een eervolle onderscheiding viel hem niet ten deel. Langer dan noodig was, heeft hij hier niet vertoefd. Rusland, zijn tweede vaderland, trok hem onwederstaanbaar aan. Toch vergat hij daarom zijn landgenooten niet. Aan Arnemuiden schonk hij een levend exemplaar van het dier, dat het als embleem sedert 1574 in haar wapen mocht voeren; een steenen kooi op de markt strekte den arend, waarop men trotsch was, tot verblijf. Ook de leidsche hoogeschool werd bedacht met een 'ceraunius lapis', een steen, die als zeer geneeskrachtig te boek stond en deswege zeer gezocht was. Toen Melchior in zijn neef en factoor François de la Dale, een hem waardigen opvolger gevonden had, is hij met zijn vrouw Lucretia de Montigny (met wie hij reeds te Antwerpen, dus vóór 1585 gehuwd was, en zijn kinderen naar Holland gekomen, waar hij echter niet op zijn lauweren is gaan rusten. Althans in de zitting der

Staten-Generaal van 10 Oktober 1617 was aan de orde een schrijven van ridder (écuyer) Melchior de Moucheron, waarin hij beloofde te openbaren een door hem bedacht middel, dat het land zeer te stade zou komen, tegen een belooning van 15000 gld. of ‘alsulcke somme als liberalyck vergunt sal werden.’ Ter fine van onderzoek werden belast de heeren Joachimi en van der Dussen. Dit viel gunstig uit. Als belooning zou hem 6000 gld. ter hand gesteld worden en tien jaar zou hij ½% der zuivere winst genieten. Het eigenaardige was, dat de vergoeding al vastgesteld werd, voor den heeren nog iets van het eigenlijke geheim bekend gemaakt werd. De St.-Gen. gingen op dit voorstel in en beloofden hem zelfs nog een gouden keten van omstreeks 1200 gld., wanneer het middel zoo probaat was, als de uitvinder zich voorstelde. Bij opening bleek het te bestaan in de oprichting van een Kamer van Assurantie te water en te land. Van de heele zaak is echter niets gekomen. De fatale termijn van een jaar verstreek en daarmee verdween het voorstel. Van zijn verblijf hier te lande is verder niets naders geboekstaafd.

De naam Moucheron raakte te Archangel in vergetelheid, maar de la Dale en diens zonen Pieter en Jan handhaafden er de tradities van het roemruchte handelshuis en ook zij traden, waar het noodig was, moedig op, wanneer de belangen van onzen handel bedreigd werden.

Melchior heeft zich voor de geschiedenis van zijn huis verdienstelijk gemaakt door het samenstellen van *Livre de généalogie des enfans descendus de feu monsieur Pierre de Moucheron et de Isabelle Gerbier, en légitime mariage, mis en registre par Melchior de Moucheron, fils de Pierre de Moucheron*, a° 1602.

Zijn in Rusland achtergebleven zoon Balthasar viel in 1614 de eer te beurt de gezanten van czaar Michaël III (1613-45) naar prins Maurits en de Staten-Generaal, op hun reis naar en door ons land tot leider te mogen dienen. Hij kweet zich uitstekend van die taak, zoodat hem deswege een gouden medaille ter waarde van 100 gld. door de Staten verleend werd. Later was hij weer in Moscou gevestigd; Adam Oleander (1603-1671) noemt hem in zijn *Beschreibung der moskowitischen und persischen Reise* een voornaam koopman, wiens hulp hij nooit vergeefs inriep (A. de Wicquefort heeft dit werk in het fransch vertaald).

Zie: de Stoppelaar, *Balthasar de Moucheron* ('s Gravenh. 1901); S. Muller Fz., *Geschiedenis der noordsche Compagnie* (1874); Uhlenbeck, *Verslagen aangaande een onderzoek in de archieven van Rusland ten bate der nederlandsche geschiedenis* ('s Gravenhage 1891); D.S.v. Zuiden, *Bijdragen tot de kennis der hollandsch-russische relaties in de* 16*de tot* 18*de eeuw* (Amsterd. 1911).

Bartelds

[Moucheron, Pierre de]

MOUCHERON (Pierre de), de stamvader van den nederlandschen tak van dit geslacht, werd geboren te Roussy le Farcque bij Verneuil in Normandië (thans dép. Eure) 1508. Hij overleed te Antwerpen in 1567. Hij was de zoon van messire Jean, heer van Boulay, en van Marguerite de Cononos. Als twaalfde kind zag hij wel in, dat hij door eigen arbeid carrière moest maken en zoo verliet hij in 1530 het voorvaderlijk slot; daartoe kan ook hebben bijgedragen zijn sympathie voor de reformatie, waarmede hij in den kring der zijnen vrijwel alleen stond. Een vurig calvinist is hij althans later geworden en gebleven. Hij vestigde zich te Middelburg, de toenmalige stapelplaats der fransche wijnen, dat door de Arne met het ‘Diep voor Arnemuiden’, de ankerplaats voor Antwerpen, in open verbinding stond. Vele

patricische geslachten bloeiden daar door de negotie of reederij; geen wonder, dat de jeugdige Pierre, ondernemend van aard, zich weldra thuis voelde op Walcheren, waar mannen van aanzienlijke afkomst als Van Thielt, Hoogelande, ridder Jacob van Domburg, Hardinck e.a. zich op handel en scheepvaart toelegden. Bij een landgenoot, den alom geachten Antonie de Gerbier, sinds 1512 poorter van Middelburg, groothandelaar en nijveraar, kwam hij in de leer. Spoedig in de familie opgenomen, huwde hij met diens dochter Isabella in 1535, en werd een jaar later ingeschreven als poorter aldaar. Niet afgeschrikt door het onfortuinlijk lot van zijn schoonvader, wiens erfenis door de weduwe in 1537 niet aanvaard werd, bleef zijn hart aan de negotie verpand. Het succes bleef niet uit. Tien jaar later mocht hij onder de rijkste burgers van de stad gerangschikt worden. Echter de goede dagen van Middelburg waren voorbij. Stedelijk wanbestuur, geweldige overstroomingen, de verzanding der Arne, de herhaalde oorlogen van Spanje en Frankrijk, de snelle opkomst van Antwerpen waren zoovele oorzaken van de malaise in Zeeland. Veler voorbeeld volgend, verhuisde hij in 1545 naar de Scheldestad. Ook daar was de fortuin hem welgezind. Hij bouwde er zich een aanzienlijk huis in de toen gloednieuwe Ammanstraat, waar fier in den voorgevel prijkte het geslachtswapen ‘d'argent à la fleur de lis d'azur, séparée par le milieu et détachée de toutes parts’. Gelukkig groeide het vermogen even snel aan als het aantal zijner kinderen, dat in den loop der jaren tot 20 (of 18) steeg. De tijden van verval en geloofsvervolging heeft hij niet meer beleefd. In 1567 kwam hij te overlijden. Ook zijn vrouw stierf kort daarna.

Nog tijdens hun verblijf te Antwerpen zijn de meeste kinderen daar in het huwelijk getreden. Zijn dochter Catharina huwde met Allard de la Dale; Marguerite met François le Fort; Jacqueline met Gillis Borremans. De twee eerste schonken hun man elk 14 kinderen. Alle drie werden de stamvaders van een geslacht van ondernemende vloothouders en stoere kooplieden in oost en west.

De catalogus van het Rijksmuseum vermeldt in de afdeeling anonymen der hollandsche school, n° 152: ‘Familietafereel van Pierre de Moucheron met 20 kinderen aan den disch gezeten’. Boven ieder is de leeftijd aangegeven; bij het hoofd van het gezin staat het jaartal 1563.

Zie: de Stoppelaar, *Balthasar de Moucheron. Een bladzijde uit de nederlandsche handelsgeschiedenis tijdens den tachtigjarigen oorlog* ('s Gravenhage 1901).

Barts.eld

[Moucheron, Pieter de]

MOUCHERON (Pieter de), oudste zoon van Pierre de M., die voorgaat, en van Isabella de Gerbier, geb. te Middelburg omstr. 1545, gest. te Amsterdam omstr. 1621. Hij verhuisde met zijn ouders naar Antwerpen, waar hij, nog jongeling, in het huwelijk trad met Maria Adriaansdochter. Deze stierf spoedig, waarna hij hertrouwde met Beatrix van Berchem. Nog vóór de verplaatsing van den zetel van het handelshuis naar Zeeland stierf deze. Voor de derde maal huwde hij toen met Catharina Legillom. Deze volgde hem uit Antwerpen naar Arnemuiden, waar hij toezicht kon houden op den aanbouw en onderhoud van de zeeschepen der firma, die zelve te Middelburg gevestigd was. Daar is hem in 1587 ook zijn zoon Balthasar geboren, die de stamvader van de schilders Frederik en Isaac zou worden, over wie artikels hiervoorgaan. Zijn verblijf in het kleine Arnemuiden was niet van

langen duur. Toen in de zeeuwsche hoofdstad zijn jongere broer Balthasar (zie art.) al spoedig de groote drijfkracht geworden was voor onzen overzeeschen handel, toen op diens instigatie het Consulscollege, het z.g. Consulaat tot stand gekomen was, dat bij resolutie van Wet en Raad in Febr. 1589 zijn statuten zag goedgekeurd, toen brak het tijdstip aan dat ook Pieter een rol zou vervullen, die zijn takt en behendigheid en diplomatiek inzicht tot hun recht deden komen. Het nederlandsche gouvernement had begrepen dat aan de herhaalde zeerooverijen der engelsche kapers paal en perk moest gesteld worden, en Pieter werd aangewezen om als deskundig adviseur voor Zeeland deel uit te maken van het gezantschap naarkoningin Elisabeth. De leiding berustte bij Jacob Valcke en Sebastiaan de Looze met Herman Roozenburg als deskundige voor Holland. In eind Mei 1589 daar aangekomen en met veel eerbetoon ontvangen, beantwoordde toch de uitkomst niet aan de verwachting. Onbelemmerde vaart op Spanje en Portugal was niet verkregen. Het eenige, dat feitelijk bereikt werd, was het veilig binnenbrengen van een twintigtal Hollandsche en Zeeuwsche koopvaarders. De Engelschen gingen voort met het opbrengen onzer schepen, en het jaargetijde liet niet altijd toe hen te ontwijken door om Schotland heen te varen. Zoo aanzienlijk waren de verliezen der zeeuwsche kooplieden dat het college der consuls besloot den bekwaamste van hen, Pieter de Moucheron, nog eens met hetzelfde doel naar Londen af te vaardigen. Ortel, onzen politieken agent te Londen, was het niet onbekend hoe omkoopbaar de rechter der admiraliteit was. Die minder prijzenswaardige eigenschap had hij echter nimmer ten profijte onzer reeders uitgebuit; Pieter echter dacht als Jan de Witt: s'il faut duper, soyons fourbes. Omkooping zou nog eeuwenlang het machtige hulpmiddel der diplomatische kunst blijven. Hij slaagde er in een overeenkomst tot stand te brengen, waarbij onzen gezagvoerders een vrijgeleide verleend werd naar Frankrijk, Spanje of verder zuidwaarts, mits geen contrabande aan boord hebbend, wat blijken moest uit een verklaring uit te reiken door Peter de M., die onder den titel ‘Belgicarum navium inspector’ dat onderzoek op zich nam. Voor dit saufconduit mocht een minimum van 250 Gld. per schip in rekening gebracht worden. Geenszins strookte deze dading met de inzichten van Ortel of van diens opvolger in 1592 Noël de Caron. Beiden was de koopman-diplomaat een hinderlijke concurrent. Doch de Staten van Zeeland hielden hun handelsrepresentant de hand boven het hoofd, toen hij openlijk aandrong op de terugroeping van de M. en den hem door de Staten van Zeeland toegevoegden solliciteur Michiel Leeman. Doch de verbittering van Caron werd grooter, toen in 1595 de engelsche Koningin beslag liet leggen op onze korenschepen op weg naar Italië, waar groot korengebrek was. Honderden schippers wendden zich tot de M., door wiens tusschenkomst het gevaar van te worden opgebracht, bezworen werd. Caron wist wel de oorzaak van des consuls alvermogen. Hij bewerkte dat noch deze, noch de solliciteur bij den rechter mochten toegelaten worden. Hierdoor voelden beide zich in hun wiek geschoten. Toen er nog het dreigement van gevangenschap bijgevoegd werd, namen beiden hun ontslag. Intusschen had Londen zijn aantrekkelijkheid nog niet voor hem verloren. In de handelswereld had hij er vele vrienden. Bij Sir Walter Raleigh kwam hij als vriend aan huis. Daar luisterde hij met zijn zoontje D a n i ë l met open oor naar de avonturen ter zee en te land van dien koenen zeevaarder, die geen handels- of zeevaartgeheimen voor zijn gast verborg. Zijn broer, de

groote Balthasar, zou er later van gebruik maken om Drake en Cavendish in ondernemingszin te evenaren.

Toen hij eindelijk zijn zaken te Londen aan kant gedaan had, keerde hij naar Middelburg terug en trok in het woonhuis van Balthasar, die naar Veere verhuisd was. Jacob Cats, de dichter en latere raadpensionaris, nam in 1603 bij hem zijn intrek. Na den dood van zijn derde vrouw was hij intusschen voor de vierde maal in het huwelijk getreden met Janneke de Grave, welke echt kinderloos bleef. Na den val van het beroemde handelshuis de Moucheron verliet hij Zeeland en sleet zijn verdere levensdagen in Amsterdam, waar hij ook overleden is.

Zijn zoon Cosmo trok in 1624 met een aanbevelingsbrief van prins Maurits naar Rusland, waar hij zich als ingenieur een goeden naam verwierf, o.a. bij de versterking van Astrakan. Zijn vroegtijdig overlijden werd daar algemeen betreurd.

Daniël, een andere zoon, bleef te Middelburg achter en huwde daar met Helena van Malse. Hij werd in 1607 te Punto del Rey vermoord. Twee andere zoons van Pierre, François en Gaspard, zijn weinig bekend geworden. Hun kinderen vestigden zich in Holland, waar zij zich vermaagschapt hebben aan verschillende aanzienlijke geslachten: Chastelain, Huysman, van Hoorn, Macaré, van Straten e.a.

Zie: de Stoppelaar, *Balthasar de Moucheron* ('s Gravenh. 1901); le Petit, *Grande chronique de Hollande et Zélande* II, 252.

Bartelds

[Moyen, Diederik]

MOYEN (Diederik), Moynoen, Morom, kartuizer, overl. 9 Jan. 1564. Hij trad in het kartuizerklooster op den Mont-Cornillon bij Luik en werd er als monnik geprofest. Nadat hij reeds prior was geweest van de kloosters buiten Geertruidenberg en buiten Delft en nauwgezet het ambt van procurator had bekleed in de chartreuse Zonneberg bij Kampen, werd hij in 1556 als prior aan het hoofd geplaatst van het huis zijner professie, als opvolger van Diederik Bruggen (zie art.). In 1555 vindt men hem vermeld als convisitator, d.i. medebestuurder van de Nederduitsche ordesprovincie. In 1558 droeg het generaal kapittel der Grande Chartreuse hem andermaal het bestuur op van het klooster 'Het Hollandsche Huis' bij Geertruidenberg. Warner Helie volgde hem toen in Luik op. In het obituarium dezer chartreuse wordt als zijn sterfjaar abusievelijk 1581 vermeld.

Zie: *Obituaire de la chartreuse du Mont- Cornillon*, fol. 63 verso, in het Staatsarchief te Luik; A. Raissius, *Origines Cartusiarum Belgi* (Duaci 1632), 141-148 et appendix; *Bijdr. en Med. Hist. Gen. Utr.* IX, 226.

Scholtens

[Muller, Cornelis Jansz.]

MULLER (Cornelis Jansz.), geb. te Amsterdam omstr. 1540, zoon van den figuursnijder en boekverkooper Jan Ewoutsz. (zie kol. 424), jongere broedervan Harmen Jansz. Muller (die volgt). Hij leerde vader de houtsnijkunst, en werkte later geregeld voor Plantijn te Antwerpen. De kunsthistorici kennen hem nauwelijks, maar de archieven van het huis Plantijn lichten ons in over zijn werk. Max Rooses geeft in zijn beide groote werken over Christoffel Plantijn en het Plantijn-museum afbeeldingen van omlijstingen door hem gesneden en van een fraai gesneden stel hebreeuwsche letters in lofwerk, in 1565 voor den *Polyglot-bijbel* gemaakt. Van

1564 is het contract bewaard, waarbij Arnoldus Nicolai, Cornelis Muller en Gerard van Kampen op zich namen de prent-

jes voor de *Emblemata* Sambuci in hout te snijden, in 1566 en daarna werkte hij met Gerardus van Kampen voor de *Historia frumentorum* van Dodonaeus, in 1567 voor den plantijnschen thesaurus, in 1570 voor het *Psalterium*, in 1573 voor het *Missaal*. Van 1579 kennen we een geteekend werk van zijne hand, de titelomlijsting van den Biestkensbijbel in folio, door Peter van Putten te Harlingen uitgegeven. Verdere levensbijzonderheden zijn niet bekend. We weten de namen van drie zoons, Ewout (die volgt), Hendrik en Barend; bij het tweede huwelijk van Hendrik in 1609 was de vader tegenwoordig.

Zie: Max Rooses, *Christophe Plantin* (1882); dez., *Le musée Plantin-Moretus* (1914); de Roever, *Oud-Holland* III, 276; Burger, *de Amsterd. Boekdr.* IV, 148.

Burger

[Muller, Ewout Cornelisz.]

MULLER (Ewout Cornelisz.), geb. omstr. 1564, gest. na 1631, boekverkooper en drukker te Hoorn en te Amsterdam, zoon van Cornelis Jansz. M., die voorgaat. Ewout woonde in 1588 in de Kerkstraat te Amsterdam bij zijn oom den boekverkooper Harmen Jansz. M., die volgt, en trouwde in dat jaar met Swaentje Hendriks Cloppenburg. In 1589 en 1591 gaf hij een paar boekjes uit te Hoorn. Van 1593 af was hij te Amsterdam gevestigd, waar hij enkele boeken drukte voor Cornelis Claesz. en Egbert Adriaensz. en ook eenige voor eigen rekening. Van groote beteekenis zijn zijne uitgaven niet; een enkel nieuwsbericht, eenige schoolboekjes, waaronder de merkwaardige *Ghemeene Seyndtbrieven* van H. Jacobi, en de *Vijftig tustige historiën* van Boccaccio, vertaald door Coornhert (1597). In 1616 drukte hij de *Keuren van de Beemster*. In 1631 vinden we hem nog in het quohier van den 20sten penning.

Zie: de Roever in *Oud- Holland* VII; Burger, *De Amsterd. Boekdr.* IV, 141-152; O.v. Lennep, *Beknopte geschiedenis van* '*Trou moet blycken*' (1922), 84.

Burger

[Muller, Harmen Jansz.]

MULLER (Harmen Jansz.), geb. omstr. 1540, overl. 1617, graveur, figuursnijder, drukker en boekverkooper, zoon van Jan Ewoutsz. (kol. 424), van wien hij, evenals zijn broeder Cornelis (kol. 893) de graveerkunst zal hebben geleerd. Tegelijk met dien broeder graveerde hij in 1564 en volgende jaren voor Hans Liefrinck, H. Cock e.a. antwerpsche uitgevers. Zijn oudste bekende werk is: *Veelderhande cierlijcke Compertementen profitetijck voor schilders, goutsmeden, beeldtsnijders ... gheinventeert door* Jacques Floris (Tantwerpen bij Hans Liefrinck). Prenten van zijne hand zijn: Cain en Abel (een zinnebeeldige voorstelling naar Pijlander), vele prenten n.M. van Heemskerk o.a. de 8 zaligheden (8 stuks), 4 bladen met de geschiedenis van koning Joas, de 10 geboden (10 bladen), Jonas, Mozes en Christus, of: geboorte, lijden en verlossen (6 bladen), Juda en Thamar (2 bladen), de drie goede koningen der christenen, heidenen en joden, de 7 planeten (7 bladen), de vier temperamenten (4 bladen), gelijkenis van den onger. heer, de 8 hoofddeugden (8 bladen), geschiedenis van Josua (4 bladen), verschillende voorstellingen uit het leven van Jezus en Maria (12 bladen); het jongste gericht, zondenval, de schepping in 6 dagen (7 bladen), Maria met kind op halve maan; dood van Lucretia naar C. Ketel, heilige familie in landschap naar Th. Barendsen, H. Agnes, de drie Parcen naar C. Cornelissen, nimfen brengen aan Venus een

mand met vruchten naar B. Spranger; S. Paulus, die een adder in het vuur werpt, S. Caecilia, arme en rijke voor crucifix, boer met kip op knie; allegorie op Anna van Oostenrijk

1570 naar C.v.d. Broek; reeks architectonische cartouches naar F. Floris. Vooral de prenten naar ontwerpers als Spranger, in wier werken ronde lijnen en sterke plastiek op den voorgrond treden, zijn fraai uitgevoerd; uit deze conclusie volgt dan van zelf, dat de prenten naar M. van Heemskerk, hoewel goed wat betreft weergave van licht en donker, door de sterke aanduiding der spieren etc. ons minder goed kunnen behagen.

In 1566 vinden we hem te Amsterdam, waar hij trouwt met M e y n s g e n v a n d e r V e e r; in hetzelfde jaar verscheen zijn naam als drukker op een planodruk: de keur, waarbij de Minderbroederskerk aan de gereformeerden voor hunne godsdienstoefening werd afgestaan. De boekwinkel van zijn vader ‘in den vergulden Passer’ werd na diens dood door de weduwe voortgezet, die nog in 1567 een rekenboekje voor meester Nicolaes Pietersz. drukte en in 1568 een herdruk gaf van een muntboekje. In 1570 gaat de zaak op Harmen over, en in de volgende jaren tot den overgang der stad in 1578 is deze de eenige drukker in Amsterdam. Veel ging er echter in deze jaren niet om; we kennen bijna geen andere drukken dan de jaarlijksche kerstzangen van de rectoren der latijnsche scholen; ook de utrechtsche St. Maartenszangen werden in 1572 en 1573 door Harmen Jansz. gedrukt. Voorts in 1576 de schoolwetten voor de scholen in Haarlem en Amsterdam en in 1578 een bundel gebeden voor den pastoor Martinus Duncanus; in 1577 een druk van het Eeuwig edict, en in 1578 de tekst van de Satisfactie die ook later, in herdruk, met onveranderd jaartal door hem ter perse werd gelegd. Talrijker worden de drukken na den overgang van Amsterdam: een paar boekjes van Coornhert, eene vertaling van de Metamorphosen van Ovidius, pamfletten, wetenschappelijke strijdschriften, stichtelijke uitgaven, zoowel katholieke als protestantsche. *Die Passie ons Heeren* is een klein-octavo boekje met ruim dertig kleine houtsneden, zonder jaartal, dat door de kunsthistorici vaak voor een werk van de eerste helft der zestiende eeuw is aangezien, en daardoor veroorzaakt heeft, dat men den leeftijd van Harmen Jansz. Muller te vroeg heeft gezet, en den graveur Harmen voor een jongeren broeder of een zoon van hem heeft gehouden.

Tegelijk met zijne werkzaamheid als drukker en boekverkooper bleef hij ook de graveerstift hanteeren. Zijn meeste prenten zijn ongedateerd, maar we kennen een door hem voor Albert Haeyen gegraveerde kaart van de hollandsche en zeeuwsche stroomen enz. van 1586, prenten in de *Inleydinge tot de hemelsche en aardsche globe* van N i c o l a e s P i e t e r s z. van 1588, een portret van Cornelius Schonaeus van 1596, en portretten van Alexander Farnese, Hendrik IV van Frankrijk, prins Maurits.

Als uitgever heeft hij naast de door hem gedrukte boeken tal van prenten in het licht gebracht. Vooreerst ging de uitgaaf van de meesterlijke houtsneden van Cornelis Anthonisz. van zijn vader op hem over; het Rijks-prentenkabinet bezit een exemplaar van de reeks afbeeldingen van de heeren van Brederode met zijn adres. Van 1593 af was hij de uitgever van de buitengewoon rijke reeks gravures van de hand van zijn zoon Jan (die volgt). Een gravure van C. Cort, Christus' lijk aan den voet van het kruis, draagt zijn naam als uitgever met het jaartal 1576, evenzoo een portret van Hendrik van Navarre door Wiericx.

Na zijn dood in 1617 ging zijn zaak over op zijn zoon Jan en zijne dochter M a r r e t j e, die vervol-

gens trouwde met Cornelis Dircksz. Cool. Vele van zijn prent-uitgaven zijn later door dezen schoonzoon op nieuw in het licht gegeven; andere hebben we met adres van Cornelis Danckerts.

Zie: Moes, *De Amsterdamsche boekdrukkers* I, 285-341; de Roever in *Oud-Holland* III, 276; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 203; C. Immerzeel, *De Levens en Werken der holl. en vlaamsche kunstschilders* (Amst. 1843) II, 245; C. Kramm, *De Levens en Werken der holl. en vl. kunstschilders* etc. (Amst. 1857-1864) IV, 1173; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris, 1854-90) III, 65; G.K. Nagler, *Neues allgemeines Künstlerlexikon* (München 1835-52) IX, 564.

J.M. Blok en Burger

[Muller, Jacob Jan Anthoniszoon]

MULLER (Jacob Jan Anthoniszoon), (niet uit de familie van Johan Georg Muller, kol. 898), geb. 2 Dec. 1771 te Arnhem, deed 4 Februari 1798 intrede bij de luthersche gemeente op Curaçao als opvolger van F.H. Quitman (zie art.). Tijdens zijn predikantschap had de vereeniging der luthersche met de gereformeerde gemeente op het eiland plaats. Koning Willem I, op het scheppen van kerkelijke éénheid altijd bedacht, was door een rapport van gouv. Kikkert d.d. 22 Nov. 1816 op de hoogte van den armelijken toestand der gemeente, wier fraaie kerk admiraal Bligh 7 Febr. 1804 had plat geschoten (zie bij J.G. Muller kol. 898), bij welke ramp ook het gansche archief was verbrand. De gemeente hield daarna godsdienstoefening in de hervormde kerk, op uren door gouv. Changuion in 1806 geregeld, maar door den engelschen gouverneur in 1807 weer afgeschaft, waarna men in de pastorie van Ds. Muller, Breedestraat hoek Klipstraat samenkwam. Nadat Curaçao 27 Febr. 1816 weder in onze handen was overgegaan kon de Koning zijn plan volvoeren. Einde 1818 deed hij zijn wensch beiden kerkeraden kennen, die er mede instemden, 12 Nov. 1824 verscheen het desbetreffend Kon. Besluit en Zondag 24 April 1825 had de plechtige, kerkelijke viering der vereeniging plaats, waarbij Ds. Muller en Ds. Bosch van de gereformeerden preekten. Daarna hield gouv. Cantzelaar receptie ten gouvernementshuize. In Maart 1841 werd Muller emeritus en overleed 27 April 1842. Hij was getrouwd met M. Sickers, die in 1799 in het kraambed stierf en hertrouwde met J.R. de Rochemont, bij wie hij 15 kinderen verwekte en die in 1863 nog leefde, 80 jaar oud.

Zie: L. Knappert in *West Indische Gids* (1925) 193-206; S. van Dissel in *Kerkharchief* II (1859), 386, 389, 391, 408, 412; *Boekzaal* (1825) 309.

L. Knappert

[Muller, Jan Harmensz.]

MULLER (Jan Harmensz.), graveur en teekenaar, werd katholiek gedoopt te Amsterdam in de Oude kerk op 1 Juli 1571 en stierf 18 April 1628. Hij was de zoon van den boekverkooper, graveur en houtsnijder Harm. Jansz. M. (zie hiervoor) en vermoedelijk eerst een leerling van zijn vader. Zijn vader zelf hanteerde in 1596 nog het graveerijzer, terwijl Jan's oudste prent dateert van 1589. Na zijn eersten leertijd werkte hij vermoedelijk bij H. Goltzius. Na den dood van zijn vader in 1617, schijnt hij met zijne zuster Marietje, zooals blijkt uit de boedelbeschrijving van 14 Jan. 1619, de drukkerij en de zaak voortgezet te hebben. Deze zuster huwde in 1625 met Corn. Dirksz. Cool, uitgever. Bij resolutie van 9 Mei 1625, kreeg Jan het recht alleen te mogen uitgeven (zie Kramm. suppl. 111). Ook weten wij, dat op 11

Aug. 1624 Jan H. Muller zijn testament maakte. Zijn broer heette A d r i a e n ; zijn zusters:

L y s b e t h , H i l l e g o n t en M a r i e t j e . Men heeft wel eens het vermoeden gehad, dat hij in 1595 in Italië was. Bij Obreen vindt men een afbeelding van hem onder de Bentvogels, maar wij weten niet zeker of het zijn portret is; wel had hij schilderijen in Italië gedaan en italaansche boeken in zijn bezit. Zijn graveerwerk munt uit door kracht; hij was een virtuoos in de graveerkunst, zooals o.a. blijkt uit het portret van hertog Albrecht van Oostenrijk naar Rubens; het heeft een typischen achtergrond: donkere horizontale schaduwlijnen, afgewisseld door strepen licht; dikwijls echter is zijn manier van doen gemani reerd. Hij vertegenwoordigt de school van Goltzius in de 17de eeuw en behoorde met anderen tot die graveurs van G.' school, die bladen naar Rubens maakten. Enkele van zijn prenten werden door zijn vader uitgegeven, o.a. Cleopatra, rust op vlucht n. Egypte, bijbelsche en myth. voorstellingen o.a. schilderkunst en beeldhouwkunst naar den Olympus geband. Dat Jan Muller ook goed teekende, blijkt uit de boedelbeschrijving, waar wordt gezegd: ‘heel schoone stucken mette pen gedaen’. In Amsterdam woonde Jan Muller ‘in den Gulden Passer’, waar ook zijn grootvader, oudoom en vader gewoond hadden.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Haarlem, Mus. Teyler: naakte man; Weenen, Albertina: heilige familie (2 stuks).

Prenten van zijn hand zijn: naar eigen ontwerp: Belsasar's feest, aanbidding der koningen, Johannes Christus doopend, Maria Magdalena weenend, man van smarten door engelen ondersteund, vlucht n. Egypte, Maria (half-figuur) en Christus, Lucretia's zelfmoord, Cleopatra's dood, Mercurius de nimf Lara omhelzend, Venus en Amor, Harpocrates, Chilon, H.L. Spieghel, Nic. Grudius, Adr. Marcus, J.H. Secundus, Joost Buyck, Ever. Reidanus, Jan Fontanus, Barth. Spranger, Jan Sweelinck; naar J. van Aken: martelaarschap van S. Sebastiaan; naar H. Aldegrever: Jan Beukelsz. van Leiden, Knipperdolling; naar Th. Barendsz.: Maria in landschap te midden van S. Joseph, Elisabeth, Joh. d. Dooper; naar Abr. Bloemaert: opwekking van Lazarus; naar G. Coignet: Christus' avondmaal; naar C. Corn. van Haarlem: Cain Abel doodend, Ulysses en Irus, de drie Parcen, Arion lierspelend, de fortuin, Th. Coornhert; naar Goltzius: de schepping der wereld; naar L. van Leyden: de passie van Christus; naar P. Isaacs: portret van Christiaan IV; naar Jac. Ligozzi: een engel bij den dooden Christus; naar M. Mierevelt: Prins Maurits van Oranje, Ambr. Spinola, Jean Neyen; naar Remigius Rit: Christiaan IV v. Denemarken; naar P.P. Rubens: Albert van Oostenrijk, Isab. Clara Eugenia; naar Spranger: Loth, aanbidding der herders, Maria met kind op schoot, Mercurius, Spranger en Minerva, Venus en Mercurius, Minerva en Perseus, Amor en Psyche, Faun en satyr, Minerva, Hercules en Mars, Nymph en Venus, Bacchus en Ceres Venus verlatend, Bellona, Schilderkunst en Beeldhouwkunst enz. naar den Olympus vluchtend; naar A. de Vries: Sabijnsche Maagdenroof in verschillende standen, Cleopatra's dood, Apollo gaande om den Python te dooden, Mercurius ontvoert Psyche, de voorzichtigheid, fontein te Augsburg, bronfiguren, Hercules doodt de Hydra. Hij maakte het portret van H.L. Spieghel voor diens *Hertspiegel* 1615.

Zie: E.W. M o e s , Aanteek. 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, afd. prenten; v.d. K e l l e n , Aanteek. 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; A. B r e d i u s , *Het testament v.d. graveur Joh. Muller* in *Oud-Holland* (1909), 131; N.

de Roever, *Jan Harm. Muller* in *Oud- Holland* (1885) III, 266; A. Bredius, *Künstlerinventare*, P. 81n, P. 82n*; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amst. 1857-64) IV, 1174, suppl. 111; A. Bartsch, *Le peintre-graveur* (Weenen 1803-21) III, 261; R. Weigel, *Suppl. au peintre-grav. de Adam Bartsch* (Leipzig 1843) I, 138; F.v. Bartsch, *Die Kupferstichsamml. A.K.K. Hofbibliothek zu Wien* (1854, no. 1869); G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) IX, 568; G.K. Nagler, A. Andresen u.C. Clausz, *Die Monogrammisten* (München 1871-79) IV, 2; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) III, 66; M.M. Kleerkooper en W.P. van Stockum, *De boekhandel te Amsterdam voorn. in de* 17*de eeuw* (den Haag 1914-16), 149; Fr. D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. kunstgeschiedenis* (1877-87) III, 306; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 204, III, 128; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt im* 4 *Jahrh.* (Berlin 1911), 328, 348; A.H. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1911), 120, 352, 353.

J.M. Blok

[Muller, Johan Georg]

MULLER (Johan Georg), de eerste predikant der luthersche gemeente op Curaçao, waar hij 27 Aug. 1778 overleed. De gemeente, door duitsche kooplieden gesticht, is vóór 1700 bediend geweest door een leeraar, die, van wangevoelens beschuldigd, zijn ontslag kreeg en op de terugreis overleed. Het ontslag teekenden Bewindhebberen 11 April 1685. Daarna weet ik van geen vasten predikant tot dezen Muller. Hij was geboren in 1729, zoon van Christoph Anton predikant te Leeuwarden 1726-1749, jongere broeder van Philippus Ludovicus Statius Muller, 1725-1776, den schrijver o.m. van den befaamden *Zedenmeester der Kerkelijken.* Onze Johan Georg bediende eerst Leeuwarden en ging 1757 naar Curaçao, waar de Lutherschen tot gemeentestichting wenschten te komen. 2 October van dat jaar deed hij zijn intrede; bij de eerste avondmaalsviering gingen 54 communicanten aan tafel. Zijn tractement bedroeg eerst 700, sinds 1763 1000 pesos van 48 st. met een pastorie, liggende aan de spaansche zijde en voor 7500 pesos gekocht. De gemeente, in den aanvang zeer welvarend, kreeg 20 Maart 1763 eene fraaie, steenen kerk, 60 voet lang, 44 breed, 33 hoog, met eene gaanderij, voor- en achterpoort, in de zijmuren twee rijen van zes venster, een fraai hek aan de Breedestraat en een mahoniehouten kansel. Zij was een sieraad der stad, maar zou reeds 1804 jammerlijk en grondig door engelsche kanonkogels worden vernietigd. Eene gravure der kerk in 4° *Catalog.* Fred. Muller, Amst. 186, no. 958. Muller was gehuwd met Anna C. Pals van Leeuwarden, overl. 1764, en hertrouwde met S.E. van Schagen.

Zie: S. van Dissel, *Eenige bijz. betr. de voorm. luth. gem. op Curaçao* (Leiden 1865); J.H. Hering, *Beschr. van het eiland Curaçao* (Amst. 1779), zeldzaam, maar, behalve voor de luth. gemeente, blz. 40-50, onbeduidend; Hamelberg, *De Nederl. op de W.- I. eilanden* I, Doc. 186 vlgg.; *Amigoe di Curaçao* (11 en 18 April 1925); J. Loosjes, *Naamlijst* (1925) 220 vlg.

L. Knappert

[Muller, Pieter Lodewijk]

MULLER (Pieter Lodewijk), zoon van Ds. Christiaan Muller en Isabella de Clercq, geb. te Koog aan de Zaan, 9 Nov. 1842, gest. te Gardone (Riviera) 25 Dec. 1904. Hij genoot wegens zijn zwakke gezondheid privaat-onderwijs,

voordat hij in 1861 als student in de letteren te Leiden werd ingeschreven. Hij studeerde onder Cobet en Pluygers, maar volgde ook de colleges van Goudsmit, Buys en Vissering. Vooral Fruin, met wien hij in 1864 in betrekking kwam, had zeer veel invloed op zijn vorming. Onder dezen promoveerde hij dan ook den 18en December 1867 na verdediging van een proefschrift: *Geschiedenis der regeering in de nader geünieerde provinciën tot aan de komst van Leycester*, 1579-1585 (Leiden 1869), een uitnemend werk, dat vervolgens werd uitgebreid tot: *De Staat der Vereenigde Nederlanden in de jaren zijner wording*, 1572-1594 (Haarlem 1872; 2e dr. aldaar 1878). Dit boek is het beste, dat over den staatsrechterlijken grondslag van de republiek is geschreven; voor deze ingewikkelde en zeer verwarde periode is het het standaardwerk gebleven. Na zijn promotie ondernam Muller een groote buitenlandsche archiefreis naar Brussel, Berlijn, Dresden en Weenen ten bate der nederlandsche geschiedenis. Een tweede reis was gericht naar Weimar en Arolsen. Tusschen deze reizen in was hij een jaar (cursus 1869-70) leeraar in de geschiedenis aan het gymnasium te Leiden geweest. Maar het M.O. voldeed hem niet, zoodat hij het dan ook niet voortzette. Het wetenschappelijk resultaat van zijn archiefreizen bestond in verschillende historische opstellen, maar ook in zijn boek over *Nederlands eerste betrekkingen met Oostenrijk, toegelicht uit de correspondentie der keizerlijke gezanten te 's Gravenhage* 1658-78 (*Verhand. Kon. Akad. v. Wet. Afd. Lett.* V; ook afzond. versch. Amsterdam 1870), en vooral in zijn *Wilhelm III von Oranien und Georg Friedrich von Waldeck. Ein Beitrag zur Geschichte des Kampfes um das europäische Gleichgewicht* ('s Grav. 1873, 1880, 2 dln.), waarin een geheel nieuw licht werd geworpen op de vorming en de bevestiging der coalities tegen Frankrijk onder Willem III. Na eenige jaren ambteloos te Haarlem te hebben gewoond, werd Muller in 1874 benoemd tot ambtenaar aan het algemeen rijksarchief. Als vrucht van zijn werkzaamheid daar kan men beschouwen de *Regesta Hannonensia. Lijst van oorkonden betreffende Holland en Zeeland*, 1299-1345, *die in het charterboek van Van Mieris ontbreken. Uitg. van wege de Kon. Akad. van Wet.* ('s Grav. 1882).

In Augustus 1878 werd Muller benoemd tot hoogleeraar in de geschiedenis aan de rijks-universiteit te Groningen. Den 8. October van dat jaar aanvaardde hij zijn ambt met een rede: *Het rechtmatig gebied des geschiedschrijvers* (Haarlem 1878). Dat gebied is de staatkundige geschiedenis; maar de geschiedschrijver van de staatkundige verhoudingen zal goed doen met voortdurend acht te slaan op hetgeen in de maatschappij, waarop de staat gebouwd is, voorvalt. Slechts zes jaren is Muller te Groningen gebleven; in 1883 werd hij benoemd tot hoogleeraar in de algemeene geschiedenis te Leiden als opvolger van Dozy. Hij aanvaardde den 19. December van dat jaar zijn ambt met een rede: *Wereldverkeer en wereldgeschiedenis* (Haarlem 1883), waarin opnieuw verband werd gelegd tusschen de economische en de politieke factoren der algemeene geschiedenis. Hoogleeraar te Leiden is Muller tot zijn dood gebleven. In Januari 1874 was hij gehuwd met Dorothea Petronella Bohn.

Muller heeft zich op het gebied der vaderlandsche geschiedenis voornamelijk bezig gehouden met de eerste periode van den tachtigjarigen oorlog en met die van Willem III. Behalve de reeds genoemde werken schreef hij nog over het eerste tijdvak: *De unie van Utrecht* (Utrecht 1878;

2e druk in hetz. jaar); zijn voornaamste werk was evenwel de groote bronnenpublicatie met Alph. Diegerick: *Documents concernant les relations entre le duc d' Anjou et les Pays-Bas* (Utrecht, 's Gravenhage, Amsterdam 1889-1900, 5 dln.). De resultaten van zijn studiën over dit onderwerp gaf hij in een reeks *Bijdragen tot de geschiedenis der scheiding van Noord- en Zuid- Nederland* in *Bijdr. v. vad. gesch. en oudh.* III Reeks VII en VIII, IV Reeks II en IV). Over den tijd van Willem III blijft zijn boek over Waldeck het voornaamste. Over de geheele zeventiende eeuw strekt zich uit zijn terecht algemeen bekend geworden *Onze Gouden Eeuw. De Republiek der Vereenigde Nederlanden in haar bloeitijd geschetst. Geillustreerd onder toezicht van* J.H.W. Unger (Leiden 1896-98, 3 dln.; ook herdr.). Dit boek, dat de geschiedenis van deze periode van verschillende zijden belicht, is geschreven met een zeer uitgebreide en zeer accurate kennis van land en volk van die dagen; het is in den besten zin populair geschreven, eenvoudig en duidelijk. Datzelfde geldt van Muller's andere groote werk, de *Geschiedenis van onzen tijd* (Haarlem 1902-03), waarvan hij alleen het eerste deel heeft mogen voltooien. Sedert jaren had hij zich bezig gehouden met de algemeene geschiedenis der negentiende eeuw, blijkens een zeer groot aantal tijdschriftartikelen. Vandaar dan ook, dat zijn boek over onzen tijd geschreven is met een grondige kennis van bronnen en boeken over deze merkwaardige periode. Ook dit boek is terecht in ruimen kring bekend geworden; het is duidelijk geschreven en bovendien zeer objectief en dus zeer betrouwbaar. Het is zeer te betreuren, dat Muller dit werk niet heeft kunnen voltooien. Het is door anderen voortgezet.

Muller was een man van een zeer uitgebreide kennis, een rijp oordeel en een haast onfeilbaren historischen zin. Zijn aanleg lag meer naar den kant der synthese dan der analyse; vandaar, dat hij ook bij voorkeur groote perioden behandelde. Daardoor heeft hij zeer veel invloed gehad in ruimen kring, te meer, daar hij wel geen fraaien, maar toch een goeden stijl van schrijven had. Minder werkte hij uit met het gesproken woord, zoodat hij dan ook weinig onmiddellijke leerlingen heeft gehad.

Zie: Colenbrander in *Levensb. Lett.* 1904-05, 266 vlg.; Gordon in *Meded. Alpen-Vereeniging* III (1905), 5 vlg.; S. Muller Fzn. in *Jaarb. Kon. Akad.* 1905, 3 vlg.; Muller, *Verspr. geschr.* (1906), 1 vlg.; Blok in *Leidsche Stud. Alm.* 1906, 335 vlg. en *Leidsch Jaarb.* 1906.

Brugmans

[Munninck, Cornelius Willemsz.]

MUNNINCK (Cornelius Willemsz.), Muenick of Monich, overleed 17 Augustus 1543 als kanunnik en onderdeken van de Lieve Vrouwekerk te Veere en werd in deze kerk begraven in het koor voor het hoogaltaar (*Bijdr. Haarlem* XXV, 437). Een Corn. de Monick, Munnick, woonde omstreeks dien tijd bij Middelburg in het Schuilwervenblok. Of hij dezelfde persoon is als deze kanunnik blijkt niet (*Archief Zeeland* (1904) 161, 175).

1528 komt ook een Cornelis Willemsz. voor als deken der O.L. Vrouwekerk, aan wien Adolf van Bougondië, heer van Veere, een erfelijke rente schonk. Mogelijk is hij dezelfde persoon als C. Willemszoon de Munnik. Een Cornelius Wilhelmi verkreeg 1515-16 een vicarij te Koudekerke, dekenaat Schouwen.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Scaldia 51.

Fruytier

[Munro, Andries of Andrew]

MUNRO (Andries of Andrew), geb. 11 Nov. 1762, opgevoed in het gereformeerd weeshuis te Rotterdam en overl. te Rotterdam 4 Juli 1835. Nadat hij reeds op jeugdigen leeftijd fabriek en landmeter van Schieland geworden was, droeg de stedelijke regeering van Rotterdam hem bij besluit van 1 Febr. 1796 op, een nieuwen plattegrond der stad te maken, daar het voor het oproepen der stemgerechtigde burgers voor de grondvergaderingen van het hoogste belang was de grenzen van de jurisdictie der stad te kennen, de grenzen der verschillende wijken en de namen van alle havens, straten en stegen. Hoewel niet op tijd met zijn werk gereed, daar de plattegrond op grooter schaal bleek geteekend te moeten worden dan eerst was aangenomen, kreeg Munro op zijn verzoek om een hoogere belooning een gunstige beschikking en wegens de fraaie en nauwkeurige uitvoering van het werk werd hem daarvoor 12 Oct. 1797 in plaats van de overeengekomen ƒ 550 de som van ƒ 1000 toegekend. De kaart door C. van Baarsel gegraveerd, kwam in 1800 uit bij Mortier, Covens en Zn. te Amsterdam. Waarschijnlijk mede aan dit werk heeft Munro 27 Sept. 1802 zijn benoeming tot stadsbouwmeester te danken gehad, welke betrekking hij tot 1 Juni 1827 heeft bekleed. In een moeilijken tijd heeft hij de stad gediend. Voor den bouw van nieuwe werken was in die periode heel weinig geld beschikbaar. Zijn naam is verbonden aan de in 1822 in gebruik genomen nieuwe zeevischmarkt, dle tot 1880 bestaan heeft, en aan de nu verdwenen Beursbrug, die in 1826-27 door hem gebouwd is. Wel heeft hij nog teekeningen en plattegronden geleverd voor de verbouwing van het stadhuis aan de Kaasmarkt, doch zijn opvolger heeft dit werk voltooid. Uit den franschen tijd zijn verschillende rapporten van hem bewaard gebleven. Hij was 1 Mei 1787 gehuwd met Dorothea Eekhart; zijn zoon Andries Munro Jr., was evenals zijn vader architect en vervaardigde meer dan eens kaarten voor de stad.

Zie: *Rott. Jaarb.* X (1922), bl. 128.

Moquette

[Munster, Joannes]

MUNSTER (Joannes), bernardijn, geboren te Neurenberg in Duitschland, overleed in de priorij van O.L.V. in Bethlehem te Wateringen 10 Maart 1551. Voor zijn intreden in het klooster was hij koopman en zoo in verbinding met Antwerpen, waar hij 19 Maart 1516 het habijt der cisterciënserorde ontving in de priorij St. Salvator of Potklooster. 1517 legde hij, oud ruim 26 jaar, zijne kloostergeloften af. Reeds 10 Januari 1518, nieuwe stijl 1519, zong hij zijne eerste H. Mis. Gedurende 13 jaar bestuurde hij de priorij te Wateringen. De oorkonde of het verslag zijner keuze tot prior 17 Febr. 1538 is uitgegeven in *Bijdr. bisdom Haarlem* XVII, 28-30. Hij volgde Bartholomeus op, die tot prior in Warmond, zijn professieklooster, gekozen was. Sanderus, *Chorogr. Sacra Brab.* I, 521, v. Heussen en *Bijdr. bisd. Haarlem* noemen een Johannes Munster, monnik van St. Salvator, prior gedurende 7 jaar, overl. 1510, en een Joh. Leonardi van Norenberg, prior van Wateringen, overleden 1551. Het is dezelfde persoon; de lijst der monniken van St. Salvator kent slechts een Joh. Munster uit Nueremberg. Bij de keuze van Joh. M., 1538, telde de priorij van Wateringen slechts twee monniken en een convers of leekebroeder.

Zie: *Graf- en Gedenkschriften der prov. Antw.* IV, 217, 225.

Fruytier

[Mus(ch), Joris]

MUS(**CH**) (Joris), geb. te 's Hertogenbosch 28 Maart 1691, overleden te Helmond 12 Mei 1731, trad 8 Nov. 1711 in de orde der norbertijnen en werd geprofest 11 Juli 1713 onder den klooster-

naam H i e r o n y m u s . Nadat hij 21 Dec. 1715 te Antwerpen priester gewijd was, werd hij 16 Juni 1718 kapelaan te Mill en ontving 3 Mei 1726 van den vic.-generaal Petrus Govaerts missie als pastoor te Helmond. Deze pastoor heeft een zeer beklagenswaardige rol gespeeld in de geschiedenis van den bekeerling Nol Leemans (zie aldaar kol. 735). Vóór deze treurige geschiedenis ten einde was, overleed de pastoor.

Zie: L. S c h u t j e s , *Gesch. van het bisdom 's Hertogenbosch* IV, 128; T h . I g n . W e l v a e r t s , *Postels Biogr. Wdb.* 165; J. H e e r e n , *Biogr. Wdb. van Helmond*, 159.

Heeren

[Muurling, Sytze Westerbaan]

MUURLING (Sytze W e s t e r b a a n), geb. te Stiens 29 Nov. 1836, overl. te Batavia 17 Oct. 1876, was de zoon van Dr. W. Muurling (III, kol. 891), predikant en sedert 1837 hoogleeraar in de theologie, en I. W e s t e r b a a n . Hij genoot lager onderwijs op de school van Rijkers, en middelbaar onderwijs eerst, daar hij in de rechten zou studeeren, op het gymnasium, maar daar hîj na drie jaren van voornemen veranderde (tengevolge van of in verband met eene zware ziekte) op de school van Hüther, beide te Groningen, waar zijn vader in 1840 tot hoogleeraar benoemd was. In 1848 verloor hij zijn moeder; zijn vader hertrouwde in 1850.

In 1854 deed hij met goed gevolg toelatingsexamen voor de Koninklijke academie te Delft en in 1859 verwierf hij het diploma van burgerlijk ingenieur. Bij beschikking van den minister van koloniën van 4 Febr. 1860 werd hij aangewezen om den directeur der openbare werken in Nederlandsch Oost-Indië, H. de Bruyn (I, kol. 505), te vergezellen op een reis ter bestudeering van de stelsels van bevloeiing, in zwang in Zuid-Frankrijk en Italië. Het verslag dezer reis is in de werken van het Koninklijk instituut van ingenieurs opgenomen (*Verhandelingen* 1862-63, blz. 60).

Muurling vertrok, na benoeming tot aspirant-ingenieur van den Nederlandsch-Indischen waterstaat op 25 Juli 1860, in October d.a.v. derwaarts, tegelijk met de Bruyn en diens familie. In Indië aangekomen, werd hij op het hoofdbureau onder de Bruyn geplaatst. Op 13 Febr. 1863 tot ingenieur 3e klasse bevorderd, werd hij eerstaanwezend ingenieur te Kediri. Hij was daar behalve als ingenieur ook als landmeter werkzaam. Daar heeft hij de eerste ijzeren brug, die op Java uitgevoerd is, over de rivier de Kediri, ontworpen en gebouwd; zij werd door deskundigen een meesterstuk genoemd. Op 16 Sept. 1865 werd hij tot ingenieur 2e, op 19 Sept. 1873 tot ingenieur 1e klasse bevorderd. Hij bleef ter standplaats Kediri wonen. In het begin van 1874 verzocht hij om gezondheidsredenen een tweejarig verlof naar Europa, dat hem 17 Maart van dat jaar verleend werd. Hij kwam 29 Mei in Nederland aan en vestigde zich te 's Gravenhage. Een zeldzaam voorkomend geval was het, dat Muurling, toen hij zich voldoende hersteld achtte, zich, na één jaar verlof gehad te hebben, weder aangaf om naar Indië terug te keeren.

Hij vertrok 16 Oct. 1875 en werd bij zijn aankomst aldaar in Dec. d.a.v., daar er geen plaats als ingenieur 1e klasse open was, herplaatst als ingenieur 2e klasse, en wel op het hoofdbureau onder de Bruyn. Op 16 Juli 1876 werd hij benoemd tot hoofdingenieur 2e klasse, en bleef in zijn betrekking. Huet zegt verkeerdelijk, dat hij toen een afdeeling bekwam. Er waren 3 afdeelingen, waarvan de oudste hoofdingenieurs inspecteur waren, en Muurling had, toen hij tot hoofdingenieur benoemd werd, 10 hoofdingenieurs boven zich op, de

ranglijst. Hij bleef te Batavia wonen. Aan de haven dier stad kreeg hij, nog slechts enkele maanden als hoofdingenieur in dienst, een hevigen koortsaanval, die hem in enkele dagen sloopte.

Hij huwde 14 Nov. 1862 met C.H. de Bruyn, dochter van zijn chef. Hij had bij haar 3 zonen, waarvan een jong stierf.

In de notulen der vergadering van de Vereeniging van burgerlijke ingenieurs van 22 Aug. 1877, blz. 32, komt een levensschets van hem, door A. Huet voor.

Ramaer

[Mijnden, Herberen van]

MIJNDEN (Herberen van), zoon van Wouter van Aemstel van Mijnden en een jonkvrouw van Merenburch, geb. omstreeks 1500, gest. in 1552 of kort daarna. Hij was de jongere zoon uit een geslacht, in welks rijkdommen te groote kinderzegen reeds een gevoelige bres had geschoten. Hij was dus niet zeer gefortuneerd en trad als hofmeester in dienst der heeren van Brederode; als zoodanig was hij in 1528 te Veere en in 1529 te Vianen. Later huwde hij een dochter van den utrechtschen schepen Joost van Scroyesteijn en vestigde zich te Utrecht. In 1537 en 1549 wordt hij als lid der utrechtsche ridderschap vermeld. In 1552 leefde hij nog. Hij heeft gedenkschriften nagelaten, die evenwel geen aaneengeschakeld verhaal geven van de geschiedenis van Utrecht in die dagen, maar slechts herinneringen zijn, door den schrijver niet zeer lang na de verhaalde gebeurtenissen op verschillende tijden en zonder eenig systeem neergeschreven. Het belang van van Mijnden's gedenkschriften is gelegen in het feit, dat hij ooggetuige was van hetgeen hij verhaalt; van verschillende andere ooggetuigen vernam hij bovendien allerlei bijzonderheden. Veel minder waarde hebben zijn mededeelingen over verderaf liggende gebeurtenissen, waarin hij zich herhaaldelijk vergist. Herberen van Mijnden's gedenkschriften zijn door Lap van Waveren, Matthaeus en andere Utrechtsche onderzoekers gebruikt, maar zijn eerst door Blok in 1886

teruggevonden in het Staatsarchief te Munster. Naar dit handschrift, dat autograaf bleek te zijn, zijn de gedenkschriften uitgegeven door S. Muller Fzn. in *Bijdr. en Med. v.h. Hist. Gen.* XI, 1 vlg.

Zie de inleiding van Muller op de genoemde uitgave.

Brugmans

[Myst, Gerardus de]

MYST (Gerardus de), een hollandsch kolonist uit de 2e helft der 17e eeuw. Hij behoorde tot de emigranten die 14 December 1676 onder de leiding van John Price (zie dat art.) uit Texel naar Guyana uitzeilden om daar, dicht bij den mond der Oyapock (toen Wiapoca genaamd), de tegenwoordige oostelijke grensrivier van fransch Guyana, de kolonie Orange te stichten. Aan boord fungeerde de Myst als fiscaal. Daar aangekomen, werd hij weldra door den gouverneur benoemd tot lid van den Hoogen Raad der nieuwe nederzetting, waaraan slechts een zeer kortstondig bestaan is beschoren geweest. Na de verovering van Orange door de Franschen deelde hij het vreeselijke lot van de overige kolonisten. Drie maanden bleven ze in Cayenne gevangen; vervolgens bracht men de van alles beroofden in een nauwe scheepsruimte als opeengepakt, en slecht van voedsel en drinkwater voorzien, naar Martinique. De vrede van Nijmegen, 10 Augustus 1678 tot stand gekomen, maakte aan hun ballingschap een eind. De M. kon naar het vaderland terugkeeren. Daar heeft hij zich voor onze koloniale geschiedenis verdienstelijk gemaakt door de uitgave van een geschrift, dat een goed denkbeeld geeft van de wijze waarop het stichten eener kolonie in de 17de eeuw in zijn werk ging: G. de Myst, *Verloren Arbeyt ofte klaer en kortbondigh vertoogh van de Colonie in de lantstreke Guiana aan de vaste kuste van America op de rivier Wiapoca* .... enz. Gedrukt voor den auteur. Amsterdam 1679 (aanwezig in de Bibliotheca Thysiana te Leiden, nr. 9602).

Zie: M.G. de Boer, *Een nederlandsche nederzetting aan de Oyapock* (1677) in *Tijdschr. voor Gesch.* (Gron. 1899) XIV.

Bartelds

N.

[Nanninksz., Pieter]

NANNINKSZ. (Pieter), uit Benningbroek, was na Koppen Cornelisz. en diens zoon, Nanning Koppens (zie dit deel kol. 722) het derde slachtoffer van Sonoy's Bloedraad in het Noorderkwartier. Evenals Koppen Cornelisz., behoorde hij tot den welgezeten boerenstand. Om hem maar tot bekentenis te brengen, maakte men gebruik van een pas uitgevonden marteltuig, de z.g. loopende windas. Bovendien werden door Sonoy ratten naar Enkhuizen gezonden, welke het lichaam van den ongelukkige moesten doorknagen. Bor heeft in zijn ‘Historie’ een tweetal teekeningen opgenomen, hem door Goltzius verschaft, van de houten kist, inwendig met ijzer beslagen, waarbinnen men de ratten plaatste, benevens gloeiende kolen, om de beesten tot razernij te brengen; in het deksel waren gaten aangebracht, en Pieter Nanninks werd voorover op deze kist gelegd. Door onduldbare pijnen overmeesterd, beschuldigde hij twee inwoners van Hoorn, Pieter El en Jan Jeroensz, ofschoon dezen onschuldig waren, van landverraad. Het kwam daarop tot hoogen twist tusschen Sonoy en de Hoornsche vroedschap, toen hij, zich niet storend aan de afspraak, Jan Jeroensz. buiten haar voorkennis

op de pijnbank liet leggen. Gelukkig dat men ten slotte zijn toevlucht nam tot den Prins. De rechtszaak werd nu aan den Bloedraad van Sonoy onttrokken en gebracht voor een commissie, waarvan zeven leden door den Prins werden aangewezen, terwijl ook twee schepenen van Hoorn daarin zitting zouden hebben. Het rechtsgeding sleepte zich voort tot de Pacificatie van Gent; en in Juli 1577 zijn daarop de drie verdachten onder handtasting uit hun gevangenschap ontslagen. Wel heeft men ook daarna getracht Sonoy en zijn voornaamsten handlanger, Joost Huigesloot, in rechten te vervolgen, maar het geding werd gesust; men wilde van de verdrietelijke zaak af zijn. Jan Jeroensz. leefde nog in 1616; hij woonde toen te Hoorn, en, gelijk wij bij Dusseldorpius kunnen lezen, betoonde hij zich een warm vriend van de Jezuïeten in de hollandsche zending.

Zie: van Opmeer, *Martelaarsboeck* II, 254; Bor, *Historie* (1670) I, 628; Hooft, *Nederl. Hist.* (Amsterdam 1677), 422; Dusseldorpius, *Annalen*, ed. Fruin, passim.

Hensen

[Nansius, Franciscus]

NANSIUS (Franciscus) of Frans Nans, zoon van Frans N. en Adriana Buus, geb. omstreeks 1520 te IJzenberge in het Veurne-ambacht,

gest. midden 1595 te Dordrecht. Te St. Winoxberge legde hij zich onder leiding van Paulus Leopardus op de oude letteren toe. Vervolgens studeerde hij te Leuven en te Parijs in de rechten. In het begin van de jaren zeventig komt hij als raadsheer en schepen van het Vrije van Brugge voor. 1575, 1579, 1580, 1582 was hij daar burgemeester. Dat hij tegelijkertijd beoefenaar der klassieke geleerdheid bleef en tengevolge daarvan met allerlei beroemde mannen van zijn tijd in briefwisseling stond, kwam hem goed te pas, toen hij, overgegaan tot de Reformatie, in 1582 of 1584 Brugge verliet. Hierdoor toch kon hij weldra te Leiden het ambt van leeraar in het Grieksch aan de latijnsche school daar verkrijgen, dat hij tot 1592 bekleed heeft. De inschrijving in het album academicum van de universiteit aldaar: 9 Mei 1586 Franciscus Nansius Juris licentiatus et Theologus, zal dan ook wel op hem betrekking hebben. In 1592 haalde men hem, dien men ‘den tweeden Scaliger’ noemde, naar de Illustre School te Dordrecht, als ‘Voorzitter der Grieksche taal’ met den titel van hoogleeraar en op een jaarwedde van 250 pond. Zijn intrede, kort daarna gevolgd, is een ware triumftocht geweest en tevens het begin van een zeer vruchtbare werkperiode: Schotel noemt een heele reeks van bekende namen, wier dragers Nansius' praelectiones - waarvan er verscheidene in handschrift in de bibliotheek der universiteit te Leiden bewaard bleven - gevolgd hebben. Reeds in zijn studententijd schijnt Nansius gepubliceerd te hebben, en wel door een uitgaaf van den *Dialogus de Virtute van Plato*, met latijnsche vertaling en annotaties te bezorgen. Voorts gaf hij in 1589: *Nonni Panopolitani graeca paraphrasis Sancti Evangelii secundum Johannem*, en: Francisci Nansii *in Nonni paraphrasin .... jam primum .... restitutam .... notae*; in 1593: Francisci Nansii *ad Nonni Paraphrasin .... curae secundae*; en in andere jaren nog tal van werken, waarvan vermelding geschiedt bij G.D.J. Schotel, *De Illustre School te Dordrecht* (Utr. 1857) blz. 37, 38. Voor een deel bevinden zich ook deze te Leiden. Of een bij Schotel niet vermeld werk *De finibus agrorum*, waarvan Nansius de publicatie in den zomer van 1592 binnenkort hoopte te doen plaats hebben, ook werkelijk verschenen is, kan ik niet zeggen. Overal verspreid schijnen ook nog tal van brieven van en aan hem te bestaan. Een daarvan werd gepubliceerd in S.A. Gabbema, *Epistolarum .... Centuriae tres* (Haarl. 1663), n°. 72, n.l. Fr. N. aan Theod. Canterus, 28 Oct. 1591. Twee andere in de *Correspondance inédite de Loaeus*, gepubliceerd door A. Roersch (Gent 1898). In de verzameling geleerdenbrieven in de Universiteitsbibliotheek te Leiden bevinden zich drie brieven van Nansius (aan Th. Canter (12 Aug. 1594), J. Castellius (1574), J. Lipsius (1 Febr. 1594)) en twee aan hem (van Th. Schotisius (1594)).

Nansius' bibliotheek ging na zijn dood naar zijn zoon, François, geneesheer te Middelburg (zie dl. III, kol. 902), waarna zij door dezen te gelde werd gemaakt. Veel ervan kwam ten slotte in de leidsche universiteitsbibliotheek terecht. Een hs. van den utrechtschen bisschop Adalboldus: *Sententia .... de crassitudine sphaerae*, ook in zijn bezit geweest, bevindt zich thans in de Bibliothèque Nationale te Parijs.

Volgens de *Biographie Nationale de Belgique* is Nansius in 1582 gehuwd met Maria Anchemont, dochter van Cornelis Anchemont, heer van Werve. Volgens de Waard is deze Maria echter de vrouw van zijn zoon, Frans Jr., geweest (zie III, kol. 902).

Behalve aan het reeds vermelde boekje van Schotel is het bovenstaande ontleend aan: H.Q. J a n s s e n , *De Kerkhervorming te Brugge* (Rott. 1856), register in voce; J.H. H e s s e l s , *Ecclesiae Londino- Batavae Archivum* I (Cantabr. 1887) register in voce; A. H u l s h o f , *Verslag van een onderzoek te Parijs naar hss.*, in *Aanteekeningen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap* Jrg. 1912, bldz. 20; *Biographie Nationale de Belgique* in voce Nans.

van Schelven

[Nasalli, I.]

NASALLI (I.), titulair aartsbisschop van Cyrra, nuntius te Bern. Nadat in April 1822 een plan tot organisatie van het R.K. Kerkgenootschap door ridder Reinhold den staatssecretaris, kardinaal Consalvi, was voorgelegd, bleken de moeilijkheden daaraan verbonden, zoo zwaar, dat men besloot de onderhandelingen naar Nederland te verleggen. De nuntius van Zwitserland, mgr. N., kwam daarop 26 Aug. 1823 naar Brussel, om er als bemiddelaar des Pausen op te treden. Pius VII was echter toen juist een week te voren gestorven; daarmede vervielen de volmachten aan mgr. N. verleend. Eerst 6 Nov. daarop volgende, kon hij nieuwe geloofsbrieven in den Haag overleggen. Ruim een jaar lang werden nu over en weer besprekingen gehouden, maar het meeningsverschil was te groot; 1 Dec. 1824 keerde de onderhandelaar onverrichter zake naar Zwitserland terug.

Een paar jaren later had mgr. N. zich nogmaals bezig te houden met de zaken der Nederlanden; ditmaal te Rome, als raadsman van Leo XII. Graaf de Celles was in 1826 Reinhold opgevolgd, ten einde nogmaals pogingen in het werk te stellen om een concordaat tot stand te brengen. Gelijk in het artikel, aan dezen bekwamen diplomaat gewijd, kol. 290, wordt vermeld, is dat hem ook werkelijk gelukt.

Zie: A l b e r s , *Gesch. v.h. herstel der Hierarchie* I, passim; G o u l m y , *Hierarchie en Wetboek*, 219.

Hensen

[Nassau, Maria van]

NASSAU (Maria v a n), kloosterzuster en priorin of mater in het waalwijksche nonnenklooster Nazareth, van de orde van Sint Augustinus, overleed 20 Dec. 1556. Zij was de dochter van J a n , bastaard van Nassau, kastelein van Heusden, zoon van Jan van Nassau, heer van Breda tot 1475, en niet van Engelbrecht II, zooals v a n G o o r schijnt te bedoelen. Met hare zuster Adriana had zij in het klooster Nazareth te Waalwijk den sluier aangenomen. Volgens het jaargetijboek van het klooster stierf haar vader (de naam wordt niet genoemd) 29 Nov. 1506. Om wille zijner dochters had hij het klooster rijkelijk begiftigd. Haar moeder, A d r i a n a v a n H a a s t r e c h t , dochter van Paulus, heer van Loon op Zand, overleed 8 Oct. 1512. Haar zuster Adriana overleed twee jaar na Maria, 24 Mei 1558.

Zij bestuurde omstreeks 33 jaar, zegt het jaargetijboek en de lijst der priorinnen, het klooster, dus sinds 1523 of vroeger. De eerste priorin of mater in Nazareth, gestorven 28 Dec. 1525, was Hildegunda van Bruggen. 7 Dec. 1525 geeft de priorin Maria van Nassau met den confessor Gerrit van Rueremonde verlof aan den heer van Waalwijk om een ‘rossemeulen’ op het land van het klooster te plaatsen. Mater H. van Bruggen schijnt dus ontslag genomen te hebben vóór haar dood. 1526 telde haar klooster 55 geprofeste jonkvrouwen.

14 Mei 1538 gaf C a t h a r i n a v a n H a e s t r e c h t bij testament, gemaakt ten huize van haar bloedverwant, Jer. van der Noot, een ruime gift aan het klooster

Nazareth, waar hare nichten woonachtig zijn. Uit het jaargetijdenboek van Nazareth blijkt, dat Catharina v.H.

overleed 18 Mei 1538 en 'maey' was der zusters van Nassau en 'oumey' van zuster Eleonora van der Noot, overl. 6 Sept. 1583. Ook Maria van Haestrecht, vrouwe van Loon, overl. 4 Maart 1535, schonk een pitantie aan het klooster. Zij was 'den zusteren van Nassouwe en van der Noot gerechte nicht'.

Mater Maria van Nassau overleed als jubilaria, 50 jaren geprofest. Het jaargetijboek noemt haar: 'suster Maria, voortyts mater'. Zij had dus het bestuur van het klooster neergelegd vóór haar dood. Volgens het stamboompje in *Taxandria* waren Maria van Nassau en prins Willem achternicht en achterneef. Het jaargetijboek van Nazareth, uitgegeven in *Grafschr.* 1859, doch niet aangehaald door den schrijver in *Taxandria*, bevestigt dit. De titel: Maria van Nassau, oudst bekende priorin van het klooster Nazareth, is niet juist. Zooals wij reeds uit het jaargetijboek aanhaalden, was de eerste priorin, in Nazareth overleden, Hildegunda van Bruggen.

Zie: *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen* IV, 441, 444, 445, 448, 449, 450, 451; *Taxandria* XXIV (1917), 13-18, 38-40, 270-273; Coppens, *Nieuwe beschr. bisdom 's Hertogenbosch* V, 882; Wichmans, *Brabantia Mariana Tripartita* (Antv. 1632), 852.

Fruytier

[Nicolaî, Willem Frederic Gerard]

NICOLAÎ (Willem Frederic Gerard), geb. 20 Nov. 1829 te Leiden, overl. 25 April 1896 te 's Gravenhage, ontving zijn opvoeding in het luthersche weeshuis te Leiden. Aanvankelijk werd hij voor onderwijzer opgeleid, daarna koos hij het vak van boekbinder, doch het meest trok hem de studie der muziek. Door de bemoeiingen van prof. Geel besloten de regenten ten slotte Nicolaï geheel voor muziek te laten opleiden. Op de muziekschool der Mij. voor Toonkunst ontving hij zang-, piano- en orgelles van den directeur le Lièvre, terwijl voor violoncel de Graaff zijn onderwijzer was. Weldra was hij in staat om op de concerten van de studentenvereeniging 'Sempre Crescendo' en van 'Musis Sacrum' als solist op te treden en nam hij waar voor le Lièvre, die tevens organist der Waalsche gemeente was.

In 1849 vertrok Nicolaï naar Leipzig, waar hij studeerde onder Moscheles, Rietz en Plaidy. In 1851 behaalde hij, na op een 'Hauptprüfung' een ouverture van eigen compositie gedirigeerd te hebben, een einddiploma en begaf zich naar Dresden om bij den vermaarden organist Johann Schneider te studeeren. In October 1852 keerde hij naar Leiden terug, waar hij eenige concerten gaf. Ook in andere steden van ons land trad hij met veel succes op. In 1853, dus op 24-jarigen leeftijd werd hij benoemd tot leeraar in theorie en orgelspel aan de Kon. Muziekschool te 's Gravenhage. Hij vestigde zich nu te 's Gravenhage en trad in 1861 in het huwelijk met Sophia Helena Catherina Campbell. Binnen korten tijd kreeg hij vele lessen in de hoogste kringen; ook prins Alexander en koningin Sofia telde hij onder zijn leerlingen. In 1865 volgde hij Lübeck als directeur der Kon. Muziekschool op. Ook op ander gebied vond Nicolaï nog den tijd werkzaam te zijn. Gedurende eenigen tijd was hij organist der fransche kerk, tevens directeur van Toonkunst in den Haag en tijdelijk van Toonkunst te Rotterdam. De Mij. 'de Toekomst' benoemde hem tot haar directeur.

Als componist heeft Nicolaï een welverdienden naam verworven. Van zijn liederen zijn er meer dan dertig uitgegeven. Het meeste succes behaalde hij met zijn *Loverkens* van Hoffmann von Fallersleben. In later jaren schreef hij

bijna uitsluitend composities van grooter omvang, o.a. *Das Lied von der Glocke* en *De Zweedsche Nachtegaal*, gedicht van Julia de Geyter, gecomponeerd voor kinderstemmen, gemengd koor en orkest, ter eere van Jenny Lind, de stichteresse der Mij. 'de Toekomst', en op het 50ste concert dezer maatschappij voor het eerst uitgevoerd (1 Dec. 1880). Het meest bekende werk van Nicolaï is *Bonifacius*, tekst van Lina Schneider. Zijn andere groote werk, *Jahve's wraak*, had weinig succes.

Sedert 1870 was Nicolaï redacteur van het muziektijdschrift *Caecilia*. Hij was één der oprichters der Nederl. Toonkunstenaars Vereeniging, waarvan hij in 1880 tot voorzitter werd gekozen. Zijn leerboek over de theorie der muziek, dat van algemeene bekendheid was, is nu door meer moderne werken verdrongen. Van vele voorname muziekgenootschappen en vereenigingen was Nicolaï eerelid.

Een portret en lijst van compositiën van Nicolaï is te vinden in Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-1896).

Zie: Henri Viotta, *Onze hedendaagsche toonkunstenaars* (Amst. 1893-1896); Hugo Riemann, *Musik- Lexicon*; J.H. Letzer, *Muzikaal Nederland* 1850-1910 (Utrecht 1911); *Caecilia en Muziekcollege* VII en VIII (1920), 2.

Spier

[Nieuwenhof, Johannes]

NIEUWENHOF (Johannes) of Niehovius, geb. te 's Hertogenbosch, kanunnik-regulier van St. Augustinus in de priorij Corsendonck bij Turnhout, overleed 1606, waarschijnlijk 26 Dec., te Zoersel. 1578 had hij, wegens de gevaarlijke tijdsomstandigheden door den opstand en krijg, met de andere kloosterlingen Corsendonck moeten verlaten. Nadat de verspreide kloosterlingen drie jaren bestuurd waren door een rector in plaats van een prior, had 1590 eene keus plaats en werd Joannes Nieuwenhof benoemd. Hij nam nu zijn verblijf bij den procurator te Turnhout. Nieuwenhof kon met den procurator niet overeenkomen; er ontstond een voortdurend verschil. Deze procurator was als rector na den dood van den prior 1587 al bestuurder geweest van Corsendonck. Zware klachten en beschuldigingen waren tegen hem geuit. Het kapittel, gehouden te Brussel 1589, eischte een strenge rekenschap. Nieuwenhof had steeds gewoond in het land van Gulik, was als pastoor daar werkzaam geweest, maar had ook de ruwe manieren van het landvolk aangenomen. Om hun getwist werden beiden geroepen voor den priorvisitator van het Roode klooster bij Brussel. Ten slotte, ter wille van den vrede, werd de prior 1604 ontslagen. Daarna bestuurde Nieuwenhof de parochie Zoersel in Brabant tot zijn dood, vermeld in het obituarium van het klooster (niet bij Sanderus of Welvaarts) op 26 Dec. 1606.

Zie: Sanderus, *Chorogr. Sacr. Brab.* II, 110; I. Welvaarts, *Gesch. van Corsendonck* II, 176; v.d. Gheyn, *Nécrologe de Corsendonck* in *Annales acad. royale d'archéol. de Belg.* (Anvers 1901), 5 serie III, 341; *Bijdragen tot de geschiedenis* XVI (1925), 290; Latomus - Hoybergius, *Corsendoncka sive Coenobii Ord. St. Aug. de Corsendoncq origo et progressus* (Antv. 1644) 33.

Fruytier

[Nieuwenhoven, Antonius van]

NIEUWENHOVEN (Antonius van), geboren te Leuven, verwant met de adellijke families d'Ursel, de Reysere, Pipenpoy, trad in de adellijke abdij St. Gertrudis te Leuven van de orde der reguliere kanunniken van St. Augustinus, en overleed aldaar

24 Dec. 1526. Sinds 1468 was hij pastoor van Oisterwijk bij Tilburg, parochie zijner abdij, toen hij 1514 tot abt werd verkozen. Hij trof de abdij in bloeienden staat, verfraaide zelf

nog veel en stichtte verschillende nieuwe gebouwen. Reeds in het eerste jaar van zijn bestuur kwamen afgevaardigden der universiteit hem de waardigheid van conservator der universiteit aanbieden. Hij wilde dezen eerepost, indachtig de moeilijkheden, die zijn voorganger had ondervonden, eerst aannemen na den dood van den deken van St. Goedele, Joh. Godefridi van Wemeldingen, 5 Nov. 1526, en op andere zekere voorwaarden. Van Nieuwenhoven deed afstand, ten behoeve van Petrus Was (dl. V, kol. 1099), waarschijnlijk om zich van een goeden opvolger te verzekeren, nu de Keizer de benoemingen der abdijen had verkregen. Hij stierf reeds enkele dagen later.

Zie: A l p h . J a c o b s , *L'abbaye noble de Sainte Gertrude à Louvain* 15, 49-52, 156; C o p p e n s , *Beschr bisdom 's Hertogenbosch* V, 387; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXIX (1901), 90, 103; *Gallia Christ.* V, 62.

Fruytier

[Nihusius, Bartholdus]

NIHUSIUS (Bartholdus), geb. 1589 te Wolpe in Brunswijk, gest. 1657 te Hochheim bij Erfurt. Zijn ouders waren eenvoudige, behoeftige lieden van den lutherschen godsdienst. Toen hij dan ook, na de scholen te Goslar en te Verden bezocht te hebben, in 1607 aan de universiteit te Helmstad ging studeeren, moest hij zich voor zijn levensonderhoud als huisknecht verhuren bij Cornelius Martini, een luthersch Antwerpenaar van geboorte en zeer gefortuneerd. Deze trok zich het lot van den zeer begaafden jongen aan en gaf hem onderwijs in verschillende vakken. Later verkreeg hij een studiebeurs van den lutherschen bisschop van Verden en Osnabrück, Sigismund van Brunswijk, behaalde in 1612 den graad van meester in de vrije kunsten en wetenschappen, en werd in 1614 tot doctor gepromoveerd. Met de opleiding van twee saksische edelknapen belast, gaat hij naar de universiteit van Jena en komt in aanraking met het Hof van Saksen-Weimar, waar hij de paedagoog wordt van Bernard van Saksen-Weimar, den lateren veldheer van Gustaaf Adolf. Te Helmstad was Nihusius reeds in kennis gekomen met den geleerden Jezuïet Martinus Becanus van Mainz. In den zomer van 1622 verlaat Nihusius onverwacht en heimelijk Weimar en vestigt zich te Keulen in het huis der Broederschap van het H. Kruis. Hier wordt hij in het katholieke geloof onderricht door Leonardus Marius, president van het hollandsch college, die later pastoor zou worden van het amsterdamsche Begijnhof, (kol. 839), en gaat over tot de roomsche kerk. Priester gewijd, wordt hij rector van het huis der Broederschap, waar vooral bekeerlingen huisvesting vonden. Hierop kwam hij in een scherpen theologischen pennestrijd met Georgius Calixtus, professor te Helmstad en zijn voormaligen vriend en studiegenoot. Eigenaardig zijn de titels van zijn strijdschriften, b.v. *Andabata Helmstedensis, sive somnium Georgii Calixti de convulso ab sese religionis Pontificiae fundamento recensitum a B*^{o} *Nihusio* 1626'. Vertaald: De blinde ruiter van Helmstad of Nihusius' onderzoek van Calixtus' droom over het door hem omvergerukte fundament der pauselijke religie. Verder *Calixtus castigatus*, Calixtus gekastijd. Nihusius wordt vervolgens benoemd tot kanunnik van Hildesheim in de kerk van het H. Kruis, en tot proost van de cistersiënser-nonnen te Althaldersleben. In 1629 wordt hij abt van het premonstratenserklooster Ilefeld in den Harz, maar moet in September 1631 na den slag bij Breitenfeld uit de abdij wijken. Hierop is Nihusius zich te Amsterdam komen vestigen, met een geldelijke ondersteuning van de Congregatio de Propaganda Fide, die hij verkreeg door de gunst van paus Alexander VII, dien Nihu-

sius nog als Fabio Chigi, toen hij nuntius te Keulen was, gekend heeft. Hij nam daar zijn intrek bij de wed. Maarten van Papenbroeck op de Heerengracht ‘bij het Blaeue Huys’, waar de katholieken een schuilkerk hielden. Ook Leonardus Marius was in 1632 te Amsterdam gekomen. Nihusius was door den vicarius Philippus Rovenius ook belast met geestelijke bediening te Haarlem. Te Amsterdam was Nihusius geregeld werkzaam op de beroemde drukkerij van Blaeu, als corrector voor de vele katholieke boeken die van zijn pers kwamen. Blaeu gaf twee door Nihusius uit het Grieksch vertaalde werken uit van L e o A l l a t i u s , bibliothecaris der Vaticaansche Bibliotheek, n.l. *Hodoeporicon*, of Reize van Joannes Phocas door het Heilig Land, en *De ecclesiae occidentalis atque orientalis perputia concensione L. III* (1648), Over de voortdurende samenstemming der Westersche en Oostersche Kerk. Bij dit laatste werd gevoegd een herdruk van Nihusius' geschrift: *Disputatio de Communione sub utraque specie*, d.i.: Verhandeling over de communie onder twee gedaanten. Nihusius beijverde zich krachtig om bekeerlingen voor de Kerk te winnen, en schreef met dit doel een merkwaardig boek: *Ars nova dicto S. Scripturae unico lucrandi e Pontificiis plures in partes Lutheranorum*, d.i.: Een nieuwe kunst om met één enkele schriftuurplaats zeer veel Pausgezinden voor de partij van Luther te winnen. In dit, reeds in 1632 verschenen geschrift, dat hij een ‘irenisch boek’ noemt, noodigt hij Calixtus en de andere helmstadsche hoogleeraren uit, het bewijs te leveren, dat de Kerk niet overeenstemt met de oudste kerkvaders en kerkelijke schrijvers. Toen hij nog te Keulen woonde, was Nihusius reeds in briefwisseling met Caspar Barlaeus. Te Amsterdam was hij bevriend met Gerardus Vossius en sloot hij een innige vriendschap met Joost van den Vondel, die hem in 1653 een dichterlijken brief schreef: *Aen den Hooghwaerdigen en Hooghgeleerden Heer Bertholdus Nieuhusius*, die toen reeds Nederland verlaten had en te Regensburg verbleef, waar hij tot wijbisschop van Erfurt werd benoemd in het diocees van Mainz.

Zie: H.J. A l l a r d in *Jaarboekje van Jos. Albertus Alberdingk Thijm*, en de verschillende daar aangehaalde schrijvers.

Sterck

[Nomius, Nicolaas]

NOMIUS (Nicolaas), of N o e m s , geb. 21 Dec. 1581 te Haarlem, overl. aldaar 21 Oct. 1626. Op de hoogeschool van Leuven behaalde hij het licentiaat in de godgeleerdheid. Aan de zielzorg te Hoorn zich wijdend, werd hij in 1606 te Enkhuizen gegrepen, en vertoefde er zes maanden in de gevangenis. Het volgende jaar overkwam hem hetzelfde lot te Amsterdam; hij werd toen uit Holland gebannen. In 1610 treffen wij N. te Leiden aan; hij trachtte daar een tweede statie van seculiere priesters te stichten, wat mislukte door het optreden van pater M a t t h . C l i n g e r S.J. Zijn verder leven zou hij in Haarlem slijten; in 1612 tot één der vier vaste kapelaans benoemd, werd N. tevens in dat jaar lid van het haarlemsche kapittel, in plaats van Alb. Eggius. Drie jaren later benoemde Rovenius hem tot deken van die corporatie. Als één der voornaamste geestelijken van de missie had hij in 1619 met Joost Cats een groot aandeel in het voorbereidend proces tot de zaligverklaring der gorcumsche martelaars en evenzeer in het onderzoek der opgegraven relieken. Toen Rovenius in 1622 een reis naar Rome ondernam, was hij o.a. vergezeld van N. Deze vertegenwoordigde ook den haarlemschen clerus bij het sluiten van het concordaat te Brussel in 1624. Nog in de volle kracht van zijn leven is hij twee jaren later op stichtende wijze gestorven.

Portretten, geschilderd door onbekende kunstenaars, zijn in het Bisschoppelijk Museum te Haarlem en het Groot-Seminarie te Warmond; gegraveerde portretten door J. Matham, een onbekend kunstenaar en C. Bloemaers naar P. Grebber.

Zie: *Bat. Sacr.* (fol.) II, 328; *Bijdr. v.d. Gesch. v.d.R.K. kerk* (Rotterdam 1888) passim; *Bijdr. bisd. Haarlem*, passim; *Arch. aartsb. Utrecht*, passim; het paneel op het seminarie te Warmond, lijfspreuk aldaar: *Patientia Christi*.

Hensen

[Nomsz, Johannes]

NOMSZ (Johannes), geb. 25 Juli 1738 te Amsterdam, overl. 1803. Zijn vader voer ter koopvaardij en was getrouwd met Alida Franse, die, vroeg weduwe, hertrouwde met een rijken tabakshandelaar Meyer. Op zijn 20e jaar ging Joh. ook naar zee, verliet echter spoedig den dienst, om na den dood van zijn stiefvader bij zijn moeder in te wonen. Naar 18-eeuwschen trant deed hij veel aan dichtoefeningen; hij achtte zich in tegenstelling met zijn landgenooten min ‘voor de koopmanschap dan voor de kunst geboren’. Vóór hij in 1769 trouwde met de weduwe Kaupe, geb. Telghorst, die een winstgevende suikerraffinaderij bezat, had hij reeds 5 tooneelstukken uitgegeven. In de eerste jaren van zijn huwelijk verslapte zijn kunstijver; hij gaf in 1771 nog vijf uit het Fransch vertaalde tooneelstukken in het licht, maar berichtte in de voorrede van het laatste (*Amélia*) besloten te hebben, ‘de kunst, ten minste de tooneelkunst voor eeuwig vaarwel te zeggen’; ‘daar ik sedert een jaar genoegsaam van de gehele kunstwereld afgezonderd, dus in een volkomen rust leve, is het mijn oogmerk niet, om in bijzonderheden te treden, die eenig lid der kunstwereld (hoe gering ook!) stoornis verwekken en stof tot openbare haatlijkheden geven zouden’. ‘Schimp en laster’ in tal van pamfletten - vooral het *Hekeldigt voor den heer J. Nomsz met narigt door Frank van Berkhey* (1769) na de verschijning van *Amosis* en *Zoroaster* (in het voorbericht van laatstgenoemd stuk had Nomsz de wetten van het treurspel, door Voltaire opgesteld, vertaald, zonder hem te noemen) - had mede tot dit besluit geleid. Al spoedig keerde hij echter tot het tooneel terug: in 1775 opende hij een nieuwe reeks van tooneelstukken met den vertaalden *Soliman* en den oorspronkelijken *Anthonius Hambroek*, in welks voorbericht deze verklaring kwam: ‘de ongemeene graagte, waarmede mijne vorige stukken zijn ontfangen en noch worden ontfangen, is voor mij eene kleene aanmoediging om mijne geringe bekwaamheden in weerwil van alle afgunst ten nutte mijner medemenschen verder te besteden’. Toen in 1783 zijn vrouw stierf, hem twee dochters nalatende, en de tabaks- en suikerzaak gaandeweg verloopen was, werkte hij met zijn vlugge pen harder dan ooit: hij werd een echte veelschrijver; van 1784 af verschijnen nog 27 tooneelstukken, en bovendien twee heldendichten, mengeldichten, een vertaling van Tasso's *Jeruzalem verlost* alsmede verschillende prozageschriften. De man, die getuigde nooit alleen uit liefhebberij maar vooral tot 's menschen nut te dichten, voelde zich, zijn gering talent zeer overschattend, al noemde hij eens zijn kunstkracht klein, veelal miskend; ‘in 30 jaren arbeid ben ik bijna altijd vervolgd van het eerste tooneelstuk tot mijn laatst geschrift’ (*Uitspanningen* 1789). ‘In de laatste jaren zijns levens’, zoo schrijft de uitgever Kersbergen voor de nagelaten *Tooneelpoezy* (1818), ‘moest hij worstelen met tegenspoed en gebrek en tevens had hij door den staatkundigen partijgeest van zijn tijd bij velen zijner medeburgers van zijn aanzien verloren’ (Nomsz, de Oranjevriend, schaarde zich een tijdlang bij de patriotten) ‘en

dorst bijna niet meer met zijn naam voor het licht komen'. Verlaten en armoedig stierf N. den 28en Aug. 1803 in het St. Pietersgasthuis te Amsterdam.

Nomsz begon zijn dichterlijke loopbaan aan de hand van Feitama, Meyer, van Steenwijk en Lucas Pater. Van den laatste zegt hij in een grafschrift (1781), dat diens 'Kunstliefde en verstand mijn zwakken tred versterkte in Parnas op te streven'. Om als auteur bij het schouwburgpubliek van zijn dagen naam te maken, koos hij de klassiekfransche drama's tot voorbeeld, eerst die van Corneille en Racine, later uitsluitend die van Voltaire, wiens invloed op het tooneel hier te lande in de laatste helft der 18e eeuw overheerschend was. Van dezen vertaalde N. vijf treurspelen, terwijl in stukken van eigen vinding ook meermalen nawerking van tooneelen uit V's modellen is te bespeuren. Groot is het aantal vertaalde (16) en oorspronkelijke (33) tooneelspelen van N. Achter zijn voorbericht tot het 2e deel van de door hem uitgegeven *De Nederlandsche Dichtkundige Schouwburg* (1789) geeft hij de onderstaande groepeering (zonder de tusschen haakjes bijgevoegde gegevens) van al zijn tooneelwerken, in 10 deelen, 'ten einde te doen zien, welke stukken inderdaad de mijnen zijn, in wederwil van het geene mij nu en dan ten onrechte is toegeschreven.' Uit deze lijst blijkt, dat N. onder zijne werken geen plaats gunt aan *De Landloopster, opera naar la Bohémienne van Favart* (z.j.) en aan *Nina of de door liefde gewordene zinloze. Tooneelspel met zang, vertaald uit het Fransch*, beide spoedstukjes uit zijn eerste jaren, het eerste ten bate 'van drie weezen van een onzer bekwaamste actrices'.

I. *Ferdinand Gorter, Overwinnaar van Mexico* (treurspel naar Alexis Piron 1765, 2e dr. 1769); *Titus* (treurspel naar de Belloy, 1765, 2e dr. 1767, 3e dr. 1780); *Amosis* (treurspel, 1767; de eersteling van 'Eigenvinding', 2e dr. 1777); II. *Iemant en Niemant* (Zinspel, 1768 - een omwerking van het gelijknamige stuk van Isaäc Vos uit 1645 -, 2e dr. 1776); *Zoroaster* (treurspel, 1768, 2e dr. 1781; een nabootsing van Voltaire's Mahomet); *De graaf van Warwick* (treurspel naar de la Harpe; reeds in 1764 berijmd; 1771); III. *Athalia* (treurspel naar Racine 1771, 2e dr. z.j.); *Bajazet* (treurspel naar Racine 1771); *De Cid* (treurspel naar Corneille 1771, 2e dr. 1772, 3e dr. 1845); *Amelia* (treurspel naar Voltaire 1771, 2e dr. 1775); IV. *Soliman de tweede, of de drie sultanes* (blijspel naar Favart, 1775); *Anthonius Hambroek* (*of de belegering van Formosa*) (treurspel 1775, 2e dr. 1795); V. *Zaïre* (treurspel naar Voltaire, 1777, herdrukt in 1781, 1789, 1817); *Maria van Lalain* (*of de verovering van Doornik*) (treurspel, 1778, 2e dr. 1783); *Ripperda* (*of de inneming van Haarlem*) (treurspel, 1779); VI. *Michiel Adriaansz. de Ruiter* (treurspel, 1780, 2e dr. 1781, 3e dr. 1793); *De man van vertrouwen* (kluchtspel, 1781); *De Doggerbankers* (tooneelspel, 1782); VII. *Het Weeskind van China* (treurspel naar Voltaire; met de verhandeling over *l' Orphelin de la Chine*, 1782); *De Driftige* (blijspel, 1782); VIII. *Cora* (*of de Peruanen*) (treurspel, 1784); *De Hertogin van Coralli* (treurspel, 1784); *Bartholomeus las Casas* (treurspel, 1785); IX. *Oldenbarneveld* (treurspel, 1787); *Gabriela in Vergy* (treurspel, naar de Belloy; 1789, 2e dr. 1792, waarop Kinker een parodie leverde, n.l. *Gabriela van Faiel, geb. v. Vergy, Katjensspel*, 1798); *De Huigchelaar* (blijspel naar Molière, 1789); X. *De Graaf van Rennenberg* (treurspel, 1789); *Hassan* (*of de Algerijnen*) (treurspel, 1789); *Vriendschap en liefde* (tegen de Mode; blijspel, 1789); *De Oude Rok* (blijspel, 1789).

Deze laatste 4 stukken vormden het 2e deel van de *Nederlandsche Dichtkundige Schouwburg*, terwijl in het 3e deel (1791) volgden: *Zingha, Koningin van Angola* (treurspel, 1791); *Het verydelde huwelyksontwerp* (blijspel, 1791); *De geldzuchtige* (tooneelspel, 1791); *Het eigen belang* (tooneelspel, 1791).

Daarna verschenen: *Lodewijk XVI, Koning van Frankrijk* (treurspel, 1793); *Maria Antoinette van Oostenrijk, Koningin van Vrankrijk* (treurspel, 1794); *Semiramis* (treurspel naar Voltaire, 1801); terwijl na zijn dood uitgegeven werd *Nagelaten Tooneelpoëzy*, 2 dl. 1818; waarin: 1) *De Scythen* (treurspel naar Voltaire, 1788); *De prins Wijsgeer* (tooneelspel, z.j.); *Israëls Uittogt uit Egipte* (treurspel, z.j.); *De Voorwetenschap* (tooneelspel in proza, z.j.); *De haatdragende* (tooneelspel, z.j.); 2) *Jephtah* (*of de Liefde tot zyn vaderland*) (treurspel, 1792); *Simson* (treurspel, 1793); *Judith* (*of de bevrijding van Bethulia*) (treurspel, 1793); *Florian* (*of de afschuwelijkheid der wraak*) (tooneelspel in proza, z.j.); *De winkelier in een fraai vernuft veranderd* (kluchtspel, z.j.).

Wat hij behalve zijne tooneelwerken dichtte, was meerendeels, evenals zijn treurspelen, in alexandrijnen. Op het voorbeeld van Voltaire's *Henriade* maakte hij twee heldendichten: *Willem I* (*of de grondlegging der Nederlandsche Vrijheid*), *in* 24 *zangen* (*met platen*, 1779) en *Maurits van Nassau in* 6 *zangen* (*met historische aanteekeningen*, 1789), die Jer. de Vries (1810) telde onder de zoogenaamde heldendichten, ‘welke alle blijken dragen van bij poozen op gezette tijden in een gemakkelijken leuningstoel met het geschiedverhaal ter zijde liggende, gemaakt te zijn’. In 1782 verscheen *Mengelwerken*, ‘bevattende een uitmonstering mijner Vaersen (van 1768 af) door waarde kunstvrinden’, n.l. brieven, hekelschriften, vertelsels, mengeldichten - de twee laatstgenoemde niet in alexandrijnen en evenals de hekelschriften wat minder breedsprakig en meer genietbaar dan N.'s dichtwerk over het geheel - en aan het slot het prozastuk *Abdallah of het onvolmaakt geluk*. 1785 bracht één bundel *Vertelsels* en 2 bundels *Vaderlandsche Brieven*, evenzeer in de bekende versmaat, o.a. van Oldenbarneveld aan Maurits, van Maria van Reigersbergen aan Hugo de Groot; 1786 *Fabels van Lafontaine* in *Nederduitsche Vaersen overgebragt* (5 dl.) en een *Berijmde Numa Pompilius van Florian*. In 1789 kwamen de eerste 5 zangen van *Tasso's Jeruzalem verlost* uit, vrij berijmd in alexandrijnen naar een Fransche prozavertaling. De overige 15 zangen, in handschrift bewaard, bleven onuitgegeven, daar ook in 1817 geen voldoend aantal inteekenaren te vinden was voor de uitgave van de geheele vertaling, welke in het voornemen lag van den uitgever W. Holtrop te Amsterdam, onder het oog en met de medewerking van Bilderdijk en Wiselius. De roem, dien de ongemeen vruchtbare dichter hoofdzakelijk in den amsterdamschen schouwburg oogstte, vooral met zijn vaderlandsche treurspelen in handen van gevierde acteurs, overleefde hem slechts kort; zijn dichtwerk kon alleen den smaak zijner tijdgenooten bevredigen, niet dien der komende 19e eeuw. Van nog minder blijvende waarde zijn N.'s prozageschriften. Behalve bovengenoemde *Abdullah, eene Maroccaansche geschiedenis* (een nabootsing van Voltaire's *Zadig ou la destinée*, (1767) gaf hij uit *Noodige onderrichting omtrent verscheidene uitstrooisels rakende zijn treurspel Amosis* (1768); *Bescheidene aanmerkingen over de beoordeeling van Amosis, voorkomende in de Nieuwe Vaderl. Letteroefeningen, alsmede een korte verhandeling*

over het treurspel Zoroaster (1769); *Mohammed of de hervorming der Arabieren*, een politiek-godsdienstige roman (2 dl. 1780); *Aanteekeningen op alle zijne tooneelstukken, ten nutte van jonge dichters opgesteld* (1784); *Het leven van Karel V* (1786); *Het Leven van Philips II* (1786); *Uitspanningen* (2 st. 1789); *De tooneelspeler en zijne aanschouwers kunstmatig beschouwd* (1790); *Vertelsels* (3 st. (1784-87 en een paar afleveringen van *De Tooneelspectator* (naamloos 1793).

Nomsz' portret werd in 1771 gegraveerd door R. Vinkeles naar een teekening van D. Bruininx; in 1779 door J. Houbraken naar een teekening van J. Verstegen.

Zie: *De Recensent* 1790, II, 243 v., 387-392; *Kunst- en Letterbode* 1803, II, 140, 1812, II, 180; *De Tooneelkijker* 1816, I, 102-115, 415-420, 556-566 en 1817, II, 122; *Catalogus der Mij. van Ned. Lett.* III, 516; *Noord- en Zuid- Nederl. Tooneelalmanak* 1879, 146-162; *Taal- en Letterbode* III, 311-313; Chr. van Schoonneveldt, *Navolging der klassiek-fransche tragedie* (1906); G. Kalff, *Geschiedenis der Ned. Letterkunde* VI (1910); te Winkel, *De Ontwikkelingsgang der Ned. Letterkunde* (2e dr.) III, 1924.

R. Zuidema

[Noyens, Joannes]

NOYENS (Joannes) Nuyens of Nuens, van Antwerpen, regulier kanunnik van het Roode klooster der congregatie van Windesheim, overleed te Brussel 3 Dec. 1555. Hij was werkzaam in zijn klooster als graanmeester en subprior. Hij spaarde geen moeite en zorg bij den bouw van het nieuwe koor der kerk en van den nieuwen refter.

Gedurende eenige jaren was hij biechtvader in het klooster te Biervliet, in Querceto (Henegouwen), in Mons Sion en in St. Elisabeth te Brussel waar hij overleed, meer dan 50 jaar geprofest en priester. Hij was, een man met een hart vol medelijden en godsvrucht, die met den besten uitslag de rouwmoedigen kon troosten.

Hij werd met zijn medebroeder Petrus Mommaerts gezonden naar de abdij Rolduc, om deze te helpen hervormen. Hij was, fungeerend als subdiaken, tegenwoordig bij de plechtige eerste-steenlegging van de nieuwe kerk van zijn klooster 22 April 1512, en werkte ook dapper mede aan den opbouw.

Zie: *Anecdota J. Gielemans*, ed. Bol (Brux. 1895), 190, 255, 261, 322, 328; Ernst, *Annales Rodenses*, 117.

Fruytier

[Nuck, Anthony]

NUCK (Anthony), geb. te Harderwijk omstr. 1650, overl. te Leiden 5 Aug. 1692, werd 9 Sept. 1669 te Harderwijk ingeschreven als stud. phil. en studeerde daar tot 1672 waarschijnlijk onder Nic. Hoboken; werd daarna med. stud. te Leiden (ingeschreven 11 Nov. 1673); zijn leermeesters waren Drelincourt en L. Schacht. N. onderscheidde zich reeds als student door zijn ijver en bekwaamheid. Promotie ‘met de kap’ 2 Febr. 1677 op een diss. *De Diabete*. Na zijn promotie vestigde hij zich eerst te Delft, daarna werd hij na den dood van zijn vriend Johan Stalpert van der Wiele, met wien hij vaak had samengewerkt, den 22 Juli 1683, prof. anat. in den Haag. Cornelis Stalpert van der Wiele bericht in zijn *Aanmerkingen* van lijkopeningen door N. verricht. Vier jaren later (16 Aug. 1687) werd hij te Leiden beroepen als medicinae et anatomiae prof. ord. op een jaarwedde van 200 ducaton, den 4. Febr. 1691 verhoogd tot ƒ 1000. Den 14 Oct. 1687 sprak hij zijn inwijdingsrede uit. Zijn lessen vonden bij de studenten, die door zijn voorganger Drelincourt den laatsten

tijd niet verwend waren, grooten bijval, dank zij de actueele onderwerpen, welke hij behandelde en dank zij zijn technische bekwaamheid, welke aan de demonstraties ten goede kwam. Minder belang stelde hij

klaarblijkelijk in de kliniek, zoodat hij zelfs de hem door de curatoren opgelegde leiding der exercitia practico-medica in het gasthuis verzuimde. Meer belangstelling had hij voor de heelkunde, maar het is de vraag of hij zelf wel ingrijpende operaties heeft uitgevoerd. Vermeld vinden wij: dat hij praeses van het Coll. Chir. was, dat hij bij den hydrothorax de paracentese aanbeval; dat een chirurgijn op zijn raad bij een geval van ileus de buiksnede verrichtte en dat toen de oorzaak een darminvaginatie bleek te zijn; dat hij het chirurgisch instrumentarium verbeterde en met name voor de kiezentangen betere modellen aangaf. Zijn grootste verdiensten liggen echter op het gebied der ontleedkunde. Hij beschreef en beelde het eerst af de uitloozingsbuizen der speekselklieren bij den mensch. Het afgescheiden vocht werd door hem ook scheikundig onderzocht en het secretieproces bestudeerde hij. Verder bestudeerde hij den bouw van de borstklier en wees het bloed als bron der melk aan. Te noemen zijn ook zijn onderzoekingen aangaande het proces der bevruchting en over den mikroskopischen bouw der spieren. Beroemd zijn zijn studiën over het lymphvaatstelsel en de lymphklieren. Boerhaave prees zijn kunstige praeparaten en Soemmering verklaarde ruim een eeuw later (1811), dat zijn studies hierover nog onovertroffen waren. Ook von Haller, A. Monro jr., E. Sandifort, K. Sprengel, Pruys van der Hoeven, noemden ze met lof. Minder gunstig oordeelde over hem L. Heister. Men kan echter gerust zeggen, dat hij een begaafd man was met rijke kennis en een onvermoeid nauwkeurig en zeer handig ontleedkundige. Te waardeeren is ook zijn bezadigd oordeel en zijn erkenning van anderer verdiensten zonder eenige wangunst. Zijn naam is vereeuwigd in de canalis Nuckii, een uitstulping van het buikvlies door het lieskanaal bij de vrouw, welke hij ontdekte. Zijn werken waren: *Libelli de vasis aquosis oculi et de ductu salivali novo* 1685-1686; *Sialographia et ductuum aquosorum anatome nova* 1690, 1695, 1727; *Adenographia et uteri foeminei anatome nova c. epistola ad amicum* 1691, een werk dat behoort tot de klassieke ontleedkundige geschriften; *Saliographia nova et adenographia curiosa* 1723, gevolgd door *Diss. de motu bilis circulari* van M.v. Reverhorst, een leerling van N. en lector in Den Haag; *Operationes et experimenta chirurgica*, na zijn dood in 1692 uitgegeven door J. Tiling (herdrukken 1696, 1714, 1733, duitsche vertaling in 1728, hollandsche in 1740).

Zijn portret is gegraveerd door een onbekend kunstenaar.

Zie: von Haller, *Meth. B. Anat., B. Chir., B. Med. Pract., Elem. Phys.*; Sprengel, *Gesch. d. Arzneyk.*; Monro, *De venis lymph.*; Soemmering, *Onderzoek d. gronden v.d. wederopneming v. zenuwv. d.d. watervaten*; Pruys v.d. Hoeven, *De hist. medic.*; Boon, *Gesch. v.d. ontleedk.*; Banga, *Gesch. d. geneesk. in Nederl.*; Suringar in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1864; Krul, *Haagsche Doctoren*; Geist-Jacobi in *Handb. d. Gesch. d. Med.* dl. III; L. Heister, *Comp. anat.*

Baumann

[Nuyts, Pieter]

NUYTS (Pieter), geboren waarschijnlijk te Middelburg en overleden te Etten 25 Maart 1707. Uit zijn huwelijk met Petronilla Bernaige, dochter van den bredaschen burgemeester Pieter B. en van Ida van der Schoot, werden van 1663 tot 1679 onderscheidene kinderen te Etten geboren, die in de luthersche kerk te Breda werden gedoopt. Zijne echtgenoote overleed 21 Mei 1701.

Nuyts was in 1666 secretaris, in 1670 stadhouder, en bij brieven van 12 Sept. 1673 schout der vrijheid Etten, Leur en Sprundel. Hij bewoonde daar het kasteel van den Houte.

De voornaamste verdienste van Nuyts ligt in zijn geschiedkundigen arbeid. Zijn *Beschryving van Etten, Leur en Sprundel* bestaat enkel in handschrift, waarvan vele copieën in omloop zijn; Hermans noemt het een 'rijke bron om daaruit een belangrijk aardrijks- en geschiedkundig werkje over deze plaatsen te maken.' Ook achter *De Bredasche Klio* staan eenige aanteekeningen voor den geschiedkundige van veel belang en door van Goor met vrucht gebruikt. *De Bredasche Klio, uitdeelende verscheidene gedichten*, verschenen te Amsterdam in 1697, is zijn meest bekend werk. De stad Breda betaalde in Maart 1696 de drukkosten van 'de antiquiteiten in veersen, opgestelt door den heer Schouteth' en schonk hem nog een stuk zilverwerk, vervaardigd door den haagschen zilversmid Hendrik van Gulik. Een treurspel *Admetus en Alcestis* beleefde zeker drie uitgaven: nog vertaalde hij eenige schimpdichten van *Juvenalis*. Een gedicht op koning Willem III van Engeland bezorgde hem een gouden eerepenning. Met uitzondering van een enkel, dat lof verdient, zijn al zijn gedichten 'eene zonderlinge mengeling van eenvoud en gezwollenheid, van dichterlijk gevoel en flauwheid, van juistgekozen beeldspraak en valsch vernuft' (Ouwerling).

Zie: Hermans, *Bijdragen tot de geschiedenis der prov. Noord- Brabant* I (1845), 316; *Noordbrab. Alm.* van Aug. Sassen 1893: *Mengelwerk* bl. 810-837.

Juten

[Nys, Cornelius]

NYS (Cornelius), regulier-kanunnik van St. Augustinus in de priorij te Corsendonck bij Turnhout, moest 1578 zijn klooster, onveilig door de rondzwervende Geuzen, verlaten. 1587 werd hij procurator van zijn klooster en verbleef met zijn medebroeder T'Sanen te Turnhout, om zorg voor de bezittingen van het klooster te dragen. T'Sanen, eerst procurator, was rector tot 1589, toen weer een prior werd aangesteld. Corn. Nys stond zijn procuratorschap af aan T'Sanen, die dit vurig verlangde, en werd volgens Sanderus pastoor te Terheyden bij Breda. Hij noemt zich 24 Mei 1595 'Heidensium vice-pastor'. De pastoor van Breda was steeds ook pastoor van Terheyden, dus hij slechts plaatsvervanger. Tien of twaalf jaar beheerde hij de parochie. Uit het verslag der kerkvisitatie blijkt, dat hij 1594 deservitor was. In de visitatie van 1606 was Cornelius Can, religieus van Corsendonck deservitor. Zulk een naam komt niet voor in het necroloog van Corsendonck. Waarschijnlijk is Nys bedoeld. De kerk was afgebrand en de pastoor predikte in een nabijgelegen schuur. De procurator T'Sanen overleed 15 Nov. 1606. Nys werd na hem weder procurator, waarschijnlijk wel onmiddellijk. Als zoodanig vermeldt hem het necroloog: 24 Oct. 1614 fr. Corn. Nys de Verduinen. Welvaarts zegt, dat C. Nys geboren was te Terheyden en 1624 overleed, zijn grafschrift aldaar geeft den datum 17 Oct. 1614.

Zie: Latomus-Hoybergius, *Corsendoncka sive coenobii Ord. Aug. de Corsendonck origo et progressus* (Antv. 1644) 32; Sanderus, *Chorogr. Sac. Brab.* II, 110; I. Welvaerts, *Gesch. van Corsendonck* II, 175, 193; *Bijdr. gesch. Brabant* IX, 470, X, 291; v.d. Gheyn, *Nécrol. de Corsendonck* in *Ann. ac. royale d'archéol. Belge* (Anvers 1901), 5 série III, 434, 437.

Fruytier

O.

[Obrecht, Jacob]

OBRECHT (Jacob), of H o b r e c h t , geb. te Utrecht in 1450 (dit jaartal bij Köstlin en Combarieu; Riemann geeft 1430), werd kapelmeester aan de Domkerk in zijn geboortestad. Van zijn ouders is niets bekend; van zijn eersten werkkring slechts dit, dat hij o.a. Erasmus onder zijn leerlingen telde, dit moet dan tusschen 1475 en 1484 geweest zijn (vgl. H u i z i n g a , *Erasmus*, blz. 9). Daarna kwam hij als ‘cantor’ aan het hof van Hercules d'Este te Ferrara (opgegeven wordt in 1474, maar dit is onwaarschijnlijk) en vervolgens aan de Kathedraal van Kamerijk (1483-85) als ‘magister puerorum’. In 1490 treffen we hem te Brugge als kapelmeester aan en in dezelfde hoedanigheid volgde hij in 1492 J a c q u e s B a r b i r e a u op aan de O.L.V. Kerk te Antwerpen. In 1504 was Obrecht opnieuw in Italië, waar hij in 1505 te Ferrara aan de pest schijnt gestorven te zijn; volgens Riemann overleed hij te Utrecht, waar ook zijn grafsteen gevonden zou zijn.

Obrecht, die de voornaamste nederlandsche musicus van de 15e eeuw was, behoorde tot de school van O k e g h e m . Naast dezen is hij de oudste vertegenwoordiger van diens zoogenaamden imiteerenden stijl, d.i. het doorloopend varieeren, wenden en herhalen op alle denkbare wijzen van eenzelfden notengang.

Hij schreef zeer gemakkelijk; in één nacht kon hij een mis componeeren, die de bewondering der kenners gaande maakte. Hij schreef niet minder dan 23 missen, voorts motetten en ‘chansons’. Gewoonlijk schreef Obrecht op latijnsche teksten, een enkele maal op fransche, b.v. in de liederen: ‘Tant que notre argent durera’ (4 stemmig), ‘J'ay pris amours’ (4 st.) enz.

In 1908 begon de Vereeniging v. Nederl. Muziekgeschiedenis Obrecht's werken opnieuw geheel uit te geven. Deze werden bezorgd door J o h a n n e s W o l f . Tot 1919 verschenen 27 deelen: 21 missen, 15 motetten en 2 deelen wereldsche muziek. R i e m a n n ' s *Musiklexikon* en C o m b a r i e u ' s *Histoire* geven een gedetailleerde op gave van al deze werken.

Zie: J. C o m b a r i e u , *Histoire de la musique* (1920), tome I, 429; H.A. K ö s t l i n , *Geschichte der Musik*, 159; H. R i e m a n n , *Handbuch der Musikgeschichte* II, 1, blz. 276 en R i e m a n n ' s *Musiklexikon* i.v. Hobrecht.

Schallenberg

[Oënius, Johannes]

OËNIUS (Johannes), monnik van de orde der eremieten van St. Augustinus, geb. te Diest, baccalaureus in de theologie, overleed te Middelburg, Sept. 1557. Hij had zijne geloften afgelegd in het klooster te Leuven, waar hij 8 Juni 1536 zijn eerste H. Mis zong. Hij bekleedde er het ambt van supprior; 1550 was hij lector der theologie in het college der orde te Leuven. Hij was een befaamd prediker en overleed, terwijl hij als prior het klooster te Middelburg bestuurde.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXII (1890), 249, XXX (1903), 411; M o l a n u s , *Hist. Lovaniensium* I, 273.

Fruytier

[Oeijen, Johan van (1)]

OEIJEN (Johan van) (1), geb. omstreeks 1595, overl. te Venlo in 1646, zoon van Winandus en Maria van Vogelsanck, was licentiaat in de rechten, werd 21 Nov. 1613 na den dood van zijn grootvader met den hof Nevenhem, den hof Bosch daaronder behoorende en het goed bij Oud-Krieckenbeck beleend, ook bezat hij de groote Waey, eene hoeve gelegen te Well (Lb.), was 23 October 1619 met Wilhelmus Moeitz,

voogd der kinderen van wijlen zijn neef Wolter van Oeijen, werd 1 Januari 1639 tot schepen van Venlo aangesteld, regeerend burgemeester 1640, 1641 en 1642. Hij was gehuwd met Elisabeth Moeitz (overl. 29 Februari 1676), dochter van Petrus en Anna Crekelmans. Zijne kinderen waren: Winand (die volgt), Peter Antoon (ged. te Leuth 6 Dec. 1622, overl. aldaar 11 Sept. 1629); Johan (die volgt) en Seger Willem (1) (die volgt).

Zie: *Maasgouw* (1885) 1082, (1920) 58; *Schepenbrieven* no. 331, 334 en 766 op het stadsarchief van Venlo; *Overdrachten van Venlo dd.* 23 *Oct.* 1619 *en* 9 *Maart* 1633 op het Rijksarchief te Maastricht; M.J. Janssen, *De landhoeve 'de Waai' te Well* (L.) in *Maasgouw* (1886) 95; Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth* 208, 209, 232.

Verzijl

[Oeijen, Johan van (2)]

OEIJEN (Johan van) (2), ged. te Venlo 13 Juni 1625, overl. in 1670, zoon van Johan (1) en Elisabeth Moeitz, was ritmeester in dienst van den koning van Spanje, huwde met Albertina van Spee (overl. te Leuth 15 December 1680), dochter van Rutger Caspar en van Gudula van Clouth, uit welk huwelijk Maria Gudula (ged. te Venlo 27 Mei 1652, overl. te Leuth op Dückershof 7 Augustus 1703) non in het Cisterciënserinnenklooster te Grau-Rheindorf sedert 2 Juli 1668; Seger Willem (2) (die volgt); Petrus Antonius (ged. te Venlo 10 Januari. 1657) was geestelijke; Jan Caspar (ged. te Venlo 3 Mei 1659), bezitter van het goed bij Oud-Krieckenbeck; kinderen van dezen laatste waren: Petrus Antonius, kruisheer, procurator te Brüggen 1738, prior te Venlo sedert Januari 1753 tot aan zijn dood in 1794, Oswald Theodoor, kanunnik te Gaesdonck en Maria Scholastica, non te Grau-Rheindorf.

Zie: P. Doppler, *Bijdrage tot de geschiedenis van het Kruisheerenklooster te Venlo* in *Maasgouw* (1897) 31; Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth* 233-234.

Verzijl

[Oeijen, Maria Anna van]

OEIJEN (Maria Anna van), geb. te Kaldenkirchen 2 September 1737, overl. te Wassenberg bij Vlodorp 4 Januari 1813, dochter van Johan Nicolaas Ernest en van Elisabeth Beerens, trad in het nonnenklooster Dalheim bij Vlodrop, werd daar later abdis en beleefde de opheffing van dit klooster door de Franschen. (Krekelberg meent abusievelijk, dat hare familie stamde uit het adellijk kasteel bij Meerlo). Zij liet in 1775 den dalheimschen kloostermolen opbouwen, haar wapen met het jaartal 1775 bevindt zich nog in den buitenmuur ervan.

Zie: Gerhard Krekelberg, *Het oude kloostertje Dalheim bij Vlodrop* in de *Nedermaas*, Octobernummer 1925, 33-34; Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth* 238-239; A.F. van Beurder, *Het oude kruis van Dalheim in de kathedraal van Roermond* in *Limburg's Jaarboek* 1926, 170).

Verzijl

[Oeijen, Seger Willem van (1)]

OEIJEN (Seger Willem v a n) (1), ged. te Venlo 26 December 1628, overl. te Leuth (Pr.) 7 Juni 1671, zoon van Johan (1) en E l i s a b e t h M o e i t z , werd met pauselijke dispensatie op den leeftijd van 22 jaar en 11 maanden priester gewijd, werd vicaris te Leuth. Hij woonde op Dückershof (hetwelk zijn moeder 14 Mei 1654 had gekocht van Severin von Gynet en diens echtgenoote Anna

Maria Lindemann), dat hij opnieuw liet opbouwen. In zijn testament van 6 Juni 1671 vermaakte hij Dückershof aan zijn gelijknamigen neef Seger Willem (die volgt), waarvoor deze echter aan ieder zijner broeders, die ook den halven hof te Herongen en eene rente te Brüggen kregen, 1000 gulden moest betalen.

Zie: Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth* 222-223, 232-233.

Verzijl

[Oeijen, Seger Willem van (2)]

OEIJEN (Seger Willem van) (2), ged. te Venlo 6 Maart 1654, overl. te Leuth (Pr.) 5 Februari 1742, zoon van Johan (2) en Albertina van Spee, kwam in 1671 in bezit van Dückershof te Leuth (vgl. het vorig art.), was volgens huwelijkscontract van 6 November 1694 gehuwd met Eva Felicitas Perpetua van Voordt (overl. te Leuth 10 Sept. 1760), dochter van Nicolaas, heer van Meldert en van Eva Sibilla Theresia van Puytlinck, werd 1694 ten gelderschen rechten met den Pellanderhof te Hinsbeck en 7 Februari 1698 na den dood van zijn oom Winand met den hof Bosch en het goed bij Oud-Krieckenbeck, ook met 15 morgen uit genoemd goed ten cnuppelschen rechten beleend; kocht 11 April 1714 van Johan Dionysius Victor van Pampus en zijne echtgenoote Maria Mechtildis van Krieckenbeck het adellijk goed ingen Rae te Breijell voor 3000 rijksdaalders. Zijne kinderen waren o.a.: Theresia Sibilla (die volgt); Johan Nicolaas Ernest (geb. 18 Juli 1698, overl. 7 Maart 1763) ontving de beleening met den hof Bosch en het goed bij Oud-Krieckenbeck 22 Januari 1743, huwde 6 April 1747 met bisschoppelijke dispensatie in den gesloten tijd Elisabeth Beerens uit Kaldenkirchen, deze werd beleend 16 Dec. 1763 en stierf 1769 (zijn eerste vijf kinderen buiten echt geboren werden later door huwelijk gewettigd); Arnold Caspar Seger (geb. 12 Maart 1700 ongehuwd overl. 7 April 1763) na langen tijd krankzinnig te zijn geweest; Maria Agnes (geb. 21 Januari 1709, overl. 10 Juni 1744), huwde 9 Sept. 1742 met Johan Frans Joseph van Krieckenbeck uit Ersdorf, welke 18 Mei 1761 de Waaierhof te Well (L.) verkreeg voor zijne minderjarige dochter Felicitas Perpetua Maria Theresia (geb. op Dückershof te Leuth 4 Juni 1744); voorts vier dochters en twee zoons, die jong overleden.

Omstreeks het jaar 1719 wilden de regeerders van Leuth Dückershof niet voor een adellijk goed laten gelden, weshalve zij den bezitter Seger Willem van Oeijen tot het dragen van inkwartiering en andere lasten in beslag namen. Seger Willem weigerde dit echter en diende een klacht in en het proces viel te zijnen gunste uit. Toen spoedig daarna in het jaar 1724 de koning van Pruisen de ridderlijke hoedanigheid der adellijke goederen door de landstanden liet onderzoeken, werd ook aan Dückershof de ridderlijkheid toegekend.

Zie: M.J. Janssen, *De landhoeve de Waai te Well* (L.) in *Maasgouw* (1886), 95; Jac. Vrancken, *Index van de leenen van 't Overkwartier van het vorstendom Gelre* in *Limburg's Jaarboek* (1904), 241-242; Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth* 223, 234-238.

Verzijl

[Oeijen, Theresia Sibilla van]

OEIJEN (Theresia Sibilla van), geb. te Leuth (Pr.) in 1696, overl. in het klooster Neuwerk bij München Gladbach 23 September 1779, dochter van Seger Willem (2) en van Eva Felicitas Perpetua van Voordt, trad in het adellijk

nonnenklooster Neuwerk en werd daar in 1744, toen er onder de nonnen tweedracht heerschte, tot abdis gekozen. Deze waardigheid bezorgde haar

veel verdriet. De vorige abdis Clara Sophia von Bönninghausen was nl. op 24 April 1744 van haar ambt ontzet, wilde echter niet wijken en riep de bescherming der guliksche regeering in, die zich haar lot krachtig aantrok. Den 4. September rukten 50 tot 60 gewapenden Neuwerk binnen; de kloosterpoort, alle ingangen, zelfs het kloosterslot (clausura) werden met geweld opengebroken en von Bönninghausen wederom als abdis aangesteld. Theresia Sibilla van Oeijen moest de vlucht nemen en riep de hulp van den keurvorst van Keulen in. De twisten duurden tot 19 September 1747, toen de keurvorst, naar het scheen zonder tegenspraak de guliksche regeering, het bevel liet toekomen, dat de neuwerker nonnen de abdis van Oeijen gehoorzaamheid en eerbied verschuldigd waren; zij werd toen 30 October 1747 weder als abdis aangesteld.

Zie: Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth* 235-236.

Verzijl

[Oeijen, Willem van (1)]

OEIJEN (Willem van) (1) was schepen van Venlo 1508-1533, regeerend burgemeester aldaar 1511 en 1526, had tot zoon Johan van Oeijen die in 1562 provisor van de broederschap van het Allerh. Sacrament te Venlo was en in 1565 peijburgemeester.

Zie: *Maasgouw* (1880) 442, (1881) 443, (1906) 54.

Verzijl

[Oeijen, Willem van (2)]

OEIJEN (Willem van) (2), overl. te Venlo 1613, zoon van Johan, was rentmeester van Venlo in 1574, peijburgemeester 1 Januari tot 20 Maart 1579 en wederom sedert 9 Juli 1586, nadat de protestantsche Magistraat op 28 Juni, na de wederverovering der stad door de Spanjaarden, afgezet was; kocht in 1591 den hof Bosch te Leuth (bij Venlo) van Dirk van Belfen, waarmede hij 3 December 1591 werd beleend. Hij verpachtte 8 Sept. 1577 zijn hof ten Eicken te Bracht aan den toenmaligen halfman voor acht jaren, leende in 1578 aan de gemeente Leuth een kapitaal, waarvoor jaarlijks 3½ daalders rente betaald moest worden, in 1580 was genoemde gemeente hem een jaarlijksche rente van drie malder rogge en twee malder wintergerst schuldig.

Uit zijn huwelijk met Agnes van Roosteren had hij twee zoons: Winand (geb. te Venlo 1561, overl. te Leuth 29 Mei 1616) bezocht 21 October 1577 en 14 Januari 1578 met zijn broeder Johan de stadsschool te Venlo, was raadsverwant 1586, huwde met Maria van Vogelsanck, dochter van den venloschen burgemeester Johan van Vogelsanck, waarvan een zoon Johan (1) (zie artikel). De andere zoon was: Johan (geb. 1563), kocht 7 Januari 1626 te Venlo met zijne echtgenoote Catharina twee morgen land gelegen buiten de Laarpoort van de echtelieden Mathias Hinssen en Anna van Luick; hij had tot zoon wederom een Joannes welke 13 Juli 1623 te Venlo met Helena Floris Gerardsdr. huwde, waarvan twee kinderen: Joannes (ged. te Venlo 31 Januari 1624) en Hendrik (ged. te Venlo 14 October 1625).

Zie: *Maasgouw* (1881), 446, 447, (1906) 54; Naamlijsten der jongens en meisjes van de stadsschool met aanteekening van de door den rector ontvangen schoolgelden (1577-78, 1587-1607) (stadsarchief van Venlo no. 1770); Overdrachten van Venlo dd. 9 Nov. 1622, 21 Jan. 1623, 7 Juli 1623, 7 Jan. 1626 en 9 Maart 1633

op het Rijksarchief te Maastricht; Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth* 209, 231-232.
Verzijl

[Oeijen, Winand van]

OEIJEN (Winand van), ged. te Venlo 7 Januari 1621, overl. te Leuth (Pr.) 11 September 1697, zoon van Johan (1) en Elisabeth Moeitz,

werd 10 Sept. 1646 na den dood zijns vaders voor zich en zijne broeders met diens goederen beleend. Hij hield evenals zijn vader, daar hij in het bezit was van de plaats 'alde Borg', waarop het slot der heeren van Krieckenbeck had gestaan, het aan hem toebehoorende goed voor den ridderzetel Oud-Krieckenbeck, welke vrij van alle diensten was. De regeering van Leuth was echter hierover een andere meening toegedaan en zond hem in 1651 inkwartiering in huis. Winand weigerde de soldaten te verplegen, waarom de regeering weldra zijne goederen in beslag nam. Het proces hierover, door hem tegen de regeerders van Leuth aanhangig gemaakt, verloor hij. Het ware Oud-Krieckenbeck, zoo werd hem door de Leuthenaars aangetoond, lag bij den Leuthermolen, waar sporen van den verdwenen ridderzetel nog veelvuldig te zien waren. Nochtans gingen Winand en zijn opvolgers voort met zich 'Heeren van Oud-Krieckenbeck' te noemen. Den 3en Januari 1659 werd hij op jacht door Hendrik van Ingenhoven, welke hem het jachtrecht betwistte, aangevallen en zijn hond doodgeschoten. Hij diende bij het geldersche hof een klacht in, welk hof 21 Oct. verklaarde, dat beiden zich voor commissarissen moesten verantwoorden. Het vergelijk had eerst 3 Nov. 1662 te Roermond plaats. De beklaagde moest voor proceskosten, voor smarten, die de aanklager geleden had, en wegens het doodschieten van den hond 1100 brab, gulden betalen. In 1656 kocht hij den Jennenhof te Herongen en in 1685 nam hij van het klooster Maria-Weide te Venlo een kapitaal van 1000 gulden op. Zijn huwelijk met Elisabeth Juliana van Alderinga (overl. te Leuth 12 Februari 1697) met welke hij 25 September 1660 was gehuwd, bleef kinderloos.

Zie: M.J. Janssen, *De landhoeve de Waai te Well* (L.) in *Maasgouw* (1886), 95; Schepenbrieven no. 766 en 788 op het stadsarchief te Venlo; Leopold Henrichs und Johann Finken, *Geschichte der Herrlichkeit Leuth* 206, 212, 232.

Verzijl

[Oldenraedt, Godfried of Gaerdt]

OLDENRAEDT (Godfried of Gaerdt), geb. eind 16e eeuw, gest. te Zutfen 1635. Deze zeer bekwame musicus, die zijn opleiding in Italië genoten had, werd in 1611 tot organist te Zutfen benoemd op een jaargeld van 300 gld. Voor de reis uit Italië hierheen ontving hij als tegemoetkoming het bedrag van 59 gld. en 16 st. Dat zijn verdiensten op muzikaal gebied op prijs gesteld werden, blijkt uit het feit, dat hij door de stedelijke regeering in 1617 vereerd werd met een wapen op zijn clavecimbaal, gesneden in een verguld zilveren plaat ter waarde van 28 goudguldens. Hij heeft zich voor de toonkunst verdienstelijk gemaakt door een nederlandsche uitgave van Giovanni Giacomo Gastoldi's *Battetti di cantare, sonare e baltare* (1591), die nog tot in de 18e eeuw zeer geliefd waren en zelfs nu nog niet geheel vergeten zijn. De nederlandsche titel is: *Italiaansche balletten seer lustigh van singhen ende speten met* 3 *stemmen*. Het werd door hem met een vierde partij verrijkt.

In 1625 huwde hij met Fenneken, oudste dochter van Johan Op ten Noort en van Louise Ruyters. Zijn weduwe hertrouwde in 1635 met Jacob Hagedoorn te Zutfen en na diens dood met Caspar Hartz, raadsvriend der stad Goch.

Zie: *Bouwsteenen. Jaarboek der Ver. voor noordnederl. muziekgeschiedenis* III; Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Oliviers, Arnoldus]

OLIVIERS (Arnoldus) of Oliverius, monnik van de orde der eremieten van St. Augustinus in het klooster te Leuven, droeg zijne eerste H. Mis

op 28 Juni 1556 en overleed te Maastricht 14 Apr. 1600. Gedurende 52 jaar was hij een voorbeeld voor zijne medebroeders. Hij was prior van het klooster te Haarlem, toen de stad in de macht der Geuzen kwam. Nadat hij met zijne medebroeders uit het klooster was verjaagd, hield hij zich nog twee maanden schuil in de stad. Daarop vluchtte hij naar Amsterdam, waar men hem een matrozenpak verschafte. Alzoo vermomd ging hij naar Utrecht en naar 's Hertogenbosch, en vestigde zich daarna te Hasselt. In 1581 werd hij aangesteld als prior te Maastricht, waar hij het klooster bestuurde tot 1589. Op het provinciaal kapittel dat jaar te Leuven gehouden, werd hij benoemd tot definitor der provincie. 1598 vierde hij zijn jubileum van 50 jaar in de orde (N. de Tombeur, *Annales conventus Lovaniensis* II, 838 en vv. handschrift in het klooster der orde te Gent). Burman, *Trajectum eruditum* 253 beweert, dat P. Oliviers prior was te Utrecht. Hij schreef twee werken, welke in handschrift bewaard werden in het klooster te Maastricht: *Exegesis in Psatmum* XLIV en *Commentarius in Canticum canticorum*.

Zie: Foppens, *Bibl. Belgic.* I, 100, bij de Augustijnen; *Biographie nationale Belg.* XVI, 137; *Obituaire des Augustins à Louvain* in *Analectes hist. eccl. Belg.* XXX (1903), 441; de Tombeur, *Provincia Belgica ord. P.F. Eremitarum S. Aug.* (Lov. 1727) 104.

Fruytier

[Oort, Elias]

OORT (Elias), ged. te Venlo 15 Februari 1623, overl. ald. in Oct. 1679, zoon van Bruno en Cornelia Ingen Oliemeulen, werd 19 Aug. 1656, schepen van Venlo, was regeerend burgemeester 1662, 1666 en 1675. Hij was tevens armenmeester en geestelijke vader van het klooster Maria-Weide.

Hij was 18 April 1651 gehuwd met Aleidis Claessen, uit welk huwelijk 5 kinderen, o.a. Anna Cecilia (ged. 26 Jan. 1652, begr. 4 Nov. 1699, huwde 2 Dec. 1680 Ludovicus Caris, ontvanger en landrentmeester te Kessel, begr. Venlo 7 Nov. 1702); Bruno Antonius (ged. 5 Oct. 1656, begr. 1 Sept. 1702, werd 16 Oct. 1679 tot schepen van Venlo aangesteld volgens brief uit Brussel van Don Carlos de Gurrea, Arragon en Borga, hertog de Villaharmosa enz., deed den eed 23 Oct. 1679, was regeerend burgemeester 1685 en 1698; zijne echtgenoote was Johanna van Neer); Johanna Cornelia (ged. 16 Mei 1661; was in 1683 novice in het klooster Maria-Weide te Venlo).

Zie over Elias: *Maasgouw* (1882) 671, (1906) 54, (1922) 17 v.; schepenbrieven no. 751 en 786 op het stadsarchief. Stadsarchief no. 185; over Anna Cecilia: *Maasgouw* (1905) 1, schepenbrief no. 372, stadsarchief; over Bruno Antonius: *Maasgouw* (1882), 671 (1920), 59 stadsarchief no. 199; over Johanna Cornelia: *Maasgouw* (1896) 54.

Verzijl

[Op Ten Noort, Engelbert (1)]

OP TEN NOORT (Engelbert) (1), tweede zoon van Willem (1) en van Mariken van Remey en achterkleinzoon van Johan (1), den stamvader van dit geslacht, geb. 1585, gest. te Zutfen 1636. In 1605 werd hij ingeschreven als student aan de franeker hoogeschool, waar hij promoveerde tot doctor in de beide rechten. In 1620 komt hij voor als burgemeester van Zutfen, wat hij gebleven is tot 1636, toen hij en zijn geheele gezin, op zijn vrouw en oudsten zoon Willem na, aan de toen in de Nederlanden hevig woedende pest ten offer vielen. In zijn kwaliteit van burgemeester

werd hij ook herhaaldelijk aangewezen om zitting te nemen in de vergadering van den landdag, zoowel van de Staten van Gelderland als van het zutfensche kwartier. In 1625 was hij extra-ordinaris lid der Staten-Generaal. In 1624 ontving hij van den magistraat

van Zutfen de benoeming tot servies- en billiëtmeester; een jaar later die tot ontvanger der stad; terwijl hij in 1628 voor den tijd van 3 jaren benoemd werd tot gecommitteerden raad der Admiraliteit in het college te Amsterdam. Als zoodanig voer hij op den mond der Eem tijdens de belegering van Amersfoort door het keizerlijk leger onder Montecuculi in 1629. Tijdens zijn burgemeesterschap werd de Wijnhuistoren te Zutfen vergroot en als herinnering daaraan werden zijn naam en die van zijn mede-timmermeester (d.w.z. wethouder van openbare werken), Johan Schut, op 2 steenen met opschrift in den voorgevel aangebracht.

Hij was gehuwd met Aeltje of Adelheide Spitholts, dochter van Johan en van Johanna van Luchteren, die hem 6 kinderen schonk. De eenige zoon die hem overleefde, Willem, overleed reeds in 1642. Met dezen stierf die tak van het geslacht uit. De weduwe hertrouwde later met kapitein Gilbert Coke, in staatschen dienst.

Het portret van Engelbert, waarschijnlijk geschilderd door J.A.v. Ravesteyn, is nog in het bezit der familie.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*. Een gedocumenteerde geschiedenis uit het familiearchief. Niet in den handel. De voorrede van W. draagt den datum Oct. 1913.

Bartelds

[Op Ten Noort, Engelbert (2)]

OP TEN NOORT (Engelbert) (2), zoon van Johan (4) en van Geertruydt van Brienen, geb. te Arnhem 1644, gest. aldaar 1738. Hij liet zich in 1686 als juridisch candidaat aan de hoogeschool te Harderwijk inschrijven en promoveerde er in hetzelfde jaar na verdediging van een proefschrift *De transactionibus*. Advocaat voor het Hof van Gelderland en dat van Utrecht geworden, werd hij in 1688 gekozen tot lid van de St. Nicolaas-broederschap te Arnhem. In 1694 volgde hij zijn vader op als 2en secretaris van de kanselarij en griffier van de leenen van het vorstendom Gelre en graafschap Zutfen, na reeds in 1692 aangesteld te zijn als secretaris der stad Arnhem. Nog werd hij in 1694 ontvanger van de halve verhooging der vijf speciën, in 1698 secretaris van het werk der fortificatiën. In 1716 kwam zijn benoeming tot raadssecretaris en die tot secretaris van gedeputeerden van het kwartier van de Veluwe, waartoe hij de stadsstem van Arnhem verkreeg. In deze functie heeft hij een alphabetisch register samengesteld op de recessen van dat kwartier van 1711-1736, nu nog in handschrift op het rijksarchief te Arnhem aanwezig.

Hij huwde in 1694 in de hoogduitsche kerk te 's Gravenhage met Wilhelma Schas (gest. 1755), dochter van Petrus S., heer van Oud-Wulven, en van wijlen Wilhelmina Stalpaert van der Wiele. Hun huwelijk was kinderloos.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Engelbert (3)]

OP TEN NOORT (Engelbert) (3), zoon van Gijsbert (1) en van Wilh. Wentholt, geb. te Arnhem 1671, gest. in 1730. Op achttienjarigen leeftijd trad hij in militairen dienst en werd door den koning-stadhouder Willem III tot vaandrig aangesteld in het regiment van kolonel Hekeren; in 1695 en 1697 werd hij resp. bevorderd tot luitenant en kapitein in het regiment van den luitenant-generaal van Slangenburgh. Bij zijn overlijden bekleedde hij den rang van overste-luitenant in dienst der Staten.

Hij was in 1704 te Deventer gehuwd met Erlandina Nilant (geb. 1672), dochter van Dr. Hendrik N., schout van Colmschate,

en van Bartha ten Nuyl. Zij schonk hem 2 dochters en was reeds in 1720 overleden.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Florent Sophius]

OP TEN NOORT (Florent Sophius), oudste zoon van Willem Reinier en van Maria Charlotta Philipina baronesse van Heeckeren tot de Wiersse, geb. te Zutfen 1805, gest. te Arnhem 1862. Hij studeerde te Leiden van 1823-26 in de rechten en promoveerde op een proefschrift *De probatione per testes in causis civilibus*. Aanvankelijk werkzaam als officier van justitie bij de arr. rechtbank te Zutfen, werd hij in 1855 procureur-generaal bij het provinciaal gerechtshof te Arnhem. In 1837 nam hij de benoeming aan tot commissaris der Spaarbank en Kas tot het verleenen van voorschotten aan ambtenaren en gepensionneerden te Zutfen. In 1847 ontving hij zijn benoeming tot houtvester van het 2e jachtdistrict van Gelderland.

Zijn politieke loopbaan bepaalde zich tot zijn lidmaatschap van de Staten van zijn gewest sinds 1841, welk college hem in October 1848 tot lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal verkoos. Dit bleef hij tot Febr. 1849. In September 1848 werd hij blijkens de Nederlandsche Staatscourant van 12 September 1848 gekozen tot buitengewoon lid van die kamer om in de dubbele vergadering van October 1848 zitting te nemen, waarin over het lot der 12 ingediende wetsontwerpen tot herziening der grondwet zou beslist worden.

Hij was in 1835 te Vorden gehuwd met Dina Adriana, dochter van Herman Adriaan Nederburgh, oud-resident van Tegal en later rechter in de arr. rechtbank te Zutfen, en van diens tweede echtgenoote Hendrika van de Spiegel (1817-92), kleindochter van den raadpensionaris Laurens Pieter v.d.S. (dl. V, kol. 786). Uit dit huwelijk sproten 4 dochters en 6 zonen: Herman Adriaan, Willem Reinier, Hendrik Jan, Laurens Pieter Dignus, Ludolf en Florent Sophius.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Gerhard David]

OP TEN NOORT (Gerhard David), oudste zoon van Joost Jan (1) en van G.M. Daendels, geb. te Zutfen 1730, gest. in 1811. Als juridisch student te Leiden ingeschreven in 1751, promoveerde hij aldaar op een proefschrift *De jure codicillorum* in 1754, waaraan zijn neef G.D. Jordens, ook een kleinzoon van G.H. Daendels, naar de gewoonte dier tijden een latijnsch lofdicht toevoegde. Aanvankelijk burgemeester van Groenlo, volgde in 1756 zijn aanstelling door de Prinses Gouvernante tot lid der gezworen gemeente der stad Zutfen. In 1759 werd hij door de gilden en compagnieën met 214 op hem uitgebrachte stemmen op de nominatie gebracht om benoemd te worden tot schepen der stad. Hiertegen werd verzet aangeteekend door den candidaat der minderheid, Mr. G. Haesebroek, die 196 stemmen op zich vereenigd had en wel op grond, dat O.'s aangehuwde oom, Mr. Ernst van Löben Sels (zie art.), reeds zitting in den raad had. Dat verzet heeft tot heel wat verwikkelingen aanleiding gegeven, waarbij ten slotte Haesebroek zegevierde. Merkwaardig is dat eenige jaren later, in 1767, O. tot lid van den raad benoemd werd door Willem V, niettegenstaande zijn oom daarin nog zitting had.

Tot aan de omwenteling van 1795 is hij burgemeester van Zutfen gebleven. Ook bekleedde hij het ambt van gecommitteerde tot het beneficeeren van den Neder-Rijn en IJsel. Ook komt zijn naam voor op de lijst der gecommit-

teerden ter Staten-Generaal van wege de provincie Gelderland. Nog was hij gecommitteerde raad ter Admiraliteit van Friesland.

Hij trouwde in 1756 te Velp met Henriëtte Beatrix Brantsen, dochter van Mr. Hendrik Willem B., raadssecretaris der stad Arnhem en secretaris van het kwartier van de Veluwe, en van Johanna Elisabeth de Vree, die hem 4 zonen schonk: Hendrik Willem, Joost Jan, Hendrik Jan en Willem Reinier (waarvan de laatste twee volgen), benevens 2 dochters. Zij stierf in 1815.

Zijn portret door een onbekend kunstenaar is in het bezit der familie.

Zie: Tadema, *Gesch. der stad Zutphen, van de vroegste tijden tot* 1795 (Arnh.-Zutph. 1856); Wijndelst, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Gijsbert (1)]

OP TEN NOORT (Gijsbert) (1), zoon van Joost (1) en van Reinera van Brienen, geb. te Zutfen 1635, gest. te Arnhem, waar hij toevallig vertoefde, in 1701. Hij studeerde te Harderwijk in de wijsbegeerte en te Franeker in de rechten, waar hij resp. in 1652 en 1655 werd ingeschreven. In 1657 promoveerde hij in de beide rechten. Evenals zijn broer Johan (4) genoot hij den naam van een schrander rechtsgeleerde en ook zijn adviezen en besluiten worden in Schrassert's werk aangehaald.

In 1663 volgde hij Th. Cremer op als 3e secretaris van de stad Zutfen, welk ambt bestond sinds 1593 toen het aantal stadssecretarissen van 2 op 3 gebracht werd. In Juni 1667 verzocht hij den magistraat van zijn geboortestad om de ‘stads-stemme’ ten einde het ambt te verwerven van momber van het vorstendom Gelre en graafschap Zutfen, dat vaceerende was door den dood van Dr. Lambert van Eck, burgemeester van Tiel. Op de tourbeurt van de gedeputeerden van het graafschap Zutfen werd hij in Aug. 1667 benoemd, in welk ambt hij in 1674 na het vertrek der Franschen gecontinueerd en tevens benoemd werd tot gedeputeerde van het kwartier van de Veluwe. Het volgend jaar stelde de erfstadhouder van Gelderland, Willem III, hem aan tot secretaris van gedeputeerden in het kwartier Zutfen en in 1678 op Petri, d.i. 22 Februari, tot ‘raedsvrundt ende schepen’ der stad Zutfen, ter vervanging van wijlen Johan Ruiter tot Vieracker. De titel ‘raadsvriend’ is in deze aanstelling wel zeer eigenaardig, daar slechts afgetreden schepenen raad of ‘raadsvriend’ genoemd werden. Daar de financiën door den oorlog in zeer berooiden staat waren, deden de leden der stedelijke regeering afstand van hunne achterstallige tractementen over de jaren 1675-77, en bepaalden tevens, dat de na Petri (1678) nieuw aangestelde schepenen de eerste zes jaren slechts het halve tractement zouden genieten. Ook G. stemde hierin toe, hoewel hij op en niet na Petri was benoemd. Als burgemeester werd hij herhaaldelijk afgevaardigd ter vergadering van den gelderschen landdag te Arnhem, waar hij plotseling aan een beroerte overleden is. Hij ligt begraven in de groote kerk te Zutfen.

Het erve en goed Stickerslach was hem toegewezen, nadat het op zijn verzoek van de leenroerigheid was ontslagen.

Hij was gehuwd met Wilhelmina Wentholt, dochter van Johan W., curator van de Illustre School te Deventer en gemeensman aldaar, en van Eva Nilant (gest. 1726). Uit dit huwelijk sproten 3 dochters en 5 zoons: Joost Willem, Johan (6), Engelbert (3), die beide volgen, Albert en Arnold. Toen de binnengerukte fransche troepen in Mei en Juni van het rampjaar Gelderland en Utrecht hadden be-

zet, vluchtten zijn moeder, vrouw en kinderen naar Holland, waar zij zich lang in Amsterdam opgehouden hebben en waar ook zijn moeder, Reinera van Brienen, in 1673 overleden is.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*; Schrassert, *Practicae observationes* (Harderwijk 1736); Tadema, *Gesch. der stad Zutphen*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Gijsbert (2)]

OP TEN NOORT (Gijsbert) (2), kleinzoon van Johan (4) en van Reinera van Brienen en zoon van Reynder en van Helena van Brienen, geb. te Arnhem 1684, overl. op den landdag te Nijmegen in 1740. Hij studeerde te Harderwijk, waar hij in 1702 werd ingeschreven als student in de philosofie en de letteren. Gepromoveerd tot doctor in de rechten, stond hij al spoedig om zijn kunde en bekwaamheid hoog aangeschreven. Volgens den gelderschen jurist Johan Schrassert (dl. I, kol. 1460), behoorde hij tot de beroemdste rechtsgeleerden van zijn tijd. Hij begon zijn loopbaan als advocaat voor het Hof van Gelderland, werd in 1716 door den magistraat van Arnhem aangesteld tot derden secretaris en verving in 1739 zijn oom Engelbrecht (2) als raadsecretaris van Arnhem. Bij tourbeurt werd hij in 1720 door het kwartier van de Veluwe aangesteld tot substituut-momber van het vorstendom Gelre en graafschap Zutfen, welke beide ambten hij tot zijn dood heeft waargenomen.

Hij was in 1714 te Renkum gehuwd met Helena Henrica van Eck, dochter van wijlen Arnold v.E., burgemeester van Arnhem, raad in het Hof van Gelderland en gedeputeerde ter Staten-Generaal en van Anna Catharina ten Behm. Uit dit huwelijk sproten 2 zonen: Reinder Johan en Arnold en 6 dochters.

Zie: Schrassert, *Consultatiën, advysen ende advertissementen* I-V (Harderwijk 1740-54); Schomaker, *Rechtskundige aanmerkingen* (Zutphen 1754); Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Hendrik Jan]

OP TEN NOORT (Hendrik Jan), zoon van Gerhard David (kol. 924 en van Henriëtte Beatrix Brantsen, geb. te Arnhem 1769; gest. op den huize Meeuwenberg bij Zutfen in 1857. Hij werd in 1786 als student ingeschreven te Leiden, waar hij in 1790 in de beide rechten promoveerde op *Theses quasdam controversas*. Hij werd in 1802 benoemd tot lid van de stedelijke regeering van Zutfen door het bestuur van het departement Gelderland. Hij bleef dit tot 1808, toen koning Lodewijk Napoleon hem benoemde tot wethouder aldaar, wat hij tot 1811 gebleven is. In 1813 nam hij de benoeming aan tot 'greffier de la justice de paix du canton de Zutfen', uit welk ambt hij in 1814 eervol ontslagen werd. Het jaar te voren reeds belast met de voorloopige waarneming van het ambt van controleur der dir. belastingen in de divisie Zutfen, werd hem in 1814 door den C.G. tot de zaken der financiën de provisioneele waarneming opgedragen van dit ambt in het departement van den Boven-IJsel. In 1817 volgde zijn benoeming tot controleur der dir. belastingen der 2e klasse, in 1822 ook die der accijnsen en der in- en uitg. rechten te Zutfen. Op verzoek uit dit ambt in 1823 eervol ontslagen, werd hij in hetzelfde jaar door den minister van staat, directeur der Alg. nederl. maatschappij ter begunstiging van den volksvlijt benoemd tot agent dier maatschappij te Zutfen op een salaris van 2500 gld. Dit ambt veranderde later in dat van agent van den rijkskassier en sedert 1844

in dat van agent van 's rijks schatkist. Van 1825 tot zijn overlijden was hij lid der Provinciale Staten van Gelderland.

In 1795 was hij te Hierden bij Harderwijk gehuwd met Maria Catharina de Vries, dochter van Mr. Johan Cornelis François de Vries, oud-secretaris van Harderwijk, en van Mechteld van Westervelt. Zij overleed te Zutfen in 1848. Uit dit huwelijk sproot een dochter.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Jan Gijsbert Reinder]

OP TEN NOORT (Jan Gijsbert Reinder), zoon van Joost Jan (1) en van G.M. Daendels, geb. te Zutfen 1732, gest. te Kampen 1787. Werd in 1753 als jurid. stud. ingeschreven te Leiden, waar hij in 1755 promoveerde op een dissertatie *De heredibus instituendis*, waaraan zijn neef G.H. Jordens een latijnsch gedichtje toevoegde. Hij werd ontvanger der geestelijke goederen van de stad Kampen, en later burgemeester dier stad, wat hij tot zijn dood gebleven is. Ook bekleedde hij het ambt van gecommitteerde ter generaliteits-rekenkamer. In zijn huis, sedert 1875 door de tegenwoordige Burgwalkerk vervangen, genoot hij in 1766 de eer den erfstadhouder, prins Willem V, als gast te ontvangen.

Hij was in 1762 gehuwd met Elizabeth Theodora Sibilla Wentholt, dochter van Arnold W., burgemeester van Zutfen, en van Swanida Machteld Geertruid van Munster. Uit dit huwelijk sproten 6 kinderen: Joost Jan (2), Arnold, Luyer Egbert, Willem (2) en Jan André en een dochter.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Johan (1)]

OP TEN NOORT (Johan) (1), 1507-1561. Het thans nog bestaande geslacht gaat terug op dezen Johan of Jan, wiens naam met dien zijner vrouw Wilhelmine voorkomt in een acte, betrekking hebbend op het door hen in 1523 gepachte landgoed Stickerslach in het kerspel Steenderen, leenroerig aan den graaf van Bronkhorst. In den oorlog van den gelderschen hertog Karel van Egmond tegen het huis Oostenrijk wordt deze Jan opten Oert genoemd als de man die in 1527 met zijn manschappen in Rijswijk (G.), Beesd, Brakel en Honswijk heeft gelegen en hij is dan zeer waarschijnlijk dezelfde Johan, die gemeld wordt in een protocol van het jaar 1507 des schultampts Zutphen, in het rijksarchief te Arnhem aanwezig.

Ter verklaring van het familiewapen diene dat de naam van dit geslacht ontstaan is uit: op den Oort. Het middelnederlandsche ort, ord, hort, noort was oorspronkelijk een haak of hoek en werd overdrachtelijk gebezigd ter aanduiding van een hoekvormig stuk land, aan een rivier gelegen. Aangezien velen kunnen genoemd zijn naar zoo'n in een water uitstekend land, behoeft gelijkheid van naam niet altijd op verwantschap te wijzen. Het wapen is een zoogenaamd sprekend wapen, voerende drie winkelhaken. In dien vorm komt het voor het eerst voor in den loop der 16e eeuw. Het nog in het begin dier eeuw gebruikte huismerk voerde slechts een enkele winkelhaak. Aannemelijk is dat deze Johan, afkomstig uit Doesburg en verwant aan het daar in het laatst der 15e eeuw gevestigde adellijke geslacht Winckelman, het wapenfiguur dezer familie, een winkelhaak, heeft overgenomen met bijvoeging van de beide kanonloopen, die een herinnering voor hem waren aan den tijd, toen hij deze als hopman in zijn legerafdeeling meevoerde.

Hij had één zoon Hendrik, en vermoedelijk is de persoon die als Jenneke aangeduid wordt, een dochter van hem.

Zie: W i j n d e l t s , *Het Geslacht Op ten Noort*; N i j h o f f , *Gedenkwaardigheden uit de ge*-

schiedenis van Gelderland VI (2e st. 1862); Verdam, *Middelnederl. Handw. boek* ('s Gravenh. 1911), onder 'ort'.
Bartelds

[Op Ten Noort, Johan (2)]

OP TEN NOORT (Johan) (2), kleinzoon van den voorgaande, geb. omstr. 1560, gest. vóór 1609. Hij was de zoon van Hendrik en van Naleken Sluysken en bekleedde het ambt van richter van Bronkhorst. Het erve en goed Stickerslach is op hem overgegaan. Hij was gehuwd met Wyske of Louise Ruiters, dochter van den zutfenschen burgemeester Hendrik Ruiter. Zij overleed vóór 1626. Uit dit huwelijk sproten één zoon: Joost (1), die volgt, en drie dochters: Fenneken, Henrica en Willemken.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.
Bartelds

[Op Ten Noort, Johan (3)]

OP TEN NOORT (Johan) (3), jongste broer van Engelbert (1), geb. te Zutfen, gest. aldaar 1624. Sedert 1602 genoot hij van de hem verleende doctorale praebende een studiebeurs, hem tot zijn 24ste jaar verleend, op voorwaarde na zijn promotie zijn diensten aan de stad te wijden. Hij studeerde evenals zijn broer Engelbert te Franeker in de rechten, waar hij in 1615 als student ingeschreven werd. In 1623 werd hij tot secretaris van Zutfen benoemd. De praebende ging van hem over op den zoon van den secretaris Hoeselmans.

Zijn zuster Assuera of Sweerken huwde met Gerrit Engelen, controleur van de licenten te Zutfen. Hun zoon Engelbert Engelen, stadsgeneesheer te Steenwijk, werd van daar beroepen tot hoogleeraar in de medicijnen te Hamm in Westfalen, waar hij in 1622 overleden is.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*; Lomeyer, *Dierum genialium*...
Bartelds

[Op Ten Noort, Johan (4)]

OP TEN NOORT (Johan) (4), oudste zoon van Joost (1) en van Reinera van Brienen, geb. te Zutfen 1627, gest. te Arnhem 1705. Hij studeerde in de rechten aan de hoogescholen te Utrecht, Harderwijk en Franeker, waar hij resp. in 1646, 49 en 50 ingeschreven werd. Na volbrachte studie werd hij advocaat bij het hof van Gelderland en kreeg weldra den naam van een zeer bekwaam jurist. In 1660 benoemde dit college hem tot tweeden secretaris van de kanselarij en griffier van de leenen van het vorstendom Gelre en graafschap Zutfen, welk ambt hij waarnam tot 1690, toen zijn zoon Joost (2) hem daarin opvolgde. Na diens vroegtijdigen dood werd de vader opnieuw benoemd, waarna in 1694 zijn derde zoon, Engelbert (2), hem verving. Ook was hij gedeputeerde van het kwartier Arnhem of van de Veluwe. In 1663 werd hij schepen, in 1665 burgemeester van Arnhem, in welke hoedanigheid hij op 6 Juni 1672 mede onderteekende de artikelen, waarbij Arnhem aan Lodewijk XIV overging. In 1666 werd hij tot lid van de St. Nicolaas-broederschap aangenomen, een lichaam, dat in dien tijd aldaar in het openbare leven een belangrijke rol speelde. In 1703 deed hij afstand van dit lidmaatschap ten behoeve van zijn zoon Engelbert. Hij huwde in 1657 met zijn nicht Geertruyd van Brienen (1630-1684), een vrouw met artistieken aanleg. Zij was de dochter van zijn oom Reynder van

B r i e n e n en van H e l e n a E v e r w i j n . Tot deze echtverbintenis verleende het Hof van Gelderland in dat jaar dispensatie wat betrof het voortgaan der huwelijksaankondigingen in de kerk; wat het huwelijk zelf betrof, verwees het hem naar de Staten van Gelderland. Uit dit huwelijk sproten 2 dochters en 4 zoons: Joost (2), R e y n d e r , Engelbert (2) of Engel en Johan (5) of Jan; voorts nog eenige vroeg gestorven kinderen. Hij was de stamvader van den thans uit-

gestorven arnhemschen tak, die Op ten Noorth, dus met achtergevoegde h, geschreven heeft.

Zijn zoon Reynder, geb. te Arnhem 1660 en aldaar overleden in 1687, had zich na volbrachte studiën als advocaat voor het Hof van Gelderland te Arnhem gevestigd. Hij huwde met Helena van Brienen, dochter van zijn oom Gysbrecht van Brienen en van Lucretia Creyvenger, die hem een zoon Gijsbert (2) schonk, die voorgaat.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*; Schrassert, *Practicae observationes* (Harderwijk 1736), waarin zijn beslissingen en adviezen herhaaldelijk aangetroffen worden.

Bartelds

[Op Ten Noort, Johan (5)]

OP TEN NOORT (Johan) (5), zoon van Johan (4) en van G.v. Brienen, geb. te Arnhem 1667, gest. aldaar 1740. Hij werd voor den handel opgeleid te Amsterdam, waar hij bij een koopman in de leer kwam. Na eenigen tijd vestigde hij zich als zoodanig in de hoofdstad, maar het ging hem ten gevolge van den negenjarigen oorlog met Frankrijk niet voor den wind, waarom hij besloot zich te Cadix in Spanje neer te zetten, waar hij later tot consul onzer republiek werd aangesteld bij resol. der Staten van 2 Juli 1714. Aanvankelijk was de fortuin hem gunstig, maar tijdens den spaanschen successie-oorlog werd op zijn bezittingen door de regeering van Cadix beslag gelegd en moest hij aan plundering blootstaan. Toch heeft hij er zich kunnen handhaven, daar in 1723 de Stat.-Gen. hem een belangrijk aandeel toevertrouwden in het nemen der voorbereidende maatregelen die tot het sluiten van een bestendigen vrede met den sultan van Marokko konden leiden. Helaas trad de toenmalige regeering onzer republiek niet krachtig genoeg op, zoodat het niet aan hem lag, dat eerst in 1752 een verdrag tot stand gekomen is. Tusschen 1731 en 38 heeft hij zich te Arnhem gevestigd, waar hij tot burgemeester benoemd werd, hetgeen hij tot zijn dood gebleven is. Hij stierf ongehuwd.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Johan (6)]

OP TEN NOORT (Johan) (6), tweede zoon van Gijsbert (1) en van Wilhelmina Wentholt, geb. te Zutfen 1667, overl. in 1727. Hij promoveerde in de beide rechten in 1692. Het volgende jaar verzocht zijn vader voor hem de adjudantie ende survivance van zijn ambt als secretaris van Gedeput. Staten van het graafschap Zutfen. In October 1693 werd op dat verzoek door den erfstadhouder van de provincie Gelderland gunstig beschikt, waarop ook de Staten van het gewest hun goedkeuring hieraan hechtten.

Hij huwde in 1696 met Nalida Verstegen, de weduwe van zijn neef Joost (2). Uit dit huwelijk werden geboren 3 dochters en 3 zonen: Joost Jan (1), die volgt, Gijsbert en Peter. Zij overleed in 1713.

Haar portret, geschilderd door Jan Vollevens is nog in het bezit van een der leden der familie O.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Joost (1)]

OP TEN NOORT (Joost) (1), zoon van Johan (2) en van W. Ruiters, gest. te Zutfen in 1636 aan de pest, die daar toen vreeselijk woedde en velen leden van dit geslacht het leven kostte. Hij bekleedde te Zutfen het ambt van servitiemeester, waarmede vermoedelijk kwartier-meester bedoeld wordt, aangezien de gelden, die voor de huisvesting der troepen betaald werden, serviesgelden heetten. In 1626 huwde hij te Arnhem met Reinera v. Brienen, dochter van den arnhemschen burgemeester Jan v.B. en van Luitgen Creyvenger. Zij hadden 2 doch-

ters en 2 zoons: Johan of Jan (4) en Gijsbert (1). Op 12 November 1618 werd deze Joist upten Nohrtt Johanssohn met het erve en goed Stickerslach beleend, dat thans het eigendom der stichting Bornhof is.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*; Mulder, *Het Journaal van Anth. Duyck*; Ferwerda, *Nederl. Gest.-, St.- en Wapenboek* II i.v. van Brienen.

Bartelds

[Op Ten Noort, Joost (2)]

OP TEN NOORT (Joost) (2), oudste zoon van Johan (4) en van Geertruidt van Brienen, geb. te Arnhem 1658, gest. 1691. Hij werd als student te Leiden en Utrecht ingeschreven resp. in 1678 en 81. Hij promoveerde in de beide rechten en werd in 1690 door den erfstadhouder van Gelderland, Willem III, aangesteld tot 2en secretaris en leengriffier van het vorstendom Gelre en graafschap Zutfen. Als zoodanig volgde hij zijn vader op. Hij is jong gestorven ‘aan een zwaar accident aan den arm’.

In 1684 was hij te Westervoort gehuwd met Nalida Verstegen, dochter van Peter V., oud-burgemeester van Arnhem en van Sophia Cruiner, die hem een dochter en een zoon Peter schonk. De weduwe hertrouwde in 1696 met Johan (6), den neef van haar eersten echtgenoot.

Bartelds

[Op Ten Noort, Joost Jan (1)]

OP TEN NOORT (Joost Jan) (1), oudste zoon van Johan (6) en van Nalida Verstegen, geb. te Zutfen 1697, gest. aldaar 1768. Hij ging in 1722 in de rechten studeeren te Utrecht, waar hij ook promoveerde. Van 1723-49 was hij lid van den magistraat en burgemeester der stad Zutfen; bij de verzetting van de wet in 1749 werd hij door den erfstadhouder, Willem IV, niet herbenoemd. Bij landschapsresol. en resol. van de Graafschap, werd hij in 1742 schout binnen en buiten Lochem, welk ambt hij tot zijn dood heeft waargenomen. Ook was hij gecommitteerde raad ter Admiraliteit van Amsterdam sedert 1747. Door vererving verwierf hij het erve en goed Stickerslach en de havezathe de Harscamp, die van zijn grootvader Pieter Verstegen afkomstig was. Het ambt van buurtrichter was daaraan verbonden.

Hij huwde in 1728 te Kampen in de waalsche kerk met Geertruid Margaretha Daendels, dochter van Dr. Gerhard David D. tot de Borghgrave, burgemeester van Kampen en van Aleyda Maria Lemker. Zij was de weduwe van Wijer Antony Eekhout, in leven ontvanger van het Land van Mastenbroek, van wien zij een zoon had: Wijer Antony E., die later burgemeester van Deventer werd en aldaar in 1748 in het huwelijk trad met Elisabeth Mechtelt Wicherlinck Uit Joost Jan's eerste huwelijk werden geboren: Gerhard David (kol. 924), Jan Gijsbert Reynder en Johan, voorts nog 2 dochters. Na den dood van zijn eerste vrouw in 1759, hertrouwde hij in 1760 met Sina Jordens, dochter van Hendrik J., ontvanger van Twente en van Elisabeth Mechteld Roelinck. Dit huwelijk bleef kinderloos. Zij stierf in 1782.

Zijn portret in 1734 geschilderd door J.M. Quinkhard is in het bezit der familie.

Zie: Tadema, *Geschiedenis der stad Zutphen, van de vroegste tijden tot* 1795 (Arnhem - Zutphen 1856); Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Joost Jan]

OP TEN NOORT (Joost Jan (2), oudste zoon van Jan Gijsbert Reinder (kol. 927) en van E l i z . T h e o d . S i b . W e n t h o l t , geb. te Kampen 1763, gest. te Heerde 1830. Hij studeerde te Harderwijk en Leiden in de rechten en promoveerde in 1787 op een dissertatie: *De testimonio*

mulierum. Weldra werd hij burgemeester van Kampen, later vice-president van de rechtbank te Zwolle, uit welk ambt hij op verzoek in 1822 eervol ontslagen werd, waarna hij zich in 1825 als ambteloos burger op den huize Bonenburg onder Heerde vestigde.

Zijn broer Arnold, geb. te Kampen 1766, gest. te Laren (G.) 1838, werd na volbrachte studie in de rechten te Harderwijk en Leiden, stadhouder van het schoutambt Zutfen. Later provisioneel officier van justitie, vervolgens lid en ten slotte in 1818 president van de rechtbank van eersten aanleg te Zutfen. Hij huwde met Gerhardina Antonia Dumbar, dochter van Gerhard (2) Dumbar (dl. I, kol. 759) en van Geertruid Margaretha Eekhout. Dit huwelijk bleef kinderloos.

Zijn broer Luyer Egbert, geb. te Kampen 1768, gest. te Zwolle 1808, werd officier en was sedert 1790 kapitein der infanterie. Hij huwde in 1800 te Zwolle met C.A.C.v. Braam, dochter van den bekenden vice-admiraal. J.P. van Braam (dl. IV, kol. 275). Hun huwelijk was kinderloos. Zij overleed te Zwolle in 1808.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Op Ten Noort, Willem (1)]

OP TEN NOORT (Willem) (1), jongste broer van Johan (2), overleden te Zutfen in 1617. Als zoo vele zijner stadgenooten, nam hij tijdens het spaansche regime (1583-91) de wijk naar Embden, het bekende toevluchtsoord voor de om hun geloof vervolgden. In 1593 benoemde de magistraat van Zutfen hem tot rentmeester der geestelijke goederen, waarbij zijn broers Johan (2) en Hendrik als borgen optraden. Ook fungeerde hij als z.g. stadholder of plaatsvervanger van den landdrost van de graafschap Zutfen. In deze kwaliteit droeg het college van stadhouder, kanselier en raden hem in 1605 de ontmanteling op van het huis Schulenburg, waarna het hem in 1608 benoemde tot rentmeester der burensche tienden. Eveneens bekleedde hij het ambt van auditeur-militair en van 1611-14 dat van overrentmeester der stad Zutfen. De beide stadsrentmeesters droegen hier den naam van resp. over- en onderrentmeester. Hun rekeningen werden nagezien door de gemeenslieden.

Hij was gehuwd met Mariken van Remey, ook van der Mey genoemd, die hem 2 dochters en 3 zoons schonk: Henrich, Engelbert (1) en Johan (3), waarvan de laatste twee voorgaan. Na haar dood, in 1603, hertrouwde hij met Maritgen Sluiskens, welke echt kinderloos schijnt gebleven te zijn.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*; Tadema, *Gesch. der stad Zutphen*.

Bartelds

[Op Ten Noort, jhr. Willem (2)]

OP TEN NOORT (jhr. Willem) (2), broer van Joost Jan (2), geb. te Kampen 1772, gest. te Zwolle 1852. Hij studeerde van 1792 tot 94 te Leiden in de rechten, waar hij promoveerde na verdediging van *Theses juridicae inaugurales*. Nog voor zijn promotie werd hij aangesteld tot postmeester te Kampen, als opvolger van Joan Lemker. Door de tijdsomstandigheden verloor hij dit ambt, weshalve hij zich in 1802 als advocaat te Arnhem vestigde. Na eenige jaren, herplaatst bij den dienst der posterijen, werd hij in 1815 benoemd tot directeur van het postkantoor te Almelo, werd in 1820 als zoodanig naar Groningen, in 1829 naar Utrecht overgeplaatst, waar hij tot zijn dood gebleven is. In 1834 werd hij met al zijn nakomelingen in den nederlandschen adelstand verheven met het praedicaat van jhr. en werd hem vrijheid

verleend tot het voeren van een wapen omschreven als: van keel, beladen met 3 winkelhaken van

goud, geplaatst 2 en 1; het schild gedekt met een helm van zilver; als helmteeken een winkelhaak geplaatst tusschen 2 kanonnen van goud. (In deze beschrijving is de in 1834 gemaakte heraldieke fout verbeterd). In 1838 werd hij benoemd tot hoogheemraad van het waterschap van Bijlevelt en den Meerdijk.

Hij huwde in 1810 te Keppel met Charlotte dochter van A.W.C.W. baron van Pallandt tot Keppel en van H.C.B. van Heeckeren. Zij schonk hem 4 dochters en 2 zoons: Jan Gijsbert Reinder Theodorus en Jacob Frederik. Zijn oudste zoon, geb. te Zwolle 1811, stierf ongehuwd te Utrecht 1868. Hij was verschreven in de ridderschap van Utrecht. De tweede zoon, geb. te Utrecht 1815, gest. aldaar in 1853, studeerde in zijn geboortestad in de rechten, promoveerde cum laude en werd in 1842 benoemd tot subst. griffier bij de arr. rechtbank te Zutfen. Hij was verschreven in de ridderschap der provincie Gelderland. Hij is niet gehuwd geweest.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.
Bartelds

[Op Ten Noort, Willem Reinier]

OP TEN NOORT (Willem Reinier), zoon van Gerhard David (kol. 924) en van H.B. Brantsen, geb. te Zutfen 1771, gest. aldaar 1824. Hij studeerde te Leiden van 1788-91, promoveerde op een proefschrift *Quaestiones quasdam ex jure civili depromptas* in de beide rechten. Hij bekleedde vele betrekkingen en toonde groote belangstelling in staatkundige en wijsgeerige vraagstukken, wat o.a. blijkt uit zijn vertaling van een werk van J.H. Tieftrunk met den nederlandschen titel *Over staatkunde en wetgeving* (Zutfen 1801), waaraan een verhandeling over eudamonisme was toegevoegd. Deze leer der gelukzaligheid was van de hand van zijn vriend B. Nieuhoff.

In 1791 vestigde hij zich als advocaat te Zutfen en legde als zoodanig den eed af voor Gedeputeerde staten van dat kwartier. In 1804 benoemde het departementaal bestuur hem tot geërfden gerichtsman voor het district van Veluwezoom. In 1806 ontving hij zijn benoeming tot provisor van den huize Bornhof op de daartoe bestaande emolumenten; in hetzelfde jaar koos koning Lodewijk hem tot secretaris van landbouw in het depart. Gelderland en in 1809 tot lid der commissie tot het nemen van maatregelen ter verdelging van meikevers en keverwormen. De algemeene keizerlijke stadhouder, de hertog van Plaisance, benoemde hem (1810) provisioneel tot lid der ringcommissie in den ring van den Boven-Rijn en Boven-IJsel, terwijl het Gemeentebestuur van Zutfen hem tot lid der plaatselijke schoolcommissie aanstelde. In 1811 werd hij door den Keizer tot plaatsvervangend vrederechter in het kanton Zutfen en tot lid van den raad van het arrondissement Zutfen benoemd, het jaar daarna trad hij als maire dier stad op. Na de restauratie behield hij voorloopig dit ambt en zag zich tevens benoemd tot lid der commissie, belast met het ontwerpen der reglementen volgens welke de regeeringen zullen worden samengesteld. In 1814 benoemde de souvereine vorst hem tot lid van de Staten van Gelderland en ruim een maand later tot lid der Gedeputeerde Staten, terwijl hem zijn verzoek om te mogen aanblijven als secretaris der commissie van landbouw werd ingewilligd. Als lid van Gedeputeerde Staten zat hij in de commissie, die de verbetering der Berkel moest gaan opnemen, en werd hij o.a. ook belast met de installatie in 1816 van het nieuwe stadsbestuur van Doesburg in naam van den Koning. Zijn verblijf te Zutfen werd onderbroken door een verhuizing naar Rheden, waar hij zich van 1818 tot 22 metterwoon vestigde. Ook daar werd hij tot

lid van den Gemeenteraad benoemd. Tot 1823 is hij als lid der Gedeput. Staten aangebleven, in welk jaar hij door de Staten zijner provincie tot lid der Tweede Kamer der Stat.-Gen. gekozen werd.

Hij was de laatste bezitter in zijn geslacht van het erve en goed Stickerslach, sedert 1523 door zijn voorvaderen bezeten. Hij verkocht het in 1813 aan de stichting Bornhof te Zutfen, die het thans nog bezit.

Willem Reinier is driemaal gehuwd geweest. In 1793 met Elizabeth Maria Graswinkel, dochter van Joan Harmen G., lid der vroedschap van Haarlem, en van Catalina Wilhelmina van Slingelandt; toen beiden overleden. Zij stierf in 1803. Uit dit huwelijk sproten 3 dochters en 1 zoon: Jan Cathalinus Hugo. In 1804 hertrouwde hij te Ruurlo met Maria Charlotte Philipina, wier vader Ludolph baron van Heeckeren tot de Wiersse toen burgemeester van Zutfen was. Haar moeder was Margaretha Schimmelpenninck v.d. Oije. Bij haar dood in 1811 liet deze hem na: een dochter en een zoon: Florent Sophius. In 1815 huwde hij te Amsterdam met Isabella Wilhelmina Vrugt, dochter van Willem Nicolaas V., kapitein ter zee, en van Albertina Henriëtta May, die hem vier zoons schonk: Willem Engelbert, Reinier Septimus, Albertus Octavus en Gijsbert Nonus. Weduwe geworden, hertrouwde zij op vijftigjarigen leeftijd te Amsterdam met Corn. Abrahamsz., cargadoor aldaar. Zij stierf in 1856.

Zie: Wijndelts, *Het geslacht Op ten Noort*.

Bartelds

[Oratorio, Johannes de of ab]

ORATORIO (Johannes de of ab), Doroër, de Oroir, noemt zich in een suppliek aan den Paus, Noviomensis dioc. (Noyon) en doctor in de theologie. Hij vroeg en verkreeg (5 Oct. 1342) een kanunnikdij en het proostschap, verbonden met de waardigheid van aartsdiaken, van de St. Mariakerk te Utrecht. Door den dood van Ingeramnus de Fiesis stond het dekenschap open en was 17 Sept. door den Paus gereserveerd. Tegelijk schonk hem de Paus het privilegium absolutionis plenarie in het uur des doods, het voorrecht om zelf een biechtvader te kiezen en de bevestiging van een gunst door wijlen Paus Benedictus XII geschonken. Deze had 5 Sept. 1335 aan Joan de Oroir, magister in artibus, baccalaureus in de theologie, een kanunnikdij geschonken te Therouane, zoodra er een zou open komen, mits hij zijne prebende in Nieuwkerk afstond. Datzelfde jaar moest Joan de O. den graad behalen van magister in de theologie. Hij werd doctor der universiteit van Parijs (Denifle, *Chartularium* II, 516, 519, 625). Hij had niet alleen de prebende te Nieuwkerk behouden, om dat hij niet in bezit kwam van de kanunnikdij te Therouane, maar bezat nog een prebende of kapelanij en het pastoraat van St. Elisabeth in Valenciennes, die hij vroeg en verkreeg te mogen behouden met zijn dekenschap van St. Marie. J. de Oratorio was een echte jager op kerkelijke beneficies, een voorbeeld van het veelvuldig misbruik van dien tijd. 13 Maart en 2 Mei 1349 vroeg en verkreeg hij in afwachting nog meer beneficies of een regeling van degene, die hij reeds bezat. Hij had een kanunnikdij te Sint Quintinus te Noyon en verlangde er nog een in Kamerijk, Laon en St. Donatiaan te Brugge, ter vergoeding van de beloofde kanunnikdij in Therouane, waarvan hij niet kon voorzien worden. De proosdij van St. Marie was hem juist in tijds gegund, want de hertog van Brabant en de graaf

van Henegouwen bevalen hun gunsteling Nicolaus van Dordrecht aan.

J. de Oratorio komt voor op de lijsten van *Hist. ep. Ultraj.* I, 75 bij Matthaeus, Hoynck van Papendrecht, *Aanhangsel* en men geeft 1357 als overlijdensjaar. Voor zijne benoeming als proost worden verschillende jaartallen aangegeven, doch niet het juiste, 1342. Als vicarissen te Utrecht traden voor hem op Theod. de Maarsen en Gerardus Pijl. 28 Dec. 1357 wordt opnieuw bevolen Joh. de Oratorio, collector in de provincie Rheims voor de camera apostolica, te voorzien van de prebende en proosdij van St. Marie te Utrecht, open door den dood van Wilh. Chiura. Dit is eene vergissing, want 26 Mei 1358 wordt aan Wilh. de Chyure de proosdij met het aartsdiakenaat begeven, welke hij geruild heeft voor de proosdij van St. Pieter te Aire, bisdom Therouane, met Joh. de Oratorio. Wilh. de Ch. komt niet voor op de lijsten der proosten van St. Marie en van de ruiling vindt men verder niets vermeld, zoodat het moeilijk te zeggen is, waar de vergissing schuilt.

Zie: Berlière, *Suppliques de Clément VI* 1342-1352 (Rome 1906) 230-232, 251; J.M. Vidal, *Benoit XII Lettres communes* I, no. 926; Brom, *Bullarium Traject.* no. 1036, 1037, 1595, 1602; *Aanhangsel Kerk. Oudheden* 238; Hoynck van Papendrecht, *Analecta* III, p. I, 278.

Fruytier

[Orshaven, Lucas Jacobsz. van]

ORSHAVEN (Lucas Jacobsz. van), geb. te Antwerpen, schilder te Rotterdam, trouwde aldaar 19 Jan. 1597 met Sara Jansdr., na wier dood 3 April 1598 de voogdenstelling plaats had en 10 Juni 1598 de boedelinventaris ter weeskamer werd ingediend. Een van de voogden over de kinderen was de schilder Mr. Hans Meyens. Schilderijen van hem zijn niet bekend; ook zijn sterfdatum is niet gevonden.

Zie: *Rott. Historiebl.* III, 616, waar hij als Lucas Jacobsz. vermeld wordt en Bredius, *Künstlerinventare* VI, 2238.

Wiersum

[Os, Alardus de]

OS (Alardus de) was een door Wenceslaus hertog van Brabant en zijn echtgenoote Joanna zeer gewaardeerd dienaar en huisgenoot. In 1363 was hij meer dan 30 jaren in dienst der vorstenfamilie en had hij als het hoofd hunner vertrouwde raadslieden het hardst gewerkt. 1357 vroeg de hertog aan den Paus voor zijn receptor, Alard de Os, de gunst, dat hij, ofschoon rector der kerk van Chaam, een uitstel van zeven jaar verkreeg om zich niet verder te laten wijden dan subdiaken, omdat hij een slechte gezondheid genoot. Toen de hertog 1363 een kanunnikdij voor hem vroeg in Doornik, werd hij dan ook slechts clericus genoemd. De aanvrage vermeldt wel, dat hij de proostdij van St. Pieter te Leuven bezat en een prebende in Sint Goedele te Brussel, maar niet, dat hij de pastorij van Chaam had verkregen. Waarschijnlijk had hij er afstand van gedaan. Uit een aanvrage van 1342 blijkt, dat hij toen nog niet voorzien was van de kerk van Chaam. Alardus de Os was proost van St. Pieter, 1336 tot 1363, rentmeester van Brabant en ontvanger en raadsman van den hertog. Als proost van Loven en rentmeester van Brabant komt hij als getuige voor in de oorkonde van 1 April Donderdag na Paaschdag, 1350, waarbij Jan van Brabant het land van Breda verkoopt aan Jan van Polanen. In het necroloog der abdij van Park, waar zijn jaargetij gesticht was, wordt hij op 4 September aangeteekend. Hij overleed in 1364.

Zie: Isacker-Berlière, *Lettres de Clément VI* (Rome 1924), no. 635; Berlière, *Suppliques Innocent* VI (Rome 1911), no. 800; A. Fierens, *Suppliques d' Urbain V* (Rome

1914), no. 623; R. van Waefelghem, *Le nécrologe de l'abbaye du Parc* 360-361; de Raedt, *Sceaux armoriés* III, 76; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXVII, 457; v. Goor, *Beschr. van Breda*, 460.

Fruytier

[Ostayen, Jacob van]

OSTAYEN (Jacob van), geboren te Zundert in het begin der 16e eeuw en te 's Hertogenbosch waarschijnlijk overleden omstreeks 1570. Hij behaalde het doctoraat in de medicijnen en huwde Beatrix Brants, dochter van Gerrit, waarbij vermoedelijk een kind, Mr. Dirck van Ostayen, die in een bossche schepen-akte van 1553 wordt genoemd. Na het overlijden zijner echtgenoote, die voor het St. Oncommers-altaar in de bossche St. Jan werd begraven, werd van Ostayen priester en woonde aldaar de Oude aan Dieze.

Hij sticht 5 Dec. 1561 twee beurzen in het Arm Fraterhuis zijner woonplaats voor toekomstige dominicanen, elk van 500 gulden: deze worden 14 Oct. 1616 aan het bossche seminarie overgedragen. In zijn testament van 4 Nov. 1564 vermaakt hij legaten aan de Dominicaner-kloosters te 's Hertogenbosch, Brussel en Utrecht; aan het klooster derzelfde orde te Rotterdam voor een kloosterstudent aan de hoogeschool van Keulen of Leuven; aan de negen-armen-blokken zijner woonplaats en aan het gasthuis zijner geboorteplaats. In 1567 leende hij renteloos geld aan het bossche stadsbestuur om het krijgsvolk te betalen, tijdens de godsdienstige beroerten aangenomen. In 1573 treden de uitvoerders van zijn testament op.

Zie: A.v.d. Does de Willebois, *Studiebeurzen* II, 242 en 263; *Taxandrie* IX (1902), 281-88; G.A. Meyer-Jac. Brouwer, *Chronicon conventus Buscoducensis*, 188; A.v. Sasse v. Ysselt, *Voorname huizen* II, 278 e.v.; H.v.d. Hoeven, *Bijdr. tot de kennis der geschiedenis van Zundert en Wernhout*, 247; R.A. van Zuylen, *Inventaris der arch. van 's Hertogenbosch*, Rek. I, 773.

Juten

[Otterus, Christiaan]

OTTERUS (Christiaan), geb. in 1598 te Ragnit (Oost-Pruisen), gest. te Nijmegen 9 Aug. 1660, werd 18 Nov. 1627, 18 Juli 1634 en 22 Oct. 1636 als stud. math. ingeschreven te Leiden, waar hij evenals van Schooten, vader en zoon (zie dit deel) en Gillot (kol. 471), les gaf in de burgerlijke en vestingbouwkunde, voornamelijk aan duitsche studenten. Op de stadsbibliotheek te Königsberg berust zijn *Album amicorum* 1621-1643 (267 blz.); van hem en zijne leerlingen een handschrift (334 blz.) uit de jaren 1636 en 1637, bevattende o.a. plattegronden van Nederlandsche steden; een *Collegium fortificationis* (134 blz.), gemaakt door zijne leerlingen gedurende het beleg van Breda (13 Aug.-30 Oct. 1637), benevens twee ongedateerde handschriften over fortificaties (151 en 754 blz.). Uit Leiden zond hij 13 Febr. 1637 een rekenboek van zijn broeder aan Const. Huygens, aan wien hij tevens berichtte ook nieuwe opmerkingen over sterktenbouw te zullen schrijven. Van Schooten (2) deelt in een zijner handschriften (Univ. bibl. te Groningen, 108) *Problemata* uit de lessen van Golius en Otterus mede. Blijkens een brief aan Const. Huygens ged. 14 Jan. 1647 van J. Smith te Nijmegen, gaf O. dezen toen les in de meetkunde van Descartes; er wordt tevens gesproken over zijn onderwijs in de muziek en vestingbouw. Zelf schreef hij aan Huygens een bewaard gebleven brief uit Amsterdam 13 Febr. 1647, terwijl hij in Mei 1647 een stuk over muziek aan Chr. Huygens zond. Hij werd 24 Juni 1647 aangesteld tot mathematicus van Friedrich

Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, waar hij bleef tot 1658, toen hij hoogleeraar in de wiskunde te Nijmegen werd. Van Schooten

spreekt nog in zijne *Exercit. math.* (1657) en *Wisconstige oeff.* (1659). blz. 281 over de vondsten van O. betreffende de mechanische beschrijving van kegelsneden.

Zijn portret is op de stadsbibliotheek te Königsberg, waar ook berust een Christiani Otteri mathematici Noviomagensis *Inventarium* (36 blz.).

Zie: Fr. J. Buck, *Lebensbeschr. derer verstorbenen preuss. Mathematiker überhaupt und des vor mehr denn hundert Jahren verstorbenen grossen preuss. Mathematikers G. Chr. Otters insbesondere* (Königsberg und Leipzig 1764); Chr. Huygens, *Oeuvres* I (1888), 69; *Oud- Holland* XVIII (1900), 153; Seraphim, *Handschriften- Katalog der Stadtbibliothek Königsberg* (1909), reg. en de *Briefwisseling van Const. Huygens*, ed. Worp, II (1913), 225 en IV (1915), 373-374, 389 en 420.

de Waard

[Otto, Petrus]

OTTO (Petrus), regulier-kanunnik der congregatie van Windesheim te Groenendaal bij Brussel, overleed volgens het necroloog van dat klooster 8 Febr. 1717. Hij was gedurende eenige jaren rector in het nonnen-klooster Nazareth te Waalwijk, dat bij oogluiking was blijven bestaan.

Tevens droeg hij zorg voor de verlaten Katholieken der omstreken en verleende in 1707 assistentie te Orthen, waar zijn medebroeder van Groenendaal, Ant. van den Hove, pastoor was, 1698-1724. Wellicht verleende hij ook hulp aan zijne twee medebroeders van Groenendaal, pastoors te Baardwijk: Jacobus Daneels, als zoodanig vermeld in den necroloog van Groenendaal met overlijdingsdag 16 Sept. (terwijl Schutjes 6 Maart 1703 opgeeft) en Libertus van den Winkel, jubilarius, rector van het nonnenklooster Jericho te Brussel, te voren pastoor te Baardwijk, overl. 12 Mei 1710.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* III, 166, V, 435, 436; *Annales acad. d'archéologie* (Anvers 1854), XI, 261, 274, 290.

Fruytier

[Overbeeke, Abraham van]

OVERBEEKE (Abraham van), Overbeke of Overbeque, zoo niet zelf dan toch uit een familie afkomstig van Antwerpen, gest. te Middelburg aanvang 1638, zoon van Hendrik van O., werd in 1605 lid van het schoolmeestersgilde te Middelburg en 3 Juli 1609 toegelaten als schoolmeester te Domburg. In 1629 vestigde hij zich wederom te Middelburg, doch vertrok in 1630 met een groot aantal leerlingen naar Arnemuiden, waar hij in 1631 ook lid van den raad werd. Hij vertrok van daar in Mei 1637 opnieuw naar Middelburg. Hij was gehuwd met Rachel Telioor; te Middelburg werden 2 Apr. 1638 over zijne weezen Catelynken, oud 19 en Jacob, oud 18 jaren, Hans Peutemans, cosyn van vaderlijke zijde en Abraham Telioor, oom der kinderen, voogd. Genoemde Jacob van O. werd in 1646 schoolmeester en organist te Arnemuiden en overleed in 1650. O. gaf uit een *Beque der schrijfkonste, inhoudende de noodwendighste geschriften voor de jonckheidt ende alle liefhebberij der penneconst* (Midd. 1620), waarvan de proeven zijn gesneden door Samuel de Swaef (dl. II, kol. 1400). Hij, alsmede een Jan van Overbeke, calligrafeerde een gedicht, voorkomende in de *Gedichten van verscheyde poeten*, uitgegeven door Samuel de Swaef en H. Lancel (omstr. 1627).

Zie: K e s t e l o o , *Gesch. en plaatsbeschr. van Arnemuiden* (Midd. 1876), 312-313; d e z ., *Domburg en zijn gesch.* (Midd. 1890); N a g t g l a s , *Levensber. van Zeeuwen* II (1893) en art. Samuel de Swaef (dl. II, kol. 1400).

de Waard

[Overhoff, Arnoldus]

OVERHOFF (Arnoldus) of E v e r h o f , kanunnik regulier der congregatie van Windesheim in het Roodeklooster bij Brussel, geb. te Bergen op Zoom,

overleed te Thienen 22 Sept. 1550. Bij zijn intrede schonk hij het klooster eenige jaarlijksche inkomsten te Oudenbosch. Hij bekleedde gedurende zes jaar het ambt van refectorarius en was werkzaam in de boekbinderij, maar leed veel en erg aan ‘cyatica’, zoodat hij zich soms in het geheel niet kon bewegen. Hij was rector in het nonnenklooster Sint Barbara te Thienen, toen hij door een beroerte getroffen overleed.

Zie: *Anecdota Joannis Gielemans ed. Boll.* (Brux. 1895), 190, 261.

Fruytier

[Overstraten, Mr. Pieter Gerhardus van]

OVERSTRATEN (Mr. Pieter Gerhardus v a n), gedoopt te Bergen op Zoom 19 Febr. 1755 als zoon van J o h a n n e s H e n d r i c u s v a n O v e r s t r a t e n , burgemeester dier stad, en van C a t h a r i n a W i l h e l m i n a A e l m a n s , overl. te Batavia als Gouv.-Gen. op 22 Aug. 1801. Van O. studeerde te Leiden in de rechten en vertrok 27 Aug. 1780 met ‘'t Slot ter Hooge’ van de Kamer Zeeland naar Indië als extra-ord. lid van den Raad van Justitie te Batavia, waar hij 19 April 1781 aankwam. Achtereenvolgens werd hij ordinair lid in 1783, advocaat-fiscaal in hetzelfde jaar, 2de secretaris der Hooge Regeering in 1784, eerste secr. in 1785, extra-ordinair Raad van Indië in 1789. Nu volgde 31 Aug. 1791 benoeming tot gouverneur en directeur van Java's Noordoostkust, in welk gewichtig ambt hij gedurende vijf jaar op voortreffelijke wijze werkzaam was. Kort na zijn optreden deed hij een reis naar de hoven van Soerakarta en Djokjakarta en toonde grooten tact en kordaatheid bij de moeilijkheden over de troonopvolging in Djokja. Verder gaf hij zich veel moeite voor de uitbreiding van de koffiecultuur in zijn gewest en moedigde ook de pepercultuur met succes aan.

Door de inmiddels in Indië opgetreden Commissie der Commissarissen-Generaal werd hij 16 Aug. 1796 tot opvolger van den G.G. Alting benoemd en als zoodanig tevens in het college der Comm.-Gen. opgenomen; 17 Febr. 1797 aanvaardde hij deze hooge functiën. Ook nu deed hij zich kennen als een rechtschapen en doortastend man; hij nam tal van maatregelen ter bescherming der inlanders tegen de toenemende knevelarijen van hun hoofden en verbood den ambtenaren het

aannemen van geschenken. Sedert 1795 kwamen geen schepen meer uit het vaderland aan, terwijl de Engelschen, aangemoedigd door de brieven van den ex-stadhouder Willem V uit Kew, verschillende pogingen deden, om zich van de bezittingen der Comp. meester te maken. Van O. wist door flinke maatregelen leger en vloot met inlandsche manschappen te versterken en de goede verstandhouding met de inheemsche vorsten te handhaven. In Aug. 1800 kwam een engelsch eskader van 5 oorlogsschepen op de reede van Batavia aan; de Engelschen bezetten de eilanden Onrust en Kuiper en vernielden de daar liggende schepen; een eisch tot capitulatie van Batavia wees van O. manmoedig af. Toen de vijand na eenigen tijd op verschillende punten landingen beproefde, werd hij allerwegen teruggeslagen, waarop het eskader 9 Nov. de reede verliet. Nu richtten de Engelschen zich naar het oosten van den Archipel en slaagden er 21 Juni 1801 in Ternate te bezetten. Het bericht hiervan verhaastte den dood van van O., die sedert geruimen tijd ziek was. Hij overleed 22 Aug. 1801 en werd twee dagen later met groote statie begraven op het kerkhof te Tanah-Abang, dat hij zelf had laten aanleggen. Van O. was reeds begonnen het ongezonde Batavia als woonstad te mijden en verhuizing naar de hooger gelegen buitenwijken aan te moedigen, wat door Daendels geheel voltooid zou worden.

Van Overstraten was te Batavia gehuwd met Jacoba Maria Lodisio, dochter van den opperkoopman Jacob Lodisio; uit dit huwelijk was een zoon geboren, die jong is overleden. Zijn weduwe hertrouwde in 1805 met den toenmaligen G.G.A.H. Wiese en overleed in 1838 als diens weduwe te Utrecht.

Zie: van Rheede v.d. Kloot, *De Gouverneurs- Generaal en Commissarissen-Generaal* enz. ('s Gravenhage 1891) en de daar genoemde bronnen; de Jonge, *Opkomst* enz. XII, bl. XXXVI e.v. en 531 e.v.; Colijn, *Nederlands Indië* I, 364, 365; v. Deventer, *Geschiedenis der Nederl. op Java*, 286, 296, 302 e.v.; Dirk van Hogendorp, *Mémoires* (zie register); Meinsma, *Geschiedenis v.d. Nederl. O.-I. Comp.* 2de afd. bl. 2 e.v.

Stapel

P.

[Pachen, Henricus]

PACHEN (Henricus), geboren te Maastricht, kanunnik-regulier van de orde van St. Augustinus, pastoor te Wanfercée, werd 7 Oct. 1638 gekozen tot prior van Oignies, priorij zijner orde aan de Sambre in Henegouwen. Hij bestuurde het klooster tot zijn dood 11 Nov. 1648.

Zie: T o u s s a i n t , *Hist. du monastère d' Oignies* (Namur 1880), 87; U. B e r l i è r e , *Monasticon Belge*, 458.

Fruytier

[Parival, Jean Nicolas de]

PARIVAL (Jean Nicolas d e), geb. te Verdun (Lorraine) in 1605, overl. waarschijnlijk te Leiden 1669. Hij vestigde zich in 1624 in Holland en wel te Leiden, waar hij 45 jaren van zijn leven heeft doorgebracht, afgebroken slechts door een kort verblijf te Leuven in 1666 en de eerste maanden van 1667. Deze fransche schrijver, aan wiens naam zich onmiddellijk de titel van zijn bekend geschrift *Les délices de la Hollande* verbindt, stond in 1648 te Leiden als wijnkooper ingeschreven, voerde den officieusen titel van praeceptor of spraakmeester

en gaf als zoodanig fransche conversatielessen aan de hollandsche en talrijke vreemde studenten, die de leidsche hoogeschool bezochten. Tot dit doel zijn dan ook al zijn werken bestemd. Begonnen met een latijnsch leerboekje over de vervoeging der fransche werkwoorden (1645; 10e druk, Leuven 1667), volgde het bovengenoemde *Les délices de la Hollande, oeuvre panégirique* (Leyde 1651; 15e druk la Haye 1728). Het werd de voorlooper van een reeks 'délices' ook van andere landen: zoo bewerkte François Savinien d' Alquier, *Les délices de la France* (bij Mortier, Amsterd. 1699) en in 1714 zag bij Pieter v.d. Aa te Leiden *Les Délices de la Suisse* het licht, geschreven door G. Knypseler te Munster. De nederlandsche vertaling van Parival's werk verscheen als *De vermaeckelijckheden van Holland* in 1661 te Amsterdam. In 1653 kwam van de pers zijn *Abrégé de ce siècle de fer*, waarvan in 1660 te Brussel het vervolg uitkwam. Het was een

algemeene staatkundige geschiedenis der 15e en 16e eeuw. Ook dit werk sloeg in; in 1666 kwam de 10e druk uit; het werd ook in het Nederlandsch en het Engelsch vertaald. Nog meer succes had zijn *Dialogues français* van 1659, dat in 1718 een 11en druk beleefde en zelfs nog in 1753 herdrukt werd. Ook een italiaansch-duitsche vertaling (Neurenberg 1679) werd er van ondernomen. De *Colloquia* van Philippe Garnier hadden de Parival hierbij tot model gediend. Minder opgang maakte zijn *Le vray l'intéret de la Hollande élevé sur les ruines de celuy qui voit le jour sous le nom de V.D.H.* (Leyde 1662), nog in hetzelfde jaar in het Nederlandsch vertaald. Als overtuigd vurig prinsgezinde trachtte hij de binnen- en buitenlandsche staatkunde van den raadpensionaris te weerleggen, zooals die beschreven was door Pieter de la Court in zijn anoniem *Interest van Holland of de gronden van Hollands-Welvaren* (zie dit deel, kol. 335). Het geschrift van Parival is een herhaling van een mondelinge discussie tusschen den auteur en de la Court. Het boek mag vrij verward en weinig gedocumenteerd zijn, toch heeft de uitkomst bewezen, dat de P. het bij het rechte eind had: Holland mocht zich niet afzonderen van de Unie, die niet kon buiten het centraal gezag van een stadhouder.

Zijn *Histoires facétieuses et morales* van 1663 bleven ook niet onopgemerkt. Een 2e druk verscheen ervan in 1669. Van zijn verblijf te Leuven getuigde het *Louwain très ancienne et capitalle ville du Brabant* (1667) en waarschijnlijk ook zijn *Grammatica gallica* van hetzelfde jaar. Bij besluit van 1 Febr. 1667 besloot de magistraat van Leuven den auteur een honorarium van 100 gld. te schenken voor de opdracht aan haar van eerstgenoemd werk, dat George Lipsius als uitgever had. De lectuur hiervan stelt het boven allen twijfel, dat de P. tot de R.K. kerk behoorde; zijn verheerlijking van de leuvensche universiteit als verdedigster van die kerk en zijn gevoelen, dat men aangaande de juistheid harer geloofsartikelen geen twijfel mag koesteren, zijn er afdoende bewijzen van; waar nog bijkomt, dat deze stadsbeschrijving van de kerkelijke goedkeuring voorzien was, alsmede van een lofdicht van zijn neef Jean Louchart, een curé in de buurt van Cherbourg. Als bewijs kan ook dienen, dat volgens ambtelijk bericht in zijn woning te Leiden in het jaar 1659 roomsche conventiculen gehouden werden ‘en wel in een kamer, die de spraeckmeester Parival aan een dansmeester verhuijrt’. Een ultramontaan is hij echter geenszins geweest. Integendeel, blijkens zijn geschriften heeft hij den invloed ondergaan van het jansenisme, dat zich te Leuven geconcentreerd had. Zijn *Abrégé de ce siècle de fer*, dat bij den 2den druk (1655) met de kerkelijke goedkeuring prijkte, werd in 1660 op den pauselijken index geplaatst, op grond van de volgende stellingen van den auteur: de hoogere prelaten bemoeien zich te veel met staatkundige aangelegenheden en verwaarloozen hun herderlijk ambt; Joh. Huss is ten onrechte verbrand; de Dominicanen en Franciscanen hebben de menschen opzettelijk onwetend gelaten; geweld tegen ketters is door Christus verboden; de Bartholomeüs-nacht is iets afschuwelijks. Toch heeft die veroordeeling niet verhinderd, dat een jaar later in Frankrijk een herdruk van de beide deelen verscheen, waarin de vijf door den index veroordeelde stellingen weer voorkwamen.

Dat de Parival's geschriften voorzien hebben in een lang gevoelde behoefte, mag wel afgeleid worden uit het feit, dat van zijn in het geheel 8 geschriften 56 drukken zijn verschenen. Zijn

tijdgenooten en nakomelingen hebben ze genomen voor wat ze waren: fransche onderhoudende lectuur over de hollandsche zeden en gewoonten, over Leiden en zijn academie, over de cultuur der hoogere standen enz. Zijn hoofdwerk de *Délices* mag dan geen aanspraak kunnen maken op den naam van wetenschappelijk werk, het mag voor een groot deel gecompileerd zijn uit Boxhorn, Strada, Pontanus e.a., toch vindt men er tal van notities in, die elders ontbreken. Ook buiten de grenzen onzer republiek trok het zeer de aandacht. Tot dat succes heeft ook zeker meegewerkt, dat deze cultuurgeschiedenis niet in het Latijn of Nederlandsch, maar in het Fransch geschreven was.

In 1669 komt zijn naam voor het laatst voor, toen hij een voogd voor zijn minderjarige erfgenamen benoemde. Sedert is hij uit het gezicht verdwenen en waarschijnlijk heeft de hevige epidemie van dat jaar ook hem het leven gekost.

De Parival was gehuwd met Grietgen van der Meulen, die hem bij haar dood in 1636 twee zoontjes Johannes en Petrus naliet. Een jaar later hertrouwde hij met Elisabeth de Leques dit de la Croix uit Parijs, die hem ook eenige kinderen schonk.

Zie: J.W. Enschedé, *Jean Nicolas de Parival en zijn Dialogues françois.* in *Bijdr. voor vaderl. gesch.* 5e reeks II ('s Gravenh. 1915).

Bartelds

[Parmentier, Petrus]

PARMENTIER (Petrus), priester en missionaris van de orde der Eremieten van Sint Augustinus overleed te Amsterdam 28 Dec. 1681, oud 82 jaar, 60 jaar geprofest en 58 jaar priester. Door zijn professie behoorde hij tot het klooster te Gent. Na zijne priesterwijding onderwees hij zijne jonge medebroeders te Leuven in de godgeleerdheid. Daarna werd hij naar Amsterdam gezonden, waar hij 46 jaar met grooten ijver en voorzichtigheid gewerkt heeft om de Katholieken te sterken, en waar hij vele afgedwaalden of onverschilligen in de kerk heeft teruggebracht. Hij was een zeer ootmoedig man, streng en matig voor zich zelven. Voor de armen zamelde hij alles bijeen; door zijne groote liefde en zachtheid voor de zondaars bewerkte hij ontelbare bekeeringen, zoodat men van hem zeide: ‘Waren al de papen gelijk Parmentier, De geuzen waren verre van hier’. Parmentier hield eerst zijn schuilkerkje ‘in de bocht van de Zeedyck’ daarna tot aan zijn dood op de Oude Zijds Achterburgwal bij de Huivettersloot, in 1891 het pakhuis ‘De Rijd’. *Archief Aartsb. Utrecht* IX, 55 zegt verkeerd, dat P. Parmentier de augustijner statie de Ster bediende. Hij werd 31 Dec. begraven in de Nieuwe kerk. De datum van overlijden 28 Dec. in het *Necrol. Harl.* (uitgegeven in *De Katholiek*) is wel de juiste en die bij Keelhoff 22 Dec. onjuist.

Op de pastorij der paters augustijnen te Amsterdam bewaart men een fraai op doek geschilderd portret van P. Parmentier met onderschrift.

Zie: Keelhoff, *Gesch. Aug. klooster te Gent*, 246; *Bijdragen bisdom Haarlem* XV, 215, XVII, 83; Jos. Lanteri, III; *Postrema saecula sex reb. August. illustriores viri* (Romae 1840) III, 403.

Fruytier

[Parra, Petrus Albertus van der]

PARRA (Petrus Albertus van der), geb. te Colombo op Ceylon 29 Sept. 1714, overl. te Batavia 28 Dec. 1775, zoon van Cornelis v.d. Parra, koopman en

secretaris van Ceylon en van G e e r t r u y S u s a n n a S p a n n i j t (of S p a n u i t).
V.d. Parra achtte zichzelf

verwant aan het zeeuwsche geslacht der van de Perre's en voerde hetzelfde wapen. Reeds zijn overgrootvader was naar Indië getrokken en, behalve dat zijn grootvader met zijn zoontje van 1690 tot 1694 in Nederland vertoefd had, waren de v.d. Parra's onafgebroken in Indië gevestigd, hoofdzakelijk op Ceylon. Reeds op zijn 14de jaar trad Petrus als 'soldaat aan de penne' in dienst van de Compagnie, werd achtereenvolgens assistent en boekhouder om in 1736 als onderkoopman te Batavia te worden geplaatst, waar hij nu gedurende zijn geheele verdere carrière gevestigd bleef. In 1739 werd hij koopman, in 1741 tweede en in 1747 eerste secretaris der Hooge Regeering; dit laatste jaar bracht hem in Nov. als extra-ordinaris lid in den Raad van Indië; 17 Nov. 1751 trad hij op als ordinaris lid en was daarnevens regent van de hospitalen en president van Heemraden. Na in Jan. 1755 de functie van Directeur-Generaal te hebben aanvaard, volgde 15 Mei 1761 zijn benoeming, tot Gouverneur-Generaal, wat hij, ruim 14 jaar, tot zijn dood, is gebleven.

V.d. Parra was het type van een 18de-eeuwsch regent: ijdel, zelfbewust en autocratisch, maar ook minzaam en royaal, voor wie hem in zijn autoriteit erkenden. Zeer kerksch, wist hij niettemin zichzelf en zijn talrijke 'neven' en vrienden te bevoordeelen, op vaak onrechtmatige wijze. Twee zijner verwanten, A.A. van Tets en D.J. Smith waren tijdens zijn bewind jaren achtereen gecommitteerde tot de zaken van den Inlander, een ambt, dat met zijn talrijke dubieuse 'emolumenten' bijna ƒ 300.000 per jaar opbracht. Op grond van een schijnonderzoek hief hij in 1761 het berghospitaal te Tjipanas op, maar .... kreeg daardoor zelf de beschikking over de gebouwen en den groententuin. Zelfs is er grond te veronderstellen, dat hij ambten wegschonk tegen een jaarlijksche toelage. In een 18 Oct. 1764 verschenen 'Noodig Bericht', samengesteld door vijf Raden van Indië (de Jonge, X, 299), staat o.a., dat hij 'alle voordeel gevende bedieningen met sijne eygen magen gunstelingen en tributarissen vervult'. Zijn eenige zoon was op zijn 13de jaar reeds klerk ter secretarie en op zijn 14de onderkoopman. Buitengewoon goedgeefsch was hij jegens de dienaren der kerk, die dan ook menige lofrede op dezen 'voorbeeldigen' G.G. hebben gehouden. Op eigen kosten gaf van der Parra de portugeesche vertaling van het Nieuwe Testament en de Psalmen van den bekenden predikant-astronoom Ds. Johannes Maurits Mohr uit en liet enkele predikantenkinderen opvoeden. Zijn verjaardag werd in geheel Indië als een openbare feestdag gevierd; de feesten bij zijn inhuldiging als G.G. kostten tonnen gouds.

Zijn bestuur was, behoudens eenigen strijd op Ceylon en in Oost-Java, een tijdperk van rust en werd niet door bijzondere gebeurtenissen gekenmerkt. Behalve het landgoed Buitenzorg, dat hij uit de nalatenschap van zijn voorganger Mossel kocht, bezat hij nog tal van landgoederen en 'thuynen' nabij Batavia, waar hij afwisselend vertoefde; de maand Augustus bracht hij steeds te Buitenzorg door.

V.d. Parra is tweemaal gehuwd geweest: op 30 Sept. 1733 met Elisabeth Petronella van Aerden van Batavia, daarna Juni 1743 met Adriana Johanna Bake, weduwe van den Commandeur en eerste equipage-meester Anthony Guldenarm en dochter van den Raad extra-ord. David Johan Bake. Uit het eerste huwelijk werden drie kinderen geboren, die alle jong stierven; het tweede huwelijk bracht na een echt van 17 jaar een zoon, Petrus

A l b e r t u s , die op zijn 23e jaar, als visitateur-generaal van Indië, overleed. De douairière v.d. Parra stierf 18 Febr. 1787 op haar landgoed Weltevreden.

Een drietal penningen herinneren aan v.d. Parra: één op zijn huldiging als G.G., één op zijn 25-jarig huwelijk en één op zijn overlijden geslagen.

Zijn portret geschilderd door een onbekend kunstenaar is in het paleis te Weltevreden, verkleinde kopieën in het paleis te Buitenzorg, het Rijksmuseum te Amsterdam en het Ministerie van koloniën te 's Gravenhage; gegraveerd portret door J. Houbraken.

Zie: v a n R h e d e v.d. K l o o t , *De Gouverneurs- Generaal en Commissarissen-Generaal* enz. ('s Gravenh. 1891) en de daar genoemde bronnen; d e H a a n , *Priangan*, passim (zie registers) en *Oud Batavia-platenalbum*, K 22, 27, 28, 29, 30 en 36; v a n d e W a l l , *Vrouwen uit den Compagnie's tijd*, 191 v.; S. K a l f f in *Ind. Gids* 1897, 1130 en 1238; *Autobiographie* in *Kroniek Hist. Genootschap* XII (1856).

Stapel

[Parvé, Mr. Jan Frederik]

PARVÉ (Mr. Jan Frederik). geb. te Amsterdam 18 Aug. 1719, overl. te Haarlem 29 Maart 1787, zoon van Mr. D a n i ë l P. en van G e e r t r u i d d e B i t t e r .

Hij studeerde sedert 17 Juli 1739 te Leiden in de rechten en promov. aldaar in 1742 op een *Diss. jur. inaug. ad L.* 11 *pr. D. de eviction.* werd rentmeester van Rijnland, was van 1749 tot zijn dood raad in de vroedschap te Haarlem, van 1769 tot 1775 schout en in 1782 en 83 burgemeester dier stad. In zijn vrije uren beoefende hij niet onverdienstelijk de dichtkunst, werd honorair lid van het dichtlievend genootschap: ‘Kunstliefde spaart geen vlijt’ en lid der Maatsch. van Ned. Letterk. te Leiden.

Hij schreef: *Lijkdicht ter gedachtenisse van Mr. Pieter Steyn, Raadpensionaris en Groot Zegelbewaarder van Holland en Westfriesland, overl. den* 5 *van Slagtmaand* 1772. 4o. In de *Poëtische Mengelstoffen* van het genootschap ‘Kunstl. sp. geen vlijt’ plaatste hij: *Zegezang der Israëlitsche maagden na het verslaan van de Philistijnen en hunnen kampvechter Goliath*. Van hem bestaat ook nog een gedicht ter gelegenheid der verheffing van G. Bonnet tot hoogleeraar te Utrecht, terwijl hij ook dichtstukken plaatste in de *Lauwerbladen voor de zonen der vrijheid* (een dichtbundel, uitgeg. door A. Blussé te Dordrecht 1782, 83, óók onder den titel: *Eerkroon op de hoofden der doorluchtige staatsmannen, burgervaderen enz.*).

Hij huwde te Haarlem 22 Maart 1746 M a r i a A d r i a n a v a n d e n B r o e c k (1728-1781), dochter van Mr. P i e t e r en van A n n a A d r i a n a S t e y n . Een zoon Mr. Daniel Jan Steyn P. (1) volgt.

Zie: *Nederl. Patriciaat* II, 398; v.d. A a , *N.B.A.C. Wdb.*; *Gedenks. der Maatsch. v. Ned. Lett.* 44; *Catalogus d. Mij Ned. Lett.* I, 300; F r e d e r i k s e n v.d. B r a n d e n , *Biog. Wdb.* 591; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXIX, 287-89; *Navorscher* LIV (1904), 78.

Regt

[Parvé, Mr. Daniël Jan Steyn (1)]

PARVÉ (Mr. Daniël Jan S t e y n) (1), geb. te Haarlem 16 Dec. 1757, overl. te 's Gravenhage 13 Oct. 1831, zoon van Mr. Jan Frederik P. hiervóór, en van M a r i a A d r i a n a v a n d e n B r o e c k . Hij studeerde sedert 18 Juni 1773 te Leiden in de rechten en promov. aldaar in 1777 op een *Spec. acad. inaug. de ecclesia in civitate.*

Hij werd daarna lid van den Souvereinen Raad van Brabant te 's Gravenhage en in later tijd president van de Rechtbank van eersten aanleg aldaar. Bij de gebeurtenissen in Januari en Febr.

1795 te 's Gravenhage behoorde Steyn Parvé tot het z.g. 'Committé revolutionair' en nam bij dat comité een vooraanstaande plaats in. In het laatst der 18e eeuw was hij lid van het dichtlievend genootschap 'Kunstliefde spaart geen vlijt'; in de door dit genootschap uitgegeven *Poëtische Mengelstoffen* vindt men van Parvé een dichtstuk *De Armoede*.

Hij huwde te 's Gravenhage 29 Nov. 1784 Ida Jacoba Brouwer (1759-1828), dochter van Gerardus en van Catharina Heuvels. Uit hun drie zoons spruiten even zoovele takken van het gesl. Parvé. De oudste zoon Jan Adriaan, secr. der weeskamer te Batavia, huwde met A.G. Couperus, uit wie een zoon Daniël Couperus S.P. volgt; een andere zoon was Daniel Jan, wiens zoon Danïel Jan (2) hier volgt.

Zie: v.d. Aa, *N.B.A.C. Woordenb.*; *Nederl. Patriciaat* II, 398; *Die Haghe*, (1908) 218, 219.

Regt

[Parvé, Dr. Daniel Jan Steyn (2)]

PARVÉ (Dr. Daniel Jan Steyn) (2), een der eerste inspecteurs van het Middelbaar Onderwijs, werd 3 September 1825 te Gorinchem geboren en overleed in 's Gravenhage 11 April 1883. Zijn grootvader was Mr. Daniel Jan (zie artikel), die den naam van zijn oud-oom, Mr. Pieter Steyn, den bekenden Raadpensionaris en Grootzegelbewaarder van Holland en West-Friesland (overl. 1772) aannam. Zijn vader was Daniel Jan Steyn Parvé, ontvanger der registratie (1791-1864), zijn moeder Jacoba Theodora van Riemsdijk (overl. 1883).

Te Deventer, waarheen zijn vader was verplaatst, kwam Daniel van de latijnsche school, op welke hij eerst alleen de mathematische lessen volgde, daar hij aanvankelijk voor den Waterstaat zou worden opgeleid, in 1842 op het athenaeum. Twee jaar later vervolgde hij zijn studiën aan de Universiteit te Groningen, toen zijn vader daarheen verhuisd was. In 1847 werd hij met den hoogsten graad tot doctor in de wis- en natuurkunde bevorderd op een proefschrift: *De Curvis Funiculariis*.

Het volgende jaar werd P. aan het maastrichtsche athenaeum benoemd tot professor in de wiskunde en drie jaar later tot rector van de tweede afdeeling dier inrichting. Hier bleef hij werkzaam tot 1858, toen hij benoemd werd tot commies aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, afdeeling Onderwijs, waar hij eerlang een werkzaam aandeel zou hebben in de voorbereiding van Thorbecke's Wet op het Middelbaar Onderwijs. Kort na de invoering van deze Wet (2 Mei 1863) werd P. tot Inspecteur van het M.O. benoemd (25 Juni 1863), waarmee de arbeid begon, dien hij tot zijn levenstaak had verkozen. Zijn ambtgenooten waren tot 1873 Dr. J. Bosscha (overl. 1911) en Dr. W.C.H. Staring (overl. 1877), nadien Dr. M. Salverda (overl. 1886). Door zijn breede ontwikkeling, grondige kennis van de nieuwe wet, practischen blik, administratieve kundigheden en zeldzamen tact in den omgang was P. als aangewezen, om het toezicht te houden op den nieuwen tak van Onderwijs. Voor achtereenvolgen de ministers bleef hij de gezaghebbende adviseur; voor ieder, die het M.O. wilde dienen, een welwillend raadsman. 'Gesteund door de voortreffelijke Inspectie, waaraan de naam van Steyn Parvé voor goed is verbonden' (Dr. D. Bos), werd er door Rijk en Gemeente, trots velerlei klachten in pers en parlement vooral over 'de eenzijdige richting' van het nieuwe onderwijs met zulk een voortvarendheid gewerkt, dat aan het einde van 1868 reeds 5 bur-

gerdagscholen en 13 burgeravondscholen in werking waren, samen met 2700 leerlingen - en 38 hoogere burgerscholen (24 met 5-jarigen cursus, inbegrepen de bijzondere school voor Handel en Nijverheid te Enschedé, 4 met 4-jarigen, 10 met 3-jarigen cursus) en één meisjesschool; samen met bijna 2800 leerlingen en 419 leerkrachten. In 1873 waren er 32 H.B.S. met 5-jar. cursus; 16 met 3-jar. cursus en 7 middelbare scholen voor meisjes (5 met 5-j. cursus en 2 met 3-j. cursus). In 1882 waren er 37 H.B.S. met 5-j. cursus, 24 met 3-j. cursus en 14 middelbare scholen voor meisjes (11 met 5-j. cursus en 3 met 3-j. cursus); respectievelijk met 4219 leerlingen, 638 leerkrachten en 5955 leerlingen, 876 leerkrachten. Het Middelbaar Onderwijs voor meisjes, bij de Wet stiefmoederlijk bedeeld, trok P. zich zeer aan; hij had een werkzaam aandeel in de oprichting en regeling van middelbare meisjesscholen, waarvan die te Haarlem in 1867 de eerste was. Tegen de intrekking der Rijkssubsidie voor deze inrichtingen in 1886 zou P. stellig krachtig opgekomen zijn. Uit groote liefde voor het M.O. sloot P. zijn oog niet voor de gebreken ervan, die in de practijk aan het licht kwamen. Het willekeurig plaats nemen van leerlingen in een of andere klasse, waartegen zich P. van den beginne af verzet had, werd belemmerd sinds de reglementswijziging van 13 Augustus 1873, waarbij een toelatingsexamen verplichtend en de overgangsexamens bindend werden verklaard. Reeds in 1875 (*De Economist*, tweede deel: *De Hoogere Burgerscholen in* 1874) schreef P.: ‘Evenals ik tot dusverre met hen, die achtereenvolgens mijne ambtgenooten waren, heb medegewerkt aan de uitvoering der Wet, zoo wensch ik voortaan ook te blijven medewerken tot hare verbetering’. In dit opstel stelde hij o.a. reeds voor: inkrimping van de leerstof der H.B.S. en vereenvoudiging van het eind-examen. Als vervolg hierop mag beschouwd worden *Een en ander over de Hoogere Burgerscholen* in *De Economist* van 1879. eerste deel, waarin o.a. een nieuwe regeling der acten van bekwaamheden voor M.O. wordt besproken. Met deze beschouwingen hoopte de schrijver van nut te kunnen zijn bij een eventueele herziening der Wet op het M.O., die hij noodig achtte en met Dr. Salverda in ontwerp bracht en Minister Kappeyne in hetzelfde jaar 1879 in voorbereiding aan zijn Departement verklaarde - maar die nog steeds aanstaande blijft. (Een reorganisatie-ontwerp werd in October 1921 bij de Tweede Kamer ingediend, maar in 1924 vanwege de bezuiniging door de Regeering voorloopig ter zijde geschoven.)

Als bijna doorloopend Voorzitter van de Commissie voor de acte-examens M.O. der letterkundige vakken, waarbij hij stond op echt humanen geest, doch tevens op streng handhaven van billijke eischen, stelde hij steeds zelf de verslagen samen uit de gegevens der leden, om telkens juister inzicht te krijgen en om menigen wenk voor een betere richting in de studie der talen, der geschiedenis en der aardrijkskunde te geven. Ten einde voor het examen in laatstgenoemd vak een zuiver wetenschappelijke leiding hier te lande mogelijk te maken, heeft P. als lid van het Bestuur van het Aardrijkskundig Genootschap (sinds April 1877) krachtig medegewerkt tot de oprichting van een leerstoel in aardrijkskunde aan de in 1877 uit het athenaeum voortgekomen universiteit der hoofdstad. Genoemd Bestuur richtte in Juni 1877 aan den Gemeenteraad van Amsterdam te dier zake een adres, door P. opgesteld. Uitstekend bekend met het onderwijs in den vreemde, zorgde

P. ook, dat het onze waardig vertegenwoordigd was op de wereldtentoonstellingen te Weenen (1873), te Philadelphia (1876) en te Parijs (1878).

Twintig jaar lang, tot zijn vroegtijdigen dood, heeft P. voor ons M.O. met onverdeelde toewijding en met de grootste nauwgezetheid gewerkt, - onvermoeid, en bij den veelomvattenden arbeid, dien hij zich tot plicht stelde, een werkkracht ontwikkelende, 'die, - zoo schreef bij zijn heengaan zijn jongere ambtgenoot Dr. M. Salverda - ik onmogelijk acht, dat zij worde overtroffen.' Voor den jongsten tak van ons onderwijs is P.'s leven van buitengewone beteekenis geweest. De Wet van 2 Mei 1863 - getuigde in 1883 Dr. Salverda - 'is voor een groot deel zijn schepping'; dertig jaar later erkende G. Bolkenstein, sinds October 1916 inspecteur van het M.O., bij het 50-jarig bestaan dier Wet, dat 'ons geheele middelbaar onderwijs nog beheerscht wordt door den vèrstrekkenden invloed van het inzicht van Steyn Parvé'.

Behalve inhoudrijke bijdragen met statistische opgaven in de jaargangen 1868-1882 van *De Economist* - waarvan wij na de boven aangehaalde nog noemen: *Over Middelbaar Onderwijs voor Meisjes* (jrg. 1870 en 1877); *De burgerdagen avondscholen en de ambachtscholen* (jrg. 1872); *Het toelatingsexamen tot de Kon. Mil. Academie* (jrg. 1880, 1881 en 1882); *Onze zeevaartscholen* (jrg. 1882) - schreef P.: *De inrichting van het Middelbaar Onderwijs in Nederland* (1871); *Die Elementar- und Mittelschulen im Königreiche der Niederlande und deren Entwicklung nach der Einführung der Gesetze vom* 13*ten August* 1857 *und vom* 2*ten Mai* 1863 (1873) - in 1876 door hem in het Engelsch vertaald en aangevuld -; *Organisation de l'instruction primaire, secundaire et supérieure dans le Royaume des Pays-Bas* (1878); *De grens tusschen het Lager- en Middelbaar Onderwijs naar aanleiding van het Wetsontwerp tot regeling van het Lager Onderwijs van* 20 *December* 1876 (1877), terwijl als wetenschappelijk werk van zijn hand is verschenen: *Het Wiskundig Onderwijs in Nederland beschouwd* (1850); *De omwenteling der aarde om hare as, voornamelijk in verband met de slingerproeven van Foucault* (1851); *Leerboek der Natuurkunde* (1860), waarvan na zijn dood de herdrukken werden bewerkt door Dr. H. Brongersma (7e druk, 4 dl. 1902).

P. was lid van de Hollandsche maatschappij van wetenschappen te Haarlem; van het Bataafsche genootschap van proefondervindelijke natuurkunde te Rotterdam; van het Provinciaal-Utrechtsch genootschap; honorair lid van het Genootschap ter bevordering der natuurkundige wetenschappen te Groningen; eerelid van de Vereeniging van leeraren aan inrichtingen van M.O.

P. trouwde in 1853 met Lena Wilhelmina Wicherina van Naerssen (overl. 1895), uit welk huwelijk geboren werden Daniel Jan (overl. 1917) en Willem Frederik (overl. 1923).

Zie: *Eigen Haard* (1883) 249-252; *Het Schoolblad* van 17 April 1883; *De Amsterdammer, Dagblad voor Nederland* (13 April 1883), 2e Blad; *Het Weekblad voor Gymn. en Midd. Onderwijs* (April 1883); *Berichten en Mededeelingen van de Vereeniging van Leeraren aan Inrichtingen van M.O.* 3e Reeks, 354-356; *Het vijftigjarig Bestaan van de Wet op het M.O.* (Bijvoegsel van het *Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs* (1 Mei 1913); *Weekblad voor Gymn. en Midd. Onderwijs* (8 Mei 1913).

R. Zuidema

[Parvé, Daniel Couperus Steyn]

PARVÉ (Daniel Couperus Steyn), geb. te Batavia 27 April 1812, overl. te Londen in 1882, zoon van Jan Adriaan S.P., lid van de Algem. Rekenkamer te Batavia, resident van Madoera en Soemenap, en van Anna Gerhardina Couperus. Hij werd 26 Aug. 1829 te Leiden student, na de voltooiing zijner studiën O.I. ambtenaar en nam in 1850 zijn ontslag. Sedert dien tijd woonde hij te Londen.

Hij schreef na zijn ontslag uit den dienst de volgende werken: *Het koloniaal Monopoliestelsel getoetst aan geschiedenis en staathuishoudkunde* ('s Gravenhage 1850); hetzelfde werk, *nader toegelicht* (Zalt Bommel 1851); *Geschiedenis van het munt- en bankwezen van Ned.-Indië, sedert de herstelling van het Nederl. gezag in* 1816 (Zalt Bommel 1852); *De toekomstige wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederl.- Indië, ingevolge art.* 60 *der grondwet, beschouwd in verband tot hetgeen daaromtrent thans is verordend in onze en in eenige vreemde koloniën* (Zalt Bommel 1852); *De Bijbel, de Koran en de Veda's. Tafereel van Britsch-Indië en van den opstand des inlandschen legers aldaar. Met een voorrede van prof.* P.J. Veth (Haarlem 1858-59, 2 dln. met portr. en kaarten); *De handelingen van James Brooke op Borneo, getoetst aan de officieele Engelsche bescheiden en bestaande traktaten* (Haarlem 1859); *De godsdienstige opwekking in Engeland beschreven en vergeleken met vroegere soortgelijke verschijnselen in Amerika en Europa* (Amsterdam 1860); *Geschiedenis van Italië van* 1789 *tot de laatste tijden* (Amsterdam 1861, 2 dln.); *Overzicht van het handelsverkeer tusschen Nederland en Engeland, ontleend aan Engelsche bronnen en in verband gebragt met de belangen van den vaderlandschen handel, landbouw en veestapel* (Amsterdam 1867); *Java, of hoe eene kolonie moet bestuurd worden. Uit het Engelsch van* J.B.W. Money, *en met aanteeken. voorzien* (Zutphen 1861, 2 dln.).

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVI, 242; Vorsterman v. Oyen, *Stam- en Wapenboek*, art. *Parvé*; Frederiks en v.d. Branden, *Biogr. Wdb. Ned. Letterk.*, 591.

Regt

[Pas, Dr. Jacob de]

PAS (Dr. Jacob de), of de Paz, geb. te Malaga, promoveerde 4 Juli 1658 te Leiden in de medicijnen op een dissertatie *De Syncope*. Volgens het *Album Studiosorum* was Jacobus de Pas Liburnensis, 27 jaar, ingeschreven op 6 Maart 1657 (Rectore Arnoldo Vinnio II). Deze arts behoorde met Mercado (zie kol. 858) tot de portugeesche Joden, die zich in 1661 tot den Raad van de stad Kampen wendden tot vestiging van een portugeesch-joodsche gemeente aldaar. Op 5 Februari kregen zij hiertoe verlof ‘met verscheiden familien’ die binnenkamers ook synagogedienst mochten houden. Beperkende bepalingen belemmerden echter den bloei dezer Gemeente.

Zie: Helena Poppers, *De Joden in Overijsel* (nagelaten Dissertatie Utrecht, Amsterdam 1926), 13 vgl.; *Album Studiosorum* Leiden, 455; Molhuysen, *Bronnen Gesch. Leidsche Univ.* III, 289*; J.S. da Silva Rosa, *Portug. Joden te Amsterdam* (Amsterdam 1925) 41 en 66.

Zwarts

[Patras, Abraham]

PATRAS (Abraham), geb. te Grenôble 22 Mei 1671, overl. te Batavia in den nacht van 2 op 3 Mei 1737, zoon van Antoine Patras, notaris te Grenôble en van Olympe Blusset. Na de herroeping van het Edict van Nantes nam de familie P. de wijk naar Holland en vestigde zich eerst te Leiden, later te Haarlem. Abraham was eenigen tijd werkzaam op het kantoor van den koopman Nathanaël Gauthier te

Amsterdam en vertrok 4 Jan. 1690 als soldaat in dienst van de Comp. naar Indië met het schip 'Hobré' van de kamer Enkhuizen. Al spoedig na aankomst te Batavia, 30 Aug. 1690, ging Patras in civielen dienst over als provisioneel assistent te Ambon; in 1695 werd hij assistent, waarna hij achtereenvolgens promotie maakte tot boekhouder (1698) en secretaris van den Raad van Justitie (1700); in dit laatste ambt volgde hij zijn schoonvader, J. van Brakel op. Het jaar 1703 bracht hem bevordering tot secretaris van den Gouverneur der Molukken met den rang van onderkoopman, terwijl hij daarna van 1707 tot 1711 als opperhoofd te Djambi werkzaam was. Bij een aanslag op de loge aldaar werd hij door een dolkstoot gewond, maar kwam er weer spoedig bovenop. In 1711 (hij had intusschen den rang van koopman bereikt), werd hij opperhoofd te Palembang en in 1717 gezaghebber van de Westkust van Sumatra, in den rang van opperkoopman. In 1720 naar Batavia teruggeroepen, was hij daar visitateur-generaal van geheel Indië; in 1721 maakte hij een reis naar Djambi als Commissaris en gezant. Het jaar daarop is hij werkzaam als tweede opperkoopman van het Batavia's kasteel, om in 1724 als directeur van Bengalen op te treden; deze gewichtige, maar tevens zeer voordeelige functie bekleedde hij bijna zes jaar. Medio 1730 naar Batavia teruggekeerd, volgde 9 Oct. 1731 benoeming tot Raad extra-ordinair van Indië, terwijl hij eenige jaren later, op merkwaardige wijze (zonder ooit Raad ordinair of Directeur-Generaal geweest te zijn), het hoogste ambt bereikte. Toen nml. in 1735 de G.G. van Cloon, die zich herhaaldelijk over tegenwerking van den Raad beklaagd had, overleed, heerschte in Rade veel oneenigheid; van Imhoff en Valckenier vooral waren heftige tegenstanders. Bij de verkiezing van een nieuwen G.G. waren de stemmen dan ook zeer verdeeld; niemand kreeg de vereischte meerderheid, maar op Valckenier en Patras werden elk 3 stemmen uitgebracht. De eerste was kort te voren tot Raadordinair benoemd; de laatste was nog slechts adviseerend lid. Valckenier maakte aanspraak op de preferentie als zijnde raad-ordinair; door Patras werd 'bij iteratie eene tweede electie versogt'. De Raad besloot hierop, 'recours te nemen tot het lot als een middel, hetwelk tot eene spoedige decisie het naast en bequaamst zijnde'. Er werden twee briefjes in een hoed gedaan, overdekt met een doek en de bijna 64-jarige Patras was de gelukkige winnaar. Hij nam de benoeming aan, maar verzocht weldra aan Bewindhebbers, 'van dien swaren last op eene reputatieuse wijse weder ontheven te mogen worden', zoodra zij 'een subject van meerder bequaamheden en kragten zouden kunnen aanwijzen'. Inderdaad was de goedaardige Patras toen reeds vrijwel een afgeleefd man; tegenover zijn lichamelijke zwakheid stond evenwel een buitengewone ervaring in een onafgebroken carrière van 45 jaar in de meest uiteenliggende streken van Indië. 5 Nov. 1735 werd niettemin zijn benoeming door de Heeren-XVII geapprobeerd. Slechts twee jaar heeft hij het hooge ambt vervuld, welke tijd gekenmerkt werd door een 'diepe en gewenschte rust'.

Patras was in 1699 te Ambon gehuwd met N(eeltje?) van Brakel; na 5 Juli 1700 het leven te hebben geschonken aan een dochtertje, overleed zij reeds 17 Dec. 1700. Het meisje was, nog voor Patras in 1707 van Ambon vertrok, mede overleden. Patras' grafsteen, op het kerkhof te Tanah-Abang, vindt men afgebeeld bij de Haan, *Platenalbum* E 11.

Zijn zeer groot vermogen vermaakte Patras,

met uitzondering van een aantal legaten, aan zijn neef Anthony Patras, zoon van een doctor medicinae te Grenôble. Deze jonge man, in 1734 als adelborst in Indië gekomen, was bij den dood van zijn oom reeds onderkoopman; vier jaar daarna repatrieerde hij en werd later burgemeester van Slooten en gedeputeerde van Friesland.

Zijn geschilderd portret door een onbekend kunstenaar is in het paleis te Weltevreden, kopieën in het paleis te Buitenzorg en het Ministerie van koloniën te 's Gravenhage; geschilderd door Th.J. Reen in het Rijksmuseum te Amsterdam (nr. 2028); gegraveerd portret door J.v.d. Schlev.

Zie: van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal* enz. ('s Gravenh. 1891) en de daar genoemde bronnen; S. Kalff, *Abraham Patras* in *Ind. Gids* (1904), 1, 127; E. Maignien, *Abr. Patras, G.G. des Indes Néerlandaises et sa famille* (Grenôble 1892).

Stapel

[Peckelsen, Johannes]

PECKELSEN (Johannes), cisterciënser- of bernardijnermonnik, biechtvader van het nonnenklooster Essen O. Cist. bij Groningen, werd 1447 tot abt gekozen van de benedictijnerabdij Smallen Ee, een dubbelklooster, nabij Boornbergum in Friesland. Zijn voorganger in het bestuur, Joannes Wymberg, een cisterciënser van Bloemkamp, had 24 jaar Smallen Ee bestuurd en legde zijn ambt neer in bijzijn van den vaderabt van Sylmönken O.S.B. in Oost-Friesland. De gekozen abt behoorde evenals Bloemkamp en Essen in dien tijd tot de colligatie der cisterciënsers van Sibculo, die de kloosters der orde tot nieuw leven en bloei bracht en veel invloed op andere orden uitoefende. De Paus bevestigde 2 Maart 1447 de keuze van J. Peckelsen en gelastte den abt van Tedingen bij Leer in Oost-Friesland hem in Smallen Ee te installeeren. Tevens stond hij toe, dat de nieuwe abt, ofschoon onder de jurisdictie van den bisschop van Utrecht, zich door elken katholieken bisschop mocht laten wijden. Hij moest het kleed dragen en de statuten volgen, die in Smallen Ee in gebruik waren.

Zie: Reimers, *Friesische Papsturkunden* (Leeuw. 1908), 6, 50-51.

Fruytier

[Peeters van de Grave, Joannes]

PEETERS VAN DE GRAVE (Joannes), geb. te Grave, begr. te Venlo 23 December 1726, zoon van Nicolaas en Susanna Hendrickx, werd 26 Juni 1717 tot ontvanger van de rapporten en exploiten van het Hooggerechtshof te Venlo benoemd, schepen van Venlo 1718-1725, regeerend burgemeester 1719, huwde met Maria Anna van Coesvelt (ged. te Venlo 6 Aug. 1670, aldaar begr. 23 Dec. 1728, dochter van Godefridus en Catharina Ketels). Van zijn kinderen zijn te noemen: Augustinus Antonius (ged. 19 Oct. 1702, overl. 1777, licentiaat in de beide rechten, vicarius van het H. Kruisaltaar in de parochiekerk te Venray sedert 1720); Anna Christina ged. 29 Sept. 1707, begr. 12 Mei 1763), huwde 6 Juni 1731 met Joannes Nicolaas Richardt (welke 29 April 1746 den eed als schepen van Venlo deed en 8 Dec. 1759 overleed).

Zie: *Maasgouw* (1882), 660, 672, (1892) 22, (1906) 55; *Limburg's Jaarboek* (1902) 154 en Stadsarchief Venlo no. 174.

Verzijl

[Peetersen, Johannes]

PEETERSEN (Johannes) of P e t r i , regulierkanunnik van de orde van St. Augustinus in Mariënhage te Woensel bij Eindhoven, waar hij de honderdste was, die geprofest werd. Hij overleed als prior van zijn klooster omstreeks 1630.

Eerst was hij werkzaam als bestuurder van het nonnenklooster zijner orde te Leuven in de Halvestraat. In 1614 werd hij tot prior gekozen van

het klooster Bethlehem te Leuven en tot secretaris zijner Windesheimsche congregatie. 1618 bracht hij met den prior van Groenendaal het college zijner congregatie te Leuven tot stand. Na vijfjarig bestuur in Bethlehem werd hij gekozen tot prior van Mariënhage, dat reeds sinds eenige jaren een toevlucht had gezocht in 's Hertogenbosch bij de St. Pieterskerk. Het kloostergebouw te Woensel was geheel verwoest en verbrand en een verblijf aldaar onveilig, en de middelen tot herstel ontbraken.

Zie: Foppens, *Historia episc. Sylvaeduc.* 271; Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch* V, 946, 949; Acquoy, *Het klooster te Windesheim* II, 101, 167, III, 81; *Analectes hist. eccl. Belg.*

Fruytier

[Pelt, Johannes Antonius van]

PELT (Johannes Antonius van), Peltanus, van Peelt, norbertijn der abdij St. Michiel te Antwerpen, naar zijne geboorteplaats Overpelt in Limburg genaamd, werd 4 Jan. 1605 door den bisschop J. Miraeus aangesteld als pastoor van Sprundel en tevens ook belast met Ruckven, waar de pastorij ledig stond. Tegelijkertijd was hij pastoor van Meer. Hij werd aldaar benoemd 15 Dec. 1605 en 28 Dec. geïnstalleerd. Hij liet zijne parochie Meer door een plaatsvervanger besturen en overleed aldaar aan de pest 20 Sept. 1606. Hij was een geleerd man en dichter, had den graad van baccalaureus in de theologie en was gedurende eenige jaren lector der philosofie en theologie in de abdij. Hij bekleedde ook het ambt van prior. Foppens, *Bibl. Belgica* I, 564. vermeldt eenige werken van hem, die echter niet gedrukt zijn: *Commentaria in varias quaestiones*, partes II et III. Summae D. Thomae; *Vita S. Norberti versibus elegiacis*; *Mysteria Dei-hominis*, in verzen.

Zie: Krüger, *Gesch. bisdom Breda* III; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 26; *Bijdr. Gesch. Brabant* VIII (1909), 508, X, 284.

Fruytier

[Pennincx, Gerardus]

PENNINCX (Gerardus), geb. te Gemert, overl. te Erp 27 Juli 1760, werd 25 Sept. 1720 tot subdiaken gewijd en kreeg in 1722 zijn benoeming tot kapelaan te Erp, werd 13 Aug. 1731 tot pastoor van Deurne door H.H.M. toegelaten en trad 7 Sept. d.a.v. als zoodanig in dienst. Al spoedig raakte hij in onmin met eenige van zijn parochianen en het kwam na verloop van tijd zoover, dat hij in 1736 bijna zijn heele gemeente tegen zich vond. Volgens getuigenis van den heer van Deurne werden de ingezetenen opgestookt door den drost Pero de Cassemajor. De toestand in de gemeente werd intusschen voor hem onhoudbaar en het volgende jaar 1737 wisselde Pennincx onder het goedkeuring van den vicaris met den pastoor Gerardus van der Leen van plaats. De strijd was echter hiermede niet uit. Nog voor Pennincx Deurne verlaten had, was het tooneel des strijds reeds naar elders verplaatst en nam hij een duidelijk kenbare financieel-politieke kleur aan. Adriaan van Hout, de molenaar, die met een nicht van den vicaris Gijsbert v.d. Asdonck was gehuwd, was aan Pennincx verwant en had zich in die dorpsoneenigheden gansch niet op een onzijdig standpunt gehouden, maar de partij voor den pastoor getrokken. Daardoor joeg hij de ingezetenen zoo tegen zich in het harnas, dat zij, spijt art. 13 van de ordinantie op het gemaal, naar buiten ten molen gingen, tot groote schade van den heer en den molenaar. De drost liet intusschen alles oogluikend toe. Er werden vergaderingen gehouden, requesten gepresenteerd en zelfs werden de

Hoogmogenden in het geval gemoeid, vooral toen de questie naar voren werd gebracht, dat de molenaar te veel 'schepte', m.a.w., de ingezetenen bedroog. Hoe de heer Balthasar Coymans ook de

geschillen in der minne trachtte te schikken, het baatte niets. Eerst op het einde van 1739, twee jaar na P.'s vertrek, kwamen de gemoederen wat tot bedaren.

Uit archiefstukken.

H.N. Ouwerling

[Pepinghen, Cornelis van]

PEPINGHEN (Cornelis v a n), een boekdrukker te Amsterdam in de eerste helft van de 16e eeuw, van wien men slechts één druk kent, het *Boecxken ... hoemen den barch van Calvarien opclimmen sal*. Het wordt gedateerd op c. 1520; het eenige bekende ex. bevindt zich in de Stadsbibliotheek van Haarlem. De drukker geeft daarin zijn adres op ‘In die Calver straet in die ionghe iacobs stege’. Het boekje is gedrukt in de zeer algemeene ‘lettersnijder-type’ en heeft enkele houtsneden. Van het leven van den drukker is verder niets bekend. M o e s acht verwantschap met het 17e eeuwsche parijsche drukkersgeslacht Pepingue niet onmogelijk.

Zie over hem: E.W. M o e s , *De Amsterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 90-95; W. N i j h o f f , *L'art typographique dans les Pays-Bas* (1500-1540) I (la Haye 1926). p. 2 en pl. I; W. N i j h o f f en M.E. K r o n e n b e r g , *Ned. Bibliographie van* 1500-1540 ('s Grav. 1923), blz. 792. Bovendien vermeld door P.C. v a n d e r M e e r s c h , *Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs belg. et néerl.*, etc. I (Gand-Par. 1856), 184 en N. d e R o e v e r in *Oud- Holland* II (Amst. 1884), 73.

M.E. Kronenberg

[Perk, Jacques Herman Fabrice]

PERK (Jacques Herman Fabrice), geb. 10 Juni 1859 te Dordrecht, overl. 1 Nov. 1881 te Amsterdam. Hij was de zoon van Marie Adrien Perk, waalsch predikant en letterkundige (dl. V, kol. 470), en jonkvrouw J u s t i n e G e o r g e t t e C a r o l i n e C l i f f o r d C o c q v a n B r e u g e l . Hij had drie jongere zusters, ook te Dordrecht geboren. 18 Sept. 1867 aanvaardde Ds. Perk het predikambt te Breda, 2 Juni 1872 te Amsterdam. Van 1872 tot 77 bezocht Jacques een H.B.S. te Amsterdam met de bedoeling om later officier te worden. Op school trokken hem botanie en anatomie aan. Ook genoot hij van het onderwijs van Dr. Doorenbos in de nederlandsche en algemeene literatuurgeschiedenis. Uit de jaren van de H.B.S. zijn vele schoolopstellen bewaard, die boven het gewone schooljongenspeil gaan. Ook zijn er uit dien tijd reeds eigen oefeningen o.a. een bundel in hs. getiteld *Een rekje duiveneieren* (1876), bevattende een reeks historische schetsen over de nederlandsche letterkunde van de 17e eeuw. Er is een vertaling van G o e t h e 's *Tasso* (1877) in hs., een collectie *Kamperfoelies en Heggewinden* (1876-78), waarin reeds vloeiende Heiniaansche versjes voorkomen. In 1876 waagde hij zich reeds aan een blijspel: *Alexander Duivelwater* en aan een operette naar K ö r n e r : *Hendrik Duval of vier jaren op schildwacht*. In 1877 begon hij aan een tooneelspel in vijf bedrijven: *Herman en Martha*. Een klinkdicht aan Joost van den Vondel, gestorven 5 Febr. 1679. Ook begon hij aan een autobiografie, maar bracht het niet verder dan de voorrede. Verscheidene van die opstellen en verzen zijn, nog onrijp jeugdwerk toch, later door zijn tante B e t s y P e r k uitgegeven in haar boek *Jacques Perk geschetst voor jong Nederland*. Zijn eerste gedicht, dat gedrukt werd, *Het Scheepje*, verscheen in *Nederland* van Sept. 1878.

In het voorjaar van 1877 zette hij in een uitvoerig schrijven aan zijn vader uiteen, waarom de H.B.S. hem niet geven kon wat hij noodig had voor hoofd en hart. Hij

verliet daarna de H.B.S. en zijn vader gaf hem verder les in Latijn en Grieksch met de bedoeling van een latere studie aan de universiteit in theologie en letteren.

Dit voorbereidend onderwijs werd gestaakt na een bloedspuwing op 26 Febr. 1878; een plan om een tocht mee naar de Noordpool te maken, in Mei 1878, zonderlingerwijze tot herstel van gezondheid, kwam niet tot uitvoering. 10 Juli 1878 kwam hij met zijn familie voor het eerst in de Ardennen voor een verblijf te Diekirch.

Daarvan teruggekeerd, gaf hij er voorloopig de studie voor het staatsexamen aan en aanvaardde een journalistieke betrekking aan het *Handelsblad*, van Nov. 1878 tot Febr. 1879. In Jan. 1879 hield hij een voordracht over Vondel voor werklui. Hij begon opnieuw aan de studie voor het staatsexamen, thans met het doel om rechten te studeeren, onder leiding van Dr. J. van Leeuwen Jr. en vooral van Dr. D.E.W. Wolff. Zijn vrienden werden in dien tijd van der Goes, H.C. Muller, Mesquita, Ising, van der Voort en van Ruyven, de eerste drie nog studenten met litterarische neigingen, de tweede drie artisten. Hij bezocht het Leesmuseum en Arti. 22 Sept. 1879 is hij gezakt voor zijn admissie-examen tot de universiteit. Een jaar later was hij gelukkiger. In het najaar van 1880 begon hij aan de amsterdamsche universiteit zijn studie in de rechten. In de *Studentenalmanak van* 1879 was reeds een vers van hem verschenen: *Koekkoek Eén zang* onder het pseudoniem Ruen Delfra Sui.

In den zomer van 1879 heeft hij opnieuw met zijn familie de Ardennen bezocht en in Laroche gelogeerd. Vóór dit bezoek, in het voorjaar van 1879, had hij reeds het plan tot het schrijven van een reeks sonnetten tot verheerlijking van de liefde en waarin zekere eenheid zou heerschen.

In Laroche heeft hij kennis gemaakt met de 19-jarige Mathilde Thomas, een Belgische, die daar met haar oom Xavier de Reul, geoloog en letterkundige, logeerde. Het korte samenzijn met Mathilde, hoogstens veertien dagen, heeft Perk tot dichter gemaakt. Mathilde was verloofd en voelde buitendien niets voor hem, maar haar schoonheid heeft hem aangegrepen en uit den cultus der stoffelijke schoonheid is die voor geestelijke schoonheid en het leven der verbeelding geboren. In het najaar van 1879 was de Mathilde-cyclus voltooid. Mathilde zelf heeft de sonnetten, waarin zij werd verheerlijkt, nooit gelezen. Bij ditzelfde bezoek aan Laroche heeft Perk ook ontmoet Oscar Wilde en Pennel Rodd, later engelsch ambassadeur te Rome, toen beiden Oxfordmen.

In het najaar van 1879 kwam hij in aanraking met Willem Kloos; 15 Mei 1880 bestond er tusschen beiden een intieme vriendschap, die in Dec. 1880 zeer bekoeld is en spoedig geheel verbroken wordt. Eenmaal student, volgde hij buiten de juridische colleges die van Allard Pierson en Spruyt. Hij woonde toen op kamers in Amsterdam, o.a. Kerkstraat 263 en werkte aan de vertaling, voor een hollandsche periodiek, van een grooten franschen roman, die door zijn tante *Octor* genoemd wordt. Midden Juli 1880, bracht hij met Kloos een bezoek aan Betsy Perk te Spa, vandaar gingen beiden naar Brussel, waar zij Dr. Doorenbos, die daar toen woonde, bezochten, waarna ze hun reis verder tot Laroche uitstrekten, waar Dr. Doorenbos hen bezocht. Het bezoek aan Brussel gaf hem aanleiding om een stuk *Het Eden-theater te Brussel*, te schrijven, dat in de *Groene Amsterdammer* verscheen, zooals daar reeds een gedicht op een grooten brand in Amsterdam op 7 Jan. 1886 was opgenomen.

Begin 1881 heeft Vosmaer Perk aan den *Spectator* verbonden als criticus voor de gedichten. Als zoodanig heeft hij enkel een kritiek geleverd op een bundel van Honigh, *Geen Zomer*. Daarna

bedankte hij voor deze rubriek, daar het hem hinderde een auteur pijn te doen. In Maart 1881 verschenen nog in den *Spectator* naar aanleiding van de toen gevierde Hooft-feesten in proza: *Hooft gehuldigd* en een tweede opstel: *Over zee naar Muyden*; bovendien het gedicht *De Schim van Hooft*, opgedragen aan Dr. Doorenbos, gedateerd 17 Maart 1881. In Mei 1881 trouwde zijn oudste zuster met den heer Blancke. Voor diens zuster, J o a n n a B l a n c k e , ontluikt bij Jacques een nieuwe, groote liefde.

In de eerste dagen van Mei bezoekt hij voor de vierde maal de Ardennen om een andere zuster, die te Diekirch op kostschool was, te gaan halen voor de huwelijksfeesten. Bij deze reis bezoekt hij ook zijn tante Betsy Perk te Luik. Na de huwelijksdrukte volgde in 1881 geen zomerreisje. Tijdens de huwelijksreis van de jongelui woont Perk dien zomer in hun toekomstig huis te Loenen. Somber gestemd en moedeloos begon hij eind Sept. van dat jaar opnieuw zijn studie. Vosmaer gaf hem den raad letteren te studeeren. Maar eind Oct. werd hij ziek en 1 Nov. reeds overleed hij.

De sonnetten van den Mathilde-cyclus dateeren lang niet alle van na de ontmoeting met Mathilde Thomas. Doodenklacht o.a., opgenomen in den cyclus, is van 1878. Het moet ontstaan zijn onder den invloed van doodsgedachten, waartoe zijn bloedspuwing aanleiding gaf. De acht grotsonnetten uit het tweede boek van den cyclus zijn eveneens in 1878 ontstaan uit een bezoek aan de grotten van Han. Ook *Δεινη ϑεος* is waarschijnlijk vóór 1879 ontstaan.

Voor den sonnetvorm bestudeerde hij de sonnetten van Goethe, Heine, von Platen, Rückert en Körner, de fransche van de Musset en Barbier, ook die van Hooft. In duitsche vertaling las hij Petrarca en maakte hij met Dante kennis. Het is wel mogelijk, dat de Vita Nuova hem heeft geïnspireerd tot de hoofdgedachte van den Mathilde-cyclus. Behalve met Goethe dweepte hij met Vondel en Virgilius, Dante, Heine.

Reeds begin Maart 1878 had hij een gedicht aan den *Spectator* gezonden, dat door Vosmaer werd geweigerd. Dec. 1879 zond hij 6 sonnetten, die ook geweigerd werden. 9 Oct. 1880 werden vier sonnetten (*Bouwvat, Duif en Swerwer, Nacht en Dorpsdans* uit den Mathilde-Cyclus) opgenomen in den *Spectator*. Nov. 1880 ook vijf sonnetten in *Nederland*. In den *Spectator* 3 Sept. 1881 verschenen zeven van de grotsonnetten met drie andere uit den Mathilde-cyclus vereenigd tot een afzonderlijken cyclus *Helle- en Hemelvaart* gewijd aan Joanna Blancke. Daardoor zou het voor Perk een onmogelijkheid zijn geworden den Mathilde-cyclus nog uit te geven, zooals hij hem in het najaar van 1879 in 106 sonnetten had voltooid of zooals hij na zijn dood in 1882 door Vosmaer en Kloos is uitgegeven. Na de eerste redactie van 1879 heeft Perk zelf deze meermalen gewijzigd, ook in de volgorde der sonnetten. Er bestaan thans drie hss. Kloos heeft de redactie van de eerste editie van 72 sonnetten en later van de vierde met 107 sonnetten vastgesteld. Hij beweert daarbij de schriftelijke en mondelinge aanwijzingen van Perk gevolgd te hebben. In het laatste jaar van zijn leven heeft deze echter geen persoonlijke relaties met Kloos meer gehad. Het is niet onwaarschijnlijk, dat Kloos het platonische liefde-idee in den cyclus wat scherper heeft doen uitkomen dan Perk zelf oorspronkelijk wel bewust was.

Het gedicht *Iris* is het eenige van Perk, waarin bewuste invloed van Keats is aan te wijzen. Het werd opgedragen aan Joanna Blancke. *De Gids* weigerde het op te nemen; het verscheen in Oct.

1881 in den *Tijdspiegel*. Perk wordt gewoonlijk de directe voorlooper der N. Gidsbeweging genoemd. Er bestaat echter slechts weinig verwantschap tusschen Perk en de meeste persoonlijkheden, die een groote rol spelen in de Beweging-van-tachtig.

Van Perk staan verscheidene portretten naar foto in het boek over hem door Betsy Perk. Er is een portret naar hem geschilderd door van der Voort in de Betou in den zomer van 1879 (zie bij Betsy Perk, p. 175). Verder is er een door J. Neumann geschilderd portret in het Rijksmuseum.

Zie: Betsy Perk, *Jacques Perk geschetst voor 't Jong Nederland der. XXste eeuw* (Amst. - Hilversum 1902); Ch. M. van Deventer, *Uit het leven van Jacques Perk* in *Gids*, 1916, III, 199 en 429; C. Vosmaer, *Voorrede in den eersten druk van Perk's gedichten* (Sneek 1882); Willem Kloos, *Jacques Perk* en *In Memoriam Jacques Perk* (in zijn *Nieuwere Literatuurgeschiedenis* I, 1 en 74 (Amst. 1904); Kloos, *Nagelaten verzen van Jacques Perk* in *Nieuwe Gids* 1894, I, 3; Willem Kloos, *Jacques Perk en zijn beteekenis in de historie der Nederl. literatuur* (Amst. 1909); Albert Verwey, *Jacques Perk herdacht* in *Proza* I, 7 (Amst. 1921); Paul de Reul, *Un souvenir d'enfance sur Jacques Perk* (met portret van Mathilde in *De Witte Mier*, 1925, 341); J. Aleida Nijland, *Jacques Perk, een studie* (1906) (ook in *Gids*); J. van der Valk, *De strakke draad in Perk's sonnetten-krans* in *Groot Nederland* (1912) II; J. Prinsen JLz., *Sir Philip Sidney - Jacques Perk* in *Beweging* 1906 I, 15 en 143; A.G.J.A. Greebe, *Jacques Perk's Mathilde-cyclus in den oorspronkelijken vorm hersteld* (den Haag 1915); J.B. Schepers, *De vriendschap van Jacques Perk voor Willem Kloos en de wijziging van den Mathilde-cyclus* in *Groot Nederland*, April 1916; Aeg. Timmerman, *De Heer Greebe en zijn Boekske* in *N. Gids* 1915, I, 909, II, 217 en 369; Jac. van Ginneken, *De authentieke Mathilde* in *Studiën* 1916, 108; C.G.N. de Vooys, *Perkstudie* in *N. Taalgids* IX, 1915, 254; J. Mathijs Acket *Jacques Perk* (Amst. 1926); G. Dekker, *Die invloed van Keats en Shelley in Nederland gedurende die negentiende eeuw* (Gron., den Haag 1926) blz. 101 vlg.

Prinsen

[Peteghem, Petrus Josef Dominicus van]

PETEGHEM (Petrus Josef Dominicus van), norbertijn van de abdij Tongerloo, geboren te Gheel, 8 Mei 1723, zoon van den notaris Hendrik v.P. en Elisabeth Luyten, legde 23 Mei 1745 zijne kloostergeloften af. Na zijne priesterwijding was hij kapelaan te Ravels en 1751-1759 te Roosendaal. Daarna nam hij 1759-61 het ambt waar van prior en tot 1766 van cellier. Juli 1766 werd hij pastoor te Klein-Zundert. Hij verliet deze parochie Sept. 1772, toen hij tot proost van Leliëndal, nonnenklooster in Mechelen, was verkozen. Krüger, *Gesch. bisd. Breda* IV, 347, zegt verkeerd, zonder een jaartal te noemen, dat hij na zijn proostschap pastoor werd in Klein-Zundert en noemt hem niet op de lijst der kapelaans van Roosendaal. De proosdij van Leliëndaal was het eerste slachtoffer in Mechelen van het besluit van keizer Josef II, 17 Maart 1783. 21 April 1783 's morgens om zes uur viel de procureur-fiscaal in het klooster, kondigde de vernietiging af en deed de kerk sluiten en alles verzegelen. 30 Maart verliet de proost met de 35 zusters Leliëndaal. Hij ging in zijn geboorteplaats zijn intrek nemen bij zijn broeder Jan Willem, deken van het kapittel aldaar, waar hij 11 Juli 1789 overleed. Zijn lijk werd overgebracht

naar de abdij Tongerloo. Schoeffer en Neefs, in hunne beschrijving van Leliëndaal stellen verkeerd zijn sterfjaar op 1798.

Het portret van den proost, geschilderd door Herreyns, wordt nog bewaard in de abdij Tongerloo.

Zie: W. van Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerloo* (Tongerloo 1902), 136; P. Lefèvre, *Les portraits conservés dans les abbayes Norbertines* (Brux. 1917) 55; P. Kuyl, *Gheel vermaard* (Antw. 1863), 310, 393.

Fruytier

[Petersz, Jan]

PETERSZ (Jan) of Petri, kartuizer, geboortig van Delft, overl. 13 Juni 1449. Aanvankelijk was hij in de wereld een geestelijke van naam. Hij trad echter in het kartuizerklooster 'Capella B. Mariae' bij Edingen en werd daar als monnik geprofest. Hij heeft er het ambt van vicarius bekleed. De kroniek van het klooster spreekt vol lof over hem, en prijst zijn buitengewone deugden, waardoor zijn medekloosterlingen hem tot voorbeeld namen. Hij is ook een der eerste priors van het in 1434 gestichte klooster Sion te Noordgouwe bij Zierikzee. Nog voor zijn dood van den bestuurslast ontheven zijnde, is hij vermoedelijk gestorven in het huis zijner professie.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* II (Monstrolii 1891), 329; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 278.

Scholtens

[Petit, Jean François le]

PETIT (Jean François le), overl. waarschijnlijk na 1614, was omstreeks 1577 griffier te Béthune in het graafschap Atrecht. Overgegaan tot het Calvinisme, leerde hij te Antwerpen den Prins kennen, in wiens dienst hij kwam. Als fel voorstander van de landvoogdij des hertogen van Anjou, schreef hij tusschen 1579 en 1583 eenige pamfletten om het hertogelijk bewind aan te prijzen. Na den val van Anjou door de fransche furie, verliet hij den prinselijken dienst, waarna noch Oranje, noch graaf Maurits zich meer iets aan hem lieten gelegen liggen. Later vestigde hij zich als notaris te Middelburg (1595-98), waar hij in 1596 begon met de voorbereiding van zijn bekend geschiedwerk, dat later verscheen onder den titel: *La grande chronique ancienne et moderne de Hollande, Zeelande, Westfrise, Utrecht, Frise, Overijssel et Groeningen jusques a la fin de* 1600 *recueillie tant des histoires desdites provinces que de divers autres auteurs* (Dordrecht 1601, fol. 2 dln.). De waarde van deze kroniek is zeer verschillend. Het eerste deel is niets anders dan een fransche vertaling van de *Divisiekroniek*, aangevuld met berichten uit de andere gewesten dan Holland; het heeft dus geen zelfstandige waarde. Daarentegen is het tweede deel, dat met 1556 begint van veel grooter beteekenis: het is zelfstandig bewerkt na onderzoek van zeer veel documenten, die de schrijver in den loop der jaren had opgespoord. Ook zijn persoonlijke ervaringen zijn van groote waarde; vooral over Zeeland was hij bijzonder goed ingelicht; over de plannen en de politiek van den Prins weet hij door zijn persoonlijke relaties allicht iets meer dan de meeste andere geschiedschrijvers. Naar het schijnt, heeft hij subsidies genoten van de Staten van Holland, Zeeland, Friesland en Gelderland. Ook omtrent het geniale koopmansgeslacht der Moucherons verstrekt het boek waardevolle inlichtingen, daar de auteur in nauwe betrekking met hen stond. Ook heeft hij in zijn geschrift opgenomen het bekende anonyme pamflet *Vraye narration et Apologie des choses passées aux Pays-Bas touchant le fait de la Religion en l'an* 1566 .... enz. dat Fruin

aan Marnix' betoog- en schrijftrant deed denken. Onder den verkorten titel *Apologie des*

Protestans nam hij het in zijn werk op. Tot opheldering der gebeurtenissen in dat troebele jaar 1566 is le Petit's werk, door de uiterste schaarschheid van het origineel dezer apologie, trouw door alle latere historici geraadpleegd.

Behalve zijn *Grande chronique* heeft hij nog een beschrijving der Nederlanden gegeven, die door zijn zoon is uitgegeven: *Nederlandts ghemeenebeste, bestaende in staeten, zoo alghemeene als bijzondere van 't hertoghdom Ghelre enz. in 't breede beschreven met alle haere steden, sterckten, vestingen ende aenmerckelyckste plaetsen, vergeleken met die van de Switsersche cantons, inhoudende de oirsaecken ende redenen, die beide beweeght hebben het jock van 't huys van Oostenrijck te verwerpen ende van haeren hals afteschudden* (Arnhem 1615, 4°). De vergelijking van Nederland en Zwitserland is goed gevonden, maar wordt niet doorgevoerd. De beschrijving van de Nederlandsche gewesten is de hoofdzaak; maar deze is niet steeds nauwkeurig en ook veelal verward.

Zie: van Hasselt, *Geld. Maandwerk*, II, 407 vlg.; Lekinne in *Bibliophile Belge*, XII, 330 vlg.; H.O. Feith in *Bijdr. gesch. Groningen*, VI, 320 vlg.; Nahuys in *Revue numismatique belge* (1867), 304 vlg.; de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 282 vlg.; Fruin, *Verspr. Geschr.* I, 279, 351, III, 77, 97, 102, 116, 227, VII, 74, 86, 95, 100 vlg., 111, 169, 173 vlg., 189, 201 vlg., 255 vlg., 303 vlg., IX, 275 vlg.; Blok, *Gesch. v.h. Ned. volk* 2e dr. II, 673.

Brugmans

[Petri, Hugo]

PETRI (Hugo) of Pieters, geb. te Zonnemair bij Zierikzee, was bernardijn in de priorij St. Salvator of Potklooster te Antwerpen, waar hij 12 Mei 1510 overleed. Hij studeerde te Harderwijk in Gelderland, toen hij besloot met zijn studiegenoot, Gerbrandus Jacobi van Heemskerk, in het cisterciënserklooster te treden te Antwerpen, 1491. Het volgend jaar 1 Mei 1492 ontvingen zij het kloosterhabijt en 1493 legden zij de kloostergeloften af. Beiden werden tegelijk priester gewijd en zongen hunne eerste plechtige H. Mis, Januari 1496. Hugo Petri bekleedde het ambt van cellier, toen hij vroegtijdig overleed. Zijn studiegenoot overleefde hem tot 24 Februari 1533 en was hem opgevolgd in het celliersambt.

Zie: *Graf- en gedenkschriften prov. Antw.* IV, 217, 224.

Fruytier

[Pfeiffer, Georg Heinrich]

PFEIFFER (Georg Heinrich) kwam als proponent naar de luthersche gemeente op Curaçao als opvolger van J.G. Muller (kol. 898). Hij deed zijne intrede op 17 Sept. 1780. Doch spoedig geraakte hij in den reuk van onrechtzinnigheid en wel van sociniaansche ketterij ten opzichte van Christus' eeuwige godheid en verdienste. Dit bleek overtuigend uit eene preek over den Onbarmhartigen dienstknecht, Matth. 18, 23-35 (volgens de overlevering stilletjes door een ouderling uit zijn rokzak gekaapt, toen hij van den kansel afklom!), waarin hij, eere hebbe zijn misschien kettersch, maar stellig goed hart, over onderlinge vergevensgezindheid gesproken had als voorwaarde, waarop God ons vergeeft. Een ketterproces vreezend, legde hij 29 Dec. 1781 zijn ambt neer en ging naar patria terug. Daar diende hij Beverwijk tot zijn dood in 1810. In Beverwijk was men blijkbaar minder precies; er was daar ook een vrije doopsgezind-remonstrantsche gemeente waar in 1758 de bekende van der Os predikant geweest was.

Zie: S. van Dissel in *Kerkh. Archief* II, (1859), 406 vlg.; dez., *Eenige bijz. betr. de voorm. luth. gem. op Curaçao* (Leid. 1865), 45 vlg.; J. Loosjes, *Naamlijst* (1925), 249 (die de

intrede zet op 17 Dec. en P. ontslag laat *ontvangen*).
L. Knappert

[Philips]

PHILIPS, aartshertog van Oostenrijk, hertog van Bourgondië, Brabant, Lotharingen enz., graaf van Charolais enz., later koning van Castilië, geb. te Brugge 22 Juni 1478 (zie *Dagb. v. Gent*, uitg. F r i s II 253), overl. te Burgos in Spanje 25 Sept. 1506, was het oudste kind van Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië (zie art.). Onder veel vreugdebetoon (vgl. o.a. *Die Chronyckev. Vlaenderen* fol. CCVII) hadden geboorte- en doopplechtigheden (in de kerk v. St. Donatius) te Brugge plaats, waarheen Max. zich eerst kon begeven, toen de op 11 Juli met Lodewijk XI gesloten wapenstilstand hem dit veroorloofde.

De ‘schoone’ (‘el hermoso’, zeiden later de Spanjaarden), zou de bijnaam worden van den prins, waar hij was of werd ‘le plus bel et le mieux adestré et adressé’ (que l'on porroit nulle part trouver) naar de la Marche (III, 252), den lofzanger van Philips' huis (M o l i n i e r , *Sources de t'hist. de France* (Paris 1904) V, CXLVII) den man tevens, die van 1484-1492 op zijn opvoeding toezicht heeft gehouden (aldaar IV, 201).

In een rijselsch hs. (*Recueil hist.*) vindt men de beschrijving der doopplechtigheden, plaats gehad hebbende op 29 Juni (volgens M o l i n e t den 28sten); Margaretha, de oude hertogin van Bourgondië, had het kind daarbij ten doop gehouden (ibidem II, 161; zie aldaar ook 202). Kort daarop lieten zijn ouders het prinsje te Gent komen, door een groot eergeleide o.a. van 200 kinderen te paard, ingehaald (30 Aug. 1478); hier hield hij in den eersten tijd meestal zijn verblijf. Ongeveer 3 jaar oud werd Philips nog bij het leven van zijn moeder, en wel in 1481, tot ridder geslagen door den heer van Ravestein en met het gulden vlies begiftigd; dit geschiedde te 's Hertogenbosch, waar Max. in de Meimaand het feest der beroemde Orde was komen meevieren; Joost van Lalaing, gouverneur van den jongen prins en zijn ‘grand chambellan’, had er in zijn naam den orde-eed afgelegd (K e r v i j n d e L e t t e n h o v e , *La Toison d'or* (Brux. 1907, 70). Nog geen jaar later verloor Philips nog zoo jong zijn moeder, waardoor hij de 5 hertogdommen en 17 graafschappen en heerlijkheden erfde, die het huis van Bourgondië toebehoorden.

Max. wenschte nu, dat de Stat. Gen. hem de voogdij over zijn zoon (en dochter), (waaromtrent intusschen geen enkele bepaling van het huwelijksverdrag nader had gepreciseerd), zouden overlaten en dat hij tevens de handhaving van het gezag zou verkrijgen en inderdaad, na eenig aarzelen van Brabant, verwierf hij den titel van ‘bail’ en van ‘mambourg’. Dit geschiedde ondanks het verzet van Vlaanderen, dat toen voor zich het voorbehoud maakte, dat dit gewest bestuurd zou worden op naam van Philips ‘par l'advis de ceulx de son sang et de son conseil estans et ordonnez les luy’. De Gentenaren, die zich van de beide vorstelijke kinderen hadden meester gemaakt zonder rekening te houden met het vaderlijk gezag van Max., waren het vooral geweest, die op dien Raad hadden aangedrongen en dit, gevoegd bij de intrigues van den franschen koning, diens ondernemingen in Artois en andere moeilijkheden dwongen Max., beducht voor de Unie der Vlamingen te IJperen (1 Juli) en de machinaties van genoemden koning, afgevaardigden te benoemen ten einde met Lodewijk, met wien zijn strijd nog steeds niet geëindigd was (zie art. Maria), te onderhandelen. Te Atrecht kwam het vredesverdrag, 23 Dec. 1482, tot stand, waarbij, afgezien nog van den afstand van Artois

en Bourgondië, het huwelijk werd vastgesteld van den dauphin met Margaretha, de zuster van Philips. Deze zelf moest, volgens een afzonderlijk artikel den koning van Frankrijk erkennen als souverein van Vlaanderen, hem daarvoor leenhulde bewijzen.

10 Jan. daarop (Kervijn de Lettenhove, V, 335; vgl. *Bull. C.R.Br.* 4*me S.T.* 8, 189, noot 2), werd de jonge prins te Gent gehuldigd als graaf van Vlaanderen na den eed zijner voorgangers afgelegd te hebben. 4 raadgevers waren door de gedeputeerden der staten aangewezen om het bestuur te voeren in naam van den jongen prins, gedurende zijn minderjarigheid d.i., tot den leeftijd van 15 jaar, kort nadat Max., machteloos als hij was, het verdrag van Atrecht had moeten bezweren en ook den St. van Vlaanderen hun zin had moeten geven betreffende die raadgevers, hertog Philips toegevoegd. Daarop was, ter belegering van het (Montfoort - Hoeksche) Utrecht (31 Aug. veroverd) de vader noordwaarts getrokken, zuster M. evenwel naar het zuiden, waar de verlovingsplechtigheid met den dauphin vol statie te Amboise voltrokken werd. Doch weldra begonnen over en weer - ook in verband o.a. met de gevangenneming van vlaamsche gezanten op fransch gebied, waarover o.m. Pélicier, *Lettres de Charles VIII* I, 358-361 - de moeilijkheden opnieuw tusschen den aartshertog, die zijn zoon, te Gent vertoevende, in zijn, hem door de Leliaerts ontzegde, voogdij wilde hebben, en de Gentenaren, die hem inbreuk op het vredesverdrag verweten. Een krijg tusschen Max. en de Vlamingen, waarin de door de Leliaerts verraderlijk ingeroepen Franschen zich ook weer mengden, ontstond, met aan weerszijden veel verwoestingen en rooftochten, ook ter zee, reden te meer voor Max. om later (1487), trots verzet, de benoeming van een admiraal door te drijven. Ten slotte begon men er in Vlaanderen, welks illoyaal standpunt door de overige Nederlanders geenszins gedeeld werd, genoeg van te krijgen, ook Gent, dat van de Franschen van Desquerdes meer last dan nut had. De inwoners van Brugge (waarover Carton, *Het boec van al 't gene datter geschiedt is binnen Brugge sichtent jaer* 1477-1491 (Gent 1859) ontvingen Max. eervol. De drie leden van de Staten van Vlaenderen erkenden den vorst als ‘père et mambour’ van zijn zoon Philips en lieten hem in die hoedanigheid het bewind over dezen en over het land tegen erkenning door den aartshertog van alle privilegiën. Dit geschiedde bij verdrag van Brugge, waarvan een bepaling verbood den zoon van Max. buiten Vlaanderen te voeren, hetgeen evenwel niet belette, dat nog geen 2 maanden later Philips zijn intocht hield in Henegouwen, dat hem eervol ontving, Oct. 1485, en vanwaar tegen het einde des jaars de groot-baljuw hem weer naar Mechelen bracht.

Intusschen had aartshertog Max., hierbij verwelkomd door zijn zoon, in gezelschap van den heer van Ravestein, den bastaard van Bourgondië en leden van de St. van Vlaanderen (vgl. *Dagboek van Gent* II, 261) zijn intocht gehouden in Gent, echter weldra het tooneel van nieuwe beweging, ook nog nadat de afstraffing dier stad met het verlies harer privilegiën een oogenblik afdoende had geleken. Vooral toen Max., die 1486 als Roomsch Koning was gekozen te Frankfort en te Aken gekroond was geworden (10 April) tegenspoed had ondervonden tegen de Franschen (bij Béthune). Zijn partijgangers in Gent werden door de teruggekeerde ballingen der tegenpartij verdreven en een nieuwe worsteling ving aan.

Het was in deze periode (waarover o.m. Diegerick in de *Ann. de la Soc. d' Emul. de Bruges* 1855-56), dat Max., met weinig gevolg te Brugge vertoevende, feitelijk de gevangene der bevolking werd (10 Febr.-17 Mei 1488). Voor zijn bevrijding verwijzen we naar het art. over Albrecht v. Saksen (dl. I, kol. 62), die daartoe aan het hoofd van keizerlijke troepen naar deze gewesten was gezonden, wier onderwerping met den val van het door Philips v. Kleef taai verdedigde Sluis, tevens laatste steunpunt der Hoekschen, voltooid werd. De Nederlanders waren hiermee tot rust gebracht, nadat ook aan den opstand van het Kaas- en Broodvolk een eind gemaakt was door hertog Albrecht, die Max., ook thans in het Noorden, vertegenwoordigde. En dra wachtte dezen vorst een nieuwe taak door den dood van zijn vader (overl. 19 Aug. te Lintz).

En toen daarbij de vrede van Senlis (trouwens reeds in Mei van hetzelfde jaar 1493) een einde gemaakt had aan den langdurigen krijg met Frankrijk, stond niets de meerderjarigverklaring van Philips den Schoone meer in den weg. Daartoe kwam een bezending (o.w. de bekende Willem van Croy ‘heer van Chièvres) uit de Staten van de landen ‘van herwaarts over’ bij den nieuwen, duitschen koning met het verzoek eenige personen ‘par decha’ te zenden teneinde den tot het bewind toegelaten Philips tot de regeering te begeleiden (Gachard, *Lettres inédites* II, 74-75. Vgl. *Bull. de la Comm. Roy. d' Hist.* 4e S.T. 16, 501: de Staten wilden Philips en zijn zuster voorloopig tot Kerstmis wel met een ƒ 40000 helpen).

Zie verder Chmel in de *Urkunden* etc. *zur Geschichte Max. I* (*Bibl. des lit. v. in Stuttgart* X, 1845, 537-544), dien ook Walther (in zijn *Burg. Zentr. Beh.* 19, 137) aanhaalt (waar ook gesproken wordt over een mede door Max. voor Philips opgestelde ‘Hofstaatsordnung’ en meer dgl. ordonnanciën, ook van dezen zelf) over een ordonnancie van Max. ‘op het regiment van den huyse’ van Philips.

Onder al deze bedrijven besloot de eerste zelf over te komen (1494) om den laatste uit de voogdij te ontslaan, daarbij, behalve door meerdere duitsche vorsten en andere voornamen uit het Rijk, vergezeld door Bianca Maria, met wie hij, 16 Maart 1494, te Innsbrück hertrouwd was. Aartshertog Philips en zijn zuster M., onlangs in de Nederlanden teruggekeerd, gingen het keizerlijke paar tegemoet met de afgevaardigden der provinciën, in rouw gekleed om den dood van keizer Frederik. Betrekkelijk lang duurde het, vóórdat de inauguratie van den jongen aartshertog overal haar beslag kreeg. In Brabant had zij 9 Sept. plaats, in Vlaanderen 26 Dec., terwijl de ‘joyeuse entree’ te Bergen in Henegouwen den 31sten geschiedde; in Mechelen zelf 27 Maart 1495 (n.s.) (*Notice sur les archives de la Ville de Malines* in Gachard, *Coll. de Doc. inédits* (Brux. 1834) II, 47). En dan werd het nog diep in 1497, dat de open bevestigingsbrieven afgezonden waren. Men begroette overal de aanvaarding der regeering door Philips den Schoone met vreugdevolle verwachting, met uitzondering van... Gelre.

Reeds bij de eerste inhuldigingen bleek, dat de jonge vorst wel bereid was om de privileges te bezweren .... maar alleen die, welke Philips de Goede en Karel de Stoute bezworen hadden, niet die, welke in nood aan de regeering waren ‘ontrukt’, misschien zelfs ‘onbehoirlick geworven ende geëxtorseerd’ (om in de taal te spreken van

de *Luyster an Brabant*, naar aanleiding van een geval uit de dagen van Maria; zie *Luyster v. Br.* II, kol. 9). Hiermee was het Groot Privilege de nekslag toegebracht. En zoo ging het ook elders in Henegouwen (te Valenciennes), maar ook in de andere gewesten.

De 'Blijde Incompste' te Leuven, waar hij 9 Sept. 1494, gehuldigd werd als hertog van Brabant, sloot zich uitdrukkelijk aan bij die van Philips den Goede en Karel den Stoute, geenszins bij die van Maria, hoe zeer ook bevestigd door haar echtgenoot bij gelegenheid van zijn huwelijk en bij het aanvaarden van het regentschap.

En ruim 3 maanden later (12 Dec.) verklaarde Philips, nadat hij de Staten van Holland voor de plechtigheid ter huldiging tot graaf van dat gewest naar Geertruidenberg ontboden had, met niet minder nadruk, dat hij, al wilde hij wel eenige voorrechten toestaan, het Groot Privilege als nietig beschouwde, behoudens een paar, trouwens slechts tot zijn 25ste jaar geldige artikelen, gelijk dat b.v. het geval was t.o. van eenige steden, waaraan veroorloofd bleef 'de Veertigen' of andere stedelijke colleges te kiezen, in 1503 echter uitdrukkelijk geweigerd (voor de intrekking van het Groot Privilege zie *Gr. Placcaatb.* IV 9). Niet veel anders was het, behalve in Zeeland, waar de huldiging te Reimerswaal had plaats gehad, in de andere, nog niet genoemde, zuidelijke gewesten toegegaan, waar de bezochte steden, die van Brabant en Vlaanderen, Antwerpen vooral, bij de luidruchtig gevierde feesten met elkaar wedijverden in pracht en vertoon, waarvan geene meer dan de zuidnederlandsche steden in dien tijd het geheim bezaten en waar het vooral steeds de Rederijkers waren, die het meest 'vreughd hantierden' (bijzonderheden hierover in de kronieken en sted. gesch. als die van M e r t e n s en T o r f s , *Gesch. v. Antw.*, maar ook bij S c h o t e l I, 172). Echter in Vlaanderen verscheen Philips nog niet zelf, maar liet zich te Gent door de graven van Baden en Nassau vertegenwoordigen om de inauguratie-eeden af te leggen (26 Dec. 1494). Meestal geschiedde in de nederlandsche - niet waalsche - gewesten de lezing der privileges, waarop de aartshertog den eed aflegde, in de dietsche volkstaal. Echter sprak Philips vooral de taal van zijn moeder, de fransche, waarvan ook de hooge staatscolleges zich bedienden, schoon het van hem (alsook van Karel V) heet, dat hij de nederlandsche taal ten minste in zijn jeugd gebruikte. Het eerste geschiedde ook meestal aan het hof, de omgeving, waarin Philips de Schoone was opgevoed, als echte Bourgondiër, waar hij van Oostenrijk, slechts éénmaal doorreisd, weinig meer dan den naam kende.

Van Habsburg af, naar Frankrijk toe, helde ook de richting van zijn politieke raadslieden, zelfs waar voorloopig nog wantrouwen tegen dat land bleef bestaan. Aan Frankrijk bewees hij voor Vlaanderen leenhulde (1495). Tot dat land kon geen Max. of Albrecht van Saksen hem wenden, eerder het geslacht van Croy, dat van Lalaing en andere Vliesridders (al behoefden zij daarom nog niet door fransche sympathieën beheerscht te worden in een graad als dat het geval was bij den aartsbisschop van Besançon, Frans van Busleyden, een van Philips' opvoeders of leermeesters), die in Frankrijk's koning vooreerst zagen den hertog van Bourgondië, waarmee zij de regeering over de nederlandsche gewesten vereenzelvigden. En gaarne liet de aartshertog, jong als hij nog was, 'croit-conseil', die hij steeds bleef, het aan hen over de richting der nationale politiek te bepalen. En

die scheen hun toe vrede met Frankrijk te moeten insluiten, wat ook Max. mocht beproeven om zijn zoon en ook anderen mede te krijgen tegen dat land. En in zooverre die politiek nationaal was, beantwoordde zij aan de bij den aanvang der regeering gekoesterde verwachtingen. Daarom werd die juist met zooveel ingenomenheid begroet: een nationaal bewind, niet betrokken in avontuurlijke ondernemingen tegen wie dan ook, dus rust en vrede voor het zoo zwaar geschokte land. Handel en bedrijf zouden tot nieuwen bloei kunnen geraken. Daarvoor alleen reeds kon het nuttig zijn, zich ook naar een ander land te oriënteeren, Engeland! Maar Philips koesterde de Yorksche sympathieën van zijn grootmoeder, aartshertogin Margaretha, die den engelschen pretendent Warbeck gesteund had. Evenwel het spaansche huwelijk voorkwam daarvan de gevolgen en Hendrik VII begreep, dat Philips' vriendschap nu waarde voor hem kreeg tegenover Frankrijk, gerugsteund ook door een, zij het slechts kortstondig, immers spoedig weer ten gevolge van den dood ontbonden huwelijk van Arthur en Catharine van Arragon, welke laatste als weduwe zich daarna verloofde met Hendriks troonopvolger, Arthurs broeder.

Eerstgenoemd huwelijk had de plaats ingenomen van een ander trouwplan, n.l. van Philips' zuster Marg. met den engelschen koning, waarvan ook later weer tevergeefs sprake zal zijn. Doch als symptoom voor den wil tot herstel der vroeger gunstige betrekkingen had het waarde. Er waren gronden te over tot dien wensch, behalve n.l. om politieke redenen (gevaren voor den troon van Tudor, en van Frankrijk) ook om economische (belang van beide partijen in verband met den engelschen wolstapel, verplaatst naar Calais).

Nog in 1494 en 1495 hadden Max. en Philips den invoer van engelsche lakens in de Nederlanden verboden. Hollandsche lakens waren al sinds lang weinig of niet meer in Engeland ingevoerd. De vlaamsche wevers e.a. werden uit Engeland verdreven. Nu stond de handel tusschen beide landen vrijwel stil. De onrust der tijden, ook op zee, had het hare er toe bijgedragen, gelijk tot den achteruitgang der draperie te Leiden, vanwaar de wol uit Calais (Brugge of Antw.) werd aangevoerd. Een wijziging ten gunste bracht, ook in zijn verdere afwikkeling en gevolgen in de verhouding der twee landen, het verdrag, dat in 1496 tot stand kwam en ook ver over de economische waarde heenreikte, immers een of- en defensief verbond werd. Het (bij Rymer, *Acta Publ. Angl. V* 4, 82 afgedrukte) verdrag (geteekend 24 Febr. van genoemd jaar) bracht herstel van het regelmatige en vrije verkeer tusschen beide landen (en ook de vrije zeevisscherij) en wekte dan ook in de Nederlanden groote voldoening, al bracht de Magnus Intercursus, door het vredes- en handelsverdrag van 7 Juli 1497 gevolgd, hier geen bijzondere voordeelen, al verschenen de engelsche kooplieden ook nu weer in Antwerpen, waar 19 Juni 1502, tegelijk met een nieuw vriendschapsverdrag tusschen Max. en Hendrik VII de Intercursus van 1496 vernieuwd werd. Maar Philips' pogingen om Brugge zijn oude plaats in den wolstapel te doen hergeven, konden geen oogenblik het verval dier stad vertragen, waarvan hij zich bij zijn persoonlijk bezoek in 1498 kon overtuigen. Trouwens de strubbelingen in de handelsbetrekkingen tusschen beide natiën waren nog volstrekt niet ten einde, hetgeen de regeering vanzelf reeds noodzaakte in haar politiek rekening te houden met de belangen der handeldrijvende en nijvere steden van Vlaanderen e.a. gewesten, georiënteerd naar

Engeland in tegenstelling tot de neigingen van den althans ten deele franschgezinden hoogen adel in het Zuiden.

Doch als het fransche overwicht door Karel VIII in Italië geplant wordt, dreigt de politiek van welwillende onzijdigheid tusschen Engeland en Frankrijk in gevaar te komen, door Philips, vooral in de eerste jaren zijner regeering nagestreefd. Edoch, de ligues van Venetië (31 Maart 1495) en te Rome (18 Juli 1498) tegen Frankrijk gingen buiten hem om (H a y e m a n n , *Gesch. der ital. franz. Kriege v.* 1496-1518, Göttingen 1835). Integendeel bond Philips, hiermee een t.o. van Habsburg meer zelfstandige politiek inzettend, met Frankrijk aan in 1498, als het op 2 Augustus van dat jaar gekomen is, zeer tegen den zin van Max., tot het verdrag van Parijs. Maar Engeland liet hij daarom toch niet los, kon hij om de tegenstellingen op handelsgebied moeilijk loslaten, die hij door een nader verdrag van 18 Mei 1499 integendeel wist te overbruggen, bezegeld door een persoonlijke samenkomst van Philips met koning Hendrik te Calais (9 Juni 1500), welke laatste trouwens, na den dood van Karel VIII, met diens opvolger een voordeelig verdrag had gesloten. Zoo scheen de politiek van Bourgondië bestemd door zijn ligging een bemiddelende rol tusschen de groote naburen te spelen, door de raadslieden van Philips van het slag van Busleyden vooral weer in hun richting gedreven, waarvan de reis Philips dreigde af te voeren, die hij met Albrecht van Saksen in 1496 naar Innsbrück had gemaakt.

Hij was teruggekomen om het veelbesproken spaansche huwelijk, in zijn naam reeds te Valladolid gesloten, door den daarheen als 'procurator' afgevaardigden bastaard van Bourgondië te bevestigen. Na aankomst, na een stormachtige reis, van Johanna van Arragon te Antwerpen (Oct. 96), die meer dan 100 schepen, vele Spanjaarden (de 'blauwkapjes') met de pokken aanbracht en geteisterd door de zeeuwsche koortsen, geschiedde dit te Lier, waar het huwelijk 18 October door Hendrik, bisschop van Kamerijk, lid van het bekende geslacht van Bergen en begunstiger van Erasmus, werd ingezegend, met prachtige feesten, met name te Brussel, als besluit. En ook deze bourgondische landsheer greep de gelegenheid van zijn huwelijk aan om nieuwe beden te heffen; om zulks meer klem bij te zetten ging hij, ter huldiging, weer een aantal steden mede van de noordelijke erflanden (behalve Gelre) bezoeken, waar hij, van die van Holland, Amsterdam 27 Juni 1497 binnentrok, waar ook de afgevaardigden van de westfriesche steden den graaf kwamen huldigen (hierover: *De Intocht van Philips den Schoone binnen Amsterdam* 27 *Juni* 1506 (*Toelichting tot de Maskerade van het Leidsche Studentencorps op* 22 *Juni* 1880 (Leiden 1880).

De grondslag ook van het andere, spaansche huwelijk, dat van Philips' zuster Marg. met Johanna's broeder, don Juan, troonsopvolger in Castilië, was gelegd na vele onderhandelingen tusschen Max. eener-, Ferd. van Arragon en Isabella anderzijds, en wel door het verdrag, eindelijk te Mechelen geteekend (5 Nov. 1495), op welken datum de bevestiging en voltrekking door Philips en Marg. hadden plaats gehad (nadat het verdrag van Max. en den spaanschen gezant reeds 20 Jan. 1495 te Antwerpen gesloten was. En thans deed Philips zelf zijn zuster op weg naar Spanje tot Middelburg uitgeleide, waar hun afscheid plaats had op Sinte Katerinendach (25 Nov.) 1496 (zie het betr. rederijkersgedicht *Belg. Museum* IX, 146 vlg.).

Zoowel deze spaansch-habsburgsche als de reeds genoemde, maar later gesloten spaansch-engelsche huwelijken moesten in Frankrijk indruk maken. Doch hoe spoedig na zijn ontmoeting met zijn vader dreven, gelijk we zagen, bij de regeering van Philips, door mannen als Thomas de Plaines en den bij Max. in ongenade geraakten Busleyden weer de vroegere inzichten boven, belichaamd in het reeds genoemde verdrag van Parijs (2 Aug. 1498), op te vatten als een vernieuwing van dat van Senlis. In geen periode was de staatkunde zoo fransch georiënteerd als in deze, gemotiveerd ook door de verhouding tot Gelre, waar, na allerlei wapenfeiten van den hertog van Saksen en Floris van IJselstein het 22 Dec. 1497 tot een verdrag gekomen was, waarin evenwel weinig meer dan een wapenstilstand te zien was.

Ook in de geldersche kwestie bewandelde Philips een anderen weg dan zijn vader en scheen, alweer onder invloed van zijn omgeving en hierin eenstemmig met de neiging der St. Gen., deze eerder als een buitenlandsche aangelegenheid te beschouwen, zoodat hij in 1498 zelfs toeliet, dat troepen, door den koning van Frankrijk aan het door Max. en de hertogen van Gulik en Kleef besprongen Gelre te hulp gezonden, hun weg door de Nederlanden namen. Doch daar zijn voornaamste bestrijder als erfelijk gubernator en potestaat van Friesland door Max. benoemd in 1498 en in 1499 als zoodanig erkend was door Philips den Schoone en ook deze zich sinds nog meer uit de geldersche zaken hield, kon Karel van Egmond, door Frankrijk gesteund, zich staande houden, totdat het 29 Dec. 1499 te Orléans gesloten verdrag (tusschen Frankrijk, Gelre, Gulik en Berg) hem voorloopig weer rust gaf. Ook Philips scheen van deze verzekerd, waar hij bij het meervermelde verdrag van Parijs de aanspraak op het hertogdom Bourgondië had ter zijde gesteld, zeer tegen den zin van Max. en velen ook hier te lande, totdat de behoefte der gewesten aan vrede de meerderheid der (1499) te Brussel vergaderde St. Gen. er toe bracht, den aartshertog te verzoeken het verdrag met den koning van Frankrijk uit te voeren. Dit was sinds het vorige jaar, toen 7 April Karel VIII kinderloos gestorven was, diens neef, de hertog van Orléans, onder den naam van Lodewijk XII.

Karels sterfjaar was dat van de geboorte van prinses Eleonora, later koningin van hetzelfde land, als eerste kind van Philips en Johanna 15 Nov. te Brussel ter wereld verschenen, als eventueel erfgenaam der vorstelijke erfgenamen door het volk met veel vreugdebetoon begroet en vooral met veel plechtigheid bij den doop, alweer verricht door den bisschop van Kamerijk, Hendrik van Bergen, die het ook was van Brussel.

Maar 15 maanden later kreeg men nieuwe aanleiding tot feestvieren en wel toen een zoon geboren werd, Karel, 24 Febr. 1500 te Gent, naar zijn grootvader aldus genoemd en uitgerust met den titel van hertog van Luxemburg.

Volgens het toen ter tijd reeds krachtig binnengeslopen gebruik der staatkunde, moest ook deze zuigeling dra als haar speelbal dienen. Immers toen nog nauwelijks het genoemd jaar ten einde was, sloot Philips bij het verdrag van Lyon (10 Aug. 1501) voor hem een huwelijk met de enkele maanden vroeger geboren Claude, dochter van Lodewijk XII, welk huwelijk, hoewel meer dan eenmaal bevestigd, nooit voltrokken is geworden, druk gevierd als het overigens mocht geweest zijn, vooral natuurlijk weer door de Rederijkers, die te Oudenaarden o.a. een 'zinspelend ebattement' opvoerden. Ditzelfde gold, had trouwens reeds gegolden van een andere huwelijksovereenkomst,

reeds vroeger bedongen door Philips en wel bij het boven bij de handelskwesties reeds vermelde samenzijn van hem en Hendrik VII, waar in de kerk van St. Pieter, even buiten de poorten van Calais, aldaar bedoeld huwelijk bedisseld werd, trouwens niet alleen van 's aartshertogen zoon met Maria, 's konings tweede dochter, maar ook van zijn dochter (of zuster?) met den hertog van York, van den laatste den tweeden zoon. Beide afspraken, de Engelsche en de Fransche kwamen, behalve in het gebrek aan effect, ook hierin overeen, dat zij toch er toe hebben helpen strekken de betrekkingen van Philips zoowel met Engeland (zie boven) als met Frankrijk althans voor enkele jaren te verbeteren.

Wat Frankrijk betreft, is dit met name begonnen sinds Philips' optreden als bemiddelaar (in 1500) tusschen zijn vader en Lodewijk XII, welke vooral de twisten om Bourgondië en steden in Artois en betreffende Milaan verdeeld hielden. Nu was er dan dat verdrag van Lyon bijgekomen - het hoogtepunt van de franschgezinde periode in Philips' politiek - maar dat zou eerst zijn waarde ten volle krijgen, als Philips' vader, keizer Max., het had bevestigd. Maar daarvoor moest men het eerst eens zijn over de investituur van het hertogdom Milaan, waarvan Max. de heerschappij had gekregen en waarmee hij in 1495 Lodewijk Sforza, oom van zijn 2de vrouw, bekleed had, wiens bestuur Lodewijk XII pas had omvergeworpen. Zou het Lodewijk XII lukken Max. te bewegen, zich hierbij neer te leggen? Zijn gezant, de kardinaal van Amboise, zou het beproeven.

Inderdaad kwam het te Trente 13 Oct. 1501 tot een verdrag, hetwelk dat van Lyon (vermeerderd met de weinig beteekenende bepaling betreffende samengaan tegen de Turken) bevestigde. Ja, dat eens zijn kleinzoon regeeren zou over Milaan, lokte Max. wel aan, die intusschen de beleening met dat hertogdom uitstelde tot den rijksdag van Frankfort, maar ook daarna. Werd alzoo de verhouding tusschen den keizer en Frankrijk nog niet de gewenschte, die van den franschen koning tot den zoon van den eerste bleef heel goed.

En hiervan wilde Lodewijk een bewijs geven, toen Philips zich ging opmaken tot een reis naar de landen in Spanje, die hij met zijn echtgenoote ging erven na den vroegtijdigen dood (1497) van Juan van Castilië (die Marg. als weduwe achterliet) met zoon en van zijn zuster Isabella of Catharina (1498) met zoon, don Miguel (1500).

De fransche koning deed Philips, erfgenaam van een zoo machtig gebied, plechtig uitnoodigen zijn reis (onder eervol geleide) door Frankrijk te maken en de laatste, ook het huwelijksplan van zijn zoon Karel in aanmerking nemende, wilde een bewijs van vertrouwen geven - en nam geen bijzondere maatregelen om de Zuidelijke Nederlanden gedurende zijn afwezigheid verzekerd te weten van de zijde van Frankrijk (hij vroeg zelfs geen gijzelaars of ander onderpand voor zijn veiligheid). Vóór het vertrek van Philips, die i.z. de gebeurtenissen in Friesland zich bepaalde tot het verzoenen van de Friezen en Hendrik van Saksen zonder lust of tijd te hebben zich verder in te laten met hun gewest ondanks hun in dezen tijd gedaan verzoek, riep hij de Alg. St. te Brussel bijeen, wien hij het doel zijner reis uiteenzette, de belangen van zijn familie aanbevelend, terwijl hij de kinderen daarvan in het bijzonder onder de hoede stelde van Anna van Bourgondië, vrouwe van Ravestein. Hun algemeene zorg liet hij over aan graaf Engelbert van Nassau, heer van Breda,

luit.-gen. van den aartshertog in Vlaanderen en Artois, dien hij, gedurende zijn afwezigheid, aanstelde tot luit.-gouv. over de gewesten (gelijk hij al onder Max. tijdens diens afwezigheid sinds 1493 het ambt bekleed had, dat sinds 1488 was waargenomen door Albrecht van Saksen tevens hoofd van den Regentschapsraad); een Raad zou den alg. landvoogd bijstaan, ook bij de hoede van de kinderen, in hun verblijf, te houden in Mechelen. Die kinderen waren met één vermeerderd, n.l. met Isabella, te Brussel 27 Juli 1501 geboren. Hen nu, aldus beschermd, lieten de ouders 31 Oct. van laatstgenoemd jaar te Mechelen achter. 4 Nov. vertrokken zij uit Brussel, door een aanzienlijk aantal Vliesridders e.a. edelen begeleid. Over Valenciennes en Kamerijk, via St. Quentin ging het zoo door Compiègne en andere fransche steden, alle in feestdos, naar Parijs, waar men nog in Nov. aankwam. *Le cérémonial français* (ed. G o d e f r o y , II, 7138) geeft de bijzonderheden over de luisterrijke ontvangst aldaar. Stippen we slechts aan dat Philips als eerste pair van Frankrijk in het Parlement zitting nam.

Wat ons hier meer aangaat, is de aankomst bij den koning te Blois. Te midden van de schitterende feesten kwam het tot gewichtige besprekingen ter aanvulling van het verdrag van Trente, waarbij de koning zocht zijn positie te verbeteren en de aartshertog optrad, eenigszins eigenmachtig, als vertegenwoordiger van zijn vader en ook van Spanje. Hierbij werd o.a. Lodewijk XII opnieuw toegezegd de investituur van Milaan, terwijl hij verder binnen 6 jaar een van Philips' dochters zou kiezen als echtgenoote van den toekomstigen dauphin, echter zonder den aartshertog te veel te binden, al zou de koning de voorkeur hebben. De investituur zou plaats hebben op den rijksdag van Frankfort, waarheen Lodewijk dus een gezantschap zond. Maar daar vonden ze, na lang wachten, ‘niemand thuis’ en werden ze bescheiden te Innsbrück. Doch ook daar traineerde Max., mogelijk onder invloed van don Manuel, den gezant van Spanje, echter met een beroep op de Milaneesche ballingen en de bevrijding van Ludovico Sforza, dien Lodewijk XII in zijn macht hield, en ten slotte met een nieuwe restrictie betreffende de vrouwelijke erfgenamen (M.v. W o l f f , *Die Beziehungen K. Max. I zu Italien* 1494-1508 (Innsbrück 1909). Daartegenover bleef de houding van Philips loyaal, al kwam bij hem, onder invloed van de raadgevingen van Ferdinand, mogelijk ook van Max., wantrouwen op, dat Lodewijk XII moest kwetsen. De aartshertog was toen op spaanschen bodem, waarheen hij over Navarre gereisd was. Ook hier overal eervolle ontvangst. Op het punt Toledo binnen te trekken, kreeg hij oponthoud door de mazelen. Na zijn herstel had in die stad de ontmoeting van Philips en Johanna met het spaansche koningspaar op plechtige wijze plaats.

Gezwegen van de ook hier prachtvolle feesten legden in Mei de Staten van Castilië, in Oct. 1502 die van Arragon den eed af, waarmee zij hem als koning en heer erkenden na den dood van Isabella. Daarna maanden verschillende zaken in zijn land Philips aan zijn vertrek te bespoedigen, ook al was zijn echtgenoote niet in staat hem te volgen. Immers zij verwachtte haar vierden spruit. In Spanje (te Alcala) is dus Ferdinand geboren (10 Maart 1503). Dit vertrek van haar niet geheel vertrouwden echtgenoot (22 Dec. 1502), inderdaad niet in alle zaken des echts even standvastig, schijnt de eerste van die uitbarstingen van jaloezie, later tot waanzin gestegen, bij de ongelukkige Johanna te hebben opgewekt, waarmee haar

moeder voorloopig 'opgescheept' zat. Maar het door haar met geweld doorgezette weerzien van haar echtgenoot in Vlaanderen, was niet van dien aard om het verwachte remedie te brengen.

Die echtgenoot was daarheen afgereisd, weer door Frankrijk. Maar thans - uiting van het straks reeds genoemde wantrouwen - niet zonder gijzelaars gevraagd en verkregen te hebben. Ontvangst en feestelijkheden waren in dat land er niet minder om dan op de heenreis. Ook thans werden echter de 'zaken' evenmin vergeten; zoo werden, ter wille van het huwelijk van Philips' zoon met Claude, die van Napels in der minne geregeld, maar de spaansche veldheer hield daarmee geen rekening en dreef er de Franschen uit. Zoo had Philips de taak om als bemiddelaar op te treden, nu tusschen zijn schoonvader en den franschen koning, door den eerste overigens afgewezen, geenszins met geluk bekroond gezien; onder zijn nederlandsche raadgevers waren meerdere Ferdinand ook te franschgezind (al of niet door fransch goud omgekocht?). Het vredesverdrag van Lion, dat Philips met Lodewijk sloot, schijnt wel op de door hem meegebrachte volmacht gebaseerd te zijn, maar inderdaad geen rekening te hebben gehouden met de hem meegegeven instructies (als niet voorzien van koninklijke handteekening). Voor den spaanschen koning was dit vredesverdrag van geen waarde, doch het bracht hem op slechten voet met Ferdinand. Wat had Philips, getroffen door een ziekte te Lyon, daar door dat verdrag overigens bereikt? De administratie over Napels tot het huwelijk van Claude en Karel; doch dit bleef illusoir, maar het scheen den band met Frankrijk te versterken.

Meer nog volgde: het gelukte hem Max., niet gerust op de successie van zijn geslacht in Spanje, te Innsbrück, waarheen Philips gereisd was over Savoye (waar hij zijn zuster en haar man, hertog Philibert, bezocht had), te winnen, om zich bij hun vereeniging aan te sluiten. Zoo kwamen de 3 verdragen van Blois tot stand (P. Schweiger, *Die Verträge von Blois v.* 22 *Sept.* 1504 in *F.z. Dt. Gesch.* 19 vgl. ook 20), waarbij de drie vorsten zich verbonden zoo nauw, als waren zij slechts 'één ziel in drie lichamen', waarmee de verbintenis als oprecht en onoplosbaar moet worden aangeduid, de verbintenis betreffende de bestaande twistpunten i.z. Milaan etc. Met name het tweede der verdragen stelde de waarborgen vast voor de uitvoering van het huwelijk tusschen den hertog van Luxemburg en Claude, aan welk huwelijk, met name van fransche zijde, te Blois tal van belangen werden opgeofferd, zooals die van het huis Oostenrijk werden gebaat. Onder bepaalde voorwaarden kon Ferdinand toetreden. Echter juist deze kwam tot die verdragen in een veranderde positie door twee onverwachte gebeurtenissen en wel, wat Napels betreft, door den dood van den ex-koning Frederik III van Napels, maar verder niet minder door dien van zijn 'deelgenoote in roem en heerschappij', Isabella van Castilië (beide in Nov. 1504).

Maar nog draalde Max. met de uitvoering der verdragen van Blois met name betreffende de investituur van Milaan. D'Amboise, als gezant van Lodewijk XII, zocht hem daarom op te Hagenau, waar Philips de Schoone een dag te voren bij zijn vader was aangekomen. Daar werden door beiden de verdragen van 22 Sept. plechtig bezworen en bewees 6 April de kardinaal de leenhulde voor het hertogdom Milaan. Den dag daarop volgde de investituur. Voor Max. was dit het antwoord op de inbezitneming van het regentschap van Cas-

tilië krachtens het testament van Isabella na haar dood. Wat Frankrijk aangaat, het voor dit land nadeelige verdrag werd er geweten aan den invloed der koningin, vóór alles geporteerd voor het huwelijk van prinses Claude met den hertog van Luxemburg, uit vrees, dat anders de door haar verafschuwde, vermoedelijke troonopvolger, Frans van Angoulême, diens plaats zou innemen. Doch dit ging toch gebeuren. Het was den kardinaal evenmin ernst met de afgelegde eeden geweest als zijn meester, Lodewijk XII, zeer voldaan, dat hij eindelijk de investituur van Milaan had verkregen. Lodewijk XII haast zich nu in een testament de verloving te bevelen van Claude met Angoulême; Claude zou nooit Frankrijk mogen verlaten. De koningin zou het een en ander moeten bezweren. En het Parlement ging in 1506 zijn bekrachtiging geven aan de nieuwe verloving.

De afwending van Lodewijk XII van Max. en Philips, schoon voor de Nederlanders, behoudens in een paar kleine kwesties, nog niet dadelijk merkbaar, ging gepaard met de fransche toenadering tot Spanje. Daar waren Ferdinand en Isabella geneigd geweest het koninkrijk Napels af te staan aan den hertog van Luxemburg, maar dan moest deze in hun handen gesteld worden. Over den voorrang vooral: de afstand van Napels eerst en dan het vertrek van Karel, waar overigens noch Max. noch Philips veel voor gevoeld had, was kwestie geweest in een briefwisseling, voortdurend tot den dood van Isabella bovenvermeld. Deze vorstin nu, haar schoonzoon reeds weinig gunstig gezind (zie boven) liet, in overeenstemming met de wenschen van haar echtgenoot, van gelijke gevoelens bezield, het bovenbedoelde testament na, waarbij de laatste alleen tot regent van Castilië werd benoemd in geval van afwezigheid of ongeschiktheid van Johanna, tot de meerderjarigheid van Karel van Luxemburg. Maar toen Ferdinand bij Isabella's dood het bestuur wilde aanvaarden, vond hij een groot deel van den castiliaanschen adel, van hem afkeerig, tegenover zich.

Dit bracht hem tot de reeds vermelde poging tot toenadering tot Lodewijk XII, bekroond door het verdrag van Blois (12 Oct. 1505), waarbij de laatste zijn nicht, Germaine de Foix, uithuwelijkte aan den 52-jarigen Ferdinand, haar als bruidschat aanwijzend het deel van het koninkrijk Napels, dat tevoren beloofd was aan aartshertog Karel en prinses Claude. Zulks had de beteekenis van een verbond tegen beider tegenstanders, vooreerst Philips den Schoone, op wien zijn schoonvader zeer gebeten was. En reeds dreigde door de tegenmaatregelen van eerstgenoemde een openlijke breuk, als niet het scheidsrechterschap van Ximenes door beiden aanvaard was - waardoor althans voorloopig het gevaar afgewend was door de regeling (conventie van Salamanca), dat het gezag in Castilië voortaan uitgeoefend zou worden door Johanna, Philips en Ferdinand (en de inkomsten van de kroon te verdeelen tusschen den koning van Castilië en dien van Arragon).

De vijandschap van Lodewijk XII, aanvankelijk min of meer verholen, openbaarde zich voor de Nederlanders voor het eerst weer voelbaar in de steeds voortdurende moeilijkheden met Gelre. Na het bovenvermelde samenzijn met zijn vader te Innsbrück (einde 1503), was Philips tegen hertog Karel begonnen eerst met economische, dan ook met andere wapenen op te treden, nadat hij (volgens *Coll. des Voyages* I 390) eerst zijn Raad gehoord had (over welken Raad: Walther,

Burg. Zentr. Beh. 100). De toen gunstige verhouding tot Frankrijk verhoogde evenzeer de kans van den eerste als zij die van den laatste verkleinde. Toch is het nog met wisselend gevolg, dat de krijg in den aanvang gevoerd wordt, ook ter zee. Maar als een poging tot vergelijk tusschen Philips en Karel is mislukt (12 Febr. 1505), wordt het den eerste recht meenens. Met een sterk leger - ook Max. neemt aan den veldtocht deel - brak Philips van 's Hertogenbosch op, drong bij Grave over de Maas, veroverde daar forten en blokhuizen, rukte vooruit in de richting van Nijmegen, dan van Kleef, vervolgens weer naar Arnhem, dat, na dapper verzet, uit gebrek moest capituleeren. Vervolgens ging het aan op Zutphen, welks omgeving deerlijk geteisterd werd en waar Doesburg, Lochem en Groenloo vielen. Elders in het hertogdom bezweken Harderwijk, Elburg en Hattem voor de wapenen van Philips. Dat was te veel voor zijn tegenstander, die zich (laatst van Juli 1505) moest vernederen tot den voetval op het hertogelijk slot te Rozendaal. O.a. moest hij Philips volgen (tegen extra-uit-betaling van 300 gg. te Antwerpen of te Brussel) wanneer deze weer naar Spanje zou gaan, de afreis waarheen door niemand juist zoozeer vertraagd was als door hertog Karel.

Niets weerhield genen meer in zijn vertrek, noodiger dan ooit, al had het vermelde verdrag van Salamanca tijdelijk een regeling vastgesteld, waarbij die bemiddeling van Lodewijk XII was afgewezen. Want verdacht was, dat zijn schoonvader alle moeite deed om den schoonzoon van die reis te doen afzien. Toen spande eerstgenoemde zelfs den koning van Frankrijk ervoor, eveneens te vergeefs. Philips zette de toebereidselen voort, begonnen onmiddellijk na het bericht van den dood van zijn schoonmoeder. Van belang was het als gedurende zijn afwezigheid niets te vreezen zou zijn van de zijde van Frankrijk. Ook daarom had Philips, behalve dat hij toenadering zocht tot Navarre, weder gaarne een bonds-, handels- en huwelijksverdrag aangegaan met Hendrik VII. Dit laatste had betrekking op een huwelijk van prins Karel met prinses Maria van Engeland in geval van een breuk met Frankrijk. Maar hoezeer die breuk is uitgegaan van Lodewijk (door het besproken verdrag van Blois van 12 Oct. 1505) en niet van Philips, blijkt ook hieruit, dat deze laatste den engelschen eisch weigerde *te voren* af te zien van het huwelijk met Claude.

Zóó was er vóór het vertrek van Philips van die engelsche onderhandelingen niet veel terecht gekomen. Opgehouden behalve door den gelderschen oorlog, door het regelen van het bestuur tijdens zijn afwezigheid, waarmee Margaretha belast zou zijn geworden, indien niet de onderhandelingen, door Max. en Philips gevoerd met haar te Kleef, met tijdverlies van een paar maanden, mislukt waren (zoodat de weduwe onverrichterzake weer naar Savoye is teruggekeerd, blijkens Quirino, 68 (no. 33)), trof Philips het nog, dat hij in het land was, toen zijn dochter Maria te Brussel het levenslicht aanschouwde (15 Sept. 1505). Daarop had hij nog een kapittelvergadering van de Vliesorde gehouden en het algemeen beleid toevertrouwd aan den behendigen Willem van Croy, heer van Chièvres als luit.-gen. van al zijn landen, aan welken, evenals in 1501, weer alleen aan den vorst verantwoordelijken stadhouder en algemeen landvoogd ook thans een Raad werd toegevoegd. Na 5 Jan. vertrokken te zijn uit Gent, scheepte 10 Jan. 1506 Philips, na zijn testament (echter gedateerd Middelburg 2 Jan. 1506) te hebben gemaakt en zijn kinderen te hebben be-

zorgd als tijdens de eerste reis, zich met doña Juana te Vlissingen in, niet zonder dat hertog Karel hem de poets had gebakken om er, na zijn jaargeld, nog wel verhoogd, ontvangen te hebben, van door te gaan en daardoor, onder beschuldiging van trouwbreuk van de andere zijde, den oorlog in het hertogdom opnieuw te doen ontvlammen, weldra door geheimen onderstand uit Frankrijk gevoed en door Chièvres te doorstaan. Tevergeefs heeft de regeering van Philips den koning van dit land gepoogd tot andere gedachten te brengen. En eveneens tevergeefs heeft eerstgenoemde gehoopt op hulp uit Engeland. Met zijn gemalin had hij intusschen, na van de te Mechelen vergaderde St. Gen. de voortzetting der beden verkregen te hebben, Middelburg bereikt, hetgeen trouwens reeds 17 Nov. geschied was. Immers, gelijk voor de hand lag, had Philips ditmaal de reis over zee verkozen boven den tocht door Frankrijk en zoo min het gedrag van den Egmonder had hem langer kunnen doen talmen met het lichten van het anker als het feit, dat op den bisschopszetel van Luik, opengevallen door den dood van Jan van Hoorn (half Dec. ongeveer), ondanks de pogingen van Philips, niet geplaatst werd Jacob van Croy, bisschop van Kamerijk, maar Everard van den Marck, broeder van den heer van Sedan, verbitterd vijand van het huis Bourgondië-Oostenrijk. Met het oog op Gelre een dubbel gevaar!

Gevaar leverde ook de verraderlijke zee, die hem na een paar dagen storm naar Vlissingen terugdreef. Dan opnieuw trof de vloot, die 43 schepen groot en met een aanzienlijk gevolg van 15 à 16000 gewapenden bemand was, tegenslag, thans in tegengestelden zin, windstilte, en wel op de hoogte van Bretagne. Nog erger dreigde de brand, die, volgens sommige schrijvers, uitbrak op de 'Juliana', het koninklijke schip.

Dan weer een nieuwe storm, 36 uur lang, welke de vloot uiteendreef en de vorstelijke familie dwong te Hampton op de engelsche kust een toevlucht te zoeken. Spoedig had men daar of (naar meerderen melden) te Weymouth de boden te ontvangen, door Hendrik VII gezonden met een uitnoodiging tot een bezoek aan Windsor. Philips, zeer tegen zijn zin, moest deze wel aanvaarden, dra gevolgd door een reeks van schitterende feesten. Hiermee en nog op andere wijze wist Hendrik telkens weer het vertrek van Philips te vertragen, dat eindelijk, eerst 22 April, plaats had. Doch niet nadat de zakelijke engelsche koning allerlei voordeelen had bedongen, nu neergelegd in een z.g. Maius Intercursus, waarin de Magnus Intercursus van een tien jaren vroeger gewijzigd werd, ook zonder dat die nader door de regeering van Philips, ook niet na zijn dood, bekrachtigd werd. Trouwens dit verdrag werd eerst 3 weken na zijn vertrek uit Engeland te Westminster gesloten (15 Mei 1506).

Het voor ons nadeelige van dit verdrag lag in het beschermende karakter, volgens hetwelk allerlei tollen en lasten in de engelsche havens moesten betaald worden, met stilstand van den handel en ten slotte nieuwe onderhandelingen als gevolg, die - echter eerst na den dood van Philips - leidden tot hernieuwing van het verdrag van 1496 met afschaffing van vele tollen voor de Engelschen in Zeeland. Laatstgenoemde moest er ook in berusten, dat de hertog van Suffolk, lid van het huis van York en gevangen te Namen, aan Hendrik VII uitgeleverd werd. Het een en ander heeft dus de verhouding tot Engeland weer vertroebeld, hoewel te Windsor aan den anderen kant ook weer eens een dynastieke verbintenis werd vastgesteld, zoowel van den veelverloofden hertog

van Luxemburg met Maria, jongste dochter van Hendrik VII, als van Margaretha van Savoye met den engelschen koning zelf, waartoe ook reeds vroeger Max. en Philips beiden haar tevergeefs hadden trachten te bewegen (zie boven), zoodat daar evenmin iets van gekomen is als van het andere trouwplan. Maar met het tevens gesloten verdrag van vrede, vriendschap en verbond kon het als antwoord dienen op het fransch-spaansche samengaan te Blois.

21 of 23 April 1506 hadden Philips en Johanna intusschen te Falmouth zee gekozen om thans, niet langer ‘versteken’, zonder ongeval Spanje te bereiken, waar de vloot den 26sten de haven van Corunha binnenliep. Terstond bleek, hoe ontevreden een overgroot deel van den spaanschen adel was over het willekeurig optreden van Ferdinand; in Philips ‘Croit-conseil’ hoopten tal van edelen een gemakkelijk werktuig te vinden en in grooten getale sloten zij zich bij hem aan, zoodat, behalve de hertog van Alva en nog een paar aanzienlijken, in hoofdzaak het volk den krachtigen regent Ferdinand trouw bleef.

Doch ook dit verminderde, toen meer bekend werd, hoe Ferdinand, om regent van Castilië te zijn, de voordeelen van een gelukkigen krijg had opgeofferd door het verdrag met Lodewijk XII. En weldra kon men, om te spreken met den tijdgenoot Petrus Martyr (*Opus epistolarum Petri Martyris Anglerii* (1488-1526) (Amsterdam 1670), ‘den koning als een vagebond door zijn rijk zien rondzwerven, dat hij gisteren onbeperkt beheerschte’. Toen Philips nu met strijdkrachten en de hulp, hem in zijn nieuwe land ten deel gevallen, naar diens hoofdstad wilde oprukken, en nog een brief aan Ferdinand had onderschept, waarin Johanna goedkeurde, dat haar vader het regentschap over Castilië aanvaardde, zoodat zij zorgvuldig bewaakt moest worden en haar melancholie vermeerderde, besloot Ferdinand te onderhandelen. De meerderheid in den Raad van Philips - tegen het gevoelen in van bovengenoemden spaanschen gezant, don Juan Manuel, overigens diens meest vertrouwde gunsteling geworden - was daartoe bereid. En op de grenzen van Leon en Galicië, in het stadje Puebla la Senaria, had de bijeenkomst plaats, waarbij Ferdinand, machteloos tegenover de standvastigheid van Philips' raadgevers, zich ten slotte moest schikken door afstand te doen van het regentschap over Castilië en zich tevreden stellen met Arragon, Napels (waarop Max. nog in het najaar 1505 een beweging in den zin had gehad gelijktijdig met het oprukken van Philips in Spanje) en de buitenlandsche bezittingen. Spoedig daarop had de huldiging te Valladolid plaats van Johanna als koningin en haar echtgenoot Philips als koning. Maar steeds minder werd tusschen beiden de verhouding. De eerste, getuige van het langdurige gehaspel tusschen haar vader en haar echtgenoot, en daarbij diep getroffen door het ontrouwe gedrag van den laatste, verviel hoe langer hoe meer in de ziekte, welke deze als krankzinnigheid wilde doen verklaren, waarmee hij echter weinig meer bereikte dan de gunst zijner nieuwe onderdanen, gehecht aan hun wettigen souverein, op het spel te zetten.

Die volksgunst verloor Philips des te meer, naarmate duidelijker uit kwam, hoe weinig geschikt hij was voor het regentschap over Castilië. De toch al niet krachtige geldmiddelen, door Ferdinands verregaande zuinigheid bespaard, gingen thans nutteloos te loor in even verregaande ver-

spilling door Philips' jacht op feest en vermaak. Bovendien profiteerden van de meest winstgevende posten nederlandsche edelen, aldus begunstigd boven de trotsche Spanjaarden, wier afkeer in het algemeen voor de vreemdelingen, in het bijzonder voor hen, die zij als 'Vlamingen' beschouwden, in den korten regeertijd van dezen Philips is opgewekt. Want kort zou die tijd zijn, zoo kort, dat daarom alleen reeds vele tijdgenooten dachten aan vergiftiging als oorzaak van zijn dood. Maar de verschijnselen van de ziekte, die Philips trof, nadat hij, verhit bij het kolfspel overhaast water had gedronken of ook zonder dat, opgedaan aan of na een weelderig festijn met Juan Manuel als gastheer, en die reeds na 6 dagen op 25 Sept. 1506 een onverwachtsch einde aan dit jonge leven maakte - hem aldus een lot bereidend, dat in menig opzicht overeenkwam met dat, waaraan 2 jaar vroeger de man van zijn zuster Margaretha, Philibert le Beau, de eveneens nog jonge hertog van Savoye, ten offer was gevallen - de verschijnselen van die ziekte spraken een taal duidelijk genoeg om bovenbedoelde, met name tegen Ferdinand gerichte, hardnekkige geruchten (zie b.v. *Lettres and Papers of the Reign of Henry VIII* ed. Brewer (London 1862-1902) I, 803) in den loop der tijden te doen verstommen (al behoeft men daarom het nog niet geheel eens te zijn met een modern schrijver, Mariéjol, die meent, dat het verdriet (!!), het spaansche klimaat en de dames Philips den Schoone gedood hebben).

Het is hier niet de plaats om uit te weiden over de gevolgen van dit plotselinge, ver-geruchtmakende sterfgeval, noch over den steeds verergerenden staat, waarin de rampzalige weduwe achterbleef (waarover vooral: Ant. Rodriguez Villa, *La reina D. Juana la Loca* (Madrid 1892) en ook o.m. C. de Mouy's art. in de *Revue des deux mondes* (1898) met haar genoemd vijftal, in verschillende landen geboren en getogen kinderen, waarbij zich in het begin van het volgend jaar nog een zesde voegde, Catharina, als Ferdinand in Spanje, maar te Torquemada geboren (14 Jan. 1507).

Maar onafwijsbaar is thans ook hier de vraag naar het oordeel over Philips als regent. Algemeen kan men zeggen dat de meeningen verdeeld zijn. Misschien dat eenmaal een biograaf, na grondige kennisneming van de archieven in de Z. Ned. en Frankrijk (vooral Rijsel) hier licht op zal werpen. Wat zijn houding in de Europeesche kwesties betreft, zien wij hem, al of niet bewust, zijn inzichten in overeenstemming brengen met die van zijn raadgever, vooral met die van Croy. Later dreven anderen hem meer in de richting der habsburgsche politiek.

Zijn optreden in binnenl. aangelegenheden toont meer aansluiting aan de opvattingen zijner voorgangers.

Door de schrapping van het Groot-Privilege sloot hij aan bij Karel den Stoute en Philips den Goede, uit wier tijden hij sommige ambten weer instelde, andere afschafte, als dat van de rentmeesters-generaal. Het bestek van dit artikel veroorlooft slechts te wijzen op het hervormingsbesluit betreffende het domeinbeheer (1495); de merkwaardige poging tot centralisatie van het algemeen financieel beheer ten opzichte van de (4) Rekenkamers, reeds in 1498 herroepen. Zoo dreef Philips de beden weer zeer op, oe ende ook het recht uit de Staten weer bijeen te roepen op de oude daarvoor aangewezen plaatsen. Maar te betreuren is, dat het verbod van verkoop of verpachting van ambten (Groot Privilege, artikel 16)

niet geldig bleef; immers in 1495 heeft Philips het verpachten weer ingesteld. Na 1495 is het over het algemeen uit met den gulden tijd der privilegieering van bijzondere steden. Voor de steden, waarbinnen hij de rust krachtig handhaafde, is de regeering van Philips, zeer belangrijk, ook door haar zorgen voor haar 'staat' van financiën, trouwens ook op rechtsgebied. Van niet minder belang is voor Zeeland de groote hervorming van 1495, neergelegd in een uitvoerige keur (waarover o.a.v. W i j n , *Bijv. op Wagenaar*, vgl. hier vooral: L a s o n d e r , *Bijdr. tot de gesch. van de hooge vierschaar in Zeeland* en: G o s s e s , *De rechterl. organisatie van Zeeland in de M.E.* (Gron. 1907). Het Hof van Holland kwam te staan aan het hoofd van de rechtspraak van geheel Holland en Zeeland, (zie ook nog: F r u i n , *De leenregisters van Zeeland bew. Schelde*). Boven dit hof, boven alle provinciale hoven stond sinds Philips den Goede voor de hoogste rechtspraak de Groote Raad. Deze Raad, onder Maria weer collateraal geworden, en uit welke Raad zich later de geheime Raad afscheidde, werd door Philips den Schoone in 1503 of 1504 definitief te Mechelen gevestigd. In het kort kan men, afgezien van eenige zijwaartsche sprongen in de buitenlandsche politiek, de regeering van Philips nationaal en vooruitstrevend noemen.

Welke waren nu de vertrouwdste raadslieden uit de verschillende perioden? Reeds uit de ordonnanciën laat zich dat afleiden, die zich bevinden onder de hoflijsten, waarvoor kan verwezen worden naar W a l t h e r , t.a.p. 137-138.

Een voorname plaats onder hen namen vooral in vooreerst Engelbert van Nassau, de 'premier chambellan' van Maximiliaan, als zoodanig ook chef van den privaatraad van Philips geweest, hoofd van den (tijdens de eerste reis naar Spanje) achterblijvenden Regentschapsraad (zie boven); evengoed als Busleyden, chef van den raad van diens hof, wel de ziel genoemd van de bourgondische politiek. Verder de bastaard van Bourgondië, zoon van Philips den Goede, gelijk, tot zijn ongenade (23 Juli 1502) in hooge eere is geweest de heer van Bergen. Hij was de voorganger van Nassau als 'premier chambellan', gelijk deze, na zijn dood (30 Mei 1504) werd opgevolgd door Johan v. Luxemburg, heer van Ville. Voor de overigen moeten wij kortheidshalve verwijzen, behalve naar een voor 1496 uitgegeven *Etat de l'hotel* (*Bull. Comm. roy, d' Hist.* 1e S.t. XII (1846) 678 s., vooral 704) naar verschillende publicaties over gezanten e.a.: *Das diplomatische Journal des Andrea del Burgo, Kaiserl. Gesandten zum Kongres van Blois und des erzherzoglichen Sekretärs Philipp Haneton über die Verhandlungen Philipps und Ludwig XII* 1498-1506, bearbeitet von C.v. H ö f l e r (*Sb. d. Akad. Wien* 1885); zie ook nog W a l t h e r , *Anfänge Karls V*, 30.

Dit waren de voornaamste der raadgevers, op wie de regeering van Philips den Schoone rustte. Dat zijn aandeel daarin zoowel naar het binnen- als naar het buitenland ruim is geweest of een geprononceerd persoonlijk karakter heeft gedragen, zal zelden beweerd worden, hoe uiteenloopend ook het oordeel van de geschiedschrijvers op tal van punten moge geweest zijn of nog zijn. Bij gebrek aan nadere gegevens daarnaar verder verwijzende, zij nog opgemerkt, dat zijn verstandelijke vermogens voor zijn lichamelijke schijnen ondergedaan te hebben, schoon hij toch ook weer om zijn intelligentie is geprezen, waarvoor H e n n e (I, 18) verwijst naar het bekende verslag van Quirino, 1506 (p. 60), die hem in zijn rapporten aan de Signoria vlug van

begrip, schoon besluiteloos, noemt (zie bij dezen scherpzinnigen waarnemer de verdere opmerkingen over het karakter van Philips, waarmee beschouwingen van schrijvers als Prescott e.a. in menig opzicht geenszins in strijd zijn, die zijn oprechtheid en rechtvaardigheid prijzen, zijn lichtzinnigheid en verkwisting laken of vergoelijken met het oog op dien tijd, maar dan toch opmerken). Aan eerzucht heeft het Philips blijkbaar niet ontbroken, eerder aan zelfbedwang. Eigen belang was aan zijn optreden verre van vreemd. Vermogen evenwel om gewichtige zaken te besturen en ten einde te brengen zou bij hem nog meer dan bij zijn vader afwezig zijn geweest volgens Wagenaar (IV 337), die zich ten bewijze beroept op het voortsleepen van den gelderschen oorlog. Belust op vermaken, was hij vrij van heersch- en dweepzucht. Die vermaken ten slotte waren van uiteenloopenden aard. De beste daaronder waren zoowel van sportief als van letterkundig karakter. Wat de laatstbedoelde betreft, de rederijkers, de toenmalige 'letterkundigen' op hun manier, en hij vergaten elkaar niet! Reeds bleek bij menige gelegenheid hoe de eersten daarbij den laatste huldigden! Als voorbeeld zij hier nog slechts verwezen naar hun gedichten, zooals die te Gent op muziek werden gezet door Jacques Doyken, bij een gelegenheid als die van zijn 'blijde incoemste', na lange scheiding en niet al te opwekkende herinneringen, in steden als Gent op 10 Maart 1497 (volgens de *Excellente Cronieke van Vlaenderen* fol. 284; naar Fris, *Hist. de Gand*, 165 op 15 Maart) en te Brugge, een achttal dagen later (vgl. *Belg. Museum* t.a.p.) Het bericht van de behouden aankomst in Spanje van Philips, geeft b.v. te Rijsel aanleiding tot wagenspelen (*Arch. Hist. et Litt. du Nord de la France* 3*me S.T.* 6, p. 21). En overeenkomstig het gebruik dier tijden richtten de kameristen te Gent groote feesten aan, bij alle gebeurtenissen in de vorstelijke familie, schitterend vooral bij de geboorte van Karel V. Vol belangstelling voor hun 'landjuweelen' en hun 'spelen van sinne' betoonde ook Philips zijnerzijds den Rhetorikers 'affectie ende ghenegenheit tot ter weerdigher conste van der Rhetorijcke'. Die belangstelling ging hun zelfs wel eens wat al te ver. Hij ging over tot een zekere censuur op hun producten en toonde een streven naar beperking van hun macht, waaruit weer geschillen voortvloeide (vgl. Schotel, I, 69 e.a.; Blommaert, *Gesch. der Rhetorijkkamer 'de Fonteyne' te Gent*; verder Worp, 162, 180 met verwijzing naar *Belg. Museum* I, 441, 42).

Zoo was op letterkundig als op staatkundig gebied een zekere willekeur niet te miskennen bij dit 'régime du bon Plaisir', gelijk dit misschien het sterkst in steden bij magistraatsbenoemingen tot uiting is gekomen, waar intusschen, naar we gezien hebben, ook wel privileges hersteld zijn, zoodat over het algemeen van machtsmisbruik niet gesproken kan worden. Overigens, naar werd uiteengezet, is en wordt verschillend over zijn regeering gedacht en uit den aard der zaak ook gesproken betreffende zijn onverwachtsch einde, hoe *vroeg*tijdig ook (op den leeftijd van 28 jaar) toch lang niet allen *on*tijdig voorkomende, ondanks den rouw der Nederlanders, en zeer zeker niet onbetreurd. In verband met die uiteenloopende meeningen over den persoon van Philips den Schoone varieeren ook de beschouwingen der schrijvers over zijn regeering tusschen een 'aurore d'une prospérité' en (plutôt) 'l'image du chaos et d'une effrayante décadence'!

Philips van Oostenrijk is in een kartuizerklooster buiten Burgos begraven (vgl. den betreffenden wensch in zijn testament), zijn hart werd te Jerusalem, zijn ingewanden te Brugge ter aarde besteld. Van de meerdere afbeeldingen van den vorst in allerlei vorm zij verwezen naar de bekende catalogi van Muller en v. Someren, al herinneren wij hier nog aan de schilderij van Jacob van Laethem in het Brusselsche Museum, vervaardigd in 1498 of 1499, mogelijk in opdracht van Jacob van Cats en beschrijving in *Teg. Staat van Zeeland* 329 (vgl. dl. VI, kol. 288). Ook aan een portret in het Louvre (voortgekomen uit de Nederlandsche School 15de eeuw) en dat van een mede onbekenden meester in de verzameling van den koning van Engeland in het kasteel van Windsor, gelijk aan een wapenrusting van Philips den Schoone zich bevindend in het (voormalig) keizerlijk Museum te Weenen. Ten slotte nog aan een glasruit in het koor van de kerk van St. Waudru te Bergen, waarop men Maximiliaan ziet met zijn zoons Philips (en Frans) (uitgevoerd in 1511 en evenals het tegenovergestelde met Maria en Margaretha besproken *Bull. C. Roy.* IV 8, 16). Vgl. verder, ook voor zijn wapen, W. Pleyte, *Een Iconographie der graven van Holland en Zeeland* (*Bijdr. Vad. Gesch.* 3e R. 3e Deel (1885) 219 vlg.).

Zie, behalve bronnen en literatuur, genoemd in de *Bibl. Nat. de Belgique* en die, reeds in dit en het aangehaalde artikel over Maria, de ook daar bedoelde, oude kronieken en mémoires o.a. van de la Marche, Molinet e.a., meerdere plaatselijke geschiedenissen en de algemeene van de (Noordelijke en Zuidelijke) Nederlanden, van Blok en Pirenne, het *Handb. tot de Staatk. Gesch. v. Ned.* van Gosses en Japikse en de letterkundige van Schotel, Jonckbloet, te Winkel en Kalff en voor tijdschrift-artikel de repertoria van Petit e.a. en Pirenne's, *Bibl. de Belgique*; vooral de jaargangen van de *Bull. de la Comm. roy. d' Hist.* (zie de *Tables générales du Recueil des Bull.*), de *Analectes historiques* (1856) van Gachard, de *Mémoires de l' Acad. Roy. de Belg.* e.a. genoemd bij artikel Maria, en voor Gachards boven meermalen vermelde uitgaven mede bij Pirenne; ter eerst aangeduide plaatse ook de *Gedenkw.* van Nijhoff (hier vooral VI, 1) en Kervijns, *Hist. de Flandre*, alsook de eveneens bekende brievenpublicaties als die van Vaesen (aldaar VI, 1003) en verder die, welke, behalve door Gachard, zijn uitgegeven door le Glay, Kreiten, v.d. Bergh als meer toepasselijk echter op de periode van Margaretha van Oostenrijk; voor die van Philips zijn van nog meer belang die van Mone, *Briefe des Kaisers Maximiliaan I und seiner Tochter Ma.v.* 1499-1518 (in *Anz. f.K. des d. Mittelalters*) (Karlsruhe 1835) en van Godefroy, *Lettres du Roy Louis XII et du Cardinal d' Amboise* (Brux. 1712). Verder materiaal in uitgaven van rekeningen en keurboeken, collecties van ordonnanciën (als: *Recueil des Ordonn. des Pays-Bas*; *Placcaeten v. Vlaenderen* e.d. oorkonden (een heele verzameling reeds voor de periode van Philips onmondigheid, b.v. in *Publ. de la section historique de l' Institut de Luxembourg* (T. XXXV (1879) inventarissen e.d. bronmateriaal als voor de eerste decenniën der 16e eeuw is bijeengebracht in E. de Quinsonas, *Matériaux pour servir à l'histoire de Marg. d'Autriche* (Paris 1860). Verder de eveneens veel gebruikte gezantschapsberichten, dagboeken of reisbeschrijvingen als de ten deele reeds meermalen aangehaalde *Diarii* van Marino Sa-

n u t o (Venezia 1879-1896), van genueesche en vooral venetiaansche gezanten met name in de bekende uitgaven: A l b e r i , *Relazioni degli ambasciatori venetial senato* (Firenze 1840-63) 1e serie t. I-III (1839-53) en vooral: C.R. v o n H ö f l e r , *Depeschen des Ven. Botschafters bei Erzherzog Philipp* (Wien 1884). Vgl. hierbij van d e n z ., *Kritische Untersuchungen über die Quellen der Gesch. Phil. des Schönen, Erzherz. v. Oesterreich* (Sb. d.K. Akad. Wien 1883, 1886) en J. C h m e l , *Rel.... Vinc. Quirino de l' anno* 1506 *Schmidt's Z.f.G. Wiss* 2) (en over Chmel's andere uitgaven verder D a l h m a n -W a i t z no. 6238). Dan: V.G. G o m e z d e F u e n s a l i d a , *Correspondencia* (gez. in Duitschl., Vlaanderen en Engeland 1496-1509), publ. par *el duque* d e B e r w i c k y d e A l b a (Madrid 1907). Daarbij de engelsche *Calendars* van B r o w n , B e r g e n r o t h , B r e w e r en G a i r d n e r (o.a. bij W a l t h e r , *Burg. Ztr. beh.* 126. Zie in het algemeen daar 122-134, ook voor de verschillende onderdeelen als recht, financiën, pol. en adm. instellingen in het algemeen).

Van de buitenlandsche algemeene geschiedenis komen hier o.a. in aanmerking, behalve L. R a n k e en dan met name zijn *Fürsten und Völker von Süd-Europa im sechzehnten und siebzehnten Jahrh.* 1857 en deelen van de bekende serie H e e r e n -U c k e r t e.a.: L. J a n s s e n , *Gesch. des d. Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters* ed. P a s t o r (1897); M e n t z , *Deutsche Gesch.* 1493-1648 (Tübingen 1913); E. F u e t e r , *Gesch. des Eur. Staatensystems* (1442-1599) (Handbuch) (München 1919) (en zie verder het genoemde bibl. werk van Dahlmann-Waitz), L a v i s s e R a m b a u d , *Hist. Générale IV* (zie het lit. overz. 373-374); L a v i s s e , *Hist. de France depuis les origines jusqu' à la Révolution* VI *en* VII (Paris z.j.) en verder: M o n o d , *Bibl. de la France*, Deel I van *The Cambridge Modern History* (Cambridge 1902-1911); J.R. G r e e n , *History of the English People* (London 1886-91); L a f u e n t e , *Historia general de l' Espana* (Madrid 1865-69), J. d e M a r i a n a , *Hist. gén. d' Espagne*, Fr. vert. v.J.N. C h a r e n t o n (Paris 1725) naar: J. d e M a r i a n a , *Hist. gen. de l' Espana* (Valencia 1783-96); Fr. W. L e m b k e , H. S c h ä f e r und F r . W. S c h i r r m a c h e r , *Gesch. v. Spanien* (Hamburg, Gotha 1831-93) (hiervan Dl. IV, V, VI). *Gesch. v. Spanien* v.Fr.W. S c h i r r m a c h e r ; G. D i e r c k s , *Gesch. Spaniens* (Berlin 1895-96). En in het bijzonder, niet alleen tot den tijd, maar ook tot de regeering van Philips den Schoone komen naar voren: W. P r e s c o t t , *History of the reign of Ferdinand and Isabella the Catholic* (London 1858); A. H e n n e , *Règne de Charles V en Belgique I* (Brux. et Leipzig 1858); H. U l m a n n , *Kaiser Maximilian I* (Stuttgart 1884-1891); H. B a u m g a r t e n , *Geschichte Karls V*, I (idem 1885); J. G a i r d n e r , *Henry VII* (London 1889); W. B u s c h , *England unter den Tudors* met opg. v. lit.) (Stuttgart 1892); J.H. M a r i é j o l , *l'Espagne sous Ferdinand et Isabelle* (Paris 1892); d e M a u l d e l a C l a v i è r e , *Hist. de Louis XII* (Paris 1892); E. A r m s t r o n g , *The Emperor Charles V* (London 1902) (met Bibl. Inl.). Ook nog: Z u r i t a , *Historia del Rey Hernando el catholico*; K o n r a d H a e b l e r , *Gesch. Spaniers unter der Habsburge n. I Unter der Regierung Karls I* (Gotha 1907) en vooral diens: *der Streit Ferdinands des Katholischen und Philipps I* (Leipz. Diss. 1882) en behalve deze laatste studie en die van: J.J. d e S m e t , *Mém. sur la guerre de Max., roi des Romains contre les villes de Flandre*

(1482-1488) (Brux. 1865) (*Mém. Acad.*) en: R. Kneschke, *Zur Gesch. der Niederl. Kriege und Kämpfe am Ausgange des XV Jahrhunderts* (Zellan 1892) zijn van direct belang voor Philips den Schoone vooral, afgezien van de reeds genoemde uitgaven van Höfler; K. Kaser, *Auswärt. Politik K. Max. I* (*Mitt. d. Ost. Inst. XXVI* (1905); le Glay, *Nég. dipl. entre la France et l' Autriche I* (Paris 1845); Gachard, *Coll. des voyages des souverains des Pays-Bas* (T. I Brux. 1876). Verder: L.M.G. Kooperberg, *Margaretha v. Oostenrijk tot den vrede van Kamerijk* (Amsterdam 1908) (zie aldaar lit. overz.); A. Walther, *Die Burg. Zentralbehörden unter Maximilian I und Karl V* (Leipzig 1909) (idem); dez., *Die Anfänge Karls V* (Leipzig 1911) (idem); dez., *Die Ursprünge der deutschen Behörden-Organisation in Zeitalter Maximilians I* (Stuttgart-Berlin 1913); Theissen, *Gesch. van de Nederl. onder Karel V*, maar vooral nog, behalve: H.F. Colenbrander, *Robert Fruin, Gesch. der staatsinstellingen in Ned. tot den val der Rep.* ('s Grav. 1901); G. Schanz, *Eng. Handels-politik gegen Ende des Mittelalters* (Leipzig 1881); P.J. Blok, *Gesch. eener Holl. stad. Een Holl. stad onder de Bourg. Cost. Heerschappy* ('s Grav. 1912).

Kooperberg

[Philips, Tade]

PHILIPS (Tade) was landmeter en molemaker te Schagen, waar hij in 1621 sterrekundige waarnemingen deed, waarvan de beschrijving gevonden wordt in Dirk Rembrandtsz van Nierop's *Nederduitsche Astronomia* (1658), blz. 15. Volgens deze was hij ‘een man, die noyt bij andere geleert hadde’ en gaf Rembrandtz voornamelijk stof voor zijne *Mathematische calculatie of Wiskunstige rekening* (Amst. 1659) (zie aldaar blz. 143). Deze nam daarin verschillende vraagstukken van zijn vriend op, benevens de oplossingen ‘alsoo hij selfs geen schrift nagelaten heeft’ (a.w. blz. 143-167). Ook wisselde Ph. vraagstukken met Chr. Huygens (a.w. blz. 159). Deze gaf de oplossing in Mei 1659 (zie ook Huygens, *Oeuvres complètes*, T. VI (1895), p. 569 en 571), gelijk ook Barth. Steenhuys, mede blijkens Rembrandtsz' *Tweede deel van de Wiskunstige rekening* (Amst. 1680), blz. 163-165.

Zie: P. Hellingwerf, *Wisk. oeff.* (Amst. 1718), blz. 477 en *Mathem. Liefhebberije* III (1755), blz. 190 en IV (1756), blz. 270.

de Waard

[Phyleus, Simon Johannis]

PHYLEUS (Simon Johannis), Phileus, Philaeus of Pilaeus, ook Simon Jansz, Simon Jansen, Groninger van geboorte, treedt in 1581 het eerst in ons gezichtsveld, als predikant van Dirksland in de classis den Briel. 1586 verhuisde hij van daar naar Oudewater. Nov. 1587, toen hij ‘onledig van dienst’ te Leiden woonde en zijn tijd daar benutte door er de universiteit te bezoeken (sub 28 Juli 1587 komt hij in het album academicum voor), kwam bij den kerkeraad dier stad het denkbeeld op, hem te beroepen. Niettemin heeft hij er nooit officieel het ambt bekleed. Wel heeft hij er aanvang 1588 zeer onregelmatig betaalden hulpdienst verricht. Maar tot het aangaan van een nauwere connectie met hem bleek de kerkeraad niet bereid. Naar het schijnt om daarmee Prins Maurits ter wille te zijn. Uit Leiden vertrokken stond Phyleus achtereenvolgens te Oostzaan (1588-1589), Wageningen (1591-Nov. 1594), Hellum in Groningen (1595), Haren (1598), Meppel (1598-1601) en Genemuiden (1602).

Te Wageningen moet hij in zeer behoeftige

omstandigheden hebben verkeerd: in 1592 was het zelfs niet uitgesloten, dat hij om zijn armoede er zijn dienst geheel zou moeten verlaten. Te Haren werd zijn werk onderbroken door vrij ernstige moeilijkheden, gerezen tusschen hem en eenige inwoners van Slochteren en Siddeburen. Eerst recht is evenwel in Meppel zijn leven door twist vergald. Heerschzucht en 'faemroverije' werden hem daarbij door zijn tegenstanders ten laste gelegd. En geheel zonder schuld is hij daarbij zeker niet geweest: 1602 ried de synode van Groningen, die als hof van beroep fungeerde, hem aan 'hem vortahn te wachten vor alle frembde bemoijinge, sinen kop wat matigen, ende niemandt gene occasion toe geven van uproer effte moijete yn kercken ende policyen'. Maar wat de hoofdzaak betreft stelde de vergadering hem toch volkomen in het gelijk: hij was ten onrechte door zijn classis afgezet en mocht zich dan ook weer overal beroepbaar stellen; slechts zijn terugkeer naar Meppel was ongeoorloofd, omdat hij daar toen al vervangen was. In dat jaar 1602 was Phyleus al 'ein bedaget man'.

Eenige beteekenis heeft deze man gehad, omdat hij een der weinigen is, van wien wij een staal der 16e eeuwsche homiletiek over hebben. In 1588 toch gaf hij te Leiden uit: *Een leerachtige verclaring der Historie ofte parabel van den rijcke man ende den armen bedelaar Lazaro, vervatet in* 12 *Predikatiën. Door* Ds. S. Jansz Phyleum, *predikant te Oostzaan, in* 1587 *gehouden binnen Leiden*. Een bundel onderwijzende, min of meer moralistische Bijbellezingen, waarin volgens Kleyn een democratische trek de aandacht trekt. Brieven van Phylaeus worden genoemd: *Kerkhistorisch Archief* XIII (1917), 311, n. 1 en 312 n. 2.

Zie: *Kerkhistorisch Archief* IX, 311; H.G. Kleyn, *Bijzonderheden uit de Vaderlandsche Kerkgeschiedenis* in *Kerkelijke Courant* jrg. 1896 nos. 29, 43, 45; Reitsma en van Veen, *Acta*, IV, VII, VIII, registers in voce; van Alphen, *Kerkelijk Handboek* jrg. 1903, 1907, op de genoemde plaatsen.

van Schelven

[Pichegru, Jean Charles]

PICHEGRU (Jean Charles), geb. te Arbois (Jura) 16 Febr. 1761, overl. te Parijs in den nacht van 5 op 6 April 1804, zoon van Pierre (landbouwer) en van Françoise Roumain, werd aanvankelijk opgeleid voor den geestelijken stand. In 1783 nam hij evenwel dienst bij het 1e regiment artillerie te voet. Als sergeant ging hij naar Amerika, waar hij deel uitmaakte van het kleine corps, waarmede Lafayette en Rochambeau de amerikaansche opstandelingen kwamen ondersteunen. In Frankrijk teruggekeerd, werd hij te Besançon ijverig voorstander van de revolutionnaire denkbeelden. In 1791 tot commandant van een bataljon 'volontaires du Gard' gekozen, trok hij daarmede naar het Rijnleger, waarin hij bij den generalen staf geplaatst, spoedig daarop bevorderd werd tot brigade-generaal, 4 Oct. 1793 tot divisie-generaal en kort daarna tot 'général en chef', eerst van het Rijnleger, daarna (23 Dec. 1793) van het vereenigde Rijn-en-Moezelleger, ten slotte (5 Febr. 1794) van het Noorder-leger. Op weg daarheen werd hij te Parijs overal met de hoogste onderscheiding bejegend en gevierd. Na de voorspoedige bezetting van de Oostenrijksche Nederlanden en de daarop gevolgde verovering van de Republiek der Vereenigde Nederlanden in den winter van 1794-1795, werd Pichegru als nationale held en redder van het Vaderland gehuldigd. Hem zou toen op grooter schaal invloed op de krijgsgebeurtenissen worden toegekend.

Bij de wet van 13 ventose an 3 (3 Maart 1795) werden de legers van den Rijn en van den Moezel weder tot één leger samengevoegd onder den naam van Rijn-en-Moezel-leger, dat onder de bevelen werd gesteld van Pichegru; het Sambre-en-Maasleger kreeg Jourdan en het Noorder-leger Moreau tot opperbevelhebber; doch ingeval die drie legers in verband met elkander zouden optreden, zou het algemeen bevel aan Pichegru worden toegekend. Hiermede werd het grootste gedeelte der fransche mobiele strijdkrachten te zijner beschikking gesteld. Omstreeks 24 Maart verliet hij ons land, om zijne nieuwe bestemming te volgen; hij ging eerst naar Parijs. De Conventie verkeerde toen juist in moeilijke omstandigheden. De na den 10en Thermidor an II (28 Juli 1794) nog overgebleven Terroristen, gebruik makende van den ellendigen toestand, waarin het volk verkeerde, hadden een oproer voorbereid. Pichegru werd aanstonds tot commandant van de in Parijs aanwezige troepen en van de nationale garde benoemd en wist den 12. germinal an III (1 April 1795) de rust te herstellen.

De in al zijne handelingen zoo voorspoedige veldheer werd nu met eerbewijzen overladen; hem werd de eer van de zitting in de Conventie toegekend, waar hem de broederkus werd gegeven, en de uitbundige toejuichingen van de Vergadering en het publiek geen einde schenen te nemen. Overal waar hij zich vertoonde, was hij de held van den dag. In plaats van het hem opgedragen bevel te gaan aanvaarden, bleef hij echter nog geruimen tijd te Parijs, en toen hij zich eindelijk naar het leger had begeven, stelde hij de verwachting, die men omtrent hem koesterde, niet alleen teleur, maar pleegde hij verraad tegen de Republiek, die hij tot dien tijd toe met zooveel eere had gediend. Door tusschenkomst van den sluwen royalistischen intrigant Montgaillard en den eerzuchtigen boekverkooper en uitgever uit Neuchatel, Fauche-Borel, met wien hij den 11. Augustus 1795 een eerste samenkomst had te Blotzheim (nabij Hüningen), liet hij zich omkoopen om voor de monarchie te werken. De overgave van Mannheim door den oostenrijkschen vestingcommandant (20 September 1795) was het laatste wapenfeit van eenig belang tijdens zijn bevel. Na dien tijd bleef het Rijn-en-Moezel-leger werkeloos of terugtrekken. Het fransche gouvernement schijnt al spoedig vermoedens omtrent de gedragingen van Pichegru te hebben opgevat, doch hem - den gevierden held - te midden van zijn leger gevangen te nemen, daartoe durfde het niet overgaan. Het liet hem evenwel bij zijne handelingen nauw bewaken. Hetzij dat hij dit bemerkt had, hetzij dat hij hoopte, van Parijs uit gemakkelijker zijne duistere gangen te kunnen vervolgen, in het begin van Maart 1796 verzocht hij, van zijn bevel te worden ontheven. Ook te Parijs ging de regeering niet tot verdere stappen tegen hem over, doch werd hem het gezantschap in Zweden aangeboden, waarvoor hij evenwel bedankte. Eerst trok hij zich toen eenigen tijd in zijn geboorteplaats Arbois terug. In Parijs teruggekeerd, werd hij aldaar het middelpunt waarom de royalisten en verdere ontevredenen zich schaarden. Hij werd gekozen tot lid van den Raad der Vijfhonderd, zelfs tot voorzitter van dit lichaam; doch bij de omwenteling van 18 fructidor an V (4 Sept. 1797) werd hij gevangen genomen en naar Sinnamari verbannen. Van hier ontvlucht, vestigde hij zich te Londen, waar hij openlijk als voorstander van de monarchie met de koningsgezinde uitgewekenen in verbinding bleef. Bij

gelegenheid van de royalistische samenzwering van Georges Cadoudal werd hij naar Parijs gelokt, in verbinding gebracht met Moreau, ongeveer tegelijk met dezen gevangen genomen, waarna hij, tijdens het proces, den 6. April 1804 geworgd in zijn cel werd gevonden. Volgens het officieele verhaal zou hij zichzelf het leven hebben benomen, hetgeen door Huon de Penanster is weergegeven in de woorden: 'et on le suicida cette nuit même.'

De verovering van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, die het meest heeft bijgedragen om aan Pichegru den naam van een groot veldheer te doen toekennen, is reeds door Napoleon I 'une opération militaire de quatrième ordre' genoemd; en dit oordeel kan in den tegenwoordigen tijd, nu over zooveel meer gegevens kan worden beschikt, nog steeds als juist worden beschouwd. Behalve dat de verschillende divisiën op eene vreemdsoortige wijze dán in het westen en dán weder in het oosten van ons land werden in werking gebracht, kan als algemeene opmerking gelden, dat het 'activité! vitesse!', hetwelk Napoleon I zoo dikwijls aan zijne onderbevelhebbers deed hooren, bij de operatiën van Pichegru's leger in ons land verre te zoeken is. Integendeel moesten hollandsche patriotten (Gogel en Irhoven van Dam) in het laatst van Augustus 1794 te Antwerpen er op aandringen, om Daendels, die toen als brigade-generaal in het fransche leger diende, naar Parijs te zenden, ten einde de toestemming, om ons land binnen te trekken, bij het Comité de Salut Public te gaan halen; en nadat die toestemming verkregen was en Pichegru eindelijk, in het begin van September er toe was overgegaan, zijn leger in beweging te stellen, heeft Daendels nog herhaalde malen op krachtig voortzetten der operatiën moeten aandringen.

Het Noorder-leger was ingedeeld in 6 divisiën, waarvan de hoofdmacht den 4en September 1794 om Meerle (ten zuiden van Breda, dicht bij de Hollandsche grens) was bijeengetrokken en in noord-oostelijke richting zou oprukken. In hoofdtrekken worden hier de opmarsch en de volbrachte taak der verschillende divisiën aangegeven. De Iste divisie, aangevoerd door generaal Souham, die meermalen in zijn commando vervangen is door gen. Macdonald, neemt deel aan het gevecht bij Boxtel (14 Sept.), aan de insluiting van den Bosch (wordt 9 Oct. overgegeven), trekt 18 Oct. met de divisie Bonneau bij Luttereind (tusschen Teffelen en Lith) de Maas over, sluit Nijmegen in (dat 8 Nov. wordt overgegeven), trekt na het invallen van de vorst over de Waal (10 Januari 1795), bezet de Grebbe-linie, neemt bezit van Naarden (21 Januari), en rukt daarna over Amersfoort (30 Jan.), Harderwijk (6 Febr.), Zwolle (14 Febr.) naar Groningen (2 Maart). Na de verovering der noord-oostelijke gewesten keert het hoofdkwartier 24 Juli weder naar Zwolle terug. De IIde divisie, aangevoerd door Moreau (na half October door Vandamme), maakt eerst den linkervleugel van het leger uit, belegert en neemt Sluis (3 Juli-6 Aug. 1794), en marcheert dan, na eenigen tijd rust genomen te hebben, naar den uitersten rechtervleugel, om Venlo te nemen, dat zich aan gen. Laurent overgeeft (24 Oct.). Vandamme doet in den nacht van 10 op 11 Dec., ten einde Daendels te steunen in zijne poging om de Bommelerwaard te bezetten, een schijnovertocht over de Waal uitvoeren bij Hulhuisen en vervolgt daarna, toen de rivieren bevroren waren, de Engelschen tot bij Bentheim (half Maart). Den 18. April 1795 is het hoofdkwartier der divisie te Voorst bij Zutfen. De IIIde divisie,

aangevoerd door generaal Lemaire, is voor Bergen-op-Zoom en in Brabant gebleven. De IVe divisie, aangevoerd door gen. Despeaux, die spoedig vervangen is door zijn brigade-generaal Salme, trekt uit België over Hilvarenbeek, Oorschot (14 Sept.), Son (16 Sept.) naar Vorstenbosch (21 Sept.), in welks omtrek zij eenigen tijd in reserve blijft. 17 Oct. breekt zij op, om het beleg te slaan voor Grave, dat 28 Dec. wordt bezet. Salme is reeds 31 Dec. d.a.v. met de hoofdmacht zijner divisie in het eiland van Bommel, en blijft daarna aan het hoofd van de fransche troepen, die oprukken om Utrecht en Amsterdam te bezetten. De Vde divisie, aangevoerd door generaal Bonneau, neemt vermoedelijk deel aan het gevecht bij Boxtel, gaat daarna Grave insluiten; afgelost door de divisie-Salme, trekt zij met de Iste divisie bij Luttereind over de Maas (18 Oct.), neemt deel aan de insluiting van Nijmegen; een groot deel er van wordt daarna naar westelijk Brabant verplaatst, neemt Geertruidenberg (20 Januari 1795) en trekt langs de Biesbosch en Dordrecht over Rotterdam en Delft naar den Haag (23 Januari), welke plaatsen alle bezet blijven. De VIe divisie, aangevoerd door generaal Delmas, bij welke divisie Daendels brigade-generaal was, neemt deel aan het gevecht bij Boxtel en aan de insluiting van 's Hertogenbosch, tracht tevergeefs (11 Dec. 1794) een overtocht over de Maas te bewerkstelligen en maakt, nadat de rivieren bevroren zijn en den 27. December de Bommelerwaard bezet was, deel uit van de hoofdmacht, waarmede, na de inneming van Heusden (13 Januari) over Bommel, Kuilenburg en Utrecht den 19en Januari Amsterdam bereikt wordt.

Van half October tot half December 1794 is Pichegru tot herstel van ziekte in Brussel geweest en nam Moreau het opperbevel waar. Korten tijd na zijn terugkomst is de vorst ingevallen. C a r n o t deelt in zijn *Mémoires* mede, dat in dit laatste tijdperk van den veldtocht de vertegenwoordigers van de Conventie gedreigd hebben, den Opperbevelhebber af te zetten, indien hij niet binnen twee uren zijne troepen in beweging zou stellen om de Waal over te trekken. De feiten pleiten wel voor de waarschijnlijkheid van dit verhaal; want, terwijl Daendels den 27. December 1794 over de bevroren Maas bij Empel de Bommelerwaard binnenrukte en nog dienzelfden dag Bommel bezette, kwam Pichegru eerst den 17. Januari 1795 te Kuilenburg. Wanneer hij 's Hertogenbosch - zijn hoofdkwartier na de overgave van die stad (9 Oct.) - verlaten heeft, heb ik niet kunnen vaststellen. Aan te nemen is, dat hij daarmede gewacht heeft, totdat Heusden aan Daendels was overgegeven (13 Januari). Na dien tijd werd meer spoed betracht. Den 18. Januari is Pichegru te Utrecht, den 20. tegen den avond doet hij zijn intrede binnen Amsterdam; den 23. 's avonds is hij in den Haag.

Feitelijk werd hij hier te lande als Opperbestuurder ontvangen. Het Revolutionnair Comité te Amsterdam had trouwens op zijn komst aangedrongen. Des te meer kan zijn gematigde wijze van optreden geroemd worden. Wel moest zijn haveloos leger van top tot teen worden gekleed en van het noodige worden voorzien; maar de krijgstucht werd streng gehandhaafd; en voor de tooneelen van wreedheid en geweld, die de fransche revolutie bezoedeld hebben, zoowel als voor het ‘revolutionnaire scheermes’ hebben Pichegru en de hem ondergeschikte generaals ons land en volk bewaard. ‘De vrijheid, gelijkheid en broederschap’ hebben zij ons evenwel niet gebracht.

De omwenteling, de verandering in de regeeringscolleges, werd nagenoeg overal op kalme wijze tot stand gebracht; en voor 'de vrijheid en onafhankelijkheid' begonnen de onderhandelingen tusschen afgevaardigden van de Conventie en de Algemeene Staten, onder den druk van het Noorder-leger en zijn opperbevelhebber. Die onderhandelingen waren nog niet geëindigd, toen Pichegru in Maart 1795 ons land verliet. Chef van den generalen staf van het Noorder-leger tijdens de verovering van onze Republiek was de divisiegeneraal Jean Jacques Liébert (1758-1814).

Zijn portret is gegraveerd door R. Vinkeles, F.W. Bollinger. H.R. Cook, J.G. Schmidt, Ch.A. Forestier, J. Chapman, J. Hopwood, Remon, Thiboult (in *Gal. Versailles* VIII), en een onbekend kunstenaar; voorts bestaat het in zwarte kunst door Ch.H. Hodges en als lithografie door A.E. Fragonard en Delpech.

Zie: David, *Campagnes du général Pichegru aux armées du nord et de Sambre et Meuse* (Paris, Guerbart, s.d.), ook in het Hollandsch vertaald uitgegeven (in den Hage, bij J.C. Leeuwesteyn 1797); Robinet, Adolphe Robert et J. le Chaplain, *Dictionnaire historique et biographique de la Révolution et de l'Empire* (Paris s.d.) II, 652-653; *Victoires, Conquêtes, Désastres, Revers et Guerres civiles des Français de* 1789 *à* 1815 (Paris, C.L.F. Panckoucke 1834) tome II et III; Claude Fauriel, *Les derniers jours du Consulat* (Paris 1889), *table alphabétique*; Huon de Penanster, *Une conspiration en l'an XI et en l'an XII* (Paris 1896); Louis Heitz, *Le général Salme* (Paris 1895); H.T. Colenbrander, *R.G.P. II, Alphabetisch register der persoonsnamen*; F.H.A. Sabron, *De oorlog van* 1794-1795 *op het grondgebied der Vereenigde Nederlanden* (Breda 1892-1893) 2 dln.; Theod. Jorissen, *De Patriotten te Amsterdam in* 1794 (Amsterdam 1875); dez., *De overgave van Amsterdam in Januari* 1795 (Amsterdam 1884). Archiefstukken.

Koolemans Beijnen

[Pietersz., Doen]

PIETERSZ. (Doen), geb. te Amsterdam tusschen 1478 en 1480, sterfjaar onbekend. Onder de amsterdamsche boekdrukkers van de 1e helft der 16e eeuw zeker de belangrijkste. Hij schrijft zijn naam afwisselend Doen Pietersoen, Pietersoon, Pieter(s) soen, Pieterzoen en Peeters soon; in een enkelen latijnschen druk noemt hij zich Dodo of Donardus Petrus. Al in 1516 kreeg hij het octrooi om te drukken, maar de eerste gedateerde uitgave, die we van hem kennen, *Onser liever vrouwen mantel*, is pas van 1520. Wel wordt hij reeds vroeger als boekverkooper genoemd. Op den titel van Ximenez, *Dat licht der kerstene*, 20 Nov. 1518 bij Thom. van der Noot in Brussel uitgekomen, staat vermeld, dat het ook te koop is te Amsterdam 'in inghelenborch', d.i. de naam van Doen's huis. Tusschen de jaren 1520 en 1532 heeft hij een stuk of veertig boeken, meest nederlandsche, gedrukt en bovendien verscheiden houtsneden-reeksen laten verschijnen. Terwijl hij van den eenen kant tal van devote katholieke boekjes heeft uitgegeven, zijn er ook eenige verboden bijbels van zijn pers afkomstig. Zijn uitgave van het *Matthaeus-evangelie* (1522), vertaald door Joh. Pelt, is hier te lande de eerste bijbelvertaling in hervormden geest geweest en al in een plakkaat van 23 Maart 1524 van Karel V wordt er tegen gewaarschuwd. Op 18 Nov. 1525 is een bode van den Haag met brieven naar den amsterdamschen schout gezonden om

hem op te dragen 'Sinte Pouwels epistelen geprent by Doen Pietersz.' te verbranden. Voor de nieuwe leer heeft hij dus zeker gevoeld. Behalve godsdienstige boeken heeft hij ook verscheiden *Evaluacie boecxkens* gedrukt. Van groote beteekenis is verder de uitgave van de mooie plaatwerken, door hem in samenwerking met Jacob Cornelisz. van Oostsanen, van wien de houtsneden afkomstig zijn, bezorgd. Zoo een serie, de 12 geloofsartikelen voorstellende, in 1520 verschenen, en *Een scoone stomme passye*, in 80 figuren. Een deel der houtsneden van dit laatste werk komen ook al voor in een uitgave van 2 April 1523, de *Passio domini nostri Iesu Christi* van Alardus Amstelredamus. Verder onder meer een reeks van de 7 hoofddeugden en hoofdzonden en een pompeuze serie heiligen te paard. Ook de gewone boeken van Doen Pietersz. zijn hier en daar versierd met houtsneden van Jacob Cornelisz. van Oostsanen. Het *Beleg des Turckschen Keysers der stadt Guns* moet kort na Augustus 1532 verschenen zijn; drukken van hem, die later te dateeren zijn, kennen we niet. Naar het schijnt heeft hij Amsterdam verlaten. Uit een acte, gepasseerd te Mechelen op 17 Aug. 1536, blijkt, dat hij toen in die stad vertoefde en kost en inwoning genoot bij zijn dochter Kathelyne en zijn schoonzoon Willem van Kessel in ruil voor zijn have en 'alle den alem (d.i. allame: benoodigdheden) van synder neeringen aengaende der printerien van boecken'. Hij heeft in Amsterdam gewoond 'aen die oude side in die kercstraet (een gedeelte van de Warmoesstraat, bij de Oude Kerk) in Enghelenburch'; soms voegt hij nog toe aan dat adres 'bi die Papen brugghe'. In een latijnschen druk vertaalt hij Enghelenburch door 'castrum angelicum'. Toepasselijk op den naam van zijn huis is een van zijn drukkersmerken, slechts zelden gebruikt, dat een kasteel voorstelt met een engel op de tinnen; ernaast de letters D P. In twee van zijn titelranden komt een soort huismerk voor, de letters D P, gescheiden door een kruis, dat zich naar onderen in vieren vertakt. Misschien is ook als drukkersmerk bedoeld het wapen van Amsterdam, in een van zijn drukken, het *Boecxken geheten verduldich lijden*, zonder jaar, onder het colophon geplaatst. Uiterlijk onderscheiden zijn boeken zich niet veel van die zijner tijdgenooten; het zijn de algemeen gebruikte lettertypen. Alleen de houtsneden van Jacob Cornelisz. van Oostsanen, die in enkele voorkomen, geven er iets bijzonders aan. Een deel van zijn drukkersmateriaal is later gebruikt door den amsterdamschen drukker Willem Jacobsz.

Zie voor zijn leven en uitgaven, ten deele met reproducties: E.W. Moes (en C.P. Burger Jr.), *De Amsterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 35-89 en IV ('s Grav. 1915), 379; W. Nijhoff, *L'art typographique dans les Pays-Bas* (1500-1540), I (la Haye 1926), p. 2 en pl. I-XIV; W. Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Ned. Bibliographie van* 1500-1540 ('s Grav. 1923), blz. 792-793 en 833. Enkele gegevens verder bij P.C. van der Meersch, *Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs belg. et néerl.*, etc. I (Gand-Par. 1856), 184-185; A.M. Ledeboer, *De boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in N.-Ned.*, enz. (Dev. 1872); 71 en 394; J.I. Doedes, *Gesch. van de eerste uitgaven der schriften des N. Verbonds in de Ned. taal* (Utr. 1872); N. de Roever in *Oud-Holland* II (Amst. 1884), 77-78; J. ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* V (Amst. 1886),

55; *Corpus documentorum inquisitionis haeretic. pravitatis Neerland.*, etc. uitg. door P. Fredericq en zijne leerlingen IV (Gent - 's Grav. 1900), 265-266 en V (1903), 63; E. de Bom in *Tijdschr. voor boek- en bibl. wezen* I (Antw., 's Grav. 1903), 168-171; Prosper Verheyden, *ald.* IV (1906), 216-217 en VIII (1910), 210; H.A. Poelman in *Het Boek* I ('s Grav. 1912), 123-127; B. Kruitwagen, *ald.* II (1913), 302; J.F.M. Sterck, *ald.* VI (1917), 91-107 en C.P. Burger Jr., *ald.* XI (1922), 325 en XIV (1925), 233-235 (ongeveer hetzelfde in *Cat. Hist. tentoonstelling Amsterdam* 1925, I, *Inl.* 72-74).

M.E. Kronenberg

[Pietersz., Jan]

PIETERSZ. (Jan), boekdrukker en boekverkooper te Amsterdam tusschen 1546 en 1575, zoon van den drukker Pieter Jansz. Tyebaut. Rekeningen noemen hem afwisselend Jan en Hansken Pietersz. In 1546 wordt hij als boekverkooper geadmitteerd en stond met een kraam (‘de nye stede aan 't huis van St. Lucas opten Middeldam’) - later met twee - op den Dam. Tot 1570 huurt hij die kramen geregeld, eerst voor één jaar, van 1564 af voor meerdere jaren. Klaarblijkelijk heeft hij zich vooral op den boekhandel toegelegd en was de drukkerij bijzaak. Er is tot nu toe tenminste slechts één druk van hem bekend, een engelsch boekje, *An heavenly acte concernynge how man shal lyue*, zonder jaar ‘printed at Amstredam be Ian Peterson’. Verder is een paar jaar geleden een ongedateerde druk van Willem Jacobsz. te Amsterdam gevonden, *Die hondert Artikelen vander Passien ons Heeren Jesu Christi*, waarin vermeld wordt, dat het boek te koop is ‘op den Vighedam by Ian Peterssoen woenende int groene Vallicxken’.

Zie: E.W. Moes, *De Amsterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 201-202. Verder ‘Constanter’ in *De Navorscher* 17 (Amst. 1867), 77; N. de Roever in *Oud- Holland* II (Amst. 1884), 183 en C.P. Burger Jr. in *Het Boek* XI ('s Grav. 1922), 324-327.

M.E. Kronenberg

[Pieterszen, Willem Cornelis van der Waeyen]

PIETERSZEN (Willem Cornelis van der Waeyen), geb. te Middelburg 14 Jan. 1819, overl. te 's Gravenhage 17 Mei 1874, was in zijne geboortestad leerling der teekenacademie en behaalde daar verscheidene prijzen en twee zilveren medailles. Hij deed in 1840 examen voor landmeter en in 1841 voor opzichter van den waterstaat. Hij werd met ingang van 1 Jan. 1842 in laatstgenoemde betrekking benoemd en geplaatst op het bureau van A. Caland (V, kol. 67) en in 1843 te ter Neuzen op de werken van het kanaal naar Gent en de daaraan evenwijdige afvoerkanalen, onder M. Beijerinck (I, kol. 338). Door dezen werd hij, toen jhr. J. Ortt van Schonauwen (II, kol. 1033) en jhr. J.R.T. Ortt (II, kol. 1031) een opzichter noodig hadden om hen naar Portugal te vergezellen (zie het artikel Ortt van Schonauwen), als in alle opzichten geschikt en bekwaam aanbevolen. Hij vertrok, na verlof uit den waterstaatsdienst bekomen te hebben, in Juli 1845 naar Portugal. De kanalisatie van de Taag, waarvoor de Ortten in 1842 naar Portugal gereisd hadden en waarvoor zij in 1843 ontwerpen hadden gemaakt, zijn niet uitgevoerd, maar in 1844 werd aan Ortt van Schonauwen opgedragen, een droogdok te Lissabon, dat door den paalworm onbruikbaar geworden was, te herstellen en het was daarvoor, dat P. hem vergezelde. Na den terugkeer van Ortt van Schonauwen bleef Pieterszen te Lissabon

en hij heeft niet alleen bedoeld droogdok, maar ook een ander dok naar genoegen der portugeesche regeering hersteld. Ook heeft hij voor de stad Lissabon een brug gebouwd.

In Nov. 1848 was zijn arbeid aldaar afgeloopen en vestigde hij zich eerst te Brussel en in 1850 te Middelburg. In beide steden was hij als architect werkzaam. 18 Jan. 1853 werd hij benoemd tot onderarchitect van 's Gravenhage en naar aanleiding daarvan ontving hij kort daarna op zijn verzoek eervol ontslag als opzichter van den waterstaat. Hij nam geruimen tijd den dienst van gemeentearchitect waar tijdens de ziekte van den titularis Z. Reijers. Toen deze 15 Juni 1857 overleed, werd Pieterszen bij besluit van den gemeenteraad van 's Gravenhage van 25 Juli d.a.v. met algemeene stemmen tot zijn opvolger benoemd.

Hij heeft als zoodanig vele werken ontworpen en uitgevoerd. De belangrijkste daarvan zijn: de aanleg van het plein 1813, in overleg met den tuinarchitect J.D. Zocher, en het monument op dat plein; de aanleg der Scheveningsche Boschjes met de waterpartijen, die grootendeels als werkverschaffing zijn uitgevoerd, in overleg met het raadslid jhr. H.C.A. Ver-Huëll: de verbouwing van den schouwburg op het Voorhout; de brug tusschen het Voorhout en het Haagsche Bosch; de hoogere burgerschool op het Bleienburg; eene uitbreiding van het Badhuis te Scheveningen; eene binnenhaven te Scheveningen; verscheidene ziekenhuizen en vele openbare lagere scholen. Van veel belang was de door hem ingevoerde rioleering. Minder gelukkig was hij met den zoogenaamden Slaapmuts, de gietijzeren kap op den gemetselden toren der groote kerk.

Hij schreef: *Beschouwingen over afvoer van rioolvuil en een plan van rioleering te 's Gravenhage*, in *Opmerker* van 23 Maart 1867 en volgende nummers; *Riolenplan voor 's Gravenhage*, gedagteekend 8 Jan. 1867 ('s Grav. 1869).

Hij huwde 21 Mei 1856 Anna Adriana van der Meulen, dochter van een chirurgijn te 's Gravenhage, overl. 5 Jan. 1881. Hij had bij haar een zoon, die kort na zijn benoeming tot notaris te Amsterdam overleed, en eene dochter.

Zie een opstel in den *Stoompost* van 24 Mei 1874 en een in den *Opmerker* van 30 d.a.v.

Ramaer

[Pinedo da Silva, David]

PINEDO DA SILVA (David), of Pinedo d'Azilva, zoon van Jacob Mozes de Pinedo, gehuwd met Anna de Pinedo de Pinto, afstammeling van den dichter Thomas alias Isaac de Pinedo (dl. IV, kol. 1118), behoorde tot de portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in de 18de eeuw. Des zomers bewoonde hij de buitenplaats 'Daalwijk' te Nieuw Maarsseveen, alwaar hij tusschen de jaren 1751 en 1782 voorkomt. In de joodsch kerkelijke kunst verdient zijn naam vermelding, wegens zijn schenking in 1776 van een fraaie wortelnotenhouten wetsrollenkast en Biema aan de hoogduitsche synagoge te Nieuw Maarsseveen. Deze van kunstig snijwerk voorziene meubels zijn naar de beroemde modellen der portugeesche synagoge te Amsterdam vervaardigd en prijken thans nog in de nieuwe bijsynagoge van Utrecht.

Zie: Jac. Zwarts, *Synagogen te Utrecht* in het feestboekje van de inwijding van de nieuwe synagoge, school- en administratie-gebouwen der Ned. Israël. gemeente te Utrecht (1926).

Zwarts

[Pipart, Ds. Daniël]

PIPART (Ds. Daniël), P i p a r d of P i p a r d u s , geb. te Antwerpen omstr. 1583, gest. te Kampen

1651. Zijn vader Jaspar Pipart, afkomstig uit Templeuve bij Doornik, was van daar om den geloove naar Antwerpen gevlucht en kreeg na den val dezer stad van Leicester 22 Aug. 1586 verlof om met zijn zuster (waarschijnlijk Anne Pipart, dochter van Balthasar, getrouwd te Middelburg 1588 met Guillaume le Pottre, caffawerker, te Londen 1604 met Marc Houard, en nogmaals aldaar 1617 met Hector du Mont), vrouw en kinderen naar Middelburg uit te wijken, waar hij 28 Aug. 1598 een tweede huwelijk sloot met Rebecca Huyward (Houart, Huart). Hij vond waarschijnlijk, evenals de meeste leden zijner familie, zijn bestaan in de laken-industrie (caffawerker); het laatst wordt hij vermeld op 10 Jan. 1621 te Amsterdam als getuige bij den doop van Marie Pipart, de latere echtgenoote van Coenraet Martensz. (zie art. Ds. Franciscus Martinius). De zoon Daniël komt in 1603 als student (blijkbaar te Franeker) voor in het Album Amicorum van Daniël Snecanus en huwde na afloop zijner studie (ondertr. Middelburg 10 April 1608) Apollonia (le) Becque. In 1609 werd hij als waalsch predikant beroepen te Kampen als opvolger van Ds. Jean de la Haye. Hij was zeer rechtzinnig en nam meermalen spreekbeurten waar bij de Contra-Remonstranten gemeente te Kampen. die zich in 1617 afgescheiden had van de toenmaals aldaar almachtige Remonstranten. De Synode van Dordrecht achtte hem in 1618 bekwaam tot het bewerken van een nieuwe vertaling van den Bijbel; terwijl hij van 1620-1623 als rector van de latijnsche school te Kampen fungeerde, na het vertrek van den remonstrantsch gezinden Marcus Gualtherus, tegen wien hij een boekje schreef, getiteld: *Corte Aenwysinghe van den dwael- ende-lastergeest Marci Gvalteri uyt sijne eyghene schriften .... met corte teghenstellinghe der .... leere uyt Godes h. woort* (Campen 1622). Weinig gesticht zal hij geweest zijn door het feit, dat in 1633 tegen een zijner zonen door Emmerentia de Meyne een klacht over geschonden trouwbelofte werd ingediend bij de magistraat van Kampen. In 1640 beriep men naast Pipardus, die door een val langen tijd aan het ziekbed was gekluisterd, een tweeden predikant, Ds. Jacques du Pré (een zoon van Pipardus' jeugdvriend Ds. Esaïe du Pré, waalsch predikant te Leiden), die in 1650 werd opgevolgd door Ds. Claude Benjamin Charpentier. Pipardus' sterfhuis te Kampen werd verkocht 22 Aug. 1656, waarbij Reinier van Dijck (gehuwd met Susanna Pipardus) compareerde voor des erflaters andere kinderen, waarvan wij noemen: 1. Jacobus Pipardus, geb. te Kampen 1616, begr. te Maastricht 2 Dec. 1657, theol. stud. te Leiden 15 Nov. 1636, later rector te Maastricht, huwde Jan. 1643 te Kampen in de waalsche kerk Anna Maria Sprong of Spremon; 2. Ds. Casparus Pipardus, geb. te Kampen omstr. 1623, overl. te Heusden Jan. 1673, begr. te Drunen, werd student te Groningen 1643, later predikant op de forten Isabella en Anthoni (1648), daarna te Drunen en Nieuwkuyk (1651), huwde in den Bosch 25 Mei 1649 Josina van Dam, uit welk huwelijk o.a. sproot Daniël Pipardus, gedoopt te Drunen 23 Januari 1656, overleden te Rotterdam 31 Maart 1740, chirurgijn te Rotterdam, schoonvader van den kunstschilder Jacobus van Barneveldt (1695-1775).

Apollonia (le) Becque, de vrouw van Ds. Daniël Pipardus, verhuisde na den dood van haar echtgenoot naar Hasselt, waar zij in 1652 een huis

in de Hofstraat kocht. Haar nalatenschap werd verdeeld in 1679.

Een neef van Ds. Daniël Pipardus was Ds. Jacques Pipart, ged. te Middelburg 6 Jan. 1591 (als zoon van Jacques Pipart en niet van Jaspar, zooals het *Bull. des Egl. Wall.* III, 312 vermeldt), overl. te Zierikzee zomer 1625; ingeschreven als student te Leiden 12 Oct. 1613, buitengewoon waalsch predikant te Arnemuiden 1615, bij de waalsche l'Olive 1617, te Zierikzee 1618. Hij was gehuwd met Anna Clement, een dochter van den koopman Nicolaas Clement en Catharina la Chreutelle, uit welk huwelijk o.a. geb. werd Jacques Pipart, ged. Zierikzee 1 Aug. 1621, theol. stud. te Utrecht 1643.

Zie: *Kron. Hist. Genootschap* VIII, 27; *Bijdr. Gesch. Overijsel* III, 113, 130, XIV, 201 v.; G. Brandt, *Hist. der Ref.* IV, 14, 504, 512; *Bull. des Egl. Wall.* III (1889), 212, 219, 321, 337, V (1892), 110, 124; *Mbl. Ned. Leeuw* (1921), 58, (1922) 85, 125, 165, 289, (1924) 319, (1926) 328 v.; van Slee, *Franciscus Martinius*, 10, 16, 21; *Publications of the Hug. Society* IX; *Alb. stud.* Ac. Leiden, Gron. en Utr.; *Handschr. Borger* (Amst. Univ. bibl.); Aanteekeningen in de Bibliothèque Wallone te Leiden; Vorsterman v. Oyen, *Aanzienl. Ned. Gesl.* I, 27 en 153; Register der Transporten (archief Kampen); Moulin, *Oorspronkelijke aanteekeningen betrekkelijk de oude ware gereformeerde gemeente te Kampen in de jaren* 1618 *en* 1619 (1841), passim; dez., *De Remonstranten te Kampen*, 8 v.; Nanninga Uitterdijk, *Oud-Archief Kampen* IX, no. 7257 e.a.; Teding van Berkhout, *Oud-archief Hasselt*, Ao. 1652 en 1679; Knuttel, *Cat. v. Pamfl.* I, no. 3379; Rogge, *Bibl. d. Contra-remonstrantsche geschriften* blz. 86; Kist en Royaards, *Kerkelijk Archief* IV, 177; *Navorscher* IV, 83, X, 267.

Wijnman

[Plas, Simon van der]

PLAS (Simon van der), of Plassius, priester, Spaarwoudanus, volgens de *Batavia Sacra* II, 379, overleed te Spaarnwoude in den bloei van zijn leven 13 April 1663. In de *Relatio* van de la Torre, 1656, wordt hij nog genoemd als werkzaam te Haarlem in zijne geboortestad, tot eene plaats voor hem open komt (*Archief Aartsb. Utrecht* XI, 118). Hij had den graad behaald van baccalaureus in de theologie.

1654 werd hij pastoor te Spaarnwoude, waar hij negen jaar de statie bestuurde en 13 April 1663 overleed. Hij zal meest te Haarlem verbleven hebben, want 4 April 1657 verscheen hij op het vergaderde kapittel om te klagen over zijne onvoldoende woning te ‘Spaerwoudt’. Afgevaardigden van het kapittel moesten zich verstaan over deze zaak met de Spaarnwouders - 1657 beloven zij de gebouwen te verbeteren (*Bijdr. Haarl.* III, 151, XV, 375). Bij zijn dood werd zijn portret gegraveerd met een nederlandsch vers als onderschrift, vermeld in *Batavia Sacra.* ‘Die aan het Spaaren rees, en aan de Lie ging’, doelt op de plaats van zijn geboorte en overlijden. Het *Necrol. Harlem.* in *De Katholiek* (1871) LXI, 346, geeft als datum van overlijden 13 April 1662.

Zijn portret is in 1662 geschilderd door J. de Bray en gegraveerd door J. de Visscher.

Fruytier

[Plemper, Petrus of Pieter]

PLEMPER (Petrus of Pieter), ged. Ned. Herv. Kerk te Noorden, gem. Nieuwkoop, 28 Febr. 1655, overl. te Alphen, impost betaald 25 Mei 1714, zoon van Jan

G i j s b e r t s z . P. (één der kapiteins, die in 1672 met den baljuw te Nieuwkoop de Franschen terugsloegen) en van A e g j e P i e t e r s P o v i l l o n of P a v i l j o e n .

Misschien heeft hij aan de academie te Leiden of Utrecht gestudeerd, maar in 1680 was hij koopman te Leiden en woonde hij op de Hoogewoerd. In 1707 of 1708 verhuisde hij naar Alphen aan den Rijn en schreef daar zijn bekende geschiedenis van het dorp, die hij waarschijnlijk zelf nooit gedrukt heeft gezien. De titel daarvan luidt: *Beschrijving van de Heerlijkheid en het Dorp Alphen aan den Rijn. D' Aloude Herkomst, Bevolking, Naamreeden, Romeinze Gedenkteekens. Uitheemze en Intandse Geschiedeniszen ten luister der Historie dienende, en zijne huidendaagze geleegenheid. Doorwrogt met een voegzame Schets van het Heemraadschap van Rijnland Door P. Plemper. Met Konst-printen geciert* (Leyden 1714). Van dit boekje, opgedragen aan Willem Assuerus van der Meer, heer van Alphen, Rietveld etc., verscheen in 1728 te Leiden een tweede (onveranderde) druk onder den titel: *Oudheeden van de Heerlijkheid en het Dorp* .... (enz. verder als boven). Behalve de topografie beoefende Plemper ook de dichtkunst. Hij schreef: *Lijksang van mijn enig Kind.* (1707); *Muylband voor de bloedhonden*; *Bergtaurier* (ter eere van den leidschen burgemeester Mr. Joan van den Berg). Of hij dezelfde is als 'Jonker van Plemper' die *Gulde spreuken* uitgaf, is niet bekend.

P. Plemper huwde (vermoedelijk te Leiden) in Juni 1680 (aanget. te Leiden 23 Mei) met Paschasia Wallaeus, of Waleus, jongedochter, van Middelburg, wonende op de Hoogewoerd 'vergezelschapt' van haar moeder Rebecca Emery of Aimery. Zij wonnen 5 kinderen, die echter, zoo het schijnt, allen jong overleden.

Zie mijn artikel over Plemper in *Leidsch Jaarboekje* 1921-22, 87-93.

Regt

[Plenevaulx, Wencelaus de]

PLENEVAULX (Wencelaus de), kartuizer, overl. te Diest 10 Jan. 1621. Hij trad omstreeks 1567 in het kartuizerklooster van den H. Bartholomeus in Jeruzalem buiten Delft, alwaar hij een jaar later als monnik werd geprofest. Hij was de laatste, die in dit huis de professie deed. In 1571 was het convent wegens de troebelen genoodzaakt om zich binnen de stad te vestigen. In 1572 werd de chartreuse buiten de Waterslootpoort geheel door de Geuzen verwoest. Doch weldra was het convent ook in zijn refugiehuis niet meer veilig. De prior Jan van Esch (zie art.) gelastte zijn monniken en broeders om ijlings uit te wijken. Wencelaus ontsnapte nauwelijks aan mishandelingen en vond een gastvrije cel in het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem. Van hier zonden zijn superieuren hem vervolgens naar een klooster van de Rijnprovincie. Daarna heeft hij achtereenvolgens de kartuizerkloosters van Seillon (Ain) en Bonlieu (Jura) in Frankrijk als prior op voortreffelijke wijze bestuurd. Nadat hij vervolgens eenigen tijd had verblijf gehouden in de Grande Chartreuse bij Grenoble, zond men hem naar het klooster bij Diest, waar hij bleef tot aan zijn dood. Hij heeft niet minder dan 54 jaren 'laudabiliter' volgens den strengen regel van Sint Bruno geleefd.

Zie: L. le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Carthusiensis* I (Monstrolii 1890), 42; *Maison de t'Ordre des Chartreux, Vues et Notices* II (Parkminster 1915), 250.

Scholtens

[Poelgeest, Adriaan van]

POELGEEST (Adriaan van), ridder, geb. omstr. 1437, overl. 8 Aug. 1507, zoon van Jan (2) en van Margaretha van Swieten.

Hij beërfde Cleyn Poelgeest bij den dood van zijn vader 1457 en tochtte er zijn vrouw Machteld van der Does aan. Ook erfde hij in dat jaar Oud-Teylingen

aan de Leede in Warmond en hield in dit laatste huis gewoonlijk zijn verblijf. Evenals zijn

vader was hij de kabeljauwsche partij toegedaan, was in 1465, 1466, 1475, 1494 tot 1497 burgemeester, in 1486 tot en met 1493 schout van Leiden. Hij overleed in 1507 en werd te Leiden in de Pieterskerk begraven; een afbeelding van zijn grafzerk is in de prentverzameling op het archief (zie *Catalogus* no. 2364). Bij zijn dood, hij stierf kinderloos, vermaakte hij Cleyn-Poelgeest aan zijn zusters zoon Gerrit van Hoogwoude, Oud-Teylingen aan een andere zusters dochter Adriana van der Does, die in 1555 op 84-jarigen leeftijd overleed als weduwe van Jan van Lokhorst.

Adr. van P. was gehuwd met Machteld van der Does, dochter van Dirk (3) (dl. VI, kol. 413) en van Machteld van Outshoorn.

Zie: *Leidsch Jaarboekje* (1907), 118; *Wapenheraut* X, 10, 36.

Regt

[Poelgeest, Dirk van (1)]

POELGEEST (Dirk van) (1) zal een Gerrit v.P. tot vader hebben gehad (v. Mieris, II, 374) en overl. volgens *Batav. Illustr.* in 1280.

Hij was door den Roomschkoning met de heerlijkheid Hoogmade beleend (Meerman, II, 80). Graaf Willem II verklaarde de Friezen en andere vreemden op de goederen van Dirk v.P. te Hoefdic (d.i. Hofdijk; deze vormde de grens tusschen Heer Jacobswoude en Leiderdorp), Esselijkerwoude en Woubrugge, 17 Aug. 1252, vrij van schot en bede, doch zij moesten de breuken voldoen als andere ingezetenen (v.d. Bergh, *Oorkondenb.* I, 566). In 1261 komt heer D.v.P., ridder, voor (de Fremery, *Suppl.* no. 139), maar in het leenregister van graaf Floris V wordt hij niet aangetroffen; hij was toen denkelijk al overleden. Hij werd te Koudekerk begraven; zijn? grafzerk werd door Buchelius afgeteekend; een fotogr. reproductie daarvan berust in de Prentverzameling der gem. Leiden (*Catalogus* III, no. 7372).

D.v.P. was gehuwd met Alveradis van Brederode (zuster van Dirk, heer v.Br., vermeld 1288-1318). Zij komt veel in het register van graaf Floris voor, als de vrouwe van Poelgeest, als tiendhefster in de Lage Waard te Koudekerk (*Bijdr. en Meded. Hist. Gen.* XXII, no. 167). Zij sticht een kapellanie in de kerk te Haarlem voor de ziel van heer D.v.P. 13 Nov. 1305 (*Reg. Hann.* bl. 15) en bespreekt in dat jaar een jaarl. gift van drie ponden aan de kerk van Koudekerk, tot het doen van eenige godsdienstige verrichtingen. Als vrouwe van Koudekerk komt zij voor 10 Oct. 1317 (*Reg. Hann.*, bl. 75). Haar moeder was vrouwe Hillegond, vrouwe van Brederode (volg. den brief van *Reg. Hann.* 15). Haar zuster was Aleid, vrouwe uter Wike, overl. in den oogsttijd 1333. Deze was 29 Aug. 1320 weduwe van Gerard heeren Wouterszoon van Wyc, als armiger vermeld 1297 (*Oorkondenboek* II, no. 999).

Dirk v.P. zal een gelijknamigen zoon hebben gehad, die hem in zijn bezittingen opvolgde en hierna als Dirk (2) wordt vermeld.

Zie: W. Beelaerts v. Blokland in *Nijhoff's Bijdr.* (1912), 255, 256, *Mdbl. Ned. Leeuw* XLIV (1926).

Regt

[Poelgeest, Dirk van (2)]

POELGEEST (Dirk van) (2), heer van Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest, geb. omstr. 1280, overl. in 1344, vermoedelijk de zoon van Dirk (1) en van Alverade van Brederode, maar zeker de kleinzoon van een Gerrit van P. (v. Mieris, II, 374).

Volgens S.v. L e e u w e n in diens *Batav. Illustr.* had Dirk een oom H e r m a n v.P., waarvan overigens niets wordt meegedeeld. Dezen oom vinden wij in (een weinig serieus artikel)

Alg. Ned. Familiebl. I, no. 16, bl. 2, terug als eigenaar van het huis Spieringshoek bij Schiedam, door hem in 1229 gekocht van Jan Spierinck en welk huis hij in 1262 vergrootte en met beplantingen voorzag. Bij zijn gade, die als N. van Haarlem wordt vermeld, had Herman geen kinderen, waarom hij bij zijn overlijden in 1286 Spieringshoek naliet aan zijn neef Dirk v.P., de hierbedoelde.

Dirk, reeds in het bezit van Hoogmade door overlijden van zijn vader, bewoonde het kasteel Poelgeest bij Koudekerk, waarschijnlijk door zijn vader geërfd of verkregen. Hij droeg dit huis 1 Januari 1326 aan den graaf op en ontving het van dezen wederom in erfleen terug (v. Mieris, II, 374). Vóór 31 Dec. 1329 had hij circa 13 morgen lands verkocht aan Gozewijn of Goossen van Rossum, heer van Rijnenburg (onder Hazerswoude) (v. Mieris, II, 491) en kocht 1 April 1331 het gerecht van het ambacht van Koudekerk van den graaf (v. Mieris, II, 513).

Waarschijnlijk is hij in 1323 gehuwd met Clementia van Nyevelt; 5 Sept. van dat jaar had althans de bevestiging plaats van den lijftocht uit tienden te ter Aar door D.v.P. aan zijn vrouw jkvr. Clemensen gemaakt. (*Reg. Hann.* 118). Haar ouders zijn niet met zekerheid aan te wijzen; de mededeelingen van Gaillard, *Maison de Zuylen*, zijn bezijden de waarheid, daar Clementia alsdan pas na 1326 zou zijn geboren! *Batavia Illustrata* vermeldt uit dit huwelijk vier kinderen; behalve Gerrit (1) en Jan (1), die beiden volgen, staan daar nog: Margaretha van Poelgeest, gehuwd met Bernard van der Spout, uit Brabant, in 1339 vermeld, - en Alyd v.P. non in het klooster ter Lee in 1373. Deze beide dochters zijn mij niet in bronnen voorgekomen; wel een zoon William Dirks v.P. in 1383, als oom van Dirk v.P., in het *Leenboek van het huis P.* vermeld.

Op St. Martijnsdag translatio 1387 geeft hertog Albrecht aan Willem Dirkszoonszoon van Poelgeest al zulk goed als den hertog was aangekomen van Pieter Roelof Arentszoonszoon, die een bastaard was en in zijn leven te Rijnsaterwoude woonde (*Reg. Liber IV Aelbrecht, fol.* 255 *verso*). Waarschijnlijk komt deze laatste Willem hier te pas.

Het bovengenoemd *Familieblad*, maakt nog melding van een vierden zoon Hugo genaamd, die Spieringshoek erfde en zich daarom Hugo van Spieringshoek heeft genoemd. Hij moet dan den stam hebben voortgezet.

Regt

[Poelgeest, Dirk van (3)]

POELGEEST (Dirk van) (3), heer van Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest, geb. in 1363, overleden in 1409, zoon van Gerrit (1) en van Beatrix van Schoonhout.

Hij werd na den dood zijns vaders, Zaterdag na St. Lucas 1383, verlijd met het huis Poelgeest en 19 morgen lands, met Hoogmade en 2 morgen lands, met de tienden te Corteraar, met het ambacht van Coudekerk en den wind te Hazerswoude (*Reg. Lib. IV Aelbrecht fol.* 206 *verso*). Vrijdag na O. Vr. dag conceptio 1390 ontving hij ‘de helft van het goed, dat op den huize te Middelburg is gelaten van Rymbrand Gerbrandszoon en werd hem bevolen de helft van al zijn ander goed aan te tasten tot 's Graven oirbaar’ (*Reg. Memoriale B.D.* fol. 13). Dirk v.P., baljuw van Medemblik en Willem Cuser, meesterknaap, ontvangen 7 Sept. 1390 van hertog Albrecht de visscherij in de Schie en in de Nieuwevaart (tusschen Overschie en de Maas) voor hen en hun nakomelingen tot een eeuwige erfpacht om 11 pond 's jaars (van Mie-

r i s , III, 568). Met Wouter van Mathenesse en eenige andere edelen belooft Dirk van Poelgeest 1 Aug. 1393 het huis te Rivier bij Schiedam gedurende minstens een jaar voor den hertog te bewaren en bezegelt mede den open brief daarop betrekking hebbende (v. M i e r i s , III, 598). Zaterdag na St. Martijnsdag in den winter 1396 verkoopt Albrecht heer Dirk van P. 'zijnen rentmeester van Kennemerland en van Vrieslandt al zulke erffenisse en goed als bestorven is bij den dood van Jacob Dirkszoon, wiens erfgenamen in Oostvrieslandt woonachtig zijn' (*Reg. Memoriale B.D.*, ingestoken brief tusschen fol. 129 en 130). Heer Dirk v.P. wordt 3 Mei 1398 door hertog Albrecht opgeroepen om hem met 10 man in den frieschen oorlog te dienen (v. M i e r i s , III, 673) en wordt bij de 'verdeling van de ampten in 't leger' omstreeks half Juni 1398 aangesteld tot 'tentmeister' (a.w. 682). Hertog Albrecht beveelt en machtigt heer D.v.P., ridder, wanneer de parochiekerk van Koudekerk, waarvan de hertog gifter en patroon is, openvalt, deze plaats te geven aan een bescheiden priester of clerk (*Reg. Lib. v. fol.* 305). Dezelfde verpacht heer Dirk v.P. ridder en zijn nakomelingen zijn tienden van Koudekerk, gedurende 10 jaar lang (*Reg. Memor. B.M. fol.* 99.). De hier vorenstaande acten in aanmerking genomen, komt het mij niet waarschijnlijk voor, dat Dirk v.P. pas in 1401 in den oorlog tegen de friezen tot ridder is geslagen, zooals S.v. L e e u w e n , *Batav. Illustr.* beweert. Volgens dezen laatsten schrijver overleed D.v.P. in 1409, oud zijnde 46 jaar. Dit laatste wordt in zooverre door het *Holl. Leenregister* bevestigd, dat Gerrit v.P. 16 Maart 1410 'bij doode zijns vaders Dirck' met diens goederen en renten wordt verlijd (*Reg. Nov. Vasall. fol.* 63). Maar wie is nu heer D i r k v.P., die 13 Febr. 1418 (1419) te Woudrichem mede het accoord bezegelt tusschen hertog Jan v. Brabant en hertog Jan v. Beyeren, elect van Luik (v a n M i e r i s , IV, 525)? Moet hier voor Dirk mogelijk Gerrit worden gelezen?

Omstreeks 1393 is Dirk v.P. gehuwd met B a e r t e of B a r t a v a n N a a l d w i j k , dochter van heer W i l l e m , ridder en maarschalk van Holland en van S o p h i a v a n T e y l i n g e n (*Wapenheraut* VIII, 302). Hij werd daardoor de zwager van zijn neef Gerrit (2), die volgt, heer van Cleyn-Poelgeest, als wiens voogd hij voorkomt (*Leidsch Jaarb.* 1912, 151).

Op St. Stevensdag 1393 bevestigde hertog Albrecht den lijftocht door D.v.P. gemaakt aan jkvr. B a r t e n , dochter van W i l l e m v a n N a a l d w i j k , zijn echtgenoote, van 80 pond hollandsch koopmans payement uit de goederen te Hoogmade (*Reg. Lib. V, fol.* 107). Zij overleefde haar man en stichtte in de kerk te Koudekerk voor haar mans en voor haar eigen zieleheil een jaargetijde, dat met de zieltijden, een zingende mis en 9 kaarsen moest gehouden worden na St. Jacobsdag. Zij liet twee zoons na: Gerrit (4) en Jacob van Poelgeest, die beiden volgen.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van (1)]

POELGEEST (Gerrit v a n) (1), heer van Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest, geb. omstr. 1324, overl. 15 April (1383?), zoon van Dirk (2) hiervoor en van C l e m e n t i a v a n N y e v e l t .

Hij werd in 1344, na den dood zijns vaders met bovengenoemde heerlijkheden verlijd. In de twisten tusschen gravin Margaretha en haar zoon koos hij de partij der moeder als wier raadsman hij, ridder, o.a. de opdracht bezegelt door Willem van Duvenvoirde, heer van Oosterhout aan Jan van Polanen van den burg en voorburg te Geertruidenberg en de begeving van het schoolambt aldaar, bene-

vens de heerlijkheid van Almonde en Dubbelmonde (v. Mieris, II, 732, 733). Hij was de hoeksche partij toegedaan en komt dan ook 23 Mei 1350 voor op de lijst (heer Geeraerd v.P., ridder) der edelen, door hertog Willem van Beyeren als vijanden beschouwd (a.v. 778). Zeker zal hij den strijd tusschen moeder en zoon niet werkeloos hebben gadegeslagen, maar de banier der eerste in de voorste rijen zijn gevolgd. Na de nederlaag der hoeksche partij heeft hij zich met zijn broeder Jan (1) op het kasteel Poelgeest teruggetrokken en bleef weigerachtig de partij van Margaretha te verlaten. Donderdag na St. Paulusdag Conversio 1352 beval hertog Willem den baljuw van Rijnland en Woerden met zijn gerecht van Leiden van zijnentwege te dagedingen tegen heer G.v.P. en diegenen, die op den huize Poelgeest zijn. Wel volgde Zaterdag na St. Valentijn 1352 een verdrag van verzoening, doch Donderdag na Jacobi van hetzelfde jaar beval Willem V aan zijn baljuw zijn souders voor den huize van Poelgeest te doen hebben en uit te panden haar soudye. Woensdag na St. Odulf (13 Juni) 1352 begeert Willem, dat hem het huis P. zal worden ingeruimd of anders zullen eenige edelen en steden het belegeren (van Mieris, II, 809). Zoolang de geschillen tusschen Margaretha en haar zoon niet voldoende zijn opgelost, weigeren de gebroeders elke overeenkomst. Zaterdag na St. Thomas 1352 beveelt Willem, na vruchtelooze pogingen om het slot door belegering in handen te krijgen, zijn baljuw van Rijnland en Woerden of zijn stedehouder, alle landen te verkoopen van hen, die op den huize Poelgeest liggen. Eerst 7 Dec. 1354 werd de verzoening van moeder en zoon te Bergen in Henegouwen gesloten; in het algemeen pardon waren natuurlijk ook de gebroeders van Poelgeest opgenomen en 4 Maart 1354 (1355) vergeeft hertog Willem zijn euvelen moed aan heer Gerrit v.P. en Jan, zijn broeder; hij ontvangt hen wederom in zijn vriendschap en geeft hen het vrije gebruik van hun goed terug (zie voor 1352-54 het *m.s. Gousset*, Rijksarchief).

Hebben de gebroeders van Poelgeest daarna aan een vreemden vorst hun diensten aangeboden? Men zou dit met de Raadt, *Sceaux Armoriés*, vermoeden. Aldaar wordt G.v.P. een geldersch (?) ridder, een strijder voor den hertog van Brabant tegen den graaf van Vlaanderen genoemd, die in 1356 zegelde (maar zijn zegel is van het charter der hertogen van Brabant afgevallen). In hetzelfde werk wordt vermeld, dat hij in 1373 een acte van zijn 'neve' Jan van Polanen, heer van de Lek en van Breda, zegelt; in het veld van het zegel een helm, getopt met een tournooihoed, ondersteunend twee armen met gesloten vuisten, elke vuist van buiten voorzien van 5 ballen; legende: *S. retum* (Secretum? = geheim zegel?) - Dat v.P. met een helm zegelde, is niets ongewoons. Hetzelfde deed Willem van Brederode in 1426; op zijn zegel staat een gesloten helm, zonder schild (J. ter Gouw, *Stud. over W. en Z.* bl. 11).

Mogelijk zijn de gebroeders van P. de banier van Jan van Blois gevolgd. Zie op Jan (1). G.v.P. was bij Jan van B. in groote achting. In 1367 was hij met J. van Blois en Guy, diens broeder, benevens de heeren Gyelis van Saers en Jan van Masteyn twee dagen in de abdij van Maubeuge (Schotel, *Abdy v. Rijnsburg* 105). Hij kan nu met zijn broeder wel (in het gevolg van Jan van Blois?) voor Brabant hebben gestreden, doch al spoedig heeft hij zich metterwoon op Poelgeest neergezet. In 1357 toch is hij gehuwd en stelde terstond orde op al zijn zaken. Van omstreeks dien tijd vangen de nog aanwezige leenboeken van Poelgeest aan (*Rijksarchief*) en treedt hij meermalen op als

raad van den graaf van Holland. 14 Augustus 1367 staat heer Gheryt v.P. met heer Wouter van Heemskerk en heer Bartholomeus van Raephorst als mannen bij de verheffing van het huis Rolland en andere goederen door Claes Willemsz van Spaernewoude (v. Mieris, III, 212). Heer Gerhard de P. staat 11 Januari 1379 als raad van hertog Albrecht bij diens uitspraak, dat Zierikzee en Middelburg vrij zijn van het stapelrecht te Dordrecht (v. Mieris III, 347). Heer Gherede v.P., ridder, bezegelt 16 Mei 1379 het verdrag van Albrecht met Hugeman v. Strijen, heer van Zevenbergen, over de bedijking van de gors Overdraage en het gebruik van 2000 gemeten moerland enz. in de Groote Waard van Z. Holland (a.v. 352). Hij bezegelt 5 Jan. 1380 de uitspraak van hertog Albrecht over den twist, dien de graaf van Blois en die van Schoonhoven hadden met den heer van Egmond en diens helpers (a.v. 361) alsmede op denzelfden dag de uitspraak van den hertog over de geschillen tusschen dezelfde edelen over de visscherij van Nieuwertocht en Roxvliet (a.v. 362).

Gerrit v. Poelgeest is niet lang daarna overleden. Een jaargetijde in de kerk van Koudekerk ingesteld door zijn vrouw voor de zielsrust van heer G.v.P. en zijn moeder Clementia van Nyevelt, moest worden gehouden op den 15 April, op welken tijd heer G. gestorven was. Zijn zoon Dirk (3) werd 1383 Zaterdag na St. Lucas met zijn vaders heerlijkheden verlijd. Hieruit zou men kunnen besluiten, dat G. van P. 15 April 1383 is overleden.

In 1357 was hij gehuwd met jkvr Beatrix van Schoonhout(e), als weduwe in 1388 voorkomende. Zij voerde 9 ruiten in haar wapen en was de erfdochter van Jan van Schoenhoute met wiens goederen zij Vrijdag vóór Palmzondag 1354 door hertog Willem werd verlijd (*Reg. E.L. XXXIII, fol.* 50). Maandag na O.L.V. Nativ. 1357 bevestigde laatstgenoemde den lijftocht door heer G.v.P. gemaakt aan zijn echtgenoote Beatrix van 15 pond groot 's jaars payements op het goed Hogemade met 200 mergen lands en een tiende te Corteraer in 's Heeren Dirksambacht van Brederode, het Rijnveer te Catwijk en het ambacht van Coudekerke metter hofstad te Poelgeest (*Reg. E.L. XXIX fol.* 10 *verso*). Zaterdag na St. Gregorius 1370 werd nog genoteerd, dat G.v.P. aan zijn echtg. Beatrix den lijftocht van het halve huis te Poelgeest had gemaakt (*Reg. Liber IV Aelbrecht, fol.* 142).

Volgens S.v. Leeuwen, *Batav. Illustr.* waren hun kinderen: Jan v.l. ongeh. overl.: Dirk v.P. en Aleid, echtgenoote van den ridder IJsbrand van Alkemade. Deze laatste is ons niet voorgekomen. Dirk (3) gaat hiervóór en was waarschijnlijk de oudste zoon. Jan v.P. is vermoedelijk dezelfde als J.v.P. 27 Mei 1412 van manslag beschuldigd, waarom hem op dien datum met een knecht, helper bij den manslag, vrijgeleide werd gegeven (*Reg. Memor. B.A.* 1409-1412 *fol.* 77 *verso en fol.* 79). Bij S.v.L. worden niet vermeld: Machteld en Susanna. jkvr. Machteld v.P. komt reeds 31 Aug. 1408 als weduwe voor van Pieter Heeren Dirkszoon en klaagt over Jacob van Poelenburg (*Reg. Memor. B.C. fol.* 16 verso). Haar man was gegoed in Oosthuizen en Etershem; na zijn dood trachtten anderen haar deze goederen te ontweldigen, waarom hertog Jan van Beyeren 21 April 1412 beval haar in het rustig bezit daarvan te handhaven (*Reg. Voorne C* 1417 *fol.* 22). Machteld v.P. had een dochter jkvr. Aleid, echtgenoote van Jan Moens, wier kinderen Beatrix (geh. met Jan Jansz) en Kerstine (geh. met Willem

P i e t e r s z .) 23 Oct. 1440 verlijd worden met haar moederlijk erfgoed (*Reg. Voorne D.* 1430-1470, Mengelingen fol. 55; Item *Leenhove v. Voorne en van Borselen*, fol. 16). S u s a n n a v a n P. eindelijk, wordt in *Nederl. Adelsboek* (1917), 210, vermeld als de gade van P i e t e r v a n S l i n g e l a n d t (dl. V, kol. 748), vrijheer van Slingeland, zoon van J o h a n v a n d e n T e m p e l , daarna v.S. geheeten, en van C a t h a r i n a v a n D r o n g e l e n . Deze P e t e r v.S., wordt 1 Aug. 1414 met Slingeland beleend en tocht er terzelfder dage zijn vrouw S u s a n n a v.P. aan (v. M i e r i s , IV, 294).

Zie nog: *Leidsch Jaarboekje* (1907), 96-99; v. H e u s s e n e n v a n R i j n , *Kerkel. Oudheden van Rijnland*; *Alg. Ned. Familieblad* XVI, 22.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van (2)]

POELGEEST (Gerrit v a n) (2), geb. omstr. 1372, overl. in 1419, zoon van Jan (1) hierna en van (A l e i d v a n B e e s t ?)

Hij was bij den dood zijns vaders minderjarig en kwam toen onder voogdij van zijn neef, heer Dirk (3) van Poelgeest. Hij beërfde Cleyn-Poelgeest en ontving op St. Luciendag 1415 vernieuwing van zijn leenbrieven, daar de vorige bij een buskruitontplofling op Groot-Poelgeest (waar ze bij zijn voogd bewaard werden), waren vernietigd. Het blijkt niet dat hij de heerlijkheden Oost- en Westhelvoet beërfde; het land dat aan zijn vader in den Lande van Voorne te bedijken was gegeven, kreeg Gerrit niet, maar 8 Maart 1390 ontving hij van hertog Aelbrecht 400 oude schilden 's jaars als schadeloosstelling, deze som te ontvangen uit het Rentmeesterschap van Voorne en te versterven op zekere wijze (*Reg. Lib. V, fol.* 45 verso). Als graaf Willem 12 Oct. 1407 zijn getrouwe leenmannen oproept om hem ‘op mijns Heren coste’ te Woudrichem in den oorlog te komen dienen, behoort deze G.v.P. daaronder en moet met 3 man opkomen. Hij heeft zich toen waarschijnlijk zóó onderscheiden, dat hem de ridderslag werd gegeven; althans bij den zoen over den doodslag van Aleyda, 14 Sept. 1413, komt hij geregeld met den titel ‘heer’ voor. Hertog Willem gaf ook 2 April 1410 aan ‘heer’ G.v.P. zekere korentienden en smaltienden, liggende in den ambachte van Coudekerk (*Reg. Privilegia J.* 1410-1416, *fol.* 74). Deze kwamen 27 April 1419 aan zijn zoon Jan v.P. (*Reg. Memor. B.K. fol.* 4 *verso*), zoodat het waarschijnlijk is dat G.v.P. kort te voren was overleden.

Hij huwde omstreeks 1400 met W i l l e m i n a v a n N a a l d w i j k , overl. in 1446, dochter van W i l l e m , ridder en maarschalk van Holland en van S o p h i a v a n T e y l i n g e n . Haar zuster B a e r t e of B a r t a v.N. was met zijn voogd Dirk (3) van P. gehuwd. Mogelijk had Gerrit een dochter, die non was te Rijnsburg, maar stellig een zoon Jan (2), welke volgt.

Zie: v a n M i e r i s , *Gr. Charterboek* IV, 84, 248, 250; *Leidsch Jaarboekje* (1907), 117 en vooral (1912) 151, 152.

Regt

[Poelgeest, Mr. Gerrit van (3)]

POELGEEST (Mr. Gerrit v a n) (3), geb. omstr. 1375, overl. in 1431, was volgens een oude genealogie in hs. van dezen tak (op de Gem. Bibl. te Leiden) de zoon van P i e t e r D i r c x z . v.P. en van B e a t r i s P o e s v a n L e y d e n . Van de afkomst van P i e t e r wordt niets meegedeeld; waarschijnlijk was hij een bastaard.

Mr. Gerrit Pietersz. v.P. kanunnik van St. Pancras te Leiden, fundeerde 3 Januari 1417 de eerste vicarie in St. Pieter en werd bij zijn dood in 1431 in St. Pancras op het koor begraven.

Hij had twee zusters t.w. Clara, overl. in 1436 en in 1400 gehuwd met Boudijn van Swieten, overl. in 1418; ouders van Dirk (2) v.S., waarnaar in *Navorscher* XLIX (1899), 238 wordt gevraagd (zie ook dl. V, kol. 855). De andere zuster was Baerte v.P., overl. vóór 1471; zij huwde eerst met Claes Hugensz. van der Burch, vóór 1426 overl. en daarna met Vranck Boudijns.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van (4)]

POELGEEST (Gerrit van) (4), geb. omstr. 1393, overl. vermoedelijk in 1458, zoon van Dirk (3) hiervoor, en van Baerte van Naaldwijk.

Hij werd door hertog Willem 16 Maart 1410 met al zulke goederen en renten verlijd als hem aangekomen en bestorven zijn bij doode van heer D.v.P. zijn vader, te houden zooals zijn oude vader (grootvader), die te houden plag (*Reg. Nov. Vasall. fol.* 63). Hieronder waren dus Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest begrepen. G. van P., knape, belooft met anderen 15 Aug. 1416, na den dood van graaf Willem, diens dochter Jacoba tot landsvrouw te huldigen (van Mieris, IV, 383). Als knape is hij 26 Aug. 1418 met hertog Jan, Jacoba en eenige edelen borg voor vrouwe Margaretha en haar raden, die aan eenige steden 2000 nobelen 's jaars schuldig zijn (van Mieris, IV, 494). Nu bestaat er een acte van 31 Jan. 1420, waaruit kan worden opgemaakt, dat G.v.P. zich op de voorpoort te 's Gravenhage in gijzeling moest begeven (*Reg. Memor. B.L. fol.* 45) en een andere van 13 Febr. 1420, waarbij verlenging (uitstel) werd toegestaan (*Reg. a.v. fol.* 48). Mogelijk hebben deze betrekking op voornoemde borgstelling. G.v.P., knape, bezegelt met Willam van Poelgeest en Johan van Poelgeest en andere edelen 15 April 1420 het verbond van onderlinge bescherming tusschen Frederik bisschop van Utrecht, Jan burggraaf van Montfoort, Philips, heer van Wassenaar en burggraaf van Leiden, Willem van Brederode, heer van Gennep, de regeerders van Utrecht, Leiden, Amersfoort en verscheidene edelen (van Mieris IV, 544). In hetzelfde jaar, bij het merkwaardig beleg van Leiden, wordt zijn kasteel Poelgeest als een der meest bekende hoeksche wijkplaatsen stormenderhand veroverd en geheel verwoest. Het schijnt, dat Allaert Beylinc (dl. III, kol. 115) hierin het grootste aandeel had; bij de verovering van Schoonhoven werd op aandrang van G.v.P. het vreeselijk lot aan dezen voltrokken. Vóór den aanvang van den slag bij Alphen, 21 Oct. 1425, door Jacoba v.B. tot ridder geslagen, bleef G.v.P. in de laatste jaren steeds in de nabijheid der ongelukkige vorstin.

Als onze getrouwe heer G.v.P., staat hij nog 3 Aug. 1428 bij het verlij door Jacoba op heer Hendrik van Wassenaar van al zulke leenen, welke hem van zijn vader Philips waren aanbestorven (van Mieris, IV, 927). Op den H. Dertiendag 1438 verlijdt Vrouwe Margriete heer G.v.P., heere tot Homade, met zulke goederen en renten als hij jaarlijks uit de renten van Schoonhoven had (*Reg. Vrouw Margriet, fol.* 65 *verso*). In hetzelfde jaar verhief paus Eugenius IV op aandrang van G.v.P. de kerk van Hoogmade (vroeger onder de parochiekerk van Jacobswoude ressorteerende), 3 Nov. 1438 tot een parochiekerk (zie van Hemessen). G.v.P. in 1439 genoemd als heer van Westzaan en Krommenie (zie Teenstra, *Bekn. Beschr. Ned. Overz. bezittingen* 1056), wordt als raad in het Hof van Holland vermeld 5 Maart 1435 (1436) en 24 Febr. 1442 (van Mieris IV, 933, 1073). Eenigen tijd na den dood van Jacoba, werd hij door hertog Filips tot kastelein van Teylingen aangesteld, welk ambt hij in

1445 verwisselde met het kasteleinschap van Schoonhoven. Denkelijk heeft hij deze waardigheid bekleed tot zijn dood in 1458.

Hij huwde, waarschijnlijk in 1415, met Margaretha van Doornik, dochter van Helmich en van Johanna van Langerak Gijsbrechtsdr. G.v.P. tochtte deze vrouw aan het ambacht van Hoogmade met al zijn toebehooren, item de tienden van 5 hoeven veenland gelegen in het veen aan de Korte Aar. Hertog Willem gaf 17 Maart 1415 daartoe bevestiging (*Reg. Nov. Vasall. fol.* 139). Het echtpaar won twee kinderen, waarvan Gerrit (6) volgt en Anna, overl. 1499, met Jacob van der Woude, heer van Woude, Warmond en Alkemade (overl. St. Thomasavond 1503) was gehuwd. Deze Jacob, zoon van Jacob en van Reynoutje van Brakel, was het laatste mansoir van zijn geslacht; hij liet slechts dochters na.

Zie: *Oorkondenboek van Doorninck*, no. 134 en 229; *Wapenheraut* IV, 62; *Leidsch Jaarboekje* (1907), 100, 101; v. Hemessen, *Wandel. door Woubrugge en Hoogmade* 135, 210; *De Oude Tijd* I, 249; R. Fruin, *Verspr. Gesch.*, VIII; K. Vos in de *N. Rott. Crt.*, 3 Nov. 1925.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van (5)]

POELGEEST (Gerrit van) (5), geb. omstr. 1420, overl. te Leiden in 1476, zoon van Jan (broeder van Alijd, dl. V, kol. 522) en van N. van der Woude.

Hij had een broeder Jan v.P., die als pastoor te Hillegom in hoogen ouderdom in 1500 overleed. Gerrit (5), die tevoren als kapelaan bij zijn neef Jacob van Poelgeest (kol. 1000), 31 en abt van Egmond fungeerde, werd na diens dood, 1464, in diens plaats tot abt verkozen. Hij geraakte met den heer van Egmond en het kapittel der kanunniken van Egmond op den Hoef, wegens de inlijving der parochiekerk in de abdij, in hevige geschillen, die echter geheel te zijnen voordeele beslist werden. Ook verkreeg hij, door een pauselijke bul, de vereeniging der parochiekerken van Alkmaar, Heiloo, Noordwijk en Voorhout met zijn abdij, benevens verscheidene aflaten. Hij deed een prachtig oxaal voor het choor maken, waarin de geschilderde afbeeldingen van alle hollandsche graven hingen, beleende 26 April 1465 Wouter van Bekesteyn met 13½ made lands in den ban van ter Leede in de Waard en kocht eenige veenlanden te Besoyen in Brabant.

Hij was de 32e abt van Egmond, overleed in 1476 in de stad Leiden en werd in de abdij van E. begraven.

Zie *Rademaker's Kabinet* (1792) I, 355, 356; *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* IVe R., VII, 389-404.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van (6)]

POELGEEST (Gerrit van) (6), geb. omstr. 1420, overl. in 1482, zoon van Gerrit (4) en van Margaretha van Doornik.

Hij werd bij den dood zijns vaders in 1459 met Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest beleend en huwde in of omstr. 1445 met Gillisje van Hodenpijl, overl. volg. *Batav. Ill.* in 1489. Ook het *Gulden Boek* van Schiedam (81-86) vermeldt dit jaartal en deelt mede, dat zij te Koudekerk begraven ligt, doch geeft haar moeder verkeerd op als Elisabeth van Haemstede. Gillisje was de dochter van Jan van Hodenpijl, heer v. Haemstede, en van N. van Barlaymont uit Henegouwen. Dit blijkt uit de kwartieren van den abt Spiering (*Bull. Oudh. Bond*). Zij hadden

volgens *Batav. Illustr.* acht kinderen t.w. Gerrit (7) die volgt: D i r k , H e r m a n en J a n , kinderloos overl., M a c h t e l d , non te Rijnsburg, M a r i a , non

ter Lee, Bartha, non te Warmond, en Margaretha, de gade van Willem Spiering, schildknaap; deze laatsten zijn de ouders van den abt Spiering.

Dirk, zooeven vermeld, was in 1470 kapitein ter zee tegen de Engelschen en in 1475 met Gijsbert van Raephorst en Floris van Alkemade, kapitein over de Leidsche ruiters, die bij het beleg van Nuis tegenwoordig waren (*Kroniek Hist. Gen.*).

Zie: *Bulletin Oudh. Bond*, 2e S. I, 76; *Kroniek Hist. Gen.* VI (1850), 27-29; *Navorscher* LII (1902), 137, 138.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van (7)]

POELGEEST (Gerrit van) (7), geb. omstr. 1450, overl. in 1518, zoon van Gerrit (6) en van Gillisje van Hodenpijl.

Hij werd met Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest beleend in 1483 ‘bij doode zijns vaders’. In 1479 was hij met Willem van Zijl, burgemeester van Leiden, toen ‘des dages na onser Vrouwendach visitatie’ (3 Juli) van dat jaar de kabeljauwschen binnen de stad den zoen, met de tegenpartij bezworen, braken en gebruik makende van een afwezigheid der beide burgemeesters, met behulp van Jan van Egmond, Jan van Schagen en vele andere ridders en gewapenden uit Delft en 's Gravenhage, de hoeksche edelen en patriciërs verdreven. Wel beval het Hof van Holland weder de toelating, doch de toegang tot de stad bleef hen ontzegd tot zij zichzelf recht verschaften en 17 Januari 1481 onder aanvoering van Reyer van Broekhuysen de stad heroverden. Dit werd echter korten tijd later weder door Jan van Lalaing, die op last van Maximiliaan met een leger voor de poorten verscheen te niet gedaan. Verscheidenen werden voor altijd gebannen; enkelen kregen gratie, o.a. Gerrit v.P., wien echter de verplichting werd opgelegd zijn huis Poelgeest voor de winnende partij te bewaren. In Juni 1488 nu smeedden de Hoekschen een nieuwen aanslag op Leiden; onder aanvoering van Jan van Montfoort en Jan van Naaldwijk kwamen zij 13 Juni voor de stad en belegerden de omliggende kasteelen, óók Poelgeest, dat zij opeischten. Gerrit v.P., door de Leidenaars ter bewaring dezer sterkte betaald en van krijgsbehoeften voorzien, verloochende zijn hoekschgezinden aard niet en ruimde zijn burcht zonder tegenweer aan Zweder van Montfoort in die hem in allerijl bebolwerkte, versterkte en tot een roofnest maakte, waaruit hij het omliggende land deerlijk kwelde. Na de mislukking van den aanslag op Leiden, werd Montfoort door de Leidenaars onder aanvoering van Jan van Egmond op Poelgeest belegerd. Het Kasteel werd veroverd en het trouweloos gedrag van G.v.P. gestraft met de vernietiging van zijn slot, dat in brand gestoken en onder den voet gehaald werd.

Gerrit van Poelgeest overleefde de verwoesting van zijn burcht nog twintig jaren. Misschien is hij het wiens grafzerk nog te Koudekerk wordt aangewezen. Daarop staat een ridder ten voeten uit afgebeeld, gekleed in een maliënkolder, doch de zerk is zeer verwaarloosd.

Hij was omstr. 1485 gehuwd met Maria van Culenburg Gerritsdr, die in 1519 overleed. Zij lieten zes kinderen na; deze worden allen vermeld in een testament van 1552, voorkomende in een *Register van het klooster Bethanië* te 's Gravenhage, t.w. Gerrit (8) die volgt, en een tweede zoon, mede Gerrit geheeten, die Duitsch-orderidder in Pruisen moet zijn geweest; Jacob, gehuwd met Adriana v. Craendonck; Cornelis, kanunnik van St. Pancras te Leiden; Dirk, kanunnik van St. Adriaan te Naaldwijk en Else, non te Rijnsburg.

Jacob van P. hiervoor, staat in de *Batavia Illustrata* vermeld als gehuwd met Josina Pijlijser, uit Brabant en daarna met Adriana van de Lindt, uit Dordrecht. Is deze laatste Adriana identiek met Adr. v. Craendonck bovengenoemd, dan is Josina de tweede vrouw geweest. Zij was de dochter van Otto en van N. van Tienhoven, en vóór zij met Jac. van P. huwde, weduwe van Herbert van Arckel van Asperen. Uit haar huwelijk met J.v.P. sproot één dochter Maria, volgens Buchelius 22 Maart 1610 te Koudekerk overleden, oud 51? jaar, na gehuwd te zijn geweest met Wolphert Albout.

Zie: *Leidsch Jaarboekje* (1907), 101-103; *M.S. Buchelius* (reproductie in de Gem. Bibl. te Leiden); *Documentatiebureau van het genootschap 'De Ned. Leeuw'*.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van (8)]

POELGEEST (Gerrit van) (8), ridder, geb. omstr. 1490, overleden 23 Mei 1549, zoon van Gerrit (7) en van Maria van Culenburg.

Hij werd in 1518, na den dood zijns vaders, met Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest verlijd, komt van 1523 tot 1549 als heemraad van Rijnland voor en bouwde het in 1489 verwoeste kasteel Poelgeest wederom op. Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst, omstr. 1520, met Helena (de) Thaye (of wel jkvr. Helena van Goich), dochter van Carel, heer van Wemmele en Goych bij Brussel en daarna met Sibylla van Edingen, dochter van den heer van Santbergen in Brabant. Hij won bij de eerste vrouw (volgens S.v. Leeuwen, *Batav. Illustr.*) zeven kinderen, t.w. Gerrit (9) die volgt; Carel v.P. rector vicarie Sancte Crucis in Hulst, die 30 Sept. 1536 zijn geestelijk ambt verwisselde met Gerard (?) Gerardszoon van Poelgeest, die als clericus in het bezit was van een St. Nicolaasprebende of kanunnikdij, door Willem van Naaldwijk 14 Maart 1376 gevestigd in de Hoogl. kerk te Leiden. Tot deze verwisseling gaf Georgius van Egmond, bisschop van Utrecht, 17 Jan. 1537 toestemming. Carel wordt nog in 1553 vermeld (*Bat. Ill.*). Voor de dochter Cornelia zie men dl. III, 980, 981 (in het aldaar vermelde *Necrologium* komen fouten voor; de z.g. zuster Maria, echtgenoote van Wolfert Albout of Aalbout was een dochter van Jacob v.P., Gerrits broeder). *Batavia Itlustr.* volgende, dat ons vrij goed schijnt ingelicht, noemen wij: Anna, in 1586 overl.; Josyne (dl. III 981, noemt haar Judoca), als priorinne van Rijnsburg in 1556 overl.; Maria, non te Rijnsburg, zal later wel met Bernt Tserclaes zijn gehuwd en liet een dochter na; Barbara, overl. in 1585, sedert 1570 weduwe van joncker Jan Oudaert (zie *Taxandria* II, 250). Eindelijk nog Jacquelyne, overl. 1574, begr. te Utrecht, Minderbroederskoor; zij was gehuwd met Nicolaes v. Bronckhorst, heer van de Stadt (Stad-aan-'t-Haringvliet), zoon van Andries en van Wendelmoet van Boschuysen.

Zie: *Alg. Ned. Fam. blad* XVI (1903), 22, 23.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van (9)]

POELGEEST (Gerrit van) (9), ridder, heer van Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest, geboren omstr. 1520, overl. te Brussel in 1564, zoon van Gerrit (8) en van Helena (de) Thaye.

Wij vonden maar weinig van dezen Gerrit aangeteekend. Hij werd in 1550, na den dood zijns vaders, met bovengenoemde heerlijkheden verlijd. In Dec. 1544

huwde hij te Zalt-Bommel met G o y a e r t v a n M a l b u r g dochter van O t t o , uit Gelderland (die drie torens in zijn

wapen voerde) en van juffer Peter (ken) van Echtelt. Gerrit zegelt het huwelijksverdrag met het gewone wapen van Poelgeest, met den opvliegenden arend als helmteeken. Hetzelfde wapen gebruikt hij als hij en zijn gade Juffer Goerdt v.M. in 1552 met Dirk v. Malburg deelen en zij daarbij o.a. het uitzicht hebben om na den dood van Wouter van Baexen en gade Peter, een goed in de Neder-Betuwe te verkrijgen.

Juffr. Goyaert v. Malburg overleed te Zalt Bommel 5 Aug. 1594 en werd aldaar in de St. Maartenskerk begraven. Haar grafzerk wordt daar nog heden aangewezen, maar een rouwbord met 4 kwartieren, in de kerk te Koudekerk opgehangen, is sinds lang verdwenen. Zij liet drie zoons na, waarvan Gerrit (10) volgt. Otto is als kapitein ongehuwd overleden, terwijl Jasper (Caspar) in dl. V kol. 523 voorkomt. Ofschoon meestal wordt beweerd dat deze in 1597 is overleden, werd hij 11 Sept. 1597 wegens de edelen benoemd tot raad ter admiraliteit op de Maas en 10 Mei 1601 tot gecommitteerde ter admiraliteit van Amsterdam. Hij stierf dan ook te Amsterdam in 1603. Den 17en Sept. 1591 huwde hij met Margaretha van Dorp, wed. van Jhr. Jan du Bosch. Zij overleed 14 Juni 1597, was de dochter van den bekenden Arend v.D. (dl. V, kol. 139) en van Antoinette Grellet de la Roche Breteau en liet een dochter na, Maria van Poelgeest, geb. 20 Sept. 1595. Deze, wonende in Voorschoten, doch domicilie houdende te Zevenbergen, huwde 29 Sept. 1624 in de R.K. kerk, O. Molstraat te 's Gravenhage met Jhr. François de la Torre, heer van Valckenisse, wonende te 's Gravenhage. Maria werd 31 Oct. 1635 te 's Gravenhage in de Gr. Kerk begraven.

Zie: *Alg. Ned. Familiebl.* XV (1902) 302, XVI (1903) 22; *Wapenheraut* XIII, 249; *Leidsch Jaarboekje* (1912), 75; *Documentatiebureau van het genootsch. 'de Ned. Leeuw.'*

Regt

[Poelgeest, Gerrit van 10]

POELGEEST (Gerrit van) (10), geb. 1545, overl. vóór 26 Juli 1614, zoon van Gerrit (9) en van Goyaert van Malburg.

Zijn biografie staat reeds in dl. V, kol. 523; hij wordt hier nog eens vermeld, wegens de plaats die hij in de stamrij inneemt. In 1565 beleend met de goederen Poelgeest, Hoogmade en Koudekerk, heeft hij, ridder, zich in zijn ambtelooze jaren bezig gehouden met de restauratie en verfraaiing van zijn voorvaderlijk slot; de toegang tot de kapel zijner familie in de kerk te Koudekerk werd met een aparten ingang voorzien (gedenksteen van 1603) en bijna geheel tot grafkapel ingericht. Hij schijnt een liefhebber van oudheidkundige nasporingen te zijn geweest; in Schotel's *Abdij v. Rijnsburg* wordt op bl. 15 en 325 meegedeeld, dat hij in 1613 met Albert v. Schagen opgravingen liet doen ter plaatse van de voormalige abdij. Op blz. 173 a.w. wordt hij in 1601 als rentmeester der abdij vermeld.

Hij huwde omstr. 1580 met Anna van Glimes (Anna van Bergen), overl. 30 Mei 1611, dochter van Ferry, heer van Houtwoedere, Carterle etc. en van Anna Sterck Gerardsdr. en won volgens S.v. Leeuwen, *Bat. Ill.* zeven kinderen. De oudste zoon was Ferry van Poelgeest, heer van Hoogmade, ook wel Ferrand genoemd, hij overleed kinderloos 13 October 1612, na Josina van Zuylen van Drakenborch ('der schouten dochter en zuster van Utrecht') tot gade te hebben gehad. De tweede zoon, Gerrit (11) volgt. Een dochter Anna,

overleed op 25-j. leeftijd ongehuwd. Drie andere dochters Maria Helena en Isabella woonden in 1622 te Koudekerk (*Wapenheraut* XIII, 262). Volgens v. Leeuwen zou Maria non te Leeuwenhorst zijn geweest; zij overleed te Utrecht 16 Aug. 1625 en werd in St. Servaas begraven. Isabella zou dezelfde kunnen zijn als Elsabé, door v. Leeuwen als non te Rijnsburg vermeld.

Zie: *Leidsch Jaarboekje* (1907), 105; *M.S. Buchelius* (reproductie) Gem. Bibl. Leiden; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVI, 194.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van 11]

POELGEEST (Gerrit van) (11), geb. omstr. 1580, overl. op het huis Poelgeest 1 Maart 1637, zoon van Gerrit (10) en van Anna van Glimes-Bergen.

Deze jonker G.v.P. werd 5 Mei 1615 'bij doode zijns vaders' beleend met het huis Poelgeest, Koudekerk en Hoogmade. Hij bewoonde het door zijn vader fraai gerestaureerde kasteel, doch bleef, doordat hij den voorvaderlijken godsdienst trouw bleef, van alle landsbedieningen uitgesloten. In 1617 huwde hij met Joanna van Mathenesse, die twee jaar later, 3 Nov. 1619, op den burcht Poelgeest overleed, zonder haar echtgenoot kinderen te hebben geschonken, althans na te laten. Zij was de dochter van Claes of Nicolaas van M., heer van Hazerswoude (overl. 6 Juni 1617) en van Geertruid van Lockhorst Vincentsdr.

Na den dood dezer echtgenoote, bleef hij op Poelgeest wonen, waar hij volgens *Wapenheraut* XIII, 262, in 1622 verblijf hield met Joffrou Reveret (vermoedel. hofmeesteres), één knecht en drie meiden. Behalve zijn huiskapelaan zullen zijn zusters Maria, Helena en Isabella, eveneens te Koudekerk in 1622 woonachtig, hem in zijn eenzaamheid hebben getroost. In of omstreeks 1625 is G.v.P. hertrouwd met Isabella van Malsen, vermoedelijk in of omstr. 1670 overleden, dochter van Huybert en van Ottelina van Hargen, vrouwe van Oosterwijk en Houweningen. Bij deze tweede gade verwekte hij vier kinderen, t.w. Anna Ottelina, in 1662 ongehuwd overleden; Maria Adriana Theresa, kinderloos overleden in 1663 als weduwe van baron de Lutzraet, heer van Claerenbeeck; Gerrit (12), die hierna volgt, en Isabella Magdalena, overl. in Dec. 1682 als kinderlooze douairière van Ferdinand baron van Vogelsangh en Kniphuysen.

Zie: J. Anspach, *De heerschap Malsen*; *Alg. Rijksarchief*, Aanwinst (1897), 32, no. XXII; Aangevuld door den heer W.J.J.C. Bijleveld.

Regt

[Poelgeest, Gerrit van 12]

POELGEEST (Gerrit van) (12), geb. omstr. 1625, overl. te Leiden 9 October 1678 (na bediend te zijn door pastoor Joannes Dobbe, uit de R.K. kerk St. Jorissteeg) en begraven te Koudekerk, zoon van Gerrit (11) en van diens tweede vrouw Isabella van Malsen.

Hij werd na den dood zijns vaders met Hoogmade, Koudekerk en Poelgeest verlijd, 21 Nov. 1637 en verkreeg na den dood zijner moeder de goederen der van Malsen's: Onsenoort en Nieuwkuik, waarmee hij in 1672 en 1673 werd beleend. Noch zijn goede heerlijkheden, noch het schitterend huwelijk dat hij deed, waren toereikend voor den grooten staat, dien hij voerde; hij was bovendien een slecht financier en bezwaarde voortdurend zijn bezittingen met belangrijke hypotheken.

Naar schatting bedroeg bij zijn overlijden het tekort circa drie ton gouds; hij had zich zelfs niet ontzien de diaconiegelden der Hervormde kerk, op het

kasteel gedeponeerd, ten eigen bate aan te wenden. Zijn weduwe zag zich diensvolgens genoodzaakt, als boedelhoudster en voogdes van haar zoon, de schulden van haar overleden echtgenoot door den verkoop zijner heerlijke goederen te dekken, waartoe zij ten Hove volmacht verzocht en verkreeg. Uit kracht van dien werd de hooge heerlijkheid Koudekerk en Poelgeest, de ambachtsheerlijkheid en het Huis met een weer lands van 18 morgen op den 19. Mei 1692 door de voogden van juffr. Alida van Schellingwouw in de kastelanei van den Hove van Holland gekocht, betaald en aanvaard en een jaar rustig bezeten. Doch de zoon van den overleden baron, meerderjarig geworden, nam met de beschikking zijner moeder geen genoegen; hij ving een proces aan om den koop te vernietigen. De zaak bleef slepen tot de zoon in 1713 overleed; toen werd de ambachtsheerlijkheid van Koudekerk, 8 Febr. 1714 door de Staten van Holland en W. Friesland in beslag genomen, op grond dat het leen bij gebrek aan mannelijke of vrouwelijke nakomelingen aan de Staten moest vervallen.

Gerrit (12) v.P. was in 1661 (volg. huw. contr. te Villers-sur-Lesse 6 Aug. 1661) gehuwd met Maria Ernestina Lambertine de Mérode, overleden in 1713, vermoedelijk in het klooster te Halle (België), dochter van Eitel Friedrich graal de Mérode-Waroux, heer van Ossignies, en van Anna Catharina de Beaufort des Celles. Van de 9 uit dit huwelijk geboren kinderen moeten er in 1686 nog 7 in leven geweest zijn. Ons zijn alleen de volgende bekend: Charlotte Emanuelle. Zij had reeds kloostergelofte gedaan, toen zich voor haar een huwelijkscandidaat opdeed, voorgevende een prins de Ligne te zijn. Zij, haar geestelijk gewaad afleggende, liet zich ‘in het weerelds kleed schilderen na de fraiste swier, die toen bij luiden van rang in gebruik was’. De ongelukkige afloop dezer vrijerij is ons door Plemper overgeleverd; de pseudo-prins de Ligne werd eenigen tijd later als zeeroover ontmaskerd en boette zijn misdaad met den dood, waarna de teleurgestelde freule v. Poelgeest zich in het klooster begaf. Zij komt voor als kanunnikes te Nijvel (Nivelles), waar zij als laatste der van Poelgeesten 23 Dec. 1739 overleed. Een schoon-gebeeldhouwde deur in de kerk aldaar (werk van den kunstenaar Laurent Delvaux) met wapens versierd, draagt het opschrift: ‘1739 Don fait par Ch.E. nee baronne de Poelgeest, Chanoinesse de Nivelles, derniere du nom et des armes de cette tres illustre maison, decedee la dite annee le 23 decembre’. Voorts: Maria Victoria, kanunnikes te Maubeuge; nog een dochter, mede kanunnikes aldaar; Anna Isabella, overl. te Koudekerk 14 januari 1687; Gerrit of Gerard v.P. majoor der cavalerie in staatschen dienst, overleden te 's Hertogenbosch 22 October 1713 en begraven in de Kruiskerk (St. Catharijn), over wiens proces reeds boven gesproken is.

Zie: *Leidsch Jaarb.* (1907), 106-112; Plemper, *Beschr. van Alphen aan den Rijn*, 128; J. Anspach, *Gest. van Matsen* (Leerdam 1894); *Jaarb. Die Haghe* (1923), 82, 83; *Alg. Ned. Familiebl.* XVI, 308; belangrijk aangevuld door den heer W.J.J.C. Bijleveld.

Regt

[Poelgeest, Hendrik van]

POELGEEST (Hendrik van), waarschijnlijk dezelfde als heer Henrick van Alcmade, ridder, die volgens getuigenis op 19 Aug. 1314 van Florys, priester van Warmond, en Florys van Alcmade op zijn sterfbed ten behoeve der abdij van Rijnsburg afstand had gedaan van alle rechten, die hij mocht hebben op

zekere tienden in Warmonderbroek (v. Mieris, II, 143).

Onder den naam Hendrik van Poelgeest komt hij voor in een acte van 31 Mei 1320, waarbij Diderik, burggraaf van Leyden, ridder, IJsbrand van Poelgeest, Hendr. zoon verlijdt met het huis te Poelgeest en het land, zooals H.v.P. dit van den burggraaf te leen hield (v. Mieris, II, 236). Uit die acte blijkt Hendriks vrouw, de moeder van IJsbrand, eene van Zuytwyk te zijn, terwijl Floris van Alkemade daarbij als broeder van H.v.P. wordt genoemd. Het huis, begrensd door de Maarne en Dirk van Sassenheim, lag ten noorden tegen bezittingen van Diderik van Alkemade en Hendrik v.P. zelf; het was dus niet het Koudekerksche slot, maar (het tegenwoordige) Oud-Poelgeest. Behalve IJsbrand had H.v.P. nog een zoon Willem v.P.; 18 Dec. 1323 verklaart Hendrik Streveland, richter te Oegstgeest, dat Ver Machtelt, weduwe Hendrik van P. haar zoon Willem een vrijen weg door al haar landen geeft (*Reg. Hann*, 122). De vrouw van H.v.P. heette dus Machteld van Zuydwyck.

Regt

[Poelgeest, Jacob van]

POELGEEST (Jacob van), geb. omstr. 1400, overl. 1464, zoon van Dirk (3) hiervoor en van Baerte van Naaldwijk.

Hij wordt in de genealogie van Poelgeest, bij S.v. Leeuwen, *Bat. Ill.*, verkeerd met den naam Jan vermeld. Hij ontving een ridderlijke opvoeding, doch kreeg later meer neiging tot de geestelijke waardigheid. Hij werd regulier kanunnik en prior te 's Gravenhage en trad in de orde der Benedictijnen. Van 1452 tot 1458 was hij abt van St. Paulus binnen Utrecht en werd in laatstgenoemd jaar door gunste van hertog Philips van Bourgondië en de verkiezing van eenige monniken, tegen den wil van een groote meerderheid, tot abt van Egmond verkozen. Hij liet de heeren van Egmond hun goederen vreedzaam bezitten en bouwde een fraai zomerhuis aan de abdij, zeer tot genoegen zijner kloosterlingen, tot wier droefheid hij in 1464 overleed. Hij had zes jaar zijn waardigheid bekleed en werd in de abdij begraven in de O.L. Vr. kapel.

Als kapelaan stond hem ter zijde Gerrit (5) van Poelgeest, die hem als abt van Egmond opvolgde.

Zie: *Rademaker's Kabinet* (1792) I, 354.

Regt

[Poelgeest, Jan van (1)]

POELGEEST (Jan van) (1), geb. omstr. 1325, overl. in 1389, zoon van Dirk (2) en van Clementia van Nyevelt.

Op jeugdigen leeftijd reeds verscheen hij op het oorlogstooneel en koos in den twist tusschen Willem V en Margaretha de zijde der moeder. Veel is dienaangaande niet opgeteekend; alleen blijkt, dat hij zich met zijn broeder Gerrit (1) op den burcht Poelgeest bevond, toen deze op last van Willem V werd belegerd en van hem wordt dan ook gesproken 4 Maart 1354 als ‘hertog Willem vergeelt zijn euvelen moed aan heer Gerrit v.P. en Jan zijn broeder hen wederom in zijn vriendschap ontvangt en hen wederom het vrije gebruik van hun goed geeft.’

Batavia Illustrata vermeldt dat hij in 1365 bij Dordrecht in den strijd tegen de Bovenlanders doodelijk werd gekwetst; een gevecht in dien tijd is evenwel bij Balen, *Beschr. v. Dordrecht* niet opgeteekend. Het is echter aannemelijk, dat de beide gebroeders van P. zich na de verzoening tusschen Willem en Margaretha in

vreemden krijgsdienst hebben begeven. Denkelijk hebben zij hun diensten aan Jan van Blois aangeboden bij wien

zij in groote achting stonden. Op O.L.V. dag ter Lichtmisse 1363 gaf Jan van Blois 'aan J.v.P. zijn knape, om gedane en nog te doenen diensten 16 pond hollandsch slecht geld 's jaars te betalen bij den rentmeester van Schoonhoven en van der Goude en te houden in leenne' (*Reg. B.B. Blois* 1348-1380, *fol.* 29 *verso*). Deze schenking werd Donderdag na St. Martijnsdag in den winter 1368 vermeerderd tot een bedrag van 50 pond (*a.v. fol.* 122). Uit een charter van 7 Juli 1374 (van Mieris, III, 291) blijkt, dat Jan zich destijds met vreedzamer en stellig economischer handelingen dan oorlogvoeren bezighield. Hij had van den graaf van Blois op het eiland Tholen gronden ter bedijking ontvangen; wanneer dit was geschied is nog onbekend. Wel bestaat er een acte van 3 Febr. 1373 (van Mieris, III, 277), waarbij Jan van Blois aan ongenoemden vergunt den Deurloo(polder) te bedijken en opmerkelijk is het, dat deze behalve aan den Mosselhoek ook aan den Verbeliënpolder (Vrouw Beliepolder) zou grenzen. Heeft Jan v P. dezen laatstgenoemden polder ingedijkt en hem den naam van zijn gade gegeven?

Jan v.P., bouwde voor zich en zijn nazaten het huis 'Cleyn Poelgeest' in de Lage Waard te Koudekerk, welk huis en bijbehoorende gronden hij Vrijdag na St. Martijn in den winter 1386 aan graaf Willem van Oostervant opdraagt. Hij ontvangt het wederom van dezen in erfleen terug, op achterzusterskind niet te versterven. In die acte (fol. 243 van dl. 50 der *Holl. Leen- en Registerkamer*), wordt dit goed beschreven als 'dat achtende weer van der kerc oestwaert te Koudekerc ende zine woninge mit enen goeden boemgaert, dat hout te samen seventien ende een half morghen lands ende een esbroec daer after en wat breder dan dat weder'. Op denzelfden dag maakte Jan v.P. zijn vrouw joncvr. Belie Gherits dochter van Oesterwijc den lijftocht van 'de mindere helft van een weer lands mit eenre woninge, daer hi nu ter tijt in woend ende enen boemgaert daeran mit enen elsbroec, welc weer hout seventien morghen twee hond lands behalve den werf, daer sine woninghe up staet ende die boemgaert ende dien elsbroec' (van Mieris, III, 455). Jan v.P. voerde het gewone wapen van Poelgeest doch met twee wildemannen als schildhouders en als helmteeken een aanzienden leeuw in plaats van een opvliegenden arend. In 1388 komt hij voor als ontvanger van Z. Holland; hij is 13 Jan. 1389 (1390) met heer Philips van Wassenaer en Willem van Naaldwijk getuige als hertog Albrecht aan Brielle belooft aldaar geen schout of bode te zullen benoemen dan die hun ambt zelf zouden bedienen, en ontvangt op den volgenden dag, 14 Jan. 1389 (1390) van hertog Albrecht Oost- en Westhelvoet in erfleen met uitzondering van het recht van putte en galge en van de heervaart in dat land (van Mieris III, 546). Spoedig daarna is hij overleden.

Is hierboven meermalen van Belia v. Oosterwijk als gade van Jan v.P. gesproken: in *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXI, 227 staat Aleid van Beest (dochter van Gerbrand, ridder en van vrouwe Margaretha) als de vrouw van (dezen?) Jan van Poelgeest vermeld. Dit huwelijk moet vóór 1368 zijn gesloten en waarschijnlijk hebben wij hier met de eerste vrouw van Jan v.P. te doen; Belia v.O. zal de tweede zijn geweest. Als kinderen van Jan v.P. komen voor: Aleida, geb. in 1370 of vroeger, vermoord 25 Sept. 1392 als de bekende minnares van hertog Albrecht (zie over haar dl. V, kol. 522, 523 en Beelaerts in *Die Haghe* (1916) 1-7;

van haar dochter W i l l e m i j n e , gade van den ridder Brustijn van Herwijnen spreekt *Wapenheraut* V 142); voorts Gerrit (2), die hiervoor gaat; dan W i l l e m en J a n . Deze drie zoons zegelen 15 April 1420 tusschen den bisschop en onderscheidene edelen en steden (v. M i e r i s , III, 544). Eindelijk moet er nog een dochter zijn geweest, die met een van Toll was gehuwd en wier zoon A d r i a a n v a n T o l l in 1413 met Gerrit (2) v.P. (voor de fam. v. Poelgeest) en Harpert van Foreest en Gerrit van Sparwonde (voor de Cusers) den zoen treft met de moordenaars van Aleid. Daar in den genoemden zoenbrief enkel sprake is van heer Gerrit v.P. en Adriaan v. Toll, komt het mij voor, dat Willem en Jan v.P. maar halve broeders waren van Aleid en dat dus deze laatste, Gerrit v.P. en Adriaan v.T.'s moeder uit een eerste huwelijk waren gesproten.

Zie nog: *Leidsch Jaarboekje* (1907), 114-117; (1912) 147-149; *Alg. Ned. Familiebl.* XVI, 22.

Regt

[Poelgeest, Jan van (2)]

POELGEEST (Jan v a n) (2), geb. omstr. 1400, overl. in 1457, zoon van Gerrit (2) hiervóór, en van W i l l e m i n a v a n N a a l d w i j k .

Hij beërfde hij den dood zijns vaders Cleyn-Poelgeest. Hertog Jan van Brabant verpachtte hem 27 April 1419 voor 10 jaar lang de korentienden en smaltienden binnen het ambacht van Koudekerk in het westeinde van het dorp (*Reg. Memor. B.K. fol.* 4 *verso*), denkelijk dezelfde tienden, die 2 April 1410 aan Jan's vader waren gegeven (*Reg. Privilegia J.* 1404-1416, *fol.* 74). 7 Mei 1429 geeft Vrouwe Jacoba aan Jan v.P. zulke korentienden en smaltienden als zij in het ambacht van Koudekerk had liggen, te houden ten rechten leene, alsmede ‘dat achtende weer van de kerk oostwaarts te Koudekerk en zijn woning met een boomgaard en een elsbroek daar achter aan’ (*Reg. In Beyeren* IX, *fol.* 96). Met dit laatste goed wordt Cleyn-Poelgeest aangeduid, welk bezit hij 12 Mei 1437 aan Philips van Bourgondië opdraagt (zijn huis, met cingel, graften, boomgaarden enz., binnen de parochie van Koudekerk en nog 2 campen lands, daarbij breeder gemeld), van wien hij het wederom terugontvangt (*Reg. Philippus A. fol.* 63). Denkelijk is hij kort te voren gehuwd, want op denzelfden dag, 12 Mei 1437, tocht hij zijn vrouw aan de minderhelft van zijn buis te Koudekerk en aan 36 morgen lands gelegen in het Land van Woerden (*Reg. a.v. fol.* 64). Waarschijnlijk woonde Jan v.P. dus nog op Cleyn-Poelgeest bij den dood zijner moeder, doch daarna op den huize Oud-Teylingen, dat uit de familie der Naaldwijks in de zijne was overgegaan. Hij komt als burgemeester van Leiden voor in 1446, als schout van 1447 tot 1453, en verkreeg 4 April 1453 van bisschop Rudolf van Diephout toestemming en bevestiging der voorwaarden tot de oprichting van het St. Laurentius-altaar in de kerk te Koudekerk (wat verband hield met den zoen over den doodslag van Aleyda van Poelgeest). Vóór zijn dood liet hij zich na voorgaande eigen opdracht 2 Aug. 1457 nogmaals door hertog Philips v.B. verlijen met zijn huis en hofstede te Koudekerk (*Principium* 1447-1459, *Cap. Noordh. fol.* 66).

Omstreeks 1437 is hij gehuwd met M a r g a r e t h a v a n S w i e t e n , overl. in 1448, dochter van B o u d e w i j n , heer van Calslagen, tresorier van Holland, rentmeester van Voorne enz., en van L u t g a a r d v a n N y e n r o d e . Jan en zijn vrouw zijn afgebeeld op een familietafereel der van Swietens, voorheen in het klooster Mariënpoel, thans in de Lakenhal te Leiden. Zij wonnen zes kinderen (de volgende opgave ont-

leenen wij hoofdzakelijk aan S.v. Leeuwen, *Batav. Illustr.*). Adriaan gaat hiervoor; Dirk v.P., schout of burgemeester te Leiden in 1471 en 1472, overleed kinderloos te Rome; Willem v.P., eveneens kinderloos overl., na als pelgrim San Jago di Compostella in Spanje te hebben bezocht; Sophia v.P., echtgenoote van Anthonis v. Hoogwoude, wiens vader Everard een bastaard van graaf Willem VI was; Haasje v.P., non in het klooster ter Poel; eindelijk nog Henrica, gade van Willem van der Does (zoon van Dirk (3), zie dl. VI, kol. 414), wiens zuster met Adriaan, hierboven vermeld, was gehuwd.

Zie: van Mieris, *Gr. Charterboek* IV, 248, 250; *Navorscher* LIV (1904), 489; *Alg. Ned. Familieblad* XI, 28; *Leidsch Jaarboekje* (1905), 162, (1907), 117, 118; *Wapenheraut* VIII, 302, X, 36; *Bulletin Oudh. Bond* 2e S., IV, 303-311, V, 47.

Regt

[Poirters, Cornelis]

POIRTERS (Cornelis), geb. te Oisterwijk (N.B.) omstreeks 1590, zoon van Jan Adriaens P. (die volgt) en van Jenneke Hixpoors, studeerde te Leuven, kreeg in 1613 het beneficie in de St. Peterskerk te Vucht, nam in 1627 de plebanie van St. Jan waar, ontving 4 April 1628 zijn aanstelling tot pastoor van het Groot-gasthuis in den Bosch, werd het volgende jaar pastoor van Boxtel, waar hij bleef tot 1632, toen hij als scholasticus naar Oirschot vertrok, waar hij waarschijnlijk in 1651 overleden is.

Zie: Schutjes, *Gesch. v.h. Bisd. 's Hertogenbosch*, artikels Boxtel, Oirschot, Vucht.

H.N. Ouwerling

[Poirters, Jan]

POIRTERS (Jan), als zoon van Adriaan, geb. te Oisterwijk (N.B.) en aldaar overleden, huwde Jenneke Hixpoors (overl. te Oisterwijk 11 Febr. 1604) en hertrouwde 20 Juni 1604 met Wilhelmina Verhoelinck. Voor het graf zijner eerste vrouw liet P. een zerk maken, die hun gemeenschappelijke rustplaats zou moeten dekken. Het opschrift begint: ‘Begravenisse van Jan Adriaen Poorters starf Anno 16 Den’. Vermoedelijk is P. er niet onder begraven. P. is waarschijnlijk logementhouder geweest en bewoonde ‘De blauwe kei’ nabij de kerk. Hij was een man van aanzien en invloed in de vrijheid Oisterwijk en bekleedde er onderscheiden ambten. We treffen hem aan als kerkmeester, schepen etc. Van zijn zoons zijn er 3 priester geworden; Cornelis gaat hiervoor; de beroemdste is geweest Adriaan (geb. 2 Nov. 1605) de ‘Brabantsche Cats’, de schrijver van het *Masker van de Wereldt*, voor wie 19 Sept. 1926 te Oisterwijk op plechtige wijze een standbeeld onthuld is (zie dl. III, kol. 981).

Zie: A. Huybers, *Oud Oisterwijk* no. 43 en 44.

H.N. Ouwerling

[Pomp, Dirck Gerritsz]

POMP (Dirck Gerritsz) alias D.G. China, het meest bekend echter als Dirck Gerritsz, geb. 1544 of begin 1545 te Enkhuizen en overleden na 1604, zoon van Gerrit Maertensz, een pompemaker, en Elisabeth Dircksdr, beiden aldaar. Nauwelijks 11 jaar oud, zond hem zijn vader naar Lissabon, waar 2 zijner tantes met nederl. kooplieden gehuwd waren. Op school kon hij zich daar 5 jaar op

het lezen en schrijven van het Portugeesch toeleggen, wat hem later als zeevarend tolk op ned. schepen goed te pas zou komen. In 1568 voer hij op de Santa Clara, een der 5 schepen, die jaarlijks uit Lissabon naar Goa vertrokken. Daar ging hij in den zeedienst van den koning van Portugal en leerde er o.a. Jan Huygen van Linschoten kennen. Van busschieter klom hij op tot constabel en huwde toen

J o h a n n a   W i l l e m s d r ., geb. te Brussel. Zijn inkomen was weliswaar gering, maar met den handel had hij er wat weten bij te verdienen vooral op een gelukkige reis naar China en Japan. Kort daarna, 1584, aanvaardde hij op de Santa Cruz een 2en tocht naar Macao en naar Nagasaki, waar hij 8 maanden vertoefde volgens Linschotens reisboek van 31 Juli 1585 tot 20 Maart 1586. In 1588 in Goa terug, vernam hij het kinderloos overlijden zijner achtergebleven vrouw. Hij had nu heel wat opgespaard en besloot te repatrieeren. Als constabel op de Santa Cruz reisde hij met zijn trouwen vriend Jan Huygen, facteur van de peper op deze retourvloot. Behouden kwam hij nog hetzelfde jaar te Lissabon aan, waar hij een 6 maanden bleef, om er zijn specerijen en andere kostbaarheden te verzilveren. April 1590 bereikte hij Enkhuizen als gelukkige bezitter van de eerste verdiende 3000 dukaten.

Na een afwezigheid van 35 jaren zou wellicht niemand notitie van hem genomen hebben, als niet L u c a s   J a n s z . W a g h e n a e r , de schrijver van de *Spieghel der Zeevaerdt* (1584), en *Tresoor der Zeevaert* (1592) met hem in kennis gekomen was. Deze deed thans verschijnen: *Van alle den handel van Coopmanschap, die in Indien gheschiet, ende wat avontueren in dese landen ghebeuren: gheschreven wt den mont van Dirck Gerritsz, die daar* 24 *jaeren verkeert ende ghehandelt heeft, over geheel Indien* en *Hoemen wt Portugal sal seylen na Oost-Indien ende van daer na China, Japan ende meer ander landen*. Vooral het eerste dezer twee werken en dat van Jan Huygen maakten D.G.'s naam alom bekend. Eenige jaren bracht hij rustig in Enkhuizen door en trad er in het huwelijk met J a c o b a   C o r n e l i s d r ., die hem in 1591 een dochtertje schonk. Doch de vermetele handels- en strooptochten van Drake en Cavendish dreven mannen als Pomp weer naar zee, waarop ervaring meer dan geschoolde nautische kennis den doorslag gaf. Voor de compagnie van van der Veecken, van der Haegen e.a., wier 5 schepen onder Mahu en de Cordes zouden uitvaren, was onze Enkhuizer onmisbaar. Na veel tegenstribbelen liet hij zich overhalen om boven de formatie de reis mee te maken. Een maandgeld van ƒ 50, een winst berekend naar een deelneming met 2000 dukaten, lokte hem aan. Zelf werd hij er nog met 300 dukaten aandeelhouder in. Na den dood van een der kapiteins, volgde hij dezen op. Het doel was Indië te bereiken door de gevreesde straat van Magalhâes langs de kust van Chili. In den Grooten Oceaan werd echter de vloot door een woedenden storm uiteengedreven. In Chili geland, viel zijn jacht in handen der Spanjaarden, die hem en de zijnen zeer langen tijd te Lima gevangen hielden. De gevangenneming van den admiraal Francisco de Mendoza door de onzen tijdens den slag bij Nieuwpoort gaf uitkomst: wederzijdsche uitwisseling van krijgsgevangenen in Europa en de koloniën. Toch moest het nog tot 1 Juli 1604 duren, voor hij te Lissabon aan land gezet werd. Behouden is hij in Holland aangekomen, maar verdwijnt dan voorgoed uit 's lands geschiedenis.

Zijn groote verdienste is geweest onzen voorouders tot wegwijzer gediend te hebben, tijdens de opleving van handel en zeevaart. Ook komt hem de eer toe de eerste Hollander te zijn geweest, die Japan bereikt en zijn tijdgenooten omtrent Chili en Peru ingelicht heeft. Al waren zijn berichten omtrent Japan vrij vaag, hetgeen hij over de ware oorzaak van het verdrijven der Jezuïeten meedeelt, nl. hun buitensporige handelswinsten, was ge-

wichtig genoeg om zijn landgenooten daarheen te lokken.

Zie: A. W i c h m a n n , *Dirck Gerritsz. Ein Beitrag zur Entdeckungsgeschichte des 16ten u. 17ten Jahrh.* (Groningen 1899); J.W. I J z e r m a n , *Dirck Gerritsz Pomp, alias D.G. China*, uitg. der Linsch. Ver. ('s Gravenh. 1915); H. K e r n , *J.H.v. Linschoten, Itinerario* I-II ('s Gravenh. 1910); M.G. d e B o e r , *Van oude Voyagiën* II; W i e d e r , *De reis van Mahu en de Cordes*, uitg. der Linsch. Ver. ('s Gravenh. 1922 en 25).

Bartelds

[Pompe, Abraham]

POMPE (Abraham), geboren te Gorinchem 16 Maart 1831, overleden te 's Gravenhage 10 Mei 1909, zoon van J a n , procureur bij de rechtbank te Gorinchem, en van J o h a n n a C o r n e l i a v a n H o e y S c h i l t h o u w e r .

Hij kreeg zijn opleiding aan de militaire academie te Breda, werd in 1850 benoemd tot 2en luitenant der infanterie, in 1853 1en luitenant, was van 1853-1863 werkzaam als luitenant en luit.-adjudant bij het Instructie-Bataillon, werd in 1863 kapitein bij de militaire academie, belast met het onderwijs in de krijgskunst, en later bij de grenadiers, is 1874 majoor, commandant van het Instr. Bataillon te Kampen. In Oct. 1878 werd hij in den rang van luit.-kolonel eerste officier bij den staf der Kon. Acad. en in 1885 kolonel-commandant van het 6e regiment infanterie. In 1889 op verzoek gepensionneerd, werd hem in 1889 de rang van generaal-majoor en in 1901 die van luit.-generaal verleend. Sedert 1889 was hij voorzitter der directie van de weduwen- en weezenkas voor de officieren van de landmacht.

Hij schreef (soms onder den pseudoniem: A l e x a n d e r): *De dienstverbintenis en de militaire opvoeding bij het instructiebataillon* (Kampen 1860); *Naar Kampen, Raad en inlichting voor belangstellenden in het instructie-bataillon* (Kampen 1862); *Geschiedenis der Ned. overzeesche bezittingen, geschetst ten dienste van het onderwijs en van hen, welke zich naar die gewesten begeven* (Kampen 1863); *De Indische taktiek; aanhangsel tot den krijgskundigen cursus der Kon. Milit. Acad.* (Breda 1865); *Over de Cavalerie* (een brochure, in 1867 verschenen); *Levensbericht van Jacques Arnould Obreen* in *Levensb. Letterk.* 1878, 49. Voorts schreef hij verschillende bijdragen in *De Nieuwe Milit. Spectator; Het Vaandel; De Tijdspiegel* en in het orgaan der *Vereen. tot beoef. der Krijgswetenschap*.

Abr. Pompe huwde te Haarlem 25 Oct. 1855 M a r i a Q u i r i n a A l i d a 's G r a e u w e n (1827-1864), dochter van C a r o l u s S i b e r t u s en van F r a n c i n a S a l o m o n s . Hij hertrouwde te Breda 8 Jan. 1867 met E l i s a b e t h H u b e r t a v a n G o g h . Uit het eerste huwelijk had hij vier zoons, waarvan er twee, W i l l e m L o d e w i j k en J a c o b u s C o r n e l i u s M a t t h i a s , het land als luit.-kolonel hebben gediend.

Zie: *Nederl. Patriciaat* IX (1918), 300; F r e d e r i k s e n v.d. B r a n d e n , *Biog. Wdb. der Ned. Letterk.* 618; '*Wie is dat*?' 362; V o r s t e r m a n v. O y e n , *Stam- en Wapenb.* III, 28.

Regt

[Pompe, Michiel (1)]

POMPE (Michiel) (1), geb. te Goch in October 1578, overl. te Dordrecht 27 Aug. 1625, begr. Gr. K., Meerdervoortskapel. Volgens B a l e n ' s *Beschr. van Dordrecht* was hij de zoon van P i e t e r en van B a r b a r a S c h e t z v a n G r o b b e n d o n c k ,

maar *Nederl. Adelsb.* acht deze ouders onbewezen. Hij is evenwel begraven als M a c h -

giel Pompen Pietersoon; zijn zoon had volgens de kwartieren op zijn grafzerk Schetz tot grootmoeder paternel (zie *Navorscher*, als beneden, de zerken no. 130, 131 en 132).

Michiel koopt van Sophia van Bellinchuysen, weduwe van Willem de Horion, de heerlijkheid Meerdervoort. Tijdens zijn huwelijk woonde hij te Haarlem, doch vestigde zich daarna te Dordrecht. Hij was lijnwatier, werd weesmeester en in 1623 schepen van Dordrecht, in 1623 thesaurier en in hetzelfde jaar bewindhebber der W.I. Comp. ter kamer van Dordrecht.

Pompe huwde te Dordrecht 5 Aug. 1601 met Maria Sasbout, geb. ald. 15 Maart 1578, overl. te Middelburg 13 Nov. 1629. Zij was de dochter van Mathijs en van Maria Thijsdr. van der Tijt (of wel: Maria van der Teydt van Aelst) en hertrouwde met Cornelis van Alderwerelt. Van hun 10 kinderen volgen Michiel Pompe van Meerdervoort en Mathijs Pompe van Slingeland; de andere kinderen zijn jong overleden.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1916), 121; Balen, *Beschr. van Dordrecht*, 1184; *Navorscher* LIV (1904), 101-103; Wildeman en de Blocquery, *Geneal. Kwartierstaten; Mdbl. Ned. Leeuw*, XXX, 241.

Regt

[Pompe, Michiel (2)]

POMPE (Michiel) (2), later Pompe van Meerdervoort, geb. te Dordrecht 22 Jan. 1613 (aldus Balen en grafzerk; volgens *Ned. Adelsboek*: in Maart), overl. te Dordrecht 9 Dec. 1639 en begr. in de Gr. Kerk, Meerdervoortskapel; zoon van Michiel (1) hiervoor, en van Maria Sasbout. Hij was heer van Meerdervoort en werd bij diploma van 15 Juli 1637 door koning Karel I van Engeland in den adelstand verheven. Hij nam den toenaam en het wapen van Meerdervoort aan en kreeg de roos in het wapen.

Pompe studeerde sedert 7 Mei 1630 te Leiden in de philosofie, werd schepen van Dordrecht in 1638, veertigraad 1638 en gecommitteerde ter admiraliteit van Zeeland 1639.

Hij huwde te Dordrecht 17 Nov. 1637 met Adriana de Beveren, geb. aldaar 1 April 1618, en overl. 2 Aug. 1678 en bij haar man begraven, dochter van Cornelis, heer van Strevelshoek en West IJselmonde, en van Christina Pijll. Hieruit twee kinderen: Michiel (2 Oct. 1638-29 Nov. 1653) en Cornelis Pompe van Meerdervoort, die volgt.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1916). 121; Balen, *Beschr. van Dordrecht*, 1185; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXX, 240-243; *Navorscher* LIV (1904), 101-103 (grafzerken.)

Regt

[Pompe van Meerdervoort, Cornelis]

POMPE VAN MEERDERVOORT (Cornelis), geb. te Dordrecht 16 Dec. 1639, overl. ald. 14 Nov. 1680, zoon van Michiel, die voorgaat, en van Adriana van Beveren.

Hij was ridder, heer van Meerdervoort, Hendrik-Ido-Ambacht en Schildmanskinderenambacht, werd 23 Sept. 1661 volgens opdracht van Lodewijk XIV door diens ambassadeur Jacques Auguste du Thou tot ridder geslagen en begiftigd met de orde van St. Michiel. Hij werd 24 Sept. 1654 te Leiden student, werd daarna schout en oud-raad van Dordrecht 1662, veertigraad 3 Sept. 1663, raad en rentmeester-generaal van Zuid-Holland 1671, baljuw en dijkgraaf van het

land van Strijen, alsmede baljuw van Wieldrecht 1661, dijkgraaf van de Zwijndrechtsche Waard 22 April 1661 en commissaris (bezorger) van de stedelijke boekerij 1671 tot zijn dood. Hij werd te Dordrecht in de Gr. K. Meerdervoortskapel begraven.

Hij huwde te Dordrecht 7 Febr. 1662 met

Alida van Beveren, geb. ald. 13 Juli 1640, overl. 16 Nov. 1680 en in de Meerdervoortskapel begraven, dochter van Jacob Cornelisz. heer van Zwijndrecht, schout en burgemeester van Dordrecht, en van Johanna de Witt Jacobsd. Uit dit huwelijk sproten 10 kinderen.

Zijn portret op een familietafereel, geschilderd door A. Cuyp, is afgebeeld in *Oud-Holl.* II, 260; een geschilderd portret door S. van Hoogstraten, afgebeeld *Oud Holl.* VII, 140, was in het bezit van jhr. Gevaerts van Simonshaven te 's Gravenhage.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1916), 121; Balen, *Beschr. v. Dordr.*, 977, 1186; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXX, 240-243; *Navorscher* LIV (1904), 101-103 (grafzerken.)

Regt

[Pompe van Meerdervoort, jhr. Johannes Lydius Catharinus]

POMPE VAN MEERDERVOORT (jhr. Johannes Lydius Catharinus), geb. te Brugge 5 Mei 1829, overl. te Brussel 7 Oct. 1908, zoon van jhr. Johan Antoine, kapitein der infanterie, en van Johanna Wilhelmina Hendrica de Moulin.

Hij werd kweekeling aan het militaire hospitaal te Utrecht en in 1849 benoemd tot officier van gezondheid 3e klasse der marine, in 1856 2e klasse. Hij behoorde tot het tweede zoogenaamde maritieme detachement, dat op Decima en later op de daaraan grenzende plaatsen verblijf hield, legde daar den grond tot het geneeskundig onderwijs in het toen nog ontoegankelijke Japan en keerde in 1863 naar Nederland terug. Door schipbreuk der ‘Calypso’, waarmede zijn leerlingen en zijn verzamelingen in 1863 naar Nederland moesten komen, ontbraken hem vele gegevens voor zijn hoofdwerk, het verhaal van zijn verblijf in Japan. Doch omdat alles op ervaring en waarneming berustte, kon hij dit werk evenwel voltooien.

Op verzoek eervol ontslagen, hielp hij hier te lande twee japansche leerlingen in hun studiën voort; hij vestigde zich eerst als arts te 's Gravenhage en later te Bergen op Zoom. Als adviseur vergezelde hij in 1874 een der vroegere leerlingen, den admiraal Ennomotto, in diens ambassade naar St. Petersburg. Gezant van Japan te St. Petersburg (zooals *Nederl. Adelsboek* zegt) zal hij wel niet geweest zijn.

Hij gaf in het licht: *Vijf jaren in Japan* 1857-1863, *Bijdragen tot de kennis van het Japansche keizerrijk en zijn bevolking* (Leiden 1867, 68, 2 dln. 8°, met platen en kaarten; *Een toelichtend woord aan de lezers van mijne* ‘*Vijf jaren in Japan*’, *in verband tot den aan mij gerichten open brief van A.C.J. Vreedenberg* ('s Gravenh. 1868); *Notice sur le Yama-mai* (la Haye 1863), naar aanleiding van een geschrift van den japanschen tolk en prof. te Leiden, Hoffman, over ingevoerde zijdewormen; *Het Paardenvleesch beschouwd als voedingsmiddel*. ('s Gravenhage 1867, 8°).

P.v.M. huwde te Breda 10 Dec. 1864 met Henriette Johanna Louise de Moulin, geb. te Maastricht 24 Juni 1845, overl. te 's Gravenhage 3 Mei 1915, dochter van Johan Joseph en van Henriëtte Ruperti. Zij wonnen twee zoons en één dochter.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1916), 124; Frederiks en v.d. Branden, *Biog. Wdb. der Ned. Letterk.* 619.

Regt

[Pompe van Slingeland, Mr. Matthijs]

POMPE VAN SLINGELAND (Mr. Matthijs), geb. te Dordrecht 3 Aug. 1621, en overl. 22 Aug. 1679; zoon van Michiel (1), heer van Meerdervoort, hiervoor, en van M a r i a S a s b o u t .

Hij was vrijheer van Slingeland, heer van Dordsmonde, Carnisse en Waalsdorp, werd in 1644 baron des H.R.R. Hij werd 22 Juli 1639 te Leiden

student (philos.), werd schepen van Dordrecht 1642, 43, 46 en 47, veertigraad 1653, kerkmeester 1673, bewindhebber der O.I. Comp. ter kamer van Amsterdam wegens Dordrecht 1645 tot 1671, baljuw van Z. Holland 1653 tot 1673, kolonel 1662, artilleriemeester 1672, schutmeester van den Edelen Voetboog 1673, dijkgraaf van de Alblasserwaard en erfwatergraaf van de Nederwaard 1643, gecommitteerde ter Staten-Generaal 1673, 74, 75 en ter dagvaart op de vergadering der Staten van Holland en W.-Friesland.

In 1654 droeg Jacobus van Oudenhoven aan hem op zijn *Out-Hollandt, nu Zuyt Hollandt, vervangende eene Generale Beschrijvinge*...

Pompe v.S. is tweemaal gehuwd geweest: te Dordrecht 20 Aug. 1642 met Mondina de Beveren, geb. aldaar in 1622, en overl. 2 Nov. 1652. dochter van Cornelis en van Christina Pyll; daarna hertrouwde hij te 's Gravenhage 22 November 1654 met Maria Elisabeth Musch, vrouwe van Waalsdorp en Carnisse, gedoopt in de Gr. K. te 's Gravenhage 18 Maart 1637, als oudste dochter van den bekenden Cornelis en van Elisabeth Cats Jacobsdr. Bij zijn eerste vrouw won hij vier, bij de tweede drie kinderen.

Drie portretten door onbekende kunstenaars waren bij douair. Backer de Wildt te Amsterdam, douair. Beelaerts van Blokland te 's Gravenhage en jhr. Mr. Beelaerts van Emmichhoven aldaar.

Zie: Balen, *Beschr. v. Dordr.* 967, 1187; Oudenhoven, *Zuyt Hollandt* (de voorrede is belangrijk voor het gesl. Pompe); Wildeman en de Blocquery, *Geneal. Kwartierstaten*; S. van Gijn, *Dordracum Ill.* L; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXX, 240-243, 382; *Alg. Nederl. Familiebl.* XI, 230, XII, 169; *Navorscher*, XXXVII (1887), 559 (1897), 348; *Rotterd. Historiebladen*.

Regt

[Pon, Abraham du]

PON (Abraham du), geb. te Zwartewaal in October 1695, overl. te Vlissingen 14 April 1747, zoon van Ds. Henricus, die volgt, en van Geertruyd de Roy.

Zijn moeder vestigde zich na den dood van haar man te Leiden. Hier bezocht A. du Pon de latijnsche school en verliet deze met een proeve van latijnsche dichtkunst, een door hemzelf vervaardigd carmen heroicum: *De triumphis veterum Romanorum*. Hij werd daarna te Leiden 3 Maart 1706 student in de theologie, en verdedigde onder F. Fabricius een specimen *De iride signo foederis gratiae*, en in 1715 een onder T.H. van den Honert: *De argumento, scopo, occasione et methodo Ep. Pauli ad Romanos*.

Bevorderd tot predikant, werd hij 11 Juli 1717 te Numansdorp, 21 Aug. 1718 te Overschie en 30 Dec. 1725 te Vlissingen bevestigd. Hij werd geroemd als een ijverig en getrouw leeraar, die ook studie maakte van de nederlandsche letterkunde en de vaderlandsche geschiedenis.

Hij was te Vlissingen gehuwd met Catharina van der Snippe, dochter van Robert v.d.S. koopman aldaar.

Zie: Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.* II, 556; Vrolikhert, *Vliss. Kerkhemel*; *Boekzaal* (Juni 1747); *Navorscher* XVII, 375; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* II, 416.

Regt

[Pon, Henricus du]

PON (Henricus du), geb. te Leiden en aldaar in de Hoogl. Kerk gedoopt 23 Nov. 1662, overl. te 's Gravenhage 1 April 1705, zoon van Abraham en van Anna Margraten.

Hij werd, nauwelijks tien jaar oud, 20 Febr. 1673 als student te Leiden ingeschreven. Bevorderd tot predikant, werd hij 26 Sept. 1685 beroepen te Zwar-

tewaal en van hier te Brielle, waar hij, na bevestigd te zijn, 19 Aug. 1703 zijn eerste preek hield. Op 13 Febr. 1705 werd hij te 's Gravenhage beroepen en er ook 29 Maart 1705 bevestigd; hij zou er volgens gewoonte Woensdag d.a.v. zijn intrede doen, maar door koortsen aangetast, overleed hij juist op dien dag, terwijl zijn vrouw met de kinderen nog te Brielle waren achtergebleven.

Hij was gehuwd met G e e r t r u y d d e R o y , die naar Leiden verhuisde. Behalve een zoon Abraham, die hier voorgaat, werd hem nog te Brielle een zoon J o a n n e s geboren (gedoopt 6 Maart 1705).

Van H. du Pon werd in het licht gegeven: *Afscheids-reden van de gemeente van den Briel en intree-reden te 's Gravenhage* (Leiden 1705, 4o).

Zie: *Alg. Ned. Familiebl.* XV, 295 (over zijn verblijf te Brielle); P o s t h u m u s M e y j e s , *Kerkel. 's Gravenhage*, 46, 47, 54, 106; A b c o u d e , *Naamlijst v. Boeken*, 29.

Regt

[Potgieter, Everhardus Johannes]

POTGIETER (Everhardus Johannes), geb. 27 Juni 1808 te Zwolle, overl. 3 Febr. 1875. Zijn vader H e r m a n u s P o t g i e t e r was, evenals de grootvader E v e r h a r d u s , lakenkoopman te Zwolle. Zijn moeder was B e r e n d i n a M a r g a r e t h a v a n U l s e n , dochter van den burgemeester van Zwolle. Everhardus Johannes was de oudste zoon uit dit huwelijk, na hem volgden nog zeven kinderen, waarvan alleen de jongste zuster hem overleefde. Potgieter beweerde af te stammen van den in 1574 te Munster geboren Barend Janszn. Potgieter, die als scheepschirurgijn de ontdekkingsreis door de straat van Magelhaën meemaakte (zie over hem dl. II, kol. 632, waarbij sedert nog te raadplegen W i e d e r , *De reis van Mahu en de Cordes* en B u r g e r in *Het Boek* 1924, vooral blz. 115 v.v.).

Zijn eerste onderwijs genoot hij te Zwolle op de fransche school van Quanjer en op de pas opgerichte avondschool der Mij. tot Nut van het Algemeen onder Spijkerman. Deze scholen verwisselde hij in 1819 voor die van van Schouwenburg, waar hij de moderne talen leerde. De natuurkundige ter Pelkwijk, lid van de Gedeputeerde Staten, met het toezicht op de scholen belast, heeft zich ook voor zijn opvoeding geïnteresseerd.

Daar de zaken van den vader onder den druk der tijden slecht gingen, moest Everhardus reeds op 13-jarigen leeftijd in den handel. Zijn tante W i l h e l m i n a v a n U l s e n , die met haar vriendin E l i s a b e t h v a n H e n g e l , welke in leder handelde, aan den Oudezijds Voorburgwal bij de Hal te Amsterdam woonde, deed hem in 1821 overkomen om in den leerhandel te worden opgeleid. Deze tante van Ulsen heeft een grooten en gelukkigen invloed op P. gehad. Zijn vrijen tijd besteedde hij aan de verdere studie van Duitsch en Engelsch; teekenles kreeg hij van Dawaille. Ds. S.D. de Keizer zorgde voor het godsdienstonderwijs.

Op zijn 14den jaar begon hij reeds met verzen maken; hij dweepte toen met Feith en diens volgelingen. Omstreeks 1825 wendde hij zich tot Barend Klijn, wiens gedichten hem bijzonder troffen en die, ook koopman, tot de steunpilaren van het toenmalige amsterdamsch poëtengild behoorde. Klijn en diens broeder Harmen stuurden zijn dichttalent verder in de richting van godsdienst, vaderlandsliefde, huiselijkheid, bewondering voor Amsterdam.

Elisabeth van Hengel besloot haar lederhandel aan kant te doen, zich te vereenigen met W.G. van der Muelen in den suikerhandel en vestigde

zich als representante van het nieuwe huis van Hengel en van der Muelen te Antwerpen; haar vriendin van Ulsen en Potgieter gingen mede in den zomer van 1827. Deze vonden er vrienden in de beide predikanten P.J.J. Mounier en P.J. Marcus. Hij begon hier met zijn diepere studie van de letteren. In 1828 maakte hij kennis met J.F. Willems, den vader der Vlaamsche Beweging. Deze vijftien jaar oudere vriend heeft grooten invloed op zijn vorming gehad, hoewel er betrekkelijk weinig punten van aanraking in letterkundig streven waren. Willems leidde P. in de binnen- en buitenlandsche letterkunde en bracht hem in letterkundige kringen in Antwerpen.

Zijn eerste gepubliceerd dichtwerk vinden wij in *Apollo, tijdschrift voor den beschaafden stand* in 1827 opgericht onder redactie van Jacob van Lennep en Adriaan van der Hoop; hij werd een ijverig medewerker. Deze eerste poëzie kenmerkt zich door ernst en godsdienstigen geest. Soms is er twijfel en somberheid, de geest der eeuw. *Apollo* beleefde slechts negen en dertig nummers, toen werd hij vervangen door *Argus*, waaraan P. niet meewerkte. Wat klaar lag voor *Apollo*, zond hij naar het *Algemeen Letterlievend Maandschrift*; ook knoopte hij betrekkingen aan met *De Vriend des Vaderlands*. Van beide veelgelezen tijdschriften werd hij medewerker. Hij gaf er o.a. vertalingen naar Hugo en Byron. Ook aan den *Muzen-almanak* van Immerzeel werkte hij mee en aan de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van Yntema. Augustus 1830 begon de belgische opstand en daarmee brak voor P. een sombere tijd aan; zijn indrukken van wat er gebeurde vinden we in zijn *Leven van Bakhuizen van den Brink*, in een *Dagboek*, dat hij tot 8 Nov. 1830 hield, in verschillende gedichten als *Noord en Zuid onder Willem I* en *Drie Nachten te Antwerpen* en 25 *September* 1830. Kort voor de omwenteling (7 Juli) was Ds. Mounier, te Amsterdam beroepen, naar zijn nieuwe standplaats vertrokken. 29 October verlieten de dames van Hengel en van Ulsen de stad. P. bleef alleen achter als garde urbaine, vrijwillig rustbewaarder. Op 19 Nov. verliet ook hij de stad, na vooraf zijn zaken geregeld te hebben, in gezelschap van een vriend. De reis ging met de diligence naar Aken, vandaar naar Nijmegen, waar de beide jonge mannen als verdacht van deelneming aan den opstand door den bevelvoerenden generaal werden verhoord. Op 25 Nov. 1830 kwam hij te Amsterdam aan. Hij nam zijn intrek bij zijn grootmoeder, de wed. Potgieter, die op de Bloemgracht woonde, waar zij kort daarna overleed. Willems had hem een aanbeveling voor Bilderdijk en Mr. Jeronimo de Vries meegegeven. Van die voor Bilderdijk heeft hij geen gebruik gemaakt. De Vries was een veelzijdig man van smaak, zachtmoedig en verdraagzaam. P. bezocht geregeld zijn avonden en vond daar den jongen van Lennep, Yntema, den dichter Withuys. Men bewonderde er de van Harens, men waarschuwde hem zijn liefde voor den puntigen Huygens en Staring niet te overdrijven; hij deelde er niet in de ingenomenheid voor Cats en Bilderdijk. De Vries plaatste zijn gedichten in zijn met W.G. van Kampen bestuurd *Hollandsch Magazijn van Letteren, Wetenschappen en Kunsten*. In die wintermaanden hoorde P. ook da Costa's voorlezingen over de vaderlandsche geschiedenis. Zoo komt hij steeds meer in de romantiek dier dagen. In het weekblad *De Atlas, Amsterdamsche Zondags-Kronijk*, dat in Febr. 1831 door Withuys en Mr. I.P. Lipman werd opgericht, plaatste hij in dezen winter eenige gedichten, waaronder *Wilhelm's Reize* bijzonder de aandacht verdient, daar het autobiografische bijzonderheden

bevat. Klijn, Willems noch de Vries zijn voor hem leermeesters geweest; hij leerde veel bij hen, maar hij bleef wie hij was en behoefde meer dan zij hem geven konden; hij heeft het in zichzelf gevonden. In dezen winter maakte hij ook kennis met The English literary society, waarover hij interessante bladzijden schreef in zijn *Leven van Bakhuizen van den Brink*. Het was een genootschap, opgericht door den Engelschman B.I. Nayler, onderwijzer, uitgever en schrijver, geholpen door Taylor, engelsch correspondent bij Hope en Co en Playter, zangleeraar. Hij vond er W.G. van Kampen en van Lennep en werd er nader ingevoerd in de kennis der engelsche letterkunde, Sheridan, Shakespeare, Percy, Goldsmith, Moore, Dryden; hij zegt zelfs, dat Shelley er gelezen werd. In dezen winter heeft hij ook de wijsgeerige lezingen van Kinker in Felix Meritis gehoord en als deze gewichtige winter voorbijgesneld is, komt de reis naar Zweden, een der eerste dagen van April 1831.

W.G. van der Muelen was beheerder van aldaar gelegen goederen, waarop de nakomelingschap van Elias Trip, een amsterdamsch koopman in de 17de eeuw, zekere rechten had, krachtens geldleeningen en andere overeenkomsten, door de kroon van Zweden met Elias Trip en diens erven aangegaan. De schulden der regeering waren in den loop der jaren vermeerderd en de verbintenissen en verhoudingen waren zeer ingewikkeld geworden. De bewindvoerder bezat door erfenis een belangrijk deel van deze goederen. Hij vaardigde Potgieter af om in Zweden de belangen der gerechtigden te onderzoeken en te bevorderen door inspectie van de bezittingen en conferenties met den advocaat-fiscaal. P. greep de gelegenheid aan om daardoor in het onderhoud van de dames van Hengel en van Ulsen en van zichzelf te voorzien en in de hoop zichzelf buiten 's lands een toekomst te openen. 12 April 1831 kwam hij te Hamburg. Hij heeft er over gedacht om zich later te Hamburg als koopman te vestigen. Van daar trok hij over Altona, Kiel, Kopenhagen en Helsingör naar Halmstad (26 April). Drie dagen later was hij in Warberg en berichtte aan de kassiers van de erven Trip te Gothenburg zijn komst. In uitvoerige berichten heeft hij van der Muelen op de hoogte gehouden van zijn inspectiereis. 21 Juni was hij in Stockholm. Lang verbleef hij vooral in Gothenburg. Hij heeft er over gedacht er zich als koopman te vestigen. In Dec. 1832 keerde hij naar Holland terug. Het is moeilijk uit te maken of hij aan de verwachtingen van van der Muelen heeft voldaan. Op zijn advies heeft deze hem gemachtigd den verkoop der goederen te bevorderen. 27 April 1833 gaf de regeering daartoe toestemming. Deze gunstige beschikking zal wel aan zijn werk en invloed te danken zijn.

Hij heeft in Zweden veel geleerd; hij heeft er de noorsche literatuur leeren kennen in het bijzonder Tegnèr en onder den invloed der nieuwe omgeving schreef hij vele gedichten. Vooral Gothenburg is de plaats van zijn letterkundigen arbeid geweest. Hij kwam er in aanraking met beschaafde families, bij wie smaak en kunstzin heerschten. Hij sprak al spoedig de taal vrij gemakkelijk en toonde groote belangstelling voor de literatuur en beschaving, die in die dagen in het Noorden eene groote hoogte hadden bereikt. Met de aanzienlijkste leden van de zweedsche maatschappij maakte hij allerlei feesten en sledevaarten mee; hij speelde mee in stukken van Marivaux en Sédaine. Toch verlaat hem ook hier niet steeds zijn sombere en melancholische stemming.

De grond voor deze stemming was waarschijnlijk de liefde. Het meest is hij bekoord door Hilda Prytz, het mooiste meisje uit Gothenburg, die ook door twee zweedsche dichters Brinkman en Tegnèr werd bewonderd en gevierd. Zij huwde in 1832 met Olof Wijk. Potgieter heeft haar leeren kennen bij de familie Lorent-Castillon te Lerje, dicht bij Gothenburg en ook hij heeft haar bewonderd en aangebeden. Ook Fanny Vallentin heeft daar indruk op hem gemaakt. Potgieter was een dagelijksche gast bij de Wijks. Hij was met hen zeer bevriend. Potgieter laat in zijn schetsen uit Gothenburg deze Hilda onder den naam Ebba optreden en Wijk onder dien van Urfwed. Lang is hij met de Wijks in correspondentie gebleven. De laatste brief, dien wij van Hilda aan hem kennen is van 1870. Deze Hilda-type leeft zoo zeer in het werk van P. dat wij vermoeden mogen, dat ze ook zijn hart heeft getroffen. Men heeft ook de meening geopperd, dat hij verloofd is geweest met Marie Lorent Castillon en dat deze hem niet genoeg heeft gewaardeerd, waarop hij de verhouding zou hebben verbroken.

Na zijn terugkomst nam hij zijn intrek bij mejuffrouw van Ulsen en huurde weldra een klein huis op de Keizersgracht bij de Westermarkt. Daarna heeft hij nog gewoond Heerengracht bij de Brouwersgracht, Keizersgracht bij de Beerenstraat en eindelijk op de Leliegracht bij de Keizersgracht. Hij vestigde zich aanvankelijk als agent van de firma Fr. Heeren en Co te Hamburg. Deze betrekking ontwikkelde zich sedert tot een agentuur van meerdere buitenlandsche huizen. Hiermee is zijn maatschappelijk werk bepaald. Aanvankelijk werkte hij met bescheiden, later met groot succes. Zijn wensch om Amsterdam te verlaten, bleef hierdoor onvervuld. Hij bleef ongetrouwd en zorgde voor zijn tante. Na haar dood in 1863 kwam zijn zuster Sophie bij hem wonen.

Onder zijn rustig zakenleven streefde hij rusteloos naar veelzijdige ontwikkeling. Hij was een man geworden, die zijn geest geheel ontplooide.

Hij keerde terug in den kring van de Vries; hij sloot vriendschap met J.P. Heye; Yntema trachtte hem weer aan de *Vaderlandsche Letteroefeningen* te binden en P. schonk hem eenige gedichten, o.a. *Emma*. Ook Immerzeel won hem opnieuw voor zijn *Muzen-almanak*. Maar wat meer zegt, hij maakte door Heye kennis met Aernout Drost. Drost en Heye wijzen hem naar de kritiek. En in den zomer van 1833 bracht Drost hem in kennis met R. Bakhuizen van den Brink. Dan komt hij tot de uitvoerige beschouwing over den historischen roman *Galama* van J.E. Schut, onder de auspiciën van zijn nieuwe vrienden. De scheiding tusschen de *Letteroefeningen* van Yntema en de jonge school werd voorbereid. *De Vriend des Vaderlands* voldeed niet langer aan de behoefte van het krachtige drietal Drost, Bakhuizen en Potgieter; met Heye stichtten zij een nieuw tijdschrift, dat eerst *Europa* zou heeten, maar in *De Muzen* herdoopt werd, toen Sept. 1834 de eerste aflevering bij M. Westerman en zoon verscheen. Het heeft slechts zes afleveringen mogen beleven. P. schreef er o.a. zijn studie over Loots en zijn aankondiging over de Promessi Sposi van Manzoni in en, wat het voornaamste is, *De Nalatenschap van den Landjonker*, waaruit later de groote cyclus-gedichten groeien zou. Hij laat het voorkomen, of zekere Joan Unico op aandrang van vrienden een bloemlezing geeft uit de dichterlijke nalatenschap van een verren neef Theodoor van D. Theodoor, Joan Unico en Potgieter zijn één; ook hierin, als in *Wilhelm's Reize* zit autobiogra-

fie. Eenige van de gedichten moeten reeds in Zweden zijn ontstaan.

Na den vroegen dood van Drost hebben Potgieter en Bakhuizen diens *Pestilentie te Katwijk* voltooid en met zijn schetsen en verhalen uitgegeven (1835) en intusschen werkte P. aan *Het Noorden*, waarvan in 1836 het eerste deel verscheen; tweede in 1840. Uitgeversnijd was de onmiddellijke aanleiding, dat kort na het mislukken der *Muzen, De Gids* verscheen. De *Vaderlandsche Letteroefeningen* hadden zich ongunstig uitgelaten over uitgaven van Beyerinck; dit had ten gevolge dat in 1836 deze het prospectus rondzond van *De Gids. Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen* met platen, een kleine brochure, waarover de *Vad. Letteroefeningen* zich verontwaardigd uitlieten. Beyerinck had Potgieter en Robidé van der Aa gevraagd de redactie van *De Gids* op zich te nemen; zij hebben die aanvaard. Van der Aa heeft nog tijdens den eersten jaargang bedankt. Bakhuizen was ook gevraagd, doch hij weigerde; eerst in 1838 komt deze in de redactie.

Jan. 1837 verscheen *De Gids*. Het was aanvankelijk een hoofdzakelijk kritisch tijdschrift; achterin kwam het Mengelwerk, vertalingen en oorspronkelijk werk met prenten geïllustreerd. De eerste jaargang is door Potgieter zelf op enkele uitzonderingen na geheel gevuld. *De Gids* wordt nu voortaan het terrein, waarop zich zijn letterkundige werkzaamheid volledig ontplooit. In de eerste jaargangen gaf P. zijn uitvoerige beschouwing over Staring's gedichten, verder over Beets' *Guy de Vlaming, De Graaf van Devonshire* van Geertruida Toussaint over *De Neven* van Helvetius van den Berg. In het Mengelwerk verscheen *De letterkundige bondgenooten te Parijs* enz. Zijn toon is waardig, streng, scherp soms. Zijn oordeel is zelfstandiger en vaster geworden dan toen hij in *De Muzen* werkte. Zijn opstellen zijn frisch, krachtig van stijl, degelijk en belangwekkend van inhoud. Typeerend is zijn oordeel in de *Kopijeerlust des dagelijkschen Levens*, naar aanleiding van de *Camera Obscura* en *Klikspaan's Studenten Typen* vooral. Hoewel in zijn kunst vaak een kritische geest zat, gaan kunst en kritiek zich geheel vereenigen in de novelle *Albert*, waarin men alle intrige mist en de geschiedenis alleen boeit door wat er gesproken wordt; het wordt een tegenhanger van Geel's *Gesprek op den Drachenfels*. In deze periode vooral komt zoowel in proza, als poëzie de verheerlijking van Holland's grootheid en macht op ieder gebied in de 17de eeuw en de drang om het Holland van zijn tijd, weer op te heffen uit zijn versuffing, aan te zetten tot een hernieuwing van de vroegere glorie. Dit spreekt vooral uit *Jan, Jannetje en hun jongste kind* (1842), *Het Rijks Museu* (1844), verschillende zangen des tijds: *Veteranen-klagt*; *Een wonder is de nieuwe beurs*. Later uit: *Het jagertje*; *Haesje Claesdochter op 't Princenhof*; *Het Nieuwe tolhuis der Stad Amsterdam*, enz. De sociale novelle is vertegenwoordigd door *De Ezelinnen*; *'t Is maar een pennelikker* (1842); *De Zusters*; *Blauwbes* (1844).

In 1838 nam hij de verzorging op zich van het jaarboekje *Tesselschade*, dat in de plaats kwam van den *Nederlandschen Volksalmanak* bij den uitgever Frijlinck. De *Tesselschade* moest in de practijk brengen, wat *De Gids* wilde. P. streefde hier naar de hervorming der almanak-literatuur. Het boekje heeft slechts drie jaargangen beleefd. Het voornaamste dat P. er in schreef is in proza: *Het Togtje naar ter Ledestein*; *Lief en leed in 't Gooi* en *Marie*; in poëzie: *Fortuinzoeken*; *Aan het vensterke van Elzemoer*, *Hilda*

en *de Liedekens van Bontekoe*. En intusschen vertaalt hij naar Beckford, Hazlitt, Leigh Hunt, enz.

In 1848 komt er een verandering van beteekenis in *De Gids*; in plaats van een voornamelijk kritisch tijdschrift wordt het een algemeen tijdschrift, waarin opstellen over allerlei wetenschap en kunst een plaats vinden; het krijgt het karakter dat het thans nog heeft. In deze nieuwe periode verschenen de kritische opstellen over *Hollandsche politieke Poëzij* (da Costa), over *Hollandsche dramatische Poëzij* (Schimmel). Uit een opstel van 1857, dat niet herdrukt is in de werken, blijkt, dat hij reeds aardig inzicht krijgt in de beteekenis van Sainte Beuve. Opstellen over Béranger, Goldsmith, Sterne, George Crabbe volgden. Tot nu toe had P. reeds een gansche reeks medeleden in de redactie van *De Gids* gehad; in 1863 trad Coenraad Busken Huet in de redactie, dien hij had leeren kennen en waardeeren als vriend en een aan hem verwanten kritischen geest. In dit jaar kwamen ook Quack en Buys in de redactie. Toen Huet door het plaatsen van een paar opstellen in het Januari-nummer van 1865, die niet in den smaak vielen van sommige redactieleden, de redactie moest verlaten, sloot P. zich bij hem aan; hij deed afstand van het tijdschrift, dat zijn levenswerk was. Met Huet stond hij voortdurend in vriendschappelijk verkeer; menigen Zondag ondernam hij van Bloemendaal uit, waar de Huets woonden, met zijn vrienden tochtjes in de mooie omstreken.

In hetzelfde jaar 1865 ondernam hij met Huet een reis naar Florence, waar men ter herinnering aan den geboortedag van Dante vóór 600 jaar een standbeeld voor den dichter oprichtte en Dante-feesten vierde. P. heeft nog al eenige reizen gemaakt buiten zijn verblijf in Antwerpen en Zweden. In 1852 bezocht hij Antwerpen en Brussel, in 1857 België en den Rijn, in 1858 Dusseldorf, Elberfeld en Kleef, 1860 België, 1861 Londen, Hannover, Bremen, 1862 Spa en met Zimmerman Londen en Schotland, 1863 Baden-Baden, 1867 Genève, 1871 Gent, Stuttgart, München, Weenen, Praag, Nürnberg, 1872 Madrid en Parijs.

Uit de reis naar Florence ontstond het uitvoerige gedicht *Florence* (1868). Het aanvaarden van de redactie van de *Javabode* door Huet, heeft P. pijn gedaan; toch behield hij zijn hartelijke, toegewijde vriendschap voor Huet en zond hem menig opstel voor zijn blad in Indië; ook ontstond er een uitvoerige en levendige correspondentie tusschen beide vrienden. In het indische blad verschenen o.a. het mooie *Herinneringen en Mijmeringen*, waar voor het eerst een grondige, diepere kennis van Shelley blijkt bij P. Ook een opstel over Björnsterne Björnson verscheen in Huet's blad.

In 1864 verscheen *Proza* (1837-1845), een verzameling van het voornaamste wat hij in die jaren, vooral in *De Gids* schreef; 1868 volgde een dergelijke verzameling *Poëzy* (1832-1868), waarin het groote gedicht *Florence* werd opgenomen. Behalve dit schreef hij in deze laatste periode van zijn leven nog *De nalatenschap van den Landjonker*, een nieuwe verzameling gedichten, gegroeid uit de idee van de eerste. Een zeer breed opgezet dichtwerk is in deze collectie *Gedroomd paardrijden*. In de *Landjonker* en *Florence* nog meer dan in zijn vroegere poëzie openbaart zich zijn neiging om voor zijn schoonheid te zoeken een moeilijken pretentieuzen, duisteren, gewrongen vorm. Vele van deze gedichten kan men eerst na een grondige, moeizame studie volkomen begrijpen en voelen.

Hetzelfde verschijnsel zien wij in een ander zeer breed opgezet werk van dezen tijd, dat ongelukkig niet voltooid is, *het Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink*, dat in 1870 verscheen, bij de door P. verzorgde uitgave van Bakhuizen's *Studiën en Schetsen*. P. veroorlooft zich in deze levensbeschrijving allerlei uitweidingen die slechts zeer in de verte of geheel niet in verband staan met Bakhuizen, maar die toch op zichzelf voor de kennis van den tijd en van P.'s inzichten van het grootste belang zijn.

De *Nalatenschap van den Landjonker* verscheen het eerst in het tweede deel der *Poëzy* (1837-1874), waarvan de uitgave kort voor zijn dood was voltooid. Na zijn overlijden gaf Zimmerman de verspreide en nagelaten werken uit. Te beginnen met 1885 verzorgde dezelfde Zimmerman de uitgave *Werken* in 18 deelen bij H.D. Tjeenk Willink te Haarlem. Veel van wat daarin niet opgenomen is, zal men o.a. vermeld vinden in het *Register* op de veertig eerste jaargangen van *De Gids* (Amsterdam 1877), een volledig overzicht van het oeuvre van P. vindt men bij J.H. Groenewegen, *Bibliographie der Werken van Potgieter* (Haarlem 1890). *Brieven van E.J. Potgieter aan C. Busken Huet* zijn uitgeg. door G. Busken Huet (Haarlem 1902). De bibliotheek van Potgieter en zijn-handschriftelijke nalatenschap berust grooten deels in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam.

Er bestaat een door H.A. van Trigt geschilderd portret van Potgieter in de universiteitsbibliotheek te Amsterdam. Dit is o.a. gereproduceerd voor de uitgave van P.'s *Brieven aan Huet* en in den *Platenatlas* van Poelhekke en de Vooys. Een fotografie naar P. is gereproduceerd in de *Gesch. der Ned. Letterk.* van Jan ten Brink en in *Geïllustreerde Nederlandsche Letterkunde* door J. Prinsen. Een in marmer gehouwen borstbeeld van P. door F. Stracké, bevindt zich in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: J.H. Groenewegen, *E.J. Potgieter* (Haarlem 1894); A. Verwey, *Het leven van Potgieter* (Haarlem 1903); dez., *Droom en tucht* (Amst. 1908); dez., *Gedroomd paardrijden* (Haarlem 1912); dez., *Potgieteriana* in *Beweging* 1908, II, 392; dez., *Potgieter en Hilda Wijk* in *Beweging* 1910, II, 325, III, 211; dez., *Brieven van C. Busken Huet aan E.J. Potgieter* (Haarlem 1925); Dyserinck, *Brieven van A.L.G. Bosboom Toussaint aan Potgieter* (Rotterdam z.j.); *Briefwisseling van Aernout Drost met Potgieter en Heije* uitgeg. door J.M. de Waal in *Tijdschr. Ned. Letterk.* XXXVII, 81; C. Busken Huet, *E.J. Potgieter* in *Litt. Fantasiën* III, XIII, XV, XVI en XXII; dez., *E.J. Potgieter, Persoonlijke herinneringen* (Amst. 1877); J. Zimmerman, *E.J. Potgieter* in *Gids* 1875 I, 457, 1886, IV, 309; H.J. Polak, *Tweeërlei kritiek* in *Gids* 1891, II; N. Beets, *E.J. Potgieter, Persoonlijke herinneringen* (Haarlem 1892); P.F.Th. van Hoogstraten, *E.J. Potgieter* in *Studiën en Kritieken* II en III; M.A.P.C. Poelhekke, *Potgieter gehuldigd* in *Katholiek* CXXIV, 82; C.G.N. de Vooys, *Potgieter en het liberalisme* in *Beweging* 1905, III, 275, IV, 19, 1906, I, 292, II, 328; dez., *Potgieter en Huet als critici* in *Beweging* 1907, III, 80; W.H. de Beaufort, *Potgieter en Busken Huet* in *Onze Eeuw* 1903, I, 277; K.H. de Raaf, *Uit Potgieter's jongelingsjaren* in *Nieuwe Gids* XXV 1910 I, 569; F. Nippolt, *E.J. Potgieter* in *Mannen van beteekenis* VI (Haarlem 1875); P.N. Muller, *Potgieter op de Beurs* in *Gids* 1886, IV, 411; Jan ten Brink, *Gesch. der Noord- Ned. letteren* (1888)

II, 108; S.A. Naber, *Twee trouwe vrienden* in *Gids* 1903, II, 6. Voor de interpretatie van *Potgieter-teksten* vindt men verscheidene opstellen van Terwey, den Hertog e.a. in *Taal en Letteren* en *Noord en Zuid*.
Prinsen

[Potter, Dirc]

POTTER (Dirc), geb. waarschijnlijk omstreeks 1370, overl. 30 April 1428, gehuwd met Lysbeth van der Does, was een zoon van Geryt Potter, secretaris van hertog Albrecht van Beieren, die tusschen 1363 en 1385 verschillende oorkonden als 's graven clerc heeft onderteekend. Dit ambt van secretaris ging op den zoon over; herhaaldelijk vinden wij de handteekening van Dirc Potter onder oorkonden uit den tijd van de verschillende vorsten uit het beiersche huis, het eerst 9 Jan. 1403. Hij behoorde tot den lageren hofadel, een stuk van 3 April 1415 geeft hem den titel van knaap. Naast zijn betrekking van geheimschrijver bekleedde hij gedurende eenigen tijd het ambt van baljuw, zooals hij zelf in zijn hoofdwerk *Der minnen loep* vermeldt. Daar (I vss. 77-79) noemt hij zich ‘scriver van den bloede’ en spreekt van den tijd, toen hij ‘hadde die yseren roede ende rechter was in 's vorsten land’. Van dit baljuwschap, dat hij in den Haag heeft bekleed, weten wij overigens niet veel. We weten niet, wanneer hij is aangesteld en ook niet, wanneer hij zijn ontslag heeft gekregen. Wel vinden wij vermeld, dat bij een beschikking van 10 Febr. 1409 dit ambt aan zijn broeder Pieter Potter Gerytszoon werd opgedragen, zoo lang, totdat dit besluit door den graaf of door Dirc Potter zou worden herroepen, dat Huge, heer Geraertszoon 8 Juni 1410 aangesteld werd en dat Pieter Potter 25 Aug. 1412 het ambt opnieuw ontving, beiden onder dezelfde voorwaarden als Dirc Potter het gehad had. Algemeen neemt men aan, dat Dirc Potter tot 1412 baljuw is geweest en dat het hem vergund was zich van 1409 tot 1412 door genoemde personen tijdelijk te doen vervangen, zeker is dit echter niet. De tijd van zijn baljuwschap is van belang in verband met het ontstaan van *Der minnen loep*. In dit gedicht zegt hij (I vss. 77-84), dat hij in den tijd, toen hij baljuw was, met een geheime zending belast is geweest en langer dan een jaar in het hooge rijk (Italië) heeft vertoefd. In dien tijd heeft hij het plan tot zijn gedicht opgevat, naar hij zegt, om zijn melancholie te verdrijven; in zijn later werk *Blome der doechden* spreekt hij van een boek, dat hij in vroeger tijden te Rome heeft gemaakt, met welk boek hij klaarblijkelijk *Der minnen loep* bedoelt. Wij weten wanneer Potter in Italië is geweest, 30 Jan. 1412 kwam in den Haag een bode uit Rome aan met allerlei brieven van Dirc Potter. De veronderstelling ligt voor de hand, dat het gedicht in dien tijd is ontstaan, zekerheid hebben we echter niet. In een rekening van 1411 wordt medegedeeld, dat de tresorier van den graaf met Dirc Potter en andere clerken met hun knechten op 4 Mei ter dagvaart naar Utrecht ging tegen de Gelderschen. In hetzelfde jaar worden nog twee reizen naar Utrecht en een naar Wijk-bij-Duurstede vermeld, terwijl we weten, dat Potter 25 Juni 1412 in den Haag een stuk als getuige onderteekende. De termijn van 4 Mei 1411 tot 25 Juni 1412 lijkt wel kort voor een verblijf in Italië van meer dan een jaar, vooral wanneer we aannemen, dat de kleinere reizen na 4 Mei 1411 vallen.

In dienst van de beiersche graven is Potter met verschillende zendingen belast geweest en heeft hij vele reizen gedaan. In 1414 vinden wij hem onder de leden van een gezantschap, dat naar Dordrecht ging om den intocht van den graaf aldaar voor te bereiden. 25 Mei 1415 beloonde Willem VI

zijn trouwe diensten met de hofstede ter Loo in het ambacht van Voorburg (het latere Klein Loo aan den Bezuidenhoutschen weg), die hij met alle toebehooren als erfelijk leen ontving, 1 Maart 1418 breidde Jacoba van Beieren deze schenking met nieuwe rechten uit, terwijl zij bij dezelfde gelegenheid zijn bezittingen vergrootte door het ambacht van Snedelwijck in de parochie Waddingsveen te voegen bij het Hubrechtsambacht, dat hij reeds bezat. Uit een stuk van 27 Maart 1415 blijkt, dat hij inkomsten had uit de tollen van Geervliet en Iersekeroort. De laatste reizen, welke hij voor Willem VI heeft gedaan, schijnen die te zijn, welke in een rekening van 1416-1417 worden vermeld. Op 24 Nov. 1416 vertrok hij uit den Haag met allerlei brieven en boodschappen van den oppersten tresorier naar Henegouwen, waar de graaf zich toen bevond en kort daarop reisde hij in dienst van den dauphin, den gemaal van Jacoba, van den Haag naar Calais met brieven aan den Keizer en aan den bisschop van Rheims. Deze reis duurde 34 dagen, doordat hij op zijn reis naar huis, toen hij nog 3 mijlen van Brugge verwijderd was, opnieuw met brieven voor den Keizer en andere heeren, betreffende de stad Dordrecht en andere aangelegenheden naar Calais werd gezonden.

Na den dood van Willem VI vinden wij Potter voor het eerst op 8 Jan. 1418 als secretaris van Jacoba vermeld, in hetzelfde jaar deed hij in dienst van haar en haar echtgenoot, Jan van Brabant, reizen naar Kuilenburg, Utrecht, Leiden en Rotterdam. Hij is echter niet in hun dienst gebleven, wij vinden hem later als secretaris van Jan van Beieren, in welke functie hij een aantal oorkonden onderteekende en verschillende reizen deed. In 1419 was hij te Leiden met boodschappen van den hertog, in 1420 reisde hij naar Kuilenburg en Wageningen op een dagvaart tegen de Utrechtenaren en vandaar naar Rozendaal voor een ontmoeting met den hertog van Gelre, den bondgenoot van Jan van Beieren. In 1420 en 1421 vinden wij reizen naar Gent, van Middelburg naar Tholen (deze twee reizen gezamenlijk met meester Heynric Scatter), naar Dordrecht en naar den Briel vermeld, in 1422 worden reizen naar den hertog van Gelre, twee reizen naar Dordrecht en een reis naar den domproost van Doorn genoemd, in 1423 naar Bergen-op-Zoom en Leiden. 11 Maart 1424 werd hij met een zending naar Vlaanderen belast, evenals 3 Juli 1425, de laatste maal in gezelschap van Arent van Leyenberg en in dienst van Philips van Bourgondië. Als secretaris van Philips vinden wij zijn naam onder een aantal oorkonden, uitgevaardigd tusschen 11 Nov. 1425 en 6 Juli 1427. Ook wordt er vermeld, dat hij in die jaren allerlei reizen heeft gedaan, zonder dat ze worden genoemd. In Nov. 1425 kreeg hij met anderen de opdracht wijzigingen in het muntwezen in Dordrecht aan te brengen. Bij open brief van 3 Maart 1426 werd zijn jaarwedde door den hertog geregeld, sedert dien tijd ontving hij tot aan zijn dood een vaste bezoldiging van 1 beierschen gulden daags.

Dirc Potter is bij het nageslacht bekend gebleven als schrijver van *Der minnen loep*. In dit werk deelt hij verschillende bijzonderheden over zich zelf mede. In II vss. 2465-2467 zegt hij, dat hij ouder is dan 40 jaar, dat zijn leven neerwaarts gaat en dat hij met de liefde heeft afgedaan. Als hij in *Blome der doechden* zinspeelt op het gedicht, dat hij in ‘jongen tijden’ heeft gemaakt, zal hij met deze uitdrukking een vroeger tijdstip willen aanduiden, niet den tijd toen hij jong was. Over zijn eigen ontwikkeling spreekt hij I vss. 35-64. Hij vertelt, dat hij op school is geweest en behoorlijk

Latijn verstaat, van logica en wijsbegeerte houdt hij niet, wel van grammatica, ofschoon het hem liever zou zijn, als hij daarvan meer wist. Veel houdt hij van poëzie en oude verhalen, de andere wetenschappen gaan hem te hoog, theologie laat hij over aan de godgeleerden, geneeskunde aan de medicijnmeesters, rechtswetenschap aan de kenners van het recht, wijsbegeerte aan de geleerden, wien alle kunsten ten dienst staan. Omdat hij zooveel van dichtkunst en van geschiedenis houdt, wil hij daarvan schrijven. Hij doet dit om goede vrouwen vreugde te geven, vooral om die eene vrouw, die boven alle andere staat, den tijd te verdrijven. Waarschijnlijk is dit de gewone, conventioneele opdracht aan de denkbeeldige vrouw, voor wie vroegere dichters zoo vaak beweerden te dichten. Potter stelt het voor, alsof Venus hem beval te schrijven, wat hij van de liefde gehoord en gelezen heeft om anderen daardoor te onderwijzen. Het werk behoort tot de leerdichten, waarvan het ook den vorm heeft. De inhoud bestaat uit meer of minder bekende liefdesgeschiedenissen, besloten met een vermaning, soms dient het verhaal alleen om een algemeene waarheid toe te lichten. De stof is ontleend aan lectuur, vooral aan de *Heroïdes* en de *Metamorphosen* van Ovidius, en aan den Bijbel, ook heeft hij ontleend aan bekende middeleeuwsche romans en novellen, een enkelen keer aan de mondelinge overlevering. De taal is eenigszins Duitsch gekleurd. Dat het gedicht door Potter is geschreven, is in 1844 ontdekt door L.Ph.C. van den Bergh, die in de beginletter van de laatste 10 regels (IV vss. 2315-2324) den naam Dirc Potter vond. Voor dien tijd werd het toegeschreven aan Claes Willemsz., die in het jaar 1486 een afschrift van het oorspronkelijke werk voltooide. Het gedicht werd met een uitvoerige inleiding uitgegeven door P. Leendertz Wz. (2 dln., Leiden 1845-1846), die bij de samenstelling gebruik maakte van twee handschriften (het haagsche hs. van de Koninklijke Bibliotheek en het leidsche hs. van de bibliotheek van de Maatschappij der Ned. letterkunde te Leiden, het eerste werd als grondslag genomen).

Op het latere werk van Dirc Potter *Blome der doechden* werd eerst in 1880 de aandacht gevestigd, en wel door Habets, pastoor te Vroenhoven en archivaris te Maastricht, die een viertal handschriften, thans toebehoorende aan het Minderbroedersklooster te Reckheim, beschreef. Een daarvan, een handschrift uit de 15de eeuw, werd in 1904 onder den onjuisten titel *Dat bouck der bloemen* uitgegeven door Stephanus Schoutens, die het belang van dit werk niet inzag. Door zijn gebrek aan kennis van het Middelnederlandsch zit het werk vol fouten, de uitgave is onvolledig, doordat Schoutens alles heeft weggelaten, wat Potter in de Katholieke kerk heeft afgekeurd. Dit is zeer te betreuren, daar het werk ons verschillende bijzonderheden over den schrijver geeft. Wij krijgen eenigszins den indruk, dat Potter eenig berouw heeft gehad over *Der minnen loep*, hij wil met zijn later werk ten minste weer goed maken, wat hij verkeerd heeft gedaan door een boek van wereldsche liefde, die uit vleeschelijke bekoringen ontstaat, te schrijven. Toch was zijn berouw waarschijnlijk niet groot; hij spreekt met voorliefde over *Der minnen loep* en legt er den nadruk op, dat ook dit werk niet uit dartelheid is ontstaan, maar om te leeren. Ook de *Blome der doechden* is didactisch, het dient in de eerste plaats tot leering van zijn zoon, aan wien hij het opdraagt, en verder tot leering van al de lieve vrienden, die de deugd meer beminnen dan de boosheid. In tegenstelling met *Der minnen loep* is dit werk in proza geschreven; het is

een vrije vertaling van een italiaansch werk, *Fiore di virtu*, een 14de eeuwsche omwerking van een boek, dat in de 13de eeuw door Tommaso Gozzadini was geschreven. Het is een bloemlezing van wijze lessen, spreuken en opmerkingen over deugden en ondeugden en bevat evenals *Der minnen loep* een aantal verhalen ter toelichting. We weten niet, wanneer Potter dit laatste werk heeft geschreven, in elk geval na 1415, misschien veel later.

Zie, behalve de inleiding voor Leendertz uitgave van *Der Minnen loep*, Petit, *Bibliografie der Mnl. taal- en letterkunde* I, 248, II, 175; Petit, *Repert.* I, 1463, II, 761; C. Lecoutere in *Taal en Letteren* XIV (1904), 462; H.P.J. van Alfen in *Tschr. voor Ned. taal en letterkunde* XXIV (1905), 225-243. Een uitvoerig overzicht met veel literatuur geeft J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der Ned. letterkunde* II, 119-135 (2de dr., 1922).

Scholte

[Potter, Paulus]

POTTER (Paulus), schilder en etser, werd te Enkhuizen geboren 20 Nov. 1625 en is begraven te Amsterdam 17 Jan. 1654. Hij was de zoon van Pieter Symonsz. Potter, schilder van herdersstukken enz. en van Aaltje Paulusdr. Bartsius. Zijn vader trok, nadat hij van 1628 tot 1631 in Leiden was geweest, omstr. 1631 naar Amsterdam. P. had een zuster Marie en een broeder Pieter. Paulus P. is vermoedelijk eerst de leerling van zijn vader geweest, in Amsterdam wellicht van Alb. Klomp of Gov. Camphuyzen. Anderen meenen, dat Bernard le Petit of, zooals o.a. Hofstede de Groot, Cl. Corn. Moeyaart zijn leermeester is geweest. Den 2. Mei 1642 schijnt hij bij Jac. de Weth in Haarlem in de leer te zijn gekomen, doch volgens Hofstede de Groot is er geen stijlverwantschap tusschen de Weth's en Potter's werk. 6 Aug. 1646 was P. lid van het gilde in Delft, in 1649 trok hij naar den Haag, waar hij in een huis van Jan van Goyen woonde en 3 Juli 1650 huwde hij met de dochter van Claes Dirksz Balkeneynde, bouwmeester aldaar. P. schilderde voor Amalia v. Solms een schoorsteenstuk: 'de waterende koe', doch wegens de *te* naturalistische wedergave, viel hij bij de Prinses in ongenade. Johan Maurits van Nassau echter bezocht hem dikwijls. In den Haag verkeerde P. in financieele moeilijkheden; zijn gezondheid was zeer zwak, hij werkte zeer veel en stierf reeds op 28-jarigen leeftijd.

Hij schijnt geen leerlingen gehad te hebben, maar K. Dujardin, Ch. Merz, E. Murant, J. le Ducq, W. Romeyn, A. Klomp, Camphuyzen, A.v.d. Velde, C. Verbeek, C. Saftleven en Adr. Verdoel hadden veel aan hem te danken en later hebben J. Kobell, van Os, Ommeganck, E. Verboeckhoven, Gool, A. Carree zijn werk dikwijls bedrieglijk nagebootst.

Zijn genre was het weergeven van dieren, zooals koeien, ossen, paarden etc., ook huisdieren o.a. honden, staande of liggende in landschappelijke omgeving. Volgens mededeeling der weduwe van Potter ging hij nooit uit zonder schetsboek en bovendien kon hij van uit zijn huis aan de Dunne Bierkade te 's Gravenhage zóó in het polderland zien. Gebeurtenissen weer te geven of menschen voor te stellen (dezelfde figuren komen ook telkens weer op verschillende composities bij hem terug), gelukte hem veel minder goed dan dieren, ook zijn de bewegingen van zijn paarden niet altijd duidelijk en een schilderachtige weergave van een geval moet men bij Potter niet zoeken. De meeste zijner composities zijn als volgt samengesteld: eenige groote planten op den voorgrond, ontbreking van het middenplan; ook vindt men weinig kennis van anatomie bij P., doch zijn weergave der dieren is bijzonder natuurlijk. Zeer goed

treft Potter een ochtendstemming; het best zijn zijn boerderijen met dieren; hij munt bijzonder uit in de stofuitdrukking; de kleinste details bijv. aan de vachten der dieren, men denke aan 'de Stier' in het Mauritshuis, ontgingen hem niet en zeer goed is op laatstgenoemd schilderij bijv. de lijn van den rug van den stier tegen de lucht weergegeven. Omstreeks 1646 of 1647 bereikt P. zijn hoogtepunt, dan ontstaan schilderijen als: koeien op de weide in de coll. hertog van Westminster, vee op weide uit verz. Czernin, de waterende koe van 1649 in S. Petersburg, alle stemmingsvolle schilderijen. Vóór dien tijd was P.'s werk teekenachtig zou men kunnen zeggen, er na meer schilderachtig, doch heel veel verschil tusschen zijn vroege en late werken bestaat er niet. Vroeg werk zijn zijn schilderijen met vee en bijbelsche voorstellingen tot voor kort onbekend of voor valsch verklaard, o.a. Abraham in Kanaän van 1642 in het Germ. Mus. te Nürnberg; ook kennen wij eenige vroege teekeningen (van 1640), die, evenals de schilderijen uit dien tijd, weinig aantrekkelijk van compositie zijn, overvol en meestal zwak van teekening. Zeer goed zijn echter eenige vroege studies van dieren, ze zijn zeer eenvoudig, zeer waar. Mooi is echter ook nog de 'Tulp te paard' van 1653 in de verz. Six te Amsterdam, uit zijn allerlaatsten tijd dus dateerend. Niet altijd waren de dieren op P.'s schilderijen het voornaamste; er zijn composities, waar het landschap aesthetisch even belangrijk is, o.a. weide met koeien in de verz. Steengracht, weide met koeien in de verzameling de la Tournelle te Parijs, het morgenlandschap in de coll. Czernin, en de herdershond in de Hermitage St. Petersburg. Tot de schilderijen van P., die altijd bewonderd zijn, kan men de 'waterende koe' in de Hermitage rekenen, 'de herdershond' aldaar en 'de zich spiegelende koe' in het Mauritshuis te 's Gravenhage.

Schilderijen van hem bevinden zich in de meeste musea; ze worden opgenoemd door Dr. C. Hofstede de Groot in zijn werk: *Beschreibendes und kritisches Verzeichniss der Werke der Maler des XVII Jahrh.* (1911); hij geeft ons 177 nummers, waarvan 155 dieren in landschap voorstellen en 10 stallen weergeven; een aanzienlijk aantal werken dus als men bedenkt, dat de ziekelijke Potter slechts 28 jaar oud is geworden. Sedert het bovengenoemde werk verscheen, is - in 1925 ter gelegenheid van de 300-jarige herdenking van P.'s geboorte - de 'Berenjacht' uit het Rijksmuseum te Amsterdam in bruikleen afgestaan aan de gemeente Enkhuizen.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijks Prentenkabinet: grazende koe, twee studies van varkens, koe en paard bij een boom; Rotterdam, Mus. Boymans: studieblad met ossen, paard en dood paard, twee paarden, liggend varken; Haarlem, Mus. Teyler: studie van een os, een koe, een liggende koe, paard, grazende koe, waterende koe; Maartensdijk, verz. Lugt: studie, paard zonder kop; Londen, Britsch Museum: liggende honden, staande koe, oude wilg; Londen, verz. Heseltine: varkens, koe, koeien op weide; Weenen, Albertina: vee in bosch, kalvende koe, buldog; Parijs, Louvre: varken; Brussel, verz. de Grez: herder en schapen, staande jonge man, stier en koe, 2 schapen, liggend schaap; Oxford: University Galleries: koeien; Frankfort, Städ. Institut: ruiters bij een schuur waarvoor boomen (zie ook die uit verz. Weigel); München, Prentenkabinet: twee studies, staand schaap; zie ook de teekening te Bremen in de Kunsthalle: vee op weide. Volgens Dr. Hofstede de Groot bevinden zich onder de teekeningen op naam van

P. Potter vele teekeningen door Camphuyzen en C. Sachtleven, ook zou de teekening in Bremen niet van P.P. zijn, maar van iemand, die verschillende gegevens tot één geheel verwerkt zou hebben. P. heeft een 20-tal etsen gemaakt: staande koe bij een liggende koe, koe liggend bij een hek met 4 planken, grazende koe, koe met naar voren gebogen hoorn, waterende koe, twee vechtende ossen, 2 koeien van achteren gezien, 6 verschillende studies van paarden, o.a. een hinnekend paard, 2 karpaarden etc., dan verder een koeherder, veehoeder, kop van een koe, liggende koe bij boom, Zabucia (Braziliaansche plant); dan worden er nog een 5-tal aan hem toegekend, terwijl daarentegen als niet echte Potter's bekend staan een 8-tal dierstudies, die waarschijnlijk door J. de Visscher zijn gemaakt. Men kan van zijn etsen zeggen, dat de vroegste, als de koeienherder en veehoeder, schilderachtige bladen zijn; dit zijn liggende of staande dieren in landschap. Later, o.a. zijn paardenreeks en de reeks van de acht koeien enz., geven meer de enkele dieren weer, terwijl de omgeving dan slechts vaag aangeduid wordt, de horizonten zijn laag, waardoor de dieren meer uitkomen. P. Potter's etstechniek is voor treffelijk, het stoffelijke wordt goed uitgedrukt, doch men heeft er wel eens op tegen, dat er zoo weinig bewegingsuitdrukking in zijn etsen te vinden is.

Naar zijn ontwerpen maakten prenten: P. Nolpe (prent voorstellende Maria van Engeland komt 9 Maart 1642 hier te lande geld opnemen voor den oorlog tegen het Parlement), verder C. Josi, J. Buys, Ploos van Amstel, J. Scott, Auer, F. Soyer, J.C. Lemaire, J.J. Bylaert, J. Cootwijk, A. Jacobi, P. Arendsen, A. Leyderdorp, Weissbrod, J. Jacquemart, E. Salmon, H. van Hove Pzn., A. Liernur, J.A. Raab, Baltard, G.F. Eilbracht, Villair, L.J. Masquelier, C. Apostool, A. Carse, G. Craeyvanger, J. Mock, J.F. Lange, C.C.A. Last, C. Boquay, Duplessis-Boleaux, G. Engelman, C. Ferrari, Laurens, Pauquet, Dunker, O. Michel, Dupressoir, Sanders, P. Dupont, M. de Bye, A.K. de Koningh, W. Krauskopf, T.S. Cooper, Voght, van Lier, W. Unger, F.L. Huygens, W. Steelinck, J.W. Kaiser, E. Schulz, J. Passini, Laurent, A.L. Zeelander, Desaulx, Gaujot jr., J.A. Boland, Huot, N. Mossdorff, P. de Mare, B.P. Gibbon, J. Kobell, B. Picart, Ph. Zilcken, A. Schouman, R.v.d. Meulen, L. Gaucherel, J.H. Rennefeld, G. Hardorff, P.G. van Os, Voltz, J.Ph. Lebas, G. Greux, Chataignier, J.L. Raab.

Zijn portret is in 1634 geschilderd door B. van der Helst, waarnaar J. Houbraken een gravure en J.C. d'Arnaud Gerkens een lithografie (in *Kunstkronijk* 1847) vervaardigden; voorts is zijn portret gegraveerd door A.L. Zeelander en gelithografeerd door van Goor, Maurin, C.C.A. Last, Fischer en een onbekend kunstenaar.

Zie: C. Hofstede de Groot, *Beschreibendes und kritisches Verzeichnis der Werke der Maler des XVIIten Jahrh.* (Essling A.N., Paris, deel IV, 1911); E.W. Moes, *Oude teekeningen v.d. holl en vl. school in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam*, 63, 64; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 349, II, 133; H.W.F. Jeltes in *Elsevier* (Sept. 1925), 153; lezing C. Hofstede de Groot, *Kon. Oudh. Genootschap* (Nov. 1925); v.d. Kellen, Aant. Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; E.W. Moes, aant.ald. afd. prenten, afd. schilderijen; A. Bredius in *Burlington Mag.* (1913-14), 185; A. Bredius, *Künstlerinventare*, P 41, G 109, G 234, G 279*, G 417, G 556, P 750, G 854*,

G 1237, G 1248*, G 1586, K 1591; A. Bartsch, *Le peintre-graveur* (Vienne 1803-21) I, 38; F. Muller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863), 1862, S 1118 C; E. Dutuit, *Manuel de l' Amateur d'estampes* (Paris 1881-88) V, 270; verscheidene veilingscatalogi o.a. bij F. Muller (A.W.H. Mensingh) coll. E.W. en coll. de Robiano 15-16 Juni 1926; H. Buisman, *Veertig teekeningen van oude meesters der holl. schoot en enkele der vlaamsche in Teyler's Museum te Haarlem* (Leipzig 1924) 33; J. Meder, *Handzeichn. alter Meister a.d. Albertina etc.* en J. Meder, *Holl. Meister* XV-XVII *Jahrh. in d. Albertina* (1923), 28; Kleinmann, *Handzeichn. alter Meister aer holl. Malerschule*; J. Nève, *Inventaire des dessins et aquarelles coll. de Grez* (Bruxelles 1913); O. Hagen, *Deutsche Zeichner von der Gotik bis zum Rokoko* (München 1924); Sidney Colvin, *Drawings of the old masters in the University Galleries and in the old Library of Christ Church Oxford* (1907) III, 50; L. Binyon, *Dutch etchers of the XVIIth century* (London 1895); E. Michel, *P. Potter* (uitgave: *Les grands artistes*), Paris; *Cat. coll. Weigel: Handzeichn.*, no. 34; *Handzeichn. alter Meister im Städ. Institut zu Frankfort* XIX, 7; W. Schmidt, *Handzeichn. alter Meister im Königl. Kupferstichkabinett zu München* (1884), 50; A.H. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1911), 193, 357; P. Kristeller, *Kupferstich und Holzschnitt in* 4 *Jahrh.* (Berlin 1911), 370, 393, 510; *Handelsblad* (24 Juli 1925); *Haagsche Post* (18 Juli 1925); *Cat. tentoonst. Enkhuizen* (15 Juli-1 Sept. 1925); W. Steenhoff, *Nederl. schilderkunst in het Rijksmuseum*, (Amst. z.j.) II, 30; cat. versch. musea (teekeningen); G. Pauli, *Zeichnungen atter Meister in der Kunsthalle zu Bremen* (Frankfort 1914) etc. II, 23; K. Zoege von Manteuffel, *Die Niederl. Radierung* (München 1925), 102; G. Duplessis, uitg. Armand-Durand (Parijs 1876); W. Bode, *Die Gemäldesamml. Marcus Kappel* (Berlin 1914), 20; W. Bode, *Die Gemäldesamml. de Ridder* (Berlin 1913), pl. 69; *le Louvre* III, 161; P. Dissard, *Le musée de Lyon. Les peintures* (Paris 1912), 74; *Album van* 50 *schild. holl. school uit de kunstverz. des heeren Six gegr. en toegelicht door* J.W. Kaiser (Nijmegen en Amsterdam); W. Bode, *Die Meister der holl. u. vläm. Malerschule* (Leipzig 1917), 216-222.

J.M. Blok

[Potter van der Loo, Geryt]

POTTER VAN DER LOO (Geryt), de zoon van Dirc Potter, misschien uit zijn huwelijk met Lysbeth van der Does, trad in 1431 in het huwelijk met Kristyne Jansdochter van der Meye. Zijn geboortejaar en sterfjaar zijn niet bekend, men neemt gewoonlijk aan, dat hij omstreeks 1395 werd geboren. Misschien heeft hij nog een broeder Jacob gehad, van wien wij echter niets weten. In 1440 was hij baljuw van 's Gravenzande en van 1438-1454 tevens raad in het Hof van Holland. Hij bezat meer dan een hofstede in het ambacht van Voorburg, o.a. de hofstede ter Loo, die hij 13 Aug. 1428 na den dood van zijn vader in leen ontving. 13 Jan. 1432 kreeg hij van Jacoba van Beieren 14½ morgen veen, grenzende aan het goed van ter Loo. Uit zijn huwelijk had hij vier zoons Dirc, Geryt, Jan den Oude en Jan den Jonge. Hij was doctor in de rechten, welken graad hij vermoedelijk in Parijs heeft verworven; misschien heeft het vrijgeleide, dat de hertog van Brabant hem in 1425 in zijn land gaf, voor zijn reis naar Frankrijk gediend. In 1445 toont hij zich bij een oproer te Lei-

den een aanhanger van de kabeljauwsche partij. De bekende kroniek van Froissart is door hem uit het Fransch vertaald, waarschijnlijk in zijn geheel, we bezitten echter alleen de tweede helft. Daarvan bestaan twee handschriften, een van omstr. 1430, thans in de Koninklijke Bibliotheek in den Haag, en een van 1470 in de Universiteitsbibliotheek te Leiden. Gedeelten daarvan zijn uitgegeven door J.W. Muller in het *Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde* VIII (1888,) 264-295 en door Nap. de Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen, ghetranslateert by Geryt Potter van der Loo* (2 dln., Gent 1898).

Zie: L.Ph.C. van den Bergh in *Ned. Atheneum* I (1853), 149-150; J.W. Muller in *Tijdschrift voor Ned. taal en letterkunde* VIII (1888), 264-295.

Scholte

[Price, John]

PRICE (John), ook Apricius genoemd, geb. omstr. 1620, gest. in Guyana 1677. Deze predikantkolonist was in zijn jonge jaren naar West-Indië vertrokken en had daar eenigen tijd op een der kleine Antillen doorgebracht, tot hij in 1661 beroepen werd als predikant bij de engelsche gemeente in 's Gravenhage. De 15 jaren van zijn verblijf aldaar kenmerkten zich o.a. door het optreden van den zonderlingen, niet geheel toerekenbaren geestdrijver Johannes Rothe (dl. I, kol. 1443), die vooral van 1672 tot 1674 door zijn profetieën, visioenen en boetpredicaties de gemoederen der lichtgeloovigen verontrustte, en door zijn heftige aanvallen op den stadhouder Willem III, dien hij van de laagste bedoelingen beschuldigde, het land in opschudding bracht. Ook P. meende zijn stem te moeten verheffen tegen dien niet geheel onschadelijken, nieuwen ‘Johannes, den dienstknecht Gods’. Hieraan danken hun ontstaan de pamfletten *Satan in een Engel des Lichts, raeckende de waerschynlykheyt en aert van alle hedendaegsche prophetieën en openbaeringhe* ('s Gravenhage 1674) (bij Knuttel 11247), in hetzelfde jaar gevolgd door: *Claer Bewijs dat alle hedendaegsche Propheciën syn valsch en strijdigh tegens de Heylige Schriften en dat de Beweringen van dien maer Ydelheden syn* (Knuttel 11248).

Ofschoon niet jong meer, vond de energieke man op den duur geen voldoening in het predikambt. Een kolonie te stichten in het verre westen, daartoe alle voorbereidingen te treffen, tallooze bezwaren te overwinnen, schepen uit te rusten en als aanvoerder van honderden uitgewekenen een nieuwe volkplanting te besturen, dat was een levenstaak, die hem meer toelachte. Na velen voor zijn plannen gewonnen te hebben, diende hij 19 Januari 1675 zijn ontwerp in bij de Staten van Holland, betreffende de stichting van een nederzetting aan den mond der Oyapock, de huidige oostelijke grensrivier van fr. Guyana. Apricius had geen ongunstig oogenblik gekozen. Door den oorlog lag de handel op Frankrijk stil, de acte van navigatie belemmerde dien op Engeland. Nieuw-Nederland was verloren gegaan; het zoeken van nieuwe débouchés was dus zeer geraden. De verovering van dat deel van Guyana, dat in naam tot de belangensfeer der Franschen behoorde, kon slechts van blijvenden aard zijn, als men door het stichten van koloniën er vasten voet kon krijgen. Een vloot van 10 schepen was sedert Maart 1676 onder bevel van den commandeur Jakob Binkes reeds op weg daarheen en het zou hem, dacht men, niet moeilijk vallen het eiland Kajana (Cayenne) te veroveren en daarmee aan het fransche gezag in Guyana een eind te maken. De Staten oordeelden dat P.'s conditiën ‘groote apparentie gaven van een goedt ende gewenscht succes’. Na de oppositie van den kant

van Rotterdam door een 'bezending' van amsterdamsche afgevaardigden bezworen te hebben, stelden de Staten bij resol. van 23 Juli 1675 hun voorwaarden vast. De nieuwe kolonie, geheel onafhankelijk van de W.I.C., zou onder hun rechtstreeksch gezag staan. Een Hoogen Raad van 5 personen, door de Admiraliteit van Amsterdam uit de participanten te kiezen, werd het opperbestuur opgedragen. Hij zou naast zich krijgen den Gemeenen Raad van 100 leden, uit de eerste deelnemenden te kiezen. Burgemeester, schout en schepenen moesten gekozen worden door den H.R. uit een dubbeltal opgemaakt door den G.R. Om een voldoend aantal inwoners bij elkaar te krijgen werd bepaald, dat iedere principaal zich verbinden moest 10 mannelijke en 2 vrouwelijke dienstboden mee te nemen en leeftocht voor 12 maanden, verder nog 2 paarden, 8 koeien en 60 schapen, geiten en varkens. Van hunne zijde namen de Staten op zich, allen kosteloos over te brengen en ginds een legermacht te onderhouden van 125 man. De op te brengen belastingen konden in natura, d.i. met tabak, suiker of indigo, voldaan worden. Apricius zette nu de groote voordeelen van zijn kolonisatieplan nader uiteen in verschillende geschriften, als: *Een vertoog van de considerabele Colonie, uytgezet op de vaste kust van America* (Knuttel 11388); *Pertinente beschrijvinge van Guyana* (Knuttel 11389); *Beschrijvinge van Guyana, discourerender wyse voorgestelt tusschen een boer, burger, schipper, en een Haegsche bode* (Knuttel 11390). Mocht men deze pamfletten gelooven, dan was er geen gezonder en vruchtbaarder oord ter wereld te vinden. Het was niet alles puur verzinsel: hij ging alleen te veel af op reisbeschrijvingen, die soms van zeer tendentieuzen aard waren. Al die aanprijzingen eindigden met het steeds pakkende slot: men zou 'in die woeste landen een kerke Jesu Christi oprichten, suyver in leer en leven om die arme blinde Heydenen te bekeeren van de duysternisse tot het licht ende van de macht des satans tot Godt'. Er bleken nog vele zwarigheden te overwinnen. De kas der Admiraliteit van Amsterdam was uitgeput en ze kon dus niet voor de noodige schepen zorgen; alleen een schip zond ze vooruit om al vast den mond der Oyapock te gaan bezetten. Op 31 Juli 1676 gelastten de Staten de Admiraliteit om de benoodigde gelden voor den huur der schepen voor te schieten. Doch deze haastte zich niet, tot de stadhouder en de raadpensionaris wisten te bewerken dat men voortgang maakte. Apricius werd tot gouverneur en president van den H.R. benoemd. Op den 14. December 1676 zeilde de vloot van zes schepen eindelijk uit. De vaartuigen met levensmiddelen en krijgsvoorraad voor de soldaten waren ingevroren, maar zouden zoo spoedig mogelijk nagezonden worden. Zoo talrijk als men zich voorgesteld had, was het aantal principalen en bedienden geenszins. Het bedroeg in het geheel slechts 350 man. De reis was voorspoedig, zoodat men den 2den Febr. 1677 reeds den mond der Oyapock bereikte. Van een vooruitgezonden schip wisten echter de Indianen ter plaatse, die hun volstrekt niet vijandig gezind waren, helaas niets af. Vier mijlen stroomopwaarts vond men een zeer gunstig gelegen terrein, 24 voet boven den gemiddelden waterstand gelegen; het was een ruime landtong in de op dat punt zich sterk verbreedende rivier. Doch de resultaten bleven verre achter bij de hooggespannen verwachting. De geschiedenis der nederzetting, die den naam Orange kreeg, werd een reeks van rampen. Het vee werd ziek en stierf weg. De meegebrachte levensmiddelen bleken bedorven. De voortdurende tropische regens - men was veel te laat in het jaar vertrokken - be-

lemmerden het bouwen van woningen. Een 60-tal landverhuizers kwam om door ziekten. Tweedracht begon te heerschen: men eischte medezeggenschap en verzette zich tegen de alleenheerschappij van den H.R. De noodige eensgezindheid ontbrak om iets tot stand te kunnen brengen, wat op een verdediging van het in bezit genomen terrein leek. De gouverneur wilde het met flinke versterkingen omringen, maar moest zich met een fort tevreden stellen. Toen de H.R. ten slotte overging tot de verkaveling van het land, eischte de oppositie, dat de verdeeling zou geschieden door den G.R. De gouverneur besloot toen door te tasten; zachtheid en toegeeflijkheid maakten de zaak maar erger. Vier van de ergste belhamels liet hij in hun huis gevangen zetten om er zich bij de eerstkomende gelegenheid van te ontdoen. Het scheen geholpen te hebben. Het bestuur hoopte de moeilijkheden te boven te zijn, vooral toen ook de ergste ontevredenen de hun toegewezen akkers gingen bebouwen. Doch het noodlot had anders besloten. Onder de soldaten bevonden zich 8 fransche deserteurs; daarvan wisten er 5 te ontsnappen naar Cayenne, dat na de inbezitneming door Binkes in Mei 1676 weer door d'Estrées heroverd was. De gouverneur aldaar, de Lésy, werd door deze overloopers op de hoogte gebracht van den staat der verdedigingswerken te Orange. Op kano's scheepte hij toen 150 man in, die ongemerkt aan den mond der Oyapock aan land gezet werden. Zij troffen daar 2 arbeiders aan, die, op lijfsbehoud bedacht, zich lieten overhalen hen 's nachts binnen het fort te brengen, dat nog lang niet voltooid was, zoodat de bezetting nog in de stad slapen moest. De verwarring was algemeen. De gouverneur legde de grootste vastberadenheid aan den dag en snelde naar het fort; zijn soldaten vluchtten echter het woud in. Apricius wierp zich manmoedig op den vijand, doch viel weldra doodelijk gewond neer. De ondergang der kolonie was volkomen. Enkelen wisten naar Suriname te ontkomen, de rest dacht niet aan tegenweer en gaf zich gevangen. Geschut, bouwsteenen, planken, kortom alles wat vervoerbaar was, werd door den vijand meegenomen. De bevolking, waaronder ook de fiscaal Gerard de Myst (zie dit deel), werd naar Cayenne overgebracht en 3 maanden later naar Martinique. In een heel nauwe ruimte op elkaar gepakt, zonder voldoende voedsel en zoo goed als geen drinkwater, voeren ze geheel uitgeput naar hun ballingsoord. Daar werden ze bij burgers ingekwartierd, de knechts en meiden op de plantages te werk gesteld. Gelukkig kwam reeds den 10. Augustus 1678 de vrede van Nijmegen tot stand, die een einde maakte aan hun droevig lot en hun het vaderland deed wederzien.

Men verwarre Apricius niet met zijn naamgenoot en ambtsbroeder William Price, die sinds 1648 engelsch predikant in Amsterdam was, waar hij in 1666 overleed. Deze schreef *Constetlatio coelestis* .... enz.

Zie: G. de Myst, *Verloren Arbeyt ofte klaer en kortbondigh vertoogh van de Colonie in de lantstreke Guiana, aan de vaste kuste van America op de rivier Wiapoca .... enz.* (Pamfl. Thys. 9602; de Roever, *Aanteekeningen uit het Oud-Notariëel Archief te Amsterdam*; Otto Keye, *Beschrijvinghe v.h. heerlycke ende gezegende Landt Guajana*, door Hondius in 1659 uitgegeven; de Jonge, *Gesch. v.h. Ned. Zeewezen* III; de Boer, *Een nederl. nederzetting aan de Oyapock* (1677) in het *Tijdschrift voor Gesch., Land- en Volkenk.* (Gron. 1899), 14e jaarg.

Bartelds

[Put, Arent Jansz. van der]

PUT (Arent Jansz. van der), geschut- en klokkengieter, goot reeds in het begin van de 17de eeuw klokken. Sinds 1613 ongeveer was hij werkzaam te Rotterdam, eerst hoofdzakelijk voor de Admiraliteit op de Maze, later meer in het bijzonder voor de stad. Een van de kanonnen op de stadsbolwerken is in 1619 door hem gegoten, terwijl hij in 1621 een slagklok voor den St. Laurenstoren vervaardigde. In 1624 werd van der Put als stadsgieter naar Amsterdam geroepen; ruim een jaar later stierf hij; 8 Maart 1625 werd hij in de Oude kerk aldaar begraven.

Zie: van Reyn, *Geschiedkundige beschrijving van Rotterdam* I, 261-263, *Oud-Holland* XVI, 96, 171 en 177; van Arkel en Weissman, *Noord- Nederlandsche oudheden*; *Voorloopige lijst der Ned. monumenten voor geschiedenis en kunst voor Zuid- Holland*, 411 en vooral *Rott. Jaarboekje* (1924), 123.

Wiersum

[Puteanus, Barbara]

PUTEANUS (Barbara), geb. te Venlo 1590, overl. aldaar 6 Maart 1635, dochter van Joannes P. en Barbara van Slingelandt, trad in het klooster Trans Cedron, van de derde orde van St. Franciscus, werd tot ondermoeder gekozen en ijverde het meest voor het veranderen van den regel in dien der Annunciaten. Zij werd dan ook het eerst van allen in deze orde opgenomen en gekleed den 28. September 1614, oud 24 jaren, en deed hare professie den 28. September 1615.

Zie: *Het Ryck-Deugdigh Leven van de Hoog-Edele Gheboren Maghet, suster Agnes Maria Huyn van Amstenraedt* door P.F. Matthias Croonenborch, *Minderbroeder-Recoltect, Guardiaen tot Boetendael*. In hetzelfde boekje vindt men het *Leven van eenighe andere susters, dewelcke in eene uytnemende Religieuse volmaecktheid hebben uitgeschenen in de kloosters van Vento en Loven, der orde van O.L. Vrouw ghenaemt Annuntiaten* door P.F. Matthias Croonenborch; M. Hub. H. Michels, *Geschiedenis van de Loretto-kapel te Genooi*, 62, 190-198; *Genealogie Puteanus* in handschrift op het stadsarchief van Venlo berustende.

Verzijl

[Puteanus, Christina]

PUTEANUS (Christina), de Put en niet van der Putte, zooals vele schrijvers beweren. Haar broeder, de beroemde Erik (Erycius, dl. VI, kol. 1153) schrijft zelf in een brief aan Plouvier, 1616, dat zijn vader Jan de Put heette. Zij was geboren te Venlo 1578 en de eigen zuster van Erik en het vierde en laatste kind van Geertruide Segers, dochter van Hendrick, meier van Venlo, overl. 1583. Haar vader had uit zijn tweede huwelijk (1585) met Barbara van Slingelandt, dochter van Jan, raadsheer van Dordrecht. nog acht kinderen, waaronder Barbara, die voorgaat. Zie de studie over *Erycius Puteanus* in *Dietsche Warande* (1888), 221 en Fr. Neve, *Mémoire sur te coltège des Trois Langues*: *Henri de Put*, 172-180 en de uitgebreide bibliographie in het werk van Th. Simar, *Etude sur Erycius Puteanus* (Louv. 1909).

Christina trad 14 Mei 1608 in het klooster St. Jozef der theresianen of ongeschoeide karmelietessen te Leuven, dat 1607 gesticht was. 1609 legde zij hare kloostergeloften af. Reeds na drie jaar, 18 April 1612, moest zij met drie medezusters Leuven verlaten om in Polen, te Krakau, een nieuw klooster te beginnen. Met bedroefd gemoed en met vrees zag zij tegen het vertrek op, maar zij wist zichzelf

moed in te spreken, omdat zij uit gehoorzaamheid Gods wil volbracht. Zij was een begaafde vrouw, kende Fransch en Italiaansch en leerde spoedig Poolsch. De nieuwe stichting in Polen bracht zij tot bloei, en nooit liet zij merken, zelfs niet aan hare oversten, dat zij toen

hare drie medezusters terugkeerden, haar vaderland begeerde weder te zien.

Moeder Christina a St. Trinitate, zoo was haar kloosternaam, overleed 9 Sept. 1626 en werd om het groote voorbeeld der volmaakte deugden, dat zij aan hare zusters had gegeven, als een heilige beschouwd. Hiertoe droeg nog bij, dat haar lijk geheel ongeschonden, zonder bederf, bleef, tot verwondering van velen. Erycius Puteanus vermeldt verkeerd, in zijne *Genealogia Puteana*, dat zijne zuster in Augustus overleed. Een korte beschrijving van haar leven en groote deugden door den provinciaal der ongeschoeide karmelieten van Polen, kort na den dood van moeder Christina naar Leuven gezonden, werd gedrukt in vier bladen fol. Het zeldzame drukwerk is opnieuw uitgegeven in *Analectes hist. eccl. Belg.* XXV (1895), 246-256. Zij wordt ook vermeld door P. Daniel a Virgine Maria, *Speculum Carmelitanum* II (1662) of dezelfde, *Den Berch Carmelis* (1666), 285. Ook Erycius Puteanus geeft eenige berichten over zijn zuster, doch niet zeer juist, in zijn zeldzaam werk *Genealogia Puteanaea*, met zijn andere werken uiterst nauwkeurig beschreven in *Bibliotheca Belgica* 2e série, deel XXI. P. 129-284.

Zie: De 2 eerste bronnen bij Barbara Puteanus vermeld; M. Hub. H. Michels, *Geschiedenis van de Loretto kapel te Genooi*, 198-202; H. op de Laack, *Een Venlosche heilige Karmelietes* in de *Nieuwe Venlosche Courant* d.d. 19 Mei 1925; *Genealogie Puteanus* □n handschrift op het stadsarchief van Venlo berustend.

Fruytier

[Puteanus, Henricus]

PUTEANUS (Henricus), overl. te Venlo 29 Sept, 1625, zoon van Joannes en Anna van Meeuwen, was peijburgemeester van Venlo 1602 en 1611, liet bij beschikking van 21 Sept. 1625 een rente van 114 brab. guldens 's jaars ten laste van het kerspel Heijthuysen, ter stichting van twee beurzen voor zijne bloedverwanten, die te Leuven of ergens anders op eene universiteit studeeren. De duur der studie is vier jaren, begevers zijn de burgemeester en de pastoor van Venlo.

Zie: Jos. Habets, *De studiebeurzen in Nederlandsch Limburg*, 81, 82; schutblad van het overdrachtsregister van Venlo (1617-1625).

Verzijl

[Puteanus, Martinus (1)]

PUTEANUS (Martinus) (1), geb. te St. Truijen, overl. te Neer 1 Mei 1681, was kanunnik der abdij van Averbode, pastoor van Venlo 1643-1653, werd 12 October 1653 tot proost van het klooster Keizersbosch bij Neer gekozen, waar hij overleed.

Zie: *Maasgouw* (1880), 305; H. Uyttenbroeck, *De straten van Venlo*, 48, 83, 115.

Verzijl

[Puteanus, Martinus (2)]

PUTEANUS (Martinus) (2), ged. te Venlo 27 October 1672, overl. te Antwerpen 13 Maart 1744, zoon van Jacobus en Margaretha Boomers. Hij trad in 1691 in het noviciaat bij de minderbroeders te Erkelens en legde daar 28 December 1692 de plechtige kloostergeloften af. Den 25. October 1694 zijn te Venlo door hem en door Franciscus Schrijvers, onder leiding van Franciscus Sanguessa, lector der philosofie, stellingen verdedigd, die te Roermond bij Peter Vallen gedrukt zijn onder

den titel: *Predicatorum decus*. In 1697 werd hij priester gewijd, in 1699 begaf hij zich naar Turnhout, om daar onderwijs in de wijsbegeerte te geven. Vervolgens was hij lector in de theologie te Antwerpen, te Leuven en daarna wederom te Antwerpen (1708-1716). Den 29. Augustus 1717 werd hij door het te Leuven gehouden kapittel tot gardiaan te Antwerpen benoemd, in 1720 werd hij

definitor, in 1723 wederom gardiaan te Antwerpen, in 1726 custos, in 1729 voor de derde maal gardiaan te Antwerpen, in 1732 nogmaals custos. In Augustus 1735 werd hij door het kapittel, te Mechelen vergaderd, tot minister provincialis gekozen. Den 3. Mei 1738 benoemde de generaal Joannes Bermejo hem tot zijn commissaris der duitsch-belgische provincie, maar hij nam wegens ziekte en zwakte 20 Januari 1742 zijn ontslag.

Zie: Gerard Krekelberg, *Aanteekeningen over Limburgsche Puteani van beteekenis*; H. Uyttenbroeck, *De straten van Venlo*, 115; *Maasgouw* (1900), 58.

Verzijl

[Pijman, Frederik Adrianus Ludolph]

PIJMAN (Frederik Adrianus Ludolph), geb. te Zwolle 22 October 1751, overl. te Zutphen 16 Sept. 1820, zoon van Abraham, kapitein, en van Maria Amalia Theben.

Hij ging in militairen dienst, was als majoor onder Daendels 27 Aug. 1799 bij het landingsgevecht in de duinen bij Callantsoog en werd daar zwaar gekwetst. Later komt hij voor als kolonel.

Hij huwt te Zutphen 25 Febr. 1779 Eelkje Tervile, geb. te Coevorden 5 Juli 1751, overl. te Zutphen 7 Mei 1817, dochter van Michael Rudolph T., kolonel, kommandant van Philippine, en van Elisabeth Catharina Theben; uit dit huwelijk sproot één zoon: Gerrit Jan Pijman.

Zie: Bosscha, *Ned. Heldend. te Land*[2] III, 122 noot 6; *Mdbl. Ned. Leeuw* VI, 53.

Regt

[Pijman, Gerrit Jan]

PIJMAN (Gerrit Jan), zoon van Abraham, kapitein, afkomstig uit Elberfeld en van Maria Amalia Theben, geboren te Deventer 31 Januari 1750, overleden te Utrecht 9 Juni 1839, trad in dienst als kadet bij het regiment Burmania in het jaar 1763, doch verliet den dienst als kapitein, 26 Januari 1778, zooals hij zelf opgeeft in het door hem op 76-jarigen leeftijd uitgegeven geschrift: *Bijdragen tot de voornaamste gebeurtenissen, voorgevallen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, sedert het jaar* 1778 *tot en met het jaar* 1807. Hij zal zich wel spoedig hebben doen kennen als tegenstander van het toenmalige regeeringsrégime; want toen, tijdens de anti-stadhouderlijke beweging, de Staten van Overijssel de democratische beginselen waren toegedaan, werd hij door dezen 23 Juni 1787 als kolonel in dienst genomen en tot commandant van de stad Zwolle benoemd. Bij den intocht der Pruisen in onze Republiek werd hij natuurlijk uit dien post ontzet, en na nog korten tijd in Amsterdam vertoefd te hebben, week hij uit naar het buitenland, waar hij te Parijs o.a. getuige was van de bestorming der Bastille, en zich bij de revolutionnaire partij bekend maakte. In 1794 is hij evenwel in Amsterdam terug, waar hij lid werd van het Comité Révolutionnair, en o.a. met Kraijenhoff belast werd met 'de zorg voor alles wat het militaire gedeelte betrof' (Th. Jorissen, *De Patriotten te Amsterdam in* 1794 (Amsterdam 1875), bl. 65). De leden van dit Comité werden, korten tijd vóór de komst der Franschen, nadat het geheim van hunne bijeenkomsten was uitgelekt, genoodzaakt zich uit de voeten te maken. Pijman trok naar het oosten van het land om daar den revolutionnairen geest op te wekken of

wakker te houden, en toen de Franschen zich ook in die streken begonnen te vertoonen (Februari 1795), werd hij andermaal tot commandant der stad Zwolle aangesteld.

Zóó was hij voorbereid om, hoewel hij volstrekt niet onder de uitstekende mannen van zijn tijd kan gerekend worden, te kunnen worden

geroepen tot de hoogste staatsbetrekkingen bij de nieuwe regeering. In Maart 1795 vinden wij hem in den Haag als lid van het 'Militair Departement' van het Comité tot de Algemeene Zaken van het Bondgenootschap te lande, het lichaam, dat als uitvoerend gezag in de Bataafsche Republiek den voormaligen Raad van State verving. Met Lestevenon en Hylkema werd hij belast met het samenstellen van een plan van organisatie van het bataafsche leger, hetwelk den 8en Juli 1795 vastgesteld en 12 Juli d.a.v. door de Staten-Generaal werd aangenomen. Nadat de nieuwe staatsregeling was tot stand gekomen, werd hij 6 Februari 1798 aangesteld tot agent (minister) van oorlog, uit welke betrekking hij in Februari 1800, na den afloop van den engelsch-russischen inval in Noord-Holland, na herhaald verzoek zijn ontslag bekwam. In het laatst van December 1800 trad hij op als lid van den Raad der amerikaansche koloniën; 4 Juni 1801 werd hij gekozen tot lid van het Uitvoerend Bewind, in October 1801 tot lid van het Staatsbewind, 8 Juni 1803 tot secretaris van Staat (minister) van oorlog, welke betrekking hij bleef vervullen tijdens het bewind van den raadpensionaris Schimmelpenninck, die hem den rang van luitenant-generaal verleende (21 Maart 1806). Bij de instelling van het koninkrijk Holland bleef Pijman aanvankelijk met de portefeuille van Oorlog belast (19 Juni 1806), doch koning Lodewijk koos korten tijd daarna (11 Juli) den luitenant-generaal Bonhomme tot zijn opvolger, onder den titel van directeur-generaal. De afgetreden titularis werd bij Kon. besl. van 27 Febr. 1807 benoemd tot directeur-generaal der Posterijen, in welke betrekking hij den 28. November van hetzelfde jaar wegens redenen van gezondheid op zijn verzoek werd gepensionneerd, waarbij hem een pensioen werd toegelegd gelijk aan het door hem genoten traktement.

Pijman is gehuwd geweest met A d r i a n a S c h e l t e s , afkomstig uit Amsterdam, overleden te Heemstede (1751-1795). Zijn eenige zoon A b r a h a m (1780-1851) is gepensionneerd als kapitein der artillerie. Met den dood der kinderen van zijne twee broeders, die beiden als officier der infanterie in het staatsche leger hebben gediend, is het geslacht in de mannelijke lijn uitgestorven.

Zie: B l o k , *Gesch. van het Nederl. Volk*[2] IV, 19, 49, 53 vlg., 73, 81, 84 vlg., 88, 104; C o l e n b r a n d e r , *Gedenkstukken*, passim; d e z . , *Bataafsche Republiek* en *Schimmelpenninck en koning Lodewijk*, passim; *Mdbl. Ned. Leeuw* VI, 53; B o s s c h a , *Ned. Held. te Land*[2] III, 111 noot 1, 114 noot 1, 120 noot 3, 124; *Navorscher* (1899) 499; M e n d e l s , *Herman Willem Daendels* (Amsterdam 1890) 82 v.v.; K o o l e m a n s B e i j n e n , *Krijgsgeschiedkundige Studie over de Verdediging van de Bat. Rep. in* 1799

(Overgedrukt uit de *Mil. Spectator* 1891-1895).
Koolemans Beijnen

[Pijman, Jan Adolph]

PIJMAN (Jan Adolph), geb. te Zwolle 30 Dec. 1759, overl. 1812, zoon van Abraham en van Maria Amalia Theben. Hij was kolonel, lid van de militaire vierschaar en sneuvelt met zijn zoon op den terugtocht van Napoleon uit Rusland. Hij huwde te Utrecht 1779 met Clara Scheltus (1759-1784) en te Philippine 31 Aug. 1785 met Anna Catharina Tervile (1764-1813), dochter van den kommandant Michael Rudolph en van Elisabeth Catharina Theben. Deze tweede vrouw overleed te 's Gravenhage 6 Dec. 1813 uit droefheid over het verlies van haar man en zoon.

Die zoon was Michael Ludolph Pijman, geb. te Namen 14 Mei 1789. Als luitenant bij de hollandsche huzaren onderscheidde hij zich 16 October 1807 bij Pasewalk in Pommeren, door aan het hoofd van 5 vrijwilligers, een aanval te doen op een zweedsche batterij, waarvan zij één stuk veroverden. Met het groote leger naar Rusland getrokken is hij op den terugtocht met zijn vader gesneuveld.

Zie: Bosscha, *Neerl. Heldend. te Land*^{2} III, 178; *Mdbl. Ned. Leeuw* VI, 53, 54; *Alg. Ned. Familiebl.* IX (1892), 242 (dáár staat als zijn geboorteplaats: Geertruidenberg.)
Regt

[Pijnenborgh, Henricus]

PIJNENBORGH (Henricus), geb. te Hilvarenbeek, studeerde voor den geestelijken stand, werd in 1763 kapelaan te Bergeik, in 1773 te Hilvarenbeek en in 1778 pastoor te Oirschot, waar hij in 1796 overleed. Zijn leven is niet gekenmerkt geweest door groote geruchtmakende daden; hij was het type van den goedhartigen verdraagzamen katholieken pastoor uit de Meierij tegen het einde der 18de eeuw. Den 27. Maart 1788 werd de predikant van Oirschot, Ds. Albertus Leonardus Durselen, beroepen te Vucht. Den daarop volgenden Zondag (30 Maart) maakte hij dit zijn gemeente bekend; dadelijk vormde zich nu een commissie uit den magistraat en den kerkeraad om bij den predikant ‘door liefderijke instantiën allersterkst aan te houden, om voor de opgedragen beroeping te bedanken’. De heer van Oirschot en Best, baron Sweerts de Landas, schreef hem in denzelfden geest, maar niets baatte. Toen alle middelen uitgeput schenen, trad eindelijk pastoor Pijnenborch op de pastorie aan, met het gevolg, dat de predikant op zijn besluit terugkwam. Voor zulke ondubbelzinnige blijken van achting en genegen heid mocht de predikant niet ongevoelig blijven; hij bedankte voor het ontvangen beroep en verbond zich 13 April opnieuw aan zijne gemeente met de gepaste keurstof 1 Sam. 12:13. De voorafspraak was uit Lucas 24:29.

Zie: Schutjes, *Gesch. v.h. Bisd. 's Hertogenbosch* V, 357; *Boekzaal* (1788).
H.N. Ouwerling

Q.

[Quassie]

QUASSIE geb. 1692 aan de kust van Guinea, overl. te Paramaribo 11 Mei 1787. Reeds op heel jongen leeftijd was deze later zoo bekend geworden verdienstelijke negerslaaf uit Afrika naar Suriname overgebracht, waar hij zich spoedig toelegde op de kennis van de voortbrengselen van het land en van die der bewoners. Vooral in het opsporen van geneeskrachtige kruiden toonde hij grooten aan-

leg. Ook bij ziekten en diefstallen werd zijn hulp ingeroepen, zelfs wist de fiscaal met zijn medewerking gevallen van vergiftiging aan het licht te brengen en de daders er van op te sporen. Geen wonder, dat men hem voor een loekoeman, d.i. een toovenaar hield. Als gids bij tocht en tegen de boschnegers maakte hij zich zoo verdienstelijk, dat hij in 1730 van den raad van politie, Jan van

Sandick, een gouden borstplaat ten geschenke kreeg met de inscriptie 'Quassie trouw aan de blanken'. Op een van die tochten ontdekte hij datzelfde jaar het bekende bitterhout, Quassia amara Lin., dat al spoedig in de heele kolonie als geneesmiddel bekend werd. De daar gevestigde zweedsche kolonist C.G. Dahlberg bracht het vandaar over naar Zweden, waar Linnaeus er een verhandeling over schreef. Er kwam al spoedig vraag naar dit artikel, waarvan voor het eerst, in 1766, 345 amsterd. ponden te Amsterdam werden aangevoerd. Ook de G.G. Mauricius (dit deel kol. 849) wist dezen man naar waarde te schatten. De in 1742 opgerichte Geoctroyeerde Surinaamsche Mineraalcompagnie, die zich bezig hield met het zoeken van mineralen, edelgesteenten of andere verhandelbare stoffen, legde mede beslag op zijn diensten. Nadat de G.G. hem vrijgekocht had (1744) van den heer van Zuylen van Nyevelt te Rotterdam, den eigenaar van Nieuw-Timotibo, gelegen aan de Perica, schijnt het, dat de keus van dezen verdienstelijken landvoogd op Q. gevallen is, toen hij trachtte in het geheim te onderzoeken of een duurzame vrede met de boschnegers mogelijk zou zijn. Zoo ver ging zijn vertrouwen, dat hij zijn jongsten zoon Andreas door hem onderwijs liet geven in het negerengelsch, het caraibisch en het arrowaaksch, groot taalkenner als deze eenvoudige neger was. De G.G. Jan Nepveu (1768-79) stelde hem in staat een reis naar Nederland te maken, voorzien van aanbevelingsbrieven van eerstgenoemde en van den kolonel Fourgeoud. Daar behandelde men hem met onderscheiding en genoot hij de eer aan den stadhouder Willem V te worden voorgesteld. In Stedman's *Reize naar Suriname* komt zijn beeltenis voor, waarin hij den fraaien met goud geborduurden rok draagt, dien hij van den stadhouder ten geschenke had gekregen. Volgens denzelfden auteur had Q. reeds in 1712, toen de fransche admiraal Jacques Cassard zich van de kolonie trachtte meester te maken, als trommelslager dienst gedaan.

Zie: van Sypesteyn, *J.J. Mauricius* ('s Gravenh. 1858); Stedman, *Reize in Suriname* II; Mauricius, *Recueil van egte stukken en bewijzen* .... enz.; tijdschrift *West- Indië* II, 184; Bueno de Mesquita en Oudschans Dentz, *Geschiedk. tijdtafel van Suriname* 1613-1924 (Paramaribo 1925).

Bartelds

[Quast, Johan Caspar Adolf]

QUAST (Johan Caspar Adolf) was in 1770 predikant te Wickradsberg (Rijnprov.), een rijksvrije heerlijkheid, maar vertrok in dat jaar naar Curaçao, te W. door W.D. Camphausen Dan. fil. opgevolgd. 3 Jan. 1771 verschijnt Q. in den kerkeraad en uit zijn stukken blijkt, dat Bewindhebberen hem hebben aangesteld. In 1783 vraagt hij zijne attestatie van zuiverheid in leer en leven en verzoekt meteen dat de kerk zijne boeken koope, waarvan hij den catalogus overlegt. De eerste werd hem gegeven, het laatste geweigerd. Hij gaat dan naar patria, maar is, waarom blijkt niet, later teruggekeerd. Een latere predikant van Curaçao althans zegt, dat hij de notulen van 1789 wederom door Ds. Quast geteekend vindt. Hamelberg daarentegen, puttend uit het rapport-Grovestins en de Boeij, verhaalt, dat hij in 1789 wel weder werd benoemd, doch Curacao niet meer bereikte, daar in 1790 het bericht van zijn overlijden op het eiland ontvangen werd. Hier staan dus officieele bescheiden tegenover elkander. Doch beide stemmen dan weder overeen in de vermelding dat hij vóór 5 Juli 1790 overleden is. Zijne weduwe leefde nog in 1807 en verzocht toen den kerkeraad, dat zij onder het nieuwe engelsche bewind in het genot mocht blijven van haar weduwpensioen.

Zie: *Naamregister der predikanten onder de Bataafsche Republiek* (1806), 155; S. van Dissel in *Kerkh. Archief* II (1859), 378 vlg.; Hamelberg, *De Nederl. op de W.I. eilanden* I, 224.
L. Knappert

[Queillerie, Chrétien de]

QUEILLERIE (Chrétien de), Quevellerie, Quewellerie, Quevellerius of Querellerius, was een fransch edelman, geb. in den omtrek van Boulogne in Picardië, gest. na 1630 in Holland op hoogen leeftijd. In 1572 was hij predikant te Armentières, niet ver van Rijssel, in de provincie Atrecht. Zich daar in de bloedige Augustusmaand niet veilig voelend, nam hij als zoovelen de wijk naar Londen. Later trok hij naar het leger van den Prins van Oranje, die hem als veldprediker in dienst nam. In handen van den vijand gevallen, herkreeg hij de vrijheid, toen de Prins zijn losgeld van 100 kronen betaald had. In 1578 nam hij deel aan de synode te Oudenaarden, waar hij de geestelijke voorganger bleef, tot in 1582 deze vesting na een langdurig beleg aan Parma overging. Hij werd toen achtereenvolgens predikant te Gent, Utrecht, Leiden, Arnemuiden, Lillo en Bergen op Zoom, waar hij in 1623 zijn emeritaat aanvroeg.
Zie: Godée Molsbergen, *Jan van Riebeek* (Amst. 1912).
Bartelds

[Queillerie, Maria de]

QUEILLERIE (Maria de), ook Querellerius, kleindochter van den voorgaande, geb. te Rotterdam 1629, gest. te Malacca 1664. Haar vader, Abraham, dien ze verloor toen ze één jaar was, stond als waalsch predikant te Rotterdam. Hij was gehuwd met Jacoba du Bois, die hem behalve Maria nog twee zoons: Noach en Abraham schonk. Haar jeugd bracht ze door te Leiden, waar ook haar grootvader Chrétien woonde. Later gevestigd te Schiedam, trad ze in 1649 in het huwelijk met Johan van Riebeeck (dl. III, kol. 1075), wien ze acht kinderen schonk, o.a. een zoon Abraham, den lateren gouverneur-generaal van Ned. Indië (dl. VI, kol. 1179). Nicolaas Etienne, een fransche bisschop, die door het stranden van zijn schip haar aan de kaap gedurende tien maanden leerde kennen, heeft zich zeer gunstig over haar uitgelaten. Hij beschreef haar als volgt: ‘Hoewel ze den verkeerden godsdienst belijdt, is ze een der volmaaktste vrouwen die ik ooit gezien heb. Ieder ziet haar graag. Steeds weet ze zich te beheerschen, zelfs in godsdienstige disputen.’

Op haar grafsteen te Malacca staat in het latijn gebeiteld, wat in het nederlandsch luidt: Wien Rotterdam het licht Leyden goe zeden gaf, Wiens Troudagh hielt Schiedam Leyt hier nu in dit graf.

Haar portret, geschilderd door Dirck Craey, komt voor in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: Godée Molsbergen, *Jan van Riebeek* (Amsterdam 1912); Dehérain, *Le Cap de Bonne-Espérance* (Paris 1909).
Bartelds

[Quickelenberg, Johannes Frederik van]

QUICKELENBERG (Johannes Frederik van), musicus, afkomstig, volgens zijn trouwacte en admissie te Rotterdam, uit 's Gravenhage, waar zijn geboorte- of doopacte echter nog niet is gevonden, overl. na 1721, waarschijnlijk in Engeland.

Van 1715-1721 heeft hij te Rotterdam gewoond. Burgemeesters stelden 31 Dec. 1715 aan de vroedschap voor om hem, ‘een seer uytmuntent Meester op de fiool en andere instrumenten’, aan te moedigen zich hier te vestigen ‘tot instructie aan de jeugt’ en de vroedschap besloot toen 7 Jan. 1716 hem ƒ 200 's jaars uit stadskas toe te kennen. Den 5. Juni 1720 verkreeg hij op 34-jarigen leeftijd zijn finale admissie om hier te wonen, doch 5 Sept. 1721 blijkt hij deze stad al metterwoon verlaten te hebben en naar Engeland vertrokken te zijn, waarna wij niets meer van hem vernemen. Blijkens gedichten van P o o t (Delft 1722,

296 en 441) en van J. de Haes (Rotterdam 1719, 753) 'op het kunstig spelen van J. Quicklenberg' gold hij in dien tijd voor een zeer bekwaam musicus. Poot weet ons zelfs mee te deelen, dat zijn 'vedelsnaren klinken over lant en baren tot Oostenrijk en Rome toe', en dat Quickelenberg ook aan Seine, Rijn en Iber geen onbekende is. 9 Mei 1717 werd hij in ondertrouw opgenomen te Rotterdam met Ida Borman van Gouda met attestatie daarheen en 12 Mei 1720 trouwde hij te Rotterdam met Alida Verguld en.

Zie: *Rott. Historiebl.* II, 72 en *Navorscher* XX, 361, XXIII, 252.

Moquette

[Quirynssens, Marcus]

QUIRYNSSENS (Marcus), Quirini, minderbroeder-recollect, geb. te Hulst 1648 uit een der voornaamste familiën der stad, die ook van der Dult genoemd werd, overleed te Gent 5 Juli 1701. Onder de schepenen der stad Hulst (het schependom bestond uit zeven personen) telt men Thomas Quirynssens in de jaren 1614, 1615, 1618 en 1630, 1631, 1638, 1640 en 1643, voor deze laatste jaren misschien een jongere Thomas, en Jan Quirynssen 1616, 1620, 1626, 1627, 1628, 1644 en 1645 het jaar der overgave der stad, waarna slechts Protestanten schepen in Hulst konden zijn.

Marcus Quirynssens nam 29 Nov. 1666 het franciscaner habijt aan te IJperen en ontving den naam van frater Andreas. Hij legde 30 Nov. 1667 de plechtige kloostergeloften af. Na een werkzaam leven overleed hij in het klooster zijner orde te Gent. Tegelijkertijd was een zijner bloedverwanten in dezelfde orde der minderbroeders-Recollecten te IJperen getreden, Franciscus Quirynssens, 20 Mrt. 1671, en het volgend jaar 22 Mrt. geprofest. Hij was 1652 te Hulst geboren en droeg den kloosternaam van fr. Everardus. Of zij

broeders waren blijkt niet. Tot hunne familie behoorden zeker de twee studenten der hoogeschool van Dôle in Bourgondië, die 1665 waren ingeschreven in het album der vlaamsche natie: Everardus Guirynsens dictus Van der dult Hulstensis en Petrus Guirynsens dictus Van der dult, Hulstensis (*Messager des sciences hist.* (1892), 166).

Een pater dominikaan van het klooster te Antwerpen, Guilielmus Quirinssens, overleed 16 Jan. 1659 in het studiehuis te Salamanca. In de kloosterkerk St. Paulus te Antwerpen was een grafzerk van Thomas Quirynssens van der Dult, overl. 1670, en zijner zuster Maria Magdalena; in de kathedraal van Franciscus Q.v.d.D., overl. 1702, van zijn echtgenoote en zoon, Franciscus. Waarschijnlijk verhuisde de familie na 1645 van Hulst naar Antwerpen.

Zie: Ph. Naessen, *Franciscaansch Vlaanderen* (Mech. 1896), 365; J.v. Lansberghe, *Beschrijvinge van de stadt Hulst* (Rott. 1692), 145 en v.; *Obituarium fr. min. Gand. ed. publié Comptes rendus commiss. royale d'histoire* (1873), 151; *Graf- en gedenkschrift van Antwerpen* I, 90, V, 89, 127.

Fruytier

[Quitman, Frederik Hendrik]

QUITMAN (Frederik Hendrik) was de opvolger van Johannes Simons (zie art.) bij de luthersche gemeente op Curacao. Hij deed 6 April 1783 zijn intrede en trad 28 Mei des volgenden jaars in het huwelijk met A.E. Huaek. Om zijn ijver geprezen, nam hij toch in 1795 ontslag, ‘om een ongeval buiten Z.Ew. schuld en buiten zijn ambt hem overkomen’, en preekte 17 April afscheid. Hij overleed in Amerika (New York?) als professor aan een ‘theological school’ (niet nader aangeduid) in 1831.

Zie: S. van Dissel in *Kerkh. Archief* II (1859), 407.

L. Knappert

R.

[Raetsen, mgr. Godefridus]

RAETSEN (mgr. Godefridus), geb. te Heijthuysen 16 Januari 1817, overl. te Venlo 30 Maart 1884, zoon van Mathias en Helena Vermeulen, werd priester gewijd te Luik 6 Maart 1841, benoemd tot kapelaan te Venlo 30 Maart 1841, professor te Rolduc 30 Dec. 1843, pastoor te Susteren 21 Dec. 1861, pastoor aan de O.L. Vrouwekerk te Maastricht 30 Oct. 1863, pastoor-deken te Venlo 5 Mei 1870, kanunnik der kathedraal 26 Mei 1872, judex synodalis 22 Maart 1883.

Zie: Zijn bidprentje.

Verzijl

[Ramann, Christian Wilhelm Justus]

RAMANN (Christian Wilhelm Justus), geb. te Main-Stockheim in Beieren Febr. 1831, overl. te Amsterdam 28 Jan. 1907, vestigde zich omstreeks 1850 als makelaar in koffie te Amsterdam, waar hij zich associeerde met zijn landgenoot C. Aug. Müller. Hij had goede handelsrelaties in Noord-Duitschland en trad in 1852 ook op als reeder, door het in het leven roepen van eene geregelde zeilscheepvaart tusschen Amsterdam en Hamburg. In Maart 1854 zette hij dien dienst om in een stoomvaartdienst, die, naar werd opgegeven om niet te concurreeren met de Amsterdamsche stoomvaartmaatschappij (A.S.M.) van P. van Vlissingen, zou varen op Altona, dat tot Holstein, op Harburg, dat tot Hannover behoorde, en op Kopenhagen. Het kapitaal, eerst ƒ 89.600, werd in hetzelfde jaar gebracht op ƒ 185.600. Er werden voor de maatschappij twee stoomschepen gebouwd, die in 1855 en 1856 in de vaart kwamen. De maatschappij werkte, zooals in de eerste jaren van zulk

een onderneming vanzelf sprak, met weinig voorspoed. Ramann trok zich in 1857 uit de directie terug, terwijl Müller in het volgende jaar de directie nederlegde en P. van Vlissingen tot directeur gekozen werd. Hierdoor waren de twee op het oosten (behalve de Oostzee) varende stoomvaartmaatschappijen onder één hoofd gekomen.

Op 1 Oct. 1856 werd op initiatief van Ramann de Koninklijke Nederlandsche Stoomvaartmaatschappij (K.N.S.M.) opgericht. Behalve hij werden de invloedrijke kooplieden C.A. von Hemert en M.H. Insinger tot directeuren gekozen. In den aanvang werd door deze maatschappij op de Oostzee en op Bordeaux gevaren, in 1858 en volgende jaren ook op de Middellandsche Zee. Daar Ramann's zaken als makelaar te veel van zijn tijd vorderden, nam hij in 1858 zijn ontslag als directeur. De directie meende evenwel van zijne zaakkennis te moeten blijven profiteeren en kende hem het recht toe, voor de maatschappij te blijven teekenen. In 1865 werd hij opnieuw directeur. Op 8 Sept. 1863 sloten de A.S.M. en de K.N.S.M. eene overeenkomst, waarbij de vaart op de Oostzee aan eerstgenoemde, die op Hamburg en omstreken aan de tweede werd overgelaten. Met de Rotterdamsche Stoombootreederij de Maas, die onder bestuur der firma G. Schuurmans en Zoon stond, werd 1 Nov. 1865 eene overeenkomst aangegaan, die op eene fusie neerkwam; met het oog daarop werd de rotterdamsche koopman J.G. Betz in de directie der K.N.S.M. opgenomen. Sedert

1865 werd ook op de Adriatische Zee gevaren.

Nadat de brochure van M.H. Jansen (dl. II, kol. 629), *Een brug over den Oceaan*, de aandacht op de groote voordeelen van eene stoomvaart op Noord-Amerika gevestigd had, werd door de K.N.S.M. in het laatst van 1869 eene inschrijving geopend op eene leening van 5 millioen gulden voor dit doel. Er werd slechts voor 1½ millioen, later nog voor ƒ 700.000 ingeschreven. Voor dit geld werd de vloot der maatschappij uitgebreid. Wel werd 13 Mei 1870 de Stoomvaartmaatschappij Nederland opgericht met een kapitaal van 7 millioen. Ramann was hiervan een der directeuren. In 1873 werden van de K.N.S.M. opnieuw ƒ 872.000 aan aandeelen en ƒ 1.189.000 aan obligatiën geplaatst. In 1874 begon eene handelscrisis, die oorzaak was, dat men eenige nieuw gebouwde schepen buiten de vaart hield. In 1876 ging de vaart weder eenigszins beter doordat er reeds een hoewel niet zeer diepe geul in het Noordzeekanaal toegang tot Amsterdam gaf. In 1877 liquideerde de A.S.M. en de firma, die hare schepen kocht, liet de vaart op Hamburg en omstreken aan de K.N.S.M. over. Daarentegen verliet laatstgenoemde Duinkerken, waarop zij eenige jaren gevaren had. In 1875 nam de maatschappij een groot aantal aandeelen in de toen opgerichte maatschappij Zeeland, die toen eene vaart van Vlissingen op Queenborough opende. Gelijk in het algemeen, ging het deze maatschappij in de eerste jaren van haar bestaan zeer slecht. In 1879 werden de twee schepen, die met het oog op de amerikaansche vaart gebouwd waren, met groot verlies verkocht. In 1894 nam Ramann ontslag als mededirecteur der maatschappij Nederland. Hij werd toen tot haar commissaris benoemd.

Eerst in 1895 trad een betere toestand voor de K.N.S.M. in, die nog steeds tot 1900 verbeterde en waardoor de dividenden zéér hoog werden. In 1903 trok Ramann zich uit deze directie terug. Hij was steeds bereid, met raad en daad nieuwe maatschappijen, wier directeuren hem vertrouwen inboezemden, te steunen. Hij was o.a. mede-oprichter der Amsterdamsche omnibusmaatschappij, die de tramwegen in Amsterdam exploiteerde en die later aan de stad overdroeg.

Hij was verder commissaris van de Amstel-Rijn-Main-stoombootmaatschappij en van het amsterdamsch westelijk entrepôt.

Ook voor kunst voelde hij veel, zooals bleek uit zijn lidmaatschap van den raad van bijstand der vereeniging tot beoefening van vocale en dramatische kunst te Amsterdam.

Hij bleef, hoewel zijne kinderen in Duitschland betrekkingen hadden, na zijn uittreden uit zaken te Amsterdam wonen.

Ramaer

[Randen, Abraham Jansz. van]

RANDEN (Abraham Jansz. van), schilder te Rotterdam in de eerste helft der 17de eeuw, was een zoon van Jan Egbertsz. van Randen en Teuntgen Harmansdr. Hij trouwde voor Burgemeesteren 28 Januari 1629 als jonkman van Rotterdam met Elizabeth Hendriks van Neck en komt het eerst als schilder voor in een testament verleden voor Jacob Duyfhuysen 22 Oct. 1632. Van hem zijn weinig schilderijen bekend. In den boedelinventaris van den rotterdamschen 'glasschrijver' Matheeus Huyser (24 Oct. 1637 voor notaris A. van der Graaff) wordt 'een boomtje' van hem genoemd, terwijl volgens Bredius zich een landschap van hem bevindt in de katholieke kerk in de Haarlemmerstraat te Leiden. Van 1646-1647 was van Randen gasthuismeester te Rotterdam. Een broer van hem, Herman Jansz. van Randen, was beeldsnijder te Rotterdam (Register van

voogdijen 13 Jan. 1633), een tweede, Egbert Jansz. van Randen, stierf 12 Juni 1640 te Rome (notarieel archief Rotterdam Inv. nr. 263, fol. 160), terwijl van zijn drie zoons: Hendrik (getrouwd met Catarina van Leeuwen, een dochter van Mr. Simon van Leeuwen), Johannes en Daniël, die allen te Leiden in de medicijnen studeerden, de eerste twee vóór hem stierven, de derde, medicinae doctor te Rotterdam, hem overleefde.

Hij overleed als weduwnaar op de Delftschevaart in de Pot begin Dec. 1671 en werd begraven in de Groote kerk noord pand in de St. Jozefskapel no. 103.

Zie: Bredius, *Künstlerinventare* II, 501; Bloys van Treslong Prins, *Gen. en Her. gedenkwaardigheden in en uit de kerken van Zuid- Holland* II, 374 en *Album Studiosorum Lugd. Bat.*

Wiersum

[Randenraedt, Johanna van]

RANDENRAEDT (Johanna van), geb. te Brussel 18 Oct. 1610, overleden te Roermond 26 Juli 1684, was de dochter van Cornelius v.R., raad en onderkanselier van Gelder, en van Livina van den Merren. Reeds van hare prilste jeugd af onderscheidde Johanna zich door hare godsvrucht. Op 18-jarigen leeftijd wilde zij zich begeven in het klooster der arme Claren. Hare ouders waren zeer tegen dit plan en de abdis zelf spoorde haar aan om in de wereld te blijven als geestelijke dochter onder de leiding der Paters Jezuïeten. In de kerk van deze paters legde zij hare geloften af 17 Sept. 1630. Zij werd onderricht in het geestelijk leven, met woord en voorbeeld, door Agnes van Heilsbagh, geestelijke dochter te Roermond, bekend om haar vroom en heilig leven en die zich zeer verdienstelijk maakte door het godsdienst onderwijs der arme kinderen. Toen 1632 bij de inneming van Roermond de ouders van Johanna de stad moesten verlaten, verbleef zij bij haren oom, officiaal van den bisschop. Toen de oom ernstig ziek was, vertaalde Johanna, terwijl zij waakte aan zijn ziekbed, uit het Fransch het leven van Maria de Escobar, een godvreezende spaansche vrouw, 1633. Na den dood van haar oom woonde zij bij Agnes van Heilsbagh tot 1638, toen Roermond weer aan de spaansche zijde kwam en hare ouders terugkeerden. 1640 werd zij door het overlijden van Agnes van Heilsbagh meesteres van de geestelijke dochters, die zich onder leiding der Paters Jezuïeten op het geestelijk leven toelegden. Na den dood harer ouders woonde zij een tijd alleen met een dienstmaagd. Armoede dwong haar een verblijf te zoeken in het klooster Godsweerd te Roermond. De groote godsvrucht, boetplegingen en vasten van Johanna, haar voortdurend gebed, deden haar beschouwen als een heilige. Zij werd ver buiten de stad bekend en velen kwamen haren raad inwinnen en haar gebed verzoeken. Evenals hare leidster, Agnes van Heilsbagh, droeg zij er veel toe bij om de vereering van Onze Lieve Vrouwe in het Zand uit te breiden en te verspreiden. Uit hare geschriften en aanteekeningen heeft haar biechtvader, P. Daniël Huysmans S.J. (overl. 1704), haar levensbeschrijving anoniem uitgegeven, onder den titel: *Kort begryp des levens ende der devghden vande Weerdighe Joanna van Randenraedt, geestelycke dochter onder de bestieringhe der Sociëteyt Jesu* (T' Antw. by Augustinus Graet 1690, 8°, 352 blz.), met portret gegraveerd door I.A. le Poivre. Dit leven werd 1857 opnieuw uitgegeven: *Het stichtende leven der waerdige Joanna Randenraedt, Nieuwe uitgave* (Doornik, Casterman). P. Huysmans deed ook een leven verschijnen van Agnes van Heilsbagh: *Leven ende deugden van de Weerdighe Agnes van Heilsbagh, gheestelycke dochter onder de bestieringhe der Sociëteyt Jesu. Door eenen*

Priester der selve Sociëteyt (T' Antw. by Mich. Knobbaert 1691, 4°, 336 blz.) (vgl. S o m m e r v o g e l , *Biblioth. de la Compagnie de Jésus* IV, 542). Toen de droevige tijding bekend werd, dat Weenen in gevaar was door de Turken te worden genomen, heeft Joanna van Randenraedt bijzonder geijverd voor den omgang met het Lieve Vrouwebeeld van de kapel in het Zand in de stad Roermond. Zij had met veel aandrang en door haar voorbeeld allen aangespoord om vurig te bidden ter bevrijding van Weenen uit de handen der Turken. Op wonderbare wijze kreeg zij de verzekering, dat Weenen ontzet was.

Zij stierf een heiligen dood, nadat zij nog te voren het bezoek ontvangen had van prins Frans van Nassau, gouverneur van Gelder, met zijn echtgenoote. Haar lijk werd in de kerk der paters Jezuïeten bijgezet. Toen men bij de opheffing der Sociëteit van Jezus de kerk te Roermond deed afbreken, werd op last van den bisschop het gebeente van de vrome Joanna van Randenraedt overgevoerd naar de domkerk, 4 Sept. 1777. Het werd bijgezet in het O.L. Vrouwekoor aan de epistelzijde en met denzelfden grafsteen met opschrift bedekt, zooals in de kerk der Paters.

Bisschop Paredis deed 7 Mrt. 1884 het graf onderzoeken en plechtig een nieuwen grafsteen plaatsen, gelijk aan den ouden. Albert, burggraaf van Aefferden, liet hetzelfde jaar tegen den muur nabij het graf een prachtig monument oprichten, waarop Joanna is afgebeeld, knielend voor het beeld van Onze Lieve Vrouw in het Zand. Boven haar is de overwinning der Christenen op de Turken voor Weenen afgebeeld.

Haar geschilderd portret door een onbekend kunstenaar bevindt zich bij den burggraaf van Aefferden te Roermond; er bestaat een gegraveerd portret door een onbekend kunstenaar.

Zie: *Biographie Nation. Belg.* XVIII, 654-656; J. H a b e t s , *Gesch. bisdom Roermond* II, 579, 610; *De laatste levensdagen en de grafstede van de waardige Dienaresse Gods Joanna Baptista Jonkvrouwe van Randenraedt, door een pater Redempthorist* (Roermond J.J. Romen 1884), met portret; v a n   K r u g t e n , *O.L. Vr. in 't Zand te Roermond* (Roerm. 1884), 107; K r o n e n b u r g , *Maria's Heerlijkheid in Nederland* IV, 362, 363, 365.

Fruytier

[Raphaël, Sabbatai]

RAPHAËL (Sabbatai), geb. in Morea (Sicilië) 1623 (?), heeft in de geschiedenis der Joden in Nederland een rol van beteekenis gespeeld als agitator van den pseudo-Messias Sabbatai Tsewie. Uit Italië kwam hij via Duitschland in Sept. 1667 naar Amsterdam. Nadat hij overal goede zaken had gedaan en toen Sabbatai zelve reeds ontmaskerd en mosleem was geworden, liet hij de amsterdamsche Joden er nog inloopen, zoowel de portugeesche als de hoogduitsche. De eersten hadden in 1666 een hebreeuwsch gebedenboek uitgegeven met een afbeelding van Sabbatai Tsewie op den troon, door engelen enz. verheerlijkt. De laatsten stonden R. zelfs toe in de groote synagoge te prediken en hij bracht zijn gehoor in extase. Van Frankfort uit gewaarschuwd en toen de propheet het al te bont maakte, werd de stedelijke overheid door de Joden aangezocht hem te verwijderen. Bij het onderzoek verklaarde hij, dat zijn vader uit Sicilië en zijn moeder uit Jeruzalem stamde, dat hij 24 jaren telde en ‘sich van jongs op tot de studie tot coopmanschap begeven te hebben’ en verder ‘in alle de boeken van de Rabinen gestudeerd te hebben’. Op de vraag of hij een ‘profeet Gods’ was ontkende hij. Wel erkende hij verklaard te hebben ‘dat hij de propheet Elias gesien heeft met drij oogen’ en ‘hem waerlijk gesien en gesproocken te hebben tot Jeru-

salem in de kerk bij daag' en dat hij zich bij deze gelegenheid 'vertoonde in een wolke'. Handig zei hij alleen gekomen te zijn 'om coopmanschap te doen' (6 Oct. 1667). De heeren van het gerecht bevonden echter dat hij 'sich is uytgevende voor een propheet die meer als menschelijke wetenschap soude hebben en sich invisibel kan maken', overwegende, dat zijn grooten aanhang 'tot groote tweespalt en oneenichheit onder hun verder staet uyt te barsten', waarom hij was ontboden, besloten verder voor de 'goede eenichheit ende harmonie onder de borgers en ingesetenen': Sabbatai Raphaël 'als een pertubateur van de gemene ruste een mijl buiten de stadsjuridictie te zetten, op zware straffen zich daar weder te vertoonen'. Zij gaven hem 8 dagen tijd om zijn 'affairen' te doen, doch zonder in eenige vergadering te mogen optreden. Hij beproefde zijn geluk verder te Hamburg.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905), XI, 218 en 221; J.M. Hillesum, *Uit de geschiedenis der Joden in Amsterdam* in *Elzevier's Maandschrift* (1917), 116 vgl.

Zwarts

[Rasvelt, Wigboldus]

RASVELT (Wigboldus) was in 1730 predikant op St. Thomas. Dit eiland, waarvan de Engelschen ons 1666 verdreven hadden, was 1671 Deensch geworden, doch het Hollandsch had er zich gehandhaafd, gelijk de volkstelling van 1688 aanwees, die op 105 europeesche gezinnen 63 hollandsche vond. De beide overheerschende gezindten waren daar de luthersche en de gereformeerde, de laatste met twee predikanten, een fransche en een hollandsche, wat geen uitzondering was. Op St. Eustatius en St. Martin sprak één predikant beurtelings in beide talen. In dat jaar 1730 vertrok Rasvelt naar Curaçao als opvolger van Ds. Erichson. Reeds 13 October van dat jaar neemt hij zijn eerste lidmaten aan. Vijf jaar later kwam het tusschen hem en den gouverneur Juan Pedro van Collen 1720, 1731-1738) tot een ernstig geschil. De kerkeraad moest jaarlijks aan Heeren X (de nieuwe W.I. Compagnie, 1674, kende slechts 10 bewindhebberen) verslag uitbrengen van den staat der gemeente en maakte daarvan niet zelden en niet ongaarne gebruik om zijn oordeel over bestuurszaken en regeeringspersonen te geven, totdat eene wijziging zijner instructie, 1760, dit opzettelijk verbood. Toen nu Rasvelt zich dergelijke critiek veroorloofd had, schorste van Collen hem bij resolutie van 29 Juli 1737, maar de eveneens geschorste raden machtigden hem om zijne en hunne grieven aan de X te gaan uitéén zetten. De predikant reisde naar patria en heeft daar (maar hierover ken ik slechts zijne eigene aanteekening) zijne zaak 'politiek en eccleciastiek' verdedigd en gewonnen. Hij keerde terug en stierf 1757.

Zie: Hesseling, *Het negerhollands o.d. Deense Antillen*, 11 vlg., 17 vlg.; Hamelberg, *De Nederl. op de W.I. eilanden* I, 199, 223; van Dissel in *Kerkh. Archief* (1859) II, 375.

L. Knappert

[Raye, Mr. Joan]

RAYE (Mr. Joan), heer van Breukelerwaard, geb. 1698, gest. te Paramaribo 11 Aug. 1737, zoon van Joan en van Aletta Catrina Bicker. In Nederland door de directeuren der Ed. Sociëteit van Suriname tot opvolger benoemd van den gouverneur Jacob Alexander Hendrik de Cheusses, aanvaardde hij 22 Dec. 1735 het bestuur der kolonie, welk ambt hij tot zijn vroegtijdigen dood bekleed heeft. Het waren moeilijke jaren voor dezen kundigen braven landvoogd,

die als gemachtigde van de directie voortdurend de belangen der Sociëteit tegen de raden van het Hof van Politie had voor te staan. In gevolge het verdrag van 1733 hadden de kolo-

nisten o.a. de verplichting op zich genomen een voldoend aantal slaven af te staan om aan de vestingwerken te arbeiden en jaarlijks zestigduizend gulden in belastingen voor hetzelfde doel op te brengen. Aan die beide bepalingen trachtten de leden van dat hooge college zich voortdurend te onttrekken. Zelfs ontzagen ze zich niet tot de Staten-Generaal zich te wenden met hun klachten over de ‘despotieke conduiten van den nieuwen G.G. Raye’. Waarschijnlijk zou hem hetzelfde lot beschoren zijn geweest als later J.J. Mauricius (kol 849), als de dood dit niet verhinderd had. Het slachtoffer van blinden haat en partijwoede zouden zijn naaste opvolgers worden.

Tijdens zijn bestuur werd de grondslag gelegd voor de vestiging der thans nog bloeiende zending van de moravische broedergemeente (1735). In dat jaar scheidden zich ook de twee israëlietische gemeenten, waardoor de hoogduitsche en de portugeesche elk haar eigen synagoge verkregen. De verscheping van de eerste katoen naar Amsterdam valt ook in dien tijd. Zelf was R. eigenaar der plantage Breukelerwaard.

Zes maanden vóór zijn overlijden was hij gehuwd met Charlotte Elizabeth van der Lith, toen weduwe van den vroegeren G.G. Charles Emilius Hendrik de Cheusses, broeder van den boven genoemden J.A.H. de Ch. Eenige maanden na den dood van Rave werd zijn zoon Joan geboren. Deze werd op jeugdigen leeftijd naar Nederland gezonden, promoveerde daar later in de beide rechten en werd edelman bij de ambassade van de Verheven Porte. Zijn geboorteland heeft hij niet meer teruggezien.

Zijn portret is gegraveerd door J. van Vilsteren.

Zie: van Sypesteyn, *J.J. Mauricius* ('s Gravenh. 1858); dez., *Beschrijv. v. Suriname* ... enz. ('s Grav. 1854); Hartsinck, *Beschrijv. van Guiana* (Amsterd. 1770).

Bartelds

[Redert, Daniël]

REDERT (Daniël), geboren 1760, overleden te Helmond 21 April 1815, werd omstreeks 1787 schoolmeester te Helmond en bleef dit tot aan zijn dood. In 1798 echter werd hij uit zijn betrekking ontzet, omdat hij met slechts zeer weinig anderen, bezwaar maakte tegen het onderteekenen van de verklaring van zijn ‘onveranderlijken afkeer van het stadhouderlijk bestuur, het foederalisme, de aristocratie en de regeeringloosheid’, waarom hij ook van de lijst der stemgerechtigden werd geroyeerd. Op welke wijze hij weer in de gunst der heeren kwam is niet bekend. Hij was gehuwd met Christina N., die 31 Dec. 1791 te H. overleed en later met Jacoba Charlotte van Hoogerlinden, waaruit meerdere kinderen geboren werden.

Zie: *Noord Brab. Alm.* (1892) 412; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helm.*, 184.

Heeren

[Regius, Martinus]

REGIUS (Martinus) of Conincx, priester geb. te Ninove in Oost-Vlaanderen 1549, overleed te Utrecht 20 Maart 1625, volgens de *Batavia Sacra*, 29 Maart volgens Tiara.

Waar hij de eerste jaren na zijne priesterwijding werkzaam was, blijkt niet. Hij is waarschijnlijk omstreeks 1575 gewijd. Na den opstand der Nederlanden en de onderdrukking van den katholieken godsdienst, doorkruiste hij het geheele land om de verlaten Katholieken op te zoeken en bij te staan. Gelijk de apostelen trok hij

steeds te voet, beladen met de benoodigdheden voor het opdragen der H. Mis. Noch de vele gevaren voor zijn leven, noch de talrijke gevangennemingen, mishandelingen, banvonnissen konden hem tegenhouden. Door den paus met bijzondere volmacht bekleed voor het opdragen der H. Mis, het toedienen der H. Sacramenten, 1584, heeft hij gedurende

40 jaren vele wankelmoedigen getroost en gesterkt. Streng van leven, arm, niets voor zich eischend, werd hij zelfs door de Protestanten aangezien als een man Gods. In de verslagen door het hoofd der missie naar Rome gezonden, 1602, 1616, 1656, wordt hij vermeld als 'vir mirae sanctitatis, apostolicus et indefessi laboris'. Het verslag van 1602 verhaalt, zonder zijn naam te noemen verschillende wonderbaarlijke genezingen door hem bewerkt. Hij bekeerde in de gevangenis zijn medegevangenen, voorzegde en verklaarde geheime en verborgen zaken enz., zie *Archief aartsbisdom Utrecht* XVII, 165-167. Hij wordt dan ook in het *Necroloog van Haarlem* genoemd 'Admodum Reverendus D. Mr. Martinus Regius, ex. Ninovia Flandriae, Apostolus Foederati Belgii, spontanee pauper, Patriae nostrae Thaumaturgus'. Uit Holland gebannen, week hij uit naar Keulen, waar hij Nic. Wiggers en Corn. Arnoldi hielp in het bestuur van het Hollandsch college. Zij lieten hem 1581 alleen als paedagoog achter. Enkele jaren later bezocht hij zeer dikwijls het verlaten Zeeland. Eens stonden in Vlissingen een troep Protestanten gereed om hem aldaar in het water te werpen. Hij bad Fiat immobilis quasi lapis donec pertranseat servus tuus Domine, en ontkwam zonder leed. Ten slotte geraakte hij in de handen van zijn vervolgers en in de gevangenis. Na een banvonnis uit Zeeland op straffe van de galg, liet men hem vrij. Hij vertrok naar elders om na verloop van tijd toch weer te komen. 1592 schreef Arn. Havensius aan Sasbout, om Mart. Regius te laten uitrusten in Haarlem en hem in zijn plaats naar de Zeeuwsche eilanden te zenden.

Op zijn reizen en doortocht verbleef hij dikwijls te Haarlem bij de Maagden in den Hoek. een soort kloosterstichting of begijnhof. In het verslag der missie van 1622, *Arch. aartsb. Utr.* XX, 368, wordt hij genoemd als werkend te Haarlem. Met den vicaris Sasbout vertrok hij 21 Sept. uit Keulen: na een langen omweg kwam hij 5 Dec. 1601 te Lingen aan en werkte met veel vrucht te midden der bevolking. 8 Sept. 1606 kondigde hij in St. Plechelmus eenige artikelen van het concilie van Trente af. Andreas Tiara (geb. 1637) zegt dat zijn moeder hem dikwijls gezien had, als hij in het huis harer ouders te Leeuwarden de H. Mis opdroeg, preekte, de H. Sacramenten toediende en de Katholieken der stad en omliggende plaatsen verzorgde.

25 Juni 1601 deden de gerechtsdienaars terwijl hij de gast was van den priester Adrianus van Oirschot te Utrecht, een inval in het huis, meenende, dat daar ook de vicaris der missie Sasbout schuilde. Dezen zochten zij tevergeefs. Martinus Regius werd met zijn gastheer naar de gevangenis gevoerd. Na drie weken werden zij losgelaten; Regius met een banvonnis uit de provincie. Hij trok weer naar elders om zijn missiewerk voort te zetten. Ongesteldheid of ouderdom hielden hem niet terug van zijne voortdurende tochten om soms vele nachten achtereen in huizen, schuren en stallen tot zelfs in het open veld de godsdienstoefeningen te houden. De Jezuïet Georgius schreef 1592: zelfs 100 van de onzen zouden niet zooveel kunnen doen als Regius alleen. Ook tegenspraak en tegenwerken van de Katholieken moest hij ondervinden. Zelfs werd hij in het land van Goes bedrogen door een godsvrucht veinzende maagd, die in zijn naam gelden bijeenzamelde voor eigen gebruik. Regius, die geen rust gekend had, overleed te Utrecht.

Zijn portret, geschilderd door een onbekend kunstenaar, is in het Begijnhof te Amsterdam; gegraveerd portret door C. Bloemaert.

Zie: *Batavia Sacra* II, 47, 126-127; *Historia*

episc. Ultraj. 90; *Bijdragen bisdom Haarlem* I, 217, VIII, 3, XVIII, 69, XIX, 155, XX, 439, XXVII, 70, 88, 90; XXX, 2, 300; *Archief Aartsbisdom Utrecht* I, 214, X, 146, XVII, 165, XX, 368, XLI, 335, 349, 361, 381, 390, 404, 406; Borssum Waalkes, *Andreae Tiarae Annotationes* (Leeuw. 1894) 4; *De Katholiek* LX (1871), 69.
Fruytier

[Reinhold, Johann G. ridder]

REINHOLD (Johann G. ridder), geb. te Aken 8 Maart 1771, overl. te Hamburg, 6 Aug. 1831. Hij is de eerste diplomaat geweest, door Nederland naar Rome afgevaardigd. Dat geschiedde in 1814; hij verkreeg toen den rang van zaakgelastigde, en bleef dien post bekleeden tot 1826. Nagenoeg al zijn bemoeiingen stonden in verband met maatregelen van koning Willem I, waarbij deze vorst zich mengde in de belangen zijner katholieke onderdanen. Zoo trachtte R., die van ganscher harte instemde met dit streven, van Pius VII te verkrijgen, dat deze de afzetting zou erkennen van prins Maurice de Broglie, bisschop van Gent, waartoe Willem I eigenmachtig was overgegaan. En evenzoo wilde hij Leo XII ertoe brengen zijn goedkeuring te verleenen aan de koninklijke besluiten van 14 Juni 1825, waarbij alle latijnsche scholen van de R. Kath., ook de kleine seminaries, werden opgeheven, en daarvoor in de plaats de oprichting van het collegium philosophicum in het vooruitzicht werd gesteld. Zijn pogingen faalden volkomen: maar van een concordaat kon onder zulke omstandigheden evenmin iets komen. In 1826 moest hij plaats maken voor een leniger diplomaat, graaf de Visscher de Celles. Door Willem I werd hem daarop in 1827 de post van gezant te Bern aangeboden; maar R. bedankte.

Zie: P. Albers S.J., *Gesch. v.h. herstel der Hiërarchie* (Nijmegen 1903) I, passim; *Allgemeine Deutsche Biographie* (Leipzig 1889), in voce; Goulmy, *Hiërarchie en Wetboek* (Amsterd. 1918), 219.
Hensen

[Reinken, Jan Adamsz.]

REINKEN (Jan Adamsz.), zoon van Adam Reinken, herbergier, en Anneken Tymonsen, geb. 27 April 1623 te Wilshausen (Niederelsass), overl. te Hamburg 24 Nov. 1722. In 1637 verhuisde Adam R. met zijn familie naar Deventer. Jan R. bleek muzikaal aangelegd, maar de vader was niet in staat een opleiding in die richting te bekostigen, waarom hij zich tot den magistraat van laatstgenoemde stad wendde. Deze verleende Jan in 1650 en ook in de volgende jaren een subsidie om te worden 'geïnstrueert in musica tam vocali quam instrumentali'. In 1654 ging de jonge Reinken naar Hamburg, waar hij leerling werd van Heinrich Scheidemann; waarschijnlijk was Reinken een tijdlang diens adjunct. Na een jaar den post van organist aan de Bergkerk te Deventer te hebben vervuld, vertrok R. opnieuw naar Hamburg, thans voorgoed. In 1663 werd hij Scheidemann's opvolger als organist der Katharinakerk aldaar en bleef er tot zijn dood. Reinken was in zijn tijd één der voornaamste vertegenwoordigers van de organistenschool van Noord-Duitschland. J.S. Bach ging gaarne van Lüneburg naar Hamburg om naar zijn spel te luisteren. Behalve voor orgel, schreef hij ook voor strijkinstrumenten en klavier.

R. stelde veel belang in de opera: in 1678 sloot hij zich aan bij twee vooraanstaande mannen te Hamburg, Gerhard Schott en Lütjens, met het doel een vaste duitsche opera te stichten, waarvoor een huis op de Gänsenmarkte was bestemd.

Van zijn werken zijn te noemen: *Hortus musicus* voor 2 violen, viola en bas (1687, uitgeg. door J.C.M. van Riemsdijk, Mij tot bevord. der Toonkunst, Vereen. v. Nederl. Muziekgesch. XIII, 1886;

deze uitgave bevat een portret van den componist); *Partite diverse* (in dezelfde reeks). Verschillende composities zijn nog in manuscript bewaard.

Zie: M.E. Houck in *Tijdschr. der Ver. v.N. Ned. Mus. gesch.* (1900) VI, 150; J.C. van Riemsdijk in bovengen, uitgave; J.B. Litzau in *Orgel* VIII (1893), 3; H.A. Köstlin in *Geschichte der Musik* (1910) alsmede H. Riemann's *Handbuch* en *Lexikon*.

Schallenberg

[Renesse, Maria van]

RENESSE (Maria van) of van Remissen, geboren in Zeeland, abdis der bernardijner-abdij Roosendaal te Waalhem bij Mechelen, was de dochter van heer Jan van Remissen en van vrouwe Maria van Maelstede. Haar vader verdronk in de Lek. Zij stierf na zevenjarig bestuur, 1371, oud 88 jaar. Aldus L. Janssens, *Het klooster Rozendal* (Mechelen 1886), 16. Zij zou dus de dochter geweest zijn van den beroemden Jan van Renesse, de Leeuw, die verdronk in de Lek, 16 Aug. 1304. S.v. Leeuwen, *Bat. illustr.* II, 1059-1061, vermeldt, dat het eerste huwelijk van J.v.R. kinderloos was. Hij huwde opnieuw (zijn eerste vrouw leefde nog in 1296) met N. van Maalstede Gysbrechtsdochter, waarvan twee zonen. Poplimont, *La Belg. herald.* IX, 122 noemt de tweede echtgenoote Guillelmine en vermeldt slechts de twee zonen, waarvan de oudste, Jan, huwde met Aleidis, eenige dochter van Jan, heer van Lichtenberg. Zij worden beiden, evenals Jan de Leeuw, vermeld in het *Necrologium* der Bernardijner-abdij Sint Servaas te Utrecht, waar Jan, de zoon, begraven is. Deze, de echtgenoot van Aleidis, 29 Oct. met het jaartal 1347; Aleidis, 18 Febr. met het jaartal 1357. Zij hadden eene dochter Maria, maar zij was geen kloosternon, doch gehuwd met Jan, heer en baron van Ghistelles. Nu is het mogelijk, dat de kloostervrouw van Roosendaal niet in de geslachtslijst vermeld is, zooals ook het geval is met Mechtildes van Renesse, die volgens het necrologium van Sint Servaas non was in Rijnsburg en niet voorkomt op de geslachtslijsten. Evenwel wordt in alle lijsten der abdissen van Roosendaal de abdis Maria van Remissen genoemd, niet van Renesse. Van Caster spreekt in zijn lijst niet van den vader, Jan van Renesse, zooals Janssens. Hij zegt: Maria van Remissen, afkomstig van Zeeland, was 80 jaar, toen zij gekozen werd. Zij deed afstand, 19 Maart 1371 en stierf hetzelfde jaar. In de abdissenlijsten bij van Gestel, *Hist. archief Mech.* 135, *Gallia Christiana nova* V, 69, *Le Grand Théatre sacré du duché de Brabant* I, 87, wordt alleen gezegd, dat de abdis Maria de Remissen 1571 ontslag nam.

Uit dit alles blijkt, dat de lijst der abdissen, een handschrift gebruikt door Janssens, Schoeffer en van Caster onbetrouwbaar is. Het is duidelijk, dat het voor de eerste abdissen opgesmukt is met vele hoogadellijke verwanten, bisschoppen en abten. De vermelding der onderlinge relaties van de abdissen van Roosendaal met het naburig bernardijner-klooster Nazareth, het voorkomen van de adellijke abdis van Nazareth, Beatrix van der Aa, eigenlijk een eenvoudige dochter van eenvleeschhouwer van Thienen, van een abt van St. Bernard, Jan Colibrant, die nooit bestond, toonen aan, dat dit alles ontleend is aan de valsche kronieken, verspreid door Alexander Butkens, overl. 1669 te Nazareth. Roosendaal dankt veel van zijn ontstaan aan de adellijke familie Berthout. Nazareth bij Lier was een burgerlijke stichting. Men heeft door vele verzonnen hoogadellijke per

sonen in te lasschen in de geschiedenis der abdij, deze willen verheffen en den eenvoudigen stichter Bartholomeus, zijn dochters en al de personen in betrekking met de abdij, tot den hoogen adelstand verheven: Zie *Een reeks valsche kronieken van Christophorus Butkens* in *Analecta Praemonstratensia* II (1926), 59 en vv.

Het *Necroloog van Roosendaal* (hs. 18e eeuw) heeft op 18 Maart: ‘Maria van Remissen abbatissa 1371’. De kroniek van Roosendaal (hs. 1664) zegt slechts, dat vrouw Maria van Remissen heeft geresigneert ende sterft den 19 Meert 1371. Zij had afstand gedaan uit nederigheid. reeds een tijd voor haren dood. In het oorkondenboek van Roosendaal (hs. 1714) komt de abdis Maria niet voor. In het oorkondenboek van de abdij St. Bernard wordt zij vermeld, 16 Aug. 1363. Zij, abdis Maria, sluit een overeenkomst met den abt van St. Bernard over een tiende. Het jaartal in de abdissenlijst, 1364, voor het ontslag van de abdis Margaretha, hare voorgangster is, dus onjuist. Ook is moeilijk aan te nemen, dat een persoon van 80 jaar tot abdis wordt gekozen. Maria van Remissen kan behoord hebben tot de familie van Renesse, maar het is zeer twijfelachtig.

Zie: *Abdij van Roosendaal* in: Schoeffer, *Historische aanteekeningen der stad Mechelen* II, 298-307; G. van Caster, *Notice hist. sur Waelhem et l'anc. abbays de Roosendael* (Mal. 1891), 35; *Archief abdij Bornhem*.

Fruytier

[Rensselaer, Kiliaen van]

RENSSELAER (Kiliaen van), geboren te Hasselt omstr. 1580, overleden te Amsterdam 1646. Hij was de zoon van een officier in het staatsche leger, van geldersche afkomst, werd op nog jongen leeftijd bij zijn oom Wolfert van Byler in de leer gedaan, die te Amsterdam in de Nes handel dreef in edelgesteenten. Hij kwam al spoedig aan het hoofd van een eigen zaak: de firma van Rensselaer & Co., met medefirmant Jacques l'Hermite, gehuwd met Theodora van Wely. In 1614 ging van R.'s zaak over aan Jan van Wely & Co. Kort daarna huwde Kiliaen met een nicht van zijn oom, Hildegonda van Byler en vestigde zich op de Keizersgracht tusschen de Harten- en Wolvenstraat, in het huis ‘Het gekruiste Hart’. Na het zeer spoedig overlijden van zijn eerste vrouw hertrouwde hij met de dochter van zijn vroegeren compagnon, Anna van Wely, die hem 5 zoons en 4 dochters schonk. Zij stierf in 1670. Reeds omstr. 1614 legde hij zich in het Gooi op landontginning toe en kocht in 1628 daartoe ook Crailo aan, dat tot in de 19e eeuw in zijn geslacht is gebleven.

Intusschen had in 1629 de W.I.C. aan kapitalisten de gelegenheid geopend hun geld in noord-amerikaansche landbouwondernemingen te beleggen. Zij gaf wel is waar geen land maar concessies daartoe. Het eigenlijke grondbezit moest men voor snuisterijen, vooral spiegels, van de Indianen koopen. Verder opende de compagnie het uitzicht op overtocht voor menschen, dieren en landbouwgereedschappen tegen lage tarieven. Dezen landbouwondernemers, ‘patroons’ geheeten, werd volkomen vrijheid gewaarborgd. De rechtspraak over de kolonisten zou berusten bij door de patroons aan te stellen rechters. Wat van R. vermaard gemaakt heeft, is zijn stichting ‘Rensselaerswijk’, gelegen aan beide oevers van de Hudson, van de grootte van ruim onze provincie Noord-Holland en ongeveer 200 K.M. van Nieuw Amsterdam verwijderd. Wat hem tot een merkwaardig man stempelt, is het feit dat van al die patroonskolonies alleen de zijne stand gehouden heeft, dank zij de buitengewone organisatorstalenten van den stichter, die van uit Amsterdam, zonder ooit zijn kolo-

nie betreden te hebben, alles regelde, op alles toezicht hield, van alles tot het geringste toe op de hoogte was. Toen de Republiek der Vereenigde Staten van Amerika gesticht werd, deden zijn nakomelingen afstand van den titel 'patroon', maar de aanspraak op de erfpachtsrechten behielden ze zich voor. Eerst in onzen tijd zijn deze na veel strijd zoo goed als verdwenen.

Zie: van Rensselaer-Bowier, *Manuscripts, being the letters of Kiliaen van Rensselaer, and other documents relating to the colony of Rensselaerswyck, translated and edited by* A.J.F. van Laer (Albany, University of the State of New-York, 1908); Jessurun, *K.v.R.* ('s Grav. 1917); R.P.J. Tutein Nolthenius. *Westersch en Oostersch Nederland* in *De Gids* 1909, I.

Bartelds

[Renten, Antoni]

RENTEN (Antoni), schilder te Rotterdam, geboren omstreeks 1580 te Utrecht, trouwde te Rotterdam 10 Juli 1611 met Ariaentgen Pieters (Spaen) en stierf aldaar in het laatst van Februari 1637, wonende op het Steiger. Zijn weduwe overleed aldaar 23 Dec. 1667.

In 1603 maakte Antoni met zijn broeder Rijck en Jan Camp (of Camen) van Amersfoort, een studiereis naar Frankrijk en schilderde o.a. zeven maanden lang te Toulouse. Schilderijen van hem zijn niet bekend.

Zie: *Not. archieven Rotterdam* no. 53, 30 Januari 1620, no. 91, 27 Nov. 1620 en no. 260, 3 Aug. 1626; Bredius, *Künstlerinventare* IV, 1472.

Wiersum

[Requilé, Adrianus Henricus de]

REQUILÉ (Adrianus Henricus de), geb. te Zutphen 14 Januari 1744, overl. te Venlo 17 Juni 1824, zoon van Joannes Reinier, kapitein in het regiment van generaal baron van Pallant, en Johanna Petronella de Benne, was schepen van Venlo 1791-1796, deed den eed 17 Jan. 1791, raadslid 1814-1816, huwde te Boxmeer 3 Juli 1779 Cornelia Johanna van Weijssenborg (geb. te Boxmeer, overl. te Venlo 4 Jan. 1807, dochter van Michael en Helena Coffers), en hertrouwde te Venlo 4 Juli 1807 met Johanna Maria Josephina de Pollart (geb. te Hinsbeek 11 Oct. 1770, overl. te Venlo 20 Mei 1840, dochter van Gerard Jozef en Maria Christina van der Vaero).

Zie: Jan Verzijl, *De Venlo'sche tak der familie de Requilé* in *De Maasgouw* (1923), 52-53.

Verzijl

[Resen, François van]

RESEN (François van), zoon van Pieter v.R. (1), die volgt, en Margareta Vos van Cortenbach, was een tholensche magistraat, die in 1550 tot baljuw en rentmeester van Tholen werd benoemd, waar zijn geslacht in hoog aanzien stond. Dit bleef hij tot 1569. Na den overgang der stad aan den Prins in 1579, werd hij wederom als zoodanig aangesteld tot 1586. Hij was zeer rijk, had landerijen in erfpacht van de heiligegeestmeesters te Roemerswaal en van de Westminsterkerk te Middelburg. In den strijd die meester Jan Paschasius (dl. V, kol. 418), trouw geholpen door den kanunnik Johan Couwegontius (dl. VI, kol. 293), aanbond tegen de wereldlijke overheid in de jaren vóór Alva's komst, verdedigde hij (Febr. 1567)

moedig de zaak van het civiel gezag tegenover de landvoogdes, voor wie hij met twee burgemeesters gedaagd was op aanstoken van genoemden kanunnik.

Zie: Boenders, *Bijdrage tot de kerkgesch. v.h. eiland Tholen* in *Archief v.h. zeeuwsch genootsch.* (Middelb. 1926); Hollestelle, *Geschiedk. beschr. van Tholen* (Middelb. 1897); v. Vlisvliet, *Inventaris v.h. Oud- Archief van Zeeland* II, 403, 409, 414.

Bartelds

[Resen, Pieter van (1)]

RESEN (Pieter van) (1) uit een geslacht, dat reeds in de 15de eeuw in Bergen op Zoom en Tholen voorkomt, zoon van Pieter van R. en Maria van der Steen, was lid van de regeering van Tholen; hij gaf verschillende aanteekeningen en een opdracht in het Latijn bij een kaart, die Zeeland in den tijd der Christenprediking moest voorstellen en berustte op een oudere kaart afkomstig uit het klooster van Egmond.

20 September 1549 werd koning Philips te Reimerswaal door den prelaat van Middelburg in tegenwoordigheid van edelen en steden, als toekomstig graaf van Zeeland den eed afgenomen; deze plechtigheid werd door Pieter van R., als pensionaris van Tholen, bijgewoond.

Hij was gehuwd met Margareta Vos van Cortenbach, uit het geslacht Helmond; uit dit huwelijk sproten twee zonen, Pieter (2) (die volgt) en François (die voorgaat).

Zie: C. de Waard, *Inventaris van Kaarten en Teekeningen*, nrs 3 en 4; P. de la Rue, *Geletterd Zeeland*, 271 en 272; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* (1893) II, 512.

Versprille

[Resen, Pieter van (2)]

RESEN (Pieter van) (2), zoon van den vorige, was secretaris van Tholen en werd in September 1579 volgens commissie van prins Willem I tot Gecommitteerden Raad van Zeeland benoemd. Van hem is in handschrift bewaard gebleven een bewerking van 50 psalmen in latijnsche verzen: *Quinquaginta Psalmi Davidici Iambico Carmine redditi per* Petrum Resenium a°. 1575, (12°.). Dit boekje, thans in de bibliotheek van het Zeeuwsch Genootschap, heeft een latijnsche opdracht, gedagteekend te Bergen op Zoom, aan zijn zoon Laurens Resen en aan den echtgenoot zijner dochter Sophia, overl. 1589, Jan Pieters van den Brande.

Zie: P. de la Rue, *Geletterd Zeeland*, 273-282; *Handschriften Zeeuwsch Genootschap*, 10; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* (1893) II, 513.

Versprille

[Reyniersz, Carel]

REYNIERSZ (Carel), ook geschreven Reniers, gedoopt te Amsterdam, 26 Aug. 1604, overl. te Batavia in den nacht van 18 op 19 Mei 1653, zoon van Dirck Reyniersz., koopman te Amsterdam en diens tweede echtgenoote Suzanna de Beaulieu uit Antwerpen. Reyniersz schijnt reeds op jeugdigen leeftijd in dienst van de Compagnie te zijn getreden; omstreeks 1628 werd hij op de kust van Coromandel geplaatst, waar hij langen tijd werkzaam bleef en geleidelijk promotie maakte. Toen de gouverneur van dat gewest, Marten IJsbrantsz in 1635 naar Batavia vertrok, werd de opperkoopman Reyniersz, 'van den welcken ons sijne E. sonderlinge goede rapporten is doende', tot zijn opvolger benoemd, terwijl hij kort daarop tevens Raad extra-ordinair van Indië werd. In 1638 volgde zijn benoeming tot Raad ordinair, waarna hij 4 Januari 1639 naar Nederland terugkeerde als commandant van de retourvloot. Hij vestigde zich nu te Amsterdam, waar hij in 1640 huwde met de 23-jarige Judith Barra, dochter van een uit Antwerpen afkomstig

medicus, D r . J a c o b u s B a r r a . Nadat hij, door mislukte speculatiën, zijn geheele kapitaal had verloren, werd R. 4 Sept. 1645 weer tot Raad ordinair benoemd en vertrok met het schip 'de Salamander' naar Indië. 21 Juli 1646, eenige dagen na zijn aankomst te Batavia, overleed zijn echtgenoote. Naast zijn Raadslidmaatschap bekleedde R. nu de functiën van president van Schepenen en pres. van Weesmeesteren. Nadat de G.G. van der Lijn (dl. II, kol. 858) ontslag had gekregen, werd Reyniersz 6 Oct. 1650 tot zijn opvolger benoemd. In 1654 verleenden Heeren XVII hem op zijn ver-

zoek ontslag, 'wegens de gansch kwade despositie van zijn gezondheid'. Indien R. dit verzoek niet had gedaan, zou hem toch ontslag zijn verleend. Uit de notulen der Zeventien blijkt namelijk, dat hij kort te voren 'bevonden sijnde niet te besitten de vereyschte bequaemheden om dat ampt waer te nemen, wort gelicentieert'. Toen het ontslag te Batavia aankwam, was R. intusschen, na een lange ziekte, reeds overleden. Sedert 25 Febr. 1653 was de Directeur-Generaal Maetsuycker, uit hoofde der ziekte van Reyniersz, reeds geauthoriseerd tot het teekenen van alle stukken.

Als belangrijkste feiten uit R.'s bewind moeten genoemd worden de stichting der nederzetting aan de Kaap de Goede Hoop in 1652 en de aanvang van den strijd met de Portugeezen om Ceylon in hetzelfde jaar.

Uit Reyniersz' eerste huwelijk met de bovengenoemde Judith Barra was een dochtertje Sara geboren, die jong schijnt te zijn gestorven. In Mei 1648 sloot hij een tweede huwelijk met de 14-jarige Françoise de Witt, geb. 6 Jan. 1634 te Masulipatnam, als dochter van Jacob de Witt, opperkoopman en Suzanna Wateringhe van Schiedam. Reyniersz had indertijd bij haar doop als peetvader gestaan. Françoise, die tot het geslacht van den grooten raadpensionaris behoorde, schonk haar man een zoontje, Reijnier Carelsz. Na den dood van haar echtgenoot vond de 19-jarige weduwe al spoedig troost in heimelijke samenkomsten met Mr. Adriaan Willeborts van Vlissingen, secretaris der Hooge Regeering en weldra lid van den Raad van Justitie. Hun verhouding bleef niet zonder gevolgen, wat te erger was, daar Willeborts gehuwd was. Om een te groot schandaal met een G.G.'s weduwe te voorkomen, liet W. zich, op verzoek van de Regeering, van zijn echtgenoote Maria Silvernagel scheiden en huwde 30 Oct. 1653 met Françoise; medio 1654 werd hun een zoontje geboren. 8 Oct. 1654 kwam bij Heeren-XVII een rekest in van twee gemachtigden van Willeborts 'man en voogt van Juffrouwe Françoise de With (lees: de Witt), nagelaten weduwe van wijlen d'Heer Gouverneur-Generaal Carel Reyniersz', waarin verzocht werd diens afrekening op te maken en uit te betalen. Reeds vier dagen later werd de Kamer van Amsterdam gemachtigd, die afrekening, ten bedrage van ƒ 26700, uit te betalen. Het echtpaar Willeborts trok in 1656 naar Holland. Na den dood van haar tweeden man huwde Françoise 30 Mei 1668 te West Souburg opnieuw met den koopman Pieter Macaré; zij overleed 10 Januari 1672. Haar zoontje, Reynier Carelsz Reyniersz, schijnt jong te zijn gestorven.

Een afbeelding van den grafsteen van C. Reyniersz en zijn eerste vrouw, welke steen in 1917 werd gevonden te Soerabaja, in *Reflector* (1917) 401.

Zijn portret geschilderd door een onbekend kunstenaar is in het paleis te Weltevreden, verkleinde kopiën in het paleis te Buitenzorg, het Rijksmuseum te Amsterdam en het Ministerie van Koloniën te 's Gravenhage; gegraveerd door J.v.d. Schley en een onbekend kunstenaar.

Zie: van Rhede v.d. Kloot, *De G.G. en C.G.*... ('s Gravenh. 1891), 53 en 54 en de daar genoemde bronnen; de Haan, *Priangan* I, 263; v.d. Wall, *Vrouwen uit den Companie's tijd*, 77 en *Daghregister* 1636 en volgende jaren.

Stapel

[Reynoso, Dr. Isaac, alias Michael]

REYNOSO (Dr. Isaac, alias Michael), in 1614 als arts gepromoveerd, praktizeerde in en behoorde tot de spaansch-portugeesch-joodsche gemeenschap te Amsterdam in de eerste helft der 17de eeuw

De dichter de Barrios noemt hem ‘hijo del gran Doctor Michael Reynoso’. Hij werkte o.a. mede aan den gedachtenisbundel, die deze gemeenschap in 1655 uitgaf om den marteldood van den spaanschen Jood Abraham Nunes Bernal, in dat jaar te Cordova door de inquisitie verbrand, te herdenken: *Elogios que zelosos dedicaron à la felice memoria de Abraham Nunes Bernal*. In da Silva Rosa, *Gesch. der Portugeesche Joden te Amsterdam* (1925) 41, wordt hij abusievelijk Sr. Abraham Reynoso genoemd.

Zie: M. Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaica* (Straatsb. 1890), 93.

Zwarts

[Ribeiro de Paiva]

RIBEIRO DE PAIVA, behoorde tot de spaansch-portugeesche Joden in Nederland. Hij schreef een rekenkundig spaansch boek, waarvan David Nunes Torres, opperrabbijn der portugeesche gemeente van den Haag in het begin der 18de eeuw, het handschrift bezat.

Zie: M. Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaica* (Straatsb. 1890), 94.

Zwarts

[Ribera, Daniël de]

RIBERA (Daniël de), behoorde tot de spaansch-portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in de 17de eeuw en werkte als zoodanig mede aan den gedachtenisbundel, die deze gemeente in 1655 deed verschijnen, naar aanleiding van het feit, dat toen in Cordova Abraham Nunes Bernal om zijn joodsche geloofsbelijdenis door de Inquisitie werd verbrand: *Elogios que zelosos dedicaron à la felice memoria de Abraham Nunes Bernal*.

Zie: M. Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaica* (Straatsb. 1890), 93.

Zwarts

[Ribkas, Moses ben Tsewie Naphtali Hirsch Sofer]

RIBKAS (Moses ben Tsewie Naphtali Hirsch Sofer), of Ribkes, was een poolsch talmoedgeleerde, gest. te Wilna 1671-1672. Ribkas (zoon van Rebekka beteekent de naam) behoorde tot een praagsche familie, doch vestigde zich op jeugdigen leeftijd te Wilna. Ten gevolge van den poolschrussischen oorlog van 1655 vestigde hij zich te Amsterdam. Door zijn groote geleerdheid op talmoedisch gebied verwierf hij de vriendschap van de opperrabbijnen Saul Levy Morteira en Isaac Aboab. Hij verkeerde te Amsterdam in behoeftige omstandigheden, zoodat hij de voorspraak van den rotterdamschen opperrabbijn Pardo behoefde om van den rijken Abraham de Pinto aldaar een bijdrage voor de bruidschat van zijn dochter te verzoeken. Zijn amsterdamsche vrienden belastten hem met de revisie van de nieuwe uitgave van de *Schoelchan Aroech codex*, die bij Proops verscheen (Amsterdam 1661-1667). Ribkas voegde er randglossen bij uit zijn werk *Beër ha Golah*, waarin hij een kort commentaar met halachische aanteekeningen geeft. Zijn glossen werden in de volgende uitgaven herdrukt. Na den vrede tusschen Polen en Rusland ging hij weder terug naar zijn land. De zaken, die hij dreef blijken hem toen tot een gefortuneerd man te hebben gemaakt; bij zijn dood schonk hij een groot deel van zijn vermogen

aan liefdadige doeleinden. Hij liet twee handschriften na, nl.: *Kelalé hahoraa* (rabbinale decisiën) en *Kelie ha Golah*, een commentaar op de Mischna.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* X, 401 en *Itoer Soferiem*, handschrift in de bibliotheek 'Ets Haim' te Amsterdam.

Zwarts

[Ricchi, Raphael]

RICCHI (Raphael) of Immanuel Chajiem Abraham R., geb. te Ferrara 1688 (volgens Jellinek 1693), gest. bij Cento 25 Febr. 1743. Italiaansch rabbijn, kabbalist en joodsch dichter, die ook in de geschiedenis der joodsche letterkunde van Nederland een rol speelde. Reeds op zesjarigen leeftijd verloor Ricchi zijn vader (te Rovigo), zoodat zijn oom van moederszijde Jedidiah Rabbino en later diens zoon (tevens zijn neef en zwager)

hem onder bevoegde rabbijnen Talmoed en andere joodsche wetenschappen lieten studeeren. Toen werd hij in onderscheidene italiaansche plaatsen huisleeraar van welgestelde joodsche familiën, totdat hij in Venetië een school opende. In 1717 had hij het Rabbijnen-diploma (Moré-titel) verkregen, doch sloeg het beroep naar het Rabbinaat van Görz af. Door groote liefde voor kabbalistische studies en ascetische levenswijze gedreven, vertrok hij naar Palestina, waar hij zich in 1718 te Safed vestigde. Hier hield hij zich tot 1720 met de studie der kabbalistische werken van Isaac Luria en Chajiem Vital bezig; de in Palestina toen uitgebroken epidemie dwong hem echter tot terugkeer naar Europa. Onderweg met zijn medepassagiers door roovers gevangen genomen, werd hij met zijn familie echter weder vrijgelaten en bekleedde tot 1723 het Rabbinaat van Florence; van 1723 tot 1735 was hij een gewoon koopman te Livorno. Hij heeft toen op zijn reizen Amsterdam bezocht, waar verschillende werken van hem werden gedrukt. In 1735 vertrok hij weder naar de Levant en woonde tot 1741 te Jeruzalem. Toen keerde hij naar Livorno terug. Op een reis door Italië werd hij door roovers in 1743 gedood en zijn lijk werd, na zes dagen, door de Joden van Modena bemachtigd en begraven te Cento. Prof. Max Seligsohn geeft in zijn Encyclopaedie-artikel een volledige lijst van zijn vele geschriften. In Amsterdam zijn daarvan gedrukt en uitgegeven *Chon Aschier*, een Mischna-commentaar, gevolgd door een op muziek gezet gedicht voor Sabbath en besnijdenis, benevens eenige amuletten (Amsterdam 1731); *Choscheb Mahaschaboth*, hagadische novellen over Bijbel en Talmoed, tezamen met verhandelingen over de vereischte afmetingen van het *Mihweh* (ritueel bad) en andere geometrische onderwerpen (ibid. 1732); *Mischnath Chassidiem* (ib. 1727) en *Joscher Lebab*, kabbalistische verklaringen op Bijbel en Talmoed. Zijn voornaamste werk is de vermelde *Mischnath Chassidiem* in Amsterdam in 1727 gedrukt en uitgegeven Deze *Misjna voor de Vromen* is, evenals de Mischna zelve, in zes deelen (Sedariem) verdeeld, die weder in tractaten (Massechtoth) onderscheiden en onderverdeeld in hoofdstukken (Perakiem) zijn. Hij vatte deze benamingen echter speciaal in een mystiek-kabbalistische beteekenis op. In 3 hoofddeelen heeft hij de stof in haar geheel nu verdeeld n.l. A. *Maftechoth* [achter den titel genaamd *Olam Katan* (= Microcosmos)], waarin Ricchi poogt de populariteit van de Kabalah aan te toonen. Het voornaamste hiervan is *Mafteach ha Alomoth* waarin de werelden worden behandeld. Het bevat: I. Het deel Zeraiem, handelend over kabbalistische cosmologie en metaphysica, verdeeld in 7 Massechtoth en 18 hoofdstukken. II. Het deel *Kodaschiem*, handelend over het gebied van de goddelijke uitstraling (Olam haäziloeth), genaamd ‘Heilige der Heiligheden’, bevattende 20 Massechtoth en 78 hoofdstukken. III. Het deel *Toharoth*, handelend over de drie andere kabbalistische gebieden n.l. die van de scheppende gedachten (Beriah), van de scheppende vormen (Jetsirah) en de scheppende substantie (Asijah) verdeeld in 9 Massechtoth en 27 hoofdstukken. Ten slotte IV. Het deel *Nezikin*, handelend over de duivelen en Kelifoth, verdeeld in 6 Massechtoth en 17 hoofdstukken. B. De tweede hoofdafdeeling genaamd *Mafteach ha Neschamoth* bevattend het deel *Naschiem* handelend over de zielen in 12 Massechtoth en 48 hoofdstukken. C. De derde hoofdafdeeling getiteld *Mafteach ha kewanoth*, bevattende het deel *Moëd*, verdeeld in 58 Massechtoth' en 371 hoofdstukken en handelend over de Kaw-

wanah (religieuze gebedsverheffing). Daar in het Hebreeuwsch de letters getallenwaarde hebben, vormt het aantal Massechtoth (112) den Heiligen Naam, en het getal hoofdstukken (547) de waarde van Ricchi's naam (Emanuel Chaj Rijkij) plus twaalf, het getal van zijn brieven. De bronnen voor dit voorname werk der kabbalistische literatuur vormen naast het Zoharboek voornamelijk de werken van Luria en Vital, van wie bijzondere de werken *Sefer Hagilgoeliem, Kanfé Jonah* en *Schoelchan Aroech* dienen te worden vermeld.

Zie: Max Seligsohn, uitvoerig in *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) X, 403 *b*, vlg.

Zwarts

[Riemsdijk, Jeremias van]

RIEMSDIJK (Jeremias van), geb. te Utrecht, 18 Oct. 1712, als zoon van Scipio van Riemsdijk, predikant te Bunnik, en van Johanna Bogaert, overl. te Batavia, 3 Oct. 1777, vertrok 25 Febr. 1735 met de ‘Proostwijk’ naar Indië als sergeant in dienst van de Comp., kwam 24 Sept. van dat jaar te Batavia aan, waar hij zijn geheele verdere leven, nog ruim 42 jaar, gevestigd bleef. Al spoedig ging hij in civielen dienst over als onderkoopman (1736), doorliep verder de gewone rangen, werd in Oct. 1753 raad extra-ordinair, waarnaast hij regent van de hospitalen en president van weesmeesteren was, werd 15 Oct. 1760 raad ordinair en 17 Aug. 1764 directeur-generaal. Eerst 11 jaar later, 28 Dec. 1775, toen hij reeds 63 jaar was, volgde een benoeming tot Gouverneur-Generaal, welk ambt hij slechts een kleine twee jaar bekleedde; zijn bestuur heeft zich niet door bijzondere gebeurtenissen gekenmerkt. Hoe ver toen in Indië het nepotisme was doorgedrongen, blijkt wel uit de carrière van v. Riemsdijk's zoon, Willem Vincent Helvetius, een uiterst dom en onontwikkeld man, die op zijn 9de jaar reeds assistent, op zijn 19de eerste administrateur van Onrust was, waar hij 200000 rijksd. verdiende, en het tot Raad van Indië bracht.

Van Riemsdijk is niet minder dan vijf maal gehuwd geweest, 1° 21 Sept. 1738 met Martina v.d. Briel, geb. Juni 1720, overl. 5 Nov. 1741; 2° 14 Juni 1744 met de 14-jarige Cornelia Cath. van Vianen, overl. 19 April 1747, bij de geboorte van haar derde kind; 3° 5 Mei 1748 met Maria Lucretia Wentink, overl. 24 Mei 1750, 8 dagen na de geboorte van haar eerste kind; 4° 2 Mei 1751 met de 15-jarige Adriana Louise Helvetius, geb. te Batavia in 1736, overl. 23 Nov. 1772; 5° 16 Maart 1774 met Theodora Rotgers, weduwe, eerst van Mr. Johannes Verklocke, later van Mr. Maurits Theodorus Hilgers, overl. 22 Maart 1777. Behalve een groot aantal onwettige kinderen, kreeg v. Riemsdijk uit bovenstaande huwelijken veertien wettige afstammelingen en wel: uit het eerste huwelijk: 1. Helena Johanna, geb. 19 Jan. 1741, overl. 9 Juni 1748; uit het tweede huwelijk: 2. Scipio Cornelis, geb. 11 Maart 1745, overl. 9 Mei 1746; 3. Mr. Isebrandus Johannes Faber van Riemsdijk, geb. 1 Mei 1746, burgemeester van Haarlem en gecommitteerde van Holland en West-Friesland, gehuwd met Ignatia van Beek; 4. Cornelia Catharina, geb. 19 April 1747, overl. 11 Aug. 1747; uit het derde huwelijk: 5. Johanna Maria, geb. 16 Mei 1750, op haar 15de jaar gehuwd met Paulus Godefridus van der Voort, Gouv. van Makassar, en op haar 20e jaar overleden; uit het vierde huwelijk: 6. de bovengenoemde Willem Vincent Helvetius, gehuwd met Cath. Joh. Marg. Craan, dochter van den Raad van Indië Johannes Craan, overl. 15 Febr.

1818; 7. Egidia Cornelia, geb. 3 Dec. 1754, overl. 2 Nov. 1756; 8. Adriaan Cornelis, geb. 3 Dec. 1755, overl. 5 Sept. 1758; 9. Catharina Louise, geb. 24 Jan. 1758, gehuwd Juli 1773 met Mr. A.C. Mom, heer van Maurik, raad van Indië enz., overl. 18 April 1823; 10. Daniël Frederik, geb. 7 Jan. 1760, op zijn 16de jaar reeds archivaris bij de Alg. secretarie, vermoedelijk kort daarop gestorven; 11. Scipio Cornelis, geb. 31 Mei 1761, op zijn 15de jaar onderkoopman, kort daarop uit 's Comp.'s dienst getreden, gehuwd in 1779 met N. Schutter; 12. Jeremias Egidius, geb. 23 Aug. 1763, overl. 4 Juni 1768; 13. Adriaan Jacob, geb. 3 Febr. 1766, overl. 23 Aug. van hetzelfde jaar; 14. Johanna Adriana, geb. 16 Jan. 1770, overl.?

Zijn portret, geschilderd door een onbekend kunstenaar is in het paleis te Weltevreden, verkleinde kopieën in het paleis te Buitenzorg, het Rijksmuseum te Amsterdam en het Ministerie van koloniën te 's Gravenhage.

Zie: van Rhede v.d. Kloot, *De G.G. en C.G.*... ('s Gravenh. 1891), 104-106 en 308-321; F. de Haan, *Priangan*, passim (vooral I, 67 e.v.); V.v.d. Wall, *Vrouwen uit den Comp.'s tijd*, 229 e.v.

Stapel

[Rios, Abraham de los]

RIOS (Abraham de los) was een leerling van den portugeeschen opperrabbijn Saul Levy Morteyra te Amsterdam, dus een studiemakker van Spinoza. Hij was één der stichters van het weldadigheidsgenootschap ‘Maskil el Dal’ bij die gemeente.

Zie: Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaica* (Straatsb. 1890), 94.

Zwarts

[Rios, Josua de los]

RIOS (Josua de los), bekend portugeeschjoodsch koopman te Amsterdam in de 17de eeuw. In 1688 kocht hij van zijn familielid Raphaël d'Arredondo de los Rios het fraaie 17de eeuwsch buiten ‘Roozendaal’ bij Zuilen. Op de groote vechtkaart van B. de Roy staat dit aanzienlijk deftig landgoed aangegeven. Hij woonde hier tot ‘korsmis’ 1698, toen hij overleed. ‘Roozendaal’ kwam toen aan zijn zonen Raphaël en Joseph d' Arredondo de los Rios. Naar het genealogisch portugeesch spraakgebruik valt nu af te leiden dat ‘d'Arredondo’ de naam van de moeder, Josua's vrouw was. Onder de andere kinderen werden eerst in 1736 de ‘hofsteeden van Josua de los Rios leggende onder 't geregt van Aghtienhove’ verdeeld.

Zie: Jac. Zwarts, *Een Portugeesch- Joodsche Buitenplaats in de* 17*de eeuw* (*Roozendaal bij Zuilen*) in *De Vrijdagavond, Joodsch Weekblad* van 12 Juni 1925, jrg. II, no. 11, 172 vgl.

Zwarts

[Riquetti, Joseph Schollieth ben Eliezer]

RIQUETTI (Joseph Schollieth ben Eliezer). Deze 17de eeuwsche joodsche schrijver bracht zijn jeugd te Safed in Palestina door, doch vestigde zich vervolgens te Verona. Hier publiceerde hij Gerondi's boek *Jichoeth Hatsadd kiem* (de adel der rechtvaardigen), waarvan in Mantua een 2de editie verscheen, waarvoor hij zich aldaar in 1671 gevestigd had. Riquetti kwam naar Amsterdam om gebruik te maken

van de grootere mogelijkheden, die de beroemde hebreeuwsche typographie van dit vermaarde joodsche centrum hem kon bieden. Dit bezoek vond na 1646 plaats. Hij publiceerde nu te Amsterdam een hebreeuwsche landkaart van Palestina, zeker de eerste, die ooit gedrukt werd. Zij was getiteld *Chochmath Hamischkan* (de wijsheid van het Heiligdom) of *Igereth Melecheth Hamischkan* (beschrijving van het werk des Heiligdoms).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen, 1905) X, 430.

Zwarts

[Rithovius, Joannes]

RITHOVIUS (Joannes), kartuizer, overl. te Roermond 14 Sept. 1631. Aanvankelijk was hij kanunnik te Antwerpen. Uit verlangen naar een leven van afzondering, gebed en versterving trad hij omstreeks 1591 in het kartuizerklooster Betlehem te Roermond en werd aldaar als monnik geprofest. Het strenge regiem der monniken van S. Bruno vulde hij nog aan door slechts eenmaal daags een maaltijd te nemen.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* III (Monstrolii 1891), 281.

Scholtens

[Rivera, Jacob Rodrigues]

RIVERA (Jacob Rodrigues), portugeesche Jood op Curaçao, geb. omstr. 1717, gest. te Newport 18 Febr. 1789. Hij was een zoon van Abraham Rodrigues en behoort tot de oudste joodschamerikaansche families. Zijn vader was in Spanje geboren. Als klein kind was Jacob met zijnvader naar New York gekomen. Voor zaken vestigde hij zich later te Curaçao, waar hij in het oude vermaarde geslacht Pimentel huwde. Later vestigde hij zich met zijn gezin in de Vereenigde Staten, waar hij de spermaceti-olie introduceerde en in de vrijheids-revolutie een rol van beteekenis speelde.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) X, 432.

Zwarts

[Rivet, André]

RIVET (André), of Rivetus, geb. te Saint-Maixent (dép. des Deux-Sèvres) omstr. 1572, gest. te Breda 1 Jan. 1671, zoon van Jean R., een aanzienlijk hugenootsch koopman. Hij genoot onderwijs in het pensionaat te Niort en op het college te la Rochelle en studeerde vervolgens aan de hoogeschool van Orthez, in het koninkrijk Navarra, waar hij in 1592 tot meester in de vrije kunsten werd bevorderd. Daarna legde hij zich toe op de theologie, waarbij hij Lambertus Danaeus (1530-96) en Rotan tot leermeesters had. Na volbrachte studiën in 1595 werd hij benoemd tot hofprediker van Claude de la Trémoille, hertog van Thouars, gehuwd met Charlotte Brabantine (dl. I, kol. 593), de vijfde dochter van prins Willem en dus een halfzuster van Frederik Hendrik. Het aanbod van Philippe de Mornay, heer van le Plessis-Marly, om hem tot hoogleeraar te benoemen aan de hoogeschool te Saumur sloeg hij af. Na den gelukten moordaanslag van Ravaillac op Hendrik IV, vaardigden de kerken van Poitou hem in 1610 af naar het fransche hof om de koninklijke weduwe de verzekering harer trouw te geven. In 1617 bekleedde hij het voorzitterschap van de nationale synode te Vitré bij Rennes en nam in 1620 de zeer vereerende benoeming aan tot hoogleeraar in de theologie te Leiden, waarop èn de curatoren dezer universiteit èn de prinses van Oranje, Louise de Coligny, zeer sterk aangedrongen hadden. De synode van Aix wilde hem echter slechts voor een termijn van 2 jaren afstaan. Tijdens een kortstondig bezoek aan Oxford werd hij in 1621 tot lid dier academie benoemd. In 1622 verscheen hij ter synode van Charenton om persoonlijk aan te dringen op vernietiging van het besluit van den kerkeraad te Thouars, waarbij hem een langer verblijf te Leiden geweigerd was. Ofschoon noch deze noch de synode van Castres (dép. Tarn) hiertoe te vinden waren, bleef hij de leidsche school getrouw, zelfs toen bij koninkl. decreet van 13 April 1629 allen hervormden predikanten buiten Frankrijk bevolen werd, op poene van verbeurdverklaring hunner goederen, naar hun land terug te keeren. Onze gezant bij Lodewijk XIII kreeg namens

de St.-Generaal den uitdrukkelijken last dien vorst te verzoeken voor R. een uitzondering te willen maken. In 1636 viel hem als erkenning zijner groote verdiensten de eervolle benoeming ten deel tot gouverneur van den jongen prins van Oranje, den lateren Willem II. De opdracht van Frederik

Hendrik luidde: '.... il aura a procurer que ledit nostre fils soit élevé et instruict en la crainte de Dieu, en bonnes moeurs, et en toute modestie et civilité convenable à sa naissance dirigera la méthode des exercices auxquels nous jugerons qu'il conviendra s'appliquer et la discipline de tel qu'on emploiera pour cet effect et finalement l'assistera et conduira et accompagnera partout ou besoing en sera, avecq autant de soing, prudence et circumspection que nous avons subject de nous promettre de son entremise.' Voorts bevatte de acte nog deze vorstelijke bepaling: '.... qu'en tout cas, mesme quand il viendroit que par maladie ou autre accident il ne pourroit continuer son service auprès de nostre dit-fils il jouisse du dit traictement sa vie durante par forme de pension actuelle.' Zijn bezoldiging was lang niet gering. Behalve een vast jaarlijksch salaris van 3600 gld. genoot hij vrije voeding voor zijn geheele gezin.

Na afloop van deze eervolle taak werd hem in 1646 opgedragen het oppertoezicht over de Doorluchtige school te Breda, die in dat jaar door hem was ingewijd. Tot zijn dood heeft hij dit ambt vervuld.

Als theoloog had hij reeds op de dordtsche synode, waar ook hij niet ontbrak, en ook te Leiden den naam van de invloedrijkste en consequentste volgeling van Calvijn te zijn. Daarom vond de minder onverzoenlijke leer van zijn franschen land- en tijdgenoot Amyraud, welke ook de fransche synoden aan zijn zijde had, in hem een vurig bestrijder. Niet minder heftig kantte hij zich tegen de arminiaansche gevoelens en tegen de dogma's der roomsche kerk. Toch schatte Episcopius (dl. I, kol. 829) de geleerdheid van R.'s geschriften zeer hoog, al moet diens onverzoenlijkheid hem, den bedachtzamen, gematigden remonstrant, tegen de borst gestooten hebben. Ook het geschrift van E.'s medestander, Hugo de Groot, *Votum pro pace*, kon in R.'s oog geen genade vinden. De Groot, die zijn verontwaardiging steeds wist te bedwingen en zijn gevoelens meestal slechts half uitsprak, gaf bij de weerlegging van Rivetus' critiek zijn toorn lucht en uitte zich over hem in bittere bewoordingen.

Rivet is tweemaal gehuwd geweest. Zijn eerste vrouw was S u s a n n e , dochter van den franschen predikant F r a n ç o i s O i s e a u . In haar huwelijk van 1596-1620 schonk zij hem 4 zoons en 3 dochters. In 1621 huwde hij met M a r i a d u M o u l i n , bij wie hij ook verschillende kinderen verwekte o.a. een zoon F r e d e r i k , die later in dienst van den prins van Oranje trad. Een broer van Rivet, G u i l l a u m e , betrad ook de geestelijke loopbaan, doch bleef in Frankrijk gevestigd.

Zeer lang is de reeks van R.'s geschriften, die zich alle op theologisch gebied bewegen. Vooral bekend zijn: *Isagoge seu introductio generalis ad Scripturam sacram veteris et novi testamenti* (1616); *Synopsis purioris theologiae* (1625) met medewerking van Polyander, Thysius en Walaeus. Dit laatste is nog altijd het boek bij uitnemendheid om de calvinistische dogmatiek te leeren kennen. In 1651 verschenen in drie folio-deelen zijn *Opera theologica*.

Zijn portret is gegraveerd door Matham naar een schilderij van P. Dubordieu, voorts gegraveerd door C. van Dalen, J. Suyderhoef, H. Rokesz, J.v. Meurs, H. Hondius, S. de Passe en een onbekend kunstenaar.

Zie: R o g g e , *Biblioth. van contra-remonstrantsche en gereform. geschriften*; M u l l e r , *Catalogus van portretten*; K i s t e n R o y a a r d s , *Kerkelijk Archief*; Koninklijk Huisarchief; v. N o o t e n , *Prins Willem II*; *Kronijk v.h. Hist. Genootschap* V; S i e g e n b e e k , *Gesch. d. Leidsche Hoogesch.* I, 1, 115, 143, II, 108 v.

Bartelds

[Rocamora, Abraham]

ROCAMORA (Abraham), geb. te Amsterdam 1682, werd in 1705 als 'Amstelodomo Batavus' aan de leidsche universiteit voor de studie in de medische faculteit ingeschreven.

Zwarts

[Rocamora, Isaac of Vicente de]

ROCAMORA (Isaac of Vicente d e), geb. te Valencia 1615, uit marraansche ouders, gest. te Amsterdam 8 April 1684. 'Fray Vicente', zooals hij gewoonlijk genoemd wordt, werd voor de kerk opgeleid en werd dominikaner monnik; tevens was hij een talentvol dichter. Fray Vicente bracht het tot biechtvader van de Infante Maria, de latere keizerin van Duitschland, die hem hoog beloonde. In 1643 nam hij plotseling de wijk naar Amsterdam werd openlijk jood en nam den naam Isaac aan. Nu ging hij te Leiden geneeskunde studeeren, waar hij in 1645 ingeschreven werd als 'Mr. Isaacus Rocamora Hispanus'. Hierna vestigde hij zich voorgoed te Amsterdam, waar hij zich bij de spaansch-portugeesch-joodsche gemeenschap aansloot en als arts praktizeerde. Ook als dichter deed hij zich hier kennen. Toen Manuel de Belmonte (alias Isaac Nuñes) in 1676 een rederijkerskamer ter beoefening van de spaansche poëzie, de 'Academia de los Sitibundos' oprichtte, benoemde hij Isaac Rocamora en Isaac Gomes de Sossa als scheidsrechters. De dichter de Barrios wijdt hem dan ook in zijn *Opusculus* (7) een sonnet. Ook was Rocamora de bestuurder van velerlei weldadigheidsgenootschappen van zijn gemeente, o.a. van 'Maskil el Dal' (armenzorg) 'en Abi Jetomiem' (het weezengesticht). Van zijn dichtwerk is echter niets, noch in het Spaansch noch in het Latijn, bewaard gebleven.

Een andere I s a q u s d e R o c a m o r a 'Amstelodamensis Judeus' werd in 1693 aan de utrechtsche universiteit als med. stud. ingeschreven. Hij promoveerde op een dissertatie *De diabete* (1693).

Zwarts

[Rocamora, Salomon de (1)]

ROCAMORA (Salomon d e) (1), zoon van Isaac alias Vicente de Rocamora(die voorgaat), studeerde aan de utrechtsche universiteit, ingeschreven 1668 als stud. med.; hij promoveerde er 18 Augustus 1668 op een proefschrift. Hij werd eveneens arts bij de spaansch-portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam, was tevens een beoefenaar der dichtkunst, lid van het weldadigheidsgenootschap 'Maskil el Dal' en bevriend met den dichter de Barrios, die na zijn overlijden een treurdicht op hem vervaardigde. Hij had 4 zonen en 2 dochters.

Zwarts

[Rocamora, Salomon de (2)]

ROCAMORA (Salomon d e) (2), geb. te Amsterdam, 1700, uit dezelfde spaansch-portugeesch-joodsche familie als voorgaande. In 1749 werd hij aan de leidsche universiteit als 'Amstelodamo Lusitanus' bij de medische faculteit ingeschreven en praktizeerde later eveneens in de portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York - Londen 1905) X, 438; K a y s e r l i n g , *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890), 23 en 94; de *Alba*

Studiosorum van Leiden en Utrecht; J.S. da Silva Rosa, *Geschiedenis der Portug. Joden te Amsterdam* (Amsterdam 1925), 65, 66.
Zwarts

[Rocha, David da]

ROCHA (David da), bekwaam toonkunstenaar, overleed als veelbelovend jongeling op jeugdigen leeftijd 11 December 1708 te Amsterdam. Zijn grafschrift op de portugeesch-joodsche begraafplaats te Ouderkerk a/d. Amstel zegt 'David da Rocha vergt het nageslacht de hoogste bewondering af. Op aarde was hij de roem van het lied, in den hemel is hij het lied van den roem'. Zijn marmeren grafsteen, door de Castro gerestaureerd en afgebeeld, munt uit door het schitterend beeldhouwwerk. Boven een doodshoofd en gekrulde

bladeren is koning David, de harp bespelendegebeeldhouwd te midden van blaas- en strijkin, strumenten en van muziekboeken, waarvan hij een op zijn schoot houdt. Uitstekend geconserveerd, is deze zerk een meesterwerk van oudhollandsche beeldhouwkunst.

Zie: D. Henriques de Castro, *Keur van Grafsteenen van de Ned. Portugeesch- Israël. Begraafplaats te Ouderkerk aan de Amstel* (Leiden 1883), 26, fol. 119 vgl.

Zwarts

[Rode, Jan van]

RODE (Jan van), wordt in vier handschriften genoemd als de vertaler van het eerste gedeelte van Somme le Roy. Met de grootste waarschijnlijkheid is echter aangetoond, dat men in hem niemand anders heeft te zien dan Jan van Brederode, die in 1408 convers was in het kartuizerklooster te Zeelhem bij Diest. Zie het artikel Jan van Brederode (kol. 200), en de daarin aangehaalde literatuur.

Scholtens

[Rodenburg, Theodore]

RODENBURG (Theodore), geb. ongeveer 1578, vermoedelijk te Antwerpen, overleden te Antwerpen Oct. 1644, zoon van Herman Rodenburg en Elizabeth Laurensdr. Spieghel, een zuster van den dichter Hendrik Laurenszn. Spieghel. Vader en moeder zijn uit een bekend amsterdamsch geslacht. De vader is in 1567 naar Emden of Hamburg gevlucht en vermoedelijk daar getrouwd.

In zijn jeugd schijnt Rodenburg Portugal (ongeveer 1593) en Italië bezocht te hebben. Hij was goed thuis in Portugeesch, Spaansch en Italiaansch. Daar hij ook goed Latijn schreef, heeft hij misschien in Italië een universiteit bezocht. Rodenburg was een van de tallooze kleine diplomaten, die men in de 17de eeuw aan alle hoven aantreft, dan in dienst van dezen, dan weer in dienst van een anderen vorst. Volgens zijn eigen zeggen is hij zes jaar aan het fransche hof geweest, onder Henri IV. Wie daar zijn lastgevers waren, is onbekend. Daarna woonde hij, weer volgens zijn zeggen, 8 of 9 jaar in Londen. Deze cijfers vooral zijn niet bijzonder betrouwbaar. In ieder geval heeft hij zich een goede kennis van Fransch, Engelsch en Duitsch verworven.

In het begin van 1603 was R. te Londen, waar hij voor de stad Emden moest aandringen op het vergoeden van schade aan de inwoners door Engelschen toegebracht. Toen hij eenige jaren later was teruggekeerd in Holland, schijnt hij zich genoemd te hebben ‘agent wegen de Keyserlycke Hansesteden ende Embden bij den Coninck van groot Brittanien’. Met dien titel wordt hij aangesproken in een opdracht van Charles Quina in 1610.

Vermoedelijk te Londen reeds bewerkte hij Guarini's *Pastor fido* tot zijn *Trouwen Batavier*, die eerst in 1617 werd uitgegeven na Hooft's *Granida* (1615). 20 Maart 1607 werd zijn post voor Emden opgeheven; hij keerde toen naar Amsterdam terug, waar hij o.a. zijn oom, den dichter Spieghel, leerde kennen en in een letterkundigen kring werd opgenomen. Onder een gravure, die de nieuwe beurs voorstelt, komt naast een hollandsch gedicht van Hooft en een latijnsch van Cornelis Plemp een fransch versje van R. voor (1608).

Hij leerde er ook Charles Quina kennen, Breero's vriend. Uit de opdracht der *Moorenlandsche Geschiedenissen* van Quina aan R. (1610) blijkt, dat de *Trouwen Batavier* in 1609 te Amsterdam is opgevoerd.

In 1608 verloofde hij zich bij notarieele acte met de haagsche juffer M a r i a V o s , die deze verbintenis eenige jaren later (1613) verbroken heeft. Een zijner brieven aan haar, waarin hij haar verwijt, dat ze hem zoo veel gekost heeft, is opge-

nomen als proeve van briefstijl in zijn *Poëtens Borstweringh*. Ook heeft hij zijn liefdesgeschiedenis later gedramatiseerd in de drie deelen van *Keizer Otto den derden en Galdrada* (1616, 17), waarvoor de stof waarschijnlijk uit Bandello genomen was.

In 1610 kreeg hij een nieuwe politieke opdracht. De compagnie van vaarders op de kust van Guinea ondervond schade voortspruitend uit het bestand; hun schepen werden door Spanjaarden en Portugeezen buit gemaakt of beschoten. De kooplieden eischten vergoeding en vrijlating der gevangenen. Door deze compagnie werd R. naar Spanje gezonden met een eenigszins officiëel karakter van de zijde der Staten-Generaal, echter niet als consul. Begin 1611 vertrok hij naar Brussel en bezocht den aartshertog; 14 April kwam hij te Madrid aan, 14 Mei had hij zijn eerste audientie bij den koning te Aranjuez. Op een bericht, dat hij zich bij de Lerma als gezant van de Stat.-Gen. had uitgegeven, kreeg hij van deze een strenge berisping, waarop hij zich rechtvaardigde. Ook ging het praatje, dat hij dagelijks ‘te misse ging’. Een en ander schijnt rondgestrooid door een hem vijandigen Hollander in Spanje. 4 April 1612 werd hij tot consul van Portugal benoemd door de Staten; dit ambt heeft hij echter nooit bekleed; in 1613 had hij trouwens nog niet de confirmatie van den Koning verkregen. Hoewel men hem in Spanje vriendelijk behandelde, hadden zijn bemoeiingen wel eenig succes, maar toch niet de gewenschte uitwerking. Maart 1612 benoemde de Koning hem tot ridder in de orde van het Huis van Bourgondië; in Oct. 1613 kort voor zijn vertrek schonk hij hem een gouden keten. Tijdens zijn verblijf in Spanje berichtte hij aan de Stat.-Gen. allerlei politiek nieuws. In Spanje vooral heeft hij voortreffelijk het drama van Lope de Vega leeren kennen en ook dat van andere spaansche schrijvers.

Waarschijnlijk is hij in 1614 naar Holland teruggekeerd, na eerst eenigen tijd te Parijs te hebben vertoefd. Jan. 1616 schonken de Staten-Generaal hem voor zijn in Spanje bewezen diensten 600 gulden; op R.'s verzoek werd hem in plaats van geld een gouden keten en een medaille vereerd. Terug in Holland neemt hij druk deel aan het letterkundig leven, waarin hij het romantische element vertegenwoordigt onder spaanschen en engelschen invloed. Zijn spreuken waren ‘Nobilitas sola est atque unica virtus’ en ‘Chi sarà, sarà’. In die dagen was er strijd in de kamer In Liefde Bloeiende; Hooft, Breero en Coster trokken gezamenlijk op tegen hen die de orde en de bevordering der kunst verstoorden. Men neemt wel aan dat Rodenburg aan het hoofd der tegenpartij stond. Positief bewezen is dit niet. Het is zelfs onzeker, of R. zich na zijn terugkomst uit Spanje direct in Amsterdam gevestigd heeft. Voor de tweede helft van 1617 hebben we geen enkele aanduiding, dat R. lid van den Egelantier was. Vóór dien tijd zijn zijn dichtende vrienden uitsluitend leden van de brabantsche kamer het Wit Lavendel. Het is ook onzeker of Breero in den *Spaanschen Brabander* een karikatuur van R. heeft willen geven, ofschoon er wel wat voor te zeggen valt. Na de stichting der Academie gaat R. voort met geregeld aan I.L.B. nieuwe stukken te leveren, die succes hadden.

Zijn voornaamste verdere werken, met de jaren waarin ze verschenen zijn, waren: *Hertoginne Celia en Grave Prospero*; *Casandra Hertoginne van Borgonie en Karel Baldeus*; *Jalourse Studentin*; alle van 1617 en naar Lope de Vega; *Melibéa*, een spel in drie deelen (1617-18), de roma-

neske handeling schijnt eigen vinding te zijn; *Alexander* (1618) uit de *Historia VII sapientium*; *'t Quaedt sijn meester loondt* (1618) uit het Spaansch vertaald naar Gaspar Aguilar's *Venganza honrosa*; *Wraeck-gierigers Treurspel* (1618), vertaling van Letourneurs, *The Revengers Tragedy*; in 1619 verscheen de vertaling van Sidney's *Apologie for Poetry* in proza; het diende mee tot verdediging van den Egelantier, want ook die schijnt van kerkelijke zijde niet ongemoeid gelaten te zijn. De laatste bladzijden, die over dramatische kunst en engelsche taal, stijl en verskunst handelen, liet R. onvertaald. Trouwens Sidney sloot zich aan bij de klassieken en R. zocht de groote vrijheid van Lope de Vega. Aan de vertaling zijn verder tafelspelen, bruilofsdichten, liefdes-zinnebeelden enz. toegevoegd. Voorts verschenen: *Rodomont en Isabella* (1618), geput uit den 29sten zang van Tasso, *Orlando furioso*; *Hertoginne van Savoyen en Don Juan de Mendosa*, in handschrift bewaard in de utrechtsche universiteitsbibliotheek en gedateerd 8 Juni 1619, misschien geput uit een novelle van Bandello; *Hoecx en Cabeljaws ofte Hertoch Karel den Stouten en Bataviana* (1628) 2 deelen, waarschijnlijk uit Pontus Heuterus of Gouthoevens *Kroniek*; *Sigismund en Manuela* (1635-36); *Vrou Jacoba* (1638) uit Gouthoevens *Divisiekroniek*. In 1639 verscheen nog *Gheboorte Christi*; *Ecce Homo* en *Aendachticheydt op 's doods ghedachtens zoetheyds redeneringhe*.

R. was een Oranjeman en stelde het gezag van Maurits en de Staten-Generaal hoog, maar was geen contra-remonstrant. Hij schijnt een christendom boven geloofsverdeeldheid gezocht te hebben. Als in 1619 de contra-remonstranten zegevieren, biedt hij zijn diensten aan koning Christiaan de IV van Denemarken aan, die eerst informeerde, of hij geen Arminiaan was. Hij deed voorstellen, die den handel van Denemarken moesten bevorderen en heeft de gunst van Christiaan weten te verwerven. Hij kreeg verlof zout in te voeren in Denemarken, oliemolens te Kopenhagen op te richten, werd handelsman en fabrikant. Toch schijnt hij deze zaken vooral van buiten Denemarken uit geleid te hebben. In Maart 1620 is hij in Engeland, in Juni 1620 in den Haag voor zaken. Misschien gaf hij zich voor gezant van Denemarken uit. Zijn verhouding tot Denemarken is echter nimmer officieel of van staatkundigen aard geweest. Hij hield correspondentie over handelszaken met den Koning of diens kanselier. Dec. 1620 is hij verloofd en 13 Maart 1621 is hij te Delft getrouwd met Anna Nottelmans. Uit dit huwelijk is een zoon Jan Bethsz geboren.

R. woonde veel in Holland in dien tijd en bevorderde van daar uit de deensche belangen. Ook in Frederik III, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp kreeg hij een beschermer. Deze benoemde hem tot resident in de Vereenigde Provinciën (1625 of 26). In deze kwaliteit zond hij in Juni 1628 aan de Staten-Generaal, een geschrift, waarin gehandeld werd over het ‘maintement van de neutraliteyt om te ghenieten vrye navigatie, handeling en trafique en voorts goede correspondentie’ met de Staten-Generaal. Hij kreeg de opdracht van den hertog om te Brussel ‘heur hoogheydt d'Enfanta van Spangien te congratuleeren met sodanige complementen als behoort’, een bezigheid, waartoe hij wel uitstekend geschikt zal zijn geweest. In den Haag was hij niet gezien.

Uit een aanteekening van Willem de Groot in zijn dagboek blijkt, dat deze hem aanzag voor een gelukzoeker, die wel eens aan de galg komen

kon. Ook Willem van den Hove beschouwde hem als iemand, die in financieele zaken vooral zeer onbetrouwbaar was.

In 1632 woonde hij op het 'slot van Nassau' te Brussel; ook in 1638 woont hij daar. In 1639 vraagt hij aan den keurvorst van Saksen, of hij in het kleine kwartier van diens huis te Brussel wonen mag; hij zou den keurvorst in zijn proces tegen den hertog van Neuburg helpen. Vermoedelijk is hij tot zijn dood toe resident van Holstein te Brussel gebleven. Daarbij heeft hij allerlei bijbaantjes waargenomen. Onder de opdracht van *Vrou Jacoba* noemt hij zich 'Chevaillier, Conseiller et Legat ordinaire du Sr. Duc de Holstein etc., Resident de l'état Ansiatique d'Allemagne et Agent de la republicque de Hambourg pres son Alteze prince cardinael infant d'Espagne à Bruxelles'. Als agent van de Hanze moest hij vooral zorgen, dat de schade, door duinkerker kapers veroorzaakt, werd vergoed. In Nov. 1640 kwam hij op het Oostersche Huis der Hanze te Brugge te wonen; in 1641 vertrok hij naar Antwerpen en betrok daar het Oostersche Huis met den titel van huismeester, maar hij bleef tevens agent van de Hanze. Misschien is hij als zoodanig in 1643 nog naar Engeland geweest. Zijn vrouw heeft nog tot 1646 in het Oostersche Huis te Antwerpen gewoond. Zijn eenige zoon heeft in Italië gewoond en is te Villafranca getrouwd met Francisca Giacomo, bij wie hij acht kinderen had.

Zijn portret werd gegraveerd door L. Kilian; het komt voor zijn *Geboorte Christi* van 1639 voor.

Zie: A.C. Loffelt, *Eene tooneelstudie* in *Gids* 1874 III, 86; R.A. Kollewijn, *Th. Rodenburgh en Lope de Vega* in *Gids* 1891, III, 325; J.H.W. Unger, *Theod. Rodenburg* in *Oud-Holland, Bredero-album* 1885, 90; A.C. Loffelt, *Bredero's liefde en zijn medeminnaar* in *Spectator* 1873, 197; J. van Vloten, *Een ridder van een droevige vertooning* in *Spectator* 1875, 194; J.H.W. Unger, *Nog iets over Th. Rodenburg* in *Spectator* 1875, 168; J. te Winkel, *De invloed der Spaansche letterkunde op de Nederl. in de* 17*de eeuw* in *Tijdschr. Mij Letterk.* I, 59; W. Zuidema, *Theodore Rodenburgh* in *Tijdschr. Mij Letterk.* XXI, 253, XXII, 81, XXIV, 261; J.A. Worp, *Invloed der Engelsche letterkunde op ons tooneel in de* 17*de eeuw* in *Tijdspiegel* 1887 III 287; H.E. Moltzer, *Rodenburgh en zijne Casandra* in *Feestbundel De Vries* 1889, 61; J.A. Worp, *Dirk Rodenburgh* in *Oud- Holland* XIII, 65, 143 en 209; W.J.C. van Hasselt, *Rodenburch - Anslo, genealogie* in *Dietsche warande* 1864, 258; J. Alblas, *Bibliographie der werken van Theodoor Rodenburgh* (Utrecht 1894) en verder de bekende werken over de nederlandsche literatuur-geschiedenis.

Prinsen

[Rodrigo de Castel-Branco, Juan, alias Amatus Lusitanus]

RODRIGO DE CASTEL-BRANCO (Juan, alias Amatus Lusitanus), geb. te Castel-Branco (Port.) 1511, gest. te Saloniki 1568. Deze portugeesche arts, de beroemdste van zijn tijd, behoorde tot de marraansche familie Chabib (=Amatus) en was in den joodschen godsdienst opgevoed. Na aan de universiteit te Salamanca als m. doctor te zijn gepromoveerd, ontvluchtte hij de Inquisitie en vertrok naar Antwerpen, waar een portugeesche marranenkolonie gevestigd was. Van hier ging hij naar Holland, klaarblijkelijk met het doel om het wetenschappelijke centrum Leiden te bezoeken. Voorts vertrok hij naar Frankrijk en vestigde zich in Italië. Hij behandelde o.m. onder zijn patiënten paus Julius III, diens nicht en diens zuster. Door zijn onderzoek en voordrachten heeft hij de ontdekking van de functies der kleppen bij de

bloedcirculatie mogelijk gemaakt. Voor de joodsche zaak maakte hij zich verdienstelijk door paus Paulus IV te bewegen, het lijden der marranen te Ancona te verzachten, die door dezen paus vervolgd werden. In Saloniki is hij ten slotte openlijk weder tot het Jodendom teruggekeerd. 'Amatus', onder welken naam hij langen tijd met groote reputatie bekend was, verrijkte de medische wetenschap met vele waardevolle geschriften, waarvan het bekenst zijn: *Centuriae*, dat in 7 deelen verscheen en waarin hij zijn verschillende gevallen en hun behandeling uiteenzet: *Curationum Medicinatium centuriae Septem* (Leiden 1560 en 1570). Verder schreef hij o.a.: *Enegmata in Duos Priores Dioscoridis de Arte Medica Libros* (Antwerpen 1536) en *In Dioscoridis Anazarbei de Medica Materia Libros Quinque* (Leiden 1558). Hier zijn alleen de nederlandsche edities vermeld.

Zie: Isaac Broydé in *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1904) VII, 299.

Zwarts

[Rodriquez, Ishac Raphael Yenda]

RODRIQUEZ (Ishac Raphael Yenda) was rabbijn bij de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam in het begin der 18de eeuw. Bij het overlijden van het aanzienlijk gemeentelid Benjamin Levi Vittoria in 1718 (de zoon van den Italiaan Abraham Levi Vittoria, bekend als de stichter van de italiaansche synagoge van Nijkerk en voornaam tabakskoopman) hield hij een tweetal herdenkingsreden, beide gedrukt. De eerste verscheen in 5478 (1718) bij Mozes Diaste Amsterdam, *Sernam funeral pregado nas exequias do Bem-Aventurado Binyamin Levi Vittoria em Sabat* 9 *de Ab. Na Yesiba de Honen Dalim Resit Hokmah* (15 pag.), de tweede, getiteld *Sermão Funeral as deploraveis Memorias do Benjamin Levi de Vittoria*, verscheen aldaar in 5479 (= 1719) (15 pag. in 8o).

Zwarts

[Rodriquez, Daniël Cohen]

RODRIQUEZ (Daniël Cohen, volgens Kayserling's opgave David Cohen Rodriquez), was rabbijn bij de spaansch-portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in de eerste helft der 18de eeuw. Wij bezitten van hem een spaansche preek in de synagoge dier gemeente op 1 Sept. 1720 te Amsterdam gehouden: *Sernam moral pregado neste K.K. de T.T. pelo docto H.R. Daniel Cohen Rodriquez Em Sabat Ree en* 27 *Menachem Anno* 5480 *Em Amsterdam* (27 pag), op kosten van den auteur bij Salomon Proops aldaar verschenen.

Zwarts

[Rodriquez, Josuah Jesurum]

RODRIQUEZ (Josuah Jesurum), alias Salvadoor Rodriques, werd in 1639 tot een der bestuurderen der vereenigde portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam gekozen. Bovendien was hij in 1635 tot 1642 bestuurder van de portugeesch-joodsche onderwijsinrichtingen Talmud Tora en Es Haim. Als marraan heette hij Salvador Rodriques. Zoo is hij ook als de buurman van Rembrandt op de Jodenbreedstraat bekend. Aan de portugeesche synagoge schonk hij een zilveren lamp, die in 1675, nadat de groote synagoge gereed was, ter smelting verkocht werd.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) X, 441; Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 119 en 209; Hofstede de Groot, *Urkunden über Rembrandt*; Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaïca* (Straatsburg 1890) 94; *Bijdragen en Med. van het genootschap voor de Joodsche Wetenschap* III (Amsterdam 1925), 24 en 130; J.S. da Silva Rosa, *Gesch. der Portug. Joden te Amsterdam* (Amsterdam 1925).

Zwarts

[Rodriquez, Philippus de Lezaun y]

RODRIQUEZ (Philippus de Lezaun y), geb. op het kasteel te Antwerpen 10 Dec. 1695,

uit een portugeesche familie, trad in de orde der Karmelieten of Lieve-Vrouwebroeders in het klooster zijner geboortestad, waar hij 17 Mei 1716 de kloostergeloften aflegde onder den naam van fr. Philippus a S. Francisco. 23 Dec. 1719 werd hij priester gewijd. Hij was werkzaam in zijn klooster als prediker, biechtvader en syndicus. Daarna was hij gedurende 29 jaar kapelaan van den gezant des konings van Portugal in den Haag. Eerst als assistent van P. Romualdus le Plas en na diens dood, 9 Mei 1732, als opvolger bewees hij aan de Hagenaars en aan de hollandsche missie onschatbare diensten door het verkrijgen van vele toelatingen en vrijstellingen. Hij overleed in den Haag, 22 Mei 1757.

Met een advocaat te 's Gravenhage, Reinier Bernard Hoynck van Papendrecht, bracht hij vele zaken voor de Katholieken met de heeren der Staten in orde. De nuntius te Brussel en kardinaal Valentini stelden in hem het grootste vertrouwen. Namens den Paus schreef deze laatste hem, 21 Dec. 1748, om inlichtingen over de gehoopte vereeniging der Jansenisten met de Katholieken, en droeg hem op hierover het advies der twaalf voornaamste geestelijken van Holland schriftelijk in te winnen. 1 Mei 1749 zonden P. Rodriquez en de aartspriester van der Valk de ingewonnen verklaringen met een begeleidend schrijven naar Rome.

26 Dec. 1748 stierf in den Haag de portugeesche gezant, de Aldrado e Castro. Hij werd door de zorg van P. Rodriquez in een grafkelder voor het hoogaltaar in de karmelietenkerk te Antwerpen begraven. Het opschrift der kist geeft aan P. Philippus de Lezaun y Rodriquez den titel van ‘missionarius apostolicus en deservitor primarius’ van de bidplaats van den portugeeschen gezant. Een nederlandschen brief v.P.Ph.R. over de zaken der missie vindt men in *Archief aartsb. Utrecht* XXV, 302.

Zie: *Graf- en gedenkschr. van Antw.* V, 338, 356; *Bijdr. bisdom Haarlem* XVIII, 365, XXII, 424; *Archief aartsb. Utrecht* I, 104, IV, 138, XXV, 297.

Fruytier

[Roebroeck, Mathias]

ROEBROECK (Mathias), geb. te Valkenburg, studeerde te Leuven, behaalde den graad van baccalaureus der theologie en overleed als pastoor te Venray. Habets zegt, dat hij regent was van het college Standonk te Leuven. Hij komt niet voor op de nauwkeurige lijsten uitgegeven door Reussens. Ook niet onder de regenten of professoren van de paedagogie Het Verken, dat wel eens Standonk genoemd wordt. De abdis van het Munsterklooster te Roermond benoemde hem 21 Maart 1666 tot pastoor te Venray. Aldaar woonden zijn moeder en zijn zuster bij hem in, terwijl Hubertus Roebroeck leeraar was aan de latijnsche school van Venray en vicaris van het H. Kruisaltaar. De bisschop Cools stelde M. Roebroeck aan als landdeken van Kessel 1684. 32 jaar als deken en 50 jaar als pastoor, werkte hij met ijver voor de hem toevertrouwde kudde. Hij werd in de kerk begraven. Zijn grafzerk, waarvan Habets het opschrift vermeldt, werd 1838 uit de kerk verplaatst onder den toren.

Zie: Habets, *Gesch. bisdom Roermond* III, 199, 234, 356; *De Maasgouw*, August. 1890.

Fruytier

[Roedelsheim, Eleazar Soesman ben Isaac]

ROEDELSHEIM (Eleazar Soesman ben Isaac), hebreeuwsch taalkundige en rabbijn te Amsterdam in de eerste helft der 18de eeuw. Vermoedelijk is hij van duitsche afkomst. Hij schreef de navolgende werken: *Mochar Jisraël*, bevattende een

hebreeuwsche grammatica en een hollandsch-hebreeuwsch en hebreeuwsch-hollandsch woorden-

boek met een arameesch-hollandsch woordenboek als appendix (Amsterdam 1741, 1744); *Magische Minchah* (Amst. 1728-29), een joodsch-duitsche bijbelvertaling; *Mikra Meforasch* (Amst. 1749), een joodsch-duitsche Pentateuch-vertaling. Ook gaf hij *Nitsachou* (Triumph), een hebreeuwsche vertaling van *Der Jüdische Theriak* van Salomon Tsewie Hirsch van Aufhausen, een polemische verhandeling gericht tegen den anti-joodsche bekeerling Brenz.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) X, 442.

Zwarts

[Roest, Meyer Marcus]

ROEST (Meyer Marcus), geb. te Amsterdam 16 Dec. 1821, gest. ald. 27 Nov. 1889. Roest neemt in de letterkunde der nederlandsche Joden een voorname plaats, zoo niet de voornaamste in. Uit eenvoudige ouders geboren was hij grootendeels autodidact. Nadat hij eenige jaren als provinciaal joodsch godsdienstonderwijzer werkzaam was geweest, werd hem in 1850 (toen als zoodanig te St. Oedenrode) het secretariaat der eerste algemeene vergadering van den Ned. Israël. Godsdienstonderwijzersbond opgedragen. Te Amsterdam teruggekeerd, kwam hij met de firma Frederik Muller in relatie, voor wie hij een aantal catalogi voor boekenveilingen, die van blijvende waarde voor de joodsche bibliographie zijn verzorgde. In 1857 verscheen zijn opmerkelijke *Catalogue des livres Orientaux*. Niemand minder dan de toenmalige geleerde amsterdamsche opperrabbijn dr. J.H. Dünner plaatst Roest naast corypheeën op dit gebied als Steinschneider en Zedner. En ook de groote bibliograaf Wiener noemt hem, in de inleiding van zijn catalogus van de *Bibliotheca Friedlandiana* te Petrograd, met deze beide meesters de drie patriarchen dezer wetenschap. Buiten deze catalogi en talrijke opstellen in onderscheidene tijdschriften, was Roest ook een bekend joodsch journalist. Zijn meesterwerk is echter zijn in het Duitsch bewerkte wetenschappelijke catalogus van de bibliotheca Rosenthaliana der amsterdamsche universiteitsbibliotheek en nagelaten door L. Rosenthal (zie kol. 1070) door diens zoon aan de gemeente Amsterdam geschonken: *Catalog der Hebraica und Judaica aus der L. Rosenthalschen Bibliothek*. Roest was van deze beroemde verzameling de eerste conservator, hoewel hij slechts enkele uren per week daaraan verbonden was. De gestrenge criticus N. Brüll zegt van dezen in 1875 (2 dln.) verschenen catalogus (*Jahrbuch für Jüdische Geschichte und Literatur* jrg. III), dat het een werk van groote beteekenis op het gebied der hebreeuwsche bibliographie is en voortaan bij desbetreffende studiën niet ongeraadpleegd mag blijven. Reeds vroeger trad Roest als hollandsch correspondent van buitenlandsche joodsche bladen op onder het pseudoniem ‘Chaluda’ (= Roest). Van zijn kritische werkzaamheid in nederlandsche tijdschriften is het *Gids*artikel van 1860 een voorbeeld, waarin hij een vernietigende recensie van de 1ste aflevering van Waterman's *Beredeneerd Hebr. en Chald. Ned. Woordenboek* gaf, dat tevens van Roest's kennis op het gebied der joodsche literatuur getuigde.

Op 4 Augustus 1865 gaf hij het eerste no. van het nog bestaande *Nieuw Israël. Weekblad* uit, waarin hij zijn gematigd-conservatieve ideeën over het Jodendom ontwikkelde. Roest's critiek werd gevreesd en hijzelf gehaat. In Jan. 1867 trad Roest als hoofdredacteur af, doch bleef tot 1875 medewerker in verschillende rubrieken. In dat jaar richtte hij de *Isr. Nieuwsbode* als joodsch weekblad op, dat hij tot zijn dood toe redigeerde. In den aanvang van

zijn redactie van het N.I.W. had de reorganisatie van het ‘Ned. Israël. Kerkgenootschap’ zijn aandacht, die eerst in 1870 haar beslag kreeg. Ook oefende hij invloed op de benoeming van dr. J.H. Dünner tot opperrabbijn, welke zetel sedert 1839 onbezet was gebleven. Als redacteur van het *Nieuw Isr. Weekblad* wist hij daaraan de uitgave van de *Joodsch letterkundige bijdragen* te verbinden, thans nog van groote wetenschappelijke waarde. Na zijn aftreden als hoofdredacteur deed hij ze van 3 Mei 1867 af zelfstandig verschijnen. Dr. Dünner opende de rij met *Aanteekeningen op den commentaar van R. Samuel ben Meïr op den Pentateuchus* waarbij hij in een reeks vervolgen den tekst van den commentaar op Genesis Cap. XVIII-XXVI vaststelde en verklaarde. Ook de leerlingen van het Ned. Isr. Seminarium, door dr. Dünner als rector gereorganiseerd, traden als medewerkers toe. De vroeggestorven Jacob Hoofien (zie I, kol. 1150) publiceerde er een tweetal taalkundige studiën in, terwijl wijlen opperrabbijn van Loen aanteekeningen op Flavius Josephus' Apion schreef. Roest zelf schreef waardevolle bibliographische en litterair-historische bijdragen. Tusschen 1867 en 1868 verscheen een twaalftal nummers der *Bijdragen* (waaraan ook de geleerde David Raphael Montezinos medewerkte); toen moest de uitgave gestaakt worden. Roest wist echter aan de uitgave van de *Isr. Nieuwsbode* (1875) dadelijk weder *De Israël. Letterbode, driemaandelijksch tijdschrift gewijd aan Joodsche Wetenschap, Geschiedenis en letteren* te verbinden. Hieraan werkte Roest, de school van Dünner (o.a. rector L. Wagenaar) en buitenlandsche geleerden als Neubauer en Steinschneider, mede. Roest is de man geweest die het wetenschappelijk contact met het buitenland weder opgevat heeft, waardoor de vroeger in Nederland zoo bloeiende internationale joodsche wetenschap uit haar isolement verlost werd, waarin zij echter na Roest's verscheiden opnieuw verviel tot in onzen tijd. Met zijn dood hield ook de uitgave van den *Isr. Letterbode* op; de 12de jaargang bleef onvoltooid. Onder groote belangstelling begraven, werden op Roest's verlangen geen lijkreden gehouden. Dünner schetste hem in zijn necrologie ‘in den nacht van Dinsdag op Woensdag heeft het nederlandsche Jodendom een der belangrijkste figuren van het thans levende geslacht verloren’.

Zie: J.H. Dünner, *Necrologie M. Roest Mzn.* in de *Israël. Nieuwsbode* (Oct. 1889); J.M. Hillesum, *Voornaamste letterkundige producten van wijlen M. Roest Mzn* in hetzelfde blad 24 Jan. en 7 Febr. 1890; *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) X, 442; L. Hirschel, *In Memoriam* in het *Jubileumnr.* van het *Nieuw Isr. Weekblad* (Sept. 1925, 5de blad) (met portret) en Jac. Zwarts, *De Bibliotheca Rosenthaliana* in no. 1 van de *Geillustreerde Joodsche Post* (met portret) (Jan. 1921).

Zwarts

[Rogaar, Dr. Jan]

ROGAAR (Dr. Jan), geb. te Amsterdam 28 Oct., ged. ald. Westerkerk 29 Oct. 1718, overl. te Westzaandam 24 Oct., begr. ald. 30 Oct. 1800. Hij was de derde zoon van Jan Rogaar, een gegoeden amsterdamschen kok (overl. te Amsterdam 1741, zoon van den schoolmeester Cornelis Rogaar en kleinzoon van den bakker Gerrit Hendriksz. te Amsterdam, die in verband met zijn beroep den naam Rog-aar had aangenomen) en van Marretje van der Boot (overl. te Amsterdam 1732). Als med. stud. werd hij te Leiden ingeschreven 2 Dec. 1740 en promoveerde aldaar 19 Juni 1744 op proefschrift *De*

nutritione corporis humani (Leiden 1744). Na zijn promotie werd hij 14 Juli 1744 poorter te Amsterdam, doch hij vestigde zich aldra als geneesheer te Westzaandam, waar hij vooral als kundig kruidkundige een grooten naam verwierd. De straat waarin hij woonde te Zaandam heet thans nog Dr. Roggertpad. Hij huwde te Amsterdam in 1745 Paulina van der Hart en hertrouwde te Westzaandam 1769 met Antje van Breen en nog eens te Westzaandam 1783 met Dieuwertje Stokvis, welke laatste ald. overl. 11 Nov. 1800. Uit zijn drie huwelijken had hij slechts één zoon: Jan, geb. te Westzaandam 1746, overl. aldaar 1777, in 1773 gehuwd met Neeltje van Zanten.

Een oudere broeder van Dr. Jan Rogaar was: Ds. Cornelis Rogaar, geb. te Amsterdam 15 Juni, ged. ald. Nieuwe Kerk 17 Juni 1711, overl. te Edam 24 Mei 1775. Hij studeerde uit een legaat van zijn tante Grietje Rogaar (weduwe van den kaarsenmaker Jacob Perisonius) en werd stud. aan het amst. athen., 1728, theol. stud. te Utrecht 1729, te Leiden 1734. In 1735 werd hij proponent te Amsterdam, 1736 predikant te Castricum, 1743 te Oosthuizen, emeritus 1774. Hij was 2 Nov. 1740 te Castricum gehuwd met Alida Klijn, de dochter van een amsterdamsch koopman.

Zie: Doop-, Trouw- en Begraafboeken van Amsterdam, Zaandam enz.; *Alb. Ac.* van Leiden en Utrecht; G.J. Honig, *Stamboek der Fam. Vis*; *Handschr. Borger* in de Univ. Bibl. Amst.; *Maandbl. Ned. Leeuw* (1919) 220; Testament Jan Rogaar dd. 9 Dec. 1732, gepass. voor Not. H. de Wolff te Amsterdam (Amst. Arch.); Aanteekeningen Fam. Bijbel Mevr. N. de Graaf - Rogaar te Amersfoort; *Huwelijks-zang* Rogaar - van Zanten (in bezit van den heer G.J. Honig te Zaandam).

Wijnman

[Rogaar, Petrus Josephus]

ROGAAR (Petrus Josephus), geb. te Groningen 2 Nov. 1839, overl. ald. 7 Dec. 1907, was een zoon van Harm Philippus Rogaar (zie volg. art.) en Elisabet de Wolf. Hij werd ingeschreven als theol. stud. te Groningen 25 Sept. 1856, werd proponent ald. 8 Maart 1863 en als predikant beroepen te Midwolde in 1865. Evenals zijn vader en zijn grootvader hanteerde hij de lier; vele zijner pennevruchten zijn opgenomen in *Onesimus, Jaarboekje van Ned. Mettray* o. red. v.E. Laurillard. Uit zijn huwelijk met Rikste Edzes (overl. te Amsterdam 1919) sproten: Dr. theol. Herman Philippus Rogaar (geb. te Midwolde 1871) en Mr. Helenius Rogaar (geb. aldaar 1873, overl. te Amsterdam 1917), voorganger der ‘Vrije Gemeente’ te Amsterdam.

Zie: Regist. Burg. Stand Groningen; *Alb. Ac.* Gron.; *Handschr. Borger* in de Univ. Bibl. Amst.

Wijnman

[Rogaar, Philippus]

ROGAAR (Philippus, ged. als Filippus), niet verwant met zijn amsterdamsche naamgenooten, ged. te Veendam 25 Juli 1784, overl. ald. 13 Juni 1861. Hij was een zoon van den landbouwer Harm Derks (later Rogaar genoemd, zoon van Derk Tiessen en Aalgen Harms) en Martgen Filippus. Den 19. Febr. 1808 huwde hij te Nieuwe Pekela met Willempje Sibolts Klein (later Drijfhout). Als rustend scheepsbouwer in zijn geboorteplaats gaf hij uit: *Gedichten* (Wildervank 1858). In dezen dichtbundel zijn, gelijk de schrijver in het voorbericht

meldt, ook eenige gedichten opgenomen van zijn zoon Harm Philippus Rogaar. Deze was als Harm Filippus Ro-

g a a r geb. te Veendam 28 Dec. 1809, huwde te Groningen 11 Nov. 1835 met E l i z a b e t d e W o l f en vestigde zich later als verificateur te Delfszijl; zijn zoon was Petrus Josephus (zie vorig art.).

Zie: Doopboeken en Reg. Burg. Stand Veendam, Nieuwe Pekela en Groningen.

Wijnman

[Romboldi, Balduinus]

ROMBOLDI (Balduinus), R o m b o u t s of R u m o l d i , kanunnik der orde van Premonstreit in de abdij te Middelburg, was 1495/96 tot 1498 pastoor te Domburg en werd 1498 ingesteld als pastoor te Westkapelle op Walcheren, parochiën geïncorporeerd aan zijne abdij. Hetzelfde jaar rees er een groot geschil tusschen hem en de fabriekmeesters der middelburgsche kerken over het ontvangen der offeranden aan het groot altaar der St. Willebrorduskerk te Westkapelle. In het archief der abdij te Middelburg vindt men nog verschillende stukken betreffende deze zaak, hangende voor den provisor en deken van Walcheren. B. Rumoldsz benoemde een gevolmachtigde om te verschijnen voor den scheidsrechter, den deken van O.L. Vrouw in den Haag, 1500. Eerst 1503, onder zijn opvolger, den pastoor Adriaan Gillisz, werd een overeenkomst gesloten. In 1500 was Balduinus verplaatst naar 's Heerarendskerk, een parochie, die niet aan de abdij behoorde. Hij overleed 1520/21 als pastoor van Serooskerke op Walcheren.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem* VI, 442-443, 444; G r i j p i n k , *Register op de parochiën* I, 444, Wal. 18, 106, 116, Z.-Bev. 43.

Fruytier

[Römer, Johan Willem]

RÖMER (Johan Willem), geboren te Utrecht 22 Juli 1816, overleden te Zeist 8 Juni 1899, was de zoon van Mr. Johan Willem Everard Römer (zie deel V, kol. 609). Hij promoveerde te Utrecht 18 April 1839 tot litt. hum. doctor op een *Specimen in doctrinam Francisci Hemsterhusii de natura divina* en 13 Februari 1840 tot juris utr. doctor op een *Specimen historicum juris publici Romani de defensoribus plebis seu civitatium*. Gedurende enkele jaren was hij secretaris van het waterschap Heycop, genaamd de Lange Vliet, en na vervolgens verschillende rechterlijke betrekkingen, o.a. die van officier van justitie te Utrecht, bekleed te hebben, klom hij ten slotte op tot de waardigheid van procureur-generaal bij den Hoogen Raad der Nederlanden.

Uit zijn huwelijk met A d r i a n a J o h a n n a M a r i a C a t h a r i n a J a c o b a v a n H a s s e l t , dochter van Mr. J o h a n J a c o b v.H. en van M a r i a E l e o n o r a J a c o b a barones v a n H a e r s o l t e , sproot een zoon, J o h a n J a c o b R ö m e r , vice-consul van Montenegro, die kinderloos overleed.

Zie: Acad. dissertatiën en familiepapieren in mijn bezit.

Römer

[Roock, Antonius Jacobus Lambertus de]

ROOCK (Antonius Jacobus Lambertus d e), geb. 16 Sept. 1823 te Bergen op Zoom, overl. ald. 16 Aug. 1892, zoon van den volgende; hij was wijnhandelaar in zijn geboortestad, lid van den raad, schoolopziener in het XIIIe district van Noord-Brabant, en sinds 1884 burgemeester van Bergen op Zoom. Hij beoefende met vrucht de plaatselijke geschiedenis, schreef daarover meerdere tijdschriftartikelen, vaak

verlucht met verdienstelijke teekeningen, o.a. in het *Tijdschr. voor Noordbrab. gesch.* onder redactie van Aug. Sassen.

Zijn huwelijk, 12 Sept 1849 te Bergen op Zoom gesloten met Maria Francisca Catharina Meganck, bleef kinderloos.

Juten

[Roock, Jacob Derk de]

ROOCK (Jacob Derk de), geb. 19 Sept. 1779 te Utrecht, zoon van Pieter Hendrik en

Regina Stennekes, overl. 14 Nov. 1847 te Bergen op Zoom. Hij trad in dienst bij de artillerie, werd als kolonel gepensionneerd, benoemd tot burgemeester eerst van Halsteren, daarna van Bergen op Zoom; versierd met het Legioen van Eer. Zijne eerste echtgenoote, Diederika Johanan Greeve, overleed te Vlissingen 15 Sept. 1807; zijne tweede echtgenoote Catharina Anna Roels, met wie hij 8 Nov. 1815 te Bergen op Zoom huwde, overleed aldaar 2 Nov. 1859.

Juten

[Rooleeuw, Dr. Reinier]

ROOLEEUW (Dr. Reinier), geb. Amst. 6 Jan. 1627, overl. ald. ongehuwd 11 Mei, begr. ald. Zuiderkerk 15 Mei 1684, schrijver en dichter op theologisch gebied, stamde uit een gegoede doopsgezinde koopmansfamilie, waarin zoowel de kunst als de verspreiding der doopsgezinde geloofsovertuiging haar beoefenaars vond. Zijn grootvader Jacob Thonisz, geb. te Leer in Oost-Friesland omstr. 1569, overl. te Amsterdam tusschen 15 Aug. 1624 en 23 Mrt. 1627, vestigde zich als ‘snijder’ (later wordt hij lakenkooper genoemd) te Amsterdam, werd er 9 April 1592 poorter en ondertrouwde er twee dagen later ‘out omtrent XXII jaren’ met Pietertgen Lubbertsdr, dochter van den bekenden doopsgezinden voorganger Lubbert Gerritsz en Elsgen Jacobsdr. Hij was langen tijd oudste bij de Waterlandsche gem. te Amsterdam. Den 3den Juli 1617 kocht hij een huis op den Nieuwendijk te Amsterdam ‘daer de rotgans in de gevel ende de *rode Leeu* in het bord uijtsteckt’ (Inventaris Jacob Lambertsz te Leeuwarden dd. 3 Oct. 1637). Uit zijn huwelijk stammen o.a. 1. Dr. med. Anthonius Roscius, geneesheer te Hoorn, schrijver, dichter en voorganger der Doopsgezinden, wiens tragische dood door Vondel werd bezongen; 2. de leeuwarder kunstschilder, tevens doopsgezind voorganger, Lambert Jacobsz, wiens zoon was de bekende schilder Abraham (Lambertsz) van den Tempel; 3. Isaäc Jacobsz Rooleeuw, zie beneden; 4. Hendrik Jacobsz (Rooleeuw), geb. Amsterdam omstr. 1605, ged. 12 Febr. 1625, begr. Amsterdam Zuiderkerk 23 Maart 1670, karmozijnwerker, tevens doopsgezind leeraar, wiens tweede vrouw Catrina Hooghsaet (alias Trijn Jans) in 1657 door Rembrandt werd geschilderd.

Isaäc Jacobsz Rooleeuw, geb. te Amsterdam omstr. 1600, trouwde ald. 14 April 1624 met Ytien Reiniersdr., wier ouders in 1624 reeds waren overleden. De oudste zoon uit dit huwelijk was Jacob Rooleeuw, geb. Amsterdam 1625, ged. 1646, ‘handelaar’, ondertr. Amsterdam 27 Jan. 1650 Anna van Diephout, dochter van den apotheker Lubbert van Diephout en diens tweede vrouw Marittie Reiniersdr., een dochter van den bekenden doopsgezinden voorganger Reinier Wijbrandsz. Jacob Rooleeuw is ongetwijfeld identiek met den door Kramm als teekenaar vermelden J. Rooleeuw.

Reinier Rooleeuw was de tweede zoon van Isaäc Rooleeuw. Hij werd ged. 4 Mrt. 1646 (volgens het matenboek der Waterlandsche gem.), studeerde te Leiden in de medicijnen (zijn inschrijving is echter in het album niet te vinden) en promoveerde aldaar 7 Febr. 1651. Na zijn promotie vestigde hij zich als geneesheer te Amsterdam. Hij schijnt niet opgetreden te zijn als doopsgezind leeraar, hoewel de aard van zijn studie (de wetenschappelijk ontwikkelde voorgangers onder de Doopsgezinden hadden nl. meestentijds medicijnen gestudeerd, omdat de studie der theologie aan de universiteiten hun uit den aard der zaak was ontzegd) en die

zijner geschriften dit wel zouden doen vermoeden. Hij vertaalde het *N.T. van onze Heer Jezus Christus, uit het Grieksch* (Amsterdam 1694) en de *Psalmen*; verder schreef hij *Schriftuurlijke Gezangen, gerijmt en op nieuwe zangwijzen gestelt* (Rott. 1681, Amst. 1686, ald. 1702, Rott. 1725). Van zijn liederen vindt men enkele opgenomen in de thans kerkelijk gebruikte zangbundels. Ook maakte hij stichtelijke rijmen bij ieder der talrijke plaatjes van *Schat der ziele ofte begeerden* naar het Spaansch (3de druk Amst. 1684). in dichterlijke waarde staat hij ongetwijfeld beneden Oudaen en zeer verre beneden Camphuysen. Hij behoorde tot de Collegianten, die in 1667 korten tijd vergaderden ten huize van zijn broeder Anthonie Rooleeuw (1630-1700).

Hij was de oudoom van den dichter Sijbrand Feitama (zoon van Isaäc Feitama en Catharina Rooleeuw), die zoowel zijn broeder Jacob als zijn zuster Elsie Rooleeuw (gehuwd met Sijbrand Feitama 1620-1701) onder zijn grootouders telde. De schilder, tevens kruidenier, Arnoud van Halen (geb. Amst. 1673, overl. ald. 15 Juli 1732) was in 1699 gehuwd met zijn nicht Margareta Rooleeuw Jacobsdr., wier oudere zuster Maria Rooleeuw de tweede vrouw was van Arnoud's vader, den banketbakker Arnoldus van Halen, geb. Emmerik 1644. In het art. omtrent Arnoud van Halen (VI, kol. 684) worden vader en zoon met elkaar verward.

Zie: *Huw. Inteek.* (*Pui*) en *Begr. Reg.* Amst. Archief; Frederiks en van den Branden, *Biogr. Woordenboek van N. en Z. Ned. Letterkund.* in voce; J.A. Bierens de Haan, *Familie-aanteekeningen Feitama - Rooleeuw* in *Mbl. Ned. Leeuw* 1924, 45; H.L. Straat, *Lambert Jacobsz, schilder* in *Vrije Fries* XXVIII 1925, 53; *Alg. Ned. Fam. Blad* (1883) II, 4; J.C. van Slee, *De Rijnsburger Collegianten*, passim; C. Hofstede de Groot, *Verzeichnis der Werke der hervorragensten Holl. Maler, Rembrandt* VI, 277; Wijnman in *Oud- Holland* 1926.

Wijnman

[Rosa, Duarte Lopes alias Mosché]

ROSA (Duarte Lopes alias Mosché), geb. te Beja (Portugal) in het begin der 17de eeuw. Deze dichter-medicus leefde langen tijd als marraan in Portugal, hield zich vervolgens in Rome op en vestigde zich ten slotte voorgoed te Amsterdam. Hier beleed hij in 1680 openlijk het Jodendom en nam den naam Mosché (Mozes) aan. Hij werd lid van de rederijkerskamer der portugeesch-joodsche gemeente de ‘Academia de los Floridos’. Hij moet niet verward worden met zijn naamgenoot eveneens doctor en marraan te Beja, die echter door de Inquisitie ‘por Judaismo’ gegrepen (10 Oct. 1723) en te Lissabon geëxecuteerd werd. Bijzonder aan het portugeesche koninklijke echtpaar gehecht, wijdde onze Duarte sonnetten en een lang gedicht aan de koninklijke bruid, een prinses van Neuburg, en aan den bruidsjonker Don Manuel Telles da Silva, terwijl hij eenige jaren later een danklied dichtte ter eere van de geboorte van een infant. Van hem zijn de volgende geschriften bekend: *Alientos de la Verdad en los Clarines de la fama* etc., vervaardigd op Don Manuel Telles da Silva *desde el dia que llego S. Exc. a Manheim hasta la hora enbarcarse en Rotterdam para Lisboa conduziendo à la inclita Maria Sofia, esposa del aug. D. Pedro Sequndo, Rey de Portugal* (Amsterdam Yacomo de Cordova, 1688) 52 blz. 4°, opgedragen aan Joseph de la Vega; *Soneto dedicado a la Magestade da Serena Princeza de Neuburgo D. Maria Sofia, agora Rainha de Portugal em sua felice uniâco com el Rey D. Pedro* III (Amsterdam, fol. zonder jaar of adres); *Soneto ao*

excell. Senhor Principe senescal de Ligue, Marquez de Arronches (zonder plaats, jaar of adres). Aan den stadhouder en diens gade wijdde hij, nadat deze Koning van Engeland was geworden: *Panegyrico sobre la restauracion de Inglaterra en la coronacion de las inclitas Magestades de Guillelmo III y Sera Maria por Reyes de la Gran Bretaña* (Amsterdam 1690), 55 pp., 123 coupletten 4o. Ten slotte: *Elogios ao felice nacimieno do Sereno Infante de Portugal D. Francisco Xavier, filho das inclitas Magestades de D Pedro II et de D. Maria Sofia* (Amsterd. 1691), 4°. In handschrift is verder nog bewaard gebleven: *Luzes de la Idea y Academicos Discursos que se proposieron en la illustre Academia de Amsterdam en el año de* 1683, *intitul los Floridos de la Almendra, con otros flores del ingenio à diferentes, y varios assumptos* en *Novellas Espanholas*.

Zie: Kayserling in *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1904) VIII, 182 en dez., *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaïca* (Straatsburg 1890), 95.

Zwarts

[Rosa, Ruy Lopes alias Ezechiel]

ROSA (Ruy Lopes alias Ezechiel) behoorde eveneens tot de dichters van de spaansch-portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in de 17de eeuw. De dichter de Barrios zegt van hem ‘las Semanas de Daniel declara’.

Semuel (Lopes), zoon van voorgaande, behoorde eveneens tot de dichters dezer gemeente. Hij wordt vermeld met de woorden: ‘haze fregancia del rosal de su historia à la elegancia’.

Een andere Semuel, zoon van Isaac Baruch Rosa, was omstreeks 1664 uitgever van joodsche werken bij die gemeenschap.

Bronnen als boven.

Zwarts

[Rosa, Diego de]

ROSA (Diego de), zoon van Ezechiel Rosa, behoorde tot de spaansch-portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in de 17de eeuw. Hij was een zwager van den dichter Daniel Levi de Barrios, die hem in zijn *Flor de Apolo* (Brussel Baltazar Vivien, 1663) vermeldt.

Zie: M. Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaïca* (Straatsburg 1890), 94.

Zwarts

[Rosales, Jacob Hebraeus]

ROSALES (Jacob Hebraeus), alias Imanuel Bocarro Frances y Rosales, geb. te Lissabon 1588 (volgens sommigen 1593), gest. te Florence of Livorno 1662 of 1668. Deze arts, wiskundige, astroloog en dichter is de zoon van den marraanschen arts Fernando Bocarro. Na zijn medische en wiskundige studiën te Montpellier te hebben voltooid, keerde hij naar zijn vaderland terug, waar zijn reputatie als arts reeds gevestigd was, zoodat hij onder zijn patienten o.a. den hertog van Bragnuza en den aartsbisschop van Braga telde. In 1625 ging hij naar Rome, waar hij zich geheel aan wiskundige en sterrekundige studiën wijdde en bevriend werd met Galileo Galilei, die hem aanmoedigde een astrologisch werk te schrijven. Doch de ‘geleerde astroloog’ had andere plannen, want plotseling vertrok hij naar

Amsterdam met het doel daar openlijk Jood te worden. Hij nam toen den naam Jacob aan en praktizeerde te midden van de amsterdamsche portugeesch-joodsche gemeente. Vóór 1632 vertrok hij echter naar Hamburg, totdat hij in Juli 1647 door keizer Ferdinand III tot 'Comes Palatinus' werd benoemd. Hij keerde toen weder naar Amsterdam terug en overleed ten slotte in Italië. Dr. Rosales publiceerde een reeks werken, die tusschen 1619 en 1644, respectievelijk te Lissabon, Rome, Amsterdam, Lyon en Hamburg verschenen. In Amsterdam werden daarvan gedrukt en uitge-

geven: *Poculum Poeticum* ter eere van zijn vrien Dr. Zacuto, gedrukt in diens *De Medicorum Principum Historia* (Amsterdam 1629) en *Panegyricus in Laudem Eximii.... Viri Menasséh ben Israel* (Amst. 1639) ter eere van Menasséh's *De Termino Vitae*, en tevens een portugeesche ode met epigram ter eere van Mozes Abudiente's *Grammatica* (Hamburg 1633). Lijsten van zijn werken geeft Kayserling. Ook is een handschrift *Verdadera composicion del Mundo Mathematico e Philosophico* van hem bewaard gebleven.

Zie: Kayserling in *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) X, 470 en dez., *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890) 95, vgl.

Zwarts

[Rosales, Yosiahu]

ROSALES (Yosiahu), broeder van voorgaande, schijnt evneens als marraan naar Amsterdam gekomen te zijn om aldaar het Jodendom aan te nemen. De amsterdamsch joodsche dichter de Barrios kende hem althans en citeerde een werk van hem, getiteld *los Anefalencis que intitulo de Bocarro*. Kayserling meent echter, dat dit werk ten onrechte aan Yosiahu toegeschreven wordt en het waarschijnlijk identiek is met het in 1624 te Lissabon gedrukte *Anacephalaesis* van zijn broeder (zie vorig art.).

Zwarts

[Rose, Willem Nicolaas]

ROSE (Willem Nicolaas), geb. te Cheribon op Java 8 Jan. 1801, overl. te 's Gravenhage 9 Oct. 1877, was de zoon van Mr. S.H. Rose, resident en J.S. Senn van Basel. In 1807 vertrok het gezin naar de Kaap de Goede Hoop, bleef daar een jaar en vestigde zich in 1808 te Utrecht. Hij bezocht scholen te Wijhe, Groningen en Arnhem en werd in 1819 na afgelegd vergelijkend examen kadet der genie aan de militaire school te Delft. Bij Koninklijk besluit van 22 Juli 1822 aangesteld tot tweeden luitenant surnumerair bij dat wapen, werd hij te Gent geplaatst bij den bouw eener citadel; het volgende jaar werd hij overgeplaatst naar Ath en datzelfde jaar naar Utrecht, terwijl hij 3 Sept. 1823 tweede luitenant effectief werd.

In 1824 werd hij naar Bergen in Henegouwen verplaatst en in 1826 naar Delft als adjudant van den generaal-majoor, directeur der genie en in 1827 werd hij aan de militaire school aldaar verbonden om les te geven in de bouwkunde. Toen deze school in 1828 werd opgeheven, werd hij te Luik geplaatst en bij Koninklijk besluit van 16 Aug. 1829 benoemd tot eersten luitenant. Toen na den opstand de luiksche citadel in 1830 werd overgegeven, vertrok hij met het garnizoen naar Maastricht, waar hij tot 1838 bleef, in de eerste jaren als stafofficier dikwijls aan uitvallen deelnemend. In Sept. 1838 werd hij aangewezen als leeraar in de bouwkunde aan de koninklijke militaire academie te Breda, maar deze werkkring duurde bijzonder kort, daar de raad der stad Rotterdam hem in Jan. 1839 tot stads-architect aldaar verkoos. In verband hiermede werd hij met toekenning van den rang van kapitein bij Koninklijk besluit van 10 Maart 1839 eervol uit den militairen dienst ontslagen.

Deze betrekking was in de zich snel uitbreidende stad reeds toen van groote beteekenis. Onder de eerste door hem ontworpen en uitgevoerde werken behoorden eenige basculebruggen en eenige draaibruggen van plaatijzer, een materiaal, dat daarvoor h.t.l. nog niet gebruikt was. Een toen zeer geroemd ziekenhuis aan den Coolsingel is zijn werk; in het bijzonder is de verdeeling meesterlijk, evenals die van

een armenhuis en een krankzinnigengesticht. Volgens zijne plannen is een groot terrein aan de westzijde van Rotterdam van een moeras tot een bewoonbaar terrein

met schoonen parkaanleg en zijn de Veerhaven en de Westerhaven gemaakt. Het waterproject, tot verbetering van de polderstad binnendijks, dat veel gecritiseerd is, was toch goed doordacht. Daardoor zijn eenige breede boulevards ontstaan. De aanleg van andere boulevards, die aan de stad een schoon aanzien geven, is door Rose's opvolgers bevorderd. Een gedeelte van een kaaimuur langs de Boompjes, door Rose ontworpen en gebouwd, is zeer kort nadat het gereed was, op 10 Juli 1854 ingestort. In de raadsvergadering van 3 Aug. d.a.v. werd op voorstel van burgemeester en wethouders besloten tot instelling eener commissie van voorlichting dienaangaande. Als leden werden benoemd D.J. Storm Buysing (I, kol. 525), J.A. Beyerinck (I, kol. 334), J.A. Scholten Jz., fabriek en landmeter van Schieland en A.G. Dekker, aannemer te Sliedrecht. Deze commissie bracht 15 Sept. 1854 rapport uit. Dit rapport is niet meer teruggevonden, maar was nadeelig voor Rose, want burgemeester en wethouders stelden in de raadsvergadering van 19 Oct. 1854 voor, hem met ingang van 1 Juni 1855 eervol te ontslaan. De raad besloot, in afwijking van dit voorstel, eene andere commissie van 5 leden te benoemen. Hiertoe werden 31 d.a.v. benoemd: J.H. Ferrand (I, kol. 859), E. de Kruyff (II, kol. 732), H.F. Fijnje van Salverda (I, kol. 908), F.W. Conrad (II, kol. 314) en A. Greve (VI, kol. 629). Daar Conrad bedankte, werd in zijne plaats L. Rijsterborgh (IV, kol. 1190) benoemd. De beide commissiën werkten samen en brachten ook gezamenlijk een rapport uit, gedagteekend 6 Jan. 1855. Daarin komt over Rose en zijn arbeid geen woord voor, maar de commissie stelt eene gewijzigde constructie van den kaaimuur voor. Omtrent deze constructie kan worden verwezen naar een artikel van H.A. van IJsselsteyn, *Kaaimuurbouw te Rotterdam* in den *Ingenieur* van 20 Juli 1907.

Intusschen werd te Rotterdam sterk gewerkt voor Rose, die aldaar zeer bemind was. In een raadsvergadering van 26 Oct. 1854 werd door de leden jhr. F.W.A. Beelaerts van Blokland, Mr. J.A.M. Bichon van IJsselmonde, Mr. R.A. Mees en H.T. Löhuis, voorgesteld, Rose met 30 Juni 1855 eervol te ontslaan als gemeente-architect, maar hem met ingang van 1 Juli d.a.v. te benoemen tot ingenieur der plaatselijke werken, een ander architect te benoemen en de betrekking van adjunct-architect te doen vervallen. Burgemeester en wethouders stelden in de vergadering van 30 Nov. 1854 voor, hem met 1 Mei 1855 tot ingenieur te benoemen, maar voor drie jaren bij wijze van proef. Tevens stelden zij voor, den adjunct-architect W.A. Scholten met laatstgenoemden datum tot directeur der gemeentewerken te benoemen, met vrije woning. Op 3 Mrt. 1855 werd dienovereenkomstig besloten, maar met ingang van 1 Nov. d.a.v. Met dien datum moest Rose de door hem bewoonde woning aan Scholten afstaan.

Bij Koninklijk Besluit van 20 Jan. 1858, dus alvorens de 3 jaren om waren, werd hij met ingang van 1 Juli d.a.v. benoemd tot bouwmeester van 's Rijks gebouwen. Hij vestigde zich te 's Gravenhage, maar de gemeenteraad van Rotterdam benoemde hem tot zijn ingenieur-adviseur. Als zoodanig deed hij nog veel werk voor die gemeente, waaronder in de eerste plaats genoemd behoort te worden een uitvoerig plan voor uitbreiding van Rotterdam aan de overzijde van de Maas, waaraan later door de rotterdamsche handelsvereeniging van L. Pincoffs een begin van uitvoering is gegeven.

Als rijksbouwmeester is Rose somtijds ongeluk-

kig geweest, misschien was hiervan mede de reden, dat men nog leefde onder de uitspraak ‘Kunst is geen regeeringszaak’. Daardoor was van de regeerende kringen het eenige doel, de uitgaven voor Rijksgebouwen zoo klein mogelijk te doen zijn. Rose, die van een meegaanden, zachten aard was, hoewel hij uiterst spraakzaam was, waardoor zijn gemoedelijke redeneertrant te Rotterdam veel indruk gemaakt had, trad hier tegenover allerlei ministers en hoofdambtenaren op, die hunne eischen niet wilden of konden matigen, maar tegelijk van hem eischten, de noodige gebouwen voor geringe kosten uit te voeren. Hieraan zijn de beide gebouwen, die het Plein te 's Gravenhage ontsieren, het ministerie van Koloniën en de zetel van den Hoogen Raad, hun aanzijn verschuldigd. Een groote verontwaardiging ontstond alom, nadat die gebouwen op eene plaat in den *Spectator* resp. als kippenhok en hondenhok waren voorgesteld. Andere gebouwen, tijdens het bouwmeesterschap van Rose te 's Gravenhage gesticht, als een magazijn van geneesmiddelen, de verbouwing van het topografisch bureau, van de Koninklijke bibliotheek, van het departement van Oorlog en dat van Marine hebben minder de aandacht getrokken; de drie eerste kwamen niet aan groote pleinen, Het afbreken van de oude houten kap op de Ridderzaal en het vervangen daarvan door een ijzeren kap werd terecht zeer afgekeurd.

In den tijd van zijn rijksbouwmeesterschap heeft hij nog het koloniaal militair invalidenhuis Bronbeek bij Arnhem, en eenige villa's te 's Gravenhage, Scheveningen, Velp en elders gebouwd. Bij Koninklijk Besluit van 5 Mei 1867 werd hij met ingang van 1 Juli d.a.v. eervol ontslagen als rijksbouwmeester, maar hij bleef in dienst der gemeente Rotterdam tot zijn overlijden. Zelfs werd zijn titel in Mei 1873 van ingenieuradviseur veranderd in adviseur.

Rose werd in 1844 lid van het Koninklijk Instituut, in 1850 vervormd tot Koninklijke Academie van wetenschappen. In 1863 werd hij voor 3 jaren gekozen tot lid van het bestuur van het Koninklijk Instituut van ingenieurs. Aan het einde van die periode verviel zijn lidmaatschap automatisch, daar kort te voren bepaald was, dat men na drie jaren niet herkiesbaar was. Hij was van de oprichting der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst tot 1858 voorzitter van hare afdeeling Rotterdam en van 1860 tot zijn overlijden voorzitter harer afdeeling 's Gravenhage, wel een bewijs, hoe geacht hij onder zijne vakgenooten was. Behalve in die afdeelingen heeft hij ook in tal van algemeene vergaderingen der maatschappij zoowel als in hare werken bijdragen geleverd. Zijne opvatting der bouwkunst nam een zeer hoog standpunt in.

Hij was te Rotterdam jaren lang leeraar aan de academie van beeldende kunsten. Naar aanleiding van die lessen gaf hij een werk uit over de leer van het ornament. Hij schreef: *Verslag* (met D.J. Storm Buysing en G. van Diesen), *uitgebragt door de commissie, benoemd door den gemeenteraad van Haarlem tot aanwijzing der middelen tot herstel van het bederf in stadswateren* (Haarl. 1857); *Rapport aan Z.E. den minister van Binnenlandsche Zaken, over de verbouwing van de kap der Groote Zaal op het Binnenhof te 's Gravenhage* ('s Grav. 1861); *De leer van het ornament, met teekeningen toegelicht* (Delft 1863); *Brief over de beide bekroonde ontwerpen voor een nationaal monument geteekend Ebenhaëzer en N.O.* ('s Grav. 1864).

Hij huwde 2 Sept. 1824 jonkvr. J.M. van Alphen, geb. 14 Aug. 1799, overl. 12 Mei

1866, bij wie hij 4 zonen (onder wie H.S.J. Rose (IV, kol. 1166) en 2 dochters had.

Eene zeer warm gestelde levensschets van hem door J.J.C. de Wijs komt voor in de *Bouwkundige bijdragen, uitgegeven door de maatschappy tot bevordering der bouwkunst*, 24e deel (1878), kol. 161. Daarachter komen lijsten voor van de redevoeringen of de opstellen in het Koninklijk instituut van ingenieurs, in de Maatschappij van bouwkunst en in hare afdeeling 's Gravenhage gehouden, terwijl in het 15e deel (1879), kol. 1, eene dergelijke lijst voorkomt betrekkelijk de afdeeling Rotterdam dier maatschappij.

Ramaer

[Rosenroth, Christiaan Knorr baron von]

ROSENROTH (Christiaan Knorr baron von), geb. te Alt-Rouden (Silezië) 15 Juli 1631. Deze Christen-hebraist en kabalist is wel de opmerkelijkste onder de christelijke theologen, die zich tijdens de 17de eeuw met de joodsche wetenschappen bezighielden. Na zijn studies te Wittenberg en Leipzig beëindigd te hebben, ging hij op reis naar Holland, waar vooral het spaansch-portugeesch-joodsche centrum aantrekkingskracht op hem moest oefenen. Daar te Amsterdam vond hij onder de portugeesche Joden algemeene beschaving en daarnaast kabalistieke mystiek. Hij bezocht ook Frankrijk en Engeland, vestigde zich te Sulzbach en studeerde ijverig hebreeuwsch en kabala. Hij is de man van de zg. ‘Christelijke Kabala’, daar hij de drieëenheid uit de joodsche kabala zocht te bewijzen. Rosenroth schreef hierover velerlei werken, vertaalde o.a. het Zoharboek in het Latijn en gaf o.m. in 1684 te Frankfort a/M. zijn *Kabbala Denudata* uit, bevattende het werk *Schaär Haschamajiem* van Abraham Cohen de Herrera en verschillende geschriften van Isaac Luria.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) X, 477.

Zwarts

[Rosenthal, Eliëzer of Leezer]

ROSENTHAL (Eliëzer of Leezer), rabbijn en verzamelaar der beroemde Bibliotheca Rosenthaliana te Amsterdam, geb. 13 April 1794 te Nasielsk (in Rusland), gest. te Hannover 7 Aug. 1868.

Als gewoonlijk bij de Oost-Joden werd hij aanstonds in de gewijde studie ingewijd, werd leeraar der gemeente van Paderborn, welk ambt hij later met dat van Klausrabbiner te Hannover verwisselde. Tijdens zijn leven heeft hij zijn wereldvermaarde collectie hebreeuwsche boeken en handschriften bijeen verzameld, waarop de historicus Dr. Leopold Zunz reeds in 1845 de aandacht der geleerde wereld vestigde. En een twintigtal jaren later verklaarde de bekende hebreeuwsche taalgeleerde Dr. Julius Fürst, dat zijn verzameling Hebraïca en Judaïca wellicht de aanzienlijkste van geheel Duitschland was (zijn *Bibliotheca Judaïca* 1863). Op rijperen leeftijd heeft Rosenthal een voortreffelijke beschrijving zijner collectie in de hebreeuwsche taal vervaardigd, in 1875 op last van zijn zoon, den amsterdamschen bankier baron George Rosenthal door den amsterdamschen bibliograaf Meier Marcus Roest onder den titel van *Joudeïang Séfer* uitgegeven. De duitsche beschrijvende catalogus, die van onschatbaar wetenschappelijk belang is, mede door Roest bewerkt, verscheen hierbij.

Baron George Rosenthal heeft aan Bismarck de collectie aangeboden voor Berlijn. Dit leidde niet tot een besluit. Daarop hebben de kinderen van Leeser Rosenthal, de genoemde baron George R., mevrouw Nanny Cohen-Rosenthal en mevrouw Mathilda Levy-Rosenthal ter eere van zijn nagedachtenis in 1880

zijn bibliotheek als geschenk aan de gemeente Amsterdam, voor haar universiteitsbibliotheek

aangeboden, onder de nadrukkelijke voorwaarde, dat dit vorstelijk geschenk ten eeuwigen dage bijeen in haar gebouw moet worden ondergebracht, onder den naam ‘Bibliotheca Rosenthaliana’.

Haar eerste conservator was de genoemde M. Roest Mz., die tot zijn overlijden, 20 November 1889, aan de bibliotheek verbonden was. Enkele zeldzame aanwinsten werden in dezen tijd door aankoop uit veilingen verkregen. Na het overlijden van Roest, werd als diens opvolger de heer J.M. Hillesum, aangesteld; van toen af dateert de groote vooruitgang der bibliotheek, die thans meer dan het dubbel aantal nummers telt; baron George Rosenthal protegeerde de Rosenthaliana tot zijn dood (10 September 1909), zoodat gestadige uitbreiding mogelijk was. Zijn gade Sophia Rosenthal-May zette de taak van haar echtgenoot voort, en voorzag voor de toekomst aan de steeds meer gevoelde behoefte van uitbreiding, door het stichten in het najaar van 1910 van het George Rosenthalfonds.

Een fraai geschilderd portret van Rabbijn L. Rosenthal vindt men in de Rosenthaliana.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* X, 478; J.M. Hillesum in *Keur van boeken en handschriften uit de Bibliotheca Rosenthaliana* (in bundel ter gelegenheid van het philologencongres 1919) en Jac. Zwarts, *De Bibliotheca Rosenthaliana* in de *Geïllustreerde Joodsche Post*, no. 1 Jan. 1921 (portret op de afb. no. 1, p.6).

Zwarts

[Rotthem, Norbertus van]

ROTTHEM (Norbertus van), norbertijn der abdij St. Michiel te Antwerpen, overleed te Minderhout 27 Nov. 1622. Hij werd 1 Juli 1604 benoemd als deservitor te Ginneken. 12 Januari 1607 werd hij pastoor te Meer. 28 Juli 1608 werd hij, slechts 35 jaar oud, benoemd tot coadjutor van den ouden abt Dionysius Feyten, evenwel niet met recht van opvolging. Na den dood van den abt had een nieuwe keuze plaats. N.v. Rotthem kwam op de tweede plaats met een eerste stem minder dan de eerste candidaat, die benoemd werd. Daarop werd hij rector te Beerse en 1616 werd hij benoemd tot pastoor te Minderhout, waar hij 27 Nov. 1622 overleed.

Zie: *Graf- en gedenkschr. van Antw.* IV, 159; *Bijdr. gesch. Brabant* VIII, 67; Krüger, *Gesch. bisdom Breda* IV, 287.

Fruytier

[Rouffs, Frans Antoon]

ROUFFS (Frans Antoon), geb. te Gelder 27 Jan. 1747, overl. te Horst 15 September 1808, zoon van Galenus Henricus R. en Anna Gertrudis Delfos, was na het volbrengen zijner studiën 7 jaar werkzaam aan het gerechtshof te Gelder. Den 16. October 1777 werd hij secretaris van Horst, den 7. Aug. 1779 door den koning van Pruisen tot secretaris van Broeckhuysen, den 20. Nov. 1782 secretaris van Swolgen en den 17. Aug. 1784 door Lotharius, Marquis van Hoensbroeck tot scholtis van Grubbenvorst benoemd. Onder het fransche bestuur was hij secrétaire en chef de l'administration municipale du canton de Horst, in 1801 premier adjoinct en van 1802-1808 maire aldaar. Hij was gehuwd met Maria Theresia van Douveren, geb. te Horst 31 Aug. 1755, aldaar overl. 5 Mei 1832, dochter van Johan Jacob v.D. (kol. 381) en Anna Maria Aerdts.

Zie: *Aanteekeningen omtrent de familiën van Douveren en Rouffs* in *Limburg's Jaarboek* (1894), 127-128; *Maasgouw* (1908), 69; M.J. Janssen en J.J.M.H. Verzijl, *Genealogie van Douveren*; De doopregisters van Horst.

Verzijl

[Rousseaux, Gerardus]

ROUSSEAUX (Gerardus), geb. te Groot-Zundert omstreeks 1719, pastoor te Ruddervoorde, en te

Lophem, in Vlaanderen, overleed aldaar 9 of 19 Juni 1815, oud 95 jaar en 8 maanden. Elf jaren had G. Rousseaux de parochie Ruddervoorde bestuurd, toen hij overgeplaatst werd naar Lophem 9 Juni 1760. De ijverige herder was 1778-1802 tevens deken van het district Thourout. Een der belangrijkste gebeurtenissen van zijn pastoraat was, dat de kerk eenige relikwieën van St. Martinus verkreeg in een kostbaar schrijn, door den heer van Lophem geschonken ter eere van den patroon der plaats. De feestelijkheden bij de overbrenging waren allerschitterendst, dank den ijver en de moeite, die de pastoor in het werk gesteld had om de plechtigheid op te luisteren, 2 Oct. 1768. Een oorkonde der schenking en der luisterrijke overbrenging werd door hem opgesteld. Tijdens het fransche schrikbewind weigerde hij den geëischten eed af te leggen. Hij gaf als deken aan zijn geestelijkheid door woord en voorbeeld sterkte en moed tegen de vervolging. 16 Dec. 1798 werd de grijzaard gevangen genomen en te Brugge in het rasphuis opgesloten. Het zilverwerk zijner kerk en de rijve of schrijn van St. Martinus was door den heer der plaats in veiligheid gebracht, zooals uit een schrijven van den pastoor blijkt. 55 jaar was hij pastoor te Lophem. Zijn grafzerk in witten steen bij het Lieve Vrouwealtaar vermeldt, dat ook aldaar zijn vader, Ludovicus, overl. 17 Jan. 1770, werd begraven, oud 95 jaar.

Zie: *Annuaire de Malines* (1860) I, 139; van Bavegem, *Martelaarsboek der Belgische geestelijkheid* V, 56; *Annales soc. d'Emul. de Flandre*, 3e série VIII (XXV, 1873), 11, 44-52, 103.

Fruytier

[Rue, Pieter de la]

RUE (Pieter de la), geb. 30 Mei 1695, als jongste zoon van Pieter de la Rue, een voornaam koopman te Middelburg, en Elisabeth van Claver, overl. 1 Dec. 1770 te Middelburg. Hij wenschte voor den koophandel opgeleid te worden, doch zijn vader wilde dat hij studeeren zou, waarschijnlijk om later des te gemakkelijker in de regeeringskringen te worden opgenomen. Met tegenzin ging hij naar de latijnsche school, maar eenmaal op dien weg gekomen, schreed hij ijverig voort en stond ook te Leiden als een goed en begaafd student bekend. In 1715 werd hij doctor in de rechten op een dissertatie: *De modis quibus testamentis informantur*. Hij vestigde zich nu als advocaat te Middelburg, werd in 1718 schepen en in 1719 raad, thesaurier en voorzitter van het college van kleine zaken. In 1720 stoorde een aan krankzinnigheid grenzende zwaarmoedigheid iederen arbeid, doch zelf schijnt hij dit niet te hebben ingezien, daar hij in zijn aanteekeningen meer dan eens spreekt van een hem door zijn naaste bloedverwanten 'opgetichten waanzin'. Twee jaar later was hij echter volkomen hersteld, en kon de bovengenoemde betrekkingen weer waarnemen, totdat hij in 1725 tot rekenmeester van Zeeland werd benoemd. Deze betrekking liet de la Rue den tijd om een bewonderenswaardige werkkracht op geschied- en letterkundig gebied te ontwikkelen. Omstreeks 1741 kwam de vroegere ziekte hem weer besluipen en werd zóó hevig, dat hij als wezenloos was en geen enkel oogenblik onbewaakt kon blijven. In Sept. 1759 moest hij als rekenmeester ontslagen worden. Hoe Petrus Burmannus Secundus in 1761 de la Rue aantrof, toen hij hem te Middelburg bezocht, wordt verhaald in een dagboek van dien geleerde op een reisje door Zeeland. Eindelijk maakte de dood een eind aan dit droevig lijden. Hij werd in het Auditorium begraven onder een zerk met inschrift, waarboven een gedenkbord werd gehangen, thans

in het museum bewaard. Zijn bibliotheek, waarin veel kostbare en zeldzame werken, werd in April 1771 in het Heerenlogement te Middelburg verkocht, doch een aantal aanteekeningen, latijnsche en nederlandsche bijschriften onder portretten en andere gedichten, bleven onder de familie. Een door Daniel Radermacher, heer van Nieuwerkerk, in Maart 1774 opgemaakte lijst wordt in de verzameling van het Zeeuwsch Genootschap bewaard.

Als knaap reeds begon de la Rue te rijmen, tot verbazing zijner grootmoeder, bij wie hij werd opgevoed, daar zijn moeder reeds vroeg gestorven was. Later heeft hij veel gedichten uitgegeven, die meestal beneden het middelmatige bleven, hoewel hij er nu en dan in slaagde vrij kernachtige en welklinkende bijschriften te maken. In zijn tijd werd hij echter door sommige letterkundigen, o.a. door Lucas Pater, hoog geprezen. De la Rue schreef: *Christelijke Geloofsbelijdenis en het Gebed des Heeren in rijm gebracht* (Middelburg 1729); *Stichtelijke gedichten* (Rotterd. 1731); *Zeeland's stedekroon. Bijschriften op de groote en smalle steden van Zeeland* (Middelb. 1731); *Berijmde Bijbelstoffen* (Middelb. 1732). Met zijn vrienden Johan Steengracht, pensionaris van Middelburg en Pieter Boddaert, griffier en raad der admiraliteit, had hij reeds sedert 1715 een wekelijksche letterkundige samenkomst; zie daarover *Dichtlievende tijdkortingen* (Leiden 1718-1728); voorts zijn zeer bekende werken: *Geletterd Zeeland* (Middelb. 1734; 2e veel vermeerderde uitgave, Middelb. 1741); *Staatkundig en Heldhaftig Zeeland* (Middelb. 1736). De aanleiding tot dit laatste werk was de schampere wijze, waarop prof. Petrus Burmannus over Zeeland en de Zeeuwen gesproken had, in zijn redevoering van het 150-jarig bestaan der hoogeschool te Leiden op 8 Febr. 1725. Nadat de la Rue een gedicht, onderteekend Pro Patria, geschreven had: *Rechtvaardige verdediging van Zeelands luister, tegen den onverdienden blaam, daarop gelegd door Pieter Burman*, begon hij zijn merkwaardig werk. Hij bracht Laurent Drélincourt (1626-1680) *Sonnets chrétiens* (Amst. 1723) onder den titel *Christelijke klinkdichten* (Middelb. 1727) in nederlandsch rijm. Hij bezorgde de uitgaaf der nagelaten gedichten van Anna Rethaan en Anna Maria Vincentius. Hij zag de spelling na en maakte vele der eerste gedichten van Jacobus Willemsen voor de pers gereed; eveneens het veel besproken werk van J. Plevier over de *Handelingen der apostelen*. Voor het *Groot algemeen woordenboek* van D. van Hoogstraten (Amst. 1723-1725) bewerkte hij het uitvoerige artikel over Middelburg. Zijn geschreven *Mengeling van aanteekeningen over zaken en gevallen van onderscheiden aard* (1722-1740) 6 dln, berustten onder zijn naneef Mr. Eduard Pieter Schorer te Middelburg.

In 1802 liet Daniel Radermacher een portret van zijn oom door George Kockers graveeren. Een geschilderd portret is in het Zeeuwsch Genootschap te Middelburg. Zie: *Zelandia illustrata* I, 363. In 1727 werd de la Rue door Cornelis Troost in zwart krijt geteekend en in 1735 geschilderd door J.M. Quinkhart voor de aan den amsterdamschen makelaar M. de Roode toebehoorende verzameling, bekend als *Pan Poëticon Batavum*.

In de *Nieuwe Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap* III, laatste stuk, schreef Mr. N.C. Lambrechtsen een *Hulde aan de nagedachtenis van Pieter de la Rue*. Zie ook:

Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* II, 551 vv.
Versprille

[Ruiter, Gerardus de]

RUITER (Gerardus de), geb. te Rhenen 26 Aug. 1801, overl. te Helmond 28 Juni 1880, zoon van Cornelis de R. en van Lijsje Stolwijk, promoveerde in 1825 tot med. doct., was tijdelijk als geneesheer werkzaam te Utrecht en te 's Hertogenbosch, waarna hij 7 Dec. 1827 door den gemeenteraad van Helmond werd aangesteld tot heel- en vroedmeester. Om zijn belangeloozen ijver ter bevordering van de koepokinenting in het jaar 1828 werd hem door koning Willem I een gouden medaille toegekend, als zijnde een der geneesheeren door welke in die jaren het grootst getal vaccinatiën zonder eenige belooning in deze provincie werd verricht. De Ruiter was jaren lang lid van den gemeenteraad en na 1856 meerdere jaren wethouder. In Nov. 1875 vierde hij onder groote en algemeene belangstelling zijn gouden ambtsjubileum. Hij was gehuwd met Helena Jacomina Boers (geb. te Utrecht 15 Nov. 1798, overl. te Helmond 16 Nov. 1851. Hun kinderen waren o.a. Gerardus Cornelis Petrus, geb. te Utrecht 22 Dec. 1827, vertrok als geneesheer naar Indië en overleed 1883 op reis naar het moederland; Bernardus Cornelis Antonius, geb. te Helmond 2 Febr. 1829, officier van gezondheid 1e klas en later geneesheermajoor te Maastricht, overleden te Kralingen 1884; Antonius Jacobus Hendrikus, geb. te Helmond 8 Febr. 1830, bekwaam zilversmid te Amsterdam, aldaar overleden 1909.

Zie: J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond.*
Heeren

[Rumpf, Carel of Charles]

RUMPF (Carel of Charles), geb. in Sept. 1685 (vermoedel. te Stockholm), overl. te Stockholm 2 Januari 1749, zoon van Christiaan Constantijn (1) die volgt, en van diens tweede vrouw Anna Maria Bex.

Na zijns vaders dood (1706) voerde hij de correspondentie, totdat zijn broeder Hendrik Willem (die volgt) door de Staten tot resident aan het hof van Zweden werd aangesteld (1706); hij werd toen diens secretaris. Hij (niet zijn broeder H.W., zooals Scheltema opgeeft) werd door onze plenipotentiarissen voor den vredehandel te Utrecht in 1712 tot een hunner secretarissen aangesteld. Als zoodanig bracht hij 27 Juni 1714 het 's avonds tevoren ten huize van den graaf van Stafford vastgestelde vredestractaat aan H.H. Mog. over. Later werd hij resident bij het hof van Berlijn (12 Maart 1725) en bekleedde vervolgens hetzelfde ambt aan de saksische en poolsche hoven. Toen zijn broeder was overleden, volgde hij dezen 22 Juli 1743 als extraord. envoyé in Zweden op. Ruim 5 jaar later overleed hij te Stockholm; zijn lijk werd gebalsemd, naar Nederland vervoerd en 11 Juni 1749 te 's Gravenhage in de Kloosterkerk begraven.

In 1725 was hij gehuwd (huwel. afk. te 's Gravenhage in de waalsche kerk 12 Aug. 1725) met Louisa Albertina de (von of van) Lith, die hem zonder kinderen overleefde. Vermoedelijk is het huwelijk te Berlijn gesloten, waar bruid en bruidegom beiden destijds woonden.

Zie: van Breugel Douglas, *Het geslacht Rumpf* in *Nederl. Heraut* VI, 97, 98; Scheltema, *Staatk. Nederl.*
Regt

[Rumpf, Christian]

RUMPF (Christian), geb. in 1580 te Lasphe, of Laasphe (een stadje in het graafsch. Wittgenstein), overl. 24 Juni 1645, zoon van H e r m a n (zie hierna op Joost) en van E l i s a b e t h H o f f m a n s.

Hij had te Leiden in de medicijnen gestudeerd(ing

21 Aug. 1607) en was later lijfarts geworden van paltsgraaf Frederik V (later koning van Boheme) in wiens aanzienlijk gevolg hij zich bevond, toen deze 17 Sept. 1612 uit Heidelberg, over de Nederlanden, naar Engeland vertrok om Elisabeth, de dochter van koning Jacobus, te huwen. Vermoedelijk vestigde Rumpf zich te 's Gravenhage, toen de paltsgraaf, na zijn avonturen in Boheme, zich in 1621 aldaar nederzette. Later was hij lijfarts van de prinsen Maurits en Fred. Hendrik. In 1641 behoorde hij tot het gevolg van prins Willem (II) toen deze naar Engeland overstak om te huwen met de dochter van Karel I. Rumpf's kundigheden werden nog al hoog aangeslagen; over zijn hulp en aanwijzing bij het bestrijden der pestepidemie in het veldleger te Lithoyen zie *Het Staatsche Leger*. Hij overleed bij het leger te velde (dat toen onder Fred. Hendrik in Staatsch-Vlaanderen stond), zooals blijkt uit het randschrift van zijn door H. Danckerts gegraveerd portret, met gedicht van B. Schotanus. Bij Vriemoet wordt hij een 'experimentissimus' en in het *Stamboek v.d. Fr. Adel* 'een beroemd geneesheer' genoemd.

Rumpf huwde te Heidelberg 6 Nov. 1609 met Agnes of Agneta de Spina, geb. te Aken 6 Januari 1590, overl. te Breda 1649, dochter van Petrus, med. prof. te Heidelberg, en van Jutta van Pallandt. Zij wonnen zeven kinderen, waarvan Petrus Augustinus en Christiaan Constantijn (1) volgen. Van hun overige kinderen huwde Maria Felicitas met Hermanus Althusius, kapitein te Emden; Magdalena Maria in Januari 1632 met Adam Harel, hoofdman van het apothekersgild te 's Grav.; Maria Margaretha in Dec. 1647 met Abraham de Hertoge, en Agnes Elisabeth met Ds. Antonius Hulsius, in 1669 regent van het Statencollege te Leiden. Een zoon Christiaan R., geb. te 's Gravenh., in 1630, werd 27 Juni 1654 te Leiden student in de medicijnen, doch hoe diens verdere levensloop was, bleef ons onbekend.

Zijn portret is gegraveerd door H. Danckerts.

Zie: van Breugel Douglas, *Geneal. Rumpf* in *Ned. Heraut* VI (1890), 83-85, VII, 252, 253; Vriemoet, *Ath. Fris.* II, 460; *Navorscher* LXII (1901), 219; *Die Haghe* (1903), 295; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* IV, 348, 49.

Regt

[Rumpf, Christiaan Constantijn (1)]

RUMPF (Christiaan Constantijn) (1), geb. te 's Gravenhage 7 April 1633, overl. te Stockholm 2 Aug. 1706, begr. 5 Aug. in de Mariakerk ald., zoon van Dr. Christian, die voorgaat, en van Agneta de Spina. Hij studeerde te Leiden, waar hij 30 Mei 1643 'Hagiensis', oud zijnde 16 jaar (sic!) voor de letteren en medicijnen werd ingeschreven. Waar hij gepromoveerd is, blijkt niet. Volgens Jöcher heeft hij te Leiden als geneesheer gepraktizeerd. Hij heeft echter de geneeskundige praktijk opgegeven, en vertrok in 1660 met den gezant van Beuningen naar Parijs, waar hij in 1663 tot particulier secretaris van diens opvolger Willem Boreel werd aangesteld. Na den dood van Boreel werd hij 4 October 1668 tot secretaris van legatie te Parijs benoemd. Toen Lodewijk XIV ons land den oorlog verklaarde, werd aan Rumpf, na het vertrek van Pieter de Groot, de waarneming van het gezantschap opgedragen; hij mocht te Parijs blijven als bijzonder gemachtigde van den Prins van Oranje en als agent der St.-Gen. en bleef aldaar in die hoedanigheid tot 27 Maart 1674. Gedurende die twee jaar hield hij een 'Journael (met copiebrieven als bijlagen) van 't geene mij binnen Parijs aen-

merckenswaerdigh voorgecomen is sint 23 Martij a° 1672, sijnde den dagh van 't vertreck van syne Exc. d'heer amb. Pieter de Groot'. Onder zeer ongunstige omstandigheden en met gevaar voor lijf en goed bleef hij op zijn post, wist hij talrijke gevaren en bedreigingen voor nederlandsche onderdanen af te wenden en de belangen van den Prins voor te staan. De minister le Tellier en diens zoon Louvois, waren hem niet ongenegen, doch het meest had hij te danken aan Pomponne, wiens gemalin, terwijl hij ambassadeur in den Haag was, door Rumpf's broeder, Dr. P.A.R. (kol. 1078) van een gevaarlijke ziekte was genezen.

Rumpf werd 21 April 1673 aangesteld tot resident aan het hof van Portugal, welke zeer voordeelige aanstelling geen uitvoering verkreeg, maar 20 April 1674 vervangen werd door zijn benoeming tot resident aan het hof van Zweden, welk ambt hij tot zijn dood bekleedde. Hij sloot hier, boven alle verwachting, 26 Nov. 1675 een zeer voordeelig verbond van koophandel; bij deze gelegenheid werd in Zweden een gedenkpenning geslagen, waarop zijn borstbeeld voorkomt. Hij stond bij koning Karel XII in zeer groote achting en deze vorst deed daarvan blijken door een eigenhandigen rouwbrief aan de St.-Gen. (Nov. 1706) en door een uitkeering van 400 kronen aan de weduwe.

Dr. C.C. Rumpf is tweemaal gehuwd geweest: 13 April 1670 in het Ambass. Hôtel te Parijs met Elisabeth Pierrat de Longueville, geb. 1646 te Metz, overl. te Stockholm en te 's Gravenhage in de kloosterkerk begr. 9 Maart 1675, dochter van Abraham en van Susanne Coulet; daarna (vóór 1684) met Anna Margaretha Bex, geb. te Stockholm 6 Oct. 1659 (verliet Stockholm 4 Juni 1721) en overl. kort vóór 1 Jan. 1727, dochter van Isaäc en van Sara Hovius. Uit het eerste huwelijk sproten 2 kinderen, nl. Hendrik Willem, die volgt, en een dochter Elisabeth, die den beroemden Christiaan Huygens als peter had. Uit het tweede huwelijk zes kinderen waarvan Isaäc Augustinus en Willem volgen en Carel voorgaat.

Dr. C.C. Rumpf had geschreven: *Auctarium ad. Joh. Andr. Smitzii compendium medicinae practicae* (sub approb. facult. medic. Parisiensis) en uitgegeven: *Epistola de variis sectis amplectensis* van Dr. Ant. Meniot en het daarover door Dr. Pierre Petit geschreven strijdschrift.

Zie: *Nederl. Heraut* VI, 86-101 en de op blz. 101 en 102 genoemde bronnen, VII, 254, 255; *Alg. Ned. Familiebl.* III, 255; Hora Siccama, *Aant. Reg. Journ. Huygens*, 599, 600.

Regt

[Rumpf, Christiaan Constantijn (2)]

RUMPF (Christiaan Constantijn) (2), geb. te Stockholm 19 (29) Juni 1688, gedoopt 24 Juni (14 Juli), overl. te 's Gravenhage en in de Kloosterkerk begr. 14 Mei 1749, zoon van Christ. Constant. (1) hiervóór, en van diens tweede vrouw Anna Margaretha Bex.

Hij studeerde in de medicijnen, het laatst sedert 1710 te Utrecht en promoveerde aldaar 19 Juni 1710 op een *Disp. med. de Variolis*, opgedragen o.a. aan zijn broeder Hendrik Willem en aan zijn verwanten Mr. Daniël Pompejus van Assendelft, Christiaan de Hartogh en Dr. Chr. Harel, den gewezen lijfarts van Willem III en koningin Maria. Slechts kort heeft hij de geneeskundige praktijk uitgeoefend; reeds in 1720 komt hij voor als commies ter griffie van H.H. Mog. en in 1727 als hun eerste klerk en directeur der correspondentie. In 1742 woonde hij op de zuidzijde van de Vlamingstraat te 's Gra-

venhage; hij had toen een inkomen van ƒ 10.000, bewoonde een huis van ƒ 650 huurwaarde, hield 5 dienstboden en een koets met 2 paarden. Hij had ƒ 329.000 geërfd en was nog mede-erfgenaam van ƒ 40.308.

Rumpf huwde 29 Mei 1718 in de Hoogd. Kerk te 's Gravenhage met Anna Catharina de la Porte, vrouwe van Warmenhuizen, Crabbendam en Schoorldam. Zij werd te 's Gravenhage in de Kloosterkerk 14 Aug. 1761 begraven en was de dochter van Mr. Cornelis en van Anna Catharina Rietmolen. Uit dit huwelijk sproot, behalve een jong overleden zoon, een dochter Anna Catharina Rumpf, ged. 's Gravenh. Groote Kerk 9 Dec. 1725, overl. te Hamptoncourt 4 Mei 1796 en daar 10 Mei begr. Zij was in 1750 gehuwd met Hans Willem baron van Aylva; daarna in 1758 met Jacob Adriaan baron du Tour. Aan dit laatste huwelijk herinnert nog het avondmaalszilver te St. Anna Parochie.

Zie: *Ned. Heraut* VI, 99, 100, VII, 256; *Wapenheraut* XIV (1910), 86-89 (fam de la Porte); *Die Haghe* (1924), 247; *Alg. Ned. Familiebl.* I, no. 138, 6*a*, III, 255; *Nav.* (1901), 525.

Regt

[Rumpf, Mr. Hendrik Willem]

RUMPF (Mr. Hendrik Willem), geb. te Parijs 4 Dec. 1671, ged. in het ambassadehotel 25 Dec., overl. te Stockholm 1 Mei 1743, zoon van Christiaan Constantijn (1) hiervóór, en van diens eerste vrouw E. Pierrat. Hij studeerde sedert 10 Maart 1690 te Leiden en promoveerde aldaar 22 Aug. 1692 op een *Disp. jur. de questionibus*, die hij opdroeg aan zijn vader en aan zijn aanverwant Mr. Daniël Pompejus van Assendelft (zie op P.A. Rumpf). In 1700 werd hij aan zijn vader, toen resident in Zweden, toegevoegd en in 1704 tot adjunct-resident benoemd, met recht van survivance. In 1706 volgde hij zijn vader op als resident; zijn geloofsbrieven worden door Lamberty meegedeeld. In 1723 bekwam hij den rang van extraord. envoyé. Hij overleed te Stockholm, door ieder geacht en geëerd, en werd in de Mariakerk aldaar begraven. Scheltema zegt: ‘Wij kennen geene personen op de lange lijst onzer verdienstelijke staatsmannen bij wier lof het hart zoozeer met het verstand instemt’. Ook Lamberty spreekt met de grootste achting van hem, doch deze verwart hem waarschijnlijk met zijn vader C.C.R. of zijn oom P.A.R. In Zweden werden twee gedenkpenningen op zijn dood geslagen; ze worden beide bij van Loon beschreven.

In 1710 huwde Rumpf met Maria Dorothea Hildebrand (1681-1731), zuster van Jacob Henri, secr. der zweedsche legatie te 's Gravenhage, en dochter van Henri Jacob, referendaris, en van Maria Sophia Amya. Het echtpaar bezat het schoone buiten Siöndahl bij Stockholm en het landgoed Herhambra in de Scheeren bij Landsoort. Kinderen uit dit huwelijk vonden wij niet vermeld.

Voor zijn portret, gegraveerd door een onbekend kunstenaar, zie men van Loon, *Historiepenningen* IV, 462.

Zie: van Breugel Douglas, *Geneal. Rumpf* in *Ned. Heraut* VI (1890), 94-96, VII, 256; v.d. Burgh, *Gezantsch. door Nederl. en Zweden wederz. afgev.* 15-17; Hora Siccama, *Aant. Reg. Journ. Huygens*, 600; Scheltema, *Staatk. Nederl.*; Lamberty, *Mémoires*, register X, 171.

Regt

[Rumpf, Mr. Isaäc Augustinus]

RUMPF (Mr. Isaäc Augustinus), geb. te 's Gravenhage 21 Nov. 1683, overl. te Colombo op Ceylon 11 Juni 1723, zoon van Christiaan Constantijn (1) hiervóór, en van diens tweede vrouw Anna Margaretha Bex.

Hij studeerde te Leiden en promoveerde aldaar 21 Febr. 1704 tot J.U. Dr. op een *Disp. Jur. ad Legem Juliam Majestatis*, die hij aan zijn vader opdroeg. Hij vertrok naar Oost-Indië, werd in 1715 extraord. raad van Indië, in 1716 gouverneur van Ceylon en de kust van Madura (?) en in 1720 gewoon raad van Indië. Hij overleed echter als gouverneur van Ceylon in 1723, na die kolonie - volgens Valentijn - met veel lof bestuurd te hebben. Met groote plechtigheid werd hij 18 Juni te Colombo begraven. De *Dagregisters van de landen andere reizen van Mr. I.A.R.*, berusten in de Koloniale bibliotheek (Handschr. 1719 en 1720).

Hij was gehuwd met Gijsbertha Joanna Blesius, uit de Kaap de Goede Hoop. Zij hertrouwde te Batavia 16 Maart 1726 met Mr. Everhard Kraayvanger, van Makassar, advocaat-fiscaal van India.

Of Gijsbertha bij Rumpf kinderen heeft gehad is niet bekend. Wat dienaangaande in onderstaande genealogie wordt meegedeeld is onjuist gebleken.

Zie: *Geneal. Rumpf*, in *Ned. Heraut* VI (1890), 96, 97; *Mdbl. Ned. Leeuw* XI, 26, XXVII, 184-186; *Wapenheraut* I, 49-52; *Biografie in Journal no.* 56, *vol.* XVIII (1905) *of the Royal Asiatic Society, Ceilon Branch*, door F.H. de Vos.

Regt

[Rumpf, Joost of Joost Lodewijk]

RUMPF (Joost of Joost Lodewijk), geb. omstr. 1535, overleden in 1587, zoon van Johannes R. kolonel van een regiment te voet onder Maximiliaan II en in 1566 in een veldslag tegen de Turken gesneuveld.

Joost, wegens zijn verzaking van het katholieke geloof door zijn vader onterfd en vervreemd van zijn broeder Wolfgang, vertrok in 1567 naar Hessen, waar hij ambtman werd. Hij nam later dienst bij de duitsche troepen door de Staten-Generaal aangeworven, maakte o.a. in 1581 onder Hohenlohe een tocht in Groningerland mede en in 1587 als maréchal-de-camp den veldtocht in Frankrijk. Hij overleed in laatstgenoemd jaar en liet uit een kortstondig huwelijk met N.N. Troye één zoon na: Herman Rumpf, van wien geen levensbijzonderheden bekend zijn. Deze had bij zijn eerste vrouw Elisabeth Hoffmans vier kinderen, o.a. Christian, die voorgaat.

Zie: *Nederl. Heraut* VII, 251, 252, en de daar genoemde bronnen.

Regt

[Rumpf, Petrus Augustinus]

RUMPF (Petrus Augustinus), geb. te Heidelberg in 1622 (volg. *Alb. stud.* Leiden), overl. in 1680, zoon van Christian, hiervoor, en van Agneta de Spina.

Hij studeerde in de medicijnen te Leiden, waar hij 10 Dec. 1639 (Heidelbergensis, 17 jaar oud) werd ingeschreven, promoveerde daar echter niet, maar te Padua, 18 Juli 1643. Reeds in 1656 was hij lijfarts van den Prins van Oranje (*Briefwisseling van Const. Huygens* V, 273) en stond bij dezen in hoog aanzien. 10 Jan. 1669 gekozen tot ouderling in de Engelsche kerk, was hij dit nog in Oct. 1670, maar werd in Juni 1670 door Willem III in zeer geheime commissie naar Londen gezonden om met lord Arlington eenige punten betreffende zijn overkomst naar Engeland te bespreken ‘which (schrijft de Prins) I dare not trust in writing ... You may entirely depend on his fidelity’ (*Orig. letters from king William III*, London 1704).

Rumpf bleef in Engeland; in Jan. 1671 werd in zijn plaats een ander ouderling gekozen en hijzelf werd - waarschijnlijk ten gevolge van de geheime zending naar Engeland, hem door prins Willem III opgedragen - in 1672 door koning Karel II

van Engeland tot ridder geslagen. Van hem, als 'gegageerde doctor in de médicine van Z.H. den Prince van Oranje', kwam op 20 Jan. 1673 een request in bij de Stat.-Gen. 'om door H.H. Mog. gecommitteert te worden tot Doctor van Z.H.'. En daarop werd hij den 23. Jan. d.a.v. daartoe benoemd 'op een tractement van thien hondert guldens benevens hondert guldens voor zijn Dienaer'. In het *Journaal van C. Huygens* wordt hij herhaaldelijk vermeld bij het leger te velde; zelf schrijft hij aan zijn broeder te Parijs over 'ma fonction de médecin de la cavallerie'.

In 1674 wordt hij vermeld als woonachtig te 's Gravenhage, op de zuidzijde van de Spuistraat; zijn vermogen werd destijds op ƒ 18.000 getaxeerd.

Hij was gehuwd met Anna Carels, die in 1672 overleed en 12 Sept. 1672 te 's Gravenhage in de Kloosterkerk werd begraven, vier kinderen nalatende, waarvan Sibylla (overl. 1 Juli 1700) met Mr. Daniël Pompejus van Assendelft, secr. van het Hof van Holland (overl. in Oct. 1722) en Maria Rumpf in Sept. 1685 met dr. Christian Harel, lijfarts van Willem III en prof. chem. te Londen, was gehuwd.

Zie: *Geneal. Rumpf* in *Nederl. Heraut* VI, 85, 86, VII, 254, 257-259; Hora Siccama, *Aant. Reg. Journ. v. Huygens*, 307, 599, 600, 807; *Wapenheraut* VIII, 469, 474, IX, 183, 192, 275-278; *Die Haghe* (1914-1915), 83.

Regt

[Rumpf, Willem]

RUMPF (Willem), geb. te Stockholm 7 Oct. 1690, overl. te Leeuwarden 11 Mei 1752, zoon van Christiaan Constantijn (1) hiervóór, en van diens tweede vrouw Anna Margaretha Bex.

Hij trad in militairen dienst, werd 1 Juni 1715 kapitein te voet in het regiment van den generaal-majoor van Ammama, 25 Mei 1720 majoor in het regim. van Idsinga, 7 Dec. 1722 luit.-kolonel in hetzelfde regiment, 19 Juli 1728 kolonel kommandant als voren en was in Febr. 1746 als generaal-majoor onder van der Duyn in het door de Franschen belegerde Brussel. Hij werd daarna 16 Mei 1747 bevorderd tot luit.-generaal der infanterie en kommandant van de troepen in Friesland. Als laatste mannelijke afstammeling van zijn geslacht, werd zijn stamwapen door een tamboer-majoor verbroken en neergelegd in zijn graf (vóór den prinsenstoel, achter de voorzangersbank).

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst te Leeuwarden 19 April 1715 met Gesina Hamerster (1692-1741), dochter van Aggaeus, raadsheer in het Hof van Friesland, en van Jeltje Wielinga; daarna 31 Mrt. 1743 met Anna Sophia van Knock, weduwe van Johan Hendrik Schultens. Een kleinzoon van dezen laatste nam den naam Rumpf bij den zijnen aan en komt in 1771 en 1776 in het leidsche Album voor als Willem Rumpf Schultens.

W. Rumpf had alleen bij zijn eerste vrouw een kind Epaeus R., dat echter reeds een groot jaar later overleed.

Zie: *Nederl. Heraut* VI, 98, 99; *Navorscher* (1891), 522-529, (1900), 416; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*^{2} II, 425, noot 1; *Alg. Ned. Familiebl.* IX, 39 (familie Rumpf Schultens).

Regt

[Russel, Frans Ferdinand Joseph Hubert]

RUSSEL (Frans Ferdinand Joseph Hubert), geb. te Sittard 19 Maart 1829, overl. te Smeermaas 9 November 1888, zoon van Frans Erwin Joseph R. en van Maria Theresia Petronella Lemmens, studeerde aan het college te Sittard, en vervolgens aan het seminarie te Rolduc. Omstreeks 1858 werd hij rentmeester

van baron de Loe d'Imstenrade te Mheer, en kreeg in 1862 eene betrekking aan de redactie van het dagblad *Le courrier de la Meuse* te Maastricht. In 1864 richtte hij *L'ami des intérêts du Limbourg* op, dat driemaal per week verscheen, aanvankelijk bij den drukker E. Roberts en sedert 1 Januari 1866 in zijne eigen drukkerij. Ook gaf hij het weekblad *De Nieuwsbode*, dat oorspronkelijk te Sittard, drukkerij Demarteau, verscheen, sedert 1 Januari 1873 voor eigen rekening uit. Ten gevolge van een bekend drukpersdelict, moest hij het vaderland verlaten en vestigde zich in het belgische plaatsje Smeermaas, waar hij overleed.

Op het gebied der limburgsche geschiedenis schreef hij: *De Heerlijkheid Geleen, hare voormalige heeren, inwoners, gerecht, gebruiken enz.* (1860); *Kroniek of geschiedkundige beschrijving der stad en voormalige heerlijkheid Sittard* (1862); *Geschiedkundige aanteekeningen over de stad Susteren* (1867); *Notice historique sur le feldmaréchal Claude T' Serclaes comte de Tilly, gouverneur de Maestricht* (1867); *Histoire de l'ordre du St. Sépulchre* (1872); *De rooverbenden in de landen van Overmaas, Braband en Holland en aan den Rijn* (1877); *Geschieden oudheidkundige schets der stad Maastricht* (1883 en 1884, twee deelen).

Op letterkundig gebied is van hem het meest bekend: *Schinderhannes, de rooverhoofdman, blijspel in* 4 *bedrijven met zang* (1878).

Zie: Jos. Habets, *Doodsbericht van Joseph Russel* in *Maasgouw* (1888), 89; A.F. van Beurden, *De familie Russel*, 33.

Verzijl

[Ruttens, Franciscus]

RUTTEN(S) (Franciscus), geb. te Helmond; datum van geboorte en overlijden zijn niet bekend. Hij was kapelaan aan de St. Gomaruskerk en pater in het klooster van Sion te Lier. In 1579 testeerde hij voor notaris Jac. Hasens en fundeerde o.a. een beurs van ƒ 30 in het college de Burcht te Leuven. Nog is bekend een fundatie voor den pastoor van Helmond, dato 15 Dec. 1577.

Zie: *Taxandria* I, 251; *Noord Brab. Alm.* (1890), 272; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 190.

Heeren

[Ruyght, Joannes]

RUYGHT (Joannes) of Ruchtius, priester, geb. te Diemen (prov. N. Holland), studeerde te Leuven, waar hij den graad van magister artium behaalde. Hij keerde weder naar de hollandsche missie. Meer dan 30 jaren was hij in zijn geboorteplaats pastoor, tot zijn dood 20 Juli 1646. Hij bediende ook Overdiemen en Duivendrecht en andere dorpen, zooals de la Torre vermeldt in zijn verslag 1633, en had J. Craenlant tot medehelper.

Hij overleed te Amsterdam, volgens *Bat. Sac.* II, 414. Dit werk vermeldt ook het onderschrift van zijn gegraveerd portret, zonder aanduiding door wien of waar dit vervaardigd is. Hij komt niet voor op de lijst der priesters overleden te Amsterdam, *Bijdr. Haarlem* XVII, 57 en vv., wellicht omdat hij aldaar niet in bediening was. Het *Necrol. Harlem.* vermeldt zijn overlijden te Amsterdam.

Zie: *De Katholiek* (1871) LX, 334; *Hist. episc. Harlem.*, 127; *Bijdr. bisdom Haarlem* IV, 124; *Archief aartsb. Utrecht* XII, 418.

Fruytier

[Ruys, Arnoldus Emmanuel]

RUYS (Arnoldus Emmanuel), geb. te Venlo 1 Febr. 1711, aldaar overl. 19 en begr. in de Minderbroederskerk 22 Jan. 1760, zoon van Henricus Albertus, die volgt en van Wendelina Josepha Poell, was schepen van Venlo 1741-1760, deed den eed als schepen 27 Nov. 1741 en als secretaris 15 Febr. 1742, regeerend burgemeester 1747 en 1751, werd 3 Oct. 1755 tot commissaris voor de molenaars en akkerlieden aangesteld, was postmeester te Venlo en geheim-

raad van de abdis van Thorn, huwde te Venlo 26 Febr. 1742 met Maria Antoinetta Maximiliana Margaretha Theresia van Son (geb. te Rijswijk 17 Januari 1722, overl. te Venlo 13 en begr. in de Minderbroederskerk 16 Juli 1768, dochter van Michael v.S. en van Maria Louisa de Gilkens).

Uit zijn huwelijk sproten twaalf kinderen, waarvan zijn te noemen: Michael Josephus Swibertus (geb. 18 Maart 1744, overl. 11, begr. 14 Jan. 1778 in de Minderbroederskerk), raad van het souvereine hof van het overkwartier van Gelder te Venlo; Henricus Albertus Jacobus (geb. te Venlo 14 Dec. 1753, overl. te Beesel 29 Mei 1824), officier in dienst der Generale Staten, werd 18 Januari 1788 met het kasteel Nieuwenbroeck te Beesel beleend, huwde te Venlo 14 Febr. 1785 met Josephina Joanna Baptista Antonetta van Aefferden (geb. te Venlo 27 Aug. 1759, overl. te Beesel 18 Jan. 1834); Franciscus Josephus Antonius (geb. te Venlo 6 Oct. 1757, overl. te Düsseldorf 24 Nov. 1834), kanunnik en vervolgens deken van het kapittel der O.L.V. kerk te Cleef, prevoost van St. Swibertus te Keizersweerth; Edmundus Hieronymus (geb. te Venlo 21 Juli 1759, overl. te Beerenbrouck bij Gelder 9 Juli 1832), raad en ontvanger-generaal der domeinen in het overkwartier van oostenrijksch Gelder, te Venlo, vervolgens ontvanger der domeinen te Grave en van het land van Cuyck, lid der ridderschap in Limburg, administrateur van 's Rijks schatkist in Limburg, lid van het stedelijk bestuur te Maastricht in 1822, gehuwd te Venlo 16 Aug. 1784 met Clara Maria Anna Philippina van Aefferden (geb. te Venlo 12 Juli 1762, overl. te Gelder 10 Januari 1847.

Zie: *Maasgouw* (1920), 60, (1925), 19; stadsarchief van Venlo no. 243; *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le Limbourg* (1907), 375; *Genealogie Ruys* in *Annuaire de la noblesse de Belgique* (1864).

Verzijl

[Ruys, Franciscus Gerardus]

RUYS (Franciscus Gerardus), geb. te Venlo 19 October 1687, aldaar overl. 22 en begr. in de Kruisheerenkerk 26 Mei 1768, zoon van Gerlachus Arnoldus, ontvanger-generaal der convoijen en licenten te Venlo en van Anna Catharina Scholtissen, was raadsheer aan het hooggerechtshof te Venlo, benoemd 26 Juni 1717, deed den eed te 's Gravenhage 7 Juli 1717 en te Venlo 2 Sept. 1717, heer der halve heerlijkheid Blerick, beleend 10 Januari 1722, huwde te Blerick 16 Juni 1720 met Catharina Josepha van Aerssen (ged. Roermond 5 Sept. 1702, begr. Venlo 23 Dec. 1732, dochter van Tilmanus Antonius v.A., advocaat te Roermond en van Clara Francisca Claessens, vrouwe van Blerick).

Kinderen uit dit huwelijk waren o.a.: Gerlachus Arnoldus Joseph (ged. 21 Oct. 1721, begr. 15 Oct. 1742), heer van Blerick; Catharina Theresia (ged. 16 Oct. 1723, overl. 8 Januari 1787), vrouwe van Blerick; Clara Francisca Ferdinanda (ged. 9 Dec. 1726, overl. 16 Jan. 1797, huwde te Blerick 18 Febr. 1785 Carolus Melchior Joannes Joseph van Laer, heer van Blerick voor de andere helft, ged. Blerick 1 Aug. 1747, overl. Venlo 2 Oct. 1797, begr. te Blerick, zoon van Antonius Sigismundus Fredericus Ernestus en van Henrietta Joanna Beatrix de Jeger). Deze tak der familie Ruys wordt zeer onjuist en onvolledig behandeld in de genealogie Ruys in het *Annuaire de la Noblesse de Belgique* (1864), waarom wij hier ook de jong gestorven kinderen

vermelden: Tilmanus Antonius (ged. 29 Juli 1725, begr. 25 Aug. 1730), Anna Helena (ged. 24 Oct. 1728, begr. 20 Nov. d.a.v.) en Anna Christina Constantia (ged. 7 Dec. 1732).

Zie: *Limburg's Jaarboek* (1902), 154-155; *Maasgouw* (1879), 169.

Verzijl

[Ruys, Henricus Albertus]

RUYS (Henricus Albertus), geb. te Venlo 3 Juni 1683, overl. aldaar 29 Nov. en begr. in de Minderbroederskerk 3 Dec. 1741, zoon van Gerlachus Arnoldus en Anna Catharina Scholtissen, was licentiaat in de beide rechten, ontvanger der convooien en licenten te Venray, schepen te Venlo 1724-1741, regeerend burgemeester 1728, 1730, 1732, 1734, huwde te Venlo 14 October 1708 met Wendelina Josepha Poell (geb. 29 Mei 1691, overl. 11 Sept. 1736, dochter van Gerardus Edmundus P. en van Maria Baenen).

Uit dit huwelijk o.a. Arnoldus Emmanuel (die voorgaat); Maria Anna Barbara Antonetta (geb. en ged. te Venlo 17 Juni 1713), huwde te Venlo 17 Oct. 1749 Theodorus Dalbender, raad van den keurvorst van Keulen en toldirecteur te Keizersweerth; Joseph Swibertus Hyacinthus (geb. te Blerick 11 Sept. 1717, overl. te Keizersweerth 23 Juni 1778), begr. bij de Capucijnen, kanunnik der kerk van St. Balbina te Raede bij Suchtelen, kanunnik en deken van het kapittel van St. Swibertus te Keizersweerth, ingevolge resignatie door zijn oom Gerlachus Anselmus Joseph Ruys, raadsheer van den keurvorst van Keulen.

Zie: *Maasgouw* (1906), 64 (1920) 60; *Genealogie Ruys* in *Annuaire de la noblesse de Belgique* (1864).

Verzijl

[Ruysch, Arie]

RUYSCH (Arie), geb. Febr. 1797 te Rotterdam, overl. Oct. 1871 te Vlissingen, zoon van Joseph Ruysch en Catharina Schilders. Bij de terugkomst van Bonaparte trad hij als vrijwilliger in dienst en maakte den slag van Waterloo en den veldtocht in Frankrijk mee. Na zijn ontslag in September 1822 als sergeant -majoor bij de 2e afdeeling infanterie, was hij werkzaam bij den ontvanger der belastingen te Sas van Gent en daarna te Vlissingen. Later vestigde hij zich te Vlissingen als wijnkooper en steenkolenhandelaar. Van 1857 tot 1869 was hij daar lid van den Gemeenteraad en van 1852-1868 van de Kamer van Koophandel en fabrieken. R. was vatbaar voor oogenblikkelijke indrukken, waardoor zijn levensbeschouwing weleens weifelde en hij van een vurig vrijmetselaar en voorstander der vrijzinnige beginselen Katholiek werd.

In de woelige dagen van 1830 en 1831 wakkerde hij door woord en daad de geestdrift aan. Voor zijn bemoeiingen ten behoeve van den gekwetsten kanonnier J. van der Bol, schonk koning Willem I hem in April 1837 de Rijks-gouden medaille; in 1865 het zilveren kruis der vrijwilligers van 1815. Voor letterkundigen arbeid kreeg hij meer dan eens gouden en zilveren eerepenningen. De tooneelstukken van R. werden menigmaal opgevoerd. Van het bekroonde blijspel *Het bankbiljet van duizend gulden* (1858) verscheen in 1873 een 5e druk; het tooneelspel *'t Was maar een loods* werd in 1868 en 1873 herdrukt; dit gebeurde ook met *De Wees van Brussel* (1848 en 1868); *Zoo werd hij rijk* (1855 en 1874); *De Hertog van Alençon te Antwerpen* (1863 en 1866). Het drama *Moederliefde en heldenmoed, of de gevangenis op het slot 's Gravenstein te Antwerpen*, uitgegeven ten voordeele der

oprichting van het standbeeld van Admiraal de Ruyter, werd in 1837 voor de 3e maal

gedrukt. Zijn laatste gedicht: *Vooroordeel tegen Zeeland*, zag in 1871 te Zwolle het licht.

R. huwde eerst met Levina Johanna Stevens, overl. 1851, daarna met Annette Catharina Frantzen. Hij stierf na langdurig aan een aanval van beroerte te hebben geleden, zonder kinderen na te laten.

Het meest gelijkende portret werd in Jan. 1863 door J.P. Berghaus te Leiden geteekend en op steen gebracht.

Zie: Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* (1893) II, 557 vv.; *Catalogus der Bibliotheek van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* VII, 467.

Versprille

[Ruyte, Levinus]

RUYTE (Levinus) was in de laatste helft der 16e eeuw een zeer bekwaam landmeter te Zierikzee en vervaardigde verschillende kaarten, o.a. 1558 het Sloe, 1575 de situatie van Bergen, Steenbergen, Tholen, Reimerswaal, enz.

Zie: C. de Waard, *Inventaris van Kaarten en Teekeningen*, nrs. 140, 670, 887, 888, 1150; *Zelandia illustrata* I, 615; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* (1893) II, 559.

Versprille

[Ruyters, Dierick]

RUYTERS (Dierick) woonde in het begin der 17e eeuw te Middelburg, was wellicht te Vlissingen geboren. Hij deed als schipper meermalen reizen naar West-Indië en Brazilië.

Hij schreef: *Toortse der Zeevaart* (Vlissingen 1623), welk boek in 1648 en 1673 te Amsterdam herdrukt werd. Juli 1623 kreeg R. van de Staten-Generaal 60 pond van 40 groot voor de dedicatie van dit boek, waarvan de volledige titel luidt: *Toortse der Zeevaart, om te beseylen de custen gelegen besuyden den tropicus Cancry, als Brazilië, West- Indië, Guinea en Angola*. In het Rijksarchief

te Middelburg zijn verscheiden kaarten van de westindische kusten, door hem geteekend.

Zie: *Navorscher* (1878); Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* (1893) II, 565 v.

Versprille

[Rijp, Peyken]

RIJP (Peyken) was een boekdrukker te Hoorn, die opstelde, drukte en uitgaf een *Chronyk van Hoorn* (Hoorn 1706, 8°), die geen herdruk is van de kroniek van Velius, maar wel naar dat geschiedwerk is bewerkt. Zijn kroniek is natuurlijk tevens een vervolg op Velius; zij eindigt met 1705.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 586.

Brugmans

[Rysack, Jean]

RYSACK (Jean), geb. te Venlo 1 Maart 1819, overl. te Doornik omstreeks 1890, natuurl. zoon van Maria Elisabeth Rysack, was een zeer verdienstelijk portret- en historieschilder, en noemde zich ook Jean Warnas. Den 1. Juli 1854 hield hij op het stadhuis te Venlo een tentoonstelling. De venlosche burgerij werd toen door hem in de gelegenheid gesteld een aantal zijner meest beroemde werken te bezichtigen, die eerst op de tentoonstellingen te Parijs en te Gent geëxposeerd waren. Den 17. Febr. 1855 hield hij een tentoonstelling te Doornik, die met een bezoek van den Koning der Belgen vereerd werd. Venlo bezit van hem een H. Familie (1837) en een herbergstafereel (1845), hetwelk zich op het stadhuis bevindt, en nog eenige stukken, welke zich in particuliere handen bevinden.

Zie: H. Uyttenbroeck, *Bijdragen tot de geschiedenis van Venlo* I, 152; *Courier de l' Escaut* d.d. 17 Febr. 1855; *Nieuwe Venlosche Courant* d.d. 30 Sept. 1926; Jan Verzijl, *Genealogie Rysack*.

Verzijl

S.

[Sadocks, Mordechay]

SADOCKS (Mordechay), rabbijn bij de hoogduitsche joodsche gemeente te Amsterdam om streeks 1695, geeft als zoodanig met zijn collega Aerent Aerents Cohen een verklaring omtrent het bij Ansel Soget gedrukte hebreeuwsche gebedenboek volgens den ritus van zijn gemeente.

Zie: Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam in de* 17*de eeuw* (den Haag 1914), 741.

Zwarts

[Saelmaker, Godefridus]

SAELMAKER (Godefridus), benediktijn der abdij Abdinghof te Paderborn, missionaris te Woerden, overleed aldaar 10 Aug. 1649.

Omstreeks 1630 had een Utrechtenaar Gaspar Hendrikse van Nes gezorgd, dat een katholiek priester zich in Woerden vestigde te zijnen huize, met goedkeuring van den apostolischen vicaris. De twee eerste missionarissen vertrokken weer spoedig. Behalve de weinige Katholieken in het stadje waren er rondom de stad wel een zeker tal geloovigen, maar Woerden overtrof in gestrengheid tegenover de Katholieken alle steden van Holland. Zonder gevaar kon een priester er niet vertoeven. Buiten tijd van nood kon hij alleen 's nachts uitgaan. Toen de tweede priester vertrok, waren de ongeveer 600 Katholieken verlaten, 1636. De pest brak uit in Woerden; van Nes drong bij den aartspriester Wachtelaar aan een anderen missionaris te zenden om de vele zieken bij te staan. De aartspriester kon onder de geestelijken niemand vinden dan een pater benediktijn, Godefridus Sael-

maker, door de Zweden uit zijn abdij te Paderborn verdreven, die dit heldenwerk aandurfde. Hij nam zijn intrek bij van Nes, die hem opnam ondanks het gevaar der besmetting. Toen de pest ophield, nam de gemeente den pater aan om zijn trouwe diensten, ofschoon hij wegens zijn duitschen tongval en ongunstige voordracht weinig beviel. 25 Dec. 1639 werd pater Godefridus door de dienders gegrepen en in de gevangenis geworpen tot men hem vrijkocht voor 800 gulden, meest betaald door Gasp. van Nes. Hij werd vrijgelaten op voorwaarde niet meer in het huis van van Nes te verblijven. Van Wachtelaar, de aartspriester, had intusschen in zijn plaats een seculier priester, Woesthof, gezonden, die in Woerden bleef, doch een jaar later, na ergernis en schande, vertrok. Pater Godefridus bleef trouw op zijn post, 14 à 15 jaar, tot zijn dood 10 Aug. 1649. *Bat. Sacra* zegt verkeerd 1640 en verwart geheel de opvolging der priesters te Woerden. Het *Necrol. Haarlem.* noemt hem Saelmaejer. doch vermeldt het jaartal 1649 (*De Katholiek* 1871, II, 336).

Zie: *Archief aartsbisdom Utrecht* I, 421, 437, X, 197, XII, 212.

Fruytier

[Saint-Evremond, Charles de Marguetel de Saint-Denis sr. de]

SAINT-EVREMOND (Charles de Marguetel de Saint-Denis sr. de), geb. in Jan. 1616 (zie *Revue de Normandie* IX, 131 en *Revue d' Histoire littéraire de la France* (1911) XVIII, 620-626), als derde zoon van Charles de Marguetel de Saint-Denis uit één van de voornaamste geslachten van Normandië, overleed 9 Sept. 1703. Op 9-jari-

gen leeftijd werd hij naar het Collège de Clermont in Parijs gezonden, waar hij als leeraar Pater Canaye had, aan wien hij, in een beroemden dialoog, waarin men den geest van Voltaire meent te voelen, de onsterfelijkheid van het belachelijke schonk. In militairen dienst getreden werd hij luitenant van de gardes van den hertog van Enghien, den toekomstigen prins van Condé, en het is zeker door diens omgang, evenals later door dien met Ninon de l'Enclos, dat zich in hem de vrijheid van gedachte en van zeden ontwikkelt. Hij volgde hem naar Rocroi en naar Nordlingen, waar hij ernstig gewond werd, maar gedurende de Fronde (in tegenstelling met wat Lefèvre-Pontalis, *Jean de Witt* II, 126 zegt) bleef hij trouw aan den Koning en werd daarvoor in 1652 beloond met een aanstelling tot veldmaarschalk en een pensioen (des Maizeaux, *La vie de Monsieur de Saint- Evremond*, voor zijn *Oeuvres* I, LXXVIII). Evenwel dwong een felle brief tegen Mazarin gericht naar aanleiding van het sluiten van den vrede van de Pyreneeën (1659), die aan het licht kwam bij het proces van Fouquet, hem op het eind van 1661 het land te verlaten en zich naar Holland te begeven. Hij bleef er korten tijd en in het begin van het volgende jaar ging hij door naar Engeland (W.M. Daniëls, *Saint-Evremond en Angleterre* (Versailles 1907)), vanwaar hij op het eind van 1665 naar den Haag terugkwam (zie den brief van 13 Dec. 1665, uitgegeven door Jal, *Dictionnaire critique*). ‘Gelukkig,’ meende hij, ‘om na geleefd te hebben in de gedwongenheid van het hof, zijn leven te eindigen in de vrijheid van een republiek, waar zoo er al niets te hopen is, althans ook niets te vreezen is.’

Maar de brief aan den marquis de Crequi (1666) (II, 224-229) is meer en beter dan dat. Hij is niet minder dan een overdoen na een verloop van 6 jaar van de *Relation* van Sorbière (*Relations, Lettres et Discours* (Paris 1660 in 24), weergegeven door P.J. Blok in *Bijdr. en Med. Hist. Gen.* XXII (1901), 57) en wil een beeld geven van dat Holland, waarop de fransche weetgierigheid steeds gespitst is. En het is achtereenvolgens, een beeld van zijn magistraten ‘voorzien van een groote autoriteit in hun taak voor het algemeen belang en weinig begunstigd met particuliere voorrechten voor hun persoon, streng in de staatszaken, trotsch op het belang van hun land tegenover vreemde natiën, zacht en meegaand met hun burgers, gemakkelijk met allerlei soort menschen.’ ‘De belastingen zijn hoog maar het is voor het publieke welzijn.’ ‘Verschil van godsdienst, dat elders zooveel moeilijkheden veroorzaakt, verwekt hier niet de minste opwinding der gemoederen’, en, ondanks de wel wat optimistische overdrijving, was dit inderdaad iets dat een Franschman moest treffen. Hoewel hij het politieke leven niet anders wil dan prijzen, kan hij dat niet ten opzichte van het maatschappelijke leven, dat in Parijs op een hooger peil van beschaving staat. ‘We zien minder beschaafde menschen [in den zin van de 17e eeuw natuurlijk] dan knappe, meer gezond verstand in zaken dan fijnheid in de gesprekken.’ ‘De dames zijn gezellig genoeg om ons te amuseeren, maar te weinig geanimeerd om onze rust te verstoren.’ Onze galante edelman betreurt, dat er ‘van haar niets te verwachten is, hetzij door haar wijsheid, hetzij door haar koelheid, die haar deugdzaam houdt.’ Hij vindt meer galanterie bij de meisjes die er zich van bedienen ‘als een onschuldige hulp om zich een echtgenoot te verschaffen’, maar hij keurt de lange verlovingen af, die dikwijls uitloopen op tegenzin en breuk. Over het geheel genomen vindt hij ‘cette bonne nation’ ‘heel wijs in haar gedrag en in haar be-

stuur, maar weinig wetend van de kiesche genoegens en beschaafde manieren'. Ondertusschen is hij vol lof voor den Haag, 'dat de reizigers bekoort nadat zij de pracht en praal van Parijs en de zeldzaamheden van Italië gezien hebben', vooral het Haagsche Bosch prijst hij bovenmate. 'Van tijd tot tijd,' vertelt hij, 'gaan we een bezoek afleggen bij den jongen Prins [hij was toen 15 jaar], aan wien ik het overlaat zich te beklagen, terwijl ik alleen maar zeg dat nooit iemand van zijn hoedanigheid volmaakter verstand had dan hij op zijn leeftijd.'

Een zin was ook gewijd aan den grooten Raadpensionaris, Jan de Witt: 'Men kan niet van het bestuur spreken zonder iets te zeggen van hem die er het grootste aandeel in heeft. Om rechtvaardig te zijn, niets evenaart zijn bekwaamheden dan zijn belangeloosheid en zijn standvastigheid'. Dit komt wel overeen met de meening van d'Estrades (*Correspondance des Ambassadeurs. Hollande*, dl. LXXV, f. 375 v.) 30 April 1665: 'Mr. De Wit par dessus tout, qui est sur les lieux [au Texel], travaillant jour et nuit habilé de gris avec des boutons d'or, l'espée au coste, un cravate noué d'un ruban coleur de feu et une cane de commandement à la main. Enfin, il est le general sur terre et sur mer, et en verité, c'est un homme, quoy qu'advocat de sa profession, qui a du coeur et beaucoup de mérite'.

Hoewel de brief, die in de *Brieven aan J. de Witt* (uitg. Fruin - Japikse, II. 1922, 221 v.) aan hem wordt toegeschreven, niet van hem kan zijn, is het zeker dat Saint-Evremond de Witt persoonlijk gekend heeft; immers in een *Discours sur les Historiens françois* (III, 128) op het bestuur van Holland terugkomend, zegt hij: 'Ik herinner me dikwijls in Holland gezegd te hebben, ook aan den pensionaris zelf, dat men zich vergist in de natuur van de Hollanders. Men houdt het er voor dat de Hollanders de vrijheid liefhebben en zij haten alleen de onderdrukking. Er is bij hun weinig fierheid van ziel en het is juist de geestelijke trots die de ware Republikeinen maakt.'

Natuurlijk beperken de hollandsche relaties van Saint-Evremond zich niet tot den Prins van Oranje en Jan de Witt. Hoewel hij nauwelijks gesproken heeft over Constantijn Huygens noemt deze laatste hem dikwijls in zijn correspondentie als één van zijn kennissen, b.v. in zijn brief van 21 Nov. 1669 aan de Hauterive (*Briefwisseling van Constantijn Huygens*, uitgeg. d.J.A. Worp VI, 257): 'De heer de St. Evremond, die hier is, laat u groeten' (zie ook *ald.* 287, 357 enz.). Onze schrijver vermeldt meermalen Nicolaas Heinsius en Isaac Vossius; den laatste noemt hij 'des doctes le héros' (*Oeuvres* IV, 326) of zijn 'ami de lettres' (*ibid.* II, 281).

Maar Vossius heeft voor hem nog een ander belang dan enkel een grondig kenner van de klassieke en oostersche oudheid te zijn, hij is, evenals hun beider kennis Coenraad van Beuningen, een geest vrij van alle geloof en het is ongetwijfeld Vossius, wanneer het ten minste niet de Witt zelf is geweest, die hem naar de stille Veerkaai heeft gebracht, naar dat magere kleine joodje, gekleed in zijn 'slordigen japonsche rok', die dogma's afsleep met vlijmscherpe zinnen, zooals met zijn steen brillenglazen. Over zijn persoonlijke relateis met Spinoza spreekt St. Evremond met zijn biograaf des Maizeaux aldus (*La Vie* etc. in dl. I van de *Oeuvres*, blz. CXVII-VIII): 'Deze laatste, vertelde hij me eens, was van middelmatige grootte en had een prettig gezicht. Zijn wetenschap, zijn bescheidenheid en zijn onbaatzuchtigheid maakten hem geëerd en gezocht bij alle menschen van geest die in den Haag kwamen. Uit zijn gewone gesprek-

ken kon men nauwelijks merken dat hij gevoelens koesterde, die men in zijn *Oeuvres posthumes* daarna heeft aangetroffen. Hij veronderstelde het bestaan van “un être distinct de la matière”, dat de wonderen had teweeggebracht langs natuurlijken weg en dat den godsdienst had ingesteld om de Rechtvaardigheid en de Liefdadigheid te doen in acht nemen en gehoorzaamheid te eischen. Het is ook dit, voegde M. de Saint-Evremond er aan toe, wat hij heeft willen aantoonen in zijn *Theologia politica*.' De uitlegging die hierop volgt, verraadt de apologetische neiging van den biograaf, zijn zorg om zijn held niet voor een atheïst te doen houden; hij heeft een gedeelte kunnen verzwijgen of de beteekenis er van wat kunnen verzachten, maar vast staat dat Saint-Evremond één van de eerste Franschen is, die in aanraking met den hollandschen wijsgeer zijn geweest, en hem in den kring van de fransche gedachte heeft doen binnentreden, waar hij voortaan een zoo aanzienlijke plaats zou bekleeden. Niet alleen maakt hij verscheidene toespelingen op Spinoza's leer (*Oeuvres* III, 287, V, 417) maar ook is het veroorloofd te onderstellen dat hij, in betrekking gebleven met de ‘libertijnen’ van Parijs en Chantilly, hun Spinoza heeft kunnen aanwijzen als den verwachten theoreticus van hun ‘libertinage’. Als dit waar is, zou Saint-Evremond althans indirect aandeel hebben gehad in die geheimzinnige reis naar Utrecht, waar de zwitsersche colonel en gewezen predikant Jean Baptiste Stouppe, schrijver van de *Religion des Hollandois* (Aug. 1673), Spinoza liet komen op het eind van Juli 1673, met de bedoeling hem den Prins van Condé, het hoofd der fransche ‘curieux’, te laten ontmoeten, die echter, naar het schijnt, de stad al weer voor zijn aankomst had verlaten (zie hierover het laatste in mijn: *Saint-Evremond en Hollande* in de *Revue de Litterature comparée* van 1 Jan. 1926).

Over het leven, dat Saint-Evremond in den Haag leidt, kunnen wij enkele berichten overnemen uit een brief van 9 April 1666, gepubliceerd door W.M. Daniëls (*op. cit.* 149-150) waarin hij Lord Arlington gelukwenschte met zijn huwelijk met jonkvr. van Beverweert; vervolgens uit de correspondentie gepubliceerd in 1750 door le *Conservateur*, meegedeeld in de *Revue d' Histoire Littéraire de la France* (1922, 385-408) en die voornamelijk betrekking heeft op het jaar 1669. Zij laat ons den schrijver zien te midden van het mondaine leven van de residentie. Hij speelt hombre met den gezant van Portugal, don Francisco de Melos, banketteert met Mr. le Rhingrave (Magnus de Salm), onderhoudt zich met graaf Frederik von Dohna of wel met den duitschen gezant Muller. Hij gaat dikwijls naar de comedie om er die *Comédiens français en Hollande* te hooren (waaraan de heer Fransen zoo juist een belangrijk proefschrift heeft gewijd, Paris, 1925), die hem de *Tartuffe* doen apprecieeren omdat het naar zijn hart en geest geschreven is. Een andere persoon waarvan melding wordt gemaakt is Bussy, een Franschman, bezitter van den ‘Dolphijn van Frankrijk’, waar hij woont op den Vijverberg, en uit zijn raam de schitterende menigte wandelaars kan beschouwen en in de verte over de kalme wateren van den vijver de verscheidenheid van de oude puntgevels van het Binnenhof kan zien. In 1669 ontmoet hij daar graaf Magalotti, toekomstig vertaler van zijn werken, en Cosimo de' Medici, zooals de secretaris van deze laatste op 17 Juni getuigt: ‘Invitò S.A. a desinare Monsieur Saint-Evremond, che nella medesima osteria era molto tempo che allogiava, non potendo, per alcuni accidenti, tornare in Francia (zie G.J. Hooge-

w e r f f , *De twee Reizen van Cosimo de' Medici door de Nederlanden* etc. *Werken Hist. Gen. Utr.* 3e r. no. 41, blz. 239).

Wanneer verliet de schrijver de residentie om naar Londen te gaan, waar Karel II, die graag aan zijn hof verdienstelijke mannen verzamelde, hem een traktement aanbood dat later komisch gerechtvaardigd werd door het gouvernement van Duck Island in Saint James Park (zie W.M. D a n i ë l s , *op cit.* 148)? De oude biograaf des Maizeaux, over het geheel nauwkeurig, antwoordt: 1670 en de correspondentie van den edelman zelf, die van Colbert en G. Boreel (24 Mei 1670, blz. 468, 2e dl. *de Brieven aan J. de Witt* d. Japikse, Amst. 1922 veroorloven te verklaren dat het in het voorjaar is geweest. In het volgend voorjaar spreekt Constantijn Huygens, in een brief uit Londen aan Ninon de l'Enclos van 14 Mei 1671 (*Briefwisseling* VI, 287) over hem als iemand die daar aanwezig is. Maar opeens toont een onuitgegeven document, dat ik pas geleden gevonden heb in de brieven der gezanten in Holland op het Ministerie van Buitenlandsche Zaken in Parijs (dl. XCII f. 52r), hem ons, in het rapport van den geheimen agent d'Aunoy, op 24 Jan. 1672 wederom in den Haag: ‘Hij (van Beuningen), St.-Evremond en ik hielden gisteren een lang gesprek over dat onderwerp in mijn kamer waar ze het heelemaal niet eens waren wat de bemoeiingen betreft van Engeland [ten gunste van den Prins van Oranje] die Saint-Evremond zeker beter kende dan de ander’. De eenige bruikbare onderstelling die ik geloof over dien onverwachten terugkeer, die nooit opgemerkt is, te kunnen geven, is, dat de schrijver van wege zijn hooge hollandsche relaties aan het buitengewone gezantschap van Downing op het eind van 1671 was toegevoegd. Ik weet niet of hij dit ook vergezelde, toen deze plotseling den Haag den 15den Febr. 1672 verliet; we weten alleen dat de jonge ‘Rhingrave’, toen hij op dezen datum van Brussel uit aan den Prins van Toscane schreef, op zich nam zijn complimenten aan den Prins van Oranje en aan Saint-Evremond over te brengen (*Werken Hist. Gen.* 3e r. dl. XLI, 1919, blz. 387). Maar in den herfst van 1674 is hij er zeker niet meer, daar Const. Huygens van den Haag uit aan den gezant van Portugal in Engeland, don Francisco de Melos, 7 Oct. 1674, schrijft: ‘Groet den heer de St.-Evremond’. Men kan dus zeggen, dat het derde verblijf van Saint-Evremond in Londen, gevolgd op zijn derde verblijf in den Haag, geen einde maakte aan zijn hollandsche relaties. Hij blijft omgaan met zijn: ‘bon ami de lettres’ Isaac Vossius, die domheer van Windsor geworden is, hoewel hij hardnekkig weigert zijn communie te doen; met C. van Beuningen, buitengewoon gezant, die overigens niet veel vromer was en deelde in de ‘libertinage’ van Saint-Evremond in alle beteekenissen van het woord; met de dochters van den heer van Beverweert, mevrouw Arlington, mevrouw d'Osseri en mevrouw de Balcanes, mejonkvr. Charlotte van Beverweert, bekend in den salon van de Hertogin van Mazarin en later als dame du lit van Koningin Anna. Hij diende trouw Karel II en Jacob II en niet minder Willem III, waarvan hij de jonge ster bij het opgaan had aangebeden, hoewel hij de meest verbitterde vijand van zijn wettelijken soeverein geworden was. In werkelijkheid maakten deze goede libertijnen van de 17e eeuw (men denke aan Condé, die naar de Spanjaarden overging gedurende de Fronde) evenveel gebruik van hun vrijheid tegenover hun Koning als tegenover God.

Saint-Evremond stierf in Londen ‘marcore et senio’ op bijna 88-jarigen leeftijd, Sept. 1703. Aan

een priester, die hem op zijn doodsbed vroeg of hij zich niet wilde verzoenen, antwoordde de zieke: ‘van ganscher harte. Ik zou me wel willen verzoenen met den eetlust, want mijn maag werkt niet goed meer’ (Brief van Bayle aan Mathieu Marais). Dit belette den onboetvaardigen libertijn niet in Westminster begraven te worden, waar de eeuwig verbannene in vreemde aarde rust tusschen de dooden, die Engeland eert.

Uitgaven van S.E.'s geschriften: *Oeuvres* (Londen 1725) 5 dln in 24°, gevolgd door 2 dln. *Oeuvres mêlées* (dl. VI en VII) welke voor het grootste deel apocrief zijn; *Oeuvres choisies* door Ch. Giraud (1865) 3 dln. in 16°; *Pages choisies* door Remy de Gourmont (Paris, Mercure de France, z.j.) 12°; *Saint- Evremond critique littéraire* door Maurice Wilmotte (Paris, Rossard, 1923) 12°.

Zijn portret, geschilderd in 1701 door James Parmentier, bevindt zich in de National portrait gallery te Londen; gegraveerde portretten bestaan van de hand van G. Edelinck, P. van Gunst, Th. Nugens, G. Vertue, J.M. de Haas, E.M. Lepicié en een onbekend kunstenaar.

Zie over hem: des Maizeaux, *La Vie de Mr. de Saint- Evremond*, vooraan in de *Oeuvres*, dl. I; Giraud in dl. I van de *Oeuvres choisies*; V. Melville Daniëls, *Saint- Evremond en Angleterre*, proefschrift van de Univ. Parijs (Versailles, Luce, 1907) (cf. blz. 155 Appendice G. *Bibliographie*); P. Chaponnière, *Les premières années d'exil de Saint- Evremond* in *Revue d' Histoire littéraire de la France* (1922), 385-408, de verklaringen omtrent in de gepubliceerde brieven voorkomende personen zijn bijna alle te verbeteren; Jean Aubry, *Le troisième Centenaire de Saint- Evremond* in *Mercure de France* (1 Maart 1916); *Saint- Evremond en Angleterre* in *Revue de Paris* (1916); Gustave Cohen, *Le séjour de Saint- Evremond en Hollande* in *Revue de Littérature comparée* (1925 en 1926) en in *Revue d'Histoire Moderne* (1927).

Gust. Cohen

[Saive, Olivier de]

SAIVE (Olivier de), bernardijn der abdij Godsdal (Valdieu) bij Visé 20 Aug. 1645, werd 1672, toen de Franschen reeds Utrecht bezet hadden, door den abt van Clairvaux benoemd tot abt van Klaarkamp, de oudste abdij zijner orde in Friesland, sinds 1581 verwoest. Olivier de Saive was geestelijk bestuurder van de nonnenabdij Munster O. Cist. te Roermond, een der eersten uit Valdieu, nadat de abdij Oudekamp bij Rheinberk van hare rechten op deze abdij was ontzet. 1670 was hij teruggeroepen naar zijn abdij Valdieu. Met zijn titel van abt van Klaarkamp werd hij afgevaardigd naar koning Lodewijk XIV, om zich te beklagen over de verwoesting en plundering der eigendommen en parochiën van Valdieu of Godsdal door de fransche troepen. 1682 keerde hij weder naar Roermonds abdij als biechtvader tot 1691, toen hij pastoor werd te Warsage, parochie van Godsdal. Als zoodanig komt hij nog voor 1696. Zijn dood wordt vermeldt in het *Anniversale* der abdij in April 1702. Zijn broeder Willem Jan, notaris te Hombourg, deed 1690 aan de abdij Godsdal te zijnen gunste een gift van een jaarlijkschen cijns. Voor Oliv. de Saive en zijn bloedverwanten was een jaargetij gesticht in de abdij.

Zie: J.S. Renier, *Historique de l'abbaye de Valdieu*, 38, 70, 118; *Anniversale benefactorum domus Vallis Dei O. Cist.* H.S. fol. 12.

Fruytier

[Saldaña, Felix de]

SALDAÑA (Felix d e) was geneesheer bij de portugeesche Joden van Amsterdam in het midden der 18de eeuw. Vooral als spaansch dichter heeft

hij zich onderscheiden, hoewel al zijn geschriften alleen in handschrift zijn bewaard gebleven. In 1748 schreef hij *La carnisida*, een spaansch gedicht, bestaande uit 13 zangen, opgedragen aan Aron, Isaac, Jacob en David de Pinto 'preclado edeficadores de la Sociedad Amigable'. In dit letterkundig gezelschap schijnt hij ook zijn geschriften over het Oranjehuis, den Vrede enz. te hebben voorgedragen. Van 1748 dateeren nog zijn *Loa al Nacimiento del principe hereditario de Orange y Nasao*; *Loa los Encomios de la Paz* en *Coloquio que signe à la Loa Monstraudose grata la compania à los fabores de la Nob. Asamblea*. Van 1749 dateert *Loa el triumfo de la Paz, y cura de la Comedia* en *Loa en aplauso de la Paz y cura de la Comedia*. Op 30 Oct. 1750 schreef hij nog een gedicht *Poema Funebre* op de *Glorioso Guillermo IV* (Prins Willem IV) en een dichtstuk *El Aphrodiseo*, een sonnettenbundel.

Zie: Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890), 96 en 97.

Zwarts

[Saldaña, Dr. David Valle]

SALDAÑA (Dr. David Valle) was, evenals de vorige, geneesheer en spaansch dichter onder de portugeesche Joden te Amsterdam in de eerste helft der 18de eeuw. In 1733 gaf hij een uit 66 dezimas bestaand dichtstuk *Certamen penitentiale Batalla penitente* uit (Amsterdam 1733), opgedragen aan den agent van Portugal te Amsterdam Don Nathan Curiel.

Zie vorig artikel.

Zwarts

[Salme, Jean Baptiste, dit François]

SALME (Jean Baptiste, dit François), zoon van Jean Baptiste, landbouwer, en van Jeanne Vignon, geb. 18 Nov. 1766 te Aillianville (Haute Marne), ontving eene zorgvuldige opvoeding van een zijner ooms, pastoor te Moraucourt. Geen roeping gevoelende voor het bedrijf van zijn vader, verkreeg hij vergunning om zich in militairen dienst te begeven. Hij verbond zich 16 April 1784 bij de dragonders van Noailles, waarbij hij bleef tot 12 Januari 1791, toen zijn vader hem loskocht. omdat er geen vooruitzichten voor hem waren, Toen evenwel de wet van 9 Juli 1791 de oprichting van bataljons vrijwilligers had voorgeschreven, verwisselde de oud-dragonder van Noailles den ploeg met het zwaard en werd hij onmiddellijk als adjudant-onderofficier in dienst gesteld bij het 1e bataljon vrijwilligers van de Vogezen. 15 April 1792 was hij sous-lieutenant bij zijn bataljon, dat ingedeeld werd bij het Rijnleger. In de eerste gevechten in den Elzas onderscheidde hij zich zoodanig, dat hij, met overspringen van de rangen van luitenant en kapitein, den 17. October 1793 tot chef de bataillon, en 11 dagen later tot commandant van de 3e halve-brigade infanterie (kolonel) werd bevorderd. 30 Maart 1794 werd hij aangesteld tot brigade-generaal en ingedeeld bij het Noorderleger onder Pichegru. In dien rang nam hij deel aan de verovering van de oostenrijksche Nederlanden en van onze Republiek. Met Moreau ging hij in 1796 over naar het Rijn- en Moezelleger, waarbij hij zich opnieuw onderscheidde. Toen hij, na den staatsgreep van 18 fructidor an V (4 Sept. 1797), protesteerde tegen de schending van de constitutie van het jaar III, werd hij door het Directoire van zijn commando ontzet. In 1798 verzocht hij weder in zijn rang te worden hersteld en werd hij aangewezen om met Bonaparte naar Egypte te gaan. Moreau raadde hem dit af, en wist hem een plaats te bezorgen

in het leger van Napels onder Macdonald. In den slag aan de Trebia (18 en 19 Juni 1799), waar laatstgenoemde generaal door Suwarow werd geslagen, werd Salme gevangen genomen, waarna hij 18 maanden in Hongarije in krijgsgevangenschap bleef. In Frankrijk teruggekeerd,

werd hij 2 October 1801 aangewezen om deel te nemen aan de expeditie naar St. Domingo onder generaal Leclerc. Toen hij zich aldaar evenwel te openhartig uitliet over de getroffen maatregelen betreffende de slavernij, werd hij door Leclerc teruggezonden (Mei 1802), en ten gevolge daarvan eerst ter beschikking gesteld (22 Sept. 1802) en het volgende jaar gepensionneerd (26 Aug. 1803). Herhaalde aanzoeken om in dienst te worden hersteld, werden door den Keizer afgewezen.

Tijdens de expeditie van de Engelschen in 1809 tegen Antwerpen, toen in der haast, bij afwezigheid van den Keizer, die in Oostenrijk was, een leger moest worden bijeenverzameld, maakte de minister van oorlog, generaal Clarke, van het aanzoek van generaal Salme gebruik, om hem in zijn vorigen rang opnieuw aan te stellen. Hem werd, aan het hoofd van eene brigade nationale gardes, de verdediging van het Vlaamsche Hoofd (aan den linker oever van de Schelde tegenover Antwerpen) opgedragen, en ofschoon na afloop der expeditie generaal Bernadotte een gunstig rapport over zijn gehouden gedrag had ingediend, werd hij 19 Sept. 1809 door Napoleon opnieuw gepensionneerd.

Op voorspraak van generaal Souham, met wien hij, onder Pichegru, bij het Noorder-leger gediend had, werd hij 16 April 1810 in activiteit hersteld en naar het leger in Catalonië gezonden. Hier diende hij eerst onder Macdonald, later bij het leger van Arragon onder Suchet. Bij het afslaan van een uitval uit het fort Olivo, gelegen op een rots buiten Tarragona (aan de Middellandsche Zee tusschen Barcelona en den mond van de Ebro) werd Salme door een kogel uit een biscaaier aan het hoofd doodelijk getroffen (in den nacht van 27 op 28 Mei 1811). Ter eere van de nagedachtenis van hun bevelhebber gaf generaal Suchet bevel aan de troepen zijner brigade, om het fort Olivo te bestormen. De manschappen vlogen als het ware tegen het fort op, en met het bloed der vermoorde Spanjaarden schreven zij op de muren: ‘Notre brave général Salme vengé’.

Juist ten tijde, dat Salme den heldendood stierf, had de Keizer hem tot divisie-generaal benoemd en hem het kruis van het Legioen van Eer gezonden, dat hij reeds zoo dikwijls verdiend had. Napoleon herstelde na zijn dood het onrecht, dat hij hem vroeger had aangedaan. Het fort Olivo werd herdoopt in ‘Fort Salme’; zijn oude vader ontving een pensioen van 1000 fr., en zijn neef, de jeugdige Prévost, kreeg in 1812 een beurs voor het lyceum van Nancy.

Generaal Salme heeft een voornaam aandeel gehad in de bezetting van ons land in 1794 en 1795. Zijne brigade maakte deel uit van de 4e divisie (generaal Despeaux) van het leger van Pichegru, of eigenlijk bestond die divisie, toen zij ons land binnentrok, alleen uit zijne brigade. Korten tijd daarna werd generaal Despeaux tot een anderen werkkring geroepen (envoyé sur les derrières), en de brigade-generaal met het commando over de divisie belast (20 Sept. 1794). De brigade kwam van de zijde van Mechelen over Antwerpen, Oostmalle, Turnhout en overschreed de hollandsche grens 5 Sept. 1794 ongeveer westwaarts van Baerle-Nassau; had haar eerste nachtkwartier te Ulecote, en marcheerde verder over Riel (10 Sept.), Hilvarenbeek (12 Sept.), Oorschot (14 Sept.), Liempde (15 Sept.) en Son (16 Sept.) naar Vorstenbosch (21 Sept.), ten n.o. van Veghel, waar zij tijdens het beleg van den Bosch (dat zich 8 Oct. overgaf) een reserve-stelling innam. Dat de brigade zich, zooals Heitz vermeldt (bl. 48), van het fort Crevecoeur meester maakte (dat door luitenant-kolonel Tieboel den 27. Sept. werd overgegeven) is onjuist.

Den 16. Oct. ontving generaal Salme bevel om de troepen van de divisie-Bonneau, die Grave insloten, te gaan aflossen en die vesting te belegeren. Den volgenden dag waren de verschillende afdeelingen op de haar aangewezen standplaatsen. De brigade bestond toen uit de 38e en 131e halvebrigades infanterie, elk van drie bataljons, het 3e bataljon chasseurs-tirailleurs, het 5e bataljon chasseurs-francs, het 19e regiment cavalerie, en het 13e regiment chasseurs à cheval met de noodige artillerie. Na een dappere verdediging werd de vesting den 28. December 1794 door generaal de Bons overgegeven. De bezetting werd krijgsgevangen over 's Hertogenbosch naar Rijssel gevoerd. Na een deel der troepen zijner brigade als garnizoen in Grave te hebben achtergelaten, vertrok Salme met de hollandsche krijgsgevangenen den 30. December naar 's Hertogenbosch, en reeds den volgenden dag was hij met de hoofdmacht zijner brigade in de Bommelerwaard, die sinds den 27en door Daendels, aan het hoofd van een brigade der divisie-Delmas, was bezet. Maar Daendels drong, naar Pichegru's zin, te sterk aan, om terstond de Waal over, en zoo het hart van de Republiek binnen te trekken. Eerst zouden, naar de meening van den Opperbevelhebber en de Representanten, Geertruidenberg en Heusden ingesloten, en zoo mogelijk ingenomen moeten worden. Daendels zou Heusden nemen. Den 2. Januari 1795 trok hij met zijn brigade daarheen, en Salme vestigde daarop zijn hoofdkwartier in Bommel. Ofschoon de Waal sterk genoeg bevroren was, werd van het fransche hoofdkwartier uit vooralsnog geen bevel gegeven, om die rivier over te trekken.

Inmiddels hadden Raden en Magistraat van de stad Culemborg (die met de omliggende streek als graafschap onder de souvereiniteit van het Huis van Oranje stond) reeds den 27. December vier heeren benoemd, die de Franschen zouden tegemoet gaan om het stedelijk belang te bepleiten; en toen den 12. Januari voor het eerst fransche patrouilles de zuidelijke poort binnenkwamen, de nog aanwezige manschappen van het korps van Rohan (fransche emigranten in engelschen dienst) op de vlucht joegen, en den volgenden dag opnieuw eene sterkere fransche patrouille in de stad kwam, gingen die vier heeren met die patrouille naar Bommel terug, waar zij bij generaal Salme aan tafel werden genoodigd. Daar vernamen zij o.a. dat de Franschen als bevrijders kwamen, maar krachtig zouden optreden, indien men van die bevrijding niet gediend zou zijn.

Vermoedelijk heeft Pichegru, nadat Heusden zich aan Daendels had overgegeven (13 Januari), bevel tot den overtocht van de Waal aan de voorste troepen gegeven; althans den 15en is Salme in kwartier te Geldermalsen, en den 16en in Culemborg, alwaar hij eene deputatie van drie leden van de Staten van Utrecht ontving, die met hem, voor zoover hij zich daartoe bevoegd achtte, eene capitulatie voor de provincie Utrecht sloten. Van dien tijd af rukte de geheele fransche hoofdmacht met snelheid voort; den 17en bezet de brigade-Salme de stad Utrecht; den 18en zijn daar ook Pichegru, Moreau en Daendels. Laatstgenoemde heeft, waarschijnlijk omdat hij met de toestanden beter bekend was en met het amsterdamsche comité révolutionnair in verbinding stond, van Pichegru weten te verkrijgen, dat hij het eerst Amsterdam zou bezetten. In den nacht van 18 op 19 Januari trok hij, geëscorteerd door eene afdeeling fransche huzaren, de stad binnen, waar Kraijenhoff, die den 18en door hem vooruitgezonden was, als commandant van de stad was benoemd. Den

19en in den ochtend komen dan Moreau en Salme met een grooter aantal troepen daar binnen; den 20en tegen den avond doen Pichegru met de fransche Representanten aan het hoofd van ongeveer 3000 man er hun intocht, en den volgenden dag wordt Salme tot commandant van de stad aangesteld. Beslist onjuist is het verhaal van nagenoeg alle nederlandsche schrijvers, welke die gebeurtenissen behandeld hebben, volgens hetwelk generaal Salme, evenals Moreau, den 22en Januari in den Haag aangekomen, en den volgenden dag aldaar tegenwoordig zou zijn geweest bij het afnemen van den eed aan de hollandsche troepen door Moreau. De commandant van Amsterdam zal aldaar wel genoeg te doen hebben gehad. In de *'s Gravenhaagsche Courant* komt dat verhaal ook niet voor, evenmin als in het dagboek van Hureau (gemeente-archief van den Haag). Tot ongeveer het einde van Maart 1795 is Salme commandant van Amsterdam gebleven. Althans den 3. April schrijft hij aan Vandamme, dat hij te Deventer gevestigd was. Hij heeft daarna, als commandant van een der brigades van de 1e divisie (Souham of Macdonald) geruimen tijd zijn verblijf gehouden op den huize 'de Voorst', is in October in Zutfen gekomen, en in het eind van Maart of in het begin van April 1796, ongeveer tegelijkertijd met Moreau, naar het Rijn- en Moezelleger vertrokken.

Zie: L o u i s H e i t z , *Etude historique, Le Général Salme* (Paris 1895); F.H.A. S a b r o n , *De oorlog van* 1794-95 *op het grondgebied van de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, 2 dln. (Breda 1892 en 1893); *Mémoires du général Thiébault* (Paris 1895) V, table alphabétique des noms cités, waarin hij voorkomt onder den naam van Salm; M a r b o t noemt in zijne *Mémoires* (II, 251) een generaal Salme bij Wagram in 1809, waar deze generaal niet kan geweest zijn; Archiefstukken.

Koolemans Beijnen

[Salom, Selomoh]

SALOM (Selomoh) was rabbijn bij de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam tot 1781, toen hij stierf. In 1765 verscheen te Amsterdam van hem een preek *Sermon reprehensible que predic em Sab Eha* 9 *Ab* 5525, gehouden 23 Juli 1765 ter portugeesche synagoge aldaar.

Een oudere S a l o m o S a l o m was omstr. 1645 leeraar aan de Academia Arbol de las Vidas dezer gemeente te Amsterdam, speciaal belast met het onderwijs in de commentaren van de middeleeuwschen Bijbel- en Talmoed-Commentator Raschi.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibliotheca Espagñola-Portugueza Judaïca* (Straatsburg 1890), 96 en 97.

Zwarts

[Samuel, Wolf]

SAMUEL (Wolf), rabbijn bij de hoogduitsche joodsche gemeente te Amsterdam omstreeks 1697. In dat jaar ging hij tezamen met drie collega's een contract met den koopman Mozes Joseph aan, om bij Athias te laten drukken 'seecker boeck genaemt *Sene Luchoth Aberith* in folio groot 233 bladen' (schené Loechoth ha berieth, de twee verbondstafelen van den frankfortschen opperrabbijn Jesaja Hurwitz), waartoe de rabbijnen ƒ 1000 zouden fourneeren, en ook de correctie voor ƒ 2 per blad op zich nemen.

Zie: K l e e r k o o p e r e n v a n S t o c k u m , *De Boekhandel te Amsterdam in de* 17*de eeuw* (den Haag 1914-16), 12 en 1138.

Zwarts

[Sanchez, Antonio Ribeyro]

SANCHEZ (Antonio Ribeyro) of S a n c h e s , geb. in Portugal 1699, gest. te Parijs 1783. Deze russische hofarts behoort tot een marranenfamilie van Penamacor (in het portugeesche district Castello Branca). Sanchez wist met onderscheiden geloofsgenooten aan de Inquisitie te ontsnappen

en Holland te bereiken. Op 12 Maart 1730 werd hij aan de leidsche universiteit ingeschreven onder het rectoraat van prof. Herm. Boerhaave, die hem als zijn bekwaamsten student beschouwde. Toen keizerin Anna Ivanovna van Rusland Boerhaave in 1731 verzocht haar een kundig lijfarts aan te wijzen, beval hij Sanchez aan, die hetzelfde jaar dan ook te Petrograd in functie trad; hij werd ook lid van de Keizerlijke academie van wetenschappen. Na Anna's dood bleef hij de vertrouwde lijfarts der opeenvolgende potentaten, tot hij in 1747 door politieke intriges onmogelijk werd gemaakt. Hij vestigde zich toen in Parijs; de president van de Keizerlijke academie van wetenschappen te Petrograd schreef hem, dat alleen en uitsluitend het feit, dat Sanchez den joodschen godsdienst beleed, de oorzaak van zijn val was. Als parijsche armendoctor werd Sanchez nu zeer populair, doch dit ruïneerde hem tegelijkertijd. In 1762 schonk Catharina II hem daarom een jaargeld van 1000 roebels. Dr. Sanchez was de eerste europeesche arts, die de geneeskracht der russische dampbaden erkende. Zijn werken verschenen te Petrograd en Lissabon. Zijn kostbare bibliotheek maakt een gewichtig deel uit van de medische afdeeling der voormalige Keizerlijke bibliotheek te Petrograd.

Adriaan David en Jacob Sanches uit Paramaribo studeerden resp. in 1825 (onder rectoraat Tydeman) en 1831 (onder rectoraat van Hengel) te Leiden en behooren tot deze zelfde portugeesch-joodsche familie.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) XI, 37; *Album Studiosorum* van Leiden.

Zwarts

[Sandelin, Adrianus]

SANDELIN (Adrianus), geb. te Dordrecht, zoon van Peter en Catherina Bodaen, overleed te Antwerpen 26 Juni 1515. Hij was viermaal gehuwd geweest. De eerste maal te Dordrecht 1474 met Gisberta Cool, overl. 5 Jan. 1482, die hem acht kinderen schonk; daarna 12 Mei 1484 met Cornelia Schore, overl. 1487, nadat hij twee kinderen van haar had. Hij hertrouwde te Dordrecht 17 Febr. 1489 met Agatha Boogaert, van wie hij drie kinderen kreeg. Een vierde maa huwde hij met Catherina Brimeu 1497, bij wie hij nog vijf kinderen won.

Catherina Brimeu bracht hem het kasteel Herlaer of ten Hove te Herenthout ten huwelijk met de heerlijkheid, die hem 1511 betwist werd door zijn schoonbroeder Peter Brimeu. Adriaan S. wordt in de processtukken hierover poorter van Antwerpen genoemd.

In het bijzonder is S. nog bekend door de buitengewone schenkingen voor liefdadige doeleinden en voor het opluisteren der plechtigheden van den godsdienst. 11 Maart 1501 schonk Adrianus Sandelin ‘dien men heet Adriaen Peters’, eenige renten aan de priesters en kapelaans der antwerpsche Lieve-Vrouwe-kerk, om te benutten voor goede werken en uitdeelingen. 30 Dec. 1505 schonk hij eenige renten aan de nonnen van het godshuis van Sinte-Margrietendal. Met zijn vrouw stichtte hij 1505 in de H. Sacramentskapel van de Lieve-Vrouwe-kerk te Antwerpen ‘eene schoone singende misse’. Met klokgelui en groote plechtigheid werd elken Donderdag deze H. Mis met assistentie van diaken, subdiaken, kapelaans en zangers opgedragen, tot de fransche revolutie de inkomsten der stichting opslorpte.

Het zeer vervallen kasteel Herlaar te Herenthout werd door Adriaan Sandelin hersteld; hij zorgde, dat het na zijn dood zou komen aan Karel, den oudsten zoon zijner vrouw, Cathe-

rina Brimeu. Zij is voor hem gestorven, 15 Oct. 1512. Drie jaar later werd het lijk van Adriaan naast haar ter ruste gelegd in de kapel van het H. Sacrament in de Lieve-Vrouwe-kerk te Antwerpen. Een koperen plaat met beider portretten en wapens en een opschrift werd te hunner gedachtenis in de kapel geplaatst. Zie den tekst van het opschrift in: *Graf- en gedenkschriften prov. Antw.* I, 339.

Zijn portret met dat zijner vrouwen en kinderen op een votiefstuk, voorheen in O.-L.-Vrouwekerk te Dordrecht, is beschreven door Balen, *Dordrecht* (1677) blz. 98; twee portretten door onbekende kunstenaars in het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht en het Museum Boymans te Rotterdam.

Zie: Ferd. Donnet, *Notice sur Herenthout* (Anv. 1904), 117-129; *Recueil généalogique des familles originaires des Pays-Bas ou y établies*, 290.

Fruytier

[Sandelin, Hiëronymus]

SANDELIN (Hiëronymus), zoon van Adrianus, Petersone en diens vierde echtgenoote, Catherina de Brimeu, van wie hij het vijfde kind was. Na den dood van zijn oudsten broeder van moederszijde, Karel, ongehuwd en ridder van Jerusalem, verkreeg hij de heerlijkheid en het kasteel Herlaer te Herenthout. Hij huwde te Antwerpen 3 Mei 1536 met Catherina van den Werve, dochter van Hendrik en Heilwiges van Cuyck. Het huwelijk werd gezegend met zeven kinderen. 1534 en 1539 komt Hier. Sandelin voor als schepen van Antwerpen. 1537-38 was hij ouderman van de lakenhal. Hij noemt zich schildknaap, ecuyer, heer van Herenthout en Wickevorst. 1539 werd Hieron. Sandelin aangesteld als rentmeester-generaal van Zeeland-Bewester-Schelde. Zijne commissie is van 24 Dec. 1539. Vele rekeningen van hem zijn nog voorhanden van 1539/40-1563. Hij vestigde zich te Middelburg en bekleedde het aanzienlijk ambt tot 1563, toen hij opgevolgd werd door zijn schoonzoon Philibert van Serooskerke. Bij zijn overlijden, 1570, volgde zijn tweede zoon, Joh. Jac., hem op als heer van Herenthout. 12 Sept. 1549 werd Hiëronymus bij de plechtige intrede in Antwerpen van Philips II tot ridder geslagen. 1566, bij den verkoop der heerlijkheid van Brouwershaven trad Hiër. Sandelin op als borg voor den Koning.

30 Sept. 1547 stichtte hij in de kapel van Onze Lieve Vrouw bij zijn kasteel, met goedkeuring van den bisschop, een plechtige H. Mis met processie, op den tweeden Zondag der maand Mei; aan het bijwonen van deze plechtigheid verbond de bisschop een aflaat.

Zie: *Zeel. Illustrata* I, 172, II, 134, 165; W. te Water, *Het hoog adellijk en adelrijk Zeelant*, 106; F. Donnet, *Notice sur Herenthout* (Anv. 1904), 77-78, 130-136.

Fruytier

[Sanders, Willem]

SANDERS (Willem), priester, geb. te Wouw 31 Aug. 1644, zoon van Johannes, schepen en burgemeester aldaar, en van Maria Bal, geb. te Hemixem, overleed te Nazareth, Oost-Vlaanderen 29 Juni 1722.

Willem volgde, na zijne latijnsche studiën geëindigd te hebben, aan de universiteit te Leuven de lessen der philosofie en theologie. Hij behaalde den graad van licentiaat in de theologie.Volgens *Taxandria* was hij subregent en lector aan het Pauscollege, doch hij komt niet voor op de lijst der lectoren bij Reussens, *Analectes.* Zijne zwakke gezondheid belette hem zijn studiën voor den doctorstitel voort te zetten. Hij verkreeg de pastorij Nazareth in Oost-Vl., die hij met ijver tot zijn dood bestuurde.

Voor den notaris, J. de Bruyn te Antwerpen, beschikte hij, 30 Juli 1719, over eenige goederen

tot het stichten van eenige studiebeurzen voor zijn bloedverwanten of bij gebreke daarvan voor ‘knegtien ofte meysken van Wouw’. Zijn naaste bloedverwanten werden aangesteld als collatoren. Bij geschil moest de priester, die vanwege de abdij St. Bernard voor de R.-K. gemeente van Wouw zou zijn aangesteld, beslissen.

Zie: *Taxandria* I, 83, 99, 105, 124; Potter en Broeckaert, *Gem. van Oost-Vl.* 1e reeks V (Nazareth) 44, 85.

Fruytier

[Santheuvel, jhr. Adriaan van den]

SANTHEUVEL (jhr. Adriaan van den), geb. te 's Gravenhage 18 Oct. 1756, overl. te Maastricht 5 April 1845, was luitenant in het regiment-Hertell, gezworen raad te Maastricht, schepen van het Hoog-Brabantsch gerechtshof aldaar, hoofdontvanger der vereenigde rechten van de stad en het arrondissement Haarlem, hoofdinspecteur der directe belastingen in het departement van Neder-Maas, raad der regeering van Maastricht, directeur van de directe belastingen en het kadaster in Limburg, lid van de ridderschap en van de provinciale staten van Limburg. Hij huwde achtereenvolgens te Breda 6 Aug. 1787 Francina Lucretia Ferrand (geb. te Amsterdam 1 Maart 1754, overl. te Breda 13 Aug. 1788), te 's Gravenhage 6 Dec. 1789 Lucia Benigna van Sandick (geb. te 's Gravenhage 10 Dec. 1758, overl. te Maastricht 20 Dec. 1791), te 's Gravenhage 16 Maart 1794 Geertruida Wilhelmina Adriana van Hogendorp (geb. te Rotterdam 10 Dec. 1765, overl. te Maastricht 13 Juni 1800), te Maastricht 20 Sept. 1802 Jeanne Henriette de Roman (geb. te Maastricht 20 April 1754, ald. overl. 10 Juni 1834). Een zoon Onno uit het derde huwelijk volgt.

Zie: M.A. van Rhede van der Kloot en R.N.G.M. Bär, *Genealogische kwartiers taten van Nederlandsche geslachten*; W.J. d'Ablaing van Giessenburg, *De ridderschappen van het Koninkrijk der Nederlanden*, 182.

Verzijl

[Santheuvel, jhr. Onno van den]

SANTHEUVEL (jhr. Onno van den), geb. te Maastricht 28 Aug. 1799, overl. te 's Gravenhage 27 Maart 1883, zoon van jhr. Adriaan (zie hiervoor) en van Geertruida Wilhelmina Adriana van Hogendorp, was controlleur der directe belastingen, in- en uitgaande rechten en accijnzen te Looz, controlleur voor het kadaster te Maastricht, arrondissementsinspecteur der directe belastingen enz. te Roermond, daarna te Maastricht, lid van de ridderschap en provinciale staten van Limburg, arrondissementsdirecteur der directe belastingen enz. achtereenvolgens te Maastricht en te 's Gravenhage, daarna provinciaal directeur dier middelen te Groningen. Hij huwde te Leeuwarden 20 Nov. 1826 Christina Helena Geertruida baronnes thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (geb. te Leeuwarden 3 Febr. 1797, overl. te Groningen 29 Nov. 1863, dochter van Georg Wolfgang Carel Duco (zie art.) en van Juliana Agatha baronnes thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg). Een zoon uit dit huwelijk is Adriaan Onno, zie dl. IV, kol. 1201.

Zie: M.A. van Rhede van der Kloot en R.N.G.M. Bär, *Genealogische kwartierstaten van Nederlandsche geslachten*; W.J. d'Ablaing van Giessenburg, *De ridderschappen van het koninkrijk der Nederlanden*, 186.

Verzijl

[Santvliet, Servatius van]

SANTVLIET (Servatius v a n), geb. te Boxtel, priester, kanunnik van St. Dimphna te Gheel 1638-39, overleed te Gheel 22 April 1673. Hij bezat reeds sinds 1627 de kapelanij van O.L. Vrouw te Raevels, hem door den abt van Tongerloo gegeven. 1639 werd hij voorgedragen door de Vrouwe van

Gheel tot pastoor van St. Amands aldaar en, benoemd door den vicaris van 's Hertogenbosch, 1669, deed hij voor notaris en getuigen afstand van de parochie, die hij met veel ijver en zelfopoffering had bediend. Hij bleef echter wegens verschil over het begevingsrecht tot 1673. Hij bouwde te Gheel het huis, genaamd Roozendaal, waar hij en ook de volgende pastoors van St. Amands te Gheel woonden tot 1736. Hij was ook pronotarius-apostolicus. In een der vensters in den gevel van het Gasthuis te Gheel, waarop Salomons rechtspraak is afgebeeld, ziet men zijn wapenschild. Hij stichtte bij testament van 1669 in de St. Amandskerk een beneficie ter eere van den H. Carolus Borromaeus en werd in het koor van den H. Carolus begraven. Zijn grafzerk is geschonden door het invallen des gewelfs, 1800, en nog slechts gedeeltelijk leesbaar.

Zie: K u y l , *Gheel vermaard*, 92, 123, 297, 298, 330.

Fruytier

[Saravia, Adriaan]

SARAVIA (Adriaan), geb. te Hesdin in 1529 of 1530, gest. als kanunnik te Canterbury 1612. Zijn vader was oorspronkelijk een franciscaner monnik uit St. Omer, die, protestant geworden en in het huwelijk getreden, zijn overgang met den dood moest bekoopen. Als predikant te Brussel achtte de zoon zich in den tijd der geloofsvervolging daar niet langer veilig en trok naar Engeland. Na eenige jaren was hij weer in de Nederlanden terug, waar hij den Prins van Oranje heeft leeren kennen. Om aan den Bloedraad te ontkomen trok hij in 1568 nogmaals naar Engeland tot men hem in 1578 terugvindt als predikant te Kortrijk. In 1581 was hij aanwezig op de gentsche synode. In 1583 tot hoogleeraar en predikant te Leiden benoemd, voerde hij, streng Calvinist, daar met zijn aanhangers een zoo felle oppositie tegen de stadsregeering en de Staten, dat hij en 12 andere predikanten naar den Haag werden ontboden en tot gehoorzaamheid aan de overheid werden vermaand. Maar Leiden, waar eenige duizenden van uitgeweken Zuidnederlanders zich ophielden, kwam niet tot rust. In 1587 werd een samenzwering gesmeed tegen het wettig gezag ten gunste van Leicester, waarin hij een leidende rol speelde. Zij mislukte echter; 3 der aanstokers, o.a. kapitein de Maulde, kostte dit het leven. Wel kondigde daarna de stadhouder een algemeene vergiffenis af, maar eenigen, w.o. Saravia, werden hiervan uitgesloten. Voor de 3de maal week hij naar Engeland uit, waar hij zich in de anglikaansche Kerk liet opnemen.

Zijn theologische in het Latijn geschreven werken werden verzameld uitgegeven onder den titel *Diversi tractatus* (Londen 1611). Hij wordt genoemd als mogelijk auteur van het Wilhelmus.

Over hem: B l o k in *Nijh. Bijdr. v. Vad. Gesch. en Oudh.*, 4e reeks VIII.

Bartelds

[Sarcerius, Dirk]

SARCERIUS (Dirk), geb. te Utrecht, waarschijnlijk omstreeks 1610. Hij kan behoord hebben tot het utrechtsche geslacht van dien naam, dat in de 17de eeuw vele verdienstelijke rechtsgeleerden heeft voortgebracht. Hij ging in dienst der O.I.C., waarbij hij in 1641 met den rang van koopman werkzaam was te Gamron (nu Bender Abbas), waar de compagnie toentertijd vertegenwoordigd was door G e l e y n s z . d e J o n g h . Daar besloten was een kantoor te Basra of Bassora (aan de Shat-el-arab) te vestigen, werd hij met een zending daarheen belast. Tegelijk werd zijn verbintenis voor vijf jaren vernieuwd, waarvan hij er drie in den rang van koopman

en twee als opperkoopman dienen zou. Zijn optreden te Basra, zijn weinig krachtige houding na het verbranden van het schip de 'Schelvis' wettigen de vraag, of hij de rechte man op de rechte plaats geweest is. In 1646 werd hij althans vervangen en weer te Gamron geplaatst,

van waaruit Cunaeus (dl. I, kol. 657) een tocht zou ondernemen (1651-52) naar het hof van den Koning van Perzië te Isfahan ter beslechting van de hangende geschillen tusschen dit rijk en de O.I.C. Van dit gezantschap maakte ook hij deel uit. In Cunaeus' instructie van 14 Sept. 1651 wordt omtrent S., die nog altijd slechts provisioneel directeur van den handel te Gamron was en geen ‘continuatie’ wenschte, dat ‘zijnen persoon aldaer gexperimeneert ende in goede achtinghe zij’ en daar al die verwisselingen ‘de compagnie niet voirderlijck en zijn, soo sagen Zijn Edele ten dienste van de generale Compagnie gaerne continueren’. Gedurende de gevoerde onderhandelingen met 's Konings ministers komt hij niet op den voorgrond. Het blijkt ook nergens, dat hij van de taal des lands op de hoogte was. Uit de resol. van G.G. en raden van 14 en 17 Sept. 1653 blijkt dat hij toen benoemd werd tot lid van den raad van Indië en tot ontvangergeneraal, in welk ambt hij zijn schoonvader van den Boogaard opvolgde. Voorts staat van hem nog aangeteekend, dat hem op 11 Jan. 1665 werd aangezegd niet meer in den raad te verschijnen vóór hij zich verantwoord had omtrent 14 pakken lijnwaad en een kistje juweelen te zijnen overstaan verkocht, welke afkomstig waren uit de nalatenschap van den koopman Jan Maertensz. Ham, die indertijd ook deel had genomen aan de perzische missie. Op 14 Jan. 1656 werd hij op verzoek uit 's compagnies dienst ontslagen en naar het vaderland ‘gelicentieerd’. Hij schijnt niet bepaald in ongenade gevallen te zijn, want op den 28sten dier maand staat hij vermeld als commandeur eener retourvloot van vier schepen. Van zijn verder leven is niets bekend.

Zie: A. Hotz, *Journaal der reis .... enz. van Cunaeus* (Amsterd. 1908); Anderssen, *Orientalische Reisebeschreibung*, uitgeg. door Adam Olearius, 55 (Hamburg 1696), in 't Nederl. vertaald door J.M. Glazemaker (Amsterd. 1670); Roobacker, *Scheepsjournaal Gamron-Basra* (1645), uitgeg. door A. Hotz in het *Tijdschr. v.h. ned. aardr. gen.* XXIV, 2e serie.

Bartelds

[Sarfati, David]

SARFATI (David), of Sarphati, was portugeesch-joodsch rabbijn te Amsterdam in de 2de helft der 17de eeuw. Zijn preek bij de inwijding der portugeesche synagoge in 1675 (7de dag) gehouden is in den bundel der feestpreeken (*Sermôes que pregarâo*, p. 133-155) gedrukt. Eveneens is er een preek (*Sermâo*) bewaard, die deze gevierde prediker (celebre pregador) als hoofd van de godsdienstige vereeniging ‘Het Davidsschild’ (Ros da illustre Yesiba de Magen David) heeft gehouden.

[Sarfati, Jozua]

SARFATI (Jozua) of Serfati, behoorde tot de portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in de 17de eeuw. In 1658 gaf hij bij Johan Broin aldaar een spaansch-joodsch kalenderwerk uit: *Calendario perpetus de las Fiestas, Ros Hodes y Aynnos que quardan los Hebreos en todo el año* in 8o.

Zie: Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 121; Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890), 97.

Zwarts

[Sasportas, Isaac ben Jacob]

SASPORTAS (Isaac ben Jacob), rabbijn der portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam, kabalist en uitgever in de eerste helft der 18de eeuw en zoon van den opperrabbijn Jacob Sasportas (die volgt). Zijn naam wordt Seisportas, Saportas, Saporta en ook wel Sforta geschreven. Hij was een broeder van Abraham Sasportas en de vader van Salomo Sasportas (zie hierna). Op 16 Sept. 1699 gaf hij gezamenlijk met Mozes Mendes Coutinho *Het Hebreeusche Gebedenboek met hebreeusche letters en caracters van de letter genaemt*

Garmont uit, die de tweede zou drukken en waarvan het contract bij notaris P. Schabaalje te Amsterdam te vinden is. De oplaag was 3000 exemplaren, die verkocht en verzonden zouden worden in verschillende plaatsen. Hij liet in handschrift na *Breve Compendio* (78 pp. in 4o), een spaansche vertaling van twee rabbinale decisies, respectievelijk in 1706 en 1720 in het hebreeuwsch geschreven. Tevens een collectie dezer decisies, gedichten, preeken, brieven enz. getiteld *Consultas y otras obras en Espagñol y Portuguez desde el año* 5466-5482 (1706-1722) in 2 dln., resp. van 236 en 164 pp. in 4o. De decisies echter, waaronder een beslissing in een kwestie betreffende Nathan Curiel (Dec. 1706), zijn in het hebreeuwsch geschreven en gedateerd 5480=1720.

Zie: Kayserling, *Bibliotheca Espagñola Portugueza Judaïca* (Straatsburg 1890), 99; Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam in de* 17*de eeuw* (den Haag 1916), 830.

Zwarts

[Sasportas, Jacob]

SASPORTAS (Jacob), geb. te Oran (N.-Afrika) 1610, gest. te Amsterdam 15 April 1698. Gesproten uit een der voornaamste joodsche families van Barbarije, uit het elfde geslacht van den beroemden bijbelverklaarder Nachmanides, zoon van den rabbijn van Oran Aäron Sasportas, ging deze later internationaal beroemde amsterdamsche opperrabbijn een goede carrière tegemoet. Reeds vroeg huwde hij Rachel Toledano, dochter van zijn vaders vriend, den geleerden Daniël Toledano, den raadsheer van sultan Muley Ismaël. De aristocratische familie Sasportas (=6 poorten, die zij dan ook op hun wapen voeren) had den spaanschen Koning, onder wien Oran stond, goede diensten bewezen; als dank benoemde deze monarch Jacob in 1633 tot moorsch tolk, hetgeen hij tot 1636 bleef, toen een broeder van zijn voorganger hem wist te verdringen. Geleerd als hij was in de joodsche wetenschappen, aanvaardde hij 24 jaar oud achtereenvolgens het rabbinaat van het moorsche Tlemçen, Marokko en Fez. Later bekleedde hij die functie in Salé. Toen de moorsche Koning echter in geldverlegenheid was, liet hij Sasportas in den kerker werpen (1646), ten einde een groot losgeld te bemachtigen; deze wist echter te ontsnappen en nam de wijk naar Amsterdam (omstr. 1653). Door Menasséh ben Israël met open armen ontvangen, zette hij zich aanstonds aan de correctie van diens *Nischmath chajiem* (de ziel van het leven). Hoewel de verhouding tusschen hem en den ouden opperrabbijn Saul Levy Morteyra veel te wenschen overliet, kreeg Sasportas toch de leiding van verschillende vereenigingen, die zich bij de portugeesche gemeente met de joodsche wetenschap bezighielden. In 1652 publiceerde hij te Amsterdam *Toledoth Jaäcob* (geslachten van Jacob), een index van alle bijbelplaatsen van de Hagada van den jeruzalemschen Talmoed, naar het voorbeeld van baron Pesaro's *Toledot Aäron* van den babylonischen Talmoed, en ook verzorgde hij de uitgave met inleiding en noten (Amst. 1653) van Mozes ben Maimon Albaz' *Héchal Hakodesch* (het allerheiligste). Toen Menasséh ben Israël in 1655 zijn verzoek tot wedertoelating der Joden in Engeland aan Cromwell mondeling te Londen kwam toelichten, deed hij zich door Sasportas vergezellen, die uit dankbaarheid voor het aandeel, dat hij had in het welslagen van Menasséh ben Israël's pogingen, de eerste opperrabbijn van Engeland zou worden. In Amsterdam wedergekeerd, riep hem de moorsche vorst Benboekir naar Afrika terug voor een diplomatieke zending naar Spanje (omstr. 1659). Met den verschuldigden eerbied werd Sas-

portas door de spaansche regeering ontvangen, die hem door den hertog van Medina Coeli den gevraagden steun toezegde. De verdrukking der moorsche Joden dreef hem weder tot vertrek en de man met zulke internationale relaties vertrok nu naar Hamburg. Kort daarop werd hij (1664) opperrabbijn der jeugdige londensche gemeente Sjaär Haschamajiem (Poorte des Hemels), waarvan hij de organisator werd, die in den beginne alle functies bij die gemeente alleen waarnam, eerst tegen 70 later tegen 100 pond 's jaars. Toen de pest in Londen uitbrak ging hij weder via Amsterdam naar Hamburg, vanwaar hij schriftelijke adviezen gaf. De antwerpsche Teixeira's waren hier als Joden gevestigd en Manuel alias Isaac Teixeira, resident van koningin Christina van Zweden, benoemde Sasportas nu als rector van zijn Talmoed-college, dat te zijnen huize gehouden werd. Sasportas woonde in zijn aanzienlijke huizinge, waarin ook koningin Christina en de keurvorstin van Saksen logeerden. Toen kwam het heftig schokkende gebeuren, dat Sasportas' naam dankbaar zou doen gedenken. Het langdurige ballingschaplijden deed vurig verwachten, dat de Messias zou verschijnen, dien men in 1666 in aantocht dacht. Sabbatai Tsewie uit Smyrna, die zich daarvoor openbaarde, bracht een geweldige beroering onder de Joden teweeg; vooral de rijke Portugeezen van Amsterdam en Hamburg waren in extase. In Amsterdam werden gebedenboeken met het portret van den nieuwen Messias gedrukt en in Hamburg waren de portugeesche Joden schier tot razernij vervallen. Sasportas heeft door de geheele wereld toen met overtuigende kracht hierop gereageerd en gewaarschuwd tegen de ernstige gevolgen van dezen bedrieglijken waanzin. Onophoudelijk zond hij zendbrieven naar verschillende europeesche gemeenten en rabbijnen en naar die van Azië en Afrika, om de gemoederen tot bedaren en inzicht te brengen. Bijna hadden de opgewonden Sabbathianen hem hiervoor mishandeld. De amsterdamsche Academia Keter Tora vroeg hem nu, of de veranderingen in den eeredienst voor den vermeenden Messias bestaan moesten blijven; Sasportas schreef, dat onmiddellijke afschaffing gewenscht was. De amsterdamsche rabbijnen waren het er echter niet mede eens, zoodat er een zeer heftige pennestrijd tusschen hen en Sasportas ontstond. Eerst na de ontgoocheling kon men zijn optreden beter waardeeren. In 1670 naar Livorno beroepen in de eerbiedigste termen, sloeg hij dit beroep wegens den politieken toestand van Italië af. In dat jaar wist hij met Teixeira een verlenging van het keizerlijke verbanningsbesluit, dat de Joden van Weenen bedreigde, te verkrijgen. Door de spaansche granden zochten zij den biechtvader der Keizerin en een machtigen kardinaal te Rome te bewerken. In 1673 was Sasportas te Amsterdam terug als rector van eenige academia's voor de joodsche wetenschap bij de portugeesche gemeente, o.a. van de uit Rotterdam overgebrachte Jesiba de los Pintos. Eenige studenten waren zijn optreden in de Messias-kwestie nog niet vergeten en lieten dit op ongepaste wijze blijken. Mede daarom aanvaardde hij hier geen rabbijnenambt. In 1678 nam hij het beroep als rector van een groote academia in Livorno aan, waar hij met groote achting en in alle gewichtige rabbinaatszaken geraadpleegd werd. In 1680 weder te Amsterdam terug volgde hij in 1681 opperrabbijn Aboab op als leeraar van de hoogste afdeeling van het seminarium Ets Haim (de zg. Groote Medras). In 1683, toen 73 jaar, werd hij lid van het rabbinaat (Dajan) met den rabbijn Salomo Oliveyra en den opperrabbijn Aboab. Door zijn financieele onafhankelijk-

heid had hij niet eerder een rabbinaatsambt gewenscht. Het volgend jaar nam hij met Aboab ook tijdelijk het opperrabbinaat der hoogduitsche gemeente waar, dat vacant was. Toen de oude opperrabbijn Aboab op zijn sterfbed lag, na 70 jaar de gemeente gediend te hebben, wees hij Jacob Sasportas als zijn opvolger aan. Op 4 April 1693, 83 jaar oud, werd hij als zoodanig benoemd, nadat Chiskia da Silva uit Jeruzalem hiervoor bedankt had. Vijf jaren heeft hij dezen beroemden zetel bezet; hij wees toen Salomo Oliveyra voor zijn dood als opvolger aan. Zijn portret in ambtskostuum met het wapen (twee rijen van 3 poorten boven elkander) is als folio kopergravure van P. van Gunst met hebreeuwsche en spaansche onderschriften, in zijn functie van amsterdamsche opperrabbijn, op hoogen leeftijd dus, uitgegeven. Een fraai geschilderd levensgroot kniestuk van hem, eveneens in ornaat, is door zijn weduwe aan de portugeesche gemeente geschonken, waar het ter secretarie nog te zien is. In 1737 eerst verschenen te Amsterdam zijn responsen *Ohel Jaäcob*, door de zorgen van zijn zoon Abraham en zijn correspondentie over de Sabbatai Tsewiekwestie *Tsitsat Nobel Tsebie* (Amst. 1737). Geëxtraheerd verscheen het laatste ook te Abona (z.j.) door Jacob Embden uitgegeven onder den titel *Kitsoer Tsitsat Nobel Tsebie*. Graetz acht hem identiek met Jaho Sasportas, die, volgens Casinos' inleiding in het in 1658 te Madrid verschenen werk van Mozes Almosnino *Extremos y Grandezas de Constantinople*, in zijn moorschen tijd met de Cansinos had medegedongen naar het ambt van tolk aan het spaansche hof.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) XI, 65; M. Gaster, *History of the Bevis Marks Synagogue* (Londen 1901), 31 vlg.; J.S. da Silva Rosa, *Geschiedenis der Portugeesche Joden te Amsterdam* (Amst 1925); Jac. Zwarts, *De Nederlandsche Opperrabbijnen* III in *De Geïllustreerde Joodsche Post* van 3 Maart 1921; dez., *Jesiba de los Pintos* in *Rotterdamsch Jaarboekje* 1922).

Zwarts

[Sasportas, Salomo]

SASPORTAS (Salomo), zoon van Isaac Sasportas (zie boven) en kleinzoon van den voorg., was rabbijn te Nizza sedert 1690; hij overleed aldaar 2 Oct. 1724. Evenals zijn vader kabalist, schreef hij een hebreeuwsch werk, zinspelend op zijn naam (Sasportas = 6 poorten) *Scheisch Scheäriem Zecher Rab* over de 1613 geboden des Jodendoms, dat door den moorschen Jood Selomoh Adhân in 1727 met spaansche vertaling bij Naphtali Hirts ben Alexander Süsskind Levie te Amsterdam verscheen met den spaanschen ondertitel *Memoria de los* 613 *Preceptos de la S. Ley y siete de Sabios* enz.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) XI, 66.

Zwarts

[Saudeur, Adrien]

SAUDEUR (Adrien), geb. 2 Jan. 1764 te Valenciennes, overl. 1813, vinde hier plaats als eerste fransche militaire commandant te Rotterdam, Delft en den Haag. Van 1782-1788 heeft hij in het fransche koninklijke leger gediend, waarin hij, na den graad van sergeant te hebben behaald, uit bezuinigingsoogpunt niet tot het sluiten van een nieuw dienstverband werd toegelaten. Toen het volgend jaar de revolutie uitbrak, nam hij dienst bij de nationale garde te Valenciennes, waarbij hij 14 Juli 1789 tot kapitein eener grenadier-compagnie werd benoemd. Bij de instelling van nationale vrijwilligers werd hij 17 Sept. 1792 met algemeene stemmen verkozen tot commandant van het 1e bataljon vrijwilligers van Valenciennes. Van dien tijd af

heeft hij met veel onderscheiding aan alle oorlogen van de Republiek en het Keizerrijk deel-

genomen. Onder Dumouriez maakte hij de verovering der oostenrijksche Nederlanden in 1792 en den inval in onze Republiek in 1793 mede; 5 Aug. 1794 werd hij bevorderd tot chef de brigade (kolonel) van de 154e halve-brigade, aan het hoofd van welke hij deelnam aan de verovering der Vereenigde Nederlanden in 1794-95. Daarna werd hij naar de Vendée gezonden, diende in 1796 en 1797 onder Moreau bij het Rijnleger, waarin hij het bevel voerde over de 38e halve-brigade, en in 1799 onder Massena bij het leger van Helvetië, waarin hij de 44e halve-brigade aanvoerde. In 1800 nam hij, aan het hoofd van dezelfde halve-brigade bij het leger van Italië (aangevoerd door den Eersten Consul) deel aan den slag bij Marengo, na afloop waarvan Bonaparte hem persoonlijk de woorden toevoegde: 'Vous avez donné aujourd'hui un fameux coup de collier', terwijl hem 4 pluviose an IX (24 Januari 1801) een eeresabel werd geschonken. In 1806 is hij met Napoleon bij Jena, waar hij buiten gevecht gesteld wordt. Den 30en December 1806 tot brigade-generaal bevorderd, werd hij kort daarna, omdat zijn lichaam door de aanhoudende vermoeienissen van het leven te velde te veel geleden had, gepensionneerd. Tijdens den veldtocht van Napoleon in 1807 in Polen, werd hij weder in dienst gesteld, en daarna 16 Juni 1808 belast met het plaatselijk commando in la Spezzia. Bij interim werd hem nog het bevel opgedragen over de golf van Genua en over het departement der Apennijnen, welke betrekkingen hij tot zijn dood, 27 Mei 1813, waarnam.

Met betrekking tot zijn diensten tijdens den inval van Dumouriez in onze Republiek in 1793 heeft zijn biograaf in de *Fastes de la Légion d'honneur* opgeteekend, dat hij zich bij de inneming van Breda (26 Febr.) onderscheidde bij de bezetting van het 'fort du Terreil' (dat zal wel de schans bij ter Heyde moeten zijn) en kort daarop bij de nachtelijke overvalling, den 3en Maart, van het 'fort de Spangen' (??), ten gevolge waarvan Geertruidenberg zou overgegeven zijn (4 Maart).

In 1794, tijdens den inval der Franschen in onze Republiek, maakte de 154e halve-brigade, die door den chef de brigade (kolonel) Saudeur werd aangevoerd, deel uit van de Ve divisie (Bonneau) van het Noorder-leger (Pichegru). Zij was samengesteld uit het 2e bataljon van het oude (koninklijke) 83e regiment (Foix), het 1e bataljon vrijwilligers van Valenciennes (Nord), hetwelk Saudeur als eersten commandant gehad had en het bataljon van Parijs 'dit 1er Republicain'. Deze drie bataljons zijn achtereenvolgens de eerste fransche troepen geweest, die Rotterdam, Delft en den Haag bezet hebben. De namen hunner commandanten zijn, voor zoover bekend, niet bewaard gebleven.

Nadat de 82-jarige hollandsche generaal Bedaulx den 19en Januari 1795 Geertruidenberg had overgegeven, begon ook aan die zijde de intocht der fransche troepen binnen de provincie Holland over het ijs. Saudeur's halve-brigade is daarbij aan het hoofd geweest, terwijl de geheele afdeeling, aanvankelijk ter sterkte van ongeveer 8000 man, onder het rechtstreeksch bevel stond van generaal Dumonceau, en generaal Bonneau zich daarbij bevond. Over den Biesbosch werd Dordrecht bereikt. Den 21en Januari marcheeren 's morgens ± 400 man - zoo infanterie als cavalerie - begeleid door eene vrij sterke afdeeling gewapende burgers van Dordrecht af, komen tegen het vallen van de duisternis de Oostpoort te Rotterdam binnen en worden bij de burgerij ingekwartierd.

Den volgenden dag trekt die afdeeling bij gedeelten naar Delft, waar zij overnacht en daarna den tocht voortzet naar den Haag. Dit voorste gedeelte (waarschijnlijk het bataljon van het 83e regiment van Foix en de huzaren van Chamborant) is dus den 23en Januari in den Haag aangekomen op denzelfden dag, waarop generaal Moreau met een klein geleide huzaren van de zijde van Amsterdam de stad was binnengetrokken. Zoo wisselen steeds nieuw uit Brabant te Rotterdam aankomende troepen de verder naar Delft en den Haag doortrekkende af, en zoo vinden wij Saudeur zelf eerst commandant de place in Rotterdam, waar hij 24 Januari zijn functie overgeeft aan den chef de brigade Ferdut; 25 en 26 Januari staat hij in dezelfde betrekking opgegeven in Delft, en daarna in den Haag, waar hij ‘sut faire respecter et chérir le nom français par la justice, la fermeté, la modération et le désintéressement, avec lequel il exerça ses fonctions’. Waarschijnlijk heeft hij dezen post blijven vervullen tot 7 Maart 1795, toen Pichegru het geraden oordeelde, een generaal als militair commandant in den Haag aan te stellen en daartoe Dumonceau uitkoos.

Uit het verhaal, dat de 1e luitenant (later gep. kolonel) J.W. van Alphen in *De Militaire Gids* van 1892 (bl. 88) onder den titel van *Een militair schouwspel* heeft samengesteld betreffende de overdracht door de fransche aan de bataafsche volksvertegenwoordigers van eenige historische herinneringen uit het kabinet van zeldzaamheden van den gewezen stadhouder, op den 11en Maart 1795, blijkt, dat Saudeur op dien datum nog in den Haag was. De daarin genoemde fransche generaal Sandeus zal wel moeten zijn de ‘chef de brigade’ (kolonel) Saudeur, de eerste fransche ‘commandant de place’ van de oude stadhouderlijke residentie.

Zie: Lievyns, Verdot et Régat, *Fastes de la Légion d'honneur. Biographie de tous les décorés* (Paris 1842) II, 163; verder de gemeente-archieven van Rotterdam, Delft en 's Gravenhage.

Koolemans Beijnen

[Scade, Jan]

SCADE (Jan) of Schade van Lochum, proost van het kapittel der St. Pieterskerk te Utrecht, komt voor als procurator van den hertog van Bourgondië aan het pauselijk hof. Hij verrichtte ook voor anderen, zooals voor den abt van Clairmarais, O. Cist., St. Bertin, O.S.B., Ninove, O. Praem., St. Amand, O.S.B., St. Pieter te Gent, Villers, O. Cist., Averbode, O.Pr. en nog andere nederlandsche abten verschillende borgstellingen en betalingen aan het pauselijke hof, 1438-1450. 18 Sept. 1451 verplichtte hij, procurator van den hertog van Bourgondië, zich om de verschuldigde bedragen te betalen bij de benoeming van David van Bourgondië tot bisschop van Therouane.

20 Mei 1438 was hij rector der parochie Sweveghem, bisdom Doornik. Paus Eugenius IV voorzag meester Jan Scade van een prebende met kanunnikdij in St. Servaas te Maastricht; hij kwam echter niet in bezit, ofschoon hij reeds de verplichte ‘annates’ betaald had. Opnieuw werd hij voorzien, toen een kanunnikdij in St. Servaas open was, 25 Oct. 1434, en vrijgesteld van betaling. 7 Januari 1446 wordt hij kanunnik van den Dom te Utrecht. Hij was reeds kanunnik van St. Jan aldaar. 1449 werd hij proost van St. Pieter te Utrecht, echter niet zonder tegenstand, want reeds was, 6 Sept. 1449, Hendrik Rover de Winser in bezit gesteld der proosdij. Deze moest echter wijken voor Mr. J. Scade en zijne beschermers.

26 Dec. 1450 stelde de deken van Reims, collector, Joannes Scade, raadsheer van den hertog van Bourgondië en proost van St. Pieter, aan als een

zijner procurators om zijn rekening te verantwoorden voor de Camera apostolica (Berlière, *Diversa Cameralia*, p. 222-224).

Ten onrechte wordt bij Matthaeus, *Fundaiones et Fata* (praefatio) een Joh. Scade van Lochum als proost van St. Jan genoemd in 1341. Hoynck en *Aanhangsel* meenen hem te moeten overslaan. Ten tijde van het concilie van Constanz, 1415, was een Joh. Scade van Lochem notarius palatii apostolici (*Aanhangsel*).

Zie: Hoynck van Papendrecht, *Analecta* III, p. I, 231, 250; *Aanhangsel op de kerkelijke oudheden*, 144, 188; Berlière, *Inventaire analyt. des Diversa Cameralia des archives vaticanes* (Rome 1906), no. 371, 394, 396, 406, 437, 493, 494; dezelfde, *Inventaire anal. des libri oblig. et solutionum des archives vaticanes* (Rome 1904), no. 1534, 1581, 1638, 1639, 1645, 1649, 1652, 1656, 1658.

Fruytier

[Scei, Banjaart of Baniaert]

SCEI (Banjaart of Baniaert), in de eerste helft der 15de eeuw kastelein van het slot te Medemblik tijdens de regeering van Philips den Goede. Als vurig Hoekschgezinde kwam hij in een onverzoenlijken strijd met den stadhouder, president Mr. Gozewijn de Wilde (zie aldaar), die tot de Kabeljauwschen gerekend werd. De partijhaat ging zoo ver, dat de W. hem openlijk van manslag en moord beschuldigde, waartegen S. hem het misdrijf van tegennatuurlijke ontucht verweet. Beiden werden 21 Juni 1448 op 't Hof te 's Gravenhage gevangen gezet, later op het slot te Heusden, waar men hen 1½ jaar gevangen hield. Daarop werden ze naar het slot Loevestein gevoerd. Na de terechtstelling van de Wilde, werd Scei op vrije voeten gesteld, doch bij vonnis van 6 December 1449 uit den lande verbannen en van al zijn waardigheden vervallen verklaard.

Zie: Wagenaar, *Vaderl. Hist.* IV, 22; de Riemer, *Beschrijv. van 's Gravenh.* II ('s Gravanhage 1739).

Bartelds

[Schaap, Leib Benjamin]

SCHAAP (Leib Benjamin), geb. te Amersfoort 1813, overl. aldaar 7 Juni 1859, zoon van Benjamin Mozes Schaap en Maria, dochter van Raphael Hijmans. Gesproten uit een bekende amersfoortsche joodsche familie, legde hij zich met zijn jongeren broeder Raphael op den wijnhandel toe. Daar hij hierin geen bevrediging vond, trok hij naar Amsterdam, naar het in 1810 hervormd joodsch 'theologisch seminarium.' Hier leerde hij behalve joodsche wetenschap (een ongekende moderniteit voor die dagen) ook de nederlandsche taal, rekenen, wiskunde en logica terwijl prof. Bosscha van het atheneum illustre daar voordrachten hield. Ter voltooiing van zijn studiën ging hij nu naar het protestantsch seminarium van de theologische faculteit van Straatsburg, alwaar hij op 20 Juli 1849 eerst het diploma verwierf. Verder had hij het joodsch doctoraal diploma (Morétitel) bij den rabbijn Schoppe de Hagenau behaald; hier was hij diens tijdelijke opvolger, totdat hij als vreemdeling niet definitief benoembaar, op 19 Februari 1846 naar Nederland terugkeerde. In 1844 werd hij tot opperrabbijn van het ressort Limburg benoemd met standplaats Maastricht. Hij trad in het huwelijk met Sophia, de dochter van Magnus Norden uit Maarssen. Op 17 Juli 1847 werd hij tot opperrabbijn van het synagogaal ressort Amersfoort benoemd, dat de provincie Utrecht omvatte en op 5 Mei d.a.v. werd hij aldaar plechtig geïnstalleerd. Dikwijls kon hij nu zijn

schoonouders te Maarssen bezoeken, alwaar hij met Jozef Israëls bevriend werd, die later met A l e i d a S c h a a p gehuwd is. Deze schijnt toen een jeugdliefde voor des opperrabbijn's schoonzuster te hebben opgevat, die later met den

componist B e r l i j n gehuwd is. Jozef Israëls, op wien de opperrabbijn grooten indruk heeft gemaakt, teekende diens portret als litho en schilderde later zijn portret in olieverf. De groote beteekenis van opperrabbijn Schaap is de harmonie van zijn persoon tusschen de oude orthodox-joodsche opvatting en zijn zin voor moderne wetenschap en beschaving. Vooral het hebreeuwsch-nederlandsche gebed bij de inwijding der utrechtsche synagoge op 5 Juni 1849 maakte zoowel op de gemeenteleden als op andersdenkenden diepen indruk. In Amersfoort richtte hij eenige joodschsociale vereenigingen op en aan zijn gemeenteleden in het ressort zond hij herderlijke brieven. Hij overleed in 1859 aan de pokziekte en werd denzelfden dag op de oude begraafplaats aan de Diependaalsche Poort begraven. Treurdiensten werden in Amersfoort, Utrecht, Nijmegen en in de portugeesche synagoge van den Haag voor zijn nagedachtenis gehouden.

Zijn portret verscheen verder nog als litho (in ambtsgewaad) bij Sjouwerman en Snoek te Amsterdam.

Zie: J a c . Z w a r t s , *L.B. Schaap, een Nederlandsch opperrabbijn uit het begin der vorige eeuw en zijn tijd* in *Nieuw Israël. Weekblad*, no. 47, 48, 49 en 50, 57e Jrg. (1922); d e z e l f d e , *Een Jozef Israëlsherinnering* in hetzelfde weekblad van 23 Juni 1922, No. 5, jrg. 58 (met portret) en d e z e l f d e in *De oudste Synagoge van Utrecht* in het feestboekje van de inwijding der nieuwe synagoge te Utrecht (1926).

Zwarts

[Schalij, Jilles]

SCHALIJ (Jilles), geb. te Jutfaas 15 Mei 1840, overl. te 's Gravenhage 17 Mei 1909, was de zoon van A.C. S c h a l i j , steenfabrikant, en A.C.C. N i e r m e i j e r . Hij studeerde van 1858 tot 1863 aan de koninklijke academie te Delft en verkreeg in laatstgenoemd jaar het diploma van burgerlijk ingenieur. Hij werd 20 Aug. 1863 benoemd tot aspirant-ingenieur in Ned.-Indië en werd te Batavia geplaatst. Na op 19 Sept. 1865 tot ingenieur 3e klasse benoemd te zijn, werd hem Madoera als dienstkring aangewezen; zeer belangrijke arbeid werd door hem aldaar verricht. Op 30 Mei 1874 tot ingenieur 2e klasse bevorderd, werd hij te Batavia geplaatst en reeds 22 Jan. 1875 volgde de bevordering tot ingenieur 1e klasse. In 1876 werd hij, eveneens ter standplaats Batavia, gedetacheerd aan het departement van publieke werken.

Op 18 Oct. 1883 tot hoofdingenieur 2e klasse benoemd, werd hij eerstaanwezende in de residentie Soerabaia. Sedert 1882 was men daar bezig met de verlegging van de Solo-rivier naar Oedjong Pangka (zie het artikel J.L. Pierson, VI, kol. 1112). Op 24 Dec. 1885 tot hoofdingenieur 1e klasse bevorderd, werd met 1 Jan. 1880 zijn dienstkring als chef der 4e afdeeling uitgebreid met de residentiën Madioen, Kediri en Madoera. In Mei d.a.v. werd daar nog aan toegevoegd de dienst van het vaarwater in straat Madoera. In 1886 kwam de bovenbedoelde rivierverlegging gereed; er was een levend koraalrif voor den mond, dat door de beschikbare baggermolens, als te hard, niet weggebaggerd kon worden. Dit is later opgeruimd.

Nadat Schalij gedurende 26 jaren geen verlof naar Europa had gehad, werd hem dit op zijn verzoek in Mei 1889 voor twee jaren verleend. Hier te lande werd het nog met een jaar verlengd. In Juni 1892 kwam hij in Indië terug en werd toen als hoofdingenieur 2e en in Oct. d.a.v. weder als hoofdingenieur 1e klasse in dienst gesteld te Tegal. Zijn gezondheid noopte hem in het vol-

gende jaar ontslag te vragen, hetgeen hem in Juni van dat jaar eervol verleend werd. Hij vestigde zich bij zijn terugkomst in Europa te 's Gravenhage.

Schalij hield in de vergadering van het Koninklijk instituut van ingenieurs van 12 Nov. 1889 een rede over de verlegging van den mond der Solo-rivier, en in die van 11 Febr. 1890 een over de middelen tot behoud en verbetering van het vaarwater van Soerabaia door straat Madoera. Vele jaren later mengde hij zich in de discussie omtrent de getijstroomen in straat Madoera naar aanleiding van de stellingen van Dr. J.P. van der Stok, ingekomen bij het Koninklijke instituut van ingenieurs in de vergadering van 15 Nov. 1902, welke door dien geleerde in de *Ingenieur* van 20 Dec. d.a.v. werden toegelicht. In de vergadering van het instituut van 10 Febr. 1903 werden deze stellingen door Schalij besproken.

Hij schreef: *Overzicht van eenige proefnemingen omtrent belasting op een zandmassa* in *Verhandelingen Nederlandsch-Indische afdeeling van het koninklijk instituut van ingenieurs* (1881-82, blz. 33); *Ingenieurs van den waterstaat in Nederlandsch-Indië* in den *Ingenieur* van 9 Oct. 1897 (anoniem); *Het zelfstandig bestaan van de verlegging van den Solo-mond* in *Ingenieur* van 10 Jan. 1903; *Aanvulling tot de bespreking van de stellingen van Dr. J.P. van der Stok betreffende het vaarwater in Straat Madoera* in *Ingenieur* van 9 Mei 1903.

Hij huwde J.M. van Bockom Maes, bij wie hij een dochter had.

Ramaer

[Scheen, Petrus]

SCHEEN (Petrus), geb. te Amsterdam, regulierkanunnik van St. Augustinus te Frenswegen, overleed te Hamersveld bij Amersfoort 1716.

Hij werd tijdens de bezetting van Utrecht door de Franschen, 1672, aangenomen als kapelaan van den pastoor te Amersfoort door den bestuurder der missie, den vicaris-apost. Neercassel, bisschop van Castoriën. Na het terugtrekken der Franschen werd hij belast met de zielzorg der dorpen Hamersveld en Voskuyl bij Amersfoort. Hij bleef in de stad wonen en noemde zich pastoor van Woudenberg. 1711 moest hij op bevel van het stadsbestuur Amersfoort verlaten en vestigde zich te Hamersveld, waar hij een vaste bidplaats oprichtte. Hij overleed aldaar 6 of 7 Januari 1716. Zijn naam bevindt zich onder het smeekschrift ten gunste van P. Codde 1701. *Bat. Sac.* II, 519: ‘Petrus Scheen, pastor in Woudenburg Canon. Reg. S. Aug.’. Er wordt terecht getwijfeld, of deze onderteekeningen door de personen zelf geschied zijn.

Zie: *Bat. Sac.* II, 138; *Archief aartsbisdom Utrecht* I, 307, IV, 140, XIV, 29, XXXIV (1909), 133 v.

Fruytier

[Schellens, Henricus]

SCHELLENS (Henricus), ook Schellings genaamd, geb. te 's Gravenhage, priester, overleed als pastoor te Overveen, gem. Bloemendaal, 23 Oct. 1801. Henricus S. had te Leuven zijn theologische studie volbracht en was 1760 assistent te Lisse bij den zieken pastoor F.v.d. Heuvel. 1762 betaalde de pastoor van Overveen den baljuw voor de voorloopige admissie van den kapelaan H.S., en herhaalde dit het volgende jaar. 1767 werd kapelaan Schellens pastoor te Hoorne. 1781 werd hij als pastoor overgeplaatst naar zijn geliefd Overveen of Tetrode en door den baljuw toegelaten bij resolutie der Gecomitteerde Raden van 20 Juni van dat jaar. 12 Juli 1785 vierde de pastoor zijn zilveren priesterfeest. Een gedicht van zijn vriend F.

F a a s e met een lied en een latijnsche ode door T. v a n d e n B o e r , alles volgens den smaak van dien tijd, werden gedrukt: *Aan den weleerwaarde Heer, den Heer Henricus Schellens*,

rooms pastoor en aartspriester over Kenmerland, op zijn weleerwaardens vijf-en-twintig-jaarig priesterschap, geviert binnen Overveen den XII. van Hooimaand des jaars MDCCLXXXV (te Leyden bij Hendrik Koster, 8 blz. in 4°); *Amplissimo viro Domino Domino Henrico Schellens Kennemariae subdelegato nec non pastori in Overveen etc. vigilantissimo sui presbyteratus primum jubilaeum celebranti die XII Julii anni MDLXXXV* (Hornae, Typis Joannis van Ophem typographii et bibliopolae).

De laatste jaren waren niet opwekkend voor den pastoor van Overveen. Zijn parochianen namen in aantal toe, doch de bijdragen voor het onderhoud van pastoor, kerk en armen verminderden door de drukkende tijdsomstandigheden, de revolutie en den oorlog. De garenbleekerijen, een bron van inkomsten voor Overveen, waren vervallen. Bij den dood van den pastoor was niets in kas en de noodige reparatie aan kerk en pastorie was uitgebleven.

Zie: *Bijdr. bisdom Haarlem* I, 393, III, 350, XXII, 50, 59.

Fruytier

[Schevelingen, Sebastiaan Cornelis]

SCHEVELINGEN (Sebastiaan Cornelis), geboren te 's Gravenhage, overleed 5 Sept. 1623, oud 83 jaar, in het klooster St. Annadael te Antwerpen, eertijds te Luithagen bij Mortsel provincie Antwerpen. Hij was kanunnik te Bergen op Zoom, toen hij omstreeks 1572 pastoor of rector van het nonnenklooster te Luithagen werd. 1581 konden de zusters het niet meer in haar klooster uithouden wegens de krijgsbedrijven en moesten een schuilplaats gaan zoeken bij familie of kennissen. Na de inneming van Antwerpen door Parma kon rector van Schevelingen de verstrooide nonnen weder bijeenbrengen in een huis in de Doornikstraat en daarna op den Oever. 1611 had hij het klooster te Luithagen weder in orde gesteld, zoodat hij het met de nonnen kon betrekken. Na het Twaalfjarig bestand werden de nonnen door hem aangespoord veiligheidshalve naar de stad terug te komen 14 Maart 1621. Na hier en daar gewoond te hebben, bekwamen zij een huis in de Prekestraat, waar zij zich voor goed vestigden. Aldaar overleed Schevelingen, al zijn bezit aan het klooster nalatend, dat hem als een tweeden stichter beschouwde.

Zie: Diercxens, *Antverpia Christo nascens et crescens* VII, 125; *Graf- en Gedenkschriften van Antwerpen*; J.B. Stockmans, *Geschiedenis der gemeente Mortsel*, 334, 340, 348; *Analectes hist. eccl. Belg.* I, 112, XV, 383, 389.

Fruytier

[Schikkinger, Franciscus Johan]

SCHIKKINGER (Franciscus Johan), geb. te Amsterdam 19 April 1838, overl. te Amsterdam 12 Nov. 1902, zoon van Adam Schikkinger, huisknecht, en Catharina Petronella Wesselingh. Hij was teekenonderwijzer in zijn geboortestad en maakte eenigen naam als kunstschilder. Het Genootschap 'Arti et Amicitiae' te Amst. telde hem onder zijn leden.

Zie: *Reg. Burg. Stand* (Amsterdam).

Wijnman

[Schinck, Jacobus]

SCHINCK (Jacobus), geb. te Venlo 25 Sept. 1748, overl. te Paramaribo in Sept. 1804, zoon van Paulus S. en Catharina Jacobs, trad 22 Maart 1769 te

Erkelenz in de orde der minderbroeders en werd in 1772 te Roermond priester gewijd. In 1787 werd hij pastoor van Curaçao in de plaats van pater Theodorus Brouwers, die naar Philadelphia vertrok, waar hij 28 Oct. 1790 stierf. Pater Schinck ontving toen Joannes Joseph Pirovano en in 1790 Theodorus Brandts tot kapelaans en in 1802 nog Libertus van de Velde. Maar

in datzelfde jaar 1802 vertrok hij naar Suriname, waar hij te Paramaribo overleed.
Zie: de kerkelijke courant *Katholieke Nederlandsche Stemmen* no. 91 van 25 Sept. 1858.
Verzijl

[Schiotling, Johannes]

SCHIOTLING (Johannes), geb. te Amsterdam 1793, gest. ald. 1844, zoon van Johan Hendrik en van Anna Willemina Tolle. Oorspronkelijk bestemd voor de studie der medicijnen, waartoe hij in 1807 als student aan de leidsche universiteit werd ingeschreven, ging hij later aan de hoogeschool te Straatsburg tot de philosofie over, zonder echter zijn studie tot een eind te brengen. Ofschoon hij aanvankelijk in het bezit was van eenig kapitaal, bleek dit onder het beheer van een gewetenloozen voogd grootendeels verdwenen, zoodat de opbrengst van een boerderij bij Amsterdam en de verdiensten van vertaalwerk de eenige zeer bescheiden bron van inkomsten bleven. Mag dan ook geen wetenschappelijke titel zijn opleiding bekroond hebben, toch was hij een man van groote gaven, wiens diepgaande studiën en voortdurende onderzoekingen hem voorbereidden om de opvoeding van zijn eenig kind met vaste hand te leiden. Krachtig werd hij daarbij gesteund door zijn echtgenoote, een vrouw van hooge geestesbeschaving en van innige mystieke vroomheid. Hij was in 1821 gehuwd met Anna Carolina Fleish Haker, geb. te Nijmegen 1801, dochter van Johan David en van Gertruda van der Hagen. Terwijl Schiotling sproot uit een naar Holland uitgeweken deensch geslacht, stamde Johan David, wiens familie later zich steeds Fleischacker schreef, uit Polen, dat hij reeds als jongeling verlaten had om zich in Holland te vestigen. Uit dit huwelijk sproot slechts één kind, de later zoo bekend geworden Elizabeth Carolina Ferdinanda van Calcar geb. Schiotling (zie dit deel, kol. 261).
Voor de gezondheid zijner vrouw vertoefde hij eenige jaren te Barneveld, tot de verdere opleiding zijner dochter den terugkeer naar de hoofdstad noodzakelijk maakte (1836). Na zijn overlijden hertrouwde de weduwe in 1844 met Jan Hendrik Breyer uit Deventer, teeken- en muziekmeester (Kramm, sup. 26).
Zie: Sikemeier, *Elise van Calcar Schiotling*. (Haarlem 1921).
Bartelds

[Schooten, Frans van (1)]

SCHOOTEN (Frans van) (1), geb. te Nieuwkerke in West-Vlaanderen in 1581 of 1582, gest. te Leiden 11 Dec. 1645, was een zoon van den bakker Frans van S. of Verschooten, die 4 Mei 1584 te Leiden poorter werd en daar in 1597 een huis op de Garenmarkt kocht, waarbij tevens blijkt, dat hij een broeder Jan had. Onze van S. (zie voor zijn broeder Joris het art. hieronder) studeerde onder van Ceulen (kol. 291) of Jan Pietersz. Dou (dl. II, kol. 406) voor landmeter en wordt als zoodanig genoemd als hij, vergezeld van zijn vader, 2 Jan. 1609, te Leiden ondertrouwt met Jannetje Hermansd. van Hoogervorst uit Delft. Na den dood van Ludolf van Ceulen werd hij in Apr. 1611 gemachtigd om aan de door Maurits opgerichte en aan de universiteit verbonden ingenieursschool de wiskundige lessen te geven, welke daar in het Hollandsch werden onderwezen. Ondanks de sollicitatie, sinds Febr. 1612, van Sam. Marolois (dl. II, kol. 873) werd hij gecontinueerd en is in genoemde functie, oud 30 of 31 jaren, op 15 Febr. 1612 als student aan de hoogeschool ingeschreven. Uit dit jaar is ook een door hem in kleuren

geteekende kaart van landerijen van leidsche kloosters aan den dijk in Abcoude bewaard gebleven (*Catal. van de Prentenverzameling te Leiden*, 3e Afd. (1907),

no. 8599). In Aug. 1613 kreeg van S. een belooning voor het laten maken van vier houten instrumenten voor zijn wiskundig onderwijs, en werd, ondanks de aanbeveling op 7 Febr. 1614, door Maurits van genoemden Marolois, 8 Febr. 1615 voor goed benoemd tot professor der ‘duytsche mathematycke’ op een jaarwedde van ƒ 350. Van de op zijn lessen behandelde stof, die ook de versterkingsleer en vestingbouwkunde omvatte, krijgt men een indruk door een ter leidsche universiteitsbibliotheek van zijn hand aanwezigen bundel *Adversaria*, beschreven door Bierens de Haan, *Bouwstoffen* enz. XIII, in *Versl. en Meded. Kon. Ac. van Wetensch., Afd. Natuurk.*, 2e reeks XII (1878), 1-7. Uit zijn huwelijk volgt een zoon Frans (2). Als weduwnaar van Jannetgen Harmansd. van Overvorst (sic), hertrouwde van S., ‘professor der fortificatien ende dependerende scientien’, te Leiden 31 Mrt. 1625 met Maria Goolen uit die stad, geb. in 1594 als dochter van den schoenmaker Claes Gool en Neeltje Adriaensd., waardoor hij wel geparenteerd werd aan de familie van den lateren hoogleeraar Jac. Golius. In den zomer was van S. wel van lessen vrijgesteld, doch volgde als ingenieur het leger te velde. Als zoodanig heeft men van zijn hand een in 1627 bij Blaeu gedrukte *Tabula Bergarum ad Zomam, Stenbergae et novorum ibi operum* (Muller, *Historieprenten*) met de defensielinie tusschen genoemde plaatsen (zie ook Hingman, *Invent. kaarten Rijks-archief* II (1871), no. 3675). Hetzelfde jaar werd zijn salaris verhoogd tot ƒ 400. Men schrijft hem een op het rijksmuseum aanwezige ets toe van een portret, voorstellende zijn broeder Joris; ander dergelijk werk, dat hem is toegekend, is echter niet van zijn hand. Menigmaal is van S. aangewezen om advies te geven in zake beweerde inventies. Bij een dergelijke gelegenheid wordt hij in een acte dd. 2 Juli 1629 ‘out omtrent 47 jaer’ genoemd (*Navorscher*, XXXVIII (1888), 105). In 1639 en 1640 was hij met Golius arbiter in de zaak van Descartes en Wassenaer (dit deel i.v.) tegen Stampioen (dl. II, kol. 1358). Zijn vrouw Marya Claesd. Gool leefde nog. 1 Nov. 1642 (Leiden, *Reg. van Seclusien*, N. fol. 93). Een zoon Pieter uit zijn tweede huwelijk volgt mede.

Van S. gaf uit: *De propositien van de boecken van Euclides* (Leiden 1617), herdr. en vermeerderd door Jacob van Leest (Amst. 1662). Ook verscheen: *Oeuvres mathematiques de S. Marolois .... reduictes en meilleur ordre et corrigées ...., la geometrie par Theodore Verbeeck et la fortification par Francois Van Schooten* (Amst. 1626). Aanvankelijk had van S. de voornaamste goniometrische verhoudingen ‘tot mijn particulier gebruyck met groote moeyte uyt haer differentien ghecorrigeert, alsoo dat ick seecker houde gheen eenighe faute daerin te zijn’, doch gaf ze op verzoek in allerkleinst formaat voor ingenieurs-gebruik uit als *Tabulae sinuum, tangentium, secantium .... met 't gebruyck derselve in rechtlinische triangulen* (Amst. 1627), waarin ook een korte en bondige vlakke trigonometrie, die alle hoofdstellingen bevat. Ofschoon niet geheel vrij van fouten, bewijzen de vele herdrukken de goede reputatie dier tafels. Stampioen gaf ze uit (zie II, kol. 1358) ‘gecorrigeert ende int cort bygevoecht d'ontbindinge der sphaerische triangulen’ (Rott. 1632) en J. Magirus in het latijn (Amst. 1639). In het Hollandsch vindt men uitgaven door van Nispen te Dordrecht (1664) en verder te Brussel (1683); in het Fransch te Rouaan (1672) en Brussel (1683), waar ook een spaansche uitgaaf verscheen (1683). Nog vindt men een fransche editie in 1712 en een hollandsche

'nevens derzelver gebruyk in 't uytrekenen van rechtlinische en klootsche driehoeken (Amst. 1712).

Van zijn portret is in 1744 door H. van der Mey een copie gemaakt, die zich thans op de universiteitsbibliotheek bevindt en gelithografeerd is door L. Springer.

Zie: Kramm, *Levens en werken der Holl. en Vl. kunstschilders*, V (1861), i.v.; *Navorscher* XX (1870), 357-358 en XXI (1871), 178; Braunmühl, *Gesch. der Trigonometrie* I (1900), 246 en II (1903), Vorwort IX; *Wapenheraut* XIII (1909) en Molhuysen, *Bronnen tot de gesch. der Leidsche univ.* II (1916), reg.

de Waard

[Schooten, Frans van (2)]

SCHOOTEN (Frans van) (2), of Scotenus, geb. te Leiden in 1615, gest. aldaar 29 Mei 1660, zoon van den voorgaande. In het register van groote bewijzen F, fol. 336 verso van het weeskamer-archief te Leiden wordt 14 Febr. 1625 genoemd 'Franchoys van Schoten professor mathematicus, vader van Frans, oud omtrent 9 jaren, gewonnen bij Jannetgen Haermansdr van Hogenvorst'; in Maria Gool, geparenteerd aan den lateren hoogleeraar Golius, vond de jeugdige van S. weldra (zie het voorg. art.) een stiefmoeder. Hij kreeg zijn eerste onderricht te Leiden van den afgezetten remonstrantschen predikant Jac. Batelier (*Oeuvres de* Chr. Huygens, I (1888), p. 140) (zie dl. VI, kol. 78) en werd daar op 15 Mei 1631, oud 16 jaar, ingeschreven als stud. math. Ongetwijfeld was hij een leerling van Golius en wellicht ook van Otterus (kol. 935), uit wier beider wiskundige lessen hij een en ander noteerde in een nog aanwezig handschrift (Groningen, Universiteitsbibl., ms. 108). Reeds 8 Juni 1635 werd hem door curatoren toegestaan bij ziekte van zijn vader diens lessen waar te nemen, maar hij zal verder zelf door het geven van particulier onderricht in zijn levensbehoeften hebben voorzien. Waarschijnlijk door Golius kwam van S. in aanraking met Descartes en teekende tijdens het verblijf van den philosoof te Leiden in 1636 de figuren voor diens *Dioptrique* en *Meteores*; ook verkeerde hij met Descartes' bediende, den bekwamen wiskundige Gillot (kol. 471). Blijkens een brief van Const. Huygens aan Descartes van Sept. 1637 zou van S. een nauwkeurige hyperbool trekken voor de nieuwe soort van lenzen welke Huygens te Amsterdam voor Descartes zou laten slijpen, terwijl de laatste zelf in een anderen van 1 Mrt. 1638 zegt, dat van S. en Gillot behoorden tot de weinigen, die zijne *Geometrie* volmaakt begrepen. Niet lang na het verschijnen van dit werk zette van S. zich aan het maken eener latijnsche vertaling, welke de schrijver met commentaren wenschte te doen verschijnen; in 1639 hield hij zich onledig met de vertaling van de uit Blois toegezonden verklaringen van Debeaune en de bestudeering van die, welke waarschijnlijk gegeven zijn door Geofroid van Haestrecht (dl. I, kol. 1017) te Utrecht (*Oeuvres de* Descartes, II (1898), p. 579), terwijl Descartes hem inzage gaf van verschillende brieven, door hem van fransche wiskundigen ontvangen. Uit deze bouwstoffen stelde van S. geleidelijk het groote werk samen, waardoor hij zich later de meeste bekendheid zou verwerven en waarvan verschillende voorstudies zich mede in bovengenoemd handschrift bevinden (*Oeuvres de* Descartes X (1908), pp. 635-651). Insgelijks bevonden zich reeds bij de Elzeviers te Amsterdam verschillende hun door Mersenne uit Parijs toegezonden geschriften van Vieta (Willems, *les Elzevier* (1880), p. 149-150 en *Oeuvres de* Descar-

t e s , III (1899), p. 167), aan wier nieuwe uitgave van S. weldra een werkzaam aandeel zou nemen. Inmiddels gaf Descartes hem tegen den zomer van 1641 aanbevelingsbrieven mede voor een verblijf in Frankrijk, dat op van S.'s verdere ontwikkeling van grooten invloed is geweest. Te Blois maakte hij kennis met Debeaune (*Oeuvres de* D e s c a r t e s , XIbis (1913), p. 20); te Parijs verkeerde hij vooral met Mersenne, aan wien hij waarschijnlijk de gelegenheid dankte tot het copieeren van verschillende stukken en brieven van Fermat, waarvan het afschrift nog aanwezig is (Groningen, Universiteits-bibl., ms. 110; zie *Oeuvres de* F e r m a t , *Suppl. aux t. I-IV* (1922), p. IX-XII); verder met Carcavy (*Oeuvres de* C h r . H u y g e n s I (1888), p. 410), die door zijn bemiddeling trachtte Fermat's werken bij Elzevier gedrukt te krijgen (*ald.*, p. 432), met Mylon, van wien van S. later (*Exercit. math.* (1657) of *Math. oeff.* (1659), blz. 476) een vraagstuk mededeelde, dat veel gelijkenis heeft met dat, waarover voor zijn vertrek Descartes en Wassenaer (zie art.) in strijd waren geweest met Stampioen (dl. II, kol. 1358) en voorts met Roberval en Hardy. Zoowel heen- als terugreis geschiedden over Londen en een van beiden over Dublin, waar van S. kennis maakte met den wiskundige William Purser (*Exercit. math.* of *Math. oeff.*, blz. 468, 478 en 482). In Apr. 1643 was hij weder in Holland terug, waar de betrekkingen met Descartes onmiddellijk werden hervat. Voor diens *Principia* (Amst. 1644) teekende hij wederom de figuren, en waarschijnlijk daarvoor ook het portret van Descartes, dat echter eerst na diens dood is opgenomen in de derde uitgave van Descartes' werken (Amst. 1656) en de *Geometria* van 1659. Kort na zijn terugkeer moet van S. Johan de Witt onder zijne leerlingen geteld hebben, gelijk ook weldra Chr. Huygens. Van zijn onderwijs zal een bezielende invloed zijn uitgegaan, want ook andere studenten, oorspronkelijk bestemd voor de studie der rechten of medicijnen, als waarschijnlijk Johannes Hudde (dl. I, kol. 1172) en zeker later Hendrik Heuraet (dl. I, kol. 1098), wist hij op het pad der wiskunde te lokken; met de genoemden bleef hij in briefwisseling en die met Huygens vult zelfs een groot deel der beide eerste deelen van diens uitgegeven *Correspondance* (1888-1889). Na het overlijden van zijn vader solliciteerde van S. evenwel naar diens plaats aan de leidsche ingenieursschool, waarbij Stampioen zijn medecandidaat was, en hij eenige moeilijkheden ondervond omdat hij bekend stond als Arminiaan; gesteund door Descartes, Elisabeth van de Palts en Const. Huygens (zie diens *Briefwisseling*, ed. Worp, IV (1915), blz. 265 en 278-279), werd hij nochtans 8 Febr. 1646 benoemd op een salaris van ƒ 400, waarna hij nog moeilijkheden van de zijde van zijn voormaligen mededinger ondervond (M o l h u y s e n , *Bronnen tot de gesch. der Leidsche univ.* II (1916), blz. 407). In hetzelfde jaar publiceerde van S. zijne uitgaaf van V i e t a ' s *Opera mathematica* (Lugd. Bat. 1646), die echter niet geheel compleet is en o.a. niet bevat het beroemde *Harmonicon celeste*, waarvan Golius slechts een onvolledig afschrift was machtig geworden (zie Ad Lectorem en *Correspondence of scientific men*, ed. Rigaud II (1841), p. 515 en 519); de uitgave opent met een brief aan Golius dd. 27 Juni 1646 en besluit met de noten van van S. Deze gaf insgelijks uit eene mechanische beschrijving der ellips, parabool en hyperbool, zonder haar als kegelsneden te beschouwen, hetgeen volgens den schrijver, nog in geen gedrukt werk was gedaan; zij verscheen als *De Organica conicarum sectionum in plano descriptione tractatus* (later ook

opgenomen als 4e Boek van de *Exercit. math.* en *Math. oeff.*) .... *cui subnexa est Appendix de cubicarum aequationum resolutione* (Lugd. Bat. 1646) (later mede ingelascht in de in 1659 verschenen gecommentarieerde uitgave der *Geometria* van Descartes), in welke laatste verhandeling van S. eigen methoden geeft om door middel van kegelsneden 3e graads vergelijkingen op te lossen (Matthiessen, *Grundzüge der antiken und modernen Algebra der litt. Gleichungen* (1896), p. 551, 949 en 955; Cantor, *Gesch. der Math.* II (1913), pp. 800 en 807-808). Met opdracht aan Elizabeth van de Palts verscheen eindelijk in 1649 het eerste deel der latijnsche uitgaaf der *Geometrie* van Descartes (Lugd. Bat. 1649), met de *Notae* van Debeaune, *Commentaria* van van S. (met o.a. op p. 227 de aan de onuitgegeven briefwisseling van Descartes ontleende quadratuur van en raaklijnconstructie aan de cycloide) en een *Additamentum* betreffende het vraagstuk, bekend uit den twist van Descartes en Wassenaer met Stampioen; aan de bewerking zelf had Descartes echter geen deel (*Oeuvres de* Descartes, V (1903), p. 392). Zwaar trof van S. het overlijden van den vereerden meester, kort na diens vertrek naar Zweden, blijkens een brief aan Dirk Rembrandtsz van Nierop (*Oeuvres de* Descartes, XIbis (1913), p. 33-36); met enkele intiemen als Raei en Hoghelande (II, kol. 594), was hij aanwezig bij de inventarisatie van de door Descartes nagelaten papieren en verschafte Lipstorp gegevens voor diens biografie van den wijsgeer. Naar de lessen van van S. stelde inmiddels de Deen Erasmus Bartholinus, toenmaals student te Leiden, de *Principia matheseos universalis seu Introductio ad Geometriae methodum Renati Descartes* samen, welke verscheen als tweede deel der gecommentarieerde *Geometrie* (Lugd. Bat. 1651). Te midden dezer ernstige zaken speelde zich echter ook een idylle af. Reeds gedateerd van 22 Juli 1649 vindt men een testament van Frans van S., professor matheseos binnen Leiden, en Margarieta Wijnandt, zijne dienstmaagd (Leiden, Archief van notaris Claes Verruyt, anno 1649, fol. 137), en 19 Juli 1652 ondertrouwde van S., als jongeman van Leiden, wonende in de Heeresteech, met dezelfde Maritgen Wijnants, jongedochter van Meppen, ‘wonende als boven’. Dit huwelijk maakte nochtans geen eind aan van S.'s bedrijvigheid. Vindt men vermeld dat zijne openbare lessen in de wiskunde zelfs bezocht werden door metselaars en timmerlieden (J. de Parival, *Vermaecklykheden van Holland* (Amst. 1662), blz. 189), gelijk boven bleek, vormde hij ook leerlingen van naam. Zijn door en door modern onderwijs voerde hen onmiddellijk op tot de volle hoogte, waartoe de wetenschap dier dagen gestegen was, en mocht hijzelf ook ongeveer blijven staan bij de grenzen door Descartes bereikt, zij overschreden die grenzen en werden de voorloopers en wegbereiders van de groote hervormingen door Newton en Leibniz tot stand gebracht (Korteweg, *Het bloeitijdperk der wisk. wetensch. in Nederl.* (1894, blz. 10-11). Van die lessen en andere studiën wordt een beeld gegeven door nog een negental andere handschriften van zijn hand, die bewaard zijn gebleven (Groningen, Univ. bibl.; zie Bierens de Haan, *Bouwstoffen* enz. XIII in *Versl. en Meded. Kon. Ac. van Wetensch. te Amst., Afd. Natuurk.* XII (1878), blz. 45vv. of gebundeld I (1878), blz. 263vv.). Getuigt zijn reeds vermelde omvangrijke briefwisseling met Chr. Huygens herhaaldelijk van zijn grooten eerbied voor zijn leermeester Descartes, die met Bartholinus (thans te Kopenhagen), had in hoofdzaak het volmaken der uitlegging van diens geschriften ten

doel, tot wier verbreiding hij met Raei een nieuwe volledige uitgave bij de Elzeviers (Amst. 1656) verzorgde (zie boven). Zijne correspondentie met Mylon, Carcavy en Roberval, Tacquet en Wallis is grootendeels verloren gegaan: van andere vrienden laschte van S. echter verschillende vondsten in zijne werken in, waaraan deze ten deele hunne waarde ontleenen. Zoo vindt men vraagstukken of wiskundige beschouwingen van de amsterdamsche burgemeesters Andries van Oudtshoorn en Hudde, van Niclaes Hubertsz van Persijn (dl. I, kol. 1401), van Mylon, van den poolschen edelman Gloskowski (C a n t o r , *a.w.*, II (1913), 686) en ten slotte twee verhandelingen over kansrekening van Huygens (met een brief dd. 27 Apr. 1657) in van S.'s *Exercitationes mathematicae libri V* (Lugd. Bat. 1656-1657) en in de hollandsche vertaling daarvan, verschenen als *Mathematische Oeffeningen* (Amst. 1659-1660). Genoemd werk gaf intusschen aanleiding tot eenige wrijving. O.a. Fermat had zich reeds vroegtijdig bezig gehouden met de reconstructie van Apollonius' werk over de meetkundige plaatsen en een copie van zijn werk was door Mersenne gezonden aan Const. Huygens, zoodat Christiaan dit ter inzage kon aanbieden aan van S., toen deze zich, sinds 1652, met dit onderwerp bezig hield. Ofschoon die inzage niet heeft plaats gehad (*Oeuvres de* C h r . H u y g e n s , I (1888), 184, 326, 328 en III (1890), 38 en 57), voelde Fermat zich eenigszins gekwetst (*Oeuvres de* F e r m a t , I (1891), 356), doordat hij niet genoemd was in de, als derde boek van van S.'s werk verschenen, *Apoltonii Pergaei Loca plana restituta*, opgedragen aan den gezant Chanut, den vriend van Descartes en bewaarder van diens papieren. Naar het schijnt in het bijzonder op van S. bedoeld, publiceerde Fermat 3 Jan. 1657 eene uitnoodiging tot oplossing van eenige de getallenleer betreffende vraagstukken als *Premier defi aux mathematiciens*, gevolgd door een tweede opgaaf in Februari (*Oeuvres de* F e r m a t , II (1894), 332-334). Op het eerste antwoordde van S. reeds 17 Febr. en voegde tegenvoorstellen toe (*Oeuvres de* C h r . H u y g e n s II (1889), 15-17); met een onderzoek van de door van S. aangewende methode werden die stukken weldra gedrukt door Frenicle (*Oeuvres de* F e r m a t , *Suppl. aux Tomes* I-IV (1922), 157-158 en 188), terwijl een geheele reeks, voornamelijk die zaak betreffende stukken en brieven, gewisseld tusschen vooral engelsche wiskundigen als Digby en Brouncker, waaronder echter een zeer lang schrijven van van S. aan Wallis dd. 18 Mrt. 1658, door laatstgenoemde werd uitgegeven in diens *Commercium epistolicum* (Oxford 1658) (herdruk in W a l l i s , *Opera* II (1693) en in het Fransch vertaald in *Oeuvres de* F e r m a t , III (1896), 401-610). Blijkens zijne briefwisseling met Chr. Huygens ging de beroemde reeks voorstellen over de cycloide, welke Pascal in 1658 aan de wiskundigen ter oplossing voorstelde, niet aan de aandacht van van S. voorbij; zelfs schrijft men hem een gedrukte korte notitie daarover toe (H e n r y , *Huygens el Roberval* (Leyde, 1880), p. 17). Van zijne eigene vondsten noemen we nog de in een brief aan Huygens dd. 29 Oct. 1657 gegeven quadratuur van en raaklijnconstructie aan de eerste paarlkromme van Slusius (L o r i a , *Spezielle algebr. und transzendente ebene Kurven* I (1910), 325) en de nog in een onder te noemen werk gegevene bepalingen der buigpunten van de conchoide (C a n t o r , a.w. II, p. 820). Een groot wiskundige is van S. echter niet geweest. Zijn grootste, en trouwens niet geringe, verdienste bestaat wel in het toegankelijk maken van de methoden van Descartes, met het oog waarop hij sinds 1659 nog een

tweede uitgave zijner gecommentarieerde editie der *Geometrie* deed verschijnen, nog uitvoeriger dan de eerste, en als zoodanig een werkelijk leerboek der analytische meetkunde vormende. In het eerste deel vindt men bovendien, met een begeleidenden brief dd. 1 Apr. 1658, de *Epistolae duae, quarum altera de aequationum reductione, altera de maximis et minimis agit* van H u d d e (van wien men nog verder een 21 Nov. 1659 over zijn tangentenmethode aan van S. gerichten brief heeft, vertaald gedrukt in het *Journal litteraire* van 1713 (la Haye, 1713), p. 465-469) en een *Epistola de curvarum linearum in rectas transmulatione* van Heuraet (I, kol. 1098). Het tweede deel bevat, behalve de twee bovengenoemde, nog een derde opstel van Debeaune, voorafgegaan door een inleidend schrijven aan Hardy en besloten door een brief van Bartholinus aan van S., benevens een brief van de Witt, gevolgd door zijne *Elementa linearum curvarum*; op nauwelijks 45-jarigen leeftijd overleden, beleefde van S. de publicatie van het geheel niet meer en werd zijn posthuum geschrift *de Concinnandis demonstrationibus geometricis ex calculo algebraico* in de verzameling uitgegeven door zijn broeder Pieter (kol. 1116). Van S. werd 5 Juni begraven in de Hooglandsche kerk te Leiden. De lijkrede, gehouden door S. Tenullius, is gedrukt achterin diens *Jamblichus Chalcidensis in Nicomachi Geraseni Arithmeticam introductionem et de Fato* (Dev. 1668). Zijn weduwe maakte nog verschillende testamentaire beschikkingen (protocollen notaris Nic. van Leeuwen, fol. 41 (24 Juni 1661), fol. 65 (14 Oct. 1661), fol. 157 (1 Maart 1663), fol. 206 (8 Oct. 1663), fol. 9 (26 Febr. 1665) en fol. 127 (30 Dec. 1667).

Een teekening en inscriptie van van S. kwam voor in het album van Blasius en Descartes teekende zijn wapen in dat van van S. (*Verkoopcatalogus Fred. Muller*, 22 Nov. 1882, no. 300 en 706). Zijn portret werd in 1654 geschilderd door A. Beeldemaker; een daarnaar door H. van der Mey in de 18e eeuw vervaardigde copie is op de universiteitsbibliotheek te Leiden. Zie voor zijne portretten voorts de *Cat. der prentverzameting der gemeente Leiden*, 2e Afd. (1907), nos 5974 vv. en *Leidsch jaarboekje* 1913; het genoemde is o.a. gereproduceerd bij J a p i k s e , *Johan de Witt* (1915).

de Waard

[Schooten, Godfried II van]

SCHOOTEN (Godfried II v a n), oudste zoon van H e n d r i k v a n S c h o o t e n en C h r i s t i n a (van Breda?), kwam op het einde der 12e eeuw (de ouders leven nog in 1187) in het bezit der heerlijkheid Breda. Hij overleed 31 Januari 1217. Zijne echtgenoote, L u t g a r d i s , vrouwe van Perck, eene bloedverwante van den brabantschen hertog, bleef aan het hoofd der bredasche heerlijkheid tot haren dood in het begin van 1223; haar lijk werd begraven in de krocht der St. Michielsabdij-kerk te Antwerpen, waar in 1842 haar graf werd weergevonden. Uit dit huwelijk zijn vijf kinderen bekend: Godevaart III (volgend artikel); Gilles van Breda (kol. 198); Hendrik van Breda (kol. 198); S o p h i a (zie Raso van Gaveren (1) kol. 461) en B e a t r i j s (zie Ger. van Wezemale).

Deze Godfried droeg den burcht van Breda met de bezittingen in den omtrek rond 1190 (de akte heeft geen dagteekening) op aan den hertog van Brabant, vermoedelijk tegen de aanspraak van den hollandschen graaf, die dan ook bij het vergelijk te Leuven 3 November 1200 afstand deed van de rechten op dit gebied. In 1213 werd Godfried beleend met de helft van de tol-inkomsten op de Schelde, met de tollen te Schakerloo en Ossendrecht, waardoor de brabantsche hertog een einde

wilde maken aan de afpersingen van de tolgaarders op de Schelde en de Striene.
Bij het opmaken der huwelijksovereenkomst tusschen Floris (V) van Holland en Mechteld van Brabant, 5 November 1214 te Antwerpen, hangt Godfried zijn zegel het eerst na de abten van Antwerpen en Tongerloo. Hierom meenen sommige schrijvers, dat hij met de onderhandelingen belast is geweest en in den loop van dat jaar in de omgeving van den hollandschen graaf vertoefde.
Zie: A.G. Kleyn, *Geschiedenis van het land en de heeren van Breda* (Breda 1861), 64 e.v.; *Taxandria* XII (1905), 223; P.J. Goetschalckx, *Geschiedenis van Schooten, Merxem en Sint Job in 't Goor* (1919) I, 55-76, met de daar aangehaalde bronnen.
Juten

[Schooten, Godfried III van]

SCHOOTEN (Godfried III van), oudste zoon van den vorige, verheft in 1233 te Lier van den hertog van Brabant de heerlijkheid van Breda, welke door den dood zijner moeder was opengevallen. Hij stierf omtrent 1227 en liet na twee minderjarige zonen, Hendrik II en Godfried IV. Butkens noemt als zijn echtgenoote Mechteld van Bethune, zoodat de voogdij van Robert van Bethune over de weezen heel goed verklaarbaar is.
Hendrik II sterft ongehuwd kort vóór 1235; Godfried IV in 1246, als man van Mechteld (?) van Diest. In zijn testament, verleden 25 April 1246 op het kasteel te Schooten, schenkt hij de vrijheid ‘aan de lieden van dienstbare afkomst in zijn gebied’ en een legaat tot vrijmaking tot het H. Land, daar hij zijne verbintenis tot een kruisvaart niet nakomen kon.
Zie: Mr. A.G. Kleyn, *Geschiedenis van het land en de heeren van Breda* (Breda 1861), 64 e.v.; *Taxandria* XII (1905), 223; P.J. Goetschalckx, *Geschiedenis van Schooten, Merxem en Sint Job in 't Goor* (1919) I, 55-76, met de daar aangehaalde bronnen.
Juten

[Schooten, Joris van]

SCHOOTEN (Joris van), geb. te Leiden in 1587, gest. aldaar in 1651, zoon van den bakker Frans van S. of Verschooten en broeder van Frans van S. (1) (zie boven), was sinds 1604 een leerling van de schilders Coenraet en Evert Cornelisz. van der Maes. Hij onderteekende in 1610 het rekwest aan de leidsche magistraat, waarbij verzocht werd een St. Lucasgilde op te richten en ondertrouwde, vergezeld van zijn vader, 17 Mei 1617 te Leiden met Marytgen Bouwensd. van Leeuwen uit Oegstgeest. Volgens Orlers is hij de leermeester geweest van Rembrandt en Jan Lievensz. (1615-1617); ook was hij dit van Abraham van den Tempel. Hijzelf schilderde portretten, schutterstukken en historiebeelden. In 1624 maakte hij voor de leidsche stadsregeering een schilderij, genaamd Tabula Cebetis, voorstellende het menschelijk leven. Op het Stedelijk Museum te Leiden zijn acht schutterstukken van hem (waaronder twee van 1626 en 1628) van niet veel waarde en twee allegorische voorstellingen uit 1624 en 1643; verder een schilderij, voorstellende de Pest te Leiden en van der Werff, zijn lichaam aanbiedende tijdens het beleg. Van 1630 is zijn portret van een patriciër (aanwezig te Berlijn); in het Rijksmuseum te Amsterdam is van hem een Aanbidding der koningen uit 1646 en in Turijn zijn portret van een jonge hollandsche vrouw. Naar van S. zijn gegraveerd een Christus en de Samaritaansche aan de bron (1635) en door Suyderhoeff zijn

portret van Abraham Heydanus. Op het Stedelijk Archief te Leiden zijn zes schetsen van 1650 voor zijn schutterstuk, aanwezig in het Stedelijk Museum (no. 969). Voor zijn vermoedelijk

portret, geëtst door zijn broeder Frans (1), zie aldaar. Zijn weduwe verkocht in 1663 het mede daar genoemde huis op de Garenmarkt.

Zie: Orlers, *Beschr. van Leiden* (1641) I, 572; van Leeuwen, *Beschr. van Leyden* (1672), 188; van Mieris, *Beschr. der stad Leyden* II (1762), 410; Kramm, *Levens en werken der Holl. en Vl. kunstsch.* V (1861), 1491 en VI (1864), 1731; *Navorscher* XX (1870), 357-358; Obreen, *Archief voor kunstgesch.* V (1882-1883), 197; *Oud- Holland* IV (1886), 80; Overvoorde en Martin, *Cat. Sted. Museum te Leiden* (1902), reg.; Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II (1910), i.v. en *Catal. der prentverz. te Leiden*, reg. met *Suppl.* (1920), reg.

de Waard

[Schooten, Pieter van]

SCHOOTEN (Pieter van), geb. te Leiden 22 Febr. 1634, gest. aldaar 30 Nov. 1679, zoon van Frans (1) en Maria Gool, werd 11 Jan. 1652 te Leiden ingeschreven als stud., maar ontving ongetwijfeld de meeste leiding van zijn stiefbroeder Frans (2). Op de universiteitsbibl. te Groningen zijn een viertal handschriften van zijn hand van wiskundigen inhoud, waaronder uit het jaar 1655, terwijl in een ander van zijn broeder aanteekeningen van hem uit 1656 gevonden worden. Een der vier genoemde bevat *Euclidis Elementa*, welke Frans van S. in zijn *Exercit. Math.* of *Math. Oeff.*, p. 543 zegt, dat zijn broeder omstr. 1657 bezig was te vertalen en van commentaren te voorzien. Na het overlijden van genoemden Frans gaf van S. in 1660 diens tweede gecommentarieerde uitgave van de *Geometria* van Descartes, een posthuum werk van hem, uit. Hij was reeds een jaar lang lector in de wiskunde aan de leidsche ingenieursschool, toen hem 8 Febr. 1661 werd toegestaan de plaats van zijn broeder in te nemen. In 1665 schijnt hij in den Haag gewoond te hebben, doch kreeg in 1670 verlof om aan de leidsche universiteit twee malen in de week de wiskunde ook in het latijn te onderwijzen. Dit onderwijs zal dezelfde strekking gehad hebben als dat van zijn vader en broeder. Evenals deze stond hij in briefwisseling met Wallis (*Correspondence of scientific men*, ed. Rigaud (1841), p. 519 en 554). Op het gemeente-archief is van hem eene afteekening in kleuren van de fortificaties van Leiden (*Cat. prentverz.*, 2e Afd. (1907), no. 869) en op het Rijksarchief een plan van de vestingwerken van Utrecht (Hingman, *Inv. kaarten* II, no. 3517).

Voor zijn portret, ten voeten uit, als voorzijde van een penning, zie genoemde *Cat. der prentverz. te Leiden*, no. 5977 en *Leidsch jaarboekje* (1913), 80.

Zie: Siegenbeek, *Gesch. Leidsche hoogeschool* II (1832), bijlagen, p. 138; Bierens de Haan, *Bouwstoffen* enz. XIII in *Versl. en Meded. Kon. Ac. van Wetensch. te Amst., Afd. Natuurk.* XII (1878) of in bundel I (1878) 262, 264-265 en Molhuysen, *Bronnen tot de gesch. der Leidsche universiteit* III (1918), reg.

de Waard

[Schouten, Willem Cornelisz.]

SCHOUTEN (Willem Cornelisz.), geb. te Hoorn, gest. in de baai van Antongil, 1625. Hij nam in dienst der z.g. oude Compagnie van Verre deel aan een tocht naar Indië (1601-1604) onder Wolfert Harmensz. Later voer hij als schipper onder Jacques le Maire, toen deze een tocht ging ondernemen ter ontdekking van het onbekende zuidland (1615-1617). Ten onrechte en onverdiend werden de toen ontdekte eilanden Wiak of Biak en Soepiori, ten noorden der Geelvinkbaai in N. Guinea, naar hem de Schouten-Eilanden genoemd. Op die reis om de wereld heeft hij heel weinig aan de omtrent hem opgevatte verwachting beantwoord.

Bij een gevecht met zekere eilandbewoners zocht hij onder een bank van de sloep een schuilplaats. Op de hoogte van N. Guinea wilde de leider, J. le Maire, den ontdekkingstocht voortzetten, maar S. verzette zich daartegen en wist, door de ontevredenen aan boord gesteund, te kwader ure zijn wil door te drijven om naar Ternate te stevenen. Later in Jacatra beland, onderging hij met al zijn tochtgenooten, voor zoover ze niet in dienst der compagnie waren overgegaan, hetzelfde lot: opzending naar het vaderland, waar hij in Juli 1617 behouden aangekomen is.

Op deze reis waren in Jacatra de scheepspapieren en le Maire's scheepsjournaal in handen gevallen van het toenmalig bewind aldaar. Dit zond ze naar het opperbestuur in Holland, waar er schandelijk onbescheiden mee omgesprongen is. Men gaf het dagboek een drukker in handen, die het publiceerde, maar dermate gewijzigd, dat overal le Maire op den achtergrond geschoven werd. Het aldus vervalschte werk voerde als titel: *Journal ofte beschrijving van de wonderlicke reyse, ghedaen door Willem Cornelisz. Schouten van Hoorn, in de jaren* 1615, 1616 *en* 1617. *Hoe hij bezuyden de Strate van Magellanes een nieuwe Passage tot in de groote Zuydzee ontdekt, en voort den gheheelen Aardkloot omgheseylt heeft. Wat eylanden, vreemde volcken en wonderlicke avontuere hem ontmoet sijn. 't Amsterdam bij Willem Jansz. op 't Water in de Sonnewijser* 1618. Het titelblad vertoont de portretten van O.v. Noort, Schouten en Spilbergen, naast die van Magalhaes, Drake en Cavendish. Men leest er o.a. in dat S. de man zou geweest zijn met wien J. le Maire de zaak op touw gezet had. De straat le Maire had de Willem Schoutenstraat moeten heeten, want aan zijn kloek beleid had men de ontdekking te danken. Echter van het van hem uitgegaan verzet, dat tot muiterij aan boord aanleiding gegeven heeft, van zijn lafhartig optreden bij de ontmoeting met de inboorlingen op de n. guineesche kust wordt met geen woord gerept. Ter eere zijner tijdgenooten dient gezegd, dat het niet aan protesten tegen die vervalschingen ontbroken heeft. Joris van Spilbergen, die van het geschrift van S. een herdruk bezorgde, heeft dadelijk diens naam door dien van J. le M. doen vervangen en de publieke opinie is sterk genoeg gebleken om S. tot de bekentenis te nopen dat het geschrift niet van hemzelf was uitgegaan. Niettemin heeft zulks niet belet dat men sedert verkeerdelijk is blijven spreken van ‘den tocht van Schouten en le Maire’.

Later voer S. weer op Indië en aanvaardde hij als schipper op een der schepen van de retourvloot onder bevel van den bekenden Bontekoe (II, 208) in 1624 de reis naar het vaderland, dat hij echter niet meer zou terugzien. Zijn overlijden wordt vermeld aan het eind van het *Journaal ofte gedenkwaardige beschrijvinghe van de O.I. Reyse van W. IJz. Bontekoe*. Hij stierf in de baai van Antongil, toentertijd een veel bezochte ververschingsplaats onzer koopvaardijvloten aan de N.O. kust van Madagascar op omstr. 16° Z.B.

Zijn portret is gegraveerd door een onbekend kunstenaar.

Zie: Bakhuizen v.d. Brink, *Isaac le Maire* in *Gids* IV, 1865; de Boer, *Van oude Voyagiën. De Wereld om* II (Amsterd. 1913).

Bartelds

[Schram, Martinus Johannes]

SCHRAM (Martinus Johannes), geb. te ter Neuzen 7 December 1827, overl. te Teteringen 22 April 1903, was de zoon van een opzichter van den waterstaat. Hij studeerde van 1844 tot 1848 aan de koninklijke academie te Delft, en verwierf in laatstgenoemd jaar het diploma

van burgerlijk ingenieur. Hij werd toen tijdelijk opzichter aan het kanaal Gent - ter Neuzen, en werd 21 Oct. 1850 benoemd tot boekhouder voor de calamiteuze polders op het bureau van den hoofdingenieur A. Caland (dl. V, kol. 67) en 5 Febr. 1851 tot provinciaal opzichter van Zeeland. Hij moest daar beleven, dat zijn vader van oneerlijkheid beschuldigd en ontslagen werd.

Toen hij in 1853 niet slaagde in het examen voor surnumerair (toen de laagste rang der ingenieurs) van den waterstaat, besloot hij te solliciteeren naar ingenieur van den nederlandschindischen waterstaat. Hij werd tot aspirant-ingenieur benoemd in April 1855, en werd na zijn aankomst in Indië te Padang geplaatst. In Maart 1857 werd hij tot ingenieur 3e klasse bevorderd, in 1858 te Cheribon geplaatst, in Mei 1860 ingenieur 2e klasse en tegelijk naar Soerabaia overgeplaatst. In 1861 werd hij chef der 2e waterstaatsafdeeling te Tegal en met behoud dier betrekking werd hij tegelijk met zijne bevordering tot ingenieur 1e klasse op 13 Febr. 1863 verplaatst naar Cheribon. Op 16 Febr. 1868 werd hij, met behoud van zijne standplaats, benoemd tot hoofdingenieur 2e klasse; kort daarna verzocht hij verlof naar Europa, dat hem 13 Mei 1868 verleend werd. Wegens ziekte werd het tweejarig verlof twee malen met een half jaar verlengd.

Toen hij in Indië teruggekeerd was, werd hij, daar er geen plaats als hoofdingenieur was, op 29 Jan. 1872 tijdelijk als waarnemend ingenieur 1e klasse toegevoegd aan den hoofdingenieur te Batavia. In Juli d.a.v. werd aan hem en den luitenant ter zee 1e klasse, W. baron van Hogendorp, opgedragen, de noodige onderzoekingen te doen ten behoeve van een ontwerp van eene behoorlijke zeehaven van Batavia. Zij kwamen tot de overtuiging, dat de eenige goede oplossing was die, ook door jhr. W.H.F.H. van Raders voorgesteld, namelijk een haven te Tandjong Priok. In het artikel over Raders (dl. VI, kol. 1159) is uitvoerig gehandeld over de voorgeschiedenis van deze haven. Schram was een der leden van de 9 Jan. 1873 ingestelde commissie en een van de 4 ingenieurs, die zich voor Tandjong Priok verklaarden.

Na 16 Oct. 1873 als hoofdingenieur 2e klasse hersteld en 3 Maart 1874 tot hoofdingenieur 1e klasse bevorderd te zijn, werd Schram met ingang van 1 April 1875 aangewezen als inspecteur in de 1e, toen ingevolge het koninklijk besluit van 29 Dec. 1874 ingestelde inspectie, ter standplaats Batavia. In 1879 werd hij weder aan het departement van Openbare Werken gedetacheerd. Hij bleef daar werkzaam tot hij ontslag verzocht, dat hem in 1884 eervol verleend werd.

Hij schreef: *Overzigt van de laatstelijk plaats gehad hebbende opnamen en onderzoekingen tot het verzamelen van gegevens voor het ontwerpen eener zeehaven te Batavia, met korte omschrijving van het op die gegevens gebaseerde plan voor een landbassin te Tandjong Priok en de in dat plan door de Nedertandsche beoordeelingscommissie wenschelijk geachte wijzigingen* in *Verhandelingen koninklijk instituut van ingenieurs* (Afdeeling Nederlandsch-Indië 1876-77, blz. 1); *Bijdrage tot de hydrographie van Batavia, overzigt van hetgeen sedert* 1872 *is en wordt verrigt en verder kan worden gedaan, om Batavia zooveel mogelijk voor overstroomingen te vrijwaren* in dezelfde *Verhand.* (1877-78, blz. 1).

Hij huwde M. van der Burght van Lichtenbergh, bij wie hij verscheidene kinderen had.

Ramaer

[Schuerman, Everhardus]

SCHUERMAN (Everhardus), Edensis, kartuizer, geboortig van Ede, overl. 22 Aug. 1540 bij Utrecht.

Hij trad in 1530 in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht en werd aldaar geprofest. Het *Chronicon Cartusiae Ultrajecti* prijst zijn buitengewone deugd en zijn goedhartig en nederig karakter.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* III (Monstrolii 1891), 111; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 304, 357.

Scholtens

[Schullinck, Jan]

SCHULLINCK (Jan), Scullinc, Schullius, kartuizer, overl. 19 Febr. 1495 te Gent. Hij trad aldaar in het kartuizerklooster Koningsdal en werd er als monnik geprofest. Na aldaar eenigen tijd de ambten van vicarius en novicenmeester te hebben waargenomen, werd hij omstreeks 1485 als prior geroepen tot het bestuur der chartreuse van St. Bartholomeus in Jeruzalem buiten Delft. In 1491 werd hij, ontheven van dit bestuur, naar Leuven gezonden om daar als rector de stichting van een kartuizerklooster voor te bereiden. Aanvankelijk waren hem slechts een monnik en een donaat toegevoegd. Dank zij den ijver van zijn gezellen en de hulp van vele weldoeners was het nieuwe klooster in 1495 reeds voor een klein gedeelte tot stand gekomen, toen hij van het rectoraat werd ontheven om opgevolgd te worden door den delftschen prior Joannes Petri (dl. V, kol. 496). Hij keerde terug naar het huis zijner professie bij Gent en stierf daar korten tijd later.

Zie: L. le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartusiensis* I (Monstrolii 1890), 204; *Analectes pour servir à l'histoire ecclés. de la Belgique* XIX (1877), 233 vlg.

Scholtens

[Schulman, Naphtali Herz]

SCHULMAN (Naphtali Herz), russisch-hebreeuwsch schrijver, geb. te Stary Bychow en gest. te Amsterdam omstr. 1830. In 1797 gaf hij te Shklov Musafia's *Zecher Rab* uit met een index van bijbelwoorden; voorts een joodschduitsche vertaling hiervan met grammaticale noten en *Schier Wehallel*, gedichten, gezongen door de wilnasche Joden op 19 Nov. 1806, ter gelegenheid van den geboortedag van de groothertogin Elizabeth Alexandrowna, die in dat jaar door Schulman in het Hebreeuwsch, Russisch en Duitsch te Wilna werden uitgegeven.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905) XI, 314.

Zwarts

[Schultze, Johan Christian]

SCHULTZE (Johan Christian), geb. te Hamburg 7 Dec. 1768, overl. te Batavia 21 Juni 1841, zoon van Jacob S. en van Sophia Elisabeth Koops. Hij ging in nederl. krijgsdienst, was in 1809 luitenant-kolonel en directeur der genie in Oost-Indië, in 1816 kolonel, chef van den waterstaat en de gebouwen in Ned.-Indië, later generaal-majoor en lid van het hoog militair gerechtshof aldaar. Hij huwde te Batavia 16 Juli 1809 met Francina Geertruid Thierens, geb. te Malacca 28 Jan. 1788, dochter van François (zie art.) en van Geertruida Frederica Houtman. Uit dit huwelijk 3 kinderen, o.a. een zoon Johannes François, geb. te Batavia 9 Juli 1817.

Zie: *Stamboek der familie Thierens* (handschr. bij den heer P.L. Thierens te Utrecht).

Regt

[Schut, Jan Ernst]

SCHUT (Jan Ernst), ged. 4 Mei 1783 te Amsterdam, overl. 28 Oct. 1836 aldaar, begr. 30 Oct. 1836 in de Noorderkerk, zoon van Jan Schutte en Sophia Bruyjier; hij huwde met Maria van der Waart. Zijn doodsacte vermeldt hem als ‘baardscheerder’ in de Suikerbakkerssteeg No. 3 te Amsterdam. Verder ontbreekt, buiten het verschijnen van zijn boeken, elk gegeven voor zijn levensgeschiedenis.

Hij schreef: *Karaku* of *De Kamschatdaal in Parijs* ('s Grav. 1832). Schut laat den vreemdeling quasi-

argeloos de politieke, economische, moreele toestanden in Frankrijk tijdens Karel X beoordeelen; eenzelfde opzet dus als men vindt in Montesquieu's *Lettres Persanes* of bij Voltaire, in boeken met een didactische, hervormende tendens. Bij Schut evenwel geen verspreiding van moderne ideeën, integendeel, op komieken toon wordt hier, soms aardig parodieerend, gespot met de revolutie- en verlichtingsdenkbeelden, zooals ook Bruno Daalberg deed. Schut waagt zich in dit werk ook aan boertige mythologie op de manier van Fokke Simonsz.; *Galama* of *de Bevrijding van Vriesland* (Amst. 1833); geschiedkundige roman, spelend in de eerste jaren van den 80-jarigen oorlog. Schut voert hier veel historische figuren ten tooneele; Potgieter, in zijn recensie, beschuldigt Schut, dat hij het niet streng neemt met de historische waarheid, en verklaart, dat Schut de qualiteiten, vereischt voor het schrijven van een dergelijken roman à la Scott, mist; *Lotgevallen van Mijnheer Ezechiël, getrokken uit deszelfs secrete memoriën* (Amst. 1834); de geheele opzet van deze breedvoerige levensgeschiedenis in ik-vorm, in hoofdzaak redeneeringen bevattend over allerlei onderwerpen, herinnert aan Sterne's *Tristram Shandy*, terwijl Schut misschien diens eigenaardigen humor poogt na te volgen. Hij wil ook 'typen' geven; Ezechiël, die na een romantisch - liefdegeval maar zijn buurmeisje trouwt, wordt het type van den soliden, nuchteren, hollandschen koopman; in dit boek is soms geestige spot met de eigenaardigheden van de mode-romantiek; *Jodoka, de Kaartlegster* (2 dln., Amst. 1835); historische roman over de laatste jaren van het Bestand. Schut blijkt heftig voorstander van de arminiaansche ideeën; in de gebeurtenissen vindt men die wendingen en verrassingen, welke voorkomen in de romans van Scott en zijn navolgers; *Aleid van Poelgeest*, Historisch-Romantisch Tafereel (Amst., 1836); schrijver streeft er naar ook het cultuurleven uit den tijd der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten te doen kennen, b.v. door het beschrijven van tornooien, het invlechten van 'oude' liederen; de opvatting van de Aleidafiguur is die van de heerschzuchtige, misdadige intrigante.

Men vindt grootendeels ongunstige beoordeelingen van zijn werken in de tijdschriften van die jaren. Het bekendst is de critiek door Potgieter in den *Vriend des Vaderlands* van 1834 geschreven, naar aanleiding van een prijzend oordeel over *Galama*, in twee andere bladen verschenen.

In deze recensie geeft Potgieter zijn ideeën over den historischen roman in het genre Scott. Uit brieven in den wordingstijd dezer critiek aan Aernout Drost geschreven, blijkt Potgieters geringe sympathie voor Schut in uitingen als deze: 'Schut is de schrijver van *Karaku*, mijn lust is voorbij. Schut is de schrijver van *Karaku*! Ce mot dit tout!' Verder: 'Eerst Schut, toen Schut Karaku, nu Ezechiël. Waar zal de man ophouden.'

Misschien speelde het standsverschil soms een rol bij het oordeel over den schrijver. Zijn boeken zijn van taal en inhoud niet minder dan de werken van sommige tijdgenooten, wier naam nog beter bekend is. Waarschijnlijk was Schut autodidact; hij kende Fransch, wist veel van geschiedenis en heeft zich een zekere algemeene ontwikkeling eigen gemaakt. Eerst vrij laat begon hij te schrijven. Vaak blijkt zijn wel origineele kijk op de wereld en dikwijls treft zijn belangstelling voor alles wat er in het leven omgaat. Zijn boeken hebben eenige beteekenis wegens den invloed van Sterne en Scott, dien men er aantreft.

Zie: Mej. J.M. de Waal, *Briefwisseling van Aernout Drost met Potgieter en Heye* in *Tijdschr.*

Mij. Letterk. XXXVII, 81; Potgieter, *Galama, of de Bevrijding van Friesland, geschiedkundige roman door J.E. Schut* in *Kritische Studiën* I, 1; Recensies in tijdschriften over *Karaku*: *Boekzaal* (1832), 483; *Vriend des Vaderl.* (1832), 780; *Vaderl. Letteroef.* (1832), 724; over *Galama*: *Boekzaal* (1833), 759; *Vaderl. Letteroef.* (1834), 97; *Recensent ook der Recensenten* (1834), 374; *Vriend des Vaderl.* (1834), 26, 120, 273, 423, (herdrukt in Potgieters Kritische Studiën I, 1); over *Ezechiël*: *Vaderl. Letteroef.* (1834), 575; *Recens. ook der Recens.* (1835), 488; over *Jodoka*: *Vaderl. Letteroef.* (1835), 662; *Recens. ook der Recens.* (1837), 252; over *Aleid van Poelgeest*: *Vaderl. Letteroef.* (1837), 219; *Resens. ook der Recens.* (1837), 492.

Ypes

[Schuttius, Cornelius]

SCHUTTIUS (Cornelius) of Schutte, magister, kanunnik der collegiale Sint-Pieterskerk te Middelburg, verkreeg 1551/52 de parochie van Arnemuiden. Hij vroeg en verkreeg hetzelfde jaar verlof om te beschikken over zijn verworven bezit, 'licentia testandi.' Volgens Grijpink volgde hij op Cornelius Schenge, sinds 1547 pastoor te Arnemuiden en overleden 1559. Volgens *Bijdragen Haarlem* overleed Corn. Schenge 1563. De patroons, de regeering van Middelburg, gaven daarop de cure van Arnemuiden aan Joannes Back van de Sint Janskerk te den Bosch. Volgens de lijst bij Grijpink is dit niet juist. Cornelius Schenge had nog in hetzelfde jaar zijner benoeming afstand gedaan en was opgevolgd door Johannes van Brabant van Herenthout. Deze deed afstand na vier jaar en werd opgevolgd door Cornelius Schuttius 1551/52. Door den dood van Schuttius, 1559/60, werd Quirinus de Valle pastoor; deze werd na zijn dood opgevolgd door Franciscus Silvius, 1560/61, en eerst na diens dood, 1563/64, kwam Johannes Bark (lees Back) in het bezit van het pastoraat van Arnemuiden. Deze, de laatste pastoor van Arnemuiden, verzocht 5 Mei 1574 te mogen onderhandelen met het consistorie van Middelburg, om te Arnemuiden als predikant te mogen blijven. Hij wordt niet vermeld door te Water, *Kort verh. der reformatie in Zeeland*, onder de zeeuwsche geestelijken, die tot de hervorming overgingen.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, Wall. 5-6; *Bijdragen bisdom Haarlem* VIII, 186.

Fruytier

[Schuurman, Johannes Abraham]

SCHUURMAN (Johannes Abraham), geb. te Breda 17 Dec. 1836, overl. te Amsterdam 10 Juli 1896, was de zoon van G. Schuurman, kolonel van den generalen staf, en M.C.G. Vollgraff. Hij werd in 1852 kadet der genie aan de militaire academie te Breda en bij Koninklijk besluit van 30 Juni 1856 benoemd tot tweeden luitenant bij dat wapen. Hij werd geplaatst bij het korps mineurs en sappeurs te Nijmegen. Bij besluit van 14 Juli 1858 tot eersten luitenant bevorderd, werd hij te Haarlem geplaatst. In 1864 werd hij adjudant van den te Utrecht gestationneerden generaal-majoor inspecteur der genie. Tot kapitein bevorderd bij Koninklijk besluit van 8 Mei 1867, kwam hij te Wijk bij Duurstede in garnizoen, alwaar hij de kanalisatie van den Krommen Rijn en den bouw der inundatiesluis tusschen den Neder-Rijn en die rivier dirigeerde. Bij Koninklijk besluit van 16 Jan. 1875 tot majoor benoemd, werd hij te Gorinchem geplaatst en belast met de uitvoering van de groote

verdedigingswerken aan den Diefdijk en de Lingedijken. Bij dat van 26 Sept. 1878 werd hij luitenant-kolonel.

Hij was specialiteit in het bouwkundig deel der geniewetenschap en had veel smaak. Daardoor en door zijne bekende werkkracht werd, toen J. Kalff ontslag genomen had als directeur van publieke

werken te Amsterdam, de aandacht voor de benoeming van diens opvolger op Schuurman gevestigd. Hij werd in de vergadering van den gemeenteraad van 21 Dec. 1881 met algemeene stemmen als zoodanig benoemd. Met het oog daarop verzocht hij eervol ontslag uit den militairen dienst, hetwelk hem bij Koninklijk besluit van Jan. 1882 verleend werd.

Schuurman heeft te Amsterdam veel en nuttig werk verricht, en hoewel hij dikwijls in de commissie uit den gemeenteraad voor de openbare werken onaangename uren heeft gesleten, was hij bij velen, in het bijzonder bij zijn onderhoorigen, zeer geacht en bemind. In den tijd, dat hij directeur van publieke werken was, zijn de volgende belangrijke werken uitgevoerd. Het abattoir, het gymnasium aan de Weteringschans, het gebouw Algemeene dienst aan den kop van de Handelskade, verder een aantal gebouwen en eenige hydraulische kranen aan de Handelskade, het scheikundig laboratorium, verschillende loodsen op de Handelskade, het meerendeel der gebouwen van het Wilhelminagasthuis, het stedelijk museum in de van Baerlestraat, diverse gebouwen van de begraafplaats in het Watergraafsmeer, een strekdam in het afgesloten IJ, een groot aantal bruggen, een groot aantal scholen voor middelbaar en lager onderwijs, de Petroleumhaven in den Amsterdammer Polder, het loozingskanaal en eene belangrijke uitbreiding van de Houthaven.

Schuurman was lid van de tweede door het Koninklijk instituut van ingenieurs op 2 Febr. 1877 ingestelde commissie voor de invoering van een normaal steenformaat. Deze commissie bracht 8 Aug. 1879 verslag uit. Hij was lid van de door hetzelfde lichaam 12 Nov. 1891 ingestelde commissie inzake een open verbinding van Amsterdam met de Noordzee, ontworpen door A. Huet (VI, kol. 818). Met behulp van deze commissie maakte Huet een meer gedetailleerd ontwerp met begrooting. In de vergadering van het instituut van 12 Sept. 1893 hield Schuurman een voordracht, waarin hij de denkbeelden van Huet op een aantal onderdeelen bestreed. Hij was verder lid eener door den minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid 24 Dec. 1888 ingestelde commissie tot onderzoek omtrent den toestand en de eventueele herstelling van het westelijk viaduct bij het Centraalstation te Amsterdam. In het rapport dezer commissie had Schuurman een groot aandeel. Op het in 1894 gehouden internationaal binnenscheepvaartcongres te 's Gravenhage deed hij een mededeeling over de haven van Amsterdam.

Bij Koninklijk besluit van 24 April 1882 werd hij benoemd tot lid van het college van regenten der gevangenissen te Amsterdam en te Nieuwer-Amstel. Hij bleef dit tot zijn overlijden.

Om gezondheidsredenen verzocht hij eervol ontslag als directeur der publieke werken. Dit werd hem 20 Maart 1895 verleend, terwijl nader bepaald zou worden, wanneer het zou ingaan. Op 24 Mei 1895 werd bepaald, dat die datum zou zijn 16 Juli d.a.v. Schuurman was een zeer bekwaam en gemoelijk man, die zich steeds geheel aan zijn moeilijke taak wijdde.

Hij huwde 10 April 1862 M.S.J. Thormann, geb. 14 Febr. 1839, overl. 26 Jan. 1903, bij wie hij 2 zonen en 2 dochters had.

Ramaer

[Schwartzenberg, Frederik thoe]

SCHWARTZENBERG (Frederik thoe), heer van Oldersum, geb. 1582, overl. 27 Nov. 1640, begr. in de Martinikerk te Groningen, zoon van Georg Wolfgang en van diens eerste vrouw Sjouck (Susanna) van Meckema.

Hij was ritmeester, lid der Staten-Generaal en

vervolgens lid van den Raad van State. Ridder der orde van St. Michel. Hij bezat de kerspelen en dorpen Groot en Klein Borsum en verkocht deze met zijn vrouw 7 Oct. 1620 te Emden aan hun neef en zwager Gerrolt Friesen, jonker tot Borsum, Uthsum, Jarsum en Midelstewer.

Hij huwde te Beetgum 2 Aug. 1618 met Sibylla van Plettenberg, overl. in 1621, eerder weduwe van Eggerik Adriaan van Ripperda, en dochter van Christiaan Victor en van Sibylla Kühle van Wellingbuttel. Daarna hertrouwde hij met Sophia Elisabeth von der Schulenburg, uit Saksen, vrouwe van Oldersum, Oosterwede en Papenburg, overl. te Aurich 1646. Uit het eerste huwelijk sproten 3 dochters; uit het tweede 5 dochters en 1 zoon.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Wapenheraut* V, 215; *Mdbl. Ned. Leeuw* XVIII, 6 (8 kwartieren der eerste vrouw); *Navorscher* LVIII (1909), 368-370; ten Raa en de Bas, *Staatsche Leger*, III, 157, 248, 252.

Regt

[Schwartzenberg, Johan Onuphrius thoe (1)]

SCHWARTZENBERG (Johan Onuphrius thoe) (1), geb. in 1513, overl. te Beetgum 27 Maart 1584, zoon van Wolfgang en van Osanna von Guttenberg.

Hij was keizer Karel V in den ital. oorlog tegen Frans I gevolgd, tot overste over 1000 paarden bevorderd en ontmoette zijn latere gade, terwijl zij haars vaders bloedverwanten in Duitschland bezocht. Hij wenschte haar te huwen, doch dit kon niet geschieden, tenzij hij beloofde zich in Friesland te zullen vestigen en zijn nakomelingen te verplichten daar gevestigd te blijven. Aldus luidt de familiesage.

Hij huwde in 1545 Maria von Grumbach, overl. 14 Aug. 1564, dochter van Frederik (die wegens zijn aan den Keizer bewezen diensten tot drost van Harlingen was aangesteld) en van Luts van Martena. Zij wonnen drie kinderen, waarvan Willem Balthasar (geb. 1546, overl. 28 Juni 1579) eerst geestelijke, daarna ritmeester in dienst van den Koning van Spanje was. Hij huwde Jouck van Unia, doch liet geen kinderen na. Frederik, de tweede zoon, werd slechts 12 jaar oud. George Wolfgang, de jongste zoon, geb. in 1549, overl. 10 Maart 1633, komt voor als gedep. staat van Friesland. Hij huwde eerst Sjouck van Meckema en vervolgens Doed van Holdinga. Uit het eerste huwelijk een zoon Frederik, die voorgaat; uit het tweede een zoon Johan Onuphrius (2), die volgt.

Voor Johan Onuphrius (1) werd in de kerk te Beetgum een nog aanwezige graftombe opgericht. Zie hierover de *Fr. Adelaar* en het *Stamboek*.

Zijn portret is gegraveerd door J. Schweizer.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1917), 126; *Friesche Adelaar*, 57; *Stamb. v.d. Fr. Adel*; *Alg. Ned. Familiebl.* V, 156, 157, 196.

Regt

[Schwartzenberg, Johannes Onuphrius thoe (2)]

SCHWARTZENBERG (Johannes Onuphrius thoe) (2), geb. 1 Januari 1600, overl. op Holdingastate te Anjum 2 Febr. 1653), zoon van Georg Wolfgang (zie op Joh. Onuph. (1)) en van diens tweede vrouw Doed van Holdinga.

Hij ontving een ridderlijke en riddermatige opvoeding en bezocht om deze te voltooien verschillende hoogescholen, zoo in Duitschland als in Frankrijk. In December 1627 aangesteld tot grietman van Oostdongeradeel, was hij van dat tijdstip af tot zijn dood onafgebroken lid der Staten van Friesland. Zijn goede

opvoeding en zijn meer dan gewone bekwaamheden deden hem meermalen in aanmerking komen voor het bekleeden van ge-

zantschappen of andere voorname bedieningen. Doch hij bedankte steeds, tevreden met zijn grietenij te besturen en verkiezende liever in een kleinen kring nuttig te zijn.

Hij huwde in 1636 met Anna von Böselager, geb. in 1612, overl. op Holdingastate 25 April 1656, dochter van Johan v.B., uit Oost-Friesland, en van Gele Maria van Wadwarden. Uit dit huwelijk sproot slechts één zoon, George Wilco, die volgt.

Zie: *Stamb. van den Frieschen Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1917), 127; *Groot Charterboek* V, 316 en volg.; Baerdt van Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 82; *Mdbl. Ned. Leeuw* IV, 42 (16 kwartieren).

Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, George Wilco thoe]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (George Wilco thoe), geb. te Anjum 14 October 1637, overl. op Holdingastate te Anjum 15 November 1674, eenige zoon van Johan Onuphrius (2), die voorgaat, en van Anna von Böselager.

Hij was heer van Vischhuizen en Wiarden, werd 5 Maart 1653 grietman van Oostdongeradeel. In 1671 werd hij met Philips Aebinga van Humalda, raad in het hof van Friesland, gecommitteerd tot den aanleg van de nieuwe steenen sluis te Ezumazijl (onder Anjum), waarvan de eerste steenen werden gelegd door zijn zoontje Wilco, oud 7, en Frans van Humalda, oud 4 jaar. Hij was in 1672 politiek-commissaris op de synode te Bolsward en woonde evenals zijn vader op Holdingastate te Anjum.

Hij huwde in 1662 met Helena Maria thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, geb. 16 Sept. 1646, hertrouwd met Tjaert Sjoerts van Aylva (1647-1715), en dochter van Willem en van Jannetta Tjaerda van Starckenborch. Uit haar eerste huwelijk sproten vier kinderen, waarvan Wilco volgt; Jannetta Isabella huwde met Sicco van Goslinga; Anna Dodonea eerst met Hobbe Esaias van Aylva en daarna met Idzert (Edzard) van Burmania; Georgia bleef ongehuwd.

Zijn portret door W. de Geest was bij douair. baronesse thoe Schwarzenberg en Hohenlansberg te Darmstadt.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1917), 127; Fokke Sjoerds, *Beschr. van Friesl.* I, A, 224; Baerdt van Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 83.

Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Georg Wolfgang thoe (1)]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Georg Wolfgang thoe) (1), geb. 1 Nov. 1638, overl. 11 Aug. 1674, zoon van Georg Frederik en van Gaets Tjaerda van Starckenborch.

Hij trad in militairen dienst, werd 11 Oct. 1660 kolonel der infanterie, gaf 26 Juni 1672 Zutfen aan de Franschen over en wordt bij Bosscha voor het eerst vermeld in Sept. 1673, toen hij onder de bevelen van den Prins op de 's Gravelandsche heide tegenwoordig was bij het leger, dat Naarden zou aantasten. Hij werd door den Prins met spoed naar Friesland gezonden om hulp te vragen aan Johan Maurits; hij kreeg die ook, doch Naarden was al veroverd, eer de Friezen aankwamen.

Den 11en Aug. 1674 was hij met zijn regiment in den slag bij Seneffe en sneuvelde dien dag bij een aanval der Franschen op St. Nicolas. Zijn regiment is in Nov. 1674 aan Watzo van Burmania overgegaan.

Zijn portret is gegraveerd door J. Schweizer.
Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; B o s s c h a ,

Neerl. Held. te Land[2] II, 126, 142, 143, 472, 478, IV, 656; ten Raa en de Bas, *Staatsche Leger* V, passim.
Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Georg Wolfgang thoe (2)]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Georg Wolfgang thoe) (2), geb. 1690, overl. te Leeuwarden 28 Dec. 1738, begr. te Beetgum 14 Januari, zoon van Wilco Holdinga, die volgt, en van Fed Sophia van Goslinga.

Op zevenjarigen leeftijd, 30 Oct. 1697, werd hij aangesteld tot tonneboeier voor de prov. Friesland, doch verwisselde dit ambt met dat van grietman van Barradeel, waarvan zijn vader 8 Febr. 1703 afstand deed. Hij kreeg evenwel vergunning zijn grietenij te laten waarnemen en zijn aangevangen studiën te voleindigen.

11 Januari 1713 werd hij grietman van Dantumadeel, 8 Dec. 1729 van Menaldumadeel en 12 Febr. 1737 werd hij benoemd tot gedeputeerden staat uit Westergoo. Hij had zitting in bijna alle hooge colleges.

Hij huwde te Voorburg 10 April 1729 met Françoise WIson de St. Maurice, geb. 10 Sept. 1705, overl. te Leeuwarden 3 Juni 1780, dochter van François en van Susanna van Leyden van Leeuwen. Uit dit huwelijk sproot een zoon George Frederik (zie dl. III, kol. 1157) en vier dochters.

Zijn portret met vrouw en kinderen, geschilderd door een onbekend kunstenaar, was bij douair. baronesse thoe Schwarzenberg en Hohenlansberg te Darmstadt.

Zie: *Stamb. van den Fr. Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1917), 127; Baerdt van Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 125, 126.
Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, George Wolfgang Carel Duco thoe]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (George Wolfgang Carel Duco thoe), geb. te Leeuwarden 26 Januari 1766, overl. te Beetgum 23 Sept. 1808, eenige zoon van George Frederik (zie dl. III, 1157) en van S.E. d'Aumale.

Hij volgde zijn vader in 1783 op als grietman van Menaldumadeel, was lid der staten van Friesland en huwde 7 Sept. 1790 met Juliana Agatha thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, geb. te Leeuwarden 27 Mei 1772, overl. te Leeuwarden 10 Aug. 1843, dochter van Wilco Holdinga Camstra thoe S. en H., die volgt, en van Christina Geertruida Helena Meckema van Burmania. Uit dit huwelijk sproten 11 kinderen.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1917), 128; Baerdt v. Sminia, *N. Naaml. van Grietmannen*.
Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Jan Sicco thoe]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Jan Sicco thoe), ged. te Leeuwarden 19 Nov. 1693, overl. te Rinsumageest 6 Nov. 1757 (*Alg. Ned. Familiebl.* geeft 6 Dec. op), zoon van Wilco Holdinga, die volgt, en van Fed. Sophia van Goslinga.

Hij trad in militairen dienst, doorliep alle rangen en was luitenant-generaal toen hij in Juni 1744 naar Veurne vertrok om deze plaats tegen de Franschen te

verdedigen. De bezetting bestond uit drie bataljons. 7 Juli opende de vijand zijn loopgraven en reeds 10 Juli d.a.v. deed de bevelhebber de witte vaan opsteken (zie wat B o s s c h a ter verschooning aanvoert). In 1746 bevond zich een zijner bataljons binnen Mons; het blijkt niet dat hij er zelf ook was. In 1747 echter, nadat van Waldeck het bevel over de troepen had overgenomen, voerde hij zijn krijgsmacht einde Juli in twee dagmarschen uit Nuland naar Oudenbosch om mede te werken tot de verdediging van Bergen op Zoom. Gesteund door den generaal Gemme Onuphrius van Burmania deed hij in den morgen van 10 Aug. een aanval op het dorp Wouw, die

mislukte. Eenige uren later stelde hij zijn troepen in slagorde op de heide te Nispen, doch moest ook hier aftrekken door de dreigende houding der Franschen en doordat de bezetting van Bergen op Zoom niet door een gelijktijdigen uitval mee werkte.

Volgens *Nederl. Adelsboek* was hij gouverneur van Namen.

Hij huwde te Rinsumageest 14 Aug. 1729 met Elisabeth Helena van Camstra, geb. in 1699, overl. te Namen 1 Juni 1752, dochter van Tjalling Homme en van Juliana Agatha van Aylva. Uit dit huwelijk sproten vier kinderen; Wilco Holdinga Camstra en Tjalling Homme volgen. De oudste dochter Juliana Agatha huwde met Tjaard van Aylva (4) (kol. 64).

Zie: *Stamboek van den Frieschen Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1917), 132; *Wapenheraut* IV; *Alg. Ned. Familiebl.* IX, 224; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2] II, 407, 428, 443, 446, 447.

Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Michael Onuphrius thoe (1)]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Michael Onuphrius thoe) (1), ged. te Leeuwarden 14 Juli 1695, aldaar overl. 27 April 1758, zoon van Wilco Holdinga, grietman van Barradeel, die volgt, en van Fed Sophia van Goslinga.

Wegens vroegtijdig overlijden van zijn vader, werd hij opgevoed bij zijn oom Sicco van Goslinga, grietman van Franekeradeel. 6 Febr. 1725 werd hijzelf door afstand van zijn broeder Georg Wolfgang (2) hiervóór, grietman van Dantumadeel. Als bijzonder bedreven in de wis- en werktuigkunde werd hij met Philip Frederik Vegelin van Claerbergen in 1729 uit de Gedep. staten van Friesland gecommitteerd tot de overdijking van het Dokkumerdiep en den aanleg der Dokkumer-Nieuwe-Zijlen. Ter gedachtenis van dit belangrijke werk werd door de Staten van Friesland daarbij een hardsteenen pyramide opgericht, waarop naam en wapen der gecommitteerden zijn aangebracht. Ingenieur-uitvoerder was Willem Loré.

Michael Onuphrius huwde te Rinsumageest in Juni 1726 met Margaretha Maria van Gendt, geb. 29 Oct. 1707, overl. te Leeuwarden 26 Jan. 1766, dochter van Frederik Hendrik (vgl. dl. VI, kol. 570) en van Helena Veronica van Aylva. Uit dit huwelijk sproten twee zoons: Wilco, die volgt, en Frederik Willem van Gendt thoe S. en H. Deze laatste, geb. 7 Juli 1743 was J.U.D., jonkheer der D.O., balye van Utrecht, ontvanger van de floreenen en schrijver van een compagnie infanterie. Hij is op den 7en of 8en Juni 1774 op ongelukkige wijze omgekomen (verbrand) en overleed ongehuwd.

Zie: *Stamb. v.d. Fr. Adel*; Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.* II, 857; Baerdt van Sminia, *N. Naaml. v. Grietm.*, 126; *Alg. Ned. Familiebl.* IX, 224.

Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Michael Onuphrius baron thoe (2)]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Michael Onuphrius baron thoe) (2), geb. te Rinsumageest 21 Juli 1776, overl. te 's Hertogenbosch 26 Aug. 1863, zoon van Wilco Holdinga Camstra, die volgt, en van Christina Geertruida Helena Meckema van Burmania.

Hij was in zijn jeugd page van prins Willem V, werd grietman van Wonseradeel en van 't Bildt en werd bij besluit van 28 Aug. 1814, no. 14, benoemd onder de edelen van Friesland met den titel van baron voor hem en zijn nakomelingen in de mannelijke lijn. Later werd hij lid van Gedep. staten van Friesland en directeur

der posterijen. In 1830 en volgende jaren trok hij uit als kapitein bij de friesche mobiele schutterij van den eersten ban; hij verwierf toen de Militaire Willemsorde en woonde later te Utrecht.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst te 's Gravenhage 4 Aug. 1805 met Clara Magdalena Bicker (1772-1806), dochter van Mr. Jan Bernd en van Catharina Six. Daarna te Leeuwarden 10 Aug. 1814 met Catharina Maria Johanna Hermanna barones van Asbeck (1790-1855), dochter van baron Gerrit Ferdinand en van Petronella Agneta van Plettenberg. Uit het eerste huwelijk sproot één dochter; uit het tweede drie dochters en twee zoons.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1917), 136; *Jaarb. Ned. Adel* III, 3; *Stamb. van den Fr. Adel*; *Wapenheraut* IV (kwartierst. Snoeck).

Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Tjalling Homme thoe]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Tjalling Homme thoe), geb. 1 Juli 1740, overl. te Groningen 3 Juli 1774, zoon van Jan Sicco, hiervóór, en van Elisabeth Helena van Camstra.

Hij was lid der ridderschap van Friesland en in 1772 luitenant kolonel der infanterie. In 1761 was hij gehuwd met Wilhelmina (barones) van Lijnden, geb. in 1738, overl. te Groningen 26 Mei 1776, dochter van Albert Adriaan v.L. (zie dit deel kol. 781) en van Johanna Wilhelmina Lewe van Aduard. Uit dit huwelijk sproten drie kinderen, waaronder Albert Sicco Adriaan, die in Mei 1782, op bijna 19-jarigen leeftijd, te Doetinchem overleed.

Zie: *Stamboek van den Frieschen Adel*; *Geneal. Herald. Bladen*, X, 380.

Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Watze Julius Justus Dominicus thoe]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Watze Julius Justus Dominicus thoe), geb. te Rinsumageest 1 Nov. 1770, overl. 23 Mei 1793, zoon van Wilco Holdinga Camstra, die volgt, en van C.H.G. Meckema van Burmania.

Hij trad in militairen dienst, maakte als brigadier-majoor bij de hollandsche gardes te paard den Posten-oorlog in Vlaanderen mede en sneuvelde bij een nachtelijken aanval op het dorp Mouchin, 23 Mei 1793. Hij werd te Doornik begraven en is niet gehuwd geweest.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*^{2} III, 36.

Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Wilco thoe]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Wilco thoe), geb. 28 Mei 1738, ongehuwd overleden 24 Mei 1788, zoon van Michael Onuphrius (1), hiervóór, en van Margaretha Maria van Gendt.

Hij werd beschreven in de Duitsche Orde, balye van Utrecht, werd 19 Sept. 1758 grietman van Wonseradeel, tevens ontvanger-generaal en dijkgraafvan de grietenij, meesterknaap van het jachtgericht in Friesland en in 1766 lid van Gedeputeerde staten. Hij woonde op Wibrandastate te Hichtum en wordt, naast Epo Sjuck Juckema van Burmania, als de invloedrijkste onder de friesche grietmannen genoemd.

Zie: *Stamboek v.d. Fr. Adel*; B a e r d t v a n S m i n i a , *Nieuwe Naaml. v. Grietm.*, 274, 275; B l o k , *Gesch. Ned. Volk*[2] III, 603.

Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Wilco Holdinga thoe]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Wilco Holdinga t h o e), geb. op Holdingastate te Anjum in 1664, overl. (waarsch. te Rinsumageest) 4 Febr. 1704, oud 40 jaar, zoon van George Wilco, hiervóór, en van H e l e n a M a r i a t h o e S c h w a r t z e n b e r g .

Hij trad reeds op jeugdigen leeftijd in militairen dienst en bracht het tot den rang van luitenant-kolonel. Met zijn beide zusters was hij eigenaar van

de heerlijkheid Ameland. Hij werd 18 Juli 1689 grietman van Barradeel, was in 1695 lid van Gedeputeerden, had zitting in verscheidene hooge colleges en bewoonde de state Eysinga te Rinsumageest, die hij aanmerkelijk verbeterd heeft.

Hij huwde 26 April 1686 met Fed Sophia van Goslinga, geb. in 1660, overl. 5 April 1727, dochter van Johan, grietman van Franekeradeel, en van Fed Sophia van Cammingha. Uit dit huwelijk sproten vier kinderen, waarvan Georg Wolfgang (2), Jan Sicco en Michael Onuphrius (1) hier voorgaan.

Zie: *Stamboek van den Frieschen Adel*; *Nederl. Adelsboek* (1917), 127; Baerdt van Sminia, *Nieuwe Naaml. van Grietmannen*, 217, 218; ten Raa en de Bas, *Staatsche Leger*, III, 199, 215; V, 420, 428.

Regt

[Schwartzenberg en Hohenlansberg, Wilco Holdinga Camstra thoe]

SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG (Wilco Holdinga Camstra thoe), geb. te Veurne 4 Febr. 1738, overl. te Leeuwarden 6 Mei 1800, zoon van Jan Sicco, hiervóór, en van Elisabeth Helena van Camstra.

Hij werd in 1760 lid der Staten van Friesland en volmacht van de Zeedijken, werd in 1788, in plaats van zijn neef Wilco, grietman van Wonseradeel en moest in 1795 wegens zijn orangistische gevoelens van zijn ambten en bedieningen afstand doen. Sedert leefde hij ambteloos.

Hij huwde 30 Nov. 1766 met Christina Geertruida Helena Meckema van Burmania, geb. te Zwolle 24 Aug. 1774, overl. te Leeuwarden 21 April 1819, dochter van Watze Julius Justus Dominicus Bothnia v.B. en van Belia Brooshooft. Uit dit huwelijk 8 kinderen, o.a. Juliana Agatha, echtgenoote van G.W.C.D. baron thoe Schw. en Hoh., hiervóór, en Michael Onuphrius (2), die mede voorgaat.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret was bij jhr. van Sminia te Bergum.

Zie: *Stamb. v.d. Fr. Adel*; *Mbl. Ned. Leeuw*, XLIII, 54; *Nederl. Adelsb.* (1917), 133; Baerdt van Sminia, *N. Naaml. v. Gr.*, 275.

Regt

[Schylander, Cornelius]

SCHYLANDER (Cornelius), geneesheer in de tweede helft der 16e eeuw te Antwerpen. Sweertius en Foppens noemen hem ‘Batavus’. Hijzelf titelt zich Albissensis, waarmede waarschijnlijk Alphen aan den Rijn bij Leiden is bedoeld. Corn. Schylander is alleen bekend door de werkjes, die hij in druk uitgaf. Daaruit ziet men, dat hij zich te Antwerpen vestigde, waar hij in het klooster der paters Boogaarden openbare lessen gaf in de chirurgie. Om deze kunst in eere te herstellen, gaf hij zijn *Practica Chirurgiae* uit. Zooals vele geneeskundigen van zijn tijd hield hij zich bezig met de studie der astrologie en paste die toe op de geneeskunde door aan de maan en andere hemellichamen invloed toe te schrijven op de gezondheid der menschen.

Hij gaf uit: *Almanach ende Prognosticatie vanden Jare ons Heeren MDLXVIII ghecalculeert duer M. Cornelis Schylander* (Ghedruct tot Antwerpen bij Antonium Thielens (inden Gulden Struys) MDLXVIII); *Medicina Astrologica omnibus Medicinae studiosis longe Utilissima et necessaria Auctore Cornelio Schylandro Albissensi, Medico Antwerpiano* (Exc. Joh. Withagius 1570); het werkje werd opgedragen aan den abt van St. Michiel, W. de Greve, en opnieuw uitgegeven 1575 en 1577, tegelijk

met het volgende: *Practica chirurgiae brevis et facilis omnibus hujus artis studiosis apprime necessaria singularem et facilem modum extrahendi olea ex floribus, herbis vulnerariis, ligno guaïco et cera continens* (Antv. 1575 en 1577); het werkje

was opgedragen aan M. Arn. Barzio Domino in Riddervoorde et Franconatus Brugensis.
Zie: S w e e r t i u s , *Athenae Belgicae*, 197; F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 218; v.d. H a e g h e n *Bibl. Belg.* 2 série XXII, 5, 395; *Biogr. Nat. Belg.* XXII, 100-102.
Fruytier

[Schijn, Hermannus]

SCHIJN (Hermannus), geb. te Amsterdam in 1662, gest. aldaar in 1727. Hij studeerde eerst aan het athenaeum in zijn vaderstad en daarna te Leiden en te Utrecht in de geneeskunde, waarin hij in 1682 promoveerde. Hij vestigde zich toen als geneesheer te Rotterdam, maar gaf zich tevens aan godgeleerde studiën. Het gevolg daarvan was, dat hij in 1686 tot leeraar bij de Doopsgezinden aldaar werd aangesteld. Tot driemaal toe werd hij tevergeefs te Amsterdam beroepen. Maar in 1690 nam hij het beroep daarheen ten slotte aan. Tot zijn dood, dus gedurende 37 jaar, is hij te Amsterdam leeraar bij de Doopsgezinden gebleven. Hij publiceerde: *Zalige nagedagtenis van M. Fortgens* (Amst. 1695, 4o); *De mensch in Christus of het geestelijck leven der geloovigen* .... (Amst. 1720, 12o). Maar vooral is Schijn bekend gebleven door zijn studiën over de geschiedenis van zijn kerkgenootschap. Het eerst gaf hij uit: *Korte historie der Protestante Christenen, die men Mennoniten of Doopsgezinden noemt* (Amst. 1711, 12o). Dit boek werd door Schijn zelf in het latijn vertaald als: *Historia Christianorum qui in Belgio Foederato inter Protestantes Mennonitae appellantur, adjecta accurata disquisitione de antiquitate baptismi proselytorum inter Judaeos* (Amst. 1723, 12o). Een uitbreiding daarvan is zijn groote werk: *Historiae Mennoniarum plenius deductio in qua de origine, nominibus, differentiis, dogmatibus, confessionibus autoribus itemque de hodierno in Belgio foederato statu eorum Christianorum qui a Mennone Simonis Mennonitae appellantur, fusius agitur* (Amst. 1729, 12o). Dit boek heeft zijn waarde als een uitgebreide geschiedenis der Doopsgezinden nog niet verloren en vormt den grondslag voor verdere studie. Het is eerst door M. v a n M a u r i k en later door G. M a e t s c h o e n in het Nederlandsch vertaald en door den laatste nog belangrijk uitgebreid.
Zijn portret is geschilderd door Herm. Wolters - van Peene en hiernaar gegraveerd door J. Houbraken en J.C. Philips; voorts gegraveerd door J. Folkema.
Zie: M a e t s c h o e n , *Eeuwigdurende gedagtenisse der regtvaardigen* (lijkrede op Schijn; Amst. 1728, 4o); B l a u p o t t e n C a t e , *Gesch. der Doopsgezinden in Holland*, 135 vlg.; G l a s i u s , *Godgeleerd Nederland*, in voce.
Brugmans

[Schijndel, Leonardus van]

SCHIJNDEL (Leonardus v a n), S c h y n d e l i u s , geb. te 's Hertogenbosch, pastoor, overleed te Diest 20 Mei 1665. Hij had den graad van baccalaureus in de godgeleerdheid behaald en was bij de overgave der stad (1629) pastoor te 's Hertogenbosch in de St. Catharinakerk. Alleen de kanunniken en rectoren der nonnenkloosters mochten in de stad blijven; de overige geestelijken moesten de stad verlaten. Pastoor van Schijndel keerde dadelijk weer en stond in het geheim zijn parochianen bij, doch moest wegens de rustelooze vervolging, van alles beroofd en verbannen, uitwijken, 22 Maart 1635. Hij zocht een schuilplaats te Diest, waar hij een stadgenoot aantrof, J o h a n n e s T y p o e t s , eveneens uit zijn geboortestad en uit de Meijerij van 's Hertogenbosch verbannen. Deze J. Typoets is wellicht dezelfde als J a n T y v e t s , licentiaat in de theologie, die 1626 om de verdiensten

van zijn grootvader, den geleerden Jan Tyvets (overl. 20 Sept. 1592, kanunnik en officiaal van het bisdom den Bosch),

een prebende vroeg, welke hem niet verleend werd. Tyvets werd 1638 pastoor van het begijnhof te Diest, maar overleed reeds 15 Sept. 1639. Nu volgde hem Schyndelius op, gekozen tot pastoor door de begijnen. Zijn benoeming werd 9 Nov. 1640 goedgekeurd door stadhouder Fred. Hendrik. Hij stond bekend als een godvruchtig en geleerd man, die vele giften schonk aan de behoeftigen. 1642 was zijn broeder Cornelius priester en kanunnik van Geertruidenberg, in de kerk van het begijnhof van Diest begraven. Hij zelf werd aldaar naast hem bijgezet. 1822 werd hun grafzerk uit de kerk verwijderd en is sinds verkapt. Het opschrift vindt men bij Raymaekers.

Zie: Raymaekers, *Het kerkelijk en liefdadig Diest* (Leuven 1870), 452, 486; Schutjes, *Geschiedenis bisdom 's Hertogenbosch* IV, 267, 351; *Messager des sciences hist.* (1862), 155.

Fruytier

[Sebastiaan, Gysbert]

SEBASTIAAN (Gysbert), geb. waarschijnlijk omstr. 1585, gest. te Lontor (Banda) 19 Maart 1634. Als predikant in dienst getreden van de O.I.C., was hij den 28sten October 1628 op het schip Batavia uitgezeild met bestemming naar Java. De reis was aanvankelijk voorspoedig; aangezien echter de schipper François Pelsaert (dl. V, kol. 463) in den Indischen Oceaan de koers te veel oostelijk aangehouden had, verzeilde het schip den 4den Juni 1629 op een der klippen van de Abrolhos of Houtmansgroep op 28½° Z.B., slechts 9 mijlen van de kust van Nieuw-Holland verwijderd. Het afbrengen van het schip bleek onmogelijk, doch de bemanning, in het geheel een driehonderd koppen, wist zich met vele levensmiddelen in veiligheid op de eilandjes te brengen en hun lot zou wellicht draaglijk geweest zijn, vooral toen men na lang zoeken drinkwater op het spoor gekomen was, als niet eenige leden der equipage, waaronder de onderkoopman, een gewezen apotheker uit Haarlem, het helsche plan beraamd hadden, alle geredden op een veertigtal na te vermoorden en vervolgens met medewerking van den kapitein, die eigenlijk de ziel was geweest van dit afschuwelijke opzet, naar een portugeesche haven in de straat van Malakka te stevenen om daar schip en lading te verkoopen. De schipbreuk had dit voorloopig wel verhinderd, maar het wachten was nu op den schipper, die zich in een open boot vergezeld van den opperkoopman naar Batavia begeven had om daar kennis te geven van de ramp.

Intusschen was een deel der passagiers, die er wellicht eenig vermoeden van hadden, wat hun boven het hoofd hing, naar elders uitgeweken. De kwaadwilligen zagen toen de kans schoon om hun slag te slaan, zoodat op hun gebied het misdadig opzet volkomen gelukte. Op den 12den Juli 1629 waren nog slechts 43 personen, waaronder 7 vrouwen, in leven. De ongelukkige predikant zag zijn geheele gezin, vrouw en kinderen, onder hun snoode handen vallen; slechts zijn dochter Judith bleef wel is waar in leven, maar ze was blootgesteld aan de gruwelijkste gewelddaden der moorddadige bende. Hij slaagde er in te ontkomen naar zijn vreedzamere lotgenooten, maar zijn dochter moest hij achterlaten. De onderkoopman, die zich kapitein-generaal liet noemen en in de sierlijkste uitmonstering rondliep, werd wel is waar gevangen genomen bij hun aanval op de welgezinden, wier aantal naar hun zin nog veel te groot was, maar de opvolger zette het helsche moordbewind voort. Intusschen werd den 17den Sept. een schip zichtbaar. De roovers verwachtten stellig, dat Pelsaert met een ander schip in aantocht was, maar ze hadden zich misrekend. De schipper was na een voorspoedige reis van slechts 29 dagen

behouden te Batavia aangekomen. Vernemende wat er gebeurd was, zond de overheid onmiddellijk een schip om de ongelukkigen af te halen van Batavia's kerkhof, den naam, waarin de boosdoeners in hun euvelmoed het eiland herdoopt hadden. Te Batavia had de overheid den schipper, die de aanleidende oorzaak van het onheil was geweest, aangehouden en den betrouwbaren opperkoopman tot hoofd der reddingsexpeditie benoemd, die sterk genoeg was en over voldoende middelen beschikte om de muiters te overmeesteren. Den onderkoopman werden de beide handen afgekapt en vervolgens werd hij met nog 7 andere hoofdaanleggers opgehangen. De overige samenzweerders werden in boeien geklonken naar Batavia gezonden om daar hun vonnis te vernemen.

Ds. Sebastiaan heeft er het leven afgebracht, doch omtrent zijn dochter vermelden de journalen uit die dagen niets. Zijn indische, zoo ontzettend tragisch begonnen loopbaan, is slechts zeer kort geweest. Hij stond te Groot-Banda of Lontor. Slechts vijf jaar heeft hij dat in onze zeevaartgeschiedenis schier eenige treurspel overleefd.

Zeyger van Rechteren (dl. IV, kol. 1127), een krankbezoeker, die met de vloot van Specx in Sept. 1629 te Batavia was aangekomen, schreef in zijn dagboek, dat hij aldaar den predikant gesproken heeft, wiens vrouw en kinderen van ons eigen volk vermoord waren, op een dochter na, die ‘noch van de schelmen met kracht ende gewelt gebruickt wert’. Zijn journaal verscheen in 1635 en voerde den titel: *Journaal gehouden door Zeyger van Rechteren op zijne gedaene voyagie naar O.I.* (Zwolle 1635). De eerste bekende uitgaaf van het reisverhaal der Batavia verscheen eerst in 1647 te Amsterdam: *Ongeluckige voijagie van t' schip Batavia op de Oost Indiën. Gebleven op de Abrolhos van Frederik Houtman* .... enz., *uijtgevaeren onder den E. François Pelsert* .... enz., *vervatende de straffe de hantdadigers overkomen. Geschiet in de jaren* 1628 en 29.

Zie: Heeres, *Het aandeel der Nederlanders in de ontdekking van Australië* (Leiden 1899); Tiele, *Mémoire bibliographique sur les navigateurs néerlandais* (Amsterd. 1867): van den Berg, *Vijf jaren op Banda* in *Tijdschr. voor ind. taal-, land- en volkenk.* XVIII (Batavia 1872), ook gebundeld in van den Berg, *Uit de dagen der compagnie* (Haarlem 1904).

Bartelds

[Sels, Jan]

SELS (Jan), zoon van Joost (die volgt) en Catharina Vlaming, geb. te Wageningen 1743, gest. te 's Gravenhage 1807, trad evenals zijn vader in 's lands dienst ter zee onder de Admiraliteit van Amsterdam, werd in 1784 kapitein ter zee. In 1787 als vurig patriot ontslagen en verbannen, werd hij in 1795 door het nieuwe bewind in eere hersteld en benoemd tot vice-admiraal. Na den dood van zijn ouderen broer erfde hij Dennenbroek, waar hij en de zijnen hun vast verblijf hielden. Naar den Haag gereisd om de hem door koning Lodewijk Napoleon vereerde ridderorde in ontvangst te nemen, overleed hij aldaar. Zijn stoffelijk overschot werd in het familiegraf te Barneveld bijgezet. Hij huwde in 1775 met Helena de Wit, dochter van Jan de Witt Jac.zn.

Zijn jongste zoon Jacob Pieter (1778-1842 werd officier in het leger en kreeg als zoodanig in 1798 de 28 federalistische heeren in het huis ten Bosch onder zijn hoede. De gevangenen, die daar een half jaar vertoefd hebben, lieten zich allen met grooten lof over hem uit.

Zie voor hem en volgenden: *Genealogie van het geslacht Sels - van Löben Sels, Bronnenstudie door* W. Wynaendts van Resandt (Arnh. 1923).

Bartelds

[Sels, Johan]

SELS (Johan), tweede zoon van Paul en Elis. v. Apeldoorn, geb. te Zutfen, 1636, gest. in O.-Indië 1697. Hij studeerde aan de Ill. school te Deventer (1653) en de utrechtsche universiteit (1654) zonder te promoveeren. Volgde zijn vader op als secretaris van Gedeputeerden, werd in 1668 commissaris van het klein-zegel, in 1670 burgemeester van Groenlo om lid te kunnen worden der Staten van zijn gewest. In 1671 afgevaardigde ter Staten-Generaal. Tijdens de fransche bezetting vertoefde hij in den Haag, waar hij in 1673 benoemd werd tot buitengewoon commissaris van monstering. Na de restauratie werd hij in 1674 schepen van de stad Zutfen. Door financieele moeilijkheden kwam hij in 1675 niet voor een herbenoeming in aanmerking, waardoor een einde kwam aan zijn ambtelijke loopbaan. In 1679 kreeg hij van de Staten een jaarlijkschen onderstand van 100 Rds. Drie jaren vóór zijn dood trok hij als weduwnaar met zijn ongehuwde oudste dochter naar Indië, die daar met Govert van Wijngaarden huwde. Na haar scheiding vestigde zij zich in den Haag (1720), waar ze hertrouwde met Barthol. Lodewijcks te Voorburg. Zijn oudste zoon Paul trok als militair naar Indië, waar hij als koopman vóór 1703 ongehuwd gestorven is. Johan was in 1658 gehuwd met A. Chr. Muntz uit Duisburg, dochter van Mr. J.Th. Muntz en Chr. Holtsman. Zijn zoons Maurits (1) en Peter (3) volgen, Willem Hendrik is onder Maurits (1) vermeld.

Bron als boven.

Bartelds

[Sels, Joost]

SELS (Joost), zoon van Peter (3) en diens tweede vrouw Sara ter Vile, geb. te Bredevoort 1701, gest. te Curaçao 1759. Hij ging in den zeedienst en werd reeds in 1729 door het college der Admiraliteit van Amsterdam tot commandeur op een oorlogsschip aangesteld. Hij was het die op zijn schip 'Wageningen' den ambassadeur van hunne Hoogmogenden, Hendrik Lijnslager, in 1735 naar Salee bracht. Bevorderd tot schout-bij-nacht in 1755, werd hem door de Staten-Generaal de niet gemakkelijke taak opgedragen de goede verstandhouding met den dey van Algiers te herstellen. Twee jaar later stevende hij naar de West, waar hij weldra overleed.

In 1731 huwde hij te Amsterdam met Catharina Vlaming (1715-1768), dochter van Mr. Pieter V., den dichterlijken boekhouder der O.I.C. aldaar (III, kol. 1317) en van Wijnanda Calkoen. Uit dit huwelijk sproten 10 kinderen. Na korten tijd in de hoofdstad en in Elburg gewoond te hebben, verhuisde hij naar Wageningen. De laatste jaren van zijn leven was hij te Barneveld gevestigd, waar hij reeds veel grondbezit in de buurt had, dat later door zijn weduwe nog vergroot werd.

Zijn zoons Jan, Maurits (2) en Willem Hendrik zijn in eigen artikels besproken; zijn dochter Johanna Christina huwde Meinardus Joachim Buschman (VI, kol. 239), wiens zuster Albertina Maria de vrouw werd van Maurits (2) Sels. Katharina Hendrika Buschman (VI, kol. 238) dichtte een *Rouwklagt over Joost Sels, overl. op Curaçao* 8 *Sept.* 1759.

Zie: Wagenaar, *Vaderl. Hist.* XIX, 218; J.C. de Jonge, *Gesch. v.h. Ned. Zeewezen* V; W. Wynaendts van Resandt. *Genealogie Sels en van Löben Sels* (1923).

Bartelds

[Sels, Maurits (1)]

SELS (Maurits) (1), zoon van Johan, die voorgaat, werd de stamvader van den tak v a n L ö b e n S e l s , geb. te Zutfen 1668, gest. aldaar 1745. Hij bezocht het gymnasium, maar was evenals zijn broers genoodzaakt in militairen dienst te gaan, diende 2 jaar in het leger van den stadhouder van Friesland, doch trad in 1684 in 's lands dienst ter

zee als adelborst onder kapitein Elsevier. In 1693 1e luit., in 1696 commandant van een oorlogsschip, maakte hij als zoodanig den Spaanschen successie-oorlog mee, tot hij na den vrede van Utrecht den dienst verliet.

Hij was gehuwd met Hermanna Lucretia Verhuell (1663-1703), dochter van Quiryn V. en Cunegonda v. Haeghen. Hertrouwde in 1708 met Everdina Maria van Löben, dochter van Ernst Valentijn v.L., heer van Spaensweerd en van Agness van Houss tot de Rees. Uit dit huwelijk sproot één zoon Ernst, die voorgaat. Reeds in 1709 ontviel zij hem, waarna hij in 1710 voor de 3e maal in het huwelijk trad en wel met Alida Schaep, dochter van Mr. D. Schaep van Haegestein, secretaris van Amsterdam en van Philippa van der Geer, welk huwelijk kinderloos bleef.

Na een afwezigheid van 27 jaren kwam hij in 1713 metterwoon in Zutfen terug, waar zijn nakomelingen bijna 2 eeuwen zouden gevestigd blijven. In 1730 koos de burgerij hem tot schepen. Negen jaar vóór zijn dood smaakte hij de voldoening, dat zijn zoon lid van den zutfenschen magistraat werd.

Maurits' jongste broer Willem Hendrik trad ook in den zeedienst, doorliep dezelfde rangen als de twee voorgaanden, zoodat er tijdens den oorlog ter zee drie broers bevel op een schip voerden. Ofschoon 2 maal gehuwd, is hij kinderloos overleden.

Bron zie bij Jan Sels.

Bartelds

[Sels, Maurits (2)]

SELS (Maurits) (2), zoon van Joost, die voorgaat, en Catharina Vlaming, geb. te Wageningen 1745, gest. te Zwolle 1813. Hij studeerde in de rechten te Harderwijk, vestigde zich na zijn promotie te Elburg, waar hij in 1774 tot lid van den raad gekozen werd. Hij huwde in 1772 Albertina Maria Buschman (1753-79), dochter van Ds. Jac. B. en van Arnoldina Wolfsen (VI, kol. 238). Vurig patriot, als hij was, moest hij in 1786 met zijn eenige dochter uitwijken naar Kampen, toen de Staten van Gelderland een legermacht naar Hattem en Elburg gezonden hadden om hun gezag aldaar te herstellen. In 1796 werd hij tot lid der municipaliteit van de stad Kampen gekozen, wat hij bleef tot de ontbinding in 1798. In 1796 werd hij ook lid van Gedeputeerden van Overijsel, tevens Volksrepresentant; in 1813 lid van het voorloopig bewind in dezelfde provincie.

Zijn eenige dochter, Petronella Albertina Maria, overleed in hoogen ouderdom (1774-1864) op den Ganzenburg bij Doornspijk. Zij was gehuwd met Anton Reinhardt de Wolff, zoon van W.F. de W., burgemeester van Lochem, tevens geneesheer ald. en van A.L. Falck.

Bron als boven.

Bartelds

[Sels, Paul]

SELS (Paul), oudste zoon van Peter (1) uit diens 3e huwelijk, geb. te Zutfen 1605, gest. aldaar 1660. Hij volgde zijn vader op als secretaris van Gedeputeerden der graafschap, wat hem reeds in 1626 beloofd was. In 1630 huwde hij met Elisabeth van Apeldoorn, die in 1670 te Zutfen overleed. Zijn oudste zoon, Peter, die in militairen dienst trad, is jong gestorven; de tweede zoon, Johan, gaat hiervoor.

Bron als boven.

Bartelds

[Sels, Peter (1)]

SELS (Peter) (1), geb. te Gladbach omstr. 1555, gest. te Zutfen 1634, oudste zoon van Paulus Sels, chirurgijn te Gladbach, en Catharina von Hamot. Na zijn overgang tot den hervormden godsdienst verliet hij zijn geboorteplaats, terwijl zijn 2 jongere broers achterbleven, waardoor het geslacht zich gesplitst heeft in een nederlandschen protestantschen, en een duitschen roomschen tak. In 1576 vertoefde Peter te Wezel, kwam eenige jaren later te Zutfen, waar hij in 1596 alge-

meen rentmeester der geestelijke goederen in Stad en Schependom, en in 1598 secretaris van Gedeputeerden der Graafschap werd.

Hij huwde te Wezel in 1576 met Bertha te Water, vóór 1591 hertrouwde hij met Elisabeth van Beerenbroeck, in 1604 met Lutgert Schoolwyck, weduwe van Quiryn Verhuell, en in 1610 nogmaals met Catharina van Goch, zuster van Johan van Goch, lid van den Raad van State en thesaurier-generaal van den Lande.

Zijn zoon Paul uit het 3e huwelijk gaat hiervoor, Peter (2) uit het 4e huwelijk volgt.

Bron als boven.

Bartelds

[Sels, Peter (2)]

SELS (Peter) (2), zoon van Peter (1) uit zijn 4e huwelijk, geb. te Zutfen 1617, gest. aldaar 1674. Ingeschreven als student aan de Illustre school te Deventer (1635-37). Hij werd in 1637 rentmeester der geestelijke goederen van het rentambt Borculo, werd lid van het college van bewindslieden, dat vroeger de magistraten benoemde, vervolgens burgemeester van Lochem, ofschoon hij in Zutfen metterwoon gevestigd bleef. Deze benoeming had geen ander doel dan hem in staat te stellen afgevaardigd te kunnen worden namens het kwartier van Zutfen ter Staten-Provinciaal. Hij huwde in 1637 met Anna Caldenbach, na haar dood met Christina van Rijswijk in 1666. Beide huwelijken bleven kinderloos.

Bron als boven.

Bartelds

[Sels, Peter (3)]

SELS (Peter) (3), zoon van Johan, die voorgaat, geb. te Zutfen 1665, gest. te Bredevoort 1712. Hij bezocht het gymnasium te Zutfen, maar door de minder gunstige omstandigheden waarin zijne ouders verkeerden, koos hij de militaire loopbaan en nam dienst in het leger van den frieschen stadhouder. In garnizoen te Bredevoort trad hij daar in het huwelijk, verloor al spoedig zijn echtgenoote, die hem een dochter naliet, waarna hij aldaar in 1692 hertrouwde met Sara ter Vile, dochter van Joost t.V., rentmeester en stadhouder der heerlijkheid Bredevoort. In 1693 vertrok hij als onderofficier naar Indië, keerde echter het volgende jaar terug om in den zeedienst zijn geluk te beproeven. In hetzelfde jaar werd hij benoemd tot 4den luitenant ter zee bij de Admiraliteit van Amsterdam. In 1702 tot commandeur ter zee bevorderd, kwam hij om in een duel met luitenant van Riemsdijk. Uit zijn tweede huwelijk liet hij 6 kinderen na, w.o. 3 zonen; daarvan gaat Joost hiervoor.

Bron als boven.

Bartelds

[Sels, Willem Hendrik]

SELS (Willem Hendrik), oudste zoon van den schout-bij-nacht Joost (zie boven) en Catharina Vlaming, geb. te Wageningen 1741, gest. te Eselenveld bij Meppel 1789. Hij genoot het eerste onderwijs te Elburg en te Barneveld, welks predikant hem opleidde voor de Illustre School te Amsterdam, waar de colleges van den beroemden Pieter Burman er toe bijgedragen hebben zijn dichterlijken aanleg te ontwikkelen, dien hij van zijn grootvader Vlaming geërfd had. In 1760 ingeschreven aan de hoogeschool van Harderwijk, promoveerde hij in 1761 in de rechten. Kort

daarna werd hij benoemd tot boekhouder in de Wisselbank der stad Amsterdam en tot auditeur-militair van het garnizoen daar ter plaatse. Zijn ambtsbezigheden voldeden op den duur zijn geest niet. Na den dood zijner moeder trok hij zich op zijn landgoed Dennenbroek terug en liet zijn beide ambten door een substituut waarnemen. Hij leefde daar in de buurt van Barneveld vrij eenzaam, was vegetariër, sliep kort en bracht den langen dag door met dichterlijke overpeinzingen, slechts noode naar Amsterdam of Elburg reizend voor het tot

den druk gereedmaken zijner dichtoefeningen. Voor bijzondere aangelegenheden tot een reis naar Drente genoodzaakt, is hij daar ongehuwd overleden. Ofschoon geen leider, is hij toch een vurig aanhanger der patriotsche beweging geweest.

Van zijn dichtwerken, naar den geest van zijn tijd niet vrij van gezwollenheid en valsch vernuft, worden *Zedelijke Uitspanningen* 3 dln. (Amsterd. 1771-1774) tot de beste gerekend. Andere werken zijn: *Brieven en bespiegelingen* (Amst. 1763); *Salomon koning van Israël* in 12 boeken (Amst. 1765); *Het verbond der genade en het lied van Zion* (Amst. 1767); *Beschouwingen* (Amst. 1777); enz. Zijn vriend Herman Hendrik Vitringa (V, kol. 1041), de vurige elburgsche patriot, heeft zijn nagelaten geschriften als *Kleine werkjes* met een *Levensbeschrijving van W.H. Sels* uitgegeven (Kampen 1792).

Bartelds

Zie: Frederiks en van den Branden, *Biogr. woordenb. d.N. en Z. ned. lett.* i.v.

[Sels, Ernst van Löben (1)]

SELS (Ernst van Löben) (1), eenige zoon van Maurits (1) Sels en Everdina Maria van Löben, geb. te Doetinchem 1709, gest. te Zutfen 1777. Hij bezocht het gymnasium te Zutfen, werd in 1726 ingeschreven als student aan de hoogeschool te Harderwijk en promoveerde in 1727 tot doctor in de rechten. Van moederskant erfde hij de leenen ten Gansenkolck en Spaensweerd, dat tot 1893 onverdeeld in zijn geslacht zou blijven. Hij huwde te Zutfen met Petronella Cunira Op ten Noort, die hem 5 zonen schonk. Zij was de dochter van Mr. Johan O.t.N. (6) (zie kol. 929) en van Nalida Verstegen. Door dit huwelijk is het landgoed de Velhorst bij Lochem in het bezit van zijn familie gekomen. Hoewel te Zutfen gevestigd blijvend, werd hij in 1730 burgemeester van Groenlo en als zoodanig lid der Gedeputeerden der graafschap. In 1736 benoemd tot schepen, bleef hij dit ook na de verzetting van de wet door Willem IV. In 1767 werd hij gekozen tot burgemeester van Zutfen en curator van de harderwijksche hoogeschool, welke beide ambten hij tot zijn dood heeft bekleed; in de eerste kwaliteit heeft hij dikwijls zijn stad ter Staten-Generaal vertegenwoordigd. In 1777 werd hij nog gecommitteerde ter Admiraliteit van de Maas.

Zijn zoon Maurits Dirk volgt.

Zie: J.W. Wijndelts, *Het Geslacht Op ten Noort* (Niet in den handel).

Bartelds

[Sels, Ernst van Löben (2)]

SELS (Ernst van Löben) (2), zoon van Maurits Johan v.L.S., die volgt, geb. te Zutfen 1800, gest. te Ellecom 1863. Hij werd in 1815 cadet op de artillerieschool te Delft, in 1818 luitenant der artillerie. In 1824 1e luit. in garnizoen te Bergen in Henegouwen. Bij het uitbreken van den belgischen opstand in 1830 werden hij, zijn jongere broer Johan Alexander, e.a. als krijgsgevangenen naar Doornik gebracht, vanwaar ze echter ontsnapten en later de veldtochten in België meemaakten. In 1836 kapitein; in 1839 ordonnans-officier van prins Frederik: in 1842 majoor en adjudant van dien Prins. In 1855 kolonel en hoofd van het bureau der artillerie bij het ministerie van oorlog. In 1858 op non-actief en benoemd tot generaal-majoor. Toen vestigde hij zich op zijn landgoed Bergstein, waar hij overleden is. Van zijn hand verschenen bijdragen in verschillende tijdschriften, ook: *Bijdragen tot de krijgsgescheidenis van Napoleon Buonaparte* ('s Gravenhage

1839-42) en *Proeve van bezuiniging op de begrooting van oorlog*. Vooral het eerste was een zeer belangrijk werk, waarin schr. overtuigend wijst op de groote gevolgen, die het bezetten en behouden der stelling van Quatre-Bras op de uitkomst van den slag bij Waterloo gehad heeft. Dit gedeelte

van het boek is daarom ook in het Fransch vertaald.

In 1834 huwde hij met Henriëtte Swaving (zuster der vrouw van Maurits Jacob), die in 1889 te Ellecom overleed. Haar huwelijk was kinderloos gebleven.

Zijn jongere broer, Mr. Diederik Johan Everhard (1804-1879), te Zutfen geb. en gest., maakte als 2e luit. der schutterij den tien-daagschen veldtocht mee, werd procureur in 1839 en was van 1842 tot 1877 secretaris van de gemeente Zutfen. Hij was de laatste van Löben Sels die te Zutfen gevestigd was.

Bron zie bij Jan Sels.

Bartelds

[Sels, Maurits Dirk van Löben]

SELS (Maurits Dirk van Löben) zoon, van Mr. Ernst van L.S. (1), die voorgaat, en van Petronella Cunira Opten Noort, geb. te Zutfen 1729, gest. aldaar in 1804. Hij bezocht het gymnasium zijner geboorteplaats en promoveerde in de rechten te Leiden, waar hij in 1748 als student was ingeschreven. In 1756 huwde hij Wilhelmina Elisabeth Brantsen (1736-1756), die reeds na 15 dagen overleed. Hij hertrouwde in 1760 met Jacqueline Cornelie van der Muelen (1740-1817), dochter van J.A.v.d.M., commies-generaal der convooien en licenten te Zutfen en raad ter Admiraliteit te Amsterdam, en van Charlotte de Geer. Ofschoon metterwoon te Zutfen gevestigd blijvend, was hij van 1756 tot 78 burgemeester van Lochem, hetgeen in die dagen te doen gebruikelijk was om hem te kunnen afvaardigen naar de Staten-Generaal. Na den dood van zijn vader, burgemeester Ernst van L.S., werd hij door Willem V tot schepen benoemd; in 1779 tot politiemeester der stad en hopman van de Hofstraat-compagnie; in 1794 tot provisor der kloosteren. Herrees bij de Selsen door de revolutie van 1795 hun politiek gestarnte, bij de Löben Selsen ging het er bij onder. Zoo vurig patriotsch als de eersten waren, zoo innig oranjegezind waren de laatsten. Sedert bleef hij ambteloos burger. Uit zijn 2e huwelijk liet hij 7 kinderen na.

Bron zie boven.

Bartelds

[Sels, Maurits Jacob van Löben]

SELS (Maurits Jacob van Löben), zoon van Maurits Johan v.L.S., die volgt, geb. te Zutfen 1795, gest. aldaar in 1863. In 1814 ingeschreven als student in de rechten te Leiden, promoveerde hij in 1818, werd in 1819 procureur bij de rechtbank te Zutfen. Maakte als kapitein der schutterij den 10-daagschen veldtocht mee. In 1833 benoemd tot notaris in zijn geboorteplaats, later tot lid van den gemeenteraad, tot wethouder en tot lid der Provinciale Staten van Gelderland. Zijn eerste echtgenoote was Chr. Elis. Swaving (1803-34), geb. te Berbice, dochter van Dr. P.J. Swaving, geneesheer en burgemeester van Zutfen, en van J. Chr. Heytmeyer; de tweede, Maria Louise, was een zuster van de eerste. Uit elk van deze huwelijken had hij 4 kinderen, w.o. 5 zonen.

Bron zie boven.

Bartelds

[Sels, Maurits Johan van Löben]

SELS (Maurits Johan van Löben), zoon van Maurits Dirk v.L.S., die voorgaat, geb. te Zutfen 1770, gest. te Ellecom 1819. Nog vóór den aanvang zijner studie in

de rechten aan de utrechtsche hoogeschool, werd hem, naar de gewoonte dier tijden, als regentenzoon een betalend ambt geschonken door zijn benoeming tot rentmeester van twee kloosters in zijn geboorteplaats. In 1792 in de rechten gepromoveerd, wordt hij nog in hetzelfde jaar lid van de Weeskamer. De omwenteling van 1795 zou ook hem ambteloos maken. De provisioneele regeering stelde een commissie in ter fine van onderzoek naar den graad van rechtzinnigheid in de nieuwe politieke leer bij hare municipale

ambtenaren. Dit viei niet gunstig uit: in 1796 volgde zijn ontslag. Na het luwen van den revolutionnairen storm werd hij benoemd tot rechter van Baer en Lathum (1804). Tijdens de restauratie koos men hem in 1814 tot lid ter vergadering van notabelen en tevens tot rechter in de zutfensche rechtbank van eersten aanleg.

Sedert 1794 was hij gehuwd met Cath. Zwanida Wilbrenninck (1774-1830), dochter van Mr. Joh. W. en Mechteld Geertr. van Hasselt. Zij schonk hem 9 kinderen, waarvan de zoons Ernst (2) en Maurits Jacob hiervoor gaan, terwijl van Johan Alexander en Diederik Joh. Everh., onder Ernst (2) melding wordt gemaakt.

Bron zie boven.

Bartelds

[Seriere, Guillaume de]

SERIERE (Guillaume de), geb. te Naarden 1788, gest. te 's Gravenhage 1868, zoon van Victor de S. en van Marie Madelaine. Deze predikant-resident-gouverneur behoort tot die reeks van mannen uit de eerste helft der 19de eeuw, wier biografie evenals die van K.F. Holle tot titel kan voeren ‘Wat een Nederlander in Indië doen kan’. Aanvankelijk koos hij de geestelijke loopbaan op het voetspoor van zijn vader, een waalsch predikant. Hij studeerde in Leiden, werd in 1811 de voorganger der waalsche gemeente te Zutfen en Deventer, en zag zich in 1816 tot professor in de geschiedenis en aardrijkskunde aan het zutfensche gymnasium benoemd. Door zijn vriend en weldoener Jacob van Beek Vollenhoven, consul-generaal van Pruisen, werd hij den minister van koloniën Falck warm aanbevolen. Uitgezonden als indisch predikant in 1821 werd hij dan ook niet volgens de toen geldende regeling in de 3e klasse der indische ambtenaren geassimileerd maar in een hoogere, een paar jaar later zelfs reeds in de 1e klasse. De eerste werkzaamheid, afwijkende van zijn hoofdbestemming, was de hem door den G.G. opgedragen taak de oude archieven in het provisie-pakhuis te rangschikken en over te brengen naar het bureau van den algemeenen secretaris. Van 1825 tot 28 diende hij de herv. gemeente te Soerabaia, en nam daar ook het ambt van schoolopziener waar. Bij de zending naar Java van den C.G. du Bus de Ghisignies met uitgebreide volmacht, had vooral de bedoeling voorgezeten van bezuiniging maar tevens van onderzoek naar en aanmoediging van nijverheid en handel. In S. zag hij den man die hem daarbij ter zijde kon staan. In 1827 belastte hij hem met het samenstellen eener *Statistische Geschiedenis van 't eiland Java en Onderhoorigheden* en stelde hem in 1828 definitief bij den civielen dienst aan. In hetzelfde jaar trad hij tevens op als redacteur van *de Javasche Courant*, die toen als officiëel blad *de Bataviasche Courant* van 1810 verving. Du Bus liet den redacteur, die bijgestaan werd door Knörle en den zeer deskundigen bescheiden Niemann, onbeperkte vrijheid, wat zelfs zoo ver ging, dat het blad heftige beoordeelingen van Koninklijke besluiten opnam. Het was een wezenlijk openbaar nieuwsblad, dat de publieke opinie onverlet ten dienste stond. Ook naar buiten deed het zijn invloed gelden: de vijandige *Singapore Chronicle* en het maandblad *de Hermes* hielden op leugenachtige berichten omtrent Indië te verspreiden. Nog wist de werkzame man tijd te vinden voor grondige bemoeiingen met den indischen landbouw door het lidmaatschap te aanvaarden van de Hoofdcommissie van Landbouw, tot welker secretaris hij (3 Dec. 1828) benoemd werd. In die kwaliteit heeft hij zich bij uitstek verdienstelijk gemaakt door het kostbare cochenille-insect op Java aan te kweeken, waarvan eenige exemplaren uit Z. Amerika gezonden waren. Hiertoe was noodig

de aanplanting van de nepalplant, een cactus waarop deze schildluis leeft.

Een half jaar later (7 Juli 29) werd hij belast met de directie en het toezicht over het Etablissement van Landbouw en proefstation te Tjilangkap met den titel van assistent-resident van Krawang, die na twee jaren in dien van resident veranderd werd. Hier werkte hij het plan uit van een verbindingskanaal tusschen de Tji Taroem en de Bekasi, waardoor het vervoer der producten uit de Preanger goedkoop en zeker naar Batavia kon geschieden. Door een samenloop van ongunstige omstandigheden moge dit werk ongedaan gebleven zijn, evenals zijn ontwerp der zoo noodige herziening van het vigeerend stelsel van landelijke inkomsten, het bewijst toch hoe zeer verdiend was wat G.K.v. Hogendorp hem schreef: ‘Gij hebt niet alleen onze oogen geopend voor het productief vermogen van Java, maar ook een dienst aan het vaderland bewezen’. Het doel van deze ‘ferme modèle’ was het nemen van proeven met die takken van landbouw en industrie die voordeel konden afwerpen voor de schatkist. Helaas is de bloei van deze instelling van korten duur geweest. De G.G.v.d. Bosch (II, 221) was reeds als C.G. voor de W.I.- zaken (1827-28) van gevoelen geweest dat de productieve kracht van de vrije javaansche bevolking niet opwoog tegen die der negerslaven. Dit gevoelen, waarop hij later teruggekomen is, bracht hem op het denkbeeld chineesche werklieden naar Java over te brengen in het belang van de gouvernementscultures en vooral der particuliere suikerfabrikanten, die voortdurend de regeering lastig vielen met verzoeken om werkvolk. Met reeders en scheepskapiteins werden op voor hen heel voordeelige voorwaarden contracten aangegaan en weldra kwam er een schip uit China met 300 arbeidskrachten. Aan de suikeradministrateurs werd nu gevraagd een opgave van het verlangde aantal koelies. Geen enkele aanvraag kwam echter in, daar de hun gestelde voorwaarden onaannemelijk waren. Ten einde raad zond men ze naar S., ‘die zal wel weten wat hij er mee te doen heeft om ze te benuttigen’. Die z.g. vrije arbeiders bemerkten weldra dat ze in China door valsche voorspiegelingen misleid waren. De totaal nuttelooze, morrende mongolen zoo spoedig mogelijk kwijt te raken was voor het oogenblik zijn voornaamste zorg. Na een correspondentie van 4 maanden, slaagde de assistent-resident er in den G.G. te overreden die ongelukkigen als tekko's op Java toe te laten, dus als vrije landbouwers, die op woeste of particuliere gronden voor eigen rekening zouden arbeiden tegen genot van een voorschot, dat in den vorm van producten verrekend werd. Deze zoo gelukkige maatregel kwam helaas te laat. In den nacht van 12 Mei 1832 brak de chineesche opstand uit; Tjilangkap, het huis van S. en vele andere werden in brand gestoken, de heele streek geplunderd en velen gedood. Het oproer werd gedempt door den commandant der mobiele troepen in het krawangsche, majoor Michiels (I, 1335), die weldra den landvoogd schrijven kon: ‘de sporen van de groote ramp zullen spoedig uitgewischt zijn, dank zij de ijverige activiteit en den alleszins prijzenswaardigen moed van dezen ambtenaar’. Van zijn kort voor den opstand voorgenomen benoeming tot resident van Krawang en de Preanger Regentschappen kwam voorloopig niets. Men kon op Tjilangkap niet buiten S., wien bevolen werd het heele etablissement weer op te richten en zelfs nog uit te breiden. De opvolger van v.d. Bosch, Jean Chrétien Baud (I, 51), achtte evenwel het voortbestaan in het geldelijk belang van den lande niet geraden. De inrichting had immers, oordeelde men

volkomen aan het doel beantwoord en de daar gevormde ambtenaren konden naar die residenties van Java gezonden worden. waar de velerlei te Krawang beproefde takken van cultuur en nijverheid op groote schaal waren ingevoerd. Na de opheffing (1835) werd S. tot resident van Banjoemas benoemd. Het was een loyale erkenning voor de groote diensten, die hij in Krawang voor de cultures, in het bijzonder voor die van de thee, cochenille en kaneel, had bewezen. In het nieuwe gewest was het vooral de indigo, die het voorwerp zijner voortdurende zorg was. Het aantal indigofabrieken voerde hij er op van 15 tot 63. Ook de rijstcultuur ontging zijn aandacht niet. Door irrigatie van uit de Parakkan herschiep hij de heele vlakte van Poerwaredja (tusschen de hoofdstad en Bandjarnegara) in vruchtbare sawahs, waardoor de rijstimport uit Bagelen verviel en het zelfs rijst kon uitvoeren. Ook hier werden thee-, kaneel- en suikercultuur ingevoerd, wat later de landrente van 4 tot 8 ton deed toenemen. De meeste voldoening moet hij wel gesmaakt hebben van het door hem ontworpen en tot stand gebrachte Kaliasa-kanaal, dat de Serajoe met de haven van Tjilatjap verbinden moest, daar de mond dezer rivier wegens de daarop staande branding voor de sampangs en prauwen niet toegankelijk is. Bij zijn komst in de nieuwe residentie was men wel is waar reeds bezig met het graven van een waterloop, die voor hetzelfde doel de Serajoe met de Doean moest verbinden. De resident begreep dat dit werk een jarenlang drukkende last voor de bevolking zou worden. Grondig op de hoogte van de zaak gebracht door den kundigen ass.-res. Varkevisser en zijn regent Tjokro Negoro, liet hij op eigen verantwoording dit slecht opgezette werk staken en wist hij een paar palen lager gebruik te maken van een kleine rivier de z.g. kali Asa, waarvan men steeds gedacht had dat ze dood liep en zich in de moerassen om de zuid verloor. Met zeer weinig kosten gelukte het hem een sleuf te krijgen, die door kleine prauwen te bevaren was. Wat een voldoening moet het voor S. geweest zijn, dat de hoofdingenieur Tromp in zijn rapport berichten kon: ‘het is de vraag niet meer of het kanaal door den res. geprojecteerd tot stand zal kunnen gebracht worden, wijl het in werkelijkheid reeds bestaat’. Het gaf al dadelijk een enorme besparing aan transportkosten, vooral toen gaandeweg het kanaal verbeterd en verruimd werd. De G.G. de Eerens in 1836 en prins Hendrik in 37 konden de reis van Banjoemas naar Tjilatjap te water volbrengen op het nieuwe kanaal, dat de opkomst is geweest van deze zeehaven aan de zuidkust, van waaruit nog onder zijn bestuur de eerste volgeladen bodem naar het vaderland werd uitgeklaard.

Intusschen liep deze bewindsman, naar den zin van de regeering in het moederland en dus ook naar dien van de aan den leiband loopende landvoogden te Buitenzorg, met zijn voorstellen en plannen te hard van stapel. De raad van zijn vriend Reynst (II, 1201), toen lid van den R.v.I., ‘bezwaar u niet al te veel met werk en verantwoording’ was niets voor dezen man van de daad geweest. Op de vele commissoriale brieven en aanvragen om staten kreeg men al te langzaam, soms in het geheel geen antwoord. Hij van zijn kant klaagde over allerlei omslachtige, bureaucratische kleingeestige details, die zijn zwaren arbeid bemoeilijkten. Van weerszijden ontstond daardoor een spanning, die eindigde door zijn overplaatsing naar Rembang (Nov. 1838), waarheen hij eerst in Mei 39 vertrok, zeer betreurd door de inlandsche bevolking en hoofden, die hem vele blijken van genegenheid gaven. Bij aanvaarding van het nieuwe bestuur

vroeg hij een tweejarig verlof naar Europa aan, na het korte verblijf in Rembang nog benut te hebben door de invoering van een nieuwe organisatie van het boschwezen, door de uitbreiding der tabaks- en suikercultuur, den aanleg van belangrijke waterleidingen ten behoeve der sawahs en door het verwijderen van een regent, die de bevolking jaren achtereen had gekneveld. Met verlof in Holland zijnde, vervielen door den dood van de Eerens een groot deel van zijn grieven, en door een geheim schrijven van den minister van mar. en kol. (26 April 41) volkomen bevredigd, vertrok hij vol moed weer naar Indië, waar de waarn. G.G. Pieter Merkus hem 24 Januari 42 benoemde tot gouverneur der Molukken. Ook hier deed hij wat zijn hand vond om te doen, al moest hij zich evenals de landvoogd zelve, dikwijls bepalen tot vertoogen, wenschen, rapporten, die in den Haag verre van welkom waren. Zooveel de omstandigheden het toelieten, trachtte hij in die zoo stiefmoederlijk behandelde gewesten nuttig werkzaam te zijn. Zoo bewerkte hij, dat de nagelcultuur in regelmatige tuinen, die voor de bevolking een drukkende last was, op zijn voorstel werdingetrokken door den G.G. Merkus, die in 1824 als gouverneur dat tuinenstelsel had moeten invoeren. Op S. initiatief werden ook proeven genomen met de nopal- en moerbeziencultuur en die van cochenille en peper. De organisatie van het burgerweeshuis te Ambon, waarbij vooral het aanleeren van nuttige ambachten op den voorgrond kwam te staan, bracht hij eveneens tot stand.

Na een zeer inspannende loopbaan in de tropen van een kwart eeuw, meende hij dat de tijd van rusten voor hem aangebroken was. Op verzoek eervol ontslagen, gaf hij op 1 Sept. 1845 het bestuur aan zijn opvolger over. Te betreuren is het dat een man van zijn werkkracht en verdiensten niet in den Raad van Indië is opgenomen. Ook van hem had dit staatslichaam kunnen getuigen: niets ontbrak aan zijn roem, hij ontbrak aan den onzen. Op de terugreis deed hij nog een reis over geheel Java, daartoe in staat gesteld door het hem verleende genot van vrij gebruik van postpaarden door den juist aangekomen G.G. Rochussen (1845-51).

Zijn verdiensten als lid van het Bat. Genootsch. v.K. en W. waren reeds in 1825 bij zijn vertrek naar Soerabaja erkend door zijn benoeming tot honorair besturend lid dier vereeniging. Sedert was hij nog vereerd met het lidmaatschap der Aziatische Sociëteit en vele andere buitenlandsche genootschappen. Het genootschap Natura Artis Magistra zond hem zijn benoeming tot honorair dirigeerend lid, terwijl de Holl. Mij van Wetensch. hem hare gouden medaille toekende.

Na het overlijden van zijn eerste echtgenoote in 1837, huwde hij Maria Margaretha Bik, geb. te Amsterdam 1802 en aldaar overleden 28 Maart 1864. Bij aankomst in Holland vestigde hij zich op het Huis de Beze bij Zwolle, woonde later te Rijswijk (Z.H.) en sedert 1859 in den Haag, waar hij in 1868 in den nederlandschen adel verheven werd met het praedicaat van jonkheer.

Hij schreef een autobiografie, opgedragen aan de kiezers in het hoofd-kiesdistrict Hoogeveen. Zij bestaat grootendeels uit officieele stukken. Verder nog: *Bijdrage voor de hulpbronnen van nationale welvaart* in het *Tijdschr. voor Staathuishoudk. en Statistiek* van Sloet tot Oldhuis; een verhandeling over den door hem zoo vereerden *J.P. Coen* en een biografie van den *C.G. den burggraaf du Bus de Ghisignies*.

Zie: G. de Serière, *Mijne loopbaan in Indië*. (Zwolle 1849); du Bus, *Staat v.d. landbouw op Java onder het bestuur van du B. de G. als C.G.*

over N. Ind. (Brussel 1846); E. de Waal, *Het Ind. Magazijn* no. 12 (Batavia 1844); *Extrait des programmes de la société hollandaise des sciences à Harlem* (1843 en 46); van Hogendorp, *Willem v. Hogendorp in Ned. Ind. van* 1825-30 ('s Gravenh. 1913).

Bartelds

[Seversz., Jan]

SEVERSZ. (Jan), die Croepel, boekdrukker, boekverkooper en boekbinder te Amsterdam in de eerste helft der 16e eeuw. Er zijn bewijzen van zijn werkzaamheid tusschen de jaren 1519 en 1536; waarschijnlijk is hij in 1538 overleden. Hij schrijft zijn naam op verschillende manieren: Ian Seuer(s)soon, Seuer(s)soon, Seuer zoon, Zeuers(s)oon, Zeuers zoon, Zeuers soon, altijd met de toevoeging Croepel, Cruepel, dye (die) Cr(o)epel of Cropel. Een enkelen keer zet hij daar nog van der Schellinck of van der Schelling achter. In het Latijn noemt hij zich Joannes seueri claudus. Den vorm Zyverts, die in acten en officieele stukken voorkomt, heeft hijzelf in zijn uitgaven nooit gebruikt.

De eerste uitgave, waarop zijn naam voorkomt, is de *Costelijke scat der gheest. rijcdoem* van Robertus van Coelen, gedrukt door Hugo Jansz. van Woerden te 's Gravenhage op 23 Aug. 1519; vermeld wordt daarin, dat het boek bij Seversz. te Amsterdam ‘op die oude brugge’ te koop is. Zoo vinden we hem eveneens als boekverkooper genoemd in een druk van C.H. Lettersnijder te Delft (1530), van Peter Jansz. te Leiden (1533) en van Reynier Heynricxz. te Amsterdam (omstr. 1533). In een verkoopacte van 1525 wordt hij ‘boeckebynder’ genoemd. Wanneer zijn werkzaamheid als drukker aanving, is moeilijk uit te maken. Het is de vraag, of de kalender van 1526, die hij *Des Crepels Calengier* heeft genoemd, alleen bij hem is uitgegeven of ook gedrukt (geen ex. bekend). Merkwaardig is, dat de naam van dezen kalender, geheel toepasselijk op hem, nog in 1540 door een anderen Amsterdamschen drukker is overgenomen. De Roever heeft aangetoond, dat Seversz. al in 1532 eenig drukwerk aan de stad leverde. Het eerste boek, waarop uitdrukkelijk vermeld staat, dat het door hem ‘geprent’ is, de *Chronijcke tot* 1534 van Gassar, kan op zijn vroegst van 1534 wezen. Zijn laatste druk, die te dateeren valt, is de *Bulle* van paus Paulus III van 4 Juni 1536. Veel is er niet van zijn pers gekomen, op zijn hoogst 10 of 12 boeken. Toch is hij door enkele bijzondere uitgaven wel een drukker van eenige beteekenis. Behalve de reeds genoemde *Crepels Calengier* is van hem o.a. afkomstig de merkwaardige *Kaert vander zee* (naar dezen druk opnieuw uitgegeven door J. Knudsen in 1914), gevolgd door het *Waterrecht van Wisbij* (omstr. 1532). Ook gaf hij omtrent 1534 een herdruk, voorzien van zijn adres, van de oudste hollandsche wereldkaart, die in 1514 door den anderen Jan Seversz. te Leiden was gedrukt.

Hij heeft klaarblijkelijk luthersche neigingen gehad, er zijn ten minste in zijn winkel boeken gevonden, die op de plakkaten verboden waren. Dientengevolge is hij 18 Maart 1527 veroordeeld tot 2 maand opsluiting op St. Olofspoort ‘te brode ende te bier’, een boete van 12 kar. gulden en een half jaar huisarrest. Ondanks deze straf zijn latere drukken van hem niet alle vrij van lutherij.

In 1525 kocht hij een huis in de Liesdel, maar zijn zaak was daar naar het schijnt niet gevestigd. In zijn uitgaven van 1519 tot omstr. 1533 geeft hij als adres op ‘op die oude brugge’, soms met toevoeging van ‘in die vier Heemskinderen’; van 1534 af ‘aen dye oude side in den Nijsel in dye vier Heemskinderen’. Ondertusschen blijkt

uit rekeningen, dat hij ook den winkel 'op die oude brugge' nog had aangehouden; tot 1537 betaalt hij er de huur van. Twee drukkersmerken van hem zijn bekend, het eene met twee gekruiste krukken aan weerszijden van het amsterdamsche wapen, een toespeling op zijn gebrek. Het andere, tevens toepasselijk op den naam van zijn huis, is een voorstelling van de vier Heemskinderen te paard: daarnaast weer twee gekruiste krukken.

Dit laatste merk is nog in 1541, zonder de krukken, door den amsterdamschen drukker Jan Jacobsz. gebruikt, die ook den winkel op de Oude Brug en het huis in de Niezel van hem overnam.

Tot slot moet er nog eens uitdrukkelijk op gewezen worden, dat men Jan Seversz. die Croepel niet verwarren mag met den leidschen drukker Jan Seversz. Vroeger zijn ze herhaaldelijk vereenzelvigd en ook in dl. V, blz. 727-728 (biografie van Jan Seversz.) is deze oude hypothese nog niet geheel verworpen. Ook is daar het distinctief van den Amsterdammer 'dye creupel' ten onrechte aan den Leidenaar gegeven. Afdoende bewijzen, dat het twee verschillende personen zijn bij Moes, *a.w.*, bij Burger in *Het Boek* XI, 127-128 en bij Kronenberg, *ald.* XIII, 22-24 en 142. Zie ook *ald.* XIII. 1-38 en 142 voor enkele nieuwe gegevens omtrent Jan Seversz. te Leiden.

Zie over Jan Seversz. die Croepel en zijn uitgaven, ten deele met reproducties: E.W. Moes (en C.P. Burger Jr.), *De Amterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 109-121, 138 en 181 en IV ('s Grav. 1915), 395; W. Nijhoff, *L'art. typographique dans les Pays- Bas* (1500-1540), to. I, (la Haye 1926), p. 3 en pl. I-III; W. Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Ned. Bibliographie van* 1500-1540 ('s Grav. 1923), blz. 793, 791 en 834. Enkele ge gevens nog bij J.G. de Hoop Scheffer, *Gesch. der kerkhervorming in Nederl.* enz. I (Amst. 1873), 225-228; A.M. Ledeboer, *Alfab. lijst der boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in N.- Nederl.* enz. (Utr. 1876), 35, 42 en 198; N. de Roever in *Oud- Holland* II (Amst. 1884), 170-173; *Corpus documentorum inquisitionis haeretic. pravitatis Neerland.*, etc. uitg. door P. Fredericq en zijne leerlingen V (Gent - 's Grav. 1903), 210-211, 218-219, 221, 226-227, 308-310; C.P. Burger Jr. in *Tijdschr. voor boek- en bibl. wezen* VI (Antw. - 's Grav. 1908), 251-255, in *Het Boek* I ('s Grav. 1912), 291-293; *ald.* VI (1917), 214-218; *ald.* XI (1922), 90-91 en 127-128; H.J.A. Ruys, *ald.* IV (1915), 167-168; M.E. Kronenberg, *ald.* XIII (1924), 22-24 en 142; G. Grosheide in *Bijdr. en Mededeel. Hist. Genootsch.* 41 (Amst. 1920), 163.

M. E Kronenberg

[Sfej, Abraham]

SFEJ (Abraham), rabbijnsch schrijver, geb. in Tunis in de eerste helft der 18de eeuw, gest. te Amsterdam 1784, voordat hij het hem toegedachte rabbinaat van de jeruzalemsche gemeente had kunnen aanvaarden.

Hij schreef een hebreeuwsch werk *Ené Abraham* (Abraham's oogen) een commentaar op Maimonides' *Jad Hachazaka*, dat te Amsterdam in 1784 verscheen.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* (New York, Londen 1905). XI, 211.

Zwarts

[Siardus, Heilige]

SIARDUS (Heilige), Sjaard, Sigaard, norbertijnerabt van Mariëngaard bij Hallum, overleed aldaar 13 Nov. 1230. Door zijn adellijke ouders was hij op de

kloosterschool geplaatst van den H. Frederikus te Mariëngaard. Deze voldeed later aan het vurig verlangen van den jongeling en nam hem onder zijne witte kanunniken op. 1194

werd Siardus eenstemmig tot abt, de vijfde, van Mariëngaard gekozen. Nederig en zachtmoedig van harte, bestuurde hij zijne kloosterlingen meer door zijn voorbeeld dan door zijne bevelen. Zelf beschouwde hij zich steeds als den minsten van allen. In den zomer was hij op het veld het ijverigste werkzaam om het koren te maaien en te binden. In het voorjaar toog hij aan het hoofd van zijn broeders om de zomerdijken aan te leggen, te versterken en te schoren, en de dijken, waaraan hij gearbeid had, waren sedert dien tijd, vijftig jaar later, toen zijn leven beschreven werd, niet meer doorgebroken. Zelf was hij ook behulpzaam in het onderricht der knapen en ijverde voor het oprichten van scholen. De volwassenen stichtte hij door zijn prediking. Voor de armen was hij een liefdevolle vader. Hij wordt steeds afgebeeld met een mand brood aan zijn zijde, als teeken zijner vrijgevigheid en zorg voor de noodlijdenden. Sibrandus Leo geeft een korte levensbeschrijving der deugden en mirakelen van den heiligen Siardus in zijne *Vitae et res gestae abbatum horti*, uitgegeven in Ant. Matthaeus, *Vet. aevi analecta* V, 247-248. Een uitvoerig leven van den heiligen abt, naar een handschrift der koninklijke bibliotheek te Brussel werd uitgegeven en bewerkt door A.W. Wybrands, *Gesta abbatum orti sancte Marie* (Leeuw. 1879). Het slot, een klein gedeelte, ontbreekt, zooals een latere hand aanteekende. Mogelijk is dit weggenomen om de minder eervolle gebeurtenis voor de abdij, op het einde van het leven van Siardus. Een kloosterling der abdij verwondde den abt, terwijl hij sliep, met een mes in het aangezicht, 1230. Op het hulpgeschreeuw konden de toegeloopen kloosterbroeders een moordplan beletten. Aldus de tijd- en ordensgenoot, Emo van Wittewierum. Uit de kroniek van Emo en Menco van Wittewierum ziet men nog eenige voorvallen, die de ruwe zeden ook bij de kloosterlingen van dien tijd schilderen. Siardus werd door de oversten zijner orde belast om den eigenzinnigen, koppigen proost Herdericus van Schildwolde tot onderwerping te brengen. De onstuimige proost, gesteund door zijn bisschop, wilde hiervan niet hooren en bracht heel de streek in burgeroorlog en de kloosters zijner orde in beroering. Onversaagd en onwrikbaar voor het recht, stond Siardus voor het onbuigbaar verzet van dien man. Hij beleefde het einde van den strijd niet. Zie hierover: *De kroniek van Emo en Menco* in *Analecta Vet. aevi* van Matthaeus of de betere editie in *Monumenta Germ. script.* XXIII, of *Oorkondenboek van Gron. en Drenthe*, blz. 45-55 en A. Wybrands, *De abdij Bloemhof te Wittewierum in de dertiende eeuw* (Amst. 1883), 60-74, 147-152.

Abt Siardus zond een aantal zijner broeders op verzoek van Anastasia, hertogin van Pommeren, naar deze landstreek om aldaar de abdij Belbog te stichten. Zij vormden aldaar een friesche kolonie, die het land ontgon. Ook een stichting van nonnen uit het friesche Bethlehem kwam er tot stand. Zie: Winter, *Die Praemonstratenser des* 12 *Jahrh. und ihre bedeutung für das nordöstl. Deutschland* (Berl. 1865), 213-223.

De *Vita Siardi* is niet lang na zijn dood geschreven, doch volgens Wybrands niet door zijn opvolger Sibrandus. Volgens v.d. Elsen, *Leven v.d.Z. Fredericus*, 15, door den abt Theodorus 1259-1275. De talrijke wonderen en gunsten aldaar verhaald toonen aan, dat Siardus spoedig als een heilige is vereerd en zijn graf druk bezocht werd. Zijn heilig gebeente, met zorg behoed, werd gered, toen klooster en kerk vernield waren. Het bleef' verborgen onder de hoede van twee katholiek

gebleven Friezen, Ruyto Aigda en Siardus Hensema, die na bekomen verlof der kerkelijke overheid, 1594, de looden kist met het gebeente overbrachten naar Duitschland. Een gedeelte van het gebeente ontving het klooster der H. Maria Magdalena, bisdom Hildesheim, het andere met het hoofd behield Siardus Hensema. Zijne dochter schonk dit aan de abdij St. Feuillien te Roeulx in Henegouwen, 1617, waarheen het plechtig werd overgebracht. De abt dezer abdij wist de relikwieën in 1797 te redden en bracht ze naar de parochiekerk te Strepy waar ze nog berusten.

Het andere gedeelte verkreeg de abdij Tongerloo, 1617 door bemiddeling van den geschiedschrijver J.B. Gramay, die zoovele relikwieën uit de Nederlanden redde. Hij voerde het in triomftocht naar de abdij. Tijdens de fransche revolutie werden de relikwieën in veiligheid gebracht in een parochie in N. Brabant. Thans worden zij weder in de abdij, zoowel door de kloosterlingen als door het omwonende volk, in groote eere gehouden. In Huibergen, waar de kloosterkerk in bezit kwam van den doek, waarin het gebeente gewikkeld was geweest, is de heilige, zoolang de Wilhelmieten hun klooster bezaten, druk vereerd. Na hun uitsterven is deze vereering verminderd, doch heeft niet geheel opgehouden. Hoewel Siardus als heilige wordt getiteld, is hij niet gecanoniseerd. Het bisdom Utrecht viert zijn feest niet. Het *Breviarium Praemonstratense* betitelt hem beatus en geeft zijn feestdag met officie op 17 Nov. Reeds 1620 vierden de spaansche Norbertijnen zijn feest: de geheele orde sinds 1675. Paus Benediktus XIII stond, 1728, op zijn feestdag een vollen aflaat toe.

Voor de oude gravuren van den H. Siardus door A.v. Diepenbeek, J. Herz, de Mallery, enz. zie I. van Spilbeeck, *Iconographie Norbertine*. De bescheiden en oorkonden betreffende de relikwieën, in het archief te Tongerloo, werden uitgegeven met een beschrijving der overbrenging door A. Erens, *De H. Siardus en zijne reliquieën ter abdij van Tongerloo* 1617-1917 (Tongerloo 1917). Behalve A. Wichmans, *Brabantia Mariana* (Antw. 1632), 775 en 882, Sanderus, *Chorographia sacra Brab.* (ed. 1726) I, 363-365, L. van Craywinckel, *Legende der H. van den Ordre van den H. Norbertus* (Antw. 1665), die minder uitvoerig het leven van den H. Siardus verhalen, verschenen: W. Bosschaerts, *Beatus Siardus Hort. B. Mariae in Frisia sextus abbas sacer inquilinus ecclesiae B. Mariae Tongerloensis laudatus in annua congregatione vener. an pastorum regular. ejusdem Tongerloensis coenobii* (11 Julii 1623, Lov. Typ. Henr. Hastenii, 1623). Het is een latijnsche lofrede; *Het leven B. Siardi, abt des Cloosters Mariëngaarde in Vrieslandt* (Antw. 1625) anoniem, eveneens van W. Bosschaerts (Kronenburg noemt als schrijver Verdussen, deze was de uitgever); deze levensschets verschilt weinig van die bij van Craywinkel; Adolf Beynarts, *Leven van den S. Siardus abt van 't klooster Marien-gaerde in Vrieslandt der Orde van Premonstreyt. Desselfs vervoeringhen ende de laetste tot het clooster van onse L. Vrouwe te Tongerloo in Brabant. Midtsgaders een verhael der mirakelen geschiet tot Huybergen door 't aenraeken des selven Heyligen* (Antw. 1629); dit werkje, uitgegeven door den prior der Wilhelmieten van Huibergen, is een herdruk van het vorige met bijvoegingen betreffende Huibergen (*Taxandria* V, 237); *Leven en vereering van den H. Siardus* (Averbode 1891 en Tongerloo 1913); de uitgever is wijlen S. de Groot O.P., past. te Roosendaal.

In het obituarium der abdij Prémontrè vindt men op 13 Nov.: ‘domni Siardi abb. sancte Marie in Orto’, met een verwijzing naar een later bijschrift: ‘hic siardus abbas sanctus est’. Het obituarium van Tongerloo O.P. heeft op 13 Nov. ‘Domni Sygehardi abbas Orti Sancte Marie’. Ook in de obituaria der brabantsche abdijen Ninove, Heylissem en Averbode wordt hij vermeld, doch in de laatste abdij op 12 Nov.

Zie: I. van Spilbeeck, *Le Bienheureux Siard Ve abbé de Mariëngaerde* (Taminis 1893); Kronenburg, *De Z. Siardus* in *Neerlands heiligen in de Middeleeuwen* III, 109-145; R. van Waefelghem, *L'Obituaire de l'abbaye de Prémontré* (Louv. 1909), 219; van Spilbeeck *Necrologium de Tongerloo* (Tongerl. 1902), 231.

Fruytier

[Sibelius, Caspar]

SIBELIUS (Caspar), of Sibel, geb. te Elberfeld 9 Juni 1590, overl. 1 Jan. 1658, zoon van Peter Sibel en Catharina Loh. Zijn grootvader, Peter Loh (overl. 1581 te Elberfeld, 51 jaar oud), had reeds veel gedaan voor de hervorming in het Wüpperdal. Hij beschreef zelf zijn leven in *Historica Narratio Caspari Sibelii de curriculo totius vitae et peregrinationis suae*, in handschrift aanwezig op de stedelijke bibliotheek te Deventer (no. 1716), waar hij ruim 30 jaren predikant is geweest. Hij heeft ook veel gedaan voor de hervormde kerk van het Rijnland, als predikant te Randerath (Gulik) sedert 25 Dec. 1609 en te Julich en Hambach sedert 4 Sept. 1611. In 1617 naar Holland op reis, werd hij beroepen te Deventer. Hij kende ons land reeds, want zijn theologische studiën, begonnen te Herborn en te Siegen, had hij te Leiden voltooid (Juli 1609). Zijn intrede te Deventer viel op 12 Oct. 1617. Van Deventer uit heeft hij nog veel voor zijn vaderland kunnen doen. Toch is hij ‘geheel en al een Nederlander geworden’. De synode van Overijsel zond hem naar de nationale synode te Dordrecht. Hij behoorde tot de revisoren van de vertaling van het Nieuwe Testament en de apocryfen. De zuidhollandsche synoden van 1641 en 1642 gewagen van het ‘synodaal misnoegen over het drucken van 't Nieuw Testament in 8o. alleen bij syn E. ende na syne copie gerevideert etc. met versoeck dat syne E. in het toecomende in sulcke saken gelieve te gaen communicative met de respectieve synoden ....’. De theologische professoren te Leiden, ook hierover aangesproken, betuigden dat zij dit N.T. van Sibelius slechts hebben ‘gerevideert’ nadat het reeds gedrukt was.

Op de na-synode te Dordrecht (13-29 Mei 1619) was hij ook aanwezig, doch moest wegens ziekte vóór het einde naar huis. Het gemeentearchief te Dordrecht bewaart van hem in handschrift zijn *Annotationes ad synodum Dordracenam*, dat oorspronkelijk op het gemeente-archief te Deventer was. H.H. Kuyper heeft het bewerkt in zijne *Post- Acta* (zie ald. blz. 5, aant. 6).

Hij schreef: *De sacrificio Abrahami* (Dav. 1624; Amst. 1637); *Conciones sacrae in caput* 16 *Matthaei* (Amst. 1633); *De monomachia Jacobi cum Deo* (Dav. 1630); *In D. Judae apostoli epistolam conciones sacrae* (Amst. 1631, 1637); *In historiam sanati lunatici conciones sacrae* (Amst. 1634); *In historiam transformationis Christi homiliae* 16 (Amst. 1634); *Commentarius in psalmum* 16 (Amst. 1635); *Mosis ars bellica contra Amaleticos* (Amst. 1637); *De dedrachmis et in Canticum Simeonis* (Amst. 1639); *In Canticum Simeonis homiliae octo* (Dav. 1641); *In passionem, mortem et sepulturum Christi* (Amst. 1642); *Historia Hiskiae* .... (Dav. 1643); *Con-*

ciones in Matth. 18:1-14 (Dav. 1647; Amst. 1669); *Schole der goddelijke versoeckingen in* 31 *predicatien over de historie van Abrahams offerhande* (Dev. 1655); *Christianae precationes et gratiarum actiones* (Dav. 1658), vert. als *Christelycke ghebeden en dankseggingen* (Amst. 1667); *Concionum anniversariarum in dies festos et dominicos tomi tres* (Amst. 1665).

Zijn portret is in 1637 en 1642 geschilderd door Frans Hals en naar beide portretten gegraveerd door J. Suyderhof; voorts gegraveerd door een onbekend kunstenaar.

Zie: B. Glasius, *Godgel. Nederl.* III ('s Hert. 1856), 347 v.; *Nieuw Evangel. Tijdschr.* VIII (1925), 125-175; H.H. Kuyper, *De Post-Acta* (Amst. en Pretoria 1899), vooral blz. 5, 34, 53, 203 v., 227; Reitsma en van Veen, *Acta* V, 298 v., 310 v., 315, 317, 322, 333 v., 342, 355, 358, 364; Knuttel, *Acta Z.- Holl.* ('s Gravenh. 1909), 233, 259, 261 v., 308 v., 335, 363; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Herv. en de Herv. Kerk*, 3e dr. (Utr. 1916), 521 en de hier en daar genoemde bronnen, vooral: *Godgel. Bijdr.* XXIII, 2e st. (1849); *Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis* XIX, 30-33, 52 v.

Knipscheer

[Siberg, Joannes]

SIBERG (Joannes), geb. te Rotterdam, 14 Oct. 1740, als zoon van Hendrik Siberg en Anna Theodora Jalink, overl. te Batavia 18 Juni 1817. Op zijn 17de jaar vertrok S. als constabelsmaat op ''t Hof Duno' van de kamer Zeeland naar Indië, kwam 26 Dec. 1758 te Batavia aan en ging daar weldra als assistent in civielen dienst over; werd in 1761 boekhouder, in 1770 onderkoopman, in 1771 koopman en in 1776 opperkoopman en commandeur van Sumatra's westkust. Door zijn huwelijk met een dochter van het raadslid Alting, die weldra G.G. werd, maakte hij nu spoedig promotie in de hoogere rangen, trad in 1780 op als Gouverneur van Java's noordoostkust, kreeg als zoodanig in 1782 als extra-ordinair lid zitting in den Raad van Indië, werd in 1787 president van Schepenen te Batavia en kolonel van de burgerij aldaar, in 1791 ordinair lid van den Raad en in 1793 Directeur-Generaal. Op voordracht van zijn schoonvader werd hij nog in datzelfde jaar benoemd tot Commissaris-Generaal ter vervanging van den overleden van Stockum en bleef dit tot de ontbinding van het college der Comm. Gen. in 1799. Bij den dood van van Overstraten volgde hij dezen 22 Aug. 1801 op als Gouverneur-Generaal en trad op zijn herhaald verzoek 15 Juni 1805 als zoodanig af. In 1784 had S. op eigen kosten te Semarang een marineschool gesticht en in 1798 een memorie uitgegeven vol onthullingen over verschillende corruptiën; het doel dezer uitgave is vermoedelijk wel geweest zichzelf aan te bevelen voor het G.G.'s ambt. Als G.G. gaf hij in 1802 een *Kort vertoog* uit in antwoord op Dirk van Hogendorp's *Bericht*.

Siberg was een heerschzuchtig, driftig en onbetrouwbaar man, doch naast dit alles zeer bijbelsch. In zijn correspondentie uit hij 'de giftigste verdachtmaking en laster aan het adres van degenen, die hij meent dat in zijn pad staan, terwijl ieder, die met hem mee gaat of hem ter wille is, onfeilbaar een "braav" mensch heet'. Er zijn tal van bewijzen dat zijn eigenbelang hem boven alles gaat. Van zijn familierelaties tot den G.G. Alting, het invloedrijke raadslid Nic. Engelhard en den minister van der Heim, maakte hij een vrijmoedig en ruimschootsch gebruik. Hij is verder een der hoofdschuldigen bij het agiogeknoei van het papieren en zilveren geld, waarbij verschillen van 25, zelfs van 50 procent bestonden. In zijn politiek gold hij voor anti-fransch, met engelsche sympathieën.

Na zijn aftreden bleef S. veel invloed behouden; vooral in Daendel's eersten tijd was hij een van diens voornaamste voorlichters. Hij gold dan ook voor een van de geroutineerdste dienaren van de Comp., was buitengewoon handig en had een onafgebroken indische praktijk van 50 jaren. Later sloot hij zich aan bij de z.g. Oudgastenpartij, die van de nieuwigheden van Daendels en Raffles niets moest hebben.

Siberg was 10 Juli 1667 gehuwd met de 19-jarige Pieternella Gerhardina Alting (toen reeds weduwe van Samuel Jan Abeleven), dochter van den G.G.W.A. Alting (dl. I, kol. 101) en van Hendrina Maria Knabe. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren: 1e Willem Arnold Alting Siberg, geb. 23 April 1778 te Padang, gehuwd te Rotterdam 26 Mei 1799 met Margaretha Jacoba van der Hoeven en overleden te Montpellier 26 Juni 1808; 2e Johannes Hendrik Siberg, geb. te Batavia 3 April 1779, gehuwd te Leiden met Catharina Maria du Pui en overleden te Warmond; 3e jonkheer Pieter Gerhard Siberg, geb. 20 Nov. 1785 te Semarang, in den adelstand verheven 15 Aug. 1821, gehuwd 12 Mei 1793 met Maria Anna Reynst van Arnhem, die 30 Sept. 1828 te Zeist overleed, hertrouwde te 's Gravenhage 21 Juni 1832 met Johanna Sara gravin van Limburg Stirum; hij overleed te Kleef 18 Nov. 1851.

Zie: van Rhede v.d. Kloot, *De Gouverneurs-generaal en Commissarissen-generaal* enz. ('s Gravenhage 1891) en de daar genoemde bronnen; de Jonge, *Opkomst* etc. XII en XIII passim; *Encyclopaedie van Ned. Indië*, in voce, en vooral F. de Haan, *Priangan* (zie de registers).

Stapel

[Silvius, Willem]

SILVIUS (Willem), drukker, uitgever en schrijver, geb. te 's Hertogenbosch (hij noemt zich Buscoducensis), vestigde zich als drukker te Antwerpen op die Camerpoort-brugghe, in den gulden Engel. 1578 of 1579 verhuisde hij naar Leiden en overleed aldaar 1580. Zijn eerste uitgaven dateeren van 1560. In vele werkjes, die zijn pers verlieten, schreef hij zelf de opdracht; vele had hij zelf vertaald en steeds betitelt hij zich, ‘drukker van Zijne Koninklijke Majesteit’. De meeste werkjes, door hem keurig uitgegeven, vindt men uitvoerig beschreven door C.J. Nuyts, *Bulletin du bibliophile Belge* (1862) 38 blz. Zie ook: G.D. Bom, *Bibl. Belgica Vlaamsche druckers* 1526-1599 (Amst. 1894); A. de Decker *Antw. drukkers in den vreemde* (Antw. 1881); F. van der Haeghen, *Bibl. Belgica*, 2e série, XVIII (1923); *Marques typogr. Anvers* en *Index typogr.* der beide séries. W. Silvius was de boezemvriend van den abt van St. Bernard aan de Schelde, Thomas van Thielt; aan hem droeg hij 1565 zijn boekje, een vertaling, op: *Ordonancien ende decreten van den heilighen concilie generael gehouden tot Trenten*. Toen de beeldenstorm te Antwerpen was losgebroken, spoedde W. Silvius, zich naar de abdij om den abt te waarschuwen tegen de op-komst-zijnde bende. De weifelende houding van den abt, die zijn abdij niet deed verdedigen, de tegenwoordigheid van Silvius, en eenige gezegden tijdens het breken en verwoesten in de abdijkerk, wekten achterdocht op, vooral, toen zijn vriend, de abt, zijn abdij had verlaten en zijn afval veel opspraak verwekte.

Silvius werd begin 1568 gevangen gezet. Hij schreef een vertoog aan den magistraat van Antwerpen om zijn onschuld te betuigen en verzocht om spoedig, nu hij reeds zes weken ge-

vangen zat, onder borgtocht te worden vrijgelaten. Belast met zes kleine kinderen, zijn drukkerij verlaten staande, terwijl zijn zaak verloopt, kan zijn huisvrouw niet langer voorzien in haar onderhoud. Een *Cort verhael van 't ghene Mr. Willem Silvius drucker der Con. Maiest. in Sinte Bernaerts ghesien en tot dienst vanden godshuyse ghedaen heeft, als de beelden daer ghebroken werden ende waarom hij hem alsdoen sinte Bernaerts heeft gevonden*, werd in de drukkerij van Silvius uitgegeven. Een nauwkeurig onderzoek werd ingesteld in de abdij. Dit alles vindt men afgedrukt in *Bulletin des archives d' Anvers* X, 17-50, 52, 57, 63. Tegen een borgtocht van 2000 karolus-gulden werd hij 26 April 1568 ontslagen en op het laatst van Mei werd hij vrijgesproken.

Silvius koos 1578 de zijde der Staten. Voor Janus Douza gaf hij *Epigramatum* enz. uit, 1569 en 1570; dit gaf aanleiding tot een hechte vriendschap. Douza zorgde, dat Silvius benoemd werd tot drukker der leidsche universiteit, 8 Juni 1577. 1578 is een zijner werkjes, *Milenus Clachte*, gedateerd ‘tot Leiden bij Willem Silvius’, ofschoon nog een ander werkje, *Rapport faict par le seigneur Guill. vanden Hecke* gedateerd is ‘En Anvers Guill. Sylvius 1579’. Een volgend en laatst gedrukt werkje draagt den datum: ‘Tot Leyden by Willem Silvius anno 1579’. De Staten van Holland hadden zijn verhuizing en vestiging in Leiden bekostigd. Kort daarna overleed Silvius. Zijn vrouw met haar zoon Karel zetten de zaak voort, doch reeds 1582 nam Christ. Plantijn die over.

Willem Silvius droeg er toe bij, dat de stad Breda 4 Oct. 1577 overging aan den Prins van Oranje. Hij was bij den Prins te Geertruidenberg. toen een bode werd aangehouden met een brief van don Juan. Silvius, handig calligraaf, bootste het schrift van don Juan zoo na, dat de verdediger der stad het bericht, dat hem meldde, dat alle hulp onmogelijk was, voor echt hield (B o r , *Hist. der Nederl. oorlogen* (Amst. 1679) I, 856).

Zie: *Messager des sciences hist.* (1878), 452-455 *Biogr. Nat. Belg.* XXII, 512; D o d t v. F l e n s b u r g , *W. Silvius en Christ. Plantijn drukkers in betr. tot de Utrechtsche zaken* (overdruk, Utr. 1841).

Fruytier

[Simons, Johannes]

SIMONS (Johannes). Toen de luthersche predikant op Curaçao, G.M. Pfeiffer (kol. 955), in 1781 zijn ambt moest neerleggen, bevond Simons zich juist op het eiland. Hij was eerst zes jaar pastor geweest te Guntersblum en Dolgesheim in Hessen-Darmstadt, 3½ uur ten noorden van Worms (hiernaar vulle men aan v a n D i s s e l , *Eenige Bijzonderheden* enz. 48 noot), daarna had hij van 1780 tot 1782 op St. Eustatius gestaan en was toen, misschien om gezondheidsredenen, op Curaçao gekomen. Men vroeg hem te preeken, wat hij deed, in het Duitsch, en hij diende de gemeente daarna tot zijn dood, reeds 21 of 25 Februari 1783. Toen heeft G. Fr. Dentzel, veldprediker bij het tweeburgsch regiment, dat toen juist met de fransche vloot in de haven lag, enkele beurten waargenomen.

Zie: S. v a n D i s s e l in *Kerkh. Archief* II (1859), 407; d e z ., *Eenige bijz. betr. de voorm. luth. gem. op Curaçao* (Leid.) 1865, 48.

L. Knappert

[Slanghen, Egidius]

SLANGHEN (Egidius), geb. te Hoensbroeck 23 Aug. 1820, aldaar overl. 12 Oct. 1882, zoon van B a l t h a z a r S. en M a r i a I d a C r e m e r s . Hij ging op de

kostschool van Glons bij Luik. In 1838 was hij te Hasselt en in 1839 en 1840 te Maastricht, als klerk op het bureau van den bewaarder van het kadaster en hypotheken werkzaam. Op 1 Mei 1843 werd hij

rentmeester der freules de Keverberg, die het kasteel Aldengoor te Haelen bij Roermond bewoonden, welken post hij gedurende twintig jaren met ijver en nauwgezetheid vervuld heeft. Te Aldengoor legde hij eene kleine verzameling munten en penningen aan, die hij sedert dien altijd vermeerderde, ook hield hij zich toen met opgravingen van romeinsche oudheden bezig. Na het overlijden der freules de Keverberg keerde Slanghen 1 Mei 1853 naar zijn geboorteplaats terug. In 1857 werd hij burgemeester van Hoensbroeck, wat hij bleef tot aan zijn dood, ook is hij tusschentijds eenige jaren burgemeester der naburige gemeente Voerendaal geweest, waar de regeering ten gevolge van partijtwist geen inwoner met die betrekking had willen bekleeden. In zijn ledige uren was Slanghen beeldhouwer en oudheidkundige. In beide vakken heeft hij veel goeds geleverd. Zijn talrijke voortbrengsels op het gebied der snij- en graveerkunst kenmerken zich door fijne bewerking en uitvoerigheid der details. Hij schreef o.a.: *Het Markgraafschap Hoensbroeck, gevolgd door geschiedkundige aanteekeningen over het land van Valkenburg* (Maastricht 1859, 331 blz. 8°, met 2 platen); *Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg* (Amsterdam en Sittard 1865, 215 blz. 80).

Slanghen was in 1863 een der medeoprichters van het Provinciaal genootschap voor geschiedenis en oudheidkunde in Limburg, maar heeft later voor zijn lidmaatschap bedankt. Ook was hij sedert 1873 lid van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden. Eenige dagen voor zijn dood maakte hij een testamentaire beschikking ter stichting eener beurs voor leden zijner familie en jongelieden uit Hoensbroeck, die zich aan de studie van een of ander wetenschappelijk vak willen wijden.

Zie: *Maasgouw* (1882), 805-806.

Verzijl

[Sloyer, Diederik]

SLOYER (Diederik), kartuizer, overl. te Bazel 1 April 1403. Hij was geboortig uit Utrecht, waar zijne familieleden behoorden tot de bijzondere weldoeners van het klooster Nieuwlicht. Toen op het einde der 14de eeuw het kartuizerklooster van Sint Andries ter Zaliger Haven buiten Amsterdam werd opgericht, behoorde de priester Diederik Sloyer tot de voornaamste weldoeners en tot de eerste kloosterlingen. Hij schonk in 1391 in gereed geld 500 hollandsche guldens en vermaakte aan het klooster zijn goederen, die jaarlijks meer dan 100 guldens aan renten afwierpen. Bovendien ontving de jonge stichting van hem een zilveren kelk, 2 zilveren ampullen, benevens een belangrijke verzameling boeken. Vermoedelijk is hij in genoemd jaar als monnik geprofest. Hij heeft ook behoord tot de stichters van het regulierenklooster buiten Amsterdam. In 1401 werd hij belast met het bestuur van de chartreuse Nieuwlicht bij Utrecht als opvolger van Diederik Bruyne (kol. 225.). Hij was de derde prior van dit huis. In 1403 woonde hij in de Chartreuse te Seitz (Stiermarken) het generaal kapittel der orde bij, maar op de terugreis overleed hij te Bazel, alwaar men hem in het kartuizerklooster heeft begraven. Dom Bernardus (kol. 108) volgde hem in het bestuur van het utrechtsche klooster op.

Zie: P. Scheltema, *Aemstels Oudheid of Gedenkwaardigheden van Amsterdam* (Amst. 1855), 15 e.v., 36; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 155, 223, 224, 226, 317, 363, 370, 375, 376.

Scholtens

[Smeth, Mr. Pieter baron de]

SMETH (Mr. Pieter baron d e), heer van Alphen en Rietveld geb. te Amsterdam 21 Juni 1753, overl. op den huize Vollenhove aan de Bilt bij Utrecht 6 Sept. 1810, zoon van Theo-

dorus, die volgt, en van diens tweede vrouw Agatha Alewijn.

Hij was een voornaam koopman en bankier, lid der firma Raymond en Theodoor de Smeth, en woonde op de Heerengracht te Amsterdam. Hij was commissaris der stad 1775, schepen in 1781, directeur van den russischen of moscovischen handel in 1782, proost en aartsdiaken van het kapittel ten Dom te Utrecht 1767-1810. In 1807 werd hij extraord. staatsraad van koning Lodewijk Napoleon en versierd met het grootkruis der Orde van de Unie. Hij bezat een belangrijk penningkabinet, waarvan de catalogus door den geleerden en nauwkeurigen Jacob Koning werd saamgesteld. De collectie werd in 1810 verkocht. Hij had het buiten 'Beerschoten' te de Bilt van zijn vader geërfd, kocht Vollenhove in 1800 van Mr. Gerard Munter, bracht dit tot een 'in den eersten smaak nieuw gebouwde Huyzinge', als hoedanig het in 1810 in bezit kwam van Jan Wolters van Loon. Ook bezat hij aldaar 'Den Eyck.'

Baron de Smeth is tweemaal gehuwd geweest. Eerst te Amsterdam 24 Juli 1774 met Machtelina Christina Bregitta Warin (1755-1774), dochter van Nicolaas en van Joh. Cath. van de Poll. Daarna te Amst. 12 Oct. 1777 met Sara Maria Graafland (1758-1789), dochter van Mr. Joan en van Martha Henrietta Buteux. De beide vrouwen liggen te Alphen in de kapel begraven; een fraai wapenbord der tweede gade is nog aanwezig. Uit het tweede huwelijk sproten drie kinderen o.a. Theodorus Pieter baron de Smeth van Alphen in 1843 als kamerheer des Konings overleden.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1917), 256; J.E. Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*; E. Gewin, *De Bilt, een Utr. dorp* 73, 78, 81.

Regt

[Smeth, Theodorus baron de]

SMETH (Theodorus baron de), vrijheer van Deurne en Liesselt, heer van Alphen en Rietveld. Geb. te Amsterdam 27 Febr. 1710, overl. aldaar 17 Nov. 1772, zoon van Mr. Pieter, directeur van den levantschen handel, en van Helena Geertruid Colonius.

Hij was eerst koopman (voornamelijk in italiaansche en levantsche zijde en turksch garen, annex lakenververij) onder de firma 'Wed. Pieter de Smeth en Soonen'; daarna stichtte hij in 1736 met zijn ongehuwden (in April 1800 op 94-jarigen leeftijd overleden) broeder Raymond de Smeth (die bij hem inwoonde) de voorname handels- en bankiersfirma 'Raymond & Theodoor de Smeth & Co.' (van 1740-1746 R. & T. de S. & Hurter, en na dien tijd R. & T. de S.), die o.a. tusschen de jaren 1769 en 1782 ten behoeve van keizerin Catharina II van Rusland zeven leeningen aanging - de eerste die door Rusland in het buitenland gesloten werden - tot een gezamenlijk bedrag van 17 millioen gulden. Hij werd 15 Maart 1772 door genoemde Keizerin tot baron des russischen rijks verheven en zijn wapen bij die gelegenheid vermeerderd met een rood schildhoofd, beladen met een gouden keizerskroon. Hij kocht 18 Aug. 1760 van de erven Balthasar Coymans voor ƒ 38600 de heerlijkheid Deurne en Liesselt, in 1765 van Theodorus Avink het buiten 'Beerschoten' aan de Bilt en verkreeg 17 Sept. 1766 door overdracht der exec. testamentair van Catharina de Wilde, weduwe van Ds. Abr. Josua Braconier, de heerlijkheden Alphen (aan den Rijn) en Rietveld. 22 Oct. 1766 werd hij in laatstgenoemde plaats als ambachtsheer ingehuldigd; de bij die

gelegenheid door Ds. Taco Sibelius in de kerk gehouden leerrede (over Jes. XXIII vs. 8*b*) werd in 4o. uitgegeven en vormt een eigenaardige bijdrage tot de kanselwelsprekendheid dier dagen.

Th. de S. woonde te Amsterdam in de Nieuwe Doelenstraat en was eigenaar van de brouwerij ‘De drie Roskammen en het Hoefijzer’ op den Binnen-Amstel, Westzijde, bij de Blauwbrug, die hij 16 Mei 1766 voor ƒ 12000 kocht. In 1740 was hij commissaris der stad, in 1742 schepen en in 1768 meesterknaap van de houtvesterij van Gooiland. In 1742 werd hij geschat op een inkomen van ƒ 7 à 8000; hij bewoonde toen een huis van ƒ 1885 huurwaarde, hield 5 dienstboden en had een koets en 2 paarden. Zijn vermogen is sedert dien tijd meer dan verdubbeld.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst te Amsterdam 25 Februari 1738 met Johanna Willemina van Ghesel (1709-1747), dochter van Jan en van Harmina van de Poll. Daarna te A. 25 Maart 1749 met Agatha Alewijn (1721-1801), dochter van Mr. Dirk en van Bregje Loten. Uit het eerste huwelijk bleef één dochter; uit het tweede bleven drie kinderen over. Van de laatsten gaat Mr. Pieter de Smeth hiervóór.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1917), 256; J.E. Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*; E. Gewin, *De Bilt, een Utr. dorp in vroeger eeuw*, 73.

Regt

[Snabels, Henricus]

SNABELS (Henricus), geb. te Zoutleeuw, in Zuid-Brabant, was eerst priester in de congregatie van het Oratorie van St. Philippus Nerius te Scherpenheuvel, onderscheiden van het Oratorie van Berulle, dat zoo geneigd was voor het Jansenisme en zoo bevoorrecht werd door de partij.

Door zijn oversten werd hij naar den Haag gezonden als kapelaan van den gezant van Spanje. Tevens nam hij de zorg waar voor de Katholieken in den omtrek. Daarna was hij huiskapelaan bij den heer Jan van Duivenvoorde-Wassenaer, overl. 1657, en was werkzaam in de zielzorg te Wassenaar en Leiden. 1679 wilde Jacob van Wassenaer van Obdam zijn recht doen gelden als patroon van Wassenaar en hij benoemde den huiskapelaan van zijn bloedverwant tot pastoor. Deze was een bekwaam musicus en had geheel de gunst verworven der machtige adellijke familie. De apostolieke vicaris, Neercassel, wilde dat recht niet erkennen en Wassenaar was gedurende een jaar zonder herder. Om verdere moeilijkheden te vermijden gaf Neercassel ten slotte toe en 27 Febr. 1680 kreeg Henricus Snabel zijne aanstelling van den vicaris. Na een aantal jaren in de parochie gewerkt te hebben, geraakte hij in moeilijkheden met zijne beschermers, de heeren van Wassenaer en moest 27 Febr. 1706 zijne parochie verlaten. Hij overleed plotseling in den Haag, 30 Jan. 1707. Hij werd opgevolgd door Petrus Dobbesse, norbertijn, die met toestemming der clerezij werd benoemd (zie VI, kol. 407) waar ten onrechte vermeld staat, dat de parochie sinds 1680 onvervuld was. Uit den toon waarop van Heussen in de *Batavia Sac.* over Snabel spreekt, hoort men, dat hij niet tot de Jansenisten behoorde.

Henricus Snabels, pronotarius apostolicus, pastor in Wassenaar, 27 annis in Missione Hollandica, teekent met 23 priesters, de suppliek gericht tot de Propaganda te Rome 1701, waarin zij smeekenom maatregelen te nemen tegen den voortgang van het Jansenisme en aanbevelen van alle priesters der missie te eischen, dat zij de formule van Paus Alexander VII onderteekenen. Dit was een struikelblok voor den te Rome ter verant-

woording geroepen vicaris P. Codde. Hij weigerde deze formule te teekenen. Na zijn schorsing 17 Nov. 1703, benoemde de door den Paus aangestelde provicaris de Cock een kapelaan bij pastoor Snabels te Wassenaar, Dr. Jan van Veen, oud-student van het urbaansch college te Rome. Hij werd echter 14 Juni 1704 door de Staten van Holland verbannen met nog andere priesters, die zich aan den provicaris de Cock onderwierpen. Daar de opvolger van Snabels, Dobesse tot de jansenistische partij behoorde, begrijpt men, dat deze de oorzaak der verwijdering van Snabels uit Wassenaar was.

Zie: *Batavia Sacra* II, 283; Hoynck van Papendrecht, *Hist. eccl. Ultraj.* I, 40; *Archief aartsb. Utrecht* IX, 258, XV, 13, XIX, 316; *Bildr. Bisdom Haarl.* XXXVII, 107-108; *De katholiek* LXIII (1873), 269.

Fruytier

[Snellebrand, Cornelis Rogaar]

SNELLEBRAND (Cornelis Rogaar), geb. te Amst. 19 Mei 1816, overl. ald. ongehuwd 4 Jan. 1844, tweede zoon van den amsterdamschen korenfactor Cornelis Rogaar Snellebrand (kleinzoon van moederszijde van Ds. Cornelis Rogaar, zie art. Dr. Jan Rogaar) en Sara Wilhelmina de Jongh. Hij werkte als portret- en genreschilder te Amst. en was een leerling van J.A. Kruseman. In 1837 maakte hij een kunstreis door Frankrijk.

Zie: Wurzbach, *Künstlerlexicon* in voce; *Reg. Burg. Stand Amst.*

Wijnman

[Snellebrand, Dr. Jan Antonie]

SNELLEBRAND (Dr. Jan Antonie), geb. te Amst. 30 Dec. 1827, overl. te Twisk 11 Nov. 1886, jongere broeder van den vorige (in de overl. acte worden aan zijn ouders de namen gegeven van Cornelis Snellebrand en Sara Wilhelmina Wijndels de Jongh). Hij werd stud. aan het Athen. te Amst. 17 Mrt. 1845, theol. stud. te Leiden 30 Oct. 1847, Utrecht 10 Dec. 1847, Leiden 15 Mrt. 1850 en 19 Mei 1851, werd bevorderd tot cand. tot den H.D. in 1852 en promoveerde te Leiden 25 Juni 1853 op proefschrift *De precibus in Vet. Test. obvius* (Amst. 1853). Den 1sten April 1857 werd hij als predikant beroepen te St. Maarten en Valkoog (bij Alkmaar), den 11den Juli 1860 te Twisk, waar hij tot zijn dood verbleef. Hij was eerst gehuwd met Johanna Catharina Bonemaker, later met Sara Cornelia Wijndels de Jongh, die hem overleefde. Hij schreef *Geschiedenis der kerkhervorming te Hoorn* (Hoorn 1867); 12 *Mei* 1849-1874. *De welvaart der koningen is der volkeren kroon* (Medemblik 1874). Verder vertaalde hij vier *Leerredenen van* Coquerel (Amst. 1854 en 1855) en *Leeft met God, Christelijk Jaarboek van* Lavalu (Amst. 1854).

Zie: Frederiks en van den Branden, *Biogr. Woordenboek van Noord- en Zuid-Ned. Letterkunde*; *Handschr.* Borger in Univers. Biblioth. Amst. (waar hij ten onrechte Jean Antoine wordt genoemd, omdat hij in 1852 fransch proponent werd); *Alb. Ac.* Amst., Leiden en Utrecht; Reg. Burg. Stand Amst. en Twisk.

Wijnman

[Snellius, Rudolph]

SNELLIUS (Rudolph) of Snel van Royen, uit een oude welgestelde familie, geb. te Oudewater 8 Oct. 1546, gest. te Leiden 1 Mrt. 1613, ontving zijn eerste

opleiding te Utrecht, keerde, na het overlijden van zijn vader, aanvankelijk naar zijn geboorteplaats terug, maar werd weldra door zijn moeder ter voltooiing zijner studiën naar het buitenland gezonden. Op 15-jarigen leeftijd, dus in 1561, kwam hij te Keulen, waar hij Hebreeuwsch studeerde, de wiskunde beoefende en zich volgens aristotelische opvattingen bekwaamde in de wetenschappen; te Jena, te Wittenberg en te Heidelberg

wijdde hij zich aan letterkundige studiën, doch verliet laatstgenoemde plaats wegens de pest om zich naar Marburg in Hessen te begeven, waar hij 29 Sept. 1565 als student is ingeschreven en tot magister artium is bevorderd. Hier legde hij zich vooral toe op de beoefening der wijsbegeerte, en maakte, volgens Meursius, kennis met de philosofie van Ramus, die zich trouwens zelf in 1569 en 1570 geruimen tijd te Heidelberg ophield en daar aanleiding gaf tot ernstige geschillen; met enthousiasme koos S. voor het nieuwe stelsel partij, waarvan hij een aanhanger zou blijven tot het einde van zijn leven. Vele jaren bleef hij te Marburg werkzaam en gaf er onderwijs in het Grieksch, Latijn en Hebreeuwsch 'totamque artium cyclopaediam'; hij heeft er o.a. Herman Vultejus tot ambtgenoot gehad en de jeugdige Arminius (I, kol. 170), insgelijks uit Oudewater geboortig, studeerde er onder zijne bescherming. Nadat hem uit Holland een jongere broeder was toegezonden, vertrok hij echter met dezen naar Italië, waar hij zich te Pisa en Florence op de medicijnen toelegde en Rome bezocht. Naar Marburg teruggekeerd, vertrok hij evenwel, waarschijnlijk op het gerucht van de verwoesting van Oudewater (6 en 7 Aug. 1575), naar zijn geboorteplaats, waar hij ook weldra is gehuwd met Machteld Cornelisdr. S. had toen reeds verschillende werken, voornamelijk op wijsgeerig gebied uitgegeven; wellicht daardoor viel het hem gemakkelijk op een of andere wijze verbonden te worden aan de jonge leidsche hoogeschool, zij het ook om onderwijs te geven in de wiskunde. Hij wist te bewerken, dat aan Arminius (ingeschreven 23 Oct. 1576), wien hij smaak voor de philosofie van Ramus had weten in te boezemen, in 1578 een cursus in de wiskunde aan de hoogeschool werd opgedragen; zelf liet hij er zich 28 Oct. 1578 als stud. med. inschrijven, en werd er op 2 Aug. 1581 aangesteld als buitengewoon hoogleeraar in de wiskunde, op een salaris van ƒ 200 totdat men 'een in mathematicis beter ervaren mocht bejegenen'. Blijkens het *Register van inwoonders* te Leiden, opgemaakt in Sept. 1581, woonde hij toen, met zijn vrouw en zoon Willebrord, op het Pieterskerkhof en hield niet minder dan 22 kostgangers, zooals ook in volgende jaren een groot aantal studenten hun woonplaats te zijnen huize hadden. In genoemde functie als academisch hoogleeraar heeft hij o.a. prins Maurits tot leerling gehad. In Mrt. 1583 werd zijn salaris verhoogd tot ƒ 300, terwijl hem na het vertrek van Drusius in 1585 het onderwijs in het Hebreeuwsch werd opgedragen, tot in 1586 daarvoor Raphelengius is benoemd. Blijkens de *Series* van 1587 las hij ook cosmographie en astronomie, en mocht, sinds 1591, twee lessen per week minder geven, 'mits in plaets van Ramus lezende Euclides of Aratus of yemant anders der oude scribenten'; inderdaad vermeldt de catalogus der leidsche boekerij van 1716 (p. 173) een uitgave van Aratus en de *Sphaera* van Proclus met vele aanteekeningen van S.' hand. In 1592 las hij meetkunde en *de Situ orbis* van Dionysius Alexandrinus, van welk werk de auctiecatalogus der boeken van Golius (1669) een uitgave (Par. 1559) vermeldt 'cum annotationibus R. Snellii', gelijk daar mede voorkomen 'R. Snellii Physica 1599 privatim dictata ms' (ald. resp. p. 134, no. 9 en 136, no. 34). Evenzoo las hij in 1599 de *Optica* van Euclides. Mede gaf hij les in de wiskunde in het Statencollege, waarvan hij met Gomarus inspecteur is geweest. Intusschen werd S. in Febr. 1601 tot gewoon hoogleeraar in de wiskunde aangesteld

en verhuisde hetzelfde jaar naar een woning op de Koepoortsgracht, waarna bij hem nagenoeg in het geheel geen inwonende studenten meer worden genoemd. Hetzelfde jaar 1601 las hij de *Planetarum theorica* Maestlini en de *Elementa* van Euclides en in 1602 is hij geraadpleegd in zake de exameneischen voor de leerlingen der leidsche ingenieursschool, waaraan zijn vriend Ludolph van Ceulen (kol. 291) verbonden was. Reeds in 1600 zou S. van den landgraaf Maurits van Hessen, zelf een groot vereerder van Ramus, de vereerende uitnoodiging hebben gekregen hem ‘veteris amicitiae ergo’ te komen bezoeken; na de drie jaren later inderdaad ondernomen reis, vereerde de landgraaf hem zijn portret en een gouden keten en liet hem met vier paarden naar Frankfort terugbrengen, aan welke voorvallen S.' zoon Willebrord, die waarschijnlijk ten deele aan de reis deelnam (zie volgend art.) nog later dankbaar herinnerde. Inderdaad vindt men in de reeks diverse besluiten betreffende de leidsche academie en hare hoogleeraren S. niet vermeld gedurende eene periode van 23 Nov. 1602 tot 20 Febr. 1604, welke met genoemde reis kan samenvallen. Scaliger maakt met afgunst melding van de aan S. bewezen eer (*Scaligerana*, ed. sec., Lugd. Bat. 1668, p. 157), en schijnt trouwens met S. niet op bijzonder hartelijken voet gestaan te hebben: ‘Qui demandera à luy (Gomare) et à Snellius’ - zegt hij, *l.c.* p. 145 - ‘si ce siecle portera de plus grands hommes que les précédens, ils respondront sans doute qu'ouy, puisqu'ils pensent estre les plus scavans.’ Na zijn terugkeer vond S. zijn beschermeling Arminius sinds 1603 als ambtgenoot, doch in diens twisten met Gomarus wist hij zich voldoende afzijdig te houden. Rector is hij geweest in 1607 en 1610. Een inscriptie van zijn hand uit 1585 komt voor in het album van Johan de Keyser (Janus Caesar) ter Kon. Bibl.; een andere, dd. 5 Mei 1606, evenals een van zijn zoon Willebrord, in het album van Ernst Brinck (Kon. Bibl.); op de universiteitsbibl. te Utrecht berust van hem een brief dd. 3 Dec. 1608 over de gedrukte *Optica* van Ramus, uitgegeven door Risner, aan Aemilius van Rosendael, sinds 1592 schepen van Gouda en sinds 1602 raadsheer in het Hof van Holland, wonende in den Haag, en wiens vrouw Alida de Lange, een tante was van de Maria de Lange, met wie S.' zoon in 1608 gehuwd was. Van zijne leerlingen noemen wij Is. Beeckman (kol. 84), die een lijst van schrijvers over exacte wetenschappen heeft nagelaten, wier lectuur S. hem had aanbevolen, en Reinier Bont, die nog in latere jaren gewoon was met lof en vereering over zijn leermeester te spreken (zie: *Or. in ob. Renieri Bontii* in Dan. Heinsii *Or.*, ed. 1657, p. 119). Wegens lange buitengewone diensten kreeg S. 8 Mei 1611 eene vereering en was nog ditzelfde jaar een der examinateurs in zake de inventie van Leamer betreffende het vinden der lengten op zee (II, kol. 790). Wegens zijn ziekte werd echter 9 Febr. 1613 zijn zoon Willebrord tot prof. math. benoemd. Behalve dezen heeft hij nog een zoon Jacob, gest. 17 Mei 1599 op 17-jarigen leeftijd, en een jong gestorven zoon Hendrik gehad. De lijkrede op S., gehouden door Guill. Coddaeus, is gedrukt (Lugd. Bat., 1613); zijn grafschrift in de kerk te Oudewater wordt vermeld bij van Almeloveen (Timaretes), *Collectio monumentorum* (Amst. 1684); zie ook *Algem. Familieblad* 1883-1884.

De geschriften van S. hebben geen blijvend spoor nagelaten en hunne bibliografie is moeilijk juist te geven, daar ze zeldzaam zijn en b.v. de

leidsche universiteitsbibliotheek ze niet bezit. Wij noemen: *In Ethicam* Cornelii Valerii (Francof. 1565); *Commentarii in aureum* Ph. Melanchtonis *de Anima libellum*; *Tractatus de praxi logica*; *Ethica methodo Ramea conscripta*; *Snellio-Ramaeum philosophiae syntagma*; *Commentarii in Dialecticam* P. Rami (Herbipoli 1587); *Praelectiones in Geometriam* Rami (Francof. 1590; Hannov. 1596 en 1604); P. Rami *Arithmeticae libri II cum explicationibus lectissimis* R. Snellii (Lugd. Bat. of Francof., 1596); *Annotationes in Ethicam, Physicam, Spaericam* C. Valerii (Lugd. Bat. 1596); *Dialogismus rhetoricus* (Lugd. Bat. 1600), en posthuum, doch met voorrede, gedagteekend van 1610, *Commentarii in Rhetoricam* Audomari Talaei (Lugd. Bat. 1617).

S.' portret, met een door zijn zoon Willebrord geleverde biografie, komt voor in de *Illustrium Hollandiae et Westfrisiae Ordinum Alma Academiae Leidensis* (1614); verder bij Meursius en in kopergravure van W. Swaneburgh in *Les vrays pourtraicts* etc.; zie voorts de *Cat. van de prentverz. der gemeente Leiden*, 2e Afd. (1907), nos. 6049-54.

Zie: Melch. Adami *Vitae Germanorum phil.* (Heidelb. 1615); Meursius, *Athenae Batavae libri II* (Lugd. Bat. 1625), p. 117-122; van Geer, *Willebrordus Snellius* en dez., *Het geboortejaar van W. Snellius* in *Album der Natuur*, 1884; R. Wolf in *Astronom. Mitth.*, no. 72 (Zürich 1888), 42-55; *Navorscher* XXXIX (1889), 114; Bronckhorst, *Diarium* ed. van Slee ('s Gravenh. 1898), reg.; Wittert van Hoogland, *Genealogie geslacht van Rosendael* in *Geneal. en Herald. Bladen* I (1906); Burger, *Amst. rekenmeesters* (1908), 146-148; *Mbl. Nederl. Leeuw*, XXVIII (1910), 372 vv.; Vollgraff in *Leidsch Jaarboekje* 1913 en 1914 en in *Janus* XVIII (1913), 610 vv. en Molhuysen, *Bronnen tot de gesch. der Leidsche universiteit* I (1913) en II (1916), reg.

de Waard

[Snellius, Willebrord]

SNELLIUS (Willebrord) of Snel van Royen, geb. te Leiden in 1580 (niet in 1590 of 1591, gelijk men vaak vindt opgegeven), gest. aldaar 30 Oct. 1626, zoon van Rudolph (zie boven) en Machteld Cornelisdr., werd reeds 1 Sept. 1590 te Leiden ingeschreven als stud. litt Hij was aanvankelijk voor de studie der rechten bestemd, doch beoefende vroegtijdig de wiskunde. In 1599 was hij bekend met Ludolph van Ceulen (kol. 291), die in zijn *Arithmetische en geometrische fundamenten* (p. 212, 230 en 242) vraagstukken van hem inlaschte; op 7 Mei 1600 werd hem vergund om aan de universiteit op buitengewone dagen voorlezingen over wiskunde te houden, waarmede wel bedoeld zullen zijn die, welke elders gezegd worden gewijd te zijn geweest aan de *Almagest.* van Ptolomaeus. Niet lang daarna vertrok hij echter naar het buitenland, bezocht te Würzburg Adriaan Romanus, den vriend van van Ceulen, en te Praag Tycho Brahe, onder wien hij zich oefende in het doen van astronomische waarnemingen, terwijl hij er ook verkeerde met Kepler; van Praag vertrok hij naar Altorf en Tübingen, waar hij kennis maakte met den sterrekundige Moestlin. Daarna vertrok hij voor rechtsgeleerde studiën naar Parijs, van welk verblijf zijn inscriptie dd. 8 Aug. 1602 in het album van Guill. Rivet (*Bull. des égl. wallonnes*, 2e serie, t. I (1896), p. 334) zal dagteekenen; hij knoopte er ook met verschillende wiskundigen vriendschapsbanden aan, die verder door briefwisseling werden onderhouden en vertoefde er wellicht nog tijdens het

overlijden van Vieta (23 Febr. 1603). Weldra is hij echter teruggeroepen door zijn vader, die zich toen (zie vorig art.) aan het hof van den landgraaf Maurits van Hessen bevond, en maakte verder met dezen nog een reis tot diep in Zwitserland. Boven is gezegd, dat zijn vader weder in Febr. 1604 te Leiden aanwezig was, hetgeen ook voor den zoon kan gelden. Reeds dadelijk na zijn terugkeer moet S. zich gezet hebben aan de latijnsche vertaling der *Wisconstighe Gedachtnissen* van Stevin, die toen te Leiden in het Nederlandsch verschenen; de vertaling van het grootste deel der verschillende stukken verscheen in 1605, terwijl andere uitkwamen in 1608 en het geheel werd gepubliceerd in twee deelen als *Hypomnemata mathematica* (Lugd. Bat. 1608), door welke uitgave S. de beschouwingen van Stevin ook voor buitenlandsche geleerden toegankelijk maakte. In dezen tijd correspondeerde hij ook met Philips Lansbergen (II, kol. 777), die in zijne *Progymnasmata* (1628) en *Cyclometriae novae libri II* (1616), twee brieven van S. dd. 6 Dec. 1606 en 11 Oct. 1607 heeft doen drukken, waarin gehandeld wordt over de berekening van π en S. den handschoen opneemt voor de door van Ceulen gevolgde methode. Had Vieta zich reeds beziggehouden (1600) met de reconstructie van de beide boeken van Apollonius over de vlakke plaatsen, waarvan Pappus slechts den inhoud heeft medegedeeld, en publiceerde daarover ook Ghetaldi (1607) een geschrift, op uitnoodiging van Scaliger beproefde daaraan ook S. zijne krachten, gelijk later nog Fermat en van Schooten (kol. 1113); echter week hij af van de door de Grieken gevolgde methode en besprak ook slechts vier opgaven, terwijl Apollonius er negen behandelde. Zijn werk, waarvan het eerste gedeelte is opgedragen aan zijn vader, het tweede aan Stevin, en waarvan een exemplaar met aanteekeningen van den schrijver berust ter leidsche universiteitsbibl. (*Cat.* 1716, p. 194, kol. 2), verscheen als *Περὶ λογου ἀποτομῆς χαι περὶ χωρίου αποτομῆς resuscitata geometria* (Lugd. Bat. 1607), terwijl een derde gedeelte, opgedragen aan prins Maurits, en handelende over de anharmonische verhouding, hare constructie en eigenschappen, het licht zag als *Apollonius Batavus seu exsuscitata* Apollonii Pergaei *περὶ διωριομενης τομῆς geometria* (Lugd. Bat., 1608). Wat persoonlijke verhoudingen betreft, vinden we van S. op 29 Mei 1608 eene inscriptie in het album van Esae du Pré (*Bull. des égl. wallonnes*, t. V (1892), p. 116-117); op 12 Juli 1608 werd hij te Leiden bevorderd tot magister artium, en op 1 Aug. 1608 huwde hij er met Maria de Lange, dochter van Laurens Adriaense de L., burgemeester van Schoonhoven, en Janneke Symons. Op 5 Nov. 1609 werd hem toegestaan op vrije dagen lezingen over wiskunde (waaronder ook astronomie e.d. te verstaan is) aan de universiteit te houden en op 10 Juli 1610 om ook op andere dagen om 4 uur 's middags te doceeren, terwijl hij 8 Febr. 1612 tot opvolger van zijn vader is aangewezen, als hoedanig hij inderdaad 9 Febr. 1613 is benoemd op een jaarwedde van ƒ 300. Is. Beeckman (kol. 84) maakt melding van eene inrichting door S. bij zijne astronomische lessen gebruikt om de trepidatie te verklaren, en in een resolutie van curatoren dd. 15 Febr. 1613 is sprake van een instrument ten behoeve van zijn ‘wiskundig’ onderwijs. Door zijn vader opgevoed in liefde tot de philosofie van Ramus, publiceerde S. dit jaar zijn Petri Rami *Arithmeticae libri*

duo cum commentariis (Lugd. Bat. 1613); eveneens gaf hij uit een aan Hugo de Groot opgedragen werkje over de waarde der geldsoorten en munten bij de Israëlieten, Grieken en Romeinen als *De re nummaria* (Lugd. Bat. 1613), gelijk hij nog later, onder denzelfden titel, een dergelijk door Scaliger nagelaten werkje het licht deed zien (Lugd. Bat. 1616). Nadat reeds 8 Febr. 1614 zijn wedde was verhoogd tot ƒ 400, werd S. 8 Febr. 1615 benoemd tot gewoon hoogleeraar. De vermaardheid, reeds toen door hem verkregen, kan blijken uit de omstandigheid, dat Kepler hem in zijn *Stereometria doliorum* (1615) twee vraagstukken voorstelde over inhoudsberekening van lichamen, en hem ‘geometrarum nostri seculi decus’ noemt (*Opera*, ed. Frisch, t. IV (1863), p. 601, 625 en 656). Gelijk hij vroeger de geschriften van Stevin had vertaald, gaf hij thans, waarschijnlijk op verzoek der weduwe, de latijnsche vertaling van die van van Ceulen. Vrijwel overeenkomende met den inhoud van het origineel is die welke verscheen als *Fundamenta arithmetica et geometrica* (Lugd. Bat. 1615; nieuwe titeluitgaaf Amst. 1617); de vertaling van van Ceulen's werk *Van den circkel*, verschenen als *De circulo et adscriptis liber* (Lugd. Bat. 1619), is echter een mystificatie, in zooverre zij voor het grootste gedeelte een herdruk is van de *Fundamenta*, en alleen aan het slot, met afzonderlijke paginatuur, een uittreksel, in het Latijn, van het werk *Van den circkel* wordt gegeven; echter geeft S. er dikwijls goede noten bij, en vindt men er ook, voor het eerst in Europa, de *s*-formule voor den inhoud van een koordenvierhoek in vermeld. Bij beide vertalingen (zie voor een overzicht Bierens de Haan, *Bouwstoffen* enz. VIII in *Versl. en Meded. Kon. Ac. van Wetensch. te Amst., Afd. Natuurk.*, 2e Rks, dl. IX (1876) of gebundeld I, p. 149-152 en Bosmans, *Un émule de Viète* in *Annales de la soc. scientif. de Bruxelles*, t. XXXIV (1910)) heeft S. gebruik kunnen maken van de door van Ceulen nagelaten papieren; beide zijn echter ook bijzonder slordig gedrukt, en men krijgt den indruk, dat S. zich weinig aan de uitgaaf heeft gelegen laten liggen, hetzij vermoeid door de eindelooze berekeningen van zijn leermeester, wiens methode hij trouwens zelf in een latere publicatie belangrijk zou bekorten, hetzij dat zijne aanwezigheid destijds dikwijls elders is vereischt. Sinds 1615 was S. nl., evenals ongeveer tegelijkertijd zijn vriend Willem Jansz. Blaeu (Baudet, *Leven en werken van W. Jz. Blaeu*, Utr. 1871, blz. 8-12), bezig met het verrichten van omvangrijke metingen ter bepaling van de lengte der meridiaan of omtrek der aarde, waarvan de uitkomsten zijn neergelegd in zijn *Eratosthenes batavus* (Lugd. Bat. 1617). Gelijk bekend is berustte de bepaling van S. op de door hem uitgedachte triangulatie-methode. Na een historische inleiding wordt in het meer speciaal aan die bepaling gewijde gedeelte (*Lib.* II, cap. 6-10) als ‘basis’ de afstand Leiden - Zoeterwoude aangenomen: voor de bepaling van de plaats te Leiden, waar hij zijne waarnemingen verrichtte, ten opzichte van drie bekende torens der stad, maakte S. verder gebruik van de oplossing van het vraagstuk om de ligging van een punt te vinden, als uit dat punt de hoeken gemeten zijn tusschen drie bekende punten, een vraagstuk door S. opgelost (*Lib.* II, cap. 10, p. 199), en dus ten onrechte dikwijls het vraagstuk van Pothenot genoemd (Verdam in *Grünert's Archiv der Math. und Physik* II (1842) en Terquem, *Bull. de bibliogr., d'hist. et de biogr.*

math., t. III (1857), p. 89 vv.), al wordt de oplossing, zij het ook voor een andere toepassing, ook reeds gevonden bij Ptolomaeus (Oudemans in *Versl. en Meded. Kon. Ac. van Wetensch. te Amst., Afd. Natuurk.*, 2e R., XIX (1884), p. 436-441). Voor de meeting zijner basis gebruikte hij een ijzeren meetketting en voor de meting der hoeken een messing kwadrant van een straal van twee rijnlandsche voeten; bij latere triangulaties voor de bepaling der grootte van de hoeken een halven cirkel met een straal van 1¾ voet en voor die van de poolshoogten een ijzeren, met messing gemonteerd kwadrant met een straal van 5½ voet (*Eratosthenes bat.*, p. 177). Toen S. zijne triangulatie slechts nog ten deele had uitgevoerd en geneigd scheen haar op te geven, boden zich de barons Erasmus en Caspar Sterrenberg, met hun opvoeder Philemon, aan om haar te voltooien, hetgeen, met medewerking van S., in den zomer van 1615 is geschied. Ook van elders ontving S. ongetwijfeld hulp van vrienden en correspondenten, zooals Beeckman b.v. voor hem de breedte van Zierikzee bepaalde. Na aldus den afstand van Alkmaar en Bergen op Zoom in lengte-eenheden te hebben bepaald, leidde hij uit deze en het verschil in poolshoogten af, dat een graad op aarde overeenkomt met 28500 rijnlandsche roeden of dat de omvang der aarde 38.660.364 M. bedraagt. Na deze eerste reeks waarnemingen en het afdrukken van zijn werk bleken aan S. echter vele fouten, en besloot hij alle waarnemingen, met behoud der vroeger aangenomen basis, te herhalen. De door hem aangebrachte correcties zijn, volgens zijne eigenhandige aanteekeningen, gepubliceerd door Musschenbroek in diens verhandeling *De magnitudine terrae*, deel uitmakende van zijne *Physicae experim. et geometricae de Magnete*, etc. (Ultraj. 1729). Diezelfde correcties zijn eveneens door S. zelf aangebracht in een exemplaar van zijn werk, dat zich bevindt in de kon. bibl. te Brussel, hetgeen ook nog de berekening bevat van de lengte van den boog van den meridiaan, begrepen tusschen Bergen op Zoom en Mechelen, welke berekening is uitgegeven door Bosmans, *Le degré du meridien terrestre* etc. in *Annales de la Soc. sc. de Bruxelles*, t. XXIV, 2e partie (1900). Weldra zal nog een derde reeks waarnemingen te vermelden zijn, welke S. voor hetzelfde doel heeft verricht. Intusschen was zijn wedde in Febr. 1616 tot ƒ 500 en nogmaals in Mei 1618 tot ƒ 600 verhoogd, voor die dagen een aanzienlijk bedrag; ook was hij o.a. met Blaeu in 1617 een der examinateurs in de beweerde vinding der lengten en breedten op zee van van der Ley (III, kol. 766). Niet lang daarna publiceerde S. nog twee werken op astronomisch gebied: het eerste bevattende de nagenoeg onbekende waarnemingen, verricht door Rothmann en Bürgi op de sterrenwacht te Cassel, onder leiding van den landgraaf Wilhelm van Hessen, en die van anderen als Tycho Brahe, Regiomontanus en Bernard Walter te Neurenberg, als *Coeli et siderum in eo errantium observationes hassiacae* (Lugd. Bat. 1618), welk geschrift hij met den reeds in het vorig art. genoemden en nog bewaarden brief van 1 Sept. 1618 aan den landgraaf Maurits zond (zie R. Wolf, *Astron. Mitth.*, no. 72 (Zürich 1888), p. 42-55); het tweede getiteld *Descriptio cometae qui anno* 1618 *mense Novembri primum effulsit* (Lugd. Bat. 1619), waaraan hij een beschrijving der komeet van 1585 door Rothmann toevoegde. Zijn in eerstgenoemd werk de verrekijkers natuurlijk nog niet op de waarneming toegepast, in

het tweede heeft S. die evenmin als bij zijn graadmeting aan zijne bepalingen dienstbaar gemaakt, waardoor de waarde ervan sterk verminderd is; bovendien blijkt uit zijn komeetbeschrijving, dat hij een getrouw aanhanger van het stelsel van Ptolomaeus is geweest en Moestlin boven Kepler prefereerde; wel toonde hij uit de paralaxis aan, dat de komeet verder van de aarde verwijderd was als de maan en zij ook niet kon bestaan uit dampen uit de aarde oprijzende, doch verder verviel S. geheel in het destijds algemeen heerschende bijgeloof omtrent de voorspellende beteekenis van deze hemelverschijnselen, gelijk ook Beeckman een voorbeeld van zijn lichtgeloovigheid op ander gebied mededeelt. Gelukkiger dan op het gebied der hypothesen is S. dan ook geweest op dat der metingen of zuivere wiskunde. Wat deze laatste aangaat, gaf hij in zijn *Cyclometricus* (met verzen van Petrus Cunaeus en Joh. Is. Pontanus) (Lugd. Bat. 1621), eene uiteenzetting der methode van van Ceulen en berekende (zonder logarithmen) π in 34 decimalen door veelhoeken met 1073741824 zijden, vermeldende de nog niet gepubliceerde, door van Ceulen gevonden waarde van π in 35 decimalen; vooral van belang in dit werk was evenwel de uiteenzetting zijner eigene methode, die sneller tot het doel voerde als die van den delftschen wiskundige en daarin bestond, dat S. vlakken of lijnen construeert, waarvan bewezen wordt dat zij grooter of kleiner moeten zijn dan eenige andere bepaalde vlakken of lijnen (zie de analyse bij Bierens de Haan, *Bouwstoffen* enz. IX in *Versl. en Meded. Kon. Ac. van Wetensch. te Amst., Afd. Natuurk.*, 2e R., X (1876), blz. 180 vv. of in den bundel *Bouwstoffen* I (1878), blz. 171-176). Op het voetspoor van Lansbergen stelde S. verder ter berekening van π eene transcendente vergelijking op, nauwkeuriger echter dan de door dezen aangegevene, nl. de formule $x = 3 \sin x/2 + \cos x$ die ook reeds bij Nic. van Cusa voorkomt (Lampe in *Mathesis*, 2e serie, t. II (1892) p. 230-231), terwijl hij ook nog een bovengrens voor x geeft door te bewijzen (Prop. XXIX, p. 43), dat $3 \sin x/2 + \cos x < x < \operatorname{tg} x/3 + 2 \sin x/3$ (verg. Braunmühl, *Gesch. der Trigonometrie* I (1900), p. 242-244 en *Bibliotheca math.*, serie III, t. I (1900), reg. en t. II (1901), p. 224), welke beide formules in de literatuur, b.v. bij Girard (II, kol. 477), zijn herhaald (le Paige in *Mathesis* X (1890), p. 34-36). Wat metingen betreft, wilde hij juist zijn boven vermelde gecorrigeerde waarnemingen ter bepaling van de lengte der meridiaan doen drukken, toen in den strengen winter van 1622 de omstreken van Leiden werden overstroomd en het water vastvroor, waardoor S. een uitstekende gelegenheid kreeg om op de vlakke ijsbaan met zijne leerlingen zijne metingen, thans met een nieuwe basis, te herhalen. Met de daaruit volgende berekeningen is S. tot het einde van zijn leven bezig geweest, zonder echter zelf een resultaat te bereiken, wellicht afgemat door de thans voor de derde maal te herhalen becijferingen, die nog steeds zonder logarithmentafel moesten worden uitgevoerd. Waarschijnlijk in verband met dit onderwerp en in hoofdzaak handelende over het verband tusschen de destijds gebruikte lengtematen, staat zijne bewaard gebleven correspondentie met Gassend, bestaande uit twee autographen van S. aan dezen astronoom dd. 2 Mei 1625 en 20 Juli 1625 (Parijs, *Bibl. nat.*

f. lat., nouv. acq. 1637, gedrukt in Gassendi *Opera*, t. VI (1658), p. 391-393) en twee brieven van Gassend aan S. dd. 15 Febr. en 14 Aug. 1625, gedrukt *l.c.*, p. 2-4 en 6-10, zooals Gassend op verzoek van S. ook inlichtingen omtrent de lengte van den florentijnschen voet verzocht aan Galilei in een brief van 20 Juli 1625 (*l.c.*, p. 5-6 of *Le Opere di* Galileo Galilei, vol. XIII (1903), p. 278); omstreeks dezen tijd was het ongetwijfeld ook dat hij Gassend's vriend Jacques de Valois tot de beoefening der astronomie bracht (*Lettres de* Peiresc, ed. Tamizey de Larroque, t. I (1888), p. 139, 160 en 384). Mede wellicht ten behoeve van zijn graadmeting werd hem 23 Mrt. 1620 en Juni 1622 telkens voor twee, en nogmaals 10 Febr. 1624 voor drie jaren een bedrag van ƒ 200 gegeven voor de onkosten van zijne instrumenten. Zijn niet voltooide berekeningen der laatste graadmeting met nieuwe basis, zijn later uitgevoerd door Musschenbroek en door dezen gepubliceerd in het tweede deel van diens reeds genoemd werk *De magnitudine terrae* (1729), waarbij een zóó nauwkeurige uitkomst werd verkregen dat deze slechts zeer weinig afweek van de in 1669 en 1670 door Picard gevondene. Minder om de verkregen uitkomsten, dan wel om de methode is de graadmeting van S. echter van belang, daar deze de blijvende grondslag is geworden van elke later ondernomen graadmeting en van de moderne geodesie (zie voor een overzicht van de verschillende door S. gedane bepalingen: Delambre, *Hist. de l' astronomie moderne* II (1821), p. 92-110 en van der Plaats, *Overzicht van de graadmetingen in Nederl.* in *Tijdschr. voor kadaster en landmeetkunde* V (1889). Na aan den predikant Dirck Houtman eene vertaling van Ramus' *Geometria* verzocht te hebben, welke, met een vers van Vondel op S. en met noten van dezen, is uitgegeven als Petri Rami *Meetkonst in XVIII boecken vervat* (Amst. 1622), publiceerde S. weldra op zeevaartkundig gebied zijn *Tiphys batavus* (Lugd. Bat., 1624); men vindt hierin eene uitvoerige studie over de kromme lijn, die alle meridianen onder gelijke hoeken snijdt, aan welke Pedro Nunez of Nonius den naam van ‘rhumbus’ had gegeven, doch aan welke S. den nog gebruikelijken naam van loxodroom schonk (zie de analyse van dit werk bij Günther, *Gesch. der loxodromische Curve* in diens *Studien zur Gesch. der math. und physik. Geographie* (Halle 1879), p. 354-363), terwijl S.' geschrift ook in dit opzicht merkwaardig is, dat men er den differentiaal-driehoek reeds in vindt aangewezen en de eerste gezichtspunten ontwikkeld omtrent de rectificatie van kromme lijnen (Aubry, *Sur l' hist. du calcul infinitesimal entre les années* 1620 *et* 1660 in *Annaes da Acad. polytechnica do Porto*, t. VI (1911)). Het laatste door S. zelf uitgegeven werk, was een *Canon triangulorum, hoc est sinuum, tangenlium et secantium tabulae* (Lugd. Bat., 1626), waarin hij er in slaagde om door verschillende formules de sinussen eerst in eenige decimalen te berekenen, om daarna door enkele optelling dier sinuswaarden die der sinussen, tangenten en secansen in een willekeurig aantal decimalen te vinden (Braunmühl, *Gesch. der Trigonometrie* I (1900), p. 239-242 en *Bibliotheca mathematica*, S. III, t. I (1900), p. 284). S.' leerling Hortensius voltooide de uitgave van de bij het voorgaande werk behoorende *Doctrinae triangulorum canonicae libri quatuor* Lugd. Bat. 1627). In het algemeen toont

de schrijver zich hierin een leerling van Vieta. Wat de vlakke driehoeksmeting betreft, geeft S. hetzelfde bewijs als deze voor den sinusregel, dat dus ten onrechte het 'bewijs van Snellius' genoemd wordt (C a n t o r, *Gesch. der Math.* II (1913), p. 706 en B r a u n m ü h l, *a.w.* I (1900), p. 242), en verder de oplossing van een vraagstuk uit de toegepaste driehoeksmeting, dat dikwijls aan een later levenden wiskundige toegeschreven en het 'vraagstuk van Hansen' genoemd wordt. In zijn boldriehoeksmeting maakt hij, evenals vroeger Wasîr Eddin (1201-1274) (C a n t o r, *a.w.* II, 647 en W o l f, *Handb. der Astron.* I, 223) en Vieta (B r a u n m ü h l in *Bibliotheca math.* (1898), p. 65 vv.), voor de berekening der zijden van den boldriehoek uit de drie hoeken gebruik van den pooldriehoek, en voert ook den nevendriehoek in (B r a u n m ü h l, *Gesch. der Trigonometrie* I (1900), p. 245). Blijkbaar diende het geheel als leiddraad bij de academische lessen van S.

S. overleed in de armen van Rivet, op 46-jarigen leeftijd aan koliek, gepaard met paralysis; over zijn dood bestaat een uitvoerige brief van Caspar van Baerle aan Geofroid van Haestrecht (dl. I, kol. 1017) in B a r l a e i *Epp.*, p. 172-173 en 175-176 (zie ook *Oud- Holland* IV (1886), blz. 182) en gedichten op dat overlijden van van Baerle in diens *Poëmata* I (1655), p. 420-423 en 423-424 en Vondel. Zijn grafschrift in de Pieterskerk te Leiden vindt men bij v a n A l m e l o v e e n (T i m a r e t e s) *Collectio monumentorum* (Amst. 1684) en K n e p p e l h o u t v a n S t e r k e n b u r g, *De Gedenkteekenen der Pieterskerk* (1864); zie ook *Algem. Familieblad*, 1883-1884. De lijkrede werd op 4 Nov. 1626 gehouden door Jacchaeus en is gedrukt (Lugd. Bat. 1626; ex. op de universiteitsbibl. te Utrecht). Aan zijn weduwe M a r i a d e L a n g e (zuster o.a. van G e e r t r u i d, geb. 9 Febr. 1588 en geh. met Mr. P i e t e r v a n W a l e n b u r g en van Mr. A d r i a e n d e L., geb. 9 Jan. 1597, geh. 3 Nov. 1624 met S o p h i a v a n W a l e n b u r g) is op 9 Febr. 1627 een jaar salaris gegeven. Zij overleed op 11 Nov. 1627 en is bij haar man begraven. Uit hun huwelijk zijn achttien kinderen geboren, waarvan drie de weduwe overleefden: R u d o l p h, geb. in 1616, als studeerende onder zijn vader te Leiden ingeschreven 14 Juni 1625 en nogmaals als med. cand., wonende te 's Gravenhage, op 16 Dec. 1642; L a u r e n s, ingeschreven te Leiden als stud. jur. op 11 Aug. 1640, evenals zijn broeder ongehuwd overleden; en ten slotte J o h a n n a, die de tweede vrouw is geweest van A d r i a e n A d r i a e n s e V r o e s e n, aan wien zij vier kinderen schonk, die allen huwden en weer kinderen nalieten. Van S.' nog aanwezige handschriften noemen wij nog een inscriptie in het album van J. van Heemskerk (*Versl. Kon. Bibl.* (den Haag 1899) blz. 21), een tweede in dat van Cornelis de Glarges (Kon. bibl.) en een derde, met een van zijn vader (zie boven), in dat van Ernst Brinck ter Kon. bibl. (*Werken Maatsch. Nederl. letterk.*, N.R., dl. VII, 2e stuk, blz. 57 en 106). Elf brieven van S.' hand (o.a. uit 1610 over de verrekijkers) aan Aemilius van Rosendael, gehuwd met een tante zijner vrouw, zijn ter utrechtsche univ. bibl. (*Cat. der hss.* (1887) no. 986) (zie V o l l g r a f f, *Brieven van Rudolph en Willebrord S.* in *Leidsch jaarboekje*, 1914); andere van hem, over lengtebepalingen en het jubeljaar, aan Cunaeus in C u n a e i *Epp.* ter leidsche universiteitsbibl. Onzeker is wanneer zijn bibliotheek is verkocht (M o l-

huysen, *Bronnen tot de gesch. der Leidsche universiteit* II (1916), blz. 125). Veel uit de wetenschappelijke nalatenschap moet in handen gekomen zijn van Golius, die 21 Nov. 1629 tot zijn opvolger is benoemd. De auctiecatalogus van diens boeken (Lugd. Bat. 1669), vermeldt (p. 138): 'Cl. Snellii quadrans, quem adhibuit in dimensuratione ambitus globi terreni cum acquisitis.' Aanvankelijk bezat Golius ook een grooter kwadrant van S. met een straal van zeven voet, dat voor dezen vervaardigd was door Blaeu, maar in 1632 door curatoren van Golius is aangekocht voor de universiteit, zoodat het in 1633 aanleiding gaf tot de stichting der sterrenwacht (na die van Tycho Brahe en die te Cassel de eerste in Europa), waar het nog aanwezig is (zie de beschrijving in Kaiser, *Annalen der Sternwarte* I (1868), p. V of Baudet, *W. Jz. Blaeu* (1871), blz. 14-15). Intusschen vermeldt Golius' auctiecatalogus nog de volgende handschriften: Vietae *Responsio ad problema Adr. Romani* cum annotat. ms. Snellii (p. 28); W. Snellii *Cyclometricus* cum annotat. (p. 29, no. 35); P. Rami *Arithmetica* cum comment. W. Snellii et J. Golii; W. Snellii *De re nummaria* cum ejusdem notis ms. (ibid. no. 44); P. Rami *Arithmetica* cum comm. W. Snellii (ib. no. 45); *Elementa geometrica* manu cl. W. Snellii exarata (p. 134); P. Rami *Arithmetica et Geometria* (Bas. 1559) cum annot. ms. W. Snellii (p. 134); W. Snellii *Commentaria in Dialecticam* P. Rami propria authoris manu exarata (p. 135) en *Diversa cl. virorum* Snellii, Alb. Girardi, Keppleri, Gilot aliorumque scripta mathematica (p. 137). In een thans verloren gegaan handschrift in drie boeken over de optica, leidde S. de brekingswet af en bevestigde haar door proeven. Zooals op zijn methode van de graadmeting onze tegenwoordige kennis van de gedaante en afmeting der aarde berust, grondt zich op deze wet het gansche gebouw van de meetkunde van het licht en hebben beide ontdekkingen zijn andere op wiskundig gebied overschaduwd. Voorstudies op optisch gebied van S., opgesteld tusschen 1611 en 1622, gelijk hij trouwens sinds 1617 ook colleges in de optica gaf, zijn door hem neergeschreven in een nog op de leidsche bibl. aanwezig exemplaar van de *Optica* van Ramus, uitgegeven door Risner (Cassel 1606). Genoemde voorstudies, waarvan een overzicht is gegeven door Vollgraff in *Janus* XVIII (1913), p. 595-625, en welke in haar geheel zijn uitgegeven door denzelfden als Risner, *Optica cum annotationibus* Willebrordi Snellii, *Pars I, Lib. I* (Gand, 1918), bevatten echter niet de door Kepler zoolang gezochte brekingswet, welke door S. eerst op het eind van zijn leven schijnt ontdekt te zijn. Gelijk bekend is werd zij het eerst door Descartes in 1637 gepubliceerd zonder experimenteele bevestiging en hebben Is. Vossius (*De natura lucis* (1662) en Chr. Huygens (*Oeuvres*, t. X (1905), p. 405-406 en *Dioptrica* (1728), welke S.' handschrift nog bij de erfgenamen hebben kunnen raadplegen, Descartes van plagiaat beschuldigd. Deze beschuldiging zou versterkt kunnen worden door de tot dusver onbekende bijzonderheid, dat omstreeks dezen tijd het bestaan van S.'s handschrift aan pater Mersenne te Parijs, den intiemen vriend van Descartes bekend was, en deze zelfs pogingen aanwendde om het handschrift gedrukt te krijgen. 'J'avois mandé au Sr. le Maire' (den leidschen boekdrukker) - schreef hij 25 Dec. 1628 aan Rivet - 'que s'il avoit commencé

d'imprimer *l' Optique* de Snellius, si elle estoit demeurée imparfaite et que personne de l' Académie ne la voulust achever, que nous l' achevons au nom de Snellius et que nous la luy envoyions toute parfaite, et ainsi des autres pièces, qui luy pourroient estre restées imparfaites de pareil sujet. Mais je n'ay receu responce ni de cela ni d'aucune autre chose. Vous verrez, s'il vous plaist, à quoy il tient.' O.i. kan deze omstandigheid echter geen wijziging brengen in de thans geldende opvatting. Uit verschillende omtrent die aangelegenheid gepubliceerde studiën (Kramer in *Abh. zur Gesch. der Math.* IV (Leipzig 1882) en Milhaud, *Descartes et la loi des sinus* in *Revue générale des sc.* XVIII (mars 1907)), mag men aannemen, dat Descartes de wet zelfstandig te Parijs vond, mede omstreeks 1626, zoodat hij haar als zijn vondst bij zijn komst in Holland in Oct. 1628 aan Beeckman kon mededeelen (*Nieuw Archief voor wiskunde*, 2e R., VII (1905) of *Oeuvres de* Descartes, t. X (1908), p. 335-337). Deze meening huldigde ook Golius toen hij in 1632 inzage van het handschrift kreeg en daaromtrent belangrijke brieven richtte aan Const. Huygens (Korteweg, *Descartes et les manuscrits de Snellius* in *Revue de metaph. et de morale* IV (1896) of *Nieuw archief voor wiskunde*, 2e R., dl. III (1896), p. 57-71). Evenmin pleit er tegen de omstandigheid, dat Hortensius de brekingswet als afkomstig van S. te Amsterdam heeft gedoceerd.

Zijn gegraveerd portret komt voor in *Alma Acad. Leidensis*, p. 224; het is voorts gegraveerd door J.v.d. Velde, A.v. Sijlvelt en een onbekend kunstenaar en gelithografeerd door S. Lankhout; vgl. *Cat. van de prentverzameling der gemeente Leiden*, 1e Afd., no. 1520, 2268 en 2358-2360 en 2de Afd. (1907), nos. 6055-6060, benevens *Leidsch Jaarboekje* 1913, blz. 170.

Zie, behalve de reeds vermelde bronnen: *Illustrium Holl. et Westfrisiae Alma Ac. Leidensis* (Lugd. Bat. 1614); Meursius, *Athenae Batavae* etc. (1625) (autobiographie) en Orlers, *Beschr. van Leiden* (1641) (vertaling van het voorgaande); G.J. Vossii *De universae matheseos nat. et const.* (Amst. 1650), reg.; J.J. Teding van Berkhout in *Algem. konsten letterbode* (1847), 4; *Navorscher* XXVIII (1878), 12 en 14, XXX (1880), 454 en XXXIX (1889), 114; van Geer in *Archives des sc. exactes et nat.* XVIII (1883), 453-470; dez. in *Album der Natuur* (1884), 1-17 (met portret) en dez., *Het geboortejaar, t.z.p.* (1884), 121-124; Günther, *Lehrb. der Geophysik* I (1884), reg.; *Oeuvres de* Descartes I (1897), p. 236, 256-257, 478 en 491, III (1899), p. 716 en IV (1901), p. 101 en 696; Bronckhorst, *Diarium*, ed. van Slee (1898), reg.; Braunmühl, *Gesch. der Trigonometrie* I (1900) en II (1903), reg.; Butterfield, *A history of the determination of the figure of the earth from the measurements* (Worcester 1906); Wittert van Hoogland, *Genealogie geslacht Van Rosendael* in *Geneal. en Herald. Bladen* I (1906); *Mbl. Nederl. Leeuw* XXVIII (1910), 372; Vollgraff, *Leidsche hoogleeraren in de natuurk.* in *Leidsch jaarboekje* 1913 (met portret); Gerland, *Gesch. der Physik* (München 1913), reg.; Cantor, *Gesch. der Math.* II (1913), reg. en Molhuysen, *Bronnen tot de gesch. der Leidsche universiteit* I (1913) en II (1916), reg.

de Waard

[Soillot, Karel of Charles]

SOILLOT (Karel of Charles), doctor in de rechten, geb. 1434 waarschijnlijk te Noyers in

Bourgondië, waar zijn vader, W i l l e m S., ontvanger der domeinen was van hertog Philips den Goede. Diens zoon, Karel, werd de peter van den jongen K. Soillot. Nadat deze laatste zijn latijnsche studiën had voltooid, trad hij evenals zijn vader en zijn broeder in dienst der hertogen van Bourgondië. Hij werd secretaris van graaf Karel van Charolais en daarna van hertog Philips. In Juli 1462 was hij reeds secretaris van den hertog, zooals blijkt uit de registers van dien vorst. Hij bekleedde hetzelfde ambt onder de regeering van Maximiliaan en Maria van Bourgondië, tevens was hij sinds 11 Aug. 1471 tot Nov. 1483 controleur du sceau de l'audience. Ook werd hij door zijn vorsten belast met verschillende zendingen, o.a. was hij 1469 een tijd in Zeeland, om 10 oorlogsschepen in orde te brengen. Hij werd ook door den hertog gezonden als afgezant naar den Paus. Natuurlijk bezorgde hem de hertog vele rijke kerkelijke beneficies om zoo zijn diensten te beloonen. De dispensatie om zoovele kerkelijke waardigheden te gelijk te bezitten, was in dien tijd gemakkelijk te verkrijgen.

Hij werd deken van het kapittel van Sint Pieter te Middelburg. De juiste datum, waarop hij deze waardigheid verkreeg, is bij gebrek aan bescheiden over dat kapittel niet aan te geven. Hij komt als zoodanig ook voor met den titel van keizerlijk notaris, 28 Mrt. 1473. In eenige zeeuwsche kerken verkreeg hij nog beneficies, zooals blijkt uit het *Register* van G r i j p i n k .

1484/85-1488/89 had Mr. Karolus Boillot, of Foilliot een proces met Joh. de Montfoort, kan. van Oudmunster te Utrecht, over de parochie Nieuwlande in Zuid-Beveland. 1493/1494 was in de Westmonster te Middelburg en in de kapel Lisse te Welle een vicarij open door den dood van Carolus Falliot. De namen in het register zijn veeltijds geradbraakt, zoodat zonder twijfel hier Carolus Soillot bedoeld is.

26 Aug. 1476 en 27 Oct. 1476 komt Carolus Soillot in oorkonden voor als deken van het kapittel van Geertvliet. 1482 verruilt hij zijn dekenaat met Philippus de Alemonda. Hij bezat bovendien nog een kanunnikdij in St. Donaas, te Brugge, in de kathedraal te Kamerijk en in St. Pieter te Anderlecht sinds 1482. Tevens was hij kanunnik-scholaster van het kapittel van St. Gudule te Brussel. Hij had een huis te Brussel bij het Schuttershof. Als scholaster werd hij 1487 met den deken Martinus Steenbergh belast een inventaris op te maken der boeken van het paleis Coudenberg. Deze inventaris werd uitgegeven in: *Bibliothèque protypographique* (Paris 1830). Op de vergadering van het Gulden Vlies te Mechelen fungeerde hij als griffier, 1491. Hij hield in de St. Romboutskerk 24 Mei na de Requiem-mis de lijkrede voor de overleden Vliesridders. Deze trof de aanwezige ridders zoo, dat zij besloten ze in het register van het Gulden Vlies te doen inschrijven. Bij G r i j p i n k ziet men, dat hij 1493/94 overleden was. Het necrologum van Anderlecht vermeldt zijn dood op 28 Oct. In het necroloog van Geertvliet komt hij niet voor. Hij overleed 1493.

Carolus Soillot was ook letterkundige en dichter. Hij schreef twee werken in zijne jeugd: *La tyrannie de Zenophon*, een vertaling uit het Latijn, dat hij opdroeg aan zijn beschermer, den graaf van Charolais. Het handschrift, naar Parijs gevoerd, werd teruggegeven aan de Koninkl. bibliotheek te Brussel, die nog een ander exemplaar bezit no. 9567 en 14642. Het tweede werk, *Le Débat de félicité*, is een samenspraak in rijm en proza. De

Kon. bibliotheek te Brussel bezit een exemplaar, dat eveneens naar Parijs was gevoerd en als het vorige, keurig gebonden met de cijfers van Napoleon I, is weergekeerd. Het is ook opgedragen aan zijn peter, Karel den Stoute, en 1462 opgesteld. Eenigen tijd na diens dood herzag de schrijver zijn werk en droeg de nieuwe editie op aan graaf Philips de Croy. Het exemplaar berust in de Koninklijke Bibliotheek, no. 9083. Een ander exemplaar droeg hij op aan Louis van Brugge, heer van Gruuthuyse. In het eerste schreef hij nog een vers met gebed ter eere van O. Lieve Vrouwe, *Les Sept. joyes Nostres Dame*.

Zie: C.P. Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belg.* III p. II, 10; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wal. 64, 113, Z. Bev. 96; *Messager des sciences hist.* (1863), 446-454, (1878) 183, (1884), 471; *Bijdr. hertogdom Brabant* V (1906), 93; *Biogr. Nat. Belg.* XXIII, 111; *Hist. de Bruxelles* III, 311; Brom, *Arch. in Italië* I, nr. 1418-23.

Fruytier

[Soly, Hermannus]

SOLY (Hermannus), kanunnik-regulier en prior te Groenendaal bij Brussel van de congregatie van Windesheim, overleed aldaar 28 Nov. 1686. Het 'quondam prioris hujus domus' bij zijn naam in het necroloog van het klooster duidt aan, dat hij ontslag nam of kreeg voor zijn dood. Gedurende 25 jaar, voordat hij het prioraat bekleedde, bestuurde hij als rector het klooster Mariaweide te Venlo. Hij overleed na zijn jubileum van vijftig jaar kloosterling gevierd te hebben.

Zie: Stroobant, *Nécrol. Groenendaal* in *Ann. acad. d' archéol.* (Anvers 1854), XI 291, 302; *Historia Archiep. Mechlin.* II, 81.

Fruytier

[Sonck, Wilhelmus]

SONCK (Wilhelmus), uit Veere in Zeeland. minderbroeder-observant in het klooster te Antwerpen, overleed aldaar 1563, waarschijnlijk 26 Aug. Hij was bekend door zijn groote godsvrucht en vooral door zijne welsprekendheid. Onvermoeid trad hij op in het prediken als hevig bestrijder der opkomende nieuwe leer. Hij bestuurde als gardiaan verschillende kloosters zijner orde. Op het laatst van zijn leven geheel blind geworden, verdroeg hij deze beproeving naar het voorbeeld van den H. Franciscus met groot geduld.

Zie: Steph. Schoutens, *Martyrologium Minoritico-Belgicum* (Hoogstr. 1901), 138; Sanderus, *Chorographia sac. Brab.* III, 204.

Fruytier

[Sonderdanck, Frans Everssoon]

SONDERDANCK (Frans Everssoon), boekdrukker te Delft en te Leiden in de eerste helft van de 16e eeuw. Aangezien geen enkele zijner uitgaven gedateerd is, valt het moeilijk de volgorde ervan te bepalen. Waarschijnlijk is hij zijn loopbaan te Delft begonnen; zijn eerste druk zal geweest zijn *Een suverlijc exempel hoe dat Jesus een soudaens dochter wech leyde*. Hij woonde toen te Delft 'besiden die oude kercke'. Dit boekje is misschien reeds omstr. 1520, mogelijk ook pas 10-15 jaar later gedrukt. We vinden hem terug in Leiden; Januari 1540 is hij er gewikkeld in een rechtzaak en wordt hij wegens het drukken en verkoopen van eenige 'fameuse liedekens smaeckende heresie oft ketterye' veroordeeld tot 3 jaar ballingschap

binnen Leiden en een boete. Exemplaren van deze liederen zijn tot nu toe niet teruggevonden. Nog 2 andere drukken van hem uit Leiden zijn bekend, een ned. vertaling van E r a s m u s , *De praeparatione ad mortem* en de *Legende van S. Margriete*, waarschijnlijk te dateeren tusschen 1540 en 1545. Hij woonde er 'by de Visch-brugghe en te Antwerpen' (of 'in Antwerpen', dus klaarblijkelijk de naam van zijn huis). Van later datum is vermoedelijk *Een warachtige tijdinge wt Monson*,

dat weer te Delft, nu 'op dye Watersloot' is gedrukt. In de *Legende van S. Margriete* komen aan het slot 3 wapens voor, misschien als drukkersmerk bedoeld, een schild met het wapen van Holland, een ander met het wapen van Amsterdam en daaronder het wapen van Leiden, niet op schild.

Zie over hem, ten deele met reproducties: G.J. Boekenoogen, herdruk van *Exempel soudaens dochter* in *Ned. Volksboeken* IX (Leid. 1904); L. Knappert, *De opkomst v.h. protestantisme in eene N.- Ned. stad* (Leid. 1908), 176-177; M.E. Kronenberg in *Het Boek* X ('s Grav. 1921), 268-272 en *ald.* XIII (1924), 249-253; W. Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Ned. Bibliographie van* 1500-1540 ('s Grav. 1923), blz. 835; B. Kruitwagen in *De Gulden Passer* I (Antw. 1923), 18, noot 1.

M.E. Kronenberg

[Specht, Philippus]

SPECHT (Philippus) komt ook voor als Speght. Rector te Kuilenburg, ouderling aldaar en proponent, vertrok hij 1669 naar Curaçao ter vervanging van Ds. W. Volckring of van Ds. Adr. Beaumont, beiden in 1668 overleden. Misschien heeft in dat jaar ook Lucas Osdorpius de Gemeente nog gediend (dl. II, kol. 1036 en op Theod. van Dobben, dit dl. kol. 372). Onze Philippus schreef 8 Sept. 1669 uit Curaçao aan cl. Amsterdam. God had zijn arbeid reeds gezegend, zoodat 37 personen zich door den doop bij de Gemeente hadden laten inlijven, die nu ook allen gecatechiseerd werden. Sommigen privatim, omdat zij zich hunner onwetendheid schamen. Om dronkenschap en concubinaat heeft hij eenige menschen onder censuur moeten stellen en de heer directeur (Lodewicus Boudewijns van Berlicum, 1669-1670) heeft, op zijne ernstige remonstrantie, afgekondigd, dat hij allen, die in concubinaat leefden, met korte metten van het eiland jagen zou. Uit schrik daarover zijn toen de schuldigen geresolveerd, om dan maar met elkander in den huwelijken staat te treden. 26 Jan. 1670 meldt hij den dood van genoemden gouverneur. In een brief van 8 Maart 1671 zegt hij, na o.m. de hoop te hebben uitgesproken, dat het vaderland voor den dreigenden oorlog moge gespaard worden, dat hij zich 'refereert aan het mondeling rapport van ds. Ysenbout, die zich vier maanden alhier heeft opgehouden'. Wij kennen een Ds. Ysenbout te St. George d' Elmina en vandaar vertrokken voorjaar 1671. Is hij dezelfde, dan zou hij de terugreis naar patria over Curaçao genomen hebben, wat in geen geval de gebruikelijke weg was. Latere brieven van Ds. Specht laten andere tonen hooren. 26 April 1673 klaagt hij over onvriendelijke behandeling van den directeur (Dirk Otterinck 1670-1673), maar sinds is dat door 's mans dood gebeterd en zijn opvolger (Jan Doncker 1673-1679) bewaart liefde en orde. Hij vindt het noodig een attestatie van zijn kerkeraad over te leggen prijzende zijn ijver, naarstigheid en stichtelijken wandel. Lichtvaardig stuk! Genoemde wandel was juist weinig stichtelijk, zelfs dreef hij een goed beklante tapperij, en daarom heeft gouv. Doncker hem eerst geschorst en daarna veroordeeld tot deportement. Dat was 25 Juni 1676. In 1681 vind ik hem als predikant te Krimpen, cl. Gouda. Er is nog een Philippus Specht, 1677 geëxamineerd voor O.-Indië. Hij kàn dezelfde zijn. Ten overvloede vermeld ik nog Herman Specht op Ceylon 1675-1699 en Henricus S., 1682 praeparatoir geëxamineerd in cl. Leiden.

Zie: *Acta* uitg. Knuttel IV, 176, 466, 510, 581, V, 36 vlg., 112, 113, 260 vlg., 351, 421;

H a m e l b e r g , *De Nederlanders op de W.- I. eilanden* I, 95 vlg.; T r o o s t e n b u r g d e B r u y n , *Biogr. Wrdbk.*, 407.
L. Knappert

[Speeleveldt, Theodorus]

SPEELEVELDT (Theodorus) schreef een bundel *Brieven over het eiland Walcheren* ('s Gravenhage 1808, 8o; duitsche vertaling Weimar 1810, 8o.). Verder hebben wij van hem een *Bijdrage over de aardrijkskundige geschiedenis der Zeeuwsche eilanden* in *Schouwburg van in- en uitl. L. en H. Mengelwerk* (1807, 247 vlg.) en een verhandeling *Over den door opslikking verhoogden bodem van de Middelburgsche haven en van het kanaal van Welsinge* (bekroond 1808 in *Nieuwe Verh. Zeeuwsch Genootschap* II).
Brugmans

[Spierings, Theodorus]

SPIERINGS (Theodorus), geb. te 's Hertogenbosch 17 April 1805, overl. 12 Mei 1877 te Helmond als pastoor, zoon van N i c o l a a s en van J a c o m i n a Z e e g e r s , werd priester gewijd te Namen 13 Juni 1829 en trad hetzelfde jaar op als professor in de wijsbegeerte. In 1833 opende hij de klasse der rhetorica aan het seminarie te St. Michielsgestel. Algemeen bewonderde men zijn zuiver ciceroniaansch latijn. Hij bekleedde den post van prefect en werd in 1837 onderregent van het seminarie. 22 Oct. 1851 werd hem de pastorale zorg over Helmond opgedragen. Hij was de eerste saeculiere pastoor dier stad. Door zijn zorg werd de oude St. Lambertuskerk afgebroken en door een grootere vervangen en werden het liefdegesticht en de broedersschool gebouwd. In 1870 werd hij tevens benoemd tot deken van het dekenaat Helmond.
Zie: L. S c h u t j e s , *Geschied. Bisdom 's Hertogenb.* IV, 129; J. H e e r e n , *Biogr. Wdb. van Helmond*, 200-201.
Heeren

[Spindler, Christoffel]

SPINDLER (Christoffel), ervaren in de russische taal, Slavoniër van geboorte, die aan de universiteit te Leiden had gestudeerd en den titel van mr. (magister) voerde, was als tolk aan boord van de vloot, die in 1594 naar het hooge Noorden vertrok. Hij was dus niet dezelfde, die 7 Mei 1629 als 23-jarige te Leiden als student in de rechten werd ingeschreven. Deze was uit Weenen evenals zijn tegelijk ingeschreven broeder P a u l u s S.
Zie: l'H o n o r é N a b e r , *Reizen naar het Noorden van J.H. van Linschoten* (den Haag 1914), 33, 34, 139.
Mulert

[Sporon, Adrianus Apollonius]

SPORON (Adrianus Apollonius), zoon van Apollonius Adrianus, die volgt, althans geboortig van Paramaribo in de jaren dat deze daar predikant was, werd 18 Sept. 1800 als medicus te Groningen ingeschreven en promoveerde aldaar 30 Juni 1814 op een proefschrift *De erysipelate*.
Zie: *Album Stud. Ac. Gron.*, 262 en 510.

L. Knappert

[Sporon, Apollonius Adrianus]

SPORON (Apollonius Adrianus), zoon van Jean Isaäc (die volgt), en Susanna Jacomina van Deinse, ged. te Aardenburg 23 Mrt. 1760, ging 1783 als predikant naar Paramaribo, waar hij Nov. 1789 overleed, in dezelfde maand waarin Bonni, opperhoofd der Marrons, zijn dapperen aanval op den post aan de Marowijne deed, vlak vóór hij (maar door verraad!) door de onzen overwonnen werd.

Zie: Ms. Geneal. strookjes Bibl. Wall. te Leiden; J. Wolbers, *Gesch. v. Suriname* (1861) 435 en 847.

L. Knappert

[Sporon, Daniël]

SPORON (Daniël), zoon van Jean Isaäc (die volgt) en Susanna Jacomina van Deinse, ged. te Aardenburg 10 Maart 1765 en 16 Sept. 1787 als theoloog te Leiden ingeschreven. In de *Haarl. Courant* van 23 Febr. 1811 adverteert de weduwe, G. van Ommeren, den dood ook van een Daniël Sporon, rustend predikant te

Ravenswaay, doch geeft hem 43 jaren. Hij was dus van 1768 en de andere Daniël van 1765.

Zie: Ms. Geneal. strookjes Bibl. Wall. te Leiden; *Alb. Stud. Ac. Lugd. Bat.*, 1158.

L. Knappert

[Sporon, Isaac Anthony]

SPORON (Isaac Anthony), zoon van Jean Isaäc (die volgt) en Susanna Jacomina van Deinse, ged. te Aardenburg 15 Febr. 1756, was eerst predikant bij de fransche Gemeente te Emden. In Febr. 1785 kwam hij naar Curaçao, deed 20 Febr. intrede naar Marc. 16, 20, bevestigde 5 Nov. 1786 zijnen nieuwen ambtgenoot Idema (zie kol. 631), die echter reeds 16 Mrt. 1787 overleed. Ds. Sporon hield nog 25 Mrt. de lijkrede naar Joh. 13:7 als met een voorgevoel van eigen heengaan: hij overleed 1 April. Zijn weduwe leefde nog in 1806 en werd toen uit de armenkas bedeeld!

Zie: S. van Dissel in *Kerkh. Archief*, 1859, II, 382 vlg.; Hamelberg, *De Nederl. o.d. W.-I. eilanden* I, 224.

L. Knappert

[Sporon, Jean Isaäc]

SPORON (Jean Isaäc). Het geslacht Sporon vindt men reeds 1624 te Amsterdam, wanneer 14 April Lijsbet ged. wordt, dochter van Daniël en Janneke Heddebout. Hij kwam van Antwerpen, indien althans Daniël Sporon dezelfde is, die 19 Jan. 1641 assisteerde bij het huwelijk van zijnen zoon Mattheus, ook te Amsterdam, met Helena Dircxs, welke Mattheus 1613 te Antwerpen geboren was. Sinds het midden der eeuw vinden wij talrijke leden van het geslacht in Maagdenburg woonachtig. Onder hen Gérard, geb. 1659, overl. 1717. Hij was getrouwd met Marie Millescamp, uit welk huwelijk ook Isaäc, ged. in de fransche kerk te Maagdenburg 7 Oct. 1703. Isaäc trouwde aldaar 14 Aug. 1726 met Marguérite Aubissard en uit hen werd Juni 1728 onze Jean Isaäc geboren, gedoopt 16 Juni. In April 1751 verscheen ter waalsche synode van Schiedam Jean Isaäc Sporon, 'venu depuis peu d'Allemagne, où il a fait des études', die dus wel onze Jean Isaäc zal geweest zijn. Hij had een beroep naar Oostburg ontvangen, werd tot het peremptoir toegelaten en slaagde. Enkele maanden later deed hij zijne intrede, doch reeds voorjaar 1752 ontving hij eene benoeming naar de fransche Gemeente te Paramaribo op ƒ 1200, een huis en drie slaven. Hij ging, doch hield het er niet lang uit; 3 Febr. 1754 vinden wij als datum van zijn intrede te Aardenburg. Daar huwde hij 8 Mei 1755 met Susanna Jacomina van Deinse, uit welk huwelijk 1756 Isaäc Antoine geboren werd, gedoopt 15 Februari (die vóórgaat). Op hem volgden Jean Marc, ged. 24 April 1757, Apollonius Adrien, ged. 23 Maart 1760 (die vóórgaat), Pierre Farseel, ged. 15 Aug. 1762, Daniël, ged. 10 Maart 1765 (die vóórgaat). Middelerwijl had de vader een beroep ontvangen naar Sas van Gent, waar hij 8 Juni 1766 intrede deed en waar 6 Sept. 1767 zijn zoon Gerard Gideon gedoopt werd. Blijkbaar bleef hem West-Indië trekken, want Juni 1768 ging hij als predikant naar Berbice, waar hij 1775 overleed. Zijn genoemde echtgenoote Susanna Jacomina van Deinse was een dochter van Ds. Antonie v.D. uit het bekende predikantengeslacht. Nu vinden wij Diederik Buyt, sinds 1751 predikant te Sas van Gent, gehuwd met Catharina Margaretha Tollé, wier moeder ook eene van Deinse was; en als getuige bij den doop van hun zoon Gijsbert Josias, 1 Febr. 1758, stond o.a. Abraham Fasseel Tollé,

misschien haar broeder. Van hem dus waarschijnlijk de naam van den genoemden Pierre Fasseel Sporon.

Zie: Ms. Genealogische strookjes Bibl. Wall. te Leiden; *Livre Synodal* op Avril 1751, artt. 4, 8, 15 en 23, Août 1751, art. 24, Juin 1752, art. 21, Mai 1754, art. 23, Mai 1766, art. 17, Sept. 1766, art. 46, Juin 1768, art. 59; F. C a l a n d , *De herv. gemeente van Sas van Gent* (1904) 39 en 204.

L. Knappert

[Springer, Willem]

SPRINGER (Willem), geb. te Amsterdam 8 Mei 1815, overl. aldaar 7 Mrt. 1907, was de zoon van J a n S p r i n g e r , aannemer en timmerman. Hij werd in het vak zijns vaders opgeleid en werd 1 Aug. 1838 aangesteld als opzichter bij den bouw van pakhuizen voor de Rijnvaart, die aan de zuidzijde van het Entrepôtdok gebouwd werden. Hij werd in Sept. 1841 opzichter bij den bouw der Beurs op het Damrak, en in 1845 bij de indijking van den Anna-Paulownapolder. Op 11 Mrt. 1849 werd hij met ingang van 1 Apr. d.a.v. benoemd tot opzichter 3e klasse van den waterstaat en werd te Assen geplaatst. Met ingang van 1 Nov. 1851 werd hij verplaatst naar den Briel.

Met ingang van 1 Apr. 1858 benoemd tot assistent-architect bij de gemeentewerken te Amsterdam, ontving hij met dien datum bij ministerieele beschikking van 29 Mrt. te voren eervol ontslag. Als assistent-architect is zijn naam aan tal van gebouwen, waaronder een aantal scholen, bruggen en andere van gemeentewege uitgevoerde werken, verbonden. De eerste waren de Vischmarkt en de Halvemaansbrug, een der laatste werken was de Kweekschool voor Zeevaart, die hij met medewerking van zijn zoon, den vermaarden architect Jan Springer, gebouwd heeft. Met ingang van 1 Oct. 1890 ontving hij op zijn verzoek eervol ontslag en werd hij tevens benoemd tot gemeente-adviseur voor bouwzaken.

Doordat de architect van Amsterdam, B. de Greef, enkele jaren jonger was dan Springer, heeft hij dien rang nimmer bereikt.

Hij schreef: *De nieuwe Utrechtsche barrière te Amsterdam, met wachthuizen en ijzeren basculebrug op gemetselde penanten, met* 4 *platen* in *Bouwkundige bijdragen van de maatschappij tot bevordering der bouwkunst* XII (1862), 64, 161; *Ontwerp van een orgelbetimmering, met* 1 *plaat*, in dez. bijdr. XXI (1872), 215; *De nieuwe dubbele basculebrug over den Amstel*, aldaar XXII (1876), 89; *De verbouwing van den stads schouwburg op het Leidsche plein* aldaar 113 (met B. d e G r e e f); *De kazerne voor de brandweer te Amsterdam* aldaar, 187.

Hij huwde M.A. B i j l a g e r , die hem overleefde en bij wie hij 3 zonen en 2 dochters had.

Een artikel van A.W. W e i s s m a n in den *Opmerker* van 16 Maart 1907 is aan zijne nagedachtenis gewijd.

Ramaer

[Spronck, Gerrit]

SPRONCK (Gerrit), kartuizer, geboortig van Haarlem, overl. 2 April 1484 bij Utrecht. Omstreeks het jaar 1430 kwam hij als student te Leuven, waar hij achtereenvolgens den graad van magister artium en het baccalaureaat in de theologie verwierf. In 1440 werd hij regent van het college De Valk, in 1441 professor. In 1447 trad hij op als dekaan der philosofische faculteit en drie jaren later als rector der universiteit. Hij wordt geprezen als een theoloog van naam in zijn tijd en als een man van groote geleerdheid, maar ook als uitblinkend in deugd en godsvrucht. Verlangende naar een leven van afzondering, gebed en versterving verwisselde hij den katheder met

de stille kloostercel en trad in de chartreuse Monnikhuizen bij Arnhem, waar hij na zijn noviciaatsjaar de professie aflegde in de strenge orde van S. Bruno. In 1473 vindt men

hem vermeld als prior van dit klooster en tevens was hij toen als convisitator medebestuurder van de nederduitsche ordesprovincie. Vele jaren schijnt hij Monnikhuizen te hebben bestuurd, want bij zijn dood vindt men hem nog als prior vermeld. In de laatste jaren zijns levens stond hij voorts als visitator aan het hoofd der provincie. Zijn bestuursbeleid wordt voortreffelijk genoemd. Hij overleed in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht, vermoedelijk op een visitatiereis, en werd aldaar begraven aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 420; Reussens, *Matric. de l' Univ. de Louvain* I, 48; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXVII, 304, XXX, 220 e.v., 238, 257; Raissius, *Origines Cartus. Belgi* (Duaci 1632), 142 et appendix; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 254, 356.

Scholtens

[Stanner, Joannes]

STANNER (Joannes), Jan Godfriedsz., kartuizer, geboortig uit Utrecht, overl. 30 April 1517. Hij trad in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht en werd er als monnik geprofest. Het *Chronicon Cartusiae Ultrajecti* prijst zijn uitmuntende liefde voor de zieken, zijn vroomheid en godsvrucht. Zijn graf bevond zich aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 551; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 263, 357.

Scholtens

[Stas, Willem]

STAS (Willem), zoon van Jan en Gertrudis Toelen, geb. te Schuhoven bij Sint Truyden 28 April 1771, werd 3 Oct. 1792 geprofest in het klooster der Eremieten-Augustijnen te Leuven en 14 Juni 1794 priester gewijd. Hij vluchtte 1794 met zijne medebroeders naar Duitschland. Nadat hij te Leuven wedergekeerd was werd hij 1796 opnieuw uit het klooster verjaagd. 1806 volgde hij pater Verhoeckx op als missionaris-assistent te Utrecht in de augustijner statie. 1811 werd hij pastoor te Buren en moest in verschillende dorpen de verstrooid wonende Katholieken verzorgen. 1813 werd hij pastoor van St. Augustinus te Utrecht, een statie zijner orde, waar hij lange jaren met veel ijver werkzaam was en als rustend pastoor 8 Febr. 1857 overleed. Kerstens en anderen geven als datum der geboorte op 2 April en als zijn professieklooster Mechelen.

Zie: *Analectes hist. eccl. de Belg.* XXX (1903), 438; *De Godsdienstvriend* LXXVIII, 160, 200-202; Kerstens, *Journal historique* XXIII (1857), 615.

Fruytier

[Steengracht, Mr. Adriaan (1)]

STEENGRACHT (Mr. Adriaan), (1), geb. te Middelburg 15 (25) Juli 1664, overl. te 's Gravenhage 19 (29) Sept. 1716, zoon van Mr. Johan (2), die volgt, en van Barbara Veth.

Hij studeerde te Franeker in de rechten, woonde daar ten huize van prof. Vitringa en verdedigde er in 1684 onder prof. Tobias Andreae zijn *Exercitatio Philosophica de impossibili mundi aeternitate*; promoveerde te Leiden in 1685 op een *Disputatio Juridica inauguralis de pactis*. Hij was zeer bedreven in de hebreeuwsche en grieksche talen en volgde in 1705 zijn vader op als secretaris van den raad ter

Admiraliteit in Zeeland. In 1716 overleed hij te 's Gravenhage, waar hij een staatscommissie waarnam. Deze plaats van overlijden geeft *Nederl. Adelsboek* en andere werken. Maar het *Jaarb. Ned. Adel* geeft op: overl. te Middelburg en in de O.K. ald. begraven.

Hij huwde te Koudekerk bij Leiden 13 Dec. 1691 met M a r i a T h e o d o r a M e e r m a n , geb. te Leiden 10 April 1671, overl. te Middelburg 8 Juli 1722 (*Jaarb. Ned. Adel*) of 8 Juni 1721

(*Ned. Adelsb.*), begr. bij haar man, dochter van Mr. François en van Margaretha de Bije. Uit dit huwelijk vier kinderen, waarvan Johan (3), François Adriaan en Nicolaas volgen.

Op zijn beeltenis, door Carel de Moor geschilderd, vervaardigde de la Rue een bijschrift, waarin hij hem prijst als 'de groote zoon van een grooten vader'.

Zie: *Nederl. Adelsboek* (1917), 332; *Jaarb. Ned. Adel* III (1890), 197; Kobus en de Rivecourt, *Biog. Wdb.*; de la Rue, *Gel. Zeeland*, 98; Frederiks en v.d. Branden, *Biog. Wdb.* 755; Overvoorde, *Cat. Bibl. Leiden* no. 2177 (huwelijkszang); Nagtglas, *Levensb. van Zeeuwen*, 696.

Regt

[Steengracht, Mr. Adriaan (2)]

STEENGRACHT (Mr. Adriaan) (2), of Steengracht van Moyland en de beide Souburgen, geb. te Middelburg 3 Febr. 1720, overl. ongeh. te Middelburg 3 Dec. 1773, begr. in de Oude Kerk. zoon van Mr. Johan (3), die volgt, en van Anna Catharina van Pere.

Hij was vrijheer van de hooge heerlijkheid Wisch, heer van Moyland, Till, Ossenbruck, Huet bij Cleve, Wehl, Slangenburg, ter Borgh in Gld. O.- en W.-Souburg en St. Aldegonde in Zeeland. In 1746 werd hij heer van de beide Souburgen door erfenis van zijn oom Cornelis van Pere, afkomstig uit een vlissingsche handelsfamilie, die vooral door de leenbank te Vlissingen schatrijk was geworden. Steengracht studeerde sedert 16 Sept. 1738 te Leiden, en promoveerde daar in 1739 op een *Diss. philologico-juridica inaug. de officio praefecti urbi*, werd schepen en raad van Middelburg en in 1753 hoogbaljuw en rentmeester-generaal der domeinen in Zeeland, Bewester-Schelde. Bij kabinetsorder van Frederik den Groote van Pruisen d.d. 2 Nov. 1751, werd hij in den gravenstand verheven onder den naam Steengracht de Souburg. Een diploma is niet uitgevaardigd; als Hollander verlangde hij zulks niet, omdat hij dien titel niet kon voeren.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III, 190, 198; *Nederl. Adelsboek* (1917), 330; von Ledebur, *Archiv für Deutsche Adelsgeschichte* I (Berlin 1863); Nagtglas, *Levensb. v. Zeeuwen*, 697, 698 (volgens dezen begr. te W.-Souburg onder een zerk met opschr.).

Regt

[Steengracht, Mr. Adriaan (3)]

STEENGRACHT (Mr. Adriaan) (3), heer van Grijpskerke en Poppendamme, geb. te Middelburg 16 Febr. 1731, ged. ald. 21 Febr., overleden te Middelburg 6 Mei 1770, zoon van Mr. Nicolaas (1) en van Anna Maria Spiering.

Hij studeerde sedert 24 April 1748 te Leiden en promoveerde aldaar in 1751 op een *Diss. jur. inaug. de potestate vitae et necis in liberos*. Hij werd eerst pensionaris te Tholen, daarna schepen aldaar, vervolgens pensionaris te Middelburg, in 1761 secretaris der Staten van Zeeland en in 1766 raadpensionaris van Zeeland. In 1768 kocht hij Grijpskerke en Poppendamme uit den insolventen boedel van Johan Carel van Cattenburgh. Bij het aftreden van den machtigen, van Brunswijk afkeerigen, Willem van Citters als vertegenwoordiger van den Eersten Edele in 1767, had de Prins den nieuwen zeeuwschen raadpensionaris Steengracht, een vriend van den hertog, opgedragen voorloopig in diens plaats in het zeeuwsche admiraliteitscollege op te treden, maar Middelburg en Tholen, verontrust over deze verbinding van bevoegdheden, en door de familie van Citters gesteund, verzetten zich daartegen,

zoodat de middelburgsche afgevaardigden zelfs de Statenvergadering verlieten en de Prins ten slotte een ander, den heer J.A. van de Perre, als zijn vertegenwoordiger moest aanwij-

zen. De *Gedenkschr.* van v. Hardenbroek spreken weinig waardeerend over zijn karakter. Heet het in dl. I, kol. 329 dat hij bekend stond 'voor iemant daer men geen staat op konde maken, die vals was en verschrikkelijk konde jokken', in dl. III, 42 heet hij 'slim, dog slegt van caracter, die even als alle de andere vervolgens door den Hertog was bedot geworden' en in dl. IV, 24 'van caracter een van de slegtste menschen mogelijk in zijn leven'.

Steengracht huwde te Tholen 18 Januari 1752 met Jacoba Wilhelmina van Gelre, geb. te Zierikzee 9 Juli 1733, overl. te Middelburg 3 Juni 1807, dochter van Mr. Johan Herman en van Anna Margaretha Ockerse. Uit dit huwelijk sproten zeven kinderen, waarvan Mr. Galenus Dignus volgt.

Zijn portret is geschilderd door J. Appelius en hiernaar gegraveerd door J. Houbraken.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III (1890), 203; Kobus en de Rivecourt *Biog. Wdb.*; Blok, *Gesch. Ned. Volk*[2] III, 510; Nagtglas, *Levensb. v. Zeeuwen.* 697; v. Hardenbroek, *Gedenkschr.* I, 304, 311, 329; v. Rhede v.d. Kloot en Bär, *Geneal. Kwartierstaten* (art. Fock).

Regt

[Steengracht, Mr. Cornelis]

STEENGRACHT (Mr. Cornelis), heer van Wehl, Slangenburg en de beide Souburgen, geb. te Middelburg 26 Aug. 1723, overl. op den huize Slangenburg 12 Oct. 1781, zoon van Mr. Johan (3), die volgt, en van Anna Catharina van Pere.

Hij studeerde sedert 17 Sept. 1743 te Leiden, werd schepen en raad te Vlissingen, bewindhebber der O.-I. Comp. en wegens Zeeland gecommitteerd ter generaliteitsrekenkamer.

Hij huwde te Burgh (Zeel.) 18 Aug. 1748 met Jacoba Petronella van Hoorn, geb. te Vlissingen 28 Sept. 1730, overl. te 's Gravenhage 19 Nov. 1762, begr. te Loosduinen, dochter van Mr. Nicolaas, heer van Burgh en Crayestein, en van Catharina Henriëtte de Huybert. Zij wonnen twee dochters, waarvan de oudste op 9-jarigen leeftijd stierf en de tweede Cornelia Jacoba eerst in 1768 met Bernard Wilhelm graaf van der Goltz, pruisisch gezant te Parijs, gevolm. minister op de vredesonderhandelingen te Bazel in 1795, en daarna in 1798 met Guillaume François Daigremont d'Aubigny was gehuwd.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III, 198, 199; van Epen, *Gesl. van Hoorn* (1899), 29.

Regt

[Steengracht, Mr. François Adriaan]

STEENGRACHT (Mr. François Adriaan), geb. te Middelburg 16 Nov. 1694, en overl. 16 Maart 1728, begr. in de Oude Kerk, zoon van Mr. Adriaan (1), hiervóór, en van Maria Theodora Meerman.

Hij studeerde sedert 14 Sept. 1712 te Leiden en promoveerde aldaar in 1716 op een *Disp. jur. inaug. de querela inofficiosi testamenti*. Hij werd schepen en raad te Middelburg, rekenmeester en gecommitteerde raad van Zeeland en huwde 23 Sept. 1717 te Middelburg met Adriana Elisabeth de Huybert, vrouwe van Everswaard, Noordgouwe en Maire (1696-1768), bij wie hij drie kinderen won.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III, 199, 200.

[Steengracht, Mr. Galenus Dignus]

STEENGRACHT (Mr. Galenus Dignus), heer van Moyland, Till, Ossenbruck, Grijpskerke en Poppendamme, gedoopt te Middelburg 4 Dec. 1763, overl. op huize Munnikhof bij Grijpskerke 26 Aug. 1839, zoon van Mr. Adriaan (3), hiervóór, en van Jacoba Wilhelmina van Gelre.

Hij studeerde sedert 22 Sept. 1782 te Leiden en promoveerde aldaar in 1783 op een *Spec. jur. inaug. ad legem* 30 *pand. de usuris*. Hij werd raad en thesaurier der stad Middelburg, was later lid der Provinciale Staten van Zeeland en overleed ongehuwd.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III, 204.

Regt

[Steengracht, Huybrecht]

STEENGRACHT (Huybrecht), of Huybrecht Jan Anthonisse, of Mr. Huybrecht de Jonge gezegd Steengracht, de eerste, die (omstreeks 1600) den naam Steengracht voerde, zoon van Jan Anthonis Pieterse, ook wel Ouwe Jan Thonisse, of Ouwe Jan Thonisse Laeckeman geheeten, en van Agatha de Vager. Huybrecht Steengracht, uit wiens ouderen broeder Jan Jan Anthonisse de Jonge het adellijke geslacht de Jonge stamt, werd in 1555 te Zierikzee geboren, ging op gevorderden leeftijd te Leiden studeeren, werd burgemeester te Zierikzee 1598, thesaurier 1599, pensionaris 1599-1606, advocaat fiscaal van den Hove van Vlaanderen 1618, raad bij genoemd Hof 1613-18, gecommitteerde raad en raad ter Admiraliteit van Zeeland. Hij overleed te Middelburg 11 Aug. 1618 en werd in de Oude Kerk begraven.

Hij huwde in 1591, te Leiden op studie zijnde, met Barbel of Barbara Schoutens (volg. *Mbl. Ned. Leeuw* X, 76, een naaister), geb. in 1568 (?) overl. te Middelburg in Sept. 1620, begr. bij haar man.

Uit dit huwelijk sproten 8 kinderen, waarvan de oudste zoon, Johan (1), volgt.

Zie: Wijnaendts v. Resandt, *Gesl. de Jonge; Jaarb. Ned. Adel* III, 191, 192; *Nederl. Adelsboek* (1917), 332.

Regt

[Steengracht, Mr. Johan (1)]

STEENGRACHT (Mr. Johan) (1), geb. te Zierikzee 1593, overl. te Middelburg 11 Oct. 1674, zoon van Mr. Huybrecht, hiervóór, en van Barbara Schoutens.

Hij werd schepen en raad te Zierikzee, ontvanger der convoyen en licenten, secretaris der Admiraliteit van Zeeland en versierd met de gouden medaille, ingesteld als herinnering aan het vredesverdrag met Spanje in 1648. Hij kreeg 11 Juli 1662 octrooi om van zijn leengoederen in Zeeland gelegen te testeeren en huwde te Middelburg 21 Juli 1632 met Maria de Huybert, geb. te Middelburg, dochter van Johan Anthony en van Janneke Haecx.

Uit dit huwelijk twee kinderen, waarvan de zoon, Mr. Johan (2), volgt.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III, 193; *Nederl. Adelsboek* (1917), 332.

Regt

[Steengracht, Mr. Johan (2)]

STEENGRACHT (Mr. Johan) (2), gedoopt te Middelburg 6 April 1633, overl. aldaar 30 Januari 1705, begr. in de Oude Kerk, zoon van Mr. Johan (1) en van Maria de Huybert.

Hij werd in 1650 te Utrecht student in de rechten en volgde na zijn promotie zijn vader op als secretaris ter Admiraliteit van Zeeland. Hij was een zeer godsdienstig man, die Zondags na de predikatie met alle familieleden, óók de dienstboden, huisoefening hield en daarbij zelf vóórging. De dichter J. Willemse noemt hem

‘een voedsterheer der deugd, een geesel voor het kwaad, een vaste Steenegracht vol wijsheid, raad en daad’. Doch zijn politieke tegenstanders in den fellen partijstrijd dier dagen noemden hem ‘de oude slang, die door valsche geschriften het volk verleidt tot slechte driften’. In 1665 woonde hij in de Abdij, in het z.g. huis van den Prins van Oranje; later werd hij een bekend godgeleerde, die een aantal geschriften van exegetischen en vooral van polemischen inhoud heeft uitgegeven.

Hij huwde te Middelburg 8 Aug. 1657 met Barbara Veth, geb. aldaar 29 Maart 1641, en overl. 1 Juli 1689 en in de Oude Kerk begraven; dochter van Mr. Adriaen en van Elisabeth van der Merct. Uit dit huwelijk sproten tien kinderen, waarvan er 4 jong overleden. Zijn zoon Mr. Adriaan (1) gaat hiervóór.

Steengracht heeft de volgende werken uitgegeven: *Vooroordeelen verdreven, of voorlooper van een bevestigd ouderlingsadvys* (Middelb. 1673, 8°); *Beginselen des Antichristendoms wederstaen door het Gereformeerd ouderlingschap* (Middelb. 1674, 4°); *Cordate toespraak van een Christelijk politiek aan Ds. M. Eversdijk* (Middelb. 1674); *Dienst en ondienst der zonde of verklaring van Galaten* II *vers* 17 (Middelb. 1683); *Schat uit Oud en Nieuw en uitlegging des Briefs Pauli aan de Galaten, in welke de gronden der Goddel. waarheid worden opgehaald en met haar verwisselingen getoond, enz.* (Middelb. 1688, 4°; 2*e druk met nieuwe stukken en invoegselen vermeerderd, enz.* Enkhuizen, 2 dln. 4°), door Camp. Vitringa zéér geprezen; *Brief aan Ds. Joncourt te Middelburg* (1689); *Broederlijke wederstand, met eene onderwijsinge aan Ds. J. Fruitier* (Middelb. 1700, 8°); *Middelburgse kerckendienaers door staetsdienaers overtuigt, enz.* (Goes 1702, 4°); *Trouhertige consideratien over Zeelands welstand, waarin getoond werd het behoud en veyligheyd van Walcheren en Staten van Zeeland* (Middelb. 1702, 4°); *Over den brief aan de Galaten*, 2 dln (Middelb. 1702, 4°); *Niet en wat van 't schepsel tot Bewijs, dat er in den geval een mensch niet van Gods beeld kan overig zijn, 't geen men ongeschapen denkbeelden, natuurlijke reden enz. noemt, waarbij komen Bedenkingen omtrent de dwaling van d' hr. P.A.R.* [prof. Alex. Röell] *aangaande het Vaderschap en Zoonschap Gods* (Leiden 1703, 8°); *Binnenste Heiligdom geopend om te zien de Godgeleerdheid na de orde van eeuwig Oud- en Nieuw Testament, Verbond en Wetgeving, enz.* (Vliss. 1704, 4°).

Zijn door J.M. Quinkhard voor het Panpoeticon Batavum geschilderd miniatuurportret is in het Rijksmuseum te Amsterdam. Bernard Vaillant teekende zijn beeltenis, waarop Pieter de la Rue een gedicht schreef. Jacob Willemse, kiesheer te Middelburg en dichter (1644-1712), vervaardigde zijn grafschrift.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III, 195; *Nederl. Adelsb.* (1917), 332; Frederiks en v.d. Branden, *Biog. Wdb.*, 755; Nagtglas, *Lev. v. Zeeuwen*, 695.

Regt

[Steengracht, Mr. Johan (3)]

STEENGRACHT (Mr. Johan) (3), geb. te Middelburg 27 Sept. 1692, overl. ald. 14 Mei 1743 en in de Oude Kerk begr., zoon van Mr. Adriaan (1) hiervóór, en van Maria Theodora Meerman. Hij werd 1 Oct. 1709 te Leiden student en promoveerde er in 1713 op een *Diss. de advocatis*. Hij vestigde zich daarna in zijn geboortestad, waar hij pensionaris werd en bewindhebber der O.-I. Compagnie. Hij beoefende de dichtkunst en gaf met P. Boddaert en P. de la Rue onder de zinspreuk *Fugant Carmina Curae* eenige middelmatige dichtstukken in het licht onder den titel: *Dichtlievende Tijdkortingen, bestaande in gedichten van verscheidene stoffen* (Leiden 1717, 1718 herdrukt in 2 dln. 1728). Van één dezer gedichten vindt men een beoordeeling door Bilderdijk in de oefeningen van het genootschap: *Kunst wordt door arbeid verkregen* (1776). Steengracht was zeer vermogend en kreeg door leeningen aan den Koning van Pruisen aanzienlijke goederen in het land van Cleef, o.a. de heerlijkheid Moyland.

Hij huwde te Vlissingen 29 Mei 1718 met A n n a C a t h a r i n a v a n P e r e (van moederszijde afstammelinge van M.A. de Ruyter), vrouwe van

O.- en W.-Souburg, geb. te Vlissingen in 1700, overl. te Middelburg 9 Oct. 1723, begr. in de Oude Kerk, dochter van Cornelis, heer van O.- en W.-Souburg, en van Anna Somer. Uit dit huwelijk sproten twee zoons, Mr. Adriaan (2) en Mr. Cornelis, die beiden vóórgaan.

Zie: *Jaarb. Nederl. Adel* III (1890), 197, IV, 309; Frederiks en v.d. Branden, *Biog. Wdb.*, 755; Kobus en de Rivecourt; Witsen Geysbeek, *B.A.C. Wdb.* V, 229; Nagtglas, *Levensb. v. Zeeuwen*, 697; de la Rue, *Gel. Zeel.*, 99; v. Doorninck, *Anon. en Pseud.* no. 4526.

Regt

[Steengracht, Mr. Johan (4)]

STEENGRACHT (Mr. Johan) (4) of Jan, heer van Oosterland, 's Heer Jansland en Oosterstein, geb. te Veere 30 April 1727, overl. te Middelburg 26 Oct. 1785, zoon van Mr. Nicolaas (1), hierna, en van Anna Maria Spiering.

Hij werd raad te Veere, advocaat-fiscaal der Admiraliteit van Zeeland en kiesheer te Middelburg. In 1782 werd hij, volgens de *Gedenkschr.* van van Hardenbroek, verdacht in geheime briefwisseling met Engeland te staan, ja, weinigen twijfelden aan de echtheid dier mededeeling. Als gevolg daarvan werd zijn huis bewaakt en zijn gangen nagegaan. ‘Het kon hem den kop kosten’. De aanbrenger der zaak, ‘van andere zijde bewerkt’, trok wel zijn woorden in, ging al dan niet vrijwillig naar Duinkerken, maar verklaarde later ‘dat 't toch wel waar was’. Welke gevolgen deze zaak voor Steengracht heeft gehad vinden wij bij van Hardenbroek niet vermeld; wel wordt de minder gunstige indruk, dien wij van S. ontvangen in dl. V, 226 versterkt als wij hem daar als ‘logenaar en valsch mensch’ vinden aangeduid.

Hij huwde te Oosterland 18 Febr. 1754 met Jacoba Magdalena Ockerse, vrouwe v. Oosterland, 's Heer Jansland en Oosterstein (1731-1772), dochter van Mr. Anthony en van Joh. Jac. Loncque. Zij wonnen 6 kinderen, waarvan er 4 jong overleden. Jhr. Mr. Nicolaas (2) volgt; Cecila Maria S. huwde eerst met Johan Pieter Lantsheer, vervolgens met Mr. Abraham van Doorn.

Zijn door J. Appelius geschilderd portret was bij jhr. Steengracht op huize Duivenvoorde te Voorschoten.

Zie: *Nederl. Adelsb.* (1917), 333; *Jaarb. Ned. Adel* III, 205, 206; van Hardenbroek, *Gedenkschr.* IV, 24, 33, 37, 80, V, 226.

Regt

[Steengracht, jhr. Mr. Johan (5)]

STEENGRACHT (jhr. Mr. Johan) (5), of Steengracht van Oostkapelle, heer van Oosterland, Sirjansland, Oosterstein, Moyland, Till, Ossenbruck en Oostkapelle, geb. te Middelburg 11 Juli 1782, aldaar gedoopt 21 Juli, overl. te Parijs 17 Dec. 1846, zoon van jhr. Mr. Nicolaas (2), die volgt, en van Johanna Petronella van der Poort, vrouwe van Oostkapelle.

Hij werd 16 Mei 1799 student te Utrecht en vestigde zich na zijn promotie te 's Gravenhage. In 1811 woonde hij op den Vijverberg en was in dat jaar, bij het bezoek van Napoleon aan den Haag, de gastheer van den minister van buitenlandsche zaken: Maret, hertog van Bassano. Steengracht werd 5 Aug. 1811 municipale raad, 17 Nov. 1813 provisioneele raad en was van 2 Jan. 1816 tot 24 Mei 1818 lid van den raad.

Steengracht, groot kunstkenner en zelf in het bezit van een vermaarde schilderijenverzameling, werd bij K.B. van 26 Juni 1816 benoemd tot directeur van het Koninkl. Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage (Mauritshuis), met J.W. P i e -

n e m a n als onderdirecteur. Hij nam dit ambt waar tot 1841, toen hij werd opgevolgd door J.Z. M a z e l , secretaris-generaal van buitenlandsche zaken.

Steengracht gaf over de aan zijn zorgen toevertrouwde verzameling een werk uit: *De voornaamste schilderijen van het Koninkl. Kabinet te 's Gravenhage, in omtrek gegraveerd, met derzelver beschrijving* ('s Gravenhage, Alg. Landsdrukkerij, 1826-1830, 8°, 4 stukken). Het bevatte 100 gravures naar de teekeningen van H e i d e l o f f (inspecteur bij het museum 1827, 1828, onderdirecteur 1829 tot 1837.) Van dit werk bestaat ook een uitgaaf met franschen tekst.

Jhr. Steengracht huwde te Doorn 21 Nov. 1804 met C o r n e l i a J o h a n n a v a n N e l l e s t e y n (1782-1842), dochter van Mr. C o r n e l i s , heer van Broeckhuysen, en van C o r n e l i a A d r i a n a M a r i a v a n B r o n k h o r s t . Uit dit huwelijk sproten 6 kinderen, waaronder jhr. H e n d r i k S t e e n g r a c h t v a n O o s t e r l a n d (1808-1875), grootmeester van het koninklijk huis.

Zie: A. B r e d i u s e n C. H o f s t e d e d e G r o o t , *Catal. raisonné des tableaux et de sculptures* (*Mauritshuis*) (1895), XV, XVIII, XXI; I m m e r z e e l III, 113; *Jaarb. Ned. Adel* III, 211; *Nederl. Adelsb.* (1917), 333; *Die Haghe* (1893), 78, (1908), 246, 248, 252.

Regt

[Steengracht, Mr. Nicolaas (1)]

STEENGRACHT (Mr. Nicolaas) (1), geb. te Middelburg 20 Mei 1699, overl. te Middelb. 28 Febr. 1756, begr. in de Oude Kerk, zoon van Mr. Adriaan (1), hiervóór, en van M a r i a T h e o d o r a M e e r m a n .

Hij studeerde sedert 19 October 1718 te Leiden en promoveerde te Leiden in 1720 op een *Disp. jur. inaug. de vulgari et pupillari substitutione*. Hij werd pensionaris, raad, schepen en burgemeester van Veere, daarna rekenmeester ter provinciale rekenkamer, later gecommitteerde raad en raad ter Admiraliteit van Zeeland, gedeput. ter vergadering der Staten van Zeeland en extra-ordinaris gedeputeerde ter vergadering der Staten-Generaal. Hij kwartileerde zijn wapen met dat van Meerman en huwde te Middelburg 27 Dec. 1724 met A n n a M a r i a S p i e r i n g , geb. te Delft 20 April 1708, overl. te Middelb. 20 Dec. 1747, dochter van Mr. J o h a n en van C e c i l i a M a r i a V e r h e y e . Uit dit huwelijk sproten 8 kinderen, o.a. Mr. Adriaan (3), die vóórgaat.

Zijn portret met vrouw en drie kinderen, geschilderd, door Ph. van Dijk, was bij jhr. Steengracht op huize Duivenvoorde te Voorschoten.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III, 200, 201; *Nederl. Adelsboek* (1917), 332, 333.

Regt

[Steengracht, jhr. Mr. Nicolaas (2)]

STEENGRACHT (jhr. Mr. Nicolaas) (2), of S t e e n g r a c h t v a n O o s t e r l a n d , heer van Oosterland, Sirjansland en Oosterstein, geb. te Middelburg 27 Nov. 1754, en gedoopt 1 Dec., overl. te 's Gravenhage 13 Dec. 1840, zoon van Mr. J a n of J o h a n en van J a c o b a M a g d a l e n a O c k e r s e .

Hij studeerde sedert 1772 te Utrecht en werd na zijn promotie raad en advocaat-fiscaal der Admiraliteit van Zeeland. Hij bezat o.a. het huis Lammerenburg bij Vlissingen, verliet bij de omwenteling van 1795 het gewest, waar zijn geslacht zich zoo verdienstelijk had gemaakt, en vestigde zich te 's Gravenhage. In 1811 woonde hij in het Voorhout; tijdens het bezoek van Napoleon aan den Haag, 24

Oct. 1811, werd de prefect van het paleis, baron de Bausset, bij Steengracht gehuisvest. Bij Kon. Besl. d.d. 28 Aug. 1814, n°. 14 werd hij benoemd

in de ridderschap van Zeeland. Hij werd lid van de Eerste Kamer der St.-Gen. en staatsraad i.b.d. en huwde te Middelburg 29 Nov. 1777 Johanna Petronella van der Poort, vrouwe van Oostkapelle (1755-1783), dochter van Mr. Johan Gualtherus en van Johanna Susanna van der Mandere. Uit dit huwelijk sproot slechts één zoon, jhr. Mr. Johan (5) Steengracht van Oostkapelle, die vóórgaat.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III, 206 en 207; *Nederl. Adelsboek* (1917), 333; *Die Haghe* (1893), 78; Nagtglas, *Levensb. v. Zeeuwen*, 698.

Regt

[Steenoven, Cornelis]

STEENOVEN (Cornelis), geb. te Amsterdam 1662, gest. in 1725, zoon van Dirk Hendrixsz. Steenoven en van Margarita Verwers, beiden van Amsterdam en verwant aan de bekende geslachten van Bronkhorst en van Outshoorn. Hij genoot in zijn geboortestad het voorbereidend onderwijs voor de hoogeschool. Daar hij zich aangetrokken gevoelde tot het geestelijk ambt, trok hij in 1679 naar de leuvensche universiteit, waar het kapittel van Utrecht een college bezat, ‘den Hoogen Heuvel’, tot volledige opleiding van geestelijken. Een dergelijke inrichting, ‘Pulcheria’, had daar het haarlemsche kapittel. In 1685 vertrok hij naar Rome, waar hij 4 jaar later den doctorstitel in de theologie deelachtig werd. Naar zijn vaderland teruggekeerd stelde de aartsbisschop, Petrus Codde, hem aan tot kapelaan te Amersfoort; van daar werd hij verplaatst naar Amsterdam, tot hij in 1693 als pastoor te Amersfoort terugkeerde. Een blijk van het groote vertrouwen, dat men in hem stelde, was zijn verkiezing tot kanunnik in 1700. Ook Codde prees hem als een ijverig, werkzaam, vroom man, zonder eerzuchtige bedoelingen, maar steeds op zijn post, waar zijn plichtsgevoel hem riep. Om een eind te maken aan het langdurig herderlooze tijdperk, dat, naar vele Katholieken hier te lande toen meenden, de utrechtsche katholieke kerk in haar bestaan bedreigde, aanvaardde hij in 1719 in weerwil van zijne zwakke gezondheid het ambt van algemeen vicaris. Hij werd toen tevens pastoor te Leiden. Zijn verkiezing in 1723 door de acht kanunniken van het kapittel van Utrecht tot aartsbisschop was de bekroning van zijn levensarbeid. De wijding geschiedde door D.M. Varlet, titulairen bisschop van Babylonië (overleden 1742). Reeds in 1725 overleed Steenoven, opgevolgd door Cornelis Johannes Barchman Wuytiers.

De amersfoortsche humanistenschool, het college genaamd, en het daaraan in 1735 verbonden seminarie, welke beide inrichtingen nog bestaan en de oud-roomsche Kerk van priesters voorzien hebben, zijn nog altijd een herinnering aan het kortstondig kerkelijk bewind van dezen uitstekenden prelaat.

Zijn portret is gegraveerd door J. Folkema.

Zie: Berends, Wijker, van Harderwijk, Copper en Lagerwey, *Gedenkboek* 1723-1923 (Utrecht 1923); R. Bennink Janssonius, *Geschiedenis der Oud- Roomsch Katholieke kerk in Nederland* ('s Gravenhage 1870); G.J.P.J. Bolland, *De kerk van Utrecht* (Leiden 1900); W. Kemp, *Kort historisch verhaal van 't gene de Kerk van Utrecht wedervaren is* (Amsterdam 1719).

Bartelds

[Stegen, Servatius van der]

STEGEN (Servatius v a n d e r), geb. te Breda, priester, baccalaureus in de theologie, overleed te Norderwijck 30 Nov. 1656 op St. Andries. Gedurende 18 jaar stond hij in het St. Elisabethsgasthuis te Antwerpen de arme zieken bij. Sinds

1635 als onderpastoor van den gasthuispastoor, Petrus van Hees, van 's Hertogenbosch, en na diens vertrek 1643 als deservitor, omdat over de benoeming een verschil bestond. Febr. 1653 werd Serv. v.d. Stegen pastoor in Norderwijck, welke parochie hij drie jaar bestuurde. Hij werd begraven in zijn parochiekerk. Zijn grafschrift is vermeld in *Graf- en Gedenkschr. Antw.* IV, 387.

Fruytier

[Stempels, Gerard]

STEMPELS (Gerard) of Stempelius, geb. te Gouda, was kanunnik van St. Joris en domvicaris te Keulen, waar hij tevens keurvorstelijk mathematicus was. Omstreeks 1580 deed hij copieën van prenten van Dürer graveeren (ook Jan Sadeler heeft voor hem gegraveerd), terwijl Chrispijn van de Passe hem een gravure opdroeg. In 1587 gaf hij uit een *Itinerarium Belgicum* en ongeveer tegelijkertijd een *Geographica descriptio territorii et dominii Kerpensis et Lommerschum.* Op het Rijksarchief heeft men in handschrift d.d. 19 Febr. 1598 zijn kaart van de heerlijkheden gelegen aan de Maas tusschen Maastricht en Luik (Hingman, *Inventaris* II (1871), no. 3832). Ook vond hij een hemelglobe van een nieuw model uit en een eenvoudiger middel om de hoogte der sterren te meten. Op aanbeveling van prins Maurits werd hem bij resolutie d.d. 21 Juli 1598 door de Staten-Generaal octrooi verleend voor een geschrift, dat wel hetzelfde is als dat, hetwelk door S. en A. Zelst weldra werd uitgegeven als *Utriusque astrolabii tam particularis quam universalis fabrica et usus* (Leodii 1602) en dat twee herdrukken (Amst. 1619 en Arnhem 1629) beleefde.

Zie: Walvis, *Beschrijving van Gouda* I, 229; Merlo, *Kunst und Künstler in Köln* (Köln 1850); Kramm, *Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders* V (1861), 1571-1572 en Wurzbach, *Niederländisches Künstlerlexikon* II (1910), i.v.

de Waard

[Steur, Arnoldus Willemsz.]

STEUR (Arnoldus Willemsz.) (verkeerd Sieur genaamd in Quétif et Echard, *Script. ord. Praed.* en in *Biogr. Nat. Belg.* XXII (1920), 389), was geboren te Antwerpen omstreeks 1590 en overleed te 's Gravenhage 9 Febr. 1669. Omstreeks 1610 trad hij in het klooster St. Paulus van de orde der Predikheeren te Antwerpen. Bij zijn dood was hij jubilarius en sinds 45 jaar werkzaam in de hollandsche missie, dus sinds 1624 en niet 1616 zooals in *Biogr. Nat.* Te voren had hij een vlaamsch werkje uitgegeven: *De lelie der maegdelyke suyverheit* (Antw. Guil. van Tongeren 1622). Eerst was Arnoldus werkzaam in de missie te Groningen, waar juist de laatste predikheer van het klooster te Groningen, P. Walters, was gestorven, toen hij daar 1624 aankwam. Hij moest niet alleen de Katholieken bijstaan maar ook zorg dragen voor eenige inkomsten van het klooster aldaar in handen van eenige burgers. Zeven jaar verbleef hij te Groningen, met ijver en liefde in het verborgen werkend onder de vervolgde Katholieken, die hem lang konden beveiligen tegen de nasporingen der politie. Ten laatste werd hij, toen hij op een avond thuis kwam, gevangen genomen en naar de wacht gesleept, 1630. De huisheer werd met een geldboete gestraft. De tusschenkomst van den bisschop van 's Hertogenbosch, Ophovius, werd ingeroepen. Tegen een hoog losgeld werd Pater Steur nog in 1630 vrijgelaten, maar verbannen uit Groningen en Groningerland. Hij zorgde voor een opvolger te Groningen en bleef daarna werkzaam in de missie te 's Gravenhage, waar hij onder

de hoede stond van den gezant van Venetië, en steeds met zijn vadersnaam Willemsens genoemd werd.

Zie: de Jonghe, *Belgium Dominicanum* 103, 239; *Graf- en Gedenkschr. prov. Antw.* V, 128;

Archief gesch. aartsbisdom Utrecht VI, 14, XI, 99, XII, 206, XXVII (1911); *De voormalige statie der Dominicanen te Groningen*, 168-172, 252.
Fruytier

[Stieneker, Jan Willem Gustaaf]

STIENEKER (Jan Willem Gustaaf), geb. te Groningen 13 Nov. 1840, overl. te Zutfen 12 Oct. 1888, was de zoon van een infanterie-officier. Na van 1857 tot 1861 aan de Koninklijke Academie te Delft gestudeerd te hebben, verkreeg hij in laatstgenoemd jaar het diploma van burgerlijk ingenieur. Hij werd bijna onmiddellijk volontair bij den aanleg der Staatsspoorwegen en vervolgens bij beschikking van den minister van binnenlandsche zaken van 25 Juni 1862 tot opzichter 5e klasse, en bij die van 1 Aug. 1863 tot adjunct-ingenieur bij dien aanleg benoemd.

Onderwijl nam hij deel aan het vergelijkend examen voor den waterstaat en werd hij bij beschikking van denzelfden minister van 7 April 1863 met ingang van 1 Mei d.a.v. benoemd tot surnumerair bij den waterstaat. Hij werd toegevoegd aan den inspecteur F.W. Conrad (dl. II, kol. 314) en werd bij Koninkl. besl. van 20 Juli 1864 met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd tot aspirant-ingenieur. Als zoodanig werd hem met 1 Maart 1866 de dienst in het arrondissement Breskens opgedragen, dien hij 1 Mei 1867 verwisselde met dien in het arrondissement Roermond. Op 26 April 1867 werd hij met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd tot ingenieur 2e klasse. Op 1 Juli 1870 werd hij naar Maastricht, op 1 Jan. 1872 naar Terneuzen overgeplaatst. Op 8 Mei 1876 werd hij met ingang van 1 Juni d.a.v. bevorderd tot ingenieur 1e klasse.

Te Terneuzen heeft hij de ontwerpen gemaakt voor eene verbetering van het nederlandsche gedeelte van het kanaal van Gent naar Terneuzen. Alvorens hieromtrent de noodige schikkingen met België gemaakt waren, werd Stieneker met ingang van 1 Juli 1877 te Nijmegen geplaatst en belast met den dienst in het 1e rivierarrondissement. Behalve de zeer belangrijke verbeteringen aan de rivier de Waal, die met den Boven-Rijn dit arrondissement uitmaakte, werd hem ook de leiding opgedragen van de stroomsnelheidsmetingen op den Boven-Rijn, de Waal, het Pannerdensch Kanaal den Beneden-Rijn en den Gelderschen IJsel, die door zijn ambtsvoorganger R.O. van Manen waren aangevangen. De uitkomsten zijn in de *Verslagen aan den Koning over de Openbare werken* van 1878 en 1879 opgenomen. Zonderling was het, dat zij op voorstel van H.S.J. Rose (dl. IV, kol. 1166) nog weder onveranderd zijn opgenomen in de *Verhandelingen Koninklijk instituut van ingenieurs* van 1879-1880; zij beslaan daarin met die, in 1875 en 1876 door C.F.M.H. Schnebbelie op de Maas gedaan, een afzonderlijk gepagineerd tweede deel.

Stieneker werd in het begin van 1888 door eene zielsziekte aangetast, waarvoor hem 20 Febr. van dat jaar verlof uit den Rijksdienst verleend werd. Hij overleed in een gesticht.

Hij was ongehuwd.

In *De Ingenieur* van 20 Oct. 1888 wordt hij herdacht; zijn portret komt voor in dat blad van 1 Dec. 1888.
Ramaer

[Stolck, Joris Adriaensz van]

STOLCK (Joris Adriaensz v a n) vertrok op ‘De Trouw’ met de vloot van Mahu en de Cordes 1598 uit Rotterdam, werd door de Portugeezen gevangen genomen op Tidor en naar Manilla gebracht. Hij vertoefde een jaar bij de Comacinas, een

volksstam op de Philippijnen, vijandig tegen de Spanjaarden. Het is niet duidelijk, of hij met de Spanjaarden hen bestreed of dat hij tot hen overgeloopen was. Hij werd uitgeleverd tezamen met anderen in spaansche gevangenschap tegen den Admirant;

in het vaderland teruggekeerd deed hij een korte mededeeling over de Philippijnen.

Zie: *De reis van Mahu en de Cordes door de straat van Magalhaẽs naar Zuid-Amerika en Japan* 1598-1600, uitg. F.G. Wieder ('s Gravenhage 1923) 1, 65, 70, 127, zijn bericht 311 vlg.

Kossmann

[Storm van 's Gravesande, geslacht]

STORM VAN 'S GRAVESANDE (geslacht). Dit thans nog bestaande patricische geslacht voert zijn oorsprong terug tot het jaar 1270, toen een zijner leden zitting kreeg in de regeering van Delft, dat in 1240 door den roomschkoning graaf Willem II met een stadscharter begunstigd was. Daarvan hebben zij steeds van vader op zoon deel uitgemaakt. Een dezer, Laurens, zag wel te Delft het eerste levenslicht (1605), maar vestigde zich al spoedig in 's Hertogenbosch, de hoofdstad van het generaliteitsland Staats-Brabant. Daar was hij van 1640-1685 raad en regeerend schepen, tevens controleur van 's lands convoyen en licenten en opziener-generaal over het laden der uitheemsche lakens. Zijn derde zoon, Dirk, volgde zijn vader in deze belangrijke ambten op en bekleedde bovendien het ambt van rentmeester der domeinen en geestelijke goederen van den Prins van Oranje. Ook was deze ontvanger-generaal van de beurzen en andere beneficiën voor de studiën bestemd in de stad en Meijerij van den Bosch. Van zijn tien kinderen was de oudste zoon Pieter (1683-1725), die dezelfde ambten als zijn vader heeft bekleed. Ook de tweede zoon Ewout Hendrik (1684-1750) bleef in den Bosch gevestigd. Hij werd daar advocaat, schepen, lid der vroedschap en ontvangergeneraal van de beurzen tot de studiën gedestineerd. Hij huwde in 1722 met Joanna Charlotta, barones Boyd of Kilmarnock, geb. te 's Hertogenbosch 1694, gest. 1781. Haar vader was naar alle waarschijnlijkheid James Graham of Killearn, kapitein in Sir Charles Graham's infanterieregiment der Scots Dutch Brigade. Deze James was de tweede zoon van William, den tienden lord Boyd, die in 1661 tot de waardigheid van Earl of Kilmarnock verheven was en in hetzelfde jaar overleed. Uit dit huwelijk zijn gesproten alle leden van dit nu nog hier te lande voortbestaande geslacht. Voor den derden zoon van Dirk, Willem Jacob (1688-1742), geleerde van europeesche vermaardheid, die zich alleen 's Gravesande noemde, raadplege men dl. VI, kol. 623.

Zie: de Villiers, *Storm van 's Gravesande. Zijn werk en zijn leven uit zijne brieven opgebouwd* ('s Gravenh. 1920); Rietstap, *Heraldieke Bibl.*, 121-133; Balfour Paul, *The Scots peerage*; Ferguson, *Papers illustrating the history of the Scots brigade in the Netherlands* 1576-1782 (Edinburg 1892).

Bartelds

[Storm van 's Gravesande, Laurens]

STORM VAN 'S GRAVESANDE (Laurens), geb. te 's Hertogenbosch 12 October 1704, gest. op de plantage Soestdijk in Demerary, 14 Augustus 1775. Hij was de oudste zoon van Pieter en van Alpheda Louisa van Luchtenburg, die, op zeventienjarigen leeftijd gehuwd, in 1711 overleed. In 1713 hertrouwde zijn vader met Ernestine Henriëtte, dochter van Adriaan van Bronkhorst, burgemeester van Utrecht. In 1721 nam hij dienst in het staatsche leger, waarin hij het zeker ver gebracht zou hebben, te oordeelen naar de woorden van den kapitein-generaal, den Prins van Oranje Willem IV: 'was UE. hier gebleven, was UE. immers een van onze generaals.' In gelijken geest liet kolonel van Pallandt zich

uit. Deze betuigde, dat ‘hem mijn avancement hartelijk lieff en aangenaam was, maar teffens hem

seer leed deed een sijner beste officieren te moeten verliesen'. Na een ruim zeventien jarigen militairen dienst nam hij zijn ontslag als officier om in dienst te treden bij de W.I.C., die hem aanstelde tot secretaris-boekhouder in de kolonie Essequebo, waartoe hij October 1737 voor de Kamer te Middelburg beëedigd werd. Cedant arma togae, maar het soldatenhart behield hij. Verwachtten de heeren bewindhebbers berichten over suikeropbrengst te zullen ontvangen, hij bracht hen op de hoogte van den toestand der bezetting en die der forten. Stipt en ijverig civiel-ambtenaar als hij was, vond hij toch nog tijd om toezicht te houden op den bouw van het nieuwe fort Zeelandia, op Vlaggen-eiland, een der talrijke kleine eilanden in den mond der Essequebo. Die vrijwillig op zich genomen taak zag hij weldra met goeden uitslag bekroond. Voortdurend heeft hij bij de Compagnie op de uitzending van een flink garnizoen aangedrongen om behalve de steeds dreigende Spanjaarden ook de talrijke vaak muitende slaven te weerstaan en ontzag in te boezemen.

Buiten zijn gewone werkzaamheden vond hij tijd voor het overdenken van handels- en ontginningstochten in de zuidelijke binnenlanden. Op het verkrijgen van vasten voet in de bovenlanden van Guyana was al spoedig al zijn belangstelling gericht. De expeditie onder Horstman moge door diens verdwijning of verraad niet de vruchten afgeworpen hebben, die hij er zich van voorgesteld had, de door H. gemaakte teekening van het gebied der Roepoenoeni en Rio Branco, die in hoofdzaak de werkelijkheid zeer nabij komt, was de eerste kaart, die de geografen omtrent het land tusschen de Essequebo en de Amazone hebben ingelicht, dank zij vooral den grooten franschen aardrijkskundige Jean-Baptiste d'Anville (1697-1782), die klaarblijkelijk met Storm van 's Gr. in aanraking is geweest. Ook heeft deze tocht ertoe bijgedragen om ons gezag later in zuidelijke richting uit te breiden en nog steeds geldt deze expeditie als een bewijs der nederlandsche ondernemingszucht en van pionierswerk in het brongebied van de Roepoenoeni en de Takoetoe. Het plan tot mijnontginning aan de Cayoeni schijnt S. den commandeur in 1738 het eerst te hebben voorgesteld. Zes maanden later werd een kist ertsen en steenen naar Nederland tot onderzoek opgezonden. In 1739 bereidde hij er zich reeds op voor om deze rivier op te varen naar het Blauwe gebergte ten einde er metalen te zoeken, doch de W.I.C. zond zelf een mijningenieur uit (1740), wiens rapport van 1741 dagteekent.

Ook een nieuwe nederzetting in Demerary behoorde tot zijn vèrstrekkende plannen. Zijn kantoorwerk leed er niet onder. 'Hoewel noyt boekhouden geleerd had, syn deselve steeds goed en in behoorlyke ordre bevonden'. Na den dood van den commandeur Hermanus Gelskerke (1729-42), viel de keuze der koloniale raden voor een opvolger begrijpelijkerwijs op den werkzamen, bekwamen secretaris, die deze aanstelling 13 April 1743 door de Kamer van Zeeland bevestigd zag. De Compagnie bepaalde zich, helaas, tot deze ontegenzeggelijk verdienstelijke daad, maar de haast stelselmatige verwaarloozing der kolonie hield aan. In zijn gebied had hij den strijd aan te binden tegen een oppositie-partij, die zijn hervormingsplannen trachtte te dwarsboomen en hem het leven zoo verbitterde, dat hij eind 1746 zijn ontslag indiende, hetgeen hij acht maanden later herhaalde. Traktementsverhooging, de aanstelling van zijn zoon tot assistent en een verklaring van groote tevredenheid over zijn bestuur deden hem alsnog aanblijven. Doch in Maart 1749 meende hij de Bewindhebbers mondeling te moeten inlichten

omtrent den onhoudbaren toestand van weerloosheid der kolonie. Na verleend verlof en behouden overkomst bood S. de Vergadering te Middelburg een uitvoerig verslag aan. Ook wendde hij zich tot den pas gekozen gouverneur-generaal der W.I.C., prins Willem IV, die hem vriendelijk en vol belangstelling te woord stond, tot graaf Willem Bentinck (1704-74), heer van Rhoon en Pendrecht (I, 301), bekwaam, invloedrijk staatsman en tevens patroon van Essequebo en Demerary, tot Robert d'Arcy, graaf van Holderness (1711-78), die van 1749-51 de engelsche ministre plenipotentiair in den Haag was en door zijn huwelijk met Maria, dochter van Frans Doublet, lid der Staten van Holland, hier veel relaties had, tot den heer Frederik Hendrik baron van Wassenaar (II, 1521), baljuw van den Haag. Nog vele andere invloedrijke mannen in de republiek toonden hem hunne genegenheid. De Compagnie verhief hem tot den rang van directeur-generaal, benoemde zijn oudsten zoon tot commandeur der pas gestichte volkplanting Demerary, maar drong krachtig bij hem aan op de toepassing der 'groote reforme', die feitelijk neerkwam op een stelsel van misdadige bezuiniging, dat later de ondergang is geworden van het levenswerk van dezen zoo buitengewoon verdienstelijken man.

Na zijn tweejarige afwezigheid vond hij bij zijn terugkomst (1752) zijn invloed er niet op vooruitgegaan. Zijn plaatsvervanger Adriaan Spoors, een bekwaam doch onhandelbaar man, had men hem ter zijde gesteld in het bestuur over de drie plantages der Compagnie, waar nog bij kwam, dat de planters en hun aanhangers S. sedert zijn verblijf in Europa als het werktuig der hen verwaarloozende en baatzuchtige Compagnie waren gaan beschouwen. Gelukkig ontbrak het niet aan lichtzijden in zijn bestaan, die hem staande hielden te midden van veel tegenwerking en veel huiselijk leed, veroorzaakt door het verlies van vrouw en kinderen. De opkomst van Demerary schonk hem groote voldoening. Daartoe had vooral bijgedragen het groot aantal engelsche suikerplanters, wier vestiging S. bevorderde, daar zij geld en energie in de kolonie meebrachten. Hun verzoek om godsdienstoefeningen in hun eigen taal te mogen houden werd terstond door hem ingewilligd. De strijd tegen het ontduiken der engelsche schippers van de door de Compagnie vastgestelde invoerrechten was wel is waar iets, dat zijn voortdurende zorg eischte, maar de directeur-generaal moest in zijn hart toch toegeven, dat zonder den engelschen import de toestand vaak onhoudbaar zou geweest zijn. Twee britsche kolonisten prijst hij in zijn rapporten aan de zeeuwsche kamer in het bijzonder: Gedney Clarke in Demerary en William Croydon in Essequebo, beiden afkomstig uit Barbados. Hij noemt hen: 'braeve en eerlyke lieden van veel nut en voordeel voor de colonie, welkers welweezen haer ter harten gaet'. Het smokkelen hunner landgenooten zit hem echter dwars, want in één adem gaat hij voort: 'maar waeren wy alle d'andere Engelschen quyt en hadden wy Nederlanders of Duytschers in de plaets, het verlies zoude niet groot zijn maar integendeel .... de smokkelarije een eynde nemen'. Hij was pro- noch anti- engelsch. Slechts door de belangen der Compagnie liet hij zich, als haar eersten dienaar, leiden. Hij prees echter, waar te prijzen viel, wat hem de erkentenis ontlokte: de Engelschen, die zich hier reeds neer hebben gezet, sparen moeite noch vlijt noch onkosten. Gelukkig kon hij er bijvoegen dat de overige planters hun voorbeeld begonnen te volgen. In den ondernemenden, energieken Clarke vond hij een man naar zijn hart. Door S. aangemoedigd,

legde hij in 1753 zijn plannen ter bevordering der welvaart dezer kolonie aan de zeeuwsche kamer voor, die in haar groote behoudzucht er geen oogenblik aan dacht om hierop in te gaan. Dat Clarke het eerlijk meende, toonde hij in 1763, toen door zijn tijdigen bijstand de kolonie gered werd voor een ramp, die Berbice getroffen had, waar een algemeene slavenopstand was uitgebroken, waardoor de gouverneur Simon van Hoogenheim en alle planters met achterlating van alles hun heil in de vlucht moesten zoeken, nadat het daar aanwezige fort in handen der opstandelingen gevallen was. Een langdurige epidemie; de schandelijke verwaarloozing dezer kolonie door de z.g. 'Sociëteit', d.i. sinds 1682 de nieuwe W.I.C. met hare twee partners: de stad Amsterdam en de familie van Aerssen van Sommelsdijk; het totaal afwezig zijn van letterlijk alles, wat voor het levensonderhoud der zwarte arbeiders noodig was, had dezen tot een opstand gedreven, die ontzettend veel leed, enorme stoffelijke schade, moord en brandstichting ten gevolge had. Ds. Ramring en de zijnen, de geheele familie Nicolas, de directeur Hoerle, juffrouw George met haar zeven kinderen en vele anderen vielen als slachtoffers hunner wraak. Slaven, inboorlingen en kolonisten beseften de zwakheid van het nederlandsche gezag. Storm kan in dezen geen verwijt treffen. De geheel onvoldoende legermacht, die hem ten dienste stond, maakte zijn positie uiterst hachelijk; ook Demerary en Essequebo hing een dergelijk lot boven het hoofd. Toen de ramp in Nederland bekend was, moest de dir.-gen. al spoedig schrijven: het gezonden secours is zoo gering naar de grootheid van het gevaar. Het vertrouwen der Heeren in hun landvoogd moet wel groot geweest zijn, als zij durven schrijven, dat zij 'sig flatteeren het gevaer voor den ontvangst derselve sal weesen verdweenen'. Dank zij Storm's wijs beleid en rustelooze werkzaamheid is het gevaar inderdaad bezworen, nochtans is het begrijpelijk dat zijn hooge post hem begon te mishagen. Daarbij kwamen koortsen zijn krachtig gestel ondermijnen. De bekwame secretaris Adriaan Spoors verloor het gezichtsvermogen; Bercheyck, de commandeur van Demerary, kwam te overlijden, waardoor beider werkzaamheden nu bovendien nog grootendeels op zijn schouders neerkwamen. In de vacature-Spoors werd niet voldoende voorzien, en de nieuwe commandeur van Demerary, van den Heuvel, stond in degelijkheid en geestkracht vooralsnog ver beneden zijn beide voorgangers. Geen wonder, dat hij verzocht van zijn ambt ontheven te worden (1763). De Bewindhebbers hadden er geen ooren naar, maar zonden een brief vol waardeering, vergezeld van een geschenk (gewoonlijk bestond dit uit een okshoofd wijn). In 1766 herhaalde hij zijn verzoek en toen zoo dringend mogelijk. Niet alleen tot de kamer van Zeeland, maar ook rechtstreeks tot den gouverneur-generaal der W.I.C., den stadhouder Willem V, richtte hij zijn aanvraag tot ontslag. Doch de aandacht der kamer van Middelburg en de Vergadering van bewindhebbers werd geheel in beslag genomen door het zoeken naar een oplossing der tusschen hen gerezen kwestie, of men al of niet de kolonies aan de Essequebo en Demerary voor het vrije handelsverkeer zou openstellen. Stapels papier schreef men er over vol, tot beide partijen tot het besluit kwamen om den erfstadhouder te verzoeken als arbiter op te treden in deze voor hen onoplosbare beginselkwestie. Niet geheel ten voordeele van Zeeland viel de uitspraak (1770) uit: vrije vaart werd toegestaan, maar eerst als dit gewest vooraf 16 schepen per jaar er heen gezonden had. En S. bleef maar aan zijn lot over-

gelaten; wel mocht hij moedeloos uitroepen: 'word het disput over de colonie noyt ten eynde gebragt? Moet ik oud en affgeslaaffd daar onder leyden? Twee en dertig jaaren gedient, moet ik teegen wil en dank, teegen mijn vermoogens in dienst gehouden worden,' zoo schreef hij in 1770. Het klinkt dan ook haast komiek, als het niet zoo gewetenloos was, diezelfde heeren Bewindhebbers te hooren klagen, wanneer zij op het punt staan hun trouwen onbaatzuchtigen dienaar het lang door hem gewenschte ontslag te verleenen, over kwade en ongeoorloofde directie, over gemis aan eerlijkheid, oplettendheid en menagie van den dir.-gen., den man, dien ze in levensbehoeften, defensiemiddelen, slaven, kortom, in alles gebrek hadden laten lijden. In die eeuw was de invoer van slaven nu eenmaal onvermijdelijk. Zelf voerden zij ze niet in en gingen hevig te keer tegen den invoer door de Engelschen. Ze zonden te weinig levensbehoeften, geen materialen voor de suikerfabricage en klaagden dan, dat de slaven te weinig kregen en de suikerproductie te gering was. In September 1771 moest S. schrijven, dat hij geen spijker meer heeft om iets vast te maken of de suikervaten toe te spijkeren en een maand later er weer op wijzen, dat de directeur van een der Compagnies-plantages twee suikercampagnes moest laten voorbijgaan, wijl hij geen druppel olie had, en er in de heele kolonie geen te verkrijgen was. In 1765 had hij al bericht geen vlag rijk te zijn om bij aankomst van vreemde schepen van het fort te laten waaien. In 1769 dienden de planters, schrijft Netscher (III, 909), een rekest in aan de St.-Gen. om vergunning voor vrijen invoer van slaven onder betaling van een zekere premie voor elken slaaf aan de W.I.C., maar bij missive van de Kamer van Zeeland (Febr. 1770) wordt S. hun groot ongenoegen betuigd, dat hij dit voor de Compagnie zoo ruïneuze verzoek heeft durven ondersteunen, terwijl hij tegelijk berispt wordt over het oogluikend toelaten van een lading vreemde slaven. Bij die belachelijke houding der Heeren zou men het haast tragisch kunnen noemen, dat Storm al hun klachten te ernstig opvatte. Doch klinkt er soms bitterheid uit zijn brieven, de eerbied jegens hen verliest hij nooit uit het oog. Nauwgezet blijft hij zijn zware taak vervullen en dat in een tijd, toen de dood steeds meer slachtoffers van zijn oorspronkelijk talrijk gezin eischte. Vooral het verlies zijner oudste dochter was voor den innig vromen man een harde slag in die moeilijke dagen, waarin zijn oude energie voor het laatst gelegenheid had zich te toonen, toen de door hem als onvermijdelijk voorspelde algemeene slavenopstand uitgebarsten was (Augustus 1772). Hij, die nooit in mannelijke eigenschappen te kort geschoten was, was ook nu weer op zijn post, hield moedig stand, wist gehoorzaamheid af te dwingen van zelfzuchtige, deloyale kolonisten en de ons welgezinde Caraïben te bewegen hem ter zijde te staan.

Het was hem een ware verlossing, toen eindelijk zijn opvolger George Hendrik Trotz, schoonzoon van Adr. Spoors en vroeger raad van justitie in Essequebo, den 27sten November 1772 op fort Zeelandia aankwam. Na de overgave van het bestuur, vertrok S. naar zijn plantage Soestdijk in Demerary, 20 K.M. ten Z. van het tegenwoordige Georgetown, waar hij in den ouderdom van 70 jaar en 10 maanden overleden is. De Compagnie verloor in hem een van haar beste gouverneurs, een man van beproefde onomkoopbaarheid, van uiterst ingetogen levenswandel, van rustelooze werkzaamheid in een afmattend, tropisch klimaat. Toen hij voor het eerst in de kolonie kwam, was hij wel niet geheel onbemiddeld, maar toch moest hij grooten-

deels rondkomen met zijn traktement van 500 gld. 's jaars, dat later ongevraagd op 800 is gebracht, benevens enkele kleine emolumenten. Zijn woonhuis heeft hij zelf moeten koopen uit eigen middelen of uit de profijten die de plantage afwierp, welke elk van 's compagnies dienaren na verkregen toestemming mocht bezitten. Fortuin heeft hij wel verspeeld, niet vergaard. Toen een zeker heer hem verzocht een aan het licht gebracht geval van slavensmokkelarij in den doofpot te doen, en hem daartoe 6000 gld. aanbood, wees hij dit fier af: liever alles verloren dan de eer. Hoe grievend moet het voor hem geweest zijn, dat de zoo zuinige Compagnie het salaris van zijn opvolger in 1773 van 800 op 1800 gld. bracht met nog 1200 gld. voor door hem nooit genoten tafelgeld, en den nieuwen bewindsman van de waarneming der drie in S. vereenigde betrekkingen van fiscaal, secretaris en vendumeester ontlastte door de aanstelling van drie afzonderlijke ambtenaren. Ook onze bondgenooten, de Caraïben, werden niet vergeten. Er kwam een zending kammen, kralen, mondtrompetjes en spiegeltjes voor hen, die zich bij de demping van den opstand onderscheiden hadden.

Zijn zeer ontwikkeld gevoel van eer maakte hem vaak overgevoelig ten opzichte van de kleinzielige praatjes der onbeduidende menschen om hem heen, aanvallen, die hij zeer goed op zijn grootheid had kunnen laten afstuiten. Zijn zoo hoognoodig autoritair optreden in de jaren vóór zijn verlof naar Holland, mist men vaak in de tweede periode van zijn bewind. Hij is in de vergetelheid geraakt, anderen hebben de vruchten van zijn levenstaak genoten. Het nageslacht heeft dit in onzen tijd erkend. Helaas is dit niet meer de hollandsche natie, die in 1796 tijdelijk, in 1814 voor goed het gebied zijner werkzaamheid voor zich zag verloren gaan.

In 1727 was L. Storm van 's Gravesande gehuwd met Lumea Constantia van Bercheyck, geb. 1708, gest. 1760. Zij schonk hem 10 kinderen, waarvan 3 in West-Indië geboren zijn. Twee kinderen waren overleden vóór zijn vertrek; van de overigen hebben er zes den volwassen leeftijd bereikt, w.o. twee dochters. Drie van zijn zoons hebben onder hun vader gediend, doch zijn vóór hem overleden. De beide dochters waren bij gebrek aan voldoend mannelijk personeel eveneens in kolonialen dienst, zij het dan ook niet officieel. Zijn zoons waren: Jonathan Samuel (1728-61), vaandrig in 1744, commandeur van Demerary in 1750, gehuwd met een dochter van Hermanus Gelskerke, den voorganger zijns vaders als commandeur van Essequebo. De tweede zoon Warnard Jacob (1729-52) werd in 1748 klerk op het kantoor van den secretaris, vergezelde zijn vader naar Europa, nam in 1752 zijn ontslag om het beheer over eenige particuliere landerijen te aanvaarden; nog in hetzelfde jaar kwam hij te overlijden. Zijn derde zoon Gerard Johan (1740-64), ging evenzoo in kol. dienst; in 1762 werd hij tot bevelhebber der militie benoemd. De jongste van de 6 zonen, die hij oorspronkelijk had, Jeremias, geb. 1749, werd in 1764 op 's lands ‘snauw van oorlog’ (een groot tweemastschip), de Zephier, voor zijn opvoeding naar Europa gezonden. In zijn schrijven van 12 Augustus 1766 beval de vader zijn zoon aan in de ‘protection et bonnes graces’ van den erfstadhouder Willem V. In 1768 wendde hij zich met hetzelfde doel tot graaf Willem Bentinck. In den allerlaatsten door hem nog onderteekenden brief, thans in 's Rijks archief, verzocht Laurens de W.I.C. voor dezen zoon een plaats als vendumeester in Demerary.

De dochters waren Maria Catharina (1734-71), geh. in 1756 met haar neef Laurens Lodewijk van Bercheyck (1731-64), den tweeden commandeur van Demerary. Na de mededeeling van den dir.-gen. dat zijn schoonzoon ‘zich doodgewerkt had’ in haar dienst, schonk de W.I.C. aan de weduwe een gift van 600 gld. Zij hertrouwde met Jan Cornelis van den Heuvel, den 3den commandeur van Demerary. Haar zuster Alpheda Louisa (1737-93) huwde (1766) met Johannes Bakker, militair commandant in Essequebo. Deze stierf in 1772. Zij hertrouwde met G.E. Meyerhelm, waarnemend commandeur van Essequebo van 1769-91.

Zie: de Villiers, *Storm van 's Gravesande. Zijn werk en zijn leven uit zijne brieven opgebouwd* ('s Gravenh. 1920, met een kaart waarop de door Horstman in 1739 en door Jansse in 1769 gevolgde route in de zuidelijke binnenlanden is aangegeven; de Villiers, *Storm van 's Gr. Voordracht gehouden voor H.H.M.M. de Koningin en de Kon. Moeder te 's Gravenh.* (London 1911); Harris and de Villiers, *Storm van 's Gr. The rise of British Guiana compiled from his despatches* (uitgaaf der Hakluyt Society, London 1911); Netscher, *Geschiedenis v.d. kol. Essequebo, Demerary en Berbice* ('s Gravenh. 1888); de Jonge, *Opkomst van het Nederl. gezag in O.- Ind.* I (1862); *Public Record Office* in Londen, gerangschikt onder de volgnummers C.O. 116, nos. 28-38, welke 11 deelen onder meer de rapporten bevatten van S. aan de W.I.C.; Rodway, *History of Brit. Guiana* I (Georgetown 1893); Strickland, *Documents and maps of the boundary question between Venezuela and Br. Guiana* (London 1896); *Documenten voorgelegd bij de arbitrage tusschen Gr. Britt. en Venezuela in* 1899, *en die tusschen Gr. Britt. en Brazilië in* 1906, aanwezig in 's Rijks-Arch. te 's Gravenh., met een atlas waarin 2 zeer goede kaarten van 1748 en 49, beide van S.' naam voorzien; *West- Indische papieren*, deel 599 in het Rijks-Arch.; *Buyten Lands Brieve-boek* 1765-68 in het Rijks-Arch.

Bartelds

[Story, Johannes Jacobus]

STORY (Johannes Jacobus), geb. te Maasbommel 2 Juli 1776, gest. te Oudshoorn 23 Juni 1842. Hij studeerde voor predikant te Utrecht, werd in 1791 te Oisterwijk beroepen, welke standplaats hij in 1804 met Domburg verwisselde. Zijn verblijf aldaar kenmerkte zich door voortdurende twisten met verschillende zijner gemeentenaren. Daar ter plaatse kerkeraad en gemeentebestuur met elkaar overhoop lagen naar aanleiding der vraag over het al of niet kosteloos gebruik maken der schepenbank in het kerkgebouw, had de kerkeraad het besluit genomen voorzichtigheidshalve geen dienst te houden om ongeregeldheden in de kerk te voorkomen. Toch schijnt die maatregel niet aan het doel beantwoord te hebben, daar de baljuw de hulp van militairen moest inroepen tot handhaving der rust. S. is zeven jaar in Domburg gebleven, waarna hij in 1811, 16 en 20 de beroepen naar Zuidzande, Heinkenszand en Grijpskerke aannam. In laatstgenoemde standplaats maakte hij het zoo bont, dat het provinciaal kerkbestuur van Zeeland zich gedwongen zag hem in 1832 voor onbepaalden tijd in zijn ambt te schorsen wegens het toegeven aan zijn driften en andere hoogst ernstige misdragingen. Hij heeft in het licht gegeven: *Treurig lot, den predikant J.J. Story, in kerkelijke procedures, door het classicaal bestuur van Middelburg en het provinciaal kerkbestuur van Zeeland toebereid*, met drie vervolgen in 1834, 35 en 36.

Zie: Nagtglas, *Levensberichten van Zeeu-*

wen II (1893), 716; Kesteloo, *Domburg in woord en beeld* (Middelburg 1913).
Bartelds

[Stouten, Simon]

STOUTEN (Simon), scholaster van de St. Servaaskerk te Maastricht, zoon van Jan en Cristina Bynen, afkomstig uit Zonhoven, overleed te Maastricht 2 April 1550. 1524 verkreeg hij door pauselijke benoeming eene prebende in het kapittel van St. Servaas. 1521-1537 was hij scholaster. Hij deed afstand van dit ambt toen hij gekozen werd tot praepositus equitaturae. Een zijner twee broeders, Jan, was deken van St. Paulus te Luik, overleed 1556 en werd opgevolgd door zijn neef Thomas, zoon van Andreas, wonende te Luik. Simon Stouten maakte zijn testament 20 Sept. 1547. Hij schonk eenige giften aan de broederschap der kapelaans van St. Servaas, die 3 April en 2 Mei zijn jaargetijde hielden. Hij werd in de St. Servaaskerk begraven.

Zie: Doppler, *Nécrologe de la confrérie des chapelains de St. Servais à Maestricht*, 60; O.J. Thimister, *Hist. de l'église de St. Paul de Liège* (Liège 1890), 306; Brom, *Arch. in Italië* III, no. 500.
Fruytier

[Straelen, Isabelle van]

STRAELEN (Isabelle van), geb. te Bergen op Zoom 5 Juli 1577, dochter van Jan en Catharina Dunckers, overleed te IJperen 9 Jan. 1660. Zij behoorde tot de voorname familie van Antonius en Jan van Straelen, twee bekende burgemeesters van Antwerpen in den tijd van Alva. De weduwe van Antonius, Cath. van Eeckeren, huwde met Marnix van St. Aldegonde.

Toen Isabelle nauwelijks drie jaar oud was verklaarden hare ouders zich Protestant. Alleen haar oudste broeder bleef onwrikbaar gehecht aan het voorvaderlijk geloof. De kleine Isabelle zelve behield steeds katholieke gebruiken. Hare moeder, vroegtijdig overleden, had haar toevertrouwd aan de Prinses van Oranje, Louise de Coligny, een ijverige Calviniste. Onder haar gevolg kwam Isabelle meermalen te Parijs en wanneer zij aldaar een kerk bezocht, liet zij niet na voor het tabernakel te bidden.

Door het bijwonen van eenige conferenties over de godsdienstverschillen te Parijs werd zij bewogen terug te keeren tot de Katholieke Kerk. Zij werd op haar verzoek voorbereid door P. Cotton S.J., biechtvader van Henri IV, en ging weldra openlijk tot de Katholieke Kerk terug. 1604 stichtte de karmelietessen-theresianen een klooster te Parijs in de voorstad St. Jaques. De Koning en het hof stelden veel belang in de stichting, voornamelijk tot stand gekomen door de hertogin de Longueville. De eerbiedwaardige Anna de Jesu en Anna de St. Barthélemi, de intieme vertrouwelinge van de H. Theresia, werden de eerste priorinnen. Isabelle van Straelen, die als protestante dikwijls zeide: als er kloosters van onzen godsdienst bestonden, sloot ik er mij zonder verwijl in op, besloot nu zich te begeven in het strenge slotklooster der spaansche karmelietessen. 20 Maart 1606 ontving zij het kloosterhabijt en den kloosternaam Isabella van Jesus Christus. Na hare professie werd zij novicenmeesteresse. Vervolgens werd zij gebruikt tot het stichten en besturen van verschillende kloosters. Zes jaar bestuurde zij als priorin het klooster te Amiens. In dien tijd verbleef zij vier maanden te Nevers voor de stichting van een nieuw Karmel. In Bourges zou de stichting en het bestuur van het nieuwe klooster haar veel doen lijden en haar groote moeilijkheden bezorgen. Zij wilde alleen onder het bestuur der

orde staan en de hervorming van de H. Theresia streng doorvoeren. Hierin werkte men haar met kracht tegen. Zij werd bemoedigd door de

priorin Anna v.d.H. Bartholomeus, hare vroegere overste, priorin te Antwerpen, en Anna van Jesus, priorin te Brussel, beiden gezellinnen der H. Theresia. Ten laatste vertrok zij met hare kloosterlingen uit Bourges naar Antwerpen, waar zij door de priorin met hartelijke welwillendheid werd ontvangen. In IJperen vond zij een toevlucht voor hare kloosterlingen en richtte een klooster op, dat zij twaalf of vijftien jaar bestuurde. Bovendien was zij nog drie jaar priorin te Mons, Antwerpen en Douai geweest. Overal was zij het sprekend voorbeeld voor hare zusters. Alle voorschriften van den regel onderhield zij zelf allerstiptst. Haar leven was een strenge boete, een voortdurend gebed, geheel afgescheiden van de wereld. Hare medezusters beschouwden haar als een heilige en betreurden haar heengaan als dat van een liefdevolle, teer bezorgde moeder.

Zij stierf 83 jaar oud na een kortstondige ziekte, uitgeput door de hooge jaren, de vele zorgen en het strenge boeteleven. Het volk verdrong zich in het kloosterkerkje gedurende drie dagen om de overblijfselen te zien der kloosterzuster, wier faam van heiligheid in heel de stad bekend was. Het lijk werd in de kerk begraven voor het venstertje, waardoor de H. Communie aan de zusters werd gegeven, omdat zij gedurende haar leven steeds zoo een grooten eerbied toonde voor het Allerheiligste Sacrament.

Zie: *La vie et les instructions de la Ven. Anne de Saint- Barthélemi* (Brux. 1728), 317; de Ram, *Hagiographie nationale, Vie des saints et des personnes d'une éminente piété* (Louv. 1864) I, 121-126.

Fruytier

[Strens, Mr. Martin Pascal Hubert]

STRENS (Mr. Martin Pascal Hubert), geb. te Roermond 28 Maart 1807, overl. te Maastricht 22 Juli 1875, zoon van Mr. Nicolaus Franciscus Josephus, president van de rechtbank van eersten aanleg te Roermond, en van Jeanne Cathérine van Mulbracht.

Hij studeerde waarschijnlijk aan een belgische universiteit, werd officier van justitie te Roermond 23 Febr. 1840, advocaat-generaal in Limburg 15 Dec. 1841, lid der Tweede Kamer 2 Juli 1844, procureur-generaal in Noord-Brabant 18 Aug. 1846. Hij behoorde tot de partij van Thorbecke, werd in diens groote ministerie 15 Juli 1852 minister van justitie en 16 Oct. voorl. belast met de zaken van den R.-K. Eeredienst, dus gedurende de Aprilbeweging, die hem deed vallen (19 April 1853); hij werd in de Tweede Kamer herkozen (Mei 1853), was wethouder van Roermond sedert Oct. 1857, opnieuw, nu in het ministerie van Zuylen-Loudon, minister van R.-K. Eeredienst 14 Maart 1861, minister van buitenlandsche zaken ad interim, 10 Nov. 1861, trad af 31 Jan. 1862 met het heele ministerie, werd 18 Aug. 1865 procureur-generaal in Limburg; als zoodanig overleed hij.

Hij huwde te Amby, op het kasteel Guesselt, 9 Sept. 1828 met Josephina Catharina Hendrica Fransiosa van Eersel, geb. te Antwerpen 18 Juli 1806, overl. te Maastricht 23 Maart 1846, dochter van Francis Hendrik en van Margaretha Constantia Hendrika Cramer. Zij wonnen o.a. een zoon, Mr. Charles Eugène Pascal Joseph Strens (1829-1892), president der arrond. rechtb. te Roermond.

Zie: Wittert v. Hoogland, *Geneal. Strens* in *Geneal. Herald Bladen* X, 549; Blok, *Gesch. Ned. Volk*[2] IV, 416, 421, 424 vlg.

Regt

[Stuers, Joseph Pierre Adrien Louis ridder de]

STUERS (Joseph Pierre Adrien Louis ridder d e), geb. te Roermond 15 Sept. 1783, overl. te Santa Fé de Bogota 30 Oct. 1827, zoon van ridder Pierre

Jean Joseph Bernard, die volgt, en van P.J.A. de la Court.

Hij was eerst auditeur bij den staatsraad van het koninkrijk Holland, werd 25 Sept. 1809 auditeur des Konings, in welk ambt hij Lodewijk Napoleon naar Parijs vergezelde. Deze benoemde hem 28 Febr. 1810 tot secretaris van zijn kabinet, in welke hoedanigheid hij tegenwoordig was bij de onderteekening van de acte van abdicatie des Konings, en de archieven naar Parijs overbracht. Daarna werd hij secretaris bij het kabinet van keizer Napoleon en niet lang daarna met behoud van den titel van auditeur au conseil d'état benoemd tot secretaris-generaal van het departement der Zuiderzee. Napoleon verhief hem tot baron de l' Empire (10 Dec. 1812, zie *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXVI, 45). Hij werd bij K.B. van 4 Juni 1824, no. 162, in den nederlandschen adelstand verheven, met den titel van 'ridder' overgaande op al zijn wettige mannelijke afstammelingen bij recht van eerstgeboortè. Bij K.B. van 29 Maart 1826 werd hij benoemd tot nederlandsch consul-generaal bij de noordelijke republieken van Zuid-Amerika, doch overleed reeds het volgend jaar te Santa Fé de Bogota.

Hij was 2 Juni 1810 te Amsterdam gehuwd met Sina Frederica Alexandrina Saportas, geb. te Amst. 29 Febr. 1784, overl. te Brussel 28 Maart 1865, dochter van David en van Adriana Gordijn. Uit dit huwelijk sproten 3 kinderen. De zoon, Adrien Lambert Napoléon ridder de Stuers (1814-1873), was kapitein der infanterie bij het leger in N.O.I.

Zijn portret is gelithografeerd door Madan.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III (1890), 217, 218; *Nederl. Adelsboek* (1917), 386, 387; Rietstap, *Stam- en Wapenb.* II, 197; Blok, *Gesch. Ned. Volk*[2] IV, 180.

Regt

[Stuers, Lambertus Josephus Corneille Antoine Marie ridder de]

STUERS (Lambertus Josephus Corneille Antoine Marie ridder de), geb. te Roermond 8 Dec. 1784, overl. te IJperen 9 Januari 1866, zoon van ridder Pierre Jean Joseph Bernard, die volgt, en van P.J.A. de la Court.

Hij ontving zijn eerste militaire opleiding als cadet aan de militaire school te Zutphen, trad als luitenant in actieven dienst en nam deel aan de veldtochten van 1805 in Oostenrijk, 1806 in Duitschland, werd luitenant bij de garde van koning Lodewijk, streed als zoodanig 1809 tegen von Schill in Stralsund, in 1809 tegen de Engelschen in Zeeland en volgde in 1812 het groote leger naar Rusland, waar hij 17 Nov. 1812 als eerste luitenant bij de Losswina werd gewond. Daarna streed hij onder Napoleon in Duitschland, Frankrijk en België. In den slag bij Leipzig nam hij eigenhandig den generaal graaf van Merfeld gevangen. In 1815 kwam hij in Nederland terug met eervol ontslag en den rang van luitenant-kolonel. Hij werd later benoemd tot chef der 16e afd. infanterie, nagenoeg geheel uit Belgen bestaande en te IJperen in garnizoen. Bij den opstand van 1830 liep vrijwel het geheele regiment naar den vijand over. Met niet meer dan 40 onderofficieren en manschappen bleef hij binnen IJperen het arsenaal bewaken en wees alle voordeelige aanbiedingen (o.a. den generaalsrang) van het belgische voorloopig bewind van de hand. Doch toen de burgerij van IJperen tot oproer oversloeg, kon hij zijn post niet meer behouden. Zijn huis werd geplunderd en hij moest met vrouw en kind de vlucht nemen. Het regimentsvaandel, dat hij onder zijn kleeren had verborgen, bracht hij later aan den Koning te 's Gravenhage en verzocht zijn eervol ontslag uit den militairen dienst, dat hem onder dankbetuiging voor zijn bewezen trouw werd verleend. Hij leidde vervolgens in België een ambte-

loos leven en werd 20 Dec. 1846 in den belgischen adelstand verheven met den titel van ridder, overgaande bij recht van eerstgeboorte. Uit hem stamt de belgische tak van het gesl. de Stuers.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst 27 Jan. 1825 met Clémence Lucie Adrienne de Vroe (1803-1833) en daarna 14 Januari 1834 met Elise Sophie Marie van den Peereboom (1810-1868). Uit het eerste huwelijk bleef een zoon: Gustave Lambert Emmanuel Joseph Marie, legatie-secretaris in België; uit het tweede een zoon Ferdinand Lambert Corneille Marie, raad van legatie in België.

Zie: Rietstap, *Wapenb. v.d. Ned. Adel* II, 198; *Nederl. Adelsb.* (1917), 386; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2] III, 292, 498 noot; *Nieuwe Rott. Courant* (17 Januari 1866).

Regt

[Stuers, Pierre Jean Joseph Bernard ridder de]

STUERS (Pierre Jean Joseph Bernard ridder de), geb. te Turnhout 9 April 1744, overl. op den huize 'Boetselaarsburg' onder 's Heerenberg 15 Aug. 1811, zoon van Jean François Stuers, raad van den koning van Pruisen en diens rentmeester in de heerlijkheid Turnhout, en van diens tweede vrouw Anna Catharina Louise de Fliegh.

Hij studeerde en voleindigde zijn studiën in de rechtsgeleerdheid te Leuven, waarna hij zich te Roermond (destijds hoofdplaats van oostenrijksch Gelderland) vestigde. Hij werd er 29 Juli 1779 benoemd tot raadsheer, 9 Aug. 1779 tot momboir, fiscaal en wapenheraut van den souvereinen raad. Wegens verzet tegen de pogingen der brabantsche revolutionnairen om het gezag van den Keizer in oostenrijksch Gelderland omver te werpen, werden 29 Dec. 1789 de Stuers, de kanselier en de griffier van het souvereine hof op last van den aanvoerder der opstandelingen, van der Mersch, opgelicht en gevankelijk naar Brussel gevoerd. Wel werden zij een maand later op vrije voeten gesteld, doch eerst 9 Dec. 1790 kon de Stuers naar Roermond terugkeeren. Wegens deze betoonde trouw werd de Stuers 12 Nov. 1791 door keizer Leopold II in den rijksadelstand verheven, met toekenning van den erfelijken titel van ridder en het recht om 'de' voor zijn naam te plaatsen. In 1794 werd hij opnieuw genoodzaakt bij de aankomst der fransche troepen de wijk te nemen en zeven jaren lang de geallieerde troepen te volgen. Hij was te Hasselt 5 Aug. 1782 gehuwd met Petronille Jeanne Aloyse de la Court (of De la court), geb. te Gemert 18 Oct. 1758, overl. op Boetselaarsburg 19 Mei 1848, dochter van Pierre Adrien en van Marie Henriëtte van der Gheest. Uit dit huwelijk sproten 11 kinderen, waarvan twee zoons hier voorgaan.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* III (1890), 216, 217; *Nederl. Adelsboek* (1917), 384, 386; *Wapenheraut* XXI, 445; Rietstap, *Stam- en Wapenb.* II, 197.

Regt

[Sturmius, Gerlacus]

STURMIUS (Gerlacus), regulier kanunnik van St. Augustinus in Mariënhage bij Eindhoven, overleed als prior te Corsendonck bij Turnhout, 21 Nov 1572. Wegens zijn godvruchtig leven en zijn geleerdheid werd hij geroepen om de priorij Corsendonck te komen besturen, 1568. Slechts vier jaar stond hij aan het hoofd van het klooster.

Zie: L a t o m u s -H o y b e r g i u s , *Corsendonck origo et progressus* (Antv. 1644), 31; S a n d e r u s , *Chorographia Sacr. Brab.* II, 110; W e l v a e r t s , *Gesch. van Corsendonck* II, 173; *Nécrologe de Corsendonck* in *Annales acad. royale d'archeol. de Belg.* (Anvers 1901), 5 série, III, 337; *Bijdragen tot de geschiedenis* XVI (1925), 303.

Fruytier

[Stuyvesant, Petrus]

STUYVESANT (Petrus), geb. te Scherpenzeel, grietenij Weststellingwerf, omstr. 1610, gest. in Nieuw-Amsterdam (New York) 1682. Een deel van zijn jeugd bracht hij te Franeker door, maar zijn avontuurlijke geest dreef hem al vroeg naar Amerika, waar hij het, in dienst getreden bij de W.I.C., bracht tot gouverneur van het belangrijke Curaçao, dat sinds de verovering in 1634 door Johannes van Walbeek tot dien tijd nog van weinig profijt was geweest. Stuyvesant, die niet voor niets den bijnaam 'koppige Piet' droeg, trad daar krachtig op en de bewindhebbers hadden zooveel vertrouwen in zijn bestuursgaven, dat later, in 1647, dit eiland, benevens Aruba, Bonaire en Nieuw-Nederland onder zijn bestuur vereenigd werden. Bij een krijgsonderneming tegen het toen portugeesche St. Martin liep hij een ernstige verwonding op, die hem een been kostte en hem noodzaakte in patria genezing te zoeken. Teruggekeerd verscheen hij in 1647 in Nieuw-Nederland, als opvolger van den directeur Willem Kieft, die om zijn wanbestuur was afgezet Het was een zware taak, die hem wachtte in deze verwaarloosde kolonie, die door den oorlog met de Indianen, waaraan eerst de vrede van 1645 een einde gemaakt had, ontzettend had geleden. Die strijd had de bevolking van Manhattan van 2500 tot 600 doen dalen, terwijl die van de geheele kolonie niet meer dan 1000 bedroeg. De zelfzuchtige staatkunde der Compagnie, die alleen kolonisatie geduld had in de hoop, dat de handel er door kon gebaat worden, had de lust tot landverhuizing in het moederland doen bekoelen, ofschoon het niet aan ondernemingslust in de republiek en aan vruchtbaren grond in Amerika ontbrak. Van Rensselaar, patroon van Rensselaerswijk, had een beteren kijk op de zaak. Daar werd alles gedaan om de immigratie te bevorderen, daar hield men zich stipt aan de voorwaarden en beloften tegenover de kolonisten. Doch kolonisatie lag nu eenmaal niet in de lijn der W.I.C. Haar monopolie van den pelterijenhandel was toch al reeds verloren gegaan, zoodat men in iederen kolonist een mogelijken concurrent ging zien. De europeesche bevolking eronder te houden, geen enkele volkplanting, hoe ver ook van het centrum verwijderd, eenige zelfstandigheid te gunnen, het uitvoerrecht van alle artikelen te verhoogen van 5 tot 16 ten honderd, dat waren eenige van de middelen, waardoor de Compagnie zich dacht staande te houden. Na het aftreden van Kieft was aller hoop op S. gevestigd, die echter door geldgebrek, veroorzaakt door den oorlog met de Indianen, genoodzaakt was niet alleen de onwettige bieraccijns te handhaven, maar ook wijn en likeuren te belasten. Om de algemeene ontevredenheid te doen bedaren, riep de directeur-generaal Stuyvesant een volksvergadering bijeen, die een voordracht indiende, waaruit hij de z.g. 'Negenmannen' koos, met wie hij in gewichtige zaken te rade zou gaan en die in burgelijke gedingen recht moesten spreken. Voor militaire uitgaven, zooals de versterking van het fort, weigerde men echter iets bij te dragen, daar dit op den weg der compagnie lag. Het college der Negenmannen vondt S. een te stipten uitvoerder van de bevelen der bewindhebbers, weshalve ze besloten in 1649 persoonlijk de St.-Gen. van den toestand der kolonie op de hoogte te gaan brengen. In hun vertoog wezen zij er op, voor hoeveel duizenden dit vruchtbare overzeesche land een bron van welvaart zou kunnen worden. Het gevolg van die aanprijzing bleef niet uit: ruim 400 toekomstige kolonisten scheepten zich in. De heeren H.M. erkenden de juistheid hunner grieven en bevalen de W.I.C. deze weg te nemen. Die toevloed van landverhuizers strookte echter niet met haar inzichten;

terstond zon zij op maatregelen om dien steeds wassenden stroom te stuiten en nog tot 1652 zou het duren voor de W.I.C. in haar baatzuchtige politiek bezweek voor den aandrang der St.-Gen. en der koloniale bevolking, die zelfs de Kamers van Middelburg, Rotterdam, Hoorn en Groningen, dus alle op die van Amsterdam na, op haar hand had gekregen. Nieuw-Amsterdam kreeg nu een eigen stedelijk bestuur, het uitvoerrecht op tabak werd opgeheven, de handel niet langer belemmerd, de kosten van overtocht der landverhuizers werden aanzienlijk verlaagd en handwerkslieden en boerenarbeiders zelfs kosteloos vervoerd. Dank zij dit alles, telde de stad in 1656 1000 inwoners, ook vele vreemdelingen gingen er zich vestigen. De uitvoer van landbouwproducten nam dermate toe, dat de Compagnie den kolonisten zelven toestond deze rechtstreeks naar andere landen te vervoeren, alleen voor bevervellen moest Amsterdam de markt blijven. De toestand was in korten tijd wel merkwaardig veranderd. Nog voor kort had Stuyvesant alleen gestaan in zijn streven naar het weerbaar maken der nederzetting tegen buitenlandsch geweld, thans ging tijdens den eersten engelschen oorlog de drang daartoe uit van de ‘Landsvergadering’, welker bijeenkomst door den gouverneur was aangevraagd en waarin zelfs vertegenwoordigd waren afgevaardigden van engelsche kolonisten op het Lange Eiland gevestigd, die het juk van het fanatiek puriteinsche Nieuw-Engeland van zich afgeschud hadden. Stuyvesant had op dit congres heel wat klachten aan te hooren, die alle neerkwamen op de onhoudbaarheid van het onbeperkte, willekeurige gezag van den directeur-generaal en de onvoldoende bescherming door de W.I.C. Dit was te veel voor een despotisch aangelegd man als S.; de vergadering werd ontbonden en ‘op poene van arbitrale correctie’ een nieuwe bijeenkomst verboden. Niet minder krachtig handhaafde hij zijn gezag tegenover den patroon van Rensselaerswijck, die zich niet aan zijn bevelen gestoord had. Ook bracht de landvoogd de zweedsche nederzetting aan den mond der Delaware, een 700 man sterk, in 1655 onder 's Compagnies gezag. In deze kolonie loosde de stad Amsterdam een groot aantal uitgeweken Waldenzen, die zij van zooveel land en gereedschappen voorzag, dat ze in hun eigen onderhoud zouden kunnen voorzien. Echter misoogst verijdelde deze goed bedoelde poging tot kolonisatie en toen aan deze verarmde bevolking de verhuizing naar Manhattan geweigerd werd, trok ze naar Maryland en Virginië, dus naar de Engelschen, welke evenals die in Nieuw-Engeland het gunstige oogenblik verbeidden om de Nederlanders uit Nieuw-Nederland te verdrijven. De ondergang, deze nederlandsche, steeds stiefmoederlijk behandelde kolonie beschoren, wierp allengs zijn schaduwen vooruit. Het Lange Eiland werd door den vijand in bezit genomen, in Long Island herdoopt en bij Connecticut gevoegd; de acte van navigatie werd ook in de overzeesche gewesten van toepassing verklaard, waardoor de voordeelige vrachtvaart deerlijk geknot werd. Tot overmaat van ramp werd Stuyvesant in een oorlog met de Indianen gewikkeld. Op een in 1663 gehouden landdag werd de W.I.C. voor het laatst om hulp gesmeekt, maar tijdige, afdoende hulp zou uitblijven. In 1664 kwam het einde. Onder de leus, dat Engeland hier oudere rechten had, hetzij van ontdekking, hetzij anderszins, schonk Karel II de kolonie aan zijn broer, den hertog van York.

Toen het bericht van de nadering der vijandelijke vloot Stuyvesant ter oore kwam, nam de energieke man terstond alle maatregelen van tegenweer. De stad werd zoo goed mogelijk in staat van verdedi-

ging gesteld, naar Curaçao zeilree liggende schepen werden aangehouden, levensmiddelen alom aangekocht, Rensselaerswijck om geld verzocht, buskruit opgeëischt. De tijd ontbrak echter om het geheel verwaarloosde fort, indertijd tegen de Indianen gebouwd, tegen een europeeschen vijand bestand te maken door het van veel hoogere muren te voorzien. Op 22 Aug. 1664 blokkeerde een engelsch eskader van 4 fregatten onder kolonel Richard Nicolls (1624-72) den mond der rivier. Daar onze legermacht veel te klein, de hoeveelheid ammunitie geheel onvoldoende, het fort te zwak was, besloot S. in overleg met zijn raad, burgemeester en schepenen alleen defensief te werk te gaan; het zou het eenige middel zijn om later, als het tegenliep, met den vijand een goed accoord te treffen. Maar van een plechtige bekendmaking der engelsche proclamatie wilde S. niets weten. Hij scheurde het papier in stukken en wierp ze den burgemeester, die er op aangedrongen had, naar het hoofd. Een verdediging tot het uiterste was, dacht hem, het eenige wat hem, den onversaagden krijgsman, overbleef. Toen echter de predikant Johannes Megapolensis (dl. III, kol. 836) hem er op wees, dat hij voor een geheel verloren zaak streed, dat hij de overgave niet beletten, hoogstens een korten tijd kon tegenhouden en dan ten koste van goed en bloed van burgers, weerlooze vrouwen en kinderen, liet hij toe, dat in onderhandeling getreden werd. Op zijn bouwerij werd 6 Sept. 1664 het verdrag van overgave geteekend. Aan het hoofd van het garnizoen, met slaande trom, vliegende vendels en brandende lont verliet S. de stad, zich troostend met zijn bijbel, die in Lucas 14:31, 32 een daad als de zijne rechtvaardigde. Nog eenmaal zou de prinsenvlag hier wapperen, toen in 1673 Cornelis Evertsen de stad herwonnen had; maar reeds in het jaar daarop, bij den vrede van Westminster, werd ze voorgoed gestreken.

Naar Holland opgeroepen om verantwoording van zijn daden af te leggen, ontving de oud-directeur-generaal van het stadsbestuur van het voormalige Nieuw-Amsterdam een schrijven, waarin verklaard werd, dat S. zich gedragen had als een trouw dienaar der W.I.C., een goed patriot dezer provincie en een voorstander der gereformeerde religie. In 1668 keerde hij naar de kolonie terug, waar hij nog veertien jaren op zijn bouwerij heeft doorgebracht. Een man als hij moest wel in de herinnering daarginds blijven voortleven, daar hij absoluut geen onderdeel was van de massa die hem omgaf, maar door markante eigenschappen zich scherp daartegen afteekende. Op zijn praalgraf in de St. Marcuskerk prijkt alleen zijn naam en sterfdag. Het grafschrift van Ds. Hendrik Seleyns deed waarschijnlijk in zijn eenvoud de grootheid van den man niet genoeg voor zijn tijdgenooten recht: ‘Stuyft niet te seer in 't sant, want daar leyt Stuyvesant’. Ter eere zijner nagedachtenis plaatste de Association of Holland dames in 1903 in de eerste op Manhattan gebouwde hollandsche kerk, aan de tegenwoordige Stuyvesantstraat, een geschilderd kerkraam. ‘The St. Peartree’, de oude knoestige pereboom, door hem in 1647 uit Nederland overgebracht en geplant op het kruispunt der tegenwoordige 3de avenue en 13de straat, houdt niet minder levendig de herinnering aan den man, zoo gezien bij landgenooten, Engelschen en Indianen om zijn streng-zedelijk karakter en de trouw aan zijn woord. Zijn nageslacht leeft nog voort in de hem eens zoo dierbare stad. Bij de stichting van het historisch genootschap St. Nicholas Society, dat ook philantropie beoefent, was een Stuyvesant de eerste president. Zich naar waarheid een afstammeling te kunnen noemen in

de rechte lijn van S. of diens tijdgenooten geldt nog altijd als een adelbrief in de machtige Unie onzer dagen.

Zie: Schuyler - van Rensselaer, *History of the city of New York in the 17th century* (New York 1909); Wieder, *De Stichting van N. York in Juli* 1625. Uitg. der Linsch. Ver. ('s Gravenh. 1925); B. Fernow, *The records of New-Amsterdam* I-VIII, 1653-74; Eekhof, *De herv. kerk in N. Amerika* ('s Gravenh. 1913); van Laer, *Van Rensselaer- Bowier manuscripts* (Albany 1908); O' Callaghan, *History of New Netherland* (N. York 1855); Brodhead, *Documents relative to the colonial history of N. York*; Japikse, *De verwikkelingen tusschen de Republiek en Engeland van* 1660-1665, 397-404 ('s Gravenh. 1900); Wilson, *New York, old and new* (N. York 1907); Fiske, *The dutch and quaker colonies in America* (London 1899); Hoefman, *Oudste nederl. nederzettingen in N. Amerika* (Amsterd. z.j.).

Bartelds

[Suchtelen, Jacob Hendrik van]

SUCHTELEN (Jacob Hendrik van), geb. te Nijmegen 1 Juni 1722, aldaar overl. 1 April 1787 en 4 April begraven in de St. Stevenskerk te Nijmegen, zoon van Hendrik en Catharina van Suchtelen, betoonde een bijzondere neiging voor de teekenkunst en de meet- en bouwkunde. Daar hij onafhankelijk zonder een bepaald beroep kon leven, besteedde hij in de beoefening dier kunsten, waarbij hij ook de schilderkunst voegde, zijn meesten tijd, alsook in het verzamelen van kunstvoorwerpen en natuur- en oudheidkundige zeldzaamheden. Hij was gedurende eenige jaren leerling van den kunstschilder Frans van den Lijnde. Door zijn vele liefhebberijen echter van de schilderkunst afgetrokken, legde hij zich meer op de bouwkunde toe, en maakte daarin zooveel vorderingen, dat hij tot stadsbouwmeester werd aangesteld, welk ambt hij tot zijn dood, met ijver en getrouwheid waarnam. 9 Dec. 1742 werd hij tot boekhouder der gereformeerde gemeente gekozen en in 1761 was hij provisor of regent van het burgerweeshuis te Nijmegen.

Van Suchtelen is de vervaardiger van een *Bijbelsche geschiedenis in vignetten* (2 folio-deelen), ook teekende hij een aanzienlijke verzameling van in- en uitlandsche bloemen en planten, welke werken later in bezit kwamen van zijn kleinzoons de heeren Dijckmeester te Tiel. Als bezitter van een verzameling romeinsche penningen in den omtrek van Nijmegen gevonden, en natuurhistorische zeldzaamheden, komt hij voor in den *Katechismus der Natuur* van J. Martinet (uitgave 1779 IV, 423); ook vervaardigde hij een wiskundige tafel, waarvan naar men verhaalt stadhouder Willem V, zich bij het onderricht in die wetenschap bediend heeft, tevens kleine mortieren, om bommen te werpen, welke hij in zijn tuin van de St. Antoniusmolen probeerde.

Hij was 25 April 1741 te Nijmegen gehuwd met Elisabeth Christina in de Betou (geb. aldaar 24 Sept. 1722, dochter van Gisbertus en van Catharina van Borgel), welke hem overleefde. Uit dit huwelijk twee dochters: Johanna Margaretha (geb. te Nijmegen 20 Oct. 1742, aldaar gehuwd 15 Oct. 1765 met Jan Gerrit van Leeuwen, burgemeester van Sandwijck bij Tiel, zoon van Arnoldus van L., raad en schepen van Tiel, en van Cornelia Farret) en Catharina Petronella (geb. te Nijmegen 6 Januari 1745 aldaar, 23 Dec. 1765 gehuwd met Herman Dijkmeester, burgemeester van Tiel, zoon van Herman en van Johanna Catharina van Altena).

Zijn portret, in 1770 geschilderd door L.B. Coclers, is bij Mr. U.W.L. Dijckmeester te Tiel; een gegraveerd portret bestaat door een onbekend kunstenaar.

Zie: *Genealogie in de Betou*, berustende in het archief van D.G. van Epen te 's Gravenhage.

Verzijl

[Swinkels, Leonardus]

SWINKELS (Leonardus), geb. te Helmond in een huis, staande aan de oostzijde der markt ongeveer tegenover het Liefdegesticht. Hij werd gedoopt te Helmond 20 Aug. 1738 en overleed te Deurne 5 Febr. 1815. Zijn ouders waren Jan S. (ged. te Helmond 2 Apr. 1706 als zoon van Jan Pieter S. en van Catharina Leenderts van der Vorst) en Marianna Donkers uit Gemert. Zij huwden voor schepenen van Helmond 9 Dec. 1736 en zijn beiden te Helmond gestorven: Jan Swinkels 27 Sept. 1781 en zijn huisvrouw in Januari 1781. Het waren gezeten burgers. De jonge Swinkels deed zijn lagere studiën aan de latijnsche school te Gemert, vervolgens te Douay en werd in 1763 priester gewijd. Niet lang daarna werd hij praeceptor aan genoemde school, wat hij bleef tot in 1771, toen hij zijn benoeming kreeg tot pastoor te Wintelre. In 1780 ontving hij zijn aanstelling tot pastoor van Deurne, en als zoodanig werd hij 11 Juli van dat jaar door H.H.M. toegelaten. Hij maakte te Deurne de patriotsche woelingen, den overgang der kerken en den franschen tijd mee. Over de patriottische woelingen in Deurne zie men de *Voorlezing over de Patriotten in de Meiery in* 1787 *en* 1788 gehouden door Mr. C.C.N. Krom en verschenen in de *Handelingen van 't Prov. Gen. voor K. en W. in N.Br.* In de beide *Reizen door de Majorij* wordt op pastoor Swinkels zeer sterk afgegeven. Hij wordt daar o.a. genoemd een domme, bijgeloovige, lompe kaerel, een stomme bijgeloovige kerkbaas, enz. Wij weten echter, dat religiehaat en wrevel schering en inslag is bij deze befaamde, anoniem verschenen *Reizen.* S. was een eenvoudige goedhartige dorpspastoor, die het wel met zijn parochie meende en er veel voor heeft gedaan. Nadat hij zijn schuurkerk, in zooverre de plakkaten zulks toelieten, inwendig een beter aanzien had gegeven, bouwde hij in 1790 een flinke fraaie pastorie, later Landzicht genaamd. De naasting der kerken bracht voor Deurne mede, dat op 25 Nov. 1801 de Groote kerk door de Katholieken in gebruik genomen kon worden, nadat zij door pastoor S., voorzien was van prachtig meubilair, afkomstig van kloosters uit oostenrijksch Gelderland.

Swinkels was de oud-oom van mgr. J.B. Swinkels, bisschop van Amorium i.p.i. (zie dl. VI, 1271).

Uit archiefstukken.

H.N. Ouwerling

[Swinkels, Wilhelmus Hubertus Franciscus]

SWINKELS (Wilhelmus Hubertus Franciscus), geb. te Helmond 4 Oct. 1830, overl. aldaar 27 Nov. 1891, zoon van Petrus en van Anna Catharina Hockers, richtte in 1871 een roodververij op en werd daardoor de grondlegger van de groote textielfirma ‘W. Swinkels’ te Helmond. Hij was 13 Jan. 1858 te Helmond gehuwd met Maria Huberta van Will (geb. te Helmond 17 April 1828, dochter van Egidius en van Joanna Maria van Lieshout), waaruit meerdere kinderen geboren werden.

Zie: J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 211.

Heeren

[Swoll, Christoffel van]

SWOLL (Christoffel v a n), geb. in 1663 te Amsterdam als zoon van H e r m a n S t o f f e l s e v a n S w o l l , overl. als G.-G. van Ned. Indië 12 Nov. 1718 te Batavia. 19 Dec. 1683 vertrok v. Swoll met 'De Juffrouw Anna' naar Indië als assistent in dienst van de O.I. Comp.; na rond 6 maanden

kwam hij te Batavia aan, waar hij tot zijn dood, ruim 34 jaar aaneen, gevestigd bleef. Zijn eerste plaatsing als assistent was al bij de Alg. Secretarie, waar hij geregeld promotie maakte, tot hij in 1696 secretaris van de Hooge Regeering en in 1700 Raad extra-ordinair van Indië werd; in laatstgenoemd jaar trad hij tevens op als president van Weesmeesteren. 26 Sept. 1701 benoemd tot Raad ordinair en 30 Mei 1703 tevens tot president van Schepenen, volgde, bij den dood van van Riebeeck, 17 Nov. 1713, zijn benoeming tot G.-G. Op enkele dagen na bekleedde hij dit ambt 5 jaar; 16 Nov. 1718 werd hij in de Kruiskerk te Batavia begraven.

Van Swoll was een eerlijk man en een hard werker, maar buitengewoon lastig en stijfhoofdig; hij lag voortdurend overhoop met de G.G.'s van Hoorn (VI, 804) en van Riebeeck (VI, 1179) en in het bijzonder ook met het raadslid Zwaardecroon; bij besluiten tegen zijn zin, zooals de strijd met Soenan Mas en diens verbanning, weigerde hij eenvoudig de daarop betrekking hebbende resoluties te onderteekenen of verscheen zelfs niet ter vergadering. Als een soort wraakneming voor zijn oppositie werd van Swoll, tijdens het generalaat van van Hoorn, 29 Mei 1705, ontslagen als president van Schepenen, maar werd hem meer ander werk zonder extra vergoeding opgedragen. Toen van Hoorn 30 Oct. 1709 repatrieerde en van Riebeeck als zijn opvolger het bewind aanvaardde, was van Swoll als oudste raadslid de aangewezen man, om den laatste als dir.-gen. op te volgen; door invloed van van Riebeeck werd hij bij de stemming echter gepasseerd door zijn jonger medelid A. Douglas, overigens een der weinigen, met wien van Swoll op goeden voet stond. Na van Riebeeck's dood werd van Swoll met 7 van de 12 stemmen tot G.G. benoemd; bij de amsterdamsche leden der XVII bestond veel bezwaar tegen deze benoeming en zij wilden liever den dir.-gen. A. Douglas in zijn plaats stellen, doch de zeeuwsche leden verzetten zich en ten slotte werd v. Swoll's keuze goedgekeurd, maar zijn vriend Douglas als dir.-gen. ontslagen en vervangen door van Riebeeck's vriend F. Casteleyn.

Van Swoll was tegen uitbreiding van het territorium van de Comp.; hij meende ‘dat de Ed. Maatschappij reeds land te veel had’; ook was hij een tegenstander van nieuwigheden als de invoering van de koffiecultuur en hij heeft die dan ook danig verwaarloosd. Zeer nadeelig voor de Comp. was zijn optreden tegen de Chineezen, welke jaarlijks met hun jonken thee, porcelein en andere gewilde artikelen op Batavia aanbrachten; in 1717 bepaalde van Swoll, dat de Comp. voor de picol thee, in plaats van de gebruikelijke 60 rijksd. maar 40 rijksd. zou betalen. Wel stonden de Chineezen hun thee voor dien prijs af, maar in de volgende jaren kwam geen enkele jonk meer te Batavia. Met kracht ging hij den particulieren handel en andere knoeierijen tegen, wat misschien wel een der redenen, is dat hij zoo veel vijanden had.

Van Swoll is te Batavia gehuwd met zijn nicht, Geliana van Swoll, eerder weduwe van Jan Torant, oud-commandeur van Onrust; zij bracht uit haar eerste huwelijk twee zoons mee: Jacob Torant en Joan Chr. Torant. Zij overleed 8 Nov. 1726 te Batavia. Van Swoll liet geen kinderen na.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in het paleis te Weltevreden, verkleinde kopieën in het paleis te Buitenzorg, het Ministerie van Koloniën te 's Gravenhage en het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: van Rhede v.d. Kloot, *De Gouverneurs-generaal en Commissarissen-generaal* ('s Gra-

venh. 1891) en de daar genoemde bronnen; F. de Haan, *Priangan*, passim (vooral II, bl. 416 e.v. en III, § 816-820); v.d. Wall, *Vrouwen uit den Comp.'s tijd*, 183 e.v.

Stapel

[Symonis, Dirk]

SYMONIS (Dirk), of Symonsz, kartuizer, overleden te Mainz in 1590. Hij volgde in 1568 Gerrit Fabius (kol. 427) op als prior van het kartuizerklooster buiten Amsterdam, nadat deze in dat jaar op zijn verzoek wegens ziekte en ouderdom van den bestuurslast was ontheven. Het bestuur van dit klooster bracht groote zorgen mede. De gebouwen waren in 1566 en 1567 herhaaldelijk door de Geuzen geplunderd en beschadigd. In 1572 verschansten de benden van Lumey zich in zijn klooster, dat gelegen was buiten de Haarlemmerpoort, en ook ditmaal werden door plundering en brand verwoestingen aangericht, zoodat het convent zijn ondergang nabij was. De prior wilde nu met zijn monniken en broeders vertrekken. Hij zond er eenigen, overeenkomstig de instructies van het generaal kapittel, naar andere huizen der orde. Burgemeesters en raden van Amsterdam wendden zich in 1573 tot den visitator der ordesprovincie met het verzoek om in te grijpen en de kartuizers in Amsterdam te doen blijven. Sonoy heeft in 1577 het werk der verwoesting voltooid. Met de verandering der regeering in 1578 moesten ook de kartuizers uitwijken. Blijkens een briefwisseling tusschen de kartuizers Th. Petreïus (VI, kol. 1110) te Keulen en Petrus du Wal te Brussel heeft Dirk Symonis aanvankelijk verblijf gehouden in Haarlem. Hij was een deugdzaam en sober man. Niet alleen volgde hij getrouw den strengen regel van Sint Bruno, maar bovendien placht hij ter gedachtenis aan het Lijden des Heeren op Vrijdagen in het geheel geen spijs of drank te nemen, ook toen hij buiten het klooster gastvrijheid moest genieten. De geschiedschrijvers, die de amsterdamsche kartuizers der 16de eeuw betichten van ‘gasten en brassen’, zijn in dit opzicht weinig betrouwbaar. Vondel heeft bij het schrijven van zijn Gijsbrecht van Aemstel aan de lotgevallen van dit kartuizer klooster gedacht. Het is niet onwaarschijnlijk, dat hij met den prior, ‘die noit en was besproken’ Dirk Symonsz, voor oogen heeft gehad. Als een voorbeeld van zijn strengheid wordt verhaald, dat hij eens, toen hij voor zaken buiten het klooster moest zijn, voorbij het huis kwam, waar een zijner ouders te sterven lag. Hij trad evenwel niet binnen maar vervolgde biddend zijn weg.

In 1585 gelastte het generaal kapittel der orde hem om zich ter beschikking te stellen van den visitator der Rijnprovincie. Hij vond een gastvrije cel in de chartreuse te Mainz.

Zie: L. le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Carthus.* I (Monstrolii 1890), 210; *Chartae Cap. Gener. Ordinis Carthusiensis* (Certosa del Galuzzo, Florence); P. Scheltema, *Aemstels Oudheid* (Amst. 1855), II; *Bijdr. v.d. Gesch. v.h. Bisd. Haarlem*, 1926 (*Het Amsterdamsche Kartuizerklooster in de tweede helft der* 16*de eeuw*).

Scholtens

[Symonis, Wilhelmus]

SYMONIS (Wilhelmus), kartuizer, geboortig van Amsterdam, overl. bij Utrecht 29 April 1517. Hij trad omstreeks 1473 in het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht. In het *Chronicon Cartusiae Ultrajecti*, geraadpleegd door le Vasseur, wordt hij genoemd ‘ob religiosos mores laudatissimus’. Gedurende ruim 21 jaren oefende hij in zijn klooster het ambt van sacrista uit. In Nieuwlicht bloeide gedurende de 15de

eeuw de kunst van het afschrijven en versieren van boeken. Ook hij heeft zich daarmede beziggehouden. In de Universiteitsbibliotheek te Utrecht wordt nog een handschrift van hem bewaard (no. 396 van den catalogus), afkomstig van Nieuwlicht. Vermoede-

lijk is ook hs. no. 264 door hem geschreven. Zijn graf bevond zich aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand. Hij is een der 4 monniken, die ten gevolge eener epidemie binnen 5 dagen aan het convent door den dood zijn ontvallen.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 541; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 29, 273, 357; Meinsma, *Middeleeuwsche bibliotheken*, blz. 157 noot; *Catal. Codicum manu scr. Bibl. univ. Rheno- Traj.* (1887), 87, 137.

Scholtens

[Sypesteyn, Cornelis van]

SYPESTEYN (Cornelis van), zoon van Johan die volgt, heer van Hillegom en kanunnik ten dom van Utrecht, geb. te Hillegom 1596, gest. aldaar 1665. Door zijn huwelijk stond hij in familierelatie met Johan de Witt, uit wiens bewaard gebleven correspondentie nog de groote achting blijkt, welke de raadpensionaris voor dezen oom koesterde. De laatste teekent zich in zijn brieven als een landedelman van den echten stempel: vaderlandslievend, trouwhartig en toch geletterd, zich met denzelfden ijver toeleggend op de jacht en op de handhaving van het jachtrecht als op de studie der klassieke letteren. Hij was getrouwd met Geertruid van den Corput, afkomstig uit een bredasche familie, zuster van Anna, de echtgenoote van Jacob de Witt, en van Maria, gehuwd met Charles Loten. Uit dit huwelijk sproten 11 kinderen, w.o. Cornelis Ascanius (1) en Jan (die beiden volgen) en Catharina. Deze laatste huwde 10 Febr. 1655 met den advocaat Mr. Cornelis Fannius (dl. IV, kol. 598), die daardoor een neef van den raadpensionaris de Witt werd. Uit dit huwelijk sproot een zoon Pieter, geb. 1658. Na zijn dood in 1675, hertrouwde zij met Gerard Bicker van Swieten, zoon van Cornelis, den jongeren broer van Johan B. Gerardsz., den vader van Wendela.

Zijn portret, geschilderd door een onbekend kunstenaar, is bij jhr. C.H.C.A. van Sypesteyn te 's Gravenhage.

Zie: Fruin, *Brieven van Johan de Witt* I-II (Amsterd. 1906-09); Veegens, *Hist. stud.* II 's Grav. 1884); Balen, *Besch. v. Dordrecht*; Elias, *De vroedschap van Amsterdam*.

Bartelds

[Sypesteyn, Cornelis Ascanius van (1)]

SYPESTEYN (Cornelis Ascanius van) (1), zoon van den voorgaande, geb. te Hillegom 1638, gest. te Gorinchem 1673. Hij studeerde te Leiden en promoveerde in de rechten aan de hoogeschool te Orleans in Frankrijk. Zijn neef, de raadpensionaris Johan de Witt, gebruikte hem in diplomatieke zendingen, o.a. werd hij toegevoegd aan het buitengewoon gezantschap naar het fransche hof (1660), bestaande uit Joan v. Gendt (dl. VI kol. 563), Coenraad van Beuningen, Justus de Huybert, benevens den gewonen gezant Willem Boreel. Toen het deze ambassade gelukt was een tractaat betreffende de regeling der belastingen op buitenlanders tot stand te brengen, werd hij met de overbrenging daarvan naar den Haag belast, waarvoor hem bij resol. der St.-Gen. van 20 April 1662 een vereering bestaande uit een gouden penning met ketting geschonken werd. Hij vestigde zich te Haarlem na zijn benoeming tot baljuw van Brederode, de landstreek tusschen de Noordzee en het IJ, ten N. tot even bezuiden Beverwijk, ten Z. tot Vogelenzang zich uitstrekkend. Daarop volgde de benoeming tot stadhouder van de leenen, het houtvesterschap der Brederodes en het superintendentschap van al hun heerlijkheden. Ook zonden

de St.-Gen. hem als hun commissaris naar Keulen om te trachten een verzoening tot stand te brengen tusschen deze stad en keurvorst Maximiliaan Hendrik. In de uiterst kritieke Aprilmaand van het

rampjaar 1672 aanvaardde hij den post van wagenmeester-generaal bij het staatsche leger. Te velde gewerd hem de tijding dat den 4den Juli van dat jaar zijn huis te Haarlem door het te hoop geloopen gemeen geplunderd was op het ongegrond gerucht dat de verfoeide raadpensionaris daarin zijn intrek zou genomen hebben. Een jaar daarna, 7 Juli 1673, kwam hij, waarschijnlijk in een soldatenoproer, om het leven. Zijn afstammelingen bleven te Haarlem gevestigd en hebben daar tot den val der republiek tot de patricische regeeringsfamiliën behoord.

Hij was in 1662 aldaar gehuwd met Maria van der Horn, geboren te Haarlem in 1639, gest. te Oud-Beierland 1704, dochter van Andries v.d.H., burgemeester dier stad. Zij schonk hem 3 zoons: Cornelis Ascanius, Andries en Jan. De laatste ging in dienst op 's lands vloot en diende als adelborst onder kapitein Philips v.d. Goes, maar sneuvelde reeds in 1690 in den zeeslag bij Bevesier.

Zijn portret, geschilderd door N. Maes en een miniatuur door denzelfde, zijn bij jhr. C.H.C.A. van Sypesteyn te 's Gravenhage.

Zie: Wagenaar, *Vaderl. Hist.* XIV; van Sypesteyn en de Bordes, *De verdediging van Nederland in* 1672 *en* 1673, *Bijdragen tot de staats- en krijgsgeschiedenis van het vaderland* ('s Gravenh. 1850); Veegens, *Hist. studiën* II; van Loon, *Nederl. Historiepenningen* II; Fruin, *Brieven van de Witt* IV; Gonnet, *Briefwisseling tusschen de gebrs. v.d. Goes* II (Amsterd. 1909); Balen, *Beschr. der stad Dordrecht*.

Bartelds

[Sypesteyn, Cornelis Ascanius van (2)]

SYPESTEYN (Cornelis Ascanius van) (2), kleinzoon van den voorgaande en zoon van Andries en van Maria van Duren, geb. te Haarlem 1694, gest. aldaar 1744. Na in de rechten gepromoveerd te zijn, volgde hij de gewone loopbaan der meeste regentenzonen van zijn tijd. Tot verschillende stedelijke ambten werd hij achtereenvolgens benoemd, later gekozen tot lid van den raad, schepen, burgemeester, baljuw, stadhouder en houtvester van Brederode, welke laatste drie ambten ook zijn vader had bekleed. Vooral tot archeologische studiën voelde hij zich aangetrokken, getuige ook zijn groote, algemeen bekende verzameling van boeken, munten enz.

Hij was gehuwd met Maria de Lange, geb. te Bergen op Zoom, gest. te Haarlem, drie maanden vóór haar echtgenoot, wien ze één zoon Cornelis Ascanius (3), die volgt, en 2 dochters geschonken had.

Zijn portret komt voor op een regentenstuk van het St. Janshuis (1737) door F. Decker, in het museum te Haarlem. Een verkleinde herhaling van dit regentenstuk door F. Decker (1737), een geschilderd portret door denzelfde en een miniatuur door H. Wolters - van Peene (1744) zijn bij jhr. C.H.C.A. van Sypesteyn te 's Gravenhage.

Zie: Veegens, *Hist. studiën* II ('s Gravenh. 1884).

Bartelds

[Sypesteyn, Cornelis Ascanius van (3)]

SYPESTEYN (Cornelis Ascanius van) (3), heer van Moermont, Renesse en Noord-Welle, zoon van den voorgaande, geb. te Haarlem 1723, gest. aldaar 1783. Na in de rechten gepromoveerd te zijn, volgde hij zijn vader achtereenvolgens in diens waardigheden op: lid van de vroedschap, schepen, burgemeester, stadhouder,

baljuw en houtvester van de landen van Brederode. In 1773 stelden de staten van Holland hem aan tot ontvanger van 's Lands gemeene middelen. Zeer verdienstelijk heeft hij zich gemaakt als medeoprichter en voorzitter van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem (1752). Als zoodanig had men v.S. na zijn dood willen huldigen door het oprichten van een monument op zijn graf, waaraan

de kinderen echter meenden hun toestemming te moeten onthouden.

Hij was gehuwd met Elisabeth Anna Slicher, geb. te 's Gravenhage 1726, gest. te Haarlem 1766. Uit dit huwelijk sproten 3 dochters en 2 zonen: Cornelis Ascanius en Wigbold (die volgt). De eerste, heer van Moermont, Renesse en Noord- Welle, werd lid van den haarlemschen magistraat en was tevens baljuw van Blois, dat zich toen ter tijd uitstrekte tusschen Krommeniedijk in het N. en het IJ in het Z.; zijn huwelijk met Johanna Cornelia van Diepenbrugge bleef kinderloos.

Zijn portret met moeder, broeder en zuster 1727, geschilderd door C. Troost, een portret en twee miniaturen door onbekende kunstenaars, zijn bij jhr. C.H.C.A. van Sypesteyn te 's Gravenhage.

Zie: *Cornelis Ascanius van Sypesteyn betreurd* (Arnhem 1783).

Bartelds

[Sypesteyn, Erick van]

SYPESTEYN (Erick van), zoon van Maarten (die volgt) en van Beatrix Schade van Westrum, geb. te Utrecht 1568. Als peter trad bij zijn doop op Erik van Brunswijk, de onrustige hertog, die in den slag bij St. Quentin veel roem en veel buit behaald had, later bij onze worsteling tegen Spanje de spaansche zijde koos en aan wien thans nog herinnert de naam der haagsche Hartogstraat, waarin sedert 1550 deze veldheer een prachtig huis bezat. E.v.S. trad in 's lands dienst, werd commies van de vivres en later commies ter financiën. In 1596 werd hij opgenomen in de confrerie van St. Joris te 's Gravenhage.

Zijn eerste vrouw werd in 1596 Johanna Uyterwaert, die hem een dochter Johanna schonk. Deze werd de echtgenoote van Maurits de Heraugière, die in 1627 te Utrecht als kapitein van het voetvolk stierf; hij was de zoon van Charles de H., den veroveraar van Breda in 1590. Johanna v.S. hertrouwde met Jan van Ledenberg (dl. VI, kol. 905), heer van Willinge-Langerak, den eenigen zoon van den bekenden secretaris der Staten van Utrecht. Aldus verbond zij twee historische namen aan dien van haar geslacht. Na den dood van zijn eerste vrouw huwde Erick met Godelieve de Casembroot, bij wie hij 2 dochters en een zoon Leonard (die volgt) verwekte.

Zie: Veegens, *Hist. Studiën* II ('s Gravenh. 1884).

Bartelds

[Sypesteyn, Evert van (1)]

SYPESTEYN (Evert van) (1). Deze leefde in de eerste helft der 16e eeuw. Hij stamde uit een oud-adellijk geslacht, welks zorgvuldig bijgehouden stamboom opklimt tot 1288, toen graaf Floris V aan een der mannen uit dit geslacht als belooning voor gewichtige diensten op het oorlogsveld bewezen een ‘campe landts’ onder Loosdrecht schonk, waarop het huis Sypesteyn verrees, dat genoemd werd naar de Sype, de landstreek op die grens, waar het Gooi uitliep tegen de moerassige gronden van Utrecht. Het was een der vele burchten, die dienden om het Gooi, dat de graaf omstr. 1280 van de abdis van Elten gekocht had, tegen het nooit betrouwbare Sticht te beveiligen. Het was evenwel tegen de verwoestende veeten dier tijden niet bestand. Reeds onder den zoon en opvolger des stichters werd het op diens tocht naar Jerusalem geheel verwoest. Na weer opgebouwd te zijn, verdween het in de 16de eeuw; maar de heerlijkheid van dien naam bleef onaangetast, en meestal zijn de leden van dit geslacht ermee verleid. Het werd

gerekend te behooren tot het bisdom Utrecht, nochtans liepen de grenzen van dit gewest en het graafschap Holland daar wonderlijk door elkaar. Evert's vrouw was Geertruyd Hoyer, die hem een zoon Maarten (die volgt) schonk. In

1899 is jhr. C.W. van Sypesteyn begonnen met de ontgraving en herstelling van slot en omgeving.

Zie: Veegens, *Hist. Studiën* II ('s Gravenh. 1884); Schretlen, *De verzameling op het kasteel Sypesteyn* in *Elzevier's maandschr.* Dec. 1926.

Bartelds

[Sypesteyn, Dr. Evert van (2)]

SYPESTEYN (Dr. Evert van) (2), zoon van Dr. Evert van S. en van Aletta van Velthuysen, geb. 1637, gest. te Utrecht 1716. Na in de medicijnen gestudeerd te hebben, vestigde hij zich als geneesheer te Utrecht. Toen in de zitting der St.-Gen. van 20 April 1674, waarin door den oorlog met Frankrijk slechts 4 der 7 gewesten konden vertegenwoordigd zijn, den stadhouder Willem III de bevoegdheid was verleend om nieuwe regenten aan te stellen in de bezet geweest zijnde gebieden, geschiedde dit den 26sten dier maand te Utrecht, en zoo werd E.v.S. door den erfstadhouder tot lid der nieuwe vroedschap benoemd. Ook in 1682 werd hij als lid der vroedschap aangewezen. Krachtens het nieuwe regeeringsreglement, dat de Prins gemaakt had, moesten de deputaties ter St.-Gen. den erfstadhouder ‘aangenaam’ zijn, op straffe, van door andere vervangen te worden. Sypesteyn's verkiezing tot extra-ord. lid vond genade in zijn oogen, evenzoo zijn burgemeesterschap van 1692-1709. Ook was hij lid der Prov. Staten en hoogheemraad van den Lekdijk bovendams.

Zijn vrouw was Catharina v.d. Woert, die hem 3 dochters schonk.

Geschilderde portretten door G. ter Borch en door G. Schalcken (1702) zijn bij jhr. C.H.C.A. van Sypesteyn te 's Gravenhage.

Zie: Fruin, *Gesch. der staatsinstell.*; *Archief-Sypesteyn*.

Bartelds

[Sypesteyn, Jan van]

SYPESTEYN (Jan van), zoon van Cornelis en van Geertruid van den Corput, geb. te Hillegom 1633, gest. te Amsterdam 1669, was kanunnik ten dom te Utrecht. Hij trad in militairen dienst als ‘soldaet onder de compaignie gardes van de Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt in 's Gravenhaege’ gelijk hij voorkomt op de door Johan de Witt samengestelde en bewaard gebleven lijst van genoodigden bij gelegenheid van diens huwelijk met Wendela Bicker (1655). Eenigen tijd later werd hij tot cornet bevorderd. In 1656 maakte hij als edelman à la suite van den nederlandschen ambassadeur Govert van Slingelandt (dl. V, kol. 747) een reis naar het hof van koning Karel X van Zweden. Tijdens die reis bleef hij in briefwisseling met zijn oom, den raadpensionaris de Witt. Deze drong er in zijn antwoord op aan hem trouw te berichten ‘wat er in de hofhoudinge van de meergemelte Heeren Ambassadeurs al ommegaet, hoe dese onderlinge met malcanderen al accorderen’. Toen tijdens deze ambassade het soldatenhart van den attaché weer boven kwam en hij zich op het oorlogspad wou begeven, ontried zijn oom het hem ten sterkste ‘aengesien in dien oorloch, die wilt ende woest is, niet veel valt te leeren, gelijk wel bij anderen, daer het stuk van fortificatiën beter gepractiseert wort. Daerenboven vermits onse natie aldaer, insonderheyt in dese conjuncture van tijt, odieus is, soude UEd. met de schouders aengesien worden ....’. Het plan is dan ook niet tot uitvoering gekomen. Hij bleef in nederlandschen dienst en dong bij zijn oom in 1661 naar een opengevallen kapiteinsplaats. Deze antwoordde, dat hij eerst minstens 5 of 6 jaar officier diende geweest te zijn en oordeelde het ongeraden de Staten daarover

‘importuyn te vallen, om geen rechtvaerdige blasme ende invidie op den hals te haelen’. Niet hem, maar den schoonzoon van den amsterdamschen burgemeester Vlooswijk, Robert Honywood, viel de ritmeestersplaats ten deel. Toen na diens

dood weer een compagnie vacant kwam, werd ditmaal Jan v.S. aanbevolen, maar de meerdere aanspraken van den luit. dier compagnie Robert Raveschot, neef van van Beverningk, deden dezen verkiezen (1667). Bij de eerstvolgende vacature werd v.S. benoemd (resol. Holl. 12 Maart 1668). Theodoor Brasser volgde hem na zijn dood in 1669 op.

Hij was gehuwd met Maria van Harencarspel, dochter van Jacob v.H., schepen van Amsterdam, en van Margaretha de Vlaming van Oudtshoorn, bij wie hij geen kinderen had. Na haar overlijden in 1665, hertrouwde hij in 1667 met Anna Bicker, zuster van Jacob B. geh. met Cath. v. Wisselt, en achternicht van Wendela. Uit dit huwelijk sproot een dochter Geertruid, later gehuwd met haar neef Cornelis Ascanius v. Sypesteyn, heer van Hillegom, baljuw van Beierland, zoon van Corn. Asc. (1).

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is bij jhr. C.H.C.A. van Sypesteyn te 's Gravenhage.

Zie: Fruin, *Brieven van J. de Witt* I-III (Amsterd. 1906-1912); Balen, *Beschr. der stad Dordrecht*; *Holl Mercurius* (1656); Kernkamp, *H. Bontemantel. De regeeringe van Amsterdam* 1653-72 (Amsterd. 1897).

Bartelds

[Sypesteyn, Johan van]

SYPESTEYN (Johan van), oudste zoon van Maarten (die volgt) en van Beatrix Schade van Westrum en grootvader van den voorgaande, geb. te Utrecht 1564, gest. te Hillegom 1625. Door zijn huwelijk met Catharina, de rijke erfdochter uit het geslacht Nijenrode, werd hij met het huis Hillegom, duinen en warande verleid, dat een eeuw lang in zijn familie is gebleven, hetgeen als natuurlijk gevolg had, dat de hoofdtak van zijn geslacht zich in Holland vestigde. In 1608 stelde prins Maurits hem aan tot meesterknaap, waaronder men den rechter in zake houtvesterij verstond. Behalve vele dochters had hij één zoon Cornelis, die voorgaat.

Zie: Veegens, *Hist. studiën* II ('s Gravenh. 1884); van Leeuwen, *Batavia illustrata* ('s Gravenh. 1685).

Bartelds

[Sypesteyn, Leonard van]

SYPESTEYN (Leonard van), oomzegger van den voorgaande en zoon van Erick (die voorgaat) en van Godelieve de Casembroot, geb. te 's Gravenh. 1605, gest. te Middelburg 1664, waar hij in de Nieuwe kerk begraven ligt. Hij promoveerde te Leiden in de rechten 4 Febr. 1625 en werd dat jaar advocaat voor het Hof van Holland en voor den Hoogen Raad. Twee jaar later ontving hij zijn benoeming tot griffier van het Vrije van Sluis, het deel van Staats- Vlaanderen, dat omvat het baljuwschap van Sluis, het Aardenburgerambacht en het Land van Cadzand. In 1630 werd hij raad-supernumerair in den Raad van Vlaanderen, sedert 1599 te Middelburg gevestigd, van wiens vonnissen revisie kon gevraagd worden aan de St.-Gen., die de zaak in loco deden instrueeren en dan de stukken opzonden aan een der provinciale hoven ter afdoening. Tevens fungeerde de R.v.Vl. als leenhof. In 1653 tot pensionaris honorair van Veere benoemd, volgde in 1663 zijn benoeming tot pensionaris van Middelburg. Als zoodanig verscheen hij ook ter St.-Gen. Zijn eerste vrouw was Elisabeth de Meulenaer, die hem 3 kinderen schonk, allen jong gest.; bij zijn tweede vrouw Suzanna Stas had hij een zoon, die ook jong stierf.

Zie: F r u i n , *Gesch. der Staatsinstellingen* ('s Gravenh. 1901).
Bartelds

[Sypesteyn, Maarten van]

SYPESTEYN (Maarten v a n), zoon van Evert (die voorgaat) en van G e e r t r u i d H o y e r , geb. te Utrecht 1537, gest. aldaar 1613. In 1572

zag hij zich door prins Willem benoemd tot commies der vivres. Hij toonde zich van ganscher harte de zaak der vrijheid toegedaan en heeft bij verschillende gelegenheden zijn land groote diensten bewezen, waarvan nog de resol. van den Raad van St. getuigen. In 1588 benoemden de Staten van Utrecht hem tot ontvanger der inkomsten van eenige geseculariseerde nonnenkloosters en van die der vroegere abdij van Soest; een jaar later stelden de St.-Gen. hem aan tot ontvanger der vivres.

Hij was gehuwd met Beatrix Schade van Westrum, die hem 8 kinderen schonk, w.o. Johan, Erick (die beiden voorgaan) en Willem (die volgt).

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is bij jhr. C.H.C.A. van Sypesteyn te 's Gravenhage.

Zie: Veegens, *Hist. Studiën* II.

Bartelds

[Sypesteyn, jhr. Wigbold van]

SYPESTEYN (jhr. Wigbold van), zoon van Cornelis Ascanius (3) (die voorgaat) en van Elisabeth Anna Slicher, geb. te Haarlem 1758, gest. aldaar 1815. Hij promoveerde te Utrecht in de rechten en werd reeds in 1778 benoemd tot secretaris der stad Haarlem, welke betrekking hij behoudens het fransche interregnum tot zijn dood vervuld heeft. Talrijk zijn de diensten, die hij in kritieke tijden zijn vaderstad heeft bewezen, gesterkt als hij daarbij zich voelde door de liefde en de achting zijner medeburgers. Toen bij de omwenteling van 1813 de nieuwe magistraat in onze steden zoowel uit oranjeklanten als uit de vroegere revolutionnairen werd samengesteld, trad v.S. dadelijk weer op als secretaris der stad. De aanvaarding van dat ambt in die dagen van spanning en onzekerheid was een daad, die van kloekheid en vaderlandsliefde getuigde. In 1814 behoorde hij tot de notabelen, die de nieuwe grond-

wet moesten vaststellen. Kort voor zijn overlijden werd hij met zijn nakomelingen in den nederlandschen adelstand verheven, waarmede aanspraken erkend werden, die patricische geslachten als het zijne reeds sinds eeuwen meenden te bezitten.

Hij huwde in 1784 met Petronella Catharina Crommelin, geb. te Haarlem 1764, gest. aldaar 1846. Zij schonk hem 3 zoons, o.a. jhr. Jacob v.S., die als 1e luitenant der huzaren in 1812 in Rusland gesneuveld is, en jhr. Cornelius Ascanius, gehuwd met Cornelia Anna van Druyvesteyn, wier zoons Cornelius Ascanius en Jan Willem voorkomen in dl. III, kol. 1229 en 1230.

Zijn portret op een familie-tafereel door G. van der Mijn en twee miniatuurportretten door onbekende kunstenaars zijn bij jhr. C.H.C.A. van Sypesteyn te 's Gravenhage.

Zie: Veegens, *Hist. Studiën* II ('s Gravenh. 1884).

Bartelds

[Sypesteyn, Willem van]

SYPESTEYN (Willem van), zoon van Maarten (die voorgaat) en van Beatrix Schade van Westrum, geb. 1575, gest. te Utrecht 1624. Hij studeerde te Leiden, waar hij 12 Apr. 1598 promoveerde in de rechten. Hij was lid der haagsche confrerie van St. Joris, raad der admiraliteit in Zeeland (1606), bewindhebber voor Utrecht in de in 1602 opgerichte Vereenigde O.I.C. (1614), gedeputeerde ter St.-Gen. Nog was hij kanunnik ten dom te Utrecht. Bij zijn echtgenoote Hester Verhoeven had hij 9 kinderen. Als geschrift van zijn hand wordt vermeld: *Institutionum juris feudalum libri quatuor* (1601).

Zie: Valentijn, *O. en N. Oost- Indiën* I; Fruin, *Gesch. der staatsinstellingen* ('s Gravenh. 1901); Muller, *Schetsen uit de middeleeuwen* II, 463 v. (Amsterd. 1914).

Bartelds

T.

[Tasman, Abel Janszoon]

TASMAN (Abel Janszoon), geb. te Lutjegast in 1603, overl. te Batavia in 1659, ging al jong naar zee en had als varensgezel eenigen tijd zijn domicilie te Amsterdam. In 1633 vertrok hij per 'Banda' naar Indië, waar hij eerst dienst deed als stuurman, later als schipper; als zoodanig was hij o.a. belast met het zoeken en in kaart brengen van een betere route van Ambon naar Banda, gedurende den Oostmoesson. In 1635 stond hij als commandeur aan het hoofd van eenige vaartuigen, die in de moluksche wateren op den vijand moesten kruisen, keerde in den loop van 1636 naar Batavia terug, vanwaar hij op Oudejaarsdag, weer met de 'Banda', als opperstuurman naar het vaderland voer. 11 April 1638 vertrok hij andermaal naar Indië als schipper op de fluit 'De Engel'; hij had toestemming gekregen om zijn vrouw mee te nemen. 11 Oct. d.a.v. kwam hij te Batavia aan. Toen in 1639 aan den commandeur Thijs Quast werd opgedragen met twee schepen een onderzoek in te stellen naar het al of niet bestaan van een fabelachtig land, ten oosten van Japan gelegen 'uyttermaten rijck van gout ende silver', droeg de regeering Tasman het onderbevelhebberschap op; na terugkeer werd hij belast met het kruisen op rijkgeladen Portugeezen in de chineesche zeeën; in volgende jaren bezocht hij Formosa, Kambodja en Japan. Te Batavia teruggekeerd, vervulde hij in April 1642 een belangrijke zending naar Palembang, wat hij tot tevredenheid der regeering deed.

Nu volgde de onderneming, waaraan hij zijn grooten roem te danken heeft: 14 Aug. 1642 vertrok hij als schipper-commandeur over twee schepen tot ontdekking van het onbekende Zuidland; hij werd bijgestaan door den bekwamen opperpiloot Frans Jacobsz Visscher. 15 Juni 1643 waren ze te Batavia terug, na Australië te hebben omgezeild; tal van namen als Nieuw-Holland, Nieuw-Zeeland, Tasmania en Kaap Maria van Diemen herinneren aan dezen stouten tocht. Van Jan. tot Aug. 1644 deden T. en V. met drie schepen een nadere verkenning van Australië, waarbij zij in hoofdzaak deelen van de noord- en westkust in kaart brachten. In Nov. 1644 benoemde de regeering Tasman tot lid van den Raad van Justitie, met de speciale taak, om 'alle aencomende scheepsjournalen te vorderen ende visiteren, mitsgaders ons daer van pertinent rapport te doen'. Intusschen was hij ook nu nog meermalen als schipper-commandeur werkzaam: zoo trok hij in 1645 naar Engano, waar hij met laakbare wreedheid tegen de inboorlingen optrad; vervulde in 1646 een zending naar Djambi en in 1647 naar Siam en maakte op last der regeering verschillende zeilaanwijzingen op, o.a. voor de routes Batavia - Ceylon en Batavia - Manilla. In Jan. 1648 werd hij door den kerkeraad van Batavia tot ouderling gekozen; in hetzelfde jaar vervulde hij zijn laatste commando. 14 Mei vertrok hij aan het hoofd van acht schepen, om de Spanjaarden in de Philippijnen

afbreuk te doen en met Siam handelsbetrekkingen aan te knoopen. De resultaten van dezen tocht bleven beneden de verwachtingen en na terugkeer werd T. zelfs voor den Raad van Justitie gedaagd, wegens ergerlijke mishandeling van een zijner schepelingen; het vonnis luidde: 1000 realen te betalen aan den mishandelde, 150 realen boete en vervallenverklaring van den commandeursrang. Bij resolutie van 5 Jan. 1651 werd hij evenwel in zijn rang hersteld, met bepaling, dat de rehabilitatie werd beschouwd te zijn ingegaan 24 Sept. 1650, toen hij voor het eerst weer had dienst gedaan. Naar aanleiding van vermeende grieven jegens de indische regeering wendde T. zich in de volgende jaren eenige malen rechtstreeks tot Heeren-XVII, zonder resultaat evenwel. Eind 1652 of begin 1653 verliet hij den Compagniesdienst en dreef eenige jaren met eigen vaartuigen handel op de kust van Java. In zijn testament herdacht hij de armen van Lutjegast.

Tasman is tweemaal gehuwd geweest: 1e met Claesgie Heyndriks en 2e te Amsterdam 11 Januari 1632 met Jannetje Tjaers (ook genaamd Anna Tjerks). Uit zijn eerste huwelijk had hij een dochter, Claesge Tasman, eerst gehuwd met Mr. Philip Heylman, opperchirurgijn van het kasteel te Batavia (een zoon Abel); daarna met Jacob Breemer; bij den dood van Tasman woonde dit echtpaar met hun kinderen in Nederland. Tasman's tweede huwelijk bleef kinderloos. Anna Tjerks hertrouwde 6 Febr. 1661 met den burger van Batavia Jan Meyndertsz Springer.

Zie: J.E. Heeres, *Abel Tasman's Journal*, en *A.J. Tasman* in *Groningsche Volksalmanak* van 1893; Ch. M. Dozy, *Abel Janszoon Tasman* in *Bijdr. Taall. en v. kunde v. Ned.-Indië* XXXVI (1887); G. Lauts, *A.J. Tasman*; R. Posthumus Meyes, *De Reizen van A.J. Tasman en F.J. Visscher* (uitg. Linschoten-ver.); F. de Haan, *Platenalbum Oud-Batavia*, J. 10.

Stapel

[Teerlinck, Diederik]

TEERLINCK (Diederik), of Terlinck, kartuizer, geb. te Haarlem, overl. 11 Jan. 1449 te Antwerpen. Hij was onder zijn medekloosterlingen zoozeer gezien, dat men nimmer naliet hem in moeilijke aangelegenheden te raadplegen. In 1406 werd hij als prior aan het hoofd geroepen van het kartuizerklooster van Sint Catharina te Antwerpen. Toen in 1411 de ordesprovincie Picardië werd gesplitst in twee provinciën, benoemde het generaal kapittel der Grande Chartreuse hem tot visitator der nieuwe, nederduitsche provincie. Zoowel het bestuur van het antwerpsche huis als dat van de provincie, waartoe aanvankelijk negen kloosters behoorden, heeft hij tot aan zijn dood met grooten ijver en bekwaamheid uitgeoefend. In 1430 werd Johannes de Atrebato in zijn plaats provinciaal overste, terwijl hij de functie van convisitator verkreeg. Toen Dom Johannes echter reeds in hetzelfde jaar overleed, viel het visitatorschap weder aan Teerlinck ten deel. Bovendien heeft hij nog andere gewichtige opdrachten vervuld. In 1415 droegen de diffinitoren van het generaal kapittel aan hem en aan Alphardus de Hollandia (kol. 616), prior van Monnikhuizen bij Arnhem, op om kloosterlingen naar Engeland te zenden, ten einde de pas door den Koning gestichte chartreuse van Shene bij Londen te helpen bevolken. In 1432 reisde Teerlinck met den prior van de chartreuse bij Brugge naar Bazel om de zittingen van het concilie bij te wonen. Reeds het volgende jaar was hij terug in Antwerpen. In 1446 werd hij tezamen met Jacobus Rupsius, prior van de gentsche chartreuse, door het bestuur der kartuizer-

orde als buitengewoon commissaris naar Schotland gezonden om daar den Koning te spreken en het kartuizerklooster 'Vallis Virtutis' te Perth te visiteeren.

Hij werd te Antwerpen in zijn klooster begraven.

Zie: Raissius, *Origines Cartusiarum Belgi* (Duaci 1642), 140-141 en appendix; le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus*. I (Monstrolii 1890), 44; le Couteulx, *Annales Ordinis Cartus*. VII (Monstrolii 1890), 348, 588.

Scholtens

[Telders, Jean Marie]

TELDERS (Jean Marie), geb. te 's Hertogenbosch 24 Mei 1842, overl. te Delft 30 Oct. 1900, was de zoon van Mr. J.H. Telders, auditeur-militair te 's Hertogenbosch, later president van het hoog militair gerechtshof, en J.J. Vertholen. Hij ontving lager en middelbaar onderwijs in zijn geboorteplaats en studeerde van 1859 tot 1862 aan de Koninklijke academie te Delft. Hij werd dadelijk tot het 2e studiejaar toegelaten en werd in laatstgenoemd jaar burgerlijk ingenieur.

Na gedurende een jaar werkzaam te zijn geweest als tijdelijk opzichter bij den Rijks telegraaf en daarna een jaar als buitengewoon opzichter van den waterstaat, werd hij 1 Juli 1864 opzichter 5e klasse bij den aanleg van staatsspoorwegen. Op 8 Febr. 1866 werd hij tot adjunct-ingenieur, op 26 Mei 1873 tot sectie-ingenieur bij dien aanleg benoemd. Hij was van 1864 tot 1869 onder den sectie ingenieur van Dissel (IV, kol. 508) werkzaam bij den onder- en bovenbouw der spoorwegbrug over de Waal bij Zalt-Bommel en den aanleg van de aangrenzende gedeelten spoorweg, terwijl hij in dien tijd tevens deelnam aan de berekeningen voor den bovenbouw van de brug over de Lek bij Kuilenburg. Met ingang van 15 Juli 1870 werd hij naar Dordrecht verplaatst, waar hij onder den eerstaanwezend ingenieur van den Bergh (IV, kol. 117) diende. Het eerste werk, dat hij te verrichten had, was het houden van toezicht aan de fabriek Butterley Works te Middlesborough op de vervaardiging van de liggers, platen enz. voor den bovenbouw der spoorwegbrug over de Oude Maas bij Dordrecht. In dien tijd was dit een zeer moeilijke taak, daar de engelsche fabrieken niet gewend waren aan de zeer strenge eischen, vanwege de nederlandsche staatsspoorwegen terecht voor dit ijzer gesteld. Intusschen bleef hij bevriend met den eersten ingenieur dier fabriek, Edwards. In 1872 gerepatrieerd, was hij eenige weken werkzaam aan den bouw der viaducten aan de Binnen-Rotte te Rotterdam, om vervolgens onder van den Bergh te Breda belast te worden met de voorbereiding van den aanleg der spoorweglijn Arnhem-Nijmegen.

Toen de wet van 21 Mei 1873 tot aanleg van deze lijn tot stand gekomen was, werden van den Bergh en Telders met ingang van 1 Mei 1874 naar Arnhem verplaatst. Telders werd belast met het maken der ontwerpen voor de spoorwegbrug over den Neder-Rijn beneden Arnhem uit de aansluitende spoorwegvakken. Van den Bergh had zooveel vertrouwen in hem, dat hij ook de berekeningen, noodig voor de spoorwegbrug over de Waal bij Nijmegen, waarvan de bouw niet tot de sectie van Telders behoorde, aan hem opdroeg.

Toen de werken te Arnhem gereed waren, werd hij 14 April 1880 verplaatst naar Rhenen, waar hij de opdracht bekwam den aanleg der lijn Amersfoort - Kesteren, bevolen bij de wet van 20 Nov. 1875, te leiden. Daartoe behoorden de bouw van de spoorwegbrug over den Neder-Rijn bij Renen en van een viaduct over den Rijnspoorweg bij Venendaal. Te Rhenen zijnde, maakte hij overeenkomstig een hem gegeven opdracht, een ontwerp voor de spoorwegbrug over de Maas bij Heumen.

Bij Koninklijk besluit van 14 Aug. 1884 werd Telders met ingang van 5 Sept. d.a.v. benoemd tot hoogleeraar aan de polytechnische school te Delft. Hier werden hem, ter vervanging van den overleden hoogleeraar Steuerwald (II, kol. 1368), de vakken: sluizen, havens, kanalen, dijken, zeeweringen en hydrografie opgedragen. Hij stond daar vrij vreemd voor; vroeger was steeds een waterstaats-ingenieur met dit onderwijs belast. Hij heeft zich veel moeite gegeven, zich in deze vakken in te werken. Hij volgde Steuerwald ook op als een der drie redacteurs van het *Handboek der waterbouwkunde*, dat helaas na het overlijden van Schols (VI, kol. 1228) en van Telders, en door den hoogen leeftijd van Henket (VI kol. 760) is blijven steken.

Bij Koninklijk besluit van 12 Oct. 1897 werd hij met ingang van 1 Nov. d.a.v. benoemd tot directeur der polytechnische school, ter vervanging van Oudemans (I, kol. 1394). Daar tevens zijne lesuren zeer werden verminderd, gaf dit hem gelegenheid, zich ook te wijden aan de vele commissiën, in welke hij in de laatste jaren benoemd was.

In 1883 werd Telders door den gemeenteraad van Kampen in een commissie benoemd om te rapporteeren over de middelen tot herstel van den op 7 Jan. van dat jaar omgevallen pijler van de brug voor gewoon verkeer over den IJsel aldaar. Het verslag dier commissie werd 21 April 1883 uitgebracht en aan Telders werd door den raad het ontwerpen, het aanbesteden en het toezicht op den herbouw opgedragen. De commissiën, in welke hij benoemd werd, waren: Staatscommissie tot het instellen van een onderzoek omtrent eene afsluiting en eene droogmaking der Zuiderzee (verslag uitgebracht 14 April 1894); in deze commissie heeft Telders zich bijzonder verdienstelijk gemaakt door eene uitgebreide studie over de ontzilting van het IJselmeer; op verschillende plaatsen hield hij voordrachten over de droogmaking; Commissie, benoemd op initiatief der Kamer van Koophandel van Amsterdam in zake verbetering van het Noordzeekanaal (verslag uitgebracht Oct. 1895); Commissie betrekkelijk de vervuiling der wateren van Zuid-Holland, ingesteld door Gedeputeerde Staten van die provincie (verslag uitgebracht 20 Juni 1898); Staatscommissie betreffende de Solowerken in Nederlandsch Indië (verslag uitgebracht 10 Juli 1900).

In 1896 was hij voorzitter van het 6e natuuren geneeskundig congres, te Delft gehouden. Hij werd in 1883 tot lid, in 1892 tot lid-consultant van het Bataafsch genootschap, in 1888 tot lid van het Provinciaal utrechtsch genootschap van kunsten en wetenschappen, in 1900 tot lid der Hollandsche maatschappij van wetenschappen benoemd. Van 1888 tot 1891, van 1892 tot 1895 en van 1898 tot zijn overlijden was hij lid van het bestuur van het Koninklijk Instituut van ingenieurs.

Bij de begrafenis van den bibliothecaris der polytechnische school, Verschoor, deed hij een zware verkoudheid op, waaraan hij binnen enkele dagen overleed.

Hij schreef: *De brug over de Lek nabij Kuilenburg* in *Onze tijd* (1868); *Een verschijnsel bij de beproeving van telegraafkabels* in *Notulen Koninklijk Instituut van ingenieurs* (1871-72, blz. 80); *Herstelling van een gemetselden duiker in den staatsspoorweg Arnhem - Nijmegen* in dezelfde *Notulen* (1879-80, blz. 227); *De verbetering van den waterweg van Amsterdam naar den Rijn* in no. 23 van 1880 van het *Aardrijkskundig weekblad*; *Onderzoek naar de draagkracht van stalen en*

ijzeren liggers in *Verhandelingen* van genoemd Instituut (1883-84, blz. 49); *Verslag omtrent de beproeving van de brug over den Rijn bij Rhenen* in *Notulen Inst. Ing.* (1884-85, blz. 28); *Beschrijving van de herstelling der brug over den IJssel te Kampen* in *Verhandelingen Inst. Ing.* (1884-85, blz. 265); *Mededeeling betreffende de oprichting van een proefstation voor het onderzoek van bouwmaterialen te Delft* in *Notulen* enz. (1886-87, blz. 103); *Over de bevriezingsmethode van Poetsch* in dez. *Notulen* (1887-88, blz. 141); *Verslag van het* 3*e internationale scheepvaartcongres te Frankfort aan de Main* in *De Ingenieur* van 8 Sept. 1888); *Over den gemiddelden jaarlijkschen regenval in de duinstreek* in *Notulen Koninklijk Instituut van ingenieurs* (1889-90, blz. 43); *Over instrumenten tot onderzoek van spoorwegbruggen* in dez. *Notulen* (1893-94, blz. 178).

Voor de beschrijving van het herstel der brug te Kampen werd hem in 1886 door genoemd instituut de Conrad-medaille toegekend.

Telders huwde 2 Aug. 1881 Adriana Anna van der Schroeff, geb. 21 Aug. 1853, overl. 5 Nov. 1918, bij wie hij een zoon en twee dochters had.

Een levensbeschrijving van hem, door R.A. van Sandick, komt voor in *De Ingenieur* van 3 Nov. 1900.

Ramaer

[Temminck, Mr. Hendrik]

TEMMINCK (Mr. Hendrik), of Temming, zoon van Reinier en van diens tweede vrouw Johanna Walburg van Hachten, geb. omstr. 1680, gest. te Paramaribo 1727. Na in de rechten gepromoveerd te zijn, trok hij naar Suriname, waar hij in 1706 benoemd werd tot kapitein van een vrijcorps. In 1710 kreeg hij een compagnie in het regiment van Eduard van Bentheim. Ook was hij eigenaar der plantage Bergendaal aan de boven-Suriname rivier. Van 1 Maart 1722 tot zijn dood 17 Sept. 1727 bekleedde hij het ambt van G.G. van Suriname. Onder zijn bestuur en dat zijner eerste opvolgers breidde het aantal koffieplantages zich zeer uit. Bedroeg het aantal uitgevoerde ponden koffie in 1724 slechts 5627, het volgend jaar beliep dit reeds 46,086, om in 1732 te stijgen tot 1.110.147, een enorm getal als men bedenkt dat de allereerste aanplant bij wijze van proef eerst tusschen 1711 en 1713 had plaats gehad.

Hij was voor de eerste maal gehuwd met Machteld van Wouw, dochter van Hendrik en van Catharina van Ruyven. Zij schonk hem een dochter Catharina Eleonora, die later huwde met Mr. Jacob Alexander Henry de Cheusses; deze was van 1734-35 gouverneur van Suriname. Na den dood zijner vrouw hertrouwde hij in 1726 met Charlotte Elizabeth van der Lith, geb. te 's Gravenhage 1700, gest. te Paramaribo 1756, dochter van Diederich v.d. Lith, hoogduitsch predikant in den Haag en oud-hoogleeraar in de Phil. te Frankfort a/O., en van Elizabeth Baldina Helvetius, dochter van Johan Frederik Helvetius (III, 570). Temminck's weduwe trouwde voor de tweede maal in 1729 met Charles Emile Henry de Cheusses, eveneens G.C. dezer kolonie (1728-34). Haar derde echtgenoot was de G.G. Mr. Joan Raye (1735-37), zie art. Als weduwe van drie landvoogden koos zij als vierden echtgenoot den predikant der waalsche Gemeente te Paramaribo Anthony Audra. Dit huwelijk was al van even korten duur als de vorige. Nog niet afgeschrikt, werd zij voor den vijfden keer (1748) in den echt vereenigd met den waalschen Ds. Bartholomeüs Louis Duvoisin, die reeds in 1751 overleed. Vooral als weduwe Audra en

als mevrouw Duvoisin was zij een der heftigste en ijverigste leden der z.g. cabale, een partij ter hoofdplaats opgericht, met het doel den gouverneur, J.J. Mauricius (zie aldaar) het bestuur onmogelijk te maken. Zij en haar echtgenoot maakten hem het leven zoo zuur, dat de classis te Amsterdam eraan te pas moest komen. In een familieaanteekening staat van haar geschreven: ‘zij was een zeer verstandige vrouw, hebbende in de zaken van den gouverneur J.J. Mauricius een sterke parthij geweest’.

Zie: van Sypesteyn, *Mr. J.J. Mauricius* ('s Gravenh. 1858); *Geschiedenis der kolonie van Suriname* (Amsterdam en Harlingen 1791); Mesquita en Dentz, *Geschiedk. tijdtafel van Suriname* (Param. 1925).

Bartelds

[Tesschemaker, Rutger]

TESSCHEMAKER (Rutger). Van dit elberfeldsche geslacht hebben vele leden te Leiden gestudeerd, in 1601 de eerste, Engelbert, filosofie, nog in 1814 Johannes, in de rechten, deze geboortig uit Demerary. Petrus, die 24 April 1669 als jurist, 20 jaar oud, wordt ingeschreven als geboren in Batavia, zal wel de zoon zijn van Samuel (die volgt). Ook te Groningen vindt men studenten van dezen naam, Petrus, theoloog, ingeschreven 1 Juni 1630, Samuel, ingeschr. 8 Aug. 1639 en nog eens een Petrus, philosofie, op 13 Febr. 1644. Onze Rutger komt onder al deze studenten niet voor; wij vinden hem als predikant op het Horstje bij Rijnbeek in het graafschap Meurs en vandaar ging hij Dec. 1649 naar Indië, van uitstekende getuigschriften voorzien. Hij kwam te Batavia aan 20 Juni 1650 en heet reeds aanstonds bestemd voor Formosa, waarheen hij echter eerst April 1651 vertrekt. Vooraf was hij nog, December 1650, gehuwd met Maria Steur van Palicatta. Men plaatst hem in Soulang, dat nog in 1635 door de onzen wegens moord op een ziekentrooster gestraft, maar sinds rustig was. In 1651 omtrent October overleed zijne vrouw ‘vijff weken oudt kraams, dan het dochterken noch wel dispoost dat Ds. Tesschemaker vrij veranderingh geven en de ouders bedroeft overcomen sal.’ In Mei 1653 (niet 1655, zooals Troostenburg de Bruyn zegt), is hijzelf haar in het graf gevolgd, slachtoffer misschien ook van de toen op Formosa woedende ziekte, ‘maselen als hitsige coortsen’.

Zie: *Acta* uitg. Knuttel, III, 269, 331; Grothe, *Archief* I, 45, II, 147, IV, 132, 165; Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenboek*, 426.

L. Knappert

[Tesschemaker, Samuel]

TESSCHEMAKER (Samuel). Ook deze is van Elberfeld en vermoedelijk de op 8 Aug. 1639 te Groningen ingeschrevene (zie boven bij Rutger), al staat zijn studievak niet vermeld. Hij werd predikant te Renoy in den Tielerwaard en ging vandaar Sept. 1647 naar Indië. Men heeft hem in Batavia gehouden en reeds 1649 schrijft Ds. Roman van daar, dat hij met Fierens, Porsselius en onzen T. met ijver strijdt tegen velerlei misbruiken, b.v. ‘het publique uytganch d.i. comediespelen der Chinesen, 't welck sij met duyvelsche offerhanden ende affgodische grillen pleechden’. De overheid was met dezen ijver tegen de chineesche ‘abusen’ maar matig ingenomen, gemerkt hun groote beteekenis voor handel en landbouw. In een brief van 10 Jan. 1654 staat dat Tesschemaker ordinaire catechisatiën in het Portugeesch heeft ingevoerd voor de inlandsche christenen; ook zijn de scholen over de stadswijken verdeeld en daarbij nederlandsche meesters aangesteld. En van 6 November schrijft

de kerkeraad nogmaals, dat zij zich bij die catechisatiën van Ds. T. zeer wel bevinden, die op

verscheiden plaatsen binnen en buiten de stad wekelijks 8 à 9 maal gehouden worden (het Portugeesch was nog krachtig) en dat de gemeente 'in een vredigen, florissanten en gerusten staet verkeert'. Stellig komt een deel van den lof daarvoor ook aan T. toe. Nog 15 Jan. 1657 heet het, dat de staat der gemeente gezegend is, maar 14 Juni 1659 schreef de kerkeraad, dat tot aller groote droefheid de twee oudste predikanten, Samuel Tesschemaker en Johannes Roman, overleden waren. Blijkbaar had ook thans de dood weer een verdienstelijk man te vroeg weggerukt.

Zie: *Acta* uitg. Knuttel, III, 149, 269, 335, 373, 473, 531, IV, 165, 242; Grothe, *Archief* II, 18; Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenboek*, 426.

L. Knappert

[Thedens, Johannes]

THEDENS (Johannes), ook geschreven Tedens, geb. omstr. 1680 te Friederichstad, zoon van Anna Margrita Pietersdochter Tedens (die in Juni 1723 te Haarlem overleed), overl. te Batavia 19 Maart 1748.

17 Dec. 1697 vertrok T. als soldaat naar Indië met het schip 'De Unie' en kwam 31 Juli d.a.v. te Batavia aan; al spoedig ging hij in civielen dienst over en werd in 1702 assistent, doorliep verder de gewone rangen om in 1723 tot opperkoopman te worden benoemd. In dezen rang vertrok hij naar Japan, als opperhoofd van de loge te Decima, waar hij in 1724 en 1725 werkzaam was. 5 April 1726 te Batavia teruggekeerd, werd hij in Juni tijdelijk in den Raad van Justitie geassumeerd en 2 Sept. d.a.v. permanent lid van dien Raad. Op verzoek den 17en Mei 1729 uit dit ambt ontheven, benoemde de hooge regeering hem 26 Aug. tot secunde persoon van Malabaar, doch twee dagen later werd hij, overeenkomstig zijn wensch, daarvan 'geëxcuseerd'. Om gezondheidsredenen schijnt hij nu een tijd zonder emplooi te zijn geweest; 28 Mei 1732 aanvaardde hij de functie van extra-ordinaris lid van den Raad van Indië, om 20 Aug. 1736 ordinaris lid te worden. Hiernevens vervulde hij nog andere eereambten, als commissaris-politiek bij den kerkeraad, president van Heemraden en regent van het hospitaal. Bij het vertrek van Valckenier en terwijl van Imhoff, de nieuw benoemde G.G., nog in Nederland was, koos de Raad van Indië hem 6 Nov. 1741 tot dit hooge ambt, dat hij vervulde tot den terugkeer van v. Imhoff, 28 Mei 1743. Na zijn aftreden bleef hij tot zijn dood te Batavia wonen.

Zijn bewind was een rumoerige tijd, daar de chineesche onlusten naar Midden-Java waren overgeslagen en daar een hevige strijd woedde.

Thedens is tweemaal gehuwd geweest: 1e in 1721 te Batavia met Anna Susanna Moerbeek, dochter van Jeroen Barents Moerbeek, commandant van Onrust; 2e 4 Jan. 1737 met Geertruyda Margaretha Goossens, een schatrijke weduwe, die eerst gehuwd geweest was met den directeur-generaal Michiel Westpalm en daarna met den Raad van Indië F.J. Coyet, dien zij op zijn sterfbed huwde en wiens universeele erfgename zij werd. Zij bracht Thedens 7 kinderen uit haar eerste huwelijk en nog eenige stiefkinderen uit het tweede huwelijk mee; Thedens zelf liet geen kinderen na.

Een geschilderd portret van T. door J. Oliphant bevindt zich in het Rijksmuseum, no. 1786. Zijn portret is gegraveerd door J. van der Schley.

Zie: M.A. van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs- Generaal en Commissarissen- Gene-*

raal van Ned.-Indie ('s Gravenhage 1891) en de daar genoemde bronnen; de Haan, *Priangan*, passim en van denzelfde: *Platenalbum Oud-Batavia*, H. 20.
Stapel

[Thieme, Dirk Anthonie]

THIEME (Dirk Anthonie), geb. te Nijmegen 1830, gest. te Velp 1879. Hij was de zoon van den nijmeegschen boekhandelaar J.F. Thieme en de kleinzoon van H.C.A. Thieme (II, kol. 1428), den stamvader van dit uitgeversgeslacht op nederlandschen bodem. Opgeleid voor den boekhandel, eerst bij zijn vader, later bij zijn oom Fuhri (III, kol. 424), die gehuwd was met C.G. Thieme, zuster van zijn vader, vestigde hij zich in 1853 te Arnhem, waar hij zijn zaak al spoedig wist omhoog te werken. Van Fuhri nam hij *De Tijdspiegel* over, die onder redactie van de Keyser vele lezers vond. Lindo, alias de oude heer Smits, Lodewijk Mulder, v.d. Hoeve, Lublink Weddik, Vitringa Keller e.a. vonden voor hun werken een ondernemend uitgever in dezen jongen man. Ook dorst hij de uitgaaf aan van een dagblad, *De Arnhemsche Courant*, waaraan hij zelf een werkzaam aandeel als redacteur nam. Uitnemend was zijn bedrijvige geest voor die taak toegerust. Hij verstond daarbij nog de groote kunst voor artikelen op staatkundig, maatschappelijk of wetenschappelijk gebied bij den juisten man aan te kloppen. De journalistiek is dan ook steeds zijn lievelingsvak gebleven. Toen in 1868 de toonaangevende vrijzinnigen een groot staatkundig dagblad zouden uitgeven, was alleen D.A. Thieme hiertoe te vinden. Van Arnhem uit leidde hij dit nieuwe Haagsche blad, het nu nog bestaande *Het Vaderland*, dat 12 April 1869 voor het eerst verscheen. M. Nijhoff, A.W. Sijthoff en P. Smidt van Gelder verleenden hem daarbij krachtigen steun. Grooten opgang maakte het blad, wat in 1874 Thieme's verhuizing naar den Haag ten gevolge had. Intusschen had hij nog te Arnhem o.a. uitgegeven *De Nederl. Spectator, Het Morgenlicht* en den zoo populairen *Geldersche Volks-almanak*. De werken van rechtsgeleerden als Boissevain, Staats Evers, Goeman Borgesius, van theologen als van Gorcum, Laurillard, Allard Pierson, Réville; van historici als Jorissen, Hofstede, van Rees, van letterkundigen als A. Verhuell, Havard, de Keyser, leggen een schitterende getuigenis af van zijn ondernemingsgeest. Aan Fruin's *Wetboeken*, Bernhard ter Haar's *Gedichten*, Schimmel's en Bosboom's werken werd zijn naam verbonden. Zijn *Guldenseditie* in den bekenden blauwen omslag vonden gretig aftrek. Het hechtste monument stichtte hij zich echter door de uitgave aan te durven van het *Nederlandsch Woordenboek* in 1864 onder redactie van Matthijs de Vries en met medewerking van Mart. Nijhoff en A.W. Sijthoff.

Spaarzaam waar het noodig was, was hij toch verre van schriel. Hij honoreerde soms hooger dan de auteur gevraagd of gehoopt had. Bij al zijn werkzaamheden vond hij nog tijd als mede-directeur van de Nederlandsche maatschappij ter bevordering van nijverheid op te treden.

In 1879 ziekelijk geworden, hoopte hij in het rustige Velp op beterschap, maar deze bleef uit. Hij vond er zijn laatste rustplaats.

De Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels, welker leidende kracht hij vele jaren geweest was, bovengenoemde maatschappij en tal van vrienden en vereerders stichtten als blijvende hulde aan zijn nagedachtenis het *D.A. Thieme-fonds*, dat elk jaar beurtelings een premie uitlooft aan den schrijver van een uitmuntend nederlandsch boek, aan een nederlandschen uitgever voor het fraaist uitgevoerde boek, aan een leerling van een industrieschool voor een

uitstekend voortbrengsel op kunstnijverheidgebied.

Zie: A.C. Kruseman, *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederl. boekhandel* II (Amst. 1887).

Bartelds

[Thierens, Adolf]

THIERENS (Adolf), geb. te Naarden 13 Juli 1738, ged. in de Groote kerk 16 Juli, overl. te St. George d'Elmina 26 Mei 1786, zoon van Hendrik T. en van Helena Heshuysen. Hij was directeur-generaal over Afrika, kolonel van de militie en president van alle de collegiën aldaar. Hij overleed ongehuwd.

Zie: *Stamboek der familie Thierens* (m.s.); *Nederl. Mercurius* LXI, 168.

Regt

[Thierens, Adolph Ernestus]

THIERENS (Adolph Ernestus), geb. te Monnikendam 4 Nov. 1805, overl. te Vlissingen 29 Aug. 1865, zoon van Dr. Adolph Leonard, die volgt, en van Petronella Ernesta van Schaardenburg.

Hij nam als zeeofficier deel aan de expeditie tot ontzet van de citadel van Antwerpen, bij welke gelegenheid hij zich bijzonder onderscheidde door het vervullen van een opdracht, waarvoor niemand werd gecommandeerd, doch waarvoor men zich vrijwillig moest aanmelden wegens het gevaar daaraan verbonden. Onder een kogelregen der Belgen kweet hij zich van zijn opdracht en werd door Z.M. koning Willem I voor dit feit gedecoreerd met de Milit. Willemsorde. Hij klom later op tot schout-bij-nacht bij de nederl. Marine en werd na zijn pensionneering benoemd tot inspecteur en daarna tot hoofdinspecteur van het loodswezen.

Hij huwde te Schoonhoven 7 Juni 1832 met Johanna Cornelia Caroline Penning, geb. ald. 14 Juli 1809, overl. te Hellevoetsluis 9 Maart 1852, dochter van Gregorius Cornelis P. en van Louise Mengel. Uit dit huwelijk sproten 6 kinderen.

Zie: *Stamb. der Familie Thierens* (m.s. in bezit van P.L. Thierens te Utrecht); J.C. Koopman, *Z.M. Scheepsmacht voor Antwerpen*; *Nederl. Patriciaat* I (1910), 446.

Regt

[Thierens, Dr. Adolph Leonard]

THIERENS (Dr. Adolph Leonard), geb. te Naarden 2 Aug. 1767 en op denzelfden dag in de Groote kerk gedoopt, overl. te Monnikendam 14 Aug. 1822, zoon van Jacobus Hendrik T. en van Anna Jacoba de Cock. Hij studeerde aan de hoogeschool te Leiden, waar hij 17 Sept. 1786 voor de rechten en tevens voor de medicijnen werd ingeschreven, en promoveerde aldaar 1 Juli 1790 op een *Diss. med. de crysipelate*. Daarna vestigde hij zich te Monnikendam, werd er in 1791 raad, in 1793 vroedschap, in 1794 hoofdofficier der stad en tevens baljuw van Waterland 1794-1811, vrederechter 1811-1822, dijkgraaf en opperstrandvonder van Waterland 1794-1822 en commissaris van oppertoezicht der Brand-Guarantie Maatschappij voor Noord-Holland.

Thierens was vurig oranjegezind en werd als een der hoofden van de oranjepartij in Noord-Holland boven het IJ beschouwd. Met de noodige handigheid zorgde hij

er voor, dat de spionnen van fransche zijde, die hem in zijn kwaliteit van baljuw en dijkgraaf bespiedden, geen vat op hem kregen.

Hij huwde te Kockengen 26 Juli 1791 met P e t r o n e l l a E r n e s t i n a v a n S c h a a r d e n b u r g , geb. te Kockengen 24 Sept. 1768, overl., te Monnikendam 29 Oct. 1850, dochter van D i r k , heer en schout van Kockengen, en van J o a n n a M a r i a v a n H a r l i n g e n . Hieruit sproten 9 kinderen, o.a. Adolph Ernestus, die hier vóórgaat.

Zie: *Stamboek van de familie Thierens* (m.s.); H.T. Colenbrander, *Gedenkst. der Alg. Gesch. van Nederl.* (1775-1840), 557; Koolemans Beynen, *Histor. Gedenkboek* II, 309-312; Holtrop, *Bibl. med. et chir.*, 351.
Regt

[Thierens, François]

THIERENS (François), geb. te Naarden 29 Juni 1745, ged. 4 Juli, overl. te Batavia 12 Nov. 1802, zoon van Hendrik en van Helena Heshuysen.

Hij ging in dienst der V.O.I.C. naar Oost-Indië, werd onderkoopman, 13 Febr. 1776 secretaris en 26 Juli 1784 fiscaal en opperkoopman van Malakka.

Hij huwde op Sumatra's Westkust, 15 Maart 1771, Helena Elisabeth Boudewijns, op S.W. overl. 27 April 1774, dochter van Jan B., opperkoopman van Tadang, en van Helena Alberts. Daarna hertrouwde hij te Batavia 12 Mei 1776 met Geertruida Frederica Houtman, overl. te Malakka 4 Febr. 1796, dochter van Matthijs en van Catharina Thysen. Uit het eerste huwelijk 2, uit het tweede 8 kinderen.

Zie: *Stamb. der Familie Thierens* (m.s. bij P.L. Thierens te Utrecht); *Nederl. Patriciaat* I (1910), 448.
Regt

[Thierens, Jacobus]

THIERENS (Jacobus), geb. te Naarden 27 Febr. 1699, ged. in de Groote kerk 4 Maart, overleden te Naarden 6 Oct. 1735, zoon van Jacobus, burgemeester van Naarden, en van Catharina Thierens.

Hij was opperkoopman in dienst der O.I.-Comp. en resident van Tegal tot 25 Juni 1734, in welk jaar hij repatrieerde. Hij was te Naarden 5 Dec. 1730 gehuwd met Margaretha Lastdrager, dochter van Johannes, raad van justitie te Batavia, en van Cornelia Elisabeth van Nijsten. Zij hertrouwde met Paulus Rauwenhoff, burgemeester van Naarden en later gouverneur van Ternate. Uit haar eerste huwelijk had zij een zoon, Mr. Jan Anthony T.

Zie: *Stamb. van de fam. Thierens* (m.s.).
Regt

[Thierens, Johan Adriaan]

THIERENS (Johan Adriaan), of Joh. Hadriaan T., geb. te Delft 25 Jan. 1687, ged. in de Oude kerk 26 Jan., overl. te Delft 6 Aug. 1734, begr. in de Oude kerk 10 Aug., zoon van Johan, schepen van Delft, en van Maria van der Wel.

Hij studeerde sedert 1707 te Utrecht, werd 8 Febr. 1711 predikant te Zeist, 1712 te O. Beierland, 1714 te Deventer en sedert 1 Maart 1710 te Delft. Hij was secretaris en gedeputeerde der Synode van Z.-Holland, interesseerde zich bijzonder voor den bloei der Ned. Herv. kerk in Ned.-Indië en stond als ijveraar daarvoor bekend. Hij schreef: *Noodige voorkennis der gemeente tot de oeffening van den kerkelijken ban* (Delft 1731) 8o. Bovendien wordt hem het auteurschap toegeschreven van: *Belijdenis des geloofs met een voorberigt en schets der geloofsbelijdenis* (Delft 1741) 8o, na zijn dood in het licht gegeven.

Hij huwde in de Oude kerk te Delft 21 Juni 1718 met Sophia Weveringh, geb. te Delft 31 Mei 1684, dochter van Mr. Anthony, heer van Holy,

gecommitteerde raad, en van M a r i a v a n H o o g e n h o u c k . Uit dit huwelijk één zoon.

Zie: *Stamb. der Familie Thierens*; *Rotterd. Historiebladen* III; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXIII, 74, 109; v. D o o r n i n c k , *Bibl. van Anon. en Pseudon.* no. 5793; A r r e n b e r g , 507.

Regt

[Thierens, Mr. Johan Petrus]

THIERENS (Mr. Johan Petrus), geb. te Naarden 23 Aug. 1759, ged. in de Groote kerk 26 Aug., overl.

te Naarden 10 Nov. 1840, zoon van Jacobus Hendrik T. en van Anna Jacoba de Cock. Hij werd student te Leiden, waar hij 18 Sept. 1777 voor de rechten werd ingeschreven. Na zijn promotie werd hij 1e secretaris van Naarden en Lande van Goyland, baljuw van Oud- en Nieuw Loosdrecht, Mijnden en Loenen, postmeestergeneraal der posterij Amsterdam - Osnabrück - Hamburg, greffier et membre du conseil-général du département du Zuiderzee en hoogheemraad der Zuiderzeedijk. Bij het bezoek, dat Napoleon 21 Oct. 1811 aan Naarden bracht, dejeuneerde deze ten huize van Mr. J.P. Thierens. Tot het gevolg van den Keizer behoorde generaal Krayenhoff, prins Berthier, de hertog van Reggio, de fransche kolonel der genie Paris en de holl. kap.-ingenieur Lobry.

Thierens huwde te Naarden 14 Febr. 1785 met Helena Louisa Heshuysen (wed van Constantijn van Croogh), overl. te Naarden 13 Jan. 1804, dochter van François en van Christina Regina Heshuysen. Daarna 24 Juli 1804 te Naarden met Louisa Schrieck, geb. te Naarden 24 Mei 1776, overl. aldaar 17 Oct. 1864, dochter van Boudewijn en van Catharina Margaretha Thierens. Uit deze huwelijken sproten 6 kinderen, die ongehuwd zijn overleden.

Zie: *Stamboek der familie Thierens*.

Regt

[Thomas, Joannes]

THOMAS (Joannes), of Thomae, uit Heusden, in het bisdom Utrecht, magister in de philosofie, nuntius, afgevaardigde der universiteit van Parijs voor de engelsche studenten (Denifle, *Chartularium univers. Paris.* II, 618, 646) verkreeg het dekenaat der collegiale kerk St. Martinus te Emmerik 11 Maart 1349. 18 Nov. 1359 verruilde hij zijn dekenaat van Emmerik voor de parochie Angerloo met Theod. Momne. De naam van dezen laatste komt voor op de lijst der dekens *Hist. ep. Ultraj.* 286, niet echter die van Joh. Thome.

Reeds 16 Jan. 1349 had J. Thome de Huesden een kanunnikdij en prebende te Incourt gevraagd en verkregen, doch was 11 Mrt. nog niet in bezit daarvan. 28 Juli 1343 verzoekt het leuvensch stadsbestuur bij den Paus voor Johannes de Hoesdene een prebende in St. Jan te Luik en opnieuw 1344, doch deze Joh. de Huesden is een clericus Leodiensis, de andere Trajectensis.

Zie: Brom, *Bullarium Traject.* no. 1268, 1638; U. Berlière, *Suppliques de Clément VI*, no. 471, 630, 1490, 1526; Fierens, *Suppliques d' Urbain* V (Rome 1914), 696.

Fruytier

[Thomas Groningensis]

THOMAS GRONINGENSIS was de dertigste abt van het friesche klooster Bloemkamp of Oldeklooster. Hij schreef een *Chronicon abbatum Floridi Campi*, dat de geschiedenis van het klooster van de stichting in 1191 tot den ondergang in 1583 beschrijft. Een kopie van het origineel van de hand van S.A. Gabbema berust in de bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden.

Zie: Muller, *Lijst van Noordnederlandsche kronyken*, 79.

Brugmans

[Tierens, Simon]

TIERENS (Simon), geb. te Gorinchem 6 Apr. 1788, overl. te Utrecht 19 Sept. 1856, was de zoon van Seger Tierens, kapitein der genie, en Anthonia Adriana Henriëtte van Bleyswijk tot Meeuwen. Hij werd in 1804 bureau-ambtenaar en in 1810 na voldoend afgelegd examen landmeter bij den waterstaat. Bij de 5e organisatie van den waterstaat tijdens het fransche keizerrijk was hij een van de drie bij Keizerlijk decreet van 27 Mrt. 1811 benoemde aspi-

rant-ingenieurs. Op 15 Nov. d.a.v. werd hij benoemd tot ingenieur 2e klasse en te Harlingen geplaatst. Hij was belast met de zorg voor de westelijke helft van de provincie Friesland. Bij de 7e organisatie van den waterstaat ingevolge Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 werd hij tot ingenieur 1e klasse benoemd en bleef hij zijn dienstkring behouden. Toen met ingang van 1 Juli 1822 de provinciale dienst in Friesland in beginsel van den Rijksdienst werd afgescheiden, werd bepaald, dat Tierens beide voorloopig tezamen zou waarnemen; daar zijn ambtgenoot te Dokkum naar elders verplaatst was, was hij dus toen de eenige ingenieur in deze provincie. Met ingang van 1 Dec. 1826 werd hij van den Rijksdienst ontheven. Als provinciaal ingenieur behoorde vooral tot zijn werkkring het tot stand brengen van veenpolders in het zuidoostelijk deel van Friesland, de vroegere Zevenwouden.

Hij werd bij Koninklijk besluit van 15 Febr. 1835 met ingang van 1 April d.a.v. benoemd tot hoofdingenieur 2e klasse en belast met de provincie Groningen. Met ingang van 1 Mrt. 1836 werd hem de provincie Zeeland opgedragen. Hier stonden zijne handen geheel verkeerd, en al spoedig verzocht hij met het oog op zijn gezondheidstoestand verplaatsing. Bij de eerste vacature verkreeg hij deze en werd hij met ingang van 11 Aug. 1837 belast met de provincie Utrecht. Bij de 9e organisatie, toen men eenige bezuiniging wilde aanbrengen, werd Tierens, hoewel den leeftijd van 65 jaren nog niet bereikt hebbende, eervol ontslagen bij besluit van 9 Febr. 1849 met ingang van 1 April d.a.v. en de hoofdingenieursdienst in Utrecht verder aan een ingenieur opgedragen.

Hij was ongehuwd.

Ramaer

[Timmermans, Arnoldus]

TIMMERMANS (Arnoldus). overl. te Venlo 11 Juni 1763, begr. aldaar 15 Juni 1763, was 1747 praefect van de broederschap van het H. Kruis te Venlo, vaandrager en kwartiermeester der stad Venlo sedert 1754, schepen van Venlo 1760-1763, deed den eed als schepen 28 Febr. 1760, huwde te Venlo 24 Juni 1725 met Anna Maria Clammers (ged. te Venlo 17 April 1701, aldaar overl. 22 Oct. 1788, dochter van Christianus C. en van Anna Sophia Theunissen). Wij noemen zijn zoons: Dominicus (ged. 15 Juni 1734), lid der teutonische orde, pastoor van Vught in 1775, en Joannes Leonardus (ged. 11 Febr. 1737, overl. 22 Dec. 1790), schepen van Venlo 1763-1790, deed den eed als schepen 16 Dec. 1763, regeerend burgemeester 1771, 1776, 1786, werd 6 Maart 1773 tot commissaris van de postwagens en tevens tot opzichter der plantages en houtgewassen aangesteld en 29 Mei 1780 tot commissaris van de gierbrug; hij was 16 Mei 1772 gehuwd met Petronella Gysen (ged. te Blerick 5 Juni 1737, overl. te Venlo 17 Juni 1819; dochter van Gerardus G. en van Maria Verheijen.

Zie: *Maasgouw* (1906), 72, (1920), 61; *Limburg's Jaarboek* (1914), 124; Stadsarchief no. 174 en 243; Jean Bloemen, *Over de Quartiermeesters en Adelborsten te Venloo* in *Limburg's Jaarboek* (1909), 253; H. Uyttenbroeck, *Het dagboek of de kroniek door pastoor J.C. van Postel*, 13, 25, 26, 30, 31, 67, 68; Jan Verzijl, *Genealogie Timmermans*.

Verzijl

[Tour van bellinchave, Mr. Marc Willem baron du]

TOUR VAN BELLINCHAVE (Mr. Marc Willem baron d u), geb. te Leeuwarden 29 Juli 1835, overl. op het landgoed 'De Hassink' onder Gorssel 26 Juli 1908, zoon van baron Mr. G e r r i t M a r t i j n en van H e r m a n n a A l e i d a B r u c e .

Hij studeerde te Utrecht, werd ingeschreven

14 Sept. 1852 (en nogmaals 11 Aug. 1853) en promoveerde te Utrecht 1859 tot doctor in de rechten, op proefschrift: *Geschiedenis der regtsmagt van Gedeputeerde Staten, sedert* 1581 *tot op onzen tijd*. Hij was een aanhanger der conservatieve richting, die destijds verdedigd werd in het *Dagblad van Zuid- Holland en 's Gravenhage*, van welke vennootschap hij president-commissaris was. Ook leidde hij vele jaren de politieke beweging van zijn partij in 's Gravenhage, als voorzitter der kiesvereeniging 'Vaderland en Koning' en was een tijdlang wethouder der residentie, en lid der Prov. Staten van Z.H.

Baron du Tour heeft deel uitgemaakt van het derde ministerie Heemskerk, waarin hij (1883-1888) het departement van justitie onder zijn beheer had. Korten tijd, van 10 Aug. tot 1 Nov. 1885, nam hij daarbij ad interim Buitenl. zaken waar. Onder zijn bestuur had de invoering van het nieuwe strafwetboek plaats. O.m. werd door hem de *Gestichtenwet* (aanwijzing der gestichten, waar gevangenisstraf enz. zal worden ondergaan) in het *Staatsblad* gebracht. Het ontwerp van die wet was reeds door minister Modderman ingediend; du Tour bracht er evenwel vrij belangrijke wijzigingen in aan. In de Kamer is over het ontwerp nog al gestreden, vooral over de werkinrichtingen voor bedelaars, doch de strijd eindigde met een overwinning van den minister. Verder is, tijdens zijn ministerschap, de wet tot verdeeling van markgronden tot stand gebracht.

Na zijn aftreden als minister werd hij opnieuw tot lid van den gemeenteraad van 's Gravenhage gekozen en was hij nog vele jaren werkzaam als wethouder van onderwijs. De loyale wijze, waarop hij uitvoering gaf aan de onderwijswet en zijn daarbij betoonde liefde voor de openbare school, vonden groote waardeering.

Buiten het openbare leven gaf baron du Tour zijn werkkracht aan het bestuur van verschillende instellingen van menschlievenden en maatschappelijken aard. O.a. was hij president der Algemeene Armenvergadering en bleef hij tot aan zijn dood voorzitter van de 'Duincommissie', de stichting, welke zich ten doel stelt het verschaffen van winterarbeid aan werkloozen door het beplanten der duinen. Zijn dertigjarige werkzaamheid als zoodanig werd feestelijk herdacht (zie over deze commissie *Die Haghe* (1924), 468).

Werd hij in 1869 benoemd tot koninklijk kamerheer, in 1883 volgde zijn benoeming tot opperceremoniemeester van Z.M. Bij zijn overlijden was hij grootmeester-honorair van het huis van H.M. de Koningin.

Hij huwde te Zeist 13 Sept. 1861 met jkvr. Marie Isabelle Anne Josine Charlotte Huydecoper, geb. te Amsterdam 2 Maart 1835, overl. te 's Gravenhage 17 Maart 1919, dochter van jhr. Jan Elias en van Marie Isabelle Anne Josine Charlotte barones Taets van Amerongen. Uit dit huwelijk sproten drie dochters. Marie Isabelle Jeanne Elise baronesse d.T., huwde in 1886 met Paul Arnold Jacques baron de Smeth van Alphen; Hermance Aleida, huwde in 1886 met jhr Mr. Hendrik van Weede; Christine Louise in 1888 gehuwd met den belgischen graaf de Lalaing.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* I, 282, 283, II, 313; *Nederl. Adelsboek* (1923), 61; *Wie is dat*?, 456; *N. Rott. Courant* (27 Juli 1908).

Regt

[Tulden, Hendrik van]

TULDEN (Hendrik v a n), omstreeks 1580 te 's Hertogenbosch geboren en 27 Sept. 1617 te Antwerpen overleden.

Hij was een zoon van Mr. G e r a r d v a n T u l d e n , rentmeester der stad den Bosch, en van A n n a v a n A r k e l . Hij behaalde het licentiaat in de godgeleerdheid, werd 24 Nov. 1610 aangesteld als mede-pastoor van den ouden Hottenius aan de St. Joriskerk te Antwerpen, dien hij 14 Juni 1613 opvolgde. Hij werd in de Venerabelkapel zijner kerk begraven, waar een grafzerk zijn voorbeeld en zijn welsprekendheid prijst, terwijl tegen den muur zijn portret, tot aan de knieën, werd opgehangen, dat men zegt geschilderd te zijn door Rubens.

Zie: *Taxandria* XVIII (1911), 122; Fl. P r i m s , *Geschied. van St. Joriskerk te Antwerpen* (1924), 352.

Juten

[Tulden, Theodorus van]

TULDEN (Theodorus v a n), gedoopt 9 Aug. 1606 in de St. Janskerk te 's Hertogenbosch, alwaar hij schijnt overleden te zijn in 1676.

Hij was de oudste zoon van den lakenkoopman J a c o b v a n T u l d e n (een broer van Hendrik, hiervoor behandeld) en van H e y l k e n v a n M e u r s , die 28 Aug. 1605 in de Minderbroederskerk te 's Hertogenbosch waren gehuwd, waar zij een huis bewoonden tegenover den zij-ingang dier kloosterkerk; een jongere broer van Theod., P e t e r geheeten, trad in de Cisterienserabdij St. Bernard a.d. Schelde, terwijl een andere, H e n d r i k , Minderbroeder werd. Theodorus huwde 24 Juli 1635 in de antwerpsche St. Jacobskerk met M a r i a v a n B a l e n , een petekind van Rubens en dochter van H e n d r i k , een der voornaamste schilders der vlaamsche school.

Op vijftienjarigen leeftijd werd hij ingeschreven in het St. Lucasgilde te Antwerpen als leerling van A b r a h a m B l e y e n b e r c h , dien hij spoedig verliet om zijn studiën te voltooien bij Rubens. In 1626 werd hij toegelaten als meester in dat gild, waarvan hij in 1638 deken werd. Hij woonde in 1644 te Oirschot en vestigde zich kort daarop in zijn geboortestad.

Eenige doeken van hem worden opgegeven in *Taxandria* VII (1900), 177 en 212, VIII, 143; B.v. D o n i n c k , *Obituarium abb. 's Bernardi*, 111.

Zie over hem nog: *Taxandria* XVIII (1911), 119-123; *Revue d' Histoire et d'archéologie* I (1859), 109; A.v. S a s s e v. Y s s e l t , *Voorname Huizen* I, 200, 342, III, 470.

Juten

[Tyebaut, Pieter Jansz.]

TYEBAUT (Pieter Jansz.), boekdrukker te Amsterdam in de eerste helft der 16e eeuw. Zijn geboortejaar is onbekend; in 1546 was hij niet meer in

leven. Slechts een enkele van zijn drukken is gedateerd; zijn werkzaamheid moet ongeveer tusschen 1517 en 1531 hebben gelegen. Hij heeft weinig gedrukt; bekend zijn nog geen 10 drukken van hem. Maar daarbij zijn enkele vrij belangrijke, half-officieele publicaties, die hij waarschijnlijk dankte aan den invloed van Mr. Jan Benninck (volgens Moes zijn zwager), schout van Amsterdam en later raad-extra-ordinaris in het Hof van Holland. Zoo kwamen van zijn pers de *Instructie van den Hove van Holland* (in verschillende uitgaven van omstr. 1517 en 1522, waarvan een in samenwerking met Hugo Jansz. van Woerden te 's Gravenhage), de *Statuta iurisdictionis Kennemarie* (1527) en misschien de *Keuren vanden lande van Voirn* van 1519. Ook heeft hij in opdracht van Jan Benninck omstreeks 1526 een kaart van Amstelland 'mitten gestichte ende omleggende landen' gemaakt. In een druk van omstr. 1526 geeft hij als zijn adres in Amsterdam op 'bi sint Annen straet'. Een drukkersmerk is niet van hem bekend. In de *Statuta iurisdictionis Kennemarie* heeft hij 2 houtsneden afgedrukt, die ook reeds voorkomen bij Bellaert te Haarlem in het jaar 1486.

In 1528 is hij met de justitie in aanraking gekomen, omdat hij 'God noch eer ansiende zekere schandelicke ende oneerlicke briefgens geprint heeft begrypende grote schoffeirlicke materie'. Vanwege die onstichtelijke publicaties is hij op 7 Aug. 1528 veroordeeld om eerst 2 uur lang met de 'briefgens' om zijn hals 'op die kaek' te staan en vervolgens een bedevaart naar Eenzeel bij Rijssel te maken.

Tyebaut is klaarblijkelijk tweemaal getrouwd geweest. In een acte van 1532 wordt als zijn vrouw genoemd Fye Harmansdochter en in een andere van 1546 als zijn nagelaten weduwe Fye Reyersdr. Of is dit een en dezelfde vrouw? Uit die laatste acte blijkt tevens, dat Tyebaut uit Amsterdam vertrokken was. Zijn zoon Jan Pietersz. is ook als drukker werkzaam geweest.

Zie over hem en zijn uitgaven, ten deele met reproducties: E.W. Moes (en C.P. Burger Jr), *De Amsterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de zestiende eeuw* I (Amst. 1900), 98-108 en IV ('s Grav. 1915), 379-387; W. Nijhoff, *L'art typographique dans les Pays- Bas* (1500-1540), to. I (la Haye 1926) p. 2 en pl. I-III; W. Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Ned Bibliographie van* 1500-1540 ('s Grav. 1923), blz. 793. Enkele gegevens verder bij N. de Roever, in *Oud- Holland* II (Amst. 1884), 75-77 en C.P. Burger Jr. in *Het Boek* XIV ('s Grav. 1925), 233.

M.E. Kronenberg

V.

[Vaillant, Everhard Maurits]

VAILLANT (Everhard Maurits), geb. te Amsterdam 30 Juni 1842, overl. te 's Gravenhage 24 Nov. 1904, was de zoon van Mr. C.E. Vaillant, secretaris van Amsterdam, en H. Versfelt.

Hij werd voor den militairen stand bestemd en werd aan het instructie-bataillon te Kampen sergeant, vertrok als zoodanig naar Nederlandsch Indië, maar moest na korten tijd om gezondheidsredenen zijn ontslag nemen en naar Nederland terugkeeren. Hij kwam in 1864 in dienst van de

koninklijke fabriek van Paul van Vlissingen en Dudok van Heel, en werd in 1868 benoemd tot adjunct-ingenieur voor de tractie bij de Hollandsche spoorwegmaatschappij. Als zoodanig woonde hij achtereenvolgens te Amsterdam, Utrecht en Haarlem. In 1884 nam hij zijn ontslag en vestigde zich als particulier ingenieur te Rotterdam. Hij werd agent van verschillende buitenlandsche fabrieken en handelshuizen, o.a. van John Cockerill te Seraing. In 1893 verhuisde hij naar 's Gravenhage

en in 1902 associeerde hij zich met A.C. Sluyterman, die na zijn overlijden zijne zaken voortzette.

Hij huwde 13 Juli 1871 A.C. Muysken, die hem overleefde en bij wie hij eene dochter had.

Hij schreef: *Locomotieven zonder vuurhaard voor buurtspoorwegen en tramwegen* in *Verhandelingen Koninklijk instituut van ingenieurs* (1878-79), blz. 30, met een plaat; *De kunst- en nijverheidstentoonstelling te Dusseldorf* in *Stoompost* van 10 en 24 Oct. 1880.

Ramaer

[Vaillant, Floris Abraham]

VAILLANT (Floris Abraham), geb. te Maassluis 8 Nov. 1814, overl. te 's Gravenhage 8 Jan. 1890, was de zoon van Dr. C.J. Vaillant en A.M.J. Bijleveld. Hij werd in 1830 cadet aan de militaire academie te Breda, maar bekwam kort daarna verlof in verband met den belgischen opstand en werd in Oct. 1831 ingedeeld bij het corps mineurs en sappeurs te Nijmegen. Toen bepaald was, dat de cadets in het vervolg te Medemblik zouden worden opgeleid, werd hij in Febr. 1832 aldaar geplaatst en wel als cadet der genie. Na volbrachte studie werd hij 24 Sept. 1835 2e luitenant en te Delft geplaatst. Op 11 Nov. 1842 tot 1en luitenant bevorderd, werd hij verplaatst naar Kampen, en in 1850 naar den Helder, waar in dien tijd groote genie-werken werden uitgevoerd. Op 28 Juli 1854 tot kapitein bevorderd, bleef hij in den Helder in garnizoen. In 1859 werd hij als eerstaanwezend ingenieur te Delft geplaatst en in 1866 tweede officier bij het corps mineurs en sappeurs te Nijmegen. Bij zijn benoeming tot majoor, 12 Juli 1867, werd hij commandant van dat corps. Bij zijn bevordering tot luitenant-kolonel 11 Dec. 1871 werd hij weder in den Helder geplaatst. Bij die tot kolonel, 18 April 1875, kwam hij te Utrecht in garnizoen als hoofd van de nieuwe hollandsche waterlinie.

De minister van oorlog, Klerck, was, toen de inspecteur van de genie van Thije Hannes gepensionneerd werd, van oordeel, dat Vaillant, die de oudste genie-officier was, te hoog in leeftijd was om hem op te volgen en droeg voor die betrekking den 4 jaren jongeren kolonel J.P. Holtzschue voor. Vaillant verkreeg eene betrekking buiten de genie op 11 April 1876 en wel die van bevelhebber der 2e militaire afdeeling, ter standplaats 's Gravenhage. De opvolger van Klerck, minister Beyen, was van eene andere meening en bij Koninklijk besluit van 10 Nov. werd Vaillant aangewezen als inspecteur der genie, terwijl Holtzschue zijn plaats als bevelhebber der afdeeling innam. Vaillant werd 13 Juni 1877 tot generaal-majoor benoemd en heeft 6 jaren met eere het inspecteurschap vervuld. Hij werd op zijn verzoek bij Koninklijk Besluit van 20 Aug. 1882 met ingang van 1 Sept. d.a.v. gepensionneerd.

Hij schreef, beide in samenwerking met zijn chef J.O.L. van Ingen: *Over het gebruik van zeewier* in *Notulen Koninklijk Instituut van ingenieurs* (1852-53), blz. 159; *Over de herstelling van het bomvrije gebouw in het fort Kijkduin, met beschrijving van het fort* in *Verhandelingen K. Inst. v. Ing.* (1853-54), blz. 1.

Hij huwde 3 Jan. 1839 Antoinette Maria Smits, geb. 23 Oct. 1815, overl. 21 Jan. 1886, bij wie hij een zoon, C.J. Vaillant, generaal-majoor der infanterie, en 4 dochters had.

Ramaer

[Valckenier, Adriaan]

VALCKENIER (Adriaan), geb. te Amsterdam 6 Juni 1695, als zoon van Mr. Pieter Ranst Valckenier, secretaris en schepen der stad en bewindhebber der Compagnie, en van Eva Susanna Pellicorne, overl. te Batavia, 20 Juni 1751.

Valckenier vertrok op 19-jarigen leeftijd in den rang van onderkoopman naar Indië met het schip 'Linschoten' en kwam 21 Juni 1715 te Batavia aan, waar hij zijn geheelen diensttijd werkzaam bleef. Achtereenvolgens werd hij koopman op het generale comptoir, opperkoopman, boekhouder-generaal, raad extra-ordinair (1730), raad ordinair (1733), directeur-generaal (1736) en gouverneur-generaal (1737). Valckenier, die een driftig en despotiek man was, maakte zich veel vijanden; vooral in van Imhoff, die sedert 1732 eveneens raad van Indië was, had hij een heftig en lastig tegenstander, wiens meerderheid Valckenier voelde en door wien hij zich steeds bedreigd achtte. Te meer werd Valckenier daardoor geprikkeld, waar herhaaldelijk bleek, dat van Imhoff door bewindhebbers meer gewaardeerd en geprotegeerd werd dan hij. Reeds in 1735, bij den dood van van Cloon, had Valckenier verwacht tot gouverneur-generaal te worden benoemd; bij de stemming in Rade van Indië kreeg hij toen echter evenveel stemmen als de raad extra-ordinair Patras, die daarop bij loting tot gouverneur-generaal was aangewezen. Waarschijnlijk niet zonder grond weet Valckenier die eigenaardige stemming aan de invloeden van van Imhoff.

5 Dec. 1738 besloot de Raad van Indië, op voorstel van Valckenier, tot extirpatie van de helft der koffieboomen, uit vrees voor overproductie. Het gevolg was, dat in 1739 niet kon worden voldaan aan den eisch van bewindhebbers, welke daarop de geraamde schade verhaalden op Valckenier en den directeur-generaal; de eerste moest toen niet minder dan ƒ 168.493 betalen.

Zooals bekend is, bereikten de oneenigheden in Rade van Indië hun hoogetepunt na den Chineezenmoord in 1740, waarvan beide partijen elkaar de schuld gaven. Valckenier liet toen van Imhoff en diens aanhangers in arrest stellen en naar Nederland voeren (zie art. van Imhoff dit dl. kol. 631). Nadat hij op zijn reeds vroeger gedaan verzoek ontslag had gekregen, trad hij 6 Nov. 1741 af en vertrok nog dienzelfden dag als admiraal der retourvloot naar het vaderland. 25 Jan. 1742 kwam hij aan de Kaap aan, waar de gouverneur Swellengrebel hem op last van de XVII in arrest stelde, een gevolg van de onthullingen, door van Imhoff c.s. in de vergadering van bewindhebbers gedaan. Eerst na 7 maanden werd hij van de Kaap naar Batavia overgebracht, waar hij 2 Nov. op de punt Robijn van het kasteel werd 'geïncarcereerd en gesteld buiten acces'. Drie maanden daarna begon zijn langdurig proces, terwijl eenige maanden later van Imhoff als gouverneur-generaal optrad. Het duurde tot Maart 1744 eer de eisch volgde: onthalzing en confiscatie van alle bezittingen. 15 Dec. was Valckenier gereed met zijn verdediging, die 12.233 artikelen bevatte! Intusschen ontstond over de procesvoering oneenigheid tusschen den Raad van Indië en dien van Justitie; de laatste wilde den beschuldigde inzage geven van verschillende regeeringsstukken, wat de eerste weigerde. Bovendien eischte Valckenier stukken uit Nederland op, waardoor het proces hangende bleef. Voor een uitspraak gedaan was, overleed Valckenier 20 Juni 1751 in den kerker, waarin hij 9½ jaar preventief had gezeten. In 1755 verklaarde de Hooge Regeering de crimineele actie wegens den dood van Valckenier 'geaboleerd'.

Behalve zijn optreden bij den Chineezenmoord was een der voornaamste beschuldigingen geweest ambtsverkoop.

Vast staat, dat de moordpartij op de Chineezen niet door Valckenier was geordonneerd, zooals zijn vijanden beweerden. Hij heeft echter even-

min iets gedaan om den gruwel te beëindigen. Maar evenzeer van Imhoff c.s. hebben van uit hun posten aan de poorten de ‘massacre’ aangezien, zonder er iets tegen te doen. Even vast staat echter, dat op het oogenblik van de grootste spanning Valckenier persoonlijk bevel heeft gegeven de Chineezen in de boeien te dooden en die, welke in het ziekenhuis lagen, daaruit de straat op te sturen, wat met een doodvonnis gelijk stond. Terecht noemden de Staten-Generaal dit later ‘eene actie, die niet sonder horreur kan worden aangemerkt’.

In 1760 kwam een overeenkomst tot stand tusschen de Compagnie en den zoon van Valckenier, waarbij de laatste uit den in beslag genomen boedel van zijn vader een som van ƒ 725.000 ontving.

Valckenier is tweemaal gehuwd geweest: 1 Mrt. 1725 met Johanna Alida Tolling, dochter van Mr. Laurens Tolling, raad van Indië, en van Anna Catharina van Haspel; na haar overlijden op 15 Maart 1729 huwde Valckenier 4 April 1730 met Susanna Christina Massis, weduwe van Adriaan van Biesum, ontvanger-generaal van Indië, geb. te Batavia 27 Jan. 1704, overl. aldaar 11 Febr. 1737. Uit het eerste huwelijk werd een dochter geboren, Susanna Catharina, geb. te Batavia 10 April 1728, overl. te Amsterdam 22 Jan. 1743. Uit het tweede huwelijk, Mr. Adriaan Isaäk Valckenier, geb. te Batavia 10 Juni 1731, schepen van Amsterdam, gehuwd te Haarlem 6 Dec. 1756 met Sara Johanna Vultejus, dochter van Johan Vultejus en van diens tweede vrouw Sara Johanna de Kempenaer.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in het paleis te Weltevreden, verkleinde copieën in het paleis te Buitenzorg, het ministerie van koloniën te 's Gravenhage en het Rijksmuseum te Amsterdam; zijn portret is gegraveerd door Vinkeles, Bogerts en J.v.d. Schley.

Zie: van Rhede v.d. Kloot, *De Gouverneurs-generaal en Commissarissen-generaal* enz. ('s Gravenhage 1891) en de daar genoemde bronnen; F. de Haan, *Priangan* en *Oud-Batavia*, passim.

Stapel

[Vechel, Leonard]

VECHEL (Leonard) werd 9 Juli 1572 in den Briel opgehangen. De meest vermaarde onder de priester-martelaars van Nederland zijn de negentien martelaars van Gorcum; alleen hun viel tot nog toe de eer der altaren te beurt; zij werden zalig verklaard door Clemens X op 14 Nov. 1675, en heilig door Pius IX op 29 Juni 1866. Ook hadden deze martelaars bij uitzondering het voorrecht een voortreffelijk geschiedschrijver te vinden in Willem Estius, hoogleeraar te Douai, en neef van Nicolaas Pieck; zijn werk wordt algemeen als vertrouwbaar geprezen. Ofschoon zij martelaars van Gorcum worden genoemd, wijl de meesten van hen in die stad hadden gewoond, zijn zij toch niet daar, maar in de turfschuur van Sinte Elisabeth te Rugge, even buiten de voormalige Zuidpoort van den Briel, gemarteld. Onder de vier seculieren en vijftien regulieren, welke tot dit getal der katholieke geloofsgetuigen behoorden, waren Leonard Vechel, pastoor van Gorcum, en Nicolaas Pieck, de gardiaan van het klooster der franciscaner Observanten de voornaamsten. Het meerendeel dezer waren steeds voorbeeldige priesters en religieuzen geweest; maar enkelen onder hen hebben de ergernis van een vroeger leven door hun dood uitgeboet. Een drietal hunner bezweek voor de verleiding en den doodsangst; de overigen hielden moedig stand.

In twistgesprekken met predikanten verdedigden zij vooral twee leerstukken, aan iederen Katholiek van overtuiging dierbaar: de Eucharistie en het Primaat. Op hun beurt beriepen zij zich bij voorkeur op het getuigenis van de H. Schrift. Toen het bleek, dat zij onwrikbaar waren, liet Lumey deze negentien mannen, zonder vorm van proces, en tegen het uitdrukkelijk bevel van den Prins, ter dood brengen in den nacht van 8 op 9 Juli. Lang was men in het onzekere omtrent de juiste plaats hunner marteling, totdat in 1869 prof. Smit van Warmond dit punt buiten allen twijfel stelde. Het martelveld werd daarna door denzelfden hoogleeraar aangekocht; men bouwde op de plaats, waar de kloosterkapel had gestaan, een kerk, welke, als gelegen binnen den kring der fortificaties, in hout moest worden opgetrokken; het martelveld zelf werd omringd met een galerij, en de plek van de voormalige turfschuur met een sierlijk baldakijn in zandsteen overhuifd. Talrijke processies komen jaarlijks naar dit heiligdom.

Met dit martyrium staat in verband de moord op den pastoor van Terheiden, een dorpje aan de Noordzee. Toen de Watergeuzen den pastoor van Monster en zijn broeder, die kapelaan bij hem was, Adriaan en Jacob Lacops (beiden behoorende tot de gorcumsche martelaars) door het dorp Terheiden voerden, om ze naar den Briel te brengen, viel ook de pastoor van dit plaatsje hun in handen. Voor een ton dun bier zouden zij bereid geweest zijn laatstgenoemden pastoor los te laten, maar geen der parochianen wilde op dit aanbod ingaan.

Zie: Acta S.S. Julii II, 736; G. Estius, *Historia Mart. Gorc.* (Duaci 1603); I. Smit, *De ware ligging der voorm. kloosterschuur v. St. Elisabeth te Rugge* ('s Hertogenbosch 1869); *Bijdr. bisd. Haarlem* XIX, 60; Fruin, *Verspr. Geschr.* II, 297; J.v.d. Horst in *Volks-almanak voor R.-K. van Alb. Thijm*, jaarg. 71, 96; Hub. Meuffels, *Les martyrs de Gorcum* (Paris 1908).

Hensen

[Veen, jhr. Jacob van]

VEEN (jhr. Jacob van), zoon van jhr. Jacob van Veen, kapitein ter zee, en van Geertruid Bontekoe, werd 3 Augustus 1701 te Alkmaar geboren en overleed aldaar 9 Januari 1752. Zeer tegen den zin zijner voogden - op zijn 3e jaar verloor hij zijn vader, op zijn 15e zijn moeder - knoopte hij reeds vroeg liefdesbetrekking aan met Johanna van Santen uit Amsterdam, ‘de Vreugde en Wellust van (zijn) dagen’, met wie zijn *Mintriomf*, dat hij als 15-jarige dichtte, hem in kennis bracht. Zoodra hij meerderjarig was, trouwde hij haar (23 Maart 1727). Van Buiksloot verhuisde het echtpaar naar Alkmaar, waar van der Veen in alle kringen gezien en geacht, tot het bekleeden van verschillende hooge posten werd geroepen. Des zomers woonde hij op de hofstede Waterrijk bij Egmond-Binnen. Als lid van de vroedschap, als schepen van Alkmaar (1730, 31, 36 en 37) en schout (1739-45), burgemeester van Alkmaar (1746 en 47) schreef hij in zijn ‘Snipper-uuren’ gedichten, ‘om te stichten of te vermaaken’. Om zijn goede vrienden ‘dienst te doen’, stelde hij er een ‘bondeltje’ uit samen, *Toonneel en mengelpoezij* (Alkmaar 1736, 2 dln.). Het eerste deeltje bevatte *Kains Broedermoord*, Treurspel in 5 bedrijven, ‘alleen om geleezen en niet om gespeelt te worden’, verder 25 *Koning Davids Harp-gezangen* op bekende geestelijke en wereldsche ‘zangtoonen’; voorts *De twaalf artykelen des Algemeenen Christelijk geloofs, Het gebed des Heeren* en 3 geestelijke klinkdichten. Het tweede: *Kamma*

ofte Houwelyks Wederwraak en *Virginia of de standvastige kuischheid* (beide treurspelen in 5 bedrijven) benevens enkele Verjaars-, Bruylofts-, Lijk- en Lofgedichten. Zijn vrouw, geb. 10 Aug. 1700, die 21 Dec. 1752 overleed, schonk hem 7 kinderen.

Zie: P.G. Witsen Geysbeek, *Biogr. Anthol. Crit. Wdb.* V, 428; *Catal. v. de Bibl. v.d. Mij v. Ned. Lett.* VI, 208; C.W. Bruinvis, *Het geslacht van Veen te Alkmaar*; P.J. Glasz, *Dicht- en Minnevuur*; *Alkmaarsche Courant* (1908), no. 143.

R. Zuidema

[Veen, Johannes van]

VEEN (Johannes van), geb. te 's Gravenhage 1679, priester, overleed 15 Mei 1718 als pastoor te Veenendaal-Renswou bij Rhenen. Nog zeer jong werd hij naar Emmerik gezonden en voltooide aldaar bij de Jezuïeten de humaniora op 18-jarigen leeftijd. 2 Aug. 1697 werd hij te Rome aangenomen als student der propaganda in het college St. Urbaan. 1 Sept. 1701 keerde hij als priester en met den graad van doctor in de theologie naar het vaderland terug. Hij zou een nuttig missionaris worden, voorspelde hem de rector bij het afscheid van Rome. 17 Nov. 1703 werd hij door den provicaris de Cock aangesteld als kapelaan te Wassenaar bij pastoor Snabels, een anti-Jansenist. 14 Juni 1704 werd hem met de andere priesters, die benoemd waren sinds de suspensie van den vicaris P. Codde en daardoor gehoorzaamd hadden aan den Paus, alle dienstdoen door de Staten van Holland verboden. 24 Nov. 1704 werd hij pastoor te Kwakkel, gem. Uithoorn en bleef daar bij oogluiking werkzaam tot 1711. Dan vertrok hij naar de moeilijke missie van Middelburg om den pastoor Ph. Angiers bij te staan; deze, meermalen uit Holland verbannen door toedoen der Jansenisten, was naar Middelburg gekomen om de verdreven paters Jezuïeten te vervangen. Van Veen volgde Angiers, overl. 14 Oct. 1713, als pastoor op. Na twee jaar verliet hij Zeeland met zijn ruw klimaat en beruchte koortsen voor de statie te Veenendaal-Renswou bij Rhenen, waar hij nog jong overleed. Het necroloog van Haarlem in *De Katholiek* LXIII (1873), 274, noemt hem pastoor van Reenscheveen.

Zie: *Archief aartsbisdom Utrecht* IV, 147, XIX, 315-16; *Hist. episc. Middelb.*, 25.

Fruytier

[Veen, Jan van der]

VEEN (Jan van der), geen onvermaard poëet in zijn dagen, een deventer Vader Cats, werd te Haarlem in 1578 geboren en overleed den 2en September 1659 te Deventer. Daar schijnt zijn vader, Walewijn van der Veen 'cruydenier' geweest te zijn, getrouwd met Aeltgen Jans van Dzillenborgh, met wie hij tijdens het beleg van Deventer (Augustus tot November 1578) de wijk nam naar Haarlem, waar hun eersteling, Jan, werd geboren. Den vader werd in 1584 door schepenen en raden van Deventer vergund 'fransoische schooll tho holden tot wederopseggen', welke opzegging kwam in 1619, toen Walewijn de acta synodalia, de confessio en den catechismus weigerde te onderteekenen. Intusschen had Jan in zijn vaderstad een apotheek opgezet, die hem een karig bestaan opleverde. Het 'overschot van tijt' besteedde hij aan rijmerijen, welke hij 'om vrienden-gunst en bede door den druk gemeyn maakte'. Allereerst zijne *Overzeesche bruiloftszangen*, waarvan in 1641 reeds een 3e druk verscheen. Daarop volgde *Jan van der Veen's Zinnebeelden oft Adams-Appel, verciert met seer aardige constplaeten, mitsgaders syne oude en de nieuwe ongemeene*

Bruydt-lofs ende Zegezangen (t'Amsterdam bij Everard Cloppenburgh 1642). 'De feylen, ons door d'overtredinge Adams geworden' zijn hier 'door Zinnebeelden, Lieden ende Klinkdichten berispt, belacht, betreurt ende verfoeyt'. Alleen in dezen eersten druk staat onder elk der '50 constplaaten' een fransch tweeregelig versje behalve het tweeregelige nederlandsche, dat ook in de latere drukken er boven bleef. Van de 'zegezangen' verwekte het *Verkeerspel* (1636) opspraak; niet minder dan 5 (naamlooze) antwerpsche 'Rijmerkens' vielen 'den Leugendichter' aan. In 1653 verscheen een bundeltje Jan v.d. Veen, *Raadtselen* (162), *uytgebeelt met Sin-rijke uytleggingen*; *jeder uytlegginghe is Genombreert met de Nomber des Raadtsels*; *daarachter aan is bijgevoeght Sijn Gulden ende Yseren Eeuw, alsmede een Nikkers-praatje Nopend de quade Proceduren van Engelant* (Tot Deventer bij Jan Colomp). 'Wegen die dedicatie van (dit) tractaet' hebben schepenen en raad van Deventer 'hem 100 car. gulden groot-gunstelijck toegelecht'. De bundels van 1642 en 53 werden samengevoegd in herdrukken van 1659, 60, 63, 1703 en 45, waarvan de twee laatste nog enkele bruiloftszangen en andere gedichten als bijvoegselen bevatten. Onder zijn gedichten plaatste van der Veen gewoonlijk zijn zinspreuk: 'Stuer Recht'. De stadsregeering van Deventer droeg hem - en niet zijn geleerden tijd en stadgenoot Revius - het vervaardigen van een gevelschrift voor het in 1628 gebouwd Sint-Geertruiden ziekenhuis of Pesten gasthuis op.

Jan van der Veen trouwde 14 Maart 1626 met Thonnisken Ruirkint.

Zie: Jeronimo de Vries, *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*, 2e dl., 2e dr., 38; P.G. Witsen Geysbeek, *Biogr. Anthol. en Crit. Wdb. der Nederd. Dichters*, 5e dl., 430; *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en letteren* (1846), 257; *Verslagen en Mededeelingen van Overijsselsch Regt en Geschiedenis*, 20e stuk, 295, 296, 314-320; A.G.C. de Vries, *Nederl. Emblemata* (Amst. 1899) no. 167-176.

R. Zuidema

[Vegelin, Philips Ernst]

VEGELIN (Philips Ernst), heer van Claerbergen, geb. in de Palts 10 Oct. 1613, gest. 6 Febr. 1693, zoon van een gelijknamigen vader, die gediend had onder Gustaaf Adolf en van dezen de heerlijkheid Claerbergen in Duitschland had gekregen. Hij deed eerst verschillende reizen. In Nederland wordt hij vermeld in Sept. 1641 en is dan bekend met Const. Huygens, die hem in Dec. 1641 aanbeval bij Willem Frederik van Nassau, graaf van Nassau - Dietz en stadhouder van Friesland, wiens secretaris hij werd. Vegelin huwde 22 Jan. 1643 met Folkje Hessels van Sminia, weduwe van Frederik van Hillema, waaruit 19 Oct. 1655 is geboren Hessel Vegelin van Claerbergen, en na haar overlijden op 13 April 1658, in 1660 met Josina Frederika Ruysch van der Eng, gest. te Leeuwarden 2 Juli 1700. Na in later tijd hofmeester bij den frieschen stadhouder geweest te zijn, bleef hij dat, na diens overlijden in 1664, bij diens weduwe Albertina Agnes. Vegelin was een liefhebber der exacte wetenschappen en stond bij zijn komst in Nederland in correspondentie met pater Mersenne te Parijs. Hij voerde briefwisseling met engelsche natuurkundigen als Boyle, terwijl de Jezuïet Caspar Schott eenige door Vegelin aan hem uit 's Gravenhage, Groningen en Leeuwarden gerichte brieven heeft gepubliceerd (*Technica curiosa* (1664), p. 87, 180, 370, 540-541, 862 en 870); ook is briefwisseling van

hem met Const. en Chr. Huygens en met Fullenius bewaard. Zijn bovengenoemde zoon huwde 1683 met Anna Maria van Vierssen, werd dit jaar grietman van Uitingeradeel en in 1689 van Haskerland, waarna hij 28 Nov. 1715 te Leiden overleed.

Zie: Chr. Huygens, *Oeuvres* III (1890), 432, IV (1891), 582, VII (1897), 20, VIII (1899) reg. en X (1905), 732 vv.; *de Briefwisseling van Const. Huygens*, ed. Worp III (1914), reg.

de Waard

[Vekemans, Antonius]

VEKEMANS (Antonius), of Vechemans, was een der talrijke Nederlanders, die in de 15e eeuw werkzaam waren aan het pauselijk hof. Hij bekleedde het ambt van palfrenier van den Paus. Als zoodanig verkreeg hij verschillende kerkelijke beneficies. In 1478/80 komt hij voor als clericus van het bisdom Kamerijk, rector der parochiën Alkmaar (Utrecht) en Rothem (Luik). Hij bezat nog kapelanijen in de St. Nicolaas en St. Pieter te Gent, te Watermaal en te Oostakker.

Zie: U. Berlière, *Invent. anal. des diversa cameralia des arch. vatic.* no. 734, 748, 752.

Fruytier

[Velde, Willem van de]

VELDE (Willem van de), Veldius, geb. in Gelderland, volgens Trithemius in Venlo, werd kanunnik-regulier van Sint Augustinus in Groot-Franckendael, bisdom Worms. Hij was beroemd als een bekwaam philosoof, wis- en natuuren sterrekundige en wordt door Trithemius zijn tijdgenoot 1495 hoog geprezen.

Hij schreef: *Empyreale majus sive de toto universo libri* XXIV; *Empyreale minus*: *prioris Compendium, libris* VII; *Statuta sororum ordinis sui*.

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* I, 424; Acqoy, *Klooster te Windesheim* II, 206.

Fruytier

[Velde, Charles William Meredith van de]

VELDE (Charles William Meredith van de), geb. 4 Dec. 1818 te Leeuwarden, overl. 20 Maart 1898 te Mentone (begr. te Besançon) was de zoon van Jan van de Velde, officier van gezondheid 2e kl., en van Cornelia Maria Jonquière. Hij trad op 17-jarigen leeftijd in zeedienst, na een 4-jarige opleiding te Medemblik genoten te hebben en deed zijn eerste reizen naar onze west-indische koloniën en daarna met Z.M. 'Triton' naar Oost-Indië in 1838, waarbij hij den geheelen Archipel doorkruiste en Dumont d'Urville in de Molukken ontmoette. In 1840 werd hij voor twee jaren geplaatst aan het hydrografisch bureau te Buitenzorg. Ten tweeden male vertrok hij in 1845 naar O.I. maar nam reeds het volgende jaar zijn ontslag als luitenant ter zee en vertrok, via Ceilon, naar het Kaapland, waar hij een tweetal jaren als zendeling werkzaam was. Als kaartenmaker en aquarellist kwam hij echter weder tot zijn recht bij zijn bezoek aan Palestina en Syrië in 1851 en 52. Van de Velde's groote kaart van Palestina verscheen bij Justus Perthes te Gotha. Later (in 1861) maakte hij reizen, in opdracht van een internationaal comité, naar de christelijke Maronieten, die door de Turken en Druzen werden uitgemoord en uitgeplunderd. Hij verbeterde tevens de daareven genoemde kaart, in 1865 bij denzelfde uitgegeven. Bovendien verscheen als resultaat zijner onderzoekingen

een boek: *Reis in Palestina en Syrië*, 2 dln., bij Kemink te Utrecht, met een engelsche vertaling te Edinburg en Londen in 1854 en een duitsche vertaling te Leipzig in 1855-56. Verder kwam een prachtuitgave *Le Pays d' Israël* te Parijs uit met talrijke platen naar aquarellen van den reiziger. Ook hield v.d.V. talrijke lezingen over Pales-

tina, zoowel in den vreemde als in Nederland. Als dokter was hij vroeger op de parijsche klinieken voorbereid, wat hem bij zijn reizen herhaaldelijk te pas kwam.

In 1864 schaarde hij zich onder de banier van het Roode Kruis, gedurende den pruisisch-deenschen oorlog, en andermaal was hij als zoodanig aan het hoofd der nederlandsche ambulance, gedurende den fransch-duitschen oorlog, te Versailles werkzaam. Langzamerhand nam de kunst hem geheel in beslag. Achtereenvolgens woonde hij te Brussel, Genève, Freiburg i.B. en vooral te Besançon. Ook toefde hij vaak in Schotland en Engeland, in de zwitsersche Alpen, in het zuiden van Frankrijk, Corsica, Italië enz. Zijn honderden aquarellen bevinden zich in handen van kunstliefhebbers en menigmaal ook gaf hij zijn werk voor een liefdadig doel. Hij is ongehuwd gebleven.

De heer J. de Vries zegt van hem: ‘Kalm en kloek als zeeman, welopgevoed als een edelman, eenvoudig en vroom Christen, zuinig voor zichzelven, mild voor anderen, vooral voor werken van liefde en geloof’. Hij vereenigde in zich den reiziger, den schilder en den zendelinggeneesheer en als hij niet even algemeen bekend is geworden als Livingstone en Moffat, ligt dit voor een groot deel aan zijn buitengewone nederigheid.

Zie: *Tijdschrift Kon. Aardr. Genootschap*, 1900, 94; *Eigen Haard* van 26 Nov. 1898; *Bijdragen K. Inst. v.L. en Vk.*, 1913; *Elzevier's Maandschrift* 1913. De laatste twee bevatten kritieken over zijn schilderwerk, resp. in O.I. en in Palestina, van de hand van H. ten Kate. Verder: Tiele, *Bibliographie van Land en Volkenk.* (Amst. 1884).

Mulert

[Velthaan, Eustachius]

VELTHAAN (Eustachius), Campi Gallus, monnik van de orde der eremieten van St. Augustinus, licentiaat in de theologie, overleed te Middelburg 13 Maart 1546. Hij had zijne professie gedaan in het klooster te Leuven, waar hij 26 Mei 1516 eerst als procurator, in 1534 en in 1538 als cursor en lector der theologie aan het college zijner orde werkzaam was. Hij stond bekend als een bekwaam godgeleerde en een knap dichter. Als prior van het klooster te IJperen en daarna te Middelburg maakte hij zich zeer verdienstelijk.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXII (1890) 248, XXX (1903) 374; Molanus, *Historia Lovaniensium* I, 272, 767.

Fruytier

[Velthoven, Mr. Andreas Arnoldus van]

VELTHOVEN (Mr. Andreas Arnoldus van) werd ged. te Utrecht 11 Nov. 1765, overleed te Waalre in 1830; zijne ouders waren Hendrik van Velthoven en Maria Helmich. Uit zijn huwelijk met Marie Ther. Barbe baronesse van Pallandt, geb. te Aken 4 Jan. 1786 en overl. te Waalre 2 Dec. 1864, liet hij drie kinderen na: Justinus (dl. VI, kol. 1300); Willem Joz. Karel, overl. te Waalre 9 Dec. 1864, en Anna Maria Carolina, gehuwd met Ant. Cuypers (dit deel kol. 349). In 1824 kocht hij de heerlijkheid Waalre.

Achtereenvolgens werd hij drossaard van Budel c. a, substituut bij de rechtbank te Eindhoven, te Leiden, president der rechtbank te Eindhoven (1811), lid der Gedep. Staten van Noordbrabant (1816), schoolopziener in het 4e district dier provincie (1818) enz.

Zie: *Taxandria* V (1898), blz. 118, vlg., X (1903) bl. 97.

Juten

[Veltwijck, Gerardus van]

VELTWIJCK (Gerardus v a n), geb. te Ravenstein of volgens sommigen in Utrecht, overleed te Brussel 5 of 6 Jan. 1555. 19 Maart 1528 werd hij bij de promotie der philosofie aan de universiteit te

Leuven als student van het Verken plechtig tot primus uitgeroepen. Hij voltooide zijne studiën in de rechtsgeleerdheid aan de universiteit, werd later raadsheer van keizer Karel V, en 1549 tresorier van het Gulden Vlies. De Keizer schatte hem hoog en stelde zijn ondervinding zeer op prijs.

Als gezant en afgevaardigde bewees hij zijn land groote diensten. In 1546 werd hij afgevaardigd naar den sultan van Turkije. Op deze reis werd hij vergezeld door Hugo Favolius (dl. IV, kol. 599). 12 Aug. 1547 was hij wedergekeerd bij den Keizer te Augsburg. Foppens en bijna alle schrijvers verzekeren, dat hij in Weenen overleed. Hoynk van Papendrecht wijst er op, dat in een brief 5 of 6 Januari 1555 Viglius den dood vermeldt van zijn vriend van Veltwijck, aan het graveel te Brussel overleden, welk verlies deze diep betreurt. Van Veltwijck was de hebreeuwsche en chaldeeuwsche talen geheel meester. Hij schreef een werkje in hebreeuwsche verzen, dat te Venetië 1539 werd uitgegeven. Zijn redevoering tot sultan Soliman en een brief over dit gezantschap werden eveneens gedrukt.

Zie: Foppens, *Bibl. Belgica* I, 361; Hoynk van Papendrecht, *Analecta Belgica* II, 1, 304, 346; Butkens, *Trophées de Brabant Supplément* I, 108; *Catalogus omnium primorum univ. Lov.* (Mech. 1824), 26; Brom, *Arch. in Italië*, III, no. 207; Kist en Moll, *Kerk. Arch.* I, 182

Fruytier

[Venlo, Arnold van]

VENLO (Arnold van), onder de abten van Averbode genoemd als Arnoldus I de Venlo, dat, naar men meent, zijn geboorteplaats was, bestuurde als abt de norbertijner abdij te Averbode 1356-60, toen hij 2 Maart in zijne abdij overleed. Vóór zijne keuze tot abt was hij pastoor te Venlo, eene aan de abdij behoorende parochie. Hij stond in goede betrekking met den bisschop van Luik, wat de hertog van Brabant met leede oogen aanzag. De vroege dood van den abt bedaarde den toorn van den hertog tegen de abdij. Dat hij tot de familie der hertogen van Gelre behoorde, is onwaarschijnlijk.

Zie: *De Norbertijner Abdij van Averbode* (Averb. 1920) 78-79; *Gallia Christ.* V, 108.

Fruytier

[Venlo, Jan van]

VENLO (Jan van), geb. omstreeks 1420, overl. na 1506, klokkengieter, vinden wij het eerst werkzaam in 1437 te Broekhuizen waar hij een klok goot met het opschrift: Nicolas pater sis nobis o bone pastor etc. In 1449 goot hij de klok te Lottum met het volgende opschrift: S. Geirtrudis anno d^{ni} MCCCCXLIX de mense junii completa est hec campana per magistrum johannem de Venlo. In 1455 vervaardigde hij twee klokken ten behoeve van het uurwerk op het stadhuis te Venlo, in 1457 goot hij de Martinusklok te Linne, in 1459 werkte hij te Straelen, waar hij op de thans nog aanwezige klok het volgende zonderlinge opschrift aanbracht: Sanctus Anno heit ick, al onwer verdrief ick / Jan van Venlo goet me / Gerret te Bornbeek, Jacob Ubricht Jan an ghin ind /; in 1464 te Beesel, op de klok van welk dorp hij, behalve het jaartal en de namen Jhesus en Maria eenvoudig stelde Johan Klockengieter. In 1484 verbleef hij te Elslo, waar hij een prachtige klok goot met het opschrift × Anno milleno quater C octoageno IV mensis may fuerat fusaq campana hoc cunctis grata maria nomen mihi data: de Venlo fecit Joannes me bene refecit. × Dyt ys der Gemeynde

cloeck van Elslo. Den 14en Mei 1488 goot hij, bijgestaan door zijn jongeren broeder, ook J a n genaamd, een klok voor het kapittel der O.L.V. kerk te Maastricht,

toegewijd aan de H. Barbara. De kosten beliepen 72 rijnsche guldens aan daghuur, waarvan 30 voor Jan den Jongere. Deze werden hun van wege het kapittel ter hand gesteld den 22en Juli. In 1489 vervaardigde hij de schoone gothische doopvont der kerk van St. Martinus te Wijk-Maastricht. Het ronde bekken der vont is versierd met engelenkoppen in den vorm van waterspuwers. Op het met arabesken versierde boord der kuip leest men: Joannes a Venlo me fecit anno domini MCCCCLXXXIX. In zijn arbeid werd Jan van Venlo trouw bijgestaan door den Venlonaar Arnold de Wilde, wiens dochter hij had gehuwd, later werd zijn zoon Gerardus van Venlo zijn medewerker, met wien hij in 1492 de St. Servaasklok van Nunhem goot, zooals het opschrift daarvan getuigt. Sante servaes johs devenlo gradus devenlo mefecit anno d^{ni} MCCCCXCII. Beiden vervaardigden ook de kleine klok van dat dorp: ego vocor ihs. maria. johs devenlo, gra devenlo mefecit anno d^{ni} MCCCCXCII. In 1493 vervaardigde hij een klok voor het raadhuis te Venlo met het opschrift: Jhs maria Johes me fecit Anno d^{ni} MCCCCXCIII. Ook de stad Duisburg had met hem over het gieten van klokken betrekkingen aangeknoopt zooals blijkt uit de stadsrekening van 1486: ‘Item den clockengieter van Venlo hier baed gesandt ende vur eme egulden 13 quarten (wijns)’. Een tweede deelgenoot van Jan van Venlo was Jan van Straelen. Op eene klok te Meerlo van het jaar 1493 komen de namen harer makers Jan van Venlo en Jan van Straelen voor. Dezelfde twee goten in 1514 een klok te Swolgen met het opschrift: ick heit sn anna Anno d^{ni} MVcXIIII johannes de stralen en Gerardus de venlo heben mi gemaickt. De laatste klok van Jan van Venlo uit 1506 hangt in den toren van Vierssen en heeft een opschrift half Latijn half Nederduitsch: Anno Domini M vunf hondert en zes Joh's de Venlo me fecit - Maria is der name myn, met sent Helena en Agatha. Des thuyr wyllen wyr verwaren vor dat helsche fuyr. Et verbum caro factum est.

Jan van Venlo was een aanhanger van hertog Adolf van Gelder, evenals zijn medeburgers. Terwijl hij in 1467 te Venlo, ‘knypkloetten, knypkruit en donrecruit’ bleef maken, trok zijn schoonvader Arnold de Wilde met de halve venlosche burgerij naar het vijandelijk kleefsche land, om daar te moorden en te branden, werd er gevangen genomen, doch schaarde zich weer na ontsnapt te zijn, evenals Jan van Venlo in 1468 onder Adolfs vaandel, toen deze voor het Zand te Straelen optrok. Na den slag van Straelen (23 Juni 1468) goot hij de groote klok te Venlo (31 Aug. 's goinsdaigs post Bartholomei). Toen in 1470 na de gevangenneming van Adolf, hertog Arnold, op Venlo aanrukte, deed de magistraat Jan van Venlo, den klokkengieter, die zich te Erckelenz ophield, ontbieden. Jan liet zich niet lang wachten, stelde zijn persoon, werkplaats en knechts ten dienste van den magistraat en herschiep zijn klokkengieterij in een buskruitfabriek, waarin hij met de zijnen in 1470 en 1471 aanhoudend werkzaam bleef om ‘graefkruit, haickbussenkruit, knypbussenkruit, knypcloetten en haickbussen’ te vervaardigen. Een laatste aanwijzing van Jan's werkzaamheid te Venlo ontmoet men in de stadsrekeningen van 1477, daar staat: ‘meister Jan Clockengieter geholpen totten korff upten kercktoeren te richten’.

Zie: Martin Jansen, *Jan van Venlo, de klokkengieter* in *Maasgouw* (1881) 537-538, 541-542 en in *Tijdschr. Muziekgesch.* I, 33;

Henri H.H. Uyttenbroeck, *Bijdragen tot de geschiedenis van Venlo* I, 152-153; Jos. Habets, *Middeleeuwsche klokken en klokinschriften in het Bisdom van Roermond* in *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1868) 324, 326, 329, 332, 341-342; J.H.A. Mialaret, *Klokopschriften in de provincie Limburg* in *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le Limbourg* (1924) 8-11; P. Doppler, *Eene bijdrage tot de geelgieterskunst in Limburg* in *Maasgouw* (1895) 34-35.

Verzijl

[Venlo, Tilman van]

VENLO (Tilman van), klokkengieter, vinden wij vermeld in 1611, toen hij de klok goot der kerk van Veert (Duitschl.). Hij ontving bij de daarvoor gesloten overeenkomst als huurpenning 1 gld., 3 stuivers en als godsgeld 11 st. Bij het accoord dronk men tien kannen wijn. Tilman bracht zijn gereedschappen, welke aan de beek te Xanten afgehaald werden, zelf mede, daarentegen leverde de kerk de steenen voor den gietoven, het metaal en de verdere benoodigdheden. Als loon voor het gieten ontving hij 2 stuivers per pond. De klok kostte in het geheel 1237 gld., 9 st., 10 oort, waarvan de klokkengieter 105 gld. als loon ontving. Op St. Lucasdag, den 18en October, werd de klok onder grooten toeloop van volk gewijd. De klok had twee ringen. De eerste ring had het volgende randschrift: Noxia mox fugiunt hinc facto fulgura signo St. Martinus episcopus patronus in Viert. De tweede ring: Plebs sacra conveniat funera sive fleat. Tilman a Venlo me fecit 1611. Daaronder is eene sierlijke ovale beeltenis, Maria de koningin der Engelen voorstellend, aangebracht.

Zie: H. op de Laak, *Uit Venlo's Heden en Verleden*; *Veert's klok van Venlo's Klokkengieter Tilman* (1611) in *Nieuwe Venlosche Courant* (Nov. 1917).

Verzijl

[Venne, Jacobus]

VENNE (Jacobus), geb. in Tholen, prov. Zeeland, kanunnik-regulier der orde van St. Augustinus in de priorij van Corsendonck bij Turnhout, overleed aldaar 1765. Hij was eenige jaren werkzaam aan de latijnsche school te Turnhout, door Corsendonck begin 17de eeuw opgericht. Van 1745 tot 1765, datum van zijn dood, bestuurde hij als prior het klooster van Corsendonck. Welvaarts geeft als datum van zijn overlijden 18 Dec. 1765. Het Necroloog van Corsendonck vermeldt op 28 Dec. uitdrukkelijk dat hij dien dag overleed.

In de 16de eeuw was een Johannes Venne kanunnik-regulier van Corsendonck, geboren te Oirschot, prior te Tongeren van het Christus-klooster. Hij overleed volgens het Necroloog van Corsendonck 3 Dec. 1537 (Latomus - Hoybergius, *Corsendonca*, Antv. 1644, 14).

Zie: Welvaarts, *Gesch. van Corsendonck* II, 185, I, 238; *Annales acad. royale d'archéol. de Belg.* (Anvers 1901), 5 série III, 339, 342.

Fruytier

[Venne, Adriaan van de]

VENNE (Adriaan van de), geb. te Delft 1589, gest. te 's Gravenhage 1662, zoon van Pieter, een welgesteld uitgewekene uit Brabant. De zoon Adriaan zou naar het oorspronkelijk voornemen ter hoogeschool gaan, maar de lessen in het Latijn boezemden den knaap, die zich meer tot de schilder- en teekenkunst voelde aangetrokken, maar matige belangstelling in. Zijn vader gaf hem Simon de Valk en

Willem van Diest, den grisailleschilder, tot leermeesters in deze kunst. Ofschoon hij als schilder en graveur van tafereelen en portretten en niet minder als verluchter der werken van Jacob Cats e.a. zich grooten naam verworven heeft, komt hem toch ook een plaats toe onder de verdienste-

lijke dichters uit de eerste helft der zeventiende eeuw. Toen Anna Roemer Visscher (V, 1031) na het verlies van haar vader (1620) zich langen tijd in Zeeland ophield, wilde de zeeuwsche dichterenbent niet achterblijven in haar huldebetoon aan deze hollandsche, hoogbegaafde vrouw. In den te harer eere uitgegeven bundel (1623) *Zeeusche Nachlegael ende desselfs dryderley gesang door verscheyden treffelycke zeeusche poëten bijeengebracht* leeft de herinnering aan die huldiging nog voort. Daarin prijkt naast de namen van Jacob Cats, Valerius, de Brune e.a., ook die van den van 1614-25 te Middelburg verblijvenden Adriaan v.d. Venne. De drukker, zijn eigen broer Jan Pieterszoon ‘const- ende boeck-vercooper’, had in den bundel ook opgenomen Adriaan's gedicht *Zeeuse Meyclacht ofte schyn-kycker*, waarin hij zich strikt houdt binnen de grenzen van fatsoen en eerbaarheid, en er als bijvoegsel aan toegevoegd, ook van Adr.'s hand: *Tafereel van Sinne-Mal* met prenten van hemzelven. Daarin verklaarde hij het geschapen leven te willen bestudeeren en zien, wat daaruit te speuren viel, en niet te willen doen zooals sommige schilders en dichters, die niet uit het oude spoor durfden stappen en zich maar steeds verlieten op hetgeen anderen vóór hen gedaan hadden. Dit in 1644 te 's Gravenhage afzonderlijk uitgekomen tafereel, zijn *Sinne- Vonck op den hollandschen turf* (1634), zijn *Tafereel van de belacchende Werelt* (1635) vereenigd met *Sinne-droom op het nieuw Wijs-mal van den ouden italiaanschen smit, mitsgaders de vindinge der tabacks wonder-smoock*, alle met eigenhandige verluchtingen, zijn niet onverdienstelijke navolgingen van Huygens' *Costelyck Mal* en *Voorhout*. Kleinere gedichten wijzen op den invloed van Cats en Breero. Echter, al was hij navolger, toch vallen zijn dichtwerken op door de zoetvloeiendheid zijner verzen en de ongemeene kennis van het Nederlandsch dier dagen. Van zichzelf mocht hij gerustelijk verklaren geen latinist te zijn, maar wel een overtuigd voorstander van ‘de vrijborstige inlandsche taal’. En, zeldzame uitzondering, slechts zeer zelden ontsnapt hem een onvertogen woord. Zijn tijd is die der zinnebeelden, zinnefabelen, zinrijke gedichten en v.d.V. betaalde hieraan zijn dichterlijken cijns en schilderde (zegt Ising), zijn zinnebeelden in het grauw tot op de vensters van Zorgvliet toe. Taalkenner en fijn opmerker als hij was, toonde hij ook van het dialect volkomen op de hoogte te zijn, en met het Bargoensch was hij zoo vertrouwd, dat hij er een heele woordenlijst van samenstelde.

In het rijksmuseum te Amsterdam komen talrijke schilderstukken van hem voor (2486-2506). Een van de meest bekende is zijn prins Maurits op de kermis te Rijswijk (1618), dat in 1857 uit Amsterdam naar Parijs verkocht, in 1880 dank zij de nederlandsche regeering voor 17000 frs. weer herkregen werd. Behalve de prinsen Maurits en Frederik Hendrik komen er nog twee vorstelijke figuren op voor, naar wier namen men lang gegist heeft, maar die hoogst waarschijnlijk Emilia van Nassau, eigen zuster van den stadhouder, en haar echtgenoot Emanuel van Portugal kunnen voorstellen. Hoe levendig en vol, hoe tot in alle bijzonderheden nauwgezet geteekend, de lichteffecten van Rembrandt of Hals ontbreken er, de toon blijft grauwig, trots de blauwe lucht, groene boomen en veelkleurige kleederdracht. Naar het fraaie schilderstuk prins Maurits, de Koning van Boheme, Philips Willem, Frederik Hendrik. Willem Lodewijk en Ernst Casimir allen te paard, vervaardigden Delff en Queborn nu nog zeer gezochte gravures. Voor prins Maurits op zijn parade-

bed, waarnaar J. Verstraelen een thans zeldzame gravure deed verschijnen, werd hem in 1625 door de St.-Gen. 36 gld. toegekend, nadat H.H.M. hem en zijn broer Jan, bij resol. van 16 April 1619, 300 gld. geschonken hadden voor de door hem vervaardigde portretten op satijn van Philips Willem, Maurits' stiefbroer, en van Hendrik van Nassau of, zooals hij later heette, Frederik Hendrik. Van elk dezer werden 25 stuks tegen zes gld. besteld voor de toenmalige gecommitteerden. Uit zijn besten tijd dateert ook De Zielenvisscherij (1614), een allegorie op de onderhandelingen met Spanje gedurende het Twaalfjarig bestand. Behalve de Oranjevorsten aanschouwt men er de aartshertogen, de koningen van Engeland, Denemarken en Frankrijk, terwijl de schilder zelf op den voorgrond staat. Ook vechtende bedelaarsgroepen vormen vaak het onderwerp van zijn schilderijen in grauw. De neiging tot het barok, opgekomen in het begin der 17de eeuw als reactie tegen het conventioneel geworden italiaansche classicisme, verlokte de kunstenaars tot het weergeven van die vagebonden, die in hun verwilderde ordelooze plunje, in hun karakteristieke als gebroken houding, in hun stunteligen gang een aanknoopingspunt vormden voor wat zij begeerden uit te beelden. Mogen Rembrandt's krabbels en etsen van het bedelvolkje gedurfder en genialer zijn, v.d.V. is hem hierin een wegbereider geweest. Het jaar 1625 vormt een keerpunt in zijn schilderwijze. De oorspronkelijke, die zoo vaak aan den fluweelen Brueghel in kleurrijkheid, zuivere teekening en geestige figuurtjes herinnert, laat hij voor goed varen; dan beginnen zijn stukken slechts in één kleur te verschijnen en zijn zij niet altijd onberispelijk van teekening. Scènes uit het boerenleven, gewoonlijk voorzien van een der treffende spreekwijzen, waaraan ook zijn dichtwerken zoo rijk en die thans nog voor een deel in zwang zijn, vormen een geliefd thema. In den Haag werd hij aangenomen als lid van het St. Lucasgilde, waarvan hij in 1631 hoofdman, in 1636 tot deken gekozen werd. In de residentie behoorde hij tot de meest gezochte schilders, wiens portretten ook bij vele vorstelijke personen zeer in den smaak vielen. De landing van koningin Henriëtte van Engeland en het sterf- en praalbed van Frederik Hendrik, dien hij in zijn leven zoo dikwijls geconterfeit had, heeft ook hij op het doek gebracht (1647). In 1656 behoorde hij tot de opzichters der nieuwe haagsche schildersconfrerie Pictura, waaruit sedert 1682 de haagsche teekenacademie ontsproten is, waartoe Doudijns den eersten stoot gegeven had, daarin krachtig bijgestaan door Mytens, Terwesten, Duval en v.d. Schuer.

Na zijn dood werden in Mei 1665 zijn nagelaten schilderijen publiek verkocht. Behalve het rijksmuseum te Amsterdam, telt ook het Mauritshuis en het museum Boymans stukken van zijn hand. Ook in het buitenland komen ze voor; het Louvre te Parijs bezit o.a. een stuk uit zijn jeugd, voorstellend een veldslag en ook een, dat een feest verbeeldt, gevierd in 1609 bij het sluiten van het bestand.

Zijn eigenhandig portret van 1634 vertoont hem als iemand met hoog voorhoofd, sprekende oogen, sterken neus, opgeborsteld haar, volle wenkbrauwen, opgestreken knevel met kinbaard. Zijn eigen beeltenis, later geteekend door Daniël van den Bremden (dl. II, kol. 248), komt ook voor in het *Nieuw wijs-mal* (1634).

Zie: Ising, *Een schilder-dichter uit de* 17*de eeuw* in *De Gids* III (1889); Franken, *Adr. v. d. Venne* (Amsterd. 1878): Kalff, *Gesch. der*

ned. letterk. IV (Gron. 1909); v. Riemsdijk, *Catal. der schilderijen in het rijks-mus. te Amsterdam* (Amsterd. 1903); Bremmer, *Bedelaar naar een teekening van A.v.d. Venne*, in *Beeldende Kunst*, 7e afl. (Utr. 1919); A. von Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II (1910), 758.

Bartelds

[Venne, Cornelis van de]

VENNE (Cornelis van de), of van Veen, een zeevaarder uit het laatste kwart der zestiende eeuw. Toen Jacob Heemskerck (V, 223) met zijn prijs, de op de kust van Djohore veroverde, met schatten beladen portugeesche kraak Catharina, op de reede van Bantam verscheen (Juni 1603), vertrokken juist van daar twee schepen naar China bestemd. Ze vormden een deel van de vloot door de nieuwe O.I.C. van 1602 uitgerust onder Wijbrand van Warwijck. Bantam was in die jaren het uitgangspunt geworden der nederlandsche ondernemingen in den Archipel, China en Japan. Hier ontving men de gezanten van Siam, Djohore en Atjeh, naar den radja van Holland afgevaardigd. De twee genoemde schepen waren de Erasmus en de Nassau, waarop kapitein was Cornelis van de Venne.

Aanvankelijk bleven de handelsvoordeelen uit, door verraad verloor men zelfs achttien leden der bemanning (Aug. 1604). Doch voor Macao werd het lot hun gunstiger: ze hadden het geluk op hun beurt een portugeesche kraak te veroveren met zoo rijke lading, dat ze voor alle tot hier toe geleden verliezen ruimschoots werden schadeloos gesteld. Van de Venne en zijn makkers gaven het eigenlijke doel van hun tocht op en ijlden met hun prijs naar het vaderland, waar de participanten nog opgetogen waren over den door Heemskerck meegevoerden buit. De nieuwe was slechts één vijfde minder. De schepelingen der Nassau en Erasmus ontvingen 98 duizend gulden als hun aandeel in de winst. Ze hadden heel wat fortuinlijker gevaren dan de eerste. Vóór de geheele lading der Catharina over was, schreef men Maart 1605, reeds een paar maanden later viel de zoo veel later uitgezeilde schipper v.d.V. de Maas binnen.

De tocht van v.d.V. is te boek gesteld en als *Kort verhael van de tweejaerige voyagie ghedaen door Cornelis van Veen in de Oost-Indiën* bekend in *Begin en voortgang van de N.O.I.C.* 9e stuk van dl. I. Deze vorm van het verhaal is uit de duitsche verzamelingen van reizen (de Bry, Frankf. 1607) vertaald; het oorspronkelijke nederlandsche stuk komt voor het eerst voor in den *Comptoir Almanach oft Journael op het jaer* 1607 ... te Amsterdam verschenen.

Zie: Fruin, *Verspreide geschriften* III, 398; de Jonge, *Gesch. v.h. ned. zeewezen* III; Tiele in Nijhoff's *Bijdragen* N.R. VII, 10; Tiele, *Ned. bibliogr. v. land- en volkenkunde* (1884), blz. 64 v.

Bartelds

[Venne, Huybert van de]

VENNE (Huybert van de), zoon van Adriaan, die te Middelburg tusschen 1614 en 1625 gehuwd is. Ook hij voelde zich van jongs af tot de teeken- en schilderkunst aangetrokken en kwam bij zijn vader in de leer, wiens schilderwijze ook de zijne werd. Lang niet onverdienstelijk zijn de zinnebeelden en historische stukken in grauw van den jongen man. Ook hij werd lid der nieuwe haagsche confrerie Pictura; in 1665 wordt althans zijn naam op de ledenlijst vermeld.

Zie: Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* VI, 1698; Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 760.

Bartelds

[Venray, Jan van]

VENRAY (Jan v a n), of J o h a n n e s C e p o r i n u s , geb. in 1541, overl. te Zalt-Bommel

omstreeks 1 Aug. 1626. Zijn naam wordt ook geschreven: Venraedt, Venraide, Venroy, Venroe, Venro(o), Venradius. Hij was kapelaan, maar hervormingsgezind, te Nijmegen in 1565. Het is merkwaardig voor de kennis van de toenmalige kerkelijke toestanden in de Nederlanden, dat deze priester op schriftelijke aanbeveling van de stad Nijmegen door het kapittel te Zalt-Bommel èn door den raad van de stad werd aangenomen om in de groote (Sint Maartens)kerk te preeken, den dienst te doen en de sacramenten te administreeren. Wat Acquoy hierover mededeelt, is kenschetsend voor ons geheele land. Hij reisde o.a. als leidsman van zijne gemeentenaren naar 's Hertogenbosch of Hedel om er een hagepreek bij te wonen, had druk verkeer met verschillende Geuzen, leerde onverschrokken dat men geen heiligen of beelden moest eeren, preekte zonder koorkleed, liet psalmen zingen in de landstaal door de gemeente vóór en na de preek en bij begrafenissen enz. Bij dit alles was hij meer weifelend en schuchter dan doortastend te noemen. Eenige, hoewel zeer stille, troebelen waren het gevolg. De stadhouder van Gelderland heeft ze bezworen - met een verdrag! Niettemin vond sedert 25 Juli 1567 een gestreng onderzoek plaats door gemachtigden van de regeering. Dat duurde tot September. Toch had dit nog geen directe gevolgen, totdat op 28 Mei 1568 twee andere rechters uit Brussel werden gezonden. Hun komst bewerkte een algemeene vlucht. Intusschen had de vroedschap hem herhaaldelijk aangemaand om zich toch bij de oude religie te houden, 'en de stad niet in ongenade te brengen' bij den Koning. Het antwoord was: 'Hier boven is een Heer, grooter dan de koninklijke majesteit'! Maar hij weigerde toch 'op het kerkhof voor zijn deur te preeken', zooals velen van hem verlangden en vertrok naar Gorinchem. Het duurde echter niet lang, of hij werd teruggehaald en weer op den preekstoel in de groote kerk geleid. De ambtman, die het had moeten beletten, schreef een brief aan den stadhouder van Gelderland (bewaard in I.A. Nijhoff, *Bijdragen vad. gesch. en oudh.* VI (1848), 264 v.). Het was nu Oct. 1566. De stadhouder wisselde hierna eenige brieven met de landvoogdes. De laatste zond nu een lid van den Geheimen Raad naar de stad om met de overheid aldaar te spreken, maar deze moest schrijven: dat zonder bloedstorting onder de burgers niets zou bereikt worden. De Koning moest binnen eenige maanden zelf maar komen! Ten tweeden male moest Jan Venray (begin Febr. 1567) de stad verlaten. Ten derden male werd hij teruggeleid. Hij vertrok voor goed 17 April d.a.v. en wel, zoo niet dadelijk dan toch weldra, naar de Palts. De bovenbedoelde rechters uit Brussel, die op 28 Mei 1568 in de stad kwamen, openden ook een bepaalde informatie over hem, die wij nog kunnen raadplegen, en als 'Besoinge' is aangeduid. Alva heeft hierop bevolen hem te vatten en aan zijn bisschop over te leveren, en bij verstek zijn goederen aan te teekenen. Doch, zooals gezegd, hij was reeds langer dan een jaar weg en goederen had hij niet.

Na eenige jaren, als 'Salt-Boemel' op 31 Juli 1572 de zijde van den Prins gekozen heeft, keert volgens de berichten van Henricus Caesarius (zie dit deel kol. 260) dezelfde Jan van Venray naar zijn vroegeren werkkring terug, maar heet nu: Johannes Ceporinus. 'Ceporinus' houdt Acquoy voor een vergrieksching van 'Hofman' of 'van (den) Hove'. Caesarius verhaalt (hij schreef in 1609): 'Ik heb beleefd en gezien, anno 1566,

met wat ijver en hartelijke devotie het H. Evangelie, in 't openbaar gepredikt door Johannes Ceporinus, te dier tijd de eerste gereformeerde predikant in onze vaderlijke stad, door de goede burgers is ontvangen, gehoord en aangenomen ....' Na 31 Juli 1572 gaat Caesarius voort, 'heeft men gezien hoe alle pausselijke diensten ophoudende, terstond de ware godsdienst in de plaatse is gekomen, Gods Woord opregtelijk gepredikt van twee predikanten, wier diensten voor een tijd lang bij provisie gebruikt zijn, totdat in den winter daarna Johannes Leo ... is beroepen, bij denzelve eenigen tijd daar na gekomen zijnde Gasparus Grevinchovius' (zie dl. II, kol. 506, aan te vullen uit de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenboek van Prot. Godgel. in Ned.* III, 336-338 en het beneden genoemde werk van Acquoy), 'en Joannes Ceporinus uit Palsgraven Land', (de laatste) 'specialijk als eerste predikant wederom tot zijn Gemeinte beroepen maar niet gebleven ...., wederkeerende na de Palts, daar toe hij meest inclineerde ....'

In Oct. 1578 vinden wij Johannes Ceporinus terug als eersten vasten predikant te Nijmegen (vgl. van Hasselt, *Geldersch maandwerk* I [1807], 20-24). Zoo schreef hij als scriba de acta van de geldersche synode te Harderwijk in 1580, was assessor in de synode van 1581 te Arnhem, en praeses in die van 1582 te Nijmegen. Uit Nijmegen is hij in Maart 1585 verdreven 'door de Spaanschgezinden'. Te Nijmegen is zijn zoon Petrus Ceporinus geboren. P. Bockmühl verhaalt (a.w., S. 92): 'Sein Vater war Johannes Ceporinus, aus Venrad im Kreise Erkelenz gebürtig (daher Venradensis genannt) der zuerst in Nymwegen, später in Caub am Rhein stand'. In 1587 wordt hij predikant te Medemblik genoemd door Veeris en de Paauw t.a.p., evenwel met de bijvoeging: 'meerder blijkt van zijn E. niet'. (Vgl. D. Velius, *Chronijck van Hoorn* [Hoorn 1648] 262, 268 v.; en over 'den ellendigen stant der kercken Christi' te Medemblik Reitsma en van Veen, *Acta* I, 155 v.; Bor, *Nederl. Oorlogen* II, 894; Wtenbogaert, *Kerckelicke historie*, 239 enz.). Onopgelost is de vraag, hoe Willem van Enschede aan 'Joannis Seporinus predicant', op 20 Febr. 1587 geven kon '3 gl., 16 st. van sekere costen in den Haige gevallen opten sinode door schrijven van Syne Ex. de graeve van Licester, blijkende bij quitantie' (*Gelre* XII [1909], 414, vgl. F.L. Rutgers, *Acta* [Utr. 1889], 480-643).

In 1617 was hij predikant te Goch (vgl. Acquoy a.w., 185 v., en Bösken, *Die Niederl. Flüchtlingsgemeinde zu Goch* in *Ztschr. des Bergischen Geschichtsvereins* XXXVI, 189 ff). Ook daarna moet hij er bange dagen beleefd hebben, evenals vroeger te Medemblik. In 1620 was hij 79 jaar. Voor de derde maal betrad hij Nijmegen, nu als ambteloos burger, vragend aan de stedelijke vroedschap om iets voor hem te beramen. Hij was nog krachtig en ongeschokt gebleven. Wij lezen in de 'raedtsignaeten': 'Is goedgevonden dominus Johannes Ceporinus, overmits de invasien in de Palts buiten dienst zijnde, vanwege hoogen ouderdom en den verleenden kerkedienst alhier met gevaar zijns lijfs bij de alteratie anno 1585 en andere goede respecten, met een woonplaats en redelijk inkomen en onderhoud te voorzien ....' (6 Dec. 1620). Toch verzocht hij den kerkeraad hem te beroepen (kerkeraads acten 27 Dec. 1620), wat beleefd maar beslist werd afgewezen. In de acten aldaar van 22 Maart 1621 kwam een brief ter tafel van den magistraat van Zalt-Bommel, gericht aan

dien van Nijmegen met het verzoek om vrijheid tot het beroepen van Johannes Ceporinus voor de gemeente aldaar. Dit schrijven was om advies doorgezonden naar den kerkeraad van Nijmegen, welke geen reden zag om ‘het ernstig verzoek’ af te slaan.

Merkwaardig, dat de eerste bladzijde van het oudste notulenboek te Zalt-Bommel dit beroep van den 79-jarigen behandelt (18 Maart 1621). Hij bleef er tot zijn dood werkzaam. In die zes jaren heeft de gemeente ‘een van hare beste predikanten gehad’ (Acquoy a.w., 191). Hij overleefde in die jaren twee, bijna drie jonge ambtgenooten, zooals de lijst van predikanten aanwijst. Het genoemde oude notulenboek bevat enkele bladzijden van zijn hand; ook het oudste doop-, trouw- en lidmatenboekje (sedert 1609), dat in het rijks-archief te Arnhem is terecht gekomen. Hij liet een weduwe na. Over zijn vermoedelijke nakomelingen raadplege men Acquoy's werk.

Zie: J.G.R. Acquoy, *Jan van Venray* (*Johannes Ceporinus*), *De wording en vestiging der Hervormde Gemeente te Zalt-Bommel* (den Bosch 1873); *De verrassing van Salt-Boemel na* 350 *jaren herdacht* (Zalt-Bommel 1922), niet in den handel; Veeris en de Paauw, *Vern. kerkelijk Alphabeth* (Enkh. 1750), 42, 319; Reitsmaen van Veen, *Acta* IV, 10, 16, 20; P. Bockmühl, *Festschrift zur* 300-*jähr. Gedächtn. der ersten Generalsynode .... zu Duisburg* (1910), niet in den handel, S. 92; *Beschrijving der stad Bommel .... door een Gelders regtsgeleerde* (Arnh. 1765), 180-193; *Kerkelijk Handboek* (1903), Bijl., 145; (1908), Bijl. 129.

Knipscheer

[Verachteren, Antonius]

VERACHTEREN (Antonius), geb. te Antwerpen 28 Mei 1647, zoon van Adrianus en Anna van den Bosch, werd 30 Nov. 1663 geprofest in de norbertijnerabdij St. Michiel in zijn geboortestad en 19 Juni 1666 priester gewijd. Na eerst als cellier werkzaam te zijn geweest, ging hij als missionaris de verlaten Katholieken bijstaan tusschen Maas en Waal, vnl. te Maasbommel, Lith en omstreken. Niettegenstaande de hevige vervolgingen, trotseerde hij alle gevaren om zijn kudde te onderrichten en overal zieken en stervenden bij te staan. 1672 was hij als pastoor te Lithoyen, parochie der abdij van Bern, gevestigd. Zijn ijver om zijn parochianen te sterken in het geloof deed de wraak zijner tegenstanders ontbranden. Hij werd gevangen genomen en in den kerker geworpen, waar hij langen tijd opgesloten bleef. Waarschijnlijk daarna verbannen, keerde hij weer naar Beers in Zuid-Brabant, niet in Noord-Brabant, zooals Schutjes veronderstelt, en was daar als rector nog meer dan 20 jaar werkzaam. Hij overleed aldaar in het rectoraal huis der abdij St. Michiel 1 Sept. 1744.

Zie: *Graf- en Gedenkschriften van prov. Antwerpen* IV, 152; Schutjes, *Gesch. bisd. den Bosch* IV, 733.

Fruytier

[Verbeek, Servatius]

VERBEEK (Servatius), geb. te den Bosch, overl. te Leuven 23 Juli 1796, behaalde als student van het Verken bij de promotie der philosofie 1749 de 49e plaats. Hij was in verschillende klassen van het college van den H. Geest werkzaam sinds 1753. 2 Dec. 1755 behaalde hij het licentiaat in het burgerlijk recht en werd 22 Aug. 1760 gewoon professor in het recht. Tot 1 Mei 1764 ging hij voort tevens zijn lessen in de grammatica te geven. 1772 kreeg hij als professor een kanunnikdij in Sint

Jacob te Leuven. Overal wist professor Verbeek de achting zijner collega's te winnen. Zesmaal werd hij tot rector-magnificus gekozen. Hij wilde verschillende hervormingen invoeren in de univer-

siteit, doch beging de fout eerst de regeering te raadplegen, die hem gunstig gezind was. Zijn plannen leden schipbreuk bij het bestuur der universiteit, toen hij om aan de regeering te behagen deze rechtstreeks aan den Keizer wilde voorleggen, Professor Verbeek sloot zich echter niet aan bij de medestanders van Jozef II in den strijd om de rechten en het bestaan der Alma Mater. Hij hield zich afwezig bij de inhuldiging van den door den Keizer aangestelden rector van Leempoel en teekende 1788 het *Mémoire pour les membres de l'université de Louvain décrétés et cités par le soi-disant Recteur van Leempoel*, aan de Staten van Brabant gericht. Hij behoorde onder de professoren, die 23 Juli 1788 werden verbannen. Bij het herstel der universiteit, na de verdrijving der Oostenrijkers, werd hij 1791 nog eens tot rector-magnificus gekozen.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 341, XXVII, 347, 356; A. Verhagen, *Les* 50 *dernières années de l'université de Louvain* (Liège 1884), 211, 225, 320, 339.

Fruytier

[Verburch, Cornelius]

VERBURCH (Cornelius), ook Verborcht genaamd, geb. te Delft 1521, studeerde aan de universiteit te Leuven. Cornelius a Brugo, Delphensis, die no. 59 van 149 voorkomt op de lijst der gepromoveerden tot magister in artibus 1548 is wellicht dezelfde als Corn. Verburch (*Analectes* III, 245). Later komt hij voor als professor en subregent in de paedagogie den Borcht, 1556. Hij gaf eenige werken uit van zijn bloedverwant Adam Sasbout: *In Esaiam prophetam commentaria*, en *In omnes D. Pauli epist. explicatio* (vgl. III, kol. 1125); voorts *Opus Homiliarum F. Adami Sasbout Delphii recens auctum et majori cura quam prius emendatum* (Lovanii 1556). Verburch geeft aldaar bl. 44-45 een opdracht der volgende homiliën, voor de eerste maal in druk door hem uitgegeven, aan zijn oom, magister Bokeldus S.T.B. een vriend, raadsman en bloedverwant van A. Sasbout. Deze Bokeldus was pastoor in 't Wout bij Delft en is bekend door het stichten van een studiebeurs te Leuven 1561 in het college van den H. Geest (Val. Andreas, *Fasti academ.* (Lov. 1650), 292). Verburch was ook dichter, zooals aldaar blijkt bl. 227, waar een latijnsch 'epithaphium' op Sasbout van zijn hand gevonden wordt.

Zie: *Analectes hist. eccl.* XX (1886), 70.

Fruytier

[Verburgh, Frederik]

VERBURGH (Frederik), gest. op Madagascar 1655. Deze komt in de koloniale geschiedenis voor als secretaris van Jan van Riebeeck, den stichter der Kaapkolonie. Hij had Batavia weten te verlaten door zich in 1652 in het schip 'de Salamander' te verbergen, wat hij volgens zijn zeggen gedaan had 'uijt pure genegentheijt om hier aan de Caep te verblijven'. De commandeur leerde hem weldra waardeeren als een 'naerstigh ende naeuw ondersouckent borst, waerop men sich vertrouwen mach.' Hij sprak bovendien vlot Fransch. Weldra volgde zijn benoeming tot onderkoopman en tot secunde. In laatstgenoemde functie verving hij den commandeur bij diens afwezigheid. Verschillende tochten ondernam hij naar Sint-Helena en Madagascar, welks koning, dank zij V., den Nederlanders gunstig gezind werd. In 1655, kort na zijn huwelijk, voer hij op het galjoot 'de Tulp' weer naar dit eiland. Na schipbreuk geleden te hebben, waarbij velen omkwamen, werd de rest van de bemanning, die

er het leven afgebracht had, op Madagascar door koortsen aangetast, waaraan zoo goed als allen, ook V., stierven. Slechts vier kwamen de ziekte te

boven en werden later op het fransche schip 'la Maréchale', onder admiraal de la Roche Saint-André naar de Kaap teruggebracht. Van Riebeeck betreurde zeer het verlies van zijn trouwen helper. Zijn dochtertje, het eerste meisje in de nieuwe afrikaansche nederzetting geboren, was eenige dagen vóór haar vader overleden.

Nog komt een Cornelis Verburgh als dienaar der O.I.C. met den rang van koopman voor. Deze was gehuwd met Maria (geb. 1657), dochter van Jan van Riebeek en van Maria de la Queillerie. Zijn weduwe hertrouwde met den onderkoopman Nicolaas Ansloo.

Zie: Godée Molsbergen, *Jan v. Riebeeck* (Amst. 1912).

Bartelds

[Verburgh, Johan Gideonsz.]

VERBURGH (Johan Gideonsz.), een onversaagd zeeman, die zich in den eersten engelschen zeeoorlog onderscheidde. In dienst der admiraliteit van Amsterdam waren hij en Camp van de admiraliteit van Friesland na den zeeslag bij de Cingels (Dungeness), waarin Blake door Marten Tromp verslagen was (10 Dec. 1652), met hun schepen door verlies van ankers en heftigen wind van onze vloot gescheiden. Zij raakten den 13den slaags met twee sterker bemande en zwaarder bewapende engelsche fregatten. In den hevigen strijd, die van zonsopgang tot drie uur na den middag duurde, wist V. van geen wijken. Een der britsche oorlogsschepen werd buiten gevecht gesteld, en zeker zouden zij het tweede veroverd hebben, als hun beider schepen niet zoo zwaar gehavend waren geweest. Nu konden de vijandelijke schepen, ofschoon volkomen reddeloos geschoten, toch nog ontkomen. Volgens den schrijver van *De ontstelde zee* zou een der twee engelsche fregatten den volgenden dag door een zeeuwschen kaper genomen zijn. V. en Camp hebben zich den hun door de hooge overheid toegezwaaiden lof volkomen waardig getoond. Een jaar later was V. minder gelukkig; toen moest hij zich na den Tweedaagschen zeeslag op de hoogte van Nieuwpoort, afgedreven met nog twee andere schepen van de hoofdmacht, na een uiterst hardnekkigen en kloeken tegenstand overgeven. Hij bleef echter het volkomen vertrouwen genieten van de admiraliteit, die hem later tot schout-bij-nacht bevorderde. In den tweeden engelschen oorlog kreeg hij bevel 15 der zwaarste koopvaardijschepen, in de haven van Cadix aanwezig en toebehoorende aan de handelaars op de Middell. Zee en de Levant, in te huren, ten einde gezamenlijk met de zich daar bevindende kapiteins den Engelschen alle mogelijke afbreuk te doen. Toen de tijdsomstandigheden later veranderden, werd hem gelast met zeven zijner schepen naar Toulon te stevenen om zich daar aan te sluiten bij het fransche eskader onder den hertog de Beaufort (1616-69), ten einde samen den Britten te lijf te gaan, waar de gelegenheid zich voordeed. Verburgh diende ook onder de Ruyter in 1653 op diens tocht door het Kanaal en later in de Oostzee (1658) en in de Middellandsche Zee (1662/63). Ook aan den tocht naar Chattam (1667), nam hij deel en is denkelijk kort daarna gestorven.

Zie: de Jonge, *Nederl. Zeewezen* II, 1e en 2e stuk; Camp, *Brief aan H.H.M.*, op het Rijksarch.; *De Ontstelde zee*; Swinnas, *Eng., nederl. en munsterse krakkeelen* II (Rotterdam 1668); *Bijvoegsel op Wagenaar* XII; Brandt, *De Ruiter*, 547.

Bartelds

[Verburgh, Nicolaas]

VERBURGH (Nicolaas), geb. waarschijnlijk omstreeks 1620. Hij kwam in 1624 als onderkoopman in dienst der O.I.C. en reisde in 1646, vergezeld van Willem Bastinck den Oude als gezant

naar Perzië tot bijlegging van de geschillen omtrent den zijdehandel, die hun oorsprong vonden in de pogingen der compagnie om een der bepalingen te ontduiken volgens welke alleen zijde ingekocht mocht worden van de factoren der kroon. Nadat een zending daarheen onder leiding van Blocq, o.a. vergezeld van Weeninx en Bastinck, door het overlijden van eerstgenoemde niet aan het doel beantwoord had, was Verburgh met die taak belast. Wel is waar slaagde men er niet in die perzische kwestie voor goed uit de wereld te helpen, maar toch bereikte V. in zoo verre zijn doel, dat men tot overeenstemming kwam ‘geen hostiliteiten te gebruicken’. Van 1647-49 was hij directeur van den handel te Bender-Abbas (Gamron) aan de straat van Ormuz. In 1649 volgde zijn benoeming tot gouverneur van Tayouan (Formosa), waar hij door den raad-ordinaris Cornelis Caesar vervangen is; in 1654 werd hij extra-ordinaris lid van den raad van Indië, 3 jaar later gewoon lid in dien raad. Van 1667-75 bekleedde hij het ambt van directeur-generaal.

Zie: A. Hotz, *Journaal der reis van den gezant der O.I.C. Joan Cunaeus* .... enz. (Amst. 1908); *Personalia*, een verzameling van 6 registers op de resol. van G.G. en raden in handschrift, berustend op het Rijks-archief en in de bibliotheek v.h. Bat. Genootsch. van K. en W.

Bartelds

[Verburgh, Steven]

VERBURGH (Steven), geb. te Nijmegen 30 Aug. 1836, overl. aldaar 30 Nov. 1886, was de zoon van Conradus Verburgh en Cornelia Hartveld. Hij ontving lager en middelbaar onderwijs in zijn geboorteplaats en studeerde van 1855 tot 1859 aan de Koninklijke academie te Delft, waar hij in laatstgenoemd jaar burgerlijk ingenieur werd.

Bij Koninklijk besluit van 12 Sept. 1859 werd hij tot aspirant-ingenieur van den waterstaat in Nederlandsch-Indië benoemd, en in den aanvang van 1860 te Batavia aangekomen, werd hij te Glapan geplaatst. Bij besluit van den gouverneur-generaal van 13 Febr. 1863 tot ingenieur 3e klasse benoemd, werd hij tegelijk eerstaanwezend ingenieur te Buitenzorg. Op 26 Juni 1865 tot ingenieur 2e klasse bevorderd, werd hij als eerstaanwezende verplaatst naar Tegal. Op 8 Juni 1871 verkreeg hij verlof naar Europa, en nadat dit nog met eenige maanden verlengd was, keerde hij naar Java terug en werd 30 Maart 1874 herplaatst, tevens tot ingenieur 1e klasse bevorderd en als eerstaanwezend ingenieur te Batavia geplaatst. Op 22 Jan. 1875 reeds tot hoofdingenieur 2e klasse benoemd, bleef hij met zijn dienstkring belast, die met het oog op de toen aanhangige plannen voor een haven voor Batavia zeer belangrijk was, en dien hij ook behield toen hij op 29 Juli 1878 tot hoofdingenieur 1e klasse bevorderd werd.

Door zijn gezondheid gedwongen, verzocht hij nog geen twee jaren later verlof naar Europa, hetwelk hem bij besluit van 20 Mei 1880 verleend werd. Dit verlof werd eenige malen op raad der gencesheeren verlengd, en in den zomer van 1883 ontving hij op verzoek eervol ontslag. In 1880 zette hij zich in zijn geboorteplaats neder.

Zijn rol op technisch gebied was echter nog niet afgespeeld. Zijn ambtgenoot, J.A. de Gelder, belast met den aanleg der havenwerken te Tandjong Priok, velde in een anoniem ingezonden stuk in het *Algemeen Dagblad van Nederlandsch-Indië* van 12 Febr. 1880 een zeer afkeurend oordeel over de beide door Verburgh ontworpen en uitgevoerde kanalen, bestemd voor afvoer van het slik, aangevoerd door de rivier Tjiliwong, het Krokotkanaal

en het Goenong-Sahariekanaal. In die rivier kwamen hevige bandjirs voor en de daardoor afgevoerde slib zette zich op velden van Batavia en in de nabijheid van zijn haven in zee neder. Daar het laatstgenoemde kanaal het door de Gelder aangelegde scheepvaartkanaal tusschen de haven Tandjong Priok en Batavia kruist, was de Gelder bevreesd voor afvoer van slib uit het Sahariekanaal door het scheepvaartkanaal naar zijn haven en achtte hij het beter, dat het Sahariekanaal, aan welks boveneinde een keersluis was aangelegd, niet gebruikt zou worden door het gesloten houden dier sluis. In een met zijn naam onderteekend ingezonden stuk in het *Bataviaasch Handelsblad* van 22 Febr. d.a.v. verdedigde Verburgh zijn kanalen als nuttig voor het onmiddellijk naar zee afvoeren van de slib en nu antwoordde de Gelder in het eerst-genoemd blad van 26 Febr. en 3 Maart niet meer anoniem, waarop Verburgh weder in het laatst-genoemd blad van 22 Mrt. antwoordde. Verburgh wees op eenige uit waterloopkundig oogpunt zonderlinge stellingen, door de Gelder geopperd (zie daaromtrent het artikel C.L.F. Post, dl. IV kol. 1092). Nadat de Gelder in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 13 Nov. 1883 een overzicht over den aanleg der haven van Tandjong Priok gegeven had, voegde hij (de Gelder) daaraan een verdediging toe van het scheepvaartkanaal, bestemd om vervoer van goederen met prauwen, ook buiten in zee, die somtijds onstuimig is, mogelijk te maken. De Kamer van Koophandel en Nijverheid van Batavia had geschreven, dat dit kanaal onbruikbaar was doordat er tusschen twee draaibruggen te Batavia een 7 à 8-mijls stroom liep. De ingenieur J. de Booy had in een brochure, geïnspireerd door de Gelder, geschreven, dat dit wel het maximum der snelheid zou zijn. In werkelijkheid zal de grootste snelheid wel kleiner geweest zijn, en later kwam de Gelder zeer hevig tegen de mogelijkheid dier snelheid op. Daarentegen was het zeker, dat de bewering van Verburgh, dat het Goenong-Sahariekanaal de redding van het scheepvaartkanaal was, vooral wanneer in het laatste twee sluizen, een aan weerszijden van het Sahariekanaal gebouwd werden, en waartegen de Gelder zich verzette, juist was. Verburgh had alleen de fout begaan, te schrijven, dat aan de zijde naar de haven van Tandjong Priok een schutsluis, naar Batavia een keersluis moest komen, de bedoeling was het omgekeerde. Hij is over deze fout zeer hard gevallen. Een vriend van de Gelder, J.P. de Bordes (I, kol. 413), deelde in de vergadering van bovengenoemd instituut van 12 Febr. 1884 waarnemingen van de snelheid in het scheepvaartkanaal tusschen Juni en Oct., in den drogen moeson gedaan, mede. De grootste snelheid was ¼ meter, d.i. ½ mijl. De Bordes, die lang in Indië geweest was, wist zeer goed, dat, wanneer de snelheid in den drogen moeson gering is, zij in den natten moeson zeer goed vele malen grooter kan zijn. Verburgh antwoordde de Bordes uitvoerig, en op 10 Febr. 1885 lichtte hij zijn beweringen nog zeer uitvoerig in het instituut toe, waarbij hij wees op vele inconsequenties in de redeneeringen, bij verschillende gelegenheden door de Gelder gehouden. Ook wees hij er op, dat, terwijl de Bordes gezegd had, dat de onbeduidende hoeveelheid van 6500 $M.^3$ slib uit de Tjiliwong afkomstig, 's jaars in de haven van Tandjong Priok en het scheepvaartkanaal nedervallen, die hoeveelheid volgens de officieele verslagen was geweest: in 1882 118000, in 1883 173000 $M.^3$, zonder nog de buitenhaven, waar de slib wellicht uit zee afkomstig is, mede te rekenen.

Deze betoogen zijn nimmer beantwoord. Onderwijl was O. van Rees bij Koninklijk besluit van 20 Jan. 1884 tot gouverneur-generaal en de Gelder bij dat van 4 Mrt. d.a.v. tot lid in den Raad van Indië benoemd (zie omtrent hunne verhouding tot het indische korps van den waterstaat het artikel C.L.F. Post) en waarschijnlijk was dit de reden van het niet antwoorden; hetgeen de Gelder wenschte, geschiedde nu en de beide ontworpen sluizen in het scheepvaartkanaal zijn niet gemaakt, terwijl het Goenong-Saharie-kanaal ongebruikt bleef.

Mede als gevolg van de vele emoties ten gevolge van het teniet doen van veel van hetgeen hij tot stand gebracht had, is Verburgh op niet hoogen leeftijd overleden.

Hij huwde Bastiana de Blij, geb. te Gorinchem 10 Oct. 1838. Zij hadden geen kinderen.

Ramaer

[Verdonk, Rumoldus]

VERDONK (Rumoldus), geb. te Eersel (N.-B.), schoolmeester gedurende 52 jaar, eerst te Lier en dan te Antwerpen in de school van Onze-Lieve-Vrouwe parochie. Deze school was de Papenschool, gelegen achter het koor der hoofdkerk, op de tegenwoordige Melkmarkt. In 1579 werd hij te Antwerpen toegelaten tot het onderwijzen van Latijn en Grieksch. In 1580 werd hij aangenomen in het schoolmeestersgilde en 7 Juli 1581 werd hij poorter van Antwerpen. Hij was de meester van den grooten schilder Rubens, die bij hem met Balthasar en Jan Moretus, de later beroemde meesters der plantijnsche drukkerij, in 1590 ter school ging.

Rum. Verdonk overleed te Antwerpen 12 Juni 1620, oud 79 jaar, en werd in de St. Jacobskerk begraven naast zijn vrouw, Maria Blijhoofd van Herenthals, die hem gedurende hun vijftigjarige echtvereeniging 13 kinderen had geschonken.

Zie: *Graf- en Gedenkschr. van Antwerpen* II, 255, 193; Max. Rooses, *Rubens leven en werken* (Antw. 1903), 28, 29.

Fruytier

[Verellen, Gaspard Thomas]

VERELLEN (Gaspard Thomas), norbertijn der abdij Averbode, geb. 26 Dec. 1721 te Peskhel, overl. te Neer 10 Nov. 1794, werd gekleed met het ordenshabijt en de abdij te Averbode 2 Febr. 1743, en priester gewijd 4 Juni 1746. Eerst was hij werkzaam als assistent te Rummen 11 Oct. 1749, daarna 16 April 1750 als onderprovisor en archivist in de abdij. 11 Febr. 1762 werd hij gekozen tot proost van het nonnenklooster Keizersbosch te Neer (Limb.). Toen keizer Jozef II de meeste norbertinessenkloosters ophief en in beslag deed nemen, bleef Keizersbosch gespaard. 1786 bouwde de proost Verellen het klooster bijna geheel nieuw op. Bij de keuze voor een abt in Averbode 4 Juni 1778 en 24 Mei 1782 was hij telkens onder de drie candidaten, die de meeste stemmen verkregen om in aanmerking te komen voor de benoeming.

Zijn portret, geschilderd als proost op 46-jarigen leeftijd door G. de Winckelen, wordt nog bewaard in de abdij te Averbode.

Zie: Habets, *Gesch. bisdom Roermond* III, 677; *De Norbertijner abdij van Averbode* (1920), 237, 245; P. Lefèvre, *Les portraits conservés dans les abbayes Norbertines de Belgique* (Brux. 1917), 58.

Fruytier

[Vereul, Mr. Abraham]

VEREUL (Mr. Abraham), geb. te Paramaribo 1770, gest. te Amsterdam 1817. Deze dichterstaatsman was reeds op driejarigen leeftijd in Nederland gekomen, waar hij te Gouda werd opgevoed en voor de universiteit werd opgeleid. Hij ging in de rechten studeeren en promoveerde op een proefschrift, dat door Helmers met een lofdicht

van 12 coupletten werd opgeluisterd en waarin de auteur als 'Cato van uw vaderland' werd toegesproken. Daarna vestigde hij zich als advocaat te Amsterdam. Al vroeg had hij zich tot de dichtkunst aangetrokken gevoeld, een neiging, die hem op zestienjarigen leeftijd deed optreden met een *Proeve van poëtische brieven*. Dat zijn tijdgenooten hem tot hunne groote dichters rekenden, had hij te danken aan het feit, dat hem in 1789-91 twee gouden en twee zilveren eerepenningen ten deel vielen voor prijsdichten, die hem zelfs den lof van Bilderdijk deden inoogsten. Een er van *De Onschuld*, in 1791 door het leidsche dichtgenootschap met goud bekroond, bleef voorloopig ongedrukt, totdat de Bataafsche mij. van taal- en dichtkunde, waaraan hij een werkzaam aandeel nam, het in het licht deed verschijnen. Tot zijn bekroonde dichtstukken behooren nog *De invloed van een vast geloof aan de Voorzienigheid* en *De lof der naarstigheid*. Twee door hem uitgesproken redevoeringen, want de gave des woords bezat hij in hooge mate, waren reeds in 1790 verschenen. Hij herdacht daarin J. Douza en M. Bellamy. Ook werd hij met het lidmaatschap vereerd van het genootschap Concordia et Libertate, waartoe ook Jacob van Lennep's grootvader Cornelis behoorde. Volgens genen was het het vereenigingspunt van alle fraaie geesten van dien tijd, daar vooral stelde men er zich een eer in het woord te mogen voeren, omdat men er zeker van was een schaar van kundige en met smaak bedeelde toehoorders te vinden. Zijn liefde voor muziek en tooneel sprak niet alleen uit zijn in proza gesteld tooneelstuk *De zege der ouderliefde*, maar ook het tooneellievend genootschap Utile et Amusant, gesticht door Pieter Pijpers telde hem onder zijn acteerende leden. In dit sociëteits-theater speelde na de omwenteling van 1795, sinds Mei van dat jaar Andries Snoek en diens zuster Anna met haar lateren echtgenoot Dirk Kamphuisen. Toen later de aloude stadsschouwburg als 'Nationale Schouwburg' heropend en de eeuwenoude band met de godshuizen verbroken werd, traden ook de door deze aangewezen regenten af om onder het nieuwe regime vervangen te worden door commissarissen, waartoe ook V. behoorde.

Doch ook het openbare leven legde beslag op hem. De geoctroyeerde Sociëteit van Suriname benoemde hem tot directeur, later tot president. Slechts 2 van de 3 leden waren toen nog over, daar de erven-van Aerssen hun aandeel voor zeven ton gouds aan de stad Amsterdam verkocht hadden. Toen dit lichaam werd ontbonden, werd het in 1795 vervangen door een comité tot de zaken van de koloniën en bezittingen op de kust van Guinea en Amerika. Ook hiervan werd V. tot president benoemd.

Een warm, welsprekend aanhanger was hij van de beginselen der fransche revolutie: de rechten van den mensch en het idee van vrijheid, gelijkheid en broederschap. In een temperamentvolle feestrede vertolkte hij in het pas opgerichte Felix Meritis die gevoelens met zijn nog in 1795 in druk verschenen rede *Over de gelijkheid der menschen*. Uit Suriname, dat hem nog altijd na aan het hart lag, vernam hij met voldoening de tijding, dat ook daar de vrijheidsidee talrijke aanhangers had gevonden. Hij was het ook, die in de vergadering van Provisioneele Representanten van het volk van Holland den 4den Augustus 1795 met het voorstel kwam om den G.G. dier kolonie, Jurriaan François Friderici, een tevredenheidsbetuiging te doen toekomen, omdat hij geen gevolg gegeven had aan de uitnoodiging van den uitgeweken stadhouder om de kolonie aan den engelschen vlootvoogd in bewaring te geven. Ofschoon zelf prins-

gezind, had de landvoogd gemeend, het nieuwe bataafsche bewind als zijn rechtstreeksch oppergezag te moeten erkennen. Natuurlijk werd in den geest van V.'s voorstel gehandeld.

Gedurende het bestuur van koning Lodewijk en tijdens de fransche overheersching heeft hij nog verschillende ambten bekleed, o.a. wordt zijn naam genoemd als commissaris der sociëteit voor walvischvangst en robbenslag op de afrikaansche kust, waarin de Engelschen ons voorgegaan waren. Herhaaldelijk was hij lid der municipaliteit van Amsterdam en bekleedde er tijdens de annexatie het zeer moeilijke ambt van maire. Het was in die jaren, in de winters van 1811 en 12, dat Bilderdijk voor 'enige dicht- en taalliefhebbers', w.o. M.C. van Hall, Jer. de Vries, Abr. Verheul, Helmers en Kinker, voorlezingen hield over de toen slechts geduIde nederlandsche taal. Het waren dezelfde mannen, die in 1806 Bilderdijk hadden overgehaald zijn ballingsoord Brunswijk te verlaten om op te treden als lector in de nederduitsche taal, welsprekendheid en dichtkunde bij de amsterdamsche afdeeling der bataafsche maatschappij.

Na de restauratie nog beleefd te hebben, is hij eenige jaren later als ambteloos burger in de hoofdstad overleden.

Zie: te Winkel, *De ontwikkelingsgang der nederl. letterk.* IV en V (Haarlem 1918-21); Kalff, *Mr. Abraham Vereul* in de *W.I. Gids*, (Dec. 1926); Kollewijn, *Bilderdijk, zijn leven en zijn werken* I en II (Amst. 1891); Wolbers, *Geschiedenis van Suriname* (1861); *Encycl. van Ned. W.I.* ('s Gravenh.); Witsen Geysbeek, *Biogr., anthol. en krit. woordenb. der nederd. dichters* (1821-27).

Bartelds

[Vereul, Mr. Jan Jacob]

VEREUL (Mr. Jan Jacob), waarschijnlijk geb. omstr. 1770, gest. te Amsterdam 1807, neef van den voorgaande. Evenals deze promoveerde hij in de rechten en beoefende hij de nederlandsche letteren. Als zoodanig vestigde hij in 1790 de aandacht op zich door zijn verhandeling *Over de vereischten in een levensbeschrijving der dichteren*, waarvoor hij door het leidsche dichtgenootschap bekroond werd. Nog in de 17e eeuw was Geeraardt Brandt met zijn levensbeschrijving van Hooft en Vondel voorgegaan. Dit voorbeeld had spoedig navolging gevonden. In de heele 18e eeuw bleef men aan die gewoonte getrouw, maar op enkele betere na, als die van van Effen, Langendijk en Dirk Smits, waren de meeste zeer oppervlakkig en langdradig. Men besefte wel, dat het schrijven van een levensbericht een kunst was, vandaar de door genoemd genootschap uitgeschreven prijsvraag.

Doch ook als een niet onverdienstelijk dichter deed hij zich kennen door zijn *Lof der naarstigheid*, hetzelfde onderwerp dat ook zijn neef had aangetrokken. Het werd bekroond met den tweeden zilveren eerepenning van het amsterdamsch dichtgenootschap, dat in 1791 zijn *Jakob Cats in drie zangen* met goud bekroonde.

Naast kleine gedichten vervaardigde hij ook uitgebreidere stukken als *Antonius Hambroek* en *Herman de Ruyter*, de twee nationale helden, die steeds sterk op de verbeelding van ons volk hebben gewerkt. Zijn leerdicht *De godsdienst in drie zangen* vond mede bijval bij onze vrome vaderen. Al kan het ons niet meer stichten, toch steekt het gunstig af bij soortgelijke lectuur.

Tot zijn ridderroman *Reinout van Adelfing* (1792) had Bilderdijk het voorbeeld gegeven, die in zijn *Elius* (1786) de romance tot een langer dichterlijke verhaal had uitgebreid, en wel tot 'een

romance in zeven zangen, in den omvang van een epicum'. In denzelfden vierregeligen strophenvorm gaf V. met zijn *Reinout* een verhaal in zeven zangen, als proeve eener middeleeuwsche zedenschildering met de liefde als hoofdgedachte.

In 1793 zag het licht *Catharina Herman*. Naar aanleiding van Bilderdijks eigen romance *Katharina Herman* verklaarde deze, dat hij aanvankelijk gedacht had van het zijne een uitvoerig tafereeltje van huwelijksteederheid te maken, maar dat hij die in een anderen geest voltooide, toen hij het aandoenlijk drama *Catharina Herman* van Vereul over dat onderwerp ontving, die dit werk op een veel volkomener wijze dan de romance toeliet, had afgedaan (te Winkel). In dit tooneelspel van vijf bedrijven in alexandrijnen wordt hollandsche deugd door spaansche edelmoedigheid beloond.

Zie: te Winkel, *De ontwikkelingsgang der nederl. letterk.* III en IV; Kalff, *Gesch. der nederl. letterk.* VI; Witsen Geysbeek, *Biogr., antholog. en krit. woordenb. der nederd. dichters*.

Bartelds

[Verhaegen, Josef]

VERHAEGEN (Josef), priester, geb. 1762 te Handsame, overleed te Watervliet 2 April 1835. Hij was als onderpastoor werkzaam te Lichtervelde, toen hij om het weigeren van den eed van haat, geëischt door de fransche republiek, werd gevangen genomen, 15 Juni 1798, en naar Brugge geleid. Vandaar werd hij naar Rochefort gevoerd en eindelijk naar het eiland Oléron, waar hij 27 Oct. 1799 ontscheepte. 21 Febr. 1800 herkreeg hij de vrijheid en keerde naar Lichtervelde weer. 1807 werd hij pastoor te St. Janssteen in Zeeuwsch-Vlaanderen, welke parochie hij bestuurde tot 1812. Toen werd hij pastoor te St. Jan in Eremo en 1817 in Watervliet, parochies, waar een gedeelte der bevolking van Zeeuwsch-Vlaanderen parochieert.

Zie: v. Bavegem, *Martelaarsboek der Belgische Geestelijkheid* IV (1873), 99; *Kalendarium dioec. Gandav.* (1836).

Fruytier

[Verheurst, Johannes]

VERHEURST (Johannes), geb. te Grimbergen bij Brussel, norbertijn der abdij Tongerloo, 1 Febr. 1623, werd enkele jaren later priester gewijd. Hij was werkzaam als kapelaan te Westerloo, als cellier en provisor der abdij tot 9 Nov. 1639, toen hij tot pastoor van Diessen (N. Br.) benoemd werd. In dien tijd van vervolging moest hij zich schuil houden. Eerst 1646 staat hij in de registers der parochiekerk vermeld. 7 Mei 1654 werd hij aangesteld als bestuurder van het refuge der abdij te Mechelen, waar hij 2 Sept. 1675 overleed. Bij de keuze voor een abt van Tongerloo, 1662, kwam Joh. Verheurst op de tweede plaats van de drie candidaten, die de meeste stemmen behaalden en waaruit gewoonlijk de abt benoemd werd. De Koning benoemde willekeurig een ander.

Het portret van J. Verheurst, door een onbekenden schilder, wordt nog bewaard in de abdij van Tongerloo.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch* III, 449; W. van Spilbeeck, *Necrol. B.M.V. de Tongerloo* (Tongerl. 1902), 174; P. Lefèvre, *Portraits abbayes Norbertines* (Brux. 1917), 58.

Fruytier

[Verhoeven, Petrus]

VERHOEVEN (Petrus), meer bekend onder zijn latijnsche naam Petrus de Manso, priester, deken van den Briel, rector der nonnen van Thabor en pastoor van het groot-begijnhof te Mechelen, overleed aldaar, 1523. Petrus de Manso is vooral bekend wegens zijn ijver en arbeid om de godsvrucht en het broederschap ter eere van de Zeven Smarten van Maria te verspreiden en meer ingang te doen vinden. Hij steunde hierin zijn vriend Joh.

van Couwenberghe, deken van Abbenbroek, eiland Putten, en pastoor van Reimerswaal, die in zijn beide kerken een schilderij van O.L. Vrouw had geplaatst en een broederschap ter eere harer Zeven Smarten had opgericht. Door zijn woord en voorbeeld wies en groeide de vereering en bloeide op door heel het land. Bij een bezoek in Reimerswaal en Abbenbroek was P. de Manso getuige van de geestdrift der geloovigen en schreef een brief daarover *Missiva pulchra explicans precipuos dolores Beatae Mariae Virginis*, gevolgd door een meditatie op de Zeven Smarten. Deze is uitgegeven door F. de Rudder in het maandschrift *Mechlinia* 1922. Als rector der nonnen van Thabor te Mechelen, waar hij 1480 het bestuur aanvaard had en 24 jaar bleef, deed hij het mogelijke om zijn omgeving voor de devotie te winnen, vooral de personen van het hof van Philips den Schoone, dat in de stad verbleef. Hij stelde de getijden met een Mis op ter eere van Maria's Zeven Smarten, die met andere op bevel van Philips den Schoone werden onderzocht door een raad, die deze van Petrus de Manso verkoos. Zij zijn uitgegeven in druk door den Predikheer Michael Francisci van Rijssel in zijn werkje: *Quodlibetica decisio perpulchra et devota de septem doloribus christifere virginis Marie* (Dirk Martens, Antw. 1494). Naar raad, oordeel en goedkeuring van Jan van Couwenberghe, stelde hij op verzoek van vele godvruchtige zielen oefeningen op ter eere der Zeven Smarten. Het boekje *Gedenckenisse van de VII Weeden*, dat 14 Juli 1492 te Antwerpen bij Gerard Leeu verscheen, het oudste bekende handboek dezer devotie, is vermoedelijk van hem. Het werd in 1494 en 1542 herdrukt te Antwerpen.

De *Hist. ep. Ultraj.* of *Bat. Sacr.* vermelden hem niet als deken van den Briel.

16 Juli 1504 werd hij door de regentessen van het begijnhof te Mechelen benoemd tot pastoor. Hij overleed aldaar 14 Febr. 1523. In Thabor werd steeds zijn jaargetijde, door hem gesticht, gehouden.

Zie: J. Baeten, *Naemrollen betrekkelijk de kerkelijke gesch. van het aartsb. Mechelen* III, 97; *Handelingen Maria- Congres te Brussel* (1921), II, 91-93; A. Duclos, *De eerste eeuw van het broederschap der Zeven Weedommen van Maria* (Brugge 1922), 68-71, 122, 147.

Fruytier

[Verhoysen, Petrus]

VERHOYSEN (Petrus), geb. te Helmond 3 Dec. 1760, zoon van Jacobus V. en van Jennemarie van Haandel, overleden aldaar 23 Febr. 1835, studeerde van 1774-75 aan de latijnsche school te Gemert, en begaf zich daarna voor verdere studie naar Leiden. Na zijn promotie vestigde hij zich als advocaat te Helmond. In de patriotsche bewegingen zijner dagen trad hij sterk op den voorgrond en werd tot hooge posten geroepen. Gekozen op 9 Aug. 1795 tot provisioneel representant, was hij 13 Nov. 1795 voorzitter der Provinciale representanten des Volks van Noord-Brabant te Breda. 21 Dec. van hetzelfde jaar werd hij, met zijn stadgenoot Dr. Guljé, gekozen tot lid van het Departementaal Bestuur. Verhoysen bleek een der bekwaamste leden te zijn, waarom hij ook gekozen werd in de Commissie voor de Constitutie. Een tijdgenoot schreef van hem in 1798: ‘Verhoysen (is) in verstand geen der minste van de bataafsche Brabanders, maar die anders niet wel onder de republikeinen kan gesteld worden, als behoord hebbende tot de befaamde meerderheid in de commissie voor de Constitutie.’

Hij schreef 12 Juli 1796 uit den Haag over ‘de gewichtige glorierijke stappen der Franschen aan de Rhijnoevers’. Op 13 Juli 1798 werd hij ter kiesvergadering, gehouden te Helmond - Verhoysen

was voorzitter - gekozen als plaatsvervangend lid van het vertegenwoordigend lichaam des bataafschen Volks (districtsvergadering) en behoorde later tot de zeven leden, die bij Staatsbesluit van 19 Juli 1805 werden aangesteld als uitmakende het departementaal bestuur van Brabant. Na 1814 was hij lid van de Prov. Staten. In 1826 was hij dit nog en toonde zich een voorstander van de vrijheid van kerkelijk onderwijs.

Verhoysen was 1 Aug. 1790 te Helmond gehuwd met Jacoba van Liempt, uit welk huwelijk geen kinderen geboren zijn.

Zijn portret is gegraveerd als silhouet door een onbekend kunstenaar.

Zie: *Noordbrabantsche Alm.* (1891), 409; *Taxandria* (1907), 253; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Holland*, 223, 224.

Heeren

[Verkampen, Judocus]

VERKAMPEN (Judocus) of Vercampen, priester, geb. te Zijdewind, N.-Holland, overleed te Alkmaar als deken en aartspriester van Noord-Holland en derde pastoor der St. Laurensstatie, 15 Nov. 1664, slechts 36 jaar oud. De *Catal. omn. Prim. universitatis Lov.* noemt hem ‘Schagensis’. Hij studeerde te Leuven en werd als student van het Verken plechtig als primus van 170 uitgeroepen, 13 Nov. 1646. Na den graad van baccalaureus behaald te hebben keerde hij naar zijn geboorteplaats terug en stond aldaar in Nieuwe Niedorp en omstreken de Katholieken bij. Een inval tijdens het toedienen van het vormsel in de bidplaats te Zijdewind door de gerechtsdienaars om de paapsche stoutigheden te storen, had zware boeten en vervolging ten gevolge en een banvonnis voor den pastoor, Bavo Costerus Cleerbesem. 1650 had Verkampen zijn plaats ingenomen (*Bijdr. Haarl.* II, 160 en vv.) In Niedorp in 't Veld was hij zeer in aanzien. Toen men hem 1656 naar Alkmaar meende te verplaatsen, wilden zijn parochianen hem niet missen en de praetor zegde geen ander te willen aannemen of toelaten. Hij werd toch te Alkmaar benoemd 1656. Hij komt niet voor als toegelaten door de stadsregeering (*Bijdr.* XXIX, 260).

3 Juli 1657 werd D. Jud. Verkampen gekozen tot kanunnik van het zoogenaamd kapittel van Haarlem en benoemd tot Aartspriester van Noord-Holland. De advocaat van Alkmaar, Westphalen, noemt Judocus Verkampen, zijn tijdgenoot, een vroom, geleerd en algemeen bemind man. Hij liet een geschrift na over den toestand zijner statie, zegt *Bat. Sacra* (zie *Bijdr.* XXII, 269). Over zulk een geschrift nog in het archief van St. Laurentiusparochie aanwezig, zie: *Status parochiarum sub archipresbyteratu Alcmariano anno* 1661 *quoad praecipua expositus*, gedrukt in *Bijdr. Haarlem* XXXIII (1911), 343-352.

Zie: *Catalogus omnium prim. univers. Lovan.* (Mech. 1824), 54; *Batavia Sacra* II, 421 of *Hist. ep. Harlem.*, 84; *Bijdr. bisdom Haarlem* III, 171, 441, XIII, 280, XIV, 141, XV, 377 en vv., XVII, 96, 97, XXI, 412, XXII, 269, 365, XXIII, 60, 211-213, XXIX, 260, XXXIII, 341, 362, XXXVIII, 341.

Fruytier

[Verkuyl, Nicolaas]

VERKUYL (Nicolaas) was eerst predikant bij de hollandsche gemeente te Yarmouth (die zich dus toch had kunnen handhaven, van Schelven, *Vluchtelingenkerken*, 201) en deed 7 Juni 1679 intrede op Curaçao. Hij bleef daar werkzaam tot zijn dood, 23 Jan. 1713, en vermaakte der gemeente een legaat van 1310 pesos, 3 realen en

5 stuivers (de peso toen ƒ1.33, de reaal 15 centen), dat de erfgenamen in Februari uitkeerden.

Zie: H a m e l b e r g , *De Nederlanders op de*

W.-I. eilanden I, 96 vlg., 223; S. van Dissel in *Kerkh. Archief* (1859) II, 373.
L. Knappert

[Vermaes, Arie]

VERMAES (Arie) Wzoon, geb. te Hellevoetsluis 4 Aug. 1833, overl. te Delft 30 Maart 1903, was de zoon van Willem Vermaes en Anna Maria Hoffman. Hij werd, na reeds vroeger als onderbaas voor haar gewerkt te hebben, in 1856 lid der aannemersfirma J. van Haaften, wier naam in 1868 in A.B. van Tienhoven en in 1873 in P.A. Bos verdoopt werd. Voor deze firma heeft hij tal van werken uitgevoerd, waarvan de belangrijkste genoemd zijn bij A. Bos (VII, kol. 179), P. Bos Az. (VII, kol. 181) en P.A. Bos (VII, kol. 182). Van 1877 tot 1880 had hij met P. Bos Az. de leiding van de baggerwerken, oevervoorzieningen enz., in en aan de buitenhaven te IJmuiden, door zijn firma van de Amsterdamsche Kanaalmaatschappij aangenomen in samenwerking met de firma A. Volker Lz.

Van verschillende zijden was het vraagstuk, hoe de baggermolens op goedkooper wijze te doen werken, bestudeerd. De fransche ingenieur Bazin had een zandzuiger ontworpen, die door Volker en Bos gehuurd was en den naam Geopotes droeg; deze was van 1877 af te IJmuiden aan het werk. Ook had de engelsche ingenieur der Kanaalmaatschappij, Hutton, een zandzuiger uitgevonden, die Adam I genoemd werd en ook te IJmuiden werkte. De maatschappij Fives Lille te Lille vertoonde op de parijsche internationale tentoonstelling van 1878 een zandzuiger, genaamd Fives Lille, ook naar de plannen van Bazin aan haar fabriek vervaardigd. Vermaes achtte het mogelijk, een beter stelsel van zandzuiger te verzinnen. De Geopotes en de Adam I zogen het zand, met water vermengd, uit den bodem en stortten het in grondschouwen (onder lossers). Deze konden wegens de deining zeer dikwijls niet naar de losplaats, verscheidene kilometers in zee, gesleept worden. De Adam I had reeds het voordeel boven de Geopotes en de Fives Lille, dat de zuigbuis langs de zijde van het schip aangebracht was, in plaats van, zooals bij de andere, in het verlengde daarvan, achteruit. Daardoor kon de Adam I langer werken.

Vermaes ontwierp, in overleg met P. Bos Az., een zandzuiger, die tegelijk grondschouw was, die dus niet naar de losplaats gesleept behoefde te worden, maar haar door eigen kracht kon bereiken. De eerste zelfladende zandzuiger was de Adam II, in 1878 op de scheepswerven van J. en K. Smit te Kinderdijk en Krimpen aan de Lek gebouwd. De zuigbuis wordt op den rivier- of havenbodem neergelaten, de schroef wordt af- en de centrifugaalpomp aangekoppeld, de opstijgende waterstraal neemt het zand, dikwijls zelfs wanneer daarmede klei vermengd is, mede in verhouding van 1 deel zand op 4 à 10 deelen water, en gestuwd in een horizontale buis, die in eenige takken verdeeld is, door welke het met water vermengde zand, ten einde het evenwicht van het schip te bewaren, in verschillende, door verticale schotten gescheiden compartimenten valt. Het zand bezinkt bijna onmiddellijk en hoe hooger het komt, des te meer vloeit het water over den rand van het schip naar buiten. Als de zandzuiger vol is, wordt de centrifugaalpomp af- en de schroef aangekoppeld, het anker gelicht en naar de losplaats gestoomd.

In 1879 was de Fives Lille te Duinkerken werkzaam en kwam de firma Volker en Bos in aanraking met den hoofdingenieur aldaar. Zij bood aan, een nieuw baggerwerk, dat daar noodig was, zeer veel goedkooper te verrichten dan die maatschappij. Toen laatstgenoemde niets van haar eisch wilde

laten vallen, werd in Febr. 1880 een proefzuiging met de Adam II te Duinkerken begonnen, en vervolgens een groot werk aldaar door Volker en Bos aangenomen. Dit werd in de volgende jaren uitgebreid tot werken in de havens van Boulogne, Calais en Tunis en in de belgische haven van Oostende. Van 1879 tot 1883 zijn nog 13 zelfladende zandzuigers van het type Adam II gebouwd op bovengenoemde werven van J. en K. Smit en op die van L. Smit en Zoon te Kinderdijk.

Met de zelfladende zandzuigers is een groote bezuiniging bereikt. Waar vroeger bij elken emmerbaggermolen drie grondschouwen en een sleepboot noodig waren, is alles nu in een vaartuig vereenigd en is in het bijzonder aan zee de hoeveelheid dagen, waarop gewerkt kan worden, ruim 1½ maal dien met een emmerbaggermolen, terwijl de verhouding voor het vervoer naar zee nog grooter is.

Vermaes had ook een houtkooperij te Delft. Toen deze zich uitbreidde, trok hij zich in 1880 uit de zaken der firma P.A. Bos, ook als aandeelhouder, terug. Hij wilde, terwijl hij geen arbeid voor de firma meer verrichtte, ook niet in haar winsten deelen. Reeds spoedig na zijne vestiging te Delft, in 1883, werd hij tot lid van den gemeenteraad, in 1887 tot wethouder gekozen. Uit beide betrekkingen nam hij in 1900 zijn ontslag. Hij werd 10 Mei 1892 tot lid der provinciale staten van Zuid-Holland gekozen, maar de verkiezing werd ongeldig verklaard wegens een verschil tusschen het aantal gestemd hebbende kiezers en de in de bus gevonden billetten. Bij een nieuwe verkiezing op 31 Mei d.a.v. werd hij opnieuw gekozen. Bij zijn periodieke aftreding in Mei 1898 werd hij door een clericaal vervangen.

Hij huwde in 1860 Geertruida Hermina Johanna van der Kaay. Zij hadden geen kinderen.

Ramaer

[Vermeulen, Jacobus Livinus]

VERMEULEN (Jacobus Livinus), priester, geb. te Oostende 1750, overl. te Aardenburg 21 Sept. 1825, was in de congregatie van de priesters van het Oratorie in zijn geboorteplaats getreden. Tijdens de fransche revolutie weigerde hij den eed; hij werd gevangen genomen en opgesloten in het rasphuis te Brugge en vandaar onder veel ellende vervoerd naar Rochefort. Bij zijn aankomst was hij zoo zwak, dat hij naar het marinehospitaal moest worden gedragen. Op 28 Oct. 1799 werd hij overgebracht naar het eiland Oléron, waar hij 21 Febr. 1800 in vrijheid werd gesteld en naar België terugkeerde. Tot 1813 bestuurde hij het college te Veurne en kwam toen als onderpastoor te Aardenburg in Zeeuwsch-Vlaanderen, waar hij werkzaam was tot zijn dood.

Zie: v Bavegem, *Martelaarsboek der Belgische geestelijkheid* (1873) IV, 100; *Annuaire ecclés. de l' Archeveché de Malines* (1860), 153.

Fruytier

[Vermie, Johannes]

VERMIE (Johannes), Vermey, geboortig uit Delft, priester der norbertijnerabdij te Tongerlo, waar hij 4 Oct. 1605 zijn kloostergeloften uitsprak, overleed te Diest 27 Oct. 1635. Als kapelaan was hij werkzaam te Poppel en 17 Jan. 1633 te Chuam.

Hij overleed te Diest waar hij de pestlijders verzorgde en zelf aangetast werd, en bezweek. Hij schreef een *Commentarium in regulam Sti Augustini*, dat niet gedrukt werd.

Zie: W. van Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerloo* (Tongerl. 1902), 217-18; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 337.

Fruytier

[Vermuyden, Cornelius]

VERMUYDEN (Cornelius), geb. te St. Maartensdijk (eiland Tolen) omstreeks 1590, overl. in

Engeland 4 Febr. 1656, was de zoon van Gilles Vermuyden, schout zijner geboorteplaats, en Sara Werkendet. Hij was wellicht van een oude familie; een Colaird van der Muden, een Vlaming, waarschijnlijk afkomstig uit St. Anna ter Muiden, vestigde zich te Tolen volgens een oorkonde van 16 Mei 1315.

Vermuyden legde zich evenals zijn voorouders reeds vroeg toe op de bedijking van terreinen in Zeeland, in het bijzonder in Staats-Vlaanderen. Deze bedijking was tijdens het Twaalfjarig Bestand in vollen gang. Gedurende dien tijd is ongeveer bedijkt: in Noord-Beveland 500, in Zuid-Beveland 2500, in oostelijk Staats-Vlaanderen 6000, in westelijk Staats-Vlaanderen 11000, tezamen 20000 hectaren. Hij is zonder twijfel aan verschillende dezer bedijkingen werkzaam geweest en was daardoor goed bekend met dit werk en ook met hen, die de gelden voor de uitvoering der werken hadden voorgeschoten.

Zijn zuster Cornelia was gehuwd met den tolenschen burgemeester Joachim Liens, die in 1618 door de Staten-Generaal met van der Dussen en van Goch naar Engeland werd afgevaardigd met een diplomatieke zending. Wellicht kwam Vermuyden door bemiddeling van zijn zwager reeds in aanraking met engelsche toonaangevende personen. Maar zeker is het, dat een Nederlander, Joost Cnoppenburgh, die voor koning Jakobus I van Groot-Brittannië het Canvey-Eiland in de Theems bedijkt had, den Koning met Vermuyden in kennis bracht. Jakobus droeg hem in het laatst van 1621 naar aanleiding van een in September van dat jaar voorgevallen doorbraak van een dijk, die Havereng en Dagenham, beneden Londen in het graafschap Essex, beschermde, op, de doorbraak te dichten. Dit werk kostte £ 3600 (ƒ 43200) en hoewel het bestuur der bedijking het door Vermuyden verrichte werk afkeurde, was de Koning zoozeer met hem ingenomen, dat hij hem de bedijking opdroeg van het koninklijke park om het kanaal Windsor. Ook hier werkte hij naar 's Konings genoegen. Vervolgens droeg deze hem op, plannen te maken voor de droogmaking van 36000 acres (14550 hectaren) moerassen (‘fens’) in de graafschappen Northampton, Lincoln en Cambridge bij de rivier de Nen. Toen de Koning tot de uitvoering wilde overgaan, stuitte hij op zooveel tegenstand bij de bewoners dezer streek, dat hij van het plan afzag.

Daarop viel 's Konings aandacht op een terrein van 77000 acres (31100 hectaren) dergelijken grond in het zuidelijk deel van York en het noordwestelijk deel van Lincoln, deel uitmakende van de ‘manors’ (heerlijkheden) van Hatfield en Epworth. Het terrein heette Hatfield Chase (jachtveld) en Isle of Axholme en werd doorsneden door drie riviertjes: Isle, Torne en Don, terwijl het de Ouse aan de noord- en de Trent aan de westzijde had; laatstgenoemde rivieren vereenigen zich bij den noordwesthoek van het terrein tot de Humber. Het geheel behoorde aan de kroon, maar de inwoners, die op eenige hoogere terreinen woonden, gebruikten de bosschen en de wateren op eigen gezag, zij jaagden en vischten daarin zonder dat er in deze moeilijk te bereiken moerassen toezicht van 's Konings wege was. Voordat de onderhandelingen over de uitvoering der werken tot een eind gebracht waren, overleed Jakobus op 6 April 1625. Zijn zoon en opvolger Karel I was even ingenomen met de zaak, hoewel een in 1622 ingestelde commissie van 6 leden haar voor ongewenscht verklaard had. Op 2 Mei 1626 werd tusschen den Koning en Vermuyden een overeenkomst tot de uitvoering gesloten. Ver-

muyden begon met te trachten, eenig toezicht in te voeren. Hij ging wonen op het eilandje Sandtoft, midden in de droog te maken streek, en niet ver van de plaats, waar de drie genoemde riviertjes, of althans een arm van elk, samenkomen. Daar kwam ook een volkplanting van ongeveer 200 Zeeuwen en Staats-Vlamingen met hun gezinnen tot stand en werd een nederduitsch-hervormde kerk gesticht. Vermuyden damde de Isle af onmiddellijk beneden de plaats, waar een arm daarvan, de Bycarsdike, naar het oosten afbuigt; den oostelijken arm van den Don, den New Don, damde hij eveneens op het separatiepunt af, terwijl hij in de beide niet meer afvoerende armen en in de Torne een aantal afsnijdingen aanbracht, zoodat zij als het ware nieuwe rivieren werden; alle drie kregen hare uitmonding in de Trent, op ongeveer 13000 meter boven (zuidwaarts) den mond dier rivier. Verder werd het geheele land met een dijk omgeven. Het land was van bijna waardeloos tot een land met groote waarde gemaakt. Er waren landerijen onder, die vóór de uitvoering der werken ƒ 1.30 per jaar per hectare opbrachten, en die nu 20 maal zooveel gaven. Ook waren de arbeidsloonen verdubbeld en het bedelvolk grootendeels geweerd. De gemaakte kosten werden opgegeven £ 55823 of ƒ 670000 geweest te zijn; grootere opgaven, tot £ 400000 toe, schijnen overdreven.

De moerassen waren in 1627 zoo goed als droog, toen begon men met bezaaien op de zeeuwsche wijze. De verkaveling, het graven der slooten en de verdere inwendige werkzaamheden kwamen eerst in 1632 gereed, maar over 1627 en 1628 werd reeds, zooals het bij bedijkingen meestal gaat, zooveel verdiend, dat de Koning bijzonder met de uitkomsten ingenomen was. Dit vond zijn uiting in de verheffing van Vermuyden op 6 Jan. 1629 in den adelstand met den titel Sir.

Vermuyden had bedongen, dat hij eigenaar van ⅓ van het te bedijken land zou worden. Bovendien kocht hij de aandeelen, die de kroon in het deel Hatfield der droogmakerij had, en door een en ander was hij in korten tijd een der hoofdeigenaars. Daar de New Don al het water, dat van den onverdeelden Don afkwam, had af te voeren, liepen de dijken langs die rivier, welke Fishlake, Sykehouse en Snathe beschermden, bij het eerste hooge opperwater onder, iets wat bij de bewoners groote verontwaardiging tegen de vreemdelingen, die hen aldus benadeelden, wekte. Reeds in 1628 vernielde de bevolking niet alleen van de drie genoemde, maar ook van andere dorpen de dijken, en daar Vermuyden intusschen ook andere werken, waarbij zijn tegenwoordigheid noodig was, op zich genomen had, was hij, toen dit geschiedde, niet te Hatfield. Op dringend verzoek van de ingelanden kwam hij over en verkreeg van den Koning de beschikking over 150 ruiters, die de orde herstelden. Intusschen maakte zijn vriendschap met Karel en diens gemalin, welke laatste, ook door haar spilzucht, een zeer ongunstigen invloed op haar gemaal uitoefende, Vermuyden langzamerhand gehaat bij vele Engelschen, die met hem te maken hadden. Maar de eerste jaren (tot 1630) ging alles nog vrij goed.

In 1629 droegen de eigenaren van een complex gronden, genaamd Fen District en Bedford Level, gelegen in de graafschappen Huntingdon, Cambridge en Norfolk, groot 95000 acres (38400 hectaren), onder wie Frans graaf van Bedford de grootste was, hem het ontwerp en in 1632 de directie eener bedijking van hun terrein op. Vermuyden groef een recht kanaal, beginnend en eindigend in de Great Ouse (een andere rivier dan de bovengenoemde Ouse), maar met schutsluizen

daarvan afgesloten, genaamd het Oude Bedfordkanaal. Evenwijdig daaraan is later het Nieuwe Bedfordkanaal, met een grooter profiel, aangelegd. Beide zijn scheepvaart- en afvoerkanalen, breed 40 en 70 voet (12 en 21 meter); Vermuyden legde nog andere kanalen, in het geheel 5, aan. Hij bracht dit werk tot een goed eind. Een concurrent, de Nederlander Westerdijk, had eveneens een ontwerp gemaakt, maar men had aan dat van Vermuyden de voorkeur gegeven.

In 1634 had Karel het voornemen, midden in het Fen District een stad, die Charleville zou heeten, te stichten. Door de onrustige tijden is hiervan niets gekomen. In 1630 kocht hij van den Koning, die steeds in geldverlegenheid was, Malvern Chase en vervolgens Sedgemoor, beide in het graafschap Worcester in het westen van Engeland, nabij de Severn tezamen voor £ 17000 (ƒ 204000). Ook deze landen werden met goed gevolg drooggelegd. In 1631 kocht hij samen met sir Robert Heath eene loodmijn te Wirksworth in het graafschap Derby. In 1633 werd hij, nadat hij reeds in 1624 in de engelsche kerk Austin Friars te Londen als lidmaat was opgenomen, ook van regeeringswege genaturaliseerd onder den naam sir Cornelius Pharmedo. Hij had dus toen nog goede verwachtingen van zijn ondernemingen, als een geheel beschouwd. Niet lang zou de ontgoocheling op zich laten wachten.

In de eerste plaats werd hij door het verlies van een proces tegen de bewoners van Fishlake, Sykehouse en Snathe gedwongen, een afwateringskanaal aan te leggen, uitgaande van den New Don en oostwaarts, ongeveer evenwijdig aan de Ouse, loopende naar de Trent. Dit kanaal, nog genaamd de Dutch River, kostte £ 20000 (ƒ 240000).

Middelerwijl had hij een aantal Nederlanders en ook enkele Engelschen, waaronder hovelingen, in zijn ondernemingen weten te interesseeren. Toen zoowel door verloren processen als vooral door de baldadigheid der bevolking, en door de tegenwerking van sommige besturen de ondernemingen geen rente meer opbrachten, waren ook eenige Nederlanders zoo ontevreden, dat zij met Vermuyden gingen procedeeren. Onder hen, die in zijn ondernemingen belang hadden, behoorden Jacob Cats (VI, kol. 279; op dat artikel is reeds iets over hunne verhouding gezegd) en door bemiddeling van den raadsheer Kwast ook Constantijn Huygens (I, kol. 1186). Cats was zoo bemiddeld, dat het niet ontvangen van rente hem weinig deerde, echter schreef hij aan Vermuyden verontwaardigde brieven en weigerde hij wissels, die uit Engeland op hem getrokken werden, te betalen; Huygens heeft financieel zeer onder de débâcle geleden. In 1636 verkocht hij aan John Gibbons zijn land in Hatfield. Hij ontving van dezen iets minder dan de helft der koopsom. In 1639 geraakte Vermuyden op klacht van John Lamotte in de schuldgevangenis. Zijn beschermer, de Koning, verloor omstreeks dezen tijd allen invloed, en Cromwell, die afkomstig was uit Huntingdon, waar Vermuyden ook aan het werk geweest was, schijnt de bevolking aldaar tegen hem te hebben opgezet; Cromwel was er zoo populair, dat hij the Lord of the fens genoemd werd. In 1638 bewoonde Vermuyden nog een huis te Londen in St. Dionys Backchurch, waarvoor hij 's jaars £ 60 (ƒ 720) huur betaalde, voor dien tijd een groote som. In hetzelfde jaar hield hij een voordracht over de bedijkingen, waarin hij zich verdedigde tegen de kritiek van zijn landgenoot Westerdijk. Deze voordracht werd in 1642 gedrukt. Andrewes Burrell publiceerde in hetzelfde jaar een tegenschrift.

De zoon van den bovengenoemden graaf Frans van Bedford, Willem, later hertog, die hem in 1641 opvolgde en met wien Vermuyden evenals met den vader samenwerkte, verkreeg in 1649 van het parlement vergunning voor de bedijking, die zijn vader begonnen en die hij voortgezet had. De zoon was kolonel in het leger van Cromwell. Waarschijnlijk dientengevolge hadden zij toen den steun van den protector, want er werden eerst 1000 bij Dunbar gemaakte schotsche krijgsgevangenen, later in 1652 500 nederlandsche gevangenen gebruikt om het werk voort te zetten. In 1653, toen deze bedijking gereed was, hield Vermuyden daarover een voordracht te Ely. Hij deelde daarin mede, dat 40000 acres (16200 hectaren) met koolzaad, tarwe en andere gewassen bezaaid waren. Uit het beheer van Hatfield, waar niet een zoo machtig man als Bedford zijn steun was en waarde bevolking tijdens hoog opperwater in 1642 alle dijken vernielde, had hij zich, hoewel hij er toen nog eenig land bezat, teruggetrokken. Zijn financiën werden steeds bedenkelijker, zijn laatste land in Hatfield werd in 1654 verkocht. Steeds kwamen meer schuldeischers opzetten. In 1656 verzocht hij het parlement om hulp, maar die is hem niet verleend. Sedert verneemt men niets van hem.

Tot 1620 of 1621 had Vermuyden in Zeeland of Staats-Vlaanderen gearbeid. Toen hier te lande de oorlog met Spanje weder begon of wellicht iets vroeger, was het hem duidelijk geworden, dat hier althans in de eerste jaren geen bedijkingen meer tot stand te brengen zouden zijn en dat hij een ander veld voor zijn werkzaamheden moest kiezen. Jammer, dat het in Engeland steeds vrij flauw hellende en niet zooals waar hij had gearbeid, horizontaal liggende landen gold. In Zeeland en Staats-Vlaanderen was de afwatering slechts zelden en dan nog slechts enkele etmalen achtereen gestremd. Bij Hatfield maakte hij de uitwatering op 68 kilometer van den mond der Humber in zee, terwijl hij haar 55 kilometer uit dien mond had kunnen maken. Doordat zijn afwateringskanalen geringe afmetingen hadden, iets wat in Zeeland geen bezwaar heeft, maar bij hellend terrein niet toegelaten kan worden, liepen de dijken langs die kanalen over. Ditzelfde geschiedde aan den New Don, waardoor zijn buren overlast van water kregen. Hierbij kwamen de ongelukkige tijden, het onthoofden van zijn beschermer op 9 Febr. 1649 en het chauvinisme der bevolking en van sommige besturen. Het verschil tusschen hoog- en laagwater was aan den mond der Humber zoo groot als in Zeeland, in de Wash bij den mond der zuidelijke Ouse veel geringer. De te bedijken oppervlakten waren 20 of meer malen zoo groot als elk der door hem in Zeeland bedijkte polders, en het verschil tusschen hoog- en laagwater, dat in Staats-Vlaanderen 3½ meter en meer was, was op 55 kilometer van den mond der Humber slechts hoogstens 2 meter, en werd bij hoog opperwater nog minder. De overige door hem drooggemaakte moerassen liggen nog verder van de zee dan Hatfield. Vermuyden had waarschijnlijk niet genoeg waterloopkundige kennis om te begrijpen, dat de rechte afwateringskanalen een veel grooter profiel moesten hebben dan de zoo kronkelende riviertjes, die zij moesten vervangen. Dit hadden de waterbouwkundigen van den ruwaard Albrecht van Holland in de Overwaard reeds omstreeks 1365 begrepen.

Vermuyden huwde waarschijnlijk omstreeks 1622 Katharina, dochter van Allsaints Lapps; uit den voornaam van laatstgenoemden

is af te leiden, dat hij een Engelschman was. In 1635 hadden zij 7 kinderen, allen geboren in het district, waar hij zijn woning had. In 1624 werd Vermuyden lid van de engelsche presbyteriaansche kerk Austin Friars te Londen. Drie zijner kinderen zijn daar gedoopt, Katharina in 1626, Bartholomeus in 1634 en Anna in 1635. Omstreeks 1640 werd door zijn vrouw, in 1641 ook door hem het lidmaatschap dezer kerk opgezegd.

Bartholomeus Vermuyden, geb. in 1617, wellicht een oomzegger, was als kwartier-meester-generaal in dienst van Cromwell's leger onder den graaf van Manchester, en tegenwoordig bij het gevecht bij Winceby op 11 Oct. 1643.

Een Charles Vermuyden, gedoopt in Christ Church te Londen 22 Dec. 1637, werd te Oxford bachelor of arts en 1662 Licentiate van het Royal college of physicians. Hij huwde in 1667 Mary Upton uit Hendon in Middlesex.

Ook in Nederland buiten Zeeland was een naamgenoot in 1678 in de regeering, en wel Mr. Johan Willem Vermuyden, lid der vroedschap van Rotterdam.

In Sept. 1653, tijdens wij met Groot-Brittannië oorlog voerden, werd een John Vermuyden, wellicht een zoon van Cornelius, door Cromwell belast met het overbrengen van een voorstel aan onze regeering tot een of- en defensief verbond. Dit voorstel hield bovendien in, dat aan alle vorsten, die de inquisitie handhaafden, de oorlog verklaard zou worden, en verder, dat de landen buiten Europa zoodanig verdeeld zouden worden, dat Groot-Brittannië Nederland de vrije hand zou laten in Azië en Brazilië, wij Groot-Brittannië daarentegen in Afrika en Amerika zonder Brazilië. Het voorstel vond h.t.l. geen steun.

Cornelius Vermuyden schreef: *Discourse touching the dreyning the great Fenns lying within the several countries of Lincoln, Northampton, Huntingdon, Norfolke, Suffolke, Cambridge and the Isle of Ely* (London 1642).

Zie omtrent hem en zijne bedijkingen: Sir W. Dugdale, *History of embanking and drayning of divers fens and marches* (London 1662); Joseph Hunter, *History of the deanery of Doncaster* (1828-1831); *The history of the country of Lincoln*, zonder naam van den schrijver (London 1833); W.B. Stonehouse, *History of the Isle of Axholme* (London 1839); John Southerden Burn, *History of the foreign refugees settled in England* (London 1846), 101; *A brief account of the drainage of the level of Hatfield Chase and parishes, adjacent in the countries of York, Lincoln and Northampton* in Chambers' *Edinburgh Journal* van 30 Sept. 1848; *Navorscher* I (1851), 35 en 93, II (1852), 126, 254, 285 en 349, bijblad bij III (1853), 1, X (1860), 27, 103 en 326, XII (1862), 202 en XVIII (1868), 385; J. Jongeneel, *Cornelis Vermuyden* in *Berigt omtrent het gymnasium te Deventer bij het einde van den cursus* 1869-70 (Deventer 1870). Eindelijk zijn er onlangs twee zeer doorwrochte werken over Vermuyden uitgegeven, beide van J. Korthals Altes: *Polderland in Engeland* ('s Grav. 1924) en *Sir Cornelius Vermuyden, the life of a great Anglo-Dutchman in land reclamation and drainage* (London and the Hague, 1925). Deze werken, gegrond op persoonlijk onderzoek in de engelsche archieven, zijn meesterlijk, zoowel op geschiedkundig als op technisch gebied. Enkele aanvullingen voornamelijk over Vermuyden's familie gaf C. Hollestelle in *Sinte Geertruydsbronne* IV (1927), 25-31.

Ramaer

[Vernaechten, Wilhelmus]

VERNAECHTEN (Wilhelmus), V o r n a c h t e n (door B r o m verkeerd V e m a e t h e n genoemd), pastoor te Hulst (Z. VI.), overl. 20 of 21 Sept. 1397 als proost van het kapittel van Sint Donaas te Brugge. Hij droeg den titel van magister en was doctor in de beide rechten. Waarschijnlijk was hij een der beambten aan het pauselijk hof te Avignon, omdat hij 1354-56 meermalen aldaar voorkomt als procurator of zaakgelastigde van de abten van St. Andries bij Brugge, van Geerardsbergen en Drongen, ter betaling der verschuldigde bedragen voor benoeming, enz. Hij komt 8 Febr. 1354 voor als pastoor van Caprijk. 30 April 1357 werd zijn overeenkomst met J a c o b u s W o e s c l a n t , W e s t l a n t , pastoor van de eene portie der kerk van Hulst, met wien hij zijn pastoraat (halve portie van Caprijk) ruilde, door den Paus bevestigd. Daar hij niet meer voorkomt te Avignon, resideerde hij waarschijnlijk in zijn parochie te Hulst. Hij stond in aanzien bij den graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Maele, want in diens verzoek aan den Paus om eenige beneficies voor zijn vrienden, 4 Maart 1363, komt ook hij voor. Hij vraagt voor Guielmo filio Vernaechten, priester van het bisdom van Doornik, een kanunnikdij in St. Donaas, te Brugge, niettegenstaande hij reeds een portie der parochie Hulst en een kapelanij in Scoudee, bisdom Utrecht (parochie in Z. Beveland met verschillende kapelanijen) bezit. Het verzoek werd ingewilligd en 13 April 1367 verkreeg hij de prebende en het dekenaat van het kapittel van St. Donaas, open door den dood van Joh. Guidouche. Hij nam 5 Juli 1368 bezit van zijn ambtswaardigheid. In 1385 komt hij voor als deken. 19 Dec. 1393 werd hij tot proost gekozen van St. Donaas, een waardigheid in vroegere jaren uitsluitend bekleed door de naaste verwanten van den graaf. De proost was tevens kanselier van Vlaanderen. Dezelfde maand Dec. 1393 werd hij als proost voorgesteld door het kapittel aan den graaf van Bourgondië. Of hij van het hulstersche pastoraat afstand deed, en wanneer, blijkt niet.

Zie: U. B e r l i è r e , *Inventaire analytique des tibri obligationum et solutionum des arch. vaticanes* (no. 300, 352, 372 en 389; d e z ., *Suppliques d' Innocent VI*, 1352-1362 (Rome 1911), no. 828, 352; A. F i e r e n s , *Suppliques d' Urbain V*, 1362-1370 (Rome 1914), no. 709, 229; G. B r o m , *Bullarium Trajectense* II, no. 1581; *Galtia Christ.* V, 245, 258; *Flandria illustrata* II, 65, 68; F o p p e n s , *Compendium chronologicum episc. Brug. necnon praepositorum decan. etc.* (Bruges 1731), 81.

Fruytier

[Vernatti, Philibert]

VERNATTI (Philibert), of V e r n a t , geb. te Utrecht 14 Juli 1590, werd als afkomstig van Delft 16 Nov. 1610 te Leiden ingeschreven als stud. jur. en promoveerde aldaar 23 Oct. 1612. Na Engeland bezocht te hebben, vertoefde hij vervolgens in Duitschland en in 1614 in Denemarken, van waar teruggekeerd, hij 16 Febr. werd ingeschreven aan de hoogeschool te Herborn, waar het volgende jaar ook een G a b r i e l V. uit Delft is ingeschreven. Van Duitschland trok V. in 1617 naar Italië, waar hij in Oct. 1617 ridder van S. Marco is geworden, bezocht Napels en Rome, doch geraakte hier, met zijn broeder D a n i e l , in Mei 1618 in gevangenschap van den hertog van Orsuna. Uit deze periode dagteekenen (Juni 1618) zijn horoscoop, getrokken door niemand minder dan Campanella (Oxford, Bibl. Bodl., Ashmole mss. 17 pp.) en brieven, uitgegeven door A m a b i l e (zie ben.). Eerst in Jan. 1619 werd hij vrijgelaten. Nadat reeds 22 Febr. 1620 een J o h a n V., wonende op het Oude Delft, te Delft gehuwd was met de te Amsterdam wonende

Sara van Gheel, zuster van Pieter en Magdalena, gehuwd met Gilles Kuffeler, broeder van Abraham (II, kol. 735) en Johannes Sibertus (II, kol. 736), beiden schoonzoons van Drebbel, huwde onze V. als ridder, wonende te Delft, 22 Aug. 1620 met Genevieve van der Meyde te Rotterdam, uit een familie later geparenteerd aan Constantia Bartolotti, en aan Hooft. Te Rotterdam had V. omgang met Is. Beeckman (dit deel, kol. 84), maar verkeerde ook met den schilder Torrentius (IV, kol. 1343); hij gold voor een rijk en invloedrijk man. Wonende te Rijswijk ondertrouwde hij als weduwnaar 12 Juni 1626 te Amsterdam met Susanna Huysmans, wier zuster Elisabeth van Valckenburch sinds 1605 de vrouw was van Jacob Cats. De aangegeven familie- en andere relaties kunnen verklaren, waarom V., met anderen van zijn geslacht, geld fourneerden voor droogmakerijen in Engeland; ondernomen door Cornelis Vermuyden (zie art.) en zich daar ook zelf in 1628 vestigde. Een naamgenoot werd als Anglus in 1649 ingeschreven aan de hoogeschool te Utrecht en huwde Anna de Vigny, waaruit 2 Mrt. 1659 is geboren Susanna de V., baronnesse van Carlington; omgekeerd vertrokken in 1656 Constantinus en in 1660 een Adriane V. naar Engeland. Volgens het journaal van Const. Huygens jr., woonde nog in 1688 te Londen een V., gehuwd met een zuster van 'nicht Becker'.

Zie: Smiles, *James Brindley and the early engineers* (1864), 22, 25, 27; *Algemeen Nederl. Familieblad* I (1883-1884), reg.; *Meded. Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden* (1886), 170; Amabile, *Tomasso Campanella*, 2e gedeelte, vol. I (1887), 200-202 en II (1887), 357-361; Hessels, *Register of the attestations* etc. (1892), reg.; *Navorscher* XLIV (1894), 657 en XLV (1895), 33-35 en 444; Bredius, *Joh. Torrentius* (1909), 66; Bijlsma, *Rotterdam's welvaren* (1918), reg. en Korthals Altes, *Polderland in Engeland* (1924), 70.

de Waard

[Versaren, Joannes]

VERSAREN (Joannes), of van der Saren, kartuizer, overl. 29 Sept. 1471 te Gent. Hij was geprofest monnik van de chartreuse Koningsdal te Gent en bezat den graad van baccafaureus in de theologie. Hoogstwaarschijnlijk is hij dezelfde als 'Joh. Versaren de Gandavo' en 'Johannes Varsaer', die in de jaren veertig der 15de eeuw voorkomt in de matricula der leuvensche universiteit. Omstreeks 1454 werd hij als prior belast met het bestuur van het kartuizerklooster van Sint Andries ter Zaliger Haven buiten Amsterdam. Versaren was een bekwaam en rechtschapen man, die met innerlijke zoowel als uiterlijke gaven zeer bedeeld was. Hij wist in het amsterdamsche klooster de deugden van den waren kartuizergeest tot bloei te brengen. In 1460 verliet hij Amsterdam om het bestuur op zich te nemen van het huis zijner professie te Gent. Reeds in 1459 werd hij convisitator van de nederduitsche ordesprovincie, waaronder de meeste noord- en zuidnederlandsche chartreuses ressorteerden. In 1460 kwam hij als visitator aan het hoofd van dit ressort te staan. De kroniek van het gentsche klooster roemt hem als een voorbeeld in het religieuze leven, als een man, die vele moeilijkheden heeft weten te overwinnen en zeer veel gearbeid heeft voor de belangen niet alleen van zijn onderhoorig klooster maar ook van de geheele kartuizerorde. Deze heeft aan zijn ijver en beleid veel te danken. In de archieven wordt nog een hs. bewaard, getiteld: *Itinerarius domini Johannis van der Saren sacrae theologiae baccalarii et prioris Carthusiensis domus vallis Regalis iuxta Gandavum qui contigit anno Domini M°CCCC° LXIX°* (fol. 248 v.-250 v.).

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* III (Monstrolii 1891), 440-441; *Analecta Bollandiana* XIV, 79; A. Raissius, *Origines Cartusiarum Belgi* (Duaci 1632), 141 et appendix; E. Reussens, *Martricule de l' Univ. de Louvain* I (Brux. 1903), 130.
Scholtens

[Verschuer, Otto Christiaan baron van]

VERSCHUER (Otto Christiaan baron van), vrijheer van het heilige roomsche rijk, erfheer tot Soltz, enz., geb. te Breda 1720, gest. te Paramaribo 1753. Hij was de zoon van Philips Willem (dl. II, kol. 1492) en van Justina Christina Levina von Merettig. Hij nam evenals zijn vader op jeugdigen leeftijd dienst in het leger der Republiek, doorliep in korten tijd de verschillende militaire rangen en was in 1750, dus op dertigjarigen leeftijd, al opgeklommen tot kolonel-commandant van een regiment infanterie en luitenant-generaal-kwartiermeester van de legers van den Staat. In 1750 werd hij onder generaal Hendrik Ernst baron von Spörcke tot bevelhebber der staatsche troepen aangesteld, die bij resol. der Staten-Generaal van 23 Juli 1750 tijdelijk naar Suriname gezonden werden. De kosten van uitzending en onderhoud zouden voor één vierde door de Ed. Sociëteit en de rest door de ingezetenen der kolonie betaald worden, terwijl de Staat traktementen en soldijen voor zijn rekening nam. Den 30sten Nov. 1750 kwam V. behouden in Paramaribo aan. Na het vertrek van den G.G.J.J. Mauricius (11 April 51) was von Spörcke hem als G.G. opgevolgd. Toen deze reeds den 7en Sept. 1752 overleed, ontstond er verschil over de vraag, wie hem als zoodanig moest opvolgen. Gewoonlijk nam de eerste raad van politie, nu luitenant-kolonel Wigbold Crommelin, die taak op zich, maar de cabale (zie J.J. Mauricius) wist, tegen zijn wensch en inzicht in, den kolonel Verschuer als haar candidaat naar voren te schuiven. Eenige maanden, van 15 Sept. 52 tot 2 Febr. 53, heeft V. toen het oppergezag a.i. bekleed, dank zij Crommelin's wijs beleid, die kalm de beslissing der Directeuren had afgewacht. Deze stelden hem in het gelijk en benoemden hem tot G.G.a.i. Verschuer trad toen af en stierf nog den 17en Mei van hetzelfde jaar.
Zie: van Sypesteyn in het tijdschr. *West-Indië* II, 35-47; dez., *J.J. Mauricius* ('s Gravenh. 1858).
Bartelds

[Versfelt, Maria Elselina Johanna]

VERSFELT (Maria Elselina Johanna), als schrijfster bekend onder den naam Ida Saint-Elme of 'La Contemporaine', geb. te Lith (N. Br.) 27 Sept., ged. aldaar 29 Sept. 1776 (zelfs in de beste fransche en duitsche Biogr. Lexica in voce Saint-Elme en ook volgens haar overlijdens acte heet zij geb. te Vallambrosa in Toscane 20 Sept. 1778!), overl. te Brussel 19 Mei 1845. Zij was de jongste der zeven kinderen van Ds. Gerrit Versfelt, predikant te Lith, en diens echtgenoote Alida de Jongh. Na den dood van haar vader in 1781 trok zij met haar moeder naar Amsterdam, waar zij hare kinderjaren verder doorbracht en den 13den Mei 1792 in de Nieuwe kerk op 15-jarigen leeftijd in het huwelijk trad (haar ondertrouwacte te Amsterdam dd. 27 April 1792 geeft aan 17 jaar, terwijl zij volgens haar na te noemen *Mémoires* den 16den April 1790 huwde op 12-jarigen leeftijd!) met Jan Ringeling, lid van een bankiershuis, ged. te Buiksloot 28 Aug. 1768 als zoon van Claas Ringeling en Mijntje Schaap. Volgens haar biograaf Th.G. Versfelt begaf zij zich na haar huwelijk met haar echtgenoot naar Parijs, woonde

wederom eenige maanden te Amsterdam, maar vestigde zich daarna voorgoed te Parijs. Volgens haar *Mémoires* woonde zij na

haar huwelijk te 's Gravenzande, waar zij echter met haar echtgenoot door den hertog van York gevangen werd genomen; na allerlei omzwervingen zou zij zich naar Frankrijk hebben begeven, waar zij als man verkleed aan den slag bij Valmy (1792) zou hebben deelgenomen! Klaarblijkelijk is dit alles fantasie en bracht zij de eerste jaren van haar huwelijk rustig te Amsterdam door; immers de doopboeken van die stad geven aan, dat er op 1 Maart 1793 haar zoon Klaas en op 11 Juli 1794 haar dochter Alida Maria gedoopt werden. In dit laatste jaar schijnt zij echter haar verblijf te 's Hertogenbosch te hebben gevestigd ten huize van haar oom Mr. Cornelis Willem van der Sleyden, echtgenoot van Maria de Jongh. Hier ontmoette zij den galanten, even 30-jarigen franschen generaal Jean Victor Moreau (kol. 880) - 's Hertogenbosch was n.l. door de fransche troepen bezet - met wien zij een liaison aanknoopte. Toen zij nauwelijks 19 jaar oud was, liet haar man zich in Nov. 1795 wettelijk van haar scheiden en trok eenigen tijd later naar Demerara, waar verscheidene familieleden van hem woonden en hij waarschijnlijk omstreeks 1799 overleed. Blijkbaar spoedig door Moreau verlaten, trok het romantische dorpsmeisje naar Parijs, waar zij in het voorjaar 1802 hertrouwde met Alfred, graaf de Saint-Elme, stafofficier onder Napoleon I. Van dien tijd af volgde zij de armée in manskleeding en te paard. Voor haar moraliteit pleit niet, dat zij den bijnaam kreeg van ‘veuve de la grande armée’. Toen zij den 8sten Febr. 1807, in den slag bij Eylau door een sabelhouw gewond was, schonk de keizer haar het kruis van het Legioen van Eer. Later vertoefde zij aan het hof van Joachim Murat, koning van Napels. Zoowel den tocht naar Rusland als den slag bij Waterloo verhaalt zij te hebben meegemaakt en tevens den Keizer - die haar ‘Fama volat’ noemde - op St. Helena te hebben bezocht! Omstreeks 1820 trad zij als actrice te Brussel met veel succes op; ook Parijs en Italië hebben haar op het tooneel gezien. In 1829-1830 (waarschijnlijk niet reeds in 1822) deed zij een reis naar Egypte, terwijl zij na de Juli-revolutie (1830) naam trachtte te maken of geld te verdienen door bedreiging met openbaarmaking van schandalen van het toen regeerende huis Orleans. Na nog een tijdlang in Londen te hebben gewoond en de bitterste armoede te hebben geleden, eindigde zij, weinige jaren na haar tweeden echtgenoot, haar leven in het Hospice des Ursulins te Brussel, waarin een weldadige hand haar had geplaatst. Uit haar tweede huwelijk had zij geen kinderen. Haar moeder was in 1828 te 's Gravenhage overleden, haar zoon woonde in 1833 nog te Amsterdam, terwijl haar dochter blijkbaar jong gestorven is. Door haar levenswijze was zij echter ook van haar naaste familie geheel vervreemd; zelfs haar zoon wilde haar niet meer als moeder erkennen. Het Hollandsch was zij geheel verleerd.

Haar portret, naar een teekening van A. Deveria, is te vinden in haar *Mémoires* (gerepr. in *Taxandria* XV, 120-121); aldaar vind men ook de reproductie van een marmeren beeld, haar voorstellende op 19-jarigen leeftijd, half naakt liggend op een rustbed.

Zij schreef met medewerking van de fransche letterkundigen Lesourd, Malitourne en A. Pichot: *Mémoires d'une Contemporaine ou souvenirs d'une femme sur les principaux personnages de la République, du Consulat, de l' Empire etc.* (Paris 1827, 8 dln., nieuwe uitg. 1833), eerst verschenen in den vorm van opstellen in de *Mercure*, In dit werk geeft de schrijfster een fantastisch en dus hoogst onbetrouwbaar beeld van haar leven. Verder

verscheen o.a. van haar: *Les soirées d'automne* (Paris 1827, 2 dln.); *Fragments et épisodes contemporains* (Par. 1828); *La contemporaine en Egypte* (Par. 1831, 6 dln., 3de druk 1833); *Mes dernières indiscrétions* (Par. 1833, 2 dln.) e.a. In dit laatste werk legt de schrijfster haar betrekking tot allerlei voorname personen bloot op een wijze, die hoogst onbescheiden zou mogen heeten, indien het boek niet goeddeels verdichte verhalen behelsde. Men kan er overigens zeker van zijn, dat zij zich in haar pikante gedenkschriften zwarter afmaalt dan zij in werkelijkheid was.

Het leven van Maria Elselina Johanna Versfelt is daarom merkwaardig, omdat het een beeld geeft van een noordbrabantsch dorpsmeisje, dat, medegesleept door de vrije denkbeelden der Revolutie, ver van haar verwanten een leven leidde vol avontuur. Dat Frankrijk haar zoo had aangetrokken, is niet meer dan natuurlijk: dààr hoopte zij te sterven, waar zij de dolle ‘saturnales’ van het Directoire beleefd had, waar zij den roem van het consulaat en de grootheid van het keizerrijk had zien ontluiken, zooals zij in haar *Mémoires* zegt. De scherpzinnigheid van haar levensbeschrijvers stelt zij echter op een groote proef, zoodat dan ook een betrouwbare biografie van haar nog geschreven moet worden.

Zie: Th.G. Versfelt, *Maria Elselina Johanna Versfelt* in *Noordbrab. Volksalmanak* (1889), 164; A. van Sasse van IJsselt, *Mémoires d'une Contemporaine* in *Taxandria* XV, 121 e.v., 191, XVII, 331; *Mbl. Ned. Leeuw* (1925), 125 en 158; Vorsterman van Oyen, *Aanzienlijke Ned. Geslachten* III, in voce Versfelt; *Larousse*, Meyer's *Konv. Lex.* etc. in voce Saint-Elme.

Wijnman

[Verster, Abraham Gijsbertus]

VERSTER (Abraham Gijsbertus), geb. te 's Hertogenbosch 31 Jan. 1751, overl. op den huize Bannink bij Deventer 7 Oct. 1841, was de tweede zoon van Abraham Verster en Florentia van Woerkom. Na in de zaken zijns vaders werkzaam geweest te zijn, zette hij zich omstreeks 1785 als handelaar in tapijten en manufacturen te Amsterdam neder. Hij geraakte daar in kennis met de patriotsche clubleden en werd spoedig een hunner aanvoerders. Hij werd in het voorjaar van 1795 tot lid van den raad van Amsterdam gekozen. Als zoodanig heeft hij met J.H. van Swinden (IV, kol. 1289) en J.P. Farret (V, kol. 187) in Nov. en Dec. 1795 de volkstelling dier stad georganiseerd en nog in hetzelfde jaar tot een goed einde gebracht.

Op 27 Jan. 1796 werd hij te Amsterdam gekozen tot lid der Nationale vergadering. Hij speelde hier door zijn welsprekendheid een eerste rol. In den eersten tijd zeer heftig, werd hij als zoo velen langzamerhand gematigd. Hij was mededirecteur van de *Amsterdamsche Courant.* In den jaargang 1796 van dat blad komen vele door hem onderteekende plakkaten voor. Toen hij voor 14 dagen tot voorzitter der Nationale vergadering was gekozen, zeide hij in zijn openingsrede, zich geschikter voor koopman dan voor volksvertegenwoordiger te achten. Daar hij bemerkte, dat zijn zaken door zijn langdurig verblijf in den Haag (men was toen het geheele jaar bijeen) achteruitgingen, nam hij na zijn aftreding een herkiezing op 2 Aug. 1797, niet voor Amsterdam, waar hij had medegedeeld niet in aanmerking te willen komen, maar voor Zutfen niet aan, en evenmin een verkiezing op 11 Oct. d.a.v. te Doetinchem. Dat hij in die beide districten gekozen werd, was wel een bewijs, hoe zeer hij op den voorgrond getreden was.

In Maart 1798, toen de radicale partij den boventoon voerde, werd Verster uit den amster-

damschen raad verwijderd. Na dien tijd heeft hij zich uitsluitend aan zijn zaken gewijd. Hij trok zich daaruit in 1825 terug om buiten te gaan wonen.

Hij huwde 3 Jan. 1779 te 's Hertogenbosch Maria Hester Blisseth, overl. aan den Overtoom bij Amsterdam 20 Aug. 1791, bij wie hij een jong gestorven zoon en 5 dochters had, waarvan een jong overleed en 4 gehuwd zijn.

Zijn portret is gegraveerd als silhouet door een onbekend kunstenaar.

Ramaer

[Verzijl, Gustaaf Jan Hendrik Hubert]

VERZIJL (Gustaaf Jan Hendrik Hubert), geb. te Venlo 12 Sept. 1825, aldaar overl. 28 Aug. 1898; zoon van Karel Joseph en van Catharina Margaretha Custers, werd 22 Sept. 1849 priester gewijd en tot professor in de kerkelijke en vaderlandsche geschiedenis te Rolduc benoemd. Hij schreef een handboek over kerkelijke en een over vaderlandsche geschiedenis, *Nieuwe handleiding tot de geschiedenis der Nederlanden ten gebruike van het middelbaar onderwijs* (Roermond 1868), en leverde vele artikelen in *De Katholiek*, het eerste toen opgerichte katholieke tijdschrift in ons vaderland. Ook werd hij benoemd tot leeraar in de wijsbegeerte aan het klein seminarie te Rolduc. In 1865 werd hij hoogleeraar in de H. liturgie en kerkelijke geschiedenis aan het groot seminarie te Roermond, in 1883 kanunnik van het kathedraal kapittel, waarvan hij ook secretaris was. Wegens gezondheidsredenen nam hij in 1895 ontslag en keerde naar Venlo terug, waar hij na een korte maar hevige ziekte 28 Aug. 1898 overleed.

Zie: *Zijn bidprentje*; *Het klokje van St. Martinus* (Kerkelijk weekblad van Venlo) d.d. 3 Sept. 1898; Jan Verzijl, *Genealogie Verzijl*; voor zijn bijdragen in *De Katholiek* zie men de registers 1842-99 op dat tijdschrift, waarbij een aanvulling Verzijl betreffende is te vinden in dl. 163 (1923) blz. 422.

Verzijl

[Vessem, Arnoldus]

VESSEM (Arnoldus), of van V., ook genaamd van Loedt, geb. te Tilburg omstreeks 1500, werd vermoord in zijn pastorie te Klein-Zundert, 1557. Hij voltooide zijn studiën aan de universiteit te Orléans en trok zich daarna terug in de norbertijner abdij te Tongerloo, waar hij 23 Juni 1520 het habijt der orde ontving en 9 Juni 1522 zijn kloostergeloften uitsprak. Na verschillende jaren het belangrijke ambt van cellier der abdij bekleed te hebben, werd hij Febr. 1536 benoemd tot pastoor van Klein-Zundert. Weinig is er uit het leven van den ijverigen pastoor bekend. 2 Juni 1546 stichtte hij het altaar van het H. Sacrament en verbond er twee wekelijks te zingen missen aan. 19 Juni 1557 drong een moordenaarsbende in de pastorie en deed den pastoor, die ziek te bed lag, de vreeselijkste martelingen ondergaan. Zij sneden zijn lichaam aan stukken en verwoesten en vernielden alles, wat in de pastorie was.

Zie: P. van Spilbeeck, *Précis historiques* (1890); *Les Martyrs de Tongerloo*, 323-324; W. van Spilbeeck, *De abdij van Tongerloo*, 323. *Taxandria* XXXI, 159-160.

Fruytier

[Veste, Nicolaas van der]

VESTE (Nicolaas v a n d e r) was pastoor en deken van de collegiale kerk te Kapelle bij Goes, 1571. Volgens P.v. L o m m e l , naar een document in het brusselsch archief (*Bijdr. bisdom Haarlem* II, 188), was Nic. v.d.V. 10 Mrt. 1570 in Kapelle pastoor en deken van Zuid-Beveland. Dit zal wel niet juist zijn, want het document der begeving van een vicarij aan het altaar van Sint Cornelius in de kerk van Kapelle, geheel afgedrukt in *Historia episc. Middelburgensis*, 72, was gegeven te Reimerswaal door den deken van Zuid-Beveland Arnoldus a Craendael, decanus jurisdictionis Zuid Bevelandiae 10 Mei 1571. Onderaan het document was de

getuigenis, geteekend door 'Nicolaus van der Veste, decanus et pastor Collegiatae ecclesiae B.M.V. in Capella', dat hij den nieuwen vicaris aangesteld had, 29 Mei 1571.

1560/61 had Nicolaas van der Veste de vicarij verkregen aan het altaar van St. Jacob en Nicolaus in Kapelle. 1569/70 een vicarij in Kruiningen en 1571 werd den deken in Kapelle de begeving toegestaan van een vicarij in Schore. Waarschijnlijk beleefde hij nog, dat de Hervormden zijn kerk met geweld in bezit namen en van alle sieraden beroofden.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën, altaren en vicariën* (Amst. 1914) Z. Bev. I, 66, 87, 139; *Hist. ep. Middelburg.*, 54.

Fruytier

[Vierlingh, Andries]

VIERLINGH (Andries), geb. te Breda omstreeks 1507, overl. te Steenbergen, waarschijnlijk 1579, behoorde tot een regentenfamilie in zijn geboorteplaats. Hij was de zoon van Nicolaas Vierlingh, griffier van de rekeningen en raad van den graaf van Nassau, baron van Breda, en Willemina van Vlyet.

In zijn jeugd heeft hij onmiddellijk na de vreeselijke ramp van 5 November 1530 een reis door Zeeland gemaakt, waar hij bij de herstelling van dijkbreuken heeft medegewerkt en zich geërgerd heeft aan de hoofdigheid van den heer van Lodijke bij Reimerswaal, die het dichten der doorbraak aldaar tegenging en later tot den bedelstaf is vervallen.

Vierlingh werd voor of in 1536 schepen in zijn geboorteplaats. Omstreeks 1540 kwam hij in dienst van René van Châlons, prins van Oranje en baron van Breda, en van Anton van Glimes, markies van Bergen op Zoom, als rentmeester van Steenbergen, dat een condominium van deze beide heeren was. In 1552 was hij tevens dijkgraaf van den graaf Hendrikpolder onder Steenbergen. Zijn kennis en ervaring maakte, dat hij tot ver buiten zijn onmiddellijke omgeving, in Zeeland, Zuid-Holland en West-Friesland, geraadpleegd werd bij de bedijking van schorren, den aanleg van kluizen en de verdediging van oevers tegen vallen. Een groote bedrijvigheid in het bedijken van landen in den omtrek van Steenbergen valt tusschen de jaren 1548 en 1554, toen meer dan 4000 hectaren nieuw gewonnen zijn.

Toen Vierlingh den leeftijd van ongeveer 69 jaren bereikt had, begon hij zijn groote ervaring te boek te stellen in een manuscript, samengesteld van 1576 tot 1579, en waarvan ongeveer de helft is gereed gekomen. Het is bijna zeker, dat de dood hem verhinderd heeft dit werk te voltooien. De eerste drie boeken (het derde werd niet geheel voltooid) loopen over de beste wijze, waarop het verkrijgen van aanwassen bevorderd kan worden, over de bedijking daarvan en over het onderhoud der dijken. Een vierde, dat niet tot stand gekomen is, zou gehandeld hebben over het afdammen van rivieren en kreken en het vijfde, dat eveneens in de pen gebleven is, over overstroomingen. Uit zijn werk, dat in den geest des tijds uiterst uitvoerig is en dat dikwijls in noodelooze herhalingen vervalt, leert men hem kennen als een vijand van al wat oneerlijk is, terwijl hij ook harde woorden zegt tot verschillende ambtgenooten in het vak van den waterstaat. In het bijzonder de bedijking van de Zijpe acht hij onoordeelkundig verricht. Het is bekend, dat men daarmede veel tegenspoed gehad heeft.

Hij huwde in of voor 1541 Emerentia van Bruheeze. Een zoon, later secretaris van Steenbergen, werd in 1542 geboren.

Van zijn manuscript is niet lang na 1579 een afschrift gemaakt, dat bewaard is gebleven en

terecht is gekomen in de bibliotheek van den raad-pensionaris van de Spiegel (V, kol. 786). Thans is het in het Rijksarchief. Het is uitgegeven door J. de Hullu en A.G. Verhoeven, die het van een zeer belangwekkende inleiding hebben voorzien. Een aantal kaarten, die bij het werk behoorden maar verloren gegaan zijn, zijn op ingenieuze wijze door ir. Verhoeven naar gegevens in den tekst opnieuw geteekend en bij het werk uitgegeven.

Zie: *Rijks geschiedkundige publicatiën, Kleine serie* no. 20: *Tractaet van Dijckagie*, uitg. door J. de Hullu en A.G. Verhoeven ('s Grav. 1920).

Ramaer

[Vierloos, Johannes]

VIERLOOS (Johannes), of Vuurloos, pastoor te Wemeldinge, overleed 1563 of 64.

J. Vuurloos komt eerst voor als vicaris van het St. Nicolaasaltaar te Hoedekenskerke. Uit een testament, gemaakt 24 Juli 1550 voor ‘heer Jan Vuurloes, vicecureyt der eenre portie tot Wemeldingen’, ziet men, dat hij dienstdoende pastoor was te Wemeldinge.

In 1548/49 verkocht hij met toestemming van den vicaris-generaal een dagmaat en 79 roeden land te Hoedekenskerke, toebehoorend aan den vicaris op het altaar van Sint Nicolaas te Hoedekenskerke (*Bijdragen Bisd. Haarlem* XXXIX, 434). In 1557/58 werd aan Joh. Vierloos, pastoor van Wemeldinge toegestaan om bij testament te beschikken over zijn verkregen bezit. Het volgende jaar verkreeg hij een gedeelte van het pastoraat van Wemeldinge, want er waren twee pastoors.

Te Hoedekenskerke was 1518-19 een vicarij van O.L.V. open door den dood van magister Anthonius Vierloos. In 1478-79 was een Johan Vierloo vicecuratus te Monster, Borsele en vicaris van een altaar te Wolfersdorp, Borsele.

Zie: *Bijdragen Bisdom Haarlem* XII, 105, 134, 135, 137, 147; XXXIX, 434; Grijpink, *Register op de altaren* I, Z.B. 63, 164. W, 9, 125; *Hist. ep. Middelb.* 56.

Fruytier

[Vigerius, Claes Wiggers Cousebant]

VIGERIUS (Claes Wiggers Cousebant), geb. 1556 te Haarlem, overl. te Keulen 1628. Eén der priesters, die met S. Vosmeer hebben saamgewerkt om de kerkelijke tucht in de Ver. Prov. te herstellen. V. studeerde in de jaren 1573-80 in de godgeleerdheid te Leuven, en verkreeg het licentiaat in de theologie te Keulen. Omstreeks 1579 te 's Hertogenbosch tot priester gewijd, heeft hij onder allerlei vermomming als missionaris op het platte land van Holland, Zeeland en Friesland gearbeid. Tevens werd door hem tijdens zijn eerste verblijf te Keulen de grondslag gelegd van het priester-college aldaar, de ‘Hooge Heuvel’ geheeten, dat in 1583 nader door S. Vosmeer is geregeld. Op het einde van de zestiende eeuw, tijdelijk in Haarlem vertoevende, onderzocht hij de echtheid der relieken van S. Bavo, S. Adalbert en S. Jeroen, welke eertijds in de abdijkerk van Egmond waren vereerd, en bij het verwoesten der abdij in veiligheid zijn gebracht. Bovenal dient gemeld, dat hij de stichter is geweest van de ‘Vergadering der Maechden van den Hoeck’, een communiteit van klopjes op de Bakenessergracht te Haarlem. Het begin dezer stichting was zeer nietig. In 1583 gingen onder zijn leiding een tweetal ‘Maeghden’ samenwonen in een turfschuurtje, achter het ouderlijk huis van V. gelegen. De communiteit nam spoedig in aantal toe; later telde zij meer dan tweehonderd klopjes, in verschillende huizen op en nabij de Bakenessergracht ondergebracht, en kreeg

zij een eigen bedeplaats, aan S. Bernard gewijd. ‘De Hoeck’ werd in de 17e en 18e eeuw het bestuurscentrum

van het voormalige haarlemsche diocees; eerst in 1852-53 is de statie opgeheven; de archieven gingen grootendeels naar het bisschoppelijk museum; de boeken en portretten kwamen aan het Seminarie te Warmond. Het kon niet uitblijven, of de veelvuldige werkzaamheid van V. moest al spoedig de aandacht trekken van de tegenpartij. Reeds in 1598 werd hij te Amsterdam gegrepen, en wel in het huis van Eggius, 'op t Water' gelegen, maar op voorspraak van zijn neef, die schepen was van Amsterdam, tegen een som gelds losgelaten. In 1599 zocht men hem opnieuw, thans te Haarlem; maar hij week uit naar Texel. Toen op 30 Mei 1602 Vosmeer door prins Maurits en de Staten van Holland om vermeend landverraad werd ingedaagd, zocht men ook naar V., als daarbij betrokken. Hij had zich echter reeds tijdig in veiligheid gesteld te Keulen, vanwaar hij naar Rome is gereisd, en door Clemens VIII minzaam werd ontvangen. In 1603 was V. in Keulen terug, en trad nog gedurende datzelfde jaar in de Orde van de Franciscaner Observanten. Veel heeft hij daarna gedaan voor den wederopbloei van die orde in Duitschland; doch wijl daarmede zijn betrekkingen tot de hollandsche zending waren geëindigd, kunnen wij gevoeglijk het levensverhaal hier afbreken.

Zijn portret bestaat als kopergravure van J. Matham naar P. Soutman.

Zie: *Bat. Sacr.* (fol.), 335; *Bijdr. bisd. Haarlem* I, II, VIII, X, XIV, XVII, XVIII, XXVII, XXX; *Arch. aartsb. Utrecht*, IV, X, XIV; Fruin, *Verspr. Geschr.* III en VII; dez. *Uittr. uit F. Dusseldorpii Annales*, CIII, en verder passim.

Hensen

[Vile, Olivier de]

VILE (Olivier de), of de Villa, priester van het bisdom Doornik, provisor der Vier Ambachten, werd 1486/87 voorgesteld door het kapittel van O.L. Vrouw te Kortrijk, patroon der kerk van Hulst, om tot pastoor van het eene gedeelte der parochie Hulst benoemd te worden, wat geschiedde. In 1487 komt in de stadsrekening voor, dat aan den parochiepaap Olivier de gebruikelijke kan wijn aangeboden was. Hij was reeds sinds 1483 provisor der Vier Ambachten; in dat jaar werd Meester Olivier 'te zinen willecomme' de eerewijn aangeboden. In 1488 had hij reeds een opvolger als provisor; 1489 moest hij op bevel van den Paus als geëxcommuniceerd en irregulier als pastoor worden afgezet.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Vier Amb. 18; *Archief aartsb. Utrecht* XXXV, 225, 229; Brom, *Arch. in Italië*, I, 232.

Fruytier

[Villers, Johannes de]

VILLERS (Johannes de), kanunnik van O.L. Vrouw te Maastricht, sedert 23 Nov. 1538 pastoor van Sint Lambertus in Neder-Weert, deed door de uitvoerders van zijn testament een studiebeurs stichten in de paedagogie den Valk aan de universiteit te Leuven. Valerius Andreas noemt hem Johannes en teekent twee beurzen-stichtingen aan. *Analectes* noemt hem bij vergissing Jacobus. Hij is wel dezelfde persoon als Joh. de Villers, die een beurs stichtte in het college der dominicanen te Leuven voor twee studenten der orde. Hij stichtte nog een beurs in hetzelfde college, te vergeven door Jac. van Langaigne, koopman te Antwerpen, die haar vermeerderde en in tweeën verdeelde, 5 Oct. 1565. *Fasti* en *Analectes* zeggen hetzelfde van de beurs in de Valk. Mogelijk is, dat de beurzen in de Valk en van het college der Dominikanen met elkaar verward zijn.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti acad.*, 266; *Analectes hist. Belg.* XXI, 154; H a b e t s , *Gesch. bisdom Roermond* III, 636.
Fruytier

[Vincken, Joannes Antonius Lambertus]

VINCKEN (Joannes Antonius Lambertus), geb. te Venlo 17 September 1732, overl. te Rheine (in

Westphalen) 25 Mei 1809, zoon van Thomas Franciscus en Maria Joanna Libert, trad in de orde der minderbroeders, werd geprofest te Erkelenz 7 Februari 1751, en priester gewijd te Roermond 18 September 1758. Hij schijnt aanvankelijk in het minderbroedersklooster te Venlo werkzaam te zijn geweest, voltrok o.a. met toestemming van den pastoor van Venlo aldaar 1 Juli 1766 het huwelijk zijner zuster Anna Margaretha Vincken met haar neef in den 2den en 3den graad Franciscus Vincken, was veelal bij de terechtstellingen op den Galgeberg te Venlo, om de veroordeelden in de laatste oogenblikken huns levens bij te staan; zoo ook was hij bij die van Hulster Heinke (Heinrich Nooten uit Kaldenkirchen), aanvoerder eener dievenbende, die de omstreken van Venlo onveilig maakte en zich ophield in de omgeving van den Hulsterhof. De bende noemde hem ‘Onze pater’. Later vinden wij pater Vincken in het Minderbroedersklooster te Reckheim. Bij de suppressie van dit klooster werd hij bij arrêté van 4 November 1798 als insermenté tot deportatie veroordeeld, doch nam de vlucht naar Duitschland en stierf te Rheine op een terugreis uit Rome.

Zie: Henri H.H. Uyttenbroeck en M. Hub. H. Michels, *De Wervers en Hulster Heinke*, 71-72; Th. Coenegracht, *Geschiedenis van het klooster en het collegie der Minderbroeders te Reckheim* III in *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le Limbourg à Maestricht* (1909), 15.

Verzijl

[Visbeeke, Martinus Johannis of Jansz. van]

VISBEEKE (Martinus Johannis of Jansz. van), kanunnik van de Sint Lievenskerk te Zierikzee, verkreeg in 1505/06 een beneficie aan het Kruisaltaar in het hospitaal van Onze Lieve Vrouw te Zierikzee. Hij behield deze vicarij tot 1515/16, toen hij afstand deed.

Te Utrecht of Wijk werd magister Martinus Joannis van Zierikzee 20 Sept. 1505 priester gewijd. Magister Martinus de Weerbeeck van Zierikzee, die in 1502 te Leuven bij de promotie der filosofie de 5e plaats behaalde van 99, is wellicht dezelfde persoon als Mart. Joh. Visbeeke.

Livinus en Bartholomeus Visbeeke, die in 1535 en 1549 vicarijen te Zierikzee verkregen, behoorden wel tot dezelfde familie.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Scaldia 85, 86, 89; *Analectes hist. eccl. Belg.* II, 246; *Archief aartsb. Utr.* XXIII, 325.

Fruytier

[Visscher, Claes Jansz.]

VISSCHER (Claes Jansz.), kopergraveur en kunsthandelaar. Er zijn twee uitgevers met dezen naam, doch hier bedoelen we den jongsten, geboren te Amsterdam in 1586 en gestorven aldaar 19 Juni 1652. Hij was in de leer bij J. Hondius, huwde in 1608, was in 1625 diaken van de gereformeerde Gemeente in Amsterdam; ook speelde hij een rol in het verhinderen der opvoering van de Gijsbrecht van Amstel. In 1610 werd hem een zoon Hendrik, in 1617 Floris en in 1618 Nicolaas geboren. De familie Visscher had een zaak in de Kalverstraat, genaamd ‘in de Visscher’; zij was vooral bekend op het gebied van landkaarten. Omstreeks 1612 is de tijd, waarin Cl. Jansz. Visscher zijn beste werk maakte.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: Zierikzee, Ouwerkerk, Batsentoren, ruïne van het kartuizerklooster, kerk te Sloterdijk, buiten Haarlem aan den weg naar Leiden (kz. de vuurtoren te Zandvoort),

titelprentontwerp voor het werk van J.v.d. Velde, riviergezicht met schepen en boerenwoningen, 5 kleine landschappen, roos met insekten 1618; Amst, Archief, eenige; Amst. Mus.

Fodor (atlas Splitgerber); Rotterdam, Boymans, twee; Maartensdijk, coll. Lugt, gezicht op Londen; Weenen, Albertina, Katharinakerk te Amsterdam.

Prenten, door Cl. J.V. gemaakt of uitgegeven, zijn o.a. portretten van Ledenberg, Hogerbeets, Wttenbogaert, Ad. van Wael, de geschiedenis op het slot Loevestein, intocht van Maria de Medicis, ontvangst van Henr. Maria en Willem van Oranje op het slot van Adr. Pauw, bijbelsche voorstellingen uit het oude en nieuwe testament als: Ecce homo, de Verloren zoon, groote en kleine landschappen met bijbelsche voorstellingen, voorstellingen als de arme ouders aan de deur van de rijke kinderen, het gebed voor den maaltijd, gezichten op Amsterdam en gezichten in Amsterdam o.a. van den Haringpakkerstoren, S. Antoniespoort, het O. en W.I. huis, de Beurs van binnen en van buiten, de Waag, het oude Stadhuis, de Nieuwe Kerk, verder een reeks gezichten buiten Amsterdam als Sloterdijk, Diemen, 12 landschappen bij Haarlem, Assenburgh, Deventer, landschappen naar E.v.d. Velde, naar P. Brueghel, naar A. Bloemaert, van Wieringen, verscheidene kasteelen naar R. Roghman, kaart van Vlaanderen, Gulik, Zutfen, Antwerpen, Mechelen, koppen van de koningen der Perzen, Moskoviërs, Chineezen, historieprenten als: 'afbeelding der justitie soo tot Leyden als Rotterdam', 'den teghenwoordighen Arminiaen', 'Slatrus komt het graff', 'transformatie', ''t gerecht van 's Gravenhage', ''t Arminiaenskaproen', 'Spaansche Inquisitie'; spreuken als: die den nest weet, die weet..., 't varcken moet in 't schot. beter by de uyl gheseten als bij den valck ghevloghen enz., verder een leprozenomgang, dansende boeren, costumes uit Parijs, ganzenbord, wasscherij, de trap des ouderdoms. Titelprenten bij *Opera omnia* Terentii Varron is *fundamentalis regulae artis pictoriae et sculpt.*, Em. v. Meteren, *Belgische ofte nederl. oorlogen*. Verder historie-prenten, bij Muller beschreven, o.a. no. 1144 vlg. 1600 slag bij Nieuwpoort, no. 1157 1600 zeilwagen van Stevin, no. 1208 leprozenomgang 1608, no. 1293 28 Dec. 1614 potvisch gestrand bij Noordwijk, no. 1400 15 Mei 1619 Ledenberg, no. 1536 16 Sept. 1625 lijkstatie van Maurits, no. 1612a 1 Mei-17 Aug. 1629 beleg van 's Hertogenbosch, no. 1690 10 Juni tot 21 Aug. 1632 beleg van Maastricht, no. 1810 21 Oct. 1639 zeeslag bij Duins, no. 1836a 2 Dec. 1641 ondertrouw van Willem II, no. 2024 7 Juli 1652 brand van het stadhuis te Amsterdam, no. 620 A 1573 Kenau Simonsz. Hasselaer, 18B voorstellingen uit het volksleven, no. 118 kaart van Noord- en Zuid-Holland, no. 1121A 5 Febr. 1600 gevecht op de Vugterheide, no. 1926A oprichting Walenkerk te Amsterdam 1647, no. 2068A 1647 spotprenten op Cromwell, no. 1854A plan bedijking Haarlemmermeer.

C.J. Visscher illustreerde werken als: *Bloemhof voor de nederlandsche jeugd* (1631 4°. obl.); de *Cleynwerelt* (1608 4°. 1614, 4°. obl.); G. Typeus, *Haarlemmerduinenzang* (Amsterdam 1728); Roemer Visscher, *Sinnepoppen*.

Zie: J.M. Blok, *Tentoonst. v. prenten door Cl. J. Visscher in 's Rijks Prentenkabinet Amsterdam*, in *Oude Kunst* (1919), 107; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64) VI, 1771; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) XX, 418; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) IV, 139; Fr. D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. kunstgeschiedenis* I-VII (1877-87), II, 166, III, 224,

VII, 261; A.M. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1911) 355; E.W. Moes, Aant. 's Rijks Prentenkabinet, afd. prenten; A.D. de Vries Azn., *Biograf. aanteekeningen* in *Oud-Holland* (1886) 223; F. Muller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863), no. 427, 1038, 1144, 45, 52 (b), 57 (a), 1208, 66?, 67, 82, 86, 93, 1306, 07, 24, 37 (c), 1400, 10, 11, 21, 25, 26, 35, 49, 59, 61, 62, 66, 67, 72, 84, 94, 95, 99, 1500, 08, 09, 11, 13-15, 17, 18, 20, 23, 29, 36, 75, 76, 82, 85, 1612a, b, 56, 71, 90, 1810, 21, 36, c, 40, 42, 46, 65a, 82, 1990, 2024, 2134; S. 427, 45, 620A, 703c, 19B, 1086E, 1108, 09, 18B, K-M, T, Am, 21A, 32, 72, 1241, 60, 77A, 81A, 82, 85C, F, H, 91A, 93, 99, 1301, 28, 29, 84-86, 1409, 21, 33A, 49A, 50, 59, 62, 67, 83-95, 98, 1500, 01, 04, 05, 09, 29, 45G, 94A, 99A, 1612, 36, 40, 41, 43, 56A, 59, 68B, 90, 94, 95, 1714A, 26A, 40, 46A, B, 74A, 75A, 1810, 54A, 85, 89, 93, 1903, 08A, 11, 26A, 2068A, 427A, 1275A; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 795.

J.M. Blok

[Visscher, Nicolaes of Claes]

VISSCHER (Nicolaes of Claes), kaarten- en prentenhandelaar te Amsterdam, ged. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 26 Sept. 1649 begr. Amsterdam (N.Z.K.) 31 Mei 1702. Hij was de zoon van Claes Visscher en Cornelia Vorsten en kleinzoon van Claes Jansz. Visscher (zie vorig art.) en Neeltje Floris dr. Hij huwde in Amsterdam 1680 Elisabeth Versijl, die na zijn dood den kunsthandel door drie geslachten gedreven, nog voortzette, tot dat de zaak in 1720 geliquideerd werd.

Hij beoefende zelf de graveerkunst, blijkens 16 kleine stads- en watergezichten aan den Rijn, de Schelde en de Zuiderzee.

Zie: Nagler, Kramm, v. Wurzbach i.v.

van der Vies

[Visscher, Theodorus de]

VISSCHER (Theodorus de), aartspriester, hoogleeraar, geboren te Amsterdam, zoon van Lambertus, een tabaksverkooper, waar uithing ‘geen beter isser als in de visser’, en van Jannetgen Jacobs dr. Crap, overleed te Alkmaar 6 Mei 1715 (*Bijdr. Haarl.* XXI, 413). Hij studeerde de philosofie in het Verken te Leuven en behaalde bij de promotie in 1661 de zevende plaats. In 1665 werd hij zelf professor der philosofie, en behaalde intusschen in 1668 den graad van licentiaat in de theologie (*Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886) 260). In 1668 keerde hij naar zijn land terug en was twee jaar werkzaam te Amsterdam, vervolgens pastoor van Purmerend en aartspriester van Waterland en Westfriesland. Daarna werd hij (15 Oct. 1680) te Alkmaar benoemd in het zolderkerkje van het Diggelaarsteegje, 18 Oct. nam hij bezit zijner statie. 11 November werd hij door het stadsbestuur toegelaten. Als pastoor van Purmerend was hij 3 April 1674 gekozen tot kanunnik van het zoogenaamd haarlemsch kapittel en 3 Oct. 1674 geïnstalleerd. 2 Dec. 1705 werd hij gekozen tot secretaris van dat kapittel, juist in den tijd, dat een groot deel der katholieke geestelijken in het voormalige bisdom Utrecht en Haarlem de scheuring van Rome voltrok. Th. de Visscher, het verzet tegen Rome en het twisten moede, had door zijn toedoen bewerkt dat de vicaris, door den Paus benoemd, door de meerderheid van het haarlemsch kapittel werd erkend, dat zelfs een request indiende, 17 Mei 1707, bij de gecommitteerden van de Staten van Holland om den apostolischen vicaris, Adam Daemen, aan de Staten van Holland aan te bevelen.

Daardoor ontstond een breuk met het kapittel van Utrecht, dat de scheuring van Rome doorzette. Van Heussen in *Bat. Sacr.* en *Hist. episc. Harlem.*

vermelden niets over de Visscher dan den naam, plaats en datum zijner benoeming.
Jacobus, broeder van Theodoor, geneesheer te Amsterdam, huwde met Rebecca van der Es van Hoorn. Zij hadden drie zusters, van wie Christina huwde met Willem Thijm.
Zijn portret, geschilderd door een onbekend kunstenaar, bevindt zich in de St. Laurentiuskerk te Alkmaar.
Zie: *Analectes hist. eccles. Belg.* XX (1886) 260; *Bijdragen Bisdom Haarlem* III, 272, V, 113, VI, 320, VIII, 271, X, 115, XIV, 145, 150, XVI, 111, 114, 143, XXI, 354, 413, 414, XXII, 404, XXIII, 375, 391, XXIV, 115, 116, 118, 122, 124, 127, 130, XXVI, 327, XXIX, 257, XXXVIII, 283, 349; *Archief aartsbisdom Utrecht* XVIII 438, 469; *Dietsche Warande* X (1874), 380-382.
Fruytier

[Vitrificis, Egidius Joannis of Jansz.]

VITRIFICIS (Egidius Joannis of Jansz.), geboren te Reimerswaal in Zeeland, bernardijn van het St. Salvator- of Potklooster te Antwerpen, was eerst wereldsch priester. In 1511 besloot hij in de orde van Cistercië te treden, begon het noviciaat in het Potklooster en sprak in 1513 zijn kloostergeloften uit, oud 40 jaar, en sinds 13 jaar priester. Hij was een godvruchtig kloosterling en overleed aldaar 3 Juni 1522, zeggen de lijsten der monniken van St. Salvator in *Graf- en gedenkschriften van prov. Antw.* IV, 217, 225, waar niets van zijn prioraat in Wateringen vermeld is. Sanderus, *Chorogr. sac. Brab.* I, 521, verzekert en na hem *Hist. ep. Middelb.* 79, *Bijdr. Haarlem* enz., dat hij de vierde prior was van O.L.V. in Bethlehem te Wateringen en in 1522 overleed, nadat hij 12 jaar dat klooster bestuurd had als prior, wat waarschijnlijk onjuist is, gelijk het grootste gedeelte van die lijst.
Fruytier

[Vitteus, Frederik]

VITTEUS (Frederik) kwam Juli 1635 als garnizoenspredikant in het fort Amsterdam op Curaçao op ƒ 42 met rantsoen en vrije woning.
Zie: J.H.J. Hamelberg, *De Nederlanders op de W.I. eilanden* (1901) I, 94 vlg.
L. Knappert

[Vlaming van Outshoorn, Arnold de]

VLAMING VAN OUTSHOORN (Arnold de), Arend de V.v.O., geb. te Amsterdam in of omstr. 1618 (zijn vader verhuisde pas in 1620 naar Beverwijk), overl. op zee 11 Febr. 1662, zoon van Volckert en van Maritge Braems Pieters dr.
Hij trad in dienst der O.I.C., werd in 1641 secretaris van den Raad van Justitie te Batavia en 2 Sept. 1642 opperkoopman. In het volgend jaar werd hij met zekere opdracht naar het atjehsche vorstenhuis gezonden, waar hij met groot eerbewijs werd ontvangen en door de Koningin met geschenken werd begiftigd. Op den 25en Febr. 1644 werd bepaald hem ‘de schenkage van de koningin van Achin bekomen, te laten behouden’, hij zou weer als commissaris met de ‘achinse’ gezanten derwaarts gaan (3 April 1644) en vandaar naar Malakka, om ‘indien van Vliet ongenegen blijft te continueeren, 't gouvernement waar te nemen’. 6 April werd geordonneerd dat de V.v. O met 's Konings gezanten naar Atjeh zou vertrekken, terwijl hij op denzelfden dag bij provisie tot president, schepen en regent van de groote tafel in het kasteel (van Batavia) wordt benoemd. 20 Oct. 1646 komt hij voor als gouverneur van

Malakka; hij wordt op dien dag opontboden en 8 Januari 1647 tot gouverneur van Amboina benoemd. In 1649 bestormde en veroverde hij het zeerooversnest Rarakit en vertrok in het volgend jaar naar Batavia, waar hij, reeds extraord. zijnde, 23 Sept. 1650 tot ordin. raad van Indië werd benoemd, en 24 Sept. d.a.v. president van sche-

penen wordt. 11 Nov. 1650 wordt besloten de V.v.O. als commissaris naar Amboina, Ternate en Banda te zenden, waar door het uitroeien der nagelboomen, de groote nationale opstand was uitgebarsten; 22 Nov. wordt hem de titel 'superintendent' en opperste bevelhebber over de derwaarts gaande macht toegekend. Gedurende zes jaren heeft de V.v.O. zich beijverd dezen opstand te onderdrukken; volgens de meeste berichten op bloedige en noodeloos wreede wijze. Men krijgt daarover echter een geheel ander inzicht bij het lezen van het boekje van Levinus Bor, die hem in dien oorlog overal was gevolgd. Valentijn prijst hem o.a. als 'voedsterheer der kerke', maar van Kampen vergelijkt hem met Verres, Louvois en Jeffreys 'hoezeer men hem geen krachtig en werkzaam karakter ontzeggen kan'. Inderdaad zijn er in de eerste jaren klachten over hem ingediend; het kan een gevolg zijn geweest van jaloezie en kuiperij. Want niet alleen wist hij zich (13 Jan. 1652) te 'purgeeren' van de beschuldiging 'dat hij zich in zijn gouvernement van Amboina niet wel zou hebben gekweten', maar 21 Oct. 1653 wordt hem een 'schenkage' toegelegd en krijgt hij als commissaris en superintendent het bevel over de vloot die naar Amboina wordt gezonden; hem wordt daarbij een traktement van ƒ 500 's maands, onder approbatie van H.H.M, toegekend. In 1654 was hij weder te Batavia, doch keerde spoedig naar Amboina terug, in Nov. gevolgd door een vloot van 7 schepen met 450 soldaten. Den 26en Febr. 1656 werden hem 1999 rijksdaalders voor zijn deel in 138 veroverde slaven toegestaan, terwijl hem 12 Sept. 1656 een 'eerlijke acte testimoniaal' werd verleend wegens zijn zesjarige verrichtingen in de oostersche gewesten.

Van zijn militaire bekwaamheden kon de indische regeering thans partij trekken in den oorlog met Bantam. 20 Aug. 1656 werd bepaald, dat onder zijn commando 800 soldaten tegen de Javanen ten strijde zouden trekken; twee maanden later, 20 Oct. 1656, werd hij benoemd tot commandeur over de 'Craoangsche' vloot. 4 Aug. 1657 werd hij president van den Raad van Justitie te Batavia en drie jaar daarna verzocht hij, na een twintigjarig verblijf in de tropen, verlof om naar het vaderland terug te mogen keeren. Hij zou dit echter niet terugzien. In 1661 benoemd tot admiraal der retourvloot, vertrok hij 23 Dec. 1661 uit Batavia. De vloot bestond uit de volgende zeven schepen: 'Het Wapen van Hollandt', 'Prins Willem', 'De gekroonde Leeuw', 'Arnhem', 'Princes Royal', 'Fenix' en de 'Maersseveen'. Op den 11en Febr. 1662 tusschen Ceylon en Mauritius door een zwaren storm overvallen, kwamen slechts de drie laatstgenoemde schepen 20 Febr. voor Mauritius. 'Het Wapen van Hollandt', waarop de admiraal zich bevond, en de drie andere waren met man en muis vergaan.

Nopens dezen de V.v.O. verhaalt Wouter Schouten een merkwaardige bijzonderheid, voorkomende in *Het leven van Maetsuyker* en *Levens van Ber. Mannen en Vrouwen*.

De V.v.O. is driemaal gehuwd geweest: 1e te Batavia 16 Mei 1641 met Maria Ruttens, geb. te Amsterdam in 1605, wed. van notaris Pieter Lodewycksz Eyloff; 2e te Batavia 17 Nov. 1650 met Barbara Pars, geb. aldaar; 3e (huwel. voorw. te Batavia 6 Juni 1657) met Anna Bon, geb. te Rotterdam, eerst wed. van Reinier de Dieu, daarna van Jean Verpoorten. Zij kwam met haar derden man op zee om.

Uit het tweede huwelijk sproot een (eenige) zoon, Volckert de V.v.O., geb. op Amboina in

1653, later drossaard van het Land van Valkenburg.

Zie: L e v i n u s B o r , *Amboinsche oorlogen, door A. de. V.v.O. als Superintendent van de Oostersche Gewesten oorlogsaftig ten einde gebracht* (Delft 1663, 12° met gedichten van A. R a e f f en A. B o n . Opgedr. aan C o r n e l i s d e V.v.O., Heer van Oudshoorn en Gnephoek); E l i a s , *Vroedsch. van Amsterdam* I, 229, 230; V a l e n t i j n , *O. en N. Oost Indië*; W. S c h o u t e n , *O.I. Voyagiën* (uitg. 1664) I, 324, III, 18, 133; A.S.A. G e r l a c h , *Fastes Militaires des I.O.N.*, 66; T e e n s t r a , *Bekn. Beschr. Ned. Overz. Bez.* II, 607-610; *Navorscher* XV, 249, 250; *Wapenheraut* II, 230, VI, 356, VII, 155; *Eigen Haard* (1879), 191; *Encyclop. van N.I.*[2] IV, 587; Vooral: *Rijksarchief, Aanwinsten* (1892) no. 21 (register van personalia O.I.).

Regt

[Vlaming van Outshoorn, Cornelis de (1)]

VLAMING VAN OUTSHOORN (Cornelis d e) (1), C o r n e l i s C o r n e l i s z alias J a n s z . V l a m i n c k , òf C o r n e l i s J a n s z . d e J o n g h e , òf C o r n e l i s J o n g e V l a m i n c k , ôf C o r n e l i s V l a m i n c k , geb. te Amsterdam 15 Juli 1491, overl. kort vóór Juni 1535, zoon van C o r n e l i s en van A l y d t G i j s b e r t s d r . v a n D i e m e n . Hij was graanhandelaar in de Warmoesstraat, tusschen de Oudebrugsteeg en de Papenbrugsteeg ‘in de Craen’. Schepen van Amsterdam in 1525, raad in 1526.

Hij was heimelijk de gevoelens der Wederdoopers toegedaan, had zich laten doopen, doch, om ongemoeid te blijven, in Mei 1534 de roomsche geestelijkheid om een getuigschrift als goed Katholiek verzocht. Later verklaarde hij tegenover zijn geloofsgenoot Pauw daarover berouw te hebben. Bij de gevangenneming van den laatstgenoemde lekte de zaak uit en Corn. de V. die in 1534 buiten de stad was gaan wonen, werd kort vóór Juni 1535 te Broek ‘om de mennesterije onthooft’.

In 1513 was hij gehuwd met T i e t J a n E v e r t s d r ., in oude genealogieën aangeduid als ‘T i e t baronesse v a n S c h e r p e n s e e l ’. (Haar zuster A e l was drostinne van Scherpenseel). Zij was de dochter van J a n E v e r t s z ., zeepzieder in de Warmoesstraat te Amst., en van T r i j n O l f e r t s d r . Zij won bij C.d.V. verscheidene kinderen en hertrouwde in 1536 met C l a e s H e n d r i k s z . B a s .

Zie: E l i a s , *Vroedsch. van Amsterdam* I, 226.

Regt

[Vlaming van Outshoorn, Cornelis de (2)]

VLAMING VAN OUTSHOORN (Cornelis d e) (2), geb. te Amsterdam in 1544 begr. aldaar in de Oude Kerk 5 Febr. 1597, zoon van C o r n e l i s C o r n e l i s z . en van G r i e t D i r c k s d r . G i s p .

Hij was koopman op Frankrijk en Engeland. en woonde in de Warmoesstraat te Amsterdam, bij de Sint Annenstraat, naast ‘den Gulden Toorn’ in het kostbaar ingerichte huis ‘de Keyserinne’, waarin hij o.a. drie wandschilderingen liet aanbrengen, ‘de dolinghe van Ulisses’ voorstellende. Hij maakte ook werk van landaanwinning en bezat in het land van Altena 54 morgen gronds, die door hem bedijkt waren.

Hij was tot de hervormde leer overgegaan, ontweek daarom in 1572 de stad Amsterdam, trachtte in 1573 tevergeefs vergunning te krijgen om terug te keeren, maar kwam pas na de alteratie in 1578 in Amsterdam terug. In 1581 werd hij regent van het Leprozenhuis, in 1583 en 85 schepen van Amsterdam. Hij verzette zich

tegen de opdracht van het grafelijk gezag aan Willem van Oranje, werd gedeputeerd in het college ter Admiraliteit in Holland 4 Febr. 1587, doch wilde het hem opgedragen ambt van gedeputeerde in het super-

intendent-college der Admiraliteit, nevens prins Maurits, niet aanvaarden. Hij werd er echter door de Staten van Holland toe gedwongen en nam zitting voor één jaar, 20 April 1590-91.

Hij huwde te Amsterdam 8 Mei 1567 Griet, of Margaretha Wuytiers, geb. 1547 en kort vóór Nov. 1604 overleden, dochter van Dirck Govertsz. W. en van Aechte Barckman Cornelisdr. Zij hadden één ongehuwden zoon, Arent, priester te Rome, en vijf gehuwde kinderen o.a. Dirk, die volgt, en Volckert, de vader van Arnold de V.v.O. hiervóór.

Zie: Elias, *Vroedsch. van Amsterdam* I, 227, 228; *Amsterd. Jaarboekje* (1891), 119; *Alg. Ned. Familiebl.* XV, 13.

Regt

[Vlaming van Outshoorn, Cornelis de (3)]

VLAMING VAN OUTSHOORN (Cornelis de) (3), ridder, heer van Oudshoorn en Gnephoek, geb. te Amsterdam 13 Aug. 1613, ald. overl. 10 Febr. 1688, zoon van Dirk (1), die volgt, en van Wendela van Bronckhorst.

In Juni 1636 door koning Lodewijk XIII van Frankrijk te Fontainebleau verheven tot ‘chevalier de l'accolade’. In 1647 droeg hij op de begrafenis van prins Fred. Hendrik den standaard met de wapens van Cuyk. In 1651 weder door Maria Stuart genoodigd op de begrafenis van Willem II, kon hij daaraan wegens ongesteldheid geen deel nemen. Na den dood zijns vaders in 1644 met de heerlijkheid Oudshoorn en Gnephoek verlijd, verhief hij deze heerlijkheid door het stichten van een kerk (1663-65) tot een kerkdorp. Indie (protestantsche) kerk deed hij 19 April 1669 met zijn echtgenoote en zijn twee oudste dochters in het openbaar ‘belijdenis des geloofs’. Hij bezat te Oudshoorn het buiten Kostverloren, later de fraaie buitenplaats Rijnoord, die hij van de familie Boreel gekocht had. Te Amsterdam woonde hij in 1664 op de Heerengracht bij de Huidenstraat, in het eerste der ‘huizen van Cromhout’, later op den Singel, tusschen de Bergstraat en de Blauwburgwal in ‘Den kleynen Dolphyn’. In 1674 werd hij aangeslagen voor een vermogen van ƒ 169.000.

Commissaris der stad 1644, schepen van Amst. 1645-48, raad 1657-88, hoogschout 1649-55. Op den 2en Febr. 1656 gekozen tot burgemeester, was hij ook in dat ambt in 1660, 62, 63, 68, 72, 76, 77, 79 en 80. Op den 12en Febr. 1658 gecommitteerd in het college van Gecommitteerde raden der Staten van Holland en West Friesland, bleef hij dat tot 1659. Raad ter Admiraliteit van Amsterdam 1669-71, Raad van State 1673-75, weesmeester 1682-87, bewindhebber der O.I. Comp. 1677, commissaris van het Goudsche Zandpad.

Hij was prinsgezind; de Prins schonk in 1667 aan zijn nieuw gestichte kerk een gebrandschilderd glasraam (nog aanwezig). Aan C.d.V.v.O. viel dan ook in 1672 de eer te beurt Willem III vanwege de stad Amsterdam met zijn verheffing tot de stadhouderlijke waardigheid geluk te wenschen. Onder zijn bestuur werd de groote Amstelsluis aangelegd. Hij overleed te Amsterdam in 1688; zijn gebalsemd lijk werd naar Oudshoorn overgebracht en aldaar in den familiegrafkelder onder den preekstoel bijgezet.

Hij was te Amsterdam 26 Januari 1644 gehuwd met Nicolää (Claesje) Hooft, gedoopt ald. in de O.K. 2 Juli 1620, overl. te 's Gravenhage 12 April 1676, begr. te Oudshoorn, dochter van Jacob Willemsz. H. en van diens eerste vrouw Maria Jonckheyn. Claesje, die tot 1669 de remonstrantsche leer was toegedaan, was de zuster van Geertruida, die met Dirk de V.v.O. was gehuwd.

Cornelis de V.v.O. eerde de nagedachtenis van

zijn vrouw door de oprichting van een grafmonument in de oudshoornsche kerk. Dit monument, door den kunstenaar Barthol. Eggers vervaardigd, werd in 1795 tijdens de revolutie vernield. Enkele gedeelten o.a. de memorietafel met verzen van Joh. Anton v.d. Goes ek van Petersom, worden nog in de kern bewaard. Van de 11 kinderen uit dit huwelijk huwden Maria in 1684 met Pieter van Reede tot Nederhorst (dl. III, kol. 1026), Alida met Jacob Godin, heer van Boelesteyn, en Geertruida met den engelschen pair William Cary lord Hunsdon. In 1678 had Cornelis de V.v.O. nog plannen tot hertrouwen en wel met Constantia le Leu de Wilhem. Een en ander is ons daaromtrent door de correspondentie van Chr. Huygens (VIII, 132) overgeleverd.

Zie: Elias, *Vroedsch. v. Amst.* I, 505, 506; *Stamboek der familie de V.v.O.*; *Alg. Ned. Familiebl.* XV, 15, 16, 161, 166, 172, 173; *Archief van Reede van Oudtshoorn* (Rijksarchief).

Regt

[Vlaming van Outshoorn, Dirk de (1)]

VLAMING VAN OUTSHOORN (Dirk de) (1), geb. (buiten Amsterdam) in 1574, overl. te Amsterdam 8 Aug. 1643, zoon van Cornelis (2) hiervóór en van Margaretha Wuytiers.

Hij was koopman te Amsterdam, handelende in ‘de Comp. van D.W.’ met zijn neef Willem Nooms van Aarlanderveen en in ‘de Comp. van D.I.V.W.’ met denzelfden en met zijn zwager Jan Cornelis Geelvinck. Hij was heer in Heemstede, nevens Pieter van Ruytenburgh, Adriaan Pauw en Jacob Bicker. In 1621 gingen de aanspraken dier heeren over op Adriaan Pauw. Dirk de V.v.O. kocht in 1627 van Margaretha van Mechelen (minnares van prins Maurits) de heerlijkheid Oudshoorn en Gnephoek en werd daarmee beleend.

Van 1606-18 was hij raad der stad Amsterdam, in 1608, 11, 12, 14 en 15 schepen. Op 3 Nov. 1618 werd hij door prins Maurits met 6 anderen (als kiezende de remonstrantsche zijde) uit hun bedieningen ontzet. In 1630, 33, 35, 40 en 42 was hij burgemeester van Amsterdam, van 1637-39 Gecommitteerde raad, van 1641-43 Gedeputeerde ter Admiraliteit van Amsterdam en 22 Mei 1643 Raad ter Admiraliteit aldaar. Reeds was hij aangewezen als gezant op de vredesonderhandelingen te Munster, doch hij overleed al spoedig na zijn benoeming. In 1604 woonde hij in de Warmoesstraat, bij zijn overlijden op den Singel. In 1631 werd zijn vermogen geschat op ƒ 140.000.

Door een kunstenaar liet hij een prachtig stamboek van zijn familie en aanverwanten vervaardigen. Het bevat tal van stamboomen en kwartierstaten met vele wapens in goud en kleuren en prachtige afbeeldingen van kerkramen, huizen en buitenplaatsen. Dit boek was in het bezit van B.C. baron van Reede van Oudtshoorn te Assen (overl. 1923); het bevat ook eenige ‘voorschriften en levensregelen’ voornamelijk voor zijn zoons, die den vader als een vroom, voorzichtig en bescheiden mensch doen kennen.

Dirk de V.v.O. huwde te Amsterdam 14 Sept. 1604 met Wijntje (Wendela) van Bronckhorst, geb. in 1586 of 87, overl. te Amsterdam en bij haar man op het hoogkoor der O.K. begraven 11 Febr. 1647, dochter van Vincent en van diens eerste vrouw Margaretha Haeck. Het echtpaar, dat, wonende op den Singel, 15 Aug. 1640 voor notaris Bruyningh testeerde, werd door Mierevelt geportretteerd. In 1879 waren deze schilderstukken op de Historische tentoonstelling te Amsterdam (zie

Catal. no. 356 en 357) en berustten toen bij de familie Waller. Zijn portret, geschilderd door B.v.d. Helst in 1642, bevindt zich bij den heer J.D., Waller te Amsterdam.

Een zoon Cornelis (3) gaat hiervóór; een andere, Dirk de V.v.O. overl. ongehuwd als baljuw en dijkgraaf van Amstelland. Van de dochters huwde Maria eerst met Johan Cuyck van Mierop, daarna met Mr. Johan van Someren; Elisabeth werd de vrouw van Laurens Buysero en Agatha huwde eerst met Roelof Bicker, daarna met Jacob Schimmelpenninck van der Oye.

Zie: Elias, *Vroedsch. van Amsterdam* I, 279, 280; *Stamb. der familie de Vl.v.O.*; *Alg. Ned. Familiebl.* XV, 13, 14, 15; *Amsterd. Jaarboekje* (1891) 120; *Wapenheraut* II, 184.

Regt

[Vlaming van Outshoorn, Dirk de (2)]

VLAMING VAN OUTSHOORN (Dirk de) (2), geb. in of omstr. 1620, te Beverwijk of te Amsterdam, overl. te Amsterdam 10 April 1681, zoon van Volckert en van Maritje Braems Pietersdr.

Hij trad in staatschen milit. dienst, komt voor als vaandrig en commissaris van de monstering onder de comp. van kapitein van Soutelande op het fort St. Andries. Na het sluiten van den vrede werd hij door den overste, don Ambrosio M .. zia (?), verzocht als kolonel van een regiment te voet dienst te nemen bij den Koning van Spanje, wat hij aanvaardde en waarvoor hem ook commissie of patent werd verleend. Hij wierf een regiment van 10 vendels voetknechten van nederlandsche nationaliteit, elk vendel van 300 man. Zijn aanstelling geschiedde volgens schrijven uit Brussel d.d. 29 Dec. 1648. In 1654 nam hij zijn ontslag en vertrok naar Amsterdam. Hij, vrijheer van Westerdijkshorn (bij Bedum), woonde in 1655 op de Leliegracht, in 1663 in de Hartenstraat, daarna op de Heerengracht bij de Leidschestraat. Met zijn gezin werd hij in 1674 getaxeerd op een vermogen van ƒ 183.000.

Hij werd commissaris van de monstering te Amsterdam, 1655, kapitein der burgerij te Amst. 1665, majoor in 1672, meesterknaap van Brederode, regent van het Leprozenhuis 1668, commissaris der stad Amst. 1676, schepen in 1681, gedeputeerde ter General. Rekenkamer 1677-79, commissaris van de Pilotage en Vuurbaken benoorden de Maas, ontvanger-generaal van de Vuurgelden in 1672 en commissaris van den achtsten penning te Amsterdam in 1680. In het rampjaar 1672 was hij met Tulp, Oyens, van der Waeyen, Berwouts en Geelvinck kapitein der amsterdamsche schutters, die Geertruidenberg, Heusden, Gorinchem en Brielle gingen bezetten.

Tweemaal is hij gehuwd geweest. Eerst te Haarlem in Juli 1655 met Cornelia de Jonge, weduwe van Arnoldus de Reeck, med. doct. in 's Gravenhage, en daarna van Samuel Colterman. Zij stierf in de kraam van een (jong overl.) zoon, Volckert Jacoby de V.v.O. Daarna is hij 2 Juli 1663 te Amst. hertrouwd met Geertruida Hooft, ged. rem. kerk 16 Oct. 1633, overl. 2 Febr. 1709; zij was sedert 1660 weduwe met 3 kinderen van Michiel Pancras en hertrouwde in Dec. 1682 met Mr. Jacob Rotgans en was de dochter van Jacob Willemsz. Hooft en van Maria Jonckheyn. Uit dit tweede huwelijk sproot slechts één dochter, Geertruid de V.v.O., die met Abraham Boddens huwde.

Zijn portret komt voor op een regentenstuk van

het Leprozenhuis te Amsterdam in het Rijksmuseum, geschilderd in 1674 door J. Ochtervelt.

Zie: Elias, *Vroedsch. v. Amsterd.* I, 230, 231; *Stamboek der familie de V.v.O.*; *Amst. Jaarboekje* 1898, 131; Valckenier, *Verward Europa*, II, 362; Bosscha, *Neerl. Held. te Land*[2]; Sylvius, *Vervolg op Aitzema*, 217.

Regt

[Vlaming van Outshoorn, Pieter de]

VLAMING VAN OUTSHOORN (Pieter de), gezegd de jonge (in tegenstelling van P. den oude, zijn broeder, die te St. Omer woonde), geb. te Amsterdam 9 Sept. 1563, overl. aldaar 10 Aug. 1628, zoon van Dirk en van Aeff Pieter Fopsdr.

Hij was koopman te Amsterdam op den Nieuwendijk bij den Dam in het huis 'Den Vergulden Bril' (dat hij kocht in Juni 1594 en dat later aan den Dam zelf kwam te staan). Hij werd commissaris in 1601, raad in 1596, kerkmeester der Oude kerk in 1597, regent van het rasphuis 1599, schepen 1605, 13, 16, overman van den Handboogsdoelen 1607, burgemeester 1621, 23, 26 en 28 en kolonel der burgerij in 1620-24.

Hij moet in dien tijd onzer ongelukkige, deels staatkundige, deels kerkelijke burgertwisten een man van gematigde denkwijze geweest zijn. Althans, er wordt van hem vermeld, dat, toen Rem Bisschop Robertsz., een bekend voorstander der remonstrantsche gevoelens, na zijn vlucht uit de stad derwaarts teruggekeerd was, burgemeester de V.v.O. niet schroomde met hem te verkeeren en zelfs zich, in zijn gezelschap wandelend, op de meest bezochte plaatsen te laten zien.

Hij huwde 5 April 1592 te Amsterdam met Aefge (Eva) de Wael, geb. te Amst. 22 April 1563, overl. ald. 30 April 1638, dochter van Wigbout Jansz., in 1580 te Amst. in de regeering, en van Elisabeth (Lijsbeth) Benningh Jansdr. Het echtpaar testeerde mutueel voor den notaris van Banchem, 14 April 1617. Van hun kinderen huwde Eva met Willem Muilman; Margaretha met Dr. Nicolaas Tulp; Catharina met Sacharias Rothé, terwijl Reynier als kapitein der V.O.C. in dienst was.

Zie: Elias, *Vroedsch. v. Amst.* I, 223; *Woordenb. der Zamenleving*; *Mbl. Nederl. Leeuw* XXXIII, 110; *Wapenheraut* II, 263; Bontemantel II, 488.

Regt

[Vliegher, Lubbertus de]

VLIEGHER (Lubbertus de) was pastoor der Sint-Maria Magdalenakerk te Goes omstreeks 1429-46. In 1429 had hij een overeenkomst gesloten met het stadsbestuur over het onderhoud en inkomen zijner twee kapelaans. Hij betaalde voor de waarneming der parochie, 1440/41, en voor afwezigheid, 1445/46, de verschuldigde rechten aan den officiaal van den domproost te Utrecht.

11 Mei 1443 werd het dagelijks zingen der zeven getijden door D. Lubbertus de Vliegher in de St. Maria-Magdalenakerk ingevoerd. Dit besluit van den pastoor werd op verzoek van het stadsbestuur door hertog Philips 12 Juni van hetzelfde jaar bevestigd. 1452 had de parochie Goes een anderen herder in de plaats van Lubbertus de Vliegher, die waarschijnlijk overleden was.

Zie: *Historia episc. Middelb*, 71; Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, Z. Bevel. 32.

Fruytier

[Vlies, Bernhard van der]

VLIES (Bernhard van der), geb. te Nieuwpoort (Zuid-Holland) 8 Apr. 1770, overl. te Odessa (Rusland) 28 Mrt. 1846, was de zoon van Willem van der Vlies, die omstreeks 1785 op uitnoodiging van Katharina II naar Rusland vertrok en daar als vesting- en waterbouwkundige werkzaam was, en Adriana Dompeling. De

vader bracht het tot kolonel en overleed 16 Mrt. 1796 te Kimburn tegenover Ostsjakof aan den mond van den Dniester. De zoon ging als zijn vader in russischen dienst en beoefende dezelfde vakken.

In 1791 was de stad Khadji-Bey met haren omtrek door de generaals van Katharina op de Turken veroverd. In 1793 werd het gewenscht geacht, daar die stad tot een oorlogshaven gemaakt zou worden, den turkschen naam te veranderen en naar een oude grieksche nederzetting werd de naam Odessa gekozen. De oorlogshaven kwam van 1793 tot 1803 onder admiraal Ribas tot stand. In laatstgenoemd jaar werd een fransch uitgewekene, Armand du Plessis, hertog van Richelieu, door Alexander I tot gouverneur van Odessa en eenige jaren later benoemd tot gouverneur van hetgeen toen Nieuw-Rusland heette. Deze energieke man heeft gedurende een 12-jarig bestuur de welvaart van deze streek en in het bijzonder van Odessa in hooge mate bevorderd, zoodat het bij zijn vertrek (toen hij in Frankrijk minister werd) reeds 25000 zielen telde. Hij heeft Odessa tot het middelpunt van den handel in de Zwarte Zee gemaakt en onder hem is van der Vlies werkzaam geweest bij den aanleg van havens, kaaimuren, loodsen en hetgeen verder bij een koopstad te pas komt. Ook onder Richelieu's opvolgers is dit werk voortgezet, en hij heeft zich daarbij zoo verdienstelijk gemaakt, dat hij het tot generaal heeft gebracht.

Hij huwde Regina van 't Hoff, en na haar overlijden Christina van Kers. Hij had 4 zonen en 3 dochters en had het ongeluk, in zijn twee laatste levensjaren 2 zonen en 2 dochters te verliezen. Eén der zonen overleed te Sebastopol, de 3 andere kinderen te Odessa.

Ramaer

[Vliete, Walter van den]

VLIETE (Walter van den), regulier-kanunnik van St. Augustinus in de priorij te Corsendonck, geb. te Réthy, overleed 24 Juni 1483. Hij was een geleerd man en ijverig kloosterling, die onvermoeid was in het schrijven van boeken voor zijn klooster. Hij wordt gehouden voor den opsteller van: *Epistola contra proprietates religiosorum*. Hij bestuurde de nonnen van het klooster Facons te Antwerpen en van Emmaus te Hildernisse bij Bergen op Zoom.

Zie: I. Welvaerts, *Gesch. van Corsendonck* I, 237, II, 28; *Nécrologe de Corsendonck* in *Annales acad. royale d'archéol. de Belg.* (Anvers 1901), 5 série III, 321.

Fruytier

[Vlimmerius, Joannes]

VLIMMERIUS (Joannes), of Vlimmere, geb. te Leuven begin 16e eeuw, aldaar overl. 3 Febr. 1597, was regulier-kanunnik van de orde van den H. Augustinus in het klooster Sint Martensdal in zijn geboortestad. Hij was werkzaam als procurator van zijn klooster, dat hij ook bestuurde als prior 1559-1562. Dan werd hij gekozen tot rector of pater van de Oude Nonnen te Amsterdam, klooster eigenlijk genaamd Mariaveld, kanunnikessen zijner orde. Hij komt voor in de schepenbrieven der stad als pater en confessor der Oude Nonnen 6 Oct. 1565 en 23 Jan. 1571 (*Bijdragen bisdom Haarlem* XXXIII (1911), 158, 168, 187). In de lijst der priors van St. Maartensdal (*Analectes hist. eccl. Belg.* XII (1875), 446) staat zijn dood vermeld op 3 Febr. 1597, zooals op zijn grafschrift staat. In de lijst der geprofeste kanunniken (t.a.p. 454) wordt zijn dood gesteld op 3 Febr. 1612, doch in het necroloog van het klooster (*Analectes* XIII, 74) op 1597. In 1586 bij de vereeniging van het klooster

Maria Troon met St. Martensdal te Leuven, was Vlimmerius aldaar huisbezorger, procurator. De kroniek van het klooster prijst hem als: ‘vir doctus, prudens et religiosus, scriptis editis clarus, nulli secundus’. Terloops wordt

Vlimmerius even vermeld in A q u o y , *Klooster te Windesheim* II, 208, III, 153, 194.
S w e e r t i u s , *Athenae Belg.* (Antv. 1628), 482-483 geeft de titels van de werken van Vlimmerius en zijn grafschrift, een latijnsch vers, met het verkeerde jaartal, wat meer gebeurt bij Sweertius, 3 Febr. 1517. F o p p e n s , *Bibl. Belg.* II, 747 geeft juist hetzelfde behalve enkele woorden en den datum van het grafschrift, 1597. S a n d e r u s , *Chorographia sacra Brab.* II, 125, 127 geeft ook den verkeerden datum op van zijn dood, 1612. De volgende werken van Vlimmerius worden vermeld: *S. Augustini Sermones de diversis* (Lov. typ. Wellai 1564); *Fulgentii opera librorum multorum accessione auctiora et emendatiora* (Antverp typ. Plantini) 8°; *Collectio octo sanctorum authorum de veritate Corporis et Sanguinis Domini in Eucharistia* (Lov. 1561 apud Hieron. Wellaeum).

Vlimmerius werkte ook aan de verbeterde uitgave der *Opera St. Augustini*, waarvan het tiende deel het licht zag te Antwerpen bij Plantijn 1576.

In handschrift liet hij vele levens van heiligen na, die hij in Holland in de verschillende bibliotheken bijeen verzameld had.

Fruytier

[Vlissingen, Paul van]

VLISSINGEN (Paul v a n), geb. te Amsterdam 30 Apr. 1797, overl. te Heemstede 2 Apr. 1876, was een der jongste zonen van C. v a n V l i s s i n g e n , koopman aldaar, die een der slachtoffers van den franschen tijd was en ten slotte een accoord aan zijn schuldeischers moest aanbieden.

In 1819 was hij assistent-boekhouder aan het Departement van Oorlog te 's Gravenhage. Op 3 Apr. van dat jaar werd hij benoemd tot adjunct-inspecteur der 2e klasse bij de administratie der oost-indische troepen, met rang van eersten luitenant. Op Java aangekomen, werd hij als élève voor indische talen aangewezen, en bij besluit van den gouverneur-generaal van 19 Mrt. 1821 werd hij benoemd tot tweeden assistent-resident van Soerakarta, met de opdracht om studie te maken van taal, zeden en gewoonten der Javanen. Hij vond, in die betrekking arbeidende, een eenvoudig stelsel voor het javaansche schrift uit. Door boven- en onderteekens bracht hij het aantal lettertypes, dat tot dien tijd 14600 bedroeg, tot 325 terug. De stempels voor een door hem samengesteld woordenboek der javaansche taal werden vervaardigd bij de firma Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem.

In 1823 keerde hij naar het moederland terug en richtte hij met zijn broeder F. v a n V l i s s i n g e n een wijnzaak op. Deze werkkring beviel hen niet en zij zonden 19 Febr. 1825 een adres aan koning Willem I, waarin zij mededeelden, aangewezen te zijn als directeuren eener door van de Vijver opgerichte maatschappij tot exploitatie van een stoombootdienst Amsterdam - Harlingen; zij verzochten vergunning om ook diensten op Zaandam, den Helder, Zwolle en eenige IJselsteden te exploiteeren. Verder stelden zij zich in verbinding met D.B. Lindermooy, die een concessie bezat voor een stoombootdienst van Amsterdam naar den Helder. Met hem richtten zij de Amsterdamsche Stoombootmaatschappij (algemeen genoemd de A.S.M.) op, die ook stoombooten op Londen en op Hamburg in de vaart zou brengen. Zij had een kapitaal van ƒ 300.000, hetwelk nog in 1825 tot ƒ 500.000 uitgebreid werd. In de uitbreiding teekende de Koning voor ƒ 25.000. Op 18 Mei 1825 verkreeg de maatschappij vergunning van de stad Amsterdam tot het oprichten van de noodige gebouwen en aanlegplaatsen. De maatschappij bestelde bij den scheepsbouwer van Swieten te Amsterdam twee groote en twee kleine raderbooten. Voor den dienst op Harlingen was reeds vroeger door van Vlissingen de Harlinger

Stoombootreederij opgericht, waarvan hij ook directeur was, en voor haar een stoomboot, genaamd Prins Frederik, op stapel gezet. De machines werden vervaardigd bij de firma Dixon te Couvin in de provincie Namen. Daar de amsterdamsche haven niet voor eenigszins diepgaande schepen te bereiken was (met den aanleg van het Ooster- en het Westerdok is eerst in 1829 aangevangen), moesten de booten vrij ver van den kant liggen, hetwelk vele moeilijkheden met zich bracht. Voor de reizen naar Hamburg werd een engelsche stoomboot, de Monarch, voor ruim ƒ 75.000 aangekocht; zij werd verdoopt in Onderneming. Nu bleek evenwel het kapitaal der maatschappij onvoldoende, hoewel behalve de laatstgenoemde stoomboot nog slechts de twee kleine, de Mercurius en de IJssel, in de vaart waren. Daar ook de scheepsbouwer van Swieten in geldelijke moeilijkheden geraakt was, werd 11 Nov. 1825 besloten dat aan de maatschappij van Rijkswege een voorschot van ƒ 150.000 verleend zou worden tegen 3% rente. In Nov. 1826 kwamen twee groote bij van Swieten in aanbouw zijnde booten, de Willem I, groot 600 ton en de Beurs van Amsterdam, groot 525 ton, gereed. In dit jaar schijnt F. van Vlissingen uit de zaken van zijn broeder gegaan te zijn. In 1827 richtte van Vlissingen op een gunstig gelegen perceel, dat hij voor ƒ 8000 van het Rijk kocht, hetwelk vroeger aan de Oost-Indische Compagnie behoord had, en waar een scheepswerf, Vredenhoff geheeten, bestond, een fabriek op tot herstelling van schepen. Van deze fabriek werd 11 Nov. 1828 een commanditaire vennootschap, genaamd Paul van Vlissingen en Dudok van Heel, gemaakt.

Op 3 Maart 1829 nam Lindermooy zijn ontslag als directeur der Stoomvaartmaatschappij. Sedert was van Vlissingen de eenige directeur. Kort daarna werd door hem weder bij de regeering om hulp aangeklopt, en in Nov. 1829 werd opnieuw van Rijkswege ƒ 200.000 verstrekt, waarvan de helft als aandeelen, de helft als obligatiën der maatschappij. Tevens werd Mr. P.J. van Naamen van Scherpenzeel te Amsterdam benoemd tot Rijkscommissaris der maatschappij.

Langzamerhand werden de beide groote ondernemingen uitgebreid. Van Naamen, die aanvankelijk vol wantrouwen tegenover de stoomvaartmaatschappij stond, ging op den duur geheel met van Vlissingen's denkbeelden mede. Reeds in 1828 was getracht, haar sterker te maken door een overeenkomst met een engelsche maatschappij. De A.S.M. zond de waren, voor het verre oosten bestemd, naar Hamburg, die reederij zou die naar Lübeck vervoeren. Een lübecksch koopman, N.H. Müller, stelde aan van Vlissingen voor, een stoomvaartlijn tusschen die stad en St. Petersburg in te richten. Nadat hij ter plaatse geweest was en na vele onderhandelingen, verkreeg hij in 1830 vergunning voor deze lijn van de verschillende regeeringen, en werd de Beurs van Amsterdam naar de Oostzee gezonden, waar zulke goede uitkomsten bereikt werden, dat een concurreerend schip de vaart in den zomer van dat jaar staakte.

Bij het uitbreken van den belgischen opstand werden alle schepen der maatschappij huiswaarts geroepen en moesten zij als transportschepen militairen dienst verrichten. Daar zij hiervoor van het Rijk een behoorlijke huur kon bedingen, was deze verandering van bestemming niet nadeelig voor haar. Zelfs keerde zij over 1830 voor het eerst een dividend uit; dit was 2½% groot.

Toen in het laatst van 1830 met België een wapenstilstand gesloten was, ging de maatschappij weder

stoombooten naar het buitenland zenden. De Beurs van Amsterdam werd van Rotterdam op Duinkerken in de vaart gebracht, en dit bleek tijdelijk een zeer voordeelige lijn. De Onderneming werd naar den russischen minister van Financiën Cancrin herdoopt en voer in de Golf van Riga als sleepboot; deze boot voer met verlies en werd in 1832 uit de vaart genomen. Niettegenstaande de Beurs van Amsterdam in den mond der Schelde gestrand was (echter werd zij, nadat de lading ontscheept was, van het strand afgebracht en gekalfaterd) en het door Engeland en Frankrijk op ons land gelegd embargo veel kwaad had gedaan, werd over 1833 toch, evenals over eenige volgende jaren, 2½% dividend uitgekeerd. Deze uitkeeringen geschiedden van het kapitaal, er was bijna doorgaand verlies. Zeer harde waarheden werden van Vlissingen in het Handelsblad toegevoegd door G.M. Het bleek, dat de schrijver G.M. Roentgen (IV, kol. 1160) was. Ook de administrateur van het fonds der nationale nijverheid, J.T. Netscher (V, kol. 363), was in geenen deele met het beheer van van Vlissingen ingenomen. Maar de steun van van Naamen en de inrichting der statuten, die hem een groote macht gaven, beletten alle ingrijpen. De Prins Frederik werd door de Harlinger Stoombootreederij aan de A.S.M. voor een groote som verkocht, een handelwijze die zeker niet door den beugel kon bij twee maatschappijen, die eenzelfden directeur hadden.

In 1848 werd het eerste ijzeren stoomschip, de Stoomvaart, in de vaart gebracht. Ook op Engeland werden vaarten geopend nadat aldaar de vrijhandel gezegevierd en in 1849 Cromwell's acte van navigatie ingetrokken was; eerst een op Hull, daarna een op Londen. Die op Londen was van de reeds in 1839 door van Vlissingen opgerichte Stoomschroefschoonerreederij. Nadat in 1846 het fonds der nationale nijverheid was opgeheven en van Vlissingen daardoor van den (intusschen geenszins onbillijken) tegenstand van Netscher verlost was, kocht de A.S.M. op 18 Dec. 1854 de ƒ 300.000 aandeelen, die de Staat in haar bezat, op voor ƒ 120.000. Hierdoor was geen regeeringscommissaris meer noodig. In 1848 had van Naamen zijn ontslag als zoodanig genomen en was hij opgevolgd door jhr. Mr. J. van Iddekinge, die volstrekt niet met van Vlissingen's gestie ingenomen was.

Een groote grief van dezen commissaris was, dat de schepen niet verzekerd waren. Een zeer groote maatschappij als de Cunard-lijn heeft het recht hare schepen als het ware bij zichzelf te assureeren, maar een ramp als die van de Onderneming in 1832, waarbij alles nog bijzonder gunstig afliep (o.a. was het een geluk, dat het schip niet op de belgische kust strandde), was reeds voor de betrekkelijk kleine maatschappij een groote schadepost. Wat ware er dan gebeurd als eens een der groote schepen vergaan was?

Nadat de A.S.M. van het toezicht van van Iddekinge bevrijd was, breidde zij zich sterk uit. Er kwamen diensten op St. Petersburg, op Stettin en op Hamburg bij, de laatste van een door C.W.J. Ramann (kol. 1033) opgerichte maatschappij overgenomen. De Stoomschroefschoonerreederij had diensten op Stockholm en Hull. Maar dit is eerder een gevolg van het groote voordeel, dat de maatschappij had door den aankoop der Rijksaandeelen. De gunstige jaren waren spoedig voorbij. In 1857 kondigde van Vlissingen in het Algemeen Handelsblad aan, dat hij diensten op Genua, Livorno, Napels en Constantinopel zou openen. Dit was naar het schijnt een manoeuvre tegen een concurrent. Maar de zaak zelve ging zoozeer achteruit, dat op 28 Juni 1860 besloten werd, het kapi-

taal tot de helft terug te brengen. Daarentegen ging het de Koninklijke fabriek van Paul van Vlissingen en Dudok van Heel tamelijk goed; zij deelde dividenden tot 8% toe uit. Een groote teleurstelling was het voor deze firma, dat in 1863 het inrichten van stoomvaartdiensten tusschen de belangrijkste havens van Nederlandsch Oost-Indië (Padang, Batavia, Semarang, Soerabaia, Makassar, Amboina, Ternate en Menado), waarbij van regeeringswege een renteloos voorschot van een millioen verleend werd, aan een engelschen reeder gegund werd. Deze vroeg ƒ 6.97, van Vlissingen's firma ƒ 6.98 per bevaren geografische mijl, het jaarlijksch verschil voor het Rijk was ƒ 420. Door de kortzichtigheid van het ministerie-Thorbecke-Fransen van de Putte is het vervoer in den oost-indischen archipel meer dan 20 jaren in engelsche handen geweest. Welke gevolgen dit gehad heeft, is uitvoerig te lezen in het beneden aan te halen werk van de Boer, 2e deel, 1e stuk, blz. 92 en vlgg.

In 1853 was van Vlissingen's schoonzoon C. Gilhuys tot mededirecteur der A.S.M., eenige jaren later zijn zoon Paul C. van Vlissingen tot directeur der Koninklijke fabriek gekozen. Deze was, als van zijn jeugd af in fabriekszaken doorkneed, beter op de hoogte van de details, maar dikwijls was er tusschen vader en zoon over de gestie der fabriek heftig geschil. Dit ging zoover, dat de A.S.M. voor herstel harer schepen een afzonderlijke werf oprichtte.

Onder den zoon ging de fabriek geregeld achteruit. Had zij in 1857 nog 1600 werklieden, in 1862 was dit getal tot 850 à 900 geslonken. Toch had zij nog lang een gunstigen naam. Na 1862 leverde zij o.a. twee vaartuigen aan den Khedive van Egypte, sluisdeuren voor de Nijlwerken, en de ijzerconstructie voor het paleis voor volksvlijt te Amsterdam. In 1871 werden de betalingen gestaakt. P.C. van Vlissingen werd kort daarna door den gemeenteraad van Amsterdam benoemd tot conservator van het gemeentelijk museum van schilderijen en oudheden en overleed 6 Febr. 1906, 76 jaar oud. De fabriek kwam onder de directie van J.M. van der Made, onder wien zij nog een tijd doormaakte van bloei, maar daarna ging zij weder achteruit en ook zijn opvolger in 1884 F.W. Hudig (VI, kol. 817) gelukte het niet, haar den ouden bloei weder te geven. Het waren vooral de groote obligatieleeningen, gesloten 1872 tot 1880, waaronder zij gebukt ging. In 1891 werd op haar terreinen de nederlandsche fabriek van werktuigen en spoorwegmateriaal gevestigd. Zij is vooral door den steun der beide groote nederlandsche spoorwegmaatschappijen groot geworden en heeft later te Zuilen bij Utrecht een groot etablissement gesticht. Ook de A.S.M. ging langzaam achteruit. In Maart 1877 werd hetgeen nog van haar vloot over was, waaronder 4 stoomschepen, door de firma P.A. van Es en Co. te Rotterdam gekocht. In 1868 had van Vlissingen zich geheel aan de zaken onttrokken en ging hij te Heemstede wonen, eerst op de buitenplaats Soeka Brendi, later op Manpadshoek.

Dat zijn beide voornaamste ondernemingen een zoo treurig einde genomen hebben, lag vooral daaraan, dat hij, hoe intelligent ook, niet in het vak van scheepvaart en scheepsbouw was opgeleid, maar ook daarin, dat het in zijn tijd zoo moeilijk, ja dikwijls onmogelijk was, goede machinisten te bekomen. Men was gedwongen, wilde men de booten niet stil laten liggen, allerlei volk aan te nemen, van wie velen slechts enkele jaren als stoker gediend hadden en meenden, daardoor genoeg op de hoogte te zijn om de machines te

drijven. Verder is van Vlissingen te laat begonnen, ijzeren schepen te bouwen en heeft hij te laat ingezien, dat zij meer paardekrachten moesten hebben, daar zij dan sneller zouden hebben geloopen, meer reizen hadden kunnen doen en dus de concurrentie beter hadden kunnen volhouden.

Op 10 Juli 1856 werd van Vlissingen door den minister van Binnenlandsche Zaken, Dr. G. Simons (V, kol. 742), benoemd tot lid eener commissie, belast met een onderzoek naar de gevolgen, die de aanleg van het Suezkanaal voor den nederlandschen handel zou hebben. In het verslag, dat in 1859 te 's Gravenhage is uitgegeven, voorzag zij van dezen aanleg voor- en nadeelige gevolgen. In het bijzonder vreesde zij, dat de markt der indische producten zich naar de havens der Middellandsche Zee zou verplaatsen, doch zij noemde allerlei middelen op om dit gevaar tegen te gaan.

Van Vlissingen was een overtuigd protectionist. Zijn pogingen om zijn zaken door protectie van Rijkswege gesteund te krijgen, zijn afgestuit op het feit, dat de liberale partij, die vrijhandel in haar wapen voerde, na 1848 meestal de regeering in handen had en dat, toen het land sedert 1874 meestal in andere richting geregeerd werd, ook de conservatieven en anti-revolutionnairen althans in de practijk den vrijhandel aanvaard hebben.

Het optreden van van Vlissingen is, moge het dan slecht met zijn zaken zijn afgeloopen, een zegen voor de stad zijner inwoning geweest. Dat hij aan de amsterdamsche groote kooplieden zooveel vertrouwen wist in te boezemen, dat zij telkens weder bereid waren in zijn ondernemingen groote kapitalen te steken, pleit voor hem.

Hij schreef: *Die Amsterdam- Hamburg- Dampfschiff- Gesellschaft*, voordracht, gehouden 19 Febr. 1858 (Amst. 1858), een heftig stuk tegen C.W.J. Ramann, die eene concurreerende maatschappij van dien naam had opgericht. De strijd werd nog in hetzelfde jaar beslecht door overneming der booten van die maatschappij door de A.S.M.

Zijn portret is gelithografeerd door een onbekend kunstenaar.

Zie omtrent hem: M.G. de Boer, *Geschiedenis der Amsterdamsche scheepvaart* I (Amst. 1921). Daarin komt een portret van hem voor.

Ramaer

[Vlissingen, Pieter Fentener van]

VLISSINGEN (Pieter Fentener van), geb. te Amsterdam 12 Maart 1826, overl. te Helmond 27 Jan. 1868, zoon van Pieter en van Maria Cornelia Beeke, ging 7 Juni 1854 met Fredrik Jacob Matthijsen een vennootschap aan onder de firma ‘P.F. van Vlissingen & Co.’ tot het drukken en verven van lijnwaden en werd daardoor de grondlegger van een van Helmonds grootste industrieën. Hij was gehuwd met Gerardina Catholina Julia Ramaer, (geb. te Helmond 9 Febr. 1825 en aldaar overleden 8 Mei 1874, dochter van Willem Antony en van Anna Dina Maria Scholten).

Uit dit huwelijk werden één zoon en zeven dochters geboren.

Zie: J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 226-227.

Heeren

[Voet, Aldegonda]

VOET (Aldegonda), geb. te Helmond 16 Maart 1666; dochter van Goyart Voet en van Helena Herincx, trad in 1685 te Leuven in het klooster der Annunciaten

en werd omstreeks 1700, nadat zij een paar jaar vicares geweest was, tot moeder gekozen. Bij gelegenheid van haar vijftigjarig jubileum, 28 Aug. 1735, werd er een lofdicht voor haar en haar religieuze bloedverwanten gemaakt, getiteld: *De Wegh der Wijsheidt bewandeld door de godtvruchtige religieuse Sr. Aldegonda*

Voel, gewesene eerweirdige Moeder Ancilla, twintich jaeren betoont, op haeren vijftighjarigen jubité in het vermaert klooster der Annunciaten binnen Loven (Gedr. te Leuven, in plano 1735). Haar zuster Helena, geb. te H. 19 Oct. 1655, was clarisse te Leuven en werd later abdis, zij overleed vóór 1735. Haar broeder Arnoldus, geb. te Helmond 14 Nov. 1663, was minderbroeder, leeraar in de godgeleerdheid en bestuurder van een klooster, de andere broer Peter, geb. 12 Mei 1674, was ook minderbroeder.

Geschilderde portretten van deze personen bevinden zich in het Gemeentemuseum te Helmond.

Zie: J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 227-228; *Taxandria* XX, 152-153.

Heeren

[Voet, Daniël]

VOET (Daniël), geb. te Heusden 1 Jan. 1630, overl. te Utrecht 29 Juli 1660, zoon van Gisbertus Voetius, huwde met Winanda Junius, was hoogleeraar in de wijsbegeerte te Utrecht. Hij was Daniël geheeten naar zijn grootvader van moederszijde, Daniël de Jageling. Als hoogleeraar was hij een beslist aanhanger van de oude, peripatetische school tegenover de nieuwe beginselen van Descartes en Regius.

Zie: A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* I (Leiden 1897), 372, II (1910), 200[3], 201, III (1914), 7, 176, 185 v., bijlagen blz. C, CI.

Knipscheer

[Voet, Dirk, Diedericus of Theodorus]

VOET (Dirk, Diedericus of Theodorus), oudere broeder van Gisbertus Voetius, was schoolmeester te Vlijmen, rector van de latijnsche school te Heusden (1618), huwde met Claerken Caleyt, werd predikant te Dussen (1622), emeritus 1634.

Zie: A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* I (Leiden 1897), 7[3], 13, 154, 358 v., III (1914), 192.

Knipscheer

[Voet, Nicolaas (1)]

VOET (Nicolaas) (1) Dirkz., grootvader van Gisbertus Voetius, burgemeester van Oudheusden, koos partij voor de hervorming en de zaak van den Prins. Hij stierf, volhardend in zijn overtuiging, in de gevangenis te 's Hertogenbosch, misschien wel door zijn spaansche bewakers vergiftigd. Zijn vrouw Cecilia van Caleyt was waarschijnlijk reeds overleden.

Zie: A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* I (Leiden 1897), 7, 8[1], 9.

Knipscheer

[Voet, Nicolaas (2)]

VOET (Nicolaas) (2), geb. te Utrecht 21 April 1635, overl. ald. 29 Jan. 1679, zoon van Gisbertus Voetius. Hij werd predikant te Meeuwen (25 Aug. 1657), te Heusden (1666) en te Utrecht (30 Sept. 1677).

Zie: A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* III (Leiden 1914), 187 v., bijlagen blz. XCIX-CI.

Knipscheer

[Voet, ridder Paulus]

VOET (ridder Paulus), vader van Gisbertus Voetius, zoon van Nicolaas (1) Dirkz. Voet (zie op dat art.), gesneuveld in 1597. Hij trouwde omstreeks 1581 met Maria de Jageling, dochter van Daniël de Jageling (vlg. op Daniël Voet). Hij behoorde tot de eersten die in de 'grensstreken' van Brabant (te Heusden) 'de religie en des Prinsen partije favoriseerden'. Omstreeks 1578 nam hij dienst bij de troepen van jonker Johan Bax, gouverneur te Heusden, maar na zijn huwelijk kon hij zich, mede door den plotselingen dood van zijn broeder Dirk Voet (oom van bovengenoemden Dirk en van Gijsbert V.) daartoe in de gelegenheid gekomen, als particulier te Heusden vestigen. De oorlog evenwel maakte hem weer arm. Hoewel zij gedwongen werden hun uiterlijken staat te verminderen, 'leden toch de hoogachting en welwillendheid jegens hen, zelfs van Heusdens aanzienlijkste burgers, in het geheel geen schade'. In 1592 schaarde hij zich weer bij de

militie, gecommandeerd door Heusdens gouverneur Floris van Brederode, heer van Kloetinge. Met deze 'Heusdensche militie' voegde hij zich omstreeks half Aug. 1597 bij de legermacht, die met Maurits en Willem Lodewijk tegen Rijnberk was opgetrokken. Zij veroverden weldra deze plaats, en ook Meurs en Grol, waarna 1 Oct. het beleg werd geslagen voor Bredevoort. Hier werd hij door 'grof geschut' gedood, waardoor zijn vrouw, die zeer zwak was, met vier kinderen als weduwe achterbleef. Het zoo zwaar getroffen gezin werd van vele zijden, ook van overheidswege geholpen. Ridder Paulus Voet 'liet tot Heusden en het gansche land daaromtrent een seer goede lof na, dewijl hij van zijn geslagte ende eerlijk compartement bij een ijdereen aangenaam en in goede respecte was'.

Zie: A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* I (Leiden 1897), 8-12, 21 v.

Knipscheer

[Voet van Winssen, Paul]

VOET VAN WINSSEN (Paul), gedoopt te Utrecht 4 Febr. 1651, zoon van Paulus Voet (zie dl. III, kol. 1329 v.) en Elisabeth van Winssen. Hij studeerde te gelijk met zijn broeder Johannes Voet (zie dl. III, kol 1328 v.) in Frankrijk, en werd burgemeester van Utrecht, secretaris van de Staten van Utrecht, de gedeputeerden en de ridderschap, en griffier van de leenen.

Hij trouwde 13 Juni 1675 met Engelberta van Brienen. Gisbertus Voetius droeg aan de beide genoemde broeders het tweede deel van zijn *Politica ecclesiastica* op.

Zijn portret, in 1703 geschilderd door M. de la Court, bevindt zich in het Hoogelandsche museum te Utrecht.

Zie: A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* III (Leiden 1914), 185, 189[1], 325-327.

Knipscheer

[Voetius, Gisbertus]

VOETIUS (Gisbertus), of Gijsbert Voet, geb. te Heusden 3 Maart 1589, overl. te Utrecht 1 Nov. 1676, zoon van ridder Paulus Voet (zie art.) en Maria de Jageling (dochter van Daniël de Jageling). Hij stamde uit een oud en aanzienlijk geslacht, dat ruim een eeuw te voren uit het Voots- of Voetshuis, later Kolvenburg geheeten (gelegen dicht bij de munstersche stad Bilderbeek), naar Brabant was verhuisd.

Zijn leven is uitvoerig, tot in de kleinst mogelijke bijzonderheden en met zeldzame getrouwheid beschreven door A.C. Duker, in drie deelen, van welke het eerste verscheen in 1897, het laatste in 1914, terwijl in 1915 de registers daarop verschenen (vlg. *Archief voor Kerkgesch.* XII (1916), blz. 354 v.). Het gebruik van het eerste register op blz. 114-119 maakt een overzicht van zijn leven zeer gemakkelijk.

Na den dood van zijn vader in 1597 werd Gijsbert Voet te Heusden voortgeholpen en studeerde hij als 'bursaal' voor Heusden in het Statencollegie te Leiden. Wij zijn in staat hem geheel te volgen, niet alleen in zijn propaedeutische studiën en zijn theologischen leergang van 1604 tot 1611, maar tot in de collegezalen en aan de bursalen-tafel, zelfs tot in zijn 'camerken', dagelijksche gewoonten, kleeding enz. Nadat Bertius te Leiden ernstig over het gedrag van Voetius had geklaagd, werd hij uit het Staten-collegie gebannen, en woonde hij het laatste anderhalf jaar bij particulieren. Ongetwijfeld 'speelde het te Leiden bestaande verschil op theologisch gebied eene groote rol bij de zoo weinig vriendelijke verhouding tusschen den regent

van het Staten-collegie en Voetius, wat inzonderheid openbaar werd nadat Gisbertus zijne godgeleerde studiën had aangevangen. Trouw volger van het rechtzinnig Calvinisme, tevens vurig bewonderaar van Gomarus' onverbiddelijk strenge en op dogmatisch gebied beslist overtuigde persoonlijkheid,

kon Heusdens gedenomineerde alumnus blijkbaar zijne tong niet voldoende in bedwang houden tegenover Bertius' 'vaste resolutie'. Voordat hij Leiden verliet is hij nog als privaatdocent in de logica opgetreden, wellicht ook in verband met zijn geldelijke omstandigheden. Met een zeer loffelijk getuigschrift van Gomarus kwam hij weer te Heusden. Zijn vurig verlangen, gericht op een buitenlandsche reis naar Heidelberg, Herborn, Bazel, Zürich, Genève, Saumur, Sedan, Londen, Oxford en Cambridge, werd door het stadsbestuur vrij koel ontvangen. Op aanbeveling van Gomarus werd hij benoemd tot predikant te Vlijmen en Engelen (toen classis Gorinchem), hij hield er zijn intrede 25 Sept. 1611.

Op 5 Mei 1612 trouwde hij met D e l i a n a v a n D i e s t . Zij hadden negen kinderen, van welken in 1634 vier vroeg gestorven waren.

Te Heusden werd Voetius predikant op 24 Mei 1617, 'ongeacht de tegenkanting van Grevius en diens partijgenooten'. Grevius' vijandige en dikwerf zeer onkerkelijke houding eindigde met zijn deportement. Hoewel Voetius tot in 1616 niet aanwezig was op de 'vergaderingen van correspondentie' der Contra-Remonstranten te Amsterdam (1614-1618; zie *Ned. Arch. voor Kerkgesch.* I (1902), 47-81), ontving hij toch vandaar den last, nauwkeurig onderzoek te doen naar den toestand van Hollands doleerenden. Tevens werd hem opgedragen met de predikanten, inzonderheid van Dordrecht en Geertruidenberg, te overleggen of het al dan niet geraden was nog langer met de Remonstranten kerkelijke gemeenschap te oefenen. Op 6 Maart 1617 was hij daar echter tegenwoordig, en ontving hij het verzoek om 12 Maart Rotterdams 'doleerende' gemeente in de schuur te willen bedienen. In zijn volle kracht was hij op de zuid-hollandsche synode te Delft (Oct.-Nov. 1618), die was beschreven tot 'preparatie' van de 'nationale' synode te Dordrecht. Vier predikanten en twee ouderlingen zond de classis daarheen en onder dezen ook Voetius. Pas 29 jaar oud, stond hij daar niet op den voorgrond al werden ook hem belangrijke aangelegenheden toevertrouwd. Hij leverde o.a. met anderen 'een corte waerachtighe ende pertinent historische verhalinge' van het begin en den voortgang der kerkelijke geschillen in Zuid-Holland tot voorlichting vooral van de vreemde theologen, te Dordrecht vergaderd. Hij heeft zich in elk geval aldaar genoegzaam weten te onderscheiden en ontving van staatswege ook een herinneringsmedaille in zilver. Gelijk te verwachten was trad hij ter Synode te Leiden van 23 Juli tot 17 Aug. 1619 geheel op als handhaver en verdediger van de contra-remonstrantsche beginselen en belangen, en ijverde hij voor de algeheele zuivering van kerk en staat in den synodalen zin.

Wij moeten ons verder beperken tot enkele bijzonderheden uit zijn levensloop. In 1629 werd Voetius veldprediker in het kamp van graaf Willem van Nassau voor 's Hertogenbosch. Na de verovering van deze stad (19 Sept. 1629 werd de eerste gereformeerde toespraak gehouden in de Sint-Janskerk) hielp Voetius met eenige ambtsbroeders aan de organisatie van de gereformeerde gemeente aldaar. Met de andere tijdelijke predikanten schreef hij 15 Mei 1630 tegen de Roomschen daar ter stede een 'Verdaginghe', eerst een 'blad in plano, publijckelijck gheaffigeert', in 1633 afzonderlijk uitgegeven als: *Verdaginghe van Gereformeerde vier predicanten van 's Hertogenbosch aen alle Catholijcke leeraers tot bewijs vande ware Christelijcke religie*. Nadat de kanunnik van Sint Pieter te Leuven, Guilielmus ab Angelis, en Cornelius Jansenius dit hadden beantwoord met een vlugschrift

Daechs-vaerdicheyt enz. (14 Juni 1630), volgde van gereformeerden kant (24 Juni 1630): *Naerder openinghe van de manifeste bij de vier predicanten binnen S'hertogenbossche den* 16 *Maij uytgegeven aen de geestelijckheyt aldaer* ....

Te Heusden teruggekeerd, streed Voetius herhaaldelijk tegen alle ‘neutrale’ Calvinisten met ‘momaengesichten en bullebacken van godtvreesentheydt’. Zijn arbeid vond waardeering in ruime mate; vele gemeenten hebben hem beroepen. Intusschen zette hij zijn wetenschappelijke studiën ijverig voort, en schreef hij tegen Jacobus Bursius *Lacrymae crocodili abstersae* (1627), en tegen Daniel Tilenus *Proeve van de cracht der godtsalicheyt* (1627) enz.

Op 12 Juni 1634 ontving Voetius de benoeming tot hoogleeraar in de theologie en in de hebreeuwsche en oostersche talen te Utrecht, welk ambt hij op 21 Aug. d.a.v. aanvaardde met: *De pietate cum scientia conjungenda*. Te Utrecht woonde Voetius in de ‘Poelenburch steege’. Bij de verandering van Utrechts ‘illustre’ in een ‘hooge’ school hield hij een predicatie over Luc. 2:46. Hij promoveerde tot ‘doctor theologiae’ op 13 Aug. 1636 onder Gomarus, en bracht daarna met zijn oudsten zoon P a u l u s eenige dagen in Engeland door. Als rector magnificus trok hij partij voor de oude peripatetische philosofie tegenover het verbreiden van de nieuwe beginselen van Descartes door Henricus Regius, buitengewoon hoogleeraar te Utrecht. Stellingen over het atheïsme vonnisten dezen franschen wijsgeer. Ook bestreed Voetius zijn ambtgenoot Coccejus te Leiden over het leerstuk van de rechtvaardiging. Zijn disputationes toonden zijn puriteinsche ‘precysheyt’ in zake het dansen, over het tooneel, het overmatig eten en drinken, de weelde in woning en huisraad, het optooien van hoofd en aangezicht, den woeker gedreven door lommerd- en tafelhouders, het gebruik van de geestelijke goederen, het patronaatschap, het hazardspel, het orgel bij den kerkzang en vele andere zaken. Het spreekt vanzelf, dat Voetius door zijn optreden velen tot zijn tegenstanders maakte op verschillend terrein. Buiten dit alles, en boven het uitgeven van zeer vele theologische werken (zie de volledige opgave daarvan in de genoemde ‘registers’ op Duker's werk, blz. 168-174) was Voetius predikant, hield hij onderscheidene catechisatiën, leidde hij consistoriale vergaderingen of was hij daarin tegenwoordig, nam hij zitting in verschillende commissies in opdracht van den kerkeraad, stelde hij remonstranties op, had hij tallooze vrienden, stond zijn huis voor velen open, enz. Veel is te verhalen over zijn verhouding tot Jean de Labadie, Anna Maria van Schurman, Jacobus Koelman, Martinus Schoock, Samuel Maresius, Lambert Velthuysen, Willem Teellinck, Abraham van de Velde en vele anderen.

Voor het laatst preekte Voetius in de Catharijnekerk op 23 Nov. 1673 en nam hij nog een rectoraat op zich tot 16 Maart 1676. Sedert 7 Oct. d.a.v. was hij gebonden aan zijn legerstede. Op 3 Nov. werd hij begraven in de Catharijnekerk. Andreas Essenius hield 4 Nov. op hem de ‘oratio funebris’, Cornelius Gentman op 5 Nov. de ‘lyck-predikatie’, Jodocus van Lodenstein e.a. schreven grafdichten over verschillende portretten van Voetius (zie in Duker's werk dl. I, bijlagen blz. IV, en dl. III, bijlagen blz. LXVII-L. Zie voorts het portret vóór de meergemelde ‘registers’ met onderschrift van A.M. van Schurman, en het ‘albumblad’ ingevuld door Voetius als blijk van toegenegenheid jegens Arnoldus Craft.

Zijn portret werd geschilderd door N. Maes,

bewaard in de universiteit te Utrecht, en hiernaar gegraveerd door J. Munnickhuizen, geteekend en gegraveerd door S.v. Lamsweerde, gegraveerd naar Frans Hals door J. Suyderhoef, voorts gegraveerd door S. Savry, J.J. Almeloveen, Reckleben, W. de Braeu, D. Veelwaard, A. Santvoort en een onbekend kunstenaar.

Zie: A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* (Leiden 1897-1915), drie deelen met registers; en de 'toevoegsels' van denzelfden schrijver in *Nederl. Archief voor Kerkgeschiedenis* XII (1915), afl. 2.

Knipscheer

[Vogels, Peregrinus]

VOGELS (Peregrinus), geb. te Roermond 1575, overl. aldaar 4 October 1649, was J.U.L., studeerde aan de hoogeschool te Leuven, werd aldaar 14 Juli 1607 tot licentiaat in de godgeleerdheid bevorderd; de theses, die hij bij deze gelegenheid verdedigde, droeg hij aan den magistraat zijner geboortestad op, waarvoor deze hem een geschenk van dertien Philipsdaalders aanbood. Na eenige jaren pastoor te Nederweert en landdeken van het district Weert geweest te zijn, verwierf hij in 1629-1634 een kanunnikaat bij het kapittel van O.L. Vrouw te Aken en werd er tevens aartspriester, eerste plebaan der stad en president van het synodaal gerecht, stichtte en doteerde 10 Augustus 1646 ten voordeele zijner bloedverwanten drie nieuwe kanunniksprebenden, waarvan hij de collatie levenslang aan zich hield. Het kapittel keurde deze stichting goed en Vogels trad nu zelf als kanunnik op. Twee der naaste en oudste leden zijner familie, de twee oudste domheeren en de twee oudste schepenen van Roermond, waren na hem met de vergeving der nieuwe prebenden belast. Ook bisschop Creusen gaf, bij brieven van den 31en Januari 1653, zijn goedkeuring aan deze stichting. In datzelfde jaar vinden wij dan ook reeds drie nieuwe kanunniken der stichting opgeteekend n.l. Conrardus Vogels, Antoon Vorsterman en Petrus Poeyn. In 1649 benoemde Paus Innocentius X, ingevolge den twist tusschen de familie Cox, hem 'jure devoluto' tot deken der domkerk en eenige weken later, in Februari, schonk Philips IV, koning van Spanje, hem den bisschoppelijken zetel van Roermond, die sedert tien jaren ledig stond. Jammer, mocht hij de tijding van zijn verheffing tot die hooge waardigheid niet beleven. Eer de brieven uit Rome terug kwamen, werd hij ziek. Den 3en Aug. 1647 maakte hij zijn testament; bij codicil van 1 Oct. 1649 en bij voorafgaande akten had hij ook verschillende familiebeurzen gesticht, o.a. drie studiebeurzen te Leuven. Zijn erfgenamen waren zijn broeder Conrardus, kanunnik der domkerk te Roermond, zijn zuster Anna Vogels, genaamd van Wachtendonck en de kinderen van haar dochter Margaretha van Wachtendonck en haar echtgenoot Petrus Clercx.

Als kanunnik te Aken komt Vogels in een overdracht d.d. 12 Febr. 1639 voor als voogd der kinderen van wijlen Gregorius Schisseler en Maria Engelen, zijn nicht (oomzegster) en den 21en October 1640 als peter van Anna Maria, dochter van Petrus Clercx en Margaretha van Wachtendonck.

Zie: *Maasgouw* (1879), 136, 176, (1883), 893 v.; Jos Habets, *De studiebeurzen in Nederlandsch Limburg*, 113-115; dez., *Geschiedenis van het bisdom Roermond* II, 492, III 51, 97-98, 636-637. Overdracht van Venlo d.d. 12 Febr. 1639 op het rijksarchief te Maastricht. Jan Verzijl, *Aanteekeningen over de familie Clercx te Venlo*.

Verzijl

[Volkach, Henricus de]

VOLKACH (Henricus d e), van de orde der Carmelieten, werd 20 Juni 1352 door Paus Clemens VI tot titulair-bisschop van Megara verheven en

door Petrus, kardinaal van Palestrina, gewijd. Brom denkt, dat hij wijbisschop was van den utrechtschen bisschop Jan van Arkel. Als zoodanig komt hij niet voor. In dien tijd was wel Cono of Cuno Ord. Cist., bisschop van Megara of Megariten, werkzaam in Utrecht (I, kol. 631). Henricus de Volkach, was wijbisschop van Regensburg. Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 348; II, 310.

Zie: Brom, *Archivalia in Italië* no. 14, 15.

Fruytier

[Voltelen, Ds. Arnoldus]

VOLTELEN (Ds. Arnoldus), geb. te Wanneperveen 28 Dec. 1630, overl. te Zwolle 26 Oct. 1688. Hij stamde uit een geslacht dat aan Nederland 15 predikanten heeft opgeleverd en was de oudste zoon van Ds. Salomon Voltelen (geb. te Ootmarsum 2 Febr. 1600, pred. te Wanneperveen 1625, te Vollenhove 1633, overl. ald. 21 Mei 1663, zoon van Henricus Voltelen, geb. omstr. 1549, schrijver van den landscommandeur van het Duitsche huis te Ootmarsum en Verwaltend Richter aldaar, overl. te Burg-Steinfurt 24 Oct. 1624) en Clasina Hendriksdr. Hij werd te Leiden als theol. stud. ingeschreven 26 Jan. 1650 (coll. alumnus) en verdedigde nog in hetzelfde jaar ten overstaan van den bekenden Jacobus Revius, den regent van het Collegium theologicum, de disputatie *De Transsubstantiatione* (I), in 1651 de disputatie *De cultu imaginum* (V). Na afloop zijner studie stond hij als predikant te Westzaandam (1653), te Gorinchem (1663) en te Zwolle (1669), in welke laatste stad hij emeritus werd in 1687. Hij testeerde er voor schepenen 12 Sept. 1687. Hij is de auteur geweest van: *Overijssels zeegenwensch aan zijne Hoogheid* en *Afscheid predicatie van Zaandam*. Zijn naam en die van zijn broeder Ds. Thomas Burchardus Voltelen (ged. Vollenhoven, 7 Maart 1640, stud. te Leiden 1662, pred. te Meeuwen 1667, te Zwolle 1670, overl. ald. 13 Juli 1678, wiens zoon Salomon, ged. Zwolle 24 Nov. 1672, stud. te Leiden 1692, later secretaris werd van St. Michielsgestel, overl. ald. 1748) komen voor onder een brief, dien van Hattum publiceert; zij verklaren daarin plechtig, dat Albert van Hemert, burgemeester van Zwolle, zich niet aan verraad heeft schuldig gemaakt (16-26 Juli 1672).

Arnoldus Voltelen huwde te Amsterdam 1654 Susanna Fockenberg, een dochter van den rijken amsterdamschen koopman Pieter Fockenberg Sr. en van Elizabeth Pietersdr., en hertrouwde te Mastenbroek 1674 Maria Curtois, weduwe van Jacob van Muyden, gerichtsschrijver van het Scholtambt van Zwolle. Vier van zijn zonen werden predikant: n.l. Salomon (geb. te Zaandam 15 Febr. 1659, stud. te Leiden 1676, pred. te Waspik en 's Greveldiun 1684, overl. ald. 20 Aug. 1697); Petrus (geb. te Zaandam 20 Oct. 1662, stud. te Deventer 1682, te Groningen 1682, pred. te Windesheim 1687, overl. ald. 3 Maart 1703); Arnoldus (geb. te Gorinchem 26 Juni 1666, stud. te Groningen 1684, beroepen als O.-I. pred., overl. op weg naar Batavia 25 Mei 1698); Cornelis (geb. te Gorinchem 23 Febr. 1668, stud. te Groningen 1688, beroepen als pred. in Suriname 1704, overl. te Paramaribo 26 Sept. 1706). Diens zoon Arnoldus, geb. te Zwolle 1693, gezworen klerk ter secretarie te Paramaribo, overl. ald. 1734, was de vader van Ds. Christiaan Benjamin Voltelen (zie onder diens zoon dl. V, kol. 1065).

Zie: *Bijdr. Gesch. Overijssel* I, 140 en 141 (waar hij onjuist Johannes V. wordt genoemd), VI, 357 en 366; *Contentieuse en Voluntaire Zaken Ootmarsum dd.* 13 Maart 1619 (Arch. Zwolle); Handschr. Borger in Univ. Biblioth. Amst.; *Alb. Ac.* Leiden etc.;

Analectorum Theologicorum Disputationes CCCXXI (Leiden 1653, zie Posthumus Meijes, *Joh. Revius* XVI); v. Hattum, *Geschied. Stad Zwolle* IV, 70, V, 128; Elias, *Vroedschap van Amsterdam* II, 859-860; *Mbl. Ned. Leeuw* (1921), 17; C.A.L. van Troostenburg de Bruijn, *Biogr. Woordenboek van O.-I. predikanten*, 460; *Navorscher* (1906), 68; Doopboek Vollenhoven; Bloys van Treslong Prins, *Geneal. merkw. heden Kerken Overijsel*, 244.
Wijnman

[Voltelen, Pieter]

VOLTELEN (Pieter), geb. te Amst. 6 Jan. 1729 als zoon van den commissionnair Albertus Voltelen Jr. (zoon van Albertus Sr., kruidenier te Amst., den jongsten zoon van Ds. Arnoldus V. die voorgaat) en van Agneta van Limburg. Hij was een zeer middelmatig dichter, wiens pennevruchten men ontmoet in bloemlezingen uit dien tijd, zooals in *Dichtkundige Cypressenbladen*.

De oudste zoon uit zijn huwelijk met Adriana van Haarst was Jan Arnoud Voltelen, ged. te Amsterdam Nieuwe kerk 1 Nov. 1752. Deze werd kapitein ter zee in dienst van de O.-I. Compagnie en stierf Oct. 1798 in het district Stellenbosch aan de Kaap als oud-equipagemeester.

Zie: v.d. Aa, *Nieuw Biogr. Woordenboek van Ned. dichters*, in voce; *Bijdragen Geschiedenis Overijsel* VI, 366; Villiers, *Kaapsche Geslachten* III, 521; Doop- en ondertrouwregister Amst. Archief.
Wijnman

[Voltelen, Salomon]

VOLTELEN (Salomon), geb. te Waspik omstr. 1690, als zoon van Ds. Salomon Voltelen, predikant te Waspik, en Clasina Voltelen. Hij was timmerman te Waalwijk, later te Amsterdam, waar hij 7 Juli 1724 poorter werd en 7 Sept. 1735 een huis kocht aan de St. Anthoniebreestraat. Hij werd als zendeling der Hernhutters naar zijn vroegere woonplaats Waalwijk uitgezonden om aldaar te prediken, doch staakte deze predicaties overeenkomstig de zachtmoedige principes zijner geloofsgenooten, nadat hem door den kerkeraad van Waalwijk was aangezegd ‘zig in 't toekomende, in die qualitijd als gemeen lidmaat der kerke van prediken te moeten onthouden binnen Waalwijk of Haagoort’ (1739). Omstreeks 1715 huwde hij Johanna van Dam; beiden leefden nog 7 Mei 1747.

Zie: *Taxandria* XI, 181 e.v.; Poorterboek en Reg. der Quijtscheldingen te Amst.
Wijnman

[Voochts, Christianus]

VOOCHTS (Christianus) of Vuchts, priester, geb. te 's Hertogenbosch, zoon van Christiaan en Maria Nemius Dirksdochter, zuster van Gasp. Nemius, bisschop van Antwerpen en aartsbisschop van Kamerijk, werd gedoopt in de St. Jan te 's Hertogenbosch en overleed 1655. Na zijn studiën aan de universiteit te Leuven voltooid te hebben werd hij 3 Dec. 1638 door den invloed van zijn oom, den bisschop, kanunnik van de O.L. Vr. kerk te Antwerpen. Daarop werd hij 1641 aartspriester van het bisdom, 8 Nov. 1650 aartsdiaken. 1652 bestuurde hij met zijn broer Theodorus en den vicaris-capitularis het bisdom, openstaande door de benoeming van zijn oom tot aartsbisschop van Kamerijk. Als president van het seminarie, 1649, werkte hij met verdienste. Datzelfde jaar was hij meester van het

broederschap der H. Besnijdenis. Hij ging over naar het bisdom Kamerijk, waar hij aartsdiaken werd. Volgens *Bijdr. Brab.* V, 574 zou hij in het jaar 1665 zijn gestorven.

Zie: Krüger, *Gesch. bisd. Breda* I, 94, 100, 134; *Taxandria* V (1898), 47; XXVI (1919), 285, 286; de Ram, *Synodicon Belg.* III, blz. XLVI.

Fruytier

[Voochts, Theodorus]

VOOCHTS (Theodorus), priester, broeder van den voorgaande, gedoopt te 's Hertogenbosch in

de St. Janskerk 24 Febr. of Aprii 1612 (*Tax.* XXVI (1919), 285, 286), overleed te Antwerpen 8 Oct. 1659. Hij studeerde aan de universiteit te Leuven, behaalde den graad van licentiaat in de godgeleerdheid en verkreeg den titel van proto-notarius apostolicus. 29 Nov. 1656. Gedurende eenige jaren was hij werkzaam als secretaris van zijn oom, den bisschop van Antwerpen Gaspard Nemius. Daarna werd hij poenitencier van het bisdom 1643 en volgde 10 Nov. 1650 zijn broeder op als aartspriester, volgens *Bijdr. Brab.* V, 574 op 10 Dec. 1652. Hij was een der vicarissen, aangesteld om het openstaande bisdom van Antwerpen te besturen.

Hij overleed te Antwerpen en werd in de kathedraal begraven bij zijn schoonzuster Maria Isabel Lacelots, vrouw van zijn broeder Arnold, schepen van Antwerpen, heer van Vormezeel. Een zerk met zijn familiewapen, bekroond met den hoed van notarius apost. en opschrift, bevond zich in de kathedraal. Zijn broeder Matheus, Jezuiët, geb. 1615, overleed te Brugge 6 Aug. 1686.

Zie: de Ram, *Synodicon Belg.* III, p. XLVI; Krüger, *Gesch. bisdom Breda* I, 100, 103; *Bijdragen Hert. Brabant* V, 547; *Verzameling grafen gedenkschr. van Antw.* (Antw. 1856) I, 79.

Fruytier

[Vooren, Judocus Franciscus van]

VOOREN (Judocus Franciscus van), van de orde der ongeschoeide karmelieten of discalsen, geb. te Oostwinkel bij Eecloo 1744, overleed als pastoor der nederduitsche karmelietenkerk te Leiden 27 Februari 1825. Pater van Vooren was bekend onder den kloosternaam Ludovicus a Conceptione. Volgens v. Bavegem was hij biechtvader en predikant in de St. Salvatorskerk te Brugge. Dit was hij waarschijnlijk na de opheffing der kloosters of sinds 1802-04. Ten onrechte meent v. Bavegem, dat hij eerst missionaris was te Leiden en daarna werkzaam te Brugge en dat hij in die stad overleed. Om zijn weigering van den eed van haat tegen het fransche koningschap, werd hij gevangen en 18 Nov. 1799 naar Rochefort gevoerd. Hij was in de karavaan n°. 14, die 3 Febr. 1799 ontscheepte op het verbanningsoord, het eiland Rhé, van waar hij overgebracht werd naar Oléron. Zijn ballingschap eindigde 21 Febr. 1800. 1804-1808 komt hij voor als ingeschreven student aan de hoogeschool te Leiden, een gebruik der leidsche priesters. Hij staat geboekt als afkomstig van Adegem en wonende bij den heer Planquard op het Utrechtsche Veer, zijn pastoor en medebroeder, overl. te Leiden 9 Mei 1809, dien hij opvolgde. Hij bestuurde de karmelietenstatie te Leiden tot zijn dood en werd in Oegstgeest begraven oud 81 jaar, 54 geprofest en 52 jaar priester.

Zie: *Précis historiques* (1857), 291; van Bavegem, *Martelaarsboek der Belgische geestelijkheid* IV (1873), 98; *Bijdr. Bisdom Haarlem* III, 195; XXIII, 432.

Fruytier

[Vos, Gijsbertus]

VOS (Gijsbertus), priester, deed 1489 afstand van zijn aanspraak op het pastoraat van Nieuw-Vlissingen, omdat de parochie aan de abdij van Middelburg was geïncorporeerd, en een overeenkomst met den heer van Veere, Philips, den collator, was gesloten.

Een Gijsbertus Vos komt voor onder de kanunniken van Veere; hij was 1508 onderdeken, leefde nog in 1517, toen hij ten eeuwigen dage twee kaarsen vermaakte

om Donderdags in het lof van het H. Sacrament te branden. De kanunnik Gijsbrecht, die 1534 voorkomt, kan nog dezelfde zijn.

17 Juni 1508 werd te Utrecht of Wijk gewijd magister Gijsbertus Petri Vos. Hij kan ook de veersche kanunnik geweest zijn, doch moeilijk de benoemde pastoor van Nieuw- Vlissingen.

Zie: *Archief Zeeland* (1910), 216; *Archief Aartsb. Utrecht* XXIII, 419; *Bijdragen bisdom Haarlem* XXV, 431, 437.
Fruytier

[Vos, Joannes]

VOS (Joannes), kartuizer, overl. 15 Febr. 1462. Aanvankelijk behoorde hij tot de orde der duitsche ridders, waar hij aan het hoofd stond eener commendarij en ook schaffenaer is geweest in het utrechtsche huis. Verlangend naar een leven van contemplatie en versterving trad hij in het kartuizerklooster Nieuwlicht, buiten Utrecht, en werd aldaar geprofest in de orde van den H. Bruno. Eenigen tijd was hij procurator van dit huis. Vervolgens stond hij als prior aan het hoofd van het kartuizerklooster Genadendal buiten Brugge. In 1445 wordt hij reeds als zoodanig vermeld. In 1450 werd hij prior van Nieuwlicht, en wel de 14de van dit huis, als opvolger van Hendrik van Heeswijk (VI, kol. 744). Hij bestuurde het klooster met beleid en lof, totdat men hem op zijn dringend verzoek wegens ouderdom en ziekte in 1458 van dit ambt had ontheven. Onder zijn bestuur bloeide in Nieuwlicht de beoefening der schrijf- en miniatuurkunst. Zijn graf bevond zich aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand. Nicolaas Gerardsz. van Haarlem volgde hem op als prior.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* I (Monstrolii 1890), 194; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 155, 239, 355; *Cartae Capituli generalis* 1450, 1458, 1462 (ms. Certosa del Galluzzo, Florence).
Scholtens

[Vosmaer, Jacques Nicolaas]

VOSMAER (Jacques Nicolaas) werd den 16. Maart 1803 te 's Gravenhage geboren, overl. 13 Jan. 1836, zoon van Mr. Willem Carel Vosmaer en diens tweede vrouw Jacoba Maria Scheltus, wier moeder was F.A. van Velde, gezegd Vosmaer. De eerste vrouw zijns vaders was Margaretha Nicoletta Holtius. Zij was de moeder van Gualtherus Vosmaer, geb. 23 Nov. 1784, die later de drukkerij van zijn vader dreef, welke deze laatste, door de omwenteling van zijn ambten beroofd en voor een talrijk gezin moetende zorgen, van zijn schoonvader Scheltus had overgenomen. Een zoon van den landsdrukker Gualtherus Vosmaer was Carel Vosmaer (dl. IV kol. 1417); zijn oudere broeder was Jacob Vosmaer (dl. III kol. 1352). Jacques Nicolaas Vosmaer, zich verheugend in een krachtig lichaamsgestel, werd, nauwelijks 16 jaar, ter opleiding in den zeedienst, in de artillerie- en genieschool te Delft opgenomen. In 1823 werd hij als adelborst 1e klasse geplaatst aan boord van Z.M.'s korvet 'Lynx' onder bevel van den kapitein-luitenant Willink en kwam daarmede 2 Januari 1825 te Batavia aan. In Indië een broeder hebbende, J.H.G. Vosmaer, destijds secretaris van den gouverneur te Makassar, en aangelokt door schoone vooruitzichten in handel en koopvaardij, vroeg hij ontslag uit den zeedienst. Hij nam vrijwillig deel aan de expeditie tegen den vorst van Tanette en onderscheidde zich op 3 Juni 1826 onder Coehoorn van Houwerda bij de overwinning van Tjiriwali. Vervolgens doorkruiste hij de wateren om Celebes, waarbij hij van al zijne opmerkingen en ontdekkingen getrouwelijk aan het gouvernement verslag deed. Hij toonde groote volharding, niettegenstaande hij met groote tegenspoeden te strijden had. Zoo leed hij in 1830 schipbreuk met de bark 'Alliance'. Varende langs de kusten van Boni ontdekte hij de schoone baai van Kendari, welke naar hem 'Vosmaers-baai' is genoemd. Hier trachtte hij een

handels-etablissement te vestigen. Om den makassarschen handel weer op dreef te brengen, welke sinds eenigen tijd kwijnende was, doordat Boegineezen de Makassaren allengs

begonnen te verdringen, vatte hij het plan op, de vestiging aan de oost kust, m.n. aan de baai van Kendari, te bevorderen van de Orang-Badjo's, een zwervend volk, dat gaarne met de Makassaren handel dreef en veel meer geschikt was voor de vangst der karet-schildpad dan de kustbewoners. Volgens berichten hadden de Orang-Badjo's reeds vroeger gedurende tal van jaren met meer dan 200 prauwen de baai bezocht, maar zich, na het vertrek van hun beschermer, Aroe Bakoe, niet meer veilig gevoeld onder de koppensnellende bevolking. Vosmaer ondervond allen steun van regeeringswege. Op 18 Febr. 1833 vertrok hij met de schoeners 'Swift' en 'Iris' naar Kendari. De 'Swift' verging, waarbij Vosmaer al zijne goederen met inbegrip van journalen, aanteekeningen en opnamen verloor, de vrucht van jaren arbeid. Hij zette de reis met de 'Iris' voort, waarmee hij 3 Juni te Kendari aankwam. Zijne pogingen werden aanvankelijk met succes bekroond. De Koning verleende hem het radicaal van indisch ambtenaar en na een tweede reis naar Kendari werd hij, begin 1835, tot assistent-resident van Gorontalo benoemd. Een gouvernements-vaartuig werd te zijner beschikking gesteld, ter verdere opneming van de kust van Celebes. Hij vertrok weder naar Kendari, waar hij hoopte te slagen in het project, de Tobellozeeroovers in de Vosmaers-baai te brengen en hen als ordelijke menschen in die streek te vestigen. Hij werd echter onderweg door hevige koortsen aangetast en overleed te Boeton den 13. Januari 1836.

Zie: *Nederl. Staatscourant*, no. 269 van 12 Nov. 1836.

Römer

[Vossaert, Walterus]

VOSSAERT (Walterus), geb. te Hontenisse (Zeeland), Bernardijn in de abdij van Duinen bij Veurne sinds omstreeks 1444, overleed in zijn abdij 1476. Hij was een stoere werker en ernstige priester, bijzonder bekwaam in het tijdelijk bestuur der zaken van de abdij, waarvan hij de blijken gaf tijdens de vele jaren, dat hij als keldermeester de uitgestrekte bezittingen van een der grootste abdijen van Vlaanderen onder zijn beheer had. 1463 was hij dit reeds, zooals een latijnsche brief van hem aanduidt, gericht aan den kroniekschrijver Adriaan de But van Saaftingen. 1471 en 1472 en 1474-76 was hij ook werkzaam als watergraaf van de stad en het land van Veurne, een post sinds 1380 door een Duinheer bekleed. De laatste jaren van zijn leven was hij, in plaats van keldermeester, portier en zoo belast met het beheer der armen- of poortgoederen, het uitdeelen der aalmoezen en het ontvangen der voorname gasten.

Zie: A. de Poorter, *Lettres adressées à A. de But* in *Ann. de la soc. d'émulation de Bruges* LXII (1912), 116-117; C. de Visch O. Cist., *Compendium chronol. B.M. de Dunis* (Bruss. 1660), 123; *Cron. et cart. monast. de Dunis* (Brug. 1864), 74, 84.

Fruytier

[Vossius, Dionysius]

VOSSIUS (Dionysius), zoon van Gerardus Johannes Vossius en Elisabeth Junius, geb. te Dordrecht in 1612, gest. te Amsterdam in 1642. Hij was reeds in 1622 student te Leiden, waar hij het onderwijs genoot van Meursius, Heinsius, Erpenius en anderen en natuurlijk van zijn vader. Blijkbaar was hij reeds zeer vroeg ontwikkeld, vooral in de oostersche talen; Arabisch, Armenisch, Aethiopisch en Hebreeuwsch beheerschte hij volkomen. Daarnaast beoefende hij natuurlijk de klassieke en enkele moderne talen. In 1631 volgde hij zijn vader naar

Amsterdam, waar hij opziener der stedelijke bibliotheek werd. Hij vertaalde v a n R e y d ' s *Historie der Nederlandsche oorlogen* (Arnhem 1626, 4°) in het Latijn onder den titel: *Belgarum aliarum*-

que gentium annales auctore Everardo Reidano Dionysio Vossio interprete (Lugd. Bat. 1633, fol.). Door deze vertaling is het werk van van Reyd ook buiten Nederland bekend geworden. In hetzelfde jaar gaf hij uit *Geminum panegyricum* in proza en poëzie, aan Frederik Hendrik gewijd. Nog later publiceerde hij een latijnsche vertaling van Maimonides' *Liber de idololatria* (Amst. 1641). Reeds vroeger schijnt Gustaaf Adolf hem tot hoogleeraar in de geschiedenis te Dorpat te hebben benoemd; maar zijn vader achtte hem terecht nog te jong voor zulk een verantwoordelijk ambt. Later waren er weer nieuwe plannen om hem naar Zweden te laten komen, maar zijn spoedige dood heeft dat verhinderd. Nog gaf hij uit een *Conciliatio Manassae ben Israel* (Amst. 1633). In de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Amsterdam (universiteits-bibliotheek aldaar) bevinden zich *Armeniaca quaedam Dionysii Vossii* in handschrift. De leidsche universiteitsbibliotheek bezit uitgaven van Caesar en andere klassieke auteurs met aanteekeningen van hem.

Zie: de Crane, *De Vossiorum Juniorumque familia* in *Annales academiae Groninganae* (1819-1820),passim, en de daar aangehaalde bronnen.

Brugmans

[Vossius, Joannes]

VOSSIUS (Joannes), of Vosch, geb. te Utrecht, priester, kartuizer, behoorde tot de congregatie der priesters van het Oratorie. In verschillende plaatsen der hollandsche missie was hij werkzaam o.a. als kapelaan te Soeterwoude bij Leiden, te Oude Ade en te Amsterdam, 1668. Daarna werd hem als pastoor het volgend jaar de statie Soeterwoude aangewezen. Zijn verblijf was er van korten duur; 1670 aanvaardde hij het rectoraat van het nonnenklooster te Huissen. Hij voerde er een strengere onderhouding in van den regel en het slot, de insluiting der zusters. 17 Aug. 1676 verliet hij Huissen en na eenigen tijd te Utrecht verbleven te hebben, trok hij naar Italië. Te Genua gaf hij gevolg aan zijn liefde voor het kloosterleven door het kleed der kartuizerorde aan te nemen. Hij overleed aldaar in een onbekend jaar.

Van Heussen, *Batavia Sacra* II, 162 stelt verkeerd zijn verblijf nog te Huissen 1678 en 1679. Zelf teekende Vossius zijn naam 'Vosch'.

Zie: *Bijdragen Haarlem* XIII, 199, XXVIII, 422-24; *Archief Utrecht* XXIX, 56.

Fruytier

[Vossius, Matthaeus]

VOSSIUS (Matthaeus), zoon van Gerardus Johannes Vossius en Elisabeth Junius, geb. te Dordrecht in 1610, overl. te Amsterdam 20 Maart 1646. Met zijn vader kwam hij te Leiden, waar hij onder diens leiding zijn studiën begon. Van den aanvang af legde hij zich toe op de vaderlandsche geschiedenis, waarvoor hem de bibliotheek van zijn vader overvloedig materiaal gaf. In 1631 vertrok hij met zijn ouders naar Amsterdam, waar zijn vader tot hoogleeraar aan het pas gestichte athenaeum was benoemd. Na eenige jaren verschenen zijn *Annalium Hollandiae Zelandiaeque libri* (Amsterdam 1635-1641, 4°, 2 dln. 1 bd.). In 1635 waren vijf boeken uitgegeven, in 1641 nogmaals vijf; in 1644 verschenen nogmaals vijf boeken. Hij bleef intusschen doorwerken en bij zijn vroegtijdig sterven was het 19e boek voltooid. Zijn broeder, Isaac Vossius, voegde nog het twintigste boek daarbij, dat werd opgedragen aan de staten van Holland (Amsterdam 1646, 4°). Nog lang na Vossius' dood werd het werk zoowel in het Nederlandsch als in het Latijn herdrukt: *Historische jaer-boecken van Holland en Zeeland, handelende van*

't leven en bedrijf der graven, van Diderick den eersten af, tot het einde van vrouw Jacoba toe .... vertaelt door N. Borremans (Gorinchem 1677, 4°) en: *Annales Hollandiae*

Zelandiaeque .... Altera hac editione ex ipsius Vossii autographo auctiore .... cura A. Borremansii (Amsterdam 1680, 4°). Na de uitgave van de eerste vijf boeken ontving hij van de Staten van Holland een vereering van ƒ 450. In 1641 benoemden zij hem tot historieschrijver van Holland, een ambt, dat de Staten van Zeeland hem het volgende jaar eveneens opdroegen. Naderhand ontving hij van de Staten van Holland nog een jaargeld van ƒ 700. Vossius' werk munt meer uit door stijl dan door inhoud; van historische kritiek is nog weinig sprake. Zijn annalen zijn gevolgd naar Livius en bootsen zoozeer diens stijl na, dat geregeld redevoeringen in den tekst zijn ingelascht.

Zie: de Crane, *De Vossiorum Juniorumque familia* in *Annales acad. Gron.* (1819-1820), passim; Saxe, *Onomasticon* IV in voce; de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 421 vlg.; Kampinga, *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historica der XVIe en XVIIe eeuw*, passim.

Brugmans

[Vrankenhoven, Zacheus van of a]

VRANKENHOVEN (Zacheus van of a), benediktijner abt van Sint Truyden, overl. 11 Juli 1391, was 20 Mei 1366 tot abt gekozen, omdat hij als proost te Alem getoond had een bekwaam bestuurder te zijn. Sinds de 11e eeuw bezat de abdij Sint Truyden vele eigendommen te Alem aan de Maas en stichtte er een proosdij, waaraan de parochie verbonden was. Tot 1630 oefende de abt zijn recht uit bij de aanstelling der pastoors. Tijdens zijn verblijf te Alem had Zacheus v.V. reeds het vertrouwen gewonnen van den bisschop van Utrecht, Jan van Arkel, die als Prins-Bisschop van Luik zeer ingenomen was met de nieuwe keuze. Hij bevestigde en wijdde den nieuwen abt zelf. 13 Juni 1366 vroeg Joh. de Wijk, een adellijk, brabantsche monnik van de abdij St. Mariae ad Martyres, de proostdij van Alem. Toen onder den abt Zacheus een opstand in Sint Truyden uitbarstte en de abdij geplunderd werd, vluchtten de bevreesde monniken naar hun refuge te Heusden. De abt had huizen gekocht te 's Hertogenbosch, Heusden en Leuven.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* III, 81; *Gesta abbatum St. Trudonis* in Daris, *Notices sur les églises de Liège* V (1874), 122-131; Lambrechts, *Nécrologe de l'abbaye Ben. de St. Trond* (St. Tr. 1889), 119; Daris, *Hist. du diocèse et principauté de Liège*, 13 siècle, 668; A. Fierens, *Suppl. Urbain* V (Rome 1914), no. 1709, 1752.

Fruytier

[Vrecken, Gijsbert Johan Alexander van der]

VRECKEN (Gijsbert Johan Alexander van der), of Vandervrecken, advocaat, geb. te Maastricht 16 Aug. 1768, zoon van Frans, Joh., schepen der stad, en Maria Elisabeth de Lenarts, overleed te Luik 7 Oct. 1845. Hij ontving eerst privaatlessen van den Eerw. Heer Greven om daarna de studie voort te zetten aan het bekende Maria Theresia-college te Roermond. Bij het verlaten der klassen werd hij 'primus coronatus' verklaard, 1785. Aan de universiteit te Leuven behaalde hij Aug. 1787 als student van de Valk de eerste plaats bij de promotie der philosofie en werd 19 Aug. plechtig gehuldigd. Met groote feestelijkheden werd de primus door het stadsbestuur te Maastricht en te Roermond ingehaald en in plechtigen optocht door de versierde en verlichte straten gevoerd. Om wille der maatregelen

van keizer Josef II en der overbrenging der universiteit naar Brussel, ging Vandervrecken naar Douai de studiën in de rechten voortzetten. Eerst 1790 keerde hij in de herstelde universiteit te Leuven weer en behaalde 4 Juli 1792 het licentiaat in beide rechten. De fransche

revolutie vernietigde zijn vooruitzicht om lid te worden van den hoogen raad te Mechelen, 1795. Na het land eenigen tijd te hebben verlaten vestigde hij zich als advocaat te Maastricht; 1811 werd hij plaatsvervangend rechter; 1823 werd hij benoemd tot raad aan het gerechtshof te Luik en 4 Oct. 1832 aan het hof van beroep aldaar.

Twaalf jaar besteedde hij zijne beste krachten om met strenge eerlijkheid en rechtvaardigheid zijn ambt waar te nemen. Zwakte noodzaakte hem ontslag te nemen, 1844. Het volgende jaar bezweek hij aan verschillende aanvallen van apoplexie. 6 Juli 1844 was hij om zijn verdiensten benoemd tot ridder der Leopolds-orde. Paus Gregorius XVI had hem 8 Aug. 1843 den titel van ridder der orde van St. Gregorius de Groote geschonken als erkenning van de groote diensten, die hij als vurig Katholiek aan zijn Kerk en de liefdadige gestichten had bewezen.

Vandervrecken had zich van zijne studiejaren af bijzonder toegelegd op de oude en kerkelijke geschiedenis. Hij schreef en verzamelde daarover vele aanteekeningen, bijzonder over de oude wetten en gebruiken. Zijn nagelaten geschriften werden niet gedrukt. Op het congres te Aken bood hij den Czaar een stamboom aan van de familiën der regeerende vorsten van Europa.

Zie: *Annuaire de l'université cath. de Louvain* (1846), 264-69; *Catalogus omnium primorum* (Mech. 1824), 89; *Wekelijks nieuws uyt Loven* IV (1787), 132, 147.

Fruytier

[Vrede, Nicolaus de]

VREDE (Nicolaus d e), van Druten, licentiaat in de godgeleerdheid te Leuven, overleed als kanunnik van St. Omers; 18 Dec. 1608. 1592-97 bestuurde hij als pater het studiehuis Standonk te Leuven, waar hij zelf leerling geweest was. Bij testament stichtte hij in het huis Standonk een studiebeurs, voor leden zijner familie of inwoners van Gelderland, bij voorkeur van het bisdom Roermond. H a b e t s , *Gesch. bisdom v. Roerm.* III, 639, zegt dat sedert 1864 de brabantsche commissie de bestuurders en begevers der beurzen zijn; R e u s s e n s , *Analectes* noemt als zoodanig het seminarie van Mechelen. Zij bracht 1882-83 nog 159 fr. op.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti acad.* (Lov. 1650), 271, 273; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 181, 192, 199; *Handboekje zaken R.K. Eeredienst* XXVI (1872), 336

Fruytier

[Vredeman, Gerrit]

VREDEMAN (Gerrit), geb. te Leeuwarden in 1590 of 1591, zoon van Jaques Vredeman, die volgt, en M a y c k e G e r r i t s . Hij was meester glazenmaker en glasschrijver. In het vriendenalbum van W y b r a n d d e G e e s t teekent hij zich ‘Gerart Vredaman Frison vitterier’. In 1617 huwde hij G e e s k e A r e n d s d r . Het Friesch museum bezit verscheidene gebrandschilderde wapens uit omstreeks 1620. Zij zijn niet gesigneerd, zoodat men dit werk niet zonder meer aan Gerrit Vredeman mag toeschrijven. Ook werd hem, blijkens een proces over de betaling, dat hierover in 1623 werd gevoerd, opgedragen de namen der leden van het Collegium Musicorum te Leeuwarden in glas te schrijven; deze beide glazen zijn verloren gegaan.

Zie: *Trouw-, Reces- en Hypotheekboeken* uit het Gemeente-archief van Leeuwarden; K r a m m , V 1801; *Oud- Holland* VII, 235.

Visscher

[Vredeman, Jaques]

VREDEMAN (Jaques), geb. 1558 of 1559, waarschijnlijk te Antwerpen, overl. te Leeuwarden in 1621. In 1589 verkreeg hij het burgerrecht van Leeuwarden, zoodat hij zich hier in of vóór 1588 gevestigd moet hebben. Zijn inschrijving in het burgerboek vermeldt, dat hij uit Antwerpen kwam. Vredeman voorzag in zijn onderhoud door het geven van muzieklessen. Hij dirigeerde het Colle-

gium Musicorum, eene particuliere muziekvereeniging van volwassen personen, die in de kunst werden onderwezen en voorts bijeenkwamen ter beoefening van instrumentaal of vocaal samenspel. In 1608 benoemde de Raad hem tot voorzanger in de Jacobijnerkerk en tot muziekleeraar aan de latijnsche school en verleende hem zelfs octrooi tot het geven van muzieklessen, met uitsluiting van alle andere muziekleeraren, een octrooi, dat echter twee jaar later werd opgeheven. Voor zijn leerlingen gaf Vredeman in 1618, bij Abraham van den Rade te Leeuwarden, uit zijn: *Isagoge Musicae, eene grondighe instructie van de principale musycke, soo .... die in de vertreffelyke groote Schole der stadt Leeuwarden gheleert wert*. In 1603 was bij Cornelis Claessen te Amsterdam reeds van hem verschenen: *Musica miscella, sive mescolanza di madrigali canzoni et vilanelli, in lingua Frisica à quarto et cinque voci*. Ook komen er vijf liederen van hem voor in het: *Livre septième des chansons vulgaires de diverses autheurs* (Amst. Corn. Claessen, 1608). Doch het meest bekend zijn de nieuwe liederen, welke hij voor Jan Starter's *Friesche Lusthof* componeerde. De eerste druk van dit werk verscheen in het jaar van Vredeman's dood: 1621. Zijn weduwe, Maycke Gerrits, werd in 1624 gedwongen hun huis op den Eewal, dat zij in 1592 voor 500 goudgld. hadden aangekocht, om schulden te verkoopen. Zij stierf in 1627 als keukenmoer in het St. Anthonij-Gasthuis te Leeuwarden. Hun tweede zoon, Gerrit, gaat hiervoor.

Zie: *Resolutie-, Certificaat-, Burger-, Inventarisatie- en Consentboeken* uit het Gemeente-archief van Leeuwarden; de voorrede van de *Isagoge Musicae* en van Starter's *Friesche Lusthof*; G. van Doorslaer, *De toonkunstenaars der familie Vredeman* en R. Visscher, *Iets over het muziekleven te Leeuwarden in het begin der* 17*de eeuw* in *Vrije Fries*, XXVIII.

Visscher

[Vredeman, Michiel]

VREDEMAN (Michiel), geb. te Mechelen in 1564, overl. te Utrecht op 12 Jan. 1629, was de zoon van Sebastiaen Vredeman (de Vriese), die volgt. Evenals zijn vader, legde hij zich op de muziek toe. Naar de Noordelijke Nederlanden uitgeweken, vestigde hij zich als viool- en cithermaker te Utrecht, waar hij in 1583 het burgerrecht verkreeg. In 1586 trouwde hij te Leiden met Tanneken Pietersdr. van Antwerpen. Hij moet een ervaren vakman en musicus zijn geweest, daar hij in 1612 te Arnhem bij Jan Janssen een werkje uitgaf, getiteld: *Der violen cyther met vijf snaren en niewe sorte melodieuse inventie, twe natueren hebbende ... half violens half cyther ... ettelicken musick stucken opgesett, ende in Tablatuer ghebracht*.

Zie: *Buurspraekboek en Begraafboeken* der stad Utrecht; *Ver. v. Nederl. Muziekgeschiedenis, Bouwsteenen* T. II; G. van Doorslaer, *De toonkunstenaars der familie Vredeman*.

Visscher

[Vredeman, Sebastiaen]

VREDEMAN (Sebastiaen), waarschijnlijk een broeder van Jan Vredeman de Vries, die volgt, komt in een lijst der inwoners van de St. Romboutsparochie te Mechelen, van 1 Nov. 1574, voor als Sebastiaen de Vriese Vreedtman. In 1568 en 1569 gaf hij bij Petrus Phalesius te Leuven twee werken voor cither uit, n.l.: *Nova cithara ludenda carmina* en *Carmina quae Cythara pulsantur liber secundus per Seb. Vreedman Mechliniensum*. Blijkens het impostenboek van den tienden en twintigsten penninck voor 1578, woonde hij destijds nog te Mechelen. Later is hij naar Brussel

getrokken, vanwaar hij naar de Noordelijke Nederlanden uitweek. In 1586 vindt men hem te Leiden, waar het huwelijk van zijn zoon Michiel, die voorgaat, gesloten werd. Op 12 Mei 1589 ging hij met het stedelijk bestuur dezer stad een contract aan, waarbij hij zich tegen

een jaarwedde van 72 gld. verplichtte, gedurende vijf jaar, iedere maand een nieuw lied of een psalm op het klokkespel te stellen, de melodieën op te schrijven, en den stadhuisbewaarder, die hem ter zijde moest staan, in de kunst te onderrichten. Jaar en plaats van zijn dood zijn onbekend.

Zie: *Eerste Stads Dienaars Aanneem-Boek* in het Gemeente-archief van Leiden, fol. 104; G. van Doorslaer, *De toonkunstenaars der familie Vredeman*.

Visscher

[Vredeman de Vries, Jan of Hans]

VREDEMAN DE VRIES (Jan of Hans), geb. te Leeuwarden 1527, overl. in 1606, was de zoon van een busschieter onder George Schenck van Tautenburg. Door diens invloed werd Jan in de leer gedaan bij den glasschilder Reyer Gerritsen. Na volbrachten leertijd vertrok hij van Leeuwarden naar Kampen, waar hij gedurende twee jaar bij den schilder Ernst Maeler, die een portret van George Schenck had gemaakt, werkte. In 1548 ging hij naar het toen zoo bloeiende Mechelen, waar hij kennis maakte met den bekenden schilder en bouwmeester Pieter Coeck van Aalst, voor wien hij met andere kunstenaars werkte aan de triomfbogen en zegekarren, benoodigd voor den luisterrijken intocht van Karel V en diens zoon Philips binnen Antwerpen in 1549. In hetzelfde jaar, of in 1550, na den dood van Pieter Coeck, keerde Vredeman, wiens gezondheid te wenschen overliet, naar Friesland terug. Terwijl hij bezig was te Kollum een stuk te schilderen, vond hij daar bij een schrijnwerker Coeck's vertaling der werken van Vitruvius en Sebastiaan Serlius over architectuur. Met volle kracht legde hij zich op de bestudeering daarvan toe, vooral de leer van het perspectief trok hem zeer aan. Hij had zijn weg gevonden en is architectuur- en perspectiefschilder bij uitnemendheid geworden.

Niet lang bleef hij in Friesland. In 1555 treft men hem in Antwerpen aan, waar hij zijn *Cartels* uitgaf; in 1561 werkte hij voor Claudius Dorici te Mechelen. Zijn vrouw, Johanna van Muysene, kwam zeer waarschijnlijk uit laatstgenoemde stad en is wellicht een zuster geweest van den schilder Gielis van Muysene. Vredeman woonde te Antwerpen tot 1570, toen het Generaal Pardon van Alva hem uit de stad verdreef. Hij ging daarop eerst naar Aken en daarna naar Luik, doch keerde in 1575 naar Antwerpen terug. Na de ontruiming van de citadel en het aftrekken der spaansche troepen, werd hij door het stedelijk bestuur van Antwerpen tot stads-vestingbouwkundige benoemd. Hij bekleedde dit ambt tot aan de overgave der stad aan Parma, op 17 Aug. 1585. Twee jaar werd den Protestanten tijd gegund om hun zaken te regelen. Vredeman verliet Antwerpen in 1586 en toog over Frankfort naar hertog Julius van Brunswijk te Wolfenbüttel. Hij bleef hier tot aan den dood van dezen vorst en maakte in 1589 een 'taefel tot sijn begraefenis'. In 1591 vindt men hem in Hamburg, waar hij in de grafkapel van Jacob Moor een groot perspectief schilderde, voorstellende Christus als overwinnaar van den dood. Vandaar trok hij naar Dantzig. Hier versierde hij de raadzaal met allegorische figuren en beschilderde een gedeelte van den Artushof met een voorstelling van Orpheus in de onderwereld, welke het jaartal 1596 draagt. Van Dantzig keerde hij naar Hamburg terug en ondernam van hieruit een reis naar Praag, waar zijn zoon Paul (die volgt), in opdracht van den Keizer, een op doek geschilderd plafond in een der zalen van het Hradschin maakte. Ook hijzelf sloeg hier de hand aan het werk, doch van dezen arbeid is niets bewaard gebleven. Van Praag ging hij opnieuw naar Hamburg. In 1601 vindt men hem te Amsterdam, waar hij tegen-

woordig was bij het huwelijk van zijn zoon Paul. Later vestigde hij zich te 's Gravenhage. In 1604 deed hij een vergeefsche poging om toegelaten te worden tot het geven van onderricht in de leer van het perspectief en de architectuur aan de hoogeschool te Leiden. In dat jaar verscheen zijn boek: *Perspective*, dat hij aan prins Maurits opdroeg en dat in 1605 door een tweede deel werd gevolgd. Niet lang daarna moet hij gestorven zijn. Men stelt het jaar van zijn dood op 1606, naar aanleiding van de voorrede van het in dat jaar uitgegeven plaatwerk: *Architectura gheïnv. door Johan Vredeman Vriese ende sijnen Sone Pauw Vred. Vries*, welks voorrede den datum draagt van: ''s Gravenhaegh den 30 Augusti 1606'. Ook de plaats, waar hij stierf, is onzeker: sommigen noemen Hamburg; anderen, zooals v. Someren, 's Gravenhage. Van zijn zonen zijn Paul en Salomon, die volgen, als schilders bekend geworden.

Op decoratief en architectonisch gebied is Jan Vredeman een der meest begaafde kunstenaars geweest; hij was een eerste ornementist. Van zijn schilderijen zijn slechts weinige bewaard gebleven: men vindt te Dantzig: de bovengenoemde schilderingen in het Stadhuis en in den Artushof; te Hamburg, in het Museum: een interieur van de kathedraal van Antwerpen; in de St. Pieterskerk: Christus, door de Pharizeërs uit den tempel verdreven, Christus, de wisselaars uit den tempel verjagend, en Christus, overwinnaar van den dood; te Hampton Court: Christus met Maria en Martha; te Mechelen in de St. Romboutskerk: het architectonisch gedeelte van de besnijdenis van Michel Coxie; te Stuttgart: een interieur van den dom te Aaken; en te Weenen: vier stukken paleis-architectuur, met figuren. Een dezer stukken: paleis-architectuur, met eene dame en twee cavaliers, uit 1596, is ontworpen door Vredeman en uitgevoerd door zijn zoon Paul.

Van zijn zeldzame teekeningen bezit de Albertina te Weenen een interieur van een dom, met de genezing van den lamme, uit 1555, en verschillende zuilengangen en perspectieven uit 1557 en 1558, terwijl het museum 'het Steen' te Antwerpen nog een dertigtal meubelontwerpen van zijn hand heeft.

Zijn plaatwerken komen talrijker voor. In 1555 verschenen te Antwerpen bij Gerard de Jode: *Cartels*, of cartouches, eene suite van 12 platen, welke in 1557 werd gevolgd door eene tweede serie; in 1560 *Artis perspectivae formulae*, eene suite van 30 platen, bij dezelfden; deze werd in 1573 herdrukt bij Ph. Galle, te Antwerpen. In 1560 gaf hij ook uit, zijn: *Scenographiae, sive perspectivae*, (Antwerpen H. Cock), bestaande uit 20 platen, waarop in 1562 een vervolg van 30 platen verscheen. In 1601 zijn deze beide seriën opnieuw uitgegeven onder den titel van *Variae architecturae formae*, door Theod. Galle te Antwerpen. Uit 1563 dateeren verschillende van zijn werken: *Grafmonumenten*, verschenen bij H. Cock te Antwerpen, bestaande uit 28 platen (later heeft hij daarvan nog meerdere in het licht gegeven); *Vazen*, bij denzelfden, 12 platen; eene nieuwe reeks van *Scenographiae*, bij denzelfden, 20 platen; *Grottesco*, bij G. de Jode te Antwerpen, 15 platen, en *Coryaliden*, bij denzelfde, 16 platen.

In 1565 publiceerde Vredeman twee van zijn Orde-boeken bij H. Cock. Het eerste: *de Dorica en de Jonica* bestaat uit 22 platen; het tweede: *de Corinthia en de Composita* eveneens uit 22 platen. Later zijn deze beide werken tezamen uitgegeven, terwijl de *Tuschana* in 1578 in 12 platen verscheen. Uit 1565 dateeren ook: *Différents pourtraicts de menuiserie*, 17 platen, verschenen te Antwerpen bij Ph. Galle, die in 1572 ook de 18 platen der *Panoplia*

publiceerde. In 1577 kwam Vredeman's *Theatrum vitae humanae* bij P. Baltens te Antwerpen in 6 platen uit, en in hetzelfde jaar gaf hij het werk, dat op architectonisch gebied zijn voornaamste publicatie is: *Architectura oder Bauung der Antiquen aus dem Vitruvius*, verschenen bij Gerard de Jode. Dit werk werd van 1581-1597 viermaal herdrukt en vertaald in het Nederlandsch, Latijn en Fransch. In 1582 verscheen een *Recueil d'arcs de triomphe*, 21 platen, uitgegeven ter gelegenheid van den intocht van Frans van Anjou te Antwerpen, welk werk, volgens A. Schoy, aan Jan Vredeman moet worden toegeschreven. Het volgende jaar zag de *Hortorum Formae* bij Ph. Galle het licht, in 20 platen. Het beleg van Antwerpen en de jaren van omzwerving, welke op zijn vertrek uit deze stad in 1586 volgden, hebben Vredeman verhinderd zijn uitgaven geregeld voort te zetten. Eerst na 22 jaar, in 1604, verschijnt opnieuw een werk van zijn hand: *Perspective*, in 49 platen, gedrukt bij B. Czn. Nieulandt, in den Haag, waaraan het volgende jaar een tweede deel van 24 platen wordt toegevoegd. Beide deelen werden in 1629 tezamen opnieuw uitgegeven door Samuel Marolais. Het laatste werk, dat grootendeels aan Vredeman moet worden toegeschreven, kwam in 1606 uit. Het is de *Architectura*, waaraan ook zijn zoon Paul had meegewerkt. Hiervan gaf J. Janssonius te Amsterdam in 1647 eene latijnsche en in 1662 eene fransche vertaling uit.

Zie: Hymans, *van Mander*, II, 97, 328; Immerzeel, III, 210; Kramm, VI 1804; A. Schoy, *Hans Vredeman de Vries* (Brux. 1876); C.H. Peters, *Hans Vredeman de Vriese*, in *Bouwk. Weekbl.* 1895; H. Jantzen, *Das Niederländische Architecturbild*, 19-25.

Visscher

[Vredeman de vries, Paul]

VREDEMAN DE VRIES (Paul), zoon van Jan Vredeman de Vries, geb. in 1566 of 1567 te Antwerpen, huwt 27 April 1601 te Amsterdam Mayken Godelet, mede van Antwerpen, verkrijgt het burgerrecht van Amsterdam op 14 Febr. 1604 en sterft aldaar omstr. 1630, althans vóór 1636. Evenals zijn vader was hij architectuur-schilder en nam menigmaal deel aan diens werk. Zoo werd de schilderij, thans te Weenen: ‘paleis-architectuur met eene dame en twee edellieden’ door den vader ontworpen en door den zoon uitgevoerd; zoo zijn verschillende platen van de *Architectura* 1606 (zie boven) van zijn hand. Op last van keizer Rudolf II versierde hij omstreeks 1598 een der zalen van het Hradschin met een beschilderd plafond. Met Josse van Winghen werkte hij aan een schilderij voor de kerk St. Géry te Brussel. In 1630 publiceerde N.J. Visscher te Amsterdam twee seriën: *Menuiseries*, elk van 20 platen, van zijn hand. Ook in den boedel van zijn vrouw, die in 1649 stierf, komt een perspectief-schilderij (zonder nadere aanduiding) van hem voor.

Zie: Kramm, VI, 1811; *Oud- Holland* 1886, 298; Nagler, XXI, 18.

Visscher

[Vredeman de Vries, Salomon]

VREDEMAN DE VRIES (Salomon), broeder van Paul, wordt ook als medewerker van zijn vader Jan Vredeman de Vries genoemd. Hij stierf in den Haag in 1604.

Zie: Hymans, *van Mander*, II, 106, 107; Kramm, VI, 1812; Nagler, XXI, 19.

Visscher

[Vredenburch, Mr. Adriaan van]

VREDENBURCH (Mr. Adriaan van), geb. te Delft 18 Januari 1680, ged. in de Nieuwe kerk 19 Januari, overl. te Delft 5 Nov. 1759, begr. in de Oude kerk 10 Nov., zoon van Mr. Jacob, die volgt, en van Catalina van der Goes.

Hij studeerde in de rechten en werd na zijn promotie secretaris van den Hove van Holland,

van welk ambt hij in 1714 afstand deed en waarin hij door zijn broeder Mr. Willem v.V. (1689-1717) werd opgevolgd. Hij werd vervolgens veertigraad der stad Delft 1714; havenmeester op Delfshaven 1715, 16, 17; schepen 1718 tot en met 1725; adjunct ten dagvaart 1726, 36, 40 en 47; weesmeester 1727; gecommitteerde ter Admiraliteit op de Maze 1729, 30 en 31; burgemeester van Delft 1734, 35, 38, 39, 45 en 46; meesterknaap van Holland en W.-Friesl. 1740; gecommitteerde raad 1741 en bewindhebber der O.I. Comp. Hij was tevens ontvanger-generaal der geestelijke goederen en legde dit laatste ambt in 1739 neer ten behoeve van zijn zoon Gerard (die hierna volgt). In 1747 deed hij van al zijn bedieningen afstand en leefde sedert ambteloos.

Hij was 4 Januari 1707 te Delft gehuwd met Henriëtte Gael (1679-1753), eenige nagelaten dochter van Mr. Gerard Johansz. G. en van Maria Jacobsdr. Sonmans. Uit dit huwelijk sproten 2 kinderen, een dochter en een zoon, Mr. Gerard, die volgt.

Zijn portret, geschilderd door een onbekend kunstenaar, bevond zich bij jhr. J.W. van Vredenburch op huize Overvoorde onder Rijswijk en werd hiernaar gelithografeerd in 1835 door P.G. Bernhard.

Zie: jhr. H.H. Roëll, *Genealogie van Vredenburch* in *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 4-6; *Mbl. Ned. Leeuw* XXXIII, 220; *Wapenheraut* XIV, 173 (familie-aanteekeningen); Scheltema, *Staatk. Nederl.*; Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Wdb.*

Regt

[Vredenburch, Mr. Adrien Guillaume]

VREDENBURCH (Mr. Adrien Guillaume, tweede baron van), geb. te Amsterdam 6 Juli 1809, ged. in de Waalschekerk 6 Aug., overl. te Utrecht 14 Febr. 1866, zoon van baron Mr. Ewout, die volgt, en van Julie barones van Zuylen van Nyevelt.

Hij werd 20 April 1827 student in de rechten te Utrecht, werd advocaat, was later officier van justitie bij de arrondissementsrechtbank te Middelburg (tot 1852) en werd daarna auditeur-militair in de IIIe militaire afdeeling, met standplaats 's Gravenhage (10 Febr. 1853).

Hij huwde te 's Gravenhage 29 Januari 1858 Caroline Maria barones van Lijnden (1824-1901). Zij was van 1855 tot 1857 hofdame van prinses Hendrik geweest en de dochter van Mr. Frederik August Alexander Carel baron v.L. van Sandenburg (zie kol. 816) en van Anna Wilhelmina barones van Spaen. Uit dit huwelijk sproten 4 kinderen, waarvan het eerste en derde jong overleden. Een dochter huwde met jhr. Mr. Titus Anthony Jacob van Asch van Wijck, gouverneur van Suriname en minister van koloniën, in 1902 overleden.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 29, 31; *Nederl. Adelsboek* (1918), 256, (1923), 161; *Jaarb. Ned. Adel* V, 440.

Regt

[Vredenburch, Mr. Ewout baron van]

VREDENBURCH (Mr. Ewout baron van), geb. te Delft 12 Dec. 1779, ged. in de O.K. 21 Dec., overl. te 's Gravenhage 12 Juni 1861, zoon van Mr. Adriaan v.V. en van Wilhelmina Diederica Twent.

Hij werd 18 Sept. 1799 student te Utrecht en promoveerde aldaar in de rechten 16 Juni 1803 op ‘quaestiones juridicae’, werd hoofdambtenaar bij het depart. van Waterstaat 1807; auditeur bij den keizerl. staatsraad en souspréfect te Haarlem

1811, secretaris van het depart. van Waterstaat en Publ. Werken 1814; referendaris 1e kl. 1819; gouverneur der prov. N. Brabant 1823, van Zeeland 1826 en werd, op zijn verzoek, eervol uit

dat ambt ontslagen 1 Januari 1853. Staatsraad i.b.d. 28 Sept. 1832.

Bij Kon. besl. van 9 Januari 1821, no. 93, werd hij in den nederl. adelstand verheven, in 1822 toegelaten tot de ridderschap van Z.H., terwijl hem bij Kon. besl. van 22 Aug. 1847 no. 39 de titel van baron werd verleend, overgaande op zijn wettige mannelijke afstammelingen, bij recht van eerstgeboorte. Hij woonde te 's Gravenhage op de Koninginnegracht.

Hij huwde te 's Gravenhage 19 Sept. 1808 met Julie barones van Zuylen van Nijevelt (1783-1864), dochter van graaf Philips Julius en van Clara Helena de Wacker van Son. Uit dit huwelijk sproten 3 kinderen, o.a. Adrien Guillaume, die vóórgaat.

Zijn lithografisch portret verscheen bij Elink Sterk.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 8, 9, 29, 30; *Adelsarchief* (1903-1904), 306, 307.

Regt

[Vredenburch, Mr. Gerard van]

VREDENBURCH (Mr. Gerard van), geb. te 's Gravenhage 4 Nov. 1710, ged. in de Groote kerk 5 Nov., overl. op den huize 'Vreeburch' te 's Gravenzande 3 Jan. 1784, begr. aldaar 5 Jan., zoon van Mr. Adriaan, hiervóór, en van Henriette Gael.

Hij werd meesterknaap van de houtvesterij van Holland en West Friesland 1759 en bewindhebber der O.-I. Compagnie, doch is het meest bekend als ontvanger der geestelijke goederen te Delft (sedert 1739). Hij verbleef veel op zijn buiten 'Vreeburch' te 's Gravenzande, dat tot circa 1800 in bezit der familie was. De herinnering aan Mr. Gerard blijft in genoemd dorp bewaard doordat hij in 1774 en 1777 een gedeelte van het avondmaalzilver en een zilveren doopvont aan de Ned. Herv. Gem. schonk. De schenkkan, waarop de initialen E.V.B. voorkomen, kan een gift zijn van Mr. Gerard's zoon Ewoud, die te 's Gravenzande 22 Juni 1798 op 56-jarigen leeftijd ongehuwd overleed.

Hij huwde te Delft 15 Dec. 1733 met Agatha Corvina van der Dussen (1715-1761), dochter van Mr. Ewout Nicolaaszn. v.d.D. en van Catharina Maria Vallensis, en hertrouwde te Scheveningen 30 Mei 1763 met Elisabeth Catharina de Vries (1716-1774), weduwe van Mr. Cornelis van den Honert. Dit tweede huwelijk was kinderloos; uit het eerste sproten 5 kinderen, o.a. Mr. Jacob, die volgt.

Zijn portret, geschilderd door een onbekend kunstenaar bevond zich bij jhr. J.W. van Vredenburch op huize Overvoorde onder Rijswijk en werd hiernaar gelithografeerd in 1835 door P.G. Bernhard.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 6, 7; XXXIII, 220; XXXIV, 47; *Wapenheraut* XII, 158; XVIII, 516.

Regt

[Vredenburch, Mr. Jacob van (1)]

VREDENBURCH (Mr. Jacob van) (1), van V. van Adrichem, geb. te Delft 19 Juni 1643, ged. in de Nieuwe kerk 21 Juni, overl. te Delft 5 Oct. 1714, begr. in de Oude kerk 10 Oct., zoon van Mr. Adriaan en van Sara van der Graeff.

Hij werd veertigraad der stad Delft 1672, weesmeester 1672, 77, 78, 87, 1712, schepen 1674, 80. gecommitteerde ter Admiraliteit op de Maze 18 Maart. 1681, adjunct ten dagvaart 1685, 86, 91, 97, 1710, burgemeester 1689, 90, 98, 99, 1702, 3, 8, 9, 13, gecommitteerde raad 1693, gecommitt. ter Generaliteitsrekenkamer

1698, kerkmeester 24 Jan. 1699, gecomm. ter Auditiekamer van Holl. en W.-Friesl. 1704, baljuw en dijkgraaf van Delfland 1708, gecommitt. in den Raad van State 1713.

In 1695 was hij gedeputeerde te velde bij het beleg van Namen.

Hij huwde te Delft 8 Oct. 1670 met Catalina van der Goes, overl. te Delft 18 Oct. 1700, dochter van Mr. Franc Adr.zn en van Anthonia Jansdr. van Foreest. Uit dit huwelijk sproten 9 kinderen, waaronder Mr. Adriaan, die hier vóórgaat.

Zijn portret geschilderd door een onbekend kunstenaar, bevond zich bij jhr. J.W. van Vredenburch op huize Overvoorde onder Rijswijk en werd hiernaar gelithografeerd in 1835 door P.G. Bernhard.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 3-5, XXXII, 367, XLII, 63, 120, 151.

Regt

[Vredenburch, Mr. Jacob van (2)]

VREDENBURCH (Mr. Jacob van) (2), geb. te Delft 10 Febr. 1744, ged. in de Oude kerk 12 Febr., overl. ald. 7 Jan. 1814, zoon van Mr. Gerard, hiervóór, en van A.C. van der Dussen.

Hij werd veertigraad der stad Delft 1782, afgezet als patriot 12 Januari 1787, lid der provisioneele municipaliteit van 1795, dijkgraaf van Delfland 1803 en stond in groote achting bij koning Lodewijk, die hem tot staatsraad en ridder in de orde van de Unie benoemde.

Hij huwde te Delft 3 Aug. 1772 met Wilhelmina Machteld van Assendelft (1751-1786), dochter van Mr. Willem Willemzn. van A. en van Adriana Hoogwerff. Uit dit huwelijk sproten 7 kinderen o.a. jhr. Johan Willem, die volgt.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXII, 7, 27-29, XXXIV, 96.

Regt

[Vredenburch, jhr. Mr. Johan Willem van]

VREDENBURCH (jhr. Mr. Johan Willem van), geb. te Delft 6 Aug. 1782, ged. in de Oude kerk 13 Aug., overl. te Rijswijk 14 Dec. 1849, zoon van Mr. Jacob (2), die vóórgaat, en van W.M.v. Assendelft.

Hij bezocht de latijnsche school te Delft, daarna de hoogeschool te Leiden, waar hij in 1802 werd ingeschreven, en promoveerde aldaar 29 Juni 1805 tot doctor in de rechten, na verdediging eener *Dissert. de prohibitis nuptiis inter tutorem et pupillam ex jure Romano et hodierno*. Hij werd in 1808 vroedschap der stad Delft, in 1815 hoofdingeland van Delfland, later schout en burgemeester van Rijswijk, voor welk ambt hij in 1847 bedankte ten behoeve van zijn zoon. Hij was ook lid der Prov. Staten en schoolopziener in het IXe district van Z. Holland.

Vredenburch beminde het buitenleven: hij woonde meestal op zijn buiten ‘Vreeburch’ te 's Gravenzande, later op ‘Overvoorde’ te Rijswijk, waar hij zich onledig hield met de beoefening der natuurkunde, waarover hij meermalen te 's Gravenhage belangrijke voordrachten hield. Als schoolopziener ijverde hij zeer voor de zedelijke en verstandelijke vorming der jeugd, ook voor de armste kinderen. Toen men bij onze vereeniging met België veranderingen in het lager onderwijs wilde aanbrengen, die hij niet goedkeurde, leverde hij bij den Koning twee *Memoriën* in, die beide gedrukt zijn. Sedert 1809 was hij lid van de Msch. der Ned. Letterk. te Leiden; later werd hij lid der Holl. Msch van Wetensch. te Haarlem, van het Prov. Utr. Genootsch. en der 1e kl. van het Kon. Ned. Inst. Een zenuwziekte sloopte langzamerhand zijn krachten en zijn gezichtsvermogen, zoodat hij in zijn laatste levensjaren zijn ambten en bedieningen niet meer kon vervullen.

Vredenburch huwde te Rijswijk 19 Juli 1820 met Maria Adriana van der Pot (1795-1861), vrouwe van Groeneveld (de bekende heerlijkheid van Oldenbarneveld's zoon), dochter van Willem en van Geertruida Johanna Specht van Eyk. Uit dit huwelijk sproten 9 kinderen.

Penningen op hem en zijn echtgenoote worden op het Gemeente-museum te Delft bewaard; een paar waren op de Herald. Tentoonst. (1880) ingezonden.

Zijn portret is gelithografeerd door P.G. Bernhard en J.D. Steuerwald.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXII, 28, 30, 31; levensbericht door A.H.v.d. Boon Mesch in *Handel. Ned. Letterk.* (1850), 138; Scheltema, *Staatk. Ned.*; Kobus en de Rivecourt, *Biog. Wdb.*; *Wapenheraut* X, 263 (penningen), XI, 448 n-p; *Catal. Herald. Tentoonst.* (1880), no 4850 en 4851; *Alg. Ned. Familiebl.* I, 130, 3b, 5a.

Regt

[Vreem, Anthonie]

VREEM (Anthonie), Vrem of Vremt, ged. 26 Mei 1656 te Dordrecht, overl. aldaar 1681 was de zoon van Samuel Anthonisz. Vremt en Pieternella Reiniers dr. van Wessem. Zijn vader wordt nu eens schilder, dan weer grofschilder genoemd. Anthonie kwam in de leer bij Godfried Schalcken, die toenmaals nog te Dordrecht bij zijn vader in de latijnsche school (waar hij rector was) woonde. Maar de jongeling, die onder opzicht van Schalcken goed gevorderd was, en het ondernam op eigen wieken te drijven, werd door den dood in het jaar 1681 weggerukt. Houbraken schreef een lijkdicht op Vreem. Er is weinig werk van hem bekend. Op de tentoonstelling van Pictura te Dordrecht in 1924 was een schilderijtje gemerkt 1679, terwijl het gemeentearchief aldaar een teekening in zwart krijt bezit, waarschijnlijk een zelfportret, gemerkt Ant. Vreem fect.

Zie: Houbraken, III, 384; Archiefaanteekeningen.

van Dalen

[Vrolik, Willem Karel Marie]

VROLIK (Willem Karel Marie), geb. te Utrecht 21 Febr. 1841, overl. te Baarn 5 Oct. 1904, was de zoon van Dr. A. Vrolik (III, kol. 1365) en A.J. van Gennep.

Hij werd, na aan de technische school in zijn geboorteplaats onderwijs genoten te hebben, in 1857 student aan de Koninklijke academie te Delft. In 1861 was hij als president van het studentenkorps de leider eener beweging voor vrije studie, die op de meest hevige wijze door den directeur dier inrichting, den oud-genie-officier uit Nederlandsch-Indië J.A. Keurenaer (III, kol. 688), werd tegengewerkt. Keurenaer noodigde de studenten uit, het afschrift van een reglement, dat een aantal dwangmaatregelen bevatte, ten bewijze van instemming te onderteekenen. Nadat een drietal voor den scheepsbouw bestemde studenten, die reeds aan de militaire academie te Breda eenige jaren vertoefd hadden en daardoor aan militaire tucht gewend waren, het afschrift geteekend hadden, wendde de directeur zich tot Vrolik, die de onderteekening weigerde, daarin door alle andere studenten gevolgd. Het geschil liep zoo hoog, dat de academie bij Koninklijk besluit van 21 Nov. 1861 voor twee maanden gesloten werd. Toen de ouders der studenten hiertegen protesteerden, stelde de minister van binnenlandsche zaken, van Heemstra, een commissie in, onder voorzitterschap van den oud-minister, oud-genie-officier Schimmelpenninck van der Oye, en waarin verder zitting hadden de kamerleden Dr. Delprat, vroeger hoofd van onderwijs aan de militaire academie, en Gevers Deynoot, alsmede de oost-indische ambtenaar met verlof jhr. Mr. J.D. Junius van Hemert. Deze commissie raadde in haar rapport, dat gedagteekend was 24 Dec. 1861 en dat de instemming van prins Hendrik, beschermheer der academie,

verkreeg, opening der academie onmiddellijk na nieuwjaar, waartoe besloten werd. Verder verklaarde zij zich voor vrije studie, en dit beginsel

werd dan ook, gelijk het reeds aan de universiteiten gold, neergelegd in de wet op het middelbaar onderwijs van 3 Mei 1863. De directeur werd bij de invoering dier wet in 1864 eervol ontslagen.

In 1862 behaalde Vrolik het diploma van burgerlijk ingenieur. Het jaar te voren had zijn vader met eenige andere kapitalisten de Nederlandsche maatschappij tot vervaardiging van spoorwegmaterieel tot stand gebracht. Haar zetel was Utrecht, waar zij een fabriek oprichtte, aan welke Vrolik sedert zijn promotie werkzaam was. In 1863 werd besloten, deze maatschappij te ontbinden en te 's Gravenhage een nieuwe, de Maatschappij tot exploitatie vanstaatsspoorwegen, op te richten. De aandeelhouders der oude maatschappij konden voor hun aandeelen gelijkwaardige aandeelen in de nieuwe bekomen. Directeuren waren Vrolik's vader, de Brouwer van Hogendorp, Poolman, F. s' Jacob en van den Wall Bake.

Op 11 Aug. 1863 kwam een overeenkomst tusschen den Staat en deze maatschappij tot stand ten behoeve van de exploitatie der staatsspoorweglijnen. Reeds kort na Oct. d.a.v., toen de eerste dezer lijnen (die van Harlingen naar Leeuwarden, van Tilburg naar Breda en van Roozendaal naar Bergen op Zoom) geopend werden, namelijk in den aanvang van 1864, werd Vrolik te Breda geplaatst en belast met de afdeeling weg en werken van de beide laatstgenoemde lijnen. In 1865, toen ook de lijn Deventer - Zutfen - Arnhem in exploitatie kwam, werd hij in dezelfde functie naar Zutfen verplaatst.

Toen hij in 1867 te Maastricht geplaatst werd, verliet hij de techniek en wijdde hij zich geheel aan de exploitatie en de handelsbelangen zijner maatschappij. Een hem in hooge mate eigene combinatiegeest maakte hem hiertoe bijzonder geschikt. Hij heeft gedurende deze jaren geen chef gehad, die hem leiding gaf, en hieraan schrijft zijn levensbeschrijver toe, dat Vrolik in lateren tijd zooveel minder succes heeft gehad dan van zijn groote talenten te verwachten zou zijn geweest.

In 1869 werd hij op het hoofdbureau der maatschappij te 's Gravenhage geplaatst. Het volgende jaar, toen de zetel der maatschappij naar Utrecht overgebracht werd, verhuisde hij met haar daarheen. Hij was hier vooral met tarieven en handelszaken belast, en werd in hetzelfde jaar (1870) secretaris der maatschappij. Als zoodanig arbeidde hij met groote geestkracht, en het gevolg was, dat hij, toen de directeur-generaal F. s' Jacob tot gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië benoemd was in 1881, tot diens opvolger werd benoemd. In 1875 was hij gekozen tot lid van den gemeenteraad van Utrecht. Na zijn benoeming tot directeur-generaal nam hij als zoodanig zijn ontslag.

Ook als directeur-generaal was hij rusteloos bezig in hetgeen hij meende in het belang zijner maatschappij te zijn. Hij had een groot gemak in het op het papier zetten zijner denkbeelden, maar zijn werkwijze was door de onrust, die hem bezielde, uiterst vermoeiend voor allen, die met en onder hem moesten arbeiden.

Hij beschouwde het als een ramp voor zijn maatschappij, dat zij geen aansluiting had aan de hoofdstad des Rijks, en zijn streven was er voortdurend op gericht, die te verkrijgen. Tallooze plannen tot verbetering van haar positie, waarbij die aansluiting steeds in het oog gehouden werd, werden op zijn bureaux opgemaakt en uitgewerkt; zoo een plan om zijn maatschappij running power te verschaffen over de lijnen der Hollandsche spoorwegmaatschappij, hetzelfde over die der Rijnspoorwegmaatschappij, een afzonderlijk station voor zijn maatschappij te Amsterdam, een

fusie met de Rijnspoorwegmaatschappij, aankoop van de lijnen van laatstgenoemde, enz. Hij had een ongeduldige natuur; dat geen der opvolgende ministers van waterstaat, handel en nijverheid in zijn plannen wilde treden, griefde hem zeer. Door alle teleurstellingen, die hij evenwel aan zichzelf te wijten had, had hij den moed om te blijven strijden voor hetgeen hij de goede zaak meende te zijn verloren, en in September 1889 nam hij als directeur-generaal zijn ontslag, dus op een leeftijd, waarop anderen hunne carrière van beteekenis nog moeten beginnen.

Op het gebied van de exploitatie der spoorwegen was door Vrolik zooveel stof opgewaaid, dat de in 1888 opgetreden minister van waterstaat, handel en nijverheid, J.P. Havelaar trachtte, de toestanden te verbeteren op een wijze, afwijkende van alle door Vrolik gemaakte plannen. De Rijnspoorweg werd door den Staat aangekocht, de beide andere groote maatschappijen zouden het net op geheel andere wijze exploiteeren dan vroeger. In 1890 werd in dezen zin een overeenkomst gesloten, waarbij veel van hetgeen Vrolik gewenscht had, tot stand kwam. De gemeenschappelijke exploitatie door twee maatschappijen heeft evenwel tot veel bezwaren aanleiding gegeven.

Op 10 Sept. 1891 werd Vrolik door het district Amsterdam tot lid der Tweede Kamer gekozen. Hier heeft hij belangrijken arbeid verricht, o.a. bij de behandeling van de bedrijfsbelasting, de overeenkomst met de Billiton-maatschappij, die met de Nederlandsche handelmaatschappij en die met twee stoomvaartmaatschappijen op Nederlandsch-Indië. Intusschen had zijn, dikwijls toch geestig woord weinig gezag, zooals bleek in de vergadering van 28 Apr. 1893, toen hij een overeenkomst tot exploitatie van den spoorweg Sittard - Herzogenrath, welks aanleg reeds beklonken was, terwijl de onteigeningswet reeds was aangenomen, bestreed omdat die lijn te kostbaar zou zijn; de overeenkomst werd met algemeene stemmen op de zijne na goedgekeurd. Bij de behandeling der kieswet-Tak stelde hij voor, personen van 70 jaren en ouder niet verkiesbaar voor de beide Kamers te verklaren. Terecht vond dit voorstel algemeene afkeuring. Bij de ontbinding der Tweede Kamer in April 1894 werd hij te Amsterdam weder candidaat gesteld. In een kiesvereeniging deelde hij toen mede, dat hij een 'dik-en-dunner' was, m.a.w. dat hij door dik en dun met minister Tak van Poortvliet medeging. Hij werd niet herkozen. Hij vestigde zich toen te Baarn, maar verbleef in de hoop op genezing eener kwaal zeer veel in het buitenland. Hij overleed na een langdurig lijden.

Vrolik was ook op litterair gebied zeer werkzaam, hij heeft eenige novellen en comediestukjes geschreven. Bovendien schreef hij: *Het 'slechte' beheer der maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen* (Utr. 1885), naar aanleiding van een artikel in den *Economist*.

Een levensschets met portret, van de hand van A.P.K.F.R. van Hasselt (II, kol. 547) komt voor in het weekblad *De Ingenieur* van 17 Dec. 1904.

Ramaer

[Vrydema, Wicbolt]

VRYDEMA (Wicbolt), Vridema, Verydema of Frydema, bisschop der Faroër-eilanden, behoorend aan Denemarken, in het latijn Pharen, Pheren genaamd, werd tot bisschop aidaar benoemd 23 Jan. 1391. Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 253, noemt hem: Wicboldus Verydenia O. Min. van de orde der Franciscanen. Hij was benoemd, nadat Wilhelmus Ord. Praedicatorum geweigerd had zich te begeven naar dat ver afgelegen bisdom. Vrydema was hoogstwaarschijnlijk een Groninger

van geboorte. Hij komt als verblijvend in ons land voor in een viertal oorkonden, uitgegeven in *Oorkondenboek van Groningen en Drenthe* no. 1027, 1165, 1166, 1174. 31 Mt. 1399 ontslaan Wicbolt Vrydema, bisschop to Phere en zijn oom, de priester, meester Albrecht Vridema, de stad Groningen van alle verplichtingen wegens Verydemagoed en -land ook van wege 'Elteken Wicboldes en Wichers Verydema, onser omen en broders'. 30 Dec. 1403 verklaren de burgemeester van Groningen en 21 Dec. 1403 de pastoor en overheden van Zuidwolde, dat Wicbolt Frydema, biscop to Frei, met anderen zijn Rolefmagoed te Zuidwolde verkocht heeft. 24 Febr. 1404 verklaart Wicbolt Vrydema, bisschop van Veer, door de stad Groningen betaalt te zijn met 16 oude schilden, voor een lijfrente, die hij heeft op het Stadhuis; zijn zegel heeft tot omschrift 'ep. Pharren'. Uit de oorkonden blijkt niet, dat hij tot een kloosterorde behoorde. Zijn overlijden of ontslag is niet bekend. Wel werd 1407 een Joannes tot bisschop Pharensis benoemd, maar Eubel merkt op: er was ook een bisdom Pharen in Dalmatie ook Lesina genaamd, vandaar dat verwarring en onzekerheid mogelijk is.

Fruytier

[Vijlder, Franciscus de]

VIJLDER (Franciscus de), geb. te Lokeren 9 April 1687, zoon van Renerus en Elisabeth Black, overl. 9 Jan. 1769. Hij studeerde in de philosofie aan de universiteit te Douai, en begaf zich in de abdij St. Bernard aan de Schelde Ord. Cist., waar hij 28 Oct. 1708 zijn kloostergeloften aflegde. Na zijn priesterwijding, 24 Sept. 1714, en het voleindigen zijner theologische studiën te Leuven, nam hij achtereenvolgens bijna alle ambten der abdij waar. Eerst was hij supprior, daarna onderpastoor te Oudenbosch. Vervolgens biechtvader in de Vrouwen-

abdijen Vinea te Leuven en Nazareth bij Lier. Daarna keerde hij naar de abdij weer als prior, om eenigen tijd later als provisor in de abdij werkzaam te zijn. 21 Mrt. 1730, werd hij door zijn abt benoemd als pastoor te Kapelle, waar hij ijverig voor de parochie in de weer was en veel herstelde en bouwde. 1736 werd hij provisor te Antwerpen en bestuurder der abdijgoederen in het Markiezaat van Bergen op Zoom. 22 Nov. 1740 werd hij tot abt gekozen, benoemd en 1 Jan. 1741 gewijd. Zijn bestuur was een zegen voor de groote abdij, waar hij in vrede en eendracht met zijn convent de regeltucht handhaafde. Hij werd benoemd als visitator in Villers 1758 en zat de keuze voor van een nieuwen abt aldaar en ook in het Potklooster te Antwerpen. Voor zijn kerk schafte hij vele sieraden aan, o.a. de schoone marmeren communiebank, die thans in de O. Lieve Vrouwekerk te Antwerpen prijkt.

1758 wilde hij ontslag nemen en had dit reeds aangevraagd aan den generaal-abt van Cîteaux en aan het Hof te Brussel. Op aandringen zijner kloosterlingen trok hij zijn aanvrage in. 1764 nam hij geen deel aan het generaal-kapittel te Cîteaux, maar gebruikte al zijn invloed om de afscheiding der belgische abdijen van Cîteaux, beoogd door het toenmalige staatsbestuur, te doen mislukken.

In de abdij St. Bernard te Bornhem bewaart men nog een goed geschilderd portret, kniestuk, van hem. Hij komt ook voor bij een groep jubilarissen der abdij op een groot geschilderd doek; de figuur van den abt is echter door restauratie onkenbaar geworden.

Zie: van Doninck, *Obituarium monasterii Loci St. Bernardi* (Lérins 1901), 6; *Bijdragen gesch. Brabant* XII (1913), 430. Krüger, *Gesch. bisdom Breda* IV, 111.

Fruytier

W.

[Waalwijck, Paulus van]

WAALWIJCK (Paulus v a n), kapelaan van den bisschop van Roermond, Willem van der Linden, vermoord 23 Juli 1572. Na het innemen van Roermond door de troepen van prins Willem van Oranje werd het kartuizerklooster aldaar geplunderd en een twaalftal monniken onder de gruwelijkste folteringen ter dood gebracht. Paulus v.W., die in hetzelfde convent zich verscholen had, deelde in hun lot.

Zie: A. H a v e n s i u s , *Historica relatio duodecim martyrum Carthusianoram* (1608), 36; S c h o l t e n s , *Een boek over Karthuizers* (Roermond 1924), 86.

Hensen

[Waddinck, Gijsbertus]

WADDINCK (Gijsbertus), of W a d d i n c , geboortig van Delft, rechtsgeleerde, bekleedde verschillende posten aan de universiteit te Leuven. Hij overleed aldaar 13 Mei 1519. 28 Februari 1495 werd hij aangesteld als promotor der universiteit. Drie maanden later had hij den vereischten eed nog niet willen afleggen, omdat vele voorgeschreven wetten der universiteit niet meer onderhouden werden, 3 Januari 1497 had hij een opvolger. 1509 was hij onder de vijf rechters, die de rechtbank van beroep uitmaakten, waar beslist werd over de uitspraken van den rector. Gedurende vele jaren was hij procurator causarum, advocaat der universiteit. Hij was gehuwd met A l b e r t a A l e i d i s v a n D e l f t , die te Leuven overleed 15 Oct. 1522. Beiden werden in de kerk der kartuizers begraven, waar zij onder de groote weldoeners werden gerekend (V a l e r i u s A n d r e a s , *Fasti academici* (Lov. 1650), 54).

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XII, 290, XIV (1877), 286, 290, 298, XXVII (1898), 393, 416.
Fruytier

[Waesberghe, Ludovicus Josephus Maria van]

WAESBERGHE (Ludovicus Josephus Maria v a n), geb. te Hulst, Zeeuwsch-Vlaanderen, 1 Maart 1844, zoon van F r e d e r i k en P a u l i n e J a n s s e n s , overleed in zijn geboortestad 24 Sept. 1903. Hij studeerde in het zoo gunstig bekende college te Melle (België) en te Weert. Reeds op negenjarigen leeftijd verloor hij zijn vader en zeven jaar later zijn moeder. Hij moest dus zelf zijn weg zoeken. In Antwerpen begaf hij zich in een graanhandel, leerde daar het bankiersvak kennen en bewonderen, en vatte het plan op, zelf een bankzaak te beginnen in zijn geboortestadje, waar hij zich 1871 vestigde en zijn plan ten uitvoer bracht. L. van Waesberghe was een man van veel doorzicht, tact, energie en groote werkkracht en trok de menschen door zijn aangename eigenschappen van geest en hart.

1890 werd hij door de Ned. Bank aangesteld als haar correspondent 2de klasse. Hij rustte niet, voordat zijn correspondentschap tot eerste klas werd verheven. Hij was medeoprichter der onderlinge maatschappij tegen hagelschade, commissaris der Maastrichtsche Hypotheekbank, der Amsterd. Levensverzekeringsbank, enz. Onafgebroken was van Waesberghe van 1874 tot 1893 lid van den gemeenteraad te Hulst. 3 Juni 1876 werd hij gekozen tot lid der Provinciale Staten van Zeeland

en werd steeds herkozen. 1882 werd hij benoemd tot kantonrechter-plaatsvervanger en 7 Febr. 1888 tot burgemeester van Hulst. Toen hij 10 Nov. 1893 gekozen werd tot lid der Gedeputeerde Staten van Zeeland, zagen de inwoners van Hulst slechts noode hun hoofd, die zooveel in het belang van het stadje gewerkt had, aftreden. Als lid van het bestuur der provincie bepleitte hij vooral de verbinding en verbetering der wegen, het afschaffen der tollen, en vooral de verbinding van Zeeuwsch-Vlaanderen door den stoombootdienst op de Hont of Westerschelde. Als lid der gedeputeerde staten was hij voorzitter der commissie van dien stoombootdienst. Reeds lang te voren was door zijn initiatief een commissie gevormd, die den stoombootdienst tot stand bracht van Walzoorde (Hontenisse) naar Vlake, in plaats van den veerdienst met een kleine zeilboot, 1879. Toen rees bij hem het plan op Hulst met Walzoorde en de boot te verbinden door een stoomtram, om zoo het land van Hulst een betere verbinding met Noord-Brabant en Holland te bezorgen. Het was zijn levenstaak, zeide hij. Een concessie-aanvraag, 1881, aan de Staten had voor gevolg een omnibusdienst in 1882. Nog tweemaal had een gelijke vraag plaats zonder resultaat. 1896 slaagde de heer van den Broeck van St. Nicolaas en verleenden de Staten van Zeeland de concessie met een flinke subsidie, dank de taaie volharding van den heer van Waesberghe in het pleiten voor zijn tram. Op den dag van het openingsfeest, dat hij nog bijwoonde 20 Sept. 1903, werd hij ongesteld, de toestand verergerde en 24 September overleed hij. De groote deelneming bij de teraardebestelling toonde den breeden werkkring van den ontslapene. Sinds 1874 tot 1894 was hij nog voorzitter van de landbouwmaatschappij in Zeeland geweest en lid der Commissie van toezicht op de proefvelden. Bij Koninklijk besluit 1894 was hij tot commissaris benoemd voor de te sluiten overeenkomsten met België over de afwatering der polders in Vlaanderen, over de regeling van het bestuur der in Nederland en in België gelegen polders. Hierover hield hij nog conferenties te Gent 1903. Als voorzitter der Centrale R. Kath. kiesvereeniging en medeoprichter der vereeniging van St. Vincentius a Paulo, was hij voortdurend werkzaam en nog altijd de ziel van vele katholieke werken.

L. van Waesberghe was gehuwd 17 Sept. 1887 met Martina Maria Antonia Janssens van Tilburg, zuster van den aartsbisschop Janssens van New-Orleans. Zij schonk hem 8 kinderen en overleed 24 Nov. 1895. Twee zijner zonen zijn werkzaam als missionaris; August in de binnenlanden van Afrika in de Missie der Witte Paters van Lavigerie; Eduard werkt met vrucht onder de Indianen van Oklahoma in Amerika.

De oudste, Frans, volgde zijn vader op als burgemeester, Josef, overl. 24 Nov. 1923, als lid der Provinciale Staten. Zij volgden het voorbeeld van den vader in het behartigen van het algemeen belang van stad en streek. Hun naam blijft verbonden aan de oprichting der gasfabriek, der St. Willebrordus-school, der middelbare handels-, landbouwen ambachtsscholen, aan de stichting van den R.K. Volksbond en van andere sociale vereenigingen in Hulst. Het doortrekken van den arm van het kanaal van Neuzen naar Hulst, een werk, dat door de belgische revolutie halfweg is blijven steken, werd door hunnen steun weder druk besproken en op het tapijt gebracht. Zoo zou Hulst, dat door de indijkingen zijn vaart op de Schelde heeft verloren, weder een verkeersweg te water terug bekomen.

Zie: *Terneuzensche courant* 26 Sept. 1903; *Zelandia*, 23, 26 en 29 Sept, 1903, en 26 Nov. 1913.

Fruytier

[Waeywel, Daniël]

WAEYWEL (Daniël), geb. te Middelburg 2 Febr. 1654, overl. te Amsterdam 14 Febr. 1736, zoon van den onderschout Adriaan en Rachel Quatros, werd, na het overlijden van zijn vader, opgevoed bij zijn oom Daniël, voornaam koopman en commissaris van de wisselbank, en in 1670 leerling van de latijnsche school. Hetzelfde jaar ontviel hem echter reeds zijn oom en W. begaf zich in den handel, waartoe hij te Amsterdam aanvankelijk een zaak in engelsche manufacturen en later een commissiehandel vestigde. Hij was gehuwd met Maria Magdalena Gravius, oudste dochter van den toen overleden predikant Daniël, waardoor hij aan regeeringsfamiliën werd vermaagschapt. Zijn lust tot de wiskunde wakkerde aan door het bijwonen der lessen, gegeven aan zijn zoon Adriaan. Door een bericht in de *Amsterdamsche Courant* van 4 Nov. 1711 omtrent de quadratuur van den cirkel opgewekt, besloot hij zijn krachten aan dat vraagstuk te beproeven, en vond door gebruikmaking der maantjes van Hippocrates dat $\pi = 3,1420083$. Dit resultaat publiceerde hij in een *Demonstratie wegens de quadratura circuli* (Amst. 1714), gevolgd door een uittreksel in het Fransch, uitgegeven als plakaat. Hetzelfde jaar gaven Mattheus Soeten, Isaac de Graaf, Dirk Kruijk en Pieter Hellingwerf er geschriften tegen uit, die W. beantwoordde door een *Tweede demonstratie* (Amst. 1714). Op advies van den amsterdamschen burgemeester J. Trip had W. inmiddels zijn geschrift aan de Staten-Generaal gezonden; deze stelden het in handen van Hendrik Coets, lector in de wiskunde te Leiden, en Nic. Stampioen (II, kol. 1360), die het 5 en 23 Juli 1715 goedkeurden, waarop de Staten aan W. bij resolutie van 30 Mei 1716 een belooning van ƒ 500. - gaven. Zijn dochter Agnes schreef ter verdediging van haar vader nog een *Traité ou considérations mathématiques et impartiales sur la démonstration de la quadrature du cercle de D.W.* (la Haye 1717), opgedragen aan den koning van Engeland. Ten gevolge van veel tegenspoed in handelszaken deed W. deze aan kant en leefde stil buiten Amsterdam.

Zie: de la Rue, *Geletterd Zeeland* (Midd. 1743), i.v.; van Oosterzee in *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1834; *Navorscher* II, 250, III, 264 en Bijblad (1854), IX; Bierens de Haan, *Bouwstoffen* enz. XVI in *Versl. en Meded. Kon. Ac. van wetensch. te Amst., Afd. Natuurk.* 2 rks, dl. XII (1878), 109-117; Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* II (1893), 914-916.

de Waard

[Waghenaer, Lucas Jansz.]

WAGHENAER (Lucas Jansz.), geb. omstr. het midden der 16e eeuw te Enkhuizen, waar hij zijn opvoeding ontving. Hij stond later bekend als de ‘ervaren piloot ende stuerman’ uit de bloeiende Zuiderzeestad, die met hem mannen als Paludanus, Linschoten, Dirk Gerritsz. Pomp binnen hare muren zag. Toen de handel rusteloos naar verdere uitbreiding en nieuwe markten voor zijn waren streefde, bewees hij zijn medezeevarenden tijdgenooten den grooten dienst hun in 1598 den eersten op noordnederlandschen bodem verschenen atlas onder den titel *Enkhuizer Zeekaartboek* te schenken, dat een samenvatting was van zijn twee eerder verschenen werken: *Spieghel der zeevaerdt* I en II, in 1584 en 85 in het licht gegeven bij Plantijn te Leiden en in het Engelsch vertaald onder den titel *Mariner's Mirrour*, gevolgd in 1592 door zijn *Tresoor der Zeevaert*, bij François de Raphelengien te Leiden gedrukt. Die atlas kreeg zulke vermaardheid binnen- en buitenslands dat een boek aan kustbeschrijving gewijd in Engeland nog een Wagoner of Waghener heet. Hij en zijn tijdgenoot Cornelis Claesz., de Blaeu's e.a. hebben

meegewerkt aan den goeden naam, dien de republiek op cartografisch gebied gekregen heeft; hierbij ook niet te vergeten de van Keulens, die de kaarten hebben geleverd voor de heele wereldnavigatie.

Al zijn werken zijn gegrond op eigen waarnemingen tijdens zijn vele tochten ter zee of op betrouwbare gegevens van andere zeevaarders en ontdekkers uit den tijd, toen de zucht naar reizen en trekken in ons volk zoo levendig was.

Er bestaat een door hem gegraveerde prent van Enkhuizen (1577) naar een eigen teekening en nog een kleine kaart (1598), waarop ook een afbeelding van die stad.

Zie: de Jonge, *Opkomst van het nederl. gezag* enz.; Heeres in *Elseviers geïllustr. maandschrift* (Oct. 1900); Kramm i.v.; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlex.* II (1910) 838.

Bartelds

[Walenborch, Giselbertus of Gijsbertus van]

WALENBORCH (Giselbertus of Gijsbertus van), of Walemborch. Twee broeders, zonen van Theodoricus van W., ridder, beiden kanunnik te Utrecht, droegen den naam van Giselbertus. Uit het *Necrologium* van de St. Salvatorkerk te Utrecht blijkt duidelijk, dat de oudste, Giselbertus senior, kanunnik scholaster was van den Dom. Hij overleed II kal. Sept. (31 Aug.) 1387. De jongere Giselbertus was kanunnik en scholaster van St. Salvator. Hij overleed XVI kal. Febr. (17 Jan.) 1380. Het *Necroloog* van St. Salvator vermeldt: ‘Anno MCCCLXXXVII obiit Giselbertus de Walenborch, senior canonicus et scholasticus ecclesiae Trajectensis, frater Giselberti de W. nostri canonici et scolastici.’

Brom, *Bullarium Traj.* en Berlière, *Supp. Innoc. VI* n° 193 meenen, dat de talrijke beneficies aan G.W. geschonken, slechts voor één persoon zijn. Het is niet gemakkelijk te bepalen, wie der twee de opgesomde beneficies verkreeg. De senior bezat 1346 reeds het thesaurierschap van het kapittel te Deventer met een prebende in afwachting, een kanunnikdij in Würzburg en twee porties der Sint Nicolaas te Utrecht. De ruil van zijn thesauriaat van Deventer voor een kanunnikdij in den Dom, voorgesteld en goedgekeurd door den Paus, schijnt niet doorgegaan te zijn, want later was hij nog schatbewaarder van Deventer. De Paus schonk hem 1348 een kanunnikdij in St. Salvator. Zij was echter bezet. Daarop kreeg hij 1349 een kanunnikdij in den Dom. Hij had nog een prebende in de kapel te Horst, maar mocht al zijn beneficies met de kanunnikdij in den Dom behouden. 1353 vroeg Jan hertog van Brabant voor zijn kapelaan, Giselb. de W., die een proces voerde over zijn kanunnikdij in St. Salvator, een personaat in het bisdom Utrecht. Behalve van de reeds genoemde kanunnikdijen, was hij ook nog in het bezit der parochie Beusingen. 1361 verwisselde G. de W. zijn thesauriaat en kanunnikdij te Deventer met een kanunnikdij in Soissons onder pauselijke goedkeuring. Weer ging de ruil niet door, want 3 Mei 1364 vroeg en verkreeg G. de W. priester, zoon van Theodoricus, aan den Paus een prebende of waardigheid in het bisdom Luik. Uit de aanvrage blijkt, dat hij nog in het bezit was van zijn kanunnikdij met scholasterij in den Dom te Utrecht van zijne prebende met thesauriaat te Deventer en van de parochie Leiderdorp. Op voorwaarde, dat hij slechts een der beneficies zou behouden, had de Paus zijn bede toegestaan. Of hij nu zijn thesauriaat liet varen? Ten tijde dat Jan van Arkel bisschop van Utrecht was, 1342-1364, is G. de W. zijn algemeen penitencier geweest. Na de overplaatsing van den bisschop naar Luik was hij zijn secretaris en raadsheer.

Hij wilde toch een goed gebruik maken van de verkregen toelagen der beneficies. Hij was voor-

nemens een armengasthuis met kapel voor een rector te stichten te Doorn, of in de stad Utrecht, zooals de bisschop zou beslissen. 16 Febr. beveelt de Paus aan den bisschop het plan der stichting van G. de W., kanunnik van Utrecht, te helpen volbrengen. Hij hielp ook de stichting van een college van kanunniken in de Sint-Pancratiuskerk te Leiden en werd de eerste proost (*Arch. aartsb. Utr.* XI, 89; *Hist. ep. Ullraj.* 455; *Arch. Utr.* XI, 89).

10 Maart 1365 beveelt de Paus Giselberto, zoon van Theodoricus de Walenborch, kanunnik en scholaster van Sint Salvator te Utrecht, te voorzien van een supplementum, zoodra dit vacant zou zijn. Dit nu heeft betrekking op G. van Walenborch junior.

28 Apr. 1382 werd G. Walenborch, Urbanist, ontzet van zijn ambt als scholaster van den Dom door Clemens VII. Wegens den onbeduidenden invloed van dezen tegenpaus in Utrecht bleef dit besluit een doode letter.

Verscheidene malen werd G. van W. als executor afgevaardigd door den Paus, steeds is het de canonicus Trajectensis, dus Giselbertus senior (zie Brom, *Bullarium*).

Beiden zijn in de St. Salvator begraven. Giselbertus junior bedacht rijkelijk de kanunniken voor zijn jaargetij, de missen, en het bezoek aan zijn graf, gelegen voor de oostelijke deur der kerk. Giselbertus senior was in het midden der kerk begraven en had een stichting gedaan om op zijn jaargetijde aan de aanwezige kanunniken uit te deelen.

Zie: *Necrol. v. St. Salvator* in *Archief aartsb. Utrecht* XI (1887), 272; X (1883), 283-84 of in Ant. Matthaeus, *Fundationes et Fata ecclesiarum* (Lugd. 1701), 97, 77; Berlière, *Suppliques Clément VII* (Rome 1906) no. 1048; dez., *Suppliques Innocent VI* (Rome 1911) no. 193; A. Fierens, *Suppliques d'Urbain V* (Rome 1914) no. 1261; Brom, *Bullarium Trajectense* no. 1244, 1290, 1471, 1477, 1546, 1672, 1674, 1683, 1803, 1804, 1936; dez., *Archiv. in Italië* I, no. 1006, 1332.

Fruytier

[Wallen, Joannes van der]

WALLEN (Joannes van der), ged. te Helmond 19 Febr. 1743, zoon van Jan v.d.W. (kastelein in het stadhuis) en van Catharina Becx, overleden te Boschkapelle (Zeeuwsch-Vlaanderen) 19 Jan. 1786, waar hij sinds 1768 pastoor was. Hij was milddadig, zachtmoedig en verdraagzaam van aard en won daardoor de liefde zijner parochianen en de hoogachting van andersdenkenden. Hij was bevriend met dominee Jan Scharp (IV, 1203), predikant te Axel. Na den dood van pastoor v.d. Wallen, huldigde de predikant hem in een lofdicht, dat de bron werd van heel wat hatelijk geschrijf en hem zelfs in moeilijkheden bracht met de classis, waarvan hij lid was.

Zie: J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 232.

Heeren

[Walter, Taborensis]

WALTER Taborensis, bisschop van Tabor, wordt genoemd als wijbisschop van Utrecht 1365-1370. Walterus van Tabor was met bisschop Balduinus van Tripoli tegenwoordig bij de inhuldiging en eedsaflegging van den bisschop van Utrecht, Jan van Vernenburch, 1365. Hij was als wijbisschop ook werkzaam in de bisdommen Hildesheim en Verden 1363 en 64.

Zie: E u b e l , *Hierarchia Catholica* I, 496, II, 306, 311; M a t t h a e u s , *Vet. aevi analecta* V, 378.
Fruytier

[Wamel, Joannes van]

WAMEL (Joannes v a n), 12 Juli 1643 gedoopt te 's Hertogenbosch, overl. te Oirschot 28 Jan. 1705. Zijn vader, J a n v.W., geh. met M a r g a r e t h a d e H e l d t , was apotheker in Het Gulden Vlies aan de Schapenmarkt. Na zijn studiën voltooid te hebben vestigde hij zich als geneesheer, eerst in

zijn geboortestad, later te Oirschot. Evenals zijn schoonvader had hij grooten naam, werd o.a. in Mei 1696 ontboden naar Spanje ter behandeling van de Koningin-moeder. Hij was 12 Jan. 1671 te Oirschot in het huwelijk getreden met Maria Fey (overl. 26 Jan. 1708), dochter van Dr. Arnoud Fey (I, kol. 861), bij wie hij zeven kinderen had, allen te 's Hertogenbosch gedoopt, waarvan het oudste, Maria, huwde met Dr. Johan de Gise, lijfarts van den hertog van Beieren. Na den dood van zijn zwager Jan Fey werd deze eigenaar der heerlijkheid Cranenburg.

Zie: *Taxandria* XXXII, 24.

Juten

[Wanners, Werenfridus Antonius]

WANNERS (Werenfridus Antonius), priester, geb. te Workum in Friesland 22 Mei 1762, overleed 13 April 1837 te Hemixem aan de Schelde bij Antwerpen. Tijdens het fransche bewind was hij als pastoor der gevangenen werkzaam op het kasteel te Antwerpen. Zijn vrijen tijd besteedde hij aan het onderwijs geven in de latijnsche taal aan verschillende jongelingen, van wie velen later een voornamen rang in de maatschappij bekleedden. Sinds 1810 was de werkzame priester tevens biechtvader in de St. Andrieskerk. 1823 werd Wanners benoemd tot pastoor der gevangenis, ingericht in de voormalige abdij St. Bernard aan de Schelde te Hemixem, waar hij overleed en op het gemeentekerkhof begraven werd.

Het *Directorium archidioec. Mechlin.* 1838, vermeldt zijn geboorte verkeerdelijk op 22 Mei 1782 en zijn overlijden op 15 April.

Zie: P. Visschers, *Geschiedenis der St. Andrieskerk* III, 58-59.

Fruytier

[Wardt, Lambertus Josef Maximiliaan van de]

WARDT (Lambertus Josef Maximiliaan van de), d'Onzel, priester, geb. te Maaseyk 4 Juli 1756, kanunnik-regulier der abdij Rolduc te Kerkrade overleed plotseling te Leuven 26 Dec. 1832. Hij was 1781 priester gewijd. Na de opheffing der abdij tijdens de fransche revolutie werd aan de kanunniken, ofschoon zij gezamenlijk de abdij hadden teruggekocht, niet toegestaan aldaar te verblijven. 1805 vestigde hij zich te Antwerpen en werd aldaar als biechtvader aangenomen in de Sint Andrieskerk en tevens als kapelaan om de H. Mis te lezen. Hij gaf terzelfder tijd les in de fransche en latijnsche talen aan eenige jongelingen, die wegens gebrek aan seminaries en colleges daartoe weinig gelegenheid hadden. Tevens bewerkte hij de uitgave van eenige boeken over de Schriftuur, waarvan hij een bijzondere studie maakte. Zoo verscheen van hem in 1817 *Dictionnarium evangelicum*, en *Harmonia evangelica.* 1819 zag een verklaring van de actus apostolorum het licht: L. van de Wardt d'Onsel, *Actus apost. et epist. ad Rom. paraphrastice exposita* (Antv. 1819).

Sinds 1818 was van de Wardt benoemd tot pastoor van Chastre-Dame-Alet. Het volgend jaar werd hij overgeplaatst naar Leuven als pastoor der St. Pieterskerk en deken van de dekenij Leuven. Onvermoeid was hij werkzaam in deze parochie tot zijn dood. Hij werd te Heverlé begraven.

Zie: P. Visschers, *Geschiedenis der St. Andrieskerk te Antwerpen* III, 41-42; Piron, *Levensbeschrijvingen* I, 415; *Catal. vente J. Schaeffer* 1878 *no* 28.

Fruytier

[Wassenaer, Abel]

WASSENAER (Abel) was in 1583 met zijn vader uit Waesmunster in Vlaanderen naar Zeeland gevlucht en vestigde zich in 1613 te Utrecht op het Oude Kerkhof ‘aldernaest den Hulck’. Hij blijkt daar sedert 1625 rekenmeester te zijn, terwijl de Gedeputeerde Staten van Utrecht hem naar aanleiding van een request, waarin hij verklaarde, dat hij toen eenige jaren ‘de const van geometria’ had uitgeoefend, op 6 Sept. 1639 commissie ver-

leenden als landmeter (register van acten en commissiën der Staten). Bij een nieuwe titel uit gaaf van de in 1633 en 1637 door Nienrode (I, kol. 1375) verzorgde editie van Stockman's *Arithmetica*, voegde hij (blz. 399-409) een *Tafelken om te rabateeren* (Amst. 1648; herdr. Rott. 1653). Op 9 Sept. 1650 verleende de vroedschap van Utrecht hem ƒ 100 voor de opdracht van zijn *Tafelen op winninghe, gecalculeert tegen den penningh* 16, 17, 18, 19 *ende* 20, *ende nog andere geproportioneerde tafelen ten* 100 *des jaers, mitsgaders de Tafelen van rabat* (Utrecht 1650). In een request aan de Staten zegt W., dat hij ‘zedert den jare 1625 tot nu toe sich hadde geoefent en het instrueren van sijne const ende rare wetenschap van rekenen ende verdere aencleven van dien’, dat hij tallooze leerlingen had gevormd en laatstgenoemd werk had geschreven op aandringen van eenige ontvangers en rentmeesters, die moeite hadden met het betalen van rente en het aflossen van kapitalen. Bij resolutie van 11 Oct. 1650 vereeren de Staten hem daarom ƒ 150.

Zie: Bierens de Haan, *Bouwstoffen* XXX of *Versl. en Meded. Kon. Ac. van Wetensch. te Amsterdam, Afd. Natuurk.*, 3e reeks, dl. III (1887), 72.

de Waard

[Wassenaer, Jacob van]

WASSENAER (Jacob van), of Waessenaer, is wel dezelfde, die als geboren omstr. 1607 en afkomstig uit 's Gravenhage, op 19 Maart 1626 en 10 Dec. 1627 te Leiden is ingeschreven als stud. math. In 1635 loste hij door Stampioen (II, kol. 1358) te Rotterdam opgegeven vraagstukken op en maakte dezen opmerkzaam op fouten. Toen of weldra was hij landmeter ‘'s Hoofs Provinciael’ te Utrecht, ‘woonende voor Claerenbergh’. Naar aanleiding van twee in 1638 wederom door Stampioen aangeslagen vraagstukken, het een over den aanval op een hoornwerk, het andere over de bepaling der lengte en breedte eener plaats uit de schaduw van drie stokken, werd hij opnieuw in een twist met dezen gewikkeld, welke een verderen strijd over worteltrekking en het oplossen van hoogere machtsvergelijkingen ten gevolge had. In 1638 publiceerde W. een *Solutie* op het eerste vraagstuk, bestreden door Stampioen in een einde Dec. 1638 verschenen *Openbaeringe* (1638); waarschijnlijk was het omstreeks dezen tijd, dat W. ook eenige *Quaestien de liefhebbers voorghestelt te solveeren* uitgaf. Stampioen's bestrijding van het eerste geschrift gaf W. aanleiding tot uitgave zijner *Aenmerkingen op den nieuwen stelregel* (Leiden 1639), waarin ook het tweede vraagstuk ter sprake komt. Hierin maakte W. gebruik van de nog niet lang geleden verschenen *Géometrie* van Descartes, die sinds Sept. 1639 ook zelf aan de zijde van W. aan den strijd een werkzaam aandeel nam. Op 20 Oct. 1639 kwam men overeen een som gelds in handen van den leidschen rector magnificus te stellen, terwijl op twee door Stampioen tegen W. gepubliceeerde *Dagvaard-brieven*, door dezen in begin Nov. 1639 een *Antwoorde* werd uitgegeven. Gedurende den verderen twist, waarin de oudere Frans van Schooten (kol. 1108), Golius, van Berlicom (I, kol. 317) te Rotterdam en Schotanus te Utrecht arbiters waren, en ook Const. Huygens gemoeid is, draalde Stampioen echter met de mededeeling zijner argumenten, waarom W. in het begin van 1640, een *Tijdtraminge* uitgaf. Nadat hierop Stampioen zijn bewijzen had doen drukken en inzenden, beslisten op 24 Mei 1640 van Schooten en Golius ten gunste van W., die den geheelen strijd nog eens recapituleerde in *Den onwissen wiskonstenaer I.I. Stampioenius ontdeckt* (Nov. 1640), waarin nog enkele vondsten van Descartes, die tot het laatste oogenblik den strijd had geleid,

werden gepubliceerd. Echter schijnt later eenige verkoeling tusschen dezen en W. te zijn ingetreden. Met Ez. de Decker (I, kol. 690) vervaardigde W. nog in 1642 een kaart van de aanwassen aan de zuidzijde van Dubbeldam (H i n g m a n , *Inv. Kaarten op het Rijks-archief* II, no. 1242; zie ook no. 2189). Het verloop van den twist van W. en Stampioen en in het bijzonder de discussie over het stokkenvraagstuk, is ook uiteengezet door Frans van Schooten den jongeren, in zijn uitgaaf met commentaren der *Geometria* van Descartes (ed. 1649, p. 323-335). Daar W. zich in een zijner in 1640 verschenen strijdschriften 'de jonghste van al degene, die hier te lande haer werck maken van de wiskonsten aen anderen te leeren' noemt, wordt hij waarschijnlijk ten onrechte genoemd als vertaler der *Arithmetische practijck van Julius Caesar van Padua* (Arnhem 1620). Een naamgenoot van hem zond drie vraagstukken, betreffende een conchoïde, parabool en hyperbool, aan de Royal Society te Londen, welke 8 Dec. 1668 door Oldenburg werden gezonden aan Wallis, die hen met de oplossing publiceerde (in het Engelsch in 1685 en in het Latijn in zijn *De sectionibus angularibus tractatus, Opera* III (Oxford 1693), 599-601).

Zie: A v é -L a l l e m a n t , *Des Dr. Joachim Jungius Briefwechsel* (Lubeck 1863), 288-289; B i e r e n s d e H a a n , *Bouwstoffen* enz. XXX in *Versl. en Meded. Kon. Ac. van Wetensch. te Amst., Afd. Nat.*, 3e reeks, dl. III (1887), 69-119; d e z . in *Zeitschrift für Math. und Physik, Hist.-litt. Abt.* XXXII (1887), 170-172; K o r t e w e g in *Archives neerlandaises* XXII (1888); *Oeuvres de Descartes* II (1898), 582, IV (1901), 228-229, V (1903), reg. en X (1908), 646-647; E n e s t r ö m in *Bibl. mathematica* VIII (1907-1908), 94 en X (1910), 63; C a n t o r , *Gesch. der Math.* II (1913), 798; *Correspondence of Descartes and C. Huygens by* L. R o t h (Oxford 1926), reg.

de Waard

[Watervliet, Johannes]

WATERVLIET (Johannes), geb. te Gent 1601, zoon van J a c o b u s , bernardijn der abdij Duinen 1619, overleed te Gent als prior van Waarschoot 1 Oct. 1671 of 1672. Met eenige confraters studeerde hij onder de leiding van Caspar Nemius, den lateren aartsbisschop van Kamerijk, te Douai aan de universiteit. 1631 en volgende jaren was hij werkzaam als rentier op het hof te Zande te Hontenisse, waar zijn abdij talrijke polders in eigendom bezat. 1645, toen de prior van Waarschoot tot abt van Duinen bevorderd was, werd hij in zijn plaats bestuurder der priorij Waarschoot, vroeger een dochterklooster van Warmond, doch geheel verwoest en uitgestorven tijdens de troebelen en den oorlog. De voorganger van van Watervliet was in het refuge der priorij te Gent weder begonnen eenige monniken aan te nemen. Joh. van Watervliet werd de tweede stichter van het klooster. Hij richtte het refuge in tot priorij met nieuwe gebouwen, nam meerdere monniken aan, bevorderde de studie en verkreeg 1662 de officieele toestemming zijner ordesoversten en van den Koning, niettegenstaande de vele tegenspraak, om zijn klooster in de stad Gent te vestigen in plaats van te Waarschoot. In het archief van het seminarie te Brugge bevindt zich nog een rekeningboek van zijn rentierschap te Hontenisse.

Zie: C h . d e V i s c h , *Vita Adriani Cancellier ab. Dunensis* (Brug. 1660), 24; L. en J. H y e -d e C r o m , *Abbaye de Waarschoot* (Gand 1899), 14-15; C h . d e V i s c h , O. Cist. *Bibliotheca Scriptorum Ord.* Cist. (Col. 1656), 309; *Cronica et cartularium de Dunis* (Brugge 1864), 100.

Fruytier

[Weert, Johannes de of van]

WEERT (Johannes d e of v a n), of v a n W e r d , norbertijn der abdij St. Michiel te Antwerpen, overleed aldaar 18 Mei 1499. Bij de verkiezing van den abt Johannes Dankaard in de abdij te Middelburg was Joh. van Weert, proost van Zoetendale op Walcheren, getuige, 10 Aug. 1484. Hij bleef proost van het Norbertinessenklooster Zoetendaal, tot hij 20 Nov. 1486 te Rome tot abt zijner abdij werd benoemd. Op een gedenksteen in de St. Michiels-abdij werd zijn bestuur geprezen. Hij deed voor de kerk der abdij het doxaal en het koorgestoelte, vervaardigen; beide kunstwerken door Alb. Dürer geprezen, zijn vernield door de beeldstormers. Bijtijds zorgde hij voor een opvolger; wegens zijn hoogen leeftijd en om een indringer te weren, verzocht en verkreeg hij een coadjutor, den proost van zijn klooster, Jacobus Elsacker, die 18 Maart 1499 in Rome bevestigd werd. Als heer van Middelharnis met de andere rechthebbenden, den prior der kartuizers, den prior van Potklooster, Thomas, enz. stelde hij aan den aartsdiaken voor om Antonius Cromvliet, abdijheer van St. Michiel. tot pastoor te benoemen in de St. Michiels-parochie te Putten, 16 Juli 1497 stelde Philips, aartshertog van Bourgondië, heer van Putten, den abt van St. Michiel in bezit van dat gedeelte van de heerlijkheid van Middelharnis, dat hem overgedragen was door Laurent Spernagel. Het land van Middelharnis was door de andere rechthebbenden met de abdij St. Michiel aan het hoofd ingedijkt, 1466. In de abdij St. Michiel was voor de revolutie nog een geschilderd portret aanwezig van Johannes van Weert met zijn wapen, een gekapten valk, en de spreuk ‘Post tenebras spero lucem’.

Zie: *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen* IV, 78, 144, 507; *Acta Sanctorum* I Junii 953, 54; *Bijdragen bisdom Haarlem* I, 313, XV, 186; *Studiën und Mittheil. aus d. Ben. und Cisterc. orden* XX (1899), 238; *Inventaire des archives de l'abbaye de St. Michel à Anvers* in *Analectes de l'ordre de Prémontré* (1913) no. LVII, LXV, LXVII.

Fruytier

[Weitzel, August Wilhelm Philip]

WEITZEL (August Wilhelm Philip), geb. te 's Gravenhage 1816, gest. aldaar 1896. In 1831 trad hij in militairen dienst en werd in 1837 tot 2den luitenant der infanterie bevorderd. Bij het optreden van jhr. F.V.H.A. ridder de Stuers (II, 1390) als commandant van het leger in Ned. O.I. (1853) werd hij tot diens kapitein-adjudant benoemd. Hij had in die dagen zijn belangstelling in de indische krijgsgeschiedenis getoond door zijn werk *De oorlog op Java van* 1825-30, hoofdzakelijk bewerkt naar de nagelaten papieren van den luitenant-generaal de Kock (II, 692). Het 1e deel was verschenen in 1852, het 2e in 1854. Vijf jaren maakte hij nu deel uit van het indische leger en nam als zoodanig deel aan een expeditie onder kolonel J.A. Waleson naar de Lampongs, waar het den onzen in 1856 gelukte de voornaamste hoofden der insurgenten in handen te krijgen, waardoor de rust en orde in dat deel van Sumatra hersteld werd. In Nederland terug, doorliep hij daar de verschillende militaire rangen, totdat hij, in 1872 tot generaal-majoor bevorderd, den 6en October 1873 als minister van oorlog optrad in het kabinet-de Vries - Fransen van de Putte (1872-74) als opvolger van M.D. graaf van Limburg Stirum (III, 1203), wiens voorstel tot afschaffing der plaatsvervanging bij de militie op 30 Juni 73 met 43 tegen 25 stemmen verworpen was. Ondanks 's Konings persoonlijken aandrang had v.L.S. in zijn besluit om af te treden volhard. Nadat het ministerie, waarvan W. thans deel

uitmaakte, na een driedaagsch debat gestruikeld was over het wetsontwerp, dat een zeer beperkte uitbreiding van het

kiezerspersoneel beoogde, de z.g. censuswet, ging hij als minister van oorlog over in het kabinet-Heemskerk (1874-77). Hij slaagde er in de *Wet tot regeling en voltooiing van ons vestingstelsel* (18 April 74) tot stand te brengen, waarbij de defensie van Nederland werd geconcentreerd in de nieuwe Hollandsche waterlinie. Hiermee kwam een eind aan den langdurigen parlementairen strijd tusschen de voorstanders eener algemeene landsverdediging en die eener geconcentreerde linie. De Kamer was klaarblijkelijk dien strijd moede. Een man van gezag als de Roo van Alderwerelt (VI, kol. 28) verdedigde wel is waar het ontwerp, maar in bewoordingen zoo koel, dat de aanneming door de volksvertegenwoordiging moeilijk als een triomf voor W. kon beschouwd worden. De kans iets beters te krijgen achtte de Roo gering en hij oordeelde, dat de 2de Kamer wel zou doen met dit ontwerp, hoe gebrekkig dan ook, toch nog maar liever aan te nemen dan te verwerpen. Met 60 tegen 6 stemmen ging de Kamer hierop in. Over het algemeen was zijn positie in het parlement dikwijls verre van aangenaam, aangezien mannen van talent als de Roo en Stieltjes, die het oor der Kamer hadden, ruimschoots stof tot critiek vonden in zijn begrooting tot regeling en voltooiing van ons vestingstelsel, ingevolge art. 3 van de wet van 74. Volgens hun meening week de minister op belangrijke punten af van de beginselen, door hem zelf voorgestaan bij de verdediging dier wet. De behandeling der vestingbegrooting werd verdaagd, daar alle partijen een conflict met de regeering minder wenschelijk vonden. Toen eindelijk in Maart 1875 het ontwerp in stemming kwam, werd het aangenomen, nadat de premier bij verwerping de kabinetskwestie gesteld had. De geheele behandeling dier begrooting had echter voor den betrokken minister een zoo vijandelijk karakter gehad en zoo weinig vertrouwen had de Kamer in zijn beleid aan den dag gelegd, dat hij gevolg gaf aan zijn voornemen om af te treden (20 April 1875). Zijn opvolger, kolonel Enderlein, zag zijn vestingbegrooting verworpen en diens opvolgers, Klerck en Beijnen, was evenmin een lang ministerieel leven beschoren. Het was de periode, dat Nederland in 10 jaren 9 ministers van oorlog had!

Het derde ministerie-Heemskerk had ook Weitzel weer als hoofd van het departement van oorlog (1883-88). Hij had tijdens dit kleurlooze bewind in de Tweede Kamer niet meer die krachtige oppositie tegenover zich. De Roo en Stieltjes waren beiden in 1878 overleden; ook nam de grondwetherziening aller aandacht in beslag. Een op het nieuwe vestingstelsel ondernomen aanval van het lid Schepel (II, 1282), beoogend een beperking tot de stelling-Amsterdam, vond geen voldoenden steun. Na de bestrijding van den minister Weitzel en die van de militaire specialiteiten trok de voorsteller zijn wetsontwerp in (26 Mei 1885). Een herziening van de verouderde wetten van militair strafrecht en militaire rechtspleging kwam niet tot stand. Wel werd in 1886 bij de invoering van het nieuwe wetboek van strafrecht aansluiting gebracht aan het strafstelsel en de algemeene beginselen in dit wetboek neergelegd. Aan het initiatief van eenige leden der 2de Kamer dankte men eenige mildere bepalingen omtrent de desertie. Zijn ontwerp tot verlenging van den diensttijd der militie, resp. te land en ter zee, van de lichtingen 1883 en 84 kwam niet in behandeling door het aftreden van het ministerie op 21 April 88. De meerderheid der kiezers had ten gunste van de coalitie der kerkelijke partijen haar stem uitgebracht, zoodat een z.g. kleurloos kabinet geen reden van bestaan meer

hàd. Aan W.'s ministerschap is toen voor goed een eind gekomen.

Toen de begrooting van uitgaven van Nederl.-Indië door de 2de Kamer verworpen was, nam de minister van koloniën van Bloemen Waanders zijn ontslag. W. trad ook als zoodanig a.i. op van 25 Nov. 1883 tot 27 Febr. 84, toen Sprenger van Eyk (V, kol. 792) die portefeuille overnam.

Op het gebied van indische krijgsgeschiedenis heeft hij, behalve het bovengenoemde, nog geschreven: *De derde militaire expeditie naar het eiland Bali in* 1849; *Batavia in* 1855; *Schetsen uit het oorlogsleven in Ned.-Indië*; *De Lampongs in* 1856; *Geschiedkundig overzicht van de expeditie naar Tomori op Celebes in het jaar* 1856. Op militairtechnisch gebied gaf hij uit: *De geschiedenis van het onderwijs in het schieten bij de nederlandsche infanterie* (1864); *De organisatie bij de wet onzer strijdkrachten te land* (1871).

Zijn portret is gelithografeerd door P. de Josselin de Jong.

Zie: van Welderen Rengers, *Schets eener parlementaire gesch. v. Nederl.* ('s Gravenh. 1905); Rooseboom, *Leger en defensie*, in het gedenkboek *Eene halve eeuw* 1848-98 (Amsterd. 1898); *Encyclop. v. Ned. Ind.* ('s Gravenh. 1917-21); Jungmann en van Iterson, *Parlement en kiezer. Jaarboekje* ('s Gravenh. 1915); de Beaufort, *Vijftig jaren uit onze geschiedenis* in *Gids* 1925.

Bartelds

[Welters, Gerard Henri Hubert]

WELTERS (Gerard Henri Hubert), geb. te Echt 27 Sept. 1839, overl. te Spaubeek 17 Juni 1887, zoon van Frans en van Maria Sophia Zelis (dochter van den 1en luitenant Henri Nicolas (dl. VI, kol. 1315) en Maria Smeets, deed zijn studies te Rolduc en trad in 1859 in het seminarie van Roermond, waar hij 21 Maart 1863 tot priester werd gewijd. Achtereenvolgens werd hij benoemd tot rector van het damespensionaat der 'dames du sacré-coeur 'Blumenthal' te Vaals (4 April 1863), kapelaan te Merkelbeek (3 Sept. 1866), rector van het klooster en pensionaat der Ursulinen te Grubbenvorst (6 Mei 1872) en pastoor van Spaubeek (3 April 1885). Hoewel zwak van gezondheid, wist hij zich zeer verdienstelijk te maken als priester en geschied- en letterkundige. Hij schreef verschillende werken over theologische, catechetische of stichtelijke onderwerpen, verrijkte zijn limburgsche geboorteland met menig dichtstuk en gaf een merkwaardige verzameling uit, zooals geen provincie bezit: *Limburgsche legenden, sagen, sprookjes en volksverhalen, verzameld en uitgegeven door* H. Welters (Venlo, Wed. H.H. Uyttenbroeck, z. jaartal, doch omstr. 1878-1880), 2 dl. gr. 8° en verder: *Feesten, zeden, gebruiken en spreekwoorden in Limburg* (Venlo z.j. omstr. 1878-1880), gr. 8°. Het eerste werk bevat, behalve eigen geschreven bijdragen, stukken van andere Limburgers, het tweede is meestal eigen werk. Deze werken zijn tot op dezen dag zeer gezocht, maar reeds lang uitverkocht. Verder schreef hij in de *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg: De Noormannen te Elslo in* 881, X (1873), 345-369; *Denys le Chartreux sa vie et ses ouvrages*, XIX (1882), 259-370; *Wilhelmus Lindanus, eerste bisschop van Roermond*, XXVII (1890), 225-306.

Zie behalve de bovengenoemde ook nog: *Publ. de la soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* (1887), 488-489, (1923), 140-141.

Verzijl

[Wendelberch, Wilhelmus]

WENDELBERCH (Wilhelmus), W i n d e l b e r c h , bernardijn, geboren te Middelburg, trad

1 Juni 1506 in het cistercienserklooster St. Salvator te Antwerpen, tegelijk met Gerardus Houtmarct van Eersel in N. Brabant. Beiden werden 1507 toegelaten om hunne kloostergeloften uit te spreken. Wilhelmus W. werd reeds het volgend jaar priester gewijd en zong zijn eerste plechtige H. Mis 2 April 1510. In zijn klooster te Antwerpen was hij werkzaam als onderkoster en ziekenmeester. Daarna bestuurde hij het nonnenklooster La Cambre of Terkameren O. Cist. bij Brussel, en was gedurende eenige jaren supprior in het klooster zijner orde te Wateringen (Z.-Holl.). Hij overleed te Antwerpen als cellier van zijn klooster 28 Jan. 1540.

Zie: *Graf- en gedenkschriften prov. Antw.* IV, 217, 225.

Fruytier

[Wennekens, Ludovicus]

WENNEKENS (Ludovicus), begr. te Venlo 12 Febr. 1764, kluizenaar, kreeg 11 Oct. 1748 van den magistraat van Venlo verlof om zich als kluizenaar te vestigen in de eremitage, gelegen in 't Ven te Venlo, onder voorwaarde, dat hij de kinderen van ‘de buitelingen’ onderwees, welke toestemming 17 Oct. 1748 door den bisschop van Roermond bevestigd werd. Hij resigneerde in 1757 en werd als kluizenaar opgevolgd door Henricus Kerstingh. Sedert 1757 was hij weesvader in het weeshuis te Venlo. De kluis werd 18 Mei 1736 door den stadstimmerman en gezworen landmeter, Peter Behet, opgemeten, zij was gelegen buiten de Helpoort, aan de eene zijde het land der erfgenamen Hinssen, aan de twee andere zijden de gemeene weg, groot 65 roeden.

Zie: P. Doppler, *De kluis te Venlo in de* 18*de eeuw* in *Maasgouw* (1908), 15; Jos. Habets, *Geschiedenis van het Bisdom Roermond* III, 729 en Stadsarchief van Venlo no. 1763 en 1764.

Verzijl

[Werff, Adriaen van der]

WERFF (Adriaen van der), gedoopt 26 Januari 1659 te Kralingen, was de zoon van den molenaar Adriaen Jansz. van der Werff (die eerst den naam Piswerf had aangenomen, naar het erf op den westhoek van Kortekade en Oudedijk) en Maertgen Adriaens Schouten, die 8 October 1656 in de kerk te Kralingen getrouwd waren. Na eerst eenigen tijd les in de schilderkunst gehad te hebben van den rotterdamschen glas- en conterfeitselschilder Cornelis Picolet, werd hij later in de leer gedaan bij den bekenden kunstschilder Eglon van der Neer, eveneens te Rotterdam. Daar kwam Adriaen weldra in aanraking met kunstliefhebbers als Cornelis Brouwer en Adriaen Paets, ontvanger van de Admiraliteit op de Maze, door wier bemiddeling hij veel kunst onder oogen kreeg en die hem ook op andere wijze vooruithielpen, en met den zoon van den kunstschilder Govert Flink, namelijk Mr. Nicolaas Anthony Flink, die hem vrijen toegang gaf tot zijn kunstkabinet en hem in kennis bracht met Margaretha Rees, dochter van Maerten Rees en Geertruyt de Waart, gedoopt te Rotterdam 17 Juni 1669, met wie hij 19 Augustus 1687 te Delfshaven in het huwelijk trad.

Als schilder kreeg van der Werff toen weldra een groote vermaardheid en hij werd zelfs een internationale beroemdheid door de gunst van Johann Wilhelm, den rijken keurvorst van de Palts, die met zijn gemalin en groot gevolg in 1696 een bezoek aan de Nederlanden bracht. Deze had toevallig te Amsterdam in den kunsthandel een schilderijtje van van der Werff gezien, dat hij aanstonds kocht en waarvan hij

ook den maker wilde leeren kennen. Hij kwam van der Werff te Rotterdam opzoeken en van dien tijd af tot zijn dood in 1716 dateeren de gunstbewijzen, die den schil-

der van zijn zijde ten deel vielen. Niet alleen overlaadde hij dezen met bestellingen, met diamanten en zilveren tafelserviezen, maar bovendien nam hij hem in dienst, om gedurende een aantal maanden in het jaar voor hem te schilderen op een honorarium van vier, later zelfs van zesduizend hollandsche guldens. Daarmede nog niet tevreden, verhief hij den schilder en zijn nakomelingen in den adelstand en overhandigde hem ten bewijze daarvan een diploma, 'eene op perkement beschreve bulle in een zilvere benne', terwijl hij hem tevens vergunning gaf een der kwartieren van het vorstelijk wapen aan het nieuwbakken familiewapen van der Werff toe te voegen.

Door dit alles kreeg de molenaarszoon een aanzien in zijn woonplaats, dat voor dat van weinig anderen onderdeed. Geen wonder dat ook de burgerwacht beslag op hem legde als eerste-luitenant en de magistraat hem tot regent van het Oudemanhuis benoemde. Zijn collega's hadden hem reeds in 1696 tot hoofdman van het gilde gekozen. Ook de regeering van Rotterdam wilde zich nu niet langer onbetuigd laten en droeg hem volgens vroedschapsresolutie van 23 November 1705 op, voor het stadhuis een schilderij te maken. Van het resultaat dezer opdracht is evenwel geen spoor meer te ontdekken.

En naast de schilderkunst hadden ook de beeldhouw- en bouwkunst de bijzondere belangstelling van onzen artiest. Hij boetseerde o.a. de buste van den keurvorst en maakte teekeningen voor een nieuwe vierschaar op het stadhuis. Volgens zijn ontwerp werd de nieuwe beurs te Rotterdam gebouwd, terwijl hij ook voor tal van particuliere huizen de plannen ontwierp, zoo o.a. van de voorgevels der huizen van de bewindhebbers der O.-I. Compagnie Jacob Noorthey en Joseph Schepers aan de zuidzijde van het Haringvliet en van het beroemde gebouw van den heer de Jonge van Ellemeet aan de Boompjes, wellicht ook van liet huis van den verfkooper Viruly bij de Beurs. Bovendien schijnen eenige buitenplaatsen door hem 'geordonneert' te zijn.

Na zijn dood besloot de vroedschap 22 Mei 1723 'uit consideratie van de aangename dienst, dewelke den Ridder van der Werff in zijn leven aan de Regeering van deze stad heeft gepresteert door het formeeren van de teekeningen en plans van de nieuwe Beurs', aan zijn weduwe en erfgenamen een zilveren kroon of luster met het wapen der stad daarop gegraveerd 'tot een monument' aan te bieden.

Van der Werff trok, als de opdrachten van den keurvorst tot uitvoering waren gekomen, herhaaldelijk naar Dusseldorp om deze persoonlijk te overhandigen. Een reispas hem door den keurvorst te dien einde verschaft, van 10 Juli 1703, berust nog in het Archief der gemeente Rotterdam. Van andere reizen des schilders blijkt echter niets. Naar Italië is hij stellig nooit geweest, terwijl ook van een reis naar België zelfs geen spoor is aan te toonen. En voor een man die het financieel zoo goed doen kon en voor buitenlandsche kunstverzamelingen zich zeker zeer geïnteresseerd moet hebben, is dit wel heel merkwaardig.

Buitenlandsche relaties had hij trouwens vele. Behalve de keurvorst, brachten ook August, keurvorst van Saksen en koning van Polen en hertog Anton Ulrich van Wolfenbuttel een bezoek aan zijn atelier, terwijl niemand minder dan de hertog van Marlborough bij zijn komst te Rotterdam, 29 Dec. 1704, gauw van de gelegenheid gebruik maakte, om zijn portret door van der Werff te laten schilderen.

Omtrent het uiterlijk van onzen schilder zijn wij

niet in onzekerheid. Herhaaldelijk heeft hij zichzelf afgebeeld, zoowel op jongen leeftijd met zijn knap, levenslustig gezicht en natuurlijk krulhaar, als ouder en ernstiger geworden met een allongepruik, doch nog steeds in fraaie, zwierige kleedij en in romantische omgeving. Waarschijnlijk zijn beste zelfportret is dat, hetwelk thans in het Rijksmuseum te Amsterdam berust, waarop hij zich heeft afgebeeld, gekleed in prachtig roodfluweelen mantel; over zijn schouder hangt aan een gouden keten een medaille met het portret van den keurvorst van de Palts; in zijn linkerhand heeft hij palet en penseelen, terwijl hij met de rechterhand een portret zijner vrouw en dochter vasthoudt. Dit portret werd in 1827 bij het overlijden van Abraham Gevers in publieke veiling verkocht, voor 6000 gulden, en geraakte zoo in het Rijksmuseum te Amsterdam. Andere zelfportretten berusten in museums te Londen, Dresden, Schwerin en Florence. Kramm zegt, dat in de verzameling van van der Marck te Leiden, verkocht te Amsterdam in 1773, een ovaal zelfportret van van der Werff met op de schilderkunst zinspelende figuren onder den hamer kwam, doch hij weet niet waar dit stuk gebleven is. Zijn door J. Houbraken gegraveerd portret komt voor in *De Groote Schouburgh der Ned. Konstschilders*, het te Florence berustende zelfportret is gegraveerd door Colombini.

Van der Werff overleed 12 November 1722 inzijn fraai huis aan de Delftschevaart naast het Paradijs; zijn begrafenis werd uitgeschreven ‘tegen Dinsdag den 17 November Groote Kerk, Zuidpand nr 62’.

Bij zijn leven had van der Werff een roem genoten als weinige zijner kunstbroeders. Zijn schilderijen waren voor grof geld grif van de hand gegaan, zoodat hij bij zijn dood een groot vermogen kon nalaten. De geheele achttiende eeuw door en ook nog in het begin der negentiende houdt die waardeering stand en brengen zijn schilderijen, die in elke groote kunstverzameling voorkomen, hooge prijzen op. Dan echter komt de kentering en tegenwoordig vindt men zijn kunst, hoewel technisch knap, gelikt en dikwijls op effect berekend. Hij wordt thans de meest karakteristieke vertegenwoordiger van den vervaltijd der hollandsche kunst genoemd, ‘die in academischen trant onbeduidende bijbelsche en mythologische onderwerpen schilderde’. Alleen als schilder van portret-miniaturen worden zijn uitnemende eigenschappen ook nu nog geroemd. In de openbare verzamelingen van ons land zijn zijn schilderijen vrij schaarsch, terwijl daarentegen sommige buitenlandsche museums, München, Dresden en Schwerin, nog vele van zijn stukken bezitten.

In 1868 noemde het gemeentebestuur van Rotterdam te zijner eere een straat de van der Werffstraat. Zijn leerlingen zijn: zijn broeder Pieter van der Werff (die volgt), Hendrik van Limborg, Jan Christiaan Sperling en N. Douwe.

Zelfportretten van hem bevinden zich in het museum te Schwerin (1679), op het Heidelberger slot (1696), in het Rijksmuseum te Amsterdam (1699), de Uffizi te Florence, bij Mr. Fordham in Engeland (1699), op een allegorische voorstelling in de Alte Pinakothek te München (1716), in de Ermitage te Petrograd, het museum te Coblenz en te Versailles. Zijn portret geschilderd door J.F. Douven bij den heer Pflaum, huize Fahnenburg bij Düsseldorf, door H. van Limborch opgehangen op zijn grafnaald; gegraveerde portretten door Desjardins (ook in *Galerie de Versailles* XI), J. Houbraken, J.E. Haid, C. Colombini, G.M. Preisler (ook in *Mus. Fiorentino* IV), G.C. Kilian; gelithografeerd door A. Maurin.

Zie: J. Campo Weyerman, *De levens-*

beschrijvingen der Ned. konstschilders IV, 68; Immerzeel en Kramm (ook het Aanhangsel op Terbrugghen); *Oud-Holland* V, 67; *Zondagsbtad, hoofdzakelijk gewijd aan de belangen der gemeente Rotterdam*, 9 Mei en 4 Juli 1868; *Rott. Historiebladen* III, 729 vlg., waar echter eenige onnauwkeurigheden voorkomen en *Rott. Jaarb.* (1927) 1 vlg.
Wiersum

[Werff, Pieter van der]

WERFF (Pieter van der), broeder van den vorige, schilder, geb. te Kralingen als zoon van den molenaar Adriaen Jansz. van der Werff en Maertgen Adriaens Schouten. Zijn geboortejaar staat niet vast; uit bovengenoemd huwelijk werd een Pieter gedoopt 1 Mei 1661, doch bij den dood van den schilder in 1722, begraven 24 Sept. in de Groote Kerk te Rotterdam, wordt als leeftijd opgegeven 57 jaar. De mogelijkheid bestaat dus, dat de eerste Pieter jong gestorven en de tweede in 1665 geboren is, voor welk jaar in het doopregister een lacune voorkomt. Hij trouwde 9 Maart 1694 te Rotterdam met een leerlinge van zijn broer Adriaen, Maria Bosman, dochter van Adriaen Bosman en Sara Teniers, gedoopt te Rotterdam 18 Aug. 1672, die hem bij haar dood 18 Maart 1700 één onmondig kind, Elisabeth, naliet (gedoopt 16 Maart 1694, een week na het sluiten van het huwelijk).

Pieter van der Werff werd door zijn broer in de kunst opgeleid en schilderde in diens trant portretten, genrestukken en mythologische onderwerpen, die echter veel minder gewaardeerd werden dan de kunstproducten van Adriaen. Zijn zelfportret berust in het Museum Boymans, het is waarschijnlijk dat, hetwelk in 1827, met het portret van zijn vrouw, uit den boedel van Abraham Gevers verkocht werd. Ook hangt daar het door hem geschilderde portret van Willem Bastiaensz. Schepers. Bovendien bevindt zich in het voormalig oost-indisch huis te Rotterdam als schoorsteenstuk het portret van Jan Pietersz. Coen, dat hij in 1698 schilderde. In dezelfde zaal hingen vroeger de door hem geschilderde portretten van de bewindhebbers der O.-I. Comp., Kamer Rotterdam van 1602 af, waarvan hij de oudste 38 naar toen bestaande portretten gecopieerd en de latere 8, te beginnen met Mr. Marinus Groeninx, die in 1698 en te eindigen met Mr. Adriaen Prins, die in 1720 bewindhebber werd, naar het leven gemaald zal hebben.

Zie: *Rott. Historiebladen* III, 734, waar echter een enkele onjuistheid voorkomt; Immerzeel en Kramm i.v.; Gerrit van Spaan, *Het Nieuw Oostindisch huis tot Rotterdam* (1698) 48 en Gerard van Kervel, *Opkomst magt en heertijkheyt van het Oostindische huys der staat Rotterdam* (1701), 15.
Wiersum

[Wesep, Jacobus de of de la]

WESEP (Jacobus de of de la), wijbisschop met den titel Gibelethensis, van Dschebail, behoorde tot de orde der Predikheeren en het klooster van Gent. Paus Bonifacius IX verhiet hem 19 Jan. 1396 tot bisschop van Dschebail en sinds was hij werkzaam in de bisdommen Doornik, Kamerijk, Therouane en ook Utrecht. De bisschop van Utrecht gaf hem volmacht om de kerken te wijden in de Vier Ambachten (Oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen) en daar de mindere orden toe te dienen. In Kuilenburg verleende bisschop Jacobus Gibelethensis aflaten aan het broederschap verbonden aan het O.L. Vrouw-altaar der parochiekerk aldaar. Achter het jaartal in

de oorkonde, in *Hist. ep. Ultraj.* 563-564, dat 'anno millesimo trecentesimo' aangeelt is nog een getal weggelaten.

De geschiedschrijvers der dominicanen, de Jonghe, *Belgium Dom.*, 64, 65, 432 en Quétif et Echard, *Scriptores O. Praed.* I, XXV, *Index episcoporum* noemen hem de la Wesep; Wesep is

waarschijnlijk een benaming naar zijn geboorteplaats. Hij overleed in 1422.
Zie: Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 272; *Revue Bénédictine* (1904), 58, 278, (1907), 63; Coppens, *Kerkgesch. van Noord-Nederland* 574; Berlière, *Invent anal. des Cameralia* no. 114.
Fruytier

[Wessel, Gijsbertus]

WESSEL (Gijsbertus), geboortig uit Schoonhoven, kanunnik-regulier van St. Augustinus in het klooster Zevenborren in het Soniënbosch, overl. in 1439 in het klooster Corsendonk bij Turnhout, dat ook tot de congregatie van Windesheim behoorde. Hij bestuurde als prior eerst het klooster Eemstein bij Dordrecht, een der eerste vier kloosters van het windesheimsch kapittel. Door de overstrooming van 1421 was Eemstein verplaatst naar Zwijndrecht op het eiland IJselmonde en werd financieel zeer getroffen. Met algemeene stemmen werd Gijsb. Wessel tot prior van Zevenborren benoemd 1436. Hij stierf plotseling tijdens de kloostervisitatie te Corsendonk. Hij was een oprecht man, die nauwgezet den regel onderhield en door zijn heilig leven en zijn gelijkmoedigheid bekend was.
Zie: Sanderus, *Chorographia Sacra Brab.* II, 78; v.d. Gheyn, *Obit. de Corsendonck*; Acquoi, *Windesheim* II, 330.
Fruytier

[Wesselman, Carel Frederik (2)]

WESSELMAN (Carel Frederik) (2), geb. te Utrecht 19 Febr. 1790, overleden te Helmond 7 April 1853, zoon van C.F. Wesselman (1) (III, kol. 1408) en van Hendrina Pluyms, promoveerde tot meester in het romeinsch en hedendaagsch recht en werd district-commissaris van Oost-Noord-Brabant. Bij Kon. besluit van 1 Mei 1841 werd hij in den ned. adelstand verheven met bepaling, dat het predikaat jonkheer op al zijn afstammelingen zou overgaan. Hij noemde zich voortaan: Wesselman van Helmond. Bij Kon. besluit van 18 Jan. 1839 was hij benoemd tot lid van de comm. van toezicht op de kerkelijke administratie der Hervormden in Noord-Brabant. Hij was 19 Sept. 1817 te Stratum gehuwd met Elizabeth Maria Spoor, geb. te Eindhoven 14 Aug. 1788, overl. te Helmond 24 Dec. 1841, dochter van Willem Lodewijk Joost en van Elisabeth Maria de Bas.
Uit dit huwelijk werden te Helmond zes kinderen geboren: Anna Wilhelmina Margaretha, geb. 25 Juni 1818, overl. te Helmond 23 Febr. 1877, geh. te Helmond 19 Sept. 1838 met Jacob Arnoud Carp; Mr. Carel Frederik, geb. 13 Oct. 1819, ongeh. overleden te Helmond 29 Oct. 1870; Willem Lodewijk Joost, geb. 17 Febr. 1821, ongehuwd overleden te Helmond 24 Oct. 1879; Mr. Pieter Adriaan (die volgt); Elizabeth Maria, geb. 18 Maart 1826, jong gestorven; Adriaan Gillis, geb. 1 Dec. 1828, overl. te Helmond 3 Sept. 1895, voorzitter van de Noordbr. Mij van Landbouw, afd. Helmond.
Zie: A. Sassen, *De Heeren van Helmond*, 34-36; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 239-240.
Heeren

[Wesselman van Helmond, Pieter Adriaan]

WESSELMAN VAN HELMOND (Pieter Adriaan), zoon van den voorg., geb. te Helmond 6 Mei 1824 overl. 7 Maart 1880 te H., ging bij zijn huwelijk van het kasteel en vestigde zich op het zoogenaamde klein kasteel 'Parkzicht', terwijl zijn drie broers het kasteel bleven bewonen. Hij huwde 4 Oct. 1855 te Utrecht met E m i l i a S u z a n n a M a r i a , baronesse d e B e a u f o r t , geb. te Gelderen 30 April 1833, overl. te Helmond 9 Febr. 1865, dochtervan J u l i u s J o h a n n e s A l e x a n d e r en van A n n a M a r i a C a r p). Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren: A n n a M a r i a ,

geb. te Arnhem 11 Juli 1856, geh. te Helmond 14 Juni 1880 met den bankier Arn. Willem Lotichius; Carel Frederik, geb. 20 Febr. 1859 te Helmond, overl. te Amsterdam 12 Juli 1918 en begr. 15 Juli d.a.v. te Helmond, werd 1894 heer van Helmond en betrok het kasteel met zijn vrouw jkvr. Anna Maria Emilia Arnoldina de Jonge van Zwijnsbergen (geb. te Helvoirt 10 Aug. 1858), die 12 April 1920 het kasteel en omliggend park aan de gemeente Helmond verkocht; Julius Johannes Alexander geb. te Helmond 21 Jan. 1861; Cornelia Elizabeth Wilhelmina, geb. te Helmond 7 Maart 1863, gehuwd met baron von Müffling genaamd Weiss, luitenant in het duitsche leger, overl. te Rome; Emile Adriaan Pieter, geb. te Helmond 20 Oct. 1864, geh. 15 Mei 1900 met jonkvr. C.A. de Jonge van Zwijnsbergen, waaruit meerdere kinderen geboren werden.

Zie: A. Sassen, *De heeren van Helmond*, 36-37; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 240-242.

Heeren

[West, Joannes]

WEST (Joannes), Wuest, de Lyra of Lira, magister, licentiaat in de theologie, geb. te Vessem N. Brab., niet te Lier, overl. te Leuven 4 Dec. 1541. Hij komt voor als bestuurder van het studiehuis voor arme studenten, Standonk, omstreeks 1508 tot 1511 of 13. Hij werd dan aangesteld als eerste president in het nieuwe college van Atrecht, opgericht door de uitvoerders van het testament van den stichter, Nicolaus Ruter, bisschop van Atrecht, proost van St. Bavo te Haarlem, enz. Een dezer uitvoerders, die den nieuwen president aanstelden, was Adrianus Florentii, de latere Paus Adrianus VI. Joh. West bestuurde dit college tot aan zijn dood. Hij werd in de kapel van het college begraven, waar op zijn graf een zerk werd gelegd met zijn beeltenis en een opschrift vermeld in *Analectes* XVII, 383.

Hij stichtte een studiebeurs in het Verken en liet, behalve eenige legaten, al zijn bezit na voor arme studenten. De beurzenstichting bestaat nog, doch is met andere vereenigd. Eerst hebben zijn bloedverwanten er recht op, dan de inwoners van Vessem en van Kempenland, uitgezonderd Oorschot, Eersel en Hilvarenbeek.

Zie: Valerius Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 150), 271, 258, 301; *Analectes* XVII, 383, 390, XX, 278, 282, XXI, 176; *Handboekje R.K. Eeredienst* (1872), 331.

Fruytier

[Weteringen, Goswin de]

WETERINGEN (Goswin de) schreef in 1416 een kroniek van Utrecht, die liep van 1099 tot de inneming van het slot Altena in 1393. Van deze kroniek maakte Adriaan Westphalen omstreeks 1600 een uittreksel *Cort extract uyt een gescreven cronyck* 1416 *door Gosuin de Weteringen*, dat in het stadsarchief te Utrecht berust.

Zie: Muller, *Lijst van Noord-Nederlandsche kronyken*, 50.

Brugmans

[Weymar, Philippus baron de]

WEYMAR (Philippus baron de) of Wymar, geb. te Holtzheim bij Keulen uit een oud adellijk geslacht, 8 Dec. 1707, norbertijn in de abdij te Tongerloo, 4 Apr. 1728, overleed te Roosendaal 9 Jan. 1786. Hij voltooide zijn theologische studiën aan het

norbertijnercollege te Rome. 1734 werd hij vicaris in Zoerle, 1737 te Nispen en Esschen. 1740 keerde hij terug in de abdij en bekleedde den post van supprior en novicenmeester; zijn bekwaamheid en zijn nauwgezetheid in het volbrengen zijner plichten hadden hem tot dat ambt doen roepen. 1746-51 was hij pastoor in Hoogloon en Hapert 31 Aug. (K r ü g e r zegt 31 Juli). 1751 werd hij overgeplaatst naar Roosendaal door zijn abt. 34 jaar bestuurde hij met

zorg en ijver zijn parochie. Een nieuwe steenen schuurkerk werd door hem opgericht. 1778 werd hij door den bisschop van Antwerpen tevens tot deken van Bergen op Zoom aangesteld. Bij zijn dood was Ph. de Weymar de oudste van alle kanunniken der abdij Tongerloo.

Zie: W. van Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerloo*, 6; Krüger, *Gesch. bisdom Breda* IV, 204; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 626.

Fruytier

[Weyts, Martinus]

WEYTS (Martinus), abt der bernardijnerabdij ter Doest bij Lissewege overleed 27 of 28 Maart 1501 of 1502. Hij behoorde tot een adellijke en machtige familie in de stad Brugge.

1488/89 werd Martinus Weyts benoemd tot pastoor te Krabbendijke in Zeeland, eertijds een uithof zijner abdij, tot parochie verheven, toen rondom de kapel een talrijke bevolking zich vestigde. 1491 nam Martinus Weyts ontslag als pastoor van Krabbendijke, omdat hij tot abt zijner abdij was gekozen na de aftreding van zijn voorganger en Dec. 1491 in Rome bevestigd was. 31 Jan. 1492 n.s. werd hij door den wijbisschop van Doornik, Gilles de Baerdemakere, bisschop van Sarepta, te Brugge in zijn refugehuis gewijd. Weyts was een man van groote geleerdheid en bezat alle talenten, vereischt voor een welsprekend prediker. De geschiedenis der abdij vermeldt niets van zijn tienjarig bestuur, zelfs niet de data. Het *Obituarium* van ter Doest, handschrift der stadsbibliotheek te Brugge no. 395 en *Gallia Christ.* vermelden zijn overlijden op 28 Mrt. De lijsten der abten in de Visch en Sanderus op 27 Mrt.

Zie: U. Berlière, *Evêques auxil. de Tournai*, 139; dez., *Invent. analytique des libri oblig. des arch. vaticanes* (Rome 1904), no. 1898.; Hollebéke, *Lisseweghe, son église et son abbaye* (Brug. 1863), 168; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Zuid-Bevel. 80; Ch. Piot, *Vlaamsche kroniek* (Brux. 1879) 275.

Fruytier

[Wezemale, Gerard van]

WEZEMALE (Gerard van). De naam van dezen edelman uit de tweede helft der 13de eeuw wordt genoemd bij de verdeeling van het uitgestrekte allodium in het voormalige hertogdom Brabant, dat het land omvatte van Bergen op Zoom tot Breda. Met toestemming van hertog Jan 1 (1260-94) werd dit gebied verdeeld op Zondag vóór St. Jan 1287, waarbij de baronie van Breda aan Raas van Gaveren en het land van Bergen aan Ger. v. Wezemale werd toebedacht. Bij de ‘limietscheydingh’ van 1290 gewerd hem behalve de heerlijkheid Bergen ook die van Wouw, Heerle, Halsteren, Noordgeest, Burchvliet, Hildernisse, Woensdrecht, Ossendrecht en Schakerlo (Tholen). Het laatste zou niet lang meer een twistappel tusschen Zeeland en Brabant blijven. De Eendracht verbreedde zich meer en meer, zoodat er een tijd kwam, waarin men geheel vergeten was, dat ooit zeeuwsch gebied tot Brabant had behoord.

Zijn tweede zoon, eveneens Gerard geheeten, wordt ook als heer van Bergen genoemd. Hij huwde met Maria van Wilre; hieruit sproot een dochter Maria, die trouwde met Hendrik (1) van Bautersem (zie kol. 79), waardoor Bergen in dat huis is overgegaan.

Zie: v a n G o o r , *Beschrijving van Breda* ('s Gravenh. 1744); H o l l e s t e l l e , *Gesch. beschr. v. Tholen* (Middelb. 1897).

Bartelds

[Widmarius, Abdias]

WIDMARIUS (Abdias), geb. te Lemgo (Westfalen) 13 Sept. 1591, overl. te Groningen 23 Mei 1668, zoon van A n d r i a s W i d m a r i u s , rector, later predikant te Bremen. Hij studeerde te Heidelberg en te Marburg, en werd predikant te Altorf (bij Spiers) en te Neuhaus (bij Worms). De

30-jarige oorlog (die van de 350 predikanten slechts 30 overliet) deed hem naar ons land vluchten. Te Amsterdam oefende hij zich in de hollandsche taal met den besten uitslag gedurende ongeveer anderhalf jaar. Later is hij zelfs verkozen tot de de revisie van de Statenvertaling als opvolger van Jac. Rolandus. Hij werd predikant te Uitgeest 20 Nov. 1624, te Gouda in 1638, hoogleeraar te Harderwijk in 1644 en te Groningen 4 Juni 1645. Hij bleef er tot zijn dood.

Te Harderwijk aanvaardde hij zijn ambt met: *Oratio de Urim et Thummim* (Hard. 1644), te Groningen met: *Columba, Spiritus Sancti hieroglyphicon, hoc est oratio inauguralis de manifestatione Spiritus Sancti sub speciae Columbae, ad inaugurationem Christi, circa hujus baptismum* (Gron. 1646).

Met zijn zwak gestel heeft hij veel gedaan. Men noemt hem 'Irenisch-Coccejaansch'. Hij was een leerling van Henricus Alting, dien hij te Heidelberg had ontmoet. Hij schreef nog: *Disputationes theologicae adversus Judaeos de vero Messia* (Marp. 1617) en *Πεντας disputationum de natura S. theologiae, hujus simul synopsin exhibens* (Hard. 1645). Hij is ook bekend als bestrijder van de Doopsgezinden, zooals blijkt uit: *Controversiae theologicae inter Reformatos et Anabaptistas agitari solitae* (def. J. Myllero) (Gron. 1654).

Zijn portret is gegraveerd door S. van Lamsweerde en een onbekend kunstenaar.

Zie: B. Glasius, *Godgel. Nederl. Biograph. Woordenb. van Ned. Godgel.* III ('s Hertogenbosch 1856), 600-602; *Kerkelijk Handboek* (1907) bijl. 116, (1908) bijl. 144; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* I (Amst. 1911), 155 v.; *Ned. Archief voor Kerkgesch.* III ('s Grav. 1905), 291-322, 396-413; *Doopsgezinde Bijdragen* XLVII (Leid. 1907), 36-76; W.J.A. Jonckbloet, *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen* (Gron. 1864), bijl. 31, aant. 2; *Catal. der werken over de Doopsgez. en hunne gesch. in de bibl. der Vereen. Doopsgez. Gem. te Amst.* (Amst. 1919), 199, 203; *Effigies et vitae professorum academiae Groningae et Omlandiae* (gedr. in 1654); E.J.W. Posthumus Meyes, *Jacobus Revius* (Amst. 1895), 1, 59.

Knipscheer

[Wielmaecker, Jacobus]

WIELMAECKER (Jacobus), priester, geb. te Brugge 1750, aldaar overl. 12 Maart 1814, werd 1777 priester gewijd en hetzelfde jaar benoemd tot missionaris te Sluis in Zeeuwsch-Vlaanderen. Hij was er slechts een jaar werkzaam; het volgende jaar werd hij onderpastoor te St. Gillis te Brugge. 1789 werd hij benoemd tot pastoor van het gasthuis der Potterie te Brugge en tevens bestuurder der zwart-zusters en der zusters coletinen.

Zijn portret bevindt zich in het klooster dezer laatste zusters. In de Potterie vindt men een schilderij van zijn lijk op het praalbed.

Bij zijn dood werd te zijner gedachtenis voor het eerst in Brugge een bidprentje, thans zoo algemeen, gedrukt.

Zie: *Annales société d'émulation de Bruges* LXIV (1914), 80.

Fruytier

[Wieringen, Cornelis Claesz. van]

WIERINGEN (Cornelis Claesz. van), landschapen marineschilder, naar men meent geboren te Haarlem omstr. 1580, is aldaar gestorven omstreeks 1635. Hij was van beroep zeeman en legde zich toe op het teekenen en schilderen van schepen. In 1620 schilderde hij voor prins Maurits den slag van Gibraltar (1607) voor ƒ 2400. De admiraliteit had eerst het plan, het schilderij door Hendrik Vroom te laten schilderen,

daar deze echter te veel geld vroeg kreeg van Wieringen de opdracht. Zijn zeldzame schilderijen kenmerken zich door een grauwe,

koele tint. S. Ampzing spreekt van een schilder Klaes van W., een zoon van Corn. van Wieringen, die in 1636 in Haarlem was en naar men meent 24 Oct. 1643 begraven werd. Anderen zeggen, dat dit betrekking heeft op den vader.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijksmuseum: Spaansche oorlogsschepen bij de Amerikaansche kust; Haarlem Sted. Museum: aankomst van Frederik V van de Palts te Vlissingen Mei 1613 (F.M. 31291 B), Inneming van Damiate (F.M.S. 153 A); Madrid, Zeeslag.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijks Prentenkabinet: rivierlandschap met molen, rotseiland met schepen (2 stuks); Haarlem, Mus. Teyler: Overtoomsche weg bij Amsterdam; Dresden, Prentenkabinet: rots met schepen; Rotterdam, Boymans: schepen.

Naar hem graveerden Cl. J. Visscher, H. Goltzius en R. de Baudous.

Zie: Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) IV, 209; G. Hoet, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen* (den Haag 1752); P. Terwesten, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen sedert* 27 *Aug.* 1752-21 *Nov.* 1768 (den Haag 1770); A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 878; *Amsterdamsch jaarboekje* (1898), 70; C. Immerzeel, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders en schilderessen* (Amsterdam 1843) II, 114, III, 232; C. Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders en schilderessen etc.* (Amsterdam 1857-64) III, 876, VI, 1855; A. Houbraken, *De groote schouburgh der nederl. konstschilders en schilderessen* (Amsterdam 1718-29) II, 123; Hijmans, *van Mander* II, 216, 343; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) XXI, 395; A.v.d. Willigen, *Les artistes de Haarlem* (Haarlem et la Haye 1870), 330, 352; C. Nagler, A. Andresen en C. Clausz., *Die Monogrammisten* (München 1871-79) I, 2421, II, 819, 838; E.W. Moes, Aant. Rijks Prentenkabinet, afd. schilderijen, afd. prenten; v.d. Kellen, Aant. Rijks Prentenkabinet; K. Woermann, *Handz. alter Meister in Königl. Kupferstichkab. zu Dresden.*

J.M. Blok

[Wiggerts, Cornelis]

WIGGERTS (Cornelis), Wicheri of Vicheri, geb. in Friesland (te Harlingen?) vóór 1560, overl. te Hoorn in Nov. 1624. Bevriend met Gellius Snecanus (VI, kol. 1245), maar niet als deze ongemoeid gelaten. Sedert Febr. 1582 was hij predikant te Bolsward, sedert 6 Mei 1583 te Harlingen, sedert 1590 te Hoorn. Hij is geschorst in 1593 door de synode te Alkmaar en, na bevestiging van dit vonnis door de synode te Haarlem in 1594, door de Staten van Holland en West-Friesland afgezet 27 Juli 1596. Hij bleef echter onder bescherming van de stedelijke regeering preeken te Hoorn tot zijn dood. Hij werd niet gestoord 'in 't stille waarnemen van zijne prediking voor een aantal in een bijzonder huis vergaderde leden der gemeente', ook niet nadat de synode te Edam in 1598 hem als lid van de gemeente had afgesneden.

Uit 'het pausdom' overgekomen, werd hij wegens den predikantennood al spoedig te Bolsward beroepen. Gellius Snecanus was 'aan geen ander zóó in godgeleerde studiën verbonden' als aan hem, en schrijft o.a.: 'Gij zijt mij trouw gebleven met enkelen die achten dat de Bijbel de éénige weg des behouds is'. Het blijkt, dat Wiggerts te Harlingen ook de geneeskunst heeft beoefend. Van 't Hooft (t.a.p.) betoogt, dat de aanklachten tegen hem het gevolg waren van zijne 'verbondstheologie',

en acht in afwijking van andere gezaghebbenden zijn beteekenis niet daarin dat hij als ‘voorlooper der Remonstranten’ zou moeten aangewezen worden. Hij wijst dit aan uit een eerstehandsbron, gedrukt te Alkmaar in 1597, en aanwezig in de bibliotheek der remonstrantsche gemeente te Amsterdam, getiteld: *Copien ofte Wtschriften* enz. (zie a.w. blz. 187, aant. 2).

Toen de synoden van Noord-Holland een onderzoek instelden naar zijn gevoelens weigerde hij anders dan in geschrifte te onderhandelen. Ook zijn ambtgenooten te Hoorn, Clemens Maertens, en Cornelis Meijnertsz. Spruyt, waren op zijn hand. De Staten van Holland waren echter zeer ontstemd door zijn conventikelen. Bij zijn ontslag in 1596 behield hij pensioen mits hij naar Friesland wederkeerde. Maar hij bleef te Hoorn. Merkwaardig is het, dat zijn zooeven genoemde ambtgenooten, hoewel zij hun gevoelens evenmin bedekten, geen moeite ondervonden, ‘maer daerin zijn gedult geworden’. Tegenover de houding van de synoden hield Wiggerts in 1597 vol: ‘De Nederlantsche kercken hebben in voortijden deselfde vrijheit der conscientie gedemonstreerd aan den conijnc van Hispanien ende sijne onderoverheden’, als ik tegenover u. ‘Deze vrijheyt hebben onze vaderen malcanderen gestipuleert in de Unie’.

Gellius Snecanus dichtte een loflied op Wiggerts, dat wij bij van 't Hooft, a.w., vinden op blz. 189 v. Jac. Trigland heeft in zijn *Kerckelijcke Geschiedenissen* de milde houding van de synode (vooral in 1592) tegen Wiggerts afgekeurt.

Zie: A.J. van 't Hooft, *De theologie van Bullinger* (Amst. 1888), 163, 187-210, 224; T.A. Romein, *Naaml. der predikanten .... van Friesl.* (Leeuw. 1886), 184, 265; Reitsma en van Veen, *Acta* VI, 1, 17, 21, 27; J. Reitsma, *Honderd jaren uit de gesch. der herv. .... in Friesl.* (Leeuw. 1876), 230, 256 v., 300 v.; F.S. Knipscheer, *De invoering en de waardeering van de Geref. belijdenisschr. in Ned. vóór* 1618 (Leid. 1907), 82, 85, 89-93, 171, 176; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Herv. en de Herv. kerk der Ned.* 3e dr. (Utr. 1916), 424, 438 v.; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* I (Amst. 1911), 95-98, 266.

Knipscheer

[Wilde, Andries de]

WILDE (Andries de), geb. te Amsterdam 21 Nov. 1781, gest. te Utrecht 27 Apr. 1865, zoon van Cornelis en Marretje Harsnis. Hij ging als knaap van elf jaar op zee en werd in den slag bij Kamperduin krijgsgevangen. In Engeland maakte hij zich gedurende zijn 2-jarige gevangenschap het Engelsch volkomen meester, wat hem later uitstekend te pas kwam. Weer in Holland terug legde hij zich op de studie toe en werd in 1803 op Java aangenomen als chirurgijn. Als oostindisch ambtenaar werd hij in 1808 belast met het toezicht op de koffiecultuur in de Preanger regentschappen. Tijdens het engelsche bestuur werd zijn naam genoemd als een der vier koopers van de Soekaboemilanden. Het waren de heeren Mac Quoid, de resident van Buitenzorg, Engelhardt, de Wilde en Thomas Stamford Raffles, de luitenant-gouverneur van Java en onderhoorigheden in eigen persoon. Evenals Daendels ontzag ook hij zich niet groote gebieden te verkoopen of te laten verhuren om in de dringende financieele behoeften der kolonie te voorzien. Voor de geringe som van acht ton werden zij in 1813 eigenaar van genoemde landcomplexen op zeer coulante betalingsvoorwaarden. Daardoor had dus het blijvend landbezit van Europeanen ook in het tot nu toe angstvallig gesloten gehouden Priangin, het heilig huisje der monopolisten, post gevat. Tegen storting van een

jaarlijksche contributie zouden zij ontslagen zijn van gedwongen levering aan het gouvernement tegen abnormaal lage prijzen. Tot administrateur werd de Wilde aangesteld, die voorbeeldig zijn taak vervuld heeft. Deze particuliere onderneming bracht hij tot een trap van ontwikkeling, die haar tot een model voor de talrijke europeesche landerijen op Java maakte. Zoo wist hij o.a. de koffieproductie tot het drievoudige van de oorspronkelijke op te voeren, terwijl door den landheer de arbeid behoorlijk betaald en door hem uitstekend voor zijn menschen werd gezorgd. Intusschen was de verkoop der Soekaboemilanden ook in Calcutta, den zetel des bestuurs van den engelschen G.G. Lord Moira, bekend geworden door de klacht, die Raffles' vijand, generaal Gillespie, de oud-vice-president van den Raad van Indië, tegen den landvoogd had ingediend. Dezen werd daarin openlijk ten laste gelegd zich door landverkoop persoonlijk te hebben bevoordeeld. Raffles zag zich hierdoor genoodzaakt zijn eigen positie te redden. Als mede-eigenaar trok hij zich terug en gaf bevel de koffie tegen het vastgesteld tarief in te leveren bij de gouvernementspakhuizen, dus tegen den bespottelijk lagen prijs van 6 Rds per pikol, waar ze er 36 op de buitenlandsche markt voor konden maken. Het was den 3 anderen eigenaren echter zeer goed bekend, dat sedert de conventie van 13 Augustus 1814, tusschen ons land en het britsche rijk, Java weer aan ons gekomen was en krachtig protesteerden zij dus tegen dien dwangmaatregel, ook bij de commissarissen-generaal, belast met de overneming van het bestuur der kolonie. De Wilde, in alles een man van de daad, besloot zich persoonlijk ook tot den Koning te wenden. Bij Willem I en diens minister van koloniën, Falck, vond hij in 1821 gunstig gehoor. Als zoovelen kwamen ook zij onder den indruk dezer krachtige persoonlijkheid. Zij beloofden hem voor de eerstvolgende 3 jaren een hoogeren inkoopsprijs zijner landbouwproducten en gaven hem een schrijven mee aan den G.G. van der Capellen, waarbij dezen aanbevolen werd in zake agrarische aangelegenheden dien kundigen man vooral te raadplegen. Tot op den huidigen dag zijn echter warme aanbevelingsbrieven uit den Haag slechts zelden goede introductiebrieven te Batavia. De indische regeering schortte het Koninklijk besluit eenvoudig op, bewerende, dat de vorst door valsche voorstellingen misleid was. Opnieuw begon het dwarsboomen en plagen. De geest der vroegere O.I.C. werkte nog lang na tegenover 'onderkruipers' als de Wilde c.s. Het vrijzinnige interregnum der Engelschen was van zoo korten duur geweest, dat de na hen komende bewindslieden dra toonden niets geleerd en niets vergeten te hebben. Een deel der landen, Oedjong Bron, was reeds goedschiks in 1821 weer teruggekocht voor een koopsom van 55000 spaansche matten, het overige, Goenoeng Parang, zou weldra volgen. De resident van Priangin wist de Wilde door een reeks handige bestuursmaatregelen in letterlijken zin het leven onmogelijk te maken, waarbij hij zich niet ontzag de bevolking tegen den algemeen beminden man op te zetten. Ten einde raad legden de eigenaren het hoofd in den schoot. Met een som van 8 ton werden ze in 1822 afgescheept door het indische bewind. De W.'s herhaald beroep op de nederlandsche regeering baatte hem niet. Op zijn laatste request van 10 Jan. 38 aan Z.M. den Koning tot herstel der ondervonden verongelijking, werd bij dispositie van den Min. v. Kol., v.d. Bosch (15 Febr. 38) afwijzend beschikt.

Een langer verblijf op Java lachte hem niet aan, in Maart 1823 scheepte hij zich in naar Holland,

waar hij zich vestigde te Baarn op het landgoed Pijnenburg. Thans, een eeuw na het gebeurde, is het nog aandoenlijk het relaas te lezen van Willem van Hogendorp (kol. 613), die er in weergeeft de 'aaneenschakeling van mishandelingen, waarvan men zich in Europa geen denkbeeld maken kan', en dat ten opzichte van een man, tegen wiens beheer zelfs door zijn principieele tegenstanders geen bedenkingen konden geopperd worden. Hij was sedert 1821 gehuwd met Cornelia Hendrika, dochter van zijn vriend, den zeekapitein Neitzel. Zij schonk hem 5 zoons en 7 dochters.

Werken, van zijn hand verschenen, zijn: *Berigten betr. de Preanger Regentschappen op Java gelegen*, met pl. (Amst. 1829), overgedrukt uit de *Ned. Hermes, Adres aan Z.M. den Koning wegens het voorgevallene ten aanzien van Soekaboemi onder het bewind van den G.G.V.d. Capellen* (Amst. 1839); *Nederduitsch-Maleisch en Soendasch Woordenboek*, uitgeg. door T. Roorda (Amst. 1841).

Zie: F. de Haan, *Priangan* I, 284 v.v. (Batav. 1910); Veth, *Java, Geogr. Ethnol. Hist.* II (Haarlem 1898); Crawfurd, *De Ind. Archipel* II (1823-25); P. de Haan, *Schetsen* (1829); Mijer, *Dissertatio de Commercio* (1832); C.S.W.v. Hogendorp, *Coup d'oeil sur l'île de Java* (Bruxelles 1830), hierin verdedigt de auteur de houding der indische regeering; H.v. Hogendorp, *Willem v. Hogendorp in Ned. Indie. Naar onuitgegeven bescheiden* ('s Gravenh. 1913); van der Kemp, *Het reglem. op de partic. landerijen bew. de Tjimanoek* (1890); Kalff, *Herinneringen en Schetsen* (Amsterd. z.j.) *Alg. Konst. en Letterb.* van 1823.

Bartelds

[Wilde, Gozewijn de]

WILDE (Gozewijn de), gest. op het slot Loevestein in 1448. Na het ontslag van den stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland, Willem van Lalaing (1445), wegens gebrek aan beleid, dat gebleken was uit zijn onvoorzichtig aanmoedigen der hoeksche minderheid in eenige groote steden, hetgeen tot ernstige onlusten had aanleiding gegeven, verving hertog Philips de Goede hem door den bourgondischgezinden president, Goz. de Wilde. Naast den stadhouder stond nl. een Raad, die in Holland en Zeeland nog onder Philips den naam Hof van Holland gekregen had en eigenlijk de voortzetting van den voormaligen grafelijken Raad was. Het Hof bezat grooter zelfstandigheid, nu het niet meer naast den landheer stond, maar diens plaatsvervanger had bij te staan. De bourgondische hertogen toonden dikwijls voorkeur voor juristen en dan liefst van vreemde afkomst, op wier kunde en betrouwbaarheid ze beter konden rekenen. Lalaing's opvolger, de Vlaming Mr. Gozewijn, werd dus president van het H.v.H. In de lente van het jaar 1445 aanvaardde hij het bestuur en kreeg al dadelijk de handen vol met het beëindigen van den fellen strijd tusschen de Hoeken en Kabeljauwen te Leiden, waarin vooral de hoekschgezinde burgemeester, Fl. van Boschuysen (IV, kol. 242), een belangrijke rol speelde. Dat het den nieuwen landheer ernst was met zijn voornemen in de pas verworven noordnederlandsche gewesten krachtig de rust te handhaven, had Jan van Domburg, de weerspannige zeeuwsche edelman, tot zijn schade ondervonden. Ook in Holland trad hij niet minder krachtig op, al betrof het zijn stadhouder in eigen persoon. Deze werd nl. door Banjaart Scey (zie art.), kastelein van het slot te Medemblik, van de hoeksche partij, beschuldigd van grove onzedelijkheid (crimen nefandum), nadat de W. hem manslag en moord verweten had. Heel Holland kwam door het antagonisme dezer beide

mannen in groote beroering; ook Philips kwam het ter oore, die, naar het schijnt, zijn vroegeren gunsteling schuldig bevonden heeft. Hij werd althans afgezet en in 1448 door Jan van Lannoy vervangen met den titel van lieutenant of stadhouder. Op 20 Juni van dat jaar liet deze Mr. Gozewijn en den slotvoogd Banjaart in den Haag in verzekerde bewaring nemen. Daar het wenschelijk geoordeeld werd, ter wille der openbare eerbaarheid, aan de zaak zoo weinig mogelijk ruchtbaarheid te geven, werden beiden naar het slot te Heusden gevoerd, waar zij ruim anderhalf jaar gevangen bleven. Vandaar bracht men hen naar Loevestein, waar de W. al spoedig ter dood veroordeeld werd zonder zijn schuld te hebben bekend. Om hem daartoe te bewegen liet men hem de keus tusschen levend verbrand worden, als hij niet, of onthoofd, als hij wel zijn misdrijf biechtte. Het is moeilijk uit te maken, of zijn schuldbelijdenis aan vrees voor den gruwelijken vuurdood of aan werkelijk schuldbesef is toe te schrijven. Terstond daarop is hij onthalsd. Na zijn dood vond al spoedig het gerucht ingang, dat hij onschuldig om het leven zou zijn gebracht.

Zie: Wagenaar, *Vad. Hist.* IV, 9, 23 (Amst. 1750); *Goudsche Chron.*, 132; Blok, *Geschied. eener holl. stad onder de bourg.-oostenr. heersch.* ('s Gravenh. 1912); Gosses en Japikse, *Handboek v.d. staatk. gesch. van Nederl.* I, 250 ('s Gravenh. 1920).

Bartelds

[Wildrik, Rudolfus]

WILDRIK (Rudolfus), werd na het overlijden van Ds. Idema (zie kol. 631) voorloopig aangesteld op Curaçao, door gouv. de Veer, 1787, zijnde hij toen predikant op St. Eustatius. In 1789 bekrachtigden Heeren X deze benoeming. In 1793 werd hij emeritus.

Zie: Hamelberg, *De Nederl. op de W.I. eilanden* I, 224; S. van Dissel in *Kerkh. Archief* II (1859), 383 vlg.

L. Knappert

[Willems, Johannes]

WILLEMS (Johannes), geb. te Woudrichem, Workum, N.B. (niet in Friesland, zooals bij *Analectes*) omstreeks 1550, overl. vóór 17 April 1622. Hij had te Leuven den graad van licentiaat in de theologie behaald en was kanunnik van Sint Jan te 's Hertogenbosch, 1584. 1605-1620 was hij als pastoor te Audenaarde werkzaam. In 1620 werd hij kanunnik en plebaan te St. Truiden waar hij overleed. Hij stichtte te Leuven drie beurzen in het college der theologanten of van den H. Geest. Volgens *Fasti* stichtte hij er slechts twee beurzen. Reussens, *Analectes* zegt, dat de eerste beurs, gesticht vóór 12 Febr. 1620, de studenten van den Bosch, met een rente van 60 gulden, verloren ging bij de inneming der stad 1629 of nooit bestond. Schutjes reeds en Coppens verzekeren, dat zij wel tot stand kwam. Dit blijkt ook uit *Studiebeurzen*, waar verzekerd wordt, dat de koopbrieven van renten op de stad 's Hertogenbosch 20 Mei 1620 nog aanwezig waren en dat 1624 zijn neef nog een rente van 20 gulden kocht om de beurs te vermeerderen, die nog ongeveer 60 gulden opbrengt. Een stichting voor de studenten van Audenaarde, rente op de stad van 96 gulden, 27 Maart 1620, ging volgens Reussens eveneens verloren, doch schijnt nog gedeeltelijk te bestaan. De derde beurs voor studenten van St. Truiden, na zijn dood in 1624 gesticht, bestaat nog, vereenigd met andere beurzen (*Handboekje*).

Zie: S c h u t j e s , *Gesch. bisdom den Bosch* II, 251, 271; v.d. D o e s d e W i l l e b o i s , *Studiebeurzen* IV, 534-544; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 195, 204; *Val. Andreas Fasti academ.* (Lov. 1650), 294; *Handboekje voor zaken R.-K. Eeredienst* (1872), 364.

Fruytier

[Willems, Mattheus]

WILLEMS (Mattheus), of G u l i ë l m i , is meer bekend onder den naam D r u n a e u s van Drunen, naar zijn geboorteplaats in de Langstraat, waar hij Sept. 1595 het levenslicht aanschouwde. Hij trad in de norbertijnerabdij van Tongerloo en legde 18 April 1620 zijn kloostergeloften af. Als priester was hij werkzaam bij de norbertinessen van Herenthals, in O.L.Vr.-kerk te Diest, te Tilburg en te Enschot. 1635 werd hij pastoor van Mierlo, waar hij 4 Aug. 1636 overleed aan een besmettelijke ziekte, die in zijn parochie heerschte.

Hij vertaalde een werkje: *Den Saterdagh van onse Lieve Vrouwe. Beschreven in 't Latijn door F. Avgvstinvs VVichmans. Over-gheset ende vermeerdert door Fr. Matthaevs Gvilielmi Van Drvnen. Beyde Religieus-Canonicken van onse L. Vrouwe te Tungerlo, der Orde van Premonstreyt* ('t Hantwerpen, By Jan Cnobbaert in Sinte Peter, Anno MDCXXXIII in 8°.).

Zie: G o o v a e r t s , *Écrivains de l'ordre de Prémontré* I (1900), 205, IV (1911), 58; v a n S p i l b e e c k , *Nécrol. B.M.V. de Tongerloo* (Tongerlo 1902), 152.

Fruytier

[Willemsen, Michael Antonius Hubertus]

WILLEMSEN (Michael Antonius Hubertus), zoon van A n t o o n J o z e f W. en M a r i a P e t r o n e l l a H e b b e n , geb. te Venlo 23 Mei 1831, priester gewijd den 26en Augustus 1855, benoemd tot professor aan het Bissch. College te Roermond 7 Februari 1856, tot kapelaan bij de St. Servatiuskerk te Maastricht 30 September 1856, tot pastoor te St. Odiliënberg 8 Februari 1878, tot kanunnik van het Kapittel der Kathedrale Kerk 28 Januari 1900, overleden te St. Odiliënberg 7 Juli 1904.

In *Publ. de la soc. d'archéologie, dans le duché de Limbourg* (later *soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* genaamd), verscheen van zijn hand: in tome 2 (1865) *Inventaire chronologique des chartes et documents de l'église de St. Servaes à Maestricht, Charte no.* 1-67; in de volgende deelen de vervolgen: tome 3 (1866) *Charte no.* 68-123; tome 4 (1867) *Charte no.* 124-231; tome 5 (1868) *Charte no.* 232-310; tome 22 (1885) *Oorkonden en bescheiden van St. Odiliënberg*; de inleiding weidt uit over den oorsprong van den naam St. Odiliënberg, het leven van St. Odilia en de verschillende St. Odilia's, die niet met elkander moeten verwisseld worden, voortgezet in tome 23 (1886) met de oorkonden no. 1-55, gevolgd door: *Analecta liturgica de St. Wirone, Plechelmo et Otgero*; tome 24 (1887) *Le Chateau de Vrymersum à St. Odiliënberg*, over de achtereenvolgende bezitters van het kasteel Vrymersum uit de geslachten: Vrijmersheim (= Friemersheim, Vrimerssem, Vriemershem), Schall de Bell, Wittenhorst, de Horion en Zantis de Frymerson; tome 26 (1889) *Oorkonden en bescheiden aangaande de kerk en het Kapittel van St. Odiliënberg, tweede gedeelte. Oorkonde* no. 56-138; tome 28 (1891) *Deux Notices sur l'ordre canonial du Saint Sepulchre. Brieve Narration d'origine et de l'estat florissant des Religieux et Religieuses de l'ordre de St. Sepulchre*.

In *Limburg's Jaarboek* gaf hij uit: *De werken van Wilhelmus Lindanus, Eersten Bisschop van Roermond*, (als 4e en 5e afl. van deel II verschenen in 1899 en 1902), welk werk hij door den dood verhinderd werd te voltooien.

Zie: H. H a n s s e n , *In memoriam Michael Willemsen, Kanunnik van het Kathedraal Kapittel te Roermond, Pastoor van St. Odiliënberg* in *Limburg's Jaarboek* X, 3de afl. (1904), 255-58.

Verzijl

[Willemszoon, Dirk]

WILLEMSZOON (Dirk), geb. waarschijnlijk te Asperen, gest. aldaar 16 Mei 1569. Reeds als jongeling was hij te Rotterdam tot het protestantisme overgegaan en had zich bij de secte der wederdoopers aangesloten. Later hield hij in zijn woning te Asperen geheime samenkomsten, waarin velen ook de nieuwe leer omhelsden. Tijdens Alva's schrikbewind gevangen genomen, had hij kans gezien uit zijn kerker te ontvluchten, en waarschijnlijk zou hij over de dichtgevroren gracht zijn vervolger, den gerechtsdienaar, ontkomen zijn, als deze niet door het ijs gezakt was. De vervolgde was edelmoedig genoeg gezind om zijn vijand van een gewissen dood te redden. Deze had hem wel laten vluchten, als de toegesnelde burgemeester hem niet toegeroepen had zijn eens afgelegden eed indachtig te zijn. Den 16den April 1569 werd W. buiten de wallen van Asperen levend verbrand. Doordien de sterke oostenwind het vlamvatten van het hout belemmerde, is het lijden van het ongelukkige slachtoffer van buitengewoon langen duur geweest, zoodat de ambtshalve aanwezige drossaard het niet langer kon aanzien en den beul beval het kort te maken.

Later werd dit aangrijpend voorval door Jan Luyken in beeld gebracht en Tollens herdacht het feit in een zijner gedichten.

Zie: Brandt, *Historie der reformatie* I, boek 10, 500 (Amst. 1671); Motley - Bakh. v.d. Brink, *Opkomst* II, 254 ('s Gravenh. 1859).

Bartelds

[Willigen, Claes Jansz. van]

WILLIGEN (Claes Jansz. van), schilder te Rotterdam, aldaar geboren omstreeks 1630, als zoon van den metselaar Jan Claesz. van Willigen en Dirckje Pieters dr., trouwde aldaar Dec. 1656 met Maritge Arckenbouts, weduwe van Jacobus Ketgen en stierf 23 Sept. 1676. Een van de voogden over zijn nagelaten weeskind was Bastiaen Havelaar, schipper op Amsterdam. Bij zijn dood woonde hij in armelijke omstandigheden in een huurhuis, de weduwe deed afstand van den boedel.

Van zijn schilderijen, hoofdzakelijk landschappen, zijn weinige meer bekend. In het rotterdamsche archiefgebouw hangt een goed landschap in bruine tint van zijn hand.

Zie: *Oud- Holland* (1893,) 47 (waar op blz. 48 regel 2 van boven 18 Jan. 1663 gelezen moet worden voor 13 Jan. 1668); Bredius, *Künstlerinventare* VI, 2258 (waar voor 1897 gelezen moet worden 1893) en *Supplement*, 290.

Wiersum

[Willinck, Isaäc Petrus Marie]

WILLINCK (Isaäc Petrus Marie), geb. te Zutfen 25 Aug. 1786, ged. 27 Aug., overl. te Zutfen 2 April 1835, zoon van Arnold Willem, wijnkooper en zeepfabrikant, en van Barbara Catharina de Veye.

Hij was kapitein-luit. ter zee en werd ridder der Mil. Willemsorde voor het gevecht bij Algiers. Hij was na 150 jaar weder de eerste Nederlander, die, kommandeerende het oorlogsschip ‘De Lynx’, de aarde omzeilde. Hij verbeterde aanmerkelijk de zeekaarten en ontdekte het eiland Marianne.

Hij huwde te Zutphen 28 Nov. 1822 met G e r h a r d a B a r b a r a C a t h a r i n a T h e b e n T e r v i l e (1796-1861), dochter van J o o s t C h r i s t i a a n T.T. en van C o r n e l i a d e V e y e . Uit dit huwelijk sproot maar één jong overl. dochter.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* VI, 54; *Alg. Ned. Familiebl.* XVII, 41.

Regt

[Winius, Andries]

WINIUS (Andries), overl. 1718, zoon van den gelijknamigen amsterdamschen koopman, die met zijn broer indertijd naar Rusland gegaan was

en zich in 1632 in de omstreken van Toela bezig hield met het winnen van ijzererts en het vervaardigen van geschut. De zoon, Andrej Andrejewitsj, vervulde in 1664 de functie van tolk bij den hollandschen gezant Jacob Boreel, en daarna bij den bouw van het schip Orjol. Daar hij de russische taal volkomen meester was, vertaalde hij in die taal verschillende boeken uit het Grieksch, die alle zeer geprezen werden als bevattende geen germanismen. Ook verscheen van zijn hand een aardrijkskundeboek, waarin de afstanden tusschen de russische steden werden aangegeven. Zijn eigenlijke opkomst dankte hij vooral aan den jongen Peter, die eens als 'de Groote' beroemd zou worden. Deze voelde zich aangetrokken tot het vreemdelingendorp bij Moskou. Daar, in het Njemjetskaja Sloboda (eig. het duitsche dorp) leerde hij verschillende Hollanders kennen, zoo ook onzen Winius of Vinius, gelijk de vorst hem in zijn brieven noemde, die, naar het schijnt, zijn leeraar in het Nederlandsch werd. In 1685 werd hij directeur der russische posterijen, iets later begiftigd met den titel van staatsraad. In 1689 werd hem opgedragen naar een ets portretten in Holland te laten drukken van tsarewna Sofia, de toenmalige regentes, waartoe hij de bemiddeling inriep van den bekenden burgemeester van Amsterdam, Nicolaas Witsen. Als hoofd van het siberisch departement trad hij op in 1697. Korb, toen gezantschapssecretaris van den duitschen Keizer, prees hem als een uitnemend administrateur, die de gouverneurs flink onder den duim hield, zoodat dezen hun al te groote hebzucht moesten bedwingen. Dat hij ook een man was van groote beschaving en ontwikkeling, blijkt wel uit zijn instructie van 1702, die vooral gericht was op de zedelijke opheffing van de lagere volksklassen. Het is verbijsterend te lezen over welk een enorme werkkracht W. beschikte. Hij zag alle vertalingen na, gaf aanwijzingen bij het organizeeren van feestelijkheden, triomftochten enz. Hij was het, die de eerste russische zeevaartschool tot stand bracht en bij dat alles nog een geregelde briefwisseling onderhield met Czaar Peter sinds 1695. Die brieven bevatten zoowel bevelen als de meening van dien vorst over de politieke gebeurtenissen van zijn tijd. Soms ook zijn zij van zeer vertrouwelijken aard en laat de Czaar er zich geheel in gaan. Zoo schreef hij den 1sten October 1697: 'Soms laat ik iets ongedaan, daar ik geen tijd heb. soms wijl ik uitstedig ben, soms wijl ik dronken ben'. Tijdens de reis van 1697 en 98 schreef Peter geregeld en het gebeurde vaak, dat deze Hollander een belangrijke mededeeling ontving, waarmee de regeering nog geheel onbekend was, zoodat hij dikwijls fungeerde als schakel tusschen deze en den alleenheerscher.

Na zijn dood werd zijn boekerij aan de toen opgerichte Nationale bibliotheek overgedragen.

Zie: Boris Raptschinsky, *Peter de Groote in Holland* (Zutfen 1926); *Pisma i Boemagi imperatora Pjetra Welikawo* (Brieven en documenten van keizer Peter den Groote) I (St. Petersburg 1887); Pypin, *Istorieja roesskoj litjeratoery*, III (St. Petersb. 1902); Korb, *Diarium itineris in Moscoviam* (Weenen 1700).

Bartelds

[Winkel, Alexander Lambertus van de]

WINKEL (Alexander Lambertus van de), geb. te Roermond 29 Febr. 1832, overl. te Venlo 21 Januari 1892, zoon van Theodorus en Margaretha Meuwissen. Hij was student in de godgeleerdheid te Rome sedert 1853; priester gewijd aldaar den 6en Juni 1857, keerde hij met den graad van S. Theologiae Doctor terug, werd leeraar te Rolduc in 1857, provisor aldaar

in 1862, pastoor te Nederweert in 1860, pastoordeken te Venlo in 1884.
Zie: zijn *bidprentje*.
Verzijl

[Winter, Jan de]

WINTER (Jan de), meester, komt voor in de rekeningen der kerk van Hulst als provisor der Vier Ambachten 1528-1533. Hij had tevens een kapelanie in de hulstersche kerk, in de kapel van Sint Willebrord en was kapelaan van het altaar van St. Jan Evangelist en van het groot altaar in het Gasthuis, 1533.

In 1490 was een heer Johannes de Wintere parochiepape of vice-cureit te Ossenisse en 1512-13 vicaris te Axel.

Zie: *Archief Aartsb. Utrecht* XXXV, 227, 234, 237, 238; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Vier amb. 9, 20.
Fruytier

[Wissekerke, Jacobus van]

WISSEKERKE (Jacobus van), norbertijnerkanunnik der abdij te Middelburg. was als een der oudste abdijheeren tegenwoordig bij de keuze van den abt Johannes Dankaarts van Westkapelle 10 Aug. 1484. In 1485 werd fr. Jac. de Wissekerke ontslagen als pastoor van Oostkappel en benoemd tot pastoor der abdijkerk te Middelburg, waar hij 1487/88 overleed.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem* I, 312, VI, 450; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wal. 80, 92.
Fruytier

[Wissekerke, Simon Henrici Joannis de of van]

WISSEKERKE (Simon Henrici Joannis de of van), zoon van Hendrik Janszoon van Wissekerke, leenman van den graaf van Zeeland, rentmeester-generaal Bewesterschelde, werd geboren omstreeks 1470. Simon was magister artium en doctor in de beide rechten. Hij verkreeg als clericus in 1485/86 de kapelanie der kapel Lisse onder Welle op Walcheren, en een vicarij in de Westmonster- of St. Martinuskerk te Middelburg. Beide beneficies liet hij spoedig aan anderen over. In 1487/88 werd S. de W. ingesteld als kapelaan van een vicarij te Ellewoutsdijk en Hoedekenskerke. Hij liet deze weer spoedig varen, evenals de vicarij van het H. Kruisaltaar te Poortvliet, welke hij ‘Simon filius Henrici Joannis’ het jaar te voren had verkregen, en een vicarij in Baarsdorp, waarschijnlijk omdat hij deken van St. Pieter of Noord-Monster te Middelburg was geworden. Hij wordt deken betiteld bij het ontslag. Als deken van St. Pieter werd hij in 1493/94 pastoor van het middelburgsche begijnhof, dat hij bestuurde tot 1511/12, toen hij ontslag nam. Sinds 1497/98 was hij ook in bezit van een deel der parochie Wissekerke, waar hij een plaatsvervanger zal gesteld hebben. Dit deel behield hij tot zijn dood. In 1518/19 nam door zijn dood de clericus van Kamerijk, Philips van Bourgondië. de toekomstige utrechtsche bisschop, bezit van het pastoraat te Wissekerke. In *Bat. illustrata* van S. van Leeuwen, II, 755 wordt geen Simon maar wel een deken Cornelius genoemd als zoon van Hendrik Jansz. van Wissekerke. *Oudh. van Zeeland* geeft in de rij der dekens van St. Pieter onder het jaar 1500 Corn. de Wissekerke op, wat onjuist is. In dien tijd werd een Cornelius Henrici Wissenkerck priester gewijd,

1508 (*Archief aartsb. Utrecht* XXIII, 416) en komt een Corn. Henrici de W. voor bij de begeving van een vicarij te Baasdorp en te Middelburg.

Zie: *Oudheden en gest. v. Zeeland* I, 97, 189, 297; Grijpink, *Register op de altaren* I, Wallacria, 24, 62, 64, 84, 89, 113, 120, Zuid-Bev., 3, 13, 62, 112.

Fruytier

[Wit, Hendrik]

WIT (Hendrik), kartuizer, overl. 16 Juni 1422 te Utrecht. Zijn ouders heetten Joannes Wit en Margaretha. Hij is de vierde prior ge-

weest van het kartuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht. In 1409 was hij als zoodanig dom Bernardus (kol. 108) opgevolgd, die het prioraat te Utrecht had verwisseld met dat te Luik. Tot omstreeks 1415 heeft hij aan het hoofd van het utrechtsche kartuizerklooster gestaan, waarna hij werd opgevolgd door Albertus Buer (II, kol. 272). Vervolgens bekleedde hij daar het ambt van vicarius tot aan zijn dood. Het *Necrologium* vermeldt, dat hij door velen voor een zeer bekwaam theoloog werd gehouden. Hij werd begraven in het klooster nabij den buitenwand aan de westzijde van het groote claustrum, niet ver van de cel van den sacrista. Ook zijn ouders, die weldoeners van de chartreuse zijn geweest, werden in het klooster begraven.

Zie: *Chartae Capituli generalis* 1423 (ms. Certosa del Galuzzo, Florence); *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX (1886), 155, 279, 285, 343, 354, 388; *Kronijk Hist. Gen. Utr.* 13e jrg. (1857), 3e serie, 3e deel, 139.

Scholtens

[Wittem, Arnold heer van (1)]

WITTEM (Arnold heer v a n) (1), overl. in 1288, vinden wij in 1261 vermeld in een akte, waarbij Walram IV, hertog van Limburg, een rechterlijke uitspraak bevestigt ten gunste der abdij Godsdal, en in twee akten van 1270, waarbij genoemde hertog een schenking doet aan Godsdal en een geschil met die abdij over een bosch uitmaakt. Bij den mislukten aanslag op de stad Keulen in den nacht van 15 Oct. 1268, werd zijn zoon Arnold (2) gevangen genomen. In een oorkonde van 12 Mei 1272 verzaakte nu de vader aan alle veete en wraak over deze gevangenneming.

In 1287 waren Gerard, Gobelo en Hendrik, zonen van Gerard, voogd van Eys, in twist geraakt met het Mariamunster van Aken, wegens een hof, welke het genoemde munster te Gulpen bezat. Deze twist werd 9 Sept. 1287 door tusschenkomst van Arnold heer van Wittem en zijn zonen in der minne geschikt.

Arnold's zonen waren: Arnold (2) (die volgt); H e r m a n , die kanunnik was van de St. Paulskerk te Luik, bevelhebber van Maastricht, hij streed in den slag van Woeringen, werd einde 1288 slotvoogd van het slot Limburg; en S i m o n . Deze beide broeders waren omstreeks 1299 overleden.

Zie: H. M o s m a n s , *De heeren van Wittem*, 19-20, 25-26, 136-137.

Verzijl

[Wittem, Arnold heer van (2)]

WITTEM (Arnold heer v a n) (2), overl. omstreeks 1314, zoon van den voorgaande, werd bij den mislukten aanslag op Keulen in den nacht van 15 Oct. 1268 gevangen genomen, nam deel aan den erfopvolgingsstrijd over het hertogdom Limburg, en aan den slag van Woeringen, kreeg in 1289 Epen in erfleen; in 1291 werd hem een schuld van 204 tournooische ponden afbetaald, in 1295 schonk hij goederen te Simpelveld aan de abdij Val St. Benoit bij Luik, in 1302 komt hij als getuige van Arnold, graaf van Loon, voor, in 1310 (3 Mei) als getuige van Jan II, hertog van Brabant, toen deze aan de Akenaars vrijen doortocht en handel tusschen Rijn en Maas verzekerde; 10 Jan. 1311 zegelde hij het huwelijkscontract tusschen Reinoud II van Gelder en Sophia van Mechelen.

Uit zijn huwelijk met J u t t a v a n M u l r e p a s sproten twee zonen: Arnold (3) en Gerard, die volgen.

Zie: H. M o s m a n s , *De heeren van Wittem*, 20-25, 137-139.

Verzijl

[Wittem, Arnold heer van (3)]

WITTEM (Arnold heer v a n) (3), overl. in 1325, zoon van den voorgaande, hield van den hertog van Brabant ter leen het huis Wittem, Epen met 45 bunder land, 50 bunder grond bij Gulpen en 12 leuvensche ponden van den tol te Maastricht. 13 Dec. 1314 kochten hij en zijn echt-

genoote Aleidis, dochter van Raes Mascherel van Schönauwen, van het kapittel der akensche munsterkerk de heerlijkheid Gulpen; ook schonk hij aan de abdij van Burtscheid een erfpacht van 4 mudden rogge en zijn echtgenoote 20 Mark en hare goederen te Obermerz.

Zie: H. Mosmans, *De heeren van Wittem*, 26-27, 139.

Verzijl

[Wittem, Frederik heer van]

WITTEM (Frederik heer van), overl. 1503, zoon van Jan (3) (die volgt) en van Margaretha van Pallant, werd in 1444 met de heerlijkheid Wittem en het dorp Epen beleend; hij bezat een leen te Nieuwstadt bij Sittard, de inkomsten van de drukke Vesdre-brug te Chenée en de groote, kleine, oude en nieuwe tienden te Mellins, die hij echter in 1471 afstond; hij maakte in 1450 met Jacob van Horne, Jan, hertog van Cleef en anderen een pelgrimstocht naar het H. Land. Na zijn terugkeer zien wij hem verschillende eereposten toevertrouwd. Na den dood van zijn oom, Jan van Pallant, was hij 20 Sept. 1445 erfmaarschalk van Limburg geworden en in 1447 drost van Limburg (tot 1484); drost van Valkenburg sedert Juli 1453 tot 1467, toen hij dit ambt aan Dirk van Pallant overdeed; sedert 15 Oct. 1462 slotvoogd van Daelhem tot 1479, toen zijn broeder Werner hem als zoodanig opvolgde; hoogschout van brabantsche zijde te Maastricht sedert 1463 tot aan zijn dood. Den 17en Febr. 1454 was hij met 86 andere edelen tegenwoordig op het fazantenfeest te Rijssel en 13 Sept. 1461 op een groot tournooi te Parijs, in 1464 maakte hij wederom een tocht naar het H. Land. In 1466 had hij de heerlijkheid Wittem aan zijn neef Dirk van Pallant verkocht, in 1469 werd hij heer van la Rochette en voogd van Fléron, als zoodanig deed hij 9 Febr. 1469 den eed.

Hij was 3 Nov. 1454 te Luik gehuwd met Maria Chabot, dochter van Eustache, heer van Ornesées en Colonster.

Zie: H. Mosmans, *De heeren van Wittem*, 43-47, 98-99, 149-150.

Verzijl

[Wittem, Gerard heer van]

WITTEM (Gerard heer van), overl. vóór 1347, zoon van Arnold (2) en van Jutta van Mulrepas, was gehuwd met Beatrix Rigo van Meirs; hij hield van den hertog van Brabant te leen het huis Wittem, het huis Nieuwborg te Gulpen, een hof te Vlegghendale (tusschen Bocholtz en Nyswylre, den hof Tergracht te Epen en den tol van Gulpen. In 1344 verkocht hij Wittem aan Jan van Cosselaer, zie volg. art.

Zie: H. Mosmans, *De heeren van Wittem*, 27-29, 139-141.

Verzijl

[Wittem, Jan heer van (1)]

WITTEM (Jan heer van) (1), overl. in 1373, natuurlijke zoon van JanII, hertog van Brabant en van Catharina van Cosselaer, werd in 1329 woudmeester van Judogne, beloofde 14 Aug. 1338 aan zijn natuurlijken broeder Jan III, hertog van Brabant, bijstand; kocht Donderdag na St. Bartholomeus (24 Aug.) 1344 van Gerard van Julemont (zie vorig art.) Wittem, welke koop in 1347 door Gerard's erfgenamen bevestigd werd. 4 Dec. 1345 ontving hij van Jan III, hertog van Brabant, de bierkosen binnen de stad IJssche, in welke plaats hij een huis Wittem bouwde; in 1352, op St.

Simon en Judasavond (27 Oct.), kreeg hij van Philippina, vrouwe van Montjoie en Valkenburg, de dorpen Mechelen en Wahlwyler in leen; in 1361 werd hij raadsheer van Johanna, hertogin van Brabant, ook was hij erfmaarschalk van Brabant en burggraaf van Limburg. Hij was gehuwd met C a t h a r i n a v a n H o l z i t , douairière van Houthain, welke vóór 1354 overleed, en vervolgens met A m e l b e r g a v a n D u i v e n v o o r d e , erfgename

van Bautersem, dochter van Willem v.D., heer van Oosterhout en Breda; zij hertrouwde met Arnold van Melun, slotvoogd van Tervueren.

Zijn zoon Jan (2) volgt; zijn zoon Henri (overl. in 1395), uit het 2de huwelijk, is de stichter van den tak van Wittem van Bautershem, een zijner nazaten is de Jan van Wittem in dl. III, kol. 1475.

Zie: H. Mosmans, *De heeren van Wittem*, 31-35, 93-94, 141-148.

Verzijl

[Wittem, Jan heer van (2)]

WITTEM (Jan heer van) (2), overl. omstreeks 1406, zoon van Jan (1) en van Catharina van Holzit, werd na den dood zijns vaders met het huis Wittem en de daarbij behoorende dorpen Epen, Wahlwyler en Mechelen beleend; hij nam 31 Aug. 1371 deel aan den slag van Baesweiler, eenige uren ten noordoosten van Rolduc gelegen; in 1374 onderhandelde hij voor den hertog van Brabant in 1380 komt hij als getuige voor van Joanna, hertogin van Brabant, toen deze haar gemaal met de heerlijkheid Boetgenbach beleende. In 1381 was hij drost van Brabant, in 1388 raadsheer, in 1396 woudmeester; in 1385 verdedigde hij de stad 's Hertogenbosch, in 1388 nam hij het kasteel van Gaesbeek, toebehoorende aan Sweder van Abcoude in en maakte het met den grond gelijk.

Hij huwde met Catharina van Hoensbroeck, dochter van Jan II v.H. en van Agnes Saecx van Wijck, en vervolgens met Maria van Stalle van Beersel. Uit het eerste huwelijk: Jan (3), die volgt; Herman, burggraaf van Daelhem en Margaretha; uit het tweede huwelijk: Hendrik, heer van Beersel (overl. in 1444), stichter van den tak van Wittem van Beersel; Margaretha en Jacques, heer van IJssche, dat na zijn dood, 22 Juli 1415, aan zijn broeder Jan (3) kwam.

Zie: H. Mosmans, *De heeren van Wittem*, 35-38, 94-95, 148.

Verzijl

[Wittem, Jan heer van (3)]

WITTEM (Jan heer van) (3), overl. te Maastricht vóór 6 Maart 1443, zoon van Jan (2) en van Catharina van Hoensbroeck, werd 6 Jan. 1406 kastelein en drost van Valkenburg (Limb.); hij beloofde het land en slot trouw te zullen bewaren en op het eerste bevel af te staan, voor welke belofte zijn halfbroeders Henri en Jacques zich 31 Jan. 1408 borg stelden; 23 April 1409 verkreeg hij van den hertog van Brabant dat hij hem het drostambt minstens voor den tijd van 13 jaar zou laten; 2 Maart 1414 vernieuwde hij den eed van trouw aan den hertog; 4 Nov. 1415 bezegelde hij met zijn halfbroeder Henri en zijn neef Jan, heer van Bautersem mede het verbond der Staten van Brabant; in 1422 was hij drost van Brabant, 1428-1443 hoogschout voor Brabant te Maastricht. Hij was gehuwd met Margaretha van Pallant (overl. 1460), dochter van Werner II v.P., heer tot Breidenbemd en van Alveradis van Engelsdorf, welke hem de volgende kinderen schonk: Frederik (zie eigen artikel); Jan, heer van Issche, Houtven en la Rochette; Werner, heer van Houtven, huwde met Maria van Hulsberg; Margaretha, huwde in 1452 met Hendrik II Scheiffart van Merode, heer te Hemmersbach; Maria, huwde met Daniel van Goor, heer tot Wijer.

Zie: H. Mosmans, *De heeren van Wittem*, 39-42, 148-149.

Verzijl

[Wittenhorst, Johan van (1)]

WITTENHORST (Johan v a n) (1), overl. 3 Juli 1569, begraven te Horst (Limb.), heer van Horst, zoon van J o h a n , heer van Sonsfeld en van J u d o c a v a n H i s f e l d , werd 31 Juli 1523 tot drost of ambtman van het land van Kessel aan-

gesteld; 6 Nov. 1524 verpandde Karel, hertog van Gelder, hem de halve heerlijkheid Horst zooals hij die van Eduard van Bocholtz had ingelost, welke halve heerlijkheid hij 12 Febr. 1530 in erfelijk bezit kreeg; de andere helft ervan was in bezit der heeren van Meerlo uit het geslacht van Mierlaer. 3 April 1527 onderhandelde hij met andere heeren te Keulen over het huwelijk van Frans, oudsten zoon van Antoon, hertog van Lotharingen, en Anna, dochter van Johan III, hertog van Cleef en van Maria van Gulik; 29 Juni 1526 was hij scheidsman in de overeenkomst tusschen Adelheid Schenck van Nydeggen, vrouwe tot Arcen, weduwe van Renier van Gelre en de bastaardkinderen van Dirk Schenck van Nydeggen; 24 Oct. 1530 behoorde hij tot de scheidsmannen, die de grenzen in het veen tusschen Afferden en Well vaststelden; 16 Febr. 1541 werd hij naar den rijksdag afgevaardigd; 23 Febr. 1541 was hij een der gevolmachtigden van Willem, hertog van Gulik, om bij keizer Karel V de beleening met het hertogdom Gelder en graafschap Zutphen te verzoeken; 12 Sept. 1543 onderteekende hij mede in het leger voor Venlo, het verdrag, waarin Willem van Gulik afstand deed van het hertogdom Gelder en graafschap Zutphen ten behoeve van keizer Karel V; 22 Maart 1545 werd hij tot raad in het hof van Gelder te Arnhem aangesteld; 10 Aug. 1554 was hij scheidsman in een geschil tusschen den abt van het klooster in 't Sand bij Straelen en Hendrik Poen;- 7 Dec. 1554 ontving hij een schrijven van den kanselier en raden van het hof van Gelderland te Arnhem, inhoudende verzoek om zijn ambtsonderdanen te gelasten, de ingezetenen van Roermond behulpzaam te zijn met het reinigen der straten en het wegruimen der puinhoop en, ontstaan door den brand, welke 16 Juli tevoren het beste en rijkste gedeelte der stad vernield had.

Johan van Wittenhorst huwde met Elisabeth van Baerle en hertrouwde met Josina van Wees tot Dodenweerd (geb. 1497, overl. 27 Nov. 1572, begraven te Horst). Uit dit laatste huwelijk de volgende kinderen: Johan (2), die volgt; Diederik, kanunnik te Luik en Utrecht, proost te Elst; Herman, heer tot Sonsfeld, Waalwijk, Eethen, Meuwen, Drongelen en Gansoyen; Maria, huwde met Johan van Voorst, heer van den Doerenwerdt en vervolgens met Frederik Torck, heer van Hemert en Sinderen; Alexandrina, huwde met Gerdt van Bocholtz tot Grevenbroeck; Jacoba, huwde met Vincent Voss van Schwarzenberch, drost te Middelaer; Hendrik, heer tot Endt, drost te Hussen, huwde met Vlaendt Maesschereel.

Zie: *Maasgouw* (1898), 47, 48, 56, 60; Adolf Steffens, *Geschiedenis der aloude heerlijkheid en der heeren van ter Horst in het land van Kessel* 36-43; *Limburg's Jaarboek* (1925), 139.

Verzijl

[Wittenhorst, Johan van (2)]

WITTENHORST (Johan van) (2), overl. 13 Aug. 1585, begraven te Horst (Limb.), heer van Horst, zoon van Johan (1) en van Josina van Wees, was drost van het ambt van Montfort (Limb.) sedert 13 Juli 1549 en als zoodanig door den graaf van Hoogstraten beëedigd, kreeg dit ambt en alle domeinen van het land van Montfort, zoo mede den tol te Roermond 18 Febr. 1558 van koning Philips van Spanje in pandschap. Johan was 1 Juni 1563 getuige bij het huwelijk van Willem van Merwijck en Sandrina van Wees, volgde in 1569 zijn vader als heer van Horst op, ook als drost van het land van Kessel en werd als zoodanig 4 Maart 1570 te Nijmegen beëedigd, ook was hij militair gouverneur of stadhouder van Venlo 1570-1577;

7 April 1570 werd hij als drost van Montfort vervangen door Willem van Merwijck (1) (kol. 865).

Hij was gehuwd met Margaretha van Brederode (dochter van Wolfert, heer te Kloetinge, en van Adriana van Back, vrouwe van Asten), uit welk huwelijk een dochter Margaretha, gehuwd met Stephanus van Wilich tot Kervenheim, en een zoon Walraven, die volgt.

Zie: *Maasgouw* (1898), 60; Adolf Steffens, *Geschiedenis der aloude heerlijkheid en der heeren van ter Horst in het land van Kessel*, 43-64; *Limburg's Jaarboek* (1925), 139.

Verzijl

[Wittenhorst, Johan van (3)]

WITTENHORST (Johan van) (3), geb. 1576, overl. 11 April 1639, begraven te Horst (Limb.), heer van Horst, zoon van Walraven, die volgt, en van Margaretha van Deurne, was drost van Montfort (Limb.) en heer van Horst door afstand zijns vaders in 1609; 9 Mei 1621 behoorde hij tot de afgevaardigden, die zich op last der Staten naar 's Gravenhage begaven, om met den Prins van Oranje en de Staten-Generaal een minnelijke schikking aan te gaan omtrent de door het platte land te betalen contributie; 22 Aug. 1636 cedeerde hij bij titel van gift onder de levenden de allodiale helft van het huis en de heerlijkheid ter Horst aan zijn neef Johan Goddart Frans Huyn van Amstenrade.

Hij was gehuwd met Catharina, dochter van Philippus van Bentinck, heer van Bicht (Obbicht), drost van Montfort (Limb.) en van Alverada van Vlodrop, erfgename van Obbicht. Dit huwelijk was kinderloos.

Zie: *Maasgouw* (1898), 72, 75-76; Adolf Steffens, *Geschiedenis der aloude heerlijkheid en der heeren van ter Horst in het land van Kessel*, 69-77; *Limburg's Jaarboek* (1925), 141.

Verzijl

[Wittenhorst, Walraven van]

WITTENHORST (Walraven van), overl. 1623, heer van Horst, zoon van Johan (2) en van Margaretha van Brederode, volgde zijn vader als heer van Horst en drost van het land van Kessel op, werd 19 Januari 1592 met den licentiaat Jacobus Boener naar Brussel afgevaardigd, door de Staten van het Overkwartier, om aan de regeering de inwilliging eener bede van 24000 gulden voor één jaar mede te deelen; 13 April 1601 benoemden de Staten van het Overkwartier hem en een raadslid der stad Venlo om den stadhouder Herman van den Bergh te verzoeken den eed aan het landschap af te leggen, zooals van ouds gebruikelijk was; 6 Oct. 1604 werd hij met Dirk van der Horst naar Brussel gedeputeerd, tot afdoening van verschillende bezwaren van het kwartier Roermond ingevolge de instructie, vroeger daarop gemaakt; 3 Juli 1607 werd hij tot drost van Middelaer benoemd; 15 Sept. 1607 werd hem opschorsing van rechtsgedingen wegens schuldvordering verleend, in 1609 stond hij de halve heerlijkheid Horst en het drostambt van Kessel aan zijn zoon Johan (3) van Wittenhorst af; 13 April 1621 berichtten de Staten van het Overkwartier aan den aartshertog vernomen te hebben, dat Walraven van Wittenhorst, drost van Middelaer, wegens hoogen ouderdom en blindheid, het verlangen had te kennen gegeven om zijn betrekking van costumieren raad ten voordeele van zijn zoon Johan van Wittenhorst, drost van het land van Kessel, neder te leggen.

Walraven van Wittenhorst huwde volgens huwelijksverdrag van 15 Mei 1575 met Margaretha van Deurne, dochter van Johan en van Josina van Erp, en na haar dood met zijn nicht Anna Voss, doch-

ter van Vincent Voss van Schwarzenberg en van Jacoba van Wittenhorst.

Uit deze huwelijken 12 kinderen, o.a. Johan (3), die vóórgaat; Wolfart Evert, heer tot Deurne, gehuwd met Margaretha van Malsum tot Broeckhuijsen en Rossum; Walraven Willem, gehuwd met een vrouw uit het geslacht van Vrimersum en daarna met Agnes van Merode; Margaretha, gehuwd met Karel van Cortenbach, heer tot Helmond; Anna en Jacoba, nonnen te Burtscheid; Hendrik, sneuvelde 28 Januari 1626; Herman, sneuvelde 12 Febr. 1626.

Zie: *Maasgouw* (1898), 60, 71-72; Adolf Steffens, *Geschiedenis der aloude heerlijkheid en der heeren van ter Horst in het land van Kessel*, 46-48, 64-69; *Limburg's Jaarboek* (1925), 140-141.

Verzijl

[Wittenhorst, Willem Vincent van]

WITTENHORST (Willem Vincent van), overl. 4 April 1674, begraven te Horst, zoon van Jan en van Elisabeth van Schagen, was heer van Besoyen, Dronghelen, Gansoyen enz., woonde aanvankelijk te Utrecht nog in 1656, kocht 8 Maart 1660 de halve heerlijkheid Horst van Arnold Wolfgang graaf Huyn van Geleen; werd 28 Sept. 1660, wegens het riddermatig goed ter Horst waarmede hij 7 Mei 1660 beleend was, als lid der ridderschap toegelaten; hij huwde in 1646 Wilhelmina van Bronckhorst; dochter van Nicolaas en van Josina van Amstel van Mijnden, welke 25 Mei 1669 kinderloos te Horst overleed; in 1670 hertrouwde hij met zijn nicht Catharina Cecilia van Bocholtz tot Grevenbroeck, overl. 19 Febr. 1724, dochter van Jan Willem en van Anna, baronnes van Hoensbroek.

Uit het tweede huwelijk o.a.: Anna Maria Alexandrina Theresia (geb. te Horst 2 Aug. 1672, overl. te Horst 15 Aug. 1738), werd 16 Nov. 1716 met de halve heerlijkheid Horst enz. beleend, huwde te Horst 20 Oct. 1714 An-Antoon Udalric graaf van Fresin (overl. 20 Nov. 1724, begr. te Horst 22 Nov.); Johan Willem (geb. te Horst 19 Oct. 1673, overl. te 's Hertogenbosch 16 Sept. 1715, begr. te Horst 19 Sept. 1715), werd minderjarig 22 Sept. 1674 met de halve heerlijkheid Horst beleend, vernieuwde meerderjarig den eed 21 Juni 1710, werd 1695 wegens het huis de Donck te Sevenum tot de ridderschap toegelaten, hij was in hollandschen dienst getreden, werd majoor in het regiment te paard van generaal-majoor graaf van Athlone en kreeg 4 Juni 1705 een commissie als kolonel bij bedoeld regiment: hij stierf als brigadier der cavalerie.

Zijn portret is gegraveerd door Th. Matham naar B. von der Helst.

Zie: Adolf Steffens, *Geschiedenis der aloude heerlijkheid en der heeren van ter Horst in het land van Kessel*, 84-93; *Limburg's Jaarboek* (1925), 142-149.

Verzijl

[Wolkensteyn, Georgius de]

WOLKENSTEYN (Georgius de), priester, overleden te Brugge 1488, verkreeg 1486/87 de pastorie van Reimerswaal in Zeeland in plaats van magister Odo Regis, priester van de orde der Predikheeren. Deze nam of moest ontslag nemen, omdat hij de dietsche taal niet machtig was. Zoowel Odo Regis als de Wolkensteyn en zijn opvolger, Joh. de Cauwenberge, waren aan het hof van de bourgondische vorsten

in ons land en verkregen door dezer gunst vele beneficies. Georgius de Wolkensteyn was kanunnik van Brixen en van Trente. Hij behaalde aan de uni-

versiteit te Bologna den doctorstitel in 1476. In 1483 verkreeg hij een kanunnikdij in de Sint Janskerk van 's Hertogenbosch. Hij was raadsheer in den Raad van Brabant.

Zie: Grijpinck, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, Zuid-Beveland 121; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* IV, 246; Knod, *Deutsche Studenten Bologna* 644, 645.

Fruytier

[Wolters, Albertus Leonardus Hubertus]

WOLTERS (Albertus Leonardus Hubertus), zoon van Frans Gerard Jozef W. en Johanna Elisabeth Bours, geb. te Venlo 7 Juni 1822, overl. te Roermond 2 Februari 1897. Hij werd priester gewijd 23 December 1848, kapelaan te St. Odilienberg 1849-1860, kapelaan te Herten 1860-1868, benoemd tot pastoorte Roosteren 28 November 1868, verliet Herten 14 December 1868, geïnstalleerd te Roosteren 21 December 1868 en bleef daar werkzaam tot 1895.

Hij schreef: *Levensbeschrijving van de H.H. Wiro, Plechelmus en Odgerus* (Roermond 1862); *Necrologie van het Klooster St. Elisabethsdal in het voormalig graafschap Horne* in *Publ. de la soc. hist. et arch. dans la duché de Limbourg* tome XVII (1880); *De leenen van het adellijk huis te Dieteren bij Susteren* in *Publ. de la soc. hist. et arch. dans la duché de Limbourg* tome XXIV (1887); als bijdragen tot H. Welters' *Limburgsche Legenden, Sagen, Sprookjes en Volksverhalen* leverde hij *Zalige dood van de H.H. Wiro, Plechelmus en Odgerus* en *De Drususberg te Herten*. Voort schreef hij verschillende genealogieën van Venlosche families, welke door mij werden uitgegeven in *Limburg's Jaarboek* (1917).

Verzijl

[Wolters, Jacques Eugène Hubert]

WOLTERS (Jacques Eugène Hubert), geb. te Venlo 22 Oct. 1844, overl. te Antwerpen 25 Juni 1905, ongehuwd, zoon van Jan Gerard Hubert en van Maria Gertrudis Custers. Hij bezocht het college in zijn geboorteplaats, waar hij zonder een slecht leerling te zijn, meer tijd gebruikte om te teekenen, dan om te studeeren. Reeds op 7-jarigen leeftijd maakte hij teekeningen naar fotografieën. Toen hij 10 jaren oud was, kreeg hij particuliere lessen van een huisschilder in zijn vaderstad, welken hij na zes maanden verliet, daar deze hem niets meer leeren kon. Hij voltooide zijn studies aan het collegie en gaf op circa 16-jarigen leeftijd het verlangen te kennen om zich naar Antwerpen te begeven, maar zijn ouders vonden hem nog te jong en zonden hem naar Rolduc om zijn studies aldaar aan de handelsschool te voltooien. Eindelijk kreeg hij in 1864, na zijn klassieke studies voleindigd te hebben, de toestemming naar Antwerpen te gaan, ten einde de klassen der academie te volgen. Hij genoot hier het onderwijs van prof. Beaufaux, van Lerius en Jacob Jacobs. Daarna werd hij een leerling van Lamorinière. Gedurende drie jaren ontwikkelde hij zich ernstig bij dezen en vergezelde hem in den zomer op al zijn reizen. In 1869 maakte hij een tocht naar Duitschland en vestigde zich te Moyland bij Cleef, waar hij gedurende twee achtereenvolgende zomers verbleef, in den winter naar Antwerpen terugkeerende. In 1870 zond hij een schilderstuk ‘Vue aux environs de Givet’ naar het internationale concours van Sydenham, een ander ‘Vue des environs d'Hastières’ naar de tentoonstelling te 's Gravenhage. Het eerste kreeg de bronzen medalje en werd verkocht bij de opening der tentoonstelling voor den prijs

van 100 pond sterling, het andere werd gekocht door Fop Smit te Rotterdam voor 1200 gulden. Op zekeren dag

gaf de schilder Bourçe hem den raad zich toe te leggen op het schilderen van zeegezichten. Wolters deed nu studies op de oevers van de Schelde; hij maakte kennis met Petit, ingenieur van den belgischen waterstaat, welken hij op zijn tochten vergezelde. Het eerste zeegezicht, dat hij schilderde was ‘La visite de la douane à Lillo’, hetwelk groot succes had op de tentoonstelling te Brussel. Wolters zond vervolgens zijn schilderstukken naar groote tentoonstellingen; hij hield drie persoonlijke exposities te Antwerpen in 1894, 1896 en 1897. In 1890 werd hij gedecoreerd met een afrikaansche orde bij gelegenheid van den verkoop van zijn schilderij: ‘Lever de lune en pleine mer’ aan den president der republiek Liberia. In 1892 verkreeg hij voor ‘Le Quai aux moules à Baesrode’ de bronzen medalje op de algemeene tentoonstelling te Scheveningen, waar hij ook nog een ‘Lever de lune à Lillo’ exposeerde. In 1894 werd hij als Belg genaturaliseerd. Verschillende zijner schilderstukken bevinden zich in particulier bezit, o.a. te Venlo bij zijn bloedverwanten.

Zie: *Nos artistes* (een belgisch werk over schilders), 221-224; H. Uyttenbroeck, *Bijdragen tot de geschiedenis van Venlo* I, 152; Jan Verzijl, *Genealogie Wolters*.

Verzijl

[Wonderaer, Sebald]

WONDERAER (Sebald) wordt in 1630 als vrijburger op het eiland Borneo vermeld. Hij is later overgegaan in dienst der Oostindische compagnie, die hem aanstelde tot licentmeester of sjabandar, een soort havenmeester, die tevens de in- en uitgaande rechten inde en de vorstelijke handelsprivilegies exploiteerde. In 1639 zond de G.G. Antonie van Diemen hem als zijn gezant naar den pangeran van Bantam, terwijl hij in 1646 op last van den G.G. Cornelis van der Lijn een dergelijke functie vervulde bij den soesoehoenan van Mataram. Zijn dochter Petronella Maria huwde in 1658 (of 54) met Cornelis Speelman (VI, kol. 1254), die in 1681 Rijklof van Goens als G.G. opvolgde, doch bij zijn huwelijk nog maar den rang van koopman had. Zij schonk hem een zoon Johan (1659-86), wien de engelsche koning Jacobus II wegens hem verleende financieele hulp tijdens den oorlog tegen Ulster den adellijken titel van baronet geschonken heeft.

Op het schip ‘Dordrecht’, uitgevaren in 1600 onder Jacob van Neck op diens tweeden tocht naar de Soenda-eilanden in dienst der O.I. Maatschappij, komt een Jeronymus Wonderaer voor in de kwaliteit van ‘kenner van de zijde’.

Zie: van Dijk, *Neêrlands vroegste betrekkingen met Borneo* (Amsterd. 1862); de Jonge, *De opkomst v.h. nederl. gezag in O.I.* ('s Gravenh. 1862-88); Speelman, *Journaal der reis .... enz naar Perzië*, uitgeg. door A. Hotz (Amsterd. 1908).

Bartelds

[Wor, Dirk]

WOR (Dirk), kapitein der Watergeuzen, was de zoon van Cornelis Wor, van wien in een akte van 20 Juni 1572 verklaard wordt ‘dat hij twee oft drie sonen bij de Goessen (Geuzen) had’, n.l. genoemden Dirk, Govert, die in de *Alblasserwaard* opereerde, en Cornelis, die in dienst was van den graaf van der Marck. Dirk Wor stak in Juni 1572 met zijn Geuzen het klooster Eemsteyn in Kijfhoek in brand, en dwong de Spanjaarden naar Rotterdam terug te keeren. Voordat hij Watergeus werd, was hij als schipper te Emden gevestigd. De tijd van zijn overlijden is onbekend.

Zie: *Dordr. Crt.* (1 April 1922).

van Dalen

[Worzel, Cornelius]

WORZEL (Cornelius), geb. te Antwerpen, overl. te Brussel 22 Augustus 1622. Te Leuven

behaalde hij als student van de Lelie 21 Febr. 1566 den titel van 'meester in de vrije kunsten', later, 5 Mei (jaar onbekend), het licentiaat in de godgeleerdheid. Reusens noemt hem pastoor van St. Jan te Mechelen; na het overlijden van Vleminckx (V, kol. 1044) werd hij deken van het verstrooide kapittel der O.L.V. kerk van Breda, waar van 1590 tot 1625 de uitoefening van den katholieken eeredienst verboden was. In 1607 werd hij door de leden van dit kapittel afgevaardigd naar het Provinciaal Concilie te Mechelen. Nog in hetzelfde jaar werd hij gekozen tot deken der St. Goedele te Brussel. Zijn opvolger te Breda was David van Mauden (VI, kol. 1007), die door aartshertogin Isabella daarvoor werd aangewezen bij brieven van 3 September 1622 (Staatsarch. Brussel, Papiers d'état et de l'audience no. 943 f. 7).

De Koninklijke bibliotheek te Brussel bezit van Worzel in handschr. *Annales ecclesie sancte Gudule*.

Zie: *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique* V, 388; de Ram, *Synodicon Belgicum* I, 246; J.v.d. Gheyn, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique* VI, 593, VII, 528, vgl. III, 110.

Juten

[Woude, Schelto Coolhaas van der]

WOUDE (Schelto Coolhaas van der), geb. in 1812, overl. te Winschoten 16 Juni 1900. Hij studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, en werd de eerste predikant te Annerveen, waar de Hervormde kerk een zelfstandige Gemeente kreeg (vroeger met Anloo vereenigd), 10 Jan. 1841. Te voren was hij er, sedert April 1839, hulpprediker. In Febr. 1845 werd hij bevestigd te Emmen, op 13 Juni 1847 te Rolderwolde, in 1848 te Nieuw-Beerta, in 1855 te Noordbroek, in 1858 te Veendam, in 1862 te Meeden; emeritus 1 Jan. 1897. Hij was een leerling van de groningsche school en schreef in *Waarheid en Liefde* (1841, blz. 457, 1844, blz. 463 vv.) en o.m.: *Feestrede, uitgesproken den* 23*sten Mei* 1872; *Heiligerleefeest* (Winschoten 1872).

Zie verder: van Langeraad en de Bie, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* (Utrecht 1918) II, 198 v.; *Kerkelijk Handboek* (1914) bijl. 158, 160, 162, 171.

Knipscheer

[Wulf, Laurentius de]

WULF (Laurentius de), of de Wolf, geb. te Kortrijk 1578, overl. op het hof Boogaarde te Coxyde bij Veurne 13 Juni 1616, behoorde tot de orde der bernardijnen of cisterciënsers en tot de abdij Duinen. Na de verwoesting der abdij was hij door zijn oom, den abt Laurentius van den Berghe, aangenomen op het tot klooster ingerichte hof Boogaarde bij Veurne. Na zijn priesterwijding werd hij naar Hontenisse in Zeeuwsch-Vlaanderen gezonden om de bezittingen en polders der abdij aldaar te besturen. De patroon der parochie, de heer van Liedekerke, stelde hem voor als pastoor van Hontenisse, 22 Dec. 1603. Hij bestuurde de parochie, die kerkte in de kapel van het Sandehof tot 1608, toen hij door een zijner medebroeders werd opgevolgd. In 1606 had zijn oom, de abt van Duinen, afstand gedaan van het bestuur ten gunste van zijn neef. Wel zou deze meerdere stemmen der abdijheeren hebben verkregen, doch de aartshertogen benoemden een monnik der abdij Loos, die zelfs geen Vlaamsch verstond. Oct. 1612 werd Laurentius de Wulf door zijn abt benoemd tot prior van Duinen. Vier jaar slechts bekleedde hij dien post maar stierf vroegtijdig. Hij wordt door de Visch 'poeta laureatus' genoemd.

Zijn portret was geschilderd met dat van den abt Laurentius op een grafgedenkteeken van de abdij Groeningen te Kortrijk.

Zie: C. de Visch, *Compendium Chron. abb. B.M. de Dunis* (Brux. 1660), 100, 120; *Cron. et*

Cart. de Dunis, 98; F.v.d. P u t t e , *Chronique et Cart. de Groeningen* (Brug. 1872), p. LCV.
Fruytier

[Wurffbain, Johan Sigmund]

WURFFBAIN (Johan Sigmund), geb. te Neurenberg 1613, gest. ald. 1661. Op zeventienjarigen leeftijd kwam hij uit zijn geboorteland Beieren naar Amsterdam om zich daar in de kennis van het Nederlandsch en het Fransch te bekwamen en zich de gewone kantoorwerkzaamheden eigen te maken. Hij kwam er in kennis met den heer Rademaker, een der bewindhebbers der O.I.C. Vervolgens reisde hij weer naar zijn land terug, doch in 1632 was hij wederom in onze hoofdstad in de hoop op 's heeren R. voorspraak geplaatst te worden in een administratieve betrekking op een van de schepen der Compagnie. Het geluk was hem niet gunstig: geen plaatsen waren meer beschikbaar. Bleef hij dus bij zijn voornemen, dan zat er voor hem niets anders op dan als gewoon soldaat in dienst te gaan. Hij kreeg echter de belofte aanbevolen te zullen worden in de bijzondere bescherming van den pas benoemden G.G., Hendrik Brouwer, die op het schip de ‘Zutphen’ de uitreis zou doen. Na een voor dien tijd ongewoon voorspoedige reis van vier en een halve maand met voorbijvaring van de Kaap, kwam W. te Batavia aan. Rademaker's aanbeveling scheen in het vergeetboek te zijn geraakt, hij bleef althans in zijn rang en maakte, naar Ambon bestemd, op het schip de ‘Leeuwin’ deel uit van de tuchtigingsexpeditie onder majoor A. Anthonis naar Hoewamohel en Ceram (vgl. V a l e n t i j n , *O. en N. Oost-Ind.* II). Na afloop hiervan ving voor hem de eentonige garnizoensdienst aan in het kasteel Nassau op Banda. Eerst September 1634 werd zijn wensch vervuld, toen zijn aanstelling afkwam als assistent-koopman. Als zoodanig bleef hij werkzaam tot 1638, het jaar waarin zijn vijfjarig verband verstreken was. Hij keerde naar Batavia terug om zich wederom voor vier jaren in dienst der compagnie te verbinden. Wel verlangde hij er innig naar zijn vaderland terug te zien, maar de berichten van zijn familieleden omtrent den treurigen oorlogstoestand, waarin zijn land verkeerde, weerhielden hem daaraan gevolg te geven. Men bevorderde hem tot onderkoopman en stelde hem werkzaam op het kantoor te Suratte op de N.W. kust van Voor-Indië. Daar droeg men hem verschillende zendingen op, o.a. naar Mocha in de Roode Zee, waar hij de zaken van onzen handel op beteren voet bracht. Men leerde hem waardeeren als een ijverig, nauwgezet dienaar der Compagnie, hetgeen hem in 1642 deed opklimmen tot opperkoopman. In 1644 was er zelfs ernstig sprake van hem het directeurschap van onzen handel in Perzië op te dragen, maar volgens W.'s eigen mededeeling, moet Johan Maetswijker, toen nog raad van Indie, zich tegen die keus verzet hebben, daar het hem niet raadzaam leek een zoo belangrijken post aan een vreemdeling toe te vertrouwen. Die overweging zou, meende W., ook bij andere gelegenheden verdere promotie in den weg staan. Ofschoon herhaaldelijk aangezocht te blijven, wenschte hij Compagnies dienst te verlaten. Met de retourvloot van December 1645, het opperbevel voerend over de ‘Henriëtte Louise’, kwam hij na een reis van 6 maanden behouden te Vlissingen aan. Hij vestigde zich in zijn geboorteplaats, huwde daar, maar stierf er reeds op 48-jarigen leeftijd.

Behalve door zijn trouwe plichtsbetrachting heeft hij zich verdienstelijk gemaakt door het schrijven van een journaal, dat zijn neef, J o h a n P a u l W u r f f b a i n , voor den druk gereed gemaakt heeft. Vooral de 5 jaren van zijn verblijf op Banda vormen een onmisbare bijdrage tot onze koloniale histoire intime der Molukken, voordat François

Valentijn zijn licht daarover ontsteken kon. Het werk droeg naar de gewoonte dier dagen den volgenden omslachtigen titel: *Joh. Sigmund Wurffbain Vierzehen Jährige Ost- Indianische Krieg und Ober- Kauffmanns Dienste, in einem richtig geführten Journal und Tage Buch. In welchem viel denkwürdige Begebenheiten, wohlbeglaubte Erzählungen fern entlegener Länder und dero Einwohner annehmliche Bescheibungen ausländischer Gewächse und Thiere deutliche Erklärungen, sambt vieler in Handlungs-Sachen, dienlichen Wichtigkeiten vorgestellet werden. Auf vietfältig und oft wiederholter Begehren mit unterschiedlichem Kupffern gezieret, endlich an den Tag gelegt von J.P.W.D.* (Sultzbach 1686).

Zie: van den Berg, *Vijf jaren op Banda* in *Tijdschr. voor ind. taal-, land- en volkenk.* XVIII (Batav. 1872); ook gebundeld in *Uit de dagen der compagnie* (Haarl. 1904).

Bartelds

[Wijck, Adriaan of Aart van]

WIJCK (Adriaan of Aart van), aartspriester van Delft, protonotarius apostolicus, geb. te Rotterdam, zoon van Henricus en Catharina Tromper, uit een katholieke familie, pastoor te Kethel en Souteveen bij Schiedam, uitgeweken wegens verbanning, overleed te Kalkar als rector van het nonnenklooster St. Cecilia, 16 Dec. 1719. Hij was, nadat hij in korteren tijd dan gewoonlijk de studie der philosofie en theologie voltooid had, priester gewijd te Utrecht door den vicarius apostolicus J. Neercassel, 2 Aug. 1665. Hij verklaart zelf, dat hij ook dien dag benoemd werd tot pastoor te Kethel en Souteveen, een arme statie bij Schiedam. Onjuist is dus, dat hij kapelaan te Rotterdam is geweest, zooals de werken van van Heussen en van Rhijn beweren. Mogelijk is, dat hij van uit Rotterdam de Kethel eenigen tijd bediend heeft.

Spoedig ondervond de jeugdige pastoor, hoe door vele invloedrijke priesters zijner omgeving de veroordeelde leerstellingen van Jansenius werden verspreid. Hij hoorde en zag, dat op het delftsche begijnhof bij pastoor van Erckel en pastoor Roos de gevluchte fransche leiders van het Jansenisme een schuilplaats en gastvrijheid vonden, zooals Quesnel, Arnauld, Aeg. de Witte, deken van Mechelen, de benedictijnen Gerberon en Viaixne enz., dat zij begunstigd werden in het verspreiden van hun theorieën en stellingen tegen het gezag van den Paus door de bestuurders der hollandsche missiën en deze hen in alles raadpleegden.

Onverschrokken trad van Wijck op, voor de katholieke leer en de rechten van Paus en Kerk. Door zijn geschriften onder zijn naam uitgegeven, poogde hij te verijdelen, dat men de geloovigen misleidde. Hij werd de hoofdman in den strijd in de jaren die onmiddellijk aan de scheuring van den aartsbisschop van Sebaste, den vicaris Petrus Codde voorafgingen en volgden. Gesteund door de regulieren, bijzonder de Jezuïleten, die zich echter moesten stilhouden, daar een plakkaat van verbanning voor hen gereed lag, was van Wijck de onvermoeide kampvechter en verdediger van de door Rome voorgeschreven leer en het gezag met eene minderheid van de seculiere geestelijken aan zijn zijde. Aan den moed van van Wijck, pal te staan tegen een groote overmacht, tegen de bestuurders en hoogere geestelijkheid der missie, dankt de Katholieke kerk in Holland, dat te elfder ure de voortgang der beweging werd gestuit en de utrechtsche scheuring beperkt.

De oud-katholiek Reusch noemt van Wijck het 'enfant terrible' der anti-roomsche partij, Broedersen (Jans.) 'primarius perturbator

hujus ecclesiae'. Als zoodanig werd hij te Rome door het hoofd der missie, P. Codde, voorgesteld.

Het regende aan het adres van van Wijck en zijn medestanders vinnig bijtende schimpschriften. Hij, vurig van aard, geeselde met een welversneden pen terug, en daar hij vooral het mikpunt was, is het te verklaren, niet te wettigen, dat hij in eenzelfden heftigen toon van bewijsvoering schreef. Dit was de bijkomende reden, waarom vele zijner werkjes door Rome zijn verboden. De vic. ap. Codde had ze te Rome aangeklaagd als strekkend om de rust en den onderlingen vrede in de hollandsche missie te verstoren. De voornaamste reden van verbod was, dat zij waren uitgegeven zonder bijzondere toestemming van Rome, want zonder deze mochten geen werken gedrukt worden over de vraagstukken der Genade, Voorbeschikking, over wat men noemde 'de auxiliis', waarvoor de Paus een bijzondere congregatie van kardinalen en godgeleerden had samengesteld.

Van Wijck had de eerste moeilijkheden met den pastoor van Vlaardingen, Karel de Bont, die bij zijn parochianen van Souteveen zijn gevoelens poogde in te voeren. Na een klacht bij den vic. ap. Neercassel bemerkte hij, dat de Bont zeer in de gunst stond bij het hoofd der missie. Hij vroeg nu, omdat hij slechts mondeling benoemd was, en om alle jurisdictie-geschillen te vermijden, zijn schriftelijke aanstelliug over Kethel en Souteveen, welke de vicaris hem 4 Nov. schonk. Over K. de Bont zie *Bijdr. Haarlem* VI, 129-136, XXII, 10.

Na den dood van den apostolischen vicaris werd A. van Wijck te Rome aanbevolen als opvolger in het bestuur der hollandsche missie. De paters Jezuïeten stelden alles in het werk om hem te doen benoemen. De prefect der missiën, de pater Franciscaan de Vroom, gaf een zeer gunstig getuigenis voor van Wijck, evenals de internuntius en de gezant des Keizers. In zijn onvoldoend vermogen zou worden voorzien. De hoogere geestelijkheid der missie deed echter al het mogelijke om zijn benoeming te beletten. Theod. de Cock, door het bestuur der missie naar Rome afgevaardigd, bewerkte, geheel te goeder trouw, de benoeming van P. Codde. Hij gaf, ingelicht door van Erkel, een zeer ongunstig getuigenis over van Wijck, als een heethoofd en onruststoker, 'faex missionis'. Zie uitvoerig over deze benoeming: Th. de Cock, *Relatio ablegationis in aulam Romanam* in *Archief Utr.* XII, 224-413, XIII, 58, 217. De benoeming van P. Codde was een teleurstelling voor de regulieren en de Rome goedgezinde priesters. Van Wijck schreef in een brief van 16 Nov. 1688 aan den internuntius Davia te Brussel, dat hij den door Z.H. aangewezen vicaris kon huldigen; hem bijvallen in de door de Kerk veroordeelde leerstellingen kon hij niet; hij zou met zijne geringe krachten steeds deze leerstellingen bestrijden (*Arch. Utr.* IX, 41-42). De Bont en van Schuren te Rotterdam werden door van Wijck om hun leer, in druk verspreid, aan de kaak gesteld. Toen van Wijck met Gerard Sluyter, priester te Rotterdam in het Paradijs, in botsing kwam over eenige stellingen, die deze verkondigd had, werd hij door den vicaris ap. Codde in het ongelijk gesteld. Hij moest verschooning vragen aan Sluyter (*Arch. Aartsb. Utr.* XXVIII, 95, 96). Van Wijck gaf zijn stellingen in druk uit maar hij werd door Codde gesuspendeerd als pastoor te Kethel. Van Wijck ging in beroep te Rome en kon dus doorgaan met zijn parochie te besturen. Rome legde het stilzwijgen aan de beide partijen op, doch eer dit

aan van Wijck bekend was, gaf hij nieuwe geschriften uit tegen de stellingen van verschillende hollandsche priesters. Deze, zooals de vorige, werden door klachten van van Schuren en op aanstoken van Arnauld door Codde, den vicaris, te Rome aangebracht en op den Index geplaatst. Ten slotte werd gevorderd, dat van Wijck zich bij den vicaris apost. moest verontschuldigen en de veroordeeling zijner werkjes moest teekenen, wat hij deed. Het laatste bij den nuntius te Brussel onder protest. De censuur van den vicaris werd opgeheven. De vicaris hield niet op van Wijck te vervolgen, met nog vele andere priesters, die zich durfden verzetten tegen de anti-roomsche partij. Ten laatste begon men te Rome in te zien, dat de aanhoudende klachten over de gezindheid van den vicaris apostolicus Codde, niet geheel ongegrond waren, vooral, toen Codde het anoniem uitgegeven *Breve memoriate*, opgesteld door van Wijck, te Rome overbracht in de hoop, dat het verboden zou worden. Door dit werkje, spoedig vertaald in het Fransch en opgesteld naar een uitvoerig *Memoriale*, met vele getuigenissen over den voortgang van het Jansenisme in de hollandsche missie, bijeengebracht vnl. door van Wijck met de paters Jezuieten Verbiest en Aerts (zie h.s. no. 4458, 4464 v.d. G h e y n , *Catalogus manuscrits Bibl. royale Brux.*, VI, 692, 94), werd men in Rome bezorgd over den toestand der missie. De apost. vicaris Codde moest zelf naar Rome komen om zich te verdedigen en te verantwoorden (zie *Wie is de eigenlijke auteur van het kort Memoriael* in *Bijdr. bisd. Haarlem* VII, 428-439; *Nog eens gevraagd*: *Wie is de eigenl. auteur.*, aldaar, VIII, 108-127). Een waarschuwing van den aartsbisschop van Ancyra, die acht maanden in Holland voor zaken verbleef en den toestand had onderzocht en beoordeeld, nadat van Wijck en Pater Verbiest hem er op hadden gewezen, maakte te Rome veel indruk.

Tijdens het verblijf van Codde te Rome, op 16 Febr. 1701, richtten 23 priesters der missie een suppliek (van Wijck teekende op de tweede plaats) aan de Congregatie der Propaganda om middelen ter beteugeling van het verzet voor te schrijven, o.a. om alle priesters het formularium te doen onderteekenen van paus Alexander VII. Dit verzoek was noodlottig voor Codde, want, toen men van hem deze onderteekening verzocht, weigerde hij halsstarrig. Na vele onderhandelingen en lang beraad werd Codde door den Paus geschorst als vicaris apostolicus en Th. de Cock als provicaris in zijn plaats aangesteld om de hollandsche missie te besturen. De hoogere geestelijkheid en de kanunniken van Utrecht weigerden echter het pauselijk besluit te erkennen; die van Haarlem onderwierpen zich. De utrechtsche scheuring was voltrokken. In plaats van de weerspannige priesters stelde Th. de Cock anderen aan. Van Wijck benoemde hij tot aartspriester van Delft. De weerspannige priesters zochten en vonden hulp bij de protestantsche Staten. Deze zetten een vervolging op touw. De Cock kon nog door een overhaaste vlucht, 29 Juni 1703, aan gevangenneming ontkomen. Van Wijck werd met den pastoor van Voorburg, P. van Beest, bij resolutie der Staten van Holland 10 Mei 1704 verbannen. De baljuw van Rijnland moest hun aanzeggen binnen 24 uren Delfland en binnen acht dagen Holland en West-Friesland te verlaten. Bij zijn vriend, Andreas Jansen, missionaris te Werkhoven, kwam van Wijck een schuilplaats zoeken. Hij werd verraden, want nauwelijks verbleef hij aldaar eenige

dagen, of de baljuw deed een inval, terwijl van Wijck de H. Mis opdroeg en voerde hem gevangen naar Utrecht. Pastoor Jansen werd 24 Juni daarop volgend door de rechtbank veroordeeld tot een boete van 100 gulden voor het herbergen van van Wijck (Bachusius, *Bewijsschrift* III, 151, 221). Van Wijck begaf zich na zijn invrijheidstelling naar Emmerik en vandaar naar Calcar, waar hij het nonnen-klooster bestuurde van St. Cecilia en nog werkjes uitgaf tegen het Jansenisme. In 1706 gaf hij nog een advies aan de Propaganda te Rome over het treurig bestuur der missie door Potkamp (*Arch. Utr.* XXVIII, 178). Voorloopig namen P. van Herst S.J. en Godefridus Trippelvoet de zorg voor de parochie Kethel waar. In 1710 was Theodorus van den Broek, wereldsch priester, geb. te 's Hertogenbosch, geadmitteerd als roomsch priester onder de Kethel (*Bijdr. Haarl.* XIV, 59). Van Heussen zegt van van Wijck: ‘primum cleri deinde aemulorum fautor ardentissimus’ (*Batavia Sacra*, 234). Nic. Broedersen (Jans.) *Tract. hist.* V, 314 zegt: ‘Onder de tegenstanders was niemand woester vijandig aan den clerus, dan Adriaan van Wijck, pastoor in het dorp de Kethel, die, zoo wij een zekeren schrijver der Societeit van Jesus gelooven, door allen in eere moet gehouden worden om de oorlogen, die hij voor den alouden godsdienst niet opgehouden heeft en ophouden zal te voeren tegen de nieuwgezinden.’

In de correspondentie der tegenstanders werd van Wijck aangeduid als ‘monsieur Delmas’. In de pastorie te Kethel prijkt nog het geschilderd portret van van Wijck. In den hoek boven zijn wapen als proto-notarius ap., staat het jaarschrift met gele en roode letters: Adrianus van Wijck in vera religione vere fervens pro fide catholica his terris extorris Calcariae vivit. Op de lijst onder het portret: Pervigil et fide conspicuus, Pastor ab anno 1666 ad annum 1704 in Kethel et Souteveen, necnon Missionarius in Vlaardinger Ambacht. In exilio rector vener. conv. St. Ceciliae Calc. Proto Notar. Apost., Archi-Presb. Delft et Archi-Episc. commis: Calcariae obiit 16 Dec. 1719. In alle bio- en bibliografische werken, zooals Paquot, Hurter, *Nomenclator*, enz. is de datum van zijn overlijden niet te vinden. Ook het bekende Necroloog in *De Katholiek* (1873) vermeldt zijn dood niet.

De volgende gedrukte werken zijn vermeld door Paquot, Reusch, Knuttel, *Catalogus van pamfletten, Index libr. prohib.*, enz.:

Aanmerkingen op een Catechismus bij de Hollandsche Cleregie veel in gebruik, 1697, vermeld in: *Bijdr. H.* XII, 426; *Responsio Bipartita Adriani Wyckii ad ea quae in recenti apologia quorumdam de clero nostro tum de persona illius tum de doctrina continentur*, uitgegeven in *Archief aartsb. Utrecht* IX, 321-368; *Notae breves ac modestae archiep. Sebasteno oblatae a R.D. Adr. Wyckio pastor in Kethel* (1704); *Den oprechten Catholyck thoonende, dat God aan alle menschen niemand uytgenomen een genoeghsame genade geeft om te kunnen saligh worden, handelende oock in 't bysonder over de ongeloovige heydenen, ende de ongedoopte kinderen* (Rotterdam F. van Hoogstraaten 1686, 12°, 438 blz.), bij Decr. S. Off. 10 Juni 1693 verboden; *Den Catholycken theologant, ofte theologische verhandeling aangaende de goddelijke gratie met een aanhangsel over Jansenius, bisschop van IJperen en zijn boek Augustinus*, verboden door decr. 17 Jan. 1690; *Den toetssteen van het boekjen genaemt: Rechtmaetig onderscheid enz. anders genaemt het boekje met de drie colommen; ofte korte Bemerkingen over de daarin bevatte leerstukken aangaende de erfzonde, de praedestinazy, de dood van Christus ende zijne gratie; werden-*

de daerby aengewezen een rechtmaetige overeenkoming tusschen de leere der gereformeerden ende leer der soo genaemde Jansenisten rakende die selve stoffen (Rotterdam Fr. v. Hoogstraeten 1690 1/12 143 blz.), door decr. 21 Nov. 1690 verboden; *Kort en getrouw verhael van 't gene onlangs is voorgevallen tusschen den Eerw. heer Lambertus van Rhijn, Pastor tot Pynacker en mij onderschrieven Adriaan van Wyck* (1692), verboden door decr. S. Off. 1 Juli 1693; *Vriendelycke Zentbrief aen alle de zoogenaemde Jansenisten* 27 *Aug.* 1692, verb. door decr. S. Off. 1 Juli 1693; *Eenvoudigh verhael van 't gene voorgevallen is wegens seker geschrift*: *Vriendelycke Zentbrief aen alle de zoogenaemde Jansenisten* (omstr. 1694), verb. door decr. S. Off. 7 Sept. 1695. Als antwoord op het verbod zijner geschriften schreef van Wijck: *Ad Eminentissimos ac reverendissimos S.R.E. cardinales et inquisitores supremos supplicatio Adriani van Wyck in Hollandia missionaris, ut non cogatur subscribere judicio p. commissarii et alterius qualificatoris*, verb. door decr. S. Off. 19 Mei 1694. Deze commissaris was P. Thom. Maria Bosius O. Praed. en de qualificator P. Phil. a.S. Nicolao O. Carm. disc. De internuntius te Brussel moest aan van Wijck zijn veroordeeling mededeelen en zijn onderwerping eischen. Van Wijck, sterk, omdat hij wist, dat de internuntius en de Jezuieten aan zijn zijde waren, gaf toen zijn Supplicatio uit, maar werd opnieuw tot onderwerping opgevorderd, zegt Reusch volgens Arnauld. Joh. Chr. van Erkel heeft deze *Supplicatio* in druk uitgegeven in zijn kritiek op van Wijck: *Crisis supplicationis R.D. Adriani van Wyck* (Delphis 1694).

Nog verscheen: *Naeder Dekreet van de Roomse Vierschaer, Genaemd Inquisici: By het welke onder anderen Verdoemt wort het Smeekschrift Van Heer Adriaen van Wyck, Pastoor in den Kethel, Door den voorsz. Heer aen de .... Cardinalen van Romen opgedragen, naer dat zyne Ses voorige Schriften veroordeelt en verbannen waeren*. M.DC.XCIV. in 4° (8 blz. Knuttel nr. 14008). Deze brochure werd verboden door decr. S. Off. 12 Jan. 1695, doch niet onder den naam van van Wijck. Paquot zegt, dat hij niet weet, van wien het geschrift was. Reusch schrijft het toe aan van Wijck. Zijn vorige werkjes waren alle met zijn naam uitgegeven; dit was anoniem. Zelf zegt van Wijck, dat hij steeds onder zijn naam schreef. Na 1695 is er niets meer van van Wijck verboden. Nog verschenen onder zijn naam: *Onderigting voor alle Katholieken, aengaende het lezen der H. Schrift door Adr. van Wyck* (Rotterd. 1699). Een schimpschrift (sartyre zegt Paquot) werd hiertegen geschreven: *Echo of wedergalm van den Kethel-trommel ofte beantwoording op de onderigting voor alle Katholieken van Adrianus van Wyck* (Col. [Holland] 1699). Daarop verscheen: *Tegenberigt voor d'eenvoudigen wegens het lezen der H. Schrift door A.v.W.* Dit was gericht tegen een werkje van Andr. v.d. Schuur (Jans.), die antwoordde door: *Nader berigt voor de eenvoudigen* enz. (Utr. 1700 2°) (van Doorninck, nr. 3437); *Notae breves ac modestae in doctrinam Archiepiscopi Sebasteni de Morte Christi pro omnibus hominibus, eidem Archiepiscopo oblatae a R.D. Adriano Wyckio P*(*astore*) *in K*(*ethel*). Anno MDCCIV in 40 (32 blz. Knuttel, nr. 15342); *Eerste Brief van* Adriaen van Wyk, *Pastoor in de Ketel .... aan Petrus Codde .... Over zijnen Tweeden Brief tot de Catholyke Ingezetenen van 't Vereenigd Nedertand.* in 4° (24 blz. Knuttel nr. 15448). Aeg. de Witte, de voortvluchtige pastoor-deken van O.L.Vr.

aan de Dyle te Mechelen, die volgens het zeggen van zijn vrienden aan de zich tegen Rome verzettende partij veel schade berokkende door zijn tallooze heftige en te onpas geschreven pamfletten, trad in het strijdperk met van Wijck. Hij schreef: *Duitsch antwoord op sekeren latijnschen brief van Adriaan van Wyck, pastoor te Kethel* 1705. Vinnig had hij het *Breve memoriale* bestreden. Ook van Wijck liet de Witte niet begaan. Zijn reeds vermelde *Responsio bipartita* was vooral gericht tegen de in 1702 verschenen *Apologia van Jo. Paleopistis* (Aeg. de Witte). Nog schreef van Wijck: *Eersten Zend- Brief aan .... Aegidius de Witte, Wegens zeker Pasquil, Genaemt, Siftinge van 't Leugenagtich Hand- Boekjen voor de Eenvoudige Catholyken Van Nederland, door A. v*(*an*) *W*(*yk*) *Enz. Gedrukt voor den Autheur*, In .... 1706 in 4° (20 blz. Knuttel nr. 15567; van Doorninck, *Bibl. van Nederl. Anonymen en Pseudonymen*, nr. 5596); *Antwoord van de Heer Aegidiusde Witte, Wegens de door hem aen .... Clemens den XI. Trouw'- en Schaemteloos, Aengetygde Ketterye, Wederleyt door A.v. W*(*yk*). *Rector des .... Convents Stae Caeciliae tot Calcar. Gedrukt voor den Autheur*, 1707 in 4° 12 blz. (Knuttel, nr. 15564). Ook de Dominikaan Norbertus Delbecque van 's Gravenbrakel, professor der theologie in de abdij Rolduc, te Rome en Leuven, was een bestrijder van van Wijck. Hij gaf uit *Dissolutio schematis Wyckiani bipartita de praedestinatione* (Antv. Christ. Vermey 1708 in 12° 189 blz.; Quétif et Echard, II, 788).

L. de Meyer, *Historia controversiarum de divinis auxiliis* I, blz. XV, XXVI, toont aan hoe Quesnel en du Vaucel, de vijanden van van Wijck, de hand hadden in deze uitgave van hun vriend P. Delbecque. Van Wijck liet tijdens zijn ballingschap nog verschijnen: *Tractatus Theologicus de praedestinatione divina* (Col. Henr. Rommerskirchen 1706) 12°; *Aenspraek van* Adriaan van Wyck, *Pastoor in Kethel, Rectoor van St. Caeciliaes Convent tot Calcar .... Aen Petrus Codde, Aerts- Bisschop van Sebaste, Ter gelegentheid Van 't Boekje, genaemt Verdedig-Schrift door den zelven Aerts- Bisschop onlangs uitgegeven, omtrent de voornaemste Hooft-stukken van zijn zaek. Gedrukt voor den Autheur, In* .... 1707 in 4° (32 blz. Knuttel, nr. 15646); *Formularium Papae Alexandri VII adversus haeresim Jansenistarum iis munitum argumentis quibus constat neminem catholicum recusare posse eam juxta illud ejurare* (1709); *Clemens XI P.P. supremus ecclesiae monarcha* (Coloniae 1718; zie *Catal. Bibl. Maj. abbatiae S. Bern.* (1734), 220); *Zes brieven van V.W. aan kardinaal Barberini* in Brom, *Arch. in Italië* IV, 431-446.

Zie: Paquot, *Mémoires hist. litt.* XVIII, 349-351; *Archief Aartsbisdom Utrecht* V, 38, 41, 74, 75, IX, 258-259, 246-297, XII, 228, 300-408 passim, XIII, 59, en vv. XV, 13, XXXV, 252, XLIV, 163, 232, 248; *Bijdragen bisdom Haarlem* VI, 128, 130 vv., XIII, 188, XXXII, 249-50; Mozzi, *Histoire des revolutions d'Utrecht* (Gand 1828) I passim, vooral 334 v.; *Index librorum prohibitorum Leonis XIII Sum. Pont. auctoritate recognitus. SS. D.N. Benedicti P. XV Jussu editus* (Romae 1917), 309, 107; F.H. Reusch, *Der Index der verbotenen Bücher* (Bonn 1885) II, 708-709, 714; Sommervogel, *Bibl. Comp. de Jésus* I, 61-62, III, 161, VIII, 586-87; *Causa Quesnelliana sive motivum juris pro procuratore curiae eccl. Mechliniensis autore* (Brux. 1705), 190, 328; *Zondagscourant uitg. Maasbode* 4 Januari 1925;

B r o m , *Archiv. in Italië* III, no. 131-150, 521, IV, 49, 357, 391, 394.
Fruytier

[Wijck, Cornelius van]

WIJCK (Cornelius v a n), of v a n W i j k , magister, priester en missionaris te Kralingen, aldaar overleden 15 Sept. 1652, wordt in *De Katholiek* de eerste pastoor-missionaris genoemd van Kralingen. Hij was aldaar aangesteld 1645 door den vicarius apost. Philippus Rovenius; 1 Febr. 1645 legde hij een doop- en trouwregister aan, dat geregeld voortloopt en nog op het gemeentehuis bewaard wordt. In de *Relatio* van d e l a T o r r e , 1638 naar Rome gezonden, wordt hij nog niet als missionaris werkzaam te Kralingen en omliggende plaatsen genoemd, wel Wilhelmus van Eck en Wilh. Jacobs (*Archief Aartsbisdom Utrecht*, XII, 209). 30 Juli 1643 werd bij het Hof te 's Gravenhage een klacht ingediend over de papistische stoutigheden te Kralingen (*Bijdr. bisdom Haarlem* VII, 84-85). In 1652 wordt in een onderzoek op last van het Hof gerapporteerd, dat Corn. van Wijck te Kralingen was (*Bijdr. bisdom Haarlem* X, 2). Hij wist niet lang daarna bij oogluiking den bouw van een schuurkerk met pastoorshuis te verkrijgen op den Veenweg.

Zijn fraai levensgroot portret en ook dat van pastoor Johannes Roose, die hem 23 Oct. 1652 opvolgde, wordt nog bewaard in de R.-K. pastorie te Kralingen.

Zie: *De Katholiek* LVIII (1870), 368-369-LX, 339.
Fruytier

[Wijckhuijs, Charles]

WIJCKHUIJS (Charles) werd in 1599 schrijfmeester aan de latijnsche school te Haarlem onder rector Schonaeus en nam die functie waar tot Nov. 1602, toen hij ondermeester werd aan de latijnsche school in den Briel. Evenals zijn collega Ruteau was W. remonstrantschgezind, doch antwoordde in 1605 op de beschuldigingen van Reinier Donteclock, 'dat sijn vader om de ghereformeerde religie verlaten heeft zijne qualite, reputatie ende goederen'. In 1614 en 1615 komt hij in den Briel voor als fransche meester aan de latijnsche school en in 1619 als schrijfmeester, doch hij is in 1620 ontslagen. Hij bleef in den Briel wonen, waar hij nog meermalen wegens remonstrantsche gevoelens is vervolgd. In Jan. 1618 kreeg hij van den magistraat een vereering wegens opdracht zijner *Maenttafel van den interest*. Hij was gehuwd met L e v y n t j e J a n s of L e v y n a v a n C a n e g e , waaruit een zoon C h a r l e s , gedoopt te Brielle 3 Jan. 1604, die ook aldaar schoolmeester is geweest en o.a. in 1631 wegens Remonstrantisme is geschorst, benevens een zoon L a u r e n s .

Zie: H o f f m a n n , *Bekn. gesch. van het gymnasium te Haarlem* (ald. 1889), 59; *Navorscher* XLIII (1893), 266, 269-271, 456 en XLIV (1894), 129, 131, 314 en 668.
de Waard

[Wymbergh, Joannes]

WYMBERGH (Joannes), cisterciënser monnik der abdij Bloemkamp in Friesland, werd 1423 gekozen tot abt van het benedictijnerklooster Smallen Ee, een dubbelklooster bij Boornbergum in Friesland. Sinds het begin der eeuw was Boing, de bernardijner abt van Menterne, erin geslaagd in Bloemkamp en andere abdijen zijner orde de vervallen tucht te herstellen. Bloemkamp sloot zich zelfs aan bij de Colligatie van Sibculo, een vereeniging van bernardijner- of cisterciënserkloosters in Nederland, onder zekere bepalingen door Boing opgericht en wier kloosters door

groote deugd en eenvoud uitblonken. In Smallen Ee wenschte men na den dood van den abt Paulus een degelijk en bestuurder: een vijand van wanorde, pronk en praal. Hierom werd Joannes Wymbergh van Bloemkamp eenparig gekozen en door den bisschop bevestigd. Waarschijnlijk werd de geldigheid zijner keuze bestreden, omdat hij van een andere orde was

of wel vreesde hij, dat een ander in Rome met zijn abdij zou begiftigd worden, zooals in dien tijd meer gebeurde, wanneer men in Rome de bevestiging niet had gevraagd, een eisch, dien men overal begon in te voeren. 1428 verleende Paus Martinus V de gevraagde bevestiging.

Na 24 jaar Smallen Ee te hebben bestuurd, nam Joannes Wymbergh ontslag. Tot opvolger werd weder een cisterciënser gekozen: waarschijnlijk op raad van den ouden abt. Wanneer hij overleed is niet bekend.

Zie: Reimers, *Friesische Papsturkunden* (Leeuw. 1908) 6, 41-43.

Fruytier

[Wijngaard, Winand van (1)]

WIJNGAARD (Winand van) (1), zoon van Jan, ridder bevelhebber van 's Hertogenbosch, voorzitter en schepen der stad 1545 en 1546, overl. 2 April 1551, geb. te 's Hertogenbosch, overl. te Luik 23 Juni 1593. Hij verkreeg te Luik in de kathedraal een prebende als adellijk kanunnik, 10 Nov. 1540. 30 of 31 Oct. 1564 werd hij tot deken van het kapittel der kathedraal gekozen; 4 Nov. verklaarde hij de waardigheid aan te nemen en nam 1 Dec. bezit van zijn dekenaat. Ofschoon hij slechts subdiaken was, werd hem toegestaan de dekenale koorkap te dragen. Hij was steeds een der vooraanstaande leden van het kapittel door zijn voorzichtigheid, moed, beleid en ernstige levenswijze. Door de prins-bisschoppen en het kapittel werden hem belangrijke zendingen opgedragen, n.l. meermalen naar Rome en naar het hof van Frankrijk in 1576. Bij zijn terugkomst uit Rome, 8 April 1575, had hij brieven meegebracht voor den senaat van Luik.

Willem van Oranje schreef aan den deken van Wijngaarde twee brieven om voor zijn zoon, die te Leuven studeerde, een prebende als kanunnik te verkrijgen. 22 Juni 1565 gaf de deken lezing van de brieven in het kapittel, 23 Juni werd de kanunnikdij vergeven. De kanunniken kozen Roch. de Mérode; de jonge Nassau verkreeg geen enkele stem. In 1568 werd van Wijngaard door den bisschop gezonden naar Alva om ten beste te spreken voor de stad Tongeren, waar men onwetend den Prins van Oranje met zijn leger had ingenomen. 11 Sept. 1581 werd hij tot proost van St. Lambert gekozen. Hij gaf, volgens gebruik, bij deze benoeming, nieuwe koorkappen aan de kerk en nam de noodige maatregelen om ontslag te nemen als deken.

Hij overleed hoog bejaard en werd in St. Lambert begraven. De Theux vermeldt zijn grafschrift evenals *Gallia Christ.*

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* VI, 413, 417, VII (1870), 26, 39, XXVI (1897), 351, 52, 54, XXXI (1905), 31; *Taxandria* XVI, 169; *Gallia Christiana* III, 923, 930; de Theux, *Chap. de St. Lambert* III, 88, 89, 90; Daris, *Hist. dioc. et princ. de Liège*, XVI siècle (Liège 1884), 378, 386, 452.

Fruytier

[Wijngaard, Winandus van (2)]

WIJNGAARD (Winandus van) (2) van Sundert, zoon van Jan, gouverneur van Utrecht, volgens Krüger, *Gesch. bisdom Breda* IV, 332, geb. te Zundert, overleed 29 Dec. enkele schrijvers zeggen 31 Dec. 1618, te Luik. Zijn adellijke geboorte en de invloed van zijn oom en naamgenoot, den deken van het kapittel van St. Lambert te Luik (die voorgaat) bezorgden hem aldaar 2 April 1579 een kanunnikdij. 26 Juli 1580 zwoer hij den eed als kanunnik van St. Lambert. Hij werd 12 Aug. 1603 tot deken gekozen; 21 Aug. daarop deed hij afstand van zijn rechten

door die keuze verkregen. 24 Jan. 1606 werd hij tot proost van het kapittel benoemd en 5 Mei daarop in bezit gesteld van zijn ambt, echter niet zonder protest. 12 jaar, tot zijn dood, bekleedde hij

dit ambt, en werd in de St. Lambertuskerk begraven, waar hij voor zijn oom een graftombe had doen oprichten.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* VI (1869), 411, 413, VIII (1871), 43, 45, 54, IX (1872), 310, XXVI (1896), 356, 357, 359, 398; *Gallia Christ.* III, 924, 930; de Theux, *Chap. St. Lambert* III, 153.

Fruytier

[Wijngers, Abraham]

WIJNGERS (Abraham) kwam 1767 van IJzendijke naar Curaçao, maar overleed reeds 17 Jan. van het volgend jaar. Ik vind in 1752 een Abraham Wijngers te Harderwijk als theoloog ingeschreven, Wintelreda Brabantus (Wintelre bij Oirschot), die zeer wel dezelfde zijn kan.

Zie: Hamelberg, *De Nederl. op de W.I. eilanden* I, 224; *Album Stud. Ac. Gelro-Zutph.*, uitg. van Epen, 107*a*.

L. Knappert

[Wijtfliet, Adrianus]

WIJTFLIET (Adrianus), ook Wijsfliet van Breda, priester, verkreeg 1553/54 de parochie Kattendijke (Zeeland), welke werd toegestaan door den aartsdiaken ter wille van den deken-provisor Marinus Bernardi. De instelling werd hem echter betwist en na een geding werd hij in het ongelijk gesteld, 1555/56. 1569/70 werd aan meester Adrianus Wijtfliet, pastoor in Kattendijke, verlof gegeven om bij testament te beschikken over zijn verkregen bezit en 22 Oct. 1571 werd Lucius Balen tot pastoor van Kattendijke benoemd door het ontslag van Adrianus Wijtfliet. Hij schijnt dus toch in het rustig bezit van het pastoraat te zijn gekomen. 21 Mei 1571 was hij benoemd en ingesteld als pastoor te Wemeldingen, waar hij den overleden pastoor Adrianus Bernardi de Bevoerde opvolgde. Waarschijnlijk was hij nog pastoor in 1578, toen de Hervormden zich van de kerk, pastorie en kerkgoederen meester maakten. 1587 benoemde de bisschop van Middelburg Joh. v. Strijen, commissarius van Breda, Adrianus Wijtfliet tot pastoor te Rijen. In de kerk te Kattendijke was een vicarij, genaamd Wijtfliet, en een gehucht van dien naam, ontleend aan den stroom de Wijtvliet aldaar.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Zuid-Beveland, 68, 70, 165; *Hist. episc. Middelb.*, 55; *Taxandria* XVIII, 203.

Fruytier

[Wijts, Nicolaas Johannesz.]

WIJTS (Nicolaas Johannesz.), of Wits, priester, geb. te Edam, behaalde 1502 bij de promotie der philosofie te Leuven van 99 gepromoveerden de 2e plaats (*Analectes* II, 246). 1505 werd te Utrecht of Wijk een magister Nic. de Edammis priester gewijd (*Archief aartsb. Utr.* XXIII, 389). 1508 werd Nic. Wijts professor der philosofie te Leuven in de pedagogie de Lelie, waar hij student was geweest. Bij zijn overlijden was hij vicaris van het St. Josefsaltaar van het gilde der scheepstimmerlieden te Edam en schonk 720 gulden aan de universiteit voor het aanschaffen van een rente. Deze moest 36 gulden opbrengen voor een studiebeurs van een armen student van Edam of omstreken. De stichtingsbrieven, 20 Mei 1552, zijn nog te Edam op het stadshuis. Volgens *Analectes* stichtte hij twee beurzen: één in het Verken en één in de Lelie. Volgens *Fasti* alleen in het Verken; volgens *Bijdr. bisdom Haarlem* XXIII,

163, in de Valk. De brieven zijn 1572 op het stadhuis te Edam gekomen. In 1799 was het meer dan een eeuw geleden, dat de beurs was vergeven, zoodat de renten hebben gediend voor het onderhoud der colleges. Deze renten zijn tijdens de fransche revolutie aangeslagen en verloren gegaan.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 279, 361, 403; *Bijdr. bisdom Haarlem* III (1875), 3, XXXI, 141, 163; V a l . A n d r e a s , *Fasti Academ.* (Lov. 1650), 259.

Fruytier

X.

[Xanten, Gosuinus de]

XANTEN (Gosuinus d e) of d e Z a n t e n , regulier-kanunnik van St. Augustinus in de priorij Mariënborn bij Arnhem. Toen de eerste overste van Corsendonck bij Turnhout, Walter van Gierle, op valsche aanklacht bij den bisschop van Kamerijk werd afgezet, volgde hem Gosuinus van Xanten op, 1414. Hij kwam uit Mariënborn bij Arnhem om Corsendonck te besturen. W. van Gierle had zijn klooster vereenigd met Windesheim (1412), waarbij hij veel tegenstanders en moeilijkheden vond. Na twee jaar werd prior Walter in zijn eer hersteld en keerde Gosuinus terug, ‘vir exactae pietatis et disciplinae observantissimus’. Hij werd de eerste prior van het nieuwe klooster Mariënhof te Amersfoort, 1418-1422, dat zich bij de windesheimsche congregatie had aangesloten en door

hem 1419 buiten Amersfoort in Birkes verplaatst werd op verzoek van het stadsbestuur. Daarna werd hij bestuurder van het nonnenklooster Jerusalem bij Utrecht, dat 1418 gesticht en 1424 in het kapittel van Windesheim werd aangenomen. Tijdens zijn bestuur in Jerusalem had hij moeilijkheden met de pastoors van S. Jacob te Utrecht, met wie hij 1425 een overeenkomst sloot (*Fundationes*, 240). Na elfjarig bestuur overleed hij in het klooster Jerusalem en werd er begraven Dec. 1433.

Zie: Latomus - Hoijbergius, *Corsendonca origo et progressus* (Antv. 1644), 19; Sanderus, *Chorographia Sacra Brab.* III, 107; Matthaeus, *Fundationes et Fata ecclesiaram*, 518, 519; Acquoy, *Het klooster Windesheim* III, 212; I. Welvaarts, *Gesch. klooster Corsendonck* II, 148.

Fruytier

IJ.

[IJsbrandsz., Jan]

IJSBRANDSZ. (Jan), kartuizer, overl. 24 Dec. 1559 te Amsterdam. Hij trad te Leuven in het kartuizerklooster, doch ging later over naar het convent van Sint Andries ter Zaliger Haven buiten Amsterdam, waar hij een zoogenaamde tweede professie heeft gedaan. Hier heeft hij op loffelijke wijze de ambten van vicarius, procurator en prior vervuld. Na den dood van Jan Lambertsz. (zie art.) in 1541 volgde hij dezen op als prior van het amsterdamsche kartuizerklooster. Tijdens zijn laatste bestuursjaren verkeerden de kloostergebouwen in een zeer vervallen toestand, om welke reden het generaal kapittel der orde hem herhaaldelijk aanspoorde om toch naar vermogen ieder jaar eenige herstellingswerken te doen verrichten. Na zijn dood werd hij als prior in 1560 opgevolgd door Gerrit Fabius (zie art.). Le Vasseur, die zijn gegevens heeft geput uit een 'Catalogus Priorum Amstelodami', prijst Jan IJsbrandsz. als 'vir insigni modestia exornatus, laudabilisque admodum et exemplaris vitae'. Dezelfde schrijver vermeldt echter abusievelijk als zijn sterfjaar: 1560, hetgeen te verklaren is, doordat de dokumenten van het eerstvolgend generaal kapittel na zijn overlijden hiervan gewag maken.

Zie: L. le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* I (Monstrolii 1890), 143; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utr.* IX, 350-351; *Cartae Capituli Generalis Ordinis Cartus.* (1558, 1559, 1560) (hs., Certosa del Galuzzo, Florence); H.J.J. Scholtens, *Het Amsterd. kartuizerklooster in de tweede helft der* 16*de eeuw* in *Bijdr. v.d. Gesch. v.h. bisd. Haarlem* 1926, 442-463.

Scholtens

[IJsebout, Philippus]

IJSEBOUT (Philippus) als norbertijner kanunnik der abdij van Tongerloo fr. Bruno genaamd, geb. te Antwerpen 3 Jan. 1636, legde 31 Mei 1659 zijn kloostergeloften af en overleed te Antwerpen 2 Juli 1703. Hij begon zijn werkzaam leven als onderpastoor te Wijnegem 1664 en te Tilburg 1667. Daarna werd hij lector der theologie in zijn abdij 1671, pastoor te Tilburg 20 Aug. 1674 en vervolgens te Duffel Nov. 1683-94. Volgens de lijsten der pastoors bij Coppens en Schutjes had hij reeds 1679 te Tilburg een opvolger. Zijn strijd tegen de predikanten zal aan deze verplaatsing niet vreemd zijn geweest.

Hij deed in druk verschijnen: *Triomphe der*

Catholiecke Kercke (Antw. 1681) 8°, 272 blz. De eerste bladzijde bevat: *Seyndtbrief Aen Mijn Heer Gvilliam de Beveren Praedicant vande Ghepretendeerde ghereformeerde Religie tot Tilborch, over een Sermoon van hem toegesonden aen mijn Heer Bruno IJsebout voormaels Pastoor van Tilborch ende Canoninck vande Abdye van Tongerloo*. Een nieuwe editie verscheen: *Triomphe der catholiecke kercke over het verslaghen Calvinistendom* (*tegen G.v. Beveren predic. tot Tilborch*) (Antw. H. Aertssens 1688). De boekdrukker Henr. Sleghers droeg aan IJsebout 1680 de uitgave op der meditaties van den H. Augustinus.

Zie: Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 415, IV, 356; W.v. Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerloo* (Tongerloo 1902), 129.

Fruytier

[IJsendijk, Johannes de]

IJSENDIJK (Johannes de), of van Isendike, wellicht alzoo genaamd naar de plaats van dien naam in Zeeuwsch-Vlaanderen, welke 1374 overstroomde, was kanunnik en scholaster van Sint Salvatorskerk te Utrecht. Hij verkreeg deze prebende 1347 in ruil met Gerardus Vivario tegen de proost dij der H. Apostelen te Keulen. Johannes maakte nog aanspraak op een prebende in de kerk te Wissel en Zijfflich bij Kleef en te Xanten. De proosdij met prebende te Keulen was hem 6 Dec. 1342 toegewezen door den Paus, omdat zij vacant was door den dood van Sifridus Loyf van Kleef. Bovendien bezat hij nog een kanunnikdij in Sint Andreas te Keulen en de parochie Nieuwstad, bisdom Luik, prov. Limburg.

16 Dec. 1360 overleed de scholaster J. de Ysendijck en werd in het midden der kerk van Sint-Salvator te Utrecht begraven. 30 Jan. 1361 werd zijn scholasterij vergeven door den Paus. Hieruit blijkt, dat Joh. IJ. ook pauselijk kapelaan was. 1345 komt een Gerardus van Ysendijke voor, kanunnik van Soest, bisdom Keulen, die de eene portie der parochie St. Jacob te Utrecht vraagt aan den Paus.

Zie: Brom, *Bullarium Trajectense* I, no. 1218, 1148; Berlière, *Suppliques de Clément VI* (Rome 1906), no. 1164; Isacker-Berlière, *Lettres de Clément VI* (Rome 1924), 686; *Archief aartsb. Utrecht* XII (1884), 179; Berlière, *Suppliques d' Innocent VI* (Rome 1911), 1605.

Fruytier

Z.

[Zilgens, Antonius Leo]

ZILGENS (Antonius L e o), geb. 14 Juli 1783 in 's Gravenhage, overleed te Antwerpen 27 Mei 1850, waar hij gedurende vele jaren aan het onderwijs werkzaam was. Hij gaf een zestal werkjes uit, leesboekjes en opstellen in de nederlandsche taal, herhaalde malen herdrukt, 1821-1834, en vermeld in *Bibliogr. Nation. Belg.* IV, 382. Hij was ook medewerker van: *Antwerpschen Almanak van Nut en vermaack* 1815-1822.

Fruytier

[Zumbach van Koesfeld, Conrad]

ZUMBACH VAN KOESFELD (Conrad), ged. te Leiden 31 Mei 1697, gest. aldaar 15 April 1780, zoon van den volgende en T h e o d o r a D a y , verhuisde in 1708 met zijn vader naar Cassel, doch werd 3 Juli 1713 te Leiden ingeschreven als stud. phil. et math. In 1717 keerde hij naar Cassel terug, waar hij een dissertatie *De scientia et opinione caeterisque cognoscendi et assertiendi modis de cognitione veri* verdedigde; hij is 10 Sept. 1720 opnieuw te Leiden ingeschreven voor demedicijnen, waarschijnlijk de colleges van Boerhaave volgende, terwijl hij er 25 Jan. 1724 promoveerde op een dissertatie *De vero in Medicis inveniendo*. Aanvankelijk gaf hij, evenals zijn vader, als lector in de wiskunde les ‘à plusieurs gens de guerre et en particulier a un grand nombre de cavaliers autrichiens’, deed astronomische waarnemingen en gaf ook muziekonderricht. Men heeft van hem een ets van een zeldzaam luchttafereel op 16 Nov. 1729 boven Leiden waargenomen door Conrad Ruysch en twee kopergravuren over zonnevlekken te Leiden gezien (*Catal. der prentverzameling te Leiden*, 2*e Afd.* (1907), nos. 3660-63), de laatste ontleend aan zijne *Ephemerides et Observationes* (Leyden 1730). Op 29 Juni 1730 werd hij evenwel benoemd tot stadsgeneesheer, en 1731 tot lid en later tot assessor van het Collegium Chirurgicum. Tusschen 1726 en 1749 gaf hij verschillende werken op wiskundig, astronomisch en natuurkundig gebied uit, en blijkt zich vooral, in 1742, geïnteresseerd te hebben voor de drooglegging der Haarlemmermeer zonder voorafgaande bedijking. Ook publiceerde hij *Institutiones musicae* (Leiden 1743) en, op het voetspoor van zijn vader, een *Instrumentum novum sive Horologium autobarum ad longitudines inveniendas* (Leiden 1749). In 1770, toen hij tevens ontslag als stadsgeneesheer kreeg, gaf hij nog uit een *Korte schets van het schep-, hef- of waterrad* en teekende in 1774 een plan en plattegrond van de vermakelijke buyteplaats Rijn- en Landzigt (zie de aangehaalde *Cat.*, no. 8447). In het Oud-Archief van Curatoren der leidsche universiteit berust een *Catalogus van verschyde cabinelten met rarityten verzamelt in* 50 *jaare door L. en C. Zumbag de Koesfelt* (1753).

Z.'s portret is geschilderd door van Zanten.

Zie voor zijne geschriften: B i e r e n s d e H a a n , *Bibliographie neerlandaise* (Rome 1883), i.v. Zie voorts: *Boekzaal* 1748 *b*, 305-312; *Navorscher* XIV (1864), 333 en XV (1865), 8, 71 en 112; B o d e l N y e n h u i s in *Handel. en Meded. van de Maatschappij der Nederl. letterk. te Leiden* (1865), 41-59 en *De Librye* (Rott. 1889 en 1895).

de Waard

[Zumbach van Koesfeld, Lotharius]

ZUMBACH VAN KOESFELD (Lotharius), geb. te Trier 27 Aug. 1661, gest. te Cassel 29 Juli 1727, zoon van C a r l , ontving op de Jezuïetenscholen te Trier en Keulen onderricht in philosofie, geneeskunde en muziek en werd in 1685 tot mathematicus en musicus van den keurvorst van Trier benoemd. Na diens dood vestigde Z.

zich om zijn vrijzinnige denkwijze in 1688 te Leiden, waar hij 16 Maart 1689 is ingeschreven als stud. med., in 1690 op zijn naam de *Florae Lugduno- Batavae* van den hoogleeraar Paulus Hermann mocht uitgeven en het volgende jaar de beschrijving uitgaf van een door hem naar de opvattingen van Boulliaud geconstrueerd planetenmodel als *Paradoxon novum mechanico-astronomicum* (Lugd. Bat. 1691; herdrukt in 1696; holl. vert. in 1700). Z. promoveerde te Leiden 16 Juli 1693 in de medicijnen met een aan Hermann opgedragen dissertatie *De sudore et sudoriferis*, gaf er privaat onderricht in philosofie, wiskunde en muziek, huwde in 1695 met Theodora Day en was in 1697 tijdelijk organist in de St. Pieterskerk. Zijn groote naam als globetechnicus deed hem wel kort na het aftreden van de Volder tot lector astronomiae benoemen, in welke functie hij het Tychonisch sextant op de sterrenwacht deed herstellen en op het platform een hoogen paalplaatsen om een kijker op te hangen. Bij de oprichting van het Collegium Carolinum te Cassel werd Z. door den landgraaf van Hessen tot hoogleeraar in de wiskunde benoemd, welk ambt hij 10 Maart 1708 aanvaardde, terwijl hij tevens het opzicht over de kunstkamer van den landgraaf kreeg. Ook zelf was hij een verzamelaar (zie bij zijn zoon). Voorgelicht door Chr. Huygens had Z. een instrument tot het bepalen der lengten geconstrueerd, waarover hij uitgaf *Vera methodus inveniendi longitudines marinas* (Cassellis 1715). Andere wis- en sterrekundige werken van hem zijn vermeld door Bierens de Haan, *Bibliographie neerlandaise* (Rome 1883) i.v. Zijn zoon Conrad gaat hiervoor.

Zijn zelfportret is op de Lakenhal te Leiden.

Zie: *Cat. Bibl. pub. Lugd. Bat.* (1716), 500; Uffenbach, *Merkw. Reise* I (Ulm 1754), 63; *Hand. en Meded. Maatsch. der Ned. Letterkunde te Leiden*, 1865; *Meded.* 42, 48, 50 en 51; *Annalen der Sternwarte in Leiden* I (1868), IX; *De Librije* (Rott., 1889 en 1895) en *Annales internat. d' Histoire*, 5e partie (Congres de Paris 1900) (1901), 141.

de Waard

[Zwaardecroon, Henricus]

ZWAARDECROON (Henricus), ook geschreven Swaerdecroon, geb. te Rotterdam, 26 Jan. 1667, als zoon van Theophilus Henricus Zwaardecroon, rentmeester van jonker Gijsbrecht van Mathenesse en van Margaretha Heulen; overl. op het landgoed Kadoewang te Batavia, 12 Augustus 1728. In Dec. 1684 werd de jonge Zwaardecroon als adelborst in dienst van de O.I. Comp. aangenomen en als secretaris toegevoegd aan den commissaris-generaal van Reede tot Drakestein (III, kol. 1011). In diens gezelschap vertrok hij 24 Dec. met de ‘Purmer’ van de kamer Amsterdam naar Indië en kwam 27 Aug. d.a.v. te Batavia aan, vanwaar hij spoedig met zijn chef naar Voor-Indië vertrok. Gedurende diens geheele commissariaat - tot 1691 - bleef Z. hem toegevoegd. Na achtereenvolgens de rangen van boekhouder en onderkoopman te hebben bekleed, bevorderde van Reede hem 30 Dec. 1689 ‘om sijn trouw en naarstigheid in den dienst en om sijn goede compartement’ tot koopman. In dien rang naar Batavia overgegaan zijnde, volgde 10 Mei 1694 bevordering tot opperkoopman en benoeming tot commandeur te Jaffanapatnam (Ceylon); 13 April 1696 werd hij aangesteld tot Commissaris ter kust van Mallabar en waarnemend

Gouverneur van Ceylon. Na 23 Juni 1699 benoemd te zijn tot Directeur van Suratte, werd hij in 1703 naar Batavia opgeroepen om als secretaris van de Hooge Regeering op te treden. Toen in 1704 door Bewindhebbers aan Joan van Hoorn (VI, kol. 804) opnieuw verzocht werd het Generalaat te willen aanvaarden, stelde deze den eisch, dat o.a.Z. in den Raad van Indië zou worden geassumeerd, en deze werd dan ook 4 Aug. van dat jaar tot Raad-extra-ordinaris benoemd. Daarnaast kreeg hij 30 Oct. 1709 de functie van president van Heemraden. Het duurde nog tot 1715 eer hij Raad-ord. werd. Als zoodanig weigerde hij in 1716 herhaaldelijk als Commissaris naar Malabar te gaan, waarheen de G.G. van Swoll, die voortdurend met hem overhoop lag, hem wel gaarne zou hebben verwijderd.

13 Nov. 1718 volgde Zwaardecroon's benoeming tot G.G., nadat de bejaarde Directeur-Generaal, Frans Casteleyn, voor die hooge functie bedankt had. Ruim zes jaar later, toen Bewindhebbers hem op zijn verzoek ‘met reputatie’ ontslag hadden verleend, legde hij het bewind neer - 8 Juli 1725 - en bleef tot zijn dood in 1728 op zijn landgoed Kadoewang wonen. Zijn graf, met mooi geconserveerden grafsteen bevindt zich thans nog op het kerkhof der portugeesche Buitenkerk (zie de Haan's *Platenalbum Oud-Batavia* E 9).

Zwaardecroon was sterk in zijn sympathieën en antipathieën. Sommigen verhieven hem hemelhoog, anderen haatten hem uit den grond van hun hart. Van Riebeeck was zeer met hem bevriend en wees hem aan als voogd van zijn zoon; van Swoll daarentegen was zijn heftigste vijand, wat de verwanten van van Swoll na diens dood maar al te zeer ervaren hebben. De Haan meent, dat de z.g. samenzwering van Erbervelt niet buiten verband staat met de persoonlijke wrijvingen tusschen Z. en E. en oordeelt verder, ‘dat Zwaardecroon voor niets terugdeinsde, waar het de bevrediging zijner kwade driften gold’; du Bois noemt hem daarentegen, waarschijnlijk op gezag van Valentijn, ‘un homme agréable, splendide .... intelligent, habile et expéditif’.

Zwaardecroon stelde veel belang in den aanplant van koffie op Java; tijdens zijn Generalaat heeft hij dien aanplant krachtig doorgezet, hoewel Bewindhebbers, ontmoedigd door de pessimistische berichten van van Swoll (zie aldaar), daar toen niet veel van verwachtten en liever op Ambon en Ceylon proeven genomen zagen. Hij wees Bewindhebbers ook op het verderfelijke van de herhaalde wisseling in prijsbepaling en het te accepteeren minimum. Evenzoo interesseerde hij zich daadwerkelijk voor de invoering der zijdeteelt op Java en de bereiding van plantaardige verfstoffen. Een hem door Bewindhebbers in 1728 toegedachte verguld-zilveren beker ‘voor sijn moeiten en attentie, die hij heeft op de culture der zijde en verwstoffen op Java’ bereikte hem niet meer voor zijn dood en bevindt zich thans in het Rijksmuseum. Het was Z. ernst met zijn pogingen, om een einde te maken aan de knoeierijen der ambtenaren. Toen een grootsch opgezette morshandel aan het licht kwam, liet hij, in April 1722, niet minder dan 26 Compagniesdienaren, w.o. elf europeesche kwartiermeesters, onthoofden.

De chineesche handel op Batavia, welke te niet was gegaan door het optreden van van Swoll (zie aldaar), werd door Z. hersteld; hij slaagde erin, de chineesche jonken opnieuw naar Batavia te lokken. Krachtig trad hij op tegen de schending van 's Compagnies monopolie door Mr. Jacob de Roggeveen (I, kol. 1438). Z. is te Batavia gehuwd geweest; de naam zijner vrouw is niet

bekend. Uit dit huwelijk werden een dochter Hillegonda en een zoon Hendrik geboren. De eerste is gehuwd geweest met Mr. Cornelis van Berendrecht, die 16 Jan. 1731 te Batavia overleed als oud-waterfiscaal van Indië. De zoon is waarschijnlijk jong gestorven.

Zijn portret is gegraveerd door J. Jongkind en J. van der Schley.

Zie: van Rhede v.d. Kloot *De Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal enz.* ('s Grav. 1891) en de daar genoemde bronnen; F. de Haan, *Priangan*, passim; v.d. Wall, *Vrouwen uit den Comp.'s tijd*, 182 e.v.; *Indische Gids* (1917) II, 1530 e.v. en *Geïll. Weekbl. Indië*, 4 (1920-1921), 339.

Stapel

[Zwaardemaker, Cornelis]

ZWAARDEMAKER (Cornelis), geb. te Zaandam 20 Mei 1828, overl. te Amsterdam 1887. Hij was de zoon van Hendrik, broer van Dirk (dl. VI, kol. 1317), en van Maartje Walig. Deze boekhandelaar en uitgever, gevestigd te Haarlem en later te Deventer, heeft o.a. *Onze Tolk* uitgegeven (1870-77), een verdienstelijk tijdschrift voor kunst en letternieuws, waarin menige bijdrage van zijn echtgenoote werd geplaatst, verder nog *Trio, journal amusant en trois langues* (1868-71) dat hij zelf redigeerde. Nadat aan de Vereeniging ter bevordering v.d. belangen des boekhandels het *Nieuwsblad v.d. Boekhandel* in vollen en vrijen eigendom was overgegaan en voortaan uit zou komen als uitsluitend orgaan der Vereeniging, werd Z. door de drie leiders P.N. van Kampen, J.C. Loman Jr. en K.H. Schadt uit de vele candidaten in 1871 tot redacteur-administrateur gekozen. Met diens medewerking en die der genoemde commissie van toezicht werd het blad, dat 36 jaar op eigen wieken gedreven had, het laatst onder den in alle opzichten zoo bekwamen Funke, geheel gereorganiseerd. De gedane keuze bleek zeer gelukkig te zijn. Het orgaan, dat in 1870 onder een zwaren schuldenlast gebukt ging, had de aankoopsom binnen de 6 jaar afgelost en wierp reeds winst af, dank zij Z.'s beproefde vakkennis en bekwaam, ijverig bestuur. Toen in 1872 te Londen een internationale tentoonstelling zou gehouden worden van de beste drukpers-producten en meer bepaald van de dag- en weekbladen, die in elk land verschenen, noodigde onze minister van binnenlandsche zaken het bestuur der Vereeniging uit een dergelijke verzameling bijeen te brengen. Z. werd dadelijk bereid gevonden die taak op zich te nemen. Vlug en volledig heeft hij dat werk volbracht. Een dergelijke opdracht heeft hij vervuld voor de internationale tentoonstelling te Philadelphia (1876).

Hij was in 1856 gehuwd met Jacoba Berendina Visscher, geb. 5 Mei 1835 te Utrecht en aldaar in 1912 overl., die hem 2 zonen schonk.

Zie: Kruseman, *Bouwstoffen*; Sikemeyer, *Elise v. Calcar-Schiotling* (Haarlem 1921).

Bartelds

[Zwanenburch, Thomas de of van]

ZWANENBURCH (Thomas de of van), magister, studeerde te Leuven aan de universiteit, priester en kanunnik te Geertvliet, overleed in den Haag 22 Mei 1524. Hij was tijdens zijn leven. een groot weldoener der kartuizers te Leuven. Bij testament liet hij hen zooveel na, dat twee kartuizercellen daarmede in het klooster konden worden opgericht.

Th. Zwanenburch komt voor in een oorkonde van deken en kapittel van Geervliet, 1512, doch niet in het necrologium.

Zie: H o y n c k v. P a p e n d r e c h t , *Analecta Belgica* III, p. II, 15, 92; *Analectes hist. eccl. Belg.* XIV (1877), 291.

Fruytier

[Zijl, Johannes van]

ZIJL (Johannes van), deken der collegiale kerk op het kasteel Zandenburg bij Veere en der Lieve Vrouwekerk in Veere, overleed 1515 als deken van Sint Jan te Utrecht. In *Aanhangsel op de kerkelijke oudh. v. Nederland* (Utr. 1744), 217 en in *Analecta Belg.* van Hoynck van Papendrecht, III, d. I, 267 wordt hij verkeerd Joh. van Rijl in plaats van Zijl genoemd (*Archief Utrecht* VI, 461). Zeer waarschijnlijk is hij een der drie natuurlijke zonen, vermeld bij Matthaeus, *Analecta* I, 149, van Philips van Bourgondië, admiraal van Zeeland, die 1517-1524 bisschop van Utrecht was en op 53-jarigen leeftijd nog de mindere en hoogere wijdingen ontving, 1518. Dit verklaart hoe Jan van Zijl de hooge waardigheid van deken verkreeg in de collegiale kerken van Zeeland, waar de bastaardtak der Bourgondiërs, gehuwd met de van Borsele's, als stichters, begevingsrechten bezaten.

Reeds 1500 was hij deken van Veere. In een oorkonde, 10 Apr. 1503 (*Bijdr. Haarlem* XXV, 431-33) noemt hij zich ‘meester Jan van Zijl doctoer in den geestelicken rechten, deken van onsen lieven Vrouwen kercke der stede van der Vere’. In 1504 trad J. van Zijl, deken van Zandenburg, op als scheidsrechter in een geschil over het collatierecht van een kapelanie te Oost-Souburg tusschen Anna van Bourgondië, zuster van Philips, vrouwe van Souburg, en den abt van Middelburg, die in het gelijk werd gesteld (*Bijdragen*

bisd. Haarlem VIII, 149). Hij verkreeg de parochie van Oost-Souburg; zij was 1515 vacant door zijn dood.

In het register der broederschap van de vier hoofdkerken van Utrecht werd 1504 ingeschreven: Item de jocundo adventu mgri Joannes de Zijlcanonici et decani van der Veer (lees Ter Veer). En anno 1515: Item de debito mortis mgri Joannes de Zijl (*Archief aartsbisdom Utrecht* VI, 461, VII, 20). Opmerkelijk is, dat de titel van deken van Sint Jan er niet is bijgevoegd; uit de lijsten der dekens van Sint Jan kan niet juist bepaald worden, wanneer en hoe lang J.v. Zijl deken zou geweest zijn.

Waarschijnlijk is J. van Zijl, zie V, kol. 1184 kanunnik van St. Jan en van St. Lebuinus te Deventer, die 1503 aangewezen werd tot deken van de kerk van Kapelle op Zuid-Beveland, welke tot kapittelkerk was verheven, dezelfde persoon als Jan van Zijl, deken van Veere. Het college van 11 kanunniken te Kapelle was ingesteld door de Vrouwe van Veere en Souburg, Anna van Bourgondië. Zoowel in het pastoraat te Souburg als in het dekenaat van Kapelle werd J. van Zijl na zijn dood, 1515, opgevolgd door Petrus de Cappella. In het laatste niet zonder tegenspraak en geding.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Walch. 95; Z.B. 65; *Oude Vaderl. Rechtsbr.* II, 14, 211 en 214.

Fruytier